AYETLERİN NÜZUL SEBEBİ

FATİHA SURESİ

Kaynaklarda nüzul sebebiyle ilgili özel bir olay yoktur. Mushafın baş tarafına konmak üzere vahyedilmiştir; Kur'an'ın hem bir mukaddimesi hem de özeti gibidir. Ayrıca her müminin kıldığı namazın bütün rek'atlarında rabbi ile konuşurcasına okuması ve bu sayede O'na yaklaşması murat edilmiştir.

Bu sûrenin nüzûlu hakkında âlimlerin görüşleri:

1- İbn Abbas, Katâde, Ebu'l-Aliye er-Riyahi (Rufey) başta olmak üzere alimlerin çoğuna göre Kur'an'dan ilk nazil olan sûrelerden biri olarak Mekke'de nazil olmuştur.

a- Ebû Osman Said b. Muhammed b. Ahmed ez-Zahid, dedesinden, o Ebû Amr el-Hıyerî'den, o İbrahim b. el-Haris ve Ali b. Sehl b. el-Muğire'den, onlar da Yahya b. Ebî Bükeyr'den, o İsrail'den, o Ebû İshak'tan, o da Ebû Meysere'den bize haber verdi:

"Rasulullah (s.a.v.) ortaya çıktığında kendisine 'Ya Muhammed" diye nida eden bir münadiyi işitti. Sesi işitince korka korka yürüdü. Varaka b. Nevfel de kendisine dedi ki:

"Nida eden sesi işittiğinde sana ne dediğini işitinceye kadar sağlamca dur." Yine Rasulullah (s.a.v.) görünce "Ya Muhammed" diye aynı sesi duydu ve:

"Emrine hazırım" buyurdu. Seslenen dedi ki:

"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahidlik ederim de." Sonra aynı ses O'na Fatiha Sûresi'ni sonuna kadar okudu."[1]

b- Ebû İshak Ahmed b. Muhammed el-Müfessir, Hasan b. Cafer el-Müfessir'den, o Ebu'l-Hasan b. Muhammed b. Mahmud el-Mervezî'den, o Abdullah b. Mahmud es-Sadi'den, o Ebû Yahya el-Kasrî'den, o Mervan b. Muaviye'den, o A'la b. el-Müseyyib'den, o Fudayl b. Amr'dan, o da Ali b. Ebî Talib'den Ali'nin şöyle dediğini bize haber verdi:

"Fatiha-i Kitab, Arş'ın altındaki bir hazineden Mekke'de nazil oldu."[2]

Bu rivayete bakarak usulcüler, Mücahid'in "Fatiha Sûresi Medine'de nazil olmuştur." sözünü hatalı görürler.

c- Ebû İshak Ahmed b. Muhammed el-Müfessir, Hasan b. Cafer el-Müfessir'den, o Ebu'l-Hasan b. Muhammed b. Mahmud el-Mervezî'den, o Abdullah b. Mahmud es-Sadi'den, o Amr b. Salih'ten, o babasından, o Kelbî'den, o Ebû Salih'ten, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:

"Peygamber (s.a.v.) Mekke'de nübüvveti tebliğ edince "Bismillahi’r-Rahmani’r-Rahim, el-hamdu lillahi Rabbi’l-âlemin" dedi. Bunun üzerine Kureyşliler:

"Allah, ağzını kapatsın, kırsın" veya bunun gibi birşey söyledi.[3]

d- Sa'lebî, senedi ile, Amr b. Şurahbil’in şöyle dediğini rivayet etmiştir.

"Kur'ân’dan ilk nazil olan Fatiha Sûresı'dir."

e- Amr ibn Şurahbîl şöyle anlatıyor:

"Kur'ân'dan ilk nazil olan "el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn"dir. Şöyle ki:

(Vahyin başlangıcında) Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hatîce (r.a.)’ye gizlice şöyle dedi:

"Bana bir şeyin karışmasından (yani aklıma bir halel gelmesinden) endişeleniyorum." Bunun üzerine, Hz. Hatice:

"O da ne ki? Nereden böyle bir korkuya kapıldın?" diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi:

"Yalnız kaldığımda, "oku" diye bir ses duyuyorum." Sonra Hz. Peygamber Varaka b. Nevfel'e gitti ve bu durumu ona sordu. O, Peygamber (s.a.v.)'e şöyle dedi:

"Sana bu seslenme tekrar vukubulacak olursa olduğun yerde kal, kaçıp orayı terketme, iyice dinle." Hz. Peygamber de öyle yaptı. Böylece Cebrail (a.s.), Hz. Rasûl'e geldi ve O’na

"Bismillahirrahmanirrahim, el-hamdulillahi Rabbi’l-‘alemîn" de" dedi.

Bu haberin isnadı Ebu Sâlih'den, o da İbn Abbâs'tan şeklinde îbn Abbâs'a çıkarılmaktadır.[4]

Bu haber Fâtiha'nın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ilk nazil olan vahyin Fatiha olduğu anlamına gelmese bile herhalde Efendimiz (s.a.v.)'e ilk nazil olanlar içinde Fatiha'nın da bulunduğuna delâlet etmektedir.

f- Beyhaki, "Delailü'n-Nübüvve" adlı eserinde Ebu Meysere Amr b. Şerahbil'den şunu nakletmektedir:

"Rasulullah (s.a.v.) Hz. Hadice'ye şöyle dedi:

"Yalnız kaldığımda bir ses işittim. Allah'a yemin ederim bunun hoşa gitmeyen bir iş olacağından korktum." Hz. Hadice şöyle dedi:

"Bundan Allah'a sığınırım. Allah, sana böyle birşey yapılmasına izin vermez. Allah'a yemin ederim sen şüphesiz emaneti yerine getirirsin, akrabalık bağına riâyet edersin ve doğru söz söyleyen bir kimsesin."

Rasulullah (s.a.v.)'ın bulunmadığı bir sırada Ebu Bekir (r.a.) eve gelir ve Hz. Hadice, Hz. Peygamber'in kendisine neler söylediğini ona anlatır ve devamla şöyle der:

"Ey Atik, Muhammed ile Varaka b. Nevfel'in yanına git." Rasulullah (s.a.v.) yanlarına girdiğinde Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in elinden tu-tar ve şöyle der:

"Seninle birlikte Varaka'ya gidelim." Hz. Peygamber ona:

"Sana durumu kim haber verdi?" diye sorunca Hz. Ebu Bekir:

"Hadice" dedi. İkisi birlikte Varaka'nın yanına gittiler ve durumu ona anlattılar. Bu arada Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Yalnız kaldığım sırada arkamdan ‘ya Muhammed, ya Muhammed!’ diye birisinin seslendiğini işitiyorum, ben de kaçmaya koyuluyorum." Varaka:

"Hayır, böyle yapma", dedi. "Bu sesi işittiğin takdirde, sana ne söyleyeceğini işitmek üzere yerinde dur, sonra yanıma gel bana durumu bil-dir." Hz. Peygamber yalnız kaldığı sırada ona:

"Ya Muhammed!", diye seslenildi. Bil ki: *"Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla, hamd alemlerin rabbi Allah'a mahsustur..."* buyruğunu *"sapanlarınkine değil"* buyruğuna kadar yani sûrenin sonuna kadar inzal buyurdu. "La ilahe illellah" de. Daha sonra Hz. Peygamber Varaka'ya

gitti ve bu durumu ona anlatınca Varaka ona şöyle dedi:
"Sana müjdeler olsun, sana müjdeler olsun. Ben tanıklık ederim ki Meryem oğlu İsa'nın geleceğini müjdelediği kişi sensin. Musa'ya gelen Namus (vahy)'ın benzeri sana da gelmiştir. Sen Rasûl bir peygambersin. Bundan sonra sana cihad emri verilecektir. Bu emir sana geldiği takdirde ben hayatta olursam şüphesiz seninle birlikte senin yanında cihad ederim." Varaka vefat ettiğinde Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Andolsun o keşişi, cennette üzerinde ipek elbiseler bulunduğu halde gördüm. Çünkü, o bana iman etti ve beni tasdik etti."* Hz. Peygamber bu sözleriyle Varaka'yı kastediyor.
el-Beyhaki (Allah ondan razı olsun) der ki: "Bu (hadisin senedi) munkatı'dır. Eğer gerçekten mahfuz bir rivayet ise bunun Hz. Peygamber'e: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"*[5] buyruğu ile *"Ey örtülerine sarılıp bürünmüş olan"*[6] buyruğunun nüzulünden sonra meydana gelmiş bir olaya dair bir haber olma ihtimali vardır."[7]
g- Kurtubi diyor ki: "Fatiha suresinin Mekke'de indiği görüşü daha sahihtir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur'ân'ı verdik."*[8] (Bu âyetin yer aldığı) Hicr sûresinin Mekke'de indiği ise icma ile kabul edilmiştir. Yine namazın Mekke'de farz kılındığı hususunda bir görüş ayrılığı yoktur. İslâm tarihi boyunca "elhamdülillahi rabbi'l âlemin (diye başlayan Fatiha sûresi)" okunmaksızın bir namaz kılındığına dair bir haber nakledilmemektedir. Buna da Hz. Peygamber'in: *"Fâtihatü'l-Kitab okunmadıkça hiçbir namaz olmaz"*[9] buyruğu delildir. Bu ifade, hükmü haber vermektedir. Yoksa olan bir şeyin haberi değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."[10]
2- Ebû Hureyre, Mücâhid, Atâ b. Yesâr, ez-Zührî başta olmak üzere bazı alimlere göre bu sûre Medîne'de nazil olmuştur.
a- Sa'lebi senedi ile birlikte, Mücâhid'den, şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Fatiha Sûresi, Medîne'de nazil oldu."[11]
b- Hüseyn b. Fadl dedi ki:
"Her alim yanılabilir. Fatiha'nın Medine'de indiği görüşü Mücahid'in bir yanılmasıdır. Zira o bu sözde yalnız kalmıştır. Alimler aksini söylüyorlar. Fatiha'nın Mekke'de nazil olduğuna kesin olarak hüküm verilecek delillerden biri de *"Andolsun biz sana tekrarlanan yediyi (fatiha'yı) ve yüce Kur'an'ı verdik."*[12] âyetidir."[13]
c- Muhammed b. Abdirrahman en-Nahvî, Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hıyerî'den, o Ahmed b. Ali b. el-Müsenna'dan, o Yahya b. Eyyub'dan, o İsmail b. Cafer'den, o el-A'la'dan, o babasından, o da Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ubeyy İbn Ka'b, kendisine Ümmü'I-Kur'an'ı okuduğu esnada Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Allah bunun bir mislini, ne Tevrat'da, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Kur'an'da indirmiştir. Şüphesiz o bana verilen Seb'ul-Mesani (namazın her rekatında tekrar tekrar okunan yedi âyet) ve büyük Kur'an'dır."
3- Rivayetler arasını te'lif sadedinde bazı âlimler de, "Sûre bir kere Mekke'de namaz farz kılındığında, bir kere de Medine'de kıble Beytu'l-Makdis'den Ka'be'ye çevrildiğinde olmak üzere iki defa nazil olmuştur." derler.[14]
Buna göre Fatiha Sûresi hem Mekkî, hem de Medenîdir. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah, onu "Mesânî" diye isimlendirmiştir. Çünkü, bu sûreyi iki defa indirmiştir. Bu durum da ancak bu sûrenin ne kadar şerefli olduğunu gösterir. [15]
el-Hicr Sûresi ittifakla Mekke'de nazil olmuştur. [16] Bu âyet de bu sûrenin içindedir. Dolayısıyla Allah Teala Peygamberine Mekke'de bulunurken Fatiha'yı ihsan edip, sonra da onu Medine'de indirmiştir. Rasulullah (s.a.v.)'ın Fatiha'yı okumaksızın, namaz kılarak Mekke'de on küsur sene yaşadığını söylememiz mümkün değildir. Bu iddia akılların kabul edemeyeceği şeyler cümlesindendir.[17]
4- Yarısı Mekke'de, yarısı da Medine'de indiği de söylenmiştir. Ebu'1-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim es-Semerkandî bu görüşü kendi tefsirinde nakletmektedir.[18]

Fâtiha'yı İndiren Melek:

İbn Atiyye der ki: "Bazı ilim adamları, Hz. Cebrail'in el-Hamd (Fatiha) sûresini indirmediğini sanmışlardır. Buna sebep ise Müslim tarafından kaydedilen İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair rivayettir:
"Hz. Cebrail Peygamber (s.a.v.)'ın yanında oturuyor iken üst taraftan bir ses işitti. Başını kaldırdı ve şöyle dedi:
"Bu, şu ana kadar açılmamış ve bugün açılan semadaki bir kapıdır." O kapıdan bir melek indi, bunun hakkında da şöyle dedi:
"Bu, şu güne kadar nazil olmamış ve ilk olarak bugün yeryüzüne nazil olan bir melektir." Bu melek selam verip şöyle dedi:
"Senden önce hiçbir peygambere verilmemiş ve sana verilen iki nurun müjdesini sana getiriyorum. Bunlar, Fâtihatü'1-Kitab ile Bakara sûresinin son âyetleridir. Bu sûrelerden okuduğun her bir harfin mutlaka karşılığı sana verilecektir."[19]
İbn Atiyye der ki: "Ancak bu durum sözü geçen ilim adamının zannettiği gibi değildir. Bu hadis-i şerif, Hz. Cebrail'in Peygamber (s.a.v.)'e sözü geçen melekten daha önce gelmiş olduğunu, o meleğin gelişini ve onunla birlikte nazil olacak olanı haber vermek üzere geldiğini göstermektedir. Buna göre Hz. Cebrail, bu sûrenin indirilişinde ortak hareket etmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."
Kurtubi der ki: "Hadisin zahiri Hz. Cebrail'in Peygamber (s.a.v.)'e bu konuda herhangi bir bilgi vermediğini göstermektedir. Bizler bu âyetin nüzulünün Mekke'de olduğunu önceden açıklamış bulunuyoruz. Hz. Cebrail, yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle bu sûreyi indirmiş bulunmaktadır: *"Onu emin olan ruh indirmiştir."*[20] İşte bu buyruk, Hz. Cebrail'in bu sûreyi indirdiğini göstermektedir. Çünkü bu âyet-i kerime, bütün Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Cebrail tarafından indirilmiş olmasını gerektirir. Böylelikle Hz. Cebrail bu sûrenin okunuşunu Mekke'de indirmiş olup. Medine'de de bunun sevabını belirtmek üzere sözü geçen melek tarafından indirilmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."
Bu sûrenin Mekkî ve Medenî olduğu Hz. Cebrail tarafından iki defa indirildiği de söylenmiştir. Bunu es-Sa'lebi nakletmiştir. Ancak bizim sözünü ettiğimiz şekil daha uygundur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim ile Sünnet-i seniyyedeki haberlerin arası böylece telif edilmektedir. Hamdimiz

Allah'adır, minnet duygularımız O'nadır." [21]

---

[1] Mürsel hadistir. İmam Vahidi, Esbab-ı Nüzul.

[2] Senedinde kopukluk var. Fudayl, Ali'den işitmemiştir. Deylemî; el-Firdevs: 6816, Kenzu'l-Ummal: 2521. Salebi, İmam Vahidi, Esbab-ı Nüzul. Sa'lebî âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğunu söylemiştir.

[3] Bu haberi Hasan ve Katade söyledi. İmam Vahidi, Esbab-ı Nüzul.

[4] el-Fahru'r-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, Tahran tarihsiz (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 1/177.

[5] el-Alak: 96/1.

[6] el-Müddessir: 74/1.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/337-338.

[8] el-Hicr: 15/87.

[9] Tirmizî, Salât 69, 115; Nesâî, İftitâh 24; Müsned, 2/428; Dârimî, Salât 36. Ayrıca bk. Dârakutnî, 1/321 v.d.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/337

[11] Kurtubi, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an.

[12] Hicr: 15/87.

[13] Senedi zayıftır. İmam Vahidi, Esbab-ı Nüzul.

[14] Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Alusî el-Bağdâdî, Ruhu'l-Ma'ânî fî Tefsîri'i'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, Îhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut tarihsiz, 1/33.

[15] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 1/252-253.

[16] Nizamuddîn el-Hasen ibn Muhammed en-Neysâbûrî, Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân (Taberî Tefsiri kenarında), Kahire, Bulak 1323, 1/72.

[17] Timizi; Tefsir: 3125, Hakim; Müstedrek: 2/258, Abdullah b. Ahmed; Zevaidu'l-Müsned: 5/114. İmam Vahidi, Esbab-ı Nüzul.

[18] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut 1408/1988,1/82.

[19] Müslim, Salâtu'l-müsâfirin 248; Nesâî, İftitâh 25.

[20] eş-Şuara: 26/93.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/339-340.

2- BAKARA SURESİ

Mushafta ikinci, nüzul sıralamasında 87. sûredir. Medine'de nazil olmuştur. İçinde Mekke'de nazil olan âyet yoktur. Kur'an'ın en uzun süresidir. Tamamının bir nüzul sebebi olmamakla birlikte bir çok âyeti için özel iniş sebepleri vardır. Değişik sürelerde inmiştir. Nüzulü en uzun süren sûredir.
Medine'de nazil olmuş ilk sûre olduğu da söylenmiştir. Ancak yüce Allah'ın: *"Kendisinde Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz."*[1] buyruğu semadan son nazil olan âyet-i kerimedir. Bu âyet-i kerime Mina'da, Veda Haccında Kurban bayramının birinci gününde nazil olmuştur. Yine faizin yasağını belirten âyet-i kerimeler de[2] Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olmuş âyetleri arasındadır.[3]
Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Abdullah b. Hamid'den, o Ahmed b. Muhammed b. Yusuf'tan, o Yakub b. Süfyan el-Kebir'den, o Hişam b. Ammar'dan, o Velid b. Müslim'den, o Şuayb b, Zurayk'tan, o Ata el-Horasanî'den, o da İkrime'den şöyle dediğini bize rivayet etmiştir:
"Medine'de indirilen ilk sûre Bakara Süresi'dir."[4]

l-4. Elif. Lam. Mîm. İşte bu kitab, onda hiçbir şüphe yoktur. Muttakîler için hidâyetin tâ kendisidir. O muttakîler ki ğayba iman eder, namazı ikame eder ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden infâk ederler. Ve onlar sana indirilmiş olana da senden önce indirilmiş olana da iman ederler. Ahirete de onlar îkân sahibidirler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Osman es-Sakafî ez-Zaferanî, Ebû Amr b. Matar'dan, o Cafer b. Muhammed b. el-Leys'ten, o Ebû Huzeyfe'den, o Şibl'den, o İbnu Ebî Necih'ten, o da Mücahid'den şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Bu sûrenin evvelinden ilk dört âyet mü'minler, onlardan sonra gelen iki âyet kâfirler ve sonra gelen on üç âyet de münafıklar hakkında inmiştir."[5]
2- El-Firyâbi ve İbn Cerir'in Mücahid'den rivayetle tahric ettiklerine göre Bakara Sûresinin ilk dört âyeti mü'minler, onları takip eden iki âyeti kâfirler, ondan sonraki 13 âyet de münafıklar hakkında nazil olmuştur.[6]
3- Rebi' b. Enes'ten de buna benzer bir rivayet nakledilmektedir.[7]
4- Bazı alimler de şöyle diyor:
"İlk dört âyet özellikle Ehl-i kitab mü'minleri hakkında, Kur'ân'a imanları sebebiyle nazil olmuştur. Allah Tealâ Kur'ân'da, onların gizlemekte olduklarını haber verince bu kitabın Hz. Muhammed'e Allah katından indirilmekte olduğunu anlamış, Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman etmiş, Kur'ân'da nazil olan hakikatleri de tasdik etmişlerdi."[8]
5- Süddi'nin Ebu Mâlik'ten, Ebu Salib'in İbn-i Abbas'tan, Mürre'nin İbn-i Mesud'dan rivayet ettiklerine göre bu âyetlerde sıfatları zikredilen müminlerden maksat, ehl-i kitap olmayan müminlerdir. Bundan sonra gelen *"Onlar, sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler. Âhirete de kesinlikle onlar inanırlar."* âyeti ise ehl-i kitabın iman edenlerini vasıflandırmaktadır. Zira. Allah teala. Hz. Muhammedi Peygamber olarak göndermeden önce ehl-i kitap olmayan Araplara kitap göndermemiştir. Onların dışındaki Yahudilere ve Hıristiyanlara kitap göndermiştir. Bu sebeple Allah teala müminleri iki kısım olarak zikretmiştir. Birinci kısımda olanlar daha önce kendilerine kitap gelmeyen ve imani meselelerden haberdar olmayan müminlerdir ki onları *"Gayba iman edenler"* şeklinde vasıflandırmıştır. İkinci kısmı ise, daha önce kendilerine kitap verilen ehl-i kitaptır ki onları da *"Sana ve senden önce indirilenlere iman edenler."* şeklinde vasıflandırmıştır.[9]
6- Diğer bir kısım âlimlere göre bu surede zikredilen dört âyette sıfatları anlatılan "Mümin"lerden maksat, sadece ehl-i kitaptır. Zira bunlar, kendilerinin gözledikleri gaybla ilgili meseleleri, Kur'an'ın zikretmesi üzerine, Kur'an'a da iman etmişler bu sebeple *"Gayba iman edenler"* diye vasıflandırılmışlardır. Daha önce indirilen İncil ve Tevrat'a iman ettiklerinden dolayı da *"Senden önce indirilenlere iman edenler."* diye vasıflandırılmışlardır.[10]
7- Başka bir kısım âlimler ise bu surenin baş tarafındaki dört âyette zikredilen "Müminler" ifadesine ehl-i kitap olsun veya olmasın bütün müminlerin girdiğini söylemişlerdir. Bunlar, cennet, cehennem, öldükten sonra dirilme gibi "Ğaybi hususlara iman etme" ifadesine, Rasulullah'a bütün indirilenler ve ondan öncekilere indirilenler girmediğinden dolayı bunları beyan eden âyetin ayrıca zikredilmesine ihtiyaç olduğunu, bu nedenle zikredildiğini, yoksa müminleri iki sınıfa ayırma maksadıyla zikredilmediğini söylemişlerdir. Müminler rablerini razı edecekleri bütün fiil ve davranışları bilmelidirler ki onların hepsini yaparak rablerini razı etsinler. Bu nedenle "Gayba iman

etme" yanında Rasulullah'a indirilenlere ve ondan öncekilere indirilenlere iman etme ve diğer sıfatların hepsi zikredilmiştir. [11]
8- Taberi, bu görüşlerden, dört âyetin iki sınıf mümini beyan ettiğini söyleyen görüşün daha doğru olduğunu söylemiştir. Zira bu görüşte olanların beyan ettikleri deliller kuvvetlidir. Ayrıca bunlardan sonra gelen âyetlerde kâfirlerin de, kalbleri mühürlenen açıkça kâfir olanlar, iman ettiklerini söyledikleri halde iman etmeyen münafıklar. şeklinde iki kısma ayrılmaları, müminlerin de iki kısım olduklarını gösteren bir delildir. demiştir.

6-7. Şurası muhakkak ki o küfretmiş olanları inzâr etsen de inzâr etmesen de birdir, iman etmezler, Allah, onların kalblerini de kulaklarını da mühürlemiştir. Gözlerinin üzerinde de bir perde var. Onlaradır azâb-ı azim.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhak dedi ki:
"Bu âyet Ebû Cehl ve onun ehli beytinden beş kişi hakkında inmiştir." Kelbî de: "Yani yahudilerdir" demiştir."[12]
2- Kelbi kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre bu âyetler Huyey ibn Ahtab, Ka'b ibnu'l-Eşref vb. Yahudi ileri gelenleri hakkında nâzil oldu.
3- İkrime ve Saîd İbni Cübeyr, onlardan Muhammed îbni Ebu Muhammed, ondan İbnu İshak tarikından İbnu Cerîr anlattı.. İbnu Abbas (r. a.) dedi ki:
"Bu âyetler Medine Yahudileri hakkında nazil oldu." [13]
Medine civarında bulunan Yahudiler, Hz. Muhammed'in, Allah'ın onlara ve bütün insanlara gönderdiği son elçi olduğunu herkesten daha iyi bildikleri halde herkesten önce tasdik edip ona iman etmeleri gerekirken tam tersine onu yalanladıkları için onları azarlamak ve suçlamak üzere Allah Tealâ bu âyeti indirmiştir.
4- İbn Abbas (ra.)'a göre bu ayet, kendilerini Allah'ın, *"hakkı bile bile gizleyenler"* diye vasf ettiği inatçı yahudî reisleri hakkında inmiştir.[14]
5- İkrime veya Saîd ibn Cübeyr'in İbn Abbâs'tan naklettiklerine göre Bakara Sûresinin başından itibaren 100 âyet birer birer isimlerini ve neseblerini saydığı Yahudi hahamları ile Evs ve Hazrec kabilelerinden münafıklar hakkında inmiştir. Taberî, konuyu uzatmamak için bu kimselerin isimlerini vermediğini söyler. [15]
6- Rebî İhni Enes dedi ki:
"Bu âyetler Ahzap (Hendek) harbinde nazil oldu."[16]
7- Bazı müfessirler ise, bu ayette kastedilenlerin Ebû Leheb, Ebû Cehil, Velid b. Mugîre v.b. gibi bir gurub müşrik olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bunlar, delilin (Hz. Peygamber ve Kur'ân'ın) zuhurundan sonra, bile bile inkâr etmiş, bilgi (marifet) hasıl olduktan sonra küfre sapmışlardır. [17]
8- İbn Cerir'in er-Rebi' İbn Enes'den tahricine göre bu iki âyet Bedr gazvesinde öldürülen müşriklerin kumandanları (ileri gelenleri) hakkında inmiştir.[18]
Rebi' b. Enes bunların şu âyette de zikredildiklerini söylemiştir.
"Kâfirlerin, Allah'ın nimetlerine şükredecekleri yerde, Allah'ı inkâr ettiklerini, kavimlerini helak yurduna sürüklediklerini görmez misiniz?" "Helak yurdu cehennemdir. Onlar oraya gireceklerdir. O, ne kötü bir yerdir."[19]
Rebi' b. Enes'in bu görüşünün dayanağı şudur: Allah teala bu âyette, kötüleri uyarıp uyarmamanın, onlara hiçbir fayda vermeyeceğini, onların kalblerinin mühürlendiğini beyan etmiştir. Halbuki kâfirlerden bir kısmı, daha sonra, Rasulullah'ın uyarısından faydalanarak iman etmişlerdir. Bundan anlaşılmıştır ki, âyette zikredilen kâfirlerden maksat, iman etmeden Bedir'de öldürülen küfrün elebaşlarıdır. [20]
9- Ali b. Ebi Talha'nın, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ise, Abdullah b. Abbas bu âyeti şöyle izah etmiştir: "Rasulullah (s.a.v.) bütün insanların iman etmelerini ve doğru yolda kendisine tabi olmalarını çok arzuluyordu. Onun bu şiddetli arzusunu bilen Allah teala, daha önce iman edecekleri yazılı olanlardan başkasının iman etmeyeceğini ve daha önce iman etmeyecekleri yazılı olanlardan başkasının da sapıklığa düşmeyeceğini bildirdi."[21]
10- Taberi, Abdullah b. Abbas'tan nakledilen birinci görüşün tercihe şayan olduğunu zikretmiş ve gerekçe olarak şunları özetle söylemiştir.
"Allah teala bundan önceki âyetlerde ehl-i kitabın iman edenlerini övmüştür. Bu âyetlerde de yine ehl-i kitabın iman etmeyenlerinden haber vermesi ve onları kınaması uygundur. Zira onların sıfatları farklı olsa da hepsi de ehl-i

kitaptır. Böylece Allah teala, ehl-i kitabın iman edenleriyle iman etmeyenlerini karşılaştırarak birlikte zikretmiştir.
Allah teala bu âyetlerle, Rasulullah'ın hak peygamber olduğunu gizleyen Yahudi hahamlarına karşı onu desteklemiştir. Bunu böylece bilmiş olsunlar ki, Tevrat'ı Hz. Musa'ya gönderen Allah teala Hz. Muhammed'e de bunları öğretmiştir. Zira, ne Muhammed ne de kavmi, Kur'an inmeden önce bu gibi şeyleri biliyorlardı. Bu hal de, Yahudilerin, Hz. Muhammed'in Peygamberliği hakkında şüpheye düşmelerini bertaraf eder, Onun, Allah tarafından getirdiklerinin hak olduğunu ortaya koyar. Zira onlar, okur yazarlığı olmayan bir millet içerisinde ortaya çıkan ve okur yazarlığı olmayan bir kişinin onların gizlemiş oldukları haberleri ortaya çıkarması durumunda onun peygamberliği hakkında nasıl şüpheye düşebilirler ki?
Rasulullah'ın okur yazarlığı yoktu. O bir takım hesapları da bilmiyordu. Bu itibarla ona, "Kitapları okudu da öğrendi." Yahut: "Hesap yaparak kâhinlik yaptı." Veya "Rasulullah ile ilgili bir kısım haberleri gizleyen Hahamlardan okuyarak bu tür bilgilere sahip oldu." şeklinde iddialar onun hakkında hiç yakışık almayan iddialardır.
Taberi diyor ki:
"Bu âyette zikredilen kâfirlerden maksadın ehl-i kitap olan kâfirler olduğunun diğer bir delili de şudur ki: "Allah teala, bundan sonra gelen âyetlerle, münafıklara ve Hz. Âdem ve Havva kıssasına değindikten sonra tekrar ehl-i kitap'tan bahsetmiştir. Madem ki önce ehl-i kitabın müminleri söz konusu edilmiş ve yine ehl-i kitaba dönülmüştür. O halde bunların arasında zikredilen kâfirlerden maksat ta, ehl-i kitap olan kâfirlerdir.
"Küfür" kelimesinin lügat mânâsı "örtmek" demektir. Bundan dolayıdır ki, karanlığı ile bütün eşyayı örten geceye de "Kâfir" denmiştir, Yahudiler de Rasulullah'ın hak Peygamber olduğunu bildikleri halde o gerçeği gizlemeleri sebebiyle kendilerine "Gerçeği örten" anlamına "Kâfir" denmiştir. Nitekim Allah teala bunlar hakkında başka bir âyette şöyle buyurmuştur:
"İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti, biz, insanlara kitapta açıkladıktan sonra onları gizleyenlere, işte onlara Allah lanet eder. Hem de bütün lanet edenler lanet eder." [22]
11- Âyet-i kerimede bunların hiçbiri ismen belirtilmemekle onlar ve tarih boyunca, kıyamete kadar onlar gibi olanlar hakkında bu âyetler inmiştir demek en toplayıcı görüş olacaktır.[23]

8. İnsanlardan öyleleri vardır ki iman etmiş olmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe iman ettik." derler. Halbuki onlar mü'minler değillerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler bu âyet-i kerimenin münafıklardan bir topluluk hakkında indiğinde ve bu âyette zikredilen sıfatların münafıkların sıfatı olduğunda ittifak etmişlerdir.[24]
2- İbn Cerîr Taberî'nin Tefsirinde İkrime veya Saîd ibn Cübeyr'in İbn Abbâs'dan rivayetine göre bu ayette Evs ve Hazrec'den münafıklarla onlar gibi olanlar kastedilmektedir. İbn Abbâs, Übeyy İbn Ka'b'den naklen bunların isimlerini de zikretmiştir.[25]
3- Abdullah b. Abbas, Katade, Mücahid, Abdullah b. Mes'ud, Rebi' b. Enes ve İbn-i Cüreyc bu insanlardan maksadın Medine'de, müslümanlardan korkarak mümin okluklarını söyleyen münafıklar olduklarını söylemişlerdir. [26]

4- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette ise bu âyetin, mü'minlerle karşılaştıklarında iman ve tasdik üzere olduklarını açıklayıp "Biz, kitabımızda Muhammed'in vasıflarını buluyoruz." diyen, birbirleriyle başbaşa kaldıkları zaman ise bunun aksi davranan ehl-i kitab münafıkları hakkında nazil olduğu söylenmektedir ki Abdullah ibn Übeyy, Muattib ibn Kuşeyr ve Cedd ibn Kays bunlardandır.[27]
5- Esbat'ın es-Süddi'den yüce Allah'ın: *"İnsanlardan..."* buyruğu hakkında: "Onlar münafıklardır", dediğini rivayet etmektedir.[28]

6- Sufi alimleri der ki: "en-Nas" bir cins ismidir. Veli (dost) edinilen kimselere ise cins ismiyle hitap edilmez. [29]
7- Taberi diyor ki:
"Aziz ve Celil olan Allah, hicret yurdu olan Medine-i Münevvere'de, Rasulullah'ı yerleştirip muzaffer kılınca ve onun davetini yayıp müslümanları çoğaltınca müslümanlar, putlara tapan müşrikleri ve ehl-i kitap olan kâfirleri mağlup edince Yahudi hahamları, sırf kıskançlıklarından ve azgınlıklarından dolayı Rasulullah'a kin ve düşmanlık beslediler. Allah, bunlar hakkında başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurdu:
"Kitap ehlinden bir çoğu, hak kendileri için apaçık belli olduktan sonra, içlerindeki çekememezlikten dolayı, iman etmenizden sonra sizi tekrar kâfirliğe çevirmek isterler."[30] Ehl-i kitap olan bu Yahudiler yanında Rasulullah'ı

yurtlarında barındıran, onu destekleyen ve yardımına koşan Ensar'ın içinden bir kısım insanlar, şirklerinde ve cehaletlerinde devam ettiler. Açıkça kâfir olduklarını söylemeleri halinde müslümanlar tarafından öldürüleceklerinden veya esir edileceklerinden korktukları için iman ettiklerini söyleyen fakat aslında iman etmeyen münafıklar ortaya çıkmışlardır. Bunlar da ehl-i kitabın kâfirleriyle işbirliği yaparak müminler aleyhine çeşitli tuzaklar kurmaya girişmişlerdir. Bunlar, Rasulullah'ı ve sahabileri gördüklerinde
"Biz, Allah'a, Peygamberine ve âhiret gününe iman edenleriz." demişler, Yahudilerle başbaşa kaldıklarında da
"Biz, sizinle beraberiz. "Biz iman ettik" diyerek müminlerle alay ediyoruz." demişlerdir. İşte Allah teala bu âyet-i kerimede bu tür insanları zikretmekte ve onların gerçekte iman etmediklerini açığa vurmakta ve *"Halbuki onlar mümin değillerdir."* buyurmaktadır. [31]

11-12. Kendilerine "Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın." denildiği zaman "Biz ancak ıslah edicileriz." derler. Dikkat ediniz! Onlar muhakkak bozguncuların ta kendileridir de durumlarının şuurunda değillerdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyette zikredilen "Onlar"dan maksat, Abdullah b. Abbas. Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilere göre "Münafıklar"dır. Yapmamaları istenen "Bozgunculuk" ise "İnkarcılıkları ve günah işlemeleridir."
Selman-ı Fârisî'den nakledilen başka bir rivayete göre ise "Onlar"dan maksat, o döneme kadar henüz dünyaya gelmemiş olan insanlardır. [32]
2- Taberi, "Onlar"dan maksadın. Rasulullah'ın döneminde bulunan münafıklar ve onlardan sonra gelip aynı sıfatı taşıyan bütün münafıklar olduğunu söylemenin daha evla olacağını zikretmiş ve özetle şunları söylemiştir.
"Selman-ı Farisî, bu görüşüyle Rasulullah döneminde bulunan daha sonra da ölüp giden münafıkları değil Selman'ın yaşadığı dönemlerde henüz ortaya çıkmamış olan ve çıkmaları beklenen kimseleri kastetmiş olabilir. Bizim, diğer görüşü tercih etmemizin sebebi, bu hususta müfessirlerin ittifak etmeleridir." [33]

13. Onlara, "Gelin insanların iman ettiği gibi, siz de iman ediniz", denildiğinde, onlar şöyle dediler: "O beyinsizlerin inandıkları gibi biz de mi inanalım!?" İyi bilin ki, beyinsizlerin ta kendileri onlardır, ama bunu bilmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İnsanlar'dan maksat, Hz. Peygamber ve ona iman edenlerdir. [34]
2- İnsanlar'dan maksat, Abdullah b. Selâm ile onun gibi İslâm'a girenlerdir. Çünkü bunlar da, Hz. Peygamberle beraber iman edenler gibi, iman etmişlerdir. [35]
3- Münafıkların burada, beyinsizlikle itham ettikleri kimselerden maksat, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud, Rebi' b. Enes ve Abdurrahman b. Zeyd'in de izah ettikleri gibi, Rasulullah'ın sahabileridir. [36]
4- Evs ve Hazreç'in çoğu müslüman idiler. Bu münafıklar da Evs ve Hazreç kabilesinden idiler, ama az idiler. Buna göre, umum ifâde eden lâfızlar, bazan ekseriyyet için de kullanılabilirler. [37]
5- Gerçekte insan olan, sadece müminlerdir. Çünkü, onlara insan olmanın gerçekliği verilmiştir. Sebebiyse, gerçek insanın diğer canlılar karşısındaki üstünlüğü, doğruya ileten akıl ve hidayet eden fikir iledir. [38]

14. Onlar, iman etmiş olanlara kavuştukları zaman "İman ettik." derler. Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında ise "Emin olun biz (onlarla) alay edicileriz." derler.

1- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Şeybe b. Muhammed'den, o Ali b. Muhammed b. Kurra'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Nasr'dan, o Yusuf b. Bilal'dan, o Muhammed b. Mervan'dan, o Kelbî'den, o Salih'ten, o da İbn Abbas'tan bize şunu rivayet etti:
"Bu âyet Abdullah b. Ubey ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Bu kişiler birgün çıkıp, Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabından bir grupla karşılaşmışlardı. Abdullah b. Ubeyy de:
"Bakın bu beyinsizleri sizin başınızdan nasıl savacağım" demiş ve müteakiben gidip Ebû Bekr Sıddık'ın elini tutarak ona şöyle demişti:
"Teyme Oğulları'nın ulusu. İslam'ın büyüğü, mağarada Allah Rasulü'nün yanında bulunan iki kişinin ikincisi ve canını malını Allah yolunda cömertçe harcayan Sıddık'a merhaba." Sonra Ömer'in elinden tutup ona da şunları söyledi:

"Adiy İbn Ka'b Oğulları'nın ulusu, hakla bâtılın arasını ayıran, Allah'ın dini hususunda taviz vermeyen canını ve malını Rasulullah (s.a.v.) için harcayan kimse için merhaba." Sonra da Ali'nin elini tutup dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın amcazadesi ve damadı, Rasulullah (s.a.v.)'ın içlerinden çıktığı Haşim Oğulları'nın ulusu olan kişiye merhaba." Sonra dağıldılar, Abdullah arkadaşlanna dedi ki:
"Gördünüz mü nasıl yaptım. Siz de onları gördüğünüz zaman böyle yapın." Onlar da ona övgü yağdırdılar, müslümanlar Peygamber (s.a.v.)'e gelip bunu haber verdiler. Bunun üzerine Allah Teala da bu âyeti indirdi."[39]
2- Kelbî'nin Ebu Salih'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise bu âyet yahudilerin durumu hakkında inmiştir. Buna göre "iman edin" emrinin muhatabları yahudiler, "insanların iman ettiği gibi" ifadesindeki insanlar da Abdullah ibn Selâm ve ashabı gibi müslüman olan yahudilerdir.[40]
3- İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle nakledilmiştir:
"Bu âyetler Abdullah b. Ubey b. Selül, Muattib b. Kuşeyr ve Cedd b. Kays gibi Ehl-i kitab münafıkları hakkında inmiştir. Onlar mü'minlerle karşılaştıkları zaman iman ve tasdik eden kimseler olarak görünüyorlar ve: "Biz Muhammed (s.a.v.)'in vasıf ve özelliklerini kendi kitabımızda görüyoruz", diyorlardı. Ancak içleri böyle değildi ki birbirleriyle yalnız kaldıklarında aksini konuşuyorlardı."[41]
4- Ayet-i kerimede zikredilen "Onların şeytanları"ndan maksat, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ud'a göre, münafıkların inkârda önde giden elebaşılarıdır. Katade ve Rebi' b. Enes'e göre bunlar, müşriklerdir. Mücahid'e göre bu şeytanlar, münafıkların, kâfirlerden, müşriklerden ve diğer münafıklardan olan arkadaşlarıdır. Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu şeytanlardan maksat, münafıkların elebaşıları ve şer işlerde önderleridir.[42]

17. Onların durumu, bir ateş yakmış olan kimsenin haline benzer: O ateş, onun etrafını aydınlatınca, Allah onların nurlarını giderir de, onları, hiçbir şey görmez oldukları karanlıklar içinde bırakır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Cübeyr dedi ki:
"Bu ayet, yahudîlerin ve onların Hz. Peygamber'in zuhurunu gözlemeleri ve onların bu Peygamber vasıtasıyla müşrik Arablara galib gelme beklentileri hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber gönderilince onlar, O'nun nübüvvetini kabul etmemişlerdir. Böylece onların, Hz. Muhammed'i bekleyişleri "ateş tutuşturmak" gibi; onların, Hz. Peygamber'in ortaya çıkmasından sonra O'nu inkâr etmeleri de, bu nurun gitmesi gibi olmuştur."[43]
2- Taberi der ki:
"Âyet-i kerime, görünüşte iman ettiklerini söyleyip te İslamın dünyadaki nimetlerinden faydalanan ve gerçekte iman etmeyerek âhirette Allah'ın müminlere vereceği nimetlerden mahrum edilecek olan münafıkları tasvir etmekte, onları, çevresini aydınlatmak için ateş yakan, daha sonra da ateşi sönerek karanlıklar içerisinde kalan kimselere benzetmiştir."[44]

19. Yahut onların hali gökten boşanan yağmura tutulmuşun hali gibidir ki onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek çakışı vardır. Ölüm korkusuyla yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu Cerîr, Süddî'yi Kebir tarikından anlattı. O, Ebu Mâlik ve Ebu Salih'ten, onlar, İbnu Abbas ve Mürre'den, onlar, İbnu Mesud ve sahabeden bazılarından anlattılar:
"Medine münafıklarından iki kişi Allah'ın Rasûlü'nden müşriklere kaçmışlardı. Yolda Allah'ın, içinde şiddetli gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlarla zikrettiği yağmura yakalandılar. Her yıldırımda yıldırım kulaklarına girecek de kendilerini öldürecek korkusuyla parmaklarıyla kulaklarını tıkıyorlar; her şimşek parıldamasında onun ışığında yürüyorlar, şimşek çakmayıp da bir şey göremez oldukları zaman da yürüyerek eski yerlerine geliyorlardı. Yıldırım ve şimşek korkusundan şaşıran iki münafık:
"Ah bir sabaha çıksak! Hemen Muhammed'e gelip elimizi eline koyalım (tekrar O'na imanla biat edelim)." demeye başladılar. Gerçekten de sabah olunca Hz. Muhammed'e gelip yeniden iman ettiler, ellerini Efendimizin eline koyup biat ettiler ve iyi müslümanlar oldular.
Allah Teâlâ Medine'den Müşriklere katılmak üzere çıkan bu iki münafığın durumunu Medine'deki münafıklar için bir mesel kıldı: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meclisinde hazır bulundukları zaman Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendileri hakkında bir şey (vahiy) nazil olduğunu söylemesinden veya herhangi bir şeyle adlarının anılmasından ve öldürülmelerinden korkarak Medine'den çıkan o iki münafığın parmaklarıyla kulaklarını tıkadıkları gibi kulaklarını

parmaklarıyla tıkıyorlardı. Şimşek önlerini aydınlattığında yani malları, çocukları çoğalıp bir ganimet elde ettiklerinde veya bir fetih ele geçirdiklerinde o iki münafık nasıl şimşek çaktığında onun aydınlığında yürüyor idiyseler bunlar da o aydınlıkta yürüyorlar; "Muhamed'in dini gerçekten doğru bir din imiş" diyorlar ve o dinde devam ediyorlar; önleri aydınlık olmayıp karardığında da dikilekalıyorlar yani malları ve çocukları helak olup başlarına bir belâ geldiğinde ise "Bu, Muhammed'in dini yüzünden." diyor ve şimşek çakmayıp da karanlıkta kalan iki münafığın yaptığı gibi bunlar da dinden dönüp kâfirler oluyorlardı."[45]
2- Saîd İbn Cubeyr diyor ki:
"Bu âyet yahudiler hakkında nazil olmuştur. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün çıkışını bekliyor ve onunla araplara karşı zafer kazanacakları umudunu izhar ediyorlardı ama çıkınca onu inkâr ettiler. İşte Hz. Peygamber'in çıkışını beklemeleri aydınlanmak üzere ateş yakmalarına, çıkışından sonra inkâr etmeleri de yaktıkları ateşin aydınlığının zevaline benzetilmiştir."[46]
3- İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, bunlarla kastedilen yahudilerdir. Peygamber (s.a.v.) Bedir'de muzaffer olunca umutlandılar ve şöyle dediler:
"Allah'a yemin ederiz, Musa'nın bizlere geleceğini müjdelediği peygamber budur. Bunun hiçbir sancağı geri dönmez." Ancak Uhud'da bozgun sözkonsu olunca irtidat ettiler ve şüpheye düştüler.
4- Kurtubi diyor ki:
"Bu açıklama şekli zayıftır, âyet münafıklar hakkındadır. Ancak, İbn Abbas'tan bu rivayet daha sahih bir şekilde gelmiştir. Bununla birlikte mana hepsini (kâfirleri de münafıkları da) kapsamaktadır."

21. "Ey insanlar sizi ve sizden evvelkileri yaratan Rabbiniz'e ibadet ediniz..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Muhammed b. ez-Zahid, Ebû Ali b. Ahmed el-Fakih'ten, o Ebû Turâb el-Kuhüstanî'den, o Abdurrahman b. Bişr'den, o Ravh'tan, o Şu'be'den, o Süfyan-i Sevrî'den, o A'meş'ten, o İbrahim'den, o da Alkame'den şunu dediğini bize haber verdi:
"İçerisinde *"Ey insanlar"* hitabının indiği herşey Mekke'de nazil olmuştur, *"Ey iman edenler"* hitabının içinde nazil olduğu sûreler de Medine'de nazil olmuştur. Yani *"ey insanlar"* Mekke halkına, *"ey iman edenler"* hitabı da Medine halkınadır. Allah Teala'nın *"Ey insanlar sizi ve sizden evvelkileri yaratan Rabbiniz'e ibadet ediniz"* âyeti *"İman edenleri müjdele"* âyetine kadar Mekke müşriklerine hitaptır. Bu âyetse Mü'minler hakkında nazil olmuştur."[47]
Mücahid de bu görüştedir.
2- Kurtubi diyor ki:
"Ancak bu görüşü reddeden birtakım hususlar vardır: Bu sûre ve Nisa sûresi, Medenidir yani Medine'de inmiştir ve bunlarda da *"Ey insanlar"* hitabı yer almaktadır. *"Ey iman edenler"* ile ilgili görüşleri ise doğrudur. Urve b. ez-Zubeyr der ki: "Herhangi bir had (belli bir suçun cezası) yahut bir farz belirten buyruklar Medine'de inmiştir. Geçmiş ümmetlerden ve azaptan söz eden buyruklar ise Mekke'de inmiştir." Bu da açıktır."
3- Alkame ve Hasan Basrî'den nakledildiğine göre, onlar şöyle demişlerdir:
"Kur'an'da *"Ey insanlar"* diye başlayan her âyet mekkî; *"Ey iman edenler"* diye başlayan ayetler medenîdir."
el-Kâdî Ebu Bekr ise şöyle demiştir:
"Onların söylediği bu söz, eğer bir nakle (rivayete) dayanıyor ise kabulümüzdür. Yok eğer böyle söylemelerinin sebebi, müminlerin Mekke'de değil de Medine'de ekseriyette olmaları ise, bu zayıftır. Çünkü Cenab-ı Allah'ın müminlere bir seferinde vasıfları ile diğer bir seferde ise cins isimleri ile hitab etmesi caizdir. Devamlı ibadet edip ibadetini artırmaya çalışan mü'mine bu emir verildiği gibi bazan mümin olmayan kimseye de ibadet etmesi emrolunabilir. Buna göre, bu ayetteki hitabın herkes hakkında olması mümkündür."[48]
4- Âyette zikredilen "Ey insanlar" ifadesinden maksat, Abdullah b. Abbas'a göre "Kâfir ve münafik"lardır.[49]

22. Yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir bina kılan, gökten su indirip onunla size rızık olarak mahsuller çıkaran O'dur. O halde bile bile Allah'a benzerler nisbet etmeyin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Burada "Allah'a bile bile benzerler isnad edenler"den kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikredilmiştir:
1- Abdullah b. Abbas, bu insanlardan maksadın, bütün müşrikler olduğunu, Arap müşriklerinin de ehl-i kitap müşriklerinin de bu ifadenin içinde bulunduklarını zikretmiştir.
2- Mücahid ise bu ifadeden maksadın, Yahudi ve Hıristiyanlardan iki gurup ehl-i kitap olduğunu, zira bunların, Tevrat ve İncil'den Allah'ın birliğini öğrendiklerini bu nedenle Allah'a bile bile denkler tutmaya çalıştıklarını

söylemiştir.
3- Taberi birinci görüşü tercih ediyor ve özetle diyor ki:
"Mücahid'i bu görüşe sevkeden sebep, Arapların, rablerinin birliğini inkâr ederek onun kendilerinin yaratıcısı ve rızık vereni olduğunu bilmedikleri ve ibadette bir kısım putları ona ortak koştukları kanaatinde olmasıdır. Halbuki Allah teala, âyet-i kerimede, Arap müşriklerinin, yaratıcı olarak Allah'ın birliğini ikrar ettiklerini ancak Allah'a ibadette bir takım putları ona şefaatçi yaparak ortak koştuklarını bildirmektedir. Nitekim âyet-i kerimelerde şöyle buyurulmaktadır:
"Ey Muhammed, yemin olsun ki, eğer onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan, şüphesiz ki "Allah" derler. Öyleyse nasıl oluyor da döndürülüyorlar?"[50]
"Ey Muhammed, de ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Size kulak ve gözleri bahşeden kimdir? Ölüden diriyi çıkaran, diriden de ölüyü çıkaran kimdir? Bütün işleri düzene koyan kimdir?" "Allah'tır" diyeceklerdir. De ki "O halde Allah'tan korkmaz mısınız?"[51]
Görüldüğü gibi Arap müşrikleri de ehl-i kitap gibi, Allah'ın tek yaratıcı ve rızıklandırıcı olduğuna iman ediyorlardı. Bu nedenle âyette geçen *"O halde bile bile Allah'a benzerler nisbet etmeyin."* ifadesindeki muhatapların sadece ehl-i kitap olmayıp, Arap, Acem, Ehl-i kitap olan veya olmayan bütün müşrikler olduklarını söylemek daha isabetlidir. [52]

23. Eğer kulumuzun üzerine indirdiğimizden şüphe ediyorsanız haydi onun benzerinden siz de bir sûre getirin. Allah'ın dışında şâhidlerinizi de çağırın eğer (sözünüzde) sâdıklar iseniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müşrikler Kur'ân'ı işittikleri zaman: "Bu, Allah'ın sözüne benzemiyor. Biz doğrusu onun Allah kelâmı olduğundan şüpheliyiz." demişlerdi de âyet bunun üzerine nazil oldu. [53]
2- Elbetteki bu müşriklerin ilk örnekleri asr-ı saadette Kur'ân'ın ilk muhatabları olan Mekke müşrikleri olmakla birlikte Kur'ân'ın bu meydan okuması kıyamete kadar bütün inkarcılar hakkında geçerlidir.[54]
3- Taberi diyor ki:
"Allah teala bu âyet-i kerimeyi, kavminin müşrik ve münafıkları ve ehl-i kitabın kâfir ve sapıklarına karşı Rasulullah'a bir delil ve bir hüccet olarak zikretmiştir." [55]

25. Mü'minleri müjdele.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah Teala bir önceki âyette kâfirlerin cezasını zikretti bu ayette de mü'minlerin mükafaatını zikretti.[56]

26. Hiç şüphesiz, bir sivrisinek olsun, daha üstündeki olsun herhangi bir şeyi Allah mesel getirmekten çekinmez. Artık iman edenler onun, Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise "Allah bu misal ile neyi murad etmiştir?" derler. Allah onunla bir çoğunu dalâlette bırakır. Yine onunla bir çoğunu hidâyete ulaştırır. Onunla ancak fâsıkları dalâlette bırakır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerîr'in kendi isnadlarıyla Süddî'den tahricinde Abdullah ibn Mes'ûd ve diğer bazı sahabeden rivayetine göre "Allah Tealâ, Bakara: 2/17-18'de münafıklarla ilgili iki misali verdiğinde münafıklar: "Allah böyle misaller vermeyecek kadar yücedir." dediler de Bakara: 2/26-27 âyetlerini indirdi."[57]
2- Vâhidî'nin... İbn Mes'ûd'dan rivayetine göre ise Allah Tealâ, müşriklerin ilâhlarını zikredip *"Ey insanlar bir misal verildi, şimdi onu dinleyin. Allah'ı bırakıp da tapındıklarınız bunun için bir araya gelseler bir sineği bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, kendinden istenen de."* ***[58]*** ve müşriklerin ilâhlarının tuzaklarım zikredip onların tuzaklarını örümcek yuvası gibi olmakla niteleyip *"Allah'ın dışında dostlar edinmiş olanların misali örümceğin misali gibidir ki örümcek bir yuva edinmiştir. Halbuki yuvaların en çürüğü hiç kuşkusuz örümceğin yuvasıdır."* ***[59]*** buyurunca müşrikler:
"Görüyor musunuz Muhammed'e indirdiklerinde Allah sinek ve örümceği misal veriyor. Acaba bu kadar değersiz şeyleri misal getiren tanrı nasıl bir tanrıdır ki! Bir tanrı bunu yapar mı?" dediler de Allah Tealâ: *"Hiç şüphesiz*

Allah, sivrisinek ve onun ötesinde bir şeyi misal getirmekten haya etmez..." âyetini indirdi." [60]
3- Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ud ve diğer bir kısım sahabilere göre bu âyet-i kerime, bundan önceki iki âyette misalleri zikredilen münafıklara cevaptır. Şöyle ki: Allah teala münafıkları, ateş yakıp ta sonra ateşi sönen ve karanlık bir gecede yağmura yakalanan kimseye benzetince münafıklar:
"Allah bu gibi misalleri vermekten beridir. O, bu seviyelere inmekten yüce ve büyüktür." dediler. Allah teala da bu âyeti indirerek en zayıf yaratıklarından olan sivrisineği dahi misal vermekten çekinmeyeceğini beyan etmiş ve onları susturmuştur.[61]
4- İbn Abbas, Ebû Salih'in rivayetinde dedi ki:
"Allah Teala, münafıklar için bu iki misali verdiğinde: *"Onların misali bir ateş yakan kimsenin misali gibidir"* ve: *"Yahut onlar gökten boşanan yağmura tutulmuş kimseye benzer..."* âyetlerini buyurduğu zaman, müşrikler: "Allah darb-i meselleri getirmekten münezzeh ve çok yücedir" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[62]
5- Ahmed b. Abdillah b. İshak el-Hafiz, Süleyman b. Eyyub et-Taberanî'den, o Bikr b. Sehl'den, o Abdu'1-Aziz b. Said'den, o Musa b. Abdirrahman'dan, o İbn Cüreyc'den, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu şöyle oldu, Allah müşriklerin ilahlarını zikredip *"Şayet sinek onlardan birşey kapıp götürse onu ondan kurtaramazlar..."* ve böylece ilahların zaafetini zikredip örümcek ağına benzetti. Bunun üzerine müşrikler:
"Allah'ın Muhammed'e indirdiği Kur'an'da zikrettiği sineğe, örümceğe bakınız. Bunlarla ne yapacakmış?" dediler de Allah Teala bu âyeti indirdi."[63]
6- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Ey insanlar, size bir misal getirildi. Şimdi onu dinleyin..." [64] ayeti nazil olup müşriklerin putlarına ta'n ederek, sonra onlara ibadet etmeyi, örümcek ağına benzetince, yahudiler şöyle dediler:
"Sineğin ve örümceğin ne değeri var ki Cenab-ı Hak, onları misal getirmiştir." İşte bu söz üzerine, Bakara süresindeki bu ayetler nazil olmuştur."[65]
7- Rebi' b. Enes şöyle diyor
"Allah teala bu âyet-i kerimeyi dünya için ve ondan bol pay alan yaratıklar için misal vermiştir. Şöyle ki, sivrisinek aç olduğu sürece yaşar, yeyip doyunca da ölür. Allah tealanın, Kur'an-ı Kerim'de, kendilerini misal vermek istediği kavimler de böyledir. Onlar dünyadan tam paylarını alınca, Allah onları yakalayıverir."
Rebi' b. Enes bu sözlerden sonra şu âyeti okumuştur:
"Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında onlara her şeyin kapısını açtık. Nihayet kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca onları azabımızla ansızın yakalayıverdik. Hemen ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler." [66]
8- Katâde şöyle diyor:
"Allah Teâlâ, Kur'ân'da sinek ve örümceği zikredince müşrikler:
"Acaba sinek ve örümceğin nesi var, zikredilmeğe değer mi ki(Kur'ân'da) anılıyorlar?" dediler de Allah Teâlâ bunun üzerine bu âyeti indirdi.[67]
9- Hasen şöyle diyor:
"Ey insanlar bir misal verildi, şimdi onu dinleyin. Allah'ı bırakıp da tapındıklarınız bunun için bir araya gelseler bile bir sineği bile yaratamazlar..." ***[68]*** âyeti nazil olunca müşrikler:
"Bu ne biçim misal?! Bu ve buna benzeyen misâller, anlatılacak misâl değildir " veya buna benzer bir şeyler söylediler de Allah Teâlâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu.[69]
10- Hasen ve Katâde şöyle diyorlar:
"Allah Teâlâ kitabında sinek ve örümceği zikredip müşriklerin yapmakta olduklarına bunları misal getirince Yahudiler güldüler ve:
"Doğrusu bu Allah kelâmına hiç benzemiyor." dediler de bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi."[70]
11- Katade bu âyetin, Kur'an'da zikredilen sinek ve örümcek misallerine karşı çıkan sapıklara ve müşriklere cevap olduğunu, kendisinden başkalarını dost edinenlerin, ağını kendisine ev yapmaya kalkışan örümceğe benzediklerini[71] Allah'tan başka kendilerine tapınılan putların, bir sineği bile yaratamayacaklarını, sineğin kendilerinden bir şeyi kapıp kaçırması halinde, onu yakalayıp kaçırdığı şeyi almaktan bile âciz olduklarını[72] zikredince sapıklar ve müşrikler "Örümcek ve sinek nasıl olur da burada zikredilir? Allah bunları zikretmekle neyi kastetmiş olabilir?" dediler. Bunun üzerine Allah teala onlara cevaben bu âyeti indirdi ve Allah'ın, en zayıf

varlıklarından sivri sineği dahi misal vermekten çekinmeyeceğini beyan etti.[73]
12- Kaffal, bu görüşlerin hepsinin de muhtemel olduğunu söyleyerek şöyle demiştir:
"Bunların yahudiler olmasına gelince, bunun sebebi, ayetin sonunda, *"Onunla fasıklardan başkasını da şaşırtmaz."* denilmiş olmasıdır ki, bu yahudilerin sıfatıdır. Çünkü bu ayetten sonra, ahde vefa etmeleri hususunda muhatab tutulanlar İsrailoğullarıdır. Ayetin sebebi nüzulünün münafıklann ve kâfirlerin sözlerinin olmasına gelince, bu, onlardan Müddessir sûresinde:
"(Bunu biz) kalblerinde hastalık bulunan ve kâfirler de, "Allah bununla misal olarak neyi murad etmiştir" desinler (diye yaptık). İşte Allah dilediğini böylece şaşırtır, dilediğine de hidayet eder" [74] ayetiyle bahsedilen husustur. Kalblerinde hastalık bulunanlar münafıklardır. Ayette geçen "kâfirler" sözü müşrikleri de içine alabilir. Çünkü Müddessir sûresi mekkîdir. Her iki gurub da Mekke'de vardı. Bunun böyle olduğu sabit olunca, bu ayette hepsinin muhtemel olması söz konusudur. Çünkü kâfirler, münafıklar ve yahudiler Hz.Peygamber (s.a.v.)'e eziyet etme hususunda uyum içinde idiler.
Bakara sûresinin başından buraya kadar, yahudi, münafık ve müşriklerin bahsi geçmiştir ki bunların hepsi kâfirdirler.
Ayetin, sebeb-i nuzül olmadan indirilmiş olması da caizdir. Çünkü ayetin sebeb-i nüzulü olmadan da manası anlaşılmaktadır." [75]
13- Bu rivayetlerden birincisi isnad açısından daha sahih olması yanında sûrenin başında geçenlere de daha uygundur. Aslında diğer rivayetlerde Allah'ın sinek ve örümceği misal getirmesine müşriklerin karşı çıktığı ve onların buna hayretlerini belirtmeleri üzerine bu âyetin indiğinin söylenmesi âyetin Medine'de nazil olmuş olmasıyla da uyuşmamaktadır.
14- Yukardaki rivayetlerden en uygunu Vâhidî'nin rivayet etmiş olduğu sinek ve örümcek misallerine Yahudilerin itiraz ve hayretlerini ifade eden rivayettir.[76]
15- Taberi bu izahlardan, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiş ve bundan önce gelen âyetlerin de münafıkların halini, belli olaylara benzettiğini, bu nedenle münafıkların, bu benzetmelere karşı çıktıklarını, Allah tealanın da bu âyeti indirerek, en zayıf varlıklarından biri olan sivrisineği dahi misal vermekten çekinmeyeceğini beyan etmiş ve böylece âyetin münafıklara cevap vermiş olduğunu açıklamıştır.
Taberi diyor ki:
"Bu surede zikredilen bir âyet-i kerimenin, diğer surelerde zikredilen âyetlere karşı çıkanlara cevap olduğunu söylemektense bu surede zikredilen âyetlere karşı çıkanlara cevap olduğunu söylemek daha evladır." [77]

27. Onlar ki Allah'm ahdini onu te'kidle sımsıkı bağladıktan sonra bozarlar, Allah'ın, birleştirilmesini emrettiğini keser, koparırlar, yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte onlar hüsrana uğrıyanların ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, ehl-i kitabın kâfirleri ve münafıkları, özellikle de Hz. Peygamber'in ashabı muhacirler arasına karışan Yahudi hahamları, onlara yakın duran İsrail oğulları kalıntıları ve şirki üzerinde ısrar eden münafıklar hakkında inmiştir.[78]
2- Kaffâl şöyle demiştir:
"Bu ayetle kastedilmiş olanların, Peygamberlerine indirilen kitablarda Hz.Muhammed (s.a.s.)'i tasdik etmelerine dair kendilerinden ahd ve misak alınan; kendilerine, gerek Hz.Muhammed'in gerekse ümmetinin durumu açıklanan Ehl-i kitabtan bir gurub olması muhtemeldir. Böylece bu gurub, ahitlerini bozdular, ondan yüz çevirerek Hz.Peygamberin nübüvvetini inkar ettiler." [79]
3- Ahdi bozanlar hakkında alimlerin görüşleri:
a- Bir kısım âlimlere göre, ahdi bozanlar, Allah'ın itaatinden ayrılan ve fâsık olarak sıfatlandırılan münafıklardır.
b- Bir kısım âlimlere göre, ahdi bozanlar, ehl-i kitabın kâfirleri ve münafıklarıdır.
c- Bir kısım âlimlere göre, ahdi bozanlar, müşriklerin, kâfirlerin ve münafıkların hepsidir.
d- Bir kısım âlimlere göre, ahdi bozanlar, Hz. Âdemin sulbünde iken verdikleri sözü daha sonra yerine getirmeyen insanlardır.
4- Taberi bu görüşlerden ikinci görüşün daha doğru olduğunu, âyet-i kerimenin, Rasulullah'ın hicret ettiği Medine'nin çevresinde yaşayan İsrailoğullarının nesillerinden olan kâfir Yahudi hahamları hakkında ve müşrik olan münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Ancak âyetin, kâfir olan Yahudi hahamları gibi herkesi ve münafık olan müşrikler gibi her ferdi de kapsar mahiyette olduğunu da bildirmiştir. Ve bu görüşü tercih etmesinin sebebinin Bakara suresinin beşinci âyetinden sonraki âyetlerin, Tevrat'ta verdikleri sözü bozan Yahudi hahamlarını

anlatmış olmaları ve şu âyetin de bunu açıklamış olması olduğunu söylemiştir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:
"Bir zaman Allah, kendilerine kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaklarına, onda olanları gizlemeyeceklerine dair ahit almıştı. Onlar ise bunu arkalarına atarak az bir değere değiştiler. Bu alış verişleri ne kötüdür." [80]
Ayrıca şu âyet-i kerimede de ehl-i kitabın, ahdi nasıl bozdukları beyan edilmekledir:
"Nihayet onların ardından yerlerine kötüler gelip kitaba vâris oldular. Onlar, şu dünyanın geçici menfaatlerini alırlar ve: "İlerde affolunuruz." derler. Aynı menfaatla karşılaştıkları zaman onu yine alırlar. "Allah hakkında gerçekten başka birşey söylemeyin" diye Tevrat'ta kendilerinden söz alınmamış mıydı? Ve orada olanları okumamış mıydılar? Allah'tan korkanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"[81]

41. Yanınızdakini doğrultucu olarak gönderdiğime iman edin, onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın. Ayetlerimizi az bir baha ile değişmeyin. Ancak bana korunun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen ve bazı müfessirler diyorlar ki:
"Yahudi hahamları, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tevrat'taki vasıflarını değiştirip bunun için bir ücret yani rüşvet alıyorlardı. Bu âyetle bundan men'edildiler."
2- "Yahudi hahamları dinlerini halka öğretme karşılığında ücret alırlardı. Bu âyetle bu yasaklandı" da denilmiştir.
3- O'nu ilk inkâr edenler, yahudilerdir; çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, orada yahudi olan Kurayza ve Nadir kabileleri bulunmaktaydı. Onlar Hz. Peygamberi inkâr edince, diğer yahudiler de onlara tabi oldular. Buna göre ayette sanki, "Ehl-i kitabtan O'nu ilk inkâr edenler olmayın!" denilmiştir. Bu şu ayette buyurulduğu gibidir:
"Ve benim sizi, alemlere üstün kıldığımı.." ***[82]*** Yani kendi çağlarındaki âlemlere...[83]
4- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Yahudilerin Ka'b İbn Eşref, Huyey İbn Ahtab vb. liderleri fakir yahudilerden hediyeler alıyorlardı. Onlar, eğer Yahudiler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e tabi olurlarsa, bu o hediyelerin arkasının kesileceğini biliyorlardı. Bundan dolayı, bu değersiz hediyelerin kesilmemesi için, küfürde ısrar ettiler." [84]
5- Bu âyet-i kerime her ne kadar İsrailoğullarına mahsus ise de bu konuda onlar gibi davranan herkes bu âyetin hükmüne girer. Yani bir hakkı değiştirmek veya iptal etmek için rüşvet alan veya öğretmesi vacip olan bir şeyi bir ücret almaksızın öğretmekten veya kendisinden bir başkasının edâ edemiyeceği bir ilmi yine ücret almaksızın edâ etmekten kaçınan kimseler bu âyetin hüküm ve tehdidi altına girer.[85]

42. Sizler bilip dururken hakkı bâtıla karıştırıp hakkı gizlemeyin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu'l-Aliye der ki:
"Yahudiler: "Muhammed peygamber olarak gönderilmiştir ama bizden başkalarına." demişlerdi. İşte onların "Muhammed peygamber olarak gönderilmiştir." sözleri hak, "bizden başkalarına gönderilmiştir." sözleri ise bâtıldır."[86]

43. Namazı dosdoğru kılınız, zekatı veriniz ve rükû edenlerle beraber rükû ediniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yahudiler namazlarında rükûya varmıyorlardı, bu nedenle Cenab-ı Hak, onları müslümanların namazını kılmaya teşvik için, özellikle rükû kelimesini zikretti." [87]
2- Taberi diyor ki:
"Yahudi hahamları ve münafıklar, insanların namaz kılmalarını ve zekat vermelerini emrettikleri halde kendilerinin bunları yapmadıkları bu sebeple de Allah tealanın, onları bu âyetle ikaz ettiği zikredilmektedir. Ta ki Müslümanlarla birlikte namaz kılsınlar, onlar gibi mallarının zekatını versinler ve yine onlar gibi, Allah'a boyun eğsinler."[88]

44. Sizler insanlara iyiliği emredersiniz de kendilerinizi unutur musunuz? Halbuk kitabı da okuyorsunuz. Halâ akletmiyecek misiniz?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin, Ebû Salih'ten mezkûr senedle gelen rivayetinde İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet Medine'li Yahudiler hakkında inmiştir. Onlardan bir adam, karısı, annesi tarafindan ve kendisiyle aralarında süt emme cihetinden yakınlık bulunan Müslümanlar'a diyordu ki:
"Üzerinde bulunduğun dinde ve Muhammed (s.a.v.)'in sana emretmekte olduğu şeyde sebat et, ayrılma. Zira O'nun işi haktır." Böylece onlar bunu insanlara emrederler, halbuki kendileri yapmazlardı."[89]
2- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise yahudi hahamları yahudilere Tevrat'a tabi olmalarını emreder fakat kendileri Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Tevrat'taki vasıflarını inkâr etmek suretiyle Tevrat'a aykırı davranırlardı.
3- İbn Cureyc der ki:
"Yahudi hahamları, cemaatlerini Allah'a tâate teşvik eder, fakat kendileri ma'sıyetlerden sakınmazlar, rahatça günah işlerlerdi."
4- Süddi'ye göre, onlar, insanlara Allah'a itaati emrediyor, Allah'a isyan etmemelerini söylüyorlardı. Kendileri ise Allah'a itaati bırakıyor günahlar işliyorlardı. [90]
5- Bazı alimler der ki:
"Yahudi hahamları halkı sadaka vermeye çağırıp teşvik eder, fakat kendileri cimri davranırlardı."[91]
6- Zeccac'a göre, onlar, herkese çokça sadaka vermelerini emrediyor, kendileri ise bu hususta son derece cimri davranıyorlardı. Çünkü Cenâb-ı Allah, onları katı kalblilik, faiz ve rüşvet yeme ile tavsif etmiştir. [92]
7- İbn Cüreyc'e göre, o yahudi alimler kendileri namaz kılmadıkları ve zekat vermedikleri halde kavimlerine namazı ve zekatı emrediyorlardı. [93]
8- Onlara, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in durumunu öğrenmek için birisi gizlice gelse, ona,
"O söylediklerinde sadık, Peygamberliği haktır. Binaenaleyh O (s.a.v.)'na uyunuz" derlerdi. Halbuki kendileri, yahudi kavimlerinden kendilerine gelen hediye ve atiyyelere olan arzularından dolayı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tabi olmuyorlardı. [94]
9- Hz. Peygamber (s.a.v.) henüz Peygamber olmadan önce, bir yahudi gurubu, müşrik Araplara
"Sizden bir Peygamber çıkacak ve Hakk'a davet edecek" diye haber verip o müşrikleri O'na uymaya teşvik ediyorlardı. Cenâb-ı Allah Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Peygamber olarak gönderince, onlar hased edip O'nun Peygamberliğini inkâr ettiler. İşte bunun üzerine, onların Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zuhurundan önce O'na uymayı emretmeleri; o Peygamber olunca O'nu bırakıp O'nun dininden yüz çevirmeleri sebebi ile Cenab-ı Allah bu ayetle onları susturdu. Bu Ebu Müslim'in de tercih ettiği görüştür. [95]
10- Belki de yahudilerden münafık olanlar zahiren Hz. Muhammed (s.a.s)'e uymayı emrediyor, sonra da kendileri kalben O'nu inkâr ediyorlardı. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak onları kınamış ve azarlamıştır. [96]
11- Yahudiler, başkalarına Tevrat'a uymayı emrediyor, sonra kendileri Tevrat'ta Hz. Muhammed (s.a.s)'in doğruluğuna delalet eden şeyleri görünce; bu emre muhalefet ediyor ve O'nun Peygamberliğine iman etmiyorlardı.[97]
12- Bütün bu vecihler netice itibariyle bir veya birbirine yakın, birbiriyle çelişmeyen sebeplerdir. Aslında âyet Yahudi hahamları (din adamları) hakkında ise de onların bu ve benzeri kabilden işleri ile fiillerinin birbirini tutmaması sıfatında onlara benzeyen herkes âyetin hükmüne dahildir.[98]
13- Âyet-i kerimenin hitabettiği kimselerin, başkalarına yapmalarını emredip te kendileri için unuttukları iyilikten maksadın ne olduğu, müfessirler tarafından farklı şekillerde izah edilmiştir.
a- Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas'ın bu âyeti şöyle izah ettiğini söylemiştir:
"Ey Yahudiler, sizler, insanların, elinizde bulunan Tevrat'ı ve onun beyan ettiği Peygamberliği yalanlamalarına karşı çıkıyorsunuz. Halbuki kendiniz onda bulunan, Peygamberimi tasdik etmiyor, ahdimi inkâr ediyor, bana verdiğiniz sözü bozuyorsunuz. Ve kitabımdan, bildiğiniz şeyleri inkâr ediyorsunuz."
b- Dahhak ise Abdullah b. Abbas'ın, bu âyeti şöyle izah ettiğini söylemiştir.
"Siz, insanlara, Muhammed'in dinine girmelerini, namaz kılmalarını ve benzeri şeyleri emrediyor, fakat kendinizi unutuyorsunuz"
c- Süddi, Katade ve İbn-i Cüreyc ise bu âyeti şöyle izah etmişlerdir:

"Ey kitap ehli olanlar ve münafıklar, siz, insanlara, Allah'a itaat etmelerini, ondan korkmalarını ve oruç tutup namaz kılmalarını emrediyor fakat kendiniz bunları yapmıyorsunuz."

d- Taberi diyor ki:

"Bu görüşler, birbirlerine yakın görüşlerdir. Hepsi de âyetin hitabettiği insanların, Allah'ın razı olacağı şeyleri, diğerlerine emredip kendilerinin bunlara uymadıklarını ifade etmişlerdir.

Allah teala, bu âyette böyle davranan insanları kınamış ve bunun, kendilerine yakışmayacağını beyan etmiştir. [99]

45. "Bir de sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Çoğu ilim ehline göre bu âyet-i kerime, Ehl-i Kitab'a hitaptır. Bununla beraber bütün kullar için bir edeptir.

2- Bazı alimler der ki: "Bu hitapla müslümanlara hitap etmeğe dönülmüştür."

3- İmam Vahidi der ki: "Birinci görüş daha kuvvetlidir."[100]

4- Fahreddin er-Razi der ki:

"Âlimlerden bir gurup, bunların Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmiş olanlar olduğunu söylemiştir. Çünkü namazı asla kabul etmeyip, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in dininde sabrı inkâr eden kimselere hemen hemen namazla ve sabırla yardım isteyiniz!" denilmiş. Bu sebeple bu hitabı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i kesinlikle tasdik eden kimselere yöneltmek gerekir. Hitabın önce İsrailoğulları hakkında olması, bundan sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'i tasdik eden kimselere yönelmiş olması da imkansız değildir. Doğruya en yakın olan görüş, bu ayetle kendilerine hitap edilenlerin, Benî İsrail olmasıdır. Çünkü hitabı onlardan başkasına tevcih etmek, ilahi nazmın ifade düzenini bozar." [101]

48. Ve öyle bir günden korunun ki o günde hiç kimse hiç kimse adına bir şey ödeyemez, ondan hiçbir şefaat kabul olunmaz, ondan bir fidye alınmaz, onlara yardım da edilmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Müfessirlerin kaydettiklerine göre bu âyetin nüzul sebebi şudur:

"İsrail oğulları: "Bizler Allah'ın oğulları, dostları ve peygamberlerinin çocuklarıyız ve babalarımız bize şefaatçi olacaklardır." diyorlardı. Allah Tealâ da onlara, kıyamet günü onlardan fidyenin de şefaatlerin de kabul edilmeyeceğini bildirdi."[102]

2- Bir rivayette de onların "Bizler Allah'ın dostu olan İbrahim'in evlâtlarıyız. O, Allah'ın rızası için kesmeye yatırdığı İshak'ın babasıdır. Bize şefaat eder ve bizi azâbdan kurtarır." dedikleri, babaları ile kimi kastettikleri açık olarak belirtilmiştir.[103]

50. Hani Musa kırk geceliğine vaidleşmiş idik. Yine siz (yahudiler) onan arkasından, zalimler olarak buzağıyı (ilah olarak) almıştınız.

51. Daha sonra sizi, bu işinizin peşi sıra affetmiştik, ki belki şükredersiniz (diye).

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bunda, müşrik Araplarda, yahudilerden ve hristiyanlardan görmüş olduğu muhalefet hususunda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir teselli bulunmaktadır. Sanki Cenâb-ı Allah, Musa (a.s.)'nın bu kötü olaya sabredişi gibi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de sabretmesini emretmiştir. Çünkü İsrailoğulları Allah onları Firavn'dan kurtardıktan ve Musa (a.s.)'nın ilk çıkışından o vakte kadar harikulade mucizeler gösterdikten sonra bu zayıf şüpheye kanmışlardır. Sonra Musa (a.s.) buna sabretmişti. Bundan dolayı Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bu şiddetli eziyetlere sabretmesi, daha da evlâdır. [104]

2- Hz. Muhammed (s.a.v.)'le en fazla mücadele eden ve O'na en çok düşmanlık besleyenler yahudiler idi. Bundan dolayı, Cenâb-ı Allah sanki şöyle demektedir: Bunlar, selefleriyle iftihar ediyorlar. Oysaki onların selefleri, ahmaklığın, cehaletin ve inadın işte bu derecesinde idiler. Ya onların halefleri nasıl olur? [105]

62. Şüphe yok ki iman etmiş olanlar, yahudiler, hristiyanlar ve sabiler; kim Allah'a ve âhiret gününe iman eder, bununla beraber sâlih amelde bulunursa elbette onların Rableri katında ecirleri vardır. Hem onlara bir korku da yoktur, onlar üzülecek de değillerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ebî Hatim ve el-Adenî'nin îbn Ebî Necîh kanalıyla Mücâhid'den tahric ettiklerine göre O şöyle anlatmış: "Selman dedi ki:
"Rasûlullâh (s.a.v.)'a daha önce birlikte bulunduğum din sâliklerini sordum. Onların dualarını, ibadetlerini zikrettim. Bunun üzerine bu âyet indi."[106]
2- İbn Ebî Hatim'in tahricinde Mücâhid'den gelen rivayette Selmân şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne, daha önce içlerinde bulunduğum din mensuplarını sordum ve dedim ki:
"Ey Allah'ın elçisi, namaz kılıyorlar, oruç tutuyorlar, sana iman ediyorlar ve senin peygamber olarak gönderileceğine şehadet ediyorlardı." Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[107]
3- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hafız, Abdullah b. Muhammed b. Cafer el-Hafiz'dan, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Osman el-Askerî'den, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o İbn Cüreyc'den, o Abdullah b. Kesir'den, o Mücahid'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Selman, Peygamber (s.a.v.)'e kilise ashabının hikâyesini anlatınca, Rasulullah (s.a.v.):
"Onlar Cehennemdedir" buyurdu. Selmân dedi ki:
"Bu yüzden yeryüzü bana kapkaranlık kesildi. Nihayet bu âyet nazil oldu. Bu sebeple sanki üzerimden bir dağ kalktı."[108]
4- Muhammed b. Abdu'1-Aziz el-Mervezî, Muhammed b. el-Hüseyn el-Haddadî'den, o Ebû Yezid'den, o İshak b. İbrahim'den, o Amr'dan, o Esbât'tan, o da Süddî'den bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet Selmân-ı Farisi'nin ashabı hakkında nazil oldu. Selmân Rasulullah (s,a.v.)'a gelince kendi halkının ibadetlerinden ve dini yorumlarından haber vermeğe başladı ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, onlar namaz kılıyorlardı, oruç tutuyorlardı, sana inanıyorlardı ve senin Peygamber olarak gönderildiğine şahidlik yapıyorlardı." Böylece Selmân onları övmeyi bitirince Rasulullah (s.a.v.):
"Ey Selmân onlar cehennem ehlindendir" buyurdu. Bunun üzerine Allah Teala: bu âyeti indirdi."[109]
5- Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cafer, Muhammed b. Abdillah b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değuli'den, o Ebû Bekr b. Ebî Hayseme'den, o Amr b. Hammad'dan, o Esbat'tan, o Suddi'den, o Ebû Malik'den, o Ebû Salih'den, o İbn-i Abbas'tan, o Mürre'den, o İbn-i Mesud'dan, o da Peygamber (s.a.v.)'in bir gurup Ashabın'dan rivâyeten bize haber verdi ki "bu âyet Selmân-ı Farisi hakkında nazil olmuştur. O, Cündeysâbûr (veya Cündişapur) ahalisinin eşrafındandı. Bu âyetin devamı ise Yahudiler hakkında nazil olmuştur."[110]
6- İbn Cerîr ve İbn Ebî Hatim de Süddî'den rivayet ederler ki bu âyet Selman'ın İslâm'dan önceki ashabı hakkında nazil olmuştur.[111]
7- Taberî, tefsirinde Musa ibn Harun kanalıyla Süddî'den rivayetle hadiseyi çok daha detaylı bir biçimde şöyle vermektedir:
"Hiç şüphesiz iman etmiş olanlar; Yahudi, hristiyan ve sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş ve sâlih amel işlemiş olanlar..." âyeti Selman Fârisî'nin arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Selman (İran'da) Cundişapur şehrinden ve şehrin ileri gelenlerinden idi. Kralın oğlu ile arkadaş idiler ve yedikleri ayrı gitmez kardeşler gibiydiler. Birlikte ava da çıkarlardı. Bir gün yine ava çıkmışlardı. Av esnasında gizlenmiş bir eve rastladılar, kapısından baktıklarında içerde önündeki mushafı okuyan bir adam gördüler. Adam hem okuyor, hem ağlıyordu. Sordular:
"Bu da nedir?" Adam:
"Bu kitapta ne olduğunu öğrenmek isteyen sizin durduğunuz yerde durmaz. Eğer öğrenmek istiyorsanız, girin içeri, size öğreteyim." dedi. Yanına girdiler, adam:
"Bu, Allah katından gelmiş bir kitaptır. Onda, kendisine itaati emretmiş, karşı gelinmesini yasaklamış: Zina etmiyeceksin, insanların mallarını bâtıl yollarla almıyacaksın, buyurmuş" deyip kitapta olanları anlatmış. Bu kitap Allah'ın İsa'ya indirdiği İncil imiş. İki genç bundan etkilenerek bu adama (rahibe) tabî olmuşlar. Rahib:
"Bundan sonra (putperest olan) kavminizin kestiklerini yemek size haramdır", demiş. İki genç bu rahibe gelip gitmeye ve öğrenmeye devam etmişler.
Nihayet bir bayram günü yemekler yapılmış, ileri gelenler ve halk kralın sofrasında toplanmış ve kralm oğlu da bu sofraya davet edilip de gelmeyince kralın oğlunun hristiyan olduğu ortaya çıkmış, kral oğlunu hristiyan yapan rahibi çağırtmış ve sürgün etmiş. Rahib iki gence:
"İşte ben gidiyorum. Musul'da bir manastırda 60 mü'minle birlikte Allah'a kulluk ediyoruz. Eğer imanınızda sâdık iseniz siz de gelin." demiş. İki genç de peşinden gitmeye karar veriyorlar ancak kralm oğlunun yol hazırlıkları uzayınca Selman sabredemeyip yalnız başına yola çıkar Musul'daki o manastıra gelir ve görür ki hristiyanlığına sebep olan rahib burada rahiplerin başıdır ve buradaki rahibler de dinlerinin emirlerini yerine getirmede çok titizler.

Selman da onlara uyar ve günler böyle geçerken baş rahib Selman'a:
"Yavrum sen gençsin. Bu kadar çok ibadet etme, korkarım usanırsın. Onun için nefsine ibadeti biraz hafiflet." der. Selman sorar:
"Benim yaptığım mı yoksa senin şu emrettiğin mi daha hayırlı?" Başrahib:
"Elbette senin yaptığın" der ve Selman bu minval üzere Allah'a ibadete devam eder.
Bir gün manastırın başrahibi Beytu'l-Makdis'i ziyarete karar verir, onun teklifiyle Selman da onunla birlikte yola çıkar. Yolda kötürüm birine rastlarlar. Onun "Ey rahiblerin efendisi bana merhamet et ki Allah da sana merhamet etsin" dileğine iltifat etmezler ve yola devam ederler. Beytu'l-Makdis'e gelince başrahib Selman'ı serbest bırakır ve "Bu mescide bütün dünyadan âlimler gelirler, çık, onları dinle, onlardan öğren" der. Selman bir gün başrahibin yanına üzgün olarak döner. Sebebini sorunca da:
"Bizden öncekiler, peygamberler ve onlara tabî olanlar bütün hayırları alıp götürmüşler." der. Başrahib:
"Yok hayır öyle değil, bir peygamber daha kaldı ki tâbîleri onun tâbîlerinden daha hayırlı bir peygamber yok. Çıkacağı zaman da bu zamandır. Ben, ona yetişeceğimi sanmıyorum ama sen gençsin, belki sen ona yetişirsin. O, Arap ülkesinde çıkacaktır. Eğer ona yetişirsen ona iman et, ona tabî ol" der. Selman:
"Bana onun alâmetlerinden birini söyler misin?" deyince başrahib:
"Sırtında peygamberlik mührü vardır, kendisine hediye edileni yer, ama sadakayı yemez." der.
Beytu'l-Makdis'ten çıkarlar, dönüş yolunda o kötürüme yine rastlarlar. Kötürümün: "Ey rahiblerin efendisi, bana merhamet eyle ki Allah da sana merhamet eylesin" seslenişi üzerine merkebinden ona doğru eğilir, kötürümü tutar ve yere çalar, onun için dua eder, sonra da:
"Allah'ın izniyle kalk." der, adam Selman'ın gözleri önünde sapasağlam ayağa kalkar. Selman şaşkın şaşkın bakınırken rahib yoluna devam eder ve gözden kaybolur gider. Selman şaşkınlığından uyanıp rahibi ararsa da bulamaz. Yolda Kelb oğullarından iki arapla karşılaşır, onlara kaybettiği rahibi sorar, onlar da Selman'ı (öyle anlaşılıyor ki köle olarak satmak üzere) yanlarına alarak Medine'ye getirirler. Selman'ı Medine'de Cüheyne kabilesinden bir kadın hayvanlarına çobanlık yapması için satın alır ve Selman, kadının ikinci bir kölesi ile münavebeyle çobanlık yapmaya başlarlar. Selman'ın bir yandan da kulağı çıkmasını beklediği peygamberin haberindedir. Beklediği haber bir gün çoban arkadaşıyla gelir:
"Bugün Medine'ye peygamber olduğunu iddia eden birisi geldi" der. Hayvanların başına arkadaşını koyan Selman hemen Medine'ye gelir, Efendimiz'in çevresinde dolanmaya başlar. Selman'ı gören ve niyyetini anlıyan Efendimiz elbisesini omuzundan aşağı bırakır da nübüvvet mührü meydana çıkar, mührü gören Selman Efendimiz'in yanına gelir, onunla konuşur, sonra çıkar gider, bir dinara bir kuzu ve bir miktar ekmek alır Efendimiz'e getirir. Allah'ın Rasûlü:
"Bu nedir?" diye sorunca da:
"Sadakadır." der. Efendimiz:
"Bizim ona ihtiyacımız yoktur, götür, müslümanlar yesin." buyurur. Selman yine çıkar gider ve tekrar başka bir dinarla bir miktar ekmek ve et satın alıp Efendimiz'e getirir. Onun:
"Bu nedir?" sorusuna bu sefer
"Hediyedir" cevabı verir. Efendimiz:
"Otur o halde." buyurur ve birlikte yerler.
Konuşma sırasında Selman, arkadaşlarından bahseder, onları anlatır ve:
"Ey Allah'ın rasûlü, namaz kılar, oruç tutar, sana iman eder ve senin peygamber olarak gönderileceğine şehadet ederlerdi." der. Selman'ın, arkadaşlarına olan övgüleri bitince Efendimiz:
"Ey Selman, onlar cehennem ehlindendir." buyurur da bu Selman'a çok ağır gelir. Kaldı ki Efendimiz'e:
"Eğer onlar sana yetişmiş olsalardı mutlaka seni tasdik eder ve sana tabî olurlardı." da demişti. İşte bunun üzerine Alalh Tealâ *"Hiç şüphesiz iman etmiş olanlar; Yahudi, hristiyan ve sabiilerden Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş ve sâlih amel işlemiş olanlar..."* âyetini indirir.
8- Taberî, tefsirinde Müsennâ kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete daha yer verir ki buna göre *"Hiç şüphesiz iman etmiş olanlar; Yahudi, hristiyan ve sâbiîlerden Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş ve sâlih amel işlemiş olanlar..."* âyetinden sonra Allah Tealâ *"Her kim İslâm'dan başka bir din isterse asla ondan kabul edilmeyecektir."* **[112]** âyetini indirmiştir ki bu da birincisinin Selman'ın, arkasında bırakıp geldiği ve Hz. Muhammed'in bi'setini bekleyip de ona yetişmeden ölen o hristiyanlar hakkında müjdeyi ihtiva etmekle birlikte Efendimiz'in bi'setinden sonrakiler hakkında ikinci Alu İmrân âyetiyle nesholunduğu düşüncesini akla getirmektedir.[113]
9- Müfessirler, bu ayette kimlerin kasd edildiği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bunun sebebi, aynı âyetin sonundaki: *"Kim Allah’a ve âhiret gününe iman ederse"* ifadesidir. Çünkü bu: *"iman edenler..."* ifadesindeki imandan kastedilen şeyin, *"Kim Allah’a ve âhiret gününe iman ederse"* ifadesindeki imandan kastedilen şeyden başka [114]

olmasını gerektirir. Müşkil olma bakımından bunun bir benzeri de: *"Ey iman edenler, iman ediniz"* ayetidir. İşte bu müşkillikten ötürü âlimler birçok görüş zikretmişlerdir: [115]

10- İbn Abbas (r.â.)'ın görüşüne göre, bundan murad, Hz. Peygamber (s.a.v.) gönderilmezden önce, yahûdilik ve hristiyanlığın batıl itikadlarından berî olarak Hz. İsâ (a.s.)'ya inanmış olan kimselerdir. Meselâ, Kuss b. Sâide, Rahib Bahîrâ, Habibu'n-Neccâr, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Varaka b. Nevfel, Selman-ı Fârisi, Ebu Zerr'il-Gifâri ve Necâşî'nin heyetindeki kimseler gibi... Buna göre sanki Hak Teâlâ şöyle demektedir:

"Hz. Muhammed Peygamber olarak gönderilmeden önce yahûdilerin batıl dini üzere ve hristiyanların batıl dini üzere olanlardan, Hz. Muhammed, Peygamber olarak gönderildikten sonra Allah'a, âhiret gününe ve Hz. Peygamber'e iman eden herkes için, Rab'leri katında mükafaat vardır." [116]

11- Allah Teâlâ, bu sûrenin evvelinde, münafıkların yolunu, sonra da yahudilerin yolunu anlatmıştır. Buna göre Allah'ın bu ayetteki *"iman edenler"* ifadesinden maksad, kalbten değil de "lisânen (zahiren) imân etmiş" görünen kimselerdir. Bunlar da münafıklardır. Buna göre Allah Teâlâ, burada önce münafıkları, sonra yahûdileri sonra hristiyanları, daha sonra da sabiileri saymıştır. Bu nedenle sanki Cenab-ı Hak:

"Bu batılcılardan kim hakiki olarak imân ederse, Allah katında mü'minlerden olur" demektedir. Bu Süfyan es-Sevri'nin görüşüdür. [117]

12- Allahın *"iman edenler"* ifadesinden muradı, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gerçekten inanan kimselerdir. Bu ifâde geçmişle alâkalıdır. Daha sonra gelen:

"Kim Allah'a imân ederse" ifadesi ise gelecekle ilgilidir. Buna göre bunların manası,

"Bundan önce imân eden, imânını sürdüren ve gelecekte de sürdürecek olan kimseler..." demektir. Bu, kelamcıların görüşüdür. [118]

65. İçinizden, cumartesi yasağını çiğneyenleri elbette biliyorsunuz. Biz onlara "Hor ve zelil olarak maymunlar olun" demiştik.

66. Biz onların bu hallerini, o zamanda bulunanlara ve gelecek olanlara bir ibret ve müttakiler için de bir nasihat yaptık.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Taberi diyor ki:

"Bu ayetler, Rasulullah'ın zamanında Medine'nin çevresinde bulunan Yahudileri uyarmakta, onları, Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliğini kabul etmeye davet etmektedir. Aksi takdirde Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelen ataları maymunlara dönüştürülerek cezalandırıldıkları gibi onların da Allah tarafından cezalandırılacaklarını bildirmektedir." [119]

72. Hani sizi bir adam öldürmüş ve aranızda tartışmış da suçu birbirinizin üstüne atmıştınız. Halbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkarır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Abdullah b. Abas diyor ki:

"Hz. Musa'nın döneminde, İsrailoğullarından malı çok olan ihtiyar bir zat vardı. Bunun fakir yeğenleri vardı. İhtiyarın çocuğu yoktu. Öldükten sonra kendisine kardeşinin oğulları mirasçı olacaktı. Bunlar:

"Keşke amcamız ölse de kendisine mirasçı olsak" diyorlardı. Amcaları uzun süre yaşayınca şeytan onlara gidip şu vesveseyi verdi:

"Siz amcanızı öldürüp malına mirasçı olsanız ve yabancı bir şehre götürerek te oranın halkından diyetini alsanız nasıl olur." O dönemde bir insan öldürülür de mevcut olan iki şehirden hangisinde bulunursa diyeti o şehrin halkı ödermiş. İki şehirin arasında bulunacak olursa mesafe ölçülür, ceset hangi şehre daha yakınsa diyeti o şehir ödermiş. Amcaları uzun süre yaşayınca yeğenleri, şeytanın vesvesesine kapılmışlar ve amcalarını öldürüp diğer şehre götürmüşler ve oraya bırakmışlardır. Sabah olunca da amcalarını öldüren bu yeğenler, o şehir halkına gidip

"Amcamız sizin şehirin kapısında öldürülmüş, Allah'a yemin olsun ki onun diyetini bize ödeyeceksiniz." demişlerdir. Şehir halkı:

"Allah'a yemin ederiz ki biz onu öldürmedik, onu öldüreni de bilmiyoruz. Şehrimizin kapısını kapadıktan sonra sabaha kadar da hiç açmadık." demişlerdir. Bunun üzerine iki taraf ta Hz. Musa'ya başvurmuşlardır. Öldürülen adamın yeğenleri:

"Biz amcamızı bunların şehirlerinin kapısında ölü olarak bulduk." demişler, şehir halkı ise "Allah'a yemin olsun ki biz onu öldürmedik, şehirin kapısını akşamleyin kilitledikten sonra sabaha kadar hiç açmadık." demişlerdir. İşte

bunun üzerine Cebrail (a.s.) herşeyi işiten ve bilen Allah tealanın Hz. Musa'ya *"Onlara de ki "Allah size bir sığır kesmenizi ve onun bir parçasıyla ölüye vurmanızı emrediyor."* âyetini getirmiştir.[120]
2- Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi ve Muhammed b. Kays ise, öldürülen kişi hakkında İsrailoğullarının ihtilafa düşmelerini şöyle nakletmişlerdir:
"Torunlara ayrılan İsrailoğullarından bir torun, insanlar arasında çokça şerrin yayıldığını görünce, kendilerine mahsus bir şehir kurmuşlar ve insanlardan uzaklaşmışlardır. Bunlar akşam olunca orada yaşayan herkesi şehirin içine topluyor, kapılarını kapatıyorlarmış. Sabah olunca da reisleri şehri kontrol ediyor, herhangi bir şey görmeyince kapıyı açıyor ve insanları akşama kadar serbest bırakıyormuş. Böylece bu insanlar gidip başka yerlerdeki insanlarla alış veriş vb. münasebetlerde bulunuyorlarmış. Bu dönemde İsrailoğullarının içinde, malı çok olan ve kardeşinin oğlundan başka da mirasçısı bulunmayan bir kimse varmış. Adam uzun müddet yaşamış. Kardeşinin oğlu da, bir an evvel mirasını elde etmek için onu öldürmüş ve götürüp adı geçen şehirin kapısına atmış. Kendisi ve arkadaşları şehrin kapısına gizlenmişler. Şehirin reisi, şehirin içinde herhangi bir durum olmadığını öğrendikten sonra şehirin kapısını açmış. Kapının önünde bir kişinin öldürüldüğünü görünce de kapıyı kapatmış. Bunun üzerine öldürülen adamın kardeşinin oğlu ve arkadaşları:
"Dur bakalım onu hem öldürdünüz hem de kapıyı kapatıyorsunuz." demişler.
Bu sırada çokça cinayetler işleniyor, Hz. Musa da şehirlerinde cinayet işlenen insanları cezalandırıyordu. Bu yüzden öldürülen kişinin kardeşinin oğlu ile şehir halkı arasında neredeyse savaş çıkacaktı. Her iki taraf ta silahlarını kuşandılar fakat sonra savaşmaktan vazgeçip Hz. Musa'ya başvurdular. Durumu anlattılar. Öldürülen kişinin yeğenleri:
"Ey Allah'ın Rasulü, bunlar amcamızı öldürdüler sonra da kapıyı kapattılar." dediler. Şehir halkı ise:
"Ey Allah'ın Rasulü, sen bizim, insanlardan ayrılıp özel bir şehir kurduğumuzu biliyorsun. Sen bizim, şerli insanlardan uzak durduğumuzu görüyorsun. Biz o kişiyi ne öldürdük ne de öldüreni biliyoruz." dediler. Bunun üzerine Allah teala, bir sığır kesip parçasıyla ölüye vurmalarını emretti. Hz. Musa da onlara:
"Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor." dedi.[121]
3- Ubeyde es-Selmani ve İbn-i Zeyd de İsrailoğullarının, öldürülen kişi hakkındaki ihtilafları hususunda benzeri görüşler zikretmişlerdir.[122]

74. Sonra, bunun peşinden kalbleriniz yine katılaştı. Şimdi o taş gibi, hatta daha da katı. Çünkü öylesi taşlar vardır ki, ondan ırmaklar kaynar. Ve yine öylesi vardır ki, yarılıp ondan sular çıkar. Öylesi de vardır ki, Allah korkusuyla aşağıya düşer. Allah sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kâffal diyor ki:
"Hak Teâlâ'nın, ifâdesine muhatap olanların, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında bulunan ehl-i kitab olması mümkündür. Yani, kendilerinden öncekilere gelen mucizelerden, onların başına gelen işlerden, onlardan isyana devam eden kimselere inen cezadan, onlara, Peygamber'inin getirdiği ayetlerden ve kendileri ve kendilerinin dışında Tevrat'la amel eden kimselerden alınan ahidlerden sonra sizin kalbleriniz çok şedîd olup, katılaşarak, adeta taş kesildi, demektir. Böylece Allah, bununla, onların kalblerinin yumuşayacağı ayetlere dair bilgilerinin olmasına rağmen, onların isyan etmelerini ve katılıklarını haber vermiştir."[123]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu görüş daha evlâdır çünkü Cenâb-ı Hakk'ın; buyruğu, hitab-ı müşafehe, sözlü bir hitaptır. Bu sebeple onu, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında olanlara hamletmek daha evlâdır. Yine bundan maksadın, hususiyle Hz. Musa (a.s.) zamanında bulunan yahudîler olması da muhtemeldir. Allah'ın Asr-ı Saadet'teki yahûdîlerden önce geçmiş olan seleflerini kasd etmesi de caizdir."[124]

75. Artık onların size inanacaklarını umar mısınız? Halbuki onlardan bir zümre vardı ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de akılları aldıktan sonra onlar bunu bile bile tahrif ederlerdi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas ve Mukatil dediler ki:
"Bu âyet Musa'nın, kendisiyle birlikte Allah Teala'ya gitmeleri için seçtiği yetmiş kişi hakkında inmiştir. Bu yetmiş kişi kendisiyle Mîkat'a (Allah Teala'yla Musa'nın mükâlemede bulundukları yer ve zaman) gidip Allah Teala'nın emir ve yasaklarına dair kelamını işitince kavimlerinin yanlarına döndüler. Sadakatta olanlar işittikleri gibi ilahi emaneti hakkıyla eda ettiler. İçlerinden bir grup da dediler ki: "Biz Allah Teala'nın son sözünde şöyle buyurduğunu

işittik: "Bu şeyleri yapmağa güç yetirirseniz yapın. Şayet isterseniz yapmayın, hiç beis yok." [125]

2- Çoğu tefsircilere göre ise bu âyet Tevrat'taki recm âyeti ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasıflarını değiştiren yahudi âlimleri hakkında inmiştir." [126]

3- Bu âyetler Ensar hakkında nazil olmuştur. Ensarla Yahudiler arasında dostluk, komşuluk, süt bağları ve ittifak vardı. Dolayısıyla onların müslüman olmalarını istiyorlardı. Bunun üzerine *"(Ey mü'minler)! Şimdi onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?"* mealindeki âyet nazil oldu. [127]

4- Fahreddin er-Razi der ki:

"Size inanmaları" ayetinde kastedilen kimseler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zamanındaki yahudilerdir. Çünkü imanın umulması ve umulmaması onlar hakkında muteber olur, zira tama (ümid) şimdiki durum için olmayıp gelecek için doğru olur. [128]

76. İman edenlere kavuştuklarında inandık, derler. Birbirleriyle yalnız kaldıklarında ise 'Allah'ın size açtığı şeyi, mü'minler onunla Rabbınız katında kuvvetli delil getirsinler diye mi onlara söyleyip duruyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu?' derler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mücahid'den rivayet ediliyor:

"Hz. Peygamber (s.a.v.) Kurayza oğullarını kalelerinde kuşattığı zaman kalenin altından yahudilere:

"Ey maymun ve domuzların kardeşleri, ey tâğûta tapanlar!" diye seslenmişti. Bunu duyan yahudiler:

"Bu adam bunları nereden biliyor? Muhammed'e bunları kim haber verdi? Bu söz, başka değil ancak sizden çıkmıştır." dediler de Allah Tealâ bu âyetleri indirdi." [129]

2- İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan naklediliyor:

"Yahudiler mü'minlere rastladıklarında,

"Biz de iman ettik, yani arkadaşınız Muhammed Allah'ın elçisidir ama sadece size." derler, birbirleriyle yalnız kaldıklarında böyle diyenlere çıkışır:

"Araplara bunu söylemeyin. Siz, bu sır sadece kendilerine açıklanan kimselersiniz. Şimdi o peygamber Araplardan oldu", derlerdi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [130]

3- İbn Humeyd kanalıyla İbn Abbâs'tan naklediliyor:

"Yahudiler mü'minlere rastladıklarında,

"Biz de iman ettik, yani arkadaşınız Muhammed Allah'ın elçisidir ama sadece size." derler, birbirleriyle yalnız kaldıklarında böyle diyenlere çıkışır:

"Araplara bunu söylemeyin. Unuttunuz mu onlara karşı bu peygamber hakkı için diye Allah'tan fetih ve zafer dileğinde bulunurdunuz. Meğer bu peygamber bizden değil onlardanmış." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi." [131]

4- Katâde'den rivayet olunmuştur:

"Yahudiler müminleri memnun etmek için onlara yaltaklanıyorlardı. Ancak başbaşa kaldıklarında da, Allah'ın kendilerine öğrettiği, açıkladığı ve kitabında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sıfatı ve Peygamberliğine dair beyan ettiği şeyleri müminlere anlatmayı birbirlerine yasaklıyor ve "eğer bunu yaparsanız onlar bunu size karşı Rabbiniz katında delil olarak kullanırlar" diyorlardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu." [132]

5- Süddî'den naklediliyor:

"Bu ayet Yahudilerden bir grup hakkında nâzil oldu. Onlar önce inandı sonra münafık oldular. Araplardan inananlara gelir, söyleyecekleri şeyleri söylerlerdi. Bâzısı bâzısına:

"Allahü Teâlâ'nın size azaptan bildirdiği sırrı, onların size, 'biz Allah'a sizden daha çok sevimli ve daha mükerremiz' diye söylemeleri için mi konuşuyorsunuz?" derlerdi." [133]

6- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, "Ehl-i Kitab'ın münafıkları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabıyla karşılaştıklarında onlara,

"Sizin iman ettiğiniz şeye, biz de iman ettik ve arkadaşınız Muhammed'in doğru olduğuna, sözünün gerçek olduğuna biz de şehâdet ediyoruz. Kendi kitabımızda O'nun sıfat ve niteliklerini bulmaktayız" derlerdi. Sonra birbirleriyle baş başa kaldıklarında, elebaşları onlara:

"Allah'ın kitabında Muhammed'in sıfatlarıyla ilgili olarak size açmış olduğu sırrı, size karşı delil getirsinler diye mi müslümanlara söylüyorsunuz?" derlerdi. Çünkü muhalif olan Tevrat'ın doğruluğunu ve Tevrat'ın, Hz. Muhammed

(s.a.v.)'in Peygamberliğine şehâdet ettiğini itiraf ettiğinde, bundan daha kuvvetli bir delil olmaz. Şüphesiz onlar birbirlerini, bu hususu Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabının yanında itiraf etmekten men ediyorlardı." [134]

79. Kitabı elleriyle yazıp da sonra onu az bir baha ile satabilmek için "Bu Allah katındandır." diyenlere yuh olsun. Vay ellerinin yazdıklarından başlarına geleceklere, vay şu kazanmakta oldukları yüzünden onlara!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet Peygamber (s.a.v.)'in sıfatını, vasfını değiştiren kimseler hakkında inmiştir.
1- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet, ehli kitap hakkında nazil oldu." [135]
2- Kelbî dedi ki:
"Rasulullâh (s.a.v.)'ın kitaplarındaki vasfını değiştirdiler. Kitaplarında o, orta boylu, esmer olarak zikredilirken onu buğday benizli düz (kıvırcık değil) saçlı ve uzun boylu yaptılar. Arkadaşlarına ve kendilerine tabî olanlara da: "Ahir zamanda gönderildiğini iddia eden şu peygambere bakın; kitabımızda zikredilen vasıflara uymuyor." dediler. Haham ve bilginlerin diğer yahudiler için olmıyan bir takım menfaatleri vardı ki eğer İşte onlar, Peygamber (s.a.v.)'in sıfatını açıklamaları halinde bu saltanatları ellerinden gideceğinden korkmuşlardı da bundan dolayı değiştirmişlerdi."[136]
3- İbn Abbâs'tan gelen rivayette o şöyle demiştir:
"Bu âyet yahudi hahamları hakkında inmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tevrat'taki vasıflarını "Gözleri sürmeli, orta boylu, kıvırcık saçlı, güzel yüzlüdür." şeklinde bulmuşken çekememezlikten ve azgınlıklarından bunları elleriyle silip yerine "o uzun boylu, mavi gözlü, düz saçlıdır." yazdılar."[137]
4- Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerimede, Yahudilerin başka bir sınıfına işaret edilmektedir. Bunlar, haksız yere insanların mallarını yemek için Allah'a karşı yalan uyduran ve kendi elleriyle yazdıklarını Allah tarafından gönderilmiş gibi göstererek bilgisiz insanları sapıklığa sürükleyen Yahudi ilim adamlarıdır. Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Tevrat'taki sıfatlarını siliyor onun yerine insanların hoşuna gidecek şeyler yazıyorlardı. Ayrıca kendi ictihadlarını, Allah tarafından indirilmiş âyetler gibi gösteriyorlardı. Böylece Allah'a karşı yalan ve iftirada bulunuyorlardı. Bu yüzden veyl azabını hak etmişlerdir."[138]

80. "Sayılı günlerden başka bize kat'iyyen ateş dokunmıyacak." dediler. De ki; Allah katından bir ahid mi elde ettiniz? Ki Allah ahdinden asla caymaz. Yoksa Allah'a karşı bilmeyeceğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İsmail b. Ebi'l-Kasım es-Sûfî, Ebu'l-Hüseyn el-Attar'dan, o Ahmed b. el-Hasan b. Abdu'l-Cebbar'dan, o Ebu'l-Kasım Abdullah b. Sa'd ez-Zührî'den, o babası ve amcasından, onlar babalarından, o İbn İshak'tan, o Muhammed b. Ebî Muhammed'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu söylediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Yahudiler şöyle diyordu:
"Şu dünyanın ömrü ancak yedi bin senedir. İnsanlar Cehennem'de dünya günlerinden her bin sene için ahiret günlerinden bir gün kadar azab görecek. Zaten o ahiret de yedi günlük olduğuna göre, demek ki azab yedi gün sonra kesilecek." Bu asılsız iddia üzerine Allah Teala bu hususta o Yahudiler'in delilsiz sözlerine işaret eden bu âyeti indirdi."[139]
Bu, aynı zamanda Mücâhid'in de kavlidir.[140]
2- İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet olunmuştur:
"Yahûdilerden bir kısmı:
"Dünyanın ömrü yedi bin senedir. Her bin sene için sadece bir dünya günü cehennemde azap göreceğiz. Bu da sayılı yedi günden ibarettir. Sonra azap sona erecek." derken diğer bir kısmı ise:
"Bize ateş ancak kırk gece dokunacaktır. Çünkü bu, buzağıya taptığımız müddettir. Bu müddet geçince, azap bizden kalkmış olacaktır. (Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâb (r.a.)'ına işarette bulunarak) sonra da oradaki yerimizi bu insanlar alacaktır." diyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara hitaben:
"Hayır yalan söylüyorsunuz! Aksine orada ebediyyen kalacak sizlersiniz. Bizler de inşaallah hiçbir zaman orada sizin yerinizi almayacağız." buyurdu. İşte söz konusu âyet bu kimseler hakkında nazil olmuştur."[141]
3- Fahreddin er-Razi der ki:

"Esâm bazı yahûdilerden, buzağıya sadece yedi gün tapmış olduklarını, bundan dolayı "Allah bize yedi gün azab edecek" dediklerini nakletmiştir. Her iki görüş de zayıftır. İlkinin zayıf olmasına gelince, dünyanın ömrünün yedibin sene oluşu ile onların azabının yedi gün olması arasında kesinlikle birbirini gerektirecek bir alâka yoktur. İkinci görüşe gelince, yedi gün isyan etmiş olmalarından dolayı azablarının da yedi gün olması gerekmez."[142]
4- Yahudilerin, âhirette kendilerine dokunacak azabın ancak buzağıya tapındıkları gün sayısınca yani sadece 40 gün olacağını iddia ettikleri ve bu âyetin bu sebeple nazil olduğu rivayeti de vardır ki Katâde ve İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.[143]
5- Yine azabın kırk gün olacağını söyleyen fakat bunu Tevrat'a dayandırdıklarını belirten başka bir rivayet şöyledir: Tevrat'ta, cehennemin 40 yıllık yürüyüş genişliğinde olduğu ve yahudilerin bir günde bir yıllık yol kat'ederek cehennemi kırk günde geçecekleri ve böylece cehennemdeki kalışlarının biteceği yazılı imiş. Bu da Dahhâk tarafından İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. [144]
6- Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, Ebul Âliye, İkrime, Dahhak ve ibn-i Zeyd'e göre, Yahudilerin söyledikleri bu sayılı günlerden maksat, buzağıya tapma süresi olan kırk gündür. Onların iddialarına göre Allah, onlara kırk gün azap edeceğine dair yemin etmiştir. Allah'ın bu yemini yerine geldikten sonra onları cehennemden çıkaracak yerine Muhammed ümmetini koyacaktır. Âyet-i kerime, Yahudilerin bu iddialarını yalanlamaktadır.
Yahudilerin "Buzağıya taptığımız kırk günden başka biz ateşe girmeyeceğiz." dedikleri şeklindeki tefsir, İbn-i Abbas'tan rivayet edilmektedir. [145]
7- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed et-Temimî, Abdullah b. Muhammed b. Hayyan'dan, o Muhammed b. Abdirrahman er-Razî'den, o Sehl b. Osman'dan, o Mervan b. Muaviye'den, o Cüveybir'den, o Dahhak'tan, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şunu söylediğini bize haber verdi:
"Ehl-i Kitap, Cehennemin iki ucu arası yürüme kırk yıl çektiğini zannedip şöyle demişlerdi:
"Biz Cehennem'de ancak Tevrat'ta bulup öğrendiğimiz müddet kadar azab göreceğiz. Kıyamet Günü olduğunda insanlar Cehennem'e atılacak. Sakar tabakasına varıncaya kadar azab içinde yürüyecekler. O Sakar'da Zakkum Ağacı bulunmaktadır. Nihayet sayılı günlerin sonuna varmış olacaklar." İbn Abbas rivayetine devam ederek dedi ki:
"Bu yüzden Cehennem ehlinin bekçileri o Yahudiler'e diyecekler ki:
"Ey Allah'ın düşmanları, siz ateşte ancak sayılı günler azap göreceğinizi iddia ediyordunuz. İşte bakın sayı tükendi de geriye ebedilik kaldı."[146]
İkrime ve başkasından da bu şekilde rivayet edildi. [147]
8- Bazı alimler, ayetteki "sayılı" lâfzının tıpkı, "*O (Yûsuf'u) az bir fiyata, sayılı bir kaç dirheme sattılar*" [148] ayetinde de olduğu gibi, "az" manasına geldiği söylenmiştir. [149]

85. Sonra sizler, yine onlarsınız ki kendilerinizi öldürüyor, içinizden bir fırkayı, onları yurtlarından çıkarmak size haram kılınmış olduğu halde (hem çıkarıyor, hem de) size esirler olarak geldiklerinde kendileriyle fidyeleşir (esir mübadelesi yapar, yine onların yurtlarında kalmalarına müsaade etmez)siniz. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıyorsunuz da bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- "Onları yurtlarından çıkarmak size haram kılınmış olduğu halde (hem çıkarıyor, hem de) size esirler olarak geldiklerinde kendileriyle fidyeleşir (esir mübadelesi yapar, yine onların yurtlarında kalmalarına müsaade etmez)siniz." âyeti yahudilerden Kaynukâ, Kurayza ve Nadîr oğulları hakkında nazil olmuştur. Kaynukâ oğulları, Kurayzalıların düşmanı idiler. Ensardan Evs kabilesi Kaynukâ oğulları ile antlaşmalı; Hazrec kabilesi de Kurayzalıların antlaşmalısı idiler. Nadîr oğulları Evs ve Hazrec ile kardeş iken Nadîr oğulları ile Kurayzalılar da kardeştiler. Sonradan araları bozuldu, aralarında savaş ve sonunda birbirlerinden esir olanlar oldu. Savaş bitince esirleri karşılıklı olarak fidye karşılığı serbest bıraktılar da Allah Tealâ bundan dolayı onları kınama sadedinde bu âyeti indirdi."[150]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bazı alimler şöyle demişlerdir:
"Yurtlarından çıkarılan yahûdiler ile, fidye verilip kurtarılan yahûdiler aynı grubtur. Bu böyledir. Çünkü Kurayza ve Nadiroğulları, Evs ve Hazreç kabileleri gibi iki kardeş (ırkdaş) kabile idiler. Ama araları açıldı. Böylece Nadiroğulları Hazreç kabilesi ile Kureyzâoğulları ise Evs kabilesi ile ittifak ederek, her grub savaşlarda

müttefikinin yanında yer aldı. İki taraftan biri galib geldiğinde, öbür tarafın yurtlarını harab ediyor, oradan sürüyorlardı. Her iki grubtan birisi esir düştüğünde ise, onun için iki yahûdi kabilesi ile birleşiyor, esir olanlar için fidye verip onları kurtarıyorlardı. Araplar da onların bu halini ayıplayıp:
"Niçin önce onlarla savaşıp, sonra da onları esaretten kurtarmak için fidye veriyorsunuz?" Dediler. Bunun üzerine yahûdiler:
"Biz onlar için fidye vermekle emrolunduk. Onlarla savaşmamız bize haramdır. Fakat biz müttefikimiz olanların yenilmesinden de ar duyuyoruz." dediler.
Bir kısım başka alimler ise, o yahûdileri yurtlarından çıkaranların fidye veren yahûdilerden başka yahûdiler olduğunu, bu yüzden onları Allah'ın kınadığını söylediler." [151]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Allah teala, Yahudilere Tevrat'ta birbirlerinin kanlarını dökmelerini haram kılmış ve esirlerini fidye vererek kurtarmalarını da farz kılmıştı. Yahudiler iki fırkaya ayrılmaktaydılar. Bunlardan Kaynuka oğulları, Araplardan, müşrik olan Hazreç kabilesiyle muahade yapmışlardı. Bu müşrik Arap kabileleri birbirleriyle savaşırken, herbiriyle sözleşme yapan Yahudi kabileleri de onlara, düşmanlarına karşı yardım ediyorlardı. Böylece Yahudiler, ellerindeki Tevrat'ta bulunan, Allah'ın kan dökme yasağını bilmelerine rağmen, dolaylı yollardan birbirlerinin kanlarını döküyorlardı. Evs ve Hazreç kabileleri müşrik olduklarından putlara tapıyorlardı. Cennet ve cehenneme inanmıyorlardı. Öldükten sonra dirilip hesap vermeye de inanmıyor, haram helal bilmiyorlardı. Buna rağmen, ehl-i kitap olan Yahudiler onlara destek oluyorlardı. Fakat Yahudiler, savaş bittikten sonra, kendi dindaşlarından esir düşenleri fidye vererek kurtarıyorlardı. Bu davranışlarıyla da Tevrat'ın hükümlerine uyduklarına inanıyorlardı. İşte bu sebeple Allah teala onları bu âyette *"Siz kitabın bir kısmına iman ediyor, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"* buyurarak kınadığını beyan etmektedir. [152]
4- Süddi ise Kureyza oğullarından olan Yahudilerin, Arapların müşrik olan Evs kabilesiyle muahade yaptıklarını Nadr oğulları Yahudilerinin de Hazreç kabilesiyle Muahade yaptıklarını böylece onların savaşlarına katılarak kendi dinlerinden olan Yahudileri öldürdüklerini, esir düşenlerini ise, kabile farkı gözetmeden fidye vererek kurtardıklarını bu sebeple de âyette kınandıklarını söylemiştir.
Süddi sözlerine devamla diyor ki:
"Arpalar Yahudilerin bu şekildeki davranışlarından dolayı onlan ayıplıyor ve onlara:
"Hem kendi dindaşlarını öldürüyor hem de esir düşenlerinizi, iki Yahudi kabilesi birleşerek kurtarıyorsunuz, bu nasıl oluyor?" diyorlardı. Yahudiler ise:
"Bize, onları esaretten kurtarmak emredilmiş ve birbirimizi öldürmemiz yasaklanmıştır" diyorlardı. Araplar da
"O halde niçin onları öldürüyorsunuz?" diye sorduklarında onlar:
"Biz, kendileriyle antlaşma yaptığımız dostlarımızın zelil düşmelerinden utanıyoruz ve bu sebeple savaşıyoruz." diyorlardı. [153]
5- Ebul Âliye ise bu âyeti şöyle izah ediyor:
"İsrailoğulları, içlerinden bir kavmi zayıf gördükleri zaman onları yurtlarmdan çıkarıp sürgün ediyorladı. Halbuki onlardan Tevrat'ta, birbirlerinin kanlarını akıtmayacaklarına ve birbirlerini yurtlarından çıkarmayacaklarına dair söz alınmıştı. İşte âyet-i kerime, Yahudilerin bu hallerini beyan etmektedir. [154]
6- Taberi der ki:
"Allah teala, Yahudilerin birbirlerini öldürmelerini Tevrat'ın bir bölümünü inkar etmek saymış ve fidye vererek esirlerini kurtarmalarını da Tevrat'ın bir bölümüne iman etme kabul etmiştir. Ve Yahudilerin, kendilerine gönderilen kitaba, heva ve heveslerine göre uyduklarını beyan etmiştir." [155]
7- Hz. Ömer (r.a.) bu âyeti izah ederken şöyle demiştir:
"Şüphesiz ki, artık İsrailoğulları gitmiştir. Bu âyet şimdi sizleri kastetmektedir." [156]

89. Ne zaman ki onlara Allah katından, yanlarında olanı tasdik edici bir kitab geldi, ki daha evvel kâfirler aleyhine Allah'tan bir fetih istiyorlardı. İşte o tanıdıkları şey (Kur'ân veya Hz. Muhammed) kendilerine gelince onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti kâfirlerin tepesine.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Hayber Yahudiler'i Gatafan Kabilesi ile savaşıyorlardı. Ne zaman karşılaşsalar Hayber Yahudileri hezimete uğrardı. Bunun üzerine Yahudiler şu duaya sığındılar:
"Allah'ım son zamanda bizim için çıkaracağını bize vadettiğin ümmî peygamberin hakkı için onlara karşı bize

yardım etmeni senden niyaz ediyoruz."
Bu sefer karşılaştıkları zaman bu duayı yaptılar da Gatafan Kabilesi mağlup oldu. Nihayet Peygamber gönderilince Hayber Yahudileri O'nu inkâr ettiler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[157]
Yani ey Muhammed o Yahudiler seninle Gatafan'a karşı fetih istiyorlardı.[158]
2- Süddî dedi ki:
"Araplar Yahudiler'e uğrarlardı da Yahudiler, onlardan eza görürlerdi. Yahudiler de Tevrat'ta Muhammed (s.a.v)'ın sıfatlarını bulur da Allah'tan O'nu peygamber göndermesini niyaz ediyorlardı. Böylece O'nun duasıyla Araplar'a karşı savaşırlardı. Muhammed (s.a.v.) kendilerine gelince O'nu, kıskanarak inkâr ettiler. Dediler ki:
"Peygamberler, İsrail Oğulları soyundan gelir. İsmail Oğulları'ndan gelen şu adam da kim oluyor peki?"[159]
3- Saîd veya İkrime kanalıyla rivayet edildiğine göre İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmeden önce Yahudiler, Medine'nin yerlisi olan Evs ve Hazrec kabileleri ile harp ettiklerinde, Rasûlullah ile fetih talep ederlerdi. Rasûlullah, Araplardan olarak peygamber olarak gönderilince, Rasûlullah'a küfrettiler, onun hakkında daha önce söylediklerini de inkar ettiler. Muaz İbni Cebel, Bişr İbni Berâe ve Davut İbni Seleme onlara:
"Ey Yahûdî milleti, Allah'tan korkun ve ona teslim olun. Biz şirk ehli iken, siz Muhammed ile bize karşı fetih talep eder, onun peygamber olarak gönderileceğini haber verir, onu sıfatları ile anlatırdınız." dediler. Benî Nadr'dan biri olan Selâm İbni Müşkem:
"Bizim bildiğimiz şekilde bir şey bize gelmedi. Bizim size anlattığımız o değildir." dedi, Allahü Teâlâ, bu ayeti indirdi."[160]
4- İbn Humeyd kanalıyla Asım ibn Ömer ibn Katâde'den, onun da şeyhlerinden rivayetinde şöyle anlatmışlar:
"Bu âyet vallahi bizim ve onların hakkında yani ensar ve onların komşuları olan yahudiler hakkında indi. Câhiliye devrinde bir süre biz onlara galip gelmiştik, biz putperest, onlar ise kitab ehli idiler. "Bir peygamber gönderilmesi zamanı geldi, gönderilmesinin gölgesi üzerinize düştü. O peygamberle birlikte Ad ve İrem'in katledildiği gibi sizi katledeceğiz, öldüreceğiz." derlerdi. Allah Tealâ Rasûlü'nü Kureyş'ten gönderip biz de ona iman edince yahudiler peygamberi inkâr ettiler." [161]
5- İbn Humeyd'in... İbn Abbâs'tan naklettiğine göre "Hz. Peygamber peygamber olarak gönderiImezden önce yahudiler Evs ve Hazrec'e karşı onunla fetih umudu taşıyorlar; o gelince onunla birlikte Evs ve Hazrec'e galip gelecekleri umudunu dile getiriyorlardı. Ama Allah Tealâ onu kendilerinden değil de araplardan gönderince onu ve hakkında daha önceden söylemekte olduklarını da inkâr ettiler. Muâz ibn Cebel ve Selime oğulları kardeşi Bişr ibn el-Berâ ibn Ma'rûr:
"Ey yahudiler topluluğu, Allah'tan korkun ve müslüman olun. Siz daha önceden bize karşı, bizler müşriklerken Muhammed ile üstün gelme umudunuzu dile getiriyordunuz. Bize onun peygamber olarak gönderileceğini siz haber vermiş, sıfatlarını bize yine siz söylemiştiniz." dediler. Nadîr oğulları kardeşi Selâm ibn Mişkem:
"Bize bildiğimiz, tanıdığımız bir şey getirmedi. O bizim size söylediğimiz peygamber de değil." dedi de Allah Tealâ bu ayeti indirdi."[162]
6- Yahudiler, Hz. Muhammed (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilmezden ve kendisine Kur'an nazil olmadan önce, Allah'tan fetih ve muzafferiyeti isteyerek, şöyle diyorlardı:
"Ey Rabbimiz, bize fetih nasîb et ve bize ümmî olan Peygamber’in yüzü suyu hürmetine yardım et!" [163]
7- İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre, yahudiler savaşırken düşmanlarına şöyle diyorlardı:
"Zamanı yaklaşan şu Peygamber bize, size karşı yardım edecek." [164]
8- Ebu Müslim'den rivayet edildiğine göre, yahudiler, Arablardan, onun doğumunu soruyor ve onu, "sıfatları şöyle şöyledir." diye vasf ediyor ve açıkça kâfirlere, yani müşrik Arablara ondan söz ediyorlardı. [165]
9- Abdullah b. Abbas, Katade, Ebul Âliye, Süddi, Avfı, Mücahid, Said b. Cübeyr, Ali el-Ezdi ve İbn-i Zeyd’den rivayet edildiğine göre Yahudiler, Hz. Muhammed’i vesile kılarak yardım diliyor ve müşriklerle savaştıkları zaman şöyle diyorlardı:
"Ey Allah’ım, sen, gönderilecek âhir zaman Peygamberi hürmetine, müşriklere karşı bize yardım et." Fakat Peygamber gönderilip te onun, kendi ırklarının dışında biri olduğunu görünce, Arapları kıskanarak Hz. Muhammed (s.a.v.)'i inkâr ettiler." [166]
10- İbn Abbas, Katâde ve Süddî'den rivayet edildiğine göre, bu ayet, Peygamber olarak gönderilmeden önce, Allah'ın elçisiyle Evs ve Hazrec'e karşı muzafferiyet isteyen Kurayza ve Nadîroğulları hakkında nazil [167]

olmuştur.
11- Bu ayet, yahudilerin âlimleri hakkında nazil olmuştur. Onlar, Tevrat'ı okuyup, onda Hz. Muhammed'in isminin geçtiğini görüp, O'nun Peygamber olacağını ve Araplar içinden çıkacağını anlayınca, müşrik olan Araplardan, durumu Peygamber olarak gönderilecek olan kişinin durumuna uygun olan bir şahsın doğup doğmadığını öğrenmek için, bu sıfatları sorup soruşturuyorlardı. [168]
12- Yahudiler, İsrailoğullarından pek çok Peygamber gelmiş olduğu için, gönderilecek bu son Peygamber'in de İsrailoğullarından çıkacağını sanıyorlardı. Bu sebeple, insanları bu Peygamber'in dinine teşvik ve ona davet ediyorlardı. Ama, Cenâb-ı Hak, Araplardan, İsmail (a.s.)'in neslinden Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Peygamber olarak yollayınca, bu onların çok zoruna gitti. Bu sebeple onu yalanladılar ve ilk davranışlarına muhalefet ettiler. [169]
13- Onların, Hz. Muhammed'in nübüvvetini itiraf etmiş olmaları, başkanlıklarıyla mülk ve servetlerinin elden gitmesi demekti. Bunun için, tasdikten kaçındılar ve inkârda ısrar ettiler. [170]
14- Belki de onlar, gönderilen Peygamber'in sadece Araplara gönderilmiş olduğunu sandılar, bu sebeple de, onu inkâr etmiş oldular. [171]

94. De ki: Allah yanında âhiret yurdu insanların değil de yalnız sizinse, sâdıklardan iseniz haydi ölümü temenni edin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yahudiler, Allah Tealâ'nın cenneti yalnız İsrail oğulları ve onların çocukları için yarattığını sanıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. [172]
2- Ebu Âliye (r.a.) dedi ki:
"Yahudiler, 'Cennete ancak yahudi olanlar girer', dediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [173]
3- Taberi der ki:
"Allah teala bu âyet-i kerimeyi Rasulullah'ın hicret ettiği bölgede yaşayan Yahudilere karşı Rasulullah'a bir delil olarak göndermiştir." [174]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ebu Cehil dedi ki:
"Allah'a yemin olsun ki ben Muhammed'i Kâbe'nin yanında namaz kılarken görürsem mutlaka yanına gidip ayağımı boynuna basacağım." Bunun üzerine Rasulullah buyurdu ki:
"Şayet bunu yapmış olsaydı onu melekler açıkça yakalarlardı. Eğer Yahudiler ölümü temenni etmiş olsalardı mutlaka ölür ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Şayet Allah'ın Rasulüyle tartışmaya davet edilen Hristiyanlar mübahaleye çıkmış olsalardı geriye döndüklerinde ne mal ne de aile bulabilirlerdi." [175]
5- Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerime nazil olunca Yahudiler hakkında karar vermekte zorluk çeken insanlar için, onların yalancı, iftiracı ve Resulullah'a karşı kindar ve haksız oldukları ortaya çıktı. Rasulullah'ın ve sahabilerinin haklı oldukları anlaşıldı. Böylece Rasulullah ve sahabileri, Yahudilere karşı galip gelmiş oldular. Allah'a hamdolsun, günümüze kadar, Rasulullah'ın izinden gidenler, Yahudilere ve diğer dinlerde olanlara karşı galip durumdadırlar. [176]

97. De ki: Her kim Cebrail'e düşman olursa (kahrından gebersin!) Çünkü kendinden öncekileri tasdik edici ve mü'minler için sırf bir hidayet ve müjde olan Kur'ân'ı Allah 'ın izniyle senin kalbinin üstüne o indirmiştir.
98. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e, Mîkâîl'e düşman olursa şüphesiz Allah da o kâfirlerin düşmanıdır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler bu âyetlerin yahudiler hakkında, İsrail oğullarından yahudilere cevap olarak nazil olduğunda ittifak halindedirler. Ancak yahudilerle müslümanlar arasında bu âyetlerin nüzulüne ilişkin olarak rivayet edilen hadisenin kahramanları ile oluş şekli ve yeri üzerinde rivayetler arasında bazı farklılıklar vardır. Bu rivayetleri şöylece sıralıyabiliriz:
1- Abdullah b. Abbas, Şehr b. Havşeb, İbn-i Cüreyc ve Kasım Bezze'den nakledilen bir görüşe göre, Yahudilerin böyle bir iddiayı ileri sürmelerinin sebebi, Rasulullah'ın Peygamberliği hakkında bizzat kendisiyle tartışmaya girişmeleri ve âciz kaldıklarında da böyle bir iddiayı ileri sürerek iman etmemekte diretmeleridir. [177]

a- Said b. Muhammed b. Ahmed ez-Zahid, Hasan b. Muhammed eş-Şeybanî'den, o Mü'mel b. Hasan b. İsa'dan, o Muhammed b. İsmail b. Salim'den, o Ebû Nuaym'dan, o Abdullah b. Veli'den, o Bükeyr'den, o İbn Şihab'dan, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Yahudiler, Peygamber (s.a.v.)'e gelerek dediler ki:
"Ya Ebe'l-Kasım, sana birtakım şeyler soracağız, şayet o sorularda bize cevap verirsen sana tabi oluruz. Meleklerden sana gelen kimdir? Bize haber ver. Zira hiçbir Peygamber yoktur ki Şanı yüce olan Rabbi tarafından kendisine Peygamberlik, vahiy getiren bir melek olmasın, o halde senin arkadaşın olan melek kim?" Rasulullah (s.a.v.) da:
"Cebrail" buyurdu. Onlar da dediler ki:
"Savaşı indiren işte odur. O bizim düşmanımızdır. Eğer yağmurları, rahmeti indiren Mikail'i deseydin sana uyardık." Bunun üzerine Allah Teala: bu âyet-i kerimeleri indirdi."[178]
b- Taberî'deki İbn Abbâs rivayeti biraz değişik ve daha detaylıdır. Şehr b. Havşeb, Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediğini rivayet etmektedir:
"Bir yahudi cemaati Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldiler ve:
"Ey Ebu'l-Kasım, sana bazı şeyler soracağız. Onları ancak bir peygamber bilebilir." Dediler. Efendimiz:
"Ne isterseniz sorun fakat Yakub'un oğullarından aldığı Allah'ın zimmetini kılın, Allah adına söz verin: Ben size bir şey söylerim de siz onu bilecek olursanız (söylediğim şey sizin bildiğinizle uyuşursa) İslâm üzere bana tabî olacaksınız." buyurdular. Onlar da kabul ettiler
"Tamam bu sözü sana veriyoruz." dediler. Efendimiz tekrar:
"Sorun dilediğinizi." buyurdular.
"Sana soracağımız dört şeyi bize haber ver: Tevrat indirilmezden önce İsrail'in kendisine haram kıldığı yiyecek hangisiydi? Bize haber ver. Kadının suyu ile erkeğin suyu nasıldır? Onlardan çocuk nasıl erkek, nasıl dişi olur? Bize haber ver. Uykudaki şu ümmî peygamberi ve meleklerden dostunun kim olduğunu bize haber ver." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Unutmayın Allah adına söz verdiniz. Size bunları haber verirsem bana tabî olacaksınız." diye tekrar hatırlattı da onun istediği ahdi ve misakı verdiler. Efendimiz şöyle cevap verdi:
"Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına; biliyor musunuz İsrail hastalanmış, hastalığı uzamış ve eğer Allah bu hastalığına şifa verirse en sevdiği yiyecek ve içeceği kendisine haram kılacağı adağında bulunmuştu. En sevdiği yiyecek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütü idi, değil mi?" Yahudiler:
"Allah için evet." dediler. Efendimiz:
"Allah'ı size şahit tutuyorum, yegâne ilâh olan, Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah adına erkeğin suyunun beyaz ve kalın, kadının suyunun sarı ve ince olduğunu, hangisi üstün gelirse çocuğun o cinsten olup ona benzediğini; binaenaleyh erkeğin suyunun kadının suyuna üstün gelmesi halinde Allah'ın izniyle çocuğun erkek olacağını, kadının suyunun erkeğin suyuna üstün gelmesi halinde de Allah'ın izniyle çocuğun kız (dişi) olacağını biliyor musunuz?" diye sordu,
"Ey Allah'ım, evet." dediler. Efendimiz:
"Allah'ım şahit ol!" buyurdu ve şöyle devam etti: *"Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah adına şu ümmî peygamberin gözünün uyuduğunu ama kalbinin uyumadığını biliyor musunuz?"* Onlar:
"Allah için evet." dediler, Efendimiz de:
"Ey Allah'ım şahit ol!" dedi. Yahudiler:
"Şimdi de bize söyle bakalım, meleklerden dostun kim? Buna cevabına göre sana uyacak, ya da senden ayrılacağız." dediler. Efendimiz:
"Benim dostum Cibril'dir. Allah hangi peygamberi göndermişse Cibril onun dostudur." buyurdular. Yahudiler:
"İşte şimdi senden ayrılıyoruz. Şayet meleklerden dostun Cibril'den bir başkası olsaydı sana uyar ve seni tasdik ederdik." dediler. Efendimiz:
"Onu tasdikinizi engelleyen nedir?" diye sordu, şöyle dediler:
"O bizim düşmanımızdır. O öyle bir melek ki ancak şiddeti, harbi, zorluğu ve kan dökmeyi getirir." dediler de Allah Tealâ *"Kendilerine kitab verilenlerden bir güruh sanki onlar bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını sırtlarının arkasına atmışlardır."* a kadar olmak üzere *"De ki: Her kim Cebrail'e düşman olursa (kahrından gebersin!) Çünkü kendinden öncekileri tasdik edici ve mü'minler için sırf bir hidayet ve müjde olan Kur'ân'ı Allah'ın izniyle senin kalbinin üstüne o indirmiştir..."* Âyetlerini indirdi.[179]
Ebu Dâvûd et-Tayâlisî'nin Müsned'inde aynı rivayet vardır ve bu hâdise üzerine bu âyetle birlikte bir de *"Gazab üstüne gazaba döndüler."*[180] âyetinin indiği ilâvesi vardır.[181]
c- İbn Abbas dedi ki:
"Fedek Yahudileri alimlerinden Abdullah b. Sûriya isminde bir alim Rasulullah (s.a.v.) ile münakaşa etti ve

kendisine bazı sorular sordu. Delil kendi aleyhine dönünce dedi ki:
"Sana gökten hangi melek geliyor?" Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki;
"Cebrail geliyor. Zira Cebrail, Allah'ın gönderdiği peygamberlerinin hepsinin dostudur." İbn Sûriya dedi ki:
"Meleklerden düşmanımız odur, eğer onun yerine Mikail olsaydı elbette sana iman ederdik. Zira Cebrail azab, savaş ve şiddet indirir. O bize çok kereler düşmanlık etmiştir. Bu düşmanlığın bize en şiddetli olanı şu idi: Allah bizim peygamberimize (Hz. Musa'ya) vahiy indirmişti ki; Beytu'l-Makdis, Buhtu'n-Nassar denilen bir adamın elleriyle harab olunacak. Bize harab edileceği zamanı da haber verdi. Bu vakit geldiğinde Buhtu'n-Nassar'ı öldürme isteğiyle İsrail Oğulları'nın güçlülerinden bir adamı gönderdik. Bu adam onu aramak üzre yola koyuldu. Nihayet Babil'de miskin, hiç mecali olmayan bir çocuk olarak ona rastladı. Arkadaşımız derhal onu öldürmek için yakaladı, Cebrail arkadaşımızı çocuğun başından defedip uzaklaştırdı ve arkadaşımıza dedi ki:
"Eğer sizin Rabbınız sizin helak olmanıza izin verecek bir zat-ı kibriyâ ise elbette bu çocuğa gücün yetmeyecektir. Yok eğer böyle değilse, bunu neye göre, hangi sebeple öldüreceksin?" Arkadaşımız da Cebrail'i tasdik etti ve bizim yanımıza döndü, Buhtu'n-Nassar büyüdü, kuvvetlendi ve bizimle savaşıp Beytu'l-Makdis'i yıktı. İşte bu yüzden biz Cebrail'i düşman ediniyoruz.[182] Nihayet Allah Teala da bu âyeti indirdi."[183]
d- Mukatil'in rivayetine göre Yahudiler dediler ki:
"Cebrail gerçekten bizim düşmanımızdır. Nübüvvet bize mahsus kılınmışken o bunu bizden alıp bizden başkalarına tahsis etti."[184] Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[185]
e- Enes b. Malik'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre:
"Abdullah İbni Selâm Rasûlullah'ın Medine'ye geldiğini duydu. O, hurma toplanılan yerde bulunuyordu. Rasûlullah'a geldi ve:
"Sana ancak Nebî olanın bileceği üç şey soracağım, birincisi, kıyametin meydana gelişinin evveli nedir?. İkincisi, Cennet ehli ilk olarak hangi yemeği yiyecek?. Üçüncüsü, çocuğu baba veya anaya çeken şey nedir?" dedi. Aleyhisselâm:
"Biraz evvel Cebrâîl Aleyhisselâm bunları bana bildirdi." buyurdu. Abdullah İbni Selâm:
"Cebrâîl mi bildirdi?" dedi. Aleyhisselâm:
"Evet, Cebrâîl bildirdi." buyurdu. Aleyhisselâm:
"Bu, Yahudilerin düşman olduğu Meleklerdendir." buyurdu ve Bakara: 2/97 âyetini okudu."[186]
Şeyhül İslâm İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî'de dedi ki:
"Siyakın zahirinden anlaşılan Rasûlullah'm âyeti, Yahudilerin sözünü ret için okumuş olduğudur. O zaman bu durum, nüzul sebebi olmayı icap ettirmez, bu itimat olunandır."
Bu âyetin sebebi nüzulü hakkında, Abdullah İbni Selâm'ın kıssasından başka sahih olan kıssalar da zikredildi.[187]
f- Bekir İbni Şihap yoluyla Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) o, İbnu Abbas'tan (r.a.) bildirdiğine göre:
"Yahudiler Rasûlullah'ı karşıladılar ve:
"Ey Kâsım'ın babası, biz sana beş şeyden soracağız, eğer onlardan bize haber verirsen, senin hak peygamber olduğunu bileceğiz." dediler. Onlar İsrail'in kendilerine haram kıldıkları şeyden, Nebi, şimşek ve onun sesinden, kadının erkek ve dişiyi nasıl doğurduğundan, semânın haberi ile kendisine kimin geldiğinden, bize arkadaşından haber ver deyinceye kadar sordular ve:
"Arkadaşın kimdir?" dediler. Aleyhisselâm:
"Arkadaşım Cebrail'dir." buyurdu. Onlar:
"O Cebrâîl, harp, kıtal ve azap ile iner, o bizim düşmanımızdır, eğer rahmet, nebat ve yağmur ile inen Mikâîl deseydin, daha hayırlı olurdu." dediler. Bunun üzerine âyet indi." [188]
g- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette konu, *"Sana ruhu soruyorlar, de ki: Ruh, Rabbımın emrindendir ve size ilimden pek az bir şey verilmiştir."****[189]*** âyetinin inmesiyle ilişkilendiriliyor. Şöyle ki:
Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bize ruhu haber ver; ruh nedir ve ruh, Allah'tan bir şey iken cesedde olan ruha nasıl azâb olunur?" diye sordular. O zamana kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu hususta bir şey nazil olmamış olduğu için Efendimiz (s.a.v.) bir cevap vermediler. Bunun üzerine Cibrîl geldi ve:
"Sana ruhu soruyorlar, de ki: Ruh, Rabbımın emrindendir ve size ilimden pek az bir şey verilmiştir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara bunu haber verdi, yahudiler:
"Bunu sana kim getirdi?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara:
"Allah katından bunu bana Cibrîl getirdi," deyince onlar:
"Vallahi bunu sana ancak bizim düşmanımız söylemiş." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ: *"De ki: Kim Cebrail'e düşman olursa (bilsin ki) kendinden evvelkileri tasdik edici ve mü'minler için bir hidayet ve müjde olan*

Kur'ân'ı Allah'ın izni ile senin kalbine o indirmiştir." âyet-i kerimesini indirdi."[190]
2- Şa'bî, Katade, Süddî ve Mücahid'e göre ise, Yahudilerin, Cebrail'in kendilerinin düşmanı, İsrafil'in ise dostları olduğunu iddia etmelerinin sebebi, Rasulullah hakkında Hz. Ömer ile Yahudiler arasında geçen bir tartışmadır. [191]

a- Ebû Bekr-i İsfehanî, Ebû Şeyh el-Hafız'dan, o Ebû Yahya er-Razi'den, o Sehl b. Osman'dan, o Ali b. Müshir'den, o Davud'dan, o da Şa'bi'den şunu dediğini bize haber verdi; "Ömer b. Hattab şöyle dedi:
"Medine'nin yukarısında bir bahçem vardı. Oraya arada bir giderdim. Yolumun üzerinde yahudilerin Tevrat okudukları bir yer vardı. Bir gün Tevrat'ı okuyup ders yaparlarken Yahudiler'e geldim, Kur'an'ın Tevrat'a, Tevrat'ın da Kur'an'a uyum sağladığına hayret ettim. Bu yüzden onlar:
"Ey Ömer bize senden daha sevimli kimse yoktur" dediler. Ben de:
"Neden dedim?" Dediler ki:
"Çünkü senin arkadaşların bizi hor görüyor, bize eziyet veriyorlar, sen ise bize geliyorsun ve bizi kaplıyorsun. Senin bizim dinimize girebileceğini umuyoruz." Ben de dedim ki:
"Ben ancak Allah'ın bir kitabının diğer bir kitabını doğrulamasına, Tevrat'ın Kur'an'a, Kur'an'ın da Tevrat'a uyum sağlamasına hayran kalmak için geliyorum." İşte böyle yine birgün ben onların yanında buluduğum bir sırada, Rasulullah (s.a.v.) arkamda yürüyordu. Bana:
"Şu kimse senin arkadaşındır, haydi ona ayağa kalk" dediler. Ben de ona doğru döndüm. Bir de baktım ki Allah'ın Rasulü Medine tarafından küçük bir kapıdan girmişti. Onlara doğru yöneldim ve dedim ki:
"Allah aşkına ve size indirdiği kitap aşkına bana haber verin. Siz gerçekten O'nun Allah'ın Rasulü olduğunu biliyor musunuz?" Bunun üzerine onların ulusu, efendisi:
"Sizi Allah'a saldı, o halde ona haber verin" dedi. Onların:
"Sen bizim büyüğümüzsün, sen haber ver" demeleri üzerine ululari dedi ki:
"Biz biliriz ki gerçekten o Allah'ın Rasulüdür." Ben de dedim ki:
"Eğer siz, O'nun Allah'ın Rasulü olduğunu bilip de O'na uymadıysanız, demek ki sen (sayılır kişi olman hasebiyle) onların helake en layık olanlarısın." Bu sefer hepsi birden söze girişip:
"Ama senin arkadaşının dostu olan melek bizim düşmanımız olandır. Meleklerden birisi bize düşman, biri de bizimle barışık." dediler
"Peki düşmanınız kim, dostunuz kim?" dedim. Dediler ki:
"Düşmanımız Cebrail'dir. Zira o kabalık ve sertlik, ağırlık ve zahmet meleğidir. Dostumuz ise Mikâil'dir. Zira o şefkat, yumuşaklık ve kolaylık meleğidir." Dedim ki:
"Şahit olun, Allah'ın sağındakine düşman olan solundakine de düşmandır, solundakine düşman olan sağındakine de düşmandır. Her kim ikisine de düşman ise Allah'a da düşmandır. Size Allah adına şehadet ederim ki Cibril'in, Mikâîl'le barışık olana düşmanlık etmesi; Mikâîl'in de Cibril'in düşmanıyla barış halinde olması ona helâl olmaz. O ikisi ve onlarla beraber olan (diğer melekler) hep birden düşman olanlara düşmandırlar, barış halinde olanla da barış içindedirler."
Sonra kalktım da Rasulullah (s.a.v.)'ın girdiği küçük kapıdan girdim. Beni Rasulullah (s.a.v.) karşıladı da buyurdu ki:
"Ey Hattab'ın oğlu, bana az önce indirilen âyetleri sana öğreteyim mi?" Ben de:
"Evet öğretin" dedim. Bunun üzerine Bakara: 2/97-98. âyetini sonuna kadar okudu. Dedim ki:
"Seni hak ile peygamber gönderen Allah'a yemin ederim ki, ben ancak Yahudiler'in sözünü sana haber vermek için geldim. Bir de gördüm ki, gerçek rıfk ve lütuf sahibi herşeyden haberdar olan Allah haber vermede beni geçmiş." Ömer der ki:

"O andan itibaren gördüm ki ben, Allah'ın dini hakkında (Ona bağlılıkta) taştan daha katıyım."[192]
b- Rivayet edildiğine göre "Hz. Ömer (r.a.)'in Medine'nin yukarı tarafında bir tarlası vardı ve yolu yahûdilerin dershanelerinin önünden geçerdi. Hz. Ömer ara sıra onların yanına oturur ve onları dinlerdi. Bir gün onlar:
"Ya Ömer! Seni sevdik. Senin hakkında çok ümitliyiz" dediler. Hz. Ömer de:
"Allah'a yemin ederim ki, sizi sevdiğim için yanınıza gelmiyorum ve dinim hakkında şüphelendiğim için size soruyor değilim. Ben sizin yanınıza Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliği hususunda basiretim artsın ve O'nun alâmetlerini sizin kitabınızda göreyim diye geliyorum" dedi ve sonra onlara Cebrîl (a.s.)'i sordu. Onlar:
"O. bizim düşmanımızdır. Hz. Muhammed'i bizim sırlarımızdan haberdar ediyor. O, her türlü azab ve zelzelenin sahibidir. Mikâil (a.s.) ise bolluk ve barış getirir" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer onlara:
"Bu iki meleğin Allah katında dereceleri nedir?" diye sorunca onlar:
"Bu ikisi Allah'a en yakın makamdadırlar. Cebrail Allah'ın sağında, Mikâil ise solundadır. Mikâil Cebrail'in düşmanıdır" dediler. Hz. Ömer de:
"Şayet sizin dediğiniz gibi ise o ikisi birbirine düşman olmaz ve siz eşekten daha ahmaksınız. Onlardan birine düşman olan diğerine de düşman olmuş olur. Onların ikisine düşman olan da Allah'a düşmanlık beslemiş olur" dedi,

sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanma döndü ve Cebrail (a.s.)'in kendisinden önce vahiy getirdiğini gördü. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.);
"Allah'a yemin olsun ki, ya Ömer, Rabbin sana muvafakat etti" dedi. Hz. Ömer de:
"Yemin olsun ki bundan sonra sen beni din hususunda taştan daha kuvvetli göreceksin" dedi." [193]
c- Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret edince kendisine Abdullah b. Suriyâ (isimli yahûdi âlimi) gelip şöyle demiştir:
"Ey Muhammed, uykun nasıldır? Çünkü bize âhirzaman Peygamber'inin uykusunun nasıl olacağı haber verilmiştir." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"*Benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz"* buyurmuştur. Abdullah:
"Ey Muhammed, doğrusun. O halde bana çocuğun durumundan haber ver, o erkekten mi, kadından mı olur?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Kemikler sinirler ve damarlar erkekten; et, kan, tırnak ve saçlar kadındandır" cevâbını verdi. Bunun üzerine Yahûdi:
"Doğrusun. Öyle ise söyle bakayım, neden erkek çocuk amcalarına değil de dayılarına benzer?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ana babadan hangisinin menisi diğerine gâlib gelirse benzerlik o tarafa olur" cevabını verdi. Yahudi:
"Doğrusun" dedi ve devamla:
"Bana söyle, İsrail (Yakub) (a.s) hangi yiyeceği kendisine haram kılmıştı? Tevrat'ta ümmi Peygamber'in bunu haber verebileceği belirtilmiştir" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah adına söylerim, bilir misiniz, İsrail şiddetli bir hastalığa tutulmuş ve bu hastalığı uzun sürmüştü. O zaman, eğer Allah kendisini bu hastalıktan kurtarırsa, en sevdiği yiyeceği ve içeceği kendisine haram sayacağını Allah'a nezretti. En sevdiği yiyecek de deve eti ve sütü idi" cevabını verdi. Oradaki yahûdiler bunun üzerine:
"Evet" dediler. Abdullah b. Suriyâ:
"Geriye tek şey kaldı, onu da söylersen sana imân ettim gitti. Hangi melek sana Allah'dan vahiy getiriyor?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Cebrail" deyince, O:
"Bu melek bizim düşmanımızdır. Çünkü o savaş ve şiddet ile ilgili şeyler indirir. Bize elçi olan melek Mîkâil ise müjde, ucuzluk ve bolluk getirir. Eğer sana gelen melek de o olsaydı biz sana imân ederdik" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:
"Bu düşmanlık ne zaman başladı?" deyince, İbn Suriyâ:
"Bu düşmanlığın başlangıcı şöyledir: Allah Teâlâ, Peygamberimize, Buhtunnâsır adında bir kralın zamanında Beyt-i Makdis'in yıkılacağını vahyetmiş ve o adamın vasıflarını bize bildirmişti. Biz onu araştırdık ve (bir çocuk olarak onu) bulduk. Onu öldürmek için adamlar gönderdik. Bunun üzerine Cebrail (a.s.):
"Eğer Allah sizi bunu öldürmeye musallat kılmış ise, Beyt-i Makdis'i harab edeceğini haber verdiği adam bu olmamış olur. Ki o zaman bunu öldürmede bir fayda yoktur" dedi. Sonra o çocuk büyüdü, kuvvetlendi, kral oldu, bize karşı savaştı, Beyt-i Makdis'i yıktı ve birçoğumuzu öldürdü. İşte bundan ötürü Biz, Cebrail'i düşmanımız sayarız. Mikâil'e gelince o da Cebrail'in düşmanıdır" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:
"Ben şehâdet ederim ki kim Cebrail'e düşman ise, Mikâil'e de düşmandır. O ikisi de kendilerine düşman olanlara düşmandırlar" dedi. Abdullah b. Suriyâ Hz. Ömer (r.a.)'in bu sözünü hoş karşılamadı. Böylece Cenâb-ı Allah bu iki âyeti indirdi." [194]
d- Abdurrahman ibn Ebî Leylâ'dan gelen bir rivayette diğerlerinden çok farklı bir ayrıntı var ki o da yahudilerle tartışan Hz. Ömer'in, onların "Senin şu arkadaşının bahsettiği Cibril bizim düşmanımızdır." demeleri üzerine *"Her kim Allah'a, meleklere, rasullere, Cibril'e ve Mîkâîl'e düşmansa hiç kuşkusuz Allah da kâfirlerin düşmanıdır."* dediği ve bu mealdeki âyetin Ömer'in lisanı üzere indiğidir. [195]
e- Bir Yahûdî, Ömer İbni Hattab'la karşılaştı ve:
"Sizin sahibinizin (arkadaşınızın) söylediği Cebrâîl, bizim düşmanımızdır." dedi. Ömer (r.a.) Bakara: 2/97-98 ayetlerini okudu. Ömer'in lisanı üzerine bu âyetler indi.
Bu bâzısı bâzısını kuvvetlendiren tariktir.
İbnu Cerîr, bu âyetin sebebi nüzulünün, bu hâdise olduğuna dâir icmâ olduğunu nakletti. [196]
3- Genel değerlendirme:
a- Bu rivayetlerden anlaşılıyor ki bu ayetler yahudiler ve onlar gibi sudan bahanelerle Allah'ın son peygamberinin getirdiği hakkı kabul etmemekte direnenler hakkında ve bir çeşit onların imanlarına fazla tama etmemek gerektiği uyarısıyla birlikte onların yalanlarını, sudan bahanelerini ve gerçek durumlarını mü'minlere haber vermek, bir de [197]

onların imansızlıkta özürleri olmadığını beyanla onları azarlamak üzere nazil olmuştur.
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bazı kimseler, yahûdilerden bir grubun, Cebrâil'in kendilerinin düşmanı olduğunu söylemiş olmalarını uzak bir ihtimal olarak görmüşler ve şöyle demişlerdir:
"Biz, zamanımızdaki yahûdilerin bunu kabul etmeme hususunda mutabakata varıp, atalarından kimsenin böyle bir şey söylemediğinde ısrar ettiklerini görüyoruz."
Bu görüş bâtıldır. Çünkü Allah'ın nakli en doğru ve onların da cahilliği çok fazla olup Hz. Musâ (a.s.)'ya:
"Onların ilâhları olduğu gibi, bizim için de ilâhlar yap" ***[198]*** diyen kimseler oldukları için bu görüş bâtıldır." [199]

99. Andolsun ki Biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları fâsıklardan başkası inkâr etmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd veya İkrime yoluyla İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Yahudilerin âlimlerinden İbn Sûriyâ el-Katyûnî, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne:
"Bize bildiğimiz bir şey getirmedin, sana bir âyet nazil olmadı ki onlarda sana tabî olalım." demişti. İşte bunun üzerine bu ayet indi."[200]
2- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Yahudiler, Hz. Muhammed (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilmezden önce, O'nun yüzü suyu hürmetine, Evs ve Hazreç kabilelerine galip gelmeyi arzuluyorlardı. Son Peygamber Arabların içinden gönderilince, onlar bunu reddetmeye ve daha önce bu hususta söylemiş oldukları sözü inkâra kalkıştılar. Böylece de, Muaz İbn Cebel onlara,
"Ey yahudi topluluğu, Allah'dan korkun ve müslüman olunuz; çünkü biz şirk ehli iken, sizler Hz. Muhammed adına, O'nun yüzü suyu hürmetine bize galip gelmeyi talep ediyor, bize O'nun Peygamber olarak gönderileceğini haber veriyor ve O'nun niteliklerini bize anlatıyordunuz" dedi. Bunun üzerine yahudilerin bazıları,
"O bize, mucize olarak hiçbir şey getirmemiştir. Ve O, bizim size bahsettiğimiz kimse de değildir" deyince, Allah bu ayeti indirmiştir." [201]

100. Onlar ne zaman bir ahid ile bağlandılarsa onlardan bir grup onu bozup atıvermedi mi? Hayır, aksine onların çoğu iman etmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor ki "Bu âyette kastedilen Mâlik ibn es-Sayf (İbnu's-Sayf)'dır. "Allah'a yemin olsun ki kitabımızda Muhammed'e iman edeceğimize dair bizden ne bir ahid alınmıştır ne bir misak." demişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [202]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah, Mâlik b. Sayf'a birini gönderip onlara, kendilerinden kesin söz alındığını ve Allah'ın, Rasulullah hakkında kendilerine emirler verdiğini hatırlatınca Mâlik b. Sayf:
"Vallahi Muhammed hakkında bize hiçbir emir gelmedi ve onun hakkında bizden her hangi bir söz alınmadı." dedi. Bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi ve buyurdu ki:
"Onlar her ne zaman bir ahitte bulunmuşlarsa içlerinden bir kısmı onu bozmamış mıdır? Zaten onların çoğu iman etmezler." [203]
3- Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderilip de yahudilere, gelecek peygamber (s.a.v.)'e iman edeceklerine dair kendilerinden misâk ve ahit alındığını ve onların, Muhammed çıkacak olursa, "Allah'a kasem olsun ki, ona iman edeceğiz ve müşrik araplara karşı onunla birlik olacağız" diye Allah'a ahidde bulunduklarını hatırlatınca, Mâlik b. es-Sayf adlı yahudi:
"Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'e iman etmemiz hususunda, kitabımızda bizden ne ahd ne de misâk alınmamıştır." dedi. Böylece yahudiler, ahd ve misâkı bozup Hz. Muhammed (s.a.v.)'i inkar ettiler. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi." [204]
4- Mamafih bir kişi yerine Hz. Peygamber gelince onun nübüvvetini inkâr eden bütün yahudilerin bu âyetin nüzul sebebi olduğu da söylenmiştir [205]
5- Fahreddin er-Razi der ki:

"Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.) aleyhinde hiçbir kâfire yardımcı olmayacakları hususunda söz vermişler, sonra bu sözlerinden dönerek Hendek savaşında O'na karşı Kureyş müşriklerine yardım etmişlerdir."
Kâdî şöyle demiştir:
"Bu rivayet eğer doğru ise, onun bu ayetin hükmüne dâhil olması imkansız değildir, fakat ayeti sırf bu olaya vermek uygun değildir. Aksine doğruya en yakın olan, bu ayetten kastedilenin daha önce bahsedildiği gibi, yahudilerin Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleriyle ilgili olmasıdır. Durum böyle olunca ayetin manasını daha önceki semavî kitapların ihtiva etmiş olduğu ahdi ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sözü ile nübüvvetinin doğruluğuna delâlet eden aklî delilleri nakzetmek, itibara almamak manasına hamledilmesi daha kuvvetlidir." [206]

102. Şeytanların, Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurup takip ettikleri şeylere uydular. Halbuki Süleyman asla kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir idiler ki insanlara büyücülüğü ve Bâbil'deki iki meleğe, Hârût ve Mârût'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Abdu'1-Aziz el-Kantârî, Ebu'1-Fadl el-Haddadî'den, o Ebû Yezid el-Halidî'den, o İshak b. İbrahim'den, o Cerir'den, o Husayn b. Abdirrahman'dan, o da İmran b. el-Haris'ten, rivâyeten bize haber verdi:
"Biz İbn Abbas'ın yanında bulunduğumuz bir sırada dedi ki:
"Şüphesiz şeytanlar gökten yana kulak hırsızlığı yaparlardı da, böylece onlardan herhangi birisi hak bir söz getirirdi. Böylece onlardan birisinin doğru söylediği sınanınca, doğrunun yanısıra yetmiş yalan uydurdu da, bu yalanları insanların kalplerine su gibi içirirlerdi. Nihayet Süleyman (a.s.) bu işe muttali olup, o sır ve yalanların yazılı olduğu evrakları eline geçirdi ve onları tahtın altına gömdü. Süleyman (a.s.) vefat edince, bir şeytan yolun üzerinde dayanıp:
"Ey insanlar Süleyman'ın eşi benzeri hiç bulunmayan gizli hazinesini size göstereyim mi?" dedi.
"Evet göster" dediler. O da:
"Tahtın altındadır" dedi. Bunun üzerine onu çıkardılar ve
"Bu bir sihirdir" dediler. Böylece bu sihir elden ele bütün toplumlara intikal etti."[207]
Bu sebeple Allah Teala Süleyman (a.s.)'ın suçsuzluğunu bu âyetle bildirdi ve buyurdu ki. *"Halbuki Süleyman asla sihir yaparak kâfir olmadı."*[208]
2- Kelbî dedi ki:
"Şeytanlar Asaf'ın lisanı üzere sihir ve tılsımlar uydurdular ve dediler ki:
"Bu Asaf İbn Berhiya'nın hükümdar Süleyman'a öğrettiği sihirdir. Sonra da onları Allah mülkünü elinden aldığı zaman Süleyman'ın namazgahının altına gömdüler ve bunu Süleyman'a farkettirmediler. Süleyman ölünce, sihirleri namazgahının altından çıkardılar:
"Sizin hükümdarınız bununla kaimdi, o halde bunu öğrenin" dediler. İsrail Oğulları'nın alimleri ise:
"Bunun Süleyman'ın ilmi olmasından Allah'a sığınırız" demişlerdi. Hafif meşreb sahibi kimseler ise:
"Bu Süleyman'ın ilmidir" dediler. Onu öğrenmeye yöneldiler ve peygamberlerinin kitaplarını terkettiler. Böylece Süleyman'ı kınama etrafa yayıldı. İnsanların bu halleri Allah Muhammed'i peygamber gönderinceye kadar devam etti."
Nihayet Allah Teala Peygamberimizin lisanı ile Süleyman'ın suçsuzluğunu bildirdi ve uğradığı iftiradan beraatını açıkladı: *"Şeytanların uydurduğu şeylerin ardına düştüler."* buyurdu."[209]
3- Said b. Abbas el-Kureşî, Fadl b. Zekeriyya'dan, o Ahmed b. Necde'den, o Said b. Mansur'dan, o Attab b. Beşir'den, o Husayf'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bir bitki bittiği zaman Süleyman ona:
"Sen hangi derde devasın" derdi. O bitki de:
"Şu şu hastalıklar için" diye dile gelirdi. Keçi boynuzu (veya mağrib dikeni) bittiğinde ona da:
"Sen neye yararsın?" dedi. O da:
"Senin mescidini yıkmağa" diye cevap verdi. Süleyman:
"Yıkacak mısın?" dedi. O da:
"Evet" dedi. Bunun üzerine Süleyman:
"Sen ne fena bitkisin" buyurdu. Süleyman çok sürmedi vefat etti. Bunun üzerine insanlar, hastaları hususunda:
"Keşke Süleyman gibi bir adamımız olsaydı da hastalarımızı tedavi etseydi" demeye başladılar. Nihayet cinler işe koyuldular, bir kitap yazarak onu Süleyman'ın namaz kıldığı yerin altına sakladılar ve
"Süleyman'ın tedavide kullandığı şeyi size göstereceğiz" dediler. Bunu müteakiben gidip o kitabı ortaya çıkardılar. Bir de gördüler ki içinde, bir yapraklık sihir var. Bu sebeple Allah Teala *"Şeytanların Süleyman'ın mülkü hakkında* [210]

uydurduklarına tabi oldular" âyetini, *"O halde kâfir olma"* kısmına kadar indirdi."
4- Süddî dedi ki:
"Süleyman'ın zamanında insanlar sihir yazıp onu öğrenmekle mesul oldular. Süleyman sihir kitaplarını ele geçirip bir sandığa koydu ve onları tahtının altına defnetti. İnsanları da bundan menetti. Süleyman ölüp o defnedilen kitapların yerini bilenler de geçip gidince bir şeytan insan suretine bürünüp İsrail Oğulları'ndan bir cemaate geldi ve:
"Yiyip yiyip, asla bitiremeyeceğiniz bir hazine size göstereyim mi?" dedi. Onlar da:
"Evet" dediler. O da:
"Tahtın altını eşin" dedi. Onlar da eşip kitapları buldular. Onları çıkardıklarında şeytan dedi ki:
"Süleyman, cinleri, insanları, şeytanları ve kuşları, bunlarla zaptedip idare ediyordu. İsrail Oğulları da bu kitapları elde ettiler. İşte bu yüzden sihirlerin çoğu Yahudiler'de bulunur. Nihayet Allah Teala Süleyman'ı bu iftiradan temize çıkardı ve bu âyeti indirdi."[211]
5- Şehr îbni Havşeb dedi ki:
"Yahudiler dedi ki:
"Muhammed'e bakın, hakkı bâtıla karıştırıyor, Süleyman'ı Peygamberlerle birlikte söylüyor, halbuki o, sihirbazdı, rüzgara binerdi." Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi."[212]
6- Ebu Âliye (r.a.) dedi ki:
"Yahudiler Aleyhisselâm'a, zaman zaman Tevrat'tan bazı şeyler sorarlardı. Sormak istedikleri bir şeyi sorar sormaz Allahü Teâlâ sorulan şeyin cevabını Aleyhisselâm'a indirirdi ve bundan dolayı Aleyhisselâm onlara galip gelirdi. Yahudiler bunu görünce:
"Muhammed Aleyhisselâm bize indirilen kitabı bizden daha iyi biliyor." dediler. Yahudiler, Aleyhisselâm'a sihirden sordular ve Rasûlullah ile mücadeleye kalkıştılar, bunun üzerine Allahü Teâlâ, Yahudilerin sorularına cevaben bu âyeti indirdi."[213]
7- Yahudiler, bir süre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Tevrat'taki hususları sordular, ama baktılar ki Hz. Muhammed onların Tevrat'ta bildiklerini onlardan daha iyi biliyor; Tevrat'takileri sormaktan vazgeçip büyü ile ilgili şeyler sormaya ve bu konularda onunla tartışmaya başladılar da Allah Tealâ bu ayeti indirdi.[214]
8- İmrân ibnu'l-Hâris anlatıyor:
"Bir gün İbn Abbâs'ın yanında oturuyorduk. Bize şöyle anlattı: Şeytanlar gökten (gök ehlinden) bazı haberleri çalmaya çalışırlardı. Onlardan birisi bir doğru kelime yakalar ve onun doğruluğu tecrübe edilirse ona yetmiş kelime daha katar ve insanların kalblerine yayardı. Hz. Süleyman buna muttali olunca o şeytanların insanlara yaydığı yalanları toplatıp oturduğu kürsünün altına gömdürdü.
Hz. Süleyman ölünce şeytanlardan birisi insanların yoluna çıkıp:
"Size Süleyman'ın en iyi korunan, bir misli ve benzeri olmıyan hazinesini göstereyim mi?" dedi. İnsanlar
"Evet göster" deyince:
"İşte orada, kürsüsünün altında." dedi. Kazıp o şeytanların uydurdukları yalanları çıkardılar ve:
"Bunlar Süleyman'ın ümmetleri büyülediği büyüdür." dediler. İşte Allah Tealâ Süleyman'ın bu konuda mazur olduğunu, bu büyünün ona değil de şeytanlara ait olduğunu bildirmek üzere *"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar şeytanların uydurup söylediklerine tabî oldular..."* âyetini indirdi.
Muhammed ibn İshak der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Hz. Süleyman (a.s.)'i Allah'ın elçileri arasında zikredince bazı yahudi hahamları:
"Muhammed, Davud'un oğlunu peygamber sanıyor. Halbuki o sadece bir büyücüydü." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ: *"Süleyman kâfir olmadı, fakat şeytanlar kâfirdiler…"* âyetini indirdi."[215]
9- Hz. Süleyman'dan hükümranlığının nasıl alındığına dair bilgiye de Taberî'de raslıyoruz. O şöyle zikrediyor:
İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre "Hz. Süleyman, bir keresinde çok sevdiği hanımı Cerâde'nin kabilesi lehine bir hüküm vermiş ve daha sonraları bu sebeple de mihnete duçar olmuş. O, tuvalete gideceğinde veya bir hanımı ile birlikte olmak istediğinde krallık mührünü hanımı Cerâde'ye emanet edermiş. Bir gün yine mührü Cerâde'ye bırakıp tuvalete gitmiş. Şeytan hemen Süleyman kılığında Cerâde'ye gelip "ver mührümü" demiş ve mührü alıp parmağına takmış. Mührü parmağına takınca bütün ins, cin ve şeytanlar ona boyun eğmişler. Biraz sonra gerçek Süleyman Cerâde'ye gelip yüzüğünü isteyince Cerâde:
"Yalan söylüyorsun, sen Süleyman değilsin." demiş ve Hz. Süleyman da bu şekilde krallığın elinden gittiğini anlamış.
İşte o günlerde şeytanlar:
"Bunlar Asaf ibn Berhıyâ'nın kral Süleyman için ilim hazinelerinden alarak yazdıklarıdır." başlığıyla büyü kitapları yazmışlar, bunları Süleyman'ın mührü ile mühürleyip sonra da onun kürsüsünün altına gömmüşler. Daha sonra Hz.

Süleyman bir şekilde hükümranlığını tekrar kazanmış ve şeytanların insanlar arasında yaymaya çalıştıkları büyücülüğü kaldırmışsa da çok geçmeden vefat etmiş ve insanlar arasında Hz. Süleyman'ın büyücü olduğu bilgisi şeytanlar tarafından tekrar canlandırılarak Hz. Peygamber'in bi'setine ve bu konudaki *"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular..."* âyetinin nüzulüne kadar devam etmiştir.[216]

10- Süddî şöyle demiştir:

"Hz. Muhammed (s.a.v.) yahudilere geldiğinde onlar Tevrat'la Hz. Muhammed'e karşı koyarak O'nunla Tevrat vasıtasıyla cedelleşip, Kur'an ile Tevrat da birbirini tutunca (muvafakat), onlar Tevrat'ı atıp, Asaf İbn Berhiya'nın kitabıyla Hârut ve Mârut'un sihrine yapıştılar. Bunlar da, Kur'an ile uyuşmayıp mutabık olmadılar ki işte Cenâb-ı Hakk'ın: *"Onlara ne zaman Allah katından, ellerindeki kitabı (Tevrat) tasdik edici bir Peygamber gelse, Ehl-i Kitap'tan bir grup sanki (hakikati) bilmiyorlarmış gibi Allah'in kitabını arkalarına atmış (ona kulak asmamış, ondan yüz çevirmişler)dir"* [217] ayeti bunu ifâde eder. Müteakiben de Cenâb-ı Hak, onların sihir kitaplarına tâbi olduklarını haber vermiştir." [218]

11- Ebu Miclez diyor ki.

"Hz. Süleyman, bütün canlı varlıklardan, insanlara dokunmayacaklarına dair söz almıştı. Herhangi bir insan bir varlıktan kötülük görür ve o varlığın, Hz. Süleyman'a verdiği sözü hatırlatırsa o varlık o kişiye dokunmazdı. İnsanlar şiir ve sihir gibi şeyleri görünce "Süleyman işte bunu yapıyordu" demeye başladılar. Allah teala bu âyeti indirip Hz. Süleyman'ın, sihir ve benzeri şeylerle alakası olmadığını beyan etti."[219]

12- Rivayet edildiğine göre, Hz. Süleyman, Allahu Teâlâ'nın kendisine hususî olarak vermiş olduğu ilimlerin pek çoğunu, zahirleri kaybolursa bu gizlenilmiş olan baki kalsın diye, hükümdarlık tahtının altına saklamıştı. Bunun üzerinden bir müddet geçince, münafıklardan bir grup insan, bazı bakımlardan bu sihirli şeylere uygun düşecek bazı hususları bunların arasına yazmaya tevessül ettiler. Hz. Süleyman'ın ölümünden ve insanların bu kitaplara muttali olmasından sonra, bu iki yüzlü kimseler, insanlara bunun, Hz. Süleyman'ın mesleği olduğunu ve O'nun, nail olduğu nimetleri ancak bu şeyler vasıtasıyla elde etmiş olduğu vehmini vermişlerdir ki, işte bu Cenâb-ı Hakk'ın: *"Şeytanların okuduğu şey"* ayetinin mânâsıdır. [220]

13- Bazı yahudi din adamlarının "sihirbazdan başka bir şey olmayan Süleyman'ın Peygamber olduğunu iddia eden Muhammed'e şaşmaz mısınız?" dedikleri, bunun üzerine Allah'ın bu ayeti indirdiği rivayet edilmiştir. [221]

14- Yahudi sihirbazlar sihri Hz. Süleyman'dan aldıklarını iddia etmişler, işte bunun üzerine Hak Teâlâ, Hz. Süleyman'ı sihirden tenzih etmiştir. [222]

15- Bazı İnsanlar, Hz. Süleyman (a.s.)'ın mülkünün sihirle ayakta durduğunu iddia etmişler, işte bunun üzerine Hak Teâlâ, onun bundan uzak olduğunu belirtmiştir. Çünkü Süleyman (a.s.)'ın Peygamber olması sihirbaz ve kâfir olmasına manîdir. Cenâb-ı Hak daha sonra Hz. Süleyman'ı tebrie ettiği sihri başkalarının yaptığını beyân etmek için: *"Fakat şeytanlar kâfir oldular"* buyurmuş, bu ifade ile daha önce bahsedilen ve sihri kendisine sanat edinip de onu Süleyman (a.s.)'a nisbet eden kimselere işaret etmiştir. Daha sonra da onların, kâfir olmalarına sebep olan şeyi açıklamış, onların evvelâ sihir yapmaları sebebiyle küfre düşmedikleri düşünülebileceği için, *"İnsanlara sihri öğretiyorlardı"* buyurmuştur. [223]

16- Âyet-i kerimenin başında "Onlar" şeklinde zikredilen zamirden maksat:

a- Süddi, Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeyd'e göre Rasulullah'ın hicret ettiği Medine'nin çevresinde bulunan Yahudi hahamları ve bilginleridir. Rasulullah, bunları Müslüman olmaya davet edince onlar, Rasulullah'a karşı Tevrat'a dayanarak tartışmaya girişmişlerdir. Fakat Tevrat'ın âyetleri, Hz. Muhammed'e uymayı emretme bakımından Kur'an'ın âyetleriyle aynı olunca bu defa Yahudiler Tevrat'ı bırakıp Şeytanların, Hz. Süleyman'ın mülkü hakkında uydurdukları yazılara dayanmışlar, Rasulullah'a karşı o yazılarla tartışmaya girişmişlerdir. Ayet-i kerime bunu yapan Yahudilerin gerçek yüzlerini göstermektedir.

Şeytanların uydurdukları şeyler hakkında Süddi diyor ki:

"Şeytanlar göklere tırmanıyorlardı. Oralarda meleklerin konuştuklarını işitecekleri yerlerde oturup bekliyorlardı. Meleklerin, yeryüzünde meydana gelecek olan, ölümler, yağmurlar vb. şeyleri konuşunca şeytanlar onları dinleyip yeryüzünde bulunan kâhinlere ulaştırıyorlar, kâhinler bunları insanlara anlatıyorlardı ve insanlar olayların, kahinlerin anlattıkları gibi çıktığını görüyorlardı. Şeytanlar kâhinlerin kendilerine güvendiklerini görünce bu defa yalan söylemeye başlıyorlardı. Meleklerden duyduklarına başka şeyler sokuşturuyorlardı. Öyle ki, herbir kelimeye yetmiş kelime katıyorlardı. İşte insanlar, kâhinlerin söyledikleri bu sözleri yazarak kitap haline getirmişlerdi. İsrailoğullarının arasında, cinlerin gaybı bildikleri haberi yayılmıştı. Bunun üzerine Hz. Süleyman her tarafa insanlar gönderip bu hususta yazılan kitapları toplattı. Bir sandığın içine koyup tahtının altına gömdü. Hiçbir şeytan, Hz. Süleyman'ın tahtına yaklaşamıyordu. Yaklaştığı takdirde ise yanıyordu. Hz. Süleyman,

"Kimin, "Şeytanlar gaybı biliyor" dediğini duyarsanız boynunu vurun." demişti. Nihayet Hz. Süleyman vefat etti. Onun bu halini bilen âlimler de zamanla yok oldular. Arkadan başka nesiller geldi. Şeytan, insan suretine girerek bu insanlara yaklaştı ve bunlara,
"Ben size, yeyip bitiremeyeceğiniz bir hazineyi göstereyim mi?" dedi. İsrailoğulları da
"Evet" dediler. Şeytan
"O halde siz, Süleyman'ın tahtının altını kazın." dedi. Kendisi de gidip yeri bizzat gösterdi ve çekilip bir kenarda durdu. Kendisine
"Yaklaş" dediklerinde
"Hayır, ben burada önünüzde bulunacağım. Şayet o defineyi bulamazsanız beni öldürün." dedi. İsrailoğulları tahtın altını kazdılar. İnsanların yazdığı kitapları buldular. Şeytan onlara
"Süleyman, insanları, şeytanları ve kuşları işte bu sihirlerle kontrolüne almıştı." dedi ve kaybolup gitti. Bunun üzerine, İsrailoğullarının arasında, "Süleyman sihir yazdı." görüşü yayıldı. İsrailoğulları bu kitaplara inandılar. Hz. Muhammed (s.a.v.) gelince bu kitaplara dayanarak onunla tartışmaya giriştiler. İşte âyet-i kerime bu olayı zikretmektedir.[224]
b- İbn-i Cüreyc ve İbn-i İshak'a göre ise, âyet-i kerimenin başında zikredilen "Onlar" kelimesinden maksat, Hz. Süleyman'ın döneminde bulunan Yahudilerdir. Zira o dönemde bulunan Yahudilere Şeytanlar sihiri öğretmişler onlar da bu hususta Şeytanlara uymuşlardır. Âyet-i kerime o günün Yahudilerini zikretmektedir.
Bu hususta İbn-i İshak diyor ki:
"Şeytanlar Davud (a.s.)'ın oğlu Süleyman'ın ölümünü öğrenince çeşitli sihirleri yazmaya giriştiler. Onları kitap haline getirdiler. Üzerini Hz. Süleyman'ın mühürü ile mühürlediler ve kitabın üzerine şunu yazdılar:
"Bu yazılar. Davudoğlu, Kral Süleyman'ın arkadaşı Berhiya oğlu Asıf'ın yazdığı ilmi hazinelerdir." Sonra bu kitabı tahtın altına gömdüler, İsrailoğullarından, sonra gelenler bu kitabı çıkardılar. Onu okuyunca
"Davudoğlu Süleyman işte bunlarla eriştiği hallere erişmiştir." dediler. İnsanlar arasında sihiri yaydılar. Onu hem kendileri öğrendi hem de insanlara öğrettiler. Öyleki sihir, Yahudilerde olduğu kadar hiç bir ümmette revaç bulmamıştı. Kur'an Hz. Muhammed'e inip te onun, Hz. Süleyman'ı da Peygamberlerden sayması üzerine Medine'de bulunan Yahudiler
"Muhammed'in söylediklerine hayret etmiyor musunuz"? O, Davudoğlu Süleyman'ın Peygamber olduğunu zannediyor. Halbuki o, sadece bir sihirbazdı." dediler. İşte Allah teala bir ayeti indirerek onlara cevap verdi."[225]
c- Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, âyet-i kerimenin Rasulullah'ın döneminde yaşayan Yahudiler olduğunu, bunların Rasulullah'a karşı çıktıklarını bu sebeple de âyete muhatap olduklarını söylemiştir. Ayrıca atalarının izlerini takibeden insanlara, atalarının işledikleri suçları kendilerinin işlemiş olduklarını söylemek Arapça ifadede kullanılan bir üslup şeklidir. Bu bakımdan âyetin sadece geçmişteki Yahudileri zikrettiğini söylemek delilsiz bir iddiadır.[226]

104. Ey iman edenler, "râinâ" demeyin, fakat "unzurnâ" deyin, kulak verin. Kâfirler için elim bir azâb vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ata'nın rivayetinde İbn Abbas dedi ki:
"Bu meselenin iç yüzü şudur: "Araplar, "raina" kelimesini "Bizi görüp gözetin." anlamında olmak üzere konuşmalarında kullanırlardı, Yahudiler, ashab-ı kiramın bu kelimeyi Hz. Peygamber'e söylediklerini işitince bu onların çok hoşuna gitti. Çünkü bu kelimenin anlamı "bizi gör gözet" demektir. Yahudiler'in konuşmalarında bu "İşit, işitmez olası!" manâsında çirkin bir küfürdü. Dediler ki:
"Biz Muhammed'e gizlice söverdik, şimdi ise Muhammed'e artık açıktan açığa küfredin. Çünkü bu onların sözlerindendir." Artık onlar bundan böyle Allah'ın Nebîsi'ne gelip:
"Ya Muhammed Raina" diyor ve gülüyorlardı. Derken Ensar'dan bir adam bu deyimin altında yatan manayı kavradı, Bu zat Sa'd b. Ubade'dir. -başka bir rivayette Sa'd İbn Muâz'dır[227]- Yahudiler'in lisanını iyi bilirdi. Dedi ki:
"Ey Allah'ın düşmanları, Allah'ın laneti üzerinize olsun. Muhammed (s.a.v.)'in hayatı elinde olan Allah'a yemin olsun ki, bu sözü sizin birinizden işitirsem onun boynunu vururum." Yahudiler de:
"Siz bunu ona demiyor musunuz?" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[228]
Taberî, yahudilerden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e "râinâ" diyerek alay edenin Kaynukâ oğullarından Rifâa ibn Zeyd ibn et-Tâbût olduğunu kaydediyor.[229]
2- Süddi'yi Sağir, Kelbi, Ebu Salih yoluyla İbni Abbas'tan (r.a.) rivayet edilmiştir:

"Yahudi lisanı ile Raina, çirkin bir küfür sözüdür. Yahudiler, bunu söylüyorlardı. Bu kelimeyi ashabının Peygamberimize açıkça söylediklerini işitince, aralarında gülüştüler. Bu ayet nazil oldu. Ashabdan Sa'd İbn Muaz, Yahudilerin gülüşmelerini işitti, onlara:

"Ey Allah'ın düşmanları, bu meclisten sonra bu sözü, kimden işitirsem boynunu vururum." dedi."[230]

3- Rivayet edildiğine göre Sa'd b. Mu'az (r.a.), onların bu sözlerini işitti ve bunun üzerine:

"Ey Allah'ın düşmanları, Allah'ın laneti sizin üzerinize olsun. Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizden kimin bu sözü Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşı söylediğini işitirsem mutlaka boynunu vuracağım." dedi. Onlar,

"Siz de böyle demiyor musunuz?" deyince, işte bu âyet nazil oldu." [231]

4- Süddî dedi ki:

"Yahudilerden Mâlik İbni Sayf ve Rufâa İbni Zeyd nebî Aleyhisselâm'la karşılaştıklarında:

"Kulağını bize yönelt, dinle, dinlenilmeyesi." derlerdi. Müslümanlar, bu sözleri ehli kitabın peygamberlerine hürmet ettikleri bir söz zannederlerdi. Bu yüzden onlar da Nebî Aleyhisselâm'a böyle söylediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [232]

5- Dahhak dedi ki:

"Kişi 'kulağını bana yönelt' derdi. Bunun üzerine bu âyet indi." [233]

6- Atıyye dedi ki:

"Yahudilerden bazı insanlar vardı, 'kulağını bize yönelt', derlerdi. Onu Müslümanlardan bazıları da söyledi. Allahü Teâlâ Müslümanlar için bunu kerih gördü ve bu âyet nazil oldu." [234]

7- Katâde (r.a.) dedi ki:

"Müslümanlar 'kulağını bize yönelt', derlerdi. Yahudiler de Müslümanların dediği gibi söylerlerdi, bu âyet nazil oldu." [235]

8- Atâ dedi ki:

"Câhiliyet döneminde Ensar'ın sözleri arasında bu kelime vardı. Bu ayet nazil oldu."[236]

9- Ebu Âliye (r.a.) dedi ki:

"Araplar aralarında konuştuklarında biri diğerine, 'kulağını bana yönelt' derdi. Bundan nehyolundular."[237]

10- Kutrub dedi ki:

"Bu kelimenin her nekadar manası doğru ise de, Hicazlılar bunu ancak istihza ve alay ederken kullanırlardı. İşte bu sebebten Cenâb-ı Allah, mü'minleri Peygamber'e böyle hitab etmekten nehyetmiştir" [238]

11- Yahudilerin sözlerinin manası, "Sen bizim koyunlarımızın çobanısın" demektir. İşte bundan dolayı Allah, müslümanların böyle hitab etmesini yasaklamıştır. [239]

12- Bu lâfız muhataplar arasında bir müsâvaat olduğunu hissettirir. Buna göre onlar sanki şöyle demişlerdir:

"Sen bize kulak ver ki, biz de sana kulak verelim!" Bu sebeple Allahu Teâlâ onları bundan men ederek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitap ederken mutlaka ta'zime riâyet edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak *"Hz. Peygamber'i aranızda, birbirinizi çağırdığınız gibi çağırmayın"* ***[240]*** buyurmuştur." [241]

13- Müfessirler, Allah tealanın, müminlere böyle birşey söylemelerini yasaklaması hakkında şu görüşleri zikretmişlerdir:

a- Katade, Atıyye, Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyd'e göre müminlere "Raina" demelerinin yasaklanmasının sebebi, Yahudilerin bu sözü Rasulullah ile alay etmek ve ona hakaret etmek maksadıyla söylemeleridir. Allah teala, Yahudilerin bu maksadını bilmeyen müminleri uyarmış ve böyle söylememelerini emretmiştir.

"Raina" kelimesi, Yahudilerin dilinde hem sövmek hem de "Gözet ve koru" mânâsına geliyordu. Yahudiler bu kelimeyi kullanmakla Hz. Muhammed (s.a.v.)'e hakaret etmek gayesini güdüyorlardı.

b- Atâ, Ebul Aliye ve İbn-i Cüreyc'e göre ise Allah tealanın müminlere "Râinâ" demeyi yasaklamasının sebebi bu kelimeyi cahiliyye döneminde Medineli Ensar'ın birbirlerine karşı kullanmaları, küçük düşürücü argo bir kelime olmasındandır.

c- Süddi'ye göre ise Allah tealanın, müminlere bunu yasaklamasının sebebi, Rifâ'a b. Zeyd isimli bir Yahudinin bu ifadeyi bir sövme aracı olarak kullanmasıdır. Bu kişi Peygambere geliyor, "Kulağını bana ver işitmeyesice beni dinle" diyordu. Müslümanlar da Peygambere karşı böyle konuşmanın saygılı olacağını zannediyor ve onu tasdik ediyorlardı. Bu sebeple Allah teala onlara bu ifadeyi kullanmalarını yasakladı. Nitekim Yahudilerin, Rasulullaha karşı böyle konuştukları şu âyette zikredilmektedir.

"Yahudilerden bir kısmı, sözü esas mânâsından kaydırıp "İşittik karşı geldik. Dinle işitmez olası" derler. Yine dillerini eğerek ve dini kötüleyerek "Râinâ" derler. Eğer onlar "İşittik itaat ettik. Dinle ve bizi gözet" deselerdi kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah onlara, inkârlarından dolayı lanet etmiştir. Onlardan iman eden çok azdır." [242]
d- Taberi diyor ki:
"Doğru olan görüş şudur ki, Allah teala müminlere "Râinâ" kelimesini kullanmalarını yasaklamıştır. Nitekim Resulullâh da kölelere "kulum" demeyi yasaklamış, onlara "Gencim" denmesini emretmiştir. "Râinâ" kelimesi, hem "bizi koru biz de seni koruyalım. Bizi denetle biz de seni denetleyelim." mânâsına gelmekte hem de "Kulağını sadece bize ver. Başka şeyler dinleme" mânâsına gelmektedir. Bu sebeple, Allah teala, müminlere. Peygamberlerine tam saygı göstermeleri için onlara bu tür çeşitli mânâlara gelebilecek kelimeleri kullanmayı yasaklamış ve saygı ifadelerini öğretmiştir. Nitekim başka bir âyette de müminlerin Peygamberle konuşurken alçak sesle konuşmalarını, aksi halde amellerinin boşa çıkarılmasına sebep olacaklarını beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:
"Ey iman edenler, seslerinizi, Peygamberin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. Birbirinizlc yüksek sesle konuştuğunuz gibi Peygamberle de yüksek sesle konuşmayın. Yoksa amelleriniz boşa gider de farkında bile olmazsınız." [243]
Taberi, müminlerin, böyle bir ifadeyi Yahudilerden alarak kullandıklarını söylemenin doğru olmadığını zira müminlere böyle bir sıfatın yakıştırılamayacağını, aynca "Râinâ" kelimesinden maksadın "Muhalif söz" olduğunu söylemenin de doğru olmadığını zira Arapçada "Râinâ" kelimesinin bu mânâya gelmediğini, sadece "Denetleme" ve "Tam kulak verme" anlamına geldiğini söylemiştir. Ancak, Katade'nin izah ettiği şekilde "Râinâ" kelimesinin Arapçada hakaret anlamı taşımadığı, İbranicede hakaret anlamı taşıdığı, Yahudilerin onu kendi dillerindeki anlamda kullandıkları, müminlerin de Arapçadaki anlamında kullandıkları bu yüzden karışmaya vesile olduğundan müminlere bu gibi ifadeyi kullanmanın yasaklandığı söylenebilir. [244]

105. Kitab ehlinden kâfirler ve müşrikler Rabbınızdan size hiç bir hayır indirilmesini istemezler. Allah ise rahmetiyle kimi dilerse onu mümtaz kılar. Allah en büyük lütuf ve inayet sahibidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler dediler ki:
"Müslümanlar Yahudiler'den olan yeminli (anlaşmalı) yardımcı arkadaşlarına:
"Gelin Muhammed'e iman edin" dediklerinde, onlar da derlerdi ki:
"Şu bizi kendisine çağırdığınız şey, bizim üzerinde olduğumuz şeyden daha hayırlı değildir. Eğer hayırlı olsaydı elbette isterdik." Bunun üzerine Allah Teala onları yalancı çıkarmak için bu âyeti indirdi."[245]

106. Biz Azîmüşşan bir şeyi nesheder ya da onu unutturursak mutlaka ondan daha hayırlısını veya bir mislini getiririz. Bilmedin mi ki Allah her şeye Kadir'dir!?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler dediler ki:
"Müşrikler şöyle demişlerdi:
"Muhammed'i görmüyor musunuz? Arkadaşlarına bir şeyi emrediyor, sonra da onları o şeyden nehyediyor, onlara bunun aksini emrediyor, bugün bir söz söylüyor, yarın o sözden dönüyor? [246] Bu Kur'an Muhammed'in kendisinden uydurup söylediği sözden başka birşey değildir, O Kur'an, bir kısmı bir kısmını bozan bir sözdür. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti[247] ve en-Nahl: 16/101 âyetlerini indirdi." [248]
2- İkrime yoluyla İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Nebî Aleyhisselâm'a vahîy, çoğu zaman gece iner, o da gündüz onu unuturdu. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[249]
3- Bu âyetin nüzulüne kıblenin Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye çevrilmesi üzerine, yahudilerin, müslümanların namazlarında başka bir yöne döndürülmelerini çekemiyerek, hased, kin ve düşmanlıklarından "Muhammed bugün bir şey söylüyor, yarın ondan dönüyor, ashabına dilediğini helâl kılıyor, dilediğini haram ediyor. Bu Kur'ân filân değil, tamamen Muhammed'in sözü, onun için birbirini nakzediyor, çelişkili bir söz" demelerinin sebep olduğu da rivayet edilmiştir.[250]

4- Yahudiler şöyle demişlerdir:
"Ashabına önce birşey emredip, sonra yasaklayıp daha sonda da aksini emreden ve bugün söylediğinden yarın dönen Muhammed (s.a.v.)'e bakmaz mısınız?" İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.[251]

108. Daha önce Musa'dan istendiği gibi Rasûlünüzden (mucizeler) talebinde mi bulunmak istiyorsunuz? Her kim küfrü imanla değiştirirse hiç kuşkusuz en kötü yola saparak dalâlete düşmüş olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet, Abdullah b. Ebî Umeyye ve Kureyş'ten bir cemaat hakkında inmiştir. Bunlar demişlerdi ki:
"Ey Muhammed, Safa Tepesini bize altın yap, bizim için Mekke'nin yerini genişlet ve geniş yerin içlerinde ırmaklar fışkırtıp akıt ki sana inanalım." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[252]
2- Müfessirler dediler ki:
"Yahudiler ve diğer müşrikler Rasulullah (s.a.v.)'a bazı isteklerde bulunmuştular. Onlardan bir kısmı:
"Musa'ya Tevrat'ın verildiği gibi, gökten bize tek bir defada nazil olan bir kitap getir." Bir kısmı da -ki o Abdullah b. Ebî Umeyye el-Mazûmî'dir-:
"Bize gökten bir kitap getir ki onda alemlerin Rabbı'ndan İbn Ebî Umeyye'ye...: "Bil ki ben Muhammed'i insanlara peygamber gönderdim" diye yazılsın" demişti. Kimisi de:
"Sana katiyyen inanmayız, yahut Allah'ı ve melekleri nübüvvet iddiana şahid olarak kefil getirirsin. O halde inanırız" demişti de Allah Teala bu âyeti indirdi." [253]
3- Abdullah ibn Ümeyye el-Mahzûmî, Kureyş'ten müteşekkil bir topluluk içinde bulunduğu hâlde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek şöyle demiştir:
"Ey Muhammed, Allah'a yemin olsun ki, bizim için yerden kaynaklar fışkırtmadıkça senin hurmalıkların ve üzüm bağların olmadıkça veyahut da senin altından bir evin olmadıkça, ya da gökyüzüne çıkmadıkça sana imân etmeyiz. Biz senin, Allah'tan Abdullah ibn Ümeyye'ye, "Muhammed Allah'ın Resulüdür, binaenaleyh O'na uyunuz!" diyen bir kitabı bize getirmediğin sürece, senin semâya yükseldiğine de inanmayız!" Geriye kalanlarsa Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle demiştir:
"Eğer buna gücün yetmezse, Hz.Musa (a.s.)'nın Allah katından kavmine, içinde helâl ve haramın, hadler ve feraizin zikredildiği levhalar getirmesi gibi, kendisinde helâl ve haramın, hadler ve feraizin zikredildiği bir kitabı toptan olarak Allah katından bize getir! İşte ancak bu durumda sana imân ederiz!"
Bunun üzerine Allahu Teâlâ, bu âyeti indirerek, "Yoksa sizler, rasulümüz Hz. Muhammed (s.a.v.)'den size Allah katından âyetler getirmesini mi istemeyi murad ediyorsunuz?" Nitekim, Hz.Mûsa ile beraber Tür dağına çıkan yetmiş kişi de, istekte bulunarak, "Allah'ı açıkça bize göster" demişlerdi."[254]
4- İkrime veya Saîd yoluyla İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Rafı' İbni Hüreymile ve Vehb İbni Zeyd Rasulullah'a:
"Sen, gökten bize indirilen bir kitap getir de okuyalım ve nehirler akıt. Böylece sana uyalım ve seni tasdik edelim.", dediler. Allahü Teâlâ bunun üzerine bu âyeti indirdi." [255]
5- Mücahid diyor ki:
"Kureyş kabilesi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den. Safa tepesinin, kendileri için altın yapılmasını istediler. O da buyurdu ki:
*"Safa tepesi sizin için, İsrailoğullarına inen sofra gibi olur. Eğer altın yapıldığı halde inkârınıza devam ederseniz, Allah'ın, Yahudilere dediği gibi "Âlemlerden hiçbir kimseye yapmayacağı azapla"****[256]*** *sizi cezalandırır."* Bunun üzerine teklifi yapanlar ondan vazgeçtiler ve Allah teala işte bu âyet-i kerimeyi indirdi.[257]
6- Katade ve Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, Yahudilerin Hz. Musa'dan, Allah'ı kendilerine göstermesini istedikleri gibi Arapların da Resulullah'tan, Allah'ı kendilerine açıkça göstennesini istemeliridir.
7- Ebu Âliye (r.a.) dedi ki:
"Bir adam Rasulullah'a gelerek,
"Ey Allah'ın Rasulü, keşke bizim keffaretlerimiz de İsrailoğullarının keffaretleri gibi olsaydı." dedi. Rasulullah da şöyle buyurdu:
"Ey Allah'ım, biz bunu istemiyoruz. Allah'ın size verdikleri, İsrailoğullarına verdiklerinden daha hayırlıdır. İsrailoğullarından biri bir günah işlediğinde günahı ve günahının keffareti kapısına yazılırdı. Eğer onun keffaretini yerine getirecek olursa dünyada rezil olurdu. Getiremezse kendisi için âhirette rüsvay olma sebebi olurdu. Halbuki Allah size, İsrailoğullarından daha hayırlısını vermiş ve şöyle buyurmuştur:

"Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse Allah'ı, mağfiret ve merhamet edici olarak bulur." [258]
Rasulullah (s.a.v.) sözlerine devamla şöyle buyurmuştur:
"Beş vakit namaz ve Cuma namazı, diğer Cuma namazına kadar aralarında işlenen günahların keffaretîdir. Yeter ki büyük günah işlenmemiş olsun." [259] *"Kim bir iyilik yapmayı ister de onu yapamayacak olursa Allah, katında o kimse için tam bir iyilik mükâfaatı yazar. Kim de bir iyiliği diler ve onu yapacak olursa Aziz ve Celil olan Allah, kendi katında on mükâfaat yazar. Yedi yüz mükâfaata ve daha çok mükâfaatlara ulaştırabilir. Kim de bir kötülük yapmaya niyet eder de onu yapmayacak olursa Allah, kendi katında o kimse için tam bir iyilik mükâfaatı yazar. Kim de bir kötülüğe niyet eder ve onu işleyecek olursa Allah onun için sadece bir kötülük cezası yazar.* (Bütün bunlardan sonra Allah'a karşı, ancak kendisini helak etmek isteyen helak olur.)*"* [260]
İşte o adamın Rasulullah'tan İsrailoğullarının keffareti gibi keffaret istemesi, Rasulullah'ın da ona bu cevabı vermesi üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve Allah teala *"Yoksa sîz de Peygamberinize, daha önce Musa'ya sorulduğu gibi sormak mı istiyorsunuz? Kim inkârı imana değişirse şüphesiz doğru yoldan sapmıştır."* buyurmuştur." [261]
8- Rivayete göre Kureyş müşrikleri:
"Ey Muhammed, bizim için Safa tepesini altına çevir ve Mekke arazisini genişlet (ki sana iman edelim)." Demişlerdi de Musa (a.s.)'nm kavminin ona *"bize de onların ilâhı gibi bir ilâh yap."* tekliflerinde olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'den mucizeler istemelerinin yasaklama sadedinde olmak üzere bu ayet indi.[262]
9- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette Kureyş müşriklerinden Abdullah ibn Ebî Ka'b ve onunla birlikte bir grubun Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu teklifi yaptıkları, yukardaki tekliflere ilâve olarak "Genişletilecek Mekke arazisinde nehirler akıtmasını" dedikleri belirtilmektedir.
İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette de yahudilerden Râfi' ibn Huzeyme (veya Hureymile) ve Vehb ibn Zeyd'in Efendimiz (s.a.v.)'den gökten, okuyacakları bir kitab getirmesini ve (Mekke vadisinde) nehirler akıtmasını istedikleri ve bu âyetin bunun üzerine nazil olduğu belirtilmektedir.[263]
10- Öyle anlaşılıyor ki iman etmek için, kendisine mucize geldiğinde gereğini yerine getirmek için değil de Hz. Peygamber (s.a.v.)'i âciz bırakmak ve böylece onu insanların gözünden düşürmek için bu ve benzeri tekliflerde bulunanlar bu âyetin hükmü altına girmektedirler.[264]
11- Ayet-i kerime'den kasdolunan, İsrailoğullarının güçlük çıkarmak, yalanlamak ve muhalefet etmek amacıyla Musa (a.s.)'dan (mucizeler) talep ettikleri gibi, güçlük çıkarmak Hz. Peygamber (s.a.v.)'den birşey talep eden kimsenin zem edilmesidir.
12- Alimler, âyetteki muhatap hususunda, birkaç görüş uzere intilâf etmişlerdir:
a- Asâmm, Cübbaî ve Ebû Müslim'e göre bunlar müslümanlardır.
b- İbn Abbas ve Mücâhid'e göre bu, Mekkelilere bir hitaptır.
c- Bazı alimlere göre buradaki muhataplar, yahûdilerdir. Bu görüş, en doğru olanıdır. Çünkü bu sûre, Hak Teâlâ'nın: *"Ey İsrailoğulları, benim nimetimi hatırlayınız..."* [265] âyetinden başlamak üzere, onlardan nakillerde bulunmuş ve onlara karşı deliller ortaya koymuştur. Bunu te'yid eden diğer bir husus ise, âyetin medenî olmasıdır. Keza, buraya kadar sadece yahûdilerden bahsedilmiş, başkalarının zikri geçmemiştir. Öte yandan başka bir husus da, Peygamber'e inananların Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu kabil soruları neredeyse hiç sormamalarıdır. Zira mü'min, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e böylesi bir soru sorduğu zaman, imâna karşılık küfrü satın almış olur.[266]

109. Kitab ehli olanlardan çoğu hak kendilerine besbelli olduktan sonra içlerindeki hasedden ötürü sizi imanınızdan sonra kâfirlere çevirmek istediler. Allah'ın emri gelinceye kadar şimdilik onları bırakın, serzeniş de etmeyin. Şüphesiz Allah herşeye Kadir'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet Uhud vakasından sonra müslümanlara:
"Başınıza gelenleri görmediniz mi? Eğer siz hak üzere olsaydınız bozguna uğramazdınız. O halde bizim dinimize dönün. Zira o, sizin için daha hayırlıdır" diyen bir Yahudi cemaati hakkında nazil oldu." [267]
2- Başka bir rivayette bu teklifi yapanların, içlerinde Finhâs'ın da bulunduğu bir grup yahudi olduğu ve Huzeyfe [268]

ibnu'l-Yemân ile Ammâr ibn Yâsir'e bu teklifte bulundukları belirtilmiştir.
3- Bize, Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Fadl'dan rivayet etmiştir.
Ahmed b. Muhammed b. Hasan, Muhammed b. Yahya'dan, o Ebu'l-Yemân'dan, o Şuayb'dan, o Zühri'den, o Abdurrahman b. Abdillah b. Ka'b b. Malik'ten, o da babasından bize haber verdi ki:
"Yahudi Ka'b b. Eşref şair bir kişi idi. Nebî (s.a.v.)'yi hicveder, şiirinde, Kureyş kafirlerini kendisine karşı tahrik ederdi. Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman, müşrikler ve Medine'li Yahudiler, Peygamber (s.a.v.)'e ve ashabına çok şiddetli azap veriyorlardı. Bu yüzden Allah Teala, Peygamberine bu ezalara karşı sabretmeyi ve onlara aldırış etmemesini emretti ve bu âyet o Yahudiler hakkında nazil oldu."[269]
4- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Allah Tealâ Rasûlü'nü araplardan gönderdiği için arapları yahudiler içinde en çok hased edenler Huyey ibn Ahtab ve Ebu Yâsir ibn Ahtab idi ve güçleri yettiğince insanları İslâm'dan çevirmeye çalışırlardı. İşte Allah Tealâ bu âyeti bu sebeple ve onlar hakkında indirmiştir."[270]
5- Rivayet edildiğine göre Finhas ibn Azurâ, Zeyd ibn Kays ve yahûdilerden bir grup, Uhud muharebesinden sonra Huzeyfe ibn el-Yemanî (r.a.) ile Ammâr ibn Yâsir (r.a.)'e şöyle demişlerdir:
"Başınıza gelenleri görmediniz mi? Şayet sizin yolunuz hak olsaydı, siz hezimete uğramazdınız; bu sebeple dinimize dönün, bu sizin için daha hayırlı ve daha faziletli bir şeydir. Çünkü biz, sizden daha doğru yoldayız. Bunun üzerine Ammâr şöyle dedi:
"Sizin aranızda, birisinin ahdini bozması nasıl karşılanır?" Onlar da,
"Bu, şiddetli bir tepkiyle karşılanır" dediler. Ammâr da:
"Ben, yaşadığım sürece Hz. Muhammed (s.a.v.)'i inkâr etmiyeceğim hususunda ahdetmiştim" dedi. Buna karşılık yahûdi,
"İyi bilin ki, bu da sapıtmış" dedi. Huzeyfe de şöyle dedi:
"Bana gelince, ben Allah'ı Rab, İslâm'ı din; Kur'an'ı imâm, Ka'be'yi kıble ve mü'minleri de kardeş olarak seçtim."
Sonra Ammâr ile Huzeyfe, Rasul-i Ekrem (s.a.v.)'in yanına gelerek, durumu anlattılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) de,
"Siz hayra isabet ettiniz ve kurtuluşa nail oldunuz" buyurdu. İşte âyet, bu hâdise üzerine nazil oldu.[271]
6- Taberi diyor ki:
"Bu ve bundan önceki âyet-i kerimeler, Rasulullah'ın sahabilerine ve müminlere hitabetmekte, onların, Yahudileri ve Yahudilerin benzeri olan müşrikleri dinlemelerini, görüşlerini almalarını ayıplamakta ve onlara, dinleri hakkında, Yahudi ve müşriklerden nasihat gibi görünen sözlerini almalarını yasaklamaktadır. Bu ve bundan önceki âyetler gösteriyorlar ki, Rasulullah'ın sahabileri ve müminler yahut ta onların bir kısmı, Yahudilerin davranışlarını örnek alarak, Rasulullah'a layık olmayan bir şekilde, katı bir eda ile konuşuyorlarlardı. Allah onları uyardı: "Sizler de Yahudiler gibi, Peygamberinize "Râina" demeyin. "Bize bak ve bizi dinle" deyin. Aksi takdirde Rasulullah'a eziyet etmiş olursunuz. Ona eziyet etmek ise beni inkâr etmek ve benim, üzerinizdeki haklarıma karşı nankörlük etmek olur ki, bunun cezası da can yakıcı bir azaptır. Sizler, Yahudileri ve müşrikleri dinlemeyin. Çünkü onlar sizin için, rabbinizden herhangi bir hayırın gelmesini istemezler. Bilakis onların çoğu, Muhammed'in hak Peygamber olduğu ortaya çıktıktan sonra sırf sizi kıskanmalarından dolayı mümin olmanızdan sonra tekrar kâfirler olmanızı isterler.[272]
7- Âyette zikredilen ve müminlerin inkâra düşmesini arzuladıkları belirtilen ehl-i kitaptan maksat, Zühri ve Katade'ye göre, Kâ'b b. el-Eşref'tir. Said b. Cübeyr veya İkrime'nin Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ise Huyey b. Ahtab ve Ebu Yasir b. Ahtab'dır. [273]
8- Taberi, âyet-i kerimenin çoğul şeklindeki ifadesine rağmen ehl-i kitap kelimesinden sadece Kâ'b b. el-Eşref'in kastedildiğini söylemenin isabetli olmadığını ifade etmiştir. [274]

113. Yahudiler: hristiyanlar bir şeye sahip değiller, dediler. Hristiyanlar da: yahudiler bir şeye sahip değiller, dediler. Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar. Bilmeyenler de tıpkı onların dediklerini söyledi. Artık Allah ayrılığa düşmekte olduklarında kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Medineli Yahudiler ve Necran'lı Hıristiyanlar hakkında nazil olmuştur.
2- Îkrime veya Saîd yoluyla Îbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Necran Hıristiyanları Resulullah (s.a.v.)'e geldiler. Sonra Yahudi bilginleri de onların bulunduğu yere geldiler ve Rasulullah'ın huzurunda münakaşaya başladılar. Yahudilerden Rafi İbni Hureymele onlara:

"Siz hiçbir dini hakikate sahip değilsiniz" dediler. Meryemoğlu İsa'yı ve İncil'i inkâr ettiler. Hıristiyanlar da onlara:

"Siz asıl hiçbir dini hakikate sahip değilsiniz" dediler. Onlar da Hz. Musa'nın Peygamberliği ve Tevrat'ı inkar ettiler. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[275]

3- Âlimler bu ayette Allah Teâlâ'nın kastettiği insanların kimler olduğu hususunda, "Bunlar Hz. İsâ (a.s.)'nın Peygamber olarak gönderilmesinden o güne kadar gelenler midir, yoksa sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanındakiler midir?" diye ihtilâf etmişlerdir. Her nekadar ayeti Hz. İsâ (a.s.)'nın Peygamberliğinden beri mevcud olan bütün yahudi ve hristiyanlara hamletmek evlâ ise de, açık ve hak olan, âyetin zahirinde bunu gösteren bir delil bulunmadığıdır. Ayetin sebebi nüzul olarak, bir yahudinin, hristiyanlara böyle söylemesi üzerine Allah Teâlâ'nın bu ayeti indirdiği rivayeti, (ayeti zahirine hamletmek nümkün olduğunda) ayetle sebeb-i nüzul dışındaki şeylerin murâd edilmemesini gerektirmez.

Cenâb-ı Allah'ın, *"Halbuki hepsi de kitabı okuyorlar."* ifâdesi de umûm ifâde eder. Bunu tahsis etmenin, (Hz. Peygamber zamanındaki yahudilere nahsus kabul etmenin) izahı nedir? Çünkü yahudi ve hristiyanların, tâ baştan beri herbirinin diğeri hakkındaki sözlerinin bu olduğu bilinmektedir. [276]

4- Burada zikredilen "Hiçbir şey bilmeyenler"den maksat,

a- Rebi' b. Enes ve Katade'ye göre Hıristiyanlar'dır. Buna göre âyetin mânâsı "Bir şey bilmeyen Hıristiyanlar da Yahudilerin sözlerini söylemişlerdir." şeklindedir.

b- Atâ'ya göre ise "Hiçbir şey bilmeyenler"den maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardan önce gönderilen ümmetlerdir. Bunlar da, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi birbirlerini hiçbir şey olmamakla suçlamışlardır.

c- Süddi'ye göre ise buradaki "Hiçbir şey bilmeyenler"den maksat, kendilerine kitap verilmeyen Arap müşrikleridir. Bunlar da Yahudi ve Hıristiyanların birbirlerini suçladıkları gibi Rasulullah'ı hiçbir şey olmamakla suçlamışlardır.

d- Taberi diyor ki: "Allah teala. âyetin bu bölümünde, ilimden nasibi olmayan cahillerin de Yahudi ve Hıristiyanların söyledikleri gibi konuştuklarını zikretmiş ve bu cahillerin kimler olduklarını belirtmemiştir. Bunlar, Yahudi ve Hıristiyanlardan önce geçmiş ümmetler de olabilir, Arap müşrikleri de olabilir."[277]

114. Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasını men'edenden, onların harap olmasına koşandan daha zâlim kimdir? Onların hakkı oralara korkak korkak girmekten başkası değildir. Dünyada rüsvaylık onlarındır, âhirette de yine onların azâb-ı azîm.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Kelbî'den rivâyete göre İbn Abbas dedi ki:

"Bu âyet, Tatlûs-i Rûmî ve arkadaşları hakkında inmiştir. Onlar İsrail Oğulları ile savaşıp onların savaşçılarını öldürmüşler, çoluk çocuklarını esir almışlar, Tevrat'ı yakmışlar, Beytu'l-Makdis'i yıkıp içine leşler atmışlardı.[278]

2- İbn Abbas şöyle demiştir:

"Hristiyanlardan bir hükümdar, Beyt-i Makdis'i istilâ ederek orayı harap etmiş, orayı leşlerle doldurmuş, halkını kuşatmış, bir kısmını öldürerek geriye kalanları esir almış ve Tevrat'ı da yakmıştır. Hz. Ömer (r.a.) zamanında, müslümanlar onu onarıncaya kadar Beyt-i Makdis harab bir haldeydi."[279]

3- Hasan el- Basrî, Katade ve Süddî şöyle demişlerdir:

"Bu âyeti kerime Buhtu'n-Nassar hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, Beyt-i Makdis'i harab etmiş, bazı hristiyanlar da yahudilere olan öfkelerinden dolayı Buhtu'n-Nassar'a yardımcı olmuşlardı." [280]

4- Katade ve Süddî dedi ki:

"Bu zat (Bâbil'li Mecûsi) Buhtu'n-Nassar ve arkadaşlarıdır. Yahudiler'le harb etmişler, Beytu'l-Makdis'i yıkmışlardı. Bu işte Rûm halkı hıristiyanları da onlara yardım etmişlerdi."[281] Çünkü İsrailoğulları, Zekeriyya Peygamberin oğlu Yahya Peygamber (a.s.)'i öldürmüşlerdi.[282]

Beytu'l-Makdis Hz. Ömer zamanına kadar böyle tahrip edilmiş halde kalmış, Hz Ömer zamanında yeniden imar edilmiştir.

5- Ebu Bekr er-Razî, Ahkâmu'l-Kur'an'ında şöyle demiştir:

"Ayetin sebeb-i nüzulü olarak yukarıda belirtilen bu iki görüş de yanlıştır. Çünkü siyer âlimleri arasında Buhtu'n-Nassar'ın zamanının, Hz. İsa'nın doğumundan çok önce olduğu hususunda bir anlaşmazlık söz konusu değildir. Hristiyanlık, Mesîh'den sonra olmuştur. O halde onlar Beyt-i Makdis'i tahrib konusunda, Buhtu'n-Nassar ile nasıl beraber olmuş olabilirler? Hem yine hristiyanlar da yahudiler gibi, Beyt-i Makdis'e tazim gösterileceğine inanırlar,

hatta onlardan daha fazla... Binaenaleyh, Beyt-i Makdis'in tahribi hususunda, onlar tahripçilere nasıl yardım etmiş olabilirler?" [283]
6- İbn Abbas, Ata'nın rivayetinde dedi ki:
"Bu âyet Mekke müşriklerinin, müslümanları Mescid-i Haram'da Allah'ı zikretmekten engellemeleri hakkında nazil olmuştur."[284]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ayet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Mekke'de Allah'a davetten men ederek, O'nu hicret etmeye zorlayan Arap müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Böylece o müşrikler hem Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hem de O'nun ashabına Mescid-i Haram'da, Allah'ı anma hususunda mâni olmuşlardır. Hz. Ebu Bekr (r.a.) evinin yanında bir mescid yapmış, ancak buradan da men olunmuştu.
Ona eziyyet edenler arasında Kureyş'in çocukları ve kadınları da bulunuyordu.

Cenâb-ı Hakk'ın *"Namazında sesini yükseltme, o kadar da kısma!"* [285] ayetinin bu konuda nazil olduğu da söylenmiştir. İşte bu sebepten ötürü kendisine eziyet edilmesin diye, Hz. Peygamber cehren Kur'an okumaktan men edilmiştir. Ebu Cehil de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sırtına insan pislikleri atıyordu. İşte bunun üzerine, Allah'ı birleyen, O'na herhangi bir şeyi ortak koşmayan, huşu ve hudû içinde O'nun için namaz kılan, O'nu tefekkür etmek için kalblerini Mâsivaullah'tan boşaltan, dillerini Allah'ın zikriyle, bedenlerini O'nun azamet ve saltanatından duyulacak lezzetle meşgul eden müslümanları engelleyen şu müşriklerden daha zalim kim olabilir? denilmiştir." [286]

8- İbnu Zeyd dedi ki:
"Müşrikler, Hudeybiye günü Mekke'de Rasûlullah'a sırt döndükleri zaman, müşrikler hakkında bu ayet nazil oldu."[287]
9- Ebu Müslim şöyle demiştir:
"Bundan maksat, Hudeybiye senesinde Medine'den Mescid-i Haram'a gittiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Mescid-i Haram'dan men eden kimselerdir." Ebu Müslim bu görüşüne, Cenâb-ı Hakk'ın: *"Onlardan inkâr eden ve sizi Mescid-i Haram'dan men edenler..." **[288]*** ayetiyle: "*Onlar Mescid-i Haram'dan men ediyorlarken, Allah onlara niçin azâb etmesin?*" [289] ayetini delil getirmiş, Allah'ın, *"Ancak korkarak"* buyurduğunu da Allah'ın Peygamberin gücünü yüceltmesine ve kelimetullâhı üstün kılmasına hamletmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak, münafıklar hakkında, *"Andolsun ki biz seni onlara musallat kılacağız; sonra da onlar seninle ancak az bir zaman komşu olabilirler. Lanetlenmiş olarak... Nerede ele geçirilirlerse yakalanırlar ve öldürüldükçe de öldürülürler"* [290] buyurmuştur.
Hz. Peygamber (s.a.v.), yahudilerin Arap yarımadasından çıkartılmasını emretmiş, böylece ertesi yıl galip ve hâkim olarak ziyaret etmiş ve hiçbir müşrik O'nun haccetmesine, Mescid-i Haram'a girmesine mani olamamıştır. İşte bu, Ebu Müslim'in "Mescidlerden men"i müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Hudeybiye yılında Mescid-i Haram'dan men etmelerine hamletmesinin izah tarzıdır."[291]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"Kıble Ka'be'ye çevrilince, bu, yahudilere çok zor geldi. Bunun üzerine onlar, insanları Ka'be'ye yönelerek namaz kılmaktan men etmeye yöneldiler. Öyle ki bazı kâfirleri Kabe'yi tahrip etmeye kışkırtmak suretiyle de, Kabe'yi tahrip etmek hususunda çaba harcamışlardır. Yine onlar, içinde kıbleye müteveccihen namaz kılmasınlar diye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mescidini tahribe de çalışmışlardır. Böylece Allahu Teâlâ onları bu konuda kınamış ve onların bu konudaki tutumlarının kötülüğünü beyan etmiştir.
Bu açıklama, öncekinden daha uygundur. Bu böyledir, çünkü Allahu Teâlâ, bu ayetten önceki ayetlerde yahudi ve hristiyanların fiillerinin çirkinliğinden bahsetmişti. Bu ayetten sonra da onların fiillerinin çirkinliğini bildirmiştir. O halde bu tek ayetle kastedilenin, müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Mescid-i Haram'dan men etmeleri hususundaki kötü fiilleri olması nasıl uygun olabilir? Ayeti, hristiyanların Beyt-i Makdis'i tahrip etme çabalarına, Ebu Bekr er-Razi'nin de izah ettiği gibi; hamletmek zayıftır. Binaenaleyh, geriye ancak bizim dediğimiz kalır." [292]
11- Aslında âyetin lafzı genel olduğu için her ne zaman ve şekilde, hangi mescidden olursa olsun onlarda ibadeti engelleyip maddî ve manevî harabiyetlerine sebep olanlar bu âyetin hükmü altına girerler. [293]
Alimler, bu konuda şöyle demişlerdir: Bu konuda en doğru görüş, âyetin, Allah'ın mescidlerde anılmasını engelleyen ve tahrip edilmesine çalışan herkesin korkutulması (herkese karşı tedbir alınması) hususunda umum ifade etmesidir. Mescidlerin tahrip edilmesi, bazan Buhtü'n-Nasr'ın Beyt-i Makdis'i yıkmasında olduğu gibi hakiki,

müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Mescid-i Haram'ı (tavaf etmekten) alıkoyduklarında, yani müslümanları engellemelerinde olduğu gibi, bazan da mecazi olur. Çünkü, mescidlerde namaz kılınmasının ve oralarda İslâm şeairinin izhâr edilmesinin engellenmesi onların tahribi demektir. [294]
12- Müfessirler, âyet-i kerimede zikredilen ve insanları Allah'ın mescitlerinde Allah'ın adını anmaktan men eden ve onların tahribi için çalışan kişilerden kimlerin kestedildiği hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas ve Mücahid'e göre bunlardan maksat, Hıristiyanlardır. Zira bunlar, Mescid-i Aksa'da insanların, Allah'ın adını anmalarına ve namaz kılmalarına engel olmuşlar ve oraya eziyet verici pis şeyler atmışlardır.
b- Katade ve Süddiye göre ise "Mescitlerde Allah'ın isminin anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmesine çalışan kişiler"den maksat, Babil'de yaşayan ve mecusi olan Buhtunnasr, ordusu ve ona yardımcı olan Hıristiyanlardır. Yahudilerin Hz. Zekeriyya (a.s.)'ı öldürmelerinden dolayı Hıristiyanlar onlara kızmışlar, Buhtunnasr'a, Kudüs'ün tahrib edilmesi hususunda yardım etmişlerdir.
c- İbn-i Zeyd'e göre ise bunlardan maksat, Hudeybiye vak'asında Rasulullah'ın, Mekke'ye girmesine engel olan Kureyş müşrikleridir. Zira, Kureyşlilerin örflerine göre kişi babasının katilinin dahi Mekke'ye girmesine engel olmazken, onlar, Rasulullah'ı Kâbe'ye sokmamışlardır. Kureyş müşriklerinin Kâbe'yi harap etmeleri ise, Allah'ı zikrederek orayı tamir eden müminlere engel olmaları, Hac ve Umre için gelen kişileri oraya sokmamalarıdır.
d- Taberi, Mescitlerde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve oraların tahrip edilmeleri için çalışan kişilerden maksadın Hıristiyanlar olduğunu söylemenin daha doğru olacağını ifade etmiştir. Zira Kudüs'ün Buhtunnasr tarafından tahrib edilmesine Hıristiyanlar yardım etmişler ve Buhtunnasr'dan sonra mümin olan Yahudilerin orada ibadet etmelerine engel olmuşlardır,
Âyet-i kerimenin, Kureyş müşriklerine işaret ettiğini söylemek te doğru değildir. Zira, her ne kadar Kureyşliler, bazı zamanlarda Rasulullah'ın ve Sahabilerin Mescid-i Haram'da ibadet etmelerine engel olmuşlarsa da hiçbir zaman onun tahribine çalışmamışlar bilakis orayı tamir etmişler ve bununla da övünmüşlerdir.
Diğer yandan, bu âyetten önce zikredilen âyet, Yahudi ve Hıristiyanların yaptıklarını kınamaktadır. Bu âyetin de Hıristiyanlara işaret ettiğini söylemek, âyetler arasında irtibat sağlama bakamından daha doğrudur."
Taberi sözlerine devamla diyor ki:
"Her ne kadar âyet, özel bir şekilde, Kudüs'ün yıkılmasına yardım eden ve orada müminlerin ibadetlerine engel olan Hıristiyanlardan bahsediyorsa da âyetin genel ifadesi, Allah'ın mescitlerinde, farz olsun nafile olsun ibadet eden müminlere engel olanları ve oraları tahrip edenleri kapsamaktadır. Bu sıfatları taşıyan herkes en büyük zalimlerdendir."[295]

115. Allah'ındır doğu da batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın vechi orasıdır. Hiç şüphesiz Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas ve Cabir b. Abdullah'a göre bu ayet, karanlıkta kıbleyi bulamayan bir seriyye hakkında inmiştir.
a- Ebû Mansur el-Mansûrî, Ali b. Ömer el-Hafız'dan, o Ebû Muhammed İsmail b. Ali'den, o Hasan b. Ali b. Sebib el-Ömerî'den, o Ahmed b. Ubeydullah b. Hasan el-Anberî'den, o babasının hadis kitabında bularak babasından, babası Abdulmelik el-Arzemî'den, o Ata b. Ebî Rabah'tan, o da Cabir b. Abdillah'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) benim de içinde bulunduğum bir seriyye gönderdi. Derken karanlık gelip çattı ve kıbleyi bilemedik. Bunun üzerine içimizden bir grup:
"Kıbleyi öğrendik işte şu kuzeye doğru" deyip namaz kıldılar ve birçok çizgiler çizdiler. Bazımız da:
"Kıble işte şu güney tarafına doğru" deyip de namaz kıldılar ve onlar da bir takım çizgiler çizdiler. Sabaha çıktıklarında ve güneş doğduğunda bu çizgilerin kıbleden başka yöne doğru çizildiği ortaya çıktı. Yolculuğumuzdan döndüğümüzde bu meseleyi Hz. Peygamber'e sorduk da O sükût buyurdu. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi." [296] O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Namaz geçerlidir." buyurdu."[297]
b- Kelbi, Ebu Salih yoluyla İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edilmiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.) askerî bir müfrezeyi gönderdi. Onlar karanlıkta kaldı, kıbleyi bilemediler. Onlar, namazlarını kıldılar. Güneş doğduktan sonra onların kıbleden başka tarafa namaz kıldıkları ortaya çıktı. Seferden gelince Rasûlullah'a sordular. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[298]
c- Ebû Mansur, Ali'den, o Yahya b. Said'den, o Muhammed b. İsmail el-Ahmesî'den, o Veki'den, o Eş'as es-Semman'dan, o Asım b. Ubeydullah'tan, o Abdullah b. Amir b. Rabia'dan, o da babasından şunu dediğini bize haber

verdi;
"Karanlık bir gecede bir seferde Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile beraberdik. Kıblenin neresi olduğunu bilemedik de herkes kendi hali üzere namaz kıldı. Sabah olunca durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber verdik de bu âyet nazil oldu. Ve herkesin kıldığı namazın sahih olduğu anlaşıldı."[299]
d- Bir de denilmiştir ki bir grup kıblenin ne tarafta olduğunu bulamamışlar da farklı farklı taraflara yönelerek namaz kılmışlardı. Sabah olunca (kıbleye göre) hatalı yönlere doğru namaz kıldıkları ortaya çıkmış ve bunda mazur görülmüşlerdi.[300]
2- Abdullah b. Ömer'e göre bu ayet, yolculukta nafile ibadet hakkında inmiştir.
a- İbn Ömer (r.a.) dedi ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye gelirken yolda binitinin üzerinde biniti ne tarafa dönerse o tarafa doğru nafile namaz kılıyordu işte bu ayet bunun hakkında nazil oldu."[301]
b- Abdullah İbn Ömer'in görüşü şudur:
"Bu âyet nafile ibadete dair nazil olmuştur. (Farz namazlar için değil.)[302]
c- Ebu'l-Kasım b. Abdan'dan, o Muhammed b. Abdillah el-Hafız'dan, o Muhammed b. Yakup'tan, o Ebu'l-Buhteri Abdullah b. Muhammed b. Şakir'den, o Ebû Usame'den, Abdul-Melik b. Süleyman'dan, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Ömer'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"O halde ne tarafa yönelirseniz Allah'ın kıblesi (zatı) oradadır" Yani seferde hayvanın ne tarafa dönerse, kılman için nereye dönersen Allah'ın zatı oradadır. Bu âyet nafile namaz hakkında indi."[303]
d- İbni Ömer (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet nâfile namaz kılarken, bineğin seni hangi tarafa yöneltirse yöneltsin namazını kılasın diye indirildi."[304]
3- Abdullah b. Abbas ve Katade'ye göre bu ayet Necaşi hakkında inmiştir.
a- Ata'nın rivayetinde İbn Abbas şunu dedi:
"Necaşî vefat etti de Cebrail, Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Necaşî vefat etti. Ona namaz kıl" dedi. Böylece Rasulullah (s.a.v.) da ashabına hazır olmalarını emretti ve onları safa dizdi. Sonra Rasulullah (s.a.v.) öne geçip buyurdu ki;
"Muhakkak ki Allah bana Necaşî'nin üstüne namaz kılmamı emretti. O ölmüş, haydi ona namaz kılalım." Sonra Rasulullah (s.a.v.) ve ashabı Necaşî'ye namaz kıldılar. Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan şöyle diyenler oldu:
"Bizim kıblemizden başka yöne doğru namaz kıldığı halde ölen bir adama nasıl namaz kılıyoruz?" Kıble, Ka'be'ye döndürüldüğü halde Necaşî ölünceye kadar Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmıştı. İşte böylece Allah Teala bu âyeti indirdi."[305]
b- Katâde (r.a.) dedi ki:
"Nebi Aleyhisselâm,
"Sizin bir kardeşiniz öldü, onun namazını kılın", buyurdu. (Necaşi'yi kastetti). Ashab:
"Müslüman olmayan biri üzerine namaz kılıyoruz." dediler. *"Şüphesiz Kitap ehlinden Allah'a iman edenler vardır"* âyeti indi. Onlar:
"O, kıbleye namaz kılmazdı." dediler. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[306]
c- Katâde (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet Necâşî hakkında inmiştir. Necâşî öldüğünde Hz. Peygamber (s.a.v.) müslümanları Medine dışında Necâşî için cenaze namazı kılmaya çağırdı. Dediler ki:
"Bizim kıblemizden başka yöne namaz kılan ve o halde ölen biri üzerine biz nasıl cenaze namazı kılarız!?" İsmi Ashame -arapçada Atıyye- olan Habeş kralı Necâşî ölünceye kadar Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmıştı ve o öldüğünde de müslümanların kıblesi Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye çevrilmişti. İşte bu âyet bunun üzerine nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabına Necâşî üzerine cenaze namazı kıldırması hicretin dokuzuncu senesi olmuştur.[307]
d- Ayet-i kerime doğunun da batının da Allah'a ait olduğunu, Necaşi'nin, Allah rızası için doğuya yönelerek namaz kılmasının, onun mümin olmasına mani olmadığını beyan etmiştir.[308]
4- Ayetin inişi hakkında:
a- Mücâhid (r.a.) dedi ki:
"Bana dua edin, duanıza icabet edeyim."[309] âyeti nazil oldu. Sahabeler:
"Nereye doğru dua edelim?" dediler.

"O halde ne tarafa yönelirseniz Allah'ın vechi oradadır" ayeti nazil oldu."[310]

b- Bu âyetin, Hudeybiye senesi Hz. Peygamber ve mü'minlerin müşrikler tarafından Mekke'ye girmelerinin engellendiği sırada ve *"Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasını men'edenden, onların harap olmasına koşandan daha zâlim kimdir?"* âyet-i kerimesi ile birlikte indiği söylenmiştir.[311]

5- Nesh meselesi:

a- Katade'ye göre bu âyet *"Nerede bulunursanız yüzlerinizi o Mescid-i Haram'a doğru çevirin"* âyeti ile nesholunmuştur.[312]

b- Ata el-Horasanî'nin rivayetinde İbn Abbas dedi ki:

"Kur'an'dan hükmü ilk kaldırılan kıble meselesidir. Allah Teala buyurdu ki: *"Doğu da batı da Allah'ındır"* Rasulullah (s.a.v.), önceleri Beyt-i Makdis'e (Kudüs'e) doğru namaz kılıyordu. Beyt-i Atik (Kabe)'i terk etmişti. Sonra Allah Teâlâ kendisini Beyt-i Atik'e çevirdi.[313]

c- İbn Abbas, Ali b. Ebî Talha el-Valibî'nin rivayetinde dedi ki:

"Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde -ki Medine halkının çoğu Yahudi idi- Allah Teala kendisine Beytu'l-Makdis'e yönelip namaz kılmasını emretti. Yahudiler bu işe pek sevinmişti. Böylece on küsur ay kadar oraya yöneldi. Rasulullah (s.a.v.) İbrahim'in kıblesini (Ka'be'yi) seviyor, oraya yönelmek istiyordu. Allah Teala, Peygamber (s.a.v.)'i Ka'be'ye çevirince Yahudiler bundan şüpheye düştüler ve: "daha önce üzerinde oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir?" dediler de Allah Teala bu âyeti indirdi."[314]

d- Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Kur'an-ı Kerim'in ilk neshedilen hükmü kıble meselesidir. Rasulullah Medine'ye hicret ettiğinde Medine halkının çoğunluğunu Yahudiler oluşturuyordu. Aziz ve Celil olan Allah, Rasulullah'a Beytül Makdis'e doğru yönelmesini emretti. Yahudiler buna sevindiler. Rasulullah, on ay kadar bir zaman Kudüs'e yönelerek namaz kıldı. Fakat o, İbrahim (a.s.)'ın kıblesi olan Kâbe'ye yönelmeyi istiyordu. Bu hususta Allah'a yalvarıyor ve göğe doğru bakıyordu. Bunun üzerine Allah teala: *"Ey Muhammed, yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Seni, sevdiğin kıbleye mutlaka çevireceğiz. Hemen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Ey Müminler, siz de nerede olursanız olun yüzünüzü onun tarafına çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, kıblenin değişmesinin, rableri tarafından hak bir emir olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir."*[315] âyetini indirdi. Yahudiler bundan tedirgin oldular ve,

"Bunları, daha önce yöneldikleri kıbleden çeviren nedir?" dediler. Bunun üzerine Allah teala *"Doğu da batı da Allah'ındır. Her nereye yönelirseniz Allah'ın rızası oradadır. Şüphesiz ki Allah, rahmeti bol olandır ve her şeyi çok iyi bilendir."* âyetini indirdi."[316]

e- Katade ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüe göre ise bu âyetin nüzul sebebi, Müslümanların Kâbe'ye doğru namaz kılmalarının farz kılınmasından önce her tarafa yönelerek namaz kılabileceklerinin beyan edilmesidir. Yani Allah teala müminlere, her tarafa yönelerek namaz kılabileceklerini bu âyetle serbest kılmıştır. Zira doğu da onundur batı da. Fakat daha sonra Rasulullah'ın ve müminlerin Kâbe'ye yönelmelerini emreden âyet inince bu âyet-i kerime nesh edilmiştir.[317]

6- Genel değerlendirme:

a- Fahreddin er-Razi der ki:

Alimler bu âyetin sebeb-i nüzulü hususunda ihtilâf etmişlerdir. Önemli olan husus şudur:

Ekseri âlimler bu âyetin, namazla ilgili bir hadiseden dolayı nazil olduğunu iddia etmişlerdir.

Bazı âlimler ise bu âyetin, namazla ilgili olmayan bir hâdiseden dolayı nazil olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Birinci görüş, şu iki bakımdan daha kuvvetlidir:

a) Bu, bütün sahabe ve tabiinden rivayet edilen görüştür. Selef-i Salihin'in sözleri ise dinde hüccet kabul edilir.

b) Allah Teâlâ'nın: *"Nereye dönersen"* sözünün zahiri, namazda kıbleye yönelmeyi ifâde eder. İşte bu sebebten dolayı, Allah'ın: *"Yüzlerinizi.., çevirin"*[318] âyetinden de ancak bu mâna anlaşılır.

Bu görüşte olanlar da birkaç şekilde kendi aralarında ihtilâf etmişlerdir:

1) Allah Teâlâ bu âyetle, mü'minlerin Beyt-i Makdis'e yönelmeyi bırakıp Ka'be'ye dönmelerini istemiştir. Böylece Hak Teâlâ, doğunun, batının ve bütün yön ile tarafların kendisinin mülkü ve yarattığı şeyler olduğunu beyân etmiştir. Binâenaleyh Allah'ın yönelmenizi emrettiği yer kıbledir. Çünkü kıble, zatından dolayı kıble olmamıştır. Aksine Allah onu kıble tayin ettiği için kıble olmuştur. Binaenaleyh eğer Allah Ka'be'yi kıble yapmış ise bunu kabul etmemezlik etmeyin. Zira Allah Teâlâ kullarını dilediği gibi yönetir. O, rahmeti geniş olan ve kullarının menfaatlerini daha iyi bilendir. Cenâb-ı Allah bu hususu, sanki kıblenin neshedilip bir taraftan diğer tarafa

değiştirilebileceğini beyân etmek için zikretmiştir. Böylece bu âyet, Allah'ın kıbleyi değiştirme hususundaki muradının bir mukaddimesi (hazırlaması) olmuş olur.
2) Kıble Beyt-i Makdis tarafından çevrilince, yahûdiler bunu hoş karşılamamışlardır. İşte bunun üzerine, yahûdilerin görüşünü reddetmek için bu âyet inmiştir. Bu, Abdullah b. Abbas (r.a.)'ın görüşüdür. Bu âyet, aynen şu âyet gibidir:
"De ki "Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini, dosdoğru yola hidayet eder." [319]
3) Ebû Müslim'in görüşüdür. Ona göre, yahûdi ve hristiyanlardan her biri cennetin başkalarına değil kendilerine ait olduğunu iddia etmişler de bunun üzerine, Allah Teâlâ bu âyet ile onları reddetmiştir. Çünkü yahûdiler, Allah'ın oradaki kayanın üzerinden göğe yükseldiğine inandıkları için, kıble olarak ancak Beyt-i Makdis'e; hristiyanlar da, Allah'ın: *"Kîtap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğu tarafta bir yere çekilmişti"* [320] âyetinde de naklettiği gibi, Hz. İsâ (a.s.) sadece doğuda doğduğu için kıble olarak o tarafa yönelmişlerdir. Buna göre bu iki din sahiplerinden herbiri, mâbudlarının bir mekâna hulul ettiğine inanmışlardır. Mekâna hulul etmiş olan bir varlık ise, yaratıcı değil mahlûktur. Onlar Halik ile mahlûku birbirinden ayıramazken, nasıl olur da cennet sırf kendilerinin olabilir?
4) Bir kısım âlimler şöyle demişlerdir: Allahu Teâlâ, bu âyet ile, istediği bir yöne yönelme hususunda insanları serbest bırakmak suretiyle, Beyt-i Makdis'e yönelmelerini neshetmiştir. Buna göre, müslümanların, namazda istedikleri yöne dönebilecekleri ortaya çıkmıştır. Ne var ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de dilediği bir yöne dönme imkânı olduğu halde O, yine Beyt-i Makdis'e dönmeyi tercih ediyordu. Sonra Allah Teâlâ, bu hususu da kıble olarak bizzat Ka'be'yi tâyin etmekle neshetmiştir. Bu, Katâde ve İbn Zeyd'in görüşüdür.
5) Âyetten maksad, Ka'be'yi görmekte olan kimselerdir. Buna göre, bu durumda olan kimsenin Ka'be'nin istediği yönüne dönmesi caizdir.
6) Abdullah b. Âmir b. Rebi'a'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Biz, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte, karanlık bir gecede, savaşta idik. Dolayısıyla kıble yönünü tâyin edemedik. Bu sebeble, herbirimiz önüne rastlayan bir taşı kıblesi kabul etti. Sonra herbirimiz namazını kıldı. Sabah olunca kıbleye yönelmeden namaz kılmış olduğumuzu anladık. Durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber verince, Allah Teâlâ işte bu âyeti indirdi."
Bu hadis, onların o esnada Ka'be'ye dönderilmiş olduklarını gösterir. Çünkü savaş Beyt-i Makdis'in kıble oluşu neshedildikten ve hicretten sonra farz kılınmıştır.
7) Âyet, bineğinin yöneldiği tarafa doğru, bineğinin üzerinde nafile namaz kılmakta olan yolcu hakkında nazil olmuştur.
Sa'id b. Cübeyr'in İbn Ömer (r.a.)'den rivayet ettiğine göre, o şöyle demiştir:
"Bu âyet, yolculukta bineğinin istediği yöne dönen ve bineğin üzerinde namaz kılan kimse hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den döndüğünde, bineğinin üzerinde, başı ile imâ ederek Medine'ye doğru nafile namaz kılmış idi."
Buna göre *"nereye yönelirseniz,"* âyetinin mânası, "Yolculukta nafile namaz kılarken, yüzünüzü nereye çevirirseniz Allah'ın yüzü (kıblesi) oradadır. İstediğinize ulaşmış olursunuz. Şüphesiz Allah lütfü geniş ve zengin olandır. Bu hususta size ruhsat vermesi de onun fazlının geniş oluşundan ve zenginliğindendir. Bu gibi durumlarda, şayet o, kıbleye yönelmenizi farz kılsaydı, şu iki zarardan arkadaşlarınızdan ayrılmanız... Farz namazlar böyle değildir. Çünkü bunlar vakitleri belli ve sınırlı olan namazlardır. Buna göre onları edâ ederken, bineklerinizden inmenizi ve farz namazlarda kıbleye yönelmenizi farz kılmak herhangi bir güçlüğe götürmez. Nafile namazlar böyle değildir. Çünkü bunların vakti sınırlı değildir. Bu durumda kıbleye yönelmenizi teklif etmek bir güçlüğe götürür" demektir.
Eğer, "Bu görüşlerden hangisi doğruya daha yakındır?" denilirse, deriz ki:
"Allah Teâlâ'nın, *"nereye yönelirseniz, Allah'ın vechi oradadır"* buyruğu bir muhayyerliği imâ eder. Muhayyer (serbest) bırakmak ise ancak iki hususta olur.
a) Binek üzerinde nafile namaz kılma hususunda;
b) Karanlık vb. sebeblerden dolayı, yolculukta kıbleyi tayin etmede içtihâd etmek imkânsız olunca. Çünkü bu iki durumda, namaz kılan muhayyer olur. Bunların dışındaki hallerde ise muhayyerlik söz konusu değildir" Allah Teâlâ, bu âyetle mükellefleri istedikleri yöne dönmede serbest bırakmıştır.
"Müslümanlar Beyt-i Makdis'i şart olduğu için değil, efdal ve evlâ olduğu için, tercih etmişlerdir" diyenlerin görüşü, uzak bir ihtimaldir. Çünkü Ka'be'ye döndürülmezden önce, Beyt-i Makdis'in şeriatta önemli bir mevkii olduğunda bir ihtilâf yoktur. Eğer durum bu görüşte olanların dediği gibi olsaydı, böyle bir şerefli mevkii olmamış olurdu. Yine şöyle denilmesi gerekirdi: Beyt-i Makdis, Ka'be'nin kıble olmasıyla neshedilmiştir. Bu delil, âyetin üçüncü ve dördüncü görüşe hamledilmesini gerektirir. Âyeti birinci görüşe hamledenlerin ise şöyle demeleri gerekir:
"Kıble değiştirilince, yahûdiler, hem Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hem de mü'minlerin daha önce Beyt-i Makdis'e yönelmiş olarak kıldıkları namazlar hakkında ileri geri konuşmaya başladılar. Allah Teâlâ da bu âyetle, o vakitte o

kıbleye yönelmenin, bu vakitte ise Ka'be'ye yönelmenin doğru olduğunu beyân ederek, onların bu iki kıbleden herbirine yönelişlerinin izinle olduğunu ve o yönde Allah'ın kıblesinin olduğunu açıklamıştır. Bu görüşte olanlar, âyeti bu mânaya hamletmenin daha evlâ olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu her namaz kılanı içine alır. Âyet birinci görüşe hamledilirse umûmî olmaz. Çünkü o zaman, farzları değil, sadece nafile namazları ve mukim olanların namazını değil, husûsi bir durumda olan yolcuların namazını içine alır. Umûmî bir lafzı, umûmî mânasına hamletmek mümkün olduğu zaman, böyle yapmak onu tahsis etmekten daha uygundur.
Bu konuda söylenecek son söz şudur: Bu te'vile göre, mutlaka birtakım kayıtlar koymak gerekir. Bu da, âyetin tefsiri hususunda şöyle denilmesidir:
"Emredildiğiniz yönlerden hangisine dönerseniz, Allah'ın kıblesi orasıdır." Fakat böyle bir takdir, her halükârda gerekmektedir. Çünkü Hak Teâlâ'nın: "Kendi arzunuza göre nereye dönseniz, Allah'ın kıblesi orasıdır" demesi imkânsızdır. Öyle ise, bizim zikrettiğimiz takdirin mutlaka yapılması gerekir. Durum böyle olunca, muhayyer bırakma yolu ortadan kalkmış olur. Bunun bir benzeri de içimizden birisinin, birbirine bağlı birçok işleri çocuğuna emretmiş iken, ona yönelip, "Nasıl hareket edersen, rızama uymuş olursun" demesidir. Bu durumda, onun bu sözü, çocuğuna sıkıştırma veya serbest bırakma gibi, emrettiği üslublara göre bir emir mânasında anlaşılır. Bu söz, mutlak muhayyer bırakma mânasına hamledilemez. İşte burada da böyledir.
İkinci görüş, bu âyetin namazın dışında bir hâdise sebebiyle nazil olduğunu iddia edenlerin görüşüdür. Bunların da bazı izahları vardır.
a) Âyetin mânası şudur:
"Kendisinde ismimin anılmasına manî olmaları ve oraların harab edilmesine gayret etmeleri sebebiyle, mescidlerime engel olarak zâlim olan şu kimseler için şöyle şöyle cezalar vardır. Hem onlar benden ve benim hükümranlığımdan kaçarak nereye yönelirlerse yönelsinler, muhakkak benim hükümranlığım onların yakasına yapışacak ve benim kudretim onları aşacaktır. Ben onları bilirim, oldukları yer bana gizli değildir."
Âyetin böyle anlaşılmasında, günahlardan sakındırma ve onları işlemeden insanları alıkoyma vardır. Allah Teâlâ'nın: *"Hiç şüphesiz Allah vâsî ve âlimdir"* buyruğu tıpkı, *"Göklerin ve yerin bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yetiyorsa, haydi geçin. Fakat bir kudret olmadıkça asla geçemezsiniz"* [321] âyeti gibidir. Buna göre âyetten maksad, Allah'ın ilminin genişliğidir. Bu da Allah'ın şu âyetlerinin bir benzeridir:
"Nerede olursanız olun, sizin yanınızdadır." [322]
"Üç kişinin bir gizli konuşması olsa, muhakkak O (Allah) onların dördüncüsüdür." ***[323]***
"Ey Rabbimiz, sen herşeyi rahmetin ve ilminle kuşattın." ***[324]***
"O (Allah) herşeyi ilmen kuşattı" [325]
Yani Allah ilmiyle, idaresiyle, kuşatmasıyla ve herşeye üstün oluşu ile bütün varlıkları kaplamıştır.
b) Katâde şöyle demiştir:
Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurmuştur ki:
"Kardeşiniz Necâşî öldü. Onun için cenaze namazı kılın." [326] Ashab da:
"Müslüman olmayan bir kimse için cenaze namazı mı kılalım?" dediler. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu:
"Hakikaten Ehl-i Kîtab arasında Allah'a ve hem size hem de kendilerine indirilene, Allah'a saygı göstererek inanan kimseler vardır. Onlar Allah'ın âyetlerini verip az bir pahayı almazlar. İşte onlar öyledir. Onlara Rableri yanında ecirler vardır. Muhakkak ki Allah hesabı çabuk görendir." [327] Sahabe,
"O, kıblenin dışındaki yönlere doğru namaz kılıyordu" dediler. O zaman da Hak Teâlâ, bu âyeti indirdi. Buna göre âyetin mânası, "Doğu, batı ve bunlar arasında kalan milletlerin yönelip namaz kıldıkları bütün yönler bana aittir. Bu nedenle kim yönünü benim rızamı kastederek, bana itaat niyetiyle, bu yönlerden hangisine dönerse orada beni, yani sevabımı bulur" şeklindedir. Böylece bu izah tarzında, doğuya yönelmiş olarak ibâdet edip ölen Necâşî ve arkadaşları için bir mazeret kapısı açılmış olur. Bu, Allah Teâlâ'nın: *"Allah sizin imânlarınızı* (namazlarınızı) *boşa çıkarmaz"* [328] âyeti gibidir.
c) *"Bana duâ edin, duânızı kabul edeyim"* [329] âyeti nazil olduğu zaman, insanlar,
"Ona nerede duâ edelim?" dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bu Hasan el-Basri'nin, Mücâhid'in ve Dahhâk'ın görüşüdür.
d) Bu müslümanlara bir hitapdır. Mânası şöyledir:
"Allah'ın mescidlerini tahrib edenlerin tahribi sizi, Allah'ın yeryüzünün neresinde olursanız olun, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Çünkü doğu da, batı da, bütün yönler de Allah'ındır." Bu, Ali b. İsâ'nın görüşüdür.
e) Bazıları, bu âyetin, içtihadın şartlarını yerine getirerek, ister namaz ister başka bir hususta olsun, ictihad yapan

kimseler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Bundan murad, müctehid içtihadın şartlarına hâiz olarak bir hüküm ortaya koymuş ise, doğruya isabet etmiştir.
Eğer âyeti, "İstenilen herhangi bir yöne dönmenin caiz olduğuna delâlet ediyor" diye tefsir edersek, bu âyet mensûh olur. Eğer, "Kıble'nin Beyt-i Makdis'den Ka'be'ye döndüğünü gösteriyor" diye tefsir edersek, bu durumda da âyet nâsih olur. Eğer bu iki şeklin dışında başka şekillerle açıklarsak, âyet ne nâsih ne mensûh olur.[330]

116. Onlar, "Allah kendine çocuk edindi." dediler. Hâşâ O bundan münezzehtir. Tam tersine göklerde ve yerde ne varsa O'nun. Hepsi de O'nun emrine râm olmuşlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet "Üzeyr Allah'ın oğludur" diyen Yahudiler, "Mesih (İsa) Allah'ın oğludur" diyen Necran Hıristiyanları ve "melekler Allah'ın kızlarıdır" diyen arap müşrikleri hakkındadır.[331]
2- İbn Abbas (r.a.), bu âyetin Kâb b. Eşref, Kâb b. Esed ve Vehb b. Yahûdâ hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Çünkü bu üçü, Üzeyr (a.s.)'in Allah'ın oğlu olduğuna inanıyorlardı.[332]
3- Allah teala bu âyet-i kerimesiyle kendisine çocuk isnad eden Hıristiyanları yalanlamakta, onların bu sözleriyle sadece bir iftirada bulunduklarını ortaya koymaktadır.[333]

118. Bilmeyenler: "Ne olur, Allah bizimle söyleşse, konuşsa, yahut bize bir âyet gelse." Dediler, Onlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalbleri birbirine ne kadar da benzemiştir. Biz Azîmüşşan gerçekleri ikan sahibi olanlara âyetleri apaçık gösterdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyetin nüzul sebebi olarak hristiyanlar, yahudiler ve arap müşrikleri olmak üzere üç grup gösterilmişse de Taberî şu rivayeti tercih ediyor:
İkrime veya Saîd yoluyla İbn Abbâs'tan naklediliyor:
"Yahudi Rafı' ibn Huzeyme (veya Hureymile), Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Eğer söylediğin gibi Allah katından gönderilmiş bir elçi isen o seni gönderen Allah'a söyle gelip bizimle konuşsun, konuştuğunu (kelâmını) duyalım." demişti. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi.[334]
2- Mücâhid'den rivayet olunduğuna göre, âyet hristiyanlar hakkındadır. "Onlardan öncekiler" ise yahudılerdir.
Âyetin manası şöyledir: "Allah bize Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliği hakkında konuşsaydı da böylece onun peygamber olduğunu bilseydik ve ona inansaydık" veya "Bize, onun peygamber olduğunu gösterecek bir âyet gelseydi."[335]
3- Âyette zikredilen ve "Bilmeyenler" diye vasıflandırılan insanlardan kimlerin kastedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir.
a- Mücahid'e göre bunlar Hıristiyanlardır.
b- Abdullah b. Abbas'a göre bunlar Yahudilerdir.
c- Katade, Rebi b. Enes ve Süddi'ye göre bunlar Arap müşrikleridir.
Taberi, bu görüşlerden birinci görüşün daha doğru olduğunu, zira bu âyetin, Hıristiyanları anlatan âyetlerden sonra geldiğini, onların, Allah'a çocuk isnad ettiklerini ve Allah'ın, kendileriyle konuşmasını istediklerini, diğer görüşlerin ise delillerinin bulunmadığını söylemiştir.[336]
4- Ayette zikredilen ve "Bunlardan öncekiler" diye vasıflandırılan insanlardan kimin kastedildiği hususu da ihtilaflıdır.
a- Mücahid'e göre bunlardan maksat, Yahudilerdir. Bu izaha göre âyetin mânâsı şöyle olur. "Bilgisiz olan Hıristiyanlar: "Allah bizimle konuşsa ya veya bize bir mucize gelse ya." demişler, onlardan önce gelen Yahudiler de aynen onların bu sözleri gibi sözler söylemişlerdir.
b- Katade, Süddi ve Rebi b. Enes'e göre ise bunlardan maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Bu izaha göre ise âyetin mânâsı şöyledir: "Arap müşrikleri "Allah bizimle konuşsa ya veya bize bir mucize gelse ya." demişler, onlardan önce gelen Yahudiler ve Hıristiyanlar da aynen o müşriklerin sözleri gibi sözler söylemişlerdir."
Taberi diyor ki: "Daha önce de beyan ettiğimiz gibi "Bilmeyenler"den maksat, Hıristiyanlar, "Onlardan öncekiler"den maksat ise Yahudilerdir. Hıristiyanlar, Allah'ı bizzat gözleriyle görmeyi teklif etmişler, onlardan önce gelen Yahudiler de Hz. Musa'dan, Allah'ı kendilerine çıplak gözle görülecek şekilde göstermesini istemişlerdir. Her iki fırkanın da Allah'a karşı uydurdukları yalan ve iftiraları birbirinden farklı ise de sapıklık ve inkârda kalbleri [337]

birbirine benzemektedir.
5- Âyet-i kerimede: "Hepsinin kalbleri birbirine benzedi." buyurulmaktadır.
a- Mücahid'e göre kalbleri birbirine benzeyenler, Hıristiyanlar ve Yahudilerdir.
b- Katade, Süddi ve Rebi' b. Enes'e göre ise, kalbleri birbirine benzeyelerden maksat Arap müşrikleri ile Yahudi ve Hıristiyanlardır. [338]

119. Muhakkak Biz azîmüşşan seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak o hak ile gönderdik Cahîm ashabından (onların ölümden sonra nasıl olduklarını) sorma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas ve Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî dediler ki:
"Bir gün Rasulullah'ın: *"keşke ebeveynimin şu anda ne yaptıklannı bileydim"* demesi üzerine bu âyet nazil oldu. Bu ayet ile kafirlerin hallerini sormaktan men'edildi.
"Sen Cehennemliklerin halini sorma!" manası, lamı meczûm ve fiili ma'lum okuyan kimsenin kıraatına göredir."[339]
2- Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi şu hadisi rivayet etmiştir:
"Bir gün Rasulullah (s.a.v.):
"Keşke ben, babamın ve anamın ne durumda olduklarını bilmiş olsam." dedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve Rasulullah'a:
"Sen, cehennemliklerin ne olduklarını sorma." dendi." [340]
3- Abdurrezzak dedi ki: Bize Muhammed İbni Ka'b-ı Karazî'den Musa İbni Ubeyde, ondan Sevri haber verdi, dedi ki:
"Rasûlullah:
"Keşke ebeveynime yapılanları bilmeseydim." buyurdu. Bu ayet indi. Allahü Teâlâ, anne ve babasını hatırlamadan onları vefat ettirdi."[341]
4- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Keşke ana-babamın ne yaptıklarını bilebilseydim" demiş, bunun üzerine kâfir olanların durumunu öğrenmek istemekten nehyedilmiştir. Bu rivayet akla uygun değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), ebeveyninin kâfir olduklarını, kâfirlerin ise azaba duçar olacaklarını biliyordu. Buna rağmen O'nun,
"Keşke ana-babamın ne yaptıklarını bilseydim" demesi nasıl mümkün olur?"[342]
5- İbnu Cüreyh dedi ki: Bana, Davut İbni Ebi Asım haber verdi.
"Rasûlullah, bir gün:
"Benim ebeveynim nerede?" buyurdu, bu âyet nazil oldu."[343]
6- Taberî'deki rivayette Efendimiz (s.a.v.)'in bu temennisini üç kere söylediği, ancak âyet ile bundan men edilince bir daha ömrünün sonuna kadar ana-babasmı hiç zikretmediği de kaydedilmiştir.[344]
7- Mukatil dedi ki:
"Peygamber'in: *"Allah Yahudiler'e azabını indirseydi elbette iman ederlerdi"* demesi üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[345]
8- Taberi, birinci kıraat şeklinin ve âyete ona göre mânâ vermenin daha doğru olduğunu söylemiş, Muhammed b. Kâ'b'dan nakledilen haberin sahih olmadığını, zira Rasulullah'ın, cehennemde olan cehennemliklerin ne olacaklarını sormasının doğru olmadığını belirtmiştir. [346]

120. Ne yahudiler, ne hristiyanlar sen onların dinine uyuncaya kadar asla senden hoşnut olacak değillerdir. De ki: Allah'ın hidayeti, doğru yolun tâ kendisi odur. Eğer sana gelen ilimden sonra onların hevâlarına uyacak olursan andolsun ki senin için Allah'tan ne gerçek bir dost, ne de gerçek bir yardımcı yoktur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler dediler ki:
"Yahudiler ve Hıristiyanlar, Nebî (s.a.v.)'den sulh-u sükûn istemişler, şayet onlarla sulh edip kendilerine mühlet [347]

verirse kendisine tâbi olacaklarını ve uyuşacaklarını arzu etmişlerdi de Allah Teala bu âyeti indirdi."
2- Yahudiler ve hristiyanlar barış istiyorlar ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, müslüman olacakları va'dinde bulunuyorlardı. Allah Tealâ bu âyet-i kerime ile onların, kendi dinlerine tabî olunmadıkça asla hoşnut olmıyacaklarını bildirip onlarla cihadı emretti.[348]
3- Mukatil yahudi ve hristiyanların, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i kendi dinlerine tâbi olmaya çağırmaları üzerine nazil olduğunu söylemiştir.[349]
4- Salebî'den İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet, kıble hakkında nazil oldu. Medine Yahudileri ile Necran Hıristiyanları Peygamber'in kendi kıblelerine (Beyt-i Makdis'e) doğru namaz kılmasını umuyorlardı. Allah Teala kıbleyi Ka'be'ye çevirince bu onların çok ağırına gitti ve Peygamber'in dinleri üzerine kendilerine uyum sağlamasından ümit kestiler. Nihayet Allah Teala da bu âyeti indirdi."[350]
5- el-Kurtubi ise şöyle der:
"Bu âyetin nüzul sebebi; onların (o yahudi ve hristiyanların) barış isteyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e İslâm dinine gireceklerini vaadetmeleri, Allah'ın ise ona, dinlerine tabi olmadığı müddetçe, kendisinden asla hoşnut kalmayacaklarını bildirmesi ve ona onlara karşı cihad etmesini emretmesidir."[351]

121. Kendilerine kitab verdiklerimiz onu bihakkın okurlar. İşte ona iman edenler bunlardır. Kim ona küfrederse onlar da en büyük zarara uğrıyanların tâ kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ata ve Kelbî'nin rivayetinde İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet Cafer b. Ebî Talib'le beraber, Habeşistan seferinden dönen Ashab-ı Sefine hakkında nazil oldu. Bu kişiler, otuz ikisi Habeşîler'den ve sekizi Şamlılar'dan olmak üzere toplam kırk kişi idiler."[352]
2- İbn Abbâs'tan gelen ikinci bir rivayete göre ise yahudilerden müslüman olanlar hakkında nazil olmuştur.[353]
3- Dahhak dedi ki:
"Bu âyet Yahudiler'den iman eden kimseler hakkında nazil oldu."[354]
4- Katade ve İkrime dedi ki:
"Bu âyet Muhammed (s.a.v.) ashabı hakkında indi."[355]
5- Ayet-i kerimede zikredilen ve kendilerine kitap verildiği beyan edilen insanlardan maksat:
a- Katade'ye göre, Rasulullah'ın sahabileri ve müminlerdir. Bu görüşe göre âyetin mânâsı şöyledir:
"Kendilerine kitap olarak Kur'an'ı verdiğimiz müminler o Kur'an'a hakkıyla uyarlar ve onu hakkıyla okurlar. İşte o Kur'an'a hakkıyla iman edenler de onlardır. Kim de onu inkâr edecek olursa işte onlar, hüsrana uğrayanların ta kendileridir."
b- İbn-i Zeyd'e göre ise kendilerine kitap verilenlerden maksat, hem Yahudiliğe hakkıyla iman eden hem de İslam geldikten sonra Müslüman olan İsrailoğullarının âlimleridir. Bu izaha göre ise âyetin mânâsı şöyledir:
"Kendilerine verdiğimiz Tevrat'a hakkıyla uyan ve onu hakkıyla okuyan Yahudiler, işte onlar, Tevrat'a hakkıyla iman etmiş olanlardır."
Taberi, İbn-i Zeyd'den nakledilen bu son görüşün daha isabetli olduğunu, zira bu âyetten önce ve sonra gelen âyetlerin ehl-i kitaptan bahsettiklerini, Rasulullah'ın sahabilerinin ismi geçmediğini bu itibarla âyet-i kerimede zikredilen "kendilerine kitap verilenler" den maksadın Yahudiler olduğunu söylemenin daha doğru olacağını zikretmiştir.[356]

125. Hani beyti insanlar için bir toplantı yeri ve emin bir yer yapmıştık. "Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin." İbrahim ve İsmail'e: "Evimi, tavaf edenler, kalanlar, rükû ve secde edenler için titizlikle temizleyin." diye kuvvetli emir vermiştik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbrahim'in makamı'nın neresi olduğu konusunda farklı rivayetler olmakla birlikte Ka'be'nin yanında Hıcr'deki makam olduğu konusundaki rivayetlerde adeta ittifak var gibidir. Sadece Taberî'de *"Bugün size dininizi tamamladım."*[357] âyetinin nüzulü ile ilgili rivayette (rivayet Şa'bî'dendir) bu âyet Arafe'de İbrahim'in makamı'nda [358]

nazil oldu." denmektedir ki Şa'bî bu rivayette tek kalmıştır.
2- Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet olunduğuna göre Efendimiz Hz. Ömer (r.a.)'in elini tutmuş ve:
"Bu (burası) İbrahim'in makamıdır." buyurmuştu. Ömer (r.a):
"Burayı namazgah edinmeyelim mi?" diye sordu. Efendimiz (s.a.v.):
"Bununla emrolunmadım" buyurdu. Daha güneş batmadan *"Biz beyt'i insanlar için bir toplanma yeri ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri (namazgah) edinin..."* âyeti nazil oldu."[359]
3- Hz. Ömer'den rivayetle haberi Tirmizî şöyle tahric etmiştir:
"Ömer der ki:
"Ey Allah'ın elçisi, İbrahim'in makamı arkasında namaz kılsak." dedim, hemen "*Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri (namazgah) edinin..."* âyeti nazil oldu."[360]
4- Câbir (r.a.) dedi ki:
"Nebî Aleyhisselâm, tavaf ettiği zaman Ömer, Aleyhisselâm'a:
"Burası babamız İbrahim'in makamı mıdır?" diye sordu. Aleyhisselâm:
"Evet" buyurdu. Ömer (r a.):
"Burayı namaz kılınacak yer seçmeyelim mi?" dedi. Allahü Teâlâ, *"Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namazgah edinin"* ayetini indirdi."[361]
5- Amr İbni Meymun yoluyla Ömer İbni Hattab'tan rivayet edildi:
"Aleyhisselâm, Makamı İbrahim'den geçmişti, Ömer, Aleyhisselâm'a:
"Ey Allah'ın Rasülü, Rabbimizin dostunun makamında namaz kılmayalım mı?" dedi. Aleyhisselâm:
"Kılalım" buyurdu. Ömer (r.a.):
"Burayı namaz kılınan yer yapmayalım mı?" dedi. Çok durmadı: *"Siz de Makam-ı İbrahim'den kendinize bir namazgah edinin"* âyeti nazil oldu.

Bu rivayetlerin zahiri, âyetin veda haccında indiğidir. [362]
6- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin Müsned'inde bu rivayet biraz daha genişçe yer almış olup şöyledir:
"Ömer der ki:
"Dört şeyde Rabbıma muvafakat ettim (ya da Rabbım benim arzuma muvafakat buyurdu):
"Ey Allah'ın elçisi, (İbrahim'in) makamı arkasında namaz kılsan." dedim; *"Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri (namazgah) edinin..."* âyeti nazil oldu.
"Ey Allah'ın elçisi, kadınlarına örtünmelerini emretsen. Çünkü yanlarına iyi insanlar da giriyor, günahkârlar da." dedim; *"Onlardan bir meta istediğinizde bir örtü arkasından isteyin."* [363] âyeti nazil oldu.
"Hiç kuşkusuz Biz Azîmüşşân insanı süzülmüş bir hülâsadan, çamurdan yaratmışızdır." ***[364]*** Ayeti nazil olduğunda "Yaratanların en güzeli Allah'ın şanı ne yücedir!" dedim, *"Yaratanların en güzeli Allah'ın şânı ne yücedir!"* ***[365]*** âyeti nazil oldu.
Rasûl-i Ekrem'in temiz eşlerinin yanına girdim ve:
"Ya Rasûlullâh'tan (o dünya hayatı ile ilgili) isteklerinize bir son verirsiniz ya da Allah sizleri, sizden daha hayırlı eşlerle değiştirir." dedim, *"Eğer o sizi boşarsa yerinize Rabbının ona sizden daha hayırlı eşler vermesi umulur."* ***[366]*** âyeti nazil oldu.[367]

130. Kendini bilmeyenden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir? Andolsun ki biz onu dünyada beğenip seçmişiz. O şüphe yok ki ahirette de sâlihlerdendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu Uyeyne rivayet etti:
"Abdullah İbni Selâm, kardeşinin çocukları Seleme ve Muhacir'i müslüman olmaya çağırdı, onlara:
"Siz biliyorsunuz, Allahü Teâlâ, Tevrat'ta *"Ben İsmail evladından ismi Ahmet olan bir nebiyi göndereceğim. Kim ona inanırsa, hidâyet bulur ve rüşde ulaşır. Kim ona inanmaz ise, o lanet olunmuştur"* buyurdu, dedi. Seleme ve Ebu Muhacir müslüman oldular. Bunun hakkında âyet nazil oldu."[368]
2- Burada "Hanif dininden yüzçevirenler"den maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Çünkü onlar, Yahudiliği ve Hıristiyanlığı İslama tercih etmişlerdir. Nitekim, Katade ve Rebi' b. Enes, âyetin, Yahudi ve Hıristiyanları kastettiğini söylemişlerdir.[369]

133. "Yoksa ölüm Yakub 'un önüne geldiği vakit siz de orada hazır mıydınız..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerîme yahudilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Biliyor musunuz, Yakub (a.s.), öldüğü gün oğullarına yahudiliği vasıyyet etmişti." demeleri üzerine nazil olmuştur.[370]

135. Dediler ki: Yahudi veya hristiyan olun ki hidayete eresiniz. De ki: "Hayır, muvahhid olarak İbrahim'in dinindeyiz. O, Allah'a şirk koşanlardan değildi."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet, Medine'li Yahudi reisleri, Ka'b b. Eşref, Malik b. Sayf, Vehb İbn Yehuza, Ebû Yasir b. Âhtab gibi şahıslarla, Necran ahalisinin Hristiyanları hakkında inmiştir. Onlar din hususunda müslümanlarla mücadele etmişlerdi. Herbir grup, Allah'ın dinine, diğerlerinden daha çok layık olduklarını iddia etmekteydi. Yahudiler:
"Peygamberimiz Musa, Peygamberlerin en üstünüdür, Kitabımız Tevrat kitapların, dinimiz de dinlerin en üstünüdür" demiş ve İsa'ya, İncil'e, Muhammed ve Kur'an'a küfretmişlerdi. Hristiyanlar:
"Peygamberimiz İsa (a.s.) peygamberlerin en üstünü, kitabımız İncil kitapların en faziletlisi, dinimiz dinlerin en üstünüdür." dediler; Muhammed (s.a.v.)'ı ve Kur'ân'ı inkâr ettiler. İki gruptan her biri mü'minlere:
"Bırakın dininizi de bizim dinimiz üzere olun, çünkü yegâne hak din bu." dediler de bunun üzerine bu âyet indi.[371]
2- İkrime veya Saîd yoluyla rivayet edildiğine göre İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"İbnu Sûriyâ Nebî Aleyhisselâm'a:
"Hidâyet, ancak bizim olduğumuz şeydedir. Bize tabî ol, sen de doğru yolu bul." dedi. Hıristiyanlar da buna benzer söylediler. Allahü Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi."[372]
3- Bu rivayette adı geçen İbn Sûriyâ'nın, diğerlerinin de bulunduğu ve hem birbirleriyle ve hem de Hz. Peygamber'le tartıştıkları mecliste bu sözleri söylemiş olması ve birinci rivayette adı geçen yahudi âlimlerinin yanında İbn Sûriyâ'nın da bulunuyor olması ihtimal dahilindedir. Yani rivayetin birinde hey'etin bazı fertleri, diğerinde de kalanları zikredilmiştir. Şahıslar farklı olmakla birlikte meclis birdir.
Aslında bugün de değişen bir şey yoktur ve herhangi din üzere olursa olsun, insanlar ancak kendi dinlerinin hak, onun dışındaki bütün dinlerin bâtıl olduğuna inandıkları için kendi dinleri üzerinde kalmakta ısrar eder ve çoğunlukla bâtıl olan dinde kalarak hakka direnirler. O halde âyet, asr-ı saadetteki o tartışma meclisindeki yahudi ve hristiyan âlimlerle onlar gibi kendi dininde taassub sahibi her inkarcı hakkında geneldir. En doğrusunu Allah bilir.[373]

136. Deyin ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, ve torunlarına indirilenlere, Musa'ya, İsa'ya verilenlere ve peygamberlere Rableri katından verilenlere iman ettik...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:
"Ehl-i Kitap, Tervat'ı İbraniceden okuyor ve Müslümanlara Arapça izah ediyorlardı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Siz, ehl-i kitabı ne tasdik edin ne de yalanlayın. Siz: "Biz, Allah'a ve bize indirilene iman edenleriz." deyin."[374]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"İçlerinde Ebu Yâsir b. Ahtab, Râfi' b. Ebi Râfi', Âzur, Halid, Zeyd, İzar b. Ebi İzar ve Eşya'ın bulunduğu bir Yahudi topluluğu Rasulullah'a geldi ve ona:
"Peygamberlerden kimlere iman ettiğini" sordular. Rasulullah da onlara:
"Ben, Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlara indirilenlere, Musa'ya ve İsa'ya verilene ve bütün Peygamberlere rableri tarafından verilenlere iman ettim. Biz, onlardan herhangi birisinin arasında ayırım gözetmeyiz. Biz, Allah'a boyun eğenleriz." dedi. Rasulullah İsa'yı zikredince Yahudi topluluğu onun Peygamberliğini inkâr ettiler ve:
"Biz, İsa'ya da iman etmeyiz ona iman edene de iman etmeyiz." dediler. Bunun üzerine Allah teala: *"Ey Muhammed, de ki: "Ey kitap ehli, sadece Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilenlere iman ettiğimizden ve sizin de çoğunuzun fâsıklar olduğunuzdan dolayı mı bize kızıyorsunuz?"* [375] âyetini indirdi.[376]

3- İbn Abbâs der ki:
"Bir grup yahudi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip hangi peygamberlere inandığını sormuşlardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Efendimiz (âyeti okurken) Hz. İsa'ya gelince: "Biz, İsa'ya da ona inanana da iman etmeyiz." deyip geri döndüler, gittiler."[377]

137. Eğer sizin iman ettiğiniz gibi onlar da iman ederlerse şüphesiz ki hidayete ermiş olurlar. Şayet yüzçevirirlerse, bilin ki onlar ancak bir ayrılık içindedirler. Onlara karşı Allah sana yetecektir. O, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah teala bu âyet-i kerimede vaadettiklerini yerine getirdi. Peygamberini onların şerrinden kurtardı. Peygamber onların bir kısmını öldürdü, bir kısmını sürgün etti, bir kısmını ise zımmi yapıp cizye ile vergiye bağlayarak zillete düşürdü.
Nitekim Rasulullah (s.a.v.) Hendek savaşında, müşriklerle birleşerek Müslümanlara ihanet ettikleri için Kureyza Yahudilerinin savaşçılarını öldürttü, kadın ve çocuklarını esir aldı. Nadr oğullarını ise Şam'a sürgün etti. Hayber Yahudilerini de cizyeye bağlayarak zımmi yaptı. [378]

138. Allah'ın boyasıyla (boyanmışızdır). Allah'dan daha güzel boyası olan kim? Biz O'na kulluk edenleriz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Hıristiyanlar'dan birisinin bir çocuğu doğup yedi günlük olunca onu temizlemek için -Ma'mudî- denilen kendilerine mahsus bir su ile boyatır, vaftiz ederlerdi ve "bu sünnet olma yerine geçen bir temizliktir" derlerdi. İşte bunu yaptıkları zaman: "Bu çocuk şimdi gerçek bir Hıristiyan oldu" derlerdi. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[379]

139- Onlara de ki: "Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz? Halbuki o, bizim de rabbimiz sizin de rabbinizdir. Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz sizedir. Biz, Allah'a karşı samimi olanlarız."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu ayet-i kerime, din hususunda müminlerle mücadele eden Yahudileri kınamaktadır. [380]

140. Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunların, Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz. Onlara de ki: "Siz mi daha iyi biliyorsunuz yoksa Allah mı? Allah'ın indirdiği o yanındaki gerçeği gizleyenden daha zalim kim vardır? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ayet-i kerimede "Yanımda bulunan gerçeği gizleyenden daha zalim kimse olmadığı" ifade edilmektedir. Allah'ın gönderdiği gerçeği gizleyenlerden maksat,
a- Mücahid, Hasan-ı Basri ve Rebi' b. Enes'e göre, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Zira bunların elinde Tevrat ve İncil bulunmaktadır. Bu iki kitap ta Hz. İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunların Yahudi ve Hıristiyan olmadıklarını, Müslüman olduklarını zikretmektedir. Fakat Yahudi ve Hıristiyanlar, Allah katından kendilerine gönderilen kitaplardaki bu gerçeği gizleyerek adı geçen Peygamberlerin Yahudi veya Hıristiyan olduklarını iddia etmişlerdir.
b- Katade ve İbn-i Zeyd'e göre ise, yanlarında Allah tarafından bir gerçek bulunan ve bu gerçeği saklayanlar, Yahudilerdir. Allah katından kendilerine bildirilen gerçek Hz. Muhammed'in hak Peygamber oluşudur. Yahudiler bunu bile bile gizlemişlerdir. Ve Allah teala tarafından "Zalimler" olarak vasıflandırılmışlardır. [381]

142. İnsanlardan bir takım beyinsizler: "Üzerinde durdukları kıblelerinden çeviren nedir?" diyeceklerdir. De ki: "Doğu da Allah'ın batı da. O, kimi dilerse hidayete erdirir."
143. Böylece sizi vasat bir ümmet yapmışızdır ki insanlara karşı şâhidler olasınız, bu peygamber de sizin üzerinize tam bir şâhid olsun. Senin, üzerinde durageldiğin (Ka'be'yi) kıble yapmamız; o peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmemiz içindir. Gerçi bu, (kıblenin tahvili) elbette büyüktür ama Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler hakkında değil. Allah imanınızı boşa giderecek değildir. Hiç şüphesiz Allah insanlara Rauf'tur; Rahim'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet kıblenin döndürülmesi hakkında nazil oldu.
1- Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Zahir b. Ahmed'den, o Hasan b. Muhammed b. Mus'ab'dan, o Yahya b. Hakim'den, o Abdullah b. Reca'dan, o İsrail'den, o Ebû İshak'tan, o da Bera'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.), Medine'ye ayak basıp on altı yahut on yedi ay Beytu'l-Makdis'e taraf namaz kıldığında -ki Rasulullah (s.a.v.) Ka'be'ye dönüp kılmayı severdi- Allah Teala da *"Habibîm yüzünün semaya döndüğünü gerçekten görüyoruz."* âyetini sonuna kadar indirip insanlardan bir takım beyinsizler de: *"Onları üzerinde bulundukları kıbleden çeviren sebep nedir?"* deyince Allah Teala buyurdu ki: *"De ki: Doğu da Allah'ındır, Batı da."*[382]
2- İbn Cerîr'in Ebu Küreyb kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Kıble Şam'dan (o zamanlarda Şam denilince bütün bir Suriye ve Filistin'i içine alan bölge kastedilmekteydi) Ka'be'ye çevrilince ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye gelişinin 17. ayının başı olan Receb ayında olmuştu, Rifâa ibn Kays, Kürdüm ibn Amr, Ka'b ibnu'l-Eşref, Nâfi' ibn Ebî Nâfi'; başka bir rivayette Rafı' ibn Rafı', Ka'b ibnu'l-Eşref'in antlaşmalısı (dostu) Haccâc ibn Amr, Rebî' ibn Rebi' ibnu'l-Hukayk ve Kinâne ibn Ebi'l-Hukayk, Rasûlullah (s.a.v.)'a geldiler ve onu dininde fitneye düşürmek gayesiyle:
"Ey Muhammed, sen İbrahim'in milleti ve dini üzere olduğunu zannederken seni üzerinde bulunduğun kıblenden çeviren nedir? Daha önceden üzerinde bulunduğun kıbleye dönersen sana tâbi olur ve seni tasdik ederiz." dediler de Allah Tealâ *"Senin, üzerinde durageldiğin (Ka'be'yi) kıble yapmamız; o peygambere uyanları, ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayırdetmemiz içindir..."*'e kadar olmak üzere *"İnsanlardan bir takım beyinsizler: "Üzerinde durdukları kıblelerinden çeviren nedir?" diyeceklerdir..."* âyetlerini indirdi."[383]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Kıble Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilince Yahudiler dediler ki:
"Ey Muhammed, daha önce yöneldiğin kıbleye dön sana uyalım ve seni tasdik edelim." Bu sözleriyle Rasulullah'ı dininde bocalatmaya çalışıyorlardı. İşte bunun üzerine *"İnsanlar içinden beyinsiz olanlar diyeceklerdir ki"* âyet-i kerimesi nazil oldu." [384]
4- Abdullah b. Abbas ve İbn-i Cüreyc'e göre Allah teala, Rasulullah'a, önce Kudüs'e doğru namaz kılmasını emretmişti. Rasulullah ve sahabileri Allah tealanın emri gereği Kudüs'e doğru namaz kılıyorlardı. Fakat Rasulullah Hz. İbrahim'in kıblesi olan Kâbe'ye doğru namaz kılmak istiyor, yüzünü göğe doğru çevirip Allah'a niyazda bulunuyordu. Bunun üzerine Allah teala Rasulullah'ın, Kâbe'ye doğru yönelmesini emreden âyetleri indirdi. [385]
5- Yahudi veya münafıkların, Rasulullah'a ve müminlere "Onları, üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir?" demelerinin sebebi, Abdullah b. Abbas tarafından şöyle izah edilmektedir:
"Kıble Kudüs'ten Kâbe'ye çevirilince Rasulullah'a, Yahudilerden bir topluluk geldi ve ona:
"Ey Muhammed, sen, İbrahim'in dini üzere olduğunu iddia ettiğin halde bulunduğun kıbleden seni çeviren nedir? Tekrar eski kıblene dön ki sana tabi olalım ve seni tasdik edelim." dediler. Yahudiler bu sözleriyle Rasulullah'ı dininde bocalatmak istiyorlardı. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi." [386]
6- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre, Allah tealanın Rasulullah'a, Kâbe'ye doğru yönelmesini emretmesi üzerine Rasulullah Kâbe'ye doğru namaz kılmaya başladı. Bunun üzerine bir kısım insanlar:
"Bunları, üzerinde bulundukları kıbleden çeviren nedir? Şüphesiz ki bu adam, doğduğu yeri özledi." dediler. Bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi." [387]
7- Süddi de bu âyetin münafıkların dedi koduları üzerine nazil olduğunu söylemiştir. [388]
8- Katade diyor ki:
"Kıble olayı bir imtihan ve safları netleştirme oldu. Ensar, Rasulullah'ın hicretinden önce iki yıl Kudüs'e doğru namaz kılmıştı. Rasulullah'ın Medine'ye gelişinden sonra da on yedi ay yine Kudüs'e doğru namaz kıldılar. Daha sonra Allah teala kıbleyi Beytullahi'l-Haram olan Kabe tarafına çevirdi. Bunun üzerine bir kısım insanlar:
"Bunları daha önce bulundukları kıbleden çeviren nedir?" "Bu adam mutlaka doğduğu yeri özledi." dediler. Bunun üzerine Allah teala: *"Ey Muhammed, de ki: "Doğu da Allah'ındır batı da. Allah, dilediğini hidayete erdirir."* âyetini indirdi." [389]
9- İnsanlardan sefihler: "Onları üzerinde oldukları kıbleden hangi sebep çevirdi?" dediler. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi. [390]
10- Genel değerlendirme:
a- Taberi der ki:

"Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra Kudüs'e doğru yönelerek namaz kılmış fakat bir zaman sonra Allah teala, namaz kılarken Kabe'ye yönelmesini emretmiştir. Bu emir üzerine Rasulullah (s.a.v.) Kâbe'ye doğru yönelmiş, fakat ehl-i kitap ve münafıkların eleştirilerine maruz kalmıştır.
Bera b. Âzib diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye ilk geldiğinde Ensar'dan anne tarafından olan ecdadına veya dayılarına misafir oldu. Medine'de on altı veya on yedi ay Kudüs'e doğru yönelerek namaz kıldı. Kudüs'e doğru namaz kılıyor fakat gönlünden kıblesinin Kabe olmasını arzu ediyordu.
Rasulullah'ın Medinede'yken, Kâbe'ye doğru kıldığı ilk namaz bir ikindi namazıydı. Kendisiyle beraber başka insanlar da namaz kılmışlardı. Bu namazı kılanlardan bir tanesi, diğer bir mescide gitti. Orada namaz kılmakta olan cemaat rüku halindeydi. Oraya giden kişi:
"Allah şahidim olsun ki ben, Rasulullah ile birlikte Mekke'ye (Kâbe'ye) yönelerek namaz kıldım." dedi. Bunun üzerine cemaat, durumlarını değiştirmeden aynı vaziyette Kâbe'ye doğru döndü.
Rasulullah'ın, Kudüs'e doğru namaz kılması Yahudiler ve diğer ehl-i kitabın hoşuna gidiyordu. Rasulullah, Kâbe'ye doğru yönelince bunu hoş karşılamadılar.
Ayrıca, Kıble Kâbe'ye doğru çevirilmeden önce Kudüs'e doğru namaz kılan fakat o günden evvel ölmüş olan sahabiler vardı. Bunlar hakkında ne diyeceğimizi bilemez olduk. Bunun üzerine Allah teala: *"... Allah sizin imanınızı (namazınızı) zayi edecek değildir..."* [391] âyetini indirdi. [392] Yani bu âyet gelmeden önce Kudüs'e doğru namaz kılan ve bu âyet gelmeden evvel vefat eden Müslümanların namazları da sahihtir. Allah onların namazlarını kabul etmiştir. Kıblenin sonradan değişmesi onların namazlarını iptal etmez."[393]
b- Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerimede zikredilen "Beyinsiz insanlar"dan maksat,
a- Mücahid, Bera b. Azib ve Abdullah b. Abbas'a göre Yahudiler,
b- Süddi'ye göre ise münafıklardır.[394]
c- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ismi, yahudilere, müşriklere, münafıklara ayrı ayrı ve hepsine birden vermek mümkündür. Müfessirlerden bir grub, bu görüşleri ayrı ayrı söylemişlerdir:
1) İbn Abbas (r.a.) ve Mücâhid'e göre, bunlar yahudilerdir. Çünkü onlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendi kıblelerine yöneldiğine seviniyorlar ve O'nun kendileriyle aynı kıbleye yönelmesinin, belki de bütün hususlarda kendilerine muvafakat etmeye yönelteceğini zannediyorlardı. Ne zaman ki kıble değiştirildi, onlar bunu yadırgadılar ve kederlenerek: "Muhammed (putperest) atalarının yoluna döndü, o onların dinine meyletti. Şayet o, bizim kıblemize yönelmeye devam etseydi, onun beklenen ve Tevrat'ta müjdelenen Peygamber olduğunu anlardık" dediler. Bunun üzerine, Allah Teâlâ'nın bu tefsir ettiğimiz ayette söyleyeceklerini bildirdiği sözü söylediler.
2) İbn Abbas (r.a.) Berâ b. Azib (r.a.) ve Hasan el-Basrî ile Esamm'ın söylediğine göre, bunlar müşrik Araplardır. Bu böyledir, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'de iken Beytu'l-Makdis'e yönelmiştir. Müşrikler bu sebeple bundan sıkıntı duyuyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye gelip Kabe'ye yönelmeye başladığı zaman onlar, "Bize muvafakat etmeye mecbur kaldı. Eğer bu hal (kıble) üzere sebat ederse, onun için daha iyi olur" dediler.
3) Süddî'ye göre bu ayette kastedilenler münafıklardır. Münafıklar bu sözü yönlerden birinin, Kıble'nin Kudüs'e çevrilmesini gerektirecek makul bir sebeble diğer yönlerden ayrılamayacağını ileri sürürek, alay etme gayesiyle söylemişlerdir. Buna göre kıblenin değiştirilmesi, sırf abesle iştigal ve şahsî görüş ve arzu ile hareket etmektir.
Biz "Süfeha" kelimesini münafıklara hamlettik. Çünkü bu isim münafıklara has bir kelimedir. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:
"İyi bilin ki onlar (münafıklar)dır, sefihlerin tâ kendileri. Fakat bunu bilmezler..."[395]
4) "Süfeha" kelimesine, bu sayılanların hepsi dahildir. Çünkü ayetteki bu lâfız, başında umûm ifâde eden eliflâm bulunan âmm bir lâfızdır. Biz, bu kelimenin bütün kâfirler için kullanılabileceğini aklî delil ile açıklamıştık. Ayet de buna delâlet eder. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kendini bilmez (sefih)den başka kim İbrahim milletinden (dininden) yüz çevirir?"* [396] sözüdür. Buna göre, bu kelimenin bütün bu kimselere şâmil olması gerekir.
Kâdî ise şöyle demiştir:
"Ayetten maksad, bu sözün onların hepsinden çıktığını açıklamaktır. Durum böyle olunca, (süfehâ) lâfzının umûmî olduğunu söylemek uzak bir ihtimal sayılmaz."
Fahreddin er-Razi der ki: "Bu kadar bir şey, lâfzın ne umumî olmasına manidir, ne de hususî olmasını gerektirir. Daha doğrusu akla en yakın olan, bu gruplardan hepsinin bu sözü söylemiş olduğudur. Çünkü İslam düşmanları, dini yaralamak ve tenkid etmek karakterindedirler. Onlar fırsat buldukça, söyleyeceklerini mutlaka söylerler."[397]
5- Fahreddin er-Razi der ki: "

Müfessirlerın üzerinde ittifak ettikleri meşhur görüşe göre Kıble, Beytü'l-Makdis'den Ka'be yönüne çevrilince, kafirler müslümanları kınayarak şöyle dediler:
"Onları üzerinde oldukları kıblelerinden dönderen sebep nedir?" Buna göre ayetteki, "kıbletehu: kıblelerinden" ifâdesindeki, "hu" zamiri Peygamber (s.a.v.) ve mü'minlerin yerini tutmaktadır.
Müslümanların daha önce yöneldikleri kıble Beytü'l-Makdis idi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Medine'ye gittikten sonra kıbleyi ne zaman değiştirdiği hususundaki rivayetler çok çeşitlidir.
Enes b. Malık (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, hicretten dokuz veya on ay sonra; Muaz (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, onüç ay ay sonra; Katâde'den rivayet edildiğine göre onaltı ay sonra ve İbn Abbas (r.a.) ile Bera b. Âzib (r.a.)'den rivayet edildiğine göre onyedi ay sonradır. Bu son görüş bizce, diğerlerinden daha sağlam ve mazbuttur. Bazı kimselerden ise kıblenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye hicretinden on-sekiz ay sonra tahvil edildiği, rivayet edilmiştir. Vâkıdî, kıblenin onyedinci ayın başlagıcında, Receb ayının ortasında Pazartesi günü tahvil edildiğini söylemiştir. Diğer bazıları ise, hicretten iki sene sonra kıblenin değiştirildiğini söylemişlerdir.
Ebu Müslim'e göre, Hak Teâlâ'nın kıbleyi, Beytü'l-Makdis'den Kâ'be'ye çevirdiğine dâir haber sahih olunca, kıblenin değiştirildiğine hükmetmek gerekir. Şayet bu olmasaydı, ayetteki, "üzerinde oldukları" ifâdesi ile, "yani sefihlerin üzerinde oldukları" manası murad edilmiş olabilirdi. Çünkü onlar ancak yahudilerin ve hristiyanların kıblesini biliyorlardı. Yahudilerin kıblesi batıya, hristiyanlarınki ise doğuya doğru idi.
Herhangi bir yöne yönelmedikçe, kendi namazlarını kılmak adetleri değil idi. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kâ'be'ye doğru yüzünü çevirdiğini görünce, bu yadırgamakta oldukları birşey olduğu için şöyle dediler:
"Bir kimse bizce kıble olarak bilinen şu iki yönden başka bir yöne nasıl yönelebilir?" Bunun üzerine, Allah Teâlâ onlara cevaben *"De ki: doğu da Allah'ındır, batı da.."* [398] buyurdu.
Fahreddin er-Razi der ki: "Ebu Müslim, gerçekten doğru söylemiştir. Çünkü bu zahir rivayetler olmasaydı, bu ifâde başka manalara da gelebilirdi." [399]

143. Böylece biz sizin, insanlara karşı şahit olmanız, Peygamberin de size karşı şahit olması için sizi, orta yolu tutan bir ümmet kıldık. Önceden üzerinde bulunmuş olduğun kıbleyi, sadece peygambere uyan kimseyi gerisingeri dönenden ayırdetmik için çevirdik. Bu, Allah'ın hidayet ettiklerinin dışındakilere ağır gelir. Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas, Kelbî'nin rivayetinde dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan bazı kimseler ilk kıble üzere oldukları halde (Medine'de kıble'nin Beytu'l-Makdis olduğu zamanlarda) vefat etmişlerdi. Esad İbn Zürare, Neccar Oğulları'ndan biri olan Ebû Umame, Seleme Oğulları'ndan biri olan Bera İbn Ma'rur ve diğer bir grup insanlar bu kimselerdendir. Hz. Peygamber (s.a.v.) namazlarda (Beytu'l-Makdis'ten) Ka'be'ye yönelince bunların kabileleri gelip:
"Ey Allah'ın Rasulü, kardeşlerimiz ilk kıbleye doğru namaz kılıyorken vefat ettiler. Halbuki Allah Teala seni İbrahim'in kıblesine çevirdi. Peki şimdi bizim kardeşlerimizin hali ne olacak?" demeleri üzerine Allah Teala: *"Allah imanınızı zayi edecek değildir."* şeklindeki bu âyeti indirdi."[400]
2- Müslümanlardan biri:
"Biz, kıble Ka'be'ye döndürülmeden önce ölenlerin ve Beyti Makdis tarafına kıldığımız namazların durumunu öğrenmek istiyoruz." dedi. Allahü Teâlâ, *"Allah imanınızı zayi edecek değildir"* âyetini indirdi. [401]
3- Berâe'den rivayet edildiğine göre: "Kıble, Kabe yönüne döndürülmeden önce, bir çok insan öldü ve öldürüldü. Onlar hakkında ne diyeceğimizi bilemedik. Allahü Teâlâ, *"Allah, imanınızı zayi edecek değildir"* âyetini indirdi."[402]
4- Katade diyor ki:
"Bir kısım insanlar, "Bizim, önceki kıbleye yönelerek yaptığımız ibadetler ne olacak?" dediler. Allah teala da: *"Allah sizin imanınızı (ibadetlerinizi) zayi edecek değildir."* âyetini indirdi." [403]
5- Süddi diyor ki:
"Rasulullah daha önce Kudüs'e doğru yönelerek namaz kılıyordu. Kâbe'ye yönelmeyi emreden âyet Kıulüs'ün kıble olmasını neshetti. Rasulullah Mescid-i Haram'a yönelince insanlar ihtilaf ettiler. Ve bu hususta gruplara ayrıldılar. Münafıklar şöyle demeye başladılar:
"Bunlara ne oluyor? Bir zaman bir kıbleye doğru yöneliyorlardı şimdi orayı bırakıp başka yere yönelmeye başladılar?" Müslümanlar da şöyle dediler:
"Hayattayken Kudüs'e doğru namaz kıldıkları süre içinde ölen kardeşlerimizin halini bir bilsek. Allah, bizim ve

onların namazlarını kabul etti mi, etmedi mi?" Yahudiler ise şöyle dediler:
"Muhammed, babasının vatanını ve doğduğu yeri özledi. Şayet bizim kıblemize yönelmeye devam etseydi onun, bizim, gelmesini beklediğimiz adamımız olacağını ümit ederdik." Mekkeli müşrikler ise şöyle dediler:
"Muhammed, dini hususunda şaşırdı. Ey insanlar, o şimdi size yöneldi ve sizin bulunduğunuz yeri kıble edindi. O sizin daha doğru yolda olduğunuzu anladı. Yakında sizin dininize girmesi beklenir." İşte Allah teala bunun üzerine, münafıklar hakkında bu âyeti indirdi. Ve diğer insanlar hakkında da diğer âyetleri indirdi." [404]
6- Taberi der ki:
"Münafıklar, Yahudiler ve kâfirler, Allah tealanın herhangi bir şeyi henüz meydana gelmeden önce bilebileceğini inkâr edyorlardi. Onlar: "Bunun böyle olacağını kim nasıl bilecektir? Böyle bir şey olmaz." demişlerdir. Allah teala kıbleyi Kudüs'ten Kâbe'ye çevirince ve bir kısım insanlar da dinden dönünce Allah teala onlara dedi ki:
"Biz kıbleyi böyle çevirdik ki, bizim, kimin Peygambere tabi olacağını kimin de dinden döneceğini bildiğimizi size bildirmiş olalım." [405]

144. Biz azîmüşşan çoğu kere yüzünü göğe doğru evirip çevirdiğini muhakkak görüyoruz. Şimdi seni herhalde hoşnut olacağın bir kıbleye döndürüyoruz. (Namazda) yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de nerede bulunursanız (namazda) yüzlerinizi o yana döndürün. Şüphe yok ki kendilerine kitab verilenler bunun, Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapacaklarından gafil değildir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu ayetin nerede ve ne zaman indiği, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'de ne kadar süreyle Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığı, kıblenin Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye tahviline insanların tepkilerinin nasıl olduğu konusunda farklı rivayetler vardır.
1- Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Cibril'e:
"Allah'ın beni Ka'be'ye döndürmesini çok isterdim. Çünkü orası babam (dedem) İbrahim'in kıblesiydi." Demişti. Cibrîl:
"Ben, senin gibi bir kulum. Sen, Allah katında en şereflisin, Allah katında yerin herkesten yüksek. Bunu Rabbından sen istesen ya." Dedi, sonra da göğe urûc edip gitti. Hz. Peygamber:
"Belki Cibril gelir ve çok istediği kıblenin Ka'be'ye çevrilişi haberini getirir" umuduyla gözünü hep gökyüzünde dolaştırırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ b   u âyeti indirdi."[406]
2- İbn Abbas'dan Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Ey Cebrail Allah'ın beni Yahudilerin kıblesinden başka bir kıbleye döndürmesini arzuluyorum. Çünkü oraya yönelmekten artık hoşlanmıyorum." Bunun üzerine Cebraîl O'na,
"Ben de senin gibi bir kulum; bunu Rabbinden iste!" dedi. Artık bundan sonra Hz. Peygamber Cebrail'in, istediği şeyi getireceğini umarak, devamlı göklere doğru bakıyordu. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak bu ayeti indirdi."[407]
3- İbnu İshak, İsmail İbni Halid İbni Ebî İshak kanalıyla Berâ'dan rivayet etti:
"Rasûlullah Beyti Makdis tarafına namaz kılar ve çok defa gözlerini semaya kaldırır Allah'ın emrini beklerdi. Allahü Teâlâ Bakara: 2/144 ayetini indirdi. "[408]
4- Suddî, insanların bu kıble tahviline nasıl tepki verdiklerini şöyle özetliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılarken bu Ka'be ile nesholundu. O, namazda Mescid-i Haram'a dönünce insanlar ihtilâfa düştüler. Münafıklar:
"Bu adamlara ne oluyor. Bir zaman bir kıbleye doğru namaz kılıyorlar, sonra onu terkediyor ve bir başkasına yöneliyorlar." dediler. Müslümanlar:
"Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılarken (kıble Ka'be'ye çevrilmeden önce) vefat eden kardeşlerimizin hali nasıl olacak? Allah bizden ve onlardan o namazları kabul edecek mi?" dediler. Yahudiler:
"Muhammed vatanını özledi. Eğer bizim kıblemizde kalsaydı, bizim beklemekte olduğumuz peygamber olmasını umardık." dediler. Mekke'deki müşrikler de:
"Muhammed dini konusunda şaşkınlık içinde ki kıblesinde size doğru döndü ve sizin ondan daha doğru yolda olduğunuzu bildi. Hiç merak etmeyin sizin dininize dönmesi de yakındır." Dediler de Allah Tealâ münafıklar hakkında *"Gerçi bu, (kıblenin tahvili) elbette büyüktür..."*e kadar olmak üzere *"İnsanlardan bir takım beyinsizler: "Üzerinde durdukları kıblelerinden çeviren nedir?" diyeceklerdir..."* âyetlerini, diğerleri hakkında da bunları takip eden âyetleri indirdi.
Kıblenin, Hz. Peygamber (s.a.v.), Seleme oğulları mescidinde namaz kılarken -bu sebeple bu mescide mescidu'l-kıbleteyn denilmiştir-, öğle namazında, ikindi namazında, öğle namazından önce, öğle namazını kılıp bitirmişken, namaz dışında -ki bu sonuncu görüş daha çok tercih edilmektedir- nazil olduğu rivayet edilmektedir. Ayetin nüzul

zamanı olarak hicretin ikinci senesinde ittifak olmakla birlikte Receb veya Şaban ayında olduğu ihtilâfı vardır. Muvatta'da Bedr gazvesinden iki ay kadar önce kaydı vardır. Ebu Hatim el-Büstî de oldukça kesin bilgiler vermektedir ki buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), 17 ay 3 gün Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmış, âyetin inişi Şaban ayının yarısında bir salı günü olmuştur.[409]

5- Katâde'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye gelişinden itibaren 16 veya 17 ay Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmasının yahudilerce yanlış tefsir edildiği, yahudilerin "Muhammed namazında ne tarafa döneceğini bilemedi de bizim kıblemize döndü, -bazı rivayetlerde: Yakında bizim dinimize de döner.-" dedikleri ve bundan rahatsız olan Peygamber Efendimizin de devamlı başını göğe çevirip kıble konusunda kendisine yahudilerin bu tür ta'rizlerinden onu kurtaracak bir çıkış yolu bahşetmesi için Rabbına yakardığı ve işte *"Biz azîmüşşan çoğu kere yüzünü göğe çevirdiğini muhakkak görüyoruz..."* âyetinin bunun üzerine nazil olduğu zikredilmektedir[410] ki doğrusu yahudilerden beklenen bir davranıştır.

6- Katâde'den gelen başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye gelmeden önce iki sene kadar ensar'ın da Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldıkları kaydı vardır.[411]

7- Mücâhid'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rahatsız olduğu belirtilen yahudilerin konuşmaları ve ta'rizleri farklı olarak veriliyor. Buna göre yahudîler: "Muhammed bizim kıblemize döndüğü halde bize muhalefet ediyor. (Bize muhalefet ediyor ama bizim kıblemize dönüyor)" Demişlerdi.[412]

8- Fahreddin er-Razi der ki:

"Alimler Hz. Peygamber'in Beyt-i Makdis'e doğru kıldığı namaz hususunda ihtilâf etmişlerdir.

Bir grup şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de Kabe'ye doğru namaz kılardı. Medine'ye gelince on yedi ay Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılması emrolundu." Başka bir grup,

"Daha doğrusu O, Mekke'de Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılıyordu, fakat Kabe'yi kendisiyle Beyt-i Makdis arasına alıyordu" demiştir. Bir üçüncü grup ise,

"Aksine O, Mekke'de sadece Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılıyordu.. Medine'de ise başlangıçta on yedi ay Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldı.. Sonra Cenâb-ı Allah, birçok faydası olduğu için, Kabe'ye yönelerek namaz kılmasını emretti" demiştir."[413]

9- Fahreddin er-Razi der ki:

"Alimler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Beyt-i Makdis'e yönelmesinin, başkası caiz olmayan bir farz mı, yoksa, Hz. Peygamber'in onunla beraber başka bir kıbleye yönelmekte muhayyer bırakıldığı bir kıble mi olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir.

er-Rebî İbn Enes: "Peygamber (s.a.v.), bu hususta muhayyer idi" der.

İbn Abbas (r.a.) ise: "Ona yönelmek kendisinde muhayyerlik bulunmayan kesin bir farz idi" der.

Bu iki ihtimalden hangisi olursa olsun, birinci kıble mensûhtur. Birinci görüşü benimseyenler, Kur'an ve hadisten delil getirmişlerdir. Kur'an'dan getirdikleri delil, *"Doğu da Allah'ındır, batıda.. Ne tarafa yönelirseniz, Allah'ın vechi oradadır"* ***[414]*** ayetidir. Bu ayet, Hz. Peygamber'in dilediği yöne teveccüh etmekte muhayyer olmasını gerektirir. Bu görüşte olanların hadisten getirdikleri delil ise, Ebu Bekr er-Razî'nin "Ahkâmu'l-Kur'an" isimli kitabında rivayet ettiği şu haberdir:

"Medine'den bir grup insan, hicretten önce bîat etmek üzere Mekke'ye. Hz. Peygamber'in yanına gitmek üzere yola çıktılar. Bunların içinde Berâ İbn Ma'rûr da vardı. Yolda, namazını kılarken bu zât Kabe'ye doğru yöneldi. Diğerleri ise, bundan kaçınarak,

"Hz. Peygamber Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılıyor" dediler. Mekke'ye geldiklerinde, bunu Hz. Peygamber'e sordular. Hz. Peygamber de:

"Ben (daha önce) bir kıble, yani Beyt-i Makdis üzerinde idim.. Eğer sen ona yönelerek namaz kilmiş olsaydın, o sana yeterdi" buyurmuş, fakat ona namazını yeniden kılmasını emretmemiştir.

Bu hadis o müslümanların kıble hususunda muhayyer olduklarını gösterir. İkinci görüşü benimseyenler, Cenâb-ı Allah'ın Bakara: 2/144. ayetini delil getirmişlerdir. Bu ayet, Hz. Peygamber'in ilk kıbleden hoşnud olmadığına delildir. Eğer Beyt-i Makdis ile Kabe arasında muhayyer olsaydı, Beyt-i Makdis'e yönelerek namaz kılardı. Ondan hoşnud olmadığı halde ona yönelerek namaz kıldığına göre, O'nun Beyt-i Makdis ile Kabe arasında muhayyer olmadığını anlıyoruz."[415]

10- Yahudiler şöyle diyorlardı:

"O, bize muhalefet ediyor, sonra da kalkıp kıblemize dönüyor. Biz olmasaydık, nereye döneceğini bilemeyecekti." İşte bundan ötürü, Hz. Peygamber onların kıblelerine yönelmeyi istemedi.[416]

11- İmam Mâlik'in Abdullah ibn Ömer'den rivayetle tahric ettiği bir haberde o şöyle demiştir:
"İnsanlar Küba mescidinde sabah namazında iken birisi gelip: "Rasûlullâh'a bu gece Kur'ân nazil oldu ve o, namazda Ka'be'ye yönelmekle emrolundu." dedi, onlar da Ka'be'ye döndüler. Bu haber gelmezden önce yüzleri Şam'a doğru idi, Ka'be'ye çevirdiler."[417]
12- Müslim'de Enes'den gelen ikinci bir rivayette haberi getirenin Seleme oğullarından birisi olduğu, sabah namazının birinci rek'atını kılmış ve rükûda oldukları ve ikinci rek'atte kıblenin Ka'be'ye çevrildiği, saflarını ve namazı bozmadan namaz içinde oldukları gibi Ka'be tarafına döndükleri fazlalığı vardır.[418]
13- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Cebraîl (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Allahu Teâlâ'nın kıbleyi Beyt-i Makdis'den başka bir cihete tahvil edeceğini bildirmek üzere gelmiş, fakat O'na, kıbleyi tahvil edeceği yeri bildirmemişti. Hz. Peygamber'e ise, hiçbir kıble Kabe'den daha sevgili değildi, bu nedenle, vahyin gelişini bekleyerek yüzünü göklere doğru çevirmeye başladı. Çünkü O biliyordu ki Allah onu namazsız bırakmayacaktı. Derken Cebraîl gelerek O'na Kabe'ye doğru namaz kılmasını emretti."[419]
14- Mâlik'in Saîd ibnu'l-Museyyeb'den rivayetle tahric ettiği bir haberde o şöyle demiştir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonra 16 ay Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldı, sonra kıble Bedr gazvesinden iki ay önce (Ka'be'ye) çevrildi.[420]
15- Saîd ibnu'l-Museyyeb'den mürsel olarak rivayet edilen bu haber iki kanaldan Berâ ibn Azib'den de rivayet edilmiştir.
16- Ebu Bekr ibnu Ebî Şeybe kanalıyla gelen haberde Berâ ibn Azib şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte 16 ay Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldım. Nihayet Bakara'daki *"Nerede bulunursanız (namazda) yüzünüzü onun (Mescid-i Haram'ın) tarafına çevirin..."* âyeti nazil oldu. Ayet nazil olduğunda Hz. Peygamber namazı bitirmişti. İçimizden birisi gitti ve henüz namazda olan ensardan bir gruba rastladı da onlara bu âyetin nazil olduğunu nakletti. Onlar da yüzlerini Beytullah'a çevirdiler.[421]
17- Berâ'dan Muhammed ibnu'l-Musennâ kanalıyla gelen ikinci haberde ise râvinin 16 ay veya 17 ay şeklinde bir tereddüdü vardır.[422] Aynı tereddüt Buhârî'deki rivayette vardır ve şöyledir:
Abdullah ibn Raca kanalıyla... Berâ ibn Azib'den rivayet olunuyor ki o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) 16 veya 17 ay Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldı fakat o, Ka'be'ye yöneltilmesini istiyordu. Allah Tealâ: *"Biz azîmüşşan çoğu kere yüzünü göğe çevirdiğini muhakkak görüyoruz."* Âyetini indirdi de Ka'be tarafına döndü. İnsanlardan bir takım beyinsizler -ki yahudilerdir- "müslümanları, üzerinde durdukları (Beytu'l-Makdis'e doğru olan) kıblesinden çeviren nedir?" dediler de *"De ki Doğu da Allah'ındır, batı da. O, kimi dilerse onu dosdoğru yola iletir."* nazil oldu. Hz. Peygamber ile (yeni kıbleye doğru) namaz kılmış olan birisi namazın bitiminde çıktı ve ensardan bir grup ikindi namazını Beytu'l-Makdis'e doğru kılarlarken onlara uğradı. Berâ anlatmaya şöyle devam eder: Allah'ı şahid tutarak Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte Ka'be'ye doğru namaz kıldığını söyledi de onlar da Ka'be tarafına yönelinceye kadar döndüler."[423]
18- Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mansûrî, Ali b. Ömer el-Hafız'dan, o Abdu'l-Vehhab b. İsa'dan, o Ebû Hişam er-Rufaî'den, o Ebû Bekr b. Ayyaş'tan, o Ebû İshak'tan, o da Bera'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Biz, Rasulullah (s.a.v.) ile beraber Medine'ye gelişinden sonra on altı ay Beytu'l-Makdis cihetine namaz kıldık. Sonra şanı yüce olan Allah Peygamberinin arzusunu bildi de: *"Biz senin yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Şimdi seni herhalde hoşnut kalacağın bir kıbleye döndürüyoruz"* âyetini indirdi."[424]
Bu hadisi Müslim Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den, o da Ebu'l-Ahvas'tan, Buhari de Ebû Nuaym'dan, o Züheyr'den, her ikisi de Ebû İshak'tan rivayet etmişlerdir.[425]
19- İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman, yüce Allah, ona namaz kılarken Beyt-i Makdis'e yönelmesini emretmişti. Yahudiler buna çok sevinmişlerdi. Böylece, Hz. Peygamber, on altı ya da onyedi ay kadar namaz kılarken Beyt-i Makdis'e yönelmişti. Ancak o, Hz. İbrahim'in kıblesine yönelmeyi arzu ediyordu. Bu yüzden, gözlerini semaya dikip Allah'a dua ediyordu. Bunun üzerine Yüce Allah *"Şüphesiz senin yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz."* âyetini inzal buyurdu. Yahudiler bu konuda şüpheye düşerek: "Yönelmekte oldukları kıble'den onlan çeviren nedir?" dediler. O zaman yüce Allah Bakara: 142-144 âyetlerini indirdi."[426]
20- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin Müsned'inde Muâz ibn Cebel'den gelen rivayette de Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılma süresi 17 ay olarak verilmiştir.[427]

21- Rivayetlerin çoğu Hz. Peygamber'in, Medine'ye geldikten sonra Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılma süresini 16-17 ay olarak vermekle birlikte Taberî'nin kaydettiğine göre bu süreyi 9 veya 10 ay (Enes ibn Mâlik rivayeti), 13 ay (Muâz ibn Cebel rivayeti) olarak verenler de vardır.[428]
22- Hz. Peygamber ve müslümanların namaz Mekke-i Mükerreme'de farz kılındığında Ka'be'ye doğru namaz kıldıklarında ise bir ihtilâf yoktur. Çünkü Ka'be, dedesi İbrahim'in kıblesiydi. Medine-i Münevvere'ye gelişi üzerine kıblenin Beytu'l-Makdis'e çevrilişinin Allah'ın emri ile mi, yoksa Hz. Peygamber'in içtihadı ile mi olduğunda ihtilâf vardır ki doğrusu ibadet konularında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendi arzusuyla hareket etmesi beklenmediğinden bunda da ilâhî bir işaret olması muhakkaktır. Belki bunun hikmetini, yahudi ve hristiyanları İslâm'a ısındırmak, veya İslâm toplumu ve devletinin kuruluş merhalesinde onların tepkilerini en azından yumuşatmak olarak tahmin edebiliriz. Ama şurası kesindir ki Allah Tealâ'dan bir işaret olmaksızın Hz. Peygamber namazda yönünü Ka'be'den Beytu'l-Makdis'e çevirmiş olamaz.[429]
18- Hz. Peygamber ve müslümanlar Mekke'de namaz farz kılındığında namazlarında Kâbe'ye yöneliyorlardı. Ancak Medine'ye hicret ettikleri zaman Yüce Allah Peygamberine namazlarını Beyt-i Makdis'e yönelerek kılmalarını emretmişti. İmam Beğavî'nin dediğine göre, bu yahudilerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini daha kolay tasdik etmelerini sağlamak içindi; çünkü, yahudiler, onun sıfatını Tevrat'ta bulmakla kalmıyor, aynı zamanda onu kendi kıblelerine namaz kılarken görüyorlardı. Böylece Hz. Peygamber, Hicretten sonra, Beyt-i Makdis'e doğru onaltı ya da onyedi ay kadar namaz kıldırmıştı. Ne var ki, o, Kâbe'ye yönelmeyi arzuluyordu; çünkü o, ceddi İbrahim'in kıblesi idi ve yahudiler de "Muhammed kıblemize tabî olduğu halde, dinimizde bize muhalefet ediyor!" diyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibril (a.s)'e:
"Allah'ın beni Kabe'ye yöneltmesini arzu ediyorum; çünkü o, ceddim İbrahim'in kıblesidir." dedi. Cibril O'na:
"Şüphesiz ben de senin gibi bir kulum. Ama senin Allah katında daha çok değerin var. Rabbin'den sen iste, çünkü onun yanında senin yerin başka!" dedikten sonra semaya yükseldi. Hz. Peygamber de Cibril (a.s.)'in kıbleye dair arzu ettiği âyeti kendisine indireceği ümidiyle gözlerini devamlı bir şekilde semaya dikmeye başladı. Bunun üzerine Allah, Bakara: 2/143 âyet-i kerimesini inzal buyurdu. Ayetin manası şöyledir: "Senin yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Elbette ki, seni Beyt-i Makdis'ten arzu ettiğin, istek duyduğun ve sevdiğin bir kıbleye döndüreceğiz. Daha sonra Yüce Allah Bakara: 2/144 âyetini inzal buyurarak, ona namazında Kabe'ye yönelmesini emretti.
İmâm el-Bağâvi, "Meâlimu't-Tenzîl" adlı tefsirinde Bakara: 2/144 âyeti ile ilgili olarak şunları söyler:
"Bu âyet, her ne kadar tilâvet bakımından sonra gelirse de, mana bakımından öncedir; çünkü kıblenin tahvili (değiştirilmesi) ile ilgili kıssanın başını oluşturmaktadır. Kıblenin değiştirilmesi nesholunan şer'i hükümlerin ilkidir."[430]
19- Taberi der ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret etmeden önce, namaz kılarken, Kâbe'yi önüne alarak, muhtemelen Rükn-i Şâmî ile Rükn-i Yemanî arasında duruyor böylece hem Kâbe'ye hem de Kudüs'te bulunan Hacer-i Muallak'a doğru yönelmiş oluyordu. Medine'ye hicret edince, bu şekilde iki kıbleyi birden önüne alma imkanı kalmadı. Bu sefer sadece Kudüs'e doğru yöneldi. Fakat içinde, Kâbe'ye yönelmenin hasreti vardı. Bu durum on küsur ay devam ettikten sonra bu âyet nazil oldu ve namazdayken Kâbe'ye dönülmesi emredildi." [431]
20- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Allah teala *"Nereye yönelirseniz Allah'ın yüzü (rızası) oradadır."* âyetini indirdi. Bu sebeple Rasulullah:
"Bunlar, Allah'ın evlerinden biri olan Kudüs'e doğru yönelen bir kavimdir. Biz de oraya yönelsek nasıl olur?" demiş ve on altı veya on yedi ay oraya doğru yönelerek namaz kılmıştı. Yahudiler ise:
"Vallahi Muhammed ve arkadaşları kıblelerinin neresi olduğunu bilemediler. Onlara kıblelerini biz gösterdik." demeye başlamışlardı. İşte bunun üzerine Rasulullah Kudüs'e doğru yönelmeyi hoş görmüyor, yüzünü göğe doğru çevirip kıblenin Kabe tarafına çevirilmesini istiyordu. İşte bunun üzerine Allah teala da bu âyeti indirdi."[432]

145. Yemin olsun ki, sen kendilerine kitab verilenlere her ayeti (mucizeyi) getirsen bile, senin kıblene uymazlar. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. (Hatta) onlar birbirinin kıblesine bile uymazlar. Celâlim hakkı için, sana gelen bunca ilimden sonra, onların hevâ ve heveslerine uyacak olursan, elbette o zaman zâlimlerden olursun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Alimler, Allah'ın *"kendilerine kitab verilenler"* ifâdesi hususunda ihtilâf etmişlerdir.
1- Esamm şöyle demiştir:
"Bundan maksad, Allah Teâlâ'nın, *"Kendilerine kitab verilenler, bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu*
[433]

bilirler" ayetiyle haber verdiği Ehl-i Kitab alimleridir."
2- Diğer alimler şöyle demiştir:
"Bu ayette kastedilen, yahudî ve hristiyanlardan meydana gelen bütün Ehl-i Kitap'tır." Bu alimler, bu görüşlerine *"kendilerine kitab verilenler"* ifâdesinin umûm ifâde eden bir sîga olduğunu, bu sebeple hepsini içine aldığını, söyleyerek delil getirmişlerdir." [434]
3- Rivayet edildiğine göre Medine yahudileri ile Necrân hristiyanları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e,
"Senden önceki Peygamberlerin getirdiği gibi, sen de bize bir mucize getir!" demişler; bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu ayeti indirmiştir. [435]
4- Süddi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevirilmesi üzerine Yahudiler:
"Muhammed babasının memleketini ve doğduğu yeri özledi. Şayet bizim kıblemize yönelmeye devam edecek olsaydı biz onun, gelmesini beklediğimiz adamımız olduğunu ümit ederdik." demişlerdi. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi." [436]
5- Genel değerlendirme:
a- Fahreddin er-Razi der ki:
"Doğruya en yakın olan, bu ayetin yeni başlayan bir hâdise hakkında nazil olmadığı, tam aksine bunun kıblenin değiştirilmesiyle ilgili olan hükümlerin geriye kalanlarından olmasıdır." [437]

146. "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu kendi oğullarını tanır gibi tanırlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Abdullah b. Selam ve arkadaşları gibi Ehl-i Kitab'ın inananları hakkında nazil oldu. Bu zatlar Rasulullah (s.a.v.)'ı kitaplarında zikrolunan sıfatı, meziyeti ve peygamberliği ile tanırlardı. Tıpkı birgün onlardan biri çocuklarla beraber gördüğünde, kendi çocuğunu tanıdığı gibi.
Abdullah b. Selam demiştir ki:
"Elbette ben bir gün Rasulullah'ı kendi oğlumdan daha kuvvetli ve daha iyi tanımıştım." Bu söz üzerine Ömer b. Hattab ona:
"Bu nasıl olur, ey İbn Selam" dedi. O da:
"Vallahi ben Muhammed'in gerçekten, yakîn bir bilgi olarak Allah'ın elçisi olduğuna muhakkak şahidlik ederim. Halbuki kendi oğlum hakkında bu şahidlikte bulunamam. Zira ben kadınların ne getireceklerini bilemem" dedi. Ömer de:
"Allah seni başarılı kılsın ey İbn Selam" dedi." [438]
2- Hz. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre O, Abdullah İbn Selâm (r.a.)'den Hz. Peygamber (s.a.v.)'i sordu. Abdullah İbni Selâm cevaben şöyle dedi:
"Ben onu, oğlumdan daha iyi tanırım." Hz. Ömer:
"Niçin?" deyince, O,
"Çünkü ben Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamber olduğundan şüphe etmem. Fakat çocuğumdan şüphe edebilirim; çünkü annesi hainlik etmiş olabilir." Bunun üzerine Hz. Ömer onun başını öptü. [439]
3- Katade, Rebi' b. Enes, Abdullah b. Abbas, Süddi, İbn-i Zeyd ve İbn-i Cüreyc'e göre ehl-i kitabın, oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıkları şeyden maksat, Beytullahi'l-Haram'ın, Hz. İbrahim'in ve Rasulullah'tan önce gelen diğer Peygamberlerin kıble olduğunu bilmeleridir. Yahudi ve Hıristiyanlar, Mescid-i Haram'ın kıble olduğunu, kendilerine inen kitaplardan bilmelerine rağmen onu gizlemişler, Yahudiler Kudüs'e doğru Hıristiyanlar da doğuya doğru yönelmişlerdir. Allah teala bu hususta Hz. Muhammed (s.a.v.)'i aydınlatıyor ve Yahudilerin, bile bile hakkı gizlediklerini beyan ediyor. [440]

150. Hangi yerden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız yüzlerinizi o yana döndürün. Tâ ki aleyhinizde insanların, içlerindeki zalim olanlarından başkasının bir hücceti kalmasın. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Tâ ki size olan nimetimi tamamlıyayım ve umulur ki siz de hidayete erersiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî dedi ki:
"Beyti Makdis'e doğru namaz kılmasından sonra Nebî Aleyhisselâm, Ka'be tarafına döndürülünce, Mekke ehlinden olan Müşrikler:

"Muhammed dini şaşırdı ve Muhammed, kıblesini size çevirdi, sizin yol bakımından ondan daha hidâyette olduğunuzu bildi, korkulur ki sizin dininize de girer," dediler. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[441]
2- Katâde'den rivayet ediliyor ki o şöyle demiş:
"Mekke müşriklerinin "Muhammed nasıl kıblemize dönmüşse yakında dinimize de dönecektir." demeleri üzerine bu ve devamındaki âyetler nazil oldu.[442]
3- Katâde'den müşriklerin bu sözleri üzerine *"Ey o iman etmiş olanlar, sabır ve namazla Allah'tan istiânede bulunun..."* ***[443]*** âyetinin nazil olduğu da rivayet edilmektedir.[444]
4- Âyette zikredilen insanlardan maksat, ehl-i kitaptır. Taberi diyor ki:
"Eğer denilecek olursa ki: "Ehl-i Kitabın, Rasulullah'a ve sahabilerine karşı ileri sürebilecekleri ne gibi bir delilleri bulunabilir ki Allah teala: *"İnsanların, aleyhinize bir delili olmasın."* buyuruyor?" Bu soruya cevaben denilir ki:
"Rasulullah Kudüs'e doğru namaz kıldığında, ehl-i kitap onun hakkında şöyle diyorlardı:
"Muhammed ve arkadaşları, kıblelerinin neresi olacağını bilemediler. Onlara, kıblelerini biz gösterdik." "Muhammed dinimize karşı çıkıyor fakat kıblemize uyuyor." İşte bu sözlerini delil olarak ileri sürüyorlardı. Allah teala, Rasulullah'ın, Kâbe'ye doğru yönelmesini emredince artık ehl-i kitabın ileri sürecekleri delilleri kalmadı." [445]

5- Âyet-i kerimede: *"Onlardan zalim olanlar müstesnadır."* buyurulmaktadır. Buradaki *"Zalim olanlar"*dan maksat, Mücahid, Süddi, Rebi' b. Enes, Katade ve Ata'ya göre, Arap müşrikleridir. Âyette, Arap müşriklerinin, Rasulullah'ın, Kâbe'ye yönelmesini emreden âyete rağmen yine de Rasulullah'a karşı bir kısım bâtıl iddialar ileri sürebilecekleri, ancak bunların bâtıl iddialarından korkulmaması gerektiği, bilakis Allah tealadan korkulması gerektiği zikredilmektedir. [446]

154. Allah yolunda öldürülmüş olanlar için ölüler demeyin. Tam tersine onlar dirilerdir fakat siz şuurunda değilsiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Bedir şehidleri olan müslümanlar hakkında nazil oldu. Bunlar on dört kadar kişi idi. Sekizi Ensar'dan, altısı da Muhacirler'den idi. (Muhacirlerden: Ubeyde ibnu'l-Hâris, Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın kardeşi Umeyr ibn Ebî Vakkâs, Zu'ş-Şimâleyn diye meşhur olmuş olan Umeyr ibn Abdi Amr ibni'l-As, Sa'd ibn Leys oğullarından Akıl ibn Bukeyr Hz. Ömer'in kölesi Mihca, Haris ibn Fihr oğullarından Safvân ibn Beyzâ; Ensar'dan: Sa'd ibn Hayseme, Mubeşşir ibn Abd ibni'l-Munzir, Yezîd ibnu'l-Hâris ibn Kays, Umeyr ibnu'l-Humâm, Râfi' ibnu'l-Muallâ, Harise ibn Surâka, Haris ibn Rifâa'nın iki oğlu Avf ve Muavviz (ki anneleri Afrâ'ya nisbetle Afrâ'nın iki oğlu da denilir). [447] İnsanlar Allah yolunda öldürülen kişi için "Falan kimse öldü de dünyanın nimet ve lezzetleri elinden çıkıp gitti" derlerdi, Bunun için Allah Teala bu âyeti indirdi."[448]
2- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu ayet Bedir şehidleri hakkında nazil olmuştur. O gün müslümanlardan on dört kişi şehid edilmişti. Bunlardan altısı muhacirlerden, sekizi ise ensardandı. Muhacirlerden olan; Ubâde b. el-Haris b. Abdul-Muttalib, Ömer b. Ebî Vakkas, Zü'ş-Şimâleyn, Amr b. Nufeyle, Âmir b. Bekr ve Mihca b. Abdullah idi. Ensar'dan olanlar; Sa'id b. Hayseme, Kays b. Abdu'l-Münzir, Zeyd b. el-Haris, Temim b. el-Hümâm, Râfi b. el-Muallâ, Hârise b. Surâka, Muavviz b. Afra ve Avf b. Afra... Sahabe-i Kiram, "Falanca öldü, falanca öldü" diyorlardı. Cenâb-ı Allah, o şehidler hakkında, "öldüler" denilmesini nehyetti."
Diğer müfessirlerden ise şu görüş rivayet edilmişir:
"Kâfirler ile münafıklar,
"İnsanlar, hiçbir fâidesi olmaksızın sırf Muhammed'in rızasını kazanmak için kendilerini öldürüyorlar" demişlerdi de bu ayet bunun üzerine nazil olmuştur." [449]
2- Süddî'yi Sağir yoluyla Kelbî'den, Ebu Salih'ten, İbnu Abbas'tan (r.a.) dedi ki:
"Temim İbni Humar Bedir'de öldürüldü, o ve başkaları hakkında bu âyet nazil oldu." [450]
3- Ebu Nuaym dedi ki:
"Bu âyetin Umeyr İbni Humam hakkında nazil olduğunda âlimler ittifak etiler. Süddî onu yazarken hata etti.[451]

158. Hiç şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir. İşte her kim o Beyt'i hacc veya umre kastı ile ziyaret ederse bunları tavafla sa'y etmesinde üzerine bir beis yoktur. Kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse mükâfatını

görür. Hiç kuşkusuz Allah Şâkir'dir, Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Muhammed b. Ahmed ez-Zahid, Ebû Ali b. Ebû Bekr el-Fakih'ten, o Abdullah b. Muhammed b. Abdulaziz'den, o Mus'ab b. Abdillah ez-Zübeyr'den, o Malik'ten, o Hişam'dan, o babasından, o da Aişe'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet, Ensar hakkında indi. Onlar Menat Putu'nu ziyaret ederlerdi. Menat Kudeyd'in hizasına düşerdi. Safa ile Merve arasını tavaftan kaçınır. Bunu meşakkatli bulurlardı. Nihayet İslam geldiğinde bunu Rasulullah (s.a.v.)'a sordular da Allah Teala bu âyeti indirdi."[452]
Bu hadisi Buharî Abdullah b. Yusuf tan, o da Malik'ten rivayet etmiştir.[453]
2- Ebû Bekr et-Temimî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafız'dan, o Ebû Yahya er-Raîd'den, o Sehl Askerî'den, Yahya ve Abdurrahman'dan, onlar Hişam'dan, o babasından, o da Aişe'den bize haber verdiğine göre şöyle dedi:
"Bu âyet cahiliyye devrinde Menat Putu'na karşı ellerini kaldırıp yüksek sesle tekbir getirmekte olan Ensar'dan bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Safa ile Merve arasını tavaf etmeleri henüz onlara helal değildi. Rasulullah (s.a.v.) ile beraber geldikleri zaman, hacc mevsiminde bu meseleyi kendisine söylediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[454]
Bu hadisi Müslim, Ebû Bekr b. Ebi Şeybe'den, o Ebû Usame'den, o Hişam'dan, o babasından, o da Aişe'den rivayet etmiştir.[455]
3- Enes b. Malik dedi ki:
"Biz cahiliyye devrinde Kureyş'in ibadet nişanelerinden Safa ile Merve arasında sa'y etmeyi hoş karşılamazdık. Böylece bu tavafı İslam'da da terkettik. İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[456]
4- Ahmed ibn Muhammed kanalıyla Asım'dan rivayete göre o şöyle diyor: Enes ibn Mâlik'e sordum:
"Safa ile Merve arasında sa'yden hoşlanmaz mıydınız?",
"Evet, Allah Tealâ: *"Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir. Her kim hacceder veya umre yaparsa o ikisi arasında tavaf (sa'y) etmesinde bir günah yoktur."* âyetini indirinceye kadar o ikisi câhiliye şeâirindendi." dedi.[457]
5- Amr b. Hubşî (veya Hüseyin) dedi ki:
"İbn Ömer'e bu âyetin muhtevasından sordum." O da:
"İbn Abbas'a git de ona sor, Zira Muhammed'e indirileni hayatta kalanlardan en iyi bilen odur." Ben de ona gidip sordum. O da dedi ki:
"Safa üzerinde İsaf isminde erkek suretinde bir put vardı. Merve üzerinde de Naile diye çağrılan kadın suretinde bir put vardı. Ehl-i Kitab'ın bâtıl inancına göre bu iki kişi Ka'be'nin içinde zina etmişler. Allah Teala da onları taşa çevirmiş ve kendilerinden ibret alınsın diye Safa ve Merve üzerine bırakılmışlar. Aradan uzun müddet geçince Allah Teala'dan başka bu iki taşa ibadet olundu. Cahiliyye devri halkı Safa ve Merve arasında tavaf ederken, bu iki putu elleriyle sıvazlardılar. İslam gelip putlar kırılınca müslümanlar bu iki puttan ötürü bu iki tepe arasını tavaf etmeyi kerih gördüler. İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti inzal etti."[458]
6- Süddî dedi ki:
"Cahiliyye devrinde şeytanlar geceleyin Safa ile Merve arasında bağırır, çağırır eğlenirlerdi. Bu iki tepe arasında onların ilahları zannettikleri putlar vardı. İslam ortaya çıkınca müslümanlar dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü biz Safa ile Merve arasını tavaf etmiyoruz. Zira bu tavaf bizim cahiliyye devrinde işlediğimiz bir şirktir." Bu sebebe binaen Allah Teala bu âyeti indirdi."[459]
7- Mansur b. Abdu'l-Vehhab el-Bezzaz, Muhammed b. Ahmed b. Sinan'dan, o Hamid b. Muhammed b. Şuayb'dan, o Muhammed b. Bekkâr'dan, o İsmail b. Zekeriyya'dan, o Asım'dan, o da Enes b. Malik'ten şöyle dediğini bize haber verdi:
"Safa ve Merve arasında tavaf etmekten kendilerini men ediyorlardı. Zira bu iki tepe cahiliyye devrinin ibadet sembollerindendi. Biz de bu iki tepeyi ziyaret etmekten sakınıyorduk. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[460]
Bu hadisi Buhari Ahmed b. Muhammed'den, o da Asım'dan rivayet etmiştir.[461]
8- Urve b. Zubeyr (r.a.)'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Nebî Aleyhisselâm'ın zevcesi, mü'minlerin annesi Âişe'ye:
"Allahü Teâlâ'nın Bakara: 2/158 kavli hakkında düşüncen nedir, orayı tavaf etmekte kimse üzerine bir şey terettüp ettiği görülmüyor?" diye sordum. Âişe (r.a.) dedi ki:
"Ey kız kardeşimin oğlu, ne kötü söyledin. Eğer senin te'vil ettiğin şey üzerine olsaydı: 'Safa ve Merve'yi tavaf

etmemekte onlar üzerine zorluk yoktur’ şeklinde olurdu. Ancak Ensar, Müslüman olmadan önce, tagıyenin Menat’ına (puta) kurban keserlerdi. Kim ona kurban keserse, Safa ve Merve’yi tavaf için çıkardı, bu âyetler onun için indirildi." [462]
9- Yahya ibn Yahya kanalıyla Urve'den onun da Hz. Aişe'den rivayetinde şöyle diyor:
"Aişe'ye dedim ki:
"Ben öyle sanıyorum ki bir kişi Safa ile Merve arasında sa'y yapmazsa bu ona (onun haccına) zarar vermez." Aişe: "Niçin?" diye sordu, ben:
"Çünkü Allah Tealâ: *"Safa ve Merve Allah'ın Şeâirindendir. Her kim hacceder veya umre yaparsa o ikisi arasında tavaf (sa'y) etmesinde bir günah yoktur."* buyurmuştur." Dedim. Aişe:
"Allah, Safa ile Merve arasında sa'y yapmayanın haccını tamamlanmış saymaz. Eğer senin dediğin gibi olsaydı "o ikisi arasında sa'y etmesinde bir günah yoktur." Değil "o ikisi arasında haccetmemesinde bir günah yoktur." Buyururdu. Biliyor musun bu neden oldu? Bu âyet geldi çünkü ensar câhiliye devrinde deniz kenarındaki İsaf ve Naile denilen iki put adına ihrama girerler, sonra gelir Safa ile Merve arasını tavaf eder, sonra da saçlarını traş ederek ihramdan çıkarlardı. İslâm gelince câhiliye devrinde Safa ile Merve arasında tavafları sebebiyle islâmlarında Safa-Merve arasındaki tavafı kerih gördüler de Allah Tealâ *"Safa ve Merve Allah'ın Şeâirindendir. Her kim hacceder veya umre yaparsa o ikisi arasında tavaf (sa'y) etmesinde bir günah yoktur!'* âyetini indirdi. Aişe der ki: "Bu âyetin inmesi üzerine Safa ile Merve arasında sa'y yaptılar."[463]
10- Urve'den gelen ikinci rivayette, yukardaki "Ensar'ın, deniz kıyısındaki İsaf ve Naile putları adına ihrama girmeleri" yerine onların Menât adına ihrama girdikleri ve Hz. Aişe'nin: "Allah'a yemin olsun ki Allah Safâ-Merve arasında sa'y yapmıyanın haccını tamam kılmaz." dediği belirtilmektedir.[464]
11- Urve ibnu'z-Zubeyr'den Müslim'in tahric ettiği üçüncü rivayette Zuhrî'nin ilâvesine de yer veriliyor ki şöyledir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşi Aişe'ye:
"Safa-Merve arasında sa'y yapmayana bir şey gerekmediğini sanıyorum. İkisi arasında sa'y yapmamama aldırmam" dedim.
"Ne kötü söyledin kız kardeşim oğlu! Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) o ikisi arasında sa'y yaptı, müslümanlar da yaptılar ve bu sünnet oldu. Müşellel’deki o azgın Menât adına ihrama girenler Safa-Merve arasında sa'y etmezlerdi. İslâm gelince Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bunu sorduk da Allah Tealâ *"Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir. Her kim hacceder veya umre yaparsa o ikisi arasında tavaf (sa'y) etmesinde bir günah yoktur."* âyetini indirdi. Eğer senin dediğin gibi olsaydı "O ikisi arasında sa'y yapmamasında bir günah yoktur." şeklinde olurdu" dedi.
Zuhrî der ki: Ebu Bekr ibn Abdurrahman ibn Haris ibn Hişâm'a bunu zikrettim de çok beğendi ve:
"İşte ilim budur." diye Hz. Aişe'nin sözünü güzel ve yerinde bulduğunu belirtip şöyle devam etti: "İlim ehlinden bazılarından işittim: Safa-Merve arasında sa'y yapmıyan araplar:
"Bu iki taş arasında sa'y yapmamız câhiliye işindendir." diyor, ensar'dan olan diğer bazıları da:
"Biz Beytullah'ı tavafla emrolunduk, Safa-Merve arasını tavafla emrolunmadık." diyorlardı, bunun üzerine Allah Tealâ: *"Safa ve Merve Allah'ın Şeâirindendir..."* âyetini indirdi. Öyle sanıyorum Allah Tealâ hem onlar, hem bunlar hakkında bu âyeti indirdi.[465]
12- Urve'den gelen dördüncü rivayette ise yukardakilerden farklı olarak Hz. Aişe'nin: "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Safâ-Merve arasında sa'yi meşru kıldı. Hiç kimsenin bu ikisi arasında sa'yi terketme hakkı yoktur." Dediği kaydedilmektedir.[466]
13- Humeydî'nin... Urve'den rivayetine göre o şöyle anlatıyor:
"Aişe'nin yanında *"Safa ve Merve Allah'ın Şeâirindendir. Her kim hacceder veya umre yaparsa o ikisi arasında tavaf (sa'y) etmesinde bir günah yoktur."* âyetini okudum ve: "O ikisi arasında sa'y etmezsem aldırmam." dedim. Aişe:

"Ne kötü söyledin." dedi ve şöyle devam etti: "Ey kız kardeşimin oğlu, Müşellel[467] deki azgın Menât'a tapınanların âdetinden biri de Safa ile Merve arasında sa'y yapmamaktı. Bunun üzerine Allah Tealâ: *"Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir. Binaenaleyh her kim hacceder veya umre yaparsa o ikisi arasında sa'yetmesinde bir günah yoktur."* âyetini indirdi de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) o ikisi arasında sa'y yaptı, müslümanlar da sa'y yaptılar. Süfyân'ın belirttiğine göre Mücâhid: "(O ikisi arasında sa'y yapmak sünnet idi (veya sünnet oldu)." demiştir.
Zühri der ki: "Bunu Abdurrahman'ın oğlu Ebu Bekr'e naklettim, şöyle dedi:
"İşte ilim budur: İlim ehlinden bazı kimselerdem işittim, şöyle dediler: Araplardan Safa ile Merve arasında sa'y yapmıyanlar: "Bu iki taş arasında sa'y yapmamız câhiliye işindendir." diyorlardı. Ensar'dan olan diğerleri ise: "Biz ancak Beytullah'ı tavaf etmekle emrolunduk; Safa ile Merve arasında sa'y ile emrolunmadık." Demişlerdi. Bunun

üzerine Allah Tealâ: *"Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir..."* âyetini indirdi. Abdurrahman'ın oğlu Ebu Bekr der ki: "Herhalde bu âyet hem bunlar, hem onlar (yukarda zikrolunan iki grup) hakkında nazil oldu."[468]
14- Urve'den bir başka rivayet şöyledir:
"Bu âyet, ensar hakkında nazil olmuştur. Müslüman olmadan önce, Menât-ı Tâğıye adlı puta tapınmak üzere ihrama giriyorlardı. İşte, câhiliye devrinde bu put için ihrama giren kimse Safa ile Merve'yi tavaf etmeyi günah addediyordu. Durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorarak:
"Ey Allah'ın Elçisi! Câhiliyye devrinde, Safa ile Merve'yi tavaf etmek bize zor geliyordu." dediler. Bunun üzerine Allah bu âyeti inzal buyurdu.
Hz. Aişe (r.a.) devam ederek.
"Böylece Rasulullah Safa ile Merve'yi tavaf etmeyi (bu âyete dayanarak) sünnet kılmıştır. Bu sebeple bunları tavaf etmeyi terketmeğe hiç kimsenin hakkı yoktur."[469]
15- Rasûlullah' a soruldu:
"Ey Allah'ın Rasülü, biz cahiliyet döneminde Safa ve Merve'yi tavaf için çıkardık." Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [470]
16- Asım İbni Süleyman dedi ki:
"Ben Enes'e, Safa ve Merve'den sordum. Enes (r.a.) dedi ki:
"Biz onun cahiliyyet işi olduğunu görüyoruz, İslam gelince biz onlardan kendimizi tuttuk." Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi." [471]
17- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Cahiliyet döneminde şeytanlar geceleri Safa ve Merve arasında toplanır, oyun oynarlar, putları da aralarında olurdu. İslam gelince Müslümanlar:
"Ey Allah'ın Rasülü, biz Safa ve Merve arasını tavaf etmiyoruz, halbuki o bizim cahiliyet döneminde yaptığımız şeydi." dediler. Allaü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[472]
18- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Safa ve Merve tepelerinin üzerinde birer put vardı. Cahiliyye Arapları onların etrafında tavaf ediyor, onlara ellerini yüzlerini sürüyorlardı. İslâm gelince, müslüman olanlar, bu iki put yüzünden onlar arasında tavaf etmekten hoşlanmadılar. Cenâb-ı Allah bunun üzerine bu ayeti indirdi."[473]
19- Hz. Aişe (r.a.)'dan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Allah, Safa ile Merve arasında sa'y etmeyen kimsenin ne haccını ne de umresini tam saymaz; çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın nişanelerindendir."* ***[474]***
20- İbn Abbas (r.a.)'dan Hz Peygamber (s.a.v.) 'in şöyle dediği rivayet olunmuştur.
"Allah size say'ı farz kılmıştır. O halde say'edin" ***[475]***
21- Şa'bi ise bu konuda şunları der:
"Câhiliyye devrinde Safa üzerinde İsaf, Merve üzerinde ise Naile adlı birer put vardı. Müşrikler bu iki put arasında dolaşırken onlara ellerini sürerlerdi. Bu sebeble müslümanlar onlar arasında sa'y etmekten imtina etmişlerdi. Bunun üzerine bu âyeti kerime nazil oldu."[476]
22- Ayetin nüzulü hakkında rivayet edilen bu sebepler farklı gibi görünseler de aslında meali birdir ve müslümanların, cahiliye devrinde, İslâm'ın değerlerine aykırı bazı uygulamaları çağrıştırdığı için Safa ile Merve arasında sa'ye sıcak bakmadıklarını, ancak Allah Tealâ'nın, artık iman kalblere yerleştiği için geçmiş hatıraların inananlara zarar vermiyeceğini, Safa ile Merve'nin bu olumsuz hatıralar yanında güzel hatıralar da sakladığı -bazı haberlerde geldiği üzere meselâ Hz. İsmail'in annesi Hâcer'in su bulma umuduyla bu iki tepe arasında gidip gelmesi gibi-, İslâm'ın da şeâirinden olduğu için sa'y edilmesi gerektiğini bildirdiğini ve müslümanların da bu ilâhî emre imtisaldeki titizliklerini anlatmaktadır.[477]
23- Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikredilmiştir: Onlardan birisi şöyledir:
a- Cahiliye döneminde Safa ve Merve'de birer put bulunuyormuş. Safa'dakinin ismi "İs'af" Merve'dekinin ismi de "Naile" imiş. Müşrikler bu putları ziyaret ederlermiş. İslamiyet hakim olunca bu putlar kırılmış ve o mübarek yerler bunlardan temizlenmiştir. Fakat daha önce burada putların bulunmasından dolayı bazı Müslümanlar, burada sa'y yapmanın mahzurlu olup olmayacağı hususunda tereddüt geçirmişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuş ve bu iki tepe arasında sa'y yapmanın mahzurlu olmayacağını beyan etmiştir.
Bu görüş, Şa'bî, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Abbas, Süddî, Mücahid ve İbn-i Zeyd'den rivayet edilmiştir.

b- Diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur:
"Cahiliye döneminde bir kısım insanlar. Safa ile Merve arasında sa'y yapmıyorlardı. Bunlar, İslam geldikten sonra da Safa ile Merve arasında sa'y yapmaktan çekiniyorlardı. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. Safa ile Merve'nin, Allah'ın nişanelerinden olduğunu, onlar arasında sa'y yapmanın herhangi bir mahzuru bulunmadığını, bilakis onlar arasında sa'y yapmanın gerekliliğini beyan etti. Bu görüş ise Katade, Urve b. Zübeyr ve Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir. Bu hususta Urve b. Zübeyr diyor ki:
"Ben bu âyeti okudum ve Aişe'ye dedim ki:
"Vallahi Safa ile Merve arasında sa'y yapmayan için de bir mahzur yoktur." Bunun üzerine Aişe şöyle dedi:
"Bacımın oğlu ne kötü bir söz söyledin. Eğer bu âyet, senin yorumladığın gibi olsaydı: "Safa ile Merve'yi tavaf etmemekte bir mahzur yoktur." şeklinde olması icabederdi. Halbuki âyet, *"Safa ile Merve'yi tavaf etmekte bir mahzur yoktur."* şeklindedir."
Bu âyet, Müslüman olmadan önce Müşellel'de bulunan "Menat" putunu Hac yapmaya girişen Ensar hakkında nazil olmuştur. Zira, Menat putunu Haccetmeye giriştikten sonra Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı mahzurlu görmüyorlardı. Ensar Müslüman olduktan sonra Rasulullah'tan bunu sordular ve dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı sakıncalı görüyorduk. Bu hususta ne dersin?" İşte bunun üzerine Allah teala: *"Şüphesiz ki Safa ile Merve, Allah'ın alâmetlerindendir..." "Kim Hac için Kâbeyi ziyaret eder veya Umre yaparsa Safa ile Merve'yi tavaf etmesinde bir mahzur yoktur..."* âyetini indirdi. Aişe devamla dedi ki:
"Sonra Rasulullah bu ikisinin arasında bizzat tavaf yaptı. Artık o ikisinin arasında tavafı terketmeye kimsenin hakkı yoktur." [478]
Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerimenin nüzul sebebi, bu görüşlerden herhangi biri olabilir. Hangi görüş alınırsa alınsın Safa ile Merve arasında sa'y yapmak gereklidir."[479]

159. Hakikat, indirdiğimiz o apaçık âyetlerimizi ve hidayeti, Biz, insanlara kitapta onu pek aşikâr bir surette bildirdikten sonra, gizleyenler, işte onların hali: Onlara hem Allah lanet eder ve hem lanet etmek şanından olanlar lanet ederler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Ehl-i Kitab'ın alimleri ile onların, Tevrat'taki recm âyetini ve Muhammed'in şanını gizlemeleri hakında nazil oldu.[480]
2- Bu gerçeği gizleyenler'den maksat, Yahudi ve Hıristiyan âlimleridir. Çünkü bu kişiler, Allah tealamn, Tevrat ve İncil'de açıkladığı, Hz. Muhammed'in geleceği, Peygamberliğini ve diğer sıfatlarını gizlemişler ve ona iman etmemişlerdi. Bu yüzden Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmışlar ve lanete uğratılmışlardır.[481]
3- İkrime veya Saîd yoluyla İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Seleme oğulları kardeşi Muâz ibn Cebel, Abdu'l-Eşhel oğulları kardeşi Sa'd ibn Muâz ve el-Hâris ibnu'l-Hazrec oğulları kardeşi Hârice İbni Zeyd, (r.a.) Yahudi âlimlerinden bir gruba Tevrat'ta olan bazı şeylerden sordular. Alimler, Tevrat'ta olanı onlardan gizlediler ve onlara Tevrat'ta olanlardan haber vermekten kaçındılar. Allahu Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi." [482]
4- İbn Abbas şöyle demiştir: Ensar'dan bir grup, yahudilerden bir topluluğa Tevrat'ta Hz. Peygamber'in sıfatları ve bazı hükümler hususunda sorduğu zaman, onlar bunu söylemeyip gizlemişler, bunun üzerine de bu ayet-i kerime nazil olmuştur.
5- Taberi der ki:
"Âyet, her ne kadar bu özel kişilere işaret etmekte ise de hükmü, Allah'ın insanlara açıklanmasını farz kıldığı bilgileri saklayan herkesi içine almaktadır." [483]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Alimlerden bir kısmı, bu ayetin yahudiler hakkında nazil olduğunu öne sürmüşlerdir.
İbnu Abbas, Mücahid, Hasan el- Basri, Katâde, Rebî, Süddi ve Esamm'dan bunun, bütün ehl-i kitap, yani yahudî ve hristiyanlar hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.
Birinci görüş, aşağıdaki sebeplerden dolayı doğruya daha yakındır:
a) Lâfız umumîdir. Ayetin muayyen bir sebebe göre inmesi demek olan mevcut bir hadise, usûl-î fıkıhta yer alan, "itibâr lâfzın umumîliğinedir, sebebin hususîliğine değil" şeklindeki kaideye göre, hususîliği gerektirmez.
b) Yine usûl-i fıkıhta bulunan kaideye göre, hükmün bir vasfa dayanması, o vasfın o hükmün illeti olduğunu

gösterir; bilhassa vasıf, hükme muvafık düşerse!.. Şüphe yok ki dini gizlemeye uygun düşen ceza, Allah tarafından lanetlenmedir, buna müstehak olmadır. Bu vasıf bu hükmün illeti olunca, vasıf umûm ifâde ettiği için, şu hükmün de umûmî olması gerekir.
c) Sahabeden bir grup insan, bu lâfzı umûma hamletmişlerdir.
Hz. Aişe (r.anha)'nin ise şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Kim Hz. Muhammed'in vahye dair herhangi birşeyi gizlediğini iddia ederse, muhakkak ki o Allah'a en büyük iftirayı atmış olur. Halbuki Allah Teâlâ, *"Muhakkak ki bizim indirmiş olduğumuz apaçık delilleri ve hidâyeti gizleyenler yok mu?..."* [484] buyurmuştur. Böylece ayet-i kerime, umûma hamledilir."
Ebu Hureyre (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Kendisi hakkında insanlar,
"Ebû Hureyre ne çok hadis rivayet ediyor" dedikten sonra, Ebu Hureyre,
"Allah'ın kitabındaki iki ayet olmasaydı, hiçbir söz söylemezdim" diyerek, *"Muhakkak ki bizim indirmiş olduğumuz apaçık delilleri ve hidâyeti gizleyenler yok mu?..."* [485] ayetini okur.
Âyetin hükmünü ehl-i kitaba tahsis edenler şöyle demişlerdir:
"Gizlemek, onlar hakkında ancak Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin meşruluğu hususunda olur. Kur'an'a gelince, Kur'an mütevâtirdir. Binaenaleyh, O'nu gizlemek mümkün olamaz."
Fahreddin er-Razi der ki: "Bizim delilimiz de şudur: Kur'an'ın mütevâtir olmadan önce gizlenmesi mümkündür. Kur'an'daki mücmel ayetlerin izahı tek bir kimsenin bilgisinde olunca, onun onu gizlemesi mümkündür, Mükellefin muhtaç olduğu aklî deliller hususundaki söz de bunun gibidir."

160. Ancak tevbe edip kendilerini düzelten ve (Allah'ın indirdiğini) açıklayanlar müstesna. İşte onların tevbelerini kabul ederim. Ben, tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edenim.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ayet-i kerime, Abdullah b. Selam vb. Yahudilerden iman eden kişilere işaret etmektedir.[486]

163. İlâhınız bir tek ilâhtır. Yegâne ilâh O'dur, O Rahman ve Rahim.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs anlatıyor:
"Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, bize Rabbını vasfet ve onun nesebini haber ver." dediler de Allah Tealâ İhlâs Sûresini ve bu âyeti indirdi."[487]

164. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardıca gelişinde, insanlara yarar şeyleri denizde akıtan (taşıyan) o gemilerde, Allah'ın yukarıdan indirip onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti̇ği suda, deprenen her canlıyı orada üretip yaymasında, gökle yer arasında müsahhar rüzgârları ve bulutları evirip çevirmesinde akleden bir kavim için nice âyetler vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdu'1-Aziz b. Tahir et-Temimî, Ebû Amr b. Matar'dan, o Ebû Abdillah ez-Ziyadî'den, o Musa b. Mesud en-Nehdî'den, o Şibl'den, o İbn Ebî Necih'ten, o da Ata'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.)'a Medine'de iken *"Sizin ilahınız bir tek ilahtır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Rahman ve Rahimdir."* âyeti indirildi. Bunun üzerine Mekke'de Kureyş kâfirleri:
"İnsanlara birtek ilah nasıl yetişir?" dediler, Allah Teala da bu âyeti indirdi."[488]
2- Ebû Bekr-i İsfehanî, Abdullah b. Muhammed el-Hafız'dan, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Osman el-Askerî'den, o Ebu'l-Ahvas'tan, o Said b. Mesruk'tan, o da Ubeyy ed-Duha'dan şunu dediğini bize haber verdi:
"Sizin ilahınız bir tek ilahtır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Rahman ve Rahimdir." âyeti nazil olduğunda, müşriklerin garibine gitti ve:
"Tek bir ilah ha! Eğer O Muhammed doğru söylüyorsa bize bir âyet getirsin" dediler. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi."[489]
3- Süfyân kanalıyla Ebu Duha dedi ki:
"Ne zaman *"Sizin ilahınız bir tek ilahtır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Rahman ve Rahimdir."* âyeti indi,

müşrikler hayret ettiler ve:

"Bir ilah, eğer doğru ise bize bir âyet getirsin." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi.[490]

4- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:

"Kureyş, Nebî Aleyhisselam'a:

"Allah'a, Safa'yı altın yapması için dua et de onunla düşmanlarımızdan korunalım." dediler Allahü Teâlâ onlara *"Ben onlara veririm, ancak bundan sonra onlar küfrederlerse âleminden hiç kimseyi azaplandırmadığım bir azap ile onlara azap ederim"* buyurdu, Aleyhisselâm:

"Rabbim beni ve kavmimi bırak yevmen biyevmin (her gün) onları davet ederim." buyurdu. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." Yani senden nasıl Safa'yı isterler, onlar bundan daha büyük âyetleri görüyorlar."[491]

5- İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet olunmuştur. O der ki:

"Kureyş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelerek:

"Ey Muhammed! Bize Safa tepesini altın yapması için Rabbine dua etmeni istiyoruz. Böylece o altınlarla at ve silah satın alır, sana iman eder, seninle birlikte savaşırız." dediler, Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara:

"Peki, eğer Rabbime dua edersem, O da (duamı, kabul edip de) Safa tepesini sizin için altın yaparsa, bana iman edeceğinize dair söz verir misiniz?" dedi. Onlar da söz verdiler. Bunun üzerine Rabbine dua etti. Cebrail (a.s.) onun yanına gelerek:

"Rabbin Safa tepesini altın yapıp onlara verecek, ama yine sana iman etmezlerse, onları alemlerde hiç kimseyi azablandırmayacağı şekilde azaplandıracak." dedi. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Ey Rabbim, öyleyse hayır, (en iyisi) Sen beni kavmimle başbaşa bırak da ben onları gün be gün davet edeyim." dedi. Buun üzerine Allah bu âyeti inzal buyurdu."[492]

6- Taberî'nin Saîd'den rivayetinde ise o şöyle anlatıyor:

"Kureyş, yahudilere:

"Bize Musa'nın getirdiği mucizeleri anlatsanız." dediler. Yahudiler de onun yed-i beyzâ ve asâ mucizelerini anlattılar. Hristiyanlara:

"Bize İsa'nın getirdiği mucizeleri anlatsanız." dediler, hristiyanlar da Hz. İsa'nın anadan doğma körü ve alatenliyi iyileştirdiğini, ölüleri Allah'ın izniyle dirilttiğini haber verdiler. Müşrikler bu sefer Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dönerek:

"Allah'a dua et de Safa tepesini altına çevirsin ki yakînimiz artsın ve onunla silâhlar ve atlar satın alalım da düşmanlarımıza karşı daha bir güçlenelim ve onlara karşı seninle birlikte savaşalım." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de Rabbından bunu istedi de ona şöyle vahyolundu:

"Onlara istediklerini vereceğim ve Safa'yı altına çevireceğim. Fakat bundan sonra da yalanlamaya devam ederlerse onlara öyle bir azâb edeceğim ki âlemlerde hiç kimseye öyle azâb etmemişimdir." Hz. Peygamber de:

"Ey Rabbım, kavmimi benimle bırak, onları gün be gün hakka çağırmaya devam edeyim." dedi de Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[493]

7- Fahreddin er-Razi der ki:

"Allah Teâlâ bu ayeti, "Eğer onlar yakinî inançları artsın diye Safa tepesini onlar için altın kılmamı istiyorlarsa, bilsinler ki gökleri, yeri ve ayette geçen diğer varlıkları yaratmak yakinî imanı artırma bakımından daha büyüktür" diye açıklamak için indirmiştir." [494]

8- Taberi diyor ki: "Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında iki görüş zikredilmektedir.

a- Ata b. Ebu Rebah'a göre ayet-i kerimenin nüzul sebebi şudur:

"Rasulullah, müşriklere, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını ve Allah'ın tek bir ilah olduğunu bildirince onlar:

"Allah'ın bir olduğuna dair delil nedir? Biz bunu inkâr ediyoruz. Biz, bir'den çok ilahımız olduğunu söylüyoruz." dediler. Bunun üzerine Allah teala bu âyeti, putlara tapan müşriklere karşı Rasulullah'a bir delil olması için indirdi. Zira âyet, Allah'tan başka tapılan putların hiçbir şey yapamadıklarını, Allah tealanın ise âyette zikredilen her şeyi yaptığnı beyan ediyor ve böylece müşrikleri susturuyor.

b- Ebu'd-Derda ve Said b. Cübeyr'e göre ise âyet-i kerimenin nüzul sebebi, müşriklerin, Rasulullah'tan bir mucize istemeleridir. Allah teala onlara, gelip geçici olan bir mucizeyi gönderme yerine devamlı kalan ve akl-ı selimlere hitabedip ikna eden bu âyet-i kerimeyi göndermiştir ki düşünsünler ve şirklerinden vaz geçsinler. Bu hususta Said b. Cübeyr diyor ki:

"Kureyş müşrikleri, Yahudilere

"Bize Musa'nın getirdiği mucizeleri anlatır mısınız?" dediler. Yahudiler de onlara Hz. Musa'nın asasını ve beyaz el mucizesini anlattılar. Kureyş müşrikleri, Hıristiyanlara da, Hz. İsa'nın getirdiği mucizeleri sorduhır. Hıristiyanlar da onlara, Hz. İsa'nın, körleri ve alaca hastalığına yakalananları iyileştirdiğini, Allah'ın izniyle ölüleri dirilttiğini anlattılar. Kureyş müşrikleri bu defa da Rasulullah'a:

"Allah'a dua et de Safa tepesini bizim için altın yapsın ve düşmanlara karşı güçlenmiş olalım." dediler.Bunun üzerine Rasulullah da rabbinden bunu istedi. Allah teala da ona:
"Ben onlara istediklerini verir Safa tepesini altın yaparım fakat artık ondan sonra da yalanlamalarına devam edecek olurlarsa ben onları, âlemlerden kimseyi uğratmadığını bir azaba uğratırım" buyurdu. Rasulullah da:
"Kavmimi bana bağışla da ben onları gün be gün davet edeyim." dedi. İşte bunun üzerine Allah teala bu hayet-i kerimeyi indirdi. Bu âyette zikredilen hususlar, Rasulullah'a güveni sağlama bakımından Safa tepesinin altına dönüşmesinden daha büyük ve daha etkilidir.
Taberi diyor ki:
"Doğru olan görüş şudur ki: "Allah teala bu âyet-i kerimeyle kullarını, birliğine ve ilahlıkta tek oluşuna dair uyarmıştır. Âyetin asıl nüzul sebebi budur. Atâ'mn da dediği gibi bu âyet, Rasulullah'a müşriklere karşı bir delil de olabilir. Said b. Cübeyr ve Ebu'd-Derda'nın dediği gibi, müşriklerin Rasulullah'tan istedikleri bir mucizenin yerine inmiş te olabilir."[495]

168. Ey insanlar, yeryüzündeki şeylerden helâl ve tayyib olmak şartıyla yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, gerçekten size apaçık bir düşmandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Sakîf, Huzâa ve Müdlic oğulları'nın bazı hayvanları kendilerine haram kılmaları üzerine nazil olmuştur. Ancak âyetin gerek lâfzı ve gerekse hükmü geneldir.[496]
2- Kelbî Ebû Salih'ten rivâyeten dedi ki:
"Bu âyet, Sakîf, Huzaa ve Amir b. Sa'saa kabileleri'nin ekin ve davarları kendilerine haram kılmaları ve Bahîra[497] Saibe[498] Vasile[499] Hâm[500] kendilerine haram kılmaları sebebiyle nazil olmuştur."[501]
3- İbn Abbâs'tan gelen rivayette de Sakîf, Amir ibn Sa'saa oğulları, Müdlic oğulları ve Huzâa'dan bazılarının Bahîra, Sâibe ve Vasîle'yi kendilerine haram kılmaları üzerine onlar hakkında indiği kaydedilmektedir.[502]

170. Onlara: Allah'ın indirdiğine tabî olun, denildiği zaman onlar: Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye tabî oluruz, derler. Ya ataları birşey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler!.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime veya Saîd yoluyla İbn Abbâs'tan rivayete göre Peygamber Efendimiz ehl-i kitabdan yahudileri İslâm'a çağırmış, onları Hak yola teşvik ve müslüman olmadıkları takdirde başlarına gelecek Allah'ın azabı ve cezalandırmasından sakındırmıştı. İçlerinden Rafı' ibn Hârice (Hureymele) ile Mâlik ibn Avf:
"Senin davet ettiğinin aksine biz ancak babalarımızı üzerinde bulduğumuz dine tâbi oluruz. Onlar senden ve bizden daha bilgili ve daha hayırlı idiler." dediler. İşte onların bu sözleri üzerine Allah bu âyeti indirdi."[503]
2- Bundan başka âyetin Arap müşrikleri ve Kureyş kâfirleri hakkında veya kendilerine *"Yeryüzündekilerden helâl, temiz ve hoş olanı yeyin."****[504]*** denilenler hakkında nazil olduğu görüşleri de vardır."[505]

174. Allah'ın indirdiği kitabdan bir şeyi gizleyip de onunla az bir bahayı satın alanlar yok mu? Onlar, karınlarına ateşten başka bir şey yemiş olmazlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onları temize de çıkarmaz. Onlaradır azâb-ı elim.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Salih'in İbn Abbas'tan rivayetinde Kelbî dedi ki:
"Bu âyet Ka'b ibnu'l-Eşref, Ka'b ibn Esed, Malik ibnu's-Sayf, Huyey ibn Ahtab, Ebu Yâsir ibn Ahtab gibi Yahudi reisleri ve alimleri hakkında nazil oldu. Onlar içlerindeki zavallılardan hediyeler elde ediyorlar ve gönderilecek peygamberin kendilerinden olmasını umuyorlardı. Peygamber (s.a.v.) onların dışından gönderilince, sömürmelerinin ve saltanatlarının elden çıkmasından korktular ve bu yüzden Muhammed (s.a.v.) ve şeriatıyla ilgili emirleri gizlediler, Muhammed (a.s.)'in vasıflarını insanlara çıkarıp gösterdiler ve:
"Ahir zamanda ortaya çıkacak olan peygamberin şu vasfı, Mekke'deki bu Peygamber'in vasfina benzemiyor" dediler. Artık alçak kimseler değiştirilen bu vasfa baktıklarında onu Muhammed (s.a.v.)'in sıfatına aykırı buluyorlar ve dolayısıyla kendisine tâbi olmuyorlardı."[506]
2- İkrime'den rivayet edildi:
"Allahü Teâlâ'mn Bakara: 2/174 âyeti ve *"Hakikat, Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel az bir bahayı satın*

alanlar yok mu? İşte onlara; onlara âhirette hiçbir nasib yoktur..."[507] âyeti hepsi Yahudiler hakkında nazil oldu.[508]

3- Süddi'den bu âyetin yahudiler hakkında nazil olduğu rivayet olunmuştur. Yahudiler Resûlullah (s.a.v.)'in ellerindeki Tevrat'ta açıklanmış olan ismine, sıfatına, nübüvvetinin hak olduğuna dair âyetleri gizlemişlerdi. Bunu yapmak için de çok az bir rüşvet almışlardı.[509]

4- Fahreddin er-Razi der ki:

"Sebeb-i nüzulün hususî oluşuna değil, lâfzın umûmî manasına itibar edilir. Binaenaleyh ayet, her ne kadar yahudiler hakkında nazil olmuşsa da, din konusunda açıklanması icâb eden herhangi bir şeyi gizleyen herkes hakkında umûmî bir mâna ifâde eder." [510]

177. Yüzlerinizi doğu ve batı yönüne döndürmeniz birr değildir. Fakat birr, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman eden, malı Allah sevgisiyle akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, köle ve esirlere veren, namazı ikame eden. zekâtı veren, ahidleştikleri zaman sözlerini yerine getirenler, sıkıntıda ve hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabır ve dayanıklılık gösterenler (in birridir). Onlar, işte onlar sâdıklardır ve onlar takvaya erenlerin tâ kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Katade dedi ki:

"Bize anlatıldığına göre: "Adamın biri Allah'ın Nebî'sine "birr" den sorması üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi, Dedi ki:

"Bir kimse farzları eda etmeğe vakit bulamadan önce, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına Muhammed (s.a.v.)'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahidlik eder de sonra bu hal üzere ölseydi, Cennet kendisine vacib olurdu." Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[511] O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) onu çağırarak kendisine âyeti okudu."[512]

2- Abdurrezzak dedi ki: "Ma'mer haber verdi, Katâde (r.a.) dedi ki:

"Yahudiler güneş batmadan önce, Hristiyanlar güneş doğmadan önce namaz kılarlardı. Bu âyet nazil oldu."

İbnu Ebî Hatim, Ebu Âliye'den (r.a.) bunun benzerini anlattı. [513]

3- Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Bu âyet Rasulullah'ın Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden, bütün farzların ve cezaların inmesinden sonra nazil olmuştur. Bu bakımdan Allah teala, sadece namazın değil bütün farzların eda edilmesini emretmiştir. [514]

4- Katâde (r.a.) dedi ki:

"Yahudiler batıya doğru, hristiyanlar doğuya doğru namaz kılarlardı. Bunlar müslümanların kıblesinin Ka'be'ye çevrilmesi konusunda dedikodu edip her biri kendi kıblesinin daha üstün olduğunu söyledi de bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[515]

5- Taberi der ki:

"Yahudiler batıya, Hıristiyanlar da doğuya doğru namaz kılıyorlardı. Bu âyet nazil oldu ve Allah teala, iyilik ve hayırın, sadece yüzün doğuya ve batıya çevrilmesiyle olmadığını, iyiliğin, Allah tealanın beyan ettiği, imanı gösteren şu özelliklerde olacağını açıkladı. O özellikler de: Allah'a, kitaplara, Peygamber'ine iman etmek, Allah yolunda harcamak, onun yolunda cihad etmek ve diğer amellerdir."

Taberi, bundan önceki âyetlerin Yahudiler hakkında olması nedeniyle bu görüşü tercih etmiştir. [516]

178. Ey iman edenler, öldürülenler hakkında size kısas yazıldı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile. Fakat kimin lehinde kardeşi tarafından bir şey affolunursa artık ma'rufa uymak ve ona güzellikle ödemek gerektir. Bu Rabbınızdan bir hafifletme ve rahmettir. O halde kim bundan sonra tecâvüzde bulunursa onun içindir azâb-ı elim.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu ayetin sebeb-i nüzulü, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Peygamber olarak gönderilmesinden önce mevcud olan hükümleri silmektir. Bu böyledir, çünkü yahudiler sadece öldürmeyi, hristiyanlar da sadece diyet alıp affetmeyi bu kısas hususunda gerekli görüyorlardı. Araplar ise bazan kısâsen öldürmeyi, bazan da diyeti gerekli görürlerdi. Fakat bunlar, her iki hüküm hususunda da açıkça haddi aşıyorlardı. Öldürme hususunda haddi aşıyorlardı. Çünkü birinin kabilesi diğerinden daha şerefli olan iki kişi arasında öldürme meydana geldiğinde, şerefli olanlar, "Bizden köle

olana karşı, onlardan hür olan birisini; kadınımıza karşı onların erkeğini, erkeğimize karşı da onların iki erkeğini öldürürüz" diyorlardı ve kendilerinden yaralananlara karşılık, karşı tarafa fazlası ile yara açarak kısas yapıyorlardı. Onlar çoğu kez, bu kadarla da kalmıyordu.
Rivayet edildiğine göre birisi, eşraftan sayılan birisini öldürdüğü zaman, katilin akrabaları maktulün babasının yanında toplanıyor ve
"Ne istersin?" diyorlardı. O da,
"Üç şeyden birini...?" diyordu. Onlar da,
"Üç şey nedir?" diye soruyorlardı. O,
"Ya çocuğumu diriltirsiniz veya göğün yıldızlarıyla evimi doldurursunuz veyahut da bana, öldürmem için bütün kavminizi verirsiniz. Sonra ben bir diyet kabul edeceğimi sanmıyorum" derdi.
Diyet hususundaki haddi aşmalarına gelince, onlar çoğu kez şerefli olanın diyetini, şerefli sayılmayan kimsenin diyetinin birkaç katı sayıyorlardı. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Peygamber olarak gönderince, adalete riayeti vâcib kılmış, kısas hususunda kullan arasında eşitliği sağlamış ve bu ayeti indirmiştir. [517]
2- Süddî'ye göre, Kurayza ve Nadir kabileleri, aynı kitaba (Tevrat'a) inanmalarına rağmen, Araplar gibi bu hususta haddi aşıyorlardı. [518]
3- Süddi, Ebu Mâlik ve Şa'bi bu âyetin nüzul sebebi hakkında şunları söylemişlerdir:
"Rasulullah'ın döneminde iki gurup insan, erkekli kadınlı olarak birbirleriyle savaştılar. Rasulullah bunların kadınların diyeterini birbirleriyle, erkeklerin diyetlerini biribirleriyle, kölelerin diyetlerini de birbirleriyle takas yapmak suretiyle barışmalarım emretti. İşte âyet-i kerime, Rasulullah'ın teklif etmiş olduğu bu barışa işaret etmektedir." [519]
4- Bu ayet, Hz. Hamza (r.a.)'nın şehid edilmesi hâdisesi üzerine nazil olmuştur. [520]
5- Muhammed b. Cerir et-Taberî birisinden, o da İbn Ebî Talip ve Hasan el-Basrî'den şunu rivayet etmişlerdir:
"Bu âyetten maksat, iki hür, iki köle, iki erkek ve iki dişi arasında kısas yapılabileceğini ve sadece bunun kâfi geleceğini beyan etmektir. Köleyi öldüren hür veya hürü öldüren köle olduğu zaman, kısas ile beraber "terâcû" (diyet için karşılıklı olarak müracaat) gerekir. Hür olan köleyi öldürdüğü zaman, bu hür kimseye, köleye mukabil kısas tatbik edilir. Eğer kölenin efendisi, hürrü öldürmelerini isterse, hürrün diyetinden kölenin bedelinin düşürülmesi ve diyetin geriye kalan kısmının hürrün velilerine verilmesi şartıyla, hür kimseyi öldürürlerdi.
Eğer köle hürrü öldürürse, köle de hürre mukabil kısas edilir. Bu durumda hürrün velileri, isterlerse köleyi öldürür ve hürrün diyetinden kölenin diyetini düşürür ve onlar da diyetin geriye kalan kısmını hürrün velilerine öderler. İsterlerse, diyetin tamamını alır, köleye ise kısas uygulamazlar.
Eğer erkek kadını öldürürse, erkek de kadın mukabilinde kısas edilir. Bu durumda eğer kadının velileri isterlerse, o erkeği öldürür ve diyetin yarısını öderler. Eğer kadın erkeği öldürürse, bu durumda kadın da erkeğe mukabil kısas edilir. Böytece erkeğin velileri isterlerse, o kadını öldürür, diyetin yarısını alırlar, yine isterlerse diyetin tamamı onlara verilir ve kadın da kısas edilmez."
Râvîler sözlerine devamla şöyle dediler:
"İşte bundan ötürü Allah'u Teâlâ, iki hür, iki köle, iki dişi ve iki erkek arasında kısas ile yetinmenin meşru olduğunu; cinsler farklı olduğu zaman kısas ile yetinmenin meşru olmadığını beyan etmek için bu âyeti indirmiştir." [521]
6- Hz. Ali, Rebi’ b. Enes, Hasan-ı Basri ve Şa'bi’den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Allah tealanın, kasıtlı cinayetlerde, hür'ün, kölenin, kadının ve erkeğin diyetlerinin karşılaştırılıp takas edilmelerini emrettiğini, bu itibarla diyeti daha fazla olan kişi (mesela hür bir kişi) diyeti daha az olan bir kişiyi (mesela bir köleyi) öldürecek olur da kölenin velisi tarafından, hür olan katilin, kısas olarak öldürülmesi istenecek olursa, kölenin velisi kısası uygulatır. Bununla birlikte hür kişinin diyetinin, kölenin diyetinden fazla olan kısmını, kısas olarak öldürülen hür kişinin velisine öder. Bu hususta Rebi' b. Enes, Ilz. Ali'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir.
"Herhangi bir hür kişi, bir köleyi öldürecek olursa o kişi köle karşılığında kısasa tabi tutulur. Kölenin velileri dilerlerse hür'e kısas tatbik ettirirler ve hürün diyetinden kölenin diyetini düşerek geriye kalan farkı hürün velisine öderler. Şayet bir köle hür'ü öldürecek olursa, köle hür'ün karşılığında kısasa tabidir. Hür'ün velileri dilerlerse köleye kısas uygulatırlar ve onun diyet miktarını hür'ün diyetinden düştükten sonra geriye kalan farkı kölenin velilerinden alırlar. Dilerlerse köleye kısas tatbik ettirmekten vaz geçip bir hür'ün diyetinin tamamını alırlar. Herhangi bir hür erkek te hür bir kadını öldürecek olursa o erkek, öldürdüğü kadına karşılık kısasa tabidir. Eğer öldürülen kadının velileri dilerlerse erkeğe kısas uygulatırlar. Bu durumda hür bir kişinin diyetinin yarısını erkeğin velilerine öderler. Yine herhangi bir hür kadın hür bir erkeği öldürecek olursa o kadın o erkek karşılığında kısasa tabidir. Eğer öldürülen hür erkeğin velileri dilerlerse kadına kısas uygulatırlar. Bu durumda erkeğin diyetinin yarısını da kadının velilerinden alırlar. Dilerlerse erkeğin diyetinin tamamını kadının velilerinden alır ve kadını

serbest bırakırlar. Dilerlerse hiçbir şey almadan da onu affedebilirler.
Şa'bi diyor ki:
"Hz. Ali'ye, kasıtlı olarak karısını öldüren bir adam getirildi. Hz. Ali kadının velilerine dedi ki:
"Dilerseniz bunu öldürün ve erkeğin kadından fazla olan diyetini ödeyin."[522]
7- Şa'bî dedi ki:
"Arab Kabileleri'nden iki kabile arasında bir savaş vardı. Bu iki kabilenin birisinin diğerine üstünlüğü vardı. Bu sebeple dedi ki:
"Bizim kölemize karşılık sizin hür olanınızı, kadınımıza karşılık da erkeğinizi kısas edeceğiz. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[523]
8- Katade'den şöyle rivayet edilmiştir:
"Câhiliye devri insanlarında zulüm ve şeytana itaat hüküm sürüyordu. Onlardan, güçlü olan bir kabilenin kölesini başka bir kabilenin kölesi öldürdüğünde, "buna karşılık kesinlikle hür bir adamdan başkasını öldürmeyi kabul etmeyiz" derlerdi. Diğer kabilelerden bir kadın bunlardan bir kadını öldürdüğünde de "bunun yerine bir erkekten başkasını öldürmeyi kabul etmeyiz" derlerdi. Yüce Allah, bu haksızlığı ortadan kaldırmak için bu âyeti indirdi."[524]
9- Şa'bî, Katade, Mücahid ve Atâ, bu âyetin izahında özetle şunları söylemişlerdir:
"Arap kabileleri arasında kin ve düşmanlık vardı. Bu sebeple onlardan bir kadın öldürüldüğünde, onun mukabilinde: "Öldürenin kabilesinden bir erkek öldüreceğiz.", bir köle öldürüldüğünde ise "öldürenin kabilesinden hür bir kimseyi öldüreceğiz." derlerdi. Bunu, güçlü olanlar zayıflara karşı yaparlardı. İşte bü sakat anlayışın uygulanamayacağını bildiren bu âyet nazil oldu ve ancak katilin öldürülebileceğini, bunun dışında, cinayetle ilgisi olmayan kişilere dokunulamayacağını hükme bağladı. Sonra Allah teala, insanların tam olarak eşit olduklarını beyan eden şu âyeti indirdi:
"Biz Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık. Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kısas yapılır. Yaralarda da kısas vardır. Fakat kim hakkından vaz geçerse bu onun günahlarının affına bir sebeptir. Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir."[525]
10- Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) İbnu Ebî Hatim anlattı:
"Araplardan iki kabîle câhiliyet döneminde savaştılar. Aralarında öldürme ve yaralama vardı. Müslüman oluncaya kadar, köleyi ve kadınları öldürürler, birbirinden bir şey almazlardı. İki kabileden biri diğerinden mal ve adet bakımından çoktu. Onlar bizden bir köle ölünce, onlardan bir hür, bizden bir kadın ölünce, onlardan bir erkek ölmedikçe razı olmayız diye yemin ettiler. Onlar hakkında, bu ayet indirildi."[526]
11- Said b. Cübeyr'den rivayet olunmuştur:
"Cahiliyye devrinde İslâm'ın zuhurundan kısa bir müddet önce, iki arab kabilesi birbiriyle savaşmışlardı. Aralarında ölenler, yaralananlar vardı. Ölenler arasında köleler, kadınlar bile bulunuyordu. İslâm gelene dek, aralarındaki bu kan davasını çözüme bağlamış değillerdi. Bu iki kabileden biri diğerine nisbetle nüfus bakımından daha kalabalık, şeref bakımından daha üstün idi. Öyleki, kadınlarını mihir ödemeden nikahlıyorlardı. Bu sebeble, "Bizden bir köleye karşılık onlardan bir hürü, bizden bir kadına karşılık onlardan bir erkeği, bizden bir erkeğe karşılık onlardan iki erkeği öldüreceğiz" diye yemin ettiler ve yaralılarının diyetlerini de onlarınkinin iki katına çıkardılar. Durumlarını da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e havale ettiler. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti kerîme'yi inzal buyurarak, eşitliği emretti. Onlar da Allah'ın hükmüne uyarak müslüman oldular.[527]
12- Ebu Mâlik'ten rivayete göre ise ensardan iki aile arasında bir çatışma olmuş, iki taraftan da kadınlı erkekli ölenler olmuş, biri diğerine üstünlük taslıyarak diyette fazlalık talep etmişler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) aralarını düzeltmek için gelmişler ve bu âyet nazil olmuş.[528]
13- Ali b. Ebu Talha'nın, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine göre ise o, bu âyetin izahında şöyle demiştir:
"Önce insanlar kadının karşılığında erkeği öldürmüyorlardı, ancak erkeğin karşılığında erkeği, kadının karşılığında da kadını öldürüyorlardı. Daha sonra ise Allah teala, Maide suresinin kırk beşinci âyetini indirerek kadınla erkeği kısasta eşit kıldı." [529]
14- Hasan-ı Basri diyor ki:
"Cahiliye döneminde bir adam başka birini öldürecek olursa kaçıp kendi kavmine sığınırdı. Kavmi de öldürülen tarafa giderek diyet ödemek suretiyle barışırlardı. Bunun üzerine kaçan katil kendisini güven içinde hissederek evine dönerdi. Fakat öldürülen kişinin velileri, barıştıkları halde katili öldürüp diyeti geri verirlerdi. İşte âyet-i kerime böyle bir hileyi yasaklamaktadır." [530]

15- Taberi diyor ki:
"Görüldüğü gibi âyetin nüzul sebebi hakkında ihtilaf vardır. Bu sebeple bizlerin, âyeti, kesin delillerin gösterdiği mânâda anlamamız gerekmektedir. Rasulullah'tan, hür erkeğin hür kadın karşılığında kısas yapılacağına dair birbirini destekleyen bir çok hadis rivayet edilmiştir. Ancak İslam ümmeti, hür kadına karşılık hür erkeğin kısas yapılması halinde erkeğin fazla olan diyetinin kadının velilerinden alınıp alınmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu sebeple kadına karşı erkeğe kısas tatbik edileceği ve tatbik edildikten sonra da erkeğin arta kalan diyetinin erkeğin velilerine verileceği hususunda icma olduğunu iddia etmek fasit bir görüştür.
Şu husus ta bilinmektedir ki: Bir insan belli bir bedel karşılığında bir organını telef edip vücudunun diğer kısmını sağ bırakamaz. Bunu yapması haramdır. Keza, bir başkasının belli bir bedel karşılığında diğer bir insanın herhangi bir organını telef edemez bu da haramdır. (Bu da gösteriyor ki, kadının karşılığında erkeğin sadece bir bölümünün kısas yapıldığını söylemek doğru değildir) Erkek, kadının karşılığında "Cana can" kaidesine göre kısasa tabi tutulmuştur. Bundan anlaşılıyor ki âyet-i kerimede zikredilen: "Hür'e hür, köleye köle, kadına kadın" kısas yapılır ifadesinden maksat, hür'e karşılık köle, erkeğe karşılık kadın, kadına karşılık ta erkek kısas yapılamaz" demek değildir. Âyetin ifade ettiği mânâ hakkında geriye iki ihtimal kalmıştır. Bunlardan biri, bizim de izah ettiğimiz gibi, kısasta cinayeti işleyenin dışına taşmamaktır. Yani, kısas ancak katile tatbik edilir. Katilin, erkek, kadın, köle veya hür olması durumu değiştirmediği gibi öldürülenin bunlardan biri olması da durumu değiştirmez. İşte âyet-i kerime bunları beyan etmektedir.
Âyetin ifade ettiği muhtemel ikinci mânâ ise şöyledir:
Bu âyet, belli insanlar hakkında nazil olmuştur. Onlar birbirleriyle savaşarak birbirlerinden kadın, erkek, köle öldürmüşlerdir. Rasulullah da bunların, karşılıklı olarak diyet ödemek suretiyle barışmalarını emretmiştir. Diyetler de hür erkeğin diyeti hür erkeğe göre, hür kadının diyeti hür kadına göre, kölenin diyeti de köleye göre takdir edilecek ve taraflar karşılıklı olarak takas yaptıktan sonra fazlalıkları ödeyeceklerdir."[531]
16- Âyet-i kerimede geçen "kim (katil) mümin kardeşi tarafından (ölenin velisi tarafındın) affedilirse, örfe uymak ve diyeti güzellikle ona ödemek gerekir." cümlesi müfessirler tarafından iki şekilde izah edilmiştir:
a- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Hasan-ı Basri, Şa'bi, Katade, Rebi' b. Enes, Atâ ve İbn-i Zeyd, âyet-i kerimenin bu bölümünü mealde zikredildiği şekliyle izah etmişlerdir. Yani bir kimse haksız ve kasıtlı olarak başka bir insanı öldürecek olursa onun karşılığında öldürülmeyi hak eder. Bununla birlikte öldürülenin velisi dilerse katile kısas yaptırmaktan vazgeçer, onu affeder ve katilden diyet alır. Fakat böyle bir affa muhatap olan katil, öldürdüğü kişinin diyetini güzellikle vermeli, diyet alacak olan veli de örfe uymalıdır. Âyet-i kerimenin bu bölümü işte bunu ifade etmektedir.
Taberi de âyet-i kerimenin, cana kıyan, herhangi bir organı kesen, yaralayan ve kıran kişileri hakkında nazil olduğunu beyan ederek bu görüşte olanlara katılmıştır. Zira âyet, kısası beyan ettiğine göre affedilme meselesi de kısas konusundadır.
b- Süddi ve benzeri âlimler, âyetin bu bölümünü şöyle izah etmişlerdir:
"Kimin kardeşinin diyetinden bir şey geri kalmış olursa o kimse örfe uyarak geri kalanı istesin. Diyeti vermekle yükümlü olan da iyilikle diyeti ödesin." Bu görüşte olanlar "Ufiye" kelimesini "Affedilme" mânâsına değil "Arta kalma" mânâsına almışlardır. Taberi bu görüşün, "Âyet-i kerimenin nüzul sebebi, Rasulullah'ın birbiriyle savaşan iki topluluğu uzlaştırmasıdır." diyenlerin görüşü olduğunu söylemiştir. [532]

179. Ey akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır. Gerekir ki Allah'tan korkarsınız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyet-i kerimede *"Kısasta sizin için hayat vardır."* buyurulmaktadır. Müfessirler bu ifadeyi iki şekilde izah etmişlerdir:
a- Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, İbn-i Cüreyc ve îbn-i Zeyd bu ifadeyi "Kısas yapmak, cinayet işlemeyi önler. Öldürme niyetinde olanların cesaretini kırar." şeklinde izah etmişlerdir. Bu hususta Katade diyor ki:
"Allah teala kısası, insanların beyinsizleri ve cahilleri için bir ibret, bir öğüt ve bir hayat kılmıştır. Nice insanlar vardır ki içlerinde adam öldürme niyetini taşırlar. Eğer kısas yapılma korkusu olmasa bu niyetlerini yerine getirir, insan öldürürler. Allah teala kısası farz kılarak insanların birbirini öldürmelerine set çekmiştir. Allah teala, insanlara neyi emretmişse o şey onlar için hem dünyada hem de âhirette faydalıdır. Neyi de yasaklamışsa o şey onlar için hem dünyada hem de âhirette zararlıdır. Yaratıklarına neyin uygun olduğunu elbetteki Allah daha iyi bilir." Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.
b- Süddi'ye göre ise *"Kısasta sizin için hayat vardır."* ifadesinden maksat. "Kısas, birbirinizden intikam almanızı önler." demektir. Zira kısas yoluyla öldüren katil öldürülür. Böylece masum insanların öldürülmesi önlenmiş olur. Nitekim, cahiliye döneminde kuvvetli bir kabileden bir kadın öldürülecek olsa asıl katili bırakıp karşı taraftan mutlaka bir erkek öldürürlerdi. Kölenin karşılığında da mutlaka hür bir kimse öldürürlerdi. Böylece karşılıklı

intikam alma savaşları devam edip giderdi. Kısas hükmü gelince artık bizzat katil öldürülür, intikam almalar sona erdi. Böylece insanlar için kısasta hayat olduğu anlaşıldı.

180. Sizden birine ölüm gelip çattığı vakit eğer mal bırakacaksa anaya, babaya, yakın akrabaya meşru bir surette vasiyyette bulunmak takva sahipleri üzerinde bir hak olarak farz kılındı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kur'ân-ı Kerim'de vasıyyet üç âyette geçmektedir. Bakara: 2/180, Nisa: 4/12, Mâide: 5/106 âyeti. Bakara süresindeki âyet-i kerime ferâiz ve miras âyetlerinden önce nazil olmuştur ve vasıyyet hakkındaki üç âyetin en kapsamlı oİanıdır. [533]
2- Bazı âlimler ana-babaya ve yakın akrabaya vasıyyetin mensuh olduğunu söylemekteseler de bir kavle göre de bu âyet-i kerime küfürleri (kâfir olmaları) sebebiyle vâris olamıyan ana-baba ve yakın akrabalar hakkında nazil olmuştur. Zira özellikle İslâm'ın ilk yıllarında öyle oluyordu ki kişi müslüman olurken anası babası veya yakını kendisine vâris olabilecek bir akrabası İslâm'a girmiyor, kâfir olarak kalıyordu. Din ayrılığı aralarındaki verasete engel olurken âyet işte bunlara bir çeşit akrabalık hakkını muhafaza etmek üzere vasiyette bulunulabileceğini bildirmektedir. [534]

183. Ey iman edenler, oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi sizin üzerinize de farz kılındı. Belki Allah'a karşı gelmekten sakınırsınız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
a- Şa'bi ve Süddi'ye göre bizden önce geçen ve kendilerine oruç farz kılınan insanlardan maksat, Hıristiyanlardır. Onlara farz kılınan oruç ise sayı ve zaman bakımından bizimki gibiydi.
Şa'bi diyor ki:
"Bütün bir yılı oruçla geçirmiş olsam dahi, Ramazan mı yoksa Şaban mı? diye şüphe edilen günde oruç tutmam. Zira Hıristiyanlara da, bize farz kılındığı gibi Ramazan ayında oruç tutmaları farz kılınmıştı. Fakat onlar, orucu, sıcak olmayan mevsimlere kaydırdılar. Onlardan sonra gelen nesiller, kendilerine güven sağlamak için otuz günün bir gün öncesinden bir gün de sonrasından oruç tutar oldular. Daha sonra gelen nesiller de kendilerinden önce gelen nesillerin yolunu tuttular. Böylece oruçları elli güne kadar çıktı.
Hıristiyanların oruçları günde bir defa ve yatsıdan sonra iftar edilmek suretiyle tutulan oruç şeklindeydi. Bu oruç şekli, müslümanlara önceleri farz kılınan oruç şekliydi. Bu bakımdan onların oruçları da bizimki gibiydi.
Süddi diyor ki:
"Hıristiyaniara da Ramazan orucu tutmak farz kılınmıştı. Onların, uyuduktan sonra yeyip içmeleri ve kadınlarına yaklaşmaları da yasaklanmıştı. Bu bakımdan Ramazan ayında oruç tutmak Hıristiyanlara ağır gelmişti. Ay'a göre oruç tutmalarından bugün bizim tuttuğumuz gibi yaz ve kış mevsimleri arasında dolaşıyordu. Hıristiyanlar bu duruma katlanamadılar ve oruçlarını yaz ve kış arasındaki bir mevsime denk getirdiler. Ve dediler ki:
"Orucu yirmi gün artıralım da yaptığımız bu hatayı affettirelim." Bunun üzerine oruç günlerini elliye çıkardılar. Önceleri Müslümanlar da oruçlarını günde sadece bir kere yemek yiyerek tutuyorlardı. Bu duruma dayanamayan bazı sahabiler tarafından bazı olaylar yaşandı. Bunun üzerine Allah teala, sabahleyin tan yeri ağarıncaya kadar yemeyi içmeyi ve cinsi yaklaşımda bulunmayı helal kıldı."
b- Mücahid'e göre ise "Bizden önce kendilerine oruç farz kılınanlardan" maksat, ehl-i kitaptır.
c- Katade'ye göre ise bunlardan maksat, Müslümanlardır. Ramazan orucu farz kılınmadan önce her aydan üç gün oruç tutmak bunlara farz kılınmıştır. Daha sonra Ramazan orucu farz kılınınca bu oruçlar kaldırıldı.
Taberi diyor ki:
"Doğru olan görüşe göre, bizden önce kendilerine oruç farz kılınan insanlardan maksat, ehl-i kitaptır." [535]

184. Sayılı günler... İçinizden hasta olan veya seferde bulunan ise diğer günlerden sayısınca; ona dayanıp kalacaklar üzerine de fidye; bir miskin doyumu... Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa hakkında daha hayırlıdır. Bununla beraber oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır, eğer bilirseniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid (r.a.) dedi ki:
"Bakara: 2/184 âyeti Kays İbni Sâib'in kölesi hakkında nazil oldu. Her gün için bir miskine iftar ettirdi ve onu doyurdu." [536]

185. O sayılı günler Ramazan ayıdır ki, insanlara doğru yolu gösteren hidayeti ve hakkı batıldan ayırmayı açıklayan Kur'an bu ayda indirildi. Sizden kim o aya erişirse, onu oruçla geçirsin. Kim hasta olur veya yolculukta bulunur da oruç tutamazsa, tutamadığı günler sayısınca, başka günlerde oruç tutsun, Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez ki böylece sayıyı tamamlayasınız. Sizi doğru yola ilettiği için Allah'ı yüceltesiniz ve şükredesiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Seleme b. el-Ekva'dan rivayet edilmiştir:
"Biz, Rasulullah'ın ilk dönemlerinde bulunduğumuz zaman dileyen oruç tutuyor, dileyen ise bir fakiri doyurma fidyesi vererek oruç tutmuyordu. Nihayet, *"Sizden kim Ramazan ayına erişecek olursa onu oruçla geçirsin."* âyeti nazil oldu ve Bakara: 2/184. âyeti neshetti." [537]
2- Muaz b. Cebel diyor ki:
"Rasulullah Medine'ye geldiğimle Aşûre gününde ve her ayın üç gününde oruç tutmaya başladı. Sonra Aziz ve Celil olan Allah, Ramazan ayında oruç tutmayı farz kılarak *"Ey iman edenler, oruç size farz kılındı."* buyurdu. Bu dönemde oruç tutmaya gücü yeten bir insan, dilerse oruç tutuyor, dilerse bir fakiri doyurarak orucu yiyordu. Sonra Aziz ve Celil olan Allah *"Sizden kim Ramazan ayına erişirse onu oruçla geçirsin. Kim de hasta olur veya yolculukta bulunur da oruç tutamazsa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun."* âyetini indirdi. Ve sağlıklı ve mukim olan kimseye oruç tutmayı farz kıldı. Ancak oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlılar için fidye verip orucu yiyebileceklerine ruhsat verdi." [538]

186. Kullarım sana beni sorunca; İşte ben, muhakkak yakınımdır. Bana dua edince Ben o dua edenin davetine icabet ederim. O halde onlar da benim davetime icabet ve bana iman etsinler tâ ki hidayete ereler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bazı müfessirler, bu âyet-i kerime ile oruç gecesinde hanımlarla mübaşeretin helâl kılındığına dair âyet-i kerime[539] ile irtibat kurarak bu helâl kılmadan önce oruçlu olduğu günün gecesinde hanımı ile yatan veya yatsıdan sonra yeyip içenlerin bu yaptıklarından nedametle Efendimiz (s.a.v.)'e gelmeleri ve bir çıkış yolu sormaları üzerine onların bu yaptıklarının affedildiğinin ve Rablerine bu husustaki tazarrûlarının makbul olduğunun bildirilmesi sadedinde bu âyetin nazil olduğu şeklinde bazı rivayetler kaydetmişlerse de[540] sebep daha genel bir şekilde Allah'a nasıl, nerede, ne zaman duanın daha makbul olduğuna dair sorular olsa gerektir.
2- Cerîr İbni Abdülhamit yoluyla Abedei Secistanî'den, o Salt İbni Hakîm İbni Muaviye İbni Hayde'den, o babasından anlattı:
"Arablardan biri, Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Rabbimiz yakın mı, ona münâcaat edelim. Yoksa uzak mı ona nida edelim?" dedi. Aleyhisselâm, sükût etti. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi." [541]
3- Bir bedevi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek,
"Rabbimiz yakın mıdır ki biz de O'na sessizce yakarışta bulunalım, yoksa bize uzak mıdır ki böylece biz O'na yüksek sesle yalvarıp yakaralım?" der. Bunun üzerine de Allah'u Teâlâ bu ayeti indirir.[542]
4- Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabıyla beraber tehlîl, tekbir ve duada seslerini yükselttikleri bir gazvede bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Sizler sağır olan ve burada bulunmayan bir kimseye duâ etmiyorsunuz; siz ancak, her şeyi duyan ve size yakın olan bir Rabbe duâ ediyorsunuz" [543] buyurdu.[544]
5- Hasan-ı Basri (r.a.) dedi ki:
"Rasûlullah'ın arkadaşları Nebî Aleyhisselâm'a:
"Rabbimiz nerede?" diye sordular. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi." [545]
6- Ali (r.a.) dedi ki:
"Nebî Aleyhisselâm şöyle buyurdu:
"Dua etmekten geri kalmayınız. Çünkü Allahü Teâlâ bana, Bakara: 2/186 âyetini indirdi." Sahabelerden biri:
"Ey Allah'ın Rasülü, Rabbimiz duayı işitir mi, veya bu nasıl olur?" dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [546]
7- Atâ İbni Ebi Rebah (r.a.) dedi ki:
"Bana ulaştığına göre, Bakara: 2/186 âyetinin baş kısmı nazil olunca, Müslümanlar:
"Hangi saatte dua edeceğimizi bilemiyoruz" dediler. Bunun üzerine Bakara: 2/186'nın kalan kısmı da nazil

oldu."[547]

8- Atâ'dan rivayete göre *"Rabbınız buyurdu ki: Bana dua edin, size icabet edeyim."*[548] âyeti nazil olunca "Ey Allah'ın elçisi, hangi saatlerde, ne zamanlar dua edelim?" diye sordular, ya da "Hangi saatte veya hangi zamanlarda dua ettiğimizde makbul olur bilsek." dediler de bu âyet nazil oldu.[549] Yani "Kulum bana ne zaman dua ederse ben ona yakınımdır, duasını kabul ederim, her zaman davetine icabet ederim." demektir.[550]

9- Katadeye göre ise bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, bir kısım insanların *"Bana dua edin duanızı kabul edeyim."* âyetinin inmesi üzerine:

"Ey Allah'ın Peygamberi, biz, rabbimize ne şekilde dua edelim?" diye sormaları üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[551]

10- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre:

"Medine halkından bazı yahudiler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:

"Sen, *'bizimle gök arasında beşyüz yıllık yol var, her bir semanın kalınlığı da bizim semamızın kalınlığı gibidir',* diyorsun. Öyleyse Rabbımız bizim dualarımızı nasıl işitiyor?" dediler de bu âyet bunun üzerine nazil oldu."[552]

11- Ka'b'ul-Ahbar'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:

"Hz. Musa (a.s.),

"Ya Rabbi yakın mısın, sana münacaatta bulunalım (fısıltı ile yalvaralım). Yoksa uzak mısın, öyle ise sana bağırarak dua edelim" demiş. Bunun üzerine Allah Teâlâ,

"Ey Musa, ben beni zikreden kimselerin oturma arkadaşıyım" dedi. Hz. Musa (a.s.) da,

"Ya Râbbi fakat biz bazan, cünüb olma ve tuvalette bulunma gibi, üzerinde bulunduğumuzda, seni zikretmekten tenzih edeceğimiz bir hal üzerinde oluyoruz?" dedi. Cenâb-ı Allah,

"Ey Musa, beni her halde zikret" buyurdu." Emir bu şekilde olunca, Allah Teâlâ kullarını kendisini zikretme ve bütün durumlarında kendisine başvurmaya teşvik etmiş ve bu ayeti indirmiştir."[553]

12- Mücahid'ten rivayet edildiğine göre:

"Bana dua edin duanızı kabul edeyim." âyeti inince bir kısım insanlar

"Nerede dua edelim?" demişler bunun üzerine:

"Nereye yönelirseniz rabbinizin yüzü (rızası) oradadır."[554] âyet-i kerimesi nazil olmuş ve bu âyetin nüzul sebebi de insanların bu soruları olmuştur.[555]

13- Oruç gecelerinde yeme-içme ve kadınlara yaklaşma uyuduktan sonra yasak iken bu yasağı bir şekilde ihlâl edenler bundan pişman olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:

"Allah bizim tevbemizi kabul eder mi?" diye sormuşlar da bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirmiş.[556]

14- Bütün bunlar tek tek veya hepsi birden bu âyetin nüzulüne sebep olmuş olabilirler. Ancak bu münferid hadiselerin akabinde Allah'ın tevbeleri kabul eden, tevbe eden kullarına hakikatte ve dualarına icabette onlara en yakın olduğu genel hükmü indirilmiştir.[557]

187. Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl edildi. Onlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz. Allah nefislerinize karşı zayıflık göstermekte olduğunuzu bildi de tevbenizi kabul buyurdu, sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin. Fecr olan ak iplik kara iplikten size seçilinceye kadar yeyin için, sonra (gelecek) geceye kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde i'tikâfta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır, sakın onlara yaklaşmayın. İşte Allah âyetlerini böylece insanlara açıklar ki takvaya ersinler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Valibî'nin rivayetinde İbn Abbas dedi ki:

"Bu şöyle olmuştur: müslümanlar Ramazan Ayı'nda yatsı namazını kıldıkları zaman, o saatten itibaren gelecek aynı vakte kadar kendilerine kadınlarla münasebet ve yemek haram olurdu. Sonra müslümanlardan bir grup insan Ramazan Ayı'nda Yatsı'dan sonra yemek yemiş, hanımlarıyla münasebette bulunmuştu. Ömer b. Hattab da bunlardandı. Rasulullah (s.a.v.)'a bu durumu şikâyet ettiler de Allah Teala bu âyeti indirdi."[558]

2- İbn Abbâs'tan (r.a.) naklediliyor:

"İnsanlar ilk müslüman olduklarında (Orucun ilk farz kılındığı zamanlarda) kişi oruç tutar, gündüzü oruçlu geçirir,

akşama ulaşınca da akşamla yatsı arasında yemek yer, yatsı kılınınca bir sonraki akşama kadar yemek haram olurdu. Ömer (r.a.), yatsı namazı kılındıktan sonra uyudu, uykuda nefsi uyandı ve hanımını arzuladı da (onun itirazlarına kulak asmayıp işini bitirdi. Suddî rivayetinde cariyesini arzuladı da onunla yattı). Gusül abdestini alınca pişman olarak ağlamaya ve kendini suçlamaya başladı, sonra Rasûlullâh (s.a.v.)'a geldi ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a ve sana nefsimin bana yaptırdığı bir hatadan özrümü sunuyorum (Nefsimin bana yaptırdığından dolayı Allah'tan ve senden özür dilerim). Nefsim bana güzel gösterdi de uyuduktan sonra hanımımla yattım. Ey Allah'ın elçisi bana bir ruhsat bulabiliyor musun?" diye sordu. Hz. Peygamber:
"Ey Ömer, sen buna lâyık değilsin." Buyurdular, ama bir cevap ve çıkış yolu da söylemediler, Ömer dönüp evine gitti. Ömer evine yeni varmıştı ki Efendimiz arkasından, Kur'ân âyetiyle mazur görüldüğü haberini gönderdi.
Bu hadisenin İkrime'den gelen rivayetinde yeme, içme ve hanımlarla yatma yasağının yatsı ile değil de uyku ile başladığı, Hz. Ömer'in bir akşam, Hz. Peygamber'in meclisine gittiği, oradan geç döneceğini bildiği için hanımına: "Ben Allah'ın Rasûlü'nün yanından dönünceye kadar sakın uyuma" diye tenbihte bulunduğu, bu tenbihe rağmen Hz. Ömer'in hanımının uyuduğu, Hz. Ömer gelince de onun:
"Ben uyudum" sözüne kulak asmadığı,
"Yok hayır, sen uyumadın" deyip onunla yattığı" ifade edilmektedir.

İbn Cureyc rivayetinde bu olay Hz. Ömer'e değil ensardan ismi verilmiyen bir sahabîye isnad edilmektedir."[559]
3- Kâ'b İbni Mâlik'in (r.a.) babası dedi ki:
"Ramazanda kişi oruç tuttuğu zaman, geceleri uyur, ona ertesi gün iftar edinceye kadar yemek, içmek ve kadınlar haram olurdu. Ömer Rasûlullah'ın yanında gece sohbet etmişti. Nebî Aleyhisselâm'ın yanından döndü. Evine geldiğinde hanımını uyur buldu. Onunla olmayı istedi. Hanımı:
"Ben uyudum" dedi.. Ömer (r.a.):
"Uyumadın" dedi ve onunla birleşti. Kâ'b da aynısını yaptı. Ertesi gün Ömer (r.a.), Nebî Aleyhisselâm'a durumu haber verdi. Bu âyet indi." [560]
4- Kâ'b b. Mâlik diyor ki:
"Önceleri insanlar Ramazanda oruç tuttuklarında akşam olur da uyuyacak olurlarsa ertesi gün akşama kadar onlara yeme içme ve hanımına yaklaşma haram kılınmıştı. Bir gün Rasulullah'm yanında gece sohbetinde bulunduktan sonra evine gelen Hz. Ömer hanımının uyuduğunu gördü. Onunla ilişki kurmak istedi. Hanımı da:
"Ben uyudum." dedi. Ömer (r.a.):
"Sen uyumadın." dedi. Ve onunla ilişki kurdu. O gece Kâ'b b. Mâlik te aynı şeyi yapmıştı. Sabahleyin Hz. Ömer Rasulullah'a gitti ve durumu ona anlattı. İşte bunun üzerine Allah teala: *"Sizin nefislerinize zulmettiğinizi bildi. Bunun üzerine tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Şimdi artık onlara yaklaşın."* âyetini indirdi."[561]

5- Bu olay, Abdullah b. Abbas, Mücahid, İkrime ve diğer müfessirlerden bazılarından da nakledilmiştir. [562]
6- Ebû Bekr-i İsfehanî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafiz'dan, o Abdurrahman b. Muhammed er-Razî'den, o Sehl b. Osman el-Askeri'den, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o babası ve başkasından, o Ebû İshak'tan, o da Bera İbn Azib'den şu rivayeti bize haber verdi:
"Müslümanlar, akşam iftar ettikleri zaman uyumadıkları müddetçe yerler, içerler ve kadınlarıyla buluşurlardı. Uyuduklarında ise, gelecek bu vakte kadar, bunlardan hiç birisini yapamazlardı. Ensar'dan Kays b. Sırme[563] oruçlu idi. İftar vakti, hanımına geldi. Hanımı ise bir ihtiyacını görmeye gitti. Bu arada Kays'ı uyku bastı ve uyudu. Ertesi gün öğleye doğru gün yarılanınca açlık sebebiyle üzerine baygınlık çöktü, Ömer de hanımına gelmişti de fakat onu uyur bulmuştu. Bu durum Peygamber (s.a.v.)'e arzolundu. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Böylece müslümanlar buna pek sevindiler."[564]
7- Ebû Abdirrahman b. Ebî Hamid, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed eş-Şeybanî'den, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değûlî'den, o Za'feranî'den, o Şebabe'den, o İsrail'den, o Ebû İshak'tan, o da Bera'dan şu rivayeti bize haber verdi:
"Muhammed (s.a.v.)'in Ashabı'ndan bir adam oruçlu iken iftara yetişip de yemeden önce uyursa, akşama çıkıncaya dek ne gece ne de gündüz bir şey yemezdi. Ensar'dan Kays İbn Sırme oruçlu idi. İftara yetişince hanımına geldi de: "Yanında yiyecek birşey var mı?" dedi.
"Hayır yok, fakat gideyim de senin için arayayım" dedi. Kays, gündüzün çalışıyordu. Derken gözlerine mağlup oldu. Hanımı kendisine gelip onu bu halde görünce:
"Zavallı sana yazık oldu" dedi. Kays bu hal üzere sabahladı. Gündüz yarı olunca (öğleye doğru) üzerine baygınlık çöktü. Bu durum Peygamber (s.a.v.)'e söylendi de nihayet bu âyet nazil oldu. Müslümanlar buna aşırı derecede sevindiler."[565]

[566]

Bu hadisi Buhari Ubeydullah b. Musa ve İsrail yoluyla rivayet etmiştir.
8- Berâ (r.a.) dedi ki:
"Ramazan orucu âyeti nazil olunca, Müminler Ramazanın tamamında hanımlarına yaklaşmadılar. Bir çokları nefislerine hıyanet ediyordu. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [567]
9- Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Fadl'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Hafiz'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Hişam b. Ammar'dan, o Yahya b. Hamza'dan, o İshak b. Ebî Ferve'den, o Zührî'den, o Kasım b. Muhammed'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Orucun başlangıcı şöyle olmuştur: Kişi, oruca Yatsı'da başlar, öbür Yatsı'da bitirirdi. Uyuduğu vakit bundan sonra ailesiyle buluşamaz yeyip içemezdi. Hatta bir gün Ömer hanımına geldi dedi ki:
"Ben uyudum." Müteakiben de hanımına cinsel ilişkide bulundu.
Sırme İbn Enes oruçlu olarak akşamladı ve iftardan önce uyudu, -onlar uyuduklarında yiyemez içemezlerdi.- Nihayet Sırme oruçlu olarak sabahladı. Oruç az kalsın kendisini öldürecekti. Bu yüzden şanı yüce Allah ruhsat ifade eden *"...Böylece size tevbe nasib etti de sizi bağışladı..."* âyetini indirdi."[568]
10- Said b. Muhammed ez-Zahid, dedesinden, o Ebû Ömer el-Hıbrî'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o İbn Ebî Meryem'den, o Ebû Gassan'dan, o Ebû Hazim'den, o da Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"beyaz iplik siyah iplikten sizce ayirdedilinceye kadar, yiyin için..." âyeti inmiş *"Tan yerinde"* kısmı inmemişti. Bazı kişiler oruç tutmak istedikleri zaman, onlardan herhangi bir kimse iki ayağına beyaz ve siyah ip bağlardı. Bu iki ipliğin görünmesi kendisine belli oluncaya kadar yemeye içmeye devam ederdi. Bu sebeple Allah Teala *"Tan yerinde"* kısmını indirdi de böylece insanlar Cenab-ı Hakk'ın bununla (beyaz ve siyah iplikle) gündüz ve geceyi murad buyurduğunu bilmiş oldular."[569]
Bu hadisi Buhari İbn Ebî Meryem'den, Müslim de Muhammed b. Sehl ve ibn Ebî Meryem'den rivayet etmiştir.[570]
11- Muaz îbni Cebel'den (r.a.) Abdurrahman İbni Ebî Leyla yoluyla rivayet edildi:
"İnsanlar, uyumadıkları müddetçe kadınlarla beraber olurlar, yerler ve içerlerdi. Uyudukları zaman ise bunlardan kendilerini men ederlerdi.. Sonra, Ensardan biri ki, ona Kays İbni Sırme denirdi. Yatsı'yı kıldı sonra yemeden, içmeden sabaha kadar uyudu. Zorlukla sabahladı. Ömer (r.a.) da, uyuduktan sonra kadınlarından biriyle münasebette bulunmuştu. Ömer (r.a.) Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve bunları anlattı. Bu ayet indirildi.[571]
12- Ebu Hüreyre'den rivayete göre ise bu âyet-i kerime Damre ibn Enes el-ensârî'nin akşam namazından sonra uykusu ağır basıp karnını doyurmadan uyuyakalması, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yatsı namazını kıldırmasından sonra kalkıp yeyip içmesi ve sabahleyin de gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e durumunu haber vermesi üzerine nazil olmuştur.[572]
13- Katâde (r.a.) dedi ki:
"Biri mescidde itikafa girer de oradan çıkarsa, itikafa niyetli de olsa, dilediği takdirde eşiyle münasebette bulunurdu. *“Bununla beraber siz mescidlerde itikâf hâlinde iken, onlara mübaşerette bulunmayın!”* âyeti nazil oldu."[573]
14- Katade diyor ki:
"Başlangıçta Ramazan gecelerinde iftardan sonra uyumadan yemek içmek ve cinsi münasebette bulunmak helal fakat bir süre uyuduktan sonra uyanınca bunları yapmak haramdı. Daha sonra Allah teala, imsaka kadar yeme içme ve cinsi münasebette bulunmayı helal kıldı."[574]
15- "Oruç gecesi uyuyan kimseye uyuduktan sonra hanımlarla birleşmenin haramlığın bizim şeriatımızda da mevcud olduğunu, fakat daha sonra nesh edildiğini" söyleyenler bu ayetin sebeb-i nüzulü konusunda şunu zikretmişlerdir: İslâmın ilk yıllarında oruçlu iken, insan uyumadığı veya yatsı namazını kılmadığı müddetçe yemesi, içmesi ve cinsi münâsebette bulunması helâl idi. İnsan uyuduğu ve yatsı namazını kıldığı zaman, ertesi günün akşamına kadar yeme, içme ve cinsi münasebette bulunma haram oluyordu. Ensardan bir adam yatsı vakti, oruçtan dolayı iyice yorulmuş olarak evine geldi. Âlimler bu sahabenin isminin ne olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Mu'az (r.a), bunun Ebu Sırme; Berâ (r.a.), Kays b. Sırme; Kelbî ise, Ebu Kays b. Sırme olduğunu söylemiştir. Bu şahsın adının Sırme İbn Enes olduğu da ileri sürülmüştür. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona, yorgunluk ve halsizliğinin sebebini sorunca, o da,
"Ya Rasûlallah, bütün gün akşama kadar hurmalıkta çalıştım. Yemek yemek için akşamleyin evime geldiğimde, ailem yemeği getirmekte gecikti. Bu arada ben de uyumuşum. Derken beni uyandırdılar; böylece de bana, yemek içmek haram oldu" dedi. Bunu müteakiben Hz. Ömer de ayağa kalkarak,
"Ey Allah'ın Rasulü, ben de sana buna benzer bir mazeret beyan edeceğim. Yatsı namazını kıldıktan sonra, eve

geldim ve zevcemle cinsî münasebette bulundum" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Ey Ömer, bu sana yakışmadı" dedi. Daha sonra, pekçok kimse de ayağa kalkarak, bu türden yaptıkları şeyleri itiraf ettiler. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [575]
16- İşte bütün bu olaylar, müslümanların herhangi bir kayda bağlı kalmadan, Razaman ayının her gecesi kadınlarıyla cinsi münasebette bulunmalarına cevaz veren, hiç bir şarta bağlı olmadan, güneşin batışından fecrin doğuşuna kadar yemelerini mubah kılan ve itikafa giren kimselerin ise, itikafa niyetli bulundukları müddetçe, hanımlarıyla cinsi münasebette bulunmalarını yasaklayan âyetin indirilmesine neden olmuştur. [576]
17- Rivayet edildiğine göre bu âyet nazil olduğunda Adiyy b. Hatim şöyle yaptığını anlatmıştır: Beyaz ve siyah iki iplik aldım, onları yastığımın altına koydum. Geceleri ikide bir kalkıyor onlara bakıyordum. Fakat bir türlü beyazını siyahından ayırdedemiyordum. Sabahleyin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip, durumu anlattım. Bunun üzerine o güldü ve,
"Sen koca kafalısın. Bu, o manada değil gündüzün beyazlığı (aydınlığı) ile gecenin siyahlığı (karanlığı) manasınadır." [577] buyurdu.
Hz. Peygamber (s.a.v.) ona, *"Koca kafalısın"* demiş. Çünkü bu, insanın ahmaklığını ifâde eden sözlerdendir. Biz diyoruz ki: "Bu hadis, Allah Teâlâ'nın bu ayetle gündüzün başlangıcındaki beyazlık ile, gecenin sonundaki siyahlığı kinayeli olarak kastettiğine kesin olarak delâlet eder." [578]

188. Aranızda mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin ve kendiniz bilip dururken insanların mallarından bir kısmını günahla yemeniz için onları hâkimlere aktarma etmeyin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil b. Hayyan dedi ki:
"Bu âyet İmru'1-Kays b. Abis el-Kindî ve Abdan b. Eşva el-Hadremî hakkında nazil oldu. Bu iki zat bir arazi hususunda Peygamber (s.a.v.)'e başvurdular, İmru'1-Kays bu davada davalı, Abdan ise davacı idi. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi de böylece Abdan arazisi hususunda hakim kılındı ve kendisiyle dava görülmedi." [579]
2- Saîd İbni Cübeyr (r.a.) dedi ki:
"İmruu'1-Kays b. Abis el-Kindî ile Abdan b. Eşva el-Hadremî bir yer hakkında muhakeme olundular. İmru'1-Kays, Abdân'ın yemin etmesini istedi. Bunun hakkında bu âyet indi." [580]
3- Mukatil ibn Hayyân anlatıyor:
"Bu âyet İmruu'1-Kays ibn Abis el-Kindî (Kinde'den Efendimize gelen hey'et içinde imiş, Kinde'den olup da irtidad etmiyenlerden imiş) ve Abdan ibnu'1-Eşva' el-Hadramî hakkında nâzil oldu. Bir arazi konusunda anlaşmazlığa düşüp Abdan şikâyetçi, İmruu'1-Kays davalı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hakemliğine başvurdular Hadramî:
"Ey Allah'ın elçisi, bu adam babamdan bana intikal eden bir arazime el koydu." dedi. Kindî:
"Orası benim elimdeki arazimdir. Ben orayı ekip biçiyorum ve onun hiçbir hakkı yoktur." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.): Hadramî'ye:
"Bu arazinin sana ait olduğuna dair ya bir delil getirirsin ya da hasmına yemin teklif edeceğim." buyurur. Hadramî:
"Ey Allah'ın elçisi, yalan yere yemin eder ve arazimi alır gider." deyince Efendimiz önce:
"Madem delilin yok, senin için onun yemininden başka yol yok." buyurdu, sonra da: *"Her kim mü'min kardeşinin malından bir kısmının üzerine oturmak için yalan yere yemin ederse Allah'a, Allah ona öfkeli halde kavuşur."* buyurdu. İmruu'1-Kays:
"Ey Allah'ın elçisi, hak kendinin olduğunu bile bile hakkını karşısındakine bırakana ne var?" diye sordu, Efendimiz:
"Cennet." buyurdular da İmruu'1-Kays:
"Seni şâhid tutuyorum ki ben o araziyi ona bıraktım." diyerek davadan vazgeçti. Allah Tealâ da bu âyeti indirdi. [581]
4- Ebu Hüreyre (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e davalaşmayı beceren birisiyle, bunu beceremeyen iki kişi, davalaşmak üzere geldiler. Böylece Hz. Peygamber, davalaşmayı iyi bilen kimsenin lehine karar verdi. Bunun üzerine, aleyhine hüküm verilen kimse,
"Ya Rasulallah, kendisinden başka ilâh olmayan zâta yemin ederim ki, ben haklıydım" deyince, Hz. Peygamber,
"İstersen mahkemeyi tekrarlıyayım" dedi ve mahkemeyi tekrarladı ve yine davalaşmayı iyi bilen kimsenin lehine

karar verdi. Bunun üzerine aleyhine hüküm verilen kimse, önceki sözünü tekrarladı. Hz. Peygamber de, hükmünü üçüncü kez gözden geçirdi. Sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Mahkeme sonunda, kim müslüman kardeşinin hakkını gasbedip alıkorsa, muhakkak ki o kimse, ateşten bir parçayı koparıp almış demektir" [582] buyurmuştur. Bunun üzerine lehine hükmedilen kimse,
"Ya Rasûlallah, gerçekten hak onundur" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Kim davalaşması sırasında başkasının hakkını alır ve onun hakkını kendine mal etmeye çalışırsa, o kimse ateşteki oturacağı yere hazırlansın" [583] der." [584]
5- Müslim'in tahric ettiği hadiste bu âyetin nüzulü zikredilmeksizin hadise anlatılır ve Abdan'm ismi Rabîa ibn İbdân veya İydân olarak verilir.[585]

189. Sana hilâlleri sorarlar. De ki: O insanların faydası için ve bir de hacc için vakit ölçüleridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade, Rebi' b. Enes, İbn-i Cüreyc ve Abdullah b. Abbas'a göre bu âyetin nüzul sebebi, bir kısım insanların Rasulullah'tan, ayın büyüyüp, küçülerek değişmesinin sebebini sormalarıdır. Âyet-i kerime, bu sorular üzerine nazil olmuş, ayın maddeten değişmesinin sebebine cevap verilmemiş, değişmesindeki hikmetin ne olduğu bildirilmiştir. Böylece soru soranlara, asıl sormaları icabeden şeyin, ayın şeklinin değişip değişmemesi olmayıp onun değişmesindeki hikmetin olduğu bildirilmiştir. Evet, ay, müslümânların ibadet ve muamelat vakitlerini tesbit için Allah teala tarafından, görünümü değişir bir halde yaratılmıştır. Müslümanlar oruçlarını, Haclarını, boşanmalarını, hayız sürelerini, alacak ve verecek vakitlerini ay'a göre tesbit ederler. İşte ay bu hikmetlere binaen güneş gibi sabit olmayıp değişmektedir.[586]
2- Muaz b. Cebel dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Yahudiler, sohbetlerimize katılıyorlar ve bize aylardan çok sual soruyorlar. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[587]
3- Katade dedi ki:
"Bize şu zikrolundu; O Yahudiler Allah'ın Peygamberi'ne "bu aylar niçin yaratıldı?" diye sordular da Allah Teala bu âyeti indirdi."[588]
4- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet Muaz b, Cebel ve Sa'lebe b. Aneme [589] hakkında nazil oldu. Bunlar Ensar'dan iki kişi idiler, Dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu hilale ne oluyor ki iğne gibi incecik doğuyor da sonra çoğalıyor. Nihayet kocaman oluyor ve tamtamına yusyuvarlak oluyor. Daha sonra tekrar azala azala inceliyor ve nihayet ilk hali gibi ipince oluyor da tek bir hal üzere kalmıyor."[590]
Bu rivayet Süddî'yi Sağir yoluyla Kelbî'den, Ebu Salih'ten, İbnu Abbas'tan (r.a.) da rivayet edildi.[591]
5- İbnu Abbas'tan (r.a.) Avfî yoluyla rivayet edildi:
"İnsanlar Rasûlullah'a hilallerden sordular. Bu âyet indi."[592]
6- Katâde, Ebü'l-Âliye ve Rebi' b. Enes'ten rivayet olunmuştur. Onlar derler ki:
"Bize ulaştığına göre sahabe:
"Ey Allah elçisi, hillaler niçin yaratıldı?" dedi. Bunun üzerine Allah bu âyet-i inzal buyurdu."[593]

189. Birr (İyilik ve tâat), evlere arkalarından gelmeniz değildir. Fakat birr takvaya erenindir. Evlere kapılarından gelin. Allah'tan takva üzere olun ki felaha eresiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen ve Esamm derler ki:
"Cahiliye devrinde birisi bir işe niyyet edip de giriştiğinde isteğine ve başarıya ulaşmasında bir zorlukla karşılaşırsa evine kapısından girmez, arkadan girer ve tam bir sene bu halde kalırdı, bir sene böyle yapmaya devam ederdi. Bu davranış, karşılaştığı zorluğun kaldırılmasında bir uğur olarak kabul edilirdi. İşte bu âdeti kaldırmak üzere bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[594]
2- Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Ebû Amr b. Matar'dan, o Ebû Halife'den, o Ebu'l-Velid ve el-Havdî'den,

onlar Şu'be'den, o Ebû İshak'tan, o da Bera İbn Azib'den şu rivayeti bize haber verdi:
"Ensar haccedip geldikleri zaman evlerine kapılarından girmeyip, arka kısmından, bacadan girerlerdi. Derken adamın biri gelip kapı tarafından girmiş, böylece sanki o bu yanlış inancı kınamıştı. Nihayet bu âyet nazil oldu."[595]

Bu hadisi Buhari Ebu'l-Velid'den, Müslim de Bündar, Ğunder ve Şu'be yoluyla rivayet etmiştir.[596]
3- Berâ b. Âzib diyor ki:
"İnsanlar cahiliye döneminde hac yapmak üzere ihrama girdiklerinde bir takva davranışı olmak üzere evlerine kapılarından girmiyorlar, arka taraftan (delik veya pencerelerden) giriyorlardı. İşte onların bu davranışları üzerine bu âyet nazil oldu ve evlere arka taraftan girmenin takva ile alakası olmadığını beyan etti." [597]
4- Ebû Bekr et-Temimî, Ebu'ş-Şeyh'ten, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Ubeyd'den, o Ubeyde'den, o A'meş'ten, o Ebû Süfyan'dan, o da Cabir'den şu rivayeti bize haber verdi:
"Kureyş, hürmet iddiasında bulunurdu ve ihramda iken evlerine kapılardan girerlerdi. Oysa ki Ensar ve diğer Araplar ihramda iken hiçbir kapıdan girmezlerdi. Rasulullah (s.a.v.) bir bostanda bulunduğu sırada bostanın kapısından çıkmıştı ve kendisiyle birlikte Kutbe b. Amir el-Ensarî de çıkmıştı. Bunun üzerine dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Kutbe b. Amir facir bir adamdır ve o seninle birlikte kapıdan çıktı." Bunun üzerine ona:
"Seni bu yaptığın şeye sevkeden nedir?" buyurdu. Kutbe de:
"Senin yaptığını gördüm de ben de senin yaptığın gibi yaptım" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"Ben dinde titizlik gösteriyorum" buyurdu. O da:
"O halde benim dinim senin dinindir" dedi ve nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[598]
5- Müfessirler dediler ki:
"Cahiliyye devrinde ve İslâmın ilk yıllarında insanların hali şu idi: "Onlardan bir kişi hacc veya umre için ihrama girdiğinde hiçbir duvarın, evin ve çitin kapısından girmezdi. Şayet bu kişi ikamet eden yerli halktan biri ise, evinin arkasından ya bir delik açıp oradan girer ve çıkar ya da bir merdiven alıp ona tırmanır idi, Eğer göçebe ahaliden biri ise çadırın arkasından çıkardı ve ihramdan çıkıncaya kadar kapıdan girmezdi. Bunu da bir dînî emir olarak görürlerdi. Ancak dinde tavizsiz olanlar müstesna, -ki bunlar Kureyş, Kinane, Huzaa, Sakîf, Has'am, Benû Amir b. Sa'saa ve Benu'n-Nadir b. Muaviye- Bunlara dinlerinde gösterdikleri şiddet sebebiyle humus[599] ismi verilmişti. Derken birgün Rasulullah (s.a.v.) Ensar'dan birisinin evine girdi. Ensar'dan birisi de ihramlı olduğu halde Rasulullah (s.a.v.)'in izi üzere kapıdan girdi. Bu sebeple insanlar bu zatı yadırgadılar. Rasulullah (s.a.v.) bu zata:
"İhramlı olduğun halde niçin bu kapıdan girdin?" buyurdu. O da:
"Senin kapıdan girdiğini gördüm de ben de seni takip ettim" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Ben dinde şiddet gösteriyorum" buyurdu. Adam da:
"Eğer sen dinde titiz isen, ben de titizim. Dinimiz birdir. Ben senin rehberliğine semtine ve dinine razı oldum" dedi ve bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[600]
6- İbnu Cerîr, İbnu Abbas'tan (r.a.) îbnu Avfî tariki ile anlattı. Bunun benzerini Tayalisî, Berâe'den (r.a.) Müsned'inde anlattı:
"Ensâr seferden döndüğü zaman evlerine kapısından girmezlerdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[601]
7- Kays îbni Cübeyr-i Neşhelî'den (r.a.) rivayet edildi:
"Dinde tavizsiz olanlar müstesna bir kısım insanlar ihramlı oldukları zaman evlerine ve bahçelerine kapılarından girmezlerdi. Allah'ın Rasûlü ve ashabı bir eve girdiler. Ensar'dan Rifâa ibn Tâbut -ki o, dinde tavizsiz olanlardan değildi- duvara tırmandı ve evin üzerinden (bacadan) girdi, Rasûlullâh'ın yanına vardı. Çıkarken ise Allah'ın Rasûlü (s.a.) kapıdan çıkınca Rifâa da peşinden kapıdan çıktı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.). Rifâa'ya:
"Seni bu yaptığını yapmaya, yani kapıdan çıkmaya sevkeden nedir?" diye sordu. Rifâa:
"Senin kapıdan çıktığını gördüm, ben de sana tâbi olarak kapıdan çıktım." dedi. Efendimiz:
"Ama ben Ahmes (dinde titizlik gösteren) bir adamım." buyurdu. Rifâa:
"Sen Ahmes isen dinimiz bir." dedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [602]
8- Zühri rivayetinde Efendimizle birlikte eve giren (veya çıkan) sahabî'nin ensar'dan ve Seleme oğullarından olduğu, olayın Hudeybiye senesi Efendimiz ve ashabının umre için ihrama girdikleri ayrıntıları vardır. [603]
9- Süddî'den gelen rivayet biraz daha farklı ve bunda sahabîye, duvardan veya tavandan değil de kapıdan girmesini emreden bizzat Efendimiz ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu davranışı akabinde vahy ile te'yid edilmiş oluyor. Şöyle ki: Bazı insanlar haccettikleri zaman evlerine kapılarından girmezler, arkadan açtıkları bir delikten girerlerdi. Hz. Peygamber veda haccında yürüyerek geldi. Yanında onlardan (haccettiğinde kapıdan girmeyenlerden) birisi vardı ve

o müslüman idi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kapıya ulaşınca adam orada durakladı, girmek istemedi ve "Ey Allah'ın Rasûlü, ben Ahmes'im (ihramlıyım)." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):

"Ben de ahmesim, gir." buyurdular. Adam girdi de Allah Tealâ bu âyeti indirdi." [604]

10- Muhammed ibn Sa'd kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayet daha başka ve çarpıcı bir rivayettir. O şöyle anlatıyor:

"Medine halkından bazıları düşmanlarından herhangi bir korkuları olduğunda ihrama girerler ve düşmanlarından gelebilecek korkularından emin olurlardı. Bu ihramları esnasında da evinin kapısından girmez, evinin tepesineden bir delik deler, oradan girer çıkardı. Hz. Peygamber Medine'ye geldiği zaman orada ihramlı birisi vardı. Hz. Peygamber bir gün bir bostana gitti ve kapısından girdi. O ihramlı kişi de peşinden kapıdan girdi. Bir başkası arkalarından bağırdı:

"Ey filân sen ihramlısın ve kapıdan girmemen gerekirken girdin." Hz. Peygamber:

"Ama ben ahmes'im." buyurunca adam:

"Ey Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), sen ihramlı isen ben de ihramlıyım." dedi de Allah Tealâ, sonuna kadar olmak üzere bu âyeti indirdi."[605]

11- Bera b. Âzib, Kays b. Cübeyr, Mücahid, İbrahim en-Nehai, Zühri, Katade, Süddi, Abdullah b. Abbas, Rebi' b. Enes ve Atâ özetle şunu zikretmişlerdir:

"Ensarın hepsi veya onlardan bir kısım insanlar, Hac yapıp evlerine döndükten sonra evlerine normal kapılarından girmiyor, evlerinin arkasından duvarı delerek oradan veya küçük pencerelerden giriyorlardı. Böyle yapmalarının sebebi ise Zühri'ye göre Hacca giden insanların bir zaruretten dolayı tekrar evlerine dönmeleri durumunda, kendileriyle gök arasına herhangi bir şeyin girmesini istememeleriydi. Kapının buna engel olduğunu kabul ediyorlardı.

Abdullah b. Abbas'a göre ise, insanlardan birinin herhangi bir düşmanından korkması halinde ihrama girmesi, böylece düşmanın tecavüzünden emin olmasıydı. İhrama giren ise evinin normal kapısından içeri girmez arkadan çıktığı bir delikten içeri girerdi.

Atâ ve Mücahide göre ise, böyle yapmalarının sebebi, bunu bir takva saymaları idi. Rasulullah'ın da mensup olduğu Kureyş kabilesine: "Dinlerine bağlı muhafazakârlar" anlamına gelen "Ahmesler" deniyordu.

Ahmes: Ahmesler, Hac veya Umre yaptıklarında evlerinin kapısını bırakıp başka tarafından girme şeklinde bir âdete sahip değillerdi. Resulullah Medine'ye hicret edince Ensarda gördüğü bu gibi halleri yasaklamamış ve onları bu âdetlerinde serbest bırakmıştı. Bir keresinde Rasulullah bir yere normal kapısından girerek Ensardan Hacdan gelmiş bir adam da Rasulullah gibi normal kapıdan içeri girdi. Rasulullah ona "niçin böyle yaptığını" sorunca o da Resulullaha:

"Senin yaptığını yaptım." cevabını vermişti. Rasulullah ona:

"Ben Ahmes'im" deyince o da

"Ben de Ahmes'im" dedi. Yani "Senin dinine tabiyim." demek istemişti. İşte âyet-i kerimenin bu bölümü nazil oldu ve evlere normal kapısından girilmesi gerektiğini, kapılar bırakılıp ta arkadan evlere girmenin takva ile bir ilgisinin olmadığını bildirdi.[606]

12- Müfessirler bu rivayetleri alarak onlardaki bir takım açıklık ve eksiklikleri şöyle tamamlarlar:

"Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk yıllarında kişi hac veya umre için ihrama girdiğinde bağa bahçeye ve eve kapısından girmez şehirli ise ya çatıdan bir delik açar, oradan girer çıkar, ya da bir merdiven edinir onunla çatıya çıkar oradan girer çıkardı. Bedevi ise çadırın kapısından girmez, çadırı arkasından yırtar, oradan girer çıkardı. İhramdan çıkıncaya kadar böyle yapar; "hums" denilen Kureyş, Kinâne, Huzâa, Sakîf, Has'am, Amir ibn Sa'sa' oğulları ve Nadr ibn Muâviye oğulları kabilelerinden olanlar dışında kalanlar için aksi davranışı hoş karşılamazlardı. Bu kabileler halkına "Hums" denilmesi -ki "ahmes" kelimesinin çoğuludur- onların dinlerinde taassub sahibi olmalarından, dinlerine daha bir sıkı sarılmalarındandı."[607]

190. Allah yolunda, sizinle savaşanlarla siz de savaşın, ancak ileri gitmeyin (haddi aşmayın). Şüphesiz ki Allah haddi aşanları sevmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Kelbi'nin Ebu Salih'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu âyet Hudeybiye barışı hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı Hudeybiye musalahası yılı Mekke müşrikleri tarafından Beytullah('a girmekten) engellenip kurbanlarını Hudeybiye'de keserek o sene umre yapmadan Medine'ye dönmek, bir sonraki yıl Mekke'ye gelmek, müşrikler tarafından boşaltılacak Mekke'de üç gün kalmak, Beytullah'ı tavaf etmek, bu üç gün içinde Mekke'de dilediğini yapmak üzere müşriklerle antlaşma yaptılar. Bir sonraki sene olunca Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve ashabı bir önceki yıl yapamadıkları umrenin kazası için hazırlandılar. Bir taraftan da müşriklerin

sözlerinde durmayıp onları Mescid-i Haram'a sokmıyacaklarından ve kendileriyle savaşacaklarından korkuyor, Harem'de ve haram ayda savaşmayı da kerih görüyorlardı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Allah yolunda, sizinle savaşanlarla siz de savaşın..."* âyetini indirdi. Ki bu âyette kendileriyle savaşılacaklardan maksat Kureyşlilerdir.[608] Yüce Allah bu âyeti inzal buyurarak, ihramlı oldukları halde, haram ayında ve Harem'de kendileriyle savaşanlarla savaşmalarını mubah kıldı. Böylece ashabın bu konudaki günah endişesi bertaraf edilmiş oldu."[609]

2- Rebî' ve İbn Zeyd ise bu âyetin Medine-i Münevvere'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e savaş izni veren ilk âyet olduğunu; Berâe'deki *"Müşrikleri öldürün..."* [610] âyetu's-seyf nazil oluncaya kadar bu âyete imtisâlen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, sadece kendisiyle savaşanlarla savaştığını, savaşmıyanlara karşı ise savaşmaktan geri durduğunu söylemektedir.[611]

3- Gerçekten de Mekke-i Mükerreme'de Hz. Peygamber'e savaş emredilmesi bir tarafa Fussilet, 41/34; Mâide, 5/13; Müzzemmil, 73/10; Gâşiye, 88/22 ve benzeri âyetlerle savaş ona yasaklanmıştı bile. Ama Medine-i Münevvere'ye hicret edince savaşmakla emrolundu ve *"Allah yolunda, sizinle savaşanlarla siz de savaşın, ancak ileri gitmeyin..."* âyeti nazil oldu. Hz. Ebu Bekr (r.a.)'den: "Savaş hakkında ilk nazil olan *"Kendileriyle savaşılanlara uğradıkları o zulümden dolayı savaşmalarına izin verildi..."*[612] âyetidir." şeklinde bir rivayet varsa da herhalde bu Hacc âyeti sadece müslümanlarla savaşanlarla savaş şeklinde sınırlı bir izin olmayıp genel olarak savaşa izin verilmesiyle alâkadar olmalıdır.[613]

191. Onları, yakaladığınız yerde öldürün.. Ve, onların sizi çıkarmış olduğu yerden, siz de onları çıkarın. Fitne, öldürmeden daha şiddetlidir. Onlar sizinle orada çarpışmadıkça, siz de onlarla Mescid-i Haram yanında savaşmayın. Eğer sizlerle savaşırlarsa, onları öldürün. Kâfirlerin cezası, işte böyledir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Sahabeden birisi, kâfirlerden birisini haram ayda öldürdü. Bunun üzerine mü'minler, bu mü'mini bundan dolayı kınadılar. İşte bu sebeple de Cenâb-ı Hak bu ayeti indirdi. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Sizin, haram aylarda öldürmeye yönelmiş olmayı büyük bir suç saymanız gerekmez.. Çünkü harâm aylarda, kâfirlerin küfre yönelmeleri, bu yaptığınızdan daha büyük bir suçtur.[614]

193. Fitne kalmayıncaya ve din (yalnız) Allah'ın dini oluncaya kadar o (kâfirlerle) savaşın. Eğer vazgeçerlerse, zalimlerden başkasına hiçbir düşmanlık beslenmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Kafirler Mekke'de Hz. Peygamber'in ashabını dövüp eziyet ediyorlardı. Bundan dolayı bazı müslümanlar Habeşistan'a göç etmek zorunda kaldılar. Sonra müşrikler bu eziyetlerini, müslümanlardan bir kısmının Medine'ye hicretine sebebiyet verinceye kadar sürdürdüler. Müşriklerin bu fitneyi çıkarmalarından maksadları, müslümanların İslâm'ı terkederek kâfir olmalarım sağlamaktı. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ bu ayeti indirdi. Buna göre âyetin manası şöyledir: "Onlara gâlib gelinceye kadar, onlarla savaşın, sakın onlar sizi dininiz hususunda fitneye düşürmesin; sakın şirke düşmeyin." [615]

194. Haram ay, haram aya karşılıktır, hürmetler (haram oluş) karşılıklıdır. Onun için kim, sizin üzerinize saldırırsa, siz de tıpkı onların üstünüze saldırdıkları gibi ona saldırın. Allah'tan takva üzere olun ve iyi bilin ki Allah müttakîlerle beraberdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Katâde der ki:

"Hz. Peygamber ve ashabı umre yapmak üzere Mekke'ye doğru Zilkade ayında yola çıkmışlardı. Hudeybiye'ye gelince müşrikler yollarını kestiler (ve Mekke'ye girmelerine, umre yapmalarına izin vermediler. Hudeybiye antlaşması yapıldı ve Hz. Peygamber ile ashabı geri Medine'ye döndüler). Bir sonraki sene Mekke'ye girdiler ve yine Zikade ayında umre yaptılar, orada üç gece kaldılar. Müşrikler, Hudeybiye senesi onları geri çevirdiklerinde bununla övünmüşlerdi. Aliah Tealâ onların bu yaptığının karşılığını bu şekilde verdi ve *"Haram ay, haram aya karşılıktır, hürmetler (haram oluş) karşılıklıdır..."* âyetini indirdi." [616]

Ayet, hicretin yedinci senesi Umretu'l-kazâ'da nazil olmuştur.[617]
2- İbn Abbas, Mücahid ve Dahhâk'tan rivayet edildiğine göre, "Hz. Peygamber (s.a.v.), Hudeybiye senesinde umre yapmak için Medine'den hareket etti. Bu hâdise, hicretin altıncı senesinin zilkade ayında vuku buldu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i, Mekkeli müşrikler umre yapmaktan alıkoydular ve daha sonra O'nunla, şimdilik geri dönüp bu umreyi gelecek yıl yapması ve umre yapması için Mekke'yi üç gün boşaltmak üzere anlaştılar. Bunun üzerine Allah'ın Rasulü ertesi sene hicretin yedinci yılı zilkade ayında tekrar gelip, Mekke'ye girdi ve umresini yaptı. İşte Allah Teâlâ bunun üzerine bu ayeti indirdi."
Buna göre ayet, "Sen haram ayda Harem-i Şerif'e girdin. Mekkeliler geçen sene bu ayda sana manî olmuşlardı. Bu ay, geçen seneki o aya denktir" manasındadır.[618]
3- *"Onun için kim, sizin üzerinize saldırırsa, siz de tıpkı onların üstünüze saldırdıkları gibi ona saldırın."* kısmının nerede ve kimler hakkında nazil olduğu da müfessirler arasında ihtilaflıdır. İbn Abbâs, bu ve bu mealdeki âyetlerin Mekke-i Mükerreme'de müslümanlar henüz sayıca az ve çok zayıf, müşriklere karşı duracak güçleri yok, müşrikler müslümanlara eziyet eder durumdalar iken nazil olduğunu söylerken Mücâhid âyetin Medine-i Münevvere'de ve Umretu'l-Kaza'dan sonra nazil olduğunu söylemektedir.[619] Mekke-i Mükerreme'de inananlara cihad farz kılınmadığına ve bu âyette de velev nefsi müdafaa ve kendilerine yapılan saldırı ile sınırlı olsa bile saldırı emri ihtiva ettiğine göre Mücahid'den gelen rivayetin diğerine tercih edilmesi daha makul görünmektedir.
4- Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimenin Mekke'de nazil olduğunu bildirmiş ve özetle şunları söylemiştir:
"Bu âyet-i kerime nâzil olduğu zaman Müslümanların sayısı az idi. Onların, müşrikleri ezecek güçleri yoktu. Bu sebeple müşrikler müslümanlara sövüyorlar, onlara çeşitli işkencelerde bulunuyorlardı, işte bu esnada âyet-i kerime nâzil oldu ve Allah teala müslümanlara, kendilerine saldırıda bulunanlara karşı aynen mukabele etmelerini veya sabredip affetmelerini emretti. Fakat Rasulullah Medine'ye hicret edip Allah onu güçlendirince bu dönemde Allah teala müslümanlara, haksızlığa uğradıkları takdirde güçlerini kullanmalarını, ancak cahillerin birbirlerine saldırdıkları gibi birbirlerine saldırmamalarını emretti."[620]
5- Mücahid'e göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'a, Hudeybiye sulhu şartlarına göre umre yaptıktan sonra Medine'de nazil olmuştur. Mânâsı ise: "Ey müminler, müşriklerden kim size karşı savaşacak olursa siz de onların sizinle savaştıkları gibi onlarla savaşın." demektir.[621]
6- Hasen'den gelen bir rivayette de müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, haram ayda sana savaş yasaklandı mı?" diye sormuşlar; Efendimiz (s.a.v.)'in:
"Evet" cevabı üzerine müslümanlarla savaşmak istemişler de bu âyet nazil olmuş yani müşriklerin haram ayda savaşı mubah görerek müslümanlarla savaşa yeltenmeleri halinde müslümanların da kendilerini savunma sadedinde haram ayda savaşmalarına bu âyet-i kerime ile izin verilmiştir.[622]
7- Hasan el-Basrî'den rivayet edildiğine göre, "kâfirler, Allah'u Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.v.)'i haram aylarda savaşmaktan nehyettiğini duymuşlardı. Bundan dolayı, Hz. Peygamber'in kendileri ile bu aylarda savaşamayacağını zannederek, onunla savaşmak istediler. İşte bu husus, *"Sana haram aylarda savaşmanın (hükmünü) sorarlar. De ki: Onlarda savaşmak büyük (günahtır). Fakat Allah yolundan alıkoymak, Allah'ı inkâr etmek ve Mescid-i Haram'dan menetmek... (daha büyük günahtır)"* [623] ayetinde bahsettiği husustur. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah, bu hadisedeki hükmünü açıklamak üzere bu ayeti indirerek, *"Haram ay, haram aya bedeldir"* buyurdu. Yani, "Müşriklerden kim sizin kanınızı haram aylarda helâl sayarsa, siz de o aylarda onun kanını helâl sayın" demektir.[624]

8- Ayet-i kerimede geçen: *"Mukaddes olan haram ay mukaddes olan haram aya karşılıktır."* ifadesinin, Hudeybiye yılına ve Hudeybiye andlaşmasına işaret ettiği beyan edilmektedir. Hicretin altıncı yılında yapılan Hudeybiye sulh andlaşmasından önce Rasulullah (s.a.v.)'in ve müminlerin zilkade ayında Mekke'ye girerek umre yapmalarına müşrikler engel olmuşlardı. Fakat bu sulh andlaşmasından sonra ertesi yıl yine zilkade ayında Rasulullah ve müminler umrelerini yapmışlardır. Böylece bir senenin Mukaddes ayında yapılmayan umre. ertesi yılın aynı ayında yapılmıştır. İşte âyette geçen ve "Karşılıktır" diye tercüme edilen "Kısas" kelimesinden maksat budur. Allah teala bu olaya işaretle müminlerin maneviyatını güçlendirmektedir.
Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Miksem, Süddi, Dehhak, Rebi' b. Enes bu âyeti bu şekilde izah etmişlerdir. Taberi de bu âyeti bu şekilde tefsir etmiştir. Başka müfessirler ise bu âyetin mânâsının şöyle okluğunu söylemişlerdir:
"Mukaddes olan haram ay, mukaddes olan haram aya karşılıktır. Bu ayların kudsiyeti ihlal edildiği takdirde ihlal edenlere aynı şekilde mukabele edilecektir, o halde bu aylarda sizinle savaştıkları takdirde siz de onlarla savaşmaktan çekinmeyin." Ancak, bu izah şekline göre de âyet-i kerimenin hükmünün mensuh olduğu

zikredilmiştir. Zira "Müşriklerle haram aylarda savaşılmaz." diye bir hüküm kalmamıştır. Onlarla her yerde ve her zaman savaşmak caizdir.[625]
9- Taberi diyor ki:
"Bu âyeti kerimenin Mücahid'in dediği gibi Medine'de nazil olduğunu söylemek daha doğrudur. Zira bundan önce ve sonra gelen âyetlerin cihad etmeyi emrettiklerini, cihad etmenin ise hicretten sonra farz kılındığını, bu âyetin de cihadın bir şeklini bildirdiğini kabul etmek daha isabetlidir. Ancak bu âyetin de: *"Bütün müşriklere karşı toplu halde savaşın."* âyet-i kerimesiyle ve benzeri âyetlerle neshedildiği muhakkaktır. O âyetlerden bazıları da şunlardır:
"Kitap ehlinden, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan ve hak din olan İslam'ı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."[626]
"Ey iman edenler, çevrenizde bulunan kâfirlerle savaşın. Sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah, takva sahipleriyle beraberdir." [627]

195. Allah yolunda mallarınızı harcayın ve kendilerinizi ellerinizle tehlikeye atmayın ve muhsinler olun. Allah muhakkak muhsinleri sever.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Muhammed ez-Zahid, Ebû Ali b. Ebî Bekr-i Fakih'ten, o Ahmed b. el-Hüseyn el-Cüneyd'den, o Abdullah b. Eyyub'dan, o Hüşeym'den, o Davud'dan, o da Şa'bi'den, şu rivayeti bize haber verdi:
"Bu âyet Allah yolunda harcamaktan geri duran Ensar hakkında nazil oldu."[628]
2- Aynı senedle Hüşeym'den, o İsmail b. Ebî Halid'den, o da İkrime'den bize haber verdi:
"Bu âyet, Allah yolunda harcamalar hakkında inmiştir."[629]
3- Huzeyfe (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet nafaka-infak hakkında indirildi."[630]
4- Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hudeybiye senesi umresini kaza etmek üzere Mekke'ye gittiğinde nazil olmuştur. Şayet müşrikler müslümanlara engel olmaya kalksalardı, bu umre mutlaka savaşa sebeb olacaktı. Bu itibarla, bu umre, hem umre hem de cihad olmuştur. Böylece bunda, iki mana birleşmiştir. Durum böyle olunca, Cenâb-ı Hak, "Cihad ve umre yolunda infak edin" demedi de, *"Allah yolunda infâk edin"* buyurdu. [631]
5- Ebû Bekr-i Mihrecanî, Ebû Abdillah b. Batta'dan, o Ebûl-Kasım el-Bağavî'den, o Hudbe b. Halid'den, o Hammad b. Seleme'den, o Davud'dan, o Şa'bi'den, o Dahhak'tan, o da Ebû Cübeyre'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Ensar Allah'ın dilediği, ellerinden geldiği kadar tasadduk eder ve yedirirlerdi. Derken bir sene kendilerine kıtlık isabet etti de infak etmekten ellerini çektiler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[632]
6- Ebû Mansur Bağdadî, Ebu'l-Hasan es-Serrac'dan, o Muhammed b. Abdillah el-Hadremî'den, o Hudbe'den, o Hammad b. Seleme'den, o Semmak b. Harb'dan, o da Numan b. Beşir'den Aziz ve Celil olan Allah'ın bu âyeti hakkında şunu dediğini bize haber verdi:
"Kişi günah işler de: "Ben bağışlanmam" derdi. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[633]
Bunun için Berâe'den (r.a.) şahitler vardır ve bunu Hâkim anlatmıştır. [634]
Sanki mü'minin, bağışlanmaktan umudunu keserek tevbe ve istiğfarı terketmesi onun, kendisini kendi elleriyle tehlikeye atması olarak değerlendirilmiş olmaktadır.[635]
7- Ebu'l-Kasım b. Abdan, Muhammed b. Hamedeveyh'ten, o Muhammed b. Salih b. Hanî'den, o Ahmed b. Muhammed b. Enes el-Kureşî'den, o Abdullah b. Yezid el-Mukri'den, o Hayat b. Şüreyh'ten, o Yezid b. Ebî Hubeyb'den, o da Eslem b. Ebî İmran et-Tücîbî'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Biz Kostantiniyye'de idik. Bu esnada Rasulullah (s.a.v.)'ın sahabileri olan Ukbe b. Amir el-Cühenî Mısır ahalisine ve Fudala b. Ubeyd Şam ahalisine vali idiler. Bu sırada şehirden büyük bir Rûm ordusunun safı çıktı. Biz de onlara karşı müslümanlardan büyük bir saf oluşturduk, müslümanlardan bir kişi Rûm safına karşı çıkıp hamle etti. Hatta içlerine daldı. Sonra da sağsalim çıkıp yanımıza geldi. Bunun üzerine insanlar bağırıp:
"Subhanallah, kendisini tehlikeye attı" dediler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.)'ın sahabisi olan Ebû Eyyub el-Ensarî ayağa kalkıp dedi ki:
"Ey insanlar siz bu âyeti yanlış yorumluyorsunuz. Bu âyet ancak biz Ensar topluluğu hakkında nazil olmuştur. Zira

biz, Allah Teala dinini kuvvetlendirip yardımcılarını çoğaltınca Rasulullah (s.a.v.)'tan gizlice bazımız bazımıza dedik ki: "Mallarımız zayi oldu, Mallarımıza sahip olsak da onların elden çıkıp gidenlerini temin etsek" Bunun üzerine Allah Teala bizim kurduğumuz niyetlerimizi reddederek Kitabı'nda şu âyeti indirdi: *"Allah yolunda sarfedin, kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın."* Böylece mallarımız hakkında kurduğumuz gözkulak olma, ve ıslah etme niyetimizin tehlike olduğunu bize ihtar edip, bize cihadı emretti." Bundan böyle Ebû Eyyub el-Ensarî Allah onun ruhunu alıncaya kadar Allah yolunda savaşmaya devam etmiştir."[636]

8- Rivayet edildiğine göre muhacirlerden birisi, düşman saflarına hücum etmişti. Bunun üzerine insanlar onun arkasından, "Kendi kendini tehlikeye attı!" diye gürültü kopardılar. Bunun üzerine Ebû Eyyûb el-Ensarî:

"Biz bu âyetten haberdarız; bu ayet sadece bizim hakkımızda nazil olmuştur. Biz Allah'ın Rasûlüyle beraber bulunduk; O'na yardım ettik ve O'nunla birlikte savaş meydanlarında bulunduk. İslâm kuvvet bulup, taraftarları çoğalınca, biz ailelerimize ve mallarımızın yanına döndük ve kendi rahatımıza koyulduk.

Böylece esas tehlike, kişinin çoluk çocuğu ve malı yanında bulunarak, cihadı terk etmesi ile meydana gelmiş olur. [637]

9- Ebu Eyyüb El-Ensarî dedi ki:

"Bu âyet biz Ensar cemâati hakkında nazil oldu. Allahü Teâlâ İslâm'ı aziz kılıp yardımcıları çoğalınca, birbirimize gizlice:

"Mallarımız zâyî oldu, Allahü Teâlâ İslâm'ı aziz kıldı, ki mallarımızın başında otursak ve onlardan zâyî olanları ıslah edip düzeltsek." dedik. Allahü Teâlâ, bizim söylediklerimizi reddederek bu âyeti indirdi.

Tehlike, harbi terk etmek, malların başında oturup onları ıslah etmek oldu."[638]

10- İbn Abbâs'tan rivayete göre de Hz. Peygamber insanları cihada çıkmaya davet etmiş de o esnada Medine-i Münevvere'de bulunan bazı bedeviler:

"Cihada ne ile hazırlanalım? Azığımız yok, kimse de bize azık vermiyor." demişlerdi. İşte bunun üzerine *"Allah yolunda mallarınızı harcayın ve kendilerinizi ellerinizle tehlikeye atmayın."* Âyeti nazil oldu.[639]

11- Rivayet olunduğuna göre, "Allah Teâlâ'nın, *"Haram ay, haram aya bedeldir, haramlar karşılıklıdır"* ayeti nazil olunca, hazır olanlardan biri:

"Ya Rasulallah, Allah'a yemin ederim ki bizim azığımız yok. Hiçbir zengin de bize yardım etmiyor" dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), müslümanlara, "Allah yolunda infâk etmelerini, tasaddukta bulunmalarını ve Allah yolunda taşınan yarım bir hurma ile de olsa sadakadan el çekmemelerini" emretti. Müteakiben müslümanlar herşeylerini verdiler. İşte bu âyet de, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e muvafakat ederek nazil oldu.[640]

12- İmâm Şafiî (r.a.)'nin rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.s), cennetten bahsetti. Bunun üzerine ensardan birisi O'na,

“Bana bildirir misin ya Resûlallah, eğer ben sabrederek ve sevabını da Allah'tan umarak öldürülürsem?..” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“Sana cennet vardır” dedi. Bunun üzerine adam düşman birliklerinin içine daldı. Böylece düşmanlar bu kimseyi, Allah'ın Resulünün gözü önünde öldürdüler. Yine Hz. Peygamber (s.a.s) cennetten bahsederken, ensardan birisi, üzerinde bulunan zırhını yere atar, daha sonra da düşmanın safları arasına dalar.. Bunun üzerine düşmanları onu öldürürler.

13- Rivayet edildiğine göre ensardan birisi, Muâviyeoğullarından ayrılmıştı. Derken öldürülen arkadaşlarının üzerinde bir kuşun dolaştığını gördü.. Hemen kendisiyle birlikte bulunan bazı kimselere,

“Düşmanın üzerine atılacağım.. Onlar beni öldürecekler, ama ben de arkadaşlarımın öldürüldüğü şu harp meydanından geri kalmayacağım” dedi, dediğini de yaptı.. Bunun üzerine geride kalanlar bunu Hz. Peygamber (s.a.s)'e anlatınca, o da o kimse hakkında güzel şeyler söyledi..

14- Rivayet edildiğine göre, bir topluluk bir kaleyi kuşatır.. Adamlardan birisi de öldürülünceye kadar savaşır.. Bunun üzerine o kimse hakkında” kendi kendini tehlikeye attı!..” dediler. Bu söz Hz. Ömer'e ulaşınca o, “onlar yalan söylediler. Allah'tı Teâlâ,

“İnsanlardan bir kısmı, Allah'ın hoşnutluğunu taleb ederek, kendi nefislerini (Allah uğruna) satarlar” [641] buyurmamış mıdır?” dedi.

15- Berâ İbn Azib'ten nakledilmiştir. Ebu Hureyre (r.a.)'den, bu ayet hususunda söyle dediği rivayet edilmiştir:

"Bu ayetle kastedilen kimse, iki düşman safı arasında tek başına kalan kimsedir." [642]

16- Bazı alimlere göre kişinin kendisini düşman içine atması, onları mağlûp etmeyi tahmin edip ummayacağı durumda haramdır. Ama, galibiyyetin söz konusu olması halinde, caizdir.

196. Haccı da umreyi de Allah için tam yapın. Fakat alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurbanı gönderin.

Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Artık içinizden kim de hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahut ta kurbandan fidye vacip olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Üstaz Ebû Tahir ez-Ziyadî, Ebû Tahir Muhammed b. el-Hasan Muhammed Ebazî'den, o Abbas ed-Dûrî'den, o Ubeydullah b. Musa'dan, o İsrail'den, o Abdurrahman İsfehanî'den, o Abdullah b. Ma'kil'den, o Ka'b b. Ucre'den bize şu rivayette bulundu:
"Bu âyet benim hakkımda nazil oldu. Başımda bit peydah oldu. Bunu Peygamber (s.a.v,)'e söyledim de buyurdu ki: *"Tıraş et ve üç gün oruç tut veya kurban kes yahut herbir fakir için bir sa' (yaklaşık 2,5-3 kg. arası) olmak kaydıyla altı fakiri doyurman üzere fidye ver"*[643]
2- Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Ebû Amr b. Matar'dan o imla ile Ebû Halife'den, o Müsedded'den, o Bişr'den, o İbn Avn'dan, o Mücâhid'den, o da Abdurrahman İbn Ebî Leyla'dan bize şunu rivayet etti:
"Ka'b İbn Ücre dedi ki:
"Bu âyet benim hakkımda indirildi. Rasulullah (s.a.v.)'a geldim.
"Yaklaş" buyurdu. Ben de iki veya üç kez yaklaştım.
"Haşeratın (başındaki bitler) sana eziyet veriyor mu?" buyurdu. îbn Avn dedi ki:
"Öyle zannediyorum ki o Ka'b "evet" dedi. Ka'b devamla:
"Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) bana oruç tutmayı veya sadaka vermeyi yahut kolay gelecek bir kurban kesmeyi emretti."[644]
Bu hadisi Müslim, Ebû Musa'dan, o da İbn Adiy'den, Buhari de Ahmed b. Yunus'tan, o da İbn Şihab'dan, her iki taraf da İbn Avn'dan rivayet etmişler.[645]
3- Ebû Nasr Ahmed b. Abdillah el-Muhalledi, Ebu'l-Hasan es-Sirac'dan, o Muhammed b. Yahya b. Süleyman el-Mervezî'den, o Asım b. Ali'den, o Şu'be'den, o Abdurrahman b. İsfehâni'den, Abdullah b. Ma'kil'in şöyle dediğini bize haber verdi.
"Şu mescid'de Ka'b b. Ücre'nin yanına oturdum da ona şu: *"Fidye olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir."* âyetinden sual ettim. O da dedi ki:
"Ben bitler yüzümü sarmış olduğu halde Rasulullah (s.a.v.)'a getirildim.
"Seni bu denli mecalsiz, meşakkatli bir halde görmemiştim. Herhangi bir koyun bulabilir misin?" buyurdu.
"Hayır" dedim. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Rasulullah buyurdu ki:
"Üç gün oruç tut veya herbir fakir için yarım sa' olmak üzere altı fakiri doyur." Böylece bu âyet benim hakkımda hususi, sizin için ise umûmî olarak inmiştir."[646]
Bu hadisi Buhari Adem b. Ebî Iyaz ve Ebu'l-Velid'den, Müslim, Bündar'dan, o Ğunder'den, hepsi de Şu'be'den rivayet etmiştir.[647]
4- Ebû İbrahim İsmail b. İbrahim es-Sûfî, Muhammed b. Ali el-Ğıfarî'den, o İshak b. Muhammed'den, o dedesinden, o Muğire es-Sekalanî'den, o Ömer b. Bişr el-Mekkî'den, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Biz Hudeybiye'ye indiğimizde Ka'b b. Ücre başının kelleri alnına yayılmış bir vaziyette geldi ve;
"Ey Allah'ın Rasulü, şu bitler beni yedi bitirdi" dedi, Rasulullah (s.a.v.) da:
"Başını tıraş et ve fidye ver" buyurdu. Ka'b da bir sığır kesti. Allah Teala da bu yerde bu âyeti indirdi."
İbn Abbas Rasulullah (s.a.v.)'ın *"oruç üç gündür, kurban bir koyundur, sadaka da her yoksula iki müd (yaklaşık l,5kg.) yiyecek olmak üzere altı yoksul arasında taksimdir"* buyurduğunu da rivayet etmiştir."[648]
5- Muhammed b. Muhammed el-Mansurî, Ali b. Ömer el-Hafiz'dan, o Abdullah b. el-Mühtedî'den, o Tahir b. İshak et-Temimî'den, o Züheyr b. Abbad'dan, o Mus'ab b. Mâhan'dan, o Süfyan-i Sevrî'den, o İbn Ebî Necih'ten, o Mücahid'den, o Abdurrahman b. Ebî Leyla'dan, o da Ka'b b. Ucre'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) Hudeybiye'de kendisine mahsus bir tencerenin altını yakarken Ka'b'a uğradı da:
"Başının kehleleri sana eziyet veriyor mu?" buyurdu. Ka'b'ın da:
"Evet" demesi üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Başını tıraş et" buyurdu. Derken Allah Teala bu âyetini indirdi. Hz. Peygamber de:
"Oruç üç gündür, sadaka altı yoksul arasında taksimdir, kurban da bir koyundur" buyurdu."[649]
6- Abdullah b, Abbas el-Herevî, Abbas b. el-Fadl b. Zekeriyya'dan, o Ahmed b. Necde'den, o Said b. Mansûr'dan, o Ebû Avane'den, o Abdurrahman b. el-Îsfehanî'den, o da Abdullah b. Malik'ten şöyle dediğini bize haber verdi:
"Biz mescidde oturuyorduk. Ka'b b. Ucre gelip yanımıza oturdu ve:
"Bu âyet benim hakkımda nazil oldu" dedi. Abdullah b. Malik dedi ki:

"Ben de halin niceydi?" dedim. O da dedi ki:
"Biz ihramlı olarak Rasulullah (s.a.v.) ile beraber sefere çıktık. Başımda, sakalımda, bıyığımda, hatta kaşlarımda bit oluştu. Bunu Rasulullah (s.a.v.)'a söyledim de buyurdu ki:
"Senin bu kadar meşakkat çektiğini görmemiştim. Berberi çağırın." Bu emir üzere berber geldi ve başımı tıraş etti. Rasulullah (s.a.v.);
"Kurbanlık bir hayvan bulabilir misin?" buyurdu.
"Hayır" dedim. Halbuki o kurbanlık hayvan bir koyundan ibaretti. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki;
"O halde ya üç gün oruç tut veya altı yoksula üç sa' (yaklaşık 9kg.) yiyecek yedir." Ka'b dedi ki:
"Böylece bu âyet benim hakımda hâsseten, insanlar için umûmi olarak indirildi."[650]
8- Kâ'b (r.a.) dedi ki:
"Hudeybiye antlaşmasında Rasûlullah (s.a.v.) ile beraberdik. İhramlı idik. Müşrikler bizi kuşattı. Benim çok malım vardı, uyuz böcekleri yüzümden düşmeye başladı, Nebî Aleyhisselâm benim yanıma geldi ve:
"Başının uyuz böcekleri sana eziyet veriyor mu?" buyurdu ve bana tıraş olmamı emretti. Sonra bu âyet indi." [651]
9- Ka'b ibn Ucre şöyle demiştir:
"...Artık içinizden kim de hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahut ta kurbandan fidye vacip olur." Âyeti benim hakkımda indi. (Hasta ve) başımdan bitler yüzüme dökülür halde Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanına getirildim.
"Görüyorum sıkıntın büyük, şiddetli, dayanmanın sınırına gelmişsin. (Bitlerini temizle ve) bir koyun kurban et." Buyurdu. Ben:
"Bir koyunu nereden bulayım ki!" dedim de üç gün oruç veya herbir miskine yarım sâ' ile altı miskini yedirme fidyesi benim hakkımda nazil oldu, ama O hepiniz hakkında geneldir."[652]
Hadisi Buhari de tahric etmiştir.[653]
10- Ebu Davud'un Sünen'inde rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Ka'b b. Ucre'ye uğrayıp başında çokça bit görünce, ona:
"Tıraş ol sonra kurban olarak bir koyun kes veya üç gün oruç tut veyahut da altı fakire üç sa ***[654]*** *hurma ver"* [655] demiştir.
11- Saffan îbni Ümeyye (r.a.) dedi ki:
"Bir kişi Zâferan koklayarak üzerinde kaftan olduğu halde Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Ey Allah'ın Rasülü, umremi nasıl yapacağım hakkında bana ne emredersiniz?" dedi. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi. Aleyhisselâm:
"Umreden soran nerede?" buyurdu. Kendisine 'burada' denildi. Aleyhisselâm soruyu sorana:
"Üzerinden elbiseni çıkar, sonra yıkan, gücünün yettiği kadar istinşak et, sonra haccında yaptığını, umrende de yap." buyurdu."[656]
11- Müfessirler bu ayetin hacc hakkında nazil olan ilk ayet olduğunu söylemişlerdir. Binaenaleyh bu ayeti, haccı vâcib kılma manasında anlamak, hacca başlamış olmak şartı ile onu tamamlama manasına hamletmekten daha evlâdır.[657]

197. Hacc bilinen aylardır. İşte kim onlarda haccı kendine farz ederse artık hacda kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. Bir de azıklanın. Muhakkak ki azığın en hayırlısı takvadır. Ey akıl sahipleri benden takva üzere olun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, İkrime, Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, İbrahim en-Nehai, Süfyan es-Sevri ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinin şu hadise olduğunu zikretmişlerdir:
"Bu hayet nazil olmadan önce bir kısım insanlar hac yoluna çıkarken azık almazlardı. Onlar
"Biz Allah'ın misafirleriyiz. O bizi yedirir içirir." derlerdi. Diğer bir kısım insanlar da ihrama girmeden önce yanlarında bulunan azıkları, ihrama girince atarlar ve kendilerine yeniden azık edinmeye çalışırlardı. İşte bu âyet-i kerime nazil oldu ve hacıların yanlarına azık almalarını emretti.[658]
2- Mücahid diyor ki:
"Dışarıdan gelen hacılar azıksız gelir, insanlardan dilenirlerdi. Allah teala onlara azık almalarını emretti." [659]
3- Hasan-ı Basri diyor ki:

"Yemen halkından bir kısım insanlar hacca giderken ve yolculuk yaparken azık almazlardı. Allah teala onlara, Allah yolunda azık almalarını emretti ve onlara, azıkların en hayırlısının da takva olduğunu bildirdi."[660]
4- Amr b. Amr el-Müzekkî, Muhammed b. Mekkî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail'den, o Yahya b. Beşir'den, o Şebabe'den, o Verkâ'dan, o Amr b. Dinar'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu dediğini bize haber verdi:
"Yemenliler hacceder ve hacca gelirken yanlarına azık almazdı. "Biz Allah'a tevekkül edenleriz" derler. Sonra da Mekke'ye ayak basınca dilenirlerdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[661]
5- Ata b. Ebî Rabah dedi ki:
"Kişi hacc için yola çıkar da bütün ihtiyaçlarını başkalarına yüklerdi. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[662]

198. (Hacc mevsiminde ticaret yaparak) Rabbınızdan rızık istemenizde bir günah yoktur. Arafat'tan boşanıp aktığınız zaman Meş'ar-i Haram'ın yanında Allah'ı zikredin. O size nasıl hidayet ettiyse siz de O'nu öylece anın. Siz bundan evvel ne yapacağını bilmeyenlerdendiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mânsur b. Abdu'l-Vehhab el-Bezzar, Ebû Amr b. Muhammed b. Ahmed b. el-Hıyerî'den, o Şuayb b. Ali ez-Zerra'dan, o İsa b. Musavir'den, o Mervan b. Muaviye el-Fezarî'den, o Ala b. el-Müseyyeb'den, o da Ebû Umame et-Teymî'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"İbn Ömer'e sual edip dedim ki:
"Biz şu şekilde mal kiralayan bir topluluğuz. Halbuki diğer bir kavim bizim hiç makbul haccımız olmadığını iddia ediyorlar" İbn Ömer de dedi ki:
"Siz telbiyede bulunmuyor musunuz? (Lebbeyk Allahümme Lebbeyk..." demiyor musunuz?), siz, tavaf etmiyor musunuz? Siz, Safa ve Merve arasında sa'y etmiyor musunuz? Şunu yapmıyor musunuz, bunu yapmıyor musunuz? " Ben de:
"Evet yapıyoruz" dedim. O da dedi ki:
"Şu senin sorduğun şeyi adamın biri de Peygamber (s.a.v.)'e sormuştu da Peygamber (s.a.v.) ona verecek cevap bulamamıştı. Nihayet bu âyet nazil oldu. Bunun üzerine Nebî (s.a.v.) o adamı çağırıp indiği esnada bu âyeti kendisine okudu ve: *"Sizler hacceden kimselersiniz"* buyurdu."[663]
Taberî'deki rivayette Ebu Ümâme et-Teymî[664]'dir ki İbn Kesîr'deki rivayetler de bunu desteklemektedir.[665] Bir rivayette hayvanlarını kiraya veren ve ticaret yapanlar hakkında onların hacı olmadıklarını söyleyenlerin kafiyeli bir sözle "Onlar hâc değil dâc!" diyerek alay ettikleri de kaydedilmektedir ki "Onlar hacı değil, öyle debelenip yürüyorlar işte" demektir.[666]
2- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Bazı Araplar, hacc günlerinde ticâret yapmaktan kaçınıyorlardı. Zilhiccenin ilk on günü girdi mi, alış verişi tamamen bırakıyor ve haccda ticaret yapanları "dâc" diye adlandırıyor ve "Bunlar hacc değil, dâcdırlar" diyorlardı. "Dâc"ın mânası, "Rastladığı herşeyi kaparak mal edinen" kimsedir. Bu kelime, (Tavuk) lâfzından türemiştir.
Yine bu insanlar, hacca dair olanların dışında her türlü işten kaçınıyor, hatta işi, çaresiz ve güçsüzlere yardım etmekten, açları ve yoksulları doyurmaktan imtina etmeye kadar vardırıyorlardı. İşte böylece Allah'u Teâlâ bu yanlış inancı kaldırmış ve ticâret yapmada hiçbir günah olmadığını açıklamıştır. Sonra bu ayetten önceki ayetler haccın ahkâmı; bu ayetten sonraki ayet de hacc hakkında olunca, bu durum bu hükmün hacc zamanında meydana geldiğine delâlet eder. İşte bu sebepten dolayı, "haccda" kelimesi zikredilmemiştir.[667]
3- Ebû Bekr-i Temimî, Abdullah b. Muhammed b. Hoşnam'dan, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Osman'dan, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o İbn Cüreyc'den, o Amr b. Dinar'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Zü'1-Mecaz, Mecenne ve Ukaz Pazarı mensupları cahiliyye devrinde insanlara mal satar, ticaret ederlerdi. İslam geldiğinde onlar bu işi kerih görür gibi oldular. Rasûlullah'a bundan sordular. Nihayet *"Rabbiniz'den refah (ticaret) istemenizde bir günah yoktur."* âyeti indirildi."[668]
4- İbn Abbas'tan rivâyeten Mücahid dedi ki:
"İnsanlar: "Aziz ve Celil olan Allah'ın anıldığı günlerdir" diyerek Hacc mevsiminde alış-verişlerden, ticaretten kaçınırlardı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi de insanlar ticarete başladılar."[669]
5- Mücahid dedi ki:
"Araplar câhiliye devrinde hacc mevsiminde Arafat ve Mina'da alış-veriş ve ticaret yapmazlardı, âyet bunun

üzerine nazil oldu."[670]

199. Sonra siz de insanların (vakfeden) döndüğü (sel gibi aktığı) yerden dönün. Allah'tan mağfiret isteyin. Hiç kuşkusuz Allah Gafur'dur, Rahim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Temimi daha önce zikrettiğimiz senedle Yahya b. Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe'den şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Arab topluluğu Arafat'tan inerken Kureyş ve onların dindaşları da topyekün Meş'ari'l-Haram'dan inerlerdi. İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[671]
2- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin kendi senediyle Hz. Aişe'den rivayetinde o şöyle anlatıyor.
"Kureyşli hacılar "Biz Beytullah'ın sakinleriyiz. (Haremde ikamet edenleriz). Dolayısıyla biz diğer insanların yaptığı gibi Arafat'tan değil Mina'da (vakfe yaparak oradan) döneriz." derlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[672]
3- İbn Abbâs (r.a.)'tan şöyle dediği rivayet olunmuştur:
"Araplar Arafat'a çıkar, orada vakfelerini yaparlardı. Kureyş ise Arafat'a çıkmaz Müzdelife'de vakfe yapardı. Allah bu âyet-i kerîmeyi inzal buyurdu."[673]
4- Ebu Bekir'in kızı Esma (r.a.) dedi ki:
"Kureyşliler, Müzdelife'de, insanlar ise Şeybe îbni Rabîa hariç Arafat'ta vakfe yaparlardı. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [674]
5- Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Müzekkî, Muhammed Abdullah b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman es-Sarahsî'den, o Ebû Bekr b. Ebî Hayseme'den, o Hamid b. Yahya'dan, o Süfyan b. Uyeyne'den, o Amr b. Dinar'dan, o Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den, o da babasından şu sözü bize rivayet etti:
"Ben Arefe Günü bir devemi kaybetmiş, Arafat'ta onu aramağa çıkmıştım. Rasulullah (s.a.v.)'ı insanlarla Arafat'ta vakfe yaparken gördüm. Bu O'nun burada îfa ettiği dini şiddettir, tavizsizliktir" dedim. Süfyan da "Ahmes, dini üzere sıkı olan, taviz vermeyen şiddet gösteren kimsedir" dedi. Kureyş Humsî (dinde taviz vermeyen) ismiyle çağırılırdı. Şeytan onlara gelip onları şişirdi ve kendilerine dedi ki:
"Şayet siz harem mıntıkanıza ta'zim ederseniz, insanlar sizin harem mıntıkanızı hafif görür." Böylece onlar Harem'den çıkmaz oldular ve Müzdelife'de vakfe yaparlardı. Vakta ki İslâm geldi. Allah Teala Arafat Dağı'nı kasdederek bu âyetini indirdi."[675]
Bu hadisi Müslim Amr en-Nakıd, Süfyan b. Uyeyne yoluyla rivayet etmiştir.[676]
6- Müslim'in Hişâm'dan onun da babasından rivayetle tahric ettiği bir haber hums (ahmesler) hakkında başka bilgiler de veriyor ki bu da Kureyş'in diğer kabilelerden kendilerini üstün ve ayrıcalıklı gördüklerini gösteriyor. Bu rivayete göre Hums dışında araplar Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ederlerdi. Hums, Kureyş ve onlardan doğanlara denirdi. Araplardan, Kureyş'in elbise verdikleri dışında kalanlar çıplak tavaf ederlerdi. Kureyş kadınları kadınlara, kureyş erkekleri erkeklere elbise verirlerdi. Hacılar vakfe için hep Arafat'a çıkarken Hums Müzdelife'den daha yukarı çıkmaz (orada vakfe yaparlardı). İşte haklarında Allah Tealâ'nın: *"Sonra siz de insanların (vakfeden) döndüğü (sel gibi aktığı) yerden dönün."* Âyetini indirdiği hums bunlardır. İnsanlar, Arafat'ta vakfe yaptıktan sonra oradan ifâza ederdi. Hums'un ifâzası ise Müzdelife'den idi ve
"Biz ancak Haremden (Haram sınırları dışına çıkmadan vakfe yaparak oradan) ifaza ederiz." diyorlardı. *"Siz de insanların (vakfe yapıp) dödükleri yerden dönün."* Âyeti nazil olunca Arafat'a döndüler ve orada vakfe yapıp diğer hacılarla birlikte oradan ifâza ettiler.[677]
7- İbn İshâk da Ahmes (çoğulunda Hums) geleneğinin çok eskilere dayanmadığını, belki de fîl hadisesinden bile sonra ortaya çıktığını belirtirken bunun şeytanın vesvesesi ile olduğuna temas etmez; Kureyşlilerin, kendilerini diğer insanlardan üstün görmesinden ibaret olarak gösterir.[678]
8- Kureyş, Kinâne, Huza'a, Sakif, Heysem, Benû Amir ve Benu Nasr kabileleri, sadece Müzdelife'de vakfe yapıyorlardı. İşte bunun üzerine, Hak Teâlâ, onlara Arafât'da vakfe yapmalarını ve diğer insanlar gibi oradan sel gibi akıp gelmelerini emretmek için bu ayeti indirmiştir.[679]
9- Hz. İbrahim, İsmail ve bunlara tabî olanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de getirdiği gibi, güneş doğmadan önce Müzdelife'den hızla (Mina'ya doğru) giderlerdi. Müzdelife'de vakfe yapan Araplar ise, güneş doğduktan sonra Müzdelife'den hızla hareket ederlerdi. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah müslümanlara, Hz. İbrahim ve İsmail (a.s.)'in

hızla hareket ettiği vakitte, Müzdelife'den sel gibi akmalarını emretmiştir. [680]
10- Müfessirler bu âyette zikredilen "Akın edip dönme" emrinin kimlere verildiği ve bu emre muhatap olanların, kendilerine uymaları istenen insanlardan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Urve b. Zübeyr, Abdullah b. Abbas, Ata, Mücahid, Katade, Süddi, Rebi' b. Enes, Hz. Aişe ve İbn-i Ebi Neciyh'e göre burada, diğer insanlar gibi akıp gitmeleri emredilenler Kureyşlilerdir. Diğer insanlar ise Kureyşlilerin dışındaki insanlardır. Zira Kureyşliler Mekke'de yaşamaları hasebiyle kendilerinin Beytullah'ın sakinleri olduklarını, bu nedenle diğer insanlardan daha üstün olduklarını sanıyorlar ve bu üstünlüklerini belirtmek için de hac yaparken Harem bölgesinin dışına çıkmıyorlardi. Bu yüzden Arafat'a varıp orada vakfeye durmuyorlardı. Allah teala onları uyardı. Kendilerinin de diğer insanlar gibi Haccın menasikini yapmalarını emretti. Bu hususta Hz. Aişe (r.anh) diyor ki:
"Kureyşliler ve onların dinine tabi olanlar Hac sırasında Arafat'a çıkmayıp Müzdelife'de kalıyorlar ve kendilerine "Muhafazakârlar" mânâsına gelen "Ahmes" ismini veriyorlardı. Halbuki diğer Araplar Arafat'a gidip orada vakfe yapıyorlardı. İslam dini gelince Allah teala, Peygamberine, Arafat'a gitmesini, orada vakfe yapmasını sonra da oradan akıp gelmesini emretti. İşte bu âyet-i kerime bu hususa işaret ediyor." [681]
b- Dahhak'tan nakledilen bir rivayete göre ise burada kendilerine akıp dönmeleri emredilenlerden maksat, Müslümanlardır. Kendilerine uymaları emredilen insanlardan maksat ise, Hz. İbrahim'dir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Ey Müslümanlar, siz de İbrahim gibi akın edip.dönün...."
Taberi, müfessirterin ittifak ettikleri bir görüş olarak birinci görüşü tercih etmiş ve âyeti ona göre izah etmiştir. Eğer böyle bir ittifak olmasaydı Dahhak'tan nakledilen rivayetin daha evla olduğunu söylemiş olacağını zikretmiştir. [682]

200. (Hacc) menâsikinizi bitirince atalarınızı andığınız gibi, hattâ daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid dedi ki:
"Cahiliyye devri halkı belli mevsimde, Ka'be'nin yanında bir araya geldikleri zaman cahiliyye devrindeki babalarının fiiliyatlarını, devirlerini ve soylarını anıp, bununla karşılıklı olarak övünürlerdi. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[683]
Saîd ibn Cübeyr'den gelen rivayette ise bu övünmelerinin Arafat'taki vakfe sırasında olduğu söylenmektedir.[684]
2- Mücâhid (r.a.) dedi ki:
"Cahiliyye insanları, hac menâsiklerini yaptıktan sonra, Akabe Cemrelerinin yanında durur, cahiliyye dönemindeki günlerini ve babalarının yaptıklarını anlatırlardı. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[685]
3- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Câhiliyye ehli hac mevsiminde vakfe yaparken: "Benim babam insanları yedirir, içirir, ihtiyaç sahiplerinin diyetlerini öder." derdi. Babalarının yaptıklarından başka anlatacakları bir şey yoktu. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi." [686]
Bu konuda Atâ'dan rivayet vardır.
4- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Araplardan bir kavim vardı. Onlar vakfeye gelir ve:
"Allah'ım onu yağmur senesi, bolluk senesi, vela ve güzellik senesi kıl" derler, ahiret işleri için bir şey söylemezlerdi. Allahü Teâlâ *"Menasiklerinizi bitirdiğinizde Allah'ı anın"* âyetini onlar hakkında indirdi. Onlardan sonra müminlerden başkaları gelir: *"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru"* derlerdi."[687]
5- İbn Abbas (r.a.), şunu rivayet etmiştir:
"Araplar hacclarını tamamlayınca teşrik günlerinden sonra Minâ Mescidi'yle dağı arasında dururlar ve onlardan her biri atalarının cömertlik, kahramanlık ve sıla-i rahim gibi faziletlerini sayıp dökerler, bu hususta şiirler okurlar ve nesirler söylerlerdi. Böyle yapmakla onlardan herbiri seleflerinin yaptıklarıyla şöhret ve üstünlük elde etmek isterlerdi. Cenâb-ı Allah onlara İslâm dinini lütfedince, onlara daha önce nasıl atalarını anıyorlar idiyse, aynı şekilde Rablarını anmalarını emretti." [688]
6- Hasan dedi ki:
"Araplar rivayette bulundukları veya konuştukları zaman: "Babanın başına yemin olsun ki onlar şöyle şöyle [689]

yaptılar" derlerdi. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."
7- Suddî dedi ki:
"Hacılar hac menâsikini bitirdikleri zaman Mina'da birisi kalkar ve:
"Allah şahid ki babam cömertti, çok malı vardı, bana şunları şunları verdi." der, Allah'ı zikretmez, sadece babasını anar, Allah'tan kendisine dünyalık vermesini isterdi. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[690]
8- Süddî'den rivayet edildiğine göre, "Araplar Minâ'da iken haccı bitirdiklerinde, onlardan birisi,
"Allah'ım, muhakkak ki benim babamın kazanı çok büyük, tenceresi geniş ve malı çok idi. Ona verdiğin gibi, bana da ver" diye duâ ediyordu. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah bu ayeti indirmiştir." [691]
9- Kaffâl, tefsirinde İbn Ömer (r.a.)'den şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Fetih Günü, Kusvâ isimli devesi üzerinde Kabe'yi tavaf etti, elindeki değneği ile Hacer-i Esved'i selâmladı, sonra Cenâb-ı Allah'a hamdü sena edip,
"İmdi... Ey insanlar, Allah'u Teâlâ sizden câhiliyye taassubunu, tefrika ve zaafını gidermiştir. Ey insanlar! İnsanlar ancak iki kısımdır: İyi, muttaki ve Allah katında değerli olanlar; bir de günahkâr, şakî ve Allah katında değersiz olanlar" dedi ve sonra, *"Ey insanlar biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık"* [692] âyetini okuyarak,
"İşte sözümü söylüyor; hem kendim hem de sizler için Allah'tan bağışlanma diliyorum" [693] buyurdu." [694]
10- Enes b. Mâlik, Mücahid, Ebu Vâil, Ebubekir b. Ayyaş, Katade, Said b. Cübeyr ve İkrime'ye göre âyetin *"Atalarınızı andığınız gibi veya daha fazlasıyla Allah'ı zikredin."* bu ifadesinden maksat şudur: Bir kısım insanlar cahiliye döneminde hac ibadetini bitirdikten sonra bir araya toplanır, atalarının yaptıklarını sayarak övünürlerdi. Mesela: "Benim babam yemek yedirendi." veya "Benim babam falan kimselerin kâküllerini kesmiştir. (Yani onları mağlup etmiştir)" gibi sözler söyleyip övünürlerdi. İslam gelince Allah teala bu gibi insanlara emretti ki, İslamdan önce atalarınızı andığınız kadar veya daha fazlasıyla artık bu günden sonra Allah'ı zikredin, Onu ululayın başkalarıyla iftihar etmeyi bırakın." [695]

201. Artık o insanlardan kimi: "Ey Rabbımız, bize düyada ver." der ki onun âhiretten nasibi yoktur.
202. İşte onların kazandıklarından nasîbleri vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Araplardan bir topluluk Arafat'ta vakfeye gelir ve: "Ey Allah'ım bu senemizi bolluk, bereket ve hayır senesi kıl." derler, ahiret işleri için bir şey söylemezlerdi. Allahü Teâlâ *"Menasiklerinizi bitirdiğinizde Allah'ı anın"* âyetini onlar hakkında indirdi. Onlardan sonra müminlerden başkaları gelir: "Ey Rabbımız, bize dünyada da iyi hal ver, âhirette de iyi hal ver ve bizi o ateş azabından koru." diye dua ederlerdi. O mü'minler hakkında da *"İşte onların kazandıklarından nasîbleri vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir."* âyetini indirdi."[696]
2- İbn Abbas (r.a.)'tan şöyle dediği rivayet olunmuştur:
"Bedevilerden bir topluluk, durdukları bir yere gelip:
"Allah'ım onu yağmur yılı, bolluk yılı, hayır ve iyilik yılı kıl" der, Ahiret'ten ise hiçbir şekilde söz etmezlerdi. Bu yüzden, *"İnsanlar arasında "Rabbimiz, bize bu dünyada ver." diyenler vardır, böylelerinin ise ahirette nasibi yoktur."* âyet-i kerimesi onlar hakkında nazil olmuştur. Hemen onların arkasından, müminlerin zikri gelir ki onlar şöyle derler:
"Rabbimiz, bize dünyada iyilik, ahirette de iyilik ver ve bizi ateşin azabından koru." Allah *"İşte, o kazandıklarından nasibi olanlar bunlardır. Allah hesabı çabuk görendir."* âyet-i kerimesini de onlar hakkında inzal buyurmuştur." [697]

3- Ebu Bekr ibn Ayyâş'tan rivayet ediliyor:
"Câhiliye devrinde hacc menâsikini bitirdikten sonra "Ey Allahımız, bize develer ver, bize koyunlar ver." Diye dua ederlermiş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirmiş."[698]
4- İbn Abbâs dedi ki:
"Birisi gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Allah'ın elçisi, babam haccedemeden vefat etti. Onun yerine haccedeyim mi?" diye sordu da Efendimiz:
"Babanın bir borcu olsa da ödesen o borcu baban ödemiş olmaz mı?" şeklinde bir soruyla cevap verdi. Adamın:
"Elbette öyledir." Demesi üzerine de:
"O halde Allah'ın alacağı ödenmeye daha lâyıktır." Buyurdu. Adam:
"Peki bana bundan bir ecir var mı?" diye sorunca Allah Tealâ bu âyeti indirdi ki hem haccedenin, hem de yerine

haccedilenin bu hacdan ecri vardır, ikisi bu haccın ecrinde ortaktırlar demektir."[699]

203. Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin. Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günah yoktur. (Fakat bu günah olmama) Takva sahibi içindir...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Câhiliye halkı Minâ'dan dönme hususunda iki bölüktü: Bir kısmı acele ederek ilk nefir günü hemen oradan Mekke'ye dönenleri kmar ve günahkâr sayar; ikinci bir kısmı da ikinci nefir günü (yani bayramın üçüncü günü) dönmek üzere dönmeyi geciktirenleri günahkâr görürlerdi. Allah Tealâ câhiliye devrindeki her iki telâkkiyi de redddetmek üzere bu âyeti indirdi.[700]
2- Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: Bu hacılardan acele edenler de bulunuyordu, acele etmeyip gecikenler de... Sonra da bu iki gruptan bir kısmı, diğerinin yaptığını kınıyordu. Gecikenler, acele edenlerin hareketinin haccın örfüne uymadığını; acele edenler de gecikenlerin hareketlerinin haccın örfüne ters düştüğünü zannediyorlardı. İşte bunun üzerine Allah'u Teâlâ bu iki kısmın hiçbirinde herhangi bir kusur bulunmadığını açıkladı. Buna göre isteyen acele eder, isteyense etmez...[701]

204. İnsanlardan öyle kimse vardır ki onun dünya hayatına ait sözü hoşunuza gider ve o, kalbinde olana Allah'ı şahid getirir. Halbuki o, düşmanların en yamanıdır.
205. O, yeryüzünde iş başına geçti mi orada fesat çıkarmaya, ekini ve zürriyyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesadı sevmez.
206. Ona: 'Allah'tan kork (sakın)' denildiği zaman izzeti onu alır günah işlemeye götürür. İşte öylesine cehennem yeter. Gerçek şu ki o ne kötü yataktır.

Müfessirlerin bir kısmına göre bu ayet muayyen bir topluluğa hastır; bazılarına göre de, bu ayette zikredilen sıfat ile vasf edilen herkes hakkında âmmdır.[702]
Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddi'ye göre bu ayet Ahnes b. Şurayk es-Sakafi hakkında nazil olmuştur.
a- Süddî dedi ki:
"Bu ayet Ahnes b. Şurayk es-Sakafi hakkında nazil oldu. Bu zat Zühre Oğulları ile yeminli dost idi. Medine'ye Peygamber (s.a.v.)'e gelip kendisine müslüman olduğunu açıklamıştı. Peygamber (s.a.v.) de onun bu işini çok beğenmişti. Bu zat:
"Ben ancak müslüman olmayı istemeye geldim. Allah bilir ki ben gerçekten doğru söylüyorum" dedi. *"Hem de kalbinde olana Allah'ı şahid getirir."* âyeti onun bu halini açıklamaktadır." Sonra Rasulullah'm yanından çıkıp müslümanlardan bir grubun ekinine ve merkeplerine uğradı. Ekinleri yakıp eşekleri kesti. İşte bu sebeple Allah Teala *"Yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır."* âyetini indirdi.
Süddi'ye göre Hümeze suresi ve Kalem suresinin baş tarafı da bu kişi hakkında inmiştir.[703]
b- Ahnes, Bedr gazvesine çıkılacağı gün halîfi olduğu Zühre oğullarına savaşa çıkmayın diye işaret etti:
"Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur. Eğer yalancı ise insanların ona karşı gelmeleri size yeter. Eğer dâvasında sâdık ise zaten size ihtiyacı yoktur (Rabbı onu muzaffer kılacaktır ve siz onun zaferi ile) insanların en mutluları olacaksınız." dedi. Zühre oğulları da,
"Evet, doğrusu hayır senin söylediğindedir." dediler. Bedr'e çıkılacağı nida olununca bu münafık Zuhre oğulları içinde kaldı ve 300 kişi oldukları halde geri döndüler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Zühre oğulları ve Ahnes'in döndükleri haber verilince özellikle Ahnes'in durumuna şaştı ve asıl adı Ubeyy ibn Şureyk iken onu "dönücü, dönen, caydıran, geri bıraktıran" anlamına Ahnes diye isimlendirdi.[704]
Fahreddin er-Razi der ki: Bu haber zayıftır, çünkü bu hareket tarzı kınanmayı ve zemmedilmeyi gerektirmez. Halbuki Allah'u Teâla'nın, *"İnsanlardan öylesi vardır ki onun dünya hayatı hakkındaki sözü senin hoşuna gider. Ve o, kalbindekine Allah'ı şahid tutar"* sözü zem makamında getirilmiş bir ifâdedir. Binaenaleyh, sözü yukarıdaki mânaya hamletmek mümkün değildir. Hatta birinci görüş daha doğrudur.[705]
2- İbn Abbas'a göre bu ayet Recî' seriyyesinde şehid olanlar hakkında konuşan bir takım münafıklar hakkında nazil olmuştur.
a- İkrime veya Saîd yoluyla İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"İçlerinde Asım b. Sabit ve Mersed'in de olduğu bir askeri seriyye baskına uğrayıp, seriyyedekiler katledilince münafıklardan iki kişi:

"Yazık oldu bu zavallılara helak olup gittiler! Ne ailelerinin yanında oturabildiler ne de arkadaşlarının (Hz. Peygamber'i kastediyorlar) verdiği görevi yerine getirebildiler!." Bunun üzerine yüce Allah, bu âyet-i kerimeleri bu münafıklar hakkında inzal buyurdu."[706]
b- İbn Abbas ve Dahhak'tan rivayet edildiğine göre "Kureyş kâfirleri, Hz. Peygamber'e,
"Biz müslüman olduk! Bunun için bize ashabından bir grup alim gönder!" diye haber yolladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara bir topluluk yolladı. Onlar Batn-ı Recî'de konaklayınca, bu haber kâfirlere ulaştı. Bunun üzerine onlardan yetmiş kişi at bindiler ve bu müslüman topluluğunu kuşatarak, onları öldürüp astılar. İşte bunun üzerine de, onlar hakkında bu ayet nazil oldu.
İşte bu ayetin peşine, burada şehid edilen kimselerin durumuna dikkat çekmek için, Cenâb-ı Hak, *"İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek için, kendi canını satar"* [707] ayetini getirmiştir." [708]
c- İkrime, Abdullah b. Abbas'ın bu hususta şunları söylediğini rivayet ediyor:
"Rasulullah'ın, Hubeyb ve arkadaşlarından oluşan müfrezesi Mekke ile Medine arasında "Usfan" denen yerde müşrikler tarafından mağlup edilince münafıklardan bir kısım insanlar şunları söylemişlerdir:
"Vay haline bu öldürülen zavallıların. Bunlar ne evlerinde oturup sağ kaldılar ne de arkadaşlarının dâvasını tebliğ edebildiler." İşte bu âyet, bu münafıklar hakkında, bundan sonra gelen âyet de müfrezede bulunan müminler hakkında nazil olmuştur."[709]
d- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise Racî' seriyyesinde şehid olanlar hakkında konuşan bir takım münafıklar hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:
"Kureyş kâfirleri (ya da Adal ve Kâra kabileleri),[710] Medine'ye Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir hey'et gönderip,
"Biz müslüman olduk. Bize arkadaşlarından bir kaçını göndersen de bize dinimizi öğretseler." demişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara Hubeyb ibn Adiyy, Mersed ibn Ebî Mersed el-Ganevî, Hâlid ibmı'l-Bukeyr, Abdullah ibn Târik, Zeyd ibnu'd-Desine'yi gönderdi. Asım ibn Sâbit'i de başlarına emîr tayin etti. Bunlar Mekke'ye doğru yola çıktılar. Mekke-Medine arasında bir yerde (Mekke ile Usfân arasında bir yerde) konakladıklarında yanlarında bulunan hurmalardan yeyip çekirdeklerini yere attılar. Onlar ayrıldıktan sonra oradan geçen bir kadın hurma çekirdeklerinden onların Medine'den geldiklerini anlayıp hemen kabilesine koştu ve:
"Koşun, Yesribliler şu yoldan gitmişler." dedi. Hemen 70 kişi silâhlanıp müslümanların peşine düştüler (Bir rivayette bunlar Huzeyl kabilesinin Lihyan oğulları kolundandır) ve onlara yetişip onları kuşattılar. Aralarında çıkan çatışmada Mersed, Hâlid, İbn Târik öldürüldü. Asım, sadağını çıkarıp baktı ki yedi ok var. Her biriyle kâfirlerin ileri gelenlerinden biri olmak üzere yedi kâfiri öldürdü, sonra:
"Ey Allahım, günün başında dinini korumaya çalıştım, sen de günün sonunda benim etimi şu kâfirlerden koru." diye dua etti. Çevresini kuşattılar ve onu da öldürdüler. Sülâfe bint Sa'd adındaki müşrik kadına satmak üzere kafasını kesmek istediler. Asım, o kadının ailesinden bazılarını öldürmüş de kadın:
"Eğer Asım'ın başını ele geçirebilirsem kafatasından içki içeceğim." diye adakta bulunmuş imiş. Asım'ın başını kesmeye yeltendiklerinde Allah Tealâ bir eşek arısı sürüsü gönderip onun başını korumuş. Akşam olunca nasıl olsa arılar gider, o zaman gelir keseriz demişler ama peşinden öyle bir yağmur gelmiş ki vadiyi sel götürmüş, sel Asım'ın bedenini de sürükleyip götürmüş, böylece başını kesememişler.
Hubeyb ve Zeyd'i esir edip Mekke'ye götürmüşler. Hubeyb'i öldürmek üzere el-Hâris ibn Amir oğulları satın almışlar. Onu öldürmek üzere açıklık bir yere çıkardıklarında "Müsaade edin iki rek'at namaz kılayım." demiş, bırakmışlar iki rek'at namaz kılmış "Hubeyb ölümden korktu da namazı uzattı." demiyeceklerini bilsem daha çok kılardım, demiş, almış, diri diri çarmıha germişler ve çevresinde bekleşerek öylece ölmesini beklemişler, çarmıhta gerili haldeyken:
"Ey Allah'ım, biliyorsun benim bu halimi senin Rasûlü'ne haber verecek kimsem yok, selâmımı Rasûlü'ne ulaştır." demiş, o haldeyken Ukbe İbnu'l-Hâris gelip mızrağıyla onu öldürmüş.[711]
Zeyd'i de babasının öldürülmesi karşılığı olarak öldürmek üzere Safvân ibn Ümeyye satın almış. Safvân onu öldürmek üzere dışarı çıkardığında Ebu Süfyân ibn Harb gelmiş ve:
"Ey Zeyd, Muhammed burada senin yerinde, sen de ailenin yanında olmak istemez misin?" demiş. Zeyd:
"Allah'a yemin olsun ki ben ailemin yanında otururken Muhammed'in ayağına bir diken batıp da ona eziyet vermesini dahi istemem." demiş, onu da vurup öldürmüşler.
Bu hadiseyle ilgili haber Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştırılınca Efendimiz (s.a.v.):
"Hanginiz Hubeyb'i gerili olduğu ağaçtan kurtarıp getirir, ona cennet var." buyurdu da Zübeyr:
"Ben ve arkadaşım Mikdad" demiş, yürüyerek yola çıkmışlar, gece yürüyüp gündüzleri dinlenerek Mekke'ye Hubeyb'in çarmıha gerili olduğu yere ulaşmışlar. Çarmıhın çevresinde 40 kadar müşrik yatmış uyuyorlarmış. Bakmışlar, 40 gün geçmesine rağmen Hubeyb adeta ikiye katlanmış gibi bir halde teni taze duruyor; hiçbir çürüme, kokma yok. Zubeyr onu çarmıhtan indirip atına yüklemiş ve yola çıkmışlar. Mekke müşrikleri durumun farkına

varır varmaz hemen yetmiş kişi peşlerine düşmüş ve onlara yetişmişler, ama Zubeyr ve Mikdad olduklarını görünce onlarla vuruşmaya cesaret edemeyip geri dönmüşler. Medine'de Efendimiz'in huzuruna girdiklerinde bir de bakmışlar ki Cibrîl onlardan önce Efendimiz'e gelmiş ve
"Ey Muhammed, melekler senin bı iki arkadaşınla övünüyorlar." demiş.
İşte bütün bunlardan sonra bazı münafıklar Hubeyb ve arkadaşları hakkında:
"Şu öldürülenlere yazık! Ne evlerinde oturabildiler ne de arkadaşlarına (Hz. Peygamber'i kastediyorlar) verdiği görevi yerine getirebildiler!." dediler de Allah Tealâ Zübeyr, Mikdad, Hubeyb ve arkadaşları ve böyle konuşan o münafıklar hakkında *"İnsanlardan öyle kimse vardır ki onun dünya hayatına ait sözü hoşunuza gider..."* âyeti ile onu takip eden üç âyeti indirmiştir."[712]
3- Muhammed b. Kâ'b el-Kurazi, Katade, Mücahid, Rebi' b. Enes ve Ata'ya göre bu âyet-i kerime, bütün münafıklar hakkında nâzil olmuştur.
a- Bir gün, Said el-Makberi, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazi ile konuşurken Said ona, kendi ifadesiyle şu hadisi okumuştur.
"Ahir zamanda, âhirete çalışır gibi görünerek dünya malını kazanmak isteyen bir kısım insanlar ortaya çıkacaktır. Bunlar insanlara karşı yumuşaklık bakımından koyun postuna bürünürler. Dilleri şekerden daha tatlı, kalbleri ise canavar kalbidir. Aziz ve Celil olan Allah, bir hadis-i kudside:
"Bana güvenerek mi kendilerini aldatıyorlar? Yoksa bana karşı kendilerini cesur mu hissediyorlar? Ben kendime yemin ederim ki onların üzerine, kendi aralarından öyle bir fitne gönderirim ki içlerinden halim selim olanları bile şaşkına çevirir." buyurdu.[713]
Muhammed b. Kâ'b da:
"Senin o okuduğun ifadeler Allah'ın kitabında mevcuttur." dedi. Said de:
"O, Allah'ın kitabının neresinde?" diye sordu. Muhammed b. Kâ'b da:
"İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı hakkında sözü senin hoşuna gider. Ve Allah'ı kalbinde olana şahit tutar. Halbuki o, en azılı bir düşmandır. O, iş başına geçtiği zaman yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve neslini helak etmek için çalışır. Allah, bozgunculuğu sevmez." âyetlerini okudu. Said de Muhammed'e,
"Ben bu âyetin, kimin hakkında nazil olduğunu iyi biliyorum." dedi. Muhammed de ona:
"Bir âyet belli bir kişi hakkında inmiş olabilir. Fakat onun hükmü herkes için geçerlidir." dedi.[714]
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyetin herkes hakkında geçerli olduğunu söyleyenlere gelince, bu muhakkik görüşlerden pek çoğunun tercih ettiği görüştür. Çünkü ayet, zikredilen bu sıfatlarla muttasıf olan herkes hakkında umumidir.
Muhammed İbn Ka'b el-Kurazî'den nakledildiğine göre, bu ayet hakkında kendisiyle başkaları arasında bir konuşma geçmiş; buna göre o,
"Bu ayet, zikredilen kimseler hakkında nazil olmuşsa da, onun bir adam hakkında inmesi, daha sonra da bu sıfatları taşıyan herkes hakkında umumî olması imkânsız değildir" demiştir.
Bu meselenin hakikati şudur: Allah'u Teâla'nın *"İnsanlardan öyle kimse vardır ki"* sözü insanların bir kısmına işarettir. Buna göre bu lâfız tek kimseye de muhtemeldir, çok kimseye de. Cenâb-ı Hakk'ın, *"İnsanlardan"* ifâdesi de, bundan muradın, cemi olan mânaya değil de lâfza râcî olmasının caiz olması sebebiyle, tek bir insan olduğuna delâlet etmez.
Ayet-i kerimenin, naklettiğimiz olay üzerine nazil olmasına gelince, bu hükmün umûmî olmasını imkânsız kılmaz. Hatta biz, ayet-i kerimede umumî manaya delâlet eden bir durum bulunduğunu da söyleyebiliriz. Bu birkaç yöndendir:
a) Hükmün, münasib vasfa terettüb etmesi, sebebin ne olduğunu hissettirir. Cenâb-ı Hak, bir kavmi kınayıp, onları da kınanmayı hak ettirecek sıfatlarla vasf edince, biz bu zemmi gerektiren şeyin, bu sıfatlar olduğunu anlarız. Bu sebeple, bu niteliklerle vasf edilen herkesin, kınanmayı hak etmiş olması gerekir.
b) Lâfzı umûmî manaya hamletmek, daha çok fayda temin etmektedir. Bu böyledir, çünkü bu bütün mükellefleri bu kınanmış yoldan vaz geçirir.
c) Bu, ihtiyatlı olmaya daha yakındır. Çünkü biz ayeti umûmî manaya hamledersek, bu şahıs da bu hükmün içine girmiş olur. Ama, lâfzı bu şahsa tahsis edersek, hüküm ondan başkası hakkında sabit olmaz. Böylece, anlattıklarımıza göre, ayeti umûmî manaya hamletmenin daha evlâ olduğu ortaya çıkmış oldu."[715]

207. İnsanlardan öyle kimse de vardır ki Allah'ın rızasını isteyerek nefsini satın alır. Ve Allah kullarına Rauf'tur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade'ye göre bu âyette zikredilen insanlardan maksat, Allah yolunda cihad eden muhacirler ve ensardır.
2- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Abdullah ibn Ced'ân'ın kölesi Suheyb ibn Sinan er-Rûmî, Ammâr ibn

Yâsir, Annesi Sümeyye ve Babası Yâsir, Ebu Bekr'in kölesi Bilâl, Ebu Zerr el-Ğıfarî, Habbâb ibnu'1-Eret ve Huvaytıb'ın kölesi Abis hakkında nazil olmuştur. Nahl: 16/41 ve Nahl: 16/106 âyetleri de bunlar hakkında inmiştir. Bunlardan Suheyb Mekke'deki mal ve mülkünden vazgeçerek bunun mukabilinde serbest kalmış; Ebu Zerr ve Habbâb kaçmaya muvaffak olmuş ve böylece Medine-i Münevvere'ye gelebilmişlerdir.[716]
3- İkrime'ye göre bu âyette zikredilen insanlardan maksat, muhacirlerden belli kişilerdir. Bunlar da Suhayb ibn Sinan er-Rûmî, Ebu Zer el-Ğıfârî, Cündüp İbni Seken ve Ebu Zer'in ehlinden biridir.
a- İkrime dedi ki:
"Bu âyet, Suhayb ibn Sinan er-Rûmî, Ebu Zer el-Ğıfârî, Cündüp İbni Seken ve Ebu Zer'in ehlinden biri hakkında indi." [717]
Ebu Zerr el-Gıfârî müslüman olduğu için ailesi tarafından yakalanıp hapsedilmişti. Ellerinden kurtulup kaçmış ve Medine-i Münevvere'ye kendisi gelmişti.[718]
b- Süheyb b. Sinan, Mekke'den Medine'ye hicret etmek istediği zaman kavmi ona engel oldu ve onu hapsettiler. Bunun üzerine Süheyb kavmine şöyle dedi:
"Evimi ve malımı ve elimde bulunan her şeyimi size vereyim yeter ki beni serbest bırakın, gidip Hz. Muhammed'e kavuşayım." Bu teklifi kabul ettiler. Süheyb de evini ve malını onlara bırakarak Allah ve Rasulüne hicret etti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Süheyb Medine'ye yaklaştığında, sâhabe-i kiramdan bazıları kendisini karşıladı. Hz. Ömer de onların içerisinde idi. Hz. Ömer, Süheyb'e dedi ki:
"Ticaretin kazanç sağladı." Süheyb:
"Nedir o?" dedi. Hz. Ömer de bu âyetin nazil olduğunu ona haber verdi.
Ebu Zer de, kavminden kaçıp Mekke'de bulunan Rasulullah'ın yanına gitmiştir. Mekke'den Medine'ye hicret ederken de kavmi, "Merr-i Zahran" denen yerde karşısına çıkmış fakat Ebu Zer kaçıp kurtulmuş ve Rasulullah'ın yanına varmayı başarmıştır.[719]
c- Said İbnu'l-Müseyyeb dedi ki:
"Suhayb-i Rûmî hicret ederek Rasulullah (s.a.v.)'a geldi. Kureyş müşriklerinden bir grup da ardına düşmüştü. Suhayb hayvanından indi ve ok kabında bulunan okları ortaya döküp yayını eline aldı ve şöyle söyledi;
"Ey Kureyş topluluğu çok iyi bilirsiniz ki ben sizin en iyi ok atan kişinizim. Allah'a yemin olsun ki okluğumdaki bütün okları atıp tüketmedikçe, sonra da elimde en ufak bir parçası kaldığı müddet kılıcımla döğüşmedikçe siz bana ulaşamayacaksınız. Sonra da istediğinizi yapın." Onlar da:
"Mekke'deki evini ve malını bize bildir, biz de seni yoluna bırakalım git" dediler ve böylece onların istediği şeyi onlara bildirmesi şartıyla kendisiyle anlaştılar. O da bunu yaptı. Nihayet Rusulullah (s.a.v.)'a gelince kendisine buyurdu ki:
*"Ey Yahya'nın babası bu kârlı bir alış-veriş."*Allah Teala bu âyeti kendisine indirdi."[720]
d- Müfessirler dedi ki:
"Müşrikler Suhayb'i yakalayıp ona işkence yaptılar. Suhayb da onlara dedi ki:
"Sizden olayım veya başkalarından olayım, ben size zararı dokunmayan ihtiyar bir kişiyim, Malımı alarak beni dinimle serbest bırakmanıza ne dersiniz." Onlar da böyle yaptılar. Kendilerine bir deve ve nafakalık vermesi şartıyla onlarla anlaştı ve Medine'ye doğru yola çıktı. Ebû Bekr ve Ömer bir grup kişiyle kendisini karşıladı. Ebû Bekr kendisine:
"Ey Yahya'nın babası alış verişin kârlı oldu" dedi. Suhayb da;
"Senin alış-verişin de öyle" dedi. Ebû Bekr
"Allah Teala senin hakkında da böyle bir müjde indirdi" dedi ve bu âyeti kendisine okudu"[721]
e- Suheyb müşriklerin elinden kurtulup Medine-i Münevvere'ye gelişini kendisi şöyle anlatıyor:
Mekke'den Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hicret etmek istediğimde onlara:
"Ben bir ihtiyar adamım. Sizden olmam size bir fayda sağlamıyacağı gibi düşmanlarınızın yanında olmam da size bir zarar vermez. Ben İslâm için bir söz verdim, o sözden dönmeyi kerih görürüm, bırakın Medine'ye gideyim." dedim. Kureyş:
"Ey Suheyb, sen bize geldiğinde hiçbir şeyin yoktu. Mal olarak ne kazandınsa burada kazandın. Şimdi bunları alıp gitmene asla izin vermeyiz." dediler. Ben:
"Peki, malımı sizlere verirsem, nefsimi malımla sizden satın alırsam beni gitmekte serbest bırakır mısınız?" dedim,
"Olur." dediler de malımı onlara verdim, beni hicret etmemde serbest bıraktılar. Mekke'den çıkıp Medine'ye geldim. Benim böyle yaptığım Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştırılınca:
"Suheyb kâr etti, Suheyb kâr etti." buyurmuş.
f- Hadise Hammâd ibn Seleme kanalıyla Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den biraz daha farklı rivayet ediliyor:

"Suheyb Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hicret etmek üzere Mekke'den çıktığında Kureyş'ten bir grup onu yakalayıp Mekke'ye geri götürmek üzere peşine düşmüştü. Suheyb takip edildiğini farkedince binitinden inip mevzilendi, sadağından bir ok çıkarıp yayına yerleştirdi ve bekledi. Kureyşliler bir ok atımı mesafeye gelince onlara seslendi:
"Ey Kureyş topluluğu, biliyorsunuz sizin en iyi ok atıcınız benim. Siz bana ulaşmadan sadağımdaki bütün okları üzerinize yağdırırım, sonra kılıcıma el atar ve elimde en küçük parçası kalıncaya kadar sizinle vuruşurum, ancak ondan sonra bana istediğinizi yapabilirsiniz. Ama bunun yerine isterseniz size Mekke'de bıraktığım malların yerlerini söyleyeyim, onları alın ve karşılığında yolumu açın, bırakın gideyim." dedi. Onlar da:
"Olur." deyip bu teklifi kabul ettiler...[722]
g- Süheyb Medine'ye girince, Hz. Ebu Bekir onu karşılayarak ona:
"Alışverişin kârlı olsun!" dedi. Bunun üzerine Süheyb ona,
"Senin alışverişin de… Sen de zarar etme ama, ne oldu ki?" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir
"Allah senin hakkında, şunu indirdi" dedi ve bu ayeti ona okudu.
Habbâb İbn el-Eret ve Ebu Zer'e gelince bunlar kaçarak Medine'ye geldiler. Sümeyye ise, iki devenin arasına bağlanıp, parçalandı. Sonra da, kargıyla öldürüldü. Yâsir de öldürüldü. Diğerleri de, kendilerine yapılan işkence sebebiyle, müşriklerin istedikleri şeylerin bir kısmını vererek, canlarını kurtardılar. Bunlar hakkında, Mekkelilerin işkencesiyle,
"Azâb edildikten sonra hicret edenler yok mu? Biz onları dünyada muzafferiyyet ve ganimetler nasib etmek suretiyle, güzellikle sınayacağız. Ahiret ecri ise daha büyüktür." ***[723]*** ayeti nazil olmuştur.
Yine bunlar hakkında,
"Kalbi iman ile dopdolu olduğu halde, zorlanan kimse hariç" ***[724]*** âyeti nazil olmuştur.[725]
h- Rebî'den rivayet ediliyor:
"Mekkelilerden birisi müslüman olmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmek, Medine-i Münevvere'ye hicret etmek istemişti. Müşrikler onu bundan menedip hapsettiler. Müşriklere:
"Bırakın beni gideyim, karşılığında evimi ve malımı size vereyim." dedi. Önce kabul etmedilerse de sonra bu akıllarına yattı ve evini, malını almaları karşılığında onu serbest bıraktılar, O da Medine'ye doğru yola çıktı. Allah Tealâ da Medine'de Rasûlü'ne *"İnsanlardan öyle kimse de vardır ki Allah'ın rızasını isteyerek nefsini satın alır..."* âyetini indirdi. Medine-i Münevvere'ye yaklaşınca kendisini Ömer karşıladı ve:
"Satışın kâr etti" dedi. O da Ömer'e:
"Senin alış-verişin de zarar etmesin." deyip Ömer'e bu sözüyle ne kastettiğini sordu da Hz. Ömer,
"Senin hakkında şöyle şöyle âyet nazil oldu." dedi.[726]
4- Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, canını Allah yoluna adayarak cihad eden ve iyiliği emredip kötülükten sakındıran herkesi ifade etmektedir.
a- Hasan dedi ki:
"Biliyor musunuz bu âyet kimin hakkında nazil oldu? Şöyle diyen müslüman hakkında nazil oldu," "Lailahe illallah" de. Zira bunu dediğin zaman malını ve canını korumuş olursun." O kâfir de bunu söylemekten kaçındı da müslüman dedi ki:
"Vallahi ben canımı Allah için satıyorum." Bunun ardından ileri çıktı da öldürülünceye kadar savaştı."[727]
b- Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Abbas (r.a)'a göre bu âyet iyiliği emredip, kötüden uzaklaştıran kimse hakkında nazil olmuştur.[728]
c- Ebû Halil dedi ki:
"Ömer Îbnu'l-Hattab bu âyeti okuyan bir insanın işitip âyetin methettiği kimseyi kasdederek: "İnna lillah: Biz Allah'ın kullarıyız, yine O'na döneceğiz." Adamın biri ma'rufu emredip münkerden nehyetmeğe kalkışmış da bu yüzden öldürülmüş" demiş."[729]
d- Muğire diyor ki:
"Ömer b. el-Hattab, bir ordu gönderip bir kaleyi kuşattı. Becile kabilesinden bir adam, ordunun önüne geçip düşmanla savaştı ve öldürüldü. İnsanlar onun hakkında çokça konuştular ve
"Kendisini eliyle tehlikeye attı." dediler. Bu konuşmalar Ömer b. el-Hattab'a ulaştı. O da:
"Yalan söylüyorlar. Aziz ve Celil olan Allah: *"İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için canını verir. Allah kullarına karşı çok merhametlidir."* buyurmadı mı?" dedi.[730]
e- Ebu Hureyre de, Hişam b. Âmir'in, düşmanın saflarına hücum ederek onların saflarını yardığı zaman onun [731]

hakkında "Kendisini eliyle tehlikeye attı." diyen kimselere karşı bu âyet-i kerimeyi okumuştur.
f- Hasan-ı Basri bu âyeti okuduktan sonra şunları söylemiştir:
"Bu âyetin kimin hakkında indiğini biliyor musunuz? Bu âyet şöyle bir müslüman hakkında inmiştir. O, bir kâfirle karşılaşır ve ona
"Lailahe İllallah" de. Bunu söylediğin takdirde, canını da malını da korumuş olursan. Ancak canın ve malın hakkında cezayı hak etme durumun hariçtir..." der. Kâfir ise bu sözü söylememekte diretir. Müslüman da
"Vallahi ben kendimi Allah'a satıyorum." der. İlerler ve onunla öldürülünceye kadar savaşır. İşte bu âyet bu gibi müslümanlar hakkında nazil olmuştur.[732]
5- Bazı alimlere göre Zübeyr ibnu'l-Avvâm ve arkadaşı Mikdad ibnu'l-Esved hakkında nazil olmuştur.
a- Kevâşî tefsirinde bu âyetin Zubeyr ibnu'l-Avvâm ve arkadaşı Mikdad ibnu'l-Esved hakkında nazil olduğu zikrediliyor. Hz. Peygamber müşrikler tarafından öldürülerek çarmıha gerilen Hubeyb'in cesedinin Medine'ye getirilmesi sadedinde:
"Kim Hubeyb'i çarmıha gerili olduğu ağaçtan indirirse ona cennet var." buyurmuş da Zubeyr:
"Ben ve arkadaşım Mikdad bunu yaparız." demiş[733] Nitekim yukarda İbn Abbâs'tan gelen rivayet içinde de geçmişti.
6- Bazı alimlere göre bu ayet Hz. Ali hakkında nazil olmuştur.
a- Zayıf olmakla birlikte İmâmiyye tarafından âyetin Hz. Ali hakkında nazil olduğu da ileri sürülmüştür. Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye hicret etmek üzere Sevr mağarasına doğru yola çıkarken yatağına Hz. Ali'yi bırakması üzerine bu âyet nazil olmuş.[734]
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ayet, Hz. Peygamber'in mağaraya gittiği gece, O'nun yatağına yatıp geceleyen Ali İbn Ebî Talib hakkında nazil olmuştur. Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, Hz. Peygamber'in yatağında uyurken Cebrail başucunda, Mikaîl ise ayakları tarafında durdu. Cebrail:
"Ey Ebu Tâlib'in oğlu Ali, senin gibilere helâl olsun!.. Allah'u Teâlâ, seninle meleklerine karşı övünür" diye seslenir. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olur."[735]
7- Genel değerlendirme:
a- Taberi de âyetin genel ifadesini gözönünde bulundurarak dördüncü izah şeklini tercih etmiş ve âyetin her iyiliği emredip kötülüğe mani olanları ifade ettiğini, bu itibarla Süheyb'in ve Ebu Zer'in de burada zikredilen insanlara dahil olduklarını söylemiştir.
Fakat âlimlerin çoğunluğu bu âyetin, Allah yolunda cihad eden her mücahidi içine aldığını söylemişlerdir. Nitekim bu hususta diğer bir âyette de şöyle buyuruluyor:
"Elbette rabbin, bunlardan her birine, yaptıklarının karşılığını verecektir. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarından haberdardır."[736]
b- Ayet, Taberî'nin de belirttiği gibi her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından belli kimselerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına hicret etmek üzere mallarından feragat etmeleri üzerine nazil olmuşsa da Allah yolunda hicret ve cihad etmek üzere malından mülkünden vazgeçen herkes hakkında geneldir.[737]

208. Ey iman edenler hep birden sulh ve selâma girin, şeytanın adımları ardına düşmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'ye göre burada, İslam'a ginneleri istenen insanlardan maksat, Hz. Muhammed'e iman eden müminlerdir. Müminlerin İslama girmelerini istemekten maksat ise, onların İslamın bütün emirlerini yaşamalarını istemektir. Yani, "Ey müminler, İslamın bütününü yaşayın." demektir. Bu izaha göre "Hep birlikte" sıfatı "İslam" diye tercüme edilen "Silm" kelimesine aittir.
a- İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre yahudilerden Sa'Iebe, Abdullah ibn Selâm, İbn Yâmîn, Ka'b'ın oğulları Esed ve Useyd, Şu'be ibn Amr, Kays ibn Zeyd haklarında nazil olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, bizler yahudi iken sebt gününe ta'zimde bulunurduk, bizi bırak (bize müsaade et) sebt gününe ta'zimde devam edelim. Tevrat Allah'ın kitabıdır, bize müsaade buyurun geceleri Tevrat'la ihya edelim." dediler de Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[738]
b- Ebû Naim İsfehanî, Süleyman b. Ahmed'den, o Bekr b. Sehl'den, o Abdu'l-Gani b. Said'den, o Musa b. Abdirrahman es-San'anî'den, o ibn Cüreyc'den, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bana haber verdi:

"Bu âyet Abdullah b. Selam ve ashabı hakkında inmiştir. Onlar Peygamber (s.a.v.)'e iman ettikleri zaman O'nun şeriatiyle Musa'nın şeriatini beraber yürütmeye başladılar. Böylece müslüman olduktan sonra Cumartesi'ne tazim gösterdiler ve devenin etleriyle sütlerini kerih gördüler. Müslümanlar ise onların bu tutumunu yadırgadılar da onlar: "Bizim Muhammed (s.a.v.)'in de Musa (a.s.)'nın da şeriatine gücümüz yeter" dediler ve Peygamber (s.a.v.)'e dediler ki:
"Muhakkak ki Tevrat Allah'ın Kitabı'dır. O halde bizi bırak da onunla da amel edelim." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[739]
c- İmam El-Bağavî ve diğer müfessirler bu âyetle ilgili olarak şunları söylerler:
"Allah bu Âyet-i kerimeyi inzal buyurarak, onlara barışa, yani İslâm dinine onun bütün hükümlerini kabul ederek girmelerini, nesh olduğu için Tevrat'a bağlanmamalarını emretti."[740]
d- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ayet, Ehl-i Kitab'dan Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi müslüman olanlar hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iman ederken, bir taraftan da Hz. Musa (a.s.)'nın şeriatına ta'zim etmeye devam ediyorlardı. Bundan dolayı da "cumartesi" gününün kutsiyetine saygı gösteriyor, deve etini ve sütünü mekruh kabul ediyorlardı ve şöyle söylüyorlardı:
"Bu şeyleri bırakmak İslâm'da da mübah, Tevratta ise vacibtir. Binaenaleyh biz bunu ihtiyaten terk ediyoruz." İşte böylece Cenâb-ı Hak, onların bu tutumumu kerih görerek, onların İslam'a bütünüyle girmelerini, yani İslâm şeriatının hepsine girmelerini ve gerek itikad, gerek amel bakımından Tevrat'ın hükümlerinden herhangi birine sarılmamalarını emretmiştir. Çünkü Tevrat, artık mensûhtur. Buna göre, *"Şeytanın adımlarına uymayınız"* ayetini, "Tevrat'ın mensuh olduğunu bildikten sonra, onun hükümlerine tutunarak şeytana uymayınız" şeklinde açıklamışlardır. Bu görüşte olanlar, ayetteki, "kâffeten" kelimesini, İslâm'ın sıfatı kabul etmişlerdir. Buna göre sanki, "Gerek itikadi, gerek amelî olsun, İslam'ın kanunlarının hepsine giriniz" denilmiştir."[741]
2- Abdullah b. Abbas ve Dahhak'a göre ise, bu âyette İslama girmeleri emredilen müminlerden maksat, daha önceki Peygamberlere iman eden ehl-i kitaptır. [742]
3- Genel değerlendirme:
Taberi âyet-i kerimenin bütün iman edenlerin İslam şeriatına tüm olarak girmelerini emrettiğini, bu itibarla Rasulullah'a iman eden müminlerin de, ondan önceki peygamberlere iman edenlerin de âyetin kapsamına girdiğini söylemiştir. [743]

209. Size bunca açık deliller geldikten sonra yine kayarsanız, bilin ki Allah azîz ve hakîmdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas (r.a.)'ın, ayeti şu şekilde tefsir ettiği rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) ve şeriatı size geldikten sonra, cumartesi çalışmayı ve deve eti yemeyi haram sayarsanız, biliniz ki Allah Teâlâ ceza vermede aziz ve fiillerinde hakimdir." Bu ayet karşısında ehl-i kitaptan müslüman olanlar,
"Ya Rasûlallah, istersen senin kitabından başka her kitabı bırakırız" dediler de, bunun üzerine Cenâb-ı Hak,
"Ey iman edenler, Allah'a ve Peygamber'ine imân (etmeye devam) ediniz" [744] ayetini indirdi." [745]

212. Küfredenlere dünya hayatı pek süslendi. İman edenlerden kimiyle eğleniyorlar. Halbuki takvaya erenler kıyamet gününde onların üstündedirler. Allah kimi dilerse ona hesapsız rızık verir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre âyet Abdullah İbn Mes'ûd, Ammâr, Habbâb ibnu'1-Eret, Ebû Huzeyfe'nin kölesi Salim, Amir İbn Füheyre ve Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh gibi mü'minlerin fakirlerini alaya alan ve: "Muhammed gerçekten peygamber olsaydı bizden eşraf ve ileri gelenler ona tâbi olurdu." diyen ve Allah'ın kendilerine zenginlik verdiği Ebu Cehl ve benzeri Kureyş büyükleri hakkında nazil olmuştur. [746]
2- Ayetin, yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir müslüman muhacirlerle alay eden Kurayza, Nadîr ve Kaynukâ' oğulları yahudilerinin büyükleri hakkında nazil olduğu söylenmiştir. [747]
3- Mukâtil şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime, Abdullah İbn Ubeyy ve avenesi gibi münafıklar hakkında nazil olmuştur. Bunlar, zayıf [748]

müslümanlar ve fakir muhacirler ile alay ediyorlardı."
4- Atâ da "Bütün bu zikredilenler ve aynı davranışı sergileyenler hakkında nazil olmuş olmasına bir engel yok." diyor. Fahreddin er-Razi de bu görüştedir. [749]

213. İnsanlar tek bir ümmetti. Allah onlara, müjdeleyen ve uyaran Peygamberler gönderdi. İnsanların ihtilafa düştükleri hususlarda aralarında hüküm vermeleri için, o peygamberlerle beraber hak kitap indirdi. Bu kitap hakkında apaçık deliller geldikten sonra aralarında kıskançlık yüzünden ancak kendilerine kitap verilenler ihtilaf etmişlerdir. Allah, onların ihtilafa düştükleri gerçekler hakkında îman edenlere, izniyle doğru olanı gösterdi. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Ehl-i Kitap, kıble hakkında ihtilaf ettiler. Bazıları doğuya doğru bazıları da Kudüs'e doğru namaz kılarlar. Bize ise Allah kıbleyi gösterdi. Onlar, oruç hakkında da ihtilafa düştüler. Bazıları günün sadece bir kısmında oruç tutarlar, bazıları da gecenin bir bölümünde oruç tutarlardı. Allah bize, orucun ne olduğunu gösterdi. Onlar, haftanın tatil günü olan cuma gününde de ihtilafa düştüler. Yahudiler, cumartesi gününü, Hıristiyanlar da pazar gününü tatil edindiler. Allah bize de o tatil gününün cuma günü olduğunu gösterdi. Ehl-i Kitap, Hz. İbrahim hakkında da ihtilâf ettiler. Yahudiler; "O Yahudidir." dediler. Hristiyanlar da "O Hristiyandır" dediler. Allah onu bu iftiralardan arındırdı. Onun, hakka yönelen bir Müslüman olduğunu ve iddia ettikleri gibi müşriklerden olmadığını bildirdi. Ehl-i kitap, Hz. İsa hakkında da ihtilafa düştüler. Yahudiler onun Allah'ın bir sözü değil bir iftira olduğunu söylediler. Hıristiyanlar ise onun rab olduğunu iddia ettiler. Allah bize, onun hakkında doğruyu bildirdi. İşte ehl-i kitabın, haklarında ihtilaf ettikleri ve Allah'ın da, biz iman edenlere bildirdiği şeyler bunlardır."[750]

214. Yoksa siz, sizden önce geçenlerin başlarına gelenler sizin başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntılar gelip çattı ve sarsıldılar ki, peygamber, beraberindeki mü'minlerle birlikte "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyordu. Gözünüzü açın, Hiç kuşkusuz Allah'ın yardımı çok yakındır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade ve Süddî dediler ki:
"Bu âyet müslümanlara meşakkat, zorluk, sıcak, korku, soğuk, geçim darlığı ve çeşitli eziyetler isabet ettiğinde ve Allah Teala'nın *"Korkudan yürekleriniz ağzınıza geldiğinde"* ***[751]*** buyurduğu gibi Hendek Savaşı hakkında nazil olmuştur."[752]
2- Ata dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) ve Ashab'ı Medine'ye girdikleri zaman sıkıntıları çok şiddetlenmişti. Çünkü malsız olarak yola çıkmışlardı ve yurtlarını, mallarını müşriklerin ellerinde bırakmışlardı. Böylece Allah'ın ve Rasulü'nün rızasını tercih etmişlerdir.
Yahudiler Rasulullah (s.a.v.)'a düşmanlıklarını açığa vurdular, Zenginlerden bir grup da nafakaları gizlemişlerdi. Bunun üzerine Allah Teala onların (mü'minlerin) kalplerini hoş tutmak için bu âyeti indirdi."[753]
3- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, gerek kendisi, gerekse O'nunla birlikte olan muhacirler çok zarara girmişlerdi. Çünkü onlar Mekke'den malsız mülksüz çıkmışlar, evlerini barklarını müşriklerin ellerinde bırakmışlar, bu arada yahûdiler de, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e olan düşmanlıklarını açıkça ortaya koymuşlardı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ gerek Peygamberimizin, gerekse onunla birlikte olan müslümanların kalblerini serinletmek için bu âyeti indirmiştir."[754]
4- Katâde'den (r.a.) Ma'mer haber verdi:
"Bu âyet Ahzab günü indi. Nebî Aleyhisselâm ve ashabına o gün belâ ve darlık isabet etti." [755]
5- Mukatil'e göre ise Abdullah ibn Ubeyy ve diğer münafıklar:
"Eğer Muhammed gerçekten peygamber olsaydı bu esaret, katil ve öldürülme başınıza gelmezdi. Ne zamana kadar bâtıl umutların peşinden koşmaya ve kendinizi öldürtmeye devam edeceksiniz?" demişlerdi. Müslümanlar onlara cevaben:
"Ama bizim ölülerimiz cennetteler." deyince münafıklar bu kez de:
"Amma bâtıl şeyler temenni ediyorsunuz." dediler de bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Buna göre âyet-i kerime [756]

Uhud'da nazil olmuş olmalıdır.
6- Kays İbn Ebî Hazım, Habbâb İbn Eret'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Müşriklerden görmüş olduğumuz eziyyet ve sıkıntıları Allah'ın Rasulüne şikâyet etmiştik. Bunun üzerine O şöyle buyurdu:
"Sizden önceki ümmetler, çeşitli belâlarla azâb olunmuşlardı. Ama bu, onları dinlerinden çevirmemişti. Öyle ki adamın başının ortasına testere konulur, böylece iki parçaya ayrılır: yine adamın etleri ve sinirleri demir taraklarla kemiklerinden taranır; ama bu onu dininden çeviremezdi. Allah'a yemin ederim ki bu iş, mutlaka kemâle erecektir. Öyle ki, kervancı, Sâna ile Hadramut arasında seyahat ederken ancak Allah'tan ve koyunlarına karşı kurttan korkacaktır; başka hiç kimseden korkmayacaktır. Ne var ki sizler, acele ediyorsunuz." [757]
7- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime, Hendek savaşında müminlerin, çetin bir mücadele verdikleri sırada, karşılaştıkları bitkinlikle beraber şiddetli soğuk karşısında ve yiyecek darlığı çektikleri bir sırada nazil oldu. Nitekim onların bu hali diğer bir âyet-i kerimede de şöyle anlatılmaktadır:
"İşte orada müminler imtihan edilmişler ve şiddetli bir sarsıntı ile sarsılmışlardı." [758]

215. Onlar, neyi infak edecekleri (nafaka olarak verecekleri)ni sana sorarlar. De ki: Maldan vereceğiniz şey öncelikle ananın, babanın, akrabanın, yetimlerin, yoksulların, yolda kalmışlarındır. Her ne hayır işlerseniz hiç şüphesiz Allah ona Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Salih'in rivayetinde İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet Amir İbn Cemûh el-Ensarî[759] hakkında indi. Bu zat ihtiyar, çağı geçkin, çok malı olan birisiydi.
"Ey Allah'ın Rasulü, neyi, kime sadaka olarak infak edeyim" demesi üzerine bu âyet nazil oldu."[760]
2- Ebu Hayyan'dan rivayet edildi:
"Amr îbni Cemûh[761] Nebî Aleyhisselâm'a:
"Mallarımızdan neleri infak edelim ve nerelere sarfedelim?" diye sordular. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[762]
3- İbn Abbas, Ata'nın rivayetinde dedi ki:
"Bu âyet şu kimse hakkında nazil oldu ki, bu zat Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Benim bir dinarım var" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"Kendine harca" buyurdu. Adam bu sefer:
"İki dinarım var" dedi. Peygamber (s.a.v.) de;
"Onları ailene harca" buyurdu. Bu sefer adam:
"Üç dinarım var" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"Hizmetçine harca" buyurdu. Adam:
"Dört dinarım var" dedi, Peygamber (s.a.v.) de:
"Anne ve babana harca" buyurdu. Adam:
"Beş dinarım var" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"Akrabalarına harca" dedi. Adam:
"Altı dinarım var" dedi. Peygamber bu sefer:
"Allah yolunda harca, Harcamanın en güzel yolu budur" buyurdu."[763]
4- İbn Cüreyc (r.a.) dedi ki:
"Müslümanlar, Rasûlullah'a mallarına ne yapmalarını sordular. Bunun üzerine bu ayet indi." [764]
5- Süddi bu âyet-i kerimenin, Allah tealanın, zekâtı farz kılmasından önce indiğini, kişinin aile efradına harcayacağı nafakaları ve vereceği sadakaları ihtiva ettiğini, zekâtı farz kılan emir gelince de bu âyetin neshedildiğini söylemiştir.[765]
6- İbn-i Cüreyc ise, müminlerin, Rasulullah'tan mallarını nerelere harcamaları gerektiğini sormaları üzerine bu âyetin indiğini ve malların nerelere verilmesinin daha faziletli olduğunu belirttiğini bu itibarla bu âyetin, zekatın haricinde teberru şeklinde infakta bulunmayı beyan ettiğini söylemiştir. [766]
7- Taberi diyor ki:
"Süddi'nin "Bu âyet zekat âyetiyle neshedilmiştir" sözü isabetli de olabilir isabetsiz de. Âyet-i kerimede,

söylediğinin doğru olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur. Zira, bu âyet-i kerimenin, teberru şeklindeki infakların yapılacağı yerlerin daha faziletli olanlarını bildirmiş olması mümkündür. Nitekim bu hususta başka bir âyette şöyle buyurulmuştur:
"...İyilik sevdiği mallardan akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolda kalana, dilencilere ve köle azad etmeye verenin, namazı kılanın, zekatı verenin... yaptığıdır." [767]

217. Sana haram olan o ayı, ondaki savaşı sorarlar. De ki: Onda savaşmak büyüktür. Ama Allah yolundan men'etmek, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'a gitmelerine engel olmak, onun halkını oradan çıkarmak ise Allah katında en büyüktür. Fitne katilden daha beterdir. Kâfirler, güçleri yetse sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmalarında devam edeceklerdir...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bütün müfessirler bu âyet-i kerimenin, nüzul sebebinin, Rasulullah'ın gönderdiği bir müfrezenin, Recep ayının birinci gününde, müşriklerden biri olan Amr b. el-Hadremi'yi öldürmesi ve iki müşriki de esir etmesi hadisesi olduğunu söylemişlerdir. Bu olay, Taberi'nin rivayetine göre, Urve b. Zübeyr, Süddi, Cündeb b. Abdullah, Mücahid, Miksem, Abdullah b. Abbas, Ebu Mâlik el-Ğifari, Katade, İkrime, Mücahid, Dahhak ve Şa'bi tarafından kısmen de olsa farklı şekillerde nakledilmiştir. [768]
1- Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah eş-Şirazî, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Abdillah b. Himeyruveyh el-Herevî'den, o Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Huzaî'den, o Ebu'l-Yeman Hakem b. Nafı'den, o Şuayb b. Ebî Hamza'dan, o da Zührî'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Zübeyr'in oğlu Urve bana haber verdi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) müslümanlardan bir seriyye yola çıkardı ve Abdullah b. Cahş el-Esedî'yi [769] üzerlerine komutan tayin etti. Ordu yollanıp gitti. Nihayet bir hurmalığa indiler de orada Haram Ayı'nın son gününde Kureyş'e ait bir ticaret kafilesi içinde Amr b. el-Hadremî'yi buldular, müslümanlar anlaşmazlığa düştüler. İçlerinden bir sözcü dedi ki:
"Biz şu günü ancak Haram Ayı'nın günü olarak görüyoruz. Meylettiğiniz bir harislik yüzünden bu Haram Ayı'nı helal saymanızı doğru bulmuyoruz." Fakat dünya hayatının varlığını arzu edenlerin görüşü ağır bastı da İbnu'l-Hadremî'ye hücum ettiler ve onu öldürüp kervanını ganimet aldılar. Bu haber Kureyş Kâfirlerine ulaştı. İbnu'l-Hadremî, müslümanlarla, müşrikler arasında öldürülen ilk maktul idi. Kureyş kâfirlerinden bir elçi heyeti atlanıp yola çıktılar. Nihayet Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelip:
"Sen Haram Ayı'nda savaşmayı helal mi sayıyorsun?" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi." [770]
2- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Harisî, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Abdurrahman b. Muhammed er-Razi'den, o Sehl b. Osman'dan, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o Muhammed b. İshak'tan, o da Zührî'den şu sözü bize rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.) Abdullah b. Cahş'ı, Muhacirlerden bir grup neferle gönderdi. Abdulah b. Vakit el-Leysî, Amir b. el-Hadremî'yi (Haram ayı olan) Receb'in son gününde öldürdü ve iki adamı esir alıp kervanı sürdüler. Bu durumdan haberdar olan Peygamber (s.a.v.);
"Ben size Haram Ay'da savaşmayı emretmemiştim" buyurdu. Kureyş'in:
"Muhammed Haram Ayı'nın hürmetini ihlal etti" demesi üzerine bu âyet ndi." ***[771]***
3- Zührî dedi ki:
"Bu âyet indiği zaman Rasulullah (s.a.v.) kafileye el koydu ve iki esire bedel de fidye aldı. Vakta ki Allah Teala şu seriyye hakkında içinde bulundukları hüznü giderdi. Allah'ın katında bulunan sevabını arzu ettiler ve dediler ki:
"Ey Allah'ın Nebisi, bir gazve olsun da o gazve uğrunda bize, Allah yolunda cihad edenlerin ecri verilmesin, Bunu arzu eder miyiz." Bunun üzerine Allah Teala *"İnananlar, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler Allah'ın rahmetini umarlar."* âyetini indirdi. [772]
4- Cündeb b. Abdullah (r.a.)'dan rivayet olunmuştur:
"Resûlullah (s.a.v) bir seriyye göndermiş, Abdullah b. Cahş'ı da başlarına kumandan tayin etmişti. Yolda Amr b. el-Hadramî ile karşılaşarak onu öldürmüşlerdi. Ancak, İbn el-Hadrami'yi öldürdükleri günün, Cemâziye'l Âhir ayının son günü mü yoksa Receb ayının ilk günü mü olduğu hususunda şüpheye düştüler. Müşriklerin, müslümanlara:
"Haram ayda öldürdünüz." demeleri üzerine, Yüce Allah Bakara: 2/217 âyeti inzal buyurdu. Bazıları ise:
"Seriyye'de bulunanlar herhangi bir meşakkate maruz kalmamışlarsa onlar için herhangi bir ecir söz konusu değildir." demişlerdi. Bunun üzerine Bakara: 2/218 âyeti nazil oldu."
Bunu, İbn Mendeh, Sahabe isimli kitabında, Osman İbni Atâ tarikından, o babasından, o İbn Abbas'tan (r.a.) anlattı.

[773]

5- Müfessirler dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Bedir Savaşı'ndan iki ay evvel Cemaziye'1-Ahir Ayı'nda, Medine'ye gelişinin on yedinci ayı başlarında, amcazadesi olan Abdullah b. Cahş'ı, Muhacirler'den, sekiz kişilik bir grupla, Sa'd b. Vakkas ez-Zührî, Ukkaşe b. Muhsan el-Esedî, Utbe b. Ğazvan es-Sülemî, Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rabia, Süheyl b. Beyda, Amir b. Rabia, Vakit b. Abdillah ve Halid b. Bükeyr'le beraber gazaya gönderdi ve komutanları Abdullah b. Cahş için bir yazı yazdı, eline verdi ve buyurdu ki:
"Allah'ın ismi üzere yürü, iki günlük yürüyene kadar mektuba bakma, iki konaklık mesafe katettiğin zaman yazıyı aç ve onu arkadaşlarına oku. Sonra sana emrettiğim şey için yürü git. Maiyyetinde bulunan bu yolculuk üzere ashabından hiç kimseyi sakın zorlama."
Abdullah iki gün yürüdükten sonra konakladı ve mektubu açtı. Bir de baktı ki içinde şunlar yazılı:
"Bismillahirrahmanirrahim. Şimdi beni iyi dinle. Ashabından sana tabi olanlarla beraber Allah'ın bereketi üzerine yürü. Nihayet Batn-ı Nahle'ye inesin ve Kureyş kervanını gözetleyesin. Belki bize o kervandan bir haber getirirsin."
Abdullah mektuba bakınca:
"İşittim itaat ettim" dedi ve sonra arkadaşlarına bunu söyleyip dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) içinizden herhangi bir kişiyi zorlamamdan beni men etti." Nihayet Madin mevkiine gelince okları yaylara yerleştirdi. Sa'd İbn Ebi Vakkas ve Utbe b. Ğazvan ardına düştükleri bir develerini kaybetmişlerdi. Bunlar develerini aramak için ordudan ayrılıp geriye kalmaları hususunda izin istediler. Abdullah da onlara izin verdi. Bunlar deveyi aramak için geride kalırlarken Abdullah diğer arkadaşlarıyla geçip gitti. Nihayet Mekke ile Taif arasında bulunan Batn-ı Nahle'ye ulaştılar.
Onlar bu haldeyken Taif ticaretinden dönen kuru üzüm, azık ve sermaye yüklü Kureyş kervanı kendilerine uğradı. Bu kervanda Amr b. Hadremî, Hakem b. Keysan, Osman b. Abdillah b. Muğire el-Mahzumî ile Nevfel b. Abdillah el-Mahzumî de bulunmaktaydılar. Bu zatlar Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabını görünce heybetlerinden ürktüler, Abdullah b. Cahş dedi ki:
"Kavim gerçekten sizden korktular. Şimdi içinizden birisinin başını tıraş edin de onların önüne çıkın. Onu tıraşlı görünce emin olurlar ve: "Bunlar, Umre yapmış bir kavim" derler. Böylece Ukkaşe'nin başını tıraş ettiler. Sonra yaklaşıp onlara gözüktü. Onlar da:
"Haydi geçmiş olsun. Bunlar Umre'den donen bir kavimmiş" dediler. Böylece onları emin kıldılar.
Bu olay Cumade'1-Ahir Ayı'nın son gününde olmuştu. Bu ayın Cumada veya Recep olduğu görüşündeydiler. Kavim bu kişiler hakkında meşveret ettiler ve dediler ki:
"Eğer onları bu gece bırakırsanız elbette Harem'e dahil olacaklar ve mutlaka sizden imtina' edeceklerdir." Nihayet bu topluluğun başına üşüşme hususunda görüş birliğine vardılar. Temim Kabilesi'nden olan Vakit b. Abdillah, Amr b. Hadremi'yi bir okla vurup öldürdü. Böylece bu kişi müşriklerden öldürülen ilk kişi oldu. Hakem ve Osman da esir alındılar. Bunlar da İslam'da alınan ilk esirlerdir. Nevfel ise âni bir hareketle ellerinden kurtuldu, müslümanlar onu yakalamaktan aciz kaldılar; Mü'minler kervanı ve iki esiri sürüp Medine'ye gelerek Rasulullah'ın huzuruna geldiler. Bunun üzerine Kureyş dedi ki:
"Muhammed korkan kişinin kendisinde emin olduğu ve insanların maişetleri için çabaladıkları bir ayı, Haram Ayı'nı helal saydı da o ayda ashabına kan döktürdü. Kendisiyle geçinilen dünyalık malları insanların ellerinden aldı. Mekkeliler bu propaganda ile Mekke'de bulunan müslümanları ayıpladılar ve dediler ki:
"Ey atalarının dininden dönen insanlar topluluğu, siz Haram Ayı helal saydınız da o ayda savaş yaptınız." Yahudiler de bu olayla fal tuttular. Dediler ki:
"Vâkıd: "harb tutuşup kızıştı" demek, Amr: "harb ma'mur oldu" demek, Hadremî de: "harb hazır oldu" demektir."
Bu haber Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştı. Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarına:
"Ben size Haram Ay'da savaşmayı emretmedim" buyurdu ve kervanla iki esiri yanında alıkoydu, fakat bu ganimetten birşey almaktan kaçındı. Bu durum seriyyeye iştirak edenlere pek büyük geldi ve günah işlediklerine kanaat getirerek helak olduklarını zannettiler. Böylece bu işi yaptıklarına çok pişman oldular. Dediler ki:
"Biz İbn Hadremî'yi öldürdükten sonra akşamladığımızda Receb Ayı'nın hilaline baktık. Fakat bilemiyoruz ki onu Receb'de mi yoksa Cumadâ mı öldürdük." Bu hususta insanlar çok fazla öteberi konuşmağa başladı. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) kervana elkoydu ve bu ganimetten Humus miktarını ayırdı. İslam'da ilk humus da budur. Geriye kalan ganimeti de seriyye ashabına taksim etti. İslam'da ilk ganimet te budur. Mekkeliler iki esirlerinin fidyesini verip serbest bırakmaları hususunda elçi yolladılar. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Hayır, Sa'd ve Utbe gelinceye kadar onları tutukluyoruz. Eğer onlar gelmezlerse bunları bedel olarak öldüreceğiz" buyurdu. Nihayet develerini aramaktan geri kalan Sa'd ve Utbe geri gelince bu iki esiri fidye karşlığı salıverdi. Hakem b. Keysan'a gelince, o müslüman olup Rasulullah (s.a.v.) ile beraber Medine'de kaldı. Nihayet Bir-i Maune Vakıası günü şehid edildi.
Osman b. Abdillah'a gelince o da Mekke'ye dönmüş ve orada kâfir olarak ölmüştür.

Nevfel'e gelince Ahzab Günü Hendek Savaşı'nda Hendeği geçip müslümanlara hücum etmek için atının karnına üzengi ile vurmuş ve atıyla beraber hendeğe düşüp, beraberce helâk olmuştur. Böylece Allah Teala onu öldürdü. Müşrikler para karşılığı onun leşini istediler. Rasulullah (s.a.v.) da: *"Alın onu. O leşlerin en pisi diyeti de diyetlerin en pisidir"* buyurdu. İşte bu âyetin iniş sebebi bu vakıadır."[774]

6- İbn İshak'ın tahricinde Urve ibnu'z-Zubeyr anlatıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.v.), birinci Bedr gazvesinden dönüşünde Receb ayında halasının oğlu Abdullah ibn Cahş ibn Riâb'ı bir seriyye'nin başında gönderdi. Seriyyede hepsi de muhacirlerden olmak üzere sekiz kişi daha vardı. İçlerinde ensardan kimse yoktu. Efendimiz Abdullah ibn Cahş'a bir de mektup verdi ve: "İki gün yürümeden mektuba bakmamasını, iki gün yürüdükten sonra mektubu okumasını, onda yazılanları yerine getirmesini ve arkadaşlarından kimseyi bunları yapmaya zorlamamasını" emretti.

Abdullah ibn Cahş'ın seriyyedeki arkadaşları:

1. Abdi şems oğullarından Ebu Huzeyfe ibn Utbe ibn Rabîa,
2. Esed ibn Huzeyme oğullarından Ukkâşe ibn Mihsan ibn Hursân,
3. Nevfel ibn Abdimenâf oğullarından Utbe ibn Gazvân ibn Câbir,
4. Zuhre ibn Kilâb oğullarından Sa'd ibn Ebî Vakkâs,
5. Adiyy ibn Ka'b oğullarından Amir ibn Rabîa,
6. Vâkıd ibn Abdillâh ibn Abdi Menâf ibn Amr îbn Sa'lebe,
7. Sa'd ibn Leys oğullarından Hâlid ibnu'l-Bukeyr,
8. Hâris ibn Fihr oğullarından Süheyl ibn Beyzâ idiler.

Abdullah ibn Cahş iki gün yol aldıktan sonra mektubu açtı, okudu, şunlar yazılıydı:

"Bu mektubumu okuyunca Mekke ile Taif arasındaki Nahle'ye kadar yürümeye devam et. Orada mekkelileri gözetle ve haberlerini öğren." Abdullah mektubu okuyup bitirince "sem'an ve tââten=işittim, itaat ettim, başüstüne" deyip arkadaşlarına:

"Allah'ın Rasûlü Nahle'ye kadar gitmemi, oradan Kureyş'i gözetlememi, haberlerini öğrenip kendisine götürmemi ve arkadaşlarımdan kimseyi bu işe zorlamamamı emretmiş. Şimdi sizden kim şehidlik mertebesine ulaşmak isterse benimle gelsin, kim de bundan hoşlanmazsa geri dönsün. Bana gelince; ben Rasûlullah'ın emrini yerine getirmeye gideceğim." Dedi, yürüdü, arkadaşlarından hiçbiri geri kalmadı, hep birden hicaz yoluna girdiler. Fur'un üstünde (Buhran denilen) madene vardıklarında Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve Utbe ibn Gazvân nöbetleşe bindikleri develerini kaybettiler ve onu aramak üzere geri kaldılar. Abdullah ibn Cahş ve kalan arkadaşları ilerliyerek Batn-ı Nahle'ye ulaştılar ve orada konakladılar. Kureyş'in bir kervanı Batn-ı Nahle'ye uğradı. Şıra, deri ve Kureyş'in ticaret mallarını taşıyordu. Kervanda Amr ibnu'l-Hadramî, Osman ibn Abdillâh ibnu'l-Muğîra ve kardeşi Nevfel ibn Abdillâh ibnu'l-Muğîra, Hişâm ibnu'l-Muğîra'nın kölesi el-Hakem ibnu'l-Keysân vardılar. Kervandakiler, yakınlarında konakladıkları müslüman seriyyedekileri görünce önce korktularsa da Ukkâşe ibn Muhsin başı tıraşlı halde onlara göründü. Onu görünce emin oldular.

"Bunlar umreciler, onlardan bize bir zarar gelmez." deyip rahatladılar. Beri tarafta Abdullah ve arkadaşları durumu istişare ettiler, Cumâde'l-âhire'nin de son günü idi. Dediler ki:

"Eğer biz bunları bu gece bırakırsak Mekke'ye girecekler ve bu kervanın taşıdıklarıyla bize karşı daha bir güçlenecekler. Bırakmaz öldürürseniz haram ayda onları öldürmüş olacaksınız." Tereddüt ettiler, saldırmaya çekindiler ama sonunda birbirlerini teşvik ederek güçlerinin yettiğini öldürmeye ve mallarını almaya karar verdiler. Vâkıd ibn Abdullah et-Temîmî bir ok atıp Amr ibnu'l-Hadramî'yi öldürdü, Osman ibn Abdullah ve el-Hakem ibn Keysân'ı esir aldı, Nevfel ibn Abdullah ise ellerinden kurtulup kaçtı, peşinden gittilerse de yakalıyamadılar.

Abdullah ibn Cahş ve arkadaşları kervanı ve iki esiri Medine'ye Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdiler. Abdullah'ın ailesinden bazılarının söylediğine göre o sırada henüz ganimetlerin beşte birinin Rasûlullah'a ait olduğu hükmü gelmemişken Abdullah arkadaşlarına:

"Aldığınız ganimetin beşte biri Allah'ın Rasûlü'nündür." demiş, ganimetin beşte birini Hz. Peygamber (s.a.v.)'in payı olarak ayırdıktan sonda kalanı arkadaşları arasında paylaştırmış. Rasûlullah'ın huzuruna gelince Efendimiz:

"Ben size haram ayda savaşmanızı emretmedim." buyurmuş da kervan ve iki esiri orada tutup, onlardan hiçbir şey almamış. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in böyle yapması üzerine Abdullah ve arkadaşları:

"Ey Allah'ın elçisi, Hadramî'yi öldürdüğümüz akşam Receb hilâline baktık Hadramî'yi Receb'de mi yoksa Cumâdâ'da mı öldürüp bu ganimetleri aldık bilemedik." deyip elleri yanlarına düşmüş ve helak olduklarını sanmışlar. Müslümanlar da bu yaptıklarından dolayı onları kınamış ve

"Emrolunmadığmız bir şey yaptınız, savaşmakla emrolunmadığmız halde haram ayda savaştınız." demişlerdi. Kureyşliler:

"Muhammed haram ayı helâl saydı, haram ayda kan döktüler, ganimet ve esir aldılar." dediler. Mekke'de bulunan müslümanlar bunlara cevap verip:

"Hayır Muhammed haram ayı helâl saymadı. Onlar yaptıklarını Cumâde'l-âhire'de yaptılar, aldıklarını bu ayda aldılar." dediler. Yahudiler de:

"Arapçadaki Amr, Hadramî ve Vâkıd kelimelerinin anlamları ile mütenâsib olarak fal açtılar; "Amr harbi imar etti, Hadramî savaş hazır oldu ve Vâkıd savaş ateşini ateşledi." demektir dediler. İnsanların sözleri çoğaldı da çoğaldı ve sonunda Allah Tealâ Rasûlü'ne bu âyeti indirdi."[775]
7- Abdullah b. Zübeyr diyor ki:
"Rasulullah Bedir'den döndükten sonra (hicretin ikinci yılında) Recep ayında Abdullah b. Cahş'ın komutasında, muhacirlerden oluşan dokuz kişilik bir müfrezeyi bir göreve gönderdi. Abdullah b. Cahş'a bir de mektup verdi ve ona:
"İki gün gitmeden mektubu açmamasını ancak ondan sonra açmasını, mektubu açmasından sonra da emredilen şeyi yapmaya devam etmesini, fakat arkadaşlarından herhangi birini bu işe zorlamamasını" emretmişti. Abdullah'ın arkadaşları şunlardı:
Ebu Huzeyfe b. Rabia. Ukkaşe b. Mihsan, Utbe b. Gazvan, Sa'd b. Ebi Vakkas, Amr b. Rabia, Vakıd b. Abdullah, Halid b. el-Bekir ve Süheyl b. Beyda (Süddi'nin rivayetinde Âmir b. Rabia yerine, Âmir b. Füheyre, Ukkaşe b. Mihsan yerine, Ammar b. Yâsir zikredilmiş ve Halid b. el-Bekir de zikredilmemiştir.) Abdullah b. Çahş iki gün yürüdükten sonra mektubu açtı ve okudu. Bir de ne görsün onda:
"Sen benim bu mektubumu açıp okuduktan sonra Mekke ile Taif arasındaki "Nahle" denen yere varıncaya kadar git, orada dur. Oradan Kureyş'i gözetle ve onlardan bize haber topla" diye yazılı. Abdullah mektubu okuyunca
"Başüstüne, dinledim ve itaat ettim." dedi. Sonra arkadaşlarına
"Rasulullah (s.a.v.) bana, Nahle'ye gitmemi, haber almak için oradan Kureyş'i gözetlememi emretti ve sizden herhangi birinizi de buna zorlamamı bana yasakladı. Sizden kim şehitliği istiyor ve onu arzuluyorsa benimle gelsin. Kim de bunu istemiyorsa geri dönsün. Ben, Rasulullah'ın emri doğrultusunda devam edeceğim." dedi. Abdullah ve arkadaşları yola devam ettiler. Onlardan hiçbiri geri kalmadı. Hicaz bölgesinde yol almaya devam ettiler. "Necran" denen yere varınca, Sa'd b. Ebi Vakkas ile Utbe b. Gazvan ortaklaşa bindikleri develerini kaybettiler. Bunun üzerine Abdullah'tan, geri kalıp develerini aramaya koydular. Abdullah ile diğer arkadaşları ise yollarına devam edip "Nahle"ye vardılar ve orada konakladılar. O sırada yanlarından Kureyş'in kuru üzüm ve diğer yiyecek maddeleri taşıyan bir ticaret kervanı geçti. (Mücahid'in rivayetine göre ise bu kervan Taif'ten Mekke'ye içki taşıyordu.) Ve Rasulullah ile Kureyş arasında da bir saldırmazlık antlaşması vardı. Bu kervanda Amr b. el-Hadremi, Osman b. Abdullah, kardeşi Nevfel b. Abdullah, Hakem b. Keysan bulunuyordu. Kervanda olanlar Müslümanları görünce onlardan korktular. Zira kervan müslümanların yakınında konaklamıştı. Müslümanlardan Ukkaşe b. Mihsan, yukarıdan onlara baktı. O, başını tıraş etmişti. Müşrikler onu görünce kendilerini emniyette hissettiler ve dediler ki:
"Bunlar Umre yapan insanlar, bunlardan bize bir zarar gelmez." Müslümanlar bu müşrikler hakkında istişare ettiler. Çünkü o gün, Cemaziyel Âhir ayının son günüydü. Dediler ki:
"Vallahi eğer bu gece bu insanlara dokunmayacak olursanız onlar, yarın Haram ayına girecekler ve artık kendilerini bizden korumuş olacaklar. Onları öldürmüş olursanız Haram ayında öldürmüş olacaksınız. Böylece bir tereddüt içinde kaldılar. Onlara hücum etmekten çekindiler. Daha sonra kendilerinde bir cesaret buldular ve onlardan güçlerinin yettiğini öldürmek ve ellerinde bulunanları almak hususunda ittifak ettiler. Bunun üzerine Vâkıd b. Abdullah bir ok atarak Amr b. el-Hadremi'yi öldürdü. Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysan'ı da esir aldılar. Osman'ın kardeşi Nevfel b. Abdullah ise kaçıp ellerinden kurtuldu. Onu yakalayamadılar. Abdullah b. Cahş ve arkadaşları kervanı ve iki esiri alıp Medine'de Rasulullah'a geldiler. Oraya gelince Rasulullah buyurdu ki:
"Ben size, haram ayında savaşmanızı emretmemiştim." Rasulullah, kervanı ve iki esiri bekletti. Herhangi bir muamele yapmadı. Rasulullah, savaşmalarını emretmediğini buyurunca müfrezede olan müslümanlar çok üzüldüler, helak olduklarını zannettiler. Diğer müslümanlar da bu yaptıklarından dolayı onları kınadılar ve onlara dediler ki:
"Sizler emredilmeyen şeyi yaptınız, savaşmanız emredilmediği halde savaştınız." Kureyşliler de Müslümanlar aleyhinde propaganda yaparak
"Muhammed ve arkadaşları haram ay'ı ihlal ettiler. O ayda kan akıtıp mallara el koydular ve insanları esir ettiler." dediler. Mekke'de bulunan müslümanlar ise onlara cevaben
"Müslümanlar bunu Cemaziyel Ahir ayında yaptılar." dediler. Yahudiler de bu olaydan dolayı Rasulullah'ın aleyhine bir gelişme beklentisine girerek şu sözleri söylediler:
"Amr b. el-Hadremi'yi Vâkıd b. Abdullah öldürdü. Amr savaşa ömür verdi. (Onun ölümüyle savaş fikri tekrar canlandı) Hadremi savaşı hazırladı. Vâkıd savaşı tutuşturdu. Allah onları birbirlerine düşürdü."
Urve diyor ki:
"İnsanlar da bu hususta açıkça konuşunca, Aziz ve Celil olan Allah, Peygamberine bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu âyet inince ve Allah teala müslümanlardan sıkıntıyı kaldırınca Rasulullah kervanı ve iki esiri aldı.[776]
8- Suddî'den gelen rivayette Abdullah ibn Cahş seriyyesinde olanlar: Ammâr ibn Yâsir, Ebu Huzeyfe ibn Utbe ibn Rabîa, Sa'd ibn Ebî Vakkâs, Utbe ibn Gazvân es-Sulemî, Süheyl ibn Beyzâ, Amir ibn Fuheyre ve Vâkıd ibn

Abdullah el-Yerbûî olmak üzere yedi kişi olarak sayılmakta, aldıkları ganimetin İslâm'da ilk ganimet olduğu, Mekkelilerin iki esiri fidye vererek kurtardıkları arkasından da "Muhammed haram ayı helâl saydı arkadaşımızı öldürdü." dediklerini; müslümanlarınsa "Hayır biz haram ayı helâl saymadık, biz onu Cumâde'l-âhire'de öldürdük (veya Cumâde'l-âhirenin son gecesi ve Receb'in ilk gecesi de denilmiş)" dedikleri ve müslümanların. Receb ayı girince kılıçlarını kınına koydukları kaydedilmektedir.[777]

9- Rivayet olunduğuna göre bu ayet nazil olunca, bu seriyyenin komutanı Abdullah b. Cahş, Mekke'deki Mü'minlere şunu yazmıştır:

"Müşrikler sizi haram aylarda savaşmakla ayıpladıkları zaman, siz de onları inkâr etmeleri, Allah'ın Rasulünü Mekke'den çıkarmaları ve mü'minleri Beytullah'tan alıkoymaları ile ayıplayınız." [778]

10- İbn İshak'tan gelen rivayetlerden birinde de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Kureyş'in, iki esiri fidye vererek kurtarma taleplerine o sırada Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve Utbe ibn Gazvân henüz dönmedikleri için hemen olumlu cevap vermediği *"Ne malûm iki arkadaşımızı sizin öldürmediğiniz. Eğer onları öldürmüşseniz onlara karşılık biz de bu ikisini öldürürüz."* Buyurduğu, daha sonra bu iki sahabî'nin dönmesi üzerine fidye ile iki esiri bıraktığı fazlalığı vardır.[779]

11- Fahreddin er-Razi der ki:

"Allah Teâlâ, o insanlar nazarında haram ayların ve Mescid-i Haram'ın savaştan alıkoyma hususunda son derece saygınlığı olduğu halde onlara savaşı emredince, onlarca savaş hakkındaki bu emrin haram ayların ve Mescid-i Haram'ın dışında olması gerektiğinin zannedilmesi uzak bir ihtimal değildi. Bundan dolayı bu durum onları, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bunu sormaya ve şöyle demeye sevketmiştir:

"Bu aylarda ve Mescidi Haram'da onlarla savaşmamız helâl midir?" İşte bunun üzerine, bu âyet nazil olmuştur. Bu izaha göre bu sorunun müslümanlar tarafından sorulmuş olacağı açıktır."[780]

218. Hiç kuşkusuz, iman edenler, bir de Allah yolunda hicret edip de savaşanlar; işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar ve Allah Gafur'dur, Rahîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Cündeb ibn Abdullah'tan rivayet ediliyor:

"Abdullah ibn Cahş ve arkadaşlarının İbnu'l-Hadramî'yi öldürmeleri ile gelişen olaylar üzerine bazı müslümanlar: "Bu seferlerinden bir ecir kazanmadılarsa da bir günaha da girmediler." demişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[781]

2- İbn İshak ise Abdullah ibn Cahş ve arkadaşlarının, Amr ibnu'l-Hadramî'yi öldürüp ganimet almaları hususunda suçsuz olduklarına dair âyet inmesi üzerine bu sefer umuda kapılıp "Ey Allah'ın Rasûlü, bunun, bizim için bize Allah yolunda cihad edenlerin ecrinin verileceği bir gazve olmasını umabilir miyiz?" demişler de onların bu umutlarını tasdik etmek üzere bu âyet nazil olmuş."[782]

3- Cündeb b. Abdullah (r.a.)'dan rivayet olunmuştur:

"Resûlullah (s.a.v) bir seriyye göndermiş, Abdullah b. Cahş'ı da başlarına kumandan tayin etmişti. Yolda Amr b. el-Hadramî ile karşılaşarak onu öldürmüşlerdi. Ancak, İbn el-Hadrami'yi öldürdükleri günün, Cemâziye'l Âhir ayının son günü mü yoksa Receb ayının ilk günü mü olduğu hususunda şüpheye düştüler. Müşriklerin, müslümanlara:

"Haram ayda öldürdünüz." demeleri üzerine, Yüce Allah *"Sana haram ayda savaşılmasını soruyorlar?"* âyetini inzal buyurdu. Bazıları ise:

"Seriyye'de bulunanlar herhangi bir meşakkate maruz kalmamışlarsa onlar için herhangi bir ecir söz konusu değildir." demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[783]

219. Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem de insanlara faydalar var. Günahları, faydalarından daha büyüktür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet, Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek:

"Bize içki ve kumar hakkında fetva ver. Zira bunlar aklın zayıf olması ve malın soyulup elden çıkması demektir" diyen Ömer İbnu'l-Hattab, Muaz b. Cebel ve bir grup Ensar cemaati hakkında nazil olmuştur. Bu zatların temennisine binaen Allah Teala bu âyeti indirdi."[784]

2- Abdullah ibn Ömer'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:

"İçki hakkında Allah Tealâ üç âyet indirdi. Bunların ilki olan *"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem de insanlara faydalar var. Günahları, faydalarından daha büyüktür."* âyeti inince bazıları:
"İçki haram kılındı." dediler. Efendimiz (s.a.v.)'e:
"Ey Allah'ın Rasûlü, bırak ondan faydalanalım." denildi de o sustu, cevap vermedi.

Bir süre sonra *"Sizler sarhoşlar iken namaza yaklaşmayın."* [785] âyeti nazil olunca bazıları yine
"İçki haram kılındı." dediler. Bazıları da:
"Ey Allah'ın elçisi, namaz yaklaşınca içmeyiveririz." dediler, Efendimiz yine sustu, cevap vermedi. Nihayet *"Ey iman edenler, içki, kumar, fal okları şeytanın işinden bir pisliktir."* ***[786]*** âyeti gelince Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"İçki haram kılındı." buyurdu. O sırada tüccar'dan birinin Şam'dan bir içki kervanı gelmişti. Efendimiz yanında Ebu Bekr, Ömer -râvi der ki: öyle sanıyorum Hz. Osman da yanında idi- olduğu halde o tüccara geldiler ve:
"Çekil yolumuzdan, içki kaplarını yaracağız." Buyurdular. Adam:
"Ey Allah'ın Rasûlü, satmıyalım mı?" diye sorunca Efendimiz:
"Allah bu içkiye, onun ağacını (meyvesinden içki yapmak üzere) dikene, içene, şırasını sıkana, alım satımında vekil olanına, idare edenine, sâkîsine (içki sunan hizmetçi veya garsona), satıp parasını yiyene ve satanına lanet etmiştir." buyurdu.[787]
3- İkrime veya Saîd yoluyla İbni Abbas (r.a.) dedi ki:
"Sahabe'den bir grup Allah yolunda infak ile emir olunduğu zaman, Nebî Aleyhisselâm'a geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bu bize emrolunan mallarımızdan Allah yolunda infak da ne demek? Mallarımızdan neyi infak edeceğiz?" dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[788]
4- Yahya dedi ki.
"Bana ulaştı ki, Muaz İbni Cebel ve Salebe, Rasûlullah'a geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi bizim (kalabalık) bir ailemiz ve kölelerimiz var. Biz malımızdan neyi infak edelim?" diye sordu-lar da bunun üzerine Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [789]
5- Bakara: 2/215 âyeti gibi bu âyetin de yine Amr ibnu'l-Camûh hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Sanki önce nereye infak edeceğini, sonra da infakın keyfıyyetini yani nasıl infakta bulunacağını sormuş da bu iki sorunun cevabı olarak iki âyet-i kerime nazil olmuş gibidir.[790]
6- Taberi bu âyetin, içki ve kumarın kesin olarak haram kılınmasından önce indiğini zikreden haberlerin tevatür derecesine ulaştığını söylemiş ve özetle şunları rivayet etmiştir:
a- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Bu âyet-i kerime inince, bir kısım insanlar burada zikredilen: *"Onlarda büyük günahlar vardır."* ifadesini gözönünde bulundurarak içki içmeyi hoş görmemişlerdir. Diğer bir kısım insanlar ise:
"Faydaları da vardır." ifadesini gözönünde bulundurarak içki içmeye devam etmişlerdir. Nihayet: *"Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın. Cünüp iken de gusül edinceye kadar namaz kılmayın. Yolcu olanlar müstesnadır. Eğer hasta iseniz veya yolculukta iseniz yahut biriniz tuvaletten gelmişse veya cinsi münasebette bulunmuşsanız ve bu durumda da su bulamamışsanız, tertemiz bir toprak ile teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz ki Allah, çok affeden, çok bağışlayandır."* [791] âyeti nazil oldu. Bu defa namaz kılma zamanlarında içkiyi bırakıyor onun dışındaki zamanlarda içiyorlardı. Nihayet: *"Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları, sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz."*[792] âyeti indi. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi:
"Bu gün senin vay haline içki kumarla birlikte anıldın."
b- Abdullah b. Ömer diyor ki:
"Aziz ve Celil olan Allah, içki hakkında üç defa âyet indirmiştir. İlk indirdiği âyet:
"Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: Onlarda büyük günahlar vardır. İnsanlar için bazı dünyevi faydalar da vardır..." âyetidir. Bu âyet indikten sonra insanlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz içki içelim ve Allah'ın, kitabında zikrettiği gibi ondan faydalanalım mı?" dediler. Bunun üzerine:

"Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." [793] âyeti nazil oldu. Bu defa insanlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz içkiyi namaza yakın bir vakitte içmeyiz." dediler. Bunun üzerine:
"Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz."[794] âyeti indi. Rasulullah da buyurdu ki:

"Artık içki haram kılındı."
c- İkrime ve Hasan-ı Basri demişlerdir ki:
"Ey Muhammcd, sana içki ve kumardan soruyorlar" âyetiyle *"Ey iman edenler, sarhoşken namaza yaklaşmayın."* âyeti, Mâide suresinin: *"Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz."* âyetiyle neshedilmiştir.
d- Süddi diyor ki:
"Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar..." âyet-i kerimesi nazil olduktan sonra da insanlar içki içmeye devam ettiler. Bir gün Abdurrahman b. Avf bir yemek hazırlayıp içlerinde Ali b. Ebi Talib'in de bulunduğu sahabileri davet etti. Ali b. Ebi Talib, Kâfirun sûresini okudu. Fakat okuduğunun ne olduğunu anlayacak durumda değildi. Bunun üzerine Allah teala içki hakkında daha sert davranarak Nisa suresinin kırk üçüncü âyetini indirdi. İçki içmek yasak değildi. Onlar onu, sabah namazından sonra günün ortalarına kadar içiyorlardı. Öğlende ayılıp öğle namazını kılıyor yatsıya kadar içmiyorlardı. Yatsıdan sonra gecenin yarısına kadar içiyor ve yatıyorlardı. Sabahleyin ayılıp namaz kılıyorlardı. Böylece içkiye devam ediyorlardı. Nihayet Sa'd b. Ebi Vakkas bir gün bir yemek hazırladı. İçlerinde Ensar'dan bir kimsenin de bulunduğu sahabileri davet etti. Sa'd devenin kellesini kebap yaptı ve onları bu kebabı yemeye davet etti. Onlar yediler ve içki içerek sarhoş oldular ve sohbete daldılar. Bu sırada Sa'd, Ensardan olan kişiyi kızdıracak bir söz söyledi. Bunun üzerine Ensardan olan o kişi, devenin çene kemiğini alarak Sa'd'ın burnuna vurup kırdı. İşte bu olay üzerine de Allah teala, içki içmeyi tamamen yasaklayan şu âyeti kerimeyi indirdi:
"Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz." [795]
e- İçkinin aşamalı bir şekilde yasaklandığına dair Taberi, Zeyd b. Ali'den, Şa'bi'den, Katade'den, Mücahid'den, Rebi' b. Enes'ten ve İbn-i Zeyd'den de rivayetler nakletmiştir. Ayrıca bu hususta Ebu Meysere'den de şunlar nakledilmiştir. Ebu Meysere diyor ki:
"Hz. Ömer, içkinin haram olduğunu beyan eden âyetin inmesinden az bir müddet önce şöyle demiş:
"Ey Allah'ım sen, içki hakkında bize şifa veren bir açıklama gönder." bunun üzerine:
"Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günah vardır. İnsanlar için bazı dünyevi faydaları da vardır. Ancak günahları faydalarından çok büyüktür..." âyeti inmiştir. Ömer çağırılmış ve kendisine bu âyet okunmuştur.
Yine Ömer:
"Ey Allah'ım sen, içki hakkında bize şifa veren bir açıklama gönder." demiş bunun üzerine de:
"Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." [796] âyeti inmiştir. Bu âyetin inmesinden sonra namaza başlarken Rasulullah'ın bir davetçisi (Bu iş için gönderdiği birisi)
"Dikkat edin, sarhoş olan sakın namaza yaklaşmasın" diye bağırıyordu. Ömer bu sefer de çağırıldı ve bu âyet ona okundu.
Ömer yine,
"Ey Allah'ım, sen içki hakkında bize şifa veren bir açıklama gönder." demiş. Bunun üzerine de:
"Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları, sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz." "Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan men etmeyi ister. Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?" [797] âyetleri inmiştir. Âyetin sonunda bulunan: *"Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?"* ifadesini işiten Ömer:
"Artık vaz geçtik." demiştir." [798]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"Âlimler, içki hakkında dört âyetin nazil olduğunu söylemişlerdir. Mekke'de, *"Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden içki ve güzel bir rızık edinirsiniz"* [799] âyeti nazil oldu. Müslümanlar o sırada içki içiyorlardı ve içki de onlara helâl idi. Sonra Hz. Ömer, Muâz ve bir grup sahabe, Hz. Peygamber'e,
"Ya Rasûlallah, bize içkinin hükmünü söyle. Çünkü içki, bizim aklımızı gideriyor, malımızı, tüketiyor" dediler. Bunun üzerine, *"De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için bazı faydalar vardır"* [800] âyeti nazil oldu. Bu âyet nazil olunca, bazı müslümanlar içki içmeye devam etti, bir kısmı ise içkiyi bıraktı. Sonra Abdurrahman İbn Avf, bir grup müslümanı yemeğe davet etti.. Yemek sırasında onlar içki içip sarhoş oldular. Bir kısmı namaza kalktı ve namazda, Kâfirûn sûresini, "De ki: "Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza taparım" şeklinde okudu. Bu hâdise üzerine, *"Ey iman edenler, sarhoş olduğunuz durumda namaza yaklaşmayın"* [801] âyeti nazil oldu. Bu ayet nazil olunca, içki içenlerin sayısı azaldı. Sonra, içlerinde Sa'd İbn Ebî Vakkas'ın bulunduğu bir grup ensar, yemek yemek için biraraya geldiler.. İçki içip sarhoş olunca, karşılıklı olarak övünmeye ve şiirler okumaya başladılar. Bu sırada

Sa'd İbn Ebî Vakkas, içinde, ensarın hicvedildiği bir şiir okudu. Bunun üzerine ensârdan birisi devenin çene kemiğiyle ona vurdu ve başında büyük bir yara açtı.. Bunun üzerine Sa'd da onu Hz. Peygamber'e şikâyet etti. Hâdiseden dolayı Hz. Ömer,
"Allah'ım, bize içki hakkında, sıkıntımızı giderecek bir açıklama gönder" dedi. Bunun üzerine,
"İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, ancak şeytanın ameli olan birer pisliktirler. Bundan kaçınınız ki, felaha eresiniz. Şeytan, içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık, vazgeçersiniz değil mi?" [802] âyeti nazil oldu. Bu ayet inince Hz. Ömer,
"Vazgeçtik ya Rabbi!" demiştir.
Kaffâl (r.h.) şöyle demiştir:
"İçkinin böyle bir tertip üzere haram kılınmasının hikmeti şudur: Allah'u Teâlâ, insanların içkiye alışmış olduklarını ve bundan istifâdelerinin de çok olduğunu; binaenaleyh, içkiyi onlara bir seferde haram ederse, bunun onlara zor geleceğini biliyordu.. İşte bundan dolayı, içkinin haram kılınmasında Cenâb-ı Hak bu tedriciliği ve yumuşaklığı gözetmiştir."
Bazı âlimler, Allah'u Teâlâ'nın içki ve kumarı bu ayetle haram kıldığını, *"Sarhoş olduğunuz durumda namaza yaklaşmayınız"* [803] ayetinin ise daha sonra nazil olduğunu söylemişlerdir. Bu sonraki âyet [804] içki içmenin namaz vaktinde haram olmasını iktizâ eder. Çünkü içki içen kimsenin, sarhoş olmaksızın namaz kılması mümkün değildir. Binaenaleyh sarhoşken namaz kılmaktan men etmek, zımnen içki içmekten men etmektir. Daha sonra ise, içkinin haramhğını ifâde etme hususunda en katî hükmü ihtiva eden Maide: 5/90 ayeti nazil olmuştur. Rebi' İbn Enes'den, bu ayetin, içkinin haram kılınmasından sonra nazil olduğu rivayet edilmiştir." [805]

219. Sana yine neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: Fazlasını (ihtiyacınızdan fazla olanı) verin. Allah size böylece âyetlerini açıklar ki dünya ve âhiret işinde de iyice düşünürsünüz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ey Muhammed, sana, (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan fazla olanı." âyet-i kerimesi nazil olmuş, bu âyet harcanacak şeyler bakımından farz olan belli bir miktar tayin etmemiştir. Sonra: *"Ey Muhammed, sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillere aldırış etme."* [806] âyeti nazil olmuştur. Daha sonra ise gelen âyetlerle miktarlar belirtilerek farz olan miktarlar beyan edilmiştir."[807]

220. Olur ki dünya hususunda da âhiret işinde de iyice düşünürsünüz. Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları yarar ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileriyle birlikte yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah onların yararına çalışanlarla fesat yapanları bilir. Eğer Allah dileseydi sizi muhakkak sıkıntıya sokardı. Hiç kuşkusuz Allah Aziz'dir, Hakim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Abdurrahman b. Ebi Leyla, Katade ve Rebi' b. Enes'e göre bu âyetin nüzul sebebi, bundan önce inen Nisa suresinin onuncu âyetinin, yetimlerin mallarına yaklaşılmasını yasaklaması üzerine, müminlerin sıkıntıya düşmeleri ve Rasulullah'tan çare istemeleridir.
Ancak, Katade, Rebi' b. Enes ve Said b. Cübeyr'e göre, bundan önce inen ve inmesiyle müminlerin sıkıntıya düştükleri âyet: *"Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar yaklaşmayın. Sadece en güzel bir şekilde yaklaşın."*[808] âyetidir.[809]
a- Ebû Mansur Abdu'l-Kahir b. Tahir, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hasan es-Serrac'dan, o Hasan b. Müsenna b. Muaz'dan, o Ebû Huzeyfe Musa b. Mes'ud'dan, o Süfyan es-Sevrî'den, o Salim el-Evtas'tan, o da Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Gerçekten yetimlerin mallarını zulmen, haksız yere yiyenler yok mu" âyeti nazil olunca, mü'minler kendi mallarını yetimlerin mallarından ayırdılar. Bu sebeple de bu âyet nazil oldu. Böylece mü'minler de onların mallarını kendi mallarına kattılar."[810]
b- Said b. Muhammed b. Ahmed ez-Zahid, Ebû Ali el-Fakih'ten, o Abdullah b. Muhammed el-Beğavî'den, o Osman b. Ebî Şeybe'den, o Cerir'den, o Ata b. es-Said'den, o Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Allah Teala: *"Yetimin malına, erginlik çağına erinceye kadar o en güzel olanından başka bir şekilde*
[811] ***[812]***

yaklaşmayın..." ve *"Yetimlerin mallarını haksız yollarla (zulmen) yiyenler yok mu?..."* âyetlerini indirince, yanında yetim malı bulunan kimseler, kendi yiyecek ve içeceklerini, yetimlerinkinden ayırdılar, kendi yiyeceklerinden artırıp onların hesabına kattılar. Öyle ki, onlar bunları yese de, bu yiyecekler zayi olsa da bunlara dokunmadılar. Bu durum kendilerine pek zor geldi de gidip bu durumu Rasulullah (s.a.v.)'a açıkladılar. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Yani yiyeceklerinizi onların yiyeceklerine, içeceklerinizi de onların içeceklerine katıp karıştırsanız onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bunda beis yoktur."[813]
Bu hadisin bir benzeri İbn Abbas'tan (r.a.) da rivayet edilmiştir.[814]
c- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Hiç kuşkusuz yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar Saîr'e (çılgın alevli cehenneme) gireceklerdir." ***[815]*** âyeti nazil olunca yanında yetim olanlar evlerine gidip yetimlerin yemeğini kendi yemeğinden, yetimin içeceğini kendi içeceğinden ayırdı. Yetimin yemeğinden bir şey artarsa onu yemeyip yetimin yemesi için bir yerde sakladılar. Bazan oldu ki yetim yemedi de o yemekler bozulup atıldı. Bu, ashaba ağır gelmeye başladı da gidip Haz. Peygamber (s.a.v.)'e durumu söylediler ve Allah Teâlâ bu âyeti indirdi ve onlar yetimin yemeğini yemekleriyle içeceğini içecekleriyle karıştırdılar.[816]
2- Abdullah b. Abbas, Süddi ve Dahhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin nüzul sebebi, daha önce inen bir âyet değil, Arapların, yetimlerin malına yaklaşmaktan uzak durma örfleri ve bu örflerinden dolayı sıkıntıya düş-memeleri için istekte bulunmalarıdır.[817]
a- Suddî'den gelen bir rivayete göre de araplar yetim konusunda çok titiz davranır, onunla birlikte bir kaptan yemek yemez, onun bir devesine binmez, onun bir hizmetçisini kullanmazlarmış. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve bu durumu sormuşlar da Allah Teâlâ bu âyeti indirmiş.[818]
b- Dahhâk'ten gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yetimle ilgili soru sormaya gelmelerinin sebebi biraz daha açıktır:
"İslâm geldikten sonra bir ara iktisadî yönden bazı yetim velilerinin durumu bozuldu da yetimin malına muhtaç oldular ve bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yetimin durumu ve onun malının kendi mallarına karıştırılmasının hükmünü sordular. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi."[819]
3- Rivayet edildiğine göre yukarıda geçen yetimlerle ilgili âyetler nazil olunca, müslümanlar yetimlerin mallarından uzak durmuş ve her bakımdan onlara karışmaktan çekinmişlerdir. Hatta şu hale gelmiş: Yetim için bir yemek yapılır. Eğer ondan bir kısmı artarsa onu alıp yemezler ve böylece o yemek bozulurdu. Yetimlere bakacak kimseler, yetim için müstakil ayrı bir yer, ayrı bir yiyecek-içecek hazırlıyorlardı. Bu da fakir müslümanlara zor geliyordu. Bundan dolayı Abdullah b. Revâha (r.a.):
"Ya Rasulallah hepimizin yetimleri oturtacak evlerimiz ve yetimlere ayrıca verecek yiyecek içeceklerimiz yok" dedi. Bunun üzerine, bu âyet nazil oldu.[820]
4- Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yetimlerin bu durumunu kimin sorduğu konusunda da iki rivayet var:
a- Mukâtil'in söylediğine göre soran sahabî Sabit ibn Rifâa;
b- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî'nin söylediğine göre de Abdullah ibn Revâha'dır.[821]

221. Allah'a şirk koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin. Mü'min bir cariye, müşrik (ve hür) bir kadından, o müşrik kadın hoşunuza gitse de, elbette daha hayırlıdır. Müşrik erkeklere de onlar iman edinceye kadar mü'min kadınları nikahlamayın. Mü'min bir köle, (hür) bir müşrikten, o sizin hoşunuza gitse bile, daha hayırlıdır. Onlar sizi cehenneme çağırırlar...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Osman b. Ebû Amr el-Hafiz, dedesinden, o Amr Ahmed b, Muhammed el-Cüreşî'den, o İsmail b. Kuteybe'den, o Ebû Halid'den, o Bükeyr b. Ma'ruf'tan, o da Mukatil b. Hayyan'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet Mersed el-Ganevî hakkında indi. Bu zat Anak adındaki bir kadınla evlenmek için Hz. Peygamber'den izin istedi. Anak, Kureyş Kabilesi'nden güzellikte hatırı sayılan fakat müşrike olan miskin bir kadındı. Ebû Mersed ise müslümandı. Dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o kadın gerçekten çok hoşuma gidiyor." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi ve bu evliliğe müsaade etmedi."[822]
2- Kelbî, Ebû Salih'ten, o da İbn Abbas'tan şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.), Haşim Oğulları'nın yeminli dostu olan, kendisine Mersed b. Ebî Mersed denilen bir kişiyi,

oradaki esir müslümanlardan bir grubu çıkarması için Mekke'ye gönderdi. Mekke'ye ayak bastığında Anak ismindeki bir kadın onun geldiğini işitti. Bu kadın, cahliyye devrinde onun dostu idi. Mersed müslüman olunca bu kadından vaz geçmişti. Kadın ona gelip:
"Zavallı Mersed, seninle başbaşa kalalım mı?" dedi. Mersed de ona dedi ki:
"İslâm seninle benim arama set çekti ve o beraberliğimizi bize haram kıldı. Lakin eğer istersen seninle evlenirim. Rasulullah (s.a.v.)'a döndüğümde bu hususta O'ndan izin isterim. Sonra da seni eş edinirim." Kadın da ona dedi ki:
"Benimle talih oyunu mu oynuyorsun?" Sonra Mersed'e karşı kavminden meded istedi. Bunun üzerine Mersed'i fena halde dövdüler, sonra da onu serbest bıraktılar. Mersed, Mekke'de işini bitirince Rasulullah (s.a.v.)'a döndü ve kendisiyle Anak'ın halini ve onun yüzünden karşılaştığı şeyi kendisine haber verdi ve:
"Ey Allah'ın Rasulü, onu nikahlamam bana helal midir?" dedi. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti kerimeyi, onu bu işten nehyetmek üzere indirdi."[823]
3- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Mekke-i Mükerremede'deki bazı müslüman esirleri kurtarıp Medine-i Münevvere'ye getirmesi için Hz. Peygamber (s.a.v.) Mersed ibn Ebî Mersed Kennâz el-Ganevî'yi Mekke'ye göndermişti. Mersed'in Mekke'ye geldiğini Anâk adında câhiliye devrinde onun dostu olan bir kadın da işitmiş. Mersed müslüman olunca Anâk'ı bırakmış imiş. Anâk bu sefer Mersed'e gelerek onunla tekrar beraber olmak istemiş. Mersed:
"İslâm benimle senin aranda bir engeldir. Ama eğer istiyorsan seninle evlenirim; Medine'ye varınca Allah'ın Rasûlü'ne sorar, seninle evlenmek için ondan izin isterim." demiş. Kadın:
"Ne o yoksa benden usandın mı?" diyerek yüksek sesle bağırıp çağırarak Mersed'e karşı (Güya ona tecavüz etmek istemiş gibi göstererek) imdat istemiş de Mersed çevreden yetişenlerden güzel bir dayak yemiş. Mekke'deki işini bitirip dönünce de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek Anâk'tan çok hoşlandığını ve onunla evlenip evlenemiyeceğini sormuş. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuş."[824]
4- İbn Abbâs'tan gelen bu rivayet Ebu Davud, Neseî ve Tirmizî'de başka bir âyetin (Nûr: 24/3) nüzul sebebi olarak verilmiştir ki yerinde zikredilecektir. O rivayete göre Mersed'in Anâk ile evliliğine engel onun müşrik olması değil fahişe olmasıdır.
5- İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), müslümanları oradan gizlice çıkarsın diye, Haşimoğullarının müttefiği olan Mersed İbn Ebî Mersed'i Mekke'ye yollamıştı. Bu zât Mekke'ye geldiğinde câhiliyyede sevgilisi olan, müslüman olunca kendisinden yüz çeviren, böylece inzivaya çekilen, Anâk adındaki kadın yanına geldi. Mersed, ona, İslâm'ın buna müsaade etmeyeceğini, ama Allah'ın Rasulünden müsaade isteyeceğini ve onunla evleneceğini ona vaad etti. Mersed, Hz. Peygamber'in yanına varınca, Anâk ile ilgili meseleyi O'na anlattı ve O'na, "Anâk'la evlenmesinin caiz olup olmadığını" sordu. Bunun üzerine de Allah bu ayeti indirdi. [825]
6- Ebû Osman, dedesinden, o Ebû Amr'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Amr b. Hammad'dan, o Esbat'tan, o Süddî'den, o Ebû Malik'ten, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet, Abdullah İbn Revaha hakkında nazil oldu. Onun siyah bir cariyesi vardı. Abdullah ona kızıp onu tokatladı. Sonra da bu yaptığından çok korktu ve Hz. Peygamber'e gelip cariyeye yaptığını haber verdi. Peygamber (s.a.v.) de ona:
"O nasıl bir cariyedir, ey Abdullah?" buyurdu. Abdullah da dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o oruç tutar, namaz kılar, güzel abdest alır, Allah'tan başka ilah olmadığına senin de O'nun elçisi olduğuna şahidlik eder." Peygamber (s.a.v.) de:
"Ey Abdullah, o mü'min bir kadındır" buyurdu. Abdullah da:
"Seni hak ile Peygamber gönderene yemin ederim ki onu mutlaka azâd edip, onunla evleneceğim" dedi ve öyle de yaptı. Bunun üzerine müslümanlardan bir grup onu kınadılar ve:
"Bir cariyeyi nikahladı ha" dediler. Zira müslümanlar soylarına soplarına heves ederek, hem kendilerinden onlara, hem de onlardan kendilerine olmak üzere müşriklerle evlilik tesis etmek istiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti kerimesini indirdi."[826]
Bu âyetin sebebi nüzulünü İbnu Cerîr, munkatı olarak Süddî'den anlattı. [827]
7- Süddi diyor ki:
"Abdullah'ın, siyah bir cariyesi bulunuyordu. Bir gün, Abdullah ona kızarak yüzüne bir tokat vardu. Sonra da koşup Rasulullah'a söyledi. Rasulullah ona:
"Ey Abdullah o nasıl bir cariye?" diye sordu. Abdullah da:
"Ey Allah'ın Rasulü, o orucunu tutuyor, namazını kılıyor, abdestini alıyor ve Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığına, senin de Allah'ın Peygamberi olduğuna dair şehadet getiriyor." dedi. Bunun üzerine Rasulullah,
"Bu mümin bir kadındır." dedi. Abdullah,

"Seni hak Peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, ben onu mutlaka azad edecek ve mutlaka onunla evleneceğim." dedi ve bu dediğini de yaptı. Bunun üzerine bazı müslümanlar onu ayıplayarak dediler ki:
"Bu adam bir cariye ile evlendi." O zamanda müminler müşriklerin soylarına rağbet ederek kendi kadınlarını müşriklerle evlendirmeyi, kendileri de müşrik kadınlarla evlenmeyi istiyorlardı. İşte bunun üzerine Allah teala *"Mümin bir cariye hür olan müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Hür olan müşrik kadın, hoşunuza gitse bile. Müşrik erkekleri de iman etmedikçe mümin kadınlarla evlendirmeyin. Mümin bir köle, hür olan müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Müşrik olan erkek, hoşunuza gitsc bile."* âyetini indirdi. Ve mümin kadınların, müşrik erkeklerle, (ehl-i kitap olsun veya olmasın) evlenemeyeceklerini kesin olarak bildirdi." [828]

8- Bu âyetin Abdullah ibn Revâha'nınkine benzer şekilde, Hansa adlı zenci cariyesini azat ederek onunla evlenen Huzeyfe ibnu'l-Yemân hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Huzeyfe:
"Ey Hansa, kısa boylu, siyah bir câriye olmana rağmen Mele-i a'lâ'da adın geçiyor. Allah Tealâ senin zikrini kitabında inzal buyurdu." deyip onu azat etmiş ve onunla evlenmiş.[829]

9- Bazı müfessirler de Mersed hadisesi ile Abdullah ibn Revaha hadisesinin arasını bulmak üzere âyetin *"Allah'a şirk koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin."* kısmının Mersed'in Anâk'la evlenme isteği üzerine; *"Mü'min bir cariye, müşrik (ve hür) bir kadından, o müşrik kadın hoşunuza gitse de, elbette daha hayırlıdır."* kısmının da Abdullah ibn Revâha'nın, câriyesiyle evlenmesi üzerine nazil olduğunu söyleyerek iki hâdisenin arasını cem'etmişlerdir.[830]

222. Sana kadınların hayız halini sorarlar. De ki: O bir ezadır. Onun için hayız halinde kadınlardan ayrılın, iyice temizleninceye kadar da kendilerine yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin. Hiç kuşkusuz Allah o çok tevbe eden ve çok temizlenenleri sever.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Ebû Abdirrahman Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Zekeriya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değulî'den, o Muhammed b. Miskân'dan, o Hayyan'dan, o Hammad'dan, o Sabit'ten, o da Enes' ten bize şu rivayette bulundu:
'Yahudiler, onlardan bir kadın hayızlı olduğu zaman onu evden çıkarırlar, onunla beraber yemez, içmez ve evlerde bir araya gelmezlerdi. Bu husus Rasulullah (s.a.v.)'a soruldu da bu sebeple Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi."[831]

2- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin kendi isnadıyla Enes ibn Mâlik'ten rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Yahudiler, kadınları hayız olunca onlarla birlikte yemez, içmez, onlarla birlikte oturup kalkmazlar, evlerde onlarla bir arada bulunmazlardı. Allah Tealâ bu âyeti indirdi de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) hayız halindeki kadınlarla yeyip içmelerini, evlerde bir arada bulunmalarını, cinsel ilişki dışında onlarla yapılabilecek herşeyi yapmalarını emretti. Yahudiler:
"Bu adam, bize muhalefet etmedik hiç bir şey bırakmıyacak." dediler de sahabeden Üseyd ibn Hudayr ve Abbâd ibn Bişr, Efendimiz (s.a.v.)'e gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi, (sırf yahudilere muhalefet olsun diye) hayız halindeyken kadınlarla cinsel ilişkide de bulunalım mı?" diye sordular. Efendimiz (s.a.v.)'in yüzü kıpkırmızı oldu. Biz zannettik ki o ikisine de çok kızdılar. İki sahabî Efendimiz'in huzurundan çıktılar. O sırada Hz. Peygamber'e hediye olarak bir miktar süt geldi de Efendimiz bu sütü o iki sahabiye gönderdi. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o iki sahabiye kızmadığını anladık." [832]

3- Müfesirler dediler ki:
"Cahiliyye devrinde kadın hayız olduğunda Araplar, Mecusîler'in yaptığı gibi, o kadınla birlikte yemez içmezlerdi ve onunla bir evde oturmazlardı. Bunun üzerine Ebu'd-Dahdah bu hususu Rasulullah (s.a.v.)'a sordu da dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, hayız oldukları zaman kadınlara ne muamelede bulunalım?" Buna sebep Allah Teala bu âyeti indirdi."[833]

4- Mucâhid (r.a.) dedi ki:
"Araplar, kadınlar hayızlı olduğu zamanlarda onlarla mutad yoldan cinsel ilişkide bulunmaz, arka yoldan cinsel ilişkide bulunurlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bunu sordular da Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[834]

5- Ebû Bekr Muhammed b. Ömer el-Haşşab, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Ebû İmran Musa b. Abbas el-Cüveynî'den, o Muhammed b. Ubeydullah b. Yezid el-Karduvanî el-Harranî'den, o babasından, o Sabık b. Abdillah er-Rakkî'den, o Husayf'tan, o Muhammed b. el-Munkadir'den, o Cabir b. Abdillah'tan, o da Rasulullah (s.a.v.)'tan: *"Sana, kadınların aybaşı hali hakkında da sorarlar, de ki: "O bir ezadır"..."* âyeti hakkında şöyle buyurduğunu bize haber verdi:

"Yahudiler dediler ki:
"Her kim karısına arka tarafından gelirse, çocuğu şaşı olur." Bunun üzerine Ensar kadınları kocalarını bu şekilde kendilerine yaklaşmağa bırakmaz oldular da kocaları Rasulullah (s.a.v.)'a gelip, kişinin hayızlı olduğu halde hanımına yaklaşmasından ve Yahudiler'in iddia ettikleri şeyden kendisine sualde bulundular. Bunun üzerine şanı yüce olan Allah bu ve sonraki âyeti kerimeleri indirdi."[835]
6- Taberi der ki:
"Âyeti kerimede: *"Ey Muhammed, sana kadınların hayız halinden soruyorlar"* buyurulmaktadır. Sahabilerin bu hususu Rasulullah'tan sormalarının sebebi hakkında iki görüş zikredilmiştir.
a- Katade ve Rebi' b. Enes'e göre sahabilerin bunu Rasulullah'tan sormalarının sebebi, bu âyet inmeden önce insanların, âdet gören hanımlarıyla âdet halindeyken aynı evde kalmamaları ve onlarla birlikte yeyip içmemeleridir. Onların bu sorusu üzerine Allah teala bildirmiş oldu ki, adetli olan kadınların adetli hallerinde onlarla sadece cima etmek yasaktır. Onlarla birlikte oturup kalkmakta ve yeyip içmekte herhangi bir sakınca yoktur.
b- Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre, sahabilerin, âdet halinde bulunan kadınlardan sormalarının sebebi şu idi. İnsanlar, kadınlar adetli iken onlara âdetli olan ön taraflarını bırakıp arkadan yaklaşıyorlardı. İşte bunun üzerine Allah teala, insanlara, hayızlı iken kadınlarına yaklaşmamalarını, onlara ancak hayızdan temizlendikten sonra ve ön taraflarından yaklaşabileceklerini beyan etti ve arkadan yaklaşmalarını haranı kıldı. Süddi, bu âyette soru sorduğu zikredilen kimsenin, Sabit b. Dahhak el-Ensari olduğunu rivayet etmiştir."[836]

223. Kadınlarınız sizin için tarladır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın. Kendiniz için önden (iyi ameller) gönderin. Bir de Allah'tan takva üzere olun ve bilin ki siz, O'na kavuşacaksınız. İman edenleri müjdele.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasan el-Kâdî, Hacib b. Ahmed'den, o Abdurrahim b. Münib'den, o Süfyan b. Uyeyne'den, o İbnu'l-Munkadir'den, Cabir b. Abdillah'ı, şunu söylerken işittiğini bize haber verdi:
'Yahudiler, karısının önüne, arkasından yaklaşan kimse hakkında: "çocuk şaşı olur" dediler de bu sebeple bu âyet nazil oldu."[837]
2- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû Said İsmail b. Ahmed el-Halâlî'den, o Abdullah b. Zeyd el-Becelî'den, o Ebû Küreyb'den, o el-Muharibî'den, o Muhammed b. İshak'tan, o Ebân b. Müslim'den, o da Mücahid'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ben Mushafı, Fatiha-i Şerife'den sonuna kadar üç kez İbn Abbas'a arzettim. Onu, Mushaf-ı Şerifin her âyetinde durdurup o âyeti kendisine soruyordum. Nihayet bu âyete gelince İbn Abbas dedi ki:
"Bu kabile Kureyş'ten idi. Bunlar Mekke'de kadınlar hakkında geniş davranırlar, önden ve arka taraftan onlarla lezzetlenirlerdi. Bunlar, Medine'ye gelince, Ensar'dan olan kadınlarla evlendiler ve bunlara da Mekke'de iken yaptıkları gibi muamele etme yoluna gittiler. Ensar kadınları ise bu işi hoş karşılamadılar ve:
"Bu daha önce bize yapılmayan bir muameledir" dediler. Böylece dedikodu yayıldı da nihayet Allah Rasulü'nün kulağına vardı. Bunun üzerine Allah Teala bu hususta *"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi varın..."* âyetini indirdi. Yani ister önden, ister arkadan (öne doğru), istersen çökerek yaklaş. Böyle buyurarak "tarla" ile; çocuğun doğduğu yer kasdolunmaktadır. Böylece: "tarlaya dilediğin gibi gel" buyurmaktadır."[838]
Hakim Ebû Abdillah Sahihi'nde bu hadisi, Ebû Zekeriyya el-Anberî, Muhammed b. Abdusselam, İshak b. İbrahim, Muharibi yoluyla rivayet etmiştir.[839]
Yalnız buradaki "önden ve arkadan yaklaşma"yı bir önceki âyette verilen *"İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın."* ölçüsüyle birlikte mütalâa etmek gerekir ki "Allah'ın emrettiği yer; kazayı şehvet yeri değil kazayı şehvetle birlikte çocuk ve neslin devamı île ilgili olan yerdir" ki kadının fercidir. İlişkinin fercden olması şartıyla kadının şu veya bu pozisyonda olmasının önemli olmadığı bildirilmiş; câhiliye devrinin o çirkin ve insanın temiz yaratılışına uymayan arka yoldan cinsel ilişki şekli tamamen yasaklanmıştır.
3- Said b. Muhammed el-Hayyanî, Ebû Ali b. Ebî Bekr el-Fakih'ten, o Ebu'l-Kasım el-Bağavî'den, o Ali b. Ca'd'den, o da Şu'be'den, o Muhammed b. el-Munkadir'den, o da Cabir'in şöyle dediğini işittiğini bize haber verdi:
'Yahudiler dediler ki:
"Kişi karısına, karısı diz çöktüğü halde gelirse, çocuk şaşı olur." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti inzal buyurdu."[840]
4- Said b. Muhammed el-Hayyanî, Muhammed b. Abdillah b. Hamdûn'dan, o Ahmed b. el-Hasan b. eş-Şarakî'den, o Ebu'l-Ezher'den, o Vehb b. Cerir'den, o Ebû Küreyb'den, o Numan b. Raşid'den, o Zührî'den, o Muhammed el-Münkadir'den, o da Cabir b. Abdillah'tan şöyle dediğini bize haber verdi;

"Yahudiler dediler ki:
"Kişi hanımına, hanımı rukûa gider gibi belini eğdirdiği halde ona arkasından önüne doğru münasebette bulunursa, o kadının çocuğu şaşı olarak dünyaya gelir." Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Yani ister hanımına iki büklüm olduğu halde isterse başka şekilde yaklaşabilir. Şu var ki fercinden olması şartıyla."[841]

Bu hadisi Müslim, Harun b. Ma'ruf, Vehb b. Cerir yoluyla rivayet etmiştir.[842]
Şeyh Ebû Hamid b. Şarakî dedi ki:
"Şu kadri yüce hadis, yüz hadis değerindedir. Zira, bu hadisi ez-Zührî'den, Numan b. Raşid'den başkaları rivayet edememiştir."[843]
5- Rivayet edildiğine göre yahudiler şöyle diyorlardı:
"Kim, hanımına arka taraftan olmak üzere, fercine yaklaşırsa onun çocuğunun gözleri şaşı ve sakat olur." Ayrıca onlar bunun, Tevrat'ta bulunan bir hüküm olduğunu söylüyorlardı. Bu husus Hz, Peygamber'e anlatılınca O,

"Yahudiler yalan söylüyor" dedi ve sonra bu ayet-i kerime nazil oldu."[844]
6- Muhammed b. Abdirrahman el-Mutavıî, Ebû Amr Hamdan'dan, o Ebû Ali'den, o Züheyr'den, o Yunus b. Muhammed'den, o Yakub el-Kummî'den, o Cafer'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şunu dediğini bize rivayet etti:
"Ömer b. Hattab, Rasulullah (s.a.v.)'a gelip:
"Helak oldum" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"Seni helak eden nedir ki?" buyurdu. O da
"Bu gece yolumu değiştirdim, binitimi tersinden yükledim, hanımıma önüne arka taraftan yaklaştım" dedi. Rasulullah (s.a.v.) ona herhangi bir cevap vermedi. Bunun üzerine bu âyet Rasulullah (s.a.v.)'a vahyolundu.

Bu âyetin manası şudur: İster önden ister arkadan gel. Yeter ki dübürden ve hayız halinden sakın."[845]
7- Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed İsfehanî, Abdullah b. Muhammed el-Hafiz'dan, o Ebû Yahya er-Razi'den, o Sehl b. Osman'dan, o Muharibî'den, o Leys'ten, o Ebû Salih'ten, o Said b. el-Müseyyeb'den, müşarun ileyh hazretlerine bu âyetten sual olunup, onun da: "Bu âyet, azil (meniyi rahimden sakınıp dışarıya dökme) hususunda nazil oldu" dediğini bize haber verdi."[846]
8- İbn Abbas, Kelbî'den gelen rivayette şunu dedi:
"Bu âyet, Muhacirler hakkında nazil oldu. Onlar Medine'ye geldiklerinde, kadının cinsel organından olması şartıyla, kadınlara önlerinden ve arkalarından münasebette bulunma meselesini kendileriyle birlikte Ensar ve Yahudiler arasında zikretmişlerdi de, Yahudiler yalnız önlerinden yaklaşmayı tercih edip başka şekli ayıplamışlar ve:
"Biz elbette Allah'ın Kitabı Tevrat'ta şu hakikati görüyoruz ki, kadınlarla yüzyüze olmayan cinsî yaklaşma Allah katında bir kirdir. Doğan çocukta hasıl olacak şaşılık ve delilik de bundandır" demişlerdi. Bunun üzerine müslümanlar bu meseleyi Rasulullah (s.a.v.)'a arzettiler ve dediler ki:
"Biz cahiliyye devrinde de, müslüman olmamızdan sonra da kadınlara dilediğimiz gibi yaklaşıyorduk. Halbuki Yahudiler bunu bize ayıp gördüler ve şöyle şöyle olacağını bize iddia ettiler." İşte bu sebeple Allah Teala Yahudiler'i yalancı çıkarıp, müslümanlara ruhsat vermek üzere *"Kadınlarınız sizin tarlanızdır"* âyetini indirdi. Allah Teala bu âyet-i kerimede cinsiyet mahallinin çocuk için bir ekenek olduğunu, *"Tarlanıza dilediğiniz yerden gelin"* kısmında da, cinsel organa önlerinden, arkalarından istediğiniz şekilde yaklaşın manasını beyan buyurmaktadır."[847]
9- Ensâr, kocanın hanımıyla, arka taraftan olmak üzere, fercinden cinsî münasebette bulunmayı hoş görmüyorlardı. Bu düşünceyi de, yahudilerden almışlardı. Muhacirler ise, bunu yapıyorlardı. İşte bunun üzerine ensâr bunu onlara çok gördü. Bu sebebten dolayı da, bu ayet-i kerime nazil oldu. [848]
10- Ata îbni Yesâr, Zeyd İbni Eslem yoluyla Ebu Saîd El-Hudrî'den rivayet edildi:
"Bir kişi hanımına arka tarafından gelmişti, insanlar ona bu hareketi kötü gördüler, bunun üzerine bu âyet indi."[849]
11- İbn Ömer (r.a.) dedi ki:

"Bu âyet, hanımlarına arka taraflarından önlerine yaklaşanlar hakkında indi."[850]
12- İbn Ömer (r.a.) dedi ki:

"Bu âyet, kadınlarının önüne arka taraflarından gelmesine ruhsat olmak için, Rasûl hakkında indi." [851]
13- İbn Ömer (r.a.) dedi ki:

"Rasûlullah zamanında bir adam, hanımının önüne arka tarafından ulaşmıştı. Bu hareket ona kötü görüldü, Allahü teala bu âyeti indirdi." [852]

14- Abdullah İbn Ali'den rivayet ediliyor:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bir grup bir yerde oturmuşlar kendi aralarında konuşuyorlar, yakınlarında da bir yahudi var (onların konuştuklarına kulak kabartıyor). Birisi:

"Ben karımla o uzanmış yatarken yatacağım (cinsel ilişkide bulunacağım)." , başka birisi:

"Ben karıma o ayakta iken varacağım.", bir diğeri:

"Ben karıma o diz çökmüş haldeyken yan tarafından varacağım." dedi de yahudi dayanamayıp:

"Sizler de insan mısınız, hayvanlar gibisiniz. Ama biz yahudiler, kadına sadece bir hey'et üzere, bir surette varır ve onunla bir şekilde cinsel temasta bulunuruz." dedi ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[853]

15- Said b. Cübeyr diyor ki:

"Ben ve Mücahid, Abdullah b. Abbasın yanında oturuyorduk. O anda ona bir adam geldi yanına dikildi ve dedi ki:

"Ey Ebul Fadl, sen benim, hayız âyeti hakkındaki derdime şifa olmaz mısın?" Abdullah b. Abbas da

"Evet olurum." dedi. Adam:

"Ey Muhammed, sana kadınların âdet (hayız) halinden soruyorlar." âyetini sonuna kadar okudu. *"Allah'ın size emrettiği yerden yaklaşın."* kısmına gelince Abdullah b. Abbas:

"Burası kanın geldiği yerdir. Sen hanımına (âdetinden temizlendikten sonra) buradan yaklaşmakla emrolundun." dedi. Bunun üzerine adam:

"Ey Ebul Fadl, bundan sonra gelen: *"Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın."* âyeti nasıl olacaktır'?" dedi. Abdullah b. Abbas da

"Vay haline, hiç makatta (anüste) ekilecek bir tarla var mı? Şayet senin söylediğin doğru olmuş olsaydı, adetli iken kadınlara yaklaşmayı yasaklayan âyet neshedilnıiş olurdu. Zira kadının şurası meşgul olsa siz ona diğer tarafından yaklaşırdınız. Fakat buradaki *"İstediğiniz şekilde"* ifadesinden maksat, "Dilediğiniz zaman yaklaşın" demektir." şeklinde olurdu." demiştir."[854]

16- Abdulaziz ibn Yahya kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayete göre o şöyle demiştir:

"Ensar'dan (İslâm gelmezden önce) puta tapmakta olan şu kabile, ehl-i kitabdan şu yahudi kabilesiyle bir arada yaşıyorlardı. Ensardan olan kabile yahudileri ilimde kendilerinden daha üstün görüyor ve birçok işlerinde onlara uyuyorlardı. Ehl-i kitab, kadınlarla temasta bulunmada sadece bir şekilde onlarla temasta bulunuyordu ki o şekil de kadınlar için en örtülü olan şekildi. İşte Ensar'dan olan o kabile bu kadınlara yaklaşma ve temas şeklini yahudilerden almış, uygulamaktaydı. Kureyş'ten şu kabile de kadınlarla temasta onları tamamen, hattâ çirkin bir şekilde soyar, önden, arkadan, uzanmış halde kadınlarla temasta bulunur, bundan lezzet alırlardı. Muhacirler Medine'ye gelip içlerinden birisi ensar'dan bir kadınla evlenip daha önceki âdetleri üzere hanımıyla temasta bulunmaya kalkışınca hanımı itirazla:

"Bize sadece bir şekilde yaklaşılır ve münasebette bulunulur. Ya öyle yap, ya da benden uzaklaş." dedi, iş büyüdü ve nihayet Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştı da Allah Tealâ: *"Kadınlarınız sizin için tarladır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varin..."* âyetini indirdi." [855]

17- Abdurrahman b. Sabit diyor ki:

"Ben, Abdurrahman'ın kızı Hafsa'nın yanına vardım ve dedim ki:

"Ben senden bir şey soracağım amma onu sormaktan utanıyorum." Hafsa dedi ki:

"Ey kardeşimin oğlu utanma." Ben de:

"Sorum, kadınlara tabii yoldan olmak üzere arkadan yaklaşmaktır." dedim. Hafsa dedi ki:

"Ümmü Seleme bana anlattı ki Ensar, kadınları yüzükoyun yatırarak onlara yaklaşmazlardı. Zira Yahudiler:

"Kim karısını yüzükoyun yatırarak ona yaklaşırsa çocuğu şaşı olur." diyorlardı. Muhacirler Medine'ye gelince Ensardan kadınlarla evlendiler. Onlar, hanımlarını yüzükoyun yatırarak yaklaşmak istediler. Bir kadın bu hususta kocasının isteğini reddetti ve ona dedi ki:

"Ben, Resulullah'a varıp bunu sormadıkça bunu yapamazsın," Kadın, Ümmü Seleme'nin yanına varıp meseleyi ona anlattı. Ümmü Seleme ona:

"Rasulullah gelinceye kadar otur bekle." dedi. Rasulullah gelince de o kadın sorusunu sormaktan utandı ve dışarı çıktı. Meseleyi Rasulullah'a Ümmü Seleme anlattı. Rasulullah

"Ensarlı kadını çağır." dedi. Ümmü Seleme kadını içeri çağırdı. Resulullah da ona:

"Kadınlar sizin tarlanızdır. O halde tarlanıza istediğiniz şekilde yaklaşın." âyetini okudu ve *"Tek yoldan."* dedi."[856]

18- Buharî'nin şerhinde Hafız İbni Hacer dedi ki;

"İbni Ömer'in anlattığı sebep, âyetin nüzulünde meşhurdur. Sanki Ebu Saîd'in hadisi, İbnu Abbas'a ulaşmadı, İbni

Ömer'in hadisi ulaştı da, o bunu anladı." [857]
19- İbn Ömer (Şiilerin de te'viline delil olmak üzere) bu âyetin "Kadınlarla arkalarından cinsel temasta bulunma ruhsatı" olarak nazil olduğunu söylemişse de [858] burada itimad edilen Cabir rivayeti olduğu âlimlerin cumhuru tarafından ifade edilmiştir. [859]
20- Bu âyet-i kerime cinsi münasebetin fercden olması şartıyla, kadınla istenildiği şekilde birleşmenin mubah olduğuna delalet etmektedir. Buna göre, cimanın tarla yerinde yani ferc'de olması şartıyla, kocanın eşiyle, önden, arkadan, ya da sırtüstü yatar bir şekilde cimada bulunması mubahtır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de şöyle dediği rivayet olunmuştur:
"Kadına ister önden, isterse arkadan yanaş; ancak, onunla hayızlı iken münasebetten ve dübüründen sakın." [860]

224. Allah'ı, yeminlerinizden dolayı iyilik etmenize, sakınmanıza, insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah Semi'dir, Alim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Beşir b. Numan'ın damadıyla alakayı kesmekten kendisini nehyettiği Abdullah b. Revaha hakkında nazil olmuştur. İbn Revaha damadının yanına hiç girmeyeceğine, onunla konuşmayacağına ve onunla hanımının arasını bulmayacağına dair yemin etmişti. O diyordu ki:
"Bunları yapmayacağıma dair Allah'a yemin ettim, artık yeminimi gerçekleştirmekten başkası bana helal olmaz." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi." [861]
2- İbn Cureyc'den nakledildiğine göre ise bu âyet-i kerime, Hz. Aişe'nin başına gelen İfk olayında dedikodulara katılması sebebiyle aynı zamanda akrabası da olan Mistah'a bir daha iyilik yapmıyacağına yemin etmesi üzerine Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olmuştur. [862]
3- Mukâtil ibn Süleyman'dan gelen bir rivayette de "Müslüman oluncaya kadar oğlum Abdurrahman'a sıla-i rahimde bulunmıyacağım, ona hiçbir iyilikte bulunmıyacağım." diye yemin ettiği zaman Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olmuştur. [863]
4- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ayetin nüzul sebebi şudur: Bir kimse, sıla-i rahim, iki kimsenin arasını bulmak veyahut da evlâtlıklarından birine ihsan ve ikramda bulunmak gibi hayırlı işleri yapmamaya yemin ediyor, sonra da, "Yeminimi bozma hususunda Allah'tan korkarım" diyor, böylece de yemini muhafaza etmek niyetiyle iyi ve güzel olan şeyleri yapamıyordu. İşte bu sebeple, "Allah'ın zikrini, yeminleriniz sebebiyle, birr'u takvada bulunmaya mâni olan birer sebep kılmayınız" denilmiştir. Müfessirlerin zikretmiş olduğu açıklamaların en güzeli budur.
Müfessirler, başka açıklamalar da yapmışlardır, ama, bunlarda fayda olmadığı için biz onları zikretmedik." [864]
5- Tabiîdir ki burada Abdullah ibn Revaha ve Hz. Ebu Bekr birer örnektirler. Onların konumunda olan, aynı şartlarda benzer davranış sergileyen mü'minler bu âyetin hükmüne dahil olacaklardır. [865]
6- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bu ayet-i kerime şu gibi insanları beyan etmektedir. Kişi, akrabalarıyla konuşmayacağına veya sadaka vermeyeceğine yahut kendisiyle dargın olan insanlarla konuşup aralarını düzeltmeyeceğine dair yemin eder. Kendisinden bunlar istendiğinde ise "Ben bunları yapmayacağıma dair yemin etmiştim." der. İşte bu kimsenin yeminini bozması ve yemininin keffaretini yerine getirmesi emredilmiştir." [866]

225. Allah sizi yeminlerinizdeki lağv'dan dolayı muâhaze etmez. Fakat sizi kalblerinizin azmettiği yeminler yüzünden muâhaze eder. Allah Gafur'dur, Halim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Buhârî'nin Hz. Aişe'den rivayetine göre "bu âyet-i kerime konuşma sırasında "Allah'a yemin olsun hayır, Allah'a yemin olsun evet." diyen yani yemin kastı olmaksızın ağzından yemin lafzı çıkanlar hakkında nazil olmuştur." [867]

226. Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler dönerlerse şüphe yok ki Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir

227. Eğer boşanmaya kararlı iseler, (bilsinler ki) Allah işitendir, bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Musa b. Fadl, Muhammed b. Yakup'tan, o Amir el-Ahvel'den, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Cahiliyye devri ahalisinin, kadınlara yaklaşmama yeminlerinin müddeti bir, iki ve daha çok sene idi. Bu sebeple Allah, bu vaktin süresini dört ay olarak belirledi. Artık kimin yemini dört aydan az olursa o îla (yemin) sayılmaz."[868]
2- Said b. Müseyyeb dedi ki:
"Îla (yani münasebette bulunmama yemini), cahiliyye halkının kadınlara dokunan zararlarındandı. Şöyle ki, kişi kadını istemez, başkasının o kadınla evlenmesinden de hoşlanmazdı. Böylece ona ebediyyen yaklaşmamağa yemin ederdi. Kadını ne kocasız, ne de kocalı bîr halde bırakırdı. Bunun üzerine Allah Teala bu müddeti kişinin, hanımından olan çocuğunun belli olduğu hamile kalma müddeti olan dört ay kıldı ve bunu beyan eden âyetini indirdi."[869]

228. Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme süresi iddet beklerler. Eğer onlar Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın, kendi rahimlerinde yarattığım gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu (iddet) bekleme süresi içinde barışmak isterlerse onları geri almaya herkesten çok lâyıktırlar...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ebî Hatim'in ensar'dan Esma bint Yezîd ibn es-Seken'den rivayetle tahricinde Esma demiştir ki:
"Ben, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) zamanında boşandım. O zamanlar boşanan kadınlar için iddet beklemek yoktu. Allah Tealâ bu âyeti indirerek boşanan kadınların beklemeleri gereken iddeti beyan buyurdu."
Ravi der ki: "İlk iddet bekleyen de işte bu Esma bint Yezîd'dir."[870]
2- Sa'lebî ve en-Nâsih ve'1-Mensûh'ta Hibetullah ibn Selâme'nin Kelbî ve Mukâtil'den rivayetlerine göre İsmail ibn Abdullah, karısı Kuteyle'yi hâmile olduğunu bilmeden boşamış. Ancak hâmile olduğunu öğrenince tekrar müracaatla almış. Çocuğu doğururken de hem çocuk, hem annesi ölmüşler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuş.[871]
3- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Bir kadın kocası tarafından boşandığında eğer kocasını istiyor, yani boşanmak istemiyorsa kocası ona müracaat etsin diye hâmile olmadığı halde "Ben hamileyim." der; eğer kocasını istemiyor, yani iddeti içinde kocası ona müracaat edemesin diye hâmile idiyse bile "hâmile değilim." derdi. İslâm gelince yine bu âdet üzere devam etmek istediler de Allah Tealâ önce: *"Ey o Peygamber, kadınları boşadığınızda onları iddetlerine doğru (hayız halde değil de temiz iken) boşayın ve iddeti sayın..."* âyetini[872], sonra da bu âyeti indirdi."[873]
4- Katade diyor ki:
"Cahiliye döneminde kadınlar, kendilerini boşayan kocalarının tekrar kendilerine dönmesi korkusuyla hamile olduklarını kocalarından saklarlardı. Böylece başka kocalarla evlenir, önceki kocalarından hamile kaldıkları çocuklarını yeni evlendikleri kocalarına isnad ederlerdi. İşte Allah teala bu sebepten kadınlara, rahimlerindeki hamileliği gizlemelerini yasakladı."[874]
5- Süddi diyor ki:
"Kadınların, rahimlerindeki çocukları gizlemelerinin yasaklanmasının sebebi şudur: Erkekler karılarını boşamak istediklerinde onların hamile olup olmadıklarını sorarlardı. Hamile olduklarını bilince karılarını boşamak istemezlerdi. Çünkü bu takdirde hem kendileri hem de kadınları, doğacak çocuktan dolayı zarar görüyordu. İşte bu sebeple kadınların, râhimlerindeki çocuklarını kocalarından gizlemeleri yasaklandı."[875]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ayetin sebebi nüzulü şudur: Câhiliyye devrinde Araplar, boşadıkları hanımlarına tekrar dönüyor ve böyle yapmak ile onlara tekrar dönüp onları boşadıklarında o kadınlara zarar vermek istiyorlardı. Çünkü boşanan kadın, böylece yeni bir iddet beklemeye mecbur kalıyor idi. İşte bu sebeple, müslümanlar böyle yapmaktan nehyedildiler de, kadınlara müracaat (geri dönme) nin helalliği şartı, arayı düzeltme isteğine bağlandı."[876]

229. Boşama iki defadır. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle serbest bırakmaktır. Onlara verdiğiniz bir şeyi (mehri) geri almanız size helâl olmaz. Meğer ki erkekle kadın Allah'ın sınırlarını ayakta

tutamıyacaklarından korkmuş olsunlar. Eğer bu şekilde siz de onların, Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla yerine getiremeyeceklerinden korkarsanız o halde kadının fidye vermesinde (mehrinden vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları geçmeyin. Kim de Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Hasan el-Kâdî, Muhammed b. Yakub'dan, o er-Rabi'den, o Şafiî'den, o Malik'ten, o Hişam b. Urve'den, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Kişi, karısına talâk verip sonra da kadının iddeti bitmeden ona tekrar dönünce, bu onun için bir avantaj olurdu. Onu bin kere boşasa bile. İşte böyle bir adam, bir hanımını boşayıp, sonra da ona mühlet verip oyalamağa kalkışırdı. Nihayet kadın iddetinin bitimine yaklaşınca, ona müracaat edip tekrar boşardı ve: "Vallahi seni yanıma alıp kendime yâr etmeyeceğim ve sen de asla iddet saymaktan kurtulamayacaksın" derdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[877]
2- Hişâm ibn Urve'nin babasından rivayetinde o şöyle anlatmış:
"Kişi karısını dilediği kadar boşar, iddetinin bitimine yakın onu tekrar almak ister ve müracaatta bulunursa bin kere boşamış olsa da kadın yine onun karısı olurdu. Kadını boşama ve ona müracaatla tekrar alma konusunda herhangi bir sınır yoktu. Ensardan birisi karısına kızıp
"Seni ne kendime tam hanım olarak tutacağım, ne de benden tamamen boş olup bir başkasıyla evlenmene imkân vereceğim." dedi. Kadın:
"Bunu nasıl yapacaksın?" diye sordu. O:
"Seni boşayacağım, tam iddetin biterken müracaat edeceğim, hemen peşinden tekrar boşıyacağım; böyle devam edip gideceğim." dedi. Bunun üzerine kadın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek şikâyette bulundu da Allah Tealâ bu âyeti indirip erkeğin ric'î talâkla kadını boşama hakkını iki talâk ile sınırlandırdı."[878]
3- Kuteybe kanalıyla Aişe'den rivayet ediliyor ki o şöyle anlatıyor:
"İnsanlar arasındaki uygulama şöyle idi: Erkek karısını dilediği kadar boşar; yüz kere veya daha fazla boşamış olsa da iddeti içindeyken müracaat etti mi yine onun karısı sayılırdı. Bir adam karısına:
"Allah'a yemin olsun benden bâin olacak şekilde seni boşamıyacağım, ebediyyen seni kendime de almıyacağım." dedi. Karısı:
"Bu nasıl olacak?" diye sorunca da:
"Seni boşıyacağım, iddetin biterken de tekrar sana müracaat edeceğim." dedi. Kadın Hz. Aişe'ye gelip durumunu anlattı da Hz. Aişe sustu, cevap vermedi tâ Hz. Peygamber gelinceye kadar. Efendimiz gelir gelmez de ona bu kadının durumunu sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) de sustu, cevap vermedi tâ ki Kur'ân, *"Boşama iki defadır. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle serbest bırakmaktır.."* âyeti nazil oluncaya kadar cevap vermedi."[879]
4- Ebû Bekr-i Temimi, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. el-Mirzabân (el-Ebherî'den), o Muhammed b. İbrahim el-Hazevverî'den, o Muhammed b. Süleyman'dan, o Zübeyr hanedanının azatlı kölesi olan Ya’la el-Mekkî'den, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe-i Sıddîka'dan bize şu rivayette bulundu:
"Aişe'ye bir kadın gelip talâkla alakalı bir şey sordu. Âişe validemiz de bu meseleyi Rasulullah (s.a.v.)'a söyledi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[880]
5- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Daha önce erkekler kadınlarını üç talak ile boşasalar bile kendilerini onlarla tekrar evlenmeye daha layık görüyorlardı. İşte bunun üzerine; *"Boşama iki defadır. Bundan sonra kadınlar ya iyilikle tutulur ya da güzellikle bırakılır."* âyeti nazil oldu ve bu neshedildi (bu âdeti ortadan kaldırdı.)" [881]
6- İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Adam karısına mihr olarak verdiği maldan ve başkasından yerdi fakat bundan dolayı günaha girdiğini kabul etmezdi. Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[882]
İbn Abbâs (r.a.) der ki:
"Bu âyet-i kerîmenin nüzulünden sonra, haklı bir sebeb olmaksızın, erkeklerin kadınların mallarından herhangi birşey almaları caiz değildir." [883]
7- Bu ayetin, Cemile binti Abdullah İbn Ubey ile kocası Sabit İbn Kays İbn Şemmâs hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Kadın, kocasını alabildiğine sevmezken, kocası onu son derece seviyor... Böylece kadıncağız Allah'ın Rasulüne gelir ve,
"Beni ondan ayır. Çünkü ben ona buğzediyor, onu sevmiyorum. Çadırın ucunu kaldırdığım zaman, onu bazı kimselerin arasında gelirken gördüm; o, o insanların en kısa boylusu, en çirkin yüzlü olanı ve en esmer olanı idi.

Öte yandan ben, İslâm'a girdikten sonra, küfrü de istemiyorum” der. Bunun üzerine Sabit:
"Ey Allah'ın Rasulü, ona emret de, kendisine verdiğim bahçemi bana iade etsin" der. Hz. Peygamber de Cemile’ye dönerek:
"Ne diyorsun?" dediğinde Cemile:
"Evet, fazlasını da veririm..." der. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber:
"Hayır, sadece bahçesini geri ver..." dedi. Sonra da, Sâbit'e dönerek:
"Ona ne verdinse geri al ve yolunu aç..." buyurdu. Bunun üzerine Sabit de böyle yaptı. Böylece bu hâdise, İslâm'daki ilk hul’ hâdisesi oldu.

Ebu Davud'un Sünen'inde bu kadının Hafsa binti Sehl el-Ensâriyye olduğu zikredilmektedir.[884]
8- Abdullah ibn Rebâh'tan, onun da Cemîle bint Ubeyy ibn Selûl’den rivayetine göre o Sabit ibn Kays ile evli iken kocasına serkeşlik etmiş. Kocası da (aralarında hüküm vermesi için) onu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e göndermiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) sormuş:
"Ey Cemîle, Sâbit'in nesinden hoşlanmadın?" Demiş ki:
"Allah'a yemin olsun ne dini ne ahlâkı bakımından hoşlanmadığım bir tarafı yok. Sadece kısa boylu olmasından (veya gözüme çirkin görünüyor onun için) hoşlanmadım." Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Sahip olduğun bahçeyi ona verir misin?" diye sorunca Efendimiz (s.a.v.) onun, bahçesini kocasına vermesiyle aralarını ayırmış (boşamış).
9- İbn Cureyc'den rivayete göre ise âyet, Habîbe bint Sehl el-ensârî ile Sabit ibn Kays ibn Şemmâs hakkında nazil olmuştur. Habîbe kocasından hoşlanmıyor, kocası ise onu seviyormuş. Olay şöyle gelişmiş:
"Habîbe bir gün babasına gelmiş ve kocasından şikâyetle:
"Babama sövüyor ve beni dövüyor." demiş. Babası:
"Kocana dön, bir kadının kocasından şikâyet etmek üzere elini kaldırmasından nefret ederim." demiş. Habibe kocasına dönmüşse de bir müddet sonra tekrar babasına gelmiş ve bu sefer vücudundaki darb izlerini de göstermiş. Buna rağmen babası:
"Kocana dön." demiş de başka bir şey söylememiş. Habîbe, babasından fayda olmadığını görünce bu sefer Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek kocasından şikâyette bulunmuş, ona da vücudundaki darb izlerini göstermiş. Hz. Peygamber (s.a.v) Sabit'i çağırtmış. Gelince:
"Ey Sabit, ailenle aranda neler oldu?" diye sormuş. Sabit:
"Seni hak ile gönderene yemin ederim ki yeryüzünde, senden sonra, senin dışında, bana ondan (Habibe'den) daha sevgili hiçbir şey yok." demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sefer Habîbe'ye dönmüş:
"Sen ne diyorsun?" buyurmuş. Hz. Peygamber'e yalan söylemek istemeyen Habîbe:
"Doğru söylüyor ey Allah'ın Rasûlü, fakat beni helak etmesinden korkuyorum. Allah'ın, benim söyleyeceğimin aksini indireceği bir sözü sana söylemem. İnsanların, hanımını belki de en çok seveni odur, fakat ben ondan hoşlanmıyorum (veya ona buğzediyorum.) Bir gün çadırın bir tarafını kaldırıp baktım, birkaç kişi içinde gelen Sabit'i gördüm. İçlerinde en karası, en kısa boylusu, yüzü en çirkini olarak gözüme göründü. Onun başıyla benim başım bir daha bir yastıkta bir araya gelmez." demiş. Sabit:
"Ben ona mehir olarak bir (bir rivayette iki) hurma bahçesi vermiştim. Onları bana geri versin, yolunu açayım, serbest bırakayım." demiş. Efendimiz ona:
"Emrini eline vermesi, boşanma konusunda kararı sana bırakması karşılığında kocana bahçesini geri verir misin?" diye sorunca kadın:
"Evet, veririm." demiş, Sabit:
"Bu benim de hoşuma gider." deyip teklifi kabul etmiş. Sabit'in:
"Tamam, kabul ettim." deyip onu bir talâk ile boşaması üzerine de *"Onlara verdiğiniz bir şeyi (mehri) geri almanız size helâl olmaz. Meğer ki erkekle kadın Allah'ın sınırlarını ayakta tutamıyacaklarından korkmuş olsunlar. Eğer bu şekilde siz de onların, Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla yerine getiremiyeceklerinden korkarsanız o halde kadının fidye vermesinde (mehrinden vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de bir vebal yoktur."* âyeti nazil olmuş.[885]
Taberî rivayetindeki eksik ayrıntılar Abdulfettâh el-Kâdî'nin Esbâbu'n-Nuzûl’ünden ve Kurtubî'nin el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân’ından tamamlanmıştır. Kurtubî'de kadının ismi bir rivayette Cemile, diğer bir rivayette de Zeyneb olarak verilirken İslâm'da ilk hul’ yoluyla boşanmanın da bu olduğu kaydedilmektedir.[886]
Hadis, bu âyetin nüzul sebebi olduğuna işaret edilmeksizin Tirmizî ve Ebu Davud tarafından da tahric edilmiştir.[887]
Suyûtî, Habîbe'nin daha sonra Ubeyy ibn Ka'b ile evlendiği, onunla Şam'a gittiği ve orada vefat ettiğini de kaydeder.[888]
10- Sabit'in, mehrinden vazgeçerek hul' yoluyla boşanan eşinin ismi bir rivayette Cumeyl bint Ubeyy ibn Selûl,

diğer rivayette Habîbe bint Sehl olarak verilince ortaya bir müşkil çıkıyor acaba bu isimlerden hangisi doğru? İbn Hacer her ikisinin de doğru olduğu, aynı veya ayrı zamanlarda da olabilmek üzere ikisinin de Sabit'in hanımı olup hul’ yoluyla ondan boşandıkları şeklinde iki rivayetin arasını te'lif etmeye çalışmıştır.[889]
Tabiîdir ki burada asıl önemli olan bu özel sebep değil evliliğin çekilmez hale gelmesi halinde hul (kadının, mehrini veya mehrinden bir kısmını kocasına vererek karşılığında boşanmayı isteyebilmesi) müessesesinin konulmuş olmasıdır ki bunda da karar rivayetlerden açıkça anlaşılacağı üzere devlet başkanının veya tayin edeceği hâkimindir.[890]
11- Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas ve Mücahid’in izahlarına göre ise bu âyetin asıl nüzul sebebi, Allah tealanın, kullarına, karılarını nasıl boşayacaklarını öğretmesidir. Bunlara göre bu âyette kocanın, karısını ne kadar talakla boşarsa ona tekrar dönebileceğini ve ne kadar talakla boşarsa ona tekrar dönemeyeceğini beyan eden bir işaret yoktur.[891]
12- Katade diyor ki:
"Cahiliye döneminde kişi karısını üç talakla veya on talakla yahut daha fazlası ile boşuyordu. Karısı iddet süresi içinde olduğu sürece kocası ona tekrar dönüyordu. İşte bu sebeple Allah teala, boşamanın sınırını üç talakla belirledi."[892]
13- Taberi der ki:
"Cahiliye döneminde bir erkek, hanımını dilediği kadar boşuyor ve tekrar geri alıyordu. Bazan da erkek, bu durumu kötüye kullanarak hanımını boşuyor, onu bekletiyor, o kadın başkasıyla evlenmeye kalkınca da onu tekrar geri alıyordu. Allah teala bu âyeti indirerek boşamanın üç olduğunu, üç talakla boşadıktan sonra o kadın başka bir erkekle evlenip ondan da ayrılmadıkça ilk kocasına helal olmayacağını hükme bağladı. Böylece erkeklerin, haklarını kötüye kullanmalarını önlemiş oldu."[893]

230. Erkek zevcesini (üçüncü kere) boşarsa ondan sonra kadın kendinden başka bir ere nikahlanıp varıncaya kadar ona tekrar helâl olmaz. Bununla beraber eğer bu (ikinci koca) da onu boşar ve onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'm sınırlarını ayakta tutacaklarını zannederlerse tekrar birbirlerine dönmelerinde her ikisi için de bir vebal yoktur. Bunlar bilip anlıyan bir kavim için Allah'ın açıkladığı sınırlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil İbni Hayyân'dan rivayet edilmiştir:
"Bu âyet-i kerime Aişe bint Abdurrahmân ibn Atîk el-Kurazî hakkında nâzil olmuştur. Önce amcası oğlu Rifâa ibn Vehb ibn Atîk el-Kurazî ile evliyken ondan üç talâk ile boş kalmış, peşinden de Abdurrahmân ibnu'z-Zubeyr ile evlenmiş. Onunla evli iken Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek ondan boşanmak istediğini ve boşanmak istemesinin sebebinin de onun âletinin bir kumaş parçası gibi (yumuşak ve işe yaramaz) olmasını göstermiş. Efendimiz tebessüm ederek:
"Öyle anlaşılıyor ki Rifaa'ya dönmek istiyorsun. Hayır; o senin, sen de onun balçığından tadıncaya kadar olmaz." buyurmuşlar."[894]
Bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olan hadisenin kahramanı olan bu Aişe bint Abdurrahmân ibn Atîk'in ismi bazı rivayetlerde Temîme bint Vehb Ebî Ubeyd el-Kurazî, Suheyme, Umeyme, Rumeysâ ve Gumeysâ olarak, Rifâa'nın adı da Rifaa ibn Semev'el olarak geçmektedir ki aynı kişi ve kadındır.[895]
Bu hadis-i şerif, ilgili âyetin nüzulüne sebep olduğu kaydı olmaksızın Buhârî, Müslim ve Neseî tarafından da tahric olunmuştur.[896] Bunlardan en ayrıntılı olanını Buhârî'den nakledelim:
2- Muhammed ibn Beşşâr kanalıyla Îkrime'den rivayete göre Rifâa, karısını boşamış, kadının iddetinin bitiminde Abdurrahmân ibnu'z-Zubeyr el-Kurazî onu nikahlamış. Hz. Aişe der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikâyetinden önce gelip bana şikâyet etti. Üzerinde yeşil bir başörtü vardı. Bana derisindeki bir yeşilliği gösterdi. Mü'min hanımlar içinde derisi böyle başındaki yeşil örtüden daha yeşil bir başkasını görmedim." Râvi anlatmaya şöyle devam eder:
"Sonra kadın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi. Abdurrahman da yanında başka hanımdan olma iki oğluyla geldi. Kadın:
"Allah'a yemin ederim ki benim ona isnad edeceğim bir günahı yok." deyip elbisesinin yumuşak bir tarafını göstererek "Ama onunkinin (erkeklik âleti) bana şu kadar bile faydası yok." deyince Abdurrahman:
"Yalan söyledi, ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin ederim ben onu deri şişirir gibi şişiririm ama o serkeşlik ediyor, (önceki kocası) Rifâa'yı istiyor." dedi. Efendimiz:

"Eğer öyle ise o senin balçığından tatmadıkça sen eski kocana helâl olmazsın." buyurdular. Sonra Abdurrahman'ın yanındaki iki oğlunu görüp
"Bunlar senin oğulların mı?" diye sordular. Onun, "evet", cevabı üzerine kadına dönüp:
"Senin zannettiğin şey sadece senin vehminden ibaret. Baksana, bunlar bir karganın bir kargaya benzediğinden daha çok babalarına benziyorlar." buyurdu."[897]
3- Aişe bint Abdurrahman ile ilgili bu hadise Suyûtî'nin ed-Durru'l-Mensûr'unda, sonu itibariyle oldukça farklı bir şekilde anlatılıyor. Şöyle ki:
İbnu'l-Munzir'in Mukâtil ibn Hayyân'dan rivayetine göre "Aişe bint Abdurrahman amcası oğlu Rifaa ibn Vehb ibn Atîk ile evliyken Rifâa onu boşamış, o da Abdurrahman ibnu'z-Zubeyr ile evlenmiş fakat o da onunla zifaf olmadan boşamış. Aişe, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Abdurrahman bana dokunmadan beni boşadı, ilk kocama döneyim mi?" diye sormuş, Efendimiz (s.a.v.):
"Hayır, dokununcaya kadar" yani onunla zifafa girip gerçekten karı-koca olmadıkça olmaz, buyurmuş. Aişe, Abdurrahman'la bir süre daha kaldıktan sonra yine Efendimiz (s.a.v.)'e gelmiş ve ilk ifadesini değiştirerek:
"Karı-koca olduk, bana dokundu." demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Birinci gelişinde yalan söylemiştin, bu şimdiki sözünde de seni doğru kabul etmiyorum." buyurmuş ve isteğini geri çevirmiş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatına kadar Abdurrahman'la birlikte kalmış, Onun vefatıyla bu sefer Hz. Ebu Bekr'e gelmiş ve:
"İkinci kocamla karı-koca olduk, ondan ayrılıp ilk kocama dönebilir miyim?" diye sormuş. Hz. Ebu Bekr:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sana: *"İlk kocana dönme."* buyurduğuna şahid oldum." deyip o da Aişe'nin ilk kocasına dönme isteğini geri çevirmiş. Hz. Ebu Bekr ölünce bu sefer Hz. Ömer'e gelmiş ve isteğini tekrarlamış da Hz. Ömer:
"Eğer bir daha gelirsen seni taşlarım." deyip ilk kocasına dönmesine mani olmuş. İşte bu kadın hakkında *"Erkek zevcesini (üçüncü kere) boşarsa ondan sonra kadın kendinden başka bir ere nikahlanıp varıncaya kadar ona tekrar helâl olmaz."* âyeti nazil olmuştur.[898]
4- Rivayet edildiğine göre "Temime binti Abdurrahman el-Kurazi, amcası oğlu Rifa'a b. Vehb el-Kurazi'nin nikâhı altında idi. Rifa'a bu hanımını üç talâkla boşadı. Bunun üzerine kadın da Abdurrahman b. Zübeyr el-Kurazi ile evlendi. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip,
"Ben Rifaa'nın nikâhı altında idim, o beni üç talâkla boşadı. Sonra Abdurrahman b. Zübeyr el-Kurazi ile evlendim. Onun uzvu elbisemin saçağı gibi. O benimle cinsi münasabette bulunmadan beni boşadı. Ben amcam oğlu Rifa'a'ya tekrar dönebilir miyim?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de tebessüm ederek,
"Yani sen Rifa'a'ya dönmek mi istiyorsun? Hayır, sen onun balçığından o da senin balçığından tadmadıkca olmaz" [899] buyurmuştur. Peygamberimizin ifâdesindeki "balçık" kelimesinden maksad, cinsi münasebettir. O (s.a.v.), cimâdaki lezzeti bala benzetmiştir. Bunun üzerine Temime (r.anha), bir müddet bekleyip, yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek,
"Kocam yaşlıdır" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu doğru kabul etmeyerek,
"Birinci defasında yalan söyledin. Onun için ikinci sözünü de doğru kabul etmiyorum." dedi. Bu kadın, Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edinceye kadar bekledi. Sonra Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e gelerek, bu hususta ondan izin istedi. O da,
"Hayır. Rifa'a'ya dönemezsin" dedi. O, Hz. Ebu Bekir vefat edinceye kadar tekrar bekledi. Hz. Ömer (halife olunca ona)'e gelip, bu hususta izin istedi. Hz. Ömer (r.a.) de,
"Şayet ona dönersen seni recmederim" dedi. İşte bu âyet Rifa'a hâdisesi ile ilgili olarak indi."[900]

231. Hem kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi artık onları ya iyilikle tutun, ya iyilikle bırakın. Onları, sırf zulmedebilmeniz için zararlarına olarak tutmayın. Kim böyle yaparsa muhakkak kendine yazık etmiş olur. Allah'ın âyetlerini oyuncak (eğlence) yerine koymayın. Allah'ın, üzerinizdeki nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün. Allah'tan takva üzere olun ve bilin ki Allah herşeye Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet edildiğine göre "Câhiliyye döneminde, koca karısını boşar, onu yapayalnız bırakır; üçüncü kurû'un bitmesi yaklaşınca ona müracaat eder; kadını dokuz ay veya daha fazla bir süre iddet içinde tutarak, bu işi yapmaya devam ederdi."[901]
2- Sevr ibn Zeyd ed-Deylî'den:
"Bir adam karısını boşar, sonra da onu eşi olarak yanında tutmayı istemediği halde kadının iddetini uzatmak, böylece ona zarar vermek maksadıyla iddetinin bitimine yakın ona müracaat ederdi. İşte bunun üzerine Allah bu [902]

âyeti indirdi."
3- Sevr ibn Zeyd rivayetinde adı geçen kişinin adının da zikredildiği Suddî rivayeti şöyledir:
"Bu âyet ensardan Sabit ibn Beşşâr hakkında nazil oldu. O, karısını boşamış ve iddetinin bitimine iki veya üç gün kala müracaatla tekrar almış ve hemen tekrar boşamış ve böyle yapa yapa kadının aleyhine olarak dokuz ay geçmişti. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[903]
İbn Hacer el-Askalânî'nin el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe'sinde[904] ve Suyûtî'nin Lubâbu'n-Nukûl'ünde[905] ismi Sabit ibn Yesâr olarak geçmektedir ki doğrusu da budur.
4- İbnu Abbas'tan (r.a.) Avfî yoluyla rivayet edildi:
"Kişi karısını boşar sonra iddetini tamamlamadan ona döner sonra tekrar boşar ve bunu da o kadına zarar vermek ve başkasıyla evlenmesine engel olmak için yapardı. İşte bu âyet bunun üzerine nazil oldu."[906]
5- Mesruk, Hasan-ı Basri, Zühri, Katade, Sevr b. Zeyd, Dahhak, Abdülaziz ve Atiyye de âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Abdullah b. Abbas'ın zikrettiği hususu söylemişlerdir.[907]
6- Hasen'den rivayet ediliyor ki "Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bazı kimseler karısını boşar veya kölesini azat eder, sonra da "Hayır, ben öyle bir şey yapmadım, ben eğleniyordum." derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e soruldu da Efendimiz:
"Her kim eğlence olsun diye karısını boşar veya kölesini azat ederse bu onun aleyhine olmak üzere geçerli olur." buyurdu ve bunun gibileri hakkında *"Allah'ın âyetlerini oyuncak (eğlence) yerine koymayın."* âyeti nazil oldu."[908]
7- Ebu'd-Derdâ (r.a.) dedi ki:
"Kişi hanımını boşar, sonra "eğlendim", der. Tekrar boşar, sonra yine "eğlendim", derdi. Allahü Teâlâ bu âyetini indirdi."
İbnu Münzir, Ubade İbni Sâmit'ten; İbn Merduyeh İbnu Abbas'tan; İbnu Cerîr, Hasan'ın mürselinden bunun benzerini anlattı.[909]
8- Ebu'd-Derdâ'dan şöyle dediği rivayet olunmuştur:
"Bir kimse karısını boşar, sonra da "şaka yapmıştım" derdi; kölesini azad eder sonra da "şaka yapmıştım" derdi. Yine bir kimse diğerine "seni kızımla evlendirdim" der sonra da "şaka yapmıştım" derdi. Bunun üzene Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu." [910]
Hz. Peygamber (s.a.v.) ise bu konuda şöyle buyurmaktadır:
"Şu üç (nikah, boşama, azat etme) hususda kim söz söylerse, ister şaka niyetiyle söylemiş olsun, ister olmasın, söylediği sözler geçerlidir."
Ebu Hureyre (r.a.)'den şöyle dediği rivayet olunmuştur:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
*"Üç şey vardır ki ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir. Bu üç şey, Nikâh, Boşama ve Azat etmedir."****[911]***
9- Ebu'd-Derdâ şöyle demiştir:
"Câhiliyye çağında bir kimse hanımını boşuyor ve,
"Boşadım, oynuyorum!" diyordu. Azâd ediyor, evleniyor, yine aynı şeyi söylüyordu. Bunun üzerine Allah'u Teâlâ bu ayeti indirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de âyeti okuyarak,
"Kim karısını boşar, kim bir köle azad eder ve kim de nikâhlar ve bütün bu hususlarda eğlendiğini iddia ederse, bilsin ki bütün bunlar ciddi olmuştur." [912] buyurur."[913]
10- Rebi' b. Enes diyor ki:
"Önceleri erkek karısını bir talakla boşuyor ve onu serbest bırakıyordu. Kadının iddetinin dolması yaklaşınca da ona dönüyor, bir müddet sonra tekrar boşuyordu. Yine iddetinin dolması yaklaşınca, kadına ihtiyacı olduğu için değil sırf ona zarar vermek için tekrar ona dönüyordu. İşte Allah teala bunu yasakladı ve buyurdu ki: *"Kim böyle yaparsa nefsine zulmetmiş olur."****[914]***

232. Kadınlarınızı boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi aralarında meşru bir şekilde anlaştıkları takdirde artık kendilerini kocalarına nikâh etmelerine engel olmayın...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan-ı Basri, Katade, Bekr b. Abdullah el-Müceni, Mücahid, İkrime ve Ebu İshak el-Hemedani'ye göre bu [915]

ayet-i kerime, Ma'kil b. Yesar hakkında nazil olmuştur.
a- Ebû Said b. Ebî Bekr b. el-Gazî, Ebû Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Hafız'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Hüseyn'den, o Ahmed b. Hafs b. Abdillah'tan, o babasından, o İbrahim b. Tahmân'dan, o Yunus b. Ubeyd'den, o da Hasan'dan Allah Teala'nın bu âyeti hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ma'kil İbn Yesar bana, bu âyetin kendisi hakkında nazil olduğunu anlattı. Dedi ki:
"Kızkardeşimi adamın biriyle evlendirmiştim. Bu kişi kardeşimi boşadı. Nihayet kardeşimin iddeti bitince onu istemeye geldi. Ben de ona dedim ki:
"Seni kızkardeşimle evlendirdim, seni yatak arkadaşı sahibi yaptım, sana iyilikte bulundum. Sen ise kardeşimi boşadın. Şimdi de gelmiş ona talip oluyorsun. Hayır, vallahi ona bir daha asla dönemeyeceksin." Bu kişi fena bir adam da değildi. Kadın da ona dönmek istiyordu. Nihayet şanı yüce olan Allah bu âyeti indirdi. Ben de:
"İşte şimdi yaparım Ey Allah'ın Rasulü" dedim ve kızkardeşimi o adama nikahladım."[916]
Bu hadisi Buhari Ahmed b. Hafs'tan rivayet etmiştir.[917]
Bunu İbni Merduyeh bir çok yoldan anlattı.[918]
b- Hakim Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mansurî, Ali b. Ömer b. Mehdî'den, o Muhammed b. Amr b. el-Buhterî'den, o Yahya b. Cafer'den, o Ebû Amir el-Ukedî'den, o Abbad b. Raşid'den, o Hasan'dan, o da Ma'kil b. Yesar'dan şöyle dediğini bize haber vedi:
"Benim bir kızkardeşim vardı. O benden istendi. Bense onu insanlardan men ediyor vermiyordum, Derken amcazadem, bana gelip onu benden istedi, Ben de kardeşimi ona nikahladım. Böylece onunla Allah'ın dilediği kadar birlikte hoş bir hayat yaşadılar. Sonra bu adam kardeşimi tekrar dönebilme yetkisi olan bir talâkla boşadı. Sonra kardeşimi bıraktı. Nihayet kardeşimin de iddeti bitti. Bunu müteakib kardeşimi aracılarla istetti. Ben de dedim ki:
"Ben onu insanlara vermeyip sana nikahladım. Sonra sen onu ric'i (tekrar dönebilme imkânı olan) bir talâkla boşadın. Sonra da iddeti bitinceye kadar onu terkettin. O benden istenince de tekrar onu istemek üzere bana geldin. Hayır. Onu sana bir daha nikahlamam." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine ben de yeminimden dolayı keffaret ödeyip kardeşimi ona nikahladım."[919]
c- İsmail b. Ebi'l-Kasım en-Nasrabazî, Ebû Muhammed Abdullah b. İbrahim b. Masî el-Bezzaz'dan, o Ebû Müslim İbrahim b. Abdillah el-Basrî'den, o Haccac b. Minhal'dan, o Mübarek b. Fudale'den, o da Hasan'dan bize şu rivayette bulundu:
"Ma'kil b. Yesar kız-kardeşini müslümanlardan bir kişiyle nikahladı. Onun yanında kaldığı kadar kaldı. Nihayet bu adam kadını bir talâkla boşadı. Sonra da onu bıraktı ve iddeti de doldu. Artık bu kadın kendi insiyatifini kullanmağa başkalarından daha yetkili idi. Sonra bu zat aracılarla onu tekrar istedi. Kadın da ona tekrar dönmeye razı idi. Nihayet adam onu Ma'kil İbn Yesar'dan istedi, Ma'kil de gazaba gelip dedi ki:
"Ben kardeşim vasıtasıyla sana ikramda bulundum. Sense onu boşadın. Hayır, vallahi o bir daha sana dönmeyecek."[920]
d- Hasan dedi ki:
"Allah Teala bu hadisede kişinin karısına kadının da kocasına olan ihtiyacı bildi de bu âyeti sonuna kadar indirdi."[921]
e- Hasan dedi ki:
"Ma'kil îbn Yesar bu âyeti işitti ve:
"Rabbimin buyruğunu işittim ve itaat ettim" dedi ve müteakiben kadının kocasını çağırıp:
"Onu tekrar sana nikahlıyor ve sana iyilik ediyorum" diyerek kızkardeşini ona yeniden nikahladı."[922]
f- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin kendi isnadıyla Ma'kıl ibn Yesâr'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor.
"Bir kız kardeşim vardı. Birçok kişi onunla evlenmek üzere bana dünür geldiler, ama hiç birine vermedim. Bir gün bir amca oğlum geldi ve kız kardeşimle evlenmek istedi, kız kardeşimi onunla evlendirdim. Allah'ın dilediği kadar birlikte oldular (evli kaldılar), bir gün bu amcam oğlu kız kardeşimi bir ric'î talâk ile boşadı ve iddeti bitip bâin oluncaya kadar da nikâhına tekrar talip olmadı. Kız kardeşim talâk-ı bâin ile ondan boşanmış olduktan sonra talip-leri gelmeye başladı. Bunu gören amca oğlum da gelip kızkardeşimle yeniden evlenmek istedi. Ben:
"Alçak herif, kız kardeşimi birçok kişi istedi, vermedim, sen gelip istedin seni herkese tercih ettim ve kardeşimi sana nikahladım. Ama sen onu boşadın, üstelik iddeti bitinceye kadar da nikâh yenileme talebinde bulunmadın. Ne zaman ki başkaları onu istemeye geldiler (herhalde kıskançlığından) gelip yeniden istedin. Yegâne ilâh olan Allah'a yemin ederim ki sonsuza kadar asla kardeşimi sana nikâhlamıyacağım." dedim. Kızkardeşime de:
"O seni boşadı, sen ona varmak istiyorsun. Eğer sen ona varırsan yüzüm yüzüne haram olsun." diye kızdım."
Ma'kıl şöyle devam eder:

"İşte bunun üzerine benim hakkımda *"Kadınlarınızı boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi aralarında meşru bir şekilde anlaştıkları takdirde artık kendilerini (eski) kocalarına nikâh etmelerine engel olmayın..."* âyeti nazil oldu. Elbette ki Allah, kız kardeşimin eski kocasına, eski kocasının da kız kardeşime ihtiyacını bildi de bu âyeti indirdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) beni çağırıp bu âyet-i kerimeyi okuyunca Ben:
"Rabbımın emriyle burnum sürtüldü. İşittim, itaat ettim." dedim ve kız kardeşimi eski kocasıyla nikahladım, ettiğim yeminin de keffâretini verdim."[923]
Bu rivayet kısa olarak Buhârî ve Tirmizî tarafından da tahric olunmuştur.[924]
İbn Cerîr, yukardaki rivayete ilâve olarak Ma'kıl ibn Yesâr'ın Müzeyne kabilesinden olduğunu, kız kardeşini, eski kocasına geri döner korkusuyla bir çeşit göz hapsinde bulundurduğunu, Ma'kıl'in kız kardeşinin adının Cumeyl bint Yesâr veya Fâtıma bint Yesâr olduğunu kaydetmektedir.[925]
Taberî'de Ma'kıl ibn Yesâr olarak geçen sahâbi'nin isminin Ma'kıl ibn Sinan olduğu, kız kardeşi ile evlenen amca oğlunun Ebu'l-Beddâh ibn Asım ibn Adiyy olduğu rivayetleri de vardır. Ancak doğrusu Ma'kıl ibn Yesâr'dır.[926]
Râzî'de ise Ma'kıl'ın kız kardeşinin kocasının ismi Cemîl ibn Abdullah ibn Asim olarak kaydedilmiştir.[927]
g- Rivayet edildiğine göre Ma'kıl İbn Yesâr, kızkardeşini, Cemil İbn Abdullah İbn Asım ile evlendirir... Daha sonra, Cemil hanımını boşar. İddeti bitinceye kadar onu terkeder. Daha sonra ise yaptığına pişman olarak, kendisine nikahlamak üzere hanımına tekrar başvurur. Hanımı da buna razı olur. Bunun üzerine Ma'kıl:
"O seni boşadı. Şimdiyse sen ona dönmek istiyorsun.. Eğer ona tekrar dönersen, bir daha yanıma gelme!" der. Bunun üzerine de Allah'u Teâlâ bu ayeti indirir. Allah'ın Rasulü de Ma'kıl'ı çağırarak kendisine bu âyeti okur. Ma'kıl da,
"Rabbimin emrinden dolayı burnun sürtülsün!... Ey Allah'ım, razı oldum, emrine teslim oldum ve kızkardeşimi kocasıyla tekrar evlendiriyorum" der.[928]
2- Süddi ise bu âyet-i kerimenin, Cabir b. Abdullah el-Ensari ile amcasının kızı hakkında nâzi! olduğunu söylemiştir.[929]
a- Said b. Muhammed b. Ahmed eş-Şahid, dedesinden, o Ebû Amr el-Hıyeri'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Amr b. Hammad'dan, o Esbat'tan, o Süddî'den, o da kendi adamlarından bize şu rivayette bulundu:
"Bu âyet Ensar'dan Cabir b. Abdillah hakkında nazil oldu. Onun bir amca kızı vardı. Bu kadını kocası bir talâkla boşadı. Kadının iddeti bitince adam yeniden ona dönmek istedi. Fakat Cabir bundan kaçındı. Dedi ki:
"Amcamızın kızını boşadın, şimdi de kalkmış ikinci kez onu nikahlamak istiyorsun ha!" Halbuki kadın da kocasına razı olup onu istiyordu. Nihayet bu âyet onlar hakkında nazil oldu.[930]
Suyûtî, bu âyetin Ma'kıl ibn Yesâr hakkında nazil olduğunu ifade eden rivayetin daha sahih ve kuvvetli olduğunu kaydeder.[931]
b- Mücâhid ve Süddî'den rivayet edildiğine göre, "Câbir İbn Abdillâh'ın amcasının bir kızı vardı. Onu, kocası boşamıştı. Daha sonra da, iddetin bitimini müteakip ona tekrar dönmeyi istemiş, ama Câbir kabul etmemişti. Bunun üzerine de Allah'u Teâlâ bu ayeti indirdi. Câbir,
"Bu âyet benim hakkımda nazil oldu" demiştir."[932]
3- Abdullah b. Abbas, Mesruk, İbrahim en-Nehai, İbn-i Şihab ez-Zühri ve Dahhak'a göre ise bu âyet-i kerime, karısını bir veya iki talakla boşayıp ta iddeti bittikten sonra tekrar onunla evlenmek isteyen kocası ile böyle bir evliliği isteyen, fakat velisi tarafından engellenen kadın hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. İşte Allah teala böyle bir engellemeyi yasaklamıştır.[933]
4- Genel değerlendirme:
a- Taberi diyor ki:
"Bu âyetin izahında doğru olan görüş şudur: Allah teala bu âyet-i kerimeyi, kocalarından boşanarak iddetlerini bitirip onlardan ayrılan fakat üç talakla boşanmadıkları için tekrar kocalarına dönebilen, kocalarıyla yeniden kendileriyle evlenilmek istenen ve kendilerinin de kocalarıyla evlenmek istedikleri ancak velileri tarafından evlenmelerine engel olunan kadınlar hakkında indirmiş ve böyle bir engeli yasaklamıştır. Bu âyetin, Ma'kıl b. Yesar ve kızkardeşi hakkında nazil olması da muhtemeldir. Cabir b. Abdullah ve amcasının kızı hakkında da. Durum ne olursa olsun âyet-i kerime zikrettiğimiz mânâyı ihtiva etmektedir."[934]

236. Nikahtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız, bunda

size mehir zorunluğu yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir mut'a vermek muhsinler için bir borçtur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet edildiğine göre "Ensardan bir adam Hanife oğullarından bir kadınla evlendi. Ancak kadın için herhangi bir mehir tayin etmedi. Sonra ona dokunmadan onu boşadı. Bunun üzerine bu âyet indi. Rasulullah (s.a.v.) o adama:

"Başındaki şapkanla olsun onu faydalandır." dedi."[935]

238. Namazlara ve orta namaza devam edin, Allah'ın divanına tam bir huşu ve tâatle durun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zeberkan'dan rivayet ediliyor:
"Zeyd ibn Sabit Kureyş'ten bir topluluğa uğramıştı. Ona "Salât-ı vustâ"nın hangi namaz olduğunu sordular. O da "Öğle namazıdır." dedi. İçlerinden iki kişi kalkıp Üsâme ibn Zeyd'e vardılar ve ona da "salât-ı vustâ"nın hangi namaz olduğunu sordular. Üsâme:
"O öğle namazıdır." diye cevap verip şöyle devam etti:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) öğle namazını günün ortasında sıcağın şiddetli olduğu zamanda kıldırırken arkasında ya bir, ya iki saf olur; insanlar ya kaylûle uykusunda ya da ticaretlerinde olurlardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Düşündüm ki bu namaza gelmiyenlerin evlerini üstlerine yakayım." buyurdu. Bunun üzerine bu âyet nâzîl oldu."[936]
2- Zeyd İbni Sabit (r.a.) dedi ki:
"Nebî Aleyhisselâm, öğle namazını sıcağın şiddetli olduğu gündüzün yarısında kılardı. Bu namaz, Rasûlullah'ın ashabı üzerine en ağır gelendi. Bu âyet indi."[937]
3- Zeyd İbni Sabit (r.a.) dedi ki:
"Nebî Aleyhisselâm, öğle namazını gündüzün yarısında sıcağın en şiddetli olduğu zaman kılardı. Aleyhisselâm'ın arkasında ancak bir veya iki saf bulunur, insanlar kendi gailelerinde ve ticaretlerinde olurlardı. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [938]
4- Zeyd ibn Erkam (r.a.) dedi ki:
"Biz Hz. Peygamber'in arkasında namaz kılarken konuşurduk. Kişi namazda, yanındaki arkadaşı ile konuşurdu. Ne zaman ki *"Allah'ın divanına tam bir huşu ve tâatle durun."* âyeti nazil oldu, namazda susmakla emrolunduk, konuşmamız da yasaklandı."[939]
5- İbn Mes'ûd ve Zeyd ibn Erkam'dan rivayete göre ise şöyle demişlerdir:
"Biz, aynen kitab ehlinin yaptığı gibi namazda iken konuşur, selâm verir, selâm alır, kaç rek'at kıldınız diye sorardık. Allah Tealâ *"Allah'ın divanına tam bir huşu ve tâatle durun."* âyetini indirdi de susmakla emrolunduk, konuşmamız yasaklandı."[940]
6- Mücâhid (r.a.) dedi ki:
"İnsanlar namazda konuşurlardı. Kişi arkadaşına ihtiyâcını emrederdi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [941]

240. Sizden zevceler bırakıp ölecek olanlar eşlerinin çıkarılmıyarak yılına kadar faydalanmasını vasiyyet etsinler. Bunun üzerine onlar kendiliklerinden çıkarlarsa artık onların bizzat yaptıkları meşru işlerden dolayı size sorumluluk yoktur. Allah Aziz'dir, Hakîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İslâm'ın ilk yıllarında tatbik edilen hüküm şöyleydi: Koca öldüğü zaman, kadının kocasının malında, nafaka ve evinde bir yıl durma hakkından başka, herhangi bir hakkı bulunmuyordu. Evlenme hususunda, kadının kocasının evinde bir yıl beklemesi ilahî bir emir idi. Ne var ki o kadın, iddet bekleme hususunda serbest idi. Kadın isterse kocasının evinde iddetini tamamlar, isterse yıl tamamlanmadan önce kocasının evini terkederek, iddetini başka bir yerde tamamlardı. Ne var ki kadın kocasının evinden çıktı mı, nafaka hakkını kaybederdi.[942]
2- Mücâhid'den rivayet ediliyor:
"(Bakara: 2/234) âyeti nazil olduğunda bu âyete göre kocası ölen kadının dört ay on gün iddetini ölen kocası evinde beklemesi vâcib idi. Bundan sonra Allah Tealâ bu âyeti indirdi de iddeti, kadının, ölen kocanın ailesince

faydalandırılmasıyla seneye tamamlamayı (yedi ay 20 gün daha ölen koca evinde kalabilmeyi) vasiyyete bağladı. Kadın, bu vasiyyetten sonra da dilerse ölen kocası evinde kalacak, dilerse çıkabilecekti."[943]
3- Ebû Ömer Muhammed b. Abdu'l-Aziz el-Mervezî yazı yoluyla Ebu'1-Fadl Muhammed b. el-Hüseyn el-Haddadî'den, o Muhammed b. Yahya b. Hafid'den, o İshak b. İbrahim el-Hanzelî'den, o Mukatil b. Hayyan'dan bu âyet hakkında bize şunu rivayet etti;
"Bu şöyle oldu: Taif halkından Hakîm ibnu'l-Hâris adında bir adam Medine'ye gelmişti. Erkek, kadın bir hayli çocukları vardı, ebeveyni ve karısı da beraberinde idi. Bu zat Medine'de vefat etti. Onun durumu Peygamber (s.a.v.)'e havale edildi. Peygamber (s.a.v.) de onun bıraktığı maldan anne-babasına ve çocuklarına şer'i hisselerini verdi ve karısına birşey vermedi. Ne var ki bir seneliğine kocasının malından o kadına infak etmelerini halka emretmişti."[944]
4- Ebu Müslim el-İsfehanî'ye göre ayetin mânası şöyledir:
"Sizden hanımlarını geriye bırakıp ölecek olan kimseler, bir yıl süreyle hanımlarının nafaka almalarını ve evlerinde oturmalarını vasiyyet etmişlerse, (buna rağmen) onlar bu süre bitmeden önce evden çıkar ve Allah'ın kendileri için belirlemiş olduğu (iddet) müddetini tamamladıktan sonra kocalarının vasiyyetlerine muhalefet ederlerse, o kadınların kendileri için maruf şeyi yapmalarında, (yani sahîh bir nikâhla evlenmelerinde) bir günâh yoktur. Çünkü onların bu vasiyyeti yerine getirmeleri gerekli değildir. Bunun sebebi, kocaların câhiliyye döneminde bir tam yıl süreyle, hanımlarının nafaka almalarını ve evlerinde oturmalarını vasiyyet etmeleridir. Böylece kadının da, bir yıl iddet beklemesi gerekiyordu. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu ayette, bu hükmün böyle olmadığını açıklamıştır. Bu açıklamaya göre nesh ihtimali de ortadan kalkar."
Ebu Müslim, görüşüne şunları delil getirmiştir:
a) Nesh, aslın hilâfına bir durumdur. Binaenaleyh, imkânlar ölçüsünde, neshin vaki olmadığı neticesine varmak gerekir.
b) Nüzul itibariyle nâsihin, mensûhtan sonra olması gerekir. Nasih olan ayet, nüzul itibariyle sonra olunca, en güzel olan durumun onun tilâvet bakımından da sonra olmasıdır. Ama tilâvet bakımından nesh eden âyetin, mensûh olan ayetten önce olması, her ne kadar biraz caiz olsa bile, ne varki bu, güzel bir tertip sayılmaz. İlahî kelâmı, imkânlar nisbetinde böyle bir tertipten tenzih etmek vâcibtir. Bu ayet, tilâvet bakımından nâsih olan ayetten sonra olunca, bu âyetin o ayetle mensûh olduğuna hükmetmek evlâ olur.
c) Usûl-i fıkıhta, "Nesh ile tahsis etme arasında bir tearuz bulunursa, tahsis etmek evlâ olur" hükmü yer almıştır. Burada biz bu iki âyeti, Mücâhid'in dediği gibi iki ayrı duruma tahsis ettiğimizde, "nesh" hükmü ortadan kalkmış olur. Binaenaleyh, delilsiz olarak, "nesh" vaki olduğunu söylemektense, Mücâhid'in görüşünü kabul etmek daha uygun olur. [945]

241. Boşanan kadınların da meşru şekilde faydalanmaları haklarıdır ki bu, Allah'tan takva üzere olanlara bir vazifedir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Bakara: 2/236 âyeti nazil olunca birileri:
"Eğer ihsanda bulunmak istersem yaparım, boşadığım hanımıma infakta bulunurum, yok bunu istemezsem yapmam. Çünkü Allah bu âyet-i kerime ile ona infakta bulunmayı benim istememe bıraktı." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[946]

243. Sayıları binlerce olduğu halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara: "Ölün!" dedi, sonra da kendilerini diriltti. Şurası muhakkak ki Allah insanlara karşı lütuf sahibidir, fakat insanların pek çoğu şükretmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Eş'as ibn Eslem el-Basrî'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Hz. Ömer bir gün namaz kılıyorken arkasında iki yahudiden birinin diğerine:
"Bu o mu?" diye sorduğunu duymuş. Namazı bitirince onlara dönüp:
"Neden aranızda bu o mu, diye konuşuyordunuz?" diye sormuş da,
"Biz, kitabımızda demirden bir boynuzun Allah'ın izniyle ölüleri diriltmiş olan Hazkıyel'in verdiğini vereceğini buluyoruz." demişler. Hz. Ömer:
"Biz Allah'ın kitabında Hazkıyel'i bulmuyoruz. Ölüleri dirilten de ancak İsa'dır," demiş. Onların:
"Peki, Allah'ın kitabında *"Ve daha başka rasuller de gönderdik ki kıssalarını sana anlatmadık"* denildiğini

bulmuyor musunuz?" sorularına Ömer:
"Evet, buluyoruz." deyince yahudiler:
"Hazkıyel'in ölüleri diriltmesini sana anlatalım: İsrail oğullarında veba olmuştu. Onlardan bir kavim veba olan yerden çıktılar, ancak daha bir mil gitmişlerdi ki Allah onları öldürdü. Geride kalanlar onların üzerine bir duvar inşa ettiler (çevrelerini duvarla çevirdiler) ve o kadar zaman geçti ki kemikleri bile çürüdü. Sonra Allah Hazkıyel'i peygamber olarak gönderdi, Hazkıyel oraya geldi, başlarında dikildi ve:
"Allah'ın dediği olur." dedi. Allah da onları Hazkıyel için diriltti." Yahudilerin bu kıssayı anlatmaları üzerine Allah Tealâ bu âyetlerini indirdi."[947]

245. Kimdir o ki Allah'a güzel bir ödünç versin de Allah onu kat kat, birçok katlar artırsın, Allah daraltır da genişletir de. Siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi:
"Mallarını Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir..." [948] âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbim ümmetime artır." dedi de bu âyet nazil oldu. Efendimiz (s.a.v.):
"Rabbim ümmetime daha artır." dedi de bu sefer
"Sabredenlere ecirleri elbette hesapsız olarak verilecektir."[949] âyeti nazil oldu. [950]
2- Süfyân'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmetine artırmayı ifade eden âyetlerin sırası biraz değişik olup şöyledir:
"Her kim bir hasene işlerse ona on misli var."[951] âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbim, ümmetime artır." dedi,
"Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç verir..." âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine:
"Rabbim, ümmetime artır." dedi de
"Mallarını Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir..."[952] âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) tekrar:
"Rabbim ümmetime artır." dedi de
"Sabredenlere ecirleri elbette hesapsız olarak verilecektir."[953] âyeti nazil oldu." [954]
3- Abdullah b. Mes'ud diyor ki:
"Bu âyet-i kerime inince Ebu'd-Derda dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah bizden ödünç mü istiyor?" Rasulullah da,
"Evet ya Ebu'd-Derda" dedi. Ebu'd-Derda ise,
"Ver elini ya Rasulallah." dedi. Rasulullah da elini ona verdi. Ebu'd-Derda:
"Ben (hurma) bahçemi rabbime karz-ı hasen olarak verdim. Onun içinde altı yüz hurma ağacı bulunmaktadır." dedi. Sonra yürüyerek bahçesine geldi. Karısı Ümmü Dahdah ve çocukları bahçede bulunuyorlardı. Ebu'd-Derda hanımına,
"Ey Ümmü Dahdah." diye seslendi. Ümmü Dahdah:
"Buyur emrin nedir?" diye cevap verdi. Ebu'd-Derda,
"Bahçeden çık zira ben içinde altı yüz hurma ağacı bulunan bahçeyi rabbime karz-ı hasen olarak verdim." dedi. Rasulullah, Ebu'd-Derda öldüğünde onun cenaze namazını kıldırdıktan sonra hakkında şöyle buyurmuştur:
"Cennette Ebu'd-Derda'nın asılı duran nice hurma salkımları bulunmaktadır"[955]
4- İbn Abbâs (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet Ebu'd-Dahdâh hakkında nazil olmuştur. Demişti ki:
"Ey Allah'ın elçisi, benim iki bahçem var. Birini tasadduk etsem onun bir benzeri bana cennette var mı? Cennette bana bir benzeri verilecek mi?" Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Evet." buyurdular. O:
"Ummu'd-Dahdâh da benimle beraber olacak mı?" diye sordu, Efendimiz:
"Evet." buyurdular. Onun:
"Çocuğumuz da benimle beraber olacak mı?" sorusuna Efendimiz (s.a.v.)'in:
"Evet." cevabı vermesi üzerine "Hanîne" adındaki en güzel bahçesini tasadduk etti. Ebu'd-Dahdâh, tasadduk ettiği bahçede olan ailesine varıp bahçenin kapısında durdu ve hanımına yaptığını haber verdi. Hanımı:
"Yaptığın alış verişi Allah mübarek kılsın." dedi ve bahçeden çıktı da bahçeyi Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne teslim

ettiler.[956]
Ancak diğer rivayetler Ebu'd-Dahdâh'ın bu tasadduku üzerine âyetin indiği şeklinde değil de bu âyetin nüzulü üzerine Ebu'd-Dahdâh'ın bahçesini tasadduk ettiğinde açık ve kesin ifadeler taşımaktadır.
Fahreddin er-Razi der ki:
"Sen, âyetin sebeb-i nüzulünü anladığın zaman, burada karz (borç) ile, farz olan zekâtın değil, bağışlanan infâkın (sadakanın) kastedilmiş olduğunu anlarsın." [957]
5- Bu âyet-i kerime nazil olunca bazıları:
"Muhammed'in Rabbı fakir, bizler zenginiz. Görmüyor musunuz bizden borç istiyor!?" dediler de bunun üzerine:
"Allah fakirdir, biz zenginiz." diyenlerin sözünü Allah mutlaka işitmiştir. Söylediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleriyle beraber yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yangın azabını!" ***[958]*** âyeti nazil oldu.[959]
Bu âyetten de anlaşılıyor ki bu sözü söyleyenler yahudilerdir. Çünkü peygamberlerini öldürenlerin yahudiler oldukları Kur'ân-ı Kerim'de açıkça belirtilmiştir. Nitekim tafsilâtı yerinde gelecektir.[960]

246. Musa'dan sonra gelen İsrailoğullarından bir topluluğu görmedin mi? Onlar Peygamberlerine şöyle demişlerdi: "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım." Peygamber de "Ya savaş size farz kılınınca savaşmazsanız?" dediğinde "Memleketimizden ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız halde niye Allah yolunda savaşmayalım?" demişlerdi. Fakat onlara savaş farz kılınınca da pek azı müstesna, savaştan yüz çevirdiler. Allah zalimleri çok iyi bilir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerime, Peygamberimizin döneminde bulunan Yahudileri, Allah'ın Rasulünü yalanlamaları ve rablerinin emrine karşı gelmeleri sebebiyle kınamaktadır."[961]

248. Peygamberleri onlara dedi ki: "Onun hükümdarlığının delili, Tabut denilen sandığın size gelmesidir. Onun içinde size, rabbinizden bir huzur ve Musa ailesi ve Harun ailesinin bıraktıklarından arta kalanlar vardır. Onu, melekler taşıyacaktır. Eğer iman ediyorsanız bunda sizin için ibret vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberi diyor ki:
"Her ne kadar bu âyet-i kerime, geçmişteki İsrailoğullarının, Peygamberlerine karşı geldiklerini haber verir mahiyette ise de aslında âyet-i kerime, Rasulullahın hicreti esnasında çevresinde bulunan Kurayza ve Nadr oğulları gibi Yahudileri uyarmaktadır. Bunların, daha önce Rasulullah'ı vasıta yaparak düşmanlarına karşı yardım dileğinde bulunmalarına rağmen Rasulullah geldikten sonra ona karşı çıkmalarını ve ona iman etmemelerini kınamakla, onları atalarının izini takibetmekle suçlamaktadır.
Ayrıca âyet-i kerime, Hz. Muhammed'e iman eden samimi Müslümanları da cihattan geri kalma, zevkü safaya dalıp eğlenme gibi davranışlarda Yahudilere uymamaları hususunda uyarmaktadır Onları cihada teşvik etmektedir. "[962]

255. Allah O'dur ki O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Hayy'dır, Kayyûm'dur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne bir uyku. Göklerde ne var, yerde ne var hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça katında şefaat edecek kimmiş?... O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kucaklamış, o kadar geniştir. Bunların hıfzı elbette O'na ağır gelmez. O Aliyy'dir, Azîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ammâr kanalıyla Rebî'den rivayet edildiğine göre *"O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kucaklamış, o kadar geniştir."* âyeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v)'in ashabı:
"Ey Allah'ın elçisi, bu Kürsî gökleri ve yeri kuşatacak kadar geniş. Peki Arş nasıldır?" diye sordular da bunun üzerine Allah Tealâ: *"Allah'ı hakkıyla takdir edemediler... O, müşriklerin koşmakta oldukları ortaklardan münezzehtir, çok yücedir."* [963] âyetini indirdi."[964]

256. Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğûtu tanımayıp da Allah'a iman ederse o, muhakkak ki kopması olmıyan en sağlam kulpa yapışmıştır. Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Âmir eş-Şa'bi ve Mücahid'e göre bu âyet-i kerime, Ensardan bir kısım insanlar hakkında nazil olmuştur. Bu insanların kadınlarının çocukları yaşamadığında bu kadınlar, çocukları yaşadığı takdirde onu Yahudi yapacaklarına dair adakta bulunurlardı. Çünkü bunlar müşriktiler. Yahudiler ise ehl-i kitaptandı. Bu sebeple müşrikler ehl-i kitabın üstünlerini kabul ediyorlardı.
Rasulullah (s.a.v.) Medine'den Yahudi kabilesi Nadr oğullarını uzaklaştırdığı zaman bunların içinde, Ensarın, Yahudileşmiş bu gibi çoeukları da bulunuyordu. Ensar,
"Biz çocuklarımızı bırakmayız." dediler. Bunun üzerine Allah teala: *"Dinde zorlama yoktur. Artık hak bâtıldan seçilip belli olmuştur."* âyetini indirdi.[965] Ensarın, çocuklarını zorla Yahudilikten çevirip Müslüman yapmalarının doğru olmadığını, onları kendi iradelerine bırakmaları gerektiğini, onlar, İslam gelmeden önce Yahudiliği kabul ettiklerinden, kendilerine ehl-i kitap muamelesi yapılacağını beyan etti.[966]
a- Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Müzekkî, Zahir b. Ahmed'den, o Hüseyn b. Muhammed b. Mus'ab'dan, o Yahya b. Hakim'den, o İbn Ebî Adiy'den, o Şu'be'den, o Ebû Bişr'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ensar kadınlarından bir kadın çocukları yaşamayan birisiydi. Şayet bir çocuğu olur ve yaşarsa onu Yahudi yapacağını kendisine va'dediyordu. Benî Nadir Yahudileri içlerinde bazı erkek çocukları da bulunduğu halde sürgün olundukları zaman:
"Biz oğullarınızı bırakamayız" demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[967]
b- Muhammed b. Musa b. el-Fadl, Muhammed b. Yakup'tan, o İbrahim b. Merzuk'tan, o Vehb b. Cerir'den, o Şu'be'den, o Ebû Bişr'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ensar'dan bir kadının hemen hemen hiç çocuğu yaşamıyordu, Bu kadının şayet bir çocuğu yaşarsa onu mutlaka Yahudi yapacağına yemin ediyordu. İçlerinde Ensar çocuklarından bir grup olduğu halde Benî Nadir Yahudileri sürgün edilince Ensar:
"Ey Allah'ın Rasulü, ya çocuklarımız" demişti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetini indirdi."
Said b. Cübeyr dedi ki: "Bu âyete binaen artık dileyen o Yahudiler'e iltihak etti, dileyen de İslam'a geçti."[968]
c- Ebû İshak Ahmed b. İbrahim el-Mukırrî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Abdus'tan, o Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Mahfuz'dan, o Abdullah b. Haşim'den, o Abdurrahman b. Mehdî'den, o Süfyan'dan, o Husayf'tan, o da Mücahid'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Yahudilerin içerisinde çocukları süt emen, böylece karşılıklı süt çocukları olan bir grup vardı. Bunlar Kurayza ve Nadir Oğulları'ydı. Nebî (s.a.v.), Nadir Oğulları'nın sürgün edilmesini emir buyurunca onların Evs Kabilesi'nden olan süt oğulları dediler ki:
"Elbette biz de onlarla beraber gideceğiz ve onların dinine gireceğiz. Aileleri ise onları engellediler ve onları İslâm'a girmeğe zorladılar. Bu sebeple bu âyet indi.[969]
d- İbn Abbâs'tan gelen bu rivayet el-Musennâ kanalıyla Ebu Bişr'den şöyle rivayet edilmektedir:
"Saîd ibn Cubeyr'e:
"Dinde zorlama yoktur..." âyetini sormuştum.
"Ayet ensar hakkında nazil oldu." dedi. Ben:
"Onlara mı mahsus?" diye sordum,
"Evet, onlara mahsus" deyip şöyle anlattı: Câhiliye devrinde bazı kadınlar çocuklarının uzun ömürlü olmasını dileyerek:
"Eğer bir çocuğum olursa onu yahudiler içinde bırakacağım" diye adakta bulunurlardı. İslâm geldikten sonra da yahudiler içinde ensardan bazılarının çocukları bu şekilde yahudiler arasında idiler. Nadîr oğulları sürgün edilirken bu çocukların aileleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, onları çıkarıyorsun ama onlar içinde bizim çocuklarımız ve kardeşlerimiz var. Onlar ne olacak? " diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) cevap vermedi de bu âyet nazil oldu da Efendimiz (s.a.v.):
"Arkadaşlarınız muhayyer bırakıldılar: Eğer sizi seçerlerse sizdendirler, Yok onları (yahudileri) seçerlerse o zaman da onlardandırlar." buyurdu ve yahudilerle kalmayı tercih edenleri yahudilerle birlikte sürgün etti.[970]
Bu âyet-i kerimenin mensuh olduğunu söyleyenlerin delillerinden birisi de bu rivayettir.
e- İbn Abbâs'tan gelen bu rivayete benzer, ancak sürgün ayrıntısına yer vermeyen Şa'bî rivayeti ise şöyledir:
"Ensar'dan bazı kadınlar:
"Çocuğum yaşarsa onu kitab ehlinin içine bırakacağım." diye adakta bulunur ve doğduktan sonra da götürüp onların arasına bırakırdı. İslâm gelince ensar dediler ki:

"Ey Allah'ın elçisi, yahudiler içinde kalan çocukları İslâm'a zorlamıyalım mı? Biz onları yahudiler arasına, o zamanda yahudiliği dinlerin en hayırlısı olarak gördüğümüz için bırakmıştık. Madem ki Allah artık dinlerin en hayırlısı olarak şimdi İslâm'ı gönderdi, o halde onları İslâm'a zorlamıyalım mı?" İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetini indirdi."[971]

f- Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir:

"Ensâr'dan bazı kimseler, çocuklarını emzirmeleri için Benû Kureyzâ yahudilerine bırakırlardı. Böylece bu çocuklar da yahudi dininde kalıyorlardı. İslâm dini gelince, bu çocukların aileleri onları İslâm dinine girmeye zorladılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu."[972]

2- Abdullah b. Abbas ve Süddi'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime, Ensarın Salim b. Avf oğullarından Ebu'l-Husayn künyesi ile anılan bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bu kişi Müslümandı ve onun, Hristiyan olan iki de oğlu vardı. Bu kişi, oğullarının, kendi istekleriyle Hristiyanlıktan dönmemeleri üzerine, Rasulullah'tan, bunların zorla Müslüman edilmelerini istedi. İşte bunun üzerine de Allah tealabu âyeti indirdi.[973]

a- Musa ibn Harun kanalıyla Suddî'den gelen rivayette o şöyle anlatmış:

"Bu âyet Ensar'dan, Ebu'l-Husayn künyesi ile anılan bir adam hakkında inmiştir. Bu zatın iki oğlu vardı. Şam tacirleri, zeytinyağı yüklemek üzere Medine'ye gelmişlerdi. Medine'den dönmek istedikleri vakit, Ebû Husayn'ın iki oğlu onlara geldi. Onlar da bu iki çocuğu Hıristiyanlığa davet ettiler, Bu çocuklar Hıristiyan olup Şam'a çıktılar. Ebû Husayn da bu durumdan Rasulullah (s.a.v.)'ı haberdar etti:

"Onları geri iste" dedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Rasulullah (s.a.v.) da:

"Allah o çocukları rahmetinden uzaklaştırsın, onlar kâfir olan ilk kimselerdir" buyurdu.[974]

Süddî dedi ki:

"Bu Rasulullah (s.a.v.)'ın Ehl-i Kitab ile harb etmekle emrolunmadan önce idi. Sonra bu âyet nesholundu ve Peygamber (s.a.v.) Berâe Sûresi'nde Ehl-i Kitab'la savaşmakla emrolundu."[975]

Ebu'l-Husayn, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisini çocuklarının peşinden onları geri çevirmek üzere göndermemesinden pek memnun olmamıştı. İşte bunun üzerine de: *"Rabbına yemin olsun ki aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hüküm yüzünden içlerinde bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça gerçekten iman etmiş olmazlar."**[976]*** âyeti nazil oldu."[977]

b- Mesrûk dedi ki:

"Ensar'dan Salim b. Avf Oğulları'ndan bir kişinin iki oğlu vardı. Bu çocuklar, Peygamber (s.a.v.) gönderilmeden önce Hıristiyan olmuşlardı. Sonra bunlar yiyecek yüklenen bir Hıristiyan cemaati içerisinde Medine'ye geldiler. Babaları da bunlara gelip mütemadiyen baskı yaptı ve:

"Siz müslüman oluncaya kadar vallahi yakanızı bırakmam" dedi. Onlar ise müslüman olmağa yanaşmadılar. Nihayet olayı Rasulullah (s.a.v.)'a havale ettiler ve Ensarî olan zat:

"Ey Allah'ın Rasulü, gözlerimin önünde benim parçam ateşe mi girsin?" dedi. Bunun üzerine bu âyet indi. Adam da oğullarını serbest bıraktı."[978]

c- İkrime veya Saîd yoluyla İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:

"Bu ayet Ensar'dan Salim b. Avf Oğulları'ndan kendisine Husayn denilen birisi hakkında indi. O müslüman olduğu halde, onun iki tane Hıristiyan oğlu vardı. Aleyhisselâm'a:

"Onları kötü görmiyeyim mi? Onlar müslüman olmaktan kaçındılar, Hıristiyan oldular." dedi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [979]

3- Mücahid dedi ki:

"Bu âyet Subeyh isminde siyah bir kölesini İslam'a girmeye zorlayan Ensar'dan bir kişi hakkında nazil olmuştur."[980]

4- Katade, Dahhak, Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, cizye verip boyun eğen ehl-i kitap hakkında nazil olmuştur. Bu sebeple hükmü bakidir, mensuh değildir. Zira bunlarla *"Kitap ehlinden Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenler, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din olan İslamı din edinmeyenlerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."* [981] ayeti gereğince Müslümanlara boyun eğip cizye verdikleri takdirde zorla İslam dinine sokulmaları için savaşılmaz. Taberi bu görüşü tercih etmektedir.

5- Zeyd b. Eslem'e göre ise bu âyet-i kerime, kâfirlere karşı savaşmayı emreden âyetlerle neshedilmiştir. Artık bütün insanların İslam dinine davet edilmeleri gerekmektedir. İnsanlar bu daveti kabul ederlerse Müslümanların kardeşleri olacaklarını, kabul etmezlerse öldürülmeleri gerektiğini, ancak bu insanlardan ehl-i kitap olanların

müslümanlara boyun eğerek cizye vermeleri halinde öldürülmeyeceklerini söylemiştir.
Bu konuda âyet-i kerimelerde şöyle buyrulmaktadır:
"Ey müminler, çevrenizde bulunan kâfirlerle savaşın. Sizi sert ve kuvvetli bulsunlar. İyi bilin ki Allah, kendisinden korkanların yanındadır." [982]
"Ey Peygamber, kâfir ve münafıklarla cihad et. Onlara karşı sert davran. Onların varıp kalacakları yer cehennemdir. Orası varılacak ne kötü bir yerdir." [983]
"Ey Muhammed, savaşa katılmayıp geride kalan bedevilere sen şöyle de: "Yakında güçlü kuvvetli bir kavim'e savaşa çağırılacaksınız. Onlarla ya savaşacaksınız veya müslüman olacaklar. Eğer bu davete uyarsanız Allah, size güzel bir mükâfaat verecektir. Eğer daha önce yüz çevirdiğiniz gibi yine de yüz çevirecek olursanız sizi, can yakıcı ağır bir azapla cezalandıracaktır." [984]
6- Genel değerlendirme:
a- Taberi, âyet-i kerimenin, cizye veren ehll-i kitap ve Mecusilerin hükümlerini beyan ettiğini söyleyen, bu nedenle mensuh olmadığını zikreden görüşü tercih etmiş ve gerekçe olarak ta özetle şunları zikretmiştir:
Bir nassın mensuh olabilmesi için, onu nesheden diğer nass ile tamamen çelişmesi ve aralarını te'lif etmenin imkânsız olması halinde söz konusu olur. Şayet iki nassın birini âmm (genel) ifadeli diğerini hâss (özel ifadeli) kabul etmek mümkünse, âyetlerin birbirlerini neshettiklerini söylemek isabetli değildir. Bu âyet de bu kabilendir. Yani, cizye vererek boyun eğen ehl-i kitabı ve mecusileri zorla dine sokmak caiz değildir. Buna makabil cizye vermeyen veya ehl-i kitap ve mecusi olmayan kâfirleri zorla dine girmeye mecbur etmek caizdir. O halde bu âyetle, kâfirleri öldürmeyi emreden âyetlerin arasını te'lif etmek mümkündür. Bu da bu âyetin, özel bir kısım kâfirlerin hükmünü, yani ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanların bir de Mecusilerin hükmünü beyan ettiğini göstermektedir. [985]
b- Bu konuda Âlûsî de şunları söylemektedir.
"Kişiyi İslam dinine sokmaya çalışmak onu zorlamak değildir. Zira zorlamak, kötü şeyleri kabul ettirmeye çalışmakla olur. Müslüman olmak ise bütün insanların hayrınadır. Bu itibarla Müslüman olmayan bir kişiyi kılıçla İslama davet etmek, onu zorlamak değildir. Bilakis ona ikramda bulunmaktır. Âyet-i kerime bunu ifade etmektedir." [986]
c- Bu nüzul sebepleri birbirlerinden farklı gibi görünseler de aslında hepsi bir tek şeye delâlet ediyorlar: *"Dinde zorlama yoktur..,"* âyetinden çıkarılacak hüküm bir gayr-ı müslim'in İslâm'a girmeye mecbur edilmemesi gerektiği hükmüdür. Ki zaten tarih boyunca, bu âyetin mensûh olmadığını söyleyen İslâm âlimleri bu âyet-i kerimeyi bu şekilde anlamış ve uygulamışlardır. Mensûh olduğunu söyleyenlerse hiç nazar-ı itibara almamışlar "ya kılıç, ya cizye" demişlerdir. [987]

257. Allah iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan nura çıkarır. Küfredenlerin dostları ise tâğûttur. O da kendilerini nurdan karanlıklara çıkarır. Onlar cehennem ashabıdır. Onlar orada ebedîlerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid ve Abde ibn Ebî Lubâbe der ki:
"Bu âyet-i kerime Hz. İsa'ya iman etmiş, daha sonra Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilince onu inkâr etmiş olanlar hakkında nazil olmuştur." [988]
2- Mücahid ve Abede b. Ebi Lübabe bu âyetin izahında şunları söylemişlerdir.
"Hz. İsa gelince bir kısım insanlar, ona iman etmiş, diğerleri ise inkâr etmişlerdir. Hz. Muhammed gelince de Hz. İsa'yı inkâr edenler, Hz. Muhammed'e iman etmiş, Hz. İsa'ya iman etmiş olan Hristiyanlar ise Hz. Muhammed'i inkâr etmişlerdir. İşte âyet-i kerime bu iki sınıfı beyan etmektedir. Yani Allah, Hz. Muhammed'e iman edenlerin dostudur. Onları, İsa'ya iman etmeyerek düştükleri inkârın karanlıklarından çıkarır ve imanın aydınlığına kavuşturur. Muhammed'e iman etmeyen kâfirlerin dostları ise Şeytanlardır. Şeytanlar onları, İsa'ya iman etmenin nurundan çıkarır. Muhammed'i inkâr etmek karanlıklarına sokarlar.
Görüldüğü gibi, Mücahid ve Abede bu âyeti, özellikle Hristiyanlara ve Hz, Muhammed'e iman eden putperestlere yorumlamışlardır." [989]
3- Mücâhid şöyle demektedir:
"Bu âyet, Hz. İsa'ya iman edenlerle küfreden kimseler hakkında nazil olmuştur. Binaenaleyh, Allahu Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Peygamber olarak gönderince, Hz. İsa'yı Peygamber olarak kabuls etmeyenler Hz. [990]

Muhammed'e iman etmişler; Hz. İsa'ya iman edenler de Hz. Muhammed (s.a.v.)'i kabul etmemişlerdir."
4- Âyet, hristiyanların usulüne göre Hz. İsa'ya iman edip, daha sonra da Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman eden kimseler hakkında nazil olmuştur. Böylece, onlar Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman ettiklerinde, Hz. İsa'ya olan imanları bir zulmet ve bir küfür gibi olmuş olur. Çünkü Hz. İsa'da hem beşeriyyet, hem de ulûhiyyet vasfının bulunduğuna, ittihada inanmak küfürdür. Halbuki Allahu Teâlâ, o kimseleri o zulmetten çıkarıp, İslâm'ın nuruna sokmuştur. [991]
5- Âyet, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmiş olan, bütün kâfirler hakkında nazil olmuştur. [992]

258. Allah'ın kendisine mülk vermesi ile Rabbi hakkında İbrahim'le tartışanı görmedin mi? İbrahim: "Rabbim dirilten ve öldürendir." dediği zaman: "Ben de diriltir ve öldürürüm!?" demişti. İbrahim: "Muhakkak Allah güneşi doğudan getiriyor sen de onu batıdan getirsene!" dedi de o kafir şaşırıp kaldı. Doğrusu Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.
259. Ya da o kimse gibisini ki duvarları, çatıları üstüne çökmüş bir kasabaya uğradı da: "Allah burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek?" dedi. Betinunun üzerine Allah onu yüz yıl ölü bıraktı. Sonra dirilterek: "Ne kadar kaldın?" buyurdu. O: "Bir gün veya günün bir kısmı kadar." dedi. Buyurdu ki: "Hayır! Yüz sene kaldın; buna rağmen yiyeceğine ve içeceğine bak! Hiç bozulmamış. Bir de eşeğine bak! Seni insanlara ayet kılmamız için. Kemiklere bak! Onları nasıl kaldırıyor, sonra da ona et giydiriyoruz!" Artık kendisine apaçık belli olunca: "Biliyorum ki, şüphesiz Allah her şeye kadirdir!" dedi.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Hz. İbrahim ile rabbi hakkında tartışan bu adamın Nemrud b. Men'an adında, yeryüzünde ilk zorbalık yapan bir hükümdar olduğu Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, Süddi ve İbn-i Zeyd tarafından rivayet edilmektedir.
1- Mücahid diyor ki:
"Bu zorba hükümdara iki adam getirildi. O, adamların birisini öldürdü, diğerini bıraktı ve dedi ki:
"İşte ben şunu öldürdüm, şunu yaşatıyorum." Bu davranış Nemrud'un ahmaklığını, beyinsizliğini ve anlamsız bir demegojiye giriştiğini gösterir. Çünkü yaşatma ve öldürme, yok olan bir şeyi var edip ona hayat verme, verdiği cam alıp onu öldürmedir. Yoksa bir insanı öldürüp diğerini affetme değildir."[993]
2- Zeyd b. Eslem diyor ki:
"Yeryüzünde ortaya çıkan ilk zorba kişi Nemrut'tu. İnsanlar gelip yiyeceklerini ondan alıyorlardı. Hz. İbrahim de bu insanlar gibi yiyecek almaya gelmişti. Nemrut, önünden geçen herkese
"Rabbiniz kimdir?" diye sorar, onlar da
"Sensin" derlerdi. Nihayet önünden İbrahim geçerken ona da:
"Rabbin kimdir?" diye sordu. İbrahim de:
"Rabbim, dirilten ve öldürendir." dedi. Nemrut
"Ben de diriltir ve öldürürüm." dedi. İbrahim ona:
"Şüphesiz ki Allah güneşi doğudan getiriyor sen de onu batıdan getirsene." dedi. Bunun üzerine inkarcı Nemrut, şaşırıp kaldı ve İbrahim'e yiyecek vermeden geri çevirdi. İbrahim, ailesine dönerken boz renkli bir kum yığının yanından geçti ve kendi kendine:
"Ben, bundan biraz alıp aileme götürsem de, onların yanına vardığımda gönülleri hoşnut olsa acaba nasıl olur?" dedi. Sonra o kumdan biraz alıp ailesine götürdü. Eşyasını yere koyduktan sonra yatıp uyudu. Karısı getirdiği şeye baktı. Bir de ne görsün, o zamana kadar gördüğü yiyeceklerin en güzelini getirmiş. Ondan yemek yapıp kocasına ikram etti. Kocası, ailesinde yiyecek bir şey olmadığını biliyordu. Bu sebeple
"Bunu nereden buldun?" dedi. Karısı da:
"Senin getirdiğinden yaptım." dedi. Bunun üzerine İbrahim bu yiyeceklerin, Allah'ın verdiği bir rızık olduğunu anladı ve ona hamdetti. Sonra Allah, bu zorba Nemrud'a bir melek göndererek
"Bana iman et, seni iktidarında bırakayım." diye emretti. Nemrud,
"Benden başka bir rab mı var?" dedi. Melek ikinci defa ona geldi ve aynı şeyleri söyledi. Nemrud da aynı durumda ısrar etti. Melek üçüncü defa geldi. Nemrud yine ısrar etti bunun üzerine Melek ona:
"Üç güne kadar, toplayacağın ne gücün varsa topla." dedi. Zorba Nemrud, gücünü topladı. Allah meleğe emretti. Melek, sivrisineklerin gelecekleri mânevi bir kapı açtı. Sivrisineklerin havada yoğun bir şekilde bulunuşundan dolayı güneşin doğuşunu dahi hissedemez oldular. Allah, bu sinekleri onlara musallat kıldı. Sinekler onların etlerini yeyip kanlarını emdi. Kemiklerinden başka bir şey kalmadı. Nemrud'a ise bir şey olmamıştı. Nihayet Allah teala ona da bir sivrisinek gönderdi. Sinek onun burnundan girdi. Dört yüz sene kafasının içinde kaldı. Sineğin verdiği rahatsızlığı önlemek için kafasına çekiçlerle vuruluyordu. Ona en çok merhamet eden, iki eliyle birlikte vuran kimseydi. Bu kişi dört yüz sene zorbalık yapmıştı. Bu sebeple Allah teala ona, dört yüz sene azap etti. Sonra da

onu öldürdü. Nemrud, yüksekçe bir kule yaptırmıştı. Allah onun kulesini temelinden yıkarak başına uçurdu. Şu âyet-i kerime bu hususa işaret etmektedir.
"Kendilerinden önceki kâfirler de tuzak kurdular. Fakat Allah, onların binalarını temelinden sarstı. Tavanları başlarına geçti. Azap, beklemedikleri bir yönden kendilerine geldi." [994]
3- Süddi de Hz. İbrahim ile tartışan Nemrud'un kıssasını özetle şöyle anlatmaktadır:
"Hz. İbrahim, ateşten kurtulup çıkınca onu Kralın yanına götürdüler. Hz. İbrahim daha önce Kralın yanına hiç gitmemişti. Kral onunla konuştu. Ve ona:
"Rabbin kimdir?" diye sordu. Hz. İbrahim,
"Rabbim, dirilten ve öldürendir." dedi. Bunun üzerine Nemrud,
"Ben de diriltip öldürürüm. Ayrıca Dört kişiyi eve hapsederim. Onlara yiyecek içecek vermem. Açlıktan ölecek duruma gelince ikisine yemek ve su verip ölmelerini önlerim yaşarlar. İkisini de bırakırım ölürler." dedi. Hz. İbrahim, Nemrud'un sahip olduğu imkânlarla bunu yapacağını anlayınca ona şu cevabı verdi:
"Benim rabbim odur ki, güneşi doğudan getirir. Sen de onu batıdan getirsene." Bunun üzerine inkarcı Nemrud şaşırıp kaldı ve Hz. İbrahim'e
"Bu, deli bir kimse bunu buradan çıkarın. Görmediniz mi bu, deliliğinden dolayı putlarınıza karşı gelme cesaretini gösterdi ve onları kırdı. Ve kendisini de ateş yakmadı." dedi. Nemrut, daha fazla tartışırsa, kavminin huzurunda rezil olacağından korktuğu için Hz. İbrahim'i huzurundan çıkardı. Allah teala bu hususta şöyle buyurmuştur.
"Bu, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir. Biz, dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyi iyi bilendir." [995]
4- Âyetin sebeb-i nüzulü olarak İbn Abbas (r.a.)'dan şu rivayet gelmiştir:
"Buhtunnasr, İsrailoğulları ile savaşırken, onların çoğunu esir etmişti. Esirler arasında İsrailoğullarının âlimlerinden olan Üzeyir (a.s.) de bulunmakta idi. Buhtunnasr, esirleri Babil'e getirdi. Böylece Üzeyir eşeğine binmiş olduğu halde âyette bahsedilen kasabaya girdi ve bir ağacın altında konakladı. Eşeğini bir yere bağlayıp kasabayı dolaşmaya başladı. Fakat orada hiç bir insan göremeyince bu duruma şaşıp, Allah'ın kudretinden şüphe ederek değil, fakat âdeten bunu imkânsız görerek,
"Allah burasını ölümünden sonra nasıl diriltecek?" dedi. Ağaçlarda meyveler vardı. O, meyvelerden incir ve üzüm alıp yedi ve üzüm suyu içip uyudu. Allah Teâlâ da onu yüz sene süren uykusunda bir genç olarak öldürdü. Daha sonra onun öldüğünü insanlar, kuşlar ve yırtıcı hayvanlar farkedemediler. Yüz sene sonra Allah Teâlâ onu diriltip, gökten,
"Ey Üzeyir, ölümün esnasında ne kadar bekledin?" diye nida ettiğinde o,
"Birgün" dedi. Daha sonra da güneşin henüz batmamış kısmını görünce,
"Veya bir günden az" dedi. Bunun üzerine Hak Teâlâ,
"Hayır, yüz yıl (öyle) kaldın. Binaenaleyh yiyeceğin olan incir ile üzüme ve içeceğin olan üzüm suyuna bak. Onların tadı bozulmadı" dedi. O da, onlara bakınca incir ile üzümün daha önceki gibi durduğunu gördü. Cenab-ı Hak daha sonra da,
"Eşeğine bak" dediğinde baktı ve birbirinden ayrılmış, bembeyaz kemikler gördü. Bu esnada,
"Ey çürümüş kemikler, ben size can veriyorum" diyen bir ses duydu ve parça parça kemikler birleşti; sonra her uzuv yerli yerine geldi; daha sonra baş da yerine geldi. Derken sinirler ve damarlar oluştu. Daha sonra da bu iskeletin üzerinde taze etler meydana geldi. Derken hepsini bir deri kapladı ve bu deriden kıllar çıkmaya başladı. Daha sonra bu cansız vücûda ruh üflendi ve o anırmaya başladı. O anda Hz. Üzeyir (a.s.) secdeye kapanarak, "Biliyorum ki Allah şüphesiz herşeye hakkıyla kadirdir" dedi. Daha sonra Beytü'l-Makdis'e gelince, orada bulunanlar,
"Babalarımız, Üzeyir b. Şerhiya'nın Babil'de öldüğünü bize anlatmışlardı. Buhtunnasr, Beytu'l-Makdis'de Tevrat'ı bilen kırk bin kişiyi öldürmüştü. Onların arasında Üzeyir de vardı" dediler. Onlar, Üzeyir'in Tevrat'ı okuyabildiğini bilmiyorlardı. O, onlara yüz yıl sonra böylece gelince, Tevrat'ı onlara yeniden bildirdi ve ezberinden hiçbir harf eksik bırakmaksızın onu onlara yeniden yazdı. Tevrat bir yerde gömülü idi. Tevrat oradan çıkartılarak, Üzeyir (a.s.)'in yazdığı Tevrat ile karşılaştırıldı ve her ikisi bütün harflerinde aynı idiler. Bunun üzerine,
"Üzeyir Allah'ın oğludur" dediler.
Bu rivayet âlimler arasında meşhurdur. Bu da o kasabaya uğrayanın bir Peygamber olduğuna delâlet eder. [996]

260. Hani İbrahim: "Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster" demişti.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler, Hz. İbrahim'in, rabbinden, ölüleri nasıl dirilteceğini sormasının sebebinin ne olduğu hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir:

1- Bazılarına göre Hz. İbrahim'in rabbinden bunu sormasının sebebi, onun, ölmüş bir hayvanın, yırtıcı hayvanlar ve kuşlar tarafından parçalanıp yenildiğini görmesi ve rabbinden, gökteki kuşların kursağına ve yerdeki yırtıcı hayvanların midesine giderek parça parça olan bu hayvanı nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesidir Ta ki ilmiyle bilmiş olduğu şeyi bizzat gözüyle de görmüş olsun ve kesin bilgisi pekişmiş olsun. Allah teala da ona, zikrettiği şekliyle istediğini göstermiştir. Katade, Dahhak, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyd, Hz. İbrahim'in sorusunun sebebini bu şekilde izah etmişlerdir.

a- Said b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Şu'be b. Muhammed'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Ebû Ezher'den, o Ravh'tan, o Said'den, o da Katade'den şöyle dediğini bize haber verdi:

"Bize anlatıldığına göre: İbrahim (a.s.), ölü bir hayvanın başına gelmişti. Kara ve deniz hayvanları ne varsa bu leşe üşüşmüştü. Bunun üzerine: *"Rabbim ölüleri nasıl diriltirsin bana göster?"* dedi.[997]

b- Hasan, Ata el-Horasanî, Dahhak ve İbn Cüreyc dediler ki:

"Allah'ın dostu İbrahim bir hayvan ölüsüne uğradı. -İbn Cüreyc bunun deniz sahilinde bir eşek leşi olduğunu söylemiştir. Ata da bu denizin Taberiyye Körfezi olduğunu söylemiştir-. O leşi, kara ve deniz hayvanlarını başına üşüşmüş bir halde gördü. Deniz kabarınca balıklar ve diğer deniz hayvanları gelip o leşten yiyorlardı. Ondan geri kalan su içinde kalıyordu. Deniz çeklince kara canavarları gelip, o leşten yiyorlardı. Ondan geriye kalan toprağa dönüyordu. Canavarlar gidince, kuşlar gelip ondan yiyorlardı. Onların gagasından düşeni de rüzgâr havada parçalıyordu. İbrahim bu durumu görünce hayretler içinde kaldı ve dedi ki:

"Rabbim, gerçekten pekâla bildim ki sen elbette bu parçaları bir araya getirirsin. O halde aşikâre görmem için bana ölüleri nasıl diriltirsin göster."[998]

c- İbn-i Cüreyc diyor ki:

"Bize ulaşan rivayetlere göre İbrahim (a.s.) bir yolda yürürken, ölmüş bir merkebin leşiyle karşılaşmış ve leşin çevresinde yırtıcı hayvanların ve kuşların bulunduğunu görmüş, merkebin etlerinin didik didik edilip yendiğini, geriye sadece kemiklerinin kaldığını görmüştür. Kuşlar semaya doğru uçup, yırtıcı hayvanlar da dağlara ve ormanlara gidince İbrahim orada durmuş, hayret etmiş ve kendi kendine

"Rabbim, ben biliyorum ki sen bu leşin parçalarını yırtıcı hayvanların ve kuşların karnından toparlayıp bir araya getireceksin. Rabbim sen bana, ölüleri nasıl dirilteceğini göster." demiştir. Allah teala da:

"Sen buna inanmıyor musun?" diye sormuş İbrahim de:

"Evet inanıyorum fakat haberden öğrenme ile görme aynı değildir." demiştir.[999]

d- Hasan el-Basri, Dahhâk, Katâde, Atâ ve İbn Cüreyc şöyle demişlerdir:

"Hz. İbrahim denizin kıyısında bir leş görür. Deniz kabardığında, leşi götürür ve böylece onu denizdeki canlılar yer. Med olmadığında onu vahşi hayvanlar yer. Vahşi hayvanlar çekip gittiğinde de kuşlar gelerek, onun geri kalan kısmını yerler ve uçar giderler... İşte bundan dolayı Hz. İbrahim,

"Ya Rabbi, canlıların parçalarını, yırtıcı hayvanların, kuşların ve denizdeki canlıların karnından toplayarak tekrar nasıl bir araya getireceğini bana göster" dedi. Bunun üzerine kendisine,

"İman etmedin mi, yoksa?" denildiğinde O;

"Evet, ettim; ancak benim bu sorumdan maksadım istidlal ile elde ettiğim ilmimin zaruri bir bilgi hâline dönüşmesini istemektir" dedi.[1000]

e- İbn Zeyd dedi ki:

"İbrahim (a.s.) ölü bir balığa uğramıştı. Balığın yarısı karada, yarısı da denizin içindeydi. Denizin içinde olanları deniz hayvanları, karada olan kısmını da kara hayvanları yiyordu. Mel'un şeytan, İbrahim'e vesvese yoluyla dedi ki: "Allah bu yenen parçaları bu hayvanların karnından ne zaman çıkarıp bir araya toplayacak da hayat bahşedecek?" İbrahim de:

"Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilteceksin bana göster" diye ricada bulundu. Allah Teala da:

"Yoksa sen buna inanmadın mı?" buyurdu. İbrahim de:

"Evet ya Rabbi inandım." Fakat kalbim iyice mutmain olsun dîye rica ettim" dedi."[1001]

f- Ebû Nuaym el-İsfehanî, ondan rivayet etme hususunda bana izin vererek, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Muhammed b. Sehl'den, o Selem b. Şebîb'den, o İbrahim b. Hakem b. Ebân'dan, o da babasından şöyle dediğini bize haber verdi:

"İkrime ile beraber sahilde oturuyorduk, İkrime dedi ki:

"Denizlerde boğulanların etlerini balıklar paylaşır da onlardan sadece geriye kemikler kalır. O kemikleri de dalgalar karaya atar. Böylece çürümüş çörçöpe dönüşürler, develer de onlara uğrayıp onları yerler, böylece sindirip dışkılarlar, sonra bir grup insan gelir bu dışkıları alıp yakarlar. Nihayet bu ateş de söner ve bir rüzgâr gelip bu külü yeryüzüne savurur. Sonunda Sûr'a üfleme zamanı gelip de üflenince, işte şu sana anlattığım denizde boğulan kimselerle kabirde yatanlar aynı şekilde canlanıp ortaya çıkacaklardır. Bu gerçek, Allah Teala'nın: *"Sûra üflendi mi*

bir de ne görürsün. Onlar kabirlerinden kalkmış bakıyorlar" kavl-i şerifinde irade buyurulan manadır"[1002]
2- Bir kısım müfessirlere göre ise, Hz. İbrahim'in, rabbinden ölüleri nasıl dirilteceğini istemesinin sebebi, Hz. İbrahim ile Nemrud arasında geçen tartışmadır.[1003]
a- Muhammed b. İshak b. Yesar dedi ki:
"İbrahim (a.s.), Nemrud'a karşı hüccet getirdiğinde:
"Benim Rabbim dirilten ve öldürendir" demişti. Nemrud da:
"Ben de diriltir ve öldürürüm" demiş ve müteakiben bir kişiyi öldürüp, diğer bir kişiyi de hürriyetine kavuşturmuştu ve:
"İşte bak ben de şu adamı öldürdüm, ötekini de dirilttim" demişti. İbrahim ona:
"Allah, ruhu ölünün cesedine döndürerek diriltir." dedi. Nemrud'un da kendisine:
"Sen bu dediğini gözünle gördün mü?" demesi üzerine İbrahim
"Evet gördüm" diyemedi. Böylece başka bir hüccete geçti. Sonra da delil getirme esnasında kalbi mutmain olsun diye Rabbi'nden ölüleri diriltmeyi kendisine göstermesini istedi, Zira o müşahede ve görmeden yana haber verici olacaktı."[1004]
b- Muhammed İbn İshâk ile Kâdî şöyle demişlerdir:
"Bu sorunun sebebi şudur: Hz. İbrahim,
"Benim Rabbim, hem diriltir, hem öldürür" [1005] dediğinde, Nemrûd da:
"Ben de diriltir ve öldürürüm" diyerek, bir kişiyi salıverip, bir kişiyi de öldürmek suretiyle münazara ettiklerinde Hz. İbrahim,
"Bu bir öldürme ve diriltme değildir" dedi; bunu müteakiben de bu mesele hem Nemrûd, hem de O'na bağlı olanlar huzurunda ortaya çıksın, açıklık kazansın diye,
"Rabbim nasıl dirilttiğini bana göster." dedi. Rivayet edildiğine göre Nemrûd,
"Rabbine söyle, diriltsin; aksi halde seni öldürürüm." dedi. Bunun üzerine Hz, İbrahim de Allahu Teâlâ'dan bunu istedi. Buna göre "Rabbim nasıl dirilttiğini bana göster." sözünün manası,
"Öldürülmekten kurtarılmam için..." veyahut da;
"Delilim ve burhanım kuvvetli olsun diye" şeklinde olur.
"Şüphesiz benim bu delilden başka bir delile geçişim, o delilin zayıflığı sebebiyle değil, aksine dinleyen kimsenin cehaleti sebebiyledir." [1006]
c- Muhammed b. İshak dedi ki:
"Allah teala'nın Enbiya suresinde anlattığı gibi Hz. İbrahim ile kavmi arasında belli hadiseler olmuş ve Nemrud, İbrahim'e şunları sormuştur:
"Ey İbrahim, senin kendisine taptığın ve kendisine ibadet etmeye çağırdığın ve kendisinin diğer şeylerden daha büyük olduğunu anlattığın ilahın nedir?" İbrahim de
"Benim rabbim dirilten ve öldürendir." demiştir. Nemrud ta
"Ben de dirilitir ve öldürürüm." demiştir. İbrahim ona:
"Sen nasıl diriltir ve öldürürsün?" diye sormuş ve neticede âyet-i kerimenin anlattığı şekilde Nemrud'u mağlup etmiştir. İşte o sırada İbrahim:
"Rabbim göster bana ölüleri nasıl dirilteceksin?" demiş Allah teala da
"Sen inanmadın mı?" diye sormuş İbrahim de:
"Evet inandım fakat kalbim mutmain olsun diye bunu istiyorum." demiştir. Hz. İbrahim bunu isterken Allah teala'nın kuvvet ve kudretinden şüphe ettiği için istememiş, fakat olayı bizzat gözüyle görüp kesin bilgisinin pekişmesini arzuladığı için sormuştur." [1007]
Taberi diyor ki:
"Bu iki görüş te birbirine yakındır. Zira her ikisinde de Hz. İbrahim'in bildiği şeyi bizzat gözüyle görmesi için sorduğu nakledilmektedir." [1008]
3- Bir kısım âlimler ise Hz. İbrahim'in rabbinden ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesinin sebebi, Allah teala'nın Hz. İbrahim'i dost edindiğini müjdelemesidir. Hz. İbrahim, dost edinildiğinin derhal ortaya çıkması için rabbinden bunu istemiş, ta ki kesin bilgisi pekişsin ve kalbi mutmain olsun. [1009]
a- İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Süddî dediler ki:
"Allah İbrahim'i dost edinince, ölüm meleği İbrahim'e gelip, bu müjdeyi vermek için Rabbi'nden izin istedi. Sonra İbrahim'e geldi:
"Allah Teala'nın seni dost edindiğini müjdelemek için sana geldim" dedi. İbrahim de Aziz ve Celil olan Allah'a

hamd etti ve;
"Ya bunun alameti nedir?" dedi. Melek de:
"Allah'ın senin duanı kabul etmesi ve senin istemenle ölüleri diriltmesidir" dedi ve geçip gitti. Bunun üzerine İbrahim dedi ki:
"Rabbim ölüleri nasıl diriltirsin bana göster?" Allah Teala da buyurdu ki:
"Yoksa sen inanmamış mıydın?" İbrahim de dedi ki:
"Evet ya Rabbi inanmışım. Lakin sana dua ettiğimde duamı kabul buyurduğunu, senden istediğimde bana verdiğini ve beni dost edindiğini bilmemle kalbim yatışsın diye istedim."[1010]
b- Süddi diyor ki:
"Allah teala İbrahim'i dost edinince ölüm meleği rabbinden İbrahim'e bunu müjdelemesi için izin istedi. Rabbi de ona izin verdi. Melek İbrahim'e geldi. İbrahim evde bulunuyordu. Melek evden içeri girdi. İbrahim insanların en kıskanç olanı idi. Öyle ki evden dışarı çıktığında kapıyı dıştan kilitlerdi. İbrahim evine döndü. Evinde bir kişi bulunduğunu gördü. Onu yakalamak için hamle yaptı ve ona
"Benim evime girmen için sana kim izin verdi?" dedi. Ölüm meleği:
"Bu eve girmeme dair rabbim bana izin verdi." dedi. İbrahim:
"Doğru söyledin" dedi ve onun ölüm meleği olduğunu anladı. Yine de ona:
"Sen kimsin?" dedi. O da:
"Ben ölüm meleğiyim. Ben sana geldim ki Allah'ın seni dost edindiğine dair seni müjdeliyeyim." dedi. Bunun üzerine İbrahim Allah'a hamdetti ve dedi ki:
"Ey ölüm meleği, sen bana kâfirlerin ruhunu alırken göründüğün şeklini göster." Ölüm meleği de:
"Ey İbrahim, sen buna tahammül edemezsin." dedi. İbrahim:
"Evet ederim." diye cevap verdi. Bunun üzerine ölüm meleği:
"Yüzünü çevir." dedi. İbrahim yüzünü çevirdi. Sonra dönüp ona baktı bir de ne görsün, başı göklere değen simsiyah bir adam, Ağzından alevler çıkıyor. Vücudundaki her tüyü siyah bir adam şeklinde. Ağızlarından ve kulaklarından ateşler çıkarıyor. Bunu gören İbrahim bayılıp düştü. Sonra ayıldı. Bu sırada ölüm meleği önceki şekline girmişti. İbrahim ona:
"Ey ölüm meleği, kâfir olan insan, ölümü sırasında hiçbir bela ve üzücü şey göremese de sadece senin bu şeklini görse bu onun için elbette ki kâfidir. Şimdi sen bana müminlerin ruhlarını alırken hangi şekle girdiğini göster." dedi. Ölüm meleği ona:
"Yüzünü çevir." dedi. İbrahim yüzünü çevirdi. Sonra dönüp ona baktı. Bir de ne görsün, önünde genç bir adam yüzü. İsanların en güzel olanı. Kokusu en güzel olanı ve beyaz bir elbise içinde bir kişi. İbrahim,
"Ey ölüm meleği, şayet müminlerin rablerinin katında kendilerini sevindirecek şeyler ve ikramlar bulunmasaydı sadece senin bu şeklin bulunmuş olsaydı elbette ki onlar için kafi gelirdi." dedi. Bundan sonra ölüm meleği geçip gitti. İbrahim ayağa kalkıp rabbine yalvarmaya ve ona
"Ey rabbim, sen bana göster, ölüleri nasıl dirilteceksin? ta ki ben senin dostum olduğunu bilmiş olayım" diye niyaz etti. Allah teala da ona
"Sen benim, senin dostun olduğuma inanmıyor musun?" dedi. İbrahim de
"Evet inanıyorum. Fakat senin dostuluğuna dair kalbim mutmain olsun diye bunu istiyorum." diye cevap verdi."[1011]
4- Bir kısım müfessirlere göre ise Hz. İbrahim'in, Allah tealanın, ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemesinin sebebi, Şeytanın, Hz. İbrahim'in kalbine, Allah'ın, ölüleri dirilttiğine dair kudreti hakkında şek ve şüphe sokmasıdır. Hz. İbrahim'in kalbine doğan bu şüpheyi bertaraf etmek için Allah tealanın, ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istemiştir. [1012]
a- Ata b. Ebi Rebah dedi ki:
"Hz. İbrahim'in kalbine, bir kısım insanların hatırına gelen şeyler gelmiş, o da rabbinden
"Rabbim, göster bana sen ölüleri nasıl dirilteceksin?" demiştir. Rabbi de ona:
"İnanmadın mı?" demiş o da
"Evet inandım fakat kalbim mutmain olsun diye bunu görmek istiyorum." demiştir. Rabbi de ona, ölüleri nasıl dirilteceğini göstermek için
"Dört kuş al..." demiştir. [1013]
b- Ebu Hureyre, Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Biz, şüphe etmeye İbrahim'den daha layıkız. Zira İbrahim rabbine
"Ey rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin bana göster." demişti. Allah da
"İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim
[1014]

"Evet inanıyorum fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum." dedi."
c- Abdullah b. Abbas da Hz. İbrahim'in, Allah'tan, ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini istemesinin sebebinin, hatırına gelen bir şüphe olduğuna işaret ederek bu âyet hakkında şunu söylemiştir:
"Bana göre Kur'an'da bu âyetten daha çok ümit verici bir âyet yoktur." Yani kul, belli hususlarda şüpheye düşse dahi bu âyet-i kerime kulun dinden çıkmış olmayacağını, bu şüphesini giderme yollarını aramasının gerektiğini beyan etmektedir ki bu da devamlı olarak Şeytanın vesvesesine maruz kalan insan için en büyük ümit kaynağıdır."
Abdullah b. Abbas'ın bu kanaatini rivayet eden Said b. el-Müseyyeb diyor ki:
"Bir zaman bir araya geleceklerine dair Abdullah b. Abbas'la Abdullah b. Amr b. el-Ass sözleştiler. Biz o zaman genç çocuklardık. Onlardan biri diğerine:
"Allah teala'nın kitabında bu ümmet için en büyük ümit veren âyet hangisidir?" diye sordu. Abdullah b. Amr dedi ki:
"Ey Muhammed, kullarıma şöyle dediğimi söyle. Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz kî Allah, bütün günahları bağışlar. Muhakak ki o çok affeden ve çok merhamet edendir." [1015] âyetidir. Abdullah b. Abbas da:
"Sen ümmet için bu âyetin en büyük ümit kaynağı olduğunu söylüyor isen de aslında ümmet için ondan da daha fazla ümit verici âyet şu âyetir.
"Bir zaman İbrahim, "Rabbim, ölüleri nasıl diriltirsin?" demişti. Allah da, "İnanmıyor musun?" dedi. İbrahim: "Evet inanıyorum. Fakat kalbim iyice mutmain olsun istiyorum." dedi."[1016]
5- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Hz. İbrahim'in sorusunun sebebinin, kalbine Şeytan tarafından sokulan bir şüphe olduğunu söyleyen görüş, tercihe şayan olan görüştür. Zira bu hususta Rasulullah'tan nakledilen sahih bir hadis rivayet edilmektedir. [1017]

261. Mallarım Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir. Her başakta da 100 dâne vardır. Allah dilediğine kat kat artırır. Allah Vâsi'dir, Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî anlatıyor:
"Bu âyet-i kerime Osman ibn Affân ve Abdurrahman ibn Avf hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebuk gazvesi hazırlıkları sürerken ashab-ı kiramı Allah yolunda infakta bulunmaya çağırmıştı. Abdurrahman ibn Avf Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dört bin dirhem getirdi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, sekiz bin dirhemim vardı. Dört bin dirhemi kendim ve ailem için bıraktım, dört bin dirhemi de Rabbıma borç olarak verdim." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah bıraktığını da verdiğini de bereketli kılsın." diye dua buyurdu. Osman'a gelince; o da:
"Tebuk gazvesine katılmak isteyip de cihazı (yol hazırlığı ve cihad için gerekli olan levazımatı) olmıyanlarm cihazı benden." dedi. Ebu Saîd el-Hudrî der ki:
Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ellerini kaldırmış Osman için şöyle dua ettiğini gördüm:
"Ey Rabbım, Ben Osman'dan hoşnudum, Sen de ondan hoşnut ol." Gördüm ki şafak sökünceye kadar böyle ellerini kaldırmış dua etmeye devam ettiler de Allah Tealâ: *"Mallarını Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki..."* âyetini indirdi."[1018]
2- Kelbî tarafından bu âyetin nüzul sebebi olarak Tebuk Gazvesine çıkacak ordunun hazırlanması için külliyetli miktarda infakta bulunan Hz. Osman ve Abdurrahman ibn Avf'ın bu infakları zikredilirken bu iki sahabînin infaklarının bundan sonraki âyetin nüzul sebebi olduğu da rivayet edilmektedir. Nitekim birazdan verilecektir.
3- İbn Ömer (r.a.) şöyle demiştir:
"Mallarını Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir..." âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbim ümmetime artır" dedi de
"Kimdir o ki Allah'a güzel bir ödünç versin de Allah onu kat kat, birçok katlar artırsın."[1019] âyeti nazil oldu. Efendimiz (s.a.v.):
"Rabbım ümmetime daha artır." dedi de bu sefer
"Sabredenlere ecirleri elbette hesapsız olarak verilecektir."[1020] âyeti nazil oldu."[1021]
4- İbnu'l-Munzir'in Sufyân'dan rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmetine artırmayı ifade eden âyetlerin sırası biraz değişik olup şöyledir:

"Her kim bir hasene işlerse ona on misli var."[1022] âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbim, ümmetime artır." dedi,
"Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç verir..." âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine:
"Rabbim, ümmetime artır." dedi de

"Mallarını Allah yolunda harcıyanlarm misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir..."[1023] âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) tekrar:
"Rabbim ümmetime artır." dedi de

"Sabredenlere ecirleri elbette hesapsız olarak verilecektir."[1024] âyeti nazil oldu.[1025]
5- Bu âyetin nafile sadakalar ve nafile Allah yolunda infakta bulunma hakkında nazil olduğu; Zekâtı farz kılan âyetten önce nazil olup zekât âyeti ile neshedilmiş olduğu da söylenmiştir. Aslında nafile olarak sadaka vermek zekâtın farz kılınmasından sonra da devam ettiği için mensûh olduğunu söylemeye gerek de yoktur.[1026]

262. Onlar ki mallarını Allah yolunda infak ederler, infak etmelerinin peşinden başa kakmaz ve eziyet de etmezler, işte onlaradır Rableri katında ecirleri ve onlara korku da yoktur, onlar mahzun olacak da değillerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet Osman İbn Affan ve Abdurrahman İbn Avf hakkında nazil oldu. Abdurrahman b. Avf'a gelince o Rasulullah (s.a.v.)'a sadaka olarak dört bin dirhem (gümüş) getirmiş ve:
"Yanımda sekiz bin derhem vardı. O paradan dört bin dirhemini kendim ve çoluk çocuğum için alıkoydum. Dört bin dirhemini de Rabbime borç verdim" demişti. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Tuttuğunu da, verdiğini de Allah sana mübarek kılsın, kendine ve ailene ayırdığın için de, bize verdiğin için de Al-lah seni mübarek kılsın!" buyurdu.
Osman'a gelince o da: "Tebük Gazvesinde donanımı olmayanın donatımı bana aittir" demiş ve yükleriyle birlikte bin deve ile müslümanları donatmıştı. Ayrıca Osman kendisinin olan Rûme kuyusunun suyunu da müslümanlara bağışlamıştı. İşte bu âyet bu iki zat hakkında indi."[1027]
2- İbnu's-Sâib ve Mukâtil'den rivayet edildi:
"Medine-i Münevvere'deki en kıymetli sulardan birisi olan Rûme kuyusunu satın alarak umumun istifadesine arzedilmek üzere vakfetmesi ve Tebuk gazilerini teçhiz etmesi üzerine Hz. Osman ve malının yarısı olan dört bin dirhemi yine aynı gazveye hazırlık sırasında infak eden Abdurrahman ibn Avf hakkında nazil olmuştur."[1028]
3- Bu âyet, Hz. Osman ve Abdurrahman b. Avf (r.ahm.) hakkında nazil olmuştur. Hz. Osman Tebük Gazvesi "usre" (zorluk ve meşakkat) ordusunu, takımları ile beraber bin deve ve bin dinar vererek teçhiz etmiş, bunun üzerine Rasûlullah (s.a.sv.) ellerini göğe kaldırarak:
"Ey Osman'ın Rabbi, ben Osman'dan razı oldum, sen de ol" demiştir. Abdurrahman b. Avf ise, malının yarısı olan dört bin dinarı tasadduk etmişti, Bu hâdiseler üzerine, bu âyet-i kerime nazil oldu.[1029]
4- Ebû Said el-Hudri dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ı ellerini kaldırarak Osman için şöyle dua etiğini gördüm:
"Ya Rabbi muhakkak ki ben Affan oğlu Osman'dan razı oldum, sen de ondan razı ol." Böylece fecir doğuncaya kadar mübarek elini mütemadiyen yukarıda tutmuştu. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[1030]
5- Hz. Osman'ın Tebuk gazvesi ile ilgili ve bu âyetin nüzulüne sebep olan infakı hakkındaki rivayetler Tirmizî tarafından tahric olunmuştur. Şöyle kî:
Muhammed ibn Beşşâr kanalıyla Abdurrahman ibn Hubâb'dan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük seferine çıkacak orduya yardım için ashabını teşvik ederken oradaydım. Osman ibn Affân kalktı ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah yolunda koşumlarıyla, örtüleriyle yüz deve benim üzerimedir." dedi. Hz. Peygamber orduya yardıma teşvik etmeye devam etti de yine Osman ibn Affân kalktı ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Allah yolunda koşumlarıyla, örtüleriyle iki yüz deve benim üzerimedir." dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) orduya yardıma yine teşvikte bulundu ve yine Osman İbn Affân kalktı ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Allah yolunda koşumları ve örtüleriyle beraber üç yüz deve benim üzerimedir." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne bakıyordum; minberden indi, inerken de şöyle diyordu:
"Bundan sonra Osman hiçbir amel işlemese de ona bir zararı yoktur, bundan sonra Osman hiçbir amel işlemese [1031]

de Osman'a bir zararı yoktur."
6- Muhammed ibn İsmail kanalıyla Abdurrahman ibn Semüre'nin kölesi Kuseyyir'den rivayet ediliyor ki o şöyle anlatmıştır:
"Hz. Peygamber Tebuk'e gidecek orduyu hazırlarken Osman ibn Affan eteğinde O'na bin dinar getirdi ve Efendimiz (s.a.v.)'in kucağına bıraktı. Abdurrahman der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü gördüm; altınları elinde evirip çeviriyor ve iki kere: *"Osman bundan sonra bir amel işlemese de bu ona zarar vermez."* duyuruyordu."[1032]

266. Sizden herhangi biriniz istermi ki, altından ırmaklar akan, içinde her türlü meyvenin de bulunduğu üzüm ve hurma bahçesi olsun ve kendi üzerine ihtiyarlık çökmüş olsun, ayrıca âciz, zayıf çocukları da bulunsun. Sonra da bu bahçeye ateşli bir kasırga isabet etsin de yansın? İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki düşünesiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddi'ye göre bu âyet-i kerime, yaptıklarım gösteriş için yapan münafık kimsenin, âhiretteki durumuna bir misaldir.[1033]
2- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime, dünya hayatında, Allah'a itaatta kusur işleyen kimsenin âhiretteki durumuna bir örnektir.[1034]
3- Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu ayet-i kerime, önce güzel ameller işleyen daha sonra da Şeytanın vesveselerine kapılarak isyankâr olan ve yaptığı amellerinin yok olmasına sebep olan kişiye misaldir. Bu hususta Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bir gün Halife Ömer b. Hattab, Rasulullah'ın sahabelerine şöyle dedi:
"Bu âyet-i kerimenin kim hakkında indiği kanaatindesiniz?" Onlar:
"Allah daha iyi bilir." cevabını verdiler. Bunun üzerine Ömer kızdı ve şöyle dedi:
"Biliyoruz veya bilmiyoruz deyin." Bunun üzerine kendisine ben şöyle dedim:
"Ey müminlerin emiri, bu âyet hakkında benim bir kanaatim var." Ömer:
"Söyle yeğenim kendini küçük görme." dedi. Dedim ki:
"Âyet, yapılan bir amele misal verilmiştir." Ömer:
"Hangi amele misal verilmiştir." dedi. Dedim ki:
"Herhangi bir amele misaldir." Ömer bunun üzerine şöyle dedi:
"Bu âyet, zengin bir adama misaldir ki, Allah'a itaat uğrunda amel işler sonra Allah ona Şeytanı gönderir. Adam günah işler ve amellerini yok eder."[1035]
4- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, dünyada iken bolluk içinde yaşayan ve âhirette hiçbir şeye sahip olamayacak olan kâfire bir örnektir.[1036]
5- Rebi' b. Enes'e göre bu âyet, dünyadayken sapıklık ve isyan içinde yaşayan, âhirette ise hiçbir şey bulamayacak olan kimseye örnektir.[1037]
6- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet, verdiği sadakayı başa kakarak ve verdiği kimseye eziyet ederek boşa çıkaran kimseye bir örnektir.[1038]
7- Dahhak'a göre de bu âyet, dünyada bolluk içinde yaşayıp âhirette bir şey bulamayan kâfire bir örnektir. O, sevap ve yardıma en çok muhtaç olduğu zaman hiçbir şey bulamayacak, bahçesi yanan bir ihtiyara benzeyecektir.[1039]
8- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimenin, gösteriş yapmak için sadaka veren münafıkın halini beyan ettiğini söyleyen görüş tercihe şayandır. Zira Allah teala bundan önceki âyette, müminlere verdikleri sadakayı başa kakmalarını ve sadaka verdikleri kimseye eziyet etmemelerini emretmiştir. Bu âyette de verdiği sadakayı başa kakan ve eziyet eden kimseye misal olarak gösteriş için mallarını harcayan münafıkı zikretmiştir. Münafık, verdiği sadakadan, âhirette mükâfaat beklemediği için dünyada yeteri kadar mükâfaat görmezse, sadaka verdiği kişilerin başma kakar, onlara eziyet eder."[1040]

267. Ey iman edenler, kazandıklarınızın en güzelinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin. Kendinizin de gözünüzü yummadan alıcısı olmadığınız bayağı şeyleri infak etmeye, vermeye kalkmayın. Bilin ki Allah Ğaniyy'dir, Hamîd'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdurrahman b. Ahmed es-Saydelanî, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Naim'den, o Ahmed b. Sehl b. Hamdeveyh'ten, o Kays b. Uneyf'ten, o Kuteybe b. Said'den, o Hatim b. İsmail'den, o Cafer b. Muhammed'den, o babasından, o da Cabir'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Peygamber (s.a.v.) sadaka-ı fıtır olarak hurmadan bir sa' (yaklaşık 3 kg.) verilmesini emretti, bunun üzerine bir adam değeri düşük kalitesiz hurma getirdi. Bu hususta Kur'an'ın bu âyeti nazil oldu."[1041]
2- Ebû İshak Ahmed b. Muhammed el-Vaiz, Abdullah b. Hamid İsfehanî'den, o Muhammed b. İsmail el-Farisî'den, o Ahmed b. Musa el-Cemmar'dan, o Amr b. Hammad b. Talha'dan, o Esbat b. Nasr'dan, o Süddî'den, o Adiy b. Sabit'ten, o da Bera'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet Ensar hakında nazil oldu. Bunlar -hurma devşirme vakti geldiğinde- korundukları yerden olgun ve koruk hurma salkımlarını çıkarır ve getirip Rasulullah (s.a.v.)'ın mescidinde iki direk arasına bağlı olan ipten asarlardı da Muhacirler'in fakirleri onlardan yerlerdi. Kişi caiz olduğu, hakkını ödediği zannıyla çürük bir hurma salkımını o çok olan salkımların içine katmağa yeltenirdi. Böylece bu işi yapanlar hakkında bu âyet indi. Yani: "Size hediye edildiği takdirde kabul etmeyeceğiniz, içinde çürük hurma bulunan salkımı vermeyin" demektir.[1042]
3- Sehl İbni Hanîf'ten (r.a.) rivayet edildi:
"İnsanlar meyvelerinin kötü, çürük ve bozuk olanlarını sadaka olarak verirlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[1043]
Ayetin manası şöyledir: Şayet birbirinize sadaka olarak verdiği şeyin aynı verilmiş olsaydı, onu ancak gözlerini yumarak ve utanarak alırdı. Hadis-i şerifin râvisi şöyle devam ediyor: "Ayetin nüzulünden sonra, artık sadece iyi olan şeyleri sadaka olarak veriyorduk." [1044]
4- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah'ın ashabı, ucuz yemek satın alır, onu sadaka olarak verirdi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi. [1045]
5- Ubeyde es-Selmânî'den rivayet edildi:
"Hz. Ali'ye bu âyeti sordum. Ali dedi ki:
"Bu, farz olan zekât hakkında nazil oldu. Bazıları hurma kesimi vaktinde hurma bahçesine gider iyi hurma hevenklerini keser, bir kıyıya ayırır. Zekât toplama görevlisi gelince de ona o iyi hevenklerden değil kötü olanlarmdan verirdi. Allah Tealâ buuuu üzerine bu ayeti indirdi." [1046]
6- Ubeyde es-Selmani dedi ki:
"Bu âyet, zekat hakkında nazil olmuştur. Kişi teberruda bulunurken hurma da verebilir, değeri düşük para da. Aslında, değeri düşük para hurmadan daha evladır." [1047]
7- Atâ rivayetinde Mescid-i Nebevi'de o iki direk arasında bulunan ipe asmak üzere kötü hurma getiren birisini Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gördüğü ve: *"Nedir bu? Ne kötü hurma astın!"* buyurduğu ve akabinde bu âyetin nazil olduğu kaydı vardır.[1048]
8- Bunlardan Berâ rivayetine göre âyet-i kerime nafile sadakalar hakkında, Ubeyde rivayetine göre ise farz olan zekât hakkında nazil olmuştur.
9- Hasan el-Basrî şöyle demiştir: "Bundan murad, farz kılınmış olun zekâttır."
Başkaları ise "Bundan murad, tatavvû (gönüllü, nafile) olarak verilen sadakalardır" demişlerdir.
Bir üçüncü görüşe göreyse bu tâbir, hem farz olan zekâta, hem de nafile olan infaka şamildir.
Bundan muradın, farz kılınmış olan zekât olduğunu söyleyenlerin delili şudur:
"Cenab-ı Hakk'ın, *"İnfâk ediniz"* buyruğu bir emirdir. Emrin zahiri ise, vücûb ifâde eder. Vâcib olan infâk ise, ancak zekât ile vâcib olan diğer infâklardır."
Bundan muradın tatavvû (nafile) sadaka olduğunu söyleyenlerin delilleri ise, Ali İbn Ebî Talib (k.v.) Hasan el-Basrî ve Mücâhid'den rivayet edilen şu haberdir:
"Bazı müslümanlar, meyvelerinin en kötülerini ve mallarının da en âdilerini tasadduk ediyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyeti indirdi."
İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, bir gün bir adam âdi bir hurma salkımı getirerek, onu sadakaların içerisine koydu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"*Bu salkımın sahibi ne kötü iş yaptı!*" buyurdular. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak da bu âyeti indirdi.
Bu âyete, hem tarz olan zekât, hem de nafile olan sadakanın dahil olduğunu söyleyenlerin delili ise şudur:
Emirden anlaşılan, kendisinde, onu terk etmenin caiz olup olmadığının beyanı bulunmaksızın, yapma tarafının yapmama tarafına tercih edilmesidir. Anlaşılan bu mâna ise, farz ile nafile arasında müşterek bir husustur.

Binaenaleyh, her ikisinin de bu emre dahil olması gerekir.[1049]

271. Eğer sadakaları açıktan verirseniz o ne güzeldir. Eğer onları gizler ve bu şekilde fakirlere verirseniz işte bu, sizin için en hayırlıdır, Allah, günahlarınızdan bir kısmını bağışlar, Allah yapmakta olduklarınıza Habîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Nafakadan ne harcadınız, yahut adaktan ne adadınızsa muhakkak Allah onu bilir..." [1050] âyeti nazil olunca sahabe dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, sadakanın gizlisi mi iyidir yoksa açıktan verileni mi?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.[1051]
2- İbnu's-Sâib der ki:
"Nafakadan ne harcadınız, yahut adaktan ne adadınızsa muhakkak Allah onu bilir. Zâlimlerin hiç yardımcıları yoktur."[1052] âyet-i kerimesi nazil olunca ashab-ı kiram:
"Ey Allah'ın elçisi, hangisi daha faziletli; gizli verilen sadaka mı, yoksa açıktan verilen mi?" diye sordular da bu âyet-i kerime nazil oldu.[1053]
3- İbn Ebî Hâtim'in babası kanalıyla Amir eş-Şa'bî'den rivayetine göre o, bu âyet hakkında şöyle demiştir:
"Bu ayet, Ebu Bekr ve Ömer hakkında nazil oldu. Ömer, malının yarısını getirmiş ve (Allah yolunda infak olunmak üzere) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vermişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Arkanda ailen için ne bıraktın ey Ömer?" diye sordu.
"Malımın yarısını bıraktım." dedi. Ebu Bekr ise malının tamamını getirip neredeyse kendinden bile gizleyerek (Allah yolunda infak edilmek üzere) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona da:
"Ey Ebu Bekr, ailen için arkanda ne bıraktın?" diye sordu. Ebu Bekr:
"Allah'ın ve Rasûlü'nün va'dettiklerini bıraktım." dedi de Ömer ağladı ve:
"Ey Ebu Bekr, babam sana feda olsun. Ne zaman seninle hayır konusunda yarıştıysam sen beni geçtin." dedi.[1054]

4- Abdurrahman ibnu'ş-Şureyh'den rivayete göre o, Yezîd ibn Ebî Hubeyb'i şöyle derken işitmiş:
"Eğer sadakaları açıktan verirseniz o ne güzeldir." âyeti yahudi ve hristiyanlara sadaka verme hakkında nazil olmuştur.[1055]
5- Bu ayet, Hz. Peygamber ile sahabenin zekâtı vermemeden dolayı itham edilmedikleri günler esnasında nazil olmuştur. Binaenaleyh hiç şüphesiz, riyadan ve gösterişten daha uzak olduğu için, zekâtı gizlice vermek, onlar için daha evlâ olmuştur. Ama şu anda, insanların birbirlerini itham etmeleri söz konusu olunca, işte bu töhmetin bulunması sebebiyle zekâtı açıktan vermek daha evlâ olur.[1056]

272. Onları hidayete erdirmek senin üzerine borç değil. Ancak Allah hidayeti kime dilerse ona verir. İnfak edeceğiniz hayır, kendi yararınızadır. Zaten siz, Allah'ın hoşnutluğunu aramaktan başka bir şekilde infakta bulunmazsınız. İnfak edeceğiniz hayrın mükâfatı size tam olarak verilecek ve siz asla haksızlığa uğratılmıyacaksınız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Harisî, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Abdurrahman b. Muhammed b. Müslim'den, o Sehl b. Osman el-Askerî'den, o Cerir'den, o Eş'as b. İshak'tan, o Cafer b. Ebi'l-Muğire'den, o da Said b. Cübeyr'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın *'ancak kendi dininizin mensubu olanlara sadaka veriniz'* buyurması üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Bütün din mensuplarına tasadduk ediniz" buyurdu.[1057]
2- Ahmed, Abdullah'tan, o Abdurrahman'dan, o Sehl'den, o İbn Nümeyr'den, o Haccac'dan, o Selman-ı Mekkî'den, o da İbnu'l-Hanefiyye'den bize şu rivayette bulundu:
"Müslümanlar bu âyet ininceye kadar fakir müşriklere tasadduk etmeyi kerih görüyorlardı. Bu âyet inince onlara da bağışta bulunmakla emrolundular."[1058]
3- Kelbî dedi ki:

"Rasulullah (s.a.v.) kaza umresi yaptı. Bu umrede kendisiyle birlikte Ebû Bekr'in kızı Esma da vardı. Annesi Kuteyle ve ninesi birşey istemek üzere Esma'ya geldiler. Bu iki kadın müşrik idiler. Esma dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) emretmedikçe size birşey vermem. Zira siz benim dinime mensup değilsiniz." Esma bu hususta Rasulullah (s.a.v.)'tan izin bekledi. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi. Rasulullah (s.a.v.) da bu âyet indikten sonra Esma'ya annesiyle ninesine tasadduk etmesini emir buyurdu. O da onlara verdi ve akrabalık haklarım gözetti."[1059]
4- Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in kızı Esmâ'nın annesi Nüfeyle ile Esma'nın büyük annesi, müşrik olarak Esma'dan bir şeyler istemek üzere geldiler. O da,
"Hz. Peygamber ile müşavere etmedikçe, size hiçbirşey vermem. Çünkü siz, benim dinimde değilsiniz" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bu hususta istişare edince, Allah Teâlâ işte bu âyeti indirdi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de Esma (r.anha)'ya, onlara tasaddukta bulunmasını emretti.[1060]
5- Kelbî dedi ki:
"Bu âyetin başka bir yönü de var. Bir grup müslümanın Yahudiler içerisinde yakınları, kadın tarafından akrabaları ve süt yakınları vardı. Bunlar müslüman olmadan önce onlara menfaat sağlıyorlardı, müslüman olunca onlara menfaat sağlamayı çirkin buldular ve onların müslüman olmalarını istediler de bu hususta Rasulullah (s.a.v.)'tan izin beklediler. Nihayet bu âyet indi ve bundan sonra onlara sadaka verdiler.[1061]
6- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Nebî Aleyhisselâm, sâdece İslâm ehli olanlara tatsadduk edilmesini emrederdi. Bakara: 2/272 âyeti indi, bunun üzerine her dinden isteyene tasaduk etmek emrolundu." [1062]
7- Abdlullah b. Abbas diyor ki:
"Müslümanlar, müşrik olan akrabalarına sadaka vermek istemiyorlardı. Rasulullah'tan bu hususu sordular. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Onlara bu hususta ruhsat tanıdı."

Bu rivayet, Said b. Cübeyr, Katade, Rebi' b. Enes ve Süddi'den de nakledilmektedir. [1063]
8- Şu'be'den rivayet ediliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) müşriklere sadaka vermezdi. Bunun üzerine *"Siz, Allah'ın hoşnutluğunu aramaktan başka bir şekilde infakta bulunmazsınız."* âyeti nazil oldu da Efendimiz onlara da sadaka verdi."[1064]
9- Şu'be'den gelen bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müslüman olmıyanlara sadaka vermediği bilgisi İbn Ebî Hatim'in ve îbn Ebî Şeybe'nin Sa'îd ibn Cubeyr'den tahric ettiği bir haberde "Müslüman olmıyanlara sadaka verilmemesini emrederdi." şeklindedir. Şöyle ki: İbn Ebî Hâtim'in babası kanalıyla İbn Abbâs'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivayetine göre O, sadece müslüman olanlara sadaka verilmesini emrederdi. Ta ki *"Onları hidayete erdirmek senin üzerine borç değil. Ancak Allah hidayeti kime dilerse ona verir. İnfak edeceğiniz hayır, kendi yararınızadır."* âyet-i kerimesi nazil oluncaya kadar. Bu âyet indikten sonra, hangi dinden olursa olsun, yardım ve sadaka isteyen herkese sadaka verilmesini emretti.[1065]
10- Nakkaş'ın verdiği haberde konu biraz daha sarihtir:
"Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, dağıtması için sadaka getirilmişti. Bir yahudi geldi ve:
"Bana da ver." dedi. Efendimiz (s.a.v.):
"Müslümanların sadakasından sana bir şey düşmez." buyurdu. Yahudi çok uzaklaşmadan:
"Onları hidayete erdirmek senin üzerine borç değil..." âyeti nazil oldu da Hz. Peygamber (s.a.v.) o yahudiyi çağırdı ve ona verdi. Daha sonra Allah Tealâ zekâtın sarf yerlerini bildirdiği âyetle bunu da neshetmiştir.[1066]
11- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette ise müşriklerden akrabalarına sadaka vermeyen veya sadaka vermeye çekinen sahabe hakkında nazil olduğu, bu âyetin nüzulü ile onların da müşrik bile olsalar akrabalarına sadaka vermeye başladıkları bildirilmektedir.
12- Müsennâ kanalıyla Rebî'den gelen bir rivayette o şöyle diyor:
"Müslümanlardan birisinin müşriklerden bir akrabası olur da o müşrik yakını sadakaya muhtaç durumda olursa ona sadaka vermez, buna gerekçe olarak da: "Benim dinimden değil." derdi. Allah Tealâ bunun üzerine *"Onları hidayete erdirmek senin üzerine borç değil."* âyetini indirdi.
13- Bu âyet-i kerîmenin nüzulüne şu olay yol açmıştır:
"Müslümanlardan bir kısmının yahudiler arasında hısım ve akrabalıkları ve süt bağları vardı. Bu sebeble müslüman olmadan önce onlara yardım ediyor, infakta bulunuyorlardı. Ancak müslüman olunca, onlara infakta bulunmayı kerih gördüler ve onların da müslüman olmalarını istediler.
Said b. Cübeyr şöyle der:
"Müslümanlar zimmet ehlinin fakirlerine sadaka veriyorlardı. Ancak, müslüman fakirlerin çoğalması üzerine,

Rasulullah (s.a.v.) zimmet ehline sadaka verilmesini yasakladı. Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.v.) onların müslüman olmalarını çok arzu ediyordu. Yardımın kesilmesinin onları İslâm dinine girmeye sevkedeceğini zannediyordu. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Bu âyetin nüzulünden sonra, müslümanlar onlara yine sadaka vermeye başladılar. [1067]

14- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette ise o şöyle anlatıyor:

"Ensar'dan bazılarının Kurayza ve Nadîr oğullarından akrabaları vardı ve onlara sadaka vermek istemezler, onlara sadaka vermek için müslüman olmalarını isterlerdi. İşte bunun üzerine *"Onları hidayete erdirmek senin üzerine borç değil. Ancak Allah hidayeti kime dilerse ona verir."* âyeti nazil oldu."[1068]

15- Bu âyet-i kerimenin, ister müşrik, ister ehl-i kitabdan olsun aralarında din ihtilâfı olan akrabalara, ihtiyaç içinde olmaları halinde, müslüman ve fakir yakınlar ihmal edilmeksizin onlara da sadaka vermekte bîr beis olmadığı hakkında genel bir hüküm getirdiği açıklıkla anlaşılmaktadır. Öte yandan herhalde ashabın muhtaç durumdaki müşrik akrabalarına tasaddukta bulunmamaları onların ihtiyaçlarının kendilerini İslâm'a, müslüman olmaya sevkedebileceğine dair zanları idi. Başka bir ifadeyle onlara sadaka verilmemesi onların müslüman olmaları hususundaki hırslarından, bu şekilde de olsa İslâm'a bir çeşit mecbur etme gayesine yönelikti.[1069]

16- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bütün bu rivayetlere göre âyetin mânâsı, "Sana muhalif olanlara hidayet etmek senin görevin değildir ki, İslâm'a girsinler diye onlara sadaka vermeyesin. O halde Allah rızası için onlara da tasadduk et. Sadakayı, onların müslüman olmaları şartına bağlama" şeklinde olur. Bunun bir benzeri de, *"Allah sizi, din hususunda sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik etmekten men etmez..."* [1070] âyetidir. Allah Teâlâ bu âyette, müşriklere iyilik yapma hususunda, bir nevi ruhsat vermiştir. [1071]

273. (Sadakalar) kendilerini Allah yoluna vakfetmiş fakirler içindir. Onlar yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremezler. (Hallerini) bilmeyen de, iffet (utanma) ve istiğnalarından dolayı onları zengin zanneder. Sen, o gibi kimseleri simalarından tanırsın. Onlar, yüzsüzlük edip de insanlardan birşey isteyemezler. Siz, ne mal infâk ederseniz, şüphesiz Allah onu hakkıyla bilir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Âyet-i kerime, muhacirlerin fakirleri hakkında nazil olmuştur. Onlar kırk kişi kadar olan ve Medine'de ne yurtları, ne de akrabaları bulunan Ashab-ı Suffe idiler. Onlar Mescid-i Nebî'den ayrılmıyorlar, Kur'an-ı Kerim öğreniyorlar, oruç tutuyorlar ve her gazveye de iştirak ediyorlardı. [1072]

2- İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Ashâb-ı Suffe'nin yanında durur; onların fakirliğini ve buna rağmen şevklerini görünce onların gönüllerini hoş tutarak şöyle der:

"Ey Ashab-ı Suffe! Sevinin ve birbirinize müjdeleyin ki, benim ümmetimden her kim razı olarak sizin bulunduğunuz sıfat üzerinde olduğu halde benimle karşılaşırsa, muhakkak ki o, benim kendisiyle dirsek dirseğe olacağım arkadaşlarımdan olacaktır."[1073]

274. Mallarını gece, gündüz, gizli ve açıktan infâk edenler; işte onlarındır Rabları katında mükâfatları. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun olacak da değillerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Yezid İbni Abdullah İbni Arîb'ten, o babasından, o dedesinden, o Nebi Aleyhisselâm'dan anlattı:

"Bu âyet at sahipleri hakkında indi."[1074]

2- İbn Abbâs'tan rivayete göre âyet-i kerimenin Allah yolunda cihad için hazırlanan atlara yem veren, onları yemleyenler hakkında nazil olmuştur. [1075]

3- Bu âyet-i kerime, atları besleyip, onları cihâda hazırlama hakkında nazil olmuştur. Çünkü Ebu Hureyre, besili bir ata rastladığında bu âyet-i kerimeyi okumuştu. [1076]

4- Ebû İbrahim İsmail b. İbrahim en-Nasrabazî, Amr b. Nüceyd'den, o Muhammed b. Hasan b. Halil'den, o Hişam b. Ammar'dan, o Muhammed b. Şuayb'dan, o İbn Mehdî'den, o Yezid b. Abdillah b. Arib'den, o babasından, o dedesinden, o da Rasulullah (s.a.v.)'tan şöyle buyurduğunu bize haber verdi:

"Bu âyet, ashabın atlıları hakkında nazil oldu. Şeytanlar, evinde atlardan güzel bir yarış atı olan hiçbir kimseye zarar veremezler."

Şu da Ebû Umame, Ebu'd-Derda, Mekhul, Evzaî, ve Rabah b. Zeyd'in sözüdür.
Dediler ki:
"Bunlar, Allah yolunda at besleyen, o atlara gece-gündüz, gizli-aşikâr harcayan kimselerdir. Bu âyet, atlarına sırf kibirlik taslama ve yarışa hazırlama açısından bağlı kalmayan kimseler hakkında indi."[1077]
5- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, Hüseyn b. Muhammed ed-Dineveri'den, o Ömer b. Muhammed b. Abdillah Nehravanî'den, o Ali b. Muhammed b. Mehraveyh el-Kazvinî'den, o Ali b. Davud el-Kantarî'den, o Abdullah b. Salih'ten, o Ebû Şurayh'tan, o Kays b. Haccac'dan, o Haneş b. Abdillah es-San'anî'den, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında:
"Bu âyet, atlara verilen yiyecek hakkında inmiştir" dediğini bize haber verdi."[1078]
Şu gelecek rivayet de bunun sıhhatine delalet eder:[1079]
6- Ebû İshak el-Mukırri, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Abdûs'tan, o Ebu'l-Abbas Abdullah b. Yakub-i Kirmanî'den, o Muhammed b. Zekeriyya Kirmanî'den, o Veki'den, o Abdulhamid b. Behram'dan, o Şehr b. Havşeb'den, o da Esma bint-i Yezid'den şöyle dediğini bize haber verdi: "Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Kim, Allah yolunda bir at besler de, ecrini Allah'tan umarak o ata harcamada bulunursa, o atın tokluğu da açlığı da, suya kanması da, susuzluğu da, bevli de dışkısı da Kıyamet Günü o kişinin terazisine konur."[1080]
7- Ebû İshak, Ebû Amr-i Furatî'den, o Ebû Musa İmran b. Musa'dan, o Said b. Osman el-Cezerî'den, o Faris b. Ömer'den, o Salih b. Muhammed'den, o Süleyman b. Amr'dan, o Abdurrahman b. Yezid'den, o Mekhûl'dan, o da Cabir'den, Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize haber verdi:
"Allah yolunda atına harcama yapan kimse bol bol sadaka veren kimse gibidir."[1081]
8- Ebû Hamid Ahmed b. Hasan el-Kâtib, Muhammed b. Ahmed b. Şâzân er-Razi'den, o Abdurrahman b. Ebî Hatim'den, o Ebû Said el-Eşecc'den, o Zeyd b. el-Hubab'dan, o Reca b. Ebî Seleme'den, o Süleyman b. Musa ed-Dımeşkî'den, o da Aclan b. Sehl el-Bahilî'den bize şunu rivayet etti: "Ebû Umame el-Bahilî'nin şöyle dediğini işittim:
"Kim ki, gösteriş ve insanlara duyurma maksadıyla olmaksızın, Allah yolunda bir savaş atı beslerse, o kimse bu âyette zikrolunan kimselerdendir."[1082]
9- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Bu âyet-i kerime Ali ibn Ebî Tâlib hakkında nazil olmuştur. Dört dirhemi varmış da bunun birini gece, birini gündüz, birisini gizli ve birisini de açıktan infak etmiş."[1083]
10- Ebû Bekr et-Temimî, Ebû Muhammed b. Hayyan'dan, o Muhammed b. Yahya b. Malik ed-Dâbbî'den, o Muhammed b. İsmail. el-Cürcanî'den, o Abdurrezzak'tan, o Abdu'l-Vehhab b. Mücahid'den, o babasından, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Bu âyet, Ali b. Ebî Talib hakkında nazil oldu. Onun yanında dört dirhem vardı. Birisini gece, birisini gündüz, birisini gizli, birisini de açıktan infak etmişti.[1084]
11- Ahmed b. Hasan el-Kâtib, Muhammed b. Ahmed b. Şâzân'dan, o Abdurrahman b. Ebî Hatim'den, o Ebû Said el-Eşecc'den, o Yahya b. Yeman'dan, o Abdulvehhab b. Mücahid'den, o da babasından şöyle dediğini bize haber verdi;
"Ali'nin dört dirhemi vardı. Birisini gece, birisini gündüz, birisini gizli, birsini de açıktan infak etmişti de bu sebeple bu âyet nazil oldu."[1085]
12- İbn Abbas (r.a.) şöyle der:
"Hz. Ali (r.a.)'nin sadece dört dirhemi vardı. Böylece O, bunların birini geceleyin, birini gündüzün, birini gizlice ve diğer birini de aşikâre olarak tasadduk etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Seni, bu şekilde hareket etmeye sevkeden nedir?" dedi. Hz. Ali:
"Rabbimin bana va'ad ettiğini hak etmek istemem" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber,
"Rabbinin sana va'adettiğini hak ettin" dedi. Bunun üzerine de Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerimeyi indirdi."[1086]
13- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet Ali b. Ebî Talib hakkında indi. Onun dört dirhemden başka bir şeyi yoktu. Bir dirhemini gece, bir dirhemini gündüz, bir dirhemini gizlice, bir dirhemini de açıktan tasadduk etmişti. Rasulullah (s.a.v.) da kendisine:
"Seni bu işe sevk eden nedir?" buyurdu, Ali şöyle cevap verdi:
"Allah'ın bana vadettiği şeyi kazanmam beni bu işe şevketti." Rasulullah (s.a.v.) da ona:
"İyi bil ki bu dediğin senin oldu" buyurdu ve müteakiben Allah Teala bu âyeti indirdi."[1087]

14- İbn Cureyc ise isim vermeden böyle yapan yani elindeki dört dirhemi gece, gündüz, gizlide ve açıktan olmak üzere birer birer sadaka olarak dağıtan birisi hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[1088]
15- Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetinde ise Hz. Ali ve Abdurrahmân ibn Avf haklarında nazil olmuştur. Hz. Ali geceleyin bir vesak hurmayı ehl-i suffaya göndermiş, Abdurrahmân da bir miktar dinarı onlara gündüz göndermişti de onların ba davranışları üzerine bu âyet indi."[1089]
16- Hak Teâlâ'nın, *"(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna vakfetmiş fakirler içindir"* âyeti nazil olunca, Abdurrahman İbn Avf, Suffe Ashabına birkaç dinar; Hz. Ali (r.a.) de yine suffe ashabına, geceleyin bir vesk[1090] hurma gönderir. Böylece Allahu Teâlâ nezdinde, bu iki sadakanın en sevgilisi Hz. Ali (r.a.)'nin sadakası olmuş olur. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil olur. Böylece de geceleyin verilen sadaka daha mükemmel olmuş olur. [1091]

17- İbn Müseyyib (r.a.) dedi ki:
"Âyet, Zorluk ordusuna infak etmelerinden dolayı, Abdurrahman İbni Avf ve Osman İbni Affan hakkında indi."[1092]
18- Keşşaf sahibi şöyle demektedir:
"Bu âyet-i kerime Hz. Ebu Bekir hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, kırkbin dinarın on binini gece; on binini gündüz, on binini gizli, on binini de açıktan tasadduk etmişti." [1093]
19- Kırk bin dinar sadaka dağıtan; bunun on binini gündüz, on binini gece, on binini gizli ve on binini de açıktan veren Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğu kavlini Alûsî zayıf görmektedir.[1094]
20- Zaten Hz. Ali veya Abdurrahmân ibn Avf veya Hz. Ebu Bekr hakkında nâzil olmuş olsa bile âyette belirli bir kimsenin adı verilmediğine göre hükmü umumî olup böyle yapan herkes âyetteki müjdenin kapsamı içine girecektir.[1095]
21- Alimler şöyle demişlerdir:
"Bu âyet-i kerimede, gizli verilen sadakanın açıkça verilen sadakadan efdal olduğuna işaret vardır; çünkü yüce Allah gece verilen sadakayı güdüz verilene, gizli olanını açık olanına takdim etmiştir." [1096]
22- Fahreddin er-Razi der ki:
"Âyet-i kerime her durum ve her vakitte sadakalarının kendilerini hayra teşvik etmiş olduğu kimseler hakkında umumîdir. Binaenaleyh, bu kimselere bir kimsenin ihtiyaç içinde olduğu haberi ulaştığında, onlar hemen bu ihtiyacı karşılamaya çalışır, onu geciktirmeden, herhangi durum ve zamanla kayıtlamazlardı. İşte bu, bu hususta ileri sürülen görüşlerin en güzelidir. Çünkü bu âyet-i kerime, infâk hükmünün beyânı hususunda zikredilmiş olan âyetlerin en sonuncusudur. İşte bu sebeple hiç şüphesiz bu âyet-i kerimede infâk şekillerinin en mükemmeli zikredilmiştir. Allah en iyi bilendir." [1097]

278. Ey iman edenler, mü'minler iseniz Allah'tan takva üzere olun ve faizden kalanı bırakın, almayın.
279. Böyle yapmazsanız Allah'a ve peygamberine karşı savaşa girmiş olduğunuzu bilin. Eğer tevbe ederseniz ana mallarınız (ana paranız) yine sizindir. Ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğratılmış olursunuz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Ebû Ya'la'dan, o Ahmed b. Ahnes'ten, o Muhammed b. Fudayl'dan, o Kelbî'den, o Ebû Salih'ten, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"-Allah daha iyi bilir ya- bize gelen habere göre bu âyet, Sakif Kabilesi'nden Amr b. Umeyr b. Avf Oğulları ve Mahzum Kabilesi'nden Muğire Oğulları hakkında inmiştir: Muğire Oğulları, Sakif Oğulları'na faiz ödüyordu. Allah Teala Peygamberini Mekke'ye hakim kılınca, faizin her cinsini yasakladı. Bunun üzerine Amr b. Umeyr ve Muğire Oğulları, Mekke Emiri olan Attab ibn Esîd'e geldiler. Muğire Oğulları dediler ki:
"Riba hususunda bizi insanların en bahtsızı yapan şey nedir ki, bizden başka bütün insanlardan riba kaldırıldı (da bizden kaldırılmadı)." Amr b. Umeyr Oğulları da dediler ki:
"Ribamızın bize ait olduğuna dair sulh olunduk." Bunun üzerine Attab Rasulullah (s.a.v.)'a bu hususta mektup yazdı. Nihayet bu âyet ve ondan sonra gelen: *"Böyle yapmazsanız, bunun Allah'a ve peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin."* âyeti nazil oldu. Amr Oğulları anladılar ki:
"Allah ve Rasulü ile harb etmeğe güçleri yetmeyecek." Allah Teala devamla buyuruyor ki:
[1098]

"Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz."
2- İbn Cureyc şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), gerek Sakîflilerin diğer insanlar üzerinde, gerekse diğer insanların Sakifliler üzerinde olan faiz borçları kaldırılmak üzere Sakiflilerle antlaşma yapmıştı. Mekke'nin fethinden sonra Attâb ibn Esîd'in Mekke emirliği zamanında Sakîf'ten Amr ibn Umeyr ibn Avf oğulları, Mahzûm oğullarının Muğîra oğulları kolundan faiz almakta devam ediyorlarmış. Muğîra oğulları câhiliye devrinde onlara faiz vermekteler iken İslâm gelince Amr ibn Umeyr oğulları yine alacakları olan faizleri istemeye gelince Muğîra oğulları İslâm'da bu faizi vermek istememişler ve dava Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke valisi Attâb ibn Esîd'e gelmiş. Attâb da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e durumu yazarak nasıl hükmedeceğini sormuş. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuş. Efendimiz de Attâb'a:
"Razı olurlarsa ne alâ, değilse onlara savaş ilân et." diye yazmış.
3- İkrime'den rivayete göre Muğîra oğullarından faiz alacağı olanlar Amr ibn Umeyr oğullarından Mes'ûd ibn Amr ibn Abdi yâleyl, Rabîa ibn Amr, Hubeyb ibn Umeyr imiş. Bunlardan ibn Abdi yâ leyl, Hubeyb, Rabîa ve Hilâl müslüman olmuşlar.[1099]
4- İkrime dedi ki:
"Bu âyet, Sakîf kabilesi hakkında indi. Mesud, Hubeyb, Rebîa, Abdi Ya leyl, Beni Amr ve Benî Umeyr bu kabileye mensuptur."[1100]
5- Mukâtil, bu âyetin Sakîf Kabîlesi'nden dört kardeş: Mesûd, Abdi Yâleyl, Hubeyb ve Rebîa hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Bunlar, Amr İbn Umeyr es Sakâfî'nin oğulları olup, Muğîreoğulları'ndan borç alıp, onlara borç veriyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Taîf'i hükmü altına alınca bu kardeşlerin hepsi müslüman oldu. Sonra da Muğîreoğulları'ndaki ribâ'dan elde ettikleri faizlerini istediler. İşte bunun üzerine Allahu Teâlâ bu âyeti indirdi.[1101]
6- Zeyd ibn Eslem, Mukatil ibn Hayyân ve Suddî'den rivayet edildiğine göre onlar alacakları faizden vazgeçerek:
"Tevbe ederiz. Bizim ne Allah'a ne de Peygamberine savaş açacak gücümüz yok." demişler.[1102]
7- Başka bir rivayette Hz. Peygamber ile Sakîf arasında yapılan anlaşma farklı verilmekte. Buna göre Hz. Peygamber onlarla: "Onların başkaları üzerinde olup da alacakları faizleri onlar alacaklar, fakat başkalarının onlardan alacağı olan faizler kaldırılacak ve Sakîfliler bu antlaşmadan sonra kimseye faiz ödemiyecekler." şeklinde antlaşma yapmıştı.[1103]
8- Zayıf bir ihtimal olmakla birlikte şayet böyle tek taraflı bir indirimi ihtiva eden bir antlaşma yapılmışsa dahi herhalde Sakîflileri İslâm'a ısındırmak için yapılmış olmalıdır.[1104]
9- Ata ve İkrime dediler ki:
"Bu âyet, Abbas b. Abdulmuttalib ve Osman b. Affan hakkında nazil oldu. Bunlar hurma hakkında Selem Akdi yapmışlardı. (Parayı peşin verip, ürünün bilahare teslimi hususunda anlaşmışlardı). Hasad zamanı gelince hurma sahibi onlara dedi ki:
"Siz bütün payınızı aldığınız takdirde, elimde çoluk çocuğumuza yetecek kadar hurma kalmayacak. O halde ürünün yarısını alıp, (gelecek mevsimde) size iki katını vermem şartıyla, diğer yarısını bana bırakmanıza ne dersin?" Böylece anlaştılar. Tayin edilen vakit gelince, bunlar fazlalığı istediler? Bu haber Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştı onları bundan nehyetti ve Allah Teala bu âyeti indirdi. Onlar da işitip derhal itaat ettiler ve sadece malın aslını aldılar."[1105]
10- Süddî dedi ki:
"Bu âyet, Abbas ve Halid b. Velid hakkında indi. Bunlar cahiliyye devrinde faizle Selem Akdi (veresiye alış-veriş) yapan iki ortaklardı. İslam geldiğinde, faizden elde ettikleri büyük miktarda malları vardı. Allah Teala bu âyeti indirince, Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki;
"Dikkatle dinleyin, cahiliyye devri faizinden ne kadar varsa hepsi kaldırılmıştır, hükümsüzdür. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu Abbas'ın faizidir."[1106]
11- Süddî dedi ki:
"Bu âyet-i kerime Abbâs ibn Abdulmuttalib ve Muğîra oğullarından bir adam hakkında nazil oldu. Câhiliye devrinde ikisi ortak olarak Sakîf'in Amr ibn Umeyr oğulları koluna mensup bazı kimselere faizle borç vermişler. İslâm geldiğinde de onlar üzerinde külliyetli miktarda anapara ve faiz alacakları varmış. Allah Tealâ, onlar üzerinde henüz almadığınız faizleri almayın diye bu âyet-i kerimeyi indirmiş.
12- Bu âyet-i kerîme Sakîf oğulları kabilesinden dört kardeş hakkında nazil olmuştur. Bu dört kardeş, Câhiliyye devrinde, Muğîre oğullarından faiz alıyorlardı. Onlar da onlara faiz veriyorlardı. İslâm dini gelince, bu kardeşler müslüman oldular. Ancak Muğîre oğullarından faizlerini taleb ettiler. Muğîre oğulları:

"Allah'a yemin ederiz ki, Allah'ın müminlere yasaklamış olduğu faizi biz size müslüman iken asla vermeyiz." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke valisi Attâb b. Useyd'e başvurdular. Attâb iki tarafın da meselesini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yazdı. Son derece büyük bir mal söz konusuydu. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerîmeyi inzal buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.v.) Attâb'a gönderdiği mektupda bu âyet-i kerîme'yi de yazarak ona şöyle diyordu.
"Allah'ın hükmüne razı olurlarsa ne alâ! Aksi taktirde onlara harb ilan et!" Bunun üzerine Attâb her iki tarafa da mektup yazarak, onlara Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendileri hakkında yazmış olduğu mektubu bildirdi. Onlar:
"Öyleyse Allah Teâla'ya tevbe ederiz. Çünkü bizim Allah ve Rasûlü ile savaşacak gücümüz yok." dediler ve sermayelerini almaya razı oldular. Ancak Muğîre oğulları bunu da ödemekten aciz kalınca, Sakîf oğullarına zor durumda bulunduklarını bildirerek borçlarının, mahsul dönemine kadar tehir edilmesini istediler. Sakîf oğulları borçların tehir edilmesine karşı çıktı. Bunun üzerine yüce Allah *"Eğer borçlu darda ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet verin..."* âyet-i kerîmesini inzal buyurdu." [1107]
13- Allahu Teâlâ'nın, *"Allah'a ve Peygamber'ine karşı harbe (girmiş olduğunuzu) bilin"* âyeti kerimesi nazil olunca, riba ile muamele eden Sakîfli o dört kardeş,
"Hayır aksine, biz Allah'a döner, O'na tevbe ederiz. Çünkü biz, Allah ve Rasûlüyle harb edemeyiz" dediler. Böylece de, sadece sermâyelerini almaya razı olarak, Muğîreoğulları'ndan sadece bunu istediler. Bunun üzerine Muğireoğulları, ellerinin darlığından şikâyet ederek,
"Ücretleri alıncaya kadar bize mühlet tanıyın" dediler. Onlar, mühlet tanımayı kabul etmeyince, Cenâb-ı Hak, *"Eğer (borçlu) darlık içinde bulunuyorsa, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin"* âyetini indirdi. [1108]
14- Bu, ribâ ile alışveriş yapan Mekkelilere hitaptır. Mekke'nin fethi sırasında müslüman olduklarında, Allahu Teâlâ onlara faizi değil de, sermayelerini geri almayı emretmiştir. [1109]
15- Süddi, İbn-i Cüreyc ve İkrime, bu âyet-i kerimenin, nüzul sebebi hakkında şunları söylemişlerdir:
"Bir kısım insanlar İslam'a girmeden önce mallarını faize vermişlerdi. Bunlar, faizin bir kısmını almışlardı diğer kısmı duruyordu. Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirerek onların daha önce almış oldukları faizleri affettiğini ve geriye kalan faizi de almalarının haram olduğunu bildirdi."
Faize mal veren kişilerin, Abbas b. Abdul Muttalib ve Muğire oğullarından bir kişi olduğu, faizle mal alanların da Sakîf kabilesinden Amr oğulları olduğu rivayet edilmiştir. Diğer bir rivayette ise mallarını faize verenlerin Amr oğulları olduğu, alanların da Muğire oğulları olduğu bildirilmektedir. [1110]

280. Eğer darlık içinde ise ona genişlikte olacağı zamana kadar süre verin. Almayıp sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için en hayırlıdır. Eğer bilirseniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. el-Müseyyeb ve Âmir eş-Şa'bi'nin, Hz. Ömer'den, yine Şa'bi'nin Abdullah b. Abbas'tan rivayet ettiklerine göre Hz. Ömer ve Abdullah b. Abbas, faiz hükümlerini belirten bu âyetlerin, Kur'an-ı Kerim'in en son inen âyetleri olduğunu söylemişlerdir. [1111]
2- Bu âyet-i kerimenin de bir önceki âyet-i kerime gibi Sakîflilerin faiz alacağı hakkında nazil olduğu söylenir. Sakîfliler, Muğîra oğullarına gelip de faiz alacaklarını isteyince mali yönden sıkıntı içinde olan Muğîra oğulları:
"Elimizde size verecek bir şeyimiz yok. Hasat zamanına kadar bize mühlet verseniz." demişler de bu âyet nazil olmuş. [1112]
3- Ya'kûb kanalıyla Hz. Ömer'den rivayete göre o şöyle demiştir:
"Kur'ân'dan son nazil olan faiz âyetidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu bize tefsir etmeden vefat etti. Siz faizi de faiz şüphesi olanı da bırakın."
4- Hz. Ömer'den Humeyd ibn Mes'ade kanalıyla gelen rivayet biraz daha ayrıntılı. Şöyle ki:
"Ömer (r.a.) kalktı, Allah'a hamdü senadan sonra şöyle dedi:
"Tam olarak bilmiyorum, faiz konusunda belki biz, size uygun olmıyan bir şey emreder, yine tam olarak bilmiyorum belki size uygun olan bir şeyi yasaklarız. Zira Kur'ân'dan son nazil olan âyetler faiz âyetleri idi ve Allah'ın Rasûlü onları bize beyan etmeden önce vefat eyledi. Faiz konusunda sizi şüphelendireni bırakın, şüphelendirmeyeni alın." [1113]
5- Taberi diyor ki:
"Tercihe şayan olan görüş, bu âyet- kerimenin, Rasulullah döneminde mallarını faize verip sonra da müslüman olan ve müslüman olduklarında faiz alacaklarını henüz tahsil edememiş olanlar hakkında nazil olduğunu söyleyen görüştür. Âyet-i kerime, bu gibi insanlara faiz alacaklarını bırakıp sadece ana paralarını almalarını emretmiş,

borçluları, ana paralarını ödemekten âciz iseler, onlara mühlet vermelerini emretmiştir. Bu itibarla, bu âyet, müslüman olmadan önce, malını faize veren kimselere hitabetmektedir. Ancak, her ne kadar âyet, faizli muamele yapan kimseler hakkında inmişse de hükmü her alacaklı için geçerlidir."[1114]

281. Öyle bir günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tastamam verilecek, onlara hiç haksızlık edilmiyecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Atıyye, Süddi ve Said b. el-Müseyyeb'e göre Kur'an-ı Kerim'in en son inen âyeti bu âyettir. İbn-i Cüreyc, Rasulullah'ın, bu âyetin inmesinden sonra dokuz gün yaşadığını, Cumartesi günü hastalanıp pazartesi günü vefat ettiğini söylemiştir.[1115]

2- İbn Abbâs'tan muhtelif kanallardan gelen rivayetlere göre Kur'ân'dan en son nazil olan âyet budur.[1116]
3- İbn Abbas (r.a.) bu âyetin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e en son inen âyet olduğunu söylemiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) haccederken, Kelâle âyeti diye bilinen Nisa: 4/176. âyeti nazil olmuştur. Daha sonra O, Arafat'da vakfede iken *"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım"* [1117] âyeti, daha sonra da (tefsir ettiğimiz) bu âyet nazil olmuş ve Cebrail (a.s.),

"Ya Muhammed, bu âyeti Bakara sûresinin 280. âyetinin peşine koy" demiştir.[1118]
4- İbn Cureyc, Efendimiz (s.a.v.)'in bu âyetin nüzulünden sonra sadece dokuz gün yaşadığını kaydederken bu âyetin bir Cumartesi günü nazil olduğunu, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in de bir pazartesi günü vefat ettiğini söyler.[1119]
5- Bu rivayet yanında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu âyetin nüzulünden sonra yedi gün, sadece üç saat, 21 gün, 81 gün yaşadığı rivayetleri de vardır.[1120]
6- Hz. Ömer'den gelen rivayetle İbn Abbâs'tan gelen rivayet arasını te'lif etmek mümkün. Bu sûrede *"Ey iman edenler..."* (âyet: 278) ile başlıyan âyetten bu 281. âyete kadar olan âyetler hep faiz hakkında olup bu sonuncu da sanki o âyetlerin bir müeyyidesi konumunda olarak onların bir tamamlayıcısı gibidir ve hepsinin birlikte nazil olmaları hiç de uzak bir ihtimal değildir.[1121]

282. Ey iman edenler, belirlenmiş bir zamana kadar birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süfyân es-Sevrî'nin, İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu âyet vadesi belirlenmiş vadeli alış veriş (selem yani parayı peşin verip karşılığı olan malı ilerde belirlenmiş bir vakitte almak üzere yapılan alış veriş akitleri) hakkında nazil olmuştur.[1122]
2- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

"Bu âyet-i kerime Selef akdi[1123] hakkında nazil olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Medineliler iki veya üç sene süreyle olmak üzere, hurmada selef alışverişi yapıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

"Kim selef alışverişi yaparsa, belli bir ölçü ve belli bir tartıda belli bir mühlet için bunu yapsın" [1124] buyurur. Allahu Teâla sonra mükelleflere ölçü, tartı ve mühlet hususunda ihtiyatlı davranmayı öğreterek,

"Belirlenmiş bir vakte kadar birbirinize borçlandığınız zaman, onu yazın" buyurmuştur."[1125]
3- Taberî'nin Rebî'den rivayetle tahricine göre bu müdâyene âyetinin *"Kâtib, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin (yüz çevirmesin), yazsın."* kısmı nazil olduğunda birisi bir kâtibe gelir ve kendisi için yazmasını ister, kâtibin "Ben şu anda meşgulüm, bir başkasına yazdır," demesine bakmaz, onu yazması için sıkıştırır dururdu da bunun üzerine aynı âyet-i kerimenin *"Yazana da şahidlik edene de asla zarar verilmesin."* kısmı nazil oldu.[1126]

284. Allah'ındır göklerdekiler de yerdekiler de. Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizîeseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker. Sonra da kimi dilerse bağışlar, kimi de dilerse azâb eder. Allah her şeye Kadir'dir.
285. Peygamber de, mü'minler de O'na indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitablarına ve

peygamberlerine iman ettiler. "O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını ayırmayız. İşittik ve itaat ettik, affını dileriz, ey Rabbımız dönüş ve varış sanadır." dediler.
286. Allah bir nefse (kişiye) ancak gücünün yeteceğini yükler. O nefsin kazandığı lehine, kazanıp yüklendiği de aleyhinedir. Ey Rabbımız, unuttuk veya yanıldıysak bizi bundan muâhaze etme. Ey Rabbımız, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Ey Rabbımız, bize gücümüzün yetmiyeceğini taşıtma, affet bizi, bağışla bizi, rahmet eyle bize, Sen Mevlâ'mızsın. Kâfirler güruhuna karşı yardım et bizlere.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İmam Ebû Mansur Abdulkahir b. Tahir, Muhammed b. Abdillah b. Asi b. Ziyâd'dan, o Muhammed b. İbrahim el-Bûşencî'den, o Umeyye b. Bestam'dan, o Yezid b. Züray'dan, o Ravh b. Kasım'dan, o A'la'dan, o babasından, o da Ebû Hureyre'den şöyle dediğini bize haber verdi;
"Allah Teala Peygamberi'ne: *"Siz içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker."* âyetini indirince, bu Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabına pek ağır geldi. Sonra Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dediler ki:
"Biz, namaz, oruç, cihad ve zekât gibi gücümüzün yettiği amellerle sorumlu kılındık şimdi Allah sana şu âyeti indirdi. Halbuki biz buna güç yetiremeyiz." Rasulullah (s.a.v.) da buyurdu ki:
"Siz, sizden önce kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hıristiyanlar'ın: "İşittik fakat asi olduk" dedikleri gibi mi demek istiyorsunuz? Siz: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz senin bağışlamanı diliyoruz, dönüş de ancak sana'dır." deyiniz. Topluluk bu âyeti okuyup dilleri ona alışınca Allah Teala *"Anene'r-Rasulü"* [1127] âyetinin tamamını indirdi. *"Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden öte yükyüklemez"* [1128] âyetini de indirerek, *"Siz içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker."* âyetinin hükmünü kaldırdı." [1129]
Müslim bu hadisi Umeyye b. Bestam yoluyla rivayet etmiştir. [1130]
2- Ebu Kureyb kanalıyla Ebu Hureyre'den rivayete göre o şöyle anlatıyor:
"Allah'ındır göklerdekiler de yerdekiler de. Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker." âyet-i kerimesi nazil olunca bu müslümanlara ağır geldi (zor geldi) de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip diz çökerek:
"Ey Allah'ın elçisi, biz şimdiye kadar gücümüzün yettiği amellerle; namaz, oruç, cihad, sadaka ile mükellef kılınmıştık. Şimdi ise sana şu âyet nazil oldu ki bizim buna gücümüz yetmez. Biz içimizden geçirdiklerimiz sebebiyle de cezalandırılacaksak mahvolduk." dediler. Hz. Peygamber:
"Siz de sizden önceki yahudi ve hristiyanların: "İşittik, isyan ettik." dedikleri gibi mi demek istiyorsunuz? Siz onların yaptıklarının aksine: "İşittik, itaat ettik. Bizi bağışla Rabbımız, varış Sana'dır." deyin." buyurdu. Onlar:
"İşittik, itaat ettik, bağışla bizi Rabbımız, varış Sana'dır." dediler ve dilleri de böyle söylemeye alıştı. Bunun hemen peşinden Allah Tealâ
*"O peygamber de kendisine Rabbından indirilene iman etti, mü'minler de... Allah bir nefse ancak gücünün yeteceğini yükler. Kazandığı kendi lehine, kazandığı şer de kendi aleyhinedir. Ey Rabbımız unuttuk, yahut yanıldıysak bizi tutup muâhaze etme."*ye kadar olan âyetleri indirdi.
Ebu Hureyre der ki: Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah Tealâ: "Evet." buyurdu."
"Ey Rabbımız, bizden evvelkilere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme." kısmı nazil olunca Hz. Peygamber, Allah Tealâ'nin yine *"Evet."* buyurduğunu haber verdi.
"Ey Rabbımız, güç yetiremiyeceğimizi bize taşıtma, Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet eyle. Sen Mevlâmızsın bizim. Kâfirler güruhuna karşı da bize yardım eyle." kısmı nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.) yine Allah Tealâ'nin *"Evet."* buyurduğunu haber vermiştir. [1131]
3- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, babasından, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Abdullah b. Ömer ve Yusuf b. Musa'dan, onlar Veki'den, o Süfyan'dan, o Adem b. Süleyman'dan, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Siz içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker." âyeti nazil olunca, o âyet-i kerimeden dolayı hiç eşi görülmemiş bir korku mü'minlerin kalplerine dolmuştu. Nebî (s.a.v.): *"Ya Rabbi, işittik itaat ettik ve teslim olduk deyin"* buyurdu. Allah Teala da bunun üzerine onların kalplerine imanı yerleştirdi de: *"işittik ve boyun eğdik"* dediler. Nihayet Allah *Teala "Ev ehta'na"*ya kadar *"Lâ yukellifullahu"* âyetini inzal etti. Bu sûrenin sonuna kadar bu duaların her birinde kulların yaptığı dualara karşılık Allah Teala da: *"Ben de yaptım (kabul ettim) gitti."* buyurur." [1132]
Bu hadisi Müslim, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Veki yoluyla rivayet etmiştir. [1133]
4- İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir:

"Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker." âyeti nazil olunca ashabın kalbine o zamana kadar hissetmedikleri bir duygu ve korku girdi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip bu âyetin ağırlığından bahsettiler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"İşittik, itaat ettik, teslim olduk." deyin" buyurdu. Allah Tealâ da onların kalblerine iman bıraktı ve
"O peygamber de kendisine Rabbından indirilene iman etti, mü'minler de..." âyetini indirdi.[1134]
Ravi Ebu Kureyb der ki: *"Ey Rabbımız unuttuk, yahut yanıldıysak bizi tutup muâhaze etme."* yi okudu ve dedi ki: (Allah Tealâ): *"Öylece yaptım."* buyurdu. Hz. Peygamber:
"Ey Rabbımız, bizden evvelkilere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme." kısmını okuyup Allah Tealâ'nın yine *"Öylece yaptım."* buyurduğunu,
"Ey Rabbımız, güç yetiremiyeceğimizi bize taşıtma" kısmını okuyup Allah Tealâ'nın *"Öyle yaptım."* buyurduğunu,
"Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet eyle. Sen Mevlâmızsın bizim. Kâfirler güruhuna karşı da bize yardım eyle." kısmını okuyup Allah Tealâ'nın: *"Öyle yaptım."* buyurduğunu haber verdi."[1135]
5- Saîd ibn Cubeyr'den gelen rivayetin sonunda *"Bu ümmete Bakara suresinin son âyetleri verilmiştir ki onlardan önceki ümmetlere verilmemişti."* fazlalığı vardır.[1136]
6- Rivayetlerden öyle anlaşılıyor ki ashabın bazılarının *"Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker."* âyeti ile *"Allah bir nefse ancak gücünün yeteceğini yükler."* âyeti arasındaki ilişkiden haberi yoktu.
7- Taberî'nin Ebu'r-Radâd el-Mısrî Abdullah ibn Abdusselâm kanalıyla Saîd ibn Mercâne'den rivayet ettiği şu haber bunu gösteriyor: İbn Mercâne şöyle anlatıyor:
"Bir gün İbn Ömer'e gelmiştim.
"Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker. O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder" âyetini okudu ve
"Eğer bizi bu âyetle muâhaze edecek olursa mahvolduk!" dedi ve ağladı, o kadar ki gözlerinden yaşlar aktı."
İbn Mercâne anlatmaya şöyle devam eder:
"Sonra İbn Abbâs'ın yanına geldim ve:
"Ey Ebu'l-Abbâs, İbn Ömer'e vardım *"Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker."* âyetini okudu ve
"Eğer bizi bu âyetle muâhaze edecek olursa mahvolduk!" dedi ve ağladı, o kadar ki gözlerinden yaşlar aktı." dedim, İbn Abbâs:
"Allah Ebu Abdurrahmân (İbn Ömer)'i bağışlasın! Rasûlullâh (s.a.v.)'m ashabı da aynen İbn Ömer'in korktuğu gibi bu âyetten korkmuşlardı da Allah Tealâ *"Allah bir nefse ancak gücünün yeteceğini yükler."* âyetini indirdi. Vesveseyi neshedip sadece kavil ve fiili bıraktı" dedi.[1137]
8- Mücahid de Abdullah b. Ömer ile Abdullah b. Abbas'ın arasında geçen olayda Said b. Mürcane'nin değil de kendisinin bulunduğunu rivayet etmiştir.[1138]
9- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette o şöyle demiş:
"Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker." âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı feryad ettiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, elimizle, ayağımızla, dilimizle yaptıklarımızdan tevbe edelim. Fakat vesveseden nasıl tevbe edeceğiz, ondan nasıl sakınacağız? Bu mümkün değil" dediler de Cibril Rasûlullah (s.a.v.)'a *"Allah bir nefse ancak gücünün yeteceğini yükler."* âyetini indirdi."[1139]
10- Tefsirciler dediler ki: "Yukarıdaki âyet nazil olunca Ebû Bekr, Ömer, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel ve Ensar'dan bir grup cemaat Hz. Peygamber'e gelip önünde dizüstü çöküp dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah'a yemin olsun ki bize bu âyetten daha çetin bir âyet inmedi. Zira bizim herhangi birimiz bazen içinden öyle birşey kuruyor ki, bütün dünya onun olması karşılığında dahi olsa, o şeyin kalbine yerleşmesini istemez. Demek biz içimizden geçen, elimizde olmayan şeylerle muaheze olunuyoruz. Vallahi helak olduk. Nebî (s.a.v.) de:
"Aynen böyle indirildi" buyurdu, Onlar da:
"Mahvolduk, güç yetiremeyeceğimiz bir işle sorumlu tutulduk" dediler. Hz. Peygamber de buyurdu ki:
"Korkuyorum ki siz, İsrail oğulları'nın, Musa (a.s.)'ya dedikleri gibi: "İşittik, fakat asi olduk" dersiniz. Siz: "İşittik itaat ettik" deyin." Onlar böylece bu hal içerisinde bir yıl beklediler. Nihayet Allah Teala:
"Allah herkese ancak güç yetireceği yükü yükler" âyeti ile genişlik ve rahatlık indirdi. Böylece bu âyet, önceki âyeti neshetti. Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Muhakkak Allah, ümmetimin içlerinden geçenleri -onlar o şeyi konuşup yapmadıkça- bağışlamıştır."[1140]

11- İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Bu âyet-i kerime nazil olunca, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Abdurrahman İbn Avf, Muâz (r.a.) ve bazı insanlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek,
"Ya Rasûlallah! Biz, güç yetiremiyeceğimiz amellerle mükellef tutulduk. Çünkü, hiç şüphe yok ki içimizden birisi, kalbinde yer almasını istemediği şeyleri hatırından geçirebilir. Üstelik o kimse dünyadadır..." derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Belki de sizler İsrâiloğullarının, "işittik ama isyan ettik" ***[1141]*** *dedikleri gibi demek istiyorsunuz. Sizler, "İşittik ve itaat ettik"* ***[1142]*** *deyiniz."* der. Bu cevap, onlara ağır geldi. Onlar, bu konuda bir yıl bekledi. İşte bunun üzerine Allahu Teâlâ: *"Allah hiç bir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez"* [1143] âyetini indirmiştir. Böylece de, bu âyet nesholunmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.);
"Allahu Teâlâ, yapmadıkları veya onu söylemedikleri müddetçe ümmetimin, nefislerine söylemiş oldukları şeyi bağışlamıştır" buyurmuştur."[1144]
12- *"Siz, içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onlarla sizi hesaba çeker."* âyetinin bir yıl kadar yürürlükte kaldıktan sonra *"Allah bir nefse ancak gücünün yeteceğini yükler."* âyetinin indiği ve ashabın bu sıkıntısının giderildiği, yani nesholunduğu; kâfirlere içlerinden dostluk besleyen mü'minler hakkında indiği (siz kâfirlere karşı sevginizi ve dostluğunuzu açıktan yapsanız da gizleseniz de Allah bunu bilir ve sizi bundan dolayı cezalandırır anlamına) ve neshedilmediği görüşleri de vardır.[1145]
13- Katade diyor ki
"Bize anlatıldığına göre, bu âyet-i kerime nazil olunca Rasulullah *"Peygambere, rabbi tarafından kendisine indirilene iman etmek yaraşır."* demiştir."[1146]
14- Hakim b. Cabir diyor ki:
"Bu âyet-i kerime Rasulullah'a indirilince Cebrail dedi ki:
"Aziz ve Celil olan Allah, seni de ümmetini de güzel bir şekilde övdü. Sen rabbinden dile dileğin sana verilir." Rtsulullah da rabbinden bundan sonra gelen âyetin ifade ettiği mânâyı diledi."[1147]
15- Bu arada yine İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre de âyet şâhidlik hakkındadır ve buna göre âyet neshedilmiş de değildir. Yani "Ey inananlar siz herhangi bir hadiseye şahid olur, o hadiseye karışanlar sizin şâhidliğinize muhtaç olurlar da "Biz şâhid olduk ama hâkim önünde şâhidlik etmeyiz." derseniz, ya da "Biz bir şey görmedik, bilmiyoruz." derseniz Allah bununla sizi hesaba çeker." demektir.[1148]
16- Bir kısım müfessirler ise bu âyet-i kerimenin, şahitler hakkında nazil olmadığını, bu âyetin, Allah tealanın, kullarının hem fiilen yaptıkları amellerden hem de yapmayı doşünüp te fiilen yapmamış oldukları amellerden hesaba çekeceğini bildirmek için nazil olduğunu söylemişlerdir.[1149]

---

[1] el-Bakara, 2/281.
[2] el-Bakara, 2/275, 280.
[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/391.
[4] Mürsel hadistir.
[5] Mü'minler hakkında inen ilk dört ayet "muflihun" (5. ayet) kelimesine kadardır. İbn Cüreyc, Kurtubi.
Kâfirlerden kasdolunan, inkarcılar, küfürlerini açıkça ilan edenlerdir. Münafıklardan kasdolunan ise, inanmadıkları halde kendilerini inanmış gösterenlerdir.
[6] Celâluddin Abdurrahman ibn Ebî Bekr es-Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nuzûl, (Tefsîru'l-Celâleyn hamişinde), Kahire tarihsiz, 1/8; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'I-Beyân: 1/80.
[7] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'I-Beyân: 1/80.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'i-Beyân, 1/79.
[9] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'i-Beyân, 1/79.
[10] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'i-Beyân, 1/79.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'i-Beyân, 1/79.
[12] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 20.
[13]

İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/13.
[14]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[15]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 1/84.
[16]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/13.
[17]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[18]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 1/84; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/9.
[19]
İbrahim: 14/28, 29
[20]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 1/84.
[21]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 1/84.
[22]
Bakara: 2/159; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[23]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/14-15.
[24]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/90.
[25]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/90.
[26]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/90.
[27]
el-Fahru'r-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, Tahran tarihsiz (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye), 11/61.
[28]
Kurtubi, Tefsir.
[29]
Kurtubi, Tefsir.
[30]
Bakara: 2/109.
[31]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[32]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/97.
[33]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/97.
[34]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[35]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[36]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[37]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[38]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[39]
İsnadı gerçekten çok zayıftır. Sa’lebi, Tefsir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 20-21.
Bu rivayeti Suyuti de rivayet etmiştir. Suyuti dedi ki: Bu isnat cidden zayıftır (vahidir). Çünkü Süddi'yi Sağir ve Kelbî yalancıdır, Ebu Salih zayıftır.
Süddi'yi Sağir: Ebu Abdurrahman Muhammed İbni Mervan Küfî'dir. Davut İbni Ebî Hind, Hişam İbni Urve,Yezid İbni Ebî Zeyyad, Kelbî ve diğerlerinden rivayet etmiştir. İlim ehli onu zayıf kabul etmişlerdir. Onun hakkında Yahya İbni Muîn: “O güvenilir değildir”, dedi. Başka bir defasında, “O bir şey değildir”, dedi. Nesâî ve Ebu Hatem-i Razî: “Sözleri terk olunandır” dediler. Buhari: “Onun sözleri yazılmaz”, dedi. Dare Kutnî: “Zayıftır”, dedi. İbnu Hıbban: “Onun hadislerini yazmak ancak itibarla helal olur, onunla ihticac, ancak bir hal ile helal olur”, dedi.
Kelbi: Haberî tefsirde Allame, Muhammed İbni Saib İbni Bişr-i Kelbî'dir. O Neseben Alim idi. O şiîdir. Hadisleri terk olunandır.
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/14-15.
[40]
Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu Ii-Ahkâmi'1-Kur'ân, Beyrut 1408/1988,.1/143.
[41]
Fahr-ı Râzi, Tefsir-i Kebir, Mefâtfhu'1-Ğayb, 2/6.
[42]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[43]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[44]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[45]
Suyûtî, Lubâbun-Nukûl, 1/10-11; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/119.
[46]
el-Fahru'r-Râzî, et-Tefsîru'1-Kebîr, 2/74.
[47]
İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 21.
[48]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[49]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[50]
Zuhruf: 43/87
[51]
Yunus: 10/31
[52]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[53]

Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, Beyrut 1408/1988. 1/161.
[54] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/18.
[55] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[56] Suyûtî, ed-Dürr: 1/33. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 21.
[57] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/138.
[58] Hacc: 22/73.
[59] Ankebût: 29/41.
[60] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/11-12.
Bu rivayetin isnad zincirinde bulunan Abdulğanî gerçekten vâhî bir râvidir.
[61] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/138.
[62] Mürsel hadistir İbn Cerir et-Taberi, Tefsir: Kurtubi, 1/244, Sâvi, 1/17; 1/138. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 21-22; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/19.
[63] İsnadı zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 22; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/19. Seneddeki Abdülganî, cidden zayıftır. (Suyuti)
[64] Hacc: 22/73.
[65] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[66] En'am: 6/44
[67] Abdurrezzâk Tefsirinde.
[68] Ankebut: 29/41.
[69] İbn Ebî Hatim.
[70] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi’l-Kur'ân, Beyrut 1408/1988, 1/168; Abdullah ibn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, tahkik: Mervan Muhammed eş-Şe'âr, Beyrut 1416/1996,1/73.
[71] Ankebût: 29/41.
[72] Hacc: 22/73.
[73] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyân.
[74] Mûddessir: 74/31.
[75] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[76] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/13.
[77] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyân, Hisar Yayınevi: 1/152-154.
[78] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyân, 142-143.
[79] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[80] Âl-i İmran: 3/187
[81] A'raf: 7/169; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyân.
[82] Bakara: 2/47.
[83] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[84] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[85] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/228-229.
[86] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/233.
[87] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[88] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyân.
[89] İsnadı Kelbi'den dolayı zayıftır. Sa'lebî; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/13; el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzul, Beyrut 1985 (İkinci baskı), s. 22.
[90] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[91] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed ei-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 1,248.
[92] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[93] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[94] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[95]

Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[96] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[97] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[98] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/21-22.
[99] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 1/199-201.
[100] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 22.
[101] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[102] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed d-Kurtubî, el-Câmiu Ii-Ahkâmi'1-Kur'ân, 1/259.
[103] H. Tahsin Emiroğlu, Esbab-ı Nüzul, Konya, 1965. 1/43; Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/22.
[104] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[105] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[106] İbn Ebî Hatim.
[107] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/323; Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl ani's-Sahâbe ve'İ-Mufessirîn, Kahire tarihsiz (Birinci baskı), s. 13.
[108] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 1/256, Hakim; Müstedrek; 3/599-602. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 23; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/22.
[109] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 1/254, Suyuti bu hadisi, ed-Dürr'de İbn Cerir ve İbn Ebi Hatim'e nisbet etmiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 23; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/22.
[110] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 1/254, Hakim; Müstedrek; 3/599-602. Ebu Salih İbn Abbas'tan işitmemiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 23.
[111] Suyûtî, Lübabu'n-Nukul, 1/13-14.
[112] Alu İmrân: 3/85.
[113] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/254-257; İbn Hişâm da Selman el-Fârisî'yi ihtidaya götüren hâdiseleri bundan daha tafsilâtlı olarak İbn İshâk'tan naklen zikreder. Bak: es-Siretu'n-Nebeviyye, Tahkik: Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-İbyârî, Abdulhafîz Şelebî, Kahire 1375/1955, 1,214-220.
[114] Nisa: 4/136.
[115] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[116] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[117] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[118] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[119] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[120] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[121] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[122] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[123] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[124] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[125] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 25.
[126] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 25.
[127] el-Bahru'1-Muhit, 1/271; Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü’t-Tefasir, Ensar Neşriyat: 1/126.
[128] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[129] İbnu Cerîr, İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, tahkik: Muhammed İbrahim el-Bennâ, Muhammedi Ahmed Aşûr, Abdulaziz Cuneym, İstanbul (Kahraman Yayınları), 1984,1,166.
[130] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/23-24.
[131] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/293.
[132] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 27.
[133] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/24.
[134] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[135] Nesâî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/25.
[136] Senedinde Kelbî vardır. Suyıiti; ed-Dürr: 1/32. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 23-24.

[137] Neseî ve İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/25; Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl ani's-Sahâbe ve'1-Müfessirîn, Kahire tarihsiz (Birinci baskı), s. 14.

[138] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[139] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân, 1/303, İbnu Ebî Hatim, Taberânî-Kebîr; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 25; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/26; Muhtasar-ı İbn Kesir, 1/82.

[140] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmı'1-Kur'ân, 2/9-10.

[141] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân, 1/382.

[142] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[143] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmı'1-Kur'ân, 2/7-9.

[144] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmı'1-Kur'ân, 2/9-10.

[145] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân.

[146] Senedinde kopukluk var. Dahhak İbn Abbas'tan duymamıştır. İbn Cerir: İ/302. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 25.

[147] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/26.

[148] Yûsuf: 12/20.

[149] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[150] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmı'1-Kur'ân, 2/16.

[151] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[152] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân.

[153] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân.

[154] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân.

[155] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân.

[156] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l- Beyân.

[157] Senedi yoktur. Suyuti bunu Lübab'da ve ed-Dürr'de Hakim ile Beyhaki'ye nisbet etmiştir. Hakim: 2/263.

[158] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 25; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/27-28.

[159] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 1/326. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 25-26.

[160] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/28.

[161] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Tahkik: Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-îbyân, Abdulhafîz Şelebî, Kahire 1375/1955, 1/211; İbn Münzir; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/325.

[162] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/325.

[163] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[164] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[165] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[166] İbnu Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[167] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[168] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[169] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[170] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[171] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[172] Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali İbnu'l-Cevzi, Za'du'l-Mesir fi ilmi't-Tefsir, Beyrut, 1384/1964, 1/116.

[173] İbnu Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/425; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/28-29.

[174] İbnu Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[175] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/48; İbnu Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[176] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[177] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[178]

Tirmizi; Tefsir: 3117, İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 1/342, Ahmed; Müsned: 1/247, Beyhaki; Delail; 6/266. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 26.

[179] İbn Cerir et-Taberi. Câmiu'l-Beyân, 1/342; Ahmed b. Hambel, Müsned, 1/278, 465.

[180] Bakara: 2/90.

[181] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fi Tertîbi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'1-Islâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/11-12.

[182] Senedi yoktur.

[183] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 27-28.

[184] Senedi yoktur.

[185] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 28.

[186] Buhari.

[187] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/31.

[188] Ahmet, Tirmizî, Nesâî, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/31-32.

[189] İsrâ: 17/85.

[190] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 15/105.

[191] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[192] Hadisi şerifin Şa'bî'ye isnadı sahihtir. Ancak Şa'bî Ömer'e ulaşmamıştır. Bu sebeple hadisin isnadında inkıta' vardır. İbnu Ebî Şeybe ve İbnu Ebî Hatim Şabî'den başka bir tarik ile bunu haber vermişlerdir. İbnu Cerîr, Ömer'den (r.a.) Süddî yoluyla anlatmıştır. Ömer'den (r.a.) Katâde yoluyla anlatmıştır. Bunların ikisi de yukarıdaki gibi munkatîdir. İbnu Ebî Hatim, bu hadisi şerifi başka bir tarîk ile Abdurrahman Ebî Leyla'dan anlatmıştır. Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/343-345; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 26-27; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/32-33.

[193] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[194] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[195] İbn Cerir et-Taberi Câmiu'l-Beyân, 1/348-349.

[196] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/33.

[197] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/31-35.

[198] A'raf: 7/138.

[199] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[200] Suyuti; Lübab; s. 18, İbn Cerir: 1/350;.el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 26; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, 1/112.

[201] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[202] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/34.

[203] İbn Cerir et-Taberi Câmiu'l-Beyân.

[204] Taberî, Câmiu'l-- Beyân, I, 441; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 32.

[205] el-Kurtubî, Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an: 2/28; Taberî, Câmiu'l-Beyân: 1/351.

[206] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[207] Senedi sahihtir. Hakim; Müstedrek: 2/265, İbn Cerir: 1/357.

[208] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 28.

[209] Rivayette bulunan Kelbî zayıf birisidir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 28-29.

[210] Suyuti: ed-Dürr: 1/95; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 29.

[211] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 29.

[212] İbn İshâk; Îbn Ebî Hatim; İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/36.

[213] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/36.

[214] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/353; Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/120.

[215] el-Kurtubî, Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an: 2/30.

[216] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/354, 357, 358.

[217] Bakara: 2/101.

[218] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[219] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[220] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[221] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[222] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[223] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[224] İbn Cerir et-Taberi Câmiu'l-Beyân.
[225] İbn Cerir et-Taberi Câmiu'l-Beyân.
[226] İbn Cerir et-Taberi Câmiu'l-Beyân.
[227] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'i-Kur'ân, 2/40.
[228] Suyuti; Lübabu'n-Nükul: s. 19, ed-Dürr: 1/103. Ebu Nuaym; İbn Münzir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 30.
[229] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/374-375.
[230] Ebu Naim, Delail; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/38.
[231] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[232] İbnu Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/38.
[233] İbni Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/38.
[234] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/38-39.
[235] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/39.
[236] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/39.
[237] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/39.
[238] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[239] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[240] Nur: 24/63.
[241] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[242] Nisa: 4/46
[243] Hucurat: 49/2
[244] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 1/292-294.
[245] İsnadı yoktur; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 30.
[246] Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, 1/116.
[247] İsnadı yoktur; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 30-31; Keşşaf, 1/131.
[248] el-Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an: 1/451.
[249] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/39-40.
[250] Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/127; el-Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, Beyrut 1408/1988.2/43.
[251] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[252] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 31.
[253] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 31. Taberî, Câmm'i-Beyân, 1/385.
[254] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[255] İbn Ebî Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/483. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/41.
[256] Maıde: 5/115
[257] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/385; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/41; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[258] Nisa: 4/110
[259] Müslim, et-Taharet: 14 (233).
[260] Müslim, el-İman: 207, 208, (131).
[261] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/385-386; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/41-42.
[262] Abdullah ibn Ahmed en-Nesefi, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, 1,117.
[263] el-Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an: 2/49; Abdu'l-Fettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl ani's-Sahâbe ve'1-Mufessirin, Kahire tarihsiz, s. 17-18.

[264] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/39-41.
[265] Bakara: 2/47.
[266] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[267] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 31; Abdullah ibn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, 1/117.
[268] Hasan Tahsin Emiroğlu, Esbâb-ı Nüzul, Konya 1965, 1/77.
[269] Ebu Davud; Harac ve'l-İmare: 3000. Suyuti; ed-Dürr 1/107. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 31-32; Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/131.
[270] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/388-389; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/41.
[271] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[272] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[273] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[274] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[275] İbn İshâk; İbnu Ebî Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 32; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/43; Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/394; Muhtasar-ı İbn Kesir, 1/108. Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl ani's-Sahâbe ve'l-Mufessirîn, s. 18.
[276] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[277] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[278] Kelbi rivayeti zayıf bir kişidir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 32.
[279] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[280] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[281] Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 32.
[282] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 37.
[283] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[284] İbnu Ebî Hatim; İsnadı yoktur; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 32. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/ 44.
[285] İsra: 17/110.
[286] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[287] İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/44. el-Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an: 2/53.
[288] Feth: 48/25.
[289] Enfâl: 8/34.
[290] Ahzâb: 33/60-61.
[291] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[292] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[293] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/43.
[294] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 37.
[295] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[296] Darekutnî; Sünen: 1/271, Beyhaki; Sünen; 2/12; İbnu Merduyeh; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 33. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/47-48.
[297] Tirmizi, Tefsir, 3.
[298] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/48.
[299] Senedi zayıftır. Tirmizi; es-Salat: 345, et-Tefsir: 2957, İbn Mace; es-Salat: 1020. Tirmizî hadisin "ğarîb" olduğunu, ravilerinden Eş'as'in ise zayıf görüldüğünü kaydetmiştir. İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/47. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 33.
[300] Abdullah ibn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, 1/120.
[301] Müslim, Müsâfirun, 33, 37;.Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 2/4, hadîs no: 2958. Tirmizî bu hadisin hasen sahih olduğunu kaydetmiştir. Nesâi; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/47.
[302] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 33.

[303] Senedi sahihtir. Müslim; Salatil-Müsafirin; (33, 34/700) 486. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 33.

[304] Hâkim; Bu hadîsi şerif, isnat bakımından Müslim'in şartı üzerine sahihtir.

İsnat bakımından ayet hakkında varit olan şeyin en sahih olanı budur. Buna cemâat itimat etmiştir. Ancak bunda sebebin zikrinin açıklanması yoktur. Belki şunun hakkında indirildi denildi. Bununla alakalı olan şey önce geçti ve bu âyetin nüzul sebebinin açıklanması orada açıklandı dedi.

İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/47-48.

[305] Senedsizdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 34.

[306] Cidden gariptir, mürsel veya muattaldır. İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/48.

[307] el-Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an: 2/56.

[308] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[309] Mü’min: 40/60.

[310] İbn Cüreyc; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/402; 2/93.İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/48.

[311] el-Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an:2/57.

[312] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 34.

[313] Senedsiz olarak zikredilmiştir. Hakim; Müstedrek: 2/267-268. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 34.

[314] Senedi kesiktir. Beyhakî: 2/12, İbn Cerir: 1/399. İbnu Ebî Hatim; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 34. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/47.

[315] Bakara: 2/144

[316] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 1/399.

[317] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 1/400.

[318] Bakara: 2/144.

[319] Bakara: 2/142.

[320] Meryem: 19/17.

[321] Rahman: 55/33.

[322] Hadid: 57/4.

[323] Mücâdele: 58/7.

[324] Mü'min: 40/7.

[325] Tâhâ: 20/98.

[326] Müslim, Cenâiz, 66-67 (2/657); Tirmizi, Cenâiz. 48 (3/357); Müsned. 2/241.

[327] Al-i İmran: 3/199.

[328] Bakara: 2/143.

[329] Mü’min: 40/60.

[330] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[331] Senedsizdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 34.

[332] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[333] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[334] İbnu Ebî Hatim; İbn İshak; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/407; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/49.

[335] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 38.

[336] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[337] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[338] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[339] Senedsizdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35. el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/64; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl 1/122.

[340] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[341] Mürseldir. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/50.

[342] Ayette bahsedilen cehennemlikler, tutumları belirtilen yahudi ve hristiyanlardır. Ehl-i Fetret'ten olan ebeveyn-ı Rasulallah ve benzerlerinin bu siyakla ilgileri yoktur. Onların necatlarını alimler tartışmış birçok sünnî alim ehl-i necat olacakları neticesine varmışlardır. Müfessir Alûsî (rh.a) bu konuda es-Sehâvi’nin şu hükmünü nakleder:

“Benim inancıma göre, en iyisi, onların (ebeveynin) meselesine girmemektir." Bunu naklettikten sonra kendisi de şöyle der: Benim inancıma göre ise, onlar, küfür

zamanında muvahhid olarak vefat etmişlerdir. Nitekim İmam Ebu Hanife'nin -şayet sahih ise- bu konudaki sözü de buna hamledilir. Hatta neredeyse diyebilirim ki onlar Aliyyü'l-Kari ve benzerlerinden daha efdaldirler" (Ruhu'l-Maanî Tefsiri, 1/371). Aliyyu'l-Karî ebeveyn konusunda bir risale telif ederek onların necat ehli olmadığını iddia etmesi sebebiyle çok tenkid edilmiştir.

[343] Mürseldir. İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/50.

[344] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/409.

[345] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35. el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/64.

[346] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 1/323-324.

[347] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35.

[348] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/481.

[349] Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir, 1/138.

[350] Suyuti; Lübab: 24; ed-Dürr: 1/111. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35.

[351] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 39.

[352] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35.

[353] Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî. Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/139.

[354] Senedsiz ve mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35.

[355] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35.

[356] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[357] Mâide: 5/3.

[358] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/422.

[359] Abdullah ibn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, 1/124; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[360] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2/6-7, hadis no: 2959, 2960.

[361] İbnu Merduyeh; İbnu Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/53.

[362] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/52-53.

[363] Ahzâb: 33/53.

[364] Mü'minûn: 23/12.

[365] Mü'minûn: 23/14.

[366] Tahrîm: 66/5.

[367] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/77. Ayrıca bak; Buhârî, Salât, 32. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/52.

[368] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/53-54.

[369] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[370] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 35-36. Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/149.

[371] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 36.

[372] İbnu Ebî Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/440; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/54-55.

[373] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/48-49.

[374] Buhari, Tefsir el-Kur'an, 2/11; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân

[375] Maide: 5/59

[376] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân

[377] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/96.

[378] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[379] Suyuti; ed-Dürr: 1/I4l. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 36; Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1,151; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[380] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[381] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[382] Senedi sahihtir. Buhari; Salat: 399, Ahbaru'1-Ahad: 7252. Buhari bunu Abdullah b. Reca'dan rivayet etmiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 36-37.

[383]

İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[384] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[385] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[386] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[387] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[388] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[389] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[390] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/57.
[391] Bakara: 2/143
[392] Buharı, el-İman: 30, Tefsir el-Kur'an: 12, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/283.
[393] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[394] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[395] Bakara: 2/13.
[396] Bakara: 2/130.
[397] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[398] Bakara: 2/142.
[399] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[400] Musannif bunu senedsiz zikretti. Tirmizi; Tefsir: 2964, Ebu Davud; es-Sünne: 4680. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 37. Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-İsİâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/12.
[401] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/57.
[402] Buhari, Müslim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/57.
[403] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[404] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[405] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[406] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 37. Alâuddîn Ali ibn Muhammed el-Bağdâdî el-Hâzin, Lubâbu't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl, Beyrut tarihsiz, 1/93. Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, Abdulfettâh el-Kâdi.
[407] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[408] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/56-57.
[409] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/100-101.
[410] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 1/400.
[411] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/4.
[412] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/13.
[413] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[414] Bakara: 2/115
[415] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[416] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[417] Muvatta, el-Kıble, 4, hadis no: 6. Ayrıca bak: Buhârî, Salât, 32; Müslim, Mesâcid, 13.
[418] Müslim, Mesâcid, 15.
[419] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[420] Muvatta, el-Kıble, 4, hadis no: 7.
[421] Müslim, Mesâcid, 11.
[422] Müslim, Mesâcid, 12.
[423] Buhârî, Salât, 31.
[424] İbn Mace; Salat: 1010, İbn Cerir: 2/3.
[425] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 37.
[426]

İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/20.

[427] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, (ikinci baskı) Beyrut 1400, 2/12.

[428] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/4.

[429] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/54.

[430] Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 41-42.

[431] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[432] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[433] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[434] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[435] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[436] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[437] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[438] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 38.

[439] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[440] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 1/367-368.

[441] İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/57-58.

[442] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 2/20.

[443] Bakara: 2/152.

[444] Ebu'I-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî. Zadu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, 1/161.

[445] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[446] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[447] Bak: Hâzin, Lubâbu't-Te'vîl, 1/97.

[448] Musannif bunu da senedsiz zikretmiştir. Halbuki Suyuti her iki hadis için sened zikretmiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 38.

[449] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[450] İbni Mendeh, Mârifetü'l-Ashab; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/58-59.

[451] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/59.

[452] Buharî; Hacc: 1790, Tefsir: 4495, Ebu Davud; Hacc: 1901, Nesai; Tefsir: 29, Malik; Muvatta: s. 373, İbn Cerir: 2/31.

[453] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 38.

[454] Müslim; Hacc: 260/1277 s. 928, İbn Mace: 2986.

[455] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 39.

[456] Sahih hadistir. Buhari; Hacc: 1648, Tefsir: 2/21 (4496), Müslim; Hacc: 264/1278 s. 930, Tirmizi; Tefsir: 2966; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 39; Suyutî ed- Dürrü'l-Mensûr 1/159.

[457] Buhârî, Hacc, 8.

[458] İbn Cerir 2/28; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 39.

[459] Musannif bu hadisi senedsiz zikretmiş. Hakim: 2/271, İbn Cerir: 2/28; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 39.

[460] Sahih hadistir. Buhari; Hacc: 1648, Tefsir: 4496, Müslim; Hacc: 264/1278 s. 930, Tirmizi; Tefsir: 2966.

[461] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 39-40.

[462] Buhari, Müslim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/60.

[463] Müslim, Hacc, 259.

[464] Müslim, Hacc, 260.

[465] Müslim, Hacc, 261; Buharı, Hacc, 79.

[466] Müslim, Hacc, 262.

[467] Müşellel Medine'ye yedi mil mesafede, deniz yönünden Kadîd'e inilen bir dağdır. Buradaki Menât'ı oraya ilk diken Huzâa kabilesinden Amr ibn Luhayy imiş. Ezd ve Gassân bu putu ziyarete gelip haccederlermiş.

[468] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Musned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1,107; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/120; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[469] Buhâri, Hacc, 79; Neseî, Menâsik, 168; İbn Mâce, Menâsik, 43.
[470] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/60.
[471] Buhârî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/61.
[472] Hakim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/61.
[473] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[474] Buhâri, Umre, 10; İbn Mâce, Menâsik, 43.
[475] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/38.
[476] Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 43..
[477] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/58.
[478] Bkz. Ebu Davud, el-Menasik: 56 (1901)
[479] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[480] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 2/32.
[481] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 2/32.
[482] İbnu Ebî Hatim; İbnu Cerîr Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/32; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/ 61-62.
[483] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 2/32.
[484] Bakara: 2/159.
[485] Bakara: 2/159.
[486] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[487] Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, 1/167; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/128.
[488] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 2/37; İbnu Ebî Hatim; Ebu Şeyh, Azamet; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 40; Kurtubî 2/191; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/63-64; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[489] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 2/37; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 40-41.
[490] Beyhakî, İmânın Şubeleri; Firyabî, Tefsir; Saîd İbni Mansur, Sünen; el-Vâhidî, Esbâbun-Nuzûl, s. 36; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/129; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/63. Suyuti diyor ki: Bu hadis muattaldır, ancak bunun için şahit vardır.
[491] İbni Merduyeh; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/64.
[492] İbn Merduyeh.
[493] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/37-38; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[494] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[495] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[496] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/139-140.
[497] Beş batın doğurup son doğurduğu erkek olana binilmesi, sağılması ve kullanılması yasaklanıp, salıverilmek üzere kulağı yarılan dişi deve.
[498] Bir adamın başına herhangi bir musibet gelmesinden ötürü halâs olmak için muradı hasıl olunca, salıverip kendisinden faydalanmayı haram saydığı deve.
[499] Koyun, dişi doğurursa bizim, erkek doğurursa, putlarımızın olsun diye söz vermelerinden sonra koyun hem dişi hem erkek doğurunca, dişi erkeğe kavuştu deyip, bu dişiden dolayı erkeğini de kurban etmedikleri hayvan.
[500] Dölünden on bâtın doğan ve bu sebeple sırtını yükten ve binmekten haram kıldıkları hiçbir su ve meradan men etmedikleri erkek deve.
[501] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 41.
[502] Fahreddin er-Râzî, Mefatîhu’l-Ğayb, Tahran tarihsiz, 5/2.
[503] İbnu Ebî Hatim; Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/47; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/64-65; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/141; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[504] Bakara: 2/168.
[505] Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/183.
[506] Seneddeki Kelbî zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 41; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/66-67; Fahri Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/25
[507] Alu İmrân: 3/77.
[508] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/53;.İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/66.
[509] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/89.
[510]

Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[511]
İbnu Münzir; İbn Cerir: 2/56. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 42.
[512]
Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 48.
[513]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/68.
[514]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/55.
[515]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/55-56; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/160.
[516]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/56.
[517]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/46.
[518]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/46.
[519]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan: 2/60.
[520]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/46.
[521]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/46.
[522]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân, 2/6I.
[523]
Mürsel hadistir. İbn Cerir: 2/60. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 42.
[524]
Suyutî, ed-Dürru'l-Mensur 1/173.
[525]
Maide: 5/45; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân, 2/6I.
[526]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/69-70.
[527]
Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 48.
[528]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân, 2/6I.
[529]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân, 2/62.
[530]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân, 2/624.
[531]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân, 2/62-63.
[532]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân, 2/63-64.
[533]
el-Kurtubî, el-Câmîu li-Ahkâmı'l-Kur'ân, 2/173.
[534]
Ebu'l-Berekât Abdullah ibn Ahmed en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't Te'vîl, Beyrut 1416/1996,1/150.
[535]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân.
[536]
İbn Sa'd, Tabakât; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/70-71.
[537]
Bkz. Buhari, Tefsir el-Kur'an, sıro 2; Miislim, es-Siyam: 149, 150 (1145).
[538]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân.
[539]
Bakara: 2/187.
[540]
el-Kurtubi el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/206.
[541]
İbni Cerîr, İbni Ebî Hatim, İbni Merduyeh, Ebu Şeyh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/72.
[542]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94.
[543]
Buhâri, Tevhid, 9; Müslim, Zikir, 44 (4/2076).
[544]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94.
[545]
Abdürrezzak; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân;.İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/72; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94.
[546]
İbni Asâkîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/72-73.
[547]
İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/73.
[548]
Gâfır: 40/60.
[549]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân, 2/93; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94.
[550]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân, 2/93.
[551]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân, 2/93; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94.
[552]
İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/189; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94; Abdulfettâh el-Kâdı, Esbâbu'n-Nuzûl ani's-Sahâbe ve'1-Mufessirîn, s. 26.
[553]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94.
[554]

Bakara: 2/115.

[555] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân, 2/93.

[556] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/94-95.

[557] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/65.

[558] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân, 2/96. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 42.

[559] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/96-98.

[560] İbnu Ebî Hatim, İbnu Cerîr, Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/76-77.

[561] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân, 2/98.

[562] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân, 2/98.

[563] Bu Ebu Kays ibn Ebî Sırme câhiliye devrinde de putları terkedip bir ara hristiyan olmaya niyetlenmiş, sonra bundan vazgeçip İbrahim'in dini üzere olmayı yeğlemiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye gelince de hemen müslüman olmuş. Câhiliye devrinde söylediği, Allah'ı ta'zim eden şiirleri de varmış. Adı için: Ebu Kays ibn Mâlik, Mâlik ibnu'l-Hâris, Kays ibn Sırme de denilmiştir. Doğrusu Ebu Kays Sırme ibn Ebî Enes ibn Mâlik'tir. (Bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe. 6/256.)

[564] Buhari; es-Sıyam (Oruç): 1915, Ebu Davud; Siyam: 3314. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 42-43; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/76.

[565] Buhari; es-Sıyam (Oruç): 1915, Ebu Davud; Siyam: 3314.

[566] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 43.

[567] Buharî, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/76.

[568] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 43.

[569] Buhari; Savm: 1917, Tefsir: 4511, Müslim; Siyam: 35/1091.

[570] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 43-44; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/77; İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân.

[571] Hâkim, Ebu Davud, Ahmet; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/75-76.
Bu hadisi şerif, ibnu Ebî Leyla'dan (r.a.) meşhurdur. Ancak Muaz'dan (r.a.) işitilmedi. Bunun şahitleri vardır.

[572] İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe: 3/59.

[573] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân; İbn Ebi Şeybe; İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/77.

[574] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân.

[575] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

[576] Abdulfettah el-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 51.

[577] Buhâri, Tefsir. 2 (28 bab).

[578] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

[579] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 44.

[580] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/77-78.

[581] el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl s. 39. Vahidî rivayetindeki eksikler Müslim'den ve İbnu'l-Esîr'in Usdu'1-Ğâbe'sinden tamamlanmıştır. Bak: Usdu'1-Ğâbe: 1/137.

[582] Benzeri bir hadis için bkz. Müslim, İmân, 218-224 (1/122-124).

[583] Aynı yer.

[584] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

[585] Müslim, İman, 223-224.

[586] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân.

[587] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 44.

[588] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 44; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

[589] Sa'lebe ibn Aneme İbn Adiyy el-Hazrecî. İki Akabe biatında da bulunmuş, Bedr'e katılmış, Hendek muharebesinde şehid olmuştur. Hayber harbinde şehid olduğu rivayeti de vardır. Bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe: 1/291-292.

[590] Kelbi zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 44; Fahreddin Râzî, Tefsir-i Kebîr, 5/132.

[591] Ebu Naîm; İbnu Asâkîr-Tarih'i Dımaşk; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/80. Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/195.

[592] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/80

[593] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/80

[594] Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 5/124.
[595] Buhari, Hacc: 1803; Müslim, Tefsir: 23/3026.
[596] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 45. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/80.
[597] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 2/29; İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân.
[598] İbnu Ebî Hatim; Hakim; Müstedrek: 1/483. Hakim bu hadis için sahih dedi. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 45; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/80-81.
[599] Dinde şedid olanlar, taviz vermeyenler.
[600] Buhari, Hacc: 1803; Müslim, Tefsir: 23/3026; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 45-46; Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[601] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/ 81.
[602] Abd İbni Humeyd; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/108; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/81.
[603] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/108.
[604] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/109.
[605] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/109.
[606] İbn Cerir et-Taberî, Câmiul-Beyân.
[607] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/69.
[608] el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 40-41.
[609] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb;.Abdulfettah el-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 55.
[610] Tevbe: 9/5.
[611] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/110.
[612] Hacc: 22/39.
[613] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/232.
[614] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[615] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[616] Suyuti, Lübab; s. 34, ed-Dürr: 1/206, İbn Cerir: 2/114. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 46.
[617] Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 29.
[618] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[619] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/116.
[620] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/116.
[621] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/116.
[622] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmı'l-Kur'ân, 2/236.
[623] Bakara: 2/217.
[624] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[625] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/117.
[626] Tevbe: 9/29.
[627] Tevbe: 9/36; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/117.
[628] Senedi İbn Ebi Cübeyre b. Dahhak'tan, Şa'bi yoluyla gelecek. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 46-47.
[629] Mürsel hadistir. Buhari; Tefsir: 4516. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 47.
[630] Buhâri, Tefsir, 41; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/85.
[631] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[632] Taberani Mu'cemu'l-Kebir: 22/390 rakam. 970, İbn Hibban; Suyuti; Lübab: s. 75. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 47.
[633] Taberânî; Suyuti; Lübab: s. 35, el-Heysemî; Mecmeu'z-Zevaid: 6/317; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 47.
[634] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/84-85.
[635] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/72-73.

[636] Ebu Davud; Cihad: 2512, Tirmizi; Tefsir: 2972, Nesai; Tefsir: 48, Hakim; Müstedrek: 2/275. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 47; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/119; Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertîbi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/13.

[637] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

[638] Ebu Davut, Tefsir, 19; İbnu Hıbbân, Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/85.

[639] el-Kunubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'il-Kur'ân, 2/241.

[640] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

[641] Bakara: 2/207.

[642] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

[643] Buhari; Hacc: 1816, Tefsir: 4517, Müslim: Hacc: 85, 86 (1201) s. 862; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 48.

[644] Buhari, Hacc: 1814,1815,1817,1818, Meğazî: 4159, 4190, 4191, Tıbb: 5665.

[645] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 48.

[646] Suyuti; ed-Dürr; 1/214.

[647] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 48; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/87.

[648] Senedinde rivayete alınmayan Ömer b. Kays el-Mekkî vardır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 49; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/88.

[649] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 49.

[650] İbn Cerir 2/135. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 49.

[651] Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/87-88.

[652] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'I-İsIâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/13.

[653] Buhârî, Tefsru'l-Kur'ân, 2/32; Muhsar, 7.

[654] "3.333" kg.lık bir ölçü birimi.

[655] Ebu Davûd, Menâsik. 43 (2/172)

[656] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/87.

[657] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

[658] İbn Cerir et-Taberî, Camîu'l-Beyân.

[659] İbn Cerir et-Taberî, Camîu'l-Beyân.

[660] İbn Cerir et-Taberî, Camîu'l-Beyân.

[661] Buharî; Hacc: 6 (1723), Ebu Davud; Menasik: 1730, Nesai; Tefsir: 53; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 50; İbn Cerir et-Taberî, Camîu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 188-89; Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/212.

[662] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 50.

[663] Ebu Davud; Hacc: 1733, Hakim; Müstedrek: 1/449, İbn Cerir: 2/164; Ahmed; İbnu Ebî Hatim; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 50; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/90.

[664] İbn Cerir et-Taberî, Camîu'l-Beyân, 2/164.

[665] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul 1984, 1/349-350; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'i-Kur'ân, 2/274-275.

[666] Ebu'l-Berekât en-Nesefi, Medâriku't-Tenzîl, 1/162; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 5/l71.

[667] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/171.

[668] Buhari; Hacc: 150 (1770), Büyü': 36 (2050), 2098, Tefsir: 4519, İbn Cerir: Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/116; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 50; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/90; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/171.

[669] Ebû Dâvud, Menasik, 4; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 50-51.

[670] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 5/171.

[671] Buhari; Tefsir: 4520, Müslim; Hacc; 151/1219 s. 893; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 51.

[672] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/13.

[673] İbnu Cerîr et-Taberî, Câmiul- Beyân, 2/292; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/91.

[674] İbni Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/91.

[675] Buhari; Hacc: 1664, Müslim; Hacc: 153/1220 s. 894.

[676] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 51.
[677] Müslim, Hacc, 152.
[678] İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, 1/199.
[679] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[680] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[681] Buharı, Tefsir el-Kur'an: 2/35.
[682] İbnu Cerîr et-Taberî, Câmiul- Beyân.
[683] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 2/172, Suyuti; Lübab: s, 38. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 51.
[684] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/173.
[685] İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/92.
[686] Beyhâki; İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/92.
[687] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/92-93.
[688] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[689] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 51.
[690] Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman ibn Ali ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/215.
[691] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[692] Hucurat: 49/13.
[693] Benzeri bir hadis için bkz. Tirmizi, Tefsir, 50 (5/389).
[694] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[695] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[696] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/92-93.
[697] İbn Ebi Hatim.
[698] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/174.
[699] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmu’l-Kur'ân, 2/288.
[700] Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Medâriku't-Tenzîl, 1/165.
[701] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[702] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[703] İbn Cerir Taberî, Câmiu'l-Beyân: 2/181-182; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 52; Fahreddin Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 5/215; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/94.
[704] Fahreddin Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 5/215.
[705] Fahreddin Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 5/215.
[706] İbnu Ebî Hatim; İbn İshâk; İbn Münzîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/94.
[707] Bakara: 2/207.
[708] Fahreddin Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 5/215.
[709] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/182.
[710] bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, Kahire tarihsiz, Dâru'ş-Şa'b neşri, 2/287.
[711] Olayın buraya kadarki kısmı Buhârî'de de yer almaktadır. Bak: Buhârî, Meğâzî, 28.
[712] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/182; İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, Beyrut 1384/1964, 1/219-220. Hubeyb ibn Adiy hakkında bilgi için bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 2/120-122; Zeyd ibnu'd-Desine hakkında bilgi için bak İbnu'1-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 2/286-287.
[713] Tirmizi, ez-Zühd: 59 (2404)
[714] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/183.
[715] Fahreddin Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 5/215-216.
[716] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 5/204.
[717] İbnu Cerîr; 2/187; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/96.
[718] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr 1/223. Suheyb'in hal tercümesi için bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 3/36-38; Ebu Zerr'in hal tercümesi için bak: İbnu'l-

Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 6/99-101.

[719] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/187.

[720] Haris İbni Ebî Üsame, Müsned; İbnu Ebî Hatim. Bu hadisi İbn Kesir, bu ayetin tefsirinde zikretmiştir. Hakim, Müstedrek: 3/400; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 52; Fahri Râzî, 5/215; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/95.
Hâkim Müstedrek'inde bunun benzerini İbnu Müseyyib yoluyla Suhayb'e ulaşmış olarak anlattı.
Hakim bunun benzerini İkrime'nin mürselinden anlattı.
Hâkim Hammad İbni Mesleme'den, Sabit'ten, Enes'ten anlattı. "Bunda âyetin inmesinin açıklanması vardır, Müslim'in şartı üzerine sahihtir." dedi.

[721] Hakim; Müstedrek: 3/398. Beyhâki; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 52-53.

[722] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr, 1/223; İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul 1984 (Kahraman Yayınları), 1/260-261.

[723] Nahl: 16/41.

[724] Nahl: 16/106

[725] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[726] İbnu Cerîr; 2/187; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/95-96.

[727] Mürsel hadistir. İbn Cerir; 2/187. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 53.

[728] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 53.

[729] İbn Cerir: 2/187. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 53.

[730] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/187.

[731] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/187.

[732] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/187.

[733] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/97.

[734] Alûsî, Rûhu'İ-Maâni, 2/97.

[735] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[736] Hud: 11/111; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/188.

[737] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/83.

[738] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/189.

[739] Bu hadisin senedinde tedlisçi İbn Cüreyh vardır. İbn Cerir: 2/189. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 53.

[740] Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 63.

[741] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[742] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/189.

[743] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/189.

[744] Nisa: 4/136.

[745] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[746] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/100.

[747] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/100.

[748] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/100.

[749] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/100.

[750] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/197.

[751] Ahzâb: 33/10.

[752] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/198-199; Suyuti; Lübab: s. 39, ed-Dürr: 1/243. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 53-54; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 6/19.

[753] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 54.

[754] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 6/19.

[755] Abdürrezzak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/97.

[756] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/231-232; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 6/19.

[757] Buhari, İkrah, 1.

[758] Ahzab: 33/11; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/197.

[759] Amr İbnu'i-Cemûh Uhud'da şehid olmuştur. Hal tercümesi için bak: İbnu’l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 4/206-208.

[760] İsnadı zayıftır. Ebu Salih, İbn Abbas'tan işitmemiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 54; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb

[761] Çok yaşlı biri olan bu sahabe son derece zengin idi.

[762] İbni Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/98.

[763] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 54; Alûsî, Rûhu’l-Meânî, Beyrut, tarihsiz, 2/105; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[764] İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/98.

[765] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 2/200.

[766] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 2/200.

[767] Bakara: 2/177; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 2/200.

[768] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 2/201.

[769] Hal tercümesi için bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 3/194-196.

[770] Mürsel hadistir. Taberanî; 2/162, rakam. 1670, Ebu Yala: 3/102; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 54-55.

[771] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 55.

[772] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 55.

[773] İbni Cerîr; İbni Ebî Hatim; Tabarânî, Kebîr; Beyhakî, Sünen; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/99-100.

[774] Geçen hadisle ittifak halindedir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 55-57.

[775] Ebu Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, tahkik: Mustafa es-Saka, İbrahim el-İbyârî, Abdulhafîz Şelebî, Kahire 1375/1955, 1/601-604; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/202-203.

[776] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/202-203.

[777] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/203.

[778] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[779] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 1/371.

[780] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[781] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/207.

[782] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/605; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/207; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 1/371.

[783] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/207.

[784] Tirmizi; Tefsir: 3049-3049 mükerrer, Ebu Davud; Eşribe: 3670; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 57; Alusî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/111.

[785] Nisa: 4/43.

[786] Maide: 5/90.

[787] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/14.

[788] İbn İshak; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/101.

[789] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/101.

[790] Alûsî, Rûhu'l-Meânî, Beyrut tarihsiz, 2/115.

[791] Nisa: 4/43

[792] Maide: 5/90

[793] Nisa: 4/43

[794] Maide: 5/90

[795] Maide: 5/90

[796] Nisa: 4/43.

[797] Maide: 5/90-91.

[798] Ebu Davud, el-Eşribe: 1 (3670); Tirmizi, Tefsir el-Kur'an: 2/7; Neseî, el-Eşribe: 1; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/209-211.

[799] Nahl: 16/67.

[800] Bakara: 2/219.

[801] Nisa: 4/43.

[802] Maide: 5/90-91.
[803] Nisa: 4/43.
[804] Nisa: 4/43.
[805] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[806] A'raf: 7/199.
[807] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/212.
[808] İsra suresi, 17/34
[809] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/215.
[810] Hadis mürseldir. Ancak bir sonraki haberde mevsul olarak gelecektir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 58.
[811] En'âm: 6/152; İsrâ: 17/34.
[812] Nisa: 4/10.
[813] Ebu Davud; Vesaya: 7 (3871), Nesai; Vesaya: 11 (3667-3668).4/256, Hakim; Müstedrek: 2/278; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 58.
[814] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/101-102.
[815] Nisa: 4/10.
[816] Ebu Davud; Vesaya: 7 (3871), Nesai; Vesaya: 11 (3699).4/256, İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/216.
[817] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/217.
[818] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/217.
[819] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/218.
[820] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[821] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsîr, Beyrut 1384/1964,1/244.
[822] Mürsel hadistir. Suyuti; Lübab: s. 41, ed-Dürr: 1/256; İbnu Münzir, İbnu Ebî Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 58-59.
[823] Kelbî'den dolayı isnadı zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 59.
[824] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, 1/245.
[825] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[826] İsnadı hasendir. İbn Cerir: 2/223. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 59.
[827] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/103-104.
[828] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 1/540-544.
[829] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Beyrut 1408/1988, 3/47.
[830] Îbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/246..
[831] Müslim, Hayz: 16/302 s. 246, Ebu Davud, Taharet: 258, Nikâh: 2165; Tirmîzi, Tefsir, 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/132; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 60; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/224.
[832] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fi Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 11,14; Ebu Davud, Nikâh, 45-46, hadis no: 2165.
[833] Müslim; Hayz: 16/302 s. 246, Ebu Davud; Taharet: 258, Nikâh: 2165..İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 60.
[834] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/224; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, s. 1/56.
[835] Buhari; Tefsir: 4528, Muslim; Nikâh: 117/1435 s. 1058, Tirmizi; Tefsir: 2978; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 60.
[836] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/224.
[837] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 2/532, hadis no: 1263.; Buhari; Tefsir: 4528, Müslim; Nikâh: 117/1435 s. 1058, Talâk, 117, 118; Tibb, 50; Ebu Dâvud, Nikâh, 45; Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân, 2/25; İbn Mâce, Tahâre, 122; Nikâh, 29; Dârimî, Vudû' 114; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/182, 210, 272, 344, 408, 444, 476, 479; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 61; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/107; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/233.
[838] Senedi sahihtir. Ebu Davud; Nikâh: 2164, Hakim; Müstedrek: 2/279; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 61; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/233.
[839] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 61.
[840] Müslim; Nikâh: 119/1435 s. 1059; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 61.
[841] Müslim; Nikâh: 119/1435 s. 1; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 61-62.

[842] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 62.
[843] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 62.
[844] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[845] Tirmizi; Tefsir: 2980, Nesai; İşretu'n-Nisa: 94, Tefsir: 60; Ahmed, Müsned; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 62; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/107; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/233.
[846] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 2/234, Hakim; Müstedrek: 2/279; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 62.
[847] Bir önceki hadis-i şerife bakınız. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 62.
[848] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[849] İbn Cerîr, Ebu Yâlâ, İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/107.
[850] Buhari; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/107.
[851] Taberânî, Evsat; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/107-108.
[852] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/108.
[853] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/232.
[854] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/234.
[855] Ebu Davud, Nikâh, 44-45, hadis no: 2164; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/57-58.
[856] Ahmed b Hanbel, Müsned, 5/305; Tirmizi, Tefsiri el-Kur’an: 2/25 (2979); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/232.
[857] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/108.
[858] Suyûtî, Lübabun-Nukûl, 1/56.
[859] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/56-57.
[860] Abdulfettah el-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 68.
[861] Kelbî zayıf bir kişidir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 63; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/126; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/239.
[862] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/239; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/59.
[863] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/253.
[864] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[865] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/96.
[866] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/239.
[867] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 3/66.
[868] Taberanî; Mu'cemu'l-Kebir: 2/158, Beyhaki; Sünen: 7/381, Said b. Mansıır; Sünen: 1884, Heysemî; Mecmeu'z-Zevaid: 5/10; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 63.
[869] Senedi yoktur; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 63; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[870] Ebû Dâvud, Talâk, 36; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'1-Azîm, 1/296; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/110.
[871] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, I/59.
[872] Talâk: 65/1.
[873] İbnu'i-Cevzî, Zâdu’l-Mesîr, 1/258.
[874] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[875] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[876] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[877] Timizi; Talâk: 1192, Malik; Muvatta’: s. 588, İbn Cerir: 2/276; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 63-64.
[878] Hakim; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/59-60.
[879] Tirmizî, Talâk, 16, hadis no: 1192; Hakim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/112.
[880] Tirmizi; Talâk: 1192; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 64.
[881] Ebu Davud, et-Talak: 10 (2195); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[882] Ebu Davud Nâsih ve Mensûh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/112.
[883] Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 70.
[884]

Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[885] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/281.
[886] Bak: Esbâbu'n-Nuzûl, s. 37; el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 3/92-93.
[887] Bak: Ebu Davud, Talâk, 17, hadis no: 2227-2229; Tirmizî, Talâk, 10, hadis no: 1185
[888] Celâluddm Abdurrahmân es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr fi-Tefsîri'1-Me'sûr, Beyrut 1403/1983,1,670.
[889] İbnu'i-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr {Dip not), 1/264.
[890] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/101.
[891] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/281.
[892] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/281.
[893] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/281.
[894] Îbnu Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/114; Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl ani's-Sahabe ve'l-Müfessirîn, s. 38.
[895] Bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 2/233; 7/43-44.
[896] Bak: Buhâri, Talâk. 73;.libâs, 23; Müslim, Nikâh, 111,112; Neseî, Nikâh, 43, hadis no: 3281
[897] Buhâri, Libâs, 23.
[898] Suyûtî, ed-Durru'l Mensur fı't-Tefsîri'l-Me'sûr, 1/677-678.
[899] İbn Mâce, Nikâh, 32 (1/622).
[900] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 6/105;
[901] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[902] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/295.
[903] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/295.
[904] İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, Mısır 1328, 1/197.
[905] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, I/61.
[906] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/296; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/ 115.
[907] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/296.
[908] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/296.
[909] İbn Merduyeh; Îbni Ebu Ömer- Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/ 115.
[910] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[911] Tirmîzî, Talâk, 9; Ebu Dâvud, Talâk, 9; İbn Mâce, Mukaddime, 7, Talâk, 13.
[912] Muvatta. Nikâh. 56 (2/15).
[913] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[914] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/296.
[915] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[916] Buhari; Tefsir: 4529, Nikâh: 5130, Talâk: 5330, 5331, Ebu Davud; Nikâh: 2087.
[917] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 64.
[918] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/116-117; Tac, 4/63.
[919] İbn Cerir: 2/297. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 64-65.
[920] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 65.
[921] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 65.
[922] Buhari; Tefsir: 4529, Nikâh: 5130, Talâk: 5330, 5331, Ebu Davud; Nikâh: 2087; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 65.
[923] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fi Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 11,14-15; Kurtubî, el-Câmiu li-AhkâmiM-Kur'ân, 3/104-105.
[924] Buhâri, Tefsîru'l-Kur'ân, 2/40; Tirmizî, Tefsîru'I-Kur'ân, 2/28, hadis no: 2981.
[925] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/297-298.
[926] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 111,104-105: IbnuM-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, V.232-233; VI.27,
[927] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 6/111.

[928] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 6/111.
[929] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/298.
[930] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/298; Suyuti; Lübab: s. 47; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 65.
[931] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukul,1/63.
[932] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 6/111.
[933] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/299.
[934] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/299.
[935] Sa'lebî Tefsir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 65; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 3/133.
[936] Ahmed ibn Hanbel, Musned, 5/206; Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/348.
[937] Ahmed, Buharî Tarih, Ebu Davud, Beyhakî, İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/118.
[938] Ahmed, Nesaî, İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/118.
[939] Müslim, Mesâcid, 35. Ayrıca bak: Buharı, el-Amel fi's-Salât, 2; Tefsîru'l-Kur'ân, 2/43; Tİrmizî, Salât, 180, hadis no: 405; Tefsîru'l-Kur'ân, 2/33, hadis no: 2986.
[940] Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 6/153; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/118.
[941] İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/118.
[942] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[943] Suyûtî, ed-Dumı'i-Mensûr, I,692.
[944] Mürsel hadistir. Suyuti; Lübab: s. 48; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 66; İbnul-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/285; Abdulfettâh el-Kâdı, Esbâbu'n-Nuzûl ani's-Sahâbe ve'1-Mufessirîn, s. 39-40.
[945] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[946] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/364; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/120; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[947] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/366; Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 1/742.
[948] Bakara: 2/261.
[949] Zümer: 39/10.
[950] İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hatim; İbn Hıbbân-Sahîh; İbn Merdûye; Beyhakî-Şuabu'l-İman; Ebu Hatim el-Bustî, Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/121.
[951] En'âm: 6/160.
[952] Bakara: 2/261.
[953] Zümer: 39/10.
[954] İbnu'l-Münzir; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/197; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensür fi't-Tefsîri'1-Me'sûr, 1/747; İbnu’l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 1/747.
[955] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 146; Müslim, el-Cenaiz: 89 (965); İbn-i Mace, el-Ticaret::27 (2200); İbn Cerir et-Taberi, Câmiu’l-Beyân.
[956] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 7/66.
[957] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[958] Alu İmrân: 3/181.
[959] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'i-Kur'ân, 3/156.
[960] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/108-109.
[961] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu’l-Beyân.
[962] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu’l-Beyân.
[963] Zümer: 39/67.
[964] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu’l-Beyân, 3/7.
[965] Ebu Davud: Cihad: 116 (2682).
[966] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu’l-Beyân, 3/10.
[967] Ebu Davud: Cihad: 116 (2682), Nesai; Tefsir: 68, İbn Cerir: 3/10; İbn Hibban; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 66.
[968] Bir önceki hadise bakın. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 66; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/122.

[969] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 3/11; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 67.
[970] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/10.
[971] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/11.
[972] İbn Münzir; İbn Ebi Hatim.
[973] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 3/10; İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 1/310, 311
[974] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 67.
[975] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 3/10. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 67.
[976] Nisa, 4/65.
[977] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/10-11.
[978] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 67; Kurtubî, 3/280.
[979] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/122.
[980] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 66.
[981] Tevbe: 9/29
[982] Tevbe: 9/123
[983] Tevbe: 9/73
[984] Felih: 48/16; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/12.
[985] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/12.
[986] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/12.
[987] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/112.
[988] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/184; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/123.
[989] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/14.
[990] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[991] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[992] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[993] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[994] Nahl: 16/26; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[995] En'am: 6/83; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[996] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[997] Mürsel hadistir, İbn Cerir: 3/33; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 67-68.
[998] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 68.
[999] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[1000] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[1001] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 68.
[1002] Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 68-69.
[1003] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/31.
[1004] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 69.
[1005] Bakara: 2/258.
[1006] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[1007] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân,3/32.
[1008] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/32.
[1009] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/33.
[1010] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/33; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 69; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[1011] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/33-34.
[1012] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/34.

[1013] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/34.
[1014] Bahari, Tefsir el-Kur'an, 2/46; Müslim, el-İman: 238 (151); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/34.
[1015] Zümer: 39/53.
[1016] Bakara: 2/260; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/35.
[1017] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/35.
[1018] el-Vâhıdî en-Neysâbûrî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 62.
[1019] Bakara: 2/245.
[1020] Zümer: 39/10.
[1021] İbnu'l-Münzir, İbn Ebî Hatim, İbn Hibbân-Sahîh, İbn Merdûye, Beyhakî-Şuabu'l-İman, Ebu Hatim el-Bustî-Müsned.
[1022] En'âm: 6/160.
[1023] Bakara: 2/261.
[1024] Zümer: 39/10.
[1025] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/197; Suyutî, ed-Durru'l-Mensur fi't-Tcfsîri'l-Me'sur, 1/747.
[1026] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/197.
[1027] Kelbî zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 69-70.
[1028] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/316.
[1029] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[1030] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 70.
[1031] Tirmizî, Menâkıb, 18, hadis no: 3700.
[1032] Tirmizî, Menâkıb, 18, hadis no: 3701.
[1033] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1034] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1035] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 2/47; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1036] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1037] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1038] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1039] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1040] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân
[1041] Hakim; Müstedrek: 2/283-384, ed-Dürr: 1/345; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 70; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/125.
[1042] İbn Mace; Zekat: 1822, Tirmizi; Tefsir: 2987, Hakim; Müstedrek: 2/285; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 70; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/124-125.
[1043] Ebu Davut, Nesâî, Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/125.
[1044] Neseî, Zekât, 27; Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 85.
[1045] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/125.
[1046] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/55-56.
[1047] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/57.
[1048] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/55-56.
[1049] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[1050] Bakara: 2/270.
[1051] Kelbî yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 70-71.
[1052] Bakara: 2/270.
[1053] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/325.
[1054] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 1/477-478.
[1055] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/62.
[1056]

Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[1057]
Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 71; Kurtubî, 3/337.
[1058]
Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 71; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 3/76.
[1059]
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 71.
[1060]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 3/76.
[1061]
Kelbî yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 71.
[1062]
İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/126.
[1063]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/63.
[1064]
İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/63.
[1065]
İbn Kesîr, Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm, 1/478-479.
[1066]
el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 3/218-219.
[1067]
Abdulfettah el-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 85.
[1068]
İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 2/63; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 3/76.
[1069]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/118.
[1070]
Mümtehine: 60/8.
[1071]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 3/76.
[1072]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1073]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1074]
Taberânî, Îbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/126.
Suyuti dedi ki: Yezîd ve babaları, meçhuldür.
[1075]
Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/68.
[1076]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1077]
İsnadı zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 72.
[1078]
Senedi hasendir.
[1079]
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 72.
[1080]
Senedi zayıftır. İbn Ebi Şeybe; Musannef: 12/482, Ahmed; Müsned: 6/458; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 72.
[1081]
Senedinde kopukluk var. Mekhûl, Cabir'den işitmemiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 72.
[1082]
Senedi zayıftır. Suyuti; ed-Dürr; 1/363. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 72.
[1083]
Abdürrezzak, İbnu Cerîr, İbnu Ebî Hatim ve Taberânî, zayıf senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/127.
[1084]
Senedi zayıftır. Suyuti; ed-Dürr; 1/363. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 73.
[1085]
Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 73.
[1086]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1087]
Kelbî zayıftır. Suyuti,; Lübab: s. 51. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 73.
[1088]
el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 3/225.
[1089]
İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/330.
[1090]
Kufelilere göre 200 kg.lık bir ölçü birimi.
[1091]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1092]
İbn Münzir; Hatim ve Taberânî, zayıf senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/127.
[1093]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1094]
Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 2/48.
[1095]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/119.
[1096]
Abdulfettah el-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 80.
[1097]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1098]
Bakara: 2/279.
Senedi zayıftır. Suyuti; Lübab: s. 51; Ebu Ya'lâ, Müsned; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 73-74; Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhît 2/337.

[1099] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 3/71.
[1100] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/128.
[1101] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1102] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ânil-Azîm, 1/489-490; Abdufettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 43.
[1103] ei-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil-Kur'ân, 3/234-235
[1104] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/120.
[1105] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 74; Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nuzûl, s.42; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1106] Suyuti; ed-Dürr: 1/366. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 74; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1107] Abdulfettah el-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 81.
[1108] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1109] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1110] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 3/71.
[1111] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/76.
[1112] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 3/239; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1113] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/75.
[1114] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/75.
[1115] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/76.
[1116] Yalnız Buhârî, İbn Abbâs'ın "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e son nazil olan âyet faiz âyetidir." sözünü Tefsîru'l-Kur'ân kitabının *"Öyle bir günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz."* âyetine ait olan 53. bâb'da vermektedir.
[1117] Mâide: 5/3.
[1118] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1119] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/76.
[1120] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/55.
[1121] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/121.
[1122] İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur'âni’l-Azîm, 1/495.
[1123] Parayı peşin yatırıp malı sonra almak suretinde yapılan bir alışveriş muamelesi.
[1124] Müslim, Müsâkât, 128 (3/1227).
[1125] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.
[1126] Alûsî, Rûhu'l-Maânî.
[1127] Bakara: 2/285.
[1128] Bakara: 2/286.
[1129] Sahih hadistir. Müslim; Eyman: 125/199 s. 115, Ahmed; Müsned: 2/412, Ebu Avane; Müsned: 1/76, Suyuti; Lübab: s. 52.
[1130] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 75..
[1131] Müslim, İman, 199; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/412; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/96.
[1132] Sahih hadistir. Müslim; Eyman: 126/200 s. 116, Tirmizi; Tefsir: 2992, Nesai; Tefsir: 79, Ahmed-Müsned: 1/233, Hakim; Müstedrek: 2/286.
[1133] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 75.
[1134] Ahmed ibn Hanbel, Musned, 1/233.
[1135] Müslim, İman, 200; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 2/40, hadis no: 2992; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/95.
[1136] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/96.
[1137] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/95.
[1138] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/95.
[1139] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/102.
[1140] Sahih hadistir. Müslim; Eyman: 126/200 s. 116, Tirmizi; Tefsir: 2992, Nesai; Tefsir: 79, Ahmed; Müsned: 1/233, Hakim; Müstedrek: 2/286; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 75-76.
[1141] Nisa: 4/46.

[1142] Bakara: 2/285.

[1143] Bakara: 2/266.

[1144] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[1145] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmn-Kur*ân, 3/281, 283.

[1146] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/102.

[1147] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/102.

[1148] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/65.

[1149] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/95.

3- ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada 3, iniş sırasına göre 89. sûredir. Enfâl sûresinden sonra Ahzâb sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur.
Ayetlerinin sayısı ittifakla 200 olan bu sure-i celile İbn Abbâs'tan bir çoklarının rivayetine göre Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur. İçinde Mekke'de inmiş olan âyet yoktur.
Başından itibaren 83 veya 85 âyet[1] Necran hey'eti hakkında inmiştir ki mübâhele âyeti denilen 61. âyetin nüzul sebebini verirken geniş olarak anlatılacaktır.[2]
Müfessirlerin çoğunluğuna göre, sûrenin önemli bir bölümünün geliş sebebi, Necran hıristiyanları adına Medine'ye gelen heyetle Hz. Peygamber arasında geçen Allah inancı konusundaki tartışmalardır. Bu vesileyle nazil olan âyetlerin sayısı ve sûrenin iniş zamanı hakkında farklı görüşler vardır. Necran heyetiyle ilgili rivayetten sonra bunlara yer verilecektir.
Coğrafî kaynaklar Yemen'de, Küfe civarında ve Havran'da Necran adını taşıyan birden fazla yerleşim biriminin bulunduğunu kaydeder. Burada söz konusu olan kişiler, Yemen Necranı'ndan heyet halinde gelen hıristiyanlardır. Hıristiyanlık aslî şekliyle Arap yarımadasının önce bu kasabasında yayılmış ve başlangıçta Yemen hükümdarlarının sert tepkileriyle karşılaşmıştır. Daha sonra burası Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Nitekim tarih kaynakları burada inşa edilen ve Kâbe-i Muazzama'ya karşılık olmak üzere "Kâbe-i Necran" adıyla anılan görkemli kilisede çok sayıda piskoposun görev yaptığını belirtmektedirler.
Aralarında bu kiliseye mensup din adamlarının da bulunduğu altmış kişilik bir Necran heyeti (aşağıda açıklanacağı üzere hicretin 9. yılında veya daha önceki bir tarihte) Medine'ye bir ziyarette bulunmuştu. Bu heyet içinde on dört kişi temsilci konumundaydı. Bunlardan üçü heyetin en yetkilileri idi: Başkan Abdülmesîh (el-Âkıb), başkan yardımcısı Eyhem (es-Seyyid) ve piskopos Ebû Harise b. Alkame.
Bir gün ikindi namazını müteakip süslü ve ihtişamlı elbiseler içinde mescide gelip Hz. Peygamber'in huzuruna çıkan bu heyet mensupları, kendi ibadet vakitleri geldiğinde doğuya doğru dönüp hıristiyan usulüne göre âyin yapmak istediler. Resûlullah onlara müsaade etti. Heyet birkaç gün Medine'de kaldı ve müslümanlar tarafından ağırlandı. Bu süre içinde heyetin ileri gelenleriyle Hz. Peygamber arasında Allah inancı ve Hz. İsa'nın durumuna dair önemli tartışmalar cereyan etti. Heyet mensupları arasında tam bir inanç birliği olmadığı gibi, sorulan sorulara verdikleri cevaplar da tutarlı değildi. Hz. İsa için bazan "Allah" bazan "Allah'ın oğlu" bazan da "üçün üçüncüsü" diyorlardı.
Hz. Peygamber onların iddialarını çürüttükten sonra, kendilerini bağlayacak sorular yöneltti. Sonunda sükût etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Rasûlullah onları İslâm'a davet etti. Bu teklife karşı direnme yollarını denediler:
"Ey Muhammed! Sen İsâ'nın, Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu söylemiyor musun?" dediler. Resûlullah:
"Evet" deyince:
"İşte bu bize yeter" dediler. Allah Teâlâ rasulüne onları "mübâhele"ye (açık biçimde lânetleşme) davet etmesini vahyetti (bu konuda ayrıntılı açıklamaya 61. âyetin tefsirinde yer verilecektir). Rasûl-i Ekrem bu çağrıyı yapınca bir gün süre istediler.
Bu konuda ne yönde bir karar alabileceklerini kendi aralarında müzakere ederlerken içlerinden biri şöyle dedi:
"İsâ efendimizle ilgili çekişmeyi çözüme bağlayışından anlaşılmış oldu ki Muhammed gerçekten Allah'ın gönderdiği bir peygamberdir. Bilirsiniz ki bir toplum peygamberle lânetleşmeye kalkışırsa Allah, büyüğüyle küçüğüyle onları mahveder. Dinimizde kalmaya

---

[1] Veya 121. âyete kadar. Bak: Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/79.
[2] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/125.

kararlıysanız, bu zatla lânetleşmeye girmeyiniz ve iyilikle ayrılınız." Sonunda Hz. Peygamber'e gelip şöyle dediler:
"Ey Ebü'l-Kasım! Seninle lânetleşmeye girmemeye, seni dininle baş başa bırakıp kendi dinimiz üzere kalmaya karar verdik. Fakat biz senden hoşnuduz ve sana güveniyoruz. Ashabından uygun birini aramızdaki malî ihtilâfları çözmek üzere bize gönder."
Rasûlullah bu talep üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı bu iş için görevlendirdi. Rivayete göre Hz. Ömer, hiçbir zaman yöneticilikten hoşlanmadığı halde, Hz. Peygamber'in söz konusu görev için karar verdiği gün, hayatında ilk defa içinde bu arzuyu duyduğunu ve kendisinin tayin edileceğini umduğunu ifade etmiştir.[3]
Necran heyetiyle yapılan tartışmalar vesilesiyle nazil olan bölümün 1-61, 1-82 ve 1-84. âyetler olduğu yönünde görüşler vardır. [4] Necran heyetinin Medine'ye hicretin 9. yılında gelmiş olduğu yönündeki yaygın bilgiye mukabil, İbn Hişâm'ın bu heyet hakkındaki bilgileri tarih vermeksizin aktarması, Âl-i İmrân sûresinin Medine'de inen ilk sûrelerden olduğu hususunda âlimler arasında görüş birliğinin bulunması ve sûrenin içerik ve üslûbu bazı müellifleri bu sûrenin ne zaman nazil olduğu konusunda farklı değerlendirmeler yapmaya sevketmiştir.
İbn Âşûr'un bu konudaki açıklamalarını şöyle özetlemek mümkündür: [5]
Âl-i İmrân sûresinin Medine'de inen ilk sûrelerden olduğu ve bazı âyetlerinde Uhud Savaşı'ndan söz edildiği hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Enfâl sûresinden önce veya sonra indiği konusu ise ihtilaflıdır. Fakat Âl-i İmrân sûresinin, Bedir Savaşı sırasında indiği ittifakla kabul edilen Enfâl sûresinden de önce nazil olduğuna dair rivayetin kabulü halinde, bu sûrede Uhud Savaşı'ndan söz edildiğini ve Bedir'de müslümanlann kazandığı zaferin hatırlatıldığını söylemek mümkün olmayacaktır. Daha önce açıklandığı üzere aynı süre içinde birden fazla sûrenin inmesi mümkündür ve tefsir kitaplarında yer alan "Bu sûre filân sûreden sonra inmiştir" şeklindeki ifadeler, "Bu iki sûreden ilki tamamlanıp sonra diğeri inmeye başladı" anlamında değil, "Birincinin nüzulü diğerinin nüzulünden önce başlamıştır" anlamındadır. [6] Şekli ve Üslûbu Nccran heyetiyle ilgili bölümün iniş zamanının da bu ölçüye göre değerlendirilmesi uygun olur. Şu var ki, bu bölümün hicretin 9. yılında inmiş olduğuna dair ifadelerin, bu yılın "senetü'1-vüfûd" (elçiler yılı) olarak tanınmasından kaynaklandığı ve Âl-i İmrân sûresinin Medine'de inen ilk sûrelerden olduğu dikkate alınınca, Necran heyetinin sözü edilen elçiler yılından önce (muhtemelen hicretin 3. yılında) gelmiş olduğu söylenebilir.
Derveze, Necran heyetinin, müslümanların Bedir Savaşı'nda Kıreyş müşriklerine karşı zafer kazandıkları haberini yerinde tahkik etmek için -Uhud Savaşı öncesinde- Medine'ye gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur. Aynı müfessir, Ebû Süfyân'ın -Mekke'nin fethinden sonraki bir zamanda- Hz. Peygamber'in Necran hıristiyanları için yazılı bir belge düzenlediğine tanıklığı ile ilgili haberin doğru olması halinde ise hicretin 9. yılında başka bir Necran heyetinin daha gelmiş olmasını muhtemel görür[7] Abdülhamid Mahmûd Tahmâz ise bunu zorlanmış bir yaklaşım bulur ve bir sûrenin âyetlerindeki sıralamanın daima nüzul sebebi ve sırasına göre olmadığı noktasından hareketle burada Necran heyeti hakkında hicretin 9. yılında inen baş kısmın Uhud Savaşı hakkındaki orta kısımdan sonra inmiş olduğunu düşünmeye bîr engelin bulunmadığını savunur. [8]
Âl-i İmrân sûresinin baştan 120. âyetine kadar olan bölümün hicretin ilk yıllarında nazil olduğunu gösteren bir içeriğe sahip bulunduğuna işaretle, sûrenin ilk seksen küsur âyetinin Bedir Savaşı'ndan bile önce nazil olduğu, muhtemelen Hz. Peygamber'in daha önce inen Âl-i

[3] bk. İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, 2/222 vd.; İbn Atıyye, 1/396-397; Fahreddin er-Râzî, 7/154-155; Elmalılı, 2/1011-1015; Necran'la ilgili bilgi için bk. A. Moberg, "Necrân", t A, 9/165-167
[4] bk. Şevkânî, 1/345; İbn Âşûr, 3/143-144; Elmalılı, 2/1011
[5] İbn Âşûr, 3/143-144, 146
[6] bu konuda bilgi İçin ayrıca bk. "Tefsire Giriş" bölümü
[7] İzzet Derveze, 8/70-71
[8] et-Tevrât ve'l-İncil ve'l-Kur'ân fi sureti Âli İmrân, s. 9-10

İmrân âyetlerini Necran heyetine okuduğu için bunu duyan bazı kişilerin bu âyetlerin o zaman (hicretin 9. yılı) indiğini zannettikleri de ileri sürülmüştür. Fakat bu görüşün sahibi olan Süleyman Ateş'in konuya ilişkin açıklamaları kendi içinde tutarlı görünmemektedir. Zira Ateş "hicrî 5. yıldan sonra Medine'de yahudi kalmadığı" noktasından hareketle "bu sûrede yahudilerin yerinin bulunmadığı" tarzında ve kendisinin başka ifadeleriyle bağdaşmayan kesin bir kanaat de ortaya koymaktadır.
Öte yandan bazı âyetlerin içeriği ile tarihî bilgiler arasında uyum arama çabasıyla, meselâ 64. âyetin bir Hudeybiye Antlaşması'ndan önce, bir de Mekke fethinden sonra olmak üzere iki defa inmiş olmasına ihtimal veren müfessirler de vardır. [9]
Kanaatimize göre Âl-i İmrân sûresinde "Ehl-i kitap" olumlu ve olumsuz yönleriyle geniş bir biçimde ele alınmış, inanç esasları bakımından hıristiyanlara ağırlık verilmekle beraber birçok yerde yahudilere de atıfta bulunulmuştur. Özellikle Hz. İbrahim hakkındaki tartışmaya gönderme yapan âyetler[10] bunun açık bir kanıtıdır. Hatta 64. âyetin tefsirinde açıklanacağı üzere Ehl-i kitaba yapılan diyalog çağrısını, aslî şekliyle tevhid inancına dayalı din mensuplarına yapılmış genel bir davet biçiminde anlamak mümkündür. Şevkânî'nin de belirttiği üzere, bu sûrede geçen Ehl-i kitap ifadelerinin sadece hıristiyanlar hakkında olduğuna dair bazı ilk dönem bilginlerinden nakledilen rivayeti mutlak biçimde doğru saymak mümkün değildir. [11] Bu rivayeti, Bakara süresiyle karşılaştırıldığında burada hıristiyanlara ağırlık verilmiştir şeklinde anlamak daha uygun olur. Âyetlerin sıralaması konusunda yukarıda işaret edilen bilgiler dikkate alındığında, daima nüzul sırasına ilişkin rivayetlerden hareketle zaman tespiti yapmanın isabetli olmayacağı açıktır. Âyetlerin anlaşılmasında tarihî bilgiler ve nüzul bilgileri önemli bir yardımcı role sahip olmakla beraber, yorumu bu bilgiler içine hapsetmeksizin ve öncelikle Kur'an'ın içerdiği mesajlar üzerinde dikkatle durulduğu takdirde yorumun ufkunu genişletme ve sağlıklı sonuçlara ulaşma ihtimali artar. Tabii ki, bu yorumların da kesinlik taşıyan verilerle çatışmamasına özen gösterilmesi gerekir. Buna göre, sûrede geçen ifadelerin de kimlere uygun düştüğü noktasının esas alınması, kesinlik kazanmamış rivayet veya ihtimaller dolayısıyla yoruma kesin bir üslûp katılmaması uygun olur.
Sonuç olarak sûrenin nüzulü hakkında şu söylenebilir: Bakara ve Enfâl sûrelerinin ardından hicretin 3. yılında Uhud Savaşı'ndan sonra nazil olmaya başlayan sûrenin tamamlanması muhtemelen hicretin 9. yılına kadar sürmüştür. [12]

1. Elif, Lâm, Mim.
2. Allah, kendinden başka ilah olmayan, hep diri olan, her an yaratıklarını gözetip durandır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Tefsirciler dediler ki:
"Altmış kişilik bir Necran süvari kafilesi, Rasulullah (s.a.v.)'a geldiler. İçlerinde, ileri gelenlerinden on dört kişi vardı. On dört kişinin içinde de bu kafilenin işi kendilerine tevdî olunan üç fert vardı. Bunların birincisine: el-Âkıb (son sözü konuşan) denirdi. Bu zatın ismi Abdul-mesih'ti. Kavmin emiri ve meşveret yetkilisiydi. Onun görüşü alınmadan hiçbir şey yapmağa yetkileri yoktu. İkincisine: es-Seyyid denirdi. İsmi Eyhem idi. Kavmin yardımcısı ve seyru sefer yetkilisi idi. Üçüncü zatın ismi Ebû Harise b. Alkame idi. Onların en irisi ve alimleriydi. Dîni liderleri ve kütüphane yetkilileriydi. İçlerinde yüceliği vardı, kitaplarını okur ve okuturdu. Öyle ki kendi dinleri hususunda çok güzel bilgisi vardı. Rûm hükümdarları onu mevki ve mal sahibi yapmışlardı. İlmi ve içtihadı için ona kiliseler inşa etmişlerdi. Nihayet bunlar, Rasulullah (s.a.v.) ikindi Namazı'nı kıldığı bir sırada mescidine girip huzuruna

[9] bk. İbn Kesîr, 2/46
[10] 2/65-68
[11] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 1/391
[12] Emin Işık, "Âl-i İmrân Sûresi", DİA, 2/307

çıktılar. Üzerlerinde dîni kisveler, cübbeler ve ridalar vardı. Haris b. Ka'b Oğulları'nın en güzel adamlarıydılar. Rasulullah (s.a.v.)'in ashabından onları gören bazıları:
"Onlar gibi hiçbir elçi kafilesi görmedik" demişti. Namaz vakitleri geldiğinde kalkıp, Rasulullah (s.a.v.)'ın mescidinde namaz kıldılar. Rasulullah (s.a.v.):
"Onları kendi hallerine bırakın" buyurdu. Onlar da doğuya taraf kıldılar. Seyyid ve Akıb, Rasulullah (s.a.v.)'la konuştular. Rasulullah (s.a.v.) onlara:
"Müslüman olun" buyurdu. Onlar da:
"Biz zaten senden önce müslüman olmuştuk" dediler. Rasulullah (s.a.v.) da buyurdu ki:
"Yalan söylediniz. Sizin, Allah'a çocuk nisbet etmeniz, haç'a tapmanız ve domuz eti yemeniz sizi İslam'dan men etmiştir." Onlar da:
"Peki, şayet İsa, Allah'ın oğlu değilse ya onun babası kim?" dediler ve İsa hakkında topyekün Rasulullah (s.a.v.) ile tartışmağa başladılar. Peygamber (s.a.v.) onlara buyurdu ki:
"Bir çocuğun ancak babasına benzeyeceğini bilmiyor muydunuz?"
"Evet" biliyorduk" dediler. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Peki Rabbimizin hiç ölmeyen bir diri olduğunu halbuki İsa'ya fanilik geleceğini bilmemiş miydiniz?" Onlar da:
"Evet biliyoruz" dediler. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbimizin herşeye hakim olduğunu gözetip yönettiğini ve koruyup rızıklandırdiğını bilmiyor muydunuz?" buyurdu.
"Evet biliyoruz" dediler. Peygamber (s.a.v.):
"Peki İsa bunlardan herhangi bir şeye malik midir?" buyurdu
"Hayır" dediler. Peygamber:
"Bizim Rabbimiz İsa'yı döl yatağında dilediği şekilde şekillendirdi, bizim Rabbimiz ne yer, ne içer, ne de ondan hades vaki olur" buyurdu.
"Evet" dediler. Peygamber:
"İsa'yı annesinin, bir kadının taşıdığı gibi taşıdığını, sonra kadının kendi çocuğunu doğurduğu gibi onu doğurduğunu, sonra da çocuğun beslendiği gibi, İsa'nın da beslendiğini ve daha sonra yeyip içtiğini ve abdest bozduğunu bilmiyor muydunuz?" buyurdu. Onlar da:
"Evet" dediler. Rasulullah (s.a.v.):
"Öyleyse İsa nasıl sizin iddia ettiğiniz gibi Allah'ın oğlu olabilir?" buyurması üzerine sükût ettiler.
Nihayet Allah Teala onlar hakkında Âl-i İmrân Sûresi'nin evvelinden itibaren seksen âyeti indirdi."[13]
2- Muhammed b. Cafer b. Zübeyr, Rasulullah'a gelen Hristiyan Necranlıların heyetini şöyle anlatmaktadır:
"Necranlıların heyeti altmış binekli olarak Rasulullah'a geldi. İçlerinden on dördü ileri gelenleriydi. Bu on dört kişiden üçü de onların reisleri durumunda idi. Bunlar, Abdülmesih, Eyhem ve Ebu Harise b. Alkame isimli şahıslardı. Abdülmesih, toplumun emiri, fikri önderi, danışmanı ve görüşünden ayrılınmayan kişisiydi. Bu kişi, "Âkıb" diye vasıflandırılıyordu.
Eyhem, toplumun kendisine sığındığı, kervan reisliği yapan, dini toplantıları yöneten kişiydi. Bu de "Seyyid" diye vasıflandırılmıştı.
Ebu Harise b. Alkame ise toplumun Piskoposu, en bilgini, imamı ve okullarının yöneticisi idi.
Ebu Harise, bunların içinde yüksek mertebeler almış, kitaplarını okumuş ve dinlerinde iyi bir bilgi edinmişti. Öyle ki Hristiyan olan Rum Kralları ona itibar etmişler, maddi destekte bulunmuşlar, hizmetçiler tahsis etmişler, kiliseler yapmışlar ve ona bol bol ikramlarda bulunmuşlardır. Zira bu Krallara, Ebu Harise'nin ilmi ve dinde ictihad derecesine vardığı haberi ulaşmıştı."
Muhammed b. Cafer diyor ki:

---

[13] İbn Kesir bunu, Al-i İmrân Sûresi'nin tefsirinin evvelinde zikretti; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 77-78; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 7/165.

"Bu heyet Medine'de Rasulullah'a geldi. Rasulullah ikindi namazını kılarken Mecscid-i Nebevi'de onun yanına girdiler. Üzerlerinde Yemen elbiseleri bulunuyordu. Onlar, Ebu Harise b. Kâ'b kabilesinin elbiselerini ve örtülerini giyinmişlerdi. Onları gören Rasulullah'ın sahabilerinden bir kısmı
"Biz bunlar gibi bir heyet görmedik" demişlerdi. Onların namaz vakitleri gelince Rasulullah'ın Mescidinde namaz kılmaya başladılar. Rasulullah sahabilerine:
"Bırakın namazlarını kılsınlar." dedi. Onlar doğuya yönelerek namazlarını kıldılar. Onların yöneticileri durumunda olan on dört kişiydi ve isimeleri şöyleydi: Kendisine "Âkıb" ünvanı verilen Abdulmesih, "Seyyid" ünvanı verilen Eyhem, Ebu Harise b. Alkame, Evs, Haris, Zeyd, Kays, Yezid, Nebih, Huveylid b. Anır, Halid, Abdullah ve Yuhanna." Bunlar altmış kişiyle birlikte gelmişlerdi. Rasulullah bunlardan Ebu Harise b. Alkame, Abdullah el-Âkıb ve Eyhem es-Seyyid ile konuştu. Eyhem, Kralın mezhebindeydi. Bazıları, Hz. İsa'nın Allah olduğunu, bazıları, Allah'ın oğlu olduğunu, bazıları da onun, üç ilahtan üçüncüsü olduğunu söylüyordu.
Bu heyette bulunan iki papaz Rasulullah ile konuşunca Rasulullah onlara:
"Müslüman olun." dedi. Onlar da:
"Biz Müslüman olmuşuz" dediler. Rasulullah tekrara onlara;
"Sizler Müslüman olmadınız. O halde şimdi müslüman olun." dedi. Onlar:
"Biz, sen Müslüman olmadan önce Müslüman olduk" dediler. Rasulullah da:
"Yalan söylüyorsunuz. Sizin Aziz ve Celil olan Allah'a çocuk isnad etmeniz, Haça ibadet etmeniz ve domuz eti yemeniz, Müslüman olmanıza engel oluyor." dedi. Onlar:
"O halde ey Muhammed, İsa'nın babası kim?" diye sordular. Rasulullah da onlara cevap veımeyip bir müddet sustu, işte bu sırada Allah teala, Hristiyanların ihtilafa düştükleri bu konu hakkında, Âl-i İmran suresinin başından seksen küsur âyeti indirdi ve buyurdu ki:
"Allah, kendisinden başka ilah olmayan, daima diri olan ve yarattıklarını koruyup idare edendir." Allah teala bu sureye, kendisini Hristiyanların iftiralarından arındırarak başladı. Bir olduğunu, yarattıklarından herhangi bir ortağı olmadığını beyan etti. Böylece Hristiyalarm uydurdukları inkarcılığı, ona denk ve emsaller isnad etmeyi reddetti ve onların, sapıklık içinde bulunduklarını beyan etti."[14]
3- Reb'i b. Enes de Necran heyetinin konuşmalarından şunları rivayet etmiştir.
"Bu Hristiyanlar Rasulullah'a geldiler. Meryemoğlu İsa hakkında onunla tartıştılar. Rasulullah'a:
"İsa'nın babası kim?" diye sordular ve eşi ve çocuğa olmayan Allah tealaya karşı yalan sözler söylediler. Ve iftiralarda bulundular. Bunun üzerine Rasulullah onlara:
"Sizler bilmiyor musunuz ki her çocuk babasına benzer?" diye sordu. Onlar da:
"Evet biliyoruz." dediler. Rasulullah:
"Rabbimizin, ölmeyen, devamlı hayatta kalan olduğunu, İsa'nın ise sonunda ölüp gideceğini bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar da:
"Evet biliyoruz." dediler. Rasulullah:
"Rabbimizin her şeyi sevk ve idare eden olduğunu, onları koruyup rızıklandırdığını bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar da:
"Evet biliyoruz." dediler. Rasulullah da:
"Sizce İsa bunlardan herhangi birine malik midir?" diye sordu. Onlar da:
"Hayır" dediler. Rasulullah:
"Aziz ve Celil olan Allah'a, yerde ve gökte herhangi bir şeyin gizli kalmadığını bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar da
"Evet biliyoruz." dediler. Rasulullah:
"İsa, Allah'ın bildirdiği dışında, yerde ve göklerde olanlar hakkında bir şey bilir mi?" dedi. Onlar da:

---

[14] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

"Hayır" dediler. Rasulullah:
"Rabbimiz, İsa'yı ana rahminde dilediği gibi şekillendirdi siz bunu biliyor musunuz?" dedi. Onlar da:
"Evet biliyoruz." dediler. Rasulullah:
"Rabbimizin yemek yemediğini, su içmediğini, bizim gibi bir takım beşeri ihtiyaçlarının olmadığını bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar da:
"Evet" biliyoruz." dediler. Rasulullah:
"Annesi İsa'ya, diğer kadınların hamile olması gibi hamile olmadı mı? Diğer kadınların çocuk doğurmaları gibi onu doğurmadı mı? İsa da diğer çocukların beslendiği gibi beslenmedi mi? İsa yemek yeyip su içmiyor muydu? Ve benzeri ihtiyaçlarını görmüyor muydu?" diye sordu. Onlar da:
"Evet öyleydi." dediler. Rasulullah da:
"Böyle olan bir insan nasıl olur da sizin dediğiniz gibi olabilir?" dedi. Onlar, bu konuşmalardan sonra gerçeği anladılar. Fakat inkârlarında ısrar ettiler. İşte bunun üzerine Allah teala, ÂI-i İmran suresinin baş tarafındaki âyetleri indirdi."[15]
4- Muhammed b. İshak şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Necran'dan binitli yetmiş kişilik bir heyet geldi. İçlerinden ondördü onların eşrafından idi. Bu ondört kişinin üçü de kavmin ileri gelenlerinden idi. Bunlardan birisi başkanları idi ve adı da Abdu'l-Mesîh idi. İkincisi danışmanları ve en ileri görüşlü olanları idi. Ona "Seyyid" (Efendi) diyorlardı ve adı el-Eyhem idi. Üçüncüsü de, âlimleri, piskoposları ve müderrisleri idi ki adı Ebu Harise İbn Alkame idi. O, Benû Bekir İbn Vâil kabilesinden idi. Hristiyanlıktaki eğitim ve öğretimi, hristiyantığa yaptığı hizmetleri, çalışmaları sebebi ile ve ilmi ile meşhur olduğu için, ona Rum hükümdarları tarafından izzet ve ikramlara mazhar kılınarak, kendisine birçok mallar verilmiş ve idaresine birçok kiliseler bağlanmıştı. Necran'dan gelirken bir katıra binmiş, onun yularını da kardeşi Kürz b. Alkame çekmiştir. Ebu Hârise'nin katırı yürürken birden tökezler. Kardeşi Kürz, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kastederek,
"O uzaktaki helak olsun" deyince, Ebu Harise,
"Aksine senin anan helak olsun" dedi. Bunun üzerine Kürz,
"Niçin ey kardeşim?" deyince, o cevaben,
"Vallahi o bizim beklemekte olduğumuz Peygamberdir" der. Kürz de,
"Bunu bildiğin halde, ona inanmana mâni olan nedir?" der. Ebu Harise,
"Şu krallar bize çok mallar verip, izzet-ü ikramda bulundular. Eğer biz Muhammed'i tasdik edecek olursak, onlar bütün verdiklerini geri alırlar" dedi. Bu cevap Kürz'ün kalbinde bir ukde oldu. Müslüman oluncaya kadar bunu gönlünde sakladı. Müslüman olunca, bu hadiseyi anlattı.
Sonra bu üç ileri gelen reisleri, piskoposları ve danışmanları Hz. Peygamber (s.a.v.) ile dinlerindeki ihtilaflar üzerinde konuştular. Onlar bazan Hz. İsâ (a.s)'nın Tanrı olduğunu, bazan "Allah'ın oğlu" olduğunu, bazan da üçün (Baba-Oğul-Ruhul-Kudüs) üçüncüsü olduğunu söylüyorlardı.
"O, Allah'tır" demelerine, "Çünkü ölüleri diriltir, anadan doğma körleri, alaca hastalığına musab olanları ve diğer hastaları iyileştirir, gaybları haber verir, çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üfler, o da uçardı" diye delil getiriyorlardı.
O'nun, "Allah'ın oğlu" olduğu iddiasına da, "Çünkü O'nun bilinen bir babası yoktu" diye istidlal ediyorlardı.
Onun, "üçün üçüncüsü" olduğu görüşlerine de, "Çünkü Allah "Biz yaptık," "Biz kıldık" diyor. Eğer Allah bir olsaydı "Ben yaptım" derdi, diye istidlal etmişlerdir.
Buna karşılık Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara
"İslam'a giriniz" deyince, onlar,

[15] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

"Biz senden daha önce İslâm'a girdik" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Yalan söylüyorsunuz. Allah'a bir oğul isnad edip duruyorken, haça taparken ve domuz eti yiyip dururken, sizin müslümanlığınız nasıl doğru olur"* dedi. Onlar da:
"Eğer O, Allah'ın oğlu değil ise, onun babası kimdir?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) sustu ve bunun üzerine Allah Teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin başından seksen kadar âyeti indirdi.
Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) onlarla münazaraya başlayarak, şöyle dedi:
"Bilmiyor musunuz, Allah ölümsüz olan bir Hayy'dır, diridir? Hz. İsa ise, ölümlüdür..."
"Evet biliyoruz."
"Bilmiyor musunuz ki, babasına benzemeyen hiçbir çocuk yoktur?"
"Evet biliyoruz."
"*Bilmiyor musunuz ki, Rabb'imiz her şeye hâkim ve kayyûmdur? Onu korur, gözetir, muhafaza eder ve rızıklandırır. Halbuki İsa, bunların herhangi birini yapabilir mi?*"
"Hayır..."
"Bilmiyor musunuz, yerde ve gökte bulunan hiçbir şey Allah'a gizil kalmaz? İsa ise, Allah'ın bildirdiğinden başka herhangi bir şeyi bilebilir mi?”
"Hayır..."
"Rabb'imiz, İsa'yı anasının rahminde dilediği gibi şekillendirdi.. Bunu bilmiyor musunuz?.. Rabb'imizin ise yemez-içmez ve abdest bozmaz olduğunu bilmiyor musunuz?"
"Evet biliyoruz."
"İsa'yı anası, bir kadının çocuğunu taşıdığı gibi taşımış, yine bir kadının çocuğunu doğurduğu gibi de doğurmuştur. O da, bir çocuğun beslenmesi gibi beslenmiş, gıdalanmıştı."
"Evet."
Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"O halde İsa, sizin iddia ettiğiniz gibi, nasıl bir ilâh olabilir?" dedi. Onlar da, bunu anladılar; ama sonra küfrân-ı nimette bulunarak, inkârı sürdürdüler.
Yine onlar inadlarını sürdürerek:
"Sen, İsa'nın, Allah'ın kelimesi ve Ondan bir ruh olduğunu zannetmiyor musun?" dediler. Hz. Peygamber de:
"Evet, öyle biliyorum" deyince, bunun üzerine onlar:
"Eh, bu da bize yeter" diye cevap verdiler.
Bunun üzerine Allahu Teâlâ,
"İşte kalblerinde bir eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak, onun teviline yeltenmek için, onun müteşabih olanına tâbi olurlar. Halbuki onun tevilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar ise, "Biz ona inandık. Hepsi Rabb'imiz kahrıdandır" derler. Akıl sahiplerinden başkası bunu iyi düşünemez" [16] âyetini indirdi.
Sonra onlar, bu âyeti kabul etmeyince Allahu Teâlâ Hz. Muhammed (s.a.v.)'e onlarla "mübâhele"'yi (karşılıklı lanetleşmeyi) emretti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), onları "mübâhele" ye davet edince, onlar:
"Ey Ebâ'l-Kâsım, bizi bırak da bir düşünelim. Sonra, yapmamızı istediğin şeyi yapmak için sana geliriz." dediler ve, çekip gittiler.
Daha sonra bu üç kişi kendi aralarında birbirlerine,
"Bu konuda ne diyorsunuz." deyince, içlerinden birisi,
"Ey, hristiyan topluluğu, Allah'a yemin ederim ki, sizler hiç şüphesiz Muhammed'in Peygamber olduğunu biliyorsunuz. Andolsun ki o size, Peygamber’iniz hakkındaki meseleyi çok güzel izah etti... Yine, yemin ederim ki, bir Peygamber ile lânetleşmeye girmiş olan her kavmin, büyüğünün küçüğünün öldüğünü; eğer siz de bunu yaparsanız, bunun sizin kökünüzü kurutacağını biliyor musunuz. Mademki bu dinde kalmak istiyorsunuz, o halde o adamla bir anlaşma yapın, sonra da ülkenize dönün!" dedi. Bunun üzerine onlar, Allah'ın Rasûlü'ne gelerek, şöyle dediler:

---
[16] Al-i İmran: 3/7.

"Ey Ebâ'l-Kâsım, biz seninle lânetleşmemeye, seni kendi dininde bırakmaya, kendimiz de kendi dinimiz üzre kalmaya karar verdik. O halde, malımız, mülkümüz hususunda anlaşmazlığa düştüğümüzde aramızda hükmedecek ashabından birisini beraberimizde yolla. Çünkü siz bizim nazarımızda kabule şayan kimselersiniz."
Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara:
"Öğle sonu yanıma geliniz de, çok kuvvetli ve güvenilir bir hakemi sizinle beraber yollayayım." dedi. Hz. Ömer ise içinden şöyle diyormuş:
"Ben hiçbir zaman emirlikten hoşlanmadım. Fakat o gün, kendimin tayin edilmesini umuyordum. Öğle namazını Allah'ın Rasulü ile kıldığımızda, O, selâmdan sonra, sağa ve sola bakmıyordu. Ben de, beni görsün diye ileri atılıyordum. O ise, sürekli göz gezdiriyordu. Nihayet Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh'ı gördü. Onu çağırdı ve:
"Onlarla git; ihtilâf ettikleri hususlarda aralarında hak ile hüküm ver" dedi. Hayatımda ilk defa arzuladığım emirliği, idareciliği de Ebu Ubeyde alıp götürdü."[17]
5- Rebî dedi ki:
"Hıristiyanlar Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve İsa Aleyhisselâm hakkında tartıştılar. Allahü Teâlâ, *"Allah O'ndan başka ilah yoktur, Hayy'dır, Kayyum'dur."* kavlinden, seksen ikinci âyete kadar indirdi." [18]
6- Mukâtil b. Süleyman'a göre, bu sürenin başındaki bazı âyetler yahudîler hakkında nazil olmuştur. [19]
7- Muhammed b. İshak'a göre, bu sûrenin başından, mübâhele âyetine [20] kadar olan kısım hristiyanlar hakkındadır. [21]
8- İbnu İshak dedi ki: Bana Muhammed İbni Sehl İbni Ebu Ümame anlattı:
"Ehli Necran Rasûlullah'a gelip, İsa İbni Meryem hakkında sordular. Necran ehli hakkında, Ali İmran'ın başından sekseninci âyetin başına kadar olan âyetler indi."[22]
9- Taberi der ki:
"Necran Hristiyanları tarafından gönderilen bir heyet Peygamber efendimizle tartışmış ve Hz. İsa'nın Allah veya Allah'ın oğlu olduğunu yahut da üç ilahın üçüncüsü olduğunu iddia etmişlerdir. Peygamber efendimiz onlara hak dini tebliğ etmiş, Hz. İsa'nın da kendileri gibi insan ve Allah'ın Peygamberi olduğunu söylemiştir. İşte bu surenin bu âyeti de Hristiyanların bu bâtıl iddialarını reddederek Allah'ın tek bir ilah olduğunu, ondan başka hiçbir ilahın bulunmadığını beyan etmiştir."[23]

7. Sana kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onun te'viline yeltenmek için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müsennâ kanalıyla Rebî'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Necran hristiyanları hey'eti Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiklerinde onunla tartıştılar ve dediler ki:
"Sen zannetmiyor musun ki İsa Allah'ın kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur?" Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Evet öyledir." buyurunca
"İşte bu bize yeter." dediler de Allah Tealâ: *"İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne aramak ve onun te'viline yeltenmek için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar."* âyetini, sonra

---
[17] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 7/165-167.
[18] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/130.
[19] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 7/165.
[20] Al-i İmran: 3/61.
[21] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 7/165.
[22] İbnu İshak; Beyhakî, Delâil; İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/130-131.
[23] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

da *"Muhakkak İsa'nın misali Allah katında Adem'in misali gibidir..."*[24] âyetini indirdi." [25]
2- Bazı kimseler de bu âyetin Ebu Yâsir ibn Ahtab, kardeşi Huyey ibn Ahtab ve yahudilerden bir grup hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Buna göre onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve ümmetinin eceli konusunda tartışmışlar ve Elif Lâm Mîm, Elif Lâm Mîm Sâd, Elif Lâm Râ gibi âyetlerden bunu öğrenmek ve çıkarmak istemişler de bunun üzerine nazil olmuş.[26]
3- Suyûtî ed-Durru'1-Mensûr'unda bu rivayete biraz daha açıklık getirmiştir. Şöyle ki:
"Bir yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.) Bakara Sûresinin ilk âyetlerini *"Elif lâm Mîm, Bu kitab, işte bu kitabda hiç şüphe yoktur..."* âyetlerini okurken gelir, daha sonra da bu duyduklarını yahudi Ebu Yâsir ibn Ahtab'a söyler. Yâsir de kardeşi Huyey ibn Ahtab'ın yanına geldiğinde -ki beraberinde yahudilerden bir topluluk da varmış-
"Biliyor musun? kendisine indirilenler içinde Muhammed'in *"Elif lâm Mîm, Bu kitab, işte bu kitabda hiç şüphe yoktur..."* diye okuduğunu duydum." der. Huyey:
"Gerçekten böyle okuduğunu işittin mı?" sorusuna "evet", cevabı alınca kalkar ve yanındaki yahudilerle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelir.
"Sana indirilenler içinde *"Elif lâm Mîm, Bu kitab, işte bu kitabda hiç şüphe yoktur..."* şeklinde bir şeyler okuduğun bize söylendi, gerçekten öyle mi?" diye sorarlar. Hz. Peygamber:
"Evet, doğru duymuşsunuz." buyurur.
"Peygamberlerin bununla gönderildiği kesindir ama senin dışında hiçbir peygambere hükümranlığının süresi nedir, ümmetinin ömrü ne kadardır açıklandığını bilmiyoruz. Elif bir'dir, lâm otuzdur, mîm de kırktır; toplam 71 sene eder." derler. Sonra Huyey Efendimiz (s.a.v.)'e döner ve sorar:
"Ey Muhammed, yanında bu Elif Lâm Mîm'den başkası var mı?" Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Evet, Elif Lâm Mîm Sâd var." buyurur. Huyey:
"Bu daha uzun ve ağır; Elif bir, Lâm otuz, Mîm kırk, Sâd doksan, toplam 131 (herhalde 161 demek istemiştir) eder. Peki yanında bundan başkası var mı?" der. Efendimiz (s.a.v.):
"Evet, Elif Lâm Râ var." buyurur. Huyey:
"Bu daha uzun ve ağır; Elif bir, Lâm otuz, Râ ikiyüz'dür, toplam 231 sene eder. Bunun yanında başkası da var mı?" der. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Evet, Elif Lâm Mîm Râ var." buyurur. Huyey:
"Bu daha uzun ve ağır, 271 sene eder." der ve devam eder: "Senin durumun bize karışık göründü; bilemedik ki sana az mı yoksa çok mu ömür verildi?" Sonra da arkadaşlarına: "Kalkın bu adamın yanından." der. Yâsir de kardeşine ve yanındakilere:
"Nereden bileceksiniz ki, belki Muhammed'e bunların hepsi de verilmiştir; 71, 131, 231, 271; toplam 704 sene eder." deyince
"Bu adamın durumu doğrusu bize karışık geldi." derler. Onlar zannediyorlar ki *"Sana kitabı indiren O'dur. Ondan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir..."* âyet-i kerimesi onlar hakkında nazil olmuştur.[27]
4- Genel değerlendirme:
Taberî bu iki nüzul sebebini de zikrettikten sonra ikincisinin, yani yahudiler hakkında nazil olduğunu anlatan rivayetin daha çok tercihe şayan olduğunu; Hz. Îsa'nın durumunun Allah Tealâ tarafından zaten peygamberine bildirilip beyan edildiği için aslında müteşâbih olmadığını, halbuki bu ümmetin ve peygamberinin ecelinin hiç kimseye hiçbir şekilde bildirilmediği için müteşâbih, Hurûf-ı mukattaa ile buna ulaşmaya çalışmanın da fitne olmasının daha uygun olduğunu söylemektedir.
Taberi diyor ki:
"Ayetin zahiri gösteriyor ki bu âyet, Allah tealanın, Rasulullah'a indirdiği müteşabih âyetlere dayanarak Rasulullah ile tartışmaya girişen kimseler hakkında inmiştir. Bu tartışma Hz. İsa

---

[24] Alu İmrân: 3/59.
[25] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[26] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/118.
[27] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri '1-Me'sûr, 2/146-147.

hakkında veya Rasulullah'ın ve ümmetinin ömrü hakkındaki tartışmadır. Çünkü *"Bunların açıklamasını sadece Allah bilir."* ifadesi göstermektedir ki, Rasulullah ile tartışmaya girişen kimseler, müteşabih âyetlere dayanarak bilmek istedikleri zamanı öğrenmeye çalışmışlardır."
Taberi âyetin kimler hakkında indiği hususunda da özetle şunları söylemiştir:
"Her ne kadar bu âyet, yukarıda zikrettiğimiz müşrikler hakkında inmişse de, Kur'an'ın müteşabih âyetlerini te'vil ederek hak ehline karşı tartışmaya girişen, muhkem âyetleri bırakıp müteşabih âyetleri alarak müminlerin kafasını karıştıran, böylece Allah'ın dinine bid'at sokmak isteyen her bid'atçı bu âyetin kapsamına girmektedir. Bu bid'at ister Hristiyanlığa tabi olanlar tarafından ortaya atılmış olsun, isterse Yahudiliğe tabi olanlar tarafından, ister Mecusiler tarafından ortaya atılmış olsun, isterse Sebeiler tarafından, ister Hariciler tarafından ortaya atılmış olsun isterse kaderi inkâr eden Kaderiyeciler veya Cüheymiler tarafından. Nitekim Rasulullah bu hususta:
"Ey Aişe sen, kitabın müteşabih âyetlerine uyanları gördüğün zaman bil ki işte Allah'ın zikrettiği kimseler onlardır. Siz onlardan kaçının." [28] buyurmuştur."
Taberi sözlerine devamla diyor ki:
"Fitne kelimesinin izahında, bundan maksadın, şüphe sokmak ve insanların kafasını karıştırmak olduğunu söyleyen görüşü tercih edip te bundan maksadın Allah'a ortak koşmak olduğunu söyleyen görüşü tercih etmeyişimizin sebebi şudur: Zaten bu âyet-i kerime, müşrikler hakkında inmiştir. Müşriklerin, tekrar müşrikliğe dönmek istemeleri söz konusu değildir. Halbuki onların, müteşabih âyetleri yorumlayarak insanların kalbine bazı şüpheleri sokmaları ve müminlerin kafalarını karıştırmaları, kendilerinden beklenen davranışlardır. Bu itibarla fitneyi bu son anlamda yorumlamak daha evladır."[29]

12. O küfredenlere de ki: "Yakında mağlûp olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. O, ne kötü döşektir."
13. Karşılaşan o iki topluluk hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardır. Onlardan bir topluluk Allah yolunda savaşıyor, diğeri ise kâfir idi. Onlar öbürlerini gözleriyle kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Allah kimi dilerse onu yardımıyla te'yid eder. Hiç şüphesiz bunda basiret sahipleri için ibret vardır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî, Ebû Salih ve İbn Abbas yoluyla rivayet ederek dedi ki:
"Medine'li Yahudiler, Bedir Günü'nde Allah müşrikleri bozguna uğrattığı zaman dediler ki:
"Vallahi Musa'nın kendisiyle bizi müjdelediği ümmî peygamber işte bu zattır. Biz O'nu, vasfıyla, sıfatıyla Kitabımız Tevrat'ta tanıyoruz. O'na herhangi bir sancak da verilmeyecek." Böylece O'nu tasdik etmeyi ve O'na uymayı istediler. Sonra bir kısmı bir kısmına dedi ki:
"O'nun başka bir olayını gözleyeceğimiz vakte kadar acele etmeyin." Nihâyet Uhud Günü gelip Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı mağlub olunca bunlar şüpheye düştüler ve:
"Vallahi bu zat o peygamber değil" dediler ve azgınlıkları kendilerine galip gelip müslüman olmadılar. Bunlarla Rasulullah (s.a.v.) arasında belli bir müddete kadar bir anlaşma oldu. Nihayet onlar bu ahdi bozdular ve Ka'b b. Eşref altmış atlı içerisinde olduğu halde, Mekkeliler'e, Ebû Süfyan ve adamlarına gitti. Onlar da kendilerine muvafakat edip işbirliği yaptılar:
"Konuştuğumuz söz mutlaka bir olacak" dediler ve sonra Medine'ye döndüler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti onlar hakkında indirdi."[30]
2- Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin, Bedir savaşında müşrikler mağlup edildikten sonra,

[28] Buhari, Tefsir el-Kur'an 3/1
[29] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/120-121.
[30] Kelbi zayıf bir kimsedir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 78; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

kendilerine Müslüman olmaları teklif edilen Yahudiler hakkında indiğini söylemiştir.[31]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah Bedir savaşında Kureyşlilere ağır kayıplar verdirdikten sonra Medine'ye gelmiş bütün Yahudileri Beni Kaynuka çarşısında toplamış ve onlara şunu söylemişti:
"Ey Yahudi topluluğu, Kureyş'in başına gelenler sizin de başınıza gelmeden Müslüman olun."
Bunun üzerine Yahudiler şu cevabı vermişlerdir:
"Ey Muhammed, savşmasını bilmeyen acemi Kureyşlilerden bir kaç kişiyi öldürmen seni gururlandırmasın. Eğer sen, bizimle savaşacak olsan bizim ne olduğumuzu ve bizim gibileriyle karşılaşmamış olduğunu anlarsın." İşte bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur."[32]
4- Muhammed b. İshak b. Yesar dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Bedir'de Kureyş'in hakkından gelip, Medine'ye dönünce, Yahudiler'i Kaynuka' pazarında toplayıp buyurdu ki:
"Ey Yahudi topluluğu, Bedir Günü Kureyş'in başına gelen musibetin bir benzerinin de sizin başınıza gelebileceğinden dolayı Allah'tan sakının ve onların başına gelen sizin başınıza gelmeden önce gelin müslüman olun. Zaten siz benim, Kitabınız'da bulduğunuz ve Allah'ın size geleceğini söz verdiği ve sizden de inanacağınıza dair söz aldığı gönderilmiş bir Nebî olduğumu öğrenmiş bulunmaktasınız." Yahudiler dediler ki:
"Ya Muhammed, harbe dair hiçbir bilgileri olmayan acemi, gafil bir kavme rastlayıp da haklarında büyük bir firsat ele geçirmen sakın seni aldatmasın. Vallahi eğer seninle savaşırsak gerçek savaşçıların biz olduğunu öğrenmiş olacaksın."
Bu sebeple Allah Teala: *"Küfr edenlere de ki: "Yakında mağlub olacaksınız ve Cehennem'e sürüleceksiniz."* âyetini indirdi."[33]
Bu, İkrime ve Said b. Cübeyr'in, İbn Abbas'tan olan rivayetleridir.[34]
Hadisi Ebu Davud da Sünen'inde Musarrif ibn Amr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetle tahric etmiştir.[35]
5- İkrime dedi ki:
"Bedir günü Yahudi Finhas:
"Kureyş'e galip gelmek ve onları öldürmek, Muhammed'i aldatmasın. Çünkü Kureyş kabilesi, savaşı iyi bilmezlerdi." diye konuştu. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [36]
6- Ebu Salih'ten gelen başka bir rivayette ise bu âyet-i kerime, yahudilerin, müslümanların Uhud'da mağlûp olmasına sevinmeleri üzerine nazil olmuştur.[37]
7- Bu âyet, Allah Teâlâ'nın küfür üzere öleceklerini bildiği bir gurup belli kâfir hakkında gelmiştir. Âyette, onların kimler olduğunu belirten bir açıklama yoktur. [38]
8- Âyette zikredilen iki topluluktan Allah yolunda savaşanlardan maksat, Abdullah b Abbas, İkrime ve Mücahid'e göre Bedir savaşında, Kureyş müşriklerine karşı savaşan Rasulullah ve sahabileridir. Kâfir topluluktan maksat ise bu savaşta Rasulullah'a karşı savaşan müşriklerdir.[39]
9- Abdullah b. Mes'ud bu âyet-i kerimeyi okuduktan sonra şunları söylemiştir:
"Bu durum, Bedir savaşında olmuştur. Biz, müşriklere baktık. Onların bizim iki katımız olduklarını gördük. Tekrar onlara baktık. Bu defa onların bizden tek bir kişi dahi fazla olmadıklarını gördük. İşte bu son durum, Aziz ve Celil olan Allah'ın şu âyetinde zikredilmektedir:

---

[31] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/129.
[32] Ebu Davud, el-İmara: 22 (3001); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/129.
[33] Musannif bu hadisi senedsiz zikretti. Ebu Davud: 3001, İbn Cerir: 3/128; Beyhakî, Delâil.
[34] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 78; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/132; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[35] Ebu Davud, el-Harâc ve'l-Fey' ve'l-İmâra, 22, hadis no: 3001.
[36] İbn Münzir; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/129; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/132.
[37] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/17.
[38] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[39] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

"O gün düşmanla karşılaştığınızda Allah, olması gereken emri yerine getirmek için onları sizin gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Bütün işler Allah'a döndürülür." [40]
10- Mücahid diyor ki:
"İki topluluğun karşılaştığı gün, müslüman ve kâfir toplulukların karşı karşıya geldiği Bedir savaşı günüdür." [41]

14. Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşlere, besili atlara, hayvanlara ve ekinlere karşı duyulan aşırı istek, insanlara süslü gösterildi. Oysa bunlar, sadece dünya hayatının geçici malıdır. Varılacak güzel yer ise Allah kalındadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın, Allah'ın hak Peygamberi olduğunu bildikleri halde ona tabi olmayan Yahudileri kınamaktadır." [42]

15. De ki; "Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Takvaya erenler için Rabları katında altından ırmaklar akan cennetler, ki orada sonsuz olacaklardır, tertemiz temizlenmiş eşler ve Allah'tan da bir hoşnutluk. Allah kullarına Basîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- *"Kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma güzel atlara, hayvanlara, ekinlere olan sevgi insanlar için bezenip süslenmiştir..."*[43] âyet-i kerimesi nazil olunca Hz. Ömer:
"Ey Rabbım, şimdi, bunları bize neden süsledin!?" dedi de bu âyet-i kerime nazil oldu."[44]

18. Allah, kendinden başka hiçbir ilâh olmadığına, adaleti ayakta tutarak şehadet eyledi. Melekler ve ilim sahipleri de. O, yegâne ilâhtır. O, Azîz'dir, Hakim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Medine'de ortaya çıkınca, Şam'lı hahamlardan iki haham O'nun huzuruna girdiler. Bunlar Medine'yi görünce, biri arkadaşına:
"Bu şehir âhir zamanda ortaya çıkacak olan Nebî'nin şehrine ne kadar da benziyor" dedi ve müteakiben Peygamber (s.a.v.)'in yanına girdiklerinde O'nu malum olan sıfat ve güzellikle tanıdılar. Kendisine:
"Sen Muhammed misin?" dediler.
"Evet" buyurdu, Yine onlar:
"Sen Ahmed misin?" dediler.
"Evet" buyurdu, Dediler ki
"Sana bir şahidliği soracağız. Şayet o şahidliği sen bize haber verirsen, sana iman edeceğiz ve seni tasdik edeceğiz." Rasulullah (s.a.v.) onlara:
"Bana sorun" buyurdu. Onlar da dediler ki:
"Bize Allah'ın Kitabı'nda bulunan en büyük şahidliği haber ver." Bunun üzerine Allah Teala Peygamberine bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu iki kişi de derhal müslüman oldular ve

---
[40] Enfal: 8/44; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[41] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[42] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[43] Alu İmrân: 3/14.
[44] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/I33; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/20.

Rasulullah (s.a.v.)'ı tasdik ettiler."[45]
2- Saîd ibn Cubeyr'den rivayette o şöyle diyor:
"Ka'be'nin çevresinde Arap kabilelerinden her birinin bir veya iki putu olmak üzere 360 tane put vardı. Bu âyet nazil olunca Allah'a secde ederek yerlere kapanmışlar."[46]
3- Taberi der ki:
"Allah teala bu âyet-i kerime ile, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile tartışmaya girişen Hristiyan Necran heyetinin, Hz. İsa'ya isnad etmiş oldukları "Allah'ın oğlu" şeklindeki iddialarını reddetmiş, kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını, eşi, benzeri ve emsali bulunmadığını beyan etmiştir. Buna hem bizzat kendisini hem de Meleklerinin ve âlim kullarının şahitlik ettiklerini beyan etmiştir. Böylece Rasulullah ile asılsız bir tartışmaya girişen Hristiyan Necranlıların heyetine cevap vermiş ve onları susturmuştur." [47]

19. Hiç şüphesiz Allah katında din İslâm'dır...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî der ki:
"Yahudiler yahudilikten daha üstün bir din olmadığını, hristiyanlar da hristiyanlıktan daha üstün bir din olmadığını iddia edince bu âyet-i kerime nazil oldu." [48]
2- Ayette "Kendilerine kitap verildiği" zikredilen kimselerden maksat, Muhammed b. Cafer b. Zübeyr'e göre, kendilerine İncil verilen Hristiyanlardır.
Rebi' b. Enes'e göre ise bu âyette zikredilen "Kendilerine kitap verildiği halde ihtilafa düşenler"den maksat, Yahudilerdir.[49]

21. "Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere Peygamberleri öldürenler ve insanlardan adaleti emredenlerin canına kıyanlar yok mu? Onları çok acıklı bir azâb ile müjdele.
22. İşte onlar öyle kimselerdir ki, yaptıkları, dünyada da, âhirette de boşa gitmiştir. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime, her ne kadar özel olarak Yahudi ve Hristiyanlardan bir gurup hakkında nazil olmuşsa da hükmü geneldir. Yani, bu çeşit fiilleri işleyen herkes, sonunda can yakıcı bir azaba uğrayacaktır. [50]
2- Ebû Ubeyde İbn el-Cerrah (r.a.)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Ya Rasûlallah, Kıyamet günü en şiddetli azâb görecek olan kimdir?" diye sorulduğunda, Hz. Peygamber (s.a.sv.):
"Bir Peygamberi veya ma'rufa emredip kötülükten nehyeden bir insanı öldüren kimsedir" buyurdu, sonra da bu âyet-i kerimeyi okudu. Daha sonra ise şöyle dedi:
"Ya Eba Ubeyde, İsrâiloğulları günün evvelinde tek bir saatte kırk üç Peygamber öldürdüler. Bunun üzerine İsrâiloğullarının zâhidlerinden yüz on iki kişi kalkıp, Peygamberleri öldürenlere emr-i ma'ruf nehy-i münker yapmışlar, İsrâiloğulları da aynı günün sonunda onların hepsini katletmişlerdir. İşte Allah Teâlâ'nın âyette bahsettiği kimseler bunlardır." [51]
Yine o yahudiler, Yahya İbn Zekeriyya (a.s.)'yi öldürmüş ve Hz. İsa'yı öldürdüklerini iddia etmişlerdir. İşte onların bu sözüne göre, kendilerinin Peygamberleri öldürdükleri sabit

---

[45] Kelbi yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 79; el-Kurtubî, 4/415 el- Bahru'l-Muhît, 2/401.
[46] el-Kurtubî, 4/415.
[47] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[48] İbni Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/362.
[49] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[50] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[51] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

olmuştur."[52]

23. Kendilerine kitabdan bir pay verilmiş olanları görmedin mi ki aralarında hüküm vermesi için Allah'ın kitabına çağrılıyorlar da sonra onlardan bir zümre arkasını çevirip gidiyor. Onlar böyle yüz çevirmeyi âdet edinmiş kimselerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyetin iniş sebebinde alimler ihtilafa düştüler.
1- Süddî dedi ki:
"Peygamber, Yahudiler'i İslâm'a davet etti. Bunun üzerine Numan b. Evfa, kendisine:
"Ya Muhammed, gel bu davayı hahamlara havale edelim" dedi, Rasulullah (s.a.v.) da:
"Hayır, Allah'ın Kitabı'na başvuralım" buyurdu. Adam da:
"Hayır, hahamlara başvuralım" dedi. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[53]
2- Said b. Cübeyr ve İkrime, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet ettiler:
"Rasulullah (s.a.v.), bir Yahudi cemaatinin bulunduğu, Tevrat Kitabı'nın okunup ders yapıldığı bir Yahudi Kitabevi'ne girdi ve onları Allah'a davet etti. Bunun üzerine Nuaym (veya Nu'mân)[54] b. Amr ve Haris b. Zeyd, kendisine:
"Sen hangi din üzerine bulunuyorsun ey Muhammed?" dediler. Rasulullah (s.a.v.) da:
"İbrahim'in dini üzere" buyurdu. Onların:
"Şüphesiz İbrahim bir Yahudi idi" demeleri üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Öyleyse Tevrat'a gelin. O Bizimle sizin aranızda hakemdir" buyurdu. Onlar da buna yanaşmadılar. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[55]
3- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Hayber Yahudileri'nden zina eden iki kişi ile, Yahudiler'in, Peygamber (s.a.v.)'e bu iki zinakâra uygulanacak cezadan sual etmeleri kıssası hakkında nazil oldu."[56]
Bu mevzunun açıklanması inşallah Maide Sûresi'nde gelecektir. [57]
4- Kelbi'nin bu kavli Râzi'de İbn Abbâs'tan daha geniş bîr şekilde rivayetle yer almaktadır. Şöyle ki:
"Yahudilerden bir erkekle bir kadın zina etmişlerdi. İkisi de şerefli kimselerdi. Kitablarında bu suçun cezası da taşlanarak öldürülmekti. Ancak bu sefer zina edenler şerefli kimseler olunca recmetmek istemediler de belki recmi terketmek üzere dininde bir ruhsat vardır umuduyla mes'eleyi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdiler. Ama Hz. Peygamber (s.a.v.) de ikisi hakkında recm ile hükmetti.
"Bu hükmünle bize zulmettin ey Muhammed, bizim üzerimize recm yoktur." diyerek bu hükmü inkâr ettiler de Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Aramızda Tevrat hakem olsun, onda recm var. İçinizde en bilgili kim?" diye sordu.
"Fedek'li Abdullah ibn Sûriyâ'dır." dediler. İbn Sûriyâ'yı getirdiler, bir de Tevrat hazır ettiler. İbn Sûriyâ Tevrat'ı okurken recm âyetine gelince oraya (üzerine) elini koyarak okumadan atlamak istedi de Abdullah ibn Selâm:
"Recm âyetinin yerini geçti ey Allah'ın Rasûlü." dedi ve İbn Sûriyâ'nın elini koyduğu yerden kaldırdı ve recm âyetini buldular. Hz. Peygamber (s.a.v.) o iki zina eden yahudinin recm edilmesini emretti de recm olundular. Yahudilerin bu hadiseye çok öfkelenmeleri üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. [58]

---

[52] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[53] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 79.
[54] bak: Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 2/110.
[55] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân,.3/145, Suyuti; ed-Dürr: 2/14. İbn Münzir, İbn Ebî Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 79; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/133; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 7/216.
[56] Kelbî yalancılıkla itham olunmuştur.
[57] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 79-80.
[58] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/366; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 7/216-217.

5- Buhârî bu hadiseyi Alu İmrân: 3/93 âyetinin tefsirinde şöyle zikrediyor:
"Abdullah ibn Ömer'den rivayet ediliyor:
"Yahudiler, zina etmiş olan bir erkekle bir kadını (haklarında hüküm vermesi için) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara:
"Sizden zina edenlere ne yaparsınız?" diye sordular. Onlar:
"İkisinin de yüzlerini siyaha boyarız ve döveriz." dediler.
"*Tevrat'ta recmi bulmuyor musunuz?"* buyurdular, onların:
"Hayır, onda bir şey bulmuyoruz." demeleri üzerine Abdullah ibn Selâm:
"Yalan söylediniz, eğer doğru sözlüler iseniz getirin Tevrat'ı da okuyun." dedi. Tevrat'ı getirdiler, açtılar, Tevrat'ı okuyan hahamlar, elini recm âyetinin üzerine koyarak öncesindeki ve sonrasındaki âyeti okumaya başladı, recm âyetini ise okumadı. Abdullah ibn Selâm'ın işaretiyle elini recm âyeti üzerinden kaldırınca Abdullah ibn Selâm:
"Bu nedir? Recm âyeti değil mi?" dedi. Bunu görünce:
"Bu recm âyetidir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de o ikisinin recmedilmelerini emretti ve Mescid-i Nebevi yanında cenazelerin konulup cenaze namazının kılındığı yerin yakınında taşlanarak öldürüldüler. İbn Ömer der ki:
"O iki yahudinin taşlanarak öldürüldüklerini gördüm. Erkek, kadına doğru eğilmiş onu taşlardan korumaya çalışıyordu."[59]
6- Nakkaş'ın kaydettiğine göre ise yahudilerden bir cemaat hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) onları İslâm'a çağırmış, onlar:
"Biz, hidayete senden daha lâyıkız. Allah ancak İsrail oğullarından peygamber göndermiştir." diyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğini inkâr edince Efendimiz (s.a.v.):
"O halde Tevrat'ı çıkarın bakalım, benim vasıflarım onda var." buyurmuş ta yahudiler bunu kabul etmemişler ve âyet bunun hakkında nazil olmuş."[60]
7- Hz. Peygamber'in Peygamberliğinin alâmetleri Tevrat'ta zikredilmiş, O'nun Peygamberliğinin sıhhatine delâlet eden deliller de, aynı zamanda orada bulunmaktaydı. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), onları Tevrat'a ve Tevrat'ta kendisinin Peygamberliğine delâlet eden sözlere davet etti. Ama onlar bundan kaçındılar. Bunun üzerine de Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerimeyi indirdi.[61]
8- Bu hüküm, yahudi ve hristiyanlar hakkında umûmî bir hükümdür. Bu böyledir, çünkü Hz. Muhammed'in nübüvvetine delâlet eden deliller, Tevrat ve İncil'de mevcut idi. Onlar da Tevrat ve İncil'in hükmüne davet olunmuşlar, ama onlar bunu kabulden kaçınıp diretmişlerdi.[62]
9- Katade diyor ki:
"Bu âyette davet edildikleri zikredilenler, Allah düşmanı Yahudilerdir. Onlar, aralarında hükme varılmak için Allah'ın kitabı Kur'an'a ve aralarında hüküm vermesi için Hz. Muhammed'e çağırılmışlardır. Fakat onlar, Hz. Muhammed'i kendi ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de yazılı olarak buldukları halde onun davetinden yüzçevirmişler, kabul etmemişler-dir."[63]

26. De ki: "Ey hükümranlığın sahibi Allah'ım, sen hükümranlığı dilediğine verirsin, hükümranlığı dilediğinden söküp alırsın. Kimi dilersen aziz kılar, kimi dilersen zelil kılarsın. Hayır yalnız Senin elindedir. Hiç şüphesiz Sen her şeye Kadîr'sin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas ve Enes b. Malik dediler ki:

---
[59] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3/6.
[60] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/367; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/33.
[61] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 7/217.
[62] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/367; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/33.
[63] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'yi fethedip, ümmetine Fars ve Rûm mülkünü vadedince, münafıklar ve Yahudiler dediler ki:
"Heyhat, bu ne uzak birşey! Fars ve Rûm mülkü nerden Muhammed'in olacakmış? Onlar daha güçlüdürler ve ele geçirilmeleri çok imkânsızdır. Muhammed'e Mekke ve Medine yetmemiş mi de gözünü Fars ve Rûm diyarına dikmiş?" Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[64]
2- Muhammed b. Abdulaziz Mervezî kitabında bana, Ebu'1-Fadl Muhammed b. Hüseyn el-Haddadî'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o İshak b. İbrahim'den, o Ravh b. Ubade'den, o Said'den, o da Katade'den şöyle dediğini bize haber verdi;
"Bize söylendi ki: "Rasulullah (s.a.v.) Rabbi'nden, Fars ve Rûm mülkünü ümmetine nasib buyurmasını istedi. Bunun üzerine Allah Teala da bu âyeti indirdi."[65]
3- Katade diyor ki:
"Bu ayeti kerime, Rasulullah'ın, İran'ın ve Bizans'ın yönetiminin ümmetine verilmesini istemesi üzerine nazil olmuştur. Ve mülkün asıl sahibinin Allah teala olduğunu, onu kullarından dilediğine verip dilediğinden de çekip alacağını beyan etmiştir." [66]
4- Üstad Ebû İshak es-Sealibî, Abdullah b. Hamid el-Vezzan'dan, o Muhammed b. Cafer el-Maytirî'den, o Hammad b. Hasan'den, o Muhammed b. Halid b. Asme'den, o Küseyr b. Abdillah b. Amr b. Avf'tan, o babasından, o da kendi babasından şöyle dediğini bize haber verdi:
Taberî'nin tefsirinde İbn Beşşâr kanalıyla Amr ibnu'1-Avf el-Muzenî'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Ahzâb Gazvesi (Hendek Savaşı) senesi hendeği çizdi: Harise oğulları tarafından Ecmu'ş-Şeyhayn'den Mezâz'a kadar hendek kazılacaktı. Sonra her on kişiye 40 kulaç olmak üzere kazma işini taksim etti. Selman el-Fârisî'nin hangi grupta olacağında Muhacirin ve ensar ihtilâf ettiler. Selman güçlü kuvvetli birisiydi ve Muhacirin
"Selman bizdendir." diyor, Ensar:
"Selman bizdendir." diyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Selman bizden, ehl-i beyttendir." buyurdu. Amr ibn Avf der ki:
"Ben, Selman, Huzeyfe ibnu'l-Yemân, Nu'mân ibn Mukrin el-Muzenî ve ensar'dan dört kişi birlikte bir kırk kulacı kazıyorduk. Üç katın altında kazmaya devam ederken Allah hendeğin içinden karşımıza beyaz, çakmaktaşından bir kaya çıkardı. Külünklerimizi kırdı, biz onu kıramadık.
"Ey Selman, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne çık, bu kayanın durumunu ona haber ver. Hendeğin yolunu mu değitirelim, yoksa ne yapmamızı emreder? Biz, hendeğin çizgisini değiştirmek istemiyoruz." dedik. Selman, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çıktı, Efendimiz üzerine bir gölgelik kurmakla meşgul imiş.
"Ey Allah'ın elçisi, babamız anamız sana feda olsun, hendeğin içinden beyaz çakmaktaşından bir kaya çıktı, külünklerimizi kırdı, biz onu kıramadık. Küçük veya büyük bir parça bile koparamadık. Bize o konuda emrin nedir? Doğrusu biz hendek için çizmiş olduğun çizgiden çıkmak istemedik." dedi.
Allah'ın Rasûlü, Selman'la birlikte hendeğe indi, biz dokuz kişi hendeğin ucunda onlara bakıyorduk. Efendimiz (s.a.v.) Selman'dan kazmayı aldılar ve kayaya öyle bir vurdular ki ondan bir şimşek çaktı sanki karanlık bir evin ortasındaki bir lâmba gibi Medine vadisini aydınlattı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir fetih tekbiri getirdi, müslümanlar da peşinden tekbir getirdiler. Sonra Rasûlullah (s.a.v.) kayaya ikinci kere vurdu. Kazmanın kayaya çarpmasıyla yine bir şimşek çaktı ki sanki karanlık bir evdeki lâmba gibi Medine vadisini aydınlattı. Rasûlullah (s.a.v.) bir fetih tekbiri getirdi, müslümanlar da peşinden tekbir getirdiler. Sonra

[64] Senedi yoktur; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 80; Kurtubî, 4/52; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[65] Senedi zayıftır, İbn Cerir: 3/148, Suyuti; Lübab: s. 54, ed-Dürr: 2/14; İbn Ebî Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 80.
[66] İbn Cerir Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 3/148.

Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) üçüncü kez kayaya vurdu ve onu kırdı, ondan yine bir şimşek çakıp Medine vadisini aydınlattı, sanki karanlık bir evin ortasındaki bir lâmba gibi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) yine bir fetih tekbiri getirdi. Rasulullah (s.a.v.) sonra Selman'ın elinden tutarak hendekten çıktı. Selman:
"Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana feda olsun, şimdiye kadar hiç görmediğim bir şey gördüm." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kavme döndü ve:
"Selman'ın söylediğini sîz de gördünüz mü?" diye sordu,
"Anamız babamız sana feda olsun ey Allah'ın elçisi, gördük ki kayaya vurdun, ondan dalga gibi bir şimşek çaktı, senin tekbir getirdiğini görünce biz de tekbir getirdik, bundan başka bir şey de görmedik." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Doğru söylediniz. İlk vuruşumda gördüğünüz şimşek çaktı ve bana Hîre saraylarını ve Kisrâ'nın Medâin'ini aydınlattı. Onlar sanki köpek dişleri gibiydiler. Cibril bana haber verdi ki ümmetim onlara galip gelecek. Sonra ikinci vuruşumda gördüğünüz şimşek çaktı ve bana Rum ülkesindeki kırmızı sarayları aydınlattı. Köpek dişleri gibiydiler. Cibril bana haber verdi ki ümmetim onlara galip gelecek ve onları ele geçirecek. Sonra üçüncü vuruşumda gördüğünüz şimşek çaktı ve bana San'â saraylarını aydınlattı. Sanki köpek dişleri gibiydiler. Cibrîl bana haber verdi ki ümmetim onları ele geçirecek. "Müjdeler olsun, Allah onları zafere ulaştıracak, mükdeler olsun, Allah onları zafere ulaştıracak." dedi," buyurdu. Müslümanlar bu müjdeye sevindiler ve:
"Dosdoğru, gerçek bir va'd ile bize va'dde bulunan, bu kuşatmadan sonra bize zaferi va’deden Allah'a hamdolsun." dediler.
Medine'yi kuşatan ahzâb bozulup gidince müslümanlar:
"Bu, Allah'ın ve Rasûlü'nün va'dettiğidir..." dediler. Münafıklar da:
"Hiç şaşmıyor musunuz? Size hikâye anlatıyor, sizi olmıyacak umutlara sevkediyor, size bâtıl va'dlerde bulunuyor. Size Yesrib'den Hîre saraylarını, Kisrâ'nın şehirlerini gördüğünü ve siz korkudan hendek kazar, yüzyüze savaşmaya güç yetiremezken sizin bunları fethedeceğinizi haber veriyor." dediler de *"Hatırla o zamanı ki münafıklar ve kalblerinde hastalık olanlar: Allah ve Rasûlü'nün va'dettikleri boş bir aldatmadan ibaretmiş, diyorlardı..."*[67] ve *"De ki: Ey hükümranlığın sahibi olan Allahim..."* âyetleri nazil oldu."[68]
5- Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hendek Savaşı'nda, kazılacak hendeğin sınırlarını çizip, her on kişilik gurubun "kırk zira'lık bir yer kazmalarını" söyledi. Müslümanlar hendek kazarken, bir yerde kazmaların gücünün yetmediği tepe gibi bir kaya karşılarına çıktı. Bunun üzerine Selmân (r.a.)'ı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gönderdiler, o da durumu haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Selmân'ın elinden levyeyi alıp, o taşa öyle bir vuruş vurdu ki taş yarıldı ve taştan karanlık gecenin ortasında kandil gibi etrafı aydınlatan bir şimşek çıktı. Bunun üzerine hem Hz. Peygamber, hem de müslümanlar tekbir getirdiler. Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Sanki köpeklerin azı dişi gibi (sıra sıra) Hîre'nin köşkleri bana göründü" dedi. İkinci vuruşunda,
"Bana, Rum diyarının kırmızı sarayları göründü"; üçüncü vuruşta da,
"Bana, San'a’nın sarayları göründü" dedi.
"Ve Cebrail (a.s) bana, ümmetimin bütün bu milletlere gâlib geleceğini haber verdi, müjdeler olsun" buyurdu.
Bunun üzerine münafıklar,
"Peygamber’inizin asılsız va'adlerde bulunuşuna, Yesrib (Medine)'den, Hîre'nin köşklerini ve Kisra'nın saraylarını size haber verişine ve buraların elinize geçeceğine şaşmıyor musunuz? Halbuki siz şu anda, savaşa çıkmaya bile kadir olamıyorsunuz ve korkunuzdan hendek

---

[67] Ahzâb: 33/12.
[68] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 21/85-86; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/303; el-Vâhıdî en-Neysâbûrî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 71-72.

kazıyorsunuz" dediler. Bunun üzerine işte bu âyet-i kerime nazil oldu."[69]
6- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî der ki:
"Yahudiler: "Vallahi biz peygamberliği İsrail oğullarından başkasına nakleden birine asla itaat etmiyeceğiz." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[70]

28. Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri kendilerine çok yakın dost edinmesin. Kim bunu yaparsa ona Allah'tan hiçbir şey (yardım) yoktur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
'Yahudiler'den Ka'b ibnu'l-Eşref'in antlaşmalısı Haccac b. Amr, Kehmes b. Ebi'I-Hukayk ve Kays b. Zeyd, dinlerinden ötürü kendilerini fitneye düşürmek maksadıyla, Ensar'dan bir grupla dostluk oluşturmuşlardı. Bunun üzerine Rıfae b. Münzir ibnu'z-Zübeyr (doğrusu Rifâa ibn Abdulmünzir ibn Zenber[71]), Abdullah[72] b. Cübeyr ve Said b. Hayseme, bu gruba dediler ki:
"Şu Yahudiler'den uzak durun, onlarla devamlı buluşup dostluk kurmaktan sakının ki sizi dininizde fitneye düşürmesinler." Bu kimselerse o Yahudilerle dostluk kurup, meclislerine devam etmekten kaçınmadılar. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[73]
2- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, münafıklar; Abdullah b. Ubeyy ve adamları hakkında nazil oldu. Bunlar Yahudi ve müşriklere dost oluyor, onlara haberler getiriyor ve Rasulullah (s.a.v.)'a karşı, Yahudi ve müşriklerin üstün gelmelerini ümit ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirip, Mü'minleri, onlar gibi yapmaktan men etti."[74]
3- Cüveybir, Dahhak ve İbn Abbas yoluyla şu rivayette bulundu:
"Bu âyet Ubade b. Samit el-Ensarî hakkında nazil oldu. Bu zat, Bedir Harbine iştirak etmiş seçkin bir sahabi idi. Onun Yahudiler'den yeminli dostları vardı. Peygamber (s.a.v.) Ahzab Günü harbe çıktığında, Ubade dedi ki:
"Ey Allah'ın Nebî'si, benim Yahudiler'den beşyüz adamım var. Onların benimle birlikte harbe çıkacakları görüşündeyim. Haydi düşmana karşı onlardan yardım iste." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[75]
4- Mukâtil ibn Süleyman ve Mukâtil ibn Hayyân'a göre ise bu âyet Mekke kâfirlerine dostluk ve sevgi gösteren Hâtıb ibn Beltea ve başkaları hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ, onları bu sevgiden nehyetti.[76]
5- Bu âyet-i kerimenin "müşriklerin kendisinden söylemesini istediği bazı kelimeleri söylediği zaman Ammâr ibn Yâsir hakkında" nazil olduğu da söylenmiştir.[77]
6- Bu âyet-i kerimenin hükmünün nüzul sebebi olarak zikredilen bütün grup ve şahısları altına aldığında elbette hiç kuşku yoktur.[78]

28. … Meğer ki onlardan gelebilecek bir tehlikeden dolayı sakınmış olasınız. Asıl Allah size kendisinden korkmanızı emrediyor. Nihayet Allah'adır varış.

---

[69] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[70] İbnu'i-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/68..
[71] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 2/230.
[72] Fahreddin er-Râzî'nin rivayetinde Abdurrahman.
[73] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/152, Sıyuti; Lübab: s. 54, ed-Dürr: 2/16; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 82; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[74] Kelbî yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 82; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[75] Senedi çok zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 82; Revâiu'l-beyân, 1/399; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[76] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/371; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[77] el-Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/38.
[78] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/133.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan el-Basri şöyle demiştir:
"Müseylemetü'l-Kezzab, Hz. Peygamber'in ashabından olan iki adam yakaladı Onlardan birisine,
"Sen, Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğuna şehâdet ediyor musun?" deyince, adam
"Evet, evet, evet!" dedi. Bunun üzerine Müseyleme,
"Benim de Allah'ın Rasulü olduğuma şehadet eder misin?" deyince, adam
"Evet" dedi. Müseyleme, kendisinin Beni Hanife Kabilesi'nin Peygamberi, Hz. Muhammed'in de Kureyş Kabilesi'nin Peygamberi olduğunu iddia ediyordu. Bunun üzerine o adamı bırakıp diğerini çağırdı ve ona, "Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğuna şehâdette bulunuyor musun?" dedi. Adam,
"Evet" dedi. Daha sonra,
"Benim de Allah'ın Rasulü olduğuma şehâdette bulunuyor musun?" deyince, adam üç kere,
"Ben sağırım." dedi. Müseyleme bunun üzerine yanına gelerek onu katletti. Bu olay Hz. Peygamber'e intikal ettiği zaman O şöyle buyurdu:
"Şu öldürülen kimseye gelince, o yakînî imanı ve sıdki üzere gitti. Allah mübarek etsin. Diğeri ise, Allah'ın tanımış olduğu ruhsatı kullandı. Bundan dolayı ona bir günah ve vebal yoktur."
Bu âyetin bir benzeri de, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kalbi iman üzere mutmain olduğu halde, zorlananlar müstesna"* [79] âyetidir.[80]

31. De ki: Eğer Allah'ı seviyor idiyseniz bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan el-Basri ve İbn Cüreyc dediler ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın devrinde bazı kavimler, Allah'ı sevdiklerini iddia etmişler ve:
"Ey Muhammed, biz gerçekten Rabbimizi seviyoruz" demişlerdi. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[81]
Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirmiş ve Hz. Muhammed’e emretmiştir ki "Biz rabbimizi seviyoruz." diyenlere de ki "Eğer sizler, gerçekten Allah’ı seviyorsanız onun Peygamberi olan bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin." Böylece Allah’u teala, Hz. Muhammed’e uymayı, sevgisi için bir alâmet, ona karşı çıkmayı da azabı için bir nişane yapmıştır.
Taberî, bu rivayette adı geçen kavim'in Necran hey'eti olduğunu söyler.[82]
2- Cüveybir, Dahhak ve İbn Abbas yoluyla şu rivayette bulundu:
"Peygamber (s.a.v.), Mescid-i Haram'da bulundukları bir sırada Kureyş'in karşısına dikildi. Bunlar putlarını dikmişler, üzerlerine deve kuşu yumurtaları bağlamış ve kulaklarına da salkım salkım küpeler takmışlardı, onlara secde ediyorlardı. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Kureyş topluluğu, siz gerçekten babanız İbrahim ve İsmail'in dinine muhalefet ettiniz. Zira onlar İslâm üzere idiler." Kureyş dedi ki:
"Ey Muhammed, *biz bu putlara ancak Allah sevgisi, bizi derece derece Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz."* [83] İşte bu sebeple Allah Teala bu âyet-i kerimesini indirdi."[84]
3- Kelbî, Ebû Salih ve İbn Abbas yoluyla şunu rivayet etti:
"Yahudiler:

---
[79] Nahl: 16/106.
[80] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[81] İbn Münzir; Suyuti; Lübab: s. 55, ed-Dürr: 2/17, İbn Cerir, Taberî, Câmiu’l-Beyân, 3/155; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 82.
[82] İbn Cerir, Taberî, Câmiu’l-Beyân, 3/155.
[83] Zümer: 39/3.
[84] Cüveybir gerçekten çok zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 82-83; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/17.

"Biz Allah'ın çocukları ve sevgilileriyiz" [85] deyince, Allah Teala bu âyeti indirdi. Ayet nazil olunca Rasulullah (s.a.v.) bu âyeti Yahudiler'e bildirdi. Onlarsa bu âyeti kabullenmekten kaçındılar."[86]

4- Muhammed b. İshak b. Yesar, Muhammed b. Cafer b.Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etti:
"Bu âyet, Rasulullah ile tartışan Necran Hıristiyanları hakkında nazil oldu. Onlar:
"Biz ancak Allah'a olan sevgi ve ta'zimimizden dolayı İsa'ya ta'zimde bulunuyor ve ona ibadet ediyoruz" dediler de bu yüzden onları reddetmek için Allah Teala bu âyeti indirdi."[87]

5- Genel değerlendirme:

a- Taberi diyor ki:
"Bu son görüş tercihe şayandır. Zira bu surenin başından buraya kadar, doğrudan veya dolaylı olarak Necran heyeti zikredilmiştir. Surenin başından buraya kadar, Rasulullah döneminde yaşayıp ta "Biz Allah'ı seviyoruz" diyen bir topluluktan bahsedilmemiş, ayrıca Hasan-ı Basri'den rivayet edilen bu haberin sıhhatine dair herhangi bir delil de bulunmamıştır. Ancak Hasan-ı Basri, bu toplulukla, Necran heyetini kastetmiş olursa o zaman da âyetin nüzul sebebi, bizim tercih ettiğimiz sebep olur. Yani, Allah teala bu âyet-i kerimesiyle kendisini sevdiklerini iddia eden Necran heyeti Hristiyanlarına, Hz. Muhammed'e tabi olmalarını ve ancak ona tabi olduklarında kendisini sevmiş olabileceklerini bildirmiş, Allah rızası için Hz. İsa'yı sevdikleri iddialarının da ancak Hz. Muhammed'e tabi olmalarıyla doğru olabileceğini beyan etmiştir." [88]

b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Hülâsa olarak, bu insan gruplarından herbiri Allah'ı sevdiğini ve Allah'ın rızası ile taatını gözettiklerini iddia ederler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s)'e, *"Ey habibim, "Eğer Allah'ı sevdiğiniz iddianızda doğru iseniz, O'nun emirlerine boyun eğip, O'na muhalefet etmekten kaçının" de"* buyurmuştur."[89]

32. De ki: "Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin." Eğer yüz çevirirlerse hiç şüphesiz Allah kâfirleri sevmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"De ki; eğer Allah'ı seviyor idiyseniz..."[90] âyet-î kerimesi nazil olunca Abdullah ibn Ubeyy:
"Muhammed kendine itaati Allah'a itaat gibi kıldı. Bize, hristiyanların İsa'yı sevdiği gibi kendisini sevmemizi emrediyor." dedi de bu âyet-i kerime nazil oldu.[91]

2- Hz. Peygamber (s.a.v.) yahudileri İslâm'a çağırdığında onlar:
"Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. Biz Allah'ı, senin çağırdığından daha çok severiz." demişler de *"De ki: Eğer Allah'ı seviyor idiyseniz..."* âyeti ve bu âyet-i- kerime nazil olmuş.[92] Bunun üzerine Hz. Peygamber yahudilere bu âyet-i kerimeyi arzetmiş de kabulden imtina etmişler.[93]

33. Hiç şüphesiz Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim hanedanını ve İmran ailesini âlemler üzerine seçip mümtaz kıldı.

---

[85] Maide: 5/18.
[86] Kelbî yalancılıkla itham olunmuştur; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 83; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/17.
[87] Mürsel hadistir. İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/155, Suyuti; ed-Dürr; 2/17; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 83; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/17.
[88] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/156.
[89] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/17.
[90] Al-i İmran: 3/31.
[91] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/374; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/19.
[92] İbnu'i-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/374.
[93] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/130.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre yahudiler:
"Biz, İbrahim'in, İshak'ın, Yakub'un çocuklarıyız ve onların dini üzereyiz." demişlerdi de bu âyet-i kerime nazil oldu."[94]

39. "O, mihrabda durup namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: "Gerçekten Allah sana, kendisinden bir kelimeyi tasdik edici, efendi, hâkim ve sâlihlerden bir Peygamber olan Yahya'yı müjdeler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî şöyle demiştir:
"Birisi Yahya (a.s.)'ya. diğeri de İsâ (a.s.)'ya hamile iken, Hz. Yahya'nın annesi Hz. İsa'nın annesiyle karşılaşır ve ona,
"Meryem, biliyor musun ben hamileyim?" dedi. Meryem de,
"Ben de hamileyim" dedi. Zekeriyyâ (a.s.)'nın hanımı,
"Ben karnımdaki çocuğun, senin karnındaki çocuğa secde ettiğini hissediyorum" dedi.
İşte, *"Allah'tan olan bir kelimeyi tasdik edici"* âyeti ile ifâde edilen budur."[95]
2- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Yahya (a.s.). Hz. İsa'dan altı ay daha büyük idi ve Hz. İsa (a.s.)'nın Allah'ın kelimesi ve ruhullah (yani Allah'ın üflediği bir ruh) olduğuna ilk iman eden ve tasdik eden Yahya (a.s.) olmuştu. Sonra Yahya (a.s.), İsa (a.s.) göğe kaldırılmazdan önce öldürüldü." [96]

51. Şüphesiz ki Allah, benim de rabbim, sizin de rabbinizdir. O halde ona kullak edin. İşte dosdoğru yol budur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberi diyor ki:
"Her ne kadar bu ayet-i kerime, Hz. İsa'dan bir haber nakletmekte ise de aslında bu, Hz. Muhammed'le tartışmaya girişen Hristiyan Necran heyetine karşı Rasulullah'a bir delildir. Zira onlar, Hz. İsa hakkında, onu uluhiyet mertebesine ulaştıracak çeşitli iddialarda bulunmuşlar, âyet-i kerime de onların bu iddialarını çürütmüş, Hz. İsa'nın, Allah'ı rab kabul ettiğini bildirmiştir." [97]

55. Hani Allah İsa'ya şöyle demişti: "Ey İsa seni vefat ettirecek benim. Seni katıma yükseltecek, kafirlerden seni tertemiz olarak ayıracak, sana tabi olanları kıyamet gününe kadar kafirlerden üstün kılacak ta benim. Sonra dönüşünüz yine banadır. İhtilaf ettiğiniz konularda aranızda hükmümü vereceğim.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah teala, âyet-i kerimede, Hz. İsa'ya tabi olanları, kıyamet gününe kadar, kâfirlerden üstün kılacağını beyan etmiştir. "Hz. İsa'ya tabi olanlar"dan maksat, Katade, Rebi' b. Enes, İbn-i Cüreyc, Süddi ve Hasan-ı Basri'ye göre Müslümanlardır. Bu görüşe göre ayetin mânâsı şöyledir. "Ey İsa, senin yolunda ve dinin olan İslamda sana uyan müslümanları, senin Peygamberliğini yalanlayan ve senin getirdiklerini reddeden kâfirlerden kıyamet gününe kadar üstün kılacağım."
İbn-i Zeyd'e göre ise, Hz. İsa'ya tabi olanlardan maksat, Hristiyanlar, kâfirlerden maksat ise Yahudilerdir. Buna göre âyetin mânâsı "Ey İsa, sana tabi olan Hristiyanları, kıyamet gününe

---

[94] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/130.
[95] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[96] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[97] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.

kadar, seni inkâr eden Yahudilerden üstün kılacağım." şeklindedir. [98]

58. İşte bu sana okuduğumuz (kıssalar) âyetlerden ve hikmet dolu zikirdendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan (r.a.) dedi ki:
"Necrân rahibleri Rasûlullah'a geldi. Onlardan biri Rasûlullah'a:
"İsa'nın babası kim?" diye sordu. Rasûlullah, Rabbi kendisine emredinceye kadar acele etmezdi. Bunun üzerine, Rasûlullah'a Al-i İmran: 3/58-60 ayetleri indi." [99]

59. Muhakkak İsa'nın misali Allah katında Adem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona: ol! dedi o da oluverir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler, bu âyetin, Necrân heyeti Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında bulunuyorken nazil olduğunda ittifak etmişlerdir.[100]
2- Âmir eş-Şa'bi, Abdullah b. Abbas, Katade, Süddi, İkrime, Muhammed b. Cafer ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin, Rasulullah ile, Hz. İsa hakkında tartışmaya giren Necran Hristiyanları heyetine bir cevap olarak Rasulullah'a indirildiğini söylemişlerdir. [101]
3- Müfessirler dediler ki;
"Necran elçileri gelip Rasulullah (s.a.v.)'a:
"Sana ne oluyor da İsa'ya sebbedi(sövü)yorsun?" dediler. Rasulullah (s.a.v.);
"Ne diyorum ki!?" buyurdu. Onlar da:
"Onun bir kul olduğunu söylüyorsun" dediler, Rasulullah (s.a.v.) da:
"Evet o Allah'ın kulu ve elçisi, erkeklere ihtiyaç hissetmeyen bakire Meryem'e bıraktığı kimsedir" buyurdu. Bunun üzerine elçiler çok kızdılar ve dediler ki:
"Sen hiç şimdiye kadar babasız bir insan gördün mü? Eğer doğru söylüyorsan onun bir benzerini bize göster" İşte bu söz üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[102]
4- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-Harisi, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o, Sehl Ebû Yahya er-Razi'den, o, Sehl b. Osman'dan, o, Yahya ve Veki'den, onlar, Mübarek'ten, o da Hasan'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Necran'ın iki rahibi, Nebî'ye geldiler de onlara İslam'ı arzetti. Onların biri:
"Biz zaten senden önce gerçekten müslüman olmuştuk" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"Yalan söylediniz, Zira üç husus sizi İslâm'dan men etmektedir. Haç'a tapmanız, domuz eti yemeniz ve Allah'a çocuk nisbet etmeniz" buyurdu. Onlar da:
"İsa'nın babası kim?" dediler. Rasulullah (s.a.v.), Rabbi kendisine emredinceye kadar acele etmezdi. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[103]
5- Erzak İbni Kays dedi ki:
"Nebî Aleyhisselâm'a Necrân'ın ileri geleni ve âkib'i[104] geldi. Aleyhisselâm onlara İslam'ı arz etti. Onlar:
"Biz senden önce Müslüman olduk." dediler. Aleyhisselâm:
"Yalan söylediniz, çünkü üç şey İslâm'ı sizden men etti; Allah çocuk edindi sözünüz, domuz eti yemeniz ve putlara tapmanız." buyurdu. Onlar:
"İsa'nın babası kim?" dediler. Rasûlullah, Allahü Teâlâ, Al-i İmran: 3/59-62 ayetlerini indirinceye kadar onlara cevap vermedi. Âyet inince onları Mülaaneye (lanet edişmeye)

---
[98] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[99] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/136-137.
[100] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[101] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[102] Senedsizdir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 83; Kurtubî, 4/103.
[103] Suyuti; Lübab: s. 55; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 83; Kurtubî, 4/103.
[104] Derece bakımından ileri gelenden sonra gelen

çağırdı, onlar bundan kaçındılar, cizyeyi kabul ettiler ve döndüler." [105]
6- Avfî yoluyla İbn Abbas (r.a.)'tan rivayet edildi:
"Ehli Necrân'dan bir cemâat, Nebî Aleyhisselâm'a geldiler. Onların içinde seyyit ve âkip[106] vardı:
"Bizim sahibimiz hakkında ne dersin?" dediler. Aleyhisselâm:
"O kim?" buyurdu. Onlar:
"İsa'dır. Sen, onu Allah'ın kulu zannediyorsun" dediler. Aleyhisselâm:
"Evet, o Allah'ın kuludur." buyurdu. Onlar:
"Sen, onun benzerini gördün mü veya sana haber verildi mi?" dediler. Sonra Aleyhisselâm'm yanından çıktılar. Aleyhisselâm'a Cibril geldi ve:
"Sana geldiklerinde onlara, Al-i İmran: 3/59-60 ayetlerini oku" dedi." [107]
7- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:
"Necran halkından bir heyet, Muhammed (s.a.v.)'e geldi. İçlerinde "Seyyid" ve "Âkıb" diye vasıflandırdıkları iki kişi de bulunuyordu. Onlar, Muhammed (s.a.v.)'e:
"Sen niçin bizim arkadaşımızı sana yakışmayacak şekilde anıyorun?" dediler. Rasulullah:
"Arkadaşınız kimdir?" diye sordu. Onlar da:
"O, İsa'dır, sen onun, Allah'ın kulu olduğunu iddia ediyorsun." dediler. Rasulullah da:
"Evet, o Allah'ın kuludur." diye cevap verdi. Onlar da:
"Sen, hiç babasız doğan İsa'nın bir benzerini gördün mü? Veya böyle birisi sana bildirildi mi?" diye sorup sonra Rasulullah'ın yanından çıktılar. Bunun üzerine Cebrail Rasulullah'a, her şeyi işiten ve bilen Allah'ın emrini getirdi ve Rasulullah'a dedi ki:
"Onlar sana geldikleri zaman onlara de ki: "Allah katında İsa'nın durumu da Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı. Sonra ona "Ol" dedi ve o da oluverdi."
8- İbn Abbâs'tan rivayet olunuyor:
"Necran hritiyanlarından bir hey'et gelmişti. Seyyid ve Akıb da içlerindeydi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, dostumuzu (Hz. İsa'yı kastediyorlar) zikrediyormuşsun" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Nasıl zikrediyomuşum?" diye sordu.
"Onun Allah'ın kulu olduğunu iddia ediyormuşsun." dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"Evet, O Allah'ın kuludur." buyurdu.
"Hiç İsa gibisini gördün veya haber aldın mı?" dediler, sonra yanından çıktılar. Onların arkasından Cibril Allah'ın emrini getirdi: *"Sana geldiklerinde onlara de ki: Allah katında İsa'nın misali aynen Adem'in misali gibidir..."*
9- Selem İbni Abdi Yeşu' tarikından, o babasından, o babasından anlattı:
"Rasûlullah kendisine *"Tâ, Sin, Süleyman (Neml Suresi)" inmeden önce Necrân ehline, İbrahim, İshak ve Yakub'un ilâhının adıyla; Allah'ın Nebisi Muhammed'den…"* diye hadisin sonuna kadar yazdı. Orada şöyle anlatılır:
"Rasûlullah'a, Şerahbîl İbni Vedâatü'l Hemedânî, Abdullah îbni Şerahbîl el-İsbahânî ve Cebbar el-Harsî gönderildi. Onlar Rasûlullah'a geldiler, Rasûlullah'a sorular sordular. Rasûlullah onlara sordu. Rasûlullah ile onlar arsında soru sorma devam etti ve:
"İsa hakkında ne dersin?" sorusuna kadar geldiler. Aleyhisselâm:
"Bu gün benim yanımda bir şey yok, yarın gelin size haber vereyim." dedi. Ertesi gün olunca Allahü Teâlâ Al-i İmran: 3/59-61 ayetlerini indirdi." [108]
10- Şa'bî rivayetinde ise Necran heybetinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bize Meryem oğlu İsa'dan bahset, ondan haber ver." dedikleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in
"O, Allah'ın Meryem'e ilka eylediği (bıraktığı) bir kelimesidir." buyurduğu ve onların

---
[105] İbn Sa'd, Tabakat; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/138.
[106] Seyyitten sonra gelen
[107] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/137.
[108] Beyhakî, Delâil; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/137-138.

"İsa'nın bunun üstünde olması gerekir." demeleri üzerine
"Hiç kuşkusuz İsa'nın misali Adem'in misali gibidir..." âyetinin;
"İsa'ya, Adem gibi olmak yaraşmaz." demeleri üzerine de
"Artık sana bu ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında tartışırsa..." âyet-i kerimesinin nazil olduğu kaydedilmiştir.[109]
11- Bu hadise ile ilgili Katâde rivayeti de şöyledir:
"Necran halkının iki efendisi ve papazları Seyyid ve Akıb Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve Ona İsa'yı sordular:
"Her adem oğlunun bir babası var. İsa'nın durumu nedir ki babası yok?" dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."
12- Bu konudaki Suddî rivayeti biraz daha farklı olup Necrân'dan gelenleri dört kişi olarak vermektedir. Buna göre: Hz. Peygamber, kendisine peygamberlik verilip de risaletini etrafa yaymaya başlayınca Necranhlar da duydular ve onların en hayırlılarından dört kişi Efendimiz (s.a.v.)'e geldiler: Seyyid, Akıb, Masergis ve Marihar. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e İsa hakkında ne dediğini sordular. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"O, Allah'ın kulu, ruhu ve kelimesidir." buyurdu. Onlar,
"Hayır" dediler "Fakat o Allah'tır. Krallığından indi, Meryem'in içine girdi, sonra oradan çıktı, bize kudretini ve emrini gösterdi. Sen hiç babasız olarak yaratılmış bir insan gördün mü?" Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[110]
13- Aslında âyet-i kerime tamamen Necran hristiyanları hey'eti ve onların Hz. Peygamber (s.a.v.) ile münakaşaları etrafındaki konuları ihtiva etmekle birlikte Suddî rivayeti sanki başka bir sefer daha olmuş, Necranlılar hicretin dokuzuncu senesinde olan bu ziyaretleri dışında ve daha önce bir kere daha gelmişler zehabını vermektedir. Seyyid ve Akıb'ın Medine-i Münevvere'ye daha önce bir kere daha gelmiş olmaları caiz ise de aslında hadise tarihi kayıtlara bir kere vukubulmuş olarak geçmiştir. Suddî rivayetini bu çerçevede değerlendirmek ve zikredilen diğer iki Necran'lının da münakaşalara katılmamakla birlikte Seyyid ve Akıb'la birlikte bu seferde bulunduklarını kabul etmek rivayetler arasını birleştirmek için yeterlidir. Yani bu âyet-i kerime de diğer Necran hey'eti hakkında inen 80 küsur âyetten birisidir ve münakaşa konularından birine açıklık getirmektedir ve aslında Hz. İsa konusunda bu mealdeki iddia ve münakaşalar bitmediğine ve hattâ daha da alevlendiğine göre Hz. İsa'nın ulûhiyyetini iddia eden bütün hristiyanlar bu âyet-i kerimenin hükmü altına girmektedir.[111]

61. Artık sana ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da dua ve niyazda bulunup Allah'ın lanetini yalancıların üzerine kılalım.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. İsa ile ilgili bu âyetlerin, Hristiyan olan Necranlıların, Rasulullah'a gelen ve Hz. İsa hakkında onunla tartışmak isteyen heyeti hakkında nazil oldukları rivayet edilmiştir. [112]
2- Necranlılar Rasulullah'a gelip onunla İsa hakkında tartışarak, o zamanın âdetinden olan "Lanetleşme"yi teklif ettiler. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. [113]
3- Ebû Said Abdurrahman b. Muhammed ez-Zimcarî, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Hüseyn'den, o Hammad b. Seleme'den, o Yunus'tan, o da Hasan'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Necran'ın iki rahibi Peygamber (s.a.v.)'e geldiler. Rasulullah (s.a.v.) da onlara:
"Müslüman olun, selamete erin" buyurdu. Onlar da:

---
[109] Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 2/229.
[110] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/207-208.
[111] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/135-136.
[112] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[113] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.

"Biz senden önce zaten müslüman olmuştuk" dediler. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Yalan söylediniz. Sizi İslâm'dan men eden üç şey var; Haç'a secde etmeniz, "Allah çocuk edindi" demeniz ve şarap içmeniz." Onların:
"İsa hakkında ne dersin?" demeleri üzerine Nebî birşey söylemeyip, sükût etti. Sonra Kur'an'dan şu âyetler nazil oldu:
"İşte bunu, biz sana Kur'an'ın âyetlerinden ve hikmet dolu zikirden peyderpey okuyoruz. Doğrusu Allah katında, İsa'nın misali, Adem'in misali gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra ona "ol" dedi, o da oluverdi. Bu hak ve hakikat, Rabbin'den gelen bir gerçektir. Binaenaleyh sen sakın şüphe edenlerden olma. Artık sana bu ilim geldikten sonra her kim seninle münakaşaya kalkarsa şöyle de: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendilerimizi ve kendilerinizi çağıralım canı gönülden, hepimiz birarada olarak dua ve niyaz edelim de, Allah'ın lanetini yalancıların üzerine okuyalım."[114]
Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) onları karşılıklı lanetleşmeğe davet etti ve kendisi Hasan'ı, Hüseyn'i, Fatıma'yı, ehlini ve çocuğunu getirdi. Bunlar Rasulullah (s.a.v.)'ın huzurundan çıkarlarken biri diğerine:
"Cizye vermeyi kararlaştır da O'nunla lanetleşme" dedi. O da cizyeyi kararlaştırdı. Sonra dönüp:
"Cizyeyi kabul ediyor ve seninle lanetleşmiyoruz" dediler, böylece cizye vermeyi kabul ettiler."[115]
4- Hafız Abdurrahman b. Hasan, kendisinden rivayet etmem hususunda bazen izin vererek, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed el-Vaiz'den, o Abdullah b. Süleyman b. Eş'as'tan, o Yahya b. Hatim el-Askerî'den, Bişr b, Mihran'dan, o Muhammed b. Dinar'dan, o Davud Ebû Hind'den, o Şa'bi'den, o da Cabir b. Abdillah'tan şöyle dediğini bana haber verdi:
"Necran ahalisinin elçileri olan Âkıb ve Seyyid denilen kişiler, Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna geldiler. O da kendilerini İslâm'a davet etti. Onlar da:
"Biz zaten senden önce müslüman olmuştuk" dediler. Rasulullah (s,a.v.) da buyurdu ki:
"Yalan söylediniz. Şayet istiyorsanız sizi İslâm'dan men eden şeyi, size haber veririm." Onlar da:
"Bize haber ver bakalım" dediler. Buyurdu ki:
"Haç sevgisi, şarap içme ve domuz eti yeme." Sonra onları karşılıklı lanet okumaya çağırdı. Onlar da sabahleyin kendisiyle buluşmak üzere Rasulullah (s.a.v.)'a söz verdiler. Rasulullah (s.a.v.) Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyn'in ellerinden tutarak sabahleyin geldi, sonra o iki rahibe haber yolladı. Onlar davete gelmekten kaçındılar ve Rasulullah (s.a.v.)'a haraç vermeyi taahhüd ettiler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Beni hakla gönderen Allah'a yemin olsun ki eğer o iki rahib bu lanetleşmeyi yapsalardı, elbette vadiye ateş yağacaktı." Cabir dedi ki:
"İşte: *"...De ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendilerimizi ve kendilerinizi çağıralım canı gönülden, hepimiz birarada olarak dua ve niyaz edelim de, Allah'ın lanetini yalancıların üzerine okuyalım."* âyeti nazil oldu." [116]
5- Şa'bi dedi ki:
"Ayette geçen: *"oğullarımız"* dan maksad Hasan ve Hüseyn'dir, *"kadınlarımız"* dan maksad Fatıma'dır, *"kendimiz"* den maksad da Ali b. Ebî Talib'dir."[117]
6- Bu hadise İslâm tarihinde Yemen Necranı hristiyanları Hey'etinin Medine-i Münevvere'ye gelmesi ve bu hey'et ile Hz. Peygamber arasında yapılan tartışmalarda kendilerine getirilen bütün delillere karşı küfür ve inatlarında ısrar edip İslama gelmemeleri üzerine Hz. Peygamber tarafından Allah'ın emriyle karşılıklı lânetleşmeye çağrılmaları (Mübâhele) ve onların da bundan çekinerek cizye vermeyi kabul edip kabilelerine dönmeleri hadisesi olarak

---

[114] Al-i İmran: 3/58-61.
[115] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 84.
[116] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 84-85.
[117] Hakim; Müstedrek: 2/593, 594, Suyuti; ed-Dürr: 2/38; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 85.

meşhurdur ve hicretin dokuzuncu senesinde meydana gelmiştir.
Şimdi özellikle bu âyetin, genelde ise bu sûrenin başından itibaren bir rivayete göre otuz küsur, bir rivayete göre de 83 âyetin nüzulüne sebep olan hadise ile ilgili rivayet ve ayrıntılara bakalım:
İbn İshâk der ki:
"Necran hristiyanları hey'eti altmış binitli olarak Rasûlullâh (s.a.v.)'a geldiler. İleri gelenlerinden ondördü içlerindeydi. Bunlar: Akıb olarak bilinen Abdulmesîh, Seyyid olarak bilinen el-Eyhem, Bekr ibn Vâil oğullarından Ebu Harise ibn Alkame, Uveys (veya Evs), Haris, Zeyd, Kays, Yezîd, Nebîh, Huveylid, Amr, Hâlid, Abdullah ve Yuhannes idiler. Bunların esas söz sahibi olanları da şu üçüydü: **l. Akıb:** Hey'etin başkanı, görüşlerinin sahibi ve her konuda kendisine danışılan kişiydi. Ancak onun görüşü ile hareket ederlerdi. **2. Seyyid:** Vezirleri ve toplantılarının sahibiydi. **3. Ebu Harise ibn Alkame:** Piskoposları, imamları ve medreselerinin sahibi idi.
Bekr ibn Vâil oğulları araplarından olup hristiyanlığı kabul etmiş, dininde salâbeti ve ilminin derinliğini bildikleri için rumlardan ve krallarından çok ikram ve ihsanlara nail olmuş, kendisi için kiliseler ve medreseler yapılmış, kendisine mal ve hizmetçiler verilmişti. Bu Ebu Harise, okumuş olduğu eski kitablardan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vasıflarını ve durumunu çok iyi bilmesine rağmen bulunduğu makam ve gördüğü muamele sebebiyle İslâm'a gelmiyor, hristiyanlıkta kalmaya devam ediyordu. Bu hey'et içinde kardeşi Kürz ibn Alkame de bulunuyordu.
Bunlar ikindi namazı kılınırken Medine-i Münevvere'ye geldiler, üzerlerinde yemenli süslü elbiseleri, cübbeleri, ridâları vardı. Mescid-i Nebevî'de Rasûlullâh (s.a.v.)'ın yanına girdiler. Onları gören sahabeden bazıları diyorlar ki:
"O kadar güzel ve gösterişli giyinmişlerdi ki ne onlardan önce, ne de onlardan sonra onlardan daha gösterişli bir hey'et görmedik."
Kendi namaz (ibadet) vakitleri gelince Mescid-i Nebevî'de namaz kılmak üzere kalktılar. Efendimiz (s.a.v.):
"Bırakınız kılsınlar." buyurdu. Mescid'de doğuya doğru yönelerek namazlarını kıldılar. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onlardan Ebu Harise ibn Alkame ve Akıb Abdulmesîh ile veya Seyyid el-Eyhem ile konuştu. Onlar, hristiyanlıktan melik'in dini üzere (yani Melkânî) idiler. Dediler ki:
"İsa Allah'tır, İsa Allah'ın oğludur, İsa üçün üçüncüsüdür." Bu sözlerini şöyle delillendirdiler:
"O Allah'tır." sözü hakkında: "O, ölüleri diriltir, hastaları iyileştirir, gâibden haber verir, çamurdan kuş şekli yapar, ona üfürür, o da kuş olurdu." dediler.
"O Allah'ın oğludur." iddiaları hakkında şunları söylediler: "Onun, bilinen bir babası yoktur. Kendisinden önce Adem oğlundan hiç kimsenin yapmadığı bir şeyi yapmış, beşikte konuşmuştur."
"O, üçün üçüncüsüdür." iddiaları hakkında da: "Allah Tealâ'nın: "Yaptık, ettik, emrettik, yarattık, hükmettik." şeklindeki sözlerini delil getirerek "Şayet bir olsaydı yaptım, hükmettim, emrettim, yarattım, derdi. Halbuki O, kendisi, İsa ve Meryem'den ibarettir." dediler.
Hz. Peygamber bunlara:
"İslâm'a geliniz, müslüman olunuz." buyurdu
"Biz zaten müslümanız." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Siz müslüman değilsiniz, İslâm'a giriniz." buyurdular. Onlar yine:
"Hayır, biz senden önce müslümaı olduk." dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"Yalan söylediniz, Allah'a oğul isnad etmeniz, haça tapınmanız (veya *secde etmeniz*) ve domuz eti yemeniz (Hasen'den gelen bir rivayette "domuz eti yemeniz" yerine "*içki içmeniz*"),[118] *İslâmınızı engelliyor."* buyurdular.
Bütün bunlara rağmen dinlerinde kalmakta inat ve ısrarla sorularına devam ettiler:

[118] bak: Ahmed ibn Muhammed ibn Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, tahkik: Vasiyyullah ibn Muhammed Abbâs, Mekke, 1403/1983, 2/776.

"Ey Muhammed madem öyle İsa'nın babası kim?" dediler. Hz. Peygamber sustu, cevap vermedi de Allah Tealâ onların her bir sözleri, iddiaları hakkında Alu İmrân sûresinin başından itibaren seksen küsur âyeti inzal buyurdu.
Hz. Peygamber (s.a.v.) ile aralarında tartışma şöyle devam etti:
Hz. Peygamber onlara sordu:
"Bilmiyor musunuz Allah asla ölmeyecek olan Diri'dir, İsa ise fânidir." Onlar:
"Evet biliyoruz, öyledir." dediler. Efendimiz:
"Bilmiyor musunuz, babasına benzerliği olmıyan hiçbir çocuk yoktur." buyurdu,
"Evet biliyoruz, öyledir." dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"Bilmiyor musunuz Rabbımız herşeye Kayyûm'dur, onu korur, rızıklandırır. Halbuki İsa bunlardan hiçbir şeye mâlik midir?" diye sordu, onlar:
"Hayır malik değildir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bilmiyor musunuz, Allah Tealâ'ya yerde ve gökte hiçbir şey gizli değildir. İsa ise Allah'ın kendisine bildirdiğinden başka bunlardan bir şey bilir mi?" diye sordu, onlar:
"Hayır bilmez." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Rabbımız İsa'yı ana rahminde dilediği gibi şekillendirdi, bunu biliyor musunuz?" diye sordu, onlar yine:
"Evet biliyoruz." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Rabbımız yemez, içmez, hadesten münezzehtir, bunu da biliyor musunuz?" buyurdu, onlar:
"Evet, biliyoruz." dediler. Efendimiz (s.a.v.)'in:
"İsa'ya anası, bir kadının hâmile olduğu gibi hâmile olmuş, bir kadının çocuğunu doğurması gibi onu doğurmuş, o da bir bebeğin gıda aldığı, beslendiği gibi beslenmişti ve hades te yapardı. Bunları da biliyorsunuz değil mi?" sorusuna da
"Evet biliyoruz." diye cevap verince Efendimiz (s.a.v.):
"O halde İsa, zannettiğiniz gibi nasıl (ilâh ve Allah'ın oğlu) olur?" buyurdu, sustular, cevap veremediler. Ama sonra yine inat ettiler ve:
"Ey Muhammed, sen İsa'nın Allah'ın bir kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu söylemiyor musun?" dediler. Efendimiz (s.a.v.)'in:
"Evet." cevabı üzerine:
"Eh, bu bize yeter." deyip inkârda devam ettiler. (Bunun üzerine *"Allah O Allah'tır ki yegâne ilâh O'dur, Hayy'dır, Kayyûm'dur..."* âyet-i kerimesi nazil oldu.[119]
Nihayet Allah Tealâ: *"Artık sana ilim geldikten sonra kim seninle onun hakkında çekişirse de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da dua ve niyazda bulunup Allah'ın lanetini yalancıların üzerine kılalım."* âyet-i kelimesiyle Rasûlü'nü, onları mübâhele'ye, yani açıktan karşılıklı lânetleşmeye davet etmesini emretti. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onları müslüman olmaya, değilse lânetleşmeye daveti üzerine:
"Ey Ebu'l-Kasım, bizi bırak, ne yapacağımız konusunda bir düşünelim, istişare edelim, sonra gelir o dediğini yaparız." dediler ve gittiler ve Akıb ile başbaşa kaldılar. Onların görüş sahibi olanları Akıb idi. Akib'a:
"Ey Abdulmesîh, ne dersin?" dediler. Akıb (bir rivayette piskoposları olan Ebu Harise):
"Ey hristiyanlar topluluğu, muhakkak biliyorsunuz ki Muhammed Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. İsa'nın haberi konusunda kesin hüküm ortaya koydu. Biliyorsunuz hiçbir kavim yoktur ki peygamberi ile lânetleşmiş olsun da büyükleri kalsın, küçükleri yetişsin. Eğer bunu yaparsanız kökünüz kazınır. Eğer bundan (lânetleşmeden) vazgeçerseniz ancak dininizi sevdiğiniz ve sahibiniz (İsa) hakkında söylediğiniz sözlerde devam etmek için böyle yapmış olacaksınız. Gidin onunla vedalaşın ve memleketinize

---

[119] Bak: Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/75.

dönün." dedi.[120]
Ertesi günü Hz. Peygamber damadı Hz. Ali'yi, kızı Hz. Fâtıma'yı, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i çağırdı ve:
"Ey Allahım, bunlar benim ehl-i beytim'dir." buyurup[121] Hüseyin'i kucağına almış, Hasan'ın elinden tutmuş, arkasında Fâtıma, onun da arkasında Ali olduğu halde Necrânlılarla mübâhelede bulunacakları yere geldiler ve Necranlıları mübahele için gelmeleri haberini gönderdiler. Geldiler ve:
"Ey Ebu'l-Kasım, biz seninle lânetleşmemeye karar verdik." dediler. Efendimiz:
"O halde müslüman olunuz. Müslüman olursanız müslümanların lehine olan sizin de lehinize, aleyhine olan sizin de aleyhinize olacaktır." buyurdular. Onlar bu teklifi kabul etmeyince Efendimiz:
"O halde sizinle savaştan başka yol kalmadı." buyurdular. Onlar (bir rivayette Akıb ve Seyyid):
"Bizim araplarla savaşacak gücümüz yok. Bizimle savaşmaman, bizi dinimizde serbest bırakman karşılığında sana her sene bini Safer'de, bini de Receb'de ödenmek üzere iki bin hülle ve demirden 30 zırh (cizye) vermek üzere bizimle barış yapar mısın?" dediler. Efendimiz de bunu kabul ederek onlarla barış yaptı. Bunun üzerine onlar:
"Ashabından senin hoşnut olduğun emîn birini bizimle gönder de mallarımızda herhangi bir konuda ihtilâfımız olduğunda bizim aramızda hüküm versin. Biz sizlerden hoşnuduz." dediler. Hz. Peygamber:
"Size mutlaka gerçekten emîn olan birini göndereceğim. Öğleden sonra bana geliniz." buyurdular. Onlar ayrılınca Efendimiz:
"Beni hak ile gönderene yemin ederim ki helak Necran halkının üzerine sarkmıştı. Eğer lânetleşselerdi maymun ve domuzlara çevrilecekler, vadi onlar için ateşle dolacak (ya da vadi üzerlerine ateş yağdıracak), ağaçlar üzerindeki kuşlara (veya ağaçlar üzerindeki serçelere) varıncaya kadar Necran ve halkının kökleri kurutulacaktı." buyurdular."[122]
Aslında lânetleşmemeleri konusunda başkanları Akıb tarafından uyarılmış olmalarına ilâve olarak piskoposları da onları uyarmış. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i, Hasan, Hüseyin, Fâtıma ve Ali ile gelirken görünce:
"Ey hristiyanlar topluluğu, ben öyle yüzler görüyorum ki Allah'tan bir dağın yerinden izale edilmesini isteseler Allah onların bu isteğiyle o dağı yerinden kaldırırdı. Bununla mübahele etmeyin, sonra helak olursunuz." demişti."[123]
7- Hz. Peygamber (s.a.v.) öğle namazından sonra içlerinden emîn olan birini seçmek üzere ashabına baktılar. Huzeyfe der ki:
"Ashabdan her biri kendisini seçmesi için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e görünmeye çalışıyordu. Efendimiz (s.a.v.) Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'ı gördü ve:
"Ey Ebu Ubeyde kalk. Onlarla birlikte git ve ayrılığa düştükleri konularda onlar arasında hak ile hüküm ver." buyurdular. O kalkınca da:
"Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni Ebu Ubeyde'dir." buyurup Necran hey'eti ile onu gönderdiler.[124]
Hz. Ömer şöyle dermiş:
"O gün bu göreve gönderilmeyi istediğim kadar hiçbir görevi sevip istememiştim. O gün erkenden Mescid-i Nebevî'ye gittim. Efendimiz namazı kılıp da kimi göndereceğini tesbit için sağına soluna bakarken beni görsün diye uzanıyordum, ama O, Ebu Ubeyde'yi görünceye kadar aranmaya devam etti ve onu görünce de çağırıp Necrânlılarla gitmek üzere onu

---

[120] Abdulmelik ibn Hişâm el-Himyerî, es-Sîretı'n-Nebeviyye, tahkik: Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-lbyârî, Abdulhafîz Şelebî, Kahire 1375/1955, 1/573-584; Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/108-109; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'1-Azîm, 2/40-42 ve Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili Türkçe Tefsir, İstanbul 1960, 2/1011-10142'deki bilgiler birleştirilerek verilmiştir.
[121] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3/7, hadis no: 2999.
[122] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/211-213; Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/80.
[123] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/188-189.
[124] Buhâri, Meğâzî, 72.

görevlendirdi ve böylece çok istediğim bu vazifeyi Ebu Ubeyde aldı gitti."[125]
8- Evet, Necranlılar bu davranışları ile aslında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğini ikrar etmiş oldular ve üzerlerine konan cizyeyi kabul edip kabilelerine döndüler. Ancak onlarla birlikte gelmiş olan piskoposları Ebu Harise'nin kardeşi Kürz müslüman olup Medine-i Münevvere'de kalmış. Anlattığına göre daha yolda gelirken kardeşi Ebu Harise zaten Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu biliyormuş. O şöyle anlatmış:
"Yolda gelirken benim bindiğim katır bir hayvanlık etti de kızdım ve Muhammed'i kastederek "Kahrolası o en uzak." dedim. Kardeşim Ebu Harise:
"Hayır, aksine anan kahrolsun." dedi. Ben:
"Neden kardeşim?" diye sordum. Cevaben:
"Vallahi o bizim beklemekte olduğumuz peygamber." dedi. Ben:
"O halde bunu biliyorsun da ondan seni alakoyan nedir?" diye sordum,
"Çünkü şu krallar bize birçok servetler verdiler, ikramlarda bulundular. Şimdi buna iman etsek hepsini elimizden alırlar." dedi."[126]
9- Rivayet edildiğine göre, "Hz. Peygamber (s.a.v.), Necrân hristiyanlarına deliller getirip, sonra onlar da cehalet ve tanımamalarında ısrar edince, Hz. Peygamber (s.a.v.), onlara
"Eğer getirdiğim delilleri kabul etmezseniz, şunu biliniz ki Cenâb-ı Hak bana, sizinle lânetleşmemi emretmiştir" dedi. Bunun üzerine onlar,
"Ey Ebu'l-Kâsım! Hele bir dur da, arkadaşlarımızın yanına varıp, bu hususu aramızda konuştuktan sonra, tekrar sana gelelim." dediler. Gidip arkadaşlarıyla görüştüklerinde kraldan sonra gelen ve içlerinde söz sahibi olan kimseye:
"Ey Abdu'l-Mesih, söyle bakalım ne dersin?" dediler. Bunun üzerine o,
"Ey hristiyan topluluğu, Allah'a yemin ederim ki, siz Hz. Muhammed'in gönderilmiş bir Peygamber olduğunu anladınız. Yine O'nun, sizin sahibiniz (Hz. İsa) hakkında hak olan sözü ve görüşü getirdiğine de yemin ederim. Yine Allah'a yemin ederim ki, herhangi bir Peygamberle lânetleşmeye giren topluluğun ne yaşlısı sağ kalır, ne çocukları büyür (hepsi mahvolur). Yine yemin ederim ki, eğer siz bu işe girişirseniz, sizin soyunuz ve nesliniz kurur ve tükenir: Ama, bundan kaçınır, dininiz üzre yaşamaya devam eder ve bulunduğunuz hali sürdürmeye devam ederseniz, o adamla (Hz. Muhammed) anlaşın ve memleketlerinize geri dönün!.." dedi.
Bu esnada, Hz. Peygamber (s.a.v.) de, üzerinde siyah kıldan bir örtü, futa olduğu halde evinden dışarı çıkmıştı.. Hz. Hüseyn'i kucağına almış, Hz. Hasan'ı elinden tutmuş, Hz. Fatma Hz. Peygamber’in, Hz. Ali de Hz. Fatıma'nın peşindeydi... Hz. Peygamber şöyle diyordu:
"Ben duâ ettiğim zaman, siz amin! Deyiniz." Bunun üzerine Necrân'ın piskoposa,
"Ey hristiyanlar, ben karşımda öylesine yüzler görüyorum ki, onlar Allah'tan, bir dağı yerinden oynatıp yok etmesini isteseler, muhakkak ki Allah o dağı yerinden götürür. Binâenaleyh, lanetleşmeyin, aksi halde helak olur, yok olursunuz.. Ve yeryüzünde, kıyamete kadar tek bir hristiyan kalmaz." dedi. Hristiyanlar sonra,
"Ey Ebu'l-Kasım, biz seninle lânetleşmemeye ve dinin hususunda sana müdahale etmemeye karar verdik." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de,
"Lanetleşmediğinize göre müslüman olunuz... Böylece de, müslümanların lehine olan, sizin lehinize, aleyhlerine olan da sizin aleyhinize olur." deyince, onlar bunu kabul etmediler, direttiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber,
"En kısa zamanda sizinle savaşıp, işinizi bitireceğim" deyince, onlar,
"Bizim, Araplarla savaşacak gücümüz yok. Fakat sana, bini safer bini de recep ayında olmak üzere, iki bin takım elbise ile, demirden yapılmış normal otuz zırh vermek üzere bizimle savaşmaman ve bizi dinimizde serbest bırakman konusunda seninle anlaşma yapmak istiyoruz." Bunun üzerine Hz. Peygamber onlarla, bu şartlar altında anlaşma yaptı ve şöyle

---

[125] İbn Kesîr, Tefsîru’l- Kur'âni'l-Azîm, 2/42.
[126] Abduimelik ibn Hişâm el-Himyerî, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/573-574; Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, 2/1014.

dedi:
"Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, helak o Necrânlılara öylesine yaklaşmıştı ki... Eğer onlar lanetleşmeye girmiş olsalardı, maymunlar ve domuzlar haline getirilecekler, bu vadi ateş olup onları yakacak ve Allah Necrân ve halkının kökünü kurutacaktı.. Ağaçların tepelerinde kuşları bile... Bir yıla kalmayacak bütün hristiyanlar helak olacaklardı..." Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in siyah futa içinde evinden çıkıp, Hz. Hasan geldiğinde onu, o futanın içine soktuğu; Hz, Hüseyin, Hz. Fatıma ve Hz. Ali (r.a.) geldiklerinde de, aynı şekilde onları da futanın içine soktuğu; daha sonra da *"Ey ehl-i beyt, Allah sizden her türlü kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak diler"* [127] âyetini okuduğu rivayet edilmiştir.
Razi der ki: Bu rivayet, gerek tefsir gerekse hadis âlimleri arasında, sıhhati konusunda âdeta üzerinde ittifak edilmiş gibidir.[128]
10- Huzeyfe el-Yeman diyor ki:
"Necran'ın reislerinden, Âkıb ve Seyyid unvanı verilen kişiler Rasulullah'a geldiler. Onunla mübahele yapmak istediler. Fakat bunlardan biri diğer arkadaşına:
"Bunu yapma, Allah'a yemin olsun ki eğer o gerçekten Peygamber ise ve biz de onunla mübahele edersek bundan sonra ne biz kurtuluruz ne de soyumuz." dedi. Bunun üzerine o iki kişi Rasulullah'a dediler ki:
"Biz sana istediğini vereceğiz sen bizimle birlikte güvenilen bir kişi gönder. Bizimle güvenilmeyen bir kişi gönderme." Bunun üzerine Rasulullah:
"Ben sizinle beraber, gerçekten güvenilir olan bir kişi göndereceğim." dedi. Sahabiler bu şerefe nail olmaya hazırlandılar. Rasulullah buyurdu ki:
"Kalk ey Ebu Ubeyde b. el-Cerrah." Ebu Ubeyde ayağa kalkınca:
"İşte ümmetin emin kişisi budur." buyurdu."[129]
11- Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki:
"Bu âyet-i kerime nazil olunca, Rasulullah Ali'yi, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i çağırdı ve dedi ki:
"Ey Allah'ım, işte benim ehlim bunlardır." [130]
12- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Şayet Rasulullah'ı mübahaleye çağıran insanlar mübahaleye çıkmış olsalardı, geri döndüklerinde ne ailelerini ne de mallarını bulabilirlerdi." [131]

64. De ki: Ey ehl-i kitab, hepiniz bizimle sizin aranızda müsavi bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına tapmıyalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmıyalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi rabler tanımıyalım. Eğer yine yüz çevirirlerse deyin ki: Şahid olun, biz muhakkak müslümanlarız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs der ki:
"Bu âyet-i kerime rahipler ve papazlar hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber bu âyet-i kerimeyi Habeşistan'daki Ca'fer ibn Ebî Tâlib'e göndermiş; o da Necâşî'nin de hazır bulunduğu bir mecliste Habeşistan'ın ileri gelenlerine bu âyet-i kerimeyi okumuştur."[132]
2- Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i Cüreyc'e göre bu âyet-i kerime, Medine-i Münevverenin çevresinde bulunan Yahudiler hakkında nazil olmuştur. [133] Yahudiler, Hz. İbrahim hakkında Resulullah ile tartışmaya girişince Allah teala bu âyeti indirmiş ve Rasulullah'a, Yahudileri

[127] Ahzâb: 33/33.
[128] Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[129] Buhari, el-Mağazi: 72; Ahmed b. Hanhel, Müsned, 1/414; İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[130] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an: 3 (2999); İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[131] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[132] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/400.
[133] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân; Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

çağırarak onlara, âyette belirtilen hususları bildirmesini emretmiştir.[134]
3- Suddî, el-Hasenu'1-Basrî, İbn Zeyd ve Muhammed ibn Ca'fer ibnu'z-Zubeyr bu âyet-i kerimenin de diğerleri gibi yine Necran hey'eti hakkında nazil olduğu görüşündedirler. [135]
Rasulullah onları Mübahaleye davet ettiğinde "Lanetleşmekten" kaçınmaları üzerine bu defa onları, daha kolay olan bu âyetin beyan ettiği şeyleri kabul etmeye davet etmiştir. Fakat onlar, bunu da kabul etmemişlerdir.[136]
4- Fahreddin Râzî der ki:
"Bu ifâde, her iki topluluğu da içine almaktadır. Bunun her iki grup hakkında nazil olduğuna şu husus da delâlet etmektedir:
a- Lafzın zahiri, iki topluluğa da şamildir.
b- Âyet-i kerimenin sebeb-i nüzulü hakkında rivayet edilen şu husustur:
Yahudiler Hz. Peygamber'e şöyle demişti:
"Hristiyanların Hz. İsa'yı Rab edinmeleri gibi, bizim de, sadece seni Rab edinmemizi istiyorsun!..." Hristiyanlar da,
"Ey Muhammed! Sen, yahudilerin Uzeyr (a.s.) hakkında söylemiş oldukları şeyi senin hakkında söylememizi istiyorsun" demişlerdi. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak da bu âyeti indirdi.
Bana göre, doğruya en yakın olan, bu ifâdeyi Necrân hristiyanlarına hamletmektir. Çünkü biz, Hz. Peygamber'in önce onlara deliller getirdiğini, sonra da onlarla "mübâhele" istediğini; ama bu sırada insaflı olup mücadeleyi ve onları ilzam ederek susturmayı arzulamayı terke dayanan söze geçtiğini açıklamıştık. Bunun böyle olduğuna, Hz. Peygamber'in burada onlara, Hak Teâlâ'nın, *"Ey kitap ehli!"* sözüyle hitap etmesi de delâlet etmektedir."[137]
5- Taberi'ye göre ise, bu âyette zikredilen ehl-i kitaptan maksat, hem Yahudiler hem de Hristiyanlardır. Zira ehl-i kitap denince her ikisi de anlaşılmaktadır. Buradaki ehl-i kitabın, sadece bir kısmına ait olduğuna dair sahih bir delil yoktur. O hakle, âyetin her iki ehl-i kitabı da kastederek, onları tevhid inancına davet ettiğini söylemek daha isabetlidir. Çünkü Allah'ın birliğini ve sadece kendisine ibadet edileceğini kabul etme, her yaratığın vazifesidir. Ve ona gönderilen bir emirdir.[138]

65. Ey ehl-i kitab, İbrahim hakkında neden çekişip duruyorsunuz? Tevrat da İncil de ancak ondan sonra indirilmiştir. Hiç akletmiyor musunuz?
66. İşte siz onlarsınız ki hakkında bilginiz olan şeyde çekiştiniz, peki hiç bilginiz olmıyanlar hakkında neden halâ çekişip duruyorsunuz? Halbuki Allah bilir, siz bilmezsiniz.
67. İbrahim ne bir Yahudi, ne de bir hristiyandı. Fakat o, Allah 'ı bir tanıyan bir hanif; dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas ve Katade bu âyet-i kerimenin, Hz. İbrahim hakkında tartışan ve her birinin, İbrahim'in kendi dininden olduğunu iddia eden Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nazil olduğunu zikretmişlerdir. [139]
a- İbn Humeyd kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Necran hristiyanları hey'eti ile yahudi hahamları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda tartışmışlar; hahamlar:
"İbrahim ancak bir yahudi idi." demişler, hristiyanlar:
"İbrahim ancak bir hristiyandı." demişlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i

---
[134] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[135] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân; Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/193.
[136] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[137] Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[138] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[139] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.

kerimeleri indirdi."[140]
Her iki guruba da, Hz. İbrahim'in, onların dininden olmadığını bildirdi."[141]
2- Rebi' b. Enes, Mücahid ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu ayet, İbrahim hakkında tartışan Yahudiler hakkında inmiştir.
a- Katade diyor ki:
"Bize nakledildiğine göre Rasulullah, Medine'de yaşayan Yahudileri müminlerle Yahudiler arasında müsavi bir söz olan kelime-i Tevhide ve yalnız Allah'a kulluk etmeye davet etti. Onlar, Hz. İbrahim hakkında, Rasulullah ile tartıştılar ve onun Yahudi olarak öldüğünü iddia ettiler. Bunun üzerine Allah teala onları yalanlayarak bu ayeti indirdi." [142]

68. Gerçekten İbrahim'e insanların en yakını herhalde ona tâbi olanlarla şu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah o mü'minlerin velîsi, dostudur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Yahudi reislerinin: "Allah'a yemin olsun ki ey Muhammed, bizim, İbrahim'e senden ve başkalarından yakın olduğumuzu ve İbrahim'in bir Yahudi olduğunu gerçekten bilmektesin, sende kıskançlıktan başka birşey yok" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[143]
2- Kelbî, Ebû Salih ve İbn Abbas yoluyla, aynı şekilde Abdurrahman b. Ğunm, Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabından rivayet ettiler. Muhammed b, İshak b. Yesar da bunu zikretti. Böylece onların bir kısmının hadisi, diğer bir kısmının rivayetine girmiştir. Bunlar dediler ki:
"Cafer b. Ebî Talib ve arkadaşları Habeşistan'a hicret edip orayı yurt edindikleri ve Rasulullah (s.a.v.) da Medine'ye hicret edip, Bedr meselesinden olan olduğu zaman, Kureyş Daru'n-Nedve'de toplandılar ve dediler ki:
"Bedir'de sizden öldürülenlere bedel olarak Necaşî'nin yanında bulunan Muhammed'in ashabında bizim için kısas hakkı vardır. Haydi şimdi büyük miktarda mal biriktirip onu Necaşî'ye hediye verin. Belki kavminizden yanında bulunanları size geri verir. Bu iş için içinizden isabetli görüş sahibi iki adam öngörülsün." Böylece Amr b. As ve Umare b. Ebî Muayt'ı azık ve daha başka hediyelerle gönderdiler. Bunlar deniz yolculuğuna çıktılar ve Habeşe'ye geldiler. Necaşî'nin huzuruna çıkınca ona secde ettiler ve dediler ki:
"Kavmimiz senin hayrını ister ve işlerini takdirle karşılarlar, senin iyiliğini isterler. Kavmimiz bizi, sana gelen şu topluluğa (Muhammed'in Ashabına) karşı seni uyarmamız, onlardan sakındırmamız için sana gönderdiler. Zira onlar, aşırı bir yalancı kişinin kavmidir. Bu kişi kendisinin Allah'ın Peygamberi olduğunu iddia ederek içimizde ortaya çıktı. Kendisine, beyinsizlerden başka bizden hiçbir kimse uymamıştır. Biz bunlara her yönden ambargo uygulamış ve onları bir bölgemizde yaşamağa zorlamıştık. Öyle ki ne yanlarına bir giren var, ne de yanlarından bir çıkan var. Açlık ve susuzluk onları helak etti. Durumları iyice zorlaşınca, senin dinini, mülkünü ve tebaanı bozmak için amcazadesini sana gönderdi. Binaenaleyh onlardan sakın ve haklarından gelmemiz için onları bize geri ver. Bu dediklerimizin delili de şu ki onlar senin yanına girince sana secde etmezler ve insanların seni selamladıkları selamla seni selamlamazlar. Bunları, senin dininden ve yolundan yüz çevirmek için yapıyorlar."
Bunun üzerine Necaşî onları çağırdı. Hazır bulunduklarında Cafer:
"Allah'ın bölüğü huzuruna çıkmağa izin isterler" diye kapıda bağırdı. Necaşî de:
"Şu seslenene emredin de sözünü tekrar söylesin" dedi. Cafer de öyle yaptı. Necaşî:

---

[140] İbn İshak; Beyhaki, Delâil; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/216; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/139; Mecmau'l-beyan, 2/456.
[141] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[142] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[143] Senedsizdir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 85; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/70.

"Peki öyleyse Allah'ın emânında ve zimmetinde içeri girsinler" dedi, Amr b. As Necaşî'ye bakarak:
"Allah'ın grubu" diye nasıl bir yabancı dil kullandıklarını işitmiyor musun?" dedi. Necaşî ise bu hususta onlara karşılık vermedi. Böylece bu onlara fena dokundu. Ashab, Necaşî'nin huzuruna çıktı, fakat ona ta'zim ederek eğilmediler. Bunu fırsat bilen Amr b. As ve Umare b. Ebî Muayt dediler ki:
"Görmüyor musun, senin önünde eğilmeye kibrediyorlar?" Bunun üzerine Necaşî, Cafer ve arkadaşlarına dedi ki:
"Bana secde etmenizden ve uzaklardan gelenlerin beni selamladıkları selamla beni selamlamanızdan sizi men eden nedir?" Dediler ki:
"Biz, seni yaratıp hükümdar kılan, Allah'a secde ederiz, bu selam ancak bizim selamımızdır, biz putlara tapardık. Derken, Allah, içimizde bize doğru sözlü Peygamber gönderdi. Bize, Allah'ın hoşlandığı selamı emretti ki o da Cennet Ehli'nin sözü olan "Selâm"dır."
Necaşî bildi ki bu zat Hak Peygamberdir ve Tevrat'la İncil'de zikrolunan Nebî'dir.
"Allah'ın grubu senden izin isterler" diye seslenen hanginizdi?" dedi. Cafer:
"Bendim" dedi. Necaşî:
"Öyleyse konuş" dedi. Cafer dedi ki:
"Sen yeryüzü ahalisinin krallarından bir kralsın ve Ehl-i Kitab'dansm. Senin yanında fazla söz ve haksızlık yaraşmaz. Ben arkadaşlarım adına cevap vermeyi istiyorum. Sen de şu iki adama emret de onların birisi konuşsun ve diğeri sussun. Böylece bizim münakaşamızı işitebilesin."
Bunun üzerine Amr, Cafer'e:
"Konuş" dedi. Cafer de Necaşî'ye dedi ki:
"Şu adama sor. Bizler köleler miyiz, yoksa hür kimseler miyiz? Şayet bizler köle kimseler isek, efendilerimizden kaçmışız demektir. O halde bizi onlara geri ver." Necaşî:
"Bunlar köle mi, yoksa hür mü?" dedi, Amr:
"Bilakis, onlar değerli hür kimselerdir" dedi, Necaşî de:
"Kölelikten kurtuldular" dedi. Cafer:
"Onlara sor; haksız yere bir kan mı döktük de bizden kısas istiyor." Amr:
"Hayır, bir damla bile" dedi. Cafer dedi ki:
"Onlara sor; haksız yere insanların mallarını mı ele geçirdik ki ödemesiyle yükümlü olalım."
Necaşî dedi ki:
"Ey Amr eğer bir ton borçları varsa, onun ödemesi bana ait." Amr:
"Hayır yoktur" dedi. Necaşi'nin:
"O halde banlardan ne istiyorsunuz?" demesi üzerine Amr dedi ki:
"Biz ve onlar aynı dinin mensupları idik, işimiz birdi, babalarımızın dini üzere bulunuyorlardı. Onlar işte bu dini terkedip başka bir dine tabi oldular. Bizse dinimize sarıldık. İşte bu yüzden onları bize geri vermen için, onların kavmi, bizi sana gönderdi." Bunun üzerine dedi ki:
"Sizin mensubu olduğunuz dinin mahiyeti nedir? Bana doğru söyle." Cafer dedi ki:
"Daha önce mensubu olup sonra terkettiğimiz dine gelince, o şeytanın dini ve işidir. Biz, güçlü ve yüce olan Allah'ı inkâr ediyor ve taşlara tapıyorduk. Kendisine dönüş yaptığımız dine gelince o, Allah'ın dini olan İslam'dır. O dini bize, Allah tarafından bir Peygamber ve Meryem'in oğlu İsa'nın kitabına uyum sağlayan, onun benzeri olan bir kitap getirdi." Bunun üzerine Necaşî şöyle dedi:
"Ey Cafer gerçekten büyük bir iş konuştun, artık müsterih ol." Sonra Necaşi'nin emriyle çan çalındı ve müteakiben her Hıristiyan ilim adamı ve dînî lider Necaşî'ye gelip toplandılar. Onun yanında toplandıklannda Necaşî dedi ki:
"İncil'i İsa'ya indiren Allah aşkına, söyleyin, İsa ile Kıyametin kopması arasında gönderilecek bir peygamber biliyor musunuz?" Onlar da:
"Allah için evet. İsa gerçekten o peygamberle bizi müjdelemişti ve demişti ki:

"Kim O'na iman etmişse bana iman etmiş, kim de O'nu inkâr etmişse beni inkâr etmiştir" dediler. Bunun üzerine Necaşî, Cafer'e dedi ki:
"Bu zat, size neyi söylüyor ve neyi emredip neyi yasaklıyor?" Cafer dedi ki:
"O bize, Allah'ın Kitabı'nı okuyor, ma'ruru emrediyor, münkeri nehyediyor, komşulara iyilik yapmayı, akrabayı ziyaret etmeyi ve yetime iyilik yapmayı emrediyor. Ayrıca bize, hiçbir ortağı olmayarak tek başına Allah'a ibadet etmemezi emrediyor." Bunun üzerine Necaşî:
"Onun size okumuş olduğu şeylerden bize birazcık oku" dedi. Cafer de onlara Ankebût ve Rum Sûrelerini okudu. Bundan dolayı Necaşî ve adamlarının gözleri yaşla dolup taştı.
"Ey Cafer, bu hoş, güzel sözü bize artır" dediler. Cafer de onlara Kehf Sûresi'ni okudu. Bu sefer de Amr, Necaşî'yi gazaba getirmek istedi ve dedi ki:
"Onlar İsa ile annesine sebbederler." Necaşî de:
"İsa ve annesi hakkında ne diyorlar?" dedi. Bunun üzerine Cafer onlara Meryem Sûresini okudu ve Meryem'le İsa'nın bahsine gelince, Necaşî göze düşen küçük çöp miktarı kadar misvaktan ince ince bir kıymık koparıp kaldırdı ve dedi ki:
"Allah'a yemin olsun ki İsa, sizin bu dediklerinize şu kıymık kadar birşey ilave etmemiştir," Sonra Cafer ve arkadaşlarına dönerek:
"Gidiniz, artık sizler benim memleketimde emniyet içerisindesiniz. Size kim sebbeder veya eziyet verirse ona ödettirilir" dedi. Sonra da dedi ki:
"Sevinin, korkmayın, bugün İbrahim'in grubuna hiçbir meşakkat, bir aleyhtarlık yoktur." Amr:
"Ey Necaşî, İbrahim'in grubu da kim oluyor?" dedi. O da:
"İşte bakınız şu cemaat ve onların, yanından geldikleri arkadaşları ile O zata (Muhammed'e) tabi olanlardır" dedi. Bunun üzerine müşrikler bundan hoşlanmadılar ve İbrahim'in dini hususunda iddiada bulundular. Daha sonra Necaşî taşıdıkları malı Amr ve arkadaşlarına geri vererek dedi ki:
"Sizin bana hediye ettiğiniz şey ancak bir rüşvettir, haydi onu alın. Zira Allah, bana mülk verip beni melik yaptı da benden hiçbir rüşvet almadı."
Cafer dedi ki:
"Biz en hayırlı bir diyarda ve komşuların en kerimi olan bir zatın emânında olduğumuz halde geri döndük. Allah Teala işte o gün, Medine'de bulunan Peygamberi'ne karşı İbrahim hakkındaki çekişmelerine dair: *"Şüphesiz İbrahim'e insanların en yakını elbette ona tabi olanlarla, şu Nebî ve iman edenlerdir. Allah mü'minlerin yar ve yardimcısıdır."* âyet-i kerimesini indirdi."[144]
3- Ebû Hamid Ahmed b, Hasan el-Varrak, Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed el-Cezerî'den, o Abdurrahman b. Ebî Hatim'den, o Ebû Said el-Eşecc'den, o Vükey'den, o Süfyan b. Said'den, o babasından, o Ebu'd-Duha'dan, o da Abdullah'tan şöyle dediğini bize haber verdi: "Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Hiç şüphesiz bir peygamber için, Peygamberler'den bir veli vardır, bana gelince benim onların içinden velim de (soyundan gelmem hasebiyle) babam (sayılan) ve Rabbimin dostu olan İbrahim'dir." Sonra da Rasulullah (s.a.v.) bu âyeti okudu."[145]

69. Ehl-i kitabdan bir zümre arzu etti ki sizi dalâlete (sapıklığa) düşürseler. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar da farkına bile varmazlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Daha önce Bakara: 2/109 âyetinin nüzul sebebinde de geçtiği üzere Nadîr, Kurayza ve Kaynukâ oğulları yahudileri Muâz ibn Cebel, Huzeyfe ibnu'l-Yemân ve Ammâr ibn Yâsir'i

[144] Kelbî zayıftır. Suyuti; ed-Dürr: 2/41; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 85-87.
[145] Tirmizi: 2995, Hakim; Müstedrek: 2/295, 553, İbn Cerir: 3/218; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 88.

kendi dinlerine çağırmışlar, bir rivayete göre de "kendi dininizi bırakıp Muhammed'in dinine tâbi oldunuz." diye kınamışlardı.. İşte bu âyet-i kerime de bu hadise üzerine nazil olan âyetlerdendir. Bu, İbn Abbâs kavlidir.[146]

71. Ey kitap ehli, niçin hakkı batıl ile karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyette zikredilen "Hak"tan maksat, Abdullah b. Abbas, Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i Cüreyc'e göre İslam'dır. "Batıl"dan maksat ise, Yahudilik ve Hristiyanlıktır. Yahudi ve Hristiyanların batıl olan kendi dinlerini, hak olan İslam dinine karıştırmak istemeleri, Abdullah b. Abbas'ın naklettiği gibi şu şekilde olmuştur. Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Yahudilerden Abdullah b. Sayf, Adiy b. Zeyd, Haris b. Avf, birbirlerine şöyle dediler:
"Gelin Muhammed ve arkadaşlarına indirilene sabahleyin iman edelim. Akşamleyin de onu inkâr edelim. Böylece onların dinlerini karıştırır ve onları, dinleri hakkında şüpheye düşürürüz. Umulur ki bu sayede onlar da bizim yaptığımız şeyi yaparlar ve dinlerinden dönerler." İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi." [147]
2- İbn-i Zeyde göre ise âyette zikredilen "Hak"tan maksat, Allah tealanın Hz. Musa'ya indirdiği Tevrat'tır. "Batıl"dan maksat ise, Yahudilerin bizzat kendi elleriyle yazıp ona sokuşturdukları şeylerdir. [148]

72. Kitab ehlinden bir güruh şöyle dedi: Mü'minlere indirilmiş olana günün evvelinde iman edin, sonunda da küfredin. Belki onlar da dönerler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan ve Süddî dediler ki:
"Hayber ve Ureyne Beldeleri'nin Yahudileri'nden on iki din adamı (haham) kendi aralarında anlaşarak, bir kısmı bir kısmına şöyle dedi:
"Gündüzün başlangıcında kalpten inanarak değil, sadece dil ile Muhammed'in dinine girin, gündüzün sonunda da o dini inkâr edin ve deyin ki:
"Biz kitaplanmıza baktık, alimlerimize danıştık, böylece Muhammed'in Peygamber olmadığını öğrendik. Böylece onun yalan söylediği ve dininin bâtıl olduğu bize ayan oldu." İşte siz bunu yaptığınız vakit O'nun ashabı, dinleri hususunda şüpheye düşerler ve:
"Onlar Ehl-i Kitap'tırlar, dolayısıyla onlar O Muhammed'i bizden daha iyi bilirler" diyerek kendi dinlerinden sizin dininize dönerler." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi ve bu haince tuzaktan Nebisi Muhammed (s.a.v.)'i ve Mü'minler'i haberdar etti."[149]
Ebu Mâlik el-Gıfârî'den gelen rivayette bu tuzak yahudilere nisbet edilirken kabilelerine işaret edilmemektedir. Kurtubî'de ise bunu söyleyenlerin Ka'b ibnu'l-Eşref ve Mâlik ibnu's-Sayf ve benzerleri olduğu ayrıntısı verilmektedir.[150]
2- Mücahid, Mukatil ve Kelbî dediler ki:
"Bu âyet, kıble meselesi hakkındadır: Kıble, Ka'be'ye çevrilince, bu kendilerine muhalefet edilmesi sebebiyle Yahudiler'in çok ağırına gitti. Bu yüzden Ka'b b. Eşref ve arkadaşları dediler ki:
"Ka'be meselesinden yana Muhammed'e indirilene lisanen inanın ve gündüzün başlangıcında Ka'be'ye doğru namaz kılın, sonra da gündüzün sonunda Ka'be'yi inkâr edin ve kendi kıbleniz olan (Beytu'l-Makdis'teki) Mualla Taşı'na doğru dönün. Olur ki Mü'minler:

---

[146] Senedsizdir. el-Vâhıdî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 78; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1,404; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/71; Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[147] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[148] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[149] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 88.
[150] Taberî, Câmiu'i-Beyân, 3/221; el-Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/71.

"Şu kimseler var ya onlar Kitap Ehli'dir. Dolayısıyla onlar bizden daha iyi bilirler" derler ve böylece zaman zaman bizim kıblemize dönerler." İşte bu sebeple Allah Teala, Peygamber'ini Yahudiler'in şu hilesinden sakındırdı ve onların sırrına kendisini muttali kılarak bu âyeti indirdi."[151]

3- İbn Abbas, âyet-i kerimedeki "gündüzün evvelinde"n maksadın, sabah namazı; "sonunda"n maksadın da öğlen namazı olduğunu söylemiştir ki, bunun izahı şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye geldikten sonra Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmaya başladı. Yahudiler bu durumdan son derece memnun olarak, bunun devam etmesini arzu ettiler. Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamberi, kıble olarak Ka'be'ye çevirmesi, bir öğle namazı esnasında oldu. Bunun üzerine Ka'b İbn Eşref ve başkaları şöyle dedi:

"Mü'minlere indirilene gündüzün evvelinde inanın, gündüzün sonunda ise inkâr edin." Yani, Muhammed'in yönetip sabah namazını kıldığı kıbleye inanın. Çünkü bu, haktır. Yönelip öğle namazını kıldığı kıbleyi ise inkâr edin" demişlerdir ki âyette bahsedilen inkâr ettikleri "gündüzün sonu" işte budur." [152]

4- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:

"Abdullah İbni Sayf, Adiy İbni Zeyd ve Haris İbni Avf, birbirlerine:

"Gelin Muhammed'e indirilene akşam inanalım, sabah inkar edelim. Böylece onların dinleri hakkında karışıklık yaparız, onlar da bizim yaptığımız gibi yaparlar ve dinlerinden dönerler." dediler. Allahü Teâlâ onlar hakkında Al-i İmran: 3/71-73 âyetlerini indirdi." [153]

5- Ebu Mâlik'ten Süddî, ondan İbnu Ebî Hatim anlattı:

"Yahudilerin din adamları onlardan olmayanlara, "Dininize tabi olandan başkasına inanmayın" derlerdi. Allahu Teâlâ bu âyeti indirdi." [154]

6- Esamm şöyle der:

"Yahudiler birbirlerine, "Eğer Muhammed'i her getirdiği şeyde yalanlarsanız, sizin câhilleriniz yalancı olduğunuzu anlarlar. Çünkü O'nun getirdiği şeylerin pek çoğu haktır. Fakat O'nun getirdiği şeylerin bir kısmını kabul edip, bir kısmını inkâr ederseniz, câhil halk sizin onu yalanlamanızın, inadınızdan dolayı değil, adaletinizden dolayı olduğunu zanneder, böylece de sözlerinizi kabul ederler" demişlerdir." [155]

7- Fahreddin er-Razi der ki:

"Kıble Ka'be'ye çevrilince, bu yahidilere zor ve ağır geldi. Bundan dolayı birbirlerine,

"Gündüzün evvelinde Ka'be'ye doğru namaz kılın, gündüzün sonunda da bu kıbleyi inkâr ederek, Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılın. Böylece o müslümanlar:

"Ehl-i Kitap ilim sahibi insanlardır. Eğer onlar bu kıblenin bâtıl olduğunu anlamasalardı, bunu bırakıp Beyt-i Makdis'e dönmezlerdi" derler ve o kıblelerini bırakıp Beyt-i Makdis'e dönerler" diyorlardı." [156]

8- Yahudilerin, gündüzün başlangıcında iman ettiklerini, sonunda da inkâr ettiklerini ortaya koymaları, Katade, Ebu Mâlik ve Süddi'ye göre, bizzat dilleriyle söylemeleri şeklinde oluyordu. Bu hususta Süddi diyor ki:

"Anne bölgesinde bulunan köylerin on iki hahamı vardı. Onlar birbirlerine şöyle demişlerdi:

"Siz, gündüzün başında Muhammed'in dinine girin ve "Şahadet ederim ki Muhammed haktır ve doğru söyleyendir." deyin. Gündüzün sonu olunca da inkâr edin ve deyin ki:

"Biz, âlimlerimize ve hahamlarımıza başvurarak bunu onlardan sorduk. Onlar da bize dediler ki:

"Muhammed yalancıdır ve siz müslümanların dayandığı herhangi bir şey yoktur." Bunun üzerine tekrar dinimize döndük. Bizim dinimiz bize, sizin dininizden daha sevimlidir."

---

[151] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 88-89.
[152] Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[153] İbn İshak; İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/140.
[154] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/140.
[155] Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[156] Fahreddin Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

Hahamlar, telkinlerine devam ederek dediler ki:
"Böyle yaptığınız takdirde belki onlar, şüpheye düşerler ve kendi kendilerine derler ki: "Bunlar gündüzün başlangıcında bizimle beraberdiler. Acaba bunlar dinlerinden niçin döndüler?"
Süddi diyor ki:
"İşte Allah teala Peygamberine bu âyetle, Yahudilerin bu gibi davranışlarını bildirdi." [157]
9- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'a göre ise, Yahudilerin, gündüzün başlangıcında iman ettiklerini, gündüzün sonunda da inkâr ettiklerini ortaya koymaları, Rasulullah ile birlikte sabah namazını kılıp akşamleyin dinden çıktıklarını belirtmek şeklinde oluyordu. Veya, sabahleyin dilleriyle iman ettiklerini söylüyor akşamleyin, Yahudilere ait olan ibadeti yapıyorlar ve bu şekilde iman edip tekrar döndüklerini belirtiyorlardı. [158]

75. Ehl-i kitabdan öylesi vardır ki kendisine bir kantar emanet etsen onu sana eksiksiz öder. Öylesi de vardır ki ona emaneten tek bir altın versen onu, sen, üzerinde ayak direyip durmadıkça sana ödemez. Bunun sebebi şudur: Onlar: "Ümmîler hakkında bizim aleyhimize bir yol ve sorumluluk yoktur." demişlerdir. Onlar, kendileri de bilip dururken Allah'a karşı yalan söylerler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Onların ehl-î emânet olanları, müslüman olanlarıdır. Yahudilik üzere devam edenleri ise, hıyanette ısrarlı olanlarıdır. Çünkü onların inançlarına göre, kendi dinlerinde olmayan kimseleri öldürüp onların mallarını almaları helâldir. Bu âyetin bir benzeri de,
"Hepsi bir değildirler. Ehl-i kitap içinde, (hakkı) ayakta tutan bir cemaat vardır. Onlar gece saatlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar" [159] âyeti ile,
"İçlerinde iman edenler vardır. (Fakat) onların pek çoğu fasıktırlar" [160] âyetidir." [161]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ehl-i kitaptan emânet ehli olanlar hristiyanlar, hıyanet ehli olanlar ise yahudilerdir. Bunun delili ise, bizim de söylemiş olduğumuz gibi yahudilerin kendi dinlerinden olmayanların öldürülmesini ve hangi yolla olursa olsun, onların mallarını ele geçirmelerini helâl saymalarıdır." [162]
3- İbn Abbâs der ki:
"Kureyş'ten bir adam Abdullah ibn Selâm'a bin iki yüz ûkıyye altını emanet bırakmıştı da dönüşünde Abdullah tam olarak kendisine teslim etti. Bir diğer Kureyşli de Finhâs ibn Azûrâ'ya bir dinar emanet bıraktı da o bu emanete hıyanette bulundu, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[163]
4- Yahudiler, dinleri konusunda çok mutaassıb idiler; işte bundan dolayıdır ki, "bizim dinimizde olmayanların öldürülmesi ve ne şekilde olursa olsun, mallarının alınması helâldir" diyorlardı.
Bir hadis-i şerifte, bu âyet nazil olduğu zaman, Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Allah'ın düşmanları (yahudiler) yalan söylüyor. Cahiliyyedeki her şey, benim iki ayağım altındadır (hükümsüzdür). Ancak, emânet müstesna. Emânet, ister itaatkâr olsun, ister günahkâr olsun, sahibine verilmelidir." [164]

---

[157] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[158] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[159] Al-i İmran: 3/113.
[160] Al-i İmran: 3/110.
[161] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/100.
[162] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/100.
[163] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/100.
[164] Benzeri bir hadis için bkz Tirmizi, Sünen, Büyü, 39 (3/565); Vesâya, S (4/433).

5- Yahudiler, *"Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz"* [165]; bizim dışımızda kalan insanlar ise, bizim kölelerimizdir. Biz kölelerimizin mallarını yediğimiz zaman hiç kimse bundan dolayı bizi sorgulayamaz" diyorlardı. [166]

6- Yahudiler bu sözü, mutlak mânâda olmak üzere, kendi dinlerine tâbi olmayan herkes hakkında söylemiyor, aksine Hz. Muhammed (s.a.s)'e iman etmiş olan Araplar hakkında söylüyorlardı. Yahudilerin câhiliyyede bir takım insanlarla alış-veriş ettikleri, bu insanlar müslüman olunca, yahudilere vermiş oldukları malları istediklerinde, yahudilerin "Sizin bizde herhangi bir hakkınız yoktur. Çünkü sizler dininizi terkettiniz" dedikleri rivayet edilmiştir. [167]

7- Fahreddin er-Razi der ki:

"Yahudilerin inançlarına göre, bir bâtıl dinden bâtıl diğer dine giren kimselerin mürted hükmünde olması muhtemel ve caizdir. Binâenaleyh onlar, Arapların kâfir olduklarına inansalar bile, ancak ne var ki yahudiler İslâm'ın bir küfür olduğuna inandıkları için, müslüman olan o Arapların mürted olduklarına hükmetmişlerdir." [168]

8- Taberi diyor ki:

"Allah teala bu âyet-i kerime ile, ehli-i kitap olan Yahudilerden bir kısmının, verilen emanete ihanet etmeyen güvenilir kimseler olduklarını, diğer bir kısmının ise verdikleri sözleri bozan ve emanete ihanet eden kimseler olduklarını bildirmiştir. Ta ki müminler mallarını onlara teslim etmesinler ve onlara aldanmasınlar. Çünkü onlardan çoğu, müminlerin mallarını kendilerine helal görürler." [169]

9- Katade, Süddi, Said b. Cübeyr ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre bu ifadeden maksat şudur

"Yahudiler dediler ki: "Okur yazarlığı olmayan ve müşrik olan Arapların mallarını almanızda bir sakınca yoktur. Zira Allah, onların mallarını bize helal kılmıştır." [170]

a- Said b. Cübeyr diyor ki:

"Bu âyet-i kerime inince Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Allah düşmanları yalan söylediler. Cahiliye döneminde olan her şey ayaklarımın altındadır. Ancak verilen emanetler müstesnadır. Zira emanet, sahibine verilmelidir. Sahibi ister takva sahibi olsun ister facir." [171]

10- İbn-i Cüreyc ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre Yahudilerin, Müslümanların kendilerine emanet ettikleri mallara ihanet etmeyi caiz görmelerinin sebebi, Yahudilerin, Müslümanları dinlerini değiştiren kişiler saymaları ve Tevrat'ın, kendilerine dinini değiştirenlerin mallarına el koymalarının caiz olduğunu bildirmesidir. [172]

a- İbn-i Cüreyc diyor ki:

"Müslümanlardan bir kısım adamlar, cahiliye döneminde Yahudilerle alış veriş yapmışlardı. Müslüman olduktan sonra Yahudilere satıp ta parasını almadıkları eşyanın parasını istediler. Bunun üzerine Yahudiler:

"Sizin bizde ne bir emanetiniz vardır ne de bizim aleyhimize dâvada bulunabilirsiniz. Çünkü siz, üzerinde bulunduğunuz dini terkettiniz. Biz, kitabımız olan Tevrat'ta bunun böyle olduğunu görüyoruz." [173]

b- Sa'saa diyor kî:

"Bir adam, Abdullah b. Abbas'tan şunu sorarak dedi ki:

"Biz, Zımmilerin mallarından tavuk, koyun gibi bir kısım hayvanları alıyoruz." (Bunun hükmü nedir?) Abdullah b. Abbas ta dedi ki:

---

[165] Maide: 5/18.
[166] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/100.
[167] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/100.
[168] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/100.
[169] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[170] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[171] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[172] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[173] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.

"Onları alırken ne diyorsunuz?" O da dedi ki:
"Bunda bizim için bir mahzur yoktur." diyoruz. Abdullah b. Abbas dedi ki:
"Bu ehl-i kitabın "Ümmilere karşı hiçbir mes'uliyetimiz yoktur." demelerine benzemektedir. Ehl-i kitap, cizyeyi verdikleri müddetçe onların malları size helal değildir. Ancak gönül hoşluğu ile verdikleri helaldir." [174]

77. Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel olarak az bir bahayı satın alanlar yok mu, işte onlar; onlar için âhirette hiçbir nasib yoktur. Allah kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara (rahmet nazarıyla) bakmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlar için elim bir azâb vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Âyetin sebeb-i nüzulü ile ilgili rivayetler değişiktir. Bazı rivayetler, bunu, Allah'ın daha önceki âyetlerde hallerini ortaya koyduğu yahudilere has kılarken, bazıları da başka kimselere âit saymıştır. [175]
1- İkrime ve Hasan-ı Basri'ye göre yahudi alimleri hakkında inmiştir.
a- İkrime dedi ki:
"Bu âyet, Yahudi reislerinden Ebû Rafı', Kinane b. Ebu'l-Hukayk, Huyey b. Ahtab, Ka'b ibnu'l-Eşref ve diğerleri hakkında nazil oldu. Bunlar önceden, Muhammed (s.a.v.)'in vasıflarıyla alakalı Allah'ın onlara Tevrat'ta sözünü verdiği şeyi, nübüvvet alametlerini yazmışlardı. Sonra onu değiştirip, kendi elleriyle başka vasıflar yazdılar ve kendilerine uyanların sırtına vurdukları rüşvetleri ve yiyilecek şeyleri kaçırmak için, o kitabın Allah katından geldiğine yemin ettiler."[176]
b- İkrime dedi ki:
"Bu âyet, yahudilerin âlimleri hakkında nazil olmuştur. Onlar, Allahu Teâlâ'nın Hz. Muhammed'in Peygamberliğiyle ilgili olarak Tevrat'ta emretmek suretiyle kendilerinden almış olduğu ahdi gizlemişler, elleriyle Tevrat'ta olmayan şeyleri oraya yazmışlar ve rüşveti elden kaçırmamak için de, onun Allah katından olduğuna yemin etmişlerdi. Bu görüşte olanlar, Cenâb-ı Hakk'ın Bakara süresindeki, *"Emirlerimi yerine getirin, ben de size karşı olan ahdimi yapayım*" [177] âyetiyle istidlal etmişlerdir."[178]
c- İkrime dedi ki:
"Âyet, Huyey İbni Ahtab, Ka'b İbni Eşref ve Yahudilerden bu kişilerden başka, Allahü Teâlâ'nın Tevrat'ta indirdiği şeyi gizleyen, onu değiştiren ve değiştirdikleri şeylerin, sanki Allah tarafındannııș gibi olduğuna dâir yemin edenler hakkında indi." [179]
d- Bu, Hasen-i Basrî'nin de kavlidir. Bu âyet-i kerimenin yahudiler hakkında nazil olduğunu bunu takip eden âyet-i kerimede: *"(Kitab ehlinden) öyle bir güruh var ki dillerini kitaba doğru eğip bükerler. Siz onu kitabdan sanasınız diye. Halbuki o kitabdan değildir..."* ifadelerinin açık bir şekilde yahudileri anlatmasından da anlıyabiliriz.[180]
e- Hasan el-Basri'ye göre, "Bu âyet, yahudi âlimlerinin, *"Ümmîler hakkında bize mes'uliyet yoktur"* şeklindeki iddiaları hakkında nazil olmuştur. Onlar, bu konuda elleriyle bir kitap yazmışlar ve onun, Allah katından olduğuna dair yemin etmişlerdir."[181]
f- İkrime'den rivayete göre bu âyet ile *"Allah'ın indirdiği kitabdan bir şeyi gizleyip de onunla az bir bahayı satın alanlar yok mu? Onlar, karınlarına ateşten başka bir şey yemiş olmazlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onları temize de çıkarmaz. Onlaradır azâb-ı elîm."*[182]

---

[174] İbn Cerir, Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[175] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[176] Suyuti; Lübab: s. 58; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 91; Ali ibn Muhammed el-Hâzin, Lubâbu't-Te'vîl fî Maani't-Tenzîl, Beyrut, tarihsiz, 1/249.
[177] Bakara: 2/40.
[178] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[179] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/142.
[180] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/104, 106.
[181] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[182] Bakara: 2/174.

âyetinin nüzul sebebi aynıdır ve ikisi de yahudiler hakkında nazil olmuştur.[183]
g- Kelbî dedi ki:
"Yahudi ulemasından fakir bir topluluğa bir kıtlık senesi gelip çatması üzerine, Medine'de bulunan Yahudi liderlerinden Ka'b b. Eşref'e can attılar. Ka'b da bunlara:
"Siz şu adamı -yani Rasulullah'ı- kitabınız olan Tevrat'ta bilip tanıyor musunuz?" diye sordu. Bunlar da:
"Evet, ya sen, O'nu bilmiyor musun?" dediler. O da:
"Hayır" dedi. Yahudiler ise:
"Biz O'nun, Allah'ın kulu ve Rasulü olduğuna tanıklık ederiz" dediler. Ka'b dedi ki:
"Demek ki Allah sizi birçok hayırdan mahrum kılmış. Siz bana geldiniz ve ben size iyilikte, ihsanda bulunmak ve çoluk çocuğunuzu giydirmek istiyorum. Ama Allah sizi ve ailenizi mahrum kılmış." Bunlar:
"O Muhammed bize peygambermiş gibi gösterildi. Hele yavaş olalım, O'na rastlayacağımız ana kadar ihtiyatlı davranalım" dediler. Nihayet gidip Peygamber (s.a.v.)'in vasfından başka bir vasıf ihtiva eden (bir kitap) yazdılar. Sonra Allah'ın Nebîsi'ne varıp kendisiyle konuştular ve O'na bazı sorular sordular. Daha sonra Ka'b'a gelip dediler ki:
"Biz gerçekten O'nu Allah'ın peygamberi görüyorduk. Oysa ki O'na gittiğimizde bir de baktık ki, O bize vasfı bildirilen şahsın nübüvvet vasfını taşımıyor. Dolayısıyla O'nun vasfını, yanımızda bulunan Tevrat'taki zatın vasfına muhalif bulduk." Sonra yazdıkları kitabı çıkardılar. Ka'b o kitaba bakıp, oradaki uydurma vasfin Hz. Peygambere benzemediğine sevindi. Onlara yemek verdi ve yardımda bulundu. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[184]
2- Abdullah b. Mes'ud, Vâil b. Hucr ve Adiy b. Umeyr'e göre bu âyet-i kerime, Eş'as b. Kays ile onun hasmı olan bir Yahudi hakkında nazil olmuştur.
a- Ebû Bekr Ahmed b. Hasan et-Kâdî, Hacib b. Ahmed'den, o Muhammed b. Hammad'dan, o Ebû Muaviye'den, o A'meş'ten, o Şefık'ten, o da Abdullah'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Her kim müslüman bir kişinin malını gasbetmek için yalan yere yemin ederse, o, kendisine gazaplı olduğu halde Allah'a kavuşacaktır." Eş'as b. Kays dedi ki:
"Vallahi bu âyet benim hakkımda nazil oldu. Benimle, Yahudi bir adam arasında bir arazi vardı da o, arazinin benim olduğunu inkâr etti. Ben de onu Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna getirdim. Rasulullah (s.a.v.) bana:
"Her hangi bir delilin var mı?" buyurdu.
"Hayır" dedim. Bu sefer Yahudi'ye dönüp:
"Yemin eder misin?" buyurdu. Bunun üzerine dedim ki:
"Ey Allah'ın Râsulü, bu durumda o, yemin ederek malımı götürecek." Nihayet Aziz ve Celil olan Allah bu âyeti indirdi."[185]
b- Ebu Bekr ibn Ebî Şeybe kanalıyla Abdullah ibn Ömer'den rivayete göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Her kim bir müslüman kardeşinin malını kendine geçirmek için yalan yere yemin ederse Allah'a, Allah ona gazablı olduğu halde kavuşur."
İbn Ömer bu hadis-i şerifi rivayet ederken içeri Eş'as ibn Kays girmiş ve:
"Ebu Abdurrahman (yani İbn Ömer) size ne rivayet etti?" diye sormuş. Oradakiler de:
"Şöyle şöyle rivayet etti." demişler. Eş'as:
"Ebu Abdurrahman doğru söylemiş. Benim hakkımda nazil oldu. Bir adamla aramda Yemen'deki bir arazi yüzünden anlaşmazlık vardı. Onu da alıp Hz. Peygamber'e gittim ve onun hükmüne müracaat ettim. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):

[183] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/53.
[184] Kelbî zayıf bir kişidir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 90-91.
[185] Buharî; Şürb ve'1-Musakât: 2358, Eşhas: 2417, Rehn: 2516, Şehadat: 266, 2677, Tefsir: 4550; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 89; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/229; Kurtubî, 4/120; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/141.

"Bu arazinin sana ait olduğuna dair elinde beyyine (delil) var mı?" diye sordu. Ben:
"Hayır, yok." dedim.
"O halde onun yemini" buyurdular. Ben:
"O halde yemin eder." dedim de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Her kim bir müslüman kardeşinin malını kendine geçirmek için yalan yere yemin ederse Allah'a, Allah ona gazablı olduğu halde kavuşur." buyurdu ve hemen akabinde *"Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel olarak az bir bahayı satın alanlar yok mu..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[186]
Başka bir rivayette tartışmalı olan yer bir arazi değil kuyu olarak geçmektedir.[187]
c- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin kendi isnadıyla Ebu Vâil'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Abdullah ibn Mes'ûd:
"Kardeşinin malından kendine bir pay edinmek (kardeşinin malını haksız yere kendine geçirmek) için her kim yalan yere yemin ederse Allah'a, Allah ona öfkeli olduğu halde kavuşur." demişti. Sonra da el-Eş'as ibn Kays bizim yanımıza geldi ve:
"Ebu Abdurrahman size ne dedi?" diye sordu; İbn Mes'ûd'un sözlerini ona aktardık. O:
"Doğru söylemiş, *"Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel olarak az bir bahayı satın alanlar yok mu, işte onlar; onlar için âhirette hiçbir nasib yoktur."* âyeti benim hakkımda nazil oldu. Bir kuyu hakkında bir adamla anlaşmazlığa düştüm de Rasûlullâh (s.a.v.)'a gittik. Efendimiz bana:
"Ya kuyunun sana olduğuna dair bir beyyine (delil) getirirsin ya da hasmına yemin teklif edeceğim." buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın Rasûlü, (ne olacak, onun için zor değil ki yalan yere) yemin ediverir (de benim malıma sahip olur)" dedim. İşte bu âyet bunun üzerine nazil oldu.[188]
Buhârî'deki rivayette el-Eş'as'ın hak iddia ettiği kuyunun amca oğullarından birinin arazisinde olduğu kaydı vardır.[189]
Buhari'de, Tirmizi'de ve Taberî'nin tefsirinde Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetle tahric olunan haberde ise el-Eş'as ibn Kays'ın hasmı bir yahudi olarak geçmektedir.[190]
d- Bu konudaki İbn Cureyc hadisi biraz daha ayrıntılı, şöyle ki:
"Eş'as ibn Kays bir adamla, aslında o adama ait olup da cahiliye devrinde o adamı destekleme şartıyla aldığı ve elinde tutmaya devam ettiği bir arazi konusunda anlaşmazlığa düşerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) adama:
"Bu arazinin sana ait olduğuna dair elinde bir delilin var mı?" diye sordu. Adam:
"Bu arazinin benim olduğuna dair Eş'as aleyhinde bana şahitlik edecek kimse yok." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"O halde Eş'as'ın yemini." buyurdu. Eş'as yemin etmek üzere kalkınca Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi de Eş'as yeminden geri durdu ve:
"Allah'ı ve sizi şahid tutuyorum ki hasmım doğru söylüyor." dedi, araziyi sahibine iade etti, hattâ onun hakkından üzerinde bir şey kalır korkusuyla kendi arazisinden de bir miktarını ona verdi ve bu arazi ondan sonra da mirasçılarının oldu."[191]
e- Ahmed b. Muhammed b, İbrahim Mihricanî, Abdullah b. Muhammed b. Muhammed Zahid'den, o Ebu'l-Kasım el-Beğavî'den, o Muhammed b. Süleyman'dan, o Salih b. Ömer'den, o A'meş'ten, o Şefik'ten, o da Abdullah'tan, Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize rivayet etti:
"Her kim, bir malı kapmak için yalan yere yemin ederse, kendisine gazaplı olduğu halde Allah'a kavuşur." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti tam olarak indirdi. Bunu müteakib Eş'as

---

[186] Müslim, İman, 220.
[187] Müslim, İman, 221.
[188] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/16.
[189] Bak; Buhârî, el-Müsâkât, 4; Tefsîru'l-Kur'ân, 3/3; Eymân, 17.
[190] Buhârî, Şehâdât, 19; Husûmât, 4; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, hadis no: 2996; Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/229.
[191] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/230; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

b. Kays gelip dedi ki:
"Ebû Abdirrahman (Abdullah b. Mesud) size ne anlatıyor?" Biz de:
"Şunu şunu anlatıyor" dedik. Eş'as da dedi ki:
"Bu âyet, elbette benim hakkımda indi. Bir adamla çekişip Rasulullah (s.a.v.)'a başvurdum. *"Bir delilin var mı?"* buyurdu.
"Hayır" dedim.
"O halde o da yemin eder" buyurdu. Ben de dedim ki:
"O, yemin ederse..." Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Kim ki bir mal koparmak için yalan yere yemin ederse, o kendisine gazaplı olduğu halde Allah'a kavuşur." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[192]
Bu hadisi Buhari, Haccac b. Minhal ve Ebû Avane yoluyla rivayet etti. Müslim de Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Veki ve İbn Numeyr, Ebû Muaviye yoluyla, hepsi de A'meş'ten rivayet etmişlerdir.[193]
f- Daha önce Bakara, 2/188 âyetinin nüzul sebebi olarak verilen Mukatil ibn Hayyân rivayeti bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak verilen hadise ile aynı olup sadece şahıs isimleri değişiktir Mukatil ibn Hayyân şöyle anlatıyor:
"Bu âyet İmruu'1-Kays ibn Abis el-Kindî (Kinde'den Efendimize gelen hey'et içinde imiş, Kinde'den olup da irtidad etmiyenlerden imiş) ve Abdan ibnu'1-Eşva' el-Hadramî hakkında nazil oldu. Bir arazi konusunda anlaşmazlığa düşüp Abdan şikâyetçi, İmruu'1-Kays davalı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hakemliğine başvurdular Hadramî:
"Ey Allah'ın elçisi, bu adam babamdan bana intikal eden bir arazime el koydu." dedi. Kindî:
"Orası benim elimdeki arazimdir, ben orayı ekip biçiyorum ve onun hiçbir hakkı yoktur." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Hadramî'ye:
"Bu arazinin sana ait olduğuna dair ya bir delil getirirsin ya da hasmına yemin teklif edeceğim." buyurur. Hadramî:
"Ey Allah'ın elçisi, yalan yere yemin eder ve arazimi alır gider." deyince Efendimiz önce:
"Madem delilin yok, senin için onun yemininden başka yol yok." buyurdu, sonra da: *"Her kim mü'min kardeşinin malından bir kısmının üzerine oturmak için yalan yere yemin ederse Allah'a, Allah ona öfkeli halde kavuşur."* buyurdu. İmruu'1-Kays:
"Ey Allah'ın elçisi, hak kendinin olduğunu bile bile hakkını karşısındakine bırakana ne var?" diye sordu, Efendimiz:
"Cennet." buyurdular da İmruu'l-Kays:
"Seni şâhid tutuyorum ki ben o araziyi ona bıraktım." diyerek davadan vazgeçti. Allah Tealâ da bu âyeti indirdi."[194]
Müslim'in tahric ettiği hadiste bu âyetin nüzulü zikredilmeksizin hadise anlatılır ve Abdan'ın ismi Rabîa ibn İbdân veya İydân olarak verilir.[195]
g- Müslim rivayetinde bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olduğu kaydı olmaması yanında bu eksikliği Taberî rivayeti tamamlamaktadır. Şöyle ki:
Taberî'de Raca ibn Hayve ve Urs ibn Adiyy'in birlikte Urs'un babası Adiyy ibn Umeyr'den rivayet ettikleri bir hadis şöyledir:
"İmruu'1-Kays ile Hadramevtli bir adam arasında bir anlaşmazlık olmuş da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hadramevtliye:
"Ya delil getirirsin ya da hasmının yemini." buyurunca Hadramevtli:
"Ey Allah'ın elçisi, yemin ederse arazimi alır götürür." dedi. Efendimiz:
"Her kim kardeşinin bir malını kendine geçirmek için yalan yere yemin ederse Allah'a, Allah ona öfkeli olduğu halde kavuşur." buyurdu. İmruu'1-Kays:

---

[192] Buharî; Şürb ve'1-Musakât: 2358, Eşhas: 2417, Rehn: 2516, Şehadat: 266,, 2677, Tefsir: 4550.
[193] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 89-90.
[194] el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 39. Vahidî rivayetindeki eksikler Müslim'den ve Îbnu'l-Esîr'in Usdu'l-Ğâbe'sinden tamamlanmıştır. Bak: Usdu'l-Ğâbe, 1/137; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[195] Müslim, İman, 223-224.

"Ey Allah'ın elçisi, hak kendisinin olduğunu bile bile hakkından vazgeçene ne var?" diye sordu, Efendimiz (s.a.v.):
"Cennet var." deyince İmruu'1-Kays:
"Seni şâhid tutuyorum ki ben hakkımdan vazgeçiyorum." dedi. İbn Cerîr der ki:
"Bu hadisi Adiyy'den işittiğimizde Eyyûb es-Sahtiyânî ile beraberdim. Eyyûb:
"Adiyy, Urs ibn Umeyre hadisinde dedi ki: Bunun üzerine sonuna kadar olmak üzere *"Allah'a olan ahidlerine ve yeminlerine bedel olarak az bir bahayı satın alanlar yok mu..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[196]
Burada iki ihtimal var: Herhalde bu âyet-i kerimenin nüzulünden mukaddem bu iki hadise de meydana geldi ve herbiri için ayrı âyetler nazil oldu, ya da isimlerdeki ihtilâfa rağmen el-Eş'as ibn Kays hadisesi ile Hadramî hadisesi aynıdır ve iki âyet de bu hadise üzerine nazil olmuştur.
h- Bu âyetin nüzul sebebinin bir alış-verişte yalan yere yemin etme hadisesi olduğu da rivayet edilmektedir. Şöyle ki:
Muhammed İbnu'l-Musennâ kanalıyla Amir'den rivayete göre "Bir adam günün başlangıcında bir malı satmak üzere pazara çıkarmış, akşama kadar malı satamamış. Akşama doğru bir müşteri gelmiş ve malı almak üzere pazarlığa girişmiş. Satıcı:
"Sabahleyin bu malı filân filân fiyata satmadığına, akşam olmasaymış o fiyata asla satmıyacağına" dair yemin etmiş de Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[197]
i- Ebû Abdirrahman eş-Şaziyahî, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Zekeriyya'dan, o Fakih Muhammed b. Abdirrahman'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Abdurrezzak'tan, o Süfyan'dan, o Mansur ve A'meş'ten, onlar Ebû Vaik'ten, o da Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Bir kişi, birazcık mal koparabilmek için yalan yere Allah adına yemin ederse, o kendisine gazaplı olduğu halde Allah'a kavuşur." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunu müteakib, İbn Mesud, insanlara anlatırken Eş'as gelip dedi ki:
"Bu âyet benim ve bir kuyu hakkında kendisiyle davalaştığım bir adam hakkında nazil oldu. Peygamber (s.a.v:) bana:
"Herhangi bir delilin var mı?" buyurdu.
"Hayır" dedim.
"Öyleyse yemin etsin" buyurdu. Bu yüzden bu âyet nazil oldu."[198]
3- Mücahid, Katade, İmran b. Husayn, Said b. el-Müseyyeb ve Âmir'e göre bu âyet, yalan yere yemin eden kişiler hakkında inmiştir.
a- Amr b, Ebî Amr el-Müzekkî, Muhammed b. Mekkî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail el-Buharî'den, o Ali b. Abdillah'tan, o Hüseyin'den, o Avvan b. Havşeb'den, o İbrahim b. Abdirrahman'dan, o da Abdullah b. Ebû Evfa'dan şunu dediğini bize haber verdi:
"Adamın biri bir miktar kumaşı pazarda satlığa çıkarmış da, müslümanlardan bir kişi o mala üşüştürmek (ve onu satmak için): "Vallahi benim vermediğim fiyat insanlar tarafından bu mala verilmiştir" diye yemin etmişti. Bu yüzden bu âyet nazil oldu."[199]
b- Âmir diyor ki:
"Bir adam malını satmak için sabahleyin pazara götürdü. Akşam olunca bir kişi gelip onunla pazarlık etmeye başladı. Adam da:
"Sabahleyin şöyle şöyle fıyat verilmesine rağmen satmadığına, akşam olmasaydı, söylediği

---

[196] Taberî, Câmiui-Beyân, 3/229.
[197] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/230. Buhârî de bunu Abdullah ibn Ebî Evfâ'dan rivayetle tahric etmiştir. Bak: Buhârî, Şehâdât, 25.
[198] Buharî; Şürb ve'1-Musakât: 2358, Eşhas: 2417, Rehn: 2516, Şehadat: 266, 267, Tefsir: 4550.
[199] Buharı; Tefsir: 4551, Şehadat: 2675, Suyuti; Lübab: s. 58, ed-Dürr: 2/44; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 90; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/141-142.

fiyata satmayacağına dair yemin etti. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyeti indirdi."[200]
c- Mücahid dedi ki:
"Bu âyet-i kerime, malına rağbeti artırmak için yalan yere yemin etmiş olan bir adam hakkında nazil olmuştur."
4- Genel değerlendirme:
a- Buharî'nin şerhinde Hafız İbni Hacer dedi ki:
"Bu iki hadis arasında zıtlık yoktur. Belki âyetin nüzulü iki sebebe haml olunur. Âyet Muhtemildir (söylenenleri içine alıcıdır). Ancak âyette asıl olan, Sahih'te sabit olandır."[201]
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Doğruya en yakın olanı, âyetin mânasını hepsine hamletmektir."[202]

78. Ehl-i kitabdan öyle bir grup var ki dillerini kitaba eğip bükerler, siz onu kitabdan sanasınız diye, halbuki o kitabdan değildir. "Bu Allah'ın katındandır." derler, halbuki o Allah katından değildir. Allah'a karşı bile bile yalan söylerler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs der ki:
"Bu âyet-i kerime hem yahudiler ve hem de hristiyanlar hakkında nazil olmuştur, Çünkü her ikisi de kitablarını, Tevrat ve İncil'i tahrif etmişler ve onlarda olmıyanları ilhak etmişlerdir."[203]
2- Yahudi ve hristiyanlar hakkında olduğu şeklindeki bu genelleme yanında özellikle Tevrat'ta, müslümanlar karşısında aleyhlerine olabilecek yerleri değiştirip tahrif ettikleri için Ka'b ibnu'I-Eşref, Mâlik, Huyey ibn Ahtab, Ebu Yâsir ve şair Şu'be ibn Amr gibi yahudiler hakkında nazil olduğu rivayeti de yaygındır.[204]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet, bir önceki âyetin, kesinlikle yahudiler hakkında nazil olduğunu gösterir. Çünkü bu âyet, yahudiler hakkında nazil olmuş olup bir önceki âyete atfedilmisştir. İşte bu atıf, önceki âyetin de yahudiler hakkında nazil olmuş olmasını gerektirir."[205]

79. Beşerden hiç kimseye yakışmaz ki Allah ona kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de sonra o, insanlara: "Allah'ı bırakıp da gelin bana kullar olun." desin. Fakat o: "Öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz kitab sayesinde rabbaniler olun." der.
80. Sizin, melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinmenizi de emretmez. Ya size, siz müslümanlar olduktan sonra hiç küfrü emreder mi?

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu iki âyet-i kerimenin nüzul sebebine dair gelen rivayetler muhteliftir.
1- Dahhak ve Mukatil dediler ki:
"Bu âyet Îsa (a.s.)'ya ibadet ettikleri zaman, Necran Hıristiyanları hakkında indi.
Bu âyet-i kerimedeki *"Libeşerin: İnsanoğlu"* kısmında kasdolunan ilahi murad İsa (a.s.)'dır.
"Allah kendisne kitap versin de" kısmındaki kitaptan maksad ise İncil'dir."[206]
2- Kelbî va Ata'nın rivayetlerinde İbn Abbas dedi ki:
"Yahudi Ebû Rafı' el-Kurazi ile Necran Hıristiyanları'ndan Rıbbîs dediler ki:
"Ey Muhammed, sana ibadet etmemizi ve seni rab edinmemizi mi istiyorsun?" Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah'tan başkasına ibadet edilmesinden veya Allah'tan başkasına ibadetle

---
[200] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[201] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/142.
[202] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[203] el-Hâzin, Lubabu't-Te'vîl, 1/250.
[204] Alusî, Rûhu'l-Maânî, 3/205-206.
[205] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[206] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 91.

emrolunmamızdan Allah'a sığınırız. O, ne beni bununla göndermiş, ne de bana bunu emretmiştir." İşte bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[207]
3- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Rasûlullah'ın yanında Necrân ehlinden olan Hıristiyanlarla Yahudilerin ruhbanı toplandıkları ve Rasûlullah'ın onları İslam'a davet ettiği zaman, Ebu Rafı' Kurazî:
"Ey Muhammed, sen bizim Hıristiyanların İsa'ya ibâdet ettikleri gibi sana ibâdet etmemizi mi istiyorsun?" dedi Aleyhisselâm:
"Allah'a sığınırım." buyurdu. Allahü Teâlâ bu âyetleri indirdi."[208]
4- İbn İshak kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir haber şöyledir:
"Yahudi hahamları ve Necran hey'eti Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda bir araya gelip de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onları İslâm'a davet ettiğinde Kurayza oğulları yahudilerinden Ebu Râfi':
"Ey Muhammed, hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya ibadet ettikleri gibi sen de bizim sana ibadet etmemizi mi istiyorsun?" dedi. Necranlılardan, Reis dedikleri bir hristiyan da:
"Ey Muhammed, bizden bunu istiyor ve bizi buna mı davet ediyorsun?" dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Allah korusun, Allah'tan bir başkasına ibadet etmemizden, ya da Allah'tan bir başkasına ibadeti emretmemizden Allah bizi korusun. Allah beni bunun için göndermedi, bana bunu da emretmedi." buyurdu da Allah Tealâ bunun üzerine bu iki âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[209]
5- İbn Abbâs der ki:
"Yahudiler "Uzeyr Allah'ın oğludur.", hristiyanlar da "Mesîh, Allah'ın oğludur." deyince bu iki âyet-i kerime nazil oldu."[210]
6- Hasan el-Basrî dedi ki:
"Bana gelen habere göre, bir kişi:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz bazımız bazımıza selam verdiğimiz gibi sana selam veriyoruz. Peki sana secde etmeyelim mi?" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da buyurdu ki:
"Allah'tan başka hiçbir kimseye secde olunması münasib düşmez. Fakat siz peygamberinize ikramda bulunun ve hakkı ehline tanıyın." Allah Teala da bu âyeti indirdi."[211]
7- İbn-i Cüreyc'e göre ise bu âyet-i celilenin nüzul sebebi şudur:
"Yahudilerden bir kısım insanlar, Allah'ın, kendilerine gönderdiği Tevrat'ı tahrif ederek Allah'ı bırakıp insanlara tapıyorlardı. İşte bu âyet-i celile onlara işaret etmektedir."
8- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yahudiler, kendilerinin elde ettiği fazilet ve makamlara hiç kimsenin ulaşamayacağını iddia edince, Allah Teâlâ onlara şöyle demiştir:
"Eğer durum sizin dediğiniz gibi olsaydı, sizlerin, insanları köle ve hizmetçi yapmaya uğraşmamanız, aksine insanlara Allah'a itaat edip, O'nun tekliflerine boyun eğmelerini emretmeniz gerekirdi. Bu durumda da, insanları Hz. Muhammed (s.a.s)'in nübüvvetini tasdik etmeye teşvik etmeniz gerekirdi. Çünkü Hz. Muhammed'in elinde mu'cizelerin zuhur etmesi, böyle yapmanızı gerektirir."
Bu, âyetin lafzının ihtimal tanıdığı bir izahtır. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın, *"Sonra diğer insanlara "Allah'ı bırakıp da bana kul olun" demesi..."* ifâdesi, tıpkı *"Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiblerini tanrı edindiler"* [212] âyeti gibidir.[213]

---

[207] İbn Cerir 3/232, Suyuti; Lübab: s. 58, ed-Dürr: 2/46, Beyhaki; Delail: 5/384; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 91; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 109.
[208] Beyhakî; İbn İshak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/ 142.
[209] İbn İshak; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/232.
[210] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 109.
[211] Mürsel hadistir. Abdürrezzak; Suyuti; Lübab: s. 58, ed-Dürr: 2/46; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 91; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/109-110.
[212] Tevbe: 9/31.
[213] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/110.

83. Şimdi onlar Allah'ın dininden bir başkasını mı arıyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa hepsi ister istemez O'na boyun eğmiştir. Sonunda O'na döndürülüp götürüleceksiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Her iki kitab ehli (Yahudi ve Hıristiyanlar), İbrahim (a.s.)'in mensub olduğu Hanif Dini'nden ötürü aralarında anlaşmazlığa düştüler ve Rasulullah (s.a.v.)'a başvurdular. Her iki grup da, İbrahim (a.s.)'ın dinine kendilerinin daha layık olduğunu iddia etmişlerdi. Hz. Peygamber de:
"Her iki grup da İbrahim'in Dini'nden uzaktır" buyurdu. Bunun üzerine bunlar kızdılar ve dediler ki:
"Biz Senin hükmüne razı olmayız, dinini de din edinmeyiz." İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[214]
2- Fahreddin er-Râzî der ki:
"Bence, bu âyeti bu sebebe hamletmek uzak bir ihtimaldir. Çünkü bu durumda âyetin, mâkabliyle (öncesiyle) ilgisi kalmaz. Halbuki, istifhâm-ı inkarî, bu cümlenin kendisinden öncesiyle irtibatlı olmasını gerektirir."[215]

85. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz ve o âhirette hüsrana uğrayanlardandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayete göre *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz..."* âyet-i kerimesi nazil olunca yahudiler:
"Müslümanlar bizleriz." dediler de Allah Tealâ *"Allah'ın insanlar üzerinde hakkıdır ki Beytullah'a yol bulabilenler onu haccetsinler. Her kim de küfrederse Allah âlemlerden müstağnîdir."* âyetini indirdi de müslümanlar haccetti, kâfirler de oturup hacca gitmediler."
2- İkrime, bu âyetin izahında şunları söylemiştir:
"İslam'ın dışındaki bir dini, din kabul eden kimsenin bu dininin kabul edilemeyeceği beyan edilince bütün din sahipleri "Müslüman biziz" demişlerdir. Bunun üzerine Allah teala, Müslümanların Hac yapmalarını emrederek *"Allah için Kâbe'yi haccetmek farzdır. Kim inkâr ederse şüphesiz ki Allah, âlemlere muhtaç değildir."* [216] âyetini indirmiş, böylece Müslümanlığın dışındaki dinlere mensup olanlar Hac yapmamışlar ve Müslüman olmadıkları ortaya çıkmış ve böylece iddiaları çürümüştür."[217]
3- Mücâhid ve Suddî "bu âyet-i kerimenin ensar'dan el-Culâs ibn Suveyd'in kardeşi el-Hâris ibn Suveyd'in on iki arkadaşı ile birlikte irtidad ederek Mekke'de kâfirlere iltihak etmeleri üzerine nazil olduğunu" söylemişlerdir.[218] Biraz sonra geleceği üzere 86-89 âyetlerinin de bu kişinin ve arkadaşlarının irtidadı ve sonra da tevbe yolları aramaları üzerine nazil olduğu rivayetleri de vardır.
4- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette ise "Bakara, 2/62 âyeti ile ilgi kurularak önce *"Hiç şüphesiz iman edenler, yahudi olanlar, hristiyanlar ve sabiilerden Allah'a ve âhirete iman etmiş olanlar... onlar mahzun olacak da değillerdir."* âyet-i kerimesi, sonra da *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olunmaz,.."* âyet-i kerimesi nazil olmuştur. Böylece, İslam'dan başka herhangi bir dinin hak din sayılmayacağı beyan edilmiştir."[219]

86. Kendilerine apaçık deliller gelmiş, o peygamberin şüphesiz bir hak olduğuna şahitlik te

[214] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 92.
[215] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/82; Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/122.
[216] Âl-i İmran: 3/97
[217] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[218] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/83.
[219] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/241.

etmişlerken imanlarının arkasından küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidayete eriştirir? Allah zâlimler güruhuna hidayet etmez.
87. Muhakkak Allah'ın, meleklerin, bütün insanların laneti onların tepesine. İşte onlar; onların cezası budur.
88. Onlar bunun içinde temellidirler. Onlardan azâb ne hafifletilir, ne de onlara bakılır.
89. Bundan sonra tevbe ve ıslah edenler müstesna. Hiç şüphesiz Allah Gafur'dur; Rahim'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimelerin nüzul sebebinde ve bunlarla kimin kastedildiğine dair rivayetler muhtelif olduğu için müfessirler de ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki:
1- Abdullah b. Abbas İkrime, Mücahid ve Süddi'den nakledilen bir görüşe göre, bu âyet-i kerime, Haris b. Süveyd el-Ensari isimli kişi hakkında nazil olmuştur. [220]
a- Ebû Bekr el-Harisi, Ebû Muhammed b. Hayyan'dan, o Ebû Yahya Abdurrahman b. Muhammed'den, o Sehl b. Osman'dan, o Ali b. Asım'dan, o Halid ve Davud'dan, onlar İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi;
"Ensar'dan bir kişi irtidad edip (dinden dönüp) müşriklere katıldı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi. O zatın kavmi de bu âyetleri kendisine gönderdi. Ayetler ona okununca dedi ki:
"Vallahi kavmim Rasulullah (s.a.v.) aleyhine bana yalan söylemedi. Rasulullah (s.a.v.) da Allah aleyhine yalan söylememiştir. Güçlü ve yüce olan Allah ise bu üç zatın en doğru sözlü olanıdır." Bunu müteakib tevbe ederek şirkten İslâm'a döndü. Rasulullah (s.a.v.) da onun bu halini kabul buyurup, onu kendi haline bıraktı.[221]
b- Ebû Bekr, Ebû Muhammed'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl'den, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o Davud b. Ebî Hind'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'ın şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ensar'dan biri İslam'dan dönüp, müşrik oldu ve derhal pişman olup: "tevbe etsem olur mu? Zira ben cidden pişman oldum" diye Rasulullah (s.a.v.)'a sormaları için kavmine haber gönderdi. İşte bu âyetler bu yüzden nazil oldu. Kavmi de bu âyetleri yazıp kendisine gönderdi, o da derhal dönüp yeniden müslüman oldu." [222]
c- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet, Haris İbn Süveyd hakkında nazil olmuştur. Haris, ensârdan bir kimse idi. Mürted olduğuna pişman olunca, kavmine, "Benim tevbem kabul olunur mu?" diye Hz. Peygamber'e sormaları için haber yollar. Kardeşi ona, hakkında âyet nazil olduğunu bildirince, bunun üzerine o da kalkıp Medine'ye gelerek, Hz. Peygamber'in huzurunda tevbe eder. Hz. Peygamber de onun tevbesini kabul eder."
d- Ebû Abdirrahman b. Ebî Hamid, Ebû Bekr b. Zekeriyya'dan, o Fakih Muhammed b. Abdirrahman'dan, o Ahmed b. Seyyar'dan, o Müsedded b. Müserhed'den, o Cafer b. Süleyman'dan, o Hamid el-A'rec'den, o da Mücahid'in şöyle dediğini bize haber verdi:
"Haris b. Süveyd et-Teymî müslüman olmuştu. O Rasulullah (s.a.v.) ile beraber bulunuyordu. Sonra kendi kavmine katılıp kafir oldu. Bu yüzden Allah Teala bu âyetleri indirdi. Bunu müteakib onun kavminden bir adam bu âyetleri götürüp kendisine okudu. Haris bunun üzerine dedi ki:
"Vallahi sen bildiğim kadarıyla gerçekten çok doğru sözlüsün. Şüphesiz Rasulullah (s.a.v.) da senden daha doğru sözlüdür. Gerçekten Allah (c.c.) ise bu üç kişinin en doğru sözlüsüdür. Sonra şirkten dönüp çok güzel bir müslüman oldu."[223]
e- Yine Mücâhid bu irtidad edip kavmine geri dönen, bu âyet-i kerimelerin nüzulü üzerine

---
[220] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[221] Sahih hadistir. Nesai; Sünen-i Suğra, Tahrimi'd-Dem: 7/108, Tefsir: 85, İbn Cerir: 3/240, Hakim; Müstedrek: 2/142, Suyuti; Lübab: s. 58. ed-Dürr; 2/49; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 92; Kurtubî, 4/129.
[222] Sahih hadistir. İbn Hibban; Nesai; Sünen-i Suğra, Tahrimi'd-Dem: 7/108, Tefsir: 85, İbn Cerir: 3/240, Hakim; Müstedrek: 2/142, Suyuti; Lübab: s. 58. ed-Dürr; 2/49; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 92-93.
[223] Suyuti; Lübab: s. 59, İbn Cerir; 3/341; Müsedded-Müsned; Abdürrezzak; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 93.

tekrar İslâm'a dönen kişinin Amr ibn Avf oğullarından biri olduğunu söylemektedir ki o da el-Culâs ibn Suveyd'in kardeşi olan el-Hâris ibn Suveyd ibnu's-Sâmit'tir. Bu görüşü nakledenler yukardaki el-Hâris ibn Suveyd et-Teymî'nin sahabi değil tabiî olduğunu söylemişlerdir.[224]

f- Haris ibn Suveyd'in irtidadına sebebin ne olduğu bu rivayetlerde görünmezken İbn Abbâs'tan rivayetle İbn İshak ve İbnu'l-Münzir'in tahriclerine göre Haris ibn Suveyd Uhud savaşında el-Mecder ibn Ziyâd'ı ve Dubey'a oğullarından Kays ibn Zeyd'i öldürüp Kureyş'e katılmış ve Mekke'ye gitmiştir. Hadisenin bundan sonrası yukardaki rivayette olduğu gibidir. Ancak Ümmü Hâni'nin kölesi Ebu Salih'ten gelen bir rivayette Haris ibn Suveyd'in bu iki müslümanı Uhud'da öldürmesi irtidadından sonradır. Daha önceden irtidad edip Mekke'ye gitmiş, Kureyş'e katılmış; onlar Uhud'a gelirken müşrik ordusunda yer almış ve müslümanlarla müşrikler safında savaşmıştır. Uhud'dan tekrar Mekke'ye döndükten bir süre sonra elleri yanına düşmüş, yani irtidadından pişman olarak tekrar İslâm'a dönme yollarını aramıya başlamış, kardeşi Culâs ibn Suveyd'e:

"Ey kardeşim, ben yaptıklarıma pişman oldum, Allah'a tevbe edip İslâm'a dönmek istiyorum. Bunu Rasûlullâh'a bir zikrediver. Eğer benim tevbemin kabulü umudu doğarsa bana yaz." diye mektup göndermiştir.[225]

Buna göre irtidad suçuna bir de müslümanlarla savaşma ve onlardan bazılarını müşriklerle savaşta yani haksız yere öldürme suçu da eklenmiştir.

g- Yine Mücâhid'den gelen bir rivayet bu Amr ibn Avf oğullarından olup da irtidad eden kişinin daha sonra Şam'a giderek hristiyan olduğu, oradan kavmine:

"Benim için tevbe imkânı var mı bana bildirin.!?" diye yazdığı ve bunun üzerine bu âyet-i kerimenin inmesiyle Medine-i Münevvere'ye dönerek yeniden müslüman olduğu şeklindedir.[226]

2- İkrime’den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Ebu Âmir er-Rahib, Haris b. Süveyd ve bunlar gibi on iki kişi hakkında nazil olmuştur.[227]

a- İkrime'den rivayete göre Ebu Amir er-Râhib, el-Hâris ibn Suveyd ibnu's-Sâmit, Vahvah ibnu'l-Eslet'in de içlerinde bulunduğu on iki kişi irtidad edip Kureyş'e katılmışlar. Ancak daha sonra pişman olup Medine-i Münevvere'de kalan ailelerine:

"Bizim için tevbe var mı?" diye yazmışlar. Bunun üzerine *"Bundan sonra tevbe ve ıslah edenler müstesna. Hiç şüphesiz Allah Ğafûr'dur, Rahîm’dir."* âyetleri nazil olmuş. [228]

b- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

"Bu âyet, önce inanıp da sonra irtidâd ederek kaçıp Mekkelilere sığınarak, Hz. Peygamber'in başına zamanın belâlarının gelmesini beklemeye başlayan on kişilik bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Cenâb-ı Hak onlar hakkında, işte bu âyeti indirmiştir. Onların içinde tevbe edenler bulunduğu için, bu tevbe etmiş olan kimseleri *"Bundan sonra tevbe edenler müstesna..."* ifadesiyle istisna etmiştir."[229]

3- Abdullah b Abbas ve Hasan-ı Basri’den nakledilen başka bir görüşe göre buradaki İslama girip tekrar çıkanlardan maksat, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü bunlar, kendilerine gelen Tevrat ve İncil’de, Hz. Muhammed’in sıfatlarını bularak, gelmeden önce ona iman etmişler fakat Hz. Muhammed’e Peygamberlik geldikten sonra da onu inkâr etmişlerdir.

a- İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Bu âyet, Kurayza, Nadîr ve onların dininde olan yahudiler hakkında nazil olmuştur ki, onlar, Hz. Muhammed (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilmeden önce, ona inanıp, nübüvvetine şehadette bulunduktan sonra O'nu inkâr etmişlerdir. O, bizzat Peygamber olarak gönderilip,

---

[224] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/396-397.
[225] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/257-258.
[226] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/257.
[227] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[228] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[229] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/126.

onlara apaçık delil ve mu'cizeler getirince, sırf haset ve kıskançlıklarından dolayı, O'nu inkâr etmişlerdir."[230]

4- Genel değerlendirme:

a- Taberî bu rivayetlerin arasını bulma sadedinde aslında Hz. Peygamber zamanında ashabından irtidad eden ve sonra pişman olup tekrar İslâm'a dönenler hakkında nazil olduğu rivayetlerinin daha çok ve daha meşhur olması yanında âyetlerin irtidad edip de sonra tekrar İslâm'a dönmek isteyen herkese ve bu arada kitab ehline de şâmil olduğunu söyler.[231]

b- Kaffâl (r.h) şöyle demiştir:

"Bu âyetler hakkında âlimler, şu iki görüşü beyân etmişlerdir: Bazıları, Hak Teâlâ'nın Âl-i İmran: 3/85-90. âyetlerinin aynı olay hakkında nazil olduğunu; bazıları da, kıssanın başlangıcının Âl-i İmran: 3/91. âyeti olduğunu söylemişlerdir." [232]

c- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bu iki izaha göre de, burada şu iki görüş söz konusudur:

a) Bu âyetler, Ehl-i kitap hakkındadır.

b) Bu âyet, daha önce de açıkladığımız gibi, iman edip de, sonra İslam'dan dönen bir topluluk hakkındadır." [233]

90. Gerçek şu ki imanlarının arkasından küfretmiş, sonra da küfrünü artırmış olanların tevbesi asla kabul olunmaz. Onlar, işte onlar dalâlette olanların ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Hasan, Katade, Ata-i Horasani ve Ebu'l-Aliye'ye göre ehl-i kitap hakkında inmiştir.

a- Hasan, Katade, Ata-i Horasani dediler ki:

"Bu âyet, İsa ve İncil'e küfredip sonra da Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğine ve Kur"an'a küfürlerini artıran Yahudiler hakkında indi."[234]

Bunlar önce Hz. Musa'ya iman etmişler sonra Hz. İsa'yı inkâr ederek kafir olmuşlar, daha sonra da Hz. Muhammed'i inkâr ederek inkârlarında iyice ileri gitmişlerdir. Bunlar, ölüm sarhoşluğundan önce hakka boyun eğip tevbe etmeyeceklerinden, ölüm anındaki tevbelerinin de kendilerine fayda vermeyeceğindendir ki âyet-i kerime, tevbelerinin kabul edilmeyeceğini beyan etmiştir. Nitekim diğer bir âyet-i kerimede *"Günah işleyip te kendisine ölüm gelince "Şimdi tevbe ettim" diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul olunmaz. İşte bunlar için can yakıcı bir azap hazırladık."* [235] buyurulmaktadır.[236]

b- Yahudiler, Hz. Musa (a.s)'yı tasdik etmişler, sonra da Hz. İsa'yı ve İncil'i kabul etmeyerek kâfir olmuşlar, daha sonra Hz. Muhammed (s.a.s) ile Kur'ân-ı Kerim'i de inkâr ederek küfürlerini artırmışlardır. [237]

c- Ebu'l-Aliye dedi ki;

"Bu âyet Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil oldu. Onlar, meth edilmesine ve vasıflarına iman etmelerinin ardından, Muhammed (s.a.v.)'e küfretmiş, sonra da küfürlerinde ısrar etmeleri sebebiyle, küfürlerini artırmışlardı."[238]

d- Ehl-i Kitap, Hz. Muhammed (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilmeden önce, O'na inanıyorlardı. O, Peygamber olarak gönderilince, O'nu inkâr etmeye başlamışlar; daha sonra da her an O'nu ta'n etmeleri, sözlerinde durmamaları, Mü'minleri fitne ve fesatla yoldan çıkartmaya çalışmaları ve gördükleri her mu'cizeyi inkâr etmeleri sebepleriyle küfürlerini

---

[230] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/126-127.
[231] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/241-242.
[232] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/127.
[233] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/127.
[234] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 93; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[235] Nisa: 4/18.
[236] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[237] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[238] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 93; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, IV,84; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/130.

artırmışlardır.[239]
2- Bazı alimlere göre mürtedler hakkında inmiştir.
a- Haris ibn Suveyd ile birlikte irtidad edip Mekke'ye giden; Haris'in pişman olup tekrar müslüman olarak Medine'ye dönüşünden sonra da Mekke'de kâfir olarak kalıp "Şimdilik uygun gördüğümüz kadar Mekke'de kalalım, sonra Medine'ye dönmek istediğimiz zaman döneriz." diyenler hakkında nazil olduğu da söylenir.[240]
b- Bir rivayette de isim verilmeksizin irtidad edip Mekke'ye giden ve Hz. Muhammed ve daveti hakkında: "Burada duralım, oturalım da zamanın gidişatını kollayalım." diyenler hakkında nazil olmuştur, denilmektedir.[241]
c- Hafız Ebu Bekr el-Bezzar, Muhammed b. Abdillah b. Bezi'den, o Yezid b. Zürey'den, o Davud b. Ebi Hind'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre: "Bir kavim müslüman oldu, sonra mürted oldular, sonra tekrar müslüman oldular, daha sonra yine mürted oldular ve bu durumlarını Rasulullah (s.a.v.)'a sormak için kavimlerine haber gönderdiler. Onlar da vaziyeti Rasulullah (s.a.v.)'a zikrettiler de bu ayet onun için nazil oldu."[242]
d- *"İmanlarının arkasından küfretmiş, sonra da küfrünü artırmış olanlar"*dan maksad. irtidâd edip, daha sonra da -münafıklık yaparak- İslama döndüklerini söyleyen bir topluluktur. Allah Teâlâ, onların bu nifakını "küfür" olarak ifâde etmiştir. [243]
3- Bazı alimlere göre ise kafirler hakkında inmiştir.
a- Mücâhid ise şöyle der:
"Bu âyet-i kerime, Allah'a şirk koşan, Allah'ın yaratıcıları olduğuna iman ettikten sonra küfre sapan bütün kâfirler hakkında nazil olmuştur. Bunlar küfürlerinde son derece aşırı gitmişlerdi. Öyle ki, uğrunda ölecek dereceye varmışlardı. Ya da ne zaman bir âyet nazil olmuşsa onu inkâr etmişlerdi ve bu yüzden küfürleri artmıştı. Tevbelerinin kabul edilmemesi ise yüce Allah'tan şu ayette buyuruduğu gibi *"Tevbe; ne kötülükleri yapıp-edip de onlardan birine ölüm çatınca: "Ben şimdi gerçekten tevbe ettim" diyenler, ne de kafir olarak ölenler için değil. Böyleleri için acı bir azap hazırlamışızdır."*[244]
b- Rebi' ve Ebu Âliye'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilenler, daha önceki Peygamberlere iman ettikleri halde Hz. Muhammed'i inkâr eden, sonra da günahlarını artıran kimselerdir. Bunlar inkârlarına devam ettikleri müddetçe günahlarından tevbe etmeleri kabul edilmeyecektir. [245]
c- İkrime ve İbn-i Cüreyc'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilenlerden maksat, Peygamberlerine önce iman ettikten sonra kâfir olan ve kâfirliklerine devam ederek te inkârlarım arttıran kimselerdir. Bunların, kâfir olarak ölmeleri halinde daha önceki iman etmeleri ve o hallerindeyken yapmış oldukları tevbeleri kabul edilmeyecektir. Çünkü onlar, sonunda kâfir olmuşlar ve inkâr üzere ölmüşlerdir. [246]
d- Süddi'ye göre ise âyette zikredilenlerden maksat, iman ettikten sonra kâfir olan, daha sonra da inkârlarına devam edip o inkâr üzere ölerek inkârlarını artıran kimselerdir. İşte bunların ölüm anındaki tevbeleri kabul edilmeyecektir. [247]
4- Genel değerlendirme:
a- Taberi bu âyetin izahında, tercih edilen görüşün şöyle olduğunu söylemiştir.
"Âyet-i kerime, Hz. Muhammed (s.a.v.) in sıfatlarını Tevrat'ta buldukları için o gönderilmeden önce ona iman eden, gönderildikten sonra da onu inkâr eden ve bu inkârlarında devam ederlerken bir kısım günahlar işleyen Yahudileri beyan etmektedir.

---

[239] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[240] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 3/218; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/84; Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 8/130.
[241] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[242] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[243] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[244] Nisâ: 4/18; Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 90.
[245] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[246] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[247] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

Bunların, inkârları halinde işledikleri günahlarından dolayı yaptıkları tevbeler kabul edilmeyecektir. Ta ki Hz. Muhammed'i inkârlarından vaz geçip tevbe etsinler."
Taberi devamla diyor ki:
"Bizim, bu âyette zikredilen insanlardan maksadın, Yahudiler olduğunu söylememizin nedeni, bundan önceki ve sonraki âyetlerin Yahudileri zikretmesindendir. Âyetleri, kendisinden önceki ve sonraki âyetlerin kapsadığı mânâlarla yorumlamak daha evladır. Bizim burada zikredilen "İnkârlarını artırırlar" ifadesini "İnkâr halindeyken günah işlerler" şeklinde izah etmemizin sebebi de kâfirlerin, kâfirlik halinde yaptıkları tevbelerinin kabul edilmemesidir. Zira, iman etmedikçe kâfirin tevbesinin kabul edilmeyeceği beyan edilmiş, buna mukabil iman ettiği takdirde, herkesin tevbesinin kabul edileceği, Allah teala tarafından vaad edilmiş ve buyurulmuştur ki: *"Kullarının tevbesini kabul eden, günahlarını affeden ve yaptıklarını bilen O'dur."* [248]

91. Şüphesiz, küfredenler ve kâfir olarak ölenler var ya; işte onlardan hiç birinin yer yüzünü dolduracak kadar altını olsa da onu feda etse dahi ondan kesinlikle kabul olunmaz. İşte onlar; onlaradır azâb-ı elim. Kendilerinin hiçbir yardımcıları da yoktur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Mekke fetholunup daha önce irtidad edip Mekkelilere iltihak eden ve halâ orada yaşamakta olanlar yeniden İslâm'a girince onlardan kâfir olarak ölenler hakkında bu âyet-i kerime nazil olmuştur." [249]

92. "Siz, sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, asla iyiliğe ulaşmış olamazsınız... Her ne infâk ederseniz de, Allah onu hakkıyla bilicidir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman, Ebu Talha:
"Ya Rasûlallah, Medine'de benim duvarla çevrili (bir hurmalığım) var. Mallarım içinde en çok hoşuma giden odur. Onu Allah yolunda tasadduk edeyim mi?" deyince, Allah'ın Rasulü,
"Çok güzel, çok güzel! Bu, gelir getiren bir maldır; sen onu akraban arasında taksim edersen bence daha iyi olur." buyurdular. Bunun üzerine Ebu Talha:
"Ya Rasûlallah böyle yapacağım" dedi ve onu akrabaları arasında taksim etti.
2- Rivayet olunduğuna göre Ebû Talha bu bahçesini Hassan İbn Sabit ile Ubey İbn Ka'b arasında taksim etmiştir.
3- Rivayete göre Zeyd İbn Harise (r.a.), bu âyet inince, çok sevdiği bir atı Hz. Muhammed (s.a.v.)'e getirmiş ve onu Allah yoluna vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu atın üzerine (onun oğlu) Usame (r.a.)'yi bindirdi. Zeyd İbn Harise, içinde birşeyler hissedip üzülünce, Hz. Peygamber (s.a.v.)
"Şüphesiz Allah onu kabul etti" buyurdu.
4- İbn Ömer (r.a.) hoşuna giden bir câriye satın alıp azâd etmişti. Kendisine:
"Ona dokunmadan niçin onu azâd ettin?" denildiğinde O,
"Siz, sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, asla iyiliğe ulaşmış olmazsınız..." âyetini okumuştur."[250]
5- Enes b. Malik diyor ki:
"Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." âyeti inince yahut da: *"O kimdir ki Allah için güzel bir ödünç takdim etsin de Allah da ona karşılığını kat kat versin."* [251] âyeti inince, bir bahçesi bulunan Ebu Talha dedi ki:

---
[248] Şura: 42/25; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[249] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1,419.
[250] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[251] Bakara: 2/245

"Ey Allah’ın Rasulü, benim bahçem Allah içindir. Şayet ben bunu gizli olarak tasadduk edebilseydim açıkça söylemezdim." Rasulullah da buyurdu ki:
"Sen o bahçeyi akrabalarına ver." [252]
6- Enes b. Mâlik şöyle demiştir:
"Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." âyeti inince Ebu Talha dedi ki:
"Ey Allah’ın Rasulü, Allah buyuruyor ki: *"Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz."* Benim en sevgili malım Beyruha bahçesidir. Bunu Allah için tasadduk ettim. Ben bu bahçeden, Allah katında iyiliğe erişmeyi ve sevabının birikmesini ümit ediyorum. Ey Allah’ın Rasulü, sen bu bahçeyi, Allah’ın sana gösterdiği yere tahsis et." Bunun üzerine Rasulullah buyurdu ki:
"Ne güzel, bu gelip geçici bir maldır. Ne söylediğini işittim. Benim kanaatim şu ki sen bu bahçeyi akrabalarına ver." Enes diyor ki: Ebu Talha dedi ki:
"Ey Allahın Rasulü, söylediğini yapayım." Sonra Ebu Talha o bahçeyi akrabaları ve amca oğulları arasında taksim etti." [253]
7- Amr b. Dinar diyor ki:
"Sevdiğiniz şeylerden Allah için harcamadıkça asla iyiliğe erişemezsiniz." âyeti inince Zeyd b. Harise "Sel" diye adlandırılan atını alıp Rasulullah’a getirdi ve:
"Ey Allah’ın Rasulü, sen bunu sadaka olarak ver." dedi. Rasulullah, atı alıp Zeyd’in kendi oğlu Üsame’ye verdi. Bunun üzerine Zeyd:
"Ey Allah’ın Rasulü, ben bunu sadaka vermenizi istemiştim." dedi. Rasulullah da:
"Sadakan kabul edilmiştir." buyurdu." [254]

93. Tevrat indirilmeden önce İsrail'in (Ya'kub) nefsine haram kıldığı yiyecekten başka yiyeceklerin hepsi İsrailoğulları'na haram kılınmıştı. De ki: "Haydi Tevrat'ı getirin de onu güzelce okuyun eğer sadıklardan iseniz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Ravk ve Kelbî dediler ki:
"Bu âyet şu zaman nazil olmuştu: Peygamber (s.a.v.):
"Biz İbrahim'in dini üzereyiz" buyurmuş, Yahudiler de:
"Nasıl olur, halbuki sen hem develerin etlerini yer, hem de sütlerini içersin" demişlerdi. Peygamber (s.a.v.):
"Bunlar İbrahim'e helal idi. Dolayısıyla biz de onları helal buluyoruz" buyurdu. Bunun üzerine Yahudiler dediler ki:
"Bugün bizim haram kılmakta olduğumuz herşey, bize varıncaya dek, Nûh ve İbrahim'e de haram kılınmıştı." Nihayet Aziz ve Celil olan Allah onları yalanlamak için bu âyeti indirdi."[255]
2- Yahudiler:
"Biz kendimize deve etini haram kılıyoruz, çünkü onu Ya'kûb haram kılmış, Allah da onun haramlığını Tevrat'ta indirmişti." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[256]
3- Bu rivayet İbnu’l-Cevzî'de biraz farklı olarak şöyle zikredilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün:
"Ben, İbrahim'in dini üzereyim." demişti. Yahudiler:
"Sen nasıl İbrahim'in dini üzere olabilirsin ki, sen deve eti yiyor, sütünü içiyorsun?" dediler.

---

[252] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an: 3/5 (2997); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[253] Buharı Tefsir el-Kur'an: 3/5; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[254] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[255] Senedsizdir. Hakim; Müstedrek: 2/292; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 93-94; Keşşaf, 1/301; Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü’t-Tefasir, Ensar Neşriyat: 1/409.
[256] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/87.

Efendimiz (s.a.v.):
"Bunlar İbrahim'e helâl idi." dediler. Onlar:
"Bizim haram kıldığımız herşey bize ulaşıncaya kadar Nuh'a, İbrahim'e... haram idi." dediler de onları yalanlamak üzere bu âyet-i kerime nazil oldu."[257]
4- Daha önce bu sûrenin 23. âyetinin nüzul sebebi olarak verilen bir hadiseyi Buhârî bu âyet hakkında şöyle zikrediyor:
Abdullah ibn Ömer'den rivayet ediliyor:
"Yahudiler, zina etmiş olan bir erkekle bir kadını (haklarında hüküm vermesi için) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara:
"Sizden zina edenlere ne yaparsınız?" diye sordular. Onlar:
"İkisinin de yüzlerini siyaha boyarız ve döveriz." dediler.
"Tevrat'ta recmi bulmuyor musunuz?" buyurdular, onların:
"Hayır, onda bir şey bulmuyoruz." demeleri üzerine Abdullah ibn Selâm:
"Yalan söylediniz, eğer doğru sözlüler iseniz getirin Tevrat'ı da okuyun." dedi. Tevrat'ı getirdiler, açtılar, Tevrat'ı okuyan hahamları elini recm âyetinin üzerine koyarak öncesindeki ve sonrasındaki âyeti okumaya başladı, recm âyetini ise okumadı. Abdullah ibn Selâm'ın işaretiyle elini recm âyeti üzerinden kaldırınca Abdullah ibn Selâm:
"Bu nedir, recm âyeti değil mi!?" dedi. Bunu görünce:
"Bu recm âyetidir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de o ikisinin recmedilmelerini emretti ve Mescid-i Nebevî yanında cenazelerin konulup cenaze namazının kılındığı yerin yakınında taşlanarak öldürüldüler." İbn Ömer der ki:
"O iki yahudinin taşlanarak öldürüldüklerini gördüm. Erkek, kadına doğru eğilmiş onu taşlardan korumaya çalışıyordu."[258]
5- Yahudiler "Dinler, birbirlerinin getirdiği hükümleri neshetmez" iddiası ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği İslam dinini kabul etmiyorlardı. Çünkü İslam dini, Yahudiliğe ve Hristiyanlığa ait bir takım hükümleri neshediyordu.
Bu âyet-i celile onlara cevap vererek, kendilerinde de nesih hadisesinin bulunduğunu beyan etmektedir. Çünkü daha önce bütün İsrailoğullarına helal olan yemeklerin bir kısmını, Hz. Yakub'un, kendisine haram kıldığını ve ondan sonra gelenlerin de ona uyduklarını beyan etmektedir. [259]
6- Yahudiler: "İlahi dinlerin hükümlerinin birbirine uygun olması gerektiği" iddiasıyla da İslamı kabul etmiyorlardı. Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e "Sen, İbrahim'in dininde olduğunu iddia ediyorsun. Nasıl oluyor da İbrahim'in yemediği deve etini yiyor ve içmediği deve sütünü içiyorsun?" diyorlardı. Bu âyet-i kerime nazil oldu ve onlara deve eti ve sütünün, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a ve Yakub'a helal olduğunu, fakat Yakub'un belli bir sebepten dolayı bu eti kendisine haram kıldığını, böylece bu âdetin, torunlarında da devam ettiğini beyan etti ve Yahudilere "Aksini iddia ediyorsanız Tevrat'ı getirip okuyun." dedi. [260]
7- *"Yahudilerin, zulmetmeleri ve bir çok kimseleri Allah yolundan alıkoymaları, yasakladıkları halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle, daha önce kendilerine helal kılınan temiz şeyleri onlara haram kıldık."* [261] âyeti ve benzerleri nazil olunca Yahudiler bunlara kızmışlar ve kendilerine haram kılınan şeylerin, eskiden beri haram olan şeyler olduğunu ve ilk defa kendilerine haram kılınmadığını iddia etmişlerdir. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve iddialarında yalancı olduklarını ortaya koymuş ve kendi kitapları olan Tevrat'a başvurularak gerçeğin ortaya çıkarılacağını beyan etmiştir. [262]

---

[257] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/422.
[258] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3/6.
[259] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[260] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[261] Nisa suresi, 4 / 160, 161
[262] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

94. Artık kim bundan sonra Allah'a karşı yalan uydurursa işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Şa'bî'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime yahudiler hakkında nazil olmuştur.[263]

96. Şüphesiz âlemler için çok bereketli ve hidayetin ta kendisi olmak üzere insanlar için konulan ilk ev elbette Mekke'de olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid dedi ki:
"Müslümanlarla Yahudiler karşılıklı övünmüşlerdi de Yahudiler demişlerdi ki:
"Beytu'l-Makdis, Ka'be'den daha faziletli ve daha büyüktür. Zira o, peygamberlerin hicret ettikleri yerdir ve mukaddes bir yerde bulunmaktadır." Müslümanlar da:
"Bilakis, Ka'be daha üstündür" demişlerdi. İşte bu sebebe binaen Allah Teala bu âyeti indirdi."[264]

97. Orada apaçık alâmetler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim de küfrederse şüphesiz ki Allah âlemlerden müstağnidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayet ediliyor:
"Her kim İslâm'dan başka bir din isterse bu ondan asla kabul olunmıyacaktır."[265] âyet-i kerimesi nazil olunca hangi dinden olurlarsa olsunlar herkes:
"Biz müslümanlarız." dediler bu âyet nazil oldu. (Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmiş olan) müslümanlar haccetti, müşrikler terketti, yahudiler de:
"Bize farz kılınmadı ve biz asla haccetmiyeceğiz." dediler. Böylece müsîüman olanla olmıyan birbirinden ayırdedildî."[266]
2- İkrime dedi ki:
"Her kim İslâm'dan başka bir din isterse bu ondan asla kabul olunmıyacaktır."[267] âyet-i kerimesi nazil olunca yahudiler:
"Biz Müslümanız." dediler. Nebî Aleyhisselâm onlara:
"Allahü Teâlâ, Müslümanlara beyti hac etmelerini farz kıldı." buyurdu. Onlar:
"Bize farz kılınmadı." dediler ve hac etmekten kaçındılar. Allahü Teâlâ bu âyetini indirdi." [268]
3- Taberî'de Dahhâk'tan rivayetle tahric edilen bir habere göre ise: Hacc âyeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.) çevresindeki bütün din mensuplarını; Arap müşriklerini, hristiyanları, yahudileri, mecusileri ve sabiileri toplayıp:
"Ey insanlar, Allah Tealâ size haccı farz kıldı, haccedin." buyurdu. Bir tek millet; Hz. Peygamber (s.a.v.)'i tasdik edip iman etti, kalan beş dinin mensupları ise küfrettiler ve:
"Ona iman da etmiyeceğiz, ona doğru yönelerek namaz da kılmayacağız." dediler Allah Tealâ: *"Kim de küfrederse şüphesiz ki Allah âlemlerden müstağnidir."* âyet-i kerimesini indirdi."[269]
4- Rivayet edildiğine göre, bu âyet nazil olunca,
"Ya Rasûlallah, hacc bize her sene mi farzdır?" diye soruldu ve bu soru üç defa tekrar edildi.

---
[263] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/5.
[264] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 94; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/88.
[265] Al-i İmran: 3/85.
[266] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/15; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/427-428.
[267] Al-i İmran: 3/85.
[268] Saîd İbni Mansur; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/145.
[269] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/14; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/13.

Hz. Peygamber (s.a.v.) her üçünde de sükût etti ve dördüncüsünde:
"Eğer "evet" deseydim, (hacc size her sene) vacib olurdu. Eğer böyle vacib olsaydı, yerine getiremezdiniz. Yerine getirmeyince de kâfir olurdunuz. Dikkat edin, ben sizi bıraktığım sürece, siz de beni bırakın (Bana birşey sormayın). Size birşey emrettiğimde ise, onu elinizden geldiği kadar yapın. Size birşeyi nehyettiğimde de ondan vazgeçin. Çünkü sizden önceki ümmetler, Peygamberlerine çok karşı geldikleri ve ona muhalefet ettikleri için helak olmuşlardır"[270] diye cevap vermiştir."[271]
5- Hz. Ali diyor ki:
"Bu âyet nazil olunca:
"Ey Allah'ın Rasulü! Hac yapmak her yıl mı gereklidir?" diye sordular. Rasulullah cevap vermedi. Tekrar:
"Her yıl mı gereklidir?" diye sordular. Rasulullah cevap vermedi. Tekrar:
"Her yıl mı gereklidir?" diye sordular. Rasulullah:
"Hayır. Şayet "Evet" diyecek olsaydım her yıl farz olurdu." cevabını verdi. [272]
Bu hadis-i şerifin benzerini, Nesai, Ebu Hureyre ve İbn-i Abbas'tan [273] İbn-i Mace İbn-i Abbas, Hz. Ali ve Enes b. Mâlik'ten[274] rivayet etmişlerdir.[275]

98. De ki: "Ey ehl-i kitab, Allah ne yaparsanız hakkıyla şâhid iken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?"
99. De ki: "Ey ehl-i kitab, kendiniz şâhidler iken neden iman edenleri Allah yolundan, kendiniz onda bir eğrilik aramıya yeltenerek döndürmeye çalışıyorsunuz? Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed ibn İshak kanalıyla Zeyd ibn Eslem'den rivayete göre Şâs[276] ibn Kays, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ashabından Evs ve Hazrec'e mensup birlikte bir mecliste oturup sohbet eden bir grubun yanma uğradı. Şâs, câhiliye devrinde de fitneci, büyük bir kâfir olup müslümanlara karşı şiddetli kini olan bir ihtiyardı. Daha önce câhiliye devrinde aralarındaki düşmanlıktan sonra İslâm'ın onlarda yarattığı bu birbirine ülfet ve muhabbet, birlik ve beraberlik manzarası onu daha da bir kin ve öfkeyle doldurdu. Kendi kendine:
"Kayle oğulları (Evs ve Hazrec) topluluğu bu ülkede toplanmışlar. Onlar böyle birlik halinde olurlarsa bize bu ülkede karar yok." dedi ve yanında bulunan genç bir yahudiye:
"Git şunların yanına, yanlarına otur, onlara Buâs gününü ve ondan önce vukubulmuş savaş ve ayrılık günlerini hatırlat, o günler hakkında söylemiş oldukları şiirlerden onlara oku." dedi. Buâs günü, Evs ve Hazrec arasında savaş olmuş ve Evs galip gelmişti.
O yahudi genç, o müslüman grubun yanına gidip Şâs'in istediğini yaptı. İki kabileden birinin şâirlerinden o savaştıkları günlerden biri hakkında söylemiş olduğu bir şiiri okudu. Karşı taraf ta kendi şâirlerinin o günler hakkında söylediği şiirlerinden okumaya başladılar, hatıralar canlandı, tartışma çıktı, birbirlerine karşı övünmeye başladılar, iş ilerledi ve iki kabileden iki kişi; Evs ibn Kayzî ibn Amr (Evs'den) ve Cebbar ibn Sahr ibn Umeyye (Hazrec'den) önce birbirlerine sövmeye, sonra kavgaya başladılar da birbirlerine hücum ettiler.
"İsterseniz o günü tekrarlarız!" dediler. İş daha da büyüdü ve ikisi de kabilelerini "Ey Evs oğulları, ey Hazrec oğulları!" diye imdada çağırdılar ve kavgayı dışarıda devam ettirmek üzere iki grup da taraftarlarına "silâha, silâha." diye çağırdılar; Evsliler ve Hazrecliler toplanarak Medine dışında taşlık bir yere (Zâhira) çıktılar. İşi duyan Hz. Peygamber

[270] İbn Mâce, Menâsik, 2 (2/963).
[271] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[272] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an: 5/15 (3055)
[273] Bkz. Ncsaî, el-Menasik: 1
[274] Bkz. Ncsaî, el-Menasik: 2 (2884, 2885, 2886)
[275] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[276] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/16 ve Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1960, 2/1149'da Şemmâs ise de doğrusu Şâs'dır.

beraberinde muhacirlerden bazıları olduğu halde hemen oraya gitti;
"Ey müslümanlar Allah adına Allah adına sakin olun, bu ne câhiliyet davası! Ben aranızdayken, Allah sizi İslâm'a hidayet etmişken, size İslâm ile ikramda bulunmuşken, sizi câhiliye işlerinden ayırıp küfürden kurtarmış ve aranıza bir ülfet vermişken Halâ câhiliyet davası mı güdecek ve eskiden üzerinde olduğunuz küfre mi döneceksiniz?" buyurdu. Topluluk o anda anladı ki bu şeytanın bir dürtmesi, vesvesesidir, düşmanlarının bir hilesidir; silâhlarını atıp Evs ve Hazrecliler ağlaşarak birbirlerine sarıldılar ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte ona itaatle, onu dinleyerek Medine'ye döndüler. Allah, Şâs ibn Kays'ın uyandırmış olduğu içlerindeki o fitne ateşini söndürmüştü. İşte bunun üzerine Allah Tealâ Şâs ibn Kays ve yaktığı bu fitne ateşi hakkında bu âyet-i kerimeleri; Şâs ibn Kays'm tahrikine aldanıp kabilelerini savaşın eşiğine getirmiş olan Evs ve Cebbar hakkında da bu âyet-i kerimeleri indirdi."[277]
2- İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde Evs ile Hazrec arasında câhiliye devrinde her ay bir kavga ve akabinde adeta bir savaş olduğu ilâvesi vardır.[278]
3- Vahidî de hadiseyi İkrime ve Zeyd ibn Eslem'den rivayetle tahric etmiştir. Rivayetlerin sonunda şöyle bir ilâve var:
Câbir ibn Abdillah demiş ki:
"Başlangıcı o günden daha çirkin ve korkunç, sonu da ondan daha güzel başka bir gün görmedim."[279]

100. Ey iman edenler, eğer kendilerine kitab verilenlerden herhangi bir zümreye itaat edecek olursanız sizi imanınızdan sonra döndürüp kâfirler yaparlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Amr el-Kantarî, kendisinden rivayet etme hususunda bana izin vererek, o Muhammed b. Hüseyn el-Haddadî'den, o Muhammed b. Yahya b. Halid'den, o İshak b. İbrahim'den, o Müemmil b. İsmail'den, o Hammad b. Zeyd'den, o Eyyub'dan, o da İkrime'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Şu iki kabile; Evs ve Hazrec Oğulları arasında cahiliyye devrinden kalma bir savaş vardı. İslâm.gelince sulh oldular, Allah da kalplerini birbirlerine sevdirdi. Bir gün yahudinin biri, içerisinde Evs ve Hazrec'den bir grubun bulunduğu bir toplantı yerinde, bu iki kabileden birisinin, harp ettikleri esnada söylediği bir şiiri oturup inşâd etti. Güyaki onlar bu şiirden ötürü öbürlerinin içerisine girmişlerdi. Bunun üzerine diğer kabile dedi ki:
"Bizim şairimiz şu gün, şu şu şiirleri söylemişti." Öbürleri de dediler ki:
"Bizim şairimiz de şu gün şöyle şöyle şiir söylemişti." Bunu müteakib hepsi birden:
"Gelin, daha önce olduğu gibi feryad edip, harbe başlayalım" dediler ve şu kabile:
"Ey Evs Kabilesi" diye, şunlar da:
"Ey Hazrec Sülalesi" diye bağırdılar ve bunun ardından birikip ellerine silah aldılar ve savaş için saf oldular. Bu sebeple bu âyet nazil oldu. Peygamber (s.a.v.) derhal gelip iki saf arasında durdu ve bu âyeti okudu, sesini yükseltti. O'nun sesini duyunca sustular ve kendisini dinlemeye başladılar. Peygamber (s.a.v.) nasihatini bitirince silahları attılar ve birbirleriyle kucaklaştılar, sonra da ağlayarak diz çöktüler."[280]
2- Zeyd b. Eslem dedi ki:
"Cahiliyye Davası'nda bulunan, büyük bir kâfir, müslümanlara karşı son derece kinli ve hased bir ihtiyar olan Yahudi Şâ’s b. Kays, bir mecliste topluca sohbet eden, öteden beri konuşan

---

[277] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/16-18. Evs ibn Kayzî ve Cebbar ibn Sahr hakkında bilgi için ayrıca bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/175-176, 316.
[278] Taberî, Camiu'l-Beyân, 4/19.
[279] Esbâbun-Nuzûl, s.82-83.
[280] Mürsel hadistir, Suyuti, bu hadisi ed-Dürr'de, İbnu'l-Münzir'e nisbet etmiştir. (2/58), Lübab: s. 59; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 94-95.

Evs ve Hazrec kabileleri'nden oluşan, Rasulullah (s.a.v.)’ın bir grup ashabına uğramış, onların toplu bir halde ülfet ve muhabbetlerini Cahiliyye Dönemi'nde aralarında mevcud olan düşmanlığın ardından, İslâm Devri'nde aralarının iyi olduğunu görmesi, onu öfkelendirmişti. Dedi ki:
"Benî Kayle (Hımyerî Arabları) Kabilesi'nin birbiriyle iki küs topluluğu şu beldelerde şimdi barışık olarak topluca oturmuşlar. Hayır, vallahi onlar buralarda topluca bulundukları zaman biz onlarla beraber karar kılamayız," Bunu müteakip kendisiyle beraber bulunan Yahudi bir gence emredip dedi ki:
"Onlara doğru yönel, git de meclislerine katıl. Sonra Buas Günü'nü[281] ve öncesini onlara hatırlat, evvelden karşılıklı olarak söylemiş oldukları bazı şiirleri onlara oku." O genç de öyle yaptı. Bunun üzerine topluluk bu şiirlerin okunması esnasında ileri geri konuşmağa başladılar, karşılıklı çekişip övündüler, hatta iki kabileden iki kişi: Evs'ten, Harise Oğulları'nın birisi olan Evs b. Kayzî ile, Hazrec'den, Seleme Oğulları'nın birisi olan Cebbar b. Sahr yerlerinden sıçrayıp karşı karşıya geldiler de karşılıklı olarak konuşmağa başladılar. Onların birisi, arkadaşına dedi ki:
"Vallahi eğer istesem, feryad edip, imdada çağırarak o günleri şimdi geri getiririm." Sonra iki grup topyekün gazaba gelip dediler ki:
"Gerçekten böyle yapmıştık. Haydi silah başına, silah başına. Buluşacağınız yer Zahire (Harre mevkii)dir." Bunu müteakib o yere çıktılar ve Evs ile Hazrec, daha önce cahiliyye devrindeki adetleri üzere davalaştıkları gibi bir kısmı, bir kısmına katılıp karşı karşıya geldiler. Bu haber Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştı, o da derhal beraberindeki Mücahidler'le yola çıkıp onların yanına geldi. Buyurdu ki:
"Ey müslümanlar topluluğu, ben sizin aranızda iken, Allah'ın sizi İslâm'la aziz kılmasından, o İslâm sayesinde Cahiliyyet adetini sizden bertaraf etmesinden ve aranızı sevgiyle birleştirmesinden sonra Cahiliyye davası güdüp, kâfirler olarak eski halinize mi dönüyorsunuz? Bu nasıl iştir?"
Artık topluluk anladı ki bu durum, düşmanları olan şeytanın bir fitnesi ve hilesidir. Derhal ellerinden silahı bıraktılar, birbirlerinin boynuna sarılıp ağladılar, sonra da söz tutup itaat ederek Rasulullah (s.a.v.) ile beraber döndüler. Allah Teala da bu âyeti indirdi.[282]
3- Cabir b. Abdillah dedi ki:
"Gelip halimize muttali olan hiçbir kimse bize Rasulullah (s.a.v.)'tan daha çok dediğini yaptırıcı olamamıştır. Zira O, bize eliyle işarette bulundu da biz derhal geri durduk, Allah Teala aramızı düzeltti. Dolayısıyla hiçbir şahıs, bize Rasulullah (s.a.v.)'tan daha sevgili olmamıştır. Şimdiye kadar bu günden başlangıcı daha çirkin ve daha kötü, sonu ise daha hoş olan bir gün görmedim."[283]
4- Zeyd îbni Eslem'den Ebu Şeyh ve Îbn Îshak anlattı:
"Yahûdî Şas İbni Evs, Evs ve Hazrec’ten bir cemâate uğradı. Onlar konuşuyorlardı. Adavetten ve düşmanlıktan sonra onlarda gördüğü şeye öfkelendi. Kendisi ile birlikte olan bir gence, onların arasında oturup Buas gününü onlara hatırlatmasını emretti. Genç bunu yaptı. Kabileler, ağız kavgası yapmaya ve birbirlerine böbürlenmeye başladılar. Evs'den Evs İbni Kayzî ile Hazrec’ten Cebbar İbni Sahr, birbirlerine sövdüler. İki taraf öfkelendi ve vuruşmaya başladılar. Durum Rasülullah'a ulaştı. Aleyhisselâm geldi vaaz etti ve aralarını sulh etti. Onlar Rasûlullah'ı dinledi ve ona itaat ettiler. Allahü Teâlâ, Evs, Cebbar ve onlarla birlikte olanlar hakkında, Al-i İmran: 3/100 âyetini indirdi. Şâs İbni Kays hakkında, Al-i İmran: 3/99 âyetini indirdi ."[284]

---

[281] Evs ve Hazrec Oğullarının cahiliyye devrinde yapmış oldukları üçyüz yıllık harptir ve o gün Evsliler'in, Hazrecliler'e karşı zaferleri olmuştu.
[282] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 95-96; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[283] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 4/16; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 96.
[284] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/147.

101. Halbuki karşınızda Allah'ın âyetleri okunup durur ve Rasûlü de aranızda iken siz nasıl kâfirler olursunuz? Her kim Allah'a sımsıkı sarılırsa muhakkak ki o dosdoğru yola iletilmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Hasan el-Hıyerî, Muhammed b. Yakub'dan, o Abbas Dûrî'den, o Ebû Nuaym Fadl b. Dükeyn'den, o Kays b. Rabi'den, o Eğarr'dan, o Halife b. Hüseyn'den, o Ebû Nasr'dan, o da İbn Abbas'm şöyle dediğini bize haber verdi:
"Cahiliyye Devri'nde Evs ve Hazrec arasında büyük bir şer vardı. Onlar, aralarında bulunan bir şerri dile getirdiler. Bunu müteakib onların bazısı bazısının üzerine kılıçlarla firladılar. Nihayet Rasulullah (s.a.v.)'a gelinip bu husus O'na zikrolundu. O da derhal onların yanına gitti. İşte bu sebeple Al-i İmran: 3/101-103 âyeti kerimeleri nazil oldu."[285]
2- Şerif İsmail b. Hasan b. Muhammed b. Hüseyn en-Nakıb, dedesi Muhammed b. Hüseyn'den, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Hafız'dan, o Hatim b. Yunus el-Cürcanî'den, o İbrahim b. Ebu'l-Leys'ten, o Eşcaî'den, o Süfyan'dan, o Halife b. Hüseyn'den, o Ebû Nasr'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Evs ve Hazrec eski haberlerden konuşuyorlardı. Derken kızgınlaştılar. Öyle ki neredeyse aralarında harb olacaktı. Derhal silaha sarıldılar ve bazısı, bazısının üstüne yürüdü, İşte bu sebepten dolayı Al-i İmran: 3/101-103 âyeti kerimeleri nazil oldu."[286]
3- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Hazrec ile Evs arasında cahiliyye döneminde şer vardı. Otururlarken aralarında olanı hatırladılar ve öfkelenip birbirlerine silahla kalktılar. İşte bu sebeple Al-i İmran: 3/101-103 âyetleri indi." [287]
4- Abdullah b. Abbas bu âyetin de, İslama girdikten sonra tekrar birbirleriyle dövüşmeye ve savaşmaya girişmek isteyen Evs ve Hazreç kabileleri hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [288]
5- Bu âyet-i kerimelerin de yukarda anılan Şâs ibn Kays'ın tahriklerine kapılan Evs ibnu'l-Kayzî ve Cebbar ibn Sahr hakkında nazil olduğu rivayeti yanında Taberî ikinci bir rivayet daha zikreder: Suddî'den rivayete göre "Sa'lebe ibn Ğaneme el-ensârî hakkında nazil olmuştur.
Sa'lebe ile ensardan bir grup arasında bir anlaşmazlık vardı. Kaynukâ oğullarından bir yahudi aralarında nemmâmlıkla söz getirip götürmeye başladı da iş çığırından çıkıp genişledi, Evs ve Hazrec arasında bir kavgaya dönüşerek silâhlarına sarıldılar. Az daha birbirlerini öldüreceklerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[289]

102. Ey iman edenler, Allah'tan nasıl takva üzere olmak gerekiyorsa öyle müttakiler olun ve ancak müslümanlar olarak ölün.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cubeyr'den rivayet edildiğine göre *"Allah'tan nasıl takva üzere olmak gerekiyorsa öyle müttakiler olun."* âyeti nazil olunca bu müslümanlara çok ağır geldi; geceleri hep kıyamla geçirmeye başladılar. O kadar çok namaz kıldılar ki bacakları uyuştu, neredeyse alınları delindi (yara oldu). Bunun üzerine onlara hafifletmek üzere Allah Tealâ *"Allah'tan, gücünüz yettiği kadar takva üzere olun."* [290] âyetini indirdi."[291]
2- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Bu âyet nazil olduğu zaman, müslümanlara zor geldi. Çünkü *"Allah'tan nasıl takva üzere olmak gerekiyorsa öyle müttakiler olun."* âyeti, "Allah'a mutlak manada itaat edip, bir an bile

[285] Bu hadisin senedinde kopukluk var. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 96.
[286] Bu hadisin senedinde kopukluk var. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 96.
[287] İbni Ebî Hatim; Firyabî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/146-147.
[288] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/17.
[289] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/17.
[290] Teğâbun: 64/16
[291] İbn Ebî Hatim.

olsa, isyan etmemeyi; daima şükredip nankörlük etmemeyi ve dâima O'nu anıp, hiç unutmamayı" ifâde eder. İnsanların ise buna gücü yetmez. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, bu âyetten sonra *"Allah'tan, gücünüz yettiği kadar takva üzere olun."* [292] âyetini indirmiştir. Böylece o âyet, bu âyetin başını neshetmiş fakat, *"Siz, ancak müslüman olarak can veriniz"* kısmını nesh etmemiştir."[293]

3- İkrime'den rivayet edildiğine göre ise "bu âyet-i kerime Evs ve Hazrec kabileleri hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevere'yi şereflendirmeden kısa bir süre önce aralarında Buâs günü savaşı olmuş, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye gelişlerinde aralarını düzeltmiş, Allah Tealâ da bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[294]

Aslında nüzul sebebini beyanda âyetin siyakına uygun olan da budur.[295]

4- Katade, Rebi' b. Enes, Süddi ve İbn-i Zeyd'e göre ise önce bu âyet-i kerime gelmiş, kullar, Allah'tan hakkıyla korkmakla yükümlü kılınmışlar ve bu onlara pek ağır gelmiştir. Daha sonra yaratıklarının acizliğini bilen Allah teala, lütfu ve rahmetiyle bu emri hafifletmiş ve *"Allah'tan gücünüzün yettiği kadar korkun"* âyetini indirmiştir.[296]

103. Hepiniz toptan sımsıkı Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalblerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böylece apaçık bildiriyor ki hidayete eresiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mukatil ibn Hayyân'dan rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime ensar'dan iki kabile, onlardan da birisi Evs'den, diğeri Hazrecden olmak üzere iki kişi hakkında nazil olmuştur. Câhiliye devrinde uzun zaman birbirleriyle savaşmışlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye gelince aralarını düzeltmiş. Ama daha sonra bir mecliste aralarında konuşurken birbirlerine karşı övünmeye, daha sonra da birbirlerine sövmeye başlamışlar. İş, birbirlerine karşı mızraklarını doğrultmaya kadar varmış ve işte bunlar hakkında bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[297]

2- Bazı tefsirlerde, biraz önce anlatılan Evs ve Hazrec'den bir grubun, Şâs ibn Kays tarafından görevlendirilen bir yahudi genç tarafından eski düşmanlıkları ve aralarında câhiliye devrinde vukubulan savaşları hatırlatılarak tahrik edilmeleri üzerine bu tuzağa düşerek savaşın eşiğine gelmeleri hadisesi bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak da zikredilmektedir[298] ki anılan âyetlerle birlikte bu hadise hakkında bir değil bir kaç âyet-i kerime nazil olmuş olmalıdır. Yani bu sûrenin 98. âyetinden buraya kadar altı âyet-i kerime bu hadise akabinde inananlar arasına fitne tohumları ekmeye çalışan yahudileri azarlamak ve onların kurduğu tuzağa düşen safdil mü'minleri kınamak ve bu tuzaktan kurtularak yeniden hakka tabî olmaya davet etmek üzere inmiştir.[299]

3- Fahreddin er-Razi der ki:

"Denildiğine göre, bu yahudi Evs ve Hazreçliler arasına fitne atıp bu iki kabileye mensup olanlardan her biri arkadaşıyla savaşmayı düşününce, Hz. Peygamber onların yanına gelir ve, aralarındaki fitne sükûnete kavuşuncaya kadar onları yumuşatmaya çalışır. Evs ve Hazreç aynı ana-babadan olan iki kardeş idiler. Ama aralarına bir düşmanlık girdi. Cenâb-ı Hak onu

---

[292] Teğâbun: 64/16
[293] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[294] İbn Humeyd, İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hatim; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/283.
[295] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/160.
[296] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[297] İbnu'l-Munzir; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/287.
[298] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 2/74.
[299] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/160.

İslam ile söndürünceye kadar, aralarındaki savaşlar yüzyirmi sene sürdü. İşte bu âyet-i kerime onlara ve onların hallerine işaret etmektedir. Çünkü onlar, İslam'dan önce birbirleriyle savaşıyorlar ve birbirlerine buğzediyorlardı. Cenâb-ı Hak onlara İslam ile ikramda bulununca, birbirlerine merhamet eden, birbirleri hakkında iyi düşünen kardeşler haline çektiler, Allah rızası için kardeş oldular. Bunun bir benzeri de Cenâb-ı Hakk'ın, *"Sen yeryüzünde olan her şeyi toptan harcamış olsan, yine de onların kalblerini birleştiremezdin. Fakat Allah onların aralarını bulup kaynaştırdı"* [300] âyetidir."[301]
4- Evs ve Hazreç kabilelerinin nasıl müslüman oldukları hakkında, özetle şunlar zikredilmektedir:
İbn-i İshak bu hususta şunları rivayet etmiştir:
"Evs kabilesinden olan Süveyd b. Samit, Hac veya umre yapmak için Mekke'ye gelmişti. Süveyd sabırlı ve metanetli, şair, şerefli ve soylu bir kimse olduğu için kavmi ona "Mükemmel" mânâsına gelen "Kâmil" adını vermişti. Onun Mekke'ye geldiğini duyan Rasulullah onun önüne çıktı, onu Allah'a ve İslama davet etti. Bunun üzerine Süveyd:
"Ey Muhammed, belki de sende bulunan şey bende bulunan gibidir." dedi. Rasulullah ona:
"Sende ne var?" diye sordu. O da:
"Bende Lokman'ın sahifeleri (Yani ona verilen hikmetler) mevcuttur." dedi. Rasulullah:
"Onu bana gösterir misin?" dedi. Süveyd, sahifeleri Rasulullah'a gösterdi. Rasulullah:
"Bu, güzel bir sözdür. Fakat bende bulunan bandan daha üstündür. O, Allah'ın bana gönderdiği Kur'an'dır. O, bir hidayet ve bir nurdur." dedi. Rasulullah ona, Kur'an'dan âyetler okudu ve onu İslama davet etti. Süveyd İslama soğuk bakmadı ve:
"Şüphesiz bu güzel bir söz." dedi. Sonra ayrılıp gitti. Medine'de kavminin yanına varınca çok zaman geçmeden, Hazreç kabilesinden olanlar onu öldürdüler. Süveyd'in kavminden olan bir kısım insanlar, onun hakkında şöyle diyorlardı:
"Bize göre Süveyd, müslüman olarak öldürüldü." Süveyd'in öldürülüşü, Evs ile Hazreç arasında geçen Buas harbinden önce idi. [302]
5- İbn-i İshak, Hazreçlilerin, Mekke'ye gelip Rasulullah ile görüşmelerini ise şöyle izah etmiştir:
Enes b. Rafı', Abdül Eşhel oğullarından, içlerinde İlyas b. Muaz'ın da bulunduğu bazı gençlerle birlikte Mekke'ye gelmişlerdi. Bunlar, kavimleri Hazreç'in aleyhine, Kureyş kabilesiyle anlaşma yapmak istiyorlardı. Rasulullah bunların geldiğini duyunca yanlarına varıp oturdu ve onlara:
"Siz, elde etmek için geldiğiniz şeyden daha hayırlısını ister misiniz?" dedi. Onlar da:
"O nedir?" diye sordular. Rasulullah:
"Ben, Allah'ın peygamberiyim. O beni, kullarına gönderdi. Ben, kulları, yalnızca Allah'a kulluk etmeye, her hangi bir şeyi ona ortak koşmamaya davet ediyorum. Allah bana kitap indirdi." dedi. Rasulullah, sözlerine devam ederek onlara İslamı anlattı ve Kur'an'dan âyetler okudu. Bunun üzerine yeni yetişen gençlerden, İlyas b. Muaz şunları söyledi.
"Ey kavim, vallahi davet edildiğiniz bu şeyler, elde etmek için geldiğiniz şeyden daha hayırlıdır." Bunun üzerine Enes b. Rafi', Batha'nın topraklarından bir avuç alarak İlyas'ın yüzüne serpti ve ona:
"Sen bu işlere karışma. Yemin olsun ki biz, bundan başka bir şey için geldik." dedi. Bunun üzerine İlyas sustu. Rasulullah kalkıp gitti. Medineliler de oradan ayrılarak Medine'ye döndüler. İşte bundan sonra Evs ile Hazreç kabileleri arasında Buas savaşı meydana geldi. Aradan çok zaman geçmeden İlyas b. Muaz öldü. Ölürken tehlil ve tekbir getirdiği, Allah'a hamdedip tesbih ettiği nakledilmektedir. Onun Müslüman olarak ölmesinde kavmi şüphe etmemektedir. Evet, böylece İlyas, bulunduğu mecliste Rasulullah'tan duyduğu sözler

---

[300] Enfal: 8/63.
[301] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[302] Bkz. İbn-i Hişam, Siret, 1/425-427; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

sayesinde İslamı hissetmişti.[303]
6- İbn-i İshak diyor ki:
"Aziz ve Celil olan Allah, dinini açığa çıkarmayı, Peygamberini Aziz kılmayı ve vaadini yerine getirmeyi dileyince Rasulullah Ensarla karşılaştığı dönemde Mekke'de, dışardan gelen insanlara dini tebliğ etmeye başladı. Her mevsimde yaptığı gibi, Ensar ile görüştüğü mevsimde de Arap kabilelerini dine davet etti. O, Akabe mevkiinde bulunurken Hazreç kabilesinden, Allah'ın kendileri için hayır dilediği bir toplulukla karşılaştı. Rasulullah onlara:
"Sizler kimlersiniz?" diye sordu. Onlar da:
"Bizler Hazreç kabilesinden bir topluluğuz" dediler. Rasulullah:
"Sizler, Yahudilerle anlaşması bulunan kimselerden misiniz?" diye sordu. Onlar da:
"Evet" dediler. Rasulullah:
"Oturmaz mısınız?, sizinle biraz konuşalım." dedi." Onlar da:
"Evet olur." dediler. Rasulullah ile birlikte oturdular. Rasulullah onları, Aziz ve Celil olan Allah'a davet etti. Onlara İslamı teklif etti ve Kur'an okudu. Allah tealanın, onların İslama girmeleri için sebep kıldığı meselelerden biri de şuydu: Hazreçliler memleketlerinde Yahudilerle birlikte yaşıyorlardı. Yahudiler, kitap ehli ve bilgi sahibiydiler. Hazreçliler ise Allah'a ortak koşan ve putlara tapan kimselerdi. Bunlar memleketlerinde, Yahudilere galip durumdaydılar. Aralarında bir olay çıktığında Yahudiler onları tehdit ederek şöyle diyorlardı:
"Şüphesiz ki pek yakında bir Peygamber gönderilecek, onun zamanı gelmiştir. Biz ona tabi olacağız. Onunla birlikte sizleri Âd ve İrem gibi öldüreceğiz." Rasulullah bu topluluğa konuşup onları Allah'a davet edince onlar birbirlerine şöyle demişlerdi:
"Ey kavim, vallahi sizler biliyorsunuz ki işte bu Yahudilerin sizi kendisiyle tehdit ettikleri Peygamberdir. Buna sizden önce Yahudiler iman etmiş olmasınlar." Bunun üzerine Rasulullah'ın davetini kabul ettiler. Onu tasdik ettiler ve Rasulullah'ın kendilerine teklif ettiği İslamı kabullendiler. Ve şöyle dediler:
"Biz, geride öyle bir kavim bıraktık ki onların arasındaki düşmanlık ve kötülük hiçbir kavmin arasında yoktur. Umulur ki senin sayende Allah onları birleştirir. Şimdi biz, onların yanına döneceğiz. Onları senin emrine çağıracağız ve senin davetinle kabul ettiğimiz bu dini onlara da arzedeceğiz. Şayet onlar da bu din üzerinde birleşecek olurlarsa artık senden daha güçlü bir kimse olamaz." Bundan sonra Hazreçliler, mümin olarak Rasulullah'ın yanından ayrılıp gittiler. Onlar altı kişiydiler. Bunlar Medine'ye gidip kavimlerinin yanına varınca onlara Rasulullah'ı anlattılar ve kendilerini İslama davet ettiler. Böylece aralarında İslam yayılmaya başladı. Öyle ki, Ensarın evlerinden hiçbir ev kalmadı ki orada Rasulullah anılmış olmasın.
Ertesi yıl olunca aynı mevsimde Ensardan on iki kişi geldi. Rasulullah ile "Akabe" denen yerde buluştular. Burada birinci Akabe biatını yaptılar. Medineli Ensar, Rasulullah ile "Kadınların biati" diye adlandırılan bir biatta bulundular. Bu da Müslümanlara henüz savaşın farz kılınmadığı bir zamanda idi." [304]

110. Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülüğü yasaklarsınız, Allah'a iman edersiniz. Ehl-i kitab da iman etmiş olsalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinden iman edenler vardır ama pek çoğu fâsıklardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime ve Mukatil'in dediğine göre, bu âyet İbn Mesud, Ubeyy İbn Ka'b, Muaz b. Cebel ve Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Salim hakkında nazil olmuştur. (Bu zatlar, aynı zamanda Kur'an tilavetini bizzat Peygamberimiz (s.a.v.)'den alan Kur'an üstadlarıdır.) İki Yahudi olan Malik b. Dayf ve Vehb b. Yehuza, bu Sahabîler'e dediler ki:
"Bizim dinimiz, bizi kendisine çağırdığınız dinden daha hayırlıdır. Dolayısıyla da biz sizden

---
[303] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[304] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

daha hayırlıyız ve daha üstünüz." Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[305]
2- İbn Cureyc'den gelen rivayette ise müslüman olan bu yahudilerin isimleri Abdullah ibn Selâm, kardeşi Sa'lebe İbn Selâm, Şa'ye, Mubeşşir ve Ka'b'in oğulları Esed ve Useyd olarak verilmektedir.[306]

111. Onlar size eza vermekten başka hiçbir zarar yapamazlar. Eğer sizinle savaşırlarsa size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da olunmaz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki:
"Yahudi reisleri olan Ka'b b. Eşref, Bahri, Numan, Ebû Rafı', Ebû Yasir, Adiyy, Yahrâ, Kinâne ve İbn Sûriya, içlerinden mü'min olan Abdullah b. Selam ve onun arkadaşlarına kasdedip, müslümanlıkları sebebiyle onlara eziyet vermişlerdi. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[307]

113. Hepsi bir değildirler. Ehl-i kitabdan, secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.
114. Onlar Allah'a ve âhiret gününe iman ederler, iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar, hayır işlerinde birbirleriyle yarışırlar. İşte onlar sâlihlerdendir.
115. Onlar ne hayır işlerlerse elbette ondan mahrum bırakılmıyacaklardır. Allah muttakileri çok iyi bilendir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Katade ve İbn-i Cüreyc'e göre bu âyet-i kerime, bundan önce, iki sınıfa ayrıldıkları belirtilen ehl-i kitabı beyan etmekte, onlardan, mümin olanların sıfatlarını zikretmektedir. Zira, yüz onuncu âyette ehl-i kitabın bir kısmının mümin olduğu, çoğunluğunun ise İslamı kabul etmeyerek kendi dinlerinden dahi çıktıkları beyan edilmiş, bu âyet-i kerimede de ehl-i kitabın müminlerinin sıfatları zikredilmiş ve övülmüşlerdir.[308]
a- İbn Abbas ve Mukatil dediler ki;
"Abdullah b. Selam, Salebe b. Sa'ye, Üseyd b. Sa'ye, Esad b. Ubeyd ve Yahudiler'den müslüman olanlar İslâm'a girince, Yahudi hahamları demişlerdi ki:
"Muhammed'e ancak bizim şerlilerimiz iman etmiştir. Eğer onlar, bizim hayırlılarımızdan olsaydılar, elbette atalarının dinini terk etmezlerdi." Sonra onlara dediler ki:
"Dininizi başka bir dinle değiştirdiğiniz zaman gerçekten zarar ettiniz." Allah Teala da bu âyeti indirdi."
İbn Mesud da bu âyetin, müslümanların geç vakitlerde kılıp, kendilerinden başka Ehl-i Kitab'dan hiç kimsenin kılmadığı Yatsı Namazı hakkında nazil olduğunu, söylemiştir.[309]
b- İbn Cureyc'den rivayete göre ise müslüman olan bu yahudiler: Abdullah ibn Selâm ve kardeşi Sa'lebe ibn Selâm, Sa'ye, Mubeşşir, Ka'b'ın oğulları Esed ve Useyd'dir.[310]
c- Rivayet olunduğuna göre, Abdullah İbn Selâm (r.a) ile arkadaşları müslüman olunca, yahudilerin bazı ileri gelenleri onlara,
"Siz kâfir oldunuz ve hüsrana uğradınız" dediler. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, onların faziletini beyân etmek için bu âyeti indirmiştir. [311]

---

[305] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/63; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 96-97;
[306] Taberi, Câmiul-Beyân, 4/35.
[307] Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 97; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/112.
[308] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[309] Suyuti; Lübab: s. 60, İbn Cerir: 4/35, ed-Dürr: 2/64; İbn Mendeh-Sahabe; Taberânî; İbn Ebî Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 97.
[310] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/296.
[311] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187.

2- Abdullah b. Mes'ud ve Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, İslamı kabul etmeyen ehl-i kitap ile Muhammed ümmetini anlatmaktadır. Ehl-i kitabın, Muhammed ümmetine eşit olmayacağını ve Muhammed ümmetinin, âyette zikredilen sıfatları taşıdıklarını beyan etmektedir.
a- Ebû Said Muhammed b. Abdirrahman el-Gazî, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hıyerî'den, o Ahmed b. Ali b. el-Müsenna'dan, o Ebû Hayseme'den, o Haşim b. Kasım'dan, o Şeyhan'dan, o Asım'dan, o Zirr'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) bir gece Yatsı Namazı'nı geciktirdi. Sonra mescide çıktı, Bir de baktı ki insanlar oturmuş namazı bekliyorlar. Bunun üzerine buyurdu ki:
"Şu saatte sizden başka din ehli olanlardan hiçbir kimse Allah Teala'yı zikretmemektedir." İşte bu sebeple: bu âyet-i kerimeler indirildi."[312]
b- Said b. Muhammed b. Ahmed b. Nuh, Ebû Âli b. Ahmed el-Fakih'ten, o Muhammed b. el-Müseyyeb'den, o Yunus b. Abdu'l-A'la'dan, o Abdullah b. Vehb'den, o Yahya b. Eyyub'dan, o İbn Zahr'dan, o Süleyman'dan, o Zirr b. Hubeyş'ten, o da Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bir gece Rasulullah (s.a.v.) bizim yanımıza çıkmamış, Ehl-i Beytinden yahut hanımlarından birisinin yanında kalarak, gecenin üçte biri geçinceye kadar bize namaz kıldırmağa gelmemişti. Nihayet geldi. Bu esnada bizden namaz kılanlar ve yatanlar vardı. Bu hal üzere bizi müjdeleyip buyurdu ki:
"Dikkat edin, şu bir gerçek ki şu Yatsı Namazı'nı Kitab Ehli'nden hiçbir kimse kılamaz" Sonra bu âyet nazil oldu.[313]
Hz. Aişe'den gelen bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. Ömer'in "Namaz!" diye seslenmesi üzerine Mescid-i Nebevî'ye indiği ayrıntısına yer verilmektedir.[314]
c- Sevrî şöyle demiştir:
"Bu âyetin, akşam ile yatsı arasında namaz kılan bir topluluk hakkında indiği haberi bana ulaşmıştı." [315]
d- Şöyle de denilmiştir:
Allah Teâlâ önceki âyette, ehl-i kitabı mezmûm (kötü) birtakım sıfatlarla tavsif edince, bütün ehl-i kitabın aynı olmayıp, içlerinde iyi sıfatlarla ve beğenilen hasletlerle mevsûf kimseler bulunduğunu beyân etmek için, bu âyeti zikretmiştir. [316]
e- Atâ'dan rivayete göre Hz. İsa'nın dini üzere iken Hz. Muhammed (s.a.v.)'i tasdik eden 40 Necranlı, 32 Habeşli ve 3 (bir rivayette 8) Rum hakkında nazil olmuştur Bu kimselerin aynı sûrenin 199. âyetinin de nüzul sebebi olduğu söylenir.[317]
f- Rasûlullâh (s.a.v.)'ın Medine-i Münevvere'ye gelmesinden önce ensar arasında Es'ad ibn Zürâre, Berâ ibn Ma'rûr, Muhammed ibn Mesleme ve Ebu Kays ibn Sırme ibn Enes gibi muvahhidler vardı. Bunlar cünüblükten gusleder ve bildikleri kadar hanîflikle amel ederlerdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Medine'ye gelince hemen iman ettiler.[318]
g- Kaffâ (r.h.) şöyle dedi:
"Şöyle denilmesi uzak bir ihtimal değildir: Orada bulunanlar, ehl-i kitap'tan imân etmiş olan bir kısım idi. İşte bundan dolayı "Ehl-i kitap'tan, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e imân eden, bu kimselere denk hiç kimse yoktur" denilmiş ve onlar da, ehl-i kitap'tan imân etmeyenlerin uykuda olduğu bir saatte yatsı namazını kılmışlardır." [319]
h- Şöyle de denilebilir: "Bu tabirden murad, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e inanan herkestir. Allah

---

[312] Senedi hasendir. Nesai; Tefsir: 93, Ahmed; Müsned: 1/396, İbn Cerir; 3/36; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 97-98.
[313] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/396; Nesâî; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 98; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/148; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187..
[314] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 6/199.
[315] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187..
[316] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187.
[317] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187.
[318] Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1960, 2/1160.
[319] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187.

Teâlâ onları "ehl-i kitap" diye adlandırmıştır. Sanki şöyle dedi:
"Kendilerini ehl-i kitap diye adlandıran o kimselerin halleri, o kötü hallerdir. Fakat Allah'ın "Ehl-i kitap" dediği müslümanların durumları ve halleri şöyle şöyledir: Bu ikisi hiç denk olur mu?" Buna göre, bu âyetten maksad, *"Sizler... en hayırlı bir ümmetsiniz"* âyetini te'kid etmek için ehl-i İslâm'ın faziletini beyan etmektir. Bu tıpkı, *"Mümin olan kimse, imandan çıkmış olan kimse gibi midir? Onlar (hiçbir zaman) denk olamazlar"* [320] âyetine benzer." [321]
3- Genel değerlendirme:
Taberi, daha önceki âyetlerle irtibatlı olması bakımından birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Çünkü yüz onuncu âyette ehl-i kitabın, mümin ve dinden ayrılan fasıklar olarak iki sınıfa ayrıldıkları zikredildikten sonra bu âyette de ehl-i kitabın hepsinin eşit olmadığı, mümin olanlarının, zikredilen sıfatlarla kâfirlerden üstün oldukları beyan edilmiştir. [322]

116. Hiç şüphesiz o küfredenlerin ne malları, ne evlâtları Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamıyacaktır. Onlar cehennemliktirler, onlar orada temelli kalıcıdırlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Cenâb-ı Hak bu tabirle Kurayza ve Nadîr kabilelerini kastetmiştir. Çünkü Hz. Peygamber'e karşı gelme hususunda yahudilerin liderlerinin maksatları, sadece maldır. Bunun delili Cenâb-ı Hakk'ın Bakara süresindeki, *"Âyetlerimi az bir paha ile değişmeyin..."* [323] âyetidir." [324]
2- Bu ayet, Kureyş müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü Ebu Cehil, malı ile çok iftihar ediyordu. İşte bundan dolayı hakkında şu ayetler nazil olmuştur:
"Biz, onlardan önce nice nesilleri helak ettik ki onlar mal ve gösterişçe daha güzeldiler" [325]
"Öyleyse (durmasın) meclisini davet edip (toplasın). Biz de zebanileri çağırırız. [326]*"* [327]
3- Bu âyet-i kerime gerek Bedr ve gerekse Uhud Gazvelerinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşmanlık yolunda çok mal harcayan Ebu Süfyân hakkında nazil olmuştur. [328]
4- Ayet, bütün kâfirler hakkında umûmîdir. Çünkü onların hepsi, mallarının çokluğu ile üstünlük taslıyor, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabını fakir oldukları için ayıplıyorlardı. Onların ortaya attıkları şüphelerden birisi de şöyle demeleridir:
"Eğer Muhammed hak üzere olsaydı, Rabbi onu böyle fakirlik ve sıkıntı içinde bırakmazdı." [329]
5- Ayetin lâfzı umûmîdir ve onu tahsis edip (sınırlayacak) herhangibir delil yoktur. Lâfzı umûmî manası üzere bırakmak gerekir. Birinci görüşte olanlar şöyle diyebilirler:
"Allah Teâlâ bu âyetten sonra, "*Onların infâklarının misali*" [330] buyurmuştur. Ayetteki *"infâk ederler"* ifâdesindeki Cemî zamiri, "*İnkâr edenler...*" tabirinden anlaşılan kimselere râcîdir. Âyetteki "Keferu" kelimesi, kâfirlerin bir kısmına hastır. Binâenaleyh bu ifâdenin de, "hâs" olması gerekir. [331]

117. "Onların bu dünya hayatında infak ettikleri şeyin misali, kendilerine zulmeden kavmin ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgarın hâli gibidir. Onlara Allah

---
[320] Secde: 32/18.
[321] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187.
[322] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[323] Bakara: 2/41
[324] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/193.
[325] Meryem: 19/75.
[326] Alak: 96/17-18.
[327] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/193.
[328] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/193.
[329] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/193.
[330] Al-i İmran: 3/117.
[331] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/193.

zulmetmedi. Fakat kendileri kendilerine zulmediyorlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- "İnfâk edenlerden" murad, bütün kâfirlerdir. Çünkü hepsinin intakı da ya dünya ya da âhiret menfaatından dolayı olur. [332]
2- Münafıklar mallarını Allah yolunda harcıyorlar, ama bu "takiyye" yoluyla ve m ûslü mani ardan korktukları için oluyordu.. Böylece müslümanlara "müdârâ" yapıyorlardı. İşte âyet, onlar hakkında nazil olmuştur. [333]
3- Âyet-i kerime, Bedir gününde, Allah'ın Resulü (s.a.v.) aleyhine dayanışma içine girdikleri zaman Ebu Süfyân ve yandaşları hakkında nazil olmuştur. [334]
4- Âyet-i kerime, yahudilerin en adi ve sefil tabakasının, tahrifte bulunmaları için kendi âlimlerine harcamada, intakta bulunmaları hakkında nazil olmuştur. [335]

118. Ey iman edenler, kendilerinizden başkasını yakın dost ve sırdaş edinmeyin. Onlar, size şer ve fesad yapmakta hiç kusur etmezler, size sıkıntı verecek şeyleri arzu ederler. Gerçek şu ki onların kin ve düşmanlıkları ağızlarından dışarı vurmuştur, İçlerinde gizlemekte oldukları ise daha büyüktür. Eğer aklederseniz size âyetlerimizi böylece beyan etmişizdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes, Süddi, İbn-i Cüreyc ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyet-i kerime, müminlere, münafıkları yakın dost edinmemelerini emretmektedir. Zira müslümanlardan bazıları, İslam gelmeden önce Yahudi ve münafıklarla olan dostluklarını sürdürmek istemişler ve onlarla içli dışlı olmaya devam etmişlerdir. Allah teala, bu âyeti indirerek müminlerin, Yahudi ve münafıkları yakın dost edinmelerini yasaklamıştır.[336]
2- İbn Abbas ve Mücahid dediler ki:
"Bu âyet aralarında olan yakınlık, dostluk, yemine dayanan yardım, komşuluk ve süt yakınlığı münasebetiyle mü'minlerden münafıklara samimi bir sevgi besleyen ve Yahudiler'den bazı kişilerle buluşup alaka kuran bir grup insan hakkında indi." İşte Allah Teala bu âyeti, münafık ve Yahudiler'den, Mü'minlere fitne isabet edeceği endişesiyle onları sevip, sırdaş edinmeden men etmek üzere inzal buyurdu."[337]
3- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Cahiliyye döneminde aralarında kardeşlik ve komşuluk bulunduğu için Yahudilerle münâsebeti olan Müslümanlar vardı. Allahü Teâlâ onlar hakkında bu âyetini indirdi. Onları gizli buluşmalarından nehyetti ve fitnelemelerinden korkuttu." [338]
4- Bunlar, münafıklardır. Mü'minler, münafıkların sözlerinin zahirine aldanıyor ve onların doğru söylediklerini zannederek, onlara kendi sırlarını ifşa ediyor ve onları, kendi gizli hallerine muttali kılıyorlardı. İşte bundan dolayı Allahu Teâlâ onları, bundan men etmiştir. Bu görüş sahiplerinin delili ise, Hak Teâlâ'nın, bu âyetten sonra gelen, *"Sizinle buluştukları zaman, "inandık" derler. Aralarında başbaşa kaldıkları zaman da, size olan kinlerinden dolayı parmaklarının ucunu ısırırlar"*[339] âyetidir. Malumdur ki bu hal, yahudilere uygun düşmez. Bilakis bu, münafıkların sıfatıdır. Bunun bir benzeri de, Bakara süresindeki, *"Onlar iman edenlerle karşılaştıkları zaman, "inandık" derler. Şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarındaysa, "iyi biliniz ki biz sizinle beraberiz. Biz ancak alay ediyoruz" derler."* [340]

---

[332] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/198.
[333] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/198.
[334] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/198.
[335] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/198.
[336] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[337] İbn Cerir: 4/40, Sıyuti; ed-Dürr: 2/66; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 98.
[338] İbn Îshak; İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/149.
[339] Al-i İmran: 3/119.
[340] Bakara: 2/14.

âyetidir."[341]

5- Bunlar, yahudilerdir. Çünkü (Medine'li) müslümanlar, yahudilerle kendileri arasında süt kardeşliği ve çeşitli andlaşmalar bulunduğu için her ne kadar din konusunda kendilerine muhalefet etseler bile, geçim meselelerinde kendilerinin iyiliklerini isterler zannıyle, onlarla müşaverede bulunuyorlar ve onlara yakınlık duyuyorlardı. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak, bu âyetle onları bundan nehyetmiştir. Bu görüşü benimseyenlerin delili şudur: "Bütün bu âyetler, baştan sona kadar yahudilere hitap etmektedir. İşte bunun gibi, bu âyet de böyledir." [342]

6- Bundan murad, kâfirlerin bütün nevileridir. Bunun delili de, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kendinizden başkasını"* buyurmasıdır. Böylece Cenâb-ı Hak, mü'minleri, mü'minlerden başkasını sırdaş edinmekten men etmiştir. Buna göre bu, bütün kâfirlerden nehyetmek olmuş ve Cenâb-ı Hak, *"Ey iman edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin"* [343] buyurmuştur. Bu hususu şu rivayet de tekid etmektedir:

Ömer İbnu'l-Hattab (r.a.)'a şöyle denilmiştir:

"Burada, hıfz bakımından kendisinden daha kuvvetli ve daha güzel yazı yazan bir kimse, bilinmeyen Hîre'li bir hristiyan bulunmaktadır. Eğer münâsib bulursan, biz onu kendimize kâtib edineceğiz.." Hz. Ömer bunu kabul etmeyerek,

"Bu durumda sen, mü'minlerden başkasını sırdaş edinmiş olursun" dedi ve bu âyeti, müslümanlardan başkalarını dost edinmekten nehyetmeye bir delil kabul etti.

Bazı âlimlerin bu âyetten sonraki kısmın münafıklardan bahsettiğini delil getirerek bu görüşü reddetmeleri, âyetin baş tarafının umum ifâde etmesine mâni değildir. Çünkü Usûl-ü fıkıhta şu kaide bulunmaktadır: Âyetin evveli umum, sonu da hususî olursa, âyetin sonunun hususî olması, başının umûmî olmasına mani değildir. " [344]

7- Ezher b. Raşid diyor ki.

"Enes b. Malik, Resulullahın şu hadisini rivayet etti.

"Siz, müşriklerin ateşiyle aydınlanmayın ve yüzüklerinize Arapça yazı işletmeyin." [345] Ezher b. Raşit diyor ki: "Biz, bunun ne demek olduğunu anlamadık. Nihayet Hasan-ı Basri yanımıza geldi. İnsanlar bunun mânâsını ondan sordular. O da şu cevabı verdi:

"Yüzükleriniz Arapça işletmeyin" ifadesinin manisi "Yüzüklerinize "Muhammed" ismini kazdırmayın." demektir. Şirk ehlinin ateşiyle aydınlanmayın." demek ise "İşlerinizde onlarla istişare etmeyin." demektir. Sonra Hasan-ı Basri "Allanın kitabında bu izahın doğruluğunu beyan eten âyet şudur." dedi ve "Ey iman edenler, sizden olmayanları yakın dost edinmeyin." âyetini okudu.

8- Taberi diyor ki:

Bu âyette zikredilenlerden maksat, sadece münafıklar değil, müsl umanların Medinede, çevrelerinde bulunan ve İslama karşı kinleriyle tanınan Yahudilerdir. Zira, müminlere karşı açıkça savaşan müşrikler, müminler tarafından dost edinilmiyorlar, sadece müminlerle anlaşma yapıp onlara dost görünmeye çalışan Yahudileri dost ediniyorlardı. Bu nedenle âyet, müminleri, onları yakın dost edinmekten men etti. [346]

121. Hatırla o zamanı ki sen, mü'minleri savaşa elverişli yerlere yerleştirmek üzere ailenden erkenden ayrılıp çıkmıştın. Allah Semî'dir, Alim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mücahid, Katade, Reb'i b. Enes, Abdullah b. Abbas, Süddi, İbn İshâk, Esamm, Ebu Müslim ve siyer âlimlerinin çoğuna göre bu âyet Uhud savaşı hakkında indirilmiştir. [347]

---

[341] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[342] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[343] Mümtehine: 60/1.
[344] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[345] Nesa, ez-Ziynet: 51; Ahmed b. Hanbel, Müsııed, 3/99
[346] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[347] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

a- Said b. Muhammed Zahid, Fakih Ebû Ali'den, o Ebu'l-Kasım el-Bağavî'den, o Yahya b. Abdu'l-Hamid el-Hamanî'den, o Abdullah b. Cafer el-Mahremî'den, o İbn Avn'dan, o Misver b. Mahreme'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Abdurrahman b. Avf'a dedim ki:
"Ey benim dayım, Uhud Günü hikâyenizden bana haber ver." O da dedi ki:
"Âl-i İmrân Sûresi'nden yüz yirmi dört âyet oku bulursun. O da Al-i İmran: 3/121 âyetinden, *"Sonra o kederin ardından Allah üzerinize öyle bir emınlik indirdi ki..."* Al-i İmran: 3/154 âyetine kadar devam eder."[348]
b- Misver b. Mahrame dedi ki:
"Abdurrahman b. Avf'a dedim ki:
"Uhud Günü hikâyenizden bana haber ver." Abdurrahman bana:
"Al-i İmran: 3/120'den sonrasını oku. Bizim kıssamızı bulursun.
Al-i İmran: 3/121-122. Bunlar müşriklerden eman isteyenlerdir.
Al-i İmran: 3/143. Bu Müminlerin düşmana likayı temennisidir.
Al-i İmran: 3/144. Bu şeytanın Uhud günü "Muhammed öldürüldü" diye bağırmasıdır.
Al-i İmran: 3/154. "Emeneten nuâsen" üzerlerine uyku atıldı." [349]
c- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) sabah erkenden Hz. Aişe'nin hanesinden ayrılmış ve yaya olarak Uhud'a kadar gitmiştir. Ashabından bazıları O'na, "Medine'de kal!" bazıları da, "Medine dışına çık" demişlerdi. [350]
2- Hasan el-Basrî'ye göre bu ayet Bedir savaşı hakkında indirilmiştir. [351]
3- Mücahid ve Mukatil'e göre bu ayet Ahzâb (Hendek) günü hakkında indirilmiştir.[352]
Hasan-ı Basri'den gelen bir başka görüşe göre de bu savaş Hendek savaşıdır.[353]
4- Genel değerlendirme:
Taberi, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira bundan sonra gelen âyetteki "Nerdeyse bozguna uğrayacak" olan iki topluluktan maksat, bütün müfessirlere göre Ensardan, Beni Seleme ve Beni Harise kabileleridir. Bunların, neredeyse bozguna uğrama halleri, Abdullah b. Übey b. Selul'ün, Uhud savaşında, Rasulullah'ın ordusundan ayrılıp gitmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki bu âyet-i kerime, Uhud savaşına işaret etmektedir.
Taberi sözlerine devamla diyor ki:
"Eğer denecek olursa ki bu âyette, işaret edilen savaştan maksadın, Uhud savaşı olduğunu nasıl söyleyebilirsin? Çünkü bu ayette, Rasulullah'ın sabahleyin erkenden ailesinden ayrılıp gittiği ve müminleri savaşacakları yerlere yerleştirdiği zikredilmektedir. Halbuki Rasulullah Uhudda Cuma namazı kıldırdıktan sonra müminleri, savaşmak için alıp götürmüştür. Nitekim bu hususta İbn-i İshak, Muhammed b. Mesleme, Muhammed b. Yahya, Asım b. Ömer ve Husayn b. Abdurrahman'ın, Rasulullahın Cuma günü namazı kıldırdıktan sonra, Ensardan vefat eden bir kişinin de cenaze namazını kıldırıp zırhını giyerek Uhud savaşına gittiğini rivayet ettiklerini zikretmiştir. O halde nasıl olur da Rasulullah sabahleyin erkenden Uhuda gitmiş olabilir? Cevaben denilir ki "Rasulullah'ın, müminleri, savaşacakları yerlere yerleştirmesinden maksat, sahabileriyle, nasıl savaşacağını istişare etmesidir. Zira, Kureyşliler, çarşamba günü gelip Uhud dağının eteğinde karargâh kurmuşlar, perşembe ve cuma günlerini orada geçirmişler, Rasulullah da cuma günü öğleden sonra çıkıp cumartesi günü Uhud dağının eteğine varmıştır. Rasulullah, Kureyşlilerin Uhuda geldiklerini duyunca sahabeleriyle Medine'nin içinde kalarak, kendilerini savunarak mı yoksa Uhuda gidip düşmanla sahada çarpışarak mı savaş yapılması hususunda sahabileriyle istişare etmiştir. İşte âyet-i kerime

---

[348] Senedinde kopukluk var. Zira İbn Avn, onuncu tabakadan olup Misver b. Mahreme'den işitmemiştir. Bu hadisi Suyuti, Lübab'da, İbn Ebi Hatim'e Ebu Ya'la'ya nisbet etmiştir, s. 6; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 98-99.
[349] Ebu Ya'lâ; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/150-151.
[350] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[351] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[352] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[353] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

Rasulullah’ın, sabahleyin erkenden yaptığı bir istişareye işaret etmektedir. [354]

122. O zaman içinizden iki grup az kaldı bozuluyorlardı. Halbuki onların yardımcısı Allah'tı. Mü'minler ancak Allah'a tevekkül etmelidirler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cabir ibn Abdullah'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Bu âyet bizim hakkımızda; Hazrec'den Seleme oğulları ile Evs'den başkanları Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl olan Harise Oğulları hakkında nazil olmuştur. Bu âyetin bizler hakkında nazil olmayışı beni sevindirmezdi. Çünkü âyetin devamında *"Halbuki Allah her ikisinin de yardımcısıdır"* buyurulmaktadır." [355]
2- Mucâhid'den rivayete göre savaş için yerleştirilmede bunlardan Harise oğulları Uhud, Seleme oğulları da Sel tarafında idiler.[356]
3- Âyette bahsedilen iki taifeden maksat, Ensâr’dan olan iki kabiledir ki bunlar da, Hazreç'ten Benû Seleme ve Evs'ten Benû Harise'dir. Abdullah İbn Ubey münafığı ordudan ayrılınca, bu iki grup da İbn Ubeyy'e tabi olmayı gönüllerinden geçirmişlerdi. Ama Cenâb-ı Hak onları korudu da, böylece onlar Rasulullah'ın yanında kaldılar. Alimlerden bazıları şöyle demişlerdir: Allahu Teâlâ bu iki cemaatın kim olduğunu açıkça söylemeyip müphem bırakmış ve bunu gizli tutmuştur. Binaenaleyh bizim, Allah'ın saklı ve gizli tuttuğu şeyin perdesini kaldırmamız caiz olmaz. [357]
4- Bu âyet nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Allah'a yemin olsun ki, Allah bize o iki grubun dostu ve yardımcısı olduğunu haber vermişken, o iki gurubun kasdetmiş olduğu şeye bizim kastetmemiş olmamız bizi sevindirmedi?" [358]

123. Andolsun ki, siz daha zayıf olduğunuz halde Allah size "Bedir"de kati bir zafer verdi. Binâenaleyh Allah'tan ittikâ edin, tâ ki şükretmiş olasınız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müslümanlar Bedir günü, alabildiğine fakir ve güçsüz idiler. Kâfirler ise, bunun aksine son derece güçlü ve kuvvetli idiler. Daha sonra Allah Teâlâ bu müslümanları, müşriklere galip kıldı ve bu, insanın maksad ve gayesine ancak Allah'a tevekkül ve O'nun yardımını dilemesiyle ulaşabileceğine delâlet eden en kuvvetli delillerden biri oldu. [359]

124. Hatırla o zamanı ki sen mü’minlere: "İndirilen üç bin melekle Rabbınızın size imdad etmesi yetişmez mi size?" diyordun.
125. Evet, siz sabreder, müttakiler olursanız, onlar da ansızın üzerinize gelecek olurlarsa Rabbınız size beş bin nişanlanmış melekle imdad edecektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Amir eş-Şa'bî'den rivayet ediliyor:
"Bedr'de müslümanlar arasında Kürz ibn Câbir el-Muhâribî'nin müşriklerin yardımına geleceği söylentisi çıktı ve bu müslümanlara ağır geldi de Allah Tealâ bu âyetleri indirdi. Ancak Kürz, kendisine müşriklerin bozguna uğradıkları haberi geldiği için onların imdadına gelmedi, müslümanlara da beşbin melekle imdada gerek kalmadı."[360]

---

[354] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 2/348-349.
[355] Buhârî, Megâzî, 18; Tefsîru'l-Kur'ân, 3/8; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/81; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[356] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/306.
[357] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[358] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[359] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[360] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 4/50; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/151.

2- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor ki "Bedr Gazvesi günü Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kalktı ve:
"Ey Allahım, ey Rabbımız! Bana kitabı indirdin ve bana savaşı emredip bana zafer va'dettin. Elbette sen va'dinden dönmezsin." diye dua etmeye başladı da Cibril ona geldi ve Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[361]
3- Müfessirler, bu va'adin Bedir gününde mi, yoksa Uhud gününde mi meydana geldiği hususunda ihtilâf etmişlerdir.
a- Müfessirlerin çoğuna göre bu va'adin tahakkuk ettiği gün, Bedir günüdür.
Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur:
"Andolsun ki siz daha zayıf olduğunuz halde, Allah size Bedir'de kati bir zafer verdi."[362]
"O vakit sen mü'minlere, .., diyordun" [363]
Bu ifâdelerin zahiri, Allahu Teâlâ'nın onlara, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mü'minlere bu sözü söylediğinde yardım etmiş olmasını gerektirir ki bu da, Hz. Peygamber'in bu sözü Bedir gününde söylemiş olmasını gerektirir.
b- İbn Abbas, Kelbî, Vahidî, Mukâtil ve Muhammed İbn İshâk'a göre bu va'adin tahakkuk ettiği gün, Uhud günüdür.
Vakıdî'nin Mücâhid'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:
"Uhud günü melekler geldiler, ama savaşmadılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) sancağı Mus'ab İbn Umeyr'e verdi, Mus'ab şehid edilince onu, Mus'ab'ın suretinde olan bir melek aldı, bunun üzerine Hz. Peygamber:
"İleri geç, ya Mus'ab" dedi, bunun üzerine melek:
"Ben Mus'ab değilim!" cevabını verdi, böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun, kendisine yardım eden bir melek olduğunu anladı.
Sa'd İbn Ebî Vakkas (r a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"O gün ben ok atıyordum; attığım oku bana, beyaz ve güzel yüzlü bir adam geri getiriyordu. Ben, onun kim olduğunu bilmiyordum. Bunun üzerine ben onun bir melek olduğunu zannettim, (anladım)" [364]
4- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Bu konuda şöyle denilmesi daha isabetlidir: "Allah teala bu âyetlerde, Peygamberine emretmiştir ki, o, müminlere desin ki: "Rabbinizin sizi üç bin melekle desteklemesi size yetmez mi? Şayet sabreder ve Allah'tan korkarsanız, Allah sizi beş bin melekle desteklemiş olacaktır."
Taberi devamla diyor ki:
"Âyetlerin bu ifadelerinde müminlerin üç bin veya beş bin melekle desteklenip desteklenmediklerini ortaya koyan bir delil yoktur. İhtimaldir ki bir kısım ravilerin izah ettikleri gibi, Allah, müminleri, meleklerle fiilen desteklemiştir. Yine muhtemeldir ki başka bir kısım ravilerin zikrettikleri gibi Allah müminleri meleklerle fiilen desteklememiştir. Müminlerin üç veya beş bin melekle desteklendiğini beyan eden sahih bir haber sabit değildir. Bu bakımdan bu konuda delilsiz konuşmak caiz olmadığından iki görüşten birini kabul etmek mümkün değildir. Buna mukabil, Allah tealanın müminleri Bedir savaşında bin melekle desteklendiği şu âyet-i kerimede sabittir. *"Hani bir zaman rabbinizden yardım dilemiştiniz de, o, "Ben size peşpeşe bin melekle yadım edeceğim." diye dileğinizi kabul etmişti."* [365]
Uhud savaşma gelince onda müminlerin, melekler tarafından desteklendiğini söylemektense desteklenmediğini söylemek daha evladır. Zira melekler tarafından desteklenmiş olsalardı kesin bir galibiyet elde ederlerdi.[366]

---
[361] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 9/127.
[362] Âl-i İmran: 3/123.
[363] Âl-i İmran: 3/124.
[364] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[365] Enfal: 8/9
[366] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

127. Böylece Allah, kâfirlerden bir bölümünün kökünü kessin veya onları rüsvay etsin de ümitsiz olarak geri dönsünler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddi, bu âyeti Bedir savaşına değil Uhud savaşına yorumlamış ve âyetin, orada öldürülen on sekiz müşrik'e işaret ettiğini söylemiştir. [367]

128. İşden hiç bir şey sana ait değildir. Allah ya onların tevbesini kabul eder, yahut onları, kendileri zâlimler oldukları için azâblandırır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Enes b. Malik, Hasan-ı Basri, Katade, Rebi' b. Enes, Miksem ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın Uhud savaşında yüzünün yaralanması ve dişinin kırılması sebebiyle, müşriklerin iman edeceklerinden ümit keserek söylediği sözler üzerine nazil olmuştur.[368]
a- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed et-Temimî, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Abdurrahman b. Muhammed er-Razi'den, o Sehl b. Osman el-Askerî'den, o Abide b. Humeyd'den, o Humeyd-i Tavil'den, o da Enes b. Malik'ten şöyle dediğini bize haber verdi:
"Uhud Günü Rasulullah (s.a.v.)'ın rabaiyye (sağ alt ön kısmın az yanına düşen) dişi kırılmış, yüzü de kanamıştı. Kan, yüzünden aşağı akmağa başlamıştı. O ise şöyle diyordu:
"Kendilerini Rablerine davet edip dururken Peygamberleri'nin yüzünü kana boyayan bir kavim nasıl felah bulur?" Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[369]
b- Ebû Bekr Muhammed b, İbrahim el-Farisi, Muhammed b. İsa b. Amraveyh'ten, o İbrahim b. Muhammed'den, o Müslim b. Haccac'dan, o el-Ka'nebî'den, o Hammad b. Seleme'den, o Sabit'ten, o da Enes'ten bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın ön yan dişi Uhud Günü kırılmış, başı yarılmış ve başından kan akmağa başlamıştı, O ise diyordu ki:
"Kendilerini Rableri'ne davet edip dururken, Peygamberleri'nin başını yaran, dişini kıran, bir kavim nasıl felah bulur?" Bunun üzerine güçlü ve yüce olan Allah bu âyeti indirdi."[370]
c- Utbe İbn Ebî Vakkas, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in başını yardı ve dişini kırdı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.)'in yüzünden kanlar akmaya başladı. Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim (r.a.) ise, bir taraftan Hz. Peygamber'in yüzündeki kanları yıkarken, bir taraftan da,
"Kendilerini yaratıcılarına inanmaya çağıran Peygamberlerinin yüzünü kanlara boyayan bir kavim nasıl iflah olur!" diyordu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) o kâfirlere beddua etmek isteyince, bu âyet nazil oldu.[371]
d- Katâde'den gelen rivayette Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim (bir rivayette de Hz. Ali), Efendimiz (s.a.v.)'in yüzündeki kanları silerken O'nun böyle söylediği; yine ondan gelen bir rivayette Efendimiz (s.a.v.)'in kaşının açıldığı ve yüzüne kan aktığı, aldığı darbenin şiddetinden üzerinde iki zırh olduğu halde yere düştüğü; Rebi ibn Enes'ten gelen bir rivayette de bu âyetin orada (Uhud'da) nazil olduğu ve kendisine bu muameleyi reva görenlere beddua etmek istediğini ve fakat bu âyetin nüzulü ile beddua etmediği; Miksem rivayetinde Efendimiz (s.a.v.)'e vurarak ön yan dişinin kırılmasına sebep olanın Utbe ibn Ebî Vakkâs olduğu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ona *"Allahım üzerinden bir yıl geçmesin, kâfir olarak ölsün."* bedduası üzerine bir yıl bile yaşamadan kâfir olarak öldüğü ayrıntılarına yer

---

[367] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[368] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[369] Sahih hadistir. Müslim; Ahmed; Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân: 3002, 3003, İbn Cerir et-Taberî: 4/57; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 99; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/152.
[370] Müslim: K. Cihad ve's-Siyer 104/1791 s. 1417; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 99; Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 1/427.
[371] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/217.

verilmektedir.[372]

e- Bir rivayete göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Uhud Gazvesi günü şehid olan amcası Hamza ibn Abdulmuttalib'in ölüsünün bazı organları kesilmiş ve işkence yapılmış olduğunu görünce: *"Onlardan otuzuna ben de mutlaka işkence yapacağım."* demiş de bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[373]

2- Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre ve Ebubekir b. Abdurrahman'a göre ise bu âyetin nüzul sebebi, Rasulullah'ın bir kısım insanlar aleyhine bedduada bulunmasıdır.

a- Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Uhud'daki bu yaralanması hadisesi dışında bir de Efendimiz (s.a.v.)'in bazı müşriklere bedduası ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu âyet-i kerime ile bedduadan men'edildiği de rivayet edilmektedir. Şöyle ki: Salim'in babasından rivayetine göre O Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü sabah namazının son rek'atinin rükûundan doğrulduğunda *"Semiallahu limen hamideh Rabbena ve lekelhamd"* dedikten sonra *"Allah'ım filâna, filâna ve filâna lanet et."* derken işitmiş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetini indirmiştir.[374]

Salim ibn Abdullah rivayetinde ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Safvân ibn Umeyye, Süheyl ibn Amr ve el-Hâris ibn Hişâm'a beddua etmesi üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu belirtilmektedir.[375]

b- Salim İbn Abdullah'ın babası İbn Ömer (r.a.)'den rivayet ettiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.v.), müşrik topluluklara lanet ederek şöyle demiştir:

"Allah'ım Ebu Süfyan'a lanet et; Haris İbn Hişam'a lanet et; Safvan İbn Ümeyye'ye lanet et!" İşte bunun üzerine, o âyet nazil olmuştur.

Âyetteki *"(Allah) ister onların tevbesini kabul eder"* buyruğunun de gösterdiği gibi, Cenâb-ı Hak bu kimselerin tevbesini kabul etmiş ve bunlar çok güzel müslümanlar olmuşlardır. [376]

c- Muhammed b. Abdirrahman el-Gazi, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Ahmed b. Ali b. el-Müsenna'dan, o İshak b. Ebî İsrail'den, o Abdu'1-Aziz b. Muhammed'den, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o Salim'den, o da babasından şunu dediğini bize haber verdi:

"Rasulullah (s.a.v.) sabah namazında, münafıklardan falan falan bir gruba lanet okumuştu da Allah Teala bu âyeti indirdi."[377]

Buharî bu hadisi Hayyan, İbn Mübarek, Ma'mer yoluyla Müslim de Sabit ve Enes yoluyla rivayet etmiştir.[378]

d- Ebû İshak es-Sealibi, Abdullah b. Hamid el-Vezzan'dan, o Ebû Hamid b. eş-Şarkî'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Abdurrezzak'tan, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o Salim'den, o da babasından Rasulullah'ın sabah namazında başını rukûdan kaldırdığı vakit şu duada bulunduğunu işitmiş olduğunu bize haber verdi:

"Rabbimiz, bütün övgüler sana mahsustur. Falan ve falan kimselere lanet et." Rasulullah (s.a.v.) münafıklardan bir gruba bu şekilde beddua etti de nihayet Aziz ve Celil olan Allah bu âyeti indirdi."[379]

Bu hadisi Buharî, Zührî, Said b. el-Müseyyeb yoluyla rivayet etmiştir. Onun oradaki hadisi sevk edişi şundan daha güzeldir:[380]

e- Kadı Ebû Bekr Ahmed b. Hasan, Ebu'l-Abbas Yunus b. Yezid'den, o İbn Şihab(Zührî)'dan, o Said b. el-Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan, bu ikisi de Ebû Hureyre'den şöyle dediğini bize haber verdi:

"Rasulullah (s.a.v.) sabah namazında okumayı bitirdikten sonra tekbir alarak başını kaldırınca;

---

[372] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/57-58.
[373] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/217.
[374] Buhân, Megâzî, 21; Tefsîru'i-Kur'ân, 3/9.
[375] Buhari, Meğâzî, 21.
[376] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/217.
[377] Buhari; Meğazi: 21 (4069), Tefsir 4559, İ'tisam: 7346, Nesai; Salat: 2/203.
[378] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 99.
[379] Müslim; Mescidler ile Namaz: 294/675 s. 466.
[380] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 99-100.

"Semiallahu Iimen hamideh. Rabbena velekelhamd" der, sonra da ayakta iken şöyle dua ederdi:

"Allah'ım Velid b. Velid'i, Selem b. Hişam'ı, Ayyaş b. Ebî Rebia'yı ve arkası olmayan zayıf mü'minleri kurtar. Allah'ım, Mudar soyunun ekinlerini kurut, onlara Yusuf'un kıtlık seneleri gibi seneleri musallat et. Allah'ım, Lihyan, Ri'l, Zekvan ve Allah'la, Rasulü'ne asi olan Useyye Kabileleri'ne lanet et?" Sonra bize gelen habere göre bu âyet inince Rasulullah (s.a.v.) bu bedduayı terk etti."[381]

Buharî bu hadisi, Musa b. İsmail, İbrahim b. Sa'd, Zührî yoluyla rivayet etmiştir.[382]

Müslim'de Ebu Hureyre'den gelen ikinci bir rivayet'te Hz. Peygamber'in bedduası Mudar üzerine tahsis edilmiş olup diğer kabilelerden bahsedilmemektedir.[383]

f- Aslında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Bi'ru Maûne vak'ası üzerine Lihyân, Ri'l, Zekvân ve Usayye'ye laneti bahs-i diğerdir ve Mudar'a Allah'ın baskınını dileyen, zayıf mü'minlerin kurtarılmasını isteyen duası bundan ayrıdır. Zaten Razi de bu âyet-i kerimenin Bi'ru Maûne vak'ası üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in 30 veya 40 gün süren lanetini yasaklamak üzere inmiş olduğunu belirten Mukatil kavlini değil Uhud Gazvesinde kavmi Kureyş hakkındaki bedduası üzerine nazil olduğunu ifade eden rivayetleri tercih etmiştir.[384]

g- Müslim'deki bir rivayet bu hususa biraz daha açıklık getirmektedir. Enes ibn Mâlik'ten gelen bu rivayet sırf Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Bi'ru Maûne'de şehid edilen 40 (bir rivayette 70) kurrânın katillerine 30 gün sabah namazında kunût'unda lanet ettiğine tahsis edilmiş olup bu hususta "Kavmimize bizden iletin ki biz Rabbımıza kavuştuk; O bizden razı oldu, biz de O'ndan razı olduk..." şeklinde Kur'ân'dan âyetler nazil olduğu, bu âyetlerin bir süre okunduktan sonra nesholunduğu da belirtilmektedir.[385]

h- İbn Ömer (r.a.) dedi ki:

"Ben Rasûlullah'ı dinledim. Rasûlullah buyurdu ki:

"Allah'ım falana lanet et. Allah'ım Haris İbni Hişâm'a lanet et. Allah'ım, Sehl İbni Amr'a lanet et. Allah'ım, Saffan İbni Ümeyye'ye lanet et." Bu âyet indi. Onların hepsi üzerine tövbe edildi."

Buhârî, bunun benzerini Ebu Hureyre'den rivayet etti. [386]

i- İbn Ömer'den rivayete göre Efendimiz (s.a.v.)'in Uhud günü beddua ettikleri "Ebu Süfyân, el-Hâris ibn Hişâm ve Safvân ibn Umeyye"dir ve daha sonra üçünün de tevbesini Allah Tealâ kabul buyurmuş, İslâm'a girmişler, hem de iyi müslümanlar olmuşlardır.[387]

j- İbn Ömer'den gelen bir rivayette de (Uhud günü) Efendimiz (s.a.v.)'in dört kişiye beddua ettiği söylenirken isimleri zikredilmemekte, dördüne de daha sonra Allah'ın hidayet nasib ettiği kaydedilmektedir.[388]

k- İbn Ömer'den rivayetle zikredilen bir haberde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in beddua ettiği dört isim: "Ebu Sufyân, el-Hâris ibn Hişâm, Süheyl ibn Amr ve Safvân ibn Umeyye" olarak sayılmaktadır ki herhalde Suyûtî, rivayetleri birleştirerek tek rivayet olarak vermiş olmalıdır.[389]

l- Kaffâl (r.h.) şöyle demiştir:

"Bütün bunlar Uhud savaşında olmuştur. Binaenaleyh âyet, hepsi hakkında birden nazil olmuş

---

[381] Buhari; Tefsir: 4560, Müslim, Mesâcid, 294; Taberî, 4/58; Beyhaki; Sünen: 2/197, Humeydi: 939. Bunlarınn hepsi Zührî yoluyla rivayet etmişlerdir. Hafız (İbn Hacer) bu haber hakkında: "Bu haber sahih olamaz, zira Ri'l ve Zekvan Kabileleri kıssası, Uhud'dan sonra olmuştur. Bu ayetin nüzulü ise Uhud kıssası hakkındadır. O halde sebebi nüzul, nüzûldan sonraya nasıl kalır?" diyerek endişe ediyor.

Bu ve benzeri bedduâlar, Rasulullah (s.a.v.)'in sabah namazında ikinci rekatta, rukudan kalkınca okumuş oldukları kunut duası cümlesindendir. Bu kunut, Hanefîler'e göre mensûh, Şafiîler'e göre ise mesnûndur.

[382] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 100.

[383] Muslîm, Mesâcid, 295.

[384] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/220.

[385] Müslim, Mesâcid, 297. Müslim'de Kitâbu'l-Mesâcid'in 294-308 arasındaki hadis-i şerifleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kavmi Kureyş (Mudar) ve Bi'ru Maûne vak'asına katılan katiller hakkındaki bedduasını anlatan farklı rivayetlerden ibarettir

[386] Buhari, Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/152-153.

[387] Tirmizî, Tefsîru'I-Kur'ân, 3/12, hadis no: 3004; Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/58.

[388] Tirmizî, Tefsînrı-Kur'ân, 3/13, hadis no: 3005.

[389] Buhârî; Tirmizî; Neseî; İbn Cerîr; Beyhakî, Delâilu'n-Nubuvve; Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 2/312.

olup, bütün ihtimallere hamletmek imkansız değildir." [390]
3- Mukatil'e göre Bi'r-i Maune hakkında inmiştir.
Mukâtil'e göre "Âyet-i kerime başka bir hâdise hakkında nazil olmuştur, o da şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabının seçkinlerinden bir topluluğu, Kur'an öğretmeleri için Bi'r-i Ma'ûne halkına göndermişti. Âmir İbn Tufeyl, askerleriyle birlikte onların üzerine gitti ve onları yakalayıp öldürdü. Hz. Peygamber (s.a.v.) buna çok üzüldü ve kâfirlere kırk gün beddua etti. İşte âyet, bunun üzerine nazil olmuştur."
Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü ekseri âlimler, bu âyet-i kerimenin Uhud kıssası hakkında olduğunda ittifak etmişlerdir. Sözün gelişi de buna delâlet eder. Burada sözün başı ve sonuyla ilgisi olmayan bir kıssa anlatmak uygun değildir. [391]
4- İbn Abbas'a göre okçular hakkında inmiştir.
a- İbn Abbas (r.a)'a göre bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrine muhaletet eden ve mevzilerini terkeden müslüman okçulara lanet etmek istemesi sebebiyle nazil olmuştur. Böylece Hak Teâlâ, onu bundan menetmiştir.[392]
b- Hz. Peygamber (s.a.v.), emrine muhalefet eden, bozguna sebep olan ve kendilerine beddua ettiği müslümanlar için istiğfar dilemek istedi de bu âyet nazil oldu. [393]
5- Kureyş'ten biri hakkında inmiştir.
a- Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebindeki rivayetlerin en garibi Suyûtî tarafından zikrediliyor. Abdullah ibn Ömer'den:
"Kureyş'den bir adam Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldi ve:
"Sen sövmeyi yasaklıyorsun, değil mi?" dedi, sonra döndü, ensesini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çevirdi, kıçını açtı, ona lanet etti ve beddua etti. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi. Bu adam daha sonra İslâm'a geldi ve iyi bir müslüman oldu." [394]
6- Genel değerlendirme:
a- Hafız İbni Hacer der ki:
"Bu iki hadis arasını birleştirmenin yolu: Aleyhisselâm, Uhud günü kendisine olan mezkûr şeyden sonra namazında, mezkûr kişiler aleyhinde dua etti. Ayet bu iki emir hakkında kendisine olan şey ile duada kendisinden neşet eden şey hakkında beraberce indi."
b- Suyuti der ki:
Müslim'de geçen Ebu Hureyre hadisi müşkildir. Çünkü Hadisi şerifte anlatıldığına göre Aleyhisselâm, Sabah namazında:
"*Allah'ım Ri'l, Zekvân ve Asıyye'ye lanet et,*" buyurdu. Allahü Teâlâ, Aleyhisselâm'a Al-i İmran: 3/128 ayetini indirdi.
Zorluğun vechi: Âyet Uhut kıssası hakkında indi. Ri'l ve Zekvân kıssası bundan sonradır. Sonra benim için zahir oldu ki burada idrac (birinin diğerinden üstün olması) var, Çünkü 'hatta enzelellahü' sözü Zühri'nin rivayetinden ona ulaştıran üzerine munkatîdir. Bunu Müslim açıkladı. Bu ulaşma benim zikrettiğim şey için sahih olmaz, dedi.
Şöyle söylemek te ihtimal dahilindedir. Onların kıssaları Uhud'un akabinde idi. Âyetin nüzulü, sebebinden biraz teahhür etti, sonra bunların hepsi için indi. [395]
c- Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Uhud savaşında başına gelenlerden ve yukarıda adı geçen şahıslara beddua etmesinden sonra nazil olmuştur. Böylece her iki olay da âyetin nüzulüne sebeb teşkil etmiş olmaktadır.[396]

130. Ey iman edenler, faizi kat kat artırılmış olarak yemeyin. Allah'tan takva üzere olun ki

---

[390] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/220.
[391] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/220.
[392] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/220.
[393] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/220.
[394] Buhârî, Tarih; İbn İshak; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/83.
Suyûtî, bu haberin mürsel ve ğarîb olduğunu kaydediyor.
[395] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/153.
[396] Abdulfettah el-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 96.

felaha eresiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den (r.a.) rivayet ediliyor:
"İnsanlar veresiye satarlar, zamanı gelince onlar paraya, alacaklılar da zamana ziyâde ederlerdi, *"Yoksa insanlar Allah'ın onlara fadlından verdiklerine hased ediyorlar. Muhakkak ki Allah İbrahim ailesine Kitap, hikmet verdi. Ve onlara büyük bir mülk verdi"* âyeti indi." [397]
2- Atâ'dan rivayet ediliyor:
"Sakîf kabilesi, câhiliye devrinde Muğîra oğullarına borç verir, borcun ödenme zamanı gelince de "eğer ödeyemiyorsanız zararı yok, isterseniz ödeyeceğinizi artırarak gelecek sene ödeyin." derlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[398]
3- Ata'dan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Arablar veresiye alışveriş yapıyorlardı. Borcun vakti geldiğinde, -ödenmediği takdirde- alacaklılar borcun miktarını artırır, müddeti de uzatırlardı. Cahiliyye devrinde Sakif oğulları kabilesi, Nadir oğulları kabilesine borç verirdi. Borcun vakti gelince, Nadir oğulları:
"Biz size faiz vereceğiz, siz de borcumuzu erteleyceksiniz." derledi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[399]
4- Câhiliyye döneminde bir kimsenin bir başkası üzerinde, belirli bir zamana kadar yüz dirhem alacağı olduğunda, borcun ödenme zamanı gelip de, borçlu kimse o borcu ödeyemediğinde alacaklı olan kimse, "Benim için, sen malı artır; ben de sana ödeme mühletini uzatayım" derdi. Çoğu kez, bu yüz dirhemi ikiye katlayarak, iki yüz dirhem yapardı. Daha sonra, bu ikinci ödeme zamanı gelince, aynı şeyi yapardı. Bu iş, pekçok kereler yapılırdı. Böylece alacaklı olan kimse, o yüz dirheme mukabil, onun kat kat fazlasını alırdı. İşte, "Kat kat" tabirinden murat budur. [400]

132. Allah'a ve Peygamber'e itâat edin. Umulurki, merhamet edilirsiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr, bu âyetin, Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhud günü müslümanlara emirlerini verdiği zaman, ona isyan eden kimselere bir itâb olarak indiğini söylemiştir.[401]

133. Rabbınızın mağfiretine ve müttakîler için hazırlanmış, eni göklerle yer kadar olan cennete koşuşun.
134. O müttakîler ki bollukta ve darlıkta infak ederler, öfkelerini yutarlar, insanlardan af ile geçerler. Allah muhsinleri sever.
135. Ve çirkin bir günah işledikleri yahut kendilerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlıyarak hemen günahlarının bağışlanmasını isterler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar. Bir de onlar işledikleri üzerinde bile bile ısrar etmezler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ata'nın rivayetinde İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet hurma satıcısı olan Nebhân hakkında nazil oldu. Ona, kendisinden hurma satın almak üzere güzel bir kadın geldi. Kadını kendisine doğru çekip onu öptü, sonra da bu yaptığına pişman oldu. Derhal Peygamber (s.a.v.)'e gelip durumu kendisine arzetti, İşte bu

---

[397] Firyâbî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/154.
[398] İbn Cerir et-Taberî: 4/59; Firyâbî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/154.
[399] İbn Cerir et-Taberî: 4/59; Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 97.
[400] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[401] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

sebeple bu âyet nazil oldu."[402]
2- Mukâtil'in Dahhâk'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre o şöyle anlatmış:
"Bir hurma tüccarı olan Ebu Mukbil Nebhân et-Temmâr'a, hurma satın almak üzere güzel bir kadın gelmişti. Kadının kalçasına vurdu (şimdiki ifadeyle kadına cinsel tacizde bulundu). Meğer kadın gazvede olan bir müslüman kardeşinin hanımı imiş. Kadın:
"Kardeşinin gazveye çıkarken arkasında bıraktığı emanetini muhafaza etmedin, muradına da ermedin." deyince elleri yanına düşüverdi, pişman oldu ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelerek yaptığını O'na bildirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bir gazinin hanımına dokunmaktan sakın!" buyurdu. Nebhân ağlıyarak oradan ayrıldı; üç gün gündüzleri oruçlu, geceleri ibadet ve tevbe ile geçirdi. Dördüncü gün Allah Teâlâ: *"Ve çirkin bir günah işledikleri, yahut kendilerine zulmettikleri zaman Allah'ı hatırlıyarak hemen günahlarının bağışlanmasını isterler..."* âyet-i kerimesini indirdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ona haber göndererek hakkında nazil olan âyet-i kerimeyi kendisine bildirdi. Allah'a hamdedip şükrettikten sonra:
"Ey Allah'ın elçisi, bu, tevbemin kabulü, peki şükrümün kabulü için ne yapmalıyım?" diye sordu. Bunun üzerine de *"Günün iki ucunda namaz kıl..."*[403] âyet-i kerimesi nazil oldu."[404]
Bu Hûd: 11/114 âyetinin başka bir sahâbînin benzer bir davranışı sebebiyle nazil olduğu da nakledilir ki yerinde anlatılacaktır.
3- İbn Abbas, Kelbî'nin rivayetinde dedi ki:
"Ensar ve Sakafî Kabilesi'nden iki kişi arasında Rasulullah (s.a.v.) kardeşlik kurmuştu. Bunlar artık birbirlerinden ayrılmaz olmuşlardı. Derken, Rasulullah (s.a.v.) gazalarından birine çıkmıştı. Sakafî Kabilesine mensub olan zat da kendisiyle beraber bu sefere çıkmış, Ensarî olan ise ailesi ve haceti sebebiyle geride kalıp yola çıkmamıştı. O, Sakafî arkadaşının ailesini görüp gözetiyordu. Derken bir gün Ensarî olan zat geldi de, arkadaşının karısını yıkanmış ve saçları dağınık bir vaziyette gördü. Kadın, anında Ensarî'nin gönlüne düştü. Ensarî, derhal içeri girdi ve izin talebinde bulunmayarak tâ kadının yanına kadar vardı. Onu öpmek için gitti. Kadın da korunmak için avucunu yüzüne koydu. Adam da kadının elinin arka yüzünü öptü. Sonra pişman olup utandı ve derhal geriye döndü. Kadın da dedi ki:
"Subhanallah, şaşılacak şey. Sen, emanete hainlik ettin. Rabbine asi oldun, üstelik ihtiyacına da nail olamadın." Adam da yaptığına o an pişman oldu ve çıkıp dağlarda dolaşmağa, günahından dolayı Allah Teala'ya tevbe etmeye başladı.
Nihayet Sakafî zat çıkıp geldi. Ailesi de Ensarî'nin yaptığını kendisine haber verdi. O da hemen onu aramak için çıktı. Nihayet onun izini buldu. Ona, secde halinde:
"Ey Rabbim, günahım var, günahım var, bağışla beni. Din kardeşime hainlik ettim" derken rastladı. Sakafî ona:
"Ey falan kişi, kalk da Rasulullah (s.a.v.)'a git ve O'na günahından sual et. Belki Allah senin için bir çıkış kapısı ve tevbe kılar" dedi ve o da müteakiben kendisiyle beraber gelip, nihayet Medine'ye döndü. Bir gün ikindi namazı esnasında idi ki Cebrail (a.s.) Ensarî'nin tevbesini ihtiva eden âyeti indirdi. Rasulullah (s.a.v.) da bu âyeti: *"Amel edenlerin ücreti ne güzeldir."* kısmına kadar okudu. Bunun üzerine Ömer (r.a.):
"Ey Allah'ın Rasulü, bu âyet bu adama mı mahsus yoksa bütün insanlara mı?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Hayır, tevbe etme hususunda bütün insanlara mahsustur" buyurdu."[405]
4- İbn Abbas (r.a.) şunu rivayet etmiştir:
"Bu âyet, birisi ensardan, birisi de Sakif kabilesinden olan iki adam hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu iki müslümanı birbirlerine kardeş kılmıştı ve bunlar hiç bir-birlerinden ayrılmıyorlardı. Sakîf'li olan, kur'a neticesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile bir

---

[402] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 100.
[403] Hûd: 11/114.
[404] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Gâbe, 5/301.
[405] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 100-101; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/59-60.

sefere gitti. Aralarında anlaşma olduğu için ensardan olan, onun ailesine bakmayı üzerine aldı ve bunu yerine getirdi. Sonra onu, hanımını öpmeye yeltendi. Kadıncağız ellerini yüzüne kapadı. Bunun üzerine adam pişman oldu. Sakîf'li olan Hz. Peygamber (s.a.s) ile seferden dönünce, ensarlı olanı göremedi. Ensarlı, tevbe etmek için başını alıp dağlara gitmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) durumu öğrenince, bu âyet nazil oluncaya kadar bekledi, hiç birşey söylemedi."[406]
5- Bana icazet yoluyla Ebû Amr Muhammed b. Abdu'1-Aziz el-Mervezî, Muhammed b. Hüseyn el-Haddadî'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o İshak b. İbrahim'den, o Ravh'tan. o Muhammed'den, o babasından, o da Ata'dan şu rivayette bulundu:
"Müslümanlar, Peygamber'e dediler ki:
"İsrail Oğulları Allah katında bizden daha mı değerlidirler ki onlardan biri günah işlediği zaman: "Kulağını kes, burnunu kes, şöyle şöyle yap" diye günahının keffareti, kapısının eşiğinde sabahleyin yazılı bulunurdu?" Peygamber (s.a.v.) sükût buyurdu da bu âyet nazil oldu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.):
"Bana bakın, size bundan daha hayırlısını haber vereyim mi?" buyurdu ve müteakiben bu âyetleri okudu."[407]
6- İbn Mes'ûd (r.a.) da şöyle demiştir:
"Mü'minler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, "İsrâiloğulları Allah katında bizden daha kıymetli. Çünkü onlardan biri bir günah işlediğinde, günahının keffâreti, evinin eşiğine, (mesela), "Burnunu kes, şöyle şöyle yap..." diye yazılması idi." dediler. İşte bunun üzerine Hak Teâlâ, bu âyeti indirip, böylece ümmet-i Muhammedin günahlarının keffâretinin tevbe olduğunu bildirerek, onların İsrâiloğullarından daha şerefli olduğunu beyân buyurmuştur."[408]
7- Ata b. Ebi Rebah ve Abdullah b. Mes'ud'a göre bu âyet-i kerime müslümanlara, günahların affedilmesi hususunda İsrailoğullarına tanınan imkândan daha büyük bir imkânın tanındığını beyan etmek için indirilmiştir. Zira İsrailoğulları günah işledikleri zaman, sabahleyin kapılarına, işledikleri günah ve keffareti yazılırdı. İsrailoğulları, kendilerinden istenen keffareti yerine getirerek günahlarını affettirme imkânına sahib oluyorlardı. Halbuki, müslümanların, günahlarını affettirmeleri, sadece dilleriyle, rablerinden af dilemeleri şeklinde olmaktadır. İşte âyet-i kerime, müslümanlara verilen bu özelliği beyan etmektedir.[409]

137. Sizden önce de Allah'ın nice kanunları gelip geçmiştir. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların hali nice olmuş bir görün.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime, Uhud savaşında müşriklere galip gelemeyen müslümanları teselli etmek-te ve müşriklerin akibetlerinin kötü olacağını bildirmektedir.[410]

138. Bu Kur'ân insanlar için bir beyandır, müttakîler için de bir hidayet, bir öğüttür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cübeyr'den şöyle rivayet edilmiştir:
"Alu İmrân Sûresinden ilk nazil olan bu âyet-i kerimedir. Sonra geri kalanı Uhud günü nazil olmuştur."[411]
2- Saîd ibn Cübeyr'in "Geri kalanı Uhud'da nazil olmuştur." demesi herhalde sûrenin bu âyet dışında kalan tamamı olarak değil de Uhud ile ilgili olanları hakkında olmalıdır. Değilse

---

[406] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 9/9.
[407] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 4/62, İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 101.
[408] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 9/9.
[409] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[410] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[411] İbn Ebî Şeybe, Kitâbu'l-Mesâhif; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/329.

meselâ Mübâhele âyeti ile buna konu olan âyetlerin Necrân Hey’etinin Medine'ye gelişi üzerine nazil olduğu hakkındaki rivayetler açık ve meşhurdur.[412]

139. Gevşemeyin, üzülmeyin, inanmışsanız, mutlaka siz en üstünsünüzdür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Uhud Günü'nde Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı bozguna uğradı. Onlar bu haldeyken, Halid b. Velid, müslümanların üzerine dağdan inerek, müşrik atlılarla geldi. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah'ım, bize üstün gelmeyecekler, Allah'ım, senin sayende olması hariç bizim hiçbir kuvvetimiz yoktur. Allah'ım, şu beldede, şu birkaç kişilik müslüman cemaattan başka sana kimse ibadet etmeyecektir." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi." Müslümanlardan bir grup, ok atmak üzere tekrar toparlanıp geri döndüler ve dağa çıkıp, müşriklerin atlılarını ok yağmuruna tuttular da nihayet onları bozguna uğrattılar. İşte Allah Teala'mn: *"Siz daha üstünsünüz"* buyurduğu hal budur."[413]
2- İbn-i Cüreyc diyor ki:
"Rasulullah’ın sahâbileri Uhud vadisinde yenilgiye uğradılar. Onlar birbirlerine:
"Filan ne yaptı, falan ne yaptı?" dediler. Birbirlerine ölenleri bildirdiler. Ve Rasulullah’ın öldürüldüğünü de birbirlerine anlattılar. Bu sebeple büyük bir üzüntü içine düştüler. Onlar bu haldeyken Halid b. Veîid, müşriklerin süvarileriyle birlikte Uhud dağının üstüne çıktı. Müslümanlar ise dağın eteğinde idiler. O sırada müslümanlar, Rasulullah’ın sağ olduğunu gördüler ve çok sevindiler. Rasulullah, Allah’a dua ederek:
"Ey Allah’ım bizim senden başka hiçbir gücümüz yoktur. Bu beldede şu topluluk dışında sana kulluk edecek hiçbir kimse de yoktur." dedi. Bunun üzerine müslümanların okçularından bir topluluk harekete geçip dağa çıktılar. Müşriklerin süvarilerine ok attılar. Böylece Allah onları mağlup etti ve dağın üstüne müslümanlar çıkmış oldular. İşte ayet-i kerimenin *"Eğer inanıyorsanız en üstünsünüz"* bölümü bu olaya işaret etmektedir.[414]

140. Eğer size (Uhud'da) bir yara isabet etti ise Bedir savaşında da kâfirler kavmine o kadar bir yara isabet etmişti. O sevinçli ve kederli günleri, insanlar arasında evirip çeviririz. Bunu Allah, iman edenler bilsin ve sizden şahitler edinsin diye yapar. Allah zalimleri sevmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Raşid b. Sa'd dedi ki:
"Uhud Günü, Rasulullah (s.a.v.) gönlü kırık ve mahzun olarak geri döndüğünde, bir kadın dövünüp ağlayarak, öldürülmüş olan kocasını ve oğlunu yad etmeğe başladı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.): *"Peygamberine böyle mi yapılır?"* buyurdu da Allah Teala bu âyeti indirdi."[415]
2- İkrime'den, o şöyle anlatıyor:
"Uhud Gazvesi günü Medine-i Münevvere'ye savaşın gidişatı hakkında haber gecikince bazı kadınlar belki bir haber alırız diye Medine dışına çıkmışlardı. Bir hayvan veya bir deve üzerinde iki öldürülmüş adam gördüler. Ensar'dan bir kadın:
"Kim bunlar?" diye sordu,
"Filân, filândır" dediler ki ya kocası ile kardeşi, ya da kocasıyla oğlu imiş.
"Allah'ın Rasûlü ne yaptı?" diye sordu,

---

[412] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/169.
[413] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 4/67, Suyuti; ed-Dürr: 2/78; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/466; el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 4/140; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 101-102.
[414] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 4/67.
[415] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 102.

"O hayatta." dediler,
"O hayatta olduktan sonra Allah'ın kullarından şehidler edinmesine aldırmam," dedi de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[416]
3- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Uhud günü müslümanlar yaralanmış olarak, yaralarıyla (Allah'ın onlara lûtfundan olarak verdiği bir uyku ile) uyudular. İşte onlar hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[417]
4- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Uhud günü olanlar olup müslümanların başına gelenlerden sonra Rasûl-i Ekrem kalan ashabı ile dağa sığınmışlardı. Aşağıdan Ebu Süfyân gelip
"Ey Muhammed, ey Muhammed, çıkmaz mısın, çıkmaz mısın? Savaş böyle sırayladır; bir gün bize, bir gün size." diye seslendi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ashabına:
"Ona cevap verin." buyurdu
"Ama eşit değilsiniz; bizim ölülerimiz cennette diridirler, rızıklanıyorlar, sizinkiler cehennemde azâb olunuyorlar." dediler. Ebu Süfyân:
"Bizim Uzzâ'mız var, sizin ise Uzzâ'nız yok." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Bizim Mevlâ'mız var, sizin ise Mevlâ'nız yok." deyiniz." buyurdu. Ebu Süfyân:
"Yücel ey Hübel!" dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Allah en yücedir." deyiniz." buyurdu. Ebu Süfyân:
"Gelecek buluşma yerimiz Bedr es-Suğrâ olsun." dedi ve işte bu âyet onlar hakkında nazil oldu."[418]
5- Rivayet edildiğine göre "Ebû Süfyan Uhud gününde hem dağa tırmanıyor, hem de
"Nerede İbn Ebî Kebşe (Hz. Peygamber); nerede İbn Ebî Kuhâfe (Hz. Ebu Bekir) ve nerede İbnul-Hattâb (Hz. Ömer)?" diyordu. Bunun üzerine Hz. Ömer,
"Şu, Allah'ın Rasulü, şu Ebü Bekir; ben Ömer de işte!" dedi. Buna karşılık Ebû Süfyan,
"Gün, güne mukabildir. Günler, insanlar arasında dönüp dolaşır. Harb (de muzafferiyet), nöbetleşedir" dedi. Buna mukabil, Hz. Ömer,
"Hayır, bunlar birbirine denk değildir. Bizim ölülerimiz cennette, sizinkiler ise cehennemdedir" dedi. Ebû Süfyan da,
"Eğer durum sizin iddia ettiğiniz gibiyse, biz muhakkak ki umduğumuzu bulamadık ve hüsrana uğradık demektir." dedi."[419]

143. Andolsun ki siz ölümle karşılaşmadan önce onu arzulamıştınız. İşte onu gerçekten gördünüz de siz bakıyordunuz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes. Hasan-ı Basri, Süddi ve İbn-i İshak'a göre bu âyet-i kerime. Bedir savaşında bulunmayıp ta kâfirlerle savaşmak isteyen ve Uhud savaşına katıldıklarında da istedikleri gibi savaşmayan müslümanlara işaret etmekte ve savaşta bozguna uğrayanlara sitem etmektedir.[420]
2- Avfî yoluyla İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Sahabeden bazı erkekler:
"Keşke biz de Bedir ashabı gibi öldürülseydik. Bizim için de Bedir günü gibi bir gün olsaydı. O gün müşriklerle savaşır, hayra ulaşır veya şehid olur Cenneti kazanır hayat ve rızka ulaşırdık." derlerdi. Allahü Teâlâ onlara Uhud'u nasib etti. Onlardan sâdece Allah'ın diledikleri sözlerinde durabildiler. Allahü Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi." [421]

---

[416] Alûsî, Rûhu'i-Maânî, 4/69; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/155.
[417] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan: 4/68.
[418] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan: 4/69; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/345.
[419] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[420] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[421] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/156.

3- Rebî'den rivayet ediliyor:
"Mü'minlerden Bedr'de bulunmamış ve Bedr ehline Allah tarafından verilen üstünlükten nasibini almamış olan bazıları bir savaş olsa da savaşsak (ve Bedr ehlinin kazandıklarını biz de kazansak) diye temennide bulunuyorlardı. Uhud'a çıkılırken işte o temenni ettikleri savaş onların önüne sürülüverdi de yola çıktılar. Daha onlar Uhud günü Medine'den ayrılmamışlar, Medine'nin bir köşesindelerken Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu." [422]
4- Hasen'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazıları "Hz. Peygamber'le birlikte düşmanla karşılaşırsak şöyle yaparız, şöyle yaparız." diyorlardı. Bu temenni ettikleriyle imtihan edildiler. Vallahi onların hepsi bu imtihanda Allah'a verdikleri sözde sâdık olamadılar da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[423]
5- Katade diyor ki:
"Müminler, müşriklerle karşı karşıya gelip savaşmayı istiyorlardı. Uhud savaşında düşmanla karşılaşınca bozguna uğradılar. Bu sebeple kaçanlara sitem edildi ve sabredip direnenler övüldü."[424]

144. Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez. Allah şükredenlerin mükâfatını verecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler diyorlar ki:
"Müşrikler, Uhud savaşında Rasulullah'ın öldürüldüğüne dair yalan haberi yayınca müminlerin kalbine bir gevşeme ve zafiyet inmişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu ve gevşekliklerinden dolayı müminlere sitem etti." [425]
2- Atiyye el-Avfî dedi ki:
"Uhud Günü vuku bulunca müslümanlar hezimete uğramıştı. Bunun üzerine insanların bir kısmı şöyle dediler:
"Muhammed gerçekten musibete düçâr oldu, o halde Kureyş müşrikleriyle anlaşın. Zira onlar, ancak sizin aynı soydan gelen kardeşlerinizdir." Bir kısmı da dedi ki:
"Şayet Muhammmed (s.a.v.) musibete uğradıysa, sizler kendisine kavuşacağınız âna kadar Peygamberinizin yürüyüp gittiği yolda gitmeyecek misiniz?" Bunun üzerine Allah Teala Al-i İmran: 3/144, 146, 148 âyetlerini indirdi."[426]
3- Hz. Ömer'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Uhud günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ayrı düşmüştük, dağa çıktım, yahudilerin
"Muhammed öldürüldü" dediklerini duydum. Kendi kendime
"Kimi, 'Muhammed öldü' derken duyacak olursam boynunu vuracağım!" dedim. Etrafıma bir göz attım. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i gördüm. İnsanlar yavaş yavaş yanına dönüyorlardı. Biri:
"Bilin ki Muhammed öldürüldü. Öyleyse tekrar eski dininize dönün." diye bağırdı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[427]
4- Rebi' b. Enes'den (r.a.) rivayet edildi:
"Uhud günü, müslümanlardan birçok kişi yaralandı. Birçok kişi de Rasûlullah'ı yalnız bıraktı, kaçtı. Bir kısmı:
"Muhammed öldürüldü." dedi. Bir kısmı da:
"Eğer Nebî olsaydı öldürülmezdi." dedi. Bir kısmı da:

---

[422] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan: 4/71-72.
[423] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan: 4/71-72.
[424] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[425] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[426] Senedde ismi geçen Atiyye, hadisiyle hüccet getirilemeyeceğini İbn Hibban el-Mecruhun isimli eserinde zikretmiştir. (2/176). İnsanlar, Ebu Said el-Hudri olduğu vehmine kapılsın diye Kelbi'ye Ebu Said künyesini taktığı da zikrolunmaktadır.
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 102.
[427] İbni Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/157.

"Nebinizin savaştığı şey üzerine savaş yapın. Allah size fetih nasip eder veya ona ulaşırsınız." dedi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [428]
5- Rebi' b. Enes der ki: Bize anlatıldığına göre -en doğrusunu Allah bilir-
"Muhacirlerden birisi ensardan kana bulanmış halde olan birisine uğradı ve:
"Ey filân, Muhammed'in öldürüldüğünü hissettin mi?" diye sordu. Ensardan olan adam:
"Eğer Muhammed ölmüşse Allah'ın dinini tebliğ etmiştir. Siz de dininiz için savaşın." dedi ve Allah Tealâ da bu âyet-i kerimeyi indirdi."[429]
6- Zührî'den (r.a.) rivayet edildi:
"Uhud günü Şeytan, "Muhammed öldürüldü", diye bağırdı. Kâ'b İbni Mâlik:
"Ben, Rasûlullah'ı tanıyanların birincisiyim. Gözlerini miğferinin altından gördüm ve en yüksek sesimle, 'bu Allah'ın rasülüdür' diye nida ettim." dedi. Allahü Teâlâ, bu âyetini indirdi." [430]
7- Müslümanlar bozulup açıldıklarında, "Muhammed öldürüldü." nidası ile O'nun yanında kalan çok az sayıda ashabı dışında bütün müslümanlâr dağıldıklarında Hz. Peygamber (s.a.v.)'i görüp de ilk tanıyan Ka'b ibn Mâlik olmuş. O şöyle anlatıyor:
"Toz toprak içinde (veya miğferinin altından) parıldıyan gözlerinden tanıdım ve en yüksek sesimle:
"Ey müslümanlâr topluluğu, müjdeler olsun bu Allah'ın Rasûlü." diye bağırdım. Bana *"sus"* diye işaret etti ve ashabından bazıları hemen O'nun çevresinde toplandılar, yerlerini aldılar. Açılıp dağıldıkları için onları ayıplayınca:
"Ey Allah'ın Elçisi, babalarımız, çocuklarımız sana feda olsun. Bize senin öldürüldüğün haberi geldi de kalblerimize bir korku girdi, arkamızı dönüp kaçtık." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[431]
8- Katade diyor ki:
"Bu âyet, Uhud savaşında yaralanan ve arkadaşları öldürülen müminlere işaret etmektedir. Zira bunlar Rasulullah hakkında tartışmaya girişmişlerdir. Bir kısım insanlar,
"Eğer bu hak Peygamber olmuş olsaydı öldürülmezdi." dediler. Sahabilerin ileri gelenleri ise,
"Sizler, Peygamberiniz Muhammed'in savaştığı gibi savaşın. Ta ki, Allah size fethi ihsan etsin veya siz de Peygamberinize kavuşmuş olasınız." dediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i celile nazil oldu."[432]
9- İbn Cerir'in Suddî'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Rasulullah, Uhud gününde müşrikleri görünce, okçulara, müşriklerin süvarilerinin karşısında, Uhud dağının altında mevzilenmelerini emretti ve onlara:
"Bizim onlara galip geldiğimizi görseniz dahi yerinizden ayrılmayın. Zira sizler, yerinizde kaldığınız müddetçe bizim onlara galip gelmemiz devam eder." dedi. Okçuların başına da, Havvat b. Cübeyr'in kardeşi Abdullah b. Cübeyr'i emir tayin etti. Zübeyr b. el-Avvam ve Mikdat b. el-Esved müşriklerin üzerine hamle yaparak onları hezimete uğrattılar. Rasulullah ve diğer sahabileri de hamle yaparak Ebu Süfyan'ı mağlup ettiler. Müşriklerin süvarilerinin başında bulunan Halid b. Velid, müşriklerin mağlubiyetini görünce ilerlemeye çalıştı. Fakat müslümanların okçularının ok atmaları üzerine ilerleyemedi. Fakat müslüman okçular, Rasulullah'ın ve sahabilerinin, müşriklerin ordusunun içinden ganimet topladıklarını görünce bazıları,
"Biz buradan ayrılmayalım, Rasulullah'ın emrine karşı gelmeyelim." dedilerse de çoğunluk yerlerini terkedip ordunun içine gittiler. Halid b. Velid, okçuların ayrıldığını görünce atlılara seslendi, hücuma geçtiler. Okçuları öldürdüler ve Rasulullah'ın diğer sahabilerine karşı hücuma geçtiler. Müşrikler de süvarilerinin savaştıklarını görünce onlar da savaşa giriştiler.

[428] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/157-158.
[429] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 4/73.
[430] İbnu Rahuyeh-Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/158.
[431] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/73.
[432] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

Müslümanlara karşı yoğun bir saldırı başlattılar. Onların bir kısmını öldürerek mağlup ettiler. Haris oğullarından "İbn-i Kamie" diye adlandırılan Abdullah gelip Rasulullah'a bir taş attı. Onun ön dişlerinden birini ve burnunu kırdı. Yüzünü yaraladı. O anda Rasulullah'ın sahabileri dağılıp çeşitli yerlere gitmişlerdi. Bazıları Medine'ye dönmüş bazıları da dağın yamacındaki kayanın üzerine çıkmış bakıyorlardı. Rasulullah da müminleri kendisine çağırıyor ve:
"Ey Allah'ın kulları bana yönelin, ey Allah'ın kulları bana yönelin." diyordu. Bunun üzerine Rasulullah'ın etrafında otuz kadar insan toplandı. Onlar Rasulullah'ın önünde gidiyorlardı. Fakat Rasulullah'ın önünde ancak Talha ve Sehl b. Huneyf durabilmişlerdi. Talha, Rasulullah'ı atılan oklara karşı koruyordu. Koluna isabet eden bir ok'tan dolayı daha sonra kolu çolak kalmıştı. Bir ara müşriklerden Übey b. Halef el-Cumahi çıkıp geldi. Bu kişi, Rasulullah'ı öldüreceğine dair yemin etmişti. Rasulullah da ona:
"Bilakis ben seni öldüreceğim." dedi. O da:
"Ey yalancı nereye kaçıyorsun?" dedi. Bunun üzerine Rasulullah ona hamle yaptı. Zırhının kenarından onu hafifçe yaraladı. Übey yere düştü ve öküz gibi böğürmeye başladı. Onu alıp götürdüler ve ona:
"Sende yara yok." dediler. O da:
"O demedi mi ki "Ben seni öldüreceğim." Vallahi bu yara, bütün Rabia ve Mudar kabilelerinde bulunacak olsa onların hepsini öldürür." dedi. Ve bir gün veya daha az bir zaman sonra, müşrikler Mekke'ye dönerken "Serif" denen yerde bu yaradan öldü.
Savaş sırasında Rasulullah'ın öldüğü haberi yayılmıştı. Uhud'daki kayaya sığınan insanlardan bazıları:
"Bizim, Abdullah b. Übey'e göndereceğimiz bir elçimiz olsa da gelip bizim için Ebu Süfyan'dan eman alsa. Ey kavim şüphesiz ki Muhammed öldürüldü. Gelip sizi de öldürmelerinden önce geri dönüp kavminize gidin." dediler. Enes b. Nadr ise:
"Ey kavim, şayet Muhammed öldürüldüyse onun rabbi de öldürülmedi ya. Muhammed (s.a.v.) niçin savaştıysa siz de onun için savaşın. Ey Allah'ım, ben şunların söylediklerinden beriyim. Ve şu müşriklerin de yaptıklarından beriyim." dedi. Sonra da kılıcıyla savaşa girişti ve öldürülünceye kadar savaştı Rasulullah, insanları çağırmaya devam etti. Nihayet kayanın üzerinde bulunan insanların yanına vardı. Onlar Rasulullah'ı görünce tanıyamadılar. İçlerinden biri yayına ok yerleştirerek Rasulullah'a atmak istedi. Rasulullah da:
"Ben Allah'ın Rasulüyüm." dedi. Bunun üzerine kayanın üstünde bulunan müslümanlar Rasulullah'ın sağ olduğunu görünce çok sevindiler. Rasulullah da sahabilerinden, düşmana teslim olmayanları görünce o da buna sevindi. Onlar, Rasulullah'ın etrafında toplanınca üzüntüleri gitti. Ve onlar, zaferden, ona ulaşmaktan ve sahabilerin öldürülmelerinden konuşmaya başladılar. Allah teala da: "Muhammed öldürüldü, artık kavminize dönün." diyenlere karşı *"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse ökçelerinizin üzerine geri mi döneceksiniz?"* âyetini indirdi." [433]
10- İbn Abbas, Mücâhid ve Dahhâk şöyle demişlerdir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhud'a varınca, okçulara dağın eteğinde kalmalarını, durum (müslümanların) ister lehine isterse aleyhine olsun, oradan ayrılmamalarını emretti. Okçular orada kalıp, müslümanlar kâfirlere hücum edip, onları hezimete uğratıp Hz. Ali kâfirlerin sancaktarı olan Talha İbn Ebi Talha'yı öldürüp; Zübeyr ve Mikdâd da müşrikler üzerine iyice yüklenip, daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabıyla beraber hücuma geçip, Ebu Süfyan'ı yenince, sonra okçulardan bazıları kâfirlerin hezimete uğradıklarını görünce hepsi birden ganimet elde etmek için yerlerini terk ederek savaş meydanına koştular. Halid İbn Velid, kâfirlerin ordusunun sağ kanadını teşkil ediyordu. Okçuların yerlerini terk ettiklerini görünce müslümanların üzerine hücum ederek onları hezimete uğrattı, birliklerini dağıttı ve müslümanlara ağır zayiatlar verdirdi.

---

[433] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 2/335-336.

Abdullah İbn Kumey'e el-Harisî, Allah'ın Rasulüne taş atarak, onun mübarek dişini kırıp yüzünü yaraladı. Onu öldürmeye yeltendi. Gerek Bedir'de gerekse Uhud'da sancaktar olan Mus'ab İbn Umeyr (r.a.) Hz. Peygamber’i savundu. Derken İbn Kumey'e, Mus'ab'ı öldürdü. Allah'ın Rasulünü öldürdüğünü sanarak,
"Muhammed'i öldürdüm!" dedi. O esnada bir kimse,
"İyi bilin ki Muhammed öldürüldü" diye bağırıyordu. Bu, şeytan idi. Bunun üzerine, insanlar arasında Hz. Muhammed'in öldürüldüğü haberi yayıldı. O zaman orada, müslümanlardan birisi,
"Keşke Abdullah İbn Ubey, Ebu Süfyan'dan bizim için bir emân alsa." dedi. Münafıklardan bir kısmı da,
"Şayet o Peygamber olsaydı, öldürülmezdi. O halde, kardeşlerinize, dininize dönünüz" dedi. Bunun üzerine Enes İbn Mâlik'in amcası, Enes İbn Nadr (r.a.), şöyle dedi:
"Ey müslüman topluluğu! Eğer Hz. Muhammed öldürüldü ise, şüphesiz Muhammed'in Rabbi ölmeyen bir Hayy (diri)dir. Allah'ın Rasulünden sonra, yaşayıp da ne yapacaksınız? O halde, O'nun savaştığı dava uğrunda savaşınız ve O'nun öldüğü dava uğrunda ölünüz!" Daha sonra da:
"Allah'ım, onların söylediği şeylerden dolayı, sana özür beyân ederim." dedi, sonra kılıcını çekti, şehid edilinceye kadar savaştı. Derken muhacirlerden birisi, kanlar içinde kıvranıp duran bir ensâriye rastlayarak,
"Ey falanca, Hz. Muhammed'in öldürüldüğünü duydun mu?" deyince, o kimse
"Eğer o öldürüldüyse, muhakkak ki tebliğini yaptı. O halde siz, dininiz uğrunda savaşın" dedi.
İbn Kumey'e Hz. Peygamber'in yüzünü yaralayıp, dişini kırınca, O'nu Talha İbn Ubeydullah sırtına aldı. Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali ve onlarla beraber olan bir topluluk ise onu müdâfa ettiler. Sonra Hz. Peygamber nida etmeye başlayarak,
"Ey Allah'ın kulları, bana geliniz, bana." dedi. Bunun üzerine ashabından bir grup, derhal O'nun etrafında toplandı. O da onları, bu kaçışlarından dolayı kınadı. Bunun üzerine onlar da,
"Ya Rasûlallah! Babamız annemiz sana feda olsun. Bize, senin öldürüldüğün haberi geldi. Bunun için korku kalblerimizi istila etti de, biz de korkup gerisin geriye kaçtık" dediler.
Buna göre âyetin manası şöyledir:
"Muhammed sadece bir Peygamberdir. Ondan önce daha nice Peygamberler gelip geçmiştir." Binaenaleyh, o gelip geçen Peygamberler gibi, Muhammed de gelip geçecektir. O Peygamberlerden sonra onlara tâbi olanlar, nasıl onların dinlerine sarılıp kalmışlarsa, sizin de Hz. Muhammed'in gelip geçmesinden sonra, O'nun dinine sımsıkı sarılmanız gerekir. Çünkü Peygamber göndermenin maksadı, risâleti tebliğ ve gerekli olan hücceti getirmektir; yoksa o Peygamberlerin, kavimleri arasında ebedî olarak bulunmaları değil.
Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in öldürülmesinin, iki delilden dolayı, O'nun dininde bir zayıflığı gerektirmediğini beyan etmiştir: Birincisi, diğer Peygamberlerin ölümleri ve öldürülmelerine kıyas ile ikincisi ise şudur: Peygamber’e, dini tebliğ için ihtiyaç vardır. Bunun dışında O'na ihtiyaç yoktur. Bundan dolayı Peygamber’in öldürülmesinden, dinin bozulup değişmesi gerekmez."[434]
9- Muhammed İbn Cerîr et-Taberî'nin Hz. Ali (r.a)'den rivayet ettiğine göre, o,
"Allah'ın bu âyetinde bahsedilen şükrederlerden murad, Hz. Ebû Bekir ve onun arkadaşlarıdır" demiştir.
Hz. Ali'nin,
"Ebû Bekir, şükredenlerdendir. O, Allah dostlarındandır" dediği de rivayet edilmiştir."[435]

147. Onların sözü sadece: "Rabbimiz, günahlarımızı ve işlerimizde aşırı davranışımızı bağışla. Ayaklarımızı yerinde sabit tut. Kâfir kavme karşı bize yardım et." demektir.

---
[434] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[435] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime, geçmiş ümmetlerin sabır ve metanetlerini anlatarak Uhud savaşında düşmanın önünden kaçan müminleri kınamakta ve sabredenleri ise övmektedir. [436]

149. Ey iman edenler, eğer küfredenlere itaat ederseniz sizi ökçeleriniz üzerine gerisin geri küfre döndürürler de büyük zarara uğrayanların haline dönersiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ali'den rivayete göre "Uhud bozgunu üzerine mü'minlere: "Kardeşlerinize dönün ve dinlerine girin." diyen münafıklar hakkında nazil olmuştur." [437]
2- İbn Cüreyc ise bu âyet-i kerimenin yahudiler hakkında nazil olduğu görüşündedir. Uhud yenilgisi üzerine müslümanların kafalarını karıştırıp onları dinerinde şüpheye düşürmek üzere: "Şayet Muhammed iddia ettiği gibi gerçekten peygamber olsaydı yenilmez, onun ve ashabının bu başına gelenler başlarına gelmezdi. Onun durumu aynen diğer insanların durumu gibidir ki bir gün lehine olursa bir gün de aleyhinedir." demişlerdi.[438]
3- Bu ifâdede kastedilen kâfirlerin "Ebû Süfyan" olduğu söylenmiştir. Çünkü Ebû Süfyan (r.a.), o gün kâfirlerin büyüğü ve reisi idi. Süddî de, bu ifâdeden maksadın, Ebû Süfyan olduğunu, çünkü onun, o zamanda fitne ağacı olduğunu söylemiştir. [439]
4- Başka âlimler ise, buradaki *"inkâr edenler"* tabirinden maksadın, Abdullah İbn Übey ve onun münafık arkadaşları olduğunu, bunların zayıf inançlı kimselerin kalplerine şüphe sokan ve "şayet Muhammed, Allah'ın Peygamber'i olsaydı, başına böyle birşey gelmezdi. O, diğer insanlar gibi bir insandır. Bazı günler lehine, bazı günler aleyhine olur. Binâenaleyh daha önceki dininize dönün" diyenler olduğunu söylemişlerdir. [440]
5- Bir ktsım âlimler de bundan muradın yahudiler olduğunu, çünkü Medine'de bir grup yahudinin mevcut olduğunu ve bunların, özellikle Uhud hâdisesinden sonra müslümanların kalplerine şüphe attıklarını söylemişlerdir. [441]
6- Doğruya en yakın olan, bu ifâdenin bütün kâfirlere şamil olmasıdır. Çünkü âyetin lâfzı umûmidir, sebebin (sebeb-i nüzulün) hususî olması, âyetin umûmî manaya gelmesine mâni değildir. [442]

151. Hakkında Allah'ın hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koştuklarından dolayı küfredenlerin kalblerine korku salacağız. Onların yurtları cehennemdir. Zâlimlerin dönüp varacağı yer ne kötüdür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî dedi ki:
"Uhud Günü Ebû Süfyan ve müşrikler Mekke'ye doğru yolculuk ederlerken, yolun bir kısmına varıncaya kadar gittiler. Sonra pişman oldular ve dediler ki:
"Ne kötü bir iş yaptık. Onların tamamına yakınını katlettik. Nihayet onlardan geriye ancak dağılmış bir grup kalınca da onları bıraktık. Geri dönün de onların kökünü kesin." İşte onlar bu işe azmedince, Allah onların kalplerine korku saldı da, azmettikleri şeyden döndüler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[443]
2- Suddî'den rivayet ediliyor:

---

[436] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[437] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/87.
[438] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/87.
[439] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[440] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[441] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[442] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[443] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/83; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 103.

"Ebu Süfyân ve müşrikler Uhud günü savaş sahasından ayrılıp Mekke'ye doğru yola çıkmışlardı. Bir miktar yol almışlardı ki müslümanların işini tam bitirmeden oradan ayrıldıklarına pişman oldular ve dediler ki:
"Ne kötü yaptınız; onları öldürdünüz, öldürdünüz, sonunda azıcık kalmıştılar ki onları haklamayıp bıraktınız. Dönün ve onların da kökünü kazıyın." İşte o anda Allah onların kalblerine bir korku saldı da Uhud'a dönme yerine bozgun halde yollarına devam ettiler. Yolda bir bedeviye rastladılar.
"Yolda Muhammed'e rastlarsan ona bizim kendisi için yeniden kuvvet topladığımızı haber ver." dediler ve bunu yapması için ona hediyeler verdiler. Ancak onların durumunu Allah Tealâ, Rasûlü (s.a.v.)'ne haber verdi de peşlerinden onları takibe çıktı ve hattâ Hamrâu'l-Esed'e kadar da geldiler. İşte Allah Tealâ bu hadise hakkında bu âyet-i kerimeyi indirdi."[444]
3- Âlimler, bu ilahi va'adin sadece Uhud günü için mi olduğu yoksa bütün zamanlar için umumî bir va'ad mi olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Müfessirlerden pek çoğu, bunun bu güne, yani Uhud gününe has olduğunu, çünkü daha önce geçmiş âyetlerin Uhud savaşı hakkında olduğunu söylemişlerdir. Sonra, bu görüşte olan âlimler, Allah Teâlâ'nın Uhud günü müşriklerin kalbine korku salışının nasıl olduğu hususunda iki izah yapmışlardır:
a) Kâfirler, müslümanlara (başlangıçta) üstün gelip onları hezimete uğratınca. Hak Teâlâ, kâfirlerin kalplerine bir korku düşürmüş ve onlar müslümanları bırakıp, hiç sebep yokken onlardan kaçmışlardır. Hatta rivayet edildiğine göre, Ebû Süfyan dağa çıkıp,
"İbn Ebî Kebşe (Hz. Peygamber) nerede! İbn Ebî Kuhâfe (Hz. Ebu Bekir) nerede? İbnu'l-Hattâb nerede?” diye bağırmıştı. Hz. Ömer (r.a.)'de ona karşılık vermiş ve aralarında sözler geçmiş, ama Ebû Süfyan dağdan inip onların yanına varmaya cesaret edememişti.
b) Kâfirler, Mekke'ye dönerlerken, yolun yarısında,
"Biz, hiçbirşey yapmadık. Onların pekçoğunu öldürdük ve sonra tam galibken onları bıraktık. Haydi dönüp, bunların kökünü tamamen kazıyalım" dediler. Onlar tam bunu kararlaştırırlarken, Allah Teâlâ, kalplerine bir korku attı.
Bu husustaki diğer görüşe göre, bu va'ad sadece Uhud günü ile ilgili olmayıp, umûmîdir.
Kaffâl (r.h.) şöyle demiştir:
"Sanki şöyle denilmek istenmektedir: Bu hadise, her nekadar sizin için Uhud gününde vuku bulmuş ise de, Allahu Teâlâ, kâfirleri ezmek ve dininizi diğer dinlere üstün getirmek için, bundan sonra da kâfirlerin kalplerine siz müslümanların korkusunu atacaktır. Allah Teâlâ, bunu yapmıştır. Böylece İslâm dini, bütün din ve milletlere üstün gelmiştir." Bu âyetin bir benzeri de, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in,
"Bir aylık mesafede iken, (Allah'ın, kâfirlere) korkumu vermesiyle yardım olundum" [445] hadis-i şerifidir. [446]

152. Andolsun ki Allah'ın size olan va'di O'nun izni ile onları öldüregeldiğiniz, hattâ sevmekte olduğunuz zaferi size de size gösterdiği zamana kadar yerine gelmişti. Sonra siz yılgınlık gösterdiniz, isyan ettiniz, emir hakkında çekiştiniz. İçinizden kimi dünyayı istiyor, içinizden kimi de âhireti diliyordu. Sonra Allah sizi imtihan etmek için sizi onlardan geri çevirdi, ama sizi muhakkak ki bağışladı. Allah mü'minlere büyük lütuf sahibidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk der ki:
"Hz. Peygamber Uhud günü bir grup müslümana:
"Burada silâhlı olarak oklarınızla müslümanları koruyunuz. Yerinizde sebat etmek suretiyle onların işinin düzgün olmasını sağlayınız." deyip bizzat kendisi izin vermedikçe yerlerinden

---
[444] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan: 4/81
[445] Buhârî, Teyemmüm 1; Müslim, Mesâcid, 3, 5 (1/371).
[446] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

ayrılmamalarını emretti. Hz. Peygamber, o Uhud günü Ebu Süfyân ve beraberindeki müşriklerle karşılaşıp onları bozguna uğratınca o yerleştirdiği okçular bu durumu gördüler ve içlerinden bazısı:
"Ganimet, ganimet, ganimetleri kaçırmayın." diye bağrışarak yerlerinden ayrıldılar. Bazısı da yerlerinden ayrılmıyarak
"Hz. Peygamber bize izin verinceye kadar yerimizi terketmiyeceğiz." dediler İşte bunun hakkında *"İçinizden kimi dünyayı istiyor, içinizden kimi de âhireti diliyordu."* âyet-i kerimesi nâziî oldu.
İbn Mes'ûd der ki:
"Uhud gününe kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı içinde herhangi bir kimsenin dünyayı ve dünyalığı ister olduğunu hissetmemiştim."[447]
2- Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki:
"Uhud Günü, Ashab-ı Kiram hoş olmayan akibete uğradıkları halde, Rasulullah (s.a.v.)'la Medine'ye dönünce, ashabından bir grup dedi ki:
"Allah bize mutlaka yardım va'dinde bulunduğu halde bu mağlubiyet nereden başımıza geldi?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.
"İçinizden kimi dünyayı istiyor, içinizden kimi de âhireti diliyordu." ile kastedilenler bu bozgunda etkileri olan ve Hz. Peygamber'in, düşman atlılarını engellemek üzere yerleştirmiş olduğu okçulardı."[448]
3- Hz. Peygamber ve ashabı, Uhud'da başlarına gelen musibetle Medine'ye dönünce, ashâbtan bazıları,
"Bu, bizim başımıza nereden geldi? Halbuki Allah bize yardım edeceğini va'adetmişti." dediler. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal etti." [449]
4- Ashâbtan bazıları şöyle demişlerdi:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) rüyasında bir koç kestiğini görmüştü. Cenâb-ı Hak O'nun rüyasını, Uhud gününde müşriklerin sancaktarı olan Talha İbn Osman ile bundan sonra yine sancaktarlık yapan dokuz kişinin öldürülmesiyle gerçekleştirmişti ki, bu Cenâb-ı Hakk'ın *"Andolsun ki, Allah'ın size olan vaadi yerine geldi"* buyruğunun manasıdır. Cenâb-ı Hak bu ifâdeyle, Rasulü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in rüyasını doğrulayıp gerçekleştirmeyi kastetmiştir." [450]

5- Buradaki va'adin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın okçulara, "Buradan ayrılmayın; çünkü biz, siz buradan ayrılmadığınız sürece mutlaka galip geleceğiz" şeklindeki sözleri olduğu da söylenmiştir. [451]
6- Ebû Müslim şöyle demiştir:
"Cenâb-ı Hak, önceki âyette onlara, kâfirlerin kalplerine korku salacağını va'adedince, bu hususu, Uhud vakasında onlara yardım va'adini gerçekleştirdiğini hatırlatmakta te'kid etmiştir. Çünkü Cenâb-ı Hak, onlara, sabredip muttaki olmaları şartıyla yardım edeceğini va'adedip onlar da bu şarta harfiyyen uyunca, şüphesiz Cenâb-ı Hak meşrutu yerine getirmiş, onlara yardımını yapmıştı. Vaktâ ki onlar şartı ihlâl ettiler, meşrut olan (yardım da) ellerinden kaçtı." [452]

7- Müşrikler savaşa yöneldiğinde okçular onlara ok atmaya başladılar. Diğer müslümanlar da onlara kılıç darbeleri indiriyordu. Derken, müşrikler yenilgiye uğradılar. Müslümanlar da onların kökünü kazımak (hiss) için, onları takib ediyorlardı. [453]
8- Bu çekişmeden murad, şudur:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, okçulara yerlerinden kesinlikte ayrılmamalarmı emredip, Abdullah

[447] Taberî, 4/85
[448] Mürsel hadistir; Taberî, 4/86; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 103.
[449] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[450] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[451] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[452] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[453] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

İbn Cübeyr (r.a.)'i onlara reis tayin edip müşrikler ortaya çıkınca, bunlar da onları bozguna uğrayıncaya kadar ok yağmuruna tutmuşlardı. Sonra bu okçular, müşriklerin kadınlarının dağa tırmanıp -ayaklarındaki halhallar görünecek şekilde- bacaklarının açıldığını gördüklerinde,
"Ganimet, Ganimet!" dediler. Bunun üzerine reisleri Abdullah (r.a),
"Allah'ın Rasulü bize buradan ayrılmamamızı tenbih etti" deyince, onlar onu dinlememiş ve ganimet elde etmek için koşup gitmişlerdi. Geride Abdullah ile birlikte on kişiden daha az bir grup kalmıştı ki onların hepsini de müşrikler öldürmüşlerdi." [454]

153. "O vakit siz, boyuna uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Peygamber ise, arkanızdan sizi çağırıyordu. Bunun üzerine (Allah), sizi keder üstüne kederle cezalandırdı. (Bu), ne elinizden gidene, ne de başınıza gelene esef etmemeniz içindir. Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Cenâb-ı Hak bu ifâdeyle, Uhud gününde müslümanlarda meydana gelen gammın, Bedir gününde müşrikler hakkında meydana gelen gamma bedel olduğunu kastetmiştir ki, O'nun bundan maksadı, "sizin kalbinizde dünyaya karşılık herhangi bir meyil ve iltifat bırakmamasıdır..." [455]
2- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Allah, sizin kâfirleri Bedir gününde gamlı ve mükedder kılmanıza karşılık, dünya işleri gözünüzde önemsiz olsun, böylece de onları elinizden kaçırmanızdan dolayı hüzünlenmeyip; elde ettiğinizden dolayı sevinip şımarmayasınız diye, Uhud gününde de sizi gamlı ve mükedder yapmıştır." [456]

154. Sonra o kederin ardından üzerinize öyle bir emniyet, öyle bir uyku indirdi ki o, içinizden bir zümreyi örtüp bürüyordu. Bir zümre de canları sevdasına düşmüş, Allah'a karşı câhiliyet zannı gibi hak olmıyan bir zan besliyorlar ve: "Bu işten bize ne?" diyorlardı. De ki; "Bütün işler Allah'ındır." Onlar, sana açıklıyamıyacaklarını içlerinde saklıyorlar. Diyorlar ki: "Bize bu işten bir şey olsaydı burada öldürülmezdik." De ki: "Siz evlerinizde olsaydınız bile üzerlerine öldürülmesi yazılmış olanlar yine muhakkak yatacakları yerlere çıkıp gideceklerdi. Göğüslerinizin içindekini yoklamak, yüreklerinizdekileri temizlemek için. Allah, göğüslerdeki özü hakkıyla bilendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn İshak ve İbn Cerîr'in Zübeyr'den rivayetle tahriclerinde o şöyle anlatıyor:
"Uhud günü korku şiddetlendiğinde Rasûlullâh'la birlikte kendimi görüyordum ki Allah üzerimize bir uyku göndermiş; içimizden çenesi göğsüne düşmeyen kalmamıştı. Allah'a yemin ederim ki Muattib ibn Kuşeyr'in sözünü işitiyorum ama işittiğim sanki bir rüya gibiydi. Onun *"Bize bu işten bir şey olsaydı burada öldürülmezdik."* dediğini duydum ve bu sözü ondan ezberledim. Sonra bunun hakkında Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[457]
2- Ebû Talha (r.a) şöyle demiştir:
"Biz saf halinde beklerken, üzerimize bir ağırlık geldi. Bundan dolayı meselâ birimizin elindeki kılıç düşüyor, o onu atıyor, derken tekrar düşüyor, tekrar alıyordu." [458]

---
[454] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[455] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[456] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[457] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, IV,96; İbn Rahaveyh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/159.
[458] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

3- Abdurrahman İbn Avf (r.a.) şöyle demiştir:
"Uhud günü üstümüze bir uyku atıldı." [459]
4- İbn Mes'ud (r.a) şöyle demiştir:
"Savaşta uyumak bir emniyet, namazda uyuklama ise şeytandan olan bir iştir." [460]
5- Bu âyette bahsedilenler, Abdullah İbn Übey, Mu'teb İbn Kuşeyr ve taraftarları gibi münafıklardır. Bunların bütün endişeleri, canlarını kurtarmaktı.
Mü'minlerin gaye ve düşünceleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile diğer mü'min kardeşleridir. Münafıkların gaye ve düşünceleri ise sadece kendi canlandır. [461]
6- Süddi diyor ki:
"Müşrikler Uhud savaşında ayrılıp giderken, gelecek yıl Bedir mevkiinde tekrar müslümanlarla karşı karşıya geleceklerini söylediler. Rasulullah da,
"Evet, olur." dedi. Bunun üzerine Müslümanlar, müşriklerin, Medine'ye baskın yapacaklarından korktular. Rasulullah, müşriklerin arkasından birini gönderdi ve ona şöyle tenbih etti:
"Git bak, eğer onların, yüklerinin yanında oturduklarını ve atlarından uzak olduklarını görürsen bil ki, onlar çekilip gitmekteler. Şayet onları, atlarına binmiş ve yüklerinden uzakta görürsen bil ki onlar Medine'ye baskın yapacaklardır." Müminlere de,
"Allah'tan korkun, sabredin." dedi ve onları, savaşta sabırlı olmaya teşvik etti. Rasulullah, müşriklerin, hemen gidip yüklerinin yanında oturduklarını öğrenince sesinin çıkabildiği en yüksek sesiyle, müşriklerin geçip gittiklerini ilan etti. Bunu işiten müminler, Peygambere inanarak rahatladılar ve uykuya daldır. Münafıklar ise Rasulullah'a inanmadıklarından, müşriklerin, kendilerine baskın yapacağı korkusuyla canlarının derdine düştüler."
Görüldüğü gibi münafıklar, Rasulullah'a inanmadıklarından dolayı Uhud savaşından sonra korku içinde kalmışlar ve kendi kendilerine "Şayet, savaşmaya dair bizim görüşümüz alınsaydı bu şekilde mağlup olmazdık." demeye başlamışlardı. Bu sözü söyleyenlerden biri de Muattıp b. Kuşeyr idi. Allah teala ise münafıkları bu şekilde rüsvay etmiş, içlerinde gizledikleri şeyleri Rasulullah'a ve ümmetine bildirmiştir. [462]

155. İki ordu karşılaştığı gün içinizden geri dönenler yok mu; irtikâb etmiş oldukları bazı şeyler yüzünden şeytan onların ayaklarını kaydırmak istedi. Şüphesiz Allah yine de onları affetti. Hiç kuşkusuz Allah Gafur'dur, Halîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Asım ibn Kuleyb'in babasından rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Hz. Ömer Cuma günü hutbede Alu İmrân'ı okudu. Hutbede bu sûreyi okumayı da severdi. *"İki ordu karşılaştığı gün içinizden geri dönenler yok mu..."* âyetine gelince şöyle dedi:
"Uhud günü bozulduk. Ben de kaçanlar arasındaydım. Dağa çıktım, adeta dağ keçileri gibi sıçrayarak çıktığımı görüyordum. "Muhammed öldürüldü." diyorlardı. Ben:
"Kim Muhammed öldü derse öldürürüm." dedim. Nihayet hepimiz dağda toplandık, bir araya geldik bu âyet nazil oldu."[463]
2- İkrime'den gelen rivayette "Bu âyetin belli kimseler hakkında nazil olduğu belirtiliyor. Bunlar: Râfi' ibnu'l-Muallâ ve ensar'dan diğerleri ile Ebu Huzeyfe ibn Utbe ve diğer bir sahabi imişler.[464] Ancak o gün bozulan ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından kaçan bütün ashab hakkında olması daha meşhurdur.[465]
3- Hz. Peygamber (s.a.v.), Uhud hadisesi öncesinde Abdullah İbn Übey ile müşavere edince,

---
[459] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[460] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[461] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[462] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[463] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/95-96.
[464] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 4/96.
[465] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/176

O, Medine'den çıkmama görüşünü beyân etmişti. Daha sonra (genç) sahabe-i kiram, müşrikleri şehrin dışında karşılama hususunda ısrar edince, Abdullah İbn Übey buna kızdı ve,
"Benim sözümü dinlemedi de çocuklara uydu" dedi, daha sonra Hazreç kabilesinden çok kişi öldürülüp, Abdullah İbn Übey geri dönünce, ona,
"Hazrecoğulları öldürüldü" denildi. O da bunun üzerine,
"Bu işten bize ne?" yani, "Muhammed, ben ona Medine'de kalıp oradan çıkmamasını emrettiğim zaman benim sözümü kabul etmedi" dedi. Bunun bir benzeri de, Cenâb-ı Hakk'ın münafıklardan nakletmiş olduğu, *"Eğer bizi dinleselerdi ölmeyeceklerdi"* [466] sözüdür. Bunun manası, "Bizim itaat edeceğimiz bir iş mi var!" demektir. Bu, inkâr üslubuyla gelmiş olan bir istifhamdır.[467]
4- Hz. Ömer, Katade ve Rebi' b. Enes'ten nakledilen bir görüşe göre bu âyette, kaçtıkları zikredilen insanlardan maksat, Uhud savaşı esnasında kaçan bütün müminlerdir.[468]
5- Süddi'ye göre ise bu âyette, kaçtıkları zikredilen kişiler, Uhud savaşından kaçarak Medine'ye gidenlerdir. Zira, Uhud savaşından kaçanların bazıları dağdaki kayanın üzerine çıkmışlar, diğer bazıları ise Medine'ye gitmişlerdir. Âyet-i kerime bu sonuncuları zikretmektedir.[469]
6- Uhud günü, iki ordu karşılaştığı zaman geri dönen ve yerlerinden ayrılarak uzaklaşan kimseleri Allah Teâlâ affetmiştir.[470]
7- Uhud günü kimlerin sebat edip, kimlerin yüz çevirdiği hususunda değişik haberler vardır.
Muhammed İbn İshâk, o gün insanların üçte birinin yaralandığını, üçte birinin bozularak yerlerini bıraktıklarını, üçte birinin ise sebat ettiklerini zikretmiştir.[471]
8- Âlimler, bozularak yerlerini terkeden kimseler hakkında ihtilaf etmişlerdir.
Bunlardan birinin Medine'ye gelip, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öldürüldüğünü haber verdiği söylenmiştir ki bu Sa'd İbn Osman'dır. Bu adamdan sonra yine bazı adamların geldiği, hanımlarının yanına girdiği ve hanımlarının onlara "Allah'ın Rasûlü'nün yanından mı kaçıyorsunuz?" dedikleri, onların yüzlerine toprak saçtıkları ve,
"İşte ip bükeceği, al (bari kadınlar gibi) ip bük!" dedikleri söylenmiştir.[472]
9- Âlimlerden bazısı da şöyle demiştir:
"Müslümanlar dağı öte geçmemişlerdir, (kaçmamışlardı)."[473]
10- Kaffâl ise şöyle demiştir:
"Genel olarak haberlerin delâlet ettiği husus şudur ki, onlardan bir grup geri dönüp uzaklaşmış; bir kısmı Medine'ye girmiş; bir kısmı da başka taraflara gitmiştir. Ama, müslümanların çoğu, dağın yanında kalmış ve orada toplanmışlardır. Hz. Ömer de bozguna uğrayanlardandı; ama o ilk bozguna uğrayanlardan olmayıp, oradan uzaklaşmamış, aksine Hz. Peygamber dağa tırmanana kadar orada kalmıştı. Hz. Osman da bunlardandı. O, ensardan Sa'd ve Ukbe adındaki iki adamla beraber bozguna uğrayarak kaçmıştı. Çok uzak bir yere varıncaya kadar onlar uzaklaşmışlar; müteakiben üç gün sonra da geri dönmüşlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de,
"Andolsun ki çok uzak gittiniz!" buyurmuştu.[474]
11- Hz. Fatıma, Hz. Ali'ye,
"Osman ne yaptı?" diye sorunca, o da Hz. Osman'ı tenkid ederek kusurlu görmüştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber,
"Ya Ali, kızkardeşlerin kocaları, birbirlerini sevmek konusunda beni yordular" buyurdu.[475]

---

[466] Al-i İmran: 3/168.
[467] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[468] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 4/96.
[469] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 4/96.
[470] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[471] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[472] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[473] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[474] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[475] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

12- Hz. Peygamber'in yanında kalanlar ise, yedisi ensardan yedisi de muhacirlerden olmak üzere ondört kişiydiler. Muhacirden olanlar Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, Abdurrahman İbn Avf, Sa'd İbn Ebî Vakkas, Talha İbn Ubeydullah. Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrah ve Zübeyr İbn el-Avvâm (r.anhüm) idiler. Ensar'dan olanlar ise, el-Habbâb İbnu'l-Münzir, Ebu Dücâne, Âsim İbn Sabit, el-Haris İbn es-Sımme, Sehl İbn Huneyf, Useyd İbn Hudayr ve Sa'd İbn Muâz (r.anhüm) idiler. [476]
13- Rivayete göre bunlardan sekiz tanesi, o gün ölünceye kadar savaşmak üzere sözleşmişlerdi: Bunlardan üçü muhacirden olup, Hz. Ali, Talha ve Zübeyr idiler. Beş tanesi ise ensardan olup bunlar da, Ebu Dücane, el-Hars İbn es-Sımme, Habbâb İbnu'l-Münzir, Âsim İbn Sabit ve Sehl İbn Haneyf idiler. Bunlardan hiçbiri öldürülmedi. İbn Uyeyne, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber otuz kadar müslümanın yaralandığını, herbirinin gelip Hz. Peygamber'in önünde diz çökerek,
"Yüzüm yüzüne, canım canına feda olsun; ve, ebedî selam ve esenlik senin üzerine olsun" dediklerini rivayet etmiştir. [477]
14- Rivayet edildiğine göre Hz. Osman (r.a.), Uhud günü bozulup dağılmasından dolayı azarlandı da, bunun üzerine o
"Bu, gerçi bir hata idi, ama ne var ki Allah bunu bağışlamıştır" dedi ve bu âyeti okudu." [478]

156. Ey iman edenler, siz, o kâfir olup da yeryüzünde seyahat ve seferde yahut gazada bulundukları zaman ölen kardeşleri hakkında: "Bizim yanımızda olsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi" diyenler gibi olmayın. Allah bunu onların yüreklerinde bir hasret, iç yarası yaptı. Allah hem diriltir, hem öldürür. Allah ne yaparsanız hakkıyla görendir.
157. Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah'dan olan bir bağışlama ve merhamet onların toplayacakları şeylerden muhakkak daha hayırlıdır.
158. Andolsun, ölseniz de yahut öldürülseniz de, muhakkak ki hepiniz ancak Allah'ın huzuruna toplanacaksınız.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âlimler, Hak Teâlâ'nın *"O inkâr edenler gibi"* buyruğu ile kimlerin kastedildiği hususunda ihtilâf etmişlerdir.
Bazıları, bu ifâdenin mutlak olduğunu, binâenaleyh ister münafık olsun isterse olmasın, bu sözü söyleyen herkesin bu sözün muhtevasına girebileceğini söylemiştir.
Diğer bazıları ise, bunun münafıklara has bir ifâde olduğunu, çünkü âyetin başından sonuna kadar onların hallerini açıklamaya tahsis edildiğini söylerlerken, diğer bazıları da bu sözün, Abdullah İbn Ubey İbn Selûl ile Mu'teb İbn Kuşeyr ve diğer arkadaşlarına has olduğunu söylemişlerdir. [479]
2- Bu âyette zikredilen ve müminlerin, kendilerine benzememeleri emredilen kişilerden maksat, Süddi ve Mücahid'e göre, Abdullah b. Übey b. Selul'dür. İbn-i İshak'a göre ise bütün münafıklardır. [480]

159. Sen, Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın etrafından dağılıp gitmişlerdi. Artık onları bağışla, günahlarının yarlığanmasını iste, iş hakkında onlarla istişare et. Bir kere de azmettin mi artık Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah mütevekkil olanları sever.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

---
[476] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[477] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[478] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[479] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[480] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

1- Kelbî'nin Ebu Salih'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre "bu âyet-i kerime Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer hakkında nazil olmuştur."[481]
2- KaffaI (r.h.) bu âyetin Uhud gazvesi ile ilgili olduğunu ileri sürmüş ve bu âyetin, "Sen, Uhud günü hezimete uğrayıp dağıldıktan sonra sana geri döndükleri zaman, Allah'tan olan bir rahmet sayesinde, o müslümanlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın ve bu bozgundan dolayı onlara ağır konuşsaydın, senden çekinecekleri ve uğradıkları hezimetten dolayı utanacakları için, etrafından dağılıp giderlerdi. Bu ise, düşmanının, senin ve müslümanlar hakkında hiç beklemediği birşey olurdu" manasında olduğunu söylemiştir. [482]
3- Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhud hadisesinde onlarla müşavere etti, onlar da Medine'den çıkma tarafına işaret ettiler. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) çıkma taraftarı değildi. Çıktıkları zaman olan oldu.
Bedir günü Habbâb İbn el-Münzir, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile, orduyu suyun yanında konaklatma hususunda istişare etmiş, Hz. Peygamber (s.a.s) de onun bu re'yini kabul etmişti. Yine iki Sa'd, yani Sa'd İbn Mu'âz (r.a) ile Sa'd İbn Ubâde, Hendek muharebesinde, savaşa katılmamalarına karşılık Medine'nin meyvelerinin bir kısmını vererek Gatafan Kabilesi ile yapılmak istenen anlaşmayı bırakma görüşünde olduklarını Hz. Peygamber'e arzetmişler, Hz. Peygamber (s.a.v.) de onların bu görüşlerini kabul etmiş, anlaşma sahifesini yırtınıştır. [483]
4- Vahidî, "el-Vâsit" adlı tefsirinde Amr İbn Dinar'dan, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Bu âyette, Hz. Peygamber (s.a.s)'in, müşavere etmekle emrolunduğu kimseler, Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer (r.a.)'dir." [484]

160. Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size yardım edebilecek kimdir? Mü'minler, ancak Allah'a güvenip dayanmalıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas şöyle demektedir:
"Size, Bedir gününde yardım ettiği gibi yardım ederse, size hiç kimse galip gelemez. Uhud gününde sizi yardımsız bıraktığı gibi yardımsız bırakırsa, size hiç kimse yardım edemez..." [485]

161. Bir peygamber için emanete ihanet etmek olacak şey değil. Kim böyle hainlik ederse kıyamet günü hainlik ettiği o şeyi yüklenerek gelir. Sonra herkes ne kazandıysa ona eksiksiz ödenir ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Abdirrahman el-Mutavvıî, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hıyerî'den, o Ebû Ya'la'dan, o Ebû Abdillah b. Ömer b. Ebân'dan, o İbn Mübarek'ten, o Şerik'ten, o Husayf'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bedir Günü müşriklerden ele geçirilen ganimetlerin içerisinde kırmızı bir kadife kay-bolmuştu. Bu yüzden bazı insanların:
"Belki onu Peygamber (s.a.v.) almıştır" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[486]
Kaybolan ganimetin bir kılıç olduğu da rivayet edilmiştir.[487]
2- Husayf dedi ki:

---
[481] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/107.
[482] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[483] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[484] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[485] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[486] Tirmizî, Tefsîru'I-Kur'ân, 3/17, hadis no: 3009; Ebu Davud, el-Hurûf ve'1-Kırâât, 1, hadis no: 397; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 4/102, Senedi hasen derecesindedir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 103; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/160; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[487] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmı'1-Kur'ân, 4/164.

"Said b. Cübeyr'e:
"Hiçbir peygambere ganimet hainliği nisbet edilmesi caiz değildir öyle mi?" dedim. O da:
"Bilakis, hainlik nisbet edilmesi ve öldürülmesi de vuku bulmuştur" dedi."[488]

3- Ebu'l-Hasan Ahmed b. İbrahim en-Neccar, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Eyyub-i Taberanî'den, o Muhammed b. Ahmed b. Yezid en-Nersî'den, o Ebû Ömer Hafs b. Ömer Dûrî'den, o Ebû Muhammed el-Yezidî'den, o Ebû Amr b. A'la'dan, o Mücahid'den, o da İbn Abbas'tan müşarun ileyhin "En yeğulle"yi meçhul sığasıyla okuyan kimseyi yadırgadığını ve şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Herhangi bir peygamberin daha önce öldürülmesi vuku bulmuşken ona, ganimete hainlik nisbet edilmesi nasıl olur? Allah Teala; *"Onlar (Yahudiler) peygamberleri de haksız yere öldürüyorlardı."* buyurmuştur. Fakat münafıklar, birazcık ganimet hususunda Peygamber (s.a.v.)'e ithamda bulundular. Allah Teala da bu âyeti bu yüzden indirdi."[489]

4- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Isfehanî, Abdullah b. Muhammed Isfehanî'den, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Osman'dan, o Veki'den, o Seleme'den, o da Dahhak'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) öncü birlikleri göndermiş ve sonra bir ganimet elde ederek o ganimeti insanlar arasında paylaştırmış, öncü kuvvetlere ise herhangi bir pay ayırmamıştı. Öncüler gelince:
"Rasulullah (s.a.v.) ganimeti paylaştırmış da bize birşey ayırmamış" dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu." Seleme dedi ki:
"Dahhak "En yeğulle"yi meçhul okumuştur."[490]

5- İbn Abbas, Dahhak'ın rivayetinde dedi ki;
"Huneyn Günü, Hevazin Ganimetleri Rasulullah (s.a.v.)'ın eline düşünce, adamın biri Peygamber (s.a.v.)'e ganimetlerden küçük bir iğnenin aşırılmasını iftira etti de Allah Teala bu âyeti indirdi."[491]

6- Katade dedi ki:
"Bu âyet Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabından bazı zümrelerin ihanetlik iddiasında bulundukları bir halde iken nazil oldu." [492]

7- Katâde'den rivayete göre Bedr günü ashabından Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ihanet eden bazı gruplar hakkında nazil olmuştur ve buna göre manâ "Bir peygambere ashabının ihanet etmesi olacak şey değil." şeklindedir. Bu görüş Rebî ibn Enes'den de rivayet edilmiştir.[493]

8- Kelbî, İbnu's-Sâib ve Mukatil dediler ki:
"Okçular, Uhud Günü ganimete talip olmak için önemli noktayı terk ettikleri zaman bu âyet nazil oldu. Okçular dediler ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın: *"Kim birşey almışsa o, onundur"* buyurup, ganimetleri Bedir Günü'nde taksim etmediği gibi, aynı şekilde taksim etmeyeceğinden korkuyoruz." Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ganimetten hainlik yaparak, size pay ayırmayacağımızı zannettiniz öyle mi?" Allah Teala da bu sebebe binaen bu âyeti indirdi. [494]

9- İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre: "İnsanların ileri gelenleri Rasulullah (s.a.v.)'a müracaat edip, ganimetlerden kendilerine ayrıca birşey tahsis buyurmasını istemişlerdi de bu

---

[488] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 103.
[489] Taberani; M. Kebir: 2/101. İbn Abbas'ın "En yeğulle"yi meçhul okumayı yadırgaması anlaşılır şey değildir. Bunu ma'lum okuyan İbn Kesir, Ebû Amr ve Asım'dan başka tüm kıraat alimleri meçhul okumuştur.
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 103-104.
[490] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 4/103, ed-Dürr: 2/91. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 104; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[491] Dahhak, İbn Abbas'tan işitmemiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 104.
[492] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 104.
[493] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 4/103-104.
[494] Kelbi yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 104; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

âyet nazil oldu."[495]
10- İbnu Abbas'tan (r.a.) ricali mûtemed olan senetle Taberânî, Kebîr'inde anlattı:
"Nebi Aleyhisselâm, asker gönderdi ve sancağını ona verdi. Sonra gönderdiği kişi sancağı, altından bir geyik yavrusu başı gululu[496] ile verdi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[497]
11- Hz. Peygamber (s.a.v.) gazvelerinden birinde ganimetler almış, bu ganimetlerin taksimi bazı engeller yüzünden gecikmişti. Ashabından bir grup:
"Ganimetlerimizi bölüştürmiyecek misin?" dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"Uhud dağı kadar altınınız olsa ondan bir dirhemi bile yanımda tutmam. Ganimetinize hainlik edeceğimi mi sandınız?" buyurdu da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.[498]
12- İbn Abbâs'tan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından kavimlerinin ileri gelenleri konumunda olan bazıları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ganimet dağıtmasında kendilerine bir ayrıcalık yapıp diğer insanlardan fazla vereceği zannına kapıldılar da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.
13- Bu âyet, vahyin tebliği hususunda nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), müşriklerin dinlerini kınayan ve ilahlarına hakaret eden ifâdelerin yer aldığı Kur'ân âyetlerini onlara okuyordu. Onlar da, ondan bunu yapmamasını isteyince, işte bu âyet nazil oldu.[499]
14- Rivayet edildiğine göre Huneyn günü, Hevâzin ganimetleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eline geçince, bir adam ganimet içinden bir iğneyi gizlice alır. İşte âyet, bunun üzerine nazil olmuştur.[500]
15- Bu âyetin sebeb-i nüzulü olarak rivayet edilen haberlerin çoğuna göre, o kimseler Hz. Peygamber'i hiyânet etmekle suçlamışlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, bu âyetle bu hususiyetin Peygamber'e yakışmayacağını beyân buyurmuştur.[501]
16- İbn-i İshak, Süddi ve Mücahid'e göre Allah teala bu âyet-i kerimede Hz. Muhammed'in, kendisine vahyedilen şeylerden herhangi bir şeye ihanet etmediğini bildirmektedir.[502]
17- Hasan-ı Basri, Katade ve Rebi' b. Enes'e göre bu âyet-i kerime, Bedir savaşında elde edilen ganimet mallarından bir kısmını saklayan sahabiler hakkında nazil olmuş ve onlar Peygambere karşı olan bu davranışlarından dolayı uyarılmışlar.[503]

162. Ya Allah'ın rızasına tâbi olan kimse Allah'ın hışmına uğrayan ve durağı cehennem olan gibi midir? O ne kötü dönüş yeridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Uhud'a çıkmayı emredince münafıklar oturup savaşa çıkmadılar, sadece mü'minler O'nun emrine uydular ve savaşa çıktılar. İşte Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi.[504]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Âyet, muayyen bir hadise hakkında nazil olmuştur. Ancak ne var ki sen, sebebin hususî olmasının, hükmün umumîliğine mâni olmayacağını biliyorsun."[505]

165. Size, (Bedr'de) onların başına iki katını getirdiğiniz bir musibet gelip çatınca mı "Bu nereden geldi?" dediniz? De ki: "O, kendi katınızdandır." Hiç şüphesiz Allah her şeye hakkıyla kadirdir.

---

[495] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 104; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[496] Harbde elde edilen şeylerden gizlice alınan.
[497] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/ 160.
[498] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[499] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[500] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[501] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[502] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[503] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[504] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/111.
[505] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'ın rivayetinde Ömer b. Hattab ona anlatarak demiş ki:
"Bedir Harbi'nin gelecek senesi Uhud Günü olunca müslümanlar, Bedir Günü fidye almalarıyla alakalı yaptıkları şey sebebiyle cezalandırıldılar. Böylece mü'minlerden yetmiş kişi öldürüldü. Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı savaştan kaçtılar, Rasulullah (s.a.v.)'ın öndişi kırıldı, başında miğferi parçalandı ve kan yüzüne aktı. İşte bu sebebe binaen Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi."[506]
2- Bedr Gazvesi olduğunda henüz Hz. Peygamber ve müslümanlara esir alma ve onları fidye karşılığında serbest bırakma izni verilmemiş ve hattâ esir almaları o zaman Enfal: 8/67 âyeti ile kınanmıştı ki inşaallah yerinde gelecektir.
3- Hz. Ali (r.a.) dedi ki:
"Bedir gününde Cibril-i Emin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek şöyle dedi:
"Ey Muhammed, hiç şüphe yok ki Cenâb-ı Hak, kavminin (ashabının), esirlerden fidye almak hususunda yapmış olduğu hareket tarzını hoş görmedi ve ashabını şu iki şey arasında muhayyer bıraktı: Esirleri alıp boyunlarını vuracaklar veyahut esirlerden fidye alacaklar, fakat onların sayısınca kendilerinden şehid alınmasına razı olacaklar." Bunun üzerine Hz. Peygamber bunu kavmine hatırlatınca, onlar şöyle dediler:
"Biz kabilelerimizden ve kardeşlerimizden fidye alıyoruz, bununla düşmanla savaş konusunda güç kuvvet kazanıyoruz; bizden, onların sayısınca şehit düşmesine de razıyız." Böylece, Uhud gününde, Bedir'deki esirler sayısınca yetmiş kişi öldürülmüş oldu ki, bu Hak Teâlâ'nın, *"Deki "O, sizin kendinizdendir"* buyruğunun manasıdır. Yani, "Fidye almanız ve öldürülmeyi seçmeniz sebebiyle..." demektir."[507]
4- Sahabe, Allah'ın kâfiri mü'mine musallat ve üstün kılması hususunda şaşırmış, bunun üzerine de Allah Teâlâ da, "Sizin fiilinizin kötülüğü sebebiyle böylesi kötü bir duruma düştünüz" diyerek, onların bu hayret ve şaşkınlıklarını izâle etmiştir. [508]
5- Hz. Ali (r.a.) dedi ki:
"Müslümanlar Bedir savaşında müşriklerden yetmiş kişi öldürmüş, yetmiş kişiyi de esir almışlardı. Rasulullah (s.a.v.) bu esirler hakkında sahabileri ile istişare etmiş, Allah tealanın, kendisine, bunların ya boyunlarının vurulmasını veya ilerde bunların sayısı kadar ölü vermek karşılığında fidye alarak serbest bırakabileceklerini emrettiğini söylemiştir.
Sahabilerden bazıları, bunların boyunlarının vurulmasını isterken diğerleri "Ey Allah'ın Rasulü, bunlar bizim akrabalarımız ve kardeşlerimizdir. Biz bunlardan fidye alıp serbest bıraksak, aldığımız fidye ile de düşmana karşı güçlensek, içimizden ilerde bunların sayısı kadar da şehit vermiş olsak olmaz mı?" dediler. Ve sonuçta esirlerden fidye alınarak serbest bırakıldı.
Daha sonra Uhud savaşında müslümanlardan yetmiş kişi öldürüldü. Böylece Bedir'de serbest bırakılan yetmiş esire karşılık yetmiş müslüman öldürülmüş oldu. Âyet-i kerime buna işaretle *"Bu başınıza gelen kendinizdendir."* demektedir."[509]

166. İki ordu karşılaştığı gün size gelen musibet Allah'ın izniyle idi. (Bu, Allah'ın) mü'minleri ve münafıkları bilmesi (ayırd etmesi) içindi.
167. Onlara, "Gelin, Allah yolunda muharebe edin, yahut müdafaa yapın" denildi onlar, "Biz muharebeyi bilseydik, elbette arkanızdan gelirdik" dediler. Onlar, o gün imandan ziyâde küfre yakın idiler. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Onların gizlediğini, Allah pek

[506] Bu hadisi İbn Kesir, bu ayetin tefsirinde zikretmiş ve aynen Suyuti'nin Lübab'da (s. 65) yaptığı gibi İbn Ebi Hatim'e nisbet etmiştir; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/31-33; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 105; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/161.
[507] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[508] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[509] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

iyi bilmektedir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyetteki *"İki ordu karşılaştığı gün..."* tabirinden murad, Uhud günüdür. İki ordudan birisi, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ashabı olan İslâm ordusu; diğeri de Ebû Süfyan komutasındaki müşrik ordusudur.[510]
2- Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl münafığının, askeriyle Uhud'a doğru hareket ederken,
"Biz kendimizi niçin savaşın içine atalım?" deyip, geri döndükleri rivayet edilmiştir. Bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte savaşa çıkmış olan bin kişinin içinde idiler ve üçyüz kişiydiler. Bunun üzerine onlara, Ebû Câbir İbn Abdullah el-Ensâri künyesiyle anılan Abdullah b. Amr İbn Haram (r.a.),
"Düşmanın karşısında Peygamber'inizi ve milletinizi tek başına bırakıp gittiğiniz için, size Allah'ı hatırlatırım!" demiştir. İşte âyetteki *"Onlara., denildi"* ifâdesinden murad, Abdullah (r.a.)'ın bu sözüdür.[511]
3- Bu âyet-i kerimenin, Abdullah b. Übey b. Selul ve benzerleri hakkında nazil olduğu söylenmektedir. Bilindiği gibi İbn-i Selul, daha Uhud'a varmadan "Şevt" denen yerde, kendisine tabi olan üç yüz kişiyle birlikte Rasulullah'ın ordusundan ayrıldı.[512]

168. Kendileri oturarak kardeşlerine: "Eğer bizi dinleselerdi ölmiyeceklerdi," diyen o adamlara de ki: "Öyleyse kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin, eğer sâdıklarsamz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rebî'den rivayete göre "Allah'ın düşmanı Abdullah ibn Ubeyy ibn Selûl hakkında nazil olmuştur."[513]
2- Müfessirler, bu âyetteki "diyenler"den muradın, Abdullah İbn Ubeyy ve onun taraftarları olduğunu söylemişlerdir. Esamm, bunun caiz olmayacağını söyleyerek şöyle demiştir:
"Abdullah İbn Ubeyy, Uhud günü Hz. Peygamber'le beraber cihada çıkmıştı. Bu söz ise savaşa katılmayanlar hakkındadır. Çünkü Cenâb-ı Hak, *"Kendi (evlerinde) oturdukları halde, kardeşlerine.., eğer oturma hususunda bizi dinleselerdi, öldürülmezlerdi"* buyurmuştur ki, bu söz savaşa çıkanlar ile, bundan sonra onları cihaddan çevirme konusunda bir şüphe meydana getirmek için, cihada çıkmaya niyetli ve azimli olan kimseler için, cihada katılmayanların cihaddan sonra söylemiş oldukları bir sözdür."[514]

169. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Tam tersine onlar Rabları katında dirilerdir. Lutfundan onlara verdiği ile hepsi de şad olarak rızıklanırlar.
170. Arkalarından henüz onlara katılmayanlar hakkında da: "Onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun olacak da değillerdir." diye müjde vermek isterler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû Said İsmail b. Ahmed el-Hilalî'den, o Abdullah b. Zeydan b. Yezid eI-Beceli'den, o Ebû Küreyb'den, o Abdullah b. İdris'ten, o Muhammed b. İshak'tan, o İsmail b. Ebû Ümeyye'den, o Ebû Zübeyr'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan, Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize haber verdi:
"Kardeşleriniz Uhud'da musibete uğrayınca, Allah onların ruhlarını yeşil kuşların karınlarına yerleştirdi, Artık onlar Cennet nehirlerine uğrarlar, Cennet meyvelerinden yerler ve Arş'ın gölgesine asılmış olan altın kandillere yerleşirler. Yiyecekleri, içecekleri ve isitirahat

---
[510] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[511] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[512] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[513] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/112.
[514] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

edecekleri yerin hoş ve güzelliğini buldukları zaman derler ki:
"Cihada rağbet etmeleri ve harbde gevşeklik göstermemeleri için kardeşlerimize bizim Cennet'te rızıklandığımızı kim haber verecek?" Allah Teala:
"Onlara sizden ben haber ulaştıracağım" deyince, onlar buna son derece sevinirler ve mutlu olurlar. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, bu âyeti indirdi."[515]
Bu hadisi Hakim Ebû Abdillah, Sahihi'nde, Osman b. Ebî Şeybe yoluyla rivayet etmiştir.[516]
Bu, Dahhâk'ten de rivayet olunmuştur.[517]
2- Muhammed b. Abdirrahman Gazi, Muhammed b. Ahmed b. Hamdan'dan, o Hamid b. Muhammed b. Şuayb-i Belhî'den, o Osman b. Ebî Şeybe'den, o Abdullah b. İdris'ten... (aynen bir önce geçen hadisin senedini) zikretti. Bu senedi de (aynı hadisle beraber) Hakim, Sahih'inde Ali b. İsa el-Hıyerî, Müseddid, Osman b. Ebî Şeybe yoluyla rivayet etmiştir.[518]
3- Abdullah İbn Mesûd (r.a.)'a bu âyet hakkında sorulduğunda o şöyle dedi:
"Onu biz de sorduk, bunun üzerine bize şöyle denildi:
"Şehidler, yeşil bir kubbe altında, cennet kapısında bir nehir kenarındadırlar." Başka bir rivayete göre ise, *"yeşil bir bahçe içindedirler."*[519]
4- Ebû Bekr el-Harisi, Hafiz Ebû'ş-Şeyh'ten, o Ahmed b. Hüseyn el-Hazza'dan, o Ali b. el-Medyenî'den, o Musa b. İbrahim b. Beşir b. el-Fâkih-i Ensarî'den, o Talha b. Hıraş'ın, Cabir b. Abdillah'ın şöyle dediğini işitmiş olduğunu bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) bana baktı da buyurdu ki:
"Seni üzüntülü görmemin sebebi nedir?" Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, babam öldürüldü, geriye büyük bir borç ve çoluk çocuk bıraktı." Buyurdu ki:
"Bak sana ne haber vereyim. Allah, perde arkasından olmaksızın hiçbir kimseye hitaben asla konuşmamıştır. Halbuki senin babanla yüzyüze konuştu da: "Ey kulum, benden iste sana vereyim" buyurdu. O da dedi ki;
"Senden beni yeniden dünyaya döndürmeni, böylece senin yolunda ikinci kez öldürülmemi istiyorum." Cenab-ı Hak da:
"Şu bir gerçek ki; onların o dünyaya tekrar döndürülmeyeceklerine dair tarafımdan evvelce hüküm verilmiştir" buyurdu. O da dedi ki:
"Ey Rabbim, öyleyse benden arkaya kalanlara benim bu derecemi bildir." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[520]
5- Kâbi, bu rivayetleri tenkid ederek şöyle demiştir:
"Bu caiz değildir; çünkü ruhlar nimetlenmezler. Nimetlenecek olan, kendisinde ruh bulunduğu zaman, ancak bedendir, ruh değildir. Bedene nisbetle ruhun yeri, bedenin kuvveti durumundadır. Yine, rivayet edilen haberin zahiri, bu ruhların kuşların kursaklarında bulunmasını gerektirir. Yine bu haberin zahiri, o ruhların cennet nehirlerinin kenarında bulunmalarını, cennetin meyvelerinden yemelerini ve istedikleri yerlerde gezip dolaşmalarını gerektirir. Bu ise, onların kuşların kursaklarında bulunması keyfiyyetine ters düşer."[521]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Buna şu şekilde cevap verilir: Birinci tenkidiniz, ruhun cisimle kaim olan bir araz olduğu görüşüne bina edilmiştir. Biz durumun böyle olmadığını beyân edeceğiz. İkinci tenkidinize gelince, bu da kabul edilemez. Çünkü, bu gibi kelimelerden maksad, çeşitli rahatlık ve

---

[515] Senedi sahihtir. Müslim, İmaret, 121; Ebu Davud; Cihad: 27 (2520), Tirmîzî, Tefsir, 19; İbn Mâce, Cenâiz, 4; Hakim; Müstedrek: 2/88, 297, Ahmed; Müsned: 1/26, 4/386.
[516] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 105; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/162-163; Kurtubî, 4/268.
[517] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/113-115.
[518] Senedi sahihtir. Ebu Davud; Cihad: 2520, Hakim; Müstedrek: 2/88, 297, Ahmed; Müsned: 1/266; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 105.
[519] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[520] Tirmizi; Tefsir: 4 (3010); İbn Mace, Mukaddime 13; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 106; Kurtubî 4/268; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[521] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

sürürların bulunmasını; hiçbir korku ve âfetin mevcut olmamasını kinaye yoluyla anlatmaktır. Bu ihtimal hakkında sözün özü budur." [522]

7- Kitabet yoluyla Ebû Amr el-Kantari bana, Muhammed b. Hüseyn'den, o Muhammed b, Yahya'dan, o İshak b. İbrahim'den, o Veki'den, o Süfyan'dan, o Salim el-Eftas'tan, o da Sadi b. Cüseyr'in bu âyet hakkında şöyle dediğini haber verdi:

"Uhud Günü, Hamza b. Abdu'l-Muttalib ve Mus'ab b. Umeyr şehid düşüp, hayırdan yana ne derece rızıklandırıldıklarını gördüklerinde dediler ki:

"Cihada fazlasıyla rağbetli olsunlar diye kazandığımız hayrı (Cennet'i) keşke dünyadaki kardeşlerimiz de bilselerdi." Bunun üzerine Allah Teala: *"Ben sizden yana onlara haber ulaştırırım"* buyurarak bu âyeti *"...ve Allah'ın, mü'minlere olan mükafaatını zayi etmeyeceği (müjdesiyle sevinirler)"* âyetine kadar inzal etti."[523]

Ebu'd-Duha bu âyetin hususi olarak Ehl-i Uhud hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[524]

8- Müfessirlerden bir cemaat, bu âyetin, Bir-i Maune şehidleri hakkında indiğini söylemiştir ki onların kıssası meşhur olup, Muhammed b. İshak b. Yesar, Meğazî bahsinde zikretmiştir.[525]

9- Başkaları da dediler ki: "Şüheda velîler, kendilerine Cennette bir nimet veya bir sevinme isabet ettiği zaman içleri yanar ve derler ki:

"Biz nimet ve sürür içindeyiz. Halbuki babalarımız, oğullarımız, kardeşlerimiz kabirlerdeler." Bunun üzerine Allah Teala, onlar tarafından bir sevindirme ve onların savaş hallerinden haber vermek üzere bu âyeti indirdi."[526]

10- Katâde'den gelen rivayet geride kalanların, Uhud'da şehid olanların durumlarını merak edip sormaları üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.[527]

11- Rebî'den gelen rivayette ise "Bedr ve Uhud'da şehid olanlar hakkında nazil olduğu" kaydedilir.[528]

12- Abdullah b. Mes'ud, Katade, Rebi' b. Enes ve Dahhak'a göre bu âyet-i kerime, Uhud savaşında şehit düşenlerin nerede olduklarını soran kişilere cevap olarak inmiştir.[529]

13- Saîd ibn Cubeyr'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise bu iki âyet-i kerime Bedr Gazvesinde şehid olanlar hakkında nazil olmuştur. Mukatil de böyle söylemiştir.[530]

14- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bu âyet, Bedir ve Uhud şehidleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü bu âyet nazil olduğunda, bu iki meşhur günde öldürülenlerin dışında başka bir şehid yok idi. Münafıklar da, müslümanlardan bu iki günde öldürülenler gibi öldürülmesinler diye, mücahidleri cihaddan uzaklaştırmak, nefret ettirmek istiyorlardı. Halbuki Allahu Teâlâ, müslümanları bu iki günde cihad edip öldürülen kimselere benzemeye, onlar gibi olmaya davet etsin diye, bu iki günde öldürülenlerin fazilet ve mertebelerini beyan etmiştir. Sözün özü şudur: Cihadı terk eden kimse, dünya nimetlerine bazan ulaşır, bazan da ulaşamaz. Ulaştığının farz edilmesi halinde bile, bu dünya nimetleri önemsiz ve geçicidir. Savaşa yönelen kimseler ise, kesinlikle âhiret nimetlerine nail olur. Bu nimet büyük bir nimettir. Büyüklüğünün yanında da, devamlı ve ebedîdir. Durum böyle olunca, cihada katılmanın, onu bırakıp katılmamaktan daha efdal olduğu ortaya çıkmış olur." [531]

15- Enes ibn Mâlik'ten rivayete göre ise Bi'ru Maûne vak'asında şehid edilenler hakkında inmiştir. Şöyle ki:

Hz. Peygamber (s.a.v.) Bi'ru Maûne halkına ashabından (bir rivayette ashab-ı suffa'dan) 40 veya yetmiş kişi göndermişti. Bu kuyunun başında Amir ibnu't-Tufeyl el-Ca'ferî el-Kilâbî

---

[522] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[523] Mürsel hadistir. Suyuti; ed-Dürr: 2/95.
[524] Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 106.
[525] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/115. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 106.
[526] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 106.
[527] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/114.
[528] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/114.
[529] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[530] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/499-500.
[531] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gönderdiği sahabîler bu kuyuya hâkim bir mağaraya geldiler, orada oturup
"Bu su halkına Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risaletini kimin ilk tebliğ edeceğini" istişare ettiler. Haram ibn Milhan el-ensârî kalktı ve
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın risaletini ben onlara tebliğ ederim." dedi. Çıktı, vadide onları gören yüksek bir yere çıktı ve oradan seslendi:
"Ben, Rasûlullâh (s.a.v.)'m size elçisiyim. Bana emân verin ki gelip sizinle konuşayım. Ona eman verdiler de onlardan bir aileye geldi, evlerin önüne yaklaştı sonra seslendi:
"Ey Bi'ru Maûne halkı, ben size Rasûlullâh'ın elçisiyim. Ben şehadet ederim ki Allah yegâne ilâhtır ve Muhammed O'nun kulu ve elçisidir. Allah'a ve Rasûlü'ne iman ediniz." Evin önüne (girişe) asılmış olan örtünün arkasından elinde mızrak olan birisi çıktı, mızrağı ona fırlattı; mızrak bir yanından girdi, öbür yanından çıktı. Yere yıkılırken
"Allahu ekber, Ka'be'nin Rabbına yemin olsun ki kazandım." dedi. Amir ibn Tufeyl (oğulları) onun izini sürerek mağaraya geldiler ve hepsini öldürdüler. Enes ibn Mâlik der ki:
"İşte onlar hakkında Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bi'ru Maûne'de ilk öldürülen Haram ibn Milhân, Enes ibn Mâlik'in dayısı imiş. Enes der ki:
"Onlar hakkında önce *"Bizden kavmimize ulaştırın; biz Rabbımıza kavuştuk. O bizden razı oldu, biz de O'ndan."* âyetleri nazil oldu. Biz bir süre bunları okuduk, sonra ref olundu ve *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Tam tersine onlar Rabları katında dirilerdir. Lutfundan onlara verdiği ile hepsi de şâd olarak rızıklanırlar..."* âyetleri nazil oldu."[532]

172. Kendilerine yara isabet ettikten sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün davetine icabet edenler, içlerinden iyilik yapanlar ve takvaya erenler için ecr-i azîm vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. İbrahim el-Makam, Şuayb b. Muhammed'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Ebu'l-Ezher'den, o Ravh'tan, o Ebû Yunus el-Kureyşî'den, o da Amr İbn Dinar'dan bize şu rivayette bulundu:
"Müşrikler dönüp gittikleri zaman, Uhud Harbi'nden sonra müslümanlar korkup kaçtılar da Rasulullah (s.a,v.)'a yetmiş kişi icabet etti. Peygamber (s.a.v.) derhal toparlanıp müşriklerin ardına düştü. Bu esnada Ebû Süfyan da Huzaâ Kabilesi'nden bir kafileye rastladı. Onlara dediler ki:
"Şayet siz, Muhammed beni ararken, O'na rastlarsanız, benim büyük bir kalabalık içinde bulunduğumu O'na haber verin." Nihayet Peygamber (s.a.v.) bu kafileye rastladı ve onlara Ebû Süfyan'ı sordu. Onlar da:
"Ona, kalabalık bir cemaat içerisinde olduğu halde rastladık, seni ise az bir topluluk içerisinde görüyoruz ve bu haliyle seni ondan emin göremiyoruz (o, seni yener)" dediler. Rasulullah (s.a.v.) ise onu takib etmekten asla çekinmedi. Nihayet Ebû Süfyan O'nu geçerek Mekke'ye vardı. Allah Teala da onlar hakkında Al-i İmran: 3/173-175 âyetlerini indirdi."[533]
2- Ömer b. Ebî Amr, Muhammed b. Mekkî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail'den, o Muhammed'den, o Ebû Muaviye'den, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe'den bu âyet hakkında (yeğeni) Urve'ye şöyle dediğini bize naber verdi:
"Ey kızkardeşimin oğlu[534] senin babaların olan Zübeyr ve Ebû Bekr de bu âyette metholunan bahtiyarlardandır. Uhud Günü Rasulullah (s.a.v.)'ın başına gelen gelip, müşrikler, kendisinden savuşup döndüklerinde, onların tekrar geri dönmelerinden endişelenmiş ve:
"Onların izini takib etmeye kim gider?" buyurmuştu da bunun üzerine Ashabından yetmiş kişi

---

[532] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/115; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/500; İbnu'1-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 1/473.
[533] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 107.
[534] Aişe'nin kızkardeşi Esma, Zübeyr İbn Avvam'ın zevcesi olup Urve'nin de annesidir. Rasulullah ile Zübeyr İbn Avvam bacanaklardır.

bu teklifi derhal kabul etmişti ki Ebû Bekr ve Zübeyr de onlardandı."[535]
3- Ebû İshak es-Sealibî, Ebû Salih Şuayb b. Muhammed'den, o Ebû Hatim et-Temimî'den, o Ahmed b. Ezher'den, o Ravh b. Ubade'den, o Said'den, o da Katade'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Şu Uhud Günü katletme ve yaralamadan sonra müşrikler, Ebû Süfyan ve adamları dönüp gittikten sonra Allah'ın Nebî'si Ashabı'na buyurdu ki:
"Allah'ın işi için hazırlanıp düşmanınızın ardına düşecek bir grup yok mu? Zira bu, düşman için en şiddetli cezalandırma ve onların sözlerini işitmek için en uzak yoldur."
Bunun üzerine bir grup, ancak Allah Teala'nın bildiği bir meşakkat üzere yürüyüp gitti. Nihayet bunlar Zü'l-Huleyfe'de oldukları sırada insanlar bunlara gelip:
"Şu Ebû Süfyan, insanları sizin üzerinize kışkırtmaktadır" demeye başladılar. Onlarsa:
"Allah bize yeter, O, ne güzel bir vekildir" dediler. Bu sebeple Allah Teala Al-i İmran: 3/173-174 âyetlerini onlar hakkında indirdi."[536]
4- Suddî'den rivayete göre Uhud'da olanlar olduktan sonra Hz. Peygamber, Rabbinin işaretiyle ashabını yaralı yaralı, yorgun argın Mekke'ye dönmekte olan Ebu Süfyân'ı takibe çağırdı. Bu sefere sadece Uhud'a katılanların gelmesi istendi ve sadece onlara gelme izni verildi. Hamrâu'l-Esed'e[537] kadar gittiler ve Ebu Süfyân'ın Mekke yönünde uzaklaştığından emin olunca Medine-i Münevvere'ye geri döndüler. İşte bu sefere katılanlar hakkında Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir.[538]
5- Taberanî'nin sahih bir senedle İbn Abbâs'tan rivayetine göre "müşrikler Uhud'dan dönüşlerinde:
"Ne Muhammed'i öldürdünüz ne de genç kızları terkinize atıp geldiniz, ne kötü yaptınız, dönün." dediler. Bu haber Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşınca ashabını müşrikleri takibe çağırdı, bu çağrıya uyarak müşrikleri takibe çıktılar Hamrâu'l-Esed'e veya Ebu Utbe kuyusuna kadar geldiler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[539]
6- Bu husustaki İbn Abbâs rivayeti biraz daha ayrıntılı. Şöyle ki:
"Uhud günü olanlar olup bittikten sonra Allah Ebu Süfyan'ın kalbine bir korku saldı da Mekke'ye geri döndü. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ebu Süfyân sizden küçük bir şey elde etti ve döndü. Allah da kalbine bir korku saldı." buyurdu. Uhud gazvesi Şevval'de olmuştu ve ticaret kervanları senede sadece bir kere Zilkade ayında Medine-i Münevvere'ye gelirler, Bedr es-Suğrâ'ya iner, orada konaklarlardı. Bu sene gelmeleri Uhud gazvesinden sonraya rastladı. Müslümanlar yaralıydılar, yaralarından Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikâyette bulunuyorlardı. Başlarına gelen bu musibet onlara çok ağır gelmişti. Hz. Peygamber insanları kendisiyle birlikte gitmeye, daha önce yaptıklarını yapmaya davet etti ve:
"Şimdi onlar konakladıkları yerden ayrılıp hacca gidecekler ve ikinci bir kere ancak bir yıl sonra gelecekler." buyurdu. Şeytan gelip ashabdan bazılarının kalblerine korku saldı,
"İnsanlar sizin işinizi bitirmek üzere yeniden kuvvet topladılar." dedi ve insanların çoğu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peşinden gitmek istemediler. O:
"Hiç kimse peşimden gelmese bile yalnız başıma giderim." buyurdu ve artık insanları kendisiyle gelmeye teşvik de etmedi. Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Zubeyr, Sa'd, Talha, Abdurrahman ibn Avf, Abdullah ibn Mes'ûd, Huzeyfe ibnu'l-Yemân ve Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh 70 kişi içinde onun peşinden geldiler. Ebu Süfyan'ı takip etmek üzere yürüdüler, es-Safrâ'ya ulaştıklarında Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[540]
7- İbn Cureyc rivayetinde "Hz. Peygamber'in, Ebu Süfyân'ın, müslümanlarda halâ kuvvet

[535] Buhari; Meğazî: 4077; İbn Mace; es-Sünne: 124. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 107.
[536] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/103. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 107-108.
[537] Hamrâu'1-Esed, Medine-i Münevvere'ye üç mil mesafededir.
[538] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/111
[539] Taberanî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/165.
[540] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/164-165.

olduğunu görmesi için ashabını bu sefere çıkmaya davet ettiği, O'nun ve ashabının Ebu Süfyan'ı takip etmek üzere iki veya üç gece yürüdükleri ve ondan sonra bu âyet-i kerimenin nazil olduğu" ayrıntısına yer verilmektedir.[541]

8- Fahreddin er-Razi der ki:

"Allah Teâlâ, biri "Hamrâu'l-Esed", diğeri de "Bedru's-Suğra" diye bilinen iki savaştan dolayı mü'minleri medhetmiştir ki, bunların ikisi de Uhud savaşıyla irtibatlıdır. Bu âyette kastedilen Hamrâu'l-Esed Gazvesi'dir.

Ebu Süfyan ve arkadaşları, Uhud'dan dönüp Revhâ denilen yere vardıkları zaman pişman olarak şöyle demişlerdir:

"Biz onların pekçoğunu öldürdük. Onlardan geriye pek az kimse kaldı. O halde ne diye biz onların yakasını bıraktık? Aksine, bizim yapmamız gereken, geriye dönüp onların kökünü kazımaktır." Böylece onlar, geri dönmeye niyetlendiler. Bu haber Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşınca, kâfirleri korkutmak ve onlara, gerek kendisinin gerekse ashabının son derece güçlü olduğunu göstermek istedi. Bunun üzerine O, ashabını Ebu Süfyan'ı takibe çıkmaya teşvik etti. Ve şöyle dedi:

"Ben şu anda ancak, savaşta benimle beraber olanlarla takibe çıkmayı istiyorum..." Böylece Hz. Rasul (s.a.v.) ashabından bir toplulukla, Kureyş'i takibe çıktı. Rivayete göre bu topluluğun sayısı yetmiş kişi kadardı. Müslümanlar, Medine'ye üç mil mesafede olan Hamrâu'l-Esed mevkiine varınca, Allah Teâlâ müşriklerin kalbine bir korku saldı da, böylece müşrikler dağıldılar. Rivayet edildiğine göre, ashabın içinde, birbirlerini birer saat süreyle omuzlarında taşıyan kimseler vardı; bütün bunlar, yaralarının çok ve ağır olmasındandı. Yine onların içinde, birer saat süreyle birbirlerine dayanarak yürüyen kimseler de vardı."[542]

9- Ebu Bekr el-Esamm şöyle demiştir:

"Bu âyet, Uhud gününde nazil olmuştur. Ashâb, bozguna uğradıktan sonra, Hz. Peygamber'in yanına dönünce, Hz. Peygamber müslümanları, takib konusunda müşriklere karşı teşvik etti. Zaten Hz. Hamza (r.a.)'nın mübarek na'şına müsle (işkence) yapılmış olduğunu gördükten sonra onlar da "müsle" yapmaya niyetliydiler, ama Hz. Peygamber onları bundan men etmişti. Derken Allahu Teâlâ müşriklerin kalbine korku salmış, böylece dağılıp gitmişlerdi. Hz. Peygamber, Uhud'da şehid olanların cenaze namazını kılmış ve onları, kanlarıyla defnetmişti. Alimlerin rivayet ettiğine göre Safiyye, kardeşi Hamza'nın durumunu görmek için geldiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) Zübeyr'e,

"Onu bırakma da, kardeşine yapılmış olan "müsle"den dolayı feryâd ü figan etmesin" demiş, bunun üzerine Safiyye de,

"Ona ne yapıldığına dair haber bana geldi. Bu, Allah'a itaat etmenin yanında önemsiz bir şeydir" deyince de, Hz. Peygamber Zübeyr'e,

"Ona müsaade et de, kardeşine baksın" demiştir. Safiyye de,

"Hayır!" dedi ve Hz. Hamza için Allah'tan mağfiret talebinde bulundu. Yine kocası, babası, kardeşi ve oğlu öldürülmüş bir kadın gelip de, Hz. Peygamber'in hayatta olduğunu görünce,

"Artık bundan sonra hiçbir musîbetin önemi yoktur!" dedi." [543]

10- İbn Cerir et-Taberi der ki:

"Burada zikredilen müminler, Uhud savaşı bittikten sonra "Hamrau'l-Esed" denilen yerde tekrar Rasulullah'ın çağırısına uyup ona tabi olanlardır.

Uhud savaşında Peygamber efendimiz yaralandıktan sonra, müşrikler oradan uzaklaşınca, Peygamber efendimiz düşmanın tekrar geri dönebileceğini düşünerek

"Bunların izini kim takibedecek?" dedi. Hz. Ebubekir ve Zübeyr b. Avvam'ın da içinde bulunduğu yetmiş kişi kadar olan bir gurup Rasulullah'ın bu çağırısına uydular ve Hamrau'l-Esed'e kadar yürüdüler. Bunları gören müşriklerin kalbine Allah bir korku saldı ve mağlup bir

---

[541] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/117-118.
[542] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.
[543] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb.

şekilde kaçıp gittiler. Ve Müslümanlar emniyet içinde Medine'ye döndüler."[544]

173. Onlar öyle kimselerdir ki insanlar kendilerine: "İnsanlar size karşı ordu hazırladılar, o halde onlardan korkun." dedi de bu, onların imanını artırdı ve: "Allah bize yeter, O ne güzel Vekil'dir." dediler.
174. Bunun üzerine kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allah'dan nimet ve lûtufla geri geldiler. Allah'ın rızasına da uymuş oldular. Allah; O en büyük lütuf sahibidir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimeler bir kavle göre Hamrâu'1-Esed, diğer bir kavle göre de Küçük Bedr (Bedr es-Suğrâ) Gazvesi hakkında nazil olan âyet-i kerimelerdendir. Şöyle ki:
1- İbn-i İshak, Süddi, Abdullah b. Abbas ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre sahabilere bu söz Uhud savaşından sonra, müşriklerin takibine çıkan Rasulullah'a Hamrau'l-Esed mevkiinde, Abd-i Kays oğullarına ait kervan tarafından söylenmiştir.
a- Abdullah ibn Ebî bekr ibn Muhammed'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Hamrâu'l-Esed'de iken Huzâa kabilesinden Ma'bed Efendimiz (s.a.v.)'e uğradı. Huzâalılar Allah'ın Rasûlü ile antlaşmalı idiler; müslümanı ve müşriği ile bütün kabile Hz. Peygamber (s.a.v.)'le antlaşmalarına sadık, müslümanlardan yana, onlara karşı gizli saklıları olmıyan bir kabile idiler. Ma'bed o günlerde henüz müslüman olmamıştı, müşrikti.
"Vallahi ey Muhammed, senin ve ashabının bu başına gelenler bize de ağır gelmiş ve bizi de üzmüştür. Allah'tan dileğimiz onların size verdiği bu zarardan sizi kurtarmasıdır." dedi, ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından çıkıp Hamrâu'l-Esed'den ayrıldı. Daha sonra Ravhâ'da Ebu Süfyân ve beraberindekilere rastladı. Onlar,
"Uhud'da Muhammed'in ashabının ileri gelenlerini, komutanlarını, onun arkadaşlarını hakladık, ama köklerini kazımadan döndük geldik. Kalanları üzerine yeniden hücum edelim, işlerini bitirelim." diyerek Medine'ye dönmeye ve müslümanların kökünü kazımaya, onları toptan yok etmeye karar vermişlerdi. Ebu Süfyan (kendileri gibi müşrik olan) Ma'bed'i görünce ona:
"Arkanda ne var, yolda neler gördün ey Ma'bed?" diye sordu. Ma'bed:
"Muhammed'i gördüm; ashabı içinde sizi takip etmek üzere çıkmış. Öyle kalabalıklar ki bugüne kadar böylesini görmedim. Size karşı kin ve öfke ile yanıp tutuşuyorlar. Bugünkü savaşınızdan geri kalmış olanlar da savaşa katılmadıklarına pişman olmuşlar ve bu sefer onlara katılmışlar ve size karşı öyle öfkeliler ki bu öfke gibisini hiç görmedim." dedi. Ebu Süfyân:
"Vay sana, ne diyorsun?" dedi. Ma'bed:
"Allah'a yemin olsun, ya şimdi hemen buradan ayrılıp Mekke'ye doğru yola çıkarsınız, ya da birazdan atlarının alınlarını karşınızda bulursunuz." dedi. Ebu Süfyân:
"Biz de kalanlarının da kökünü kazımak üzere onlara tekrar hücum etmeye karar vermiştik." dedi. Ma'bed:
"Bunu hiç tavsiye etmem ve seni bundan men'ederim. Allah'a yemin olsun, gördüklerim beni şu beyitleri söylemeye sevketti." deyip Hz. Peygamber ve ordusunu övüp yücelten bir şiir söyledi de bu Ebu Süfyân ve yanındakileri geri döndürdü.
Ebu Süfyân Mekke'ye dönüş yolunda bu sefer Abdu'1-Kays oğullarından bir gruba rastladı. Onlara nereye gittiklerini sordu, sebebini sorduğunda yiyecek birşeyler bulmak üzere oraya gitmekte olduklarını öğrenince
"Muhammed'e bir mektubum var. Bunu ona götürürseniz bunun karşılığında yarın gelirsiniz bu develerinize Ukâz'da şıra yükleriz." dedi. Onlar da kabul ettiler. Onlara şöyle dedi:
"Muhammed'e vardığınızda ona haber verin ki biz, kalanlarının da kökünü kazımak üzere

[544] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

Muhammed ve ashabının üzerine yürümeye karar verdik." Abdu'1-Kays'lılar Hz. Peygamber henüz Hamrâu'l-Esed'de iken ona gelip Ebu Süfyân'ın söylediklerini ona haber verdiler de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir." dedi."[545]
b- Ebû Râfi'den rivayet edildiğine göre ise "Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ali'yi bir grup sahâbî ile Ebu Süfyân'ı takibe yolladı ve bunlar yolda Huzâa'dan bir bedeviye rastlayıp Ebu Süfyân hakkında bilgisi olup olmadığını sordular. O da Ebu Süfyân'ın toparlanıp yeniden üzerlerine gelmekte olduğunu söyleyince *"Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir."* dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[546]
c- Suddî rivayetinde ise "Ebu Süfyân ve arkadaşları Uhud'dan, müslümanların işini tam olarak bitirmeden ayrıldıklarına pişman olup
"Dönün ve onların kökünü kazıyın." dediklerinde Allah onların kalblerine bir korku saldı da bozuldular, bir bedeviye rastladılar, ona bir hediye vererek
"Muhammed ve ashabına rastlarsan onlara bizim onlar için yeniden ordu topladığımızı haber ver." dediler. Ancak o bedevi gelmeden Allah Tealâ, Rasûlü (s.a.v.)'ne bu durumu haber verdi de Allah'ın Rasûlü onları takip için çıktı ve Hamrâu'l-Esed'e kadar geldi. Yolda iken Ebu Süfyân'ın haber gönderdiği bedeviye rastladılar. Bedevi onlara Ebu Süfyan'ın söylediklerini haber verdi de onlar
"Allah bize yeter, O ne güzel Vekil'dir." dediler. Sonra Hamrâu'l-Esed'den dönerlerken Allah Tealâ onlar ve onlara Ebu Süfyân'ın haberini getiren bedevi hakkında "İnsanlar kendilerine: *"İnsanlar size karşı ordu hazırladılar, o halde onlardan korkun." dedi de bu, onların imanını artırdı ve: "Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir." dediler."* âyet-i kerimesini indirdi." [547]
d- Süddî rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabının, Ebu Süfyân'ı takip için çıktıklarında Ebu Süfyan'ın kendilerinin kökünü kazımak üzere büyük bir ordu topladığı haberini Zulhuleyfe'de aldıkları; İbn Abbâs rivayetinde ise bu haberi bir bedevinin değil Medine'ye mal satmak üzere giden bir kervan'ın getirdiği, kervandakilerin: "Ey Muhammed, Ebu Süfyân size karşı büyük bir ordu toplamış, Medine üzerine yürümekte, istersen geri dön." dedikleri kaydedilmektedir.[548]
e- İbn Abbas'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Müşrikler, Uhud'dan geri döndükleri sırada birbirlerine:
"Ne Muhammed'i öldürebildik, ne de genç cariye kızlar ele geçirebildik. Ne kötü iş yaptık! Haydi geri dönüp şunların kökünü kazıyalım." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu duyunca, müslümanları onları karşılamağa teşvik etti. Müslümanlar Hz. Peygamber'in çağrısına uyup yola çıktılar ve Hamrâu'l-Esed denilen yere vardılar. Ancak, müşrikler:
"Önümüzdeki yıl karşılaşalım", diyerek geri döndüler. Bu durum karşısında Hz. Peygamber (s.a.v.) de Ashâb'ı ile birlikte Medine'ye avdet etti. Her ne kadar savaş olmadıysa da, bu sefer de bir gazve addedildi. Bu olay üzerine Allah Teâlâ bu âyetleri inzal buyurdu."
Hbu Süfyân, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e;
"Seninle Bedir mevsiminde karşı karşıya geleceğiz, çünkü arkadaşlarımızı o zaman öldürmüştünüz. Korkak olan, geri döner, cesur olan ise, silahlarını ve ticaret mallarını alıp gelir." diye vaatte bulunmuştu. Ancak müslümanlar vaat edilen yere geldiklerinde orada kimseyi bulamayınca, yanlarındaki mallarla alış-verişte bulundular. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimesini inzal buyurdu."[549]
2- Mücahid ve İkrime'ye göre ise, düşmanlarının bir araya gelerek kendilerine saldıracağı haberi, Rasulullah'a ve sahabilerine, Uhud savaşından bir sene sonra gittikleri küçük Bedir mevkiinde söylenmiştir.

---

545 Muhammed ibn İshak; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/119.
546 İbn Merdûye; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/89-90.
547 İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/119-120.
548 İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/120.
549 Nesaî, İbn Mâce.

a- Mücâhid'den rivayete göre "Ebu Süfyân, Uhud savaşı günü Hz. Muhammed (s.a.v.)'e:
"Bir sene sonra buluşma yerimiz, daha önce arkadaşlarımızı öldürdüğünüz Bedr olsun. Gelecek sene kozumuzu orada paylaşalım." demiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Umarız öyle olur." buyurdu. Bir sene sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) va'dine uyarak yola çıktı ve Bedr'e gelerek orada konakladı. Bu gelişleri orada kurulmakta olan panayıra rastlamıştı. Orada alış verişlerini yaptılar; Allah'ın lûtfu ve fazlı ile geri döndüler, orada onlara bir kötülük ve zarar dokunmadı." [550]
b- İbn Cureyc'den gelen rivayette şu fazlalıklar vardır:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebu Süfyân'la va'dleştikleri buluşma yerine doğru yola çıktığında bazı müşriklere rastladılar. Onlara Kureyş'in haberlerini sorduklarında o müşrikler, Hz. Peygamber ve ashabını kandırmak ve müşriklerden korkutmak üzere:
"Size karşı büyük bir ordu topladılar." dediler. Bu haber karşısında mü'minler sadece
"Allah bize yeter, O ne güzel Vekîl'dir." dediler, bu onların sadece iman ve yakînlerini artırdı da Bedr'e kadar geldiler. Orada panayırı sakin buldular, kimse onlarla karşılaşıp çekişmedi, çatışmadı. Orada panayırda bulunan bir müşrik Mekke'ye giderek Bedr'de Muhammed'in atlılarını gördüğünü Mekkelilere haber verdi." [551]
c- İkrime'den gelen rivayette ise "Hz. Peygamber ve ashabına, müşriklerin kendilerine karşı büyük bir ordu hazırladığı haberi onlar henüz Medine'den hareket etmezden önce ulaşmış; bu haber üzerine bazıları korkup bu seferden geri dururken cesaretliler hem savaşa, hem de Bedr'de bulacakları panayırda alış verişe hazırlanarak yola çıkmışlar; Bedr'e varınca da orada sakin bir panayırdan başka bir şey görmemişler. Çünkü müşriklerin büyük bir ordu toplayıp gelmekte oldukları haberi bir balondan başka bir şey değilmiş."
d- İbn Abbâs'tan gelen rivayette bazı farklı ayrıntılara yer veriliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'le va'dleştikleri zaman gelince Ebu Süfyân kavmiyle beraber Mekke'den Bedr'e doğru yola çıktı. Merru'z-Zahrân denilen mevkiye gelip konakladıklarında Allah kalbine bir korku saldı da geri dönmeye karar verdi. Orada umre yapmak üzere Mekke'ye gelmiş olan Nuaym ibn Mes'ûd el-Eşcaî'ye rastladılar. Ebu Süfyân ona:
"Ey Nuaym, ben Muhammed'e Bedr mevsiminde buluşmayı va'detmiştim. Ama bu sene kurak geçti. Oraya gitmek bizim için bolluk senesi uygun olur ki hayvanlarımızı otlatalım, sütlerini içelim. Bana, bu va'dî yerine getirmeden geri dönmemiz daha uygun göründü. Ama şimdi bizim döndüğümüzü Muhammed duyarsa bu onun bize karşı cür'etini artırır. Şimdi sen Medine'ye git ve onları Bedr'e çıkmalarını engelle, eğer bunu yaparsan sana 10 deve var." dedi. Nuaym bu teklifi kabul ederek Medine-i Münevvere'ye geldi ve müslümanların yola çıkmaya hazırlandıklarını gördü. Onlara:
"Bu, bana hiç de doğru bir görüş gibi gelmiyor; onlar sizin beldenize geldiler, çoğunuzu öldürdüler. Şimdi onlara gidecek olursanız gidenlerden birisi dahi geri gelmiyecektir." dedi. Bu, bazı müslümanların kalbine kurt düşürdü. Hz. Peygamber bunu hissedince:
"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki yalnız başıma olsam da yine çıkacağım." buyurdu. Sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), içlerinde İbn Mes'ûd'un da bulunduğu 70 kişi içinde yola çıktı. Bedr es-Suğrâ denilen yere kadar gittiler. Burada Kinâne oğullarına ait bir su (kuyu) vardı. Bu suyun etrafında senede bir defa olmak üzere 8 gün panayır kurulurdu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve ashabı hiçbir müşrikle karşılaşmadıkları gibi oraya gelmeleri bu panayıra tesadüf etti. Yanlarında bulunan ticaret mallarını sattılar, elde ettikleriyle de deri, şıra gibi şeyler satın aldılar kâr ettiler, bir de üstüne para kazandılar, böylece Medine-i Münevvere'ye salimen ve ganimetle döndüler. Ebu Süfyân da Mekke'ye döndüğünde Mekke halkı bu sefere çıkan ordusuyla "Sevîk ordusu" diye alay ettiler. Çünkü yola çıkmışlar, konakladıkları yerlerde bol bol sevîk (çorba) içmişler; Muhammed ve ashabıyla savaşmadan, gayelerine ulaşmadan geri dönmüştüler. İşte bu âyet-i kerime bu hadise hakkında nazil

---
[550] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 4/120.
[551] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 4/120.

olmuştur."[552]

e- İbn Abbas ile Muhammed İbn İshak'a göre "Abdu'l-Kays kabilesinden bir topluluk Ebu Süfyan'a rastladılar. Ebu Süfyan onları, müslümanları korkutmak için araya soktu ve buna karşılık kendilerine bir ücret vermeye söz verdi." [553]

f- Süddî şöyle demiştir;

"Bunlar, münafıklardır. Müslümanlar, Ebu Süfyan'a verdikleri sözlerinden dolayı, Bedr-i Suğra'ya hareket etmek için hazırlanırlarken, münafıklar,

"Onlar daha önce sizin diyarınıza gelip savaştıkları halde, çoğunuzu öldürdüler. Eğer siz, onların diyarına gidecek olursanız, hiçbiriniz geri dönemezsiniz" demişlerdir." [554]

3- Genel değerlendirme:

a- Taberî bu iki değişik nüzul sebebine dair rivayetleri verdikten sonra yaptığı değerlendirmede bu âyetlerin Hamrâu'1-Esed Gazvesi hakkında nazil olduğuna dair rivayetleri daha sahih ve âyet-i kerimelerin nazmına daha uygun buluyor. Bir kere bir önceki âyet-i kerimede *"Kendilerine yara isabet ettikten sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün davetine icabet edenler..."* denilerek ashabın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sefere çıkma davetine zor koşullarda icabet ettikleri ima edilerek övülmekte.

Bu ifade bu âyet-i kerimede kastedilenlerin hemen Uhud'dan sonra yorgun argın ve yaralı halde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetine icabet edenler olmasını gerektirmektedir. Küçük Bedr Gazvesinde ise mü'minlerin yaralı olmaları durumu yoktur; mü'minlerin Uhud'da aldıkları yaralar iyileşmiştir. Uhud Gazvesi hicretin üçüncü senesi Şevval ayının ortalarında meydana gelmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Küçük Bedr Gazvesine çıkışı ise yaklaşık bir sene sonra hicretin dördüncü senesi Şaban ayında olmuştur. Bu bir senelik sürede Hz. Peygamber (s.a.v.)'le müşrikler arasında başka bir savaş olmamakla Uhud'un kötü izleri silinmiş ve güçlü bir şekilde sefere çıkılmıştır ki *"Kendilerine yara isabet ettikten sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün davetine icabet edenler..."* övgüsü bu duruma pek uymamaktadır.[555]

b- Fahreddin er-Razi der ki:

"Buradaki, "insanlar"dan maksad, Nu'aym İbn Mes'ud el-Eşca'î'dir. Tek kişiye, "insanlar" denebilir. Çünkü bir kişi bir söz söylediği zaman ve onun aynı sözü söyleyip, o söze razı olan taraftarları olduğu zaman, bu söz ve fiili hepsine nisbet etmek yerinde olur. Nitekim Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

"Hani siz bir kişi öldürmüştünüz ve onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız." [556]

"Hani siz, "Ey Musa, Allah'ı açıkça görmedikçe sana katiyyen imân etmeyiz" demiştiniz..." [557]

Halbuki bu işi yapanlar, onların kendileri değil, atalarıdır. Fakat, onlar atalarına uyup, bu işlerinde onları tasvib etmek suretiyle uydukları için, bu fiil onlara nisbet edilmiştir. Burada da, bu sözün o tek kişinin sözüne razı olan bir cemaata nisbet edilmiş olması caizdir." [558]

c- Fahreddin er-Razi der ki:

"Siyer ve İslâm tarihi âlimleri bu ve önceki ayetin nüzul sebebi hakkında ihtilâf etmişlerdir. Mesela Vâkidî, önceki âyetin Hamrâ-ul-Esed hâdisesine, ikincisinin de Bedr-i Suğra hâdisesi ile ilgili olduğu kanaatindedir. Bu âlimlerden, her iki âyetin de Bedr-i Suğrâ hâdisesi ile ilgili olduğunu söyleyenler de vardır. İlk görüş daha uygundur. Çünkü Hak Teâlâ'nın, *"Kendilerine yara isabet ettikten sonra"* [559] buyruğu, bu yaralanmanın sanki yakın bir zamanda olduğuna delâlet etmektedir. Binaenaleyh bundaki medih, yara onlara dokunduğu zaman düşmana karşı çıkmalarına mukabil medihten daha çoktur." [560]

---

[552] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/99.
[553] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/100.
[554] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/100.
[555] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/120-121.
[556] Bakara: 2/72.
[557] Bakara: 2/55.
[558] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/100.
[559] Al-i İmran: 3/172.
[560] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/100.

175. İşte O, ancak (sizi) kendi dostlarından korkutmakta olan şeytandır. Öyle ise siz, onlardan korkmayın, benden korkun, eğer mü'minlerseniz...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Buradaki şeytandan murad, Ebu Süfyan'a rastlayan o topluluktur.[561]
2- Bunun Nu'âym İbn Mes'ud olduğu da söylenmiştir. Nu'aym kâfirlikte ileri gidip azdığı için, "şeytan" diye ifâde edilmiştir. Bu, Hak Teâlâ'nın *"İnsan ve cin şeytanları…"* [562] âyetinde belirtildiği gibidir. [563]
3- Bunun şeytanın kendisi olup, müslümanları vesveseleriyle korkuttuğu da söylenmiştir. [564]

176. O küfre koşuşanlar seni üzmesin. Onlar, Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler. Allah, onlara âhirette bir pay vermemeyi murad eder. İşte onlaradır azâb-ı azîm.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Kureyş kâfirleri hakkında nazil olmuştur. Allah, Peygamber'i Hz. Muhammed'i onların şerrinden emin kılmıştır. Buna göre mana, "Seninle savaşmak için, ordular toplayarak küfürde yarışanlar, seni mahzun etmesin. Çünkü onlar, bu hareketleriyle Allah'a değil, sadece kendilerine zarar verirler." şeklindedir. Bunu, onların Peygabere ve mü'min ashabına hiçbir şekilde zarar veremeyecekleri manasına anlamak gerekir. Bu ifâde, bu şekilde anlaşıldığında, mutlaka belli bir zarara hamledilmesi gerekir. Çünkü bundan sonra onların, Hz. Peygamber (s.a.s)'e birtakım zararlar verdikleri meşhurdur. Evlâ olan, bunun: "Kâfirlerin ordular toplamaktan maksatlarının, bu dini yok etmek ve bu şeriatı silmektir. Onların bu maksatları hiçbir zaman tahakkuk etmeyecek, aksine kendi işleri bozulacak, güçleri gidecek, senin işin yücelip, ismin duyulacak" manasına hamledilmesidir. [565]
2- Bu âyet, münafıklar hakkında nazil olmuştur. Onların küfre koşuşup yarışları da, mü'minleri Uhud hadisesi ile korkutmaları ve ilâhî yardım ile muzafferiyetten ümitsiz bırakmaya gayret etmeleridir. Veyahut da onların, "Muhammed, mülk peşinde koşuyor. Bundan dolayı durum bazan lehine, bazan aleyhine oluyor. Eğer o, Allah'tan bir Peygamber olsaydı, hiç mağlup olmazdı" demeleridir. Bu da, müslümanları (nerede ise) İslâm'a karşı soğutuyordu ve Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan dolayı üzülüyordu. [566]
3- Bazı âlimler de şöyle demişlerdir:
"Bir kısım kâfirler, müslüman olmuşlar, fakat Kureyş'ten çekindikleri için sonra irtidad etmiş (İslâm'dan geri çıkmışlardı. İşte bundan dolayı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gönlüne bir üzüntü düşmüştü. Çünkü O, onların bu irtidadları ile kendisine bir zarar verebileceklerini sanıyordu. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Allah, onların mürted olmalarının, O'na bir zarar veremeyeceğini beyan buyurmuştur."
Kâdî şöyle der:
"Bu izah, şunlarla da güçlendirilebilir:
a) Küfür üzere devam eden kimse için, "küfre koşuyor" denilemez. Fakat bu ifâde ile, imandan sonra kâfir olan kimse tavsif edilir.
b) Allah Teâlâ'nın, *"Allah, onlara âhirette bir nasib vermemeyi murad eder"* buyruğu ancak daha önce iman etmiş olan kimseler için uygun düşer. Binâenaleyh bu iman bir nasib gerektirmiş ama, sonra irtidad sebebi ile boşa gitmiştir.
c) Hüzün, ancak arzu edilen birşeyi elde edememeden dolayı olur. Hz. Peygamber (s.a.v.),

---

[561] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/101.
[562] En'am: 6/112.
[563] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/101.
[564] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/101.
[565] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/103.
[566] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/103.

onların imân etmelerinden istifade etmeye muktedir olup, sonra onlar kâfir oldukları için, ümmetinin sayısının çoğalmamış olmasından ötürü hüzünlenmiştir. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, O'nu bundan emin kılmış ve kendisinin durumunun değişmemesi konusunda onların iman etmeleriyle etmemelerinin müsavi olduğunu bildirmiştir." [567]

4- Bunlardan murad, dünya malı elde etmek için, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Tevrat'ta bahsedilen sıfatlarını saklayan, Ka'b İbn Eşref ve taraftarları gibi yahudi ileri gelenleridir. [568]

5- Bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, ehl-i kitabın müslüman olmaması çok ağır geliyormuş. Çünkü diğer müşrikler onlara bakıyor ve "Bunlar kitab ehlidir, şayet sözü hak olsaydı önce onlar ona tâbi olurlardı." diyorlarmış. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş.[569]

6- Kaffal (r.h.) şöyle demiştir:

"Âyeti, Hak Teâlâ'nın, *"Ey Peygamber, kalpleriyle inanmadıklan halde ağızlarıyla "inandık" diyen (münafıklarla yahudilerden o küfür içinde (olabildiğine) koşuşanlar seni mahzun etmesin"* [570] âyetinin de delâleti ile bütün kâfir sınıfları manasına hamletmek uzak bir ihtimal değildir. Buna göre âyet, Hz. Peygamber (s.a.s)'in hüznünün, bütün bu kâfirlerden dolayı olduğuna delâlet eder."[571]

177. İmana karşılık küfrü satın alanlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Onlar için elem veren bir azap vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Fahreddin er-Razi der ki:

"Eğer biz bundan önceki âyetin münafıklar ile yahudiler hakkında olduğunu söylersek, bu âyetin de mürtedler hakkında olduğunu söyleriz. "

2- "Aynı şekilde birinci âyetin mürtedler hakkında, bu âyetin de yahudiler hakkında olduğunu söylemek de uzak bir ihtimal sayılmaz. Yahudilerin imana karşılık küfrü satın almalarının manası şudur: Onlar, Hz. Peygamber (s.a.s)'i, henüz Peygamber olarak gönderilmezden önce de biliyor, O'na inanıyor ve düşmanlarına karşı O'na yardım edeceklerini söylüyorlardı. Fakat bizzat Peygamber olarak gönderilince, O'nu inkâr edip, önceki hallerini bıraktılar ve böylece sanki imanı verip, karşılığında küfrü satın alan kimseler gibi oldular. Bu, birşey satın alan kimsenin, ona karşılık satana bir bedel vermesi gibidir."

3- "Bu âyeti münafıklara hamletmek de uzak bir ihtimal değildir. Çünkü münafıklar, mü'minlerin yanında iken iman ettiklerini söylüyorlar, şeytan gibi olan reisleri ile başbaşa kaldıklarında, kâfir olup, imanı bırakıyorlardı. Böylece onlar sanki küfrü, imân mukabilinde satın almış oluyorlardı." [572]

178. O küfredenler, onlara zaman vermemizi kendileri için sakın hayırlı sanmasınlar. Onlara fırsat vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir. Onlara horlayıcı ve aşağılayıcı bir azâb vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mukatil’den rivayete göre Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur.[573]

2- Atâ'dan rivayete göre Kurayza ve Nadîr oğulları yahudileri hakkında nazil olmuştur.[574]

3- Fahreddin er-Razi der ki:

---

[567] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/103-104.
[568] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/104.
[569] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 4/181.
[570] Mâide: 5/41.
[571] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/104.
[572] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/105-106.
[573] Alûsî, Rûhu'l-Maanî, 4/135.
[574] Alûsî, Rûhu'l-Maanî, 4/135.

"Bu âyet, daha önceki âyetlerde de izah edildiği gibi, Uhud hâdisesi ve münafıkların mü'minleri cihaddan geri koymaları hakkındadır. Binâenaleyh Cenâb-ı Hak, kâfirlerin bu dünyada bir müddet daha yaşatılmalarının ve kendilerine mühlet tanınmasının, şehidler gibi ölmelerinden onlar için daha hayırlı olmadığını beyân etmektedir."[575]

179. Allah, mü'minleri sizin üzerinde bulunduğunuz halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır. Allah sizi gayba muttali kılacak ve size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer. O halde siz Allah'a ve Rasûllerine iman edin. Eğer iman eder ve müttakîler olursanız sizedir ecr-i azım.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî dedi ki: "Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Ümmetim, Adem'e arzolunduğu gibi kendi suretlerinde bana arzolundular ve bana iman edenlerle, beni inkâr edenler bana bildirildi." Bu haber münafıklara ulaşınca alay ettiler ve dediler ki:
"Muhammed kendisine inananı ve inkâr edeni bildiğini iddia ediyor. Halbuki biz kendisiyle beraber bulunduğumuz halde bizi tanıyamıyor." İşte bu sebebe binaen Allah Teala bu âyeti indirdi."[576]
2- Kelbî'nin İbn Abbâs'dan rivayetine göre "Kureyş demiş ki:
"Ey Muhammed, sen, sana uymayan kimsenin Cehennem'de bulunduğunu, Allah'ın da o kimseye karşı gazaplı olduğunu, senin dinin üzere uyan kimseninse Cennet ehlinden olup, Allah'ın da ondan hoşnut olduğunu iddia ediyorsun. Peki o halde sana iman eden ve etmeyen kimseleri de bize haber ver." Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[577]
3- Ebu'l-Aliye dedi ki:
"Mü'minler kendilerine, onunla mü'min ve münafık kimseyi birbirinden ayırd edebilecekleri bir alamet verilmesini istediler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[578]
4- Suddî'den rivayete göre "Bir takım kimseler: "Muhammed gerçekten doğru sözlü ise bize kimin gerçekten mü'min, kimin kâfir olduğunu haber versin bakalım." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[579]
5- Gafra'nın kölesi Ömer dedi ki:
"Yahudiler: "Ey Muhammed, siz daha önceden bizim dinimizden hoşnut idiniz. Kitabınız inmeden önce sizden bazıları ölmüş olsaydı onun hali nasıl olacaktı?" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[580]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet, Uhud hadisesi ile ilgili âyetlerin en son kısmıdır."[581]

180. Allah'ın, lûtfundan kendilerine verdiğinde cimrilik edenler sakın bunun kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar. Tam tersine bu, onlar için bir şerdir. Onların cimrilik ettikleri kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır, Allah yapmakta olduklarınıza Habîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirlerin büyük çoğunluğu (İbn Mes'ûd, Ebu Hüreyre, Ebu Salih rivayetinde İbn Abbâs, Şa'bî, Mücâhid) bu âyetin, zekâtı men edenler, mallarının zekâtını vermede cimri

---
[575] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[576] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 108; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/510.
[577] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 108.
[578] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 108.
[579] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/125.
[580] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/510.
[581] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

davranan müslümanlar hakkında indiği üzere görüş birliğindedirler.[582]
2- Atiyye el-Avfî'nin, İbn Abbas'tan, İbn Cureyc'in Mücâhid ve Zeccâc'dan rivayetine göre bu âyet, Muhammed (s.a.v.)'in vasfını ve peygamberliğini gizleyen Yahudi alimleri hakkında nazil oldu. Cenab-ı Hakk, bu âyet-i kerimedeki "cimrilik" ile, Allah Teala'nın o Yahudi hahamları'na vermiş olduğu ilmi gizlemeyi murad etmiştir."[583]

181. "Gerçekten Allah fakirdir, biz zenginleriz." diyenlerin sözünü Allah mutlaka işitmiştir. O söylediklerini haksız yere peygamberlerini öldürmeleriyle birlikte yazacağız ve "Tadın o şiddetli yangın azabını!" diyeceğiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Süddi, Mücahid, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin ve bundan sonra gelen bir kısım âyetlerin, Rasulullah'ın döneminde bulunan Yahudiler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[584]
2- İkrime, Süddî, Mukatil ve Muhammed İbn İshak dediler ki:
"Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) birgün Yahudiler'in bir dershanesine girdi. Yahudiler'den bir grup insanı, içlerinden Fihnas b. Âzûrâ isminde bir adamın başına toplanmış oldukları bir halde buldu. Bu zat onların ulemasındandı. Finhas'ın yanında adı Eşya' olan bir haham daha vardı. Ebû Bekr, Fihnas'a dedi ki:
"Yazık sana ey Finhâs, Allah'tan kork da müslüman ol. Zira vallahi sen elbette çok iyi biliyorsun ki Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Rasulü'dür. Allah katından size gerçekten hak ile gelmiş bir peygamberdir. O'nu yanınızdaki Tevrat ve İncil'de yazılı olarak bulmaktasınız. O halde O'na iman et ve O'nun peygamberliğini tasdik et, Allah'a güzel bir ödünç ver ki seni Cennet'e koysun ve sana kat kat sevap versin." Fihnas da dedi ki:
"Vallahi ey Ebu Bekr, bizim Allah'a ihtiyacımız yok, tam tersine onun bize ihtiyacı var. Ey Ebû Bekr, sen Rabbimizin bizden mallarımızı borç istediğini iddia ediyorsun. Halbuki zenginden, ancak fakir borç ister. Biz, onun bize yalvardığı gibi ona yalvarmıyoruz. Biz ondan müstağniyiz. Bizden müstağni olsa, zengin olsa arkadaşının zannettiği gibi bizden borç istemezdi. Şimdi senin dediğin şey şayet doğru ise, o halde Allah gerçekten fakir, bizlerse zenginiz, Eğer zenginse bizden mallarımızı borç istemez. Ayrıca baksana size faizi yasaklıyor, bize veriyor. Eğer zengin olsa bize faiz verir miydi?!" Bunun üzerine Ebû Bekr gazaba geldi ve Fihnas'ın suratına kuvvetli bir şamar indirdi ve dedi ki:
"Hayatım, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki seninle aramızda anlaşma (başka bir rivayette: Mersed oğullarıyla Hz. Peygamber arasındaki antlaşma) olmasaydı elbette boynunu vururdum ey Allah'ın düşmanı! Eğer sözlerinizde sâdık iseniz gücünüz yettiğince bizi yalanlayın bakalım." Bunu müteakib Fihnas Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki:
"Ey Muhammed, şu arkadaşının bana yaptığına bak." Rasulullah (s.a.v.) Ebû Bekr'e:
"Bu yaptığına seni sevk eden ne idi?" buyurdu. Ebû Bekr de dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu Allah'ın düşmanı gerçekten çok büyük bir söz konuştu; Allah'ın fakir, kendilerininse zengin olduğunu iddia etti. Ben de Allah için gazaba gelip suratına vurdum." Fihnas ise bunu inkâr etti. Nihayet Allah Teala, Fihnas'ı red Ebû Bekr'i ise tasdik etmek üzere bu âyeti ve yine Hz. Ebu Bekr'in sözü ve onu sinirlendiren hadise hakkında bir de *"Sizden evvel kendilerine kitab verilenlerden ve müşriklerden herhalde incitici birçok sözler işiteceksiniz. Eğer katlanır müttakîler olursanız işte bu, hadiselere karşı bir azimdendir."*[585] âyet-i kerimesini indirdi."[586]

---

[582] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 109.
[583] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/126; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/512; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 109.
[584] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[585] Al-i İmran: 3/186.
[586] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/129, ed-Dürr: 2/105; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 109; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/166; Muhtasar-ı İbn Kesir, 1/342.

Bu rivayet biraz sonra 186. âyet-î kerimenin nüzul sebebinde özde aynı, fakat ayrıntılarda biraz daha farklı olarak tekrar gelecektir.

3- Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Benî Kaynuka yahudilerine, İslâm'a, namaza, zekata ve Allah için güzel bir borç vermeye davet eden bir mektup yazıp, bunu Hz. Ebu Bekir'le gönderince, Yahudi Finhas,

"Demek ki Allah fakir ki bizden borç para istiyor" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir ona bir tokat atarak,

"Eğer aramızda bir anlaşma olmasaydı, boynunu uçururdum" dedi. Binâenaleyh Hz. Ebu Bekir onu, Hz. Peygamber'e şikayet edip, Finhas da söylediği sözü inkâr edince, işte bu âyet Hz. Ebu Bekir'i doğrulamak için indi.[587]

4- Abdu'l-Kahir b. Tahir, Ebû Amr b. Matar'dan, o Cafer b. el-Leys ez-Ziyadî'den, o Ebû Huzeyfe Musa b. Mesud'dan, o Şibl'den, o İbn Ebî Nücayh'tan, o da Mücahid'den şunu dediğini bize haber verdi:

"Bu âyet Yahudiler hakkında inmiştir. Ebû Bekr onlardan bir adamın suratına tokat attı. Bu adam: "Allah fakirdir, bizlerse zenginiz" diyen kimsedir."

Şibl dedi ki: "Bana gelen habere göre bu kişi Yahudi Fihnas'tır. Allah'ın eli kapalıdır, sıkıdır, diyen kişi de budur."[588]

5- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:

"Yahudiler, Allahü Teâlâ, *"Kim Allah'a borç verecek"* âyetini indirdiği zaman, Nebî Aleyhisselâm'a geldiler ve:

"Ey Muhammed, senin Rabbin fakir mi ki, kullarından istiyor?" dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [589]

6- İbn Abbas'tan (r.a.) hasen bir senetle rivayet edildi:

"Allahu Teâlâ'nın Al-i İmran: 3/181 ayeti, Ebu Bekir ile Finhas arasında olan şey hakkında indi." [590]

7- Hasen'den rivayete göre *"Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç verir..."*[591] âyet-i kerimesi nazil olunca yahudiler taaccüb ettiler ve alay yollu: "Rabbınız fakir ki bizden borç istiyor." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Katâde rivayetinde bu sözü söyleyenin yahudilerden Huyey ibn Ahtab olduğu, "Rabbımız bizden borç istiyor, ancak bir fakir zenginden borç ister." dediği kaydedilmiştir.[592]

Ebu Süleyman ed-Dimaşkî ise bu yahudinin en-Nebbâş ibn Amr olduğunu söylüyor.[593]

8- Allah, *"Kimdir ki Allah'a güzel bir borç versin de, (Allah) onu kat kat, çok çok artırsın"* [594] âyetini indirince, Yahudiler:

"Biz, Muhammed'in ilâhının bizden borç istediğini görüyoruz, demek ki biz zenginiz O fakir. Bir taraftan faizi (ribayı) bize yasaklarken, öbür taraftan bize faiz veriyor" dediler. Bu sözleriyle bu âyeti kasdediyorlardı. [595]

183. "Doğrusu, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamız hususunda Allah bize and verdi." diyenlere de ki: "Benden önce nice peygamberler size apaçık delilleri ve dediğiniz şeyi getirmişti. Eğer doğru sözlüler idiyseniz onları neden öldürdünüz?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

---

[587] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

[588] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/130, ed-Dürr: 2/106. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 109-110.

[589] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/167.

[590] İbn Münzir; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/168.

[591] Bakara: 2/245.

[592] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/130.

[593] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/515.

[594] Bakara: 2/245.

[595] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet Ka'b b. Eşref, Malik b. Sayf (veya Dayf), Vehb b. Yehuza, Zeyd b. Tabuh, Fihnas b. Âzurâ ve Huyey b. Ahtab hakkında nazil oldu. Bunlar Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dediler ki:
"Allah'ın, seni bize bir peygamber olarak gönderdiğini, sonra bir kitap indirdiğini iddia ediyorsun. Oysa ki Allah, Tevrat'ta, ateşin yiyeceği bir kurbanı bize getirmedikçe, Allah katından gönderildiğini iddia eden hiçbir peygambere inanmamamızı emretmiştir. O halde sen, o kurbanı bize getirirsen seni tasdik ederiz." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[596]
2- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu âyet, Ka'b İbn el-Eşref, Ka'b İbn Esed, Malik İbn es-Sayf, Vehb İbn Yahuza, Zeyd İbn Tâbûb, Finhâs İbn Âzûrâ ve benzerleri hakkında nazil olmuştur. Onlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelerek
"Ey Muhammed, Allah'ın Peygamber'i olduğunu ve Allah'ın sana bir kitap indirdiğini iddia ediyorsun. Halbuki Allah bize Tevrat'ta, hiçbir Peygamber'e, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe, imân etmememizi emretti. O ateşin hafif bir sesi olur ve gökten iner. Eğer sen bize bu ateşi getirirsen, seni tasdik ederiz" dedikleri zaman, işte bu âyet-i kerime nazil olmuştur." [597]
3- Atâ şöyle demiştir:
"İsrailoğulları Allah için kurban kesiyor, onun iç yağları ile etinin en güzel yerlerini alıp, bunları tavanı açık bir evin ortasına koyuyorlardı. Peygamberleri evin içinde durup, Rabb'isine dua ediyordu. İsrailoğulları da dışarıda, evin etrafında bekleşiyorlardı. Derken gökten hafif bir sesi olan, dumansız beyaz bir ateş iniyor ve o kurbanı yakıp bitiriyordu." [598]
4- Süddî dedi ki:
"Cenâb-ı Hak Tevrat'ta, "Size Peygamber olduğunu iddia eden birisi gelince, Mesîh ve Muhammed hâriç, size bir ateşin yiyip bitireceği bir kurban getirmedikçe ona inanmayın. Fakat Mesîh İsa ile Muhammed geldiklerinde, onları hemen tasdik edin. Çünkü onlar, ateşin yiyip bitireceği bir kurban olmadan gelirler." buyurmuştur. Bu âdet Hz. İsa (a.s.) gönderilinceye kadar devam etmiştir. Allah Teâlâ, Hz. İsa'yı Peygamber olarak gönderince, bu sona ermiştir." [599]
5- Abdullah b. Abbas ve Dahhak diyorlar ki:
"Önceki ümmetlerde bir kişi, tasaddukta bulunur da, sadakası kabul edilirse, gökten bir ateş iner onun sadakasını yerdi. Bu da o kişinin, iddiasında haklı olduğunu gösterirdi. Yahudiler, bu âyet-i kerimede zikredildiği gibi, Rasulullah'tan böyle bir mucize istemişlerdir. Fakat Allah teala, Yahudilere, bu gibi mucizelerle gelen Peygamberleri de öldürdüklerini hatırlatarak istediklerinde samimi olmadıklarını, sadece Hz. Muhammed'i yalanlamak için bu gibi şeyleri ile sürdüklerini beyan etmiştir." [600]

185. Her nefis (canlı) ölümü tadıcıdır ve kıyamet günü ecirleriniz size tastamam verilecektir. O zaman kim ateşten uzaklaştırılıp cennete konursa artık o muradına ermiş olur. Bu dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- *"De ki: Size müvekkel ölüm meleği canınızı alacak..."*[601] âyeti nazil olunca
"Ey Allah'ın elçisi, Adem oğlunun ölümü ile ilgili bu âyet geldi. Peki cinlerin, kuşların hayvanların ölümünün zikri nerede? Onlar nasıl ölürler?" dediler de bu âyet-i kerime nazil

---

[596] Kelbi zayıftır. Suyuti; ed-Dürr: 2/106; İbn Ebi Hatim; İbnu'l-Münzîr; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 110; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 1/516; Fahreddin er-Râzî, Tefsir-i Kebir, 9/121.
[597] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[598] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[599] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[600] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân,.
[601] Secde: 32/11.

oldu.[602]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Yeryüzünde bulunan herşey fânidir" [603] âyeti nazil olunca, melekler:
"Yeryüzündekiler öldü" dedi.
"Her nefis ölümü tadıcıdır" âyeti nazil olunca da,
"Biz de öldük" dediler." [604]

186. Mallarınız ve canlarınız hususunda imtihana çekilecek ve sizden önce kendilerine kitab verilenlerden ve müşriklerden de herhalde incitici birçok şey işiteceksiniz. Eğer bunlara katlanır, sakınırsanız işte bu, hadiselere karşı bir azim ve metanettendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zühriye göre bu âyet-i kerime, Kâ'b b. el-Eşref hakkında nazil olmuştur.
a- Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Hamdûn'dan, o Ebû Hamid Ahmed b. Hasan'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Ebu'l-Yemân'dan, o Şuayb'dan, o Zührî'den, o Abdurrahman b. Abdillah b. Ka'b b. Malik'ten, o da babasından -ki bu zat yani Ka'b, Tebük Seferi'ne iştirak etmediği için tevbesi kabul olunan üç kişiden birisidir- bize şu rivayette bulundu:
"Yahudi Ka'b b. Eşref şair birisiydi. Peygamber (s.a.v.)'i hicveder ve şiirinde Kureyş'i O'na karşı kışkırtırdı. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği sırada Medine ahalisi karışık, muhtelif bir yapı arzediyordu. müslüman, müşrik, Yahudi olanlar vardı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) bunların hepsini sulha kavuşturmak istedi. Müşrikler ve Yahudiler O'na ve Ashabı'na şiddetli eziyet veriyorlardı. İşte Allah Teala Peygamberi (s.a.v.)'ne bu ezalara sabretmeyi emredip onlar hakkında bu âyeti indirdi."[605]
b- Abdürrezzak Mâ'mer'den, o Zühri'den, o Abdurrahman İbni Kâ'b İbni Mâlik'ten anlattı.
"Âyet Kâ'b İbni Eşref, Nebî Aleyhisselâm'ı ve onun ashabını şiir ile hiciv etmesinden dolayı onun hakkında indi." [606]
c- Yahya ibn Fâris kanalıyla Ka'b ibn Mâlik'ten o da babasından rivayet eder ki:
"Ka'b ibnu'l-Eşref, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i hicveder ve Kureyş müşriklerini aleyhine tahrik ederdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye geldiğinde oranın ahalisi müslümanlardan, puta tapanlardan ve yahudilerden olmak üzere karışıktı. Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabına eziyet ederlerken Allah Tealâ Rasûlü'ne sabır ve affı emretmişti. İşte onlar hakkında *"sizden önce kendilerine kitab verilenlerden ve müşriklerden de herhalde incitici birçok şey işiteceksiniz.."* âyetini indirdi de Ka'b ibnu'l-Eşref, Hz. Peygambere eziyetinden vazgeçmeyince Efendimiz (s.a.v.), Sa'd ibn Muâz'a "Ka'b'ı öldürmek üzere bir grubun gönderilmesini" emretti. O da Muhammed ibn Mesleme'yi gönderdi ve onlar da Ka'b ibnu'l-Eşref'i öldürdüler. Ka'b ibnu'l-Eşref'in öldürülmesi üzerine yahudiler ve müşrikler korkup Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve
"Arkadaşımızın kapısı çalındı ve hile ile öldürüldü." dediler. Efendimiz de onlara, daha önceki sözünü hatırlattı ve müslümanlara eziyetten vazgeçmelerine, yahudîlerle müslümanlar arasında bir antlaşma yapmaya davet etti. Kabul etmeleri üzerine bir sayfaya yahudiler ve müslümanları bağlıyacak bir antlaşma yazıldı."[607]
d- Taberî'nin tefsirinde Ka'b ibnu'l-Eşref'in öldürülüşü ile ilgili Zuhrî'den rivayetle tahric olunan haberde bazı ayrıntılara da yer verilmektedir. Bu kişi, şiirleriyle müşrikleri, Rasulullah'a ve sahabilerine karşı kışkırtıyor ve Rasulullah'ı kotülüyordu. Bu sebeple,

---

[602] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 1/517.
[603] Rahman: 55/26.
[604] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[605] Ebu Davud; el-Harac ve'1-İmare ve'l-Fey': 3000, Suyuti; Lübab: s. 67. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 110.
[606] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/168.
[607] Ebu Davud, el-Harâc ve'I-Fey' ve'1-İmâra, 22, hadis no: 3000.

içlerinde Muhammed b. Mesleme, Ebu Abs'ın da bulunduğu, Ensardan beş kişi, Kâb b. el-Eşref'e gittiler. Kâ'b, Medine'nin üst tarafında, kavminin meclisinde bulunuyordu. Gelenleri görünce içine korku düştü ve hallerini beğenmedi. Onlar,
"Biz sana bir ihtiyaç için geldik." dediler. Kâ'b:
"Biriniz bana yaklaşsın ve ihtiyacınızı anlatsın." dedi. İçlerinden biri ona yaklaşarak,
"Biz sana, zırhlarımızı satarak bedellerini alıp infak edelim diye geldik." dedi. Kâ'b da dedi ki:
"Vallahi eğer bunu yapacak olursanız, bu adam gelip size konakladığından beri büyük bir sıkıntıya düştüğünüz belli" dedi. Onlar, geceleyin ortalığın sakinleştiği bir vakitte Kâ'b'ın yanına tekrar gideceklerine dair sözleştiler. Sonra gelip Kâ'b'a seslendiler. Karısı ona:
"Bunlar bu saatte sana, hoşuna gidecek bir şey için gelmiş olamazlar" dedi. Kâ'b:
"Onlar bana meselelerini anlatmışlardı." dedi, ve çıkıp onlarla konuştu. Onlara:
"Size vereceğim hurma karşılığında rehin olarak çocuklarınızı bana verir misiniz?" dedi. Onlar,
"Bizler, çocuklarımız hakkında "Bu bir vesk karşılığında rehin verilmiştir." "Şu iki vesk karşılığında rehin verilmiştir." şeklinde söylenilerek ayıplanmalarından utanırız." dediler. Kâ'b,
"Kadınlarınızı bana rehin olarak verir misiniz?" dedi. Onlar,
"Sen insanların en yakışıklı olanısın. Biz sana güvenemeyiz. Bu yakışıklılığın karşısında hangi kadın sana karşı diretebilir ki? Fakat biz sana silahlarımızı rehin verebiliriz. Bizim bugün silahlara da ne kadar ihtiyacımız olduğunu biliyorsun." dediler. Kâ'b
"Haydi silahlarınızı getirin ve istediğinizi yüklenip götürün." dedi. Onlar,
"Aşağı in de sen bizden teslim al biz de senden teslim alalım." dediler. Kâ'b inmek isterken karısı ona yapıştı ve ona
"Kavmine bir kişi gönder de senin de bunlar gibi adamların gelip yanında bulunsunlar." dedi Kâ'b
"Bunlar, benim uyuduğumu görseler beni uyandırmazlar." dedi. Karısı:
"Sen onlara evin içinden konuş" dedi. Kâ'b dinlemedi, onların yanına indi. Ondan güzel kokular saçılıyordu. Müslümanlar
"Nedir bu kokular?" dediler. Kâ'b
"Bu, (Karısını kastederek) filanın annesine ait olan kokudur." dedi. Müslümanlardan biri onun kokusunu koklamak gerekçesiyle ona yaklaştı ve onu kucakladı. Sonra arkadaşlarına:
"Öldürün bu Allah düşmanını." dedi. Bunun üzerine Ebu Abs, Kâ'b'ın böğrüne mızrağını sapladı. Muhammed b. Mesleme de kılıçla boynunu vurdu ve dönüp gittiler. Bunun üzerine Yahudiler korkuya kapıldılar. Rasulullah'a varıp
"Bizim efendimiz, suikastla öldürüldü." dediler. Rasulullah da onlara, Kâ'b'ın yaptıklarını, müşrikleri müslümanlarin aleyhine kışkırttığını ve onlara eziyet ettiğini anlattı."[608]
e- Ka'b ibnu'l-Eşref'in öldürülmesi hadisesi Bedr Gazvesinden kısa bir süre sonradır ve öldürülmesi ile ilgili birçok ayrıntı ile onun şiirinden, öldürülmesi üzerine söylenen şiirlerden örnekler İbn Hişâm'ın Sîre'sinde yer almaktadır. Buradaki çarpıcı ayrıntılardan biri, onu öldürmeye giden sahabîlerin içinde Ka'b'in bir süt kardeşinin de yer almasıdır. Silkân ibn Selâme ibn Vakş adındaki bu sahabînin hey'ette yer alması Ka'b'ın bu hey'etin yanına gelmeye razı olmasında büyük rol oynamış görünüyor.[609]
2- Üsame b. Zeyd'e göre bu âyet-i kerime, Abdullah b. Übey vb. müşrikler ve ehl-i kitab hakkında nazil olmuştur.
a- Amr b. Ubeyy Amr el-Müzekkî, Muhammed b. Mekkî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail el-Buharî'den, o Ebu'l-Yeman'dan, o Şuayb'dan, o Zührî'den, o Urve b. Zübeyr'den, o da Usame b. Zeyd'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.), Fedek Kabilesi'nden palanı olan bir merkebe bindi ve Usame b. Zeyd'i de

---
[608] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/134.
[609] Bak: İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Kahire 1375/1955, 2/51-58.

arkasına aldı. Sonra Haris b. Hazrec Oğulları'nın içinde bulunan Sa'd b. Ubade'yi ziyarete gitti. Bu, Bedir Vakası'ndan önce idi. Nihayet içerisinde Abdullah b. Ubeyy'in de bulunduğu bir meclise uğradı. Bu, Abdullah b. Ubeyy'in müslüman olmasından önce idi. Meclisde, müslümanlar, müşrikler, putperestler ve Yahudiler'den oluşan gruplar vardı. Abdullah b. Revaha da o meclisteydi. Rasulullah (s.a.v.)'ın bindiği hayvanın tozu meclisi bürüyünce, Abdullah b. Ubeyy ridasıyla burnunu kapatarak:
"Bize tozutmayın" dedi. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) selam verdi, sonra durdu. Merkeb'den indi ve onları Allah'a davet etti, onlara Kur'an okudu. Bunun üzerine Abdullah b. Ubeyy dedi ki:
"Ey kişi, eğer gerçekse dediklerinden daha güzel birşey yoktur. Öyleyse meclislerimizde bu sözlerinle bize eza verme, yoluna dön. Sana kim gelirse ona anlat." Abdullah b. Revaha dedi ki;
"Evet ey Allah'ın Rasulü, bizi o sözlerinle meclislerimizde mest et. Zira biz, bunu severiz." Sonra müslümanlar, müşrikler ve Yahudiler birbirlerine küfrettiler. Hatta az kaldı ki birbirlerinin üstüne atılacaklardı. Peygamber (s.a.v.) onları devamlı yatıştırmağa çalışıyordu. Nihayet sustular. Sonra Peygamber (s.a.v.) hayvanına binip gitti. Nihayet Sa'd b. Ubade'nin yanına girdi ve ona dedi ki:
"Ey Sa'd -Abdullah b. Ubeyy'i kasdederek- Ebû Hubâb (Şeytan'ın babasın)'in ne dediğini duymadın mı? O, şöyle şöyle dedi." Sa'd b. Ubade dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, onu affet, vazgeç, boşver. Sana Kitab'ı indirene yemin ederim ki sana inen Hakk'ı Allah getirmiştir. Şu körfez ahalisi (Arabistan halkı) o nübüvvet hakikatini başlarına tâc etmeleri üzere sulh oldular. Nihayet Allah sana verdiği Hak'la bunu reddedince, O buna üzüldü. İşte onun, senin gördüğün şeyi yapması bundandır." Bu söz üzere Rasulullah (s.a.v.) onu affetti. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[610]
Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve ashabı, kıtal âyetinin nüzulünden önce müşriklerden ve ehl-i kitabdan gördükleri bu nevi eziyetlerden dolayı onları, emrolundukları üzere affederlerdi.[611]
3- İkrime ve İbn Abbas'a göre bu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekr ve Kaynukâ oğulları'nın efendisi yahudi Finhâs hakkında nazil olmuştur.
a- İbn Abbâs'tan rivayetle Bu sûrenin 181. âyetinin nüzul sebebi olarak anlatılan ve Hz. Ebu Bekr ile Yahudi Finhâs arasında geçen hadisenin aynı zamanda bu âyet-i kerimenin de nüzul sebebi olduğu biraz önce geçmişti.
b- Taberî bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi sadedinde olmak üzere hadiseyi İkrime'den rivayetle şöyle zikrediyor:
"Bu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekr ve Kaynukâ oğulları'nın efendisi yahudi Finhâs hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebu Bekr'i yardım istemek üzere Finhâs'a göndermiş, bu hususta yazdığı bir mektubu da ona vererek:
"Bana dönüp istişare etmeden sakın bir şey yapma." diye de tembihlemişti. Hz. Ebu Bekr kılıcını kuşanmış olarak Finhâs'a gidip Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mektubunu verdi. Finhâs mektubu okuyunca:
"Demek Rabbınız bizim kendisine yardım etmemize muhtaç oldu." dedi. Hz. Ebu Bekr, kılıcıyla ona vurmaya niyyetlendiyse de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *"benimle istişare etmeden bir şey yapma."* tenbihini hatırlıyarak vazgeçti ve *"Allah'ın, lûtfundan kendilerine verdiğinde cimrilik edenler sakın bunun kendileri için bir hayır olduğunu sanmasınlar. Tam tersine bu onlar için bir şerdir. Onların cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır..."* [612] âyeti, bir de bu âyet-i kerime ile onun arasındaki âyetler nazil oldu."[613]
c- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekir'i, yahudi Finhâs'a yardım istemek için göndermişti. Finhas da,

---

[610] Buhari; Cihad: 2987, Tefsir: 4566, Merda: 5663. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 110-111.
[611] Buhari; Tefsîru'l-Kur'ân, 3/15; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/518.
[612] Alu İmrân, 3/180.
[613] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/133-134.

“Rabb'in, bizim kendisine yardım etmemize muhtaç oldu" deyince, Ebu Bekir (r.a.), onu kılıçla vurmak istedi. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) gönderirken ona,
"Bana dönüp gelinceye kadar, hiçbir şeyi zorla alma" demişti. Hz. Ebu Bekir bunu hatırlayınca, kendine hâkim olup vurmadı ve bunun üzerine bu âyet nazil oldu." [614]
4- Genel değerlendirme:
Ayet-i kerime ister Ka'b ibnu'l-Eşref, isterse Finhâs ibn Azûrâ hakkında gelmiş olsun neticede ikisi de yahudilerin bu âyet-i kerime karşısındaki tavrını temsil etmektedirler.

187. Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu, mutlaka insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemiyeceksiniz" diye misâk (söz) almıştı. Onlar ise onu sırtlarının arkasına attılar ve onunla az bir menfaat satın aldılar. Satın aldıkları o şey ne kötü...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler bu âyet-i kerimede zikredilen ehi-i kitaptan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Abdullah b. Abbas, Süddi, Said b. Cübeyr ve İbn-i Cüreyc’e göre bu âyette zikredilen ehl-i kitaptan maksat, sadece Yahudilerdir. Âyet, Finhas ve Eşya' gibi Yahudi Hahamlarına işaret etmektedir.
b- Katade’ye göre ise bu âyet-i kerime, kendisine dînî ilimler verilen herkesi kapsamaktadır. Bu hususta Katade’nin şunları söylediği rivayet edilmektedir.
"İşte Allah, ilim ehlinden bu ahdi almıştır. Kim, bir şey bilir ise, onu başkasına öğretsin. Sizler ilmi gizlemekten kaçının. Zira ilmi gizlemek, helak olmaktır. Hiçbir kimse de kendisini, bilmediği bir şeyi söylemeye zorlamasın. Aksi takdirde Allah’ın dininden dışarı çıkar ve kendisini zorlayanlardan olur." Denilir ki:
"Söylenilmeyen ilim, harcanmayan hazineye benzer. İnsanlara aktarılmayan hikmet, yeyip içmeyen bir puta benzer." Yine denilir ki:
"Ne mutlu konuşan âlime ve ne mutlu dinlediğini tutan dinleyiciye. Birincisi ilmi bilen, onu öğreten ve insanları ona çağırandır. İkincisi ise, hayırı işiten, onu koruyan ve ondan faydalanandır."
c- Abdullah b. Abbas’tan nakledilen diğer bir görüşe göre, âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Ey Muhammed, bir zaman Allah, Peygamberlerden, kavimlerine karşı ahit almıştı." Buna göre burada zikredilen ehl-i kitaptan maksat, Peygamberlerdir. [615]
2- Bu âyet zahiren, her nekadar yahudi ve hristiyanlarla ilgili ise de, müslümanların da bunun muhtevasına girmesi uzak bir ihtimal değildir. Çünkü müslümanlar da Ehl-i Kur'ân'dır. Kur'ân ise, Allah'ın kitaplarının en şereflisidir. [616]

188. O yaptıklarına sevinen ve yapmadıkları şeylerle de övülmek isteyenlerin azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için can yakıcı azap vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin münafıklar ve yahudiler hakkında nazil olduğuna dair iki rivayet vardır.
1- Ebu Said el-Hudri ve İbn-i Zeyd’e göre bu âyet-i kerime bazı münafıklar hakkında inmiştir. Rasulullah, savaşa çıktığında, bunlar savaşa gitmeyip yerlerinde kalırlardı. Rasulullah döndükten sonra da ondan üzür dilerler ve savaşmadıkları halde, insanların, özürlerini kabul ederek kendilerini övmelerini isterlerdi.[617]
a- Bu âyet münafıklar hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar, müslümanlara karşı iman ettiklerini münafıkça ifâde etmelerinden dolayı seviniyorlardı. Çünkü onlar böylece, dünyevi

---

[614] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[615] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/135.
[616] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[617] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

menfaatlerini elde edebiliyorlardı. Daha sonra da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kalplerinde olmayan imanları ile kendilerini övmesini bekliyorlardı. [618]
b- Ebû Abdirrahman Muhammed b. Ahmed b. Cafer'den, o Ebu'1-Heysem-i Mervezî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail el-Buharî'den, o Said b. Ebî Meryem'den, o Muhammed b. Cafer'den, o Zeyd b. Eslem'den, o Ata b. Yesar'dan, o Ebû Said el-Hudrî'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın devrinde bazı adamlar, Rasulullah (s.a.v.) gazveye çıktığında O'ndan ayrılıp geride otururlardı. Rasulullah (s.a.v.) gelince de kendisine özür beyan ederler, ve yapmadıkları şeyle övülmelerini isterlerdi. İşte bu âyet bu sebepten dolayı nazil oldu."[619]
Bu hadisi Müslim, Hasan b. Ali el-Hulvanî, İbn Ebî Meryem yoluyla rivayet etmiştir.[620]
c- Ebu Sâ'îd el-Hudrî (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu âyet, bir savaşa Hz. Peygamber (s.a.s) ile birlikte çıkmayan ve savaşa katılmadıkları için sevinen bir grup münafık hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s) savaştan dönünce, ona mazeret beyân etmişler, O da onların mazeretlerini kabul etmiş, daha sonra da O'nun müslüman mücahidleri müdh-ü sena edişi gibi, kendilerini de medh-ü sena etmesini ummuşlardı." [621]
d- Ebû Abdirrahman Şâziyahî, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değûlî'den, o Muhammed b. Cühm'den, o Cafer b. Avn'dan, o Hişam b. Said'den, o da Zeyd b. Eslem'den bize şu rivayette bulunmuştur:
"Mervan b. Hakem Medine valisi iken, Ebû Said el-Hudri, Zeyd b. Sabit ve Rafî' b. Hudeyc, kendisinin yanında bulundukları bir gündü. Mervan dedi ki:
"Ey Ebû Sa'd Allah Teala'nın Al-i İmran: 3/188 âyetini gördün mü? Vallahi biz yaptıklarımızla övünürüz, yapmadıklarımızla da övülmemizi isteriz." Ebû Said dedi ki:
"Bu, senin dediğin manaya gelmez. Ancak Rasulullah (s.a.v.)'ın zamanında bazı adamlar vardı ki bunlar, Rasulullah ve Âshabıyla gazalara çıkmayıp geri dururlardı. Ashab içerisinde harbde meşakkat, yara ve o münafıkların hoşlanmadıkları şey vukua gelince, onlardan geri kalmalarına sevinirler, sevdikleri şey vukua gelince de onlara (katılmadıklarına mazeret uydurmak için) yemin ederler ve yapmadıkları ile de övülmelerini arzu ederlerdi. (İşte kasdolunan mana budur.)"[622]
2- Diğer bir kısım müfessirler ise bu âyet-i kerimenin, Yahudiler hakkında nazil olduğunu söylemişler ancak, Yahudilerin, hangi ameli işleyenleri hakkında nazil olduğu hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır.[623]
a- Abdullah b. Abbas'a göre bu âyet, Rasulullah'ın, kendilerine bir şey sorması üzerine onu gizleyen, bu gizlemelerinden dolayı da sevinen ve aynı zamanda Rasulullah'a verdikleri yanlış cevap ile de Rasulullah ve müminler tarafından övülmelerini isteyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur.[624]
b- Said b. Muhammed ez-Zahid, Ebû Said b. Hamdûn'dan, o Ebû Hamid b. Şarkî'den, o Ebu'l-Ezher'den, o Abdurrezzak'tan, o İbn Cüreyc'den, o İbn Ebî Müleyke'den, o Alkame b. Vakkas'tan bize şu haberi verdi:
"Mervan ibnu'l-Hakem kapıcısı Rafi'e dedi ki:
"İbn Abbas'a git ve ona de ki:
"Eğer bizden bir kişi yaptığıyla böbürlenip, yapmadığıyla da övülmesini istediği için azab görecekse, bu durumda elbette hepimiz azab göreceğiz." İbn Abbas da dedi ki:
"Sizin bu âyetle ne alakanız var? Ancak bu âyet ehli kitap hakkında indi. Peygamber (s.a.v.) Yahudiler'i çağırıp onlara birşey sormuştu da onlar bu şeyi O'ndan gizlemişler ve O'na bu

---

[618] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[619] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3/16 (4567); Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn, 7; İbn Cerir: 4/136, Suyuti; Lübab: s. 68.
[620] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 111.
[621] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[622] Suyuti; Lübab: s. 58, ed-Dürr: 2/108.
[623] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/136.
[624] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/136.

şeyin aksini haber vermişlerdi. Böylece onlar, bunu Peygamber (s.a.v.)'e karşı, onlara sorduğu şey hususunda haber vermeleri sebebiyle övülme, o şeyi gizlemeleri sebebiyle de böbürlenmeyi istediler." Sonra İbn Abbas: *"Allah, Kitab verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz, diye ahid almıştı..."* 197. âyetini okudu."[625]
Bu hadisi Buharî, İbrahim b. Musa, Hişam yoluyla, Müslim, Züheyr b. Harb, Haccac yoluyla, her iki taraf da İbn Cüreyc'den rivayet etmişlerdir.[626]
Bu hadis Humeyd İbni Abdurrahman İbni Avf tarikından da rivayet edilmiştir. [627]
c- Dahhak, Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ı yalanlamada ittifak içinde olmaktan dolayı sevinen, aynı zamanda insanların, kendilerine "Namaz kılanlar, oruç tutanlar" diyerek övmelerini isteyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur. [628]
d- Suddî ve Dahhak dedi ki:
"Medine Yahudiler'i, Irak ve Yemen Yahudileri'ne ve ayrıca yazıları kendilerine ulaşacak olan yeryüzündeki tüm Yahudiler'e şunu yazdılar:
"Hakikaten Muhammed, Allah'ın Peygamberi değildir. Binaenaleyh siz, kendi dininiz üzere sabit kalıp ayrılmayın ve bu hususta söz birliği yapın." Böylece Muhammed (s.a.v.)'e ve Kur'an'a küfretmede söz birliği yaptılar da bu tutumlarıyla böbürlenip:
"O Allah'a hamd.olsun ki, sözümüzü bir yaptı da bu sayede ayrılığa düşmedik, dinimizi terk etmedik. Biz namaz ve oruç erbabıyız ve biz, Allah'ın dostlarıyız." dediler. İşte Allah Teala'nın: *"Ettiklerine sevinen ve yapmadıklanyla övülmekten hoşlananların, sakın onların azabdan kurtulacaklarını sanma; elem verici azab onlaradır."* âyetinin sebebi nüzulü budur."[629]
e- Suddî'den rivayet edildi:
"Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in (Tevrat'ta zikredildiğini buldukları) ismini gizlediler ve buna sevindiler, bir de kendilerini tezkiye ediyor ve "Biz oruç, namaz ve zekât ehliyiz, biz İbrahim'in dini üzereyiz." diyorlar, kendilerini bununla avutarak Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkârda ağız birliği ettiklerine seviniyor, bu vasıflarıyla övülmek istiyorlardı. İşte bunlar hakkında Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Dahhâk te bu görüştedir."[630]
f- Zeyd îbni Eslem'den Abdürrezzak, tefsirinde anlattı:
"Râfî İbni Hadîc ve Zeyd İbni Sabit, Mervân'm yanındaydı. Mervân:
"Ey Rafi, Al-i İmran: 3/188 âyeti hangi şey hakkında indi?" dedi. Râfî dedi ki:
"Münafıklardan bazı insanlar hakkında indi. Çünkü onlar, Rasûlullah harbe çıktığı zaman özür beyan ederler ve:
"Bizi sizden ancak meşguliyet alıkoydu, sizinle olmayı severiz." derlerdi. Allahü Teâlâ bu âyeti onlar hakkında indirdi." Mervân, sanki bunu kabul etmedi. Râfîi zorladı. Zeyd İbni Sabit'e:
"Allah için söyle, bu benim söylediğimi biliyor mu?" dedi. Zeyd:
"Evet" dedi." [631]
g- Katâde'den rivayete göre de Allah düşmanı Hayber yahudileri Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelmişler; sapıklıklarına sıkı sıkıya yapışmış, yahudiliklerinde devam ettikleri halde O'ndan ve getirdiklerinden razı olduklarını ve O'na tâbi olduklarını iddia etmişler; bu tebeiyyet iddiasından dolayı Efendimiz (s.a.v.)'den övgü beklemişlerdi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.[632]

---

[625] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3/16 (4567); Müslim, el-Münâfikûn, 8; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3/23 (3014); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/298.
[626] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 111-112; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 9/132.
[627] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/169.
[628] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/136.
[629] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/109; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/523; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 112.
[630] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/136-137.
[631] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/170.
[632] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/137.

h- Said b. Cübeyr ve İkrime'ye göre bu âyet-i kerime, Finhas ve Eşya' gibi, insanları saptırmakla sevinen ve aynı zamanda insanların kendilerini, âlim olarak övmelerini isteyen Yahudi Hahamları hakkında nazil olmuştur.
i- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime Allah'ın, kendilerine verdiği Tevrat'ı değiştirmekten dolayı sevinen ve insanların bu değiştirmeden dolayı kendilerini övmesini isteyen Yahudiler hakkında nazil olmuştur.
j- Said b. Cübeyr'e göre bu âyet-i kerime, Allah'ın İbrahim (a.s.)'ın ailesine verdiği üstünlüklerle sevinen ve bunların gereğini yapmadıkları halde insanların kendilerini övmesini isteyen Yahudiler hakkında nâzil olmuştur.
k- Ferrâ dedi ki:
"Bu âyet, Yahudilerin biz ilk kitab, namaz ve tâat ehliyiz sözünü söylemeleri hakkında indi. Bununla birlikte onlar, Muhammed'in Peygamberliğini ikrar etmezlerdi." [633]
l- O yahudiler, Tevrat'ın âyetlerini tahrif ediyor, onları yanlış şekillerde tefsir edip, bunu bilmeyenlere hoş göstermeye gayret ediyor ve bu yaptıkları işlerden sevinç duyuyorlardı. Sonra da kendilerinin din, diyanet, iffet, sadakat sahibi, yalandan uzak kimselermiş gibi övülmelerini arzu ediyorlardı. Bu, İbn Abbas (r.a.)'ın görüşüdür. Sen insaflıca düşünürsen, çoğu insanların bu durumda olduklarını görürsün. Çünkü onlar, dünyevi menfaatları elde etmek için her hileye başvuruyor ve gayelerine ulaşmaları sebebiyle seviniyorlar. Daha sonra da, iffetli, sadakatli ve dindar kimseler olarak övülmelerini arzuluyorlar. [634]
m- Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), yahudilerden Tevrat'ta bulunan bir hususu sormuş, onlar da gerçeği gizlemiş, onun aksini haber verip, ona Kendilerinin doğru söylediklerini ifâde etmişler, bu tersyüz edişleri sebebi ile sevinmişler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bundan dolayı kendilerini medh-ü sena etmesini istemişlerdi. Bu âyetle Cenâb-ı Allah, Peygamber'ini işte bu sırra muttali kılmıştı. Buna göre mana, "O yahudiler, yaptıkları o tersyüz ediş ile seviniyor ve senin, kendilerini doğru ve vefalı kimseler diye övmeni bekliyorlar" şeklindedir. [635]
n- Onlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hak Peygamber olduğuna delâlet eden nassları gizlemelerinden dolayı seviniyor ve aslında tabî olmadıkları halde, Hz. İbrahim'in dinine tâbi olmakla övülmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü onlar Hz. İbrahim'in yahudi olduğunu ve kendilerinin de O'nun dini üzere olduklarını iddia ediyorlardı. [636]
o- Bundan maksad, yahudilerin, Tevrat'ta Hz. Muhammed (s.a.v.)'i kabul etmelerine ve O'nun nübüvvet ile dinine inanmaya dâir kendilerinden alınmış olan mîsâkı (ahdi) gizlemiş olmalarıdır. Sonra onlar, bu gizlemelerinden ve Allah'ın emirlerinden yüz çevirmelerinden dolayı sevinmişler, hem de Allah'ın evlatları ve sevgili kulları olduklarını iddia ederek, *"Sayılı günler dışında cehennem bize katiyyen dokunmayacak"* [637] demişlerdir. [638]
3- Genel değerlendirme:
a- Fahreddin er-Razi der ki:
"Evlâ olan, âyeti bu manaların hepsine birden hamletmektir. Çünkü hepsi ortak bir noktada birleşirler ki bu da, insanoğlunun uygunsuz bir fiili yapıp, ondan dolayı sevinmesi, sonra da insanlardan, kendisini gidişatı düzgün, yolu müstakim, zâhid, kendisini Allah'ın yoluna adamış bir kimse gibi tavsif etmelerini beklemesidir."[639]
b- Taberî bu iki görüşle ilgili rivayetleri zikrettikten sonra âyet-i kerimenin, yahudileri zemmetme siyakında olduğunu ve bu yüzden yahudiler hakkında indiğini belirten rivayetlerin daha çok tercihe şayan olduğunu söylemektedir.[640]

---

[633] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/170.
[634] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[635] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[636] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[637] Bakara: 2/80.
[638] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[639] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[640] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/138-139.

c- Hafız İbni Hacer dedi ki:
"Bu iki söz ile İbn Abbas'ın sözünü birleştirmek, âyetin her iki fırka hakkında indirilmesi iledir." [641]
d- Tabiinden bir cemâat tarikından, İbn Ebî Hatim, bunun benzerini rivayet etti. İbnu Cerîr bunu seçti. Bunların hepsi hakkında indirilmesine bir mâni yoktur, dedi. [642]
e- Büyük müfessir Kurtubî bu iki farklı rivayet hakkında şunları söylemiştir:
"Bu iki hadis-i şerif birbirinden farklı iki olayla ilgilidir. Ancak, iki olayın da aynı zamanda vuku bulmasından ötürü, âyet-i kerimenin inmesine bu iki olayın birlikte yol açması muhtemeldir. Buna göre âyet, her iki guruba da cevap teşkil etmiş olmaktadır."[643]
f- Hafız İbn Kesîr ise, bu konuda şunları söylemiştir:
"İbn Abbâs'ın zikrettiğiyle onların söyledikleri arasında herhangi bir çelişki sözkonusu değildir, çünkü âyet-i kerime tüm zikredilenlere şamildir." [644]

190. Gerçekten göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde selim akıl sahipleri için âyetler vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû İshak el-Makarrî, Abdullah b. Hamid'den, o Ahmed b. Muhammed b. Yahya el-Anberî'den, o Ahmed b. Necdet'ten, o Yahya b. Abdu'l-Hamid el-Hamanî'den, Yakub-i Kumî'den, o Cafer b. Ebi'l-Muğira'dan, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize şunu dediğini haber verdi:
"Kureyşliler, Yahudiler'e gelip, Musa size ne gibi mucizeler getirmiştir?" dediler. Onlar da:
"Asası ve bakanlara gözüken bembeyaz eli" dediler. Sonra Kureyşliler, Hıristiyanlar'a gelip onlara da:
"İçinizde İsa (a.s.)'nın durumu ne idi?" diye sordular, Onlar da:
"Körü ve alacalık hastalığına mübtela olanı iyileştiriyor, ölüleri diriltiyordu." dediler. Bu sefer Kureyş, Nebî (s.a.v.)'ye gelip dediler ki:
"Rabbine bizim için dua et de Safa Tepesi'ni bize altın yapsın." Allah Teala da bu âyeti indirdi."[645]
İbn Abbâs der ki:
"O halde bu âyet üzerinde tefekkür etsinler!"[646]
2- Atâ'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Hz. Aişe'ye:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nden gördüğün en şaşırtıcı şeyi bana haber verir misin?" dedim.
"Hangi hali şaşırtıcı değidi ki!" dedi ve şöyle devam etti:
"Bir gece bana geldi, benimle birlikte yatağa girdi, sonra:
"Müsaade edersen kalkıp Rabbıma ibadet edeyim." dedi, kalktı, abdest aldı, sonra namaza durdu ve ağladı. O kadar ağladı ki göz yaşları göğsüne aktı. Sonra rükûa vardı, yine ağladı, sonra secdeye vardı, secdede ağladı, sonra secdeden başını kaldırdı yine ağladı ve ta Bilâl gelip sabah ezanını okuyuncaya kadar bu böyle devam etti. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, senin geçmiş ve gelecek bütün günahların bağışlanmışken seni ağlatan nedir?" diye sordum,
"Şükreden bir kul olmıyayım mı? Hem neden böyle yapmıyayım ki; bu gece Allah bana "ve bizi o ateşin (cehennemin) azabından koru"ya kadar olmak üzere "Gerçekten göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde selim akıl sahipleri için

---

[641] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/170.
[642] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/170.
[643] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 106.
[644] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 106.
[645] Senedinde, hadis hırsızlığı ile damgalanmış Yahya Hamani var. Nesai; Tefsir: 310, İbn Ebî Hatim; Taberânî; Suyuti; Liibab: s. 59; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 113; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 1/526.
[646] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 107.

âyetler vardır..." âyetlerini indirdi. Yuh olsun o kimseye ki bu âyetleri okur da bunlar üzerinde tefekkür etmez." buyurdu."[647]
3- Yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Bu âyeti iki çenesi arasında telaffuz edip de, üzerinde düşünmeyen kimseye yazıklar olsun" dediği rivayet edilmiştir.[648]

195. "Rableri dualarını kabul etti: "Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun, amel yapanın amelini boşa çıkarmam."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İsmail b. İbrahim Nasrabadî, Ebû Amr İsmail b. Necid'den, o Cafer b. Muhammed b. Süvar'dan, o Kuteybe b. Said'den, o Süfyan'dan, o Amr İbn Dinar'dan, o Seleme b. Ömer b. Ebî Seleme'den -ki bu zat Ümm-i Seleme'nin çocuklarından birisidir- şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Ümm-i Seleme dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah'ın, hicret hususunda herhangi birşeyle kadınları zikrettiğini işitmiyorum." İşte bu sebeple Allah Teala Al-i İmran: 3/195 âyetini ve Al-i İmran: 3/199 âyetini indirdi."[649]
Bu hadisi Hakim, Sahih'inde Ebû Avn Muhammed b. Ahmed b. Mahan, Muhammed b. Ali b. Zeyd, Yakub b. Humeyd, Süfyan yoluyla rivayet etmiştir.[650]
Ümmü Seleme'nin bu sözleri üzerine aynı zamanda Nisa: 4/32 âyetinin nazil olduğu rivayeti de ilerde ve yerinde verilecektir.[651]

196. Kâfirlerin bolluk içinde diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın.
197. Azıcık bir geçimlik, sonunda varıp sığınacakları yer cehennemdir ve o ne kötü döşektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Mekke müşrikleri hakkında inmiştir. Onlar geniş imkânlı, tatlı, hoş bir yaşam içindeydiler. Ticaret yapıyor ve nimet sahibi oluyorlardı. Bu sebeple bazı mü'minlerin: "Allah'ın düşmanları, şu gördüğümüz servet içerisinde yüzüp giderken, bizler açlık ve sıkıntıdan helak olduk" demeleri üzerine bu âyet indi.[652]
2- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî'nin zikrettiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), birisinden bedeli daha sonra verilmek üzere bir miktar arpa istemişti. O da ancak bir rehin karşılığı arpa verebileceğini söyleyince Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Vermiş olsaydı hakkını tam olarak kendisine öderdim. O bilmiyor mu ki ben gökte de kendisine güvenilen (emîn)im, yeryüzünde de kendisine güvenilenim." buyurdu ve bu âyet-i kerime nazil oldu."[653]
3- Ferrâ şöyle demektedir:
"Yahudiler, yeryüzünde ticaret için dolaşıyor mal kazanıyorlardı. Âyet, bundan dolayı nazil oldu. Buna göre, *"İnkâr edenlerin diyar diyar dönüp dolaşması..."* ifâdesi ile kastedilen, onların ticaret ve kâr için yaptıkları çeşitli faaliyetleridir. Yani, "Ey mü'minler topluluğu, sizler korku içinde ve mahsurken, onların kendilerini emniyette hissedip, beldelerde

---

[647] İbn Hibbân-Sahih, İbn Asâkir; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 4/157.
[648] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[649] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/9, hadis no: 3023; Hakim; Müstedrek: 2/300; İbnu Ebî Hatim, Saîd İbni Mensur, Abdürrezzak; Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1,144, hadis no: 301; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[650] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 113; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/172; Taberî, 7/488.
[651] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/194.
[652] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 113; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/132.
[653] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 1/531.

istedikleri gibi dolaşmaları sizi aldatmasın. Çünkü bu az bir zaman devam edecek, sonra onlar en şiddetli azaba gireceklerdir" denilmektedir."[654]

199. Gerçekten ehl-i kitabdan Allah'a ve hem size indirilene, hem de kendilerine indirilenlere, Allah'a huşu duyarak iman edenler vardır. Onlar, Allah'ın âyetlerine karşılık az bir bahayı satın almazlar. İşte onlara; onlara rabları katında ecirler vardır. Hiç şüphesiz Allah hesabı çok çabuk olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cabir b. Abdillah, Enes, İbn Abbas Katade ve İbn-i Cüreyc'e göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın döneminde Habeşistan Kralı olan Necaşi hakkında nazil olmuştur.
a- Cabir b. Abdillah, Enes, İbn Abbas ve Katade dediler ki:
"Bu âyet Necâşî Ashame ve arkadaşlarından bazı insanlar hakkında nazil olmuştur. Onlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğine iman edip onu tasdik etmişlerdi. Necaşi öldüğü vakit Cebrail (a.s.), onun ölüm haberini Rasulullah (s.a.v.)'a duyurdu. Rasulullah (s.a.v.) bunun üzerine Ashabı'na buyurdu ki:
"Sizin memleketinizden başka bir yerde ölen kardeşinizin namazını kılmağa çıkınız." Onların:
"O kimdir?" demeleri üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Necaşi b. Ashame" buyurdu. Bunu müteakib Rasulullah (s.a.v.) Bakî' Kabristanı'na çıktı. Kendisine Medine'den, Habeşistan'a varıncaya dek ğayb perdesi açıldı da böylece Necaşî'nin tabutunu görüp onun üzerine namaz kıldı. Dört tekbir aldı ve onun için istiğfarda bulundu. Ashabına da:
"Onun için istiğfarda bulunun" buyurdu. Bunun üzerine münafıklar dediler ki:
"Şuna bakın, kendisi hiç görmediği vahşi bir Hıristiyan zenciye, kendi dininden olmadığı halde namazını kılıyor." İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[655]
b- Ebu'1-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Abdillah b. Yusuf, Ebû Amr Muhammed b. Cafer b. Matar'dan imla tarikiyle, o Cafer b. Muhammed b. Sina el-Vasiti'den, o Ebû Hanî Muhammed b. Bekkâr el-Bahilî'den, o Mu'temir b. Süleyman'dan, o Humeyd'den, o da Enes'ten bize şunu rivayet etti:
"Rasulüllah (s.a.v.) Ashabına buyurdu ki:
"Kalkın da kardeşiniz Necaşî'ye namaz kılın." Bunun üzerine insanların bir kısmı bir kısmına:
"Muhammed (s.a.v.) bize, Habeşe diyarından bir yabancıya namaz kılmamızı emrediyor" dedi de Allah Teala bu âyeti indirdi."[656]
c- İbnu Cerîr, bunun benzerini Câbir'den (r.a.) rivayet etti. Müstedrek'te Abdullah İbni Zübeyr'den anlatıldı Abdullah dedi ki: "Bu âyet, Necâşî hakkında indi." [657]
d- Necâşî Ashame'nin vefatı hicretin dokuzuncu senesinde olduğuna göre bu âyet-i kerimenin nüzulü de o sene olmuş demektir. Daha önce Atâ'dan rivayetle Hz. İsa'nın dini üzere iken Hz. Muhammed (s.a.v.)'i tasdik eden 40 Necranlı, 32 Habeşli ve 8 Rum hakkında bu sûrenin 113. ayetinin nazil olduğu geçmişti.[658] Bu âyet-i kerimenin de aynı kimseler hakkında nazil olduğu söylenmiştir.
2- İbn Cüreyc ve İbn Zeyd ise, bu âyetin Abdullah İbn Selâm (r.a.) ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[659]
3- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime, Yahudi ve Hristiyanlardan müslüman olan bütün insanlar hakkında nazil olmuştur.
a- Mücahid, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd dediler ki:

---

[654] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[655] İbn Cerir: 4/146. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 114; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[656] Taberani; Evsat; 2688, Bezzar: 832, Nesai; Tefsir: 108. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 114; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/173.
[657] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/173.
[658] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 8/187.
[659] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

"Bu âyet bütün Ehl-i Kitab mü'minleri hakkında inmiştir."[660]

4- Genel değerlendirme:

a- Taberi ve Râzî de âyet-i kerimenin genel ifadesini gözönünde bulundurarak Mücahid'in görüşü tercih etmiştir. Zira Cenâb-ı Hak, kâfirlerin varacakları yerlerinin cehennem olduğunu bildirince, ehl-i kitaptan imân edenlerin varacakları yerlerinin cennet olduğunu beyân buyurmuştur.[661]

b- Taberi der ki:

"Necaşi hakkında nazil oldu" diyenlerin görüşlerinin buna ters düşmeyeceğini söylemiştir. Zira, özel bir mesele hakkında inmiş olsa da âyetin mânâsının genel olduğu muhakkaktır. [662]

200. Ey İnananlar! Sabredin, düşmanlarınızdan daha sabırlı olun, cihada hazır bulunun, Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya erişebilesiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Said b. Ebî Amr el-Hafız, Ebû Ali el-Fakih'ten, o Muhammed b. Muaz el-Malinî'den, o Hüseyn b. Hasan b. Harb el-Mervezî'den, o İbn Mübarek'ten, o Mus'ab b. Sabit b. Abdillah b. Zübeyr'den, o Davud b. Salih'ten bize şu sözü rivayet etti:

"Ebû Seleme b. Abdirrahman dedi ki:

"Kardeşim biliyor musun, bu âyet hangi şey hakkında indi?" Ben de:

"Bilmiyorum" dedim. Dedi ki:

"Kardeşimin oğlu! Peygamber (s.a.v.)'in zamanında hakkında nevbet olunan (veya at beslenen) herhangi bir gazve olmamıştır, nöbet bekliyecek hudut gedikleri yoktu ki oralarda nöbet beklensin. Fakat namazın arkasından başka bir namazı beklemek (ribat) vardı."[663]

Bu hadisi Hakim Ebû Abdillah, Sahihi'nde, Ebû Muhammed el-Müzenî'den, o Ahmed b. Necdet'ten, o Said b. Mansur'dan, o da İbn Mübarek'ten rivayet etmiştir.[664]

2- Ebu Seleme İbn Abdurrahman'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında, murâbata yapılan (hudut nöbeti beklenen ve kendisi için hususî atlar hazırlanan) bir savaş yoktu. Binâenaleyh bu âyet ancak, bir namazı kıldıktan sonra diğer namazı bekleme hakkında nazil olmuştur."[665]

3- Ebu Hureyre (r.a.)'nin, namazdan sonra diğer namazı beklemeden bahsedip, sonra üç kere, "Dikkat edin, ribât işte budur!" dediği rivayet edilmiştir. "[666]

---

[660] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 114;
[661] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 9/154.
[662] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 2/429-430.
[663] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 4/148, Hakim; Müistedrek: 2/301, Suyuti; ed-Dürr: 2/113.
[664] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 114-115.
[665] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[666] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

4- NİSA SURESİ

Mushaftaki sıralamada dördüncü, iniş sırasına göre doksan ikinci suredir. Mümtehine sûresinden sonra Zilzâl'den önce inmiştir. Bakara, Enfâl, Âl-i İmrân, Ahzâb ve Mümtehine sûreleri Medine'de Nisa'dan önce nazil olmuştur. Uzun bir sûre olduğu için çeşitli sebeplerle veya Allah Teâlâ bazı hükümleri açıklamak istediğinde doğrudan ve farklı zamanlarda gelmiştir. Buhârî'de yer alan bir rivayete göre[1] 176. âyet Kur'an'ın son âyetidir. Sûre teyemmüm âyetini ihtiva etmektedir; teyemmümün ise hicretten sonra 5 veya 6. yılda, Müreysî Gazvesi'nde, dinî hükümler ve uygulamalar arasına girdiği bilinmektedir.
Sûrenin hicret günlerinde veya Mekke'de nazil olduğunu ifade eden rivayetler zayıf bulunmuştur. "Ey insanlar!" hitabıyla başlayan sûrelerin Mekke'de vahyedildiği genel hükmüne dayanılarak ileri sürülen son iddia çürütülürken bu hitabın, Mekke'de iniş işareti olmadığına, Medine'de geldiği bilinen birçok âyette benzer hitapların bulunduğuna, Medine'de "ey insanlar!" denildiğinde bundan, yalnızca Medineliler değil, aynı zamanda Mekkeliler'in de kastedilmiş olduğuna işaret edilmiştir.[2]
Nisa Sûresi cumhur kavline göre Medine'de nazil olmuştur.
İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde (Atıyye rivayeti) Mekke'de nazil olduğu söyleniyorsa da meşhur olan sûrenin Medenî olmasıdır. Ancak 58. *"Allah, emanetleri ehline vermenizi emreder..."* âyetinin nüzul yeri olarak Mekke'de nazil olduğu söylenmiştir. Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.) Abbâs'a vermek üzere Ka'be'nin anahtarını Osman İbn Talha'dan istediğinde onun hakkında nazil olmuştur.[3] Mekkî-Medenînin tayininde yeri değil de Hicret'i esas alan görüş ulemanın cumhuru tarafından kabul edildiğine göre bu âyet-i kerime de aslında Mekkî değil Medenî sayılmaktadır. Ayrıca Buhârî'de zikredildiğine göre Hz. Aişe "Bakara ve Nisa Sûreleri ancak ben, Rasûlullâh'ın yanındayken -yani onunla zifaf olunduktan sonra- nazil olmuştur." diyor ki Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Aişe'nin zifafının Medine'de olduğu konusunda âlimler arasında hiçbir ihtilâf yoktur.[4] Bu arada sûrenin hicret esnasında nazil olduğuna dair de bir görüş nakledilmektedir.[5] Sûrenin son âyeti olan Kelâle âyetinin Kur'ân'dan en son nazil olan âyet olduğu rivayet edilmektedir.[6]

2- "Yetimlere mallarını veriniz..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil ve Kelbî dediler ki:
"Bu âyet, Gatafan Oğulları'ndan bir kişi hakkında indi. Bu adamın yanında kardeşinin yetim çocuğuna mahsus fazla miktarda bir mal mevcuttu. Bu yetim büyüyüp ergenlik çağına gelince kendi malını istedi. Amcası ise malı ondan men etti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.)'e başvurdular da bu âyet nazil oldu. Amca bu âyeti işitince dedi ki:
"Biz Allah'a ve Rasül'e itaat ettik, (yetim malı yemekten hasıl olan) büyük günahtan Allah'a sığınırız." Müteakiben de çocuğa, malını verdi, Nebî (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Kim nefsinin cimriliğinden korunur ve işte bu şekilde onu geri çevirirse o, evine yani Cennet'e girecektir." Nihayet delikanlı malını ele geçirince onu Allah Teala'nın yolunda harcadı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki;
"Ecir gerçekleşti, geriye vebal kaldı." Dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ecrin gerçekleştiğini anladık. Peki çocuk Allah yolunda harcama yaparken nasıl oluyor da geriye vebal kalıyor?" Buyurdu ki:
"Ecir (sevap), çocuk için gerçekleşti, vebal da (helâlinden mi yoksa haram yoldan mı kazandığı belli olmadığından) babasının boynuna kaldı."[7]

2- Hadiseyi İbn Ebî Hatim de Saîd ibn Cubeyr'den rivayetle tahric etmiştir.[8]
3- Sa'id İbn Cübeyr, İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Cenâb-ı Hak, *"Yetim, erginlik çağına erinceye kadar malına yaklaşmayın, ancak bunun en iyi bir suretle olanı müstesna..."* [9] ve *"Gerçekten, yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler…"* [10] âyetlerini indirince, uhdesinde yetim bulunan herkes varıp yetimin yiyeceğini kendi yiyeceğinden, içeceğini de kendi içeceğinden ayırmışlardı. Ama bu durum, yetimlere çok güç ve zor gelmişti. Böylece yetimler bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v)'e anlatınca, Hak Teâlâ, *"Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları yararlı ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileri ile bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir…"* [11] âyetini indirdi. Böylece de ashâb, bu durumda onların yiyeceklerini kendi yiyeceklerine, içeceklerini de kendi içeceklerine karıştırdılar."[12]

3- Hasen'den rivayete göre bu âyet-i kerime *"Temizi murdarla değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin."* âyeti nazil olunca yetim velileri yetimlerinin mallarını kendi mallarından ayırmaya başladılar. Ama bu onlara ağır geldi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikâyet ettiler. Bunun üzerine
"Sana yetimleri sorarlar. De ki: Onlar için ıslah en hayırlıdır. Eğer onların mallarını kendi mallarınıza katarsanız onlar sizin dinde kardeşlerinizdir..."[13] âyet-i kerimesini indirdi.[14]
4- Ebu Bekir er-Râzi, Ahkâmu'l-Kur'ân'ında, Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini nakletmiştir:
"Yetimlerin malları hakkında bu âyet nazil olunca, ashâb, onların mallarını kendi mallarıyla birlikte tutmayı uygun görmemiş ve onları kendi mallarından ayırmışlardı. Onlar bu hususu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikayet ve arzedince Cenâb-ı Hak, *"Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları yararlı ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileri ile bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir..."*[15] âyetini indirmiştir.
Ebu Bekir er-Râzi şöyle demiştir:
"Ben, bunun râvinin bir hatası olduğunu sanıyorum. Çünkü bu âyetten maksad, yetimlere bulûğa erdikten sonra mallarını vermektir. Râvi bunu başka bir âyetle karıştırmıştır."[16]

3. Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer adalet yapamıyacağınızdan korkarsanız o zaman bir tane nikahlayın, yahut sahip olduğunuz (cariye) ile yetinin. Bu, sizin eğrilip sapmamanıza daha yakındır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Aişe'den rivayete göre o şöyle demiştir:
"Eğer yetim kızlar hakkında korkarsanız." âyet-i kerimesi yetim kızlar hakkındadır. Şöyle ki: Yetim kız bir kişinin yanında olur, o kişi o kızı beğenmediği halde malına tama ederek onu nikâhlar sonra ona zarar verir ve onunla muaşereti güzel olmaz. İşte âyet-i kerime böyle durumlar hakkında nazil olmuştur."[17]
2- Bu haberin Buhârî'deki rivayetinde âyetin nüzulü kaydı yoktur ve âyetin bir tefsiri gibi takdim edilmiştir.[18]
3- Müslim'deki rivayette ise nüzul kaydı ile birlikte bazı fazlalıklar vardır, şöyle ki:
"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız..." âyeti hakkında Hz. Aişe şöyle demiştir:
"Bir adam hakkında nazil oldu ki yanında yetim bir kız vardır, onun hem velisi, hem varisidir. O yetim kızın malı vardır ve o kız hakkında onunla çekişecek konumda kimse de yoktur. Malı için onu nikahlamaz, ona zarar verir ve kötü muaşerette bulunur."[19]
4- Bunu takip eden hadiste yetim kıza verilen zarar biraz daha net ifade edilmiştir:
"Yetim kız, malına ortak olduğu bir adamın yanındadır da o adam kızı kendisi nikahlamak istemez, bir başkasıyla da evlenmesinden de hoşlanmaz ki malına bir başkası ortak olmasın. Onu evlenmekten alakor. Yani ne onunla evlenir, ne de bir başkasıyla evlendirir."[20]
5- Taberî'de Hz. Aişe'den gelen başka bir rivayette "Yanında bulunduğu velisinden başka ona sahip çıkacak kimsesi olmıyan yetim kızı, malı başkasına gitmesin diye bir başkasıyla da nikahlamaz, ona böylece zarar verir, ona kötü muamele eder." ayrıntıları vardır.[21]
6- Müslim'de Hz. Aişe'den, yukardakilerden biraz daha ayrıntılı bir rivayet daha vardır. Şöyle ki:
"Urve ibnu'z-Zubeyr Hz. Aişe'ye *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."* âyetini sormuş da o şöyle demiştir:
"Ey kız kardeşimin oğlu o, öyle yetim bir kızdır ki velisinin yanında olup malında velisine ortaktır. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider de bir başkasının o kıza vereceği kadar mehir vermekten kaçınarak onun mehrinde adaletli davranmadan onunla evlenmek ister. İşte müslümanlar, o kıza verilebilecek en yüksek mehri vererek mehirlerinde adalete riayetle evlenmeleri dışında onları nikâhlamaktan men'edildiler ve onlar dışında hoşlarına giden kadınlarla evlenmekle emrolundular.
Sonra insanlar bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kadınlar hakkında fetva istemeye devam ettiler de Allah Tealâ *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Kendilerine yazılmış olanı vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar hakkında, mağdur çocuklar hakkında ve yetimlere insafla bakmanız hakkında kitabda sizlere okunup duran âyetler var. Hayır olarak ne işlerseniz şüphesiz Allah onu Alîm'dir."*[22] âyetini indirdi. Bu âyetteki *"kitabda sizlere okunup duran âyetler"* Allah Tealâ'nın *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan*

kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın." buyurduğu ilk âyettir. Allah Tealâ'nın diğer âyetteki *"nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar."* kavlindeki istememezlik sizden birinin koruması altındaki yetim kızın malının az olması ve kendince yeteri kadar güzel bulmaması halinde onu nikahlamak istememesidir. Yetim kızların velilerinin malı ve güzelliği az olan yetim kızları nikâhlamaktaki isteksizlikleri sebebiyle, malı ve güzelliği sebebiyle nikahlamak istedikleri yetim kızlarını adalete riayet etmeleri şartıyla olanı dışında nikâhlamaktan men'edildiler.[23]

7- Urve'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

"Aişe (r.anha)'ye, *"Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız.."* âyetinin manası nedir? diye sorunca, o şöyle dedi:

"Yeğenim, bu yetim kızdır. O, velîsinin evinde bulunur, velisi onun malına ve güzelliğine kapılır. Ancak ne var ki, en düşük bir mehirle onu kendine nikahlamak ister. Sonra onu kendine nikahlayınca, onu kendisine karşı müdafaa edecek ve kötülüğünü ondan savuşturacak bir kimsenin bulunmadığını bildiği için, ona adî bir şekilde davranır. İşte bunun için Cenâb-ı Hak, *"Eğer, nikahladığınız zaman yetimlere zulmetmekten korkarsanız, onların dışında size helâl olan kadınlardan nikahlayınız."* buyurmuştur. Hz. Aişe sözüne devamla şöyle demiştir:

"Sonra insanlar, bu âyetin peşinden, yetimler hakkında Hz. Peygamber'den fetva istediler. Bunun üzerine de Cenâb-ı Hak, *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlara dair fetvayı Allah veriyor: Kitapta yetim kadınlar hakkında size okunan..."* [24] âyetini inzal buyurmuştur. Buradaki, *"Kitapta, yetim kadınlar hakkında size okunan..."* ifâdesinden murad, bu âyetteki *"Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız"* [25] ifadesidir."[26]

8- Hz. Aişe'den gelen bir rivayette o, durumu müşahhas hale getirerek şöyle demiştir:

"Bir adamın yanında yetim bir kız vardı. Bu kızın bir hurma bahçesi vardı ve o adam o kızdan eş olarak bir beklediği yokken sırf o bahçesi için onu nikahladı da onun hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[27]

9- Hz. Aişe der ki:

"Bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra insanlar kadınlar hakkında fetva istemeye ve sorularına devam ettiler de Allah Tealâ *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler..."**[28]*** âyetini indirdi.[29]

10- Saîd ibn Cubeyr'den rivayet edildi:

"Allah Tealâ, Muhammed (s.a.v.)'i peygamber olarak gönderdiğinde bir şeyle emrolunup onu yapmaları, bîr şey kendilerine yasaklanıp da onu terketmeleri dışında müslümanlar diğer hallerinde câhiliye âdetleri ne ise onlar üzerinde idiler. Nihayet yetimler (hakkında ne yapmaları gerektiğini) sordular da Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[30]

11- Ebû Bekr et-Temîmî, Abdullah b. Muhammed'den, o, Ebû Yahya'dan, o, Sehl b. Osman'dan, o, Yahya b, Ebî Zâide'den, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe (r.a.)'den bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:

"Bu âyet yetim bir kıza vasilik yapan kişi hakkında indirildi. Yetim kızın malı vardı. Davasını üstlenecek kimsesi yoktu. Vâsisi olan adam da bunu fırsat bilerek yetimin malını sevdiği için onu kocaya vermemekte, böylece ona zarar verip, fena sahiplik yapmaktaydı. Bunun üzerine Allah Teala: *"Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..."* buyurdu. Böylece Allah Teala: "Size helal kıldığım kadınlardan evlenin. Ey kişi sen de şu yetim kızı bırak" buyuruyordu."[31]

12- Said b. Cübeyr, Katade, Rabi', Dahhak ve Süddî dediler ki:

"Erkekler yetimlerin mallarına bakmaktan kaçınırlar ve kadınlar hususunda ruhsat bulup diledikleri kadar evlenirlerdi. Böylece bazı kereler adaleti gözetir, bazı kereler de gözetmezlerdi. Bunlar yetimlerden sual edip yetimlerle ilgili *"Yetimlere mallarını veriniz"* âyeti inince, Allah Teala aynı şekilde Nisa: 4/3 âyetini indirdi." [32]

13- Süddi diyor ki:

"Bu âyet inmeden önce, insanlar, yetimler hakkında titiz davranıyorlardı fakat kadınlar hakkında bu titizliği göstermiyorlar, çok kadınla evleniyorlar ve onların da aralarında adaletli davranmıyorlardı. Bu sebeple Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi ve erkeklere, yetimlere gösterdikleri titizliği kadınlar arasında da göstermelerini emretti. Ancak dörde kadar evlenebileceklerini, adalet yapamayacaklarından korkarlarsa sadece bir kadınla veya sahip oldukları cariyelerle evlenmelerini emretti."[33]

14- İkrime diyor ki:

"Kureyşlilerden bazı kişiler, çok kadınla evlenirlerdi. Bunların velayetleri altında yetimler de bulunuyordu. Bunlar, yeteri kadar harcayacak mal bulamayınca, yetimlerin mallarından alıp kendi ailelerine harcarlardı. Bu âyet-i kerime geldi ve erkeklerin çokça evlenerek yetimlerin mallarını ailelerine haracamaları yasaklandı."[34]

15- Vâlibî rivayetinde İbn Abbâs der ki:
"Allah Tealâ burada şöyle buyuruyor:
"Yetimler hakkında nasıl adaletli davranamamaktan korkuyorsanız aynı şekilde kadınlar hakkında adalete riayet edememekten korkun ve hakkını tam olarak yerine getirebileceğinizden fazlasıyla evlenmeyin. Çünkü acizlik ve zayıflıkta kadınlar da yetimler gibidirler."[35]
16- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yetimler hakkında olan ve onların malını yemenin büyük günah olduğunu ifâde eden önceki âyet nâzil olunca, yetimlerin velileri, yetimlerin haklarında adaleti terk etmeleri sebebiyle kendilerine bir günahın isabet etmesinden korktular, bu sebeple de onları velayetlerine almaktan kaçındılar. Bazan onlardan bir kimsenin nikâhı altında on veya daha fazla kadın bulunuyor, onlarsa onların haklarını yerine getiremiyor, aralarında adaleti yerine gevremiyorlardı. Bundan dolayı onlara,
"Eğer yetimlerin haklarında adaleti yerine getirememekten korkup, onlara velî olmaktan çekiniyorsanız, aynı şekilde bütün kadınlara da âdil davranmamaktan korkun ve hanımların sayısını azaltın. Çünkü, onun bir benzerini işlerken, bir günahtan sakınan veya ondan tevbe eden kimse, hiç sakınmamış gibidir" denilmiştir." [36]
17- Fahreddin er-Razi der ki:
"Onlar, yetimleri velayetlerine almaktan sakınıyorlardı. İşte bundan dolayı onlara şöyle denilmiştir:
"Yetimler hakkında korkuyorsanız, zinadan da sakının. Öyleyse, kadınlardan size helâl olanları nikahlayın ve haram olan kadınların etrafında dolaşmayın." [37]
18- İkrime'den rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:
"Bir adamın yanında hem hanımları, hem de yetimler bulunurdu. Kendi malını hanımlarına harcayıp, hiç malı kalmayarak muhtaç duruma düşünce, bu sefer hanımlarına yetimlerin mallarını harcamaya başlar. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak,
"Zevceler çok olduğu zaman, eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız, biliniz ki bu korkunun yok olması için, dörtten fazla kadın nikahlamanız size haram kılınmıştır. Dört kadının hukukuna riâyet edememekten de korkarsanızr o zaman bir kadın kafidir" buyurmuştur. Allahu Teâlâ burada fazla tarafı, yani dördü; eksik tarafı, yani biri zikretmiştir. Böylece de, bu iki sayı arasındaki sayılara dikkati çekmiş ve adeta, "Eğer dörtten korkarsanız üç; üçten korkarsanız iki; ikiden korkarsanız bir hanım size yeter" demiştir. Bu, en uygun görüştür. Buna göre Allah Teâlâ, çok kadınla evlenmesi halinde daha fazla harcamada bulunmak zorunda kalacağından, bu sebeple de yetimin malına el uzatması muhtemel olacağından, veliyi çok kadınla evlenmekten sakındırmıştır." [38]

19- Bu ayetlerden kastedilen şudur: Yetimlere adaletsiz davranmaktan nasıl korkuyorsanız, aynı şekilde kadınlara da adaletsiz davranmaktan korkun ve bu sebeple haklarını veremeyeceğiniz kadar çok sayıda kadınla evlenmeyin; çünkü kadınlar da zayıflık ve acz bakımından tıpkı yetimler gibidir.[39]

4. Kadınların mehirlerini yürekten istiyerek ve bir bağış olarak verin. Bununla beraber eğer ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa onu da içinize sine sine yeyin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"(Câhiliye devrinde) Kişi, kızını nikahladığı zaman mehrini kızına vermez, kendisi alırdı. Allah müslümanlara bunu yasakladı ve bu âyeti indirdi."[40]
2- Mukatil der ki:
"Câhiliye devrinde erkek kadına mehir vermeden onunla evlenirdi. Meselâ: "Sen bana, ben de sana mirasçı olalım." dediğinde kadın olur derse ayrıca bir mehir vermezdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[41]
3- Hadramî'den rivayet edildiğine göre "İnsanlar (bazı müslümanlar) karısına (kadınına) vermiş olduğu maldan herhangi bir şeye dönecek ve ona verdiği mehrin herhangi bir kısmından vazgeçecek olursa bunu günah sayarlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[42]

6- Yetimleri nikâha erdikleri zamana kadar deneyin, o vakit kendilerinde bir akıl ve salâh gördünüz mü mallarını onlara teslim edin. Büyüyecekler de mallarını alacaklar diye onların mallarını israf ile tez elden yemeyin. Kim zengin ise iffetli davranıp yemesin, kim de fakir ise o halde ma'rûf üzere ondan yesin…

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Aişe'den rivayet ediliyor:
"Kim zengin ise iffetli davranıp yemesin." âyet-i kerimesi yetim malı hakkında nazil olmuştur. [43]
2- Hz. Aişe'den rivayet ediliyor:
"Kim zengin ise iffetli davranıp yemesin, kim de fakir ise o halde ma'rûf üzere ondan yesin." âyeti yetimin velisi hakkında; eğer muhtaç durumda ise yetimin işlerine baktığı kadar onun malından yemesi hakkında nazil oldu. [44]
3- Katâde'den mürsel olarak rivayet edildiğine göre "ensardan Sabit ibn Rifâa [45] ve amcası hakkında nazil olmuştur. Rifaa vefatında küçük oğlu Sabit'i arkasında bırakmış, Sabit'in amcası, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek: "Kardeşimin oğlu yanımda (kucağımda) yetimdir. Onun malından bana helâl olan nedir ve ona malını ne zaman geri vereyim?" diye sormuş ve Allah Tealâ da bu âyet-i kerimeyi indirmiştir." [46]

7- "Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bunlar, az veya çok, belirli bîr hissedir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler dediler ki:
"Ensar'dan Evs b. Sabit vefat edip, geriye Ümm-i Hüccet isminde bir kadın ve bu kadından olan üç kızını bırakmıştı. Bunun üzerine ölen kişinin amcazadeleri ve vasileri olan Süveyd ve Arfece isminde iki adam kalkıp, ölen Evs b. Sabit'in malını aldılar da ne karısına ve ne de kızlarına birşey vermediler. Cahiliyye Devri'nde kadınlara ve erkek olsa bile küçük çocuğa miras hakkı tanımazlardı. Bu hakkı ancak büyük adamlara tanırlardı. "Miras malı, ancak at sırtında savaşan ve ganimet biriktiren kimseye verilir" derlerdi. Bu yüzden Ümm-i Hüccet Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Evs b. Sabit ölüp üzerimde kız çocukları bıraktı. Ben onun karısıyım, yanımda onlara nafaka verebileceğim birşey de yok. Gerçi babaları geriye güzel bir mal bıraktı ama bu mal, Süveyd ve Afrece'nin yanına kaldı. Ne bana ne de Evs'in kızlarına maldan birşey verdi. Kızlar ise benim evimde bulunuyorlar. Ne beni yedirip içiriyorlar, ne de kızlara bakıyorlar." Rasulullah (s.a.v.) derhal o iki kişiyi çağırdı. Bunlar da gelip dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu kadının çocuğu ne bir ata binebilir, ne bir yük taşıyabilir, ne de düşman yaralayabilir." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Dönün gidin de, onlar hakkında Allah'ın, bana indireceği yeni bir vahyi bekleyeyim" buyurdu. Onlar da dönüp gittiler. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi." [47]
2- Ebu Şeyh İbni Hıbban Ferâiz isimli kitabında Kelbî tarikından Ebu Salih'ten o, îbnu Abbas'tan (r.a.) anlattı. İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Cahiliyyet ehli, kız çocuklarını ve buluğa erinceye kadar küçük erkek çocuklarını vâris yapmazlardı. Ensardan kendisine Evs İbni Sabit denilen birisi vefat ett. İki kız ve küçük bir erkek çocuğu bıraktı. Asabe olan amcasının oğulları, Hâlid ve Arfata geldiler ve mirasın tamâmını aldılar. Sabit'in hanımı Rasûlullah'a geldi ve durumu anlattı. Aleyhisselâm ona:
"Ne söyleyeceğimi bilemiyorum." buyurdu, bunun üzerine bu âyet indi." [48]
3- İbn Abbas (r.a), âyetin sebeb-i nüzulü hakkında şöyle demiştir:
"Evs İbn Sabit el-Ensârî, geriye üç kız ve bir hanım bırakarak ölmüştü. Vasileri olan amcaoğullarından Süveyd ve Arfece isminde iki adam gelip, Evs'in malına el koymuşlardı. Bunun üzerine Evs'in hanımı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip, durumu ona arzederek, vasi olan bu iki kişinin, ne kendisine ne de kızlarına hiçbir mal vermediklerini söylemişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona:
"Haydi evine git, ben Allah'ın senin bu işin hususunda ne buyuracağına bakayım." demişti. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber'e bu âyet nazil oldu ve erkeklerin de, kadınların da mirastan payları olduğunu bildirdi. Fakat Hak Teâlâ, bu âyette payların ne kadar olduğunu beyân etmedi. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) o iki vasiye haber göndererek,
"Evs'in malından hiçbir şeye dokunmayınız" dedi. Daha sonra Allah Teâlâ'nın, *"Allah size, evlatlarınız hakkında (...) emreder"* ***[49]*** âyetleri nazil oldu ve böylece kocanın ve kadının hisselerinin miktarı belirtildi. Bunun üzerine Allah'ın Rasulü, o iki vasî'ye Evs'in hanımına mirastan sekizde bir hisse verip, kızların hisselerini ellerinde tutmalarını emretti. Daha sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara, kızların hisselerini de kızlara vermelerini bildirdi. O iki vasî de, onların hisselerini kendilerine verdi." [50]
4- Katade der ki:

"İslam'dan önce, cahiliyye devrinde kadınlara mirastan pay verilmiyordu. Bu âyet-i kerime indi ve bu âdeti kaldırarak onlara da miras haklarının verilmesini hükme bağladı."[51]
5- İkrime'den rivayette o şöyle diyor:
"Bu âyet-i kerime ensar'dan Ümmü Kücce ve Kücce'nin kızı, Sa'lebe ve Evs ibn Suveyd haklarında nazil oldu. Bu son ikisinden biri kocası, diğeri de çocuğunun amcası idiler. Ümmü Kücce, Hz, Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi, kocam öldü, arkasında beni ve kızını bıraktı ama biz ikimize kocamın mirasından bir şey verilmedi." diye şikâyette bulundu. Çocuğun amcası:
"Ama ey Allah'ın elçisi bu kız çocuğu ne ata binebilir, ne bir yük taşıyabilir, ne de bir düşmanı geri püskürtebilir. Onun için kazanılır ama o bir şey kazanmaz." dedi de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[52]
Bu hadise biraz sonra gelecek miras âyetinde biraz daha farklı ve daha ayrıntılı olarak gelecektir.
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cahiliyye insanları, kadınlara ve çocuklara miras vermezler ve: "Mızraklarıyla vuruşmayan, yurdunu müdafâa edemeyen ve ganimet elde edemeyen kimseler vâris olamazlar" derlerdi. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak, vâris olmanın erkeklere has olmayıp, erkeklerle kadınlar arasında ortak bir husus olduğunu beyân buyurmuş, bu âyette sadece bu kadarını zikredip, bundan sonra tafsilatını bildirmiştir. Cahiliyye insanının, çocukları ve kadınları değil de, yetişkin erkekleri vâris sayma şeklinde bir örfleri olduğu için, Cenâb-ı Hakk'ın, onları tedricen bu örflerinden, başka bir şeye geçirmesi imkânsız değildir. Çünkü örf ve âdetlerden vazgeçmek, insan tabiatına ağır ve güç gelir. Binâenaleyh bu geçirme bir defada olursa, bunun güçlüğü kalpte artar. Ama bu tedricen olursa, kolaylaşır. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ, hükmü önce mücmel olarak (kısaca) zikretmiş, peşinden tafsilatını getirmiştir." [53]

8. "Miras taksim olunurken, akraba, yetimler ve yoksullar hazır bulunursa, kendilerini ondan (bir şey vererek) rızıklandırın ve onlara güzel sözler söyleyin."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre, "Hz. Aişe hayatta iken, Abdullah İbn Abdurrahman İbn Ebî Bekr es-Sıddîk, babasının mirasını taksim etti ve orada bulunan hiç kimseyi miras dışı bırakmaksızın herkese bir şeyler verdi, sonra da bu âyeti okudu." [54]

10. "Yetimlerin mallannı haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar, zaten onlar çılgın aleve atılacaklardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil b. Hayyan dedi ki:
"Bu âyet Gatafan soyundan Mersed b. Zeyd isminde bir adam hakkında inmiştir. Bu zat, kardeşinin küçük yetim oğlunun malının bakımını üstüne almış ve o malı yemişti, Allah Teala da onun hakkında bu âyeti indirdi."[55]
2- Bazı müfessirler de bir yetimin velisi olan ve yetiminin malını yiyen Hanzala ibnu'ş-Şemerdel hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[56]
3- İbn-i Zeyd bu âyetin, yetimleri mirasçı kılmayan ve onların mallarını yiyen müşrikler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[57]
4- İbn Zeyd'den rivayette de kadınlara ve küçük çocuklara mirastan hiçbir pay vermeyen kâfirler hakkında nazil olduğu kaydedilmiştir.[58]
5- Rivayet olunduğuna göre "bu âyet nazil olunca, ifâde ettiği hüküm insanlara ağır geldi ve bundan dolayı Müslümanlar yetimlerle birlikte yaşamaktan tamamen uzaklaştılar. Bu durum yetimlere zor geldi. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın, *"Şayet kendileriyle birarada yaşarsanız, onlar sizin kardeşinizdir..."* [59] âyeti nazil oldu."[60]

11. Allah size şöyle emreder: Evlâtlarınız hakkında erkeğe, (mirastan) iki dişinin payı kadar vardır. Fakat onlar ikiden fazla kadınlar ise terikenin üçte ikisi onlarındır. Bir tek ise o zaman yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa ana babadan her birine altıda birdir. Çocuğu olmayıp da ana-babası ona mirasçı olmuşsa üçte biri anasınındır. Ölenin kardeşleri varsa o vakit altıda bir anasınındır...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerime'nin nüzul sebebi de biraz önce geçen yedinci âyetin inmesine sebep olan hadisedir. [61]
2- Suddî der ki:
"Câhiliye halkı kızlara, küçük erkek çocuklara mirastan pay vermezler, kişiye ancak savaşabilecek durumdaki erkek çocukları mirasçı olurdu. Şair Hassan'ın kardeşi Abdurrahman ibn Sabit vefat etti ve arkasında Ummü Kücce adındaki eşi ile beş kız bıraktı. Varisler Abdurrahman'ın malını almaya gelince Ümmü Kücce Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikâyete geldi de Allah Tealâ *"Eğer kadınlar ikinin üstünde iseler bırakılan malların üçte ikisi onlarındır..."* âyet-i kerimesi, Ümmü Kücce hakkında da *"Çocuğunuz yoksa sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizindir. Şayet çocuğunuz varsa bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır."* âyet-i kerimesini indirdi."[62]
3- Kelbî, İbn Abbâs'tan şöyle rivayet ediyor:
"Ensar'dan Evs ibn Sabit vefat etti ve arkasında üç kızı ile Ümmü Kücce adındaki hanımı kaldı. Amcası oğullarından ikisi, Suveyd ve Arface geldiler, Evs'in bıraktığı malı aldılar, karısına ve kızlarına bir şey vermediler. Çünkü onlar câhiliye devrinde kadınlara ve erkek bile olsalar çocuklara mirastan bir şey vermezler, sadece büyük erkekleri mirasçı yaparak: "Ancak atlar üzerinde savaşan, ganimet kazanana verilir." derlerdi. Ümmü Kücce, Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip durumu arzetti:
"Ey Allah'ın elçisi, Evs ibn Sabit öldü ve kızları arkasında bana bıraktı. Benim onlara harcıyacak malım yok. Babaları çok mal bıraktı ama Suveyd ve Arface ne bana ne de kucağımdaki çocuklarına hiç bir şey vermiyorlar; beni yedirmiyorlar, içirmiyorlar, çocuklara hiç dönüp bakmıyorlar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Suveyd ve Arface'yi çağırıp durumu sordu da onlar:
"Ey Allah'ın elçisi, Evs'in çocuğu ne ata biner, ne bir yükü yüklenir, ne de bir düşmanı geri çevirir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Şimdi gidin bakalım Allah onlar hakkında ne buyuracak bekleyeyim." dedi. Onlar ayrılıp gittiler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[63]
4- Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre "Cahiliye döneminde, küçük çocuklara ve kadınlara mirastan pay vermiyorlar ve onlar için şöyle diyorlardı:
"Ata binmeyene, eli kılıç tutmayana ve düşmanla savaşmayana nasıl mal verebiliriz?"
İslam geldikten sonra bu âyet nazil oldu, küçüğün, büyüğün, kadının ve erkeğin mirasta payları olduğunu açıkladı."[64]
5- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir rivayete göre "bu âyetin nüzul sebebi, ölenin malının, sadece çocuklarına verilmesi, vasiyetin de sadece anne ve babaya yapılmasıdır. Allah teala, bu âyet-i kerimeyi göndererek, anne baba dahil bütün mirasçıların paylarını belirtmiş ve daha önce yapılanlardan dilediğini neshetmiştir." [65]
6- Câbir rivayetinde Ümmü Kücce'nin kızlarının sayısı iki, nazil olan âyetler de Allah Tealâ: *"Allah size şöyle emreder: Evlâtlarınız hakkında erkeğe, (mirastan) iki dişinin payı kadar vardır..."* iki âyeti indirdi şeklinde verilmektedir.[66]
7- Evs İbn Sâbit'in amcası oğullarının adları "Katâde ve Arfeta", "İkrime ve Arfeta", "Hâlid ve Arfeta" olarak da geçmektedir.[67]
8- İbn Abbâs rivayetinde ise Evs'in, arkasında bıraktığı kız çocuklarının sayısı üç olarak[68] verilirken yine ondan gelen başka bir rivayette iki kız bir erkek çocuk olarak zikredilmektedir.[69]
9- Suyûtî ve Alûsî, Ümmü Kücce'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeden önce kızlarının amca oğullarına: "Madem bütün malı alıyorsunuz, bu kızları malları olmadan kimse nikahlamaz, siz bari onları nikahlayın ve onlarla evlenin." diye ricada bulunduğu, ancak kızları biraz çirkin olduğu için yeğenlerinin onlarla evlenmekten imtina ettikleri." ayrıntısına da yer vermektedirler.[70]
10- Cabir'den rivayet ediliyor:
"Ben Seleme oğulları içindeyken bir hastalığımda Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve Ebu Bekr yürüyerek beni ziyarete gelmişler. Ben aklım ermez bir halde imişim. Rasûlullah (s.a.v.) bir su isteyip abdest almışlar, kalan suyu da benim üzerime serpmişler. Ben bununla ayıldım ve:
"Ey Allah'ın elçisi, malımı ne yapmamı emredersin?" diye sordum da bu âyet-i kerime nazil oldu."[71]
11- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Hasan b. Ahmed el-Muhalledî'den, o Müemmil b. Hasan b. İsa'dan, o Hasan b. Muhammed b. Sıbah'tan, o Haccac'dan, o İbn Cüreyc'den, o İbnu'l-Munkadir'den şu sözü bize rivayet

etti:
"Rasulullah (s.a.v.) ve Ebû Bekr, Benî Seleme yurdunda yürürlerken bana geçmiş olsuna geldiler. Rasulullah (s.a.v.) beni, hastalığımdan dolayı şuursuz bir halde buldu. Birazcık su isteyip abdest aldı, sonra o abdest suyundan üzerime serpti de kendime geldim.

"Ey Allah'ın Rasulü, malım hususunda nasıl muamele edeyim?" dedim de bu âyet nazil oldu."[72]
Buhari bu hadisi, İbrahim b. Musa, Hişam yoluyla, Müslim de Muhammed b. Hatim, Haccac yoluyla, her iki taraf da İbn Cüreyc'den rivayet etmişlerdir.[73]
12- Hadisin İbn Mâce'deki rivayetinde ise bu sûrenin 12 ve 176. kelâle'nin mirasını düzenleyen âyet-i kerimelerin nazil olduğu zikredilmektedir[74] ki bunları hepsi mirasla ilgili âyetlerdir.
13- Taberî'deki rivayette ise Câbir'in:
"Ey Allah'ın elçisi, bana kelâle olarak mirasçı olacaklar (benim erkek çocuğum da yok, babam da yok), mirasım nasıl taksim olacak?" diye sorduğu ve bunun üzerine miras âyetinin nazil olduğu zikrediliyor.[75]
14- Ancak Câbir'in sorusuna uygun olanı -ki o kendisine kelâle olarak mirasçı olunacağını söylüyor- bu sûrenin son âyeti ve "Kelâle âyeti" adıyla meşhur olan âyetin veya bu âyetin Kelâle'nin mirasından bahseden son kısmının inmiş olmasıdır. Ancak neticede hepsi miras âyetleri içinde mütalâa edildiğinden rivayetler arasında ihtilâf yoktur.[76]
15- Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mansurî, Ali b. Ömer b. Mehdi'den, o Yahya b. Sa'd'dan, o Ahmed b. Mikdam'dan, o Bişr b. Mufaddal'dan, o Abdullah b. Muhammed b. Ukayl'dan, o da Cabir b. Abdillah'tan şu sözü bize haber verdi:
"Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte çıkmıştık. Biz Esvât'ta (Medine Haremi'nde) iken ensardan bir kadın iki kızıyla Rasulullah (s.a.v.)'a gelip şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, bunlar Sabit b. Kays'ın kızlarıdır. -Yahut kadın Sa'd b. Rabi' demişti-. Sabit seninle beraberken Uhud Günü öldürüldü. Amcaları bu kızların mallarını, miraslarını aldı da onlara hiçbir mal bırakmadı. Şimdi bu hususta sizin görüşünüz nedir? Allah'a yemin ederim ki malları olmaksızın asla evlenemezler." Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.):
"Senin bu dediğin hususta Allah hükmünü verecektir" buyurdu. ve bu âyet-i kerime nazil oldu. Müteakiben Rasulullah (s.a.v,) bana:
"Kadını ve velisini bana çağır" buyurdu. Kızların amcasına da buyurdu ki:
"Kızlara üçte iki, annelerine sekizde bir ver. Kalanı da senindir."[77]
16- Ata şunu rivayet etmiştir:
"Sa'd İbn Rebî şehit edildi ve geriye iki kızını, hanımını ve kardeşini bıraktı. Kardeşi malın tamamını alınca, Sa'd'ın hanımı Hz. Peygamber'e gelerek:
"Ya Rasûlallah, şu iki kız Sa'd'ın kızlarıdır. Sa'd şehit edildi; kızların amcası ise, onların mallarını aldı." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Dön, umulur ki Allah bu hususta hükmedecektir" dedi. Bir müddet sonra kadın geldi ve ağlamaya başladı. İşte böylece bu âyet-i kerime nazil oldu. Bunun üzerine de Allah'ın Rasulü, o iki kızın amcasını çağırdı ve:
"Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine ise sekizde bir mal ver, geriye kalan ise senindir." buyurdu. İşte İslâm'da taksim edilen ilk miras budur."[78]
17- Bu Sa'd ibnu'r-Rebî' kıssası Kadı İsmail'in Ahkâmu'l-Kur'ân'ında Abdulmelik ibn Muhammed ibn Hazm kanalıyla yer almakta ve bunda Sa'd'ın karısının ismi Amre olarak verilirken o ve kızı hakkında bu âyet yerine bu sûrenin 127. âyeti olan *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler..."* âyetinin nazil olduğu kaydedilmektedir.[79]
18- Hafız ibn Hacer der ki:
"Bazıları bu âyet-i kerimenin Câbir ibn Abdullah hakkında değil de Sa'd'ın iki kızı hakkında indiğini söylemekte ve o tarihte Câbir'in çocukları olmadığını söylemekte iseler de aslında her iki kıssa hakkında nazil olmuş olması mümkündür. Şöyle ki: Ayet-i kerimenin baş tarafı Sa'd'ın kızları hakkında, Kelâle'nin mirasını düzenleyen son tarafı da o günlerde henüz çocuğu olmıyan Câbir hakkında nazil olmuştur."[80]
19- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cahiliyye Arapları kadınları değil de sadece erkekleri mirasçı kılıyorlardı. İşte bu âyetin sebeb-i nüzulü budur. Bundan dolayı şöyle denilmiştir:
"Erkeğin mirastaki payının, kadının payının iki katı olması ona yeter. Binaenaleyh erkeğin kadını mirastan tamamen mahrum etmeyi arzulaması uygun değildir." Allah en iyi bilendir.[81]

20- Aslında bütün bu rivayetlerin ortak yönleri alınarak "Ayet-i kerime, cahiliye halkının çocuk ve kadınlara mirastan pay vermemeleri âdetini ilga edip küçük olsun büyük olsun, kadın olsun erkek olsun varislerin mirastan paylarını ve o zamana kadar bilinmeyen ve bir esasa bağlanmıyan Kelâle'nin mirasını düzenlemek üzere anlatılan hadiselerin hepsinden sonra hepsine ve kıyamete kadar benzerlerine şâmil olmak üzere nazil olmuştur." denilmesi en uygun olandır.[82]

11. "…Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin, size faidece daha yakın olduğunu bilmezsiniz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas şöyle demektedir:
"Allah sizi birbirinize şefaatçi kılar. Binaenaleyh, ey oğullar ve babalar! Sizin hanginiz Allah'a daha çok itaat ediyorsa, cennette en yüksek derece onun olur. Eğer cennette, babanın derecesi çocuğunun derecesinden daha yüksek olursa, gözü aydın olsun diye, babasının isteği üzerine Allah, onun çocuğunu babasının yanına yükseltir. Ama, çocuğun derecesi babasınınkinden daha yüksek olursa, Allah o çocuğun anne-babasını onun yanma yükseltir. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak, *"Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin size faidece daha yakın olduğunu bilmezsiniz"* buyurmuştur. Çünkü, baba ve evlâddan biri, kendisinin cennetteki istifâdesinin, babasıyla mı veyahut da evladıyla mı daha fazla olacağını bilemez." [83]

12. Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirildikten ve varsa borcu ödendikten sonra verilir. Eğer siz, çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır. Şayet çocuklarınız varsa, bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır. Bu paylar, yaptığınız vasiyetler yerine getirilip ve varsa borcunuz ödendikten sonra verilir. Eğer ölen bir erkek veya kadın, usul ve füruu olmayıp zayıf bir derece ile varis olunuyorsa, kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan herbirinin miras payı, terekenin altıda biridir. Eğer mevcut olan kardeşler bundan daha çok iseler, bu takdirde kardeşler mirasın üçte birini, eşit olarak taksim ederler. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirilip ve varsa borcu ödendikten sonra verilir. Ancak mirasçılar zarara uğratılmamalıdır. Bunlar, Allah tarafından bir emirdir. Allah, her şeyi bilen ve yarattıklarına çok yumuşak davranandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, mirasın kime ait olacak? Zira bana ancak "Kelale" durumundaki kimseler mirasçı oluyorlar." Bunun üzerine mirasçıların paylarını bildiren bu âyet nazil oldu."[84]

15. "Kadınlarınızdan fuhşu irtikab edenlere karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer şehâdet ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye kadar, yahut Allah onlara bir yol açmcaya kadar, kendilerini evlerde alıkoyun."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cumhura göre bu ayet zina eden kadınlar hakkında inmiştir. Ebu Müslim el-İsfehanî'ye göre ise sürtük ve ahlaksız kimseler hakkında inmiştir." [85]
2- Ubade b. Samit şunları söylemiştir:
"Rasulullah âyet indiğinde sıkıntı içine girerdi. Yüzünün rengi değişirdi. Yine bir gün ona âyet indirildi. Kendisinin o hale girdiği görüldü. Daha sonra bu sıkıntıdan açılınca şöyle buyurdu:
"(Şu hükmü) benden alın; Allah; zina eden kadınlar için yol belirledi. Evlinin evli ile zina etmesi cezasını da, bekârın bekâr ile zina etmesinin cezasını da belirtti. Evli olarak zina edene önce yüz sopa vurulur daha sonra taşlanarak öldürülür. Bekâr olarak zina edene ise yüz sopa vurulur sonra bir yıl sürgün edilir."[86]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"İslam'ın ilk zamanlarında kadın zina edince ölünceye kadar eve hapsedilirdi. Sonra Allah teala *"Zina eden erkekle zina eden kadından herbirine yüzer sopa vurun."* âyetini gönderince Rasulullah, evli olduğu halde zina edenleri recmederek öldürttü. Böylece Allah teala, zina edenlere verilecek cezayı göstermiş oldu." [87]

16. "Sizlerden fuhşu irtikâb edenlerin her ikisine de eziyet edin. Eğer tevbe edip, (hallerini) düzeltirlerse, artık onlardan elinizi çekin. Çünkü Allah tevvâb ve rahîmdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cumhura göre bu ayet zina eden kadınlar hakkında inmiştir. Ebu Müslim el-İsfehanî'ye göre ise livata yapanlar hakkında inmiştir." [88]
2- Süddî şöylu demiştir:
"Bu âyetle kastedilen, kadın ve erkeklerden bekâr olanlar; önceki âyetle kastedilen ise evli veya dul olanlardır. Buna göre iki âyet arasındaki fark ortaya çıkmaktadır." [89]
3- Hasan- Basri diyor ki:
"Zina cezasıyla ilgili olarak inen ilk âyet budur. Bu âyet, zina yapanlara sadece eziyet edilmesini emretmektedir. Bundan önceki on beşinci âyet ise hapis cezası verilmesini hükme bağlamaktadır. Nur suresinin ikinci âyetinden onuncu âyetine kadar olan âyetler ise fuhuş hakkında inen en son âyetlerdir. Bu itibarla zina yapanlar bekâr iseler, kendilerine yüz sopa vurulur. Eğer biri evli diğeri bekâr ise evliye recm bekâra sopa cezası tatbik edilir. Bu sebeple bu surenin on beşinci ve on altıncı âyetleri mensuhtur. [90]" [91]
4- Hasan el-Basrî şöyle demektedir:
"Bu âyet, önceki âyetten daha önce nâzil olmuştur ve bunun takdiri şu şekildedir:
"Kadın ve erkeklerinizden fuhşu irtikâb edenlere eziyet edin. Eğer onlar tevbe eder ve hallerini düzeltirlerse, artık onlardan elinizi çekin." Daha sonra Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kendilerini evlerde alıkoyun."* [92] âyeti nazil olmuştur. Bu, "Eğer onlar tevbe etmez ve bu çirkin fiilde ısrar ederlerse, onların gerçek durumlarını anlayıncaya kadar, onları evlerde alıkoyun" demektir.
Fahreddin er-Razi der ki: "Bu görüş, bana göre son derece uzak bir ihtimaldir. Zira bu, bu âyetlerdeki tertibin bozulmasını gerektirir." [93]

17. Allah, ancak bilmeyerek kötülük işleyip de hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder. Allah Alîm'dir, Hakim'dir.
18. Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca "şimdi işte gerçekten tevbe ettim." diyenlerin ve kâfirler olarak ölenlerin tevbesi kabul edilecek değildir, işte onlar için Biz, elim bir azâb hazırladık.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rebî'den rivayette o şöyle diyor:
"Bu âyetlerin başı mü'minler, ortası münafıklar, sonu da kâfirler hakkında nazil olmuştur. Yani *"Allah, ancak bilmeyerek kötülük işleyip de hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder."* mü'minler hakkında; *"Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca işte şimdi gerçekten tevbe ettim, diyenlerin tevbesi kabul edilecek değildir"* münafıklar hakkında; *"Kâfirler olarak ölenlerin tevbesi kabul edilecek değildir"* de kâfirler hakkında inmiştir." [94]
2- Müfessirler "Günah işleyip te kendisine ölüm gelince 'şimdi tevbe ettim' diyenler." ifadesinde zikredilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Rebi' b. Enes'e göre burada işaret edilen kimseler münafıklardır. Zira bundan önceki âyette müminlerin, âyetin bu bölümünde münafıkların ve sonunda da kâfirlerin tevbe etme durumları zikredilmiştir.
b- Süfyan es-Sevri'ye göre ise burada işaret edilen kişilerden maksat, müslümanlardır. Zira münafıkların da dahil oldukları kâfirlerin tevbe etme durumları âyetin sonunda zikredilmiştir.
c- Abdullah b. Abbas'a göre ise âyetin bu bölümünde zikredilen kişilerden maksat, müslümanlardır. Ancak âyetin bu bölümü neshedilmiştir. Zira Allah teala bu âyetten sonra *"Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bunun dışında dilediğini bağışlar."* [95] âyetini indirmiştir. Kâfir olarak ölenlere affedilmeyi haram kılmış, tevhid ehlinin tevbesini ise kendi iradesine bağlamıştır. Onları, af hususunda ümitsizliğe düşürmemiştir.
Taberi bu görüşlerden ikinci görüş olan Süfyan es-Sevri'nin görüşünün tercihe şayan olduğunu, âyet-i kerimenin, can verme sarhoşluğundaki müslümanların tevbelerinin kabul edilemeyeceğini beyan ettiğini söylemiştir. Zira münafıkların da gerçekten kâfir olduklarından âyetin sonunda, tevbeleri kabul edilmediği beyan edilen kâfirlere dahil olduklarını bu nedenle âyetin bu bölümünden maksadın münafıklar olduğu söylendiği takdirde âyette yersiz tekrar olduğu kabul edileceğini zikretmiştir. [96]

19. Ey iman edenler, kadınlara zorla varis olmanız size helâl değildir. Açıkça hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın, onlarla ma'rûf üzere muaşerette bulunun. Onlardan hoşlanmıyorsanız olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda çok hayırlar kılar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
a- "Câhiliye devrinde Medine halkının adetine göre bir adam ölür de karısı ondan sonraya kalırsa o adamın başka kadından olan oğlu veya asabesinden başka bir erkek akrabası gelir, elbisesini ölenin karısı üzerine atar, "O adamın malına varis olduğum gibi, karısına da varis oldum." derdi. Böylece o kadına kadından ve bir başkasından daha çok hak sahibi olurdu. Artık dilerse ölen kocasının verdiği mehirden başkaca bir mehir vermeksizin onunla evlenir, dilerse onu evlenmekten alakor kocasından kalan mirasını (veya mehrini) kadın fidye olarak kendisine versin, ya da ölsün de malını miras olarak alsın diye kadını sıkıştırırdı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirip, bunun ve herhangi bir kimsenin ölen kişinin hanımına bu yolla varis olmasının haram olduğunu beyân buyurmuştur. Bu görüşe göre Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kadınlara mirasçı olmanız.."* ifadesiyle kastedilen, kadınların bizzat kendileri ve kocalarının ölümünden ötürü onların kendilerine varis olunamayacağı hususudur." [97]
b- "Bu verasetin, kadının malıyla ilgili olmasıdır. Bu böyledir, zira ölünün varislerinin, kadın ölünceye ve onlar onun malına varis oluncaya kadar, o kadını evlenmekten men etme hakları vardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Onlar istemedikleri halde, sizin onların mallarına varis olmanız helâl olmaz"* buyurdu." [98]
2- Ebû Bekr-i İsfehanî, Abdullah b. Muhammed İsfehanî'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Esbat b. Muhammed'den, o Şeybanî'den, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Kişi öldürüldüğünde, onun velileri, onun karısı hakkında en geniş yetkiye sahiplerdi. Onların bazısı dilerseler o kadınla evlenirler, dilerlerse o kadını başkasıyla evlendirirler, dilerseler o kadını evlendirmezlerdi. Onlar, kadına kendi ailesinden daha çok hak sahibi idiler. İşte bu âyet bu hususta nazil oldu."[99]
Bu hadisi Buhari Tefsir bölümünde Muhammed b. Mukatil'den, İkrah bölümünde de Hüseyn b. Mansur'dan, her iki taraf da Esbat'tan rivayet etmişlerdir.[100]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"İslamdan önceki cahiliye döneminde bir erkek ölür de geride hanımı kalırsa, ölen kişinin akrabaları kendilerini, o kadını almaya daha layık kabul ediyorlardı. İsterlerse kendileri o kadınlarla evleniyorlar veya başkalarıyla evlendiriyorlar, isterlerse de o kadının, ölünceye kadar başkalarıyla evlenmesine mâni oluyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve bu âdeti yasakladı."[101]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Kişi ölür de geriye karısı kalacak olursa, ölen adamın akrabası gelir, elbisesini o kadının üzerine atar böylece başkalarına engel olurdu. Eğer kadın güzel ise onunla evlenirdi. Çirkin ise, öldüğünde malına mirasçı olmak için onu evinde hapsederdi." [102]
5- Ebu Davud'da İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir haber de şöyledir:
"Birisi, akrabalarından birisinin karısını miras olarak aldığında (Onun nikâhına sahip olduğunda) kadın ölünceye veya ölen kocasının verdiği mehri kendisine verinceye kadar kadının evlenmesini engellerdi. İşte bu âyet-i kerime ile Allah Tealâ onlara bunu yasakladı."[103]
6- Ebu Kays Sayfî ibnu'l-Eslet öldü, ardında karısı Evs'ten Kübeyşe bint Ma'n ibn Asım el-ensâriyyeyi bıraktı. Ebu Kays'ın bir başka hanımından Hısn denilen oğlu.[104] geldi, elbisesini Kübeyşe'nin üzerine bıraktı, kadının nikâhına varis oldu, sonra da onu terketti, yaklaşmadı, ona harcamada da bulunmadı (ihtiyaçlarını karşılamadı) ki kadın elindeki malı kendisini ondan kurtarmak için fidye olarak versin. Kübeyşe, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Ebu Kays öldü, oğlu nikâhına varis oldu, uzun zaman geçti benim hiçbir ihtiyacımı karşılamadı, benimle karı-koca olmadı, benim yolumu açıp (nikâhımı) serbest de bırakmadı." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Senin hakkında Allah'ın emri gelinceye kadar evinde otur." buyurdular. O da döndü, evine gitti. Bunu Medine kadınları duydular, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Biz de Kübeyşe'nin durumundayız. Ne var ki bizi ölen kocamızın çocukları değil amca çocukları nikahlıyor." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[105]
7- İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe'sinde yine bu Kübeyşe'nin, ölen kocası Ebu Kays'in başka bir hanımından olan oğlu Kays onun üzerine elbisesini atıp sahiplenmeye kalkışınca:

"Sen elbette kavminin hayırlılarındansın ama ben seni çocuk (yani çocuğum) sayıyorum. Fakat gideyim Allah'ın Rasûlü'ne sorayım." dediği; Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Ebu Kays öldü, oğlu Kays nikâhıma talip oldu, evet o, kabilesinin hayırlılarından ama ben onu oğlum sayıyorum." dediği ve o ve ölen kocasının oğlu bu Kays hakkında *"Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın..."*[106] âyetinin de nazil olduğunu, Kübeyşe'nin böylece ölen kocasının oğluna nikâhlanması haram kılınan ilk kadın olduğunu zikretmektedir [107]
8- Suddî rivayetine göre kadın üzerinde ölen kocasının ailesinin veya başka bir kadından olma erkek çocuğunun hak sahibi olması, kadının, kendi ailesine gitmemesi halindedir. Yani kadın çabuk davranır da kocasının ailesinden bir erkek veya kocasının en büyük oğlu gelip elbisesini üstüne atmadan önce kendi ailesine kaçabilirse bu durumda ölen kocasının ailesinin onun üzerinde bir hakkı kalmazmış. [108]
9- Mücâhid de kocası ölen kadının nikâhına varis olma hakkının kocanın ailesine değil, sadece onun başka kadından olma en büyük erkek çocuğuna ait olduğunu söylemiştir.[109]
10- Suddî'den gelen ikinci bir rivayet biraz daha farklı:
"Câhiliye devrinde bir erkeğin hanımı kocayıp da koca, daha genç bir hanımla evlenmek ister, malı ve zenginliği sebebiyle kocamış karısını boşamak da istemezse bu durumda kadını boşamamakla birlikte malından vazgeçerek boşanma talebinde bulunsun veya olsun de malı kendisine kalsın diye ona yaklaşmazdı. İşte âyet-i kerime böyleleri hakkında nazil olmuştur."[110]
11- Ebu Ümâme İbni Sehl İbni Hanîf'ten rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Kays îbni Eslet vefat edince, oğlu babasının hanımıyla[111] evlenmek istedi. Câhiliyye döneminde bu onlar için caizdi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [112]
12- Muhammed İbni Kâ'b îbni Kurazî'den rivayet edildi:
"Kişi öldüğü zaman, onun oğlu, eğer ölenin hanımı, oğlunun asıl anası değil ise veya onu nikahlayan olmaz ise, babasının hanımını kendisine nikahlama hakkına sahip idi. Ebu Kays İbni Eslet vefat edince, oğlu Mahsan Ebu Kays, babasının hanımının nikâhına vâris oldu. Hanım, maldan hiçbir şeye vâris olmadı. Ebu Kays'ın hanımı, Rasûlullah'a geldi ve ona durumu anlattı. Aleyhisselâm:
"Evine dön, umulur ki Allahü Teâlâ senin hakkında bir şey indirir." buyurdu. Nisa: 4/22 ve Nisa: 4/19 âyeti indi."[113]
13- Zührî (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet ensardan bazıları hakkında indi. Onlardan bir erkek öldüğü zaman, onun hanımına insanlardan en mâlik olanı, onun velisi idi. Velî onu ölünceye kadar tutardı." [114]

20. "Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz, öbürüne yüklerle vermiş olsanız bile, içinden bir şey almayın. Bir iftira ve açık bir günah olarak alır mısınız onu?
21. Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize karılıp katıldınız? Onlar sizden kuvvetli bir teminat da aldılar..."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre, "Câhiliyyede bir kimse başka bir kadınla evlenmeyi arzu ettiğinde, bizzat kendi hanımına fuhuş iftirası atardı. Böylece kocası o kadını, yeni evlenmek istediği kadınla evlenme masrafını karşılamak için, ona daha önce mihir olarak verdiği şeyi fidye olarak geri vermeye (kadını "hull" yapmaya) zorlardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz..."* buyurmuştur."[115]
2- Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer (r.a.) minberde iken:
"Dikkat ediniz. Kadınların mihirlerini yüksek tutmayın" demiş, bunun üzerine bir kadın ayağa kalkarak:
"Ey İbnu'l-Hattâb, Allah bize veriyor, sen ise mani oluyorsun.." diyerek bu âyeti okumuş. Bunun üzerine Hz. Ömer,
"Herkes Ömer'den daha fakîh!" demiş ve mihrin fiatlarının artırılmasının uygun olmayacağı görüşünden vazgeçmiştir." [116]
3- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Cahiliye döneminde, karılarını boşamak isteyen bazı erkekler, evlendikleri zaman, tamamını vermeyip bir kısmını üzerlerinde bıraktıkları mehirini vermekten kurtulmak için, kadına zina isnad eder böylece ona iftirada bulunurlardı.

İşte bu âyet-i kerime, bu davranışın çirkinliğine işaret etmektedir." [117]

22. Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Çünkü o, çok çirkin ve iğrenç bir şeydi ve o kötü bir âdetti.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas (r.a.) ve müfessirlerin ekserisi şöyle demişlerdir:
"Câhiliyye devri insanları, babalarının hanımları ile evlenirlerdi. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak, bu âyetle onları bu işten nehy etti." [118]
2- İbn Abbâs der ki:
"Câhiliye halkı Allah'ın (Kur'ân'da nikâhlanmasını) haram kıldıklarını haram sayarlardı. Bunun iki istisnası vardı: Ölen babalarının hanımı ve iki kızkardeşi aynı anda nikâhı altında bulundurmak. İşte âyet-i kerime bunlar hakkında nazil oldu."[119]
3- İkrime'den rivayete göre "bu âyet-i kerime, câhiliye âdeti üzere ölen babalarının hanımlarıyla evlenmek isteyen; babasının karısı Kübeyşe bint Ma'n ile evlenmek isteyen Hısn ibn Ebî Kays (bir rivayette babası el-Eslet'in karısı Ümmü Ubeyd bint Damre ile evlenmek isteyen Ebu Kay s ibnu'l-Eslet,) Babası Halef'in karısı Ebu Talha ibn Abdu'l-Uzzâ'nın kızı ile evlenmek isteyen el-Esved ibn Halef, Babası Umeyye ibn Halef'in karısı Fâhıte bintu'l-Esved ibnu'l-Muttalib ile evlenmek isteyen Safvân ibn Umeyye ibn Halef, Babası Zebbân ibn Seyyar'ın karısı Muleyke bint Hârice ile evlenmek isteyen Manzûr ibn Zebbân ibn Seyyar el-Fezârî haklarında nazil olmuştur."[120]
4- Bunlardan Hısn (Kays) ibn Ebî Kays'ın, ölen babası Ebu Kays'ın hanımı Kübeyşe ile evlenmeye kalkması ve bu âyet-i kerimenin inmesiyle Kübeyşe ile evlenmesinin haram kılınması kıssası biraz önce (Nisa: 4/19 âyetinin nüzul sebebinde) geçmişti. [121]
5- Eş'as b. Sevvar dedi ki:
"Ensar'ın salih zatlarından olan Ebû Kays vefat etmişti. Oğlu Kays, babasının karısına (analığına) evlenme teklifinde bulundu. Kadın ise dedi ki:
"Ben seni kendi evladım sayıyorum. Lakin Rasulullah (s.a,v.)'a gidip emirlerini bekleyeceğim." Müteakiben Rasulullah (s.a.v.)'a gelip durumu kandisine haber verdi. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[122]
6- Adiy İbni Sabit ensardan birinden anlattı:
"Ensarın sâlihlerinden olan Ebu Kays İbni Eslet vefat etti. Onun başka hanımından olan oğlu Kays, babasının hanımına talip oldu. Ebu Kays'ın hanımı:
"Ben, seni oğlum sayarım, sen kavminin sâlihlerindensin." dedi ve Nebî Aleyhisselâm'a geldi, durumu bildirdi. Aleyhisselâm kadına:
"Evine dön." Buyurdu. Sonra bu âyet nazil oldu."[123]
7- "Hallül-Akd" kitabının müellifi es-Seyyîd ayetteki *"Ancak daha önce geçenler müstesna.."* istisnası hakkında şöyle der:
"Bu, mana yoluyla yapılmış bir istisnadır. Çünkü *"Babalarınızla evlenmiş olan kadınlarla evlenmeyin. Ancak daha önce geçenler müstesna.."* âyeti, tahrîm âyetinden, Nisa: 4/23'den önce nazil olmuştur. Binâenaleyh daha önce olanlar affolunmuştur."[124]

23.... Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu Cerîr, İbn Cureyc'den rivayette o şöyle demiştir:
"Atâ'ya *"Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır."* âyetini sordum. Dedi ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) oğulluğu Zeyd ibn Hârise'nin karısı olup da boşadığı Zeyneb bint Cahş ile evlenince Mekke'de müşrikler Efendimiz aleyhinde ileri geri konuşup dedikodu ettiler de Allah Tealâ bu *"Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır."* âyet-i kerimesini ve *"Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız gibi tanımadı."* [125] *"Tâ ki evlâtlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevcelerini almakta mü'minler üzerine bir günah olmasın."* ***[126]*** *"Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin* ***[127]*** [128]

sonuncusudur." âyetlerini indirdi."
Hadise Ahzâb Sûresinin ilgili âyetlerinde inşaallah daha geniş olarak verilecektir.

24. Sağ ellerinizin malik olduğu kadınlar (cariyeler) müstesna olmak üzere diğer bütün kocalı (evli) kadınlarla evlenmenizin haramlığı, üzerinize Allah'ın farzı olarak yazılmıştır. Onlardan mâadası ise namuskâr ve zinaya sapmamış halinde mallarınızla arayıp nikahlamanız için size helâl kılındı. O halde onlardan hangisiyle faydalandıysanız ücretlerini takdir edildiği şekilde verin. Kararlaştırdıktan (takdir ettikten) sonra aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz ki Allah Alîm, Hakim olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Neseî'nin Muhammed ibn Abdu'l-A'lâ kanalıyla Ebu Saîd el-Hudri'den rivayetle tahricine göre "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Evtas'a bir ordu göndermiş; düşmanla karşılaşıp onları yenmişler ve müşriklerden kocaları olan bazı kadınları da esir almışlar. Müşriklerle evli o esir kadınlarla münasebette bulunma konusunda sıkıntı içindelerken Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirerek iddetlerinin bitiminde bu cariye kadınların sahiplerine helâl olduklarını bildirmiş."[129]
2- Tirmizî'deki bir rivayette bu durumdaki ashabın, gelerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ne yapacaklarını sormaları üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[130]
3- Muhammed b. Abdirrahman b. Bünanî, Muhammed b. Ahmed b. Hamdan'dan, o Ebû Ya'la'dan, o Amr en-Nakıd'dan, o Ebû Ahmed Zübeyri'den, o Süfyan'dan, o Osman el-Bettî'den, o Ebu'l-Halil'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Evtas Gazvesi'nin olduğu gün kocaları olan esir kadınları ele geçirmiştik. Onlarla cima yapmayı çirkin bulmuştuk. Peygamber (s.a.v.)'e bunu sorduk da bu âyet nazil oldu. Biz de o kadınları böylece helal bulduk."[131]
4- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Haris, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Abdurrahim'den, o Eş'as b. Sevvar'dan, o Osman b. Bettî'den, o Ebu'l-Halil'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den bize şöyle dediğini haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) Evtas ahalisini esir alınca dedik ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, soylarını, kocalarını tanıdığımız esir kadınlarla nasıl cimada bulunabiliriz?" Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[132]
5- Ebu Said el-Hudri diyor ki:
"Rasulullah "Huneyn" savaşından sonra "Evtas" denen yere asker gönderdi. Düşmanla karşılaşıp savaştılar. Neticede galip geldiler. Ganimetler ve cariyeler aldılar. Fakat bu sahabiler, aldıkları cariyelerin, müşriklerden kocaları bulunması sebebiyle onlara yaklaşmaktan kaçındılar. Bunun üzerine Allah teala *"Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Ele geçirdiğiniz cariyeler müstesna."* âyetini indirdi. Böylece cariyeler, iddetleri bittikten sonra, esir düşmeden önce evli olmalarına bakılmaksızın müminlere helal kılındı." [133]
6- Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim el-Farisî, Muhammed b. İsa b. Amraveyh'ten, o İbrahim b. Muhammed b. Süfyan'dan, o Müslim b. Haccac'dan, o Ubeydullah b. Ömer el-Kavarirî'den, o Yezid b. Zuray'dan, o Said b. Ebî Arube'den, o Katade'den, o Ebû Salih Ebû Halil'den, o Ebû Alkame el-Haşimî'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) Huneyn Günü, Evtas Kabilesi'ne bir grup ordu gönderdi. Bu grup bir düşman birliğine rastlayıp onlarla savaştılar da onlara galip gelerek, kadın esirler elde ettiler. Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'ndan bir grup, müşrik kocalarından dolayı o esir kadınlarla münasebette bulunmaktan sakındılar. Allah Teala da bu âyeti indirdi,"[134]
7- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet Huneyn gününde indi. Allahü Teâlâ, Huneyn günü Müslümanlara fetih müyesser kılınca, ehli kitabın kadınlarından müslümanlara kadınlar isabet etti. Onların kocaları vardı. Bir erkek, kadınlardan biri ile olmak istediğinde, Kadın:
"Benim kocam var." derdi. Bundan Rasûlullah'a soruldu. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [135]
8- Bu rivayetlere nazaran âyet-i kerime Hicretin sekizinci yılı gazvelerinden olup Şevval ayında vukubulan Huneyn gazvesinden sonra nazil olmuş demektir.[136]
9- Abd ibn Humeyd'in İkrime'den rivayetine göre âyet-i kerime Muâze adındaki bir kadın hakkında nazil olmuştur. Ayetin nüzulüne sebep olan hâdise şöyle gelişmiştir:
"Bu Muâze Sedûs oğullarından Şücâ' ibnu'l-Hâris adında bir ihtiyarın hanımı imiş. Şücâ'ın ondan daha genç bir

karısı daha varmış ve bu genç hanım ona erkek çocuklar doğurmuş. Şücâ' bir gün bazı işleri için evden dışarda olduğu sırada Muâze'nin bir amcası oğlu eve gelmiş. Muâze ona:
"Beni aileme geri götür, bu Şücâ'da hayır yok." demiş, amcası oğlu da onu alıp kadının kabilesine götürmüş. Şücâ', eve dönüp de karısını bulamayınca durumu öğrenmiş ve Medine-i Münevvere'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek başına gelenleri anlatmış Hz. Peygamber (s.a.v.).
"O kadını bana getirin; eğer beraberinde gittiği adamla cinsî münasebette bulunmuşsa kadını recmedin, yok eğer ona dokunmamışlarsa kadını kocasına iade edin." buyurmuş. Şücâ' ve genç karısından olma oğlu birlikte kadının kabilesine giderek Muâze'yi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emriyle isteyip getirmişler ve kadın da kocası Şücâ'ın evine geri dönmüş."[137]
10- Taberî, bu âyet-i kerimenin "Müşrik kocalarını terkederek Medine-i Münevvere'ye hicret eden, burada müslümanlarla Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından evlendirilen, daha sonra da müşrik kocaları müslüman olup Medine-i Münevvere'ye hicret eden kadınlar hakkında nazil olup bununla bu kadınların, kocalarının da müslüman ve muhacir olmaları halinde başka müslümanlara haram kılındığı" şeklinde bir görüş olduğunu zikretmişse de bu görüş sahiplerinin kimler olduğunu belirtmemiştir.[138]
11- Ma'mer ibn Süleyman kanalıyla rivayet edildiğine göre el-Hadramî der ki:
"Bazıları evlenecekleri hanım için bir mehir kararlaştırıp sonra da mali yönden bir darlığa duçar olur, bir sıkıntıya düşerdi. İşte bunun üzerine *"Kararlaştırdıktan (takdir ettikten) sonra aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[139]

27. Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar da sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mecûsiler kız kardeşlerle, kız ve erkek kardeşlerin kızlarıyla evlenmeyi helâl sayarlardı. Allah Tealâ bunların nikâhını haram kılınca:
"Teyze ve hala'yı nikahlamanız haram iken onların kızlarını nikâhlamayı helâl görüyorsunuz. O halde kız ve erkek kardeşlerin kızlarının nikâhlanmasını da helâl görün." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[140]
2- Müfessirler bu âyette zikredilen "Şevhetlerine uyanlar"dan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Mücahid'e göre bunlar, zina edenlerdir. Zina edenler, müminlerin de kendileri gibi zina etmelerini ve aynı seviyeye düşmelerini isterler.
b- Süddi'ye göre ise "Şehvetlerine uyanlar"dan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunlar, müminlerin, Hak din olan İslam'dan sapıp başka yollara kaymalarını isterler.
c- Bazı âlimlere göre bunlardan maksat, Yahudilerdir. Yahudiler müslümanların, anne ayrı baba bir kızkardeşleriyle evlenmelerini isterlerdi. Zira onlar kendileri böyle kardeşleriyle evlenmeyi helal görürler.
d- İbn-i Zeyd'e göre ise "Şehvetlerine uyanlar"dan maksat, dinin hükümlerine ters olarak şehvani arzusuna uyan kimsedir. Böyle olan insanlar, müslümanların, dinlerinin hükümlerini bırakarak onların şehvani arzularına uymalarını isterler.
Taberi âyet-i kerimenin genel ifadesinin, bu zikredilen görüşlerden hepsini kapsar mahiyette olduğunu, bu nedenle âyeti sadece belli kimselere tahsis etmenin doğru olmayacağını söylemiştir. Bu itibarla Yahudilerin de Hristiyanların da, zina edenlerin de ve her bâtıl yola tabi olanların da, müminleri, hak yol olan dinlerinden saptırmak istedikleri muhakkaktır. İşte âyet-i kerime bunu ifade etmektedir.[141]

32. Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın lûtfundan isteyin. Muhakkak ki Allah herşeye Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid ve İkrime'ye göre bu âyet-i kerime, Ümmü Seleme hakkında nazil olmuştur.[142]
a- İsmail b. Ebu'l-Kasım, es-Sûfi'den, o İsmail b. Nüceyd'den, o Cafer b. Muhammed b. Sevvar'dan, o Kuteybe'den, o Süfyan b. Uyeyne'den, o İbn Ebî Nüceyh'ten, o da Mücahid'den, Ümm-i Seleme'nin şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ey Allah'ın Rasulü, erkekler gazaya çıkıyorlar, bizse çıkamıyoruz. Bize ancak mirasın yarısı düşmektedir." Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[143]
b- Mücahîd'in rivayetine göre Ümmü Seleme:

"Ya Rasûlallah, erkekler savaşa katılıp savaşıyor, biz ise savaşmıyoruz. Onların mirastaki paylarıysa bizimkinin iki katı! Keşke biz de erkek olsaydık!" deyince, bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[144]
c- Tirmizî'deki rivayette bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Ümmü Seleme'nin bu sözleri verilirken onun böyle söylemesi üzerine bir de Alu İmrân: 3/195 âyetinin nazil olduğu kaydedilmektedir.[145]
d- Başka bir rivayette de *"Müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar... işte bunlar için Allah mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."* ***[146]*** âyet-i kerimesinin nazil olduğu da kaydedilmektedir.[147]
e- Muhammed b. Abdu'1-Aziz, Muhammed b. Hüseyn'den, o Muhammed b. Yahya b. Yezid'den, o İshak b. İbrahim'den, o Attab b. Beşir'den, o Husayf'tan, o da İkrime'den bize şunu haber verdi:
"Kadınlar cihad etmeyi istediler de bu yüzden dediler ki:
"Arzu ettik ki Allah, (c.c.) bize gaza etmeyi farz kılsın da bu sebeple erkeklerin ecrine biz de nail olalım." Allah Teala da bu âyeti indirdi."[148]
2- Katade ve Süddî'ye göre bazı kadınlar hakkında inmiştir.
a- Katade ve Süddî dediler ki:
"Erkeğe iki dişi hissesi kadar pay vardır" âyeti nazil olunca erkekler dediler ki:
"Mirasta onlara üstün kılındığımız gibi Ahirette de iyi amellerimiz sebebiyle kadınlara üstün kılınacağımızı ve dolayısıyla da bizim sevabımızın kadınların sevabının iki katı olacağını muhakkak ümit ediyoruz." Kadınlarsa şöyle dedi:
"Muhakkak ki biz de, dünyada iken onların nasibine düşen payın yarısı kadar miras payımız olduğu gibi, Ahirette de erkeklerin taşıyacağı günah yükünün yarısının bize yükleneceğini umuyoruz." Bu sebepten dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[149]
b- Suddî'den gelen başka bir rivayette kadınların yukardaki sözleri yerine: "Bizim ecrimizin de erkeklerin ecri kadar olmasını isteriz. Elbette biz savaşamıyoruz. Fakat şayet savaşmak üzerimize farz kılınmış olsaydı biz de Allah yolunda savaşırdık." dedikleri; [150]
c- Katâde'den gelen başka bir rivayette de kadınların kendilerine cahiliye devrinde mirastan hiç pay verilmezken İslâm'ın, erkeklerin paylarından eksik verilmesine razı olmıyarak: "Bizim de mirastan paylarımız erkeklerin payları gibi olsaydı."; erkeklerin de "Âhirette iyiliklerimizle de kadınlardan üstün tutulacağımızı umarız." dedikleri ve bunun üzerine Allah Tealâ'nm bu âyet-i kerimeyi indirdiği kaydedilmektedir.[151]
d- Ebu Leylâ rivayet ediyor: Ebu Cerîr'i şöyle derken işittim:
"Allah size emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı vardır..." ***[152]*** âyet-i kerimesi nazil olunca kadınlar:
"Madem ki mirasta bir erkeğe iki kadının payı kadar miras veriliyor, günahları da kadınlardan ikisinin payı kadar olmalı." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[153]
e- Yine *"Allah size emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı vardır..."* ***[154]*** âyet-i kerimesi ile ilgili olarak bir kadının "Ey Allah'ın elçisi, biz kadınlar daha muhtaç durumdayız, çünkü bizler daha zayıfız. Erkekler ise hayatlarını kazanmada bizden daha güçlüler." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş. [155]
f- Başka bir rivayet kadınlarla erkeklerin eşitliği davasına götürüyor.
"Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek:
"Erkeklerin ve kadınların Allah'ı birdir. Sen, hem bize hem de onlara gönderilmiş bir Peygambersin. Babamız Adem, annemiz ise Havva'dır. O halde Allah Teâlâ'nın erkeklerden bahsedip, bizden bahsetmemesinin sebebi nedir?" deyince, o zaman işte bu âyet-i kerime nazil oldu.
Yine bu kadın:
"Erkekler, cihad etmekle bizi geçtiler. Binâenaleyh bizim ne yapmamız gerekir?" deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:
"*Sizden, hamile olan bir kadına, oruç tutan ve namaz kılan kimsenin mükâfaatı kadar bir mükâfaat vardır. Doğum sancıları ona acı verdiği zaman, Cenâb-ı Hakk'ın o kadına vereceği ecri ve mükâfaatı hiç kimse bilemez. Bu kadın çocuğunu emzirdiği zaman, çocuğunun memesinden her emmesine mukabil, o kadına bir canı diriltmenin mükâfaatı kadar mükâfaat vardır.*" [156]
g- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bir kadın Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:

"Ey Allah'ın Nebisi, erkeğe kadının nasibinin iki misli var, iki kadının şahâdeti bir erkekle eş değerde, Biz amelde de böyle olmayalım, kadın iyilik yaparsa yarım hasene mi yazılır?" dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[157]
3- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Tercihe şayan olan görüş, bu âyetin, erkek ve kadın bütün insanlara, bazılarına verilen üstünlüklere diğerlerinin tamah etmemesini emrettiğini söyleyen görüştür." [158]

33. Ana-babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından her birine varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere paylarını verin. Muhakkak ki Allah herşeye şahid olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan *"Yeminlerinizin bağladığı kimselere paylarını verin..."* âyet-i kerimesi hakkında rivayet ediliyor:
"Cahiliye devrinde insanlar
"Hangimiz önce ölürse arkada kalan ona mirasçı olacak?" diye birbirleriyle antlaşma yaparlardı. Allah Tealâ bunun hakkında *"Akrabalar Allah'ın kitabında birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar. Şu kadar var ki dostlarınız için herhangi bir iyilikte bulunmanız müstesnadır. Bu, kitabda yazılıdır."****[159]*** âyetini indirdi.[160]
2- Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Cahiliye devrinde birisi, gidip bir diğerinin nesebine katılır ve ona tâbi olurdu. Tâbi olduğu kişi ölünce de ölenin vârisleri gelir mirası aralarında paylaşır ve o ölene tâbi olana ölenin mirasından hiçbir şey vermezler, ortada kalakalırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Yeminlerinizin bağladığı kimselere paylarını verin."* âyet-i kerimesini indirdi."[161]
3- Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Hameveyh el-Herevî'den, o Ali b. Muhammed el-Huzaî'den, o Ebu'l-Yeman Hakem b. Nafı'den, o Şuayb b. Ebû Hamza'dan, o Zührî'den, o da Said İbnu'l-Müseyyeb'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet, kendi öz oğullarından başka kişileri oğul edinip onları varis kılanlar hakkında indi. Böylece Allah Teala onlar hakkında kendileri için vasiyet yoluyla bir nasib kılınması hükmünü indirdi ve mirası, Zevi'l-Erham ve Asabe (anne ve baba tarafından gelen yakın kimseler) den olan varislere verdi ve evlatlığa nisbet edip oğul edinen kimse tarafından miras verilmesini men etti. Şu var ki onlara vasiyetle bir pay ayrılması hakkını tanımıştır."[162]
4- Ebu Davud'un Ümmü Sa'd bintu'r-Rebî'den rivayetle tahricinde o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Hz. Ebu Bekr ve oğlu Abdurrahman hakkında nazil oldu. Hz. Ebu Bekr oğlu Abdurrahman müslüman olmamakta direnince ona hiçbir şekilde infakta bulunmıyacağına ve mirasından ona bir şey bırakmıyacağma yemin etmişti. Ancak oğlu Abdurrahman müslüman olunca Allah Tealâ bu âyet-i kerime ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, ona mirastan payını vermesini emretmiştir."[163]

34. "Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarfetmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine hakimdirler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki:
"Bu âyet, Ensar'ın ileri gelen seçkinlerinden Sa'd b. Rabi' ve yine Ensar'dan hanımı Habibe bint-i Zeyd b. Ebî Züheyr hakkında nazil oldu. Kadın, Sa'd'a karşı saygısızlık etti de o da kadını tokatladı. Bunun üzerine babası kadınla birlikte Peygamber (s,a.v.)'e gidip:
"Kızımı ona yatak arkadaşı yapayım da o da kızımı tokatlasın ha!" dedi. Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Kadın kocasına kısasta bulunsun." Kadın da kocasına kısas uygulamak için babasıyla birlikte döndü. Bunun ardından Peygamber (s.a.v.) derhal buyurdu ki:
"Kısastan vazgeçin. Bu bana gelen Cebrail (a.s.)'dir. Allah Teala bu âyeti indirdi." Müteakiben Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Biz bir iş murad ettik, Allah da başka bir iş murad etti. Allah'ın murad ettiği daha hayırlıdır." Böylece Rasülullah (s.a.v.) kısası kaldırdı."[164]
2- İbn Abbas (r.a.), bu âyetin Muhammed İbn Seleme'nin kızı ile ensârın ileri gelenlerinden biri olan kocası Sa'd b. Rebi' hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Zira Sa'd ona bir tokat atmış, o da kocasının yatağını hemen terkederek,

kocasının tokadının izi yüzünde olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip, kocasının kendisini tokatladığını şikayet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ondan kısas iste" dedi, sonra da: *"Sabret, (vahiy) bekliyorum"* dedi. İşte bunun üzerine, bu âyet nazil olmuştur. Bu, "Erkekler kadınları terbiye etme ve onlara müdahale etme hususunda hakimdirler" demektir. Böylece Cenâb-ı Hak sanki erkeği, karısı üzerinde bir reis ve hükmü geçen birisi kabul etmiştir. Bu âyet nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"*Biz birşey istedik, Allah da birşey istedi. Allah'ın istediği daha hayırlıdır*" buyurdu. Böylece Cenâb-ı Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söylediği kısas hükmünü kaldırmış oldu."[165]
3- Said b. Muhammed b. Ahmed ez-Zahid, Zahir b. Ahmed'den, o Ahmed b. Hüseyn b. Cüneyd'den, o Ziyad b. Eyyub'dan, o Hüşeym'den, o Yunus'tan, o da Hasan el-Basrî'den bize şu rivayette bulundu:
"Bir adam karısını tokatladı, kadın da kocasını Peygamber (s.a.v.)'e şikâyet etti. Kadının ailesi kendisiyle beraber gelip:
"Ey Allah'ın Rasulü, falan kimse bizim adamımızı tokatladı" dediler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Kısas, kısas" demeye başladı. Başka bir hüküm de vermiyordu. Nihayet bu âyet nazil oldu. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:
"Biz bir iş murad ettik, Allah başka birşey murad etti."[166]
4- Ebû Bekr el-Harisî, hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl el-Askerî'den, o Ali b. Haşim'den, o da Hasan el-Basrî'den şu sözü bize haber verdi:
"Müslümanlar arasında kısas yapılmasıyla ilgili âyet indiğinde, adamın biri karısına tokat atmıştı. Kadın da Peygamber (s.a.v.)'e gidip:
"Kocam beni tokatladı, kısas istiyorum" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"Doğru, kısas gerekir" buyurdu. O, bu sözü söylediği esnada Allah Teala bu âyeti indirdi. Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Biz bir iş murad ettik, Allah Teala ise başka bir iş murad etti. Ey kişi, hanımının elini tut."[167]
5- Hasan (r.a.) dedi ki:
"Bir kadın Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve kocasının kendisine tokat vurduğunu iddia etti. Rasûlullah:
"Kısas" buyurdu. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi. Kadın kısassız geri döndü."[168]
6- Süddî'den rivayet edildi:
"Ensardan bir erkek hanımına tokat vurdu. Hanımı Rasulullah'a geldi, kısas yapmasını istedi. Nebî Aleyhisselâm aralarında kısas yapılmasına hükmetti. Bunun üzerine bu ayet indi."[169]
7- Katâde'den rivayette o şöyle diyor:
"Bize Hasen rivayet etti ki Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bir adam karısına bir tokat atmış, kadın da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek kocasının bu davranışını şikâyet etmiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) kocası hakkında kısas yapmak istemiş de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş. Kadını çağırıp bu âyet-i kerimeyi okuyan Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Sen bir şey diledin ama Allah da ondan başkasını diledi ve Allah'ın dilediği en hayırlıdır"* buyurmuş."[170]
8- Hasen'den gelen başka bir rivayet şöyledir:
"Ensardan bir adam karısına bir tokat atmıştı. Kocasına bu tokata karşılık kısas yapılması arzusuyla kadın Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelmiş ve Efendimiz de kısas uygulamak üzereyken Allah Tealâ: *"Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'ân'da acele etme..."[171]* âyetini indirmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Sa'd'ın karısını veya onunla birlikte gelenleri kısas yapılmak üzere göndermeyip, ilâhî hükmü beklemek üzere bu âyet-i kerimenin nüzulüne kadar yanında tuttu ve kendiliğinden bir hüküm vermedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[172]
9- Suddî rivayetinde ise kısas talebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kadının değil, ailesinin gittiği zikredilmektedir.[173]
10- Ali (r.a.) dedi ki:
"Ensardan bir kişi hanımı ile geldi. Kadın:
"Ey Allah'ın elçisi, kocam beni yüzümde iz bırakacak şekilde dövüyor." dedi. Rasûlullah:
"Buna hakkın yok." buyurdu. Allahu Teâlâ bu ayeti indirdi." [174]
11- Suyuti der ki: "Bunlar, bâzısı bâzısını kuvvetlendiren şahitlerdir." [175]

12- Kurtubî Tefsirinde Sa'd'ın karısının ismi Habîbe bint Zeyd ibn Hârice ibn Ebî Zuheyr olarak geçmektedir. [176]

13- Kelbî'den gelen bir rivayette de Sa'd'ın karısının Muhammed ibn Mesleme'nin kızı Umeyre olduğu belirtilir. [177]

14- Ebu Ravk'tan gelen bir rivayette de âyet-i kerimenin Ubeyy'in kızı Cemile ile kocası Sabit ibn Kays ibn Şemmâs hakkında nazil olduğu belirtilir. [178]

15- İbn Merdûye'nin Hz. Ali'den rivayetinde de kadını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getiren yakınının "Ey Allah'ın elçisi, bunun kocası, yüzünde iz bırakacak şekilde dövmüş." dediği ayrıntısına yer verilmektedir. [179]

16- Bütün bu rivayetlerde şahıslar farklı, ayrıntılarda küçük farklar olsa da aslında birbirini tamamlıyan ve destekleyen rivayetlerdir ve manâ itibariyle aralarında ihtilâf yoktur. [180]

17- Hz. Ömer (r.a) dedi ki:

"Ey Kureyşliler, erkeklerimiz kadınlarına hâkimdir. Medine'ye geldiğimizde, onların kadınlarının erkeklerine hâkim olduğunu gördük. Kadınlarımız onların kadınları ile içli-dışlı oldular. Bundan dolayı da kocalarına karşı serkeşlik edip baş kaldırdılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelip:

"Kadınlar, kocalarına baş kaldırıyorlar" dedim. O da, kadınları dövmeye müsaade etti. Derken Hz. Peygamber'in hanımlarının odalarının etrafında, kocalarından şikayet eden birçok kadın görünmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:

"Yemin olsun ki bütün gece Muhammed ailesinin etrafında, herbiri kocasını şikayet eden, yetmiş kadın dönüp dolaştı. Halbuki sizler, o kadınlarını dövenlerin, hayırlılarınız olduğunu göremezsiniz" [181] bu, "Hanımlarını dövenler, dövmeyenlerden daha hayırlı değillerdir" demektir." [182]

37. Onlar ki hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimriliği tavsiye ederler ve Allah'ın, kendilerine lûtfundan verdiği şeyleri saklarlar. Biz, kâfirlere hor ve rüsvay edici bir azâb hazırladık.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Hadremi, Mücahid, Katade ve Süddi bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini, burada ifade edilen cimrilikten maksadın ise Rasulullah'ın isim ve sıfatlarını insanlardan gizlemeleri olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre âyet-i kerimenin bu bölümünün izahı şöyledir:

"Şüphesiz ki Allah, böbürlenen ve övünen kişileri sevmez. Onlar o kimselerdir ki Muhammed'in isim ve sıfatları hakkındaki bilgileri insanlara öğretme hususunda cimri davranırlar ve bu bilgilere sahip olan insanlara da cimri davranmalarını emrederler. Bunlar, Allah'ın, kendilerine lütfundan verdiği Tevrat'taki bu gibi isimleri gizlerler." [183]

2- İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Abbas ise bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini ancak burada zikredilen cimriliklerinden maksadın, mallarını harcamada cimrilik etmeleri olduğunu ve gizlediklerinden maksadın da Rasulullah'ın sıfatlarını gizlemeleri olduğunu söylemişlerdir. [184]

3- Taberi diyor ki:

"Âyetin izahında tercihe şayan olan görüş birinci görüştür. Zira âyet-i kerimede onların hem cimrilik ettikleri hem de başkalarına cimri davranmayı emrettikleri beyan edilmektedir. Buradaki cimrilikten maksadın mali yönden cimrilik olduğu söylenecek olursa bu takdirde hiçbir ümmette görülmeyen ve herkes tarafından yadırganan bir şey yapmış oldukları söylenir ki o günün toplumu içinde yaşayan insanların bu hale düşmüş olmaları beklenmez. Zira insanlar bizzat kendileri cimri olsalar da başkalarına mali yönden cimri davranmayı emredemezler. Çünkü cimrilik her topluluk ve her fert tarafından kınanan cömertlik ise herkes tarafından övülen ve takdir edilen bir haslettir. Bu nedenlerle bu âyette zikredilen cimrilikten maksadın "Bilgileri saklama cimriliği" olduğunu söylemek daha isabetlidir. Ancak buradaki cimrilik, mallarını Allah yolunda harcamaya karşı cimri davranma olarak alınırsa, Abdullah b. Abbas'tan da nakledildiği üzere böyle bir cimriliğin olması beklenir. Âyeti bu şekilde yorumlamaya da yol açılmış olabilir.

Hz. Ebubekir (r.a.) demiştir ki:

"Cimrilikten daha büyük bir hastalık ne vardır? [185]

Rasulullah efendimiz de bir hadis-i şeriflerinde: *"Cimrilikten kaçının zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiştir. O cimrilik onların, kanlarını akıtmaya ve kendilerine haram kılınanları helal saymaya sevketmiştir."* [186] [187]

buyurmuştur.
4- Müfessirlerin çoğu dediler ki:
"Bu âyet, Muhammed (s.a.v.)'in sıfatını, vasfını kendi yanlarında, kitaplarında yazılı olarak buldukları halde, bunu insanlara açıklamayıp, gizledikleri için Yahudiler hakkında nazil oldu."[188]
5- Kelbî dedi ki:
"Ayette zikredilen kimseler Yahudiler'dir. Muhammed (s.a.v.)'in, kendi kitaplarında bulunan vasıf ve methini, kendilerine gelen kimselere doğruca söylemekte cimrilik ettiler."[189]
6- Mücahid dedi ki:
"Bu âyetle beraber *"Bunlar Allah'a, ahiret gününe inanmış, Allah'ın verdiği nzıklardan sarfetmiş olsalardı ne zararı olurdu? Oysa Allah onları bilir."* âyetine kadar üç âyet Yahudiler hakkında inmiştir."[190]
7- İbn Abbas ve İbn Zeyd dediler ki:
"Bu âyet, bir Yahudi cemaati hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Ensar'dan bazı kişilere gelip içlerine katılır ve onlara nasihatte bulunup: "Mallarınızı Allah yolunda harcamayın. Zira, sizin fakir düşeceğinizden endişe ediyoruz" derlerdi. Allah Teala işte bu yüzden bu âyeti indirdi."[191]
8- Saîd İbni Cübeyr (r.a.) dedi ki:
"Benî İsrail'in âlimleri, yanlarındaki ilimden cimrilik ederlerdi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [192]
9- Muhammed îbni Ebî Muhammed, İkrime, Saîd b. Cübeyr tarikından Abdullah İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Ka'b ibnu'l-Eşref'in dostu ve antlaşmalısı Kerdem ibn Zeyd, Usâme ibn Habîb, Nâfî' ibn Ebî Râfi' (ve Nâfî'), Bahrî ibn Amr, Huyey ibn Ahtab ve Rifâa ibn Zeyd ibn Tâbut adlı yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından ensardan bazılarına gelir, onlara öğüt verir bir havaya girerek:
"Mallarınızı böyle infak etmeyin. Bu mallarınızın tükenerek fakirleşmenizden korkarız. Bu kadar hızlı ve çok sadaka dağıtmayın. Yarın neler olacağını bilemezsiniz." derlerdi. Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[193]
10- İbn Abbas (r.a) dedi ki:
"Bu âyette bahsedilenler, yahudilerdir. Çünkü onlar, Tevrat'ta Hz. Muhammed ve sıfatları hakkında bulunan şeyleri itiraf etme hususunda cimrilik edip, milletlerine de bunları gizli tutmayı emretmişlerdir. Cenâb-ı Hakk'ın,
"Allah'ın lütfu inayetinden kendilerine verdiği şeyleri gizleyenlerdir" ifâdesi, "Kitaplarında, Hz. Muhammed'in sıfatları hakkındaki bilgiyi gizleyenler" manasına;
"Biz, o kâfirlere hor ve hakir edici bir azab hazırladık" buyruğu da, "Biz âhirette, o yahudiler için hor ve hakîr kılıcı bir azab hazırladık" manasınadır" demiştir.
Bu görüşü destekleyenler. "Âyetin sonunda "Kâfirler"in zikredilişi, âyetin baş tarafı ile de kâfirlerin kastedilmiş olduğunu göstermektedir" diyerek istidlal etmişlerdir.[194]

38. Mallarını, insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenleri de Allah sevmez. Şeytan kime arkadaş olursa o, ne kötü bir arkadaştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Sa'lebî tefsirinde, Bu ayetin Bedr günü müslümanlarla savaşmak üzere çıkan Kureyş ordusunun iaşesini sağlıyan Mekkeli müşriklerin ileri gelenleri hakkında nazil olduğunu zikreder.[195]
2- Suddî ve Zeccâc'a göre İbn Abbâs, Mücâhid ve Mukatil'den rivayetle yahudiler veya münafıklar hakkında nazil olduğu söylenmiştir.[196]
3- Ancak âyet-i kerimedeki *"insanlara gösteriş için"* kaydı sanki âyetin münafıklar hakkında indiğinin bir karinesi gibidir ki en doğrusunu Allah bilir.[197]
4- Vahidî şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime, münafıklar hakkında nazil olmuştur." [198]
5- Fahreddin er-Razi der ki:
"Burada "riya (gösteriş)" kelimesi geçtiği için, bu, kabule şayan olan bir izahtır. Çünkü riya, bir çeşit nifaktır." [199]
6- Taberi diyor ki:

"Mücahid bu âyeti kerimenin Yahudilere ait sıfatları beyan ettiğini söylemiştir. Ancak bu âyette zikredilen sıfatların Yahudilerden daha çok, Rasulullah'ın ve müminlerin korkusuyla Müslüman olduklarını söyleyen fakat aslında müşrikliklerinde devam eden münafıkların sıfatı olmaya daha uygundur. Zira Yahudiler, Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorlardı. Onlar, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini yalanlayarak inkâra düşmüşlerdi. Halbuki bu âyette zikredilenlerin, Allah'a ve âhiret gününe iman etmedikleri beyan edilmektedir. Diğer yandan bundan önceki âyette sıfatları zikredilen kimselerle bu âyette sıfatları zikredilen kişilerin arası vav harfi ile ayrılmıştır. Bu da her iki âyetteki sıfatların farklı kimselere ait olduklarını gösterir. Çünkü aynı kimselerin sıfatları zikredilirken vav harfi ile aralarının ayrılmaması Arapçada fasih şiveye uygundur."[200]

40. Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Taberi diyor ki:
"Müfessirler, Allah tealanın bu âyet-i kerimesiyle kimlere vaadde bulunduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
1- Bazılarına göre burada kendilerine vaadedilenler, Allah ve Peygamberine iman eden bütün müminlerdir. Zira Ebu Hureyre Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
"Allah teala, yapılan iyiliği milyon kere artırır."
2- Abdullah b. Ömer ise bu âyette zikredilen vaadin sadece muhacirlere ait olduğunu, diğer insanların ve Bedevilerin bu âyetin kapsamına girmediklerini söylemiştir. Bu hususta Atıyye el-Avfı, Abdullah b. Ömer'in şunları söylediğini rivayet etmiştir:
"Kim bir iyilik ortaya koyarsa ona o iyiliğin on katı vardır. Kim de bir kötülük işlerse sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar." [201] âyeti Bedeviler hakkında nazil olmuştur. Bir adam:
"Muhacirler hakkında hangi âyet nazil olmuştur?" diye sorunca Abdullah b. Ömer:
"Muhacirler hakkında bu âyetten daha fazla vaad beyan eden âyet nazil olmuştur. O da: *"Şüphesiz ki Allah hiç kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zere kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir."* âyetidir. Allah, bir şeyin büyük olduğunu bildirince o şey gerçekten büyüktür." demiştir.
Taberi bu ikinci görüşü tercih etmiş ve delil olarak şunu zikretmiştir.
Allah teala'nın ve Rasulullah'ın bildirmiş olduğu haberlerin, birbirlerine ters olmaları imkânsızdır. Madem ki Allah teala bir âyeti kerimesinde, mümin kullarının yaptıkları iyiliklerin karşılığını on kat olarak vereceğini, diğer bir âyetinde bu iyilikleri kat kat artıracağını beyan etmiş ve Rasulullah da bazı müminlerin mükâfaatlarının iki milyon kat artırılacağını, bazılarının ise on kat artırılacağını bildirmiştir. O halde, mükafaatları çokça artırılanlar, Ebu Hureyre'nin de rivayet ettiği gibi muhacirlerdir. Daha az artırılanlar ise Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği gibi, muhacirlerin dışındaki müminlerdir. Böylece âyet ve hadislerin, çelişir gibi olmaları, ortadan kalkmış olur." [202]

43. "Ey inananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, yolcu olan müstesna gusledene kadar namaza yaklaşmayın..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'ndan bir grup hakkında nazil oldu. Bunlar şarab içerler ve sarhoş halde namaza gelirlerdi de böylece kaç rekat kıldıklarını ve namazlarında ne okuduklannı bilemezlerdi.[203]
2- Ebû Bekr-i İsfehanî, Hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o.Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Ebû Abdirrahman el-Afrikî'den, o Ata'dan, o da Ebû Abdirrahman'dan şunu dediğini bize haber verdi:
"Abdurrahman b. Avf birazcık yemek hazırlayıp bazı insanları davet etti. Yediler, içtiler. Akşam namazının vakti gelince, topluluktan birisi öne geçip onlara akşam namazını kıldırdı. Namazda Kâfirûn Sûresi'ni okudu ve bu sûredeki olumsuzluk edatı olan "Lâ"ları okumayıp mana bozulduğu için namazı yerine getiremedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[204]
3- Ali (r.a.) dedi ki:
"Abdurrahman İbni Avf, bize yemek yaptı. Bizi çağırdı ve şaraptan içirdi. Biz sarhoş olduk. Namaz vakti geldi, beni imamlığa geçirdiler. Ben: *"De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptığınıza ibadet etmem"* ayetini "biz sizin taptığınıza ibâdet ederiz" diye okudum. Allahü Teâlâ bu ayetini indirdi."[205]
4- Mus'ab ibn Sa'd'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Ensardan birisi yemek hazırlamış; muhacir ve ensardan bazılarını da yemeğe davet etmişti. Yedik, içtik ve sarhoş

olduk. Sarhoş olunca da soyumuzla sopumuzla övünmeye başladık. Bir adam (elinde bulunan ve etini yediği) devenin çene kemiğini kaldırıp Sa'd'a vurdu ve burnunu yardı. Bu hadise içki haram kılınmazdan önceydi. Bu hadise üzerine bu âyet indi."[206]
Mus'ab'ın bu rivayeti ilerde Enfâl Sûresinin birinci âyetinin nüzul sebebinde daha geniş olarak gelecektir.
5- İçki içip sarhoş olununca namaz kılmama hükmüne dayanak olan bu Nisa: 4/43 âyeti ile içkinin kesin olarak haram kılındığı hükmüne dayanak olan Mâide: 5/90 âyetinin nüzul sebebinde en meşhur rivayet şudur;
Suddî'den rivayet ediliyor:
"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar..." âyeti nazil olunca bazı kimseler yine de içki içmeye devam ettiler. Nihayet bir gün Abdurrahman ibn Avf bir yemek hazırlayıp içlerinde Hz. Ali'nin de bulunduğu bazı sahabîleri yemeğe davet etti. Davette yediler, içtiler, namaza kalktılar da imam olan Abdurrahman namazda *"De ki: Ey o kâfirler! Ben elbette sizin tapındığınıza tapınmam..."* sûresini okudu ama ne kendisi anladı ne de Hz. Ali. (Bir rivayette *"Sizin taptığınıza tapınmam."* âyetini "Ben de sizin taptığınıza taparım." şeklinde okudu.[207] Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."
6- Tirmizî'deki Hz. Alî rivayetinde ise namaz kıldırmak üzere imam olan Hz. Ali'dir ve Kâfirûn Sûresini "De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza tapınmam. Biz, sizin tapınmakta olduklarınıza tapınırız." şeklinde okumuştur.[208]
7- Bu âyetin inişinden sonra da içki haram kılınmamış olduğu için bazıları içmeye devam etti. Ancak sabah namazından gün yükselinceye veya öğleye kadar içmezler ve öğle namazına ayık olarak kalkarlardı. Sonra yatsı namazını kılıncaya kadar yine içmezler, ancak yatsıdan gece yarısına kadar yine içerler ve yatıp uyurlar, sabah namazına kalktıklarında da sarhoşlukları geçmiş olurdu. Bu şekilde de bir süre devam ettiler. (Bu süre zarfında namaz için ezan okunduğunda Rasûlullah (s.a.v.)'ın münâdisi çıkar:
"Ey ahali, sarhoş olanlar namaza yaklaşmasın." diye nida ederdi.[209] Nihayet bir gün de Sa'd ibn Ebî Vakkas yemek yapıp içlerinde ensardan birinin de bulunduğu bazı sahabîleri yemeğe davet etti. Onlara ikram etmek üzere deve başı kızartmıştı.
"Yemeğe buyurun" dedi; yediler, içtiler, sarhoş oldular, konuşmaya daldılar. Davette bulunan ensarî, Sa'd'in bir sözüne öfkelenerek elindeki, etini yemekte olduğu deve çene kemiğini kaldırdığı gibi Sa'd'in kafasına geçirdi ve Sa'd'm burnunu kırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir... Artık onları bıraktınız değil mi?"* âyetlerini indirdi."[210]
8- Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın burnunun kırıldığı davetin Utbân ibn Mâlik tarafından verildiği, sarhoş olan Sa'd'in, içinde ensarı hicveden beyitlerin de bulunduğu bir şiir okuduğu, bunun üzerine ensardan birinin hücumuna uğradığı, burnunun kırılması üzerine gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ensarı şikâyet ettiği ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de
"Ey Rabbım, içki hakkında bize fayda verecek bir açıklıkla re'yini bildir." diye dua ettiği ve bunun üzerine Allah Tealâ'nın *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir... Artık onları bıraktınız değil mi?"* âyetini indirdiği ve bunun Ahzâb yani Hendek gazvesinden bir kaç gün sonra meydana geldiği rivayeti de vardır.[211]
9- Katâde'den gelen bir rivayette de şu bilgiler veriliyor:
"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: O ikisinde çok büyük günah ve insanlar için bazı yararlar vardır..." âyeti Allah Tealâ içkiyi kötüledi, fakat haram da kılmadı. İçkiyi daha bir şiddetle kınama zamanı gelince de Nisa süresindeki *"Ey iman edenler, sizler ne söylediğinizi bilecek hale gelinceye kadar, sarhoşken namaza yaklaşmayın."* âyetini indirdi. Bu âyetin inmesinden sonra da bazıları içmeye devam ettiler, ancak namaz vakti gelince içmezlerdi. Böylece içki değil de sarhoşluk haram kılınmış oldu. Nihayet Ahzâb (Hendek) savaşından sonra Allah Tealâ *"Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir. Onun için bunlardan sakının ki felaha eresiniz."* âyetini indirdi de bu âyetle az olsun çok olsun, sarhoş etsin etmesin içkinin haram kılınması gelmiş oldu.[212]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"İçki henüz mubah iken, Abdurrahman İbn Avf, sahabenin ileri gelenlerinden bir cemaata bir ziyafet verdi. Bu vesileyle onlar yeyip içtiler. Onlar bu işi bıraktıklarında, akşam namazının vakti gelmişti. Bunun üzerine onlar, içlerinden birisini, kendilerine namaz kıldırması için öne sürüp imam yaptılar. İmam da, zammı sûre olarak Kâfirûn sûresini okurken,
"...Sizin taptıklarınıza ben taparım, sizler de benim taptıklarıma tapıcılarsmız" şeklinde okudu. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu. Artık onlar, bu âyet nazil olduktan sonra namaz vakitlerinde içki içmiyorlardı. Yatsı namazını kıldıkları zaman içki içiyorlardı. Böylece de, sabah vaktine girmeden, sarhoşluk halleri zail oluyor, neticede de ne söylediklerini bilir hale geliyorlardı. Daha sonra da, her halükârda içkinin kesin olarak haramlığını

ifâde eden Mâide süresindeki âyet-i kerime [213] nazil oldu." [214]
11- Hz. Ömer (r.a)'den rivayet olunduğuna göre, "Nisa: 4/43 âyetinin nazil olduğu kendisine ulaştığı zaman O, "Ey Allah'ım, içki akıllara ve mallara zarar veriyor. Bu sebeple, bu husustaki kesin emrini indir" demişti. İşte sabahleyin ashaba, içkinin kesin olarak haramlığını ifâde eden Maide: 5/90 âyetinin nazil olduğu haberi ulaşır."[215]
12- İbn Abbas, bu âyet-i kerimenin, içki haram kılınmazdan önce içki içip, sonra da Peygamberle birlikte namaz kılmak için mescide gelen sahabenin önde gelenlerinden bir cemaat hakkında nazil olduğunu ve böylece, bu âyet ile Allah Teâlâ'nın onları içki içmekten nehyettiğini söylemiştir. [216]
13- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bütün müfessirler bu âyetin içki içme hakkında olduğunda ittifak etmişlerdir. Usûl-ü fıkıhta, "Bir âyet, muayyen bir hâdise hakkında ve belli bir sebepten ötürü nazil olmuş ise, o sebeb-i nüzulün o âyet ile murad edilmemiş olması imkânsızdır" kaidesi yer almıştır." [217]

43. "...Eğer hasta veya yolculukta iseniz yahut biriniz ayak yolundan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbrahim en-Nahai'ye göre bu âyet-i kerime, yaralanmış olan ve yaralı iken cünüp olan sahabiler hakkında nazil olmuştur. Onlar bu durumlarım Rasulullah'a anlatmışlar, bunun üzerine bu âyet inmiş ve onların teyemmüm edeceklerini beyan etmiştir. [218]
a- İbrahim en-Nehaî'ye göre hastalar hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazılarında yaralar çıkmış, bu yaralar yayılmış ve su kullanımını imkânsız hale getirmişti. Bu arada bir de başlarına cünüblük geldi ve gusül yapmaları gerekti. Bu durumlarını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ilettiler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[219]
b- Ebu Davud'daki rivayette bu âyetin nüzul sebebi olduğu kaydedilmemekle birlikte olay daha açık bir şekilde anlatılmaktadır. Şöyle ki: Câbir'den rivayet ediliyor:
"Bir sefere çıkmıştık. Yolda içimizden birisine bir taş isabet etti ve başı yarıldı. Sonra o arkadaşımız ihtilâm oldu ve arkadaşlarına sordu:
"Benim için teyemmüm etmeme ruhsat var mı?" Arkadaşları:
"Su varken ve sen su kullanabilirken sana teyemmüm ruhsatı bulmuyoruz." dediler. O da su ile gusletti ve (yarasına su değdiği için yarası azdı ve) öldü. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiğimizde durumu haber verdik,
"Kahrolasıcalar onu öldürdüler. Madem bilmiyorlar sorsalardı ya. Cahilliğin şifası sormaktır. Teyemmüm etmesi ve yarasının üzerine bir hırka sarması, sonra da o hırkanın üzerine meshedip geri kalan bedenini yıkaması ona yeterdi." buyurdular.[220]
c- Kurtubî tefsirinde yaralananın ve yaralı iken cünüb olanın Abdurrahmân ibn Avf olduğu ve kendisine teyemmüm ruhsatı verildiği, daha sonra da bu ruhsatın bütün ümmete şâmil kılındığı kaydedilmektedir.[221]
d- Mucâhid der ki:
"Ensardan birisi hastalandı. Kalkıp abdest alamadı. Kendisine yardım edecek bir hizmetçisi de yoktu. Gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e durumunu anlattı da bu âyet-i kerime nazil oldu."[222]
2- Hz. Aişe ve diğer bazı sahabilere göre bu âyet-i kerime, bir yolculuk esnasında cünüp olan ve yıkanmak için su bulamayan sahabiler hakkında nazil olmuş ve onların toprakla teyemmüm ettiklerini beyan etmiştir.
a- Ebû Abdillah b. Ebû İshak, Ebû Amr b. Matar'dan, .O İbrahim b. Ali ez-Zühlî'den, o Yahya b. Yahya'dan, o kıraat yoluyla Malik b. Enes'ten, o Abdurrahman b. Kasım'dan, o babasından, Aişe (r.a.)'nin şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) ile beraber seferlerinden birine çıkmıştık. Beydâ -yahut Zâtu'1-Ceyş- denilen yerde bulunduğumuz sırada gerdanlığım koptu. Rasulullah (s.a.v.) onu aramağa koyuldu. İnsanlar da onunla beraber arıyordu. Ne bir su başındaydılar, ne de yanlarında bir su vardı. Nihayet insanlar babam Ebû Bekr'e geldiler de dediler ki:
"Aişe'nin şu yaptığını görüyor musun? Rasulullah (s.a.v.)'la beraber insanları alıkoydu. Halbuki insanlar ne bir su başındalar, ne de yanlarında su var." Bunun üzerine Ebû Bekr geldi. Bu esnada Rasulullah (s.a.v.) başını dizimin üstüne koymuş uyuyordu. Babam bana:

"Rasulullah (s.a.v.)'ı ve O'nunla beraber insanları alıkoydun öyle mi? Halbuki ne bir su başındalar, ne de beraberlerinde su var" dedi ve müteakiben bana itâb etmeğe başladı. Allah'ın dilediği kadar konuştu. Sonra eliyle böğrüme vurmaya başladı. O esnada beni kımıldanmaktan men eden şey sadece Rasulullah (s.a.v.)'ın başının dizimin üstünde bulunmasıydı. Derken Rasulullah (s.a.v.) uyuyup nihayet susuz olarak sabahladı. İşte o vakit Allah Teala teyemmüm âyetini indirdi. Böylece insanlar teyemmüm ettiler. Useyd İbn Hudayr -ki o Ensar'ın seçkinlerindendi- dedi ki:
"Ey Ebû Bekr hanedanı, bu sizin ilk bereketiniz değildir." Nihayet üzerinde olduğum deveyi kaldırıp yola vurduk da gerdanlığı onun altında bulduk."[223]
Bu hadisi Buhari, İsmail b. Ebî Uveys'ten, Müslim, Yahya b. Yahya'dan, her ikisi de Malik'ten rivayet etmişlerdir.[224]
b- Buhârî'nin Abdullah ibn Yusuf, Müslim'in Yahya ibn Yahya, Nesei'nin Kuteybe kanalıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcesi Aişe'den rivayetlerinde o şöyle demiştir:
"Seferlerinden birinde[225] Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte çıkmıştık. Beydâ'da veya Zâtu'1-Ceyş'de iken[226] Ammâr hadisi de Neseî'de aynı kitabın 196. babında olup yerin adı "Ulâtu'1-Ceyş" olarak geçmektedir ki "Ulât" kelimesi "Zât" m çoğuludur. O mevkiye "Ulâtu'1-Ceyş" de "Zâtu'1-Ceyş" de denmektedir. Kurtubî ise bu yerin adını es-Sulsul şeklinde verir.[227] gerdanlığım kopup düşmüş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onu aramaya koyuldu. İnsanlar da onunla birlikte aramak üzere orada kaldılar. Bir su başında değillerdi. İnsanlar Ebu Bekr es-Sıddîk'e geldiler ve:
"Görmez misin Aişe ne yaptı? Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü ve insanları burada bıraktı, bir su başında değiller, yanlarında su da yok." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) başını dizime koymuş uyur olduğu halde (babam) Ebu Bekr yanıma geldi,
"Rasûlullah'ı ve insanları burada hapsettin; bir su başında değiller, yanlarında su da yok." deyip beni azarladı, söyliyeceklerini söyledi ve eliyle böğrüme dürtmeye, vurmaya başladı. Beni hareketten alıkoyan sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in başının bulunduğu uyluğumdu. Sabah olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.) yanında su olmadığı halde uyanıp kalktı ve Allah Tealâ teyemmüm âyetini indirdi de teyemmüm ettiler.
Useyd ibn Hudayr dedi ki:
"Ey Ebu Bekr ailesi, bu sizin ilk bereketiniz değil!" Benim üzerinde olduğum deveyi kaldırdık ve kaybolan gerdanlığımı altında bulduk."[228]
c- Ebû Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdullah b. Fadl'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Hafız'dan, o Muhammed b, Yahya'dan, o Yakub b. İbrahim b. Sa'd'dan, o babasından, o Ebû Salih'ten, o İbn Şihab'dan, o Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'den, o da İbn Abbas'tan, Ammar b. Yasir'in şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.), beraberinde eşi Aişe (r.a.) de bulunduğu halde gece istirahati için Zatu'1-Ceyş denilen yerde konakladı. Bu esnada Aişe'nin, Yemen boncuğundan yapılmış gerdanlığı koptu da onun gerdanlığını aramak üzere insanlar seferden men edildi. Nihayet tanyeri aydınlandı. İnsanların beraberinde hiç su yoktu, Bunun üzerine Ebû Bekr ona karşı katı davrandı ve:
"İnsanları yolculuktan men ettin" dedi. Bu yüzden Allah Teala, temiz toprakla temizlenmeyi anlatan âyeti, Rasulü'ne indirdi. Böylece müslümanlar kalkıp ellerini yere vurdular, sonra topraktan hiç birşey avuçlamayarak ellerini kaldırdılar ve tozlu elleriyle yüzlerini ve dıştan koltuklara kadar kollarını meshettiler."
Zührî dedi ki: "Ebû Bekr'in, Aişe'ye: "Vallahi sen, bildim bileli elbette mübarek birisin" dediği haberi bize ulaştı."[229]
d- Hadisenin Taberî'deki rivayeti şöyledir: Hz. Aişe'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte bir yolculukta idik.[230] Zâtu'1-Ceyş denilen mevkiye geldiğimizde benim bir gerdanlığım kayboldu. Durumu Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne haber verdim, o da gerdanlığın aranmasını emretti. Arandıysa da bulunamadı. O arada Hz. Peygamber (s.a.v.) devesini ıhtırdı, beraberindekiler de develerini ıhtırdılar ve geceyi orada konaklıyarak geçirdik. Konakladığımız yer bir su başı değildi ve yanımızda su da kalmamıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) benim dizime yatmış uyurken babam Ebu Bekr geldi, benim böğrümü dürtmeye başladı ve:
"Gerdanlığın için Allah'ın elçisini burada hapsettin." dedi. Beni acıtacak şekilde dürtüyordu. Ben ise Hz. Peygamber (s.a.v.) uyanır korkusuyla hareket etmemeye çalışıyordum. Benim kendisine cevap vermediğimi görünce yanımdan ayrılıp gitti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) uyandığında sabah namazı vakti olmuştu. Namaz kılmak üzere abdest almak için su aradı, bulamadı da Allah Tealâ bu teyemmüm âyetini indirdi. Bunun üzerine nakîblerden (ashabın ileri gelenlerinden) birisi olan Useyd ibn Hudayr:
"Ey Ebu Bekr ailesi, bu zaten sizin ilk bereketiniz değil ki!" dedi." [231]

e- Başka bir rivayette o seferde bulunanların Hz. Aişe hakkında:
"Bu kadından daha bereketli başka birisini görmedik." demişler. Yola çıkılacağında bir de bakmışlar ki Hz. Aişe'nin gerdanlığı devesini ıhtırdıkları yere düşmüş.[232]
f- Yine başka bir rivayette Useyd ibn Hudayr'ın Hz. Aişe'ye:
"Allah senin hayrını versin; Ne zaman senin başına hoşlanmıyacağın bir şey gelse mutlaka Allah sana ve müslümanlara onda bir hayır yaratmıştır." demiş.[233]
g- Yine başka bir rivayette de Hz. Aişe'nin, kaybolan gerdanlığı Esma'dan ödünç almış olduğu, kaybolan gerdanlığı aramak üzere Efendimiz (s.a.v.)'in gönderdikleri kişilerin gerdanlığı ararlarken namaz vaktinin girdiği, onların da namazı kaçırmamak için abdest almadan namaz kıldıkları ve gerdanlığı bulup getirdiklerinde abdest almadan namaz kılmak zorunda kaldıklarını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirmeleri üzerine teyemmüm âyetinin nazil olduğu kaydedilmektedir Bu rivayet Hz. Aişe'den rivayetle Buhârî ve Müslim'de de yer almaktadır.[234]
Ebu Davud, gerdanlığı aramak üzere yanında bir kaç kişiyle Useyd ibn Hudayr'ın gönderildiğini kaydediyor.[235]
Ebu Davud'daki Ammâr ibn Yâsir rivayetinde kaybolan gerdanlığın Zıfar taşından kıymetli bir gerdanlık olduğu ayrıntısına da yer veriliyor.[236]
h- Bazı rivayetlerde bu teyemmüm âyeti nazil oldu denilirken bazılarında da *"Ey iman edenler namaza kalktığınızda..."****[237]*** âyeti indi denilmektedir.[238]
i- Bu anlatılanlara göre bu Teyemmüm âyeti hicretin beşinci senesi Şa'ban ayında nazil olmuş ve teyemmüm meşru kılınmıştır.[239]
3- Ali (r.a.) dedi ki:
"Bu âyetin *"Cünüb olduğunuzda"* kavli misafir hakkında indi. O, cünüb olduğunda teyemmüm eder ve namazını kılar." dedi."[240]
4- a- Esla' İbni Şureyk'den rivayet edildiğine göre Şureyk dedi ki:
"Ben Rasûlullah'ın devesini yürütürdüm. Soğuk bir gece cünüb oldum. Soğuk su ile yıkanırsam öleceğimden veya hasta olacağımdan korktum. Bunu Rasûlullah'a anlattım. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[241]
b- Esla'dan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ben Nebî Aleyhisselâm'a hizmet eder, onun devesini yürütürdüm. Bir gün bana:
"Ey Esla' kalk, deveyi yürüt." buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın Rasülü, ben cünüb oldum." dedim. Rasûlullah sükût etti. Cebrail ona Saîd (teyemmüm) âyeti ile geldi. Rasûlullah:
"Kalk ey Esla', teyemmüm et." buyurdu. Bana, teyemmümü gösterdi. Yüze bir darbe, dirseklere kadar. Ellere bir darbe. Ben kalktım, teyemmüm ettim. Sonra onun devesini yürüttüm."[242]
c- Esla'dan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hizmet ediyordum. Bir seferde:
"Ey Esla', kalk, binitimi hazırla." buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, ben cünüp oldum." dedim." Gece çok soğuktu ve ben hasta olurum veya ölürüm korkusuyla suyla gusletmek istememiştim. Bir süre sustu, bir şey demedi, sonra beni çağırdı. Meğer Cibril gelmiş ve ona teyemmüm âyetini getirmiş,
"Ey Esla', kalk, teyemmüm et." buyurdu. Ben teyemmüm ettim, sonra binitini hazırladım da yola çıktık."[243]
d- Bu hadisi Beyhakî, Dârakutnî ve Ebu Nuaym da Esla' ibn Şerîk'ten rivayetle tahric etmişlerdir.[244]
5- Ensardan biri hakkında inmiştir.
a- Yezîd İbni Ebî Habîb'den rivayet edildiğine göre Ebu Yezîd dedi ki:
"Ensardan olan erkeklerin kapıları mescit içinde idi. Onlar cünüb olur, yanında su olmaz, suyu ancak mescit içinden geçerek bulabilirlerdi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[245]
b- Mücâhid (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet, ensardan biri hakkında indi. O hasta idi. Ayağa kalkmaya ve teyemmüme kadir olamazdı. Yemek yedirmek için onun, hizmetçisi de yoktu. Bunu Rasûlullah'a anlattı. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[246]
6- Genel değerlendirme:
Rivayetler arasındaki ihtilâf, âyetlerin isimlendirilmesinde de görülüyor. Bazıları Teyemmüm âyeti deyince bu

Nisa: 4/43 âyetini anlarken diğer bazıları da Mâide: 5/6 âyetini anlamaktalar. Fakat meşhur olan adlandırmaya göre bu Nisa: 4/43 âyeti teyemmüm, Mâide: 5/6 âyeti de vudû' yani abdest âyeti olarak bilinmektedir.[247]

44. Görmez misin şu kendilerine kitabdan bir pay verilmiş olanlara? Kendileri dalâleti satın aldıkları gibi bir de sizin yoldan sapıtmanızı istiyorlar.
45. Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Allah size dost olarak da yeter, yardımcı olarak da yeter.
46. Yahudilerden öyleleri var ki kelimeleri yerlerinden değiştirir, "İşittik ve karşı geldik, duy, duymaz olası", ve dillerini eğip bükerek "râinâ" diyenler vardır. Eğer "İşittik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet." demiş olsalardı, onlar için daha iyi ve daha doğru olurdu. İşte Allah, inkârları sebebiyle onlara lanet etmiştir. Pek azı dışında onlar iman etmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime ve Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimenin, Yahudilerden Rifaa b. Zeyd b. et-Tabut hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[248]
2- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle diyor:
"Rifaa ibn Zeyd ibn Tâbut yahudilerin büyüklerinden, ileri gelenlerindendi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'le konuştuğu zaman dilini eğip büker,
"Râinâ sem'ake yâ Muhammed=bizi gözet ki seni dinleyelim ve ne söylediğini anlıyalım." der, sonra da İslâm'a hücum eder onu kötülerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[249]
3- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette "Hz. Peygamber (s.a.v.) konuşurken dillerini eğip bükerek Efendimizi ayıplayan (ve bu şekilde onunla alay eden) iki kişi hakkında 46. ayet nazil olmuştur.[250]
4- Mukatil'den rivayette o şöyle demiştir:
"Tamamı yahudi olan Rifaa ibn Zeyd, Mâlik ibnu'd-Dayf (veya ibnu's-Sayf) ve Ka'b ibn Useyd haklarında 46. ayet nazil olmuştur."[251]
5- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette "Münafıkların reisi Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl ve arkadaşlarına gelerek onları İslâm'dan soğutmaya çalışan iki yahudi hahamı" hakkında 44. ayet nazil olmuştur."[252]
6- Zeccâc şöyle demektedir:
"Yahudiler, buna karşılık rüşvet almak ve reisliği ele geçirmek için, Hz. Peygamber'i tekzîb etmeyi tercih etmişlerdir." [253]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet ile yahudilerin avam tabakası kastedilmiştir. Çünkü onlar, âlimlerine mal veriyor, onlardan yahudiliği desteklemelerini ve körü körüne ona bağlanıp kalmalarını istiyorlardı. Böylece de onlar, mallarıyla şüphe ve dalâleti satın almış kimseler durumuna geçiyorlardı. "[254]

47. Ey o kendilerine kitab verilenler, Biz, bir takım yüzleri silip de enselerine çevirmezden veya onları, ashab-ı sebt'i lanetlediğimiz gibi lânetlemezden önce, gelin de beraberinizdeki (kitabı) doğrultucu olarak indirdiğimize iman edin. Allah'ın emri daima yapılagelmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Suddî'den rivayet ediliyor:
"Bu âyet-i kerime Kaynukâ oğulları yahudilerinden Mâlik ibnu's-Sayf ve Rifâa ibn Zeyd ibn Tâbut hakkında nazil olmuştur."[255]
2- İbn Abbâs'tan rivayette ise o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), içlerinde Abdullah ibn Sûriyâ el-A'ver ve Ka'b ibn Esed'in de bulunduğu bazı yahudi büyükleriyle konuşup onlara:
"Ey yahudiler topluluğu, Allah'tan takva üzere olun ve müslüman olun. Allah'a yemin ederim ki siz, benim size getirdiğimizin hak olduğunu çok iyi biliyorsunuz." buyurdu. Onlar:
"Hayır, ey Muhammed bu senin söylediklerini biz bilmiyoruz." deyip bildiklerini inkâr ettiler ve küfürde ısrar ettiler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[256]
3- Abdurrahman İbn Zeyd:
"Bu ilahî tehdit yahudilerin başına gelmiş ve bu olay olmuş bitmiştir" der ve bunu da, Kurayza ve Nadîr

kabilelerinin Şam'a sürülmeleriyle te'vil eder. Buna göre, ilk başlangıçta oradan geldikleri gibi, Şam topraklarındaki Ezriât ve Erîha'ya döndüklerinde, Allah onların yüzlerini arkalarına çevirmiştir.[257]
4- Rivayete göre "bu âyet nazil olunca, Abdullah İbn Selam, kendi adamları ve akrabaları gelmezden önce, Hz. Peygamber'e gelerek müslüman olmuş ve şöyle demiştir:
"Ey Allah'ın Rasulü, yüzüm enseme çevrilmeden önce sana yetişebileceğimi sanmıyordum." [258]
5- Taberi diyor ki:
"Şayet denecek olursaki: Bu âyet-i kerime, senin izah ettiğin gibi Yahudiler hakkında nazil olmuşsa âyette tehdit konusu olan husus onların başına gelmiş midir?" Cevaben denilir ki:
"Hayır gelmemiştir. Zira onlardan Abdullah b. Selam, Sa'lebe b. Sa'ye, Esed b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrık ve bunların dışında bir topluluk müslüman olmuşlardır. Onların müslüman olmaları da kendilerinden, âyette beyan edilen azabı uzaklaştırmıştır."[259]
6- İbrahim en-Nehai, Ka'bu'l-Ahbar'ın bu âyet-i kerimeyi işitmesi üzerine, âyetin beyan ettiği azaptan korkarak Yahudi iken müslüman olduğunu söylemiştir. [260]

48. Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar. Kim de Allah'a şirk koşarsa elbette çok büyük bir günahla iftira etmiş olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah ibn Ömer'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"De ki: ey kendileri aleyhinde haddini aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları yarlığar. Hiç şüphesiz O, Gafur'dur, Rahîm'dir." ***[261]*** âyet-i kerimesi nazil olup da Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bunu ashabına okuduğunda bir sahabi kalktı ve:
"Ey Allah'ın peygamberi, O, kendisine ortak koşanı da yarlığar mı?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) sanki bu sorudan hoşlanmıyarak sustu. O sahabînin ısrarla tekrar sorması üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu da Allah'ın Rasûlü,
"Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar" buyurdu.[262]
2- Abdullah b. Ömer diyor ki:
"Biz sahabiler topluluğu, adam öldürenin, yetim malı yiyenin, yalan yere şahitlik edenin ve akrabalık bağını koparanın cezalandırılacağında hiç şüphe etmiyorduk. Nihayet, *"Şüphesiz ki Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışındakilerini dilediği kimse için affeder."* âyeti nazil oldu. Biz böyle düşünmekten vazgeçtik. Çünkü bu âyet beyan etti ki, her büyük günah işleyen, Allah'ın iradesine kalmıştır. Allah dilerse onu affeder dilerse azabeder. Yeter ki işlediği büyük günah, Allah'a ortak koşmak olmasın." [263]
3- İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Uhud günü, Hz. Vahşî (r.a.) Hz. Hamza'yı öldürmüştü. Müşrikler Hz. Hamza'yı öldürürse, kendisini azâd edeceklerine söz vermişlerdi. Fakat onlar sözlerinde durmadılar. İşte bundan ötürü Hz. Vahşî ve arkadaşları yaptıklarına pişman olup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, günahlarını ve İslâm'a girmelerine ancak Cenâb-ı Hakk'ın, *"Onlar, Allah'ın yanında başka bir ilaha tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar..."* [264] âyetine mâni olduğunu yazarak,
"Biz bu âyette bahsedilen herşeyi irtikab ettik." demişlerdir. İşte bunun üzerine, "*Ancak tevbe ve iman edip, salih ameller işleyenler müstesna..."* [265] âyeti nazil oldu, Onlar bunun üzerine de,
"Bu, yerine getiremeyeceğimizden korktuğumuz ağır bir şarttır" dediler. O zaman da, *"Şüphesiz ki Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. O (günah)tan başkasını dileyecek kimseler için affeder."* [266] âyeti nazil oldu. Onlar bu defa da,
"Biz, Cenâb-ı Hakk'ın dilediği kimselerden olmamaktan korkuyoruz" deyince de,
"De ki: "Ey kendi aleyhlerine (günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları affeder. Şüphesiz ki O, gafur ve rahimdir." [267] âyeti nazil oldu."[268]
4- Ebu Eyyûb el-ensâri'den, o şöyle anlatıyor:
"Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve:
"Benim bir kardeşimin oğlu var, haram işlemeyi bırakmıyor, haram işlemekten vazgeçmiyor." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Dini nedir?" diye sordular,
"Namaz kılıyor ve Allah'ı birliyor." diye cevap verdi.
"Ondan dinini sana bağışlamasını, dinini sana bağış olarak vermesini iste. Eğer bunu kabul etmezse dinini sana satmasını iste." buyurdular. Adam gidip kardeşinin oğlundan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tavsiye ettiği üzere dinini kendisine bağışlamasını ya da satmasını istedi de kardeşinin oğlu her iki isteği de kabul etmedi. Adam tekrar Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve kardeşi oğlunun ne yaptığını haber verip
"Onu dininde çok cimri buldum. Bir cimrinin malına sahip çıkması gibi dinine sahip çıkıyor." dedi de bu âyet-i kerime nazil oldu."[269]
5- Vahidî, "Kitabu'l-Basît"inde, senedli olarak, İbn Ömer (r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Biz, Rasûlullah zamanında, içimizden birisi, büyük günah işlemiş olarak öldüğünde, onun cehennemliklerden olduğuna şehadet ediyor (inanıyor)duk. Bu âyet nazil olunca, bundan kaçındık."[270]

49. Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara? Halbuki tam tersine Allah, dilediğini temize çıkarır ve onlar kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar.
50. Bir bak ki Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar? Bu, apaçık bir günah olarak (onlara) yeter.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Yahudiler'den bazı kişiler hakkında indi. Bunlar, çocuklarıyla Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ya Muhammed, şu çocuklarımızın üzerinde herhangi bir günah var mı?" dediler. Rasulullah (s.a.v.):
"Hayır" buyurdu. Onlar da şöyle dediler:
"Yemin ederiz ki biz de ancak o çocuklar gibiyiz. Gündüz işlediğimiz hiçbir günah yoktur ki gece bizden silinmesin. Gece işlediğimiz hiçbir günah yoktur ki gündüzün bizden silinmesin." İşte bu, onların kendilerini temize çıkarmalarıdır."[271]
2- İbn Abbâs der ki:
"Yahudiler Merhab ibn Zeyd ve Bahrî ibn Avn, yanlarında küçük çocukları ve bir grup yahudi ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Ey Muhammed, bu çocukların herhangi bir günahı var mı?" diye sormuşlar. Efendimiz:
"Hayır, yok." buyurmuşlar.
"Allah'a yemin ederiz ki işte biz aynen bunların durumundayız. Bizim gündüz işlediğimiz günahlar gece keffaretlenir, gece işlediğimiz günahlar da gündüz keffaretlenir." demiş de bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[272]
3- Suddî'den rivayet ediliyor:
"Bu âyet-i kerime yahudiler hakkında nazil olmuştur. Onlar:
"Biz çocuklarımıza onlar küçükken Tevrat'ı öğretiriz, böylece onlar günahsız olurlar. Bizim günahlarımız da işte oğullarımızın günahları gibidir ve bizim gündüz işlediğimiz günahlar geceleyin keffaretlenir ve bağışlanır." demişlerdi de bunun üzerine bu âyet indi."[273]
4- İbn Mâlik ve İkrime'den gelen rivayette de bu âyet yahudiler hakkında indi denilirken sebep biraz farklı takdim ediliyor:
"Yahudiler, namazda küçük, henüz âkil baliğ olmamış çocuklarını öne geçirir, onları imam yaparlar ve onlara çocuklar namaz kıldırır, "Onların günahları yok, onun için onları namazlarımıza imam yapıyoruz." derler ve kendilerini bu şekilde temize çıkarırlarmış da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[274]
5- İbn Abbâs'tan şöyle dediği rivayet olunmuştur:
"Yahudiler, çocuklannı önlerine geçirip imam yapıyorlar, onlarla birlikte namaz kılıyorlar, onlar için kurbanlar sunuyor ve onların hataları, günahları olmadığını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Allah, âyet-i kerimeyi indirdi."[275]

6- İbnu Cerîr, bunun benzerini, İkrime, Mücâhid, Ebu Mâlik ve onlardan başkasından anlattı.[276]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cenâb-ı Hak, yahudileri *"Şüphesiz ki Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz..."* ***[277]*** sözüyle tehdit edince, o zaman onlar şöyle dediler:
"Biz müşrik değiliz, bilâkis biz, Allah'ın en hâs kullarıyız." Nitekim Cenâb-ı Hak onların,
"Biz, Allah'ın oğulları ve sevgileriyiz" [278]

"Bize cehennem, sayılı (mahdud) günlerden fazla katiyyen dokunmayacak." [279] ve

"Yahudi veya hristiyan olanlardan başkası asla cennete girmeyecek" [280] dediklerini nakletrniştir. Onlardan bazıları da, "muhakkak ki bizim atalarımız Peygamber idiler, binaenaleyh bize şefaat ederler" diyorlardı.
Velhasıl bu topluluk, kendilerini tezkiye etmede çok ileri gitmişlerdi. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah bu âyette, insanın kendi kendini tezkiye etmesine (temize çıkarmasına) değil, ancak Allah'ın onu tezkiye etmesine itibar edileceğini beyan etmiştir."[281]
8- Müfessirler, bu âyette kendilerini temize çıkardıkları beyan edilen insanların, kendilerini ne şekilde temize çıkarmak istedikleri hususunda da çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Katade ve Süddi'ye göre bunlar, Allah düşmanı Yahudilerdir. Bunlar, hadlerine düşmeyen şeyleri söyleyerek kendilerini temize çıkarmak istemişlerdi. "Bizler, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." demişler. "Bizim günahımız yoktur" diye iddiada bulunmuşlardır.
b- Hasan-ı Basri ve İbn-i Zeyd'e göre ise burada "Kendilerini temize çıkaranlar"dan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü onlar, "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." "Cennete ancak Yahudi ve Hristiyan olanlar girecektir." şeklinde iddialarda bulunmuşlardır.
c- Mücahid, Ebu Malik ve İkrime'ye göre ise burada kendilerini temize çıkaranlardan maksat, Yahudilerdir. Kendilerini temize çıkarma şekilleri ise namaz kılarlarken, günahsız oldukları kanaatıyla küçük çocukları kendilerine imam edinmeleridir.
d- Abdullah b. Abbas'a göre bunlar Yahudilerdir. Kendilerini temize çıkarmaları ise "Çocuklarımız bize şefaatçi olacak ve onlar bizi temize çıkaracaklardır." şeklindeki sözleridir.
c- Abdullah b. Mes'ud'a göre ise âyette zikredilen bu insanların, kendilerini temize çıkarmaları, bir kısmının diğerini temize çıkarmasıdır.
Taberi diyor ki:
"Tercihe şayan olan görüş, burada zikredilen insanların kendilerini temize çıkarmaları, günahsız ve hatasız olduklarını iddia etmeleridir. Zira Allah teala bu gibi insanların böyle sözlerle kendilerini temize çıkarmalarını başka âyetlerde de beyan etmiştir."[282]

51. "Kendilerine kitap verilmiş olanların, puta ve şeytana kanıp, inkar edenlere: "Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadırlar" dediklerini görmedin mi?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, İkrime, Süddi, Mücahid ve Katade'ye göre bu âyeti kerime Yahudilerden, Ka'b b. el-Eşref ve benzerleriyle Kureyş müşrikleri hakkında nazil olmuştur.[283]
a- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, babasından, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Abdulcebbar b. Ala'dan, o Süfyan'dan, o Amr'dan, o da İkrime'den bize şu rivayette bulundu:
"Yahudiler'den Huyey b. Ahtab ve Ka'b İbn Eşref, Mekkeliler'e geldiler. Mekke halkı bu yahudilere dediler ki:
"Sizler, Kitab ve eski ilim sahibisiniz. Binaenaleyh bize, bizim durumumuzdan haber verin." Yahudiler:
"Siz ne yaparsınız? Muhammed ne yapar?" dediler. Mekkeliler dediler ki:
"Biz, büyük hörgüçlü deve keseriz, su üzerine süt içiririz, esirleri hürriyete kavuştururuz, akrabayı gözetiriz, hacılara su içiririz, bizim dinimiz eski, Muhammed'in dini ise yenidir." Yahudiler'in de:
"Bilakis, siz O'ndan daha hayırlısınız ve daha doğru bir yol üzeresiniz" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti *"Allah kime lanet ederse sen artık ona yardım edecek birini asla bulamazsın"* 52. âyetine kadar inzal buyurdu."[284]
b- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ka'b ibnu'l-Eşref Mekke'ye geldiğinde Mekke müşrikleri:
"Sen Medine halkının en hayırlısı ve efendisisin değil mi?" dediler. O:
"Evet, öyleyimdir." dedi.
"Şu soyu kesik, kavminden kopmuş kötü adam hakkında ne dersin. O, kendisinin bizlerden hayırlı olduğunu zannediyor. Halbuki bizler hacıların, sedanetin ve sikayetin ehliyiz" dediler. Ka'b:
"Siz ondan daha hayırlısınız." dedi de *"Hiç şüphesiz seni ayıplayanın kendisi ebter, soyu kesik olandır."* ***[285]*** âyeti ve bu âyet-i kerime nazil oldu."[286]
c- İkrime rivayeti de şöyledir:
"Ka'b ibnu'l-Eşref Kureyş kâfirlerinden müşriklere geldi, onları Hz. Peygamber (s.a.v.) aleyhine kışkırttı, onunla

savaşmalarını istedi ve onlara:
"Biz de sizinle birlikte onunla savaşırız." dedi. Müşrikler:
"Siz kitab ehlisiniz, kitab sahibisiniz. Bunun sizin bir hileniz olmasından emin olamayız. Eğer gerçekten sizinle çıkmamızı istiyorsan şu iki puta secde et ve onlara iman et." dediler. O da müşriklerin istediklerini yaptı. Sonra:
"Biz mi daha doğru yoldayız, yoksa Muhammed mi? Biz büyük büyük hörgüçlü dişi develeri (misafirlere ikram için) boğazlar, suyu sütle sular, sıla-i rahimde bulunur, misafirleri ağırlar ve bu Beyt'i tavaf ederiz. Muhammed ise akrabalarıyla bağlarını kopardı, kendi beldesinden çıkıp orayı terketti. Şimdi hangimizin yolu daha doğru?" diye sordular. Ka'b:
"Hayır, elbette siz daha hayırlı ve daha doğru yoldasınız." dedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[287]
d- Müfessirler dediler ki:
"Uhud Vakası'ndan sonra Ka'b İbn Eşref, Yahudiler'den yetmiş atlı ile beraber, Rasulullah (s.a.v.)'a karşı Kureyş'e yardım etmek ve böylece Rasulullah (s.a.v.) ile aralarındaki anlaşmayı bozmak üzere Mekke'ye doğru yola çıktı. Ka'b gelip Ebû Süfyan'a konuk oldu. Yahudiler de Kureyş evlerine kondular. Mekkeliler dediler ki:
"Siz, Ehl-i Kitab'sınız, Muhammed (s.a.v.)'in de bir kitabı var. Biz, şu gelmenizin, tarafınızdan bir hile olmamasından emin olamayız. O halde seninle beraber yola çıkmamızı istiyorsan, şu iki puta secde et ve onları tasdik et." İşte Cenab-ı Hakk'ın: *"Haça ve şeytana iman ederler... "* sözü bunu anlatıyor. Sonra Ka'b Mekkeliler'e dedi ki:
"Sizden de otuz kişi gelsin, bizden de. Gidip göğüslerimizi Ka'be'ye yapıştıralım ve: "Muhammed'le savaşmağa vallahi çaba sarfedeceğiz" diye Ka'be'nin Rabbi'ne söz verelim." Bunu yaptılar. Yeminlerini bitirince Ebû Süfyan, Ka'b'a dedi ki:
"Sen Kitab'ı okuyan ve bilen bir kimsesin. Biz ise ümmî kimseleriz, ilmimiz yoktur. Şimdi söyle bakayım, hangimiz daha doğru bir yol üzereyiz ve Hakka daha yakınız? Biz mi, yoksa Muhammed mi?" Ka'b:
"Dininizi bana arzedin" dedi. Ebû Süfyan dedi ki:
"Biz, hacılar için büyük deve keseriz, onlara su içiririz, misafirin yüzünü ak ederiz, esiri hürriyetine kavuştururuz, akrabayı ziyaret ederiz, Rabbimiz'in Beyti'ni ma'mür eder, onu tavaf ederiz. Biz, Allah'ın saygın kıldığı Mekke'nin yerlileriyiz, Muhammed, ecdadının dininden ayrıldı, bizim dinimiz eski, Muhammed'in dini ise yenidir." Bunun üzerine Ka'b dedi ki:
"Vallahi siz, O'nun üzerinde bulunduğu yoldan daha doğru bir yol üzerinde bulunuyorsunuz." İşte Allah Teala, Ka'b ve adamlarını kasdederek bu âyeti indirdi."[288]
2- Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu ayet bir grup yahudi ile Kureyş müşrikleri hakkında inmiştir.
a- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Kureyş, Gatafân, Benî Kurayza'dan bir grup, -Huyey İbni Ahtab, Selâm îbni Ebî Hukayk, Ebu Râfî, Rebî İbni Hukayk, Ebu Âmir, Hevze İbni Kays-. ve Benî Nadr bir takım kimseler Kureyş'e geldiler,
"Bunlar, Yahûdilerin ilim ehli ve ilk kitab sahibi olanlarıdır. Bunlara sorun, sizin dininiz mi daha hayırlı, yoksa Muhammed'in dini mi?" dediler. Kureyş onlara sordu. Onlar da:
"Sizin dininiz, onun dininden daha hayırlı, siz ondan ve ona tabî olanlardan daha çok hidâyettesiniz." dediler. Allahü Teâlâ, Nisa: 4/51-54 ayetlerini indirdi." [289]
b- Taberî bu hey'et üyelerinden bu anılanlardan başka Selâm ibn Ebî Hukayk en-Nadrî, Kinâne ibnu'r-Rebî' ibn Ebi'l-Hukayk en-Nadrî, Hevze ibn Kays el-Vâilî ve Ebu Ammâr el-Vâili'nin de adını vermektedir[290] ki tamamı yahudi olduğu ve yahudi zihniyetini, yahudinin İslâm ve müslümanlara kin ve düşmanlığının şiddetini ve boyutlarını göstermekle bu rivayetler arasında bir zıtlık veya ihtilâf yoktur. [291]
3- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette özellikle Yahudilerden Huyey b. Ahtab'a işaret edilmektedir. Müşriklere, Rasulullah'tan daha hayırlı olduklarını söyleyen kimse bu kişidir.[292]
4- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerime, ehl-i kitap olan Yahudileri kasdetmektedir. Bunlar, Yahudilerden bir topluluk da olabilir, Ka'b b. el-Eşref ve Huyey b. Ahtab gibi belli bir kişi de olabilir."[293]
5- Hadisenin meydana geldiği zaman:
a- Bu hadisenin ne zaman meydana geldiği ihtilaflıdır. Urve ibnu'z-Zubeyr'den naklen Zuhrî'nin söylediğine göre Bedr Gazvesinden sonraki altı ayın başında ve Uhud Gazvesinden önce; İbn İshak'a göre ise Bi'ru Maûne ve Uhud'dan sonra meydana gelmişti.[294]
b- Suddî'den rivayette hadise Zuhri'nin söylediği zamanda meydana gelmiş olup Suddî şöyle anlatıyor:

"Nadîr oğulları yahudileri, Amir oğullarından öldürülen iki kişinin diyetine yardım etmelerini istemek üzere kendilerine gelen Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabına suikast tertip etmişler, Cibril'in uyarısıyla Hz. Peygamber yoldan dönmüş; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in suikastı öğrendiğini anlıyan Ka'b ibnu'l-Eşref de kaçmış ve Mekke'ye gelmiş, burada Mekke müşrikleriyle Muhammed aleyhinde birlikte hareket etmek üzere anlaşmışlardı. İşte o zaman Ebu Sufyân, Ka'b'a:
"Ey Ebu Sa'd, siz kitab okuyan ve bilen bir kavimsiniz. Biz ise bilmeyiz. Bize haber ver; Bizim dinimiz mi, yoksa Muhammed'in dini mi daha hayırlı?" diye sordu. Ka'b:
"Bana dininizi anlatın." dedi. Ebu Sufyân:
"Biz öyle bir kavimiz ki (misafirlerimize ikram için) büyük büyük hörgüçlü dişi develeri boğazlar, hacılara su verir, misafirleri ağırlar, Rabbımızın beytini imar eder, atalarımızın tapınmakta olduğu ilâhlarımıza tapınırız. Muhammed ise bunları terketmemizi ve kendisine tabi olmamızı istiyor." dedi. Ka'b:
"Sizin dininiz Muhammed'in dininden daha hayırlı, dininizde sebat edin. Görmez misiniz Muhammed tevazu ile gönderildiğini söylüyor ama kendisi kadınlardan dilediği kadarını nikahlıyor. Kadınlara malik olmaktan daha büyük bir hükümdarlık var mı?!" dedi. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur."[295]
c- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise "bu hadise Kureyş önderliğinde Arab kabileleri Medine'ye hücum etmek üzere toplanırlarken, yani Hendek Gazvesi öncesinde meydana gelmiştir."
İbn Abbâs şöyle anlatıyor:
"Kureyş, Gatafan ve Kurayza'dan Medine üzerine yürüyecek orduyu toplıyanlar Huyey ibn Ahtab. Selâm ibn Ebi'l-Hukayk, Ebu Râfi', Rebî' ibn Ebi'l-Hukayk, Ebu Amir Vahvah ibn Amir (veya Arim) ve Hevze ibn Kays idiler. Bunlardan Vahvah, Ebu Amir ve Hevze, Vâil oğullarından, diğerleri de Nadîr oğullarından idiler. Her biri bir yahudi hahamı olan bu kişiler Kureyş'e geldiklerinde Mekke müşrikleri:
"Bunlar yahudi hahamları ve ilk kitabları bilen ilim ehlidirler. Onlara sorun bakalım: Sizin dininiz mi yoksa Muhammed'in dini mi daha hayırlı?" dediler de onlara sordular. Bu kişiler:
"Hayır, tam tersine sizin dininiz onun dininden daha hayırlı ve siz Muhammed'den ve ona tâbi olanlardan daha doğru yoldasınız?* dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[296]

52. "İşte, Allah'ın lanetledikleri onlardır. Allah'ın lanetlediği kişiye asla yardımcı bulamayacaksın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. İbrahim el-Makarrî, Süfyan b. Muhammed'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Ebu'l-Ezher'den, o Ravh'tan, o Said'den, o da Katade'den bize şunu rivayet etti:
"Bu âyet, Benî Nadir Yahudileri'nden iki kişi olan Ka'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab hakkında nazil olmuştur. Bunlar, hac mevsiminde Kureyş'le karşılaştılar da müşrikler, bunlara dediler ki:
"Biz mi en iyi hidâyet üzereyiz, yoksa Muhammed ve Ashabı mı? Zira biz Ka'be'ye hizmet eden, hacılara su dağıtan ve Harem'in yerlileri olan kimseleriz." Bu iki yahudi de yalan söylediklerini bile bile:
"Bilakis siz, Muhammed'den daha iyi hidâyettesiniz" dediler. Onları, bu yalanı söylemeye, sadece ve sadece Muhammed (s.a.v.)'le Ashabı'nı çekememezlikleri seveketmişti. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi. Bu iki yahudi kendi kavimlerinin yanına dönünce, kavimleri onlara dediler ki:
"Muhammed, ikiniz hakkında şu şu âyetlerin nazil olduğunu iddia ediyor." Bunlar da dediler ki:
"Doğru söylemiş. Vallahi bizi bu yalana sevkeden şey ancak O'na olan kızgınlığımız ve hasedimizdir."[297]
2- Rivayet olunduğuna göre "Yahudi olan Huyey İbn Ahtab ile, Ka'b İbnu'l-Eşref, bir grup yahudi ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı savaşmak için Kureyş ile anlaşma yapmak üzere çıkıp Mekke'ye gelmişlerdi. Bunun üzerine Kureyş,
"Siz ehl-i kitapsınız. Siz, Muhammed'e bizden daha yakınsınız; binaenaleyh, biz sizin hilenizden emin olamayız. Bu sebeple, kalblerimizin mutmain olması için, ilahlarımıza (putlarımıza) secde edin." demişlerdi. Onlar da bu isteği yerine getirmişlerdi ki, işte yahudilerin "cibt"e ve "tağut"'a iman etmeleri budur. Çünkü onlar, putlara secde etmişlerdi. Bunun üzerine Ebu Süfyan,
"Biz mi daha doğru yoldayız, yoksa Muhammed mi?" deyince, Kâ'b,
"Muhammed ne söylüyor?" dedi. Bunun üzerine Kureyş,
"Bir olan Allah'a ibadet etmeyi emrediyor, putlara tapmaktan nehyediyor ve ecdadının dinini bırakarak, araya ayrılık ve ikilik sokuyor" dedi. Bu cevaba karşılık Kâ'b,
"Sizin dininiz nedir, (anlatır mısınız?)" deyince Kureyş,
"Biz, Beytullah'ın sahibiyiz; hacılara su verir, müsafire ikram eder ve esirleri azâd ederiz" deyip benzeri şeyleri sayıp döktüler. Bunun üzerine Kâ'b:
"Siz daha doğru yoldasınız" demiştir ki, işte yahudilerin, kâfir olanlara (Kureyş'e), "Bunlar iman edenlerden daha

doğru yoldadır" demelerinden murad edilen budur."[298]
3- İbn Zeyd'den gelen bir rivayette ise müşriklere bunları söyleyen sadece Huyey ibn Ahtab'dır ve hayırlılığa, doğruluğa müşriklerin dini yanında kendi dinini de katarak söylemiştir.[299]
4- Bu ihtilâflardan sarf-ı nazarla, veya bu rivayetlerin ortak noktalarını alarak söylersek bu iki âyet-i kerimenin (51 ve 52. âyet) nüzul sebebi yahudilerdir ve burada sergilenen tavır yahudi tavrıdır.[300]

53. "Yoksa onların, mülkten bir hissesi mi var? Fakat öyle olsaydı, insanlara çekirdek kadar birşey bile vermezlerdi."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yahudiler, "Biz, mülke (hükmetmeye) ve nübüvvete daha lâyıkız. Binaenaleyh biz, Araplara nasıl tâbi oluruz?" diyorlardı. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak bu âyetle, onların bu görüşlerini iptal etmiştir." [301]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yahudiler, hükümranlığın (mülkün), kıyamete doğru yeniden ellerine geçeceğini iddia ediyorlardı. İddialarına göre içlerinden bir yahudi çıkacak, mülklerini ve devletlerini yeniden kuracak ve insanları kendi dinlerine davet edecektir. Böylece Allah Teâlâ onları bu âyetle yalanlamıştır."[302]

54. Yoksa Allah'ın, fazlından, sınırsız lûtfundan verdiği insanları mı çekemiyorlar? Doğrusu Biz, İbrahim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara çok büyük bir hükümranlık bahşettik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor ki "Yahudiler:
"Muhammed, kendisine verilenlerin tevazu içinde verildiğini sanıyor. Hem mütevazi olduğunu söylüyor, hem de dokuz karısı var. Kadından başka bir düşüncesi yok. Hangi hükümranlık bundan daha üstündür ki?" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[303]
2- Bunun benzerini İbni Sa'd Afra'nın kölesi Ömer'den (r.a.) genişçe anlattı. [304]
3- Ayette zikredilen "insanlar"dan maksat,
a- İkrime. Süddi, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dahhak'a göre, Hz. Muhammed'dir.
b- Katade'ye göre ise Araplar'dır.
c- Taberi insanlardan maksadın, Rasulullah ve sahabileri olduğunu söylemenin daha isabetli olacağını zikretmiştir.[305]

58. Şüphesiz ki Allah, size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hüküm vermenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zeyd İbn Eslem ve Şehr ibn Havşeb'den rivayete göre "bu âyet-i kerime devlet başkanları hakkında nazil olmuştur."[306]
2- İbn Cureyc'den rivayette o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Osman ibn Talha ibn Ebî Talha el-Hacebî el-Abderî ve amcasının oğlu Şeybe ibn Osman ibn Ebî Talha hakkında nazil olmuştur. Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber (s.a.v.) Ka'be'nin anahtarını onlardan alarak Ka'be'ye girmiş, bu âyet-i kerimeyi okuyarak çıkmış, Osman ve Şeybe'yi çağırarak Ka'be'nin anahtarını tekrar kendilerine vermiş. Ömer ibnu'l-Hattâb der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bu âyet-i kerimeyi okuyarak çıktığında anam babam ona feda olsun, daha önce bu âyet-i kerimeyi okuduğunu hiç duymamıştım."
Hz. Ömer'in bu sözü bu âyet-i kerime'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, o Ka'be'nin içindeyken nazil olduğunu gösteriyor.[307]
3- Bu âyet, Benî Abdu'd-Dâr soyundan Osman b. Talha el-Hacebî hakkında nazil oldu. Bu zat, Ka'be'nin hizmetçisi ve bakıcısı idi. Peygamber (s.a.v.) Fetih Günü Mekke'ye girince, Osman Ka'be'nin kapısını kilitleyip Ka'be'nin damına çıktı. Rasulullah (s.a.v.) Ka'be'nin anahtarını istedi. Anahtarın Osman'ın yanında olduğu söylendi.

Peygamber (s.a.v.) onu Osman'dan istedi. Osman ise diretip vermedi ve:
"Ben O'nun gerçekten Allah'ın Peygamber'i olduğunu bilseydim, elbette anahtarı O'ndan men etmezdim." dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebî Talib, Osman'ın kolunu büküp anahtarı kendisinden aldı ve kapıyı açtı. Rasulullah (s.a.v.) Ka'be'ye girerek içinde iki rekat namaz kıldı. Çıkarken, Abbas hem hacılara su dağıtmayı, hem de Ka'be'nin bakımını beraber yürütmesi için anahtarı kendisine vermesini Rasulullah (s.a.v.)'tan rica etti. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi. Rasulullah (s.a.v.) da Ali'ye anahtarı Osman'a geri verip ondan özür dilemesini emretti. Ali de bunu yaptı. Osman, Ali'ye dedi ki:
"Ey Ali, bana zor kullanıp, eziyet ettin. Sonra da gelmiş yumuşak davranıyorsun." Ali de:
"Muhakkak Allah Teala senin hakkında vahy indirdi" deyip bu âyeti kendisine okudu. Bunun üzerine Osman:
"Şahidlik ederim ki Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Rasulü'dür" diyerek müslüman oldu. Müteakiben Cebrail (a.s.) gelip buyurdu ki:
"Bu Allah'ın evi baki kaldığı sürece anahtar ve hizmet vazifesi Osman Evladı'nda kalacaktır." Bugün de hala anahtar onların elindedir."[308]
4- Rivayet olunduğuna göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethi günü Mekke'ye girince, Osman İbn Talha İbn Abdüddâr, Mekke'nin kapısını kilitledi. Ka'be'nin hizmetçisi ise, Ka'be'nin kapısında bulunuyordu. Derken, Osman İbn Talha, Ka'be'nin damına çıktı ve anahtarı hizmetçiye vermekten kaçınarak:
"O'nun Allah'ın Rasulü olduğunu bilsem, O'nu Ka'be'ye girmekten men etmem" dedi. Bunun üzerine Ali İbn Ebî Talib (r.a), onun bileğini bükerek, ondan anahtarı aldı ve kapıyı açtı. Böylece de Allah'ın Rasulü içeri girerek iki rekât namaz kıldı. Ka'be'nin içinden çıkınca, Hz. Abbas, Hz. Peygamber'den Ka'be'nin anahtarını kendisine vermesini ve böylece de, hem hacılara su dağıtma, hem de Ka'be'nin hizmetçiliğini bir arada yapmayı istedi. İşte bunun üzerine de, bu âyet-i kerime nâzil oldu. Böylece Allah'ın Rasulü, Hz. Ali'ye, anahtarı Osman'a vermesini ve özür beyan etmesini emretti. Bunun üzerine Osman, Hz. Ali'ye:
"Zorladın, eziyyet ettin; şimdi de yumuşak davranarak yanıma geldin!..." deyince, Hz. Ali,
"Andolsun ki Allah senin hakkında âyet indirdi" dedi ve ona, bu âyeti okudu. Bunun üzerine de Osman,
"Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğuna şehâdet ederim" diyerek kelime-i şehâdet getirdi. Derken, tam o esnada Cibril gelerek, Allah'ın Rasulüne,
"Ka'be hizmetçiliğinin, devamlı olarak Osman'ın neslinde kalacağını" bildirdi.

Bu, Saîd İbn Müseyyeb ile Muhammed İbn İshâk'ın görüşüdür.[309]
5- Ebu Revk de şöyle demektedir:
"Allah'ın Rasulü, Osman İbn Talha İbn Abdüddâr'a,
"Ka'be'nin anahtarını bana ver!" deyince Osman,
"Allah'ın emânetini al, tut!" dedi. Hz. Peygamber onu almak isteyince, Osman elini yumdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s), ikinci kez:
"Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsan, Ka'be'nin anahtarını bana ver!" dedi. Bunun üzerine Osman,
"Allah'ın emanetini tut, al" dedi. Hz. Peygamber onu almak isteyince, bu sefer elini yine kapadı. Hz. Peygamber, isteğini üçüncü kez söyleyince, Osman üçüncüsünde
"Allah'ın emanetini tut, al" dedi ve anahtarı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), yanında Kâ'be'nin anahtarı olarak tavaf etmeye başladı ve anahtarı Hz. Abbas'a vermek istedi. Sonra da,
"Ey Osman, Abbas'ın da, seninle birlikte bunda bir pay olmak üzere, anahtarı tut al!" deyince, Allah'u Teâlâ bu âyeti nazil etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Osman'a:
"Bu anahtar, ebedî ve devamlı olarak sende kalsın, al! Onu, zâlim olanların dışında, hiç kimse senden zorla çekip alamaz" dedi. Daha sonra Osman hicret etti, anahtarı da kardeşi Şeybe'ye verdi. Ve bu anahtar bugün, Şeybe'nin neslinden gelenlerin elindedir." [310]
6- Ebû Hasan el-Müzekki, Harun b. Muhammed İsterabazî'den, o Ebû Muhammed el-Huzaî'den, o Ebu'l-Velid el-Ezrakî'den, o dedesinden, o Süfyan'dan, o Said b. Salim'den, o İbn Cüreyc'den, o da Mücahid'den bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet Osman b. Talha hakkında indi. Peygamber (s.a.v.) Fetih Günü Ka'be'nin anahtarını eline alıp Ka'be'ye girdi. Bu âyeti okur halde dışarı çıktı ve Osman'ı çağırıp anahtarı kendisine verdi. Buyurdu ki:
"Ey Ebû Talha Oğulları, Allah'ın emaneti olarak bu anahtarı alınız. O anahtarı sizden ancak zalim biri zorla çekip alacak."[311]
7- Ebû Nasr-ı Mihrecanî, Ubeydullah b. Muhammed Zahid'den, o Ebu'l-Kasım el-Mukrî'den, o Ahmed b. Züheyr'den, o Mus'ab'dan, o Şeybe b. Osman b. Ebî Talha'dan bize şu rivayette bulundu:
"Peygamber (s.a.v.) anahtarı benimle Osman'a verip buyurdu ki:
"Ey Ebû Talha Oğulları, sizin yanınızda, sizin malınız olarak ebedî kalmak üzere bu anahtarı alınız. Onu sizden, zalimin birisinden başkası almayacaktır." İşte Ka'be'nin bakımını yürüten Ebû Talha Oğuları, Benî Abdu'd-Dâr

soyundandır."[312]
8- Kelbî, Ebu Salih, tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Rasûlullah Mekke'yi feth edince, Osman İbni Talha'yı çağırdı. Talha gelince, ona:
"Bana anahtarı göster." buyurdu. Osman, anahtarı getirdi. Elini Rasûlullah'a uzatınca, Abbas ayağa kalktı ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, anam babam sana feda olsun sikâye ile onu bende topla." dedi, Osman elini yumdu. Rasûlullah:
"Ey Osman, anahtarı getir." buyurdu ve *"Bu sana Allah emânetidir."* dedi. Kalktı Kabe'yi açtı. Sonra çıktı beyti tavaf etti. Sonra Cibrâil ona anahtarı vermesi ile indi. Aleyhisselâm, Osman'ı çağırdı ve anahtarı ona verdi. Sonra bu âyeti sonuna kadar okudu." [313]
9- Tabiîdir ki ilk nüzulünde Osman ibn Talha bu âyetin hükmüne evleviyyetle dahil ise de daha sonra her bir emanet sahibinin, din ve dünya işinden kendisine bir şey emanet edilecek kişinin emanete lâyık olması, emanetlerin her zaman ve zeminde ehline verilmesi ile ilgili hüküm, herkesten önce devlet başkanları da dahil olmak üzere Osman ibn Talha'nın durumundaki herkese şâmil olacaktır.[314]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyetin, böyle bir hadise sırasında nazil olması, âyetin bu hadiseye tahsis edilmesini gerektirmez. Aksine âyetin ifade ettiği hükme, her türlü emanet çeşidi dahildir. İnsanın muamelesi, ya Rabbiyle, ya diğer kullar ile, veyahut da kendisiyledir. Bu üç kısmın tamamında da, emanete riayet etmek gerekir."[315]
11- Taberi der ki:
"Müfessirler, bu âyette, emanetleri ehline vermeleri emredilenlerin kimler oldukları hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Zeyd b. Eslem, Şehr b. Havşeb, Mekhul ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyette emaneti ehline vermeleri emredilenler, müslümanların idarecileridir. Bu hususta Mus'ab b. Sa'd demiştir ki:
"Ali (r.a.) isabetli olan şu sözleri söylemiştir:
"İmamın (Devlet Başkanının) Allah'ın indirdiği ile hükmetmesi ve emanetleri ehline vermesi, idare edilenlerin, onun üzerinde bir hakkıdır. İmam bunu yapacak olursa onun, insanlar üzerinde olan hakkı, onu dinlemeleri, ona itaat etmeleri ve davetine icabet etmeleridir."
b- İbn-i Cüreyc'e göre ise bu âyetin muhatabı Rasulullah'tır. Allah teala ona, Mekke'yi fethettiğinde. Osman b. Talha'dan aldığı Kabe'nin anahtarını tekrar ona vermesini emretmiştir. Zira Hz. Ömer demiştir ki:
"Ben Rasulullah'ın, Kâbe'den dışarı çıktığında bu âyeti okuduğunu işittim. Babam anam ona feda olsun. Ben daha önce onun bu âyeti okuduğunu işitmemiştim."
Taberi diyor ki:
"Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, buradaki emanetleri ehline verme emrinin, müslümanların idarecileri için olduğunu söyleyen görüştür. Allah teala müslümanların idarecilerine, kendilerine emanet edilen ganimet malları ve diğer emanetleri, idare ettikleri kimselere vermelerini ve onlar arasında hüküm verirken âdil davranmalarını emretmiştir. Bu âyetin muhatabının müslüman idareciler olduğu, bundan sonra gelen ve idare edilenlere, idarecilerine itaat etmelerini emreden âyetten de anlaşılmaktadır.
Allah teala önce idarecilere bu âyetle, hakkaniyete uymalarını, emaneti ehline vermelerini, idare edilenlere karşı adaletli davranmalarını emretmekte daha sonra gelen âyetle ise idare edilenlerin idarecilere karşı adaletli davranmalarını emretmekte daha sonra gelen âyetle ise idare edilenlerin idarecilere itaat etmelerini emretmektedir. Böylece emir ve itaatin karşılıklı olarak vazifelerin yerine getirildiğinde tam olarak tahakkuk edeceğini beyan etmektedir.
İbn-i Cüreyc'in: "Bu âyet, Osman b. Talha hakkında nazil olmuştur." görüşüne gelince, bu âyetin özel olarak Osman b. Talha hakkında nazil olduğunu, bununla birlikte kendisine bir şeyler emanet edilen herkesi kapsadığını, müslümanların idarecilerinin de bunlardan olduklarını söylemek de caizdir. Bu sebepledir ki bir kısım âlimler bu âyet-i kerimenin, bütün borçları ödemeyi, insanların haklarını kendilerine vermeyi kasdettiğini söylemişlerdir. Mesela Abdullah b. Abbas'm bu âyeti izah ederken "Allah teala bu âyetle ne zengine ne de fakire kendisine verilen emaneti yerine vermeyip elinde tutmasına dair ruhsat vermiştir." demiştir.
Bu hususta Rasulullah (s.a.v.) buyurmaktadır ki:
"Emaneti, sana emanet edene ver. Sana ihanet edene sen de ihanet etme."[316]

59. Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Rasûlü'ne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe iman etmişseniz onun hallini Allah'a ve Rasûlü'ne bırakın. Bu, hem en hayırlı ve hem de netice itibariyle en güzeldir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin, Rasulullah'ın bir müfrezenin başına emir tayin ettiği Abdullah b. Huzafe b. Kays es-Sehmi hakkında nazil olduğunu söylemiş. [317]
2- Süddi ise bu ayetin, Rasulullah'ın, bir seriyyenin başına emir tayin ederek gönderdiği Halid b. Velid hakkında nazil olduğunu söylemiş ve bu konuyla ilgili bir hadise anlatmıştır. [318]
3- Ebû Abdirrahman b. Ebî Hamid, el-Adl'dan, o Ebû Bekr b. Ebî Zekeriyya el-Hafız'dan, o Ebû Hamid b. eş-Şarakî'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Haccac b. Muhammed'den, o İbn Cüreyc'den, o Ya'la b. Müslim'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında bize şu rivayette bulundu:
"Bu âyet Rasulullah'ın, kendisini bir seriyye içerisinde komutan olarak sefere gönderdiği Abdullah b. Huzafe b. Kays b. Adiy hakkında nazil oldu."[319]
Bu hadisi Buhari, Sadaka b. Fadl'dan, Müslim, Züheyr b. Harb'den, bu iki ravi de Haccac'dan rivayet etmişlerdir.[320]
4- Bu âyet-i kerimenin Abdullah ibn Huzâfe hakkında indiğine dair haber Ebu Saîd el-Hudrî'den, fakat nüzul kaydı olmaksızın şöyle nakledilmektedir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Alkame ibn Mücezziz'i bir seriyyenin başına getirerek göndermişti. Ben de içlerindeydim. Yolda bir grup izin istediler, o da onların başına Abdullah ibn Huzâfe'yi tayin ederek izin verdi. Onlar yolda bir yerde konaklamışlarken askerleri ısınmak veya ateşte bir şeyler yapmak üzere ateş yakmışlar. Son derece şakacı olan Abdullah onlarla biraz eğlenmek üzere:
"Bana itaat etmekle yükümlü değil misiniz?" demiş,
"Evet onunla yükümlüyüz." demişler.
"Size ne emredersem onu yaparsınız değil mi?" demiş, ona da "evet" diye cevap vermişler.
"O halde şu ateşe atılmanızı emrediyorum." demiş. Askerleri ateşe atlıyacaklarmış gibi kalkıp ateşin etrafına geçince onların ateşin içîne atlıyacaklarını zannederek
"Sakın, kendinizi ondan tutup alıkoyun, sakın ateşe atlamayın. Ben size şaka yapıyordum" demiş. Sonra seriyyeden Medine'ye dönüp geldik. Abdullah'ın arkadaşları durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattılar da Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Onlardan, yani emirlerden her kim size Allah'a ma'sıyet olan bir şey emrederse ona sakın itaat etmeyin." buyurmuş.[321]
5- Aynı hadise isim verilmeden ve nüzul kaydı olmaksızın Buhârî, Müslim ve Neseî'de ayrıntılarda küçük farklarla şöyle tahriç olunmuştur:
Ali'den rivayete göre "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ensardan birisinin komutasında bir seriyye göndermiş, komutanlarını dinleyip itaat etmelerini emretmişti. Seriyye komutanını bir şekilde kızdırdılar da
"Bana odun toplayın." diye emretti. Odun topladılar. Onlara:
"Ateş yakın." diye emretti ve onlara:
"Allah'ın Rasûlü size, beni dinleyip itaat etmenizi emretmedi mi?" dedi. Askerleri:
"Evet, öyle emretti." dediler.
"O halde size emrediyorum, ateşe girin." dedi. Birbirlerine baktılar; bir kısmı komutanın emrine itaat için ateşe girmek isterken bir kısmı da:
"Biz, ateşten kaçarak Rasûlullah (s.a.v.)'a iman ettik. Şimdi niye ateşe girelim." dediler. Onlar böyle konuşmaya ve tartışmaya devam ederken seriyye komutanının kızgınlığı geçti ve ateş de söndü. Dönüp geldiklerinde durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattılar da O, ateşe girmek isteyenlere:
"Eğer o zaman ateşe girmiş olsaydınız, bir daha ondan asla çıkamaz ve kıyamete kadar ateşte kalırdınız.", diğerlerine de:
"Hayır işlediniz." buyurdular ve şöyle devam ettiler:
"Allah'a isyan olan konularda komutana veya başkana itaat etmek yoktur. İtaat ancak ma'rûftadır."[322]
6- Davedî dedi ki:
"Bu, vehimdir. Yani İbnu Abbas'a iftiradır. Çünkü Abdullah İbni Huzâfe, askerin önüne çıktı. Öfkelendi bir ateş yaktı ve:
"Toplanın." dedi. Bâzısı toplanmaktan kaçındı, bâzısı toplantıya katılmak istedi. Eğer âyet önce indi ise, Abdullah İbni Huzâfe tâatle mahsûs olur da, başkası nasıl olmaz. Eğer sonra indi ise, o zaman onlara:
"Tâat mâruftadır" denildi de, onlara "niçin ona itaat etmiyorsunuz?" denilmedi." dedi." [323]
7- Hafız İbni Hacer dedi ki:
“Onun kıssasında maksut, eğer siz bir şeyde anlaşamazsanızdır. Onlar, tâatle emre imtisalde anlaşamadılar ve ateşten kaçarak durdular. O zaman bunun hakkında, tenâzu zamanında yapmaları gereken şeye onları irşad eden

şeyin inmesi münâsip oldu. O, Allah ve Rasülü’ne reddir."[324]
İbn Hacer el-Askâlani Fethu'1-Bâri adlı eserinde bu haberle ilgili olarak şöyle demektedir:
"Onlar "Ateşe giriniz" emrine itaat edilip edilmemesi hususunda çekişmişlerdir. Bu yüzden, çekişme esnasında, kendilerine nasıl hareket edeceklerini gösterecek bir âyetin nazil olmuş olması uygundur. Gösterilen hareket tarzı da çekişme konsunu Allah'a ve Resulüne havale etmekten ibarettir." [325]
8- İbn Abbas, Bâzân'ın rivayetinde şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.), Halid b. Velid'i küçük bir ordu içerisinde Arab Kabileleri'nden bir kabileye gönderdi. Ammar b. Yasir de kendisiyle birlikte idi. Halid yola çıktı. Nihayet o kavme yaklaşınca onlara sabahleyin erkenden ansızın baskın yapmak için geceleyin konakladı. Haberci onlara gelince müslüman olan bir kişiden başka hepsi kaçtılar. Bu müslüman olan zat, ailesine yolculuk için hazırlanmalarını emretti, Sonra yola çıktı. Nihayet Halid'in askerine geldi. Ammar'ın huzuruna çıkıp dedi ki:
"Ey Ebû Yekzân, ben sizdenim. Kavmim sizin geldiğinizi duyunca kaçtılar. Bense müslümanlığımdan dolayı kaldım. Şimdi bu yaptığım bana menfaat verir mi, yoksa kavmimin kaçtığı gibi ben de mi kaçayım?" Ammar:
"Kal, zira bu, sana fayda sağlar" dedi. Adam da ailesinin yanına döndü ve onlara kalmalarını emretti. Halid sabahlayınca kavme baskın yaptı fakat bu adamdan başkasını bulamadı. Adamı ve malını ele geçirdi. Bunun üzerine Ammar gelip dedi ki:
"Adamı bırak yoluna gitsin. Zira o, bir müslümandır. Ben ona güvence verdim ve kalmasını emrettim." Halid:
"Ben komutan olduğum halde, sen bana karşı himayeci mi kesiliyorsun?" dedi. Ammar:
"Evet, sen komutan olduğun halde sana karşı himayeci kesiliyorum" dedi. Böylece aralarında bu hususta münakaşa oldu. Nihayet Peygamber (s.a.v.)'in yanına döndüler ve o adamın durumunu kendisine haber verdiler. Peygamber (s.a.v.) de adama güvence verip Ammar'ın güvencesini caiz buldu, fakat bundan sonra hiçbir komutana karşı, o komutanın izni olmaksızın himayecilik yapmasından onu men etti."
İbn Abbas rivayete devam ederek dedi ki:
"Ammar ve Halid, Rasulullah (s.a.v.)'ın huzurunda birbirlerine sebbettiler. Ammar, Halid'e ağır konuştu. Halid kızdı ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, şu köleyi bana küfretmeye mi bırakırsın? Vallahi sen olmasaydın, o bana küfredemezdi." -Ammar, Haşim b. Muğira'nın azâdlısı idi. Halid ona köle diyerek hakaret etmişti-. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki;
"Ey Halid, Ammar'a hakaretten sakın. Zira kim Ammar'a sebbederse, Allah da ona sebbeder, kim Ammar'a buğz ederse, Allah da ona buğz eder." Nihayet Ammar kalktı. Halid de onun peşinden yürüdü. Ammar'ın elbisesinden tutup kendisinden hoşnut olmasını istedi. O da ondan hoşnut kaldı. İşte Allah Teala bu âyeti indirerek, emir sahiplerine itaat etmeyi emretti."[326]
9- İbnu Cerîr anlattı:
"Âyet, Ammar İbni Yâsir ile Halid İbni Velid arasında cereyan eden bir hâdise hakkında indi. Halid, emir idi. Ammâr Halid'in emri olmadan birini kiraladı, muhâsame (ağız kavgası) ettiler. Bunun üzerine bu ayet indi."[327]

60. "Sana indirilen Kur’an'a ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Putlarının önünde muhakeme olunmalarını isterler. Oysa, onları tanımamakla emr olunmuşlardı. Şeytan onları derin bir sapıklığa saptırmak ister."
61. "Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin" dendiği zaman, münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Âmir eş-Şa'bi, Hadremi ve Katade'ye göre bu âyet-i kerime, bir münafık ile bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. Bunlar bir kâhinin hakemliğini kabul etmişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.
Şa'bi'ye göre kâhin, Cüheyne kabilesinden bir kimsedir. Hadremi'ye göre bu kâhine başvuran münafık, Yahudi iken müslüman olduğunu söyleyen biridir. Katade'ye göre ise Ensar'dan Bişr adında biridir.
a- Âmir eş-Şa'bi diyor ki:
"Yahudilerden biri ile münafıklardan bir kişi arasında anlaşmazlık çıktı. Münafık olan kimse, Yahudilerin rüşvet aldıklarını bildiği için onların huzurunda muhakeme olunmak istiyordu. Yahudi ise müslümanların, rüşvet almadıklarını bildiği için onların huzurunda muhakeme olunmak istiyordu. Bu iki kişi Cüheyne kabilesinden bir kâhinin huzurunda muhakeme olmak üzere anlaştılar. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi."[328]

b- İbnu Cerîr Şâbî'den anlattı. Şâbî dedi ki:
"Kendisini Müslüman sayan biri ile, bir Yahudi arasında anlaşmazlık oldu. Yahûdî:
"Seninle kendi dinin ile muhakeme olunmak veya Nebî Aleyhisselâm'a gitmek istiyorum. Çünkü o, hükümde rüşvet almaz", dedi. Bu davette anlaşamayıp Cüheyne kâhinine gitmekte anlaştılar, Nisa: 4/60 âyeti indi."[329]
c- Muhammed b. Abdu'1-Aziz el-Mervezî, kitabında Muhammed b. Hüseyn'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o İshak el-Hanzalî'den; o Müemmil'den, o Yezid b. Züray'dan, o Davud'dan, o da Şa'bi'den bize şunu rivayet etti:
"Münafıklardan bir adamla, Yahudiler'den bir adam arasında bir husumet vardı. Yahudi, münafık olanı Peygamber (s.a.v.)'e çağırdı. Zira o, Peygamber (s.a.v.)'in rüşvet kabul etmeyeceğini biliyordu. Münafik ise Yahudi'yi kendi hakemlerine çağırdı. Çünkü onların vermiş oldukları hükümlerde rüşvet aldıklarını biliyordu. Bunlar anlaşmazlığa düşünce, Cüheyne Kabilesi'ndeki bir kâhini hakem tayin etmeleri hususunda görüş birliği yaptılar. Allah Teala da bu âyeti: *"Hayır; Rabb'ine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."* 65. âyetine kadar indirdi."[330]
d- Said b. Muhammed el-Adi, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Hasan b. Süfyan'dan, o İbrahim b. Said el-Cevheri'den, o Ebu'l-Yeman'dan, o Safvan b. Amr'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Ebû Bürde el-Eslemî, Yahudiler arasında onların birbirlerine üstünlük tasladıkları şeyler hususunda hüküm veren bir kâhindi. İşte böyle Eslem Kabilesi'nden bir grup insan, imtiyaz hususunda üstünlük taslayarak bu kâhine başvurmuşlardı, İşte bu sebeple Allah Teala bu âyeti: *"...biz iyilikten ve onu bulmaktan başka birşey arzu etmedik..."* 62. âyetine kadar indirdi."[331]
e- Bu münafığın adının Bişr, Hz. Peygamber (s.a.v.) yerine hüküm vermesi için gitmek istediği kişinin Ka'b ibnu'l-Eşref ve bu olayın aynı zamanda Nûr Sûresinin 48. âyetinin de nüzul sebebi olduğu da söylenmiştir.[332]
f- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Ebû Salih, Şuayb b. Muhammed'den, o Ebû Hatim et-Temimî'den, o Ebu'l-Ezher'den, o Ruveym'den, o Said'den, o da Katade'den bize şunu rivayet etti:
"Bize anlatıldığına göre bu âyet, Ensar'dan Kays isimli bir zat ile Yahudi bir adamın, aralarındaki bir hak hususunda muhalefet etmeleri sebebiyle indirildi. Bu ikisi, Allah'ın Peygamber'ini bırakıp aralarında hükmetmesi için Medine'de bir kâhine başvurdular. Allah Teala da bundan dolayı onları ayıpladı. Yahudi, Ensar'dan olan zatı, kendisine asla haksızlık yapmayacağını çok iyi bildiği Allah'ın Nebisi (s.a.v.)'ne davet ediyordu. Ensarî olan ise ona karşı diretmeye başladı. Hem de kendisinin müslüman olduğunu iddia ediyordu ve Yahudi'yi kâhine davet ediyordu. İşte Allah Teala bu âyetleri indirerek müslüman olduğunu iddia eden kimse ile Ehl-i Kitab'dan olan bir yahudiyi ayıpladı.***[333]***
2- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, Nadr ve Kureyza oğulları Yahudilerinden, müslüman olduklarım iddia eden münafıklarla, yine bu iki Yahudi kabilesinden, gerçekten müslüman olanlar hakkında nazil olmuştur. Münafıklar, Ebu Berze el-Eslemi adındaki bir kâhine başvurmak istemişler, müslümanlar ise, RasuluIlah'm hakemliğini istemişlerdir. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime inerek münafıkları kınamıştır.
a- Süddi diyor ki:
"Yahudilerden bir kısım insanlar müslüman olmuşlardı. Müslüman olduklarını söyleyen bu kişilerden bir kısmı da münafıktı. Cahiliye döneminde Nadr oğulları, daha kuvvetli olduklarından Kureyza oğullarından biri Nadr oğullarından bir kimseyi öldürdüğünde katile kısas tatbik edilirdi. Fakat Nadr oğullarından biri Kureyza oğullarından birini öldürecek olursa katile kısas tatbik edilmezdi. Öldürülen kişinin altmış Vesk yiyecek ölçüsündeki diyeti verilirdi.
Kureyza ve Nadr oğullarından bir kısım insanların müslüman olmalarından sonra, Nadr oğullarından biri Kureyza oğullarından bir kimseyi öldürdü. Taraflar Rasulullah'ın hakemliğine başvurdular. Nadr oğulları dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz cahiliye döneminde bu gibi durumlarda onlara diyet veriyorduk." Kureyza oğullan da dediler ki:
"Hayır bunu kabul etmeyiz. Biz hem soy bakımından hem de din bakımından sizinle kardeşiz. Bizim kanımız da sizin kanınız gibidir. Fakat sizler cahiliye döneminde bize galip gelmiştiniz. Artık Allah İslam'ı getirdi." Bunun üzerine Allah teala da Yahudilerin, birbirlerine karşı haksızlık yapmalarını ayıplayarak şu âyeti indirdi:
"Biz Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can, göze göz, buruna burun" Allah teala Nadr oğullarının diyet vererek kısas uygulamamalarını ayıplayarak da şu âyeti indirdi:
"Onlar cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?" Bundan sonra Rasulullah, Nadr kabilesinden olan katili ona kısas tatbik etti. Bundan sonra Nadr ve Kureyza oğulları birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Nadr oğulları da
"Biz daha üstünüz" demeye başladılar. Yahudiler daha sonra Medine'ye gelip Ebu Berze el-Eslemi adındaki kâhinin yanına gittiler. Ve:
"Biz Ebu Berze'nin hakemliğine başvuralım da lehimize hüküm versin." dediler. Bu iki kabileden gerçekten müslüman olanlar ise

"Hayır, biz Rasulullah'a gidelim de aramızda o hüküm versin." dediler. Fakat münafıklar bunu kabul etmediler ve Ebu Berze'nin yanına gittiler. Onun, aralarında hakemlik yapmasını istediler. O da dedi ki:
"Lokmayı büyük yapın." Onlar da dediler ki:
"Sana on vesk ölçüsü yiyecek verelim." Ebu Berze:
"Hayır almam. Benim diyetim olarak yüz vesk vereceksiniz. Çünkü ben, Nadr oğullarının lehine hüküm verecek olsam, Kureyza oğullarının beni öldüreceklerinden korkarım. Kureyza oğullarının lehine hüküm verecek olursam. Nadr oğullarının beni öldüreceklerinden korkarım." Fakat münafıklar, Ebu Berze'ye on veskten fazla yiyecek vermemekte direttiler. Ebu Berze de bu ücretle aralarında hüküm vermemekte diretti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Ve Nadr ve Kureyza oğullarının münafıklarını ve hakemliğine başvurdukları Ebu Berze'yi kınadı. Onun bir tağut olduğunu beyan etti."[334]
b- Süddî dedi ki:
"Yahudiler'den bir grup insan müslüman olmuştu. Onların bir kısmı da münafiktı. Cahiliyye Dönemi'nde Kurayza ve Nadir Yahudi Kabileleri'nin hali şu idi: Kurayza Oğulları'ndan bir kişi, Nadir Oğulları'ndan bir kimseyi öldürdüğü vakit, katil, maktule bedel olarak öldürülür ve diyet olarak yüz vesak (yaklaşık on dokuz ton) hurma alınırdı. Nadir Oğullan'ndan bir kimse, Kurayza'dan bir kişiyi öldürdüğünde ise katil, bedel olarak maktulu öldürmeyip, diyet olarak altmış vesak (yaklaşık 11.4 ton) hurma alınırdı.
Nadir Oğulları, Evs Oğulları'nın yeminli yardımcılarıydı ve Nadir Oğulları, Kurayza Oğulları'ndan daha büyük ve şan şeref sahibi idiler. Kurayza ise, Hazrec Oğulları'nın yeminli yardımcılarıydı. İşte böyle Nadir Oğulları'ndan bir kişi, Kurayza'dan bir kişiyi öldürmüş ve bu hususta dava gütmüşlerdi. Nadir Oğulları şöyle demişlerdi:
"Biz ve siz Cahiliyye Devri'nde, bizim sizin taraftarı (katili) öldüreceğimize, sizin ise bizim taraftarı (katili) öldürmeyeceğinize, sizin alacağınız diyetin altmış vesak, bizim alacağımız diyetin ise yüz vesak hurma olacağına dair anlaşmıştık. Şimdi biz, altmış vesak hurmayı size veriyoruz." Hazrec Oğulları da şöyle demişti:
"Bu, sizin Cahiliyye Dönemi'nde yapmış olduğunuz bir şeydi: Çünkü siz o zaman çoktunuz, bizse azınlıktık. Dolayısıyla bize galebe çalıyordunuz. Bugün ise biz ve siz artık kardeşleriz, bizim dinimizle sizin dininiz aynı dindir. Sizin bize hiçbir üstünlüğünüz yoktur."
Bunun üzerine münafıklar:
"Eslem Kabilesi'nden Kâhin Ebû Bürde'ye gidelim" dediler, müslümanlar da:
"Hayır, Peygamber (s.a.v.)'e gidelim" dediler. Münafıklar buna yanaşmadılar ve aralarında hüküm vermesi için Ebû Bürde'ye gittiler. Ebû Bürde -rüşveti kasdederek-:
"Lokmayı büyük yapın" dedi. Onlar da:
"Sana on vesak" dediler. Ebû Bürde:
"Hayır benim diyetim yüz vesaktır. Zira, Nadir'i imtiyazlı kıldığım takdirde Kurayza'nın, Kurayza'yı imtiyazlı kıldığım takdirde de Nadir'in beni öldüreceğinden korkuyorum" dedi. Onlarsa kendisine on vesaktan fazla vermekten kaçındılar. O da onların arasında hakemlik yapmaktan kaçındı. İşte bu sebebe binaen Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), Eslem Kabilesi'nin kâhinini İslam'a çağırdı. O ise kaçındı ve geri döndü. Peygamber (s.a.v.), kâhinin iki oğluna dedi ki:
"Babanıza yetişin. Şayet o, falan tepeyi aşarsa ebediyyen müslüman olamayacaktır." Bunlar da ona yetiştiler de tam orada buldular. Nihayet geri dönüp müslüman oldu. Peygamber (s.a.v.), bir münâdi emredip, münâdi şöyle nida etti:
"Ey ahali, Eslem Kabilesi'nin kâhini gerçekten müslüman olmuştur."[335]
c- Taberî Tefsinndeki Suddî rivayetinde bu kâhin'in adı Ebu Berze olarak verilmekte ve hadisenin sadece bu âyet-i kerimenin değil *"Hayır, Rabbına andolsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe iman etmiş olmazlar."* (âyet: 65) âyet-i kerimesine kadar olan âyetlerin nazil olduğu belirtilmektedir.[336]
d- Suddî'den gelen ikinci bir rivayette bu âyet-i kerime yanında *"Biz Tevrat'ta üzerlerine yazdık ki cana can, göze göz, kulağa kulak, dişe diş; bütün yaralar birbirine kısastır."* ***[337]*** ve *"Onlar halâ cahiliye devrinin hükmünü mü arıyorlar?..."* ***[338]*** âyetlerinin de bu hadise üzerine indiği kaydedilmektedir.[339]
e- Yahudilerden bir grup müslüman olmuştu. Fakat onlardan bazısı münafık idi. Cahılıye çağında Kureyza ve Nadir Kabilelerinin hareket tarzı şöyle idi:
Kureyzadan birisi Nadirli birisini öldürdüğü zaman, öldüren hem kısas ediliyor, hem de onun akrabalarından yüz "vesak" (ölçek) hurma alınıyordu. Fakat Nadirli birisi Kureyzadan birisini öldürdüğünde, ona kısas uygulanmıyor, sadece altmış vesak hurma veriliyordu. Çünkü Nadiroğulları daha şerefli kabul ediliyordu. Bunlar Evs Kabilesinin müttefikleri, Kureyza ise Hazreç Kabilesinin müttefikleri idiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret edince, Nadir Kabilesinden birisi, bir Kureyzalıyı öldürdü. Derken taraflar bu hususta hasımlaştılar ve Nadiroğulları,
"Bize kısas uygulanamaz. Bize düşen daha önce de anlaştığımız gibi altmış ölçek hurmayı diyet olarak vermektir"

dediler. Hazreçliler,
"Fakat bu, cahiliyye hükmüdür. Biz-siz bugün kardeşiz. Dinimiz bir, aramızda bir üstünlük yok" dediler. Nadiroğulları bunu kabul etmediler. İçlerindeki münafıklar,
"Kâhin Ebu Burde et-Eslemî'ye gidelim" dediler. Müslüman (yahudiler de),
"Hayır, Allah'ın Resulüne gidelim" dediler. Münafıklar diretince, aralarında hüküm vermesi için, Kâhin el-Eslemi'ye gittiler. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Allah bu âyeti indirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kâhin Ebu Burde'yi İslâm'a davet etti. O da, bunu kabul edip müslüman oldu. Bu, Süddi'nin sözüdür. Buna göre, âyette geçen "tâğut" kâhin olan el-Eslemî'dir.[340]
3- Abdullah b. Abbas, Mücahid, İbn-i Cüreye ve Ata'ya göre bu âyet-i kerime Kâ'b b. el-Eşref adlı Yahudinin hakemliğine başvuran bir münafıkla bir Yahudi hakkında nazil olmuştur.
Bunlara göre münafık olan kişi, Ka'b b. el-Eşref'e, Yahudi de Rasulullah'a giderek hakem olmalarını istemişler âyet de bunun üzerine nazil olmuş ve Ka'b b. el-Eşref'in bir tağut olduğunu beyan etmiştir.[341]
a- Kelbî, Ebû Salih, İbn Abbas yoluyla rivayet ederek dedi ki:
"Bu âyet, münafıklardan (Bişr adındaki) bir adamla, aralarında düşmanlık olan bir yahudi hakkında nazil oldu. Yahudi:
"Muhammed'e gidelim" demiş, münafıksa:
"Hayır, Ka'b b. Eşref'e gidelim" demişti. -Allah Teala'nın "Tağut" ismini verdiği kimse işte bu Ka'b'dır-. Yahudi ise onu Rasulullah (s.a.v.)'a dava etmekten başkasına razı olmadı. Nihayet münafık, bunu kabul edince beraber Rasulullah (s.a.v.)'a gittiler. Böylece her ikisi de mahkemeyi O'na havale ettiler. Rasulullah (s.a.v.), yahudi lehine hüküm verdi. Bunlar, Rasulullah (s,a.v.)'ın huzurundan çıkınca, münafık, yahudiye ısrar etti ve:
"Gel Ömer b. Hattab'a gidelim" dedi. Bu sefer Ömer (r.a.)'e geldiler. Yahudi dedi ki:
"Bu adamla ben davamızı Muhammed'e havale ettik de O, benim lehimde hüküm verdi. Bu ise, O'nun hükmüne razı olmadı ve mahkeme için sana başvuracağını iddia etti. Yakama yapıştı. Nihayet onunla birlikte geldim." Ömer münafığa:
"Mesele aynen böyle mi?" dedi. O da:
"Evet" dedi. Bunun üzerine Ömer onlara:
"Yanınıza çıkıncaya kadar beni birazcık bekleyin" deyip eve girdi ve kılıcı alıp kuşandı. Sonra onların yanına çıktı ve kılıçla münafığın boynunu vurdu da o münafık öldü. Ömer (r.a.) dedi ki:
"Allah'ın ve Rasulü'nün hükmüne razı olmayana işte böyle hüküm veririm."
Yahudi ise korktu. Sonra bu âyet nazil oldu. Cebrail (a.s.) dedi ki:
"Ömer gerçekten Hak'la Bâtılı birbirinden ayırdı." Böylece Ömer (r.a.)'e "Faruk" ismi verilmiş oldu."[342]
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Pek çok müfessir şöyle der:
"Münafıklardan birisi, yahudilerden birisi ile münakaşa edip çekişti. Bunun üzerine yahudi,
"Aramızda Ebu'l-Kasım Muhammed hakem olsun" demiş; münafık ise,
"Hayır, Ka'b İbn Eşref olsun" demiş. Bunun sebebi şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.), hakka göre hüküm verir, rüşvete iltifat etmezdi. Ka'b İbn Eşref ise, son derece rüşvet düşkünü birisi idi ve bu davada yahudi haklı, münafık haksız idi. İşte bundan dolayı yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in; münafık ise Ka'b İbn Eşref'in huzurunda muhakeme olunmayı istedi. Yahudi kendi teklifinde ısrar edince, ikisi birden Allah'ın Rasulü'nün yanına gittiler. Hz. Peygamber (s.a.v) de, yahudinin lehine, münafığın aleyhine karar verdi. Bunun üzerine münafık,
"Bu hükme razı olmuyorum. Ebu Bekr'e gidelim" dedi. Hz. Ebu Bekir de yahudinin lehine hükmedince, münafık yine bu hükme razı olmayarak,
"Aramızda Ömer karar versin" dedi. Böylece Hz. Ömer'e vardılar. Yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in münafığın aleyhine karar verdiklerini, ama münafığın onların hükmüne razı olmadığını söyleyince, Hz. Ömer (r.a.) münafığa,
"Durum böyle mi?" diye sordu. Münafık,
"Evet" deyince, Hz. Ömer (r.a.),
"Hele durun, bir ihtiyacım var. İçeri gireyim ve o ihtiyacımı göreyim, yanınıza geleceğim" dedi. Evine girip, kılıcını alarak yanlarına çıktı. Çıkar çıkmaz da münafığın boynunu vurdu, münafık da öldü. Yahudiye gelince o kaçtı. Münafığın akrabaları gidip Hz. Ömer (r.a)'i, Hz. Peygamber (s.a.s)'e şikayet ettiler. Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ömer (r.a.)'e hadiseyi sorunca, o,
"Ya Rasûlallah, o senin verdiğin hükmü kabul etmemişti" dedi. O anda Cebrail (a.s.) gelerek,
"Ömer, faruktur. Zira o, hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer'e *"Sen, faruksun"* dedi. İşte bu rivayete göre, âyet-i kerimede bahsedilen "tâğut", Ka'b İbn Eşref yahudisidir."[343]

4- Abdullah b. Abbas, Rebî' ibn Enes ve Hasan el-Basri'den rivayet edildiğine göre bu ayet bir mü'min ile bir münafık arasında çıkan ihtilaf üzerine inmiştir.
a- Rebî' ibn Enes'den gelen bir rivayette o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından birisi mü'min, diğeri münafık iki kişi arasında bir anlaşmazlık meydana gelmişti. Mü'min, anlaşmazlığın giderilmesi için hüküm vermek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmelerini, münafık ise Ka'b ibnu'l-Eşref e gitmelerini istiyordu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ Nisa: 4/60 âyet-i kerimesini indirdi."[344]
g- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"el-Culâs ibnu's-Sâbit, Muattib ibn Kuşeyr, Rafı' ibn Zeyd ve Beşîr müslüman olduklarını iddia ederlerdi. Bir keresinde kavimlerinden bazıları ile bir ihtilâfları oldu da onların kavminden müslüman olanlar bunları, aralarındaki ihtilâfta hüküm vermesi için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeye davet ettiler. Bunlar ise kavimlerinden müslüman olup da o anlaşmazlığa düştükleri kimseleri câhiliye kâhinlerine gitmeye çağırdılar. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[345]
h- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Bir müslümanın, münafıkların birinde bir alacağı vardı. Fakat münafık, o müslümanı daha önce cahiliyye döneminde hükmüne başvurdukları bir putun huzuruna gitmeye davet etti. O putun yanında, puttan geldiğini iddia ettiği birtakım asılsız şeyleri nakleden bir adam vardı." Bu rivayete göre, âyette geçen "tâğut"tan maksad, işte, asılsız şeyleri söyleyen bu adamdır." [346]
5- Genel değerlendirme:
a- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cahiliyye insanları, putların hükümlerine başvururlardı. Onların bu husustaki usulleri şöyle idi: Putun huzurunda fal oklarını çekiyorlar ve çektikleri okun üzerinde ne yazıyorsa onu yapıyorlardı. Buna göre de, âyette geçen tağut, o puttur.
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler bu âyetin, münafıklardan birisi hakkında nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Sonra Ebu Müslim şöyle demiştir:
"Bu âyetin zahiri, daha önce yahudi iken, münafıkça müslüman olan bir ehl-i kitap hakkında olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ'nın, *"Sana indirilene de, senden önce indirilmiş olanlara da iman etmiş olduklarını yalan yere iddia edenler."* ifadesi ancak bu durumda olan bir münafığa uyar."[347]
c- Anlaşmazlık ister iki mü'min arasında, isterse bir mü'min ile gayr-ı müslim arasında vukubulsun halledilmesi için gidilmesi gereken yer aynı olduğu için rivayetler arasındaki bu farklılıklar çok fazla önem taşımamaktadır. Öte yandan bu hadiselerin birbirine yakın zamanlarda, belki aynı günde meydana gelmiş ve hepsinin akabinde bu âyet-i kerimenin inmiş olması da ihtimal dışı değildir.[348]

62. Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiğinde nasıl hemen sana geldiler de "Gayemiz, sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibaret idi." diye yemin ediyorlar.
63. Onlar öyle kimselerdir ki kalblerindekini Allah bilir. Sen onlara aldırma da öğüt ver, haklarında tesirli sözler söyle.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mescid-i Dırârı yapanlar hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Allah Tealâ. bu mescidi yapmalarındaki münafıklıklarını ifşa edip mescidi yıkmalarını emredince Rasûlullah (s.a.v.)'a gelmişler ve kendilerini savunma sadedinde olmak üzere "Bu mescidi yapmaktan maksadımız sadece Allah'a itaat ve Kitabına uymaktan ibaretti." diye yemin etmişlerdi.[349]

64. Biz bir peygamber göndermişsek onu ancak Allah'ın izniyle itaat edilmek için göndermişizdir. Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberleri de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahim olarak bulacaklardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bundan murad, daha önce bahsedilmiş olan münâfıklardır. Buna göre âyet, "şayet o münafıklar, tâğutun hükmüne başvurup, Peygamber'in hükmünden kaçmak suretiyle kendilerine zulmettiklerinde, Peygamber'e gelerek

yaptıklarından pişman olduklarını izhâr ve tevbe edip, Peygamber'in kendileri için mağfiret talep etmesini isteselerdi ve onlar tevbe ettiklerinde Peygamber de Allah'tan onlar için af dileseydi, onlar hiç şüphesiz Allah Teâlâ'yı, tevbeleri çok bağışlayan ve pek merhametli bulurlardı" manasındadır."
2- Bu âyet-i kerimenin de hemen öncesindeki âyetlerde anılan münafıklar hakkında nazil olduğu rivayeti yanında Ebu Bekr el-Esamm şöyle bir sebep daha zikreder:
"Bir kısım münafık Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir hile yapmak üzere aralarında anlaştılar ve yapacakları hileyi plânladılar, sonra da plânladıkları bu hileyi gerçekleştirmek üzere Efendimiz (s.a.v.)'in yanına girdiler. Hemen Cibrîl gelip o münafıkların plânladıkları hileyi haber verdi de Efendimiz:
"Bir kısım insanlar yapamıyacakları, ulaşamıyacakları bir şeyi isteyerek, arzu ederek yanımıza girdiler. Kalksınlar Allah'tan mağfiret dilesinler ki ben de onlar için istiğfarda bulunayım." buyurdu. Kalkmadılar.
"Kalkmıyacak mısınız?" diye tekrar sordu, yine kalkıp Allah'tan mağfiret dilemediler. Hz. Peygamber:
"Ey filân kalk, ey filân kalk." diye onlardan 12 kişiyi saydı. Kalktılar ve:
"Senin söylediğini yapmaya gerçekten karar verip azmetmiştik. Kendimize zulmettiğimizden dolayı Allah'a tevbe ediyoruz, sen de bizim için istiğfarda bulunuver." dediler. Hz. Peygamber:
"Şimdi mi? Çıkın; ben işin başında sizin için istiğfar etmeye şimdikinden daha yakındım, Allah da mağfiret dilemeyi kabule daha yakın idi (ama kalkıp mağfiret dilemediniz). Şimdi yanımızdan çıkın." buyurdular."[350]

65. "Hayır; Rabb'ine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında gelen rivayetlerden en meşhuru Zubeyr ibnu'l-Avvâm ile Bedr ashabından olan ensarî komşusunun bahçelerini suladıkları bir su akıntısı hakkında anlaşmazlığa düşmeleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e davalarını iletmeleri hadisesi üzerine nazil olduğu şeklindedir. Bir rivayette irtidad eden oğullarının peşinden onları getirip İslâm'a zorlama izni alamıyan bir ensarî hakkında nazil olduğu da kaydedilirken biraz önce geçen 60. âyetle birlikte ve onun nüzulüne sebep olan hadise üzerine nazil olduğu da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hükmüne razı olmayıp Hz. Ömer'e giden iki kişiden birinin Hz. Ömer tarafından öldürülmesi üzerine nâzil olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki:[351]
1- Zübeyr b. Avvam'la ilgili rivayetler:
a- Bu âyet Zübeyr b. Avvam'ın düşmanı Hattab b. Ebî Beltaa veya Sa'Iebe b. Hâtıb hakkında nazil olmuştur.
Ebû Said Abdurrahman b. Hamdan, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b, Hanbel'den, o babasından, o Ebu'l-Yeman'dan, o Şuayb'dan, o Zührî'den, o Urve b. Zübeyr'den, o da babası Zübeyr'den bize şu rivayette bulundu:
"Zübeyr, Ensar'dan Bedir'de bulunmuş bir adamı, beraberce suladıkları Harre Bahçesi hususunda Peygamber'e havale etmişti. Peygamber (s.a.v.) Zübeyr'e:
"*Bahçeni sula, sonra suyu komşuna sal"* buyurdu. Ensarî olan zat, buna kızdı ve:
"Ey Allah'ın Rasulü, o, halanın oğlu olduğu için öyle mi?" dedi. Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.)'in yüzü öfkeden kızardı. Sonra Zübeyr'e dedi ki:
"Bahçeyi sula. Sonra suyu ağaçların köklerine ulaşıncaya kadar hapset." Böylece Rasulullah (s.a.v.), bundan önce Zübeyr'e, içinde Ensarî ve kendisi için genişlik murad ettiği bir görüşle işarette bulunmuştu. Şimdi Ensarî, Rasulullah (s.a.v.)'a korumacılık isnad edince, Rasulullah (s.a.v.) da açık bir şekilde hücum verme babından Zübeyr'in hakkını almış oldu." Urve babası Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etti:
"Vallahi ben bu âyetin, bu hususun haricinde indirildiğini sanmıyorum."[352]
Buhari bu hadisi, Ali b. Abdillah, Muhammed b. Cafer, Ma'mer tarikinden, Müslim, Kuteybe, Leys tarikinden her iki taraf da Zührî'den rivayet etmişlerdir.[353]
b- Ebû Abdirrahman b. Ebû Hamid, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Hafiz'dan, o Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'den, o Ahmed b. Hammad b. Zuğbe'den, o Hamid b. Yahya b. Hânî-i Belhî'den, o Süfyan'dan, o Amr b. Dinar'dan, o Ebû Seleme'den bize şunu haber verdi:
"Zübeyr b. Avvam bir adamla mahkemelik oldu. Rasulullah (s.a.v.) Zübeyr'in lehine hüküm verdi. Adam bunun üzerine:
"O, ancak halasının oğlu olduğu için onun lehine hüküm verdi" dedi. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[354]
c- Saîd İbni Müseyyib'den rivayet edildi:
"Bu âyet, Zübeyr İbni Avvâm ve Hâtıb İbni Beltea hakkında indi. Onlar su meselesinden dolayı tartıştılar. Nebî [355]

Aleyhisselâm önce yukarıdakilerin sonra aşağıdakilerin sulamasına hükmetti."
d- Buhârî'nin Ebu'l-Yemân kanalıyla; Tirmizî'nin Kuteybe kanalıyla Urve ibnu'z-Zubeyr'den rivayetine göre babası Zubeyr, Bedr gazvesinde bulunmuş ensardan birisi ile taşlık araziden gelen ve ikisinin de hurma bahçelerini suladıkları Harra'daki[356] bir su hakkında anlaşmazlığa düşmüşler. Ensarî:
"Ey Zubeyr, suyu bırak benim bahçeme aksın." derken Zubeyr
"Hayır, önce ben sulayacağım." demiş de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler. Hz. Peygamber:
"Ey Zubeyr, o suyla bahçeni sula, sonra da suyu komşuna bırak." buyurmuşlar. Buna kızan ensarî:
"Ey Allah'ın elçisi, halanın oğlu olduğu için mi?" demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzünün rengi değişmiş (yüzü kızgınlığından kızarmış) ve:
"Ey Zubeyr, bahçeni sula, sonra su duvarlara (duvar diplerine) ulaşıncaya kadar suyu hapset, bırakma. Ancak ondan sonra suyu komşuna bırak." buyurmuş ve Zubeyr'in hakkını tam olarak vermiş. Halbuki daha önceki hükmünde hem Zubeyr'e ve hem de ensarîye bir genişlik ve müsamaha varken ensarî kendisini kızdırınca açık hükümde bulunan Zubeyr'in hakkını tam olarak kendisine vermiştir. Urve der ki: Zubeyr şöyle demiştir:
"Vallahi kuvvetle sanıyorum *"Rabbına yemin olsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiğin hükmü kabullenmede içlerinde bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* âyet-i kerimesi ancak bu hadise üzerine (veya bu hadise hakkında) nazil olmuştur."[357]
e- Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerinde hadiseyi Urve ibnu'z-Zubeyr, Abdullah ibnu'z-Zubeyr'den nakletmektedir. Bu rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Zubeyr'in bahçesi yukarda, komşusu ensarînin bahçesi onun altında olup su, Zubeyr'in bahçesinden geçerek ensarînin bahçesine ulaşmakta imiş. [358]
f- Taberî'deki rivayette de ensarînin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Allah'ın peygamberi, halanın oğlu olsa bile adaletli ol!" dediği ve bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızdığı ve
"Suyu duvarlara ulaşıncaya kadar veya topuklarına ulaşıncaya kadar tut, bırakma." buyurduğu, ayrıntısı yer almaktadır.[359]
g- Bu hadis İmam Ahmed'in Müsned'inde şöyle tahric olunmuştur:
"Abdullah kanalıyla Abdullah ibn Zubeyr'den rivayet olunduğuna göre o şöyle anlatıyor:
"Taşlık bir araziden akıp gelen bir sudan (veya Harra'daki bir sudan) hurmalarını sulama konusunda ensar'dan bir adamla Zubeyr anlaşmazlığa düşmüşler, ensarî babama:
"Suyu sal, bırak." demiş, babam da kabul etmemiş ve aralarında hüküm vermesi için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ey Zubeyr, önce sen sula, sonra da suyu komşuna bırak." buyurmuş. Ensarî buna kızmış ve:
"Elbette onun lehine hükmedeceksin. Çünkü o senin halanın oğlu." demiş. Efendimiz de bunun üzerine:
"Ey Zubeyr, hurmalarını sula, sonra suyu tut, duvarlara ulaşıncaya kadar bırakma." buyurmuş. Zubeyr der ki:
"Vallahi, ben kuvvetle sanıyorum *"Rabbına yemin olsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiğin hükmü kabullenmede içlerinde bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar..."* âyeti bunun üzerine (veya bunun hakkında) nazil oldu."[360]
h- Humeydi'nin... Ümmü Seleme'nin çocuklarından (neslinden) Seleme ibn Abdullah ibn Ömer'den rivayetine göre "Zübeyr ibnu'l-Avvâm ile bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip hasımlaşmışlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) Zubeyr ibnu'l-Avvâm lehine hüküm vermiş. Adam da:
"Elbette halasının oğlu olduğu için onun lehine hüküm verdi." demiş (diye dedikodu yapmış). Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirmiş."[361]
i- Zubeyr ibnu'l-Avvâm ile su konusunda anlaşmazlığa düşen bu ensârî sahâbînin kim olduğu da ayrı bir ihtilâf konusudur: Bedr ashabından ensardan birisi, Hâtıb İbn Ebî Belte'a, Hâtıb, Sa'lebe ibn Hâtıb ve başka isimler verilmişse de bunlardan kesin olan, bu sahâbînin ensardan ve Bedr ashabından olduğudur.[362]
j- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu hususta hüküm şudur: Kimin arazisi, vadiye (suya) daha yakın olursa, suyu çevirmede onun önceliği olup, tarlasını tamamen sulamak hakkıdır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), Zübeyr (r.a.)'e müsamahalı bir şekilde sulamasını söylemişti. Zübeyr'in hasmı su-i edebde bulunup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müsamahalı emrini lâyıkı ile değerlendiremedi. İşte bu sebeple de, Hz. Peygamber (s.a.v.), Zübeyr'e, sulama hakkını tastamam kullanmasını emretti. Hasmı ise bunu bir kayırma zannetti."[363]
2- Bu ayet, künyesi Ebu'l-Husayn olan ensar'dan birisi hakkında nazil oldu.
a- Musa ibn Harun kanalıyla Suddî'den gelen rivayette de o şöyle anlatmış:

"Künyesi Ebu'l-Husayn olan ensar'dan birisi hakkında nazil oldu. İki oğlu vardı. Şam'dan yağ ticareti yapan bazı tüccarlar gelmiş, mallarını satıp bitirerek döneceklerinde bu Ebu'l-Husayn'ın iki oğlu bu tüccarların yanına gelmişler. Tüccarlar bu çocukları hristiyan olmaya davet etmişler, onların propagandası ile bu iki çocuk hristiyanlığı kabul etmişler ve tüccarlarla birlikte onlar da Şam'a gitmişler. Ebu'l-Husayn Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın elçisi geri getirmek üzere peşlerinden gideyim mi?" diye sormuş da *"Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğûtu tanımayıp da Allah'a iman ederse o, muhakkak ki kopması olmıyan en sağlam kulpa yapışmıştır."*[364] âyet-i kerimesi nazil olmuş ve Efendimiz:
"Allah onları rahmetinden uzak kılsın, o ikisi müslüman olduktan sonra küfre dönenlerin ilkidir." buyurmuşlar. Suddî, bu hadisenin, Hz. Peygamber (s.a.v.), ehl-i kitab ile savaşmakla emrolunmazdan önce olduğunu kaydeder. Ayrıca Ebu'l-Husayn, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisini, çocuklarının peşinden onları geri çevirmek üzere göndermemesinden pek memnun olmamıştı. İşte bunun üzerine de bu âyet nazil oldu. Sonra Allah Tealâ bu muhayyerliği nesihle Berâe Sûresinde ehl-i kitab ile savaşı emretti.[365]
3- Atâ, Mücâhid ve Şa'bî'ye göre göre âyet, daha önce bahsedilmiş olan, yahudi ile münafık arasında geçen hâdise hakkında nazil olmuştur. Binaenaleyh bu, makabli ile ilgisi bulunan bir âyettir.

Fahreddin er-Razi der ki: "Bence de tercihe şayan görüş budur."[366]
a- Biraz önce (60. âyetin nüzul sebebinde) İbn Abbâs'tan rivayetle de o âyetin bir yahudi ile bir münafık arasında cereyan eden bir anlaşmazlık üzerine indiği anlatılırken Hz. Ömer de hadiseye müdahil gösterilmekte idi. Aynı hadise biraz farklı olarak bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak İbn Ebî Hatim ve İbn Merdûye tarafından İbn Lehîa kanalıyla Ebu'l-Esved'den şöyle nakledilmektedir:
"İki kişi Hz. Peygamber'in huzurunda birbirlerini dava ettiler de Allah'ın Rasûlü aralarında bir hüküm verdi. Ancak aleyhine hüküm verilen Efendimiz (s.a.v.)'in hükmünü beğenmiyerek (veya buna razı olmıyarak):
"Bizi Ömer ibnu'l-Hattâb'a gönder." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Peki, ona gidin." buyurdu da Hz. Ömer'e gittiler. Ömer'in yanına geldiklerinde lehine hüküm verilen adam:
"Ey Hattâb'ın oğlu, Allah'ın Rasûlü benim lehime ve bu adamın aleyhine hüküm verdi." dedi. Hz. Ömer öbürüne dönüp:
"Öyle mi oldu?" diye sordu. Adamın:
"Evet." cevabı üzerine:
"Sakın yerinizden ayrılmayın. Ben şimdi yanınıza çıkıp aranızda hüküm vereceğim." dedi, eve girdi, birazdan kılıcını kuşanmış olarak çıktı, Hz. Peygamber'e: "Bizi Ömer'e gönder." diyene vurup öldürdü, diğeri dönüp kaçtı ve Rasûlullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi, vallahi Ömer arkadaşımı öldürdü, ben kaçıp elinden kurtulmasam beni de öldürecekti." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Ömer'in mü'minleri öldürmeye kalkışacağını sanmıyorum." buyurdu da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın hükmüne razı olmıyan o adamın kanını heder ederken Hz. Ömer'i de suçsuz buldu."[367]
b- Ebu Esved'den rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"İki kişi Rasulullah'a muhakeme olmak için geldi. Rasûlullah aralarında hükmetti. Aleyhine hükmedilen Rasulullah'a:
"Bizi Ömer îbni Hattab'a gönder." dedi. Ömer'e geldiler. Lehine hükmedilen kişi:
"Rasûlullah benim lehimde şunun üzerine hükmetti, bu bizi Ömer'e gönder, dedi sana geldik." dedi. Ömer (r.a.):
"Böyle mi oldu?" diye sordu. Aleyhine hükmedilen:
"Evet." dedi. Ömer:
"Olduğunuz yerden ayrılmayın, hemen aranızda hüküm vereceğim." dedi.. Kılıcını alıp çıktı, bizi Ömer'e gönder diyene vurdu ve öldürdü. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[368]
c- Bu konuyla ilgili olarak bazı alimler şöyle demişlerdir:
"Münafığın öldürülmesinden sonra Cibril Hz. Peygamber (s.a.v.)'e inerek ona:
"Ömer hak ile ile bâtılı birbirinden ayırdı", dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Ömer'e:
"Sen Farûk'sun", buyurdu. İşte Hz. Ömer o günden itibaren "el-Farûk" olarak isimlendirildi."[369]
4- Genel değerlendirme:
Tabeii, âyetlerde tagutun hükmüne başvurmak isteyen kimselerin kıssası devam ettiğinden âyet-İ kerimenin nüzul sebebi olarak Mücahid'in orüşünün daha evla olduğunu söylemiştir. Zira bir kıssanın bittiğine dair bir işaret olmayınca aynı kıssanın devam ettiğini söyleyerek âyetleri birbiriyle irliba'Jandırmak daha evladır. [370]

66- Şayet onlara: "Kendinizi öldürün, yahut memleketinizden çıkın." diye emretmiş olsaydık pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu, haklarında çok hayırlı ve payidar olma açısından daha sağlam bir hareket olurdu.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Suddî'den rivayet olunuyor:
"Sabit ibn Kays ibn Şemmâs ile bir yahudi birbirlerine karşı övündüler. Yahudi:
"Allah bize, kendinizi öldürün diye emretti, bunu bize farz kıldı da biz (yani atalarımız) kendilerimizi öldürdük. Muhammed ise size savaşmayı emrediyor, siz bunu kerih görüyor, savaşmak istemiyorsunuz" dedi. Sabit:
"Vallahi, eğer Allah bize, kendimizi öldürmemizi farz kılsaydı hiç tereddüt etmeden kendimizi öldürürdük." dedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[371]
2- Yahudi ile konuşan bu sahabinin Hz. Ebu Bekr veya Hz. Ömer veya Abdullah ibn Mes'ûd olduğu rivayetleri de vardır. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yahudi ile tartışan bu sahabinin yahudiye karşı söylediğini duyunca *"Benim ümmetimden öyle erler var ki kalblerindeki iman ulu dağlardan daha sabit ve yerleşiktir."* buyurduğu da zikredilmektedir.[372]
Ömer İbnu'l-Hattab (r.a.)'ın da, "Allah'a yemin olsun ki, şayet Rabb'imiz, kendimizi öldürmemizi bize emretseydi, muhakkak ki biz bunu yapardık. Bize bunu emretmeyen Allah'a hamd-ü senalar olsun." dediği rivayet edilmiştir.[373]

69. "Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberlerle, dosdoğru olanlar, şehidler ve iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Rasulullah (s.a.v.)'ın azadlısı Sevbân ibn Bucdud[374] hakkında indi. Sevban, Rasulullah'a sevgisi şiddetli, O'ndan ayrı kalmağa sabrı az olan birisiydi. Birgün rengi kaçmış, vücudu incelmiş bir vaziyette Rasulullah (s.a.v.)'a geldi. Hüzünlü olduğu yüzünden okunuyordu. Bunu gören Rasulullah (s.a.v.);
"Ey Sevban betin benzin niçin solmuş?" buyurdu. Sevban dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ne bir yaramazlığım var, ne de bir ağrım. Şu var ki, seni görmediğim zaman, seni çok arzuluyor, sana kavuşuncaya kadar şiddetli bir yalnızlık çekiyorum. Sonra Âhiret'i hatırladım ve seni orada göremeyeceğimden endişe ediyorum. Zira ben biliyorum ki sen, Peygamberlerle beraber yüksek derecelere yüceltileceksin. Ben de şayet Cennet'e gireceksem, senin mevkinden daha aşağı bir mevkide bulunacağım. Eğer Cennet'e giremeyeceksem, bu, seni bir daha göremeyeceğime çok münasip bir zemin oluşturacak." Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[375]
2- İsmail b. Ebî Nasr, İbrahim Nasrabazî'den, o Abdullah b. Ömer b. Ali el-Cevherî'den, o Abdullah b. Mahmud es-Sa'dî'den, o Musa b. Yahya'dan, o Abide'den, o Mansur'dan, o Müslim b. Subayh'tan, o da Mesrûk'tan bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'nın: "Dünyada iken senden ayrılmamız bize gelmez. Oysa ki sen Âhiret'te bizden ayrıldığın vakit, bizim üstümüzde bir dereceye yüceltileceksin" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[376]
3- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Şuayb'dan, o Mekkî'den, o Ebu'l-Ezher'den, o Ravh'tan, o Said'den, o Şu'be'den, o da Katade'den bize şu rivayette bulundu:
"Bize zikrolundu ki bazı kimselerin: "Ey Allah'ın Nebisi, seni dünyada görüyoruz. Ama Âhiret'te sen, üstünlüğün sebebiyle bizden daha yücelere erdirileceksin de seni artık göremeyeceğiz" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[377]
4- Hafız Ebû Nuaym, ondan rivayet etmem hususunda bana izin vererek Süleyman b. Ahmed el-Lahmî'den, o Ahmed b. Amr el-Halâl'dan, o Abdullah b. İmran el-Abidî'den, o Fudayl b. Iyaz'dan, o Mansur'dan, o İbrahim'den, o Esved'den, o da Aişe (r.a.)'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Adamın biri Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, şüphesiz sen bana canımdan, ailemden ve çocuğumdan daha sevgilisin. Ben gerçekten evde bulunur ve seni hatırlarım da bu ayrılığa katlanamam, sonunda sana gelip yüzüne bakarım. Benim ve senin ölümümüzü hatırladığımda bildim ki sen, Cennet'e girdiğin zaman Peygamberlerle beraber yüksek makamlara yüceltileceksin. Ben Cennet'e girdiğimde ise korkarım seni göremiyeceğim," Rasulullah (s.a.v.) hiçbir cevap [378]

veremedi. Nihayet Cebrail (a.s.) bu âyeti indirdi."
5- İkrime dedi ki:
"Bir genç, Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Ey Allah'ın Nebîsi, biz dünyada seni görüyoruz, kıyamette göremeyiz. Çünkü sen, Cennette yüksek derecelerde olursun." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi. Rasûlullah ona:
"Sen, inşâallah cennette benimle berabersin." buyurdu." [379]
6- Bunun benzerini İbnu Cerîr, Saîd İbni Cübeyr, Mesrûk, Rebî', Katâde ve Süddî'den anlattı. [380]
7- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Ensardan bir adam, Rasulullah'a geldi. O üzgündü. Rasulullah ona:
"Ey filan ne oluyor ki seni üzgün görüyorum?" dedi. O adam da dedi ki:
"Ey Allah'ın Peygamberi, senin hakkında düşündüğüm bir şeyden dolayı üzgünüm." Rasulullah:
"Nedir o?" dedi. O kişi de:
"Şimdi biz, sabah akşam senin yanına geliyoruz, yüzüne bakıyoruz. Seninle birlikte oturuyoruz. Yarın sen Peygamberlerle birlikte yüce makamlara çıkarılacaksın. Artık biz sana ulaşamayacağız." dedi. Peygamber efendimiz hiçbir cevap vermedi. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) *"Kim, Allah'a ve Peygamberine itaat ederse işte onlar, Allah'ın, kendilerine nimet verdiği Peygamberler, doğru olanlar, şehitler ve salih kimselerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştırlar."* âyetini indirdi. Rasulullah da adamı çağırtıp onu müjdeledi."[381]
8- Süddî şöyle demiştir:
"Ensar’dan bir grup insan, "Ya Rasûlallah, sen cennetin en üst (makamında) oturursun; biz ise seni özleriz... Ne yaparız o zaman?.." deyince, bu âyet-i kerime nazil olur."[382]
9- Mukâtil şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber'e
"Ya Rasûlullah, biz senin yanından ayrılıp çoluk-çocuğumuzun yanına varınca, seni özlüyoruz. Yanına dönünceye kadar hiçbir şey bize fayda vermiyor. Sonra, senin cennetteki derece ve makamını düşündük, binaenaleyh, şayet cennete girersek, biz seni nasıl görebileceğiz?" diyen Ensâr'dan bir kimse hakktnda nazil olmuştur. Onun bu sorusu üzerine Cenâb-ı Hak, bu âyeti indirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince, O'nun, kendisine ait bir bahçede bulunduğu sırada, Ensar gelip Hz. Peygamber’in vefat ettiğini ona haber verdi. Bunun üzerine o:
"Allah'ım, O'nunla tekrar karşılaşıncaya kadar ondan başka hiçbir şey görmemem için gözlerimi kör et!.." dedi ve olduğu yerde hemen kör oldu. Hz. Peygamber'i şiddetti bir sevgiyle sevdiği için, Cenâb-ı Hak onu, cennette Hz. Peygamber’in yanına koyar." [383]
10- Bazıları bu âyet-i kerimenin, ensardan Abdullah ibn Zeyd ibn Abdirabbih hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Rüyasında kendisine ezan gösterilen sahabî de bu zâttır. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, sen ve biz öldüğümüzde sen yüceler yücesinde olacaksın, seni göremiyeceğîz ve seninle bir arada olamıyacağız." deyip üzüntüsünü dile getirmişti de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu sahâbînin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatı üzerine
"Ey Allahım, benim gözlerimi kör et de sevgilimden sonra sevgilime kavuşuncaya kadar bir şey görmeyeyim." diye dua ettiği ve hemen o anda gözlerinin kör olduğu da nakledilmektedir. [384]
11- Hasan el-Basrî şöyle der:
"Mü’minler, Hz. Peygamber'e şöyle dediler
"Biz, seninle ancak dünyada müşerref oluyoruz. Âhiret hayatı başladığındaysa, sen ilk dereceye yükseltileceksin." Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.) hüzünlendi; mü’minler de hüzünlendiler... Bundan dolayı bu âyet-i kerime nazil oldu."
12- İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. O der ki:
"Abdurrahman b. Avf ve arkadaşları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi! Müşrik iken izzet içinde idik, imân edince zillete düştük." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ben af etmekle emrolundum; savaşmakla emrolunmadım. Bu yüzden onlarla savaşmayın." buyurdu. Allah Hz. Peygamberi Medine'ye hicret ettirince, ona savaşı emretti, ama, bazı müslümanlar, savaştan el çektiler. Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[385]
13- Muhakkik âlimler şöyle demişlerdir:
"Bu rivayetlerin sahih olduğunu inkâr etmiyoruz. Fakat, âyetin sebeb-i nüzulünün, bundan daha büyük bir şey olması gerekir: Bu da, tâata teşvik ve ona isteklendirmedir. Çünkü sen biliyorsun ki, sebebin hususîliği, lafzın umumîliğini zedelemez. Binaenaleyh, bu âyet, bütün mükellefler hakkında şu umumî hükmü ifade eder: Allah'a itaat, Rasulüne itaat eden herkes, hiç şüphesiz, Allah katında üstün dereceler ve çok şerefli mertebeler elde

eder."[386]

72. Aranızda pek ağır davranacak olanlar da var. Size bir musibet geldiği takdirde "Allah, bana gerçekten lütfetti de onlarla birlikte bulunmadım." der.
73. Eğer Allah'ın lutfuna mazhar olursanız, Andolsun ki, sizinle bir dostluk ve tanışıklığı yokmuş gibi "Keşke onlarla birlikte olsaydım da ben de büyük başarıya erişseydim." der.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs ve İbn Cureyc derler ki:
"Abdullah ibn Ubeyy ve ashabı gibi münafıklar hakkında nazil olmuştur. Cihada gitmekte ağırdan alırlar; gönderilen seriyyenin başına bir kötülük gelirse, ağırdan alıp o seriyyeye katılmamış olan "Allah bana lütfetti de bu seriyyeye katılmadım." derler; gönderilen seriyye bir ganimet elde etmişse "Keşke ben de bunlarla birlikte olsaydım." dermiş."[387]

75. "Size ne oluyor ki Allah yolunda ve erkek, kadm ve çocuklardan "Ey Rabbimiz, bizi ahalisi zalim olan şu memleketten (kurtarıp) çıkar. Bize, tarafından bir sahip gönder; bize katından bir yardımcı yolla" diyen müstad'aflar uğrunda (düşmanla) savaşmıyorsunuz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
*"Kadın, erkek ve çocuklar gibi, müstad'af olanlar"*dan maksad, Mekke'de kalıp, Medine'ye hicret edemeyen müslümanlardır. Bunlar, Mekke kâfirlerinden şiddetli eziyetler görüyorlardı." [388]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Ben ve annem, kadın ve çocuk müstad'aflardan idik" demiştir." [389]
3- Alimler, âyette bahsedilen *"ahalisi zalim olan memleket"* ile, Mekke'nin murad edildiği hususunda ittifak etmişlerdir. [390]
4- Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'yi fethedince, Attab İbn Esîd'i onlara emir tayin etmişti. Buna göre, âyet-i kerimede bahsedilen, *"velî, hâmî"*den maksat, Hz. Peygamber (s.a.v.); *"yardımcı"*dan maksat ise Attab İbn Esîd olmuş olur. Attab, zayıfları güçlülere, düşkün olanları da kudretli olanlara karşı korur, böylece adaleti temin ederdi. [391]

77. "Kendilerine: "Elinizi savaştan çekin, namaz kılın, zekat verin" denenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında, içlerinden bir takımı hemen, insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve "Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın, bizi yakın bir zamana kadar tehir edemez miydin? derler. De ki: "Dünya geçimliği azdır, ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan için hayırlıdır, size zerre kadar zulmedilmez."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Abdullah b. Abbas, İkrime, İbn-i Cüreyc, Katade ve Süddi'ye göre bu âyet-i kerime, namaz ve zakâtın farz kılınıp cihadın henüz farz kılınmadığı bir zamanda müslüman olan, namaz kılma ve zekat vermenin yanında cihadın da farz kılınmasını isteyen fakat cihad farz kılınınca da savaşmak zorlarına giden bir kısım sahabiler hakkında nazil olmuştur.[392]
a- Said b. Muhammed b. Ahmed el-Adl, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Hasan b. Süfyan'dan, o Muhammed b. Ali'den, o babasından, o Hüseyn b. Vakıd'dan, o Amr b. Dinar'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Abdurrahman b. Avf ve birkaç arkadaşı Mekke'de iken Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın Nebisi, biz müşrik kimseler iken kuvvetli idik. İman edince miskinlere döndük" dediler. Peygamber (s.a.v.) de:
"Ben, müsamaha ile emrolundum. Binaenaleyh bu müşrik kavimle muharebe etmeyin" buyurdu. Vaktâ ki Allah, Peygamber (s.a.v.)'ini Medine'ye döndürdü. O'na savaşı emretti de müslümanlar savaş yapmaktan çekindiler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[393] Böylece dünya hayatının az bir geçimlik olduğunu, bu itibarla onu tercih etmenin isabetli olmadığını, âhiretin ise müminler için daha hayırlı olduğunu, Allah yolunda savaşarak âhireti tercih etmenin

gerektiğini beyan etmiş oldu.
b- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'ndan Abdurrahman b. Avf, Mikdad b. Esved, Kudame b. Maz'un ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da içlerinde bulunduğu bir cemaat hakkında inmiştir. Bunlar, müşriklerden birçok eza görmüşler ve: "Ey Allah'ın Rasulü, şunlarla savaşmak hususunda bize izin ver" demişlerdi. Rasulullah (s.a.v.) da kendilerine: *"Ellerinizi onlardan çekin. Zira ben onlarla savaşmakla emrolunmadım"* buyurmuştu. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret edip Allah Teala müslümanlara, müşriklerle savaşmayı emredince onların bazısı bunu hoş karşılamadı ve ağırlarına gitti. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[394]
2- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime ve bundan sonra gelen seksen üçüncü âyetin sonuna kadar olan âyetler, Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Allah teala bunların durumuna düşmekten sakındırmıştır.[395]
3- Bu ve bunu takip eden âyetlerin münafıklar hakkında nazil olduğunu ileri süren müfessirler de vardır.[396]

78. Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde bile olsanız ölüm size erişecektir. Şayet onlara bir iyilik isabet ederse "Bu, Allah'tandır." derler. Bir kötülük erişirse de "Bu, senin yüzündendir." derler. De ki: "Hepsi Allah katındandır. Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamıya yanaşmıyorlar?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas, Ebû Salih'in rivayetinde şöyle dedi:
"Allah, müslümanlardan Uhud Günü şehadet mertebesine erenleri, şehid olarak huzuruna aldığı vakit, cihaddan geri duran münafıkların: "Öldürülen kardeşlerimiz, yanımızda olsalardı, ne ölür ne de öldürülürlerdi" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[397]
2- Ayet-i kerimenin *"Şayet onlara bir iyilik isabet ederse "Bu, Allah'tandır." derler. Bir kötülük erişirse de "Bu, senin yüzündendir." derler. De ki: "Hepsi Allah katındandır."* kısmının nüzul sebebinin ise yahudiler ve münafıklar olduğu söylenmiştir. Şöyle ki: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye gelmesinden bir süre sonra: "Bu adam ve arkadaşları bize geldikten sonra meyvelerimizde ve ekinlerimizde noksanlığı (eksikliği) bilir olduk." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[398]
3- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Medine, Hz. Peygamber (s.a.v.) oraya geldiğinde nimetlerle dopdolu idi. Yahudilerin inadı ve münafıkların nifakı ortaya çıkınca, Allah Teâlâ, bütün önceki ümmetler hakkındaki sünnetullahını yürüterek, rızıklarını biraz kıstı. Nitekim O, bunu *"Biz hangi memlekete bir Peygamber gönderdi ise, onun halkını, yalvarıp yakarsmlar diye, mutlaka fakirlikle, şiddetle, hastalıkla (sıkıp) yakaladık."* [399] buyurarak ifade etmiştir. İşte bunun üzerine yahudi ve münafıklar, "Bu adamdan daha uğursuz birisini görmedik. O geldiğinden beri ürünlerimiz noksanlaştı, fiyatlar yükseldi." dediler. Buna göre, âyetteki "*Eğer onlara bir hasene (iyilik) dokunursa..."* tabiri, "Bolluk olur, fiyatlar uygun olur ve çok yağmur yağarsa, "...Bu, Allah katındandır" derler" manasına; *"Eğer onlara bir seyyie (fenalık) dokunursa..."* tabiri de, "Kıtlık olur ve fiatlar yükselirse, "bu da Muhammed'in uğursuzluğundandır" derler" manasınadır. Bu tıpkı, *"Fakat onlara hasene gelince, "Bu, bizim hakkımızdır" dediler. Eğer kendilerine bir fenalık gelirse, Musa ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi."*[400] ve Hz. Salih (a.s.)'in kavminden naklen, *"(Onlar) "Senin yüzünden ve maiyetinde bulunan kimseler yüzünden uğursuzluğa uğradık" dediler"* [401] âyetlerinde ifade edildiği gibidir." [402]
4- Fahreddin er-Razi der ki:
"Herkes, bu âyetin bolluk ve kıtlık hususunda nazil olduğunda ittifak etmiştir. Binâenaleyh âyet, bu iki şeye mahsustur." [403]

80. O Rasûl'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse Biz seni onlara bekçi göndermedik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiştir. Kim de beni severse Allah'ı sevmiştir." deyince münafıklar:
"Bu adam bu sözüyle Allah'a şirk koşmaya yaklaştı (veya yakında kendisinin Allah'ın ortağı olduğunu söyleyecek).

Allah'tan başkasına ibadet etmemizi yasaklıyacak sonra da hristiyanların İsa'yı Rab edindikleri gibi kendisini Rab edinmemizi istiyecek" dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[404]
2- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Bu âyet-i kerime cihadı emreden âyet inmeden önce nazil olmuş. Peygambere itaat etmeyenlere karşı Peygamberin kişileri amellerinden dolayı hesaba çeken kimse olmadığı beyan edilmiştir. Daha sonra onlara karşı cihad etmesi, müslüman oluncaya kadar onlara sert davranması emredilmiştir." [405]

83. Kendilerine güven ve korkuya dair bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi O Rasul'e ve kendilerinden olan ulu'l-emre götürselerdi onlar ondan ne gibi bir netice çıkaracaklarını bilirlerdi. Eğer üzerinizde Allah'ın nimet ve rahmeti olmasaydı pek azınız müstesna şeytana uyup gitmiştiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Peygamber (s.a.v.) hanımlarından îlâ yapıp ayrıldığında -ki bir rivayette hicretin dokuzuncu senesi, başka bir rivayette de Kurayza oğulları gazvesinden sonra, Hudeybiye müsalahasından öncedir. Kurayza oğulları gazvesi hicretin beşinci yılı sonlarında Hudeybiye musalahası ise hicretin altıncı yılı sonlarındadır ve bu îlâ hadisesi geniş olarak Ahzâb Sûresinin 28. âyetinin nüzul sebebinde ayrıca zikredilecektir-
Hz. Ömer mescid-i nebevîye girmiş ve insanların
"Allah'ın Rasûlü hanımlarını boşadı." dediklerini duymuş. Hemen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girmiş ve ona:
"Hanımlarını boşadın mı?" diye sormuş, O'nun:
"Hayır." cevabı üzerine dışarı çıkmış ve en yüksek sesiyle bağırarak:
"Uyanık olun, gözünüzü açın! Allah'ın Rasûlü kadınlarını boşamadı!" diye nida etmiş Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[406]

84. Allah yolunda savaş. Sen, ancak kendinden sorumlusun. İman edenleri de savaşa teşvik et; umulur ki Allah, o küfredenlerin şiddet ve baskınını önler. Allah, kahrı da cezalandırması da en şiddetli olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin Bedr es-Suğrâ (Küçük Bedr) Gazvesi hakkında nazil olduğu söylenir. Ebu Süfyân, Uhud'dan ayrılırken "Mev'idimiz gelecek sene Bedr olsun." diyerek ayrılmıştı. Kararlaştırılan bu zaman gelince Rasûlullah (s.a.v.), kimseyi bu gazveye katılmaya zorlamamış hattâ *"Yalnız başına da olsam bu randevuya gideceğim."* buyurarak kararlılığını göstermekle yetinmiş, ona katılan 70 atlı ile randevu yerinde hazır bulunmuş, fakat Ebu Süfyân bu buluşmaya gelmemiş ve bu yüzden bu gazvede savaş da olmamıştır.[407]
2- Bu hadise daha önce Alu İmrân Süresinin 173-174. âyetlerinin de nüzul sebebi olarak geniş şekilde orada verildiğinden burada tekrarına gerek görmüyoruz.

85. Kim iyi işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay ayrılır. Kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa o kötülükten kendisine bir pay vardır. Allah her şeye hakkıyla Kadir ve Nazırdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet edildiğine göre Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın huzuruna girdiklerinde selam vermek yerine "es-Sâmu aleykum" derlerdi. (Arapçada) "es-Sâm" da ölüm anlamınaydı. Hz. Aişe bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu şekilde selâm verdiklerini duyunca
"Sâm ve lanet sizin üzerinize olsun! Bunu Allah'ın Rasûlü'ne mi söylüyorsunuz?" dedi. Hz. Peygamber:
"Ben onlara, ne diyordum, biliyor musun? Ben de onlara: "ve aleyküm=Sizin de üzerinize olsun." diyordum." buyurdular da bu ayeti kerime nazil oldu."[408]

87. Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur, yegâne ilâh O'dur. Geleceğinde hiç şüphe olmıyan kıyamet günü sizi muhakkak toplıyacaktır. Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Bu âyet-i kerime, ölümden sonra yeniden diriltilme konusunda şüpheye düşenler hakkında nazil olmuştur."[409]

88. Size ne oluyor da münafıklar hakkında, Allah onları kazandıkları sebebiyle tepesi aşağı getirdiği halde, halâ iki bölük oluyorsunuz? Allah'ın saptırdığını siz mi hidayete erdirmek istiyorsunuz? Allah kimi dalâlette bırakmışsa artık sen onun için asla bir yol bulamıyacaksın.
89. Kendileri kâfir oldukları gibi sizin de kâfir ve onlara eşit olmanızı isterler. O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden kimseyi dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zeyd b. Sabit'e göre bu âyet-i kerime, sahabilerin Uhud savaşında Rasulullah'tan ve müslümanlardan ayrılıp Medine'ye gelen ve müslümanlara "Şayet biz savaşmayı bilseydik size tabi olurduk." diyen münafıkların düştükleri ihtilaf hakkında nazil olmuştur.[410]
a- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû Amr İsmail b. Necid'den, o Yusuf b. Yakub el-Kâdî'den, o Amr b. Merzuk'tan, o Şu'be'den, o Adiy b. Sabit'ten, o Abdullah b. Yezid b. Sabit'ten, bize şu rivayette bulundu:
"Bir münafık topluluğu, Rasulullah (s.a.v.) ile beraber Uhud'a çıkmış, sonra da geri dönmüşlerdi. Bu sebeple müslümanlar onlar hakkında anlaşmazlığa düştüler de bir grup: "Onları öldürelim", bir grup da: "Öldürmeyelim" demişlerdi. Bu âyet işte bu sebeple indi."[411]
Bu hadisi Buhari, Bündar, Ğunder tarikinden, Müslim de Abdullah b. Muaz'dan, o babasından, her iki taraf da Şu'be'den rivayet etmişlerdir.[412]
b- Tirmizî ve Ahmed ibn Hanbel rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o münafıklar hakkında bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine:
"O (Medine-i Münevvere) Taybe'dir; Ateşin, demirin (veya gümüşün) kirini giderdiği gibi kiri (ve kirli, pis olanı) giderir, içinde barındırmaz." buyurduğu fazlalığı vardır.[413]
c- Bu âyetteki münafıklardan evvel emirde kastedilenlerin Uhud günü Hz. Peygamberle birlikte askerleri ile savaşa çıkmışken Hz. Peygamber (s.a.v.)'den yine askerleriyle birlikte ayrılarak geri dönen Abdullah ibn Ubeyy ve arkadaşları olduğunda şüphe yoktur.[414]
d- Zeyd İbn Sabit'e göre "Âyet-i kerime, Uhud günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den geri kalan, ayrılan ve:
"Eğer biz yaptığınız işi savaş bilseydik, seninle beraber gelirdik" diyen kimseler hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı, bu kimseler hakkında ihtilaf etmiş, bir kısmı:
"Onlar kâfir oldular", diğer grup ise:
"Onlar kâfir olmadılar" demişti. İşte, bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil olmuştu.
Fahreddin er-Razi der ki:
"Alimlerden bazıları bu izahı tenkid ederek, şöyle demiştir:
"Âyetin nazmı, buna uygun değildir (bu durumu zedelemektedir). Üstelik onlar Mekkeli idiler. Cenâb-ı Allah da şöyle buyurmaktadır:
"O halde, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dostlar edinmeyin. [415]" [416]
2- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Mekke'den Medine'ye gelen, müslüman olduklarını açıklayan, daha sonra da Mekke'ye dönerek müşrik olduklarını ilan eden münafıklar hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nazil olmuştur.[417]
a- Mücahid diyor ki:
"Bir kısım insanlar, Mekke'den çıkıp Medine'ye geldiler ve muhacir olduklarını iddia ettiler. Daha sonra da dinden çıktılar. Rasulullah'tan, Mekke'ye gidip eşyalarını getirmelerine ve onlarla ticaret yapacaklarına dair izin istediler, Ve gittiler. İşte müminler, bu kimseler hakkında ihtilafa düştüler. Bazıları, onların münafık olduklarını bazıları da mümin olduklarını söylediler. Allah teala, bu âyeti indirerek, onların münafık olduklarını açıkladı ve onlarla savaşmayı emretti."[418]
b- Mücahid dedi ki:
"Onlar bir kavimdir ki, Mekke'den yola çıkıp nihayet, Muhacir olduklarını iddia ederek Medine'ye geldiler, Bunun ardından da dinden dönüp mürted oldular, Müteakiben, Rasulullah ve Ashabıyla ticaret yapmak için kendilerine sermaye getirmek üzere Mekke'ye doğru yola çıkmak için Peygamber (s.a.v.)'den müsaade istediler. Bunun üzerine mü'minler, onlar hakkında ihtilafa düştüler de: "Onlar münafıktır" diyenler oldu, "onlar mü'mindir" diyenler oldu. İşte bu sebeple Allah Teala onların münafıklığını açıkladı ve bu âyeti indirdi, *"Şayet dönerlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün."* âyetiyle onların öldürülmesini emretti. Nihayet Hilal b. Uveymir el-Eslemî'ye konuk

olmayı kasdederek sermayelerini getirdiler. Hilal ile Peygamber (s.a.v.) arasında verilmiş söz ve yemin vardı, O, mü'minlerle savaşmaktan kalbi daralan bir kimse idi. İşte bu sebeple: *"Ancak, sizinle kendileri arasında anlaşma olan bir millete sığınanlar yahut sizinle savaştan veya kendi milletleriyle savaşmaktan bıkarak size başvuranlar müstesnadır..."* 90. âyet-i kerimeyle bunlardan öldürme kaldırıldı."[419]

3- Abdullah b. Abbas, Ma'mer b. Raşid, Katade ve Dahhak'a göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Mekke'de müslüman olduklarını açığa vuran bununla birlikte, müslümanlara karşı müşriklere yardım eden bir kısım münafıklar hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nazil olmuştur.[420]

a- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:

"Mekke'de bazı kimseler vardı ve bunlar müslüman olduklarını söylüyor, fakat müşriklere arka çıkıyor, onlara yardımcı oluyorlardı. Bunlar bir takım ihtiyaçları peşinde Mekke'den çıktılar.

"Yolda eğer Muhammed'in arkadaşlarına rastlarsak bile onlardan bize zarar gelmez." diyorlardı. Mü'minler, bu kimselerin Mekke'den yola çıktıklarını duyunca bir grup mü'min:

"Şu habislerin tepesine binip onları öldürün. Onlar size karşı düşmanlarınıza yardım ediyorlar." dediler. Diğer bir grup ise:

"Sübhanallah, sizin söylediklerinizi söyliyen (yani kelime-i şehadet getiren) bir kavmi sırf hicret etmedikleri, ülkelerini terketmedikleri için mi öldürecek, kanlarını ve mallarını helâl sayacaksınız?" dediler. Böylece o mekkeliler hakkında iki gruba ayrıldılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) ne birini, ne diğerini söylediklerinden men'etmedi de sonunda bu âyet-i kerime nazil oldu.[421]

b- Katâde'den rivayete göre de müslümanların, haklarında ayrılığa düşüp ikiye ayrıldıkları Mekke halkından iki kişi olup yolda müslümanlardan bir grup bu iki mekkeliye rastlamışlar, bir kısmı

"Bunların canları ve malları size helâldir." derken, ikinci bir grup

"Hayır, helâl değildir." demişler ve bu konuda münakaşaya tutuşmuşlar da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.[422]

c- Ma'mer ibn Râşid'den rivayette de Mekkelilerden bir grup müslüman olmadıkları halde yalan söyleyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e müslüman olduklarını yazmışlar ve Mekke'de kalmaya da devam etmişler. Daha sonra bunlara rastlayan bazı müslümanlar bunların durumu hakkında şüpheye düşüp ikiye ayrılmışlar; kimisi onları müslüman sayıp kanlarını ve mallarını haram sayarken bazıları da onların müslümanlığma inanmıyarak canlarının ve mallarının helâl olduğunu savunmuşlar. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.[423]

4- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Medine'de yaşayan ve münafıklıklarından dolayı oradan ayrılmak isteyen kişiler hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nazil olmuştur.[424]

a- Suddî'den rivayette ise o şöyle anlatıyor:

"Münafıklardan bir kısım insanlar Medine'den çıkıp gitmek istediler ve mü'minlere:

"Medine'de başımıza acılar geldi, buranın havası bize yaramadı. Biraz dışarı çıkalım, biz açık alanların, çöllerin insanlarıyız, belki dışarının havası bize iyi gelir de iyileşiriz, sonra yine döner geliriz." dediler ve çıkıp gittiler. Onlar gittikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı, onlar hakkında fikir ayrılığına düştüler. Bir grup:

"Bunlar Allah'ın düşmanları münafıklardır. İsterdik ki Allah'ın Rasûlü izin verse de onlarla savaşsaydık." derken diğer bir grup:

"Hayır, öyle değiller; onlar da bizim kardeşlerimiz, Medine'nin havasına alışamadılar da o sebeple dışarı çıktılar. Bir süre şehir dışında gezip dolaşacaklar, iyileşince de geri dönecekler." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.[425]

b- Abdurrahman b. Hamdan el-Fadl, Ebû Bekr Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Esved b. Amir'den, o Hammad b. Seleme'den, o Muhammed b. İshak'tan, o Yezid b. Abdillah Kuseyt'ten, o Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan, o da babasından bize şu rivayette bulundu:

"Bir Arab kavmi Rasulullah (s.a.v.)'a gelip müslüman oldular. Medine'nin vebasına uğradılar da başaşağı çevrildiler ve derhal Medine'den çıktılar. Rasulullah (s.a.v.)'in Ashabı'ndan bir grup onları karşıladılar da:

"Size ne oldu da geri döndünüz?" dediler. Onlar da:

"Bize Medine vebası isabet etti de orada kalmayı hoş bulmadık" dediler. Ashab da:

"Sizin için Rasulullah (s.a.v.)'ta güzel bir örnek yok mu?" dediler. Bunun üzerine Ashab'ın bazısı bu geri dönenler için: "Münafık oldular" bir kısmı da: "Münafik olmadılar, onlar müslümandırlar" dediler de bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[426]

c- Fahreddin er-Razi diyor ki:

"Bu âyet, müslüman olarak Hz. Peygamber'e gelmiş olan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Onlar Medine'de

Allah'ın dilediği bir süre kadar kaldılar. Sonra da:
"Ya Rasûlallah, biz çöle gitmek, (yerleşmek) istiyoruz; binâenaleyh, bize bu konuda izin ver!" dediler. Allah'ın Rasulü de onlara müsaade etti. Onlar yola çıktıklarında, konaklaya konaklaya gidiyorlardı... Derken, müşriklere yetiştiler... Böylece de mü'minler o münafıklar hakkında konuşmaya başladı. Bunun üzerine bir grup mü'min:
"Şayet onlar da bizim gibi müslüman olsaydı, bizimle beraber kalır, bizim sabrettiğimiz gibi sabrederlerdi." dediler. Bir grup müslüman ise:
"Onlar müslümandırlar; durumları ortaya çıkıncaya kadar, onların hakkında kâfir diyemeyiz" der. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerimede, onların münafık olduklarını beyan eder." [427]
5- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Hz. Aişe'ye yapılan iftira hususunda ihtilafa düşmeleri hakkında nazil olmuştur. [428]
a- İbn Zeyd âyet-i kerimenin, İfk hadisesinde Hz. Aişe aleyhinde konuşan Abdullah ibn Übeyy hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [429]
b- Abdullah b. Übey gibi bazı münafıklar, Hz. Aişe aleyhine konuştular. Sa'd b. Muaz gibi samimi müminler ise Abdullah'ın bu davranışlarından beri olduklarım bildirmişlerdir. [430]
c- Sa'd ibn Muâz'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"İfk hâdisesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün minbere çıktı ve:
"Ey insanlar, Bana ailem (Aişe) hakkında eziyet eden ve eziyet edenleri evinde toplıyandan kim kurtaracak?" buyurdu. Evs'in efendisi Sa'd ibn Muâz:
"Ey Allah'ın elçisi, eğer o kimse Evs'den ise onu bize söyle hemen öldürelim. Eğer kardeşlerimiz Hazrec'den birisi ise bize ne emredersen ona itaat ederiz." dedi. (Hazrec'in efendisi) Sa'd ibn Ubâde kalktı ve:
"Ey Sa'd, bu senin yapacağın şey değildir. Eğer Hazrec'den ise onu senin öldürmen olacak şey değildir," ya da: "'Ey Sa'd, sen kim oluyorsun da Hazrecli hakkında Allah'ın Rasûlü'ne itaattan bahsedebiliyorsun!" dedi. Useyd ibn Hudayr kalktı ve:
"Ey İbn Ubâde, sen münafıksın ve münafıkları seviyorsun." dedi. Muhammed ibn Mesleme kalktı ve:
"Ey insanlar, size ne oluyor? Görmüyor musunuz Allah'ın Rasûlü henüz aramızda, içimizdedir; o emreder, biz de emrini yerine getiririz." dedi ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [431]
d- Hadiseyle ilgili farklı rivayetler ve konunun diğer ayrıntıları ilerde inşaallah Nur: 24/11 âyetinin nüzul sebebinde daha geniş olarak verilecektir.
6- İkrime'ye göre "âyet-i kerime, irtidad eden ve müslümanların malını alarak Yemame'ye kaçıran bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Müslümanlar bunlar hakkında ihtilafa düşünce, bu âyet-i kerime nazil olmuştur." [432]
a- İkrime'den rivayetle hadise biraz daha farklıdır:
"Müslümanlardan bazı kimseler ticaret yapmak üzere müşriklerden mal alıp bunları Yemâme'ye götürdüler. Müslümanlar bu kişiler hakkında aralarında ayrılığa düştüler. Bazıları, onların irtidad ettikleri kanaatiyle:
"Şunlarla karşılaşsak da öldürsek ve ellerindekileri alsak." derken diğer bazıları da:
"Bu sizin için uygun olmaz; onlar sizin kardeşleriniz, ticaret için oralara gittiler." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [433]
7- Ayetin nüzul sebebinin bir baskınla Hz, Peygamber (s.a.v.)'in mevlâsı Yesâr'ı öldüren Ureyne'liler olduğu da rivayet edilmiştir. [434]
8- İbn Ebî Hatim'in Hasen'den rivayetinde o, Surâka ibn Mâlik el-Mudlicî'den naklen şöyle anlatmıştır:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Bedr ve Uhud'da zafer kazanıp Medine civarındaki kabileler müslüman olduğunda Rasûlullah (s.a.v.)'ın, kavmim Mudlic oğulları üzerine Hâlid ibnu'l-Velîd komutasında bir seriyye göndereceği haberini aldım, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim ve ona:
"Nimet adına." dedim. Etraftan:
"Sus!" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Onu bırakın, ne istiyorsun?" buyurdu.
"Sen, benim kavmim üzerine asker göndermek istiyorsun, ben de senin onlarla barış yapmanı istiyorum: Senin kavmin (yani Kureyş) müslüman olursa onlar da müslüman olacaklar; İslâm'a girecekler ama müslüman olmazsa senin kavminin kalbleri onlara karşı katılaşmıyacak." dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hâlid ibnu'l-Velîd'in elini tutup onunla birlikte git ve onun istediğini yap." buyurdular. Hâlid de onlarla Rasûlullah'a karşı onun düşmanlarından kimseye yardım etmemeleri ve Kureyş müslüman olursa müslüman olmaları" şartlarıyla onlarla barış yaptı da Allah Tealâ *"Kendileri kâfir oldukları gibi sizin de kâfir ve onlara eşit olmanızı isterler. O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden kimseyi dostlar edinmeyin."* âyet-i

kerimesini indirdi.
Bu hadiseyi aynen nakleden İbn Merdûye, anılan âyet yerine, onu takip eden *"Ancak onlardan, sizinle kendileri arasında bir antlaşma bulunan bir kavme sığınanlar ve sizinle savaşmaktan veya kendi kavimleriyle harbetmekten bunalarak size başvuranlar müstesnadır."* âyet-i kerimesinin nazil olduğunu söylemiştir.[435]
9- Genel değerlendirme:
Taberî bu nüzul sebeplerinden "Mekkelilerden imana gelip de sonra irtidad eden bir grup hakkında ashab-ı kiramın ikiye ayrılıp bir kısmının bunların münafık olduğunu iddiası, diğer bir grubun da bunları mü'minler sayması üzerine o mekkelilerin münafıklar olduklarını söyleyenlerin haklı oldukları ifadesiyle bu âyet-i kerimenin nazil olduğu"nu ifade eden sebebi tercih etmiştir.
Zira bu âyetten sonra gelen âyette de *"... Allah yolunda hicret etmedikçe onlardan dostlar edinmeyin..."* buyurulmakta ve bu insanların, Medineli olmadıkları, oraya henüz hicret etmedikleri anlaşılmaktadır.
Müfessirler de bu kişilerin Mekke veya Medineli oldukları huusunda ittifak etmişlerdir. Bunların Medineli olmadıkları bu âyetten anlaşıldığına göre Mekkeli oldukları kesindir.[436]

90. Ancak onlardan, sizinle kendileri arasında bir antlaşma bulunan bir kavme sığınanlar ve sizinle savaşmaktan veya kendi kavimleriyle harbetmekten bunalarak size başvuranlar müstesnadır. Allah dileseydi onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer sizden uzak durur, savaşmaz ve size barış teklif ederlerse Allah, onlara dokunmanıza izin vermez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den (İbnu Ebî Hatim'e göre İbnu Abbas'tan) (r.a.) rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.) ile aralarında antlaşma olan Hilâl ibn Uveymir el-Eslemî, Surâka ibn Mâlik ibn Cu'şum el-Mudlicî ve Huzeyme ibn Amir ibn Abdimenâf hakkında nazil olmuştur."[437]
2- İbn Abbas (r.a.), müslümanlar ile anlaşmalı olan kavmin, Benû Bekir (Bekr ibn Zeyd ibn Menât oğulları) kabilesi olduğunu, Mukâtil ise, Huza'a ve Huzeyme kabileleri olduğunu söylemiştir.[438]
3- Bazı alimler, bunların Eslem Kabilesi mensupları olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu kabile ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında bir anlaşma vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke fethi için çıktığında, kendisine isyan etmemeleri, müslümanlara karşı başkalarına yardım etmeme ve Hilâl İbn Uveymir el-Eslemî'ye gelip sığınan herkese, Hilâl'e tanınan hakların tanınacağı hususlarında. Hilâl ile bir anlaşma yapmıştır.[439]
4- Mücâhid'den rivayet ediliyor:
"Hilâl ibn Uveymir el-Eslemi ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında antlaşma vardı. Kavminden bazı insanlar müslümanlarla da kendi kavimleriyle de savaşmayı kerih görerek ona sığınmışlardı da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[440]
5- Hasan el-Basri (r.a.) dedi ki:
"Süraka İbni Mâlik el-Müdlicî onlarla konuştu. Hasan (r.a.) dedi ki:
"Nebi Aleyhisselâm Bedir ve Uhud ehline galip geldi, etrafında olanlar müslüman oldular. Süraka dedi ki:
"Bana Rasûlullah'ın Halid İbni Velîd'i benim kavmim olan Benî Müdlic'e göndereceği haberi ulaşınca, ben Nebî Aleyhisselâm'a geldim ve:
"Senin için nîmet isterim. Benim kavmime Halid'i göndereceğin haberi bana geldi. Ben, onların bırakılmasını isterim. Senin kavmin müslüman olursa, onlar da müslüman olur ve İslam'a girerler. Eğer müslüman olmazlarsa, senin kavminin onlara galip gelmesi güzel olmaz." dedim. Rasûlullah Halid'in elini tuttu ve:
"Bununla git, onun istediğini yap." buyurdu. Halid, Rasûlullah'ın aleyhinde yardım etmemek, Kureyş müslüman olursa, onlarla birlikte müslüman olmaları üzerine onlarla andlaşma yaptı. Allahü teâlâ bu âyeti indirdi. Onlara ulaşan onların ahdi üzerine onlarla beraber oldu."[441]
6- Rivayet ediliyor ki, Bedir ve Uhud savaşlarından sonra, müslümanların sayısı çoğalınca Rasulullah, Halid b. Velid'i Müdlic kabilesine göndererek onları İslama davet etmek istemiştir. Bu kabilelerden olan Süraka, Peygamber efendimize gelerek şöyle demiştir:
"Ey Allah'ın Rasulü, kavmime adam göndereceğini öğrendim. Onlara dokunmamanı arzu ediyorum. Şayet, senin kavmin olan Kureyşliler müslüman olurlarsa onlar da İslama girerler. Şayet kavmin müslüman olmazsa onlara düşmanlık beslerler." Bunun üzerine Rasulullah, Halid b. Velid'e:
"Bununla beraber git ve islediğini yap." buyurdu Halid b. Velid gitti ve Müdlic kabilesiyle Rasulullah'ın aleyhinde bulunmayacaklarına, Kureyşliler müslüman olursa onların da müslüman olacaklarına dair bir anlaşma yaptı.
İşte âyet-i kerime iki sınıf insanın öldürülmemesini bildirmektedir ki bunların birisi, kendisiyle sulh anlaşması

yapılan bu Müdlic kabilesine katılan ve onların anlaşmasından istifade edenlerdir. Diğeri de Abbas gibi Bedir savaşında müslümanlarla savaşmak istemedikleri halde kabilelerinin baskısıyla gelip savaşa katılanlardır. Ancak miifessirler bu ve bundan sonra gelen âyet-i kerimenin, Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini, bu itibarla münafıklar, müslümanlardan uzak dursalar, onlarla savaşmasalar ve onlara barş teklifinde bulunsalar bile, müşrikliğe devam ettikleri ve müslüman olmadıkları müddetçe onlarla savaşılacağını söylemişlerdir.
Nitekim İkrime, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin ve benzeri âyetlerin, Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.[442]

91. Diğerlerinin de sizden ve kendi milletlerinden güvende olmak istediklerini göreceksiniz. Fitneciliğe çağrıldıklarında ona can atarlar. Eğer sizden uzak durmazlar, barış teklif etmezler ve sizinle savaşmaktan geri durmazlarsa onları tutun ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte size, onlar aleyhine apaçık ferman verdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Suddî der ki:
"Bu âyet-i kerime hem müslümanlardan, hem de müşriklerden güvende olmak isteyen ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile onlar arasında söz getirip götüren Nuaym ibn Mes'ûd el-Eşca'î hakkında nazil olmuştur."
Suddî, Nuaym'm daha sonra müslüman olduğunu da kaydetmektedir.[443]
2- Dahhâk'in İbn Abbâs'tan rivayetinde ise Abduddâr oğulları hakkında indiği belirtilmektedir.[444]
3- Hasen, bir grup münafık hakkında indiğini söylemiştir.[445]
4- İbn Abbâs'tan rivayetle Medine-i Münevvere'ye gelip müslüman olan sonra da memleketlerine dönüp kâfir olduklarını açığa vuran ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'le yaptıkları antlaşmayı bozan Esed ve Gatafanlılar hakkında indiği de söylenmiştir.[446] Maksatları ise, müslümanlardan emin olmak idi.[447]
5- Müfessirler, bu âyette zikredilen insanlardan kimlerin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'a göre bu âyette zikredilen insanlar Mekke halkından, müslüman olmadıkları halde canlarını, mallarını ve soylarını güven altına almak için müslüman olduklarını söyleyen münafıklardır. Bunlar, Allah'a ortak koşmaya davet edildiklerinde, İslamdan çıkıp hemen müşrik olduklarını ilan ediyorlardı. Böylece müşrikler nezdinde de canlarını ve mallarını emniyet altına alıyorlardı. İşte âyet-i kerime bunları vasıflandırmaktadır.
b- Katade'ye göre ise burada zikredilen insanlardan maksat, hem Rasulullah'ın ve sahabilerinin nezdinde hem de müşriklerin nezdinde, güvende olmak için Rasulullah'tan eman isteyen, Tihame'de yaşayan müşriklerdir.
c- Süddi'ye göre ise bu âyette sıfatları zikredilen insanlardan maksat, Nuaym b. Mes'ud el-Eşcai'dir. Bu kişi, Rasulullah ile müşrikler arasında söz götürüp getirerek her iki topluluk nezdinde de kendisini güven altına almaya çalışıyordu.[448]

92. Bir mü'min, diğer bir mü'mini hata dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi azat etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min, düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle azat etmek gerekir. Şayet sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azat etmek gerekir. Bunları bulamıyan kimsenin Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Allah, Alîm'dir, Hakim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid, İkrime ve Süddi'ye göre bu âyet-i kerime, Mahzum kabilesinden olan Ayyaş b. Ebi Rebia hakkında nazil olmuştur. Zira o, müslüman olduğunu bilmediği bir kimseyi öldürmüştü.[449]
a- Ebû Abdillah b. Ebî İshak, Ebû Amr b. Necid'den, o Ebû Müslim İbrahim b. Abdillah'tan. o İbn Haccac'dan, o Hammad'dan, o Muhammed b. İshak'tan, o Abdurrahman b. Kasım'dan, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Haris b. Yezid, Peygamber (s.a.v.)'e karşı şiddetli bir düşmandı. Bu zat müslüman olmağa gelmişti. Ayyaş b. Ebî Rabia, ona rastladı. Haris müslüman olmak istediği halde Ayyaş bunun farkına varamamıştı. Nihayet onu öldürdü. Allah Teala bu sebeple bu âyeti indirdi."[450]
b- Abdurrahman ibnu'l-Kasım'dan, o da babasından rivayet ediyor ki "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en katı düşmanlarından birisi olan el-Hâris ibn Zeyd, müslüman olmak üzere Medine'ye gelmiş. Yolda onunla karşılaşan ve onun müslüman olduğundan haberi olmayan, ya da bunu hissetmeyen Ayyaş ibn Ebî Rabîa da tutmuş onu

öldürmüş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."
Bu rivayet, Kelbî tarafından daha geniş bir şekilde anlatılmış olup onun rivayeti şöyledir:
"Mahzûm oğullarından Ayyaş ibn Ebî Rabîa müslüman olmuş, ancak müslüman olduğunu açıklamaktan korkmuş ve kaçarak Medine-i Münevvere'ye gelip korunmak üzere orada bir evde saklanmış. Annesi Esma bint Muharribe oğlunun müslüman olmasından dolayı feryad ve figana başlamış, Ayyaş ile ana bir kardeş olan ve eski kocası Hişâm ibn Muğîra'dan olma oğulları Ebu Cehl ile Haris ibn Hişâm'ı çağırmış, onlara:
"Sîz onu bana getirinceye kadar bir evin gölgesine girmeyeceğim, başıma yağ sürmeyeceğim, bir yemek tatmıyacağım, bir içecek içmeyeceğim." diye yemin etmiş. Onlar da kardeşlerini aramıya çıkmışlar. el-Hâris ibn Zeyd ibn Ebî Uneyse de onlarla birlikte çıkmış ve Medine'ye kadar gelmişler, Ayyâş'ın saklandığı evi bulmuşlar ve:
"Saklandığın yerden in, bize çık, senin ayrılmandan sonra annen bir evin gölgesine girmedi, sen ona dönünceye kadar yememeye içmemeye yemin etti. Allah adına sana söz veriyoruz, senin dinine karışmıyacağız, seni herhangi bir dine zorlamıyacağız, seninle dinin arasına girmeyeceğiz." dediler. Annesinin durumunu duyunca ve dini konusunda ona bir şey yapmıyacaklarına yemin edince onlara inanmış ve saklandığı yerden çıkarak yanlarına gelmiş. Ama sözlerinde durmıyarak onu Medine'den çıkarıp sımsıkı bağlamışlar, her biri yüzer sopa vurmak üzere iyice dövmüşler, sonra da annesine getirmişler. Annesi:
"Vallahi, iman ettiğin Muhammed'in dinini inkâr edinceye kadar seni çözmeyeceğim." demiş ve o halde güneşin altında bırakmışlar. Sadece bazı istediklerini (yiyecek, içecek gibi) vermişler. Ayyaş orada güneş altında bağlı haldeyken bu el-Hâris ibn Zeyd gelmiş ve:
"Şayet senin üzerinde olduğun din hidayet idiyse ben o hidayeti terkeder, şayet dalâlet idiyse ben o dalâlette kalmaya devam ederdim." demiş.[451] Hâris'in bu sözüne kızan Ayyaş:
"Allah'a yemin ederim ki yalnız bulduğum an seni öldüreceğim." demiş. Bu hadiseden sonra Ayyaş, Medine-i Münevvere'ye, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne hicret etmiş ve orada oturmaya başlamış. Bu arada el-Hâris ibn Zeyd de müslüman olarak Medine'ye hicret etmiş. O gelip müslüman olduğunda Ayyaş Medine'de değilmiş ve Hâris'in müslüman olduğundan da haberi olmamış. Bir gün Kuba'da,[452] yürürken bu Haris'i görmüş, görür görmez de üzerine atılıp onu öldürmüş. Çevreden yetişenler:
"Ne yaptın? o müslüman olmuştu." demişler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelen Ayyaş:
"Ey Allah'ın elçisi, geçmişte Haris ile olan durumumu, bana neler yaptıklarını biliyorsun. Ben onu öldürdüm ama öldürdüğümde onun müslüman olduğunu bilmiyordum." demiş de bu âyet-i kerime nazil olmuş.[453]
c- Usdu'l-Gâbe'de bu kıssada adı geçen el-Hâris ibn Zeyd, Ma'îs oğulları kardeşi (ibn Ma'îs ibn Amir ibn Luayy) olarak verilmekte ve hal tercümesinde Ayyaş ibn Rabîa'nın onu, müslüman olduğunu bilmeden öldürdüğü kaydedilmektedir.[454]
d- Usdu'l-Gâbe'de el-Hâris ibn Yezîd ibn Enese (veya (Ineyse)'nin, müslüman olarak Medine-i Münevvere'ye gelişi esnasında kendisine Bakî'de rastlıyan ve müslüman olduğundan haberi olmıyan Ayyaş ibn Ebî Rabîa tarafından öldürüldüğü; hemen bunun peşinden de el-Hâris ibn Yezîd el-Kuraşî el-Amirî hakkında aynı bilgilerin tekrarlandığı ve bu âyet-i kerimenin nüzulüne bu öldürme hadisesinin sebep olduğu anlatılmaktadır.[455]
e- Suddî'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Mahzûm oğullarından Ayyaş ibn Ebî Rabîa hakkında nazil olmuştur. Ebu Cehl ibn Hişâm'ın ana bir kardeşi idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret etmezden önce ilk muhacirlerle birlikte Medine'ye hicret etmişti. Ebu Cehil, el-Hâris ibn Hişâm ve yanlarında Amir ibn Luayy oğullarından birisi olmak üzere onu aramaya çıkmışlar, arıyarak Medine'ye kadar gelmişler. Kardeşleri arasında annelerinin en çok sevdiği Ayyaş imiş. Bu gelenler Ayyaş ile konuşmuşlar,
"Annen seni görünceye kadar hiç bir evin gölgesine girmemeye yemin etti. Güneş altında yatıyor, gel, bir kere seni görsün, tekrar buraya dön." demişler, Medine'ye tekrar dönmesine engel olmıyacaklarına dair Allah'a yemin etmişler. Ayyaş'ın bir arkadaşı ona soylu bir hecin devesi vermiş,
"Eğer bir şekilde bunlardan korkar veya şüphelenirsen bu hecine biner ellerinden kurtulur gelirsin." demiş. Ancak Medine dışına çıkınca Ayyâş'ın üzerine atılıp onu bağlamışlar, o Amir ibn Luayy oğullarından olan kişi Ayyaş'i dövmüş, Ayyaş da onu öldüreceğine yemin etmiş.Ayyâş Mekke'nin fethine kadar Mekke'de hapis kalmış, fetih günü dışarı çıktığında o kendisini döven Amir'liyi karşıdan gelirken görmüş. O kişi müslüman olmuş ve fakat Ayyaş onun müslüman olduğundan habersiz, tutmuş o adamı öldürmüş de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[456]
f- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ayyaş İbn Ebî Rebîa, Ebu Cehil'in anne bir kardeşi idi, müslüman olup, kavminden korktuğu için Medine'ye hicret

etmişti. Bu hadise, Hz. Peygamber'in hicretinden önce vuku bulmuştu. Derken Ayyaş'ın annesi, dininden dönünceye kadar yeyip içmeye ve herhangi bir çatı altında oturmayıp (güneş altında kalmaya) yemin etti. Bunun üzerine Ebu Cehil, beraberinde Hars İbn Zeyd İbn Ebî Uneyse olduğu halde Mekke'den çıktı. Ayyaş'ın yanına geldiler ve uzun uzun konuştular. Bunun üzerine Ebu Cehil:
"Hz. Muhammed, sana annene iyi davranmanı emretmiyor mu? O halde, üzerinde bulunduğun dini taşıyarak dön ve annene iyilik yap!" dedi. Ayyaş bu teklifi kabul ederek, Mekke'ye geri döndü. Mekke'ye yaklaştıklarında, bunlar Ayyaş'ın ellerini ve ayaklarını bağladılar. Ebu Cehil, Ayyaş'a yüz sopa vurdu; yüz sopa da Hars vurdu. Bunun üzerine Ayyaş, Hars'a:
"Şu, Ebu Cehil benim kardeşim. Ya sen kimsin ey Hars! Allah'a yemin ederim ki, seni ıssız bir yerde yakalarsam öldüreceğim!" dedi.
Rivayet olunduğuna göre "Hars, Ayyaş'a, Mekke'ye döndüğünde:
"Eğer senin tâbi olduğun ilk din hidayet ise, sen onu bırakmış durumdasın. Yok eğer sapıklık idiyse, sen şu anda ona girdin." dedi. Bu söz, Ayyaş'a çok tesir etti ve Hars'ı öldüreceğine yemin etti. Ayyaş, annesinin yanına vardığında, annesi Ayyaş ilk dinine dönmediği sürece, elinin ayağının çözülmeyeceği hususunda yemin etti. O da bunu yaptı (yani döndü). Bundan sonra Medine'ye hicret etti. Hars da müslüman olup hicret etmişti. Derken, Ayyaş, Hars ile ıssız bir yerde karşılaştı; Hars'ın müslüman olduğunu da bilmiyordu. Derken onu öldürdü. Hars'ın müslüman olduğu haberini alınca, yaptığına bin pişman olarak Allah'ın Rasulüne geldi ve:
"Müslüman olduğunu bilemeden onu öldürdüm!" dedi. İşte bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu."[457]
g- İkrime'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Haris b. Yezid, Amir b. Luey oğullarındandı. Ebu Cehil ile birlikte Ayyaş b. Rebia'ya işkence ederdi. Sonraları Haris müslüman olmuş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına hicret etmek için yola çıkmıştı. Ayyaş onunla Harre'de karşılaştı. O'nu kafir zannettiği için kılıcını kaldırıp onu öldürdü. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına varıp durumu bildirdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[458]
Bunun benzerini Mücâhid ve Süddî'den anlattı
İbnu İshak, Ebu Yâ'lâ, Haris İbni Ebî Üsâme ve Ebu Müslim-i Keccî, bunun benzerini Kasım İbni Muhammed'den anlattı.
İbnu Ebî Hatim, İbnu Abbas'tan (r.a.) Sa'd İbni Cübeyr tarikından bunun benzerini anlattı.[459]
h- Suyûtî, İkrime'den rivayet ettiği bu hadisede Amir ibn Luayy oğullarından olan bu kişinin adını el-Hâris ibn Yezîd olarak veriyor.[460]
i- Herhalde bu kişiler farklı şahıslar olmayıp ihtilâf, bu el-Hâris'in, tabakat kitablarında farklı neseblerle veya neseb silsilesindeki farklı kişilerin zikredilmesinden kaynaklanan lafzî bir ihtilâf olmalıdır.
Bu Ayyaş ibn Ebî Rabîa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke'de kalmış olup da kurtulmaları için kunut'ta bulunduğu zayıf müslümanlardandır.[461]
2- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet, Ebudderda'nın öldürdüğü bir kişi hakkında nazil olmuştur.[462]
a- İbn Zeyd'den rivayette o, bu âyet-i kerimenin Ebu'd-Derdâ' ve onun öldürdüğü birisi hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Ebu'd-Derdâ bir seriyyede iken bir ihtiyacı için arkadaşlarından bir vadiye doğru ayrılıp gitmiş ve orada koyunlarının başında birisini görerek kılıcıyla üzerine yürümüş. O adam Ebu's-Derdâ'nın kılıcıyla üzerine yürüdüğünü görünce "Lâ ilahe illallah" demişse de o dinlemeyip kılıcıyla vurup öldürmüş, koyununu da sürüp arkadaşlarının yanına gelmiş. Ama içine de bir kurt düşmüş ve gelip Rasûlullah (s.a.v.)'a sormuş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Kalbini yarıp baktın mı?" [463] (onun kalbini mi yardın!) buyurmuş ve ona kızmış, kendisi için çıkar bir yol olmadığını söylemiş. Ebu'd-Derdâ der ki:
"Temenni ettim ki daha önce değil de o anda İslâm'a girmiş olsam." ve Kur'ân'dan *"Bir mü'rnin, diğer bir mü'mini hata dışında öldürmesi olur şey değildir..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[464]
3- Bekr ibn Harise el-Cuhenî hakkında nazil olmuştur.
a- Bekr ibn Harise el-Cuhenî'den rivayete göre ise bu âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur. O şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın gönderdiği bir seriyyede idim. Müşriklerle savaştık, ben müşriklerden birine hamle yaptım, saldırdım. O da İslâm ile benden kendini korumak, müslüman oldum diyerek canını kurtarmak istedi. Ama ben dinlemeyip onu öldürdüm. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'a ulaşınca bana kızdı, o kadar çok kızdı ki
"Benden uzak dur." buyurdu ama Allah Tealâ ona *"Bir mü'minin, diğer bir mü'mini hata dışında öldürmesi olur şey* [465]

değildir." âyetini vahyetti de benden razı oldu ve kendisine yaklaşmama izin verdi."
4- Usâme ibn Zeyd hakkında nazil olmuştur.
a- Ebu'd-Derdâ'nın anlattığına benzer bir hadise Usâme ibn Zeyd'in de başından geçmiş olup bu hadisenin sonunda da bu âyet-i kerimenin nazil olduğu rivayet edilmektedir. Buna göre Usâme ibn Zeyd şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü bizi bir seriyyeye göndermişti. Cuheyne arazisinde el-Hurukat (veya el-Hurakat veya el-Huraka) denilen yerde düşmanlara baskın verdik. Düşmanlardan bir adama yetiştim, tam öldürecekken "lâ ilahe illallah" dedi. Ama ben dinlemeyip üzerine saldırdım ve öldürdüm. Sonra içime bir kurt düştü ve Medine/ye dönüşümüzde durumu Allah'ın Rasûlü'ne anlattım. Rasûlullah:
"O lâ ilahe illallah dedi ve sen onu öldürdün öyle mi?" buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, ama silâh korkusundan o kelimeyi söyledi." dedim de
"Kalbden samimi olarak söyleyip söylemediğini öğrenmek için kalbini yarmadın mı?" buyurdu. Bu sözünü o kadar çok tekrarladı ki o gün müslüman olmuş olmamı temenni ettim."[466]
d- Müslim'deki rivayette olmamakla birlikte Kurtubî, Usâme'den rivayetle Rasûlullah (s.a.v.)'ın daha sonra Usâme için üç kere istiğfarda bulunduğunu, bir köle azat etmesini emrettiğini de kaydetmektedir.[467]

5- Huzeyfe ibnu'l-Yemân hakkında nazil olmuştur.
a- Urve ibnu'z-Zubeyr'den rivayet ediliyor ki "Huzeyfe ibnu'l-Yemân Uhud günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte imiş. Müslümanlar, onun babası Yemân'ı kâfirlerden biri zannederek üzerine üşüşmüşler ve kılıçlarıyla ona vurmaya başlamışlar. Huzeyfe:
"Durun, ne yapıyorsunuz, o benim babam." diyorsa da ancak babasını öldürdükten sonra onun söylediklerini anlıyabilmişler ama iş işten geçmiş. Huzeyfe:
"Allah size mağfiret etsin. Elbette O, rahmet edenlerin en merhametlisidir." demiş de Huzeyfe'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) katında değeri bir kat daha artmış ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[468]
6- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Allah teala bu âyet-i kerimede, genel olarak bir mümini hata ile öldüren kimsenin keffaret ve diyetle yükümlü olduğunu beyan etmiştir. Bu itibarla âyetin, Ayyaş b. Ebi Rebia ile öldürdüğü kimse hakkında inmiş olması da mümkündür. Kimin hakkında inmiş olursa olsun Allah teala bu âyette, bizim zikrettiğimiz bu hükmü beyan etmiştir. Mümin kulları bunu anlamışlardır. Âyetin kimin hakkında indiğini bilmemelerinin onlara herhangi bir zararı yoktur."[469]

93. "Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazabetmiş, lanetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî, Ebû Salih ve İbn Abbas'tan şu rivayette bulunmuştur:
"Makis (veya Mikyes) b. Subabe, kardeşi Hişam b. Subabe'yi, Neccar Oğulları mahallesinde öldürülmüş bir vaziyette buldu. O, müslüman bir kimse idi. Derhal Rasulullah (s.a.v.)'a gelip durumu kendisine zikretti. Rasulullah (s.a.v.) da onunla beraber, Fihr Oğulları'ndan bir elçi gönderip kendisine dedi ki:
"Neccar Oğullarına git de onlara selam söyle ve onlara de ki:
"Rasulullah (s.a.v.) size, şayet Hişam b. Subabe'nin katilini biliyorsanız, onu kısas etmesi için kardeşine teslim etmenizi, eğer onu öldüren bir kimse bilmiyorsanız o takdirde maktulun diyetini kardeşine ödemenizi emrediyor." Fihr Kabilesi'ne mensub olan zat da bu emri Peygamber (s.a.v.) namına onlara ulaştırdı. Neccar Oğulları da:
"Allah ve Rasulü'nün sözünü işittik, itaat ettik. Vallahi onu öldüren herhangi bir kişiyi bilmiyoruz. Fakat biz kendisine maktulün diyetini ödeyelim" deyip ona yüz deve verdiler. Sonra ikisi Medine'ye döndüler. Bunlar Medine'ye yakın oldukları bir sırada şeytan, Makis'e gelerek:
"Bu yaptığın nedir? Kardeşinin diyetini senin aleyhine bir küfretme olsun diye mi kabul ediyorsun? seninle beraber olan kişiyi öldür ki bir can, diğer bir canın yerine geçsin ve diyetin bir fazileti olsun" diyerek vesvese verdi, Makis de şunu yaptı. Fihr kabilesi'ne mensup kişiyi bir taşla vurup başını ikiye böldü. Sonra develerden birisine binip, diğerlerini sürerek kâfir olduğu halde Mekke'ye döndü. Şiirinde şunları diyordu:
O kardeşime bedel, Fihr Kabilesi'nden birini öldürdüm
Diyetini de uzun boylu Neccarlı'ların üzerine yükledim
Böylece kısasımı elde ettim, devemin üzerine kuruldum
Mürted olarak putlara ilk dönen de ben oldum.
Bu âyet işte bu yüzden nazil oldu. Sonra Mekke'nin Fethi Günü Peygamber (s.a.v.), onun kanının helal olduğunu

ilan etti. Böylece insanlar onu pazarda yakalayıp öldürdüler."[470]
2- İbn Cureyc'den rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Makis in kardeşinin diyetini Neccâr oğullarından alıp ona verdiği, daha sonra bir ihtiyacı için Makis ile Fihr oğullarından birisini bir yere gönderdiği, güçlü kuvvetli birisi olan Makis'in yolda o Fihr'li'yi yere yıkıp başını iki taş arasına koyarak ezip öldürdükten sonra irtidad edip Mekke'ye gittiği, dönmemeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Herhalde bir şey oldu da dönmediler. Vallahi eğer Fihr'liye bir şey yapmışsa (onu öldürmüşse) Harem'de, Harem dışında, savaşta ve barışta olmasına bakmaz ona eman vermem."* buyurmuş olduğu ve bu âyet-i kerimenin onun hakkında nâzîl olduğu, Makis in Mekke'nin fethi günü öldürüldüğü ayrıntılarına yer verilmektedir.[471]
3- İbn Cüreyc tarikından rivayet edildiğine göre İkrime dedi ki:
"Ensardan birisi, Makis b. Subabe'nin kardeşini öldürdü, Rasûlullah ona kardeşinin diyetini verdi. O diyeti kabul etti. Sonra kardeşinin katilini öldürmeye teşebbüs etti ve onu öldürdü. Nebî Aleyhisselâm:
"Ona Beytullah'ın içinde ve dışında eman vermeyin." buyurdu. O zat, fetih gününde öldürüldü."
İbnu Cüreyc dedi ki:
"Bu âyet bunun hakkında indi." [472]
4- Hişâm ibn Subâbe'nin Mureysi gazvesi günü yanlışlıkla Avf ibnu'l-Hazrec oğullarından birisi tarafından düşman zannedilerek öldürülmüş olduğu rivayeti de vardır.[473]
5- Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kanını heder ettiği ve nerede bulunursa öldürülmesini emrettiklerinden birisi de işte bu Makis'tir. Fetih günü Ka'be'nin örtüsüne yapışmış olarak bulunup öldürülmüştür.[474]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler, âyetin bir mü'min öldüren kâfir hakkında nazil olduğunda icma etmişlerdir."[475]
7- Furkan Sûresinin 70. âyeti ile bu âyet arasındaki zahirî çelişki âlimleri, hangisinin daha önce indiğini araştırmaya sevketmiştir. Bu husustaki rivayetler muhtelif olup ikisinin inmesi arasında altı ayla sekiz sene arasında değişen bir süre olduğu rivayetlerde zikredilmekle birlikte rivayetlerin ittifakıyla bu âyet-i kerime yani Nisa, 93 âyeti, Furkân 70 âyetinden sonra nazil olmuştur. Hattâ ibn Abbâs'tan gelen bir rivayette Nisa 93 âyetinin son nazil olan âyetlerden (bir rivayette son nazil olan âyet) olduğu, hiçbir şekilde değiştirilmediği ve nesholunmadığı açıkça belirtilmektedir.[476]
8- Salim b. Ebi'l-Ca'd diyor ki:
"Biz, Abdullah b. Abbas, gözlerini kaybettikten sonra yanında bulunuyorduk. Ona bir adam geldi ve:
"Ey Abdullah b. Abbas, bir mümini kasden öldüren kişi hakkında görüşün nedir?" diye sordu. Abdullah b. Abbas da dedi ki:
"Onun cezası cehennemdir. Orada ebedi olarak kalacaktır. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır. Adam da:
"Ne dersin o tevbe etse, imanında samimi olsa, salih amel işlese ve hidayete kavuşsa da mı?" diye sordu. Abdullah b. Abbas ise:
"Vay annesi kaybedesi, ona tevbe nereden, hidayet nereden? Ruhum, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki Peygamberimizin şöyle buyurduğunu işittim:
"Vay annesi kaybedesi, o öyle bir kişidir ki, kasıtlı olarak birini öldürmüştür. Öldürdüğü kimse kıyamet gününde öldürenin kaküllerinden yakalamış bir şekilde tutup getirir. Onun kendi başı elindedir. Damarlarından kan fışkırmaktadır. Öldürülen kişi der ki:
"Ey Rabbim, işte beni öldüren budur." "Onu arşa kadar çekip götürür." Abdullah b. Abbas, sözlerine devamla diyor ki:
"Abdullah'ın ruhu kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki bu âyet indi ve Peygamberimizin ruhu alınıp âhirete intikal etmesine kadar bu âyeti nesnheden herhangi bir âyet inmedi. [477]
Abdullah b. Abbas demiştir ki:
"Bir adam müslüman olur, İslamın hükümlerini ve emirlerini öğrenir sonra da bir mümini kasten öldürecek olursa artık onun tevbesi kabul edilmez." Daha önce Furkan süresindeki, *"Onlar Allah'ın yanında bir başkasını ilah edinip ona kulluk etmezler. Ölümü hak edenler dışında Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa, işlediği günahın cezasını görür." "Kıyamet günü azabı kat kat olur. O korkunç azabın içinde hor ve hakir bir halde ebediyyen kalır."*[478] âyetleri nazil olunca Mekke halkından müşrik olanlar dediler ki:
"Biz Allah'a ortak koştuk. Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı kimseleri haksız yere öldürdük, fuhuş işledik. Artık

İslam bize fayda vermez." İşte bunun üzerine: *"Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyen bunun dışındadır. İşte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir."* [479] âyeti nazil oldu.
Abdulah b. Abbas, Furkan süresindeki bu âyetlerin imandan ümit kesen müşrikler hakkında nazil olduğunu, bahse konu olan âyetin ise bunlardan sonra indiğini ve bir mümini kasten öldüren müminin hükmünü beyan ettiğini ve mensuh olduğunu söylemiştir.
Abdullah b. Mes'ud ve Zeyd b. Sabit'in de bu âyetin neshedilmediğini söyledikleri rivayet edilmiştir.[480]

94. Ey iman edenler, Allah yoluna koyulduğunuz, cihada çıktığınız zaman iyice araştırın ve size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: "Sen mü'min değilsin." demeyin. Allah katında çok ganimetler vardır. Önce siz de öyleydiniz de Allah size lûtufta bulundu. O halde iyice araştırın. Hiç şüphesiz Allah yapmakta olduklarınıza Habîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler bu âyet-i kerimenin Rasulullah'ın gönderdiği bir müfrezenin müslüman olduğu veya kelime-i şehadet getirdiği yahut elindeki koyunlarını ve mallarını teslim etiği halde bir kişiyi öldürmeleri üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir.[481]
1- Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Ebi Hadret, Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr ve diğer bir kısım âlimlerden rivayet edilen bir görüşe göre bu âyetin nüzul sebebi olan olay, Muhallim b. Cessame'nin Âmir b. el-Edbad el-Eşcai'yi öldürtmesidir.
a- Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Müzekkî, Ubeyydullah Muhammed b. Batta'dan, o Ebu'l-Kasım el-Bağavî'den, o Said b. Yahya el-Emevî'den, o babasından, o Muhammed b. İshak'tan, o Yezid b. Abdillah b. Kusayt'tan, Ka'ka' b. Abdillah b. Ebî Hadred'den, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'nin çıkış tarafında bulunan İdam Dağı'na doğru bir seriyye ile bizi gönderdi. Bu esnada Eşca' Kabilesi'nden Amir Azbat, bize uğrayıp bizi İslam selamıyla selamladı. Bu yüzden biz de onu öldürmekten çekindik. Fakat Muhallim b. Cessame, Cahiliyye Devri'nde aralarında bulunmuş olan bir kötülük sebebiyle Amir'e hücum edip onu öldürdü ve onun bir devesiyle, bir döşeğini ve evvelce kendisinin olan az bir metâı kapıp aldı. Nihayet durumumuzu ve Muhallim'in bu yaptığını Rasulullah (s.a.v.)'a haber verdik. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi."[482]
b- İbn Ömer'den rivayet ediliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Muhallim ibn Cessâme'yi bir seriyye'ye göndermişti. Amir ibnu'l-Azbat onlara rastlamış ve kendilerine İslâm'ın selâmı ile selâm vermişken câhiliye devrinde aralarındaki bir kinden dolayı Muhallim ona bir ok atmış ve öldürmüş. Bu haber Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiğinde Uyeyne ibn Hısn ve Akra' ibn Habis onun hakkında konuşmuş, Hz. Peygamberin huzurunda münakaşa etmişler. Akra':
"Ey Allah'ın elçisi, bugün sünneti uygular, yarın değiştirirsin (veya yarın başka bir hadisede kısas yerine diyet uygularsın) demiş. Uyeyne ise:
"Hayır, Allah'a yemin olsun ki onun kadınları da benim kadınlarımın, yakınlarının öldürülmesi acısını tatmadıkça razı olmam." demiş. Muhallim, iki bürdeye sarınmış olarak Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün huzuruna gelmiş ve ondan kendisi için istiğfarda bulunmasmı istemiş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah seni bağışlamasın." buyurmuş. Muhallim, göz yaşları bürdesini ıslatarak kalkmış, gitmiş ve yedinci gün de üzüntüsünden ölmüş. Götürüp defnetmişler, fakat toprak onu kabul etmiyerek dışarı atmış. Tekrar defnetmişler, toprak onu yine dışarı atmış. Gelip Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne durumu haber vermişler,
"Toprak, sizin bu arkadaşınızdan daha şerli olanını kabul etmiştir. Fakat Allah Tealâ size öğüt vermek istemiştir, (başka bir rivayette: *mü'minin öldürülmesi konusunda size bir mucize göstermek istemiştir.)"* buyurmuş. Sonra onu götürüp iki dağ arasına atıp üzerine de taşlar yığmışlar ve Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[483]
c- Urve îbnu'z-Zubeyr'den rivayette Uyeyne ile Akra' ibn Habis arasında geçen tartışma, daha doğrusu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurundaki konuşmalarının sebebi biraz açıklık kazanmaktadır. Buna göre Uyeyne ibn Hısn, Kays kabilesinin efendisi olarak, öğle namazını kıldırdıktan sonra bir ağaç altına çekilen Efendimiz'in huzuruna, kendilerinden olup da öldürülen Amir ibnu'l-Azbat'ın kanı (kısası veya diyeti)nı taleb etmek üzere gelmiş,
"Ey Allah'ın Rasûlü, onun, benim kabilemin kadınlarına tattırdığı acıyı ona tattırmadan bırakmam." demiş; Akra' ibn Habis de Hındif kabilesinden olarak Muhallim ibn Cessâme'yi müdafaa etmiştir. Bu arada kavmin hizmetkârlarından olup da orada bulunan Matar el-Leysî (veya Leys oğullarından Mukeytil) adındaki kişi de,
"Ey Allah'ın Rasûlü, ben doğrusu İslâm'ın başlarında bu öldürülenin bir benzerini göremedim. Bu hadise şuna benziyor: Bir koyun sürüsü düşünûn, önündekilere bir taş atılır da arkada olanları ürker. Ey Allah'ın elçisi bugün

sünnetini uygularsın (kısas yaparsın), yarın da bunu değiştiriverirsin (ya da diyete hükmedersin) olur biter." demiştir."[484]
d- Bu Muhallim ibn Cessâme'nin ölümü ve defnedilmesi konusunda Kurtubî biraz daha ayrıntıya giriyor. Buna göre ravi şöyle anlatıyor:
"Götürüp defnettik. Sabah bir de baktık ki cenaze toprağın üstünde duruyor (sanki toprak cenazeyi dışarı atmış)!
"Herhalde bir düşmanı kabrini açmış ve soymuş." diye düşündük ve yeniden defnedip bir daha kabrini soyan olmasın diye başına da bir kaç köleyi nöbetçi diktik. Ertesi sabah bir de baktık ki ceset yine toprağın üstünde.
"Herhalde köleler uyuya kaldılar." diye düşünüp tekrar gömdük ve bu sefer kendimiz kabrin başında gece nöbet bekledik. Kabri soymaya gelen giden olmadı ama sabahleyin bir de baktık ceset yine toprağın üstünde bunun üzerine götürüp bir vadiye attık.[485]
e- Urve b. Zübeyr, babasının ve dedesinin bu olayı şöyle anlattıklarını zikretmiştir.
"Muhallim b. Cessame el-leysi, İslam geldikten sonra, Eşca kabilesinden bir kişiyi öldürdü. Rasulullah'ın hükmettiği ilk diyet, öldürülen bu kişinin diyeti idi. Uyeyne b. Hısn, kısas uygulanmasını istedi. Akra b. Habis ise Muhallim'in affedilmesini istedi. Bunun üzerine sesler yükseldi. Suçlamalar ve gürültüler çoğaldı. Rasulullah buyurdu ki:
"Ey Uyeyne sen diyeti kabul etmez misin?" Uyeyne:
"Hayır etmem vallahi bizim hanımlarımızın düştüğü, savaş ve üzüntüye, onların hanımlarını da düşürmedikçe bundan vaz geçmem" dedi. Tekrar sesler yükseldi. Yine gürültü ve suçlamalar çoğaldı. Rasulullah tekrar:
"Ey Uyeyne diyeti kabul etmez misin?" dedi. Uyeyne yine aynı sözleri söyledi. Nihayet Leys oğullarından, üzerinde silah, elinde deriden bir kalkan bulunan, Mukeytil adında bir adam ayağa kalktı ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben İslamın ilk zamanlarında bu adamın yaptığına bir örnek olarak ancak şunu görüyorum. Bir kısım koyunlar, suya gelmişler, onların önce gelenleri vurulmuş arkada olanları ise kaçıp gitmişler. Bugün yap yarın boz. (Yani eğer bugün sen buna kısas tatbik etmezsen, yarın senin ümmetin de bu gibi olaylarda kısas tatbik etmez) Bunun üzerine Rasulullah:
"Elli deve bu yolculuğumuz sırasında, elli deve de Medine'ye döndüğümüzde vereceğiz." dedi. Muhallim uzun boylu esmer tenli bir kişiydi. O sırada bir kenarda oturuyordu. Yerinden kalkıp geldi ve RasulıılIah'ın önüne oturdu. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben sana bildirilen işi yaptım. Ben Allah tealaya tevbe ediyorum, ey Allah'ın Rasulü, sen aziz ve celil olan Allah'tan benim affımı dile." Rasulullah da buyurdu ki:
"Sen onu silahınla İslamın ilk döneminde mi öldürdün?" Ve yüksek sesle: *"Ey Allah'ım sen Muhallim'i affetme."* diye dua etti. Muhallim kalkıp gitti. Giderken cübbesînin ucuyla gözyaşlarını siliyordu. Fakat onun kavmi, Rasulullah'ın daha sonra onun için af dilediğini zannediyorlardı."[486]
f- Bu hadiseyi, aynı seriyyede bulunan Abdullah ibn Ebî Hadred de şöyle anlatıyor:
Allah'ın Rasûîü (s.a.v.) bizi bir seriyye ile Îdam'a gönderdi. İçlerinde Ebu Katâde el-Hâris ibn Rabaî ve Muhallim ibn Cessâme ibn Kays el-Leysî'nin de bulunduğu bir grup içinde çıktık. Batnu idam denilen mevkiye geldiğimizde Amir ibnu'l-Azbat el-Eşcaî bize rastladı. Bir deve üzerinde, yanında bir miktar eşya ve bir süt tulumu vardı. Bize İslâm'ın selâmı ile selâm verdi. Biz ona dokunmadık ama daha önceden aralarındaki bir kin ve düşmanlıktan dolayı Muhallim ibn Cessâme el-Leysî hücum edip onu öldürdü, devesini ve malını aldı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip de durumu haber verdik de bizim hakkımızda Kur'ân'dan bu âyet indi."[487]
ğ- Abdullah İbni Ebî Hadred el-Eslemî'den rivayet edildi:
"Rasûlullah bizi Müslümanlardan bir askeri birlik ile gönderdi. Onların içinde. Ebu Katâde ve Mahrem İbni Cessâse vardı. Bize Amir îbni Azbat El Eşcaî geldi, selâm verdi. Mahrem ona hücum etti ve öldürdü. Biz geriye dönünce, durumu Nebî aleyhisselâm'a haber verdik. Bizim hakkımızda Kur'an indi."
Bunun benzerini, İbnu Ömer hadisinden İbnu Cerîr anlattı.[488]
h- Bir rivayete göre bu âyet-i kerime Muhallim ibn Cessâme hakkında nazil olmamış, Muhallim de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatında vefat etmemiş, ömrünün sonlarında Hıms'a gitmiş ve İbnu'z-Zubeyr'in halifeliği günlerinde orada vefat etmiştir.[489]
2- Abdullah b. Abbas, Süddi ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın müfrezesinin, Mirdas b. Nehiyk isimli birisini öldürmesi üzerine nazil olmuştur.
a- İbnu Lühey'a, Ebu Zübeyr tarikından Câbir'den (r.a.) rivayet edildi:
"Bu âyet Mirdâs hakkında indirildi."[490]
b- Katâde'den rivayette o şöyle demiştir:
"Bu âyet Gatafan'dan Mirdâs hakkındadır. Fedek halkı üzerine Allah'ın Rasûlü bir seriyye göndermişti. Orada

Gatafan'dan bazıları da vardı. Mirdâs da onlardandı. Arkadaşları üzerlerine bir müslüman seriyyenin geldiğini duyunca kaçtılar ama Mirdâs:
"Ben mü'minim ve ben sizinle gelmiyeceğim." diyerek orada kaldı. Sabah müslüman seriyye orayı bastığında Mirdâs'a rastladılar. Mirdâs onlara (İslâm'ın selâmı ile) selâm verdi, fakat onlar Mirdâs'ı öldürdüler ve yanında bulunan malını da aldılar. İşte onun durumu hakkında Allah Tealâ bu âyeti indirdi.[491]
c- Bu hadise Suddî tarafından biraz daha geniş nakllediliyor. Şöyle ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) Damre oğulları üzerine Usâme ibn Zeyd komutasında bir seriyye gönderdi. Damre oğullarından adı Mirdâs ibn Nehîk olan birisine rastladılar. Yanında bir miktar koyun ve kırmızı bir deve vardı. Onları görünce dağda bir mağaraya sığındı, Usâme de peşine düştü. Mirdâs koyunlarını mağaraya koyup onlara doğru geldi ve:
"es-Selâmu aleykum. Allah'ın yegâne ilâh ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna şehadet ederim." dedi. Ancak Usâme, devesi ve koyunları için ona hücum ederek onu öldürdü. Hz. Peygamber (s.a.v.) Usâme'yi bir seriyyeye gönderdiği zaman onun için hayır duada bulunur ve ashabına da onu sorar (onun hakkındaki haberleri ashabına sorar veya ashabının da ona hayır dua etmesini istermiş). Bu sefer Usâme seriyyeden döndüğünde ise ashabına Usâme'nin ne yaptığını sormamış, ashabı Usâme hakkında konuşmaya başlamışlar ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Usâme bir adama rastlamış. Adam kelime-i tevhid getirmiş ama Usâme adamın üzerine hücum etmiş, o kaçarken onu öldürmüş." demişler ve ashab arasında söz çoğalmış, yayılmış. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) başını kaldırmış ve Usâme'ye:
"Lâ ilahe illallah diyen birini nasıl öldürdün?" buyurmuş. Usâme:
"Ey Allah'ın elçisi, o adam, bizden korunmak, canını kurrtarmak için bu kelimeyi söyledi." demiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Kalbini yardın da oraya baktın mı?" buyurmuş. Usâme:
"Ey Allah'ın elçisi, kalbi de vücudunun bir parçası." demiş ve Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[492]
Üsame de artık ondan sonra "Lailahe İllallah" diyen bir kimseyi öldürmeyeceğine dair yemin etti.[493]
d- Süddî dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.), Üsame b. Zeyd'i bir seriyyenin başında sefere gönderdi. Üsame bu esnada Mirdas b. Nuheyk ed-Damrî'ye rastlayıp onu öldürdü. Mirdas, Fedek halkındandı. Kendisinden başka kavminden müslüman olan yoktu. Bu zat: "La ilahe illallah Muhammedun Rasulullah" diyor ve müslümanlara selam veriyordu. Üsame dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'m huzuruna varınca, bunu kendisine haber verdim.
"La ilahe illallah diyen bir adamı öldürdün ha?" buyurdu. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o sadece ölümden korunmak için demişti. Buyurdu ki:
"O, Kıyamet Günü'nde La ilahe illallah'ı hakem tayin ederek seninle mahkemeye çıktığı zaman bakalım halin ne olur?"
Böylece Rasulullah (s.a.v.) mütemadiyen: *"Sen, La ilahe illallah diyen bir adamı mı öldürdün?"* sözünü tekrar edip duruyordu. Hatta öyle bir raddeye geldi ki: "Keşke önceden değil de bugün müslüman olaydım" diye temennide bulunmuştum. Derken bu âyet nazil oldu."
Kelbî ve Katade de böylesi bir rivayette bulunmuştur.[494]
Şu gelen hadis de bu rivayetin sıhhatine delalet eder:[495]
e- Mesrûk'tan rivayette öldürülen adamın müşriklerden birisi olduğu, "es-Selâmu ileykum, ben mü'minim." dediği, müslümanların da onun, canını ve malını kurtarmak için böyle söylediğini zannettikleri, onu öldürüp koyunlarını aldıkları kaydedilmekte, isim verilmemektedir. Mesrûk'tan rivayette de onu öldürenin Mikdâd ibnu'l-Esved olduğu belirtilmektedir.[496]
f- Salebi, Kelbî, Ebu Salih tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Öldürülenin ismi Ehli Fedek'ten Mirdâs İbni Nüheyk, katilin ismi Üsâme İbni Zeyd, Askeri birliğin komutanının ismi Galip İbni Fuzâlete'l-Leysî'dir. Mirdâs'ın kavmi hezimete uğradı. O kendi başına yalnız kaldı, koyunlarını dağ başında korurdu. Askeri birlik onunla karşılaşınca, O:
"La ilahe illallah Muhammed'un Rasûlullah, esselâmü aleyküm." dedi. Üsâme İbni Zeyd, onu öldürdü. Onlar dönünce bu âyet indi."[497]
İbnu Cerîr Süddî tarikından bunun benzerini anlattı.[498]
Abdullah bunun benzerini Katâde tarikından anlattı.[499]
g- Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim el-Farisî, Muhammed b. İsa b. Amraveyh'ten, o İbrahim b. Süfyan'dan, o Müslim'den, o Yakub Devrakî'den, o Hüşeym'den, o İbn Hüseyn'den, o Ebû Zabyan'dan, o da Usame b. Zeyd b.

Harise'yi şu hadisi rivayet ederken işittiğini bize haber verdi:
"Peygamber (s.a.v.) bizi, Cüheyne'den, Huraka'ya göndermişti. Bu kavmi sabahleyin bastırıp bozguna uğrattık. Ben ve Ensar'dan bir kişi onlardan bir o adamın peşine düştük. Yetişip onu yakaladığımızda:
"La ilahe illallah" demeye başladı. Bunun üzerine Ensar'dan olan arkadaşım çekildi. Bense onu derhal kargımla öldürdüm. Nihayet geri geldiğimizde haber Peygamber (s.a,v.)'e ulaştı da bana dedi ki:
"Ey Üsame, sen onu, La ilahe illallah dedikten sonra öldürdün öyle mi?" Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o, ancak korunmak için söylemişti." O tekrar:
"Ey Üsame, sen onu. La ilahe illallah dedikten sonra öldürdün öyle mi?" buyurdu. Böylece bu sözü mütemadiyen tekrar edip duruyordu. Öyle bir hale geldi ki: "Keşke şu günden önce müslüman olmasaydım" temennisinde bulundum."[500]
3- Said b. Cübeyr'e göre ise bu âyet-i kerime Rasulullah'ın, Mikdat b. el-Esved'in komutasında gönderdiği bir müfrezenin müslümanlardan bir kimseyi öldürüp koyunlarını almaları üzerine nâzil olmuştur.
a- Ebû Bekr-i Isfehanî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafiz'dan, o Ebû Yahya er-Razi'den, o Sehl b. Osman'dan, o Vukey'den, o Süfyan'dan, o Habib b. Ebî Amra'dan, o da Said b. Cübeyr'den bize şu rivayette bulundu:
"Mikdad b. Esved, küçük bir ordu ile yola çıkıp, az bir ganimeti olan bir adama uğradılar da onu öldürmek istediler. Adam:
"La ilahe illallah" dedi. Mikdad ise onu derhal öldürdü, bunun üzerine kendisine:
"La ilahe illallah, dediği halde onu öldürdün ha?" denildi. Mikdad istedi ki keşke o adam ailesi ve malıyla beraber kaçsaydı. Nihayet Rasulullah'a geldiklerinde durumu kendisine söylediler. Müteakiben de bu âyet nazil oldu.[501]
b- Bu âyet-i kerimenin el-Mikdâd veya Gâlib ibn Fudâle el-Leysî hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[502] Bunlardan Mikdâd ibnu'l-Esved'le ilgili olanı Saîd ibn Cubeyr tarafından İbn Abbâs'tan rivayet edilmektedir ki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mikdâd'ı azarlarken
"Senin öldürdüğün, kâfir kavim içinde imanını gizleyen mü'min bir kişiydi. İmanını açığa vurduğunda da sen öldürdün. Daha önce Mekke'de sen de onun gibiydin ve imanını gizliyordun." buyurduğu ayrıntısına da yer verilmektedir.[503]
c- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
Rasûlullah, içlerinde Mikdad'ın da olduğu bir askeri birliği bir kavme göndermişti. Birlik kavme gelince, kendisinin çok koyunu olan ve kavminden ayrılan, bir kişiyi buldular. O kişi, askeri birlik gelince:
"Eşhedü enla ilahe İllalah", dedi. Mikdad onu öldürdü. Nebî Aleyhisselâm, Mikdad'a:
"La ilahe illalah diyen kişi sebebi ile, yarın sana nasıl muamele edilir?" buyurdu. Allahü Teâlâ bu âyetini indirdi."[504]
4- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime Ebu'd-Derda ve öldürdüğü kimse hakkında nazil olmuştur.
a- İbn Zeyd'den rivayette ise biraz önce geçen (92. âyetin nüzul sebebleri arasında) Ebu'd-Derdâ' hadisesi üzerine inen âyetler buraya kadar uzatılmakta ve onun hakkında inen âyetler meyanında bu âyet-i kerime de zikredilmektedir.[505]
5- Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre çok az miktarda ganimet alan bir adamın selam vermesine rağmen müslümanlar tarafından öldürülmesi üzerine inmiştir.
a- Ebû İbrahim İsmail b. İbrahim el-Vaiz. Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Hamid'den, o Ahmed b. Hüseyn b. Abdu'l-Cebbar'dan, o Muhammed b. Abdan'dan, o Süfyan'dan, o Amr'dan, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan şu sözü bize haber verdi:
"Müslümanlar çok az miktarda bir ganimeti olan adamın birisine kavuştular. Adam:
"es-Selamu aleyküm" diyerek onlara selam verdi. Onlarsa derhal o adamı öldürüp, o ufak ganimeti aldılar. Bu sebebe binaen: *"...Size selam verene, dünya hayatının geçici bîr metâını taleb ederek: "Sen mü'min değilsin" demeyin."* âyeti kerimesi nazil oldu."[506]
Bu hadisi Buhari, Ali b. Abdillah'tan, Müslim, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den, bu iki ravi de Süfyan'dan rivayet etmişlerdir.[507]
b- İsmail, Ebû Amr b. Necid'den, o Muhammed b. Hasan b. Halil'den, o Ebû Küreyb'den, o Ubeydullah'tan, o İsrail'den.o Simak'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu dediğini bize rivayet etti:
"Süleym Kabilesi'nden bir adam, Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan bir cemaate uğrayıp kendilerine selam verdi. Beraberinde bir miktar ganimeti de vardı. Ashab:
"Bu adam, ancak sizden korunmak için selam verdi" dediler ve ardından ona hücum edip adamcağızı öldürdüler.[508]

Ganimetini de alıp Rasulullah (s.a.v.)'a getirdiler. İşte Allah Teala bu âyeti bunun için indirmiştir."
c- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Suleym oğullarından bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bir gruba rastlamış. Yanında kendisine ait bir koyun sürüsü de varmış. Müslümanlara selâm vermiş.
"Bu adam, olsa olsa bizden korunmak için bize selâm vermiştir." dediler, üzerine yürüyüp onu öldürdüler, yanındaki sürüyü de sürüp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdiler. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[509]
d- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Nebî Aleyhisselâm'ın ashabından bir gruba biri geldi. O koyunlarını otlatırdı. Onlara selâm verdi. Onlar:
"Bize selâm verme bizden korun", deyip ona hücum ettiler, öldürdüler ve onun koyunlarını Rasûlullah'a getirdiler, bunun üzerine bu âyet indi." [510]
6- Kudâd ibnu'l-Hıdricân ibn Mâlik el-Yemânî hakkında nazil olmuştur.
a- Kudâd ibnu'l-Hıdricân ibn Mâlik el-Yemânî'nin kardeşi Cez' ibnu'l-Hıdricân'dan rivayet edildi:
"Kardeşim Kudâd, Yemen'den, oradaki Serevâtu'I-Ezd'den el-Kanevnâ denilen yerden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelen bir hey'et içinde idi. Hey'et, babamız Hidricân'a itaatle Hz. Muhammed'e iman eden 600 hane müslümanın imanını haber vermek üzere Hz. Peygamber'e gelmekteydi. Yolda Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından gönderilmiş seriyyelerden birisi, bunlara rastlar, kardeşim Kudâd her ne kadar
"Ben mü'minim." demişse de kabul etmeyip öldürürler. Onu, geceleyin öldürmüşler. Bu haber bize ulaşınca çıkıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim ve durumu haber verip öcümün alınmasını istedim. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu âyet-i kerime nazil oldu da Hz. Peygamber (s.a.v.), kardeşimin diyeti olarak 1000 dinar verdi ve bana 100 kırmızı deve verilmesini emretti."[511]
b- Cez' ibnu'l-Hıdricân'dan rivayet edildi:
"Kardeşim Kudâd, Yemen'den Nebî Aleyhisselâm'a geldi. Onunla Nebî Aleyhisselâm'ın Askeri birliği karşılaştı. Kardeşim onlara:
"Ben Müminim." dedi. Onlar onun ikrarını kabul etmedi ve öldürdüler. Bu haber bize ulaşınca çıkıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim ve durumu haber verdim, bu âyet-i kerime nazil oldu. Nebî aleyhisselâm, bana kardeşimin diyetini verdi." [512]
7- Ashabtan bir kişinin bir müşriği öldüreceği esnada müslüman olduğunu söylemesine rağmen o kimseyi öldürmesi üzerine bu ayet inmiştir.
a- Hasan el-Basrî dedi ki:
"Peygamber (s.a.v.)'in Ashabı dolaşmağa çıkmışlardı. Derken müşriklere rastladılar da onları bozguna uğrattılar. İçlerinden bir adam kuvvetli gelip hamle yaptı, müslümanlardan bir kişi de bu adamı metâına kasdederek ardına düştü. Nihayet süngü ile ona kavuşunca adam:
"Ben müslümanım, ben müslümanım" demeye başladı. Sahabi ise onu yalancı sayıp sonra süngüledi ve onu öldürdü. Az birşey olan malını da aldı ve müteakiben durumu Rasulullah (s.a.v.)'a havale etti. Rasulullah (s.a.v.):
"Müslüman olduğunu iddia ettiği halde onu öldürdün ha?" buyurdu. Sahabi dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o ancak bir sığınıcı olarak o sözü söylemişti." Rasulullah (s.a.v.):
"O halde kalbini açsaydın" buyurdu. Sahabi:
"Niçin ey Allah'ın Rasulü?" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"O, doğru söyleyen birisi mi diye bakman için" buyurdu. Sahabinin:
"Ben bunu biliyordum ey Allah'ın Rasulü" demesi üzerine Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:
"Keşke bu dediğini bilmemiş olsaydın. O, hemen ancak diliyle halini beyan etmişti."
Sonra çok sürmedi bu katil ölüp defnolundu. Sabaha çıkınca kabrinin kıyısına konulmuş bir vaziyetteydi. Sonra insanlar çağırdılar da ona tekrar mezar kazdılar ve çok sağlam yapıp onu defnettiler. Sabaha çıkınca yine kabrinin kenarına konulmuştu. Bu, iki veya üç kez tekrar etti. Böylece insanlar yerin, onu kabul etmediğini görüp anlayınca onu bir dereye attılar. İşte Allah Teala bu âyeti bu sebepten dolayı indirdi."
Hasan-ı Basrî dedi ki: "Gerçi yer, bu adamdan daha şerlilerini kabul ediyor, fakat böyle birşeye dönmemeleri için, topluma nasihat verilmesi için böyle olmuştur."[513]
8- Genel değerlendirme:
a- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler bu âyetlerin, bir müşrik topluluğa rastlayan bir kısım müslümanlar hakkında nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir."[514]
b- Görüldüğü üzere bu âyet-i kerimenin kim veya kimler hakkında indiği konusunda rivayetler muhteliftir ve sanki

bunlar, nüzul sebebini beyan yerine âyet-i kerimenin hükmünün, bu konuda rivayet edilen hadiselerde zikri geçen ve "bir mü'mini hata ile öldüren kişi veya kişiler"e şâmil olduğunu haber vermektedir. Ancak bu hadiselerin birbirine yakın zamanlarda meydana gelmiş ve hepsinden sonra bu âyet-i kerimenin inmiş olması da ihtimal dışı değildir.[515]

95. Mü'minlerden, özür sahibi olanlar dışında (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla savaşanları derece itibariyle onlardan çok üstün kıldı. (Gerçi) Allah hepsine cenneti va'detmiştir. Fakat Allah, savaşanlara oturanların üstünde daha büyük bir ecir vermiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bera b. Âzib, Zeyd b. Erkam, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Abdullah b. Şeddad, Süddi ve Ebu Abdurrahman'dan nakledildiğine göre bu âyet-i kerime, önce *"Müminlerden, oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir değildir."* şeklinde nazil olmuştur. Bunun üzerine, İbn-i Ümmi Mektum ve Ebu Ahmed b. Ceyş gibi körlerin, cihada katılmadıklarından dolayı üzüntülerinin Rasulullah'a bildirilmesi üzerine âyet-i kerimenin, *"Özür sahibi olanlar hariç."* bölümü de inmiş ve âyet *"Müminlerden, özür sahibi olanlardan başka, oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir değildir."* şeklini almıştır.[516]
2- Ebû Osman Said b, Muhammed el-Adl, dedesinden, o Muhammed b. İshak es-Serrac'dan, o Muhammed b. Humeyd er-Razi'den, o Seleme b. Fadl'dan, o Muhammed b. İshak'tan, o Zührî'den, o Sehl b. Sa'd'dan, o Mervan b. Hakem'den, o da Zeyd b. Sabit'ten bize şu rivayette bulundu:
"Bu âyet nazil olduğu vakit ben, Peygamber (s.a.v.)'in yanında idim. Ayet-i kerimede *"Mazeretli olanlar"* kısmı zikrolunmamıştı. Bu yüzden İbn Ümmi Mektum dedi ki:
"Ben göremeyen, kör birisiyim. Nasıl olacak peki?" Bunun üzerine Hz. Peygamber'i oturduğu yerde vahiy bürüdü, Rasulullah (s.a.v.) benim dizime yaslanmıştı. Hayatım, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki baldırıma bir ağırlık çöktü. Hatta baldırımı kül ufak edeceğinden korktum. Sonra Rasulullah (s.a.v.) açılıp kendine geldi ve âyet-i kerimeyi *"Mü'minler'den özürlü olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda malları ile, canları ile cihad edenler eşit değildir."* şeklinde yaz diye bana emreti. Ben de âyeti o şekilde yazdım."[517]
Bu hadisi Buhari, İsmail b. Abdillah'tan, o İbrahim b. Sa'd'dan, o Salih'ten, Salih ise Zührî tarikinden rivayet etmiştir.[518]
3- Zeyd ibn Sâbit'ten rivayet edilmiştir:
"İbn Ümmi Mektûm dedi ki:
"Ey Allah'ın elçisi, şayet cihada gücüm yetse elbette ben de cihad ederdim." Zeyd ibn Sâbit dedi ki:
"Efendimize vahiy gelmeye başladı, dizi benim dizimin üzerindeydi. O kadar ağırlaştı ki bacağım kırılacak sandım, sonra açıldı da *"özür sahibi olanlar dışında."* buyurdu."[519]
4- Berâ İbn Azib'den, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, aynı âyet-i kerimeyi yazmasını kendisinden istediği rivayetleri de vardır.[520]
5- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Muhammed b. Cafer b. Matar'dan, o Ebû Halife'den, o Ebu'l-Velid'den, o Şu'be'den, o da Ebû İshak'tan, Bera'nın şöyle dediğini işitmiş olduğunu bize haber verdi;
"Bu âyet nazil olunca Rasulullah (s.a.v.) Zeyd'i çağırdı. O da bir kürek kemiği getirip bu âyeti yazdı. Bunun üzerine (âyette özürlü olanlar zikrolunmadığı için) İbn Ümmi Mektum özrünü şikâyet etti. Bu sebebe binaen *"Mü'minler'den özürlü olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda malları ile, canları ile cihad edenler eşit değildir."* şeklinde nazil oldu."[521]
Bu hadisi Buhari, Ebu'l-Velid'den, Müslim, Bündar'dan, o ise Gunder tarikinden, her iki ravi silsilesi de Şu'be'den rivayet etmişlerdir.[522]
6- *"Mü'minlerden evlerinde oturup cihada gitmeyenlerle mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler eşit olmazlar."* âyeti nazil olduğunda Allah'ın Rasûlü, Zeyd ibn Sabit'i çağırıp bu âyetin üzerine yazılması için bir deve kürek kemiği getirmesini istedi. O sırada oraya gelen Abdullah ibn Ümmi Mektûm bu âyeti duyunca (cihada katılamama konusunda kendi durumunu söyleyince) *"Özür sahibi olanlar dışında"* kısmı da nazil oldu.[523]
7- İsmail b. Ebu'l-Kasım Nasrabazî, İsmail b. Necid'den, o Muhammed b. Abdus'tan, o Ali b. Ca'd'dan, o Züheyr'den, o Ebû İshak'tan, o da Bera'dan Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize haber verdi;
"Bana Zeyd'i çağır ve ona kürek kemiği, okka (yahut tahta) getirmesini söyle" buyurdu, Yine buyurdu ki: *"Benim*

için "Mü'minler'den özürlü olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda malları ile, canlar ile cihad edenler eşit değildir." âyetini yaz." Zannediyorum, *"Allah yolunda cihad edenler."* kısmını da yazdırdı. Bunun üzerine İbn Ümm-i Mektum:
"Ey Allah'ın Rasulü, gözlerimde özür var" dedi. Kendisi oradan ayrılmadan önce âyetin *"özürlüler müstesna"* kısmı nazil oldu."[524]

Bu hadisi Buhari, Muhammed b. Yusuf'tan, o da İsrail'den, o ise Ebû İshak tarikyle rivayet etmiştir.[525]
8- Buhârî ve başkası Zeyd İbni Sâbit'ten, Taberânî, Zeyd İbni Erkam'dan, İbnu Hıbbân Fettân İbni Âsım'dan bunun benzerini rivayet etti.
Tirmizî bunun benzerini İbnu Abbas hadisinden rivayet etti. Bu hadiste Abdullah İbni Cahş ve İbnu Ümmü Mektûm:
"Biz Âmâyız." dediler diye zikredildi.
Onların hadisleri Tercüman'ı Kur'an'da sevk edildi. İbnu Cerîr yanında bunun benzerleri, bir çok tarikten mürsel olarak vardır.[526]
9- İbn Abbâs'tan gelen rivayet ise âyetin nüzulünü Bedr gazvesi ile ilişkilendirmektedir: O şöyle demiştir:
"Elbette mü'minlerden Bedr gazvesine çıkanlarla, çıkmayıp Medine'de oturanlar eşit değildirler. Bedr gazvesine çıkma emri nazil olduğunda Abdullah ibn Ümmi Mektûm ve Ebu Ahmed (Abdullah) ibn Cahş ibn Kays el-Esedî geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, biz ikimiz a'mâyız; bize bir ruhsat yok mu?" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[527]
10- İbn Abbâs'tan gelen diğer bir rivayette ise o şöyle anlatıyor:
"Mü'minlerden (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz." âyet-i kerimesi nazil olduğunda bunu işiten A'mâ Abdullah ibn Ümmi Mektûm Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah cihad hakkında senin de bildiğin âyeti indirdi. Ben, gözleri kör bir adamım, cihada gücüm yetmiyor. Benim için, evimde oturup cihada katılmamaya Allah katında bir ruhsat yok mu?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Senin durumun hakkında bana bir emir gelmedi. Sen ve senin gibiler için bir ruhsat olup olmadığını bilmiyorum." buyurdu. İbn Ümmi Mektûm:
"Ey Allahım! gözlerimin görmemesi konusunda sana müracaat ediyorum!" dedi ve daha sonra Allah Tealâ, Rasûlü'ne *"Mü'minlerden, özür sahibi olanlar dışında (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla savaşanları derece itibariyle onlardan çok üstün kıldı."* âyetini indirdi."[528]
11- İbnu'l-Munzir'in Katâde'den rivayetine göre bu İbn Ümmi Mektûm hakkında Kur'ân'dan dört âyet-i kerime nazil olmuştur. Birisi bu âyet-i kerime, diğerleri de Nûr: 24/61; Hacc: 22/16 ve Abese: 80/1 âyetleridir.[529]
12- İbn Abbâs der ki:
"Bu âyet-i kerime, hastalıkları ve sakatlıkları sebebiyle cihâda katılamayanlar hakkında nazil olmuştur. Böylece Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi onların mazeretlerini kabul ettiğini beyan etmek için inzal buyurmuştur."[530]

97. Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya!" derler. İşte onlar; onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü yerdir.
98. Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamayan zavallılar müstesnadır.
99. Umulur ki Allah onları affetsin ve Allah Afüvv'dür, Gafur'dur.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler bu âyet-i kerimenin ve bundan sonra gelen âyetlerin Mekke halkından müslüman olan fakat Rasulullah hicret ettiğinde onunla birlikte hicret etmeyen veya edemeyen, bilahare de dinden çıkarılma fitnesine düşürüldüklerinde imtihan veremeyen müşriklerin, Rasulullah'a karşı yaptıkları davranışta onların sayılarını çoğaltan bir kısım insanlar hakkında nazil olduğunu ve bu âyetin, bu insanların beyan ettikleri mazeretlerin, Allah teala tarafından kabul edilmediğini bildirdiğini söylemişlerdir.[531]
2- Bu âyet, Mekke ahalisinden (zahiren dilleriyle) İslam'ı konuşan, fakat hicret etmeyen, imanı dıştan belli ettirip nifakı gizleyen bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Bedir Günü gelince bu kimseler müslümanlarla harb etmek üzere müşriklerle beraber sefere çıktılar da neticede öldürüldüler. Melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurmuş [532]

ve işte Allah Teala'nın buyurduğu bu sözleri kendilerine söylemişlerdir."
3- Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke-i Mükerreme'de iken müslüman olup da O'nun Medine-i Münevvere'ye hicretinden sonra da aile ve kabilelerince hapsedilerek hicretlerine izin verilmeyip Mekke'de kalan, sonra da kavimleriyle birlikte Bedr'e gelen ve orada savaşta ölen gençler hakkında nazil olmuştur.[533]
4- İbn Hişâm bunların isimlerini vermektedir: el-Hâris ibn Zem'a ibnu'l-Esved, Ebu Kays ibnu'l-Fâkih ibnu'l-Muğîra, Ali îbn Umeyye ibn Halef, el-As ibn Münebbih İbni'l-Haccâc.[534]
5- İkrime bu âyetin, sıfatlarını belirttiği kimselerin, Kays b. el-Fakih, Haris b. Zem'a b. el-Esved, Kays b. Velid b. el-Muğire ve Ebul Ass b. Münebbih b. el-Haccac ve Ali b. Ümeyye b. Halef okluklarını söylemiş ve demiştir ki:
"Kureyşliler ve onlara katılanlar Ebu Süfyan'ı ve Kureyş kervanını Rasulullah'tan ve sahabilerden kurtarmak için yola çıkınca, kendileriyle birlikte, daha önce müslüman olmuş bir kısım gençleri de, istemedikleri halde getirdiler. İki ordu, herhangi bir kararlaştırma olmaksızın Bedir'de karşılaştılar. Bu gençler de İslam'dan döndüler ve Bedir savaşında kâfirler olarak öldürüldüler."[535]
6- İbn Merdûye rivayetinde "Kays ibnu'l-Velîd ibnu'l-Muğîra, Ebu Kays ibnu'l-Fâkih ibnu'l-Muğîra, el-Velîd ibn Utbe ibn Rabîa, Amr ibn Umeyye ibn Sufyân ve Ali ibn Umeyye ibn Halef şeklinde farklı olarak zikredilmektedir.[536]
7- İbnu Merduyeh ayrıca onların durumu hakkında şunları anlattı:
"Onlar Bedir harbine çıktılar. Müslümanların azlığını görünce, onlara şüphe girdi ve:
"Bunları dinleri aldattı." dediler. Onlar Bedir'de öldürüldüler."
Bunu İbnu Ebî Hatim anlattı ve bunlara, Haris İbni Zem'a İbni Esved ve Âs İbni Münye İbni Haccac'ı ilave etti.[537]
8- Buhârî'de bu haber "Müslümanlardan bazı kimseler (Mekke'de kalarak imanlarını gizleyenler) müşriklerle birlikte savaşa çıkıp onların sayısını çoğalttılar; atılan bir ok onlardan birine isabet edip öldürmüş, savurulan bir kılıç onlardan birine isabet edip öldürmüştü de Allah Tealâ bu âyeti indirdi." şeklinde kısaca yer alır.[538]
9- Ebû Bekr el-Harisi, Hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Abdurrahim b. Süleyman'dan, o Eş'as b. Sevat'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan (bu âyeti okuyarak) şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu kimseler Mekke'de bulunan müslümanlardan bir gruptu. Nihayet bunlar, bir muharebe için müşriklerden bir toplulukla yola çıkmışlardı da onlarla beraber öldürülmüşlerdi. İşte bu âyet bu sebebe binaen inmiştir."[539]
10- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Mekke'de Müslüman olan bir kavim vardı. Rasûlullah hicret ettiği zaman, onlar hicreti kerih gördüler ve korktular. Allahü Teâlâ bu ayetleri indirdi."[540]
11- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Mekke ehlinden bir kavim müslüman oldu. Fakat müslümanlıklarını gizledi. Müşrikler onları Bedir günü savaşa çıkarttı. Bâzıları öldü. Müslümanlardan bir kısmı:
"Bunlar Müslüman idiler, zorlanarak buraya getirildiler, onlar için istiğfar edin." dedi. Bunun üzerine Nisa: 4/97 âyeti indi.
Müslümanlar onlardan Mekke'de kalanlara bunu yazdı ve onlar için özür olmadığını bildirdi. Onlar hicret için Mekke'den çıktı, müşrikler onları fitneledi, onlar da geri döndüler. *"İnsanlardan Allah'a iman ettik diyen bir takım kimseler, Allah yolunda eziyet görünce insanların azabını Allah'ın azabı gibi gördüler."*[541] ayeti indi. Müslümanlar bunu da onlara yazdı. Onlar buna çok üzüldü. *"Sonra şüphesiz Rabbin fitneden sonra hicret eden…"*[542] âyeti indi.
Bu defa müslümanlar, Mekke'deki müslümanlara bu âyeti yazıp gönderdiler ve onlara "Allah, sizin için bir çıkar yol gösterdi." dediler. Bunun üzerine Mekke'deki müslümanlar hicret için yola çıktılar. Müşrikler de geriden gelip onlara kavuştular ve birbirleriyle vuruştular. Ölen öldü kurtulan da kurtulmuş oldu.
Bunun benzerini İbnu Cerîr, bir çok tarikten anlattı.[543]
12- İbn Vehb'den rivayette o, *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki:... Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar müstesnadır."* âyetini İbn Zeyd'e sormuş da o şöyle demiş:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber olarak gönderilip de iman açığa çıkıp zahir olunca münafıklık da ortaya çıktı. Bazı kimseler Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip:

"Ey Allah'ın elçisi, şu kavmin bize şöyle şöyle yapmasından, işkence yapmasından korkmasak elbette biz de müslüman olurduk. Fakat biz, Allah'ın yegâne ilâh olduğuna ve senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ediyoruz." demişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e böyle söylemekle birlikte Bedr günü olunca müşrikler ayaklanıp da,
"Hiç kimse bizden arkaya kalmıyacak, her kim geride kalırsa evini yıkarız, malını da kendimiz için mubah sayarız." deyince Hz. Peygamber (s.a.v.)'e o sözü söyleyenler de onlarla birlikte savaşa çıktılar. Onlardan bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da esir oldu. Onlardan öldürülenler hakkında Allah Tealâ:
"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edip o sizi zayıf görenleri terketseydiniz ya." derler. İşte onlar; onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü yerdir." buyurdu. Sonra onlardan sâdık olanların mazeretlerini kabul ederek:
"Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar müstesnadır. Umulur ki Allah onların müşrikler arasında oturmalarını, onlarla birlikte kalmalarını affetsin." buyurdu.. Onlardan esir edilenler:
"Ey Allah'ın elçisi, biliyorsun ki biz sana gelir ve Allah'ın yegâne ilâh olduğuna ve senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederdik. Bu kavimle (müşriklerle) onlardan korkumuzdan birlikte çıktık." dediler de Allah Tealâ:
"Ey peygamber, elinizdeki esirlere de ki: "Eğer Allah, kalbinizde hayır olduğunu bilirse sizden alınandan daha hayırlısını size verir ve peygamber'e karşı müşriklerle birlikte savaşmaya çıkmış olmanızı bağışlar. Eğer sana hainlik yapmak isterlerse daha önce Allah'a da hainlik etmişler ve müşriklerle birlikte savaşa çıkmışlardı da Allah, onlara karşı sana imkân ve kudret vermişti ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir."[544] buyurdu.[545]
13- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de bu Mekke'de kalarak imanlarını gizleyen müslümanlar bu âyet-i kerime yanında başka âyetlerin de nüzulüne sebeptirler.
İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Mekkelilerden bazıları müslüman olmuş, fakat imanlarını gizlemişlerdi. Bedr günü müşrikler bunları da beraberlerinde çıkarmışlar ve müşrikler safında yer alan bu gizli müslümanlardan bazıları savaşta ölmüştü. Müslümanlar:
"Onlar da bizim arkadaşlarımızdılar. Müşrikler safında savaşmaya zorlandılar; binaenaleyh onlar için istiğfarda bulunun." demişlerdi. Bunun üzerine *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki:.."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Medine'deki müslümanlar bu âyet-i kerimeyi, Mekke'de kalıp imanlarını gizleyen kimselere yazıp gönderdiler ki onların müşrikler arasında kalarak ölmeleri halinde özürleri kabul edilmiyecektir. Bunun üzerine kalan mü'minler Mekke'den Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Onların Mekke'den çıktığını duyan müşrikler onları takiple yakaladılar ve tekrar Mekke'ye götürdüler. Onlardan bazıları bu fitneye kapılıp imanlarından döndüler. Bunlar hakkında da *"İnsanlardan öyleleri vardır ki "Allah'a iman ettik derler de Allah yolunda eziyete uğratıldıklarında insanların fitnesini Allah'ın azabı imiş gibi tanır..."*[546] âyet-i kerimesi nazil oldu.
Medineli müslümanlar bu sefer bu âyet-i kerimeyi yazıp Mekke'de kalan gizli mü'minlere gönderdiler de o imanlarını gizleyenler iyice üzülüp bütün hayırlardan umutlarını kestiler. Bunun üzerine onların hakkında *"Hem Rabbın, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda savaşan ve sabredenlerle birliktedir. Muhakkak ki Rabbın bundan sonra da Gafur'dur, Rahîm'dir."*[547] âyet-i kerimesi nazil oldu.
Medineli müslümanlar bu âyet-i kerimeyi de yazarak Mekke'de imanlarını gizleyenlere gönderdiler ve dediler ki:
"Allah sizin için bir çıkış yolu gösterdi." Bu mektup üzerine kalan mü'minler Mekke'den, Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bu sefer de müşrikler onların Medine'ye hicret etmek üzere çıktıklarını iştip peşlerine düştüler. Onlara yetiştiler, kaçıp kurtulabilenler kurtuldu, kaçamıyanlar da müşrikler tarafından öldürüldü."[548]
14- Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte savaşa çıkmayıp geride kalan bir kavim hakkında nazil olmuştur. İşte melekler bunlardan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kavuşmadan ölenlerin yüzlerine ve arkalarına vurmuşlardır.[549]
15- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bununla, küfür diyarında müslüman otup, orada oturmaya devam ederek, İslâm diyarına hicret etmeyen kimseler kastedilmiştir."[550]
16- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet, korktukları için mü'minlere iman ettiklerini söyleyip, kendi kavimlerinin yanına geldiklerinde de kâfir olduklarını ortaya koyan ve Medine'ye hicret etmeyen bir grup münafık hakkında nazil olmuştur. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, bu âyet ile bu gibi kimselerin, münafıkları, küfürleri ve hicret etmeyişleri sebebi ile kendi kendilerine zulmetmiş olduklarını beyan etmiştir."[551]
17- Aslında bundan öceki rivayetle bunun arasında meal itibariyle fark yoktur. Hangi sebeple olursa olsun iman

ettikten sonra Mekke'de kalanlar da, Medine'de olup Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte çıkmayanlar da neticede Hz. Peygamber (s.a.v.)'in düşman karşısında gücünü artırma yerine eksiltmişler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e muvafakat etmemişler ve âyet böylelerini kınama siyakında inmiştir.[552]

98. Ancak erkek, kadın ve çocuklardan, çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar (güçsüzler) bundan müstesnadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid der ki:
"Müslümanların, Bedr gazvesinden sonra imanlarını gizleyerek halâ Mekke'de kalmakta devam eden zayıf ve çaresiz müslümanlar hakkında: "Onlar da Bedr'de müşriklerle birlikte bize karşı savaşmaya çıkıp da öldürülenler mertebesindedirler." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[553]
2- Rivayet olunduğuna göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti Mekke müslümanlarına gönderdiğinde, Cündeb İbn Damre (r.a.), oğullarına:
"Beni Medine'ye götürün. Çünkü ben müstaz'aflardan değilim ve ben yolu bilmeyen birisi de değilim. Allah'a yemin olsun ki artık bu gece Mekke'de gecelemem" dedi. Bunun üzerine oğulları onu bir sedyeye koyup, Medine'ye doğru yola çıktılar. Bu zat, çok ihtiyar idi ve yolda öldü." [554]
3- Süddi diyor ki:
"Hz. Ali'nin kardeşi Akîl ve Nevfel esir düşünce Rasulullah Ahbas'a dedi ki:
"Hem kendi fidyeni hem de kardeşinin oğlu Akîl'in fidyesini ödeyeceksin." Abbas deüi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, senin kıblene karşı namaz kılmadık mı? Senin getirdiğin şehadeti getirmedik mi?" Rasulullah da buyurdu ki:
"Ey Abbas, sizler, savaştınız ve mağlup oldunuz." Sonra âyetin şu bölümünü okudu:
"Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi? Orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir."
Süddi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimenin indiği gün müslüman olup da hicret etmeyen kimse kâfir sayılıyordu. Ancak bir çare bulamayan, hicret etmek için malı olmayan ve yolu bilmeyenler bundan müstesna idi." [555]
4- Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimeyi okuduktan sonra şöyle demiştir:
"Benim annem de Allah'ın, burada mazur kıldığını bildirdiği kimselerdendi."[556]
5- Abdullah b. Abbas demiştir ki:
"Ben ve annem, Allah'ın burada mazur kıldığını bildirdiği kimselerdendik."[557]
6- Ebu Hureyre diyor ki:
"Rasulullah, yatsı namazını kılarken secdeye varmadan önce şöyle dua etti:
"Ey Allah'ım, sen Ayyaş b. Ebi Rebia'yı kurtar. Ey Allah'ım sen Seleme b. Hişam'ı kurtar. Ey Allah'ım, sen Velid'in oğlu Velid'i kurtar. Ey Allah'ım sen müminlerin zayıf düşürülmüş olanlarını kurtar. Ey Allah'ım sen, Mudar kabilesine üzerindeki baskını artır. Ey Allah'ım, sen onların yıllarını Yusuf'un yılları gibi kıtlık yılları kıl." [558]

100. "Allah yolunda hicret eden kişi, yeryüzünde çok bereketli yer ve genişlik bulur. Evinden, Allah'a ve peygamberine hicret ederek çıkan kimseye ölüm gelirse, onun ecrini vermek Allah'a düşer. Allah bağışlar ve merhamet eder."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Cübeyr, Katade, İkrime, Dahhak, Süddi, İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin, müslüman olduktan sonra Mekke'de ikamet eden, ancak bundan önceki iki âyet-i kerime inip, özürsüz olduğu halde hicret etmeyenleri kınayınca, hasta olmasına rağmen hicret etmek için yola çıkan ve Medine'ye varmadan yolda ölen bir kişi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu kişinin isminin, Damre b. el-İys mi yoksa İys b. Damre mi yahut, Damre b. Cündeb mi veya Cündeb b. Damre mi okluğu hususunda farklı rivayetler zikredilmiştir. [559]

2- Katâde'den rivayete göre o şöyle anlatıyor:
"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz

ya." derler..." âyeti nazil olduğunda o gün müslümanlardan bir adam hasta olduğu halde:
"Allah'a yemin olsun ki benim bir mazeretim yok, yol bulamıyan çaresiz birisi değilim, zenginim de. Beni binitime bindirin." dedi, binitine bindirdiler (veya yüklediler), yola çıktı ama yolda ölüm onu yakaladı da onun hakkında *"Allah'a ve Rasulü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[560]
3- Katâde'den gelen ikinci bir rivayette bu zâtın ismi de verilmekte; adının Sebre olduğu ve Harem'i geçer geçmez vefat ettiği belirtilmektedir.[561]
4- Suddî'den rivayette bu kişinin Damre ibn Cundeb ed-Damrî olduğu, Mekke'den ayrılmak üzere binitine bindirilip Medine'ye yöneldiğinde
"Ey Allahım, ben Sana ve Rasulü'ne muhacirim." dediği bildirilmektedir. [562]
5- İkrime'den rivayette Damre oğullarından bir adam olduğu ve Hashâs'da iken ölümün onu yakaladığı bildirilmektedir. [563]
6- İkrime'den gelen başka bir rivayette bu kişinin Cundeb ibn Damre el-Cenda'î adında bir ihtiyar olduğu, yolda öldüğü ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabının onun hakkında:
"Hicret etmezden önce öldü, bilmiyoruz müşriklerin dostluğu üzere üzere mi yoksa müslüman olarak mı öldü?" demeleri üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu kaydedilmektedir.[564]
7- Ebû Hassan el-Müzenî, Harun b. Muhammed b. Harun'dan, o İshak b. Muhammed el-Huzai'den, o Ebu'l-Velid el-Ezrakî'den, o dedesinden, o Süfyan b. Uyeyne'den, o Amr b. Dinar'dan, o da İkrime'den şu haberi bize verdi:
"Mekke'de sûreten İslâm'a girip de hicrete gücü yetmeyen bir grup vardı. Zamanla Bedir Günü gelip, bunlar istemeyerek zorla sefere çıkarıldıklarında, öldürüldüler. Allah Teala da *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman..."****[565]*** âyetini *"İşte Allah'ın bunları affetmesi umulur. Allah Affeden'dir, Bağışlayan'dır."****[566]*** âyetinin sonuna kadar indirdi. Medine'de bulunanlar, Mekke'de bulunan müslümanlara bu âyetleri yazıp gönderdiler. Bunun üzerine Bikr Oğulları'ndan hasta olan birisi:
"Beni Ravha Semti'ne çıkarın" dedi. Onlar da kendisini oraya çıkardılar. O da Medine'ye niyetlenerek yola çıktı. Hashas denilen yere gelince vefat etti. Allah Teala da bu âyeti bunun için indirdi."[567]
8- Dahhâk'ten rivayet ediliyor:
"Allah Tealâ, (Mekke'de kalarak müşriklerle birlikte Bedr'e çıkmaya mecbur kalan) ve Bedr'de öldürülenler hakkında *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya." derler..."* âyet-i kerimesini indirdiğinde Leys oğullarından olup Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dini üzere olan, fakat Mekke'de ikamet eden, ihtiyar ve zayıf olduğu için de mazur görülmüş olan bir adam, haklarında Allah'ın bu âyet-i kerimeyi indirmiş olduğunu işitince ailesine:
"Bu gece kat'iyyen Mekke'de geceliyecek değilim." dedi. Ailesi onu hasta hasta Mekke'den (Medine'ye götürmek üzere) çıkardılar. Medine yolunda Ten'îm'e ulaştıklarında ölüm onu yakaladı. İşte onun hakkında *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[568]
9- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette bu kişinin Bekr oğullarından Damre adında birisi olduğu ve hasta hasta ailesine:
"Beni Mekke'den çıkarın." dediği, ailesinin:
"Nereye çıkaralım?" soruları üzerine elîyle Medine tarafını işaret ettiği ve âyet-i kerimenin onun hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir.[569]
10- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette Mekke'deki müslümanların *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki..."* âyetinin nüzulünden Abdurrahman ibn Avf'ın, bu âyetin nazil olduğunu bildiren mektubu sayesinde haberdar oldukları ve Damre ibn Amr el-Huzâî'nin (veya Damre ibn Cundeb veya Damdam) de bundan sonra Mekke'den ayrılarak hemen Medine'ye hicrete karar verdiği anlatılmaktadır.[570]
11- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Damra İbni Cündüp hicret etmek için evinden çıktı, ehline:
"Beni sırtınıza alın, müşriklerin arzından çıkartın ve Rasûlullah'a götürün." dedi. Nebî Aleyhisselâm'a ulaşmadan yolda vefat etti. Bunun üzerine bu ayet indi."[571]
12- Ata'nın rivayetinde İbn Abbas şöyle dedi:
"Abdurrahman b. Avf Mekkeliler'e haklarında Kur'an'dan inen vahyi haber veriyordu. İnzal olunan *"Kendilerine*
[572]

yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman..." âyetini yazmıştı. İşte bu âyeti müslümanlar okuyunca Ubeyb b. Damre el-Leysi -ki o, çok yaşlı bir kimseydi- oğullarına dedi ki:
"Beni deveye bindirip sefere hazırlayın. Zira ben, zayıf düşmüş kimselerden sayılmam. Ben Medine yolunu da bilip gidebilirim. Bunun üzerine oğulları, onu Medine'ye doğru yönelmiş bir vaziyette devenin üzerinde bulunan bir koltuğa yüklediler. Yola çıktı. Tenim denilen yere erişince ölüme yaklaşmıştı. Bu yüzden sağ elinin içini sol elinin üzerine vurup dedi ki:
"Ey Allah'ım, şu sağ elim senin için, şu sol elim ise Peygamberin içindir. Rasulullah (s.a.v.)'ın elinin sana biat ettiği hal üzere sana biat ediyorum. Sonra övgüye layık bir halde vefat etti. Onun bu haberi Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'na ulaştı. Onlar da dediler ki:
"Eğer Medine'ye gelebilseydi, ücretini tamıtamına alacaktı." İşte bu yüzden Allah Teala bu zat hakkında bu âyeti indirdi."[573]
12- Saîd ibn Cubeyr'den gelen rivayette bu zâtın Huzâa kabilesinden Damre ibnu'1-Îs veya el-Îs ibn Damre ibnu'z-Zinbâ' olduğu bildirilmektedir.[574]
14- Saîd ibn Cubeyr'den gelen rivayette bu âyet-i kerimenin nüzulünden önce
*"Mü'minlerden, özür sahibi olanlar dışında (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz."****[575]*** âyetinin, peşinden *"Allah, mallarıyla, canlarıyla savaşanları derece itibariyle onlardan çok üstün kıldı."****[576]*** âyetlerinin indiği, Mekke'de bulunan müslümanların bunları kendileri için hep birer ruhsat olarak telâkki ettikleri; nihayet *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya." derler. İşte onlar; onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü yerdir."* âyet-i kerimesi nazil olunca
"İşte bu âyet, artık buradan hicret etmemizi vacip kıldı." dedikleri, bunun akabinde de bir istisna kabilinden olarak *"Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar müstesnadır."* âyetinin inmesiyle Leys oğullarından hem yaşlı, hem a'mâ ve hem de hasta olan Damre ibn Ebi'1-lys er-Razekî'nin:
"Malım var, kölelerim var, hicret konusunda çaresiz değilim. Beni binitime yükleyin." dediği, hasta hasta yola çıktığı, ama Ten'îm'de ölüme yakalandığı ve Ten'îm mescidi yanına defnedildiği, işte onun hakkında *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesinin nazil olduğu kaydedilmektedir.[577]
15- Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) rivayet edildi:
"Ebu Damra Ez-zerkî, Mekke'de idi. Nisa: 4/98 ayeti inince o:
“Ben zenginim ve gidebilecek durumdayım" dedi ve Nebî Aleyhisselâm'a gitmek üzere hazırlandı. Ten'imde ona ölüm ulaştı, vefat etti. Bunun üzerine bu ayet indi."[578]
16- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Huzaa oğullarından Damre b. el-İys veya İys b. Damre isminde birisi vardı. Müslümanlara hicret etmeleri emredildiğinde o hastaydı. Ailesine, kendisi için bir sedye yapmalarını ve kendisini Rasulullah'ın yaşadığı yere götürmelerini emretti. Ailesi, emrini yerine getirdi. Fakat o, "Ten'im" denen yere varınca vefat etti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."
17- Abdullah îbni Kıst'tan rivayet edildi:
"Cunda' îbni Damratü Dâmirî, Mekke'de idi. Hastalandı, çocuklarına:
"Beni Mekke'den çıkartın, Mekke'nin sıkıntısı beni öldürdü." dedi. Çocukları ona:
"Nereye çıkartalım?" dediler. Eliyle Medine tarafını işaret etti. Hicret etmeyi istiyordu. Çocukları onu çıkarttılar. Benî Gıfâr'ın yakınına ulaştılarında vefat etti. Allahü Teâlâ, onun hakkında bu âyeti indirdi."[579]
18- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cündeb İbn Damre, ölümünün yaklaştığını hissettiğinde sağ elini sol eline vurmaya başlayarak,
"Allah'ım, bu senin için; bu. Rasulün için... sana Rasûlü'nün biat ettiği her hususta ben de biat ediyorum” dedi ve daha sonra öldü. Cündeb'in bu haberi ashaba ulaşınca, onlar,
"Medine'de ölseydi, daha hayırlı olurdu" dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[580]
19- İsmi hakkındaki bütün ihtilâfları veren İbnu'1-Esîr bu zâtın künyesini "Damre ibn Ebi'1-İys ibn Damre ibn Zinbâ el-Huzâî olarak vermiştir.[581]
20- İbnu Cerîr, bunun benzerini Saîd İbni Cübeyr, İkrime, Katâde, Süddî, Dahhak ve başkaları tarikından anlattı. Bâzılarında Damra İbni Iys veya Iys İbni Damratü diye isimlendi. Bâzılarında, Cündüp İbni Damratü el-Cündî diye

isimlendi. Bâzısında Damrî, Bâzısında, Benî Damra'dan biri, Bâzısında Beni Huzâa'dan, Bâzısında Beni Leys'ten biri, Bâzısında Benî Kinâne'den, Bâzısında Benî Bekir'den biri diye isimlendi.[582]
21- Rivayetlerde "Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimse"nin kabilesi Huzâa, Leys, Bekr, Damre, Kinâne oğulları gibi farklı farklı verilmektedir. Anılan kimselerin nisbeleri tabakât kitablarında farklı farklı verilmekle birlikte çoğu zaman aynı şahsa işaret etmektedir ve bir ihtilâf sayılmamalıdır.[583]
22- İbn Zeyd der ki:
"Kinâne oğullarından bir adam müslüman olup hicret etmek üzere yola çıktı, ancak yolda öldü de kavmi onunla alay edip "Zavallı, istediğine ulaşamadı, ailesi içinde ölüp defnedilinceye kadar da ikamet edemedi." dediler de onun hakkında bu âyet-i kerime indi."[584]
23- Zubeyr ibn Bekkâr da bu âyet-i kerimenin muhacir olarak yola çıkan, ancak yolda ölen Hâlid ibn Hizam (Hz. Hadice'nin kardeşi oğlu ve Hakîm ibn Hizam'in kardeşidir) hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[585]
24- Bu rivayette Hâlid'in nereye hicret için yola çıktığı verilmez ve sanki Medine-i Münevvere'ye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hicret etmek üzere yola çıktığı vehmi verilirken [586]
25- İbn Ebî Hatim, İbn Mende ve es-Sahâbe'sinde el-Bârûdî'nin Zubeyr ibnu'l-Avvâm'dan rivayetle tahriclerinde ve Kurtubî tefsirinde buna açıklık getirilmekte ve onun, Habeşistan'a hicret için yola çıktığı tasrih edilmektedir. Ebu Amr, *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyetindeki Allah ve Rasûlü'ne muhacir olarak çıkan kimsenin Hz. Hadice'nin kardeşinin oğlu Hâlid ibn Hızâm ibn Huveylid olduğunun kendisine söylendiğini zikretmektedir. Buna göre Hâlid ibn Hızâm, Habeşistan'a vaki olan ikinci hicret sırasında oraya hicret için yola çıkmış, ancak yolda kendisini bir yılan sokmuş ve Habeşistan'a ulaşamadan yolda vefat etmiş ve işte bu âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur.[587]
26- el-Umevî'nin Kitâbu'l-Meğâzî'sinde Abdulmelik ibn Umeyr'den rivayetinde o şöyle demiştir:
"Eksem ibn Sayfî, Mekke-i Mükerreme'ye geldiğinde Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında bulunduğunu, sonra oradan çıkıp Medine-i Münevvere'ye hicret ettiğini duyunca O'na gitmek istedi. Ancak kavmi onu bırakmadı.
"O halde benim ona söyliyeceklerimi ona, onun söyleyeceklerini de bana ulaştıracak birisi gelsin bana." dedi. Kabilesinden iki kişi bu işi üstlenerek Medine-i Münevvere'ye Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve ona:
"Biz, Eksem ibn Sayfî'nin sana elçileriyiz. O soruyor:
"Kimsin, nesin, ne getirdin?" Rasulullah (s.a.v.):
"Ben Abdullah oğlu Muhammed'im, ben Allah'ın kulu ve Rasûlü'yüm." buyurup onlara *"Hiç şüphesiz Allah adaleti, ihsanı... emreder."**[588]*** âyet-i kerimesini okudu. Bu iki kişi geri dönüp Eksem ibn Sayfî'ye geldiler ve Efendimiz (s.a.v.)'in söylediklerini ona haber verdiler.
"Ey kavmim, O, mekârim-i ahlâkı emrediyor ve kınanmışlarından da nehyediyor. Bu işte başlar, önderler olun, kuyruklar, sona kalanlar olmayın." deyip devesine bindi ve Medine'ye müteveccihen yola çıktı, ancak yolda öldü. İşte onun hakkında *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[589]
27- Suyûtî bu rivayetin mürsel olup isnadının da zayıf olduğunu kaydederken bu rivayeti destekleyen şu rivayeti de zikreder:
İbn Ebi Hatim'in Kitabu'l-Muammerîn adlı eserinde iki kanaldan İbn Abbâs'tan rivayetine göre ona bu âyet sorulmuş da,
"Eksem ibn Sayfî hakkında indi." demiş.
"Peki ya Leys kabilesinden olan adam hakkında indi." rivayetine ne diyeceksin?" demişler de
"Bu, Leysî'den çok zaman öncedir. Ayet hem hususi, hem geneldir." diye cevap vermiş.[590]

101. Yeryüzünde sefere koyulduğunuz zaman kâfirlerin size bir kötülük yapmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Hiç şüphesiz kâfirler sizin için apaçık bir düşmandırlar.
102. Sen, içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silâhlarını da alsınlar. Secdeye vardıklarında onlar arkaya geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar. Tedbirli olsunlar, silâhlarını alsınlar. Kâfirler, size ansızın bir baskın vermek için silâhlarınızdan ve eşyanızdan gaflette olmanızı arzu ederler. Yağmurdan bir eziyet görür veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur. Fakat dikkatli olun. Hiç şüphesiz Allah, kâfirlere alçaltıcı bir azâb hazırlamıştır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Üstad Ebû Osman ez-Za'feranî el-Mukırri bize hicrî yirmi beş senesinde, ona da Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ziyad es-Süddî'den hicrî altmış üç yılında, o hicrî üç yüz dört yılında (Bu hadis munkatı'dır) Mekke'de Mescid-i Haram'da Ebû Said el-Fadl b. Muhammed el-Cezerî'den, o Ali b. Ziyad el-Lahrî'den, o Ebû Kurra Musa b. Tarik'ten, o Süfyan'dan, o Mansur'dan, o Mücahid'den, o da Ebû Ayyaş ez-Zürakî'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) ile beraber öğle namazını kılmıştık. Müşrikler bunun üzerine:
"Onlar öyle bir pozisyonda idiler ki, keşke onlar (namaz kılarken) gafil bulundukları bir sırada haklarından gelseydik" diye hayıflandılar. Sonra dediler ki:
"Onlara bir namaz daha gelecek ki o namaz onlara babalarından daha sevgilidir." Müşriklerin dediği bu namaz ikindi namazıdır. İşte bu yüzden Cebrail (a.s.) bu âyetleri öğle ile ikindi arasında indirdi. O esnada Usfan mevkiindeydiler. Müşriklerin başında Halid b. Velid bulunuyordu. Onlar kıble ile aramızda bulunuyorlardı. Sonra Ebû Ayyaş korku namazını zikretti."[591]
2- Ebu Ayyaş (Zeyd ibnu Sâmit) ez-Zurakî'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte Usfân'da idik. Müşriklerin başında Hâlid ibnu'l-Velîd vardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bize öğle namazını kıldırırken müşrikler kendi aralarında konuşup "Dilerseniz onlar bu haldelerken ve bizim geldiğimizin farkında değillerken birden üzerlerine saldıralım, demişler de bunun üzerine öğle ile ikindi namazları arasında namazları kısaltma (ve korku namazı) âyeti nazil oldu. Allah'ın Rasûlü de o gün ve Süleym oğulları günü korku namazı kıldırdı."[592]
3- Ebu Ayyaş Zürakî'den rivayet edildi:
"Biz Usfân'da Rasûlullah ile beraberdik. Müşrikler bizi karşıladı. Onların başında, Halid İbni Velîd vardı. Onlar bizimle kıble arasında kaldılar. Rasûlullah bize öğle namazını kıldırdı. Müşrikler, "Onlar o halde iken saldırmış olsaydık onları aldatırdık." dediler. Sonra, "Onlara şu anda çocuklarından ve nefislerinden sevimli olan namaz geldi." dediler. Cibril, öğle ile ikindi arasında Nisa: 4/102 âyeti ile indi." [593]
4- Bunun benzerini Ebu Hureyre'den Tirmizî rivayet etti. [594]
5- İbnu Abbas ve Câbir İbni Abdullah'tan bunun benzerini İbnu Cerîr rivayet etti. [595]
6- Ebu Ayyaş ez-Züraki diyor ki:
"Biz Rasulullah ile birlikte "Usfan" denen yerde bulunuyorduk. Rasulullah bize öğle namazını kıldırdı. Müşriklerin başında komutan olarak Halid b. Velid bulunuyordu. Müşrikler birbirlerine dediler ki:
"Biz onların aklanacakları ve gafil oldukları bir zamana rastlamıştık." (Yani namaz kılarken onlara hücum etmeliydik. Çünkü o anda onları gafil avlayabilirdik) İşte bunun üzerine öğle ile ikindi vakti arasında, korku namazını beyan eden hüküm indi. Rasulullah bizleri iki gruba ayırarak ikindi namazını kıldırdı. Bir grup, Rasulullah ile birlikte namaz kılıyor, diğeri ise onu bekliyordu. Rasulullah, arkasında bulunan gruba da onları koruyan gruba da birlikte tekbir aldırdı. Ve hep birlikte rükuya vardılar. Sonra, Rasulullah'ın arkasında bulunan grup secde etti. Geri çekildi. Daha sonra diğer grup ilerleyip secde etti. Sonra hep birlikte ayağa kalktılar ve hep birlikte ikinci rükuu yaptılar. Arkasında bulunanlar da onu koruyanlar da. Sonra Rasulullah'ın arkasında bulunanlar secde ettiler ve geri çekildiler. Arkadaşlarının bulundukları safta ayağa kalktılar. Diğer grup ileri geçti secde etti ve Rasulullah hepsiyle birlikte selam verdi. Böylece, herkes imamla birlikte iki rekat namaz kılmış oldu. Rasulullah böyle bir namazı bir defasında da Süleym oğulları yurdunda kıldı." [596]
7- Hz. Ali'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir grup tüccar Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, bizler sürekli olarak yeryüzünde yolculuk yapmaktayız. Biz nasıl namaz kılalım?" diye sordular. Allah Tealâ *"Yeryüzünde sefere koyulduğunuz zaman namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur."* âyetini indirdi. Sonra bir süre vahiy gelmedi. Bunun üzerinden bir yıl geçmişti ki Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gazveye çıktı. Ashabına öğle namazı kıldırırken onları namazda gören müşrikler:
"Allah, Muhammed ve ashabına karşı size imkân verdi, haydin üzerlerine saldıralım." dediler. İçlerinden birisi:
"Yok hayır, şimdi değil; bunların bu namazlarının peşinden bundan daha üstün tuttukları bir namazları daha var, o namazı kılarlarken saldırın." dedi. Allah Tealâ o gün öğle ile ikindi namazları arasında bu âyetleri indirdi. Böylece korku namazı inmiş oldu."[597]
8- Abdurrahman b. Abdan, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed ed-Dabbî'den, o Muhammed b. Yakub'dan, o Ahmed b. Abdu'l-Cebbar'dan, o Yunus b. Bükeyr'den, o Nadr Ebû Ömer'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) sefere çıkıp Usfan denilen yerde müşriklere rastladı. Rasulullah (s.a.v.) öğle namazını kıldığında ve müşrikler de Peygamber (s.a.v.)'i Ashabıyla birlikte rükû ve secde ederken gördükleri vakit bir ksmı

bir kısmına dedi ki:
"Bu sizin için bir fırsattı. Onlara baskın yapsaydınız, sizin farkınıza varamazlardı. Böylece üzerlerine üşüşüp onları öldürürdünüz." İçlerinden birisi dedi ki:
"Onların bir başka namazları daha var ki; o namaz onlara ailelerinden ve mallarından daha sevgilidir. O halde hazırlanın da namaz içinde bulundukları bir sırada onlara baskın yapın." İşte Allah Teala bu sebepten dolayı bu âyeti sonuna kadar indirdi. Böylece müşriklerin yaptıkları meşvereti duyurdu ve korku namazını da zikretmiş oldu."[598]
9- İbn Abbas ve Cabir'den şu rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabına öğlen namazını kıldırmıştı. Müşrikler bunu gördüklerinde, hemen
"Biz bunlara saldırmadığımız için, ne kadar yanlış bir iş yaptık!" demişler ve müslümanlar başka bir namazı eda ederlerken, artık saldırmaya karar vermişlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ, nebisini, bu âyet ile onların sırlarına muttali kılmıştır."[599]

10- Ebu Hureyre'den rivayete göre ise âyet, Usfân ile Dacnân[600] arasındalarken müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabını öğle namazını kılarlarken görüp
"Bunların şu namazlarından onlara daha sevgili, hattâ çocuklarından ve kızlarından (veya babalarından ve oğullarından, İbn Abbâs rivayetinde çocuklarından ve mallarından) onlara daha sevimli olan ikindi namazları var, o namaza durduklarında hep birden hücum edip işlerini bitirelim." demeleri üzerine nazil olmuştur.[601]
11- Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:
"Rasulullah, müşriklerin engel oldukları zaman "Dacnan" ve "Usfan" denen yerlerin arasında konakladı. O anda müşrikler, kendi kendilerine şöyle dediler:
"Bunların öyle bir namazları var ki bu namaz onlar için, oğullarından ve kızlarından daha sevimlidir. Siz, ne yapacağınıza karar verin sonra bunlara sadece bir hamle yapın." (Yani bir hamlede işlerini bitirin) Bu arada Cebrail (a.s.) geldi. Rasulullah'a, sahabilerini iki kısma ayırmasını, onlardan bir gruba namaz kıldırırken diğer gruba, tedbir alarak silahlarıyla birlikte düşmanlarının önünde durmalarını, arkasında bulunanlara bir rekat kıldırdıktan sonra geri çekilmesini, düşmanın önünde bulunanların ileri gelerek onlara da bir rekat namaz kıldırmasını böylece onların her birinin Rasulullah'la birer rekat kılmış olacaklarını Rasulullah'ın ise iki rekat kılmış olacağını bildirdi."[602]
12- Katâde'nin Süleyman el-Yeşkurî'den rivayetine göre ise âyet, Nahl denilen mevkide nazil olmuştur. Bu rivayet bazı ayrıntılarda farklılık arzediyor, şöyle ki:
Süleyman el-Yeşkurî, Câbir ibn Abdullah'a:
"Namazı kısaltma hangi gün indirildi?" veya "Namazı kısaltma hangi gündür?" diye sormuş da Câbir şöyle anlatmış:
"Şam'dan gelmekte olan Kureyş kervanı için yola çıktık. Nahl'de iken kavimden bir adam Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelmiş ve:
"Ey Muhammed!" diye seslenmiş. Efendimiz:
"Evet." demiş. Adam:
"Benden korkuyor musun?" demiş, Hz. Peygamber:
"Hayır." deyince,
"Benim seni öldürmemi kim engelleyecek?" demiş, Efendimiz:
"Allah engeller senden beni Allah korur." buyurmuş. Adam kılıcını çekip Hz, Peygamber (s.a.v.)'i tehdit etmiş. Bu hadiseden sonra Allah'ın Rasûlü emretti de yola çıkma ve silâhları alma (silâhları kuşanma) nida olundu. Daha sonra namaz vakti girdi ve namaza nida olundu da Hz. Peygamber (s.a.v) korku namazı kıldırdı. İşte o gün Allah Tealâ namazı kısaltma ve mü'minlere korku namazı esnasında silâhlarını kuşanma emrini içeren âyet-i kerimeyi indirdi.[603]
13- Bu Katâde rivayeti, kimden olduğu yani râvisi belirtilmeksizin Kurtubî tefsirinde biraz daha farklı olarak verilmiş. Şöyle ki:
"Yağmurdan bir eziyet görür veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur, âyet-i kerimesi Batnı Nahle'de müşrikler bozguna uğrayıp müslümanlar kazandığında Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında nazil oldu. Yağmurlu bir gün idi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) silâhını bırakmış halde kazâ-i hacet için çıkmıştı. Kâfirlerden Gavres ibnu'l-Haris, Efendimiz'in ashabından ayrılmış yalnız başına kazâ-i hacette bulunduğunu görünce kılıcını çekmiş ve dağdan aşağı inerek Efendimizin başına dikilmiş (bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, yakınındaki bir ağaçta asılı duran ve kabzası gümüş kakmalı kılıcını alarak),
"Ey Muhammed, bugün seni benden kim kurtarır?" ya da "Bugün benim seni öldürmemi kim engelleyebilir?" demiş. Hz. Peygamber de:

"Allah" deyip *"Ey Allahım, Ğavres'i benden dilediğinle defet."* diye dua etmiş. Gavres kılıcıyla Efendimize vurmak üzere yaklaştığında ayağı kayarak yüz üstü yere kapaklanmış. (Vâkıdî burada Cibril'in Ğavres'i göğsünden ittiğini zikretmiştir.) Gavres'in elinden düşen kılıcı alan Rasûl-i Ekrem
"Ey Gavres, şimdi benden seni kim koruyacak?!" buyurmuş. Onun:
"Hiç kimse." demesiyle
"Benim hak peygamber olduğuma şehadet etmeyi ve kılıcını geri vermemi ister misin?" diye sormuş. Gavres:
"Hayır, senin hak peygamber olduğuna şehadet etmem, fakat bundan sonra seninle savaşmıyacağıma ve sana karşı senin hiçbir düşmanına yardım etmiyeceğime şehadet ederim." demiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iade ettiği kılıcını alıp gitmiş de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[604]
14- Hz. Peygamber tarafından serbest bırakılan Gavres'in, kabilesine varınca: "İnsanların en hayırlısının yanından geliyorum." dediği nakledilir.[605]
15- Bu hadise hicretin dördüncü senesinde Gatafan kabilelerinden Muharib oğulları ile Sa'lebe oğulları kabileleri üzerine gerçekleştirilen Zâtu'r-Rıkâ' gazvesi sonrasında meydana gelmiştir. Bozulan düşman kuvvetlerinden arta kalan gruplardan birisinde bulunan Gavres, Hz. Peygamber'i yalnız ve silâhını bırakmış halde görünce anlatılan tama'a kapılmış olmalıdır. Buna göre bu âyet-i kerime hicretin dördüncü senesi inmiş olmalıdır.[606]
16- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de *"Yağmurdan bir eziyet görür veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur. Fakat dikkatli olun..."* âyet-i kerimesi yaralı olduğu için silâhını bırakan Abdurrahmân ibn Avf hakkında nazil olmuştur.[607]
17- İbn İshak, Câbir ibn Abdullah'tan rivayetle bu Gavres hadisesi sebebiyle Mâide: 5/11 âyetinin nazil olduğunu zikretmekte ancak Yezîd ibn Rûmân'dan Amr ibn Cihâş hakkında nazil olduğu rivayetinin de olduğunu kaydetmektedir.[608]
İbn İshâk rivayeti inşaallah Mâide 11 âyetinin nüzul sebebinde tam olarak verilecektir.

104. Kavmi arayıp takip etmekte gevşek davranmayın. Siz acı duyuyorsanız, şüphesiz onlar da sizin duyduğunuz o acı gibi acı duyuyorlar. Halbuki siz Allah'tan, onların umut edemiyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Uhud günü müslümanların başına gelenler geldikten sonra Allah'ın Rasûlü ve ashabı dağa çıktılar. Aşağıdan Ebu Süfyan geldi ve:
"Ey Muhammed, yara, yaraya karşılıktır. Savaş böyle sırayladır; bir gün size ise bir gün de bizedir." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ashabına:
"Şuna cevap versenize." buyurdu, onlar:
"Ortada eşitlik yok: Bizim ölülerimiz cennette, sizinkilerse cehennemde." dediler. Ebu Süfyân:
"Uzzâ bizimdir, sizin Uzzâ'nız yok." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Allah bizim Mevlâmızdır, sizinse mevlânız yok." deyiniz." buyurdular. Ebu Süfyân:
"Yücel ey Hübel, yücel ey Hübel!" dedi. Hz. Peygamber:
"Allah en yücedir, en uludur!" deyiniz." buyurdular. Ebu Süfyan:
"Bizim ve sizin buluşma yerimiz Bedr es-Suğrâ olsun." dedi. O gün müslümanlar yaralı olarak uyudular.
İkrime der ki:
İşte orada *"Eğer size bir yara değmişse o kavme de o kadar yara değmiştir. Biz o günleri insanlar arasında leh ve aleyhlerine döndürür dururuz..."[609]* âyetleri ile bu âyet-i kerime nazil oldu."[610]
2- İbnu'l-Cevzî ise bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın, ashabına, Uhud'un akabinde çekilen Ebu Süfyân'ın peşinden gitmelerini emrettiğinde onların yaralı ve güçsüzlüklerinden yakınması üzerine indiğini kaydetmektedir.[611] Ancak İbnu'l-Cevzî bu görüşü herhangi bir sahabî veya müfessire isnat etmemiştir.[612]
3- *"Kendilerine yara isabet ettikten sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün davetine icabet edenler, içlerinden iyilik yapanlar ve takvaya erenler için ecr-i azîm vardır."[613]* âyetinin nüzul sebebinde geçtiği üzere Uhud Gazvesinin hemen akabinde tam bir sonuç alamadan Mekke'ye doğru geri çekilen Ebu Süfyân ve ordusunu, müslümanların henüz tükenmediğini göstermek üzere takip emri hakkında nâzil olduğu da söylenmiştir. Ancak Allah yolunda çıkılacak bütün cihadlar hakkında umumî olduğu da şüphe götürmez.[614]

105. Doğrusu Biz sana kitabı hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma.
106. Ve Allah'tan mağfiret dile. Hiç şüphesiz Allah Gafur'dur, Rahim'dir.
107. Nefislerine hainlik etmiş olanları savunma. Allah, herbir hainlikte direnen günahkârı sevmez.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler, bu âyetlerin ve bundan sonra gelen yüz on altıncı âyete kadar olan âyetlerin, hırsızlık yapan veya kendilerine verilen bir emaneti inkâr ederek ihanette bulunan, Rasulullah'ın da bilmeden savunduğu bir kişi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[615]
2- Müfessirler, bu âyetlerin çoğunun, Tu'me İbn Ubeyrık hakkında nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeb-i nüzul hâdisesinin nasıl cereyan ettiği hususunda değişik rivayetler vardır.[616]
3- Muhammed ibn İshak'ın... Katâde ibnu'n-Nu'mân'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Bizde, Ubeyrık oğulları denilen Bişr, Beşîr, Mübeşşir'den oluşan bir aile vardı. Bunlardan Beşîr -ki ona Ebu Tu'me de denilmektedir- münafık idi. Rasûlullah (s.a.v.) ve ashabını hicveden şiirler söyler, sonra bunları araplardan bir şaire nisbet eder,
"Filân şair şöyle şöyle söyledi." diyerek okurdu. Rasûlullah'ın ashabı onun bu türden bir şiir okuduğunu işittikleri zaman bunun aslında Beşîr tarafından söylenmiş bir şiir olduğunu anlar ve:
"Vallahi bu şiiri olsa olsa bu habis söyler." derlerdi. Bu aile cahiliye devrinde de İslâmî devirde de yoksul bir aile idiler. Zaten Medineliler de çok zengin kimseler değillerdi. İnsanların çoğunun yiyeceği hurma ve arpa idi. Ancak zenginler Şam'dan beyaz un getiren bir kervan geldiği zaman beyaz un satın alır, bunu kendileri yer, aileleri yine hurma ve arpa yemeye devam ederlerdi. Yine bir keresinde Şam'dan bir kervan geldi ve beyaz un getirdi. Amcam Rifâa ibn Zeyd bir yük beyaz un satın aldı ve içinde silâhlarının, iki zırh, iki kılıç ve diğer savaş levazımatının da bulunduğu bir odaya koydu. O gece odanın duvarında bir delik açılarak girilmiş, silâhlar ve un çalınmış. Sabah olunca amcam Rifaa bana geldi ve:
"Ey kardeşimin oğlu, biliyor musun bu gece evimize hırsız girmiş, kilerimizin duvarını delmiş, silâh ve yiyeceğimizi alıp götürmüş. Evde bir soruşturma yaptık, bize denildiğine göre Übeyrık oğullarının gece ışıkları yanıyormuş ve bizim yiyeceklerimizi onlar da görmüşler. Übeyrık oğulları da suçu, Medine'de doğruluğu ve güzel ahlâkı ile tanınan Lebîd ibn Şehr'in üzerine atmışlar." dedi. Lebîd bunu duyunca kılıcını çektiği gibi Übeyrık oğullarına vardı ve:
"Ben mi hırsızlık yapmışım? Allah'a yemin ederim ki ya bu hırsızlığı kimin yaptığını ortaya çıkarır, söylersiniz, ya da hepinizi şu kılıcımla doğrarım." dedi.
"Bizden uzak ol be adam, sen bunu yapacak kişi değilsin." dediler. Biz evde sorduk soruşturduk ve artık bu işi Übeyrık oğullarının yaptığından hiç şüphemiz kalmadı da amcam:
"Ey kardeşimin oğlu, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gitsen de bu durumu bir de ona anlatsan." dedi.
Katâde anlatmaya şöyle devam eder:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldim, ona durumu anlattım ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bizde yaramaz bir aile var, gece amcam Rifâa'nın evine kastetmişler, kilerinin duvarını delip silâhını ve yiyeceğini almışlar. Aldıkları yiyeceğe ihtiyacımız yok ama hiç olmazsa silâhımızı iade etsinler." dedim. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Bu konuya bakacağım, bir düşüneyim." buyurdu. Übeyrık oğulları benim Rasûlullah'a gittiğimi ve durumu anlattığımı haber alınca kendilerinden Esîr ibn Urve adındaki kişiye gitmişler, konuyu onunla konuşmuşlar, aile halkı çevresinde toplanmış, sonra da Rasûlullah (s.a.v.)'a gelmişler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Katâde ibnu'n-Nu'mân ve amcası bizden müslüman ve doğruluk sahibi bir aileye, ellerinde bir delil ve isbat olmaksızın hırsızlık iftirasında bulunmuş." demişler. Katâde der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldim, onunla tekrar konuştum da bana: *"Müslümanlığı ve doğruluğu bana iletilen bir aileye delilsiz, isbatsız hırsızlık ithamında bulundun."* buyurdu. Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanından ayrıldım, sanki dünya başıma yıkıldı, keşke malımın bir kısmı benden çıksaydı (amcamın zararını ben karşılasaydım) da bu mes'eleyi Rasûlullah'la konuşmamış olsaydım." diye temenni ettim. Amcam Rifâa'ya vardım,
"Ne yaptın ey kardeşim oğlu?" dedi, Rasûlullah'ın bana söylediklerini naklettim,
"Allah, kendisinden yardım istenecek olandır." dedi. Çok geçmedi, Kur'ân nazil oldu:
"Doğrusu Biz sana kitabı hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma..." âyetleri indi. Kur'ân'dan bu âyetler nazil olunca çalınan silâhlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirildi ve Efendimiz silâhı Rifâa'ya iade ettirdi. Katâde der ki:
"Amcam cahiliye devrinde kocamış bir ihtiyardı. Müslüman olmuştu ama İslâmında yine de bir şüphem vardı. Silâhı kendisine getirdiğimde:

"Ey kardeşim oğlu, bu silâhları Allah yoluna vakfediyorum." dedi ve anladım ki İslâmı sahih imiş. Beşîr'e gelince; hakkında Kur'ân nazil olunca müşriklere iltihak etti ve Sa'd ibn Sehl (veya Sümeyye) kızı Sülâfe'nin yanına gitti. İşte Beşîr'in bu yaptığı hakkında da:
"Kim kendisine doğru yol belli olduktan sonra peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü yolda bırakır ve onu cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası." ***[617]*** âyeti nazil oldu. Beşîr'in Sülâfe'ye inip orada konakladığını duyan Hassan ibn Sabit onu bir şiirle hicvedince Sülâfe de Beşîr'e kızarak Beşîr'in yükünü başının üzerine alıp, dışarı çıkarmış, götürüp çöle atmış ve:

"Bana Hassan'ın beni hicveden şiirini hediye ettin, zaten bana hiç bir hayır da getirmedin." demiş. [618]

Bu âyeti kerime inince, Beşîr müşriklere katılarak İslâm dininden çıktı." [619]
4- Tu'me bir zırh çalmıştı. Bu zırh kendisinden istendiği zaman, bu hırsızlığı yanudilerden birinin üzerine attı. Onun ile o yahudinin kavmi arasında davalaşma iyice kızışınca, Münafık Tume'nin sülalesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, bu dava hususunda kendilerine yardım etmesini ve bu hırsızlık işini yahudinin yaptığına hükmetmesini istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, (onların sözüne güvenerek) bunu yapmak isteyince, işte bu âyet nazil oldu. [620]

5- Birisi, Tu'me'ye bir zırh emânet etti, fakat o anda buna bir şahid yoktu. O adam, Tu'me'den zırhı isteyince, Tu'me inkâr etti. [621]

6- Zırhı emanet eden bunu isteyince, Tu'me onu falan yahudinin çaldığını iddia etti. [622]
7- Katade'ye göre bu âyetler, Ensar'dan bir kişi olan Übeyrik'in oğlu Tu'me hakkında nazil olmuştur. Tu'me, amcasının kendisine emanet ettiği zırhı çalmış sonra onu, Zeyd b. es-Semin diye adlandırılan bir Yahudinin çaldığını söylemiştir. Yahudi gelip Rasulullah'a şikayette bulununca Tu'me'nin kabilesi gelip Rasulullah'ın Tu'me'yi savunmasını istemişler Rasulullah da onu savunmak isterken Allah teala, hakkında bu âyetleri indirmiş ve Tu'me'yi savunmamasını emretmiştir. Bu olaydan sonra Tu'me dinden çıkıp Mekke'deki müşriklerin yanına gitmiş Allah teala da onun hakkında *"Kendisine doğru yol açıklandıktan sonra kim Peygamberle ayrılığa düşer ve müminlerin yolunun dışında bir yol takibederse onu takibettiği yolda bırakırız ve cehenneme atarız. O cehennem ne kötü bir yerdir."* [623] buyurmuştur. [624]
8- Abdullah b. Abbas'tan nakledildiğine göre Rasulullah ile beraber savaşa çıkan Ensar'dan birinin zırhı çalındı. Zırhın sahibi onu, Tu'me b. Übeyrik'in çaldığını söyledi. Tu'me Rasulullah'a getirildi. Hırsız bunu görünce zırhı götürüp suçsuz bir adamın evine attı ve kendi akrabalarına:
"Ben zırhı ortadan kaldırdım, onu götürüp filanın evine attım. O zırh o kişinin evinde bulunacaktır." dedi. Bunun üzerine hırsızın akrabaları geceleyin Rasulullah'a giderek:
"Ey Allah'ın Rasulü, bizim adamımız bundan beridir. Zırhı çalan falandır. Biz bunu öğrendik. Sen insanların huzurunda arkadaşımızın suçsuz olduğunu ilan et ve onu savun. Zira Allah onu senin vasıtanla korumayacak olursa o helak olur." dediler. Rasulullah da insanların huzurunda o kişinin suçsuz olduğunu söyledi. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. Rasulullah'ı ve hırsızı himaye edenleri uyardı. [625]
9- İkrime'den gelen rivayette de bu Tu'me'nin Medine'de hırsızlık suçunu ensardan Ebu Melîl ibn Abdullah el-Hazrecî'ye isnat ettiği, hırsızlığı âdet haline getirdiği, irtidad edip Mekke'ye gitmesinden sonra da orada hırsızlığa devam ettiği, yakalanıp Mekke'den de çıkartıldığı, yolda rastladığı Kuzâa'lılardan da hırsızlık yapıp kaçmasıyla peşinden yetişip taş atarak onu öldürdükleri kaydedilmektedir. [626]
10- İkrime'ye göre bu âyet-i kerimeler, Übeyrik'in oğlu Tu'me hakkında nazil olmuştur. Ensardan birisi buna, içinde bir zırhı bulunan deposunu emanet etmiş daha sonra gelip orayı açtığında zırhını bulamamış ve onu Tu'me'ye sormuş, Tu'me de: "Zeyd b. es-Semin" diye adlandırılan bir Yahudinin onu aldığını söylemiş fakat zırhın sahibi, Tu'me'nin yakasını bırakmamıştır. Onun akrabaları bu hali görünce Rasulullah'a gidip, Tu'me'yi savunmasını istemişler, bunun üzerine de bu âyetler nazil olmuş ve Rasulullah'ı uyarmış, Tu'me'nin kavmini de kınamıştır. [627]
11- Tu'me ibn Übeyrık'in, suçu üzerine attığı kişinin Zeyd ibnu's-Semîn veya Lebîd ibn Sehl adında yahudiler olduğu da, bunlardan Lebîd'in müslüman olduğu da rivayet edilmiştir. [628]
12- Biraz sonra geleceği üzere bu Sûrenin 115. âyetinin de bu Tu'me hakkında nazil olduğu rivayet edilmekte olup yerinde anlatılacaktır.
13- Ensar'dan, Zafer b. Haris Oğulları'ndan Tu'me b. Ubeyrık isminde bir adam, Katade b. Numan ismindeki komşusunun bir zırhını çalmıştı. Zırh, içerisinde un bulunan bir dağarcığın içinde bulunuyordu. Un dağarcıkta bulunan bir yırtıktan dökülüp saçılmağa başlamıştı. Böylece yolda un izleri görünüyor ve bu izler eve varıncaya

kadar devam ediyordu. Sonra Tu'me o zırhı, Yahudiler'den Zeyd b. Semin denilen bir adamın yanında sakladı. Zırh, Tu'me'nin yanında arandı fakat orada bulunamadı ve Tu'me, zırhı almadığına, onun hakkında hiçbir bilgisi olmadığına dair, arayanlara yemin etti. Bunun üzerine zırhın sahipleri dediler ki:
"Hayır, vallahi o, bize geceleyin gelip zırhı öyle aldı. İzini sürdük. İz, onun evine girinceye kadar devam etmiş. Böylece onun izini gördük." Tu'me yemin edince onu bırakıp onun izini takib ettiler ve sonunda Yahudi'nin evine vardılar da onu ele geçirdiler. Yahudi:
"Onu bana Tu'me b. Ubeyrık verdi" dedi ve bu hususta Yahudiler'den bir grup insan onun lehinde şahidlik yaptılar. Bunun üzerine Tu'me'nin Kabilesi olan Zafer Oğulları:
"Rasulullah (s.a.v.)'a gidelim" dediler. Rasulullah (s.a.v.)'a gidip bu hususta konuştular ve kendisinden, arkadaşları Tu'me'yi savunmasını isteyip dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, eğer bunu yapmazsanız, arkadaşımız mahvolacak, rezil rüsvay olacak, yahudi ise böylece aklanmış olacak." Rasulullah (s.a.v.) bunun üzerine -kendisi de onlarla beraber buna istekli olarak bunu yapmayı ve yahudiyi cezalandırmayı kurmuştu ki Allah Teala bu âyetlerin hepsini indirdi.
Bu, müfessirlerden bir cemaatin sözüdür."[629]
14- Tu'me, Mekke'ye kaçarak mürted oldu. Mekke'de hırsızlık yapmak için bir evin duvarını deldiği sırada duvar üzerine yıkılarak onu öldürdü.[630]
15- Tu'me b. Übeyrik hırsızlık edip de Rasulullah (s.a.v.), elinin kesilmesine hükmedince Mekke'ye kaçarak İslamdan döndü. Bunun üzerine Yüce Allah: *"Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim peygambere karşı çıkarsa..."* âyetini indirdi.[631]
16- İbn-i Zeyd'e göre ise olay şöyledir;
Rasulullah zamanında demirden bir zırh çalınmış ve suç, bir Yahudinin üzerine atılmıştır. Yahudi kendisini savununca hırsızın komşuları, hırsızlık yapanı temize çıkarmışlar, hırsızlığı Yahudinin yaptığını söylemişler ve Rasulullah'a "Ey Allah'ın Rasulü, bu murdar Yahudi, Allah'ı inkâr etmektedir. Sen onu getirip hesaba çeksen iyi olur." dediler. Rasulullah da Yahudiye bir kısım sözler söyledi. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. Rasulullah'a sistem etti. Hırsızı savunan komşularını da kınadı.[632]
17- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerimeler, bir Yahudinin, kendisine zırhını emanet ettiği Übeyrik'in oğlu Tu'me hakkında nazil olmuştur. Yahudi, Tu'me'ye emanet ettiği zırhını, onunla beraber Tu'me'nin evinde belli bir yere gömdüler. Sonra Tu'me orayı eşip zırhı çıkardı. Yahudi gelip zırhını isteyince Tu'me onu inkâr etti. Yahudi, akrabalarına gidip:
"Benimle birlikte gelin. Ben zırhın nereye gömüldüğünü biliyorum." dedi. Tu'me onların geleceklerini öğrenince zırhı alıp Ebu Müleyl el-Ensari adındaki kişinin evine attı. Yahudi gelip zırhını aradı fakat bulamadı. Bunun üzerine Tu'me ve akrabaları, Yahudiye hakaret ettiler. Tu'me Yahudilere:
"Siz beni ihanetle mi suçluyorsunuz?" dedi. Gelenler Tu'me'nin evinde zırhı aradılar. Bir ara Ebu Müleyl'in evine yukardan bakarken zırhın orada olduğunu gördüler. Bunun üzerine Tu'me,
"Bu zırhı Ebu Müleyl almış." dedi. Ensardan olanlar Tu'me'yi savundular. Tu'me onlara:
"Haydin Rasulullah'a gidelim ona söyleyin beni savunsun ve Yahudilerin delilini çürütsün. Zira ben yalancı çıkacak olursam Yahudi bütün Medine halkına karşı yalan söyler." dedi. Bunun üzerine Ensardan bir kısım insanlar Rasulullah'a gidip
"Ey Allah'ın Rasulü, sen Tu'me'yi savun ve Yahudiyi yalancı çıkar." demişler. Rasulullah da bunu yapmak istemiş ve bunun üzerine Allah teala: *"Sen, hainlerin savunucusu olma."* âyetini ve ondan sonra gelen âyetleri indirmiş ve Rasulullah'ı uyarmış ve ihanet edeni savunanları da kınamıştır.[633]
18- Suddî ve Mukatil kavlinde ise bir hırsızlık değil, emanete hıyanet söz konusudur ve yukarda anılan Tu'me ibn Übeyrık, bir yahudi komşusunun kendisine bıraktığı bir zırh emanetine hıyanet etmiş, bu hıyanetine yahudinin muttali olduğunu sezince de zırhı ensardan Ebu Müleyl'in evine atmış. Tu'me'nin ailesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek Tu'me lehinde şehadette bulunmakla birlikte bir de yahudiye karşı kardeşlerini müdafaa etmesini ve yahudiyi iddiasında yalanlamasını istemişler de bu âyet-i kerimeler nazil olmuştur.[634]
19- Mahmut İbni Lebîd dedi ki:
"Beşîr İbni Haris, Katâde İbni Numan'ın amcası Rifâa İbni Zeyd'in malını çaldı. Onun meşrebesini üzerinden deldi. Ona ait yemekleri, iki zırhı edatları ile aldı. Katâde Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve bunu haber verdi. Aleyhisselâm, Beşîr'i çağırdı ve ondan sordu. Beşîr inkar etti ve bunu dar ehlinden biri olan Lebîd îbni Sehl'e - ki hasep ve nesep sahibidir- iftira etti. Beşîr'in yalanlanmasından, Lebîd 'in berâeti için Kur'an indi.
Kur'an inince bu Beşîr'e ağır geldi. Mürted olarak Mekke'den kaçtı. Sülâfe İbni Sa'd'in yanına indi. Nebî ve Müslümanlar hakkında şüphe uyandırmaya çalışırdı. Bunun hakkında Nisa: 4/115 âyeti indi. Hassan îbni Sabit onu

dönünceye kadar hicvetti. Bu hicretin dördüncü senesi Rebi ayında oldu." [635]
20- Alimler der ki:
"Bu âyet, Tu'me ve sülalesinin münafık olduklarına delâlet eder. Böyle olmasaydı onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den asılsız bir şeye yardım etmesini ve bu hırsızlığı, bir yalan ve iftira olarak o yahudiye isnad etmesini isteyemezlerdi" Bunu, *"Onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar ve sana hiçbir şekilde zarar veremezler"* ***[636]*** âyeti de te'kid eder." [637]
21- Suyûtî Bu hadisenin Hicretin dördüncü yılının Rebî aylarından birinde (evvel veya sâni) meydana geldiğini kaydediyor ki[638] âyet-i kerimenin de nüzul zamanına işaret etmektedir.[639]
22- Hırsızlık veya herhangi bir suç işlendiğinde ve sanık veya sanıkların ta'yininde sıkıntı ve belirsizlik halinde hâkim'in; sanıkların din ve milliyetine bakmaksızın tam bir adalet duygusuyla konuya yaklaşması ve tarafsız bir şekilde konuyu araştırarak hüküm vermesi gerekliliği umumî hükmünü bu hususî sebepler elbette sınırlandırmaz.[640]

108. İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki Allah'ın hoşnut olmıyacağı sözü geceleyin uydurup düzdükleri zaman da Allah onlarla beraberdir. Allah, yapmakta oldukları her şeyi her veçhile kuşatıcıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk der ki:
"Bu âyet-i kerime de Ebu Tu'me'nin hırsızlığı üzerine gelişen olaylar hakkında inen âyetler cümlesindendir. Ebu Tu'me, zırhı çaldığında evinde bir çukur kazıp zırhı oraya gömerek saklamış ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[641]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Tu'me şöyle derdi:
"Yahudiye, 'zırhı o çaldı' diye iftira atar ve benim çalmadığıma dair yemin ederim. Böylece de Peygamber, kendi dininde olduğum için benim yeminimi kabul eder, yahudinin yeminini kabul etmez." [642]

110. Kim bir kötülük işler veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ı Gafur Rahim bulur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk der ki:
"Bu ayet Vahşî'nin durumu hakkında nazil olmuştur. Müşrik iken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası Hamza'yı öldürmüş olan Vahşî, kendi ifadesiyle daha sonra Sakîflilerin Medine-i Münevvere'ye elçi gönderdikleri sırada dünya kendisine dar gelmiş, bir sakîflinin
"Onun, kendi dinine girmiş birini öldürdüğünü görmedim, git iman et." demesiyle Medine-i Münevvere'ye gelmiş, iman etmiş[643] ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ben pişmanım, benim için tevbe var mı?" diye sormuş ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[644]
2- Tâifte oturan Sakîflilerin Medine-i Münevvere'ye elçi göndermeleri hicretin dokuzuncu senesi Ramazan ayında olduğuna göre[645] bu âyet-i kerimenin nüzulü de o sıralarda olmalıdır.[646]
3- Bir kısım müfessirler, bu âyet-i kerimenin, bundan önce geçen yüz yedinci âyette kendi nefislerine ihanet ettikleri zikredilen kimseler hakkında nazil olduğunu söylemişler, diğer bir kısım müfessirler ise bu âyetin, yüz dokuzuncu âyette beyan edilen, kendi nefislerine hainlik edenleri savunanlar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerime, hainler ve hainleri savunanlar hakkında nazil olsa da her kötülük işleyen veya kendi nefsine zulmedeni ifadesi içine almaktadır. Ve bu âyet, Muhammed ümmeti için büyük bir lütuftur."[647]

112. Kim bir hata veya bir günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Müfessirlerin cumhuru bu âyet-i kerimenin de yukarda anılan Tu'me ibn Übeyrik hadisesi üzerine nazil olan âyetler arasında olduğu görüşündedir.[648]
2- Müfessirler bu âyette, işlediği günahı başkalarının üzerine attığı zikredilen kişiden maksadın, Übeyrik'in oğlu Tu'me olduğu hususunda ittifak etmişler, ancak üzerine suç atılan masum kişinin kim olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.

Bazılarına göre bu kişi, Lebid b. Sehl; bazılarına göre ise Zeyd b. es-Semin adlı bîr Yahudidir.[649]
3- İbn Abbâs, İkrime, İbn Sîrîn, Katâde ve İbn Zeyd bu âyette zikredilen "suçsuz"un da bir yahudi olduğunu söyler.[650]

4- Katâde bu yahudinin ismini Zeyd ibnu's-Sümeyr olarak vermektedir.[651]
5- Ancak cumhurun bu kavli yanında İbn Abbâs'tan Dahhâk kanalıyla gelen bir rivayette bu âyetin nüzulü İfk hadisesi ile ilişkilendirilerek Hz. Aişe hakkında ileri geri konuşup ona zina iftirasında bulunan Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[652]
6- Ancak âyetlerin siyakı, bu âyet-i kerimenin de Tu'me hadisesi hakkında nazil olduğunu te'yid eder tarzdadır.[653]

113. Eğer Allah'ın lûtfu ve rahmeti, üzerinde olmasaydı onlardan bir takımı seni saptırmaya çalışmıştı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın senin üzerindeki lûtfu çok büyük olmuştur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu's-Sâib kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayette bu âyet-i kerime de yukardaki Tu'me hadisesi ile ilgili olarak o ve ailesi hakkında nazil olmuştur.[654]
2- Ancak Dahhâk kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen ikinci bir rivayette Taif'te oturan Sakîf oğulları hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir. Buna göre Sakîfliler, çevrelerindeki kabilelerin isteyerek veya istemiyerek birer birer müslüman olduğunu görünce onlar da Hz. Peygamber'den bir takım tavizler kopardıktan sonra müslüman olmaya karar verir ve Medine-i Münevvere'ye bir hey'et gönderirler. Hey'et Medine-i Münevvere'ye gelir, isteklerini birer birer sıralarlar:
"Namazdan ve öşürden (zekât'tan) muaf tutulacaklar, üç yıl daha (sonra bir yıla, hattâ bir aya kadar inerler) putları Uzzâ yıkılmıyarak muhafaza etmelerine müsaade edilecek." Hz. Peygamber onlara cevap vermez ve hemen bu âyet-i kerime nazil olur da istekleri reddedilir.[655]
3- Bu rivayete göre bu âyet-i kerime hicretin dokuzuncu senesi Ramazan ayında nazil olmuş olmalıdır. Çünkü rivayetlerde Sakîf hey'etinin Medine-i Münevvere'ye geliş zamanı bu şekilde kaydedilmektedir.[656]

114. Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi ve insanların arasını düzeltmeyi emreden başka. Kim Allah'ın hoşnutluğunu arayarak böyle yaparsa Biz ona çok büyük bir ecir vereceğiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime de Tu'me ibn Übeyrik hadisesi üzerine ailesinin (kabilesinin) bir araya gelerek Tu'me'yi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda nasıl savunacakları konusunda gizli gizli ve fısıldaşarak konuşup istişareleri hakkında nazil olmuştur.[657]
2- Bu âyet, her ne kadar, o hırsızın (Tu'me) kavminin bir birleriyle fısıldaşmaları hakkında nazil olmuş ise de, bu âyet mana bakımından umûm ifâde eden bir âyettir. Buna göre mana, "İnsanların, hakkında fısıldaşıp sohbete daldıkları sözlerden, sadece hayır işlerine dair olanlar makbuldür" şeklinde olur.[658]

115. Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra O Rasûl'e karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse onu dönüp gittiği yolda bırakırız ve kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası!
116. Elbette Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa işte o, çok uzak bir dalâlete düşmüş olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Alimler bu iki âyet-i kerimenin biraz önce hırsızlık hadisesi anlatılan (âyet 105-107'nin nüzul sebebi olarak) Tu'me ibn Übeyrik hakkında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bu hırsızlığının cezası olarak elinin kesilmesine hükmedince Mekke'ye kaçıp irtidad etmesi üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir. [659]
2- Daha önce de açıklandığı gibi bu âyet-i kerime, Tu'me b. Übeyrik gibi, ihanet eden, ihanetinden sonra tevbe etmeyen, aksine müminleri bırakıp putlara tapan müşriklere sığınan ve dinden dönerek Rasulullah ile ayrılığa düşen kimseler hakkında nazil olmuştur. [660]
3- Saîd ibn Cübeyr der ki:
"Mekke'ye kaçtıktan sonra orada da doğru durmamış, hırsızlık yapmak üzere bir evin duvarını delmiş, farkına varmışlar, hırsızlık üzerindeyken yakalamış ve öldürmüşler de bunun üzerine Allah Tealâ bu iki âyet-i kerimeyi indirmiştir." [661]
4- Kelbî rivayetinde ise ölümü Mekke'de değil, Şam yolundadır. Kelbî şöyle anlatıyor:
"onu dönüp gittiği yolda bırakırız..." âyet-i kerimesi İbn Übeyrık hakkında nazil oldu. Medine-i Münevvere'de durumu ve hırsızlığı ortaya çıkınca Mekke'ye kaçtı ve irtidad etti. Ancak orada da doğru durmayıp yine hırsızlık yapmaya başladı. Bir gün, hırsızlık yapmak üzere bir evin duvarını delerken duvar üzerine yıkılmış ve yıkıntı altında kalmış. Ev halkı durumun farkına vararak yıkıntının altından çıkarıncaya kadar orada kalmış. Önce yıkıntının altından çıkarmış sonra da Mekke'den sürüp çıkarmışlar. Şam'a gitmek üzere oraya giden bîr kervana katılmış, ama yolculuk sırasında yine hırsızlık edeceği tutmuş ve kervandakilerin bazı mallarını çalmış, yakalayıp taşlıyarak öldürmüşler de *"onu dönüp gittiği yolda bırakırız ve kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası!"* âyet-i kerimesi nazil olmuş.
Mukâtil, onun ölmesi ya da öldürülmesi hakkında daha farklı bilgiler veriyor:
"Tu'me, irtidad edip Mekke'ye kaçtığında orada Haccâc ibn Alât es-Sülemî'ye misafir olmuş. Haccâc onu güzel bir şekilde misafir etmiş ama Tu'me, evde altın olduğunu öğrenince gece evden çıkmış, dışardan duvarı delip altını çalmak üzere gizlice eve girmiş. Komşular bunun farkına varıp evi kuşatmışlar, yakalamışlar ve taşhyarak öldürmek istemişler, ancak Haccâc, kendi evini soymaya teşebbüs etmiş olsa dahi misafirinin öldürülmesinden utanmış ve öldürülmesini engellemiş, bıraktırmış da Tu'me Mekke'den çıkıp Suleym oğulları Harra'sına katılmış, onların putlarına tapmıya başlamış ve orada müşrik olarak ölmüş. Buraya kadar anlatılanlardan çok uzak bir kavil daha var ki Mekke'den çıktıktan sonra bir yerde bir gemiye binmiş, gemideki mallardan bir şeyler çalmış, yakalamışlar ve denize atmışlar."[662]
5- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet olunduğuna göre Tu’me İbn Ubeyrık, Cenâb-ı Hakk'ın kendi sır perdesini yırttığını (meselenin içyüzünü ortaya koyduğunu) ve yahudiyi de hırsızlık töhmetinden arındırdığını görünce, dinden döndü; Mekke'ye gitti ve hırsızlık gayesiyle birisinin duvarını deldi... Derken duvar üzerine yıkıldı ve öldü. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[663]
6- Zeccac şöyle demiştir:
"Allah'ın vahyettiği emir ile ve hırsızlığını ortaya koyması ile, bu Tu’me nezdinde, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliğinin doğruluğu aşikar olmuştu. Fakat buna rağmen o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşman kesildi, muhalefetini açıkladı ve İslâm'dan döndü. Bu sebeple, Tu’me'nin bu hareketi, hidayet kendisine açıklandıktan sonra, muhalefetini ortaya koyması oldu." [664]
7- Ne şekilde ve nerede ölmüş veya öldürülmüş olursa olsun anlaşılan odur ki bir kere müşrik olarak ölmüş, ikinci olarak da hırsızlıktan bir türlü vazgeçememiş olması hem irtidadına, hem de ölümüne sebep olmuştur.[665]
8- *"Elbette Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa işte o, çok uzak bir dalâlete düşmüş olur."* âyet-i kerimesinin nüzul sebebinde Dahhâk'ten başka bir sebep daha rivayet ediliyor. Şöyle ki:
"Yaşlı bir bedevî arap Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, ben, günahlara ve hatalara dalmış bir ihtiyarım. Şu kadar var ki Allah'ı bilip de O'na iman ettiğimden beri hiçbir şeyi O'na ortak koşmadım. Benim Allah katında halim nasıl olacak?" diye sordu da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[666]
9- Herhalde bu ihtiyar bedevî'nin Medine-i Münevvere'ye gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kendi durumunu sorması ile İbn Übeyrık'ın irtidadı ve hırsızlık alışkanlığının devamıyla müşrikler elinde öldürülmesi zaman itibariyle birbirine yakın ve hattâ aynı zamana rastlamış olmalıdır.[667]

117. O'nu bırakıp da yalnız dişi putlara tapıyorlar. Aslında onlar ancak inatçı bir şeytana tapıyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen'den rivayette o şöyle demiştir:
"Araplardan her bir kabilenin "Filân kabilenin dişisi" diye isimlendirdikleri bir putu vardı. İşte bunun üzerine (arapların putlarını böyle isimlendirmeleri üzerine) Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[668]
2- Müfessirler ayet-i kerimede, müşriklerin taptıkları zikredilen dişilerden neyin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Ebu Malik, Süddi ve İbn-i Zeyd'e göre burada müşriklerin taptıkları zikredilen dişilerden maksat, kendilerine dişi adlarını verdikleri putlardır. Mesela, Lat, Uzza, Menat, Naile vb. putlar, kendilerine dişi adları takılan putlardır.
b- Abdullah b. Abbas, Katade ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette kendilerine tapınıldıkları belirtilen dişilerden maksat, taş ve ağaçlar gibi cansız varlıklar ve putlaştırılan ölülerdir.
c- Dahhak'a göre ise âyette zikredilen dişilerden maksat, meleklerdir. Çünkü müşrikler, meleklerin Allah'ın kızları olduklarını zannediyorlardı.
d- Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen dişiden maksat, putlar demektir. Zira müşrikler putlarına "Dişiler" derlerdi. Bu hususta Ebu Reca, Hasan-ı Basri'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Arap kabilelerinden her bir kabilenin kendisine ait bir putu bulunuyordu. Onlar, putlarını kasdederek "Filan kabilenin dişisi." diyorlardı. Bu izahın doğruluğuna, Hz. Aişe (r.anhâ)'nin, bu ifadeyi "yalnız putlara taparlar" şeklindeki kıraati ile, İbn Abbas (r.a.)'ın, "Yalnız putlara" şeklindeki kıraati de delâlet etmektedir."
c- Mücahid ve Urve'den nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Dişiler"den maksat, putlar demektir.
Taberi diyor ki:
"Bu âyette zikredilen dişilerden maksat, kendilerine dişi adları takılan Lat, Uzza, Naile, Menat gibi putlardır. Doğru olan görüş de budur. Zira dişi kelimesinin Arapçadaki en açık mânâsı "Dişi olmak" demektir. Bu kelimeyi en açık manâsıyla yorumlamak icabeder. Bu mânâda yorumlandığında da bundan maksadın, kendilerine dişi adları takılan putlar olduğunu söylemek gerekir." [669]
Fahreddin er-Razi der ki:
"Dişilere tapma"dan murad, onların putlarıdır. O müşrikler putlarını, dişi isimleri ile adlandırırlardı. Bu, tıpkı onların Lât, Uzza ve bir üçüncüsü olan Menat putları gibidir. Lât, "Allah" kelimesinin müennesi, Uzzâ, "Aziz" kelimesinin müennesidir." [670]

119. (Şeytan dedi ki:) Onları mutlaka saptıracağım, olmıyacak kuruntulara boğacağım, onlara emredeceğim; davarların kulaklarını yaracaklar, onlara emredeceğim, Allah'ın yaratışını değiştirecekler. Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinen kimse apaçık bir hüsranla kayba uğramıştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Enes'den rivayete göre o hadım etmeyi hoş görmez ve *"onlara emredeceğim, Allah'ın yaratışını değiştirecekler..."* âyet-i kerimesi bunun hakkında nazil olmuştur, dermiş.[671]
2- Zeccâc, bazı kimselerin şöyle dediğini nakletmiştir;
"Allah Teâlâ, en'âmı (deve, sığır ve davarları), bir kısmına binsinler, bir kısmının da etini-sütünü yesin içsinler diye, insanlar için yaratmıştır. İnsanlar ise onları, "bahîre", "saibe" ve "vasile" diye, kendilerine haram kılmışlardır. Yine Cenâb-ı Hak, güneşi, ayı ve yıldızları, insanların yararına olarak ve onlardan istifade etsinler diye yaratmış, ama müşrikler bu varlıklara taparak, Allah'ın yarattığı şeyleri değiştirmiş (gayelerinden saptırmışlardır.)" [672]

123. "Bu, sizin kuruntularınıza ve Kitap ehlinin kuruntularına göre değildir. Kim fenalık yaparsa cezasını görür, kendisine Allah'tan başka ne dost ve ne de yardımcı bulur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mesruk, Katade, Süddi, Dahhak, Abdullah b. Abbas ve Ebu Salih'e göre burada zikredilen "Sizin" kelimesinden maksat, müslümanlar, "Kitap ehlinin" ifadesinden maksat ise Yahudi, Hristiyan ve benzerleridir.
a- Mesruk ve Katade de şunu dediler:
"Müslümanlar ile Ehl-i Kitab aralarında münakaşa edip birbirlerine karşı delil getirmişler, Ehl-i Kitab:
"Biz, sizden daha doğru bir yol üzere bulunuyoruz. Allah'a da sizden daha yakınız. Zira bizim peygamberimiz, sizin peygamberinizden, kitabımız da sizin kitabınızdan öncedir. Dolayısıyla da biz, Allah'a sizden daha yakınız" demişler; Müslümanlar ise:

"Biz sizden daha çok hidâyet üzereyiz ve Allah'a daha yakınız. Zira bizim peygamberimiz, peygamberlerin sonuncusudur, kitabımız da kendisinden önceki kitaplara hükmetmektedir, onların hükmünü kaldırmıştır." demişlerdi. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi. Sonra Allah (c.c.) müslümanların hüccetini, Ehl-i Din'den kendileriyle hasımlaşanların hüccetine şu âyetlerle üstün kıldı:
"Erkek veya kadın, mümin olarak, kim yararlı işler işlerse, işte onlar cennete girerler, kendilerine zerre kadar zulmedilmez. İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti."[673]
b- Mesruk diyor ki:
"Müslümanlarla, ehl-i kitap, birbirleriyle münazara yaptılar. Müslümanlar:
"Biz sizden daha doğru yoldayız." dediler. Ehl-i kitap da:
"Biz daha doğru yoldayız." dediler. Bunun üzerine Allah teala:
"Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlese onun cezasını görecektir. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilir." âyetini indirdi. Bundan sonra kitap ehli olanlar, müslümanlara:
"Biz sizinle eşitiz." dediler. Bunun üzerine de
"Erkek olsun kadın olsun, kim mümin olur da güzel amellerden işlerse işte onlar, cennete girerler. Zerre kadar da zulme uğratılmazlar." [674] âyeti nazil oldu ve müminleri kitap ehline galip getirdi."[675]
c- Mesrûk dedi ki:
"Hıristiyanlarla müslümanlar birbirlerine karşı övündüler. Hıristiyanlar:
"Biz sizden üstünüz." dediler. Müslümanlar:
"Biz sizden üstünüz." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [676]
d- Bunun benzerini Katâde, Dahhak, Süddî ve Ebu Salih'ten anlattı.[677]
e- Abdullah b. Abbas da bu âyetin izahında şöyle demiştir:
"Çeşitli dinlerden olan insanlar, kendi aralarında tartıştılar. Tevrat'a tabi olanlar dediler ki:
"Bizim kitabımız diğer bütün kitaplardan daha hayırlıdır. Çünkü o, sizin kitaplarınızdan daha önce inmiştir. Peygamberimiz de Peygamberlerin en hayırlısıdır." İncil'e tabi olanlar da buna benzer sözler söylediler. Müslümanlar da:
"Artık İslam'dan başka din yoktur. Bizim kitabımız ondan önceki her kitabı neshetmiştir. Peygamberimiz, Peygamberlerin sonuncusudur. Sizler de bizler de sizin kitaplarınıza iman etmekle ve bizim kitabımızla amel etmekle emrolunduk." dediler. Bunun üzerine Allah teala, aralarında hüküm verdi ve buyurdu ki:
"Durum ne sizin kuruntunuz ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim, bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." Böylece Allah teala dine uyan insanları serbest bıraktı ve buyurdu ki:
"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in hanif dinine tabi olandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah, İbrahim'i bir dost edinmişti." [678] âyetini indirdi." [679]
2- Abdullah İbn Abbâs, Mücahid ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Sizin" ifadesinden maksat, müşrikler, "Kitap ehli"nden maksat ise Yahudi ve Hristiyanlardır.
a- İbn Abbâs'tan rivayette de ehl-i kitabın "Cennete ancak bizden olanlar girecek." sözleri ile Mekke müşriklerinin "Biz öldükten sonra asla diriltilecek değiliz." sözleri birleştirilerek bu ikisi hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir.[680]
b- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Yahudiler ile Hıristiyanlar:
"Cennete bizden başkaları girmeyecek ve ateş bize ancak sayılı gün dokunacak." derlerken, Kureyş'liler ise:
"Ne tekrar dirileceğiz ne de hesaba çekileceğiz." demişlerdi. Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[681]
c- Mücâhid dedi ki:
"Kureyş müşrikleri:
"Biz elbette diriltilecek ve azâb olunacak değiliz." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ *"Kim kötü bir iş işlerse karşılığını görür."* âyet-i kerimesini indirdi."[682]
d- Mücahid şunları söylemiştir:
"Müşrik olan Kureyşliler ve diğer Araplar:
"Biz, öldükten sonra diriltilmeyeceğiz ve azap görmeyeceğiz." dediler. Yahudi ve Hristiyanlar da
"Cennete ancak Yahudi veya Hristiyan olanlar girecektir. Cehnnem ateşi bizlere ancak sayılı günlerde

dokunacaktır." dediler. Allah teala da bu âyeti indirdi ve buyurdu ki:
"Durum ne sizin kuruntuzuna ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir."[683]
e- İbn-i Zeyd dedi ki:
"Yahudi Huyey b. Ahtab, Mekke müşriklerini Rasulullah'ın aleyhine kışkırtmak için gitti. Müşrikler ona dedi ki:
"Ey Huyey, sizler ehl-i kitapsınız biz mi daha hayırlıyız yoksa Muhammed ve arkadaşları mı?" Huyey:
"Siz onlardan daha hayırlısınız." dedi. Allah teala bu hususta şu âyetleri indirdi:
"Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar puta ve şeytana inanıyorlar ve inkâr edenlere "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır." diyorlar." "Allah'ın lanet ettiği kimseler işte bunlardır. Allah kime lanet ederse artık sen ona bir yardımcı bulamazsın."[684]
Müşrikler hakkında da: *"Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir..."* âyetini ve bundan sonra gelen âyeti indirdi."[685]
3- Dahhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen her iki grup insandan maksat da kitap ehlidir.
a- Ebû Bekr-i Temimi, Ebû Muhammed Hayyan'dan, o Ebû Yahya'dan, o Sehl'den, o Ali b. Müshir'den, o İsmail b. Ebû Halid'den, o da Ebû Salih'ten bize şunu rivayet etti:
"Ehl-i Kitab -Tevrat ehli olan Yahudilerle, İncil ehli olan Hıristiyanlar- vesair ehl-i din olanlar oturmuşlar, herbir grup, karşı taraftan olan arkadaşına: "Biz, sizden daha hayırlıyız" diye iddia ediyorlardı. Bu âyet işte bu sebepten dolayı indi."[686]
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet-i kerime, sadece kâfirler hakkında nazil olmuştur. Söylediğimiz bu hususa delalet eden şey, Cenâb-ı Hakk'ın, bu âyetten sonra, *"Erkek veya kadın, kim mü'min olduğu halde, salih amellerden (birşey) yaparsa, işte onlar cennete girerler"* [687] buyurmuş olmasıdır." [688]
4- Bu ayet inince müslümanların tavrı:
a- Kelbî'nin Ebu Salih'den, onun da İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre, İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu âyet nazil olunca, mü'minlere çok zor geldi. Bunun üzerine dediler ki:
"Ya Rasûlallah, hangimiz kötülük yapmadı ki? Bunun cezası nasıl olur, (buna nasıl dayanırız)?" Hz. Peygamber (s.a.v.) de,
"Allah Teâlâ taata, on iyilik (sevabı); bir günaha karşılık ise tek bir ceza va'adetmiştir. Binâenaleyh kim yaptığı bir kötülükten dolayı cezalandırılırsa, (taatına) karşılık verilen) on sevabından biri eksiltilir ve kendisine geriye dokuz sevab kalır. Birleri, onlarına baskın çıkana yazıklar olsun!" buyurmuştur."[689]
b- Ebu Hureyre (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Bu âyet nazil olduğu zaman ağladık, hüzünlendik ve dedik ki:
"Ya Rasûlallah, bu âyet-i kerime, bize (ümit ışığı) bırakmadı." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sevinin, müjdeler olsun size. Çünkü bu dünyada sizden birinin başına gelen her musibeti, Cenâb-ı Hak o kimsenin günahlarına bir keffaret yapar. Hatta ayağına batmış olan bir dikeni bile" buyurdu." [690]
c- Hz. Ebubekir diyor ki:
"Ben, Rasulullah'ın yanında bulunuyordum. Ona *"Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilir."* âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Rasulullah bana buyurdu ki:
"*Ey Ebubekir, bana inen bir âyeti sana okuyayım mı?"* Dedim ki:
"Evet ya Rasulallah." Bunun üzerine Rasulullah onu bana okudu. Ben o anda sanki belimin kırıldığını hissettim ve bundan (bu âyetten) dolayı sıkıntıya düştüm. Rasulullah:
"Ey Ebubekir, ne oluyor sana?" dedi. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, babam anam sana feda olsun. Hangimiz kötü amel işlemiyoruz ki? Bu âyette de yaptıklarımızdan dolayı cezalandırılacağımız beyan ediliyor. (Her kötü amelimizden dolayı cezalandırılacağımıza göre halimiz ne olacaktır?) Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Ey Ebubekir sen, (ve diğer müminler) yaptıklarınızın cezasını dünyada göreceksiniz ki rabbinizin huzuruna günahsız çıkasınız. Diğer insanların ise, kötülüklerinin cezası biriktirilir ki kıyamet gününde onun cezasını görsünler." [691]
5- Genel değerlendirme:
Taberi, bu görüşlerden, Mücahid'den nakledilen ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu, burada zikredilen insanlardan maksadın, Kureyş müşrikleriyle kitap ehli olan kimseler olduklarını söylemiştir. Zira bundan önceki

âyetlerde müslümanlarm kuruntuları zikredilmemiş, şeytanın taraftarlarının kuruntuları zikredilmiş ve şeytanın onlara: "Ben onları boş kuruntulara sokacağım." dediği beyan edilmiştir. Bu nedenle bu âyetteki *"Sizin kuruntunuz"* ifadesinden maksat, "Siz, şeytana uyan Kureyş müşriklerinin kuruntularıdır. Müslümanların kuruntuları değildir. Çünkü bir âyeti, kendisinden önce geçen âyetlere uygun olarak tefsir etmek daha evladır. Aksine, bir âyeti, hakkında Kur'an'dan sünnetten ve müfessirlerin icmalarından herhangi bir delil olmaksızın, kendisinden önce geçen âyetlere uygun olmayacak bir şekilde izah etmek isabetli değildir.[692]

124. Erkek veya kadın her kim mü'min olarak sâlih bir amel işlerse onlar cennete girecekler ve kendilerine zerre kadar haksızlık edilmiyecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mesrûk'tan rivayete göre *"Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitab ehlinin kuruntularıyladır..."* âyet-i kerimesi nazil olunca kitab ehli:
"Biz sizlerle eşitiz." dediler de bu ve bir sonraki âyet-i kerime nazil oldu."[693]
2- Ebu Salih'ten rivayette o şöyle anlatıyor:
"Tevrat ehli, İncil ehli, Zebur ehli ve mü'minler bir mecliste birlikte oturuyorlardı. Birbirlerine karşı:
"Biz, sizlerden daha üstünüz." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[694]

125. "İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Allah'ın İbrahim'i dost edinmesinde alimler ihtilafa düştüler.
1- Ebû Said en-Nadravî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hüseyn es-Serrac'dan, o Muhammed b. Abdillah el-Hadremî'den, o Musa b. İbrahim Mervezî'den, o İbn Lehia'dan, o Ebû Kabil'den, o Abdullah'tan, o da Ömer'den bize haber verdiğine göre Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Cebrail, Allah İbrahim'i ne sebepten dolayı dost edindi?" Cebrail (a.s.) de:
"Yemek yedirdiği için ey Muhammed" cevabını verdi.[695]
2- Abdullah b. Abdirrahman b. Ebza da şöyle dedi:
"İbrahim (a.s.) ansızın evine girdi de ölüm meleğini, tanıyamadığı bir genç suretinde gördü. İbrahim (a.s.) ona:
"Kimin müsaadesiyle içeri girdin?" dedi. Ölüm meleği de:
"Evin sahibinin müsaadesiyle" dedi. İbrahim (a.s.) derhal onu tanıdı. Ölüm meleği İbrahim (a.s.)'e dedi ki;
"Senin Rabbin, kullarının içinden bir dost edindi." İbrahim (a.s.):
"Bu kim?" dedi. Ölüm meleği:
"Onu ne yapacaksın?" dedi. İbrahim (a.s.) dedi ki:
"Ölünceye kadar ona hizmetçi olacağım." Melek:
"İşte o, sensin" dedi."[696]
3- Kelbî, Ebû Salih ve İbn Abbas tarikinden rivayet ederek dedi ki:
"İnsanlara sıkıntı çektikleri bir kıtlık senesi gelip çattı da yemek istemek üzere İbrahim (a.s.)'in kapısına toplandılar. İbrahim (a.s.)'in Mısır'da bulunan bir dostundan herbir senenin meşakkati için yedek yiyecek gelirdi. İbrahim (a.s.), bu yiyeceği kendisinden istemek üzere kölelerini deve ile Mısır'daki dostuna gönderdi. Dostu dedi ki:
"Şayet İbrahim, bunu sadece kendisi için istemiş olsaydı, bunu onun için yüklerdik. Zira, insanların başına gelen sıkıntı bizim başımıza da geldi." Bunun üzerine İbrahim (a.s.)'in elçileri geri döndüler. Bathâ Vadisi'ne uğradılar ve dediler ki:
"Şu Bathâ Vadisi'nden deveyi yüklersek, insanlar yiyecek getirdiğimizi zannederler. Biz, devemizi boş olarak onlara varmamızdan gerçekten haya ederiz." bunu müteakiben çuvallara kum doldurdular. Sonra bunlar, İbrahim (a.s.)'e geldiler. O esnada hanımı Sâre uyuyordu. Durumu kendisine bildirdiler. İbrahim (a.s.), insanların bulunduğu yere gitmeye niyetlendi, fakat gözleri ağırlaşıp uyudu. Sâre uyandı. Çuvalların başına gitti ve onları yırttı. Bir de ne görsün. Kumlar, çok güzel, bembeyaz un olmuş. Sâre, fırıncılara emretti, onlar da ekmek yapıp halka yedirdiler. Derken İbrahim (a.s.) uykusundan uyandı ve o anda yemek kokusu duydu.
"Sâre bu yemek nereden geldi?" dedi. Sâre:
"Mısırlı dostundan" dedi. İbrahim (a.s.) de:
"Hayır dostum olan Allah'ın katından, Mısırlı dostumdan değil" dedi. İşte o gün Allah (c.c.) İbrahim (a.s.)'i dost

edinmiştir."[697]

4- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Cûzî'den, o İbrahim b. Şerik'ten, o Ahmed b. Yunus'tan, o Ebû Bekr b. Ayyaş'tan, o Ebu'l-Mühelleb el-Kinâni'den, o Ubeydullah b. Zemr'den, o Ali b. Yezid'den, o da Kasım b. Ebî Ümame'den, Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize haber verdi:

"Şüphesiz Allah, İbrahim'i dost edindiği gibi beni dost edinmiştir. Hiçbir peygamber de yoktur ki onun da bir dostu olmasın. Dikkat edin, şüphesiz ki benim dostum da Ebû Bekir'dir."[698]

5- Şerif Ebû İsmail b. Hasan en-Nakıb, dedesinden, o Ebû Muhammed Hasan b. Hammad'dan, o Ebû İsmail Muhammed b. İsmail Tirmizi'den, o Said b. Ebî Meryem'den, o Mesleme'den, o Zeyd b. Vâkıd'dan, o Kasım b. Muhaymere'den, o da Ebû Hureyre'den, Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu bana haber verdi:

"Allah, İbrahim'i dost, Musa'yı sırdaş, beni de sevgili edindi. Sonra da: "İzzetim ve Celalim'e yemin olsun ki sevgilimi, dostuma ve sırdaşıma elbette tercih ederim" buyurdu."[699]

6- Taberi der ki:

"Bir kısım âlimler, Hz. İbrahim'in "Allah'ın dostu" diye adlandırılmasının sebebi olarak şunu zikretmişlerdir:

"Hz. İbrahim, ailesine yiyecek temin etmek için Musul veya Mısır halkından bir kişiden yiyecek maddeleri istemiş o kişi Hz. İbrahim'in ihtiyacını karşılamamıştır. Bunun üzerine Hz. İbrahim evine dönerek, ailesini üzmemek için çuvallara kum doldurarak evine dönmüş ve gece yatıp uyumuştur, çuvallarda bulunan kumlar Allah tarafından una dönüştürülmüş, Hz. İbrahim'in ailesi çuvalları açınca onların un ile dolu olduklarını görmüşler ve ondan ekmek yapmışlardır. Hz. İbrahim uyanınca ailesine, ekmekleri nasıl yaptıklarını sormuş onlar da:

"Dostundan getirdiğin undan yaptık" demişlerdir. Hz. İbrahim meseleyi anlamış ve:

"Evet, o benim dostum Allah'tandır." demiştir. İşte bu sebeple Allah, Hz. İbrahim'e "Allah dostu" unvanını vermiştir." [700]

7- Şehr İbn Havşeb şöyle demiştir:

"Bir melek bir insan suretinde yeryüzüne inmişti. Yumuşak ve hüzünlü bir ses ile Allah'ın ismini zikredince, İbrahim (a.s.):

"Onu bir kere daha zikret" dedi. Bunun üzerine o melek,

"Onu bedava zikretmem" dedi. Hz. İbrahim de,

"Bütün malım senin olsun." deyince, bunun üzerine melek, birincisinden daha hazin bir sesle Allah'ın ismini andı, zikretti. Hz. İbrahim (a.s.):

"Allah'ın adını üçüncü kez zikret, çocuklarım senin olsun." deyince, melek,

"Sana müjdeler olsun, ben bir meleğim; senin malına ve çocuklarına ihtiyacım yok. Maksadım sırf seni imtihan etmek idi. Allah'ın zikrini duyabilmek için malını ve çocuklarını gözden çıkarınca, şüphesiz Allah seni bir "Halîl" edindi" dedi." [701]

8- Tavus'un İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre, Cebrail (a.s.) ve melekler, Hz. İbrahim'in yanına, güzel yüzlü delikanlılar olarak girdikleri zaman, Halilurrahman Hz. İbrahim onları misafir zannederek, onlara besili bir buzağı keserek, bunu onlara sundu.

"Başında, Allah'ın ismini anmak, sonunda da Allah'a hamdetmek şartıyla, buyurun yeyin!" dedi. Bunun üzerine Cebrail (a.s.),

"Sen Allah'ın dostusun, Halilullah'sın" dedi. Böylece bu vasıf, O'nun hakkında indirilmiş oldu."[702]

9- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bu hususta, şöyle olan bir başka izah şekli daha vardır: Ruhun cevheri aydınlık, ışıklı ve yüce olup, cismanî lezzetler ve bedenî haller ile de irtibatı az olur; sonra böyle mukaddes ve yüce, şerefli cevhere, onun cismani bulanıklıklardan temizlenmesini ve parlaklığını artıracak ameller ve kudsî marifetler ve ilahî cilalar ile aydınlanmasını ve ışımasını artıracak fikirler de eklenirse, işte böyle bir insan kudsiyyet ve temizlik alemine dalar, cismî ve hissî bağlardan azade olur. Sonra bu insanın bu şerefli halleri, Allah'tan başka hiçbir şey görmeyecek, Allah'tan başka hiçbir şey duymayacak, ancak Allah için hareket edecek, ancak Allah için duracak ve ancak Allah için yürüyecek bir hale gelecek kadar artar... İşte o zaman, Allah'ın celal nuru, O'nun bütün bedenî kuvvetlerine sirayet edip girer ve bu kuvvetlerin cevherlerinin arasına girer, kaybolur ve onların mahiyetlerine nüfuz eder... İşte böyle bir insan, Muhabbetullah, onun bütün kuvvetlerine nüfuz edip girdiği için, gerçekten "Halil" diye vasfedilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in duasındaki, *"Allah'ım, kalbime bir nur ver; kulağıma bir nur ver, gözlerime bir nur ver ve sinirlerime bir nur ver"* [703] sözüyle de buna işaret edilmiştir." [704]

10- Fahreddin er-Razi der ki:

"Denildiğine göre, Cenâb-ı Allah, Hz. İbrahim'i en yüce melekût ile en aşağı melekûta muttali kılıp, o da tekrar

tekrar kavmini Allah'ı birlemeye davet edip onları yıldızlara, aya, güneşe ve putlara tapmaktan men ederek, kendisini ateşe; çocuğunu kurban olmaya, malını da misafirlere teslim edince, Allah O'nu insanlara imam ve onlara gönderilen bir resul kılmış; O'na, hem hükümdarlığın hem de Peygamberliğin kendi soyundan olacağı müjdesini vermiştir. İşte bütün bu özelliklerden dolayı, Allah onu "Halil" (dost) diye nitelemiştir. Çünkü, Allah'ın kulunu sevmesi, ona her türlü fayda ve menfaatleri ulaştırmayı istemesinden ibarettir."[705]

127. Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Kendilerine yazılmış olanı vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar hakkında, mağdur çocuklar hakkında ve yetimlere insafla bakmanız hakkında kitabda sizlere okunup duran âyetler var. Hayır olarak ne işlerseniz şüphesiz Allah onu Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cubeyr'den rivayete göre o şöyle demiştir:
"Câhiliye devrinde kadınları ve âkil baliğ oluncaya kadar çocukları mirasçı yapmazlardı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[706]
2- Şu'be'den rivayette ise "Yetim kızları mirasçı yapmazlar, onları nikahlamazlar, başkalarıyla da evlendirmezlerdi, bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." denilmektedir.[707]
3- Saîd ibn Cubeyr'den gelen ikinci bir rivayet biraz daha ayrıntıya giriyor. Şöyle ki:
"Câhiliye devrinde sadece baliğ olmuş erkekler mirasçı olur, küçük yaşta erkekler ve kadınlarsa mirasçı olmazlardı. Nisâ Süresindeki miras âyeti nazil olunca bu insanlara ağır geldi,
"Mal elde etmek için çalışmıyan, malı korumayan çocuk mirasçı oluyor. Kadın da öyle. İkisi de mal için çalışan erkekler gibi mirasçı oluyorlar." dediler ve gökten bu konuda yeni bir emir gelmesini umarak beklediler. Baktılar ki yeni bir haber gelmiyor
"Eğer bu din ve miras hukuku tamamlanmış ise bu size vacip oldu gitti bile." dediler ama biraz sonra da:
"Gidin Rasûlullah'a sorun." dediler. Gidip Efendimiz (s.a.v.)'e sordular da Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[708]
4- Hz. Aişe'den rivayet edilen bir haberde Urve ibnu'z-Zubeyr, Hz. Aişe'ye
"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın." ***[709]*** âyetini sormuş da o şöyle demiştir:
"Ey kız kardeşimin oğlu o, öyle yetim bir kızdır ki velisinin yanında olup malında velisine ortaktır. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider de bir başkasının o kıza vereceği kadar mehir vermekten kaçınarak onun mehrinde adaletli davranmadan onunla evlenmek ister. İşte müslümanlar, o kıza verilebilecek en yüksek mehri vererek mehirlerinde adalete riayetle evlenmeleri dışında onları nikâhlamaktan men'edildiler ve onlar dışında hoşlarına giden kadınlarla evlenmekle emrolundular.
Sonra insanlar bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kadınlar hakkında fetva istemeye devam ettiler de Allah Tealâ bu âyeti indirdi. Bu âyetteki *"kitabda sizlere okunup duran âyetler"* Allah Tealâ'nın *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlar-dan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."* buyurduğu ilk âyettir. Allah Tealâ'nın diğer âyetteki *"nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar."* kavlindeki istememezlik sizden birinin koruması altındaki yetim kızın malının az olması ve kendince yeteri kadar güzel bulmaması halinde onu nikahlamak istememesidir. Yetim kızların velilerinin malı ve güzelliği az olan yetim kızları nikâhlamaktakî isteksizlikleri sebebiyle, malı ve güzelliği sebebiyle nikahlamak istedikleri yetim kızlarını adalete riayet etmeleri şartıyla olanı dışında nikâhlamaktan men'edildiler.[710]
5- Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Kâdî'den, o Muhammed b. Yakub'dan, o Muhammed b. Abdillah b. Abdu'l-Hakem'den, o İbn Vehb'den, o Yunus'tan, o İbn Şihab'dan, o Urve b. Zübeyr'den, o da Aişe (r.a.)'den bize şu rivayette bulundu:
"Allah Teala Nisa: 4/127 âyetini indirdikten sonra insanlar, kadınlar hakkında Rasulullah (s.a.v.)'a danışıp ondan fetva istediler. Aişe (r.a.) dedi ki:
"Onlara Kur'an'da okunan ilk âyette Allah Teala şöyle buyurmuştu:
"Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..." ***[711]*** Diğer âyette de -ki mevzuyla alakalı olan âyettir- yukarıda geçtiği gibi buyurdu. Ayette geçen *"Nikâhını istemediğiniz yetim kızlar..."* kısmının tefsiri: "Sizden birinizin, evinde barındırdığı yetim kız, malı ve güzelliği yetersiz olduğunda onu nikâhlamayı beğenip istemediği şekilde..." zikrolunabilir. Böylece onlar, yetim kızların mal ve güzelliğine rağbet ederek onları gerçekte beğenmeyip, onlardan yüz çevirdikleri için onları nikâhlamaktan men olundular. Ancak adaletli

davranılması şartıyla evlenebilirler."[712]

Bıi hadisi Müslim, Harmele, İbn Vehb tarikinden rivayet etmiştir.[713]
6- Hz. Aişe'den gelen bir rivayette o, durumu müşahhas hale getirerek şöyle demiştir:
"Bir adamın yanında yetim bir kız vardı. Bu kızın bir hurma bahçesi vardı ve o adam o kızdan eş olarak bir beklediği yokken sırf o bahçesi için onu nikahladı da onun hakkında *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."****[714]*** âyet-i kerimesi nazil oldu."[715]
7- Hz. Aişe der ki:
"Bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra insanlar kadınlar hakkında fetva istemeye ve sorularına devam ettiler de Allah Tealâ *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler..."* âyetini indirdi."[716]
8- Hz. Aişe der ki:
"Bu o adamdır ki yanında hem velisi, hem varisi olduğu yetim bir kız vardır. Kız onun elindeki bir hurma salkımına (veya hurma bahçesine) varıncaya kadar ortaktır. Başka biriyle evlendirip de evlendirdiği kişinin, o yetim kızın ortak olduğu şeylere ortak olmasını istemediğinden o yetim kızı bir başkasıyla evlendirmek istemez, onu nikâhtan alakor. İşte bu kimse hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[717]
9- Süddî'den rivayette ise bu konuda fetva isteyen ve Efendimize gelip konuyu soran Câbir ibn Abdullah'tır. O şöyle anlatıyor:
"Ensar'dan (sonra Süleym oğullarından) Câbir ibn Abdullah'ın gözleri kör ve çirkin bir amca kızı vardı. Babasından ona çok mal miras kalmıştı. Câbir onu kendine nikahlamak istemiyor, evlendireceği kocası malı alıp götürecek korkusuyla bir başkasına da nikahlamıyordu. Gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu durumu sordu. Başka insanların da yanında Câbir'de olduğu gibi yetim kızlar vardı. Onlar da Câbir'in sorusunun cevabını merakla bekliyorlardı. Câbir: "Ey Allah'ın elçisi, kız çocuğu hem kör, hem çirkin olduğunda yine de vâris olur mu?" diye sordu. Efendimiz (s.a.v.):
"Evet." buyurdu ve Allah Tealâ da onlar hakkında bu âyet-i kerimeyi indirdi."[718]
10- Taberi der ki:
"Cahiliye döneminde, erginlik çağına gelmemiş olan çocuklara, mirastan pay vermiyorlardı. Bunlar, ölenin bacısı ve kardeşi de olsalar mirastan pay alamıyorlardı. Bu âyet indi ve büyük olsun küçük olsun kardeşlerin de mirastan pay alacaklarım beyan etti."[719]
11- Taberi der ki:
"Yetimlerle evlenmeyi yasaklayan âyet-i kerimenin hükmüdür. Zira cahiliye döneminde kişiler, velayeti altında bulunan, malında kendisine ortak olan ve güzelliği de yerinde olan yetimlerle evleniyor onlara mehir vermiyorlardı. Bu surenin dördüncü âyeti indi, yetimlere karşı adaletli davranamayanlara, diğer kadınlarla evlenmeyi emretti. İşte bu âyet-i kerimede o hüküm zikredilmektedir, ve "Kitapta size okunan" şeklinde ifade edilmekte ve bu hükmü de Allah'ın koyduğu bildirilmektedir."[720]
12- Muhammed b. Musa diyor ki:
"Sahabiler, Rasulullah'tan bu âyette hükümleri belirtilen yetim kızlar ve küçük çocuklar hakkında soru sormuşlardır Zira cahiliye döneminde çirkin olan yetim kızlarla ne evleniyorlar ne de mallarını kendilerine veriyorlardı ki onlar mallarını kendilerle harcasınlar. Küçük çocukları da mirasçı saymıyorlardı. İşte Allah teala, sormuş oldukları bu soruların fetvasını verdiği gibi, sormadıkları, kocasıyla geçinmesinden korkan kadın hakkında da bundan sonra gelen âyette fetva verdiğini bildirdi. Böylece bu âyette, sormadıkları şeyden de fetva vereceğini zikretti."[721]
13- Hz. Aişe'den gelen başka bir rivayete göre de "câhiliye halkı kadınlara mehirlerinî vermez, kadının mehrine kadının ailesi (velileri) el koyarmış. *"Kadınlara mehirlerini bağış olarak verin."****[722]*** âyeti nazil olduğunda Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne bu durumu sordular da bu âyet-i kerime nazil oldu."[723]
14- Saîd ibn Cübeyr'den de farklı bir sebep rivayeti vardır:
"Bir adamın yaşlı bir karısı vardı. Bu karısından çocukları da olmuştu. Yaşlanan bu hanımını boşamak istedi. Kadın:
"Bunu yapma, beni boşama; bırak çocuklarımın işleriyle meşgul olayım. Bana ayda bir, eğer arzu edersen birden fazla gel yeter." dedi. Adam:
"Eğer bu sana uygun ise ben de bu çözümü arzu ederim." deyip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve durumunu anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Allah, senin söylediğini işitmiştir, dilerse sana bir cevap indirir." buyurdu da bu âyet-i kerime nazil oldu."[724]

15- Râzî bu nüzul sebebini bundan sonraki âyetin iniş sebebi olarak vermektedir[725] ki herhalde uygun olan da budur.[726]

16- Fahreddin er-Razi der ki:

Alimler, âyetin sebeb-i nüzulü hakkında iki şey zikretmişlerdir:

a) Araplar, kadınlara ve çocuklara mirastan hiçbir pay vermiyorlardı. İşte bu âyet-i kerime, onların da varis kılınması için nazil olmuştur.

b) Âyet-i kerime, kadınlara mehirlerini tam olarak verme hususunda nazil olmuştur. Yetim kız, bir adamın himayesinde bulunur, güzel ve zengin de olursa, o adam onunla evlenir ve malını yerdi. Ama yetim kız çirkin ise, adam onunla evlenmek isteyen başkalarına mani olur ve kız ölünce de onun malına konardı. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir. [727]

128. Eğer bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse sulh ile aralarını düzeltmekte ikisine de vebal yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Zaten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır. Eğer iyi geçinir, sakınırsanız hiç kuşkusuz Allah yapacağınız her şeyden tamamen haberdardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Haris, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl'den, o Abdurrahim b. Süleyman'dan, Hişam'dan, o Urve'den, o da Aişe (r.a.)'den bu âyetin sonuna kadar iniş sebebi hakkında bize şu rivayette bulundu;

"Bu âyet, adamın nikâhında bulunan kadın hakkında nazil oldu. Adam, kadından fazla bir meziyyet beklememekte ve ondan ayrılmak istemektedir. Halbuki o kadının iyi bir hayat arkadaşı olması ve çocuk doğurması muhtemeldir. Dolayısıyla bu durumda ondan ayrılmak hoş karşlanmayacaktır. Kadın, kocasına der ki:

"Beni boşama, nikâhında tut. Zira sen, benim durumumdan dolayı bir helallik içerisinde bulunuyorsun," İşte bu âyet bu sebebe binaen nazil oldu."[728]

Bu hadisi Buhari, Muhammed b. Mukatil'den, o İbn Mübarek'ten, Müslim, Ebû Küreyb'den, o Ebû Üsame'den, her iki taraf da Hişam'dan rivayet etmişlerdir.[729]

2- Hz. Aişe'den gelen başka bir rivayette "nikâhı altında iki kadın olup da birisi yaşlı veya çirkin olduğunda bu yaşlı veya çirkin olan eşin, kocasından, kendisini boşamamasını isteyip kendisine gelip gitme veya adalete riayet konusunda serbest bırakması" hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir.[730]

3- İbn Abbâs'tan rivayette bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcât-i tâhirâtından Sevde bint Zem'a hakkında nazil olduğu tasrih edilmiştir. [731]

4- Hz. Aişe şöyle anlatıyor:

"Sevde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisini boşamasından korktu da

"Beni boşama, beni nikâhın altında tut ve günümü Aişe'ye ver, ona tahsis et." dedi de Hz. Peygamber (s.a.v.) öyle yaptı ve bu âyet-i kerime nazil oldu."[732]

5- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Ümmü'l-mü'minin Hz. Sevde, Rasûlullâh (s.a.v.)'ın kendisini boşamasından korkarak:

"Ey Allah'ın Rasûlü, beni boşama, nikâhın altında tut da günümü (nöbetimi) Aişe'ye tahsis et." dedi, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de öyle yaptı ve bu âyet nazil oldu."[733]

6- Bu âyet, Sevde bint-i Zem'a kıssası hakkında nazil olmuştur. Buna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) onu boşamak isteyince, [734] Sevde, Hz. Peygamber'den kendisini boşamamasını, sırasını da Hz. Aişe'ye tahsis etmesini istedi. Hz. Peygamber bunu uygun buldu da, onu boşamadı.[735]

7- Ebû Bekr el-Hıyerî, Muhammed b. Yakub'dan, o Rabi'den, o Şafiî'den, o İbn Uyeyne'den, o Zührî'den, o da Said İbnu'l-Müseyyeb'den bize şu rivayette bulundu:

"Muhammed b. Mesleme'nin kızı, Rafi' b. Hadic'in nikâhında bulunuyordu. Rafı', onun yaşlılığını veya başka bir halini hoş karşılamamış, bu yüzden onu boşamak istemişti. Kadın da:

"Beni boşama, beni nikâhında tut. Sana nasib olan kısmetten benim için de bir pay ayır" demişti. İşte bu âyetin iniş

sebebi bu olaydır."[736]

İkisi de bu esas üzerine anlaştılar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünneti de bu şekilde câridir.[737]
8- Said İbn Cübeyr, İbn Abbas'tan bu âyetin İbn Ebi's-Saib hakkında nazil olduğunu rivayet etmiştir ki, bu zatın bir hanımı ve bu hanımından da çocukları var idi. Hanımı ihtiyar olduğu için, onu boşamak istedi. Bunun üzerine hanımı,
"Beni boşama, bırak çocuklarımın işleriyle meşgul olayım ve her ay pek az bir geceyi bana ayır." dedi. Bunun üzerine koca,

"Eğer iş bu şekilde olacaksa, bu benim için daha faydalı ve uygun olur" dedi." [738]
9- Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Bu âyet, bir erkeğin yanında bulunup, erkeğinin de kendisi yerine başkasını almak istediği bir kadın hakkında nazil olmuştur. Bunun üzerine kadın,

"Beni tut (boşama) ve başkasıyla evlen, nafakam ve sıramdan da vazgeçiyorum, sana helal olsun" der. [739]
10- Saîd ibn Cubeyr'den rivayet ediliyor:
"Daha önceden kendisini boşamaktan vazgeçmesi karşılığında kendisine gün ayrılmamasına razı olan bir kadın *"Eğer bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse..."* âyet-i kerimesi nazil olunca kocasına
"Hayır, bana da kendinden bir pay ayırmanı, bana da bir gün tahsis etmeni istiyorum." dedi de bunun üzerine aynı âyet-i kerimenin *"Zaten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır."* kısmı nazil oldu. "[740]
11- Suddî'den rivayette ise bu kadının ismi de verilmekte. Buna göre Mü'minlerin annelerinden Sevde bint Zem'a, daha önceden, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisini boşamaması karşılığında kendisine ayrılan gününü Hz. Aişe validemize vermişken sonradan bunu kıskanmış ve bunun üzerine âyet-i kerimenin bu kısmı nazil olmuştur.[741]

129. "Kadınlar arasında adil olmaya hırs gösterseniz de, asla güç yetiremezsiniz. Binâenaleyh (birine) büsbütün meyletmeyin. Yoksa ötekini askıda gibi bırakmış olursunuz. Eğer (nefsinizi) ıslah eder, ittika ederseniz, iyice bilin ki Allah da gafur ve rahimdir."
130. "Eğer (koca ile karı) birbirinden ayrılacak olurlarsa, Allah her birini kendi genişliğinden (rahmetinden), ihtiyaçtan vareste kılar. Allah'ın (lûtfu) geniştir ve O hakimdir. "

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in hanımlarına bir miktar mal gönderdi. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.anha),
"Ömer, bunu Rasûlullah'ın bütün zevcelerine mi gönderdi?" diye sorunca, onu getirenler,
"Hayır, bunu Hz. Peygamber'in Kureyşli hanımlarına gönderdi. Diğerlerine başka şey gönderdi" dediler. Hz. Âişe de, malı getirene,
"Başını kaldır ve Ömer'e şöyle de:
"Allah'ın Rasulü, gerek mâlı gerek kendisi hususundaki taksimatta, aramızda adil davranırdı" dedi. O adam gidip bunu Hz. Ömer'e söyledi. Hz. Ömer de, Peygamber'in bütün hanımlarına aynı şeyi verdi.
Sonra Cenâb-ı Hak, "*Eğer taksimat hususunda adaletli davranmak sureti ile (nefsinizi) ıslah eder ve zulümden sakınırsanız, bilin ki Allah, kalbinizde hanımlarınızdan bazısına değil de, diğer bazılarına karşı meydana gelen meyili atfedip mağfiret eder.*" buyurmuştur.[742]

134. Kim dünya nimetini isterse bilin ki dünya ve âhiret nimeti Allah katındadır. Allah, herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi görendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimede, Übeyrik'in oğullarına yardımcı ve şefaatçi olmak isteyen ve nifaklarında ve amellerinde onlara benzeyen kimseler kastedilmektedir." [743]

135. "Ey İnananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhlerine de olsa, Allah için şahit olarak adaleti gözetin; ister zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Esbat, Süddî'den rivayet ederek dedi ki:
"Bu âyetin iniş sebebi şudur: Peygamber (s.a.v.)'e bir zenginle bir fakir mahkeme için başvurmuşlardı. Nebî'nin meyli fakirden yana idi. Zira, fakirin zulmedemeyeceği görüşünde idi. Bu yüzden Allah Teala sadece ve sadece hem zengin, hem fakir hakkında Peygamber (s.a.v.)'in adaleti ayakta tutmasını emretti de bu âyeti: *"İsterse onlar, zengin veya fakir bulunsun. Çünkü Allah, ikisine de sizden daha yakındır..."* kısmına kadar indirdi."[744]
2- Ebu Süleyman ed-Dimaşki bu âyet-i kerimenin de yukarda geçen Tu'me ibn Übeyrık hadisesi sebebiyle nazil olan âyetler meyanında nazil olduğunu söylemiştir.[745]
3- İbnu'l-Munzir'in İbn Cureyc kanalıyla ibn Abbâs'ın bir mevlâsından rivayetine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye geldiğinde ona ilk inen sûre Bakara Sûresi olmuş, onun peşinden de Nisa suresi inmiştir. O sıralarda Medine'de kişi oğlu, amcası veya başka bir yakını hakkında şahitlik edecekse ve durum da kendi yakını aleyhinde ise şahitliğinde dilini eğip büker, farklı şekillerde anlaşılabilecek şekilde şahitlik ederdi ki kendi yakını lehine hüküm verilsin. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[746]
4- Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime, müminleri, Übeyik'in oğullarını mazur gören ve onları savunan kişilerin durumuna düşmemeleri için uyarmakta ve bu hususta onları eğitmektedir."[747]
5- İbn-i Zeyd ve Katade de âyeti bu doğrultuda izah etmişlerdir. [748]
6- İbn-i Şihab ez-Zühri diyor ki:
"Selef-i salihin döneminde, babanın oğula, oğulun babaya, kardeşin kardeşe, kişinin hanımına şahitlik etmesi kınanmıyordu. Onlar bu âyeti delil gösteriyorlardı. Fakat daha sonra insanlar karıştı. Onlardan, şahitlikleri hakkında suçlanmalarını gerektiren durumlar görüldü. Bunun üzerine akrabaların şahitliği kabul edilmez oldu. Onlar da evlat, baba, kardeş, karı koca olarak tesbit edildi. İşte son zamanlarda sadece bunların birbirleri hakkında şahitlikleri kabul edilmez oldu."[749]

136. "Ey inananlar! Allah'a, Peygamberine, peygamberin indirdiği Kitaba ve daha önce indirdiği Kitab'a inanmakta sebat gösterin..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî kanalıyla İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Bu âyet Ehl-i Kitab müminlerinden Abdullah b. Selam, Ka'b'ın iki oğlu Esed ve Üseyd, Salebe b. Kays ve bir cemaat hakkında nazil oldu. Bunlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz muhakkak Sana, senin Kitabı'na, Musa'ya, Tevrat'a ve Üzeyr'e iman ediyor, diğer kitapları ve peygamberleri ise inkâr ediyoruz" demişlerdi de bu sebepten dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[750]
2- Rivayet edildiğine göre, "Yahudi âlimlerinden bir grup Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip,
"Ey Allah'ın Rasulü, biz sana, senin kitabına, Musa'ya. Tevrat'a ve Uzeyr'e iman ediyor, bunların dışındaki kitap ve Peygamber'i inkâr ediyoruz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bilakis, Allah'a, Peygamberlerine, Muhammed'e, Allah'ın kitabı Kur'an'a ve Ondan önceki bütün kitaplara iman ediniz..." deyince, onlar:
"Bunu yapmayız" dediler. Bunun üzerine, bu âyet-i kerime nazil oldu ve onların hepsi iman ettiler." [751]

137. Muhakkak ki, iman edip de sonra küfre sapanlar, sonra yine iman ederek küfre dönenler, sonra da küfürlerinde ileri gidenler (yok mu?) Allah onlara mağfiret edecek değildir. Onlara hidayet edecek de değildir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bazı alimler şöyle demiştir:
"Yahudiler Tevrat'a ve Musa (a.s.)'ya iman ettiler. Sonra Üzeyir (a.s.)'e inanmadılar. Daha sonra Davud (a.s.)'a iman edip, İsa (a.s.)'yı inkâr ettiler ve daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gelişi ile küfürlerini daha da artırdılar." [752]
2- Müfessirler bu âyette zikredilen kişilerden kimlerin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Katade'ye göre burada zikredilenlerden maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Yahudiler Tevrat'a iman etmişler sonra da onu terketmişler böylece onu inkâr eder olmuşlardır. Hristiyanlar ise İncil'e iman etmişler sonra onu

bırakmışlar böylece onlar da onu inkâr etmiş duruma düşmüşlerdir. Daha sonra ise Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı inkâr ederek inkârlarını iyice artırmışlardır. Allah teala da bunları affetmeyeceğini ve kendilerini doğru yola iletmeyeceğini bildirmiştir.
Bu izaha göre âyette zikredilen birinci iman edip sonra inkâr edenlerden maksat, Yahudiler, ikinci iman edip sonra inkâr edenlerden maksat ise Hristiyanlardır. Her iki sınıf da Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a iman etmemekle inkârlarım artırmışlardır.
b- Mücahid ve İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette tekrar tekrar iman edip inkâr ettikleri, daha sonra da inkârlarını artırdıkları zikredilen insanlardan maksat, münafıklardır. Bunlar önce iman etmiş sonra dinden çıkmışlar sonra da inkârcılıklarıyla birlikte öldüklerinden, inkârlarını iyice artırmışlardır. İşte Allah teala bunları affetmeyeceğini bildirmiştir.
c- Ebul Âliye'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilenler, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunlar Allah'a ortak koşarken günah işlemişler sonra da işledikleri günahlardan tevbe etmişler fakat müşrik oldukları için Allah onların bu günahları için yaptıkları tevbeyi kabul etmemiştir.
Taberi, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira bundan önceki âyetin ehl-i kitap hakkında olduğunu bu âyetin de onunla irtibatlı olduğunu söylemenin daha doğru olacağını bildirmiştir. [753]

138. Münafıklara, kendilerine pek elem verici bir azâb olduğunu müjdele.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Feth Sûresinde Allah Tealâ'nın Hz. Peygamber ve mü'minleri bağışladığını haber veren âyet-i kerime (veya âyet-i kerimeler) nazil olunca Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl ve beraberindeki bir grup: "Bize bir şey yok mu?" ya da "Ya bize ne var?" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[754]

140. O size kitabda, "Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, onlar başka bir konuya geçinceye kadar yanlarında oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz." diye bildirdi. Doğrusu Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplıyacaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müşrikler, meclislerinde Kur'ân'dan bahseder ve onunla alay ederlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ *"Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'ân'dan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa, o halde hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile birlikte oturma."* ***[755]*** âyet-i kerimesini indirdi. Bu, Mekke'de idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra bu sefer yahudiler aynı şeyi yapmaya başladılar. Bu meclislerinde dinleyicileri de münafıklardı. Bunun üzerine de Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[756]
2- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Müşrikler meclislerinde, Kur'an'ı dillerine doluyor ve onunla alay ediyorlardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'ân'dan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa, o halde hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile birlikte oturma."* ***[757]*** âyetini indirmiştir.
Bu âyet Mekke'de nazil olmuştur. Medine'deki yahudi alimleri de tıpkı müşriklerin yaptığı gibi yapıyorlardı. O yahudi alimleriyle oturanlar ve bu sözde, onlara muvafakat edenler ise, münafıklar idi... İşte bunun üzerine Allah Teâlâ münafıklara hitap ederek, size kitapta, *"Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman..."* buyurmuştur."[758]

141. Onlar hep sizi gözetleyip dururlar; Allah'tan size bir zafer gelince: "Sizinle beraber değil miydik?" derler. Kâfirlere zaferden bir pay düştüğü zaman da onlara: "Size üstünlük sağlıyarak mü'minlerden sizi korumadık mı?" derler. Kıyamet günü aranızda hüküm verecek Allah'tır. Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere asla fırsat vermeyecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî bu âyet-i kerimenin özellikle münafıklar hakkında nazil olduğunu söylerken Mukatil buna biraz daha açıklık getirme sadedinde bu âyet-i kerimede münafıkların sözlerinin hikâye edildiğine işaretle

şöyle der:
"Münafıklar, müslümanların başına felâketler gelmesini arzular ve beklerlerdi. Ama buna rağmen yine de müslümanlar bir zafer kazanırlarsa: "Biz sizinle birlikte değil miydik? Bize de ganimetten pay verin." derler; kâfirler müslümanlara karşı bir üstünlük sağlarlarsa bu sefer de kâfirlere: "Size üstünlük sağlıyarak sizi müslümanlardan korumadık mı?" derlerdi.[759]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Kâfirler ve yahudiler, İslam'a girmeye yeltenmiş, sonra münafıklar, kâfirleri ve yahudileri bundan caydırmışlar, onları İslam'dan alabildiğine nefret ettirmişler ve onlara, "Hz. Muhammed'in davası gittikçe zayıflayacak, sizinki ise kuvvetlenecektir" hissini vermişlerdir. Tesadüfen, o kâfir ve yahudilerin, müslümanlar üzerinde bir hükümranlığı söz konusu olduğunda münafıklar, "Biz, İslam'a girmeniz hususundaki görüşünüze galip gelip baskın çıkıp da, sizi o İslam'a girmekten men etmedik mi? Size, O'nun davası zayıflayacak, sizin davanız ise güç ve kuvvet bulacak demedik mi? Binâenaleyh siz, bizim sözümüzün doğruluğunu şu anda müşahede ettiğinize göre, elde ettiğiniz ganimetlerden bizim hissemizi veriniz..."[760]

142. Doğrusu münafıklar Allah'a hud'a yapmak, tuzak kurmak isterler. Oysa O, onların tuzaklarını başlarına geçirir. Onlar namaza tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da ancak çok az zikrederler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cureyc'den rivayete göre "Abdullah ibn Ubeyy, Ebu Amir ibnu'n-Nu'mân ve diğer münafıklar hakkında nazil olmuştur."[761]

144. Ey iman edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri kendinize dostlar edinmeyin. Yoksa Allah'ın, aleyhinize apaçık bir ferman mı vermesini istiyorsunuz?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Medine-i Münevvere'de ensardan bazıları ile Kurayza oğulları yahudileri arasında süt emme gibi, yeminle birbirlerine bağlanma gibi sebeplerle oluşmuş ilişkiler ve dostluklar vardı. Hz. Peygamber Medine-i Münevvere'ye gelip de müslüman olunca yahudilerle olan dostluklarının doğru olup olmadığından, ya da bu dostluklarını devam ettirmelerinde bir sakınca olup olmadığında şüphe ettiler de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip sordular:
"Ey Allah'ın elçisi, kimlerle dost olalım?" Efendimiz (s.a.v.):
"Muhacirlerle dost olun." buyurdu da bu âyet-i kerime nazil oldu.[762]
2- Kaffâl (r.h.) şöyle demiştir:
"Bu, mü'minleri, münafıkları dost edinmekten bir yasaklamadır. Sanki Cenâb-ı Hak,
"Münafıkların huylarını ve yollarını size açıkça anlattım. Binâenaleyh onları dost edinmeyin" demektedir."[763]

146. Ancak tevbe edenler, ıslah olanlar, Allah'a sarılanlar, dinlerini Allah için ihlâslı kılanlar müstesnadır. Onlar, mü'minlerle beraberdirler. Allah mü'minlere pek büyük bir mükâfat verecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bundan bir önceki âyet-i kerimede *"Doğrusu münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar."* buyrularak münafıkların yeri haber verilince Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından bazıları: "Filân filân kişiler münafıktılar ama sonra tevbe ettiler. Onlara nasıl davranılacak, onlar nereye konulacak?" diye sordular da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[764]

148. "Allah, zulme uğrayan kimseden başkasının, kötülüğü sözle bile açıklamasını sevmez. Allah işitir ve bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid dedi ki:
"Misafirin biri bir kavme konuk olmuştu. Kavim, bu adamın konukluğuna kötü davrandığı için adam onlardan şikâyet edip yakınmıştı. İşte bu âyet, onun şikâyette bulunmasına bir ruhsat olarak nazil oldu."[765]
2- Mukatil der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de hazır bulunduğu bir mecliste bir adam Ebu Bekr'in aleyhinde konuştu. Ebu Bekr cevap vermedi. Adam Ebu Bekr aleyhinde konuşmaya devam edince dayanamadı ve cevap verdi. Bunun üzerine

Hz. Peygamber (s.a.v.) kalkıp meclisten çıkmaya davrandı. Ebu Bekr:
"Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam benim aleyhimde konuşurken oturuyordun, ben cevap verince çıkmaya davrandın?!" dedi. Efendimiz:
"O, senin aleyhinde konuşurken bir melek senin yerine o adama cevap veriyordu. Ama sen cevap verince melek gitti, yerine şeytan gelip oturdu." buyurdu ve bu âyet-i kerime nazil oldu." [766]
3- Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olduğu kaydedilmeksizin hadise Ebu Dâvud tarafından da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den mursel olarak tahric edilmiştir.[767]

150. Muhakkak ki Allah'ı ve rasullerini inkar edenler Allah ile rasullerinin arasını ayırmak isterler de: "Bir kısmına iman ederiz bir kısmını inkar ederiz." diyerek bunlar arasında bir yol tutmak isterler.
151. İşte onlar hakiki kafirlerin ta kendileridir ve biz kafirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade diyor ki:
"Bu âyette zikredilenler, Allah düşmanı Yahudi ve Hristiyanlardır. Yahudiler Tevrat'a ve Musa'ya iman etmiş, İncil'i ve İsa'yı inkâr etmişlerdir. Hristiyanlar da İncil'e ve İsa'ya iman etmiş Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i inkâr etmişlerdir. Yahudiler Yahudiliği, Hristiyanlar da Hristiyanlığı din edinmişlerdir. Halbuki bu iki din de bu halleriyle Allah tarafından gönderilmiş değillerdir. Sonradan icad edilmiş bid'atlardır. Bu Yahudi ve Hristiyanlar, Allah'ın bütün Peygamberlerine göndermiş olduğu hak din İslamı terkettiler." [768]

153. Kitab ehli, senin kendilerine gökten bir kitab indirmeni isterler. Musa'dan da bundan daha büyüğünü istemişler ve "Bize Allah'ı açıktan göster." demişlerdi de zulümlerinden dolayı onları yıldırım çarpmıştı. Kendilerine bunca âyetler ve apaçık deliller geldikten sonra da buzağıya taptılar. Nihayet Biz, bunu affettik ve Musa 'ya apaçık bir hüccet verdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Peygamber'e: "Eğer sen bîr peygambersen, Musa'nın getirdiği gibi bize, gökten (parça parça değil de) topluca bir kitap getir." dediler de Allah Teala bu âyeti indirdi."[769]
2- Taberi'nin Muhammed ibn Ka'b el-Kurazi'den rivayetinde ise bir grup yahudinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip "Musa'nın Allah katından levhaları getirdiği gibi sen de bize Allah katından levhalar getir ki seni tasdik edelim." diye istekte bulunmaları üzerine nazil olmuştur.[770]
3- Suyûtî, bu âyet-i kerime ve bunu takip eden *"Bir de onların inkâr ile kâfir olmaları ve Meryem'in aleyhinde büyük bir iftira atıp söylemeleri sebebiyle..."* ***[771]*** âyetine kadar olan âyet-i kerimelerin bunun üzerine nazil olduğunu zikretmektedir.[772]
4- İbn Cureyc'den rivayete göre ise yahudi ve hristiyanların Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip: "Ey Muhammed, senin Allah'ın elçisi olduğuna dair Allah'tan filâna bir mektup ve senin Allah'ın elçisi olduğuna dair filâna bir mektup getirmedikçe sana biat edecek değiliz." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[773]
5- Fahreddin er-Razi'nin bildirdiğine göre "inerken, kendisini bizzat görebileceğimiz bir kitap indir" şeklinde talepte bulundukları da rivayet edilmiştir. Onlar bu tür mucizeleri, Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için istemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber'in mucizeleri daha önce tahakkuk etmiş ve gerçekleşmişti. Binâenaleyh fazlasını istemek, işi yokuşa sürmek manasına gelirdi." [774]

162. Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler; sana indirilen kitaba, ve senden önce indirilmiş olanlara inanırlar. Namazı kılanlara, zekatı verenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere elbette çok büyük bir mükâfat vereceğiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs der ki:
"Bu hayet-i kerime, Yahudiliği terk edip İslâm dinine girdikleri ve Allah'ın rasulü Muhammed (s.a.v.)'e indirdiğini [775]

tasdik ettikleri sırada, Abdullah b. Selâm ile arkadaşları hakkında nazil olmuştur."
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Burada bahsedilen kimselerden murad, ilimde iyice derinleşmiş ve ilmi kökleşmiş olan Abdullah İbn Selâm (r.a) ile onun arkadaşlarıdır."[776]
3- Yahudiler, (bir önceki âyetteki *"Yahudilerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah'ın yolundan alakoymalarından dolayı kendilerine helâl kılınmış şeyleri haram kıldık."* sözünü) inkârla "Bunlar, bizim zulmümüz sebebiyle haram kılınmış olmayıp aslında haram idiler. Sen, aslında haram olan bu şeyleri şimdi helâl kılıyorsun." dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[777]

163. Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kub'a ve torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik Davud'a da Zebur'u verdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre "Sukeyn ve Adiyy ibn Sabit (veya Zeyd)'in: "Ey Muhammed, Allah'ın, Musa'dan sonra herhangi bir beşere bir şey indirdiğini bilmiyoruz." demeleri üzerine Allah Tealâ bu ve bundan sonraki iki âyet-i kerimeyi indirmiştir."[778]
2- Muhammed b. Ka'b el-Kurazi dedi ki:
"Allah teala, bu âyetten önce zikredilen: *"Kitap ehli, gökten kendilerine bir kitap indirmeni isterler."* âyetini ve ondan sonra gelen yüz elli dört, yüz elli beş ve yüz elli altıncı âyetlerini indirince Rasulullah bu âyetleri Yahudilere okumuş ve onlara, yaptıkları çirkin amelleri bildirmiştir. Bunun üzerine Yahudiler, Allah'ın indirdiği herşeyi inkâr etmişler ve demişlerdir ki:
"Allah, herhangi bir beşere bir şey indirmemiştir. Ne Musa'ya ne İsa'ya ne de herhangi bir Peygambere bir şey indirmiştir." Bunun üzerine Allah teala: *"Onlar, "Allah hiçbir kimseye bir şey indirmedi." diyerek Allah'ı hakkıyla takdir edemediler."*[779] âyetini indirmiştir." [780]

164. Kıssalarını daha önce sana anlattığımız peygamberlerle kıssasını sana anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik). Ve Allah, Musa ile de konuşmuştur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah Tealâ, kitabında bazı peygamberlerinin adını zikredip bazısını zikretmediğini gören yahudiler, adı anılanların anılmıyanlardan daha üstün olduğunu düşünerek: "Muhammed peygamberleri zikretti ama Musa'nın hiç adını anmıyor." dediler de bunun üzerine *"Ve Allah, Musa ile de konuşmuştur."* âyeti nazil oldu.[781]

166. "Fakat Allah sana indirdiğine şahidlik eder, onu bilerek indirmiştir, melekler de şahidlik ederler. Şahid olarak Allah yeter."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Mekke'li reisler Rasulullah (s.a.v.)'a gelip şöyle dediler:
"Biz seni Yahudiler'e sorduk da seni tanımadıklarını iddia ettiler. O halde Allah'ın, seni bize peygamber gönderdiğine dair senin lehinde şahidlik edecek birisini getir bize." İşte bu âyet, bu sebebe binaen nazil oldu."[782]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Rasûlullah'ın yanına Yahudilerden bir cemâat girdi. Rasûlullah onlara:
"Vallahi ben, sizin benim Allah'ın Rasülü olduğumu bildiğinizi biliyorum." buyurdu. Onlar:
"Biz bunu bilmiyoruz." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [783]
3- Bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yahudiler arasında geçen; Efendimiz (s.a.v.)'in, yanına gelen bir grup yahudiye:
"Allah'a yemin olsun ki sizin, benim Allah'ın Rasûlü olduğumu çok iyi bildiğinizi biliyorum." demesi üzerine onların da
"Hayır biz böyle bir şey bilmiyoruz." dedikleri ve bunun üzerine nazil olduğu şeklinde İbn Abbâs'tan rivayet edilen haber[784] bu âyetin nüzulü hakkında daha sahih ve Sûrenin medenî olmasına daha uygun görünmektedir.[785]

171. Ey kitab ehli, dininizde taşkınlık etmeyin, Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih Allah'ın peygamberi, O'nun, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Allah'a ve peygamberlerine iman edin, Allah üçtür demeyin, kendi yararınıza olarak bundan vazgeçin. Allah, sadece bir tek ilâhtır, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde olan da yerde olan da O'nundur. Allah Vekil olarak yeter.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet, Hıristiyanlar'dan bazı grupların: "İsa Allah'ın oğludur" demeleri sebebiyle nazil olmuştur." [786]
2- Mukatil, bu hristiyanlann Necrân hristiyanlarından Medine-i Münevvere'ye elçi olarak gelen Seyyid, Akıb ve beraberindekiler olduğunu söylerken Hasen biraz daha genişleterek âyet-i kerimenin yahudi ve hristiyanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [787]
3- Ancak âyet-i kerimedeki *"Allah üçtür demeyin."* ifadesi yahudiler hakkında da nazil olmuş olması ihtimalini zayıflatmaktadır. [788]

172. Mesîh, Allah'a kul olmaktan asla çekinmez, gözde melekler de. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa bilsin ki O, hepsini toptan kendisine toplıyacaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbi dedi ki:
"Necran topluluğu:
"Ey Muhammed, sen bizim sahibimizi ayıplıyorsun" dediler. Rasulİullah (s.a.v.):
"O'nun hakkında ne söylüyorum ki" buyurdu.
"Onun Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu söylüyorsun" dediler, Rasulullah bunun üzerine onlara şöyle buyurdu:
"Şu bir hakikat ki, İsa'nın Allah'ın bir kulu olması onun için utanılacak bir ayıp değildir."
Alimler, bu âyetin iniş sebebinin bu olduğunu söylemişlerdir." [789]
2- Ebu Salih de İbn Abbâs'tan aynı görüşü rivayet etmiştir. [790]

176. "Senden fetva isterler, de ki: "Allah size ikinci dereceden mirasçılar hakkında fetva veriyor; "Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa kendisi, ona tamamen varis olur. Eğer iki kız kardeş kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlaradır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki dişinin hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye Allah size açıklıyor." Allah her şeyi bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kur'ân-ı Kerim'de "Kelâle" ile ilgili iki âyet inmiştir ve ikisi de bu Nisa Sûresindedir. Birisi Sûrenin baş taraflarında bulunan *"...Eğer mirası aranan erkek veya kadın kelâle olur ve onun erkek veya kız kardeşi bulunursa bunlardan her birinin mirastan payı altıda birdir..."* (âyet: 12) âyeti, diğeri de Sûrenin son âyeti olan bu âyet-i kerimedir. Bunlardan birincisi kış mevsiminde nazil olduğu için "âyetu'ş-şitâ", bu da yaz mevsiminde nazil olduğu için "âyetu's-sayf" olarak meşhur olmuştur. [791]
2- Humeydî'nin... Câbir ibn Abdullah'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Bir hastalığımda Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve Ebu Bekr (İbn Mâce rivayetinde Hz. Peygamber, Ebu Bekr ve Ömer) yürüyerek beni ziyarete gelmişlerdi. O sırada bana bir baygınlık gelmiş, Rasûlullah bir miktar su istemişler, abdest alıp kalanını bana serpmişler ki ben uyandım ve:
"Ey Allah'ın elçisi, malımda nasıl hükmedeyim (ya da malımda nasıl davranayım)?" diye sordum. Miras âyeti nazil oluncaya kadar susup cevap vermediler. [792]
3- Hadisin Ebu Davud'daki rivayetinde "miras âyeti" yerine *"Senden kelâle hakkında fetva isterler, de ki, Allah kelâle hakkında size fetva veriyor..."* ***[793]*** âyetinin indiği; [794]
4- Tirmizî rivayetinde ise Câbir'in: "Bu âyet benim hakkımda indi." dediği; [795]
5- İbn Mâce rivayetinde ise fazladan olarak bir de yine kelâle'nin mirasından "Eğer bir erkek veya kadının kelâle olarak malı mirasçılarına kalırsa, bir erkek, yahut bir kızkardeşi varsa her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar." şeklinde bahsedilen Nisa, 12 âyetinin de indiği tasrih edilmiştir. [796]

6- Ebu Davud et-Tayâlisî rivayetinde ise Hz, Peygamber (s.a.v.)'in ona:
"Bu hastalığından öleceğini sanmıyorum ama sen yine de kız kardeşlerine malından ne bırakacağını belirle." buyurduğu, onun da malının üçte ikisini kız kardeşlerine bırakmayı vasiyet ettiği" kaydedilip âyetin "*Eğer kızkardeş iki ise erkek kardeşinin bıraktığının üçte ikisini alırlar."* Kısmı benim hakkmda nazil oldu dediği belirtilmiştir.[797]
7- Ebû Abdirrahman b. Ebî Hamid, Zahir b. Ahmed'den, o Hüseyin b. Muhammed b. Mus'ab'dan, o Yahya b. Hakim'den, o İbn Ebî Adi'den, o Hişam b. Ebî Abdillah'dan, o Ebû Zübeyr'den, o da Cabir'den bize şu rivayette bulundu:
"Ben hastalandım da Rasulullah (s.a.v.) yanıma girdi, Yanımda yedi kız kardeş bulunuyordu. Rasulullah yüzüme üfledi de, derhal kendime geldim. Dedim ki:
"Ya Rasulallah kız kardeşlerime üçte iki miras verilmesini vasiyyet etsem." Buyurdu ki:
"Birazını tut."
"Yarısını mı vasiyet edeyim dedim". Tekrar:
"Birazını tut." buyurdu, Ve sonra beni kendi halime bırakıp çıktı. Sonra tekrar yanıma gelip bana buyurdu ki:
"Ey Cabir, senin şu hastalığın sebebiyle öleceğini zannetmiyorum. Muhakkak ki Allah vahiy indirdi de, kız kardeşlerin için, üçte iki pay aynlmasını beyan buyurdu." Cabir dedi ki:
"İşte bu âyet benim hakkımda inmiştir".[798]
8- Taberî'deki Câbir ibn Abdullah rivayetinde ise onun kız kardeşlerinin sayısı dokuz olarak verilirken çocuğu ve babası olmadığı ayrıntısı da zikredilmiştir. Hafız ibn Hacer, bu Câbir kıssasının Sûrenin başında (11. âyetin nüzul sebebinde) anlatılan kıssadan farklı, yani ondan ayrı ve başka bir hadise olduğunu kaydetmiştir.[799]
9- Saîd ibnu'l-Museyyeb'den rivayete göre ise Hz. Ömer'in kelâle hakkında "Ey Allah'ın elçisi, Allah onu beyan buyurmadı mı?" şeklinde sorması üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[800]
10- Berâ İbn Azib'den rivayet edildiğine göre Kur'ân'dan son nazil olan âyet budur.[801]
11- Berâ'dan gelen başka bir rivayette "Sûre olarak son nazil olanın Tevbe; âyet olarak son nazil olanın da Nisâ Sûresinin son âyeti olan *"Senden fetva isterler, size kelâle hakkında fetvayı Allah veriyor..."* âyeti olduğu belirtilmektedir.[802]
12- İbn Sîrîn'den rivayette o şöyle diyor:
"Bir yolculukta idiler. Huzeyfe ibnu'l-Yemân'ın binitinin başı Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün binitinin arkasında, Ömer'in binitinin başı da Huzeyfe'nin binitinin arkasındaydı. O sırada *"Senden fetva isterler, size kelâle hakkında fetvayı Allah veriyor..."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) âyeti Huzeyfe'ye, o da Ömer'e okudu.[803]
13- Bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber (s.a.v.) Veda haccı için yola çıkmak üzere yol hazırlığı yaptığı sırada nazil olduğu da söylenmiştir.[804]
14- Ömer (r.a.) dedi ki:
"Rasulullah'a, kelâle nasıl vâris kılınır?" diye soruldu. Allahü Teâlâ, Nisa: 4/176 âyetini indirdi."[805]
15- Hz. Ömer Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kelâle'nin mirasının nasıl taksim edileceğini sormuştu. Bu suâl üzerine Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu.[806]
16- Suyuti der ki: "Bu sûrenin âyetlerinin nüzul sebeblerini düşündüğün zaman, bu sûrenin Mekki olduğunu söyleyenin doğru söylemediğini anlarsın."[807]
17- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.), bir hutbesinde şöyle demiştir:
"Dikkat ediniz, Allah Teâlâ'nın, Nisa süresindeki ferâiz ile ilgili âyetlerin ilki, çocuk ve baba hakkındadır. İkincisi ise, zevc, zevce ve ana bir kızkardeşler hakkındadır. Cenâb-ı Hakk'ın Nisa sûresi'nin sonunda getirdiği âyet ise, ana-baba bir kız ve erkek kardeşler hakkındadır. Enfâl sûresinin sonundaki mirasla ilgili âyet ise, ulül-erhâm hakkındadır.
Sonra Cenâb-ı Hak, *"Allah size, şaşırırsınız diye, (hükümlerini) açıklıyor"* buyurmuştur."[808]

---

[1] Buhari, Ferâiz, 14.

[2] İbn Âşûr, 4/212.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir, 2/1.
[4] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut 1408/1988, 5/3..
[5] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 4/178.
[6] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Nisa, 4/27.
[7] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 116; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran, tarihsiz, 9/168.
[8] İbn Ebî Hatim; Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 58.
[9] İsra: 17/34.
[10] Nisa: 4/10.
[11] Bakara: 2/220.
[12] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran, tarihsiz, 9/168.
[13] Bakara: 2/220.
[14] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/154.
[15] Bakara: 2/220.
[16] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran, tarihsiz, 9/168.
[17] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/155-156.
[18] Buhârî, Nikâh, 19.
[19] Müslim, Nikâh, 7; Tefsîr, 7.
[20] Müslim, Nikâh, 8; Tefsîr, 8,9.
[21] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/158.
[22] Nisa: 4/127.
[23] Müslim, Nikâh, 6; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[24] Nisa: 4/127.
[25] Nisa: 4/3.
[26] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[27] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1.
[28] Nisa: 4/127.
[29] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1.
[30] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/157.
[31] Buhari; Şirket: 2494, Tefsir: 4574, Müslim; Tefsir: 7/3018; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 116.
[32] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 116-117.
[33] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[34] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[35] Buhari; Şirket: 2494, Tefsir: 4574, Müslim; Tefsir: 7/3018; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 117.
[36] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[37] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[38] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[39] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 111.
[40] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/174.
[41] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir, 2/10.
[42] İbn Cerîr; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 4/200.
[43] Müslim, Tefsir, 10, 11; İbn Kesîr, Tefsîru'I-Kur'âni'l-Azîm, 2/188-189.
[44] Müslim, Tefsir, 10, 11; İbn Kesîr, Tefsîru'I-Kur'âni'l-Azîm, 2/188-189.
[45] Suyûtî, Sâbit İbn Vedâ'a olarak vermişse -Bak: es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, Beyrut, 1403/1983, 2/437- de doğrusu Rifâ'a'dır.
[46] Ibnu'l-Esîr, Usdu'l-Gâbe, 1/268; ed-Dürr: 2/122. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 117.

[47] Suyûtî, ed-Dürr: 2/122, Lübab: s. 70. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 117.
[48] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/175.
[49] Nisa: 4/11-12.
[50] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[51] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/176.
[52] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/176.
[53] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[54] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[55] İsabe: 3/397; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 118; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/53.
[56] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/23.
[57] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[58] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/36.
[59] Bakara: 2/220.
[60] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[61] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/203.
[62] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/185; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/178.
[63] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 101.
[64] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[65] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[66] İbnul-Esîr Ebui-Hasen Ali ibn Muhammed el-Cezerî, Usdu'l-Ğâbe.fî Ma'rifeti's-Sahâbe, tahkik: Muhammed İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed Aşûr, Kahire, tarihsiz, 7/381-382.
[67] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/18.
[68] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 9/94.
[69] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/94.
[70] es-Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 2/438; Alûsî, Ruhu'l-Meani,.4/210.
[71] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/4; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1, hadis no: 3015; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[72] Buhari; Tefsir: 4577; Bu ve bundan sonraki âyetler, İslam Miras Hukuku'nun özünü oluşturmaktadır.
[73] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 118; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/177.
[74] İbn Mâce, Ferâiz, 5, hadis no: 2728.
[75] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/186.
[76] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/204.
[77] Sahih hadistir. Ebu Davud; Feraiz: 4 (2891, 2892), Tirmizi; Feraiz: 3 (2092), İbn Mace; Feraiz: 2 (2720); Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/352. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 118; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/177.
[78] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[79] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/178-179.
[80] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/178.
[81] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[82] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/205.
[83] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[84] Buharı, el-Vudu: 44; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[85] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[86] Ebu Davud, el-Vasâya: 3 (2867); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[87] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[88] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[89] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

[90] Ebu Müslim’e göre ise on beşinci âyet, sevicilik yapan kadınlar hakkındadır. On altıncı ayet birbirleriyle livata yapan eş cinsel erkekler hakkmdadır. Nur suresinin ikinci âyetinden onuncu ayetine kadar olan âyetler ise zina yapan erkek ve kadınlar hakkındadır.
Ebu Müslim, Mücahid’in de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre âyetler mensuh değildir. Müfessirlerin çoğunluğu ise bu görüşün tutarsız olduğunu söylemiştir.
[91] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[92] Nisa: 4/15.
[93] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[94] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/206.
[95] Nisa suresi, 4/116
[96] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[97] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[98] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[99] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/6 (4579); İkrah, 5 (6948); Ebu Davud, Nikâh, 22, (2089).
[100] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 119; İbn Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 2/39; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/180.
[101] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[102] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[103] Ebu Davud, Nikâh, 22, hadis no: 2090.
[104] Mukatil, adının Kays ibn Ebî Kays olduğunu söylerken İbn Sa'd'ın Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayetinde Muhsin şeklindedir. Bak: es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/98.
[105] İbn Cerir: 4/207, İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 119; Suyuti; Lübab: s. 72, Hafız İbn Hacer; Fethu'I-Bari: 8/247. hadisin şerh rakamı: 4579, İsabe: 4/1623.
[106] Nisa: 4/22.
[107] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 6/255, 257.
[108] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/39.
[109] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/39.
[110] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/63.
[111] Ölen hanımından sonra evlendiği ikinci hanım. Yani üvey anne.
[112] İbnu Cerîr ve İbnu Ebî Hatim hasen senedi ile; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/180-181. Bu rivayet için, İkrime'den ve İbnu Cerîr'den şahit vardır.
[113] İbni Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181.
[114] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181.
[115] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[116] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[117] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/477-478.
[118] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[119] İbn Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 2/44.
[120] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 4/217, ed-Dürr: 2/134. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120.
[121] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/208.
[122] Beyhaki; Sünen; 7/161. Beyhaki bu hadisin mürsel olduğunu söylemiştir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/104.
[123] İbnu Ebî Hatim; Firyâbî; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181.
[124] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[125] Ahzâb: 33/4.
[126] Ahzâb: 33/37.
[127] Ahzâb: 33/40.
[128] İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181-182.
[129] Ebu Davud, Nikâh, 43-44 (2155); Neseî, Nikâh, 59 (3331).

[130] Tîrmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/4, (3017).

[131] Müslim; er-Rada': 35, 35 mükerrer/1456 s. 1080, Tirmizi; Nikah: 11/32; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/183.

[132] Müslim; er-Rada': 35, 35 mükerrer/1456 s. 1080, Tirmizi; Nikah: 11/32. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120. İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 5/3.

[133] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[134] Müslim; Rada’: 33, 34/1456 s. 1079, Ebu Davud; Nikâh: 1132, Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/3 (3016); İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120-121.

[135] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/183.

[136] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/210.

[137] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/482.

[138] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/5.

[139] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/183.

[140] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/67.

[141] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/496-497.

[142] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/31.

[143] Tirmizi; Tefsir: 4 (3022), Tirmizi bu hadisin mürsel olduğunu söylemiş. Hakim; Müstedrek: 2/305, Hakim de Buhari ve Müslim'in şartlarına göre bu hadisin sahih olduğunu söylemiş; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/184. İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/69.

[144] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/31; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

[145] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/9 (3023).

[146] Ahzâb: 33/35.

[147] Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 62.

[148] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121.

[149] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

[150] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/31.

[151] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/31.

[152] Nisa: 4/12.

[153] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/31-32.

[154] Nisa: 4/12.

[155] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/82.

[156] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/82.

[157] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/184-185.

[158] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/31.

[159] el-Ahzâb: 33/6.

[160] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/34.

[161] İbn Cerîr; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr.2/510..

[162] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/35. Bu hadisi destekleyen bir rivayeti Buhari, İbn Abbas'tan mevsulen rivayet ederek, Kefalet bahsinde (2292), Tefsir bahsinde (4580) ve Feraiz bahsinde (6747) tahric etmiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121-122.

[163] Ebu Davud, Ferâiz, 16 (2923); Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/86; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/185-186.

[164] Mürsel hadistir. el-İsabe: 2/27; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 122; Zemahşeri, el-Keşşâf, 1/290.

[165] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

[166] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 122.

[167] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/151, Lübab: s. 73. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 122-123.

[168] İbn Ebî Hatim; İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.

[169] İbni Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.

[170]

İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/37, Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/88.
[171] Tâhâ: 20/114.
[172] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/38.
[173] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/38.
[174] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.
[175] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.
[176] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/111.
[177] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/111.
[178] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/111.
[179] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/513.
[180] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/214.
[181] Ebu Davud, Nikah, 42 (2/245); İbn Mace, Nikah, 51 (1/639)
[182] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[183] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/55.
[184] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/55.
[185] Buhari, el-Mağazi: 73; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/308
[186] Müslim, el-Birr: 56 (2578); Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/160
[187] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/530-531.
[188] Senedsizdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[189] Senedde geçen Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[190] Senedsizdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[191] Senedsizdir. ed-Dürr: 2/262, Lübab: s. 75. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[192] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/188.
[193] İbn İshak; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/55. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/188-189.
[194] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[195] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/126; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[196] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/83.
[197] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/215.
[198] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[199] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[200] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[201] En'am suresi, 6/160
[202] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/536-537.
[203] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[204] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123-124.
[205] Ebu Davud; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/12, hadis no: 3026; Nesâî; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[206] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'1-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400,11,16-17.
[207] Bak: Şihabuddin Mahmud el-Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/111.
[208] Bak: Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/12, hadis no: 3026.
[209] Bak: el-Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/110.
[210] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 2/212.
[211] Şihabuddin Mahmud el-Alûsî, Rûhu'I-Maânî, 2/111-112.
[212] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 2/212.
[213] Maide: 5/90.
[214]

Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[215] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[216] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[217] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[218] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[219] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/68.
[220] Ebu Davud, Tahâre, 125 (336).
[221] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/139.
[222] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/91.
[223] Buhari; Teyemmüm: 334, Nikah: 5250, Tefsir: 4607.
[224] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 124.
[225] Kurtubî'de Mureysi gazvesinde -ki Benî Mustalik gazvesi de denilmektedir- olduğu tasrih edilmektedir. Bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/139.
[226] Medine ile Hayber arasında iki yer adıdır. Ammâr rivayetinde bu tereddüt olmayıp hadisenin Zâtu'1-Ceyş'de meydana geldiği zikredilmektedir. Bak: el-İmam Ebu'l-Hasen Nureddin ibn Abdulhâdî es-Sindî, Haşiye alâ Süneni'n-Neseî, (Sunenu'n-Neseî içinde), 1/164, Neseî, Tahâre, 194'de 309 numaralı hadisin haşiyesi olarak.
[227] Bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/139.
[228] Buhârî, Teyemmüm, 1; Müslim, Hayz, 108; Neseî, Tahâre, 194 (309).
[229] Ebu Davud; Taharet: 320, Nesai; Taharet: 1/167. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 124-125.
[230] İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Ebvâ gecesi.
[231] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/68.
[232] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/68.
[233] Bak: Buhârî, Teyemmüm, 2; Müslim, Hayz, 109; İbn Mâce, Tahâre, 90 (568).
[234] Bak: Buhârî, Teyemmüm, 2; Müslim, Hayz, 109; İbn Mâce, Tahâre, 90 (568).
[235] Ebu Davud, Tahâre, 121 (317).
[236] Ebu Davud, Tahâre, 121 (320).
[237] Mâide: 5/6.
[238] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/69.
[239] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 2/289'da 7 numaralı dip nota bak.
[240] İbnu Münzir; İbnu Ebî Hatim; Firyâbi; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[241] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[242] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[243] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/68; İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, I,91.
[244] Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s, 64.
[245] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[246] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191-192.
[247] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/219.
[248] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/74.
[249] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/74. İbn İshak; İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/192.
[250] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/97.
[251] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/99.
[252] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/115.
[253] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/115.
[254] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/115.
[255] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/78; es-Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 11,555.
[256] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/79. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/193.
[257] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

[258] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[259] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/79.
[260] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/79.
[261] Zümer: 39/53.
[262] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/80.
[263] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/80.
[264] Furkan: 25/68.
[265] Furkan: 25/70.
[266] Nisa: 4/48.
[267] Zümer: 39/53.
[268] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[269] İbnu Ebî Hatim; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/194.
[270] Vahidî, Kitabu'l-Basît; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[271] Seıieddeki Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 125.
[272] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/104; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[273] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/81.
[274] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/81.
[275] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/195.
[276] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/195.
[277] Nisa: 4/48.
[278] Maide: 5/18.
[279] Bakara: 2/80.
[280] Bakara: 2/111.
[281] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[282] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[283] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/85.
[284] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/171. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 125-126.
[285] Kevser: 108/3.
[286] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/85. İbnu Ebî Hatim, Ahmed, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/197.
[287] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/85; 21/82.
[288] Senedsizdir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 126; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 8/468; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/161.
[289] İbni İshak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/197.
[290] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 21/82.
[291] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/224.
[292] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[293] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[294] Buhârî, Meğâzî, 14.
[295] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/85.
[296] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/86.
[297] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 126-127; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/86.
[298] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[299] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/86.
[300] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/225.
[301] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[302] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[303] İbnu Ebî Hatim; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/109; es-Suyûti, ed-Durru'1-Mensûr, 2/566. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/197-198.

[304] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/198.

[305] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[306] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/92.

[307] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/199.

[308] el-İsabe: 2/460; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 127; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/138.

[309] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[310] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[311] Mürsel hadistir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 127-128.

[312] İsnadı zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 128.

[313] İbni Merduyeh; İbn Asakir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/199.

[314] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/92.

[315] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[316] Ebıı Davud, el-Büyu: 81, (3535); Tirmizi, el-Büyü: 38 (1264); İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/27-28.

[317] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[318] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[319] Sahih hadistir. Buhari; Tefsir: 4/11 (4584), Müslim; İmaret: 31(1834 s. 1465), Ebıı Davud; Cihad: 2624. Tirmizî, Cihâd, 3 (1672); Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/337.

[320] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 128; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/94; Suyuti, Lübab, 2/573; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[321] İbn Mâce, Cihâd, 40, hadis no: 2863.

[322] Buhân, Ahkâm, 4; Müslim, İmâra, 39-40; Neseî, Bey'a, 34.

[323] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.

[324] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.

[325] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.

[326] Bâzân, Ebu Salih'tir. İbn Hıbban, onun İbn Abbas'tan işitmediğini söylemiş. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 128-129; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/94; Suyuti, Lübab, 2/573-574; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[327] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.

[328] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5153

[329] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/203.

[330] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/178; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5153; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 112.

[331] Senedi sahih derecededir. Taberânî; İbn Ebî Hatim; Suyuti; ed-Dürr: 2/178, Hafız İbn Hacer. 4/19; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 129.

[332] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 231.

[333] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/179; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 129-130.

[334] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[335] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/79. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 113-114.

[336] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/98.

[337] Mâide: 5/45.

[338] Mâide, 5/50.

[339] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/581.

[340] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[341] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[342] Senedi Kelbi'den dolayı zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 112-113; Keşşaf, 1/406, Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/264.

[343] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[344] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/98.
[345] İbn Ebî Hatim; İbnu'l-Munzir; İbn İshak; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/580.
[346] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[347] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[348] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/231-232.
[349] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/171.
[350] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/162.
[351] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/233.
[352] Buhari; Müsakat: 2361, 2362 Tefsir: 4585, Sulh: 2708.
[353] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 132. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/204.
[354] Humeydi: 300, Taberani; Mu’cem-i Kebir: 23/294, ed-Dürr: 2/180. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 132. Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/204-205.
[355] İbni Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/205.
[356] Harra, Medine'de bir yer adıdır. Sanki ateş yakmış gibi siyahlaşmış taşlarla dolu taşlık bir yer imiş Bak: İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/123, 1 numaralı dipnot.
[357] Buhârî, Sulh, 12; Şurb ve'l-Musâkât, 6,7,8; Tefsîru'l-Kur'ân, 12; Müslim, Fedâil, 129; Ebu Davud, Akdıye, 31, hadis no: 3637; Tirmizî, Ahkâm, 26, hadis no: 1363; Tefsîru'l-Kur'ân, 4/13, hadis no: 3027; İbn Mâce, Mukaddime, 2, hadis no: 15.
[358] Tirmizî, Ahkâm, 26, hadis no: 1363; Tefsîru'l-Kur'ân, 4/13, hadis no: 3027; İbn Mâce, Mukaddime, 2, hadis no: 15.
[359] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/101.
[360] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/4-5.
[361] Taberânî; Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1/143-144, hadis no: 300.
[362] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/172.
[363] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[364] Bakara: 2/256.
[365] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/10-11; el-Vahidî en-Neysâbûrî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 59..
[366] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[367] İbn Ebî Hatim; İbn Merdûye; es-Suyûtî, ed-Durru’l-Mensur, 2/585.
[368] İbnu Merduyeh; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/205.
Suyuti der ki: "Bu hadis mürsel ve gariptir. İsnadında İbni Lühey’a vardır. Onun için şahit vardır. Onu Rahîm, tefsirinde Utbe İbni Zamra tarikından, o babasından anlattı."
[369] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 130.
[370] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/35-37.
[371] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/102; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/167.
[372] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/174; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/167.
[373] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/167.
[374] veya Cahder, künyesi: Ebu Abdullah veya Ebu Abdurrahman. Yemen, Himyer asıllı. Esir edilmiş, Hz. Peygamber tarafından satın alınarak azat edilmişti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onu azat ettikten sonra:
"İstersen ailene geri dön, istersen bizden, ehl-i beytimizden ol." buyurmuş, o da Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte kalmayı yeğlemiş ve Efendimiz'in vefatına kadar O'ndan hiç ayrılmamıştı. bak: İbnu'l-Esîr, Usdul-Ğâbe, 1/296.
[375] Senedsizdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 115; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[376] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 5/104, Suyuti; Lübab: s. 83, ed-Dürr: 2/182.
[377] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 5/104, ed-Dürr: 2/182. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul,.116.
[378] Suyuti; Lübab: s. 82, ed-Dür: 2/182. 337 İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, 115. Taberânî, Ebu Nuaym; İbnu Merduyeh.
[379] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/208.
[380] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/208.
[381] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[382] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[383] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[384] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/175.
[385] Nesaî, Cihâd: 1.
[386] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[387] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/130.
[388] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[389] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[390] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[391] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[392] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[393] Sahih hadistir. Nesai; Cihad: 6/3. Tefsir: 132, Hakim; Müstedrek: 2/66.; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/281; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 116.
[394] Senedsizdir. Kelbi zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 134; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/185.
[395] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/109.
[396] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/185.
[397] Ebu Salih. İbn Abbas'tan işitmemiştir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 116.
[398] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/183.
[399] Arâf: 7/94.
[400] Arâf: 7/131.
[401] Neml: 27/47.
[402] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[403] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[404] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/141; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/194.
[405] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[406] Buhâri, İlm, 27; Müslim, Talâk, 30; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/210; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/145.
[407] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/189; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[408] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/207.
[409] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/152.
[410] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[411] Buhari; Hacc: 1884, Meğazi: 16 (4050), Tefsir: 15 (4589); Tirmizî, Tefsir 4/14. Müslim, Sıfatu'l-Munâfikîn, 6, Hudud: 22; Ahmed b. Hanbel, 5/174 177, 188.
[412] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 135; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/212.
[413] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/14, hadis no: 3028; Ahmed ibn Hanbel, Musned, 5/184.
[414] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/197.
[415] Nisa: 4/89.
[416] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/219.
[417] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[418] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[419] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/190; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 117.
[420] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/219.
[421] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/122.
[422] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/122.
[423] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/122.
[424] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/122.
[425] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/122.
[426]

Senedi zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 117; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/212.
Suyuti der ki: "Bu rivayetin isnadında tedlis (hile) ve inkıta (kesilme) vardır."
[427] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/219.
[428] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[429] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/154; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/219.
[430] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[431] Saîd ibn Mansûr; İbn Ebî Hatim; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/114.
[432] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/219.
[433] Abd ibn Humeyd; İbn Ebî Hatim; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr 2/611.
[434] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/219.
[435] İbn Ebî Hatim; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/158, 1 numaralı dip not; es-Suyutî, Lubâbu'n-Nukul, 1/115-116.
[436] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/123.
[437] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/124; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/116.
[438] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/199.
[439] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[440] İbn Ebî Hatim; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/116.
[441] İbn Merduyeh; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/214.
[442] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[443] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/200.
[444] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/200.
[445] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/200.
[446] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/200.
[447] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[448] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/60.
[449] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[450] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 136
[451] Başka bir rivayette: "Eğer ilk dinin hidayet idiyse onu terketmiştin, dalâlet idiyse işte şimdi yine dalâlete döndün." Demiş Bak: Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/227.
[452] Bir rivayete göre Amr ibn Avf oğullan yurdunda bak: İbnu'l-Esîr, Usdu’l-Gâbe, 1/394.
[453] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 117; İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/394; 4/321.
[454] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/394.
[455] İbnu'l-Esîr, Usdu'I-Ğâbe, 1/422-423.
[456] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/128-129.
[457] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/227.
[458] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/129.
[459] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/216.
[460] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/116.
[461] Bak: Müslim, Mesâcid, 294; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/58.
[462] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/129.
[463] Müslim, İman, 158(1/96).
[464] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/129; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/227.
[465] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/240.
[466] Müslim, Îman, 158-160.
[467] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/209.
[468] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 10/227.

[469] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[470] Kelbi'den dolayı senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 118-119; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/623.
[471] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/137.
[472] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/217.
[473] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/400-401.
[474] Elmalılı M Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1960, 2/1423-1424.
[475] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[476] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 16; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/624-625.
[477] Bkz. Tirmzî, Tefsir el-Kur'nn: 4 (3029)
[478] Furkan: 25/68-69
[479] Furkan: 25/70.
[480] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[481] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[482] Siret-i İbn-i Hişam, 2/226; Ahmed; Müsned: 6/11, İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/140, Beyhaki; Delail: 4/305.
[483] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/140.
[484] İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 5/77,186, 259.
[485] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/216.
[486] Bkz. Ehıı Davud, ed-Diyat: 3 (4503); İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/140.
[487] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/140.
[488] Ahmed; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/219-220.
[489] İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 5/77.
[490] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/220.
Suyuti dedi ki: "Bu güzel şahittir."
[491] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/141.
[492] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/141-142.
[493] Bkz. Siret-i İbn-i Hişam: 2/623.
[494] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 139-140.
[495] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 140.
[496] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/142.
[497] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, I/118.
[498] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, I/118.
[499] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, I/118.
[500] Buhari; Meğazi: 4269, Diyât: 6872.
[501] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/142, ed-Dürr: 2/201.
[502] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/77.
[503] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/170.
[504] Bezzâr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/219.
[505] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/142.
[506] Buhari; Tefsir: 4/17 (4591), Müslim; Tefsir: 22 (3025 s. 2319), Ebu Davud; Hurûf ve’l-Kıraat: 1 (3974).
[507] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 138.
[508] Tirmizi; Tefsir: 3030, Hakim; Müstedrek: 2/235, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/229, 272; Suyuti; ed-Dürr: 2/199; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[509] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/16, hadis no: 3030; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/14I.
[510] Buhari; Tirmizî,; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/219.
[511] Ebu Nuaym; İbn Mendeh; İbnu’l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/335-336.
[512] İbn Mendeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/220.

[513] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/201.
[514] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[515] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/255-256.
[516] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[517] Senedi zayıftır. Fakat başka bir tarikten bu hadisin sahih bir şahidi var. Buhari; Cihad: 2832, Tefsir: 4592, Tirmizi; Tefsir: 3033, Nesai; Cihad: 6/9, Ahmed; Müsned: 5/184, Beyhaki; Sünen: 9/23. İbn Cerir: 5/145, Suyuti; ed-Dürr: 2/202.
[518] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 140-141.
[519] Buhârî, Tefsîru’l-Kur'ân, 18; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/19, hadis no: 3033; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/145.
[520] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/144.
[521] Buhari; Cihad: 2831, Meğâzi, 5; Tefsir: 4593, Müslim; İmare: 141, 142/1893 s. 1508, 1509, Beyhaki; Sünen: 9/23, İbn Cerir: 5/144, Ahmed; Müsned: 4/282, 5/184; Suyuti; ed-Dürr: 2/202, Lübab: s. 88.
[522] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 141.
[523] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/17.
[524] Buhari; Tefsir: 4594, Fedailu'l-Kur'an: 4990, İbn Ebi Şeybe; Musannef: 5/343.
[525] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 140-141.
[526] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/221-222.
[527] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/18, hadis no: 3032; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/145.
[528] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/145.
[529] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, 2/643.
[530] Beyhâki; Taberânî; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 136.
[531] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[532] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 142.
[533] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/257.
[534] İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, Kahire 1375/1955, 1/641.
[535] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/148-149.
[536] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/120.
[537] İbnu Merduyeh; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/223.
[538] Buhari, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/19; Fiten, 12.
[539] Senedde geçen Eş'as b. Sevat zayıftır. Fakat bu hadisin sahih olan bir şahidi var. Buhari; Tefsir: 4596, Nesai; Tefsir 139, İbn Cerir: 5/148. Muhtasarı İbn Kesir, 1/427.
[540] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/223-224.
[541] Ankebut: 29/10.
[542] Nahl: 16/110.
[543] İbnu Münzir; İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/224.
[544] Enfâl: 8/70-71
[545] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/149-150.
[546] Ankebût: 29/10.
[547] Nahl: 16/110.
[548] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/148; İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hâtîm; Beyhakî, Sünen; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/176-177, 1 numaralı dip not.
[549] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/177.
[550] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[551] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[552] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/259.
[553] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/178.
[554] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[555] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/82.

[556] Buharı, Tefsir el-Kur'an: 4/20
[557] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[558] Bıhari, Tefsir el-Kur'an: 4/21
[559] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[560] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/151-152.
[561] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/180.
[562] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/152.
[563] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/152.
[564] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/152.
[565] Nisa: 4/97.
[566] Nisa: 4/99.
[567] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/208.
[568] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/152.
[569] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/152.
[570] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 3/61.
[571] İbnu Ebî Hatim; Ebu Yâ'lâ ceyyid sened ile; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/226.
[572] Nisa: 4/97.
[573] Senedi yoktur. İsabe'ye bakınız (1/251); Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/349.
[574] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/152.
[575] Nisa: 4/95.
[576] Nisa: 4/95.
[577] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/153.
[578] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/226-227.
[579] İbn Sâ'd, Tabakât; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/227.
[580] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[581] İbnu'l-Esîr, age. 3/61-62.
[582] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/227.
[583] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/261-262.
[584] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/262.
[585] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/181.
[586] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/262.
[587] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/224; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1,123; Ibnu'1-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 2/92.
[588] Nahl: 16/90.
[589] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/123.
[590] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/124.
[591] Ebu Davud; Salat: 1236 Nesai; Salat: 3/176, Ahmed; Miisned: 4/59, Hakim; Müstedrek: 1/337, Beyhaki; Sünen: 3/256, İbn Cerir: 5/156, 164.
[592] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/156.
[593] Beyhakî, Delâil; Hâkim onu sahihledi. Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/231.
[594] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/231.
[595] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/231.
[596] Nesaî, Salat el-Havf: 22; Ebu Davud, es-Sefer: 12 (1236); İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/156.
[597] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/155.
[598] İsnadı zayıftır. Seneddeki Nadr, Nadr İbn Abdurrahman Ebıı Amr el-Hazzaz'dır. Metruk bir kimsedir. Takrib: 2/302.
[599] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[600] İkisi de Mekke ile Medine arasındadır. Bunlardan Dacnân bir dağın, Usfân da bir yer veya bir kasabanın adıdır.

[601] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/21, hadis no: 3035; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/158, 164.
[602] Nesaî, Salât el-Havf: 16; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/156.
[603] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/156-157.
[604] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/239.
[605] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'I-Kur'ân, 6/157.
[606] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/265.
[607] Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl ani's-Sahâbe ve'1-Müfessirîn, Kahire tarihsiz (Birinci baskı), s.74. Ayrıca bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22.
[608] İbn Hişâm, es-sîretu'n-Nebeviyye, 2/205-206.
[609] Alu İmrân, 3/140-141.
[610] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 4/68; 5/168-169.
[611] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/188.
[612] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/266.
[613] Alu İmrân: 3/172.
[614] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/240.
[615] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[616] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[617] Nisa, 4/115.
[618] Tirmizı, Tefsîru'I-Kur'ân, 4/22, hadis no: 3036; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/170-171.
[619] Tirmîzî; İbnu'l- Münzir; Hâkim.
[620] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[621] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[622] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[623] Nisa: 4/115
[624] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/171, 173.
[625] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/171, 173.
[626] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/171, 173.
[627] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/102-109.
[628] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/241.
[629] Senedsizdir. Tirmizi; Tefsir: 3036, Hakim: 6385, Suyuti; ed-Dürr 2/215, Lübab: s. 92. el-Vâhıdî, Esbab-ı Nüzul, 124.
[630] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/171, 173; Ebussuûd. 1/380;
[631] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/385
[632] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[633] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[634] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/190.
[635] İbnu Sa'd, Tabakat; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/234-235.
[636] Nisa: 4/113.
[637] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[638] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, I/129.
[639] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/269.
[640] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/269.
[641] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/243.
[642] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[643] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/439.
[644] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/243-244..
[645]

İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Mısır 1375/1955, 2/537.
[646] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/270.
[647] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[648] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.
[649] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/112.
[650] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.
[651] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.
[652] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.
[653] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/270.
[654] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/196.
[655] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/196.
[656] Bak; İbn Hişâm, es-Sîretun-Nebeviyye, 2/539-541.
[657] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/41.
[658] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/41.
[659] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/272.
[660] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[661] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/272.
[662] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/200.
[663] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[664] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[665] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/273.
[666] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/247-248.
[667] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/273.
[668] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/179,
[669] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/116.
[670] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[671] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/181,
[672] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[673] Nisa: 4/124-125. Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 145-146; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/288; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[674] Nisa: 4/124
[675] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[676] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/236.
[677] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/236.
[678] Nisa: 4/125
[679] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[680] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/254.
[681] İbn Ebi Hatim.
[682] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.
[683] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.
[684] Nisa: 4/51, 52
[685] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.
[686] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 145.
[687] Nisa: 4/124.
[688] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[689]

Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[690]
Buhari, Merda, 2,3
[691]
Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, Hadis no: 3039
[692]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/186.
[693]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/185.
[694]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/186.
[695]
İbn Huyey b. Hani olan Ebu Kabil sebebiyle senedinde zayıflık vardır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 146
[696]
Senedsizdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 146
[697]
Kelbi'den dolayı senedi zayıftır. Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[698]
Senedi çok zayıftır. Taberani: 8/7816 s. 237, Heysemi; Mecmeu'z-Zevaid: 9/45.
[699]
Senedi çok zayıftır. ed-Dürr: 2/231.
[700]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/128-129.
[701]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[702]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[703]
Buhari, Deavat, 10; Müslim, Müsafirin, 181 (1/526).
[704]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[705]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[706]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/192.
[707]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/192.
[708]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/192.
[709]
Nisa: 4/3.
[710]
Müslim, Nikâh, 6; Ebu Davud, Nikâh, 12, hadis no: 2068.
[711]
Nisa: 4/3.
[712]
Buhari; Nikah: 5064, Müslim; Tefsir: 6,3018 s. 2313, Ebu Davud; Nikah: 2068.
[713]
İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 147-148.
[714]
Nisa: 4/3.
[715]
Buhâri, Tefsîru’l-Kur'ân, 4/1.
[716]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1.
[717]
Buhârî, Tefsîru'I-Kur'ân, 4/23; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193.
[718]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193. İbn Ebi Hatim.
[719]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193.
[720]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193.
[721]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193.
[722]
Nisa: 4/4.
[723]
İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/214.
[724]
İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/214.
[725]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 11/65.
[726]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/277.
[727]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[728]
Buhari; Mezalim: 11 (2450), Sulh: 2694, Tefsir: 4/24 (4601). Müslim, Tefsir, 13, 14; el-Vahidî, Esbâb-ı Nüzul, 127.
[729]
İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 148
[730]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/197.
[731]
Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/26 (3040).
[732]
Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/26 (3040).
[733]
Ebu Dâvud, Nikâh, 38; Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertîbi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 11,17. Hakim.

[734] Bu husustaki rivayet İbn Kesir'de de yer alır.O eseri tahkik edenler, konu ile ilgili olarak şöyle diyorlar;
"Rasûlullah'ın Hz. Sevde'yi boşamaya kalkması, son derece uzak bir ihtimaldir. Nitekim İbn Kesir'in serdettiği rivayetlerden, Hz. Peygamber'in böyle bir karar vermiş olduğu anlaşılmamaktadır. Sadece İbn Ebî Bizze hadisi vardır ki İbn Kesir'in de belirttiği üzere bu rivayet "garib mürsel"dir (zayıftır)"

[735] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[736] Mürsel hadistir. Beyhaki; Sünen: 7/296, ed-Dürr: 2/232, Lübab: s. 95.

[737] Saîd b. Mansûr; Şafii; Beyhâki.

[738] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[739] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[740] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/200

[741] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/200

[742] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[743] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/142-143.

[744] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, 127-128; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,

[745] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/222.

[746] İbnu'l-Munzir; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/714-715; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,

[747] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,

[748] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,

[749] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,

[750] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 128; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/223; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/716.

[751] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[752] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[753] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,

[754] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/225-226.

[755] En'âm: 6/68.

[756] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran Tarihsiz, 11/81.

[757] En'âm: 6/68.

[758] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[759] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/229.

[760] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[761] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/215.

[762] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 11/86.

[763] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 11/86.

[764] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/234.

[765] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/237, Lübab: s, 96. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul,: 128. Hennâd İbni Seriy, Zühd..

[766] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/148; Ebu Davud, Edeb, 41, hadis no: 4896; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[767] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/148; Ebu Davud, Edeb, 41, hadis no: 4896.

[768] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/157.

[769] Senedi yoktur; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul: 128; Mecmau'l-beyan, 3/133.

[770] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/6, 7/177.

[771] Nisa: 4/156.

[772] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/132.

[773] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 6/8; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/241.

[774] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[775] İbn İshâk; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 147.

[776] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[777]

Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/11.
[778]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/20; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/12; Bkz. Siret-i İbn-i Hişam, 1/562
[779]
En'am: 6/91
[780]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/20.
[781]
Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/13.
[782]
Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 128..
[783]
İbn İshak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/244.
[784]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/22.
[785]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/285.
[786]
Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 128.
[787]
İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/260.
[788]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/286.
[789]
Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 150.
[790]
İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/262.
[791]
Bak: Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 11/120.
[792]
Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Musned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 2/516, hadis no: 1229.
[793]
Nisa: 4/176.
[794]
Bak: Ebu Davud, Ferâiz, 2. Ayrıca bak: Buhârî, Ferâiz, 1; Müslim, Ferâiz, 1616; Tirmizî, Ferâiz, 7. hadis no: 2097; İbn Mâce, Ferâiz, 5.
[795]
Bak: Ebu Davud, Ferâiz, 2. Ayrıca bak: Buhârî, Ferâiz, 1; Müslim, Ferâiz, 1616; Tirmizî, Ferâiz, 7. hadis no: 2097; İbn Mâce, Ferâiz, 5.
[796]
Bak: Ebu Davud, Ferâiz, 2. Ayrıca bak: Buhârî, Ferâiz, 1; Müslim, Ferâiz, 1616; Tirmizî, Ferâiz, 7. hadis no: 2097; İbn Mâce, Ferâiz, 5.
[797]
Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatı'l-Ma'bûd fi Tertîbi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 11,17.
[798]
Ebû Davud, Feraiz: 3 (2887); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/372; Beyhaki, Sünen, 6/231.
[799]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, 1/133.
[800]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/28.
[801]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 27.
[802]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 27.
[803]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/28-29.
[804]
Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/20.
[805]
İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/245-246.
[806]
İbn Merduyeh; İbn Râhaveyh.
[807]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/246.
[808]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

4- NİSA SURESİ

Mushaftaki sıralamada dördüncü, iniş sırasına göre doksan ikinci suredir. Mümtehine sûresinden sonra Zilzâl'den önce inmiştir. Bakara, Enfâl, Âl-i İmrân, Ahzâb ve Mümtehine sûreleri Medine'de Nisa'dan önce nazil olmuştur. Uzun bir sûre olduğu için çeşitli sebeplerle veya Allah Teâlâ bazı hükümleri açıklamak istediğinde doğrudan ve farklı zamanlarda gelmiştir. Buhârî'de yer alan bir rivayete göre[1] 176. âyet Kur'an'ın son âyetidir. Sûre teyemmüm âyetini ihtiva etmektedir; teyemmümün ise hicretten sonra 5 veya 6. yılda, Müreysî Gazvesi'nde, dinî hükümler ve uygulamalar arasına girdiği bilinmektedir.
Sûrenin hicret günlerinde veya Mekke'de nazil olduğunu ifade eden rivayetler zayıf bulunmuştur. "Ey insanlar!" hitabıyla başlayan sûrelerin Mekke'de vahyedildiği genel hükmüne dayanılarak ileri sürülen son iddia çürütülürken bu hitabın, Mekke'de iniş işareti olmadığına, Medine'de geldiği bilinen birçok âyette benzer hitapların bulunduğuna, Medine'de "ey insanlar!" denildiğinde bundan, yalnızca Medineliler değil, aynı zamanda Mekkeliler'in de kastedilmiş olduğuna işaret edilmiştir.[2]
Nisa Sûresi cumhur kavline göre Medine'de nazil olmuştur.
İbn Abbâs'tan gelen rivayetlerden birinde (Atıyye rivayeti) Mekke'de nazil olduğu söyleniyorsa da meşhur olan sûrenin Medenî olmasıdır. Ancak 58. *"Allah, emanetleri ehline vermenizi emreder..."* âyetinin nüzul yeri olarak Mekke'de nazil olduğu söylenmiştir. Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.) Abbâs'a vermek üzere Ka'be'nin anahtarını Osman İbn Talha'dan istediğinde onun hakkında nazil olmuştur.[3] Mekkî-Medenînin tayininde yeri değil de Hicret'i esas alan görüş ulemanın cumhuru tarafından kabul edildiğine göre bu âyet-i kerime de aslında Mekkî değil Medenî sayılmaktadır. Ayrıca Buhârî'de zikredildiğine göre Hz. Aişe "Bakara ve Nisa Sûreleri ancak ben, Rasûlullâh'ın yanındayken -yani onunla zifaf olunduktan sonra- nazil olmuştur." diyor ki Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Aişe'nin zifafının Medine'de olduğu konusunda âlimler arasında hiçbir ihtilâf yoktur.[4] Bu arada sûrenin hicret esnasında nazil olduğuna dair de bir görüş nakledilmektedir.[5] Sûrenin son âyeti olan Kelâle âyetinin Kur'ân'dan en son nazil olan âyet olduğu rivayet edilmektedir.[6]

2- "Yetimlere mallarını veriniz..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil ve Kelbî dediler ki:
"Bu âyet, Gatafan Oğulları'ndan bir kişi hakkında indi. Bu adamın yanında kardeşinin yetim çocuğuna mahsus fazla miktarda bir mal mevcuttu. Bu yetim büyüyüp ergenlik çağına gelince kendi malını istedi. Amcası ise malı ondan men etti. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.)'e başvurdular da bu âyet nazil oldu. Amca bu âyeti işitince dedi ki:
"Biz Allah'a ve Rasül'e itaat ettik, (yetim malı yemekten hasıl olan) büyük günahtan Allah'a sığınırız." Müteakiben de çocuğa, malını verdi, Nebî (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Kim nefsinin cimriliğinden korunur ve işte bu şekilde onu geri çevirirse o, evine yani Cennet'e girecektir." Nihayet delikanlı malını ele geçirince onu Allah Teala'nın yolunda harcadı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki;
"Ecir gerçekleşti, geriye vebal kaldı." Dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ecrin gerçekleştiğini anladık. Peki çocuk Allah yolunda harcama yaparken nasıl oluyor da geriye vebal kalıyor?" Buyurdu ki:

---

[1] Buhari, Ferâiz, 14.
[2] İbn Âşûr, 4/212.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir, 2/1.
[4] el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut 1408/1988, 5/3..
[5] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 4/178.
[6] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Nisa, 4/27.

"Ecir (sevap), çocuk için gerçekleşti, vebal da (helâlinden mi yoksa haram yoldan mı kazandığı belli olmadığından) babasının boynuna kaldı."[7]
2- Hadiseyi İbn Ebî Hatim de Saîd ibn Cubeyr'den rivayetle tahric etmiştir.[8]
3- Sa'id İbn Cübeyr, İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Cenâb-ı Hak, *"Yetim, erginlik çağına erinceye kadar malına yaklaşmayın, ancak bunun en iyi bir suretle olanı müstesna..."* [9] ve *"Gerçekten, yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler…"* [10] âyetlerini indirince, uhdesinde yetim bulunan herkes varıp yetimin yiyeceğini kendi yiyeceğinden, içeceğini de kendi içeceğinden ayırmışlardı. Ama bu durum, yetimlere çok güç ve zor gelmişti. Böylece yetimler bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v)'e anlatınca, Hak Teâlâ, *"Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları yararlı ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileri ile bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir…"* [11] âyetini indirdi. Böylece de ashâb, bu durumda onların yiyeceklerini kendi yiyeceklerine, içeceklerini de kendi içeceklerine karıştırdılar."[12]
3- Hasen'den rivayete göre bu âyet-i kerime *"Temizi murdarla değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin."* âyeti nazil olunca yetim velileri yetimlerinin mallarını kendi mallarından ayırmaya başladılar. Ama bu onlara ağır geldi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikâyet ettiler. Bunun üzerine
"Sana yetimleri sorarlar. De ki: Onlar için ıslah en hayırlıdır. Eğer onların mallarını kendi mallarınıza katarsanız onlar sizin dinde kardeşlerinizdir..."[13] âyet-i kerimesini indirdi.[14]
4- Ebu Bekir er-Râzi, Ahkâmu'l-Kur'ân'ında, Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini nakletmiştir:
"Yetimlerin malları hakkında bu âyet nazil olunca, ashâb, onların mallarını kendi mallarıyla birlikte tutmayı uygun görmemiş ve onları kendi mallarından ayırmışlardı. Onlar bu hususu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikayet ve arzedince Cenâb-ı Hak, *"Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları yararlı ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileri ile bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir..."* [15] âyetini indirmiştir.
Ebu Bekir er-Râzi şöyle demiştir:
"Ben, bunun râvinin bir hatası olduğunu sanıyorum. Çünkü bu âyetten maksad, yetimlere bulûğa erdikten sonra mallarını vermektir. Râvi bunu başka bir âyetle karıştırmıştır."[16]

3. Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer adalet yapamıyacağınızdan korkarsanız o zaman bir tane nikahlayın, yahut sahip olduğunuz (cariye) ile yetinin. Bu, sizin eğrilip sapmamanıza daha yakındır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Aişe'den rivayete göre o şöyle demiştir:
"Eğer yetim kızlar hakkında korkarsanız." âyet-i kerimesi yetim kızlar hakkındadır. Şöyle ki: Yetim kız bir kişinin yanında olur, o kişi o kızı beğenmediği halde malına tama ederek onu nikâhlar sonra ona zarar verir ve onunla muaşereti güzel olmaz. İşte âyet-i kerime böyle durumlar hakkında nazil olmuştur."[17]
2- Bu haberin Buhârî'deki rivayetinde âyetin nüzulü kaydı yoktur ve âyetin bir tefsiri gibi tak-

---

[7] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 116; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran, tarihsiz, 9/168.
[8] İbn Ebî Hatim; Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 58.
[9] İsra: 17/34.
[10] Nisa: 4/10.
[11] Bakara: 2/220.
[12] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran, tarihsiz, 9/168.
[13] Bakara: 2/220.
[14] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/154.
[15] Bakara: 2/220.
[16] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran, tarihsiz, 9/168.
[17] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/155-156.

dim edilmiştir.[18]
3- Müslim'deki rivayette ise nüzul kaydı ile birlikte bazı fazlalıklar vardır, şöyle ki:
"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız..." âyeti hakkında Hz. Aişe şöyle demiştir:
"Bir adam hakkında nazil oldu ki yanında yetim bir kız vardır, onun hem velisi, hem varisidir. O yetim kızın malı vardır ve o kız hakkında onunla çekişecek konumda kimse de yoktur. Malı için onu nikahlamaz, ona zarar verir ve kötü muaşerette bulunur."[19]
4- Bunu takip eden hadiste yetim kıza verilen zarar biraz daha net ifade edilmiştir:
"Yetim kız, malına ortak olduğu bir adamın yanındadır da o adam kızı kendisi nikahlamak istemez, bir başkasıyla da evlenmesinden de hoşlanmaz ki malına bir başkası ortak olmasın. Onu evlenmekten alakor. Yani ne onunla evlenir, ne de bir başkasıyla evlendirir."[20]
5- Taberî'de Hz. Aişe'den gelen başka bir rivayette "Yanında bulunduğu velisinden başka ona sahip çıkacak kimsesi olmıyan yetim kızı, malı başkasına gitmesin diye bir başkasıyla da nikahlamaz, ona böylece zarar verir, ona kötü muamele eder." ayrıntıları vardır.[21]
6- Müslim'de Hz. Aişe'den, yukardakilerden biraz daha ayrıntılı bir rivayet daha vardır. Şöyle ki:
"Urve ibnu'z-Zubeyr Hz. Aişe'ye *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."* âyetini sormuş da o şöyle demiştir:
"Ey kız kardeşimin oğlu o, öyle yetim bir kızdır ki velisinin yanında olup malında velisine ortaktır. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider de bir başkasının o kıza vereceği kadar mehir vermekten kaçınarak onun mehrinde adaletli davranmadan onunla evlenmek ister. İşte müslümanlar, o kıza verilebilecek en yüksek mehri vererek mehirlerinde adalete riayetle evlenmeleri dışında onları nikâhlamaktan men'edildiler ve onlar dışında hoşlarına giden kadınlarla evlenmekle emrolundular.
Sonra insanlar bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kadınlar hakkında fetva istemeye devam ettiler de Allah Tealâ *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Kendilerine yazılmış olanı vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar hakkında, mağdur çocuklar hakkında ve yetimlere insafla bakmanız hakkında kitabda sizlere okunup duran âyetler var. Hayır olarak ne işlerseniz şüphesiz Allah onu Alîm'dir."*[22] âyetini indirdi. Bu âyetteki *"kitabda sizlere okunup duran âyetler"* Allah Tealâ'nın *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."* buyurduğu ilk âyettir. Allah Tealâ'nın diğer âyetteki *"nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar."* kavlindeki istememezlik sizden birinin koruması altındaki yetim kızın malının az olması ve kendince yeteri kadar güzel bulmaması halinde onu nikahlamak istememesidir. Yetim kızların velilerinin malı ve güzelliği az olan yetim kızları nikâhlamaktaki isteksizlikleri sebebiyle, malı ve güzelliği sebebiyle nikahlamak istedikleri yetim kızlarını adalete riayet etmeleri şartıyla olanı dışında nikâhlamaktan men'edildiler.[23]
7- Urve'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Aişe (r.anha)'ye, *“Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız..”* âyetinin manası nedir? diye sorunca, o şöyle dedi:
"Yeğenim, bu yetim kızdır. O, velîsinin evinde bulunur, velisi onun malına ve güzelliğine kapılır. Ancak ne var ki, en düşük bir mehirle onu kendine nikahlamak ister. Sonra onu kendine nikahlayınca, onu kendisine karşı müdafaa edecek ve kötülüğünü ondan savuşturacak

[18] Buhârî, Nikâh, 19.
[19] Müslim, Nikâh, 7; Tefsîr, 7.
[20] Müslim, Nikâh, 8; Tefsîr, 8,9.
[21] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/158.
[22] Nisa: 4/127.
[23] Müslim, Nikâh, 6; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

bir kimsenin bulunmadığını bildiği için, ona adî bir şekilde davranır. İşte bunun için Cenâb-ı Hak, *"Eğer, nikahladığınız zaman yetimlere zulmetmekten korkarsanız, onların dışında size helâl olan kadınlardan nikahlayınız."* buyurmuştur. Hz. Aişe sözüne devamla şöyle demiştir:
"Sonra insanlar, bu âyetin peşinden, yetimler hakkında Hz. Peygamber'den fetva istediler. Bunun üzerine de Cenâb-ı Hak, *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlara dair fetvayı Allah veriyor: Kitapta yetim kadınlar hakkında size okunan..."* [24] âyetini inzal buyurmuştur. Buradaki, *"Kitapta, yetim kadınlar hakkında size okunan..."* ifâdesinden murad, bu âyetteki *"Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız"* [25] ifadesidir."[26]
8- Hz. Aişe'den gelen bir rivayette o, durumu müşahhas hale getirerek şöyle demiştir:
"Bir adamın yanında yetim bir kız vardı. Bu kızın bir hurma bahçesi vardı ve o adam o kızdan eş olarak bir beklediği yokken sırf o bahçesi için onu nikahladı da onun hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[27]
9- Hz. Aişe der ki:
"Bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra insanlar kadınlar hakkında fetva istemeye ve sorularına devam ettiler de Allah Tealâ *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler..."*[28] âyetini indirdi.[29]
10- Saîd ibn Cubeyr'den rivayet edildi:
"Allah Tealâ, Muhammed (s.a.v.)'i peygamber olarak gönderdiğinde bir şeyle emrolunup onu yapmaları, bîr şey kendilerine yasaklanıp da onu terketmeleri dışında müslümanlar diğer hallerinde câhiliye âdetleri ne ise onlar üzerinde idiler. Nihayet yetimler (hakkında ne yapmaları gerektiğini) sordular da Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[30]
11- Ebû Bekr et-Temîmî, Abdullah b. Muhammed'den, o, Ebû Yahya'dan, o, Sehl b. Osman'dan, o, Yahya b, Ebî Zâide'den, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe (r.a.)'den bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet yetim bir kıza vasilik yapan kişi hakkında indirildi. Yetim kızın malı vardı. Davasını üstlenecek kimsesi yoktu. Vâsisi olan adam da bunu fırsat bilerek yetimin malını sevdiği için onu kocaya vermemekte, böylece ona zarar verip, fena sahiplik yapmaktaydı. Bunun üzerine Allah Teala: *"Eğer velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..."* buyurdu. Böylece Allah Teala: "Size helal kıldığım kadınlardan evlenin. Ey kişi sen de şu yetim kızı bırak" buyuruyordu."[31]
12- Said b. Cübeyr, Katade, Rabi', Dahhak ve Süddî dediler ki:
"Erkekler yetimlerin mallarına bakmaktan kaçınırlar ve kadınlar hususunda ruhsat bulup diledikleri kadar evlenirlerdi. Böylece bazı kereler adaleti gözetir, bazı kereler de gözetmezlerdi. Bunlar yetimlerden sual edip yetimlerle ilgili *"Yetimlere mallarını veriniz"* âyeti inince, Allah Teala aynı şekilde Nisa: 4/3 âyetini indirdi." [32]
13- Süddi diyor ki:
"Bu âyet inmeden önce, insanlar, yetimler hakkında titiz davranıyorlardı fakat kadınlar hakkında bu titizliği göstermiyorlar, çok kadınla evleniyorlar ve onların da aralarında adaletli davranmıyorlardı. Bu sebeple Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi ve erkeklere, yetimlere gösterdikleri titizliği kadınlar arasında da göstermelerini emretti. Ancak dörde kadar evlenebileceklerini, adalet yapamayacaklarından korkarlarsa sadece bir kadınla veya sahip ol-

---

[24] Nisa: 4/127.
[25] Nisa: 4/3.
[26] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[27] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1.
[28] Nisa: 4/127.
[29] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1.
[30] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/157.
[31] Buhari; Şirket: 2494, Tefsir: 4574, Müslim; Tefsir: 7/3018; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 116.
[32] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 116-117.

dukları cariyelerle evlenmelerini emretti."[33]
14- İkrime diyor ki:
"Kureyşlilerden bazı kişiler, çok kadınla evlenirlerdi. Bunların velayetleri altında yetimler de bulunuyordu. Bunlar, yeteri kadar harcayacak mal bulamayınca, yetimlerin mallarından alıp kendi ailelerine harcarlardı. Bu âyet-i kerime geldi ve erkeklerin çokça evlenerek yetimlerin mallarını ailelerine haracamaları yasaklandı."[34]
15- Vâlibî rivayetinde İbn Abbâs der ki:
"Allah Tealâ burada şöyle buyuruyor:
"Yetimler hakkında nasıl adaletli davranamamaktan korkuyorsanız aynı şekilde kadınlar hakkında adalete riayet edememekten korkun ve hakkını tam olarak yerine getirebileceğinizden fazlasıyla evlenmeyin. Çünkü acizlik ve zayıflıkta kadınlar da yetimler gibidirler."[35]
16- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yetimler hakkında olan ve onların malını yemenin büyük günah olduğunu ifâde eden önceki âyet nâzil olunca, yetimlerin velileri, yetimlerin haklarında adaleti terk etmeleri sebebiyle kendilerine bir günahın isabet etmesinden korktular, bu sebeple de onları velayetlerine almaktan kaçındılar. Bazan onlardan bir kimsenin nikâhı altında on veya daha fazla kadın bulunuyor, onlarsa onların haklarını yerine getiremiyor, aralarında adaleti yerine gevremiyorlardı. Bundan dolayı onlara,
"Eğer yetimlerin haklarında adaleti yerine getirememekten korkup, onlara velî olmaktan çekiniyorsanız, aynı şekilde bütün kadınlara da âdil davranmamaktan korkun ve hanımların sayısını azaltın. Çünkü, onun bir benzerini işlerken, bir günahtan sakınan veya ondan tevbe eden kimse, hiç sakınmamış gibidir" denilmiştir." [36]
17- Fahreddin er-Razi der ki:
"Onlar, yetimleri velayetlerine almaktan sakınıyorlardı. İşte bundan dolayı onlara şöyle denilmiştir:
"Yetimler hakkında korkuyorsanız, zinadan da sakının. Öyleyse, kadınlardan size helâl olanları nikahlayın ve haram olan kadınların etrafında dolaşmayın." [37]
18- İkrime'den rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:
"Bir adamın yanında hem hanımları, hem de yetimler bulunurdu. Kendi malını hanımlarına harcayıp, hiç malı kalmayarak muhtaç duruma düşünce, bu sefer hanımlarına yetimlerin mallarını harcamaya başlar. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak,
"Zevceler çok olduğu zaman, eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremiyeceğinizden korkarsanız, biliniz ki bu korkunun yok olması için, dörtten fazla kadın nikahlamanız size haram kılınmıştır. Dört kadının hukukuna riâyet edememekten de korkarsanızr o zaman bir kadın kafidir" buyurmuştur. Allahu Teâlâ burada fazla tarafı, yani dördü; eksik tarafı, yani biri zikretmiştir. Böylece de, bu iki sayı arasındaki sayılara dikkati çekmiş ve adeta, "Eğer dörtten korkarsanız üç; üçten korkarsanız iki; ikiden korkarsanız bir hanım size yeter" demiştir. Bu, en uygun görüştür. Buna göre Allah Teâlâ, çok kadınla evlenmesi halinde daha fazla harcamada bulunmak zorunda kalacağından, bu sebeple de yetimin malına el uzatması muhtemel olacağından, veliyi çok kadınla evlenmekten sakındırmıştır." [38]
19- Bu ayetlerden kastedilen şudur: Yetimlere adaletsiz davranmaktan nasıl korkuyorsanız, aynı şekilde kadınlara da adaletsiz davranmaktan korkun ve bu sebeple haklarını veremeyeceğiniz kadar çok sayıda kadınla evlenmeyin; çünkü kadınlar da zayıflık ve acz

---

[33] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[34] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[35] Buhari; Şirket: 2494, Tefsir: 4574, Müslim; Tefsir: 7/3018; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 117.
[36] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[37] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[38] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.

bakımından tıpkı yetimler gibidir.[39]

4. Kadınların mehirlerini yürekten istiyerek ve bir bağış olarak verin. Bununla beraber eğer ondan bir kısmını gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa onu da içinize sine sine yeyin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"(Câhiliye devrinde) Kişi, kızını nikahladığı zaman mehrini kızına vermez, kendisi alırdı. Allah müslümanlara bunu yasakladı ve bu âyeti indirdi."[40]
2- Mukatil der ki:
"Câhiliye devrinde erkek kadına mehir vermeden onunla evlenirdi. Meselâ: "Sen bana, ben de sana mirasçı olalım." dediğinde kadın olur derse ayrıca bir mehir vermezdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[41]
3- Hadramî'den rivayet edildiğine göre "İnsanlar (bazı müslümanlar) karısına (kadınına) vermiş olduğu maldan herhangi bir şeye dönecek ve ona verdiği mehrin herhangi bir kısmından vazgeçecek olursa bunu günah sayarlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[42]

6- Yetimleri nikâha erdikleri zamana kadar deneyin, o vakit kendilerinde bir akıl ve salâh gördünüz mü mallarını onlara teslim edin. Büyüyecekler de mallarını alacaklar diye onların mallarını israf ile tez elden yemeyin. Kim zengin ise iffetli davranıp yemesin, kim de fakir ise o halde ma'rûf üzere ondan yesin…

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Aişe'den rivayet ediliyor:
"Kim zengin ise iffetli davranıp yemesin." âyet-i kerimesi yetim malı hakkında nazil olmuştur.[43]
2- Hz. Aişe'den rivayet ediliyor:
"Kim zengin ise iffetli davranıp yemesin, kim de fakir ise o halde ma'rûf üzere ondan yesin." âyeti yetimin velisi hakkında; eğer muhtaç durumda ise yetimin işlerine baktığı kadar onun malından yemesi hakkında nazil oldu.[44]
3- Katâde'den mürsel olarak rivayet edildiğine göre "ensardan Sabit ibn Rifâa[45] ve amcası hakkında nazil olmuştur. Rifaa vefatında küçük oğlu Sabit'i arkasında bırakmış, Sabit'in amcası, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Kardeşimin oğlu yanımda (kucağımda) yetimdir. Onun malından bana helâl olan nedir ve ona malını ne zaman geri vereyim?" diye sormuş ve Allah Tealâ da bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[46]

7- "Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da hisse vardır. Bunlar, az veya çok, belirli bîr hissedir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler dediler ki:
"Ensar'dan Evs b. Sabit vefat edip, geriye Ümm-i Hüccet isminde bir kadın ve bu kadından

---

[39] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 111.
[40] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/174.
[41] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir, 2/10.
[42] İbn Cerîr; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 4/200.
[43] Müslim, Tefsir, 10, 11; İbn Kesîr, Tefsîru'I-Kur'âni'l-Azîm, 2/188-189.
[44] Müslim, Tefsir, 10, 11; İbn Kesîr, Tefsîru'I-Kur'âni'l-Azîm, 2/188-189.
[45] Suyûtî, Sâbit İbn Vedâ'a olarak vermişse -Bak: es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, Beyrut, 1403/1983, 2/437- de doğrusu Rifâ'a'dır.
[46] Ibnu'l-Esîr, Usdu'l-Gâbe, 1/268; ed-Dürr: 2/122. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 117.

olan üç kızını bırakmıştı. Bunun üzerine ölen kişinin amcazadeleri ve vasileri olan Süveyd ve Arfece isminde iki adam kalkıp, ölen Evs b. Sabit'in malını aldılar da ne karısına ve ne de kızlarına birşey vermediler. Cahiliyye Devri'nde kadınlara ve erkek olsa bile küçük çocuğa miras hakkı tanımazlardı. Bu hakkı ancak büyük adamlara tanırlardı. "Miras malı, ancak at sırtında savaşan ve ganimet biriktiren kimseye verilir" derlerdi. Bu yüzden Ümm-i Hüccet Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Evs b. Sabit ölüp üzerimde kız çocukları bıraktı. Ben onun karısıyım, yanımda onlara nafaka verebileceğim birşey de yok. Gerçi babaları geriye güzel bir mal bıraktı ama bu mal, Süveyd ve Afrece'nin yanına kaldı. Ne bana ne de Evs'in kızlarına maldan birşey verdi. Kızlar ise benim evimde bulunuyorlar. Ne beni yedirip içiriyorlar, ne de kızlara bakıyorlar." Rasulullah (s.a.v.) derhal o iki kişiyi çağırdı. Bunlar da gelip dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu kadının çocuğu ne bir ata binebilir, ne bir yük taşıyabilir, ne de düşman yaralayabilir." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Dönün gidin de, onlar hakkında Allah'ın, bana indireceği yeni bir vahyi bekleyeyim" buyurdu. Onlar da dönüp gittiler. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[47]
2- Ebu Şeyh İbni Hıbban Ferâiz isimli kitabında Kelbî tarikından Ebu Salih'ten o, îbnu Abbas'tan (r.a.) anlattı. İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Cahiliyyet ehli, kız çocuklarını ve buluğa erinceye kadar küçük erkek çocuklarını vâris yapmazlardı. Ensardan kendisine Evs İbni Sabit denilen birisi vefat ett. İki kız ve küçük bir erkek çocuğu bıraktı. Asabe olan amcasının oğulları, Hâlid ve Arfata geldiler ve mirasın tamâmını aldılar. Sabit'in hanımı Rasûlullah'a geldi ve durumu anlattı. Aleyhisselâm ona:
"Ne söyleyeceğimi bilemiyorum." buyurdu, bunun üzerine bu âyet indi." [48]
3- İbn Abbas (r.a), âyetin sebeb-i nüzulü hakkında şöyle demiştir:
"Evs İbn Sabit el-Ensârî, geriye üç kız ve bir hanım bırakarak ölmüştü. Vasileri olan amcaoğullarından Süveyd ve Arfece isminde iki adam gelip, Evs'in malına el koymuşlardı. Bunun üzerine Evs'in hanımı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip, durumu ona arzederek, vasi olan bu iki kişinin, ne kendisine ne de kızlarına hiçbir mal vermediklerini söylemişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona:
"Haydi evine git, ben Allah'ın senin bu işin hususunda ne buyuracağına bakayım." demişti. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber'e bu âyet nazil oldu ve erkeklerin de, kadınların da mirastan payları olduğunu bildirdi. Fakat Hak Teâlâ, bu âyette payların ne kadar olduğunu beyân etmedi. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) o iki vasiye haber göndererek,
"Evs'in malından hiçbir şeye dokunmayınız" dedi. Daha sonra Allah Teâlâ'nın, *"Allah size, evlatlarınız hakkında (...) emreder"* [49] âyetleri nazil oldu ve böylece kocanın ve kadının hisselerinin miktarı belirtildi. Bunun üzerine Allah'ın Rasulü, o iki vasî'ye Evs'in hanımına mirastan sekizde bir hisse verip, kızların hisselerini ellerinde tutmalarını emretti. Daha sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara, kızların hisselerini de kızlara vermelerini bildirdi. O iki vasî de, onların hisselerini kendilerine verdi." [50]
4- Katade der ki:
"İslam'dan önce, cahiliyye devrinde kadınlara mirastan pay verilmiyordu. Bu âyet-i kerime indi ve bu âdeti kaldırarak onlara da miras haklarının verilmesini hükme bağladı."[51]
5- İkrime'den rivayette o şöyle diyor:
"Bu âyet-i kerime ensar'dan Ümmü Kücce ve Kücce'nin kızı, Sa'lebe ve Evs ibn Suveyd haklarında nazil oldu. Bu son ikisinden biri kocası, diğeri de çocuğunun amcası idiler. Ümmü Kücce, Hz, Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi, kocam öldü, arkasında beni ve kızını bıraktı ama biz ikimize kocamın

---

[47] Suyûtî, ed-Dürr: 2/122, Lübab: s. 70. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 117.
[48] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/175.
[49] Nisa: 4/11-12.
[50] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[51] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/176.

mirasından bir şey verilmedi." diye şikâyette bulundu. Çocuğun amcası:
"Ama ey Allah'ın elçisi bu kız çocuğu ne ata binebilir, ne bir yük taşıyabilir, ne de bir düşmanı geri püskürtebilir. Onun için kazanılır ama o bir şey kazanmaz." dedi de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[52]
Bu hadise biraz sonra gelecek miras âyetinde biraz daha farklı ve daha ayrıntılı olarak gelecektir.
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cahiliyye insanları, kadınlara ve çocuklara miras vermezler ve: "Mızraklarıyla vuruşmayan, yurdunu müdafâa edemeyen ve ganimet elde edemeyen kimseler vâris olamazlar" derlerdi. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak, vâris olmanın erkeklere has olmayıp, erkeklerle kadınlar arasında ortak bir husus olduğunu beyân buyurmuş, bu âyette sadece bu kadarını zikredip, bundan sonra tafsilatını bildirmiştir. Cahiliyye insanının, çocukları ve kadınları değil de, yetişkin erkekleri vâris sayma şeklinde bir örfleri olduğu için, Cenâb-ı Hakk'ın, onları tedricen bu örflerinden, başka bir şeye geçirmesi imkânsız değildir. Çünkü örf ve âdetlerden vazgeçmek, insan tabiatına ağır ve güç gelir. Binâenaleyh bu geçirme bir defada olursa, bunun güçlüğü kalpte artar. Ama bu tedricen olursa, kolaylaşır. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ, hükmü önce mücmel olarak (kısaca) zikretmiş, peşinden tafsilatını getirmiştir." [53]

8. "Miras taksim olunurken, akraba, yetimler ve yoksullar hazır bulunursa, kendilerini ondan (bir şey vererek) rızıklandırın ve onlara güzel sözler söyleyin."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre, "Hz. Aişe hayatta iken, Abdullah İbn Abdurrahman İbn Ebî Bekr es-Sıddîk, babasının mirasını taksim etti ve orada bulunan hiç kimseyi miras dışı bırakmaksızın herkese bir şeyler verdi, sonra da bu âyeti okudu." [54]

10. "Yetimlerin mallannı haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar, zaten onlar çılgın aleve atılacaklardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil b. Hayyan dedi ki:
"Bu âyet Gatafan soyundan Mersed b. Zeyd isminde bir adam hakkında inmiştir. Bu zat, kardeşinin küçük yetim oğlunun malının bakımını üstüne almış ve o malı yemişti, Allah Teala da onun hakkında bu âyeti indirdi."[55]
2- Bazı müfessirler de bir yetimin velisi olan ve yetiminin malını yiyen Hanzala ibnu'ş-Şemerdel hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[56]
3- İbn-i Zeyd bu âyetin, yetimleri mirasçı kılmayan ve onların mallarını yiyen müşrikler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[57]
4- İbn Zeyd'den rivayette de kadınlara ve küçük çocuklara mirastan hiçbir pay vermeyen kâfirler hakkında nazil olduğu kaydedilmiştir.[58]
5- Rivayet olunduğuna göre "bu âyet nazil olunca, ifâde ettiği hüküm insanlara ağır geldi ve bundan dolayı Müslümanlar yetimlerle birlikte yaşamaktan tamamen uzaklaştılar. Bu durum yetimlere zor geldi. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın, *"Şayet kendileriyle birarada*

---

[52] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/176.
[53] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[54] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[55] İsabe: 3/397; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 118; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/53.
[56] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/23.
[57] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[58] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/36.

yaşarsanız, onlar sizin kardeşinizdir..." [59] âyeti nazil oldu."[60]

11. Allah size şöyle emreder: Evlâtlarınız hakkında erkeğe, (mirastan) iki dişinin payı kadar vardır. Fakat onlar ikiden fazla kadınlar ise terikenin üçte ikisi onlarındır. Bir tek ise o zaman yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa ana babadan her birine altıda birdir. Çocuğu olmayıp da ana-babası ona mirasçı olmuşsa üçte biri anasınındır. Ölenin kardeşleri varsa o vakit altıda bir anasınındır...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime'nin nüzul sebebi de biraz önce geçen yedinci âyetin inmesine sebep olan hadisedir. [61]
2- Suddî der ki:
"Câhiliye halkı kızlara, küçük erkek çocuklara mirastan pay vermezler, kişiye ancak savaşabilecek durumdaki erkek çocukları mirasçı olurdu. Şair Hassan'ın kardeşi Abdurrahman ibn Sabit vefat etti ve arkasında Ummü Kücce adındaki eşi ile beş kız bıraktı. Varisler Abdurrahman'ın malını almaya gelince Ümmü Kücce Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikâyete geldi de Allah Tealâ *"Eğer kadınlar ikinin üstünde iseler bırakılan malların üçte ikisi onlarındır..."* âyet-i kerimesi, Ümmü Kücce hakkında da *"Çocuğunuz yoksa sizin bıraktıklarınızın dörtte biri eşlerinizindir. Şayet çocuğunuz varsa bıraktıklarınızın sekizde biri onlarındır."* âyet-i kerimesini indirdi."[62]
3- Kelbî, İbn Abbâs'tan şöyle rivayet ediyor:
"Ensar'dan Evs ibn Sabit vefat etti ve arkasında üç kızı ile Ümmü Kücce adındaki hanımı kaldı. Amcası oğullarından ikisi, Suveyd ve Arface geldiler, Evs'in bıraktığı malı aldılar, karısına ve kızlarına bir şey vermediler. Çünkü onlar câhiliye devrinde kadınlara ve erkek bile olsalar çocuklara mirastan bir şey vermezler, sadece büyük erkekleri mirasçı yaparak: "Ancak atlar üzerinde savaşan, ganimet kazanana verilir." derlerdi. Ümmü Kücce, Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip durumu arzetti:
"Ey Allah'ın elçisi, Evs ibn Sabit öldü ve kızları arkasında bana bıraktı. Benim onlara harcıyacak malım yok. Babaları çok mal bıraktı ama Suveyd ve Arface ne bana ne de kucağımdaki çocuklarına hiç bir şey vermiyorlar; beni yedirmiyorlar, içirmiyorlar, çocuklara hiç dönüp bakmıyorlar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Suveyd ve Arface'yi çağırıp durumu sordu da onlar:
"Ey Allah'ın elçisi, Evs'in çocuğu ne ata biner, ne bir yükü yüklenir, ne de bir düşmanı geri çevirir." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Şimdi gidin bakalım Allah onlar hakkında ne buyuracak bekleyeyim." dedi. Onlar ayrılıp gittiler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[63]
4- Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre "Cahiliye döneminde, küçük çocuklara ve kadınlara mirastan pay vermiyorlar ve onlar için şöyle diyorlardı:
"Ata binmeyene, eli kılıç tutmayana ve düşmanla savaşmayana nasıl mal verebiliriz?"
İslam geldikten sonra bu âyet nazil oldu, küçüğün, büyüğün, kadının ve erkeğin mirasta payları olduğunu açıkladı."[64]
5- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir rivayete göre "bu âyetin nüzul sebebi, ölenin malının, sadece çocuklarına verilmesi, vasiyetin de sadece anne ve babaya yapılmasıdır. Allah teala, bu âyet-i kerimeyi göndererek, anne baba dahil bütün mirasçıların paylarını belirtmiş ve daha önce yapılanlardan dilediğini neshetmiştir." [65]

---

[59] Bakara: 2/220.
[60] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[61] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/203.
[62] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/185; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/178.
[63] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 101.
[64] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[65] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

6- Câbir rivayetinde Ümmü Kücce'nin kızlarının sayısı iki, nazil olan âyetler de Allah Tealâ: *"Allah size şöyle emreder: Evlâtlarınız hakkında erkeğe, (mirastan) iki dişinin payı kadar vardır..."* iki âyeti indirdi şeklinde verilmektedir.[66]
7- Evs İbn Sâbit'in amcası oğullarının adları "Katâde ve Arfeta", "İkrime ve Arfeta", "Hâlid ve Arfeta" olarak da geçmektedir.[67]
8- İbn Abbâs rivayetinde ise Evs'in, arkasında bıraktığı kız çocuklarının sayısı üç olarak[68] verilirken yine ondan gelen başka bir rivayette iki kız bir erkek çocuk olarak zikredilmektedir.[69]
9- Suyûtî ve Alûsî, Ümmü Kücce'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeden önce kızlarının amca oğullarına: "Madem bütün malı alıyorsunuz, bu kızları malları olmadan kimse nikahlamaz, siz bari onları nikahlayın ve onlarla evlenin." diye ricada bulunduğu, ancak kızları biraz çirkin olduğu için yeğenlerinin onlarla evlenmekten imtina ettikleri." ayrıntısına da yer vermektedirler.[70]
10- Cabir'den rivayet ediliyor:
"Ben Seleme oğulları içindeyken bir hastalığımda Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve Ebu Bekr yürüyerek beni ziyarete gelmişler. Ben aklım ermez bir halde imişim. Rasûlullah (s.a.v.) bir su isteyip abdest almışlar, kalan suyu da benim üzerime serpmişler. Ben bununla ayıldım ve:
"Ey Allah'ın elçisi, malımı ne yapmamı emredersin?" diye sordum da bu âyet-i kerime nazil oldu."[71]
11- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Hasan b. Ahmed el-Muhalledî'den, o Müemmil b. Hasan b. İsa'dan, o Hasan b. Muhammed b. Sıbah'tan, o Haccac'dan, o İbn Cüreyc'den, o İbnu'l-Munkadir'den şu sözü bize rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.) ve Ebû Bekr, Benî Seleme yurdunda yürürlerken bana geçmiş olsuna geldiler. Rasulullah (s.a.v.) beni, hastalığımdan dolayı şuursuz bir halde buldu. Birazcık su isteyip abdest aldı, sonra o abdest suyundan üzerime serpti de kendime geldim.
"Ey Allah'ın Rasulü, malım hususunda nasıl muamele edeyim?" dedim de bu âyet nazil oldu."[72]
Buhari bu hadisi, İbrahim b. Musa, Hişam yoluyla, Müslim de Muhammed b. Hatim, Haccac yoluyla, her iki taraf da İbn Cüreyc'den rivayet etmişlerdir.[73]
12- Hadisin İbn Mâce'deki rivayetinde ise bu sûrenin 12 ve 176. kelâle'nin mirasını düzenleyen âyet-i kerimelerin nazil olduğu zikredilmektedir[74] ki bunları hepsi mirasla ilgili âyetlerdir.
13- Taberî'deki rivayette ise Câbir'in:
"Ey Allah'ın elçisi, bana kelâle olarak mirasçı olacaklar (benim erkek çocuğum da yok, babam da yok), mirasım nasıl taksim olacak?" diye sorduğu ve bunun üzerine miras âyetinin nazil olduğu zikrediliyor.[75]
14- Ancak Câbir'in sorusuna uygun olanı -ki o kendisine kelâle olarak mirasçı olunacağını söylüyor- bu sûrenin son âyeti ve "Kelâle âyeti" adıyla meşhur olan âyetin veya bu âyetin Kelâle'nin mirasından bahseden son kısmının inmiş olmasıdır. Ancak neticede hepsi miras âyetleri içinde mütalâa edildiğinden rivayetler arasında ihtilâf yoktur.[76]
15- Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mansurî, Ali b. Ömer b. Mehdi'den, o Yahya

---

[66] İbnul-Esîr Ebui-Hasen Ali ibn Muhammed el-Cezerî, Usdu'l-Ğâbe.fî Ma'rifeti's-Sahâbe, tahkik: Muhammed İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed Aşûr, Kahire, tarihsiz, 7/381-382.
[67] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/18.
[68] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 9/94.
[69] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/94.
[70] es-Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 2/438; Alûsî, Ruhu’l-Meani,.4/210.
[71] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/4; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1, hadis no: 3015; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[72] Buhari; Tefsir: 4577; Bu ve bundan sonraki âyetler, İslam Miras Hukuku'nun özünü oluşturmaktadır.
[73] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 118; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/177.
[74] İbn Mâce, Ferâiz, 5, hadis no: 2728.
[75] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/186.
[76] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/204.

b. Sa'd'dan, o Ahmed b. Mikdam'dan, o Bişr b. Mufaddal'dan, o Abdullah b. Muhammed b. Ukayl'dan, o da Cabir b. Abdillah'tan şu sözü bize haber verdi:
"Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte çıkmıştık. Biz Esvât'ta (Medine Haremi'nde) iken ensardan bir kadın iki kızıyla Rasulullah (s.a.v.)'a gelip şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, bunlar Sabit b. Kays'ın kızlarıdır. -Yahut kadın Sa'd b. Rabi' demişti-. Sabit seninle beraberken Uhud Günü öldürüldü. Amcaları bu kızların mallarını, miraslarını aldı da onlara hiçbir mal bırakmadı. Şimdi bu hususta sizin görüşünüz nedir? Allah'a yemin ederim ki malları olmaksızın asla evlenemezler." Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.):
"Senin bu dediğin hususta Allah hükmünü verecektir" buyurdu. ve bu âyet-i kerime nazil oldu. Müteakiben Rasulullah (s.a.v,) bana:
"Kadını ve velisini bana çağır" buyurdu. Kızların amcasına da buyurdu ki:
"Kızlara üçte iki, annelerine sekizde bir ver. Kalanı da senindir."[77]
16- Ata şunu rivayet etmiştir:
"Sa'd İbn Rebî şehit edildi ve geriye iki kızını, hanımını ve kardeşini bıraktı. Kardeşi malın tamamını alınca, Sa'd'ın hanımı Hz. Peygamber'e gelerek:
"Ya Rasûlallah, şu iki kız Sa'd'ın kızlarıdır. Sa'd şehit edildi; kızların amcası ise, onların mallarını aldı." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Dön, umulur ki Allah bu hususta hükmedecektir" dedi. Bir müddet sonra kadın geldi ve ağlamaya başladı. İşte böylece bu âyet-i kerime nazil oldu. Bunun üzerine de Allah'ın Rasulü, o iki kızın amcasını çağırdı ve:
"Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine ise sekizde bir mal ver, geriye kalan ise senindir." buyurdu. İşte İslâm'da taksim edilen ilk miras budur."[78]
17- Bu Sa'd ibnu'r-Rebî' kıssası Kadı İsmail'in Ahkâmu'l-Kur'ân'ında Abdulmelik ibn Muhammed ibn Hazm kanalıyla yer almakta ve bunda Sa'd'ın karısının ismi Amre olarak verilirken o ve kızı hakkında bu âyet yerine bu sûrenin 127. âyeti olan *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler..."* âyetinin nazil olduğu kaydedilmektedir.[79]
18- Hafız ibn Hacer der ki:
"Bazıları bu âyet-i kerimenin Câbir ibn Abdullah hakkında değil de Sa'd'ın iki kızı hakkında indiğini söylemekte ve o tarihte Câbir'in çocukları olmadığını söylemekte iseler de aslında her iki kıssa hakkında nazil olmuş olması mümkündür. Şöyle ki: Ayet-i kerimenin baş tarafı Sa'd'ın kızları hakkında, Kelâle'nin mirasını düzenleyen son tarafı da o günlerde henüz çocuğu olmıyan Câbir hakkında nazil olmuştur."[80]
19- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cahiliyye Arapları kadınları değil de sadece erkekleri mirasçı kılıyorlardı. İşte bu âyetin sebeb-i nüzulü budur. Bundan dolayı şöyle denilmiştir:
"Erkeğin mirastaki payının, kadının payının iki katı olması ona yeter. Binaenaleyh erkeğin kadını mirastan tamamen mahrum etmeyi arzulaması uygun değildir." Allah en iyi bilendir. [81]
20- Aslında bütün bu rivayetlerin ortak yönleri alınarak "Ayet-i kerime, cahiliye halkının çocuk ve kadınlara mirastan pay vermemeleri âdetini ilga edip küçük olsun büyük olsun, kadın olsun erkek olsun varislerin mirastan paylarını ve o zamana kadar bilinmeyen ve bir esasa bağlanmıyan Kelâle'nin mirasını düzenlemek üzere anlatılan hadiselerin hepsinden sonra hepsine ve kıyamete kadar benzerlerine şâmil olmak üzere nazil olmuştur." denilmesi en uygun olandır.[82]

---

[77] Sahih hadistir. Ebu Davud; Feraiz: 4 (2891, 2892), Tirmizi; Feraiz: 3 (2092), İbn Mace; Feraiz: 2 (2720); Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/352. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 118; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/177.
[78] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[79] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/178-179.
[80] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/178.
[81] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[82] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/205.

11. "…Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin, size faidece daha yakın olduğunu bilmezsiniz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas şöyle demektedir:
"Allah sizi birbirinize şefaatçi kılar. Binaenaleyh, ey oğullar ve babalar! Sizin hanginiz Allah'a daha çok itaat ediyorsa, cennette en yüksek derece onun olur. Eğer cennette, babanın derecesi çocuğunun derecesinden daha yüksek olursa, gözü aydın olsun diye, babasının isteği üzerine Allah, onun çocuğunu babasının yanına yükseltir. Ama, çocuğun derecesi babasınınkinden daha yüksek olursa, Allah o çocuğun anne-babasını onun yanma yükseltir. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak, *"Siz, babalarınızdan ve oğullarınızdan hangisinin size faidece daha yakın olduğunu bilmezsiniz"* buyurmuştur. Çünkü, baba ve evlâddan biri, kendisinin cennetteki istifâdesinin, babasıyla mı veyahut da evladıyla mı daha fazla olacağını bilemez." [83]

12. Eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirildikten ve varsa borcu ödendikten sonra verilir. Eğer siz, çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mirasın dörtte biri hanımlarınızındır. Şayet çocuklarınız varsa, bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır. Bu paylar, yaptığınız vasiyetler yerine getirilip ve varsa borcunuz ödendikten sonra verilir. Eğer ölen bir erkek veya kadın, usul ve füruu olmayıp zayıf bir derece ile varis olunuyorsa, kendisinin bir erkek veya kız kardeşi bulunuyorsa, bunlardan herbirinin miras payı, terekenin altıda biridir. Eğer mevcut olan kardeşler bundan daha çok iseler, bu takdirde kardeşler mirasın üçte birini, eşit olarak taksim ederler. Bu paylar, ölenin vasiyeti yerine getirilip ve varsa borcu ödendikten sonra verilir. Ancak mirasçılar zarara uğratılmamalıdır. Bunlar, Allah tarafından bir emirdir. Allah, her şeyi bilen ve yarattıklarına çok yumuşak davranandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, mirasın kime ait olacak? Zira bana ancak "Kelale" durumundaki kimseler mirasçı oluyorlar." Bunun üzerine mirasçıların paylarını bildiren bu âyet nazil oldu."[84]

15. "Kadınlarınızdan fuhşu irtikab edenlere karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer şehâdet ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye kadar, yahut Allah onlara bir yol açmcaya kadar, kendilerini evlerde alıkoyun."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cumhura göre bu ayet zina eden kadınlar hakkında inmiştir. Ebu Müslim el-İsfehanî'ye göre ise sürtük ve ahlaksız kimseler hakkında inmiştir." [85]
2- Ubade b. Samit şunları söylemiştir:
"Rasulullah âyet indiğinde sıkıntı içine girerdi. Yüzünün rengi değişirdi. Yine bir gün ona âyet indirildi. Kendisinin o hale girdiği görüldü. Daha sonra bu sıkıntıdan açılınca şöyle buyurdu:

[83] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[84] Buharı, el-Vudu: 44; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[85] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

"(Şu hükmü) benden alın; Allah; zina eden kadınlar için yol belirledi. Evlinin evli ile zina etmesi cezasını da, bekârın bekâr ile zina etmesinin cezasını da belirtti. Evli olarak zina edene önce yüz sopa vurulur daha sonra taşlanarak öldürülür. Bekâr olarak zina edene ise yüz sopa vurulur sonra bir yıl sürgün edilir."[86]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"İslam'ın ilk zamanlarında kadın zina edince ölünceye kadar eve hapsedilirdi. Sonra Allah teala *"Zina eden erkekle zina eden kadından herbirine yüzer sopa vurun."* âyetini gönderince Rasulullah, evli olduğu halde zina edenleri recmederek öldürttü. Böylece Allah teala, zina edenlere verilecek cezayı göstermiş oldu." [87]

16. "Sizlerden fuhşu irtikâb edenlerin her ikisine de eziyet edin. Eğer tevbe edip, (hallerini) düzeltirlerse, artık onlardan elinizi çekin. Çünkü Allah tevvâb ve rahîmdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cumhura göre bu ayet zina eden kadınlar hakkında inmiştir. Ebu Müslim el-İsfehanî'ye göre ise livata yapanlar hakkında inmiştir." [88]
2- Süddî şöylu demiştir:
"Bu âyetle kastedilen, kadın ve erkeklerden bekâr olanlar; önceki âyetle kastedilen ise evli veya dul olanlardır. Buna göre iki âyet arasındaki fark ortaya çıkmaktadır." [89]
3- Hasan- Basri diyor ki:
"Zina cezasıyla ilgili olarak inen ilk âyet budur. Bu âyet, zina yapanlara sadece eziyet edilmesini emretmektedir. Bundan önceki on beşinci âyet ise hapis cezası verilmesini hükme bağlamaktadır. Nur suresinin ikinci âyetinden onuncu âyetine kadar olan âyetler ise fuhuş hakkında inen en son âyetlerdir. Bu itibarla zina yapanlar bekâr iseler, kendilerine yüz sopa vurulur. Eğer biri evli diğeri bekâr ise evliye recm bekâra sopa cezası tatbik edilir. Bu sebeple bu surenin on beşinci ve on altıncı âyetleri mensuhtur. [90]" [91]
4- Hasan el-Basrî şöyle demektedir:
"Bu âyet, önceki âyetten daha önce nâzil olmuştur ve bunun takdiri şu şekildedir:
"Kadın ve erkeklerinizden fuhşu irtikâb edenlere eziyet edin. Eğer onlar tevbe eder ve hallerini düzeltirlerse, artık onlardan elinizi çekin." Daha sonra Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kendilerini evlerde alıkoyun."* [92] âyeti nazil olmuştur. Bu, "Eğer onlar tevbe etmez ve bu çirkin fiilde ısrar ederlerse, onların gerçek durumlarını anlayıncaya kadar, onları evlerde alıkoyun" demektir.
Fahreddin er-Razi der ki: "Bu görüş, bana göre son derece uzak bir ihtimaldir. Zira bu, bu âyetlerdeki tertibin bozulmasını gerektirir." [93]

17. Allah, ancak bilmeyerek kötülük işleyip de hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder. Allah Alîm'dir, Hakim'dir.
18. Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca "şimdi işte gerçekten tevbe ettim." diyenlerin ve kâfirler olarak ölenlerin tevbesi kabul edilecek değildir, işte onlar için Biz, elim bir azâb hazırladık.

---

[86] Ebu Davud, el-Vasâya: 3 (2867); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[87] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[88] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[89] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[90] Ebu Müslim'e göre ise on beşinci âyet, sevicilik yapan kadınlar hakkındadır. On altıncı ayet birbirleriyle livata yapan eş cinsel erkekler hakkmdadır. Nur suresinin ikinci âyetinden onuncu ayetine kadar olan âyetler ise zina yapan erkek ve kadınlar hakkındadır.
Ebu Müslim, Mücahid'in de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Bu görüşe göre âyetler mensuh değildir. Müfessirlerin çoğunluğu ise bu görüşün tutarsız olduğunu söylemiştir.
[91] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[92] Nisa: 4/15.
[93] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rebî'den rivayette o şöyle diyor:
"Bu âyetlerin başı mü'minler, ortası münafıklar, sonu da kâfirler hakkında nazil olmuştur. Yani *"Allah, ancak bilmeyerek kötülük işleyip de hemen tevbe edenlerin tevbesini kabul eder."* mü'minler hakkında; *"Kötülükleri işleyip dururken ölüm gelip çatınca işte şimdi gerçekten tevbe ettim, diyenlerin tevbesi kabul edilecek değildir"* münafıklar hakkında; *"Kâfirler olarak ölenlerin tevbesi kabul edilecek değildir"* de kâfirler hakkında inmiştir." [94]
2- Müfessirler "Günah işleyip te kendisine ölüm gelince 'şimdi tevbe ettim' diyenler." ifadesinde zikredilen kişilerden kimlerin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Rebi' b. Enes'e göre burada işaret edilen kimseler münafıklardır. Zira bundan önceki âyette müminlerin, âyetin bu bölümünde münafıkların ve sonunda da kâfirlerin tevbe etme durumları zikredilmiştir.
b- Süfyan es-Sevri'ye göre ise burada işaret edilen kişilerden maksat, müslümanlardır. Zira münafıkların da dahil oldukları kâfirlerin tevbe etme durumları âyetin sonunda zikredilmiştir.
c- Abdullah b. Abbas'a göre ise âyetin bu bölümünde zikredilen kişilerden maksat, müslümanlardır. Ancak âyetin bu bölümü neshedilmiştir. Zira Allah teala bu âyetten sonra *"Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bunun dışında dilediğini bağışlar."* [95] âyetini indirmiştir. Kâfir olarak ölenlere affedilmeyi haram kılmış, tevhid ehlinin tevbesini ise kendi iradesine bağlamıştır. Onları, af hususunda ümitsizliğe düşürmemiştir.
Taberi bu görüşlerden ikinci görüş olan Süfyan es-Sevri'nin görüşünün tercihe şayan olduğunu, âyet-i kerimenin, can verme sarhoşluğundaki müslümanların tevbelerinin kabul edilemeyeceğini beyan ettiğini söylemiştir. Zira münafıkların da gerçekten kâfir olduklarından âyetin sonunda, tevbeleri kabul edilmediği beyan edilen kâfirlere dahil olduklarını bu nedenle âyetin bu bölümünden maksadın münafıklar olduğu söylendiği takdirde âyette yersiz tekrar olduğu kabul edileceğini zikretmiştir. [96]

19. Ey iman edenler, kadınlara zorla varis olmanız size helâl değildir. Açıkça hayâsızlık etmedikçe onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın, onlarla ma'rûf üzere muaşerette bulunun. Onlardan hoşlanmıyorsanız olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda çok hayırlar kılar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
a- "Câhiliye devrinde Medine halkının adetine göre bir adam ölür de karısı ondan sonraya kalırsa o adamın başka kadından olan oğlu veya asabesinden başka bir erkek akrabası gelir, elbisesini ölenin karısı üzerine atar, "O adamın malına varis olduğum gibi, karısına da varis oldum." derdi. Böylece o kadına kadından ve bir başkasından daha çok hak sahibi olurdu. Artık dilerse ölen kocasının verdiği mehirden başkaca bir mehir vermeksizin onunla evlenir, dilerse onu evlenmekten alakor kocasından kalan mirasını (veya mehrini) kadın fidye olarak kendisine versin, ya da ölsün de malını miras olarak alsın diye kadını sıkıştırırdı. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirip, bunun ve herhangi bir kimsenin ölen kişinin hanımına bu yolla varis olmasının haram olduğunu beyân buyurmuştur. Bu görüşe göre Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kadınlara mirasçı olmanız.."* ifadesiyle kastedilen, kadınların bizzat kendileri ve kocalarının ölümünden ötürü onların kendilerine varis olunamayacağı hususudur." [97]
b- "Bu verasetin, kadının malıyla ilgili olmasıdır. Bu böyledir, zira ölünün varislerinin, kadın ölünceye ve onlar onun malına varis oluncaya kadar, o kadını evlenmekten men etme hakları

---
[94] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 4/206.
[95] Nisa suresi, 4/116
[96] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[97] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

vardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Onlar istemedikleri halde, sizin onların mallarına varis olmanız helâl olmaz"* buyurdu." [98]
2- Ebû Bekr-i İsfehanî, Abdullah b. Muhammed İsfehanî'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Esbat b. Muhammed'den, o Şeybanî'den, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Kişi öldürüldüğünde, onun velileri, onun karısı hakkında en geniş yetkiye sahiplerdi. Onların bazısı dilerseler o kadınla evlenirler, dilerlerse o kadını başkasıyla evlendirirler, dilerseler o kadını evlendirmezlerdi. Onlar, kadına kendi ailesinden daha çok hak sahibi idiler. İşte bu âyet bu hususta nazil oldu."[99]
Bu hadisi Buhari Tefsir bölümünde Muhammed b. Mukatil'den, İkrah bölümünde de Hüseyn b. Mansur'dan, her iki taraf da Esbat'tan rivayet etmişlerdir.[100]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"İslamdan önceki cahiliye döneminde bir erkek ölür de geride hanımı kalırsa, ölen kişinin akrabaları kendilerini, o kadını almaya daha layık kabul ediyorlardı. İsterlerse kendileri o kadınlarla evleniyorlar veya başkalarıyla evlendiriyorlar, isterlerse de o kadının, ölünceye kadar başkalarıyla evlenmesine mâni oluyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu ve bu âdeti yasakladı."[101]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Kişi ölür de geriye karısı kalacak olursa, ölen adamın akrabası gelir, elbisesini o kadının üzerine atar böylece başkalarına engel olurdu. Eğer kadın güzel ise onunla evlenirdi. Çirkin ise, öldüğünde malına mirasçı olmak için onu evinde hapsederdi." [102]
5- Ebu Davud'da İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir haber de şöyledir:
"Birisi, akrabalarından birisinin karısını miras olarak aldığında (Onun nikâhına sahip olduğunda) kadın ölünceye veya ölen kocasının verdiği mehri kendisine verinceye kadar kadının evlenmesini engellerdi. İşte bu âyet-i kerime ile Allah Tealâ onlara bunu yasakladı."[103]
6- Ebu Kays Sayfî ibnu'l-Eslet öldü, ardında karısı Evs'ten Kübeyşe bint Ma'n ibn Asım el-ensâriyyeyi bıraktı. Ebu Kays'ın bir başka hanımından Hısn denilen oğlu.[104] geldi, elbisesini Kübeyşe'nin üzerine bıraktı, kadının nikâhına varis oldu, sonra da onu terketti, yaklaşmadı, ona harcamada da bulunmadı (ihtiyaçlarını karşılamadı) ki kadın elindeki malı kendisini ondan kurtarmak için fidye olarak versin. Kübeyşe, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Ebu Kays öldü, oğlu nikâhına varis oldu, uzun zaman geçti benim hiçbir ihtiyacımı karşılamadı, benimle karı-koca olmadı, benim yolumu açıp (nikâhımı) serbest de bırakmadı." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Senin hakkında Allah'ın emri gelinceye kadar evinde otur." buyurdular. O da döndü, evine gitti. Bunu Medine kadınları duydular, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Biz de Kübeyşe'nin durumundayız. Ne var ki bizi ölen kocamızın çocukları değil amca çocukları nikahlıyor." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[105]
7- İbnu'1-Esîr, Usdu'1-Ğâbe'sinde yine bu Kübeyşe'nin, ölen kocası Ebu Kays'in başka bir hanımından olan oğlu Kays onun üzerine elbisesini atıp sahiplenmeye kalkışınca:
"Sen elbette kavminin hayırlılarındansın ama ben seni çocuk (yani çocuğum) sayıyorum. Fakat gideyim Allah'ın Rasûlü'ne sorayım." dediği; Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip:

[98] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[99] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/6 (4579); İkrah, 5 (6948); Ebu Davud, Nikâh, 22, (2089).
[100] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 119; İbn Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 2/39; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/180.
[101] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[102] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[103] Ebu Davud, Nikâh, 22, hadis no: 2090.
[104] Mukatil, adının Kays ibn Ebî Kays olduğunu söylerken İbn Sa'd'ın Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayetinde Muhsin şeklindedir. Bak: es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/98.
[105] İbn Cerir: 4/207, İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 119; Suyuti; Lübab: s. 72, Hafız İbn Hacer; Fethu'I-Bari: 8/247. hadisin şerh rakamı: 4579, İsabe: 4/1623.

"Ey Allah'ın Rasûlü, Ebu Kays öldü, oğlu Kays nikâhıma talip oldu, evet o, kabilesinin hayırlılarından ama ben onu oğlum sayıyorum." dediği ve o ve ölen kocasının oğlu bu Kays hakkında *"Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın..."*[106] âyetinin de nazil olduğunu, Kübeyşe'nin böylece ölen kocasının oğluna nikâhlanması haram kılınan ilk kadın olduğunu zikretmektedir [107]
8- Suddî rivayetine göre kadın üzerinde ölen kocasının ailesinin veya başka bir kadından olma erkek çocuğunun hak sahibi olması, kadının, kendi ailesine gitmemesi halindedir. Yani kadın çabuk davranır da kocasının ailesinden bir erkek veya kocasının en büyük oğlu gelip elbisesini üstüne atmadan önce kendi ailesine kaçabilirse bu durumda ölen kocasının ailesinin onun üzerinde bir hakkı kalmazmış. [108]
9- Mücâhid de kocası ölen kadının nikâhına varis olma hakkının kocanın ailesine değil, sadece onun başka kadından olma en büyük erkek çocuğuna ait olduğunu söylemiştir.[109]
10- Suddî'den gelen ikinci bir rivayet biraz daha farklı:
"Câhiliye devrinde bir erkeğin hanımı kocayıp da koca, daha genç bir hanımla evlenmek ister, malı ve zenginliği sebebiyle kocamış karısını boşamak da istemezse bu durumda kadını boşamamakla birlikte malından vazgeçerek boşanma talebinde bulunsun veya olsun de malı kendisine kalsın diye ona yaklaşmazdı. İşte âyet-i kerime böyleleri hakkında nazil olmuştur."[110]
11- Ebu Ümâme İbni Sehl İbni Hanîf'ten rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Kays îbni Eslet vefat edince, oğlu babasının hanımıyla[111] evlenmek istedi. Câhiliyye döneminde bu onlar için caizdi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi." [112]
12- Muhammed İbni Kâ'b îbni Kurazî'den rivayet edildi:
"Kişi öldüğü zaman, onun oğlu, eğer ölenin hanımı, oğlunun asıl anası değil ise veya onu nikahlayan olmaz ise, babasının hanımını kendisine nikahlama hakkına sahip idi. Ebu Kays İbni Eslet vefat edince, oğlu Mahsan Ebu Kays, babasının hanımının nikâhına vâris oldu. Hanım, maldan hiçbir şeye vâris olmadı. Ebu Kays'ın hanımı, Rasûlullah'a geldi ve ona durumu anlattı. Aleyhisselâm:
"Evine dön, umulur ki Allahü Teâlâ senin hakkında bir şey indirir." buyurdu. Nisa: 4/22 ve Nisa: 4/19 âyeti indi."[113]
13- Zührî (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet ensardan bazıları hakkında indi. Onlardan bir erkek öldüğü zaman, onun hanımına insanlardan en mâlik olanı, onun velisi idi. Velî onu ölünceye kadar tutardı." [114]

20. "Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz, öbürüne yüklerle vermiş olsanız bile, içinden bir şey almayın. Bir iftira ve açık bir günah olarak alır mısınız onu?
21. Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize karılıp katıldınız? Onlar sizden kuvvetli bir teminat da aldılar..."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre, "Câhiliyyede bir kimse başka bir kadınla evlenmeyi arzu ettiğinde, bizzat kendi hanımına fuhuş iftirası atardı. Böylece kocası o kadını, yeni evlenmek istediği kadınla evlenme masrafını karşılamak için, ona daha önce mihir olarak verdiği şeyi

---
[106] Nisa: 4/22.
[107] İbnu'1-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 6/255, 257.
[108] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/39.
[109] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/39.
[110] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/63.
[111] Ölen hanımından sonra evlendiği ikinci hanım. Yani üvey anne.
[112] İbnu Cerîr ve İbnu Ebî Hatim hasen senedi ile; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/180-181. Bu rivayet için, İkrime'den ve İbnu Cerîr'den şahit vardır.
[113] İbni Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181.
[114] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181.

fidye olarak geri vermeye (kadını "hull" yapmaya) zorlardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz..."* buyurmuştur."[115]
2- Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer (r.a.) minberde iken:
"Dikkat ediniz. Kadınların mihirlerini yüksek tutmayın" demiş, bunun üzerine bir kadın ayağa kalkarak:
"Ey İbnu'l-Hattâb, Allah bize veriyor, sen ise mani oluyorsun.." diyerek bu âyeti okumuş. Bunun üzerine Hz. Ömer,
"Herkes Ömer'den daha fakîh!" demiş ve mihrin fiatlarının artırılmasının uygun olmayacağı görüşünden vazgeçmiştir." [116]
3- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Cahiliye döneminde, karılarını boşamak isteyen bazı erkekler, evlendikleri zaman, tamamını vermeyip bir kısmını üzerlerinde bıraktıkları mehirini vermekten kurtulmak için, kadına zina isnad eder böylece ona iftirada bulunurlardı. İşte bu âyet-i kerime, bu davranışın çirkinliğine işaret etmektedir." [117]

22. Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Geçmişte olanlar artık geçmiştir. Çünkü o, çok çirkin ve iğrenç bir şeydi ve o kötü bir âdetti.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas (r.a.) ve müfessirlerin ekserisi şöyle demişlerdir:
"Câhiliyye devri insanları, babalarının hanımları ile evlenirlerdi. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak, bu âyetle onları bu işten nehy etti." [118]
2- İbn Abbâs der ki:
"Câhiliye halkı Allah'ın (Kur'ân'da nikâhlanmasını) haram kıldıklarını haram sayarlardı. Bunun iki istisnası vardı: Ölen babalarının hanımı ve iki kızkardeşi aynı anda nikâhı altında bulundurmak. İşte âyet-i kerime bunlar hakkında nazil oldu."[119]
3- İkrime'den rivayete göre "bu âyet-i kerime, câhiliye âdeti üzere ölen babalarının hanımlarıyla evlenmek isteyen; babasının karısı Kübeyşe bint Ma'n ile evlenmek isteyen Hısn ibn Ebî Kays (bir rivayette babası el-Eslet'in karısı Ümmü Ubeyd bint Damre ile evlenmek isteyen Ebu Kay s ibnu'l-Eslet,) Babası Halef'in karısı Ebu Talha ibn Abdu'l-Uzzâ'nın kızı ile evlenmek isteyen el-Esved ibn Halef, Babası Umeyye ibn Halef'in karısı Fâhıte bintu'l-Esved ibnu'l-Muttalib ile evlenmek isteyen Safvân ibn Umeyye ibn Halef, Babası Zebbân ibn Seyyar'ın karısı Muleyke bint Hârice ile evlenmek isteyen Manzûr ibn Zebbân ibn Seyyar el-Fezârî haklarında nazil olmuştur."[120]
4- Bunlardan Hısn (Kays) ibn Ebî Kays'ın, ölen babası Ebu Kays'ın hanımı Kübeyşe ile evlenmeye kalkması ve bu âyet-i kerimenin inmesiyle Kübeyşe ile evlenmesinin haram kılınması kıssası biraz önce (Nisa: 4/19 âyetinin nüzul sebebinde) geçmişti.[121]
5- Eş'as b. Sevvar dedi ki:
"Ensar'ın salih zatlarından olan Ebû Kays vefat etmişti. Oğlu Kays, babasının karısına (analığına) evlenme teklifinde bulundu. Kadın ise dedi ki:
"Ben seni kendi evladım sayıyorum. Lakin Rasulullah (s.a,v.)'a gidip emirlerini bekleye-ceğim." Müteakiben Rasulullah (s.a.v.)'a gelip durumu kandisine haber verdi. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[122]

---

[115] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[116] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[117] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/477-478.
[118] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[119] İbn Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 2/44.
[120] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 4/217, ed-Dürr: 2/134. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120.
[121] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/208.
[122] Beyhaki; Sünen; 7/161. Beyhaki bu hadisin mürsel olduğunu söylemiştir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/104.

6- Adiy İbni Sabit ensardan birinden anlattı:
"Ensarın sâlihlerinden olan Ebu Kays İbni Eslet vefat etti. Onun başka hanımından olan oğlu Kays, babasının hanımına talip oldu. Ebu Kays'ın hanımı:
"Ben, seni oğlum sayarım, sen kavminin sâlihlerindensin." dedi ve Nebî Aleyhisselâm'a geldi, durumu bildirdi. Aleyhisselâm kadına:
"Evine dön." Buyurdu. Sonra bu âyet nazil oldu."[123]
7- "Hallül-Akd" kitabının müellifi es-Seyyîd ayetteki *"Ancak daha önce geçenler müstesna.."* istisnası hakkında şöyle der:
"Bu, mana yoluyla yapılmış bir istisnadır. Çünkü *"Babalarınızla evlenmiş olan kadınlarla evlenmeyin. Ancak daha önce geçenler müstesna.."* âyeti, tahrîm âyetinden, Nisa: 4/23'den önce nazil olmuştur. Binâenaleyh daha önce olanlar affolunmuştur."[124]

23.... Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu Cerîr, İbn Cureyc'den rivayette o şöyle demiştir:
"Atâ'ya *"Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır."* âyetini sordum. Dedi ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) oğulluğu Zeyd ibn Hârise'nin karısı olup da boşadığı Zeyneb bint Cahş ile evlenince Mekke'de müşrikler Efendimiz aleyhinde ileri geri konuşup dedikodu ettiler de Allah Tealâ bu *"Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır."* âyet-i kerimesini ve *"Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız gibi tanımadı."* [125] *"Tâ ki evlâtlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevcelerini almakta mü'minler üzerine bir günah olmasın."*[126] *"Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."*[127] âyetlerini indirdi."[128]
Hadise Ahzâb Sûresinin ilgili âyetlerinde inşaallah daha geniş olarak verilecektir.

24. Sağ ellerinizin malik olduğu kadınlar (cariyeler) müstesna olmak üzere diğer bütün kocalı (evli) kadınlarla evlenmenizin haramlığı, üzerinize Allah'ın farzı olarak yazılmıştır. Onlardan mâadası ise namuskâr ve zinaya sapmamış halinde mallarınızla arayıp nikahlamanız için size helâl kılındı. O halde onlardan hangisiyle faydalandıysanız ücretlerini takdir edildiği şekilde verin. Kararlaştırdıktan (takdir ettikten) sonra aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur. Şüphesiz ki Allah Alîm, Hakim olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Neseî'nin Muhammed ibn Abdu'l-A'lâ kanalıyla Ebu Saîd el-Hudri'den rivayetle tahricine göre "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Evtas'a bir ordu göndermiş; düşmanla karşılaşıp onları yenmişler ve müşriklerden kocaları olan bazı kadınları da esir almışlar. Müşriklerle evli o esir kadınlarla münasebette bulunma konusunda sıkıntı içindelerken Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirerek iddetlerinin bitiminde bu cariye kadınların sahiplerine helâl olduklarını bildirmiş."[129]
2- Tirmizî'deki bir rivayette bu durumdaki ashabın, gelerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ne yapacaklarını sormaları üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[130]
3- Muhammed b. Abdirrahman b. Bünanî, Muhammed b. Ahmed b. Hamdan'dan, o Ebû Ya'la'dan, o Amr en-Nakıd'dan, o Ebû Ahmed Zübeyri'den, o Süfyan'dan, o Osman el-

---

[123] İbnu Ebî Hatim; Firyâbî; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181.
[124] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[125] Ahzâb: 33/4.
[126] Ahzâb: 33/37.
[127] Ahzâb: 33/40.
[128] İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/181-182.
[129] Ebu Davud, Nikâh, 43-44 (2155); Neseî, Nikâh, 59 (3331).
[130] Tîrmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/4, (3017).

Bettî'den, o Ebu'l-Halil'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediğini bize rivayet etti:
"Evtas Gazvesi'nin olduğu gün kocaları olan esir kadınları ele geçirmiştik. Onlarla cima yapmayı çirkin bulmuştuk. Peygamber (s.a.v.)'e bunu sorduk da bu âyet nazil oldu. Biz de o kadınları böylece helal bulduk."[131]
4- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Haris, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Abdurrahim'den, o Eş'as b. Sevvar'dan, o Osman b. Bettî'den, o Ebu'l-Halil'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den bize şöyle dediğini haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) Evtas ahalisini esir alınca dedik ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, soylarını, kocalarını tanıdığımız esir kadınlarla nasıl cimada bulunabiliriz?" Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[132]
5- Ebu Said el-Hudri diyor ki:
"Rasulullah "Huneyn" savaşından sonra "Evtas" denen yere asker gönderdi. Düşmanla karşılaşıp savaştılar. Neticede galip geldiler. Ganimetler ve cariyeler aldılar. Fakat bu sahabiler, aldıkları cariyelerin, müşriklerden kocaları bulunması sebebiyle onlara yaklaşmaktan kaçındılar. Bunun üzerine Allah teala *"Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Ele geçirdiğiniz cariyeler müstesna."* âyetini indirdi. Böylece cariyeler, iddetleri bittikten sonra, esir düşmeden önce evli olmalarına bakılmaksızın müminlere helal kılındı." [133]
6- Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim el-Farisî, Muhammed b. İsa b. Amraveyh'ten, o İbrahim b. Muhammed b. Süfyan'dan, o Müslim b. Haccac'dan, o Ubeydullah b. Ömer el-Kavarirî'den, o Yezid b. Zuray'dan, o Said b. Ebî Arube'den, o Katade'den, o Ebû Salih Ebû Halil'den, o Ebû Alkame el-Haşimî'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) Huneyn Günü, Evtas Kabilesi'ne bir grup ordu gönderdi. Bu grup bir düşman birliğine rastlayıp onlarla savaştılar da onlara galip gelerek, kadın esirler elde ettiler. Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'ndan bir grup, müşrik kocalarından dolayı o esir kadınlarla münasebette bulunmaktan sakındılar. Allah Teala da bu âyeti indirdi,"[134]
7- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet Huneyn gününde indi. Allahü Teâlâ, Huneyn günü Müslümanlara fetih müyesser kılınca, ehli kitabın kadınlarından müslümanlara kadınlar isabet etti. Onların kocaları vardı. Bir erkek, kadınlardan biri ile olmak istediğinde, Kadın:
"Benim kocam var." derdi. Bundan Rasûlullah'a soruldu. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [135]
8- Bu rivayetlere nazaran âyet-i kerime Hicretin sekizinci yılı gazvelerinden olup Şevval ayında vukubulan Huneyn gazvesinden sonra nazil olmuş demektir.[136]
9- Abd ibn Humeyd'in İkrime'den rivayetine göre âyet-i kerime Muâze adındaki bir kadın hakkında nazil olmuştur. Ayetin nüzulüne sebep olan hâdise şöyle gelişmiştir:
"Bu Muâze Sedûs oğullarından Şücâ' ibnu'l-Hâris adında bir ihtiyarın hanımı imiş. Şücâ'ın ondan daha genç bir karısı daha varmış ve bu genç hanım ona erkek çocuklar doğurmuş. Şücâ' bir gün bazı işleri için evden dışarda olduğu sırada Muâze'nin bir amcası oğlu eve gelmiş. Muâze ona:
"Beni aileme geri götür, bu Şücâ'da hayır yok." demiş, amcası oğlu da onu alıp kadının kabilesine götürmüş. Şücâ', eve dönüp de karısını bulamayınca durumu öğrenmiş ve Medine-i Münevvere'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek başına gelenleri anlatmış Hz. Peygamber (s.a.v.).
"O kadını bana getirin; eğer beraberinde gittiği adamla cinsî münasebette bulunmuşsa kadını

[131] Müslim; er-Rada': 35, 35 mükerrer/1456 s. 1080, Tirmizi; Nikah: 11/32; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/183.
[132] Müslim; er-Rada': 35, 35 mükerrer/1456 s. 1080, Tirmizi; Nikah: 11/32. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120. İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 5/3.
[133] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[134] Müslim; Rada': 33, 34/1456 s. 1079, Ebu Davud; Nikâh: 1132, Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/3 (3016); İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 120-121.
[135] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/183.
[136] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/210.

recmedin, yok eğer ona dokunmamışlarsa kadını kocasına iade edin." buyurmuş. Şücâ' ve genç karısından olma oğlu birlikte kadının kabilesine giderek Muâze'yi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emriyle isteyip getirmişler ve kadın da kocası Şücâ'ın evine geri dönmüş."[137]
10- Taberî, bu âyet-i kerimenin "Müşrik kocalarını terkederek Medine-i Münevvere'ye hicret eden, burada müslümanlarla Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından evlendirilen, daha sonra da müşrik kocaları müslüman olup Medine-i Münevvere'ye hicret eden kadınlar hakkında nazil olup bununla bu kadınların, kocalarının da müslüman ve muhacir olmaları halinde başka müslümanlara haram kılındığı" şeklinde bir görüş olduğunu zikretmişse de bu görüş sahiplerinin kimler olduğunu belirtmemiştir.[138]
11- Ma'mer ibn Süleyman kanalıyla rivayet edildiğine göre el-Hadramî der ki:
"Bazıları evlenecekleri hanım için bir mehir kararlaştırıp sonra da mali yönden bir darlığa duçar olur, bir sıkıntıya düşerdi. İşte bunun üzerine *"Kararlaştırdıktan (takdir ettikten) sonra aranızda anlaştığınız hususta size bir sorumluluk yoktur."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[139]

27. Allah sizin tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar da sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi isterler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mecûsiler kız kardeşlerle, kız ve erkek kardeşlerin kızlarıyla evlenmeyi helâl sayarlardı. Allah Tealâ bunların nikâhını haram kılınca:
"Teyze ve hala'yı nikahlamanız haram iken onların kızlarını nikâhlamayı helâl görüyorsunuz. O halde kız ve erkek kardeşlerin kızlarının nikâhlanmasını da helâl görün." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[140]
2- Müfessirler bu âyette zikredilen "Şevhetlerine uyanlar"dan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Mücahid'e göre bunlar, zina edenlerdir. Zina edenler, müminlerin de kendileri gibi zina etmelerini ve aynı seviyeye düşmelerini isterler.
b- Süddi'ye göre ise "Şehvetlerine uyanlar"dan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunlar, müminlerin, Hak din olan İslam'dan sapıp başka yollara kaymalarını isterler.
c- Bazı âlimlere göre bunlardan maksat, Yahudilerdir. Yahudiler müslümanların, anne ayrı baba bir kızkardeşleriyle evlenmelerini isterlerdi. Zira onlar kendileri böyle kardeşleriyle evlenmeyi helal görürler.
d- İbn-i Zeyd'e göre ise "Şehvetlerine uyanlar"dan maksat, dinin hükümlerine ters olarak şehvani arzusuna uyan kimsedir. Böyle olan insanlar, müslümanların, dinlerinin hükümlerini bırakarak onların şehvani arzularına uymalarını isterler.
Taberi âyet-i kerimenin genel ifadesinin, bu zikredilen görüşlerden hepsini kapsar mahiyette olduğunu, bu nedenle âyeti sadece belli kimselere tahsis etmenin doğru olmayacağını söylemiştir. Bu itibarla Yahudilerin de Hristiyanların da, zina edenlerin de ve her bâtıl yola tabi olanların da, müminleri, hak yol olan dinlerinden saptırmak istedikleri muhakkaktır. İşte âyet-i kerime bunu ifade etmektedir. [141]

32. Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkeklere kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'ın lûtfundan isteyin. Muhakkak ki Allah herşeye Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

---
[137] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/482.
[138] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/5.
[139] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/183.
[140] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/67.
[141] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/496-497.

1- Mücahid ve İkrime'ye göre bu âyet-i kerime, Ümmü Seleme hakkında nazil olmuştur.[142]
a- İsmail b. Ebu'l-Kasım, es-Sûfi'den, o İsmail b. Nüceyd'den, o Cafer b. Muhammed b. Sevvar'dan, o Kuteybe'den, o Süfyan b. Uyeyne'den, o İbn Ebî Nüceyh'ten, o da Mücahid'den, Ümm-i Seleme'nin şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ey Allah'ın Rasulü, erkekler gazaya çıkıyorlar, bizse çıkamıyoruz. Bize ancak mirasın yarısı düşmektedir." Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[143]
b- Mücahîd'in rivayetine göre Ümmü Seleme:
"Ya Rasûlallah, erkekler savaşa katılıp savaşıyor, biz ise savaşmıyoruz. Onların mirastaki paylarıysa bizimkinin iki katı! Keşke biz de erkek olsaydık!" deyince, bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[144]
c- Tirmizî'deki rivayette bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Ümmü Seleme'nin bu sözleri verilirken onun böyle söylemesi üzerine bir de Alu İmrân: 3/195 âyetinin nazil olduğu kaydedilmektedir.[145]
d- Başka bir rivayette de *"Müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar... işte bunlar için Allah mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."*[146] âyet-i kerimesinin nazil olduğu da kaydedilmektedir.[147]
e- Muhammed b. Abdu'1-Aziz, Muhammed b. Hüseyn'den, o Muhammed b. Yahya b. Yezid'den, o İshak b. İbrahim'den, o Attab b. Beşir'den, o Husayf'tan, o da İkrime'den bize şunu haber verdi:
"Kadınlar cihad etmeyi istediler de bu yüzden dediler ki:
"Arzu ettik ki Allah, (c.c.) bize gaza etmeyi farz kılsın da bu sebeple erkeklerin ecrine biz de nail olalım." Allah Teala da bu âyeti indirdi."[148]
2- Katade ve Süddî'ye göre bazı kadınlar hakkında inmiştir.
a- Katade ve Süddî dediler ki:
"Erkeğe iki dişi hissesi kadar pay vardır" âyeti nazil olunca erkekler dediler ki:
"Mirasta onlara üstün kılındığımız gibi Ahirette de iyi amellerimiz sebebiyle kadınlara üstün kılınacağımızı ve dolayısıyla da bizim sevabımızın kadınların sevabının iki katı olacağını muhakkak ümit ediyoruz." Kadınlarsa şöyle dedi:
"Muhakkak ki biz de, dünyada iken onların nasibine düşen payın yarısı kadar miras payımız olduğu gibi, Ahirette de erkeklerin taşıyacağı günah yükünün yarısının bize yükleneceğini umuyoruz." Bu sebepten dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[149]
b- Suddî'den gelen başka bir rivayette kadınların yukardaki sözleri yerine: "Bizim ecrimizin de erkeklerin ecri kadar olmasını isteriz. Elbette biz savaşamıyoruz. Fakat şayet savaşmak üzerimize farz kılınmış olsaydı biz de Allah yolunda savaşırdık." dedikleri; [150]
c- Katâde'den gelen başka bir rivayette de kadınların kendilerine cahiliye devrinde mirastan hiç pay verilmezken İslâm'ın, erkeklerin paylarından eksik verilmesine razı olmıyarak: "Bizim de mirastan paylarımız erkeklerin payları gibi olsaydı."; erkeklerin de "Âhirette iyiliklerimizle de kadınlardan üstün tutulacağımızı umarız." dedikleri ve bunun üzerine Allah Tealâ'nm bu âyet-i kerimeyi indirdiği kaydedilmektedir.[151]
d- Ebu Leylâ rivayet ediyor: Ebu Cerîr'i şöyle derken işittim:
"Allah size emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı vardır..."[152] âyet-i kerimesi nazil olunca

---

[142] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/31.
[143] Tirmizi; Tefsir: 4 (3022), Tirmizi bu hadisin mürsel olduğunu söylemiş. Hakim; Müstedrek: 2/305, Hakim de Buhari ve Müslim'in şartlarına göre bu hadisin sahih olduğunu söylemiş; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/184. İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/69.
[144] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/31; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[145] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/9 (3023).
[146] Ahzâb: 33/35.
[147] Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 62.
[148] Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121.
[149] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[150] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/31.
[151] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/31.
[152] Nisa: 4/12.

kadınlar:
"Madem ki mirasta bir erkeğe iki kadının payı kadar miras veriliyor, günahları da kadınlardan ikisinin payı kadar olmalı." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[153]
e- Yine *"Allah size emrediyor: Erkeğe iki dişinin payı vardır..."* [154] âyet-i kerimesi ile ilgili olarak bir kadının
"Ey Allah'ın elçisi, biz kadınlar daha muhtaç durumdayız, çünkü bizler daha zayıfız. Erkekler ise hayatlarını kazanmada bizden daha güçlüler." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş. [155]
f- Başka bir rivayet kadınlarla erkeklerin eşitliği davasına götürüyor.
"Bir kadın Hz. Peygamber'e gelerek:
"Erkeklerin ve kadınların Allah'ı birdir. Sen, hem bize hem de onlara gönderilmiş bir Peygambersin. Babamız Adem, annemiz ise Havva'dır. O halde Allah Teâlâ'nın erkeklerden bahsedip, bizden bahsetmemesinin sebebi nedir?" deyince, o zaman işte bu âyet-i kerime nazil oldu.
Yine bu kadın:
"Erkekler, cihad etmekle bizi geçtiler. Binâenaleyh bizim ne yapmamız gerekir?" deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:
"*Sizden, hamile olan bir kadına, oruç tutan ve namaz kılan kimsenin mükâfaatı kadar bir mükâfaat vardır. Doğum sancıları ona acı verdiği zaman, Cenâb-ı Hakk'ın o kadına vereceği ecri ve mükâfaatı hiç kimse bilemez. Bu kadın çocuğunu emzirdiği zaman, çocuğunun memesinden her emmesine mukabil, o kadına bir canı diriltmenin mükâfaatı kadar mükâfaat vardır.*" [156]
g- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bir kadın Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Ey Allah'ın Nebisi, erkeğe kadının nasibinin iki misli var, iki kadının şahâdeti bir erkekle eş değerde, Biz amelde de böyle olmayalım, kadın iyilik yaparsa yarım hasene mi yazılır?" dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[157]
3- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Tercihe şayan olan görüş, bu âyetin, erkek ve kadın bütün insanlara, bazılarına verilen üstünlüklere diğerlerinin tamah etmemesini emrettiğini söyleyen görüştür." [158]

33. Ana-babanın ve akrabanın geriye bıraktıklarından her birine varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere paylarını verin. Muhakkak ki Allah herşeye şahid olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan *"Yeminlerinizin bağladığı kimselere paylarını verin..."* âyet-i kerimesi hakkında rivayet ediliyor:
"Cahiliye devrinde insanlar
"Hangimiz önce ölürse arkada kalan ona mirasçı olacak?" diye birbirleriyle antlaşma yaparlardı. Allah Tealâ bunun hakkında *"Akrabalar Allah'ın kitabında birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar. Şu kadar var ki dostlarınız için herhangi bir iyilikte bulunmanız müstesnadır. Bu, kitabda yazılıdır."*[159] âyetini indirdi.[160]
2- Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

---
[153] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/31-32.
[154] Nisa: 4/12.
[155] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/82.
[156] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/82.
[157] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/184-185.
[158] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/31.
[159] el-Ahzâb: 33/6.
[160] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/34.

"Cahiliye devrinde birisi, gidip bir diğerinin nesebine katılır ve ona tâbi olurdu. Tâbi olduğu kişi ölünce de ölenin vârisleri gelir mirası aralarında paylaşır ve o ölene tâbi olana ölenin mirasından hiçbir şey vermezler, ortada kalakalırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Yeminlerinizin bağladığı kimselere paylarını verin."* âyet-i kerimesini indirdi."[161]
3- Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Hameveyh el-Herevî'den, o Ali b. Muhammed el-Huzaî'den, o Ebu'l-Yeman Hakem b. Nafı'den, o Şuayb b. Ebû Hamza'dan, o Zührî'den, o da Said İbnu'l-Müseyyeb'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet, kendi öz oğullarından başka kişileri oğul edinip onları varis kılanlar hakkında indi. Böylece Allah Teala onlar hakkında kendileri için vasiyet yoluyla bir nasib kılınması hükmünü indirdi ve mirası, Zevi'l-Erham ve Asabe (anne ve baba tarafından gelen yakın kimseler) den olan varislere verdi ve evlatlığa nisbet edip oğul edinen kimse tarafından miras verilmesini men etti. Şu var ki onlara vasiyetle bir pay ayrılması hakkını tanımıştır."[162]
4- Ebu Davud'un Ümmü Sa'd bintu'r-Rebî'den rivayetle tahricinde o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Hz. Ebu Bekr ve oğlu Abdurrahman hakkında nazil oldu. Hz. Ebu Bekr oğlu Abdurrahman müslüman olmamakta direnince ona hiçbir şekilde infakta bulunmıyacağına ve mirasından ona bir şey bırakmıyacağma yemin etmişti. Ancak oğlu Abdurrahman müslüman olunca Allah Tealâ bu âyet-i kerime ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, ona mirastan payını vermesini emretmiştir."[163]

34. "Allah'ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, mallarından sarfetmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine hakimdirler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki:
"Bu âyet, Ensar'ın ileri gelen seçkinlerinden Sa'd b. Rabi' ve yine Ensar'dan hanımı Habibe bint-i Zeyd b. Ebî Züheyr hakkında nazil oldu. Kadın, Sa'd'a karşı saygısızlık etti de o da kadını tokatladı. Bunun üzerine babası kadınla birlikte Peygamber (s,a.v.)'e gidip:
"Kızımı ona yatak arkadaşı yapayım da o da kızımı tokatlasın ha!" dedi. Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Kadın kocasına kısasta bulunsun." Kadın da kocasına kısas uygulamak için babasıyla birlikte döndü. Bunun ardından Peygamber (s.a.v.) derhal buyurdu ki:
"Kısastan vazgeçin. Bu bana gelen Cebrail (a.s.)'dir. Allah Teala bu âyeti indirdi." Müteakiben Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Biz bir iş murad ettik, Allah da başka bir iş murad etti. Allah'ın murad ettiği daha hayırlıdır." Böylece Rasülullah (s.a.v.) kısası kaldırdı."[164]
2- İbn Abbas (r.a.), bu âyetin Muhammed İbn Seleme'nin kızı ile ensârın ileri gelenlerinden biri olan kocası Sa'd b. Rebi' hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Zira Sa'd ona bir tokat atmış, o da kocasının yatağını hemen terkederek, kocasının tokadının izi yüzünde olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip, kocasının kendisini tokatladığını şikayet etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ondan kısas iste" dedi, sonra da: *"Sabret, (vahiy) bekliyorum"* dedi. İşte bunun üzerine, bu âyet nazil olmuştur. Bu, "Erkekler kadınları terbiye etme ve onlara müdahale etme hususunda hakimdirler" demektir. Böylece Cenâb-ı Hak sanki erkeği, karısı üzerinde bir reis ve hükmü geçen birisi kabul etmiştir. Bu âyet nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):

---

[161] İbn Cerîr; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr.2/510..
[162] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/35. Bu hadisi destekleyen bir rivayeti Buhari, İbn Abbas'tan mevsulen rivayet ederek, Kefalet bahsinde (2292), Tefsir bahsinde (4580) ve Feraiz bahsinde (6747) tahric etmiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 121-122.
[163] Ebu Davud, Ferâiz, 16 (2923); Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/86; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/185-186.
[164] Mürsel hadistir. el-İsabe: 2/27; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 122; Zemahşeri, el-Keşşâf, 1/290.

"*Biz birşey istedik, Allah da birşey istedi. Allah'ın istediği daha hayırlıdır*" buyurdu. Böylece Cenâb-ı Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söylediği kısas hükmünü kaldırmış oldu."[165]

3- Said b. Muhammed b. Ahmed ez-Zahid, Zahir b. Ahmed'den, o Ahmed b. Hüseyn b. Cüneyd'den, o Ziyad b. Eyyub'dan, o Hüşeym'den, o Yunus'tan, o da Hasan el-Basrî'den bize şu rivayette bulundu:

"Bir adam karısını tokatladı, kadın da kocasını Peygamber (s.a.v.)'e şikâyet etti. Kadının ailesi kendisiyle beraber gelip:

"Ey Allah'ın Rasulü, falan kimse bizim adamımızı tokatladı" dediler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):

"Kısas, kısas" demeye başladı. Başka bir hüküm de vermiyordu. Nihayet bu âyet nazil oldu. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:

"Biz bir iş murad ettik, Allah başka birşey murad etti."[166]

4- Ebû Bekr el-Harisî, hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl el-Askerî'den, o Ali b. Haşim'den, o da Hasan el-Basrî'den şu sözü bize haber verdi:

"Müslümanlar arasında kısas yapılmasıyla ilgili âyet indiğinde, adamın biri karısına tokat atmıştı. Kadın da Peygamber (s.a.v.)'e gidip:

"Kocam beni tokatladı, kısas istiyorum" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:

"Doğru, kısas gerekir" buyurdu. O, bu sözü söylediği esnada Allah Teala bu âyeti indirdi. Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki:

"Biz bir iş murad ettik, Allah Teala ise başka bir iş murad etti. Ey kişi, hanımının elini tut."[167]

5- Hasan (r.a.) dedi ki:

"Bir kadın Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve kocasının kendisine tokat vurduğunu iddia etti. Rasûlullah:

"Kısas" buyurdu. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi. Kadın kısassız geri döndü."[168]

6- Süddî'den rivayet edildi:

"Ensardan bir erkek hanımına tokat vurdu. Hanımı Rasulullah'a geldi, kısas yapmasını istedi. Nebî Aleyhisselâm aralarında kısas yapılmasına hükmetti. Bunun üzerine bu ayet indi."[169]

7- Katâde'den rivayette o şöyle diyor:

"Bize Hasen rivayet etti ki Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bir adam karısına bir tokat atmış, kadın da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek kocasının bu davranışını şikâyet etmiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) kocası hakkında kısas yapmak istemiş de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş. Kadını çağırıp bu âyet-i kerimeyi okuyan Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Sen bir şey diledin ama Allah da ondan başkasını diledi ve Allah'ın dilediği en hayırlıdır"* buyurmuş."[170]

8- Hasen'den gelen başka bir rivayet şöyledir:

"Ensardan bir adam karısına bir tokat atmıştı. Kocasına bu tokata karşılık kısas yapılması arzusuyla kadın Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelmiş ve Efendimiz de kısas uygulamak üzereyken Allah Tealâ: *"Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'ân'da acele etme..."*[171] âyetini indirmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Sa'd'ın karısını veya onunla birlikte gelenleri kısas yapılmak üzere göndermeyip, ilâhî hükmü beklemek üzere bu âyet-i kerimenin nüzulüne kadar yanında tuttu ve kendiliğinden bir hüküm vermedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[172]

9- Suddî rivayetinde ise kısas talebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kadının değil, ailesinin gittiği zikredilmektedir.[173]

---

[165] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[166] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 122.
[167] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/151, Lübab: s. 73. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 122-123.
[168] İbn Ebî Hatim; İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.
[169] İbni Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.
[170] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/37, Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/88.
[171] Tâhâ: 20/114.
[172] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/38.
[173] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/38.

10- Ali (r.a.) dedi ki:
"Ensardan bir kişi hanımı ile geldi. Kadın:
"Ey Allah'ın elçisi, kocam beni yüzümde iz bırakacak şekilde dövüyor." dedi. Rasûlullah:
"Buna hakkın yok." buyurdu. Allahu Teâlâ bu ayeti indirdi." [174]
11- Suyuti der ki: "Bunlar, bâzısı bâzısını kuvvetlendiren şahitlerdir." [175]
12- Kurtubî Tefsirinde Sa'd'ın karısının ismi Habîbe bint Zeyd ibn Hârice ibn Ebî Zuheyr olarak geçmektedir. [176]
13- Kelbî'den gelen bir rivayette de Sa'd'ın karısının Muhammed ibn Mesleme'nin kızı Umeyre olduğu belirtilir.[177]
14- Ebu Ravk'tan gelen bir rivayette de âyet-i kerimenin Ubeyy'in kızı Cemile ile kocası Sabit ibn Kays ibn Şemmâs hakkında nazil olduğu belirtilir. [178]
15- İbn Merdûye'nin Hz. Ali'den rivayetinde de kadını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getiren yakınının "Ey Allah'ın elçisi, bunun kocası, yüzünde iz bırakacak şekilde dövmüş." dediği ayrıntısına yer verilmektedir.[179]
16- Bütün bu rivayetlerde şahıslar farklı, ayrıntılarda küçük farklar olsa da aslında birbirini tamamlıyan ve destekleyen rivayetlerdir ve manâ itibariyle aralarında ihtilâf yoktur.[180]
17- Hz. Ömer (r.a) dedi ki:
"Ey Kureyşliler, erkeklerimiz kadınlarına hâkimdir. Medine'ye geldiğimizde, onların kadınlarının erkeklerine hâkim olduğunu gördük. Kadınlarımız onların kadınları ile içli-dışlı oldular. Bundan dolayı da kocalarına karşı serkeşlik edip baş kaldırdılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelip:
"Kadınlar, kocalarına baş kaldırıyorlar" dedim. O da, kadınları dövmeye müsaade etti. Derken Hz. Peygamber'in hanımlarının odalarının etrafında, kocalarından şikayet eden birçok kadın görünmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu:
"Yemin olsun ki bütün gece Muhammed ailesinin etrafında, herbiri kocasını şikayet eden, yetmiş kadın dönüp dolaştı. Halbuki sizler, o kadınlarını dövenlerin, hayırlılarınız olduğunu göremezsiniz" [181] bu, "Hanımlarını dövenler, dövmeyenlerden daha hayırlı değillerdir" demektir."[182]

37. Onlar ki hem cimrilik ederler, hem de insanlara cimriliği tavsiye ederler ve Allah'ın, kendilerine lûtfundan verdiği şeyleri saklarlar. Biz, kâfirlere hor ve rüsvay edici bir azâb hazırladık.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hadremi, Mücahid, Katade ve Süddi bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini, burada ifade edilen cimrilikten maksadın ise Rasulullah'ın isim ve sıfatlarını insanlardan gizlemeleri olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre âyet-i kerimenin bu bölümünün izahı şöyledir:
"Şüphesiz ki Allah, böbürlenen ve övünen kişileri sevmez. Onlar o kimselerdir ki Muhammed'in isim ve sıfatları hakkındaki bilgileri insanlara öğretme hususunda cimri davranırlar ve bu bilgilere sahip olan insanlara da cimri davranmalarını emrederler. Bunlar, Allah'ın, kendilerine lütfundan verdiği Tevrat'taki bu gibi isimleri gizlerler."[183]
2- İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Abbas ise bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında indiğini

---

[174] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.
[175] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/187.
[176] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/111.
[177] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/111.
[178] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/111.
[179] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/513.
[180] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/214.
[181] Ebu Davud, Nikah, 42 (2/245); İbn Mace, Nikah, 51 (1/639)
[182] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[183] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/55.

ancak burada zikredilen cimriliklerinden maksadın, mallarını harcamada cimrilik etmeleri olduğunu ve gizlediklerinden maksadın da Rasulullah'ın sıfatlarını gizlemeleri olduğunu söylemişlerdir. [184]
3- Taberi diyor ki:
"Âyetin izahında tercihe şayan olan görüş birinci görüştür. Zira âyet-i kerimede onların hem cimrilik ettikleri hem de başkalarına cimri davranmayı emrettikleri beyan edilmektedir. Buradaki cimrilikten maksadın mali yönden cimrilik olduğu söylenecek olursa bu takdirde hiçbir ümmette görülmeyen ve herkes tarafından yadırganan bir şey yapmış oldukları söylenir ki o günün toplumu içinde yaşayan insanların bu hale düşmüş olmaları beklenmez. Zira insanlar bizzat kendileri cimri olsalar da başkalarına mali yönden cimri davranmayı emredemezler. Çünkü cimrilik her topluluk ve her fert tarafından kınanan cömertlik ise herkes tarafından övülen ve takdir edilen bir haslettir. Bu nedenlerle bu âyette zikredilen cimrilikten maksadın "Bilgileri saklama cimriliği" olduğunu söylemek daha isabetlidir. Ancak buradaki cimrilik, mallarını Allah yolunda harcamaya karşı cimri davranma olarak alınırsa, Abdullah b. Abbas'tan da nakledildiği üzere böyle bir cimriliğin olması beklenir. Âyeti bu şekilde yorumlamaya da yol açılmış olabilir.
Hz. Ebubekir (r.a.) demiştir ki:
"Cimrilikten daha büyük bir hastalık ne vardır? [185]
Rasulullah efendimiz de bir hadis-i şeriflerinde: *"Cimrilikten kaçının zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiştir. O cimrilik onların, kanlarını akıtmaya ve kendilerine haram kılınanları helal saymaya sevketmiştir."* [186] buyurmuştur. [187]
4- Müfessirlerin çoğu dediler ki:
"Bu âyet, Muhammed (s.a.v.)'in sıfatını, vasfını kendi yanlarında, kitaplarında yazılı olarak buldukları halde, bunu insanlara açıklamayıp, gizledikleri için Yahudiler hakkında nazil oldu."[188]
5- Kelbî dedi ki:
"Ayette zikredilen kimseler Yahudiler'dir. Muhammed (s.a.v.)'in, kendi kitaplarında bulunan vasıf ve methini, kendilerine gelen kimselere doğruca söylemekte cimrilik ettiler."[189]
6- Mücahid dedi ki:
"Bu âyetle beraber *"Bunlar Allah'a, ahiret gününe inanmış, Allah'ın verdiği nzıklardan sarfetmiş olsalardı ne zararı olurdu? Oysa Allah onları bilir."* âyetine kadar üç âyet Yahudiler hakkında inmiştir."[190]
7- İbn Abbas ve İbn Zeyd dediler ki:
"Bu âyet, bir Yahudi cemaati hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Ensar'dan bazı kişilere gelip içlerine katılır ve onlara nasihatte bulunup: "Mallarınızı Allah yolunda harcamayın. Zira, sizin fakir düşeceğinizden endişe ediyoruz" derlerdi. Allah Teala işte bu yüzden bu âyeti indirdi."[191]
8- Saîd İbni Cübeyr (r.a.) dedi ki:
"Benî İsrail'in âlimleri, yanlarındaki ilimden cimrilik ederlerdi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [192]

9- Muhammed îbni Ebî Muhammed, İkrime, Saîd b. Cübeyr tarikından Abdullah İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Ka'b ibnu'l-Eşref'in dostu ve antlaşmalısı Kerdem ibn Zeyd, Usâme ibn Habîb, Nâfi' ibn Ebî

---

[184] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/55.
[185] Buhari, el-Mağazi: 73; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/308
[186] Müslim, el-Birr: 56 (2578); Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/160
[187] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/530-531.
[188] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[189] Senedde geçen Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[190] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[191] Senedsizdir. ed-Dürr: 2/262, Lübab: s. 75. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.
[192] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/188.

Râfi’ (ve Nâfi’), Bahrî ibn Amr, Huyey ibn Ahtab ve Rifâa ibn Zeyd ibn Tâbut adlı yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından ensardan bazılarına gelir, onlara öğüt verir bir havaya girerek:
"Mallarınızı böyle infak etmeyin. Bu mallarınızın tükenerek fakirleşmenizden korkarız. Bu kadar hızlı ve çok sadaka dağıtmayın. Yarın neler olacağını bilemezsiniz." derlerdi. Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[193]
10- İbn Abbas (r.a) dedi ki:
"Bu âyette bahsedilenler, yahudilerdir. Çünkü onlar, Tevrat'ta Hz. Muhammed ve sıfatları hakkında bulunan şeyleri itiraf etme hususunda cimrilik edip, milletlerine de bunları gizli tutmayı emretmişlerdir. Cenâb-ı Hakk'ın,
"Allah'ın lütfu inayetinden kendilerine verdiği şeyleri gizleyenlerdir" ifâdesi, "Kitaplarında, Hz. Muhammed'in sıfatları hakkındaki bilgiyi gizleyenler" manasına;
"Biz, o kâfirlere hor ve hakir edici bir azab hazırladık" buyruğu da, "Biz âhirette, o yahudiler için hor ve hakîr kılıcı bir azab hazırladık" manasınadır" demiştir.
Bu görüşü destekleyenler. "Âyetin sonunda "Kâfirler"in zikredilişi, âyetin baş tarafı ile de kâfirlerin kastedilmiş olduğunu göstermektedir" diyerek istidlal etmişlerdir.[194]

38. Mallarını, insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyenleri de Allah sevmez. Şeytan kime arkadaş olursa o, ne kötü bir arkadaştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Sa'lebî tefsirinde, Bu ayetin Bedr günü müslümanlarla savaşmak üzere çıkan Kureyş ordusunun iaşesini sağlıyan Mekkeli müşriklerin ileri gelenleri hakkında nazil olduğunu zikreder.[195]
2- Suddî ve Zeccâc’a göre İbn Abbâs, Mücâhid ve Mukatil’den rivayetle yahudiler veya münafıklar hakkında nazil olduğu söylenmiştir.[196]
3- Ancak âyet-i kerimedeki *"insanlara gösteriş için"* kaydı sanki âyetin münafıklar hakkında indiğinin bir karinesi gibidir ki en doğrusunu Allah bilir.[197]
4- Vahidî şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime, münafıklar hakkında nazil olmuştur." [198]
5- Fahreddin er-Razi der ki:
"Burada "riya (gösteriş)" kelimesi geçtiği için, bu, kabule şayan olan bir izahtır. Çünkü riya, bir çeşit nifaktır." [199]
6- Taberi diyor ki:
"Mücahid bu âyeti kerimenin Yahudilere ait sıfatları beyan ettiğini söylemiştir. Ancak bu âyette zikredilen sıfatların Yahudilerden daha çok, Rasulullah’ın ve müminlerin korkusuyla Müslüman olduklarını söyleyen fakat aslında müşrikliklerinde devam eden münafıkların sıfatı olmaya daha uygundur. Zira Yahudiler, Allah’a ve âhiret gününe iman ediyorlardı. Onlar, Hz. Muhammed’in Peygamberliğini yalanlayarak inkâra düşmüşlerdi. Halbuki bu âyette zikredilenlerin, Allah’a ve âhiret gününe iman etmedikleri beyan edilmektedir. Diğer yandan bundan önceki âyette sıfatları zikredilen kimselerle bu âyette sıfatları zikredilen kişilerin arası vav harfi ile ayrılmıştır. Bu da her iki âyetteki sıfatların farklı kimselere ait olduklarını gösterir. Çünkü aynı kimselerin sıfatları zikredilirken vav harfi ile aralarının ayrılmaması

---

[193] İbn İshak; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/55. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/188-189.
[194] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[195] el-Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/126; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[196] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/83.
[197] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/215.
[198] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[199] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

Arapçada fasih şiveye uygundur."[200]

40. Şüphesiz ki Allah, hiç kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zerre kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Taberi diyor ki:
"Müfessirler, Allah tealanın bu âyet-i kerimesiyle kimlere vaadde bulunduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
1- Bazılarına göre burada kendilerine vaadedilenler, Allah ve Peygamberine iman eden bütün müminlerdir. Zira Ebu Hureyre Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
"Allah teala, yapılan iyiliği milyon kere artırır."
2- Abdullah b. Ömer ise bu âyette zikredilen vaadin sadece muhacirlere ait olduğunu, diğer insanların ve Bedevilerin bu âyetin kapsamına girmediklerini söylemiştir. Bu hususta Atıyye el-Avfı, Abdullah b. Ömer'in şunları söylediğini rivayet etmiştir:
"Kim bir iyilik ortaya koyarsa ona o iyiliğin on katı vardır. Kim de bir kötülük işlerse sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar." [201] âyeti Bedeviler hakkında nazil olmuştur. Bir adam:
"Muhacirler hakkında hangi âyet nazil olmuştur?" diye sorunca Abdullah b. Ömer:
"Muhacirler hakkında bu âyetten daha fazla vaad beyan eden âyet nazil olmuştur. O da: *"Şüphesiz ki Allah hiç kimseye zerre kadar zulmetmez. Yapılan iyilik zere kadar da olsa onu kat kat artırır ve yapana, katından büyük bir mükâfaat verir."* âyetidir. Allah, bir şeyin büyük olduğunu bildirince o şey gerçekten büyüktür." demiştir.
Taberi bu ikinci görüşü tercih etmiş ve delil olarak şunu zikretmiştir.
Allah teala'nın ve Rasulullah'ın bildirmiş olduğu haberlerin, birbirlerine ters olmaları imkânsızdır. Madem ki Allah teala bir âyeti kerimesinde, mümin kullarının yaptıkları iyiliklerin karşılığını on kat olarak vereceğini, diğer bir âyetinde bu iyilikleri kat kat artıracağını beyan etmiş ve Rasulullah da bazı müminlerin mükâfaatlarının iki milyon kat artırılacağını, bazılarının ise on kat artırılacağını bildirmiştir. O halde, mükafaatları çokça artırılanlar, Ebu Hureyre'nin de rivayet ettiği gibi muhacirlerdir. Daha az artırılanlar ise Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği gibi, muhacirlerin dışındaki müminlerdir. Böylece âyet ve hadislerin, çelişir gibi olmaları, ortadan kalkmış olur." [202]

43. "Ey inananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken, yolcu olan müstesna gusledene kadar namaza yaklaşmayın..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'ndan bir grup hakkında nazil oldu. Bunlar şarab içerler ve sarhoş halde namaza gelirlerdi de böylece kaç rekat kıldıklarını ve namazlarında ne okuduklannı bilemezlerdi.[203]
2- Ebû Bekr-i İsfehanî, Hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o.Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Ebû Abdirrahman el-Afrikî'den, o Ata'dan, o da Ebû Abdirrahman'dan şunu dediğini bize haber verdi:
"Abdurrahman b. Avf birazcık yemek hazırlayıp bazı insanları davet etti. Yediler, içtiler. Akşam namazının vakti gelince, topluluktan birisi öne geçip onlara akşam namazını kıldırdı. Namazda Kâfirûn Sûresi'ni okudu ve bu sûredeki olumsuzluk edatı olan "Lâ"ları okumayıp mana bozulduğu için namazı yerine getiremedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti

---

200 İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
201 En'am suresi, 6/160
202 İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 2/536-537.
203 İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123.

indirdi."[204]

3- Ali (r.a.) dedi ki:

"Abdurrahman İbni Avf, bize yemek yaptı. Bizi çağırdı ve şaraptan içirdi. Biz sarhoş olduk. Namaz vakti geldi, beni imamlığa geçirdiler. Ben: *"De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptığınıza ibadet etmem"* ayetini "biz sizin taptığınıza ibâdet ederiz" diye okudum. Allahü Teâlâ bu ayetini indirdi."[205]

4- Mus'ab ibn Sa'd'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:

"Ensardan birisi yemek hazırlamış; muhacir ve ensardan bazılarını da yemeğe davet etmişti. Yedik, içtik ve sarhoş olduk. Sarhoş olunca da soyumuzla sopumuzla övünmeye başladık. Bir adam (elinde bulunan ve etini yediği) devenin çene kemiğini kaldırıp Sa'd'a vurdu ve burnunu yardı. Bu hadise içki haram kılınmazdan önceydi. Bu hadise üzerine bu âyet indi."[206]

Mus'ab'ın bu rivayeti ilerde Enfâl Sûresinin birinci âyetinin nüzul sebebinde daha geniş olarak gelecektir.

5- İçki içip sarhoş olununca namaz kılmama hükmüne dayanak olan bu Nisa: 4/43 âyeti ile içkinin kesin olarak haram kılındığı hükmüne dayanak olan Mâide: 5/90 âyetinin nüzul sebebinde en meşhur rivayet şudur;

Suddî'den rivayet ediliyor:

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar..." âyeti nazil olunca bazı kimseler yine de içki içmeye devam ettiler. Nihayet bir gün Abdurrahman ibn Avf bir yemek hazırlayıp içlerinde Hz. Ali'nin de bulunduğu bazı sahabîleri yemeğe davet etti. Davette yediler, içtiler, namaza kalktılar da imam olan Abdurrahman namazda *"De ki: Ey o kâfirler! Ben elbette sizin tapındığınıza tapınmam..."* sûresini okudu ama ne kendisi anladı ne de Hz. Ali. (Bir rivayette *"Sizin taptığınıza tapınmam."* âyetini "Ben de sizin taptığınıza taparım." şeklinde okudu.[207] Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."

6- Tirmizî'deki Hz. Alî rivayetinde ise namaz kıldırmak üzere imam olan Hz. Ali'dir ve Kâfirûn Sûresini "De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza tapınmam. Biz, sizin tapınmakta olduklarınıza tapınırız." şeklinde okumuştur.[208]

7- Bu âyetin inişinden sonra da içki haram kılınmamış olduğu için bazıları içmeye devam etti. Ancak sabah namazından gün yükselinceye veya öğleye kadar içmezler ve öğle namazına ayık olarak kalkarlardı. Sonra yatsı namazını kılıncaya kadar yine içmezler, ancak yatsıdan gece yarısına kadar yine içerler ve yatıp uyurlar, sabah namazına kalktıklarında da sarhoşlukları geçmiş olurdu. Bu şekilde de bir süre devam ettiler. (Bu süre zarfında namaz için ezan okunduğunda Rasûlullah (s.a.v.)'ın münâdisi çıkar:

"Ey ahali, sarhoş olanlar namaza yaklaşmasın." diye nida ederdi.[209] Nihayet bir gün de Sa'd ibn Ebî Vakkas yemek yapıp içlerinde ensardan birinin de bulunduğu bazı sahabîleri yemeğe davet etti. Onlara ikram etmek üzere deve başı kızartmıştı.

"Yemeğe buyurun" dedi; yediler, içtiler, sarhoş oldular, konuşmaya daldılar. Davette bulunan ensarî, Sa'd'in bir sözüne öfkelenerek elindeki, etini yemekte olduğu deve çene kemiğini kaldırdığı gibi Sa'd'in kafasına geçirdi ve Sa'd'm burnunu kırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir... Artık onları bıraktınız değil mi?"* âyetlerini indirdi."[210]

8- Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın burnunun kırıldığı davetin Utbân ibn Mâlik tarafından verildiği, sarhoş olan Sa'd'in, içinde ensarı hicveden beyitlerin de bulunduğu bir şiir okuduğu, bunun

---

[204] Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 123-124.

[205] Ebu Davud; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/12, hadis no: 3026; Nesâî; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.

[206] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'1-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400,11,16-17.

[207] Bak: Şihabuddin Mahmud el-Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/111.

[208] Bak: Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/12, hadis no: 3026.

[209] Bak: el-Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/110.

[210] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 2/212.

üzerine ensardan birinin hücumuna uğradığı, burnunun kırılması üzerine gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ensarı şikâyet ettiği ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de
"Ey Rabbım, içki hakkında bize fayda verecek bir açıklıkla re'yini bildir." diye dua ettiği ve bunun üzerine Allah Tealâ'nın *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir... Artık onları bıraktınız değil mi?"* âyetini indirdiği ve bunun Ahzâb yani Hendek gazvesinden bir kaç gün sonra meydana geldiği rivayeti de vardır.[211]
9- Katâde'den gelen bir rivayette de şu bilgiler veriliyor:
"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: O ikisinde çok büyük günah ve insanlar için bazı yararlar vardır..." âyeti Allah Tealâ içkiyi kötüledi, fakat haram da kılmadı. İçkiyi daha bir şiddetle kınama zamanı gelince de Nisa süresindeki *"Ey iman edenler, sizler ne söylediğinizi bilecek hale gelinceye kadar, sarhoşken namaza yaklaşmayın."* âyetini indirdi. Bu âyetin inmesinden sonra da bazıları içmeye devam ettiler, ancak namaz vakti gelince içmezlerdi. Böylece içki değil de sarhoşluk haram kılınmış oldu. Nihayet Ahzâb (Hendek) savaşından sonra Allah Tealâ *"Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir. Onun için bunlardan sakının ki felaha eresiniz."* âyetini indirdi de bu âyetle az olsun çok olsun, sarhoş etsin etmesin içkinin haram kılınması gelmiş oldu.[212]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"İçki henüz mubah iken, Abdurrahman İbn Avf, sahabenin ileri gelenlerinden bir cemaata bir ziyafet verdi. Bu vesileyle onlar yeyip içtiler. Onlar bu işi bıraktıklarında, akşam namazının vakti gelmişti. Bunun üzerine onlar, içlerinden birisini, kendilerine namaz kıldırması için öne sürüp imam yaptılar. İmam da, zammı sûre olarak Kâfirûn sûresini okurken,
"...Sizin taptıklarınıza ben taparım, sizler de benim taptıklarıma tapıcılarsmız" şeklinde okudu. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu. Artık onlar, bu âyet nazil olduktan sonra namaz vakitlerinde içki içmiyorlardı. Yatsı namazını kıldıkları zaman içki içiyorlardı. Böylece de, sabah vaktine girmeden, sarhoşluk halleri zail oluyor, neticede de ne söylediklerini bilir hale geliyorlardı. Daha sonra da, her halükârda içkinin kesin olarak haramlığını ifâde eden Mâide süresindeki âyet-i kerime [213] nazil oldu." [214]
11- Hz. Ömer (r.a)'den rivayet olunduğuna göre, "Nisa: 4/43 âyetinin nazil olduğu kendisine ulaştığı zaman O,
"Ey Allah'ım, içki akıllara ve mallara zarar veriyor. Bu sebeple, bu husustaki kesin emrini indir" demişti. İşte sabahleyin ashaba, içkinin kesin olarak haramlığını ifâde eden Maide: 5/90 âyetinin nazil olduğu haberi ulaşır."[215]
12- İbn Abbas, bu âyet-i kerimenin, içki haram kılınmazdan önce içki içip, sonra da Peygamberle birlikte namaz kılmak için mescide gelen sahabenin önde gelenlerinden bir cemaat hakkında nazil olduğunu ve böylece, bu âyet ile Allah Teâlâ'nın onları içki içmekten nehyettiğini söylemiştir. [216]
13- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bütün müfessirler bu âyetin içki içme hakkında olduğunda ittifak etmişlerdir. Usûl-ü fıkıhta, "Bir âyet, muayyen bir hâdise hakkında ve belli bir sebepten ötürü nazil olmuş ise, o sebeb-i nüzulün o âyet ile murad edilmemiş olması imkânsızdır" kaidesi yer almıştır." [217]

43. "...Eğer hasta veya yolculukta iseniz yahut biriniz ayak yolundan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin..."

---

[211] Şihabuddin Mahmud el-Alûsî, Rûhu'I-Maânî, 2/111-112.
[212] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 2/212.
[213] Maide: 5/90.
[214] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[215] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[216] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[217] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbrahim en-Nahai'ye göre bu âyet-i kerime, yaralanmış olan ve yaralı iken cünüp olan sahabiler hakkında nazil olmuştur. Onlar bu durumlarım Rasulullah'a anlatmışlar, bunun üzerine bu âyet inmiş ve onların teyemmüm edeceklerini beyan etmiştir. [218]
a- İbrahim en-Nehaî'ye göre hastalar hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazılarında yaralar çıkmış, bu yaralar yayılmış ve su kullanımını imkânsız hale getirmişti. Bu arada bir de başlarına cünüblük geldi ve gusül yapmaları gerekti. Bu durumlarını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ilettiler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[219]
b- Ebu Davud'daki rivayette bu âyetin nüzul sebebi olduğu kaydedilmemekle birlikte olay daha açık bir şekilde anlatılmaktadır. Şöyle ki: Câbir'den rivayet ediliyor:
"Bir sefere çıkmıştık. Yolda içimizden birisine bir taş isabet etti ve başı yarıldı. Sonra o arkadaşımız ihtilâm oldu ve arkadaşlarına sordu:
"Benim için teyemmüm etmeme ruhsat var mı?" Arkadaşları:
"Su varken ve sen su kullanabilirken sana teyemmüm ruhsatı bulmuyoruz." dediler. O da su ile gusletti ve (yarasına su değdiği için yarası azdı ve) öldü. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiğimizde durumu haber verdik,
"Kahrolasıcalar onu öldürdüler. Madem bilmiyorlar sorsalardı ya. Cahilliğin şifası sormaktır. Teyemmüm etmesi ve yarasının üzerine bir hırka sarması, sonra da o hırkanın üzerine meshedip geri kalan bedenini yıkaması ona yeterdi." buyurdular.[220]
c- Kurtubî tefsirinde yaralananın ve yaralı iken cünüb olanın Abdurrahmân ibn Avf olduğu ve kendisine teyemmüm ruhsatı verildiği, daha sonra da bu ruhsatın bütün ümmete şâmil kılındığı kaydedilmektedir.[221]
d- Mucâhid der ki:
"Ensardan birisi hastalandı. Kalkıp abdest alamadı. Kendisine yardım edecek bir hizmetçisi de yoktu. Gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e durumunu anlattı da bu âyet-i kerime nazil oldu."[222]
2- Hz. Aişe ve diğer bazı sahabilere göre bu âyet-i kerime, bir yolculuk esnasında cünüp olan ve yıkanmak için su bulamayan sahabiler hakkında nazil olmuş ve onların toprakla teyemmüm ettiklerini beyan etmiştir.
a- Ebû Abdillah b. Ebû İshak, Ebû Amr b. Matar'dan, .O İbrahim b. Ali ez-Zühlî'den, o Yahya b. Yahya'dan, o kıraat yoluyla Malik b. Enes'ten, o Abdurrahman b. Kasım'dan, o babasından, Aişe (r.a.)'nin şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) ile beraber seferlerinden birine çıkmıştık. Beydâ -yahut Zâtu'1-Ceyş- denilen yerde bulunduğumuz sırada gerdanlığım koptu. Rasulullah (s.a.v.) onu aramağa koyuldu. İnsanlar da onunla beraber arıyordu. Ne bir su başındaydılar, ne de yanlarında bir su vardı. Nihayet insanlar babam Ebû Bekr'e geldiler de dediler ki:
"Aişe'nin şu yaptığını görüyor musun? Rasulullah (s.a.v.)'la beraber insanları alıkoydu. Halbuki insanlar ne bir su başındalar, ne de yanlarında su var." Bunun üzerine Ebû Bekr geldi. Bu esnada Rasulullah (s.a.v.) başını dizimin üstüne koymuş uyuyordu. Babam bana:
"Rasulullah (s.a.v.)'ı ve O'nunla beraber insanları alıkoydun öyle mi? Halbuki ne bir su başındalar, ne de beraberlerinde su var" dedi ve müteakiben bana itâb etmeğe başladı. Allah'ın dilediği kadar konuştu. Sonra eliyle böğrüme vurmaya başladı. O esnada beni kımıldanmaktan men eden şey sadece Rasulullah (s.a.v.)'ın başının dizimin üstünde bulunmasıydı. Derken Rasulullah (s.a.v.) uyuyup nihayet susuz olarak sabahladı. İşte o vakit Allah Teala teyemmüm âyetini indirdi. Böylece insanlar teyemmüm ettiler. Useyd İbn Hudayr -ki o Ensar'ın

---

[218] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[219] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/68.
[220] Ebu Davud, Tahâre, 125 (336).
[221] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/139.
[222] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/91.

seçkinlerindendi- dedi ki:
"Ey Ebû Bekr hanedanı, bu sizin ilk bereketiniz değildir." Nihayet üzerinde olduğum deveyi kaldırıp yola vurduk da gerdanlığı onun altında bulduk."[223]
Bu hadisi Buhari, İsmail b. Ebî Uveys'ten, Müslim, Yahya b. Yahya'dan, her ikisi de Malik'ten rivayet etmişlerdir.[224]
b- Buhârî'nin Abdullah ibn Yusuf, Müslim'in Yahya ibn Yahya, Nesei'nin Kuteybe kanalıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcesi Aişe'den rivayetlerinde o şöyle demiştir:
"Seferlerinden birinde[225] Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte çıkmıştık. Beydâ'da veya Zâtu'1-Ceyş'de iken[226] Ammâr hadisi de Neseî'de aynı kitabın 196. babında olup yerin adı "Ulâtu'1-Ceyş" olarak geçmektedir ki "Ulât" kelimesi "Zât" m çoğuludur. O mevkiye "Ulâtu'1-Ceyş" de "Zâtu'1-Ceyş" de denmektedir. Kurtubî ise bu yerin adını es-Sulsul şeklinde verir.[227] gerdanlığım kopup düşmüş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onu aramaya koyuldu. İnsanlar da onunla birlikte aramak üzere orada kaldılar. Bir su başında değillerdi. İnsanlar Ebu Bekr es-Sıddîk'e geldiler ve:
"Görmez misin Aişe ne yaptı? Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü ve insanları burada bıraktı, bir su başında değiller, yanlarında su da yok." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) başını dizime koymuş uyur olduğu halde (babam) Ebu Bekr yanıma geldi,
"Rasûlullah'ı ve insanları burada hapsettin; bir su başında değiller, yanlarında su da yok." deyip beni azarladı, söyliyeceklerini söyledi ve eliyle böğrüme dürtmeye, vurmaya başladı. Beni hareketten alıkoyan sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in başının bulunduğu uyluğumdu. Sabah olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.) yanında su olmadığı halde uyanıp kalktı ve Allah Tealâ teyemmüm âyetini indirdi de teyemmüm ettiler.
Useyd ibn Hudayr dedi ki:
"Ey Ebu Bekr ailesi, bu sizin ilk bereketiniz değil!" Benim üzerinde olduğum deveyi kaldırdık ve kaybolan gerdanlığımı altında bulduk."[228]
c- Ebû Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdullah b. Fadl'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Hafız'dan, o Muhammed b, Yahya'dan, o Yakub b. İbrahim b. Sa'd'dan, o babasından, o Ebû Salih'ten, o İbn Şihab'dan, o Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'den, o da İbn Abbas'tan, Ammar b. Yasir'in şöyle dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.), beraberinde eşi Aişe (r.a.) de bulunduğu halde gece istirahati için Zatu'1-Ceyş denilen yerde konakladı. Bu esnada Aişe'nin, Yemen boncuğundan yapılmış gerdanlığı koptu da onun gerdanlığını aramak üzere insanlar seferden men edildi. Nihayet tanyeri aydınlandı. İnsanların beraberinde hiç su yoktu, Bunun üzerine Ebû Bekr ona karşı katı davrandı ve:
"İnsanları yolculuktan men ettin" dedi. Bu yüzden Allah Teala, temiz toprakla temizlenmeyi anlatan âyeti, Rasulü'ne indirdi. Böylece müslümanlar kalkıp ellerini yere vurdular, sonra topraktan hiç birşey avuçlamayarak ellerini kaldırdılar ve tozlu elleriyle yüzlerini ve dıştan koltuklara kadar kollarını meshettiler."
Zührî dedi ki: "Ebû Bekr'in, Aişe'ye: "Vallahi sen, bildim bileli elbette mübarek birisin" dediği haberi bize ulaştı."[229]
d- Hadisenin Taberî'deki rivayeti şöyledir: Hz. Aişe'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte bir yolculukta idik.[230] Zâtu'1-Ceyş denilen mevkiye

---

[223] Buhari; Teyemmüm: 334, Nikah: 5250, Tefsir: 4607.
[224] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 124.
[225] Kurtubî'de Mureysi gazvesinde -ki Benî Mustalik gazvesi de denilmektedir- olduğu tasrih edilmektedir. Bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/139.
[226] Medine ile Hayber arasında iki yer adıdır. Ammâr rivayetinde bu tereddüt olmayıp hadisenin Zâtu'1-Ceyş'de meydana geldiği zikredilmektedir. Bak: el-İmam Ebu'l-Hasen Nureddin ibn Abdulhâdî es-Sindî, Haşiye alâ Süneni'n-Neseî, (Sunenu'n-Neseî içinde), 1/164, Neseî, Tahâre, 194'de 309 numaralı hadisin haşiyesi olarak.
[227] Bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/139.
[228] Buhârî, Teyemmüm, 1; Müslim, Hayz, 108; Neseî, Tahâre, 194 (309).
[229] Ebu Davud; Taharet: 320, Nesai; Taharet: 1/167. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 124-125.
[230] İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre Ebvâ gecesi.

geldiğimizde benim bir gerdanlığım kayboldu. Durumu Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne haber verdim, o da gerdanlığın aranmasını emretti. Arandıysa da bulunamadı. O arada Hz. Peygamber (s.a.v.) devesini ıhtırdı, beraberindekiler de develerini ıhtırdılar ve geceyi orada konaklıyarak geçirdik. Konakladığımız yer bir su başı değildi ve yanımızda su da kalmamıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) benim dizime yatmış uyurken babam Ebu Bekr geldi, benim böğrümü dürtmeye başladı ve:
"Gerdanlığın için Allah'ın elçisini burada hapsettin." dedi. Beni acıtacak şekilde dürtüyordu. Ben ise Hz. Peygamber (s.a.v.) uyanır korkusuyla hareket etmemeye çalışıyordum. Benim kendisine cevap vermediğimi görünce yanımdan ayrılıp gitti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) uyandığında sabah namazı vakti olmuştu. Namaz kılmak üzere abdest almak için su aradı, bulamadı da Allah Tealâ bu teyemmüm âyetini indirdi. Bunun üzerine nakîblerden (ashabın ileri gelenlerinden) birisi olan Useyd ibn Hudayr:
"Ey Ebu Bekr ailesi, bu zaten sizin ilk bereketiniz değil ki!" dedi." [231]
e- Başka bir rivayette o seferde bulunanların Hz. Aişe hakkında:
"Bu kadından daha bereketli başka birisini görmedik." demişler. Yola çıkılacağında bir de bakmışlar ki Hz. Aişe'nin gerdanlığı devesini ıhtırdıkları yere düşmüş.[232]
f- Yine başka bir rivayette Useyd ibn Hudayr'ın Hz. Aişe'ye:
"Allah senin hayrını versin; Ne zaman senin başına hoşlanmıyacağın bir şey gelse mutlaka Allah sana ve müslümanlara onda bir hayır yaratmıştır." demiş.[233]
g- Yine başka bir rivayette de Hz. Aişe'nin, kaybolan gerdanlığı Esma'dan ödünç almış olduğu, kaybolan gerdanlığı aramak üzere Efendimiz (s.a.v.)'in gönderdikleri kişilerin gerdanlığı ararlarken namaz vaktinin girdiği, onların da namazı kaçırmamak için abdest almadan namaz kıldıkları ve gerdanlığı bulup getirdiklerinde abdest almadan namaz kılmak zorunda kaldıklarını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirmeleri üzerine teyemmüm âyetinin nazil olduğu kaydedilmektedir Bu rivayet Hz. Aişe'den rivayetle Buhârî ve Müslim'de de yer almaktadır.[234]
Ebu Davud, gerdanlığı aramak üzere yanında bir kaç kişiyle Useyd ibn Hudayr'ın gönderildiğini kaydediyor.[235]
Ebu Davud'daki Ammâr ibn Yâsir rivayetinde kaybolan gerdanlığın Zıfar taşından kıymetli bir gerdanlık olduğu ayrıntısına da yer veriliyor.[236]
h- Bazı rivayetlerde bu teyemmüm âyeti nazil oldu denilirken bazılarında da *"Ey iman edenler namaza kalktığınızda..."*[237] âyeti indi denilmektedir.[238]
i- Bu anlatılanlara göre bu Teyemmüm âyeti hicretin beşinci senesi Şa'ban ayında nazil olmuş ve teyemmüm meşru kılınmıştır.[239]
3- Ali (r.a.) dedi ki:
"Bu âyetin *“Cünüb olduğunuzda”* kavli misafir hakkında indi. O, cünüb olduğunda teyemmüm eder ve namazını kılar." dedi."[240]
4- a- Esla' İbni Şureyk'den rivayet edildiğine göre Şureyk dedi ki:
"Ben Rasûlullah'ın devesini yürütürdüm. Soğuk bir gece cünüb oldum. Soğuk su ile yıkanırsam öleceğimden veya hasta olacağımdan korktum. Bunu Rasûlullah’a anlattım. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[241]
b- Esla'dan rivayette o şöyle anlatıyor:

[231] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/68.
[232] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/68.
[233] Bak: Buhârî, Teyemmüm, 2; Müslim, Hayz, 109; İbn Mâce, Tahâre, 90 (568).
[234] Bak: Buhârî, Teyemmüm, 2; Müslim, Hayz, 109; İbn Mâce, Tahâre, 90 (568).
[235] Ebu Davud, Tahâre, 121 (317).
[236] Ebu Davud, Tahâre, 121 (320).
[237] Mâide: 5/6.
[238] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/69.
[239] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 2/289'da 7 numaralı dip nota bak.
[240] İbnu Münzir; İbnu Ebî Hatim; Firyâbi; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[241] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.

"Ben Nebî Aleyhisselâm'a hizmet eder, onun devesini yürütürdüm. Bir gün bana:
"Ey Esla' kalk, deveyi yürüt." buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın Rasülü, ben cünüb oldum." dedim. Rasûlullah sükût etti. Cebrail ona Saîd (teyemmüm) âyeti ile geldi. Rasûlullah:
"Kalk ey Esla', teyemmüm et." buyurdu. Bana, teyemmümü gösterdi. Yüze bir darbe, dirseklere kadar. Ellere bir darbe. Ben kalktım, teyemmüm ettim. Sonra onun devesini yürüttüm."[242]
c- Esla'dan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hizmet ediyordum. Bir seferde:
"Ey Esla', kalk, binitimi hazırla." buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, ben cünüp oldum." dedim." Gece çok soğuktu ve ben hasta olurum veya ölürüm korkusuyla suyla gusletmek istememiştim. Bir süre sustu, bir şey demedi, sonra beni çağırdı. Meğer Cibril gelmiş ve ona teyemmüm âyetini getirmiş,
"Ey Esla', kalk, teyemmüm et." buyurdu. Ben teyemmüm ettim, sonra binitini hazırladım da yola çıktık."[243]
d- Bu hadisi Beyhakî, Dârakutnî ve Ebu Nuaym da Esla' ibn Şerîk'ten rivayetle tahric etmişlerdir.[244]
5- Ensardan biri hakkında inmiştir.
a- Yezîd İbni Ebî Habîb'den rivayet edildiğine göre Ebu Yezîd dedi ki:
"Ensardan olan erkeklerin kapıları mescit içinde idi. Onlar cünüb olur, yanında su olmaz, suyu ancak mescit içinden geçerek bulabilirlerdi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[245]
b- Mücâhid (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet, ensardan biri hakkında indi. O hasta idi. Ayağa kalkmaya ve teyemmüme kadir olamazdı. Yemek yedirmek için onun, hizmetçisi de yoktu. Bunu Rasûlullah'a anlattı. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[246]
6- Genel değerlendirme:
Rivayetler arasındaki ihtilâf, âyetlerin isimlendirilmesinde de görülüyor. Bazıları Teyemmüm âyeti deyince bu Nisa: 4/43 âyetini anlarken diğer bazıları da Mâide: 5/6 âyetini anlamaktalar. Fakat meşhur olan adlandırmaya göre bu Nisa: 4/43 âyeti teyemmüm, Mâide: 5/6 âyeti de vudû' yani abdest âyeti olarak bilinmektedir.[247]

44. Görmez misin şu kendilerine kitabdan bir pay verilmiş olanlara? Kendileri dalâleti satın aldıkları gibi bir de sizin yoldan sapıtmanızı istiyorlar.
45. Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir. Allah size dost olarak da yeter, yardımcı olarak da yeter.
46. Yahudilerden öyleleri var ki kelimeleri yerlerinden değiştirir, "İşittik ve karşı geldik, duy, duymaz olası", ve dillerini eğip bükerek "râinâ" diyenler vardır. Eğer "İşittik ve itaat ettik, dinle ve bizi gözet." demiş olsalardı, onlar için daha iyi ve daha doğru olurdu. İşte Allah, inkârları sebebiyle onlara lanet etmiştir. Pek azı dışında onlar iman etmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime ve Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimenin, Yahudilerden Rifaa b. Zeyd b. et-Tabut hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[248]
2- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle diyor:
"Rifaa ibn Zeyd ibn Tâbut yahudilerin büyüklerinden, ileri gelenlerindendi. Hz. Peygamber

---
[242] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[243] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/68; İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, I,91.
[244] Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s, 64.
[245] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191.
[246] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/191-192.
[247] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/219.
[248] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/74.

(s.a.v.)’le konuştuğu zaman dilini eğip büker,
"Râinâ sem'ake yâ Muhammed=bizi gözet ki seni dinleyelim ve ne söylediğini anlıyalım." der, sonra da İslâm'a hücum eder onu kötülerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[249]
3- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette "Hz. Peygamber (s.a.v.) konuşurken dillerini eğip bükerek Efendimizi ayıplayan (ve bu şekilde onunla alay eden) iki kişi hakkında 46. ayet nazil olmuştur.[250]
4- Mukatil’den rivayette o şöyle demiştir:
"Tamamı yahudi olan Rifaa ibn Zeyd, Mâlik ibnu'd-Dayf (veya ibnu's-Sayf) ve Ka'b ibn Useyd haklarında 46. ayet nazil olmuştur."[251]
5- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette "Münafıkların reisi Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl ve arkadaşlarına gelerek onları İslâm'dan soğutmaya çalışan iki yahudi hahamı" hakkında 44. ayet nazil olmuştur."[252]
6- Zeccâc şöyle demektedir:
"Yahudiler, buna karşılık rüşvet almak ve reisliği ele geçirmek için, Hz. Peygamber’i tekzîb etmeyi tercih etmişlerdir." [253]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet ile yahudilerin avam tabakası kastedilmiştir. Çünkü onlar, âlimlerine mal veriyor, onlardan yahudiliği desteklemelerini ve körü körüne ona bağlanıp kalmalarını istiyorlardı. Böylece de onlar, mallarıyla şüphe ve dalâleti satın almış kimseler durumuna geçiyorlardı. "[254]

47. Ey o kendilerine kitab verilenler, Biz, bir takım yüzleri silip de enselerine çevirmezden veya onları, ashab-ı sebt'i lanetlediğimiz gibi lânetlemezden önce, gelin de beraberinizdeki (kitabı) doğrultucu olarak indirdiğimize iman edin. Allah'ın emri daima yapılagelmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Suddî'den rivayet ediliyor:
"Bu âyet-i kerime Kaynukâ oğulları yahudilerinden Mâlik ibnu's-Sayf ve Rifâa ibn Zeyd ibn Tâbut hakkında nazil olmuştur."[255]
2- İbn Abbâs'tan rivayette ise o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), içlerinde Abdullah ibn Sûriyâ el-A'ver ve Ka'b ibn Esed'in de bulunduğu bazı yahudi büyükleriyle konuşup onlara:
"Ey yahudiler topluluğu, Allah'tan takva üzere olun ve müslüman olun. Allah'a yemin ederim ki siz, benim size getirdiğimizin hak olduğunu çok iyi biliyorsunuz." buyurdu. Onlar:
"Hayır, ey Muhammed bu senin söylediklerini biz bilmiyoruz." deyip bildiklerini inkâr ettiler ve küfürde ısrar ettiler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[256]
3- Abdurrahman İbn Zeyd:
"Bu ilahî tehdit yahudilerin başına gelmiş ve bu olay olmuş bitmiştir" der ve bunu da, Kurayza ve Nadîr kabilelerinin Şam'a sürülmeleriyle te'vil eder. Buna göre, ilk başlangıçta oradan geldikleri gibi, Şam topraklarındaki Ezriât ve Erîha'ya döndüklerinde, Allah onların yüzlerini arkalarına çevirmiştir.[257]
4- Rivayete göre "bu âyet nazil olunca, Abdullah İbn Selam, kendi adamları ve akrabaları

[249] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/74. İbn İshak; İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/192.
[250] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/97.
[251] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/99.
[252] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/115.
[253] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/115.
[254] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/115.
[255] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/78; es-Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 11,555.
[256] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/79. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/193.
[257] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

gelmezden önce, Hz. Peygamber'e gelerek müslüman olmuş ve şöyle demiştir:
"Ey Allah'ın Rasulü, yüzüm enseme çevrilmeden önce sana yetişebileceğimi sanmıyordum." [258]

5- Taberi diyor ki:
"Şayet denecek olursaki: Bu âyet-i kerime, senin izah ettiğin gibi Yahudiler hakkında nazil olmuşsa âyette tehdit konusu olan husus onların başına gelmiş midir?" Cevaben denilir ki:
"Hayır gelmemiştir. Zira onlardan Abdullah b. Selam, Sa'lebe b. Sa'ye, Esed b. Sa'ye, Esed b. Ubeyd, Muhayrık ve bunların dışında bir topluluk müslüman olmuşlardır. Onların müslüman olmaları da kendilerinden, âyette beyan edilen azabı uzaklaştırmıştır."[259]
6- İbrahim en-Nehai, Ka'bu'l-Ahbar'ın bu âyet-i kerimeyi işitmesi üzerine, âyetin beyan ettiği azaptan korkarak Yahudi iken müslüman olduğunu söylemiştir. [260]

48. Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar. Kim de Allah'a şirk koşarsa elbette çok büyük bir günahla iftira etmiş olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah ibn Ömer'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"De ki: ey kendileri aleyhinde haddini aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları yarlığar. Hiç şüphesiz O, Gafur'dur, Rahîm'dir."[261] âyet-i kerimesi nazil olup da Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bunu ashabına okuduğunda bir sahabi kalktı ve:
"Ey Allah'ın peygamberi, O, kendisine ortak koşanı da yarlığar mı?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) sanki bu sorudan hoşlanmıyarak sustu. O sahabînin ısrarla tekrar sorması üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu da Allah'ın Rasûlü,
"Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediğine bağışlar" buyurdu.[262]
2- Abdullah b. Ömer diyor ki:
"Biz sahabiler topluluğu, adam öldürenin, yetim malı yiyenin, yalan yere şahitlik edenin ve akrabalık bağını koparanın cezalandırılacağında hiç şüphe etmiyorduk. Nihayet, *"Şüphesiz ki Allah kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışındakilerini dilediği kimse için affeder."* âyeti nazil oldu. Biz böyle düşünmekten vazgeçtik. Çünkü bu âyet beyan etti ki, her büyük günah işleyen, Allah'ın iradesine kalmıştır. Allah dilerse onu affeder dilerse azabeder. Yeter ki işlediği büyük günah, Allah'a ortak koşmak olmasın." [263]
3- İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Uhud günü, Hz. Vahşî (r.a.) Hz. Hamza'yı öldürmüştü. Müşrikler Hz. Hamza'yı öldürürse, kendisini azâd edeceklerine söz vermişlerdi. Fakat onlar sözlerinde durmadılar. İşte bundan ötürü Hz. Vahşî ve arkadaşları yaptıklarına pişman olup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, günahlarını ve İslâm'a girmelerine ancak Cenâb-ı Hakk'ın, *"Onlar, Allah'ın yanında başka bir ilaha tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymazlar..."* [264] âyetine mâni olduğunu yazarak,
"Biz bu âyette bahsedilen herşeyi irtikab ettik." demişlerdir. İşte bunun üzerine, "*Ancak tevbe ve iman edip, salih ameller işleyenler müstesna..."* [265] âyeti nazil oldu, Onlar bunun üzerine de,
"Bu, yerine getiremeyeceğimizden korktuğumuz ağır bir şarttır" dediler. O zaman da,

[258] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[259] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/79.
[260] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/79.
[261] Zümer: 39/53.
[262] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/80.
[263] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/80.
[264] Furkan: 25/68.
[265] Furkan: 25/70.

"Şüphesiz ki Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. O (günah)tan başkasını dileyecek kimseler için affeder." [266] âyeti nazil oldu. Onlar bu defa da,
"Biz, Cenâb-ı Hakk'ın dilediği kimselerden olmamaktan korkuyoruz" deyince de,
"De ki: "Ey kendi aleyhlerine (günahda) haddi aşanlar, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları affeder. Şüphesiz ki O, gafur ve rahimdir." [267] âyeti nazil oldu."[268]
4- Ebu Eyyûb el-ensâri'den, o şöyle anlatıyor:
"Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve:
"Benim bir kardeşimin oğlu var, haram işlemeyi bırakmıyor, haram işlemekten vazgeçmiyor." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Dini nedir?" diye sordular,
"Namaz kılıyor ve Allah'ı birliyor." diye cevap verdi.
"Ondan dinini sana bağışlamasını, dinini sana bağış olarak vermesini iste. Eğer bunu kabul etmezse dinini sana satmasını iste." buyurdular. Adam gidip kardeşinin oğlundan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tavsiye ettiği üzere dinini kendisine bağışlamasını ya da satmasını istedi de kardeşinin oğlu her iki isteği de kabul etmedi. Adam tekrar Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve kardeşi oğlunun ne yaptığını haber verip
"Onu dininde çok cimri buldum. Bir cimrinin malına sahip çıkması gibi dinine sahip çıkıyor." dedi de bu âyet-i kerime nazil oldu."[269]
5- Vahidî, "Kitabu'l-Basît"inde, senedli olarak, İbn Ömer (r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Biz, Rasûlullah zamanında, içimizden birisi, büyük günah işlemiş olarak öldüğünde, onun cehennemliklerden olduğuna şehadet ediyor (inanıyor)duk. Bu âyet nazil olunca, bundan kaçındık."[270]

49. Bakmaz mısın şu kendilerini temize çıkaranlara? Halbuki tam tersine Allah, dilediğini temize çıkarır ve onlar kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar.
50. Bir bak ki Allah'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar? Bu, apaçık bir günah olarak (onlara) yeter.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Yahudiler'den bazı kişiler hakkında indi. Bunlar, çocuklarıyla Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ya Muhammed, şu çocuklarımızın üzerinde herhangi bir günah var mı?" dediler. Rasulullah (s.a.v.):
"Hayır" buyurdu. Onlar da şöyle dediler:
"Yemin ederiz ki biz de ancak o çocuklar gibiyiz. Gündüz işlediğimiz hiçbir günah yoktur ki gece bizden silinmesin. Gece işlediğimiz hiçbir günah yoktur ki gündüzün bizden silinmesin." İşte bu, onların kendilerini temize çıkarmalarıdır."[271]
2- İbn Abbâs der ki:
"Yahudiler Merhab ibn Zeyd ve Bahrî ibn Avn, yanlarında küçük çocukları ve bir grup yahudi ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Ey Muhammed, bu çocukların herhangi bir günahı var mı?" diye sormuşlar. Efendimiz:
"Hayır, yok." buyurmuşlar.

---

[266] Nisa: 4/48.
[267] Zümer: 39/53.
[268] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[269] İbnu Ebî Hatim; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/194.
[270] Vahidî, Kitabu'l-Basît; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[271] Seıieddeki Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 125.

"Allah'a yemin ederiz ki işte biz aynen bunların durumundayız. Bizim gündüz işlediğimiz günahlar gece keffaretlenir, gece işlediğimiz günahlar da gündüz keffaretlenir." demiş de bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[272]
3- Suddî'den rivayet ediliyor:
"Bu âyet-i kerime yahudiler hakkında nazil olmuştur. Onlar:
"Biz çocuklarımıza onlar küçükken Tevrat'ı öğretiriz, böylece onlar günahsız olurlar. Bizim günahlarımız da işte oğullarımızın günahları gibidir ve bizim gündüz işlediğimiz günahlar geceleyin keffaretlenir ve bağışlanır." demişlerdi de bunun üzerine bu âyet indi."[273]
4- İbn Mâlik ve İkrime'den gelen rivayette de bu âyet yahudiler hakkında indi denilirken sebep biraz farklı takdim ediliyor:
"Yahudiler, namazda küçük, henüz âkil baliğ olmamış çocuklarını öne geçirir, onları imam yaparlar ve onlara çocuklar namaz kıldırır, "Onların günahları yok, onun için onları namazlarımıza imam yapıyoruz." derler ve kendilerini bu şekilde temize çıkarırlarmış da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[274]
5- İbn Abbâs'tan şöyle dediği rivayet olunmuştur:
"Yahudiler, çocuklannı önlerine geçirip imam yapıyorlar, onlarla birlikte namaz kılıyorlar, onlar için kurbanlar sunuyor ve onların hataları, günahları olmadığını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine Allah, âyet-i kerimeyi indirdi."[275]
6- İbnu Cerîr, bunun benzerini, İkrime, Mücâhid, Ebu Mâlik ve onlardan başkasından anlattı. [276]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cenâb-ı Hak, yahudileri *"Şüphesiz ki Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz..."* [277] sözüyle tehdit edince, o zaman onlar şöyle dediler:
"Biz müşrik değiliz, bilâkis biz, Allah'ın en hâs kullarıyız." Nitekim Cenâb-ı Hak onların,
"Biz, Allah'ın oğulları ve sevgileriyiz" [278]
"Bize cehennem, sayılı (mahdud) günlerden fazla katiyyen dokunmayacak." [279] ve
"Yahudi veya hristiyan olanlardan başkası asla cennete girmeyecek" [280] dediklerini nakletrniştir. Onlardan bazıları da, "muhakkak ki bizim atalarımız Peygamber idiler, binaenaleyh bize şefaat ederler" diyorlardı.
Velhasıl bu topluluk, kendilerini tezkiye etmede çok ileri gitmişlerdi. Bundan dolayı Cenâb-ı Allah bu âyette, insanın kendi kendini tezkiye etmesine (temize çıkarmasına) değil, ancak Allah'ın onu tezkiye etmesine itibar edileceğini beyan etmiştir."[281]
8- Müfessirler, bu âyette kendilerini temize çıkardıkları beyan edilen insanların, kendilerini ne şekilde temize çıkarmak istedikleri hususunda da çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Katade ve Süddi'ye göre bunlar, Allah düşmanı Yahudilerdir. Bunlar, hadlerine düşmeyen şeyleri söyleyerek kendilerini temize çıkarmak istemişlerdi. "Bizler, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." demişler. "Bizim günahımız yoktur" diye iddiada bulunmuşlardır.
b- Hasan-ı Basri ve İbn-i Zeyd'e göre ise burada "Kendilerini temize çıkaranlar"dan maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü onlar, "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız." "Cennete ancak Yahudi ve Hristiyan olanlar girecektir." şeklinde iddialarda bulunmuşlardır.
c- Mücahid, Ebu Malik ve İkrime'ye göre ise burada kendilerini temize çıkaranlardan maksat, Yahudilerdir. Kendilerini temize çıkarma şekilleri ise namaz kılarlarken, günahsız oldukları kanaatıyla küçük çocukları kendilerine imam edinmeleridir.

---

[272] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/104; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[273] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/81.
[274] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/81.
[275] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/195.
[276] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/195.
[277] Nisa: 4/48.
[278] Maide: 5/18.
[279] Bakara: 2/80.
[280] Bakara: 2/111.
[281] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

d- Abdullah b. Abbas'a göre bunlar Yahudilerdir. Kendilerini temize çıkarmaları ise "Çocuklarımız bize şefaatçi olacak ve onlar bizi temize çıkaracaklardır." şeklindeki sözleridir.
c- Abdullah b. Mes'ud'a göre ise âyette zikredilen bu insanların, kendilerini temize çıkarmaları, bir kısmının diğerini temize çıkarmasıdır.
Taberi diyor ki:
"Tercihe şayan olan görüş, burada zikredilen insanların kendilerini temize çıkarmaları, günahsız ve hatasız olduklarını iddia etmeleridir. Zira Allah teala bu gibi insanların böyle sözlerle kendilerini temize çıkarmalarını başka âyetlerde de beyan etmiştir."[282]

51. "Kendilerine kitap verilmiş olanların, puta ve şeytana kanıp, inkar edenlere: "Bunlar, inananlardan daha doğru yoldadırlar" dediklerini görmedin mi?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, İkrime, Süddi, Mücahid ve Katade'ye göre bu âyeti kerime Yahudilerden, Ka'b b. el-Eşref ve benzerleriyle Kureyş müşrikleri hakkında nazil olmuştur.[283]
a- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, babasından, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Abdulcebbar b. Ala'dan, o Süfyan'dan, o Amr'dan, o da İkrime'den bize şu rivayette bulundu:
"Yahudiler'den Huyey b. Ahtab ve Ka'b İbn Eşref, Mekkeliler'e geldiler. Mekke halkı bu yahudilere dediler ki:
"Sizler, Kitab ve eski ilim sahibisiniz. Binaenaleyh bize, bizim durumumuzdan haber verin." Yahudiler:
"Siz ne yaparsınız? Muhammed ne yapar?" dediler. Mekkeliler dediler ki:
"Biz, büyük hörgüçlü deve keseriz, su üzerine süt içiririz, esirleri hürriyete kavuştururuz, akrabayı gözetiriz, hacılara su içiririz, bizim dinimiz eski, Muhammed'in dini ise yenidir." Yahudiler'in de:
"Bilakis, siz O'ndan daha hayırlısınız ve daha doğru bir yol üzeresiniz" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti *"Allah kime lanet ederse sen artık ona yardım edecek birini asla bulamazsın"* 52. âyetine kadar inzal buyurdu."[284]
b- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ka'b ibnu'l-Eşref Mekke'ye geldiğinde Mekke müşrikleri:
"Sen Medine halkının en hayırlısı ve efendisisin değil mi?" dediler. O:
"Evet, öyleyimdir." dedi.
"Şu soyu kesik, kavminden kopmuş kötü adam hakkında ne dersin. O, kendisinin bizlerden hayırlı olduğunu zannediyor. Halbuki bizler hacıların, sedanetin ve sikayetin ehliyiz" dediler. Ka'b:
"Siz ondan daha hayırlısınız." dedi de *"Hiç şüphesiz seni ayıplayanın kendisi ebter, soyu kesik olandır."*[285] âyeti ve bu âyet-i kerime nazil oldu."[286]
c- İkrime rivayeti de şöyledir:
"Ka'b ibnu'l-Eşref Kureyş kâfirlerinden müşriklere geldi, onları Hz. Peygamber (s.a.v.) aleyhine kışkırttı, onunla savaşmalarını istedi ve onlara:
"Biz de sizinle birlikte onunla savaşırız." dedi. Müşrikler:
"Siz kitab ehlisiniz, kitab sahibisiniz. Bunun sizin bir hileniz olmasından emin olamayız. Eğer gerçekten sizinle çıkmamızı istiyorsan şu iki puta secde et ve onlara iman et." dediler. O da müşriklerin istediklerini yaptı. Sonra:

---

[282] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[283] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/85.
[284] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/171. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 125-126.
[285] Kevser: 108/3.
[286] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/85. İbnu Ebî Hatim, Ahmed, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/197.

"Biz mi daha doğru yoldayız, yoksa Muhammed mi? Biz büyük büyük hörgüçlü dişi develeri (misafirlere ikram için) boğazlar, suyu sütle sular, sıla-i rahimde bulunur, misafirleri ağırlar ve bu Beyt'i tavaf ederiz. Muhammed ise akrabalarıyla bağlarını kopardı, kendi beldesinden çıkıp orayı terketti. Şimdi hangimizin yolu daha doğru?" diye sordular. Ka'b:
"Hayır, elbette siz daha hayırlı ve daha doğru yoldasınız." dedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[287]
d- Müfessirler dediler ki:
"Uhud Vakası'ndan sonra Ka'b İbn Eşref, Yahudiler'den yetmiş atlı ile beraber, Rasulullah (s.a.v.)'a karşı Kureyş'e yardım etmek ve böylece Rasulullah (s.a.v.) ile aralarındaki anlaşmayı bozmak üzere Mekke'ye doğru yola çıktı. Ka'b gelip Ebû Süfyan'a konuk oldu. Yahudiler de Kureyş evlerine kondular. Mekkeliler dediler ki:
"Siz, Ehl-i Kitab'sınız, Muhammed (s.a.v.)'in de bir kitabı var. Biz, şu gelmenizin, tarafınızdan bir hile olmamasından emin olamayız. O halde seninle beraber yola çıkmamızı istiyorsan, şu iki puta secde et ve onları tasdik et." İşte Cenab-ı Hakk'ın: *"Haça ve şeytana iman ederler... "* sözü bunu anlatıyor. Sonra Ka'b Mekkeliler'e dedi ki:
"Sizden de otuz kişi gelsin, bizden de. Gidip göğüslerimizi Ka'be'ye yapıştıralım ve: "Muhammed'le savaşmağa vallahi çaba sarfedeceğiz" diye Ka'be'nin Rabbi'ne söz verelim." Bunu yaptılar. Yeminlerini bitirince Ebû Süfyan, Ka'b'a dedi ki:
"Sen Kitab'ı okuyan ve bilen bir kimsesin. Biz ise ümmî kimseleriz, ilmimiz yoktur. Şimdi söyle bakayım, hangimiz daha doğru bir yol üzereyiz ve Hakka daha yakınız? Biz mi, yoksa Muhammed mi?" Ka'b:
"Dininizi bana arzedin" dedi. Ebû Süfyan dedi ki:
"Biz, hacılar için büyük deve keseriz, onlara su içiririz, misafirin yüzünü ak ederiz, esiri hürriyetine kavuştururuz, akrabayı ziyaret ederiz, Rabbimiz'in Beyti'ni ma'mür eder, onu tavaf ederiz. Biz, Allah'ın saygın kıldığı Mekke'nin yerlileriyiz, Muhammed, ecdadının dininden ayrıldı, bizim dinimiz eski, Muhammed'in dini ise yenidir." Bunun üzerine Ka'b dedi ki:
"Vallahi siz, O'nun üzerinde bulunduğu yoldan daha doğru bir yol üzerinde bulunuyorsunuz." İşte Allah Teala, Ka'b ve adamlarını kasdederek bu âyeti indirdi."[288]
2- Abdullah b. Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu ayet bir grup yahudi ile Kureyş müşrikleri hakkında inmiştir.
a- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Kureyş, Gatafân, Benî Kurayza'dan bir grup, -Huyey İbni Ahtab, Selâm îbni Ebî Hukayk, Ebu Râfî, Rebî İbni Hukayk, Ebu Âmir, Hevze İbni Kays-. ve Benî Nadr bir takım kimseler Kureyş'e geldiler,
"Bunlar, Yahûdilerin ilim ehli ve ilk kitab sahibi olanlarıdır. Bunlara sorun, sizin dininiz mi daha hayırlı, yoksa Muhammed'in dini mi?" dediler. Kureyş onlara sordu. Onlar da:
"Sizin dininiz, onun dininden daha hayırlı, siz ondan ve ona tabî olanlardan daha çok hidâyettesiniz." dediler. Allahü Teâlâ, Nisa: 4/51-54 ayetlerini indirdi." [289]
b- Taberî bu hey'et üyelerinden bu anılanlardan başka Selâm ibn Ebî Hukayk en-Nadrî, Kinâne ibnu'r-Rebî' ibn Ebi'l-Hukayk en-Nadrî, Hevze ibn Kays el-Vâilî ve Ebu Ammâr el-Vâili'nin de adını vermektedir[290] ki tamamı yahudi olduğu ve yahudi zihniyetini, yahudinin İslâm ve müslümanlara kin ve düşmanlığının şiddetini ve boyutlarını göstermekle bu rivayetler arasında bir zıtlık veya ihtilâf yoktur. [291]
3- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette özellikle Yahudilerden Huyey b. Ahtab'a işaret edilmektedir. Müşriklere, Rasulullah'tan daha hayırlı olduklarını söyleyen kimse bu kişidir.[292]

---

[287] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/85; 21/82.
[288] Senedsizdir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 126; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 8/468; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/161.
[289] İbni İshak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/197.
[290] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 21/82.
[291] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/224.
[292] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

4- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerime, ehl-i kitap olan Yahudileri kasdetmektedir. Bunlar, Yahudilerden bir topluluk da olabilir, Ka'b b. el-Eşref ve Huyey b. Ahtab gibi belli bir kişi de olabilir."[293]
5- Hadisenin meydana geldiği zaman:
a- Bu hadisenin ne zaman meydana geldiği ihtilaflıdır. Urve ibnu'z-Zubeyr'den naklen Zuhrî'nin söylediğine göre Bedr Gazvesinden sonraki altı ayın başında ve Uhud Gazvesinden önce; İbn İshak'a göre ise Bi'ru Maûne ve Uhud'dan sonra meydana gelmişti.[294]
b- Suddî'den rivayette hadise Zuhri'nin söylediği zamanda meydana gelmiş olup Suddî şöyle anlatıyor:
"Nadîr oğulları yahudileri, Amir oğullarından öldürülen iki kişinin diyetine yardım etmelerini istemek üzere kendilerine gelen Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabına suikast tertip etmişler, Cibril'in uyarısıyla Hz. Peygamber yoldan dönmüş; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in suikastı öğrendiğini anlıyan Ka'b ibnu'l-Eşref de kaçmış ve Mekke'ye gelmiş, burada Mekke müşrikleriyle Muhammed aleyhinde birlikte hareket etmek üzere anlaşmışlardı. İşte o zaman Ebu Sufyân, Ka'b'a:
"Ey Ebu Sa'd, siz kitab okuyan ve bilen bir kavimsiniz. Biz ise bilmeyiz. Bize haber ver; Bizim dinimiz mi, yoksa Muhammed'in dini mi daha hayırlı?" diye sordu. Ka'b:
"Bana dininizi anlatın." dedi. Ebu Sufyân:
"Biz öyle bir kavimiz ki (misafirlerimize ikram için) büyük büyük hörgüçlü dişi develeri boğazlar, hacılara su verir, misafirleri ağırlar, Rabbımızın beytini imar eder, atalarımızın tapınmakta olduğu ilâhlarımıza tapınırız. Muhammed ise bunları terketmemizi ve kendisine tabi olmamızı istiyor." dedi. Ka'b:
"Sizin dininiz Muhammed'in dininden daha hayırlı, dininizde sebat edin. Görmez misiniz Muhammed tevazu ile gönderildiğini söylüyor ama kendisi kadınlardan dilediği kadarını nikahlıyor. Kadınlara malik olmaktan daha büyük bir hükümdarlık var mı?!" dedi. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur."[295]
c- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise "bu hadise Kureyş önderliğinde Arab kabileleri Medine'ye hücum etmek üzere toplanırlarken, yani Hendek Gazvesi öncesinde meydana gelmiştir."
İbn Abbâs şöyle anlatıyor:
"Kureyş, Gatafan ve Kurayza'dan Medine üzerine yürüyecek orduyu toplıyanlar Huyey ibn Ahtab. Selâm ibn Ebi'l-Hukayk, Ebu Râfi', Rebî' ibn Ebi'l-Hukayk, Ebu Amir Vahvah ibn Amir (veya Arim) ve Hevze ibn Kays idiler. Bunlardan Vahvah, Ebu Amir ve Hevze, Vâil oğullarından, diğerleri de Nadîr oğullarından idiler. Her biri bir yahudi hahamı olan bu kişiler Kureyş'e geldiklerinde Mekke müşrikleri:
"Bunlar yahudi hahamları ve ilk kitabları bilen ilim ehlidirler. Onlara sorun bakalım: Sizin dininiz mi yoksa Muhammed'in dini mi daha hayırlı?" dediler de onlara sordular. Bu kişiler:
"Hayır, tam tersine sizin dininiz onun dininden daha hayırlı ve siz Muhammed'den ve ona tâbi olanlardan daha doğru yoldasınız?* dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[296]

52. "İşte, Allah'ın lanetledikleri onlardır. Allah'ın lanetlediği kişiye asla yardımcı bulamayacaksın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. İbrahim el-Makarrî, Süfyan b. Muhammed'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Ebu'l-Ezher'den, o Ravh'tan, o Said'den, o da Katade'den bize şunu rivayet etti:
"Bu âyet, Benî Nadir Yahudileri'nden iki kişi olan Ka'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab hakkında

---
[293] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[294] Buhârî, Meğâzî, 14.
[295] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/85.
[296] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/86.

nazil olmuştur. Bunlar, hac mevsiminde Kureyş'le karşılaştılar da müşrikler, bunlara dediler ki:
"Biz mi en iyi hidâyet üzereyiz, yoksa Muhammed ve Ashabı mı? Zira biz Ka'be'ye hizmet eden, hacılara su dağıtan ve Harem'in yerlileri olan kimseleriz." Bu iki yahudi de yalan söylediklerini bile bile:
"Bilakis siz, Muhammed'den daha iyi hidâyettesiniz" dediler. Onları, bu yalanı söylemeye, sadece ve sadece Muhammed (s.a.v.)'le Ashabı'nı çekememezlikleri seveketmişti. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi. Bu iki yahudi kendi kavimlerinin yanına dönünce, kavimleri onlara dediler ki:
"Muhammed, ikiniz hakkında şu şu âyetlerin nazil olduğunu iddia ediyor." Bunlar da dediler ki:
"Doğru söylemiş. Vallahi bizi bu yalana sevkeden şey ancak O'na olan kızgınlığımız ve hasedimizdir."[297]
2- Rivayet olunduğuna göre "Yahudi olan Huyey İbn Ahtab ile, Ka'b İbnu'l-Eşref, bir grup yahudi ile Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı savaşmak için Kureyş ile anlaşma yapmak üzere çıkıp Mekke'ye gelmişlerdi. Bunun üzerine Kureyş,
"Siz ehl-i kitapsınız. Siz, Muhammed'e bizden daha yakınsınız; binaenaleyh, biz sizin hilenizden emin olamayız. Bu sebeple, kalblerimizin mutmain olması için, ilahlarımıza (putlarımıza) secde edin." demişlerdi. Onlar da bu isteği yerine getirmişlerdi ki, işte yahudilerin "cibt"e ve "tağut"'a iman etmeleri budur. Çünkü onlar, putlara secde etmişlerdi. Bunun üzerine Ebu Süfyan,
"Biz mi daha doğru yoldayız, yoksa Muhammed mi?" deyince, Kâ'b,
"Muhammed ne söylüyor?" dedi. Bunun üzerine Kureyş,
"Bir olan Allah'a ibadet etmeyi emrediyor, putlara tapmaktan nehyediyor ve ecdadının dinini bırakarak, araya ayrılık ve ikilik sokuyor" dedi. Bu cevaba karşılık Kâ'b,
"Sizin dininiz nedir, (anlatır mısınız?)" deyince Kureyş,
"Biz, Beytullah'ın sahibiyiz; hacılara su verir, müsafire ikram eder ve esirleri azâd ederiz" deyip benzeri şeyleri sayıp döktüler. Bunun üzerine Kâ'b:
"Siz daha doğru yoldasınız" demiştir ki, işte yahudilerin, kâfir olanlara (Kureyş'e), "Bunlar iman edenlerden daha doğru yoldadır" demelerinden murad edilen budur."[298]
3- İbn Zeyd'den gelen bir rivayette ise müşriklere bunları söyleyen sadece Huyey ibn Ahtab'dır ve hayırlılığa, doğruluğa müşriklerin dini yanında kendi dinini de katarak söylemiştir.[299]
4- Bu ihtilâflardan sarf-ı nazarla, veya bu rivayetlerin ortak noktalarını alarak söylersek bu iki âyet-i kerimenin (51 ve 52. âyet) nüzul sebebi yahudilerdir ve burada sergilenen tavır yahudi tavrıdır.[300]

53. "Yoksa onların, mülkten bir hissesi mi var? Fakat öyle olsaydı, insanlara çekirdek kadar birşey bile vermezlerdi."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yahudiler, "Biz, mülke (hükmetmeye) ve nübüvvete daha lâyıkız. Binaenaleyh biz, Araplara nasıl tâbi oluruz?" diyorlardı. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak bu âyetle, onların bu görüşlerini iptal etmiştir." [301]

---

[297] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 126-127; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/86.
[298] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[299] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/86.
[300] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/225.
[301] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Yahudiler, hükümranlığın (mülkün), kıyamete doğru yeniden ellerine geçeceğini iddia ediyorlardı. İddialarına göre içlerinden bir yahudi çıkacak, mülklerini ve devletlerini yeniden kuracak ve insanları kendi dinlerine davet edecektir. Böylece Allah Teâlâ onları bu âyetle yalanlamıştır."[302]

54. Yoksa Allah'ın, fazlından, sınırsız lûtfundan verdiği insanları mı çekemiyorlar? Doğrusu Biz, İbrahim soyuna da kitabı ve hikmeti verdik ve onlara çok büyük bir hükümranlık bahşettik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor ki "Yahudiler:
"Muhammed, kendisine verilenlerin tevazu içinde verildiğini sanıyor. Hem mütevazi olduğunu söylüyor, hem de dokuz karısı var. Kadından başka bir düşüncesi yok. Hangi hükümranlık bundan daha üstündür ki?" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[303]
2- Bunun benzerini İbni Sa'd Afra'nın kölesi Ömer'den (r.a.) genişce anlattı. [304]
3- Ayette zikredilen "insanlar"dan maksat,
a- İkrime. Süddi, Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dahhak'a göre, Hz. Muhammed'dir.
b- Katade'ye göre ise Araplar'dır.
c- Taberi insanlardan maksadın, Rasulullah ve sahabileri olduğunu söylemenin daha isabetli olacağını zikretmiştir.[305]

58. Şüphesiz ki Allah, size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hüküm vermenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zeyd İbn Eslem ve Şehr ibn Havşeb'den rivayete göre "bu âyet-i kerime devlet başkanları hakkında nazil olmuştur."[306]
2- İbn Cureyc'den rivayette o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Osman ibn Talha ibn Ebî Talha el-Hacebî el-Abderî ve amcasının oğlu Şeybe ibn Osman ibn Ebî Talha hakkında nazil olmuştur. Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber (s.a.v.) Ka'be'nin anahtarını onlardan alarak Ka'be'ye girmiş, bu âyet-i kerimeyi okuyarak çıkmış, Osman ve Şeybe'yi çağırarak Ka'be'nin anahtarını tekrar kendilerine vermiş. Ömer ibnu'l-Hattâb der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bu âyet-i kerimeyi okuyarak çıktığında anam babam ona feda olsun, daha önce bu âyet-i kerimeyi okuduğunu hiç duymamıştım."
Hz. Ömer'in bu sözü bu âyet-i kerime'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, o Ka'be'nin içindeyken nazil olduğunu gösteriyor.[307]
3- Bu âyet, Benî Abdu'd-Dâr soyundan Osman b. Talha el-Hacebî hakkında nazil oldu. Bu zat, Ka'be'nin hizmetçisi ve bakıcısı idi. Peygamber (s.a.v.) Fetih Günü Mekke'ye girince, Osman Ka'be'nin kapısını kilitleyip Ka'be'nin damına çıktı. Rasulullah (s.a.v.) Ka'be'nin anahtarını istedi. Anahtarın Osman'ın yanında olduğu söylendi. Peygamber (s.a.v.) onu Osman'dan istedi. Osman ise diretip vermedi ve:
"Ben O'nun gerçekten Allah'ın Peygamber'i olduğunu bilseydim, elbette anahtarı O'ndan men

---

302 Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
303 İbnu Ebî Hatim; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/109; es-Suyûti, ed-Durru'1-Mensûr, 2/566. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/197-198.
304 İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/198.
305 İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
306 İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 5/92.
307 İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/199.

etmezdim." dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebî Talib, Osman'ın kolunu büküp anahtarı kendisinden aldı ve kapıyı açtı. Rasulullah (s.a.v.) Ka'be'ye girerek içinde iki rekat namaz kıldı. Çıkarken, Abbas hem hacılara su dağıtmayı, hem de Ka'be'nin bakımını beraber yürütmesi için anahtarı kendisine vermesini Rasulullah (s.a.v.)'tan rica etti. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi. Rasulullah (s.a.v.) da Ali'ye anahtarı Osman'a geri verip ondan özür dilemesini emretti. Ali de bunu yaptı. Osman, Ali'ye dedi ki:
"Ey Ali, bana zor kullanıp, eziyet ettin. Sonra da gelmiş yumuşak davranıyorsun." Ali de:
"Muhakkak Allah Teala senin hakkında vahy indirdi" deyip bu âyeti kendisine okudu. Bunun üzerine Osman:
"Şahidlik ederim ki Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Rasulü'dür" diyerek müslüman oldu. Müteakiben Cebrail (a.s.) gelip buyurdu ki:
"Bu Allah'ın evi baki kaldığı sürece anahtar ve hizmet vazifesi Osman Evladı'nda kalacaktır." Bugün de hala anahtar onların elindedir."[308]
4- Rivayet olunduğuna göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethi günü Mekke'ye girince, Osman İbn Talha İbn Abdüddâr, Mekke'nin kapısını kilitledi. Ka'be'nin hizmetçisi ise, Ka'be'nin kapısında bulunuyordu. Derken, Osman İbn Talha, Ka'be'nin damına çıktı ve anahtarı hizmetçiye vermekten kaçınarak:
"O'nun Allah'ın Rasulü olduğunu bilsem, O'nu Ka'be'ye girmekten men etmem" dedi. Bunun üzerine Ali İbn Ebî Talib (r.a), onun bileğini bükerek, ondan anahtarı aldı ve kapıyı açtı. Böylece de Allah'ın Rasulü içeri girerek iki rekât namaz kıldı. Ka'be'nin içinden çıkınca, Hz. Abbas, Hz. Peygamber'den Ka'be'nin anahtarını kendisine vermesini ve böylece de, hem hacılara su dağıtma, hem de Ka'be'nin hizmetçiliğini bir arada yapmayı istedi. İşte bunun üzerine de, bu âyet-i kerime nâzil oldu. Böylece Allah'ın Rasulü, Hz. Ali'ye, anahtarı Osman'a vermesini ve özür beyan etmesini emretti. Bunun üzerine Osman, Hz. Ali'ye:
"Zorladın, eziyyet ettin; şimdi de yumuşak davranarak yanıma geldin!..." deyince, Hz. Ali,
"Andolsun ki Allah senin hakkında âyet indirdi" dedi ve ona, bu âyeti okudu. Bunun üzerine de Osman,
"Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğuna şehâdet ederim" diyerek kelime-i şehâdet getirdi. Derken, tam o esnada Cibril gelerek, Allah'ın Rasulüne,
"Ka'be hizmetçiliğinin, devamlı olarak Osman'ın neslinde kalacağını" bildirdi.
Bu, Saîd İbn Müseyyeb ile Muhammed İbn İshâk'ın görüşüdür.[309]
5- Ebu Revk de şöyle demektedir:
"Allah'ın Rasulü, Osman İbn Talha İbn Abdüddâr'a,
"Ka'be'nin anahtarını bana ver!" deyince Osman,
"Allah'ın emânetini al, tut!" dedi. Hz. Peygamber onu almak isteyince, Osman elini yumdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s), ikinci kez:
"Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsan, Ka'be'nin anahtarını bana ver!" dedi. Bunun üzerine Osman,
"Allah'ın emanetini tut, al" dedi. Hz. Peygamber onu almak isteyince, bu sefer elini yine kapadı. Hz. Peygamber, isteğini üçüncü kez söyleyince, Osman üçüncüsünde
"Allah'ın emanetini tut, al" dedi ve anahtarı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), yanında Kâ'be'nin anahtarı olarak tavaf etmeye başladı ve anahtarı Hz. Abbas'a vermek istedi. Sonra da,
"Ey Osman, Abbas'ın da, seninle birlikte bunda bir pay olmak üzere, anahtarı tut al!” deyince, Allah'u Teâlâ bu âyeti nazil etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Osman'a:
"Bu anahtar, ebedî ve devamlı olarak sende kalsın, al! Onu, zâlim olanların dışında, hiç kimse

---
[308] el-İsabe: 2/460; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 127; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 10/138.
[309] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

senden zorla çekip alamaz" dedi. Daha sonra Osman hicret etti, anahtarı da kardeşi Şeybe'ye verdi. Ve bu anahtar bugün, Şeybe'nin neslinden gelenlerin elindedir." [310]

6- Ebû Hasan el-Müzekki, Harun b. Muhammed İsterabazî'den, o Ebû Muhammed el-Huzaî'den, o Ebu'l-Velid el-Ezrakî'den, o dedesinden, o Süfyan'dan, o Said b. Salim'den, o İbn Cüreyc'den, o da Mücahid'den bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:

"Bu âyet Osman b. Talha hakkında indi. Peygamber (s.a.v.) Fetih Günü Ka'be'nin anahtarını eline alıp Ka'be'ye girdi. Bu âyeti okur halde dışarı çıktı ve Osman'ı çağırıp anahtarı kendisine verdi. Buyurdu ki:

"Ey Ebû Talha Oğulları, Allah'ın emaneti olarak bu anahtarı alınız. O anahtarı sizden ancak zalim biri zorla çekip alacak."[311]

7- Ebû Nasr-ı Mihrecanî, Ubeydullah b. Muhammed Zahid'den, o Ebu'l-Kasım el-Mukrî'den, o Ahmed b. Züheyr'den, o Mus'ab'dan, o Şeybe b. Osman b. Ebî Talha'dan bize şu rivayette bulundu:

"Peygamber (s.a.v.) anahtarı benimle Osman'a verip buyurdu ki:

"Ey Ebû Talha Oğulları, sizin yanınızda, sizin malınız olarak ebedî kalmak üzere bu anahtarı alınız. Onu sizden, zalimin birisinden başkası almayacaktır." İşte Ka'be'nin bakımını yürüten Ebû Talha Oğuları, Benî Abdu'd-Dâr soyundandır."[312]

8- Kelbî, Ebu Salih, tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki:

"Rasûlullah Mekke'yi feth edince, Osman İbni Talha'yı çağırdı. Talha gelince, ona:

"Bana anahtarı göster." buyurdu. Osman, anahtarı getirdi. Elini Rasûlullah'a uzatınca, Abbas ayağa kalktı ve:

"Ey Allah'ın Rasûlü, anam babam sana feda olsun sikâye ile onu bende topla." dedi, Osman elini yumdu. Rasûlullah:

"Ey Osman, anahtarı getir." buyurdu ve *"Bu sana Allah emânetidir."* dedi. Kalktı Kabe'yi açtı. Sonra çıktı beyti tavaf etti. Sonra Cibrâil ona anahtarı vermesi ile indi. Aleyhisselâm, Osman'ı çağırdı ve anahtarı ona verdi. Sonra bu âyeti sonuna kadar okudu." [313]

9- Tabiîdir ki ilk nüzulünde Osman ibn Talha bu âyetin hükmüne evleviyyetle dahil ise de daha sonra her bir emanet sahibinin, din ve dünya işinden kendisine bir şey emanet edilecek kişinin emanete lâyık olması, emanetlerin her zaman ve zeminde ehline verilmesi ile ilgili hüküm, herkesten önce devlet başkanları da dahil olmak üzere Osman ibn Talha'nın durumundaki herkese şâmil olacaktır.[314]

10- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bu âyetin, böyle bir hadise sırasında nazil olması, âyetin bu hadiseye tahsis edilmesini gerektirmez. Aksine âyetin ifade ettiği hükme, her türlü emanet çeşidi dahildir. İnsanın muamelesi, ya Rabbiyle, ya diğer kullar ile, veyahut da kendisiyledir. Bu üç kısmın tamamında da, emanete riayet etmek gerekir."[315]

11- Taberi der ki:

"Müfessirler, bu âyette, emanetleri ehline vermeleri emredilenlerin kimler oldukları hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.

a- Zeyd b. Eslem, Şehr b. Havşeb, Mekhul ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyette emaneti ehline vermeleri emredilenler, müslümanların idarecileridir. Bu hususta Mus'ab b. Sa'd demiştir ki:

"Ali (r.a.) isabetli olan şu sözleri söylemiştir:

"İmamın (Devlet Başkanının) Allah'ın indirdiği ile hükmetmesi ve emanetleri ehline vermesi, idare edilenlerin, onun üzerinde bir hakkıdır. İmam bunu yapacak olursa onun, insanlar üzerinde olan hakkı, onu dinlemeleri, ona itaat etmeleri ve davetine icabet etmeleridir."

---

[310] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[311] Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 127-128.
[312] İsnadı zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 128.
[313] İbni Merduyeh; İbn Asakir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/199.
[314] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/92.
[315] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

b- İbn-i Cüreyc'e göre ise bu âyetin muhatabı Rasulullah'tır. Allah teala ona, Mekke'yi fethettiğinde. Osman b. Talha'dan aldığı Kabe'nin anahtarını tekrar ona vermesini emretmiştir. Zira Hz. Ömer demiştir ki:
"Ben Rasulullah'ın, Kâbe'den dışarı çıktığında bu âyeti okuduğunu işittim. Babam anam ona feda olsun. Ben daha önce onun bu âyeti okuduğunu işitmemiştim."
Taberi diyor ki:
"Bu görüşlerden tercihe şayan olanı, buradaki emanetleri ehline verme emrinin, müslümanların idarecileri için olduğunu söyleyen görüştür. Allah teala müslümanların idarecilerine, kendilerine emanet edilen ganimet malları ve diğer emanetleri, idare ettikleri kimselere vermelerini ve onlar arasında hüküm verirken âdil davranmalarını emretmiştir. Bu âyetin muhatabının müslüman idareciler olduğu, bundan sonra gelen ve idare edilenlere, idarecilerine itaat etmelerini emreden âyetten de anlaşılmaktadır.
Allah teala önce idarecilere bu âyetle, hakkaniyete uymalarını, emaneti ehline vermelerini, idare edilenlere karşı adaletli davranmalarını emretmekte daha sonra gelen âyetle ise idare edilenlerin idarecilere karşı adaletli davranmalarını emretmekte daha sonra gelen âyetle ise idare edilenlerin idarecilere itaat etmelerini emretmektedir. Böylece emir ve itaatin karşılıklı olarak vazifelerin yerine getirildiğinde tam olarak tahakkuk edeceğini beyan etmektedir.
İbn-i Cüreyc'in: "Bu âyet, Osman b. Talha hakkında nazil olmuştur." görüşüne gelince, bu âyetin özel olarak Osman b. Talha hakkında nazil olduğunu, bununla birlikte kendisine bir şeyler emanet edilen herkesi kapsadığını, müslümanların idarecilerinin de bunlardan olduklarını söylemek de caizdir. Bu sebepledir ki bir kısım âlimler bu âyet-i kerimenin, bütün borçları ödemeyi, insanların haklarını kendilerine vermeyi kasdettiğini söylemişlerdir. Mesela Abdullah b. Abbas'm bu âyeti izah ederken "Allah teala bu âyetle ne zengine ne de fakire kendisine verilen emaneti yerine vermeyip elinde tutmasına dair ruhsat vermiştir." demiştir.
Bu hususta Rasulullah (s.a.v.) buyurmaktadır ki:
"Emaneti, sana emanet edene ver. Sana ihanet edene sen de ihanet etme." [316]

59. Ey iman edenler, Allah'a itaat edin, Rasûlü'ne ve sizden olan emir sahiplerine itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe iman etmişseniz onun hallini Allah'a ve Rasûlü'ne bırakın. Bu, hem en hayırlı ve hem de netice itibariyle en güzeldir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin, Rasulullah'ın bir müfrezenin başına emir tayin ettiği Abdullah b. Huzafe b. Kays es-Sehmi hakkında nazil olduğunu söylemiş. [317]
2- Süddi ise bu ayetin, Rasulullah'ın, bir seriyyenin başına emir tayin ederek gönderdiği Halid b. Velid hakkında nazil olduğunu söylemiş ve bu konuyla ilgili bir hadise anlatmıştır. [318]
3- Ebû Abdirrahman b. Ebî Hamid, el-Adl'dan, o Ebû Bekr b. Ebî Zekeriyya el-Hafız'dan, o Ebû Hamid b. eş-Şarakî'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Haccac b. Muhammed'den, o İbn Cüreyc'den, o Ya'la b. Müslim'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında bize şu rivayette bulundu:
"Bu âyet Rasulullah'ın, kendisini bir seriyye içerisinde komutan olarak sefere gönderdiği Abdullah b. Huzafe b. Kays b. Adiy hakkında nazil oldu."[319]
Bu hadisi Buhari, Sadaka b. Fadl'dan, Müslim, Züheyr b. Harb'den, bu iki ravi de Haccac'dan rivayet etmişlerdir.[320]
4- Bu âyet-i kerimenin Abdullah ibn Huzâfe hakkında indiğine dair haber Ebu Saîd el-

---

[316] Ebıı Davud, el-Büyu: 81, (3535); Tirmizi, el-Büyü: 38 (1264); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/27-28.
[317] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[318] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[319] Sahih hadistir. Buhari; Tefsir: 4/11 (4584), Müslim; İmaret: 31(1834 s. 1465), Ebıı Davud; Cihad: 2624. Tirmizî, Cihâd, 3 (1672); Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/337.
[320] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 128; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/94; Suyuti, Lübab, 2/573; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

Hudrî'den, fakat nüzul kaydı olmaksızın şöyle nakledilmektedir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Alkame ibn Mücezziz'i bir seriyyenin başına getirerek göndermişti. Ben de içlerindeydim. Yolda bir grup izin istediler, o da onların başına Abdullah ibn Huzâfe'yi tayin ederek izin verdi. Onlar yolda bir yerde konaklamışlarken askerleri ısınmak veya ateşte bir şeyler yapmak üzere ateş yakmışlar. Son derece şakacı olan Abdullah onlarla biraz eğlenmek üzere:
"Bana itaat etmekle yükümlü değil misiniz?" demiş,
"Evet onunla yükümlüyüz." demişler.
"Size ne emredersem onu yaparsınız değil mi?" demiş, ona da "evet" diye cevap vermişler.
"O halde şu ateşe atılmanızı emrediyorum." demiş. Askerleri ateşe atlıyacaklarmış gibi kalkıp ateşin etrafına geçince onların ateşin içîne atlıyacaklarını zannederek
"Sakın, kendinizi ondan tutup alıkoyun, sakın ateşe atlamayın. Ben size şaka yapıyordum" demiş. Sonra seriyyeden Medine'ye dönüp geldik. Abdullah'ın arkadaşları durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattılar da Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Onlardan, yani emirlerden her kim size Allah'a ma'sıyet olan bir şey emrederse ona sakın itaat etmeyin." buyurmuş. [321]
5- Aynı hadise isim verilmeden ve nüzul kaydı olmaksızın Buhârî, Müslim ve Neseî'de ayrıntılarda küçük farklarla şöyle tahriç olunmuştur:
Ali'den rivayete göre "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ensardan birisinin komutasında bir seriyye göndermiş, komutanlarını dinleyip itaat etmelerini emretmişti. Seriyye komutanını bir şekilde kızdırdılar da
"Bana odun toplayın." diye emretti. Odun topladılar. Onlara:
"Ateş yakın." diye emretti ve onlara:
"Allah'ın Rasûlü size, beni dinleyip itaat etmenizi emretmedi mi?" dedi. Askerleri:
"Evet, öyle emretti." dediler.
"O halde size emrediyorum, ateşe girin." dedi. Birbirlerine baktılar; bir kısmı komutanın emrine itaat için ateşe girmek isterken bir kısmı da:
"Biz, ateşten kaçarak Rasûlullah (s.a.v.)'a iman ettik. Şimdi niye ateşe girelim." dediler. Onlar böyle konuşmaya ve tartışmaya devam ederken seriyye komutanının kızgınlığı geçti ve ateş de söndü. Dönüp geldiklerinde durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattılar da O, ateşe girmek isteyenlere:
"Eğer o zaman ateşe girmiş olsaydınız, bir daha ondan asla çıkamaz ve kıyamete kadar ateşte kalırdınız.", diğerlerine de:
"Hayır işlediniz." buyurdular ve şöyle devam ettiler:
"Allah'a isyan olan konularda komutana veya başkana itaat etmek yoktur. İtaat ancak ma'rûftadır."[322]
6- Davedî dedi ki:
"Bu, vehimdir. Yani İbnu Abbas'a iftiradır. Çünkü Abdullah İbni Huzâfe, askerin önüne çıktı. Öfkelendi bir ateş yaktı ve:
"Toplanın." dedi. Bâzısı toplanmaktan kaçındı, bâzısı toplantıya katılmak istedi. Eğer âyet önce indi ise, Abdullah İbni Huzâfe tâatle mahsûs olur da, başkası nasıl olmaz. Eğer sonra indi ise, o zaman onlara:
"Tâat mâruftadır" denildi de, onlara "niçin ona itaat etmiyorsunuz?" denilmedi." dedi." [323]
7- Hafız İbni Hacer dedi ki:
“Onun kıssasında maksut, eğer siz bir şeyde anlaşamazsanızdır. Onlar, tâatle emre imtisalde anlaşamadılar ve ateşten kaçarak durdular. O zaman bunun hakkında, tenâzu zamanında yapmaları gereken şeye onları irşad eden şeyin inmesi münâsip oldu. O, Allah ve Rasülü’ne

[321] İbn Mâce, Cihâd, 40, hadis no: 2863.
[322] Buhân, Ahkâm, 4; Müslim, İmâra, 39-40; Neseî, Bey'a, 34.
[323] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.

reddir."[324]
İbn Hacer el-Askâlani Fethu'1-Bâri adlı eserinde bu haberle ilgili olarak şöyle demektedir:
"Onlar "Ateşe giriniz" emrine itaat edilip edilmemesi hususunda çekişmişlerdir. Bu yüzden, çekişme esnasında, kendilerine nasıl hareket edeceklerini gösterecek bir âyetin nazil olmuş olması uygundur. Gösterilen hareket tarzı da çekişme konsunu Allah'a ve Resulüne havale etmekten ibarettir." [325]
8- İbn Abbas, Bâzân'ın rivayetinde şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.), Halid b. Velid'i küçük bir ordu içerisinde Arab Kabileleri'nden bir kabileye gönderdi. Ammar b. Yasir de kendisiyle birlikte idi. Halid yola çıktı. Nihayet o kavme yaklaşınca onlara sabahleyin erkenden ansızın baskın yapmak için geceleyin konakladı. Haberci onlara gelince müslüman olan bir kişiden başka hepsi kaçtılar. Bu müslüman olan zat, ailesine yolculuk için hazırlanmalarını emretti, Sonra yola çıktı. Nihayet Halid'in askerine geldi. Ammar'ın huzuruna çıkıp dedi ki:
"Ey Ebû Yekzân, ben sizdenim. Kavmim sizin geldiğinizi duyunca kaçtılar. Bense müslümanlığımdan dolayı kaldım. Şimdi bu yaptığım bana menfaat verir mi, yoksa kavmimin kaçtığı gibi ben de mi kaçayım?" Ammar:
"Kal, zira bu, sana fayda sağlar" dedi. Adam da ailesinin yanına döndü ve onlara kalmalarını emretti. Halid sabahlayınca kavme baskın yaptı fakat bu adamdan başkasını bulamadı. Adamı ve malını ele geçirdi. Bunun üzerine Ammar gelip dedi ki:
"Adamı bırak yoluna gitsin. Zira o, bir müslümandır. Ben ona güvence verdim ve kalmasını emrettim." Halid:
"Ben komutan olduğum halde, sen bana karşı himayeci mi kesiliyorsun?" dedi. Ammar:
"Evet, sen komutan olduğun halde sana karşı himayeci kesiliyorum" dedi. Böylece aralarında bu hususta münakaşa oldu. Nihayet Peygamber (s.a.v.)'in yanına döndüler ve o adamın durumunu kendisine haber verdiler. Peygamber (s.a.v.) de adama güvence verip Ammar'ın güvencesini caiz buldu, fakat bundan sonra hiçbir komutana karşı, o komutanın izni olmaksızın himayecilik yapmasından onu men etti."
İbn Abbas rivayete devam ederek dedi ki:
"Ammar ve Halid, Rasulullah (s.a.v.)'ın huzurunda birbirlerine sebbettiler. Ammar, Halid'e ağır konuştu. Halid kızdı ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, şu köleyi bana küfretmeye mi bırakırsın? Vallahi sen olmasaydın, o bana küfredemezdi." -Ammar, Haşim b. Muğira'nın azâdlısı idi. Halid ona köle diyerek hakaret etmişti-. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki;
"Ey Halid, Ammar'a hakaretten sakın. Zira kim Ammar'a sebbederse, Allah da ona sebbeder, kim Ammar'a buğz ederse, Allah da ona buğz eder." Nihayet Ammar kalktı. Halid de onun peşinden yürüdü. Ammar'ın elbisesinden tutup kendisinden hoşnut olmasını istedi. O da ondan hoşnut kaldı. İşte Allah Teala bu âyeti indirerek, emir sahiplerine itaat etmeyi emretti."[326]
9- İbnu Cerîr anlattı:
"Âyet, Ammar İbni Yâsir ile Halid İbni Velid arasında cereyan eden bir hâdise hakkında indi. Halid, emir idi. Ammâr Halid'in emri olmadan birini kiraladı, muhâsame (ağız kavgası) ettiler. Bunun üzerine bu ayet indi."[327]

60. "Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilenlere inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Putlarının önünde muhakeme olunmalarını isterler. Oysa, onları tanımamakla emr olunmuşlardı. Şeytan onları derin bir sapıklığa saptırmak ister."

---

[324] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.
[325] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.
[326] Bâzân, Ebu Salih'tir. İbn Hıbban, onun İbn Abbas'tan işitmediğini söylemiş. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 128-129; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/94; Suyuti, Lübab, 2/573-574; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[327] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/201.

61. "Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin" dendiği zaman, münafıkların senden büsbütün uzaklaştıklarını görürsün."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Âmir eş-Şa'bi, Hadremi ve Katade'ye göre bu âyet-i kerime, bir münafık ile bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. Bunlar bir kâhinin hakemliğini kabul etmişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur.
Şa'bi'ye göre kâhin, Cüheyne kabilesinden bir kimsedir. Hadremi'ye göre bu kâhine başvuran münafık, Yahudi iken müslüman olduğunu söyleyen biridir. Katade'ye göre ise Ensar'dan Bişr adında biridir.
a- Âmir eş-Şa'bi diyor ki:
"Yahudilerden biri ile münafıklardan bir kişi arasında anlaşmazlık çıktı. Münafık olan kimse, Yahudilerin rüşvet aldıklarını bildiği için onların huzurunda muhakeme olunmak istiyordu. Yahudi ise müslümanların, rüşvet almadıklarını bildiği için onların huzurunda muhakeme olunmak istiyordu. Bu iki kişi Cüheyne kabilesinden bir kâhinin huzurunda muhakeme olmak üzere anlaştılar. İşte bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi."[328]
b- İbnu Cerîr Şâbî'den anlattı. Şâbî dedi ki:
"Kendisini Müslüman sayan biri ile, bir Yahudi arasında anlaşmazlık oldu. Yahûdî:
"Seninle kendi dinin ile muhakeme olunmak veya Nebî Aleyhisselâm'a gitmek istiyorum. Çünkü o, hükümde rüşvet almaz", dedi. Bu davette anlaşamayıp Cüheyne kâhinine gitmekte anlaştılar, Nisa: 4/60 âyeti indi."[329]
c- Muhammed b. Abdu'1-Aziz el-Mervezî, kitabında Muhammed b. Hüseyn'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o İshak el-Hanzalî'den; o Müemmil'den, o Yezid b. Züray'dan, o Davud'dan, o da Şa'bi'den bize şunu rivayet etti:
"Münafıklardan bir adamla, Yahudiler'den bir adam arasında bir husumet vardı. Yahudi, münafık olanı Peygamber (s.a.v.)'e çağırdı. Zira o, Peygamber (s.a.v.)'in rüşvet kabul etmeyeceğini biliyordu. Münafik ise Yahudi'yi kendi hakemlerine çağırdı. Çünkü onların vermiş oldukları hükümlerde rüşvet aldıklarını biliyordu. Bunlar anlaşmazlığa düşünce, Cüheyne Kabilesi'ndeki bir kâhini hakem tayin etmeleri hususunda görüş birliği yaptılar. Allah Teala da bu âyeti: *"Hayır; Rabb'ine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."* 65. âyetine kadar indirdi."[330]
d- Said b. Muhammed el-Adi, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Hasan b. Süfyan'dan, o İbrahim b. Said el-Cevheri'den, o Ebu'l-Yeman'dan, o Safvan b. Amr'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Ebû Bürde el-Eslemî, Yahudiler arasında onların birbirlerine üstünlük tasladıkları şeyler hususunda hüküm veren bir kâhindi. İşte böyle Eslem Kabilesi'nden bir grup insan, imtiyaz hususunda üstünlük taslayarak bu kâhine başvurmuşlardı, İşte bu sebeple Allah Teala bu âyeti: *"...biz iyilikten ve onu bulmaktan başka birşey arzu etmedik..."* 62. âyetine kadar indirdi."[331]
e- Bu münafığın adının Bişr, Hz. Peygamber (s.a.v.) yerine hüküm vermesi için gitmek istediği kişinin Ka'b ibnu'l-Eşref ve bu olayın aynı zamanda Nûr Sûresinin 48. âyetinin de nüzul sebebi olduğu da söylenmiştir.[332]
f- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Ebû Salih, Şuayb b. Muhammed'den, o Ebû Hatim et-

---

[328] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5153
[329] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/203.
[330] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/178; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5153; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 112.
[331] Senedi sahih derecededir. Taberânî; İbn Ebî Hatim; Suyuti; ed-Dürr: 2/178, Hafız İbn Hacer. 4/19; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 129.
[332] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 231.

Temimî'den, o Ebu'l-Ezher'den, o Ruveym'den, o Said'den, o da Katade'den bize şunu rivayet etti:
"Bize anlatıldığına göre bu âyet, Ensar'dan Kays isimli bir zat ile Yahudi bir adamın, aralarındaki bir hak hususunda muhalefet etmeleri sebebiyle indirildi. Bu ikisi, Allah'ın Peygamber'ini bırakıp aralarında hükmetmesi için Medine'de bir kâhine başvurdular. Allah Teala da bundan dolayı onları ayıpladı. Yahudi, Ensar'dan olan zatı, kendisine asla haksızlık yapmayacağını çok iyi bildiği Allah'ın Nebisi (s.a.v.)'ne davet ediyordu. Ensarî olan ise ona karşı diretmeye başladı. Hem de kendisinin müslüman olduğunu iddia ediyordu ve Yahudi'yi kâhine davet ediyordu. İşte Allah Teala bu âyetleri indirerek müslüman olduğunu iddia eden kimse ile Ehl-i Kitab'dan olan bir yahudiyi ayıpladı.[333]
2- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, Nadr ve Kureyza oğulları Yahudilerinden, müslüman olduklarım iddia eden münafıklarla, yine bu iki Yahudi kabilesinden, gerçekten müslüman olanlar hakkında nazil olmuştur. Münafıklar, Ebu Berze el-Eslemi adındaki bir kâhine başvurmak istemişler, müslümanlar ise, RasuluIlah'm hakemliğini istemişlerdir. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime inerek münafıkları kınamıştır.
a- Süddi diyor ki:
"Yahudilerden bir kısım insanlar müslüman olmuşlardı. Müslüman olduklarını söyleyen bu kişilerden bir kısmı da münafıktı. Cahiliye döneminde Nadr oğulları, daha kuvvetli olduklarından Kureyza oğullarından biri Nadr oğullarından bir kimseyi öldürdüğünde katile kısas tatbik edilirdi. Fakat Nadr oğullarından biri Kureyza oğullarından birini öldürecek olursa katile kısas tatbik edilmezdi. Öldürülen kişinin altmış Vesk yiyecek ölçüsündeki diyeti verilirdi.
Kureyza ve Nadr oğullarından bir kısım insanların müslüman olmalarından sonra, Nadr oğullarından biri Kureyza oğullarından bir kimseyi öldürdü. Taraflar Rasulullah'ın hakemliğine başvurdular. Nadr oğulları dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz cahiliye döneminde bu gibi durumlarda onlara diyet veriyorduk." Kureyza oğullan da dediler ki:
"Hayır bunu kabul etmeyiz. Biz hem soy bakımından hem de din bakımından sizinle kardeşiz. Bizim kanımız da sizin kanınız gibidir. Fakat sizler cahiliye döneminde bize galip gelmiştiniz. Artık Allah İslam’ı getirdi." Bunun üzerine Allah teala da Yahudilerin, birbirlerine karşı haksızlık yapmalarını ayıplayarak şu âyeti indirdi:
"Biz Tevrat'ta onlara şu hükümleri farz kılmıştık: Cana can, göze göz, buruna burun" Allah teala Nadr oğullarının diyet vererek kısas uygulamamalarını ayıplayarak da şu âyeti indirdi:
"Onlar cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar?" Bundan sonra Rasulullah, Nadr kabilesinden olan katili ona kısas tatbik etti. Bundan sonra Nadr ve Kureyza oğulları birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Nadr oğulları da
"Biz daha üstünüz" demeye başladılar. Yahudiler daha sonra Medine'ye gelip Ebu Berze el-Eslemi adındaki kâhinin yanına gittiler. Ve:
"Biz Ebu Berze'nin hakemliğine başvuralım da lehimize hüküm versin." dediler. Bu iki kabileden gerçekten müslüman olanlar ise
"Hayır, biz Rasulullah'a gidelim de aramızda o hüküm versin." dediler. Fakat münafıklar bunu kabul etmediler ve Ebu Berze'nin yanına gittiler. Onun, aralarında hakemlik yapmasını istediler. O da dedi ki:
"Lokmayı büyük yapın." Onlar da dediler ki:
"Sana on vesk ölçüsü yiyecek verelim." Ebu Berze:
"Hayır almam. Benim diyetim olarak yüz vesk vereceksiniz. Çünkü ben, Nadr oğullarının lehine hüküm verecek olsam, Kureyza oğullarının beni öldüreceklerinden korkarım. Kureyza oğullarının lehine hüküm verecek olursam. Nadr oğullarının beni öldüreceklerinden korkarım." Fakat münafıklar, Ebu Berze'ye on veskten fazla yiyecek vermemekte direttiler.

[333] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/179; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 129-130.

Ebu Berze de bu ücretle aralarında hüküm vermemekte diretti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Ve Nadr ve Kureyza oğullarının münafıklarını ve hakemliğine başvurdukları Ebu Berze'yi kınadı. Onun bir tağut olduğunu beyan etti."[334]

b- Süddî dedi ki:

"Yahudiler'den bir grup insan müslüman olmuştu. Onların bir kısmı da münafîktı. Cahiliyye Dönemi'nde Kurayza ve Nadir Yahudi Kabileleri'nin hali şu idi: Kurayza Oğulları'ndan bir kişi, Nadir Oğulları'ndan bir kimseyi öldürdüğü vakit, katil, maktule bedel olarak öldürülür ve diyet olarak yüz vesak (yaklaşık on dokuz ton) hurma alınırdı. Nadir Oğullan'ndan bir kimse, Kurayza'dan bir kişiyi öldürdüğünde ise katil, bedel olarak maktulu öldürmeyip, diyet olarak altmış vesak (yaklaşık 11.4 ton) hurma alınırdı.

Nadir Oğulları, Evs Oğulları'nın yeminli yardımcılarıydı ve Nadir Oğulları, Kurayza Oğulları'ndan daha büyük ve şan şeref sahibi idiler. Kurayza ise, Hazrec Oğulları'nın yeminli yardımcılarıydı. İşte böyle Nadir Oğulları'ndan bir kişi, Kurayza'dan bir kişiyi öldürmüş ve bu hususta dava gütmüşlerdi. Nadir Oğulları şöyle demişlerdi:

"Biz ve siz Cahiliyye Devri'nde, bizim sizin taraftarı (katili) öldüreceğimize, sizin ise bizim taraftarı (katili) öldürmeyeceğinize, sizin alacağınız diyetin altmış vesak, bizim alacağımız diyetin ise yüz vesak hurma olacağına dair anlaşmıştık. Şimdi biz, altmış vesak hurmayı size veriyoruz." Hazrec Oğulları da şöyle demişti:

"Bu, sizin Cahiliyye Dönemi'nde yapmış olduğunuz bir şeydi: Çünkü siz o zaman çoktunuz, bizse azınlıktık. Dolayısıyla bize galebe çalıyordunuz. Bugün ise biz ve siz artık kardeşleriz, bizim dinimizle sizin dininiz aynı dindir. Sizin bize hiçbir üstünlüğünüz yoktur."

Bunun üzerine münafıklar:

"Eslem Kabilesi'nden Kâhin Ebû Bürde'ye gidelim" dediler, müslümanlar da:

"Hayır, Peygamber (s.a.v.)'e gidelim" dediler. Münafıklar buna yanaşmadılar ve aralarında hüküm vermesi için Ebû Bürde'ye gittiler. Ebû Bürde -rüşveti kasdederek-:

"Lokmayı büyük yapın" dedi. Onlar da:

"Sana on vesak" dediler. Ebû Bürde:

"Hayır benim diyetim yüz vesaktır. Zira, Nadir'i imtiyazlı kıldığım takdirde Kurayza'nın, Kurayza'yı imtiyazlı kıldığım takdirde de Nadir'in beni öldüreceğinden korkuyorum" dedi. Onlarsa kendisine on vesaktan fazla vermekten kaçındılar. O da onların arasında hakemlik yapmaktan kaçındı. İşte bu sebebe binaen Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), Eslem Kabilesi'nin kâhinini İslam'a çağırdı. O ise kaçındı ve geri döndü. Peygamber (s.a.v.), kâhinin iki oğluna dedi ki:

"Babanıza yetişin. Şayet o, falan tepeyi aşarsa ebediyyen müslüman olamayacaktır." Bunlar da ona yetiştiler de tam orada buldular. Nihayet geri dönüp müslüman oldu. Peygamber (s.a.v.), bir münâdi emredip, münâdi şöyle nida etti:

"Ey ahali, Eslem Kabilesi'nin kâhini gerçekten müslüman olmuştur."[335]

c- Taberî Tefsinndeki Suddî rivayetinde bu kâhin'in adı Ebu Berze olarak verilmekte ve hadisenin sadece bu âyet-i kerimenin değil *"Hayır, Rabbına andolsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip sonra haklarında verdiğin hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe iman etmiş olmazlar."* (âyet: 65) âyet-i kerimesine kadar olan âyetlerin nazil olduğu belirtilmektedir.[336]

d- Suddî'den gelen ikinci bir rivayette bu âyet-i kerime yanında *"Biz Tevrat'ta üzerlerine yazdık ki cana can, göze göz, kulağa kulak, dişe diş; bütün yaralar birbirine kısastır."*[337] ve *"Onlar halâ cahiliye devrinin hükmünü mü arıyorlar?..."*[338] âyetlerinin de bu hadise üzerine

---

[334] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[335] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/79. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 113-114.
[336] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/98.
[337] Mâide: 5/45.
[338] Mâide, 5/50.

indiği kaydedilmektedir.[339]

e- Yahudilerden bir grup müslüman olmuştu. Fakat onlardan bazısı münafık idi. Cahilıye çağında Kureyza ve Nadir Kabilelerinin hareket tarzı şöyle idi:

Kureyzadan birisi Nadirli birisini öldürdüğü zaman, öldüren hem kısas ediliyor, hem de onun akrabalarından yüz "vesak" (ölçek) hurma alınıyordu. Fakat Nadirli birisi Kureyzadan birisini öldürdüğünde, ona kısas uygulanmıyor, sadece altmış vesak hurma veriliyordu. Çünkü Nadiroğulları daha şerefli kabul ediliyordu. Bunlar Evs Kabilesinin müttefikleri, Kureyza ise Hazreç Kabilesinin müttefikleri idiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret edince, Nadir Kabilesinden birisi, bir Kureyzalıyı öldürdü. Derken taraflar bu hususta hasımlaştılar ve Nadiroğulları,

"Bize kısas uygulanamaz. Bize düşen daha önce de anlaştığımız gibi altmış ölçek hurmayı diyet olarak vermektir" dediler. Hazreçliler,

"Fakat bu, cahiliyye hükmüdür. Biz-siz bugün kardeşiz. Dinimiz bir, aramızda bir üstünlük yok" dediler. Nadiroğulları bunu kabul etmediler. İçlerindeki münafıklar,

"Kâhin Ebu Burde et-Eslemî'ye gidelim" dediler. Müslüman (yahudiler de),

"Hayır, Allah'ın Resulüne gidelim" dediler. Münafıklar diretince, aralarında hüküm vermesi için, Kâhin el-Eslemi'ye gittiler. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Allah bu âyeti indirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kâhin Ebu Burde'yi İslâm'a davet etti. O da, bunu kabul edip müslüman oldu. Bu, Süddi'nin sözüdür. Buna göre, âyette geçen "tâğut" kâhin olan el-Eslemî'dir.[340]

3- Abdullah b. Abbas, Mücahid, İbn-i Cüreye ve Ata'ya göre bu âyet-i kerime Kâ'b b. el-Eşref adlı Yahudinin hakemliğine başvuran bir münafıkla bir Yahudi hakkında nazil olmuştur.

Bunlara göre münafık olan kişi, Ka'b b. el-Eşref’e, Yahudi de Rasulullah'a giderek hakem olmalarını istemişler âyet de bunun üzerine nazil olmuş ve Ka'b b. el-Eşref’in bir tağut olduğunu beyan etmiştir.[341]

a- Kelbî, Ebû Salih, İbn Abbas yoluyla rivayet ederek dedi ki:

"Bu âyet, münafıklardan (Bişr adındaki) bir adamla, aralarında düşmanlık olan bir yahudi hakkında nazil oldu. Yahudi:

"Muhammed'e gidelim" demiş, münafıksa:

"Hayır, Ka'b b. Eşref’e gidelim" demişti. -Allah Teala'nın "Tağut" ismini verdiği kimse işte bu Ka'b'dır-. Yahudi ise onu Rasulullah (s.a.v.)'a dava etmekten başkasına razı olmadı. Nihayet münafık, bunu kabul edince beraber Rasulullah (s.a.v.)'a gittiler. Böylece her ikisi de mahkemeyi O'na havale ettiler. Rasulullah (s.a.v.), yahudi lehine hüküm verdi. Bunlar, Rasulullah (s,a.v.)'ın huzurundan çıkınca, münafık, yahudiye ısrar etti ve:

"Gel Ömer b. Hattab'a gidelim" dedi. Bu sefer Ömer (r.a.)'e geldiler. Yahudi dedi ki:

"Bu adamla ben davamızı Muhammed'e havale ettik de O, benim lehimde hüküm verdi. Bu ise, O'nun hükmüne razı olmadı ve mahkeme için sana başvuracağını iddia etti. Yakama yapıştı. Nihayet onunla birlikte geldim." Ömer münafığa:

"Mesele aynen böyle mi?" dedi. O da:

"Evet" dedi. Bunun üzerine Ömer onlara:

"Yanınıza çıkıncaya kadar beni birazcık bekleyin" deyip eve girdi ve kılıcı alıp kuşandı. Sonra onların yanına çıktı ve kılıçla münafığın boynunu vurdu da o münafık öldü. Ömer (r.a.) dedi ki:

"Allah'ın ve Rasulü'nün hükmüne razı olmayana işte böyle hüküm veririm."

Yahudi ise korktu. Sonra bu âyet nazil oldu. Cebrail (a.s.) dedi ki:

"Ömer gerçekten Hak'la Bâtılı birbirinden ayırdı." Böylece Ömer (r.a.)'e "Faruk" ismi verilmiş oldu."[342]

---

[339] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/581.

[340] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[341] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[342] Senedi Kelbi'den dolayı zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 112-113; Keşşaf, 1/406, Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/264.

b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Pek çok müfessir şöyle der:
"Münafıklardan birisi, yahudilerden birisi ile münakaşa edip çekişti. Bunun üzerine yahudi,
"Aramızda Ebu'l-Kasım Muhammed hakem olsun" demiş; münafık ise,
"Hayır, Ka'b İbn Eşref olsun" demiş. Bunun sebebi şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.), hakka göre hüküm verir, rüşvete iltifat etmezdi. Ka'b İbn Eşref ise, son derece rüşvet düşkünü birisi idi ve bu davada yahudi haklı, münafık haksız idi. İşte bundan dolayı yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in; münafık ise Ka'b İbn Eşref'in huzurunda muhakeme olunmayı istedi. Yahudi kendi teklifinde ısrar edince, ikisi birden Allah'ın Rasulü'nün yanına gittiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, yahudinin lehine, münafığın aleyhine karar verdi. Bunun üzerine münafık,
"Bu hükme razı olmuyorum. Ebu Bekr'e gidelim" dedi. Hz. Ebu Bekir de yahudinin lehine hükmedince, münafık yine bu hükme razı olmayarak,
"Aramızda Ömer karar versin" dedi. Böylece Hz. Ömer'e vardılar. Yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in münafığın aleyhine karar verdiklerini, ama münafığın onların hükmüne razı olmadığını söyleyince, Hz. Ömer (r.a.) münafığa,
"Durum böyle mi?" diye sordu. Münafık,
"Evet" deyince, Hz. Ömer (r.a.),
"Hele durun, bir ihtiyacım var. İçeri gireyim ve o ihtiyacımı göreyim, yanınıza geleceğim" dedi. Evine girip, kılıcını alarak yanlarına çıktı. Çıkar çıkmaz da münafığın boynunu vurdu, münafık da öldü. Yahudiye gelince o kaçtı. Münafığın akrabaları gidip Hz. Ömer (r.a)'i, Hz. Peygamber (s.a.s)'e şikayet ettiler. Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ömer (r.a.)'e hadiseyi sorunca, o,
"Ya Rasûlallah, o senin verdiğin hükmü kabul etmemişti" dedi. O anda Cebrail (a.s.) gelerek, *"Ömer, faruktur. Zira o, hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır"* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer'e *"Sen, faruksun"* dedi. İşte bu rivayete göre, âyet-i kerimede bahsedilen "tâğut", Ka'b İbn Eşref yahudisidir."[343]
4- Abdullah b. Abbas, Rebî' ibn Enes ve Hasan el-Basri'den rivayet edildiğine göre bu ayet bir mü'min ile bir münafık arasında çıkan ihtilaf üzerine inmiştir.
a- Rebî' ibn Enes'den gelen bir rivayette o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından birisi mü'min, diğeri münafık iki kişi arasında bir anlaşmazlık meydana gelmişti. Mü'min, anlaşmazlığın giderilmesi için hüküm vermek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmelerini, münafık ise Ka'b ibnu'l-Eşref e gitmelerini istiyordu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ Nisa: 4/60 âyet-i kerimesini indirdi."[344]
g- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"el-Culâs ibnu's-Sâbit, Muattib ibn Kuşeyr, Rafı' ibn Zeyd ve Beşîr müslüman olduklarını iddia ederlerdi. Bir keresinde kavimlerinden bazıları ile bir ihtilâfları oldu da onların kavminden müslüman olanlar bunları, aralarındaki ihtilâfta hüküm vermesi için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeye davet ettiler. Bunlar ise kavimlerinden müslüman olup da o anlaşmazlığa düştükleri kimseleri câhiliye kâhinlerine gitmeye çağırdılar. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[345]
h- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Bir müslümanın, münafıkların birinde bir alacağı vardı. Fakat münafık, o müslümanı daha önce cahiliyye döneminde hükmüne başvurdukları bir putun huzuruna gitmeye davet etti. O putun yanında, puttan geldiğini iddia ettiği birtakım asılsız şeyleri nakleden bir adam vardı." Bu rivayete göre, âyette geçen "tâğut"tan maksad, işte, asılsız şeyleri söyleyen bu adamdır." [346]

5- Genel değerlendirme:

[343] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[344] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/98.
[345] İbn Ebî Hatim; İbnu'l-Munzir; İbn İshak; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/580.
[346] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

a- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cahiliyye insanları, putların hükümlerine başvururlardı. Onların bu husustaki usulleri şöyle idi: Putun huzurunda fal oklarını çekiyorlar ve çektikleri okun üzerinde ne yazıyorsa onu yapıyorlardı. Buna göre de, âyette geçen tağut, o puttur.
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler bu âyetin, münafıklardan birisi hakkında nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Sonra Ebu Müslim şöyle demiştir:
"Bu âyetin zahiri, daha önce yahudi iken, münafıkça müslüman olan bir ehl-i kitap hakkında olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ'nın, *"Sana indirilene de, senden önce indirilmiş olanlara da iman etmiş olduklarını yalan yere iddia edenler."* ifadesi ancak bu durumda olan bir münafığa uyar."[347]
c- Anlaşmazlık ister iki mü'min arasında, isterse bir mü'min ile gayr-ı müslim arasında vukubulsun halledilmesi için gidilmesi gereken yer aynı olduğu için rivayetler arasındaki bu farklılıklar çok fazla önem taşımamaktadır. Öte yandan bu hadiselerin birbirine yakın zamanlarda, belki aynı günde meydana gelmiş ve hepsinin akabinde bu âyet-i kerimenin inmiş olması da ihtimal dışı değildir.[348]

62. Kendi işledikleri yüzünden başlarına bir musibet geldiğinde nasıl hemen sana geldiler de "Gayemiz, sadece bir iyilik etmek ve ara bulmaktan ibaret idi." diye yemin ediyorlar.
63. Onlar öyle kimselerdir ki kalblerindekini Allah bilir. Sen onlara aldırma da öğüt ver, haklarında tesirli sözler söyle.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mescid-i Dırârı yapanlar hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Allah Tealâ. bu mescidi yapmalarındaki münafıklıklarını ifşa edip mescidi yıkmalarını emredince Rasûlullah (s.a.v.)'a gelmişler ve kendilerini savunma sadedinde olmak üzere "Bu mescidi yapmaktan maksadımız sadece Allah'a itaat ve Kitabına uymaktan ibaretti." diye yemin etmişlerdi.[349]

64. Biz bir peygamber göndermişsek onu ancak Allah'ın izniyle itaat edilmek için göndermişizdir. Onlar kendilerine yazık ettikleri zaman sana gelip Allah'tan mağfiret dileseler ve peygamberleri de onlara mağfiret dileseydi elbette Allah'ı Tevvâb ve Rahim olarak bulacaklardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bundan murad, daha önce bahsedilmiş olan münâfıklardır. Buna göre âyet, "şayet o münafıklar, tâğutun hükmüne başvurup, Peygamber'in hükmünden kaçmak suretiyle kendilerine zulmettiklerinde, Peygamber'e gelerek yaptıklarından pişman olduklarını izhâr ve tevbe edip, Peygamber'in kendileri için mağfiret talep etmesini isteselerdi ve onlar tevbe ettiklerinde Peygamber de Allah'tan onlar için af dileseydi, onlar hiç şüphesiz Allah Teâlâ'yı, tevbeleri çok bağışlayan ve pek merhametli bulurlardı" manasındadır."
2- Bu âyet-i kerimenin de hemen öncesindeki âyetlerde anılan münafıklar hakkında nazil olduğu rivayeti yanında Ebu Bekr el-Esamm şöyle bir sebep daha zikreder:
"Bir kısım münafık Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir hile yapmak üzere aralarında anlaştılar ve yapacakları hileyi plânladılar, sonra da plânladıkları bu hileyi gerçekleştirmek üzere Efendimiz (s.a.v.)'in yanına girdiler. Hemen Cibrîl gelip o münafıkların plânladıkları hileyi haber verdi de Efendimiz:

---
[347] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[348] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/231-232.
[349] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/171.

"Bir kısım insanlar yapamıyacakları, ulaşamıyacakları bir şeyi isteyerek, arzu ederek yanımıza girdiler. Kalksınlar Allah'tan mağfiret dilesinler ki ben de onlar için istiğfarda bulunayım." buyurdu. Kalkmadılar.
"Kalkmıyacak mısınız?" diye tekrar sordu, yine kalkıp Allah'tan mağfiret dilemediler. Hz. Peygamber:
"Ey filân kalk, ey filân kalk." diye onlardan 12 kişiyi saydı. Kalktılar ve:
"Senin söylediğini yapmaya gerçekten karar verip azmetmiştik. Kendimize zulmettiğimizden dolayı Allah'a tevbe ediyoruz, sen de bizim için istiğfarda bulunuver." dediler. Hz. Peygamber:
"Şimdi mi? Çıkın; ben işin başında sizin için istiğfar etmeye şimdikinden daha yakındım, Allah da mağfiret dilemeyi kabule daha yakın idi (ama kalkıp mağfiret dilemediniz). Şimdi yanımızdan çıkın." buyurdular."[350]

65. "Hayır; Rabb'ine and olsun ki, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem tayin edip, sonra senin verdiğin hükmü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe inanmış olmazlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında gelen rivayetlerden en meşhuru Zubeyr ibnu'l-Avvâm ile Bedr ashabından olan ensarî komşusunun bahçelerini suladıkları bir su akıntısı hakkında anlaşmazlığa düşmeleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e davalarını iletmeleri hadisesi üzerine nazil olduğu şeklindedir. Bir rivayette irtidad eden oğullarının peşinden onları getirip İslâm'a zorlama izni alamıyan bir ensarî hakkında nazil olduğu da kaydedilirken biraz önce geçen 60. âyetle birlikte ve onun nüzulüne sebep olan hadise üzerine nazil olduğu da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hükmüne razı olmayıp Hz. Ömer'e giden iki kişiden birinin Hz. Ömer tarafından öldürülmesi üzerine nâzil olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki:[351]
1- Zübeyr b. Avvam'la ilgili rivayetler:
a- Bu âyet Zübeyr b. Avvam'ın düşmanı Hattab b. Ebî Beltaa veya Sa'Iebe b. Hâtıb hakkında nazil olmuştur.
Ebû Said Abdurrahman b. Hamdan, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b, Hanbel'den, o babasından, o Ebu'l-Yeman'dan, o Şuayb'dan, o Zührî'den, o Urve b. Zübeyr'den, o da babası Zübeyr'den bize şu rivayette bulundu:
"Zübeyr, Ensar'dan Bedir'de bulunmuş bir adamı, beraberce suladıkları Harre Bahçesi hususunda Peygamber'e havale etmişti. Peygamber (s.a.v.) Zübeyr'e:
"*Bahçeni sula, sonra suyu komşuna sal"* buyurdu. Ensarî olan zat, buna kızdı ve:
"Ey Allah'ın Rasulü, o, halanın oğlu olduğu için öyle mi?" dedi. Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.)'in yüzü öfkeden kızardı. Sonra Zübeyr'e dedi ki:
"Bahçeyi sula. Sonra suyu ağaçların köklerine ulaşıncaya kadar hapset." Böylece Rasulullah (s.a.v.), bundan önce Zübeyr'e, içinde Ensarî ve kendisi için genişlik murad ettiği bir görüşle işarette bulunmuştu. Şimdi Ensarî, Rasulullah (s.a.v.)'a korumacılık isnad edince, Rasulullah (s.a.v.) da açık bir şekilde hücum verme babından Zübeyr'in hakkını almış oldu." Urve babası Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etti:
"Vallahi ben bu âyetin, bu hususun haricinde indirildiğini sanmıyorum."[352]
Buhari bu hadisi, Ali b. Abdillah, Muhammed b. Cafer, Ma'mer tarikinden, Müslim, Kuteybe, Leys tarikinden her iki taraf da Zührî'den rivayet etmişlerdir.[353]
b- Ebû Abdirrahman b. Ebû Hamid, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Hafiz'dan, o

---

[350] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/162.
[351] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/233.
[352] Buhari; Müsakat: 2361, 2362 Tefsir: 4585, Sulh: 2708.
[353] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 132. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/204.

Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'den, o Ahmed b. Hammad b. Zuğbe'den, o Hamid b. Yahya b. Hânî-i Belhî'den, o Süfyan'dan, o Amr b. Dinar'dan, o Ebû Seleme'den bize şunu haber verdi:

"Zübeyr b. Avvam bir adamla mahkemelik oldu. Rasulullah (s.a.v.) Zübeyr'in lehine hüküm verdi. Adam bunun üzerine:

"O, ancak halasının oğlu olduğu için onun lehine hüküm verdi" dedi. Bu sebeple Allah Teala bu âyeti indirdi."[354]

c- Saîd İbni Müseyyib'den rivayet edildi:

"Bu âyet, Zübeyr İbni Avvâm ve Hâtıb İbni Beltea hakkında indi. Onlar su meselesinden dolayı tartıştılar. Nebî Aleyhisselâm önce yukarıdakilerin sonra aşağıdakilerin sulamasına hükmetti." [355]

d- Buhârî'nin Ebu'l-Yemân kanalıyla; Tirmizî'nin Kuteybe kanalıyla Urve ibnu'z-Zubeyr'den rivayetine göre babası Zubeyr, Bedr gazvesinde bulunmuş ensardan birisi ile taşlık araziden gelen ve ikisinin de hurma bahçelerini suladıkları Harra'daki[356] bir su hakkında anlaşmazlığa düşmüşler. Ensarî:

"Ey Zubeyr, suyu bırak benim bahçeme aksın." derken Zubeyr

"Hayır, önce ben sulayacağım." demiş de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler. Hz. Peygamber:

"Ey Zubeyr, o suyla bahçeni sula, sonra da suyu komşuna bırak." buyurmuşlar. Buna kızan ensarî:

"Ey Allah'ın elçisi, halanın oğlu olduğu için mi?" demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzünün rengi değişmiş (yüzü kızgınlığından kızarmış) ve:

"Ey Zubeyr, bahçeni sula, sonra su duvarlara (duvar diplerine) ulaşıncaya kadar suyu hapset, bırakma. Ancak ondan sonra suyu komşuna bırak." buyurmuş ve Zubeyr'in hakkını tam olarak vermiş. Halbuki daha önceki hükmünde hem Zubeyr'e ve hem de ensarîye bir genişlik ve müsamaha varken ensarî kendisini kızdırınca açık hükümde bulunan Zubeyr'in hakkını tam olarak kendisine vermiştir. Urve der ki: Zubeyr şöyle demiştir:

"Vallahi kuvvetle sanıyorum *"Rabbına yemin olsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiğin hükmü kabullenmede içlerinde bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar."* âyet-i kerimesi ancak bu hadise üzerine (veya bu hadise hakkında) nazil olmuştur."[357]

e- Tirmizî ve İbn Mâce rivayetlerinde hadiseyi Urve ibnu'z-Zubeyr, Abdullah ibnu'z-Zubeyr'den nakletmektedir. Bu rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Zubeyr'in bahçesi yukarda, komşusu ensarînin bahçesi onun altında olup su, Zubeyr'in bahçesinden geçerek ensarînin bahçesine ulaşmakta imiş. [358]

f- Taberî'deki rivayette de ensarînin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:

"Ey Allah'ın peygamberi, halanın oğlu olsa bile adaletli ol!" dediği ve bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızdığı ve

"Suyu duvarlara ulaşıncaya kadar veya topuklarına ulaşıncaya kadar tut, bırakma." buyurduğu, ayrıntısı yer almaktadır.[359]

g- Bu hadis İmam Ahmed'in Müsned'inde şöyle tahric olunmuştur:

"Abdullah kanalıyla Abdullah ibn Zubeyr'den rivayet olunduğuna göre o şöyle anlatıyor:

"Taşlık bir araziden akıp gelen bir sudan (veya Harra'daki bir sudan) hurmalarını sulama konusunda ensar'dan bir adamla Zubeyr anlaşmazlığa düşmüşler, ensarî babama:

---

[354] Humeydi: 300, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 23/294, ed-Dürr: 2/180. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 132. Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/204-205.

[355] İbni Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/205.

[356] Harra, Medine'de bir yer adıdır. Sanki ateş yakmış gibi siyahlaşmış taşlarla dolu taşlık bir yer imiş Bak: İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/123, 1 numaralı dipnot.

[357] Buhârî, Sulh, 12; Şurb ve'l-Musâkât, 6,7,8; Tefsîru'l-Kur'ân, 12; Müslim, Fedâil, 129; Ebu Davud, Akdıye, 31, hadis no: 3637; Tirmizî, Ahkâm, 26, hadis no: 1363; Tefsîru'l-Kur'ân, 4/13, hadis no: 3027; İbn Mâce, Mukaddime, 2, hadis no: 15.

[358] Tirmizî, Ahkâm, 26, hadis no: 1363; Tefsîru'l-Kur'ân, 4/13, hadis no: 3027; İbn Mâce, Mukaddime, 2, hadis no: 15.

[359] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/101.

"Suyu sal, bırak." demiş, babam da kabul etmemiş ve aralarında hüküm vermesi için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ey Zubeyr, önce sen sula, sonra da suyu komşuna bırak." buyurmuş. Ensarî buna kızmış ve:
"Elbette onun lehine hükmedeceksin. Çünkü o senin halanın oğlu." demiş. Efendimiz de bunun üzerine:
"Ey Zubeyr, hurmalarını sula, sonra suyu tut, duvarlara ulaşıncaya kadar bırakma." buyurmuş. Zubeyr der ki:
"Vallahi, ben kuvvetle sanıyorum *"Rabbına yemin olsun ki aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem kılıp sonra senin verdiğin hükmü kabullenmede içlerinde bir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar..."* âyeti bunun üzerine (veya bunun hakkında) nazil oldu."[360]
h- Humeydi'nin... Ümmü Seleme'nin çocuklarından (neslinden) Seleme ibn Abdullah ibn Ömer'den rivayetine göre "Zübeyr ibnu'l-Avvâm ile bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip hasımlaşmışlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) Zubeyr ibnu'l-Avvâm lehine hüküm vermiş. Adam da:
"Elbette halasının oğlu olduğu için onun lehine hüküm verdi." demiş (diye dedikodu yapmış). Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirmiş."[361]
i- Zubeyr ibnu'l-Avvâm ile su konusunda anlaşmazlığa düşen bu ensârî sahâbînin kim olduğu da ayrı bir ihtilâf konusudur: Bedr ashabından ensardan birisi, Hâtıb İbn Ebî Belte'a, Hâtıb, Sa'lebe ibn Hâtıb ve başka isimler verilmişse de bunlardan kesin olan, bu sahâbînin ensardan ve Bedr ashabından olduğudur.[362]
j- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu hususta hüküm şudur: Kimin arazisi, vadiye (suya) daha yakın olursa, suyu çevirmede onun önceliği olup, tarlasını tamamen sulamak hakkıdır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), Zübeyr (r.a.)'e müsamahalı bir şekilde sulamasını söylemişti. Zübeyr'in hasmı su-i edebde bulunup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müsamahalı emrini lâyıkı ile değerlendiremedi. İşte bu sebeple de, Hz. Peygamber (s.a.v.), Zübeyr'e, sulama hakkını tastamam kullanmasını emretti. Hasmı ise bunu bir kayırma zannetti."[363]
2- Bu ayet, künyesi Ebu'l-Husayn olan ensar'dan birisi hakkında nazil oldu.
a- Musa ibn Harun kanalıyla Suddî'den gelen rivayette de o şöyle anlatmış:
"Künyesi Ebu'l-Husayn olan ensar'dan birisi hakkında nazil oldu. İki oğlu vardı. Şam'dan yağ ticareti yapan bazı tüccarlar gelmiş, mallarını satıp bitirerek döneceklerinde bu Ebu'l-Husayn'ın iki oğlu bu tüccarların yanına gelmişler. Tüccarlar bu çocukları hristiyan olmaya davet etmişler, onların propagandası ile bu iki çocuk hristiyanlığı kabul etmişler ve tüccarlarla birlikte onlar da Şam'a gitmişler. Ebu'l-Husayn Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın elçisi geri getirmek üzere peşlerinden gideyim mi?" diye sormuş da *"Dinde zorlama yoktur. Gerçekten iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır. Artık kim tâğûtu tanımayıp da Allah'a iman ederse o, muhakkak ki kopması olmıyan en sağlam kulpa yapışmış-tır."*[364] âyet-i kerimesi nazil olmuş ve Efendimiz:
"Allah onları rahmetinden uzak kılsın, o ikisi müslüman olduktan sonra küfre dönenlerin ilki-dir." buyurmuşlar. Suddî, bu hadisenin, Hz. Peygamber (s.a.v.), ehl-i kitab ile savaşmakla emrolunmazdan önce olduğunu kaydeder. Ayrıca Ebu'l-Husayn, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisini, çocuklarının peşinden onları geri çevirmek üzere göndermemesinden pek memnun olmamıştı. İşte bunun üzerine de bu âyet nazil oldu. Sonra Allah Tealâ bu muhayyerliği nesihle Berâe Sûresinde ehl-i kitab ile savaşı emretti.[365]
3- Atâ, Mücâhid ve Şa'bî'ye göre göre âyet, daha önce bahsedilmiş olan, yahudi ile münafık

---

360 Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/4-5.
361 Taberânî; Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1/143-144, hadis no: 300.
362 Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/172.
363 Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
364 Bakara: 2/256.
365 İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3/10-11; el-Vahidî en-Neysâbûrî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 59..

arasında geçen hâdise hakkında nazil olmuştur. Binaenaleyh bu, makabli ile ilgisi bulunan bir âyettir.
Fahreddin er-Razi der ki: "Bence de tercihe şayan görüş budur."[366]
a- Biraz önce (60. âyetin nüzul sebebinde) İbn Abbâs'tan rivayetle de o âyetin bir yahudi ile bir münafık arasında cereyan eden bir anlaşmazlık üzerine indiği anlatılırken Hz. Ömer de hadiseye müdahil gösterilmekte idi. Aynı hadise biraz farklı olarak bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak İbn Ebî Hatim ve İbn Merdûye tarafından İbn Lehîa kanalıyla Ebu'l-Esved'den şöyle nakledilmektedir:
"İki kişi Hz. Peygamber'in huzurunda birbirlerini dava ettiler de Allah'ın Rasûlü aralarında bir hüküm verdi. Ancak aleyhine hüküm verilen Efendimiz (s.a.v.)'in hükmünü beğenmiyerek (veya buna razı olmıyarak):
"Bizi Ömer ibnu'l-Hattâb'a gönder." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Peki, ona gidin." buyurdu da Hz. Ömer'e gittiler. Ömer'in yanına geldiklerinde lehine hüküm verilen adam:
"Ey Hattâb'ın oğlu, Allah'ın Rasûlü benim lehime ve bu adamın aleyhine hüküm verdi." dedi. Hz. Ömer öbürüne dönüp:
"Öyle mi oldu?" diye sordu. Adamın:
"Evet." cevabı üzerine:
"Sakın yerinizden ayrılmayın. Ben şimdi yanınıza çıkıp aranızda hüküm vereceğim." dedi, eve girdi, birazdan kılıcını kuşanmış olarak çıktı, Hz. Peygamber'e: "Bizi Ömer'e gönder." diyene vurup öldürdü, diğeri dönüp kaçtı ve Rasûlullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi, vallahi Ömer arkadaşımı öldürdü, ben kaçıp elinden kurtulmasam beni de öldürecekti." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Ömer'in mü'minleri öldürmeye kalkışacağını sanmıyorum." buyurdu da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın hükmüne razı olmıyan o adamın kanını heder ederken Hz. Ömer'i de suçsuz buldu."[367]
b- Ebu Esved'den rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"İki kişi Rasulullah'a muhakeme olmak için geldi. Rasûlullah aralarında hükmetti. Aleyhine hükmedilen Rasulullah'a:
"Bizi Ömer îbni Hattab'a gönder." dedi. Ömer'e geldiler. Lehine hükmedilen kişi:
"Rasûlullah benim lehimde şunun üzerine hükmetti, bu bizi Ömer'e gönder, dedi sana geldik." dedi. Ömer (r.a.):
"Böyle mi oldu?" diye sordu. Aleyhine hükmedilen:
"Evet." dedi. Ömer:
"Olduğunuz yerden ayrılmayın, hemen aranızda hüküm vereceğim." dedi.. Kılıcını alıp çıktı, bizi Ömer'e gönder diyene vurdu ve öldürdü. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[368]
c- Bu konuyla ilgili olarak bazı alimler şöyle demişlerdir:
"Münafığın öldürülmesinden sonra Cibril Hz. Peygamber (s.a.v.)'e inerek ona:
"Ömer hak ile ile bâtılı birbirinden ayırdı", dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Ömer'e:
"Sen Farûk'sun", buyurdu. İşte Hz. Ömer o günden itibaren "el-Farûk" olarak isimlendirildi."[369]
4- Genel değerlendirme:
Tabeıi, âyetlerde tagutun hükmüne başvurmak isteyen kimselerin kıssası devam ettiğinden âyet-İ kerimenin nüzul sebebi olarak Mücahid'in orüşünün daha evla olduğunu söylemiştir.

[366] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[367] İbn Ebî Hatim; İbn Merdûye; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, 2/585.
[368] İbnu Merduyeh; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/205.
Suyuti der ki: "Bu hadis mürsel ve gariptir. İsnadında İbni Lühey'a vardır. Onun için şahit vardır. Onu Rahîm, tefsirinde Utbe İbni Zamra tarikından, o babasından anlattı."
[369] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 130.

Zira bir kıssanın bittiğine dair bir işaret olmayınca aynı kıssanın devam ettiğini söyleyerek âyetleri birbiriyle irliba'Jandırmak daha evladır. [370]

66- Şayet onlara: "Kendinizi öldürün, yahut memleketinizden çıkın." diye emretmiş olsaydık pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Kendilerine öğüt verilen şeyleri yerine getirseydiler elbette bu, haklarında çok hayırlı ve payidar olma açısından daha sağlam bir hareket olurdu.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Suddî'den rivayet olunuyor:
"Sabit ibn Kays ibn Şemmâs ile bir yahudi birbirlerine karşı övündüler. Yahudi:
"Allah bize, kendinizi öldürün diye emretti, bunu bize farz kıldı da biz (yani atalarımız) kendilerimizi öldürdük. Muhammed ise size savaşmayı emrediyor, siz bunu kerih görüyor, savaşmak istemiyorsunuz" dedi. Sabit:
"Vallahi, eğer Allah bize, kendimizi öldürmemizi farz kılsaydı hiç tereddüt etmeden kendimizi öldürürdük." dedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[371]
2- Yahudi ile konuşan bu sahabinin Hz. Ebu Bekr veya Hz. Ömer veya Abdullah ibn Mes'ûd olduğu rivayetleri de vardır. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yahudi ile tartışan bu sahabinin yahudiye karşı söylediğini duyunca *"Benim ümmetimden öyle erler var ki kalblerindeki iman ulu dağlardan daha sabit ve yerleşiktir."* buyurduğu da zikredilmektedir.[372]
Ömer İbnu'l-Hattab (r.a.)'ın da, "Allah'a yemin olsun ki, şayet Rabb'imiz, kendimizi öldürmemizi bize emretseydi, muhakkak ki biz bunu yapardık. Bize bunu emretmeyen Allah'a hamd-ü senalar olsun." dediği rivayet edilmiştir. [373]

69. "Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştirdiği peygamberlerle, dosdoğru olanlar, şehidler ve iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştırlar!"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Rasulullah (s.a.v.)'ın azadlısı Sevbân ibn Bucdud[374] hakkında indi. Sevban, Rasulullah'a sevgisi şiddetli, O'ndan ayrı kalmağa sabrı az olan birisiydi. Birgün rengi kaçmış, vücudu incelmiş bir vaziyette Rasulullah (s.a.v.)'a geldi. Hüzünlü olduğu yüzünden okunuyordu. Bunu gören Rasulullah (s.a.v.);
"Ey Sevban betin benzin niçin solmuş?" buyurdu. Sevban dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ne bir yaramazlığım var, ne de bir ağrım. Şu var ki, seni görmediğim zaman, seni çok arzuluyor, sana kavuşuncaya kadar şiddetli bir yalnızlık çekiyorum. Sonra Âhiret'i hatırladım ve seni orada göremeyeceğimden endişe ediyorum. Zira ben biliyorum ki sen, Peygamberlerle beraber yüksek derecelere yüceltileceksin. Ben de şayet Cennet'e gireceksem, senin mevkinden daha aşağı bir mevkide bulunacağım. Eğer Cennet'e giremeyeceksem, bu, seni bir daha göremeyeceğime çok münasip bir zemin oluşturacak." Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[375]
2- İsmail b. Ebî Nasr, İbrahim Nasrabazî'den, o Abdullah b. Ömer b. Ali el-Cevherî'den, o

[370] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/35-37.
[371] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/102; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/167.
[372] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/174; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/167.
[373] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 10/167.
[374] veya Cahder, künyesi: Ebu Abdullah veya Ebu Abdurrahman. Yemen, Himyer asıllı. Esir edilmiş, Hz. Peygamber tarafından satın alınarak azat edilmişti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onu azat ettikten sonra:
"İstersen ailene geri dön, istersen bizden, ehl-i beytimizden ol." buyurmuş, o da Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte kalmayı yeğlemiş ve Efendimiz'in vefatına kadar O'ndan hiç ayrılmamıştı. bak: İbnu'l-Esîr, Usdul-Ğâbe, 1/296.
[375] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 115; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

Abdullah b. Mahmud es-Sa'dî'den, o Musa b. Yahya'dan, o Abide'den, o Mansur'dan, o Müslim b. Subayh'tan, o da Mesrûk'tan bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'nın: "Dünyada iken senden ayrılmamız bize gelmez. Oysa ki sen Âhiret'te bizden ayrıldığın vakit, bizim üstümüzde bir dereceye yüceltileceksin" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[376]
3- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Şuayb'dan, o Mekkî'den, o Ebu'l-Ezher'den, o Ravh'tan, o Said'den, o Şu'be'den, o da Katade'den bize şu rivayette bulundu:
"Bize zikrolundu ki bazı kimselerin: "Ey Allah'ın Nebisi, seni dünyada görüyoruz. Ama Âhiret'te sen, üstünlüğün sebebiyle bizden daha yücelere erdirileceksin de seni artık göremeyeceğiz" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[377]
4- Hafız Ebû Nuaym, ondan rivayet etmem hususunda bana izin vererek Süleyman b. Ahmed el-Lahmî'den, o Ahmed b. Amr el-Halâl'dan, o Abdullah b. İmran el-Abidî'den, o Fudayl b. Iyaz'dan, o Mansur'dan, o İbrahim'den, o Esved'den, o da Aişe (r.a.)'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Adamın biri Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, şüphesiz sen bana canımdan, ailemden ve çocuğumdan daha sevgilisin. Ben gerçekten evde bulunur ve seni hatırlarım da bu ayrılığa katlanamam, sonunda sana gelip yüzüne bakarım. Benim ve senin ölümümüzü hatırladığımda bildim ki sen, Cennet'e girdiğin zaman Peygamberlerle beraber yüksek makamlara yüceltileceksin. Ben Cennet'e girdiğimde ise korkarım seni göremiyeceğim," Rasulullah (s.a.v.) hiçbir cevap veremedi. Nihayet Cebrail (a.s.) bu âyeti indirdi."[378]
5- İkrime dedi ki:
"Bir genç, Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Ey Allah'ın Nebîsi, biz dünyada seni görüyoruz, kıyamette göremeyiz. Çünkü sen, Cennette yüksek derecelerde olursun." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi. Rasûlullah ona:
"Sen, inşâallah cennette benimle berabersin." buyurdu." [379]
6- Bunun benzerini İbnu Cerîr, Saîd İbni Cübeyr, Mesrûk, Rebî', Katâde ve Süddî'den anlattı. [380]

7- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Ensardan bir adam, Rasulullah'a geldi. O üzgündü. Rasulullah ona:
"Ey filan ne oluyor ki seni üzgün görüyorum?" dedi. O adam da dedi ki:
"Ey Allah'ın Peygamberi, senin hakkında düşündüğüm bir şeyden dolayı üzgünüm." Rasulullah:
"Nedir o?" dedi. O kişi de:
"Şimdi biz, sabah akşam senin yanına geliyoruz, yüzüne bakıyoruz. Seninle birlikte oturuyoruz. Yarın sen Peygamberlerle birlikte yüce makamlara çıkarılacaksın. Artık biz sana ulaşamayacağız." dedi. Peygamber efendimiz hiçbir cevap vermedi. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) *"Kim, Allah'a ve Peygamberine itaat ederse işte onlar, Allah'ın, kendilerine nimet verdiği Peygamberler, doğru olanlar, şehitler ve salih kimselerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştırlar."* âyetini indirdi. Rasulullah da adamı çağırtıp onu müjdeledi."[381]
8- Süddî şöyle demiştir:
"Ensar'dan bir grup insan, "Ya Rasûlallah, sen cennetin en üst (makamında) oturursun; biz ise seni özleriz... Ne yaparız o zaman?.." deyince, bu âyet-i kerime nazil olur."[382]
9- Mukâtil şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber'e

---

[376] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 5/104, Suyuti; Lübab: s. 83, ed-Dürr: 2/182.
[377] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 5/104, ed-Dürr: 2/182. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul,.116.
[378] Suyuti; Lübab: s. 82, ed-Dür: 2/182. 337 İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, 115. Taberânî, Ebu Nuaym; İbnu Merduyeh.
[379] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/208.
[380] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/208.
[381] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[382] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

"Ya Rasûlullah, biz senin yanından ayrılıp çoluk-çocuğumuzun yanına varınca, seni özlüyoruz. Yanına dönünceye kadar hiçbir şey bize fayda vermiyor. Sonra, senin cennetteki derece ve makamını düşündük, binaenaleyh, şayet cennete girersek, biz seni nasıl görebileceğiz?" diyen Ensâr'dan bir kimse hakktnda nazil olmuştur. Onun bu sorusu üzerine Cenâb-ı Hak, bu âyeti indirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince, O'nun, kendisine ait bir bahçede bulunduğu sırada, Ensar gelip Hz. Peygamber'in vefat ettiğini ona haber verdi. Bunun üzerine o:
"Allah'ım, O'nunla tekrar karşılaşıncaya kadar ondan başka hiçbir şey görmemem için gözlerimi kör et!.." dedi ve olduğu yerde hemen kör oldu. Hz. Peygamber'i şiddetti bir sevgiyle sevdiği için, Cenâb-ı Hak onu, cennette Hz. Peygamber'in yanına koyar." [383]
10- Bazıları bu âyet-i kerimenin, ensardan Abdullah ibn Zeyd ibn Abdirabbih hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Rüyasında kendisine ezan gösterilen sahabî de bu zâttır. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, sen ve biz öldüğümüzde sen yüceler yücesinde olacaksın, seni göremiyeceğîz ve seninle bir arada olamıyacağız." deyip üzüntüsünü dile getirmişti de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu sahâbînin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatı üzerine
"Ey Allahım, benim gözlerimi kör et de sevgilimden sonra sevgilime kavuşuncaya kadar bir şey görmeyeyim." diye dua ettiği ve hemen o anda gözlerinin kör olduğu da nakledilmektedir.[384]
11- Hasan el-Basrî şöyle der:
"Mü'minler, Hz. Peygamber'e şöyle dediler
"Biz, seninle ancak dünyada müşerref oluyoruz. Âhiret hayatı başladığındaysa, sen ilk dereceye yükseltileceksin." Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.) hüzünlendi; mü'minler de hüzünlendiler... Bundan dolayı bu âyet-i kerime nazil oldu."
12- İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. O der ki:
"Abdurrahman b. Avf ve arkadaşları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi! Müşrik iken izzet içinde idik, imân edince zillete düştük." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ben af etmekle emrolundum; savaşmakla emrolunmadım. Bu yüzden onlarla savaşmayın." buyurdu. Allah Hz. Peygamberi Medine'ye hicret ettirince, ona savaşı emretti, ama, bazı müslümanlar, savaştan el çektiler. Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[385]
13- Muhakkik âlimler şöyle demişlerdir:
"Bu rivayetlerin sahih olduğunu inkâr etmiyoruz. Fakat, âyetin sebeb-i nüzulünün, bundan daha büyük bir şey olması gerekir: Bu da, tâata teşvik ve ona isteklendirmedir. Çünkü sen biliyorsun ki, sebebin hususîliği, lafzın umumîliğini zedelemez. Binaenaleyh, bu âyet, bütün mükellefler hakkında şu umumî hükmü ifade eder: Allah'a itaat, Rasulüne itaat eden herkes, hiç şüphesiz, Allah katında üstün dereceler ve çok şerefli mertebeler elde eder."[386]

72. Aranızda pek ağır davranacak olanlar da var. Size bir musibet geldiği takdirde "Allah, bana gerçekten lütfetti de onlarla birlikte bulunmadım." der.
73. Eğer Allah'ın lutfuna mazhar olursanız, Andolsun ki, sizinle bir dostluk ve tanışıklığı yokmuş gibi "Keşke onlarla birlikte olsaydım da ben de büyük başarıya erişseydim." der.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs ve İbn Cureyc derler ki:
"Abdullah ibn Ubeyy ve ashabı gibi münafıklar hakkında nazil olmuştur. Cihada gitmekte ağırdan alırlar; gönderilen seriyyenin başına bir kötülük gelirse, ağırdan alıp o seriyyeye

---
383 Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
384 Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/175.
385 Nesaî, Cihâd: 1.
386 Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

katılmamış olan "Allah bana lütfetti de bu seriyyeye katılmadım." derler; gönderilen seriyye bir ganimet elde etmişse "Keşke ben de bunlarla birlikte olsaydım." dermiş."[387]

75. "Size ne oluyor ki Allah yolunda ve erkek, kadm ve çocuklardan "Ey Rabbimiz, bizi ahalisi zalim olan şu memleketten (kurtarıp) çıkar. Bize, tarafından bir sahip gönder; bize katından bir yardımcı yolla" diyen müstad'aflar uğrunda (düşmanla) savaşmıyorsunuz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
*"Kadın, erkek ve çocuklar gibi, müstad'af olanlar"*dan maksad, Mekke'de kalıp, Medine'ye hicret edemeyen müslümanlardır. Bunlar, Mekke kâfirlerinden şiddetli eziyetler görüyorlardı." [388]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Ben ve annem, kadın ve çocuk müstad'aflardan idik" demiştir." [389]
3- Alimler, âyette bahsedilen *"ahalisi zalim olan memleket"* ile, Mekke'nin murad edildiği hususunda ittifak etmişlerdir. [390]
4- Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'yi fethedince, Attab İbn Esîd'i onlara emir tayin etmişti. Buna göre, âyet-i kerimede bahsedilen, *"velî, hâmî"*den maksat, Hz. Peygamber (s.a.v.); *"yardımcı"*dan maksat ise Attab İbn Esîd olmuş olur. Attab, zayıfları güçlülere, düşkün olanları da kudretli olanlara karşı korur, böylece adaleti temin ederdi. [391]

77. "Kendilerine: "Elinizi savaştan çekin, namaz kılın, zekat verin" denenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında, içlerinden bir takımı hemen, insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve "Rabbimiz! Bize savaşı niçin farz kıldın, bizi yakın bir zamana kadar tehir edemez miydin? derler. De ki: "Dünya geçimliği azdır, ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan için hayırlıdır, size zerre kadar zulmedilmez."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Abdullah b. Abbas, İkrime, İbn-i Cüreyc, Katade ve Süddi'ye göre bu âyet-i kerime, namaz ve zakâtın farz kılınıp cihadın henüz farz kılınmadığı bir zamanda müslüman olan, namaz kılma ve zekat vermenin yanında cihadın da farz kılınmasını isteyen fakat cihad farz kılınınca da savaşmak zorlarına giden bir kısım sahabiler hakkında nazil olmuştur.[392]
a- Said b. Muhammed b. Ahmed el-Adl, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Hasan b. Süfyan'dan, o Muhammed b. Ali'den, o babasından, o Hüseyn b. Vakıd'dan, o Amr b. Dinar'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Abdurrahman b. Avf ve birkaç arkadaşı Mekke'de iken Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın Nebisi, biz müşrik kimseler iken kuvvetli idik. İman edince miskinlere döndük" dediler. Peygamber (s.a.v.) de:
"Ben, müsamaha ile emrolundum. Binaenaleyh bu müşrik kavimle muharebe etmeyin" buyurdu. Vaktâ ki Allah, Peygamber (s.a.v.)'ini Medine'ye döndürdü. O'na savaşı emretti de müslümanlar savaş yapmaktan çekindiler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[393] Böylece dünya hayatının az bir geçimlik olduğunu, bu itibarla onu tercih etmenin isabetli olmadığını, âhiretin ise müminler için daha hayırlı olduğunu, Allah yolunda savaşarak âhireti tercih etmenin

---

[387] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/130.
[388] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[389] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[390] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[391] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[392] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[393] Sahih hadistir. Nesai; Cihad: 6/3. Tefsir: 132, Hakim; Müstedrek: 2/66.; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/281; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 116.

gerektiğini beyan etmiş oldu.
b- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, Rasulullah (s.a.v.)'ın ashabı'ndan Abdurrahman b. Avf, Mikdad b. Esved, Kudame b. Maz'un ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ın da içlerinde bulunduğu bir cemaat hakkında inmiştir. Bunlar, müşriklerden birçok eza görmüşler ve:
"Ey Allah'ın Rasulü, şunlarla savaşmak hususunda bize izin ver" demişlerdi. Rasulullah (s.a.v.) da kendilerine:
"Ellerinizi onlardan çekin. Zira ben onlarla savaşmakla emrolunmadım" buyurmuştu. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret edip Allah Teala müslümanlara, müşriklerle savaşmayı emredince onların bazısı bunu hoş karşılamadı ve ağırlarına gitti. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[394]
2- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime ve bundan sonra gelen seksen üçüncü âyetin sonuna kadar olan âyetler, Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Allah teala bunların durumuna düşmekten sakındırmıştır.[395]
3- Bu ve bunu takip eden âyetlerin münafıklar hakkında nazil olduğunu ileri süren müfessirler de vardır.[396]

78. Nerede olursanız olun, sağlam kaleler içinde bile olsanız ölüm size erişecektir. Şayet onlara bir iyilik isabet ederse "Bu, Allah'tandır." derler. Bir kötülük erişirse de "Bu, senin yüzündendir." derler. De ki: "Hepsi Allah katındandır. Bunlara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamıya yanaşmıyorlar?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas, Ebû Salih'in rivayetinde şöyle dedi:
"Allah, müslümanlardan Uhud Günü şehadet mertebesine erenleri, şehid olarak huzuruna aldığı vakit, cihaddan geri duran münafıkların: "Öldürülen kardeşlerimiz, yanımızda olsalardı, ne ölür ne de öldürülürlerdi" demeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[397]
2- Ayet-i kerimenin *"Şayet onlara bir iyilik isabet ederse "Bu, Allah'tandır." derler. Bir kötülük erişirse de "Bu, senin yüzündendir." derler. De ki: "Hepsi Allah katındandır."* kısmının nüzul sebebinin ise yahudiler ve münafıklar olduğu söylenmiştir. Şöyle ki: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye gelmesinden bir süre sonra: "Bu adam ve arkadaşları bize geldikten sonra meyvelerimizde ve ekinlerimizde noksanlığı (eksikliği) bilir olduk." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[398]
3- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Medine, Hz. Peygamber (s.a.v.) oraya geldiğinde nimetlerle dopdolu idi. Yahudilerin inadı ve münafıkların nifakı ortaya çıkınca, Allah Teâlâ, bütün önceki ümmetler hakkındaki sünnetullahını yürüterek, rızıklarını biraz kıstı. Nitekim O, bunu *"Biz hangi memlekete bir Peygamber gönderdi ise, onun halkını, yalvarıp yakarsmlar diye, mutlaka fakirlikle, şiddetle, hastalıkla (sıkıp) yakaladık."* [399] buyurarak ifade etmiştir. İşte bunun üzerine yahudi ve münafıklar, "Bu adamdan daha uğursuz birisini görmedik. O geldiğinden beri ürünlerimiz noksanlaştı, fiyatlar yükseldi." dediler. Buna göre, âyetteki "*Eğer onlara bir hasene (iyilik) dokunursa..."* tabiri, "Bolluk olur, fiyatlar uygun olur ve çok yağmur yağarsa, "...Bu, Allah katındandır" derler" manasına; *"Eğer onlara bir seyyie (fenalık) dokunursa..."* tabiri de, "Kıtlık olur ve fiatlar yükselirse, "bu da Muhammed'in uğursuzluğundandır" derler" manasınadır. Bu tıpkı, *"Fakat onlara hasene gelince, "Bu, bizim hakkımızdır" dediler. Eğer*

[394] Senedsizdir. Kelbi zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 134; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/185.
[395] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 5/109.
[396] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/185.
[397] Ebu Salih. İbn Abbas'tan işitmemiştir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 116.
[398] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/183.
[399] Arâf: 7/94.

kendilerine bir fenalık gelirse, Musa ile beraberindekilere uğursuzluk yüklerlerdi."[400] ve Hz. Salih (a.s.)'in kavminden naklen, *"(Onlar) "Senin yüzünden ve maiyetinde bulunan kimseler yüzünden uğursuzluğa uğradık" dediler"* [401] âyetlerinde ifade edildiği gibidir." [402]
4- Fahreddin er-Razi der ki:
"Herkes, bu âyetin bolluk ve kıtlık hususunda nazil olduğunda ittifak etmiştir. Binâenaleyh âyet, bu iki şeye mahsustur." [403]

80. O Rasûl'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse Biz seni onlara bekçi göndermedik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Kim bana itaat ederse Allah'a itaat etmiştir. Kim de beni severse Allah'ı sevmiştir." deyince münafıklar:
"Bu adam bu sözüyle Allah'a şirk koşmaya yaklaştı (veya yakında kendisinin Allah'ın ortağı olduğunu söyleyecek). Allah'tan başkasına ibadet etmemizi yasaklıyacak sonra da hristiyanların İsa'yı Rab edindikleri gibi kendisini Rab edinmemizi istiyecek" dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[404]
2- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Bu âyet-i kerime cihadı emreden âyet inmeden önce nazil olmuş. Peygambere itaat etmeyenlere karşı Peygamberin kişileri amellerinden dolayı hesaba çeken kimse olmadığı beyan edilmiştir. Daha sonra onlara karşı cihad etmesi, müslüman oluncaya kadar onlara sert davranması emredilmiştir." [405]

83. Kendilerine güven ve korkuya dair bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi O Rasul'e ve kendilerinden olan ulu'l-emre götürselerdi onlar ondan ne gibi bir netice çıkaracaklarını bilirlerdi. Eğer üzerinizde Allah'ın nimet ve rahmeti olmasaydı pek azınız müstesna şeytana uyup gitmiştiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Peygamber (s.a.v.) hanımlarından îlâ yapıp ayrıldığında -ki bir rivayette hicretin dokuzuncu senesi, başka bir rivayette de Kurayza oğulları gazvesinden sonra, Hudeybiye müsalahasından öncedir. Kurayza oğulları gazvesi hicretin beşinci yılı sonlarında Hudeybiye musalahası ise hicretin altıncı yılı sonlarındadır ve bu îlâ hadisesi geniş olarak Ahzâb Sûresinin 28. âyetinin nüzul sebebinde ayrıca zikredilecektir-
Hz. Ömer mescid-i nebevîye girmiş ve insanların
"Allah'ın Rasûlü hanımlarını boşadı." dediklerini duymuş. Hemen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girmiş ve ona:
"Hanımlarını boşadın mı?" diye sormuş, O'nun:
"Hayır." cevabı üzerine dışarı çıkmış ve en yüksek sesiyle bağırarak:
"Uyanık olun, gözünüzü açın! Allah'ın Rasûlü kadınlarını boşamadı!" diye nida etmiş Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[406]

---
[400] Arâf: 7/131.
[401] Neml: 27/47.
[402] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[403] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[404] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/141; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/194.
[405] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[406] Buhâri, İlm, 27; Müslim, Talâk, 30; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/210; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/145.

84. Allah yolunda savaş. Sen, ancak kendinden sorumlusun. İman edenleri de savaşa teşvik et; umulur ki Allah, o küfredenlerin şiddet ve baskınını önler. Allah, kahrı da cezalandırması da en şiddetli olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin Bedr es-Suğrâ (Küçük Bedr) Gazvesi hakkında nazil olduğu söylenir. Ebu Süfyân, Uhud'dan ayrılırken "Mev'idimiz gelecek sene Bedr olsun." diyerek ayrılmıştı. Kararlaştırılan bu zaman gelince Rasûlullah (s.a.v.), kimseyi bu gazveye katılmaya zorlamamış hattâ *"Yalnız başına da olsam bu randevuya gideceğim."* buyurarak kararlılığını göstermekle yetinmiş, ona katılan 70 atlı ile randevu yerinde hazır bulunmuş, fakat Ebu Süfyân bu buluşmaya gelmemiş ve bu yüzden bu gazvede savaş da olmamıştır.[407]
2- Bu hadise daha önce Alu İmrân Süresinin 173-174. âyetlerinin de nüzul sebebi olarak geniş şekilde orada verildiğinden burada tekrarına gerek görmüyoruz.

85. Kim iyi işte aracılık ederse ondan kendisine bir pay ayrılır. Kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa o kötülükten kendisine bir pay vardır. Allah her şeye hakkıyla Kadir ve Nazırdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet edildiğine göre Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın huzuruna girdiklerinde selam vermek yerine "es-Sâmu aleykum" derlerdi. (Arapçada) "es-Sâm" da ölüm anlamınaydı. Hz. Aişe bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu şekilde selâm verdiklerini duyunca
"Sâm ve lanet sizin üzerinize olsun! Bunu Allah'ın Rasûlü'ne mi söylüyorsunuz?" dedi. Hz. Peygamber:
"Ben onlara, ne diyordum, biliyor musun? Ben de onlara: "ve aleyküm=Sizin de üzerinize olsun." diyordum." buyurdular da bu ayeti kerime nazil oldu."[408]

87. Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur, yegâne ilâh O'dur. Geleceğinde hiç şüphe olmıyan kıyamet günü sizi muhakkak toplıyacaktır. Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Bu âyet-i kerime, ölümden sonra yeniden diriltilme konusunda şüpheye düşenler hakkında nazil olmuştur."[409]

88. Size ne oluyor da münafıklar hakkında, Allah onları kazandıkları sebebiyle tepesi aşağı getirdiği halde, halâ iki bölük oluyorsunuz? Allah'ın saptırdığını siz mi hidayete erdirmek istiyorsunuz? Allah kimi dalâlette bırakmışsa artık sen onun için asla bir yol bulamıyacaksın.
89. Kendileri kâfir oldukları gibi sizin de kâfir ve onlara eşit olmanızı isterler. O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden kimseyi dostlar edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinin.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zeyd b. Sabit'e göre bu âyet-i kerime, sahabilerin Uhud savaşında Rasulullah'tan ve müslümanlardan ayrılıp Medine'ye gelen ve müslümanlara "Şayet biz savaşmayı bilseydik size tabi olurduk." diyen münafıkların düştükleri ihtilaf hakkında nazil olmuştur. [410]

---

[407] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/189; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[408] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/207.
[409] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/152.
[410] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

a- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû Amr İsmail b. Necid'den, o Yusuf b. Yakub el-Kâdî'den, o Amr b. Merzuk'tan, o Şu'be'den, o Adiy b. Sabit'ten, o Abdullah b. Yezid b. Sabit'ten, bize şu rivayette bulundu:
"Bir münafık topluluğu, Rasulullah (s.a.v.) ile beraber Uhud'a çıkmış, sonra da geri dönmüşlerdi. Bu sebeple müslümanlar onlar hakkında anlaşmazlığa düştüler de bir grup: "Onları öldürelim", bir grup da: "Öldürmeyelim" demişlerdi. Bu âyet işte bu sebeple indi."[411]
Bu hadisi Buhari, Bündar, Ğunder tarikinden, Müslim de Abdullah b. Muaz'dan, o babasından, her iki taraf da Şu'be'den rivayet etmişlerdir.[412]
b- Tirmizî ve Ahmed ibn Hanbel rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o münafıklar hakkında bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine:
"O (Medine-i Münevvere) Taybe'dir; Ateşin, demirin (veya gümüşün) kirini giderdiği gibi kiri (ve kirli, pis olanı) giderir, içinde barındırmaz." buyurduğu fazlalığı vardır.[413]
c- Bu âyetteki münafıklardan evvel emirde kastedilenlerin Uhud günü Hz. Peygamberle birlikte askerleri ile savaşa çıkmışken Hz. Peygamber (s.a.v.)'den yine askerleriyle birlikte ayrılarak geri dönen Abdullah ibn Ubeyy ve arkadaşları olduğunda şüphe yoktur.[414]
d- Zeyd İbn Sabit'e göre "Âyet-i kerime, Uhud günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den geri kalan, ayrılan ve:
"Eğer biz yaptığınız işi savaş bilseydik, seninle beraber gelirdik" diyen kimseler hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı, bu kimseler hakkında ihtilaf etmiş, bir kısmı:
"Onlar kâfir oldular", diğer grup ise:
"Onlar kâfir olmadılar" demişti. İşte, bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil olmuştu.
Fahreddin er-Razi der ki:
"Alimlerden bazıları bu izahı tenkid ederek, şöyle demiştir:
"Âyetin nazmı, buna uygun değildir (bu durumu zedelemektedir). Üstelik onlar Mekkeli idiler. Cenâb-ı Allah da şöyle buyurmaktadır:
"O halde, onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dostlar edinmeyin. [415]" [416]
2- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Mekke'den Medine'ye gelen, müslüman olduklarını açıklayan, daha sonra da Mekke'ye dönerek müşrik olduklarını ilan eden münafıklar hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nazil olmuştur. [417]
a- Mücahid diyor ki:
"Bir kısım insanlar, Mekke'den çıkıp Medine'ye geldiler ve muhacir olduklarını iddia ettiler. Daha sonra da dinden çıktılar. Rasulullah'tan, Mekke'ye gidip eşyalarını getirmelerine ve onlarla ticaret yapacaklarına dair izin istediler, Ve gittiler. İşte müminler, bu kimseler hakkında ihtilafa düştüler. Bazıları, onların münafık olduklarını bazıları da mümin olduklarını söylediler. Allah teala, bu âyeti indirerek, onların münafık olduklarını açıkladı ve onlarla savaşmayı emretti." [418]
b- Mücahid dedi ki:
"Onlar bir kavimdir ki, Mekke'den yola çıkıp nihayet, Muhacir olduklarını iddia ederek Medine'ye geldiler, Bunun ardından da dinden dönüp mürted oldular, Müteakiben, Rasulullah ve Ashabıyla ticaret yapmak için kendilerine sermaye getirmek üzere Mekke'ye doğru yola çıkmak için Peygamber (s.a.v.)'den müsaade istediler. Bunun üzerine mü'minler, onlar hakkında ihtilafa düştüler de: "Onlar münafıktır" diyenler oldu, "onlar mü'mindir" diyenler oldu. İşte bu sebeple Allah Teala onların münafıklığını açıkladı ve bu âyeti indirdi, *"Şayet*

---

[411] Buhari; Hacc: 1884, Meğazi: 16 (4050), Tefsir: 15 (4589); Tirmizî, Tefsir 4/14. Müslim, Sıfatu'l-Munâfikîn, 6, Hudud: 22; Ahmed b. Hanbel, 5/174 177, 188.
[412] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 135; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/212.
[413] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/14, hadis no: 3028; Ahmed ibn Hanbel, Musned, 5/184.
[414] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/197.
[415] Nisa: 4/89.
[416] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/219.
[417] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[418] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

dönerlerse, onları yakalayın ve bulduğunuz yerde öldürün." âyetiyle onların öldürülmesini emretti. Nihayet Hilal b. Uveymir el-Eslemî'ye konuk olmayı kasdederek sermayelerini getirdiler. Hilal ile Peygamber (s.a.v.) arasında verilmiş söz ve yemin vardı, O, mü'minlerle savaşmaktan kalbi daralan bir kimse idi. İşte bu sebeple: *"Ancak, sizinle kendileri arasında anlaşma olan bir millete sığınanlar yahut sizinle savaştan veya kendi milletleriyle savaşmaktan bıkarak size başvuranlar müstesnadır..."* 90. âyet-i kerimeyle bunlardan öldürme kaldırıldı."[419]

3- Abdullah b. Abbas, Ma'mer b. Raşid, Katade ve Dahhak'a göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Mekke'de müslüman olduklarını açığa vuran bununla birlikte, müslümanlara karşı müşriklere yardım eden bir kısım münafıklar hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nazil olmuştur.[420]

a- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:

"Mekke'de bazı kimseler vardı ve bunlar müslüman olduklarını söylüyor, fakat müşriklere arka çıkıyor, onlara yardımcı oluyorlardı. Bunlar bir takım ihtiyaçları peşinde Mekke'den çıktılar.

"Yolda eğer Muhammed'in arkadaşlarına rastlarsak bile onlardan bize zarar gelmez." diyorlardı. Mü'minler, bu kimselerin Mekke'den yola çıktıklarını duyunca bir grup mü'min:

"Şu habislerin tepesine binip onları öldürün. Onlar size karşı düşmanlarınıza yardım ediyorlar." dediler. Diğer bir grup ise:

"Sübhanallah, sizin söylediklerinizi söyliyen (yani kelime-i şehadet getiren) bir kavmi sırf hicret etmedikleri, ülkelerini terketmedikleri için mi öldürecek, kanlarını ve mallarını helâl sayacaksınız?" dediler. Böylece o mekkeliler hakkında iki gruba ayrıldılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) ne birini, ne diğerini söylediklerinden men'etmedi de sonunda bu âyet-i kerime nazil oldu.[421]

b- Katâde'den rivayete göre de müslümanların, haklarında ayrılığa düşüp ikiye ayrıldıkları Mekke halkından iki kişi olup yolda müslümanlardan bir grup bu iki mekkeliye rastlamışlar, bir kısmı

"Bunların canları ve malları size helâldir." derken, ikinci bir grup

"Hayır, helâl değildir." demişler ve bu konuda münakaşaya tutuşmuşlar da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş. [422]

c- Ma'mer ibn Râşid'den rivayette de Mekkelilerden bir grup müslüman olmadıkları halde yalan söyleyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e müslüman olduklarını yazmışlar ve Mekke'de kalmaya da devam etmişler. Daha sonra bunlara rastlayan bazı müslümanlar bunların durumu hakkında şüpheye düşüp ikiye ayrılmışlar; kimisi onları müslüman sayıp kanlarını ve mallarını haram sayarken bazıları da onların müslümanlığma inanmıyarak canlarının ve mallarının helâl olduğunu savunmuşlar. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.[423]

4- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Medine'de yaşayan ve münafıklıklarından dolayı oradan ayrılmak isteyen kişiler hakkında ihtilafa düşmeleri üzerine nazil olmuştur. [424]

a- Suddî'den rivayette ise o şöyle anlatıyor:

"Münafıklardan bir kısım insanlar Medine'den çıkıp gitmek istediler ve mü'minlere:

"Medine'de başımıza acılar geldi, buranın havası bize yaramadı. Biraz dışarı çıkalım, biz açık alanların, çöllerin insanlarıyız, belki dışarının havası bize iyi gelir de iyileşiriz, sonra yine döner geliriz." dediler ve çıkıp gittiler. Onlar gittikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı, onlar hakkında fikir ayrılığına düştüler. Bir grup:

---

[419] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/190; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 117.
[420] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/219.
[421] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/122.
[422] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/122.
[423] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/122.
[424] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/122.

"Bunlar Allah'ın düşmanları münafıklardır. İsterdik ki Allah'ın Rasûlü izin verse de onlarla savaşsaydık." derken diğer bir grup:
"Hayır, öyle değiller; onlar da bizim kardeşlerimiz, Medine'nin havasına alışamadılar da o sebeple dışarı çıktılar. Bir süre şehir dışında gezip dolaşacaklar, iyileşince de geri dönecekler." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.[425]
b- Abdurrahman b. Hamdan el-Fadl, Ebû Bekr Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Esved b. Amir'den, o Hammad b. Seleme'den, o Muhammed b. İshak'tan, o Yezid b. Abdillah Kuseyt'ten, o Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Bir Arab kavmi Rasulullah (s.a.v.)'a gelip müslüman oldular. Medine'nin vebasına uğradılar da başaşağı çevrildiler ve derhal Medine'den çıktılar. Rasulullah (s.a.v.)'in Ashabı'ndan bir grup onları karşıladılar da:
"Size ne oldu da geri döndünüz?" dediler. Onlar da:
"Bize Medine vebası isabet etti de orada kalmayı hoş bulmadık" dediler. Ashab da:
"Sizin için Rasulullah (s.a.v.)'ta güzel bir örnek yok mu?" dediler. Bunun üzerine Ashab'ın bazısı bu geri dönenler için: "Münafık oldular" bir kısmı da: "Münafik olmadılar, onlar müslümandırlar" dediler de bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[426]
c- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bu âyet, müslüman olarak Hz. Peygamber'e gelmiş olan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Onlar Medine'de Allah'ın dilediği bir süre kadar kaldılar. Sonra da:
"Ya Rasûlallah, biz çöle gitmek, (yerleşmek) istiyoruz; binâenaleyh, bize bu konuda izin ver!" dediler. Allah'ın Rasulü de onlara müsaade etti. Onlar yola çıktıklarında, konaklaya konaklaya gidiyorlardı... Derken, müşriklere yetiştiler... Böylece de mü'minler o münafıklar hakkında konuşmaya başladı. Bunun üzerine bir grup mü'min:
"Şayet onlar da bizim gibi müslüman olsaydı, bizimle beraber kalır, bizim sabrettiğimiz gibi sabrederlerdi." dediler. Bir grup müslüman ise:
"Onlar müslümandırlar; durumları ortaya çıkıncaya kadar, onların hakkında kâfir diyemeyiz" der. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerimede, onların münafık olduklarını beyan eder." [427]
5- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime, sahabilerin, Hz. Aişe'ye yapılan iftira hususunda ihtilafa düşmeleri hakkında nazil olmuştur.[428]
a- İbn Zeyd âyet-i kerimenin, İfk hadisesinde Hz. Aişe aleyhinde konuşan Abdullah ibn Übeyy hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[429]
b- Abdullah b. Übey gibi bazı münafıklar, Hz. Aişe aleyhine konuştular. Sa'd b. Muaz gibi samimi müminler ise Abdullah'ın bu davranışlarından beri olduklarım bildirmişlerdir. [430]
c- Sa'd ibn Muâz'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"İfk hâdisesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün minbere çıktı ve:
"Ey insanlar, Bana ailem (Aişe) hakkında eziyet eden ve eziyet edenleri evinde toplıyandan kim kurtaracak?" buyurdu. Evs'in efendisi Sa'd ibn Muâz:
"Ey Allah'ın elçisi, eğer o kimse Evs'den ise onu bize söyle hemen öldürelim. Eğer kardeşlerimiz Hazrec'den birisi ise bize ne emredersen ona itaat ederiz." dedi. (Hazrec'in efendisi) Sa'd ibn Ubâde kalktı ve:
"Ey Sa'd, bu senin yapacağın şey değildir. Eğer Hazrec'den ise onu senin öldürmen olacak şey değildir," ya da: "'Ey Sa'd, sen kim oluyorsun da Hazrecli hakkında Allah'ın Rasûlü'ne itaattan

[425] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/122.
[426] Senedi zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 117; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/212.
Suyuti der ki: "Bu rivayetin isnadında tedlis (hile) ve inkıta (kesilme) vardır."
[427] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/219.
[428] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[429] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/154; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/219.
[430] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

bahsedebiliyorsun!" dedi. Useyd ibn Hudayr kalktı ve:
"Ey İbn Ubâde, sen münafıksın ve münafıkları seviyorsun." dedi. Muhammed ibn Mesleme kalktı ve:
"Ey insanlar, size ne oluyor? Görmüyor musunuz Allah'ın Rasûlü henüz aramızda, içimizdedir; o emreder, biz de emrini yerine getiririz." dedi ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[431]
d- Hadiseyle ilgili farklı rivayetler ve konunun diğer ayrıntıları ilerde inşaallah Nur: 24/11 âyetinin nüzul sebebinde daha geniş olarak verilecektir.
6- İkrime'ye göre "âyet-i kerime, irtidad eden ve müslümanların malını alarak Yemame'ye kaçıran bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Müslümanlar bunlar hakkında ihtilafa düşünce, bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[432]
a- İkrime'den rivayetle hadise biraz daha farklıdır:
"Müslümanlardan bazı kimseler ticaret yapmak üzere müşriklerden mal alıp bunları Yemâme'ye götürdüler. Müslümanlar bu kişiler hakkında aralarında ayrılığa düştüler. Bazıları, onların irtidad ettikleri kanaatiyle:
"Şunlarla karşılaşsak da öldürsek ve ellerindekileri alsak." derken diğer bazıları da:
"Bu sizin için uygun olmaz; onlar sizin kardeşleriniz, ticaret için oralara gittiler." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[433]
7- Ayetin nüzul sebebinin bir baskınla Hz, Peygamber (s.a.v.)'in mevlâsı Yesâr'ı öldüren Ureyne'liler olduğu da rivayet edilmiştir.[434]
8- İbn Ebî Hatim'in Hasen'den rivayetinde o, Surâka ibn Mâlik el-Mudlicî'den naklen şöyle anlatmıştır:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Bedr ve Uhud'da zafer kazanıp Medine civarındaki kabileler müslüman olduğunda Rasûlullah (s.a.v.)'ın, kavmim Mudlic oğulları üzerine Hâlid ibnu'l-Velîd komutasında bir seriyye göndereceği haberini aldım, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim ve ona:
"Nimet adına." dedim. Etraftan:
"Sus!" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Onu bırakın, ne istiyorsun?" buyurdu.
"Sen, benim kavmim üzerine asker göndermek istiyorsun, ben de senin onlarla barış yapmanı istiyorum: Senin kavmin (yani Kureyş) müslüman olursa onlar da müslüman olacaklar; İslâm'a girecekler ama müslüman olmazsa senin kavminin kalbleri onlara karşı katılaşmıyacak." dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hâlid ibnu'l-Velîd'in elini tutup onunla birlikte git ve onun istediğini yap." buyurdular. Hâlid de onlarla Rasûlullah'a karşı onun düşmanlarından kimseye yardım etmemeleri ve Kureyş müslüman olursa müslüman olmaları" şartlarıyla onlarla barış yaptı da Allah Tealâ *"Kendileri kâfir oldukları gibi sizin de kâfir ve onlara eşit olmanızı isterler. O halde onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden kimseyi dostlar edinmeyin."* âyet-i kerimesini indirdi.
Bu hadiseyi aynen nakleden İbn Merdûye, anılan âyet yerine, onu takip eden *"Ancak onlardan, sizinle kendileri arasında bir antlaşma bulunan bir kavme sığınanlar ve sizinle savaşmaktan veya kendi kavimleriyle harbetmekten bunalarak size başvuranlar müstesnadır."* âyet-i kerimesinin nazil olduğunu söylemiştir.[435]
9- Genel değerlendirme:
Taberî bu nüzul sebeplerinden "Mekkelilerden imana gelip de sonra irtidad eden bir grup hakkında ashab-ı kiramın ikiye ayrılıp bir kısmının bunların münafık olduğunu iddiası, diğer bir grubun da bunları mü'minler sayması üzerine o mekkelilerin münafıklar olduklarını

---

[431] Saîd ibn Mansûr; İbn Ebî Hatim; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/114.
[432] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/219.
[433] Abd ibn Humeyd; İbn Ebî Hatim; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr 2/611.
[434] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/219.
[435] İbn Ebî Hatim; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/158, 1 numaralı dip not; es-Suyutî, Lubâbu'n-Nukul, 1/115-116.

söyleyenlerin haklı oldukları ifadesiyle bu âyet-i kerimenin nazil olduğu"nu ifade eden sebebi tercih etmiştir.
Zira bu âyetten sonra gelen âyette de *"... Allah yolunda hicret etmedikçe onlardan dostlar edinmeyin..."* buyurulmakta ve bu insanların, Medineli olmadıkları, oraya henüz hicret etmedikleri anlaşılmaktadır.
Müfessirler de bu kişilerin Mekke veya Medineli oldukları huusunda ittifak etmişlerdir. Bunların Medineli olmadıkları bu âyetten anlaşıldığına göre Mekkeli oldukları kesindir.[436]

90. Ancak onlardan, sizinle kendileri arasında bir antlaşma bulunan bir kavme sığınanlar ve sizinle savaşmaktan veya kendi kavimleriyle harbetmekten bunalarak size başvuranlar müstesnadır. Allah dileseydi onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer sizden uzak durur, savaşmaz ve size barış teklif ederlerse Allah, onlara dokunmanıza izin vermez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime’den (İbnu Ebî Hatim’e göre İbnu Abbas'tan) (r.a.) rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.) ile aralarında antlaşma olan Hilâl ibn Uveymir el-Eslemî, Surâka ibn Mâlik ibn Cu'şum el-Mudlicî ve Huzeyme ibn Amir ibn Abdimenâf hakkında nazil olmuştur."[437]
2- İbn Abbas (r.a.), müslümanlar ile anlaşmalı olan kavmin, Benû Bekir (Bekr ibn Zeyd ibn Menât oğulları) kabilesi olduğunu, Mukâtil ise, Huza'a ve Huzeyme kabileleri olduğunu söylemiştir.[438]
3- Bazı alimler, bunların Eslem Kabilesi mensupları olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu kabile ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında bir anlaşma vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke fethi için çıktığında, kendisine isyan etmemeleri, müslümanlara karşı başkalarına yardım etmeme ve Hilâl İbn Uveymir el-Eslemî'ye gelip sığınan herkese, Hilâl’e tanınan hakların tanınacağı hususlarında. Hilâl ile bir anlaşma yapmıştır.[439]
4- Mücâhid'den rivayet ediliyor:
"Hilâl ibn Uveymir el-Eslemi ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında antlaşma vardı. Kavminden bazı insanlar müslümanlarla da kendi kavimleriyle de savaşmayı kerih görerek ona sığınmışlardı da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[440]
5- Hasan el-Basri (r.a.) dedi ki:
"Süraka İbni Mâlik el-Müdlicî onlarla konuştu. Hasan (r.a.) dedi ki:
"Nebi Aleyhisselâm Bedir ve Uhud ehline galip geldi, etrafında olanlar müslüman oldular. Süraka dedi ki:
"Bana Rasûlullah'ın Halid İbni Velîd'i benim kavmim olan Benî Müdlic'e göndereceği haberi ulaşınca, ben Nebî Aleyhisselâm'a geldim ve:
“Senin için nîmet isterim. Benim kavmime Halid'i göndereceğin haberi bana geldi. Ben, onların bırakılmasını isterim. Senin kavmin müslüman olursa, onlar da müslüman olur ve İslam'a girerler. Eğer müslüman olmazlarsa, senin kavminin onlara galip gelmesi güzel olmaz." dedim. Rasûlullah Halid'in elini tuttu ve:
"Bununla git, onun istediğini yap." buyurdu. Halid, Rasûlullah'ın aleyhinde yardım etmemek, Kureyş müslüman olursa, onlarla birlikte müslüman olmaları üzerine onlarla andlaşma yaptı. Allahü teâlâ bu âyeti indirdi. Onlara ulaşan onların ahdi üzerine onlarla beraber oldu."[441]
6- Rivayet ediliyor ki, Bedir ve Uhud savaşlarından sonra, müslümanların sayısı çoğalınca Rasulullah, Halid b. Velid'i Müdlic kabilesine göndererek onları İslama davet etmek

[436] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/123.
[437] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/124; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/116.
[438] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/199.
[439] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[440] İbn Ebî Hatim; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/116.
[441] İbn Merduyeh; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/214.

istemiştir. Bu kabilelerden olan Süraka, Peygamber efendimize gelerek şöyle demiştir:
"Ey Allah'ın Rasulü, kavmime adam göndereceğini öğrendim. Onlara dokunmamanı arzu ediyorum. Şayet, senin kavmin olan Kureyşliler müslüman olurlarsa onlar da İslama girerler. Şayet kavmin müslüman olmazsa onlara düşmanlık beslerler." Bunun üzerine Rasulullah, Halid b. Velid'e:
"Bununla beraber git ve islediğini yap." buyurdu Halid b. Velid gitti ve Müdlic kabilesiyle Rasulullah'ın aleyhinde bulunmayacaklarına, Kureyşliler müslüman olursa onların da müslüman olacaklarına dair bir anlaşma yaptı.
İşte âyet-i kerime iki sınıf insanın öldürülmemesini bildirmektedir ki bunların birisi, kendisiyle sulh anlaşması yapılan bu Müdlic kabilesine katılan ve onların anlaşmasından istifade edenlerdir. Diğeri de Abbas gibi Bedir savaşında müslümanlarla savaşmak istemedikleri halde kabilelerinin baskısıyla gelip savaşa katılanlardır. Ancak miifessirler bu ve bundan sonra gelen âyet-i kerimenin, Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini, bu itibarla münafıklar, müslümanlardan uzak dursalar, onlarla savaşmasalar ve onlara barş teklifinde bulunsalar bile, müşrikliğe devam ettikleri ve müslüman olmadıkları müddetçe onlarla savaşılacağını söylemişlerdir.
Nitekim İkrime, Hasan-ı Basri, Katade ve İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin ve benzeri âyetlerin, Tevbe suresinin beşinci âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.[442]

91. Diğerlerinin de sizden ve kendi milletlerinden güvende olmak istediklerini göreceksiniz. Fitneciliğe çağrıldıklarında ona can atarlar. Eğer sizden uzak durmazlar, barış teklif etmezler ve sizinle savaşmaktan geri durmazlarsa onları tutun ve bulduğunuz yerde öldürün. İşte size, onlar aleyhine apaçık ferman verdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Suddî der ki:
"Bu âyet-i kerime hem müslümanlardan, hem de müşriklerden güvende olmak isteyen ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile onlar arasında söz getirip götüren Nuaym ibn Mes'ûd el-Eşca'î hakkında nazil olmuştur."
Suddî, Nuaym'm daha sonra müslüman olduğunu da kaydetmektedir. [443]
2- Dahhâk'in İbn Abbâs'tan rivayetinde ise Abduddâr oğulları hakkında indiği belirtilmektedir. [444]
3- Hasen, bir grup münafık hakkında indiğini söylemiştir. [445]
4- İbn Abbâs'tan rivayetle Medine-i Münevvere'ye gelip müslüman olan sonra da memleketlerine dönüp kâfir olduklarını açığa vuran ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'le yaptıkları antlaşmayı bozan Esed ve Gatafanlılar hakkında indiği de söylenmiştir.[446] Maksatları ise, müslümanlardan emin olmak idi.[447]
5- Müfessirler, bu âyette zikredilen insanlardan kimlerin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'a göre bu âyette zikredilen insanlar Mekke halkından, müslüman olmadıkları halde canlarını, mallarını ve soylarını güven altına almak için müslüman olduklarını söyleyen münafıklardır. Bunlar, Allah'a ortak koşmaya davet edildiklerinde, İslamdan çıkıp hemen müşrik olduklarını ilan ediyorlardı. Böylece müşrikler nezdinde de canlarını ve mallarını emniyet altına alıyorlardı. İşte âyet-i kerime bunları vasıflandırmaktadır.

---
[442] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[443] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/200.
[444] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/200.
[445] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/200.
[446] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/160; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/200.
[447] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

b- Katade'ye göre ise burada zikredilen insanlardan maksat, hem Rasulullah'ın ve sahabilerinin nezdinde hem de müşriklerin nezdinde, güvende olmak için Rasulullah'tan eman isteyen, Tihame'de yaşayan müşriklerdir.
c- Süddi'ye göre ise bu âyette sıfatları zikredilen insanlardan maksat, Nuaym b. Mes'ud el-Eşcai'dir. Bu kişi, Rasulullah ile müşrikler arasında söz götürüp getirerek her iki topluluk nezdinde de kendisini güven altına almaya çalışıyordu. [448]

92. Bir mü'min, diğer bir mü'mini hata dışında öldürmesi olur şey değildir. Bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin bir mü'min köleyi azat etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça ona teslim edilmiş bir diyet ödemesi gerekir. Öldürülen mü'min, düşmanınız olan bir topluluktan ise, mü'min bir köle azat etmek gerekir. Şayet sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise, ailesine verilecek bir diyet ve mü'min bir köle azat etmek gerekir. Bunları bulamıyan kimsenin Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay ard arda oruç tutması gerekir. Allah, Alîm'dir, Hakim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid, İkrime ve Süddi'ye göre bu âyet-i kerime, Mahzum kabilesinden olan Ayyaş b. Ebi Rebia hakkında nazil olmuştur. Zira o, müslüman olduğunu bilmediği bir kimseyi öldürmüştü.[449]
a- Ebû Abdillah b. Ebî İshak, Ebû Amr b. Necid'den, o Ebû Müslim İbrahim b. Abdillah'tan. o İbn Haccac'dan, o Hammad'dan, o Muhammed b. İshak'tan, o Abdurrahman b. Kasım'dan, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Haris b. Yezid, Peygamber (s.a.v.)'e karşı şiddetli bir düşmandı. Bu zat müslüman olmağa gelmişti. Ayyaş b. Ebî Rabia, ona rastladı. Haris müslüman olmak istediği halde Ayyaş bunun farkına varamamıştı. Nihayet onu öldürdü. Allah Teala bu sebeple bu âyeti indirdi."[450]
b- Abdurrahman ibnu'l-Kasım'dan, o da babasından rivayet ediyor ki "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en katı düşmanlarından birisi olan el-Hâris ibn Zeyd, müslüman olmak üzere Medine'ye gelmiş. Yolda onunla karşılaşan ve onun müslüman olduğundan haberi olmayan, ya da bunu hissetmeyen Ayyaş ibn Ebî Rabîa da tutmuş onu öldürmüş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."
Bu rivayet, Kelbî tarafından daha geniş bir şekilde anlatılmış olup onun rivayeti şöyledir:
"Mahzûm oğullarından Ayyaş ibn Ebî Rabîa müslüman olmuş, ancak müslüman olduğunu açıklamaktan korkmuş ve kaçarak Medine-i Münevvere'ye gelip korunmak üzere orada bir evde saklanmış. Annesi Esma bint Muharribe oğlunun müslüman olmasından dolayı feryad ve figana başlamış, Ayyaş ile ana bir kardeş olan ve eski kocası Hişâm ibn Muğîra'dan olma oğulları Ebu Cehl ile Haris ibn Hişâm'ı çağırmış, onlara:
"Sîz onu bana getirinceye kadar bir evin gölgesine girmeyeceğim, başıma yağ sürmeyeceğim, bir yemek tatmıyacağım, bir içecek içmeyeceğim." diye yemin etmiş. Onlar da kardeşlerini aramıya çıkmışlar. el-Hâris ibn Zeyd ibn Ebî Uneyse de onlarla birlikte çıkmış ve Medine'ye kadar gelmişler, Ayyâş'ın saklandığı evi bulmuşlar ve:
"Saklandığın yerden in, bize çık, senin ayrılmandan sonra annen bir evin gölgesine girmedi, sen ona dönünceye kadar yememeye içmemeye yemin etti. Allah adına sana söz veriyoruz, senin dinine karışmıyacağız, seni herhangi bir dine zorlamıyacağız, seninle dinin arasına girmeyeceğiz." dediler. Annesinin durumunu duyunca ve dini konusunda ona bir şey yapmıyacaklarına yemin edince onlara inanmış ve saklandığı yerden çıkarak yanlarına gelmiş. Ama sözlerinde durmıyarak onu Medine'den çıkarıp sımsıkı bağlamışlar, her biri yüzer sopa vurmak üzere iyice dövmüşler, sonra da annesine getirmişler. Annesi:

---
[448] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/60.
[449] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[450] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 136

"Vallahi, iman ettiğin Muhammed'in dinini inkâr edinceye kadar seni çözmeyeceğim." demiş ve o halde güneşin altında bırakmışlar. Sadece bazı istediklerini (yiyecek, içecek gibi) vermişler. Ayyaş orada güneş altında bağlı haldeyken bu el-Hâris ibn Zeyd gelmiş ve:
"Şayet senin üzerinde olduğun din hidayet idiyse ben o hidayeti terkeder, şayet dalâlet idiyse ben o dalâlette kalmaya devam ederdim." demiş.[451] Hâris'in bu sözüne kızan Ayyaş:
"Allah'a yemin ederim ki yalnız bulduğum an seni öldüreceğim." demiş. Bu hadiseden sonra Ayyaş, Medine-i Münevvere'ye, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne hicret etmiş ve orada oturmaya başlamış. Bu arada el-Hâris ibn Zeyd de müslüman olarak Medine'ye hicret etmiş. O gelip müslüman olduğunda Ayyaş Medine'de değilmiş ve Hâris'in müslüman olduğundan da haberi olmamış. Bir gün Kuba'da,[452] yürürken bu Haris'i görmüş, görür görmez de üzerine atılıp onu öldürmüş. Çevreden yetişenler:
"Ne yaptın? o müslüman olmuştu." demişler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelen Ayyaş:
"Ey Allah'ın elçisi, geçmişte Haris ile olan durumumu, bana neler yaptıklarını biliyorsun. Ben onu öldürdüm ama öldürdüğümde onun müslüman olduğunu bilmiyordum." demiş de bu âyet-i kerime nazil olmuş.[453]
c- Usdu'l-Gâbe'de bu kıssada adı geçen el-Hâris ibn Zeyd, Ma'îs oğulları kardeşi (ibn Ma'îs ibn Amir ibn Luayy) olarak verilmekte ve hal tercümesinde Ayyaş ibn Rabîa'nın onu, müslüman olduğunu bilmeden öldürdüğü kaydedilmektedir.[454]
d- Usdu'l-Gâbe'de el-Hâris ibn Yezîd ibn Enese (veya (Ineyse)'nin, müslüman olarak Medine-i Münevvere'ye gelişi esnasında kendisine Bakî'de rastlıyan ve müslüman olduğundan haberi olmıyan Ayyaş ibn Ebî Rabîa tarafından öldürüldüğü; hemen bunun peşinden de el-Hâris ibn Yezîd el-Kuraşî el-Amirî hakkında aynı bilgilerin tekrarlandığı ve bu âyet-i kerimenin nüzulüne bu öldürme hadisesinin sebep olduğu anlatılmaktadır.[455]
e- Suddî'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Mahzûm oğullarından Ayyaş ibn Ebî Rabîa hakkında nazil olmuştur. Ebu Cehl ibn Hişâm'ın ana bir kardeşi idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret etmezden önce ilk muhacirlerle birlikte Medine'ye hicret etmişti. Ebu Cehil, el-Hâris ibn Hişâm ve yanlarında Amir ibn Luayy oğullarından birisi olmak üzere onu aramaya çıkmışlar, arıyarak Medine'ye kadar gelmişler. Kardeşleri arasında annelerinin en çok sevdiği Ayyaş imiş. Bu gelenler Ayyaş ile konuşmuşlar,
"Annen seni görünceye kadar hiç bir evin gölgesine girmemeye yemin etti. Güneş altında yatıyor, gel, bir kere seni görsün, tekrar buraya dön." demişler, Medine'ye tekrar dönmesine engel olmıyacaklarına dair Allah'a yemin etmişler. Ayyaş'ın bir arkadaşı ona soylu bir hecin devesi vermiş,
"Eğer bir şekilde bunlardan korkar veya şüphelenirsen bu hecine biner ellerinden kurtulur gelirsin." demiş. Ancak Medine dışına çıkınca Ayyâş'ın üzerine atılıp onu bağlamışlar, o Amir ibn Luayy oğullarından olan kişi Ayyaş'i dövmüş, Ayyaş da onu öldüreceğine yemin etmiş.Ayyâş Mekke'nin fethine kadar Mekke'de hapis kalmış, fetih günü dışarı çıktığında o kendisini döven Amir'liyi karşıdan gelirken görmüş. O kişi müslüman olmuş ve fakat Ayyaş onun müslüman olduğundan habersiz, tutmuş o adamı öldürmüş de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[456]
f- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ayyaş İbn Ebî Rebîa, Ebu Cehil'in anne bir kardeşi idi, müslüman olup, kavminden korktuğu için Medine'ye hicret etmişti. Bu hadise, Hz. Peygamber'in hicretinden önce vuku bulmuştu. Derken Ayyaş'ın annesi, dininden dönünceye kadar yeyip içmeye ve herhangi bir çatı altında

[451] Başka bir rivayette: "Eğer ilk dinin hidayet idiyse onu terketmiştin, dalâlet idiyse işte şimdi yine dalâlete döndün." Demiş Bak: Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/227.
[452] Bir rivayete göre Amr ibn Avf oğullan yurdunda bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Gâbe, 1/394.
[453] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 117; İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/394; 4/321.
[454] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/394.
[455] İbnu'l-Esîr, Usdu'I-Ğâbe, 1/422-423.
[456] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/128-129.

oturmayıp (güneş altında kalmaya) yemin etti. Bunun üzerine Ebu Cehil, beraberinde Hars İbn Zeyd İbn Ebî Uneyse olduğu halde Mekke'den çıktı. Ayyaş'ın yanına geldiler ve uzun uzun konuştular. Bunun üzerine Ebu Cehil:
"Hz. Muhammed, sana annene iyi davranmanı emretmiyor mu? O halde, üzerinde bulunduğun dini taşıyarak dön ve annene iyilik yap!" dedi. Ayyaş bu teklifi kabul ederek, Mekke'ye geri döndü. Mekke'ye yaklaştıklarında, bunlar Ayyaş'ın ellerini ve ayaklarını bağladılar. Ebu Cehil, Ayyaş'a yüz sopa vurdu; yüz sopa da Hars vurdu. Bunun üzerine Ayyaş, Hars'a:
"Şu, Ebu Cehil benim kardeşim. Ya sen kimsin ey Hars! Allah'a yemin ederim ki, seni ıssız bir yerde yakalarsam öldüreceğim!" dedi.
Rivayet olunduğuna göre "Hars, Ayyaş'a, Mekke'ye döndüğünde:
"Eğer senin tâbi olduğun ilk din hidayet ise, sen onu bırakmış durumdasın. Yok eğer sapıklık idiyse, sen şu anda ona girdin." dedi. Bu söz, Ayyaş'a çok tesir etti ve Hars'ı öldüreceğine yemin etti. Ayyaş, annesinin yanına vardığında, annesi Ayyaş ilk dinine dönmediği sürece, elinin ayağının çözülmeyeceği hususunda yemin etti. O da bunu yaptı (yani döndü). Bundan sonra Medine'ye hicret etti. Hars da müslüman olup hicret etmişti. Derken, Ayyaş, Hars ile ıssız bir yerde karşılaştı; Hars'ın müslüman olduğunu da bilmiyordu. Derken onu öldürdü. Hars'ın müslüman olduğu haberini alınca, yaptığına bin pişman olarak Allah'ın Rasulüne geldi ve:
"Müslüman olduğunu bilemeden onu öldürdüm!" dedi. İşte bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu."[457]
g- İkrime'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Haris b. Yezid, Amir b. Luey oğullarındandı. Ebu Cehil ile birlikte Ayyaş b. Rebia'ya işkence ederdi. Sonraları Haris müslüman olmuş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına hicret etmek için yola çıkmıştı. Ayyaş onunla Harre'de karşılaştı. O'nu kafir zannettiği için kılıcını kaldırıp onu öldürdü. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına varıp durumu bildirdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[458]
Bunun benzerini Mücâhid ve Süddî'den anlattı
İbnu İshak, Ebu Yâ'lâ, Haris İbni Ebî Üsâme ve Ebu Müslim-i Keccî, bunun benzerini Kasım İbni Muhammed'den anlattı.
İbnu Ebî Hatim, İbnu Abbas'tan (r.a.) Sa'd İbni Cübeyr tarikından bunun benzerini anlattı. [459]
h- Suyûtî, İkrime'den rivayet ettiği bu hadisede Amir ibn Luayy oğullarından olan bu kişinin adını el-Hâris ibn Yezîd olarak veriyor.[460]
i- Herhalde bu kişiler farklı şahıslar olmayıp ihtilâf, bu el-Hâris'in, tabakat kitablarında farklı neseblerle veya neseb silsilesindeki farklı kişilerin zikredilmesinden kaynaklanan lafzî bir ihtilâf olmalıdır.
Bu Ayyaş ibn Ebî Rabîa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke'de kalmış olup da kurtulmaları için kunut'ta bulunduğu zayıf müslümanlardandır.[461]
2- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet, Ebudderda'nın öldürdüğü bir kişi hakkında nazil olmuştur.[462]
a- İbn Zeyd'den rivayette o, bu âyet-i kerimenin Ebu'd-Derdâ' ve onun öldürdüğü birisi hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Ebu'd-Derdâ bir seriyyede iken bir ihtiyacı için arkadaşlarından bir vadiye doğru ayrılıp gitmiş ve orada koyunlarının başında birisini görerek kılıcıyla üzerine yürümüş. O adam Ebu's-Derdâ'nın kılıcıyla üzerine yürüdüğünü görünce "Lâ ilahe illallah" demişse de o dinlemeyip kılıcıyla vurup öldürmüş, koyununu da sürüp arkadaşlarının yanına gelmiş. Ama içine de bir kurt düşmüş ve gelip Rasûlullah (s.a.v.)'a sormuş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):

[457] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/227.
[458] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/129.
[459] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/216.
[460] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/116.
[461] Bak: Müslim, Mesâcid, 294; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/58.
[462] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/129.

"Kalbini yarıp baktın mı?" [463] (onun kalbini mi yardın!) buyurmuş ve ona kızmış, kendisi için çıkar bir yol olmadığını söylemiş. Ebu'd-Derdâ der ki:
"Temenni ettim ki daha önce değil de o anda İslâm'a girmiş olsam." ve Kur'ân'dan *"Bir mü'rnin, diğer bir mü'mini hata dışında öldürmesi olur şey değildir..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[464]
3- Bekr ibn Harise el-Cuhenî hakkında nazil olmuştur.
a- Bekr ibn Harise el-Cuhenî'den rivayete göre ise bu âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur. O şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın gönderdiği bir seriyyede idim. Müşriklerle savaştık, ben müşriklerden birine hamle yaptım, saldırdım. O da İslâm ile benden kendini korumak, müslüman oldum diyerek canını kurtarmak istedi. Ama ben dinlemeyip onu öldürdüm. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'a ulaşınca bana kızdı, o kadar çok kızdı ki
"Benden uzak dur." buyurdu ama Allah Tealâ ona *"Bir mü'minin, diğer bir mü'mini hata dışında öldürmesi olur şey değildir."* âyetini vahyetti de benden razı oldu ve kendisine yaklaşmama izin verdi."[465]
4- Usâme ibn Zeyd hakkında nazil olmuştur.
a- Ebu'd-Derdâ'nın anlattığına benzer bir hadise Usâme ibn Zeyd'in de başından geçmiş olup bu hadisenin sonunda da bu âyet-i kerimenin nazil olduğu rivayet edilmektedir. Buna göre Usâme ibn Zeyd şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü bizi bir seriyyeye göndermişti. Cuheyne arazisinde el-Hurukat (veya el-Hurakat veya el-Huraka) denilen yerde düşmanlara baskın verdik. Düşmanlardan bir adama yetiştim, tam öldürecekken "lâ ilahe illallah" dedi. Ama ben dinlemeyip üzerine saldırdım ve öldürdüm. Sonra içime bir kurt düştü ve Medine/ye dönüşümüzde durumu Allah'ın Rasûlü'ne anlattım. Rasûlullah:
"O lâ ilahe illallah dedi ve sen onu öldürdün öyle mi?" buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, ama silâh korkusundan o kelimeyi söyledi." dedim de
"Kalbden samimi olarak söyleyip söylemediğini öğrenmek için kalbini yarmadın mı?" buyurdu. Bu sözünü o kadar çok tekrarladı ki o gün müslüman olmuş olmamı temenni ettim."[466]
d- Müslim'deki rivayette olmamakla birlikte Kurtubî, Usâme'den rivayetle Rasûlullah (s.a.v.)'ın daha sonra Usâme için üç kere istiğfarda bulunduğunu, bir köle azat etmesini emrettiğini de kaydetmektedir.[467]
5- Huzeyfe ibnu'l-Yemân hakkında nazil olmuştur.
a- Urve ibnu'z-Zubeyr'den rivayet ediliyor ki "Huzeyfe ibnu'l-Yemân Uhud günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte imiş. Müslümanlar, onun babası Yemân'ı kâfirlerden biri zannederek üzerine üşüşmüşler ve kılıçlarıyla ona vurmaya başlamışlar. Huzeyfe:
"Durun, ne yapıyorsunuz, o benim babam." diyorsa da ancak babasını öldürdükten sonra onun söylediklerini anlıyabilmişler ama iş işten geçmiş. Huzeyfe:
"Allah size mağfiret etsin. Elbette O, rahmet edenlerin en merhametlisidir." demiş de Huzeyfe'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) katında değeri bir kat daha artmış ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[468]
6- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Allah teala bu âyet-i kerimede, genel olarak bir mümini hata ile öldüren kimsenin keffaret ve diyetle yükümlü olduğunu beyan etmiştir. Bu itibarla âyetin, Ayyaş b. Ebi Rebia ile

---
[463] Müslim, İman, 158(1/96).
[464] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/129; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/227.
[465] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/240.
[466] Müslim, Îman, 158-160.
[467] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/209.
[468] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/227.

öldürdüğü kimse hakkında inmiş olması da mümkündür. Kimin hakkında inmiş olursa olsun Allah teala bu âyette, bizim zikrettiğimiz bu hükmü beyan etmiştir. Mümin kulları bunu anlamışlardır. Âyetin kimin hakkında indiğini bilmemelerinin onlara herhangi bir zararı yoktur."[469]

93. "Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazabetmiş, lanetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî, Ebû Salih ve İbn Abbas'tan şu rivayette bulunmuştur:
"Makis (veya Mikyes) b. Subabe, kardeşi Hişam b. Subabe'yi, Neccar Oğulları mahallesinde öldürülmüş bir vaziyette buldu. O, müslüman bir kimse idi. Derhal Rasulullah (s.a.v.)'a gelip durumu kendisine zikretti. Rasulullah (s.a.v.) da onunla beraber, Fihr Oğulları'ndan bir elçi gönderip kendisine dedi ki:
"Neccar Oğullarına git de onlara selam söyle ve onlara de ki:
"Rasulullah (s.a.v.) size, şayet Hişam b. Subabe'nin katilini biliyorsanız, onu kısas etmesi için kardeşine teslim etmenizi, eğer onu öldüren bir kimse bilmiyorsanız o takdirde maktulun diyetini kardeşine ödemenizi emrediyor." Fihr Kabilesi'ne mensub olan zat da bu emri Peygamber (s.a.v.) namına onlara ulaştırdı. Neccar Oğulları da:
"Allah ve Rasulü'nün sözünü işittik, itaat ettik. Vallahi onu öldüren herhangi bir kişiyi bilmiyoruz. Fakat biz kendisine maktulün diyetini ödeyelim" deyip ona yüz deve verdiler. Sonra ikisi Medine'ye döndüler. Bunlar Medine'ye yakın oldukları bir sırada şeytan, Makis'e gelerek:
"Bu yaptığın nedir? Kardeşinin diyetini senin aleyhine bir küfretme olsun diye mi kabul ediyorsun? seninle beraber olan kişiyi öldür ki bir can, diğer bir canın yerine geçsin ve diyetin bir fazileti olsun" diyerek vesvese verdi, Makis de şunu yaptı. Fihr kabilesi'ne mensup kişiyi bir taşla vurup başını ikiye böldü. Sonra develerden birisine binip, diğerlerini sürerek kâfir olduğu halde Mekke'ye döndü. Şiirinde şunları diyordu:
O kardeşime bedel, Fihr Kabilesi'nden birini öldürdüm
Diyetini de uzun boylu Neccarlı'ların üzerine yükledim
Böylece kısasımı elde ettim, devemin üzerine kuruldum
Mürted olarak putlara ilk dönen de ben oldum.
Bu âyet işte bu yüzden nazil oldu. Sonra Mekke'nin Fethi Günü Peygamber (s.a.v.), onun kanının helal olduğunu ilan etti. Böylece insanlar onu pazarda yakalayıp öldürdüler."[470]
2- İbn Cureyc'den rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Makis in kardeşinin diyetini Neccâr oğullarından alıp ona verdiği, daha sonra bir ihtiyacı için Makis ile Fihr oğullarından birisini bir yere gönderdiği, güçlü kuvvetli birisi olan Makis'in yolda o Fihr'li'yi yere yıkıp başını iki taş arasına koyarak ezip öldürdükten sonra irtidad edip Mekke'ye gittiği, dönmemeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Herhalde bir şey oldu da dönmediler. Vallahi eğer Fihr'liye bir şey yapmışsa (onu öldürmüşse) Harem'de, Harem dışında, savaşta ve barışta olmasına bakmaz ona eman vermem."* buyurmuş olduğu ve bu âyet-i kerimenin onun hakkında nâzîl olduğu, Makis in Mekke'nin fethi günü öldürüldüğü ayrıntılarına yer verilmektedir.[471]
3- İbn Cüreyc tarikından rivayet edildiğine göre İkrime dedi ki:
"Ensardan birisi, Makis b. Subabe'nin kardeşini öldürdü, Rasûlullah ona kardeşinin diyetini verdi. O diyeti kabul etti. Sonra kardeşinin katilini öldürmeye teşebbüs etti ve onu öldürdü. Nebî Aleyhisselâm:
"Ona Beytullah'ın içinde ve dışında eman vermeyin." buyurdu. O zat, fetih gününde

---

[469] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[470] Kelbi'den dolayı senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 118-119; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/623.
[471] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/137.

öldürüldü."
İbnu Cüreyc dedi ki:
"Bu âyet bunun hakkında indi." [472]
4- Hişâm ibn Subâbe'nin Mureysi gazvesi günü yanlışlıkla Avf ibnu'l-Hazrec oğullarından birisi tarafından düşman zannedilerek öldürülmüş olduğu rivayeti de vardır.[473]
5- Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kanını heder ettiği ve nerede bulunursa öldürülmesini emrettiklerinden birisi de işte bu Makis'tir. Fetih günü Ka'be'nin örtüsüne yapışmış olarak bulunup öldürülmüştür.[474]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler, âyetin bir mü'min öldüren kâfir hakkında nazil olduğunda icma etmişlerdir."[475]
7- Furkan Sûresinin 70. âyeti ile bu âyet arasındaki zahirî çelişki âlimleri, hangisinin daha önce indiğini araştırmaya sevketmiştir. Bu husustaki rivayetler muhtelif olup ikisinin inmesi arasında altı ayla sekiz sene arasında değişen bir süre olduğu rivayetlerde zikredilmekle birlikte rivayetlerin ittifakıyla bu âyet-i kerime yani Nisa, 93 âyeti, Furkân 70 âyetinden sonra nazil olmuştur. Hattâ ibn Abbâs'tan gelen bir rivayette Nisa 93 âyetinin son nazil olan âyetlerden (bir rivayette son nazil olan âyet) olduğu, hiçbir şekilde değiştirilmediği ve nesholunmadığı açıkça belirtilmektedir.[476]
8- Salim b. Ebi'l-Ca'd diyor ki:
"Biz, Abdullah b. Abbas, gözlerini kaybettikten sonra yanında bulunuyorduk. Ona bir adam geldi ve:
"Ey Abdullah b. Abbas, bir mümini kasden öldüren kişi hakkında görüşün nedir?" diye sordu. Abdullah b. Abbas da dedi ki:
"Onun cezası cehennemdir. Orada ebedi olarak kalacaktır. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır. Adam da:
"Ne dersin o tevbe etse, imanında samimi olsa, salih amel işlese ve hidayete kavuşsa da mı?" diye sordu. Abdullah b. Abbas ise:
"Vay annesi kaybedesi, ona tevbe nereden, hidayet nereden? Ruhum, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki Peygamberimizin şöyle buyurduğunu işittim:
"Vay annesi kaybedesi, o öyle bir kişidir ki, kasıtlı olarak birini öldürmüştür. Öldürdüğü kimse kıyamet gününde öldürenin kaküllerinden yakalamış bir şekilde tutup getirir. Onun kendi başı elindedir. Damarlarından kan fışkırmaktadır. Öldürülen kişi der ki:
"Ey Rabbim, işte beni öldüren budur." "Onu arşa kadar çekip götürür." Abdullah b. Abbas, sözlerine devamla diyor ki:
"Abdullah'ın ruhu kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki bu âyet indi ve Peygamberimizin ruhu alınıp âhirete intikal etmesine kadar bu âyeti nesnheden herhangi bir âyet inmedi. [477]
Abdullah b. Abbas demiştir ki:
"Bir adam müslüman olur, İslamın hükümlerini ve emirlerini öğrenir sonra da bir mümini kasten öldürecek olursa artık onun tevbesi kabul edilmez." Daha önce Furkan süresindeki, *"Onlar Allah'ın yanında bir başkasını ilah edinip ona kulluk etmezler. Ölümü hak edenler dışında Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa, işlediği günahın cezasını görür." "Kıyamet günü azabı kat kat olur. O korkunç azabın içinde hor ve hakir bir halde ebediyyen kalır."*[478] âyetleri nazil olunca Mekke halkından müşrik olanlar dediler ki:
"Biz Allah'a ortak koştuk. Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı kimseleri haksız yere öldürdük, fuhuş işledik. Artık İslam bize fayda vermez." İşte bunun üzerine: *"Ancak tevbe*

---

[472] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/217.
[473] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/400-401.
[474] Elmalılı M Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1960, 2/1423-1424.
[475] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[476] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 16; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/624-625.
[477] Bkz. Tirmzî, Tefsir el-Kur'nn: 4 (3029)
[478] Furkan: 25/68-69

eden, iman eden ve salih amel işleyen bunun dışındadır. İşte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir." [479] âyeti nazil oldu.
Abdulah b. Abbas, Furkan süresindeki bu âyetlerin imandan ümit kesen müşrikler hakkında nazil olduğunu, bahse konu olan âyetin ise bunlardan sonra indiğini ve bir mümini kasten öldüren müminin hükmünü beyan ettiğini ve mensuh olduğunu söylemiştir.
Abdullah b. Mes'ud ve Zeyd b. Sabit'in de bu âyetin neshedilmediğini söyledikleri rivayet edilmiştir.[480]

94. Ey iman edenler, Allah yoluna koyulduğunuz, cihada çıktığınız zaman iyice araştırın ve size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: "Sen mü'min değilsin." demeyin. Allah katında çok ganimetler vardır. Önce siz de öyleydiniz de Allah size lûtufta bulundu. O halde iyice araştırın. Hiç şüphesiz Allah yapmakta olduklarınıza Habîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler bu âyet-i kerimenin Rasulullah'ın gönderdiği bir müfrezenin müslüman olduğu veya kelime-i şehadet getirdiği yahut elindeki koyunlarını ve mallarını teslim etiği halde bir kişiyi öldürmeleri üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir.[481]
1- Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Ebi Hadret, Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr ve diğer bir kısım âlimlerden rivayet edilen bir görüşe göre bu âyetin nüzul sebebi olan olay, Muhallim b. Cessame'nin Âmir b. el-Edbad el-Eşcai'yi öldürtmesidir.
a- Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Müzekkî, Ubeyydullah Muhammed b. Batta'dan, o Ebu'l-Kasım el-Bağavî'den, o Said b. Yahya el-Emevî'den, o babasından, o Muhammed b. İshak'tan, o Yezid b. Abdillah b. Kusayt'tan, Ka'ka' b. Abdillah b. Ebî Hadred'den, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'nin çıkış tarafında bulunan İdam Dağı'na doğru bir seriyye ile bizi gönderdi. Bu esnada Eşca' Kabilesi'nden Amir Azbat, bize uğrayıp bizi İslam selamıyla selamladı. Bu yüzden biz de onu öldürmekten çekindik. Fakat Muhallim b. Cessame, Cahiliyye Devri'nde aralarında bulunmuş olan bir kötülük sebebiyle Amir'e hücum edip onu öldürdü ve onun bir devesiyle, bir döşeğini ve evvelce kendisinin olan az bir metâı kapıp aldı. Nihayet durumumuzu ve Muhallim'in bu yaptığını Rasulullah (s.a.v.)'a haber verdik. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi."[482]
b- İbn Ömer'den rivayet ediliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Muhallim ibn Cessâme'yi bir seriyye'ye göndermişti. Amir ibnu'l-Azbat onlara rastlamış ve kendilerine İslâm'ın selâmı ile selâm vermişken câhiliye devrinde aralarındaki bir kinden dolayı Muhallim ona bir ok atmış ve öldürmüş. Bu haber Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiğinde Uyeyne ibn Hısn ve Akra' ibn Habis onun hakkında konuşmuş, Hz. Peygamberin huzurunda münakaşa etmişler. Akra':
"Ey Allah'ın elçisi, bugün sünneti uygular, yarın değiştirirsin (veya yarın başka bir hadisede kısas yerine diyet uygularsın) demiş. Uyeyne ise:
"Hayır, Allah'a yemin olsun ki onun kadınları da benim kadınlarımın, yakınlarının öldürülmesi acısını tatmadıkça razı olmam." demiş. Muhallim, iki bürdeye sarınmış olarak Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün huzuruna gelmiş ve ondan kendisi için istiğfarda bulunmasmı istemiş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah seni bağışlamasın." buyurmuş. Muhallim, göz yaşları bürdesini ıslatarak kalkmış, gitmiş ve yedinci gün de üzüntüsünden ölmüş. Götürüp defnetmişler, fakat toprak onu kabul etmiyerek dışarı atmış. Tekrar defnetmişler, toprak onu yine dışarı atmış. Gelip Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne durumu haber vermişler,

---

[479] Furkan: 25/70.
[480] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[481] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[482] Siret-i İbn-i Hişam, 2/226; Ahmed; Müsned: 6/11, İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/140, Beyhaki; Delail: 4/305.

"Toprak, sizin bu arkadaşınızdan daha şerli olanını kabul etmiştir. Fakat Allah Tealâ size öğüt vermek istemiştir, (başka bir rivayette: *mü'minin öldürülmesi konusunda size bir mucize göstermek istemiştir.)"* buyurmuş. Sonra onu götürüp iki dağ arasına atıp üzerine de taşlar yığmışlar ve Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[483]

c- Urve îbnu'z-Zubeyr'den rivayette Uyeyne ile Akra' ibn Habis arasında geçen tartışma, daha doğrusu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurundaki konuşmalarının sebebi biraz açıklık kazanmaktadır. Buna göre Uyeyne ibn Hısn, Kays kabilesinin efendisi olarak, öğle namazını kıldırdıktan sonra bir ağaç altına çekilen Efendimiz'in huzuruna, kendilerinden olup da öldürülen Amir ibnu'l-Azbat'ın kanı (kısası veya diyeti)nı taleb etmek üzere gelmiş,

"Ey Allah'ın Rasûlü, onun, benim kabilemin kadınlarına tattırdığı acıyı ona tattırmadan bırakmam." demiş; Akra' ibn Habis de Hındif kabilesinden olarak Muhallim ibn Cessâme'yi müdafaa etmiştir. Bu arada kavmin hizmetkârlarından olup da orada bulunan Matar el-Leysî (veya Leys oğullarından Mukeytil) adındaki kişi de,

"Ey Allah'ın Rasûlü, ben doğrusu İslâm'ın başlarında bu öldürülenin bir benzerini göremedim. Bu hadise şuna benziyor: Bir koyun sürüsü düşünûn, önündekilere bir taş atılır da arkada olanları ürker. Ey Allah'ın elçisi bugün sünnetini uygularsın (kısas yaparsın), yarın da bunu değiştiriverirsin (ya da diyete hükmedersin) olur biter." demiştir."[484]

d- Bu Muhallim ibn Cessâme'nin ölümü ve defnedilmesi konusunda Kurtubî biraz daha ayrıntıya giriyor. Buna göre ravi şöyle anlatıyor:

"Götürüp defnettik. Sabah bir de baktık ki cenaze toprağın üstünde duruyor (sanki toprak cenazeyi dışarı atmış)!

"Herhalde bir düşmanı kabrini açmış ve soymuş." diye düşündük ve yeniden defnedip bir daha kabrini soyan olmasın diye başına da bir kaç köleyi nöbetçi diktik. Ertesi sabah bir de baktık ki ceset yine toprağın üstünde.

"Herhalde köleler uyuya kaldılar." diye düşünüp tekrar gömdük ve bu sefer kendimiz kabrin başında gece nöbet bekledik. Kabri soymaya gelen giden olmadı ama sabahleyin bir de baktık ceset yine toprağın üstünde bunun üzerine götürüp bir vadiye attık.[485]

e- Urve b. Zübeyr, babasının ve dedesinin bu olayı şöyle anlattıklarını zikretmiştir.

"Muhallim b. Cessame el-leysi, İslam geldikten sonra, Eşca kabilesinden bir kişiyi öldürdü. Rasulullah'ın hükmettiği ilk diyet, öldürülen bu kişinin diyeti idi. Uyeyne b. Hısn, kısas uygulanmasını istedi. Akra b. Habis ise Muhallim'in affedilmesini istedi. Bunun üzerine sesler yükseldi. Suçlamalar ve gürültüler çoğaldı. Rasulullah buyurdu ki:

"Ey Uyeyne sen diyeti kabul etmez misin?" Uyeyne:

"Hayır etmem vallahi bizim hanımlarımızın düştüğü, savaş ve üzüntüye, onların hanımlarını da düşürmedikçe bundan vaz geçmem" dedi. Tekrar sesler yükseldi. Yine gürültü ve suçlamalar çoğaldı. Rasulullah tekrar:

"Ey Uyeyne diyeti kabul etmez misin?" dedi. Uyeyne yine aynı sözleri söyledi. Nihayet Leys oğullarından, üzerinde silah, elinde deriden bir kalkan bulunan, Mukeytil adında bir adam ayağa kalktı ve dedi ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, ben İslamın ilk zamanlarında bu adamın yaptığına bir örnek olarak ancak şunu görüyorum. Bir kısım koyunlar, suya gelmişler, onların önce gelenleri vurulmuş arkada olanları ise kaçıp gitmişler. Bugün yap yarın boz. (Yani eğer bugün sen buna kısas tatbik etmezsen, yarın senin ümmetin de bu gibi olaylarda kısas tatbik etmez) Bunun üzerine Rasulullah:

"Elli deve bu yolculuğumuz sırasında, elli deve de Medine'ye döndüğümüzde vereceğiz." dedi. Muhallim uzun boylu esmer tenli bir kişiydi. O sırada bir kenarda oturuyordu. Yerinden kalkıp geldi ve Rasulıllah'ın önüne oturdu. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Dedi ki:

---

[483] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/140.

[484] İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 5/77,186, 259.

[485] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/216.

"Ey Allah'ın Rasulü, ben sana bildirilen işi yaptım. Ben Allah tealaya tevbe ediyorum, ey Allah'ın Rasulü, sen aziz ve celil olan Allah'tan benim affımı dile." Rasulullah da buyurdu ki:
"Sen onu silahınla İslamın ilk döneminde mi öldürdün?" Ve yüksek sesle: *"Ey Allah'ım sen Muhallim'i affetme."* diye dua etti. Muhallim kalkıp gitti. Giderken cübbesînin ucuyla gözyaşlarını siliyordu. Fakat onun kavmi, Rasulullah'ın daha sonra onun için af dilediğini zannediyorlardı." [486]
f- Bu hadiseyi, aynı seriyyede bulunan Abdullah ibn Ebî Hadred de şöyle anlatıyor:
Allah'ın Rasûîü (s.a.v.) bizi bir seriyye ile Îdam'a gönderdi. İçlerinde Ebu Katâde el-Hâris ibn Rabaî ve Muhallim ibn Cessâme ibn Kays el-Leysî'nin de bulunduğu bir grup içinde çıktık. Batnu idam denilen mevkiye geldiğimizde Amir ibnu'l-Azbat el-Eşcaî bize rastladı. Bir deve üzerinde, yanında bir miktar eşya ve bir süt tulumu vardı. Bize İslâm'ın selâmı ile selâm verdi. Biz ona dokunmadık ama daha önceden aralarındaki bir kin ve düşmanlıktan dolayı Muhallim ibn Cessâme el-Leysî hücum edip onu öldürdü, devesini ve malını aldı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip de durumu haber verdik de bizim hakkımızda Kur'ân'dan bu âyet indi."[487]
ğ- Abdullah İbni Ebî Hadred el-Eslemî'den rivayet edildi:
"Rasûlullah bizi Müslümanlardan bir askeri birlik ile gönderdi. Onların içinde. Ebu Katâde ve Mahrem İbni Cessâse vardı. Bize Amir îbni Azbat El Eşcaî geldi, selâm verdi. Mahrem ona hücum etti ve öldürdü. Biz geriye dönünce, durumu Nebî aleyhisselâm'a haber verdik. Bizim hakkımızda Kur'an indi."
Bunun benzerini, İbnu Ömer hadisinden İbnu Cerîr anlattı. [488]
h- Bir rivayete göre bu âyet-i kerime Muhallim ibn Cessâme hakkında nazil olmamış, Muhallim de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatında vefat etmemiş, ömrünün sonlarında Hıms'a gitmiş ve İbnu'z-Zubeyr'in halifeliği günlerinde orada vefat etmiştir.[489]
2- Abdullah b. Abbas, Süddi ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın müfrezesinin, Mirdas b. Nehiyk isimli birisini öldürmesi üzerine nazil olmuştur.
a- İbnu Lühey'a, Ebu Zübeyr tarikından Câbir'den (r.a.) rivayet edildi:
"Bu âyet Mirdâs hakkında indirildi." [490]
b- Katâde'den rivayette o şöyle demiştir:
"Bu âyet Gatafan'dan Mirdâs hakkındadır. Fedek halkı üzerine Allah'ın Rasûlü bir seriyye göndermişti. Orada Gatafan'dan bazıları da vardı. Mirdâs da onlardandı. Arkadaşları üzerlerine bir müslüman seriyyenin geldiğini duyunca kaçtılar ama Mirdâs:
"Ben mü'minim ve ben sizinle gelmiyeceğim." diyerek orada kaldı. Sabah müslüman seriyye orayı bastığında Mirdâs'a rastladılar. Mirdâs onlara (İslâm'ın selâmı ile) selâm verdi, fakat onlar Mirdâs'ı öldürdüler ve yanında bulunan malını da aldılar. İşte onun durumu hakkında Allah Tealâ bu âyeti indirdi.[491]
c- Bu hadise Suddî tarafından biraz daha geniş naklediliyor. Şöyle ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) Damre oğulları üzerine Usâme ibn Zeyd komutasında bir seriyye gönderdi. Damre oğullarından adı Mirdâs ibn Nehîk olan birisine rastladılar. Yanında bir miktar koyun ve kırmızı bir deve vardı. Onları görünce dağda bir mağaraya sığındı, Usâme de peşine düştü. Mirdâs koyunlarını mağaraya koyup onlara doğru geldi ve:
"es-Selâmu aleykum. Allah'ın yegâne ilâh ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğuna şehadet ederim." dedi. Ancak Usâme, devesi ve koyunları için ona hücum ederek onu öldürdü. Hz. Peygamber (s.a.v.) Usâme'yi bir seriyyeye gönderdiği zaman onun için hayır duada bulunur ve ashabına da onu sorar (onun hakkındaki haberleri ashabına sorar veya ashabının da ona hayır dua etmesini istermiş). Bu sefer Usâme seriyyeden döndüğünde ise ashabına Usâme'nin

---

[486] Bkz. Ehıı Davud, ed-Diyat: 3 (4503); İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/140.
[487] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/140.
[488] Ahmed; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/219-220.
[489] İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 5/77.
[490] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/220.
Suyuti dedi ki: "Bu güzel şahittir."
[491] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/141.

ne yaptığını sormamış, ashabı Usâme hakkında konuşmaya başlamışlar ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Usâme bir adama rastlamış. Adam kelime-i tevhid getirmiş ama Usâme adamın üzerine hücum etmiş, o kaçarken onu öldürmüş." demişler ve ashab arasında söz çoğalmış, yayılmış. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) başını kaldırmış ve Usâme'ye:
"Lâ ilahe illallah diyen birini nasıl öldürdün?" buyurmuş. Usâme:
"Ey Allah'ın elçisi, o adam, bizden korunmak, canını kurrtarmak için bu kelimeyi söyledi." demiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Kalbini yardın da oraya baktın mı?" buyurmuş. Usâme:
"Ey Allah'ın elçisi, kalbi de vücudunun bir parçası." demiş ve Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[492]
Üsame de artık ondan sonra "Lailahe İllallah" diyen bir kimseyi öldürmeyeceğine dair yemin etti.[493]
d- Süddî dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.), Üsame b. Zeyd'i bir seriyyenin başında sefere gönderdi. Üsame bu esnada Mirdas b. Nuheyk ed-Damrî'ye rastlayıp onu öldürdü. Mirdas, Fedek halkındandı. Kendisinden başka kavminden müslüman olan yoktu. Bu zat: "La ilahe illallah Muhammedun Rasulullah" diyor ve müslümanlara selam veriyordu. Üsame dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'m huzuruna varınca, bunu kendisine haber verdim.
"La ilahe illallah diyen bir adamı öldürdün ha?" buyurdu. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o sadece ölümden korunmak için demişti. Buyurdu ki:
"O, Kıyamet Günü'nde La ilahe illallah'ı hakem tayin ederek seninle mahkemeye çıktığı zaman bakalım halin ne olur?"
Böylece Rasulullah (s.a.v.) mütemadiyen: *"Sen, La ilahe illallah diyen bir adamı mı öldürdün?"* sözünü tekrar edip duruyordu. Hatta öyle bir raddeye geldi ki: "Keşke önceden değil de bugün müslüman olaydım" diye temennide bulunmuştum. Derken bu âyet nazil oldu."
Kelbî ve Katade de böylesi bir rivayette bulunmuştur.[494]
Şu gelen hadis de bu rivayetin sıhhatine delalet eder:[495]
e- Mesrûk'tan rivayette öldürülen adamın müşriklerden birisi olduğu, "es-Selâmu ileykum, ben mü'minim." dediği, müslümanların da onun, canını ve malını kurtarmak için böyle söylediğini zannettikleri, onu öldürüp koyunlarını aldıkları kaydedilmekte, isim verilmemektedir. Mesrûk'tan rivayette de onu öldürenin Mikdâd ibnu'l-Esved olduğu belirtilmektedir.[496]
f- Salebi, Kelbî, Ebu Salih tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Öldürülenin ismi Ehli Fedek'ten Mirdâs İbni Nüheyk, katilin ismi Üsâme İbni Zeyd, Askeri birliğin komutanının ismi Galip İbni Fuzâlete'l-Leysî'dir. Mirdâs'ın kavmi hezimete uğradı. O kendi başına yalnız kaldı, koyunlarını dağ başında korurdu. Askeri birlik onunla karşılaşınca, O:
"La ilahe illallah Muhammed'un Rasûlullah, esselâmü aleyküm." dedi. Üsâme İbni Zeyd, onu öldürdü. Onlar dönünce bu âyet indi."[497]
İbnu Cerîr Süddî tarikından bunun benzerini anlattı.[498]
Abdullah bunun benzerini Katâde tarikından anlattı.[499]
g- Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim el-Farisî, Muhammed b. İsa b. Amraveyh'ten, o İbrahim b. Süfyan'dan, o Müslim'den, o Yakub Devrakî'den, o Hüşeym'den, o İbn Hüseyn'den, o Ebû Zabyan'dan, o da Usame b. Zeyd b. Harise'yi şu hadisi rivayet ederken işittiğini bize haber

---

[492] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/141-142.
[493] Bkz. Siret-i İbn-i Hişam: 2/623.
[494] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 139-140.
[495] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 140.
[496] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/142.
[497] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, I/118.
[498] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, I/118.
[499] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, I/118.

verdi:
"Peygamber (s.a.v.) bizi, Cüheyne'den, Huraka'ya göndermişti. Bu kavmi sabahleyin bastırıp bozguna uğrattık. Ben ve Ensar'dan bir kişi onlardan bir o adamın peşine düştük. Yetişip onu yakaladığımızda:
"La ilahe illallah" demeye başladı. Bunun üzerine Ensar'dan olan arkadaşım çekildi. Bense onu derhal kargımla öldürdüm. Nihayet geri geldiğimizde haber Peygamber (s.a,v.)'e ulaştı da bana dedi ki:
"Ey Üsame, sen onu, La ilahe illallah dedikten sonra öldürdün öyle mi?" Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o, ancak korunmak için söylemişti." O tekrar:
"Ey Üsame, sen onu. La ilahe illallah dedikten sonra öldürdün öyle mi?" buyurdu. Böylece bu sözü mütemadiyen tekrar edip duruyordu. Öyle bir hale geldi ki: "Keşke şu günden önce müslüman olmasaydım" temennisinde bulundum."[500]
3- Said b. Cübeyr'e göre ise bu âyet-i kerime Rasulullah'ın, Mikdat b. el-Esved'in komutasında gönderdiği bir müfrezenin müslümanlardan bir kimseyi öldürüp koyunlarını almaları üzerine nâzil olmuştur.
a- Ebû Bekr-i Isfehanî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafiz'dan, o Ebû Yahya er-Razi'den, o Sehl b. Osman'dan, o Vukey'den, o Süfyan'dan, o Habib b. Ebî Amra'dan, o da Said b. Cübeyr'den bize şu rivayette bulundu:
"Mikdad b. Esved, küçük bir ordu ile yola çıkıp, az bir ganimeti olan bir adama uğradılar da onu öldürmek istediler. Adam:
"La ilahe illallah" dedi. Mikdad ise onu derhal öldürdü, bunun üzerine kendisine:
"La ilahe illallah, dediği halde onu öldürdün ha?" denildi. Mikdad istedi ki keşke o adam ailesi ve malıyla beraber kaçsaydı. Nihayet Rasulullah'a geldiklerinde durumu kendisine söylediler. Müteakiben de bu âyet nazil oldu.[501]
b- Bu âyet-i kerimenin el-Mikdâd veya Gâlib ibn Fudâle el-Leysî hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[502] Bunlardan Mikdâd ibnu'l-Esved'le ilgili olanı Saîd ibn Cubeyr tarafından İbn Abbâs'tan rivayet edilmektedir ki Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mikdâd'ı azarlarken
"Senin öldürdüğün, kâfir kavim içinde imanını gizleyen mü'min bir kişiydi. İmanını açığa vurduğunda da sen öldürdün. Daha önce Mekke'de sen de onun gibiydin ve imanını gizliyor-dun." buyurduğu ayrıntısına da yer verilmektedir.[503]
c- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
Rasûlullah, içlerinde Mikdad'ın da olduğu bir askeri birliği bir kavme göndermişti. Birlik kavme gelince, kendisinin çok koyunu olan ve kavminden ayrılan, bir kişiyi buldular. O kişi, askeri birlik gelince:
"Eşhedü enla ilahe İllalah”, dedi. Mikdad onu öldürdü. Nebî Aleyhisselâm, Mikdad'a:
“La ilahe illalah diyen kişi sebebi ile, yarın sana nasıl muamele edilir?” buyurdu. Allahü Teâlâ bu âyetini indirdi."[504]
4- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime Ebu’d-Derda ve öldürdüğü kimse hakkında nazil olmuştur.
a- İbn Zeyd'den rivayette ise biraz önce geçen (92. âyetin nüzul sebebleri arasında) Ebu'd-Derdâ' hadisesi üzerine inen âyetler buraya kadar uzatılmakta ve onun hakkında inen âyetler meyanında bu âyet-i kerime de zikredilmektedir.[505]
5- Abdullah b. Abbas’tan rivayet edildiğine göre çok az miktarda ganimet alan bir adamın selam vermesine rağmen müslümanlar tarafından öldürülmesi üzerine inmiştir.
a- Ebû İbrahim İsmail b. İbrahim el-Vaiz. Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Hamid'den,

---
[500] Buhari; Meğazi: 4269, Diyât: 6872.
[501] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/142, ed-Dürr: 2/201.
[502] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/77.
[503] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/170.
[504] Bezzâr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/219.
[505] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/142.

o Ahmed b. Hüseyn b. Abdu'l-Cebbar'dan, o Muhammed b. Abdan'dan, o Süfyan'dan, o Amr'dan, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan şu sözü bize haber verdi:
"Müslümanlar çok az miktarda bir ganimeti olan adamın birisine kavuştular. Adam:
"es-Selamu aleyküm" diyerek onlara selam verdi. Onlarsa derhal o adamı öldürüp, o ufak ganimeti aldılar. Bu sebebe binaen: *"...Size selam verene, dünya hayatının geçici bîr metâını taleb ederek: "Sen mü'min değilsin" demeyin."* âyeti kerimesi nazil oldu."[506]
Bu hadisi Buhari, Ali b. Abdillah'tan, Müslim, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den, bu iki ravi de Süfyan'dan rivayet etmişlerdir.[507]
b- İsmail, Ebû Amr b. Necid'den, o Muhammed b. Hasan b. Halil'den, o Ebû Küreyb'den, o Ubeydullah'tan, o İsrail'den.o Simak'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu dediğini bize rivayet etti:
"Süleym Kabilesi'nden bir adam, Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan bir cemaate uğrayıp kendilerine selam verdi. Beraberinde bir miktar ganimeti de vardı. Ashab:
"Bu adam, ancak sizden korunmak için selam verdi" dediler ve ardından ona hücum edip adamcağızı öldürdüler. Ganimetini de alıp Rasulullah (s.a.v.)'a getirdiler. İşte Allah Teala bu âyeti bunun için indirmiştir."[508]
c- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Suleym oğullarından bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bir gruba rastlamış. Yanında kendisine ait bir koyun sürüsü de varmış. Müslümanlara selâm vermiş.
"Bu adam, olsa olsa bizden korunmak için bize selâm vermiştir." dediler, üzerine yürüyüp onu öldürdüler, yanındaki sürüyü de sürüp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdiler. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[509]
d- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Nebî Aleyhisselâm'ın ashabından bir gruba biri geldi. O koyunlarını otlatırdı. Onlara selâm verdi. Onlar:
"Bize selâm verme bizden korun", deyip ona hücum ettiler, öldürdüler ve onun koyunlarını Rasûlullah'a getirdiler, bunun üzerine bu âyet indi." [510]
6- Kudâd ibnu'l-Hıdricân ibn Mâlik el-Yemânî hakkında nazil olmuştur.
a- Kudâd ibnu'l-Hıdricân ibn Mâlik el-Yemânî'nin kardeşi Cez' ibnu'l-Hıdricân'dan rivayet edildi:
"Kardeşim Kudâd, Yemen'den, oradaki Serevâtu'I-Ezd'den el-Kanevnâ denilen yerden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelen bir hey'et içinde idi. Hey'et, babamız Hidricân'a itaatle Hz. Muhammed'e iman eden 600 hane müslümanın imanını haber vermek üzere Hz. Peygamber'e gelmekteydi. Yolda Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından gönderilmiş seriyyelerden birisi, bunlara rastlar, kardeşim Kudâd her ne kadar
"Ben mü'minim." demişse de kabul etmeyip öldürürler. Onu, geceleyin öldürmüşler. Bu haber bize ulaşınca çıkıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim ve durumu haber verip öcümün alınmasını istedim. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu âyet-i kerime nazil oldu da Hz. Peygamber (s.a.v.), kardeşimin diyeti olarak 1000 dinar verdi ve bana 100 kırmızı deve verilmesini emretti."[511]
b- Cez' ibnu'l-Hıdricân'dan rivayet edildi:
"Kardeşim Kudâd, Yemen'den Nebî Aleyhisselâm'a geldi. Onunla Nebî Aleyhisselâm'ın Askeri birliği karşılaştı. Kardeşim onlara:
"Ben Müminim." dedi. Onlar onun ikrarını kabul etmedi ve öldürdüler. Bu haber bize ulaşınca çıkıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim ve durumu haber verdim, bu âyet-i kerime nazil oldu.

[506] Buhari; Tefsir: 4/17 (4591), Müslim; Tefsir: 22 (3025 s. 2319), Ebu Davud; Hurûf ve'l-Kıraat: 1 (3974).
[507] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 138.
[508] Tirmizi; Tefsir: 3030, Hakim; Müstedrek: 2/235, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/229, 272; Suyuti; ed-Dürr: 2/199; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[509] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/16, hadis no: 3030; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/14I.
[510] Buhari; Tirmizî,; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/219.
[511] Ebu Nuaym; İbn Mendeh; İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/335-336.

Nebî aleyhisselâm, bana kardeşimin diyetini verdi." [512]
7- Ashabtan bir kişinin bir müşriği öldüreceği esnada müslüman olduğunu söylemesine rağmen o kimseyi öldürmesi üzerine bu ayet inmiştir.
a- Hasan el-Basrî dedi ki:
"Peygamber (s.a.v.)'in Ashabı dolaşmağa çıkmışlardı. Derken müşriklere rastladılar da onları bozguna uğrattılar. İçlerinden bir adam kuvvetli gelip hamle yaptı, müslümanlardan bir kişi de bu adamı metâına kasdederek ardına düştü. Nihayet süngü ile ona kavuşunca adam:
"Ben müslümanım, ben müslümanım" demeye başladı. Sahabi ise onu yalancı sayıp sonra süngüledi ve onu öldürdü. Az birşey olan malını da aldı ve müteakiben durumu Rasulullah (s.a.v.)'a havale etti. Rasulullah (s.a.v.):
"Müslüman olduğunu iddia ettiği halde onu öldürdün ha?" buyurdu. Sahabi dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, o ancak bir sığınıcı olarak o sözü söylemişti." Rasulullah (s.a.v.):
"O halde kalbini açsaydın" buyurdu. Sahabi:
"Niçin ey Allah'ın Rasulü?" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"O, doğru söyleyen birisi mi diye bakman için" buyurdu. Sahabinin:
"Ben bunu biliyordum ey Allah'ın Rasulü" demesi üzerine Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:
"Keşke bu dediğini bilmemiş olsaydın. O, hemen ancak diliyle halini beyan etmişti."
Sonra çok sürmedi bu katil ölüp defnolundu. Sabaha çıkınca kabrinin kıyısına konulmuş bir vaziyetteydi. Sonra insanlar çağırdılar da ona tekrar mezar kazdılar ve çok sağlam yapıp onu defnettiler. Sabaha çıkınca yine kabrinin kenarına konulmuştu. Bu, iki veya üç kez tekrar etti. Böylece insanlar yerin, onu kabul etmediğini görüp anlayınca onu bir dereye attılar. İşte Allah Teala bu âyeti bu sebepten dolayı indirdi."
Hasan-ı Basrî dedi ki: "Gerçi yer, bu adamdan daha şerlilerini kabul ediyor, fakat böyle birşeye dönmemeleri için, topluma nasihat verilmesi için böyle olmuştur."[513]
8- Genel değerlendirme:
a- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler bu âyetlerin, bir müşrik topluluğa rastlayan bir kısım müslümanlar hakkında nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir."[514]
b- Görüldüğü üzere bu âyet-i kerimenin kim veya kimler hakkında indiği konusunda rivayetler muhteliftir ve sanki bunlar, nüzul sebebini beyan yerine âyet-i kerimenin hükmünün, bu konuda rivayet edilen hadiselerde zikri geçen ve "bir mü'mini hata ile öldüren kişi veya kişiler"e şâmil olduğunu haber vermektedir. Ancak bu hadiselerin birbirine yakın zamanlarda meydana gelmiş ve hepsinden sonra bu âyet-i kerimenin inmiş olması da ihtimal dışı değildir.[515]

95. Mü'minlerden, özür sahibi olanlar dışında (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla savaşanları derece itibariyle onlardan çok üstün kıldı. (Gerçi) Allah hepsine cenneti va'detmiştir. Fakat Allah, savaşanlara oturanların üstünde daha büyük bir ecir vermiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bera b. Âzib, Zeyd b. Erkam, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas, Said b. Cübeyr, Abdullah b. Şeddad, Süddi ve Ebu Abdurrahman'dan nakledildiğine göre bu âyet-i kerime, önce *"Müminlerden, oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir değildir."* şeklinde nazil olmuştur. Bunun üzerine, İbn-i Ümmi Mektum ve Ebu Ahmed b. Ceyş gibi körlerin, cihada katılmadıklarından dolayı üzüntülerinin Rasulullah'a bildirilmesi üzerine âyet-i kerimenin, *"Özür sahibi olanlar hariç."* bölümü de inmiş ve âyet

---
[512] İbn Mendeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/220.
[513] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/201.
[514] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[515] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/255-256.

"Müminlerden, özür sahibi olanlardan başka, oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir değildir." şeklini almıştır.[516]

2- Ebû Osman Said b, Muhammed el-Adl, dedesinden, o Muhammed b. İshak es-Serrac'dan, o Muhammed b. Humeyd er-Razi'den, o Seleme b. Fadl'dan, o Muhammed b. İshak'tan, o Zührî'den, o Sehl b. Sa'd'dan, o Mervan b. Hakem'den, o da Zeyd b. Sabit'ten bize şu rivayette bulundu:

"Bu âyet nazil olduğu vakit ben, Peygamber (s.a.v.)'in yanında idim. Ayet-i kerimede *"Mazeretli olanlar"* kısmı zikrolunmamıştı. Bu yüzden İbn Ümmi Mektum dedi ki:

"Ben göremeyen, kör birisiyim. Nasıl olacak peki?" Bunun üzerine Hz. Peygamber'i oturduğu yerde vahiy bürüdü, Rasulullah (s.a.v.) benim dizime yaslanmıştı. Hayatım, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki baldırıma bir ağırlık çöktü. Hatta baldırımı kül ufak edeceğinden korktum. Sonra Rasulullah (s.a.v.) açılıp kendine geldi ve âyet-i kerimeyi *"Mü'minler'den özürlü olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda malları ile, canları ile cihad edenler eşit değildir."* şeklinde yaz diye bana emreti. Ben de âyeti o şekilde yazdım."[517]

Bu hadisi Buhari, İsmail b. Abdillah'tan, o İbrahim b. Sa'd'dan, o Salih'ten, Salih ise Zührî tarikinden rivayet etmiştir.[518]

3- Zeyd ibn Sâbit'ten rivayet edilmiştir:

"İbn Ümmi Mektûm dedi ki:

"Ey Allah'ın elçisi, şayet cihada gücüm yetse elbette ben de cihad ederdim." Zeyd ibn Sâbit dedi ki:

"Efendimize vahiy gelmeye başladı, dizi benim dizimin üzerindeydi. O kadar ağırlaştı ki bacağım kırılacak sandım, sonra açıldı da *"özür sahibi olanlar dışında."* buyurdu."[519]

4- Berâ İbn Azib'den, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, aynı âyet-i kerimeyi yazmasını kendisinden istediği rivayetleri de vardır.[520]

5- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Muhammed b. Cafer b. Matar'dan, o Ebû Halife'den, o Ebu'l-Velid'den, o Şu'be'den, o da Ebû İshak'tan, Bera'nın şöyle dediğini işitmiş olduğunu bize haber verdi;

"Bu âyet nazil olunca Rasulullah (s.a.v.) Zeyd'i çağırdı. O da bir kürek kemiği getirip bu âyeti yazdı. Bunun üzerine (âyette özürlü olanlar zikrolunmadığı için) İbn Ümmi Mektum özrünü şikâyet etti. Bu sebebe binaen *"Mü'minler'den özürlü olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda malları ile, canları ile cihad edenler eşit değildir."* şeklinde nazil oldu."[521]

Bu hadisi Buhari, Ebu'l-Velid'den, Müslim, Bündar'dan, o ise Gunder tarikinden, her iki ravi silsilesi de Şu'be'den rivayet etmişlerdir.[522]

6- *"Mü'minlerden evlerinde oturup cihada gitmeyenlerle mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler eşit olmazlar."* âyeti nazil olduğunda Allah'ın Rasûlü, Zeyd ibn Sabit'i çağırıp bu âyetin üzerine yazılması için bir deve kürek kemiği getirmesini istedi. O sırada oraya gelen Abdullah ibn Ümmi Mektûm bu âyeti duyunca (cihada katılamama konusunda kendi durumunu söyleyince) *"Özür sahibi olanlar dışında"* kısmı da nazil oldu.[523]

7- İsmail b. Ebu'l-Kasım Nasrabazî, İsmail b. Necid'den, o Muhammed b. Abdus'tan, o Ali b. Ca'd'dan, o Züheyr'den, o Ebû İshak'tan, o da Bera'dan Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize haber verdi;

"Bana Zeyd'i çağır ve ona kürek kemiği, okka (yahut tahta) getirmesini söyle" buyurdu, Yine buyurdu ki: *"Benim için "Mü'minler'den özürlü olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda*

---

[516] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[517] Senedi zayıftır. Fakat başka bir tarikten bu hadisin sahih bir şahidi var. Buhari; Cihad: 2832, Tefsir: 4592, Tirmizi; Tefsir: 3033, Nesai; Cihad: 6/9, Ahmed; Müsned: 5/184, Beyhaki; Sünen: 9/23. İbn Cerir: 5/145, Suyuti; ed-Dürr: 2/202.

[518] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 140-141.

[519] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 18; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/19, hadis no: 3033; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/145.

[520] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/144.

[521] Buhari; Cihad: 2831, Meğâzi, 5; Tefsir: 4593, Müslim; İmare: 141, 142/1893 s. 1508, 1509, Beyhaki; Sünen: 9/23, İbn Cerir: 5/144, Ahmed; Müsned: 4/282, 5/184; Suyuti; ed-Dürr: 2/202, Lübab: s. 88.

[522] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 141.

[523] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/17.

malları ile, canlar ile cihad edenler eşit değildir." âyetini yaz." Zannediyorum, *"Allah yolunda cihad edenler."* kısmını da yazdırdı. Bunun üzerine İbn Ümm-i Mektum:
"Ey Allah'ın Rasulü, gözlerimde özür var" dedi. Kendisi oradan ayrılmadan önce âyetin *"özürlüler müstesna"* kısmı nazil oldu."[524]
Bu hadisi Buhari, Muhammed b. Yusuf'tan, o da İsrail'den, o ise Ebû İshak tarikyle rivayet etmiştir.[525]
8- Buhârî ve başkası Zeyd İbni Sâbit'ten, Taberânî, Zeyd İbni Erkam'dan, İbnu Hıbbân Fettân İbni Âsım'dan bunun benzerini rivayet etti.
Tirmizî bunun benzerini İbnu Abbas hadisinden rivayet etti. Bu hadiste Abdullah İbni Cahş ve İbnu Ümmü Mektûm:
"Biz Âmâyız." dediler diye zikredildi.
Onların hadisleri Tercüman'ı Kur'an'da sevk edildi. İbnu Cerîr yanında bunun benzerleri, bir çok tarikten mürsel olarak vardır. [526]
9- İbn Abbâs'tan gelen rivayet ise âyetin nüzulünü Bedr gazvesi ile ilişkilendirmektedir: O şöyle demiştir:
"Elbette mü'minlerden Bedr gazvesine çıkanlarla, çıkmayıp Medine'de oturanlar eşit değildirler. Bedr gazvesine çıkma emri nazil olduğunda Abdullah ibn Ümmi Mektûm ve Ebu Ahmed (Abdullah) ibn Cahş ibn Kays el-Esedî geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, biz ikimiz a'mâyız; bize bir ruhsat yok mu?" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[527]
10- İbn Abbâs'tan gelen diğer bir rivayette ise o şöyle anlatıyor:
"Mü'minlerden (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz." âyet-i kerimesi nazil olduğunda bunu işiten A'mâ Abdullah ibn Ümmi Mektûm Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah cihad hakkında senin de bildiğin âyeti indirdi. Ben, gözleri kör bir adamım, cihada gücüm yetmiyor. Benim için, evimde oturup cihada katılmamaya Allah katında bir ruhsat yok mu?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Senin durumun hakkında bana bir emir gelmedi. Sen ve senin gibiler için bir ruhsat olup olmadığını bilmiyorum." buyurdu. İbn Ümmi Mektûm:
"Ey Allahım! gözlerimin görmemesi konusunda sana müracaat ediyorum!" dedi ve daha sonra Allah Tealâ, Rasûlü'ne *"Mü'minlerden, özür sahibi olanlar dışında (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla savaşanları derece itibariyle onlardan çok üstün kıldı."* âyetini indirdi."[528]
11- İbnu'l-Munzir'in Katâde'den rivayetine göre bu İbn Ümmi Mektûm hakkında Kur'ân'dan dört âyet-i kerime nazil olmuştur. Birisi bu âyet-i kerime, diğerleri de Nûr: 24/61; Hacc: 22/16 ve Abese: 80/1 âyetleridir.[529]
12- İbn Abbâs der ki:
"Bu âyet-i kerime, hastalıkları ve sakatlıkları sebebiyle cihâda katılamayanlar hakkında nazil olmuştur. Böylece Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi onların mazeretlerini kabul ettiğini beyan etmek için inzal buyurmuştur."[530]

97. Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya!" derler. İşte onlar; onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü yerdir.

---
[524] Buhari; Tefsir: 4594, Fedailu'l-Kur'an: 4990, İbn Ebi Şeybe; Musannef: 5/343.
[525] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 140-141.
[526] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/221-222.
[527] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/18, hadis no: 3032; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/145.
[528] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/145.
[529] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, 2/643.
[530] Beyhâki; Taberânî; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 136.

98. Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamayan zavallılar müstesnadır.
99. Umulur ki Allah onları affetsin ve Allah Afüvv'dür, Gafur'dur.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler bu âyet-i kerimenin ve bundan sonra gelen âyetlerin Mekke halkından müslüman olan fakat Rasulullah hicret ettiğinde onunla birlikte hicret etmeyen veya edemeyen, bilahare de dinden çıkarılma fitnesine düşürüldüklerinde imtihan veremeyen müşriklerin, Rasulullah'a karşı yaptıkları davranışta onların sayılarını çoğaltan bir kısım insanlar hakkında nazil olduğunu ve bu âyetin, bu insanların beyan ettikleri mazeretlerin, Allah teala tarafından kabul edilmediğini bildirdiğini söylemişlerdir.[531]
2- Bu âyet, Mekke ahalisinden (zahiren dilleriyle) İslam'ı konuşan, fakat hicret etmeyen, imanı dıştan belli ettirip nifakı gizleyen bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Bedir Günü gelince bu kimseler müslümanlarla harb etmek üzere müşriklerle beraber sefere çıktılar da neticede öldürüldüler. Melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurmuş ve işte Allah Teala'nın buyurduğu bu sözleri kendilerine söylemişlerdir."[532]
3- Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke-i Mükerreme'de iken müslüman olup da O'nun Medine-i Münevvere'ye hicretinden sonra da aile ve kabilelerince hapsedilerek hicretlerine izin verilmeyip Mekke'de kalan, sonra da kavimleriyle birlikte Bedr'e gelen ve orada savaşta ölen gençler hakkında nazil olmuştur. [533]
4- İbn Hişâm bunların isimlerini vermektedir: el-Hâris ibn Zem'a ibnu'l-Esved, Ebu Kays ibnu'l-Fâkih ibnu'l-Muğîra, Ali îbn Umeyye ibn Halef, el-As ibn Münebbih İbni'l-Haccâc.[534]
5- İkrime bu âyetin, sıfatlarını belirttiği kimselerin, Kays b. el-Fakih, Haris b. Zem’a b. el-Esved, Kays b. Velid b. el-Muğire ve Ebul Ass b. Münebbih b. el-Haccac ve Ali b. Ümeyye b. Halef okluklarını söylemiş ve demiştir ki:
"Kureyşliler ve onlara katılanlar Ebu Süfyan'ı ve Kureyş kervanını Rasulullah'tan ve sahabilerden kurtarmak için yola çıkınca, kendileriyle birlikte, daha önce müslüman olmuş bir kısım gençleri de, istemedikleri halde getirdiler. İki ordu, herhangi bir kararlaştırma olmaksızın Bedir'de karşılaştılar. Bu gençler de İslam’dan döndüler ve Bedir savaşında kâfirler olarak öldürüldüler." [535]
6- İbn Merdûye rivayetinde "Kays ibnu’l-Velîd ibnu'l-Muğîra, Ebu Kays ibnu'l-Fâkih ibnu'l-Muğîra, el-Velîd ibn Utbe ibn Rabîa, Amr ibn Umeyye ibn Sufyân ve Ali ibn Umeyye ibn Halef şeklinde farklı olarak zikredilmektedir.[536]
7- İbnu Merduyeh ayrıca onların durumu hakkında şunları anlattı:
"Onlar Bedir harbine çıktılar. Müslümanların azlığını görünce, onlara şüphe girdi ve:
"Bunları dinleri aldattı." dediler. Onlar Bedir’de öldürüldüler."
Bunu İbnu Ebî Hatim anlattı ve bunlara, Haris İbni Zem'a İbni Esved ve Âs İbni Münye İbni Haccac'ı ilave etti.[537]
8- Buhârî'de bu haber "Müslümanlardan bazı kimseler (Mekke'de kalarak imanlarını gizleyenler) müşriklerle birlikte savaşa çıkıp onların sayısını çoğalttılar; atılan bir ok onlardan birine isabet edip öldürmüş, savurulan bir kılıç onlardan birine isabet edip öldürmüştü de Allah Tealâ bu âyeti indirdi." şeklinde kısaca yer alır.[538]
9- Ebû Bekr el-Harisi, Hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Abdurrahim b. Süleyman'dan, o Eş'as b. Sevat'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan (bu âyeti

[531] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[532] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 142.
[533] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/257.
[534] İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, Kahire 1375/1955, 1/641.
[535] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/148-149.
[536] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/120.
[537] İbnu Merduyeh; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/223.
[538] Buhari, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/19; Fiten, 12.

okuyarak) şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu kimseler Mekke'de bulunan müslümanlardan bir gruptu. Nihayet bunlar, bir muharebe için müşriklerden bir toplulukla yola çıkmışlardı da onlarla beraber öldürülmüşlerdi. İşte bu âyet bu sebebe binaen inmiştir."[539]
10- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Mekke'de Müslüman olan bir kavim vardı. Rasûlullah hicret ettiği zaman, onlar hicreti kerih gördüler ve korktular. Allahü Teâlâ bu ayetleri indirdi."[540]
11- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Mekke ehlinden bir kavim müslüman oldu. Fakat müslümanlıklarını gizledi. Müşrikler onları Bedir günü savaşa çıkarttı. Bâzıları öldü. Müslümanlardan bir kısmı:
"Bunlar Müslüman idiler, zorlanarak buraya getirildiler, onlar için istiğfar edin." dedi. Bunun üzerine Nisa: 4/97 âyeti indi.
Müslümanlar onlardan Mekke'de kalanlara bunu yazdı ve onlar için özür olmadığını bildirdi. Onlar hicret için Mekke'den çıktı, müşrikler onları fitneledi, onlar da geri döndüler. *"İnsanlardan Allah'a iman ettik diyen bir takım kimseler, Allah yolunda eziyet görünce insanların azabını Allah'ın azabı gibi gördüler."*[541] ayeti indi. Müslümanlar bunu da onlara yazdı. Onlar buna çok üzüldü. *"Sonra şüphesiz Rabbin fitneden sonra hicret eden…"*[542] âyeti indi.
Bu defa müslümanlar, Mekke'deki müslümanlara bu âyeti yazıp gönderdiler ve onlara "Allah, sizin için bir çıkar yol gösterdi." dediler. Bunun üzerine Mekke'deki müslümanlar hicret için yola çıktılar. Müşrikler de geriden gelip onlara kavuştular ve birbirleriyle vuruştular. Ölen öldü kurtulan da kurtulmuş oldu.
Bunun benzerini İbnu Cerîr, bir çok tarikten anlattı.[543]
12- İbn Vehb'den rivayette o, *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki:... Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar müstesnadır."* âyetini İbn Zeyd'e sormuş da o şöyle demiş:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber olarak gönderilip de iman açığa çıkıp zahir olunca münafıklık da ortaya çıktı. Bazı kimseler Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, şu kavmin bize şöyle şöyle yapmasından, işkence yapmasından korkmasak elbette biz de müslüman olurduk. Fakat biz, Allah'ın yegâne ilâh olduğuna ve senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ediyoruz." demişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e böyle söylemekle birlikte Bedr günü olunca müşrikler ayaklanıp da,
"Hiç kimse bizden arkaya kalmıyacak, her kim geride kalırsa evini yıkarız, malını da kendimiz için mubah sayarız." deyince Hz. Peygamber (s.a.v.)'e o sözü söyleyenler de onlarla birlikte savaşa çıktılar. Onlardan bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da esir oldu. Onlardan öldürülenler hakkında Allah Tealâ:
"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edip o sizi zayıf görenleri terketseydiniz ya." derler. İşte onlar; onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü yerdir." buyurdu. Sonra onlardan sâdık olanların mazeretlerini kabul ederek:
"Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar müstesnadır. Umulur ki Allah onların müşrikler arasında oturmalarını, onlarla birlikte kalmalarını affetsin." buyurdu.. Onlardan esir edilenler:
"Ey Allah'ın elçisi, biliyorsun ki biz sana gelir ve Allah'ın yegâne ilâh olduğuna ve senin

[539] Senedde geçen Eş'as b. Sevat zayıftır. Fakat bu hadisin sahih olan bir şahidi var. Buhari; Tefsir: 4596, Nesai; Tefsir 139, İbn Cerir: 5/148. Muhtasarı İbn Kesir, 1/427.
[540] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/223-224.
[541] Ankebut: 29/10.
[542] Nahl: 16/110.
[543] İbnu Münzir; İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/224.

Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederdik. Bu kavimle (müşriklerle) onlardan korkumuzdan birlikte çıktık." dediler de Allah Tealâ:
"Ey peygamber, elinizdeki esirlere de ki: "Eğer Allah, kalbinizde hayır olduğunu bilirse sizden alınandan daha hayırlısını size verir ve peygamber'e karşı müşriklerle birlikte savaşmaya çıkmış olmanızı bağışlar. Eğer sana hainlik yapmak isterlerse daha önce Allah'a da hainlik etmişler ve müşriklerle birlikte savaşa çıkmışlardı da Allah, onlara karşı sana imkân ve kudret vermişti ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir."[544] buyurdu.[545]
13- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de bu Mekke'de kalarak imanlarını gizleyen müslümanlar bu âyet-i kerime yanında başka âyetlerin de nüzulüne sebeptirler.
İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Mekkelilerden bazıları müslüman olmuş, fakat imanlarını gizlemişlerdi. Bedr günü müşrikler bunları da beraberlerinde çıkarmışlar ve müşrikler safında yer alan bu gizli müslümanlardan bazıları savaşta ölmüştü. Müslümanlar:
"Onlar da bizim arkadaşlarımızdılar. Müşrikler safında savaşmaya zorlandılar; binaenaleyh onlar için istiğfarda bulunun." demişlerdi. Bunun üzerine *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki:.."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Medine'deki müslümanlar bu âyet-i kerimeyi, Mekke'de kalıp imanlarını gizleyen kimselere yazıp gönderdiler ki onların müşrikler arasında kalarak ölmeleri halinde özürleri kabul edilmiyecektir. Bunun üzerine kalan mü'minler Mekke'den Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Onların Mekke'den çıktığını duyan müşrikler onları takiple yakaladılar ve tekrar Mekke'ye götürdüler. Onlardan bazıları bu fitneye kapılıp imanlarından döndüler. Bunlar hakkında da *"İnsanlardan öyleleri vardır ki "Allah'a iman ettik derler de Allah yolunda eziyete uğratıldıklarında insanların fitnesini Allah'ın azabı imiş gibi tanır..."*[546] âyet-i kerimesi nazil oldu.
Medineli müslümanlar bu sefer bu âyet-i kerimeyi yazıp Mekke'de kalan gizli mü'minlere gönderdiler de o imanlarını gizleyenler iyice üzülüp bütün hayırlardan umutlarını kestiler. Bunun üzerine onların hakkında *"Hem Rabbın, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda savaşan ve sabredenlerle birliktedir. Muhakkak ki Rabbın bundan sonra da Gafur'dur, Rahîm'dir."*[547] âyet-i kerimesi nazil oldu.
Medineli müslümanlar bu âyet-i kerimeyi de yazarak Mekke'de imanlarını gizleyenlere gönderdiler ve dediler ki:
"Allah sizin için bir çıkış yolu gösterdi." Bu mektup üzerine kalan mü'minler Mekke'den, Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bu sefer de müşrikler onların Medine'ye hicret etmek üzere çıktıklarını iştip peşlerine düştüler. Onlara yetiştiler, kaçıp kurtulabilenler kurtuldu, kaçamıyanlar da müşrikler tarafından öldürüldü."[548]
14- Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte savaşa çıkmayıp geride kalan bir kavim hakkında nazil olmuştur. İşte melekler bunlardan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kavuşmadan ölenlerin yüzlerine ve arkalarına vurmuşlardır.[549]
15- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bununla, küfür diyarında müslüman otup, orada oturmaya devam ederek, İslâm diyarına hicret etmeyen kimseler kastedilmiştir."[550]
16- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet, korktukları için mü'minlere iman ettiklerini söyleyip, kendi kavimlerinin yanına geldiklerinde de kâfir olduklarını ortaya koyan ve Medine'ye hicret etmeyen bir grup münafık

---

[544] Enfâl: 8/70-71
[545] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/149-150.
[546] Ankebût: 29/10.
[547] Nahl: 16/110.
[548] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/148; İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hâtîm; Beyhakî, Sünen; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/176-177, 1 numaralı dip not.
[549] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/177.
[550] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

hakkında nazil olmuştur. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, bu âyet ile bu gibi kimselerin, münafıkları, küfürleri ve hicret etmeyişleri sebebi ile kendi kendilerine zulmetmiş olduklarını beyan etmiştir." [551]
17- Aslında bundan öceki rivayetle bunun arasında meal itibariyle fark yoktur. Hangi sebeple olursa olsun iman ettikten sonra Mekke'de kalanlar da, Medine'de olup Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte çıkmayanlar da neticede Hz. Peygamber (s.a.v.)'in düşman karşısında gücünü artırma yerine eksiltmişler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e muvafakat etmemişler ve âyet böylelerini kınama siyakında inmiştir.[552]

98. Ancak erkek, kadın ve çocuklardan, çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar (güçsüzler) bundan müstesnadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid der ki:
"Müslümanların, Bedr gazvesinden sonra imanlarını gizleyerek halâ Mekke'de kalmakta devam eden zayıf ve çaresiz müslümanlar hakkında: "Onlar da Bedr'de müşriklerle birlikte bize karşı savaşmaya çıkıp da öldürülenler mertebesindedirler." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[553]
2- Rivayet olunduğuna göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti Mekke müslümanlarına gönderdiğinde, Cündeb İbn Damre (r.a.), oğullarına:
"Beni Medine'ye götürün. Çünkü ben müstaz'aflardan değilim ve ben yolu bilmeyen birisi de değilim. Allah'a yemin olsun ki artık bu gece Mekke'de gecelemem" dedi. Bunun üzerine oğulları onu bir sedyeye koyup, Medine'ye doğru yola çıktılar. Bu zat, çok ihtiyar idi ve yolda öldü." [554]
3- Süddi diyor ki:
"Hz. Ali'nin kardeşi Akîl ve Nevfel esir düşünce Rasulullah Ahbas'a dedi ki:
"Hem kendi fidyeni hem de kardeşinin oğlu Akîl'in fidyesini ödeyeceksin." Abbas deüi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, senin kıblene karşı namaz kılmadık mı? Senin getirdiğin şehadeti getirmedik mi?" Rasulullah da buyurdu ki:
"Ey Abbas, sizler, savaştınız ve mağlup oldunuz." Sonra âyetin şu bölümünü okudu:
"Allah'ın yeryüzü geniş değil miydi? Orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların varacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir."
Süddi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimenin indiği gün müslüman olup da hicret etmeyen kimse kâfir sayılıyordu. Ancak bir çare bulamayan, hicret etmek için malı olmayan ve yolu bilmeyenler bundan müstesna idi." [555]
4- Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimeyi okuduktan sonra şöyle demiştir:
"Benim annem de Allah'ın, burada mazur kıldığını bildirdiği kimselerdendi."[556]
5- Abdullah b. Abbas demiştir ki:
"Ben ve annem, Allah'ın burada mazur kıldığını bildirdiği kimselerdendik."[557]
6- Ebu Hureyre diyor ki:
"Rasulullah, yatsı namazını kılarken secdeye varmadan önce şöyle dua etti:
"Ey Allah'ım, sen Ayyaş b. Ebi Rebia'yı kurtar. Ey Allah'ım sen Seleme b. Hişam'ı kurtar. Ey Allah'ım, sen Velid'in oğlu Velid'i kurtar. Ey Allah'ım sen müminlerin zayıf düşürülmüş olanlarını kurtar. Ey Allah'ım sen, Mudar kabilesine üzerindeki baskını artır. Ey Allah'ım, sen

[551] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[552] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/259.
[553] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/178.
[554] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[555] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/82.
[556] Buharı, Tefsir el-Kur'an: 4/20
[557] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

onların yıllarını Yusuf'un yılları gibi kıtlık yılları kıl." [558]

100. "Allah yolunda hicret eden kişi, yeryüzünde çok bereketli yer ve genişlik bulur. Evinden, Allah'a ve peygamberine hicret ederek çıkan kimseye ölüm gelirse, onun ecrini vermek Allah'a düşer. Allah bağışlar ve merhamet eder."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Cübeyr, Katade, İkrime, Dahhak, Süddi, İbn-i Zeyd ve Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin, müslüman olduktan sonra Mekke'de ikamet eden, ancak bundan önceki iki âyet-i kerime inip, özürsüz olduğu halde hicret etmeyenleri kınayınca, hasta olmasına rağmen hicret etmek için yola çıkan ve Medine'ye varmadan yolda ölen bir kişi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu kişinin isminin, Damre b. el-İys mi yoksa İys b. Damre mi yahut, Damre b. Cündeb mi veya Cündeb b. Damre mi okluğu hususunda farklı rivayetler zikredilmiştir. [559]
2- Katâde'den rivayete göre o şöyle anlatıyor:
"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya." derler..." âyeti nazil olduğunda o gün müslümanlardan bir adam hasta olduğu halde:
"Allah'a yemin olsun ki benim bir mazeretim yok, yol bulamıyan çaresiz birisi değilim, zenginim de. Beni binitime bindirin." dedi, binitine bindirdiler (veya yüklediler), yola çıktı ama yolda ölüm onu yakaladı da onun hakkında *"Allah'a ve Rasulü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesi nazil oldu.*"*[560]
3- Katâde'den gelen ikinci bir rivayette bu zâtın ismi de verilmekte; adının Sebre olduğu ve Harem'i geçer geçmez vefat ettiği belirtilmektedir.[561]
4- Suddî'den rivayette bu kişinin Damre ibn Cundeb ed-Damrî olduğu, Mekke'den ayrılmak üzere binitine bindirilip Medine'ye yöneldiğinde
"Ey Allahım, ben Sana ve Rasulü'ne muhacirim." dediği bildirilmektedir. [562]
5- İkrime'den rivayette Damre oğullarından bir adam olduğu ve Hashâs'da iken ölümün onu yakaladığı bildirilmektedir. [563]
6- İkrime'den gelen başka bir rivayette bu kişinin Cundeb ibn Damre el-Cenda'î adında bir ihtiyar olduğu, yolda öldüğü ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabının onun hakkında:
"Hicret etmezden önce öldü, bilmiyoruz müşriklerin dostluğu üzere üzere mi yoksa müslüman olarak mı öldü?" demeleri üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu kaydedilmektedir.[564]
7- Ebû Hassan el-Müzenî, Harun b. Muhammed b. Harun'dan, o İshak b. Muhammed el-Huzai'den, o Ebu'l-Velid el-Ezrakî'den, o dedesinden, o Süfyan b. Uyeyne'den, o Amr b. Dinar'dan, o da İkrime'den şu haberi bize verdi:
"Mekke'de sûreten İslâm'a girip de hicrete gücü yetmeyen bir grup vardı. Zamanla Bedir Günü gelip, bunlar istemeyerek zorla sefere çıkarıldıklarında, öldürüldüler. Allah Teala da *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman…"*[565] âyetini *"İşte Allah'ın bunları affetmesi umulur. Allah Affeden'dir, Bağışlayan'dır."*[566] âyetinin sonuna kadar indirdi. Medine'de bulunanlar, Mekke'de bulunan müslümanlara bu âyetleri yazıp gönderdiler. Bunun üzerine Bikr Oğulları'ndan hasta olan birisi:

---

[558] Bıhari, Tefsir el-Kur'an: 4/21
[559] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[560] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/151-152.
[561] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/180.
[562] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/152.
[563] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/152.
[564] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/152.
[565] Nisa: 4/97.
[566] Nisa: 4/99.

"Beni Ravha Semti'ne çıkarın" dedi. Onlar da kendisini oraya çıkardılar. O da Medine'ye niyetlenerek yola çıktı. Hashas denilen yere gelince vefat etti. Allah Teala da bu âyeti bunun için indirdi."[567]
8- Dahhâk'ten rivayet ediliyor:
"Allah Tealâ, (Mekke'de kalarak müşriklerle birlikte Bedr'e çıkmaya mecbur kalan) ve Bedr'de öldürülenler hakkında *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya." derler..."* âyet-i kerimesini indirdiğinde Leys oğullarından olup Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dini üzere olan, fakat Mekke'de ikamet eden, ihtiyar ve zayıf olduğu için de mazur görülmüş olan bir adam, haklarında Allah'ın bu âyet-i kerimeyi indirmiş olduğunu işitince ailesine:
"Bu gece kat'iyyen Mekke'de geceliyecek değilim." dedi. Ailesi onu hasta hasta Mekke'den (Medine'ye götürmek üzere) çıkardılar. Medine yolunda Ten'îm'e ulaştıklarında ölüm onu yakaladı. İşte onun hakkında *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[568]
9- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette bu kişinin Bekr oğullarından Damre adında birisi olduğu ve hasta hasta ailesine:
"Beni Mekke'den çıkarın." dediği, ailesinin:
"Nereye çıkaralım?" soruları üzerine elîyle Medine tarafını işaret ettiği ve âyet-i kerimenin onun hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir.[569]
10- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette Mekke'deki müslümanların *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki..."* âyetinin nüzulünden Abdurrahman ibn Avf'ın, bu âyetin nazil olduğunu bildiren mektubu sayesinde haberdar oldukları ve Damre ibn Amr el-Huzâî'nin (veya Damre ibn Cundeb veya Damdam) de bundan sonra Mekke'den ayrılarak hemen Medine'ye hicrete karar verdiği anlatılmaktadır.[570]
11- İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Damra İbni Cündüp hicret etmek için evinden çıktı, ehline:
"Beni sırtınıza alın, müşriklerin arzından çıkartın ve Rasûlullah'a götürün." dedi. Nebî Aleyhisselâm'a ulaşmadan yolda vefat etti. Bunun üzerine bu ayet indi."[571]
12- Ata'nın rivayetinde İbn Abbas şöyle dedi:
"Abdurrahman b. Avf Mekkeliler'e haklarında Kur'an'dan inen vahyi haber veriyordu. İnzal olunan *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman…"*[572] âyetini yazmıştı. İşte bu âyeti müslümanlar okuyunca Ubeyb b. Damre el-Leysi -ki o, çok yaşlı bir kimseydi- oğullarına dedi ki:
"Beni deveye bindirip sefere hazırlayın. Zira ben, zayıf düşmüş kimselerden sayılmam. Ben Medine yolunu da bilip gidebilirim. Bunun üzerine oğulları, onu Medine'ye doğru yönelmiş bir vaziyette devenin üzerinde bulunan bir koltuğa yüklediler. Yola çıktı. Tenim denilen yere erişince ölüme yaklaşmıştı. Bu yüzden sağ elinin içini sol elinin üzerine vurup dedi ki:
"Ey Allah'ım, şu sağ elim senin için, şu sol elim ise Peygamberin içindir. Rasulullah (s.a.v.)'ın elinin sana biat ettiği hal üzere sana biat ediyorum. Sonra övgüye layık bir halde vefat etti. Onun bu haberi Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'na ulaştı. Onlar da dediler ki:
"Eğer Medine'ye gelebilseydi, ücretini tamıtamına alacaktı." İşte bu yüzden Allah Teala bu zat hakkında bu âyeti indirdi."[573]
12- Saîd ibn Cubeyr'den gelen rivayette bu zâtın Huzâa kabilesinden Damre ibnu'1-Îs veya el-

---

[567] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/208.
[568] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/152.
[569] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/152.
[570] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 3/61.
[571] İbnu Ebî Hatim; Ebu Yâ'lâ ceyyid sened ile; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/226.
[572] Nisa: 4/97.
[573] Senedi yoktur. İsabe'ye bakınız (1/251); Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/349.

Îs ibn Damre ibnu'z-Zinbâ' olduğu bildirilmektedir. [574]

14- Saîd ibn Cubeyr'den gelen rivayette bu âyet-i kerimenin nüzulünden önce
"Mü'minlerden, özür sahibi olanlar dışında (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar bir olmaz."[575] âyetinin, peşinden *"Allah, mallarıyla, canlarıyla savaşanları derece itibariyle onlardan çok üstün kıldı."*[576] âyetlerinin indiği, Mekke'de bulunan müslümanların bunları kendileri için hep birer ruhsat olarak telâkki ettikleri; nihayet *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki: "Ne işte idiniz?" Onlar: "Biz, yeryüzünde âciz kimselerdik." derler. Melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de orada hicret edeydiniz ya." derler. İşte onlar; onların barınakları cehennemdir. O, ne kötü yerdir."* âyet-i kerimesi nazil olunca
"İşte bu âyet, artık buradan hicret etmemizi vacip kıldı." dedikleri, bunun akabinde de bir istisna kabilinden olarak
"Ancak erkek, kadın ve çocuklardan çaresiz kalarak bir yol bulamıyan zavallılar müstesnadır." âyetinin inmesiyle Leys oğullarından hem yaşlı, hem a'mâ ve hem de hasta olan Damre ibn Ebi'1-lys er-Razekî'nin:
"Malım var, kölelerim var, hicret konusunda çaresiz değilim. Beni binitime yükleyin." dediği, hasta hasta yola çıktığı, ama Ten'îm'de ölüme yakalandığı ve Ten'îm mescidi yanına defnedildiği, işte onun hakkında *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesinin nazil olduğu kaydedilmektedir.[577]

15- Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) rivayet edildi:
"Ebu Damra Ez-zerkî, Mekke'de idi. Nisa: 4/98 ayeti inince o:
“Ben zenginim ve gidebilecek durumdayım" dedi ve Nebî Aleyhisselâm'a gitmek üzere hazırlandı. Ten'imde ona ölüm ulaştı, vefat etti. Bunun üzerine bu ayet indi."[578]

16- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Huzaa oğullarından Damre b. el-İys veya İys b. Damre isminde birisi vardı. Müslümanlara hicret etmeleri emredildiğinde o hastaydı. Ailesine, kendisi için bir sedye yapmalarını ve kendisini Rasulullah'ın yaşadığı yere götürmelerini emretti. Ailesi, emrini yerine getirdi. Fakat o, "Ten'im" denen yere varınca vefat etti. İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu."

17- Abdullah îbni Kıst'tan rivayet edildi:
"Cunda' îbni Damratü Dâmirî, Mekke'de idi. Hastalandı, çocuklarına:
"Beni Mekke'den çıkartın, Mekke'nin sıkıntısı beni öldürdü." dedi. Çocukları ona:
"Nereye çıkartalım?" dediler. Eliyle Medine tarafını işaret etti. Hicret etmeyi istiyordu. Çocukları onu çıkarttılar. Benî Gıfâr'ın yakınına ulaştılarında vefat etti. Allahü Teâlâ, onun hakkında bu âyeti indirdi." [579]

18- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cündeb İbn Damre, ölümünün yaklaştığını hissettiğinde sağ elini sol eline vurmaya başlayarak,
"Allah'ım, bu senin için; bu. Rasulün için... sana Rasûlü'nün biat ettiği her hususta ben de biat ediyorum” dedi ve daha sonra öldü. Cündeb'in bu haberi ashaba ulaşınca, onlar,
"Medine'de ölseydi, daha hayırlı olurdu" dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[580]

19- İsmi hakkındaki bütün ihtilâfları veren İbnu'1-Esîr bu zâtın künyesini "Damre ibn Ebi'1-İys ibn Damre ibn Zinbâ el-Huzâf olarak vermiştir.[581]

20- İbnu Cerîr, bunun benzerini Saîd İbni Cübeyr, İkrime, Katâde, Süddî, Dahhak ve başkaları tarikından anlattı. Bâzılarında Damra İbni Iys veya Iys İbni Damratü diye isimlendi.

---

[574] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/152.
[575] Nisa: 4/95.
[576] Nisa: 4/95.
[577] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/153.
[578] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/226-227.
[579] İbn Sâ'd, Tabakât; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/227.
[580] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[581] İbnu'l-Esîr, age. 3/61-62.

Bâzılarında, Cündüp İbni Damratü el-Cündî diye isimlendi. Bâzısında Damrî, Bâzısında, Benî Damra'dan biri, Bâzısında Beni Huzâa'dan, Bâzısında Beni Leys'ten biri, Bâzısında Benî Kinâne'den, Bâzısında Benî Bekir'den biri diye isimlendi.[582]

21- Rivayetlerde "Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimse"nin kabilesi Huzâa, Leys, Bekr, Damre, Kinâne oğulları gibi farklı farklı verilmektedir. Anılan kimselerin nisbeleri tabakât kitablarında farklı farklı verilmekle birlikte çoğu zaman aynı şahsa işaret etmektedir ve bir ihtilâf sayılmamalıdır. [583]

22- İbn Zeyd der ki:

"Kinâne oğullarından bir adam müslüman olup hicret etmek üzere yola çıktı, ancak yolda öldü de kavmi onunla alay edip "Zavallı, istediğine ulaşamadı, ailesi içinde ölüp defnedilinceye kadar da ikamet edemedi." dediler de onun hakkında bu âyet-i kerime indi."[584]

23- Zubeyr ibn Bekkâr da bu âyet-i kerimenin muhacir olarak yola çıkan, ancak yolda ölen Hâlid ibn Hizam (Hz. Hadice'nin kardeşi oğlu ve Hakîm ibn Hizam'in kardeşidir) hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[585]

24- Bu rivayette Hâlid'in nereye hicret için yola çıktığı verilmez ve sanki Medine-i Münevvere'ye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hicret etmek üzere yola çıktığı vehmi verilirken [586]

25- İbn Ebî Hatim, İbn Mende ve es-Sahâbe'sinde el-Bârûdî'nin Zubeyr ibnu'l-Avvâm'dan rivayetle tahriclerinde ve Kurtubî tefsirinde buna açıklık getirilmekte ve onun, Habeşistan'a hicret için yola çıktığı tasrih edilmektedir. Ebu Amr, *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyetindeki Allah ve Rasûlü'ne muhacir olarak çıkan kimsenin Hz. Hadice'nin kardeşinin oğlu Hâlid ibn Hızâm ibn Huveylid olduğunun kendisine söylendiğini zikretmektedir. Buna göre Hâlid ibn Hızâm, Habeşistan'a vaki olan ikinci hicret sırasında oraya hicret için yola çıkmış, ancak yolda kendisini bir yılan sokmuş ve Habeşistan'a ulaşamadan yolda vefat etmiş ve işte bu âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur.[587]

26- el-Umevî'nin Kitâbu'l-Meğâzî'sinde Abdulmelik ibn Umeyr'den rivayetinde o şöyle demiştir:

"Eksem ibn Sayfî, Mekke-i Mükerreme'ye geldiğinde Hz. Muhammed'in peygamberlik iddiasında bulunduğunu, sonra oradan çıkıp Medine-i Münevvere'ye hicret ettiğini duyunca O'na gitmek istedi. Ancak kavmi onu bırakmadı.

"O halde benim ona söyliyeceklerimi ona, onun söyleyeceklerini de bana ulaştıracak birisi gelsin bana." dedi. Kabilesinden iki kişi bu işi üstlenerek Medine-i Münevvere'ye Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve ona:

"Biz, Eksem ibn Sayfî'nin sana elçileriyiz. O soruyor:

"Kimsin, nesin, ne getirdin?" Rasulullah (s.a.v.):

"Ben Abdullah oğlu Muhammed'im, ben Allah'ın kulu ve Rasûlü'yüm." buyurup onlara *"Hiç şüphesiz Allah adaleti, ihsanı... emreder."*[588] âyet-i kerimesini okudu. Bu iki kişi geri dönüp Eksem ibn Sayfî'ye geldiler ve Efendimiz (s.a.v.)'in söylediklerini ona haber verdiler.

"Ey kavmim, O, mekârim-i ahlâkı emrediyor ve kınanmışlarından da nehyediyor. Bu işte başlar, önderler olun, kuyruklar, sona kalanlar olmayın." deyip devesine bindi ve Medine'ye müteveccihen yola çıktı, ancak yolda öldü. İşte onun hakkında *"Allah'a ve Rasûlü'ne muhacir olarak evinden çıkan kimseye ölüm gelirse..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[589]

27- Suyûtî bu rivayetin mürsel olup isnadının da zayıf olduğunu kaydederken bu rivayeti destekleyen şu rivayeti de zikreder:

İbn Ebi Hatim'in Kitabu'1-Muammerîn adlı eserinde iki kanaldan İbn Abbâs'tan rivayetine

---

[582] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/227.
[583] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/261-262.
[584] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/262.
[585] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/181.
[586] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/262.
[587] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/224; es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1,123; Ibnu'1-Esîr, Usdu'1-Ğâbe, 2/92.
[588] Nahl: 16/90.
[589] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/123.

göre ona bu âyet sorulmuş da,
"Eksem ibn Sayfî hakkında indi." demiş.
"Peki ya Leys kabilesinden olan adam hakkında indi." rivayetine ne diyeceksin?" demişler de "Bu, Leysî'den çok zaman öncedir. Ayet hem hususi, hem geneldir." diye cevap vermiş.[590]

101. Yeryüzünde sefere koyulduğunuz zaman kâfirlerin size bir kötülük yapmasından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Hiç şüphesiz kâfirler sizin için apaçık bir düşmandırlar.
102. Sen, içlerinde olup da namazlarını kıldırdığın zaman bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silâhlarını da alsınlar. Secdeye vardıklarında onlar arkaya geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar. Tedbirli olsunlar, silâhlarını alsınlar. Kâfirler, size ansızın bir baskın vermek için silâhlarınızdan ve eşyanızdan gaflette olmanızı arzu ederler. Yağmurdan bir eziyet görür veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur. Fakat dikkatli olun. Hiç şüphesiz Allah, kâfirlere alçaltıcı bir azâb hazırlamıştır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Üstad Ebû Osman ez-Za'feranî el-Mukırri bize hicrî yirmi beş senesinde, ona da Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Ziyad es-Süddî'den hicrî altmış üç yılında, o hicrî üç yüz dört yılında (Bu hadis munkatı'dır) Mekke'de Mescid-i Haram'da Ebû Said el-Fadl b. Muhammed el-Cezerî'den, o Ali b. Ziyad el-Lahrî'den, o Ebû Kurra Musa b. Tarik'ten, o Süfyan'dan, o Mansur'dan, o Mücahid'den, o da Ebû Ayyaş ez-Zürakî'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) ile beraber öğle namazını kılmıştık. Müşrikler bunun üzerine:
"Onlar öyle bir pozisyonda idiler ki, keşke onlar (namaz kılarken) gafil bulundukları bir sırada haklarından gelseydik" diye hayıflandılar. Sonra dediler ki:
"Onlara bir namaz daha gelecek ki o namaz onlara babalarından daha sevgilidir." Müşriklerin dediği bu namaz ikindi namazıdır. İşte bu yüzden Cebrail (a.s.) bu âyetleri öğle ile ikindi arasında indirdi. O esnada Usfan mevkiindeydiler. Müşriklerin başında Halid b. Velid bulunuyordu. Onlar kıble ile aramızda bulunuyorlardı. Sonra Ebû Ayyaş korku namazını zikretti."[591]
2- Ebu Ayyaş (Zeyd ibnu Sâmit) ez-Zurakî'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte Usfân'da idik. Müşriklerin başında Hâlid ibnu'l-Velîd vardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bize öğle namazını kıldırırken müşrikler kendi aralarında konuşup "Dilerseniz onlar bu haldelerken ve bizim geldiğimizin farkında değillerken birden üzerlerine saldıralım, demişler de bunun üzerine öğle ile ikindi namazları arasında namazları kısaltma (ve korku namazı) âyeti nazil oldu. Allah'ın Rasûlü de o gün ve Süleym oğulları günü korku namazı kıldırdı."[592]
3- Ebu Ayyaş Zürakî'den rivayet edildi:
"Biz Usfân'da Rasûlullah ile beraberdik. Müşrikler bizi karşıladı. Onların başında, Halid İbni Velîd vardı. Onlar bizimle kıble arasında kaldılar. Rasûlullah bize öğle namazını kıldırdı. Müşrikler, "Onlar o halde iken saldırmış olsaydık onları aldatırdık." dediler. Sonra, "Onlara şu anda çocuklarından ve nefislerinden sevimli olan namaz geldi." dediler. Cibril, öğle ile ikindi arasında Nisa: 4/102 âyeti ile indi." [593]
4- Bunun benzerini Ebu Hureyre'den Tirmizî rivayet etti. [594]
5- İbnu Abbas ve Câbir İbni Abdullah'tan bunun benzerini İbnu Cerîr rivayet etti. [595]

[590] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/124.
[591] Ebu Davud; Salat: 1236 Nesai; Salat: 3/176, Ahmed; Miisned: 4/59, Hakim; Müstedrek: 1/337, Beyhaki; Sünen: 3/256, İbn Cerir: 5/156, 164.
[592] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/156.
[593] Beyhakî, Delâil; Hâkim onu sahihledi. Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/231.
[594] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/231.
[595] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/231.

6- Ebu Ayyaş ez-Züraki diyor ki:
"Biz Rasulullah ile birlikte "Usfan" denen yerde bulunuyorduk. Rasulullah bize öğle namazını kıldırdı. Müşriklerin başında komutan olarak Halid b. Velid bulunuyordu. Müşrikler birbirlerine dediler ki:
"Biz onların aklanacakları ve gafil oldukları bir zamana rastlamıştık." (Yani namaz kılarken onlara hücum etmeliydik. Çünkü o anda onları gafil avlayabilirdik) İşte bunun üzerine öğle ile ikindi vakti arasında, korku namazını beyan eden hüküm indi. Rasulullah bizleri iki gruba ayırarak ikindi namazını kıldırdı. Bir grup, Rasulullah ile birlikte namaz kılıyor, diğeri ise onu bekliyordu. Rasulullah, arkasında bulunan gruba da onları koruyan gruba da birlikte tekbir aldırdı. Ve hep birlikte rükuya vardılar. Sonra, Rasulullah'ın arkasında bulunan grup secde etti. Geri çekildi. Daha sonra diğer grup ilerleyip secde etti. Sonra hep birlikte ayağa kalktılar ve hep birlikte ikinci rükuu yaptılar. Arkasında bulunanlar da onu koruyanlar da. Sonra Rasulullah'ın arkasında bulunanlar secde ettiler ve geri çekildiler. Arkadaşlarının bulundukları safta ayağa kalktılar. Diğer grup ileri geçti secde etti ve Rasulullah hepsiyle birlikte selam verdi. Böylece, herkes imamla birlikte iki rekat namaz kılmış oldu. Rasulullah böyle bir namazı bir defasında da Süleym oğulları yurdunda kıldı." [596]
7- Hz. Ali'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir grup tüccar Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, bizler sürekli olarak yeryüzünde yolculuk yapmaktayız. Biz nasıl namaz kılalım?" diye sordular. Allah Tealâ *"Yeryüzünde sefere koyulduğunuz zaman namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur."* âyetini indirdi. Sonra bir süre vahiy gelmedi. Bunun üzerinden bir yıl geçmişti ki Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gazveye çıktı. Ashabına öğle namazı kıldırırken onları namazda gören müşrikler:
"Allah, Muhammed ve ashabına karşı size imkân verdi, haydin üzerlerine saldıralım." dediler. İçlerinden birisi:
"Yok hayır, şimdi değil; bunların bu namazlarının peşinden bundan daha üstün tuttukları bir namazları daha var, o namazı kılarlarken saldırın." dedi. Allah Tealâ o gün öğle ile ikindi namazları arasında bu âyetleri indirdi. Böylece korku namazı inmiş oldu."[597]
8- Abdurrahman b. Abdan, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed ed-Dabbî'den, o Muhammed b. Yakub'dan, o Ahmed b. Abdu'l-Cebbar'dan, o Yunus b. Bükeyr'den, o Nadr Ebû Ömer'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) sefere çıkıp Usfan denilen yerde müşriklere rastladı. Rasulullah (s.a.v.) öğle namazını kıldığında ve müşrikler de Peygamber (s.a.v.)'i Ashabıyla birlikte rükû ve secde ederken gördükleri vakit bir ksmı bir kısmına dedi ki:
"Bu sizin için bir fırsattı. Onlara baskın yapsaydınız, sizin farkınıza varamazlardı. Böylece üzerlerine üşüşüp onları öldürürdünüz." İçlerinden birisi dedi ki:
"Onların bir başka namazları daha var ki; o namaz onlara ailelerinden ve mallarından daha sevgilidir. O halde hazırlanın da namaz içinde bulundukları bir sırada onlara baskın yapın." İşte Allah Teala bu sebepten dolayı bu âyeti sonuna kadar indirdi. Böylece müşriklerin yaptıkları meşvereti duyurdu ve korku namazını da zikretmiş oldu."[598]
9- İbn Abbas ve Cabir'den şu rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabına öğlen namazını kıldırmıştı. Müşrikler bunu gördüklerinde, hemen
"Biz bunlara saldırmadığımız için, ne kadar yanlış bir iş yaptık!" demişler ve müslümanlar başka bir namazı eda ederlerken, artık saldırmaya karar vermişlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ, nebisini, bu âyet ile onların sırlarına muttali kılmıştır."[599]

---

[596] Nesaî, Salat el-Havf: 22; Ebu Davud, es-Sefer: 12 (1236); İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/156.
[597] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/155.
[598] İsnadı zayıftır. Seneddeki Nadr, Nadr İbn Abdurrahman Ebıı Amr el-Hazzaz'dır. Metruk bir kimsedir. Takrib: 2/302.
[599] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

10- Ebu Hureyre'den rivayete göre ise âyet, Usfân ile Dacnân[600] arasındalarken müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabını öğle namazını kılarlarken görüp

"Bunların şu namazlarından onlara daha sevgili, hattâ çocuklarından ve kızlarından (veya babalarından ve oğullarından, İbn Abbâs rivayetinde çocuklarından ve mallarından) onlara daha sevimli olan ikindi namazları var, o namaza durduklarında hep birden hücum edip işlerini bitirelim." demeleri üzerine nazil olmuştur.[601]

11- Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:

"Rasulullah, müşriklerin engel oldukları zaman "Dacnan" ve "Usfan" denen yerlerin arasında konakladı. O anda müşrikler, kendi kendilerine şöyle dediler:

"Bunların öyle bir namazları var ki bu namaz onlar için, oğullarından ve kızlarından daha sevimlidir. Siz, ne yapacağınıza karar verin sonra bunlara sadece bir hamle yapın." (Yani bir hamlede işlerini bitirin) Bu arada Cebrail (a.s.) geldi. Rasulullah'a, sahabilerini iki kısma ayırmasını, onlardan bir gruba namaz kıldırırken diğer gruba, tedbir alarak silahlarıyla birlikte düşmanlarının önünde durmalarını, arkasında bulunanlara bir rekat kıldırdıktan sonra geri çekilmesini, düşmanın önünde bulunanların ileri gelerek onlara da bir rekat namaz kıldırmasını böylece onların her birinin Rasulullah'la birer rekat kılmış olacaklarını Rasulullah'ın ise iki rekat kılmış olacağını bildirdi." [602]

12- Katâde'nin Süleyman el-Yeşkurî'den rivayetine göre ise âyet, Nahl denilen mevkide nazil olmuştur. Bu rivayet bazı ayrıntılarda farklılık arzediyor, şöyle ki:

Süleyman el-Yeşkurî, Câbir ibn Abdullah'a:

"Namazı kısaltma hangi gün indirildi?" veya "Namazı kısaltma hangi gündür?" diye sormuş da Câbir şöyle anlatmış:

"Şam'dan gelmekte olan Kureyş kervanı için yola çıktık. Nahl'de iken kavimden bir adam Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelmiş ve:

"Ey Muhammed!" diye seslenmiş. Efendimiz:

"Evet." demiş. Adam:

"Benden korkuyor musun?" demiş, Hz. Peygamber:

"Hayır." deyince,

"Benim seni öldürmemi kim engelleyecek?" demiş, Efendimiz:

"Allah engeller senden beni Allah korur." buyurmuş. Adam kılıcını çekip Hz, Peygamber (s.a.v.)'i tehdit etmiş. Bu hadiseden sonra Allah'ın Rasûlü emretti de yola çıkma ve silâhları alma (silâhları kuşanma) nida olundu. Daha sonra namaz vakti girdi ve namaza nida olundu da Hz. Peygamber (s.a.v.) korku namazı kıldırdı. İşte o gün Allah Teâlâ namazı kısaltma ve mü'minlere korku namazı esnasında silâhlarını kuşanma emrini içeren âyet-i kerimeyi indirdi.[603]

13- Bu Katâde rivayeti, kimden olduğu yani râvisi belirtilmeksizin Kurtubî tefsirinde biraz daha farklı olarak verilmiş. Şöyle ki:

"Yağmurdan bir eziyet görür veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur, âyet-i kerimesi Batnı Nahle'de müşrikler bozguna uğrayıp müslümanlar kazandığında Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında nazil oldu. Yağmurlu bir gün idi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) silâhını bırakmış halde kazâ-i hacet için çıkmıştı. Kâfirlerden Gavres ibnu'l-Haris, Efendimiz'in ashabından ayrılmış yalnız başına kazâ-i hacette bulunduğunu görünce kılıcını çekmiş ve dağdan aşağı inerek Efendimizin başına dikilmiş (bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, yakınındaki bir ağaçta asılı duran ve kabzası gümüş kakmalı kılıcını alarak),

"Ey Muhammed, bugün seni benden kim kurtarır?" ya da "Bugün benim seni öldürmemi kim engelleyebilir?" demiş. Hz. Peygamber de:

"Allah" deyip *"Ey Allahım, Ğavres'i benden dilediğinle defet."* diye dua etmiş. Gavres

---

[600] İkisi de Mekke ile Medine arasındadır. Bunlardan Dacnân bir dağın, Usfân da bir yer veya bir kasabanın adıdır.

[601] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/21, hadis no: 3035; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/158, 164.

[602] Nesaî, Salât el-Havf: 16; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/156.

[603] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/156-157.

kılıcıyla Efendimize vurmak üzere yaklaştığında ayağı kayarak yüz üstü yere kapaklanmış. (Vâkıdî burada Cibril'in Ğavres'i göğsünden ittiğini zikretmiştir.) Gavres'in elinden düşen kılıcı alan Rasûl-i Ekrem
"Ey Gavres, şimdi benden seni kim koruyacak?!" buyurmuş. Onun:
"Hiç kimse." demesiyle
"Benim hak peygamber olduğuma şehadet etmeyi ve kılıcını geri vermemi ister misin?" diye sormuş. Gavres:
"Hayır, senin hak peygamber olduğuna şehadet etmem, fakat bundan sonra seninle savaşmıyacağıma ve sana karşı senin hiçbir düşmanına yardım etmiyeceğime şehadet ederim." demiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iade ettiği kılıcını alıp gitmiş de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[604]
14- Hz. Peygamber tarafından serbest bırakılan Gavres'in, kabilesine varınca: "İnsanların en hayırlısının yanından geliyorum." dediği nakledilir. [605]
15- Bu hadise hicretin dördüncü senesinde Gatafan kabilelerinden Muharib oğulları ile Sa'lebe oğulları kabileleri üzerine gerçekleştirilen Zâtu'r-Rıkâ' gazvesi sonrasında meydana gelmiştir. Bozulan düşman kuvvetlerinden arta kalan gruplardan birisinde bulunan Gavres, Hz. Peygamber'i yalnız ve silâhını bırakmış halde görünce anlatılan tama'a kapılmış olmalıdır. Buna göre bu âyet-i kerime hicretin dördüncü senesi inmiş olmalıdır.[606]
16- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de *"Yağmurdan bir eziyet görür veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanızda bir beis yoktur. Fakat dikkatli olun..."* âyet-i kerimesi yaralı olduğu için silâhını bırakan Abdurrahmân ibn Avf hakkında nazil olmuştur.[607]
17- İbn İshak, Câbir ibn Abdullah'tan rivayetle bu Gavres hadisesi sebebiyle Mâide: 5/11 âyetinin nazil olduğunu zikretmekte ancak Yezîd ibn Rûmân'dan Amr ibn Cihâş hakkında nazil olduğu rivayetinin de olduğunu kaydetmektedir.[608]
İbn İshâk rivayeti inşaallah Mâide 11 âyetinin nüzul sebebinde tam olarak verilecektir.

104. Kavmi arayıp takip etmekte gevşek davranmayın. Siz acı duyuyorsanız, şüphesiz onlar da sizin duyduğunuz o acı gibi acı duyuyorlar. Halbuki siz Allah'tan, onların umut edemiyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah Alîm'dir, Hakîm’dir

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Uhud günü müslümanların başına gelenler geldikten sonra Allah'ın Rasûlü ve ashabı dağa çıktılar. Aşağıdan Ebu Süfyan geldi ve:
"Ey Muhammed, yara, yaraya karşılıktır. Savaş böyle sırayladır; bir gün size ise bir gün de bizedir." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ashabına:
"Şuna cevap versenize." buyurdu, onlar:
"Ortada eşitlik yok: Bizim ölülerimiz cennette, sizinkilerse cehennemde." dediler. Ebu Süfyân:
"Uzzâ bizimdir, sizin Uzzâ'nız yok." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Allah bizim Mevlâmızdır, sizinse mevlânız yok." deyiniz." buyurdular. Ebu Süfyân:
"Yücel ey Hübel, yücel ey Hübel!" dedi. Hz. Peygamber:
"Allah en yücedir, en uludur!" deyiniz." buyurdular. Ebu Süfyan:
"Bizim ve sizin buluşma yerimiz Bedr es-Suğrâ olsun." dedi. O gün müslümanlar yaralı olarak uyudular.

---
[604] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/239.
[605] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'I-Kur'ân, 6/157.
[606] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/265.
[607] Abdulfettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl ani's-Sahâbe ve'1-Müfessirîn, Kahire tarihsiz (Birinci baskı), s.74. Ayrıca bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22.
[608] İbn Hişâm, es-sîretu'n-Nebeviyye, 2/205-206.

İkrime der ki:
İşte orada *"Eğer size bir yara değmişse o kavme de o kadar yara değmiştir. Biz o günleri insanlar arasında leh ve aleyhlerine döndürür dururuz..."*[609] âyetleri ile bu âyet-i kerime nazil oldu."[610]
2- İbnu'l-Cevzî ise bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın, ashabına, Uhud'un akabinde çekilen Ebu Süfyân'ın peşinden gitmelerini emrettiğinde onların yaralı ve güçsüzlüklerinden yakınması üzerine indiğini kaydetmektedir.[611] Ancak İbnu'l-Cevzî bu görüşü herhangi bir sahabî veya müfessire isnat etmemiştir.[612]
3- *"Kendilerine yara isabet ettikten sonra yine Allah'ın ve Rasûlü'nün davetine icabet edenler, içlerinden iyilik yapanlar ve takvaya erenler için ecr-i azîm vardır."*[613] âyetinin nüzul sebebinde geçtiği üzere Uhud Gazvesinin hemen akabinde tam bir sonuç alamadan Mekke'ye doğru geri çekilen Ebu Süfyân ve ordusunu, müslümanların henüz tükenmediğini göstermek üzere takip emri hakkında nâzil olduğu da söylenmiştir. Ancak Allah yolunda çıkılacak bütün cihadlar hakkında umumî olduğu da şüphe götürmez.[614]

105. Doğrusu Biz sana kitabı hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma.
106. Ve Allah'tan mağfiret dile. Hiç şüphesiz Allah Gafur'dur, Rahim'dir.
107. Nefislerine hainlik etmiş olanları savunma. Allah, herbir hainlikte direnen günahkârı sevmez.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler, bu âyetlerin ve bundan sonra gelen yüz on altıncı âyete kadar olan âyetlerin, hırsızlık yapan veya kendilerine verilen bir emaneti inkâr ederek ihanette bulunan, Rasulullah'ın da bilmeden savunduğu bir kişi hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[615]
2- Müfessirler, bu âyetlerin çoğunun, Tu'me İbn Ubeyrık hakkında nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sebeb-i nüzul hâdisesinin nasıl cereyan ettiği hususunda değişik rivayetler vardır.[616]
3- Muhammed ibn İshak'ın... Katâde ibnu'n-Nu'mân'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Bizde, Ubeyrık oğulları denilen Bişr, Beşîr, Mübeşşir'den oluşan bir aile vardı. Bunlardan Beşîr -ki ona Ebu Tu'me de denilmektedir- münafık idi. Rasûlullah (s.a.v.) ve ashabını hicveden şiirler söyler, sonra bunları araplardan bir şaire nisbet eder,
"Filân şair şöyle şöyle söyledi." diyerek okurdu. Rasûlullah'ın ashabı onun bu türden bir şiir okuduğunu işittikleri zaman bunun aslında Beşîr tarafından söylenmiş bir şiir olduğunu anlar ve:
"Vallahi bu şiiri olsa olsa bu habis söyler." derlerdi. Bu aile cahiliye devrinde de İslâmî devirde de yoksul bir aile idiler. Zaten Medineliler de çok zengin kimseler değillerdi. İnsanların çoğunun yiyeceği hurma ve arpa idi. Ancak zenginler Şam'dan beyaz un getiren bir kervan geldiği zaman beyaz un satın alır, bunu kendileri yer, aileleri yine hurma ve arpa yemeye devam ederlerdi. Yine bir keresinde Şam'dan bir kervan geldi ve beyaz un getirdi. Amcam Rifâa ibn Zeyd bir yük beyaz un satın aldı ve içinde silâhlarının, iki zırh, iki kılıç ve diğer savaş levazımatının da bulunduğu bir odaya koydu. O gece odanın duvarında bir delik açılarak girilmiş, silâhlar ve un çalınmış. Sabah olunca amcam Rifaa bana geldi ve:
"Ey kardeşimin oğlu, biliyor musun bu gece evimize hırsız girmiş, kilerimizin duvarını

---
[609] Alu İmrân, 3/140-141.
[610] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 4/68; 5/168-169.
[611] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/188.
[612] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/266.
[613] Alu İmrân: 3/172.
[614] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/240.
[615] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[616] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

delmiş, silâh ve yiyeceğimizi alıp götürmüş. Evde bir soruşturma yaptık, bize denildiğine göre Übeyrık oğullarının gece ışıkları yanıyormuş ve bizim yiyeceklerimizi onlar da görmüşler. Übeyrık oğulları da suçu, Medine'de doğruluğu ve güzel ahlâkı ile tanınan Lebîd ibn Şehr'in üzerine atmışlar." dedi. Lebîd bunu duyunca kılıcını çektiği gibi Übeyrık oğullarına vardı ve:
"Ben mi hırsızlık yapmışım? Allah'a yemin ederim ki ya bu hırsızlığı kimin yaptığını ortaya çıkarır, söylersiniz, ya da hepinizi şu kılıcımla doğrarım." dedi.
"Bizden uzak ol be adam, sen bunu yapacak kişi değilsin." dediler. Biz evde sorduk soruşturduk ve artık bu işi Übeyrık oğullarının yaptığından hiç şüphemiz kalmadı da amcam:
"Ey kardeşimin oğlu, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gitsen de bu durumu bir de ona anlatsan." dedi.
Katâde anlatmaya şöyle devam eder:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldim, ona durumu anlattım ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bizde yaramaz bir aile var, gece amcam Rifâa'nın evine kastetmişler, kilerinin duvarını delip silâhını ve yiyeceğini almışlar. Aldıkları yiyeceğe ihtiyacımız yok ama hiç olmazsa silâhımızı iade etsinler." dedim. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Bu konuya bakacağım, bir düşüneyim." buyurdu. Übeyrık oğulları benim Rasûlullah'a gittiğimi ve durumu anlattığımı haber alınca kendilerinden Esîr ibn Urve adındaki kişiye gitmişler, konuyu onunla konuşmuşlar, aile halkı çevresinde toplanmış, sonra da Rasûlullah (s.a.v.)'a gelmişler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Katâde ibnu'n-Nu'mân ve amcası bizden müslüman ve doğruluk sahibi bir aileye, ellerinde bir delil ve isbat olmaksızın hırsızlık iftirasında bulunmuş." demişler. Katâde der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldim, onunla tekrar konuştum da bana: *"Müslümanlığı ve doğruluğu bana iletilen bir aileye delilsiz, isbatsız hırsızlık ithamında bulundun."* buyurdu. Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanından ayrıldım, sanki dünya başıma yıkıldı, keşke malımın bir kısmı benden çıksaydı (amcamın zararını ben karşılasaydım) da bu mes'eleyi Rasûlullah'la konuşmamış olsaydım." diye temenni ettim. Amcam Rifâa'ya vardım,
"Ne yaptın ey kardeşim oğlu?" dedi, Rasûlullah'ın bana söylediklerini naklettim,
"Allah, kendisinden yardım istenecek olandır." dedi. Çok geçmedi, Kur'ân nazil oldu:
"Doğrusu Biz sana kitabı hak olarak indirdik ki insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin. Sakın hainlerin savunucusu olma..." âyetleri indi. Kur'ân'dan bu âyetler nazil olunca çalınan silâhlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirildi ve Efendimiz silâhı Rifâa'ya iade ettirdi. Katâde der ki:
"Amcam cahiliye devrinde kocamış bir ihtiyardı. Müslüman olmuştu ama İslâmında yine de bir şüphem vardı. Silâhı kendisine getirdiğimde:
"Ey kardeşim oğlu, bu silâhları Allah yoluna vakfediyorum." dedi ve anladım ki İslâmı sahih imiş. Beşîr'e gelince; hakkında Kur'ân nazil olunca müşriklere iltihak etti ve Sa'd ibn Sehl (veya Sümeyye) kızı Sülâfe'nin yanına gitti. İşte Beşîr'in bu yaptığı hakkında da:
"Kim kendisine doğru yol belli olduktan sonra peygambere karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse onu döndüğü yolda bırakır ve onu cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası."[617] âyeti nazil oldu. Beşîr'in Sülâfe'ye inip orada konakladığını duyan Hassan ibn Sabit onu bir şiirle hicvedince Sülâfe de Beşîr'e kızarak Beşîr'in yükünü başının üzerine alıp, dışarı çıkarmış, götürüp çöle atmış ve:
"Bana Hassan'ın beni hicveden şiirini hediye ettin, zaten bana hiç bir hayır da getirmedin." demiş. [618]
Bu âyeti kerime inince, Beşîr müşriklere katılarak İslâm dininden çıktı."[619]
4- Tu'me bir zırh çalmıştı. Bu zırh kendisinden istendiği zaman, bu hırsızlığı yanudilerden

---
[617] Nisa, 4/115.
[618] Tirmizı, Tefsîru'I-Kur'ân, 4/22, hadis no: 3036; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/170-171.
[619] Tirmîzî; İbnu'l- Münzir; Hâkim.

birinin üzerine attı. Onun ile o yahudinin kavmi arasında davalaşma iyice kızışınca, Münafık Tume'nin sülalesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, bu dava hususunda kendilerine yardım etmesini ve bu hırsızlık işini yahudinin yaptığına hükmetmesini istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, (onların sözüne güvenerek) bunu yapmak isteyince, işte bu âyet nazil oldu.[620]
5- Birisi, Tu’me'ye bir zırh emânet etti, fakat o anda buna bir şahid yoktu. O adam, Tu’me'den zırhı isteyince, Tu’me inkâr etti.[621]
6- Zırhı emanet eden bunu isteyince, Tu’me onu falan yahudinin çaldığını iddia etti.[622]
7- Katade'ye göre bu âyetler, Ensar'dan bir kişi olan Übeyrik’in oğlu Tu'me hakkında nazil olmuştur. Tu'me, amcasının kendisine emanet ettiği zırhı çalmış sonra onu, Zeyd b. es-Semin diye adlandırılan bir Yahudinin çaldığını söylemiştir. Yahudi gelip Rasulullah'a şikayette bulununca Tu'me'nin kabilesi gelip Rasulullah'ın Tu'me'yi savunmasını istemişler Rasulullah da onu savunmak isterken Allah teala, hakkında bu âyetleri indirmiş ve Tu'me'yi savunmamasını emretmiştir. Bu olaydan sonra Tu'me dinden çıkıp Mekke'deki müşriklerin yanına gitmiş Allah teala da onun hakkında *"Kendisine doğru yol açıklandıktan sonra kim Peygamberle ayrılığa düşer ve müminlerin yolunun dışında bir yol takibederse onu takibettiği yolda bırakırız ve cehenneme atarız. O cehennem ne kötü bir yerdir."*[623] buyurmuştur.[624]
8- Abdullah b. Abbas'tan nakledildiğine göre Rasulullah ile beraber savaşa çıkan Ensar'dan birinin zırhı çalındı. Zırhın sahibi onu, Tu'me b. Übeyrik'in çaldığını söyledi. Tu'me Rasulullah'a getirildi. Hırsız bunu görünce zırhı götürüp suçsuz bir adamın evine attı ve kendi akrabalarına:
"Ben zırhı ortadan kaldırdım, onu götürüp filanın evine attım. O zırh o kişinin evinde bulunacaktır." dedi. Bunun üzerine hırsızın akrabaları geceleyin Rasulullah'a giderek:
"Ey Allah'ın Rasulü, bizim adamımız bundan beridir. Zırhı çalan falandır. Biz bunu öğrendik. Sen insanların huzurunda arkadaşımızın suçsuz olduğunu ilan et ve onu savun. Zira Allah onu senin vasıtanla korumayacak olursa o helak olur." dediler. Rasulullah da insanların huzurunda o kişinin suçsuz olduğunu söyledi. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. Rasulullah'ı ve hırsızı himaye edenleri uyardı.[625]
9- İkrime'den gelen rivayette de bu Tu'me'nin Medine'de hırsızlık suçunu ensardan Ebu Melîl ibn Abdullah el-Hazrecî'ye isnat ettiği, hırsızlığı âdet haline getirdiği, irtidad edip Mekke'ye gitmesinden sonra da orada hırsızlığa devam ettiği, yakalanıp Mekke'den de çıkartıldığı, yolda rastladığı Kuzâa'lılardan da hırsızlık yapıp kaçmasıyla peşinden yetişip taş atarak onu öldürdükleri kaydedilmektedir.[626]
10- İkrime'ye göre bu âyet-i kerimeler, Übeyrik’in oğlu Tu'me hakkında nazil olmuştur. Ensardan birisi buna, içinde bir zırhı bulunan deposunu emanet etmiş daha sonra gelip orayı açtığında zırhını bulamamış ve onu Tu'me'ye sormuş, Tu'me de: "Zeyd b. es-Semin" diye adlandırılan bir Yahudinin onu aldığını söylemiş fakat zırhın sahibi, Tu'me'nin yakasını bırakmamıştır. Onun akrabaları bu hali görünce Rasulullah'a gidip, Tu'me’yi savunmasını istemişler, bunun üzerine de bu âyetler nazil olmuş ve Rasulullah'ı uyarmış, Tu'me'nin kavmini de kınamıştır.[627]
11- Tu'me ibn Übeyrık'in, suçu üzerine attığı kişinin Zeyd ibnu's-Semîn veya Lebîd ibn Sehl adında yahudiler olduğu da, bunlardan Lebîd'in müslüman olduğu da rivayet edilmiştir.[628]
12- Biraz sonra geleceği üzere bu Sûrenin 115. âyetinin de bu Tu'me hakkında nazil olduğu rivayet edilmekte olup yerinde anlatılacaktır.

---

[620] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[621] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[622] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[623] Nisa: 4/115
[624] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/171, 173.
[625] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/171, 173.
[626] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/171, 173.
[627] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/102-109.
[628] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 5/241.

13- Ensar'dan, Zafer b. Haris Oğulları'ndan Tu'me b. Ubeyrık isminde bir adam, Katade b. Numan ismindeki komşusunun bir zırhını çalmıştı. Zırh, içerisinde un bulunan bir dağarcığın içinde bulunuyordu. Un dağarcıkta bulunan bir yırtıktan dökülüp saçılmağa başlamıştı. Böylece yolda un izleri görünüyor ve bu izler eve varıncaya kadar devam ediyordu. Sonra Tu'me o zırhı, Yahudiler'den Zeyd b. Semin denilen bir adamın yanında sakladı. Zırh, Tu'me'nin yanında arandı fakat orada bulunamadı ve Tu'me, zırhı almadığına, onun hakkında hiçbir bilgisi olmadığına dair, arayanlara yemin etti. Bunun üzerine zırhın sahipleri dediler ki:
"Hayır, vallahi o, bize geceleyin gelip zırhı öyle aldı. İzini sürdük. İz, onun evine girinceye kadar devam etmiş. Böylece onun izini gördük." Tu'me yemin edince onu bırakıp onun izini takib ettiler ve sonunda Yahudi'nin evine vardılar da onu ele geçirdiler. Yahudi:
"Onu bana Tu'me b. Ubeyrık verdi" dedi ve bu hususta Yahudiler'den bir grup insan onun lehinde şahidlik yaptılar. Bunun üzerine Tu'me'nin Kabilesi olan Zafer Oğulları:
"Rasulullah (s.a.v.)'a gidelim" dediler. Rasulullah (s.a.v.)'a gidip bu hususta konuştular ve kendisinden, arkadaşları Tu'me'yi savunmasını isteyip dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, eğer bunu yapmazsanız, arkadaşımız mahvolacak, rezil rüsvay olacak, yahudi ise böylece aklanmış olacak." Rasulullah (s.a.v.) bunun üzerine -kendisi de onlarla beraber buna istekli olarak bunu yapmayı ve yahudiyi cezalandırmayı kurmuştu ki Allah Teala bu âyetlerin hepsini indirdi.
Bu, müfessirlerden bir cemaatin sözüdür."[629]
14- Tu'me, Mekke'ye kaçarak mürted oldu. Mekke'de hırsızlık yapmak için bir evin duvarını deldiği sırada duvar üzerine yıkılarak onu öldürdü.[630]
15- Tu'me b. Übeyrik hırsızlık edip de Rasulullah (s.a.v.), elinin kesilmesine hükmedince Mekke'ye kaçarak İslamdan döndü. Bunun üzerine Yüce Allah: *"Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim peygambere karşı çıkarsa…"* âyetini indirdi.[631]
16- İbn-i Zeyd'e göre ise olay şöyledir;
Rasulullah zamanında demirden bir zırh çalınmış ve suç, bir Yahudinin üzerine atılmıştır. Yahudi kendisini savununca hırsızın komşuları, hırsızlık yapanı temize çıkarmışlar, hırsızlığı Yahudinin yaptığını söylemişler ve Rasulullah'a "Ey Allah'ın Rasulü, bu murdar Yahudi, Allah'ı inkâr etmektedir. Sen onu getirip hesaba çeksen iyi olur." dediler. Rasulullah da Yahudiye bir kısım sözler söyledi. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu. Rasulullah'a sistem etti. Hırsızı savunan komşularını da kınadı.[632]
17- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerimeler, bir Yahudinin, kendisine zırhını emanet ettiği Übeyrik'in oğlu Tu'me hakkında nazil olmuştur. Yahudi, Tu'me'ye emanet ettiği zırhını, onunla beraber Tu'me'nin evinde belli bir yere gömdüler. Sonra Tu'me orayı eşip zırhı çıkardı. Yahudi gelip zırhını isteyince Tu'me onu inkâr etti. Yahudi, akrabalarına gidip:
"Benimle birlikte gelin. Ben zırhın nereye gömüldüğünü biliyorum." dedi. Tu'me onların geleceklerini öğrenince zırhı alıp Ebu Müleyl el-Ensari adındaki kişinin evine attı. Yahudi gelip zırhını aradı fakat bulamadı. Bunun üzerine Tu'me ve akrabaları, Yahudiye hakaret ettiler. Tu'me Yahudilere:
"Siz beni ihanetle mi suçluyorsunuz?" dedi. Gelenler Tu'me'nin evinde zırhı aradılar. Bir ara Ebu Müleyl'in evine yukardan bakarken zırhın orada olduğunu gördüler. Bunun üzerine Tu'me,
"Bu zırhı Ebu Müleyl almış." dedi. Ensardan olanlar Tu'me'yi savundular. Tu'me onlara:
"Haydin Rasulullah'a gidelim ona söyleyin beni savunsun ve Yahudilerin delilini çürütsün. Zira ben yalancı çıkacak olursam Yahudi bütün Medine halkına karşı yalan söyler." dedi. Bunun üzerine Ensardan bir kısım insanlar Rasulullah'a gidip
"Ey Allah'ın Rasulü, sen Tu'me'yi savun ve Yahudiyi yalancı çıkar." demişler. Rasulullah da

---

629 Senedsizdir. Tirmizi; Tefsir: 3036, Hakim: 6385, Suyuti; ed-Dürr 2/215, Lübab: s. 92. el-Vâhıdî, Esbab-ı Nüzul, 124.
630 İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/171, 173; Ebussuûd. 1/380;
631 Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/385
632 İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

bunu yapmak istemiş ve bunun üzerine Allah teala: *"Sen, hainlerin savunucusu olma."* âyetini ve ondan sonra gelen âyetleri indirmiş ve Rasulullah'ı uyarmış ve ihanet edeni savunanları da kınamıştır. [633]
18- Suddî ve Mukatil kavlinde ise bir hırsızlık değil, emanete hıyanet söz konusudur ve yukarda anılan Tu'me ibn Übeyrık, bir yahudi komşusunun kendisine bıraktığı bir zırh emanetine hıyanet etmiş, bu hıyanetine yahudinin muttali olduğunu sezince de zırhı ensardan Ebu Müleyl'in evine atmış. Tu'me'nin ailesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek Tu'me lehinde şehadette bulunmakla birlikte bir de yahudiye karşı kardeşlerini müdafaa etmesini ve yahudiyi iddiasında yalanlamasını istemişler de bu âyet-i kerimeler nazil olmuştur.[634]
19- Mahmut İbni Lebîd dedi ki:
"Beşîr İbni Haris, Katâde İbni Numan'ın amcası Rifâa İbni Zeyd'in malını çaldı. Onun meşrebesini üzerinden deldi. Ona ait yemekleri, iki zırhı edatları ile aldı. Katâde Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve bunu haber verdi. Aleyhisselâm, Beşîr'i çağırdı ve ondan sordu. Beşîr inkar etti ve bunu dar ehlinden biri olan Lebîd îbni Sehl'e - ki hasep ve nesep sahibidir- iftira etti. Beşîr'in yalanlanmasından, Lebîd 'in berâeti için Kur'an indi.
Kur'an inince bu Beşîr'e ağır geldi. Mürted olarak Mekke'den kaçtı. Sülâfe İbni Sa'd'in yanına indi. Nebî ve Müslümanlar hakkında şüphe uyandırmaya çalışırdı. Bunun hakkında Nisa: 4/115 âyeti indi. Hassan îbni Sabit onu dönünceye kadar hicvetti. Bu hicretin dördüncü senesi Rebi ayında oldu." [635]
20- Alimler der ki:
"Bu âyet, Tu'me ve sülalesinin münafık olduklarına delâlet eder. Böyle olmasaydı onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den asılsız bir şeye yardım etmesini ve bu hırsızlığı, bir yalan ve iftira olarak o yahudiye isnad etmesini isteyemezlerdi" Bunu, *"Onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar ve sana hiçbir şekilde zarar veremezler"* [636] âyeti de te'kid eder." [637]
21- Suyûtî Bu hadisenin Hicretin dördüncü yılının Rebî aylarından birinde (evvel veya sâni) meydana geldiğini kaydediyor ki[638] âyet-i kerimenin de nüzul zamanına işaret etmektedir.[639]
22- Hırsızlık veya herhangi bir suç işlendiğinde ve sanık veya sanıkların ta'yininde sıkıntı ve belirsizlik halinde hâkim'in; sanıkların din ve milliyetine bakmaksızın tam bir adalet duygusuyla konuya yaklaşması ve tarafsız bir şekilde konuyu araştırarak hüküm vermesi gerekliliği umumî hükmünü bu hususî sebepler elbette sınırlandırmaz.[640]

108. İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki Allah'ın hoşnut olmıyacağı sözü geceleyin uydurup düzdükleri zaman da Allah onlarla beraberdir. Allah, yapmakta oldukları her şeyi her veçhile kuşatıcıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk der ki:
"Bu âyet-i kerime de Ebu Tu'me'nin hırsızlığı üzerine gelişen olaylar hakkında inen âyetler cümlesindendir. Ebu Tu'me, zırhı çaldığında evinde bir çukur kazıp zırhı oraya gömerek saklamış ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[641]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Tu'me şöyle derdi:
"Yahudiye, 'zırhı o çaldı' diye iftira atar ve benim çalmadığıma dair yemin ederim. Böylece

---

[633] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[634] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/190.
[635] İbnu Sa'd, Tabakat; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/234-235.
[636] Nisa: 4/113.
[637] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[638] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, I/129.
[639] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/269.
[640] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/269.
[641] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/243.

de Peygamber, kendi dininde olduğum için benim yeminimi kabul eder, yahudinin yeminini kabul etmez." [642]

110. Kim bir kötülük işler veya kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah'ı Gafur Rahim bulur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk der ki:
"Bu ayet Vahşî'nin durumu hakkında nazil olmuştur. Müşrik iken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası Hamza'yı öldürmüş olan Vahşî, kendi ifadesiyle daha sonra Sakîflilerin Medine-i Münevvere'ye elçi gönderdikleri sırada dünya kendisine dar gelmiş, bir sakîflinin
"Onun, kendi dinine girmiş birini öldürdüğünü görmedim, git iman et." demesiyle Medine-i Münevvere'ye gelmiş, iman etmiş[643] ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ben pişmanım, benim için tevbe var mı?" diye sormuş ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[644]
2- Tâifte oturan Sakîflilerin Medine-i Münevvere'ye elçi göndermeleri hicretin dokuzuncu senesi Ramazan ayında olduğuna göre[645] bu âyet-i kerimenin nüzulü de o sıralarda olmalıdır.[646]
3- Bir kısım müfessirler, bu âyet-i kerimenin, bundan önce geçen yüz yedinci âyette kendi nefislerine ihanet ettikleri zikredilen kimseler hakkında nazil olduğunu söylemişler, diğer bir kısım müfessirler ise bu âyetin, yüz dokuzuncu âyette beyan edilen, kendi nefislerine hainlik edenleri savunanlar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerime, hainler ve hainleri savunanlar hakkında nazil olsa da her kötülük işleyen veya kendi nefsine zulmedeni ifadesi içine almaktadır. Ve bu âyet, Muhammed ümmeti için büyük bir lütuftur."[647]

112. Kim bir hata veya bir günah işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirlerin cumhuru bu âyet-i kerimenin de yukarda anılan Tu'me ibn Übeyrik hadisesi üzerine nazil olan âyetler arasında olduğu görüşündedir. [648]
2- Müfessirler bu âyette, işlediği günahı başkalarının üzerine attığı zikredilen kişiden maksadın, Übeyrik'in oğlu Tu'me olduğu hususunda ittifak etmişler, ancak üzerine suç atılan masum kişinin kim olduğu hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
Bazılarına göre bu kişi, Lebid b. Sehl; bazılarına göre ise Zeyd b. es-Semin adlı bîr Yahudidir. [649]
3- İbn Abbâs, İkrime, İbn Sîrîn, Katâde ve İbn Zeyd bu âyette zikredilen "suçsuz"un da bir yahudi olduğunu söyler.[650]
4- Katâde bu yahudinin ismini Zeyd ibnu's-Sümeyr olarak vermektedir. [651]
5- Ancak cumhurun bu kavli yanında İbn Abbâs'tan Dahhâk kanalıyla gelen bir rivayette bu âyetin nüzulü İfk hadisesi ile ilişkilendirilerek Hz. Aişe hakkında ileri geri konuşup ona zina

[642] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[643] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/439.
[644] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/243-244..
[645] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Mısır 1375/1955, 2/537.
[646] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/270.
[647] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[648] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.
[649] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/112.
[650] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.
[651] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.

iftirasında bulunan Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[652]
6- Ancak âyetlerin siyakı, bu âyet-i kerimenin de Tu'me hadisesi hakkında nazil olduğunu te'yid eder tarzdadır.[653]

113. Eğer Allah'ın lûtfu ve rahmeti, üzerinde olmasaydı onlardan bir takımı seni saptırmaya çalışmıştı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın senin üzerindeki lûtfu çok büyük olmuştur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu's-Sâib kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayette bu âyet-i kerime de yukardaki Tu'me hadisesi ile ilgili olarak o ve ailesi hakkında nazil olmuştur. [654]
2- Ancak Dahhâk kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen ikinci bir rivayette Taif'te oturan Sakîf oğulları hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir. Buna göre Sakîfliler, çevrelerindeki kabilelerin isteyerek veya istemiyerek birer birer müslüman olduğunu görünce onlar da Hz. Peygamber'den bir takım tavizler kopardıktan sonra müslüman olmaya karar verir ve Medine-i Münevvere'ye bir hey'et gönderirler. Hey'et Medine-i Münevvere'ye gelir, isteklerini birer birer sıralarlar:
"Namazdan ve öşürden (zekât'tan) muaf tutulacaklar, üç yıl daha (sonra bir yıla, hattâ bir aya kadar inerler) putları Uzzâ yıkılmıyarak muhafaza etmelerine müsaade edilecek." Hz. Peygamber onlara cevap vermez ve hemen bu âyet-i kerime nazil olur da istekleri reddedilir.[655]
3- Bu rivayete göre bu âyet-i kerime hicretin dokuzuncu senesi Ramazan ayında nazil olmuş olmalıdır. Çünkü rivayetlerde Sakîf hey'etinin Medine-i Münevvere'ye geliş zamanı bu şekilde kaydedilmektedir.[656]

114. Onların fısıldaşmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi ve insanların arasını düzeltmeyi emreden başka. Kim Allah'ın hoşnutluğunu arayarak böyle yaparsa Biz ona çok büyük bir ecir vereceğiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime de Tu'me ibn Übeyrik hadisesi üzerine ailesinin (kabilesinin) bir araya gelerek Tu'me'yi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda nasıl savunacakları konusunda gizli gizli ve fısıldaşarak konuşup istişareleri hakkında nazil olmuştur.[657]
2- Bu âyet, her ne kadar, o hırsızın (Tu'me) kavminin bir birleriyle fısıldaşmaları hakkında nazil olmuş ise de, bu âyet mana bakımından umûm ifâde eden bir âyettir. Buna göre mana, "İnsanların, hakkında fısıldaşıp sohbete daldıkları sözlerden, sadece hayır işlerine dair olanlar makbuldür" şeklinde olur.[658]

115. Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra O Rasûl'e karşı gelir, mü'minlerin yolundan başkasına uyup giderse onu dönüp gittiği yolda bırakırız ve kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası!
116. Elbette Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa işte o, çok uzak bir dalâlete düşmüş olur.

---

[652] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/195.
[653] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/270.
[654] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/196.
[655] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/196.
[656] Bak; İbn Hişâm, es-Sîretun-Nebeviyye, 2/539-541.
[657] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/41.
[658] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 10/41.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Alimler bu iki âyet-i kerimenin biraz önce hırsızlık hadisesi anlatılan (âyet 105-107'nin nüzul sebebi olarak) Tu'me ibn Übeyrik hakkında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bu hırsızlığının cezası olarak elinin kesilmesine hükmedince Mekke'ye kaçıp irtidad etmesi üzerine nazil olduğunu söylemişlerdir. [659]
2- Daha önce de açıklandığı gibi bu âyet-i kerime, Tu'me b. Übeyrik gibi, ihanet eden, ihanetinden sonra tevbe etmeyen, aksine müminleri bırakıp putlara tapan müşriklere sığınan ve dinden dönerek Rasulullah ile ayrılığa düşen kimseler hakkında nazil olmuştur. [660]
3- Saîd ibn Cübeyr der ki:
"Mekke'ye kaçtıktan sonra orada da doğru durmamış, hırsızlık yapmak üzere bir evin duvarını delmiş, farkına varmışlar, hırsızlık üzerindeyken yakalamış ve öldürmüşler de bunun üzerine Allah Tealâ bu iki âyet-i kerimeyi indirmiştir." [661]
4- Kelbî rivayetinde ise ölümü Mekke'de değil, Şam yolundadır. Kelbî şöyle anlatıyor:
"onu dönüp gittiği yolda bırakırız..." âyet-i kerimesi İbn Übeyrık hakkında nazil oldu. Medine-i Münevvere'de durumu ve hırsızlığı ortaya çıkınca Mekke'ye kaçtı ve irtidad etti. Ancak orada da doğru durmayıp yine hırsızlık yapmaya başladı. Bir gün, hırsızlık yapmak üzere bir evin duvarını delerken duvar üzerine yıkılmış ve yıkıntı altında kalmış. Ev halkı durumun farkına vararak yıkıntının altından çıkarıncaya kadar orada kalmış. Önce yıkıntının altından çıkarmış sonra da Mekke'den sürüp çıkarmışlar. Şam'a gitmek üzere oraya giden bîr kervana katılmış, ama yolculuk sırasında yine hırsızlık edeceği tutmuş ve kervandakilerin bazı mallarını çalmış, yakalayıp taşlıyarak öldürmüşler de *"onu dönüp gittiği yolda bırakırız ve kendisini cehenneme koyarız. Ne kötü dönüş yeridir orası!"* âyet-i kerimesi nazil olmuş.
Mukâtil, onun ölmesi ya da öldürülmesi hakkında daha farklı bilgiler veriyor:
"Tu'me, irtidad edip Mekke'ye kaçtığında orada Haccâc ibn Alât es-Sülemî'ye misafir olmuş. Haccâc onu güzel bir şekilde misafir etmiş ama Tu'me, evde altın olduğunu öğrenince gece evden çıkmış, dışardan duvarı delip altını çalmak üzere gizlice eve girmiş. Komşular bunun farkına varıp evi kuşatmışlar, yakalamışlar ve taşhyarak öldürmek istemişler, ancak Haccâc, kendi evini soymaya teşebbüs etmiş olsa dahi misafirinin öldürülmesinden utanmış ve öldürülmesini engellemiş, bıraktırmış da Tu'me Mekke'den çıkıp Suleym oğulları Harra'sına katılmış, onların putlarına tapmıya başlamış ve orada müşrik olarak ölmüş. Buraya kadar anlatılanlardan çok uzak bir kavil daha var ki Mekke'den çıktıktan sonra bir yerde bir gemiye binmiş, gemideki mallardan bir şeyler çalmış, yakalamışlar ve denize atmışlar."[662]
5- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet olunduğuna göre Tu’me İbn Ubeyrık, Cenâb-ı Hakk'ın kendi sır perdesini yırttığını (meselenin içyüzünü ortaya koyduğunu) ve yahudiyi de hırsızlık töhmetinden arındırdığını görünce, dinden döndü; Mekke'ye gitti ve hırsızlık gayesiyle birisinin duvarını deldi... Derken duvar üzerine yıkıldı ve öldü. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[663]
6- Zeccac şöyle demiştir:
"Allah'ın vahyettiği emir ile ve hırsızlığını ortaya koyması ile, bu Tu’me nezdinde, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliğinin doğruluğu aşikar olmuştu. Fakat buna rağmen o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşman kesildi, muhalefetini açıkladı ve İslâm'dan döndü. Bu sebeple, Tu’me'nin bu hareketi, hidayet kendisine açıklandıktan sonra, muhalefetini ortaya koyması oldu." [664]
7- Ne şekilde ve nerede ölmüş veya öldürülmüş olursa olsun anlaşılan odur ki bir kere müşrik olarak ölmüş, ikinci olarak da hırsızlıktan bir türlü vazgeçememiş olması hem irtidadına, hem

---

[659] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/272.
[660] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[661] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/272.
[662] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/200.
[663] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[664] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

de ölümüne sebep olmuştur.[665]
8- *"Elbette Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını ise dilediğine bağışlar. Kim Allah'a şirk koşarsa işte o, çok uzak bir dalâlete düşmüş olur."* âyet-i kerimesinin nüzul sebebinde Dahhâk'ten başka bir sebep daha rivayet ediliyor. Şöyle ki:
"Yaşlı bir bedevî arap Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, ben, günahlara ve hatalara dalmış bir ihtiyarım. Şu kadar var ki Allah'ı bilip de O'na iman ettiğimden beri hiçbir şeyi O'na ortak koşmadım. Benim Allah katında halim nasıl olacak?" diye sordu da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[666]
9- Herhalde bu ihtiyar bedevî'nin Medine-i Münevvere'ye gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kendi durumunu sorması ile İbn Übeyrık'ın irtidadı ve hırsızlık alışkanlığının devamıyla müşrikler elinde öldürülmesi zaman itibariyle birbirine yakın ve hattâ aynı zamana rastlamış olmalıdır.[667]

117. O'nu bırakıp da yalnız dişi putlara tapıyorlar. Aslında onlar ancak inatçı bir şeytana tapıyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen'den rivayette o şöyle demiştir:
"Araplardan her bir kabilenin "Filân kabilenin dişisi" diye isimlendirdikleri bir putu vardı. İşte bunun üzerine (arapların putlarını böyle isimlendirmeleri üzerine) Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[668]
2- Müfessirler ayet-i kerimede, müşriklerin taptıkları zikredilen dişilerden neyin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Ebu Malik, Süddi ve İbn-i Zeyd'e göre burada müşriklerin taptıkları zikredilen dişilerden maksat, kendilerine dişi adlarını verdikleri putlardır. Mesela, Lat, Uzza, Menat, Naile vb. putlar, kendilerine dişi adları takılan putlardır.
b- Abdullah b. Abbas, Katade ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette kendilerine tapınıldıkları belirtilen dişilerden maksat, taş ve ağaçlar gibi cansız varlıklar ve putlaştırılan ölülerdir.
c- Dahhak'a göre ise âyette zikredilen dişilerden maksat, meleklerdir. Çünkü müşrikler, meleklerin Allah'ın kızları olduklarını zannediyorlardı.
d- Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen dişiden maksat, putlar demektir. Zira müşrikler putlarına "Dişiler" derlerdi. Bu hususta Ebu Reca, Hasan-ı Basri'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir: "Arap kabilelerinden her bir kabilenin kendisine ait bir putu bulunuyordu. Onlar, putlarını kasdederek "Filan kabilenin dişisi." diyorlardı. Bu izahın doğruluğuna, Hz. Aişe (r.anhâ)'nin, bu ifadeyi "yalnız putlara taparlar" şeklindeki kıraati ile, İbn Abbas (r.a.)'ın, "Yalnız putlara" şeklindeki kıraati de delâlet etmektedir."
c- Mücahid ve Urve'den nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen "Dişiler"den maksat, putlar demektir.
Taberi diyor ki:
"Bu âyette zikredilen dişilerden maksat, kendilerine dişi adları takılan Lat, Uzza, Naile, Menat gibi putlardır. Doğru olan görüş de budur. Zira dişi kelimesinin Arapçadaki en açık mânâsı "Dişi olmak" demektir. Bu kelimeyi en açık manâsıyla yorumlamak icabeder. Bu mânâda yorumlandığında da bundan maksadın, kendilerine dişi adları takılan putlar olduğunu söylemek gerekir." [669]
Fahreddin er-Razi der ki:

---

[665] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/273.
[666] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/247-248.
[667] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/273.
[668] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/179,
[669] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/116.

"Dişilere tapma"dan murad, onların putlarıdır. O müşrikler putlarını, dişi isimleri ile adlandırırlardı. Bu, tıpkı onların Lât, Uzza ve bir üçüncüsü olan Menat putları gibidir. Lât, "Allah" kelimesinin müennesi, Uzzâ, "Aziz" kelimesinin müennesidir." [670]

119. (Şeytan dedi ki:) Onları mutlaka saptıracağım, olmıyacak kuruntulara boğacağım, onlara emredeceğim; davarların kulaklarını yaracaklar, onlara emredeceğim, Allah'ın yaratışını değiştirecekler. Allah'ı bırakıp şeytanı dost edinen kimse apaçık bir hüsranla kayba uğramıştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Enes'den rivayete göre o hadım etmeyi hoş görmez ve *"onlara emredeceğim, Allah'ın yaratışını değiştirecekler..."* âyet-i kerimesi bunun hakkında nazil olmuştur, dermiş.[671]
2- Zeccâc, bazı kimselerin şöyle dediğini nakletmiştir;
"Allah Teâlâ, en'âmı (deve, sığır ve davarları), bir kısmına binsinler, bir kısmının da etini-sütünü yesin içsinler diye, insanlar için yaratmıştır. İnsanlar ise onları, "bahîre", "saibe" ve "vasile" diye, kendilerine haram kılmışlardır. Yine Cenâb-ı Hak, güneşi, ayı ve yıldızları, insanların yararına olarak ve onlardan istifade etsinler diye yaratmış, ama müşrikler bu varlıklara taparak, Allah'ın yarattığı şeyleri değiştirmiş (gayelerinden saptırmışlardır.)" [672]

123. "Bu, sizin kuruntularınıza ve Kitap ehlinin kuruntularına göre değildir. Kim fenalık yaparsa cezasını görür, kendisine Allah'tan başka ne dost ve ne de yardımcı bulur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mesruk, Katade, Süddi, Dahhak, Abdullah b. Abbas ve Ebu Salih'e göre burada zikredilen "Sizin" kelimesinden maksat, müslümanlar, "Kitap ehlinin" ifadesinden maksat ise Yahudi, Hristiyan ve benzerleridir.
a- Mesruk ve Katade de şunu dediler:
"Müslümanlar ile Ehl-i Kitab aralarında münakaşa edip birbirlerine karşı delil getirmişler, Ehl-i Kitab:
"Biz, sizden daha doğru bir yol üzere bulunuyoruz. Allah'a da sizden daha yakınız. Zira bizim peygamberimiz, sizin peygamberinizden, kitabımız da sizin kitabınızdan öncedir. Dolayısıyla da biz, Allah'a sizden daha yakınız" demişler; Müslümanlar ise:
"Biz sizden daha çok hidâyet üzereyiz ve Allah'a daha yakınız. Zira bizim peygamberimiz, peygamberlerin sonuncusudur, kitabımız da kendisinden önceki kitaplara hükmetmektedir, onların hükmünü kaldırmıştır." demişlerdi. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi. Sonra Allah (c.c.) müslümanların hüccetini, Ehl-i Din'den kendileriyle hasımlaşanların hüccetine şu âyetlerle üstün kıldı:
"Erkek veya kadın, mümin olarak, kim yararlı işler işlerse, işte onlar cennete girerler, kendilerine zerre kadar zulmedilmez. İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti."[673]
b- Mesruk diyor ki:
"Müslümanlarla, ehl-i kitap, birbirleriyle münazara yaptılar. Müslümanlar:
"Biz sizden daha doğru yoldayız." dediler. Ehl-i kitap da:
"Biz daha doğru yoldayız." dediler. Bunun üzerine Allah teala:
"Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlese

---

[670] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[671] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/181,
[672] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[673] Nisa: 4/124-125. Mürsel hadistir; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 145-146; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/288; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

onun cezasını görecektir. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilir." âyetini indirdi. Bundan sonra kitap ehli olanlar, müslümanlara:
"Biz sizinle eşitiz." dediler. Bunun üzerine de
"Erkek olsun kadın olsun, kim mümin olur da güzel amellerden işlerse işte onlar, cennete girerler. Zerre kadar da zulme uğratılmazlar." [674] âyeti nazil oldu ve müminleri kitap ehline galip getirdi."[675]
c- Mesrûk dedi ki:
"Hıristiyanlarla müslümanlar birbirlerine karşı övündüler. Hıristiyanlar:
"Biz sizden üstünüz." dediler. Müslümanlar:
"Biz sizden üstünüz." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [676]
d- Bunun benzerini Katâde, Dahhak, Süddî ve Ebu Salih'ten anlattı.[677]
e- Abdullah b. Abbas da bu âyetin izahında şöyle demiştir:
"Çeşitli dinlerden olan insanlar, kendi aralarında tartıştılar. Tevrat'a tabi olanlar dediler ki:
"Bizim kitabımız diğer bütün kitaplardan daha hayırlıdır. Çünkü o, sizin kitaplarınızdan daha önce inmiştir. Peygamberimiz de Peygamberlerin en hayırlısıdır." İncil'e tabi olanlar da buna benzer sözler söylediler. Müslümanlar da:
"Artık İslam'dan başka din yoktur. Bizim kitabımız ondan önceki her kitabı neshetmiştir. Peygamberimiz, Peygamberlerin sonuncusudur. Sizler de bizler de sizin kitaplarınıza iman etmekle ve bizim kitabımızla amel etmekle emrolunduk." dediler. Bunun üzerine Allah teala, aralarında hüküm verdi ve buyurdu ki:
"Durum ne sizin kuruntunuz ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim, bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir." Böylece Allah teala dine uyan insanları serbest bıraktı ve buyurdu ki:
"İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in hanif dinine tabi olandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah, İbrahim'i bir dost edinmişti." [678] âyetini indirdi." [679]
2- Abdullah İbn Abbâs, Mücahid ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen "Sizin" ifadesinden maksat, müşrikler, "Kitap ehli"nden maksat ise Yahudi ve Hristiyanlardır.
a- İbn Abbâs'tan rivayette de ehl-i kitabın "Cennete ancak bizden olanlar girecek." sözleri ile Mekke müşriklerinin "Biz öldükten sonra asla diriltilecek değiliz." sözleri birleştirilerek bu ikisi hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir.[680]
b- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Yahudiler ile Hıristiyanlar:
"Cennete bizden başkaları girmeyecek ve ateş bize ancak sayılı gün dokunacak." derlerken, Kureyş'liler ise:
"Ne tekrar dirileceğiz ne de hesaba çekileceğiz." demişlerdi. Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[681]
c- Mücâhid dedi ki:
"Kureyş müşrikleri:
"Biz elbette diriltilecek ve azâb olunacak değiliz." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ *"Kim kötü bir iş işlerse karşılığını görür."* âyet-i kerimesini indirdi."[682]
d- Mücahid şunları söylemiştir:
"Müşrik olan Kureyşliler ve diğer Araplar:

---

[674] Nisa: 4/124
[675] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[676] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/236.
[677] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/236.
[678] Nisa: 4/125
[679] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[680] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 5/254.
[681] İbn Ebi Hatim.
[682] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.

"Biz, öldükten sonra diriltilmeyeceğiz ve azap görmeyeceğiz." dediler. Yahudi ve Hristiyanlar da

"Cennete ancak Yahudi veya Hristiyan olanlar girecektir. Cehnnem ateşi bizlere ancak sayılı günlerde dokunacaktır." dediler. Allah teala da bu âyeti indirdi ve buyurdu ki:

"Durum ne sizin kuruntuzuna ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir."[683]

e- İbn-i Zeyd dedi ki:

"Yahudi Huyey b. Ahtab, Mekke müşriklerini Rasulullah'ın aleyhine kışkırtmak için gitti. Müşrikler ona dedi ki:

"Ey Huyey, sizler ehl-i kitapsınız biz mi daha hayırlıyız yoksa Muhammed ve arkadaşları mı?" Huyey:

"Siz onlardan daha hayırlısınız." dedi. Allah teala bu hususta şu âyetleri indirdi:

"Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun? Onlar puta ve şeytana inanıyorlar ve inkâr edenlere "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır." diyorlar." "Allah'ın lanet ettiği kimseler işte bunlardır. Allah kime lanet ederse artık sen ona bir yardımcı bulamazsın." [684]

Müşrikler hakkında da: *"Durum ne sizin kuruntunuza ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir..."* âyetini ve bundan sonra gelen âyeti indirdi."[685]

3- Dahhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre burada zikredilen her iki grup insandan maksat da kitap ehlidir.

a- Ebû Bekr-i Temimi, Ebû Muhammed Hayyan'dan, o Ebû Yahya'dan, o Sehl'den, o Ali b. Müshir'den, o İsmail b. Ebû Halid'den, o da Ebû Salih'ten bize şunu rivayet etti:

"Ehl-i Kitab -Tevrat ehli olan Yahudilerle, İncil ehli olan Hıristiyanlar- vesair ehl-i din olanlar oturmuşlar, herbir grup, karşı taraftan olan arkadaşına: "Biz, sizden daha hayırlıyız" diye iddia ediyorlardı. Bu âyet işte bu sebepten dolayı indi."[686]

b- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bu âyet-i kerime, sadece kâfirler hakkında nazil olmuştur. Söylediğimiz bu hususa delalet eden şey, Cenâb-ı Hakk'ın, bu âyetten sonra, *"Erkek veya kadın, kim mü'min olduğu halde, salih amellerden (birşey) yaparsa, işte onlar cennete girerler"* [687] buyurmuş olmasıdır." [688]

4- Bu ayet inince müslümanların tavrı:

a- Kelbî'nin Ebu Salih'den, onun da İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre, İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

"Bu âyet nazil olunca, mü'minlere çok zor geldi. Bunun üzerine dediler ki:

"Ya Rasûlallah, hangimiz kötülük yapmadı ki? Bunun cezası nasıl olur, (buna nasıl dayanırız)?" Hz. Peygamber (s.a.v.) de,

"Allah Teâlâ taata, on iyilik (sevabı); bir günaha karşılık ise tek bir ceza va'adetmiştir. Binâenaleyh kim yaptığı bir kötülükten dolayı cezalandırılırsa, (taatına) karşılık verilen) on sevabından biri eksiltilir ve kendisine geriye dokuz sevab kalır. Birleri, onlarına baskın çıkana yazıklar olsun!" buyurmuştur."[689]

b- Ebu Hureyre (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Bu âyet nazil olduğu zaman ağladık, hüzünlendik ve dedik ki:

"Ya Rasûlallah, bu âyet-i kerime, bize (ümit ışığı) bırakmadı." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Sevinin, müjdeler olsun size. Çünkü bu dünyada sizden birinin başına gelen her musibeti,

---

[683] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.
[684] Nisa: 4/51, 52
[685] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.
[686] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 145.
[687] Nisa: 4/124.
[688] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[689] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

Cenâb-ı Hak o kimsenin günahlarına bir keffaret yapar. Hatta ayağına batmış olan bir dikeni bile" buyurdu." [690]
c- Hz. Ebubekir diyor ki:
"Ben, Rasulullah'ın yanında bulunuyordum. Ona *"Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. O kendisine Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulabilir."* âyeti nazil oldu. Bunun üzerine Rasulullah bana buyurdu ki:
"*Ey Ebubekir, bana inen bir âyeti sana okuyayım mı?"* Dedim ki:
"Evet ya Rasulallah." Bunun üzerine Rasulullah onu bana okudu. Ben o anda sanki belimin kırıldığını hissettim ve bundan (bu âyetten) dolayı sıkıntıya düştüm. Rasulullah:
"Ey Ebubekir, ne oluyor sana?" dedi. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, babam anam sana feda olsun. Hangimiz kötü amel işlemiyoruz ki? Bu âyette de yaptıklarımızdan dolayı cezalandırılacağımız beyan ediliyor. (Her kötü amelimizden dolayı cezalandırılacağımıza göre halimiz ne olacaktır?) Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Ey Ebubekir sen, (ve diğer müminler) yaptıklarınızın cezasını dünyada göreceksiniz ki rabbinizin huzuruna günahsız çıkasınız. Diğer insanların ise, kötülüklerinin cezası biriktirilir ki kıyamet gününde onun cezasını görsünler." [691]
5- Genel değerlendirme:
Taberi, bu görüşlerden, Mücahid'den nakledilen ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu, burada zikredilen insanlardan maksadın, Kureyş müşrikleriyle kitap ehli olan kimseler olduklarını söylemiştir. Zira bundan önceki âyetlerde müslümanlarm kuruntuları zikredilmemiş, şeytanın taraftarlarının kuruntuları zikredilmiş ve şeytanın onlara: "Ben onları boş kuruntulara sokacağım." dediği beyan edilmiştir. Bu nedenle bu âyetteki *"Sizin kuruntunuz"* ifadesinden maksat, "Siz, şeytana uyan Kureyş müşriklerinin kuruntularıdır. Müslümanların kuruntuları değildir. Çünkü bir âyeti, kendisinden önce geçen âyetlere uygun olarak tefsir etmek daha evladır. Aksine, bir âyeti, hakkında Kur'an'dan sünnetten ve müfessirlerin icmalarından herhangi bir delil olmaksızın, kendisinden önce geçen âyetlere uygun olmayacak bir şekilde izah etmek isabetli değildir.[692]

124. Erkek veya kadın her kim mü'min olarak sâlih bir amel işlerse onlar cennete girecekler ve kendilerine zerre kadar haksızlık edilmiyecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mesrûk'tan rivayete göre *"Ne sizin kuruntunuzla, ne de kitab ehlinin kuruntularıyladır..."* âyet-i kerimesi nazil olunca kitab ehli:
"Biz sizlerle eşitiz." dediler de bu ve bir sonraki âyet-i kerime nazil oldu."[693]
2- Ebu Salih'ten rivayette o şöyle anlatıyor:
"Tevrat ehli, İncil ehli, Zebur ehli ve mü'minler bir mecliste birlikte oturuyorlardı. Birbirlerine karşı:
"Biz, sizlerden daha üstünüz." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[694]

125. "İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim edip, hakka yönelen İbrahim'in dinine uyandan, din bakımından daha iyi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Allah'ın İbrahim'i dost edinmesinde alimler ihtilafa düştüler.

---
[690] Buhari, Merda, 2,3
[691] Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an, sure 4, Hadis no: 3039
[692] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.
[693] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/185.
[694] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/186.

1- Ebû Said en-Nadravî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hüseyn es-Serrac'dan, o Muhammed b. Abdillah el-Hadremî'den, o Musa b. İbrahim Mervezî'den, o İbn Lehia'dan, o Ebû Kabil'den, o Abdullah'tan, o da Ömer'den bize haber verdiğine göre Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Cebrail, Allah İbrahim'i ne sebepten dolayı dost edindi?" Cebrail (a.s.) de:
"Yemek yedirdiği için ey Muhammed" cevabını verdi.[695]
2- Abdullah b. Abdirrahman b. Ebza da şöyle dedi:
"İbrahim (a.s.) ansızın evine girdi de ölüm meleğini, tanıyamadığı bir genç suretinde gördü. İbrahim (a.s.) ona:
"Kimin müsaadesiyle içeri girdin?" dedi. Ölüm meleği de:
"Evin sahibinin müsaadesiyle" dedi. İbrahim (a.s.) derhal onu tanıdı. Ölüm meleği İbrahim (a.s.)'e dedi ki;
"Senin Rabbin, kullarının içinden bir dost edindi." İbrahim (a.s.):
"Bu kim?" dedi. Ölüm meleği:
"Onu ne yapacaksın?" dedi. İbrahim (a.s.) dedi ki:
"Ölünceye kadar ona hizmetçi olacağım." Melek:
"İşte o, sensin" dedi."[696]
3- Kelbî, Ebû Salih ve İbn Abbas tarikinden rivayet ederek dedi ki:
"İnsanlara sıkıntı çektikleri bir kıtlık senesi gelip çattı da yemek istemek üzere İbrahim (a.s.)'in kapısına toplandılar. İbrahim (a.s.)'in Mısır'da bulunan bir dostundan herbir senenin meşakkati için yedek yiyecek gelirdi. İbrahim (a.s.), bu yiyeceği kendisinden istemek üzere kölelerini deve ile Mısır'daki dostuna gönderdi. Dostu dedi ki:
"Şayet İbrahim, bunu sadece kendisi için istemiş olsaydı, bunu onun için yüklerdik. Zira, insanların başına gelen sıkıntı bizim başımıza da geldi." Bunun üzerine İbrahim (a.s.)'in elçileri geri döndüler. Bathâ Vadisi'ne uğradılar ve dediler ki:
"Şu Bathâ Vadisi'nden deveyi yüklersek, insanlar yiyecek getirdiğimizi zannederler. Biz, devemizi boş olarak onlara varmamızdan gerçekten haya ederiz." bunu müteakiben çuvallara kum doldurdular. Sonra bunlar, İbrahim (a.s.)'e geldiler. O esnada hanımı Sâre uyuyordu. Durumu kendisine bildirdiler. İbrahim (a.s.), insanların bulunduğu yere gitmeye niyetlendi, fakat gözleri ağırlaşıp uyudu. Sâre uyandı. Çuvalların başına gitti ve onları yırttı. Bir de ne görsün. Kumlar, çok güzel, bembeyaz un olmuş. Sâre, fırıncılara emretti, onlar da ekmek yapıp halka yedirdiler. Derken İbrahim (a.s.) uykusundan uyandı ve o anda yemek kokusu duydu.
"Sâre bu yemek nereden geldi?" dedi. Sâre:
"Mısırlı dostundan" dedi. İbrahim (a.s.) de:
"Hayır dostum olan Allah'ın katından, Mısırlı dostumdan değil" dedi. İşte o gün Allah (c.c.) İbrahim (a.s.)'i dost edinmiştir."[697]
4- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Cûzî'den, o İbrahim b. Şerik'ten, o Ahmed b. Yunus'tan, o Ebû Bekr b. Ayyaş'tan, o Ebu'l-Mühelleb el-Kinâni'den, o Ubeydullah b. Zemr'den, o Ali b. Yezid'den, o da Kasım b. Ebî Ümame'den, Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize haber verdi:
"Şüphesiz Allah, İbrahim'i dost edindiği gibi beni dost edinmiştir. Hiçbir peygamber de yoktur ki onun da bir dostu olmasın. Dikkat edin, şüphesiz ki benim dostum da Ebû Bekir'dir."[698]
5- Şerif Ebû İsmail b. Hasan en-Nakıb, dedesinden, o Ebû Muhammed Hasan b. Hammad'dan, o Ebû İsmail Muhammed b. İsmail Tirmizi'den, o Said b. Ebî Meryem'den, o Mesleme'den, o Zeyd b. Vâkıd'dan, o Kasım b. Muhaymere'den, o da Ebû Hureyre'den, Rasulullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu bana haber verdi:

---

[695] İbn Huyey b. Hani olan Ebu Kabil sebebiyle senedinde zayıflık vardır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 146
[696] Senedsizdir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 146
[697] Kelbi'den dolayı senedi zayıftır. Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[698] Senedi çok zayıftır. Taberani: 8/7816 s. 237, Heysemi; Mecmeu'z-Zevaid: 9/45.

"Allah, İbrahim'i dost, Musa'yı sırdaş, beni de sevgili edindi. Sonra da: "İzzetim ve Celalim'e yemin olsun ki sevgilimi, dostuma ve sırdaşıma elbette tercih ederim" buyurdu."[699]
6- Taberi der ki:
"Bir kısım âlimler, Hz. İbrahim'in "Allah'ın dostu" diye adlandırılmasının sebebi olarak şunu zikretmişlerdir:
"Hz. İbrahim, ailesine yiyecek temin etmek için Musul veya Mısır halkından bir kişiden yiyecek maddeleri istemiş o kişi Hz. İbrahim'in ihtiyacını karşılamamıştır. Bunun üzerine Hz. İbrahim evine dönerek, ailesini üzmemek için çuvallara kum doldurarak evine dönmüş ve gece yatıp uyumuştur, çuvallarda bulunan kumlar Allah tarafından una dönüştürülmüş, Hz. İbrahim'in ailesi çuvalları açınca onların un ile dolu olduklarını görmüşler ve ondan ekmek yapmışlardır. Hz. İbrahim uyanınca ailesine, ekmekleri nasıl yaptıklarını sormuş onlar da:
"Dostundan getirdiğin undan yaptık" demişlerdir. Hz. İbrahim meseleyi anlamış ve:
"Evet, o benim dostum Allah'tandır." demiştir. İşte bu sebeple Allah, Hz. İbrahim'e "Allah dostu" unvanını vermiştir." [700]
7- Şehr İbn Havşeb şöyle demiştir:
"Bir melek bir insan suretinde yeryüzüne inmişti. Yumuşak ve hüzünlü bir ses ile Allah'ın ismini zikredince, İbrahim (a.s.):
"Onu bir kere daha zikret" dedi. Bunun üzerine o melek,
"Onu bedava zikretmem" dedi. Hz. İbrahim de,
"Bütün malım senin olsun." deyince, bunun üzerine melek, birincisinden daha hazin bir sesle Allah'ın ismini andı, zikretti. Hz. İbrahim (a.s.):
"Allah'ın adını üçüncü kez zikret, çocuklarım senin olsun." deyince, melek,
"Sana müjdeler olsun, ben bir meleğim; senin malına ve çocuklarına ihtiyacım yok. Maksadım sırf seni imtihan etmek idi. Allah'ın zikrini duyabilmek için malını ve çocuklarını gözden çıkarınca, şüphesiz Allah seni bir "Halîl" edindi" dedi." [701]
8- Tavus'un İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet ettiğine göre, Cebrail (a.s.) ve melekler, Hz. İbrahim'in yanına, güzel yüzlü delikanlılar olarak girdikleri zaman, Halilurrahman Hz. İbrahim onları misafir zannederek, onlara besili bir buzağı keserek, bunu onlara sundu.
"Başında, Allah'ın ismini anmak, sonunda da Allah'a hamdetmek şartıyla, buyurun yeyin!" dedi. Bunun üzerine Cebrail (a.s.),
"Sen Allah'ın dostusun, Halilullah'sın" dedi. Böylece bu vasıf, O'nun hakkında indirilmiş oldu."[702]
9- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu hususta, şöyle olan bir başka izah şekli daha vardır: Ruhun cevheri aydınlık, ışıklı ve yüce olup, cismanî lezzetler ve bedenî haller ile de irtibatı az olur; sonra böyle mukaddes ve yüce, şerefli cevhere, onun cismani bulanıklıklardan temizlenmesini ve parlaklığını artıracak ameller ve kudsî marifetler ve ilahî cilalar ile aydınlanmasını ve ışımasını artıracak fikirler de eklenirse, işte böyle bir insan kudsiyyet ve temizlik alemine dalar, cismî ve hissî bağlardan azade olur. Sonra bu insanın bu şerefli halleri, Allah'tan başka hiçbir şey görmeyecek, Allah'tan başka hiçbir şey duymayacak, ancak Allah için hareket edecek, ancak Allah için duracak ve ancak Allah için yürüyecek bir hale gelecek kadar artar... İşte o zaman, Allah'ın celal nuru, O'nun bütün bedenî kuvvetlerine sirayet edip girer ve bu kuvvetlerin cevherlerinin arasına girer, kaybolur ve onların mahiyetlerine nüfuz eder... İşte böyle bir insan, Muhabbetullah, onun bütün kuvvetlerine nüfuz edip girdiği için, gerçekten "Halil" diye vasfedilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in duasındaki, *"Allah'ım, kalbime bir nur ver; kulağıma bir nur ver, gözlerime bir nur ver ve sinirlerime bir nur ver"* [703] sözüyle de buna işaret

---

[699] Senedi çok zayıftır. ed-Dürr: 2/231.
[700] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/128-129.
[701] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[702] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[703] Buhari, Deavat, 10; Müslim, Müsafirin, 181 (1/526).

edilmiştir."[704]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"Denildiğine göre, Cenâb-ı Allah, Hz. İbrahim'i en yüce melekût ile en aşağı melekûta muttali kılıp, o da tekrar tekrar kavmini Allah'ı birlemeye davet edip onları yıldızlara, aya, güneşe ve putlara tapmaktan men ederek, kendisini ateşe; çocuğunu kurban olmaya, malını da misafirlere teslim edince, Allah O'nu insanlara imam ve onlara gönderilen bir resul kılmış; O'na, hem hükümdarlığın hem de Peygamberliğin kendi soyundan olacağı müjdesini vermiştir. İşte bütün bu özelliklerden dolayı, Allah onu "Halil" (dost) diye nitelemiştir. Çünkü, Allah'ın kulunu sevmesi, ona her türlü fayda ve menfaatleri ulaştırmayı istemesinden ibarettir."[705]

127. Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Kendilerine yazılmış olanı vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar hakkında, mağdur çocuklar hakkında ve yetimlere insafla bakmanız hakkında kitabda sizlere okunup duran âyetler var. Hayır olarak ne işlerseniz şüphesiz Allah onu Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cubeyr'den rivayete göre o şöyle demiştir:
"Câhiliye devrinde kadınları ve âkil baliğ oluncaya kadar çocukları mirasçı yapmazlardı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[706]
2- Şu'be'den rivayette ise "Yetim kızları mirasçı yapmazlar, onları nikahlamazlar, başkalarıyla da evlendirmezlerdi, bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." denilmektedir.[707]
3- Saîd ibn Cubeyr'den gelen ikinci bir rivayet biraz daha ayrıntıya giriyor. Şöyle ki:
"Câhiliye devrinde sadece baliğ olmuş erkekler mirasçı olur, küçük yaşta erkekler ve kadınlarsa mirasçı olmazlardı. Nisâ Süresindeki miras âyeti nazil olunca bu insanlara ağır geldi,
"Mal elde etmek için çalışmıyan, malı korumayan çocuk mirasçı oluyor. Kadın da öyle. İkisi de mal için çalışan erkekler gibi mirasçı oluyorlar." dediler ve gökten bu konuda yeni bir emir gelmesini umarak beklediler. Baktılar ki yeni bir haber gelmiyor
"Eğer bu din ve miras hukuku tamamlanmış ise bu size vacip oldu gitti bile." dediler ama biraz sonra da:
"Gidin Rasûlullah'a sorun." dediler. Gidip Efendimiz (s.a.v.)'e sordular da Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[708]
4- Hz. Aişe'den rivayet edilen bir haberde Urve ibnu'z-Zubeyr, Hz. Aişe'ye
"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."[709] âyetini sormuş da o şöyle demiştir:
"Ey kız kardeşimin oğlu o, öyle yetim bir kızdır ki velisinin yanında olup malında velisine ortaktır. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider de bir başkasının o kıza vereceği kadar mehir vermekten kaçınarak onun mehrinde adaletli davranmadan onunla evlenmek ister. İşte müslümanlar, o kıza verilebilecek en yüksek mehri vererek mehirlerinde adalete riayetle evlenmeleri dışında onları nikâhlamaktan men'edildiler ve onlar dışında hoşlarına giden kadınlarla evlenmekle emrolundular.
Sonra insanlar bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra yine Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kadınlar hakkında fetva istemeye devam ettiler de Allah Tealâ bu âyeti indirdi. Bu âyetteki *"kitabda*

---

[704] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[705] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[706] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/192.
[707] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/192.
[708] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/192.
[709] Nisa: 4/3.

sizlere okunup duran âyetler" Allah Tealâ'nın *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."* buyurduğu ilk âyettir. Allah Tealâ'nın diğer âyetteki *"nikâhlamayı istemediğiniz yetim kızlar."* kavlindeki istememezlik sizden birinin koruması altındaki yetim kızın malının az olması ve kendince yeteri kadar güzel bulmaması halinde onu nikahlamak istememesidir. Yetim kızların velilerinin malı ve güzelliği az olan yetim kızları nikâhlamaktakî isteksizlikleri sebebiyle, malı ve güzelliği sebebiyle nikahlamak istedikleri yetim kızlarını adalete riayet etmeleri şartıyla olanı dışında nikâhlamaktan men'edildiler.[710]

5- Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Kâdî'den, o Muhammed b. Yakub'dan, o Muhammed b. Abdillah b. Abdu'l-Hakem'den, o İbn Vehb'den, o Yunus'tan, o İbn Şihab'dan, o Urve b. Zübeyr'den, o da Aişe (r.a.)'den bize şu rivayette bulundu:

"Allah Teala Nisa: 4/127 âyetini indirdikten sonra insanlar, kadınlar hakkında Rasulullah (s.a.v.)'a danışıp ondan fetva istediler. Aişe (r.a.) dedi ki:

"Onlara Kur'an'da okunan ilk âyette Allah Teala şöyle buyurmuştu:

"Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz..."[711] Diğer âyette de -ki mevzuyla alakalı olan âyettir- yukarıda geçtiği gibi buyurdu. Ayette geçen *"Nikâhını istemediğiniz yetim kızlar..."* kısmının tefsiri: "Sizden birinizin, evinde barındırdığı yetim kız, malı ve güzelliği yetersiz olduğunda onu nikâhlamayı beğenip istemediği şekilde..." zikrolunabilir. Böylece onlar, yetim kızların mal ve güzelliğine rağbet ederek onları gerçekte beğenmeyip, onlardan yüz çevirdikleri için onları nikâhlamaktan men olundular. Ancak adaletli davranılması şartıyla evlenebilirler."[712]

Bıi hadisi Müslim, Harmele, İbn Vehb tarikinden rivayet etmiştir.[713]

6- Hz. Aişe'den gelen bir rivayette o, durumu müşahhas hale getirerek şöyle demiştir:

"Bir adamın yanında yetim bir kız vardı. Bu kızın bir hurma bahçesi vardı ve o adam o kızdan eş olarak bir beklediği yokken sırf o bahçesi için onu nikahladı da onun hakkında *"Eğer yetim kızlar hakkında adaletli davranamıyacağınızdan korkarsanız sizin için helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın."*[714] âyet-i kerimesi nazil oldu."[715]

7- Hz. Aişe der ki:

"Bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra insanlar kadınlar hakkında fetva istemeye ve sorularına devam ettiler de Allah Tealâ *"Senden kadınlar hakkında fetva isterler..."* âyetini indirdi."[716]

8- Hz. Aişe der ki:

"Bu o adamdır ki yanında hem velisi, hem varisi olduğu yetim bir kız vardır. Kız onun elindeki bir hurma salkımına (veya hurma bahçesine) varıncaya kadar ortaktır. Başka biriyle evlendirip de evlendirdiği kişinin, o yetim kızın ortak olduğu şeylere ortak olmasını istemediğinden o yetim kızı bir başkasıyla evlendirmek istemez, onu nikâhtan alakor. İşte bu kimse hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[717]

9- Süddî'den rivayette ise bu konuda fetva isteyen ve Efendimize gelip konuyu soran Câbir ibn Abdullah'tır. O şöyle anlatıyor:

"Ensar'dan (sonra Süleym oğullarından) Câbir ibn Abdullah'ın gözleri kör ve çirkin bir amca kızı vardı. Babasından ona çok mal miras kalmıştı. Câbir onu kendine nikahlamak istemiyor, evlendireceği kocası malı alıp götürecek korkusuyla bir başkasına da nikahlamıyordu. Gelip

---

[710] Müslim, Nikâh, 6; Ebu Davud, Nikâh, 12, hadis no: 2068.
[711] Nisa: 4/3.
[712] Buhari; Nikah: 5064, Müslim; Tefsir: 6,3018 s. 2313, Ebu Davud; Nikah: 2068.
[713] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 147-148.
[714] Nisa: 4/3.
[715] Buhâri, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1.
[716] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/1.
[717] Buhârî, Tefsîru'I-Kur'ân, 4/23; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/193.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu durumu sordu. Başka insanların da yanında Câbir'de olduğu gibi yetim kızlar vardı. Onlar da Câbir'in sorusunun cevabını merakla bekliyorlardı. Câbir:
"Ey Allah'ın elçisi, kız çocuğu hem kör, hem çirkin olduğunda yine de vâris olur mu?" diye sordu. Efendimiz (s.a.v.):
"Evet." buyurdu ve Allah Tealâ da onlar hakkında bu âyet-i kerimeyi indirdi."[718]
10- Taberi der ki:
"Cahiliye döneminde, erginlik çağına gelmemiş olan çocuklara, mirastan pay vermiyorlardı. Bunlar, ölenin bacısı ve kardeşi de olsalar mirastan pay alamıyorlardı. Bu âyet indi ve büyük olsun küçük olsun kardeşlerin de mirastan pay alacaklarım beyan etti."[719]
11- Taberi der ki:
"Yetimlerle evlenmeyi yasaklayan âyet-i kerimenin hükmüdür. Zira cahiliye döneminde kişiler, velayeti altında bulunan, malında kendisine ortak olan ve güzelliği de yerinde olan yetimlerle evleniyor onlara mehir vermiyorlardı. Bu surenin dördüncü âyeti indi, yetimlere karşı adaletli davranamayanlara, diğer kadınlarla evlenmeyi emretti. İşte bu âyet-i kerimede o hüküm zikredilmektedir, ve "Kitapta size okunan" şeklinde ifade edilmekte ve bu hükmü de Allah'ın koyduğu bildirilmektedir."[720]
12- Muhammed b. Musa diyor ki:
"Sahabiler, Rasulullah'tan bu âyette hükümleri belirtilen yetim kızlar ve küçük çocuklar hakkında soru sormuşlardır Zira cahiliye döneminde çirkin olan yetim kızlarla ne evleniyorlar ne de mallarını kendilerine veriyorlardı ki onlar mallarını kendilerle harcasınlar. Küçük çocukları da mirasçı saymıyorlardı. İşte Allah teala, sormuş oldukları bu soruların fetvasını verdiği gibi, sormadıkları, kocasıyla geçinmesinden korkan kadın hakkında da bundan sonra gelen âyette fetva verdiğini bildirdi. Böylece bu âyette, sormadıkları şeyden de fetva vereceğini zikretti."[721]
13- Hz. Aişe'den gelen başka bir rivayete göre de "câhiliye halkı kadınlara mehirlerinî vermez, kadının mehrine kadının ailesi (velileri) el koyarmış. *"Kadınlara mehirlerini bağış olarak verin."*[722] âyeti nazil olduğunda Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne bu durumu sordular da bu âyet-i kerime nazil oldu." [723]
14- Saîd ibn Cübeyr'den de farklı bir sebep rivayeti vardır:
"Bir adamın yaşlı bir karısı vardı. Bu karısından çocukları da olmuştu. Yaşlanan bu hanımını boşamak istedi. Kadın:
"Bunu yapma, beni boşama; bırak çocuklarımın işleriyle meşgul olayım. Bana ayda bir, eğer arzu edersen birden fazla gel yeter." dedi. Adam:
"Eğer bu sana uygun ise ben de bu çözümü arzu ederim." deyip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve durumunu anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah, senin söylediğini işitmiştir, dilerse sana bir cevap indirir." buyurdu da bu âyet-i kerime nazil oldu."[724]
15- Râzî bu nüzul sebebini bundan sonraki âyetin iniş sebebi olarak vermektedir[725] ki herhalde uygun olan da budur.[726]
16- Fahreddin er-Razi der ki:
Alimler, âyetin sebeb-i nüzulü hakkında iki şey zikretmişlerdir:
a) Araplar, kadınlara ve çocuklara mirastan hiçbir pay vermiyorlardı. İşte bu âyet-i kerime, onların da varis kılınması için nazil olmuştur.

---

[718] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193. İbn Ebi Hatim.
[719] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193.
[720] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193.
[721] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/193.
[722] Nisa: 4/4.
[723] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/214.
[724] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/214.
[725] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 11/65.
[726] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/277.

b) Âyet-i kerime, kadınlara mehirlerini tam olarak verme hususunda nazil olmuştur. Yetim kız, bir adamın himayesinde bulunur, güzel ve zengin de olursa, o adam onunla evlenir ve malını yerdi. Ama yetim kız çirkin ise, adam onunla evlenmek isteyen başkalarına mani olur ve kız ölünce de onun malına konardı. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir. [727]

128. Eğer bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse sulh ile aralarını düzeltmekte ikisine de vebal yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Zaten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır. Eğer iyi geçinir, sakınırsanız hiç kuşkusuz Allah yapacağınız her şeyden tamamen haberdardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Haris, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl'den, o Abdurrahim b. Süleyman'dan, Hişam'dan, o Urve'den, o da Aişe (r.a.)'den bu âyetin sonuna kadar iniş sebebi hakkında bize şu rivayette bulundu;
"Bu âyet, adamın nikâhında bulunan kadın hakkında nazil oldu. Adam, kadından fazla bir meziyyet beklememekte ve ondan ayrılmak istemektedir. Halbuki o kadının iyi bir hayat arkadaşı olması ve çocuk doğurması muhtemeldir. Dolayısıyla bu durumda ondan ayrılmak hoş karşlanmayacaktır. Kadın, kocasına der ki:
"Beni boşama, nikâhında tut. Zira sen, benim durumumdan dolayı bir helallik içerisinde bulunuyorsun," İşte bu âyet bu sebebe binaen nazil oldu."[728]
Bu hadisi Buhari, Muhammed b. Mukatil'den, o İbn Mübarek'ten, Müslim, Ebû Küreyb'den, o Ebû Üsame'den, her iki taraf da Hişam'dan rivayet etmişlerdir.[729]
2- Hz. Aişe'den gelen başka bir rivayette "nikâhı altında iki kadın olup da birisi yaşlı veya çirkin olduğunda bu yaşlı veya çirkin olan eşin, kocasından, kendisini boşamamasını isteyip kendisine gelip gitme veya adalete riayet konusunda serbest bırakması" hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir.[730]
3- İbn Abbâs'tan rivayette bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcât-i tâhirâtından Sevde bint Zem'a hakkında nazil olduğu tasrih edilmiştir. [731]
4- Hz. Aişe şöyle anlatıyor:
"Sevde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisini boşamasından korktu da
"Beni boşama, beni nikâhın altında tut ve günümü Aişe'ye ver, ona tahsis et." dedi de Hz. Peygamber (s.a.v.) öyle yaptı ve bu âyet-i kerime nazil oldu."[732]
5- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Ümmü'l-mü'minin Hz. Sevde, Rasûlullâh (s.a.v.)'ın kendisini boşamasından korkarak:
"Ey Allah'ın Rasûlü, beni boşama, nikâhın altında tut da günümü (nöbetimi) Aişe'ye tahsis et." dedi, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de öyle yaptı ve bu âyet nazil oldu."[733]
6- Bu âyet, Sevde bint-i Zem'a kıssası hakkında nazil olmuştur. Buna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) onu boşamak isteyince, [734] Sevde, Hz. Peygamber'den kendisini boşamamasını, sırasını da Hz. Aişe'ye tahsis etmesini istedi. Hz. Peygamber bunu uygun buldu da, onu boşamadı.[735]

---

[727] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[728] Buhari; Mezalim: 11 (2450), Sulh: 2694, Tefsir: 4/24 (4601). Müslim, Tefsir, 13, 14; el-Vahidî, Esbâb-ı Nüzul, 127.
[729] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 148
[730] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/197.
[731] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/26 (3040).
[732] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/26 (3040).
[733] Ebu Dâvud, Nikâh, 38; Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertîbi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 11,17. Hakim.
[734] Bu husustaki rivayet İbn Kesir'de de yer alır.O eseri tahkik edenler, konu ile ilgili olarak şöyle diyorlar;
"Rasûlullah'ın Hz. Sevde'yi boşamaya kalkması, son derece uzak bir ihtimaldir. Nitekim İbn Kesir'in serdettiği rivayetlerden, Hz. Peygamber'in böyle bir karar vermiş olduğu anlaşılmamaktadır. Sadece İbn Ebî Bizze hadisi vardır ki İbn Kesir'in de belirttiği üzere bu rivayet "garib mürsel"dir (zayıftır)"
[735] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

7- Ebû Bekr el-Hıyerî, Muhammed b. Yakub'dan, o Rabi'den, o Şafiî'den, o İbn Uyeyne'den, o Zührî'den, o da Said İbnu'l-Müseyyeb'den bize şu rivayette bulundu:
"Muhammed b. Mesleme'nin kızı, Rafi' b. Hadic'in nikâhında bulunuyordu. Rafı', onun yaşlılığını veya başka bir halini hoş karşılamamış, bu yüzden onu boşamak istemişti. Kadın da:
"Beni boşama, beni nikâhında tut. Sana nasib olan kısmetten benim için de bir pay ayır" demişti. İşte bu âyetin iniş sebebi bu olaydır."[736]
İkisi de bu esas üzerine anlaştılar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünneti de bu şekilde câridir.[737]
8- Said İbn Cübeyr, İbn Abbas'tan bu âyetin İbn Ebi's-Saib hakkında nazil olduğunu rivayet etmiştir ki, bu zatın bir hanımı ve bu hanımından da çocukları var idi. Hanımı ihtiyar olduğu için, onu boşamak istedi. Bunun üzerine hanımı,
"Beni boşama, bırak çocuklarımın işleriyle meşgul olayım ve her ay pek az bir geceyi bana ayır." dedi. Bunun üzerine koca,
"Eğer iş bu şekilde olacaksa, bu benim için daha faydalı ve uygun olur" dedi." [738]
9- Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Bu âyet, bir erkeğin yanında bulunup, erkeğinin de kendisi yerine başkasını almak istediği bir kadın hakkında nazil olmuştur. Bunun üzerine kadın,
"Beni tut (boşama) ve başkasıyla evlen, nafakam ve sıramdan da vazgeçiyorum, sana helal olsun" der. [739]
10- Saîd ibn Cubeyr'den rivayet ediliyor:
"Daha önceden kendisini boşamaktan vazgeçmesi karşılığında kendisine gün ayrılmamasına razı olan bir kadın *"Eğer bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse..."* âyet-i kerimesi nazil olunca kocasına
"Hayır, bana da kendinden bir pay ayırmanı, bana da bir gün tahsis etmeni istiyorum." dedi de bunun üzerine aynı âyet-i kerimenin *"Zaten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır."* kısmı nazil oldu. "[740]
11- Suddî'den rivayette ise bu kadının ismi de verilmekte. Buna göre Mü'minlerin annelerinden Sevde bint Zem'a, daha önceden, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisini boşamaması karşılığında kendisine ayrılan gününü Hz. Aişe validemize vermişken sonradan bunu kıskanmış ve bunun üzerine âyet-i kerimenin bu kısmı nazil olmuştur.[741]

129. "Kadınlar arasında adil olmaya hırs gösterseniz de, asla güç yetiremezsiniz. Binâenaleyh (birine) büsbütün meyletmeyin. Yoksa ötekini askıda gibi bırakmış olursunuz. Eğer (nefsinizi) ıslah eder, ittika ederseniz, iyice bilin ki Allah da gafur ve rahimdir."
130. "Eğer (koca ile karı) birbirinden ayrılacak olurlarsa, Allah her birini kendi genişliğinden (rahmetinden), ihtiyaçtan vareste kılar. Allah'ın (lûtfu) geniştir ve O hakimdir. "

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'in hanımlarına bir miktar mal gönderdi. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.anha),
"Ömer, bunu Rasûlullah'ın bütün zevcelerine mi gönderdi?" diye sorunca, onu getirenler,
"Hayır, bunu Hz. Peygamber'in Kureyşli hanımlarına gönderdi. Diğerlerine başka şey gönderdi" dediler. Hz. Âişe de, malı getirene,
"Başını kaldır ve Ömer'e şöyle de:
"Allah'ın Rasulü, gerek mâlı gerek kendisi hususundaki taksimatta, aramızda adil davranırdı"

---
[736] Mürsel hadistir. Beyhaki; Sünen: 7/296, ed-Dürr: 2/232, Lübab: s. 95.
[737] Saîd b. Mansûr; Şafii; Beyhâki.
[738] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[739] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[740] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/200
[741] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/200

dedi. O adam gidip bunu Hz. Ömer'e söyledi. Hz. Ömer de, Peygamber'in bütün hanımlarına aynı şeyi verdi.
Sonra Cenâb-ı Hak, "*Eğer taksimat hususunda adaletli davranmak sureti ile (nefsinizi) ıslah eder ve zulümden sakınırsanız, bilin ki Allah, kalbinizde hanımlarınızdan bazısına değil de, diğer bazılarına karşı meydana gelen meyili atfedip mağfiret eder.*" buyurmuştur.[742]

134. Kim dünya nimetini isterse bilin ki dünya ve âhiret nimeti Allah katındadır. Allah, herşeyi çok iyi işiten ve çok iyi görendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimede, Übeyrik'in oğullarına yardımcı ve şefaatçi olmak isteyen ve nifaklarında ve amellerinde onlara benzeyen kimseler kastedilmektedir." [743]

135. "Ey İnananlar! Kendiniz, ana babanız ve yakınlarınız aleyhlerine de olsa, Allah için şahit olarak adaleti gözetin; ister zengin, ister fakir olsun, Allah onlara daha yakındır. Adaletinizde heveslere uymayın. Eğer eğriltirseniz veya yüz çevirirseniz bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Esbat, Süddî'den rivayet ederek dedi ki:
"Bu âyetin iniş sebebi şudur: Peygamber (s.a.v.)'e bir zenginle bir fakir mahkeme için başvurmuşlardı. Nebî'nin meyli fakirden yana idi. Zira, fakirin zulmedemeyeceği görüşünde idi. Bu yüzden Allah Teala sadece ve sadece hem zengin, hem fakir hakkında Peygamber (s.a.v.)'in adaleti ayakta tutmasını emretti de bu âyeti: *"İsterse onlar, zengin veya fakir bulunsun. Çünkü Allah, ikisine de sizden daha yakındır..."* kısmına kadar indirdi."[744]
2- Ebu Süleyman ed-Dimaşki bu âyet-i kerimenin de yukarda geçen Tu'me ibn Übeyrık hadisesi sebebiyle nazil olan âyetler meyanında nazil olduğunu söylemiştir.[745]
3- İbnu'l-Munzir'in İbn Cureyc kanalıyla ibn Abbâs'ın bir mevlâsından rivayetine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye geldiğinde ona ilk inen sûre Bakara Sûresi olmuş, onun peşinden de Nisa suresi inmiştir. O sıralarda Medine'de kişi oğlu, amcası veya başka bir yakını hakkında şahitlik edecekse ve durum da kendi yakını aleyhinde ise şahitliğinde dilini eğip büker, farklı şekillerde anlaşılabilecek şekilde şahitlik ederdi ki kendi yakını lehine hüküm verilsin. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[746]
4- Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime, müminleri, Übeyik'in oğullarını mazur gören ve onları savunan kişilerin durumuna düşmemeleri için uyarmakta ve bu hususta onları eğitmektedir."[747]
5- İbn-i Zeyd ve Katade de âyeti bu doğrultuda izah etmişlerdir. [748]
6- İbn-i Şihab ez-Zühri diyor ki:
"Selef-i salihin döneminde, babanın oğula, oğulun babaya, kardeşin kardeşe, kişinin hanımına şahitlik etmesi kınanmıyordu. Onlar bu âyeti delil gösteriyorlardı. Fakat daha sonra insanlar karıştı. Onlardan, şahitlikleri hakkında suçlanmalarını gerektiren durumlar görüldü. Bunun üzerine akrabaların şahitliği kabul edilmez oldu. Onlar da evlat, baba, kardeş, karı koca olarak tesbit edildi. İşte son zamanlarda sadece bunların birbirleri hakkında şahitlikleri kabul edilmez

---

[742] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[743] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/142-143.
[744] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, 127-128; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,
[745] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/222.
[746] İbnu'l-Munzir; es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/714-715; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,
[747] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,
[748] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,

oldu."[749]

136. "Ey inananlar! Allah'a, Peygamberine, peygamberin indirdiği Kitaba ve daha önce indirdiği Kitab'a inanmakta sebat gösterin..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî kanalıyla İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Bu âyet Ehl-i Kitab müminlerinden Abdullah b. Selam, Ka'b'ın iki oğlu Esed ve Üseyd, Salebe b. Kays ve bir cemaat hakkında nazil oldu. Bunlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz muhakkak Sana, senin Kitabı'na, Musa'ya, Tevrat'a ve Üzeyr'e iman ediyor, diğer kitapları ve peygamberleri ise inkâr ediyoruz" demişlerdi de bu sebepten dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[750]
2- Rivayet edildiğine göre, "Yahudi âlimlerinden bir grup Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip,
"Ey Allah'ın Rasulü, biz sana, senin kitabına, Musa'ya. Tevrat'a ve Uzeyr'e iman ediyor, bunların dışındaki kitap ve Peygamber'i inkâr ediyoruz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bilakis, Allah'a, Peygamberlerine, Muhammed'e, Allah'ın kitabı Kur'an'a ve Ondan önceki bütün kitaplara iman ediniz..." deyince, onlar:
"Bunu yapmayız" dediler. Bunun üzerine, bu âyet-i kerime nazil oldu ve onların hepsi iman ettiler." [751]

137. Muhakkak ki, iman edip de sonra küfre sapanlar, sonra yine iman ederek küfre dönenler, sonra da küfürlerinde ileri gidenler (yok mu?) Allah onlara mağfiret edecek değildir. Onlara hidayet edecek de değildir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bazı alimler şöyle demiştir:
"Yahudiler Tevrat'a ve Musa (a.s.)'ya iman ettiler. Sonra Üzeyir (a.s.)'e inanmadılar. Daha sonra Davud (a.s.)'a iman edip, İsa (a.s.)'yı inkâr ettiler ve daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gelişi ile küfürlerini daha da artırdılar." [752]
2- Müfessirler bu âyette zikredilen kişilerden kimlerin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a- Katade'ye göre burada zikredilenlerden maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Yahudiler Tevrat'a iman etmişler sonra da onu terketmişler böylece onu inkâr eder olmuşlardır. Hristiyanlar ise İncil'e iman etmişler sonra onu bırakmışlar böylece onlar da onu inkâr etmiş duruma düşmüşlerdir. Daha sonra ise Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı inkâr ederek inkârlarını iyice artırmışlardır. Allah teala da bunları affetmeyeceğini ve kendilerini doğru yola iletmeyeceğini bildirmiştir.
Bu izaha göre âyette zikredilen birinci iman edip sonra inkâr edenlerden maksat, Yahudiler, ikinci iman edip sonra inkâr edenlerden maksat ise Hristiyanlardır. Her iki sınıf da Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a iman etmemekle inkârlarım artırmışlardır.
b- Mücahid ve İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyette tekrar tekrar iman edip inkâr ettikleri, daha sonra da inkârlarını artırdıkları zikredilen insanlardan maksat, münafıklardır. Bunlar önce iman etmiş sonra dinden çıkmışlar sonra da inkârcılıklarıyla birlikte öldüklerinden, inkârlarını iyice artırmışlardır. İşte Allah teala bunları affetmeyeceğini bildirmiştir.
c- Ebul Âliye'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilenler, ehl-i kitap olan

[749] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,
[750] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 128; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/223; es-Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 2/716.
[751] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[752] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

Yahudi ve Hristiyanlardır. Bunlar Allah'a ortak koşarken günah işlemişler sonra da işledikleri günahlardan tevbe etmişler fakat müşrik oldukları için Allah onların bu günahları için yaptıkları tevbeyi kabul etmemiştir.
Taberi, birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, zira bundan önceki âyetin ehl-i kitap hakkında olduğunu bu âyetin de onunla irtibatlı olduğunu söylemenin daha doğru olacağını bildirmiştir. [753]

138. Münafıklara, kendilerine pek elem verici bir azâb olduğunu müjdele.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Feth Sûresinde Allah Tealâ'nın Hz. Peygamber ve mü'minleri bağışladığını haber veren âyet-i kerime (veya âyet-i kerimeler) nazil olunca Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl ve beraberindeki bir grup: "Bize bir şey yok mu?" ya da "Ya bize ne var?" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[754]

140. O size kitabda, "Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, onlar başka bir konuya geçinceye kadar yanlarında oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz." diye bildirdi. Doğrusu Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplıyacaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müşrikler, meclislerinde Kur'ân'dan bahseder ve onunla alay ederlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ *"Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'ân'dan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa, o halde hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile birlikte oturma."*[755] âyet-i kerimesini indirdi. Bu, Mekke'de idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra bu sefer yahudiler aynı şeyi yapmaya başladılar. Bu meclislerinde dinleyicileri de münafıklardı. Bunun üzerine de Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[756]
2- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Müşrikler meclislerinde, Kur'an'ı dillerine doluyor ve onunla alay ediyorlardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'ân'dan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa, o halde hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile birlikte oturma."*[757] âyetini indirmiştir.
Bu âyet Mekke'de nazil olmuştur. Medine'deki yahudi alimleri de tıpkı müşriklerin yaptığı gibi yapıyorlardı. O yahudi alimleriyle oturanlar ve bu sözde, onlara muvafakat edenler ise, münafıklar idi... İşte bunun üzerine Allah Teâlâ münafıklara hitap ederek, size kitapta, *"Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman..."* buyurmuştur."[758]

141. Onlar hep sizi gözetleyip dururlar; Allah'tan size bir zafer gelince: "Sizinle beraber değil miydik?" derler. Kâfirlere zaferden bir pay düştüğü zaman da onlara: "Size üstünlük sağlıyarak mü'minlerden sizi korumadık mı?" derler. Kıyamet günü aranızda hüküm verecek Allah'tır. Allah, mü'minlerin aleyhinde kâfirlere asla fırsat vermeyecektir.

---
[753] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,
[754] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/225-226.
[755] En'âm: 6/68.
[756] Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, Tahran Tarihsiz, 11/81.
[757] En'âm: 6/68.
[758] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî bu âyet-i kerimenin özellikle münafıklar hakkında nazil olduğunu söylerken Mukatil buna biraz daha açıklık getirme sadedinde bu âyet-i kerimede münafıkların sözlerinin hikâye edildiğine işaretle şöyle der:
"Münafıklar, müslümanların başına felâketler gelmesini arzular ve beklerlerdi. Ama buna rağmen yine de müslümanlar bir zafer kazanırlarsa: "Biz sizinle birlikte değil miydik? Bize de ganimetten pay verin." derler; kâfirler müslümanlara karşı bir üstünlük sağlarlarsa bu sefer de kâfirlere: "Size üstünlük sağlıyarak sizi müslümanlardan korumadık mı?" derlerdi.[759]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Kâfirler ve yahudiler, İslam'a girmeye yeltenmiş, sonra münafıklar, kâfirleri ve yahudileri bundan caydırmışlar, onları İslam'dan alabildiğine nefret ettirmişler ve onlara, "Hz. Muhammed'in davası gittikçe zayıflayacak, sizinki ise kuvvetlenecektir" hissini vermişlerdir. Tesadüfen, o kâfir ve yahudilerin, müslümanlar üzerinde bir hükümranlığı söz konusu olduğunda münafıklar, "Biz, İslam'a girmeniz hususundaki görüşünüze galip gelip baskın çıkıp da, sizi o İslam'a girmekten men etmedik mi? Size, O'nun davası zayıflayacak, sizin davanız ise güç ve kuvvet bulacak demedik mi? Binâenaleyh siz, bizim sözümüzün doğruluğunu şu anda müşahede ettiğinize göre, elde ettiğiniz ganimetlerden bizim hissemizi veriniz..."[760]

142. Doğrusu münafıklar Allah'a hud'a yapmak, tuzak kurmak isterler. Oysa O, onların tuzaklarını başlarına geçirir. Onlar namaza tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da ancak çok az zikrederler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cureyc'den rivayete göre "Abdullah ibn Ubeyy, Ebu Amir ibnu'n-Nu'mân ve diğer münafıklar hakkında nazil olmuştur."[761]

144. Ey iman edenler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri kendinize dostlar edinmeyin. Yoksa Allah'ın, aleyhinize apaçık bir ferman mı vermesini istiyorsunuz?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Medine-i Münevvere'de ensardan bazıları ile Kurayza oğulları yahudileri arasında süt emme gibi, yeminle birbirlerine bağlanma gibi sebeplerle oluşmuş ilişkiler ve dostluklar vardı. Hz. Peygamber Medine-i Münevvere'ye gelip de müslüman olunca yahudilerle olan dostluklarının doğru olup olmadığından, ya da bu dostluklarını devam ettirmelerinde bir sakınca olup olmadığında şüphe ettiler de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gelip sordular:
"Ey Allah'ın elçisi, kimlerle dost olalım?" Efendimiz (s.a.v.):
"Muhacirlerle dost olun." buyurdu da bu âyet-i kerime nazil oldu.[762]
2- Kaffâl (r.h.) şöyle demiştir:
"Bu, mü'minleri, münafıkları dost edinmekten bir yasaklamadır. Sanki Cenâb-ı Hak,
"Münafıkların huylarını ve yollarını size açıkça anlattım. Binâenaleyh onları dost edinmeyin" demektedir." [763]

146. Ancak tevbe edenler, ıslah olanlar, Allah'a sarılanlar, dinlerini Allah için ihlâslı kılanlar müstesnadır. Onlar, mü'minlerle beraberdirler. Allah mü'minlere pek büyük bir mükâfat verecektir.

---

[759] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/229.
[760] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[761] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/215.
[762] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 11/86.
[763] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 11/86.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bundan bir önceki âyet-i kerimede *"Doğrusu münafıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar."* buyrularak münafıkların yeri haber verilince Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından bazıları: "Filân filân kişiler münafıktılar ama sonra tevbe ettiler. Onlara nasıl davranılacak, onlar nereye konulacak?" diye sordular da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[764]

148. "Allah, zulme uğrayan kimseden başkasının, kötülüğü sözle bile açıklamasını sevmez. Allah işitir ve bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid dedi ki:
"Misafirin biri bir kavme konuk olmuştu. Kavim, bu adamın konukluğuna kötü davrandığı için adam onlardan şikâyet edip yakınmıştı. İşte bu âyet, onun şikâyette bulunmasına bir ruhsat olarak nazil oldu."[765]
2- Mukatil der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de hazır bulunduğu bir mecliste bir adam Ebu Bekr'in aleyhinde konuştu. Ebu Bekr cevap vermedi. Adam Ebu Bekr aleyhinde konuşmaya devam edince dayanamadı ve cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) kalkıp meclisten çıkmaya davrandı. Ebu Bekr:
"Ey Allah'ın Rasûlü, bu adam benim aleyhimde konuşurken oturuyordun, ben cevap verince çıkmaya davrandın?!" dedi. Efendimiz:
"O, senin aleyhinde konuşurken bir melek senin yerine o adama cevap veriyordu. Ama sen cevap verince melek gitti, yerine şeytan gelip oturdu." buyurdu ve bu âyet-i kerime nazil oldu." [766]
3- Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olduğu kaydedilmeksizin hadise Ebu Dâvud tarafından da Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den mursel olarak tahric edilmiştir.[767]

150. Muhakkak ki Allah'ı ve rasullerini inkar edenler Allah ile rasullerinin arasını ayırmak isterler de: "Bir kısmına iman ederiz bir kısmını inkar ederiz." diyerek bunlar arasında bir yol tutmak isterler.
151. İşte onlar hakiki kafirlerin ta kendileridir ve biz kafirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade diyor ki:
"Bu âyette zikredilenler, Allah düşmanı Yahudi ve Hristiyanlardır. Yahudiler Tevrat'a ve Musa'ya iman etmiş, İncil'i ve İsa'yı inkâr etmişlerdir. Hristiyanlar da İncil'e ve İsa'ya iman etmiş Kur'an'ı ve Hz. Muhammed'i inkâr etmişlerdir. Yahudiler Yahudiliği, Hristiyanlar da Hristiyanlığı din edinmişlerdir. Halbuki bu iki din de bu halleriyle Allah tarafından gönderilmiş değillerdir. Sonradan icad edilmiş bid'atlardır. Bu Yahudi ve Hristiyanlar, Allah'ın bütün Peygamberlerine göndermiş olduğu hak din İslamı terkettiler." [768]

153. Kitab ehli, senin kendilerine gökten bir kitab indirmeni isterler. Musa'dan da bundan daha büyüğünü istemişler ve "Bize Allah'ı açıktan göster." demişlerdi de zulümlerinden

[764] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/234.
[765] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/237, Lübab: s, 96. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul,: 128. Hennâd İbni Seriy, Zühd..
[766] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/148; Ebu Davud, Edeb, 41, hadis no: 4896; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[767] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/148; Ebu Davud, Edeb, 41, hadis no: 4896.
[768] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/157.

dolayı onları yıldırım çarpmıştı. Kendilerine bunca âyetler ve apaçık deliller geldikten sonra da buzağıya taptılar. Nihayet Biz, bunu affettik ve Musa 'ya apaçık bir hüccet verdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Peygamber'e: "Eğer sen bîr peygambersen, Musa'nın getirdiği gibi bize, gökten (parça parça değil de) topluca bir kitap getir." dediler de Allah Teala bu âyeti indirdi."[769]
2- Taberi'nin Muhammed ibn Ka'b el-Kurazi'den rivayetinde ise bir grup yahudinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip
"Musa'nın Allah katından levhaları getirdiği gibi sen de bize Allah katından levhalar getir ki seni tasdik edelim." diye istekte bulunmaları üzerine nazil olmuştur.[770]
3- Suyûtî, bu âyet-i kerime ve bunu takip eden *"Bir de onların inkâr ile kâfir olmaları ve Meryem'in aleyhinde büyük bir iftira atıp söylemeleri sebebiyle..."*[771] âyetine kadar olan âyet-i kerimelerin bunun üzerine nazil olduğunu zikretmektedir.[772]
4- İbn Cureyc'den rivayete göre ise yahudi ve hristiyanların Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip: "Ey Muhammed, senin Allah'ın elçisi olduğuna dair Allah'tan filâna bir mektup ve senin Allah'ın elçisi olduğuna dair filâna bir mektup getirmedikçe sana biat edecek değiliz." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[773]
5- Fahreddin er-Razi'nin bildirdiğine göre "inerken, kendisini bizzat görebileceğimiz bir kitap indir" şeklinde talepte bulundukları da rivayet edilmiştir. Onlar bu tür mucizeleri, Hz. Peygamber'i zor durumda bırakmak için istemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber'in mucizeleri daha önce tahakkuk etmiş ve gerçekleşmişti. Binâenaleyh fazlasını istemek, işi yokuşa sürmek manasına gelirdi." [774]

162. Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler; sana indirilen kitaba, ve senden önce indirilmiş olanlara inanırlar. Namazı kılanlara, zekatı verenlere, Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere elbette çok büyük bir mükâfat vereceğiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs der ki:
"Bu hayet-i kerime, Yahudiliği terk edip İslâm dinine girdikleri ve Allah'ın rasulü Muhammed (s.a.v.)'e indirdiğini tasdik ettikleri sırada, Abdullah b. Selâm ile arkadaşları hakkında nazil olmuştur."[775]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Burada bahsedilen kimselerden murad, ilimde iyice derinleşmiş ve ilmi kökleşmiş olan Abdullah İbn Selâm (r.a) ile onun arkadaşlarıdır."[776]
3- Yahudiler, (bir önceki âyetteki *"Yahudilerin zulümleri ve birçok kimseleri Allah'ın yolundan alakoymalarından dolayı kendilerine helâl kılınmış şeyleri haram kıldık."* sözünü) inkârla "Bunlar, bizim zulmümüz sebebiyle haram kılınmış olmayıp aslında haram idiler. Sen, aslında haram olan bu şeyleri şimdi helâl kılıyorsun." dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[777]

163. Nuh'a, ondan sonra gelen peygamberlere, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kub'a ve

---

[769] Senedi yoktur; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul: 128; Mecmau'l-beyan, 3/133.
[770] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/6, 7/177.
[771] Nisa: 4/156.
[772] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/132.
[773] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 6/8; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/241.
[774] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[775] İbn İshâk; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 147.
[776] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[777] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/11.

torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz gibi şüphesiz sana da vahyettik Davud'a da Zebur'u verdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre "Sukeyn ve Adiyy ibn Sabit (veya Zeyd)'in: "Ey Muhammed, Allah'ın, Musa'dan sonra herhangi bir beşere bir şey indirdiğini bilmiyoruz." demeleri üzerine Allah Tealâ bu ve bundan sonraki iki âyet-i kerimeyi indirmiştir."[778]
2- Muhammed b. Ka'b el-Kurazi dedi ki:
"Allah teala, bu âyetten önce zikredilen: *"Kitap ehli, gökten kendilerine bir kitap indirmeni isterler."* âyetini ve ondan sonra gelen yüz elli dört, yüz elli beş ve yüz elli altıncı âyetlerini indirince Rasulullah bu âyetleri Yahudilere okumuş ve onlara, yaptıkları çirkin amelleri bildirmiştir. Bunun üzerine Yahudiler, Allah'ın indirdiği herşeyi inkâr etmişler ve demişlerdir ki:
"Allah, herhangi bir beşere bir şey indirmemiştir. Ne Musa'ya ne İsa'ya ne de herhangi bir Peygambere bir şey indirmiştir." Bunun üzerine Allah teala: *"Onlar, "Allah hiçbir kimseye bir şey indirmedi." diyerek Allah'ı hakkıyla takdir edemediler."*[779] âyetini indirmiştir." [780]

164. Kıssalarını daha önce sana anlattığımız peygamberlerle kıssasını sana anlatmadığımız peygamberlere de (vahyettik). Ve Allah, Musa ile de konuşmuştur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah Tealâ, kitabında bazı peygamberlerinin adını zikredip bazısını zikretmediğini gören yahudiler, adı anılanların anılmıyanlardan daha üstün olduğunu düşünerek: "Muhammed peygamberleri zikretti ama Musa'nın hiç adını anmıyor." dediler de bunun üzerine *"Ve Allah, Musa ile de konuşmuştur."* âyeti nazil oldu.[781]

166. "Fakat Allah sana indirdiğine şahidlik eder, onu bilerek indirmiştir, melekler de şahidlik ederler. Şahid olarak Allah yeter."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Mekke'li reisler Rasulullah (s.a.v.)'a gelip şöyle dediler:
"Biz seni Yahudiler'e sorduk da seni tanımadıklarını iddia ettiler. O halde Allah'ın, seni bize peygamber gönderdiğine dair senin lehinde şahidlik edecek birisini getir bize." İşte bu âyet, bu sebebe binaen nazil oldu." [782]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Rasûlullah'ın yanına Yahudilerden bir cemâat girdi. Rasûlullah onlara:
"Vallahi ben, sizin benim Allah'ın Rasülü olduğumu bildiğinizi biliyorum." buyurdu. Onlar:
"Biz bunu bilmiyoruz." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [783]
3- Bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yahudiler arasında geçen; Efendimiz (s.a.v.)'in, yanına gelen bir grup yahudiye:
"Allah'a yemin olsun ki sizin, benim Allah'ın Rasûlü olduğumu çok iyi bildiğinizi biliyorum." demesi üzerine onların da
"Hayır biz böyle bir şey bilmiyoruz." dedikleri ve bunun üzerine nazil olduğu şeklinde İbn Abbâs'tan rivayet edilen haber[784] bu âyetin nüzulü hakkında daha sahih ve Sûrenin medenî

[778] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/20; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/12; Bkz. Siret-i İbn-i Hişam, 1/562
[779] En'am: 6/91
[780] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/20.
[781] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/13.
[782] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 128..
[783] İbn İshak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/244.
[784] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/22.

olmasına daha uygun görünmektedir.[785]

171. Ey kitab ehli, dininizde taşkınlık etmeyin, Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih Allah'ın peygamberi, O'nun, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Allah'a ve peygamberlerine iman edin, Allah üçtür demeyin, kendi yararınıza olarak bundan vazgeçin. Allah, sadece bir tek ilâhtır, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde olan da yerde olan da O'nundur. Allah Vekil olarak yeter.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Hıristiyanlar'dan bazı grupların: "İsa Allah'ın oğludur" demeleri sebebiyle nazil olmuştur." [786]
2- Mukatil, bu hristiyanlann Necrân hristiyanlarından Medine-i Münevvere'ye elçi olarak gelen Seyyid, Akıb ve beraberindekiler olduğunu söylerken Hasen biraz daha genişleterek âyet-i kerimenin yahudi ve hristiyanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[787]
3- Ancak âyet-i kerimedeki *"Allah üçtür demeyin."* ifadesi yahudiler hakkında da nazil olmuş olması ihtimalini zayıflatmaktadır.[788]

172. Mesîh, Allah'a kul olmaktan asla çekinmez, gözde melekler de. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa bilsin ki O, hepsini toptan kendisine toplıyacaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbi dedi ki:
"Necran topluluğu:
"Ey Muhammed, sen bizim sahibimizi ayıplıyorsun" dediler. Rasuİullah (s.a.v.):
"O'nun hakkında ne söylüyorum ki" buyurdu.
"Onun Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu söylüyorsun" dediler, Rasulullah bunun üzerine onlara şöyle buyurdu:
"Şu bir hakikat ki, İsa'nın Allah'ın bir kulu olması onun için utanılacak bir ayıp değildir."
Alimler, bu âyetin iniş sebebinin bu olduğunu söylemişlerdir." [789]
2- Ebu Salih de İbn Abbâs'tan aynı görüşü rivayet etmiştir.[790]

176. "Senden fetva isterler, de ki: "Allah size ikinci dereceden mirasçılar hakkında fetva veriyor; "Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa kendisi, ona tamamen varis olur. Eğer iki kız kardeş kalmışsa, bıraktığının üçte ikisi onlaradır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki dişinin hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye Allah size açıklıyor." Allah her şeyi bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kur'ân-ı Kerim'de "Kelâle" ile ilgili iki âyet inmiştir ve ikisi de bu Nisa Sûresindedir. Birisi Sûrenin baş taraflarında bulunan *"...Eğer mirası aranan erkek veya kadın kelâle olur ve onun erkek veya kız kardeşi bulunursa bunlardan her birinin mirastan payı altıda birdir..."* (âyet: 12) âyeti, diğeri de Sûrenin son âyeti olan bu âyet-i kerimedir. Bunlardan birincisi kış mevsiminde nazil olduğu için "âyetu'ş-şitâ", bu da yaz mevsiminde nazil olduğu için "âyetu's-sayf" olarak meşhur olmuştur.[791]

---
[785] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/285.
[786] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 128.
[787] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/260.
[788] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/286.
[789] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 150.
[790] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/262.
[791] Bak: Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 11/120.

2- Humeydî'nin... Câbir ibn Abdullah'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Bir hastalığımda Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve Ebu Bekr (İbn Mâce rivayetinde Hz. Peygamber, Ebu Bekr ve Ömer) yürüyerek beni ziyarete gelmişlerdi. O sırada bana bir baygınlık gelmiş, Rasûlullah bir miktar su istemişler, abdest alıp kalanını bana serpmişler ki ben uyandım ve:
"Ey Allah'ın elçisi, malımda nasıl hükmedeyim (ya da malımda nasıl davranayım)?" diye sordum. Miras âyeti nazil oluncaya kadar susup cevap vermediler.[792]
3- Hadisin Ebu Davud'daki rivayetinde "miras âyeti" yerine *"Senden kelâle hakkında fetva isterler, de ki, Allah kelâle hakkında size fetva veriyor..."*[793] âyetinin indiği; [794]
4- Tirmizî rivayetinde ise Câbir'in: "Bu âyet benim hakkımda indi." dediği; [795]
5- İbn Mâce rivayetinde ise fazladan olarak bir de yine kelâle'nin mirasından "Eğer bir erkek veya kadının kelâle olarak malı mirasçılarına kalırsa, bir erkek, yahut bir kızkardeşi varsa her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar." şeklinde bahsedilen Nisa, 12 âyetinin de indiği tasrih edilmiştir.[796]
6- Ebu Davud et-Tayâlisî rivayetinde ise Hz, Peygamber (s.a.v.)'in ona:
"Bu hastalığından öleceğini sanmıyorum ama sen yine de kız kardeşlerine malından ne bırakacağını belirle." buyurduğu, onun da malının üçte ikisini kız kardeşlerine bırakmayı vasiyet ettiği" kaydedilip âyetin "*Eğer kızkardeş iki ise erkek kardeşinin bıraktığının üçte ikisini alırlar."* Kısmı benim hakkmda nazil oldu dediği belirtilmiştir.[797]
7- Ebû Abdirrahman b. Ebî Hamid, Zahir b. Ahmed'den, o Hüseyin b. Muhammed b. Mus'ab'dan, o Yahya b. Hakim'den, o İbn Ebî Adi'den, o Hişam b. Ebî Abdillah'dan, o Ebû Zübeyr'den, o da Cabir'den bize şu rivayette bulundu:
"Ben hastalandım da Rasulullah (s.a.v.) yanıma girdi, Yanımda yedi kız kardeş bulunuyordu. Rasulullah yüzüme üfledi de, derhal kendime geldim. Dedim ki:
"Ya Rasulallah kız kardeşlerime üçte iki miras verilmesini vasiyyet etsem." Buyurdu ki:
"Birazını tut."
"Yarısını mı vasiyet edeyim dedim". Tekrar:
"Birazını tut." buyurdu, Ve sonra beni kendi halime bırakıp çıktı. Sonra tekrar yanıma gelip bana buyurdu ki:
"Ey Cabir, senin şu hastalığın sebebiyle öleceğini zannetmiyorum. Muhakkak ki Allah vahiy indirdi de, kız kardeşlerin için, üçte iki pay aynlmasını beyan buyurdu." Cabir dedi ki:
"İşte bu âyet benim hakkımda inmiştir".[798]
8- Taberî'deki Câbir ibn Abdullah rivayetinde ise onun kız kardeşlerinin sayısı dokuz olarak verilirken çocuğu ve babası olmadığı ayrıntısı da zikredilmiştir. Hafız ibn Hacer, bu Câbir kıssasının Sûrenin başında (11. âyetin nüzul sebebinde) anlatılan kıssadan farklı, yani ondan ayrı ve başka bir hadise olduğunu kaydetmiştir.[799]
9- Saîd ibnu'l-Museyyeb'den rivayete göre ise Hz. Ömer'in kelâle hakkında "Ey Allah'ın elçisi, Allah onu beyan buyurmadı mı?" şeklinde sorması üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[800]
10- Berâ İbn Azib'den rivayet edildiğine göre Kur'ân'dan son nazil olan âyet budur. [801]
11- Berâ'dan gelen başka bir rivayette "Sûre olarak son nazil olanın Tevbe; âyet olarak son nazil olanın da Nisâ Sûresinin son âyeti olan *"Senden fetva isterler, size kelâle hakkında fetvayı Allah veriyor..."* âyeti olduğu belirtilmektedir.[802]

---

[792] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Musned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 2/516, hadis no: 1229.
[793] Nisa: 4/176.
[794] Bak: Ebu Davud, Ferâiz, 2. Ayrıca bak: Buhârî, Ferâiz, 1; Müslim, Ferâiz, 1616; Tirmizî, Ferâiz, 7. hadis no: 2097; İbn Mâce, Ferâiz, 5.
[795] Bak: Ebu Davud, Ferâiz, 2. Ayrıca bak: Buhârî, Ferâiz, 1; Müslim, Ferâiz, 1616; Tirmizî, Ferâiz, 7. hadis no: 2097; İbn Mâce, Ferâiz, 5.
[796] Bak: Ebu Davud, Ferâiz, 2. Ayrıca bak: Buhârî, Ferâiz, 1; Müslim, Ferâiz, 1616; Tirmizî, Ferâiz, 7. hadis no: 2097; İbn Mâce, Ferâiz, 5.
[797] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatı'l-Ma'bûd fi Tertîbi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 11,17.
[798] Ebû Davud, Feraiz: 3 (2887); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/372; Beyhaki, Sünen, 6/231.
[799] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, 1/133.
[800] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/28.
[801] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 27.
[802] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 27.

12- İbn Sîrîn'den rivayette o şöyle diyor:
"Bir yolculukta idiler. Huzeyfe ibnu'l-Yemân'ın binitinin başı Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün binitinin arkasında, Ömer'in binitinin başı da Huzeyfe'nin binitinin arkasındaydı. O sırada *"Senden fetva isterler, size kelâle hakkında fetvayı Allah veriyor..."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) âyeti Huzeyfe'ye, o da Ömer'e okudu.[803]
13- Bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber (s.a.v.) Veda haccı için yola çıkmak üzere yol hazırlığı yaptığı sırada nazil olduğu da söylenmiştir.[804]
14- Ömer (r.a.) dedi ki:
"Rasulullah'a, kelâle nasıl vâris kılınır?" diye soruldu. Allahü Teâlâ, Nisa: 4/176 âyetini indirdi." [805]
15- Hz. Ömer Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kelâle'nin mirasının nasıl taksim edileceğini sormuştu. Bu suâl üzerine Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu.[806]
16- Suyuti der ki: "Bu sûrenin âyetlerinin nüzul sebeblerini düşündüğün zaman, bu sûrenin Mekki olduğunu söyleyenin doğru söylemediğini anlarsın." [807]
17- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.), bir hutbesinde şöyle demiştir:
"Dikkat ediniz, Allah Teâlâ'nın, Nisa süresindeki ferâiz ile ilgili âyetlerin ilki, çocuk ve baba hakkındadır. İkincisi ise, zevc, zevce ve ana bir kızkardeşler hakkındadır. Cenâb-ı Hakk'ın Nisa sûresi'nin sonunda getirdiği âyet ise, ana-baba bir kız ve erkek kardeşler hakkındadır. Enfâl sûresinin sonundaki mirasla ilgili âyet ise, ulül-erhâm hakkındadır.
Sonra Cenâb-ı Hak, *"Allah size, şaşırırsınız diye, (hükümlerini) açıklıyor"* buyurmuştur."[808]

[803] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/28-29.
[804] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/20.
[805] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/245-246.
[806] İbn Merduyeh; İbn Râhaveyh.
[807] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/246.
[808] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

5- MAİDE SURESİ

1- Mushaftaki sıralamada 5. iniş sırasına göre 112. sûredir. Fetih sûresinden sonra Tevbe'den önce Medine'de nazil olmuştur.

2- Medine döneminde bir defada indiğine ve son inen sûrelerden olduğuna dair rivayetler bulunmakla birlikte[1] bu rivayetlerin gerek sûrenin ihtiva ettiği konulara gerekse sûre içindeki âyetlerin iniş sebebiyle ilgili bilgilere uygun düşmediğini savunan Süleyman Ateş'e göre sûre, Medine döneminde uzun bir zaman dilimi içerisinde peyderpey inmiş, ancak Hz. Peygamber'in hayatının sonlarında tertip edilmiş olması sebebiyle tamamının bir defada indiği sanılarak bu rivayetler ortaya çıkmıştır.[2] Gösterilen gerekçeler incelendiğinde bu görüşün daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.[3]

3- Bu Sûre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e son nazil olanlar meyanındadır. Ashabdan bir çoğundan rivayete göre son nazil olan sûrelerden olmakla tamamı muhkemdir, içinde mensûh âyet yoktur. Nitekim Damre ibn Habîb ve Atiyye ibn Kays'dan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Mâide Kur'ân'dan son indirilenlerdendir; binaenaleyh onun helâlini helâl kılın, haramını da haram kilin."* buyurmuşlardır.[4]

4- Bir rivayete göre Hudeybiye Barışından sonra nazil olmuştur. Yalnız Sûrenin ikinci âyetinde sözü edilen "müşriklerin Mescid-i Haram'dan alıkoymaları" hiç kuşkusuz âyetin nüzulünden önce meydana gelmiştir.[5]
Yine Sûrenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Hudeybiye'den dönerken yolda nazil olduğuna dair bir hadis (Nakkaş, Ebu Seleme'den) rivayet edilmişse de İbnu'l-Arabî bu rivayetin uydurma olduğunu ve hiçbir müslümanın bu hadise inanmasının caiz olmadığını söylemiştir.[6]

5- Bu sûre, Medenî (Hicretten sonra inen bir) suredir. Hicretten sonra nazil olan sure ve ayetler, Mekke'de de nazil olmuş olsa, Medenî sayılıyorlar. Aksi takdirde sahih'te Hz. Ömer'den rivayet edilerek *"Bugün sizin için dininizi ikmal ettim"*[7] âyeti, Arafe akşamı, cuma günü Haccetu'l-Veda senesi nazil oldu" diyor.

6- İbni Ömer, Ebu Said'den rivayet ederek "Bu sure, Ğadiyri-Hum gününde nazil oldu." diyor.

7- Ebu Hüreyre "Bu sure, Zilhiccenin onsekizinde, Rasûlullah, Haccet-ul-Veda'dan dönerken nazil oldu" diyor.
Bu iki rivayet de sahih değildirler.

8- Beyhakî Şuâbu'l-İman'da "Maide'nin başlangıcı Mina'da, Haccetu'l-Veda senesinde nazil oldu" dedi.[8]

9- Ebu Ubeyd'in Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayetinde o şöyle demiştir:
"Maide Sûresi Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne Veda haccında Mekke ile Medine arasında Haccetu'l-Veda'da inmiştir. Nazil olmaya başladığında devesi üzerinde iken gelen vahyin ağırlığından devenin kaburgaları çatırdamıya başlayınca Efendimiz devesinden inmişlerdi."[9]

10- Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.anhuma) dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Mâide suresi Rasulullah (s.a.v.)'a devesi üzerinde binmiş vaziyette iken nazil oldu da devesi onu taşıyamadı. Bundan dolayı devesinin sırtından indi." [10]

11- Sûrenin tamamının Medine'de nazil olduğu rivayetleri yaygın ve meşhurdur. Bununla birlikte *"Ey iman edenler, Allah'ın şeâirine, haram olan aya, kurbanlık hedylere (kurban edilmek üzere Harem'e sürülüp götürülen hayvanlara), onlardaki gerdanlıklara Rablarından nimet ve rıza istiyerek el-Beytu'l-Harâm'a gelenlere sakın saygısızlık etmeyin."* (âyet: 2) ile *"Bugün dininizi kemale erdirdım, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'dan razı oldum."* (âyet: 3) âyetlerinin Mekke'de nazil olduğuna dair bir rivayet varsa da[11] herhalde nâzil oldukları yer Mekke olduğu için böyle söylenmiş olmalıdır. Değilse zaman olarak her iki âyet-i kerime de Medine'ye hicretten sonra inmiştir. Hattâ *"Bugün dininizi kemale erdirdim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'dan razı oldum."* âyet-i kerimesinin son nazil olan âyet veya son nazil olan âyetlerden olduğu da rivayet edilmektedir. Nitekim yerinde işaret edilecektir.

12- Mukâtil Sûrenin gündüz nazil olduğunu ve tamamının medenî olduğunu da kaydetmektedir.[12]

13- Kuteybe kanalıyla... Abdullah îbn Amr'dan o, şöyle demiştir:
"Son indirilen sûre, Feth ve Mâide süresidir." [13]

14- Abdullah İbn Abbâs'tan nakledilir ki; o, şöyle demiş:
"İndirilen en son sûre Feth süresidir."[14]

15- Ebu Abbâs Muhammed îbn Ya'kûb... Cübeyr'den rivayet etti ki; o, şöyle demiş:

"Ben hacca gittiğimde Hz. Aişe (r.a.) nin yanına vardım. Hz. Âişe bana dedi ki:
"Ey Cübeyr; Mâide sûresini okuyor musun?" Ben:
"Evet" dedim. Hz. Âişe:
"O, son nazil olan sûredir. Onda gördüğünüz helâlları helâl sayın, haramları da haram sayın." [15]

2. "Ey inananlar! Allah'ın nişanelerine, hürmet edilen aya, (Kabe'ye) hediye olan kurbanlığa, gerdanlıklar takılan hayvanlara, Rablerînden bol nimet ve rıza talep ederek Beyti Haram'a gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- a- İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet, kendisine "Hutam" denilen Şurayh b. Dubey'a el-Kindi hakkında inmişitir. Bu zat, Yemame'den Medine'ye, Peygamber (s.a.v.)'e geldi. Atını, Medine'nin dışına bırakmıştı. Tek başına Hz. Peygamber'in huzuruna girip:
"İnsanları neye davet ediyorsun" diye sordu. Peygamber:
"Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şehadet etmeye, namaz kılmaya ve zekat vermeye davet ediyorum" buyurdu. Hutam dedi ki:
"Güzel, fakat benim amirlerim var, onların önünde hiçbir işe kesin karar veremem. Belki müslüman olur da, onları da getiririm". Hz. Peygamber ashabına buyurdu ki:
"Şeytanın diliyle konuşan bir adam huzurumuza giriyor." Sonra adam Rasulullah'ın huzurundan çıktı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Yemin ederim bu adam bir kâfir yüzüyle girip, bir zalimin ökçeleriyle çıktı. Bu kişi müslüman değildir". Nihayet Hutam, Medine'nin deve sürüsüne uğrayıp önüne kattı. İnsanlar onu takibe başladı. Fakat onu yakalayamadılar. Rasulullah (s.a.v.) kaza umresine çıktığı sene Yemameli hacıların: "Lebbeyk" sedalarını işitti ve ashabına:
"Bunlar Hutam ve arkadaşlarıdır" buyurdu. Hutam, Medine develerinden yağmaladıklarını nişanlayıp, Ka'be'ye sevk etmişti. Ashab onun ardına düşmeye yöneldiklerinde, Allah Teala bu âyeti indirdi. Ayetteki ilahi maksat, Allah için malum kılınan hacc vazifeleridir. Hutam gibileri, İslam Dini'nden başka bir dinin mensubu olsalar dahi."[16]
Hutam, Yemâme'deki Riddet hadisesine katılmış ve burada yapılan savaşta mürted olarak öldürülmüştür. (Mürted olmaktan Allah'a sığınırız.)"[17]
b- İkrime'den rivayet edildiğine göre:
"Hutam İbni Hind El-Bekri, yiyecek taşıyan bir kafile içinde Medine'ye geldi, eşyasını sattı. Sonra Nebî Aleyhisselâm'ın yanına girdi, ona bîat etti ve Müslüman oldu. Rasûlullah'ın yanından çıkmak üzere ayrılırken, Rasûlullah ona baktı ve yanında olan kişiye:
"Benim yanıma fâcir bir yüz, durgun bir kafa girdi." buyurdu. Hutam Yemâme'ye dönünce İslam'dan irtidat etti. Zilkade ayında Mekke'ye giden ve yiyecek eşya taşıyan bir kafile arasında çıktı. Nebî Aleyhisselâm'ın ashabı, onun Mekke'ye gitmek üzere çıktığını duyunca, Muhacirin ve Ensar'dan bir grup kafile içinde onu ele geçirmek için hazırlandı. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi. Müslümanlar, onun peşine düşmekten vaz geçti."[18]
c- İbn Cerir Süddî'den de bunun benzerini anlattı.[19] Bu rivayette Efendimiz'in, o yanına girerken *"Bugün yanınıza Rabîa'dan şeytan dilli birisi giriyor."* buyurduğu ayrıntılarına yer verilmektedir.[20]
d- Suddî'den gelen bir rivayette adının el-Hutam ibn Hind el-Bekrî olduğu[21]
e- Suddî'den gelen bir rivayette adının Rabîa oğullarından el-Hatîm ibn Hind olduğu[22]
f- Başka bir rivayette de adının Şureyh ibn Dubey'a el-Bekrî, lakabının Hutam olduğu da söylenmektedir.[23]
g- Buna göre ayet-i kerime, Hicretin yedinci senesi Zilkade ayında gerçekleştirilen Kaza umresi esnasında nazil olmuştur.[24]
2- a- İbn Abas'tan şöyle rivayet edilmiştir:
"Müşrikler Beytullah'ı hacceder, Mekke'ye kurban götürürler, haccın alâmetlerine saygı gösterir ve kurban keserlerdi. Müslümanlar onlara saldırmak isteyince bu ayet indi."[25]
b- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Müşrikler, Kâ'be'yi ziyaret ediyor, oraya kurbanlıklar götürüyor, hacc mekânlarına saygılı davranıyor ve kurban [26]

kesiyorlardı. Müslümanlar, bu işleri değişik yapmak isteyince, Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir."
3- Ferrâ dedi ki:
"Bütün Araplar Safa ile Merve'yi haccın şe'âirinden (mukaddes mekânlarından) kabul etmiyor ve oraların arasında sa'y etmiyorlardı. İşte Allah Teâlâ bunun üzerine, "Haccın herhangibir menasikini bırakmayı helal saymayın. Bütün menâsiki tastamam ve eksiksiz yapın" demiştir." [27]
4- Zeyd b. Eslem de şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) ve Ashabı, müşrikler kendilerini Ka'be'yi ziyaretten men ettikleri zaman Hudeybiye'de bulunuyorlardı. Bu alıkonma işi kendilerine pek ağır gelmişti. Derken müşriklerden umre yapmak isteyen bir grup insanlar kendilerine uğramış, bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı:
"Onların adamları nasıl bizi alıkoydularsa biz de şunları alıkoyalım." demişlerdi. Bu sebebten ötürü Allah Teâlâ bu âyetini indirdi." [28]

5- a- Atâ*dan rivayet ediliyor ki " Hacca gelenler Harem dışına çıktıklarında kendilerinin hacca geldiği bilinsin de güvende olsunlar diye Harem'deki ağaç kabuklarından gerdanlıklar yapar ve üzerlerinde taşırlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [29]
b- Katâde'den gelen rivayette fazlalık olarak "onların Hacca gelişlerinde Semur ağacı kabuklarından, dönüş yolunda da kıldan gerdanlıklar yaptıkları ve bu gerdanlıkları görenlerin onlara dokunmadıkları" zikredilmektedir.[30]
6- İbn Zeyd'den rivayete göre ise "Mekke'nin fethi günü bazı müşrikler umre için telbiye getirerek Ka'be'ye yönelmişler. Müslümanlar: "Bunları Ka'be'ye brakmıyalım, üzerlerine hücum edelim." demişler de bu âyet-i kerime nazil olmuş."[31]
7- Bazı alimler şöyle demişlerdir:
"Araplar, cahiliye döneminde haram ayların dışında, her zaman savaşırlardı. Bu ayların dışında, kime tesadüf edilse, hemen tepelenirdi. Fakat eğer o kimse, devesini veya sığırını, Harem-i Şerifin ağaçlarının kabuğu ile alâmetlendirmiş ise veya Kâ'be'yi ziyaret için ihrama girmiş ise, bu müstesna. İşte o zaman ona kimse sataşmazdı. Bu sebeple Allah müslümanların bunu pekiştirmelerini emretmektedir." [32]
8- Bu rivayetlerin muhassalasına göre âyet-i kerime ya Umretu'1-Kazâ (Hicretin yedinci senesi Zilkade ayında), ya da Mekke'nin fethi senesi (Hicretin sekizinci senesi Ramazan ayında) nazil olmuştur ve müfessirler arasında kabul gören bu ikincisidir.[33]

3. "Bugün, size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslamiyet'i beğendim. Açlıktan darda kalan, günaha kaymaksızın yiyebilir. Doğrusu Allah bağışlayandır, merhametli olandır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Tarık b. Şihab, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Ka'b el-Kurezi, Âmir eş-Şa'bi, Katade, İkrime, Şehr b. Havşeb, Esma bint-i Yezid, Muaviye b. Ebi Süfyan ve Hz. Ömer'den nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime cuma günü akşamleyin Rasulullah Hac yapmak üzere Arafat'ta iken orada ona inmiştir.[34]
a- Bu âyet, Hicret'in onuncu senesi, Veda Hacc'ında, Kurban Bayramı'nın arefesinde, Cuma günü ikindiden sonra Peygamber, Adba isimli devesinin üzerinde Arafat'ta vakfe yaparken indi.[35]
b- Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyet-i kerimenin inmesinden sonra İbn Cureyc'den rivayete göre 81 veya 82 gün daha yaşamış ve bu âyet-i kerimeden sonra artık teşrîî başka bir âyet de inmemiştir.[36]
c- Suddî'den rivayette o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Arafe günü nazil olmuştur. Bundan sonra helâl ve haram nâziî olmamış ve Hz. Peygamber o hacdan dönüşünde vefat etmiştir."[37]
d- Esma bint Umeys şöyle anlatıyor:
"O veda haccında Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte haccettim. Biz yürürken ve Allah'ın Rasûlü biniti üzerindeyken birden Cibril O'na tecelli etti ve biniti, Efendimiz'e inmekte olan Kur'ân'ın ağırlığına dayanamıyarak çöktü. Ben Allah'ın Rasûlü'ne geldim ve kendi üzerimdeki bir bürdeyi Efendimiz'in üzerine örttüm."[38]
e- Esma bint Umeys'ten bu âyetin nüzul vakti olarak rivayet edilen bilgi Esma bint Yezîd'den Mâide Sûresi ile ilgili olarak rivayet edilmekte ve "Adbâ" adlı devesinin üzerinde iken nazil olduğu ve vahyin ağırlığından devenin bacaklarının neredeyse kırılacağı" ayrıntılarına da yer verilmektedir. Ancak burada Mâide Sûresi ile kastedilenin

Mâide Sûresinden sadece bu âyetin olması da ihtimal dahilindedir ve esbâb-ı nüzule dair rivayetlerde bunun emsali pek çoktur.[39]

f- Abdurrahman b. Hamdan el-Adl, Ahmed b. Cafer el-Kati'den, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Cafer b. Avn'dan, o Ebû Umeys'ten, o Kays b. Müslim'den, o da Tarık b. Şihab'dan bize şu rivayette bulundu:

"Yahudilerden bir adam, Ömer b. Hattab'a gelerek dedi ki:

"Ey mü'minlerin emiri, gerçekten siz, kitabınızda bulunan öyle bir âyet okuyorsunuz ki, eğer o âyet, biz yahudi toplumuna inseydi, o günü, mutlaka bayram edinirdik, Ömer (r.a.)'in:

"O hangi âyettir" diye sorması üzerine, yahudi bu âyeti okuyarak cevap verdi. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi:

"Vallahi ben bu âyetin Rasulullah (s.a.v.)'a indiği günü ve saati elbette biliyorum. Kurban Bayramı'nın arefesinde Cuma günü akşam vakti."[40]

Bu hadisi Buhari, Hasan b. Sabah'tan, Müslim, Abd b. Humeyd'den, her iki son ravi de, Cafer b. Avn'dan rivayet etmişlerdir.[41]

g- Târık ibn Şihâb'dan rivayette o şöyle demiştir:

"Bir yahudi Hz. Ömer'e bu âyet-i kerimesi nazil olduğu sırada:

"Biz yahudiler topluluğu böyle bir âyetin indiği günü bilseydik o günü kendimize bayram edinirdik." demişti. Hz. Ömer:

"Bu âyetin nazil olduğu günü, nazil olduğu saati ve o nazil olduğu esnada Rasûl-i Ekrem'in nerede olduğunu çok iyi biliyorum; Bu âyet-i kerime biz, Arafe günü Allah'ın Rasûlü ile Arafat'ta iken ve O, vakfe yaparken nazil oldu." dedi."[42]

h- Yine Hz. Ömer'den gelen başka bir rivayette onun: "Arafat'ta bir cuma gecesi nazil oldu." dediği nakledilmektedir.[43]

i- Hadisin Buhari'deki rivayetinde de Hz. Ömer'in: "Ben bu âyetin nerede nâzil olduğunu, Arafe günü nazil olduğunda Rasûlullah'ın nerede olduğunu çok iyi biliyorum. Vallahi biz de Arafe'de idik." dediği kaydedilirken o günün cuma olup olmadığında râvî Süfyân'ın şüphesine de yer verilmektedir.

Müslim'deki rivayetlerde ise "Cuma günü" olduğu tasrih edilmiştir.

Tirmizî'deki rivayette ise "Bayram günü" fazlalığı vardır. Ancak bu rivayet Tirmizî tarafından "hasen, ğarîb" olarak değerlendirilmiştir.[44]

j- Taberî bu rivayetlerden Hz. Ömer'den gelen "Arafat'ta, Arafe günü, Cuma günü nazil oldu." kavlini senedi daha sahih olduğu için tercih etmektedir.[45]

k- Bu, sadece Hz. Ömer'den değil; aynı zamanda Hz. Ali, Muaviye ibn Ebî Sufyân, İbn Abbâs, Semure ibn Cündeb'den ve mürsel olarak da Şa'bî, Katâde, Şehr ibn Havşeb ve daha birçok imamdan rivayet edilmiştir.[46]

l- Hakim Ebû Abdirrahman Şaziyahi, Zahir b. Ahmed'den, o Hüseyin b. Muhammed b. Mus'ab'dan, o Yahya b. Hakim'den, o Ebû Kuteybe'den, o Hammad'dan, o da Ammar b. Ebî Ammar'dan bize şu rivayette bulundu:

"İbn Abbas, yanında bir yahudi bulunduğu sırada, bu âyeti okudu. Bunun üzerine yahudi dedi ki:

"Eğer bu âyet herhangi bir günde bize inseydi, elbette biz o günü bir bayram günü edinirdik". Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi:

"Bu âyet, bir günde birleşen iki bayramda nazil oldu. O da şu arefe gününe rastlayan Cuma günüdür."[47]

2- Haneş'in, Abdullah b. Abbas'tan naklettiğine ve Katade'ye göre ise bu âyet ve Maide suresinin tümü, pazartesi günü Medine'de nazil olmuştur.

a- Bu hususta Haneş, Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediğini rivayet etmiştir. "Peygamberiniz pazartesi günü doğmuş, Mekke'den pazartesi günü çıkmış, Maide suresi de, *"Bugün dininizi kemale erdirdim."* âyeti dahil pazartesi günü inmiş ve vahyin kesilmesi pazartesi günü olmuştur."[48]

3- Rebi' b. Enes'ten nakledilen diğer bir görüşe göre Maide suresi Rasulullah'a, Veda haccı yapmak üzere giderken yolda bineğinin üzerinde iken nazil olmuş ve bineği surenin ağırlığından dolayı çökmüştür.[49]

4- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen bu "Gün"den hangi günün kastedildiği insanlar tarafından bilinmemekte sadece Allah teala tarafından bilinmektedir. Bu izaha göre âyetin bu bölümünün mânâsı şöyledir: "Benim, dininizi kemale erdirdiğim gün, ancak benim bildiğim bir gündür. Yaratıklarımın bileceği bir gün değildir." [50]

5- Bu rivayetler yanında *"Bugün küfredenler sizi dininizden etmekten umutlarını kesmişlerdir."* kısmında kastedilen günün hangi gün olduğu konusundaki ihtilâflarla birlikte bu âyet-i kerimenin kastedilen o günde nazil olduğu ve o günün de Mekke'nin fethi günü (Hicretin sekizinci yılı Ramazan ayında, Ramazan'ın bitmesine sekiz gün kala,[51] olduğuna dair İbnu's-Sâib ve Mücâhid'den bir rivayet varsa da[52] meşhur ve sahih olanı daha önce verilen rivayetlerdir.[53]
6- Taberi bu âyetin nazil oluşu hakkındaki görüşlerden, bu âyetin Arafe gününe rastlayan Cuma gününde indiğini söyleyen birici görüşü tercih etmiştir. Zira bununla ilgili haberlerin senetleri sahih, diğerlerinin senetleri ise zayıftır. [54]

7- İbn Cureyc der ki:
"dikili taşlar üzerine kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılınmıştır." âyet-i kerimesindeki "Nusub" put demek değildir. Putlar, kendilerine suret verilip üzerine nakış yapılanlardır. Nusub ise bir takım taşlardır ki Ka'be'nin çevresine dikilmişlerdi. Sayılarının 360 olduğu söylenir. Bir rivayette bunlardan 300'ünün Huzâa'ya ait olduğu söylenir. Câhiliye halkı kurban kestiklerinde kurbanların kanlarını bu taşlara sürer, kurban etlerini bu taşlar üzerine koyarlardı. İslâm gelince ashab-ı kiram:
"Ey Allah'ın elçisi, câhiliye halkı Ka'be'ye, onun etrafındaki dikili taşlara kan sürerek ta'zimde bulunurlardı. Ka'be'ye ta'zime biz elbette onlardan daha lâyığız. Biz de kurbanlarımızın kanlarından Ka'be'ye sürmeyelim mi?" diye sordular. Hz. Peygamber bunu yasaklamadı da hemen peşinden Allah Tealâ *"Hiçbir zaman onların ne kanları, ne etleri Allah'a ulaşacak değildir..."****[55]*** âyet-i kerimesini indirdi."[56]
8- Abdullah Cibille İbni Hıbban İbni Ebcer'in babasından, onun babasından rivayet edildi:
"Biz Rasûlullah ile beraber idik. Ben, içinde murdar olarak ölen bir hayvanın eti olan bir tencereyi tutuşturuyordum. Allahü Teâlâ, meytenin haram kılındığı âyeti indirdi. Bunun üzerine ben tencereyi döktüm."[57]
9- Müşrik araplar, bir hayvan keserken, "Lât ve Uzza'nın adı ile..." deyip, kesiyorlardı. Cenâb-ı Allah bunu haram kıldı.[58]
10- Katâde şöyle demiştir:
"Cahiliyye Arapları, yırtıcı hayvanlar birşeyi yaralayıp öldürüp, bir kısmını yediğinde, geriye kalanı yerlerdi. İşte Cenâb-ı Hak, bunu yasaklamıştır."[59]
11- Cahiliye halkından birisi yolculuğa çıkmak veya savaşmak yahut ticaret yapmak, ya da evlenmek veyahut da önemli herhangi bir iş yapmak istediklerinde, kısmet ve fal oku çekiyorlardı. Onlar, bu okların bir kısmına: "Bana, Rabbim emretti"; bazısına, "Beni, Rabbim nehy etti" diye yazmışlar, bir kısmını da boş bırakmışlardı. Emir yazılı ok çıkarsa, o kişi o işi yapar; nehiy yazılı ok çıkarsa yapmazdı... Eğer, boş ok çıkarsa, yeniden ok çekerdi... Fal okları çekmek suretiyle kısmet talep etmenin manası ise, o okları çekerek, o işin hayır mı şer mi olduğunu öğrenmeyi talep etmektir. İşte Allah teala bunu da haram kıldı. [60]
12- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Abdullah b. Abbas ve Süddi, dini hükümlerin bu âyette tamamlanmadığını söylerlerken Bera b. Âzib de en son inen âyetin, Nisa suresinin yüz yetmiş altıncı âyeti olduğunu söylemiştir.
Diğer yandan hiçbir ilim sahibi, Rasulullah'tan, ölünceye kadar vahyin kesildiğini söylememiştir. Bilakis vefatından önce kendisine daha sık vahiy gelmiştir. Madem ki durum böyledir o halde Nisa suresinin *"Ey Muhammed, senden fetva isterler. De ki: "Size usul ve füru bırakmadan ölen kimse hakkında Allah fetva verir."*[61] âyeti en son inen âyettir. Bu âyette de mirasla ilgili hükümler zikredilmektedir. Bu da göstermektedir ki *"Bugün dininizi kemale erdirdim."* ifadesindeki kemale erdirmekten maksat, dini hükümlerin tamamlanması değildir. Zira ondan sonra Nisa suresinin, zikredilen son âyetindeki dini hükümler nâzil olmuştur.
Eğer denilecek olursa ki: "Niçin *"Bugün dininizi kemale erdirdim."* âyetinden sonra herhangi bir hüküm indirilmemiştir?" diyenlerin sözünü tercih etmiyorsun da "Nisa suresinin yüz yetmiş atıncı âyeti en son inen ayettir." diyenlerin sözünü tercih ediyorsun?" Cevaben denilir ki: "Birinci sözü söyleyenler, zikrettikleri âyetten sonra herhangi bir hükmün indiğini bilmediklerini ifade etmektedirler. Halbuki onların bunu bilmemesi, daha başka sadık kimselerin onu bilerek söylediklerini kabul etmeye engel teşkil etmez."[62]

4. "Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, de ki: "Size temiz olanlar helal kılındı; Allah'ın size öğrettiği üzere alıştırıp yetiştirerek öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın. Allah'tan sakının, doğrusu Allah hesabı çabuk görür."

Bu âyet-i kerîmenin nüzul sebebinde başlıca iki rivayet vardır. Bunlardan birisinde olay köpeklerin öldürülmesi etrafında, ikincisinde de av köpeklerinin yakalayıp sahiplerine getirdikleri av etrafında cereyan etmektedir.[63]
Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Köpeklerin öldürülmesi ile ilgili rivayetler:
a- Ebû Bekr El-Harisi, Hafız Ebû Şeyh'ten, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o Musa b. Ubeyde'den, o Eban b. Salih'ten, o Ka'ka b. Hakim'den, o Selma Ümmi Rafı'den, o da Ebû Rafı'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) bana köpekleri öldürmeyi emretti. İnsanlar bunun üzerine dediler ki:
"Ey Allah'ın elçisi, öldürülmesini emrettiğin bu gruptan bizim için helal olan hangisidir? Bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirdi."[64]
Bu hadisi, Hakim Ebû Abdullah Sahihi'nde, Ebû Bekr b. Bâleveyh Muhammed b. Sazan, Mualla b. Mansur, İbn Ebî Zaide tarîkinden rivayet etmiştir.[65]
b- Tefsirciler de bu kıssanın detayını şöyle zikrettiler:
"Ebû Rafı dedi ki:
"Cebrail Peygamber'e gelip huzuruna girmek üzere izin istedi. Peygamber (s.a.v.) de kendisine izin verdi. Ama Cebrail (a.s.) içeri girmedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) çıkıp:
"Sana izin vermiştik ey Cebrail" buyurdu. Cebrail:
"Evet, Ya Rasulallah izin vermiştiniz, fakat biz, içerisinde resim ve köpek bulunan bir eve girmeyiz" dedi. Bunun üzerine sağa sola baktılar, bir de ne görsünler, evlerinin birinin içerisinde bir köpek yavrusu var."
Ebû Rafi rivayete devam ediyor:
"Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) Medine'de tek bir köpek bırakmayıp, hepsini öldürmemi bana emretti. Avali denilen semte vardığımda, yanında kendisini koruyan bir köpeğin bulunduğu bir kadın gördüm. Kadına acıdım ve köpeğini bıraktım. Peygamber (s.a.v.)'e gelip, köpeği öldürmediğimi haber verdim. Onu da öldürmemi bana emretti. Ben de derhal köpeğin yanına dönüp, onu da öldürdüm. Böylece Rasulullah (s.a.v.) köpeklerin öldürülmesini emredince, bir grup insan gelip dediler ki:
"Ey Allah'ın elçisi, öldürttüğünüz bu hayvanlar grubundan bizim için, helal olan hangisi vardır?" Rasulullah (s.a.v.) sükût buyurdu, müteakiben, Allah Teala bu âyeti indirdi. Ayet inince, Rasulullah kendileriyle faydalanılabilen köpeklerin muhafazasına müsaade etti, menfaati olmayanları tutmayı men etti. Saldıran, kuduz, zarar ve eziyet veren köpeklerin öldürülmesini ve bu iki cins köpek (yani kudurmuş ve saldıran) dışında kalan köpeklerle hiç zararı olmayanlardan ise, öldürmenin kaldırılmasını emretti."[66]
c- Said b. Cübeyr dedi ki:
"Bu âyet Tayy kabilesinden Adiyy b. Hatim ve Zeyd b. Mühelhil -ki bu zat, Rasulullah'ın kendisini el-Hayr (Hayırlı) diye isimlendirdiği, Zeydü'l-Hayl'dır- hakkında nazil oldu. Şöyle ki; bu iki kişi, Rasulullah'a gelerek, dediler ki:
"Ey Allah'ın elçisi, biz köpeklerle ve doğanlarla avlanan bir topluluğuz. Zurayh ve Ebû Cüveyriye sülalelerinin köpekleri, yaban öküzü, yaban eşeği, geyik ve keler yakalıyorlar. Bu hayvanlardan bir kısmını yetişip boğazlayabiliyoruz, bir kısmı ise ölüyor; kesilmesine yetişemiyoruz. Halbuki Allah, ölü hayvan etini haram kıldı. Peki bu hayvanlardan bize helal olan hangileri?" İşte bu sebeple bu âyet nazil oldu. Bu âyette geçen *"Boğazlanarak temiz olan hayvanlar" "Öğretip, eğittiğiniz yaralayıcı hayvanların avladıkları"* ki; bu eğitilmiş avcı hayvanlar, av köpekleri ve yırtıcı kuşlar manasına gelmektedir."[67]
d- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) köpeklerin öldürülmesini emredince ashabı bütün köpeklerin öldürülmesi gerekip gerekmediğini, bu emrin istisnası olup olmadığını öğrenme sadedinde "Ey Allah'ın elçisi, bu ümmetten, yani köpeklerden bize helâl kılınan var mı?" diye sormaları üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[68]
e- İkrime'den bu konuda gelen rivayet biraz daha ayrıntılı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu konuda soru soranların isimleri de veriliyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) köpeklerin öldürülmesini emrettiğinde ashabı köpekleri öldürmeye başladılar. Medine içindeki bütün köpekleri öldürdükten sonra Medine dışına da çıktılar ve köylerdeki (el-Avâlî) köpekleri de öldürmeye başladılar. Bunun üzerine ashabdan Asım ibn Adiyy, Sa'd ibn Hayseme ve Uveym ibn Sâide Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bunlardan (köpeklerden) bize helâl kılınan yok mu?" diye sordular da bu âyet-i kerime nazil oldu."[69]

f- Müslim'deki bir rivayetten de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, köpekleri öldürme emrinin sebebini öğrenmekteyiz. İbn Abbâs'ın Ümmü'l-Mü'minin Meymûne'den rivayetine göre "Hz. Peygamber bir sabah hüzünlü kalkmış Meymûne: "Ey Allah'ın elçisi, bugün sizi üzüntülü görüyorum, neden?" diye sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Cibril, dün gece bana geleceğini va'detmişti, ama gelmedi. Allah'a yemin ederim ki o bana olan va'dinden dönmez" buyurmuş ve o günü o şekilde üzüntülü olarak geçirmiş. Sonra aklına odada bir köşede bir örtünün altında gördüğü küçük bir köpek eniği gelmiş ve onun ev dışına çıkarılmasını emretmiş, sonra eline bir miktar su alıp o köpek eniğinin bulunduğu köşeye serpmiş. Akşam olunca Cibril gelmiş ve Efendimiz (s.a.v.) ona:
"Dün bana geleceğini va'detmiştin." demiş. Cibril:
"Evet va'detmiştim ama biz, içinde köpek ve resim olan eve girmeyiz." demiş. Sabah olunca da Hz. Peygamber köpeklerin öldürülmesini emretmiş. Hattâ sadece şehirdeki köpekleri değil küçük bahçelerde bulunanlarının da öldürülmelerini emretmiş, sadece büyük, yani sahibi tarafından köpeği olmadan korunamıyacak kadar büyük bahçelerdeki köpekleri bıraktırmış."[70]
g- Taberi özetle diyor ki:
"Bize ulaştığına göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Rasulullah (s.a.v.) köpeklerin öldürülmesini emredince insanlar gelip ona: "Hangi çeşit köpeği saklamanın ve onlarla av yapmanın helal olacağını" sordular. Bu sorular üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi. Saklamaları haram kılınan köpeklerden av köpeklerini, çoban köpeklerini ve mahsul koruyan köpekleri, istisna etti." [71]
2- Av köpeklerinin yakalayıp sahiplerine getirdikleri av ile ilgili rivayetler:
a- Şa'bî kanalıyla Adiyy ibn Hatim et-Tâî'den rivayette o şöyle anlatmış:
"Rasûlullah (s.a.v.)'a bir adam gelip köpeklerle yapılan avı sordu. Efendimiz (s.a.v.) ona ne söyleyeceğini bilemedi. Nihayet bu âyet-i kerime nazil oldu."[72]
3- Genel değerlendirme:
Buna göre âyet-i kerimenin nüzulü, ölü vs. muharrematın zikredildiği aynı Sûrenin üçüncü âyetinin inişinin akabindedir.[73]

5. Bugün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitab verilmiş olanların yemekleri size helâl kılındı. Sizin yemekleriniz de onlara helâldir. Mü'minlerden namuslu ve hür kadınlar ile sizden önce kendilerine kitab verilmiş olanlardan namuslu ve hür kadınlar zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğinizde size helâldir. Kim de imanı inkâr ederse yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade şöyle diyor:
"Ehl-i kitabın kadınlarıyla evlenilebileceği hükmü nazil olunca bir kısım müminler:
"Biz onların kadınlarıyla nasıl evleneceğiz? Onlar bizim dinimizden değiller." demişlerdir. Bunun üzerine Allah teala: *"Kim dini inkâr ederse şüphesiz onun daha önceki amelleri boşa gider ve âhiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır."* hükmünü indirmiş ve ehl-i kitap kadınlarının kâfirliklerini bilerek onlarla evlenmeyi helal kıldığını beyan etmiştir."[74]
2- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan naklediliyor ki "Allah Teâlâ bu âyet-i kerimenin baş kısmında kitab ehli kadınları ile evlenme ruhsatı verince kitab ehlinden kadınlar:
"Eğer Allah Teâlâ bizden razı olmamış olsaydı mü'min erkeklerle evlenmemizi mubah kılmazdı." demişler. Müslümanlar da:
"Onlar bizim dinimiz üzere değilken onlarla nasıl evleniriz!?" demişler ve *"Kim de imanı inkâr ederse yaptıkları boşa gitmiştir ve o, âhirette hüsrana uğrayanlardandır."* kısmı bunun üzerine nazil olmuş."[75]

6. Ey iman edenler, namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın başınıza da meshedin ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüb iseniz hemen gusledip iyice temizlenin. Eğer hasta olduysanız veya yolculukta iseniz, yahut heladan gelmişseniz veya kadınlara yaklaştınız da su bulamadıysanız temiz bir toprakla teyemmüm edin; yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size zorluk vermek istemez, fakat sizi temizlemek, üzerinize olan nimetini tamamlamak ister. Tâ ki O'na şükredesiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Buna "Vudû' âyeti=Abdest âyeti" de 'Teyemmüm âyeti" de denilmiştir. Meşhur olan birincisidir. Daha önce Nisa Sûresinde (Nisa: 4/43 âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere o âyete "Teyemmüm âyeti" denilmektedir. Bazı riva-

yetlerde "Teyemmüm âyeti" denilip de âyet-i kerimenin lâfzı verilmediği için bazı âlimler bununla Nisa: 4/43 âyetinin kastedildiğini zannetmişlerdir. Bu yüzden teyemmüm hükmünün inmesine sebep olan Hz. Aişe'nin gerdanlığını kaybetmesi hadisesi birçok eserde ve tefsirde Nisa Sûresinin 43. âyetinde zikredilmiştir. [76]
2- Humeydî'nin... Hz. Aişe'den rivayetine göre "Ebvâ' gecesi gerdanlığı düşüp kaybolmuştu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) iki kişiyi gerdanlığı aramaya gönderdi. Namaz vakti girdiğinde yanlarında su yoktu ve ne yapacaklarını da bilmiyorlarda da teyemmüm âyeti nazil oldu." [77]
3- Üseyd ibn Hudayr (Hz. Aişe'ye) dedi ki:
"Allah senin hayrını versin! Başına hoşlanmıyacağın bir iş gelip de Allah'ın sana bir çıkış yolu vermediği, müslümanlara da hayırlı kılmadığı hiçbir iş yok."[78]
4- Ancak, Hz. Aişe'nin gerdanlığının kaybolması hadisesinin de iki kere meydana geldiğini; bunlardan birincisinin İfk ehlinin iddiaları ile namuslu kadınlara zina iftirasında bulunanlara had uygulanmasını getiren âyetlerin inmesine, ikincisinin de bu teyemmüm ruhsatını getiren Maide 6 âyet-i kerimesinin inmesine sebep olduğunu da hatırlatmadan geçmemeliyiz. [79]
5- Âişe'den (r.a.) babası, ondan Abdurrahman İbni Kasım, ondan Amr İbni Haris tarikından Buhârî rivayet etti. Âişe (r.a.) dedi ki:
"Beydâ'da benim gerdanlığım düştü. Biz Medine'ye girmiştik. Rasûlullah, devesini çöktürdü, indi, başını benim kucağıma koydu ve uyudu. Ebu Bekir geldi ve şiddetli bir şekilde dürttü ve:
"İnsanları gerdanlık için hapsettin." dedi. Sonra Rasûlullah uyandı, sabah namazı hazırlığı için su istedi. Su bulunamadı. Bunun üzerine bu ayet indi." [80]
6- Üseyd İbni Hudayr dedi ki:
"Ey Ebu Bekir âilesi, sizin hakkınızda ineni, Allahü Teâlâ insanlar için mübarek kılsın." diye seslenildi. "[81]
7- Abbâd ibn Abdullah ibnu'z-Zübeyr kanalıyla Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir:
"Gerdanlığımın kaybolduğu ve İfk ehlinin attıkları iftiralarla bunu takip eden olaylardan sonra yine bir defasında başka bir gazvede Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte sefere çıkarılmıştım. Yine gerdanlığım düştü ve insanlar, onu aramak üzere hapsolundu, bulundukları yerden ayrılamadılar. Ebu Bekr bana:
"Kızcağızım, her seferde insanlara yük ve belâ oluyorsun." dedi. Bunun üzenine Allah Tealâ teyemmümle ilgili ruhsatı indirdi de Ebu Bekr:
"Hiç kuşkusuz sen çok mübareksin." dedi."[82]
8- Suyûtî, bu rivayeti verdikten sonra iki hususa tenbihte bulunma ihtiyacı hissediyor ki lüzumuna ve faydasına binaen biz de buraya almayı uygun görüyoruz:
Birincisi: Buhari, Teyemmüm hükmünün inmesine sebep olan hadiseyi zikrettikten sonra bu hadise üzerine başka rivayetlerde "teyemmüm âyeti nazil oldu." diye zikredilen âyetin Mâide âyeti olduğunu açıkça belirtmektedir.
İbn Abdilberr ise: "Bu, biraz karışık bir durumdur ve hastalığının ilâcını da bulamadım. Çünkü Hz. Aişe'nin bu iki âyetten (Nisa: 4/43 ve Mâide: 5/6) hangisini kastettiğni bilmiyoruz." der.
İbn Batal der ki: "Bu (Hz. Aişe'nin kastettiği) Nisa Süresindeki âyettir. Çünkü Mâide Süresindeki âyet "Abdest âyeti" olarak bilinmektedir. Halbuki Nisa Süresindeki âyette abdestten hiç bahsedilmemektedir. O halde ona "teyemmüm âyeti" denilmesi daha uygundur. Vahidî de bu hadiseyi Nisa Süresindeki âyetin nüzul sebebinde zikretmektedir. Ancak Buhârî'nin, burada kastedilenin Mâide Süresindeki âyet olduğuna meyletmesi doğru olandır. Çünkü verdiği rivayette bu husus açıkça ifade edilmiş ve *"Ey iman edenler, namaza kalktığınızda..."* âyeti nazil oldu." denilmiştir.
İkincisi: Hadis-i şerif abdestin, bu âyet-i kerime inmeden önce de vacip olduğuna delâlet etmektedir. Bu sebepledir ki sahabe-i kiram, su olmıyan bir yerde konaklayıp kaybolan gerdanlık yüzünden oraya adeta hapsolunmalarını büyük görmüş, önemsemiş ve yine bu sebepledir ki Hz. Ebu Bekr kızını azarlamış; "İnsanları burada hapsettin, su başında da değiller, yanlarında su da yok." demiştir.
İbn Abdilberr der ki: "Bütün Meğâzî âlimlerince malûmdur ki Hz. Peygamber (s.a.v.), namazın farz kılınmasından itibaren hiç abdestsiz namaz kılmamıştır. Bunu ancak bilgisiz olan ya da inatçı bir inkarcı reddeder. Burada akla şöyle bir soru geliyor: "O halde daha önceden fiilen abdest varken, bir çeşit abdest âyeti olmaksızın abdest hükmü uygulanırken daha sonra abdest âyetinin inmesindeki hikmet nedir?" Buna şöyle cevap verilebilir: "Bunun hikmeti abdestin farzıyetinin Kur'ân'da okunan bir vahiyle olmasıdır." Ya da şöyle denilebilir: "Ayet-i kerimenin baş kısmı (abdest hükmünün bulunduğu kısım) abdestin farz kılınması zamanında inmiş, kalan kısmı, yani teyemmümle ilgili hükmün bulunduğu kısım ise daha sonra bu olay üzerine (Hz. Aişe'nin gerdanlığının ikinci kez kaybolduğu hadise üzerine) inmiştir." Ancak bu cevaplardan birincisi daha uygun gibi görünmektedir. Çünkü abdestin farz kılınması [83]

Mekke'de olmakla birlikte âyet-i kerime (bütün olarak) Medine'de nazil olmuştur."
9- İbn Cerir et-Taberi diyor ki:
"Bir kısım âlimlere göre namaza kalkıldığında abdest almayı emreden bu âyet-i kerime, Allah tealanın, Rasulullah'a, diğer amelleri yaparken değil, sadece namaz kılarken abdest almasının gerekli olduğunu bildirmek için nazil olmuştur Zira bu âyet inmeden önce Rasulullah, abdestini bozunca abdest almadan hiçbir iş yapmıyordu. Bu âyet-i kerime indi. Rasulullah'a, sadece namaz kılmak istediğinde abdestin gerekli olduğunu, abdestsiz iken istediği diğer amelleri yapabileceğini beyan etti."[84]
10- Alkame b. Ebi Vakkas diyor ki:
"Rasulullah idrarını yaparken biz ona konuşuyorduk, o bize cevap vermiyordu. Biz ona selam veriyorduk. O, evine varıp, namaz için aldığı abdesti almadıkça bizim selamımızı almıyordu. Dedik ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, sana konuşuyoruz bize cevap vermiyorsun. Selam veriyoruz selamımızı almıyorsun." Nihayet abdestsiz iken bu gibi şeyleri yapmaya ruhsat veren şu âyet nazil oldu:
"Ey iman edenler, namaza kalktığınız zaman.yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklere kadar yıkayın..."[85]

8. Ey iman edenler, adaleti gözeten şahidler olun ve bir topluluğa karşı olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli davranın ki bu; takvaya en yakın olan davranıştır. Allah'tan takva üzere olun; hiç şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızdan hakkıyla haberdardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber'i öldürmeye kasteden yahudiler hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Ancak Abdullah ibn Kesîr'den gelen iki rivayetin birinde Efendimiz'i öldürmeye kasteden Hayber yahudileri hakkında indiği belirtilirken yine ondan gelen ikinci rivayette aralarındaki bir antlaşmaya istinaden bir diyet konusunda yardımlarını istemeye gittiğinde Nadir oğulları yahudilerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmeye kastetmeleri üzerine indiği kaydedilmektedir.[86] Ancak neticede mü'minlerin, her iki halde de haklarında adaletli davranmaları emredilen muhatablar yahudiler olduğuna göre iki rivayet arasında çelişki yok demektir.[87]
2.- Râzî burada "Bu âyet-i kerime, müslümanları Mescid-i Harâm'dan alakoyan, Mescid-i Harâm'a girmelerini engelleyen Kureyş hakkında nazil oldu." şeklinde ikinci bir görüş daha zikretmekle birlikte bu görüşün kime ait olduğunu belirtmemiştir.[88]
3- Râzî'deki bu nüzul sebebine Hasan-ı Basrî'den gelen: "Kureyşliler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmesi için birisini göndermişlerdi. Allah Tealâ, Rasûlü'nü bundan haberdar etti ve bu âyet-i kerime ile bunu takip eden âyet nazil oldu."[89] şeklindeki bir rivayet bir ölçüde açıklık getirmekte ve onu tahsis etmektedir.[90]
4- Daha önce bu sûrenin ikinci âyetinin nüzul sebebinde geçen ve Zeyd ibn Eslem'den gelen rivayette anlatılan hadise Suyûtî tarafından bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak zikredilmektedir. Bu rivayette şöyle deniliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı Hudeybiye'de müşrikler tarafından Mekke-i Mükerreme'ye sokulmayıp bir antlaşmayla geri dönmeye zorlandıklarında oraya, umreye gitmekte olan doğudan gelen müşrik bir grup uğramış. Mekke'ye girmeleri engellenen ashab-ı kiram bunun acısını o müşriklerden çıkarmak istercesine: "Mekke'deki müşrikler bugün bizi Mescid-i Harâm'a girmekten nasıl alıkoydularsa, gelin biz de bunların Mescid-i Harâm'a girmelerini engelleyelim" demişler de Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[91]
5- Buna göre âyet-i kerime Hicretin altıncı yılı sonlarında (Zilkade ayında), Hudeybiye musalahası sırasında nazil olmuş olmalıdır.[92]

11. "Ey inananlar! Allah'ın üzerinize olan nimetini anın: Hani bir topluluk size tecavüze kalkışmıştı da Allah onlara mani olmuştu. Allah'tan sakının, inananlar Allah'a güvensinler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler, Allah tealanın bu âyet-i kerimede müminlere lütfettiğini beyan ettiği nimetten hangi nimetin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
1- Asım b. Ömer b. Katade, Abdullah b. Ebibekr, Mücahid, Yezid b. Ebi Ziyad, İkrime ve Ebu Malik'ten nakledilen bir görüşe göre burada zikredilen nimetten maksat, Allah tealanın, yanlışlıkla öldürülen Âmir oğullarından iki kişinin diyetlerini ödemede yardımcı olmaları için Nadr oğulları Yahudilerine gittiği zaman onların Rasulullah'a suikast düzenlemeleri, Allah tealanın da vahiy ile bunu Rasulullah'a bildirip Rasulullah'ı onların saldırısından kurtarmasıdır.

a- İbn Abbas (r.a.), Kelbî ve Mukâtil şöyle demişlerdir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Amiroğullarına bir seriyye (askerî birlik) göndermişti. O seriyyenin bütün mensupları, üç kişi dışında, Bi'r-i Ma'ûne (Ma'ûne Kuyusu) denilen yerde, tamamen öldürülüp şehid olmuşlardı. Üç kişiden birisi, Amr İbn Umeyye ed-Damrî idi. Bu ve diğer bir müslüman, beraberce, başlarına geleni haber vermek için Hz. Peygamber'e gelmek üzere yola çıktılar. Derken bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendilerine emân (güvence) vermiş olduğu Süleymoğulları kabilesinden iki kişiye rastladılar ve emân verildiğini bilmedikleri için, onları öldürdüler. Süleymoğulları da öldürülen o iki şahsın diyetini istemek için Hz. Peygamber'e geldiler. Hz. Peygamber (s.a.v.), beraberinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali olarak, Medine'den çıkıp yahûdî Nadiroğulları kabilesine geldi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), hem biribirleriyle savaşmama, hem de diyetler hususunda yardımlaşma konusunda, Nadiroğulları ile anlaşmalı idi. İşte bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.s) onlara:
"Ashabımdan birisi tarafından emânı olan iki adam öldürmüş. Öldürülen o iki şahsın diyetini vermem gerekiyor. Sizin bu diyete yardım etmenizi istiyorum" dedi. Onlar:
"Otur, sana yemek yedirelim ve istediğini verelim" dediler. Daha sonra Hz. Peygamber ve yanındakileri öldürmeyi kurdular. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) inerek, durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber verdi. Hz. Peygamber, beraberindeki Sahabe ile birlikte derhal kalkıp dışarı çıktılar. Yahûdîler de:
"Tencerelerimiz kaynıyor" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise, onlara niyetlendikleri iş ile ilgili olarak kendisine vahiy geldiğini bildirdi." Atâ, o yahûdilerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in üstüne bir değirmen taşı veya bir kaya atma hususunda birbiriyle istişare ettiklerini söylemiştir. Hatta o kayayı attıkları, ama Cebrail (a.s)'in onu tuttuğu rivayet edilmiştir." [93]
b- Mücahid, Kelbi ve İkrime dediler ki:
"Rasulullah'ın Ashabı'ndan bir kişi Süleyman oğullarından iki kişiyi öldürmüştü. Halbuki, Hz. Peygamber ile öldürülen adamların kavmi arasında, karşılıklı olarak silahları bırakma anlaşması vardı. Maktullerin kavmi, diyet istemeğe geldiler. Bunun üzerine Peygamber beraberinde Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Abdurrahman b. Avf olduğu halde gelip; maktullerin diyeti hususunda yardımlarını istemek üzere, Ka'b b. Eşref ile Nadir Oğulları'nın huzuruna girdi. Dediler ki:
"Evet, Ya Muhammed, bize gelip, hacetini bizden talep edeceğin an gelmiştir. Hele otur da yemek yedirelim, ve bizden istediğini verelim." Rasulullah (s.a.v.) ashabıyla oturdu. Bunun üzerine yahudilerin bazısı bazısıyla başbaşa kalıp, gizlice şu hususu görüştüler;
"Siz şu ana kadar, Muahammed'i bundan daha çok yakınınızda bulamamıştınız. Şimdi kim bu evin üzerine çıkıp; onun başına bir taş bırakıp, ondan bizi kurtaracak?" Ömer b. Cihaş b. Ka'b:
"Bunu ben yapacağım" diyerek; Rasulullah'ın üzerine atmak için, büyük bir değirmen taşının yanına gitti. Fakat Allah Teala, onun elini tutup engelledi. Cebrail (a.s.) gelip, Rasul-i Ekrem'e bunu haber verdi. Rasulullah da derhal arkadaşlanyla beraber bu evden çıktı. Allah Teala da, bu âyeti indirdi." [94]
c- Yine ibn İshak'ın... Yezîd ibn Rûmân'dan rivayetine göre bu âyet-i kerime Gavres hakkında değil, Nadîr oğullarının kardeşi Amr ibn Cihâş ibn Ka'b'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmeye kalkışması üzerine nazil olmuştur. [95]
d- İkrime ve Yezîd İbni Ebî Zeyyâd'dan rivayet edildi:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Abdurrahman b. Avf ile birlikte, ödenmesi gereken bir diyet için yardım istemek amacıyla Ka'b b. el-Eşref ile Ben-i Nadir yahudilerine gitmişti, yahudiler:
"Olur, istediğini verinceye kadar, otur da sana yemek ikram edelim." dediler. Hz. Peygamber oturdu. Yahudiler birbirleriyle yalnız başlarına kaldıkları bir sırada, Huyey b. Ahtab, arkadaşlanna:
"Görmüyor musunuz? Ayağımıza kadar geldi, bize hiç bu kadar yakın olmamıştı. Gelin üzerine büyük bir kaya yuvarlayıp onu öldürelim de ondan kurtulalım. Bundan sonra artık hiçbir kötülük görmeyiz." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in üzerine atacakları büyük bir kaya getirdiler.
Ancak, Allah, onların suikastını önlemek için Cibril'i Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gönderdi. Cibril onu oturduğu yerden derhal kaldırıverdi. Bunun üzerine Allah, bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu." [96]
e- İbnu Cerîr bunun benzerini Abdullah İbni Ebu Bekir, Asım İbni Umeyr İbni Katâde, Mücâhid, Abdullah İbni Kesîr ve Ebu Mâlik'ten anlattı. [97]
f- İbn Hişâm'ın kısa olarak verdiği bu nüzul sebebi Taberî tarafından biraz daha geniş olarak şöyle naklediliyor:
"Asım ibn Ömer ibn Katâde ve Abdullah ibn Ebî Bekr'den rivayette onlar şöyle anlatıyorlar:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Amr ibn Umeyye ed-Damrî tarafından öldürülen iki Amir'linin diyeti konusunda yardımlarını istemek üzere Nadîr oğullarına gitmişti. Efendimiz onlara gelince birbirleriyle yalnız kalıp:
"Muhammed'i öldürmek için bundan daha iyi bir fırsat asla elinize geçmiyecek. Birisine emredin, onun yanında

durduğu evin damına çıksın, üzerine bir kaya yuvarlasın da bizi şu adamdan kurtarıp rahata erdirsin." dediler. Amr ibn Cihâş ibn Ka'b, söyleneni yapmak üzere kalktığında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yahudilerin bu suikastlerinin haberi geldi de oradan ayrıldı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[98]

g- Bu konudaki İkrime rivayeti olayı anlatmaya ilgisi itibariyle Bi'ru Maûne vak'asından başlıyor ve biraz daha ayrıntılı, şöyle ki:

"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Neccâr oğullarından ve ashabın alemdarlarından el-Munzir ibn Amr el-ensârî'yi muhacir ve ensardan oluşan 30 kişilik (40 ve yetmiş kişi oldukları rivayetleri de vardır.) bir grubun başına geçirip (Amir oğullarına) muallim olarak göndermişti. Amir oğulları sularından (kuyularından) olan Bi'ru Maûne'de Amir ibnu't-Tufeyl ibn Mâlik'in bunlar üzerine hücum etmesiyle aralarında çıkan çatışmada üçü hariç hepsi öldürüldü. Bu üç kişi de kaçıp kaybolan bir binitlerini aramak üzere gruptan ayrılanlardı. Bu üç kişiden biri olan Haram ibn Milhan da saldırganlar tarafından yakalanıp öldürülmüş, diğer ikisi kaçmayı başarmıştı. Bunlar Medine'ye dönerlerken Suleym oğullarından iki kişiye rastlayıp onları da Amir oğullarından zannederek öldürmüşlerdi. Suleym oğulları ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'le antlaşmalı olup düşman değillerdi. Daha sonra Suleym oğullarından bu öldürülenlerin yakınları Medine-i Münevvere'ye gelerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'den o iki kişinin diyetini istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu ikisinin diyetini ödemede kendilerine yardımcı olmalarını istemek üzere Nadîr oğullarına gitmeye karar verdi. Yanına Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Abdurrahman ibn Avf' alarak Nadîr oğullarına geldi ve Ka'b İbnu'l-Eşref ve Nadîr oğulları yahudilerinin bulunduğu yere girdiler. Onlar konuşur ve Efendimiz (s.a.v.)'i:

"Biraz bekleyin, size bir yemek yapıp ikram edelim." diyerek oyalarken diğer bir takım yahudiler (Huyey ibn Ahtab ve arkadaşları,[99] de Efendimiz (s.a.v.)'i öldürmek üzere bir suikast plânı hazırlamakla meşguldüler. Hemen Cibril gelerek yahudilerin Efendimiz (s.a.v.)'e suikastle onu öldürmeye kastetmekte ittifak ettiklerini haber vermekle Efendimiz (s.a.v.) hemen oradan ayrıldı ve Hz. Ali'ye:

"Ashabından kim kendisinin nerede olduğunu sorarsa acele Medine-i Münevvere'ye dönmeleri"ni söylemesini emretti. Hz. Ali, Efendimiz (s.a.v.)'in bu emrini orada bulunanlara tebliğle o da sonuncularıyla birlikte Medine-i Münevvere'ye döndü. İşte Allah Tealâ'nın *"İçlerinden pek azı müstesna daima hainliklerini görürsün."* (âyet: 13) kavli budur. Sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Nadîr oğulları üzerine sefer edip onları kalelerinden indirdi Ve yurtlarından sürgün etti.[100]

h- İbn İshâk'tan gelen rivayette ise Efendimiz (s.a.v.), ashabına bir şey söylemeden Nadîr oğulları yurdundan sür'atle ayrılmış, bir süre onun dönmesini bekleyen ashabı da oradan ayrılarak Medine-i Münevvere'nin yolunu tutmuşlar ve yolda rastladıkları birisinden Efendimiz'in Medine'ye döndüğünü öğrenmişlerdir.[101]

i- Taberî, bu rivayetleri verdikten sonra Nadîr oğulları yahudilerinin, Efendimiz (s.a.v.)'in canına kastetmeleri üzerine nazil olduğu rivayetini tercih etmektedir. Bu tercihte bu âyet-i kerimeyi takip eden âyetlerde de yahudilerden bahsedilmesi etkili olmuş görünüyor. Nitekim İbn Atıyye de böyle söylemektedir.[102]

j- Bi'ru Ma'ûne ve Nadîr oğulları gazvesi hicretin dördüncü yılı olaylarından olduğundan bu rivayete göre de âyet-i kerime hicretin dördüncü yılında nazil olmuş demektir.[103]

2- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre ise Allah tealanın burada zikrettiği nimetten maksat, Rasulullah'ı, içine zehir kattıkları bir yemekle öldürmek isteyen Yahudilerin suikastından kurtarmasıdır.

3- Katade'den nakledilen başka bir görüşe göre ise Allah tealanın bu âyette zikrettiği nimetten maksat, Batn-ı Nahle gazvesinde Rasulullah'a, düşmanlarının, kendileri namaz kılarlarken saldırıya geçeceklerini bildirmesi ve Rasulullah'a da korku anlarında nasıl namaz kılacağını beyan etmesidir.

a- İbnu Cerîr'in Katâde'den (r.a.) rivayetine göre o şöyle dedi:

"Bu âyetin, Rasûlullah'a indiği bize anlatıldı. Yedinci gazvede Rasûlullah, Batnu Nahle'de idi. Muhârib ve Sa'lebe oğulları Nebî Aleyhisselâm'ı ortadan kaldırmak için, ona bir bedevi'yi gönderdiler. Rasûlullah uyurken Ârâbî ona geldi, silahını aldı ve:

"Seninle benim arama kim girer?" dedi. Aleyhisselâm:

"Allah, girer." buyurdu. Kılıç düştü, Rasûlullah, onu cezalandırmadı."[104]

b- Bu hadise hicretin dördüncü senesi gazvelerinden Gatafan kabilelerinden Muhârib ve Sa'lebe oğulları üzerine gerçekleştirilen Zâtu'r-Rıkâ' gazvesi sırasında Batnu Nahle'de meydana gelmiştir. Buna göre âyet-i kerime hicretin dördüncü senesi nazil olmuş demektir. Hadise, ayrıntılarda küçük farklarla daha önce Nisa, 4/101-102 âyetlerinin nüzul sebebinde de geçmişti.[105]

c- Said b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Müezzin, Ebû Ali el-Fakih'ten, o Ebû Lübabe Muhammed b. Mehdi el-Miheni'den, o Ammar b. Hasan'dan, o Seleme b. Fadl'dan, o Muhammed b. İshak'dan, o Amr b. Ubeyd'den, o Hasan Basri'den, o da Cabir b. Abdillah el-Ensari'den şunu bize haber verdi:

"Muharib Oğulları'ndan Ğavras b. Haris isminde bir kişi Ğatavan ve Muharib Oğulları'ndan olan kavmine:
"Sizin için Muhammed'i öldüreyim mi?" dedi. Onlar da:
"Evet, ama onu nasıl öldüreceksin?" dediler.
"O'nu gafil avlayacağım" dedi. Bunu müteakiben, Rasulullah (s.a.v.)'ın bulunduğu yere doğru gitti. Rasul-i Ekrem, kılıcı kucağında oturuyordu. Ğavras:
"Ey Muhammed, şu kılıcına bak" dedi. Rasul-i Ekrem:
"Evet" dedi. Ğavras derhal kılıcı yakalayıp, kınından çıkardı, sonra da kılıcı elinde oynatmaya başladı. İçinden Rasul-i Ekrem'i vurmayı planlıyordu. Halbuki Allah onu zelil kılıp, fikrinden caydırmaktaydı. Dedi ki:
"Benden hiç korkmuyor musun? Ey Muhammed." O da:
"Hayır" dedi. Ğavras:
"Elimde kılıç varken benden korkmaz mısın" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Allah beni senden korur" buyurdu. Sonra Ğavras kılıcı kınına koyup; Rasulullah'a geri verdi. Allah Teala bu âyeti işte bu sebepten indirdi."[106]
d- Ahmed b. İbrahim es-Sealibi Abdullah b. Hamid'den, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Abdurrezzak'tan, o Ma'mer'den, Zühri'den, o Ebû Seleme'den, o da Cabir'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) bir yerde konaklamıştı. Etrafındakiler, dikenli Ümmi Ğaylan ağaçlarının altında gölgelenmek üzere dağılmışlardı. Hz. Peygamber silahını bir ağaca asmıştı. Bu arada bir bedevi Rasulullah'ın kılıcının yanına geldi sonra Peygambere dönüp:
"Seni benden kim koruyabilir?" dedi. Rasul-i Ekrem:
"Allah" cevabını verdi. Bedevi:
"Seni benim elimden kim alabilir?" sorusunu iki veya üç defa tekrar etti. Rasulullah da her defasında:
"Allah" cevabını veriyordu. Bunun üzerine bedevi kılıcı kınına koydu. Hz. Peygamber ashabını çağırıp bedevi ile kendi arasında geçen olayı onlara anlattı. Bedevi de o anda yanına yaslanmış olarak oturuyordu. Fakat onu cezalandırmadı."[107]
e- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir yerde konaklamıştı. Müslümanlar yanından ayrılmışlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in silahı ağaçta asılı idi. Derken bir bedevi Arap geldi, Resûlullah'ın kılıcını alıp kınından çıkardı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in başına gelip:
"Seni benim elimden kim kurtarabilir?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.s), üç kere:
"Allah, Allah, Allah" dedi. Cebrail (a.s.), kılıcı o bedevinin elinden düşürdü. Kılıcı Hz. Peygamber (s.a.v.) alıp:
"Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" deyince, o:
"Hiç kimse" cevabını verdi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) ashabına seslenerek, durumu onlara haber verdi, o bedeviyi de cezalandırmadı."[108]
f- İbn İshâk'ın ... Câbir ibn Abdullah'tan rivayetine göre Muhârib oğullarından Gavres (Ğûres, Gavrek, Guveyris rivayetleri de vardır) adında birisi kavmi Muhârib ve Gatafan'dan bazılarına:
"Sizin için Muhammed'i öldürüvereyim mi?" demiş.
"Bunu nasıl yapacaksın?" demişler,
"Ona gizlice yaklaşacağım ve onun haberi olmadan üzerine saldırıp öldüreceğim." demiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne sinsice yaklaşmış, Efendimiz (s.a.v.)'in kılıcı kucağında oturuyor imiş. Birden uzanıp Efendimiz (s.a.v.)'in kılıcını ele geçirmiş ve sallıyarak yaklaşmış:
"Ey Muhammed, benden korkuyor musun?" demiş. Efendimiz:
"Hayır, senden niye korkayım?" buyurmuş.
"Neden korkmıyasın? Elimde kılıç var." demiş. Efendimiz (s.a.v.):
"Hayır, korkmuyorum, Allah beni senden korur." buyurmuş. Gavres hamle edince Efendimiz (s.a.v.)'e yaklaşması engellenmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kılıcını iade etmiş. Kılıcı alan Hz. Peygamber:
"Şimdi söyle bakalım seni benden kim koruyacak?" buyurmuş da Gavres:
"Sen, insanların cezalandırmada en hayırlısı ol." demiş. Efendimiz ona İslâm'ı arzettiyse de kabul etmemiş ve "Sadece seninle savaşmamaya, seninle savaşanlarla birlikte olmamaya söz veririm." demiş ve Efendimiz de onu cezalandırmayıp salıvermiş ve bu hadise üzerine Allah Teâlâ bu âyeti indirmiş."[109]
g- Müslim'deki Câbir ibn Abdullah rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kılıcı kucağında uyuduğu ifadesi yerine "Kılıcını bir ağaç dalına astığı" kaydedilirken Gavres'in:
"Şimdi seni benden kim koruyacak?" sorusuna Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Allah" cevabı üzerine Gavres'in, kılıcını kınına koyarak olduğu yere oturakaldığı" ifade edilmekte ve hadise [110]

yerinin Zâtu'r-Rikâ' olduğu tasrih edilmektedir.
h- Kurtubî, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından serbest bırakılan Gavres'in, kabilesine dönünce "Size, insanların en hayırlısının yanından geliyorum." dediğini de kaydeder.[111]
i- Katâde'den gelen rivayette "Gavres'e, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürme işi, kabilesi tarafından havale edilmiştir."[112]
j- Ebu Hatim ve Vâkıdî, Hz. Peygamber'e saldırmaya kalkışan bu kişinin adını Du'sûr ibnuı'l-Hâris olarak verip sonra müslüman olduğunu kaydetmektedirler.[113]
k- Hadisenin Müslim'deki rivayetinde olayın Necd tarafına (Gatafan kabilesi de Necd tarafındadır) yapılan bir gazvede meydana geldiği kaydedilirken âyetin nüzulüne temas edilmemektedir.[114]
l- İslâm'ın ilk yıllarında müşrikler galip, müslümanlar ise mağlup idiler. Andolsun ki müşrikler devamlı müslümanlara zarar vermeyi, onları öldürmeyi ve mallarını mülklerini yağmalamayı istiyorlardı. Allah Teâlâ ise, İslamiyyet kuvvet kazanıp, müslümanların şevketi ve gücü artıncaya kadar, müşriklerin bu isteklerine manî olmuştur. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ, *"Ey iman edenler, Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani müşrik olan bir güruh, sizi öldürmek, mallarınızı yağmalamak ve yurtlarınızdan sürmek için, ellerini size uzatmışlardı da, Allah, lütfu ve rahmeti gereği, onların ellerini, sizin üzerinizden çekmişti. İşte böylesi büyük nimetler, Allah'a isyan etme ve O'na karşı gelmeden geri durmanızı gerektirir. O halde Allah'dan korkun ve mü'minler sadece Allah'a güvenip dayansınlar, tevekkül etsinler. Yani Allah'a itaata devam ediniz. Ona itaat hususunda, hiç kimseden korkmayınız"* demiştir.[115]
m- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu rivayetlere göre, âyetteki *"Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün..."* emrinden maksad, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, müşriklerin şerlerini ve kötülüklerini defetmiş olması sebebi ile Allah'ın, mü'minlere olan nimetini hatırlatma olur. Çünkü eğer müşriklerin (ve yahûdilerin) bu kötü niyetleri gerçekleşmiş olsaydı, hiç şüphesiz bu, büyük belâ ve sıkıntı olurdu."[116]
n- Rivayet olunduğuna göre müslümanlar, "Asefân" denilen yerde, öğle namazını cemaatle kılıyorlardı. Namazlarını bitirince, müşrikler nedamet duyarak:
"Keşke onlar namazda iken, işlerini bitirseydik" dediler. Bunun üzerine müşriklere:
"Müslümanların bundan sonra kılacakları bir namaz vardır ki, bu namazı onlar çocuklarından ve babalarından daha fazla severler" denildi. Bu sözü söyleyenler, bununla ikindi namazını kastediyorlardı. Müşrikler de, müslümanlar ikindi namazını kılarken, onların işini bitirmeye niyetlendiler. Cebrail (a.s.), bunun üzerine, korku halindeki namaza dair hükümleri ifâde eden âyetleri getirdi."[117]
4- Genel değerlendirme:
Taberi bu görüşlerden birinci görüşün tercihe şayan olduğunu, buradaki nimetten maksadın, Allah tealanın, Rasulullah'ı, Nadr oğulları Yahudilerinin suikastından kurtarması olduğunu söylemiştir. Zira bundan sonra gelen âyetlerde Yahudilerin çirkin sıfatları zikredilmekte, Allah'a ve Paygamberlerine ihanet ettikleri bildirilmektedir. Rasulullah'a, onların yaptıkları bu kötülüklere karşı onlara dokunmaması da emredilmektedir. Bu da göstermektedir ki âyette, müminlere ve Rasulullah'a el uzatmak isteyenlerden maksat, Yahudilerdir.[118]

15. Ey ehl-i kitab, size Rasûlümüz gelmiştir. Kitabdan gizlemekte olduğunuz şeylerin çoğunu size beyan eder, çoğundan da geçiverir. Gerçekten Allah'tan size bir nur ve bir kitab-ı mübîn gelmiştir.
16. Allah onunla, rızasını gözetenleri selâmet yollarına iletir. İzniyle onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve onları dosdoğru yola hidayet eyler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayete göre o şöyle anlatıyor:
"Yahudiler, recm'i sormak üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve bir evde toplanmışlardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"İçinizde en bilgiliniz kim?" diye sordu. İçlerinden İbn Sûriyâ adındaki birini işaret ettiler.
"En bilgilileri sen misin?" diye sordu. Onun:
"Dilediğini sor." demesi üzerine:
"Onların en bilgilisi sen misin?" diye sorusunu tekrarladı. O:
"Onlar öyle sanıyorlar." dedi. Efendimiz (s.a.v.):
"Musa'ya Tevrat'ı indiren, dağı üzerlerine kaldıran ve onlardan ağır ağır sözler alan Allah adına doğru

söyleyeceğine" dair söz aldıktan sonra recmin Tevrat'ta olup olmadığını sordu da İbn Sûriyâ şöyle dedi:
"Bizim kadınlarımız çok güzel kadınlardı ve zina sebebiyle bizde (zina eden kadınları recmederek) öldürme çoğalmıştı. Bunun üzerine zina eden kadınlarımızı zina cezası olarak öldürmek yerine onlara yüz sopa vurmak ve saçlarını traş etmekle yetindik." dedi. Efendimiz (o iki yahudinin) recmedilerek öldürülmesini emretti ve Allah Tealâ onlar hakkında *"Ey ehl-i kitab, size Rasûlümüz gelmiştir. Kitabdan gizlemekte olduğunuz şeylerin çoğunu size beyan eder..."* âyetini indirdi.[119]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Onlar, (Tevrat'ta bulunan) Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sıfatları ile recm (zina eden evlilerin taşlanarak öldürülmesi) hükmünü gizliyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), gizledikleri şeyleri, onlara açıklamıştır ki bu bir mucizedir. Çünkü o, ne bir kitap okumuş, ne de bir kimseden birşey öğrenmişti. Binâenaleyh onlara, kitaplarındaki sırları haber verince, bu bir gaybtan haber verme ve dolayısıyla da bir mucize olmuş olur." [120]

18. Yahudiler ve hristiyanlar: "Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz." dediler. De ki: "Öyleyse günahınızdan dolayı size neden azâb ediyor? Hayır, siz O'nun yarattıklarından bir beşersiniz. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı Allah'ındır ve O'nadır dönüş.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said ibn Cubeyr veya İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetlerinde o şöyle anlatıyor:
"Nu'mân ibn Adâ[121], Bahrî ibn Amr ve Şâs ibn Adiyy adlı yahudiler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip onunla konuştular. Efendimiz de onlarla konuşup kendilerini Allah'a, Allah'ın hak dinine davet edip onları Allah'ın azabı ile uyardı. Onlar da aynen hristiyanlar gibi:
"Ey Muhammed! Bizi ne ile korkutuyorsun? Bizler Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz:" dediler. İşte bunun üzerine Allah Tealâ onlar hakkında bu âyeti indirdi."[122]
2- İbn İshak'ın İbn Abbâs'tan rivayetinde bu yahudilerin isimleri Nu'man ibn Kusayy, Bahr ibn Amr ve Şâs ibn Adiyy şeklindedir.[123]
3- Tevrat'da Allah Tealâ: "Ey bilginlerim (hahamlarım) ve ey elçilerimin oğulları!" demişken değiştirip "Ey dostlarım ve ey oğullarım!" yazdılar. Allah Tealâ, onların bu iddialarında (Allah'ın dostları ve oğullan oldukları iddiasında) yalancı olduklarını bildirmek üzere bu âyeti indirdi.[124]

19. Ey ehl-i kitab, peygamberlerin arkasının kesildiği bir dönemde gerçekten size bu Rasûlümüz gelmiştir. Size gerçekleri beyan ediyor ki "Bize bir müjdeci ve uyarıcı gelmedi." demiyesiniz. Gerçekten o size bir müjdeci ve uyarıcı olarak gelmiştir ve Allah her şeye Kadir'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cubeyr veya İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetlerinde o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) yahudileri İslâm'a davet ederek, onları müslüman olmaya teşvik etti. Ancak yahudiler kabul etmediler. Bunun üzerine Muâz ibn Cebel, Sa'd ibn Ubâde ve Ukbe ibn Vehb, yahudilere:
"Ey yahudiler topluluğu, Allah'tan sakının; Allah'a yemin olsun ki sizler, Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu çok iyi biliyorsunuz. Çünkü o gelmezden önce sizler bize onu hatırlatıyor, sıfatlarını bize söylüyordunuz." dediler. İçlerinden Râfi' ibn Harmele[125] ve Vehb ibn Yahuda:
"Biz size bunları söylemedik; Allah Musa'dan sonra hiçbir kitab indirmedi, ondan sonra bir müjdeci ve uyarıcı da göndermedi." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[126]

33. "Allah ve peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülmek veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülmektir. Bu onlara dünyada bir rezilliktir. Onlara ahirette büyük azap vardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas ve Dahhak'tan nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah ile "Savaş yapmama" antlaşması yapan sonra da bu antlaşmaları bozup yeryüzünde bozgunculuk çıkaran ve ehl-i kitaptan olan bir topluluk hakkında nâzîl olmuştur. Allah teala, Peygamberine, bu insanlara ne ceza verileceğini beyan etmiştir.
a- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bu âyet Cenâb-ı Hakk'ın, kendilerine, haksız yere ve zulmen adam öldürmenin cezasını ağırlaştırmasından sonra da, adam öldürme hususunda ileri gidip, yeryüzünde fesat çıkardıklarını naklettiği İsrâiloğulları hakkındadır. Binâenaleyh, onlardan kim adam öldürür, yeryüzünde fesat çıkarırsa, onların cezası, böyle böyledir..." [127]
b- İbn Ebî Talha'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.) ile antlaşmalı olan kitab ehlinden bir kabile, aralarındaki antlaşmayı bozunca Allah Tealâ bu âyet-i kerime ile Rasûlü (s.a.v.)'nü, onları, öldürmek veya çaprazlama ellerini ve ayaklarını kesmek suretiyle cezalandırmada muhayyer kılmıştır. [128]
Bu rivayet âyet-i kerime için bir nüzul sebebi olmaktan çok âyet-i kerimenin hükmü ile ilgili bir haberdir. [129]
2- İkrime ve Hasan-ı Basri'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, müşriklerden bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Ancak burada zikredilen suçları işleyen müslümanlara da burada beyan edilen cezalar verilir.
a- "Ebu Berze (veya Ebu Bürde) Hilâl ibn Uveymir el-Eslemî, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile antlaşmalı imiş. "O, Rasûlullah'a ve müslümanlara yardım etmiyecek, ama onlara karşı olanlara da yardım etmiyecek." yani tarafsız olacaktı. Ancak onun yokluğunda kabilesinden bazıları, müslüman olmak üzere Medine-i Münevvere'ye gitmekte iken yanlarına uğrayan Kinâne kabilesinden bazı kimseleri öldürerek mallarını almışlar ve işte âyet-i kerime Ebu Berze'nin kabilesinden bunu yapanlar hakkında nazil olmuş." [130]
3- Enes b. Malik, Said b. Cübeyr, Cerir b. Abdullah, Urve b. Zübeyr ve Süddİ'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Ukl veya Ureyne kabilelerinden, önce müslüman olup sonra dinden dönen, Allah'a ve Rasulüne karşı savaş açarak Rasulullah'ın çobanını öldürdükten sonra ganimet mallarını sürüp götüren bir kavim hakkında nazil olmuştur.
a- Ebû Nasr Âhmed b. Ubeydullah el-Mahfidî, Ebû Amr b. Necid'den, o Müslim'den, o Abdurrahman b. Hammad'dan, o Said b. Ebî Arube'den, o Katade'den, o da Enes'ten bize şu rivayette bulundu;
"Ukl ve Ureyne Kabilelerinden on kadar bir insan grubu Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz davar sahibi kimselerdik. Tarlalarımız, ekinimiz yoktu. Bu yüzden Medine'nin havasını sağlığımıza elverişsiz bulduk" dediler. Rasulullah (s.a.v.) onlara bir deve sürüsü ve bir çobanla Medine dışına çıkmalarını ve orada develerin sütlerinden ve idrarlarından içerek tedavi olmalarını emir buyurdu. Bunlar, Harre denilen mıntıkanın civarında bulunuyorlardı. Sıhhatlerine kavuşunca Rasulullah (s.a.v.)'ın çobanını katlettiler, develeri de sürüp götürdüler. Rasulullah (s.a.v.) peşlerinden adam gönderip onları getirtti. Ellerini ve ayaklarını kestirip gözlerini çıkarttırdı ve bunları ölünceye dek Harre'de bu halleri üzere öylece bırakıldılar."
Katade dedi ki: "Bize zikrolunduğuna göre bu âyet bu eşkıya hakkında nazil olmuştur." [131]
b- İbnu Cerîr'in Yezîd İbni Habîb'ten rivayetine göre Abdülmelik îbni Mervân, Enes'e mektup yazdı ve Maide: 5/33 âyetinden sordu. Enes ona mukabil mektup yazdı ve bu âyetin, İslamdan dönen, çobanları öldürüp, develeri götüren, Ureyne hakkında indiğini haber verdi.
Bundan sonra Cerîr'den bunun benzerini anlattı. [132]
c- Abdürrezzak, Ebu Hureyre'den bunun benzerini anlattı. [133]
d- Enes ibn Mâlik'ten rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ukl (veya Ureyne demiştir) kabilesinden bir grup müslüman olduklarını izhar edip İslâm üzere bîat etmek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve Medine-i Münevvere'de ikamet etmektelerken karınlarından rahatsız oldular. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), onlara Medine dışına çıkmalarını ve şehir dışında bulunan zekât develerinin idrar ve sütlerinden içmelerini emretti, bununla şifa bulacaklarını haber verdi. Medine dışına çıkıp Rasûlullah (s.a.v.)'ın dediğini yaptılar ve sağlıklarını kazandılar, sonra da irtidad edip Rasûlullah (s.a.v.)'ın zekât develerini gütmekte olan müslüman çobanını öldürdüler ve zekât develerini sürüp götürdüler. Ertesi sabah Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu haber ulaşınca hemen peşlerinden bir seriyye gönderdi de gün yeni yükselmişken yakalanıp getirildiler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) emretti de elleri ve ayakları çaprazlama kesildi, gözleri oyuldu ve güneşin altında, çobanları işkence ile öldürdükleri yerin yakınındaki taşlık araziye atıldılar. Susuzluktan kavrulup su istemişler ve onlara su verilmemişti."
Ebu Kılâbe der ki: "Onlar zekât develerini çalan, zekât develerinin çobanını öldüren, iman ettikten sonra irtidad edip Allah ve Rasûlü ile savaşan kimselerdi. İşte Allah Tealâ bunun üzerine bu âyeti indirdi." [134]
e- Eyyûb'dan gelen rivayette onların gözlerinin çıkarılması haberi yerine gözlerine kızgın şişlerden mil çekildiği, el ve ayaklarının kesilip yaralarının, kanlarının dinmesi için dağlanmadığı kaydı vardır. [135]
f- Enes'den gelen başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bu katil mürtedlerin peşine saldığı seriyye ile birlikte bir de iz sürücü gönderdiği ve onlara verilen cezanın akabinde Allah Tealâ'nın bu âyet-i kerimeyi indirdiği

kaydı vardır.[136]

g- Enes'den gelen başka bir rivayette de o: "Onlardan birisini bizzat ben de gördüm. Susuzluktan belki içinde bir damla su vardır umuduyla yerdeki toprağı (veya taşları) ağzına alıyor, sonra tükürüyordu. Sonunda bu halde öldüler." demiştir.[137]

h- İbn İshak'ın belirttiğine ve Enes'ten gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bu mürted katillerin gözlerine kızgın mil çektirmesi ve ellerini ayaklarını çaprazlama kestirmesi; onların, zekât develerinin çobanlarına yaptıklarına karşılık bir kısastır. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çobanını (veya çobanlarını), ellerini ayaklarını kesmek, gözlerini çıkarmak ve gözlerine diken otları dikmek suretiyle işkence ederek öldürmüşlerdi. Enes'den gelen rivayetlerin birinde bu mürted katillerin Ukl ve (veya değil) Ureyne'den sekiz kişi (başka bir rivayette dördü Ureyne'den, üçü Ukl'den olmak üzere yedi kişi) olup birsam denilen bir hastalığa (Akciğer zarı iltihabı) yakalandıkları; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, O'na gelip hastalıklarından şikâyet etmeleri üzerine bir miktar zekât devesini bir çobanla birlikte Medine dışında (şehir havasından çıkıp çöl havası alarak) idrar ve sütlerinden içmek suretiyle şifa bulmaları için bunlara tahsis edip Medine dışına gönderdiği, peşlerinden gönderilen seriyyenin de ensardan yaklaşık yirmi süvari genç olduğu;

i- Cerîr ibn Abdullah'tan gelen bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kendisini bir grup sahabî ile onları takibe ve yakalamaya gönderdiği, kavimlerinin topraklarına iyice yaklaşmışlarken yakalayıp getirdikleri, Bunlar tarafından öldürülen müslüman çobanın isminin Yesâr olduğu, Hz. Peygamber'in onları işkence ile öldürmesi sırasında "su, su!" diye feryatlarına Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Ateş, ateş"* diye cevap verdiği, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onları işkence ile öldürmesinin Allah Tealâ tarafından hoş görülmeyerek bu âyet-i kerimeyi indirdiği,

j- Enes'den gelen bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bunlan öldürdükten sonra ateşte yaktırdığı ayrıntılarına yer verilmektedir.[138]

k- Fahreddin er-Razi der ki:

"Bu âyet-i kerîme, Ureyneli bir grup insan hakkında nazil olmuştur. Onlar müslüman olduklarını söyleyip Medine'ye gelirler. Derken hastalanırlar, renkleri sararıp solar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.av.) onları, idrarlarından ve sütlerinden içip iyi olmaları için, zekât develerinin yanına gönderir. Onlar oraya varıp, develerin sütünü ve idrarlarını içip iyileştikleri zaman, o develerin çobanlarını öldürürler, develeri sürer götürürler ve dinden dönerler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onların peşinden (asker) yollar ve askerlere (onları öldürmelerini) emreder. Onlar yakalanınca elleri ve ayakları kesilir, gözleri oyulur ve ölsünler diye bırakılırlar. İşte o zaman, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu tatbikatını neshetmek üzere bu âyet nazil olur. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu sünneti, bu âyet-i kerîme ile mensûh olur. Şafiî (r.h.)'ye göre ise, sünnetin Kur'ân ile neshi caiz olmadığı için, "Bu sünnet, bir başka sünnetle neshedilmiş olup bu âyet, o neshedici sünnete uygun olarak nâzil olmuştur."[139]

4- Genel değerlendirme:

a- Ancak âyet-i kerimenin nüzulünde meşhur ve sahih olan hadise üçüncüsüdür ve bu hadise de hicretin altıncı senesinde vukubulduğuna göre âyet-i kerimenin inmesi de o senede olmalıdır.[140]

b- Taberi bu görüşlerden son görüşün daha evla olduğunu, zira bu hususa dair Rasulullah'ın sahabilerinden sıhhatli görüşler rivayet edildiğini söylemiştir.[141]

38. "Erkek hırsız ve kadın hırsızın, yaptıklarından ötürü Allah tarafından ibret verici bir ceza olarak, ellerini kesin. Allah Kadir'dir, Hakim'dir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Kelbî bu âyetin, zırh hırsızı olan Tu'me b. Übeyrık hakkında indiğini söylemiştir ki daha önce (Nisa Sûresinin 105-107. âyetlerinin nüzul sebebinde) bunun kıssası geçti.[142]

Bu hadisi Müslim, Muhammed b. Müsenna, Abdu'1-A'la, Said tarikiyle Katade'ye isnad ederek rivayet etmiştir.[143]

2- Abdullah İbni Amr'dan Ahmet ve başkaları anlattı. Abdullah dedi ki:

"Rasûlullah zamanında bir kadın hırsızlık yaptı. Onun sağ eli kesildi. Kadın:

"Ey Allah'ın Rasülü, ben tövbe etsem tövbem kabul edilir mi?" dedi. Allahü Teâlâ Maide: 5/39 âyetini indirdi."[144]

3- Suyûtî, Bu hadisenin Hicretin dördüncü yılının Rebî aylarından birinde (evvel veya sânî) meydana geldiğini kaydediyor ki[145] bu, âyet-i kerimenin de nüzul zamanına işaret etmektedir.[146]

39. Kim de zulmettikten sonra tevbe eder ve kendini düzeltirse muhakkak ki Allah onun tevbesini kabul buyurur. Gerçekten Allah Gafur'dur, Rahim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah ibn Amr'dan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir kadın, bir aileden bir takım süs eşyaları çalmış, süs eşyaları çalınan kimseler hırsız kadını yakalayıp cezalandırması için Rasûlullah (s.a.v.)'a getirmişler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bu kadın bizden hırsızlık yaptı." demişlerdi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Sağ elini kesin." buyurdu. Kadına had uygulandıktan sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, bana tevbe yok mu?" diye sordu da Efendimiz:
"Bugün sen, annenden doğduğun günkü gibi (günahsızsın)." buyurdular ve Allah Tealâ da bu âyet-i kerimeyi indirdi.[147]
2- Haberin Müsned'deki rivayetinde kadının ailesinin, elinin kesilmemesine karşılık fidye vermek istedikleri, hattâ fidyeyi beşyüz dinara kadar yükselttikleri, fakat Efendimiz'in onların fidye tekliflerine kulak asmıyarak mutlaka el kesme cezasının uygulanmasını emrettikleri de kaydedilmektedir.[148]
3- İbn Kesîr, bu kadının, hırsızlık hadisesi Buhârî ve Müslim'de de anlatılan Mahzûm kabilesinden bir kadın olduğunu kaydeder.[149]
4- Buna göre bu hırsızlık ve el kesme hadisesi Mekke'nin fethi günlerinde meydana gelmekle âyet-i kerime de Mekke'nin fethinden sonra nazil olmuş demektir.[150]

41. "Kalbleri inanmamışken, ağızlarıyle, "İnandık" diyenler, yahudilerden yalana kulak verenler ve başka bir topluluk hesabına casusluk edenlerden inkara koşanlar seni üzmesin. Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de, "Böyle bir (fetva) size verilirse alın, verilmezse kaçının" derler. Allah'ın fitneye düşmesini dilediği kimse için Allah'a karşı senin elinden bir şey gelmez. İşte onlar Allah'ın, kalblerini arıtmak istemediği kimselerdir. Dünyada rezillik onlaradır. Onlara ahirette de büyük azap vardır.
42. Onlar yalana kulak verirler, haram yerler. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir; yüz çevirirsen sana bir zarar veremezler. Eğer hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver. Allah adil olanları sever.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hureyre ve Bera b. Âzib'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime, Abdullah b. Suriya ve benzeri Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Bunlar, zina eden evli iki Yahudinin Rasulullah'a götürülmesini istemişler, Rasulullah'ın onlara sopa vurma ve yüzlerini karalama cezası vermesi halinde onun hükmünü kabul etmelerini, recmedilme cezası vermesi halinde ise kabul etmemelerini söylemişlerdir.[151]
a- Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hiyeri, imla tarikiyle Ebû Muhammed Hacib b. Ahmed Tûsî'den, o Muhammed b. Hammad Ebyeverdî'den, o Ebû Muaviye'den, o A'meş'ten, o Abdullah b. Mürre'den, o da Bera b. Azib'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.), yüzü kömürle siyaha boyanmış, değnekle dayak yemekte olan bir yahudiye uğramıştı. Onları çağırıp:
"Zina edenin cezasını Kitabınız'da bu şekilde mi buluyorsunuz?" buyurdu.
"Evet" dediler. Rasulullah (s.a.v.), bunun üzerine onların alimlerinden bir kişiyi çağırarak:
"Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah aşkına söyle, Kitabınız'da. zina edenin cezasını böyle mi buluyorsunuz?" buyurdu. Adam dedi ki:
"Hayır, böyle bulmuyoruz. Eğer bana Allah adına yemin verdirmeseydin sana gerçeği haber vermeyecektim. Biz Kitabımız'da zina edenin cezasını "Recm (taşlayarak öldürme)" şeklinde bulmaktayız. Fakat zina, bizim ileri gelenlerimiz içerisinde çoğaldı. Dolayısıyla asil bir kimseyi zina ederken yakaladığımızda onu bırakır, avamdan birisini yakaladığımızda ise ona ceza uygulardık. İşte bu yüzden dedik ki;
"Hem ileri gelen asil kimseye, hem de sıradan birisine beraberce tatbik edebileceğimiz bir ceza üzerinde birleşelim." Böylece Recm yerine, yüzü kömürle siyahlatma ve değnekle sopalama üzerinde birleştik. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Allah'ım şüphesiz ben, insanlar zinakârı öldürdüklerinde senin emrini ihya eden ilk kimse olacağım." Müteakiben Rasulullah (s.a.v.) emir buyurup, adam recm olundu. İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti *"Kalbleri inanmamışken, ağızlanyle, "İnandık" diyenler, yahudilerden yalana kulak verenler ve başka bir topluluk hesabına casusluk edenlerden inkara koşanlar seni üzmesin. Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de, "Böyle bir (fetva) size verilirse*

alın, verilmezse kaçının" derler." kısmına; oradan da, Yahudiler hakkında buyurduğu: *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir,"* kısmına; oradan da Hıristiyanlar hakkında buyurduğu: *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."* kısmına; oradan da diğerleriyle beraber bütününü kâfirler hakkında buyurduğu: *"Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fasıkların ta kendileridir."* kısmına kadar indirdi."[152]

Bu hadisi Müslim, Yahya b. Yahya, Ebû Muaviye tarikinden rivayet etmiştir.[153]

b- Humeydî'nin... Câbir ibn Abdullah'tan rivayetine göre o şöyle anlatıyor:

"Fedek halkından bir adam zina etmişti. Fedekliler, Medine'deki bir takım yahudilere mektup yazarak:

"Muhammed'e bu kimsenin durumunu bir sorun. Eğer celde cezası verilmesini emrederse bu cezayı alıp kabul edin. Yok eğer recmi (taşlıyarak öldürmeyi) emrederse almayın, kabul etmeyin." dediler. Medine yahudileri de gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bunu sordular. Efendimiz:

"Bana içinizden en bilgin iki kişi gönderin." buyurdu. İbn Sûriyâ adında şaşı bir adamla bir diğerini getirdiler. Efendimiz bu iki kişiye:

"Siz, sizden öncekilerden daha mı bilgilisiniz?" diye sordular. Onlar:

"Kavmimiz öyle iddia ediyor, veya kavmimiz öyle sanıyor." dediler. Efendimiz o ikisine dönerek:

"İçinde Allah'ın hükmü olan Tevrat yanınızda değil mi?" diye sordu. Onlar:

"Evet, yanımızda." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):

"İsrail oğullarına denizi yaran, üzerinize bulutu gölgelik yapan, sizi Fir'avun hanedanından kurtaran, İsrail oğullarına menn ve selvayı indiren Allah aşkına söyleyin, recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?" diye sordu. Birisi diğerine

"Şimdiye kadar hiç kimse bana bu şekilde yemin verdirmemişti." dedi, sonra ikisi birden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dönerek:

"Tekrar tekrar bakmanın, kucaklamanın, öpmenin zina olduğunu, sürmeliğin milinin sürmedanlık içine girip çıkması gibi erkeğin kadına girip çıktığını gördüğüne dört kişinin şahitlik etmesi halinde recmin farz olduğunu buluyoruz." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):

"İşte bu, (doğru söylediniz, durum söylediğiniz gibidir.)" buyurup o (Fedek'li zina eden erkeğin) recmedilmesini emrettiler ve o kişi taşlanarak öldürüldü. İşte bunun üzerine

"Sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, istersen onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir şeyle zarar veremezler. Ve eğer hükmedersen aralarında adaletle hüküm ver." âyet-i kerimesi nazil oldu.[154]

c- Yine Humeydî'nin... Câbir ibn Abdullah'dan rivayetine göre

*"Onlar yalana çok kulak verenlerdir."*den kastedilenler Medineli yahudiler;

*"Sana gelmeyen diğer kimselere çok kulak verirler"*deki Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmeyenlerle kastedilenler Fedek yahudileri;

"Sana gelmezler ve kelimeleri yerlerinden kaydırıp değiştirirler" ile kastedilenler Fedek yahudileridir. Bu sonuncuları:

"Eğer size (hüküm olarak) celde, yani sopa vurma verilirse alıp kabul edin, eğer celde cezası verilmez (de recm cezasına hükmolunursa recm cezasını uygulamaktan ve) taşlayıp öldürmekten sakının." diyorlardı."[155]

d- Taberî Tefsiri'nde hadise Ebu Hureyre'den rivayetle şöyle anlatılıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye gelmesinden sonra evli bir yahudi, yine evli olan yahudi bir kadınla zina etmiş ve onun durumunu görüşmek üzere yahudi bilginleri, Tevrat okudukları evde (herhalde havra olmalı) bir araya gelmişlerdi. O zamanda yahudiler bu suçu işleyenleri Tevrat'taki recm cezası yerine zifte (veya siyah boyaya) batırılmış liflerden yapılmış bir iple sopa vurup yüzlerini siyaha boyarlar sonra da ikisini ayrı ayrı merkeblere ters olarak bindirip halka teşhir ederlerdi. Müzakere sırasında bazıları:

"Bu adam ve kadını Muhammed'e götürün ve aralarındaki hükmü sorun, aralarında hüküm vermeyi ona bırakın. Eğer sizin hükmünüze uygun hüküm verirse alın kabul edin. O, bulunduğunuz ülkenin kralı olduğundan onun hükmüne uymanız sizin için uygundur ve günah değildir. Böylece bu zina eden arkadaşınızı taşlanarak öldürülmekten kurtarmış olursunuz. Yok eğer Tevrat'taki ceza olan taşlanarak öldürmeye hükmederse kabul etmeyin ve elinizdeki hüküm verme (kendi cemaatiniz hakkında kendi hükümlerinizi uygulama) hakkını elinizden almasına müsaade etmeyin." dediler. Bu karara vardıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:

"Ey Muhammed, bu adam evlendikten sonra başka birisiyle evli olan bu kadınla zina etmiş. Bak, bunlar hakkında hüküm ver, onlar hakkında hüküm vermeyi sana bırakıyoruz." dediler. Hz. Peygamber bir şey söylemeyip kalktı ve hahamlarının bulunduğu havralarına geldi.

"Ey yahudiler topluluğu, en bilgilinizi bana çıkarın." buyurdu. Abdullah ibn Sûriyâ adında şaşı birisini çıkardılar. Kurayza oğullarından birisinden gelen başka bir rivayette o gün, İbn Sûriyâ ile birlikte Ebu Yâsir ibn Ahtab ve Vehb ibn Yahuda'yı da çıkardılar ve:

"İşte bunlar en bilgililerimizdir." dediler. Efendimiz (s.a.v.) onlarla konuştu ve aralarındaki müzakerede nihayet, hayatta kalan yahudiler içinde Tevrat'ı en iyi bilenin İbn Sûriyâ olduğunu söylediler de Hz. Peygamber (s.a.v.) onunla yalnız konuşmak istedi. İbn Sûriyâ o sırada yahudilerin yaşça küçük gençlerinden biriydi. Hz. Peygamber ona:
"Ey İbn Sûriyâ, Allah adına, İsrail oğullarına o nimetleri veren Allah adına doğru söyle; Allah Tevrat'ta, evlendikten sonra zina edenler için recm (taşlanarak öldürülme) cezasına hükmetmedi mi?" dedi. İbn Sûriyâ:
"Allah için evet, Allah öyle hükmetti. Ey Ebu'l-Kasım, Allah'a yemin ederim bu yahudiler senin Allah'ın gerçek elçisi olduğunu biliyor, fakat seni çekemiyorlar." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) İbn Sûriyâ'nın yanından çıktı ve o iki yahudinin taşlanarak öldürülmelerini emretti de o ikisi Osman ibn Gâlib ibnu'n-Neccâr oğulları mescidinin kapısı yanında recmedildiler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Tevrat'taki hükmü söyleyip müslüman olan İbn Sûriyâ ise daha sonra irtidad etti de Allah Tealâ *"Ey o peygamber, ağızlarıyla inandık dedikleri halde kalbleriyle inanmıyanlardan, yahudilerden yalana kulak verenler ve sana gelmeyen başka bir kavmin sözünü dinleyenlerden küfre koşanlar seni üzmesin..."* âyetini indirdi."[156]
e- Râzî'de İbn Sûriyâ'nın Fedek yahudilerinden parlak, köse bir genç olduğu, o sırada hayatta olan yahudiler içinde Tevrat'ı onun en iyi bildiği bilgisinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bizzat Cibril tarafından verildiği, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ona doğruyu söylemesi için yemin verdirirken
"Yegâne ilâh olan Allah adına ki O Allah Musa'ya denizi yardı, Tûr'u üzerinize kaldırdı, Sizi kurtarıp Fir'avun ailesini suda boğdu, size kitabını, onda helâl ve haramı indirdi. İşte O Allah adına söyle; evli iken zina edenin cezasını kitabınızda recm olarak buluyor musunuz?" diyerek sorduğu; İbn Sûriyâ'nın
"Evet." demesi üzerine yahudilerin ayak takımının üzerine hücum ettiği, onun da:
"Ona yalan söylersem üzerimize azâb ineceğinden korktum da doğru söyledim." dediği ayrıntılarına da yer verilmektedir.[157]
f- Bu hadisede zina eden kadının yahudilerin ileri gelenlerinden Yüsre adında bir kadın olduğu, onunla zina halinde yakalanan erkeğin de Kurayza oğullarından olduğu söylenmiştir.[158]
g- Buhârî'deki İbn Ömer rivayetinde İbn Sûriyâ'nın, recm âyetini okumamak veya Hz. Peygamber (s.a.v.)'in görmesini önlemek üzere Tevrat'taki Recm âyetini eliyle kapatıp önünü ve arkasını okuduğu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ise onun elini koyduğu yerden kaldırıp altındaki âyeti okuttuğu[159];
h- Müslim'deki İbn Ömer rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, yahudilerin Tevrat okuma evine geldiğinde onlardan Tevrat'ı çıkarıp okumalarını istediği; İbn Sûriyâ'nın recm âyetinden önceki ve sonraki âyetleri okuyup elini recm âyeti üzerine koyarak kapattığı; Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte orada bulunan Abdullah ibn Selâm'ın Efendimiz'i uyararak Tevrat'ı okuyan İbn Sûriyâ'ya elini koyduğu yerden kaldırmasını ve altındaki âyeti okumasını emretmesini söylediği ve böylece yahudilerin Abdullah ibn Selâm sayesinde rezil edildikleri ifade edilmektedir.[160]
i- Ancak Buhârî ve Müslim'deki bu hadiste hadisenin bu âyetin inmesine sebep olduğu zikredilmemektedir.
Hadise, Berâ ibn Azib'den şöyle naklediliyor:
"Zina ettiği için kendisine celde (sopa) cezası uygulanmış ve yine ceza olarak yüzü siyaha boyanmış bir yahudi Efendimiz (s.a.v.)'in yanından geçiyordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onların alimlerinden bir adamı çağırıp:
"Tevrat'ta zina edenin cezasını böyle mi buluyorsunuz?" diye sordu. Adam:
"Evet." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah adına doğru söyle, Tevrat'ta zina edenin cezası bu mudur?" diye sorusunu yineledi. Adam:
"Hayır, eğer Allah adına diye yeminle sormasaydın sana bunu söylemezdim. Madem böyle yeminle sordun, doğruyu söyleyeceğim: onun cezası recmdir." deyip şöyle devam etti: "Eşraf ve ileri gelenler arasında zina çoğalınca onlara recmi uygulamak istemedik ve eşraftan biri zina eder de zinasını yakalarsak ona recmi uygulamayı bıraktık, sıradan birisinin zinasını yakaladığımızda da ona recmi uygulamaya başladık. Ancak bu ikilik de bizi rahatsız edince orta bir yol aradık ve gelin recm yerine herkese; ileri gelenlere de sıradan kimselere de uygulayabileceğimiz bir ceza koyalım dedik ve işte bu celde ve tahmîm'i tesbit ettik. Celde sopa vurmak (ki liflerden yapılmış ve zifte bulanmış bir kamçı ile kırk kamçı vurulurmuş), tahmîm de yüzünü siyaha boyamaktır."
Hz. Peygamber (s.a.v.) o yahudinin itirafı üzerine:
"Ey Allahım, senin, yahudiler tarafından terkedilen emrini ilk ihya eden benim." deyip o yahudinin recmedilmesini emretti ve recmedildi de Allah Tealâ *"Ey o peygamber, ağızlarıyla inandık dedikleri halde kalbleriyle inanmıyanlardan, yahudilerden yalana kulak verenler ve sana gelmeyen başka bir kavmin sözünü dinleyenlerden küfre koşanlar seni üzmesin..."* âyet-i kerimesini indirdi."[161]

j- Ebu Hüreyre'den gelen başka bir rivayette "yahudilerin, recm cezasını nasıl kaldırdıkları ayrıntısına da yer veriliyor. Buna göre kırallarından birinin bir amcası oğlu zina etmiş. Kıral, recmi o amcası oğluna uygulamamış. Bir süre sonra kıralın karşısına halktan birisi zina etmiş olarak getirilmiş, kıral da onun recmedilmesini emretmiş. Ancak halk buna karşı durup:
"Daha önce zina eden amcanın oğlunu recmetmedikçe bu adamı recmetmeyiz." demişler ve nihayet recmden daha hafif bir ceza tesbit ederek anlaşmış ve recmi terketmişler. Tesbit ettikleri ceza işte Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında uygulamakta oldukları celde ve tahmîm imiş. Bu rivayete göre bu hadise hakkında *"İnsanlardan korkmayın da Ben'den takva üzere olun ve âyetlerimi az bir bahaya değiştirmeyin. Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* (âyet: 44)'e kadar olmak üzere *"Ey o peygamber, ağızlarıyla inandık dedikleri halde kalbleriyle inanmıyanlardan, yahudilerden yalana kulak verenler ve sana gelmeyen başka bir kavmin sözünü dinleyenlerden küfre koşanlar seni üzmesin..."* âyetleri nazil olmuş."[162]
k- Suddî'den gelen rivayet, Ebu Hureyre rivayetine benzemekte ise de hadisenin, yukardaki rivayetlerde bulunmıyan bazı ayrıntılarına yer verilmekle onu da vermemiz uygun olacak:
"Allah Tealâ, İsrail oğullarına:
"Sizden birisi zina ederse onu recmedin." emrini indirmişti. Hayırlılarından birisi zina edinceye kadar bu hükmü uygulamaya devam ettiler. İsrail oğulları o zina eden hayırlı kişiyi recmetmek üzere toplanınca ileri gelenler ve hayırlı kimseler kalktılar zina eden o hayırlı kişinin recmedilmesine engel oldular. Bir süre sonra sıradan birisi zina etti. İsrail oğulları onu recmetmek üzere bir araya gelince bu sefer avam ayağa kalkıp onun recmedilmesine karşı çıktılar ve:
"O zina edip de recmedilmesini engellediğiniz arkadaşınız getirilip bununla birlikte recmedilmedikçe bu adamı recmetmeyiz." dediler. İsrail oğulları:
"Bu iş (bu zina edenin recmedilmesi emri) bize ağır gelmeye başladı. Gelin bir orta yol bulup onda anlaşalım." deyip recmi terkettiler. Recm yerine de "zina edene, siyaha boyanmış bir iple 40 sopa vurulması, sonra yüzünün siyaha boyanarak bir merkebe ters olarak bindirilip teşhir edilmesi" cezasında anlaştılar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilip Medine'ye gelmesine kadar da bu uygulama devam etti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye geldikten sonra yahudilerin ileri gelenlerinden birisinin Büsra adındaki kızı zina etti. Kızın babası, arkadaşlarından bazısını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gönderdi.
"Ona zinayı ve zina hakkında ona gelen emri sorun. Yapmakta olduğumuzun Tevrat'a uymadığını ve Tevrat'taki gerçek hükmü bize haber vermesinden ve böylece bizi rezil rüsvay eylemesinden korkarız. Ama siz yine de gidip ona bir sorun bakalım. Eğer o da celde yani sopa vurma ile hükmederse o hükmü alın ve uygulayın, eğer recmi emrederse ondan sakının ve uygulamayın" dedi. Rasûlullah (s.a.v.)'a geldiler, sordular, o da recm ile hükmetti ve Allah Tealâ:
"Ey o peygamber, ağızlarıyla inandık dedikleri halde kalbleriyle inanmıyanlardan, yahudilerden yalana kulak verenler ve sana gelmeyen başka bir kavmin sözünü dinleyenlerden küfre koşanlar seni üzmesin. Sözlerin yerlerini değiştirirler de size bu verilirse alın, verilmezse kaçının derler..." âyetini indirdi."[163]
2- Âmir eş-Şa'bi'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, müslümanların birinden, öldürdüğü bir kimsenin hükmünün ne olduğunu Rasululah'tan sormasını isteyen bir Yahudi hakkında nazil olmuştur.
a- Bu hususta Âmir diyor ki:
"Yahudilerden bir adam, kendi dininden olan bir adamı öldürdü. Katil, müslümanlardan antlaşmalı olduğu kimselere:
"Siz bunun cezasının ne olduğunu Muhammed'den sorun. Eğer o, diyet ödemeye dair hüküm verecek olursa onun önünde muhakeme oluruz. Şayet o, öldürülmeye hüküm verirse ona gitmeyiz." dedi.
3- Abdullah b. Abbas ve İbn-i Zeyd'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime Yahudilerden Nadr oğulları ile Kureyza oğulları arasında ihtilaf konusu olan bir diyetin Rasulullah'a sorulması üzerine nazil olmuştur.
a- *"Sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Şayet hüküm verirsen de aralarında adaletle hüküm ver. Hiç şüphesiz Allah adaletli olanları sever."* âyet-i kerimesinin nüzul sebebinde İbn Abbâs'tan farklı bir rivayet daha vardır. Bunda da yahudiler, aralarındaki bir ihtilâftan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişlerdir. Ama ihtilâf sebebi farklıdır. Şöyle ki:
İbn Abbâs'tan, o şöyle anlatıyor:
"Cahiliye devrinde Nadîr oğulları ile Kurayza oğulları şerefte bir değildiler. Nadîr oğulları daha şerefli ve üstün sayılmakla aralarındaki öldürme hadiselerinde öldürülen Nadîr oğullarında ise öldürenin cezası öldürülenin karşılığı olarak öldürülmesi idi. Öldürülen Kurayza oğullarından ise diyet olarak sadece 100 vesak hurma verilirdi. Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderildikten sonra Nadîr oğullarından birisi, Kurayza oğullarından birisini öldürdü. Kurayzalılar gelip Nadîr oğullarından katili istediler;
"Kısasen öldürmemiz için onu bize verin." dediler. Nadîr oğulları da katili vermeyip
"Muhammed aramızda hakem olsun." dediler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler de

"Şayet hüküm verirsen de aralarında adaletle hüküm ver. Hiç şüphesiz Allah adaletli olanları sever.." âyet-i kerimesi nazil oldu."[164]
b Cahiliye devrindeki eşitsizlikte yine İbn Abbâs'tan gelen bir bir rivayete göre Nadîrlinin diyeti 100 vesak hurma iken Kurayzalının diyeti 50 vesak hurma idi.[165]
c- Yine İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette ise yahudilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bizzat gelmedikleri; münafıklardan dostlarına haber göndererek gizlice ve kendilerini ele yermeden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kendileri hakkında nasıl bir hüküm vereceğini öğrenmelerini istedikleri kaydedilmektedir.[166]
d- Bu iki hadise farklı gibi görünse de aslında yahudilerin Tevrat'taki hükümleri kendi arzu ve heveslerine göre değiştirip Tevrat'ı tahriflerine dayalı olarak aralarında meydana gelen bir ihtilâfta durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e arzetmeleri ve O'ndan kendi arzularına uygun bir hüküm alabilme heveslerine işaret etmesi yönüyle nüzul sebebi rivayetlerindeki bu farklılık aslında bir ihtilâf sayılmaz. Veya âyet-i kerimeler birbiri peşinden meydana gelen bu iki olay üzerine nazil olmuş olmalıdır. [167]
e- Katade bu âyetin izahında demiştir ki:
"Bu âyet, Nadr oğulları Yahudilerinin, öldürdüğü Kureyza oğullarından bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. Nadr oğulları Kureyza oğullarından birini öldürdükleri zaman, kendileri onlardan üstün sayıldığı için kendilerine kısas yapılmazdı. Bunlar, Kureyza oğullarına sadece diyet öderlerdi. Kureyza oğulları, Nadr oğullarından birisini öldürürse Nadr oğulları, kendilerini üstün sayarak kısasın dışında hiçbir şeye razı olmazlardı. Onlar bu şekilde devam ederken Rasulullah Medine'ye geldi. Yahudiler bu meseleyi Rasulullah'a sormaya karar verdiler. Bunun üzerine münafıklardan biri dedi ki:
"Bu kişi kasıtlı bir şekilde öldürülmüştür. Siz bu meseleyi Muhammed'e götürürseniz korkarım ki o size kısas yapma hükmünü verir. Eğer Muhammed, sizin diyet vermenizi kabul ederse onun verdiği hükmü alın. Aksi takdirde ondan kaçının." [168]
f- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Allah bu âyet-i kerimeleri iki yahudi cemaati hakkında inzal buyurmuştur. Bu iki cemaat cahiliyye devrinde birbirleriyle savaşıyorlardı, sonunda biri diğerine galip gelerek, aşağıdaki şartlar muvacehesinde birbirleriyle sulh yapmaya razı oldular:
Galip gelen taraftan biri, yenilen taraftan birini öldürecek olursa, diyeti elli vask olacaktır. Buna mukabil, yenilen taraftan biri, galip taraftan birini öldürecek olursa, diyeti yüz vask olacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) gelinceye kadar durum böyle devam etti. Bir gün, yenilen taraftan biri galip taraftan birini öldürünce, galip taraf yenilen tarafa, "bize yüz vask gönderin" diye haber saldı. Ancak yenilen taraf:
"Dini bir, vatanı bir, soyu bir olan iki kabileden birinin diyeti diğerinin yarısı olsun! Hiç böyle şey olur mu? Biz size şimdiye kadar diyeti istediğiniz şekilde vermişsek, bu sizin zulmünüzden korktuğumuz içindir. Madem ki, Muhammed de geldi, artık size bu şekilde diyet vermeyeceğiz." dedi. Az kalsın birbirleriyle savaşacaklardı. Sonunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'i aralarında hakem kılmaya razı oldular. Vereceği hükmünü öğrenebilmek için de münafıklardan bazı kimseleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gönderdiler. Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeleri inzal buyurdu."[169]
4- Ebu Lübâbe ibnu'l-Munzir hakkında inmiştir.
a- Suddî ve Mukatil'den rivayete göre Kurayza oğulları, kalelerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından muhasara edildiklerinde Ebu Lübâbe ibnu'l-Munzir'e:
"Sa'd'ın hakkımızda vereceği hükme razı olalım mı?" diye sormuşlar. Ebu Lübâbe de Sa'd'ın, onlar hakkında öldürülmelerine dair hüküm vereceğini ifade eden bir işaret yapmış (elini boğazına götürerek boğazlanma işareti yapmış). İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş. Ebu Lübâbe:
"Bildim ki ben Allah'a ve Rasûlü'ne böylece ihanet ettim." dermiş[170]
Ancak bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde meşhur ve sahih olan birinci görüştür.[171]
5- Abdullah b. Kesir ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, münafıklar hakkında nazil olmuştur.
6- Genel değerlendirme:
a- Taberi diyor ki:
"Bana göre bu görüşlerden doğru olmaya daha evla olanı, bu âyetin, münafıklar hakkında nazil olduğunu söyleyen görüştür. Bu münafıklar, Abdullah b. Suriya gibileri de, Ebu Lübabe gibileri de ve bunların dışındakiler de olabilirler. Ancak bu münafıkların, Abdullah b. Suriya ve benzerleri oldukları hakkında Rasulullah'ın iki sahabisi Ebu Hureyre ve Bera b. Âzib'den hadisler rivayet edilmiştir. Bu nedenle bu konuda rivayet edilenlerin en sağlam-

ları bu iki sahabinin rivayet ettikleridir. Bu da göstermektedir ki, Abdullah b. Suriya, diliyle Rasulullah'a iman ettiğini söyleyen, kalben ise iman etmeyenlerden biridir.[172]

44. Doğrusu Tevrat'ı Biz indirdik. Onda hidayet ve nur vardır. Kendilerini Allah'a teslim etmiş peygamberler, yahudilere onunla; Rabb'a kul olanlarla bilginler de Allah'ın kitabından elde mahfuz kalanla hükmederlerdi ve ona şahid idiler. İnsanlardan korkmayın da Ben'den takva üzere olun ve âyetlerimi az bir bahaya değiştirmeyin. Kim de Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Abdillah b. Ebî İshak, Ebu'l-Heysem Âhmed.b. Muhammed b. Ğavs el-Kindî'den, o Muhammed b. Abdillah b. Süleyman el-Hadremî'den, o Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den, o Ebû Muaviye'den, o A'meş'ten, o Abdullah b. Mürre'den, o da Bera b. Azib'den bize rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.), yahudi bir erkekle yahudi bir kadını recmettirdi, sonra da: *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.", "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.", "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fasıklann ta kendileridir."* âyetlerinin hepsinin kâfirler hakkında indiğini söyledi." [173]
Bu hadisi Müslim, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den rivayet etmiştir. [174]
2- Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Hamdûn'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Abdurrezzak'tan, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o Müzeyne Kabilesi'nden olan bir kişiden, o Said b. Müseyyeb'den, o da Ebû Hureyre'den bize şu rivayette bulundu:
"Yahudiler'den bir erkekle bir kadın zina etmiş, bunun üzerine onların bazısı bazısına:
"Şu peygambere gidelim. Zira o işi hafifletmek, kolaylaştırmak için gönderilmiş bir peygamberdir. Şayet o, bize "recmetme" dışında bir fetva verirse onu kabul ederiz ve (Ahiret'te) Allah katında bu fetvayı hüccet getiririz de: "Senin peygamberlerinden bir peygamberin fetvası" deriz" demişlerdi. Müteakiben Peygamber'e geldiler. Rasulullah (s.a.v.), Ashabı ile beraber Mescid'de oturmakta idi. Yahudiler dediler ki:
"Ey Ebe'l-Kasım, zina eden bir erkekle bir kadın hakkında görüşün nedir?" Rasulullah (s.a.v.) onlara hiçbir konuşmada bulunmadı. Nihayet onların dershanelerine gidip kapıyı tuttu ve buyurdu ki:
"Allah adına size yemin verdiriyorum. Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah aşkı için söyleyin, evli olduğu halde zina eden bir kimseye verilecek cezaya dair Tevrat'ta ne buluyorsunuz?" Onlar:
"Yüzü kömürle karalanır, "Tecbih"[175] olunur ve değneklenir." cevabını verdiler. İçlerinden genç bir yahudi susmuş cevap vermemişti. Rasulullah (s.a.v.), onun sustuğunu görünce Allah adına ona and vermeye ısrar etti. Bunun üzerine genç dedi ki:
"Bizi Allah'a saldın ya, Allah için derim ki, biz hakikaten Tevrat'ta recm hükmünü bulmaktayız." Rasulullah (s.a.v.) o gence:
"Peki Aziz ve Yüce olan Allah'ın emri hususunda verdiğiniz ilk taviz nedir?" diye sordu. Genç dedi ki:
"Hükümdarlarımızdan birisine akrabalığı olan adam zina etmiş de hükümdar o adamdan recmi bertaraf etmişti. Sonra insanlardan bir cemaat içerisinde bir kişi zina etmişti de aynı hükümdar bu adamın recm olunmasını istemişti. Adamın sahipleri de:
"Kendi adamını getirip recm etmedikçe, bizim adamımızı recm edemezsin" demişlerdi. Böylece aralarında bu ceza üzerinde anlaşamıyorlardı." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"O halde ben de Tevrat'ta bulunan hükmü veriyorum" buyurdu ve müteakiben bu iki kişi hakkında emretti de bunlar recm olundular."[176]
3- Zührî dedi ki:
"Bize gelen habere göre bu âyet Yahudiler hakkında inmiştir. Rasulullah (s.a.v.) da kendisini Allah'a teslim etmiş olan o peygamberlerdendir."[177]
4- Katade diyor ki:
"Bize anlatıldığına göre bu âyet-i kerime indirilince Rasulullah buyurmuştur ki:
"Yahudiler hakkında da onların dışındaki diğer dinlere sahip olan insanlar hakkında da biz hüküm vereceğiz."[178]
5- Zühri bu âyet-i kerimenin, Rasulullah'a evli oldukları halde zina eden iki Yahudinin cezasının ne olacağını sormalarıyla Rasulullah'ın, onlara recmedilme cezası vermesi üzerine nazil olduğunu söylemiştir. [179]
6- Ma'mer dedi ki:
"Zührî, Salim'den, o da İbn Ömer'den bana haber verdiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir:
"O, iki zinakârın recm olunmasını emrettiği vakit ben, Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında idim. Bu iki zinakâr recm

edilirken atılan taşlardan korunmak için erkeğin kadına eliyle siper olduğunu gördüm." [180]
7- Bundan önceki âyet-i kerimelerin nüzul sebebi olarak Ebu Hüreyre'den naklen anlatılan hadisenin bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olduğu Zührî'den rivayetle Taberî'nin tefsirinde ve Vâhidî'nin Esbâbu'n-Nüzûl'ünde zikredilmiştir. [181] Herhalde bu âyetlerin hepsi aynı hadise üzerine ve bir defada inmiş olmalıdır. [182]
8- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet, yahudiler hakkında nazil olmuştur. Binaenaleyh bu sadece onlarla ilgilidir. Bu görüş zayıftır. Çünkü, sebeb-i nüzulün hususîliğine değil, lâfzın (sözün) umûmî manasına itibar edilir." [183]
9- Esbat, Süddi'nin şunları söylediğini rivayet etmiştir:
"Yahudilerden iki kardeş vardı. Bunlara "Suriya'nm iki oğlu" denirdi. Bunlar, müslüman olmadıkları halde Rasulullah'a tabi olmuşlardı. Bunlar, Rasulullah'ın, kendilerinden, Tevrat hakkında bir şey sorduğunda ona, Tevrat'tan bildiklerini söyleyeceklerine dair ahit vermişlerdir. Bunlardan biri "Rabbani" diğeri ise "Hibr" idi. Bunlar, Rasulullah'a, ondan bir şeyler öğrenmek için tabi olmuşlardı. Bir gün Rasulullah onları çağırdı. Kendilerinden bazı şeyler sordu. Onlar da "İleri gelen kimselerin zina etmeleri halinde hükmün ne olduğunu, zayıf olanların zina etmeleri halinde de hükmün ne olduğunu ve diğer hükümlerin neler olduklarını" söylediler. Bunun üzerine Allah teala *"Şüphesiz biz, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Allah'a teslim olan Peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi."* Yani, "Muhammed (s.a.v.) Yahudilere Tevrat'ın hükmüyle hüküm verir." beyanını indirdi.
10- Müfessirler bu âyette zikredilen kâfirlerden kimlerin kastedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir.
a- Bera b. Âzib, Ebu Salih, Dahhak, Ebu Miclez, İkrime, Katade ve Ubeydullah b. Abdullah'dan nakledilen bir görüşe göre bu âyette zikredilen kâfirlerden maksat, Allah'ın kitabı Tevrat'ı tahrif edip değiştiren Yahudilerdir.
Bu hususta Bera b. Âzib demiştir ki:
"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." [184] *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, zalimlerin ta kendileridir."* [185] *"İşte onlar fâsıkların ta kendileridir."* [186] âyetlerinin hepsi, kâfirler hakkında nazil olmuştur. [187]
Ebu Salih diyor ki:
"Maide suresinin bu üç âyetinde ehl-i İslam için bir şey yoktur. Bunlar, kâfirler hakkındadır."
İmran diyor ki:
"Ebu Miclez'e, Hariciye mezhebinin ibadiye fırkasından bir kısım insanlar gelip yanında oturdular ve ona dediler ki:
"Allah teala buyuruyor ki: *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fâsıkların ta kendileridir."* (İbadiye fırkasına mensup olanlar bu sözlerini söylerken, idarecilerin, Allah'ın indirdiği ile hükmetmediklerinden, kâfirler, zalimler ve fasıklar olduklarını söylemek istemişlerdir.) Ebu Miclez de dedi ki:
"Bu idareciler bu yaptıklarını yapıyorlar ve yaptıklarının günah olduğunu da biliyorlar. Bu âyetler, Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nazil olmuştur." İbadiye fırkasından olanlar dediler ki:
"Vallahi sen de bizim bildiğimiz gibi biliyorsun. Fakat sen onlardan korkuyorsun." Ebu Miclez de dedi ki:
"Siz buna bizden daha layıksınız. Biz, sizin bildiğiniz gibi bilmiyoruz. Sizler, biliyorsunuz fakat, bildiğiniz gibi hareket etmenize engel olan, sizin onlardan korkmanızdır."
Bu hususta Ebul Buhturi de şunları söylemiştir:
"Bir adam Huzeyfe'den *"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir. İşte onlar zalimlerin ta kendileridir. İşte onlar, fâsıkların ta kendileridir..."* âyetlerinin izahını sordu ve dedi ki:
"Bu âyetlerin İsrailoğullan hakkında nazil olduklarını söylüyorlar ne dersin?" Huzeyfe de dedi ki:
"Evet, size kardeş olan İsrailoğulları hakkında, her acı şey onların hakkında, her tatlı şey ise sizin hakkınızda. Hayır vallahi mesele böyle değil. Siz, İsrailoğullarının yolunu, bir takunyanın tasması kadar çok yakın bir mesafeden takibedeceksiniz."
Bera b. Âzib de Rasulullah'ın, zina eden Yahudiler hakkında recm cezası vermesi üzerine bu âyetlerin indiğini ve bunların, Yahudiler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.
İbn-i Zeyd de demiştir ki:
"Kim, kendi eliyle bir kitap yazar, Allah'ın kitabını bırakarak o kitapla hüküm verir ve kendi yazdığı o kitabın da Allah katından olduğunu zannedecek olursa işte o zaman kâfir olur.
Ebuzzinad diyor ki:
"Biz, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'un yamnda bulunuyorduk. Bir adam, *"Kim, Allah'ın indirdiği ile*

hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir." "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fasıkların ta kendileridir." âyetlerini okudu. Bunun üzerine Ubeydullah dedi ki:
"Vallahi bir çok insan, bu âyetleri, haklarında inmedikleri mânâlarla yorumluyorlar. Bunlar, Yahudilerden iki kabile hakkında nazil olmuştur. Onlar da Kureyza ve Nadr oğullarıdır."
Ubeydullah, bu iki kabileden birinin, kendisini daha üstün sayarak öldürülenlere diyet takdir edildiğinde, kendi kabilesinden öldürülenlerin diyetini diğer kabileden öldürülenin iki katı kabul ederlerdi. Rasulullah Medine'ye hicret edip diyetlerinin eşit olduğuna hüküm vereceği anlaşılınca onlar, içlerinden müslüman görünen bir münafıkı Rasulullah'a gönderip durumu öğrenmek istemişler, daha önce yaptıkları gibi hüküm verirse kabul edeceklerini, eşit olduklarına hüküm verirse kabul etmeyeceklerini kararlaştırmışlardır. İşte bunun üzerine Allah teala, bundan önceki âyetleri, bunu ve bundan sonraki âyetleri o Yahudiler hakkında indirmiştir.
b- Âmir eş-Şa'bi'ye göre ise *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* âyeti müslümanları kasdetmektedir. *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, zalimlerin ta kendileridir."* âyeti, Yahudileri kasdetmektedir. *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, fasıkların ta kendileridir."* âyeti Hristiyanları kasdetmektedir. Yani, birinci âyet müslümanlar hakkında, ikinci âyet Yahudiler, üçüncü âyet de Hristiyanlar hakkında nazil olmuştur.
c- Ata b. Ebi Rebah, Tavus ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre "Kim,Allah'm indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir..." "İşte onlar, zalimlerin ta kendileridir.." "İşte onlar fasıklann ta kendileridir." âyetlerinde zikredilen kâfirlikten maksat, insanı dinden çıkaran kâfirliğin daha alt seviyesinde bir kâfirliktir. Zalimlik ve fasıklık da, bilinen zalimlik ve fasıkhklardan daha alt derecede zalimlik ve fasıkıklardır.
Bu hususta Said el-Mekki Tavus'un şunları söylediğini rivayet etmiştir. *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir."* âyetindeki kâfirlik, kişiyi dinden çıkaran kâfirlik değildir.
Tavus diyor ki:
"Bir kişi, Abdullah b. Abbas'tan, *"Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler…"* âyetlerini sordu ve dedi ki:
"Bir kimse bunu yaparsa kâfir mi olur?" Abdullah b. Abbas da dedi ki:
"Onun bunu yapması kâfirliktir. Fakat o kimse Allah'ı, âhiret gününü, şunu ve şunu inkâr eden kimse gibi değildir."
d- İbrahim en-Nehai, Hasan-ı Basri, Abdullah b. Mes'ud ve Süddi'ye göre ise bu âyetler, ehl-i kitap hakkında inmiştir. Fakat bunlar, bütün insanları kapsamaktadır. Müslümanlar için de geçerlidir, kâfirler için de geçerlidir.
Bu hususta Mansur, İbrahim en-Nehai'nin şunu söylediğini rivayet etmiştir:
"Bu âyetler İsrailoğulları hakkında inmiştir, amma bu ümmet için de geçerlidir."
Avf da, Hasan-ı Basri'nin "Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir." âyeti hakkında şunu söylediğini rivayet etmiştir.
"Bu âyet, Yahudiler hakkında nazil olmuştur ama onun hükmüne uymak bize farzdır."
Selem b. Kuneyt diyor ki:
"Alkame ve Mesruk, Abdullah b. Mes'ud'dan, rüşvetin hükmünü sordular o da dedi ki:
"Rüşvet suht'tandır. (Yani bu surenin kırk ikinci âyetinde geçen ve "Haram" diye tercüme edilen "Suht'tandır) Onlar da dediler ki:
"Bu, hüküm verme sırasında alınan rüşvet midir?" Abdullah b. Mes'ud da dedi ki:
"Böyle bir halde rüşvet almak kâfirliktir. Çünkü Allah teala buyurmuştur ki:
"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir."
Süddi de bu âyeti şöyle izah etmiştir:
"Allah teala buyurmuştur ki: "Kim benim indirdiğim ile hüküm vermez, onu kasıtlı olarak bırakır ve bile bile haksızlık yapacak olursa işte o kâfirlerdendir."
e- Abdullah b. Mes'ud'dan nakledilen diğer bir görüşe göre *"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."* âyetindeki "Kâfirler"den maksat, Allah'ın indirdiğini inkâr ederek onun dışındaki şeylerle hüküm verenlerdir. Allah'ın indirdiğinin, Allah tarafından olduğunu kabul ederek onun dışındaki şeylerle hüküm verenler ise zalimler ve fasıklardır.
Taberi diyor ki:
"Kim, Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir." âyeti hakkındaki görüşlerden doğru olmaya daha layık olanı, bu âyetin ve bundan sonra gelen âyetlerin, kâfirler hakkında olduğunu söyleyen görüştür. Çünkü bu âyetten önce gelen âyetlerin de sonraki âyetlerin de ehl-i kitabın kâfirlerinden haber verdiğini söylemek daha evladır.
Eğer denilecek olursa ki: "Allah teala, ehl-i kitaptan bahsettikten sonra umumi bir ifade ile, indirdiği ile hükmetmeyen herkesin kâfir olduğunu bildirmiştir. Sen bunun nasıl olur da, özellikle ehl-i kitabın kâfirlerine mahsus olduğunu söylersin?" Cevaben denilir ki: "Allah teala, indirdiği ile hükmetmeyenlerin kâfirliğini, indirdiği ile hükmetmemesiyle birlikte, onu inkâr edenler için genelleştirmiştir. Abdullah b. Abbas'm da dediği gibi Allah'ın indirdiğini inkâr ederek onunla hükmetmeyen herkes de ehl-i kitabın kâfirleri gibi kâfirdir. Zira, Allah'ın indirdiğini

bildiği halde onu inkâr eden kimse, Rasulullah'm Peygamberliğini bildiği halde onun Peygamberliğini inkâr eden kimse gibidir."[188]

45. Biz onda onlar üzerine yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralar birbirine kısastır. Kim de hakkından vazgeçerse o kendisi için bir keffârettir. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Câhiliye ehli azgın ve şeytana uymuş kimselerdi. Bu cümleden olarak meselâ bir kabile kendinde bir başka kabileye karşı bir güçlülük hissettiği takdirde onlardan bir köle başka bir kabilenin bir kölesi tarafından öldürüldüğünde:
"Bu kölenin kanı karşılığında ancak hür birisinin öldürülmesini kabul ederiz." derlerdi. Onlardan bir kadını başka bir kabileden bir kadın öldürdüğünde:
"Bu kadının kanı karşılığında ancak bir adamın öldürülmesini kabul ederiz." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ Bakara: 2/178 âyetini indirerek kölenin köle karşılığı, dişinin dişi karşılığı olduğunu haber verdi, sonra da bu âyeti indirdi."[189]
2- Daha önce (Nisa Sûresinde 60. âyetin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Suddî'den gelen bir rivayette Evs ve Hazrec'in antlaşmalıları olan Nadîr oğulları yahudileri ile Kurayza oğulları yahudileri arasında bir öldürme hadisesinin diyeti konusundaki anlaşmazlık üzerine Nisa: 4/60 âyeti indiği gibi bu âyet-i kerimenin ve. *"Onlar halâ câhiliye devrinin hükmünü mü arıyorlar?..."* ***[190]*** âyetinin de bu hadise üzerine indiği kaydedilmektedir.[191]
3- Taberî'de İbn Cureyc'den gelen bir rivayette bu recm ve diyet hadiseleri birleştirilerek şöyle naklediliyor:
"Kurayza oğulları, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, daha önceden Tevrat'ta olup da gizledikleri recm hükmünü verdiğini görünce doğrulup:
"Ey Muhammed, kardeşlerimiz Nadîr oğulları ile aramızda da hüküm ver." dediler. Kurayzalıların, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hüküm vermesini istedikleri olay bir diyetle ilgili idi. Şöyle ki: Câhiliye devrinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye gelmezden önce aralarında bir öldürme hadisesi olmuştu. Nadîr oğulları, Kurayza oğullarına karşı bir üstünlük davası güdüyor ve aralarındaki öldürmelerde diyeti yarım diyet olarak ödüyorlardı. Bir Nadirlinin diyeti 140 vesak hurma iken bir Kurayzalının diyeti 70 vesak hurma olarak veriliyordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Kurayzalının kanı Nadîrlinin kanına eşittir." buyurunca Nadîr oğulları kızdılar ve:
"Verdiğin recm hükmünde de sana itaat etmeyiz. Daha önceden aramızda uyguladığımız haddi uygularız." dediler bunun üzerine
"Onlar halâ câhiliye devrinin hükmünü mü arıyorlar?..." ***[192]*** âyet-i kerimesi ile
"Orada onlara yazdık ki muhakkak cana can, göze göz... kısas vardır." âyet-i kerimesi nazil oldu."[193]
4- Taberî tefsirinde verilen bir rivayette de *"Ey peygamber, ağızlarıyla inandık dedikleri halde kalbleriyle inanmıyanlardan, yahudilerden yalana kulak verenler..."* âyetinden başlıyarak *"Kim de Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar fâsıkların ta kendileridir."* (âyet: 47)'ye kadar olmak üzere yedi âyetin bir defada ve bir hadise üzerine indiği ifade edilmektedir. Hz. İsa'nın da İsrail oğulları peygamberlerinden olduğu vakıasına göre İncil ehli de yahudilere ilhak edilerek bütün bu âyetlerin yahudiler hakkında nazil olduğunu söylemek mümkündür.
5- Ancak Şa'bî'den
"Kim de Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir." âyet-i kerimesinin müslümanlar;
"Kim de Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar zâlimlerin tâ kendileridir." âyet-i kerimesinin yahudiler;
"Kim de Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse işte onlar fâsıkların tâ kendileridir." âyet-i kerimesinin de hristiyanlar hakkında nazil olduğu da rivayet edilmiştir.[194]
6- Buradaki müslümanlardan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye gelişi ile Kurayza ve Nadîr oğulları yahudilerinden müslüman olanların kastedilmiş olduğu göz önünde bulundurularak ilk ikisinin yahudiler, sonuncusunun da âyetin başında *"İncil ehli Allah'ın onda indirdikleri ile hükmetsinler"* ifadesine göre hristiyanlar hakkında nazil olduğu görüşü vakıaya daha uygun görünmektedir."[195]

46. "(Habibim) sana da hak olarak kitabı, kendinden evvelki kitaptan tasdik edici ve ona karşı bir şahid olmak üzere, gönderdik. O halde, (ehl-i kitap) arasında Allah'ın indirdiği ile hükmet, sana gelen hakikatten dönüp, onların hevâlanna uyma. Sizden herbiriniz için bir şeriat, bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi, (topunuzu) bir tek ümmet

yapardı. Fakat O, size verdiği şeyde sizi imtihan etmek için (böyle ayırdı). Öyle ise hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Zaten hepinizin en son dönüp gelişi Allah'adır. Artık O, hakkında ihtilaf etmekte olduğunuz şeyleri size haber verecektir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre bir grup yahûdî
"Haydi Muhammed'e gidelim. Belki onu dininden saptırırız" dediler ve yanına giderek:
"Ey Muhammed, sen bizim yahûdilerin âlimleri ve eşrafı olduğumuzu biliyorsun. Biz sana uyarsak, bütün yahûdilerin de sana uyacağını anlarsın. Bizim, hasımlarımızla bir davamız var. Onlarla birlikte seni hakem yapacağız. Bizim lehimize hüküm ver, biz sana iman edelim" demişler, bunun üzerine bu âyeti indirmişti." [196]

49. "O halde, Allah'ın indirdiği Kitap ile aralarında hükmet, Allah'ın sana indirdiği Kur'an'ın bir kısmından seni vazgeçirmelerinden sakın, heveslerine uyma; eğer yüz çevirirlerse bil ki, Allah bir kısım günahları yüzünden onları cezalandırmak istiyor. İnsanların çoğu gerçekten fasıktırlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu İshak'tan rivayet edildiğine göre İbn Abbas dedi ki:
"İçlerinde Ka'b b. Esed[197], Abdullah b. Sûriya ve Şe's b. Kays'ın[198] bulunduğu bir yahudi cemaatin birbirine:
"Gelin Muhammed'e gidelim. Belki O'nu dininden sapıtırız" dediler. Müteakiben Peygamber (s.a.v.)'e gelip dediler ki:
"Ey Muhammed, sen pekala bilmektesin ki biz, yahudi alimleri ve eşrafıyız ve biz sana tabi olduğumuz takdirde Yahudiler bize uyarlar ve bize asla muhalefet etmezler. Bizimle bir topluluk arasında bir düşmanlık var. Onların mahkemesini sana havale edelim de onların aleyhine, bizim lehimize hüküm veresin. Biz de sana iman edip, seni tasdik edelim." Rasulullah (s.a.v.) bundan kaçındı. Allah Teala da onlar hakında bu âyeti indirdi."[199]
2- Mukatil'in zikrettiğine göre ise "Nadir oğullarından bir cemaat Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Kurayza oğulları ile aramızda vukubulacak diyetlerde sen gelmezden önce olduğu şekilde (onlardan daha şerefli ve üstün olduğumuza binaen bizim diyetimizin, onlarınkinin iki katı olması şeklinde) bizim lehimize hükmetmen karşılığında sana biat etmemize ne dersin?" demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[200]
3- Her iki hadisede de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haksız hüküm vermesi teklifinde bulunanlar yahudiler olmakla iki nüzul sebebi arasında bir ihtilâf söz konusu değildir.[201]

50. Cahiliye hükmünü mü istiyorlar? Ama yakın getiren bir kavim için Allah'tan daha güzel hüküm veren kimdir?

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmezden önce Kurayza oğulları ile Nadîr oğulları arasında bazı öldürme olayları geçmişti. Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olarak gönderilince bunlar gelip onun hakemliğine başvurdular. Kurayza oğulları:
"Nadîr oğulları bizim kardeşlerimizdir; babamız bir, dinimiz birdir. Ama Nadîr oğulları bizden birini öldürdüğünde onlar bize 70 vesak hurma verdiler, biz onlardan birini öldürdük mü de onlar bizden 140 vesak hurma aldılar. Biz onlardan birisini öldürdük mü onlar bunun karşılığında bizden iki kişi öldürdüler. Biz onlardan bir kadını öldürdük mü onun karşılığında bizden bir erkek öldürdüler. Yaraların diyetinde de bizim yaralarımızın diyeti onların yaralarının diyetinin yarısı oldu. Şimdi onlarla bizim aramızda sen hüküm ver." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Ben hükmediyorum ki Kurayzalı'nın kanı Nadirli'nin kanına eşittir; Nadirli'nin kanı da Kurayzalı'nın kanına eşittir. Ne kısasta, ne diyette, ne yaralarda birinin diğerine hiçbir üstünlüğü yoktur." buyurunca Nadîr oğulları kızdılar ve:
"Senin hükmüne razı olmıyacağız, emrine de itaat etmiyeceğiz, hiç şüphesiz sen bizim düşmanımızsın." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [202]
2- Şu da ileri sürülmüştür: Onların zayıflarına, güçsüz ve arkasız kimselerine bir hüküm vacip olduğu zaman, onlar bu kimseleri, o hükmü yerine getirmeye mecbur tutuyorlardı. Ama onların güçlü ve arkalı olanlarına, kodamanlarına ise bir hüküm vacip olduğunda, o zaman onlar o kimseyi bundan sorumlu tutmazlar ve cezanın uygulanmasını istemezlerdi. İşte Cenâb-ı Hak bu âyet ile onları böylesi davranıştan men etmiştir.[203]

3- Bu âyetle, yahudilerin ehl-i kitap ve ilim sahibi olmalarına rağmen, sırf cehalet ve apaçık bir hevâ ve arzu demek olan câhiliyye hükmünü arayıp peşine düştükleri için, onları ayıplamak mânası kastedilmiştir.[204]

51. Ey iman edenler, yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden her kim onlara dostluk beslerse o da onlardandır. Şüphesiz ki Allah zâlimler güruhunu hidâyete erdirmez.
52. Kalblerinde bir hastalık olanların, "Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz." diyerek onlara koşuştuklarını görürsün; olur ki Allah bir fetih verir veya katından bir emir getirir de onlar, içlerinde gizlediklerinden dolayı pişman olurlar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler, bu âyet-i kerimenin bütün müminlere, Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyi yasaklamasıyla birlikte bu âyetin inmesine sebep olan kişilerin kimler olduğu hususunda farklı izahlarda bulunmuşlardır.[205]
1- Atiyye b. Said, İbn-i Şihab ez-Zühri ve Ubade b. Velid'den rivayet edilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Yahudilerle olan dostluğunu sona erdiren Ubade b. es-Samit ile onlarla olan dostluğunu sürdüren münafıkların lideri Abdullah b. Übey b. Selul hakkında nazil olmuştur.[206]
a- Atıyye ibn Sa'd'den rivayet ediliyor:
"el-Hâris ibnu'l-Hazrec oğullarından Ubâde ibnu's-Sâmit Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, benim yahudilerden bir çok dostum var. Onların dar zamanımda bana yardım edeceklerinden de eminim. Ama ben, o yahudi dostlarımın dostluğunu terkedip Allah ve Rasûlü'nün dostluğuna dönüyorum. Ben Allah'a ve Rasûlü'ne dostluk besliyorum." dedi. Orada bulunan Abdullah ibn Übeyy:
"Ben, zamanın ilerde başımıza getirebileceği felâketlerden korkan bir adamım. Onun için daha önceki dostlarımın dostluğundan ayrılacak değilim." dedi. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), Abdullah ibn Übeyy'e:
"Ey Ebu'l-Hubâb, yahudilerin dostluğunu Ubâde ibnu's-Sâmit'inkine tercih ediyorsan buyur yap!" buyurdu. Abdullah İbn Übeyy:
"Evet öyle yaptım." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[207]
b- Zührî'den gelen rivayette olay, Bedr Gazvesi ile ilişkilendiriliyor. Şöyle ki:
"Mekke müşrikleri Bedr'de bozguna uğrayınca müslümanlar, dostları olan (veya aralarında velâ antlaşması olan) yahudilere:
"Bedr günü müşriklerin başına gelenler sizin de başınıza gelmeden gelin iman edin." dediler. Yahudilerden Mâlik ibn Sayf:
"Savaşmayı bilmeyen bir grup Kureyşli'yi yenmek sizi gururlandırıp aldatmasın. Biz, size karşı gücümüzü bir toparlıyacak olursak bizimle hiçbir şekilde savaşamazsınız." dedi. Bunun üzerine Ubâde ibnu's-Sâmit Rasûlullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ey Allah'ın Rasûlü, benim dostum olan yahudiler gerçekten güçlü kuvvetli ve tepeden tırnağa silâhlı kimselerdir. Ama ben, onları dostluğundan teberrî ile Allah ve Rasûlü'nün dostluğuna dönüyorum. Benim için Allah ve Rasûlü'nden başka dost yok!" dedi. Orada hazır bulunan Abdullah ibn Ubeyy:
"Ben, yahudilerin dostluğunu terketmiyorum. Ben, onlara ihtiyacı olan bir adamım." dedi. Efendimiz (s.a.v.)'in:
"Ey Ebu Hubâb, Ubâde'den kıskandığın yahudi dostluğunun ona değil de sana olabileceğini mi sanıyorsun?" buyurdu da İbn Ubeyy:
"Evet, öyle kabul ediyorum." dedi ve Allah Tealâ da:
"Allah, seni insanlardan korur..." (âyet: 67)'ye kadar olmak üzere *"Ey iman edenler, yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin..."* âyetlerini indirdi."[208]
c- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre *"Kalplerinde hastalık olanların, "Bize bir felaket gelmesinden korkuyoruz" diyerek onlara koşuştuklarını görürsün; olur ki Allah bir fetih verir veya katından bir emir getirir de onlar, içlerinde gizlediklerinden dolayı pişman olurlar."* ayet-i kerimesinin nüzul sebebinin münafıklar veya Abdullah ibn Übeyy ibn Selül olduğuna dair rivayetler vardır. Bunlara göre Yahudi ve Hristiyanlar münafıklara yemek getirirler, onlara yiyecek ve borç verirler, böylece onların dostluklarını elde ederlerdi. Ne zaman ki, *"Ey iman edenler, yahudi ve hristiyanları dost edinmeyin..."* ayet-i kerimesi nazil oldu, münafıklar:
"Bir kıtlık olduğunda bize yardım eden ve elimizi bollaştıran kimselerle dostluk ilişkilerimizi nasıl koparır, onların dostluğunu nasıl terkederiz?!" dediler de bu ayet-i kerime nazil oldu."[209]
2- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime, Uhud savaşında müşrikler tarafından mağlup edilen ve Yahudilere sığınmak isteyen bazı müminler hakkında nazil olmuştur.[210]

a- Bu hususta Süddi diyor ki:
"Uhud'da müslümanlar bozulunca bu, bazı müslümanlara ağır geldi, devletin ve hakimiyyetin kendileri aleyhine müşriklerin eline geçeceğinden korktular. Onlardan birisi arkadaşına:
"Ben, gidip filân yahudiye sığınacağım; onun emanını alacağım ve onunla birlikte ben de yahudi olacağım." derken bir başkası meselâ:
"Ben de Şam'daki filân hristiyana gidip onun emanını alacağım ve hattâ gerekirse onun yanında hristiyan da olacağım." diyordu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[211]
Bu iki farklı rivayete nazaran âyet-i kerimeler ya Bedr ya da Uhud gazvesinden sonra nazil olmuş olmalıdır.
3- İkrime'ye göre ise bu âyet-i kerime, Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'in, Yahudi Kıireyza oğullarının, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul etmeleri neticesinde onların kesileceğini bildirmesi üzerine nazil olmuştur.[212]
a- İkrime diyor ki:
"Rasulullah, Evs kabilesinden olan Ebu Lübabe b. Abdülmünzir'i Hendek savaşında, Rasulullah ile olan antlaşmalarını bozan Kureyza oğlu Yahudilerine gönderdi. Kureyza oğulları, Sa'd b. Muaz'ı hakem kabul ederek Rasulullah'ın hakeme başvurma çağırışını kabul edince Ebu Lübabe boynunu göstermiş ve Yahudilere "Bu hakemliğin sonu kesilmektir." diye işarette bulunmuştur.
4- Kurtubi, görüş sahibini belirtmeksizin ayet-i kerimenin Ebu Leheb hakkında nazil olduğuna dair bir görüşe de yer vermiştir.[213]
5- Ebû Musa el-Eş'ârî (r.a)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Hz. Ömer (r.a)'e:
"Benim hristiyan bir kâtibim var" dedim. O da:
"Hay Allah canını alasıca! Sana ne oluyor? Bir mü'mini kâtip edinsene. Allah'ın, *"Ey iman edenler, ne yahudileri ne de hristiyanları kendinize dost edinmeyin"* âyetini hiç duymadın mı?" dedi. Ben de:
"Onun dini kendine âit, bana lazım olan onun yazısıdır" dedim. Bunun üzerine:
"Mademki Allah onları hor ve hakir kılmıştır, ben onlara ikram etmem. Madem ki Allah onları zelil kılmıştır, ben onları azîz kılmam. Mademki Allah onları rahmetinden uzaklaştırmıştır, ben onları yaklaştırmam" dedi. Ben de:
"Basra işi (yani işim), ancak onunla halloluyor" dedim. Hz. Ömer:
"Haydi hristiyan öldü, yani farzet ki o kâtip öldü, o zaman ne yapacaksın. Onu öldükten sonra da çalıştıracak değilsin. O halde, şimdilik onu çalıştır ama, yerine mutlaka birisini bul" dedi."[214]
6- Taberi diyor ki:
"Bize göre bu âyetin nüzul sebebi hakkında doğru olan görüş şudur: Allah teala tüm müminlere, Yahudi ve Hristiyanları, müminlere ve Peygambere karşı dost edinmeyi ve onlarla antlaşmalar yapmayı yasaklamıştır. Müminlerden herhangi bir kimsenin, Allah'ı, Rasulünü ve müminleri bırakarak Yahudi ve Hristiyanları dost edinmesi halinde onun da Allah'a, Rasulüne ve müminlere karşı olmakta Yahudi ve Hristiyanlardan biri olacağını, Allah ve Rasulünden uzaklaşacağını beyan etmiştir. Bu âyet, Ubade b. es-Samit ve Abdullah b. Übey ile onların dost edindikleri Yahudiler hakkında da nazil olmuş olabilir. Ebu Lübabe ile, hain, Kureyza oğlu Yahudileri hakkında da nazil olmuş olabilir. Süddi'nin zikrettiği Yahudi Dehlek'i ve Şamlı bir Hristiyanı dost edinmek isteyen iki kişi hakkında da nazil olmuş olabilir. Zikredilen bu görüşlerden herhangi birinin, iddiasının delil olacak derecede sahih olduğu tesbit edilemediğinden ayeti umumi mânâda almak ve müfessirlerin hepsinin görüşlerini kapsar mahiyette olduğunu söylemek daha isabetli olur. Ancak âyetin, başına bazı felaketlerin gelmesinden korkarak Yahudi veya Hristiyanları dost edinen bir münafık hakkında nazil olduğu muhakkaktır. Zira bundan sonra gelen âyette *"Kalblerinde hastalık bulunanların onlara doğru koştuğunu görürsün."* buyurulmaktadır."[215]

52. Kalblerinde bir hastalık olanların, "Bize bir felâket gelmesinden korkuyoruz." diyerek onlara koşuştuklarını görürsün; olur ki Allah bir fetih verir veya katından bir emir getirir de onlar, içlerinde gizlediklerinden dolayı pişman olurlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler, bu âyetle, kendilerinde hastalık bulunduğu beyan edilen kişilerden kimlerin kasdedildiği hususunda çeşitli görüşler zikretmişlerdir;
1- Atiyye b. Said ve Ubade b. el-Velid'e göre burada, kalblerinde hastalık bulunduğu zikredilen kimselerden maksat, Abdullah b. Übey b. Selul'dür. Çünkü o, "Ben, Yahudilerle olan dostluğumu bozmak istemiyorum. Başıma bir felaketin gelmesinden korkuyorum." demişti."[216]
2- Mücahid, Katade ve Süddi'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette, kalblerinde hastalık bulunduğu beyan

edilen kimselerden maksat, Yahudilere karşı samimi olan ve müminleri aldatan münafıklardır. [217]
a- Mücahid diyor ki:
"Bu âyet, Yahudilerle hoş geçinen, onlarla fısıldaşan ve çocuklarını onlara emzirten münafıklar hakkında nazil olmuştur." [218]
3- Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimenin, Yahudi ve Hristiyanları dost edinen, müminleri aldatan münafıklar hakkında nazil olduğunu söyleyen görüş isabetli görüştür. Bu münafık, Abdullah b. Übey b. Selul de olabilir, başka biri de olabilir." [219]

54. "Ey iman edenler, içinizden kim dininden dönerse (dönsün), Allah, mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve çetin, kendisinin seveceği ve kendisini seven bir kavim getirir ki onlar Allah yolunda savaşırlar ve hiçbir kınayanın kınamasından çekinip korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu, dilediğine verir. Allah (ihsanı) geniş ve alimdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ali, Hasan el-Basrî, Katade, Dahhâk ve İbnu Cüreyc, "Bunların, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve onun askerleri olduğunu; çünkü mürted kabilelerle bunların savaştıklarını" söylemişlerdir. [220]
2- Hz. Âişe (r.anha) ise, "Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince birçok Arap kabilesi irtidâd etmiş ve münafıklık yayılmıştı. Babam (Hz. Ebû Bekir'in) başına ise, koca koca dağların başına gelse onları darmadağınık edecek büyük gaileler gelmişti." demiştir. [221]
3- Süddî "Bu âyet, Ensâr hakkında nazil olmuştu. Çünkü Allah'ın Rasulüne yardım edip, İslam'ın muzaffer olması için, O'nu destekleyen ve takviye edenler onların tâ kendileridir" demiştir. [222]
4- Mücâhid de "Bu âyet Yemenliler hakkında nazil olmuştur" demiştir. [223]
5- Merfû olarak rivayet edilen bir hadise göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), bu âyet nazil olduğu zaman, Ebû Mûsâ el-Eşârî'yi göstererek:
"Âyette bahsedilenler, şunun kavmidir" demiştir. [224]
6- Diğer âlimler ise bu kavmin, Farslılar (İranlılar) olduğunu söylemişlerdir. Çünkü rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu âyet sorulduğu zaman o, eliyle Selmân-ı Fârisî (r.a.)'nin omuzuna vurmuş ve:
"Bu kavim bu ve bunun arkadaşlarıdır" diyerek,
"Eğer din, Süreyya yıldızına asılı olsa dahi, Fârisilerden bazı yiğitler onu alacaklardır" [225] buyurmuştur. [226]
7- Diğer birkısım âlim ise, bu âyetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre, şu iki husus buna delâlet etmektedir:
a) Hz. Peygamber (s.a.v.), Hayber günü sancağı Hz. Ali'ye verdiği zaman
"Andolsun ki yarın sancağı öyle birine vereceğim ki o, Allah'ı ve Peygamberi sever, Allah ve Resulü de onu sever" demiştir. Âyette zikredilen sıfat, işte budur.
b) Allah Teâlâ bundan sonra,
"*Sizin yâriniz ancak Allah'dır, O'nun Peygamberidir. Allah'ın emirlerine boyun eğici olarak, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren o mü'minlerdir"* ***[227]*** buyurmuştur. Bu âyet Hz. Ali hakkındadır. Binâenaleyh bundan önceki âyetin de onun hakkında olması daha uygundur. [228]
8- Fahreddin er-Razi bu ayetin Ebu Bekir (r.a.) hakkında nazil olduğunun söylenmesinin vacip olduğunu iddia ediyor ve Râfızîlerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hayber günü *"Yarın sancağı, Allah'ı ve Rasulünü seven ve Allah'ın ve Rasulünün de kendisini sevdiği bir yiğide vereceğim"* [229] hadîs-i şerifine dayanarak, "Bu âyetin Hz. Ali (k.v.) hakkında olduğu ve hadîs-i şerifte de bahsedilenin Hz. Ali olduğu" şeklindeki görüşlerinin batıl olduğunu deliller getirerek isbat etmeye çalışıyor. [230]
9- Taberi diyor ki:
"Müfessirler, bu âyet-i kerimede, dinden çıktıkları için yok edilecekleri zikredilen kimselerden ve onların yerine getirilecek kararlı müminlerden kimlerin kasdedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir.
a- Hasan-ı Basri, Dahhak ve Katade'den nakledilen bir görüşe göre bu âyette dinden çıkacakları bildirilen kişilerden maksat, Resulullah'ın vefatından sonra Hz. Ebubekir'in Hilafeti döneminde, zekat vermemekte direterek mürted olan kişilerdir. Onların yerine getirilecekleri beyan edilen kararlı müminlerden maksat ise, dinden çıkanlara

karşı savaşan Hz. Ebubekir ve arkadaşlarıdır.
Bu hususta Katade diyor ki:
"Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdiğinde bir kısım insanların daha sonra dinden çıkıp mürted olacaklarını biliyordu. Allah teala, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ruhunu alınca Medine halkı, Mekke halkı ve Bahreyn halkı dışında Araplar'ın geneli dindin çıktılar ve dediler ki:
"Namaz kılarız fakat zekat vermeyiz. Vallahi mallarımız gaspedilemez."
Bunlar hakkında Ebubekir konuştu. Ona denildi ki:
"Eğer bunlar zekatın ne demek olduğunu anlamış olsalardı onu verirlerdi. Hatta daha fazla da verirlerdi." Ebubekir de dedi ki:
"Hayır vallahi, Allah'ın *"Namazı kılın zekatı verin."* [231] şeklinde birlikte zikrettiği şeylerin arasını ayırmam. Eğer onlar Allah'ın ve Rasulünün farz kıldığı bir yuları dahi vermeye engel olurlarsa o yuları alıncaya kadar onlarla savaşırım." Bunun üzerine Allah teala, Ebubekir'le birlikte, müslüman ordusunu gönderdi. Ebubekir onlara karşı Rasulullah'ın savaştığı hususlar için savaştı. İslamdan çıkıp zekatı vermeyenleri, esir aldı, öldürdü ve ateşle yaktı. Nihayet onlar, zekat vermeyi, zelil ve sindirilmiş olarak kabul ettiler. Bunun üzerine Ebubekir'e, Araplardan çeşitli heyetler geldi. Ebubekir de onları rüsvay eden bir planla, köklerini kazıyacak savaş arasında serbest bıraktı. Onlar, kendileri için daha kolay olduğundan rüsvay eden planı seçtiler. O da kendilerinden öldürülenlerin cehennemde olduklarını, müminlerden ölenlerin ise cennetlik olduklarını kabul etmeleri, müslümanlardan aldıkları malları geri vermeleri, müslümanların onlardan aldığı malların ise müslümanlara helal olduğunu kabul etmeleri planı idi.
b- Îyad el-Eş'ari'ye göre ise bu âyette, mürted olanların yerine gelecekleri beyan edilir. İstikrarlı müminlerden maksat, Ebu Musa el-Eş'ari'nin kavminden gelecek olan Eş'arilerdir.
Iyad el-Eş'ari diyor ki:
"Bu âyet nazil olunca Rasulullah kendisinde bulunan bir şeyle Ebu Musa el-Eş'ari'ye işaret etti ve dedi ki:
"Mürted olanların yerine gelecek olanlar, bunun kavmidir."
c- Mücahid. Şehr b. Havşeb ve Muhammed b. Ka'b'a göre bu âyette mürted olanların yerine getirilecekleri beyan edilen insanlardan maksat Yemen halkıdır.
d- Suddi'ye göre ise bu âyette, mürted olanların yerine getirilecekleri beyan edilen kararlı müminlerden maksat, Rasulullah'ın yardımcıları olan Ensardır.
Taberi diyor ki;
"Bize göre bu görüşlerden, doğru olmaya daha layık olanı, hakkında Rasulullah'tan hadis rivayet edilen görüştür. O da "Dinlerinden çıkan mürtedlerin yerine getirilecek kararlı müminlerden maksat, Yemen halkından Ebıı Musa el-Eş'ari'nin kavmidir." diyen görüştür. Şayet bu hususta Rasulullah'tan hadis zikredilmemiş olsaydı bu kararlı müminlerden maksadın Hz. Ebubekir ve arkadaşları olduğunu söylerdim. Çünkü Rasulullah'ın döneminde müslüman iken vefatından sonra dinden çıkıp mürted olan insanlara karşı savaşanlar, Ebubekir ve arkadaşlarıdır."
Taberi, sözlerine devamla diyor ki:
"Eğer denilecek olursa ki "Yemen halkı, Hz. Ebubekir'le birlikte mürtecilere karşı savaştıysalar, sizin bu âyeti Yemen halkına yorumlamanız isabetlidir. Savaşmadıysalar, âyeti Yemen halkına nasıl yorumlarsınız?" Cevaben denilir ki: "Allah teala bu âyette, mürted olanları yok edip yerlerine daha hayırlı olan insanları getireceğini beyan etmiş, getireceği insanların, mutlaka o mürtedlerle savaşmış olacaklarını beyan etmemiştir. Bu itibarla Hz. Ebubekir döneminde Yemenliler'in, mürtecilere karşı savaşmamış olmaları, bu âyette zikredilen kararlı müminler olmamalarını icabettirmez. Nitekim Hz. Ömer döneminde, Yemenliler, müslümanlar için Bedevi Araplar'dan daha faydalı olmuşlardır." [232]

55. Sizin dostunuz yalnız ve yalnız Allah, O'nun Rasulü ve namaz kılan, rüku etmiş haldeyken zekat veren mü'minlerdir.
56. Her kim ki Allah'ı, Rasulü'nü ve mü'minleri dost edinirse muhakkak ki galip gelecek olanlar Allah'ın taraftarlarıdır.

Bu ayet-i kerimelerin Ubade İbnu's-Samit, Abdullah İbn Selam ve Hz. Ali haklarında nazil olduğuna dair üç ayrı rivayet vardır.[233]
Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yukarıda Ubade İbnu's-Samit hakkında rivayet edilen hadise İbn İshak tarafından bu ayet-i kerimelerin nüzul sebebi olarak kaydedilmektedir. Oradakinden farklı olarak bu rivayette Ubade İbnu's-Samit'in, dostluklarından teberri ettiği yahudilerin Kaynuka oğulları yahudileri olduğu ayrıntısına da yer verilmektedir.[234]
2- Ubâde İbnu's-Samit yahudilerden ayrılıp:
"Ben, Kurayza ve Nadîr'in müttefiği olmaktan çıkıyor, Allah ve Rasulüne dönerek, Allah ve Rasulünü velî

ediniyorum" deyince, işte bu âyet, O'nun sözüne uygun ve muvafık olarak nazil olmuştur. [235]
3- Rivayet olunduğuna göre Abdullah İbn Selâm,
"Ya Rasûlallah, kavmimiz bizi terketti ve bizimle oturup kalkmamaya yemin ettiler. Biz ise, yerleri uzak olduğu için, senin ashabınla bir arada bulunup, onlarla oturup kalkamıyoruz" deyince, işte bu âyet nazil olmuştur. Böylece Abdullah İbn Selâm: "Biz Allah'ı, Rasûlullah'ı ve mü'minleri dost edinmeye razı olduk, bundan hoşnutluk duyduk" demiştir. [236]
4- Cabir b. Abdillah şöyle dedi:
"Abdullah b. Selam, Rasulullah'a gelerek dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Kureyza ve Nadir Yahudileri'nden bir topluluk bizi terkedip bizden ayrıldılar ve bizimle aynı mecliste oturmamağa yemin ettiler, Evlerin uzaklığı sebebiyle sen'in Ashabı'nla oturup sohbet etmeğe de gücümüz yetmiyor." Böylece İbn Selam Yahudiler'den yana karşılaştığı eziyetlerden şikâyette bulundu. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Rasulullah (s.a.v.) bu âyeti Abdullah'a okuyunca, Abdullah dedi ki:
"Dostlar olarak Allah'a ve Rasulü'ne razı olduk."[237] "Dost olarak Allah, Rasûlü ve mü'minlerden elbette razıyız."[238]
5- Bu rivayetin bir benzerini Kelbî şunu ziyade ederek rivayet etti:
"Ayetin sonu, yani *"Rüku edenler"* Ali b. Ebî Talib hakkında inmiştir. Çünkü o namazda rüku ettiği bir sırada yüzüğünü bir dilenciye vermişti."[239]
6- Ebû Bekr-i Temimi, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Hüseyn b. Muhammed b. Ebî Hureyre'den, o Abdullah b. Abdulvahhab'dan, o Muhammed b. Esved'den, o Muhammed b. Mervan'dan, o Muhammed b. Saib'den, o Ebû Salih'ten, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Abdullah İbn Selam, beraberinde kavminden iman etmiş olan bir grup cemaate gelip dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, evlerimiz uzak. Ne bir meclisimiz, ne de bir sohbetimiz var. Kavmimiz, Allah'a ve Rasulü'ne iman edip tasdik ettiğimizi görünce bizi terk ettiler ve bizimle oturup sohbet etmeyeceklerine, bizimle kız alıp vermeyeceklerine ve bizimle karşılıklı konuşmayacaklarına dair, nefisleri aleyhine, kadınlarıyla cinsî münasebette bulunmamaya yemin ettiler. Dolayısıyla bu, bize zor geldi." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) bu âyeti onlara okudu. Sonra mescide çıktı. İnsanlar kıyamla rüku arasındaydı. Derken bir dilenci gördü.
"Sana birşey veren oldu mu?" buyurdu. Dilenci:
"Evet, bir altın yüzük" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Hangi haldeyken sana verdi?" diye sordu. Dilenci:
"Rüku ederken bana verdi" deyince Peygamber (s.a.v.) tekbir getirdi. Sonra da şu âyeti okudu: *"Kim Allah'ı, Peygamberini ve inananları dost edinirse bilsin ki, şüphesiz Allah'tan yana olanlar üstün gelirler."*[240]
7- Suddî'den âyet-i kerimedeki "rükû etmiş haldeyken zekât veren mü'minlerdir." kısmı ile örtüştüğü için âyetin, Hz. Ali hakkında nazil olduğu; Rükû halindeyken yanına gelip de sadaka isteyen bir fakire, parmağmdaki yüzüğü almasını işaret ettiği ve rükû halinde bile tasaddukta bulunduğu rivayet edilmekteyse de[241] bu, bu vasıf bütün mü'minlerin vasfı olmakla birlikte Hz. Ali'nin de evleviyyetle âyet-i kerimenin hükmüne dahil olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.[242]
8- Rivayet olunduğuna göre Abdullah İbn Selâm şöyle demiştir:
"Bu âyet nazil olunca, "Ya Resûlallah, ben Ali'yi, rükûda iken, yüzüğünü bir fakire tasadduk ederken gördüm.. Onun için onu biz dost ediniriz.." dedim. [243]
9- Hz. Ali'nin, rükûda iken tasaddukta bulunduğu anlatılan rivayet Râzî'de, bu âyetin nüzul sebebi olduğu tasrih edilmeksizin geniş olarak anlatılıyor:
Ebu Zerr'den rivayet ediliyor ki o şöyle anlatmış:
"Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte öğle namazı kıldık. Mescide bir dilenci geldi ve oradakilerden sadaka istedi, fakat kimse sadaka vermedi. Dilenci ellerini göğe kaldırdı ve:
"Ey Allahım, ben şehadet ederim ki Rasûlullah (s.a.v.)'ın mescidinde sadaka istedim ama kimse bana bir sadaka vermedi." dedi. Hz. Ali o sırada rükûda idi. O dilenciye sağ elinin küçük parmağmdaki yüzüğü işaret etti. Dilenci de gelip onun parmağındaki yüzüğü aldı. Hz. Ali'nin işaretini ve dilencinin yüzüğünü alıp gidişini Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de gördü ve:
"Ey Allahım, kardeşim Musa senden istedi ve: "Rabbım göğsüme inşirah ver, işimde bana bir ortak ver. Kardeşim Harun'la beni kuvvetlendir..." dedi de onun hakkında Kur'an indirildi
"Senin pazunu kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve ikinize hükümranlık vereceğiz." buyruldu.

"Ey Allahım, ben de senin peygamberin, safiyyin Muhammed'im. Benim sadrıma da inşirah ver, işimi kolaylaştır, Ailemden bana bir vezir ver, Ali'yi; onunla benim sırtımı güçlendir." diye dua etti. Ebu Zerr der ki:
"Allah'a yemin olsun, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) daha duasını bitirmemişti ki Cibrîl geldi ve:
"Ey Muhammed oku: *"Sizin dostunuz yalnız ve yalnız Allah, O'nun Rasûlü ve namaz kılan, rükû etmiş haldeyken zekât veren mü'minlerdir..."* dedi.[244]
10- Biraz önce de söylediğimiz gibi Hz. Ali de diğer bütün mü'minler gibi tasaddukta bulunmayı severdi ve bu âyet-i kerimenin hükmüne evleviyyetle dahildir. Ebu Zerr'den gelen bu rivayet sebebi hususileştirmekle birlikte âyetin, umumu üzere bütün mü'minler hakkında genel olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.[245]
11- Ammâr Îbni Yâsir'den rivayet edildi:
"Ali İbni Ebî Talib'in yanında bir dilenci geldi. Hazreti Ali nafile namaz kılıyordu, rukudaydı, yüzüğünü çıkardı dilenciye verdi, Maide: 5/55 âyeti indi." [246]
12- Abdülvehhab İbni Mücâhid, Maide: 5/55 âyeti hakkında dedi ki:
"İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet Ali İbni Ebî Talib hakkında indi." [247]
13- Bunun benzerini diğer bir vecihle İbnu Abbas'tan (r.a.) İbnu Meduyeh rivayet etti.
Keza Ali'den (r.a.) bunun benzerini anlattı. [248]
14- Mücâhid'den (r.a.) İbnu Cerîr, Selem İbni Küheyl'den İbnu Ebî Hatim bunun benzerini anlattı. [249]
15- Atâ, îbn Abbas'dan, bu âyetin Ali İbn Ebî Talip (r.a) hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [250]
16- İkrime bu âyetin Hz. Ebû Bekr (r.a) hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [251]
17- Bazı kimseler de şöyle demiştir:
"Bu âyet indiği zaman, Hz. Peygamber'in ashabı, âyette bahsedilen sıfatlar hususunda farklı durumlarda idiler.. Meselâ onlardan bir kısmı namazını bitirmişti; bir kısmı malını fakire vermişti. Bir kısmı da, henüz namazda ve rükû halindeydi... İşte onlar bu sıfatlar konusunda farklı farklı olunca, şüphesiz Allah-u Teâlâ da bu sıfatları zikretmiştir." [252]
18- Fahreddin er-Razi der ki:
"Şiânın, bu âyetin Hz. Ali hakkında nazil olduğuna dair istidlalleri kabul edilemez. Zira biz, müfessirlerin ekserisinin bu âyetin bütün ümmet hakkında olduğunu belirttiklerini beyân etmiştik. Buna göre bu âyetten maksat, "Allah Teâlâ'nın müslümanlara, müslümanlardan başka hiç kimseyi dost ve yardımcı edinmemelerini" emretmesidir. Müfessirlerden, bu âyetin Hz. Ebû Bekr hakkında olduğunu söyleyenler de vardır.
Razi, onların, bu âyetin rükû halindeyken zekâtını veren kimseye mahsus olup o şahsın da Ali İbn Ebî Talip olduğu şeklindeki istidlallerini de zayıf bulur ve onları çürütmeye çalışır." [253]
19- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Ayet-i kerimenin *"Namazı kılarlar, rüku ederek (boyun eğerek) zekatı verirler."* bölümünün kimin hakkında indiği hususunda iki görüş zikredilmiştir.
a- Bazılarına göre bu âyet, bütün müminler hakkındadır.
b- Süddi, Ebu Cafer, Utbe b. Ebi Hakim ve Mücahid'e göre ise âyetin bu bölümü Hz. Ali hakkında nazil olmuştur. Çünkü Hz. Ali namazda rüku ederken yanından geçen dilenci ondan bir şey istemiş Hz. Ali de ona yüzüğünü vermiştir. Bu sebeple "Rüku ederken zekatlarını verirler" şeklinde vasıflandırılmıştır. [254]

57. Ey iman edenler, sizden önce kendilerine kitab verilmiş olanlardan dininizi alaya alan ve eğlence edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'tan takva üzere olun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cubeyr veya İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetlerinde o şöyle anlatıyor:
"Yahudilerden Rifâa ibn Zeyd ibn Tâbut ve Suveyd ibnu'l-Hâris müslüman olmuş görünmüş ve sonra da münafıklığa başlamışlardı. Müslüman göründükleri için bazı müslümanlar onlara dostluk beslemeye başlamakla Allah Tealâ Maide: 5/57-61 âyetlerini indirdi."[255]
2- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette de müşriklerin ve yahudilerin özellikle müslümanlar secdede iken onlara güldükleri, secde ile veya müslümanların secdedeki halleriyle alay ettikleri belirtilmektedir.[256]

3- "Her üç halde de bu âyetlerin nüzulüne sebep olanlar yahudiler ve onlara uyan diğer müşrikler ve onların Hz. Peygamber ve müslümanlarla alay etmeleri, İslâm'ı alaya almalarıdır. Dolayısıyla rivayetler arasında bir zıtlık veya çelişki söz konusu değildir.[257]
4- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Ayette zikredilen "Kâfirler"den maksat ise, putlara tapan müşriklerdir. Allah teala, müminlere, bu gibi kâfirleri dost edinmelerini de yasaklamıştır." [258]

58. Birbirinizi namaza çağırdığınızda; onu alaya alır ve eğlence edinirler. Bu, onların gerçekten akıllarını kullanmaz bir topluluk olmalarındandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın müezzini namaza çağırıp, müslümanlar da namaza kalktığında, Yahudiler alay ederek ve gülerek: "Kalktılar, kalkmadılar, kıldılar, kılmadılar, rüku ettiler, etmediler" demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[259]
2- Kelbi'nin Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde *"Birbirinizi namaza çağırdığınızda; onu alaya alır ve eğlence edinirler..."* âyet-i kerimesinin de özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müezzini namaz için ezan okuyup da müslümanların mescid-i nebevî'ye doğru gitmeleri üzerine yine onların (o iki yahudinin, Rifâa ibn Zeyd ibn Tâbut ve Suveyd ibnu'l-Hâris'in veya genel olarak yahudilerin) alay yollu:
"Kalktılar kalkamaz olasıcalar, namaz kıldılar kılamaz olasıcalar." demeleri üzerine ya da yine alay kabilinden olmak üzere müslümanlara:
"Kalkın namaz kılın, rükû edin bakalım!" demeleri üzerine nazil olduğu da söylenmiştir.[260]
3- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müezzini namaza çağırdığı ve müslümanlar ruku'ya ve secdeye vararak namaz kıldıkları zaman, yahudiler onlara güler, onlarla alay ederlerdi. Bunun üzerine bu âyeti kerime nazil oldu.[261]
4- Süddî de şunu söyledi:
"Bu âyet, Medine Hıristiyanları'ndan olan bir adam hakkında inmiştir. Bu adam, müezzinin: "Eşhedü enne Muhammeden Rasulullah" dediğini işittiği vakit (müezzini kasdederek):
"Yalan söyleyen ateşte yansın" derdi. Nihayet bu adamın hizmetçisi bir gece, adam ve ev halkı uyurken bir miktar ateşle içeri girdi. Ateşten bir kıvılcım sıçrayarak evi yaktı. Adam ve ailesi de beraberce yandılar."[262]
4- Diğer alimler de şöyle dediler:
"Kâfirler ezanı işittiklerinde, Rasulullah (s.a.v.)'ı ve müslümanları bu yüzden kıskanırlardı. Bir gün Rasulullah (s.a.v.)'ın huzuruna çıkıp dediler ki:
"Ya Muhammed, gerçekten sen, geçmiş ümmetlerin içerisinde hiç duymadığımız birşey ortaya çıkardın. Sen eğer peygamberlik davasında bulunuyorsan, o halde hiç yoktan ihdas ettiğin bu ezan hususunda senden önceki peygamberlere uymamış oldun. Eğer şu ezan işinde bir hayır olsaydı, bu işe insanların en layıkı senden önceki nebiler ve rasüller olurdu. O halde eşek anırmasına benzeyen bu bağırmayı nereden buldun? Bu ne çirkin bir ses, ne çirkin bir küfür." İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti ve: *"Allah'a çağıran, salih amel İşleyen ve: "Şüphesiz ben, müslümanlardanım" diyen kimseden daha güzel sözlü olan kimse kimdir?"* ***[263]*** âyetini indirdi."[264]
5- Kurtubî, hadiseyi Kelbî'den rivayetle zikretmiştir.[265]

59. "De ki: "Ey kitap ehli! Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene inanmanızdan ve çoğunuzun fasık olmasından ötürü mü bizden hoşlanmıyorsunuz?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cubeyr veya İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle demiştir:
"İçlerinde Ebu Yâsir ibn Ahtab, Râfi' ibn Ebî Râfi', Azer (veya Azur) Zeyd, Halid, Ezâr ibn Ebî Ezâr ve Eşya'ın da bulunduğu bir grup yahudi, Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek kendisine, hangi peygamberlere iman ettiğini sordular. Rasulullah (s.a.v.) da (Bakara Sûresi'nin 136. âyetini iktibas ederek) buyurdu ki:
"Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail ve İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilenlere, Musa'ya, İsa'ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri katından verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, Allah'a teslim olmuş müslümanlarız." Böylece Rasuiullah (s.a.v.) İsa'yı zikredince, bu yahudiler, O'nun peygamberliğini inkâr ettiler ve dediler ki:

"Vallahi dünya ve ahirette sizden daha az nasibi olan ve sizin dininizden daha yaramaz dinli olan hiçbir din sahibi bilmiyoruz." İşte bu sebepten dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[266]
2- Suyûtî'nin Lubâbu'n-Nukûl'ünde bu yahudilerin isimleri Ebu Yâsir ibn Ahtab, Nâfi' ibn Ebî Nâfı', Gâzî ibn Ömer olarak verilmektedir.[267]
3- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre de bu hadise üzerine bu ve bunu takip eden âyet-i kerime nazil olmuştur.[268]

60. De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve gazab ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler; işte bunlar, yeri daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas şöyle der:
"Yahudilerden bir grup Rasulullah (s.a.v)'a gelerek peygamberlerden hangisine inandığını sordular. Rasulullah (s.a.v) şöyle cevap verdi:
"Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail ve İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilenlere, Musa'ya, İsa'ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri katından verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, Allah'a teslim olmuş müslümanlarız."[269]
Âyette Hz. Îsâ'nın adı geçince, onun peygamberliğini inkar ettiler ve şöyle dediler:
"Biz İsa'ya iman etmediğimiz gibi, ona iman edene de iman etmeyiz. Allah'a andolsun ki, dünya ve âhirette sizden daha az nasibi olan din mensubu tanımıyoruz. Sizin dininizden daha kötü bir din de bilmiyoruz." Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi."[270]
2- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Bu âyet nazil olunca, müslümanlar ehl-i kitabı ayıplayarak:
"Ey maymunların ve domuzların kardeşleri..." demiş, bunun üzerine de onlar rezil rüsvay olarak başlarını önlerine eğmişlerdir."[271]
3- Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre bir gün Rasulullah (s.a.v.)'den, maymun ve domuzlar hakkında "Acaba bu hayvanlar, bunların şekline giren Yahudilerin soyundan mı gelmedir?" diye soruldu. Rasulullah şu cevabı verdi:
"Allah'ın, lanetine uğratarak, başka yaratıklar şekline döndürdüğü her topluluk yok olup gitmiştir, soyları kalmamıştır. Bu maymun ve domuzlar, daha önce var olan soylarının devamıdır. Allah, Yahudilere gazabedince onları maymunlar ve domuzlar şekline çevirmişti." [272]

61. Size geldiklerinde "İman ettik." derler. Halbuki onlar, küfür ile girmişler ve yine onunla çıkmışlardır. Ve Allah, onların gizlemekte olduklarını en iyi bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde ve Süddî derler ki:
"Bu âyet-i kerime, bir kısım yahudiler hakkında nazil olmuştur ki onlar, Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına girdiklerinde sırf münafıklıklarından iman etmiş ve O'nun getirdiklerinden razı olmuş görünürlerdi."[273]
2- Katade bu âyetin izahında diyor ki:
"Yahudilerden bazı insanlar, Rasulullah'ın yanına geliyor ve ona, iman ettiklerini, getirdiklerine razı olduklarını söylüyorlardı. Halbuki onlar, sapıklıklarına ve inkarcılıklarına sımsıkı bağlı idiler. Onlar, Rasulullah'm yanına girerken de böyle idiler, çıkarken de."[274]
3- İbn-i Zeyd de diyor ki:
"Ehl-i kitap olan Yahudilerden bir kısım insanlar şu âyette zikredildiği gibi davranırlardı.
"Kitap ehlinden bir cemaat şöyle dedi: "İman edenlere indirilenlere günün başlangıcında iman edin. Sonunda inkâr edin. Umulur ki dinlerinden dönerler." [275]
Evet, onlar ehl-i kitaptan olan kendi kâfirlerine ve şeytanlarına döndükleri zaman inkârlarıyla birlikte dönerlerdi. [276]

62. Onların çoğunun günaha, düşmanlığa ve haram yemeye koşuştuklarını görürsün. Bu yaptıkları ne kötü bir şeydir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddi, bu âyette zikredilen günahtan maksadın, inkarcılık olduğunu söylemiş, âyet-i kerimede, Yahudilerin, inkâra koştuklarının bildirilmek istendiğini ifade etmiştir. [277]
2- İbn-i Zeyd ise, buradaki günahtan maksadın, inkarcılık dahil her türlü günah olduğunu söylemiş, Allah Teala'nın, Yahudilerin her çeşit günaha koşuştuklarını bildirdiğini ifade etmiştir. [278]
3- Katade de demiştir ki:
"İşte her gün sizin aranızda bulunan Yahudiler böyledir. Âyet, onların hallerini beyan etmektedir." [279]

64. Yahudiler: "Allah'ın eli bağlıdır." dediler. Böyle dediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve onlara lanet olsun. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır; nasıl dilerse öyle infak eder...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "en-Nebbâş ibn Kays adındaki bir yahudi:
"Senin Rabbın cimri. Baksana hiç infakta bulunmuyor." demişti. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[280]
2- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in asr-ı saadetinde yahudilerin ticaretleri kesada uğradığı bir zamanda, "Allah'ın eli bağlıdır." demişler ve bununla "Allah cimridir, baksana bize vermede cimri davranıyor..." gibisinden lâflar etmişlerdi İkrime'den rivayete göre bu lâfı söyleyenlerden birisi de Finhâs adındaki yahudi olup bu âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur.[281]
3- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette bu sözü söyleyenler Kaynukâ oğullarının reisi Finhâs ibn Azûrâ ve arkadaşları olarak verilirken Mukatil ondan başka İbn Sûriyâ, Azer ibn Ebî Azer'in de isimlerini vermektedir.[282]
4- İbn Abbâs, İkrime ve Dahhâk'tan gelen bir rivayette de onların bu sözü söylemelerinin sebebi "daha önceden rızıkları genişletilmiş, kendilerine bol rızıklar verilmişken Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmemeleri sebebiyle bu rızıklarının kesilmesi ve ellerinin daraltılması" olarak verilmiştir.[283]
5- Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabının son derece sıkıntı, fakirlik ve ihtiyaç içinde olduklarını görünce, alay ve istihza yoluyla şöyle dediler:
"Muhammed'in Tanrısı fakir ve elleri bağlı (cimri)dir." Onlar bu sözü söyledikleri için, Hak Teâlâ böyle söylediklerini nakletmiştir.[284]
6- Yahudiler, insanlar içinde malı ve serveti en çok olanlar idiler. Cenâb-ı Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Peygamber olarak gönderip de, onlar da onu yalanladıklarında, Allah, onların geçimlerini darlaştırdı. O zaman yahudiler, "Allah'ın eli bağlı" dediler. Yani Allah'ı cimrilikle tavsif ederek, "O'nun elleri, bağış ve ihsanda bulunmaktan uzaktır" dediler. Ancak câhil bir kimse, sıkıntı, meşakkat ve belâlara dûçâr olduğu zaman, işte böylesi sözler söyler. [285]
7- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Bundan maksad, yahûdilerin: "Allah bize ancak, buzağıya tapmış olduğumuz günler miktarınca azap edecektir" sözüdür. Fakat yahudiler, Hak Teâlâ'nın, kendilerine ancak bu kadarcık bir süre azap edeceği hususunu, bu yanlış ibare (cümle) ile belirtmek istemişler, böylece sözün bozukluğu ve edebe uygun olmayışı sebebi ile de lanete müstehak olmuşlardır. [286]
8- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Şa's b. Kays adında bir Yahudi, Rasulullah'a dedi ki:
"Şüphesiz ki senin Rabbin cimridir, kimseye bir harcamada bulunmuyor." İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu ve Yahudilerin, Allah'a isnad ettikleri iftirada yalancı olduklarını ortaya koydu. Zira Allah Teala kullarına, istedikleri nimeti bolca verir. Nitekim başka bir âyet-i kerimede: *"Allah, istediğiniz her şeyden size verdi. Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız bitiremezsiniz. Şüphesiz ki insan çok zalim, çok nankördür."*[287] buyurmuştur.
Allah Teala'nın nimetlerinin sayılamayacak kadar çok olduğu muhakkaktır. Nitekim Rasulullah (s.a.v.) de Allah

Teala'nın geniş lütfu hakkında şöyle buyuruyor:
"Allah Teala buyuruyor ki: "Ey Kulum, sen Allah yolunda harca ki, ben de sana vereyim." Rasulullah (s.a.v.) sözlerine devamla şöyle buyuruyor:
"Allah'ın eli (hazinesi) doludur. Ondan vermesiyle eksilmez. O hazineler gece ve gündüz akar. Allah'ın, gökleri ve yeri yarattığı günden beri ne kadar nimetler verdiğini söyleyebilir misiniz? Bütün bu verdikleri onun hazinesinden bir şey eksiltmemiştir. Çünkü onun arşı (hudutsuz nimet deryası) üzerinde kurulmuştur. Terazi onun elindedir. Kefeyi bazan indirir, bazan kaldırır. (Yani böylece insanların, bazısına çok, bazısına az verir. Bir topluluğu yükseltir, diğerini alçaltır." [288]
9- "Allah'ın eli bağlıdır." sözünün, Bakara: 2/245 âyetinin nüzulü üzerine yahudilerin söyledikleri sözlerden biri olduğu daha önce o âyet-i kerimenin nüzul sebebinde geçmişti.

67. "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirlere yol göstermez."

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi müfessirler arasında ihtilaflıdır.
Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bazılarına göre bu âyet-i kerime, bir bedevinin Rasulullah'ı öldürmek istemesi üzerine Allah Teala'nın, onun şerrini Rasulullah'tan bertaraf etmesi sebebiyle nazil olmuştur.[289]
a- Ayetteki *"Allah seni insanlardan korur."* kısmının da delaletiyle bu âyetin nüzul sebebindeki meşhur rivayetlerden birisine göre daha önce de geçen Gavres hadisesi üzerine inmiştir[290] ki bu sûrenin 11. âyetinin nüzul sebebinde İbn İshak rivayetiyle geçmiş olup hadisenin farklı kanallardan rivayetlerini, rivayetlerin ayrıntılardaki farklarını ve kaynaklarını orada vermiştik.
b- İbn Hişâm'ın İbn İshak kanalıyla Câbir ibn Abdullah'tan rivayetle zikrettiği ve yukarda verdiğimiz bu haber yine Câbir ibn Abdullah'dan rivayetle İbn Ebî Hatim ve İbn Merdûye tahricinde şöyledir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Enmâr oğulları gazvesinde iken Zâtu'r-Rika denilen mevkide en yüksek hurmanın altına inip konaklamıştı. Kuyunun başında ayaklarını uzatmış otururken Neccâr oğullarından Gavres İbni Haris adında birisi:
"Ben muhakkak Muhammed'i öldüreceğim." demiş. Arkadaşları:
"Bunu nasıl yapacaksın?" diye sormuşlar.
"Ona: "Kılıcını bana ver." diyeceğim, kılıcını bana verince de onunla onu öldüreceğim." demiş ve Efendimiz (s.a.v.)'e gelerek:
"Ey Muhammed, kılıcını bana versen de bir koklasam." demiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de kılıcını ona vermiş. Adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vurmak üzere kılıcı kaldırınca kolunu bir titreme tutmuş ve isteğini yerine getirememiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Allah, seninle istediğinin arasına engel koydu." buyurmuş ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[291]
c- Muhammed b. Ka'b el-Kurezi demiştir ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), bir yolculuğunda bir ağacın altına konakladı ve kılıcını ağaca astı. Derken o uyurken, bir bedevi geldi ve Hz. Peygamber'in (asılı) kılıcını alıp, kınından çıkardı ve:
"Ey Muhammed, seni elimden kim kurtaracak?" dedi. Hz. Peygamber:
"Allah" dedi. Bunun üzerine bedevî Arabın eli titredi, elinden kılıç düştü ve başını ağaca çarptı, öyle ki beyni dışarı fırladı. İşte bunun üzerine, Allah Teâlâ bu âyeti indirip, O'nu insanlardan koruduğunu beyân buyurdu." [292]
2- Bir kısım âlimlere göre ise bu âyetin nüzul sebebi, Rasulullah'm Kureyş'ten çekinmesi idi. [293]
a- Allah Teala bu ayet-i kerimeyi indirince Rasulullah sırtüstü yattı ve sonra buyurdu ki:
"Dileyen beni yalnız bıraksın." Bu sözü iki veya üç defa söyledi.[294]
b- Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:
"Kim sana "Hz. Muhammed kendisine indirilenlerden bir şeyi gizledi." diyecek olursa şüphesiz ki o yalan söylemiştir. Çünkü Allah Teala: *"Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun."* buyurmuştur." [295]
el-Hasenu'1-Basrî ve Mücâhid'den gelen rivayetler bu âyet-i kerimenin manâ ve gayesine biraz daha uygun görünmektedir:[296]

c- Hasan-ı Basrî, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu söyledi:
"Allah Teala peygamberlik vazifesiyle beni gönderince, bu risalet sebebiyle göğsüm daraldı, çok sıkıntı hissettim ve bildim ki insanlardan beni yalanlayanlar çıkacak." böylece Rasulullah (s.a.v.) Kureyş Kabilesi'yle, yahudi ve hıristiyanları (iman etmemeleri halinde başlarına gelecek şeylerle) korkutuyordu ki Allah Teala bu âyeti indirdi."[297]
d- İbn Ebî Hatim'in Mücâhid'den rivayetle tahricinde o şöyle demiş:
"Ey o peygamber, sana indirileni tebliğ et." nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Rabbım, herkes benim aleyhimde toplanmış durumda ve ben yalnız başınayken bunu nasıl yapayım?" dedi de *"Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur..."* kısmı da nazil oldu.[298]
e- Suyûtî, bu el-Hasanu'l-Basrî ve Mücâhid rivayeti ile amcası Ebu Talib'in Efendimiz'i korumak üzere Hâşim oğullarından bazılarını görevlendirmesinin bu âyetin nüzul sebebi olduğuna dair rivayetleri, âyet-i kerimenin Mekke'de nazil olmuş olmasını gerektirdiği için zayıf görmekte ve âyet-i kerimenin Medenî olduğunu tasrih etmektedir.[299]
f- Ancak Alûsî, rivayetlerin arasını te'lif sadedinde bu âyet-i kerimenin iki defa; bir kere Mekke'de, bir kere de Medine'de nazil olmuş olabileceğini söylemektedir.[300]
g- Hem Mekke'de ve hem de Medine'de nüzulüne delâlet eden haberlerin sahih olmalarına nazaran bu ihtimal daha kuvvetli ve tercihe şayan görünmektedir.[301]
3- a- Tirmizî'de Hz. Aişe'den rivayetle verilen bir haberde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu korkusunun aslında onda değil de ashabında olduğunu anlıyoruz. Çünkü Allah Tealâ tarafından risaletle gönderilen bir peygamberin, Allah'tan başka kimseden korkusunun olması ona yaraşmaz. [302]
b- Hz. Aişe şöyle anlatıyor:
"Allah seni insanlardan korur." âyet-i kerimesi nazil oluncaya kadar Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) korunurdu. Bu âyet inince Hz. Peygamber (s.a.v.) başını çadırdan çıkarıp:
"Ey insanlar yanımdan ayrılıp gidebilirsiniz. Çünkü beni Allah korumuştur." buyurdular.[303]
c- Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın da onu geceleyin koruyanlar arasında olduğu zikrediliyor.[304]
d- Ayıca ashabdan İsmet ibn Mâlik el-Hatmî *"Allah seni insanlardan korur."* âyet-i kerimesi nazil oluncaya kadar Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü geceleri korurduk." demektedir.[305]
e- Vâhidî'deki rivayette konu biraz daha müşahhas hale getiriliyor: Buna göre Hz. Aişe şöyle anlatıyor:
"Rasulullah (s.a.v.) bir gece uykusuz kalmıştı.
"Durumun nasıl ey Allah'ın Rasulü?" dedim. Buyurdu ki;
"Bu gece beni koruyup bekleyecek salih bir zât yok mu?" Biz bu durumda iken silah sesi işittik. Rasulullah (s.a.v.):
"Kim o?" buyurdu. Gelenler;
"Biz, Sa'd ve Huzeyfe'yiz. Seni korumağa geldik" dediler. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) uyudu. Öyle ki horultusunu işitiyordum. Bu âyet nazil olunca, Rasulullah (s.a.v.) başını deriden yapılmış çadırından çıkarıp:
"Artık dönünüz, gidiniz ey insanlar. Zira Allah beni kendi korumasına almıştır" buyurdu."[306]
f- Buna göre bu âyet-i kerime Efendimiz (s.a.v.)'in, yanında hanımlarından Hz. Aişe'nin de bulunduğu gazvelerinden birisinde, geceleyin ve Hz. Peygamber (s.a.v.) yatakta iken (âyet leylî-firâşî'dir) nazil olmuştur.[307]
4- İsmail b. İbrahim el-Vaiz, İsmail b. Necid'den, o Muhammed b. Hasan b. Halil'den o Muhammed b. Ala'dan, o Hammani'den, o Nadr'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundular:
"Rasulullah (s.a.v.) koruma altında bulunurdu. Ebû Talib, Rasulullah (s.a.v.)'la beraber kendisini korumaları için her gün Haşim Oğulları'ndan adamlar gönderirdi. Nihayet: *"Ey peygamber Rabbin'den sana indirileni tebliğ et..."* âyetini *"Allah seni insanlardan koruyacaktır..."* kısmına kadar nazil olunca, kendisini korumak için adam göndermek isteyen amcası Ebû Talib'e dedi ki:
"Ey amcam, Allah Teala şüphesiz beni, bütün cinlerden ve insanlardan korumuştur."[308]
Bu rivayete göre bu âyet-i kerime bi'setin ilk yıllarında, hattâ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası Ebu Tâlib henüz hayatta iken Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuştur. Ancak âyet-i kerimenin nüzul vaktinde meşhur olan bundan önceki rivayettir ve âyet-i kerime hicretten sonra inmiş olup medenîdir.[309]

5- Bu ayet indikten sonra Rasulullah’ın durumu:
a- Müfessirler bu âyet-i kerime indikten sonra Rasulullah'ın artık insanlardan çekinmez olduğunu, hatta yanında muhafız bulundurmaktan dahi vaz geçtiğini zikretmişlerdir.[310]
b- Katade diyor ki:
"Bu âyet-i kerime indirilince Allah Teala, Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, insanlara karşı kendisinin ona yeteceğini, onu insanlardan koruyacağını bildirdi ve ona, kendisine indirilenleri insanlara tebliğ etmesini emretti. Rasulullah'a denilmişti ki:
"Sen bir kapıcı edinsen nasıl olur?" Rasulullah da:
"Vallahi ben insanlarla beraber bulunduğum müddetçe ökçemi onlara göstereceğim." buyurdu. [311]
c- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Bu âyet-i kerime inince Rasulullah buyurdu ki:
"Artık beni korumayın. Çünkü Rabbim beni korumuştur." [312]
d- Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:
"Bu âyet-i kerime gelmeden önce Rasulullah (s.a.v.) sahabe tarafından korunuyordu. Bu âyet gelip de:
"Allah seni insanlardan korur." buyurulunca Rasulullah başını o anda içinde bulunduğu çadırdan dışarı çıkararak:
"Ey insanlar, yanımdan dağılın. Artık Allah beni koruyor." dedi."[313]
6- Diğer nüzul sebepleri:
Bunlar dışında bazı nüzul sebepleri daha bazı tefsirlerde verilmekte olup bunları özet olarak şöyle sıralıyabiliriz:
1- Rivayet edildiğine göre, "Hz. Peygamber (s.a.v), Mekke döneminde Kur'ân'ın bir kısmını açıkça okuyor, bir kısmını da, müşriklerin kendisine ve ashabına aşmasından korktuğu için gizli okuyordu. Allah, İslâm'ı kuvvetlendirip, onu mü’minler ile te'yîd edince, Resulüne, *"Ey Peygamber, Rabb'inden sana indirileni tebliğ et"* buyurmuştur."[314]
2- Bu âyet, yahûdilerle ilgili olarak daha önce geçmiş olan, recm (zina cezası) ve kısas hâdisesi hakkında nazil olmuştur. [315]
3- Yahudiler, İslâm'ı ayıplayan konuşmalar yapmış, Hz. Peygamber (s.a.v.) susup onların bu ayıplamalarına cevap vermemişti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [316]
4- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarını dünya nimetleri ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımı olarak kalma arasında muhayyer bırakan âyet[317] nazil olduğunda "Peygamber hanımı olarak kalmayı değil de dünyayı seçerler" endişesiyle Hz. Peygamber (s.a.v.) eşlerine bu âyet-i kerimeyi okumamıştı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [318]
5- Zeyd b. Harise ve Zeyneb bint Cahş'ın durumu hakkında nazil olmuştur. Hz. Aişe der ki:
"Her kim Rasûlullah (s.a.v.)'ın vahiyden bir şey gizlediğini söylerse Allah'a en büyük iftirayı atmış olur. Çünkü Allah Tealâ: *"Ey o Peygamber, Rabbından sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun..."* buyurmuştur. Eğer Rasûlullah (s.a.v.) vahiyden bir şeyi gizlemiş olsaydı *"Allah'ın açığa vuracağını içinde gizliyordun..."* âyetini[319] gizlerdi." [320]
6- Bu âyet-i kerime cihad hakkında nazil olmuştur. Münafıklar cihada çıkmaktan hoşlanmadıkları için Hz. Peygamber (s.a.v.) bazan onları savaşa çıkmaya teşvikte bulunmazdı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [321]
7- *"Allah'tan başkasına dua edenlerin ilâhlarına sövmeyin. Çünkü onlar da tutar bilgisizce Allah'a söverler..."* âyet-i kerimesi[322] nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.), müşriklerin ilâhlarını ayıplamayı bırakmıştı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[323]
8- Bu âyet, müslümanların hakları hususunda nâzil olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), Veda haccında, çeşitli hükümleri ve haccın menâsikini beyân ederken:
"Tebliğ ettim mi?" demiş müslümanlar da,
"Evet (tebliğ ettin)" demişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) de:
"Allah'ım şâhid ol!" demişti." [324]
9- Hz. Peygamber (s.a.s), Kureyşlilerden, yahûdilerden ve hristiyanlardan çekiniyordu. İşte bundan ötürü, Allah bu [325]

âyet ile, O'nun kalbindeki korkuyu giderdi.
10- Ebû Said Muhammed b. Ali es-Saffar, Hasan b. Ahmed el-Mahlidî'den, o Muhammed b. Hamdun b. Halid'den, o Muhammed b. İbrahimi Hulvanî'den, o Hasan b. Hammad Siccade'den, o Ali b. Âbis'ten, o A'meş'ten, o Ebu'l-Haccab'dan, o Atiyye'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den bize haber verdiğine göre bu âyet, "Gadir Humm" günü Ali b. Ebî Talib hakkında nazil olmuştur."[326]
11- İbn Abbas (r.a.) Berâ İbn Âzib (r.a.) ve Muhammed İbn Ali'ye göre "Âyet, Hz. Alî (k.v)'nin fazileti hakkında nazil olmuştur. Bu nazil olduğu zaman, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali (r.a.)'nin elini tuttu ve:
"Ben, kimin dostu isem, Ali de onun dostudur. Allah'ım ona dost olana sen de dost ol ona düşman olana, sen de düşman ol" [327] buyurdu.
Derken Hz. Ömer (r.a.), Hz. Ali (r.a.) ile karşılaştı ve:
"Ey İbn Ebi Tâlib, ne mutlu sana! Gözün aydın! Benim dostum ve bütün mü'minlerin ve mü'minelerin dostu oldun" dedi." [328]
12- Bu rivayetler çok iseler de, evlâ olan bu âyeti "Allah'ın, Hz. Muhammed (s.a.s)'i yahûdî ve hristiyanların hile ve tuzaklarından emin kılıp, onlara hiç aldırmadan tebliğini yapmasını emrettiği" mânasına hamletmektir. Çünkü bu âyetten önceki birçok âyet ve yine bundan sonraki birçok âyet yahudî ve hristiyanlarla ilgili olduğuna göre, aradaki bu tek âyeti, öncesine ve sonrasına uygun düşmeyen bir mânaya hamletmek imkânsız olur. [329]

68. De ki: "Ey kitab ehli, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbınızdan size indirilenleri dosdoğru uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz. Andolsun ki Rabbınızdan size indirilenler, onlardan çoğunun azgınluık ve küfrünü artıracaktır. Öyleyse o kâfirler topluluğu için hiç tasalanma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime veya Saîd ibn Cubeyr'den rivayette İbn Abbâs şöyle anlatıyor:
"Râfi' ibn Harise, Sellâm İbni Mişkem (veya Selâm ibn Miskîn), Mâlik ibnu's-Sayf ve Râfi' ibn Harmele (veya Râfi' ibn Hureymile) adındaki yahudiler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Ey Muhammed, Sen, İbrahim milleti ve dini üzere olduğunu, bizim yanımızdaki Tevrat'a iman ettiğini söyleyip onun Allah'tan gelen bir hak olduğuna şehadet etmiyor musun?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Evet öyledir. Fakat sizler sonradan birçok şeyler uydurdunuz, onda sizden alınmış olan misakı inkâr ettiniz, onda, (benim nübüvvetim ve vasıflarım gibi) insanlara açıklamakla emrolunduğunuz şeyleri gizlediniz. Ben, sizin bu sonradan uydurup meydana getirdiklerinizden beriyim." buyurdu. Onlar yine:
"Biz, elbette yanımızda mevcut olanı alacağız. Hiç kuşkumuz yok biz hak ve hidayet üzereyiz; sana iman edecek ve sana uyacak da değiliz." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[330]
2- İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet olunur:
"Yahudilerden bir grup Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Tevrat'ın hak bir kitap olup, Hak katından geldiğini sen itiraf etmiyor musun?" dediler. Rasulullah (a.s.v):
"Evet" dedi. Yahudiler:
"İşte biz ona inanıyoruz ve ondan başkasına da inanmıyoruz" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi."[331]

71. Bir fitne olmıyacağını zannettiler de körleştiler, sağırlaştılar. Sonra Allah kendilerine tevbe imkânı verdi ama içlerinden bir çoğu yine körleştiler ve sağırlaştılar. Allah yapmakta olduklarına Basîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- İbnu'l-Enbârî der ki:
"Bu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bi'setinden önce küfür üzere olup O'nun peygamber olarak gönderilmesinden sonra da azgınlık ve çekememezlikten dolayı onu yalanlıyan ve bu yaptıklarının onlara bir zarar vermiyeceğini, bu yüzden cezalandırılmıyacaklarını zanneden bir kavim hakkında nazil olmuştur."[332]

72. "Meryem oğlu Mesih, gerçekten Allah'ın kendisidir." diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesih: "Ey israil oğulları, benim de Rabbım, sizin de Rabbınız olan Allah'a kulluk edin. Zira her kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak ona cenneti haram eder ve onun varacağı yer ateştir. Zâlimlerin hiçbir yardımcıları yoktur" demişti.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

l- Mukatil der ki:

"Meryem oğlu Mesîh, gerçekten Allah'ın kendisidir." diyen Necran hristiyanları hakkında nazil olmuştur."[333]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu, Ya'kûbiyye fırkasının sözüdür. Çünkü onlar, "Meryem bir ilah doğurdu" diyorlardı. Belki bu mezhebin görüşü, onların "Allah Teâlâ, İsa'nın zatına (kendisine) hulul etti ve İsa'nın zatı ile birleşti" demeleridir."[334]

78. İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler. Bu onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Ebu Ubeyde Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:
"İsrailoğullarında bir kusur meydana geldiğinde, kişi, din kardeşinin günah işlediğini görüyor ve ona o günahı işlememesini söylüyordu. Ancak ertesi gün, onda gördüğü bu günah işleme hali, kendisinin, onunla birlikte yeyip içmesine ve onunla içli dışlı olmasına mani olmuyordu. Bunun üzerine Allah onları birbirlerine düşürdü. İşte bunlar hakkında Kur'an'ın şu âyetleri indi:
"İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler. Bu onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi."
Ebu Ubeyde devamla diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) onlara gelen âyetleri şu âyete kadar okudu:
"Eğer onlar, Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı kâfirleri dost edinmezlerdi. Fakat onların bir çoğu yoldan çıkan kimselerdir." [335]
Rasulullah bunları söylerken bir yere yaslanmış vaziyetteydi. Doğrulup oturdu ve dedi ki:
"Hayır, zalime el çektirip onu hakka boyun eğdirmedikçe cezalandırılmaktan kurtulamasınız."[336]

79. Onlar, yaptıkları kötülüklerden de birbirlerini men etmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:
"İsrailoğullarında bozulma başladığında onlardan bir adam kendi dininden olan kardeşini günah işlerken görünce, onu sakındırıp men ediyordu. Fakat ertesi gün bu kişiyi, daha önce gördüğü günah işleme hali, günah işleyenle yeyip içmekten, oturup kalkmaktan ve içli dışlı olmaktan alıkoymuyordu. Allah Teala onların bu halleri sebebiyle kalblerini birbirinden nefret ettirdi. Ve haklarında şu âyetler indi:
"İsrailoğullarından kâfir olanlar Davud'un ve Meryemoğlu İsa'nın lisanıyla lanetlendiler. Bu onların, isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi. Onlar yaptıkları kötülüklerden de birbirlerini men etmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi." [337]
Rasulullah efendimiz sözlerine devamla buyurdu ki:
"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ya iyiliği emredip kötülüğe mani olur, zalimi yaptığından vazgeçirir ve onu hakka boyun eğdirirsiniz, veya Allah sizin kalblerinizi birbirinden nefret etririr de birbirinize düşersiniz ve İsrailoğullarına lanet ettiği gibi sizi de lanetine uğratır." [338]

81. Eğer onlar Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman etmiş olsalardı, kâfirleri dost edinmezlerdi. Fakat onlardan bir çoğu yoldan çıkan kimselerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

l- Mücahid bu âyet-i kerimenin, münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [339]

82. Andolsun ki insanlardan, iman edenlere en katı düşman olarak yahudileri ve Allah'a ortak koşan müşrikleri bulacaksın. Yine andolsun ki onlardan, iman edenlere sevgice en yakını da "Biz hristiyanlarız." diyenleri bulacaksın. Bunun sebebi, onların içinde keşişler ve rahibler bulunmasından ve onların gerçekten büyüklük taslamamalarındandır.
83. Peygamber'e indirileni işittiklerinde, hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da derler ki: "Rabbımız, biz iman ettik, bizi de şâhidlerle birlikte yaz.
84. Hem Rabbımızın bizi sâlihler topluluğu ile beraber bulundurmasını umarken niçin Allah'a ve bize gelen

hakikate iman etmeyelim?!.
85. Allah onlara, dediklerine karşılık, temelli kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler verdi. Bu, iyi davrananların mükafatıdır.
86. İnkar edip âyetlerimizi yalanlayanlar, işte onlar cehennemliklerdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Necaşi ve ashabı hakkındaki rivayetler:
a- Saîd ibn Cubeyr'den rivayette o şöyle diyor:
"Necâşî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ashabının hayırlılarından oluşan 30 kişilik bir hey'et göndermişti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onlara Kur'ân okudu da kalbleri inceldi, ağladılar ve:
"Allah'a yemin ederiz ki biz bunları biliyoruz." deyip iman ettiler. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi.
Bu hey'et, Necâşî'ye dönüp olanları ona da anlattılar ve o da müslüman oldu. Necâşî müslüman olarak öldü. Onun ölüm haberi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşınca Rasulullah buyurdu ki:
"Kardeşiniz Necaşi öldü. Onun cenaze namazım kılınız." Rasulullah, Necaşi Habeşistan'da iken cenaze namazını Medine'de kıldırdı."[340]
b- Süddi diyor ki:
"Necaşi Rasulullah'a Habeşistan'dan on iki adam gönderdi. Onların yedisi papaz, beşi ruhban idi. Onlar Rasulullah'ı görüp, ona bazı şeyler soracaklardı. Rasulullah ile karşılaşınca Rasulullah onlara, Allah Teala'nm indirdiği bazı âyetleri okudu. Onlar ağladılar ve iman ettiler. İşte bu âyet ve bundan sonra gelen âyet onlar hakkında nazil oldu. Onlar dönüp Necaşi'ye gittiler. Necaşi onlarla birlikte hicret etmiş Rasulullah'a geliyordu. Yolda öldü. Rasulullah ve müslümanlar gıyaben onun cenaze namazını kıldılar. Ve onun için Allah'tan af dilediler."[341]
c- İbn Kesîr ise Necâşî'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmek üzere yola çıkmış ve yolda vefat etmiş olmasını tarihî vakıaya aykırı olduğunu, çünkü Necâşî'nin Habeş kralı olarak Habeşistan'da vefat ettiğini söylemekte[342] ise de Süddî rivayeti, onun, Habeş topraklarından ayrıldıktan sonra vefatını söylemediği cihetle bu itiraza gerek yoktur.[343]
d- Saîd ibn Cübeyr'den rivayete göre ise bunlar, Necâşî'nin kavminin en hayırlılarından 50 veya yetmiş kişidir ki Necâşî'nin ve halkının müslüman oldukları haberini getiren elçi hey'etidir ve Efendimiz bunlara Yâsîn Sûresini okumuştur.[344]
e- Mukatil ve Kelbî ise bu Hey'etin Necran'lı Haris ibn Ka'b oğullarından 40, Habeşistan'dan 32 ve Şam halkından 68 olmak üzere 140 kişiden oluşan kalabalık bir hey'et olduğunu söylemişlerdir.[345]
f- Suddî rivayetinde bu hey'ettekilerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onlara Yâsîn Sûresini okumasıyla ağlamaya başladıkları ve özellikle *"Peygamber'e indirileni işittiklerinde, hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da derler ki: "Rabbımız, biz iman ettik, bizi de şâhidlerle birlikte yaz."* âyet-i kerimesinin bunun üzerine nazil olduğu ayrıntısına da yer verilmektedir.[346]
g- Vahidî'deki bir rivayette, bu hey'ettekilerin Yasin Sûresini dinlediklerinde "Bunlar İsa'ya indirilenlere ne kadar çok benziyor." dedikleri ayrıntısı vardır.[347]
h- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Ca'fer ibn Ebî Tâlib ile gelen Habeş hey'eti değil de onunla birlikte gelen bazı köylüler bu âyet-i kerimelerin inmesine sebep olmuşlardır. Bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, onlara Kur'ân okumasıyla gözleri yaşararak duygulanmaları ve müslüman olmaları üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Belki de yurdunuza dönünce tekrar eski dininize dönersiniz." buyurması üzerine:
"Asla bu dinimizden başka bir dine dönmeyeceğiz." dedikleri ve onların bu sözleri üzerine Allah Tealâ'nın bu âyetleri indirdiği ayrıntılarına da yer verilmektedir.[348]
i- Ahmed b. Muhammed el-Adl, Zahir b. Ahmed'den, o Ebu'l-Kasım el-Bağavî'den, o Ali b. Ca'd'dan, o Şerik'ten, o Salim'den, o da Said b. Cübeyr'den,
"...Bunun sebebi, onlardan bazılarının keşişler ve rahipler olmasıdır..." âyeti hakında bize şu rivayette bulundular:
"Necaşî, adamlarının en seçkinlerinden otuz kişiyi Rasulullah (s.a.v.)'a gönderdi. Rasulullah (s.a.v.) bunlara Yâsîn Sûresi'ni okudu da ağladılar. İşte bu âyetin iniş sebebi budur."[349]
j- Said b. Cubeyr'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Necâşi, eshâbının iyilerinden otuz kişiyi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e göndermişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara Yasin suresini okudu. Kur'ân'ı duyunca ağladılar ve onun hakk olduğunu anladılar. Bunun üzerine Allah bu âyet-i

kerimeyi onlar hakkında inzal buyurdu."[350]
k- Abdullah İbni Zübeyr'den rivayet edildi:

"Necâşî ve arkadaşları hakkında, Maide: 5/83 âyeti indi." [351]

l- İbnu Abbas'tan (r.a.) bunun benzerini Taberânî rivayet etti. [352]
m- İbn Abbas şöyle demektedir:
"Allah bu âyet ile Necaşî ve arkadaşlarını kastetmiştir. Bu böyledir, zira Cafer et-Tayyar, Necaşî ve arkadaşlarına Meryem sûresini okumuş; bunun üzerine Necaşî, yerden bir saman çöpü alarak, "Allah'a yemin olsun ki, o, Allah'ın İncil'de buyurduğuna, (saman çöpünü göstererek) şu kadarcık bir ilâvede bulunmadı!" demiştir. Cafer et-Tayyar, okumayı bitirinceye kadar ağlamalarını sürdürmüşlerdir." [353]
n- İbn Abbas, Said İbn Cübeyr, Ata ve Süddî şöyle demiştir:
"Bu âyetle Necaşî ve Habeşistan'dan Hz. Peygamber'e gelerek O'na iman eden kavmi murad edilmiştir. Müslümanlara düşmanlıkları apaçık iken bütün hristiyanlar murad edilmemiştir." [354]
o- Diğerleri ise şöyle demişlerdir:
"Yahudilerin inançlarına göre, dinî bakımdan kendilerinden olmayan kimselere, hangi yol ve şartla olursa olsun, kötülük yapmak kendilerine farzdır. Eğer öldürmeye güçleri yeterse, öldürürler; yapamazlarsa, malları gasbetmek, hırsızlık yapmak veyahut da çeşitli hile, tuzak ve desiseler kurarak bunu yapmaya çalışırlar. Ama hristiyanlara gelince, onların inançları böyle değildir. Aksine onların dinine göre başkalarına eziyyet etmek haramdır. İşte bu iki millet arasındaki fark budur." [355]
2- İbn Abbâs'tan gelen rivayette ise âyet-i kerimenin nüzulü bundan daha önce ve Cafer ibn Ebî Tâlib'in Habeşistan'a gönderilmesi üzerinedir. Bu rivayet şöyledir:[356]
a- İbn Abbas dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de iken Ashabı namına müşriklerden endişe ediyordu. Bu yüzden Cafer b. Ebî Talib'i ve İbn Mesud'u, bir grup ashabıyla Necaşî'ye gönderdi.
"O, iyi bir hükümdardır. Onun katında ne zulmeden bir kimse bulunur, ne de zulme uğrayan" buyurdu.
Nihayet, Allah'ın, müslümanlar için bir çıkış yolu kılacağı âna kadar Necaşî'ye doğru yola çıktılar. Ona vardıklarında Necaşî onlara ikramda bulundu ve onlara:
"Size indirilen kitaptan birşey biliyor musunuz?" diye sordu.
"Evet" dediler. Necaşî:
"Okuyun" dedi. Onlar da Necaşî'nin etrafında keşişler ve rahipler olduğu halde okumağa başladılar. Her ne zaman bir âyet okusalar, haktan yana bildikleri şeyden ötürü Necaşî ve ashabının gözlerinden yaşlar akıyordu. Bunlar hakkında Allah Teala *"İnananlara en şiddetli düşman olarak, insanlardan yahudileri ve Allah'a eş koşanları bulursun. Onlardan, inananlara sevgice en yakını "Biz hıristiyanız" diyenleri bulursun. Bu, onların içinde bilginler ve rahibler bulunmasından ve büyüklük taslamamalarındandır." "Peygambere indirilen Kur'an'ı işittiklerinde, gerçeği öğrenmelerinden gözlerinin yaşla dolarak, "Rabbimiz! İnandık, bizi de şahidlerden yaz." derler."* buyurdu."[357]
b- İbn Kesîr âyet-i kerimenin bu hadise üzerine inmiş olmasını şüpheli görür ve der ki:
"Ca'fer ibn Ebî Tâlib'in Necâşî'ye gitmesi ve ona Kur'ân okuması, o ve etrafındakilerin dinlediklerinden etkilenerek ağlamaları hadisesi hicretten öncedir. Halbuki bu âyet-i kerime Medine'de nazil olmuştur."[358]
c- Abdullah b. Abbas da bu âyetin izahında diyor ki:
"Rasulullah Mekke'de iken müşriklerin, sahabilerine bir şey yapacaklarından korkuyordu. Bu sebeple Cafer b. Ebi Talib, Abdullah b. Mes'ud ve Osman b. Mez'um'un da içinde bulunduğu bir topluluğu Habeşistan Kralı Necaşi'ye gönderdi. Müslümanların Habeşistan'a gittikleri haberi müşriklere ulaşınca, onlar da Amr b. el-Ass'm içinde bulunduğu bir heyeti Necaşi'ye gönderdiler. Müşriklerin heyeti müslümanlardan önce Habeşistan'a vardı ve Necaşi'ye dediler ki:
"İçimizden bir adam çıktı. Kureyşlilerin akıllarını ve düşüncelerini küçümsüyor. Kendisinin Peygamber olduğunu iddia ediyor. O sana, kavmini, senin aleyhine ifsad etmek için bir heyet gönderdi. Biz sana gelip bunu bildirmeyi düşündük." Necaşi dedi ki:
"Onlar bana geldiklerinde ne söyleyeceklerine bakarım." Rasulullah'm gönderdiği heyet Habeşistan'a ulaştı. Necaşi'nin kapısına vardılar ve dediler ki:
"Allah'ın dostlarının içeri girmesine izin verir misin?" Necaşi de dedi ki:
"İzin verin girsinler. Allah'ın dostlarına kapımız açıktır." Heyet içeri girince Necaşi'ye selam verdiler. Kıreyş'in

gönderdiği heyet:
"Ey Kral bizim sana doğru söylediğimizi gördün mü? Bunlar seni, selamlandığın şekilde selamlamadılar." dediler. Necaşi müslümanlara:
"Sizin, beni, benim selamlanmam ile selamlamamanızın sebebi nedir?" diye sordu. Onlar da:
"Biz seni cennet ehlinin ve meleklerin selamı ile selamladık." dediler. Necaşi onlara:
"Adamınız İsa ve annesi hakkında ne diyor?" diye sordu. Onlar da:
"O, İsa hakkında diyor ki: "O, Allah'ın kuludur. Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı bir sözüdür. Ve Allah'tan bir ruhtur." Meryem hakkında da diyor ki:
"O, bakire ve sevimli bir kadındır. Kendisini Rabbine adayan bir kadındır," Bunun üzerine Necaşi yerden bir çöp aldı ve dedi ki:
"İsa ve annesi, sizin arkadaşınızın bu söylediklerinden şu kadar farklı bir şey söylememişlerdir." Müşrikler Necaşi'nin bu sözünden hoşlanmadılar. Yüzleri değişti. Necaşi müslümanlara:
"Size indirilen âyetlerden herhangi bir şey biliyor musunuz?'" diye sordu. Onlar da:
"Evet." dediler. Necaşi:
"Okuyun." dedi. Onlar da okudular. Orada papazlar, ruhbanlar ve diğer Hristiyanlar bulunuyorlardı. Onlar müslümanların okudukları her şeyi anladılar. Gerçeği anlamalarından dolayı gözlerinden yaşlar döküldü. Allah Teala işte bunlar hakkında buyurdu ki:
"Bu da (yani müslümanlara yakınlık göstermeleri) onların arasında papazların ve rahiplerin bulunmasından ve büyüklük taslamamalarmdandır."[359]
3- Bazı âlimlere göre bu ve bundan sonra gelen âyetler Habeşistan'dan Rasulullah'a gelip, müslüman olan Habeşliler hakkında nazil olmuştur.[360]
a- Beyhakî'nin İbn İshak'tan naklen rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke-i Mükerreme'de iken onun peygamber olarak gönderildiği haberini Habeşistan'a giden müslümanlardan öğrenen 20 kadar hristiyan Mekke-i Mükerreme'ye gelirler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Ka'be'nin yanında bularak onunla konuşurlar. Mekke müşrikleri de kendi meclislerinden onların gelişlerini ve konuşmalarını izlemektedir. Rasûlullah (s.a.v.)'a soruları bitince Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onları İslâm'a davet eder ve onlara Kur'ân okur. Kur'ân'ı işitince gözleri dolar, Onun, kitablarında verilen vasıfta olduğunu anlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetine icabetle iman ve onu tasdik ederler. Bu grup Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından ayrılır ayrılmaz Ebu Cehl'in de aralarında bulunduğu bir grup Kureyşli müşrik yollarını keser ve onlara:
"Ne kadar nasipsiz bir toplulukmuşsunuz! Arkanızda bıraktıklarınız sizi, kendilerine bu adam hakkında haber derleyip götürmeniz için gönderdiler. Halbuki siz, onun yanına oturur oturmaz, onun söylediklerine kanıp hemen dinizi terkettiniz ve onu tasdik ettiniz. Sizden daha aptal bir topluluk görmedik." dediler, onlar ise:
"Cahillikte sizin seviyenize inecek değiliz. Sizin işiniz size, bizim işimiz bize. Elbette biz, kendimizi bu hayırdan mahrum etmiyeceğiz." diye cevap verdiler. Bu topluluğun Necran Hristiyanlarından olduğu ve yine bunlar hakkında ayrıca Kasas: 28/52-55 âyetlerinin indiği de söylenir.[361]
4- Urve ibnu'z-Zubeyr'den gelen bir rivayet ise âyet-i kerimenin, Cafer ibn Ebî Tâlib'in Habeşistan'a gönderildiği zaman değil, biraz daha sonra Necaşi'ye Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mektubunu götüren Amr ibn Ümeyye ed-Damrî'nin Habeşistan'a gitmesi üzerine nazil olmuştur.[362]
Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Hamdun b. Fadl'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Leys'in kâtibi Ebû Salih'ten, o Leys'ten, o Yunus'tan, o İbn Şihab'dan, o Said b. Müseyyeb, Urve b. Zübeyr ve bir başkasından bize şu rivayette bulundular;
"Rasulullah (s.a.v.), Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, yazmış olduğu bir mektupla Necaşî'ye gönderdi. Bu zât Necaşî'ye geldi, Necaşî Rasulullah (s.a.v.)'ın mektubunu okudu. Sonra Cafer b. Ebî Talib'le beraber hicret eden diğer Sahabîler'i çağırdı, Rahiplere ve keşişlere de haber salıp onları topladı. Sonra Cafer'e, kendilerine Kur'an okumasını emretti. Cafer de Meryem Sûresi'ni okudu. Bunun üzerine onlar, Kur'an'a iman ettiler ve gözleri yaşla dolup taştı. İşte bunlar 82. ayetten, 86. âyete kadar haklarında vahiy indirilen kimselerdir."[363]
5- Başkaları da şöyle dedi:
"Cafer b. Ebî Talib ve arkadaşları, beraberlerinde yetmiş kişiyle Habeşistan'a geldiler. Necaşî bunları, bir elçi kafilesi olarak Rasulullah (s.a.v.)'a gönderdi. Üzerlerinde yün elbiseler vardı. Altmış iki tanesi Habeşistan'dan, sekizi de Şam ahalisindendi. Şam'lı olan bu sekiz kişi şunlardı: Rahib Buhayra, Ebrehe, İdris, Eşref, Temmam, Kutaym, Düreyd ve Eymen. Rasulullah (s.a.v.) bunlara "Yâ Sîn" Sûresi'ni sonuna kadar okudu. Bunlar, Kur'an'ı dinledikleri vakit ağladılar ve iman ettiler. "İsa'ya inmiş olana bu Kur'an ne kadar da benziyor" dediler. Allah Teala bu sebebe binaen onlar hakkında bu âyetleri indirdi."[364]

6- Katade'ye göre ise bu âyet-i kerime, Rasulullah Peygamber olarak gönderilmeden önce Hz. İsa'nın şeriatı üzere amel eden, Rasulullah'a Peygamberlik gelince de onun hak Peygamber olduğunu anlayan ve ona iman eden bir topluluk hakkında nazil olmuştur.
7- Genel değerlendirme:
Taberi diyor ki:
"Bize göre bu hususta doğru olan görüş şudur: Âyet-i kerime, Hristiyan olduklarını söyleyen, Allah'a ve Rasulü'ne karşı sevgi beslemede insanların en yakını olan kişileri zikretmiş, fakat bunların isimlerini bize açıklamamıştır. Bunlar Necaşi ve arkadaşları da olabilir, Hz. İsa'nın şeriatı üzere yaşayıp, İslam geldikten sonra müslüman olan bir kısım insanlar da olabilir.
Müfessirler âyette zikredilen papaz ve ruhbanlardan kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş zikretmişlerdir:
1- Abdullah b. Abbas'a göre bunlardan maksat, Hz. İsa'nın davetine icabet edip Hristiyanlığı kabul eden ve onun şeriatı üzere yaşayan denizcilerdir.
2- Ebu Salih ve Said b. Cübeyr'e göre ise bunlar, Habeş Kralı Necaşi'nin Rasulullah'a gönderdiği heyettir. Bu heyette bulunan kişilerin sayısının elli ile yetmiş küsur olduğu rivayet edilmektedir. Rasulullah'ın, kendilerine Yasin Suresi'ni okurken hakkı idrak ederek ağladıkları rivayet edilmektedir.
3- Taberi diyor ki:
"Bize göre bu hususta doğru olan görüş şudur: Allah Teala bu âyet-i kerimede bâzı Hristiyanların, müminlere ve Rasulullah'a sevgi besleme hususunda diğer kâfirlerden daha yakın olduklarını bildirmiştir. Hristiyanların böyle olmalarının sebebi ise, içlerinde kendilerini ibadete veren, manastırlara ve kiliselere çekilerek ruhbanlık yapan âbidleri, kitaplarını anlayan bilginleri ve onları okuyan kurraları vardır. Bu nedenle onlar hakkı anlayınca kibirlenmezler. Bu sebeple de müminlerden uzak durmazlar. Zira onlar Allah yolunda samimidirler. Halbuki Yahudiler böyle değildirler. Onlar Peygamberleri öldürmeyi, Allah'ın emir ve yasaklarına karşı çıkarak Allah'a isyan etmeyi ve indirdiği kitapları tahrif etmeyi âdet haline getiren insanlardır.[365]"[366]

83. Peygamber'e indirileni işittiklerinde, hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da derler ki: "Rabbımız, biz iman ettik, bizi de şâhidlerle birlikte yaz.
84. Hem Rabbımızın bizi sâlihler topluluğu ile beraber bulundurmasını umarken niçin Allah'a ve bize gelen hakikate iman etmeyelim?!.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddi, Abdullah b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr ve Zühri bu âyet-i kerimelerin, Habeşistan Kralı Necaşi'nin gönderdiği heyet hakkında nazil okluğunu söylemişlerdir. Bunlar, kendilerine Kur'an okununca, onun hak olduğunu anlamışlar, gözleri yaşlarla dolmuş ve iman ettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca Allah Teala'dan, kendilerini şahitlerle birlikte yazmasını niyaz etmişlerdir.[367]

87. Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kılmış olduğu hoş ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın ve haddi aşmayın. Gerçek şu ki Allah, haddi aşanları sevmez.
88. Allah'ın sizi rızıklandırmış olduklarından helâl ve temiz olarak yeyin. Sizin mü'minleri olduğunuz Allah'tan da takva üzere olun.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimelerin nüzul sebebinde dört rivayet vardır. Bunlardan birinde, içlerinde Hz. Ali ve Osman ibn Maz'ûn'un da bulunduğu bir grup sahabi hakkında; ikincisinde de Abdullah ibn Revâha hakkında, üçüncüsünde de kendisine et yemeyi haram kılan bir sahabi hakkında; dördüncüsünde de bir mağarada inzivaya çekilmek isteyen bir sahabi hakkında nazil olduğu anlatılmaktadır:[368]
l- Ebu Malik, İkrime, İbrahim en-Nehai, Ebu Kılabe, Katade, Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur:
Osman b. Maz'un, Abdullah b. Amr, Ali b. Ebi Talib gibi bir kısım sahabiler, muttaki bir davranış olduğu kanaatiyle, Allah'ın helal kıldığı bazı şeyleri kendilerine yasaklamışlardır. Mesela kadınlara yaklaşmamak, temiz ve lezzetli olan bazı yiyecek ve içecekleri yeyip içmemek gibi davranışlarda bulunmuşlardır. Hatta bazıları, tenasül organını kesip şehvani arzulardan tamamen uzak olmayı düşünmüşlerdir. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş, müminlere, Allah'ın helal kıldığı şeyleri kendilerine yasaklamamalarını emretmiştir.[369]
a- Ebu Kılabe diyor ki:
"Rasulullah'ın sahabilerinden bazıları dünyayı bırakmayı, kadınları terketmeyi ve ruhbanlaşmayı arzulamışlardı. Bunun üzerine Rasulullah ayağa kalktı, onlar hakkında çok sert konuştu ve dedi ki:

"Sizden öncekiler kendilerine dini zorlaştırarak helak oldular. Onlar dini kendilerine zorlaştırdılar. Allah da zorlaştırdıkları şekliyle dinlerini onlara meşru kıldı. Bugünkü manastır ve kiliselerde bulunan insanlar onların kalıntılarıdır. Siz, Allah'a kulluk edin, hiçbir şeyi ona ortak koşmayın. Hac ve Umre yapın. Dürüst olun ki size de dürüst davranılsın." Ebu Kılabe diyor ki:

"İşte bu âyet böyle kimseler hakkında nazil olmuştur."[370]

b- Katade de diyor ki:

"Bize anlatıldığına göre; Rasulullah'ın sahabilerinden bazıları, kadınlara yaklaşmaktan ve et yemekten kendilerini uzaklaştırdılar. Manastırlar oluşturmak istediler. Bunların haberi Rasulullah'a ulaşınca, Rasulullah buyurdu ki:

"Benim dinimde kadınlara yaklaşmayı ve et yemeyi terketme, manastırlar edinme diye bir şey yoktur." [371]

c- Katade diyor ki:

"Yine bize bildirildiğine göre, Rasulullah'ın döneminde üç kişi şunları yapmaya karar vermişlerdi:

Biri demişti ki:

"Ben geceleyin uyku uyumayacağım, devamlı ibadet edeceğim." Diğeri de demişti ki:

"Ben de kadınlara yaklaşmayacağım." Bunun üzerine Rasulullah bunları yanına çağırttı ve buyurdu ki:

"Şöyle şöyle yapacağınız bana bildirildi. Bu doğru mu?" Onlar da:

"Evet ey Allah'ın Rasulü, biz bunları yapmakla hayırdan başka bir şey istemedik." dediler. Rasulullah da buyurdu ki:

"Fakat ben geceleri hem namaz kılıyorum, hem de uyuyorum. Bazı günler oruç tutuyorum, bazı günler tutmuyorum. Kadınlara da yaklaşıyorum. Kim benim sünnetimden yüzçevirirse, o benden değildir." [372]

d- Abdullah b. Abbas da diyor ki:

"Bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın bazı sahabilerine işaret etmektedir. Onlar demişlerdi ki:

"Biz cinsel organlarımızı keselim. Dünyanın şehvani arzularını terkedelim ve rahiplerin yaptıkları gibi yeryüzünde gezip, seyahat edelim." Bunların haberi Rasulullah'a ulaştı. Rasulullah onları yanına çağırdı ve bu söylenenleri kendilerine sordu. Onlar da:

"Evet öyle." dediler. Rasulullah da buyurdu ki:

"Fakat ben, oruç tutuyorum. Oruca ara da veriyorum. Namaz da kılıyorum. Uyku da uyuyorum. Kadınlarla evleniyorum. Kim benim sünnetimi alırsa o bendendir. Kim de benim sünnetimi almazsa, o benden değildir."

Abdullah b. Abbas, Osman b. Maz'un'un bu sahabilerden biri olduğunu zikretmektedir. [373]

e- İkrime diyor ki:

"Rasulullah'ın sahabilerinden Osman b. Maz'un, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mes'ud, Mikdat b. el-Esved ve Ebu Huzeyfe'nin azadlı kölesi Salim inzivaya çekildiler. Kendilerini evlerine hapsettiler, kadınlardan uzak durdular. Yün giymeye başladılar. Güzel olan yiyecek ve giyecekleri kendilerine haram kıldılar. Sadece İsrailoğullarmdan, dünyayı gezip dolaşanların yediklerini yediler, giydiklerini giydiler. Kendilerini iğdiş yapmak istediler. Geceleri devamlı olarak namazla geçireceklerine, gündüzleri de devamlı oruç tutacaklarma dair ittifak ettiler. Bu âyet işte bunlar hakkında nazil oldu. Bunun üzerine Rasulullah adam gönderip onları yanına çağırttı ve buyurdu ki:

"Nefsinizin üzerinizde hakkı var. Gözünüzün üzerinizde hakkı var. Oruç da tutun, ara da verin. Namaz da kılın, uyku da uyuyun. Bizim sünnetimizi terkeden bizden değildir." Bunun üzerine o sahabiler dediler ki:

"Ey Allah'ım, biz teslim olduk ve indirdiğine uyduk." [374]

f- Suddî'den rivayette o şöyle anlatıyor:

"Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) oturup[375] ashabına öğüt verdi, onlara âhiret hallerini hatırlattı. Efendimizin yanından çıkınca bazıları -ki Hz. Ali ve Osman ibn Maz'ûn'un da içlerinde olduğu 12 kişiydiler- yaptıkları amelleri, az görerek daha da artırmak istediler ve dediler ki:

"Hristiyanlar şöyle şöyle yapmışlar, kendilerine şunları şunları haram kılmışlar; o halde biz de bunları kendimize haram kılalım." Bazısı eti, et yağını ve gündüz yemek yemeyi kendine haram kıldı. Yani her gün oruçlu olacaktı. Bazısı gece uyumayı, diğer bazıları da -ki Osman ibn Maz'ûn bunlardan idi- kadınlara yaklaşmayı kendine haram kıldı. Osman ibn Maz'ûn bu sözü verdikten sonra hanımına yaklaşmadığı gibi hanımının da kendisine yaklaşmasına müsaade etmedi. Bir gün hanımı Havle Hz. Aişe'ye geldi. Hz. Aişe'nin yanında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer hanımları da vardı. Hz. Aişe ve Efendimiz (s.a.v.)'in diğer hanımları:

"Ey Havle, ne bu halin? taranmamış, koku sürünmemiş, perişan (pejmürde) bir haldesin?" diye sordular. O:

"Ne olsun ki Osman şu kadar zamandır bana yaklaşmadı, elbisemi bile yoklamadı. Niye taranıp koku süründeyim." dedi. Kadınlar başladılar gülmeye. O sırada Hz. Peygamber (s.a.v.) yanlarına girdi ve onları gülerken görünce:

"Sizi güldüren nedir?" diye sordu. Hz. Aişe cevap verdi:

"Havle'ye gülüyoruz. Nedir bu pejmürde halin? diye sorduk; Kocam şu kadar zamandır elbisemi bile yoklamadı,

dedi" burada "kadının elbisesini yoklamak veya kadının elbisesini kaldırmak" ifadesi, onunla temasta bulunmaktan kinayedir. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) birisini Osman'a gönderip çağırttı ve gelince de:
"Ey Osman sana ne oluyor, durumun nedir?" dîye sordu. Osman:
"Ey Allah'ın elçisi, ben, ibadet için zaman bulayım diye onu Allah için terkettim." deyip olanları, hattâ kendini iğdiş etmeyi düşündüğünü anlattı. Hz. Peygamber:
"Allah'a yemin olsun ki hemen şimdi evine dönecek ve hanımınla yatacaksın." buyurdu. Osman:
"Ey Allah'ın elçisi, ama ben oruçluyum." dedi. Efendimiz (s.a.v.):
"O halde orucunu aç." buyurdular. Osman, Efendimizin emrini yerine getirdi. Ertesi günü Havle taranmış, koku sürünmüş olarak Hz. Aişe'ye geldi. Hz. Aişe yine gülerek:
"Nasılsın ey Havle?" dedi. Havle de kocasının o gece kendisiyle yattığını söyledi. İşte bu hadise üzerine Allah'ın Rasûlü minbere çıkarak:
"Bir kısım insanlara ne oluyor da kadınları, yemeyi ve uykuyu kendilerine haram kılıyorlar? Dikkat ediniz! Ben, gece uyuyorum da kalkıp namaz da kılıyorum, oruç tutuyorum da bazı günleri oruçsuz geçiriyorum ve kadınlarla da temasta bulunuyorum. Her kim benim sünnetimden yüz çevirir ayrılırsa benden değildir." buyurdu ve
"Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kılmış olduğu hoş ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın ve haddi aşmayın." âyet-i kerimesi nazil oldu."[376]
g- Müslim'de Osman ibn Maz'ûn'un kendini iğdiş etmek istediği, fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in buna izin vermediği rivayetleri olmakla birlikte bu âyet-i kerimenin bu sebeple nazil olduğu kaydı bulunmamaktadır.[377]
h- Bu hadise Buhârî ve Müslim'de, bu âyet-i kerimenin nazil olduğu kaydı olmamakla birlikte Enes ibn Mâlik'ten rivayetle şöyle zikrediliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevcelerinin evine üç kişi geldiler ve onlara, Efendimiz (s.a.v.)'in ibadetini sordular. Kendilerine haber verilince de onu kendileri için azımsadılar ve:
"Peygamber (s.a.v.)'in yanında biz neyiz ki? Onun, geçmiş ve gelecek günahları yarlığanmıştır." dediler. Bunlardan birisi:
"Ben, yaşadığım müddetçe bütün gece namaz kılacağım." dedi. Diğeri:
"Ömrüm boyunca oruç tutacağım, asla iftar etmiyeceğim." dedi. Üçüncüleri de:
"Kadınlardan uzak kalacağım ve hiçbir zaman evlenmiyeceğim (ya da kadınlarla temasta bulunmıyacağım." dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) bunların yanına geldi ve onlara:
"Şöyle şöyle diyenler sizler misiniz? Dikkat ediniz! Allah'a yemin ederim ki Allah'tan en çok sakınanınız ve en müttakî olanınız benim. Böyle iken bazan oruç tutuyor, bazan da tutmuyorum; geceleri namaz kılıyorum ve uyuyorum ve kadınlarla evleniyorum (yani hanımlarımla temasta bulunuyorum). Eğer bir kimse benim sünnetimden yüz çevirirse o kimse benden değildir." buyurdu."[378]
i- Mücâhid'den gelen rivayette Osman ibn Maz'ûn'la birlikte Abdullah ibn Amr'ın da adı geçmektedir.[379]
j- Başka rivayetlerde Abdullah ibn Amr'ın, yaptığı ibadetleri az görerek kendine zorlaştırdığı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in durumu kendisine hafifletmesi tavsiyesine rağmen daha ağır ve çok ibadet etmek istediği, fakat daha sonra "Keşke Rasûlullah'ın ruhsatını kabul etseydim." diyerek bundan pişman olduğu da kaydedilmektedir.[380]
k- Vahidî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, ashabına âhiret hallerini anlatmasından sonra yaptıkları amelleri az görerek daha da artırmaya karar veren ashabın sayısını on olarak verir ve bunlar içinde "Hz. Ebu Bekr, Hz. Ali, Abdullah ibn Mes'ûd, Abdullah ibn Ömer, Ebu Zerr el-Gıfârî, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, el-Mikdad ibnu'l-Esved, Selman el-Fârisî ve Ma'kıl ibn Mukarrin"in de isimlerini sayar. (İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette ise İbn Ömer ve Ma'kıl yerine Hz. Ömer, Osman ibn Maz'ûn ve Ammâr ibn Yâsir'in isimleri geçer.)[381]
Vahidî rivayeti şöyle devam ediyor:
Onların bu kararlarından haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerini çağırır ve onlara sorar:
"Şöyle şöyle yapmaya karar verdiğiniz bana haber verilmedi mi?"
"Evet ey Allah'ın elçisi öyle kararlaştırdık fakat biz bununla sadece hayır murad ettik." derler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurur:
"Ben bununla emrolunmadım; nefislerinizin sizin üzerinde hakkı vardır. O halde oruç tutunuz ve iftar ediniz (bazı günler oruç tutmayınız), geceleri kalkıp ibadet ediniz ve uyuyunuz. Ben, gecenin bir kısmını ibadetle ihya ederken bir kısmında da uyuyorum, bazı günler oruç tutuyorum, bazı günlerde de tutmuyorum, et de yiyorum yağ da. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."
Sonra Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) mescid-i nebeviye çıkıp insanlara hitaben şöyle buyurdular:
"Bir kısım insanlar neden kadınları, yemeği, hoş kokuyu, uykuyu ve dünya lezzetlerini kendilerine haram kılıyorlar? Ben, hiçbir şekilde size rahipler ve papazlar olmanızı emretmiyorum. Benim dinimde et ve kadınların

terkedilmesi yoktur, manastırlara kapanmak yoktur. Ümmetimin seyahati oruçtur. Ruhbanlığı da Allah yolunda cihad etmektir. Siz, Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, haccedin, umre yapın, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Ramazan orucunu tutun. Sizden öncekiler dinlerini kendilerine zorlaştırdıkları için helak oldular. Onlar dinlerini kendilerine zorlaştırdılar, Allah da onlara zorlaştırdı. İşte bakın onların son kalıntıları manastırlardadırlar." ve bunun üzerine Allah Tealâ da bu âyet-i kerimeleri indirdi. Bu âyetin inmesi üzerine: "Ey Allah'ın elçisi, böyle böyle yapacağımıza dair yemin etmiştik. Şimdi bu yeminlerimiz ne olacak?" dediler de Allah Tealâ: *"Allah, sizi yeminlerinizdekı lağvden dolayı muâhaze etmez..."[382]* âyet-i kerimesini indirdi."[383]
l- İbn Cerîr'in Avfî tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet ettiğine göre "Ashabdan bazı erkekler -Osman İbni Maz'ûn bunlardandır- kadınları ve eti kendilerine haram kıldılar ve hatırlamalarını önlesin diye az yemek yediler ki, onunla şehvetleri kırılsın ve ibâdet için boşluk bulabilsinler. Bunun üzerine Maide: 5/87 âyeti indi." [384]
m- Bunun benzerini mürsel olarak İkrime, Ebu Kılâbe, Mücâhid, Ebu Mâlik, Nehaî, Süddî ve başkaları anlattı. Süddî'nin rivayetinde: "Onlar, on kişi idi. Osman İbni Maz'ûn ve Ali İbni Ebî Talib onlardandır." denildi. İkrime'nin rivayetinde: "Osman İbni Maz'ûn, Ali İbni Ebî Talib, İbnu Mesud, Mikdâd İbni Esved ve Salim Mevlâ Ebî Huzeyfe, onlardandır." denildi.
Mücahid'in rivayetinde: "Osman İbnu Maz'ûn ve Abdullah İbni Ömer, onlardandır." denildi. [385]
n- Süddî'yi Sağir, Kelbî, Ebu Salih kanalıyla İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Bu âyet ashabdan bir grup hakkında indi. Ebu Bekir, Ömer, Ali, İbnu Mesud, Osman İbni Maz'ûn, Mikdâd İbni Esved ve Salim Mevlâ Ebî Huzeyfe onlardandır. Onlar, nefislerini kesmek, kadınlardan itizâl etmek, et ve yağ yememek, eski giymek, yemekten sadece gıda alacak kadar yemeye, ruhbanların heyeti gibi yer yüzünde dolaşmaya karar verdiler. Bunun üzerine Maide: 5/87 âyeti indi." [386]
o- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"İçlerinde Osman b. Maz'un, Abdullah b. Amr, Ebu Zer el-Gıfâri, el-Mikdâd b. el-Esved ve Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim'in de bulunduğu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ashabından bir gurup; gündüzleri oruç tutacakları, geceleri ise ibadetle geçirecekleri, yatakta uyumayacakları, et ve yağ yemeyip sadece kendilerine yetecek kadar yemek yiyecekleri, kıldan elbiseler giyecekleri, erkekliklerini giderip kadınlardan ayrı kalacakları, yeryüzünde dolaşacakları ve kendilerini iyice ibadete verebilmek için her şeyden el etek çekecekleri hususunda aralarında anlaşıp görüş birliğine vardılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) durumdan haberdar olunca birini gönderip hepsini bir araya toplattı ve onlara:
"Siz böyle mi dediniz?" diye sordu. Onlar:
"Evet." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"İyi bilin ki, içinizde Allah'tan en çok korkanınız, O'ndan en çok sakınanınız benim; ancak ben hem oruç tutar, hem yerim, hem namaz kılar, hem uyurum ve kadınlarla da evlenirim. O halde, kim benim sünnetime uyarsa o bendendir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir." buyurdu. Bir müddet sonra bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil oldu."[387]
ö- Rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), Osman İbnn Maz'un (r.a) evinde, ashabına uzun uzun Kıyameti anlatmış, onları inzar ve sakındırma hususunda çok söz söylemişti. Bunun üzerine ashab, dünyayı önemsememeye, güzel ve hoş yiyecek ve içecekleri kendilerine haram saymaya, gündüzleri hep oruç tutup, geceleri çokça namaz kılmaya, hiç yatmamaya ve uyumamaya, kendilerini hadım etmeye, eski püskü elbiseler giymeye ve yeryüzünde dolaşmaya niyetlenmişlerdi. Bu durum, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştığında onlara şöyle buyurdu:
"Ben, böyle bir şeyle emrolunmadım. Şüphe yok ki sizde nefislerinizin hakkı vardır. Binâenaleyh hem oruç tutun, hem iftar edin. Hem gece namazı kılın, hem uyuyun. Çünkü ben de hem namaz kılar, hem uyurum; hem oruç tutar, hem iftar ederim. Et ve et (iç) yağı yerim, hanımlarımın yanlarına varırım. Artık kim benim sünnetimden (yolumdan) yüz çevirir ise, o ben(im ümmetim)den değildir."[388]
2- Ebu Ümâme el-Bâhilî'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte seriyyelerden birisine çıkmıştık. Bir adam (içimizden biri) bir mağaraya uğramış. İçinde bir miktar su varmış. İçinden geçirmiş ki burada dünyadan ve insanlardan ayrı yaşasa, içindeki suyla ve mağaranın çevresinde bulacağı bakliyat türünden yiyeceklerle kifaf-ı nefs etse." Ama daha sonra düşünüp bunu Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne sormaya, eğer o buna izin verirse o zaman yapmaya karar vermiş. Bu kişi gelip Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Ey Allah'ın elçisi, ben bir mağaraya uğradım. Orada benim kifaf-ı nefs edebileceğim kadar su ve bakliyat türü yiyecek vardı. Kendi kendime düşündüm ki orada ikamet edeyim ve dünyadan kendimi soyutlayayım, ne dersin?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ben, yahudilikle veya hristiyanlıkla gönderilmedim. Ben, müsamahalı hanif dini ile gönderildim. Muhammed'in

nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki Allah yolunda bir sabah veya öğleden sonra yürüyüşü dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Sizden birinin savaşta birinci safta durması altmış sene namaz kılmasından daha hayırlıdır." buyurdular..[389]

Müsned'de nüzul kaydı olmadan anlatılan bu hadise Kurtubî tarafından bu âyet-i kerimenin nüzul sebei olarak zikredilmiştir.[390]

3- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerime Abdullah b. Revaha, hanımı ve misafiri hakkında nazil olmuştur.[391]

a- Taberî ve Suyûtî'nin tefsirlerinde İbn Zeyd ve Zeyd ibn Eslem'den nakledildiğine göre "bir gün Abdullah ibn Revâha Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında iken akrabalarından birisi onun evine misafir gelmiş. Bir süre sonra eve gelen Abdullah ibn Revâha hanımına, misafirine yemek ikram edip etmediğini sormuş. Hanımı:

"Yemek az idi. Senin gelmeni bekledim." demiş. Misafirine ikramda bulunulmamasına kızan Abdullah hanımına:

"Misafirimizi benim yüzümden aç olarak hapsettin. Eğer tadarsam senin yemeğin bana haram olsun." deyince hanımı da:

"Sen yemedikçe eğer ben de yersem o yemek bana da haram olsun." demiş. Abdullah ve hanımı arasındaki konuşmalara muttali olan misafiri:

"Siz yemedikçe o yemek bana da haram olsun." demiş. Misafirin bu tavrı üzerine Abdullah hanımına:

"Getir yemeği. Besmele çekin ve yeyin" deyip yemeği yemiş. Sabah olunca da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip akşam evde olanları haber vermiş. Efendimiz (s.a.v.):

"Güzel yapmışsın." buyurmuş ve

*"Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı muâhaze etmez..."*e kadar olmak üzere *"Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kılmış olduğu hoş ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın ve haddi aşmayın..."* âyetleri nazil olmuş."[392]

4- Müezzin Ebû Osman b. Ebî Amr, Muhammed b. Ahmed b. Hamdan'dan, o Hüseyn b. Nasr b. Süfyan'dan, o İshak b. Mansur'dan, o Ebû Âsım'dan, o Osman b. Sa'd'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:

"Bir kişi Peygamber (s.a.v.)'e gelip dedi ki:

"Ben şu eti yediğim zaman kadınlara karşı şehevî duygularım harekete geçiyor ve bu yüzden et yemeyi kendime haram kıldım. İşte bu âyetle, *"Allah'ın verdiği rızıklardan helal ve temiz olarak yiyin."* 88. âyeti bunun için indi."[393]

5- Kaffâl diyor ki:

"Allah Teâlâ bu sûrenin başında *"Ahidleri yerine getirin"* [394] buyurmuş, böylece de haram kılınmış şeylerin helâl olmasını talep etmek caiz olmayacağı gibi, helâl kılınmış şeylerin de haram kılınmasının caiz olmayacağını beyan buyurmuştur. Araplar, Allah'ın haram kılmadığı hoş ve leziz şeyleri haram sayıyorlardı ki bunlar, "Bahire, Sâibe, Vasile ve Hâm" sıfatları verilen develerdir. Yüce Allah bu hususu hem bu sûrede, hem de En'âm sûresinde anlatmıştır. Zira onlar meyteyi, kanı ve bu ikisi dışında kalan şeyleri helâl addediyorlardı. Böylece Cenab-ı Hak, "Allah'ın helal kıldığını haram kılmamalarını; haram kıldığı şeyi de helal addetmemelerini" emretmiştir. Bu nedenle onlar, Allah'ın *"Ey iman edenler, ahidleri yerine getirin"* [395] buyruğunun hükmüne dahil olmuşlardır."[396]

6- Genel değerlendirme:

Taberi diyor ki:

"Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki; bu âyet-i kerime, kişinin Allah'ın kendisine helal kıldığı şeyleri haram saymasının yasak olduğunu bildirmekte, bu yolla takvaya erişmek isteyenlerin yanlış bir yolda olduklarını beyan etmektedir. Bu hususta Peygamber efendimizden şu hadisler de nakledilmektedir:

Enes b. Malik'in şöyle dediği rivayet edilmektedir:

"Ashabtan üç kişi Rasulullah'ın zevcelerinin evlerine gelerek onun, gizlice yaptığı ibadetleri öğrenmek istemişlerdi. Durum (Rasulullah'ın evinde gizlice yaptığı ibadetler) kendilerine bildirilince, Rasulullah'ın yaptığı ibadetleri azımsarcasına şöyle dediler:

"Durum böyle amma, Rasulullah nerede biz nerede. Çünkü onun geçmişte ve gelecekte işlemesi muhtemel bütün günahları affedilmiştir." Sonra içlerinden biri:

"Ben, geceleri devamlı namaz kılacağım." dedi. Diğeri:

"Ben devamlı oruç tutacağım ve bozmayacağım." dedi. Üçüncüsü ise:

"Ben de kadınlardan ayrı yaşayacağım, hiç evlenmeyeceğim." dedi. O anda Rasulullah (s.a.v.) geldi ve onlara:

"Şöyle şöyle konuşanlar sizler misiniz? Allah'a yemin olsun ki ben sizin Allah'tan en çok çekineniniz ve ondan en çok korkanınızım. Fakat ben bazan oruç tutarım, bazan da yerim. (Geceleri) bazan namaz kılarım, bazan da uyurum. Kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim budur.) Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden [397]

değildir."
Ebi Vakkas diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Osman b. Maz'un'un, kadınlardan uzak durma kararını reddetmeyip, ona bu hususta izin verseydi, bizler de mutlaka kendimizi iğdiş eder, erkekliğimizi yok ederdik." [398]
Âyet-i kerimede geçen "Haddi aşmayın" ifadesi, Süddi tarafından, "Osman b. Maz'un gibi, cinsel organlarınızı kesmeye kalkarak, Allah'ın koyduğu sınırı aşmayın." demektir. İkrime'ye göre bu ifadeden maksat şudur: "Kadınları, bir kısım yiyecek ve içecekleri ve uykuyu kendinize haram kılmaya girişerek Allah'ın sizin için koyduğu sınırları aşmayın." demektir.
Hasan-ı Basri'ye göre ise bu ifade geneldir. Allah Teala, bununla helallar aşılarak, haramlara düşmeyi yasaklamıştır. Taberi, âyetin genel ifadesine uygun olması hasebiyle ve âyetin genel ifadesini tahsis eden özel bir delilin bulunmaması dolayısıyla Hasan-ı Basri'nin izah şeklini tercih etmiş, âyetin mânâsının "Gerek haramlar, gerekse helaller hususunda Allah'ın koyduğu sınırları aşmayın." şeklinde olduğunu söylemiştir. Âyetin nüzul sebebinin, Osman b. Maz'un ve benzeri sahabilerin davranışları olması âyetin genel hükmünü kayıtlamaz. Bu âyet her helalin ve haramın sınırlarını aşanları kapsamaktadır." [399]

89. Allah sizi yeminlerinizdeki lağvden dolayı muâhaze etmez. Ama bile bile ettiğiniz yeminlerden sorumlu tutar. Onun keffâreti; ailenize yedirmekte olduğunuzun ortalamasından on miskini yedirmek, yahut giydirmek veya bir köle azat etmektir. Kim de bunları bulamazsa üç gün oruç tutar. İşte bu, yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffâretidir. Yeminlerinizi muhafaza edin. Şükredesiniz diye Allah âyetlerini size işte böylece açıklar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Aişe'den rivayete göre bu âyet-i kerime bir kimsenin "Evet vallahi, hayır vallahi" diye yemin kastı olmaksızın yemin etmesi hakkında nazil olmuştur. [400]
2- Bu âyet-i kerime, aynı zamanda yeminlerin bozulması halinde bir keffâret getirmesi sebebiyledir ki Hz. Aişe'den gelen başka bir rivayette de babası Hz. Ebu Bekr'in, bu âyetin inmesine kadar hiçbir yemininden dönmediği, bu âyet-i kerimenin nüzulü ile "Eğer yemin eder de yeminimden başkasını daha hayırlı görürsem Allah'ın verdiği bu ruhsatı kabul eder ve o daha hayırlı olanı işlerim." dediği nakledilmektedir. [401]
3- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise bundan hemen önceki âyetlerin nüzulüne sebep olan (Osman ibn Maz'ûn ve arkadaşları, ya da Abdullah ibn Revâha)'nın "Ey Allah'ın elçisi, peki bu hususta ettiğimiz yeminler ne olacak?" diye sormalan üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve yeminlerini keffâretlemekle emrolunmuşlardır. [402]
4- Hz. Aişe'den gelen rivayet sanki âyet-i kerimenin hükmüne kimlerin girdiğinin beyanı gibi iken İbn Abbâs'tan gelen rivayet, âyet-i kerimenin öncesine göre nüzul sebebi olmaya daha uygun görünmektedir. [403]
5- Sahabeden bazıları, yemeyi içmeyi ve giymeyi kendilerine haram kılıp, ruhbanlığı tercih etmiş ve buna da yemin etmişlerdi. Allah onların bu tutumlarını yasaklayınca onlar:
"Ya Rasûlallah, biz yeminlerimizi ne yapalım?" dediler. Bunun üzerine Allah bu âyeti gönderdi. [404]

90. Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden birer murdardırlar. Bunlardan kaçının ki felaha eresiniz.
91. Şeytan ancak içki ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'tan anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında çeşitli görüşler zikretmişlerdir:
1- Bazılarına göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, Hz.Ömer'in, içkinin haram kılınmasına dair Allah tealaya dua etmesidir.
Abdurrahman b. Hamdan el-Adl, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Halef b. Velid'den, o İsrail'den, o Ebû İshak'tan, o Ebû Meysere'den, o da Ömer b. Hattab (r.a.)'dan bize şu rivayette bulundu:
"Ömer (r.a.): "Allah'ım, bize içki hakkında kalplerimize şifa (kanaat) bahşeden apaçık bir delil göster" diye duada bulundu da nihayet *"sana içki ve kumardan sorarlar..."* [405] âyeti indirildi. Bunun üzerine Ömer (r.a.) çağrılarak Rasulullah (s.a.v.) tarafından bu âyet kendisine okundu. Ömer (r.a) tekrar:
"Allah'ım, bize içki hakkında tam bir kanaat bahşeden bir delil göster" diye dua etti. Bu sefer *"Ey iman edenler*

sizler, sarhoşlar iken namaza yaklaşmayın..." ***[406]*** âyeti nazil oldu. Ömer çağırılıp bu âyet kendisine okundu. Ömer yine "Allah'ım, bize içki hakkında tam bir açık vahiy indir" diye niyazda bulundu. Bunun üzerine Maide: 5/90 âyeti nazil oldu. Ömer çağrılıp bu âyet kendisine okundu. Nihayet *"Artık vaz geçtiniz değil mi?"* kısmına âyet gelince, Ömer:

"Vaz geçtik ya Rab" dedi."[407]

2- a- Muhammed b. Kays'a göre ise bu âyet-i kerime bir kısım Medineli kişiler hakkında nazil olmuştur. Rasulullah Medine'ye gelince içki içen ve kumar oynayan bazı insanlar onun yanına gelmişler ve ona bunların hükmünün ne olduğunu sormuşlardır. Bunun üzerine Allah teala *"Ey Muhammed, sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günah vardır. İnsanlar için faydaları da vardır. Ancak günahları faydalarından çok büyüktür."*[408] âyetini indirdi. Bunun üzerine o insanlar dediler ki:

"Bunlar, haklarında ruhsat gelen şeylerdir. Biz, kumardan kazandığımız malı yiyelim, içkiyi de içelim. Allah'tan da affedilmemizi dileyelim." Nihayet bir adam akşam namazını kılarken Kâfirun suresini şu şekilde okumaya başladı:

"Ey Muhammed de ki: "Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza ibadet ederim. Siz ise benim ibadet ettiğime tapacak değilsiniz." Bu kişi âyeti doğru okuyamadığı gibi ne okuduğunu da bilmiyordu. İşte bunun üzerine Allah teala, *"Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."*[409] âyetini indirdi. Bundan sonra insanlar yine içki içmeye devam ediyorlardı. Namaz vakti yaklaşınca ne okuduklarım bilmeleri için içki içmeyi bırakıyorlardı. Böylece devam ederlerken Allah teala, bunu ve bundan önceki âyeti indirdi. Ve *"Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?"* buyurdu. Onlar da:

"Vaz geçtik ey rabbimiz." dediler.[410]

b- Ebu Hureyre (r.a.) dedi ki:

"Rasûlullah Medine'ye geldi, Medine ehli şarap içiyor ve kumar kazancını yiyorlardı. Rasûlullah'a bunlardan sordular. Allahu Teâlâ, Bakara: 2/219 âyetini indirdi. İnsanlar:

"Bize haram kılınmadı, sadece büyük günahtır denildi." dediler. Muhacirlerden biri, arkadaşlarına akşam namazını kıldırırken ayetleri yanlış okudu. Bunun üzerine Allah bir öncekinden daha ağır hüküm taşıyan Nisa: 4/43 âyetini indirdi. Nihayet bir müddet sonra bundan da ağır olan Maide: 5/90 ayeti indirildi. Bunun üzerine Sahabe:

"Rabbimiz, evet onlardan vazgeçtik." dediler. Bazıları ise:

"Ey Allah'ın elçisi! İçimizde Allah yolunda öldürülmüş ya da yatağında ölmüş olan kimseler var. Onlar şarap içip kumar oynuyorlardı. Oysa Allah onu şeytan işi pislik kıldı. Öyleyse onların durumları ne olacak?" diye sordu. Bunun üzerine Allah, Maide: 5/93 âyet-i kerimesini inzal buyurdu." [411]

Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara şöyle demiştir:

"Onlara da haram kılınmış olsaydı, onlar da sizin terkettiğiniz gibi terkederdi." ***[412]***

3- Sa'd b. Ebi Vakkas da bu âyet-i kerimenin kendisi hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

a- Sa'd b. Ebi Vakkas demiştir ki:

"Ensardan bir kişi yemek yaptı bizi davet etti. Biz, hafifçe sarhoş oluncaya kadar içki içtik. Ensardan olan insanlarla Kureyşliler birbirlerine karşı övünmeye başladılar. Ensar:

"Biz sizden daha üstünüz." dediler. Kureyşliler de:

"Hayır biz sizden daha üstünüz." dediler (Sa'd b. Ebi Vakkas, Kureyş'tendir.)" Bunun üzerine Ensardan bir kişi devenin çene kemiğini aldı ve onunla Sa'd b. Ebi Vakkas'ın burnuna vurdu ve burnunu yardı. Bundan sonra Sa'd'ın burnu yarık kaldı. İşte bunun üzerine: *"Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz." "Şüphesiz ki şeytan, kumar ve içki ile aranıza düşmanlık ve kin sokmayı, sizi Allah'ın zikrinden ve namazdan men etmeyi ister. Artık bunlardan vaz geçmez misiniz?"* âyetleri nazil oldu." [413]

b- Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın burnunun kırıldığı davetin Utbân ibn Mâlik tarafından verildiği, sarhoş olan Sa'd'ın, içinde ensarı hicveden beyitlerin de bulunduğu bir şiir okuduğu, bunun üzerine ensardan birinin hücumuna uğradığı, burnunun kırılması üzerine gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ensarı şikâyet ettiği ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de *"Ey Rabbım, içki hakkında bize fayda verecek bir açıklıkla re'yini bildir."* diye dua ettiği ve bunun üzerine Allah Tealâ'nın *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir...Artık onları bıraktınız değil mi?"* âyetini indirdiği ve bunun Ahzâb yani Hendek gazvesinden bir kaç gün sonra meydana geldiği rivayeti de vardır.[414]

c- Bu âyet-i kerime yanında diğer bazı âyet-i kerimelerin de [415] kendisi hakkında nazil olduğuna dair Müslim'in Ebu Bekr ibn Ebî Şeybe ve Zuheyr ibn Harb kanalıyla bizzat Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın oğlu Mus'ab'tan rivayet ettiği

haber şöyledir:
"Onun hakkında Kur'ân'dan âyetler nazil olmuştur. Sa'd'ın annesi "Sa'd dininden dönünceye kadar konuşmamaya, yememeye, içmemeye yemin etmiş ve:
"Allah'ın sana ana babanı vasıyyet ettiğini iddia ediyorsun değil mi? O halde ben annenim ve sana bunu emrediyorum." demiş. Üç gün yemeden içmeden durmuş ve sonunda dayanamayıp bayılmış. Kadına bir şey yedirmek istediklerinde ağzını zorla açar, bir sopa ile açık tutar ve öyle yemeği ağzına akıtırlarmış. Nitekim bayıldığında da kadının Umara adındaki oğlu gelmiş, annesine zorla su içirmiş; ayılan kadın Sa'd'e beddua etmeye başlamış da Allah Tealâ
"Biz insana ana babasına güzellikle davranmasını tavsiye ettik. Ama şayet seni Bana ortak koşmaya zorlıyacak olurlarsa onlara itaat etme..." ***[416]*** âyet-i kerimesini indirmiş.
Sa'd kendisi anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) büyük bir ganimet ele geçirdi. Baktım ganimetler içinde bir kılıç var, hoşuma gitti ve aldım, Rasûlullah (s.a.v.)'a getirdim:
"Ey Allah'ın elçisi, bu kılıcı bana ver. Savaşta halimi; neler yaptığımı biliyorsun." dedim.
"Onu aldığın yere geri koy." buyurdular. Efendimizin yanından ayrıldım, ganimetlerin bulunduğu yere gittim, kılıcı ganimetlerin toplandığı yere atmak istedim ama nefsim beni ayıpladı ve kılıcı atmadan geri döndüm, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tekrar geldim ve:
"Ey Allah'ın elçisi onu bana ver." dedim. Sesini biraz daha yükselterek:
"Onu aldığın yere koy." buyurdular. Bunun üzerine Allah Tealâ:
"Sana ganimetleri soruyorlar..." ***[417]*** âyet-i kerimesini indirdi.
Bir keresinde hastalanmıştım, Rasûlullah (s.a.v.)'a haber gönderdim de beni ziyarete geldi,
"Bırak malımı istediğim gibi, istediğim yerlere taksim edeyim." dedim. Kabul etmedi. Ben:
"Yarısını taksim edeyim." dedim, yine kabul etmedi, ben:
"O halde üçte birini taksim edeyim." dedim, susup takrir buyurdular. Daha sonra üçte biri dilediği yerlere taksim etmek caiz kılındı.
Ensar ve muhacirlerden bir grubun yanına gitmiştim. Bana:
"Gel sana yemek yedirelim, içki ikram edelim." dediler. Bu, içki haram kılınmazdan önceydi. Onlarla birlikte bir bahçeye vardık. Baktım kızartılmış bir deve kellesi ve bir tulum içki var. Onlarla birlikte yedim, içtim. Bir ara aralarında ensar ve muhacirler anıldı, ben:
"Muhacirler, ensardan daha hayırlıdır." dedim. Bir adam kalktı, devenin çene kemiklerinden birini aldı ve onunla bana vurdu, burnumu yaraladı (bir rivayette burnuma vurdu ve yardı). Rasûlullah (s.a.v.)'a geldim ve olanları haber verdim ve Allah Tealâ benim hakkımda içkinin haramlığını bildiren *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden birer murdardırlar..."* âyet-i kerimesini indirdi."[418]
d- Ebû Said b. Ebî Bekr el-Mutavvî, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hıyerî'den, o Ahmed b. Ali el-Mevsılî'den, o Ebû Hayseme'den, o Hasan b. Ebî Musa'dan, o Züheyr'den, o Simak b. Harb'dan, o Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan, o da babasın (Sa'd b. Ebî Vakkas) dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Muhacirler'den ve Ensar'dan oluşan bir cemaate uğradım. Bana:
"Gel seni yedirelim, şarap içirelim" dediler. -Bu, şarabın haram kılınmasından önceydi-. Bunun üzerine yanlarına geldim. Bir hurma bahçesinde bulunuyorlardı. Baktım, yanlarında kızartılmış bir deve başıyla bir küp şarap vardı. Onlarla beraber yedim, içtim, Ensar ve Muhacirler'i dile getirip:
"Muhacirler, Ensar'dan daha hayırlıdır" dedim. Bunun üzerine Ensar'dan bir adam yemekten arta kalan kafa çenelerinden birisini yakalayıp onu bana vurdu da burnum kırıldı. Ben de derhal Rasulullah (s.a.v.)'a gelip durumu kendisine haber verdim. Allah Teala bu yüzden benim hakkımda, içkinin durumunu bildiren bu âyeti indirdi."[419]
Bu hadisi Müslim, Ebû Hayseme'den rivayet etmiştir.[420]
e- İçki içip sarhoş olununca namaz kılmama hükmüne dayanak olan Nisa: 4/43 âyeti ile içkinin kesin olarak haram kılındığı hükmüne dayanak olan bu Mâide: 5/90 âyetinin nüzul sebebinde en meşhur rivayet şudur:
Suddî'den rivayet ediliyor:
"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar..." [421] âyeti nazil olunca bazı kimseler yine de içki içmeye devam ettiler. Nihayet bir gün Abdurrahman ibn Avf bir yemek hazırlayıp içlerinde Hz. Ali'nin de bulunduğu bazı sahabîleri yemeğe davet etti. Davette yediler, içtiler, namaza kalktılar da imam olan Abdurrahman namazda *"De ki: Ey o kâfirler! Ben elbette sizin tapındığınıza tapınmam..."* ***[422]*** sûresini okudu ama ne kendisi anladı ne de Hz. Ali. Bunun üzerine Allah Tealâ *"Ey iman edenler, sizler ne söylediğinizi bilir hale gelinceye kadar, sarhoşken namaza* ***[423]***

yaklaşmayın." âyetini indirdi.
Bu âyetin inişinden sonra da içki haram kılınmamış olduğu için bazıları içmeye devam etti. Ancak sabah namazından gün yükselinceye veya öğleye kadar içmezler ve öğle namazına ayık olarak kalkarlardı. Sonra yatsı namazını kılıncaya kadar yine içmezler, ancak yatsıdan gece yarısına kadar yine içerler ve yatıp uyurlar, sabah namazına kalktıklarında da sarhoşlukları geçmiş olurdu. Bu şekilde de bir süre devam ettiler. Nihayet bir gün de Sa'd ibn Ebî Vakkas yemek yapıp içlerinde ensardan birinin de bulunduğu bazı sahabîleri yemeğe davet etti. Onlara ikram etmek üzere deve başı kızartmıştı.
"Yemeğe buyurun" dedi; yediler, içtiler, sarhoş oldular, konuşmaya daldılar. Davette bulunan ensarî, Sa'd'ın bir sözüne öfkelenerek elindeki, etini yemekte olduğu deve çene kemiğini kaldırdığı gibi Sa'd'ın kafasına geçirdi ve Sa'd'ın burnunu kırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir.. Artık onları bıraktınız değil mi?"* âyetlerini indirdi.[424]
4- a- Abdullah b. Abbas ise bu âyet-i kerimenin Ensardan iki kabile hakkında nazil okluğunu söylemiştir. Onlar içki içmişler, sarhoş olunca da birbirleriyle şakalaşmışlar ve dalaşmışlardır. Ayılınca da yüzlerinde ve sakallarında bulunan izleri görmüşler. Her biri kendi kendine şöyle demiştir:
"Benim kardeşim bana bunu yaptı ha? Şayet o bana karşı şefkatli ve merhametli olsaydı bana bunu yapmazdı." Bu insanlar birbirlerine karşı kalplerinde kin taşımayan insanlar iken bu olaydan sonra birbirlerine karşı kin beslemeye başladılar. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu."[425]
b- Bu olaylardan birisi de içkinin ve içki içerek sarhoş olmanın müslümanlar arasında yeniden kin ve düşmanlığa sebep olması yönüne işaret etmektedir.
Saîd ibn Cubeyr'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "ensar'dan iki kabileye mensup bazıları içki içmişler, sarhoş olmuşlar ve sarhoş haldelerken birbirlerine hoş olmıyan şakalar yapmışlar. Sarhoşlukları geçince o esnada yapılan şakaların izlerini yüzlerinde, başlarında, sakallarında görünce düştükleri duruma kızıp:
"Bunu bana filân filân kardeşim mi yaptı! Eğer gerçekten benim dostum olsaydı bana bunları yapmazdı." demeye ve ona karşı içinden bir öfke ve kin duymaya başlamıştı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[426]
c- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Şarabın haram kılınmasıyla ilgili âyet Ensâr'dan iki kabile hakkında nazil olmuştur. Bu iki kabilenin halkı, sarhoş olduklarında birbirleriyle şakalaşır, birbirlerine oyunlar yaparlardı. Ayrıldıklarında ise, onlardan biri, yüzünde, başında ve sakalında şakadan kalma izleri görür de:
"Bunu bana falan kardeşim yaptı, vallahi, kardeşim bana acımış merhamet etmiş olsaydı, bunu bana yapmazdı." derdi. Böylelikle birbirine kin bağlar, buğz ederlerdi. Oysa içmezden önce birbirleriyle kardeş idiler ve kalblerinde de kinden eser yoktu. Bunun üzerine Allah şarapla ilgili yukarıdaki âyet-i kerimeyi inzal buyurdu. Dini konularda titiz davranan bazı kimseler:
"O pis birşey, falan kimsenin de midesinde. O kimse Uhud savaşında öldürüldü." dediler. Bunun üzerine Allah Maide: 5/93 âyet-i kerimesini inzal buyurdu."[427]
5- Katade'ye göre ise bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, içki değil kumardır. Çünkü kin ve düşmanlık, kumar oynama sebebiyle insanların arasında ortaya çıkmış, Allah teala da onlara hem kumarı hem de içkiyi yasaklamıştır. Bu hususta Katade diyor ki:
"Cahiliyye devrinde kişi ailesini ve malını kumara verirdi. Bundan sonra elinde bulunanları kaybettiği için mahrum bir şekilde oturur başkasının elinde bulunan mallara bakar dururdu. Bu da insanlar arasında düşmanlığı, kini doğururdu. Allah teala bu sebeple kumarı ve içkiyi yasakladı."[428]
6- İçki hakkında indirilen ayetlerin nüzul sırası:
a- Ebu'l-Kamûs Zeyd ibn Ali'den rivayet ediliyor:
"Allah Tealâ içki hakkında üç kere vahiy indirdi. Ondan ilk indirileni
"Sana içki ve kumarı soruyorlar. De ki: O ikisinde çok büyük bir günah ve insanlara bazı yararlar vardır. Ama günahı yararından daha büyüktür."[429]
Bu âyetin gelmesiyle müslümanlardan içki içmek isteyenler yine de içmeye devam ettiler. İki müslüman içki içip namaza başladılar ve okudukları anlaşılmaz bir şekilde okudular (ya da okuyacaklarını şaşırdılar da yanlış okudular). Bunun üzerine Allah Tealâ:
"Ey iman edenler, sizler, söylediğinizi bilir hale gelinceye kadar sarhoşken namaza yaklaşmayın."[430] âyetini indirdi.
Bundan sonra da bazıları içki içmeye devam etti, fakat namaz esnasında içmeyi bıraktı. Nihayet bir gün birisi içki içip sarhoş oldu ve Kureyşlilerin Bedr'de ölenlerine ağıt yakmaya başladı.Hz. Peygamber'e bu durum haber verilince büyük bir telâşla oraya geldi. Hz. Peygamber o sarhoş adamı o halde görünce elindekini ona vurmak üzere

elini kaldırdı. Adam o anda ayıktı ve:
"Allah'ın ve Rasûlü'nün gazabından Allah'a sığınırım. Allah'a yemin ederim ki bir daha asla içmeyeceğim." dedi. Allah Tealâ bu hadise üzerine
*"Artık onları bıraktınız değil mi?"*ye kadar olmak üzere, içkiyi haram kılan: *"Ey iman edenler içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işlerinden bir pisliktir..."* âyetini indirdi. Hz. Ömer âyetteki *"Artık onları bıraktınız değil mi?"* kısmını duyunca:
"Bıraktık, bıraktık." dedi."[431]
b- Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:
"İçki üç aşamada kesin olarak haram kılındı. Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiğinde Medineliler içki içiyor ve kumar parası yiyorlardı. Bunlar hakkında Rasulullah'a soru sordular bunun üzerine Allah Teala: *"Ey Muhammed sana içki ve kumardan soruyorlar. De ki: "Onlarda büyük günahlar vardır. İnsanlar için bazı dünyevi faydaları da vardır."* [432] âyet-i kerimesini indirdi. Bunun üzerine insanlar:
"Allah bize içkiyi haram kılmadı. Sadece onda büyük günahlar ve insanlar için bazı menfaatlar olduğunu beyan etti." dediler. Ve içkiyi içmeye devam ettiler. Bir gün muhacirlerden bir kişi akşam namazında arkadaşlarına imam olup namaz kıldırırken âyetleri yanlış okudu ve bunun üzerine de Allah teala birincisinden daha sert bir hüküm getiren şu âyeti indirdi:
"Ey iman edenler, sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın." [433] Bundan sonra da insanlar yine içki içmeye devam ettiler. Nihayet içkiyi tamamen yasaklayan ve daha sert bir hüküm getiren: *"Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve fal okları sadece şeytanın işinden birer pisliktirler. Bu pislikten kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Artık bundan vaz geçmez misiniz?"* [434] âyet-i kerimesi gelince de insanlar:
"Ey rabbimiz, artık vaz geçtik." dediler. Sonra da Rasulullah'a:
"Ey Allah'ın Rasulü, daha önce Allah yolunda cihad ederken öldürülmüş veya yatağında ölmüş müslümanlar içki içiyor ve kumardan kazandıklarını yiyorlardı. Allah teala bunların, şeytanın işinden birer pislik olduklarını beyan etti. Şimdi onların hali ne olacaktır'?" diye sordular. Bunun üzerine şu âyet-i kerime indi:
"İman edip iyi amel işleyenler Allah'tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, iyi amel işlemeye devam ettikleri sonra Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları, yine Allah'tan korktukları ve iyilikte bulundukları müddetçe daha önce yediklerinden dolayı kendilerine bir günah yoktur. Allah iyilikte bulunanları sever." [435]
Rasulullah (s.a.v.) de şöyle buyurdu:
"Eğer içki onların zamanında haram kılınmış olsaydı sizin terkettiğiniz gibi elbette ki onlar da terkederlerdi." [436]
c- Şa'bî'den rivayete göre ise içki hakkında dört âyet nâzil olmuştur. Buna göre yukarda geçen üç âyete ilâve olarak *"Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içki ve güzel bir rızık edinirsiniz..."* ***[437]*** âyeti de içki hakkında nazil olan âyetlerdendir.[438]
d- Katâde'den gelen bir rivayette de şu bilgiler veriliyor:
"Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: O ikisinde çok büyük günah ve insanlar için bazı yararlar vardır..." âyeti ile Allah Tealâ içkiyi kötüledi, fakat haram da kılmadı. İçkiyi daha bir şiddetle kınama zamanı gelince de Nisa süresindeki *"Ey iman edenler, sizler ne söylediğinizi bilecek hale gelinceye kadar, sarhoşken namaza yaklaşmayın."* âyetini indirdi. Bu âyetin inmesinden sonra da bazıları içmeye devam ettiler, ancak namaz vakti gelince içmezlerdi. Böylece içki değil de sarhoşluk haram kılınmış oldu. Nihayet Ahzâb (Hendek) savaşından sonra Allah Tealâ *"Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir. Onun için bunlardan sakının ki felaha eresiniz."* ayetini indirdi de bu âyetle az olsun çok olsun, sarhoş etsin etmesin içkinin haram kılınması gelmiş oldu.[439]
7- Genel değerlendirme:
a- Taberi diyor ki:
"Bize göre bu hususta doğru olan görüş şunu söylemektir: Allah Teala bu âyetlerde bazı şeylerin necis olduğunu zikretmiş ve onlardan kaçınmamızı emretmiştir.
Müfessirler ise bu âyetlerin nüzul sebebi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bunların nüzul sebebi Hz. Ömer'in duası da olabilir Sa'd b. Ebi Vakkas'ın içine düştüğü hadise de olabilir. Kumar oynama sebebiyle kişinin malını kaybetmesi de olabilir. Elimizde buna dair kesin bir delil yoktur. Ancak şurası bir gerçektir ki bu âyetlerin hükümleri bütün mükellefleri bağlamaktadır. Mükelleflerin bunların nüzul sebeplerini bilmemeleri onlar için bir özür sebebi sayılmaz. Binaenaleyh âyeti öğrenen her mükellefin içki, kumar, dikilen taşlar ve fal oklarından kaçınması farzdır.
Bu âyet-i kerime nazil olunca sahabiler: "Ey rabbimiz vaz geçtik. Artık yapmayacağız." dediler ve ellerinde

bulunan içkileri döktüler.[440]
b- İçkinin kesin olarak haram kılındığı hükmüne dayanak olan bu âyet-i kerimenin inişine muhtelif vak'alar tekaddüm etmiş olmalıdır. Yani sarhoşluk sebebiyle Medine İslâm toplumunda hoş olmayan vak'alar cereyan edip bunlar çoğalınca bu âyet-i kerime inmiştir. Nitekim bu âyet-i kerimenin nüzulünden önce meydana gelen ve bu âyetin nüzul sebebi olarak gösterilen olaylardan birisi de Hz. Ali ile Hz. Hamza arasında cereyan etmiştir.[441]
c- Yasak edilmesinden önce içki içilmesi sebebiyle Rasulullah (s.a.v.)'ın çirkin bulup, hoş karşılamadığı bazı hadiseler meydana gelmişti. Bu hoş olmayan hadiselerden birisi de Ali b. Ebî Talib'le, Hamza'nın kıssalarıdır:[442]
d- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû Bekr b. Ebî Halid'den, o Yusuf b. Musa Mervezî'den, o Ahmed b. Salih'ten, o Anbese'den, o Yusuf'tan, o İbn Şihab'dan, o Ali b. Hüseyn'den, o Hüseyn b. Ali'den bize haber verdiğine göre, Ali b. Ebî Talib şöyle demiştir:

"Bedir ganimetlerinden hisseme düşen yetişkin bir devem vardı. Rasulullah (s.a.v.), Humus'tan[443] bana yetişkin bir deve daha vermişti. Rasulullah (s.a.v.)'in kızı Fatıma ile evlenmek istediğimde, Benî Kaynuka Yahudileri'nden bir kuyumcu ile, izhîr[444] getirmemiz için benimle yola çıkması hususunda sözleştik. Amacım, bu izhîr otlarını kuyumculara satıp düğün yemeğine yardım etmekti. Derken, ben develerimi Ensar'dan bir adamın odasının yanına çöktürmüş, bu iki devem için semer, çuval ve iplerden gerekli olan malzemeleri tedarik ediyordum. Develerimin yanına döndüğümde bir de ne göreyim! Develerimin hörgüçleri kesilmiş, böğürleri yarılmış, ciğerlerinin bir kısmı da alınmıştı. Artık bu manzarayı görünce gözlerime hakim olamadım ve ağladım.
"Bu işi kim yaptı?" dedim.
"Hamza b. Abdulmuttalib yaptı" dediler. Meğer Hamza, Ensar'dan birisinin evinde, bir cariyenin şarkıları arasında işret alemine dalmış. Cariye şarkılarında şunları söylüyordu:
"Hey Hamza! şu semiz develere bak.
Avluya bağlanmışlar.
Bıçağı onların şah damarlarına yerleştir de onları kana boya Hamza.
O develerin parça parça etlerinden, kızgın taş üzerinde kızartılmış kebap yedir bize.
Zira sen ey Ebû Umare, üzerimizden zarar ve belanın kaldırılmasını kendisinden umduğumuz kimsesin."
Bu tahrik edici mısraları dinleyen Hamza, derhal sıçrayıp kılıcı aldı ve aynı anda iki devenin hörgüçlerini kesip böğürlerini yardı ve karaciğerlerinden bir miktar aldı.
Bunun üzerine ben, derhal gidip Rasulullah'ın huzuruna çıktım. Yanında Zeyd b. Harise vardı. Rasulullah (s.a.v.) gelmemin sebebini anladı da:
"Sana ne oluyor?" buyurdu. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben bugünkü gün gibi bir gün görmedim. Hamza, develerime hücum edip hörgüçlerini kesti, böğürlerini yardı. İşte bakınız şu evde içki içenlerle beraber bulunuyor."
Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) ridasını istetti. Sonra da yürümeye koyuldu. Ben ve Zeyd b. Harise de kendisini takib ettik. Hamza'nın, içinde bulunduğu eve gelince izin istedi. Kendisine izin verildi. Baktı ki içki içiyorlar. Rasulullah (s.a.v) Hamza'yı, işlediği fiil hakkında kınamaya başladı. O vakit Hamza, sarhoş, gözleri kızarmış bir vaziyetteydi. Hamza önce Rasulullah (s.a.v.)'a baktı, sonra bakışlarını yukarılara çevirdi ve Rasulullah (s.a.v.)'ın dizine baktı. Sonra tekrar yukarılara baktı, ardından Rasulullah (s.a.v.)'in yüzüne bakıp sonra da:
"Siz, babamın köleleri değil misiniz?" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), onun sarhoş olduğunu anladı da derhal izinin üzerine dönüp geri geri giderek dışarı çıktı, biz de beraber çıktık."[445]
Bu hadisi Buhari, Ahmed b. Salih'ten rivayet etmiştir, Bu kıssa, içkiyi haram kılan âyetin inmesini gerektiren sebepler cümlesindendir.[446]
Müslim, nüzul kaydı olmaksızın bu hadisi tahric etmiştir.[447]
8- Bu âyet-i kerimenin nüzulü ve içkinin kesin olarak haram kılınmasının vaktine gelince; Hicretin üçüncü senesi Uhud gazvesinden sonradır. Malûm olduğu üzere Uhud Gazvesi de Hicretin üçüncü senesi Şevval ayında meydana gelmiştir.[448]
9- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bu âyet-i kerime, Nisa suresinin içki ile ilgili olan kırk üçüncü âyetini ve Bakara suresinin iki yüz on dokuzuncu âyetini neshetmiştir."[449]

93. "İman edip amel-i salih işleyenler bundan böyle sakındıkları ve güzel işlere devam ettikleri, sonra takva ve imanlarında sebat ettikleri, daha sonra da takva ile beraber ihsanda bulundukları takdirde, önceden tattıklarında

kendilerine bir günah yoktur. Allah muhsinleri sever."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak şunu zikretmişlerdir:
"İçki, kumar yasaklanınca, bunlar yasaklanmadan önce bunları işleyen ve ölüp âhirete irtihal eden kimselerin durumlarının ne olacağı hususunda sorular sorulmuş, bunun üzerine bu âyet nazil olmuş ve âyetler nazil olmadan önce içki içmiş olanların günahkâr olmadıklarını beyan etmiştir." [450]
2- Muhammed b. Abdirrahman el-Mutavvıî, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hıyerî'den, o Ebû Yahya'dan, o Ebû'r-Rabi' Süleyman.b. Davud Atakî'den, o Hammad'dan, o Sabit'ten, o da Enes'ten şöyle dediğini bize haber verdi:
"İçki yasak kılındığı gün Ebû Talha'nın evinde topluluğa içki dağıtıyordum. Arabın içkisi; Fadih[451], Büsr[452] ve Temr[453]den ibaretti. Bu arada bir münadi;
"Ey ahali haberiniz olsun ki muhakkak içki haram kılınmıştır" diye bağırıyordu. Bu ilanı takiben Medine sokaklarında şarap sel gibi aktı. Ebû Talha bana:
"Dışarı çık da şarabı dök" dedi. Ben de şarabı döktüm. Bazıları:
"Bu şarab artık, falan falan kimsenin kusmuğudur[454]" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.[455]
Bu hadisi Müslim, Ebû Rabi'den rivayet etmiştir. Buhari de Ebû Numan'dan, her iki son ravi de Hammad'dan rivayet etti.[456]
3- Hammâd kanalıyla Enes ibn Mâlik'ten rivayetiyle gelen bir haberde de hem içkinin haram kılındığını, hem de bu haram kılınmadan önce içen ve ölenlerin içki yüzünden kazandıkları günahın bağışlandığını haber veren âyetlerin nüzulü hadisesini o şöyle anlatıyor:
"İçki haram kılındığı gün Ebu Talha'nın evinde, oradakilere içki dağıtan bendim. Ebu Talha, Ebu Dücâne, Muâz ibn Cebel, Süheyl ibn Beydâ, Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh ve Übeyy ibn Ka'b'ın da bulunduğu ensardan bir grup içki içiyorlardı. O zamanda onların içkileri hurma kurusundan yaptıkları fadîh denilen bir içkiden ibaretti. Dışardan bir münadinin bir duyuruda bulunduğunu işittik. Ebu Talha bana:
"Çık bir bak." dedi. Çıktım, baktım birisi bağırıyor:
"Ey insanlar uyanık olunuz, içki haram kılındı."
Ravi der ki: "Medine sokakları o gün adeta içki aktı."
Enes anlatmaya şöyle devam ediyor:
"Ebu Talha bana:
"Çık, içkileri sokağa dök." dedi. Ben de çıktım ve içkileri dışarı (sokağa) döktüm. Bazı kimseler:
"Filân filân karınlarında içki ile öldüler (peki onların durumu ne olacak)?" dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[457]
4- Aynı hadise Taberî tefsirinde Katâde kanalıyla yine Enes ibn Mâlik'in ağzından ayrıntılarda küçük farklarla şöyle nakledilmektedir:
"Ben bir içki meclisinde kadehleri Ebu Talha, Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh, Muâz ibn Cebel, Süheyl ibn Beyzâ ve Ebu Dücâne arasında dolaştırıyordum. İçtikleri hurma şarabından bir kısmı sızmış, başları yana düşmüştü. O sırada dışardan bir münadinin:
"Ey insanlar, uyanın, içki haram kılındı." diye bağırdığını duyduk. Meclisimize dışardan ne kimse girdi, ne de meclisten kimse dışarı çıktı. Hemen içkileri döktük, içki kaplarını kırdık; kimimiz abdest aldı, kimimiz gusletti, Ümmü Suleym'in kokularından sürünüp içki kokusunu giderdik, sonra da Mescid-i nebeviye gitmek üzere meclisten çıktık. Bir de Mescide vardık ki Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)
"Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden bir pisliktir. Onun için bunlardan sakının ki felaha eresiniz." âyetini okuyor. Bir adam:
"Ey Allah'ın elçisi, bizden, içki içerken daha önce (bu haram kılmadan önce) ölenin yeri (makamı) ne olacak?" diye sordu da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. O sırada mecliste bulunan bir adam Katâde'ye:
"Sen bunu Enes ibn Mâlik'ten işittin mi?" diye sordu. Katâde:
"Evet. Bir adam da Enes ibn Mâlik'e:
"Sen bunu Allah'ın Rasûlü'nden işittin mi?" diye sormuş da o:
"Evet, bana bunu yalan söylemeyen (Allah'ın Rasûlü) nakletti. Allah'a yemin ederim ki biz yalan söylemezdik, yalan nedir de bilmezdik." demiş." diye cevap vermiş."[458]
5- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Ebû Amr b. Mutirr'dan, o Ebû Halife'den, o Ebû'l-Velid'den, o Şu'be'den, o Ebû İshak'tan, o da Bera İbn Azib'den bize şu rivayette bulundu:

"Rasulullah'ın Ashabı'ndan bazı kimseler vefat etmişti. Bunlar daha önce içki içerlerdi. Nihayet içki haram edilince bazı insanlar: "Arkadaşlarımızın durumu ne olacak, zira onlar içki içtikleri sıralarda vefat etmişlerdi?" demişlerdi de işte bu âyet indi."[459]
6- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin kendi isnadıyla el-Berâ (ibn Azib)'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"İçkinin haram kılındığına dair âyet nazil olunca:
"Haram kılınmazdan önce içenlerin durumu nasıl olacak?" diye sordular da bu âyet nazil oldu."[460]
7- Ebu Hureyre'den rivayet edildi:
"Müslümanlar Rasulullah'a:
"Ey Allah'ın Rasulü, insanlar Allah yolunda savaştı ve yataklarında öldüler. Onlar şarap içer, kumardan kazandıklarını yerlerdi, halbuki Allahu Teâlâ onları şeytanın ameli bir pislik kıldı." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [461]
8- İbn Abbâs'tan rivayette de "içki ve kumarın haram kılındığını bildiren âyet nazil olup da içki ve kumarın "şeytanın işinden bir pislik ve murdar olduğu" bildirilince bazı müşkilpesent kimselerin:
"Madem içki şeytanın işinden bir pisliktir. O halde daha önceleri, bu bize bildirilmezden önce içki içen, sonra da karnında içki ile Bedr'de ve Uhud'da ölenlerin durumu ne olacak?" demeleri üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[462]
9- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"İçkinin haram olduğunu bildiren ayet nazil olunca sahabiler dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, içkinin haram olduğunu beyan eden âyet nazil olmadan önce içki içen ve ölen kimselerin hali ne olacaktır?" İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu." [463]
10- Katâde'den gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu soruyu soran kimselerin: "Biz, içki içip de haram kılınmazdan önce Bedr'de ve Uhud'da ölen kardeşlerimizin cennet ehlinden olduklarına şehadet ederiz." dedikleri ayrıntısı da yer almaktadır.[464]
11- Rivayet edildiğine göre, içkiyi haram kılan âyet nazil olunca, sahabe:
"Bizim Kardeşlerimiz Uhud gününde içki içtiler, sonra da öldürüldüler (şehid düştüler). Binâenaleyh, onların durumları nasıl olacak?" dedi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[465]
12- Abdullah b. Mes'ud diyor ki:
"İman edip iyi amel işleyenler..." âyeti nazil olunca Rasulullah bana buyurdu ki:
"Sen de bunlardan mısın?" [466]
13- Bu rivayetlerin muhassalası içkiyi, kumarı ve fal oklarıyla fal çekmeyi yasaklıyan ve bu yasaktan öncekilerin ma'füvv olduğunu bildiren bu âyet-i kerimelerin Uhud gazvesinden bile daha sonra nazil olduğudur.[467]

94. Ey iman edenler, Allah, görmeksizin kendisinden korkanları ayırdetmek için elinizin ve mızraklarınızın ulaştığı avdan bir şeyle sizi mutlaka imtihan eder. Bundan sonra da her kim haddi aşarsa onadır azâb-ı elim.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil ibn Hayyân'dan rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerime Hudeybiye umresinde (Umretu'1-Kazâ) nazil olmuştur. O sene Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı Ten'îm'de umre için ihrama girdiklerinde vahşî hayvanlar, kuşlar ve av hayvanları, ellerinin uzanabileceği ve bir güç sarfetmeden tutuverecekleri kadar yakınlarına gelirmiş ve bir imtihan olmak üzere onları tutmaktan veya avlamaktan men'edilmişler."[468]
2- Vahidî der ki:
"Onların, elleriyle yakalayabildikleri avlar, yavrular, yumurtalar ve yabani hayvanların küçükleri idi.. Mızraklarının ulaştığı av hayvanı ise, bunların büyükleriydi." [469]

95. Ey iman etmiş olanlar, sizler, ihramlılar iken avı öldürmeyin. Sizden her kim, kasten onu öldürürse öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır ki Ka'be'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere buna içinizden adaletli iki kişi hükmedecektir. Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde keffaret veya onun dengi oruç tutmaktır. Tâ ki yaptığının vebalini tatmış olsun. Allah, geçmiştekileri affetmiştir. Kim de sonradan böyle yaparsa Allah ondan intikamını alır. Allah Azîz'dir, intikam sahibidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre Hudeybiye senesi Ebu'1-Yusr Amr ibn Mâlik el-ensârî umre için ihrama girmiş ve ihramh iken bir yaban eşeği avlayıp öldürmüş de onun hakkında bu âyet-i kerime nazil olmuş.[470]
2- Kubeysa İbn Câbir'den rivayet edildiğine göre "o, ihramlı iken bir erkek ceylanı vurup öldürmüştü. Durumu Hz. Ömer (r.a.)'e sormuştu. Hz. Ömer (r.a.)'in yanında da Abdurrahman İbn Avf (r.a.) vardı. Hz. Ömer, Abdurrahman İbn Avf'a:
"Bu hususta ne dersin?" deyince, o:
"Ona, ceza olarak bir koyun ödemesi gerekir" dedi. Hz. Ömer de:
"Ben de aynı kanaatteyim" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), Kubeysa'ya:
"Git ve Ka'be'ye bir koyun kurbanlık gönder" dedi. Kubeysâ sonra şöyle anlatır:
"Arkadaşımın yanına gittim ve ona:
"Emirü'l-Mü'minîn ne diyeceğini bilemedi de, başkasına sordu" dedim. Derken birgün Hz. Ömer karşıma çıkıverdi ve beni kamçısı ile döverek:
"Harem'de hem hayvan öldürür, hem de hükmünü bilmezsin. Allah Teâlâ, *"Buna, içinizden adalet sahibi iki adam hükmedecektir"* buyurmuştur. İki adamdan biri ben Ömer, diğeri de Abdurrahman İbn Avf'tır" dedi."[471]

100. "De kî: "Murdarla temiz bir olmaz, murdarın çokluğu hoşuna gitse bile. O halde ey akıl sahipleri Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hakim Ebû Abdirrahman Şazyahî, Hakim Ebû Abdillah Muhammed b. Ubeydullah el-Beyyi'den, o Muhammed b. Kasım el-Müeddib'den, o Muhammed b. Yakub er-Razi'den, o İdris b. Ali er-Razi'den, o Yahya b. Durays'tan, o Süfyan'dan, o Muhammed b. Sûke'den, o Muhammed b. Munkadir'den, o da Cabir'den bize şu rivayette bulundu:
"Peygamber buyurdu ki:
"Güçlü ve yüce olan Allah, putlara tapmayı, içki içmeyi, soy sop sebebiyle kınamayı size haram kılmıştır. Dikkat edin, şüphesiz içki içen de, imal eden de, sakiliğini yapıp içenlere dağıtan da, satan da, parasını yiyen de lanetlenmiştir." Bunun üzerine bir bedevi, Rasulullah (s.a.v.)'ın huzurunda durarak:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben gerçekten bu içkinin ticaretini yapan bir kişiydim ve içki satışından yanımda biriktirdiğim bir miktar mal var. Şimdi ben bu malı, Allah'a itaatte harcama hususunda muameleye tabi tutsam, bu mal bana bir menfaat verir mi?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) da ona buyurdu ki:
"Sen, o malı hacc, cihad veya sadaka uğrunda harcasan dahi, Allah katında bir sivrisineğin kanadı kadar değeri olmaz. Zira Allah, ancak temiz olanı kabul buyurur." İşte bu olay üzerine Allah Teala bu âyeti Rasulullah (s.a.v.)'ın sözünü doğrulamak için indirdi."[472]

101. "Ey iman edenler, öyle şeylerden sual etmeyin ki, size açıklanırsa zorunuza gidecektir. Halbuki Kıır'an inidirilirken sorarsanız onlar size açıklanır. Allah onlardan (şimdiye kadar olanları) affetti. Allah, Gafur ve Halim'dir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Katade, Süddi ve Ebu Hureyre'den nakledilen bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'tan, babalarının kimler olduğunu veya kaybolan develerinin nereye gittiğini soracak kadar çokça soru soran sahabiler hakkında nazil olmuştur ve onların, bu tür huylarından vazgeçmelerini emretmiştir.[473]
a- Amr b. Ebî Amr el-Müzekkî, Muhammed b. Mekkî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail Buhari'den, o Fadl b. Sehl'den, o Ebû'n-Nadr'dan, o Ebû Hayseme'den, o Ebû Cüveyriye'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Bir grup, eğlence olsun diye Peygamber (s.a.v.)'e sorarlardı. Mesela bir adam:
"Benim babam kim?", bir başkası da kaybolan devesi için:
"Benim devem nerede?" diye sormuştu da Allah Teala onlar hakkında bu ve devamındaki âyetleri indirdi."[474]
b- İbnu Cerîr bunun benzerini, Ebu Hureyre'den rivayet etti.[475]
c- İbn Abbâs, Suleym oğullarından bir bedeviye:
"Ey iman edenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın..." âyeti hangi sebeple nazil olmuştur biliyor musun?" diye sorup şöyle devam etti:
"Bir topluluk, sırf alay olsun diye Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorular soruyor; meselâ birisi: "Babam kim?" diyor;

devesini kaybetmiş olan birisi: "Devem nerede?" diye soruyordu. İşte Allah Tealâ onlar hakkında bu âyet-i kerimeyi indirdi."[476]
d- Şu'be kanalıyla Enes'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün öyle bir hutbe okudu ki onun gibisini hiç işitmedim. Buyurdu ki:
"Şayet benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız." Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabı hep yüzlerini örtmüşler (dinlediklerinin etkisiyle) inlemekteydiler. Bir adam kalktı ve:
"Benim babam kim?" diye sordu. Efendimiz (s.a.v.):
"Baban filândır." buyurdular, bu âyet-i kerime nazil oldu."[477]
e- Enes'den gelen bu rivayet Taberî'nin tefsirinde Katâde kanalıyla tahric olunmuştur ve biraz daha ayrıntılıdır. Şöyle ki:
"Bir gün insanlar Hz. Peygamber'e o kadar çok soru sordular ki sorulardan bunaldı ve minbere çıkıp:
"Bugün sorun; ne sorarsanız cevabını vereceğim." buyurdu. Kendisiyle münakaşa edildiği zamanlarda babasından başkasına nisbet edilen bir adam vardı. Kalktı ve:
"Ey Allah'ın elçisi, babam kim?" diye sordu. Sahabe onun kalkmasından ve soru sormasından hiç hoşlanmadılar. Ama Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onun da sorusuna cevap verdiler ve:
"Baban Huzâfe ibn Kays'dır." buyurdular. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızdığını anlıyan Hz. Ömer:
"Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, Rasûl olarak Muhammed'den razıyız. Fitnenin kötüsünden Allah'a sığınırız." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle devam etti:
"Hayırda ve şerde bugün gibisini görmedim. Bana cennet ve cehennem tasvir olundu da onları duvarın arkasında gördüm."
Katâde bu hadis-i şerifi, *"Ey iman edenler, size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın."* âyet-i kerimesinin yanında, onunla birlikte (ve onun nüzul sebebi olarak) zikredermiş."[478]
f- Zuhrî'nin rivayetine göre bu hadise üzerine Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî'nin annesi:
"Senden daha çok ana-babasına âsî evlât görmedim; Annenin, cahiliye kadınlarının işlediği suçlardan birini işlemiş olmasından ve senin bu sorunla insanlar huzurunda rezil olmıyacağından nasıl emin olabilirsin? Vallahi Allah'ın Rasûlü seni siyah bir köleye nisbet etseydi ve baban odur, deseydi senin nesebini ona ilhak ederdim." demiş."[479]
g- Ebu Hüreyre'den gelen bir rivayette de Abdullah ibn Huzâfe es-Sehmî'nin bu sorusuna ilâveten başka birisinin de:
"Babam nerede?" diye sorduğu ve Efendimiz (s.a.v.)'in:
"Baban cehennemde" diye cevap verdiği ayrıntısına yer verilmektedir.[480] Ki, âyetin *"açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın."* ifadesine daha uygundur.[481]
2- Ali b. Abdüla'la, Ebu Hureyre, Ebu Ümame el-Bahili, Abdullah b. Abbas ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre, hac farz kılındıktan sonra bir kişinin, haccın her yıl mı yoksa ömründe bir kere mi farz okluğu hususunda Rasulullah'a sorması üzerine bu âyet nazil olmuş ve Rasulullah'tan çokça sorular sorarak neticesinde bir kısım emir ve yasakların gelmesine vesile olmak yasaklanmıştır.[482]
a- Ebû Said Nasrûbî, Ebû Bekr el-Katiî'den, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Mansur b. Verdan el-Esedî'den, o Ali b. Abdu'l-A'la'dan, o babasından, o Ebû'l-Buhterî'den, o da Ali b. Ebî Talib'den bize şu rivayeti haber verdi:
"Şu: *"...Ona bir yol bulabilenlerin, Beyt-i hacc etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..."*[483] âyet nazil olunca, insanlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu hacc her yıl mı farzdır?" diye sordular da Rasulullah (s.a.v.) susup hiçbir şey demedi. Sonra insanlar tekrar:
"Her sene mi farzdır?" diye sordular ve bu soruş dört kez tekrarlandı. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) dördüncüde buyurdu ki:
"Hayır her sene değil. Eğer "evet" deseydim elbette hacc her sene farz olurdu." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[484]
b- İbnu Cerîr bunun benzerini Ebu Hureyre, Ebu Ümâme ve İbnu Abbas'tan rivayet etti.[485]
c- Hz. Ali'den rivayete göre:
"Ona bir yol bulabilenlerin Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır..."[486] âyet-i kerimesi nazil olunca:

"Ey Allah'ın elçisi, her sene mi?" diye sordular. Rasûlullah (s.a.v.) sustu, cevap vermediler. İkinci kere:
"Ey Allah'ın elçisi, her sene mi?" dediler.
"Hayır, şayet evet deseydim her sene farz olacaktı." buyurdular ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[487]
d- Buhârî'ye bu hadis sorulduğunda "Hadis hasendir, fakat mürseldir. Çünkü hadisin senedinde onu Hz. Ali'den rivayet ediyor görünen Ebu'l-Bahterî (adı Saîd'dir) ona ulaşmamıştır." demiştir.[488]
e- Ebu Hüreyre'den rivayette ise bu soruyu soranın ismi de verilmekte. Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.v.):
"Allah sizin üzerinize haccı farz kıldı." buyurunca Mihsan el-Esedî kalkmış ve;
"Her sene mi ey Allah'ın elçisi?" diye sormuş. Efendimiz (s.a.v.)'in cevaptan yüz çevirmesi üzerine adam iki kere veya üç kere daha sorunca:
"Bunu soran kim?" buyurmuşlar,
"Filân kimse." diye adını söylemiş. Efendimiz:
"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki evet deseydim hacc üzerinize her sene vacip olacaktı. Üzerinize vacip olsaydı güç yetiremiyecektiniz; güç yetiremeyip terkettiğiniz takdirde de kâfirler olacaktınız. Ben sizi bıraktığım sürece siz de beni bırakın (ve bana soru sormayın). Sizden öncekiler çok soru sormaları sebebiyle helak oldular. Ben size bir şey emrettiğimde onu gücünüz yettiğince yapın; bir şeyi yasaklamışsam ondan da sakının." buyurmuş ve Allah Tealâ da sonuna kadar olmak üzere bu âyet-i kerimeyi indirmiş.

f- Ebu Hüreyre'den gelen başka bir rivayette bu soruyu soran Ukkâşe ibn Mihsan el-Esedî[489];

g- Ebu Ümâme el-Bâhilî'den gelen bir rivayette bir bedevî[490],

h- Enes'den gelen rivayette Sürâka ibn Mâlik[491],

i- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette el-Akra' ibn Habis et-Temîmî[492] olarak verilmektedir.

j- Bu hadise bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olduğu kaydı olmaksızın Müsned'de de tahric edilmiştir.[493]
k- Mücâhid'den rivayet edilen habere göre ise Abdullah ibn Huzâfe'nin sorusu ile Ukkâşe ibn Mihsan'ın sorusu aynı mecliste olmuştur.[494]
l- Enes şunu rivayet etmiştir:
"Ashap, Hz. Peygamber'e soru sordular ve soruyu da iyice çoğalttılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber minbere çıktı ve:
"Bana sorunuz. Allah'a yemin ederim ki şurada olduğum müddetçe, bana soracağınız her şey hakkında size konuşacağım" dedi. Bunun üzerine Abdullah İbn Hüzâfe es-Sehmî ayağa kalkarak, -ki bu kimse nesebsiz olarak ta'n ediliyordu-:
"Ey Allah'ın nebîsi, babam kimdir?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:
"Baban, Hüzâfe İbn Kays'dır" dedi.[495]
Sürâka İbn Mâlik, bir rivayete göre de Ukâşe İbn Mihsan:
"Ey Allah'ın Resulü, hacc her yıl mı bize farzdır?" dedi. Hz. Peygamber cevap vermek istemedi. Ta ki, bu sorusunu iki veya üç kere tekrar edince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sana yazıklar olsun! "Evet" demem hususunda seni emin kılan nedir? Allah'a yemin ederim ki şayet "evet" demiş olsaydım, hacc her sene farz olurdu. Şayet farz olsaydı terk ederdiniz. Şayet terk etseydiniz, kâfir olurdunuz. Sizi terk ettiğim sürece beni terk edin (size bir şey sormadığım sürece bana bir şey sormayın). Sizden öncekiler, ancak ve ancak çok soru sormaları sebebiyle helak oldular. Size bir şeyi emrettiğim zaman, gücünüz yettiğince onu yapınız. Sizi bir şeyden nehyettiğim zaman da, ondan kaçınınız..."[496] buyurmuştur. Bir başkası ayağa kalkarak,
"Babam nerede?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de:
"Cehennemde..." cevabını verdi.. Hz. Peygamber'in kızgınlığı artınca, Hz. Ömer ayağa kalktı:
"Allah'ı Rab; İslâm'ı din; Muhammed'ı de nebî olarak kabul ettik." dedi. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyeti indirdi."[497]
3- Mücahid'in Abdullah b. Abbas'tan rivayet ettiğine göre bu âyet-i kerimenin, cahiliye devrinde arapların kendilerine haram kıldığı Bahîra, Sâibe, Vasile, Hâmî gibi hayvanların İslâm'daki hükmünü soranlar hakkında nazil olduğuna dair bir rivayet daha vardır[498] ve aslında hemen peşinden gelen *"Allah ne Bahîra'dan, ne Sâibe'den, ne Vasîle'den, ne de Hâm'dan hiç birini meşru kılmamıştır..."* âyet-i kerimesiyle münasebettar olmakla daha da uygun görünmektedir.

4- Genel değerlendirme:
a- Suyûtî, bütün bu rivayetler içinde İbn Abbâs'tan gelen birinci rivayetin senedinin en sahih olduğunu da kaydetmektedir.[499] Belki de bu soruların Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorulması birbirine yakın zamanlarda olmuş ve âyet-i kerime hepsine birden cevap olarak inmiştir. Öte yandan bu konulardan hangisi ve ne zaman sorulmuş olursa olsun her halde âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, sorulan soruların çokluğundan bunalması ve ona, çok soru sorulmaması gerektiği siyakında nazil olmuş olmalıdır.[500]
b- Hafız îbni Hacer dedi ki:
"İki şey hakkında inmiş olmasında bir mânîlik yoktur. Bu mevzuda İbnu Abbas hadisi, isnat bakımından daha sahihtir." [501]
c- Taberi diyor ki:
"Bu hususta söylenen sözlerin doğru olmaya daha layık olanı şöyle diyenin sözüdür. Bu âyet-i kerime, Rasulullah'tan soru soranların çokça soru sormaları üzerine nazil olmuştur. Mesela, Abdullah b. Huzafe'nin, babasının kim olduğunu sorması, başka bir sahabinin haccın her yıl mı farz olduğunu sorması ve benzeri sorular bu kabildendir."
Taberi sözlerine devamla diyor ki:
"Böyle söyleyen görüşün tercih edilmesinin sebebi, bu görüş hakkında sahabilerden, tabiinden ve bütün müfessirlerden çokça rivayetler zikredilmesidir.
Mücahid'in Abdullah b. Abbas'tan rivayet ettiği üçüncü bir görüşe gelince bu görüş her ne kadar doğru olmaktan uzak olmayan bir görüş ise de sahabi ve tabiinden nakledilen rivayetlere muhalif olan bir görüştür. Bununla birlikte Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm gibi hayvanların durumlarını sormanın da Rasulullah'a çokça sorulan sorulardan olması muhtemeldir. Âyet-i kerimenin, bütün bu soruları soranları uyardığını söylemek daha isabetli olur." [502]

103. Allah ne Bahîra'dan, ne Sâibe'den, ne Vasîle'den, ne de Hâm'den hiç birini meşru kılmamıştır. Fakat o küfredenler Allah'a karşı yalan düzerler. Onları çoğu akletmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn İshâk der ki:
"Muhammed ibn İbrahim kanalıyla Ebu Hureyre'den rivayete göre "o, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü Eksem ibn Cevn el-Huzâî'ye şöyle buyururken işitmiş:
"Ey Eksem, Amr ibn Luhayy ibn Kamea ibn Handef'i cehennemde bağırsaklarını çeker, sürürken gördüm. Ona senden daha çok benzeyen, sana ondan daha çok benzeyen başka birini görmedim." Eksem:
"Ey Allah'ın elçisi, benim ona, onun bana benzemesi bana sakın bir zarar vermesin." dedi de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Hayır, sen mü'minsin, o kâfir idi. İsmail'in dinini ilk değiştiren, putları ilk diken, Bahîra'yı, Sâibe'yi ve Hâmî'yi ilk koyan ve meşru kılan odur." buyurdular." [503]
2- İbn Hişâm der ki:
"Bize bazı ilim erbabı şöyle naklettiler:
"Amr ibn Luhayy bazı işleri için Mekke'den Şam'a çıkmıştı. el-Balkâ' topraklarında Meâb'a gelince -ki o zamanda orada Imlâk'ın oğulları olan Amâlika vardı- ora halkının putlara taptıklarını gördü.
"Tapınmakta olduğunuz bu putlar da ne?" diye sordu. Onlar:
"Biz bu putlara taparız; onlardan yağmur isteriz bize yağmur yağdırırlar, onlardan zafer isteriz bizi zafere ulaştırırlar." dediler.
"Bana onlardan birini verir misiniz? Alıp Arap topraklarına götürsem de onlar da ona tapınsalar." dedi, ona Hübel denilen bir put verdiler, Mekke'ye getirip dikti ve insanlara, ona tapınmalarını, saygı göstermelerini emretti."[504]
3- Müfessirler şöyle derler:
"Amr İbn Lühay el-Huzâî, Mekke'ye melik olmuştu. Bu, Hz. İsmail (a.s.)'den gelen dini değiştiren ilk kimsedir. O, bazı putlar yaptırmış ve diktirmişti. Bahire, sâibe, vasile ve hâm'ı, bu şahıs meşru saymıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.),

"Onu cehennemde gördüm. O, cehennemliklere bağırsağının (kötü) kokusu ile eziyyet veriyordu" demiştir. Bir başka rivayete göre de, *"o, cehennemde bağırsaklarını sürüyüp geziyordu."* demiştir.[505]
4- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Yüce Allah, *"Fakat o küfredenler..."* sözü ile, Amr İbn Lühay ve arkadaşlarını kastetmiştir ki onlar Allah'a "O [506]

hayvanları haram kıldı" diye iftira ediyorlardı."
5- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Allah'ın, kullarına helal kıldığı hayvanları ilk defa insanlara haram kılan kişinin, Amr b. Âmir b. Luhayy b. Kam'a b. Hındif el-Huzai olduğu, bu sebeple cehennemde bağırsaklarını sürükleyerek dolaşacağı rivayet edilmektedir.
Ebu Hureyre bu hususta Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:
"Ben, Amr b. Âmir b. Luhayy el-Huzai'nin, cehennem ateşinde bağırsaklarını sürüklediğini gördüm. O, saibeleri ilk saibe yapandır." [507]
6- Âyet-i kerimenin sonunda *"Fakat kâfirler, Allah'a yalan iftira etmektedirler. Çokları da akıllarını kullanmazlar."* buyurulmaktadır.
a- Muhammed b. Ebu Musa'ya göre burada zikredilen, Allah'a karşı yalan uyduran kâfirlerden maksat, ehli kitap olan Yahudi alimlerdir. Akıllarını kullanmayan çok kimselerden maksat ise putperestlerdir.
b- Şa'bi'ye göre ise Allah'a karşı yalan iftira eden kâfirlerden maksat, kâfirlerin önderleridir. Akıllarını kullanmayan çok kimselerden maksat ise o önderlere uyan tabilerdir.
c- Taberi diyor ki:
"Bu hususta doğru olan görüş şudur: Bu âyette zikredilen "Allah'a karşı yalan iftirasında bulunan kâfirler"den maksat. Amr b. Luhayy gibi, Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram kılma âdetini icadeden müşriklerdir. Bunlar, Allah'ın hak olan dinini değiştirmişler, Allah'ın haram kılmadığı şeylerin Allah tarafından haram kılındığını ileri sürerek, bile bile Allah'a karşı iftirada bulunmuşlardır. Bunlar bir kısım hayvanları Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm diye vasıflandırmışlar, insanlara haram olduklarını ileri sürmüşlerdir. İşte Allah Teala bu gibi insanların iddialarını yalanlamış, kendisinin, Bahire, Saibe, Vasile ve Hâm diye herhangi bir şey yapmadığını beyan etmiştir." [508]

105. "Ey iman edenler, siz nefislerinize bakın. Kendiniz doğru yolu bulunca sapanlar size zarar veremez..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin Ebu Salih'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) kitab ehlinin cizye vererek dinlerinde kalmasına müsaade edip araplara da
"Ya müslüman olursunuz ya da aramızda kılıç hakemdir." buyurunca
"Bazı kâfirlerden cizyeyi kabul edip bazılarından kabul etmedikleri için" münafıklar, mü'minleri ayıpladılar da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.
Yani, "Siz hidâyet üzere olduğunuz sürece, kınayanların kınaması size zarar veremez" demektir." [509]
2- Hadise Vâhıdî'nin Esbâbu'n-Nüzûl'ünde yine Kelbî, Ebû Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan biraz daha ayrıntılı olarak anlatılıyor. Şöyle ki:
"Rasulullah (s.a.v.), başlarında Münzir b. Sâvâ'nın bulunduğu Hecer halkına, kendilerini İslam'a davet eden bir mektub yazdı. Müslüman olmağa yanaşmadıkları takdirde cizye ödemelerini emretti. Mektub Münzir'e gelince, Münzir mektubu, yanında bulunan arab, yahudi, hıristiyan, sâbiî ve mecûsî kişilere arzetti. Bunun üzerine onlar cizyeyi kabul edip, müslüman olmayı hoş karşılamadılar. Rasulullah (s.a.v.) onlara şunu yazdı:
"Arablar'a gelince onlardan, müslüman olmanın veya kılıcın dışında hiçbir şey kabul etme, Ehl-i Kitab'a ve Mecûsî'lere gelince, onların cizyesini kabul et." Rasulullah (s.a.v.)'ın mektubu bunlara okununca Arablar müslüman oldular, Ehl-i Kitab ve mecûsîler ise cizye verdiler. Bunun üzerine Arab'ın münafıkları şöyle dediler-,
"Muhammed'e şaşıyoruz. Allah'ın onu, müslüman oluncaya kadar, bütün insanlarla savaşması için gönderdiğini iddia ettiği halde, cizyeyi sadece Ehl-i Kitab'dan kabul ediyor. Dolayısıyla biz, O'nu, Arab'ın müşriklerine geri çevirdiği şeyi Hecer'li müşrikler tarafından kabul etmekten başka birşey yapmadığını görüyoruz." İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi. Ayette geçen *"Sapıtan"* kısmından maksad, Ehl-i Kitab'ın sapıklarıdır." [510]
3- Mukatil'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sadece kitab ehlinin cizye vermesini kabul buyurduğu, ancak arapların isteyerek veya istemiyerek (tav'an ev kerhen) müslüman olmasından sonra Hecer mecusilerinden de cizyeyi kabul ettiği, münafıkların, Efendimiz (s.a.v.)'in bu uygulamasını tenkid ettikleri söylenirken Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette de Efendimiz (s.a.v.)'in bu uygulamasını tenkid edenler Mekke münafıkları olarak zikredilmektedir. [511]
4- Cabir ibn Zeyd der ki:
"Birisi müslüman olduğunda kâfirler ona: "Atalarını beyinsizler yerine koydun, onların sapıklar mevkiine düşmesine sebep oldun, şöyle yaptın, şöyle yaptın." diye ayıplarlardı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [512]
5- Mü'minlere kâfirlerin küfür ve dalâletlerinde devam etmeleri ağır geliyordu. İşte bundan dolayı mü'minlere,

"Siz kendinizi ve nefsinizi hidâyet yolunda ıslâh edip, orada yürümekle mükellef oluşunuza bakınız. Size, ne sapıtanların sapıtması, ne de câhillerin cehaleti zarar vermeyecektir" denilmiştir. [513]
6- Mü'minler, yakınlarının küfür üzere ölmelerinden dolayı kederleniyorlardı. Bunun üzerine bu, onlara yasaklandı. Bana göre bu konuda doğruya en yakın olan husus şudur: Allah, onların bir kısmının, kendilerine "Allah'ın indirdiğine ve Rasûl'e geliniz!" denildiğinde, onların *"Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyler bize yeter"* [514] dediklerini nakledince, peşinden bu âyeti zikretmiştir. Bundan maksadı şudur: Mü'minlere, bu fasit, bozuk yolda kâfirlere benzemeleri yakışmaz. Aksine uygun olanı, gerekeni, mü'minlerin kendi dinleri üzere devam edip, dinleri hususunda kökleşip sabit kadem oldukları sürece, o cahillerin cehaletinin kendilerine zarar veremiyeceğini bilmeleridir. [515]

106. Ey iman edenler, herhangi birinize ölüm gelip çattığı zaman vasıyyet anında aranızda ya adalet sahibi iki kişiyi veya yolculukta olup da başınıza ölüm musibeti gelip çatmışsa sizden olmıyan iki kişiyi şahid tutun. Onlardan şüpheleniyorsanız, namazdan sonra alıkoyarsınız da Allah'a şöyle yemin ederler: 'Akraba bile olsa yeminle hiçbir değeri değiştirmeyeceğiz, Allah'ın şahidliğini gizlemeyeceğiz, yoksa elbette günahkârlardan oluruz.
107. Şayet onların aleyhinde gerçekten bir vebale hak kazanmış oldukları ortaya çıkarsa, onların aleyhlerine hak iddia ettikleri iki kişi bunların yerine geçer ve: "Bizim şehadetimiz onların şehadetinden daha doğrudur. Biz haddi aşmadık; o takdirde doğrusu biz zalimlerden oluruz." diye Allah'a yemin ederler.
108. Bu, şehadeti gereği gibi yapmalarına veya yeminden sonra yeminlerinin reddedileceğinden korkmalarına daha yakındır. Allah'tan takva üzere olun ve dinleyin. Allah, günahkârlar güruhunu hidayete erdirmez.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Gazi Ebû Said b. Ebî Bekr, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Ebû Ya'la'dan, o Haris b. Şurayh'tan, o Yahya b. Zekeriyya b. Ebî Zaide'den, o Muhammed b. Ebû'l-Kasım'dan, o Abdulmelik b. Said b. Cübeyr'den, o babasından, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Temim-i Dârî ve Adiy b. Beddâ' ticaret yapmak üzere Mekke'ye doğru yollanmışlardı. Kureyş'in Benî Sehm kolundan bir kişi de bunlara arkadaş olmuştu. Nihayet bu kişi, müslümanlardan hiç kimsenin bulunmadığı bir yerde öldü. Bu zât, hıristiyan olan bu iki kervancıya, geriye bıraktığı malını vasiyet etti. Nihayet bunlar gelince bu malı, ölen kişinin ailesine verdiler ve o kişinin ölmeden önce yanında bulunan altın işlemeli gümüş bir kadehi sakladılar da:
"Onu hiç görmedik" dediler. Müteakiben bunlar, Rasulullah (s.a.v.)'a getirildiler. Rasulullah (s.a.v.) bunlara, o kadehi gizlemediklerine ve hiç görmediklerine dair Allah adına yemin ettirdi. Sonra da serbest bırakıldılar. Daha sonra kadeh Mekkeliler'den bir topluluğun yanında bulundu. Bunlar:
"Biz bu kadehi, Temim-i Dârî ile Adiy b. Beddâ'dan satın aldık" dediler. Derken, Sehm Kabilesi'nden olan ölünün velileri gelip kadehi aldılar ve içlerinden iki kişi:
"Billahi bu kadeh, arkadaşımızın kadehidir ve bizim sahiciliğimiz doğrudur. Biz, hakkı tecavüz etmedik" diye Allah adına yemin ettiler. Bunun üzerine bu ve bir sonra gelen iki âyet nazil oldu."[516]
2- İbn Abbâs'tan rivayete göre "Sehm oğullarından bir adam, Temîm ed-Dârî ve Adiyy ibn Beddâ' (yine ibn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette Adiyy ibn Zeyd,[517] Ancak doğrusu diğeridir.) ile bir yolculuğa çıkmış ve Sehm oğullarından olan bu kişi yolda, hiçbir müslümanın bulunmadığı bir yerde ölmüş de yol arkadaşları olan Temîm ve Adiyy onun arkada bıraktığı mallarını getirip ailesine teslim etmişler. Ancak eşyaları arasında bulunan altın yapraklarla süslü bir gümüş kadehi kaybetmişler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bu kadehin kaybolmuş olduğuna dair onlara yemin ettirmiş, yemin etmeleri üzerine de onları bırakmış. Bir süre sonra kadeh Mekke'de ölenin akrabaları tarafından görülüp de kadehi elinde bulunduran kişi onu Temîm ed-Dârî ve Adiyy ibn Beddâ'dan satın aldığını söyleyince ölenin akrabaları gelip "şehadetlerinin o iki kişinin şehadetlerinden daha doğru olduğuna ve Mekke'de buldukları kadehin ölen akrabalarına ait olduğuna" şehadet etmişler ve işte bunun üzerine onlar hakkında bu âyet-i kerimeler nazil olmuş."[518]
3- İbn İshâk'ın İbn Abbâs kanalıyla bizzat Temîm ed-Dârî'den rivayetine göcre o, bu âyet hakkında "Ben ve Adiyy ibn Beddâ' dışında herkes bu âyetin hükmünden beridirler." demiş.
İbn Abbâs bununla ilgili hadiseyi şöyle anlatır:
"O ikisi hristiyan idiler. İslâm'dan önce ticaret için Şam'a gidip gelirlerdi. Yine bir keresinde ticaret için Şam'a gelmişlerdi. Orada yanlarına yine ticaret maksadıyla oraya gelmiş bulunan, Sehm oğulları kölelerinden müslüman ve muhacir olan Budeyl ibn Ebi Meryem adında birisi geldi. Yanında kıralın istediği kıymetli bir gümüş kadeh vardı. Onunla ticaretini büyütmüştü. Budeyl onlarla beraberken hastalandı ve onlara vasıyyette bulunup ölürse

kalan eşyasını ailesine götürmelerini istedi. Bundan sonrasını Temîm şöyle anlatır:
"Budeyl ölünce o değerli kadehi aldık, bin dirheme sattık ve Adiyy ile aramızda beşyüzer dirhem olarak paylaştık. Sonra da eşyasını ailesine götürüp teslim ettik,
"Budeyl bunlardan başka bir şey bırakmadı ve bize bunlardan başka bir şey de vermedi." dedik. Rasûlullah (s.a.v.)'ın Medine-i Münevvere'ye gelmesinden sonra müslüman olunca bunu saklamayı günah sayarak Budeyl'in ailesine geldim ve olanları aynen anlatıp,
"Ben size yalan yere yemin ettim. Ben ve arkadaşım o kabı bin dirheme sattık ve parasını bölüştük." deyip beşyüz dirhemi onlara verdim, sonra da kalan beşyüz dirhemin arkadaşım Adiyy ibn Beddâ'da olduğunu söyledim. Adiyy'i Rasûlullah (s.a.v.)'ın huzuruna götürdüler de Efendimiz (s.a.v.) Budeyl'in akrabalarından bu konuda bir delilleri olup olmadığını sordu, delil getiremediler. Bunun üzerine ondan, "kendi dininde kutsal saydıkları bir şey üzerine" yemin etmesini istemelerini emretti. Adiyy'in yemin etmesi üzerine *"Şayet onların aleyhinde gerçekten bir vebale hak kazanmış oldukları ortaya çıkarsa, onların aleyhlerine hak iddia ettikleri iki kişi bunların yerine geçer.."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Be âyet-i kerime gereğince ölenin akrabalarından iki kişi yemin edince Adiyy'den beşyüz dirhem alınıp ölenin akrabalarına verildi."[519]

4- Tirmizî rivayetinde ölen kölenin Sehm oğulları kölesi değil, Hâşim oğulları kölesi olduğu farkı vardır.[520] Ancak meşhur olan, Sehm oğulları kölesi olmasıdır.[521]
5- İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre "Temîm-i Dârî dedi ki:
"Ben ve Adiy İbni Beddâ'dan başka insanlar şaraptan beri oldular." Bunlar Hıristiyan idiler, Müslüman olmadan önce Şam'a giderlerdi. Ticâret için Şam'a geldiler. Onların yanına Benî Sehm'in mevlâsı geldi. Ona Bedîl İbni Meryem derlerdi. Yanında cam ve gümüş vardı, ticâret yapıyordu. Hastalandı ve onlara kendisinin ölmesi halinde bıraktıklarını ehline ulaştırmalarını vasiyet etti.. Temîm:
"Ölünce biz camı aldık ve bin dirheme sattık. Sonra Adiy İbni Beddâ ile taksim ettik. Gelince ehline, bizimle beraber olanları verdik. Onlar camı aradı ve bize ondan sordular. Biz:
"Size verdiğimizden başka bize bir şey bırakmadı." dedik. Ben müslüman olunca bunu günah kabul ettim, ehline gelip beş yüz dirhemi verdim ve:
"Bu kadar da arkadaşımın yanında var." dedim. Onlar Rasûlullah'a geldiler. Rasûlullah onlardan delil istedi. Onlar delîl bulamadılar. Rasûlullah, yemin etmelerini emretti. Onlar yemin ettiler. Allahü Teâlâ, Maide: 5/106-108 ayetlerini indirdi. Amr İbnu As ve başka biri kalktı, onlar da yemin ettiler. Beş yüz dirhem Adiy İbni Beddâ'dan çıkartıldı."[522]
6- Hadise Katâde, İbn Sîrîn, İbn Cureyc ve daha başkaları kanalıyla İkrime'den bundan daha geniş, daha ayrıntılı olarak nakledilmiştir. Bu kanallardan gelen rivayetlerin ortak noktaları alınmak suretiyle Taberî tefsirinde de yer alan bir rivayete göre ise bu hırsızlık Temîm'in itirafıyla değil, ölen Budeyl'in akrabaları tarafından ortaya çıkarılmıştır.[523]
7- İkrime şöyle anlatıyor:
"Adiyy ve Temîm ed-Dârî, câhiliye devrinde Mekke'ye ticaret için gelip giden Lahm kabilesinden iki hristiyan tüccar idiler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret edince ticaretlerini Mekke'den Medine'ye kaydırdılar. Amr ibnu'l-As'ın (veya el-As ibn Vâil es-Sehmî),[524] kölesi İbn Ebî Mâriye (veya İbn Ebî Meryem), ticaret için Şam'a gitmek üzere Medine-i Münevvere'ye geldi. O da Temîm ve Adiyy ile birlikte yola çıktı. Yolda İbn Ebî Mâriye hastalandı, vasıyyetini eliyle yazıp eşyası içine gizledi, sonra da Temîm ve Adiyy'e vasıyyette bulunup eğer ölürse eşyasını ailesine götürmelerini söyledi. İbn Ebî Mâriye ölünce Adiyy ve Temîm onun eşyasını açtılar, içinden dilediklerini aldılar, sonra da Medine'ye geri döndüklerinde onun eşyasından kalanları ailesine teslim ettiler. İbn Ebî Mâriye'nin ailesi, kendilerine teslim edilen eşyayı açıp da onu kendi el yazısıyla vasıyyetini eşyanın arasında bulunca vasıyyette yazılı eşyayı kontrol edip onda eksiklik olduğunu gördüler de Temîm ve Adiyy'e, eksik olan eşyayı sordular. O ikisi:
"Bizim ondan aldığımız, size teslim ettiklerimizden ibarettir." dediler. Ölenin ailesi:
"Peki, o herhangi bir şey satın aldı veya yanındakilerden herhangi bir şey sattı mı?", "Herhangi bir eşyasını kaybetti mi?", "Herhangi bir ticaret yaptı mı?" sorularına Temîm ve Adiyy hep "hayır", cevabı verdiler. Bunun üzerine ölenin ailesi:
"İbn Ebî Mâriye'nin eşyasından bir şeyi bulamıyoruz." deyip o ikisini o eşyayı almış olmakla itham ettiler ve dava Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iletildi de Allah Tealâ *"Ey iman edenler, herhangi birinize ölüm gelip çattığı zaman vasıyyet anında aranızda ya adalet sahibi iki kişiyi veya yolculukta olup da başınıza ölüm musibeti gelip çatmışsa sizden olmıyan iki kişiyi şahid tutun..."* âyet-i kerimesini indirdi. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir ikindi namazının akabinde Temîm ve Adiyy'i çağırıp onlardan "Ailesine teslim ettiklerimizden başka İbn Ebî Mâriye'den

herhangi bir şey almadık ve aldıklarımızdan hiçbir şey gizlemedik." diye yemin etmelerini istedi ve onlar da yemin ettiler. Aradan bir süre geçmişti ki altınla süslenmiş gümüş bir kap Temîm ve Adiyy'in yanında ortaya çıktı. İbn Ebî Mâriye'nin ailesi:
"Bu kap ölümüzün eşyasından mı?" diye sordular. O ikisi:
"Evet, fakat biz bu kabı ondan satın aldık da yemin ettiğimiz sırada bunu söylemeyi unuttuk. Şimdi ise kendi kendilerimize yalan söylemekten hoşlanmadığımızdan böyle söyledik" dediler. Aralarındaki ihtilâfın giderilmesi için dava Hz, Peygamber (s.a.v.)'e iletildi de; *"Şayet onların aleyhinde gerçekten bir vebale hak kazanmış oldukları ortaya çıkarsa, onların aleyhlerine hak iddia ettikleri iki kişi bunların yerine geçer ve: "Bizim şehadetimiz onların şehadetinden daha doğrudur. Biz haddi aşmadık; o takdirde doğrusu biz zalimlerden oluruz." diye Allah'a yemin ederler."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ölenin akrabasından iki kişiye, "Temîm ve Adiyy'in, ölen akrabalarının eşyasından bir şey sakladıklarına, kendilerinin ise o eşyayı kendilerine teslim edilen eşya içinde bulamadıklarına, Temîm ve Adiyy'in yanındaki o eşyanın kendilerine ait olup da bulamadıkları o eşya olduğuna." yemin etmelerini emretti.[525] Ölenin kabilesinden Amr ibnu'1-As ve Muttalib ibn Ebî Rifâa es-Sehmî kalktılar ve yemin ettiler.[526] Ölenin akrabalarından olup da yemin edenlerin Abdullah ibn Amr ibnu'1-As ve el-Muttalib ibn Ebî Vedâ'a es-Sehmî olduğu da söylenmiştir.[527]
el-As İbn Vâil es-Sehmî'nin kölesinin ismi Mukatil'den gelen bir rivayette Budeyl yerine Buzeyl olarak zikredilmektedir.[528]
Daha sonra iyi bir müslüman olan Temîm ed-Dârî şöyle dermiş:
"Elbette Allah ve Rasûlü doğru söylemişlerdi. O kabı ben almıştım."[529]
8- Zeyd b. Eslem demiştir ki:
"Bu âyet-i kerime, yanında herhangibir müslüman bulunmadığı halde vefat eden bir adam hakkında nazil olmuştur. Bu mesele İslam'ın ilk dönemlerinde olmuştu. O zaman ortam savaş ortamıydı. İnsanlar kâfir idi. Rasulullah ve sahabileri Medine'de bulunuyorlardı. İnsanlar o dönemde birbirlerine vasiyet yoluyla mirasçı oluyorlardı. Daha sonra vasiyet neshedildi. Mirasta payları belirten hükümler geldi. Müslümanlar da onlarla amel eder oldular."[530]
8- Fahreddin er-Razi der ki:
"Alimler, bu âyetin sebeb-i nüzulünün şöyle olduğu hususunda ittifak etmişlerdir:
"Hristiyan olan Temîm ed-Dari ile kardeşi Adiyy, beraberlerinde Amr İbnu'l-Âs'ın, müslüman ve muhacir olan kölesi Büdeyl olduğu halde, ticaret maksadıyla Şam'a gitmişlerdi. Şam'a varınca, Büdeyl hastalandı ve yanında bulunanların tamamını ihtiva eden bir mektup yazarak, arkadaşlarına haber vermeksizin kumaşların arasına koydu. Sonra da onlara, ailesinin yanına vardıklarında bu eşyayı ona vermesini emredip vasiyyette bulundu.. Derken, Büdeyl öldü. Bu iki hristiyan, onun eşyasının arasından üçyüz miskal altın ile, süslenmiş bir gümüş kabı alıp, geriye kalanı da, döndükleri zaman Büdeyl'in ailesine teslim ettiler. Bunun üzerine Büdeyl'in ailesi eşyayı karıştırırken mektubu buldular ve o mektupta böyle bir kaptan da bahsedildiğini gördüler. Bu sebeple de onlar, Temim ve Adiyy'e:
"Bu kap nerede?" dediklerinde, bunlar:
"Biz bilmiyoruz. Bize teslim edileni size verdik." cevabını verdiler.. Bunun üzerine hadiseyi Allah'ın Resulü (s.a.v.)'ne intikal ettirdiklerinde, Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerimeyi indirdi."[531]
9- Rivayet olunduğuna göre "bu âyet nazil olunca, Allah'ın Resulü (s.a.v.), ikindi namazını kıldırdı, müteakiben de Temim ile Adlyy'i çağırarak, onlardan minber üzerinde, kendisinden başka ilah olmayan Allah adına,
"Bu mal hususunda, bizden herhangi bir hainlik çıkmadı." diye yemin etmelerini istedi. Onlar yemin edince de, Allah'ın Rasulü (s.a.v.), onları salıverdi: Onlar bir süre, bu kabı sakladılar. Daha sonra kab, bulundu.
Alimler bu hususta ihtilâf etmişlerdir. Buna göre bu kabın Mekke'de bulunduğu söylendiği gibi, şu da ileri sürülmüştür: Aradan uzun müddet geçince, onlar bu nakışlı kabı ortaya çıkardılar. Bu iş, Sehmoğulları'nın kulağına vardı.. Müteakiben Sehmoğulları, bu iki kişiyi arayıp buldular. Bunun üzerine bu iki kişi de:
"Biz bunu, ondan satın aldık." dediler. Sehmoğulları da:
"Biz size, arkadaşımız herhangi bir şey sattı mı demedik mi?" Bunun üzerine siz de:
"Hayır!" demediniz mi?" dediklerinde o ikisi:
"Bizim bu hususta bir delilimiz yoktu.. Bu sebeple kötülenmekten hoşlanmadık da, bu durumu sakladık..." diye cevap verdiler. Bunun üzerine onlar hadiseyi, Allah'ın Rasulü (s.a.v.)'ne intikal ettirdiler. Bunun üzerine Allah "muttaliolunursa" âyetini indirdi. Bunun üzerine Amr İbnu'l-Âs ile Sehmî olan Muttalip İbn Ebi Rifâ'a ayağa kalkarak, ikindi namazından sonra Allah'ın adına yemin ettiler. Bu sebeple Allah'ın Rasulü (s.a.v.), bu kabı, bu kimselere ve ölünün velilerine teslim etti. Müslüman olduktan sonra Temim ed-Dari şu sözleri söylüyordu:
[532]

"Allah ve Rasulullah, doğru sözlüdürler. Kabı ben aldım. Allah'a tevbe ediyorum."
10- İbn Abbas'tan şu rivayet edilmiştir:
"Bu hadise, Temîm ed-Darî, Müslüman oluncaya dek saklı kalmıştı. O müslüman olunca, bunu haber vererek:
"Ben ve arkadaşım, yalan yere yemin ettik. Biz kabı, bin dirheme sattık ve parayı aramızda bölüştük" demiştir. Daha sonra da, kendisi beşyüz dirhem verdiği gibi, arkadaşından da beşyüz dirhem çekip almış; böylece bu bin dirhemi meyyitin sahiplerine vermiştir."[533]
11- Bu Temîm ed-Dârî, Temîm ibn Evs ibn Hârice ed-Dârî olup hicretin dokuzuncu senesi müslüman olduğuna göre[534] bu âyet-i kerimeler de hicretin dokuzuncu senesi inmiş olmalıdır. Bu olayda adı geçen Adiyy ibn Beddâ' ise müslüman olmamış, Hafız ibn Hacer'in kaydettiğine göre hristiyan olarak ölmüştür.[535] Suyûtî, Zehebî ve İbn Hacer'e dayanarak bu kıssada adı geçen Temîm'in, Temîm ed-Dârî olmayıp başka bir Temîm olduğunu söylemiştir.[536]

---

[1] Tirmizî, Tefsir, 6/20; Müsned, 2/176; 6/455; Hâkim, Müstedrek, 2/ 311.
[2] Süleyman Ateş, Çağdaş Kur’an Tefsiri, 2/448.
[3] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 2/159.
[4] Alûsî, Rûhu'l-Ma'ânî, Beyrut tarihsiz, 6/47.
[5] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran tarihsiz, 11/132.
[6] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 6/22.
[7] Maide: 5/3.
[8] Ali Arslan, Büyük Kur’an Tefsiri, Arslan Yayınları: 3/612.
[9] Alûsî, Rûhu'l-Ma'ânî, Beyrut tarihsiz, 6/47.
[10] İmam Ahmed.
[11] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, Beyrut 1384/1965, 2/267.
[12] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr, Beyrut 1384/1965, 2/267.
[13] Tirmizî. Tirmizî Bu hadîs garîb ve hasendir, der.
Hâkim ise Müstedrek isimli eserinde Abdullah İbn Vehb kanalıyla ve kendi isnâdıyla Tirmizî'nin rivayetine benzer bir rivayeti nakleder, sonra da der ki: "Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre; bu rivayet sahihtir, ancak her ikisi de bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir."
[14] İbn Kesir,Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim..
[15] Hâkim. Hâkim der ki: "Bu hadîs Buhârî ve Müslim'in şartlanna göre sahihtir, ancak onlar bu hadîsi tahrîc etmemişlerdir." Aynı hadîsi Ahmed îbn Hanbel... Muâviye İbn Salih kanalıyla rivayet ettikten sonra şu ifâdeyi ekler :
"Ben ona Rasûlullah (s.a.v.)’ın ahlâkını sordum. Hz. Âişe dedi ki: "O'nun ahlâkı Kur'an'ın kendisi idi." Bu hadîsi Nesaî de îbn Mehdî'den rivayet eder.
[16] Senedi yoktur; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 152.
[17] Kurtubi Tefsiri; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 152.
[18] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/247-248. İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/38-39.
[19] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/248; İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/39.
[20] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/38-39.
[21] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/270.
[22] Alûsî, Rûhu'l-Ma'ânî. 6/54.
[23] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/30.
[24] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/291.
[25] İbn Ebi Hatim; İbn Cerir et-Taberi, 9/463.
[26] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[27] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[28] Senedi yoktur; el-Vahidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 130; İbn Kesir Tefsiri.
[29]

İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/37.

[30] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/273-274.

[31] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/271; Alûsî, Rûhu'l-Ma'ânî. 6/54.

[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[33] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/291.

[34] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.

[35] Mürsel hadis. el-Vahidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 130

[36] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/51-52; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 11/139.

[37] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/51.

[38] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/51.

[39] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 6/455; İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/54.

[40] Buhari; İman: 45, Megazi 4407, Tefsir 4606, İ’tisam 7268, İbn Cerir, 6/53.

[41] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 153.

[42] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/53.

[43] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/53.

[44] Bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/2; İman, 33; Meğâzî, 77; Muslim, Tefsir, 3-5; Tirmizî, Tefsir, 5/1,2, hadis no: 3043, 3044; Neseî, İman, 18; Menâsik, 194; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/27.39.

[45] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/54.

[46] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/287.

[47] Tirmizi, Tefsir: 5/2 3044, Taberani, Mu'cem-i Kebir, 12/184, Rakam, 12835; İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.

[48] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/54.

[49] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/54.

[50] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/54.

[51] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/41.

[52] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/285; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/42.

[53] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/294.

[54] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/54.

[55] Hacc: 22/37.

[56] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/48; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[57] İbnu Mendeh Fazîletü’s-sahâbe; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/249.

[58] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[59] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[60] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[61] Nisa: 4/176

[62] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.

[63] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/294.

[64] Zayıf hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 153-154.

[65] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 154.

[66] Zayıf hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 154. Taberânî, Hâkim, Beyhakî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/250-251; İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.

[67] ed-Dürr, 2/260, Lübâb, s. 100. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 154.

[68] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/57; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/251.

[69] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/57. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/251.

[70] Müslim, Libâs, 82.

[71] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.

[72] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/251.

[73] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/295.
[74] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 11/149.
[75] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/297.
[76] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/297.
[77] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1/88-89, hadis no: 165.
[78] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1/88-89, hadis no: 165.
[79] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/297.
[80] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/254.
[81] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/254.
[82] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/254.
[83] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/254-255.
[84] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.
[85] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.
[86] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/91.
[87] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/299.
[88] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Tahran tarihsiz, 11/180.
[89] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/307.
[90] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/299.
[91] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl; 1/134.
[92] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/299.
[93] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[94] Senedi yoktur; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 155-156; Muhtasar-ı İbn Kesir, 2/496.
[95] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 2/205-206.
[96] İbn Cerîr; İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/257.
[97] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/257.
[98] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/92-93.
[99] bak: Suyûtî, Lubâbu'n-Nukul, 1/139.
[100] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/93-94; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/59.
[101] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 2/190.
[102] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/74.
[103] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/302.
[104] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/257.
[105] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/301.
[106] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 155. Ebu Nuaym, Delâili’n-Nübüvve, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/257-258.
[107] Buhari, Megazi, 4139 Müslim, Fadail: 13/843, s. 1786, Beyhaki, Sünen: 6/319; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 155.
[108] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[109] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Mısır 1375/1955, 2/205-206. Ayrıca bak: Buhari, Meğâzî, 31,32; Müslim, Fedâil, 13,14; Ahmed İbn Hanbel. Musned, 3/390.
[110] Müslim, Fedâil, 13,14.
[111] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/157.
[112] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/94.
[113] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/74.
[114] Müslim, Fedâil, I3,14.
[115] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[116]

Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[117] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[118] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.
[119] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/103-104.
[120] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[121] veya Âsâ, bak: Alûsî, Ruhu’l-Meani, 6/100.
[122] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/105-106; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[123] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/260.
[124] Ebu Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut 1408/1988, 2/7.
[125] veya Hureymile, bak: Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/80. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/260.
[126] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/107.
[127] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 11/214.
[128] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/343.
[129] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/306.
[130] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 11/214; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/344.
[131] Buhari; Zekat: 68; Meğazi: 4192, Tıbb: 5727, Müslim, Selâme 10-11; Nesai; Taharet: 1/158; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 156; Kurtubî, 6/148;
[132] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/261.
[133] Abdürrezzak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/261.
[134] Ebu Davud, Hudûd, 3, hadis no: 4364-4370.
[135] Ebu Davud, Hudûd, 3, hadis no: 4364-4370.
[136] Ebu Davud, Hudûd, 3, hadis no: 4364-4370.
[137] Ebu Davud, Hudûd, 3, hadis no: 4364-4370.
[138] Bütün bu ayrıntılar için bak: Müslim, Kasâme, 9-14; Buhârî, Vudû, 66; Hudûd, 15; Zekât, 8, 9, 68; Diyât, 22; Tıbb, 6, 29. Meğâzî, 36; Tirmizî, Tahâre, 55, hadis no: 72; At'ime, 38; Neseî, Tahrîmu'd-Dem, 8, hadis no: 4026-4031: İbn Mâce, Hudûd, 20; Ahmed ibn Hanbel, Musned, 3/163, 177, 198; İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân, 6/133-134; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/97-98.
[139] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 11/214.
[140] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/98.
[141] İbn Cerir et-Taberi, el-Câmiu’l-Beyân.
[142] Senedsizdir. Tirmizi; Tefsir: 3036, Hakim: 6385, Suyuti; ed-Dürr 2/215, Lübab: s. 92.
[143] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 157.
[144] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/262.
[145] es-Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/129.
[146] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/307.
[147] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 6/149.
[148] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/177-178.
[149] Buhari, Hudûd, 12; Müslim, Hudûd, 8-9; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/104.
[150] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/307.
[151] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[152] Müslim; Kitabu'1-Hudud: 28/1700 s. 1327, Ebu Davud; Hudud; 4447, 4448, Nesai; Tefsir: 164.
[153] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 158; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[154] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Musned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 2/541-542, hadis no: 1294, 1295. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/265.
[155] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Musned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 2/541-542, hadis no: 1294, 1295.
[156] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 6/150. Beyhaki, Delaili’n-Nübüvve, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/265.
[157] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 11/233.

[158] Elmalılı Hamdı Yazır, Hak Dini Kur'an Dili Türkçe Mealli Tefsir, Ankara 1960,III,1683.
[159] Buharî, Tefsîru'l-Kur'ân, 3/6.
[160] Müslim, Hudûd, 26.
[161] Müslim, Hudûd, 28; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/150. Ahmed, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/264-265.
[162] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/151.
[163] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/152. Bu konudaki rivayetler için ayrıca bak: Buhârî, Hudûd, 37 Tevhîd, 51; Müslim, Hudûd, 26-28; Ebu Davud, Hudûd, 25, hadis no: 4446-4452; İbn Mâce, Hudûd, 10, hadis no: 2558; Mâlik, Muvatta', Hudûd, 1; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/5.
[164] Neseî, Kasâme, 7-9, hadis no: 4729; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/157.
[165] Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, 1/142.
[166] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/246.
[167] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/313.
[168] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[169] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/264.
[170] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/357.
[171] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/313.
[172] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[173] Müslim; Kitabu'1-Hudud: 28/1700 s. 1327, Ebu Davud; Hudud; 4447, 4448, Nesai; Tefsir: 164.
[174] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 158-159.
[175] Zina eden erkek ve kadının enseleri birbirine bakar vaziyete, birbirlerine ters olarak eşeğe bindirilip ibret olsun diye insanlar arasında dolaştırılmalarıdır
[176] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 159.
[177] Ebu Davud; Salat: 488, Akdiye (Hükümler bahsi): 3624, 3625, Hudud: 4450, 4551, İbn Cerir: 6/161; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 160.
[178] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[179] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[180] Buhari; Menakıb: 3635, Hudud: 6841, Müslim; Kitabu'l-Hudud: 27/1699, s. 1326, Ebu Davud; Hudud: 4446; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 160.
[181] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/161; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 135-136.
[182] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/314.
[183] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[184] Maide: 5/44.
[185] Maide: 5/45.
[186] Maide: 5/47
[187] Müslim, el-Hudud: 29 (1700).
[188] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/306-309.
[189] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 2/61.
[190] Mâide: 5/50.
[191] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/581.
[192] Mâide: 5/50.
[193] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/167.
[194] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/165.
[195] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/315.-316
[196] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[197] veya Ka'b ibn Esîd, bak: İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr. 2/374; el-Vâhıdî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 136.
[198] veya Şâs ibn Adiyy, bak: el-Câmiu li-Ahkâmi'I-Kur'ân, 6/138.
[199] Senedi yoktur. İbnu İshak; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 160; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi

Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/266-267; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/177.

[200] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/375.

[201] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/316.

[202] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/376; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/15.

[203] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/15.

[204] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/15.

[205] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[206] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[207] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 6/177, ed-Dür: 2/291, Lübab: s. 107 İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 160-161. İbnu İshak, İbnu Ebî Hatim, Beyhakî; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[208] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/178.

[209] İbnu'l-Cevzi, Zadu'l-Mesir, 2/378.

[210] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/178.

[211] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/178; Alusi, Rûhu'l-Maânî, 6/156.

[212] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[213] Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/140.

[214] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[215] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[216] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[217] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[218] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[219] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[220] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[221] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[222] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[223] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[224] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[225] Buhâri, Tefsir-i Sûrett'l-Cum'a.

[226] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[227] Mâide: 5/55.

[228] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[229] Buhâri. Cihâd, 102; Tirmizi, Menâkıb, 21 (5/638). (251 Keşfu'l-Hafâ, 1/245.)

[230] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[231] Bakara suresi, 2/43

[232] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/328-330.

[233] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/319.

[234] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/186.

[235] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[236] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb,

[237] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 161.

[238] Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/143.

[239] Kelbi, yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 161.

[240] Senedinde yalan silsilesi var. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 161-162.

[241] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/186.

[242] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/320.

[243]

Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/26.
[244]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/26.
[245]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/320.
[246]
Taberânî, Evsat, mechul bir senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/268-269.
Bu rivayetin şahiti vardır.
[247]
Abdürrezzak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/269.
[248]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/269.
[249]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/269.
[250]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/26.
[251]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/26.
[252]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[253]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[254]
Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/330-331.
[255]
İbn Cerir: 6/187, ed-Dürr: 2/294; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 162; İbnu Hıbban, İbn İshak; Ebu Şeyh, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/270.
[256]
Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/145.
[257]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/321.
[258]
Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 3/331-332.
[259]
Kelbî zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 162.
[260]
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 138; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/385-386; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 12/33.
[261]
Beyhâki, Delail.
[262]
Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/294. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 162; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[263]
Fussilet: 41/33.
[264]
Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 162-163; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[265]
Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/146.
[266]
Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 163. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/270. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/189; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/151; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[267]
Bak: Lubâbu'n-Nukûl. 1/146.
[268]
İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/386; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/151.
[269]
Bakara: 2/136.
[270]
İbn Hibbân; İbn İshâk; Vahidî, Esbâb-ı Nüzul, 138; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 6/174. Kurtubî, 2/233; Mecmau'l-beyân, 3/214.
[271]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[272]
Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/395, 397, 421; Müslim, el Kader: 33 (2663); İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[273]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Alusi, Ruhu'l-Meani, 6/177.
[274]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[275]
Âl-i İmran: 3/72.
[276]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[277]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[278]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[279]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[280]
Taberânî; Suyûtî, Lubâbun-Nukûl, 1/147; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 2/75.
[281]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/194.
[282]
İbnu'l-Cevzi, Zadu'l-Mesir, 2/392; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/147.
[283]
Alusi, Ruhu'l-Meani, 6/179-180.
[284]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[285]

Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[286]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[287]
İbrahim Suresi, 14/34.
[288]
Buhari, Tefsir el-Kur'an: 11/2; Müslim, ez-Zekat:.36 (993);
[289]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[290]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 6/199.
[291]
Suyûtî, Lubâbun-Nukûl, 1/149. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 138-139.
[292]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[293]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[294]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[295]
Buhari, Tefsir el-Kur'an: 5/7; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[296]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/325.
[297]
Mürsel hadistir. ed-Dürr 2/298; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 163; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/273.
[298]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/273.
[299]
Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/147.
[300]
Alusi, Ruhu’l-Meani, 6/199.
[301]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/325.
[302]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/325.
[303]
Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/4. İbn Kesir, Tefsir, 2/78; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/273.
[304]
Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/273-274.
[305]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/274.
[306]
Senedi yoktur. Hakim; Müstedrek: 2/313. Bu koruyucu zatın sadece Sa'd b. Ebi Vakkas olduğu Buhari'nin, Cihad: (2885) ve Temenni: (7231) bölümlerinde, Müslim'in; Fedaili's-Sahabe (40/2410 s. 1875) bölümünde ve Tirmizi'nin; Menakıb; (3756) bahsinde mezkûrdur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 164.
[307]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/273.
[308]
Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 164. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/274.
[309]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/326.
[310]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[311]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[312]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[313]
Tirmizi, Tefsir el-Kıır'an: 5/3 (3046); İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[314]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[315]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[316]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[317]
Ahzâb: 33/38.
[318]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[319]
Ahzâb: 33/37.
[320]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[321]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[322]
En'âm: 6/108.
[323]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[324]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[325]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/49.
[326]
Senedi zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 163.
[327]

Keşfu'l-Hafâ, 2/274.

[328] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 12/49.

[329] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 12/49.

[330] İbn Ebi Hatim; İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 6/200; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/275-276.

[331] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/245

[332] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/401.

[333] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/402.

[334] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[335] Maide: 5/81

[336] Tirmizi, Tefsir e1-Kıır'an: 5 (3048); İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[337] Tirmizi, Tefsir el-Kıır'an: 5/6 (3048); İbn-i Mâce, el-Fiten: 20 (4006).

[338] Ebu Davud, el-Melahim: 17 (4336, 4337); İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[339] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/364.

[340] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/2; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/409.

[341] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/3.

[342] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 3/157.

[343] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/329.

[344] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/4.

[345] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/166.

[346] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/5.

[347] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 140.

[348] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 3/159.

[349] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 2/302. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 165-166. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/277.

[350] İbn Ebi Hatim.

[351] Nesâî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/277.

[352] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/277.

[353] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[354] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[355] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[356] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/330.

[357] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 165.

[358] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 3/157.

[359] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[360] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[361] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/165-166.

[362] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/331.

[363] Mürsel hadistir. ed-Dürr; 2/302. Nesai; Ebu Davud; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 165.. İbnu Ebî Hatim, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/277.

[364] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 165.

[365] Günümüzde bazı cahiller, bu âyet-i kerimenin, bugünkü Hristiyanları övdüğünü ve onların, Müslümanlara karşı düşmanlık beslemede Yahudiler kadar şiddetli olmadıklarını, bu sebeple de onların, bizim kardeşlerimiz gibi olduklarını zannetmekte ve delil olarak da bu âyet-i kerimeyi göstererek: "Kur'an-ı Kerim Yahudileri kınarken, Hristiyanları övüyor." demektedirler. Böyle düşünenlerin tahminleri yanlış, sözleri batıldır. Böyle düşünmeleri, daha önceki ve daha sonraki âyetler arasındaki irtibatı kuramamalarındandır. Zira Kur'an-ı Kerim biz müslümanları uyararak hem Yahudi hem de Hristiyanları dost edinmekten kaçınmamızı emretmekte ve kendi dinlerine dönmedikçe bizi sevmeyeceklerini bildirmektedir.

Bu hususta Maide Suresinin elli birinci âyetinde şöyle buyurulmaktadır:

"Ey iman edenler, Yahudi ve Hristiyanları dostlar edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Sizden kîm onları dost edinirse, şüphesiz onlardan olur."

Bakara Suresi'nin yüz yirminci âyetinde ise şöyle buyurulmaktadır:

"Kendi dînlerine uymadıkça Yahudi ve Hristiyanlar senden asla razı olmayacaklardır."

"İman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak 'Biz Hristiyanız' diyenleri bulursun." buyuran bu Maide Suresi'nin seksen ikinci âyeti ise, daha önce de belirtildiği gibi, evve
kerime de bu hususa işaret etmektedir.

[366] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/366-367.

[367] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[368] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/332.

[369] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[370] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[371] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[372] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[373] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[374] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[375] Bir rivayette Osman ibn Maz'ûn'un evinde bak: Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 12/70.

[376] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/7-8.

[377] Bak: Müslim, Nikâh, 6-8.

[378] Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.

[379] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/8.

[380] Buhârî, Savm, 55; Müslim, Siyam, 181.

[381] bak: İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir 2/410.

[382] Maide: 5/89.

[383] İbn Cerir: 7/7, ed-Dürr: 2/307, Lübab: s. 112. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 166-167. Vahidi age. 141-142.

[384] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/279.

[385] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/279.

[386] Îbn Asâkîr, Tarih; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/279-280.

[387] İbn Ebi Hatim; İbn Cerîr.

[388] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[389] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 5/266.

[390] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/169.

[391] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/9.

[392] İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/9; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/143; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/280.

[393] Senedi zayıftır. Tirmizi, Tefsir el-Kıır'an: 5/12 (3054), Taberani; Mu'cem-i Kebir: 2/11981 s. 350, İbn Cerîr et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 7/9, Suyuti; ed-Dürr: 2/307, İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 166. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/279.

[394] Maide: 5/1.

[395] Maide: 5/1.

[396] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[397] Buhari, en-Nikah: 1; Müslim, en-Nikah: 5 (1401); Nesai, en-Nikah: 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/158.

[398] Müslim, en-Nikah: 6 (1402); Nesai, en-Nikah: 4.

[399] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/372-373.

[400] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/8.

[401] Buhârî, Tefsîru'l-Kurân, 5/8.

[402] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 7/10.

[403] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/336.

[404] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[405] Bakara: 2/219.

[406] Nisa: 4/43.

[407] Tirmizi: 3049-3049, Ebu Davud; Eşribe: 3670, Nesai; Eşribe: 7/286, Hakim; Müstedrek: 2/278. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 167-168; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[408] Bakara Suresi, 2/219.

[409] Nisa Suresi, 4/43.

[410] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[411] Tirmîzî, Tefsir, 6; Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/281-282.

[412] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 171.

[413] Ahmcıl b. Ilanhel, Müsned, C. 1, S. 186 /Müslim, K. el-Pailail es-Sahabe, B: 43, II. N.1748.

[414] Şihabuddin Mahmud el-Alûsî, Rûhu'l-Maânî, Beyrut tarihsiz, 2/111-112.

[415] Lokman: 31/15; Enfâl: 8/1 ve En'âm: 6/52.

[416] Lokman: 31/15.

[417] Enfâl: 8/1.

[418] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 43-44.

[419] Bu hadis Müslim'in Sahihi'nde, Fedailu's-Sahabe Bahsi'nde: 43/1748 s. 1877, İbn Cerir'in Tefsiri'nde: 7/22, tahric ettikleri hadisin bir parçasıdır, Ayrıca Ahmed Müsned'inde 1/181, 185, Beyhaki de Sünen'inde 8/285 tahric etmişlerdir.

[420] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 167.

[421] Bakara: 2/219.

[422] Kafirun: 109/1.

[423] Nisa: 4/43.

[424] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/212.

[425] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[426] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 2/417. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/282.

[427] Neseî; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 171.

[428] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[429] Bakara: 2/219.

[430] Nisa: 4/43.

[431] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/211.

[432] Bakara: 2/219

[433] Nisa: 4/43.

[434] Maide: 5/91.

[435] Maide: 5/93.

[436] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/351, 352; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[437] Nahl: 16/67.

[438] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/212.

[439] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 2/212.

[440] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/389-390.

[441] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/338.

[442] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 168.

[443] Allah Teala'nın, düşmandan alınan ganimetlerinden beşte birinden Rasulullah (s.a.v.)'a tahsis buyurduğu paydır.

[444] Arabistan'da yetişen, yapıların damları çamurla sıvanırken örtü malzemesi olarak kullanılan hoş kokulu bir ottur.

[445] Buhari; Buyu': 2089, Humus: 3091, Kitabu'ş-Şirb ve'1-Musâkât: 2375, Meğazi: 4003, Libas: 5793.

[446] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 168-169.

[447] Bak: Müslim, Eşribe, I, 2.

[448] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/184-185.

[449] Ebu Davud, el-Eşribe: 1 (3672); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[450] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[451] Koruk Hurmadan yapılan, ateşte kaynatılmayarak kendi kendine küpte mayalanan içki.
[452] Koruk Hurmayı kaynatarak elde edilen içki.
[453] Yetişmiş kuru hurmadan elde edilen içki.
[454] Kutil, onların kustuğu şeyin adıdır.
[455] Buhari; Mezalim: 2464, Tefsir 4620, Müslim; Eşribe: 3/1980 s. 1570..
[456] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 169-170.
[457] Müslim, Eşribe, 3-10, Ayrıca bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/11; Mezâlim, 21; Neseî, Eşribe, 2; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[458] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 7/34-35.
[459] Timizi; Tefsir: 5/9 (305), İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 7/25. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 170. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/282.
[460] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/18.
[461] Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/281-282.
[462] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 7/23.
[463] Tirmizi, Tefsir el-Kıır'an: 5/10 (3052); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[464] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 7/25.
[465] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[466] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an: 5/11 (3053); İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[467] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/342.
[468] İbn Ebî Hatim; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/421; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, (2/185); Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[469] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[470] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/195.
[471] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[472] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 170; Îsbahânî, Tergıb, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/283.
[473] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/52.
[474] Buhari; Tefsir: 5/12 (4622), Taberanî; Mu'cem-i Kebir; 12/5. 137, İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/52, Suyuti; ed-Dürr: 2/334; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 171.
[475] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/284.
[476] Buhâri, Tefsîru’l-Kur’ân, 5/12; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/52.
[477] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/12; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/52; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/284.
[478] Buhari, Fiten: 15; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/52.
[479] Müslim, Fedail: 136 (2359); İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/52-53.
[480] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/53.
[481] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/345.
[482] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/53.
[483] Al-i İmrân: 3/97.
[484] Senedinde zayıflık ve kopukluk var. Tirmizi; Hacc: 814, Tefsir: 3055, İbn Ma'ce: Hacc: 2884. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 171; Ahmed, Hâkim, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/284-285.
[485] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/285.
[486] Alu İmrân: 3/97.
[487] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/15, hadis no: 3055. Ayrıca bak: Neseî, Menâsik, 1, hadis no: 2617; İbn Mâce, Menâsik, 2; Dârimî, Menâsik, 4.
[488] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/213.
[489] Hal tercümesi için bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 4/67-68.
[490] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/53.
[491] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/106.

[492] Neseî, Menâsik, 1, hadis no: 2618; İbn Mâce, Menâsik, 2, hadis no: 2886.
[493] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/508. Ayrıca bak: 1/255, 291, 371,372.
[494] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/54.
[495] Müslim, Fezail, 136 (4/1832-1833).
[496] Nesâi, Hacc, 1 (5/110) (Kısmen).
[497] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/106.
[498] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/54.
[499] Suyuti, Lubâbu'n-Nukûl, 1/155.
[500] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/345.
[501] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/285.
[502] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/55.
[503] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/76-77; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[504] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/76-77.
[505] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[506] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[507] Buhari, el-Menakıb: 10; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[508] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[509] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/112.
[510] Kelbi'den dolayı senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 171.
[511] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/441.
[512] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/222.
[513] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/112.
[514] Maide: 5/104.
[515] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/112.
[516] Buhari; Vesaya: 2780, Ebu Davud; Kadaya: 3606, Tirmizi; Tefsir: 3060, Beyhaki; Sünen-i Kübra: 10/165; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 172; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/346.
[517] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 146.
[518] Buhârî, Vasâyâ, 35; Ebu Davud, Akzıye, 19, hadis no: 3606; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/75.
[519] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/75; İbnu'l-Esîr, Usdu’l-Ğâbe, 4/5-6.
[520] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5/19 (3059).
[521] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/349.
[522] Tirmizî, zayıf senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/286-287.
[523] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/349.
[524] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/445.
[525] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/75.
[526] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/119-120.
[527] Münzirî Haşiyesinden naklen Ebu Davud, Akzıye, 19, 3606 numaralı hadisin dip notunda..
[528] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/444.
[529] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/75; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/119-120.
[530] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/75.
[531] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[532] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[533] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[534] İbnu'l-Esîr, Usdu’l-Ğâbe, 1/256.
[535] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/445.

6- EN'AM SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada 6, iniş sırasına göre 55. sûredir. Hicr sûresinden sonra Sâffât sûresinden önce Mekke'de nazil olmuştur. Tamamına yakınının Mekke'de indiği hususunda ittifak vardır.

Ancak birkaç âyetinin Medine'de indiğine dair görüşler de vardır. [1]

Bu sure inanç esaslarını kapsadığından dolayı bir defada nazil olmuştur. [2]
Avfi, İkrime ve Atâ, İbn Abbâs'tan rivayetle En'âm sûresinin Mekke'de nazil olduğunu söylemişlerdir.
İbn Abbâs der ki:
"En'âm Sûresi Mekke'de toptan bir defada nazil oldu. Mekke vadisi onunla doldu. Onu, yetmiş bin melek yolcu etmişti; melekler onunla birlikte indiler ve iki dağın arasını doldurdular. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) vahy kâtiblerini çağırdılar ve ondan Medine'de nazil olan 6 âyet dışında bütün sureyi o gece yazdılar."[3]
Abdullah b. Ömer'e ulaşan bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:
"En'âm sûresi bana toplu olarak indi. 70.000 melek tesbih ve hamd sözleriyle bu sûrenin inişine eşlik etti."[4]
Buna sebep ise surenin tevhid, adalet, nübüvvet ve meadın delillerini ve açıklamalarını ihtiva etmesi, batıla ve inkarcıların görüş ve kanaatlerini çürütmesidir. Bununla birlikte bazı ayetlerinin Medine'de inmiş olmasına bir mani yoktur. Daha sonra Rasulullah (s.a.v.) bu ayet-i kerimelerin suredeki yerlerine konulmasını emir buyurmuştur. [5]
Enes'den rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"En'âm Sûresi dışında Kur'ân'dan bana toptan inen sure yoktur. Şeytanlar, bunun dışında başka hiçbir sure için bunda toplandıkları gibi toplanmış değillerdir. Bu Sure Cibril ile bana gönderildiğinde onun yanında elli -veya elli bin buyurmuştur.- melek daha vardı. Bu melekler tesbih ve tehlille onu getirip suyun havuza konduğu gibi kalbime koydular. Allah bu sure ile beni ve sizi öyle aziz kılmıştır ki bundan sonra asla bir daha aşağılanmazsınız. Onda müşriklerin hüccetleri çürütülmüştür. Onda, Allah'ın asla dönmeyeceği va'dleri vardır."[6]
İbnu'l-Munkedir'in Câbir'den rivayetine göre En'âm Sûresi nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.) tesbihte bulunmuş (Subhânallah demiş) ve:
"Bu Sureyi ufuğu kapatacak sayıda çok melek yolcu ettiler." buyurmuş.[7]
Esma bint Yezîd'den gelen bir rivayette de Sûrenin, Hz. Peygamber yolda iken nazil olduğu anlaşılıyor. Bu rivayette Esma şöyle demiş:
"En'âm Sûresi, Allah'ın Rasûlü bir yolculukta (veya yolda) iken meleklerin yüksek sesleri (yüksek sesle tesbih ve tehlilleri arasında) nazil oldu. Melekler gökle yer arasını doldurmuşlardı."
Esmâ'dan gelen başka bir rivayette de Efendimiz'in, En'âm Sûresi nazil olurken devesi üzerinde olduğu, devenin yularını kendisinin tuttuğu, Sûrenin bir bütün halinde bir defada indiği ve vahyin ağırlığından neredeyse devenin kemiklerinin kırılacağı ayrıntılarına da yer verilmektedir.[8]
İbn Abbâs'tan gelen rivayette Medine'de indiği ifade edilen âyetler
"De ki: Gelin, Rabbınızın size neleri haram kıldığını ben söyleyeyim...ve şüphesiz ki bu, benim dosdoğru yolumdur. Ona hemen uyun. Başka yollara uymayın ki sonra sizi O'nun yolundan ayırır. İşte müttakîler olasınız diye size bunları emretti." (âyet: 151-153) âyetleri,
"Allah, hiçbir insana hiçbir şey indirmedi." demekle Allah'ı şânına yaraşır şekilde tanıyamadılar..." (âyet: 91) âyeti ve
"Allah'a karşı yalan uyduran ve âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kimdir? Muhakkak ki zâlimler felaha ermezler." (âyet: 21) âyetidir.[9]
Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan 151-153, 91, 93-94 âyetleri olmak üzere 6 âyetinin Medine'de nazil olduğu rivayet edilmiştir. Bu Mukatil'den de nakledilmiş olup bu 6 âyete ilâve olarak bunda 21 ve 114 âyetlerinin de Medine'de indiği söylenmiştir. Mamafih yine İbn Abbâs'tan ve Katâde'den sadece iki âyetinin (91 ve 141) Medine'de nazil olduğu da rivayet edilmiştir. Ebu'1-Feth İbn Şeytâ ise 151-152. âyetler olmak üzere sadece iki âyetinin Medine'de indiğini söylemiştir.[10]

İbn Cerir et-Taberi de 20, 23, 91, 93, 114, 141, 151, 152 ve 153. âyetlerin Medine'de nazil olduğunu söylemiştir.[11]

Bu Sûrenin Toptan İndirilmesinin Hikmeti

Usulcüler şöyle demişlerdir: İki çeşit fazilet, bu sûreye has kılınmıştır:
a) Bu, bir defada (toptan) nazil olmuştur.
b) Bu sûreyi, yere yetmişbin melâike indirmiştir. Bunun sebebi şudur: Bu sûre tevhid, adalet, nübüvvet, me'âd (âhiret) ve dinsizler ile ehl-i bâtıl olan kimselerin inançlarım iptal eden delilleri ihtiva etmektedir. İşte bu da tevhîd (usûl) ilminin, son derece yüce ve yüksek bir mertebede olduğunu göstermektedir. Hem sonra hükümleri anlatan âyetleri indirmede fayda, bazan onları ihtiyaç nisbetinde ve ortaya çıkan hâdiselere göre göndermede olur. Ama tevhide delâlet eden hususları ise Hak Teâlâ toptan indirmiştir. Bu da, senin tevhîd ilminin sonraya bırakılmaksızın derhal bilinmesinin vacip olduğunu anlaman gerektiğine delâlet eder. [12]

l. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Sonra da kâfirler bunları Rablarına denk tutuyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime zındıklar hakkında nazil olmuştur. Onlar: "Allah karanlığı, osurgan böceğini (bok böceğini), akrebleri ve çirkin şeyleri yaratmamıştır. O ancak nuru ve güzel şeyleri yaratmıştır." dediler de Allah Tealâ onlar hakkında bu âyet-i kerimeyi indirdi.[13]

2- İbn Ebzâ'dan gelen bir rivayette de onun, bu âyet-i kerimenin müslümanlar hakkında değil, Ehl-i kitab hakkında indiğini söylediği belirtilmektedir.[14]

3- Katade, Süddi ve İbn-i Zeyd'e göre ayette geçen kâfirlerden maksat putlara tapan müşriklerdir.[15]

4- Taberi'ye göre de âyet-i kerime, kâfirlerin tümünü ifade etmektedir.[16]

5. Hak kendilerine gelince onu yalanladılar. Alaya aldıkları şeyin haberi yakında kendilerine gelecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime, alay etmelerinden dolayı kâfirleri tehdit etmektedir. Nitekim kâfirler Bedir savaşında bu tehditlerin bir kısmının ne okluğunu görmüşlerdir."[17]

7. "Sana Kitab'ı kağıtta yazılı olarak indirmiş olsak da, elleriyle ona dokunsalar, inkar edenler yine de, "Bu apaçık bir büyüdür" derlerdi."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivayetine göre, Mekke müşriklerinin: "Ey Muhammed, bize, Allah katından olduğuna, senin de Allah'ın peygamberi olduğuna şahidlik edecek dört melekle birlikte Allah katından bir kitap getirmedikçe vallahi sana iman etmeyeceğiz" demeleri üzerine bu âyet inmiştir."[18]
2- Kelbî'nin bir kavline göre ise "Bizim için şu yerden bir pınar akıtmadıkça sana asla iman edecek değiliz." diyen en-Nadr ibnu'l-Hâris, Abdullah ibn Ebî Ümeyye ve Nevfel ibn Huveylid hakkında nazil olmuştur.[19]

8. "Ona bir melek gönderilmeli değil miydi?" dediler. Eğer Biz bir melek gönderseydik elbette işleri bitirilmiş olur sonra da onlara göz bile açtırılmazdı.
9. Eğer onu bir melek kılsaydık yine de bir adam suretinde gösterir ve herhalde onları yine düşmekte oldukları şüpheye düşürürdük.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnü'l-Münzir ve İbni Ebi Hatim, Muhammed b. İshak'tan şöyle dediğini rivayet ederler:
"Rasûlullah (s.a.v.) kavmini İslâm'a davet etti ve bunu da o kadar çok yaptı ki Zem'a ibnu'l-Esved, en-Nadr ibnu'l-Hâris, el-Esved ibn Abdi Yağûs, Ubeyy ibn Halef ve el-As ibn Vâil:
"Ey Muhammed, senin yanında bir melek gönderilse, seninle birlikte görünse ve senin peygamber olarak gönderildiğini söylese ya." dediler. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi."[20]
2- Hz. Peygamber'den bu istekte bulunarak bu âyetin inmesine sebep olanların en-Nadr ibnu'l-Hâris, Abdullah ibn Ebî Ümeyye ve Nevfel ibn Huveylid oldukları da söylenmiştir.[21]
3- Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, gökten bir kitap indirilmesini isteyenlerin bizzat kimler oldukları o kadar önemli olmamakla, bu rivayetler arasındaki ihtilâf önemsenecek bir ihtilâf değildir. Zaten ortak noktaları da inkarcılar olmaları ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'i âciz bırakıp inkârlarında ve inatlarında devamları olmakla daha sonra gelebilecek benzerleri de bu âyet-i kerimenin hükmüne dahildirler.[22]
4- Kur'an-ı Kerim'den müşriklerin bir melek, bir kitap yahut Kur'an-ı Kerim'in topluca indirilmesi tekliflerini ihtiva eden bu ayet-i kerimeden önce başka bir surenin indirilmiş olması, bir başka münasebetle müşriklerin inatlarının ve diretmelerinin açıkça ortaya konulması için böyle bir teklifte bulunduklarının tekit edilmesine mani bir sebep değildir.[23]

13. "Gecede ve gündüzde bulunan O'nundur. O işitendir, bilendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin İbn Abbas'tan olan rivayetine göre; "Mekke kâfirleri, Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ey Muhammed, biz, şunu katiyetle bildik ki, bizi Hakk'a davet etmeye seni sevk eden şey ancak ve ancak ihtiyaç denilen şeydir. O halde biz, mallarımızdan sana bir pay tahsis edelim de böylece bizim en zengin adamımız olasın ve üzerinde olduğun şeyden vaz geçesin" dediler de bu âyet nazil oldu."[24]

14. "Sen, Allah, gökleri ve yeri yoktan var etmiş ve O yedirir ama yedirilmez iken Allah'tan başka bir dost mu edinirim?" de. Yine de ki: "Doğrusu ben, müslüman olanların ilki olmakla emrolundum." Ve sakın müşriklerden olma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil'den rivayete göre Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Ey Muhammed, atalarının dinine dönmiyecek misin?" demeleri üzerine nazil olmuştur.[25]

19. "Şahit olarak hangi şey daha büyüktür" de. "Allah benimle sizin aranızda şahiddîr. Bu Kur'an bana, sizi ve ulaştığı kimseleri uyarmam için vahyolundu; Allah'la beraber başka tanrılar bulunduğuna siz mî şahidlik ediyorsunuz?" de."Ben şehadet etmem" de. "O ancak tek Tanrıdır,

doğrusu ben ortak koşmanızdan uzağım" de."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivayetine göre, Mekke reisleri şöyle dediler:
"Ey Muhammed, senin peygamberlik davasıyla alakalı söylediğin şeyler hususunda seni tasdik eden birisini görmüyoruz. Biz, seni Yahudilerle Hıristiyanlar'a sorduk da onlar, yanlarında senin herhangi bir zikrin ve vasfın olmadığını iddia ettiler. Öyleyse, iddia ettiğin gibi bir peygamber olduğuna dair senin lehine şahidlik yapacak bir kimse göster bize." İşte bu sebepten dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi." [26]
2- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet edilmiştir:
"Mekke'nin ileri gelenleri:
"Ey Muhammed! Allah, senden başka Peygamber yapacak kimse bulamadı mı? Seni tasdik eden hiç bir kimse göremiyoruz. Seni, yahudî ve hristiyanlara da sorduk. Onlar, senin Peygamber olduğuna dair, yanlarında herhangi bir beyân ve açıklamanın bulunmadığını iddia ettiler. O halde bize, senin Peygamber olduğuna şehâdet edecek bir kimse göster!" dediler de, işte bunun üzerine Allah bu âyeti indirerek,
"Onların, senin nübüvvetini kabul ve itiraf etmeleri için, de ki ey Muhammed, "Şahid olma bakımından hangi şey Allah'tan daha büyüktür? Çünkü şehadet bakımından her şeyin en büyüğü, Allah Teâlâ'dır..." Onlar bunu kabul ve tasdik ettiklerinde, "Allah, benim nübüvvetime şahiddir! Çünkü O, bana Kur'ân'ı vahyetti.. Kur'ân ise bir mucizedir. Çünkü sizler, fasih ve beliğ kimselersiniz.. Halbuki Kur'ân'a muâraza edemediniz. O, mucize olunca, Allah'ın onu benim davama uygun olarak izhar edip ortaya koyması, Allah tarafından, benim davamda sadık olduğuma dair bir şehâdettir" de!" demiştir.
Netice olarak diyebiliriz ki onlar, Hz. Peygamber'in nübüvvetine şehâdet edecek, sözü makbul bir şahid istediler. Bunun üzerine Allah da, şehâdet bakımından en büyük şeyin kendisi olduğunu ve onun nübüvvetine şehâdette bulunduğunu beyân buyurdu ki işte âyetteki
"*Şu Kur'an, hem sizi, hem de sizden sonra tebliğ edildiği kimseleri uyarmam için bana vahyolundu.*" ifadesiyle murad edilen budur."[27]
3- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Nahhâm ibn Zeyd, Kurdum ibn Ka'b ve Bahrî ibn Amr geldiler ve:
"Ey Muhammed! Biz Allah'la birlikte başka bir ilâh olup olmadığını bilmiyoruz." dediler. Aleyhisselâm:
"Allah'tan başka ilah yoktur. Ben bunu tebliğ etmek için gönderildim ve buna çağırıyorum." buyurdu. Allah onlarm bu sözleri ile ilgili olarak bu âyet-i celileyi inzal buyurdu." [28]
4- Hasan-ı Basrî ve başkaları ise şöyle der:
"Müşrikler Resulullah (s.a.v.)'a "Senin Allah'ın rasulü olduğuna kim şahitlik edecek" deyince bu ayet-i kerime nazil oldu." [29]

20. Kendilerine kitab verdiklerimiz onu, öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini hüsrana uğratanlar, işte ancak onlar iman etmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ömer'den rivayete göre o, Abdullah ibn Selâm'a:
"Allah, peygamberine Mekke'de *"Kendilerine kitab verdiklerimiz onu, öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır, bilirler."* ***[30]*** âyetlerini indirdi. Bu tanıma ve bilme nasıldır?" diye sormuş da o:
"Onu görür görmez oğlumu tanıdığım gibi tanımıştım. Hattâ Muhammed'i, oğlumu tanıdığımdan daha da iyi tanımıştım." demiş. Hz. Ömer'in: "Bu nasıl olur?" sorusuna da şöyle cevap vermiş:
"Ben, hiç şüphe etmeksizin Muhammed'in gerçekten Allah'ın elçisi olduğuna şehadet ederim ama kadınların ne yaptıklarını kesin olarak bilemem."[31]

21. Allah'a karşı yalan uyduran ve âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kim vardır? Şurası muhakkak ki zâlimler felaha ermezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayet edildiğine göre "Abdüddâr oğullarından en-Nadr: "Kıyamet günü olunca Lât ve Uzzâ mutlaka bana şefaat edeceklerdir." demiş de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[32]

25. "Onlardan seni dinleyenler vardır, Kur'an'ı anlarlar diye kalbIerine örtüler, kulaklarına da ağırlık koyduk. Onlar her türlü mucizeyi görseler bile, yine de ona inanmazlar, nihayet sana geldiklerinde de seninle çekişirler. İnkâr edenler, "Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" derler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Salih'in rivayetinde İbn Abbas dedi ki:
"Ebû Süfyan b. Harb, Velid b. Muğire, Nadr b. Haris, Rabia'nın iki oğlu Ümeyye ile Ubeyy, Rasulullah (s.a.v.)'a kulak verip okuduğu Kur'an'ı dinlemişler de Nadr b. Haris'e:
"Ey Eba Kuteyle, Muhammed ne diyor?" diye sormuşlardı. O da demişti ki:
"O'nu, O'nun önüne koyana yemin olsun ki ne dediğini bilmiyorum. Ancak şu var ki birşey konuşarak dudaklarının kımıldadığını görüyorum. O, sadece, benim size geçmiş zamanlardan, eski toplumlardan anlattığım gibi öncekilerin masallarını söylüyor. -O, Kureyş'e böyle hikâyeler anlatır, onlar da sözünü dinlerdi. - "İşte Allah Teala bu yüzden bu âyeti indirdi."[33]
2- İbn Abbâs'tan gelen rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'i dinlemeye gelenler içinde Hare İbn Amir ve Ebu Cehl de sayılmakta ve en-Nadr'ın: "Muhammed size geçmişlerin masallarını anlatıyor." demesi üzerine Ebu Süfyan'ın söze karışarak

"Ama Muhammed'in bazı söyledikleri doğru ve gerçek." dediği; Ebu Cehl'in buna şiddetle tepki göstererek:
"Asla, onun söyledikleri asla gerçek olamaz." dediği ayrıntılarına yer verilmektedir.[34]
3- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise "müslümanlara gelip de onlarla mücadele edenler Mekke müşrikleri olup boğazlanmaksızın murdar olarak ölen bir hayvanın yenilmesinin haram kılınması üzerine
"Kendi öldürdüklerinizin etini yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğünün etini yemiyorsunuz!" diye müslümanlarla çekişmeleri, onlarla mücadele etmeleri üzerine *"Hattâ sana geldiklerinde seninle mücadele ederler..."* âyet-i kerimesi nazil olmuş."[35]
4- Bu hadise, bu Sûrenin 121. âyet-i kerimesinin nüzul sebebi olarak da rivayet edilmiştir.[36]

26. "Onlar Kur’an'dan alıkorlar ve ondan uzaklaşırlar. Böylece yalnız kendilerini mahvederler de farkına varamazlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdurrahman b. Abdan, Muhammed b. Abdillah b. Nuaym'dan, o Ali b. Hamşâz'dan, o Muhammed b. Mende el-İsfehanî'den, o Bekr b. Bekkâr'dan, o Hamza b. Hubeyb'den, o Hubeyb b. Ebî Sabit'ten, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında bize şu rivayette bulundu:
"Bu âyet, Ebû Talib hakkında nazil olmuştur. Zira o, müşrikleri, Rasulullah (s.a.v.)'a eziyet vermekten men ettiği halde kendisi de O'nun getirdiği hak ve hakikatten gitgide uzaklaşıyordu."
Bu rivayet, Ata b. Dinar ve Kasım b. Muhaymera'nın sözleridir.[37]
2- Mukatil de dedi ki:
"Ayetin iniş sebebi şudur:
Rasulullah (s.a.v.), Ebû Talib'in yanında bulunup, onu İslam'a davet ediyordu. Nihayet Kureyş, Peygamber (s.a.v.)'e kötülük yapma niyetiyle Ebû Talib'in yanına biriktiler. Ebû Talib şu beyitleri söyledi:
"Ben, topraklara karışmadıkça vallahi onların topu sana yol bulamaz.
Haydi sen emrolunduğun bu din işini onların başını ağırtırcasına anlat.
Sana hiçbir noksanlık yoktur. İnsanları müjdele ve tarafından bu şeriatla gözleri aydınlat.
Sen, din olarak beşeriyetin dinleri arasından en hayırlısı olduğunda asla şüphe olmayan din arzettin.
Ecdadımın dinini terketmem sebebiyle kınanma veya küfretmeden sakınmam söz konusu olmasaydı, beni, bu dine karşı elbette sağlam bir müsamahacı bulacaktın."
İşte Allah Teala bu âyeti bu sebebe binaen indirdi."[38]
3- Atâ ve Mukatil, bu âyetin Kureyş kabilesini, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e eziyet etmekten vazgeçiren ve kendisi de ondan uzak kalıp, onun dinine uymayan Ebû Talib hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[39]
4- Kurtubî, Ebu Talib'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'i korumasına da müşahhas bir misal vererek âyet-i kerimenin bunun üzerine nazil olduğunu Siyer ehlinden rivayetle şöyle anlatır:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Ka'be'ye çıkmıştı. Orada namaz kılmak istedi. Namaza başlayınca Ebu Cehl:
"Kim gidip şu adamın namazını bozacak?" dedi. Abdullah ibnu'z-Ziba'râ kalktı, eline bir pislik ve bir miktar kan aldı, bunları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzüne sıvadı. Hz. Peygamber (s.a.v.) namazından ayrıldı, sonra amcası Ebu Talib'e geldi.
"Ey amca, bana yapılanı görmüyor musun?" dedi. Ebu Talib:
"Bunu sana kim yaptı?" diye sorunca da
"Abdullah ibnu'z-Ziba'râ yaptı." dedi. Ebu Talib kalktı, kılıcını omuzuna koydu, yürüdü, müşriklerin yanına geldi. Müşrikler, Ebu Talib'in kendilerine doğru geldiğini görünce yerlerinden doğrulmaya başladılar. Ebu Talib:
"Bir kişi kalkarsa kılıcımı tepesinde bulur." dedi, onlara yaklaşıncaya kadar oturdular. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Oğulcuğum bunu sana yapan kimdir?" diye Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sordu, onun:
"Abdullah ibnu'z-Ziba'râ." cevabı üzerine de Ebu Tâlib eline bir pislik ve bir miktar kan alıp yüzlerini, sakallarını, elbiselerini bunlarla sıvayıp onlara ağır konuştu ve işte bunun *üzerine "Onlar, hem bundan vazgeçirmeye çalışırlar, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey amca, bak, senin hakkında âyet indi." dedi. Ebu Talib:
"O da nedir?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Kureyş'in bana eziyyet vermesinin önüne geçiyor, fakat bana iman etmiyorsun." buyurdular."[40]
5- Muhammed b. Hanefıyye, Süddî ve Dahhak dediler ki:
"Bu âyet Mekke kâfirleri hakkında inmiştir. Onlar, insanları Muhammed (s.a.v.)'e tabi olmaktan nehyederler, kendileri de O'ndan bizzat peyder pey uzaklaşırlardı." Bu, Valibi'nin rivâyetiyle gelen İbn Abbas'ın sözüdür."[41]
6- Said b. Ebi Hilâl'den şöyle dediği rivayet edilir:
"Âyet, nebî Aleyhisselâm'ın amcaları hakkında indi. Onlar on kişi idi. Onlar aşikârede onunla birlikte olmakta, insanların en şiddetlisi, gizlide onun aleyhinde olmakta insanların en şiddetlisi idiler."[42]
7- Bu rivayete "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcalarının sayısının on olmadığı; çünkü Abdulmuttalib'in, Efendimizin babası da dahil olmak üzere çocuklarının toplam on olduğu, kaldı ki bunların bir kısmının daha küçükken ve risaletten önce öldüğü" gerekçeleriyle itiraz edilmiş ve dolayısıyla bu görüş taraftar bulamamıştır.
Ayet-i kerimenin ifadeleri çoğul olduğuna göre herhalde âyette ifade edilen fiil sadece bir kişi tarafından; Ebu Tâlib tarafından işlenmiş olmayıp bunu yapanlar birden çok kişidir. Belki Ebu Talib'e en azından Efendimiz'in zahiren ve başkalarından onu koruma sadedinde yanında olup da O'nun davetine tabi olmıyan diğer amcalarını da (Hz. Hamza ve Abbâs hariç olmak üzere) katmak gerekecektir. Hattâ *"Onlar, sadece*

kendilerini helake sürüklerler ama bunun şuurunda değillerdir." ifadesi sanki son rivayeti destekler mahiyettedir.[43]

33. "Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz; doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar, fakat zalimler Allah'ın âyetlerini bile bile inkar ediyorlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zuhrî'den rivayetle Ebu Cehl kıssasında Muhammed ibn İshak şöyle anlatıyor:
"Bir gece Ebu Cehl, Ebu Süfyan Sahr ibn Harb ve el-Ahnes ibn Şerîk (Şurayk) birbirlerinin varlığından habersiz olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemeye gelmişlerdi. O gece sabaha kadar Efendimiz (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemiş, sabah olmaya başlayınca da dağılmışlar, ancak yolda birbirlerini görmüşlerdi. Her biri diğerine:
"Neden geldin?" diye sormuş, ve yine her biri niçin geldiğini söylemiş; geldikleri kureyşli gençler tarafından duyulur da onların Kur'ân dinlemeye gelmiş olmaları gençleri fitneye düşürür korkusuyla bir daha asla gelmiyeceklerine dair bir birlerine söz vermişler. Fakat o gün gece olunca nasıl olsa verdiği sözde durup diğer iki arkadaşı gelmez zannıyla her bireri tekrar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemeye gelmiş. Sabah yaklaşıp da Kur'ân dinledikleri yerden ayrılırken yolda yine karşılaşıp birbirlerini kınamış ve artık bir daha gelmiyeceklerine dair birbirlerine söz vermişler. Ama üçüncü gece olunca tekrar dayanamamış üçü birden ayrı ayrı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemeye gelmişler; sabah olunca karşılaştıklarında yine birbirlerine bir daha oraya dönmeyeceklerine dair söz vermişler. Sabah olunca Ahnes ibn Şerîk asasını almış ve Ebu Süfyan'in evine gelmiş, ona:
"Ey Ebu Hanzala, Muhammed'den duyduğun hakkında fikrini bana söyle." demiş. Ebu Süfyan:
"Ey Ebu Sa'lebe, Allah'a yemin olsun ben ondan bildiğim ve kendisiyle ne kastedildiğini de anladığım şeyler de işittim, ne manâsını ne de ne kastedildiğini anlamadığım şeyler de işittim." demiş. Ahnes de:
"Ben de senin yemin ettiğine yemin ederim ki aynı durumdayım." demiş. Sonra Ahnes, Ebu Süfyan'ın yanından çıkıp bu sefer Ebu Cehl'in evine gelmiş, yanına girmiş ve ona:
"Ey Ebu'l-Hakem, Muhammed'den işittiklerin hakkında fikrin nedir?" diye sormuş. Ebu Cehl:
"Ne mi işittim?" deyip şöyle devam etmiş:
"Biz ve Abdimenâf oğulları şerefte yarıştık; yedirdiler, yedirdik, taşıdılar taşıdık, verdiler verdik. Ama tam dizleri üzeri çökmüş yarış atları gibi başabaş gelmiştik ki
"Bizden kendisine gökten vahy gelen bir peygamber var." deyiverdiler. Biz bunda onlara ne zaman ve nasıl yetişeceğiz? Allah'a yemin ederim ki asla ona iman etmiyeceğiz ve asla onu tasdik etmiyeceğiz."
Bunu duyan Ahnes kalkıp ondan ayrılmış.[44]
İbn İshak'ın anlattığı bu kıssada bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olduğu tasrih edilmemekle birlikte bu kıssanın bir parçası olduğu anlaşılan diğer bazı rivayetlerde nüzul kaydı bulunmaktadır.[45]
2- Süddî dedi ki:
"Ahnes b. Şurayk ile Ebû Cehil b. Hişam yolda karşılaştılar. Ahnes, Ebû Cehil'e şöyle dedi:
"Ya Ebe'l-Hakem, bana Muhammed'den haber ver. O, doğru mu söylüyor, yoksa bir yalancı mıdır? Zira, şuracıkta senin sözünü benden başka işiten hiç kimse yoktur." Ebû Cehil de şöyle dedi:
"Vallahi Muhammed gerçekten doğru söyleyen birisidir. Hem Muhammed asla yalan söylememiştir. Fakat, Kusayy Oğulları sancağı, hacılara su dağıtmayı, Ka'be'nin perdedarlığını, Dâru'n-Nedve'deki konseylik görevini ve peygamberliği alıp götürdüğünde, diğer Kureyşli'ler için geriye ne kalacak?" Allah Teala işte bu yüzden bu âyeti indirdi."[46]
3- Bu Ahnes ibn Şureyk'in Bedr Gazvesi sırasında Zühre oğullarına söylediği sözler hakkında bu âyet-i kerimenin nazil olduğu da rivayet edilmektedir. Buna göre Ahnes:
"Ey Zühre oğulları, Muhammed sizin kız kardeşinizin oğludur. Onu insanlardan gelebilecek eziyetlerden korumaya insanların en lâyığı sizlersiniz. Eğer o bir peygamber ise bugün onunla savaşmamış olursunuz. Ama eğer yalancı ise siz yine de kız kardeşinizin oğlundan diğer insanların eziyetlerini engellemeye elbette en lâyık olan kimselersiniz. Onun için burada durun ve savaşa katılmayın. Bırakın Ebu'l-Hakem ile karşılaşıp savaşsınlar. Eğer Muhammed yenilirse salimen yurdunuza dönersiniz. Yok eğer Muhammed galip gelirse zaten mağlup ve güçsüz kalan kavminiz size bir şey yapamaz." demiş ve asıl adı Übeyy iken o gün Ahnes (sinsi) olarak isimlendirilmiş."[47]
4- Süddi diyor ki
"İşte bu âyet, Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur."[48]
5- Ebû Meysere'nin rivayetine göre, "Rasulullah (s.a.v.), Ebû Cehil'le adamlarına uğramış, onlar da:
"Ey Muhammed, vallahi biz seni yalanlamıyoruz, Zira sen bizim katımızda doğru sözlü birisin. Fakat biz, senin getirdiğin şeyi yalanlıyoruz. İşte bu âyet bu yüzden indi."[49]

6- Naciye ibn Ka'b'den rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu sözü söyleyen sadece Ebu Cehl'dir.[50]
7- Ebu Yezîd el-Medenî'den rivayete göre ise "bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) sokakta Ebu Cehl'e rastladığında Ebu Cehl, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile musafaha etmiş. Yanındakiler onu kınayarak:
"Şu dinden çıkmış sâbiî ile bir de musafaha mı ediyorsun?" demişler de Ebu Cehl:
"Allah'a yemin olsun, ben onun bir peygamber olduğunu kesin olarak biliyorum ama biz, ne zaman Abdimenâf oğullarına tâbi olduk ki şimdi olalım!" demiş ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[51]
8- Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, ölünceye kadar en şedid düşmanı olarak kalmış olan Ebu Cehl bunu içinden geçirmiş olsa bile ondan böyle bir itirafın suduru son derece uzaktır.[52]

9- Mukatil de şunu diyor:
"Bu âyet Haris b. Amir b. Nevfel b. Abd-i Menaf b. Kusayy b. Kilab hakkında inmiştir. O, Rasulullah (s.a.v.)'ı açıktan açığa yalanlıyor, kendi ailesiyle başbaşa kaldığında ise:
"Muhammed, yalancılardan değildir. Ben, O'nun ancak doğru sözlü birisi olduğunu zannediyorum" diyordu. İşte Allah Teala bu âyeti bu sebeple indirdi."[53]
10- Hz. Ali'den rivayet edilmiştir:
"Ebu Cehil Nebî Aleyhisselâm'a:
"Ben seni inkâr etmiyorum, senin getirdiklerini inkâr ediyorum." dedi. Allahü Teâlâ onun hakkında, bu âyeti indirdi."[54]
11- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen rivayette ise "bu el-Hâris ibn Amir'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, bugüne kadar sen bize hiç yalan söylemedin ki biz seni yalancılıkla itham edelim. Fakat biz seni tasdik ettiğimiz takdirde yerimizden yurdumuzdan oluruz." demiş de âyet bunun üzerine nazil olmuş."[55]

35. Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa; yeri delmeye ve göğe merdiven dayamaya gücün yetmiş olsaydı onlara bir âyet (mucize) gösterirdin. Şayet Allah dilemiş olsaydı onları hidayet üzere birleştirirdi. Sakın bilgisizlerden olma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "el-Hâris ibn Amir ibn Nevfel İbn Abdimenâf, Kureyşlilerden bir grupla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Muhammed, diğer peygamberlerin, kavimlerine mucizeler getirdiği gibi sen de bize bir mucize getir. Bunu yaparsan sana iman ederiz." demişler. Allah Tealâ'nın bir mucize göndermemesiyle de iman etmiyerek Efendimizden yüz çevirmiş, geri dönüp gitmişler. Bu durum kavminin imanı konusunda çok istekli olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ağır gelmiş ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiş."[56]

37. Ve dediler ki: "Ona Rabbından bir âyet indirilmeli değil miydi?" De ki: "Şüphesiz Allah âyet indirmeye Kadir'dir." Ne var ki onların çoğu bilmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs bu âyet-i kerimenin de Kureyş liderleri (Kureyş kâfirlerinin ileri gelenleri) hakkında indiğini söylemiştir.[57]

50. De ki: "Size, "Allah'ın hazineleri benim yanımdadır." demiyorum. Ben, gaybı da bilmem ve size bir melek olduğumu da söylemiyorum. Ben, ancak bana vahyolunana tâbi olurum." De kî: "Hiç görenle görmeyen bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Mekkeliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, Allah sana bir hazine indirse de zengin olsan. Görüyoruz ki sen fakirsin. Ya da senin bir bahçen olsa da onun meyvesinden yesen. Görüyoruz ki açsın." dediler de bu âyet-i kerime indi."[58]
2- Kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Eğer sen, Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber isen, O'ndan bize dünyanın fayda ve iyiliklerini çokça verip saadet kapılarını açmasını iste" dediler. Allah da:
"Onlara de ki: "Size, Allah'ın hazinelerinin yanımda olduğunu söylemiyorum. O, mülkü dilediğine verir. O, dilediğini aziz, dilediğini zelil kılar. Bütün hayırlar, benim elimde değil, O'nun elindedir" buyurmuştur."[59]
3- Kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Eğer, Allah'ın bir Peygamberi isen, faydalı olan şeyleri elde edip, zararlı olan şeyleri savuşturmaya hazır olalım diye, meydana gelecek fayda ve zararları bize şimdiden haber vermelisin" dediler de, Cenâb-ı Allah:
"Ben gaybı bilmem. O halde benden, böyle birşeyi nasıl istersiniz" de" buyurmuştur." [60]
4- *"O kâfirler, Bu nasıl Peygamber? (Bizim gibi) yemek yiyor, çarşılarda yürüyor evleniyor ve insanların içine karışıyor"* ***[61]*** diyorlardı. Buna karşı Cenâb-ı Hak da:
"Onlara, "Ben bir melek değilim" de" buyurdu." [62]

51. Rablarına toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar. O'ndan başka bir dost ve şefaatçileri yoktur. Umulur ki takvaya ererler.
52. Sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma. Onların hesabından hiçbir şey sana, senin hesabından hiçbir şey de onlara ait değildir. Eğer onları kovarsan zalimlerden olursun.
53. Biz onlardan kimisini kimisiyle "Allah aramızdan bunlara mı lûtfunu lâyık gördü?" desinler diye işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayet ediliyor:
"Utbe ibn Rabîa, Şeybe ibn Rabîa, Mut'im ibn Adiyy, el-Hâris ibn Nevfel, Karaza ibn Abdiamr ibn Nevfel, Abdimenâf'ın kâfirlerinin ileri gelenlerinden bir grup içinde Ebu Talib'e geldiler, ve:

"Ey Ebu Talib, kardeşinin oğlu, kölelerimizi ve bizim korumamız altında olan o yabancıları yanından kovsa. Onlar bizim kölelerimiz ve işçilerimiz. Kardeşin oğlu onları yanından kovarsa gönüllerimiz de yücelir, kendisine daha çok itaat edilir ve bizim ona tabi olmamıza ve onu tasdik etmemize daha yakın olur." dediler. Ebu Talib, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve müşriklerin kendisine söylediklerini ona nakletti. Ömer ibnu'l-Hattâb:
"Bunu yapsan da bir baksan ne istiyorlar ve sözlerinin sonunda nereye varacaklar, söylediklerini ne derece gerçekleştirecekler?" dedi de Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."
Râvi der ki:
"Müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, yanından kovmasını istedikleri Bilâl, Ammâr ibn Yâsir, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, Useyd'in kölesi Sabîh, hulefâ'dan (Kureyş'le anlaşmalı olarak onların emanına girenlerden) İbn Mes'ûd, el-Mikdâd ibn Amr, Mes'ûd ibnu'1-Kârî, Vâkıd ibn Abdullah el-Hanzalî, Zu'ş-Şimâleyn Amr ibn Abdiamr, Mersed ibn Ebî Mersed, Hamza ibn Abdülmuttalib'in antlaşmalısı Ebu Mersed ve bunların durumundaki diğer zayıf müslümanlardı. Bu âyet-i kerimeler inince Hz. Ömer geldi ve daha önce söylemiş olduğu sözlerden dolayı özür diledi ve akabinde de Allah Tealâ *"Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: "Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı. İçinizden her kim bilmeyerek bir kötülük yapıp da sonra arkasından tevbe etmiş ve düzeltmiş ise şüphesiz ki O Gafûr'dur, Rahim'dir."* [63] âyet-i kerimesini indirdi."[64]
2- Ebû Abdirrahman Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Zahir b. Ahmed, Hüseyn b. Muhammed b. Mus'ab'dan, o Yahya b. Hakim'den, o Ebû Davud'dan, o Kays b. Rabi'den, o Mikdam b. Şurayh'tan, o babasından, o da Sa'd İbni Ebî Vakkas'tan bize şu rivayette bulundu;
"Bu âyet, biz şu altı kişi hakkında inmiştir: Ben, İbn Mesud, Suheyb, Ammar, Mikdad ve Bilal. Kureyşliler, Rasulullah (s.a.v.)'a:
"Biz şu fakir kimselerle tek bir cemaat halinde bir arada bulunmaktan elbette hoşlanmayız. O halde onları kovup yanından, uzaklaştır ki seninle oturalım." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.)'ın kalbine, Allah'ın dilediği kadar (mesela onları kovacak olursa o müşriklerin İslâm'a girebileceği umudu gibi) dahil oldu da Allah Teala bu âyeti indirdi."[65]
Bu hadisi Müslim, Züheyr b. Harb'dan, o Abdurrahman'dan, o Süfyan'dan o da Mikdam'dan rivayet etmiştir.[66]
3- Müslim'in, Sahih'inde Sa'd ibn Ebî Vakkas'tan gelen başka bir rivayet ayrıntılarında biraz farklı, o şöyle anlatıyor:
"Biz altı kişi Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanındaydık. Müşrikler Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne dediler ki:
"Şu yanındakileri kov; onlar, bizim yanımızda oturma cür'etini göstermesinler." Sa'd der ki:
"Ben, İbn Mes'ûd, Hüzeyl kabilesinden bir adam, Bilâl Habeşî, ayrıca adlarını unuttuğum iki kişi daha oradaydık. Rasûlullah (s.a.v.)'ın gönlünde bu konuda Allah'ın dilediğince bir şeyler oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi başına kaldığında *"Sabah akşam Rablarına, O'nun rızasını dileyerek dua edenleri kovma..."* âyet-i kerimesini indirdi."[67]
4- Ebû Abdirrahman, Ebû Bekr b. Ebî Zekeriyya eş-Şeybanî'den, o Ebû'l-Abbas Muhammed b. Abdirrahman'dan, o Ebû Salih el-Hüseyn b. Ferec'den, o Muhammed b. Mukatil Mervezî'den, o Hakim b. Zeyd'den, o Süddî'den, o Ebû Said'den, o Ebû'l-Kenud'dan, o da Habbab İbn Eret'ten şu haberi bize rivayet etti:
"Bu âyet bizim hakkımızda indi. Biz Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında sabah akşam zayıf kimseler olarak bulunuyorduk. O, bize Kur'an'ı ve hayrı öğretti, Cennet, Cehennem, bize faydalı olan şeyler, ölüm ve diriliş hususlarında bizi uyarıyordu. Derken Akra' b. Habis et-Temimî ve Uyeyne b. Hısn el-Fezarî gelip:
"Biz, kavmimizin eşrafındanız ve de kavmimizin bizi, o zayıf, fakir arkadaşlarınla beraber görmelerinden hoşlanmıyoruz. O halde senin meclisine iştirak ettiğimiz vakit onları yanından kov, uzaklaştır" dediler. Rasulullah (s.a.v.) da;
"Peki" buyurdu. Dediler ki:
"Aramızda bir anlaşma yazısı yazmadıkça razı olmayız." Bunun üzerine bir deri parçasıyla, bir okka getirildi. İşte bu sebebe binaen bu âyetle *"Böylece, "Aramızdan Allah bunlara mı iyilikte bulundu?" demeleri için onları birbiriyle denedik. Allah şükredenleri iyi bilen değil inidir?"* En'am: 6/53 âyeti nazil oldu."[68]
5- Habbâb'dan rivayet edilmiştir:
"Akra' ibn Habis et-Temîmî ve Uyeyne ibn Hısn el-Fezârî Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve onu, zayıf müslümanlardan bir grup içinde Bilâl, Suheyb, Ammâr ve Habbâb'la birlikte oturur buldular. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çevresinde onları görünce bu zayıf müslümanları hakir görerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bizim için bunlardan ayrı bir oturum yapmanı, bize ayrı bir meclis tahsis etmeni isteriz. Böylece araplar bizim bunlardan üstün olduğumuzu anlasınlar. Biliyorsun bize arap kabilelerinden bir takım elçiler, hey'etler gelir. Arapların bizi, bu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Dolayısıyla biz gelince onları yanından kaldırıp uzaklaştır. Bizim seninle işimiz bittikten sonra yine istersen onlarla ayrıca otur." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Olur." buyurdu. Onlar:
"Olur demen yetmez, bizim için bunu yazılı hale getir. Bunu bize yaz.." dediler de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) söylediklerini kabul ettiğini yazmak üzere Hz. Ali'yi çağırtıp üstüne yazılması için bir sayfa istedi. Biz, bir köşede oturuyorduk. O sırada Cibril geldi ve *"Sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma. Onların hesabından hiçbir şey sana, senin hesabından hiçbir şey de onlara ait değildir. Eğer onları kovarsan zalimlerden olursun."* âyet-i kerimesini indirdi. Sonra:
"Biz onlardan kimisini kimisiyle "Allah aramızdan bunlara mı lûtfunu lâyık gördü?" desinler diye işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?" âyet-i kerimesini, sonra da:
"Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: "Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı." âyetini okudu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) elindeki sayfayı attı ve bizi yanına çağırdı. Yanına geldiğimizde:
"Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı." diyordu. Ona yaklaştık. Hattâ o kadar yaklaştık ki dizlerimizi onun dizleri üzerine koyduk. Bu âyetin inmesinden sonra biz eskiden olduğu gibi Efendimiz (s.a.v.)'in yanında oturmaya devam ettik. O, yanımızdan kalkıp gitmek istediği zaman kalkar gider, yanımızdan ayrılırdı. Ne zaman ki *"Sabah akşam Rablarına, O'nun hoşnutluğunu dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret. Dünya hayatının süslerini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma..."*[69] âyet-i kerimesi inince Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte

oturUrken vakit geç olup onun kalkma zamanı gelince biz onun yanından kalkar yanından ayrılırdık ki kalkp gidebilsin."[70]

6- Ancak İbn Kesîr, hadisin ğarîb olduğu bilgisine ek olarak bir de Akra' ibn Habis ve Uyeyne ibn Hısn'ın hicretten daha sonra müslüman olduklarını, âyetin ise Mekke'de inmiş olduğunu kaydetmekte ve bu sebebi zayıf görmektedir.[71]

7- Ebû Bekr el-Harisi, Ebû Muhammed b. Hayyan'dan, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Osman'dan, o Esbat b. Muhammed'den, o Eş'as'tan, o Kürdûs'ten, o da İbn Mesud'dan bize şu rivayette bulundu:

"Kureyş'ten malum bir topluluk Rasulullah (s.a.v.)'a uğramışlardı. Habbab b. Eret, Suheyb, Bilal ve Ammar da Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında bulunuyorlardı. Kureyşliler dediler ki:

"Ey Muhammed, sen, şu adamlara razı oldun öyle mi? Bizim şunlara tabi olmamızı mı istiyorsun?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[72]

8- Ebu Bekr el-Hârisî kanalıyla İbn Mes'ûd'dan gelen rivayette ise Efendimizin yanında Habbâb ibnu'l-Eret, Suheyb, Bilâl ve Ammâr ve müşrikler tarafından zayıf görülen diğer bazı mü'minler varken yanına uğrayan Kureyşli bir grub:

"Ey Muhammed, bunlardan mı hoşnutsun, bizim bunlara tabi olmamızı mı istiyorsun? Onları yanından kov." demişler. Efendimiz:

"Ben, mü'minleri asla yanımdan kovacak değilim." buyurmuş. Onlar:

"O halde hiç olmazsa biz sana geldiğimizde yanından kaldır, bizden uzakta dursunlar. Biz kalkıp gittikten sonra istersen yine onları yanında oturt." demişler. Efendimiz de onların imanlarına tama ederek, iman edeceklerini umarak ve isteyerek *"olur"*, demiş. Bu arada söze karışan Hz. Ömer:

"Ey Allah'ın elçisi, kabul buyursan da bir baksak sonu nasıl olacak, gerçekten iman edecekler mi?" demiş. Müşrikler, Efendimiz'in sözlü oluruna kani olmıyarak:

"Bunu bize yazılı olarak ver." demişler; Efendimiz de yazmak için bir sayfa ve yazması için Hz. Ali'yi çağırmış da bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuş. Efendimiz (s.a.v.) kendisine yazmak için getirilen sayfayı atarken Hz. Ömer de söylediklerinden ötürü özür dilemiş.[73]

İşte bu sebeple, Selmân ve Habbâb:

"Bu âyet, bizim hakkımızda nazil oldu. Hz. Peygamber bizimle beraber oturuyor ve biz O'na, diz kapağımız diz kapağına temas edecek kadar yakın bulunuyorduk. O, yanımızdan ayrılmak istediğinde, kalkıp gidiyordu.. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın, *"Sabah akşam Rablerine ... duâ edenlerle beraber candan sabret..."* [74] âyeti indi.. Bundan sonra Hz. Peygamber, biz kendisinden ayrılıp gitmedikçe, o aramızdan kalkıp bizden ayrılmazdı.

"Ümmetimden bir toplulukla beraber kendimin de sabretmemi bana emretmeden, beni öldürmemiş olan Allah'a hamdolsun.. Hayatım da sizlerle beraberdir, ölümüm de..." [75] dedi."[76]

9- Aynen şu geçen senedle, Ubeydullah, Ebû Cafer'den, o da Rabi'den bize şu rivayette bulundu:

"Rasulullah (s.a.v.)'ın meclisine koşarak erken gelen kişiler vardı. Bilal, Ammar, Suheyb ve Selman bunlardandı. Derken Rasulullah'ın kavmi olan Kureyş'in ileri gelenleri, büyükleri gelirdi de bu sahabilerin meclîsi tuttuğunu görüp kenarda otururlardı. Bunun üzerine derlerdi ki;

"Rûm Suheyb, Fars Selman, Zenci Bilal, O'nun yanında oturuyorlarken, biz de gelip bir köşede oturuyoruz." Bu durumu Rasulullah (s.a.v.)'a anlattılar ve:

"Biz senin kavminin büyükleriyiz, eşrafıyız. Biz geldiğimizde, bizi kendine yakın oturtsana" dediler. Rasulullah (s.a.v.) da bunu yapmayı içinden geçirmişti ki Allah Teala bu âyeti indirdi."[77]

10- Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette ise eşraftan bazıları Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, o zayıf müslümanları yanından kovmasını değil, namazda arka saflara atmasını isteyerek:

"Sana iman edelim, ama sen de biz namaz kılarken şunları geri at, bizim arkamızda namaz kılsınlar." demişler ve âyetler bunun üzerine nazil olmuştur.[78]

11- İkrime'nin rivayetine göre, Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, Mut'im b. Adiy ve Haris b. Nevfel, küfür ehlinden Abd-i Menaf Oğulları eşrafından bir grup içerisinde Ebû Talib'e gelerek dediler ki:

"Eğer kardeşinin oğlu Muhammed, bizim azatlılarımız, kölelerimiz ve ücretli işçilerimizi yanından kovarsa, bu sinelerimizde büyük bir yer işgal eder, yanımızda O'nun için daha büyük bir itaatkârlık vesilesi olur ve O'na uyup kendisini tasdik etmemize daha elverişli olur." Bunun üzerine Ebû Talib, Peygamber (s.a.v.)'e gelip onların konuştuklarını kendisine haber verdi. Ömer b. Hattab bunun üzerine dedi ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, onların bu isteğini yapsan da baksak ki kastettikleri şey nedir, sözlerinde ne derece duracaklar?" İşte Allah Teala bu âyeti bu yüzden indirdi. Ayet inince Ömer b. Hattab söylediğinden ötürü Rasulullah (s.a.v.)'tan özür dilemeye geldi."[79]

12- İkrime dedi ki:

"Müşriklerin uzaklaştırılmalarını istedikleri kişiler, Bilâl, Ammâr ibn Yâsir, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, Üseyd'in kölesi Salih, İbn Mes'ûd, el-Mikdâd ibn Abdullah, Vâkıd ibn Abdullah el-Hanzalî ve benzer zayıf müslümanlardı."[80]

13- Bu rivayet biraz önce *"Rablarına toplanacaklarından korkanları sen onunla uyar. O'ndan başka bir dost ve şefaatçileri yoktur. Umulur ki takvaya ererler."* âyet-i kerimesinin nüzul sebebi olarak geçmişti. Öyle anlaşılıyor ki bu sûrenin 51-54 âyetleri hep aynı hadise üzerine ve birbiriyle bağlantılı olarak nazil olmuştur.

Bir de Hz. Ömer'in gelip özür dilemesi, Allah'a istiğfarda bulunması ve "Ey Allah'ın elçisi, ben bu sözlerimle ancak hayır murad etmiştim, demesi üzerine onun hakkında *"Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: "Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı..."* âyet-i kerimesinin nazil olduğuna dair bir görüş İbn Abbâs ve İbnu's-Sâib'den nakledilmiştir.[81]

14- Bu âyet-i kerimelerin nüzulüne sebep olan zuafa-i müslimînin kimler olduğu hakkında rivayetler muhteliftir. Yukardakilerden başka sahabilerin de isimleri başka rivayetlerde geçmektedir. Şöyle ki:

İbn Abbâs'tan rivayete göre "Hz. Ömer'in kölesi Mihca' ve arkadaşları Bilâl, Suheyb, Ammâr, Habbâb, Utbe ibn Gazvân, Evs ibn Havliyy,

Amir ibn Fuheyre hakkında nazil olmuştur. Mihca' aslen Yemen'li olup Bedr'de müslümanların ilk şehididir. İki saf arasında dururken nereden geldiği belli olmıyan bir ok ona isabet edip şehid olmuştur."[82]

15- İbn İshak der ki:

"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Mescid'de (Ka'be'nin çevresinde) oturduğunda ashabından, müşrikler tarafından zayıf görülenler; Habbâb, Ammâr, Safvân ibn Umeyye'nin kölesi Ebu Fukeyhe, Yesâr, Suheyb ve benzeri müslümanlar da onun yanına gelip otururlar, Kureyş müşrikleri de onlarla alay eder ve birbirlerine şöyle derlerdi:

"Gördüğünüz gibi ashabı, arkadaşları bunlar. Aramızdan hidayet ve hakkı Allah bunlara mı ihsan buyurdu? Eğer Muhammed'in getirdiği hak olsaydı ona ulaşmada bunlar bizi geçemezler ve Allah onu bize değil de onlara mahsus kılmazdı" Bunun üzerine Allah Tealâ: *"Şüphesiz ki O Ğafûr'dur, Rahîm'dir."* e kadar olmak üzere, *"Sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma..."* âyetlerini indirdi."[83]

16- Ancak bu rivayetlerde adı geçen sahabilerin hepsi de zuafa-i müslimînden olmakla farklı isimler zikredilmiş olması aslında bu rivayetler arasında herhangi bir çelişki oluşturmaz.

"Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: "Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı..." âyet-i kerimesinin de yine bu zayıf müslümanlar hakkında nazil olmuştur.[84]

17- İkrime ve İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Kureyşliler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, zayıf müslümanları yanından uzaklaştırmasını istemeleri üzerine:

"Ey Allah'ın elçisi, kabul buyursan da bir baksak sonu nasıl olacak, gerçekten iman edecekler mi?" diyen Hz. Ömer hakkında nazil oldu."[85]

18- Fahreddin er-Razi diyor ki:

"Fakir sahabîler o kâfirleri rahatlık, sevinç, güzellik, bolluk ve genişlik içinde görüyor ve şöyle diyorlardı:

"Biz bu şiddet, darlık ve rızık azlığı içinde yüzerken, nasıl onlar için bu durumlar oluyor?" İşte bunun üzerine Cenâb-ı Allah, *"Biz onlardan kimi ile... işte böyle imtihan ettik"* buyurmuştur. Böylece iki gruptan biri, diğerini, dinî makam itibariyle kendinden ileri; öbür fırka ise, evvelkisini dünyevî makam itibariyle kendinden ileri görüyor ve böylece onlar:

"Allah'ın bize üstün kıldığı bu mudur?" diyorlardı. Ama, işin aslını bilenler ise, Allah Teâlâ'nın yaptığı her şeyin, hak, doğru, hikmetli ve gerçek olduğunu; bu hususta O'na itiraz edilemeyeceğini bilirler."[86]

54. "Ayetlerimize inananlar sana gelince: "Size selam olsun" de. Rabbiniz, sizden kim bilmeyerek fenalık işler de arkasından da tövbe eder ve nefsini düzeltirse, ona rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır. O, bağışlar ve merhamet eder."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İkrime dedi ki:

"Bu âyet, Allah Teala'nın, Peygamberi'ni, kendilerini kovmaktan men ettiği kimseler hakkında indi. Bu yüzdendir ki Rasulullah (s.a.v.) onları gördüğünde onlara önce selam verir: *"Ümmetimin içerisinde kendileriyle konuşmağa ilk evvel selamla başlamamı bana emir buyurduğu kimseler kılan Allah'a hamd olsun"* buyurdu." [87]

2- Mâhân el-Hanefî'den rivayet edildiğine göre, bir topluluk Peygamber'e gelerek:

"Bizler birçok büyük günahlar kazandık" dediler. Öyle sanıyorum Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onlara bir cevap vermedi. Onlar yanından ayrılıp gittikten sonra bu âyet-i kerime nazil oldu."[88]

3- Bu, Enes ibn Mâlik'ten de rivayet edilmiştir.[89]

4- Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebine dair rivayetleri verdikten sonra Taberî bu sonuncusunu tercih edip bu âyetin, öncekilerden ayrı ve yeni bir başlangıç cümlesi olduğunu söylemektedir. Der ki: "Eğer bu âyet, önceki âyetlere bağlı olsaydı *"Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde..."* buyurmaz; daha önce zikredildikleri için bu sefer zamir kullanarak "Onlar sana geldiklerinde..." buyururdu."[90]

5- Alimler, *"Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman..."* buyruğu hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bazı âlimler bu ifâdenin, sıfatı böyle olan herkes hakkında mutlak bir ifâde olduğunu söylerlerken, diğer bazıları da, aksine bunun, müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, kendisini kovup uzaklaştırmasını istediği "Ehl-i Suffe" hakkında nazil olduğunu, işte böylece de, Allah'ın onlara bu şekilde ikramda bulunduğunu söylemişlerdir.. Bu böyledir, çünkü Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber (s.a.s)'i, ilk önce onları kovmaktan nehyetmiş, sonra da O'na, onlara bu şekilde izzet ve ikramda bulunmasını emir buyurmuştur. [91]

6- İbn Abbas (r.a)'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Hz. Ömer, sözünden dolayı özür beyan edip, bundan ötürü affını dileyerek Hz. Peygamber'e,

"Bununla sadece hayır ve iyilik dilemiştim." dediğinde, işte bu âyet nazil oldu." [92]

7- Bazı âlimler de şöyle demektedirler:

"Aksine bu âyet, önce günahlar işleyip, sonra da Allah'ın Rasulüne gelerek pişmanlık ve üzüntülerini izhâr eden bir topluluk hakkında nazil olmuştur. İşte, bu âyet bu kimseler hakkında nazil olmuştur."[93]

8- Bu âyetin, bir zarar olacağını bilmeksizin bu mucizeyi isteyen kimselerin mutlaka kâfir olacaklarını söylediği zaman Hz. Ömer (r.a) hakkında nazil olduğu ileri sürülmüştür. [94]

9- Râzî ise bunlardan herhangi birine hamletmiyerek âyetin umumu üzere bırakılmasını daha uygun görmektedir. Buna göre, Allah'a iman eden herkes, buradaki şereflendirmenin hükmüne dahil olur... Razi, bu arada En'âm Sûresinin bütününü ve diğer bazı âyetlerinin nüzul sebebine dair rivayet edilen haberleri de içine alacak şekilde bir şüphesini de dile getirir: Bu sûrenin bir bütün halinde tamamının bir defada

nazil olduğuna dair görüş üzerinde neredeyse bütün alimlerin ittifakı varken bu surenin bazı âyetleri için "Filân hadise üzerine veya filan kimse hakkında nazil olmuştur." demek ne kadar doğru olur?" der.[95]
10- Atâ'dan rivayete göre ise o, *"Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: "Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı..."* âyet-i kerimesinin Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Hamza, Ca'fer, Osman ibn Maz'ûn, Ebu Ubeyde, Mus'ab ibn Umeyr, Salim, Ebu Seleme, el-Erkam ibn Ebi'l-Erkam, Ammâr ve Bilâl hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[96]
11- Bu konudaki rivayetlerin en garibi Hz. Ömer'in müslüman olması üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu âyet-i kerimeyi ona okuduğuna dair Ebu Süleyman ed-Dimaşkî'nin naklettiği haberdir.[97]

57. "De ki: "Ben Rabbimden bir belgeye dayanmaktayım, halbuki siz onu yalanladınız; acele istediğiniz de elimde değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, hükmedenlerin en iyisi olarak gerçeği anlatır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivâyetine göre, "bu âyet, Nadr b. Haris ve Kureyş reisleri hakkında nazil olmuştur. Bunlar tarafından bir alaya alma olarak şöyle diyorlardı:
"Ey Muhammed, bizi kendisiyle tehdid ettiğin azabı getir bize." Derken bu âyet nazil oldu."[98]
2- Ebu Salih kanalıya İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "en-Nadr, Ka'be'nin yanında durmuş ve:
"Ey Allah'ım, bunun söyledikleri hak, gerçek ise bizim başımıza azabı getir." demiş ve bu âyet-i kerime nazil olmuş."[99]

65. De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye, sizi bölük bölük yapıp kiminizin hıncını kimine tattırmaya Kadir olan O'dur. Bak, onlar iyice anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl tafsil ediyoruz!
66. Kavmin onu yalanladı, halbuki o haktır. De ki: Ben sizin üzerinize vekil değilim.
67. Her haberin kararlaşmış bir zamanı vardır. Siz de yakında bileceksiniz.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen'den rivayete göre o şöyle anlatıyor:
"kiminizin hıncını kimine tattırmaya Kadir olan O'dur." âyet-i kerimesi nazil olunca Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kalktı, abdest aldı ve Rabbından "ümmetine altlarından ve üstlerinden azâb gönderip de toptan helak buyurmamasını, İsrail oğullarına yaptığı gibi ümmetini bölük bölük edip birbirlerinin hınçlarını birbirlerine tattırmamasını" istedi. Cibrîl inip:
"Ey Muhammed! Rabbından dört şey istedin ya; ikisini sana verdi, diğer ikisini ise vermedi: Onları toptan helak edecek bir azâb altlarından ve üstlerinden onlara gelmiyecektir. Çünkü bu azâb, peygamberlerini yalanlamada ve gönderdiği kitabı reddetmede ittifak eden ümmetlere has kılınmıştır. Fakat onları bölük bölük kılıp birilerinin hıncını diğer birilerine tattıracaktır, Çünkü bu iki azâb Allah'ın gönderdiği kitabı ikrar edip peygamberlerini tasdik edenlere mahsus kılınmıştır. Yani senin ümmetin, günahlarının karşılığı olan azaba çarptırılacaklardır." dedi ve ona Zuhruf: 43/41 âyet-i kerimesi vahyolundu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kalktı ve yeniden Rabbına münacâtla:
"Ey Rabbım, hangi musibet ümmetimin birbirine azâb ettiğini görmemden daha şiddetlidir ki?!" dedi de bunun üzerine Ankebût: 29/2-3 âyetlerini, sonra da Mü'minûn: 23/93 âyetini indirdi."[100]
2- Zeyd ibn Eslem'den rivayet edildi:
"De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azâb göndermeye, sizi bölük bölük yapıp kiminizin hıncını kimine tattırmaya Kadir olan O'dur..." âyet-i kerimesi nazil olunca Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Benden sonra tekrar kılıçla birbirinizin boynunu vuran kâfirler olmayın, tekrar küfre dönmeyin." buyurdu. Ashabı:
"Ey Allah'ın Rasûlü, bizler, bir tek Allah'a ve senin, O'nun elçisi olduğuna şehadet ederken mi birbirimizin boynunu kılıçla vuracağız?" diye sordular, Efendimiz:
"Evet." buyurdular. Bazı kimseler:
"Bu asla olmıyacak şeydir." dediler de Allah Tealâ:
"Bak, onlar iyice anlasınlar diye âyetlerimizi nasıl tafsil ediyoruz! Kavmin onu yalanladı. Halbuki o haktır. De ki: "Ben, üzerinize vekîl değilim. Her haberin bir müstekarrı vardır ve siz de yakında bileceksiniz." (âyet: 65-67) âyetlerini indirdi."[101]
3- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, "Cebrail (a.s.) bu âyeti (65) getirdiğinde, bu Hz. Peygamber'e çok ağır geldi ve
"Bu şekilde muamele görürlerse, ümmetimin sonu ne olur?" dedi. Bunun üzerine Cebrail (a.s.):
"Ben de senin gibi bir kulum. Binâenaleyh, ümmetin için Rabbine duâ et!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, Rabbinden, ümmetine bunu yapmamasını istedi. Ve Cebrail (a.s.):
"Muhakkak ki Allah Teâlâ, ümmetini şu iki çeşit azabtan emîn kıldı: Yani, Nûh ve Lût (a.s.)'un kavimlerine gönderdiği gibi, üzerlerinden; Karun'u da yere geçirdiği gibi, altlarından bir azap vermeyecektir. Ama onları, çeşitli hevâ ve hevesleri sebebiyle, fırka fırka olmaktan ve kılıçlarla vuruşarak birbirlerinin hınçlarını tattırmaktan emin kılmamıştır..." diye haber getirir.. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Muhakkak ki ümmetim yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Kurtulacak olansa, tek bir fırkadır.." Bir rivayette ise, *"Hepsi cennette olacaktır; ama zındıklar müstesna..."* şeklinde varid olmuştur."[102]

68. Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'ân'dan baka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan sana bunu unutturursa, o halde hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile birlikte oturma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Daha önce (Nisa Sûresi, 140 âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Müşrikler, meclislerinde Kur'ân'dan bahseder ve onunla alay ederlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu, Mekke'de idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret ettikten sonra bu sefer yahudiler aynı şeyi yapmaya başladılar. Bu meclislerinde dinleyicileri de münafıklardı. Bunun üzerine de Allah Tealâ: *"O size kitabda, Allah'ın âyetlerine küfredildiğini ve alaya alındığını işittiğinizde, onlar başka bir konuya geçinceye kadar yanlarında oturmayın. Yoksa siz de onlar gibi olursunuz."* diye bildirdi. *"Doğrusu Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplıyacaktır."* ***[103]*** âyet-i kerimesini indirdi.[104]
2- Vâhıdî'den naklen Râzî'nin tefsirinde zikrettiğine göre ise müşrikler, mü'minler bir arada otururken Rasûlullah'a ve Kur'ân'a söver, onlarla alay ederlerdi. İşte bu âyet-i kerime ile inananlara "Müşrikler konuyu değiştirip başka bir söze geçinceye kadar bunu yapan müşriklerle birlikte oturmamaları"nı emretti.[105]
3- İbn Cureyc'den rivayete göre ise "müşrikler, aslında Kur'ân dinlemeyi isteyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelirler; ama onu dinleyince de alay etme yoluna giderlerdi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[106]

69. Müttakîlere onların hesabından bir şey yoktur. Fakat bir öğüttür. Olur ki takvaya ererler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre *"Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün zaman onlar, Kur'ân'dan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar kendilerinden yüz çevir..."* âyet-i kerimesi nazil olunca müslümanlar:
"Bizler, müşrikler Kur'ân ile her alay ettiklerinde ve münasebetsiz sözler konuşmaya daldıklarında onları bundan men ederek onlardan yüz çevirsek ne Mescid-i Haram'da oturabilir, ne de Beytullah'ı tavaf edebiliriz!" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[107]
Bu âyet ile, mü'minlere o müşriklerle birlikte oturma, onlara öğüt ve nasihat ile dini anlatma ruhsatı ve müsaadesi verilmiş oldu.[108]

71. De ki: "Allah'ın dışında bize fayda ve zarar veremeyen şeylere mi dua edip yalvaralım? Allah bizi hidayete erdirdikten sonra arkadaşları: "Bize gel." diye doğru yola çağırırken şeytanların saptırıp şaşkın bir halde çöle düşürmek istedikleri kimse gibi ökçelerimizin üstünden gerisin geri mi dönelim?" De ki: "Allah'ın hidayeti, asıl hidayetin ta kendisidir. Ve biz, âlemlerin Rabbına teslim olmakla emrolunduk."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- İbn Abbâs der ki:
"Bu âyet-i kerime Hz. Ebu Bekr'in oğlu Abdurrahman hakkında nazil olmuştur. Anası babası onu İslâm'a çağırırken o ayak diretip kabul etmemiş.[109] tam tersine o, babasını putlara tapmıya çağırmıştı."[110]
2- Süddî diyor ki:
"Müşrikler, Müslümanlara "Muhammed'in dinini bırakın, bize uyun" demişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur." [111]

82. İman edenler, bununla beraber imanlarını zulümle bulaştırmıyanlar var ya; işte onlardır ki emin olmak hakkı kendilerinindir. Onlar hidayete ermişlerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Bu âyet nazil olunca sahabe:
"Hangimiz imanını zulümle karıştırmaz ki!?" diye sızlandılar da:
"Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma. Hiç kuşkusuz Allah'a şirk koşmak çok büyük bir zulümdür." ***[112]*** âyeti nazil oldu[113] ve buradaki zulmün herhangi bir zulüm, bir haksızlık olmayıp bu zulümle Allah'a şirk koşmanın kastedildiği beyan edildi de sahabe rahatladı."[114]
2- Bekr ibn Sevâde'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Düşman saflarından bir adam müslümanlara saldırıp birisini öldürdü, sonra tekrar bir hamle daha yaptı ve birisini daha öldürdü. Sonra bir hamle daha yaptı, bir müslümanı daha öldürdü, sonra gelip:
"Bütün bunlardan sonra müslüman olmak bana bir fayda verir mi?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.):
"Evet, fayda verir." buyurdular. Kısrağını kamçılayıp iman etmezden önce arkadaşları olan kâfirlerin içine daldı, onlara saldırıp birisini, sonra birisini daha, sonra bir üçüncüsünü daha öldürdü, sonra da öldürüldü. Onlar *"İman edenler, bununla beraber imanlarını zulümle bulaştırmayanlar..."* âyet-i kerimesinin onun hakkında indiğini söylerler."[115]
3- Cerir b. Abdullah şöyle dedi:
"Bir gün Rasulullah (s.a.v.) ile yola çıktık. Medine'den ayrılınca bir bineklinin hızla bize doğru geldiğini gördük. Rasulullah buyurdu ki:
"Bu adam bize geliyor galiba." Adam gelip bize yetişti selam verdi. Selamını aldık. Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Nereden geliyorsun?" diye sordu. Adam:
"Ailem, çocuklarım ve kabilemden geliyorum" dedi. Rasulullah:
"Nereye gitmek istiyorsun?" diye sorunca adam:
"Rasulullah'a gitmek istiyorum" dedi. Rasulullah da:
"Tam isabet ettin." buyurdu. Adam:
"Ey Allah'ın Rasulü iman nedir? Bana öğret." dedi. Rasulullah:
"İman, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in, Allah'ın Rasulü olduğuna şehadet getirmen, namazı kılman, zekatı vermen,

Ramazanda oruç tutman ve Hac yapmandır" buyurdu. Adam da:
"Kabul ettim" diye cevap verdi. Sonra devesinin ön ayağı, yerde açılmış olan bir fare deliğine girdi. Deve düştü ve adam da kafasının üzerine düşerek öldü. Rasulullah:
"Adamı bana getirin" buyurdu. Ammar b. Yâsir ve Huzeyfe b. Yeman hemen koşarak adamı kaldırıp oturttular ve:
"Ey Allah'ın Rasulü adam ölmüş" dediler. Rasulullah ise yüzünü bunlardan çevirerek buyurdu ki:
"Bu iki adamdan yüz çevirdiğimi görmediniz mi? Çünkü ben, iki meleğin, bu kişinin ağzına cennet meyvelerinden bir şeyler koyduklarını gördüm. Anladım ki adam aç olarak öldü." Rasulullah (s.a.v.) sonra şöyle devam etti.
"Allah'a yemin olsun ki işte bu adam, Allah tealanın, haklarında: *"İman edenler ve imanlarını zulümle karıştırmayanlar, işte emniyet içinde olma onların hakkıdır. Onlar doğru yoldadır"* buyurduğu kimselerdendir."[116]

89. Kendilerine kitap, hüküm, hikmet ve Peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır. Eğer o kâfirler, bu verdiklerimizi inkâr ederlerse bilsinler ki, bunları inkâr etmeyecek bir kavmi, o verdiklerimize vekil kılmışızdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade, Dahhak, Suddi, İbn-i Cüreyc ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre bu âyette, Allah'ın âyetlerini inkâr edebilecekleri bildirilen kimselerden maksat, Mekke'li Kureyş müşrikleridir. Ayetlerin kendilerine emanet edildiği beyan edilen kimselerden maksat ise Medine'li Ensar'dır.[117]
2- Abdullah b. Abbas demiştir ki:
"Medine halkı, Rasulullah kendilerine hicret etmeden önce, orayı yurt edinmişler ve imanı kalblerine yerleştirmişlerdi. Allah teala, bunlara âyetleri indirince Mekke halkı, âyetleri inkâra giriştiler. Allah teala da buyurdu ki:
"Eğer şunlar, âyetleri inkâr ediyorlarsa bilsinler ki, biz o âyetleri, inkâr etmeyen bir topluluğa emanet etmişizdir."[118]
3- Ebu Reca'ya göre ise, âyetleri inkâr edecek kimselerden maksat, Mekke halkı, âyetler kendilerine emanet edilenlerden maksat ise meleklerdir.[119]
4- Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre, âyetleri inkâr edecek kimselerden maksat Küreyşliler, bu âyetler kendilerine emanet edilenlerden maksat ise, bundan önceki âyette zikredilen on sekiz Peygamberdir.[120]
5- Taberi bu son görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Çünkü bu âyetten önceki âyetler de, bundan sonraki âyet de Peyganberler hakkındadır. Bu âyetin de Peygamberler hakkında olduğunu söylemek, âyetleri birbirleriyle irtibatlandırma bakımından daha uygundur.[121]

91. "Allah hiçbir insana bir şey indirmemiştir" demekle Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler. De ki: "Musa'nın insanlara nur ve yol gösterici olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? ki siz onu kağıtlara yazıp bir kısmını gösterip çoğunu gizlersiniz, atalarınızın ve sizin bilmediğiniz size onunla öğretilmiştir." "Allah" de, sonra da onları daldıkları sapıklıkta bırak, oynasınlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Kâ'b el-Kurezi, Katade ve Abdullah b. Abbas'a göre bu âyet-i kerime, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den Hz. Musa'ya inen mucizelerin benzerini isteyen bir Yahudi topluluğu hakkında nazil olmuştur.[122]
a- Vâlibî'nin rivayetinde İbnu Ebî Talha kanalıyla İbn Abbas şöyle demiştir:
"Yahudiler: "Ya Muhammed, Allah sana bir kitab indirdi mi?" diye sordular. Rasulullah (s.a.v.):
"Evet" buyurdu. Yahudiler bu sefer:
"Vallahi gökten hiçbir kitap indirmemiştir" dediler de nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[123]
b- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayete göre *"Küfretmeleri ve Meryem'e büyük iftirada bulunmalarından"*a kadar olmak üzere *"Kitab ehli senin kendilerine gökten bir kitab indirmeni isterler..."****[124]*** âyetleri nazil olup da Hz. Peygamber bu âyetleri yahudilere okuyarak onların geçmişteki o çirkin işlerini haber verince Allah'ın bütün indirdiklerini inkâr yoluna saptılar;
"Allah, beşere hiçbir şey indirmemiştir; Sana da indirmemiştir, İsa'ya da indirmemiştir, Musa'ya da indirmemiştir, hattâ hiçbir insana hiçbir şey indirmemiştir." deyiverdiler de bunun üzerine Allah Tealâ:
"Allah'ın kadrini O'na yaraşır şekilde takdir etmediler. Çünkü "Allah, hiçbir beşere hiçbir şey indirmedi." dediler..." âyet-i kerimesini indirdi.[125]
c- Muhammed b. Kâ'b el-Kurezî diyor ki:
"Yahudilerden bir kısım insanlar Rasulullah'a geldi. Rasulullah bir elbiseye bürünmüş vaziyette oturuyordu. Dediler ki:
"Ey Ebul Kasım, Musa'nın, Allah tarafından alıp getirdiği levhalar gibi sen de gökten bize bir kitap getirmez misin?" Bunun üzerine Allah teala:
"Kitap ehli, gökten kendilerine bir kitap indirmeni islerler. Onlar Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi."[126] âyetini indirdi. Yahudilerden bir adam, dizlerinin üzerine oturdu ve dedi ki:
"Allah ne sana, ne Musa'ya ne İsa'ya ne de herhangi bir kimseye bir şey indirmiştir." dedi. Bunun üzerine Allah teala:
"O kâfirler "Allah hiçbir insana bir şey indimıedi" diyerek Allah'ı hakkıyla takdir etmediler..." âyetini indirdi."[127]
d- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet yahûdiler hakkında nazil olmuştur. Âlimlerin çoğuna göre, meşhur görüş budur."[128]

2- İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve İkrime'ye göre bu ayet Mâlik b. Sayf hakkında nazil olmuştur.
a- İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir:
"Mâlik b. Sayf, Yahûdi alimlerinden ve reislerinden, semiz ve şişman bir adamdı. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah aşkına söyle bakalım, o Tevrat'ta, "Allah, şişman âlime buğzeder" diye buluyor musun? Sen de şişman bir âlimsin. Yahudilerin yedirdikleri şeylerle şişmanlamışsın" Bunun üzerine oradakiler güldüler ve Malik b. Sayf kızarak Hz. Ömer (r.a)'e dönüp:
"Allah hiçbir beşere hiçbirşey indirmedi" dedi. Bunun üzerine yahûdi kavmi ona:
"Yazıklar olsun, bize böyle demiyordun!" dedi. O da:
"O (Muhammed), beni kızdırdı" dedi. Yahûdiler, bu sözünden dolayı onu azledip, yerine Ka'b b. Eşref'i kendilerine başkan yaptılar. İşte bu âyetin sebeb-i nüzülü hakkındaki en meşhur rivayet budur." [129]
b- Said b. Cübeyr dedi ki:
"Yahudiler'den Malik b. Sayyif isminde bir adam gelip Peygamberle iddialaştı. Rasalullah (s.a.v.) bu adama buyurdu ki:
"Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah aşkına söyle, Tevrat'ta Allah'ın, semiz, şişman alime buğz ettiği hakikatini bulmuyor musun?" Malik'in kendisi de yağlı, şişman bir yahudi alimiydi. Bu yüzden gazaba gelip:
"Vallahi Allah hiçbir beşere hiçbir şey indirmemiştir" dedi. Bunun üzerine beraberinde bulunan arkadaşları ona:
"Sana yazıklar olsun. Allah Musa'ya da mı hiçbir şey indirmedi?" dediler. O da:
"Vallahi Allah hiçbir beşere hiçbir şey indirmemiştir" dedi. Derken bu âyeti Allah Teala inzal buyurdu."[130]
c- Suyûtî, Saîd ibn Cübeyr'den gelen bu rivayetin mürsel olduğunu kaydeder.[131]
d- İbn Cüreyc'den gelen bir rivayette bu Mâlik ibnu's-Sayf'ın Kurayza oğulları yahudilerinin hahamlarından olduğu[132],
e- Saîd ibn Cubeyr'den gelen başka bir rivayette de bunun üzerine kavminin onu başkanlıktan azlederek yerine Ka'b ibnu'l-Eşref'i geçirdikleri ayrıntısına da yer verilmektedir.[133]
3- Süddi'ye göre ise bu âyet-i kerime "Finhas" isimli bir Yahudi hakkında nazil olmuştur. O, "Allah, Muhammed'e bir şey indirmedi" demiş ve bunun üzerine de bu âyet nazil olmuştur.[134]
4- Değerlendirme:
a- Ancak ikisi de yahudi olmaları hasebiyle diğer rivayetlerle arasında bir ihtilâf sayılmaz.
b- Daha önce (Nisa, 4/153 âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den gelen başka bir rivayette ayrıntılarda bir takım farklar var. Şöyle ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ellerini dizlerine bağlamış oturmaktaydı. Bir grup yahudi yanına geldiler ve:
"Ey Ebu'l-Kasım, Musa'nın, Allah katından yüklenip levhaları getirdiği gibi sen de bize gökten bir kitab getirsen ya!" dediler. Bunun üzerine Allah Tealâ, Nisa: 4/153 âyetini indirdi. O yahudilerden bir adam diz çöktü ve:
"Allah sana da, Musa'ya da, İsa'ya da, hiç kimseye de hiçbir şey indirmemiştir." deyiverdi. Ellerini dizlerinden çözen Rasûlullah (s.a.v.):
"Hiç kimseye mi?!" diyordu."[135]
c- Bu rivayetlerde âyet-i kerimenin, bir yahudi, bir grup yahudi veya farklı yahudiler olsa da her halü kârda ortak nokta olarak yahudiler hakkında nazil olduğu söylenir.
Fahreddin er-Razi der ki:
"Âlimlerin ekserisi, bu sûrenin Mekki olduğu ve bir defada toptan nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Halbuki yahûdilerin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile münakaşaları, Medine döneminde olmuştur. O halde bu âyetin, yahûdiler ile yapılan münazaralarla ilgili olduğunu söylemek nasıl mümkün olur? Yine bu sûre bir defada nazil olduğuna göre, "şu âyet, falanca hadise hakkında nazil olmuştur" denilmesi nasıl mümkün olur? İşte bunlar, bu görüşe karşılık ileri sürülen sorulardır. Bana göre, doğruya en yakın olan şöyle denilmesidir: Belki de Malik b. Sayf, bu sözden rahatsız olunca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Peygamberliğini tenkid etmiş ve:
"Allah, sana hiçbirşey indirmemiştir. Sen, Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber değilsin" demiştir. İşte bu söz üzerine bu âyet inmiştir. Bundan maksad şudur:
"Sen Allah Teâlâ'nın Musa'ya Tevrat'ı indirdiğini kabul ettiğine göre, Allah'ın bana hiçbirşey indirmemiş olduğu hususunda ısrar etmen mümkün değildir. Çünkü ben nasıl bir insan isem, Musa da bir insan idi. Sen, Allah Teâlâ'nın bir insana vahiy ve kitap indirdiğini kabul edince, Allah'ın bana hiçbirşey indirmediğini kati ve kesin olarak söylemen imkansız olur." Binâenaleyh bu âyetten kastedilen şey, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in iddia ettiği şeyin, imkansız bir şey olmayıp, yahûdi olan muarızın da onu inkarda ısrar etmesinin bir anlamı bulunmadığını, bilakis bu hususta yapabileceği en son şeyin Hz. Peygamber'den bir mucize istemek olup; eğer O, bu mucizeyi getirebilir ise, zaten maksadın da bu olduğunu; böyle bir talepte bulunmazsa, zaten bir meselenin olmayacağını beyan etmektir. Bu yahûdinin, Allah Teâlâ'nın Hz.Musa'ya kitap indirdiğine inandığı halde, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, hiçbirşey indirmediğini kesin olarak söylemesi, sırf cehalet ve takliddir. Bu izah ile ilk iki soruya cevap verilmiş olur.
Bu sûrenin tamamı Mekkîdir ve bu âyet müstesna, tek bir defada nazil olmuştur. Çünkü bu âyet Medine'de ve bu hadise hakkında nazil olmuştur." [136]
5- Mücahid ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet, Kureyş müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Allah teala bu âyetle Kureyş müşriklerinin "Allah, hiçbir beşere bir şey indirmemiştir." sözlerini bizlere bildirmiştir. [137]
a- İbn Ebî Necîh'in Mücâhid'den rivayetinde *"Allah beşerden hiç kimseye bir şey indirmemiştir."* diyen Kureyş müşrikleri hakkında" indiğine dair bir görüş de tefsirlerde yer almaktadır.[138]
b- Taberi, bu son görüşün tercihe şayan olduğunu söylemiştir. Zira, bundan önceki âyetler, müşrikler hakkındadır. Bu âyetin de onlardan

bahseder olması daha münasiptir. Yahudilerin ise zikri geçmemiştir. Ayrıca Yahudilerin, "Allah herhangi bir beşere hiçbir kitap indirmemiştir" şeklinde bir inançları da yoktur. Çünkü onlar, Hz. İbrahim'e sabitelerin, Davud'a Zebur'un ve Musa'ya da Tevrat'ın indiğine iman etmektedirler.[139]

c- İbn Kesîr "Ayet-i kerimenin Mekke'de inmiş olması, yahudilerin gökten beşere kitab indiğini inkâr etmemeleri, müşrik arapların ise kesin olarak insanlardan peygamber gönderilmesini uzak gördükleri" gerekçeleriyle bu görüşü diğerlerine tercih etmektedir.[140]

6- Genel değerlendirme:

a- Öte yandan bu âyet-i kerimenin yahudilerin veya yahudi Mâlik ibnu's-Sayf veya Finhâs hakkında veya onların Hz. Peygamber (s.a.v.)'le tartışmaları üzerine nazil olduğuna dair rivayetlere nazaran bu âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olması gerekiyor. Aslında bu, Sûrenin Mekke-i Mükerreme'de ve bir defada toptan nazil olduğu görüş ve rivayetleri ile çelişiyorsa da daha önce geçtiği üzere bunun istisnaları vardır ve surenin başında zikrettiğimiz gibi bu âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olduğuna dair rivayetler de vardır. Ayrıca "Surenin tamamı Mekke'de nazil oldu." sözünün, "Surenin büyük bir kısmı; belki o zamana kadar görülmedik şekilde çok sayıda âyeti bir defada Mekke'de nazil oldu." anlamına kullanılmış olması da ihtimal dahilindedir.[141]

93. "Uydurduğu yalanları Allah'a isnad eden veya kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: "Bana vahiy geliyor" diyen ve bir de: "Allah'ın indirdiği gibi âyetleri ben de indiririm" demekte olan kimseden daha zalim kim olabilir? Bütün bu zalimlerin, ölümün pençesine düştükleri sırada, meleklerin ellerini uzatarak: "Haydi bakalım ruhunuzu teslim edin. Allah'a karşı hak olmayacağını söylemiş ve O'nun âyetlerini, kibirinize yediremeyip inkâr etmiş olduğunuz için bugün siz, hakaret azabıyla cezalandırılacaksınız" dediklerini bir görsen."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İkrime ve Katâde'den rivayet edildiğine göre müfessirlerin çoğuna göre bu âyet, Müseylemetü'l-Kezzab el-Hanefı ile San'alı el-Esvedu'l-Ansî hakkında nazil olmuştur.

a- İkrime'den rivayete göre "bu âyet, Müseylemetü'l-Kezzab el-Hanefı hakkında inmiştir. Bu adam (âyetlerin sonuna güya benzetmek amacıyla sanki âyet okuyormuş gibi) kafiyeli söz söyler, seci' dizer, ğaybdan haber verir, nübüvvet iddiasında bulunur ve Allah'ın ona vahiy indirdiğini iddia ederdi."[142]

b- Katâde'den ise "Müseylime ve el-Esved el-Ansî hakkında nazil olduğu" görüşü rivayet edilmiştir.[143]

c- Müfessirler şöyle demektedirler:

"Bu ayet, Yemâmeli Müseylimetu'l-Kezzab ile, San'alı el-Esvedu'l-Ansî hakkında nazil olmuştur. Çünkü bunlar, bir yalan ve bir iftira olmak üzere, Allah katından gönderilmiş birer nebî ve rasul olduklarını iddia ediyorlardı... Müseylime, "Muhammed, Kureyş'in Peygamber'i, ben de Hanifeoğullarının Peygamber'iyim" diyordu."[144]

d- Abdullah b. Abbas, Rasulullah'ın şöyle dediğinin kendisine anlatıldığını söylemiştir:

"Ben uykuda iken iki elime altından iki bileziğin verildiğini gördüm. Bunlardan korktum ve hoş karşılamadım, bana izin verildi. Ben onlara üfledim. İkisi de uçup gittiler. Ben o iki bileziği, "Ortaya çıkacak iki yalancı" olarak yorumladım" Hadisi rivayet edenlerden Ubeydullah diyor ki:

"Bunlardan biri, Feyruz'un, Yemen'de öldürdüğü Esvedü'l-Ansi'dir. Diğeri ise Müseylime'dir."[145]

e- Diğer bir rivayette hadisin sonu şöyledir:

"Bana, o iki bileziğe üflemem vahyedildi. Ben de onlara üfledim. Onların ikisi de uçup gittiler. Ben onları, aralarında bulunduğum iki yalancıya yorumladım. Onlar da, San'a şehrinin yöneticisi ve Yemame'nin idarecileridir."[146]

2- Abdullah İbn Abbas'a göre bu ayet yahudiler hakkında nazil olmuştur.

a- İbn Cerîr'in Ali ibn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle diyor:

"Yahudiler: "Allah'a yemin olsun ki Allah gökten hiçbir kitab indirmemiştir." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[147]

93- "...Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim" diyenden daha zalim kim olabilir?..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İbn Abbas, Şurayhbil b. Sa'd ve İkrime'ye göre ayetin bu kısmı Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh hakkında nazil olmuştur.

a- İbn Abbas'ın Kelbî'den olan rivayetine göre "ayetin bu kısmı da Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh hakkında nazil olmuştur. Bu adam İslam'ı konuşurdu. Derken birgün Rasulullah (s.a.v.) bu zatı, birşey yazdırmak üzere çağırdı. Mu'minûn Sûresi'ndeki *"Yemin olsun biz insanı, çamurun süzülmüş hülasasından yarattık"* 12. âyetinden itibaren 14. âyete değin nazil olunca *"Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim" diyenden daha zalim kim olabilir?"* bu âyetleri ona yazdırdı. Nihayet *"Sonra biz o insanı başka bir yaratılışı merhalesi olarak inşâ ettik"* kısmına gelince Abdullah, insanın bu detaylı şekilde peyder pey gelişerek yaratılması evrelerinden dolayı hayrete düştü ve: *"Şekil ve suret verenlerin en güzeli olan Allah ne yücedir"* dedi (ki Abdullah'ın farkında olmadan söylediği bu söz, aynı zamanda bu âyetin son kısmıdır). Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):

"İşte senin bu dediğin şekilde bana vahiy indirildi" buyurunca, Abdullah o vakit şüpheye düşüp dedi ki:

"Yemin olsun ki, eğer Muhammed bunu gerçekten doğru söylediyse O'na vahyolunduğu gibi mutlaka bana da vahiy gelmiş demektir. Eğer yalan dediyse ben de O'nun dediği gibi derim." İşte bu âyeti kerimenin ifade buyurduğu hadise budur. Ve bu adam müteakiben İslam'dan ayrıldı (dinden çıktı)"[148]

b- Abdurrahman b. Abdan, Muhammed b. Abdillah b. Nuaym'dan, o Muhammed b. Yakub el-Emevî'den, o Ahmed b. Abdü'l-Cebbar'dan, o Yunus b. Bükeyr'den, o Muhammed b. İshak'tan, o da Şurayhbil b. Sa'd'dan bize şu rivayette bulundu:

"Bu âyet, Abdullah b. Sa'd b. Sarh hakkında nazil oldu. Bu adam
"Yakında ben de Allah'ın indirdiği gibi vahiy indireceğim" demiş ve böylece mürted olmuştu. Rasulullah (s.a.v.) Mekke'ye girince, bu Abdullah kaçıp süt kardeşi olan Osman'a sığınmıştı ve onun yanında saklanmıştı. Nihayet Mekkeliler Rasulullah (s.a.v.)'ın ilan ettiği genel afla iç huzuru bulunca, Osman bu adamı Rasulullah (s.a.v.)'a getirip onun için eman dilemişti."[149]
c- Taberî'nin Suddî'den rivayetle tefsirinde zikrettiği bir haberde ise "Abdullah ibn Sa'd ibn Ebî Serh'i şüpheye düşüren hadise biraz daha farklı olmakla birlikte özde farklı değildir. Bu rivayette onun,
"Allah Azîz'dir, Hakîm'dir." şeklinde gelen bir vahyi "Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir." şeklinde veya
"Allah Semî'dir, Alîm'dir." şeklinde gelen bir vahyi değiştirerek "Allah Alîm'dir, Hakîm'dir." şeklinde yazdığı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorduğunda da
"Evet ikisi eşittir, aralarında fark yoktur." cevabını aldığı; bunun üzerine kuşkuya kapılarak:
"Eğer Muhammed'e vahyolunuyorsa bana da vahyolundu; eğer ona bunları Allah indirmişse ben de Allah'ın indirdiği gibi indirdim." deyip irtidad ettiği ve müşriklere iltihak ettiği; orada İbnu'l-Hadramî'ye veya Abdüddâr oğullarına Ammâr ve Cubeyr'i jurnalleyerek müşrikler tarafından işkence edilmelerine sebep olduğu;
"Kalbi iman üzere mutmain olduğu halde küfre zorlananlar müstesna olmak üzere her kim de imanından sonra Allah'ı tanımaz, küfre sinesini açarsa Allah'ın gazabı onların başındadır. Onlar için en büyük azâb vardır."[150] âyetinin de işte bu İbn Ebî Serh ile onun tarafından jurnallenen Ammâr ve Cubeyr hakkında nazil olduğu anlatılmaktadır[151] ki aslında daha önce anlatılan olayda belli bir âyet zikredilirken bunda daha genel ifadelere yer verilmekle sanki bu gibi hadiselerin birikimi üzerine İbn Ebî Serh irtidad etmiş ve onun bu irtidadı üzerine de bu âyet-i kerime indirilmiş gibidir."[152]
d- İkrime'den rivayet edildiğine göre "bu âyet Abdullah İbni Sa'd İbni Serh hakkında indirildi. O nebî Aleyhisslâm'a yazardı. Aleyhisselâm "Azizün Hakîm" diye imla ederdi. O "Gafurun Rahîm" diye yazar, sonra Rasûlullah'a okurdu. Rasûlullah:
"Evet olur, ikisi aynıdır." buyururdu. İslam'dan çıktı ve Kureyş'e iltihak etti."[153]
2- İkrime ve bazı müfessirlere göre bu ayet en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında inmiştir.
a- İkrime'den farklı bir rivayet daha zikredilir: Hafs ibn Ömer'in el-Hakem ibn Ebân'dan, onun da İkrime'den rivayetine göre en-Nadr ibnu'l-Hâris "Un öğütenlere, hamur edenlere, ekmek yapanlara, bunları lokma lokma yiyenler yemin olsun ki..." şeklinde Kur'ân'a nazîre yapmaya kalkışmış ve bu âyet-i kerime bunun üzerine onun hakkında nazil olmuştur.[154]
b- Müfessirler şöyle demektedirler:
"Bu ifadeyle Nadr İbn el-Haris'in,
"Eğer dilersek biz de elbet bunun benzerini söyleriz..."[155] şeklindeki sözüyle, yine onun Kur'an hakkındaki,
"Bu eskilerin masallarındandır... Herkes böyle bir sözü söyleyebilir..." şeklindeki sözü kastedilmiştir."[156]
3- Genel değerlendirme:
a- Meşhur olan bu ayetin Abdullah ibn Ebî Serh hakkında inmiş olduğudur.
b- Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerime, umumi bir şekilde, Allah'a karşı yalan uyduranları, kendisine bir şey vahyedilmediği halde "Bana vahyedildi" diyenleri ve "Ben de Allah gibi kitap indiririm" diyenleri zikretmiştir. Bu itibarla, âyetin, yukarıda zikredilen bütün kişileri ve onlardan sonra gelip te aynı iddiada bulunan diğer kimseleri kapsadığını söylemenin âyetin umumi ifadesine daha uygun olacağını beyan etmiştir."[157]

93. "… Bütün bu zalimlerin, ölümün pençesine düştükleri sırada, meleklerin ellerini uzatarak: "Haydi bakalım ruhunuzu teslim edin. Allah'a karşı hak olmayacağını söylemiş ve O'nun âyetlerini, kibirinize yediremeyip inkâr etmiş olduğunuz için bugün siz, hakaret azabıyla cezalandırılacaksınız" dediklerini bir görsen."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ayetin bu kısmının iniş sebebi olarak daha garip bir görüş Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir. "Buna göre âyetin bu kısmı Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı ile birlikte Medine-i Münevvere'ye hicret etmeyip Mekke-i Mükerreme'de kalarak imanlarını gizleyen, Bedr Gazvesinde müşriklerle birlikte savaşa çıkan ve iki ordu karşılaştığında müslümanların azlığını görerek dinlerinden dönenler hakkında inmiştir."[158]

94. Andoîsun ki siz, ilk defa yarattığımız gibi yapayalnız ve teker teker huzurumuza geldiniz ve size vermiş olduklarımızı ardınızda bıraktınız. Hani, ortaklarınız olduğunu zannettiğiniz şefaatçilerinizi de beraberinizde görmüyoruz. Andolsun ki aranızdaki bağlar kopmuş, boş yere (ortaklarınız) zannettikleriniz de sizden kaybolup gitmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayet edildiğine göre "en-Nadr ibnu'l-Hâris: "Lât ve Uzzâ elbette bana şefaat edecekler." demiş ve onun bu sözü üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[159]
2- *"Allah'a karşı yalan uyduran ve âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kim vardır? Şurası muhakkak ki zâlimler felaha ermezler."*[160] âyetinin de aynı sebeple nazil olduğu rivayeti biraz önce o âyetin nüzul sebebinde geçmişti.

100. "Cinleri O yaratmışken kafirler Allah'a ortak koştular. Körü körüne O'na oğullar ve kızlar uydurdular. Haşa, O onların vasıflandırma-

larından yücedir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî dedi ki:
"Bu âyet, "Allah Teala ve İblis iki kardeştirler. Allah, insanların, canlıların ve dört ayaklı hayvanların yaratıcısı, İblis de yılanların, yırtıcı canavarların ve akreplerin yaratıcısıdır" diyen zındıklar topluluğu hakkında nazil olmuştur."[161]
2- İbnu's-Sâib'den rivayete göre ise "Allah nuru, suyu, hayvanları; İblis de karanlığı, yırtıcı hayvanları, yılan ve akrepleri yaratmıştır." diyen zındıklar hakkında inmiştir.[162]

108. "Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin kî, onlar da cahilliklerinden dolayı Allah'a sövmesinler. Böylece her ümmete işini güzel gösterdik, sonra dönüşleri Rab'lerinedir. O, işlediklerini haber verir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Valibî'den gelen rivayette İbn Abbas'ın dediğine göre, müşrikler:
"Ey Muhammed, ya ilahlarımıza sövmekten vazgeçersin ya da biz de senin Rabbi'ni mutlaka hicvedip, yereceğiz." dediler de bunun üzerine Allah (c.c.) düşmanlık yaparak, bilmeyerek Allah'a küfretmesinler diye müslümanları onların putlarına küfretmekten nehyetti."[163]
2- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayete göre *"Siz ve Allah'ın dışında tapındıklarınız cehennem odunusunuz..."* ***[164]*** âyet-i kerimesi nazil olunca müşrikler:
"Ey Muhammed, ya bizim tanrılarımıza sövmeyi ve onları ayıplamayı bırakırsın, ya da biz de senin tapınmakta olduğun tanrını hicvederiz." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime indi."[165]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu rivayette bence iki müşkil söz konusudur:
1) Alimler bu sûrenin, bir defada (toptan) nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Binaenaleyh "Bu âyetin sebeb-i nüzulü şudur" demek nasıl mümkün olur.
2) Müşrikler Allah'ın varlığını kabul ediyor ve, "Putlara ibadet, ancak Allah katında şefaatçi olacakları için makbul olmuştur" diyorlardı. Bu böyle olduğuna göre, onların Allah'a hakarete ve sövmeye yeltenmeleri nasıl düşünülebilir?"
Burada birkaç ihtimal bulunmaktadır:
a) Belki de onların bir kısmı "Dehriyyun"dan olup, yaratıcı'nın varlığını kabul etmezlerdi. Binaenaleyh, onlar bu tür akılsızlıklara aldırış etmez (Halik hakkında hakaret sözleri sarf edebilirlerdi).
b) Sahabe-i Kiram, putları tenkit edip alaya aldıklarında, onlar da Hz. Peygamber'i tenkid edip alaya alıyorlardı. Nitekim Allah Teâlâ,
"Muhakkak ki sana bîat edenler, ancak Allah'a biat etmiş olurlar.." ***[166]*** ve,
"Muhakkak ki Allah'a eziyyet edenler..." ***[167]*** âyetlerinde olduğu gibi, Peygamber'i tenkit etmeyi, Allah'ın kendisini tenkit edip hicvetme yerine koymuştur.
c) Belki de, kâfirlerin cahil tabakası içinde, Hz. Peygamber'i nübüvvet iddiasına sevkedenin şeytan olduğunu vehmedenler bulunuyordu. Sonra o kimse cehaletinden dolayı bu şeytanı, "Hz. Muhammed'in ilahı..." olarak adlandırıyorlardı. Bu açıklamaya göre o kimse, Hz. Muhammed'in ilâhına sövmüş oluyordu."[168]
4- Katade de şunu söyledi:
"Müslümanlar, kâfirlerin putlarına söver, onlar da bu sövmeyi müslümanlara çevirirlerdi. İşte bu yüzden Allah Teala müslümanları, Allah hakkında hiçbir bilgileri olmayan cahil bir topluluğu Rableri'ne küfrettirmekten men etti."[169]
5- Ma'mer'in Katâde'den (r.a.) haber verdiğine göre o şöyle dedi:
"Müslümanlar kafirlerin putlarına söverler, kâfirler de Allahü Teâlâ'ya söverlerdi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[170]
6- Süddî de şu rivayette bulunmuştur:
"Ebû Talib'e ölüm gelip çatınca Kureyşliler dediler ki:
"Gidelim şu adamın yanına çıkalım da kardeşinin oğlunu (Muhammed'i) bizden bertaraf etmesini kendisine tavsiye edelim. Zira, biz O'nu, Ebû Talib'in ölümünden sonra öldürmekten haya ederiz. Çünkü bu takdirde Arab Milleti:
"Amcası O'nu koruyordu. Onun vefat etmesini fırsat bilip O'nu öldürdüler" diye dedi-kodu yapar." Bunun üzerine Ebû Süfyan, Ebû Cehil, Nadr b. Haris, Halef'in iki oğlu olan Ümeyye ve Ubeyy, Ukbe b. Ebî Muayt, Amr İbn As ve Esved b. Bahterî kalkıp Ebû Talib'e gittiler ve dediler ki:
"Sen, bizim büyüğümüz ve ulumuzsun. Muhammed bize ve ilahlarımıza gerçekten eziyet etmektedir. Binaenaleyh kendisini çağırıp da ilahlarımızı diline dolamaktan onu yasaklamanı istiyoruz. Böylece biz de onu ve ilahı'nı kendi hallerine bırakalım." Ebû Talib de Rasulullah (s.a.v.)'ı çağırdı ve kendisine:
"Şu gelenler senin kavmin ve amcaoğullarındır" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"İsteğiniz nedir?" buyurdu. Onlar da:
"Bizim ve ilahlarımızın yakasını bırakmanıistiyoruz, biz de seni ve ilahını kendi halinize bırakmak istiyoruz" dediler. Ebû Talib dedi ki:
"Kavmin gerçekten sana insaflı ve adaletli davrandı. Haydi tekliflerini kabul et." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Bana söyler misiniz, eğer ben, bu istediğiniz şeyi size bağışlasam, siz bana kendisiyle Arab Milleti'ne hakim olacağınız, Arab olmayanların da size boyun eğeceği bir kelimeyi bağışlayacak mısınız?" Ebû Cehil:
"Evet, babanın hakkı için o kelimeyi ve onun on mislini elbette sana vereceğiz. Peki nedir o kelime?" dedi. Rasulullah (s.a.v.):

"La ilahe illallah deyin" buyurdu. Bunun üzerine onlar buna yanaşmadılar ve ürküp tiksindiler. Ebû Talib dedi ki:
"O kelimeden başkasını söyle ey kardeşimin oğlu. Zira kavmin o kelimeden ürktüler." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Amca, ben o kelimeden başkasını söyleyecek birisi olamam. Onlar, güneşi getirip elimin içine koysalar bile ben yine de o sözden başkasını söyleyemem." Bu sefer onlar:
"Ya ilahlarımıza sövmekten uzak durursun, ya da sana ve sana emredene (Allah'a) elbette biz de söveceğiz" dediler de nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[171]

109. "Kendilerine bir mucize gösterilirse, mutlaka ona inanacaklarına dair bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler. De ki: "Mucizeler, ancak Allah katındadır"; onların, mucize geldiği zaman da inanmayacaklarını anlamıyor musunuz?
110. Onların kalblerini, gözlerini, ona ilk defa inanmadıkları gibi çeviririz; onları taşkınlıkları içinde şaşkın şaşkın bırakırız.
111. Eğer biz onlara melekleri indirsek, ölüler onlarla konuşsa ve her şeyi karşılarına toplasaydık, Allah dilemedikçe, yine de inanmazlardı; fakat onların çoğu bunu bilmiyorlar."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

l- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayete göre *"Şayet dilemiş olsaydık onlar üzerine gökten bir âyet, bir mucize indirirdik..."*[172] âyet-i kerimesi nazil olunca müşrikler:
"Haydi onu üzerimize indir, indir ki vallahi eğer indirirsen ona iman edeceğiz." dediler. Müslümanlar da:
"Ey Allah'ın elçisi, onu indir ki iman etsinler." dedi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime indi."[173]
2- Muhammed b. Musa b. Fadl, Muhammed b. Yakub-i Emevî'den, o Ahmed b. Abdu'l-Cebbar'dan, o Yunus b. Bükeyr'den, o Ebû Ma'şer'den, o da Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den bize şu rivayeti haber verdi:
"Kureyşliler Rasulullah (s.a.v.) ile konuştular da şöyle dediler
"Ya Muhammed, sen bize Musa'nın, kendisiyle taşa vurup da taştan on iki gözenin fışkırttığı bir değneğinin olduğunu, İsa'nın ölüleri dirilttiğini, Semûd Kavmi'nin de bir dişi develeri olduğunu haber veriyorsun. Madem ki öyle, sen de bize şu mucizelerden birisini getir de seni tasdik edelim" Rasulullah (s.a.v.):
"Size ne gibi bir mucize getirmemi istiyorsunuz?" buyurdu. Onlar:
"Safa Tepesi'ni bize altın yapmanı istiyoruz" dediler. Rasulullah (s.a.v.):
"Peki bunu yaparsam beni tasdik edecek misiniz?" buyurdu. Onlar da:
"Evet, Vallahi bunu yaparsan, topluca sana tabi olacağız" diye yemin ettiler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) dua etmeye başladı. Derken Cebrail (a.s.) gelip Rasulullah (s.a.v.)'a dedi ki:
"Sen istediğin takdirde Safa Tepesi altın olur. Fakat ben, herhangi bir mucize gönderip de mucize tasdik edilmediği takdirde mutlaka azab indiririm. Eğer istiyorsan, onları bırakayım da ta ki tevbe edenleri tevbe etsin." Rasulullah (s.a.v.):
"O halde onları bırak tevbe edenleri tevbe etsin" buyurdu. İşte Allah Teala bu âyetleri bundan dolayı indirdi."[174]
3- İbn Kesir, bu rivayetin mürsel olmakla birlikte bunu destekleyen başka kanallardan rivayetlerinin de olduğunu belirtmiştir.[175]
4- Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'den mucize göstermesini isteyenlerin Mekke müşrikleri değil, mü'minler olduğu ve müşriklerin: "Kendilerine bir mucize geldiği takdirde iman edeceklerine yemin etmeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabının:
"Ey Allah'ın Rasûlü, madem ki kendilerine mucize gelince iman edeceklerine yemin ediyorlar; Rabbından bunu iste." dedikleri ve dolayısıyla bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinin müşrikler değil mü'minler olduğu kaydedilmektedir.[176]
5- Ayetin nüzulüne ister inananların, ister müşriklerin mucize gösterilmesini istemeleri sebep olsun aslında iki rivayet arasında özde fark yoktur ve istek birdir: Mucize gösterilmesi. Ayrıca iki durumun da (hattâ üç rivayette verilen hadisenin) aynı mecliste olması uzak değildir: Müşrikler, yanında ashabı varken Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nden böyle bir istekte bulunmuş ve iman edeceklerine yemin etmişler; onların bu isteklerine ashabın isteği de eklenmiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Rabbından mu'cize istemek üzere dua etmeye başlamış ve olay bunun üzerine gelişmiş olabilir. Dolayısıyla iki rivayet ve yukardaki rivayetler arasında bizce bir ihtilâf söz konusu değildir.[177]
6- İbn Cureyc'den rivayete göre ise bu hadise üzerine bu üç âyet-i kerime inmiştir.[178]
7- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayete göre ise Mekke halkından bir grup içinde İslâm ve müslümanlarla alay edenler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Bazı ölülerimizi dirilt de onlara soralım: Senin getirdiğin gerçek mi yoksa bâtıl mı? Ya da bize melekleri göster de senin Allah'ın elçisi olduğuna dair şehadette bulunsunlar, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getir." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime (111) nazil olmuş.[179]
8- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir:
"Mekke halkından Kur'ân ile alay edenler şu beş kişi idiler: el-Velîd ibnu'l-Muğîra el-Mahzûmî, el-As ibn Vâil es-Sehmî, el-Esved ibn Abdiyağûs ez-Zuhrî, el-Esved ibnu'l-Muttalib ve el-Hâris ibn Hanzala. Bunlar, Mekke halkından bir grupla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve ona:
"Bize melekleri göster ki onlar senin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etsinler veya ölülerimizden bazısını dirilt de onlara soralım bakalım: Senin söylediklerin gerçek mi yoksa bâtıl mı? Ya da ileri sürdüklerine kefil olmaları için Allah'ı veya melekleri karşımıza getir." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime (111) nazil olmuş.[180]
9- Fahreddin er-Razi der ki:
"Biz defalarca şunu anlattık: Müfessirler bu surenin bir defada nazil olduğu hususunda ittifak edince, "Bu âyet, falanca hâdise hakkında nazil, oldu!" demek, çok müşkil bir mesele olur. Ama bizim açıkladığımız izah şekline gelince, ki bu da, bundan maksad, onların bir kısmının "şayet

kendilerine bir âyet gelirse Hz. Muhammed'e iman edecekleri hususunda var güçleriyle yemin etmiş oldukları" şeklindeki sözlerine cevap olmasıdır. İşte Allah Teâlâ bu sözü, onların yalan söylediklerini, gelmiş olan âyetlerden sonra başka âyetler göndermede bir fayda bulunmadığını, aksine doğruyu yalandan ayırmak için, mutlaka tek bir mu'cizenin dahi kafi geleceğini, ama bundan fazlasını istemenin ise sırf bir tahakküm ve işi yokuşa sürme ve ihtiyaç duyulmayan bir şey olduğunu; aksi halde onların, ikinci mucizenin izharından sonra üçüncüsünü, üçüncüden sonra dördüncüsünü... isteyebileceklerini, delilin ve durumun, bir noktada karar kılıp son bulmaması gerekeceğini, bunun ise, nübüvvet kapılarının kapanmasını icab ettireceğini beyan etmek için zikretmiştir." [181]

114. Allah'tan başka bir hakem mi arıyacakmışım?! Halbuki O'dur size kitabı mufassal bir şekilde indirmiş olan. Kendilerine kitab vermiş olduklarımız bilirler ki o, Rabbın katından hak olarak indirilmiştir. Öyleyse sakın şüpheye düşenlerden olma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mâverdî'nin zikrettiğine göre "Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Bizimle senin aranda bir hakem tayin et; dilersen yahudi hahamlarından, dilersen hristiyan papazlardan. Ki senin durumunla ilgili kitaplarında bulunan bilgileri bize haber versinler." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[182]

116. Eğer sen, yeryüzündekilerin çoğuna uyarsan onlar seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve yine onlar ancak yalan söyler dururlar.
117. Muhakkak ki Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete ermiş olanları da en iyi bilendir.
118. Eğer O'nun âyetlerine iman etmişler iseniz, üzerine Allah'ın adı anılmış olanlardan yeyin.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ferrâ'nın zikrettiğine göre kâfirler müslümanlara:
"Kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz da Rabbınızın öldürdüğünü mü yemiyorsunuz?" demişlerdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime (116) nazil oldu."[183]
2- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde ise o şöyle anlatıyor:
"Allah Tealâ, ölü etinin yenilmesini haram kılınca müşrikler müslümanlara:
"Bir de Allah'a tapındığınızı iddia ediyorsunuz. Halbuki Allah'ın öldürdüğü -ölü hayvanı kastediyorlar- yemenize kendi öldürdüklerinizden daha lâyıktır." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime (118) nazil oldu."[184]
3- Abdullah ibn Abbâs anlatıyor:
"Birtakım kimseler Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Neden kendi öldürdüklerimizi (Allah'ın adını anarak boğazladığımız hayvanların etini) yiyoruz da Allah'ın öldürdüklerini (ölü hayvan etini, bizim öldürmemizle değil de kendi kendine veya başka bir sebeple ölen hayvanın etini) yemiyoruz?" diye sordular da Allah Tealâ bu âyetleri indirdi.[185]
4- Bu iki hadisenin -ki aynı hadise olması, yani ikisinin bir tek hadise olması kuvvetle muhtemeldir- yine bu surenin 121. âyetinin nüzul sebebi olduğuna dair rivayetler biraz sonra gelecektir. Aslında bu âyet-i kerimelerden başlıyarak 121. âyete kadarki âyetler hep aynı siyak üzeredir ve herhalde bu hadise üzerine bütün bu âyetler inmiş olmalıdır.[186]

119. Size ne oluyor ki üzerine Allah'ın adı anılmış olarak (boğazlanan) şeyden yemiyorsunuz? Halbuki darda kalmanızın dışında size haram olanları O, uzun uzadıya açıklamıştır. Doğrusu birçokları hevâ ve heveslerine uyarak bilmeden dalâlete düşürüyorlar. Şüphesiz ki Rabbın, O Rabbın haddi aşanları en iyi bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İmam Ebu Mansur'un söylediğine göre "bazı müslümanların sırf zahidane bir hayat yaşamak için bazı helâl ve hoş şeyleri yemekten sakınmaları, bunları yemede çekingen davranmaları üzerine nazil olmuştur."[187]

121. "Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz şüphesiz siz müşrik olursunuz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayete göre "bazı müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girdiler ve:
"Ya Muhammed bize haber ver. Koyun öldüğü vakit onu kim öldürmektedir?" Rasulullah (s.a.v.):
"Onu Allah öldürmektedir" buyurdu. Müşrikler de şöyle dediler:
"Şu halde senin iddiana göre sen ve arkadaşlarının öldürdükleri helal, köpek ve doğanın öldürdükleri haram öyle mi?" İşte Allah Teala bu âyeti bu sebepten dolayı indirmiştir."[188]
2- İkrime'nin rivayetine göre "Allah Teala ölü hayvanın etinin yenmesini haram kılan âyetini indirince Farisîler'den olan Mecûsîler, Cahiliyye Devri'nde dostları oldukları ve aralarında yazışıp haberleştikleri Kureyş Müşrikleri'ne şu haberi yazdılar:
"Muhammed ve Ashabı, Allah'ın emrine uyduklarını iddia ediyorlar, sonra da ardından, kendi kestiklerinin helal, Allah'ın kestiğinin ise haram olduğunu söylüyorlar." Böylece müslümanlardan bir grup insanın gönlüne bundan dolayı birazcık şüphe düştü de nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[189]

3- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Üzerine Allah'ın adı anılmamış olanlardan yemeyin..." âyeti nazil olunca İranlılar, Kureyşlilere şöyle haber gönderdiler:
"Muhammed'le tartışın ve ona deyin ki:
"Senin elinle, bıçakla kestiğin helâl oluyor da Allah'ın altın bir şemşîr ile kestiği -ölüyü kastediyorlar- mi haram?" Bunun üzerine *"Doğrusu şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Şayet onlara itaat ederseniz hiç şüphesiz sizler de müşrikler olursunuz."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Buradaki şeytanlar Kureyş müşriklerine Hz. Muhammed'le tartışma malzemesi veren putperest İranlılar, dostları da Kureyş müşrikleridir."[190]
4- Hadise İbn Cureyc tarafından İkrime'den rivayetle şöyle anlatılıyor:
"Kureyş müşrikleri, Rumlara karşı İranlılarla mektuplaşırlardı. Bu mektuplarından birinde İranlılar Kureyş müşriklerine:
"Muhammed ve ashabı Allah'ın emrine uyduklarını sanıyorlar. Allah'ın altın bıçakla kestiğini -ölü hayvan için bu tabiri kullanıyorlar- Muhammed ve ashabı yemiyor da kendi kestiklerini yiyorlar." diye yazdılar. Müşrikler de bunu Muhammed'in ashabına yazdılar da ashabdan bazılarının içine bir kuşku düştü ve bunun üzerine Allah Tealâ *"Bu bir fısktır. Doğrusu şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Şayet onlara itaat ederseniz hiç şüphesiz sizler de müşrikler olursunuz."* âyet-i kerimesini ve *"Onlardan kimisi kimisini aldatmak için yaldızlı sözler fısıldarlar..."**[191]*** âyetini indirdi."[192]
5- İbn Abbâs'tan rivayete göre de yahudiler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Kendi öldürdüğümüzden yiyoruz da Allah'ın öldürdüğünden neden yemiyoruz?" diye sormuşlar ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.[193]
Ancak Ebu Davud tarafından rivayet edilen bu habere bir kaç yönden itiraz edilmiştir:
a) Yahudiler de aynen müslümanlar gibi üzerine Allah'ın adı zikredilmeden boğazlanan hayvanların etini yemezler ve hattâ bu konuda müslümanlardan daha da titiz davranır ve meselâ unutmayı bile kabul etmezler. O halde neden gelsin de Hz. Peygamber (s.a.v.)'le bu konuda tartışsınlar.
b) En'âm Sûresinin Mekke'de indiğinde adeta ittifak vardır ve yahudilerin Mekke-i Mükerreme'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'le münakaşaları yoktur. Olsa olsa Mekke müşrikleri onlardan, Hz. Muhammed ile tartışmak ve onu ilzam etmek üzere bilgi ve malzeme istemiş ve yahudiler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ilzam sadedinde ve kendileri kabul etmemekle birlikte sırf küfür ve inatlarından müşriklere böyle bir akıl vermiş olabilirler ki bu durumda da bu soruyu soranlar -arkalarında yahudiler olsa da- müşriklerdir.
c) Hadisin birbirini te'yid eden diğer kanallardan rivayetinde "Yahudiler" kaydı olmaksızın "Bir grup insan Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldi, müşrikler Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldi..." ifadeleri ile hadise verilmektedir[194] ve meşhur olan da budur.[195]
6- Müşriklere, Hz. Peygamber ile tartışmaları için bu fikri verenin İblîs veya cin şeytanları olduğuna dair İbn Abbâs'tan bir görüş daha rivayet edilmişse de[196] aslında bu fikri verenin kim olduğuna bakılmaksızın dile getirenler Mekke müşrikleridir ve âyet-i kerime onların gelip Hz. Peygamber (s.a.v.) veya ashabına "Kendi kestiğimiz ve öldürdüğümüz helâl iken Allah'ın öldürdüğü neden haram olsun?!" demeleri üzerine âyet-i kerime inmiştir.[197]
7- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"İnsanlar Rasûlullah'a geldiler ve:
"Ey Allah'ın Rasülü, yiyoruz öldürülmüyoruz. Yemiyoruz Allah öldürmüyor." dediler. Allahü Teâlâ, En'am: 6/118-121 âyetlerini indirdi." [198]
8- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Müşrikler, müslümanlara:
"Niçin Allah'ın kestiğini yemiyor, kendi kestiğinizi yiyorsunuz." dediler. Allahü Teâlâ, *"Şüphesiz şeytan sizinle mücadele etmesi için dostlarına vahyediyor."* âyetini indirdi."[199]
9- Müfessirler burada zikredilen şeytanlardan ve şeytanların vesvese verdiği dostlarından kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretmişlerdir:
a) İkrime'ye göre, burada zikredilen şeytanlardan maksat, insanlardır. Bunlar da Farslar ve onların dininde olan ateşperestlerdir. Şeytanların dostlarından maksat ise Kureyş müşrikleridir.
Farslar Kureyş müşriklerine mektup yazarak Rasulullah'la şöyle tartışmalarını istemişlerdir.
"Siz Allah'ın emrine uyduğunuzu zannediyorsunuz. Bununla birlikte Allah'ın altın bıçakla kesip öldürdüğünü yemiyor, kendi kestiğinizi yiyorsunuz." İşte burada şeytanlık yapanlar Farslardır. Onların dostları ise kendileriyle antlaşmalı olan Kureyş müşrikleridir. Onlara söylenen yaldızlı sözler ise, "Allah'ın kestiğini yemiyor, kendi kestiğinizi yiyorsunuz." şeklindeki sözleridir.[200]
b) İkrime, Abdullah b. Abbas, Hadremi, Dahhak, Mücahid, Katade ve Süddi'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyette zikredilen şeytanlardan maksat, İblis'in soyundan gelen gerçek şeytanlardır. Şeytanların dostlarından maksat ise onların vesveselerine uyan Kureyş müşrikleridir.
Bu hususta İkrime diyor ki:
"Müşriklerden bazı insanlar Rasulullah'a geldiler ve ona dediler ki:
"Söyler misin bize, ölen bir koyunu kim öldürmüştür?" Rasulullah da dedi ki:
"Allah öldürmüştür." Müşrikler de dediler ki:
"Sen, kendi öldürdüğünü ve arkadaşlarının öldürdüğünü helal, Allah'ın öldürdüğünü ise haram sayıyorsun ha?" İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu.
Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bir kısım insanlar Rasulullah'a geldiler ve dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz kendi öldürdüğümüzü yiyor, Allah'ın öldürdüğünü ise yemiyoruz." İşte bunun üzerine Allah teala bundan öncekini ve

bu âyeti indirdi.[201]
c) Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, burada zikredilen şeytanlardan maksat, gerçek şeytanlar, onların dostlarından maksat ise Yahudilerdir. Yahudiler, Rasulullah'a gelerek:
"Kendi öldürdüğümüzü yiyor, Allah'ın öldürdüğünü ise yemiyoruz, bu nasıl oluyor?" demişler, bunun üzerine de bu âyet nazil olmuştur.[202]
d) Taberi diyor ki:
"Doğru olan görüş burada şunu söylemektir:
"Allah teala burada, leşin yenileceği hususunda müminlerle tartışmaları için, bazı şeytanların, kendi dostlarına vesvese verdiklerini bildirmiştir. Bu şeytanlar, bir kısım azgın insanlar olabilir, ki bunlar, insanlardan dost edindiklerine leşin yenileceği hususunda tartışmalar için onlara vesvese verirler. Bu şeytanlar, gerçek şeytanlar da olabilirler ki bunlar da, insanlardan olan dostlarına bu gibi vesveseleri verirler. Her iki cinsten olan şeytanların birbirleriyle yardımlaşmış olmaları da muhtemeldir. Nitekim bu hususta başka bir âyette şöyle buyurulmaktadır:
"Sana yaptığımız gibi her peygamber için de insan ve cin şeytanlarından düşmanlar yaratmıştık."[203]

122. "Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklarda kalıp çıkamayan kimsenin durumu gibi midir? Kafirlere de, işledikleri güzel gösterilmiştir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas demiştir ki:
"Bu âyette kosdolunanlar, Hamza b. Abdu'l-Muttalib ile Ebû Cehil'dir. Ebû Cehil, Rasulullah (s.a.v.)'a hayvan pisliği atmıştı. Hamza henüz müslüman olmamıştı. Derken Ebû Cehil'in bu yaptığı, elinde yayı olduğu halde avdan dönen Hamza'ya haber verildi. Derhal kızgın bir vaziyette gelerek, yayla Ebû Cehil'in kafasına vurdu. Ebû Cehil bu esnada Hamza'ya yalvararak şöyle diyordu:
"Ey Eba Ya'la, O'nun ortaya çıkardığı şeyi görmez misin? Akıllarımızı sersemletti, ilahlarımıza sövdü, atalarımıza muhalefet etti." Hamza da dedi ki:
"Sizden daha sersem, daha beyinsiz kimdir? Allah'ı bırakıp da taşlara tapıyorsunuz. Ben de şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yok-tur; Muhammed (s.a.v.) de O'nun kulu ve elçisidir." İşte Allah Teala bu âyeti bu sebepten dolayı indirmiştir."[204]
2- Ebû Bekr el-Harisî, Ebû Muhammed b. Hayyan'dan, o Abdullah b. Muhammed b. Yakub'dan, o Velid b. Eban'dan, o Ebû Hatim'den, o Ebû Takiyy'den, o Bakiyye b. Velid'den, o Mübeşşir b. Ubeyd'den, o da Zeyd b. Eslem'den bize rivayet ettiğine göre *"Ölü iken kalbini diriltip, insanlar arasında yürürken önünü aydınlatacak bir nur verdiğimiz kimsenin durumu..."* kavl-i şerifinin bu kısmında kasdolunan kişi Ömer b. Hattab *"...karanlıklarda kalıp çıkamayan kimsenin durumu gibi..."* kısmında kosdolunan kişi ise Ebû Cehil b. Hişam'dır."[205]
3- Ebu Şeyh'in İbnu Abbas'tan (r, a.) rivayet ettiğine göre "bu ayet Ömer b. Hattab ve Ebu Cehil hakkında indirildi."[206]
4- Dahhâk da bu âyetin Ömer İbn el-Hattâb ile Ebu Cehil hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[207]
5- İkrime ve Kelbî, bu ayetin Ammar İbn Yasir ile Ebu Cehil hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[208]
6- Zeyd b. Eslem'den rivayet olunmuştur O der ki:
"Bu ayet-i kerime Ömer b. Hattâb ile Amr b. Hişâm yani Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur. Çünkü ikisi de, delâlette bulunmaları sebebiyle öîü hükmündeydiler. Ancak Allah Ömer'i İslam ile yeniden hayata kavuşturarak onu izzet sahibi kılarken, Ebu Cehil'i ise bulunduğu dalâlet ve ölüm çukuru içinde terketmiştir, çünkü Resûlullah (s.a.v.):
"Ey Allah'ım! İslâm'ı ya, Ömer b. el-Hattâb ile ya da Amr b. Hişam ile güçlendir!" diye dua etmişti. Bunun üzerine Allah onun duasını Ömer'de kabul etti."[209]
7- Bu âyette *"Ölü iken diriltiğimiz ve insanlar arasında yürüyebileceği bir nur verdiğimiz..."* ile kastedilenin Hz. Hamza yerine Ammâr ibn Yâsir ve Ömer ibnu'l-Hattâb olduğu rivayetleri de vardır.[210]
8- Mukâtil şöyle demektedir:
"Bu âyet, Hz. Peygamber ile Ebu Cehil hakkında nazil olmuştur. Ebu Cehil:
"Şerefte Abd-i Menâf oğulları bizi sıkıştırdı; öyle ki biz, aynı gaye uğruna yarışan iki kimse gibi olduk. Abd-i Menaf oğulları, "Bizden, kendisine vahyolunan bir nebî çıktı!" diyorlar. Allah'a yemin olsun ki, ona gelen vahiy bize de gelmediği sürece, biz ona inanmayız" der. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olur."[211]
9- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu âyet, bütün mü'min ve kâfirler hakkında geçerli olan genel bir ayettir. Doğru olan görüş de budur.[212] Çünkü bu mana herkes hakkında söz konusu olduğuna göre, bunu tahsis etmek, işi anlamsız biçimde zora koşmak olur. Hem biz, bu sûrenin tek bir defada nazil olduğunu söylemiştik. Binaenaleyh, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, *"Allah'ın, bu umûm olan ayetten maksadı, bizzat falancadır..."* demiş olması durumu müstesna, bu ayetin nüzul sebebinin falan... falanca muayyen şeyler olduğunu söylemek zordur."[213]
10- Bu arada işaret etmek uygun olur ki, bu rivayetlerin âyet-i kerimenin nüzul sebebine değil de bu rivayetlerde anılan kimselerin bu âyet-i kerimenin hükmüne dahil olduklarına işaret etmekte olmaları da ihtimal dahilindedir veya "Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine engel olmaz." kaidesince âyet, bu kimselerin durumunu beyan etmek üzere nazil olmuşsa da bunların benzerlerine de hükmü şamildir. En doğrusunu Allah bilir.[214]

124. Onlara bir âyet geldiği zaman derler ki: "Allah'ın peygamberlerine verilen bize de verilmedikçe asla iman edecek değiliz." Halbuki Allah, risaletini (peygamberliğini) nereye vereceğini en iyi bilendir. Mücrimlere, yapageldikleri hilekârlık yüzünden Allah katında bir horluk ve

şiddetli bir azâb erişecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Ebu Cehl:
"Abdimenâf oğulları bizimle şeref konusunda daima çekiştiler. Nihayet biz, onlarla neredeyse atbaşı konumuna geliyorduk ki (bize karşı üstünlük sağlamak için): "Bizden, kendisine vahiy gelen bir peygamber var." dediler. Allah'a yemin olsun ki ona iman edecek ve ona tabi olacak değiliz. Tâ ki ona geldiği gibi bize de vahiy gelecek." dedi de bu âyet-i kerime nazil oldu."[215]
2- Bu âyet-i kerimenin el-Velîd ibnu'l-Muğîra'nın: "Allah'a yemin olsun, şayet peygamberlik gerçek olsaydı Muhammed'e değil bana gelmesi gerekirdi, çünkü peygamberliğe ben ondan daha uygun ve lâyıkım. Ben yaşça ondan daha büyüğüm. Benim ondan daha çok malım ve evlâdım var." demesi üzerine nazil olduğu da bazı müfessirlerce kaydedilmiştir.[216]
3- Dahhâk da, "Allah Teâlâ'nın, *"Evet, onlardan her kişi, kendisine neşredilecek sahifeler verilmesini ister."* [217] ayetinde de haber verdiği gibi, herkes bu vahy ve risaletin kendisine tahsis edilmesini istemiştir." demiştir."[218]
4- Ayet-i kerimenin nüzulüne ister Ebu Cehl'in, isterse el-Velîd ibnu'l-Muğîra'nın sözleri sebep olsun aslında netice birdir: Hz. Peygamber'i bir şekilde peygamberliğe lâyık görmemek ve dünyevî maksat ve itirazlarla onun peygamberliğine karşı çıkmak. Dolayısıyla rivayetler arasındaki bu ihtilâf gerçek bir ihtilâf sayılmamalıdır.[219]

136. "Onlar Allah için, O'nun yarattığı ekinden, meyvelerden ve hayvanlardan bir hisse ayırdılar ve kendi boş zanlarınca "şu Allah'ın, şu da ortaklarımız (olan putların)" dediler. Ortaklarına ait olanlar Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olanlar, ortaklarına gider. Onlar ne kötü hükmediyorlar!"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas (r.a.) şöyle der:
"Müşrikler ürünlerinden ve hayvanlarından, hem Allah için, hem de putları için birer hisse ayırıyorlardı. Putları için ayırdıklarını putlarına harcıyorlar; Allah için olanı ise çocuklara ve fakirlere yediriyorlar, kendileri ondan hiç yemiyorlardı. Sonra eğer Allah'a ayırdıkları hisseden, birşeyler putlara ayırdıkları hisseye karışırsa, onu öylece bırakıyor ve: "Allah'ın buna ihtiyacı yok." diyorlardı. Ama putların hissesinden birşeyler Allah'ın hissesine ayırdıklarına karışır ise, onu oradan alıp putun hissesine katıyor ve "O buna muhtaç" diyorlardı."[220]
2- Hasan el-Basrî ve Süddî şöyle demişlerdir:
"Eğer müşriklerin, putları için ayırdıkları hisseden birşeyler yok olur veya ölürse, onun karşılığını, Allah'a ayırdıkları paydan alıp ona katıyorlardı, ama aynı şeyi Allah için ayırdıkları hissede yapmıyorlardı."[221]
3- Mücahid şöyle demiştir:
"Sulama yönünden, putlar için ayırdıkları taraftan Allah rızası için ayırdıkları tarafa suyun akması halinde derhal yolu tıkar, akmayı önlerlerdi, ama durum bunun tersine olduğunda, olduğu gibi bırakır, akışı önleyemezlerdi."[222]
4- Katâde şöyle demiştir:
"Onlara kıtlık geldiğinde, Allah için ayırdıkları paydan istifade ederler, putları için ayırdıklarını ise tamamen yerine harcarlardı."[223]
5- Mukâtil şöyle demiştir:
"Eğer putlara ayırdıkları hisse büyür, neşv-ü nema bulup, Allah'a ayırdıkları neşv-ü nema bulmaz ise, putların hissesini olduğu gibi onlara bırakırlar ve "İsteseydi Allah da kendi hissesini büyütür, geliştirirdi" derlerdi. Fakat Allah'ın hissesine ayırdıkları ekin ve hayvanlar gelişir ve büyür, ama putlarınki böyle olmaz ise, "Putlarımız için mutlaka harcama gereklidir" derler ve Allah'ın hissesinden alırlar ve onu, putların hizmetçilerine verirlerdi."[224]
6- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Müşrikler, elde ettikleri tarım ürünlerinden ve yetiştirdikleri hayvanlardan bir miktar Allah için, bir miktar da diğer ilahlarına ayırırlardı. Allah için ayırdıklarını misafirlere, fakirlere, diğer ilahları için ayırdıklarını da, o ilahların bakımına, onların huzurunda yapılacak âyine, kesilecek kurbana ve hizmetçilere harcarlardı. Eğer, Allah için ayırdıkları ürün ve hayvanlar çoğalır ve gelişirse, onları değiştirerek ilahlarına verir, fakat ilahlarına ayırdıkları çoğalır ve iyi gelişirse onları değiştirmez, ilahlarına bırakırlardı."[225]
7- İbn-i Zeyd demiştir ki:
"Müşrikler, Allaha ayırdıkları hayvanları kestiklerinde, onların üzerine putların isimlerini anmadan yemezlerdi. Putları için kestiklerini ise Allah'ın ismini anmaksızın yerlerdi."
İşte âyet-i kerime, onların bu anlamsız ve çirkin işlerine işaret etmektedir. [226]

137. Yine ortak koştukları şeyler, müşriklerden çoğuna, çocuklarını öldürmeyi süslü gösterdi ki, müşriklerin helak olmalarına ve dinlerinde şüpheye düşmelerine sebep olsunlar. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Ey Muhammed, onları iftiraları ile başbaşa bırak.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Müşrikler, bir taraftan, kızlarının kaçırılıp cariye yapılacaklarından korkarak ve bu sebeple şereflerini korumak amacıyla kız çocuklarının doğmasını istemiyorlar, şayet kızları doğarsa onları diri diri toprağa gömdükleri oluyordu.

Bu hususta Allah teala şöyle buyuruyor:
"Onlardan biri kız çocuğu ile müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolar, yüzü simsiyah kesilir." "Kız çocuğunun kendisine müjdelenmesinden utanarak halktan gizlenmeye çalışır ve şöyle düşünür: Kız çocuğunu zillet ve ar pahasına korusun mu yoksa diri diri toprağa gömüp öldürsün mü? Dikkat edin, verdikleri hüküm ne kötüdür." [227]
Diğer taraftan da ellerine fırsat geçtiğinde başkalarının kızlarına ve namuslarına saldırmaktan geri durmuyorlardı.
İslâm nizamı gelince bu cahiliye âdetine son verdi. Masum olarak öldürülen bu yavruların hesabının sorulacağını beyan etti.
"Diri diri toprağa gömülen kız çocuğunun hangi suçla öldürüldüğü sorulduğu zaman." [228]
"Herkes önceden hazırlayıp gönderdiğini görecektir." [229]
Evet, bu cinayetlerin hesabı âhirette mutlaka sorulacaktır. [230]

140. Bilgisizlikler'i yüzünden çocuklarım beyinsizce öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allah'a iftira ederek haram sayanlar gerçekten hüsrana uğramışlardır. Onlar elbette sapıtmışlardır ve zaten hidayete erenlerden de olmamışlardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayette o şöyle diyor:
"Rabîa ve Mudar kabilelerinden kız çocuklarını diri diri gömenler hakkında nazil olmuştur. Onlardan bir erkek evlenirken kadınlara şart koşardı: Eğer kız çocuklar doğuracak olursa bu kız çocuklardan birini sağ bırakırsa, bir diğerini (ikincisini) kadın kendi elleriyle diri diri gömüp öldürecektir. Evlendiği kadın, evlenirken diri diri gömülmesi üzerine anlaştığı kız çocuğunu doğurduğunda erkek ondan uzaklaşır ve ona: "Eğer bu çocuğu diri diri gömüp öldürmezsen sen, bana, anamın sırtı gibisin." diyerek zıhar yapar, o kadın kendi ailesine gönderilir; kadının kabilesi kadınları toplanır ve hep birden yardımlaşarak o kız çocuğunu diri diri toprağa gömerlerdi."[231]
2- İbn Abbâs'tan gelen rivayette ise âyet-i kerimenin "Rabîa, Mudar ve diğer arap kabilelerinden cahiliye devrinde kız çocuklarını diri diri gömenler hakkında" nazil olduğu belirtilmekte; âyetin sadece Rabîa ve Mudar hakkında değil bu cahiliye âdetine uyan bütün arap kabileleri hakkında inmiş olduğu tasrih edilerek bir nevi hükmünün umumiliğine de işaret edilmektedir.[232]
3- Abdullah b. Abbasın şöyle dediği rivayet edilmektedir:
"Arapların. İslam'dan önce ne kadar cahil olduklarını öğrenmek istersen, En'am suresinin yüz otuzuncu âyetinden sonrasını oku." [233]
4- Katâde'den gelen rivayette de o kabile erkeklerinin kız çocuklarını diri diri gömüp öldürmelerinin sebebi "kız çocuklarının sağ bırakılıp büyüdükleri takdirde esir edilip ırz ve namuslarının ayaklar altına alınması ve fakirlik korkusu" olarak verilmekte; bu duruma düşmemek için de kız çocuklarını daha küçükken öldürüp onların yerine köpek besledikleri kaydedilmektedir.[234]
5- Bu âyet-i celile, "Bahire" diye adlandırılan hayvanların etlerinin yenilmesini haram sayan, "Saibe" diye adlandırılan hayvanları başıboş salıveren ve kızlarını diri diri toprağa gömen insanlar hakkında nazil olmuştur.[235]

141. Çardaklı ve çardaksız bağları, tatları değişik ekin ve hurmaları, zeytin ve narı, birbirine benzer ve benzemez şekilde yaratıp yetiştirmiş olan O'dur. Her biri mahsul verdiği zaman mahsulünden yeyin ve hasad edildiği gün de hakkını verin ve israf etmeyin. Hiç kuşkusuz O, israf edenleri sevmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu'l-Aliye'den rivayette o şöyle demiştir:
"Her biri mahsul verdiği zaman mahsulünden yeyin ve hasad edildiği gün de hakkını verin." âyeti nazil olduğu zaman müslümanlar, hasat zamanı zekât dışında o hasad ettiklerinden tasaddukta bulundular. Ancak bunda israfa gidince Allah Tealâ *"ve israf etmeyin. Hiç kuşkusuz O, israf edenleri sevmez."* kısmını da indirdi. [236]
2- Ebu'l-Aliye'den gelen başka bir rivayette de zekât dışında verdikleri sadakalarda israfla birbirlerine karşı övünmeye başladıkları ve övünebilmek ve çok sadakayla gösteriş yapmak için fazla fazla sadaka verdikleri kaydı da vardır.[237]
3- İbn Cureyc'den gelen bir rivayete göre ise bu âyet-i kerime Sabit ibn Kays ibn Şemmâs adlı sahabî hakkında nazil olmuştur ve onun, bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olması şöyle olmuştur:
"O, bir gün hurma kesmiş (hurmalarını toplamış) ve: "Bugün bana kim gelirse ona mutlaka yedireceğim." demiş ve yanına gelen herkese topladığı hurmadan yedirerek ikramda bulunmuş. Akşam olduğunda bir de bakmış ki kestiği hurmalar tükenmiş; kendisine ve ailesine hiç hurma kalmamış ve işte bunun üzerine Allah Tealâ *"ve israf etmeyin. Hiç kuşkusuz O, israf edenleri sevmez."* âyetini indirmiştir."[238]
4- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen rivayette onun meyvesini topladığı (kestiği) hurma ağaçlarının sayısının beşyüz ağaç olduğu ayrıntısına da yer verilmektedir[239] ki cömertliğinin veya tasaddukunun derecesini göstermesi bakımından önemlidir.[240]
5- Sahabî Sabit ibn Kays'ın bu davranışı ile aynı hurma kesme mevsiminde diğer bazı sahabîlerin birbirlerine karşı böbürlenme gayesi ile hurma tasaddukları birleşmiş ve biri hayra, diğeri gösterişe yönelik tasaddukta israf birleşince her ikisi hakkında bu âyet-i kerime inmiş olmalıdır. Bu rivayetler, bu âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olduğu anlamına gelmektedir. Zaten Zeccâc da bunu tefsirinde tasrih etmiştir.[241]

143. Sekiz çift; koyundan iki, keçiden iki. De ki: "İki erkeği mi, iki dişiyi mi veya iki dişinin rahimlerinde bulunanları mı haram kıldı? Eğer sâdıklardan iseniz bana bilgiye dayanarak haber verin.

144. Deveden de iki, sığırdan da iki. De ki: "İki erkeği mi, iki dişiyi mi, yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunanı mı haram kıldı? Yoksa Allah size bunları buyururken siz orada mı idiniz?" İnsanları bilgisizce saptırmak için Allah'a karşı yalan uyduranlardan daha zalim kimdir? Muhakkak ki Allah, zalimler güruhunu hidayete erdirmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kurtubî'nin zikrettiğine göre bu âyet-i kerimeler "Şu davarların karınlarında bulunan yavrular sadece erkeklerimize mahsus (ve onlara helâldir), kadınlanmıza haram kılınmıştır." diyen Mâlik ibn Avf ve arkadaşları hakkında inmiştir.[242]
2- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Cahiliyye müşrikleri, davar, sığırlar ve develerin bir kısmını kendilerine haram kılıyorlardı. Bundan dolayı Hak Teâlâ bu ayette, koyun, keçi, deve ve sığırları zikretmek suretiyle onların görüşlerinin bâtıllığını göstermeye delil getirmiş ve bu dört çeşit hayvanın herbirinin erkek-dişi çiftinden bahsetmiştir. Daha sonra ise şöyle buyurmuştur: "Eğer bu hayvanların erkekleri haram ise, erkeklerinin hepsinin haram olması gerekir. Yok eğer bunların dişi olanları haram ise, bütün dişilerinin haram olması gerekir." [243]
3- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime, taptıkları putları Allah'a denk tutan müşriklerin, bir kısım hayvanları "Bahire" "Sâibe" "Vasile" ve "Hâm" diye vasıflandırarak onlardan faydalanmamalarını kınamakta ve bu cahiliye atletlerini reddetmektedir." [244]

145. De ki; Bana vahyolunanlar içinde yiyen bir kimsenin yiyeceği içinde (sizin haram dediklerinizden böyle) haram edilmiş bir şey bulmuyorum. Ancak, gerek ölü, gerek dökülen kan, gerek domuz eti -ki bu hiç kuşkusuz murdardır-, yahut Allah'tan başkası adına boğazlanmış bir fısk olmak müstesnadır. Kim de haddi aşmamak ve başkasına tecavüz etmemek üzere bunlardan yemeye mecbur kalırsa şüphesiz ki Rabbın Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Arafe günü nazil olmuştur.[245]
2- Kurtubî ayrıca *"Bugün size dininizi ikmal ettim."*[246] âyet-i kerimesinin nüzulü ile ilişki kurarak bu âyet-i kerimenin de onunla aynı günde nazil olduğunu, bundan sonra bunu neshedecek başka bir âyet nazil olmadığını, İbn Abbâs'tan rivayetle bunun, son nazil olan âyetlerden olduğunu da belirtmiştir.[247]

147. Seni yalanlarlarsa de ki: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir ve O'nun baskını mücrimler güruhundan döndürülemez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs der ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) biraz önceki 145 ve 146. âyetleri müşriklere okuyup da:
"Bunlar bana vahyolundu ki müslümanlara ve yahudilere haram kılınmıştır." buyurunca müşrikler:
"Sen isabet etmedin, doğruyu söylemedin.'" dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[248]

151. Ahlâksızlıklara sakın yaklaşmayın; açık olanına da gizli olanına da...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Câhiliye halkı zinanın açıktan yapılanını haram kabul eder, gizli yapılanını ise helâl görür; Açıktan yapılırsa bir alçaklıktır, gizli yapılırsa bir sakıncası yok." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi.[249]

152. Yetimin malına, o erginlik çağma gelinceye kadar o en güzel olanından başka şekilde yaklaşmayın. Ölçüyü, tartıyı da tam ve doğru yapın. Biz, kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz. Söylediğiniz zaman da -akraba dahi olsa- adaletli olun ve Allah'ın ahdini yerine getirin. İşte size bunları emretti, umulur ki tezekkür edersiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Daha önce geçen Bakara: 2/220 âyetinin nüzul sebebinde de geçtiği üzere o âyet-i kerimenin inmesine En'âm Sûresinin bu âyeti ve Nisa Sûresinin 10. âyeti ile getirilen düzenlemelerin müslümanlara ağır gelmesi sebep olmuştur. [250]
2- İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Yetimin malına, erginlik çağına erinceye kadar o en güzel olanından başka bir şekilde yaklaşmayın..."[251] ve *"Yetimlerin mallarını haksız yollarla (zulmen) yiyenler yok mu?..."*[252] âyetleri nazil olunca yetimlerin velîleri, onların yiyecek ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırdılar. Bazan olurdu ki yetimin yiyeceği artardı. Bu durumda onu kendi yiyeceklerine katmaz; yetim yiyinceye veya bozuluncaya kadar ayrı bir yerde muhafaza ederlerdi. Ancak bu durum onlara zor gelmeye başladı ve gidip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattılar da Allah Tealâ *"Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları yarar ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır Şayet kendileriyle birlikte yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah onların yararına çalışanlarla fesat yapanları bilir. Eğer Allah dileseydi sizi muhakkak sıkıntıya sokardı..."* âyetini indirdi."[253]

156. Demeyesiniz ki: "Bizden önce kitab yalnız iki topluluğa indirildi. Bizim ise onların okuduklarından hiç haberimiz yok."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Mekke kâfirleri: "Allah yahudi ve hristiyanları kahretsin. Peygamberlerini nasıl da yalanlamışlar. Vallahi, bize bir uyarıcı ve kitab gelse elbette biz onlardan daha çok hidayete erenler olurduk." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[254]

159. Dinlerini parça parça edenler ve bölük bölük olanlar yok mu; senin onlarla hiçbir alâkan yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra O, onlara yapmakta olduklarını haber verecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid, Katade, Süddi, Abdullah b. Abbas ve Dahhak'a göre dinlerini parça parça ederek gruplara ayrılıldıkları beyan edilen kişilerden maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Çünkü bunlar, Rasulullah gelmeden önce dinlerini bölük pörçük etmişler ve ihtilafa düşmüşlerdir. Rasulullah gelince de bu âyetle halleri beyan edilmiştir.
a- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir:
"Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilmezden önce yahudi ve hristiyanlar aralarında ihtilâf edip bölük bölük oldular. Bundan sonra Muhammed peygamber olarak gönderilince Allah Tealâ onların durumunu haber vermek üzere bu âyet-i kerimeyi indirdi."[255]
b- Mücahid ve Katâde ise şöyle demişlerdir:
"Bu ayette bahsolunanlar yahudi ve hıristiyanlardır. Çünkü Hıristiyanlar birçok fırkaya ayrılmışlar ve birbirlerini tekfir etmişlerdir. Keza yahudiler de böyledir. Onlar aynı kitabın bağlılarıdır. Aynı zamanda yahudiler hristiyanları da tekfir etmişlerdir." [256]
2- Ebu Hureyre'ye göre ise bu âyette, dinlerini parça parça edip ayrılığa düşmeleri beyan edilen insanlardan maksat, bu ümmetin bid'atçıları, Kur'an'ın muhkem âyetlerini bırakarak müteşabih âyetlerine uyanlarıdır. Ebu Hureyre, Rasulullah'ın, bu âyeti bu şekilde izah ettiğini rivayet etmiştir.
a- Ebu Hüreyre'den gelen bir rivayette o, bu âyet-i kerimenin İslâm'dan önce ayrılığa düşen kitab ehli hakkında değil bu ümmet (Muhammed ümmeti) içinde aralarında ihtilâfa düşüp de bölük bölük olanlar hakkında indiğini söylemiştir."[257]
b- Mücâhid şöyle demiştir:
"Dinlerini parça parça yapanlar, Muhammed ümmetindendir. Bunlar bidâtcılar ve şüphe ehli kimselerdir." [258]
3- İbn Abbas'a göre kastedilen müşriklerdir.
a- İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir:
"Allah Teâlâ bu ayetle müşrikleri kastetmiştir. Çünkü onların bir kısmı meleklere tapmakta ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia etmekteydiler. Bir kısmı ise putlara tapmakta ve "işte bunlar, Allah yanında bizim şefaatçilerimiz" demekteydiler. Âyetteki "*Dinlerini parça parça edenler ve ayrı ayrı fırkalar meydana getirenler*" ifadesinin manası, "sapıklıkta fırka fırka, grup grup olanlar..." şeklindedir." [259]
4- Genel değerlendirme:
a- Taberi, diyor ki:
"Bana göre bu konuda doğru olan söz, Allah tealanın, bu âyetle hak dinini bölük pörçük eden ve ayrılığa düşen bütün insanları kastettiğini söyleyen sözdür. Rasulullah'ın üzerinde bulunduğu Hanif dininden ayrılan putperest müşrikler de Yahudiler de Hıristiyanlar da, Hanif dinindeymiş gibi görünüp te bid'atlar icadedip insanları doğru yoldan saptıranlar da bu âyetin genel ifadesine dahildirler."[260]
b- Aslında âyet-i kerime hangi dinden olursa olsun dininde ihtilâfa düşüp de fırkalara ayrılan herkes hakkında geneldir ve âyet-i kerimede tahsise delâlet edecek herhangi bir karine de bulunmamaktadır.[261]

160. Her kim bir hasene işlerse ona on misli var.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süfyân'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Her kim bir hasene işlerse ona on misli var." ***[262]*** âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbim, ümmetime artır." dedi,
"Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç verir..." ***[263]*** âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine:
"Rabbim, ümmetime artır." dedi,
"Mallarını Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir..." [264] âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) tekrar:
"Rabbim ümmetime artır." dedi de
"Sabredenlere ecirleri elbette hesapsız olarak verilecektir." ***[265]*** âyeti nazil oldu."[266]

164. De ki: "Ben, Allah'tan başka bir Rab mı arıyacağım?! Halbuki O, herşeyin Rabbıdır. Herkes ne kazanırsa kendi aleyhinedir. Yük yüklenen kimse başkasının yükünü taşımaz. Sonunda Rabbınızadır dönüşünüz ve O, ayrılığa düşmekte olduklarınızı size haber verecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mukatil der ki:
"Kureyş kâfirleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Bu işten vazgeç ve eski atalarının dinine dön. Bundan dolayı eğer dünyada ve âhirette başına bir şey, bir yük gelecek olursa biz bunun için sana kefiliz." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[267]
2- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise *"Yük yüklenen kimse başkasının yükünü taşımaz."* kısmının da delâleti üzere bu âyet-i kerime, "Benim yoluma tabi olun, sizin de yüklerinizi, (eğer varsa) yükleneceğiniz günahları da ben taşıyayım." diyen el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında inmiştir."[268]

---

[1] bk. İbn Atıyye, 2/265; Elmalılı, 3/1861.
[2] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 4/123.
[3] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/141; Taberânî, el-Mu'cernü'l-Kebir, 20/215.
[4] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim, 3/234. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/352. Taberânî, el-Mu'cemü's-sağîr, 1/145.
[5] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 4/123.
[6] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/141.
[7] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/141; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim, 3/233.
[8] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim, 3/233.
[9] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/141.
[10] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/1-2.
[11] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[12] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 12/141.
[13] İbn Ebî Hatim; Ebu'ş-Şeyh.
[14] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Suyûti, ed-Durru'l-Mensûr, 3/247.
[15] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[16] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[17] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[18] Kelbi zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 173; Tcfsir-i Kebir, 12/205.
[19] Kurtubî, ei-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 6/253.
[20] İbnü'l-Münzir; İbni Ebi Hatim, Muhammed b. İshak; ibn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/395.
[21] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/8.
[22] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/354.
[23] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 4/139.
[24] Kelbi zayıftır; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 173.
[25] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/10.
[26] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 173.
[27] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 12/175; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/13..
[28] İbn İshâk; İbn Cerîr; İbn Ebî Hatim; Ebu'ş-Şeyh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/288. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/256.
[29] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 4/152.
[30] Bakara: 2/147; En'âm: 6/20.
[31] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/14..
[32] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/258.
[33] Ebü Salih, İbn Abbas'tan işitmemiştîr; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 174; Kurtubî, 6/414.
[34] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 12/185.
[35]

İbn Cerir et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 7/109.
[36] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/357.
[37] Beyhâki; Hâkim; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 174; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/289.
[38] Hakim; Müstedrek: 2/315, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 12/133, İbn Cerir 7/110, ed-Dürrr 3/8. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 174-175.
[39] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu’l-Ğayb.
[40] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 6/261.
[41] Senedi yoktur; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 175.
[42] İbni Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/289; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 3/243; Suyûtî, ed-Durru’l-Mensûr, 3/261.
[43] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/358-359.
[44] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 3/246.
[45] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/360.
[46] Mürsel hadistir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 175; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 7/116; Tefsir-i Kebir, 12/205; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 3/247.
[47] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 7/116.
[48] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 7/116.
[49] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/10; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 175.
[50] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 6/1, hadis no: 3064; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/116.
[51] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/28.
[52] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/361.
[53] Mürsel hadistir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 175.
[54] Tirmizî; Hâkim; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 7/116; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/290.
[55] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/27.
[56] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/32; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb,12/207.
[57] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/34.
[58] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/43.
[59] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[60] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[61] Furkan: 25/7.
[62] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[63] En’am: 6/54.
[64] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/128-129.
[65] Müslim; Fedailu's-Sahabe: 45, 46 (2413 s. 1878), İbn Mace; Zühd: 4128, İbn Cerir: 7/128.
[66] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 176; Muhtasar-ı İbn Kesir, 1/576; İbnu Hıbbân, Hâkim, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/292.
[67] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 46; İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 5/148.
[68] Hasen derecededir. İbn Mace; Zühd: 4127, İbn Cerir: 7/127; Suyuti; ed-Dürr: 3/13; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 176.
[69] Kehf: 18/28.
[70] İbn Ebî Hatim; İbn Mâce. Zühd, 7, hadis no: 4127; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/127-118. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/293.
[71] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 111.255; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/45 dip not. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/293.
[72] Senedi zayıftır. Taberani: 10/268, Ahmed, İbnu Ebî Hâtim, Suyuti; ed-Dürr: 3/12; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 176-177; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[73] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/234, Vâhıdî, Esbâb-ı Nüzul, s. 150.
[74]

Kehf: 18/28.
[75] Hadisin bir kısmı için, Ebu Davûd, İlim, 13, (3/322)
[76] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/234.
[77] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 177.
[78] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/45-46.
[79] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 177; İbn Cerir, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/292-293.
[80] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/292-293.
[81] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/49; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/2.
[82] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/280.
[83] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/392-393.
[84] Vahidî, Esbâb-ı Nüzul, s. 151.
[85] İbnu'l-Munzir; Alûsî, Rûhu’l-Maânî, 7/163, 165.
[86] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[87] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 177; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/2.
[88] Mürsel hadistir. Firyâbî; İbnu Ebî Hatim; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 178; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/293; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/2.
[89] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/48.
[90] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/133.
[91] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/2.
[92] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/2.
[93] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/2.
[94] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/4.
[95] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/2.
[96] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/49.
[97] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/49.
[98] Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 178.
[99] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/51.
[100] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/145.
[101] İbn Ebî Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/145-146; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/294-295.
[102] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[103] Nisa: 4/140.
[104] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran Tarihsiz, 11/81.
[105] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/25.
[106] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/149.
[107] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/62.
[108] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[109] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/67.
[110] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 7/188.
[111] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[112] Lokman: 31/13.
[113] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/18; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 6/4, hadis no: 3067.
[114] Ebu Davud et-Tayâlisî; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[115] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/295-296.
[116] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/359; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[117] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[118] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[119] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[120] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[121] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[122] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[123] Valibi, İbn Abbas'tan işitmemiştir. Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/29; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 178; Kurtubî, 7/37; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/297.
[124] Nisa: 4/153-156.
[125] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 6/20; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/297.
[126] Nisa: 4/153
[127] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[128] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[129] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[130] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 7/1/6, ed-Dürr: 3/29, İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 178-179. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/297. Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 12/74.
[131] Suyûtî, Lubâbun-Nukûl,1/162.
[132] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/177.
[133] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 7/219.
[134] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/177.
[135] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/177.
[136] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[137] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[138] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/83.
[139] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[140] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 3/293.
[141] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/373.
[142] Lübab: s. 120, ed-Dürr: 3/30, İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; 7/181. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 179.
[143] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/86.
[144] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[145] Buhari K. et-Tabir bab: 40
[146] Buhari K. et-Tabir bab: 40
[147] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; Suyûti, Lubâbu'n-Nukûl, 1/163.
[148] Lübab: s. 120, İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; 7/181. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 179-180; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[149] Mürsel hadistir. Hakim; Müstedrek: 3/45, ed-Dürr: 3/30. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 180.
[150] Nahl: 16/106.
[151] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/151. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/299.
[152] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/375.
[153] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/298-299.
[154] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 7/28.
[155] Enfal: 8/31.
[156] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[157] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[158] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/87.
[159] İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hatim; Ebu'ş-Şeyh; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/185; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/323. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/299.
[160]

En'âm: 6/21.
[161] Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 180; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 7/241.
[162] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/96.
[163] İbnu'l-Münzir; İbn Cerir; 7/207, ed-Dürr: 3/38. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 180.
[164] Enbiyâ: 21/98.
[165] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/102.
[166] Fetih: 48/10.
[167] Ahzab: 33/57.
[168] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[169] İbn Cerir: 7/207-208, ed-Dürr: 3/38. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 180-181.
[170] Abdürrezzak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/300.
[171] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 7/207; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 181; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[172] Şuarâ': 26/4.
[173] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/103; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[174] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 7/210, ed-Dürr: 3/39, Lübab: s. 121. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 182; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[175] İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur'âni’l-Azîm, 3/309.
[176] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/211-212.
[177] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/379.
[178] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/2.
[179] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/106.
[180] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/149-150.
[181] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/150.
[182] Mâverdî; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/110.
[183] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/111.
[184] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/112.
[185] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 6/6, hadis no: 3069.
Hasen, ğarîb olan bu hu haber, bu şekilde mevkuf olarak rivayet edilmiş olması yanında Saîd ibn Cubeyr'den mürsel olarak da rivayet edilmiştir.
[186] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/381.
[187] AIûsî, Rûhu'l-Meânî, 8/14.
[188] ed-Dür: 3, 12. Mürsel olarak. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 182; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/13.
[189] İbn Cerir 8/13, Mürsel olarak. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 182-183.
[190] Taberânî; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/321; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/302-303.
[191] En'âm: 6/112.
[192] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/13; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/321.
[193] Ebu Davud, Edâhî, 13, hadis no: 2819.
[194] Mesela bak: Ebu Davud. Edâhî, 13, hadis no: 2818; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 6/6, hadis no: 3069; İbn Mâce, Edâhî, 4, hadis no: 3173. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/302.
[195] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/383.
[196] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/13.
[197] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/384.
[198] Ebu Davud; Tirmizî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/302.
[199] Ebu Davud, Hakim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/302.
[200] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[201] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an sure: 6 (3069); İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[202] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[203] En'am: 6/112; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[204] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 183; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb,
[205] Mürsel hadistir. ed-Dürr 3/43. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 183.
[206] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/303.
[207] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/303; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[208] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[209] İbmı'l-Münzir; İbn Ebi Hatim.
[210] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/17-18.
[211] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[212] Taberi de aynı görüştedir.
[213] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[214] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/384.
[215] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/118.
[216] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/175; AIûsî, Rûhu'l-Meânî, 8/21.
[217] Müddessir: 74/52.
[218] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 13/175.
[219] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/385.
[220] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[221] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[222] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[223] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[224] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[225] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[226] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[227] Nahl: 16/53, 59
[228] Tekvir: 81/8-9.
[229] Tekvir: 81/14.
[230] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/566-567.
[231] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/38.
[232] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/134.
[233] Buharı, el-Menakib: 12; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/45.
[234] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/45.
[235] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/45.
[236] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/45.
[237] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/45; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/304.
[238] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/45; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/304.
[239] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/136.
[240] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/387.
[241] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 7/66.
[242] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 7/74-75.
[243] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[244] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 3/575-576.
[245] Abdullah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 2/145.
[246] Mâide: 5/3.

[247] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 7/77-78.

[248] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/144.

[249] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/2.

[250] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/389.

[251] En'âm: 6/152; İsrâ: 17/34.

[252] Nisa: 4/10.

[253] Ebu Davud, Vasâyâ, 7, hadis no: 2871; Neseî, Vasâyâ, 11, hadis no: 3667,3668.

[254] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/154-155.

[255] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/390.

[256] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

[257] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 8/77-78.

[258] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

[259] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.

[260] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[261] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/390.

[262] En'âm: 6/160.

[263] Bakara 2/245.

[264] Bakara: 2/261.

[265] Zümer: 39/10.

[266] İbnu'l-Münzir; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/197; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensür fi't-Tefsîri'1-Me'sûr, 1/747; İbnu’l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 3/147.

[267] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/162; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 7/101.

[268] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 7/102.

7- A’RAF SURESİ

Mushaftaki sıralamada 7, iniş sırasına göre 39. sûredir. Sâd sûresinden sonra[1] Cin sûresinden önce Mekke'de nazil olmuştur.[2]
el-Avfî, İbn Ebî Talha ve Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre A'râf Sûresi Mekke'de nazil olan surelerdendir. İbn Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr'den gelen rivayette sûre, istisnasız Mekkî'dir, yani bütün âyetleri Mekke'de inmiştir.[3]
İbn Abbâs'tan gelen ikinci bir rivayette ise beş âyet (163-167); Mukatil kavlinde ise 163-171 âyetler arası olmak üzere dokuz âyeti istisna edilmiş, bunların Medine'de indiği ileri sürülmüştür.[4]
İbnu'l-Munzir ve Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayetle tahriclerinde de sadece 163. âyetin Medine'de indiği, bunun dışındaki bütün âyetlerinin mekkî olduğu belirtilmektedir.[5]
Âyet sayısı itibariyle Mekke'de inen sûrelerin en uzunudur, Kur'an'da da en uzun sûrelerin üçüncüsüdür. Bu sebeple "tıvâl-i seb'" (yedi uzun sûre) arasında gösterilir. Ayrıca En'âm süresiyle birlikte "iki uzun sûre" diye de anılır.[6]

26. Ey Adem oğulları, size çirkin yerlerinizi örtecek bir giyimlikle bir de sizi süsleyecek elbise gönderdik. Takva elbisesi ise en hayırlıdır. Bunlar Allah'ın âyetlerindendir ki belki öğüt alırlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den rivayete göre bu âyet-i kerime araplardan bazı insanların Beytullah'ı çıplak olarak tavaf etmeleri üzerine nazil olmuştur .[7]
2- İkrime'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Kureyş'ten olan Ahmesîler ile onların yolunu tutan Evs, Hazrec, Huzâa, Sakîf, Amir ibn Sa'saa oğulları, Kinâne ibn Bekr kabilesi batınları gibi arap kabileleri hakkında inmiştir. Onlar, hac mevsiminde et yemezler, evlerine arkalarından girer çıkarlar, yün ve kıl elbise giymez, sadece deri giyerler, çocuklarına da deri giydirirler, Kureyş dışında kalanlar Ka'be'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Ka'be'yi çıplak olarak tavaf edenler oraya gelince elbiselerini çıkarır, atar ve:
"Bunlar, Rabbımıza günahlarımızdan ve hatalarımızdan temizlendiğimiz elbiselerimizdir." derler; sonra da Kureyşlilere:
"Kim bize bir futa (peştemal) ödünç verecek?" derlerdi. Eğer ödünç olarak peştemal gibi bir şey bulabilirlerse onu giyer, değilse tamamen çıplak olarak Ka'be'yi tavaf ederler, ancak tavafı bitirdikten sonra çıkarmış oldukları elbiseleri alıp giyerlerdi."[8]
3- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Âyet-i kerimede, insanların, avret mahallerini örtmeleri için, Allah Teâlâ'nın, kullarına elbise nimetini lütfettiği zikredilmektedir. Cahiliye döneminde, Araplardan bir kısım insanlar, Kâbe’yi tavaf ederken, her zaman giydikleri elbiselerini çıkarır, çıplak olarak tavaf yaparlardı. Âyet-i Kerime böyle yapanları uyararak, avret mahallerini örtmeleri için kendilerine elbiseler verdiğini beyan etmektedir."[9]

28. Onlar bir hayâsızlık yaptıkları zaman "Biz, atalarımızı da onun üzerinde bulduk. Allah da bize onu emretti." dediler. De ki: "Allah, hiçbir zaman hayâsızlığı emretmez. Siz, Allah'a karşı bilmediğiniz şeyi mi söylüyorsunuz?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Suddî'den ve Mücâhid'den rivayette şöyle demişlerdir:
"Yemenli bir arap kabilesi Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ederdi. Onlara:
"Neden Beytullah'ı böyle çıplak olarak tavaf ediyorsunuz?" diye soranlara:
"Biz atalarımızı böyle yaparlarken bulduk. Allah da bize Beytullah'ı böyle çıplak olarak tavaf etmemizi emretti." dediler de işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[10]
2- Mücahid, Said b. Cübeyr, Şa'bi, Süddi ve Abdullah b. Abbas'tan nakledildiğine göre bu âyet-i kerime'de geçen, "Hayasızlık"tan maksat İslam gelmeden önce cahiliyye döneminde bir kısım Arapların, giydikleri elbiseleriyle Kâbe’yi tavaf etmelerinin caiz olmadığı kanaatiyle orayı çırılçıplak tavaf etmeleridir.[11]
3- Mücahid diyor ki:

"Müşrikler Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ediyorlar ve "Biz orayı annemizden doğduğumuz gibi tavaf ediyoruz" diyorlardı. Kadınlar, ön taraflarına geniş bir kayış parçası bağlıyorlar ve şöyle diyorlardı:

"Bugün bir kısmı veya tümü görünebilir. Fakat ben, görüneni helal yapmıyorum." [12]

4- Mücahid'den nakledilen başka bir rivayete göre kendilerine "Muhafazakârlar" anlamına gelen "Humus" ismi verilen Kureyşliler dışında diğer bütün Araplar, Kabe'yi tam çıplak olarak tavaf ederlermiş. [13]

31. "Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyinerek gidin; yiyin için fakat israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez."

32. "Allah'ın kulları için yarattığı ziynet ve temiz rızıkları haram kılan kimdir?" "Bunlar, dünya hayatında inananlarındır, kıyamet gününde de yalnız onlar içindir" de. Bilen kimseler için âyetlerimizi böylece uzun uzun açıklıyoruz."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Abdullah b. Abbas, Ata, İbrahim en-Nehâi, Mücahid, Said b. Cübeyr, Tavus, Katade, Süddi, Zühri, Dahhak ve İbn-i Zeyd âyet-i kerimenin Kâ'be'yi çıplak olarak tavaf edenler hakkında nazil olduğunu bildirmişlerdir. [14]

2- Said b. Muhammed el-Adl, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Hasan b. Süfyan'dan, o Hasan b. Hammad el-Verak'tan, o Ebû Yahya el-Hammanî'den, o Nasr b. Hasan el-Haddad'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:

"Araplar'dan, Beytullah'ı çıplak olarak tavaf eden insanlar vardı. Hatta kadın bile çıplak vaziyette Ka'be'yi tavaf eder, avret yerlerine, sinekten korunmak için merkeplerin yüzlerindeki gibi siper asar ve tavaf ederken şu beyti söylerdi:

"Bugün, o avret mahallinin bir kısmı veya tamamı açıktır. Ama ben ondan açılan kısmı da helal etmem."

İşte bu sebebe binaen Allah Teala, Peygamber (s.a.v.)'ine bu âyeti inzal buyurdu da böylece insanlar elbise giymekle emrolundular."[15]

3- Müslim tarafından yine İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de bu âyet-i kerime ile birlikte onu takip eden *"De ki: Allah'ın insanlar için çıkardığı süsleri kim haram kılmış?..."* âyet-i kerimesinin de bunun üzerine indiği belirtilmiştir.[16]

4- Bu farklı rivayetin Müslim'deki rivayette değil de Hâkim'in Müstedrek'indeki Ebu Davud et-Tayâlisî kanalıyla gelen rivayette olduğu İbnu'l-Cevzî'nin Zâdu'l-Mesîr'inin dip notunda kaydedilip bu rivayetin sahîh, Buhari ve Müslim'in şartlarına uygun, fakat onlar tarafından tahric edilmediği de belirtilmiştir.[17]

5- Müslim'in İbn Abbâs'tan rivayetle tahricinde o şöyle anlatıyor:

"(Cahiliye devrinde) kadın, Beytullah'ı çıplak olarak tavaf eder ve:

"Kim bana tavafta giymem için ödünç bir elbise verir?" der, (Ahmes'lerden yani Kureyş ve anlaşmalılarından birisi bir elbise verirse) onu ut yeri üstüne koyar ve

"Bugün bazısı veya tamamı görünmüş aldırmam. Ondan görüneni de helâl saymam." anlamına gelen bir beyt söylerdi. İşte bunun üzerine *"Ey âdemoğulları, her mescidin yanında zinetlerinizi alın..."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[18]

6- Urve'den şöyle dediği rivayet edilmektedir:

"Araplar, Hums[19] müstesna, Beytullah'ı çıplak olarak tavaf ederlerdi. Hums ise Kureyş ve onlardan türeyenlerdir. Diğer Araplar, Hums'un kendilerine elbise verdikleri zaman hariç, Beyti çıplak tavaf ederlerdi. Kureyş'in erkekleri diğer erkeklere, kadınları da diğer kadınlara elbise verirdi. Humslular ise (vakfe için) Müzdelife'nin dışına çıkmazlardı, onların dışında kalan herkes Arafat'ta vakfe yapardı." [20]

7- Müslim'den başka kaynaklarda da şöyle denilmektedir: Humslular derlerdi ki:

"Biz Harem ehli olan kimseleriz. O bakımdan Araplardan herhangi bir kimse bizim elbisemizi giymedikçe tavaf etmemesi gerekir ve bizim topraklarımıza girdikten sonra da bizim yemeklerimizden başkasını yememelidir." O bakımdan Araplardan Mekke'de kendisine geçici olarak elbise verecek arkadaşı ve ücret ile elbise kiralayacak imkânı bulunmayan bir kimse, şu iki husustan birisini tercih etmek zorunda kalırdı: Ya Beytullah'ı çıplak olarak tavaf edecekti ya da kendi elbiseleriyle tavaf edecekti. Tavafını bitirdikten sonra ise elbisesini çıkarır bir kenara atar, kimse de ona el sürmezdi. Böyle elbiselere de, bırakılıp atılan anlamına el-lekâ adı verilirdi.

İşte onlar bu cehalet, bidat ve sapıklıkları içerisinde Yüce Allah Hz. Muhammed'i gönderinceye kadar devam edip gittiler. Sonunda Yüce Allah, *"Ey Ademoğulları! Her mescide gidişinizde ziynetlerinizi alın"* ayetini indirdi ve

Rasulullah (s.a.v.)'ın müezzini, "Şunu bilin ki artık Allah'ın evini çıplak bir kimse tavaf etmeyecektir" diye nida etti.[21]

8- Bu nüzul sebebini biraz önce geçen *"Onlar bir hayâsızlık yaptıkları zaman "Biz, atalarımızı da onun üzerinde bulduk. Allah da bize onu emretti." dediler..."* âyet-i kerimesinin iniş sebebi olarak veren İbn Kesîr rivayeti zikrettikten sonra yaptığı değerlendirmeler arasında şöyle diyor:

"Bununla birlikte yeni elbisesi olan o elbiseyi giyinmiş halde tavaf ederdi. Yeni elbise bulamıyan ya da Kureyşli birisinden ödünç bir elbise alamıyanlar da tamamen çıplak olarak tavaf ederlerdi. Yeni elbisesi olup da onu giyinmiş olarak tavaf edenler de tavafın akabinde o elbiseyi çıkarıp atar ve hiç kimse o elbiseyi alıp da sahiplenmez ve giymezdi. Çıplak olarak Ka'be'yi tavafta genellikle erkekler gündüz, kadınlar ise gece tavaf ederlerdi."[22]

9- Attar b. Abdirrahman b. Ahmed, Hafız Muhammed b. Abdillah'tan, o Muhammed b. Yakub el-Ma'kîlî'den, o Şu'be'den, o Seleme b. Küheyl'den, o Müslim el-Batîn'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize haber verdiğine göre, "Cahiliyye Dönemi'nde, kadın tenasül organının üzerinde sadece bir parça bez olduğu halde, çıplak olarak Ka'be'yi tavaf eder ve biraz evvel geçen beyti söylerdi. Derken bu ayetler indi."[23]

Bu hadisi Müslim, Bündar, Ğunder ve Şu'be tarikiyle rivayet etmiştir.[24]

10- Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Hamdun'dan, o Hafiz Ahmed b. Hasan'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o İsmail b. Ebî Üveys'ten, o kardeşinden, o Süleyman b. Bilal'dan, o Muhammed b. Ebî Atik'ten, o İbn Şihab'dan, o da Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan bize şu rivayette bulunmuştur:

"İnsanlar haccedip, Mina'dan indikleri zaman, şeriat olarak kabul ettikleri dinlerine göre, onlardan hiç birisi için elbisesi içinde tavaf etmesi uygun değildi. Dolayısıyla onların hangisi tavaf etse, tavafını bitirinceye kadar elbiselerini atar ve takvaya ererdi. İşte bu yüzden Allah Teala çıplak olarak tavaf edenlerin durumu hakkında mevzu bahsolan âyetle müteakib âyeti, (yani *"İşte böylece âyetleri bilen anlayan bir toplum için geniş geniş açıklıyoruz."*) kısmına kadar indirdi."[25]

11- Bu davranışlarının altında "Dünya işleri ile kirlettikleri, veya herhangi bir şekilde kirlenmiş olan elbiselerle Beytullah'ı tavaf etmeme" veya "Bu hacdan önce işlediğimiz günahlardan bu haccımızla işte bu elbiseleri çıkarıp soyunduğumuz gibi soyutlanıp kurtulacağız" düşüncesinin yattığı bazı tefsirlerde[26] zikredilmektedir ki neticede bu düşünce ve davranışları temizlikte ifrata düşmekten, tekellüften, dini kendilerine zorlaştırmaktan veya bir tefâülden başka bir şey değildir.[27]

12- Kelbî'nin rivayetine göre, cahiliyye halkı haccettikleri günlerde ancak az bir azık müstesna, yemek ve yağ yemezlerdi. Böylece bu davranışlarıyla güya hacc fiillerine ta'zimde bulunuyorlardı. Bunun üzerine müslümanlar dediler ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, bu işi yapmağa biz onlardan daha layıkız." Bunun üzerine A'raf: 7/31 âyeti indi."[28]

13- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

"Cahiliyye Arap kabileleri, Ka'be'yi çırılçıplak olarak tavaf ederlerdi. Bunu, erkekleri gündüz, kadınları da geceleyin yaparlardı. Minâ'da mescide, ibadet ettikleri yere geldiklerinde, elbiselerini tamamen çıkararak, o yere çırılçıplak girer ve

"Biz, içinde (giyinik iken) günah işlediğimiz elbiselerle tavaf (ibadet) etmeyiz" derlerdi. Bazıları da şöyle derlerdi:

"Biz bunu, uğur sayarak yapıyoruz. Elbiselerimizi soyup attığımız gibi, günahlarımızdan da soyunup kurtulmuş oluyoruz." Onların kadınları, Humus'a yani Kureyşlilere karşı örtünmek için böğürlerinden aşağı bir örtü takarlardı. Çünkü Kureyşliler böyle yapmıyorlardı. Onlar elbiseleri ile ibadet ediyor, yaşayacak kadar yiyor, et ve iç yağı yemiyorlardı. Bundan dolayı, müslümanlar:

"Ya Rasulallah, bizim böyle yapmamız daha münassiptir" deyince, Cenâb-ı Hak bu ayeti indirdi. Bu, "Elbiselerinizi giyiniz, et ve iç yağı yiyiniz, (içilecek şeyleri) içiniz, ama israf etmeyiniz" demektir."[29]

14- Ayetin *"Yiyiniz, içiniz"* kısmı hakkında iki görüş vardır:

a) Cahiliyye Arapları hacc yaparlarken pek az yerlerdi. Cenâb-ı Hak, onların bu yollarının yanlış olduğunu göstermek için, bu ayeti indirmiştir.[30]

b) Cahiliye Arapları, Allah Teâlâ'nın kendilerine davarların karınlarındaki yavruları haram kıldığını ve "bahire", "saibe" gibi hayvanların da kendilerine haram olduğunu söylüyorlardı. Allah Teâlâ, onların bu hususlardaki görüşlerinin yanlış olduğunu beyan etmek için bu ayeti indirmiştir.[31]

32. De ki: "Allah'ın, kulları için çıkardığı zîneti ve tertemiz rızıkları kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında iman etmiş olanlar içindir. Kıyamet günü ise yalnızca onlara tahsis edilmiştir. İşte Biz, âyetlerimizi, bilen bir kavim için böylece uzun uzun, genişçe açıklarız.
33. De ki: "Rabbın, açığıyla, gizlisiyle bütün hayasızlıkları, günahı, Allah'a şirk koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir:
"Câhiliye halkı Allah'ın helâl kıldığı elbiseleri ve bunun dışında daha başka bir takım şeyleri kendilerine haram kılmaktaydılar. îşte Allah Tealâ onların bu davranışları üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[32]
2- Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de müşriklerin, bu elbise giyme ve bazı yiyecekleri kendilerine haram kılmalarının Hacda tavaf sırasında olduğu ve onlar tarafından uydurulan bu haramlara uymamaları, elbise giyerek giyinik halde Beytullah'ı tavaf etmeleri sebebiyle müslümanları kınamaları üzerine bu âyet-i kerimelerin nazil olduğu kaydı vardır.[33]
3- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"De ki. Allah'ın size gönderdiği, sizin de bazılarını haram, bazılarını helâl kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz? De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"[34] âyetinde işaret edildiği gibi câhiliye halkı Allah'ın helâl kıldığı elbise ve bir takım şeyleri kendilerine haram kılmaktaydılar. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.[35]
4- Ebu'ş-Şeyh'in İbn Abbâs'tan rivayetinde câhiliye halkının kendilerine haram kıldığı tertemiz rızık; et yağı (iç yağı), et ve tereyağ imiş. Ebu'ş-Şeyh'in İbn Zeyd'den rivayetinde ise bunlar koyunların etleri, sütleri ve sütlerinden elde edilen yağdır.[36]
5- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Câhiliye dönemindeki müşrikler, Hac yapmak için ihrama girdikten sonra et vb. şeyleri kendilerine haram kılıyorlardı. Allah Teâlâ bu gibi insanlara, bu nimetleri kendilerine haram kılmaya hakları olmadığını bildirdi."[37]
6- Bu rivayetlerde câhiliye halkının bu haram kılması mutlak gibi görünüyorsa da diğer rivayetlerin de delaletiyle mutlak olmayıp hac mevsimi veya hacca gidenlerin hacları esnasındaki haram kılmalarını ifade etmektedir.[38]
7- Katade ve Abdullah b. Abbas'a göre ise bu âyette zikredilen "temiz rızıklar"dan maksat, cahiliye döneminde, insanların, kendilerine haram kıldıkları, "Bahire, Saibe, Vasile ve Ham" diye isimlendirdikleri hayvanlardır. Allah Teâlâ, bu hayvanların, temiz rızıklar olduklarını bildirmiş ve onları haram kılanların, kendi kendilerine bunları haram saydıklarını, aslında ise, böyle bir şeye hakları olmadığını beyan etmiştir.[39]
8- Osman İbn Maz'ûn'dan rivayet edildiğine göre o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Nefsimin bana telkini, kendimi hadım etmeme karar verme hususunda bana üstün geldi." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:
"Yavaş ol, ey Osman! Benim ümmetimin hadımlığı, oruçtur" buyurdu. Bunun üzerine Osman:
"Nefsim bana, ruhban olmamı telkin ediyor" dedi. Buna karşılık Hz. Peygamber:
"Benim ümmetimin ruhbanlığı, namaz vaktini beklemek için, mescidlerde beklemektir" buyurdu. O:
"Nefsim bana, yeryüzünde seyahat etmemi telkin ediyor" deyince, Hz. Peygamber:
"Benim ümmetimin seyahati, savaşmak, hacc ve umre yapmaktır" buyurdu. O:
"Nefsim bana, malik olduğum bütün şeyi elden çıkarmamı telkin ediyor" deyince, Hz. Peygamber:
"(Bu hususta) evla olan, senin, kendin ve çoluk çocuğuna harcaman, yetim ve yoksula acıman ve onlara bundan daha iyisini vermendir." buyurdu. O:
"Nefsim bana, zevcem Havle'yi boşamayı telkin ediyor" deyince, Hz. Peygamber:
"Benim ümmetimin hicreti, Allah'ın haram kıldığı şeylerden hicret etmesi, kaçınmasıdır" buyurdu. O:
"Nefsim bana, onunla cima etmememi telkin ediyor" deyince, Hz. Peygamber:
"Müslüman bir kimse zevcesi veya cariyesiyle cinsi münassebette bulunduğunda, eğer bu münassebeti neticesinde bir çocuğu olmazsa, ona cennette başka bir çocuk hizmetçi olur. Eğer, onun (bu münassebetten) kendisinden önce veya sonra ölen bir çocuğu olursa, bu çocuk onun için kıyamet gününde göz aydınlığı olur. Eğer bu çocuk, bulûğa ermeden ölürse, bu çocuk onun için Kıyamet gününde bir şefaatçi ve rahmet vesilesi olur" buyurdu. O:
"Nefsim bana, et yememeyi telkin ediyor" deyince Hz. Peygamber:
"Yavaş ol, ben bulduğum zaman et yerim; eğer ben Allah'tan, her gün bana et yedirmesini isteseydim, O Allah bunu yapardı" buyurdu. O:

"Nefsim bana, güzel kokular sürünmemeyi telkin ediyor" deyince de, Hz. Peygamber:
"Yavaş ol, Cibril bana gün aşırı güzel kokular sürünmemi emretti ve, "Özellikle cuma günü bunu terketme" dedi..." buyurdular. Daha sonra da sözlerine devamla:
"Osman! sünnetimden yüz çevirme, çünkü kim benim sünnetimden yüz çevirir ve tevbe etmeden de ölürse, melekler o kimseyi benim Havz-ı Kevser'imden geri çevirirler... " [40] diye ilave ettiler.
Bu hadis, ayrı bir delilin tahsis ettiği durumlar hariç, bu mükemmel şeriatın, her türlü zînet çeşitlerinin mubah olup bu hususta müsaade bulunduğuna delâlet ettiğini gösterir. İşte bu sebepten dolayı biz, her şeyi, Hak Teâlâ'nın *"De ki: "Allah'ın zînetini kim haram etmiş?"* ayetinin hükmüne dahil ettik." [41]

43. Göğüslerinde kinden ne varsa söküp almışızdır. Altlarından ırmaklar akar ve derler ki: "Hamdolsun O Allah'a ki bizi hidayetiyle buna ulaştırdı. Andolsun ki Rabbımızın elçileri hakkı getirmişlerdi." Onlara: "Yapmakta olduklarınızdan dolayı mirasçısı kılındığınız cennet işte budur." diye seslenilir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ali'den rivayette o şöyle demiştir:
"Vallahi bu âyet, biz Bedr ehli hakkında nazil oldu." [42]
2- Hz. Ali'den rivayette o şöyle demiştir:
"Hiç şüphesiz ben, benim, Osman'ın, Talha ve Zubeyr'in, Allah Tealâ'nın haklarında *"Göğüslerinde kinden ne varsa söküp atmışızdır."* buyurduklarından olduğumuzu umuyorum."[43]
3- Kesîr en-Nevvâ'ın Ebu Ca'fer'den rivayetinde o şöyle dedi:
"Bu âyet-i kerime Hz. Ali, Ebu Bekr ve Ömer hakkında nazil oldu."
"Bu göğüslerinden söküp atılan kin hangi kindir?" diye sordum,
"Cahiliye kinidir. Cahiliye devrinde Haşim oğulları ile Teym ve Adiyy oğulları arasında kin vardı. Bunlar müslüman olunca birbirlerini sevdiler. Bir gün Ebu Bekr üşümüştü. Ali, elini ısıtıp onun böğrüne koyarak üşümesini gidermeye çalışmıştı ki bunun üzerine bu âyet-i kerime indi." diye cevap verdi.[44]

156. ...Buyurdu ki: "Ben, kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır. Ben onu, takvaya erenlere, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara, işte ancak onlara yazacağım."
157. Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları, o ümmî, nebi elçiye tâbi olurlar. O, kendilerine ma'rufu emreder, münkeri yasaklar. Temiz şeyleri helâl kılar, murdar şeyleri de haram kılar. Onların ağır yüklerini ve üzerlerindeki bağları, zincirleri indirir. İşte ona iman edenler, onu ululayanlar, ona yardım edenler ve onunla birlikte indirilen nura tabî olanlar; işte onlar felaha erenlerin ta kendileridir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebubekr el-Hezlî ve İbn Cureyc'den rivayet ediliyor ki o şöyle demiştir:
"Rahmetim herşeyi kuşatmıştır." İblîs:
"Ben de herşey'denim." deyip bundan kendine bir pay çıkarmak istedi de Allah Tealâ:
"Ben onu, takvaya erenlere, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara, işte ancak onlara yazacağım." âyetini indirdi. Bu sefer yahudiler:
"Biz de müttakîleriz ve zekât veriyoruz." diyerek bundan kendilerine bir pay çıkarmak istediler de Allah Tealâ bunun üzerine
"Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları, o ümmî, nebî elçiye tabî olurlar..." âyet-i kerimesini indirdi."[45]

170. Onlar ki kitaba sımsıkı sarılırlar ve namazı dosdoğru kılarlar; elbette Biz, ıslah edenlerin mükâfatını zayi etmeyiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu'l-Cevzî tefsirinde bu âyet-i kerimenin "Allah'ın kendilerine indirdiği kitabın hadlerini muhafaza ile bunları aşmıyan ve kitablarını tahrif etmeyen, Abdullah ibn Selâm gibi ehl-i kitab mü'minleri hakkında indiğini" söylemekle birlikte bu görüşün kime ait olduğunu veya kimden rivayet edildiğini belirtmemiştir.[46]

175. "Onlara, şeytanın peşine taktığı ve kendisine verdiğimiz âyetlerden sıyrılarak azgınlıklardan olan kişinin

olayını anlat."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, İbn Mesud'un rivayetine göre İsrail Oğulları'ndan olan Bel'am b. Ebreh; Abdullah b. Abbas, Mücahid, İkrime ve diğer müfessirlerin rivayetine göre de Bel'am b. Bâûrâ hakkında inmiştir."[47]
2- Ali b. Ebi Talha'nın Abdullah b. Abbas'tan rivayetine göre bu kişi, "Zorbalar" diye vasıflandırılan Ken'anîler'den Bel'am isimli biridir.[48]
3- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen başka bir görüşe göre bu kişi Yemen halkından, Bel'am isimli biridir.
4- Valibî'ye göre ise bu adam Hz. Musa'yı reddeden zorbalar güruhunun şehrinden kendisine Bel'am denilen birisidir. Bu zât Allah'ın İsm-i A'zamı'nı biliyordu. Musa (a.s.) kendisine tabi olanlarla bu zorbaların tepesine inince amcazadeleri ve kavmi Bel'am'a gelip dediler ki:
"Musa gerçekten hiddetli bir kişidir, Beraberinde de çok kalabalık bir ordu var. Şu bir gerçek ki, eğer o bize üstün gelirse, bizi yok eder. Artık sen Allah'a Musa'yı ve maiyetini bizden bertaraf etmesi için dua et." Bel'am dedi ki:
"Eğer Musa'yı ve beraberindekileri başımızdan savması için Allah'a dua edersem dünyam ve ahiretim elimden gider."
Buna rağmen kavmi ona mütemadiyen ısrarda bulundular. Nihayet bu zavallı, Hz. Musa ile kavmi aleyhine beddua etti de böylece Allah onu sahip olduğu ilminden ve imanından soyup uzaklaştırdı. *"İşte kendisine verdiğimiz âyet-lerden sıyrılarak..."* kavl-i şerifi bunu ifade ediyor."[49]
5- İbn Abbas, İbn Mesûd ve Mücahid (r.a.) şöyle demişlerdir:
"Bu ayet, Belâm İbn Baura hakkında nazil olmuştur. Bu böyledir, zira Musa (a.s.) Bel'âm'ın bulunduğu şehre yönelmiş ve oranın halkıyla savaşmıştı; çünkü onlar kâfir idiler. Bunun üzerine o kâfirler, Bel'âm'dan, hem Musa (a.s.), hem de onun kavminin aleyhine dua etmesini istediler... O, duası makbul bir kimse idi. Çünkü o, İsm-i A'zâm duasını biliyordu. Ama o, böyle bir dua etmekten kaçındı. Kâfirler ise, onun peşini bırakmıyorlardı.. Nihayet o, Hz. Musa ve kavmi aleyhine (beddua) etti. Derken, duası kabul olundu da, Hz. Musa ve İsrailoğulları onun duası yüzünden Tîh Çölü'ne düştüler. Bunun üzerine Hz. Musa:
"Ya Rabbi, hangi günah sebebiyle biz bu çöle düştük?" deyince, Cenâb-ı Hak:
"Bel'âm'ın duası sebebiyle" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Musa:
"Onun, benim aleyhime yapmış olduğu duayı kabul ettiğin gibi, benim de onun aleyhine olan duamı kabul buyur!" dedi; sonra da Hz. Musa, İsm-i A'zâm ile imânının çekilip alınması için, ona bedduada bulundu.. Böylece Allah Teâlâ, onu, kendisinde olan bu şeylerden tecrit etti; onun bilgi ve marifetini aldı. Bu sebeple de onun kalbinden, bu ilahî bilgi, tıpkı bir beyaz güvercin gibi çıkıverdi. İşte, hâdise bundan ibarettir."[50]
6- Bel'am'ın kıssası, Seyyar tarafından şöyle anlatılmıştır:
"Bel'am, kendisine peygamberlik verilmiş olan ve duası kabul edilen bir kişiydi. Hz. Musa İsrailoğullarıyla birlikte Bel'am'ın yaşadığı topraklara veya Şam'a gitmek isteyince insanlar, Hz. Musa'nın gelmesinden dolayı büyük bir korkuya kapılmışlar ve Bel'am'a giderek:
"Sen bu kişinin ve ordusunun aleyhinde Allah'a dua et." demişler, Bel'am da:
"Ben, rabbimle istişare edeyim ondan sonra." demiştir. Bel'am İsrailoğulları aleyhine dua etmesi hususunda istişare edince ona:
"Onların aleyhine dua etme. Onlar benim kullarımdır. İçlerinde de kendilerinden peygamberleri bulunmaktadır." denilmiştir. Bel'am da kavmine İsrailoğullarına beddua etmesinin kendisine yasaklandığını bildirmiştir. Bel'am'ın adamları Bel'am'a bir hediye vermişler o da kabul etmiştir. Sonra tekrar Bel'am'a gelip İsrailoğulları aleyhine dua etmesini istemişler yine Bel'am:
"Ben, rabbimle istişare edeyim ve ona göre davranayım." demiştir. Tekrar istişare etmiş bu defa kendisine herhangi bir şey emredilmemiştir. Bunun üzerine Bel'am:
"Ben istişare ettim ama bana bir şey emredilmedi." demiştir. Bu defa kavmi:
"Şayet rabbin, onların aleyhine dua etmeni istememiş olsaydı ilk istişarende yasakladığı gibi bu istişarende de yasaklardı." demişlerdir. Bunun üzerine Bel'am İsrailoğullarının aleyhine dua etmeye başlamış fakat onların aleyhine her dua ettikçe dili tersini söyleyerek kendi kavmi aleyhine dua etmiş, kavminin muzaffer olması için dua ettiğinde de, Musa (a.s.) ve ordusunun galip gelmesi için dua etmiştir. Bunun üzerine Bel'am'ın adamları:
"Görüyoruz ki sen bizim aleyhimize dua ediyorsun" demişler. Bel'am da:
"Dilim buna dönüyor. Musa'nın aleyhine dua etsem de duam kabul edilmiyor. Fakat ben size, onların helak olacakları ümidini veren bir hususu öğreteyim. O da şudur: Allah, zinaya buğuz eder. Eğer onlar zinaya düşecek olurlarsa umarım ki Allah onları helak eder. Kadınlarınızı gönderin onları karşılasınlar. Onlar, sefer halindeki insanlardır. Umulur ki zinaya düşer helak olurlar." dedi. Bel'am'ın adamları, onun söylediklerini yaptılar. Kadınları gönderip onları karşıladılar. İsrailoğulları zinaya düştüler. Bunun üzerine Allah onlara taun hastalığını musallat etti.

Onlardan yetmiş bin kişi öldü. Bel'am, eşeğine binerek onlara doğru gitmek istedi. Eşek gitmiyordu. Bel'am onu ağır şekilde dövünce eşek:
"Önümde olanı görmüyor musun? Niçin beni dövüyorsun?" dedi. Eşeğin önünde şeytan bulunuyordu. Bel'am eşeğinden inip ona secde etti. Bu sebeple Allah Teâlâ onun hakkında *"Şeytan onun peşine taktı."* buyurdu."[51]
7- Salim b. Ebi'n-Nadr ise, Bel'am'ın kıssası hakkında şunları anlatmıştır:
"Musa, Şam'daki Ken'an oğulları topraklarına ulaşınca Bel'am'ın kavmi ona gitmiş, demişlerdir ki:
"Ey Bel'am, İmran oğlu Musa, İsrailoğullarıyla birlikte buraya geldi. Bizi, memleketimizden çıkarıp öldürecek, buraya İsrailoğullarını yerleştirecek. Biz senin kavminiz. Bizim gideceğimiz başka yerimiz yok. Sen, duası makbul bir zatsın. Git de onların aleyhine dua et." Bel'am da dedi ki:
"Vay halinize o, Allah'ın peygamberidir. Onunla birlikte melekler ve müminler bulunmaktadır. Ben onlara nasıl beddua edebilirim. Ben Allah'ın ne yapacağını biliyorum." Bel'am'ın kavmi:
"Bizim gideceğimiz hiçbir yerimiz yok" dediler. Bel'am'ı övmeye ve ona yalvarmaya devam ettiler. Nihayet onu baştan çıkardılar. Bel'am İsrailoğullarının ordusunu takibetmek üzere eşeğine binip Cebel-i Hassan'a doğru gitti fazla ilerlemeden eşeği çöktü. Bel'am inip onu dövdü. Eşek kalkıp yürüdü. Sonra yine çöktü. Bel'am onu yine dövdü. Eşek tekrar kalkıp yürüdü. Bel'am onu yine dövünce eşek konuştu ve:
"Vay haline Bel'am nereye gidiyorsun, meleklerin beni geri çevirdiklerini görmüyor musun? Sen, Allah'ın peygamberinin ve müminlerin aleyhine dua etmeye mi gidiyorsun?" dedi. Bel'am yolundan dönmedi ve eşeği yine dövdü. Bunun üzerine Allah onun yolunu serbest bıraktı. Bel'am yürüyüp Cebel-i Hassan'ın üzerine çıktı. Orda Musa ve İsrailoğullarının askerleri aleyhine dua etmeye başladı. Fakat yaptığı her duada dili tersine dönüyor, İsrailoğulları aleyhine dua edecekken kendi kevminin aleyhine dua ediyor, kendi kavminin lehine dua etmek isterken de İsrailoğullarının lehine dua ediyordu. Kavmi ona:
"Ey Bel'am ne yaptığının farkında mısın? Onların lehine, bizim aleyhimize dua ediyorsun." dediler. Bel'am:
"Bu, benim elimde olmayan ve gücümün yetmediği bir şeydir..." dedi. Dili uzayıp göğsünün üzerine kadar sarktı. Bel'am dedi ki:
"Şu anda ben dünyamı da kaybettim, ahiretimi de. Benim aldatmada bulunmak ve tuzak kurmaktan başka çarem kalmadı. Size şu hiyleyi öğreteceğim. Kadınları süsleyin. Onlara bir kısım eşyaları verip, satmaları için İsrailoğullarının askerleri içine gönderin. Herhangi bir askerin. onlardan biriyle zina etmek istemesi halinde karşı koymamalarını tenbih edin. O askerlerden bir tanesinin bile bu kadınlardan birisiyle zina etmesi sizin için yeterlidir. Onlardan kurtulmuş olursunuz."
Belam'ın kavmi bu tavsiyeyi tuttu. Kadınlar ordunun içine içine girince, torunlardan (on iki fırkadan) birinin lideri, Hz. Musa'nın karşı çakmasına rağmen, kadınlardan biriyle zina etti. Bunun üzerine Allah, İsrailoğullarına taun hastalığını musallat etti. Hz. Harun'un torunu Finhas b. Îzar ise Hz. Musa'nın komutanı idi. Zina eden erkekle kadının çadırına girdi. Onların ikisini de mızrağına geçirerek yukarı doğru kaldırdı ve:
"Ey Allah'ım, sana isyan edenleri böyle yaparız." dedi. Bunun üzerine Allah, İsrailoğullarından taun hastalığını kaldırdı. Fakat taun hastalığından bir gün içinde onlardan yetmiş bin kişi ölmüştü. İşte bu Bel'am b. Bâûra hakkında, Allah Teâlâ, Muhammed (s.a.v.)'e buyurdu ki:
"Ey Muhammed, onlara şu adamın halini anlat. Biz ona, âyetlerimizi vermiştik. O, onlardan sıyrılıp çıktı. Şeytan onu peşine taktı. Nihayet azgınlardan oldu." [52]
7- Şu da belirtilmiştir:
"O, Allah'ın nebilerinden birisiydi. Hz. Musa için beddua edince, Allah ondan imanını çekip aldı; böylece de kâfir oldu."[53]
Şayet birisi, "Bu ayette bir nebîden bahsedilmekte, bilahare onun kâfir haline geldiği bildirilmektedir" diye soracak olursa biz (Razi) deriz ki:

Bu, uzak bir ihtimaldir; çünkü Alalh Teâlâ, *"Allah, elçiliğini nereye vereceğini çok iyi bilendir"*[54] buyurmuştur. İşte bu beyan Cenâb-ı Hakk'ın, ancak, onun, çok üstün meziyyetler, yüce dereceler ve büyük faziletler ile diğer kullarından ayrılıp mümtaz olduğunu bildiği kimseleri risâlet göreviyle şereflendireceğine delâlet eder. Binâenaleyh, Peygamber olan kimsenin vasfı bu olunca, onun küfretmesi nasıl uygun düşebilir? [55]
8- Abdulmelik ibn Umeyr anlatıyor:
"Dimaşk camiinde bu âyet-i kerimenin kim hakkında nazil olduğunu müzakere ediyorlardı. Birisi:
"Bel'am ibn Bâ'ûrâ' hakkında nazil oldu." dedi. Bir başkası:
"Hayır, bir rahib[56] hakkında indi." dedi. O sırada Abdullah ibn Amr ibnu'1-As çıkageldi de ona sordular:
"Bu âyet kim hakkında nazil oldu?" O:
"Ümeyye ibn Ebi's-Salt es-Sekafî hakkında nazil oldu." dedi."[57]

9- Abdullah b. Amr b. As ve Zeyd b. Eslem dediler ki:
"Bu âyet Ümeyye b. Ebî's-Salt es-Sakafî hakkında indi. Bu adam kitapları okur, şu vakitte Allah'ın mutlaka bir peygamber göndereceğini bilir ve o peygamberin şu Rasulullah (s.a.v.) olmasını ümid ederdi. Nihayet Allah Teala Muhammed (s.a.v.)'i peygamber gönderdi. Ümeyye de Rasulullah'ı kıskandı ve inkâr etti."[58]
10- Abdullah İbn Ömer, Said İbnul-Müseyyeb, Zeyd İbn Eslem ve Ebu Ravk de şöyle demişlerdir:
"Bu ayet, Ümeyye İbn Ebi's-Salt hakkında nazil olmuştur. O, semavî kitapları okumuştu.. Allah Teâlâ'nın, o sıralarda, bir Peygamber göndereceğini de anlamıştı. Bu Peygamber'in, kendisi olacağını ümid ediyordu. Cenâb-ı Hak, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i Peygamber olarak gönderince, Ümeyye O'na hased etti, O'na iman etmeyip kâfir olarak öldü. İşte bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, *"Şiiri iman etti, ama kalbi küfretti"* dediği kimsedir. Yani, onun şiiri, mü'min kimselerin şiiri gibidir. Zira o, şiirlerinde, Allah'ın birliğini ikrar eder; O'nun birliği hakkında, göklerin, yerin yaratılması ile ahiret, cennet ve cehennem hallerinden deliller getirir..." [59]
11- İbn Asâkir'in Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Ümeyye ibn Ebi's-Salt Bahreyn'e gitmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) onun haberlerini alıyordu. Orada sekiz sene kaldıktan sonra geldi, Hz. Peygamber'e rastladı. Etrafında ashabından bir cemaat da vardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onu müslüman olmaya çağırdı ve kendisine sonuna kadar Yasin Sûresini okudu. Efendimiz okumasını bitirince Ümeyye ayağını sürüyerek yerinden sıçradı, Kureyş de peşinden.
"Ey Ümeyye, ne dersin?" dediler.
"Şehadet ederim ki o hak üzeredir." dedi.
"Peki ona tabi olacak mısın?" diye sordular.
"Bir düşüneyim." dedi. Sonra kalkıp Şam'a gitti ve Bedr gazvesinden sonra geldi. Müslüman olmak istiyordu. Ancak kendisine Bedr'de öldürülen müşrikler haber verilince:
"Eğer gerçekten peygamber olsaydı akrabalarını öldürmezdi." deyip müslüman olmaktan vazgeçti, Taife gitti ve orada öldü. Bunları anlattıktan sonra Saîd ibnu'l-Museyyeb der ki:
"İşte onun hakkında Allah Tealâ *"Onlara, âyetlerimizi verdiğimiz halde onlardan sıyrılan ve şeytanın arkasına taktığı ve sonunda azgınlardan olan o kimsenin haberini anlat."* âyet-i kerimesini indirdi."[60]
12- İkrime, İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şunu rivayet etmiştir:
"Ayette kendisinden bahsedilen o zat, kendisine kabul olunacak üç duanın bahşolunduğu bir kişidir. Bu zatın Besûs isminde bir karısı vardır. Karısından da bir çocuğu vardır ve kadın bu adamı çok sevmektedir. Derken kadın:
"Senin o müstecab dualarından birisini benim için yap" diye rica eder. Adam:
"Peki birisi senin olsun. Ne dua etmemi istersin?" der. Kadın:
"Allah'a, İsrail Oğulları içerisinde beni en güzel kadın yapmasını dua et" der. Artık kadın İsrail Oğulları Kavmi'nde kendisinin bir misli bulunmadığını bilince kocasından yüz çevirdi ve başka bir şey murad etti. Bunun üzerine adam Allah'a, karısını durmadan havlayan bir dişi köpek kılması için beddua eder. Böylece bu kadın sebebiyle adamın iki makbul duası elden çıkar. Kadının çocukları gelip derler ki:
"Artık biz, bu yerde kalamayız, zira annemiz, insanların onunla bizi kınayıp ayıpladıklan bir köpek oldu. Haydi Allah'a dua et de annemizi eski haline çevirsin." O da Allah'a dua eder ve kadın eski haline döner. Böylece adamın üç makbul duası da geçip gitmiş olur. İşte "Besûs'tan daha uğursuzdur" diye uğursuzlukla darb-ı mesele konu olan Besûs, bu kadındır."[61]
13- Saîd İbnu'l-Müseyyeb'in bir diğer görüşüne göre "Bu ayet, Hz. Peygamber'in fâsık diye adlandırdığı, Râhip Ebû Âmir hakkında nazil olmuştur. O, câhiliyye çağında ruhbanlık yapardı. İslâm gelince, Şam'a kaçarak, münafıklara, "Mescid-i Dırâr" yapmalarını öğütledi. Kayser'e (Roma İmparatoru) gelerek, ondan, Hz. Peygamber aleyhinde yardım taleb etti. Derken, orada, kovulmuş ve yapayalnız, tek başına oluverdi." [62]
14- İbn Ebî Hâtim'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise "bu âyet-i kerime en-Nu'mân ibn Sayfî er-Râhib hakkında nazil olmuştur. Bu kişi cahiliye devrinde palas elbiseler giyip rahib olmuş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye hicretinden sonra Medine'ye gelmiş, Efendimiz (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, Bu getirdiğin nedir?" diye sormuş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"İbrahim'in dini olan Hanîfliği getirdim." buyurmuş. Nu'mân:
"Ben o din üzereyim." demiş. Efendimiz (s.a.v.):
"Hayır, sen o din üzere değilsin. Sen, ona, onda olmıyan şeyleri kattın." buyurmuş. Nu'mân:
"Bizden yalancı olanı Allah kovulmuş, yapayalnız olarak öldürsün!" demiş, sonra çıkıp Şam'a gitmiş ve oradan Medine'deki münafıklara:
"Muhammed'le savaşmak için silâhlanın, silâh hazırlayın." diye haber göndermiş, kendisi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Medine'den çıkarmak üzere kendisine bir ordu vermesini istemek üzere Bizans kralı (Kayser)'na gitmiş. Ancak bu emeline ulaşamadan Şam'da, kovulmuş ve yapayalnız halde ölmüş. İşte bu âyet-i kerime onun hakkında

nazil olmuştur."[63]
Bu hadise ilerde Mescid-i Dırâr'dan bahseden Tevbe: 9/107 âyetinin nüzul sebebinde Ebu Amir er-Râhib hakkında tekrar zikredilecektir.
15- Hasan el-Basrî ve Ebu Bekr el-Esamm'a göre "Bu ayet, Hz. Peygamber'i bilip tanıyan ehl-i kitabın münafıkları hakkında nazil olmuştur." [64]
16- Katâde, İkrime ve Ebu Müslim'e göre "Bu ayet, kendisine ilahî hidayet arzedilip de, ondan yüz çeviren herkes hakkında inmiştir." [65]

180. En güzel isimler Allah'ındır. Öyleyse O'na bunlarla dua edin. O'nun isimleri konusunda ilhada düşenleri bırakın. Onlar, yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Bir müslüman namazında bir keresinde Allah'a, bir keresinde de Rahman'a (ya da ya Rahman, ya Rahîm diyerek) dua etmişti. Bunu duyan Ebu Cehl:
"Muhammed ve ashabı bir rabbe tapındıklarını iddia etmiyorlar mı? Bu adama ne oluyor ki iki rabba dua ediyor?!" demiş de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[66]

182. Ayetlerimizi yalanlıyanlara gelince; Biz, onları bilmeyecekleri noktadan derece derece helake yaklaştırırız.
183. Ben, onlara mühlet veririm. Hiç şüphesiz Benim düzenim çetindir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bazı müfessirler bu âyet-i kerimelerin, Allah'ın önce kendilerine mühlet verip daha sonra Bedr Gazvesinde yakalayıverdiği (ve orada öldürülen) Kureyş müşrikleri hakkında indiğini kaydetmişlerdir.[67]
2- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, o, bu ayetle Mekkeli müşriklerin kastedildiğini söylemiştir. [68]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü umumî olan ifâdenin özelliği, kendisinden bir istisna olduğuna delâlet eden bir delil bulunmadığı müddetçe, (manasına dahil olan) herşeyi kapsamasıdır." [69]
4- Hz. Ömer (r.a.),kendisine İran Kisrası'nın hazineleri getirilince:
"Allah'ım, derece derece helake sürüklenmekten (istidractan) sana sığınırım. Çünkü senin, *"Biz, onları, bilmeyecekleri noktalardan, derece derece helake yaklaştırırız"* buyurduğunu duydum" demiştir." [70]

184. Düşünmüyorlar mı ki arkadaşlarında hiçbir delilik yoktur. O ancak apaçık bir uyarıcıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde b. Diâme'den rivayet edilmiştir:
"Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Safa tepesine çıkıp *"Ey filân oğulları, ey filân oğulları..."* diye kabile kabile, aile aile Kureyş'i çağırdı. Etrafına toplandılar. Onları, iman etmedikleri takdirde Allah'ın baskını ve başlarına getireceği musibetler hakkında uyardı. İçlerinden birisi:
"Hiç kuşku yok bu arkadaşınız delirmiş. Bırakalım sabaha kadar bağırsın dursun." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[71]
2- Hasan el-Basri ve Katâde şöyle demişlerdir:
"Hz. Muhammed (s.a.v.), gece Safa tepesinin üzerine çıkar, Kureyş'i kabile kabile, "Ey falan oğlu falanlar" diye çağırır ve onları Allah'ın ikâbı ile şiddetli cezasından sakındırırdı. Bunun üzerine onların bazıları, "sizin bu arkadaşınız, hiç şüphesiz delidir. Gece boyu bağırıp duruyor" diyorlardı. Bunun üzerine Hak Teâlâ bu ayeti indirerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, câhil insanların O'na mal ettikleri delilikten ötürü değil, sırf onları uyarmak ve inzar etmek için çağırdığını bilsinler diye, onları Hz. Peygamber'in durumu üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir."[72]

187. "Sana, kıyamet saatinin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar, de ki: "Onu ancak Rabbim bilir, onun vaktini, O'ndan başka belirtecek yoktur. Göklerin ve yerin, ağırlığını kaldıramıyacağı o saat, sizlere ansızın gelecektir." Sen

sanki öğrenmişsin gibi sana soruyorlar, de ki: "Onu bilmek ancak Allah'a muhsustur, ama insanların çoğu bu gerçeği bilmezler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

Alimler, bu soruyu soranın kim olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. [73]
1- İbn Abbâs der ki:
"Yahudilerden Cebel (veya Hamel) ibn Ebî Kuşeyr ve Şemvâl (Samuel, Şimvâl, Semev'el) ibn Zeyd bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Ey Muhammed, eğer peygamber isen bize kıyametin ne zaman kopacağını haber ver. Çünkü biz, onun ne zaman kopacağını biliyoruz." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [74]
2- Hasan el-Basri ve Katade'nin rivayetine göre de, "Kureyşliler, Muhammed (s.a.v.)'e:
"Seninle aramızda bir akrabalık bağı bulunmaktadır. O halde kıyamet saatinin ne zaman olacağının sırrını bize söyle" diye sordular da nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi." [75]

3- Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bu istekte bulunanın Utbe ibn Rabîa olduğu da rivayet edilmiştir. [76]
4- İbn Kesîr der ki:
"Bu son rivayet daha doğrudur; çünkü âyet Mekkî'dir."
5- Ebû Said b. Ebî Bekr el-Varrak, Muhammed b. Ahmed b. Hamdan'dan, o Ebû Ya'la'dan, o Ukbe b. Mükrim'den, o Yunus'tan, o Abdu'l-Ğaffar b. Kasım'dan, o Eban b. Lakîd'den, o Kurza b. Hassan'dan, bize şu rivayette bulunmuştur:
"Ebû Musa'nın bir Cuma günü Basra Minberi üzerinde iken şöyle dediğini işittim:
"Rasulullah (s.a.v.)'a Kıyamet saatinden soruldu. Ben de şahittim. Buyurdu ki:
"O saati ancak Allah bilir. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. Fakat onun gerekçelerini ve önünde olan âmilleri size haber vereceğim. Şüphesiz o kıyamet saatinin önünde fitneden bir örtü ve herc vardır." Kendisine:
"Herc nedir Ey Allah'ın Rasulü?" diye soruldu da:
"Habeşe dilinde adam öldürmektir" buyurdu."
İnsanların kalpleri kuruyup katılaşacak, aralarına yabancılık, birbirini tanımama bırakılacak da öyle ki kimse kimseyi tanımayacak. Akıllı, dinine bağlı kimseler gidip, geriye ma'ruru ma'ruf, münkeri münker olarak tanımayan zayıf tînetli gevşek insanlar kalacak." [77]
6- Ayet-i kerimenin Mekke müşrikleri veya yahudiler hakkında nazil olduğuna dair iki haberi peşpeşe zikrettikten sonra Taberî "Kıyametin ne zaman kopacağını öğrenmek isteyenlerin yahudiler veya müşrikler olmasının caiz ve mümkün olduğunu, bunlardan hangisini tercih edebileceğimize dair elinde bir bilgi veya karine olmadığını da kaydeder. [78]
7- İbn Kesîr, âyet-i kerimenin Mekke'de nazil olduğuna göre kıyametin vukubulmasını uzak görerek, varlığını inkâr ederek alay yollu onun vaktini öğrenme isteğinde bulunanların Kureyş müşrikleri olmasının doğruya daha yakın olduğunu söyler. [79]
Nitekim şu ayetler de bunu ifade eder:

"Onlar: "Eğer doğru söyleyenlerdenseniz bu vaad ne zaman? derler" [80]
"O'na iman etmeyenler, onun acele gelmesini isterler. İman edenler ise, ondan korku içindedirler ve onun hiç şüphesiz hak olduğunu bilirler. Uyanık olun. O saatte mücadele edenler, elbette uzak bir sapıklık içindedirler." ***[81]***

188. "De ki: "Allah'ın dilemesi dışında ben kendime bir fayda ve zarar verecek durumda değilim. Görülmeyeni bileydim, daha çok iyilik yapardım ve bana kötülük de gelmezdi. Ben sadece, inanan bir milleti uyaran ve müjdeleyen bir peygamberim."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivayetine göre, Mekke halkı:
"Ey Muhammed, Rabbin, alış-veriş yapıpta kazançlı çıkman için, artmasından evvel ucuz fiyatı ve bereketli, verimli yere göçmen için, verimsiz olmasını murad ettiği yerden çıkmanı sana haber vermeli değil mi?" dediler de Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi." [82]
2- Rivayet olunduğuna göre Mekkeliler:
"Keşke Rabbin ne zaman ucuzluk, ne zaman pahalılık olacağını haber verse de, böylece biz ona göre alıp satsak ve

kâr etsek. Yine hangi beldelerde kıtlık olacağını haber verse de, biz bolluk olan beldelere göç etsek" dedikleri zaman bu ayet nazil oldu." [83]
3- Bazı alimler de şöyle demişlerdir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Benî Mustalık savaşından dönünce yolda bir rüzgar çıktı. Hayvanlar bu rüzgardan ürküp kaçtılar. Derken, Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'de Rifae'nin öldüğünü haber verdi. (Münafıkların ileri gelenlerinden olduğu için Rifâe hakkındaki bu haber, münafıkları öfkelendirdi). Bu arada Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bakınız devem nereye gitmiş?"* dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Übey arkadaşlarına:
"Şu adamın haline şaşmıyor musunuz? Medine'de bir adamın öldüğünü haber veriyor, ama devesinin nerede olduğunu bilemiyor" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bir grup münafık şöyle şöyle dediler: Benim devem şu yerde, şu bölgede, yuları bir ağaca takılmış olduğu halde duruyor." buyurdu. O deveyi, aynen Hz. Peygamber'in dediği yerde ve şekilde buldular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu ayeti indirdi."[84]

189. Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca, eşi hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, karı koca, Rableri olan Allah'a: "Bize kusursuz bir çocuk verirsen, and olsun ki şükredenlerden oluruz" diye yalvardılar.
190. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir.
191. Kendileri yaratılmışken, bir şey yaratamayan putları mı ortak koşuyorlar?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid'in rivayetine göre, Adem'in ve karısı Havva'nın hiçbir çocuğu yaşamıyordu. Bunun üzerine şeytan onlara dedi ki:
"Bir çocuğunuz oldu mu onun ismini Abdu'l-Haris koyun." -Şeytanın ismi daha önce Haris idi-, Adem'le Havva da böyle yaptılar. İşte Cenabı Hakkın: *"Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortaklar koştular. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir."* 190. âyeti bunu anlatıyor."[85]
2- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Âdem ile Havva yeryüzüne inince Âdem'e şehvet verildi. O, Havva ile evlendi. Havva hamile kaldı. Çocuk karnında hareket etmeye başladı. Havva:
"Bu da nesi?" dedi. İblis ona geldi ve dedi ki:
"Sizler yeryüzünde ancak deve veya sığır yahut koyun, yahut keçi görüyorsunuz. Senin karnında olan işte bunlardan birisi." Bunun üzerine Havva:
"Vallahi benim hiçbir yerim bunlara güç yetiremez. Ben âciz kalırım." dedi. Bunun üzerine Şeytan dedi ki:
"Sen beni dinle ona "Abdülhâris" ismini ver, O sizin benzeriniz olarak doğar." Havva meseleyi Âdem'e anlattı. Âdem:
"O, bizi cenneten çıkaran kimse" dedi. Havva'nın karnındaki çocuk ölü doğdu. Havva ondan sonra tekrar hamile kaldı. İblis yine geldi ve ona:
"Beni dinle onu "Abdülhâris" diye isimlendir. (İblis'in meleklerin yanında adı Hârîs'di) Aksi halde o çocuk, bir deve veya sığır yahut koyun ya da keçi olarak doğar. Yahut da ben onu öldürürüm. Zaten birincisini de ben öldürdüm." dedi. Havva meseleyi tekrar Âdem'e anlattı. Âdem, karşı çıkmaz gibi bir tavır takındı. Bunun üzerine Havva ona "Abdülhâris" adını verdi ki, kendileri gibi bir insan olarak doğsun ve yaşasın. İşte bu âyetler buna işaret etmektedirler." [86]
3- Semüre b. Cündeb, Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
"Havva hamile kalınca İblis onun etrafında dolaşıp durmuştur. Çünkü Havva'nın çocukları yaşamıyordu. İblis, Havva'ya:
"Sen ona Abdülharis ismini koy." demiştir. Havva da hamile olduğu çocuğun adını Abdülharis koymuştur. Bundan sonra çocukları yaşamıştır. Havva'nın böyle yapması, Şeytanın vesvesi ve emriyledir." [87]
4- İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, "bu ayette geçen *"bir can..."* kelimesiyle Hz. Adem; *"Bundan da eşini yapan..."* kelimesiyle de Hz. Havva murad edilmiştir. Yani, Allah Teâlâ, Hz. Havva'yı, eziyyet vermeksizin, Hz. Adem (a.s.)'in kaburgasından yaratmıştır... Vakta ki Adem, Hz. Havva'yı bürüyünce, Havva, hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Çocuk onun karnında ağırlaşınca, İblis, bir adam suretine girip Havva'nın yanına gelerek şöyle dedi:

"Ey Havva, bu nedir? Ben, bunun bir köpek ya da herhangi bir hayvan olmasından korkuyorum. Onun, nereden çıkacağını nereden bileceksin? Arkandan mı, çıkıp seni öldürecek, yoksa karnın mı yarılacak?" Bunun üzerine

Havva endişelendi ve bunu, Adem'e anlattı. Böylece de Adem ile Havva, hep bunun endişesi ve hüznünü taşıdılar. Daha sonra o İblis, Havva'ya gelerek şöyle dedi:
"Eğer Allah'dan onu, tıpkı senin gibi kusursuz ve hilkati tam bir kimse yapmasını ve onun, senin karnından çıkmasını istersen, sen O'na Abdu'l-Hâris adını verirsin..." Melekler arasında, İblis'in adı el-Hâris idi. İşte bu, Cenâb-ı Hakk'ın *"Fakat Allah onlara düzgün bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında ona eşler tutmaya başladılar"* ayetinde ifade edilen husustur. Yani, "Allah onlara, düzgün ve kusursuz bir çocuk verince, Adem ile Havva, O'na eşler tutmaya başladılar" demektir. İşte, buradaki koşulan şirk ile Haris (İblis) kastedilmiştir. Kıssanın tamamı bundan ibarettir. [88]

Razî'nin Bu Rivayeti Eleştirmesi

Bit ki, yapılan bu tevîl yanlıştır. Bunun fasit ve yanlış oluşunun delilleri şunlardır:
1) Allah Teâlâ, *"Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehtir, yücedir"* buyurmuştur. Bu, müşrik olanların, şirk koşanların iki kişiden fazla olduğuna delâlet eder.
2) Allah Teâlâ bunun peşinden, *"Kendileri yaratılıp durmakta oldukları halde (bizzat) hiçbir şeyi yaratamayan putları, o yaradan Allah'a eş mi koşuyorlar onlar?"* [89] buyurmuştur. İşte bu, bu ayetten kastedilenin, putları Allah'a ortak koşan kimselere karşı bir reddiye olduğuna delâlet eder. Halbuki bu ayette, lanetlenmiş İblis ile ilgili bir husus geçmemiştir..
3) Şayet, bundan İblis kastedilseydi o zaman Cenâb-ı Hak, *"Hiçbir şeyi yaratamayanı mı ortak koşuyorlar?..."* buyurur, *"Hiç bir şeyi yaratamayan şeyi..."* demezdi. Yani mâ yerine, men edatını getirirdi. Çünkü, akıllı varlıklar mâ edatı ile değil, men edatı ile ifâde edilirler..
4) Adem (a.s.) herkesten daha fazla İblis'i tanıyordu. Ve o, bütün isimleri de biliyordu. Nitekim Cenâb-ı Hak da, *"Adem'e bütün isimleri öğretmişti..."* [90] buyurmuştur. Binâenaleyh, Adem, İblis'in adının el-Haris olduğunu mutlaka biliyordu. İblis ile Adem arasındaki çok şiddetli düşmanlığa ve onun isminin de el-Haris olduğunu bilmesine rağmen, daha nasıl olur da, çocuğuna Abdu'l-Haris adını vermiş olabilir? Ve daha nasıl bu isimden başka bir isim bulamamış olduğu söylenebilir?"
5) İçimizden birisinin bir çocuğu olduğunda bu kimse, o çocuktan hayırlar ve iyilikler umar. Tam o esnada, birisi kendisine gelerek, o çocuğunu bu çeşit isimlerle isimlendirmeye çağırırsa, bu kimse o kimseyi reddeder ve böyle bir şeyi kesinlikle kabul etmez... Binâenaleyh, Hz. Adem, Peygamberliğine ve Cenâb-ı Hakk'ın, *"Adem'e bütün isimleri öğretti"* buyruğundan elde etmiş olduğu geniş ilmine ve İblis'in vesvesesi sebebiyle işlemiş olduğu zelleden dolayı kazanmış olduğu o büyük tecrübesine rağmen, daha nasıl olur da bu kadarcık şeyi dikkatinden kaçırır ve bunun, aklı olan kimselere, sakınılması gerekli olan kötü fiillerden biri olduğunu bilemez?
Hz. Adem'in, çocuğunu, Abdu'l-Haris (Haris'in kulu) diye isimlendirdiğinin kabul edilmesi halinde, bu hususta şu iki şeyden birisi söylenebilir:
a) O, o lafzı, çocuğunun alemi, özel ismi addetmiştir...
b) Yahud da, o bu lafzı, çocuğunun sıfatı kabul etmiştir. Yani, o bu lafız ile, çocuğunun Haris (yani İblis) tarafından yaratılıp onun kulu olduğunu bildirmiş 'alem ve lakab isimleri, isim olarak konuldukları şeylerde bir mana ifade etmezler. Binaenaleyh, bu lafız ile çocuğu adlandırmadan, müşrik olma neticesi çıkmaz...
Eğer ikinci ihtimal söz konusu ise, bu, Hz. Adem'in, yaratmada, yoktan var etmede ve meydana getirmede Allah'ın bir ortağı olduğuna inandığına dair bir hüküm olmuş olur ki bu, Hz. Adem'e kesinlikle küfür isnad edilmesini gerektirir. Halbuki, aklı başında olan hiç kimse bunu söylemez. Binâenaleyh, yapılan izahlarla, bu görüşün fasit olduğu ve müslümana gerekli olanın, buna iltifat etmemesi olduğu sabit olmuş olur...
Ayetin tevil ve tefsirinde, böylesi bozuk fikirlerden uzak, sapasağlam sıhhatli açıklamalar bulunmaktadır:
1) Kaffal'ın ileri sürmüş olduğu şu husustur:
"Allah Teâlâ bu hadiseyi bir darb-ı mesel şeklinde zikretmiş ve bu durumun, cehaletleri ve şirke taraftar olmaları hususunda, o müşriklerin durumuna benzediğini beyan etmek için zikretmiştir. Bu sözün izahı şudur: Allah Teâlâ, sanki şöyle demek istemiştir:
"O, "(Ben), sizden herbirinizi tek bir candan yarattım ve, o tek candan, onun eşini de, insan olmak bakımından ona denk olan bir insan yaptım. Binâenaleyh, kocası eşini bürüyüp, eşi hamile kalınca, karı koca, Rablerine, "Şayet sen bize, kusursuz, yaratılışı tam bir çocuk ihsan edersen, biz senin nimetlerine ve ihsanlarına şükredenlerden oluruz." diye dua ettiler. Allah da, onlara, kusursuz ve yaratılışı tam bir çocuk verince, karı koca, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu o şey hususunda, Allah'a eşler koşmaya başladılar. Çünkü onlar, bazan bu çocuğu, tıpkı tabiatçtların dediği gibi, tabiata; bazan, müneccimlerin dediği gibi, yıldızlara; bazan da, putperestlerin dediği gibi, putlara ve ibadet edilen heykellere mâl ettiler." Daha sonra Cenâb-ı Hak, *"Onlar neyi eş tutuyorlarsa; Allah onlardan (münezzehtir), yücedir."* buyurmuştur. Yani, Allah, bu tür şirklerden münezzehtir" demektir. İşte bu, son derece

doğru ve sağlam bir cevaptır.
2) Bu hitabın, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki, Kusayy b. Kilab'ın soyu olan Kureyşlilere olması... Buna göre Cenab-ı Hakk'ın, *"O, sizi bir candan yaratandır*" buyruğundaki "can"dan maksad Kusayy; minhâdan maksad ise, Allah'ın, ünsiyet etmesi için yarattığı, kendi cinsinden Kureyşli karısıdır.
Allah Teâlâ, o karı kocaya istemiş oldukları, düzgün yaratılışlı kusursuz bir çocuk nasîb edince, onlar, dört oğullarını Abdimenaf (Menâf'ın kulu), Abduluzza (Uzza'nın kulu), Abdulkusayy (Kusayy'ın oğlu) ve Abdullat (Lât'ın oğlu) diye isimlendirmek suretiyle, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu çocuklar hususunda, Allah'a ortaklar koştular. Buna göre, yüşrikün "şirk koşuyorlar" ifadesindeki zamir, Kusayy ile eşine ve şirk hususunda onlara tâbi olan zürriyetlerine âit olur.
3) Kabul edelim ki bu ayet-i kerime, Hz. Adem (a.s.)'in kıssasını açıklamak için gelmiş olsun. Bu durumda, bu müşkili gidermek için, birkaç izah şekli bulunmaktadır:
Birinci izah: Müşrikler: "Âdem (a.s.), putlara tapıyordu. Hayır taleb etme ve şerri defetme hususunda onlara dua ve müracaat ediyordu" diyorlardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk, Adem ile Havva kıssasını zikretmiş ve onların, "Eğer bize düzgün (hilkati tam) bir çocuk verirsen andolsun ki herhalde şükredenlerden olacağız" diye dua ettiklerini nakletmiştir. Yani onlar, eğer Allah Teâlâ kendilerine, sağlıklı ve yaratılışı düzgün bir çocuk verirse, bu nimete karşılık şükredeceklerini söylediler. Daha sonra Cenâb-ı Hak, *"Fakat Allah onlara düzgün bir çocuk verince, bu çocuk hakkında O'na eşler tutmaya başladılar"* buyurmuştur. Buradaki *"Bu çocuk hakkında O'na eşler tutmaya başladılar"* ifadesi, hoş karşılamama ve uzak görme üslûbunda olmak üzere, istifham manasında bir ifâdedir. Bunun izahı, "Allah onlara yaratılışı tam ve düzgün bir çocuk verince, onlar, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu çocuk hakkında O'na şerikler, ortaklar mı koştular?" şeklindedir. Cenâb-ı Hak, daha sonra, *"Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehtir, yücedir"* buyurmuştur. Bu, şirk inancında olan ve onu Hz. Adem'e de isnad eden bu müşriklerin şirkinden, Allah yüce ve münezzehtir" demektir. Bunun bir benzeri şudur: Birisi, bir başkasına birçok in'âm ve iyilikte bulunsa, sonra iyilikte bulunan bu kimseye, "senin iyilik yaptığın o adam, seni kınıyor ve sana kötülük yapmaya çalışıyor" denilse, iyilikte bulunmuş olan o kimse buna ihtimal vermeyerek şöyle der:
"Ben ona bunca iyilik yapayım, bunca nimet vereyim, o da kalksın bana kötülük ve isyan etsin, olacak şey değil!" İşte burada da böyledir.
İkinci İzah: Şöyle deriz: Bu kıssa, başından sonuna kadar Hz. Adem ile Havva hakkındadır. *"Fakat (Allah) onlara düzgün (bir çocuk) verince, kendilerine verdiği bu (çocuk) hakkında ona eşler tutmaya başladılar"* ifadesi hariç, ayetlerin lafızlarında hiçbir müşkil bulunmamaktadır. Buna göre deriz ki: Bu ifadenin takdiri şöyledir "Fakat Allah onlara düzgün bir çocuk verince O'na eşler tutmaya başladılar." Yani "o ikisinin evladları Allah'a şirk koşmaya başladılar" Burada, muzaf durumunda olan evlâd kelimesi hazfedilmiş, muzafun ileyh olan "o ikisi" ifadesi, ceale fiilinde, muzafın yerine geçmiştir. "kendilerine verdiğinde" ifadesi de böyledir. Bu, "Allah'ın o ikisinin evladlarına verdiği (şeylerde)" demektir. Bunun bir benzeri bir ifade de, *"Köye sor"* [91] yani "O köyün ahalisine sor" anlamındadır.
Eğer, "Bu açıklamaya göre cealâ fiilindeki tesniyenin hikmeti nedir?" denirse, biz deriz ki: "Çünkü Hz. Adem'in çocukları erkek ve dişi olarak iki kısım idi. Binâenaleyh bu tesniyeden maksad, erkek ve dişi çocuklar olup, bunlar iki sınıf ve iki çeşit oldukları için, bunlardan, bir keresinde "tesniye" zamiri ile bahsedilmiş, bir başka keresinde de, çoğul lafızla bahsedilmiştir. Bu da ayetteki, *"Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehdir, yücedir"* ifadesidir.
Üçüncü izah: Kabul edelim ki, *"Kendilerine verdiği bu çocuk hakkında O'na eşler tutmaya başladılar"* ifadesindeki ceale'deki tesniye zamiri, Hz. Adem ile Havva'ya râcî olsun. Fakat ne var ki şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ o ikisine yaratılışı düzgün bir çocuk verince, onlar bu çocuğu kayıtsız şartsız Allah'ın hizmetine, taatına ve O'na kulluğa adamaya azmetmişlerdi. Sonra akıllarına başka bir düşünce geldi. Binâenaleyh onlar, bu çocuğu bazan dünya işleri ve menfaatlerinde kullanıyor, bazan da Allah'a hizmet ve taatta bulunmasını emrediyorlardı. Bu iş, her nekadar bizce Allah'a bir yakınlık ve taat ise de, iyi kulların (ebrârın) hasenatı, mukarreb (Allah'a çok yakın) kulların seyyiatı (kötülüğü) sayılır. İşte bundan ötürü Cenâb-ı Hak, *"Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehdir, yücedir"* buyurmuştur. Bu tabirden maksad, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen şu husustur; O, Cenab-ı Hak'tan naklederek, bir hadis-i kutside şöyle buyurmuştur:
"Ben, şirkten müstağni olanların, en beri ve en müstağni olanıyım. Binâenaleyh, kim bir amel yapar ve o amelde başkasını bana ortak koşarsa, ben onu, şirki ile başbaşa bırakırım." [92] Böylece bu müşkil bertaraf olmuş olur.
Dördüncü izah: Biz, bahsedilen bu kıssanın doğru olduğunu kabul edelim. Ancak biz diyoruz ki, onlar, el-Haris diye adlandırılan o şahsın duası sebebiyle, o çocuğun belâlardan, hastalıklardan ve musibetlerden uzak ve berî olacağına inandıkları için, o çocuğu Abdu'l-Haris diye isimlendirmişlerdi. Bazan, kendisine lütufta bulunulan kimse, lütufta bulunan kimsenin kulu, kölesi diye adlandırılabilir. Nitekim darb-ı meselde, "Ben, kendisinden bir harf öğrendiğim kimsenin kuluyum" denilir. Ben, bazı faziletli kimselerin kitabının başına "Bu, falancanın kendisini

sevdiği bir kuldur" diye yazdığını gördüm. Şair de şöyle demiştir:
"Ben muhakkak ki, nezdimde ikamet ettiği sürece, misafirin kulu kölesiyim.. Benim bundan sonra da, bir köleye benzemekten başka bir huyum yok."
Buna göre Adem ile Havva (a.s.), o çocuğun, ancak o şahsın duasının bereketi sebebiyle afetlerden ve belâlardan kurtulmuş olduğuna dikkat çekmek için, o çocuğu Abdu'l-Haris diye adlandırmışlardır. Bu ise, onun, Allah'ın memlûkü ve mahlûku olması açısından, O'nun kulu olmasına zarar vermez. Ancak ne var ki biz, ebrârın hasenatının (iyi kulların iyiliklerinin), mukarreb kulların seyyiesi, hataları mesabesinde olduğunu söylemiştik. Abd (köle) lafzı, müşterek bir lafız olunca, hiç şüphesiz Adem (a.s.), bu işte sırf "abd" lafzında meydana gelmiş olan müştereklik sebebine tutunmuştur. [93]

199. Sen affı tut (al), ma'rufu emret ve cahillerden yüz çevir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu'ş-Şeyh'in Süddî'den rivayetine göre bu âyet-i kerime, namaz, zekât ve müşriklerle savaş (cihad) farz kılınmadan önce nazil olmuştur.[94].
2- Abdurrahman ibn Zeyd ibn Eslem, Allah Tealâ'nın, bu âyet-i kerimedeki af ve müşriklerden yüz çevirme emrinin on sene yürürlükte kaldığını ifade etmektedir.[95]
3- İkrime şöyle der:
"Bu ayet nazil olunca, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Cebrail bu nedir?" dedi. Cebrail (a.s.) de:
"Ey Muhammed, Rabbin, "Bu senin, senden ilgisini kesen kimselerle ilgi kurman, sana vermeyene vermen ve sana zulmeden kimseyi affetmendir" diyor" dedi." [96]

200. Şeytan seni dürtecek olursa hemen Allah'a sığın. Çünkü O gerçekten Semî'dir, Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerîr'in İbn Zeyd'den rivayetle tahricine göre *"Sen affı tut, ma'rûfu emret ve cahillerden yüz çevir."* âyet-i kerimesi nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Rabbım, gazab (öfkelenmem) halinde ne yapayım?" dedi de bu âyet-i kerime nazil oldu.[97]
2- Ebu Zeyd şöyle demiştir:
"Cahillerden yüz çevir" ayeti nazil olduğunda, Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Öfkenin elinden kurtuluş ne mümkün!" deyince, bu ayet nazil oldu." [98]

204. "Kur'an okunduğu zaman ona kulak verin, dinleyin ki merhamet olunasınız."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Mansur el-Mansûrî, Hafız Ali b. Ömer'den, o Abdullah b. Süleyman b. Eş'as'tan, o Abbas b. Velid b. Mezid'den, o babasından, o Evzaî'den, o Abdullah b. Amir'den, o Zeyd b. Eslem'den, o babasından, o da Ebû Hureyre'den bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet namazda iken Rasulullah (s.a.v.)'ın arkasında sesleri yükselten kişiler hakkında nazil olmuştur."[99]
2- Bu haber hadis imamlarınca ve bu arada Beyhakî tarafından Sünen'inde Abdullah ibn Muğaffel'den de rivayet edilmiştir.[100]
3- İbni Cerir et-Taberî de, İbni Mes'ud'dan aynısını tahric eder.[101]
3- Ebu Hureyre dedi ki:
"Müslümanlar namaz içinde konuşurlardı, bu âyet indirildi."[102]
4- Ebu Hureyre'den, o şöyle demiştir:
"Sahabe namazda (kendi aralarında) konuşurlardı. Bu âyet nazil olunca namazda susmakla emrolundular."[103]
5- Ebu Hureyre (r.a) şöyle demiştir:
"Müslümanlar, (namazın farz olduğu ilk günlerde), namazda iken, konuşuyorlardı. İşte bundan dolayı, bu ayet nazil [104]

oldu ve böylece onlara, namazda konuşmamaları emrolundu."
6- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkasında namazda iken ashabın sesini yükseltmesinin sebep ve şekli hakkında da muhtelif rivayetler karşımıza çıkmaktadır.[105]
7- Katade dedi ki:
"Ashab namazın ilk farz kılındığı sıralarda namazlarında iken konuşurlardı. Adamın biri gelip namazdaki arkadaşına:
"Kaç rekât kıldınız" diye sordu. Arkadaşı da:
"Şu şu kadar" diye cevap verirdi. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[106]
8- Katâde dedi ki:
"İnsanlar namaz kılarlarken, birisi geliyor, (mesela) onlara:
"Ne kadar kıldınız, geriye kaç rek'at kaldı?" diye soruyor; onlar da namazda iken onlara cevap veriyorlardı. İşte Allah Teâlâ, bunun üzerine bu ayeti indirdi" [107]
9- Zührî de bu âyetin, Rasulullah (s.a.v.) her ne zaman ne okursa o da kendisiyle beraber okuyan Ensarî bir genç hakkında indiğini söylemektedir."[108]
10- İbn Abbas da şöyle demektedir:
"Rasulullah (s.a.v.) farz namazda kıraatte bulunurken, Ashabı da O'nun arkasından seslerini yükselterek kıraatte bulunurlar ve dolayısıyla O'nun okumasını karıştırırlardı. İşte bu âyet bunun için inmiştir."[109]
11- Zuhrî'den gelen başka bir rivayette ise bu gencin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in okuduğunu hemen yüksek sesle tekrarlaması namazla sınırlandırılmamış "Efendimiz ne zaman bir şey okusa hemen o genç de okurdu." Denilmiştir.[110]
12- Bu rivayetlere göre âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de inmiş olmalıdır.[111]
13- Said b. Cübeyr, Mücahid, Ata, Amr b. Dinar, Zeyd b. Eslem, Kasım b. Muhaymera, Müslim b. Yesar, Şehr b. Havşeb, Abdullah b. Mübarek ve bir grup ulema ise "bu âyetin, Cuma günü imam hutbede iken sükût edip onu dinleme hususundu nazil olduğunu söylemişlerdir."[112]
İbnül-Arabî ise, bu görüş hakkında şöyle der:
"Bu zayıftır. Çünkü, hutbede Kur"an azdır, halbuki onun bütününde susmak gerekir. [113]
Aynı görüş, İmam Şafiî (r.h)'den de nakledilmiştir. Birçok âlim, bunun uzak bir ihtimal olduğunu söyleyerek,
"Bu ayet, umumi manada bir ifadedir. Binâenaleyh bunu tek bir hususa hasretmek nasıl uygun olabilir?" demişlerdir. Fahreddin er-Razi der ki:
"Bunların bu görüşleri de uzak bir ihtimaldir. Çünkü ayette geçen iza (zaman zarfı) lafzı, tekrarı değil, bir irtibat ve alakayı ifâde eder."[114]
14- Bu rivayet âyet-i kerimenin nüzul sebebini beyan yerine bu âyetten çıkarılan bir hükme işaret ediyor gibidir."[115]
15- Sünen'inde, Saîd İbni Mansur dedi ki:
"Bize Muhammed İbni Ka'b'dan (r.a.) Ebu Ma'şer söyledi. Muhammed dedi ki:
"Müslümanlar, alacaklarını Rasûlullah'tan alırlardı. Rasûlullah okuduğu zaman Müslümanlar da onunla birlikte okurlardı. Bu âyet ininceye kadar böyle devam etti. Ben:
"Bunun zahiri, âyetin Medine'de indiğini işaret eder." derim." [116]
16- Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den rivayete göre ise Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) namaz kılarken müşrikler yanına gelir ve birbirlerine:
"Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve (dinlenilmesini engellemek üzere) yanında gürültü yapın."[117] derlerdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[118]
17- Bu son rivayete göre âyet-i kerimenin Mekkî olması gerekir. Ancak âyet-i kerimenin ibaresi ile siyak ve sibakı Medine-i Münevvere'de nazil olduğunu göstermektedir.[119]
18- İbni Mes'ud, Ebu Hureyre, Cabir, Zührî, Ubeydullah b. Umeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, Said b. Müseyyeb'den gelen rivayetler gösteriyor ki, ayet namaz hakkında nazil olmuştur. [120]

205. Rabbını, içinden yalvararak ve korkarak yüksek olmıyan bir sesle sabah akşam zikret ve sakın gafillerden olma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İbn Kesîr bu âyet-i kerimenin, Mi'râc'da beş vakit namaz farz kılınmazdan önce nazil olduğunu kaydeder.[121]

206. Şüphe yok ki Rabbinin katmdakiler, O'na ibadet etmekten asla kibirlenmezler; O'nu tesbfh ederler ve yalnız O'na secde ederler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. İsa (a.s.),

"(Allah) bana, hayatta bulunduğum müddetçe, namazı ve zekatı emretti" [122] demiştir. Cenâb-ı Allah Hz. Muhammed (s.a.v.)'e de,

*"Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et! "****[123]*** buyurmuştur." [124]

---

[1] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 14/14.
[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 2/396.
[3] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 8/14.
[4] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 14/14.
[5] Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 3/412.
[6] İbn Âşûr, 8/2.
[7] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/181.
[8] İbnu'l-Münzir; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/433-434.
[9] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[10] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 8/14.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 8/14.
[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 8/14.
[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 8/14.
[14] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[15] Müslim; Tefsir: 25 (3028) s. 2320, Nesai; Hacc: 5/233, Tefsir: 202, Hakim: Müstedrek; 2/319, Beyhaki; Sünen: 2/223, 5/88, İbn Cerir: 8/118-119; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 184; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/305.
[16] Vahidî, Esbâbun-Nüzûl, s. 156.
[17] İbnu'I-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/187 dipnot.
[18] Müslim, Tefsir. 25, Neseî, Menâsiku'l-Hacc, 161.
[19] Bunlann el-Hums diye adlandırılmalarının sebebi, dinlerinde hamaset göstermeleri, yani sıkı sıkıya bağlı görünmeleridir. Hamaset ile kahramanlık aynı anlamdadır.
[20] Müslim.
[21] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 4/473-474.
[22] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 3/398.
[23] Müslim; Tefsir: 25/3028 s. 2320, Nesai; Hacc: 5/233, Tefsir: 202, Hakim: Müstedrek; 2/319, Beyhaki; Sünen: 2/223, 5/88, İbn Cerir: 8/118-119. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 184.
[24] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 184-185.
[25] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 185; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 14/60.
[26] Meselâ: Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 14/60.
[27] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/394.

[28] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 185.

[29] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 14/60.

[30] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 14/61.

[31] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, 14/61.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 8/121.

[33] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/189; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 7/128.

[34] Yûnus: 10/59.

[35] İbn Cerîr; İbnu'l-Münzir; İbn Ebî Hâtim.

[36] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/446.

[37] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[38] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/395

[39] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[40] Benzeri hadisler için bkz: Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5-8 (2/1020): Nesâî. Nikâh, 4(6/58-59 Nikâh, 3 (2/133).

[41] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb.

[42] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 8/133.

[43] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 8/133.

[44] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/199-200.

[45] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 9/55.

[46] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/282.

[47] Nesai; Tefsir: 213, İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 9/82, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 9/249; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 185.

[48] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 9/82.

[49] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/145. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 185.

[50] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[51] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[52] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[53] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[54] En'am: 6/14.

[55] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[56] Veya Sayfî İbnu'r-Râhib, İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/507.

[57] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 9/83.

[58] Nesai; Tefsir: 212, 214, İbn Cerir: 9/83, ed-Dürr: 3/146; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 185.

[59] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[60] İbn Asâkir; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/609; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 9/111.

[61] Senedi yoktur. ed-Dürr: 3/145. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 186.

[62] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[63] İbn Ebî Hâtim; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 9/111-113.

[64] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[65] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[66] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 9/83; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/292; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 7/206.

[67] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 9/127.

[68] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[69] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[70] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[71] İbni Ebi Hatim; Ebu'ş-Şeyh İbni Hayyan el-Ensarî, İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 9/93; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul,

Fatih Yayınevi: 1/306.

[72] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[73] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[74] İbn Cerir: 9/94; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 186; Kurtubî, 7/335; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 9/132. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/307; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[75] İbn Cerir: 9/93. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 186; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[76] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/297.

[77] Ebu Ya'la; Müsned 13/199. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 186-187.

[78] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 9/94.

[79] İbn Kesîr. Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 3/520

[80] Sebe': 34/29.

[81] Şuarâ: 42/18.

[82] Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 187.

[83] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[84] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[85] İbn Cerir: 9/100, Hakim; Müstedrek: 2/545. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 187.

[86] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[87] Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'ân, Sure; 7 bab: 4 HN: 3077

[88] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[89] A’raf: 7/191.

[90] Bakara: 2/31.

[91] Yusuf: 12/82.

[92] Müslim. Zuhd. 46 (4/2289)

[93] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[94] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, 3/631.

[95] İbn Kesîr. Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 3/535.

[96] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[97] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/309; Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 3/631.

[98] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[99] İbn Ebi Hatim; İbn Cerir: 9/110. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 188; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/308.

[100] İbn Ebi Hatim; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 3/636.

[101] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[102] İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/308.

[103] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 9/110.

[104] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[105] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/402.

[106] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 9/111, Lübab: s. 124. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 188.

[107] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[108] Mürsel hadistir. İbn Ebi Hatim; İbn Cerir: 9/110, Lübab: s. 124, ed-Dürr: 3/156. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 188.

[109] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 188; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[110] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 9/110.

[111] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/402.

[112] İbn Cerir: 9/112, ed-Dürr: 3/157. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 188.

[113] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/176.

[114] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[115] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/402.

[116] Saîd İbni Mansur; Beyhâki; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/309.

[117] Fussilet: 41/26.

[118] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/312.

[119] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/402.

[120] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/176.

[121] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/543.

[122] Meryem: 19/31.

[123] Hicr: 15/99.

[124] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

8- ENFÂL SURESİ

Mushaf'taki sıralamada sekizinci, iniş sırasına göre seksen sekizinci sûredir. Bakara sûresinden sonra, Âl-i İmrân'dan önce inmiştir. [1]

Enfâl Sûresi Medine'de hicretin ikinci senesi nazil olmuştur. [2] Sûre Medine'de, Bakara'dan sonra ikinci sırada gelmeye başlamış, fakat araya başka sûrelerin bazı âyetlerinin nüzulü de girmiştir.
Hicret gününün üzerinden bir buçuk yıl geçip ramazan ayı gelince müslümanlar Medine yakınlarındaki Bedir mevkiinde, Mekkeli müşriklerle ilk önemli savaşlarını yapmışlardı. Savaş müslümanlarm zaferiyle sonuçlanmış, düşmandan ganimet de elde edilmişti. Ganimetlerin paylaşımı konusunda daha önceden uygulanarak sabit olmuş îslâmî bir kural bulunmadığı için, doğrudan çarpışmaya katılanlarla cephe gerisinde hizmet verenler, gençlerle yaşlılar, teşvik vb. maksatlarla kendilerine ödül vaad edilmiş kimselerle buna razı olmayanlar arasında ihtilâf çıkmıştı. Ayrıca bu savaşta kardeşini şehid vermiş olan Sa'd b. Ebû Vakkas da müşriklerden Saîd b. Âsî'yi katletmiş, maktulün kılıcını alarak Rasûlullah'a gelmiş, bunun kendisine verilmesini istemişti. İşte bu olaylar ve talepler üzerine daha Bedir'den ayrılmadan ve ganimetler paylaştırılmadan sûrenin ilk âyeti nazil olmuştur. [3]
Büyük bir kısmı Bedr Gazvesi hakkında ve Bedr Gazvesi esnasında nazil olduğu için Bedr Sûresi de denilir. Bedr Gazvesinin detaylı ve genel bir tahlilini ihtiva ettiği gibi büyük bir ihtimalle bir kerede toptan vahyedildiği bile düşünülebilir. Ancak bu savaşın sonucu olarak ortaya çıkan bazı problemlerle ilgili bazı âyetlerinin daha sonraki bir zamanda ve ayrı bölümler halinde indirilmiş olması da mümkündür. Bu arada İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette o: *"Hani küfredenler seni tutup bağlamak, yahut öldürmek, yahut çıkarmak için düzen kuruyorlardı..."* âyetinden başlıyarak yedi âyeti (âyet, 30-36) dışında medenîdir." demiştir. [4]
Ancak konusunun Mekke'de geçen bir hadiseye işaret etmesi bu âyetlerin Mekke'de, Mekke döneminde inmiş olmasını gerektirmeyip o dönemde Allah'ın Rasûlü'ne olan bu nimeti daha sonraki dönemlerde kendisine hatırlatılmak üzere Medine döneminde inmiş olmaları da gayet mümkündür ve inşaallah bu âyetlerin nüzul sebebinde ayrıca işaret edilecektir.
Bu arada 64. âyetinin de Mekke'de nazil olduğunu söyleyenler de vardır ve Bezzâr'ın İbn Abbâs'tan rivayet ettiği "Bu âyet-i kerime Hz. Ömer müslüman olduğunda nazil olmuştu." sözü de bu görüşü desteklemektedir. [5]
Bazı müfessirlere göre Hz. Peygamber ve mü'minleri savaşa teşvik eden, iman cephesinin bire karşı on kişiyle savaşsalar bile galip geleceklerini bildiren 64-65. âyetler savaştan önce gelmiştir. Şu halde sûrenin Medine'de, Bedir Savaşı sırasında gelmeye başladığı kesinlik kazanmakta, tamamlanmasının ise daha sonraki zamanlarda olduğu anlaşılmaktadır. [6]

Mekkî ve Medenî Sûreler:

Mekkî sûreler: Bu sûrelerin konuları, inanç ve ahlâkla ilgilidir. Allah'ın birliğini, peygamberliği ve öldükten sonra dirilmeyi konu alırlar. Peygamberlerin kavimleriyle olan kıssalarını açıklarlar. Adâb ve ahlâk usullerini, o usullerle müşriklerle mücadeleyi ve onları imana daveti açıklarlar.
Medenî sûreler: Bu sûrelerde de teşriî hükümler genişçe açıklanır, kitaplarının yolundan ayrılmaları sebebiyle ehl-i kitapla mücadele edilir. Meselâ, Bakara sûresinde yahudilerle, Âl-i İmran sûresinde hıristiyanlarla ve Maide sûresinde her iki fırkayla mücadele, Nisa ve Tevbe sûrelerinde münafıklarla mücadele ve onlarla ilgili hükümler, Tevbe sûresinde müşriklerden uzaklaşılması vardır.
Enfâl sûresi ise, müslümanların barış ve savaş kaidelerini düzenlemekte, Büyük Bedir Savaşı olaylarını serdetmekte, müşriklerin tuzaklarının ve Peygamber (s.a.v.)'i öldürme, hapsetme veya Mekke'den çıkarma düşüncelerinin boşa çıkarılışı açıklanmaktadır. [7]

1. "Sana, ganimetlere dair soru sorarlar, de ki: "Ganimetler Allah'ın ve Peygamberindir. İnanıyorsanız Allah'tan sakının, aranızdaki münasebetleri düzeltin, Allah'a ve Peygamberine itaat edin."

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak iki hadise zikredilir: Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın, Bedr ganimetleri taksim edilmeden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip öldürdüğü birisinden aldığı kılıcın ganimet olarak kendisine verilmesini istemesi ve ganimetlerin taksiminde ashab arasında anlaşmazlık ve tartışmalar çıkması. Şimdi bu husustaki rivayetleri verelim:
Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bedir savaşına katılanların tamamının değil bazı sahabîlerin, ganimetten özel pay istemeleri üzerine nazil olmuştur.[8]

a- Ebû Said en-Nasrûbî, Ebû Bekr-i Kutay'î'den, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Ebû Muaviye'den, o Ebû İshak eş-Şeybanî'den, o Muhammed b. Ubeydullah es-Sakafî'den, o da Sa'd b. Ebî Vakkas'tan bize şunu rivayet etmiştir:

"Bedir Günü vuku bulunca, kardeşim Umeyr öldürüldü. Ben de Said b. As'ı öldürdüm ve "Zü'1-Kife" isimli kılıcını alıp onu Peygamber'e getirdim.

"Git o kılıcı küffardan alınan ganimetlerin içine at" buyurdu. Ben de kardeşimin öldürülmesinden ve elde ettiğim ganimet eşyamın alınmasından mütevellid Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği bir sıkıntı içerisinde geri döndüm. Az bir müddet yürüyüp gitmiştim ki nihayet Enfâl Sûresi nazil oldu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) bana;

"Git, kılıcını al" buyurdu."[9]

b- Sa'd b. Ebi Vakkâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:

"Bedir günü kardeşim Umeyr, şehid olmuştu. Ben de ona karşılık Saîd b. el-As'ı öldürüp kılıcını aldım. Onu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e götürerek, ona:

"Ey Allah'ın elçisi! Bu müşriklere karşı gönlümü yatıştırdı. Bu, Saîd b. el-As'm kılıcıdır. Onu bana hibe et!" dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Git onu ganimetlerin içine koy, çünkü bu kılıç ne senin ne de benimdir." buyurdu. Ben de kılıcı yerine koyup geri döndüm. Ama, o sırada da kardeşimin öldürülüşüne ve kılıcımın benden geri alınışına ne kadar üzüldüğümü bir Allah bilir. Henüz biraz yürümedim ki, hemen bu âyet-i kerime nazil oluverdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bana gelerek:

"Sen benim değilken bu kılıcı benden istemiştin. Ama şimdi benim oldu. Git kılıcını al, artık o senindir." buyurdu."[10]

c- Sa'd b. Ebî Vakkas'dan rivayet edildi:

"Sa'd b. Ebî Vakkas, Said b. el-Âs'ı öldürdü ve kılıcını aldı. Rasulullah (s.a.v.) onu, ondan istedi, Sa'd buna yanaşmadı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Sa'd, onu Hz. Peygambere verdi. Çünkü bütün emir onundu."[11]

d- İmam Ahmed'in Müsned'inde hadise Sa'd ibn Mâlik hakkında ve ayrıntılarda bir takım farklılıklarla yer almakta olup o şöyle anlatıyor:

"Ey Allah'ın elçisi, Allah, müşriklerden beni şifaya kavuşturdu. (Allah, müşriklerden öcümü almayı bana nasib etti.) Şu kılıcı bana ver." dedim.

"Bu kılıç ne senin, ne de benim, koy onu." buyurdular. Kılıcı aldığım yere koydum, döndüm ama kendi kendime:

"Belki de bu kılıç bugün, savaşta benim gibi yararlık göstermeyen birine verilecek." diye düşündüm. Bir de baktım arkamdan birisi beni çağırıyor.

"Benim hakkımda bir vahiy mi indirildi?" dedim. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):

"Benden kılıcı istediğinde ne bana, ne sana aitti. Ama Rabbım onu bana verdi. İşte ben de sana veriyorum, o kılıcı al, senindir." buyurdu ve bu âyet-i kerime nazil oldu."[12]

e- Ancak Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve Sa'd ibn Mâlik aynı kişi olup Sa'd'ın babası Ebu Vakkâs'ın adı Mâlik ibn Vuheyb'dir. Aşere-i Mübeşşere'den olan Sa'd h.55/m.675 yılında muhacirlerin sonuncusu olarak Medine-i Münevvere yakınlarında bir köyde vefat etmiş ve getirilip Medine'de defnedilmiştir.[13]

f- Daha önce (Mâide: 5/91 âyetinin nüzul sebebinde) de geçtiği üzere bu âyet-i kerime yanında diğer bazı âyet-i kerimelerin de[14] Sa'd ibn Ebî Vakkâs hakkında nazil olduğuna dair Müslim'in Ebu Bekr ibn Ebî Şeybe ve Zuheyr ibn Harb kanalıyla bizzat Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın oğlu Mus'ab'tan rivayet ettiği haber şöyledir:

"Onun hakkında Kur'ân'dan âyetler nazil olmuştur. Sa'd'ın annesi

"Sa'd dininden dönünceye kadar konuşmamaya, yememeye, içmemeye" yemin etmiş ve:

"Allah'ın sana ana babanı vasıyyet ettiğini iddia ediyorsun değil mi? O halde ben annenim ve sana bunu emrediyorum." demiş. Üç gün yemeden içmeden durmuş ve sonunda dayanamayıp bayılmış. Kadına bir şey yedirmek istediklerinde ağzını zorla açar, bir sopa ile açık tutar ve öyle yemeği ağzına akıtırlarmış. Nitekim bayıldığında da kadının Umara adındaki oğlu gelmiş, annesine zorla su içirmiş; ayılan kadın Sa'd'e beddua etmeye başlamış da Allah Tealâ *"Biz insana ana babasına güzellikle davranmasını tavsiye ettik. Ama şayet seni Bana ortak koşmaya zorlıyacak olurlarsa onlara itaat etme..."*[15] âyet-i kerimesini indirmiş.

Sa'd kendisi anlatıyor:

"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) büyük bir ganimet ele geçirdi. Baktım ganimetler içinde bir kılıç var, hoşuma gitti ve aldım, RasûÎullah (s.a.v.)'a getirdim:

"Ey Allah'ın elçisi, bu kılıcı bana ver. Savaşta halimi; neler yaptığımı biliyorsun" dedim.
"Onu aldığın yere geri koy." buyurdular. Efendimizin yanından ayrıldım, ganimetlerin bulunduğu yere gittim, kılıcı ganimetlerin toplandığı yere atmak istedim ama nefsim beni ayıpladı ve kılıcı atmadan geri döndüm, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tekrar geldim ve:
"Ey Allah'ın elçisi onu bana ver." dedim. Sesini biraz daha yükselterek:
"Onu aldığın yere koy." buyurdular. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.
Bir keresinde hastalanmıştım, Rasûlullah (s.a.v.)'a haber gönderdim de beni ziyarete geldi,
"Bırak malımı istediğim gibi, istediğim yerlere taksim edeyim." dedim. Kabul etmedi. Ben:
"Yarısını taksim edeyim." dedim, yine kabul etmedi, ben:
"O halde üçte birini taksim edeyim." dedim, susup takrir buyurdular. Daha sonra üçte biri dilediği yerlere taksim etmek caiz kılındı.
Ensar ve muhacirlerden bir grubun yanına gitmiştim. Bana:
"Gel sana yemek yedirelim, içki ikram edelim." dediler. Bu, içki haram kılınmazdan önceydi. Onlarla birlikte bir bahçeye vardık. Baktım kızartılmış bir deve kellesi ve bir tulum içki var. Onlarla birlikte yedim, içtim. Bir ara aralarında ensar ve muhacirler anıldı, ben:
"Muhacirler, ensardan daha hayırlıdır." dedim. Bir adam kalktı, devenin çene kemiklerinden birini aldı ve onunla bana vurdu, burnumu yaraladı (bir rivayette burnuma vurdu ve yardı). Rasûİullah (s.a.v.)'a geldim ve olanları haber verdim ve Allah Tealâ benim hakkımda içkinin haramlığını bildiren *"Ey iman edenler, içki, kumar, tapınmaya mahsus dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden birer murdardırlar..."* âyet-i kerimesini indirdi."[16]
g- Sa'd ibn Ebî Vakkâs hakkında nazil olan âyetlerin zikredildiği Ebu Davud et-Tayâlisî rivayetini ayrıntılarında bazı farklar olduğu için onu da zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz: Ebu Davud et-Tayâlisî'nin, kendi isnadıyla Mus'ab ibn Sa'd'den rivayetinde o şöyle demiştir:
"Babam hakkında dört âyet nazil olmuş. O (bana) şöyle dedi:
"Bedr günü bir kılıç ele geçirdim, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdim ve:
"Ey Allah'ın elçisi bunu bana ganimet olarak ver." dedim.
"Onu aldığın yere geri koy." buyurdu. Tekrar sordum: İhtiyacı olmıyan biri gibi mi bırakayım (ona ihtiyacım var)",
"Onu aldığın yere geri koy." buyurdular ve bu âyet nazil oldu.
Annem Ümmü Sa'd:
"Allah, ana-babaya itaati emretmiyor mu? Madem öyle sen girmiş olduğun Muhammed'in dinini inkâr edip eski dinine dönmedikçe yemek yemiyeceğim, bir şey içmeyeceğim (tâ ki öleyim de sana anasının katili desinler.)" dedi. Yemekten içmekten imtina etti. Sonunda ağzını (zorla) sopayla açmaya (ve ağzına bir şeyler akıtmaya) başladılar da
"Biz insana anasına ve babasına güzellik (ve iyilik yapmasını) tavsiye ettik. Eğer o ikisi (annen ve baban), hakkında bilgin olmıyan bir şeyi bana ortak koşman için uğraşırlarsa kendilerine (bana şirk koşma hususunda) itaat etme." ***[17]*** âyeti nazil oldu.
Sa'd hasta iken Allah'ın Rasûlü onu ziyarete gelmişti. O, malının tamamını vasıyyet etmek istiyor, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de eksiltiyordu, tâ ki üçte bire ininceye kadar. (Daha sonra) insanlar mallarının üçte birini vasıyyet ederlerdi."[18]
2- Abdullah İbn Abbâs, Ubâde ibnu's-Sâmit ve İkrime'den gelen rivayetlerde ise Bedr Gazvesinde, ganimetlerin paylaşımı konusunda sahabe arasında fikir ayrılığı ve bir takım tartışmalar olduğu ve bu âyet-i kerimenin bunun üzerine indiği anlatılmaktadır.[19]
a- Ubâde b. Sâmit'in şöyle dediği rivayet edilir:
"Müslümanlar Bedir ganimetleri ve onların paylaştırılması konusunda ihtilafa düştüler. Ganimetler nasıl bölüştürelecek? Onlar hakkında hüküm kimin? Onlar muhacirlerin mi, ensarın mı, yoksa hepsinin mi olacak? Bu konuları Hz. Peygamber'e sormaları üzerine bu ayet nazil oldu."[20]
b- Ebu Ümame'nin şöyle dediği rivayet edilir:
"Ubâde b. Sâmit'e "enfâl"i sordum. Şöyle dedi:
"Bizim, yani Bedir ashabı hakkında, ganimet hususunda ihtilaf edip kötü hale düştüğümüz zaman nazil oldu. Allah onu bizim elimizden alıp Rasulullah'a verdi. Resulullah (s.a.v.) da onu, müslümanlar arasında eşit bir şekilde paylaştırdı." [21]
c- İbn İshâk anlatıyor:
"Bedr Gazvesi sona erince Allah Tealâ Kur'ân'dan Enfâl Sûresinin tamamını o konuda indirdi. Enfâl Sûresinden bu meyanda indirdiklerinden birisi ganimetlerin bölüştürülmesindeki ihtilâfları hakkında olmuştur.

Ubâde ibn Sâmit der ki:
"Sana enfâli sorarlar..." âyeti Bedr günü ganimetler hakkında ihtilâf ettiğimizde bizim hakkımızda, biz bedr ehli hakkında indi. Ganimetler konusunda ahlâkımız bozulduğunda Allah onları bizim elimizden çekip aldı da Rasûlü (s.a.v.)'ne verdi. O da aramızda eşit olarak taksim etti. Bunda Allah'ın takvası, Allah'a itaat, Rasûlü (s.a.v.)'ne itaat ve müslümanların arasını düzeltme vardı."[22]

d- Ebu Ca'fer en-Nehhâs'ın en-Nâsih ve'1-Mensûh'unda Saîd ibn Cübeyr'den rivayetle naklettiği şu olay, Ubâde ibnu's-Sâmit'in bu rivayetindeki "Ganimetler konusunda ihtilâf edip ahlâkımız bozulduğunda..." sözüne canlı bir şahit gibidir:
"Bedr günü Sa'd ibn Ebî Vakkâs ve ensardan birisi ganimet toplamıya çıkmışlardı. Yerde atılmış durumda bir kılıç gördüler ve ikisi birden onu almaya hamle ettiler. Sa'd:
"O benimdir, onu ben alacağım." dedi. Ensardan olan kişi de:
"Hayır, o benim ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne gidip onun hükmünü alıncaya kadar bu kılıcı sana teslim etmiyeceğim, senin olmasına razı olmıyacağım." dedi. Geldiler ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e sordular da Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Ey Sa'd, bu kılıç ne senindir, ne ensârînindir. Fakat o, benimdir." buyurdu da işte bunun üzerine *"Sana ganimetleri sorarlar..."* âyet-i kerimesi indi."[23]

e- Bu rivayete göre yukarda, Sa'd'ın bir müşriği öldürerek ondan aldığı belirtilen kılıç herhalde bu rivayetteki kılıçtan farklı değildir. Belki Sa'd, o müşriği fiilen öldürmüş ama herhalde o zaman kılıcını almayı düşünmemiş, daha sonra gidip almak istediğinde de onu almak üzere olan bir sahabi ile karşı karşıya gelmiş, hangisinin alacağı konusunda anlaşamayıp aralarında niza çıkması üzerine de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve onun hükmüne müracaat etmiş olmalıdırlar. Değilse diğer rivayetlerde de belirtildiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Kim birisini öldürürse onun üzerinden alacakları onundur."* va'dine dahil olarak o kılıç Sa'd'ın olur; Hz. Peygamber: *"Götür onu aldığın yere koy; o ne senindir, ne de ensarînindir."* buyurmazdı.[24]

f- İbn Abbâs'tan rivayetle İkrime anlatıyor:
"Bedr Gazvesi günü Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Kim şöyle şöyle yaparsa ona şu şu var."* buyurarak müslümanları savaşa teşvik etmişti. Gençler savaşmaya giderken ihtiyarlar da sancakların altında oturdular. Zafere ulaşılıp ganimetler toplanınca gençler (Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından va'dedilen) ganimetlerini istediler. İhtiyarlar da:
"Kendinizi bizlerden ganimete daha lâyık görmeyin. Bizler bayrakların altında idik ve siz şayet bozguna uğramış olsaydınız biz bayrakların altında sizler için bir sed, sizin sığınağınız olacaktık." dediler ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve böylece harb ganimetlerini bu iki grup arasında eşit şekilde taksim buyuruldu."
[25]

g- İbn Abbâs şöyle anlatıyor:
"Bedr Gazvesi günü Rasûlullah (s.a.v.): *"Kim şöyle şöyle yaparsa ona şöyle şöyle ganimet var. (Ya da: Kim bir düşmanı öldürürse ona şu şu var, kim bir düşmanı esir ederse ona şu şu var.)"* buyurmuştu. Gençler ileri atılırken ihtiyarlar sancaklara yapışıp onların yanından ayrılmadılar. Neticede Allah zaferi nasib edince ihtiyarlar gençlere:
"Bizler sizin sığınağınız idik; bozulmuş, bozguna uğramış olsaydınız gelip bize sığınacaktınız. Bizi burada ganimetsiz bırakıp ganimetleri alıp gitmeyin." dediler. Gençler ise bunu kabul etmeyip:
"Allah'ın Rasûlü bu ganimetleri bize kıldı." dediler de *"Rabbın seni evinden hak üzere çıkardığı gibi..."*ye kadar olmak üzere *"Sana enfâli sorarlar. Binaenaleyh de ki: Enfâl Allah'ın ve Rasûlü'nündür..."* âyetlerini indirdi."[26]

h- Ebû Bekr b. Haris, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Ebû Yahya'dan, o Sehl b. Osman'dan, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o İbn Ebî'z-Zinad'dan, o Abdurrahman b. Haris'ten, o Süleyman b. Musa el-Eşdak'tan, o Mekhul'dan, o Ebû Selam el-Bahilî'den, o Ebû Umame el-Bahilî'den, o da Ubade b. Samit'ten bize rivayet ettiğine göre;
"Bedir Günü düşman hezimete uğrayıp, bir grup onları öldürmek üzere peşlerine düştüğünde ve bir grup Rasulullah (s.a.v.)'ı aralarına alıp koruduğu, diğer bir grup da orduya ve yağmalamaya yöneldiğinde, işte böylece Allah, düşmanı sürüp dağıtınca ve düşmanın ardına düşenler geri gelince dediler ki:
"Ganimet bize mahsustur. Çünkü düşmanı, biz takib ettik ve Allah bizimle düşmanı sürüp bozguna uğrattı." Rasulullah'ı çembere alıp bekleyenler de şöyle dediler:
"Vallahi o ganimete siz bizden daha layık değilsiniz. Zira biz, Rasulullah (s.a.v.)'ı koruduk. Öyle ki düşman, Rasulullah (s.a.v.)'a ulaşabilmek için en ufak bir gaflet yakalayamıyordu. Dolayısıyla ganimet bize mahsustur."
Orduya galip gelip yağmalayanlar ise şöyle dediler:
"Vallahi o ganimete siz, bizden daha layık olamazsınız. Zira o ganimeti biz ele geçirdik, düşman ordusuna biz galebe çaldık. O halde ganimet bizim hakkımızdır." Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) ganimeti eşit olarak taksim etti."[27]

i- Bu Ubâde ibnu's-Sâmit rivayeti ayrıntılarda bir takım farklarla İmam Ahmed'in Müsned'inde şöyle anlatılıyor:

"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile birlikte Bedr Gazvesine çıktık. Onunla birlikte Bedr'de bulundum. İki ordu karşılaştı ve Allah Tealâ düşmanı bozguna uğrattı. Bir grup düşmanın peşine düşüp onları bozguna uğratır öldürürken diğer bir grup düşman ordugâhına girip ganimetleri toplamaya girişti. Üçüncü bir grup da Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü çevreleyip düşmanın ansızın ona saldırmasına ve bir zarar vermesine engel oldular. Gece olup da insanlar birbirlerine geri dönüp toplanınca ganimet toplıyanlar:
"Ganimetleri biz topladık. Onun üzerinde hak sahibi olan biziz. Onda başka kimsenin hakkı yok." dediler. Düşmanın peşine düşenler:
"Ganimetlerde siz, bizden daha çok hak sahibi değilsiniz; düşmanı o topladığınız ganimetlerden uzaklaştıran onları bozguna uğratan biziz biz." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in etrafında çevrelenip de onu düşmanın ansızın bastırmasından koruyanlar da:
"Ganimette sizler bizden daha çok hak sahibi değilsiniz. Bizler Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nü çevreledik; çünkü düşmanın ansızın bir baskın vererek O'na bir zarar eriştirmesinden korkuyorduk." dediler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu da Rasûlullah (s.a.v.) ganimetleri müslümanlar arasında eşit olarak paylaştırdı."[28]
j- Aslında Sa'd ibn Ebî Vakkas'ın başından geçen ve onun anlattığı olayla Ubâde ibnu's-Sâmit'in anlattığı olay farklı zamanlarda, farklı konularda meydana gelmiş değildir. Bedr Gazvesi sonunda ganimetlerin taksimi ile ilgili olup Sa'd'ın olayı gibi diğer ashab hakkında da benzerleri meydana gelmiş, bu konudaki nizaları kesmek, çekişmeleri önlemek üzere bu âyet-i kerime inmiş olmalıdır. Dolayısıyla bu rivayetler arasında bir ihtilâf söz konusu olmaz.[29]
k- Mücâhid'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), ganimetin beşte dördünü taksim ettikten sonra, ashâb beşte birinin ne olduğunu sormuştu. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[30]
l- Hz. Peygamber (s.a.v.), ashâbın, Bedir Günü elde ettikleri ganimetleri hem Bedir Savaşı'na katılmış olanlara, hem de katılmamış olan müslümanlara bölüştürmüştü. Bedir savaşında bulunmadığı halde bu ganimetten istifade edenlerin üçü Muhacirlerden, beşi de "Ensar"dandı. Muhacirlerden biri, Hz. Osman idi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) onu, kızı hasta olduğu için, onun yanında bırakmıştı. Diğer kişi de Talha (r.a.) ile Sa'îd b. Zeyd (r.a.) idi. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), bu ikisini müşriklerin kervanının durumunu gözetlemeleri için göndermişti. Onlar da bunun için Şam yoluna çıkmışlardı. Ensar'dan olan o beş kişiden birisi Ebu Lübâbe Mervan b. Abdülmünzir idi. Hz. Pevaamber (s.a.v.) onu Medine'de kendi yerine vekil bırakmıştı. Bunlardan diğer birisi Âsim (r.a.) idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu da, "Âliye"de vekil olarak bırakmıştı. Üçüncüsü, Haris b. Hatıb olup, Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu, Revhâ'dan, kendisine bir haber ulaştırmak üzere Amr b. Avf'a göndermişti. Bu beş kişiden dördüncüsü ise, Haris b. es-Samt idi. Bu da, Revha'da hastalanıp kalmıştı. Beşincisi ise Huvât b. Cübeyr'dir. İşte Bedir savaşında bulunmadığı halde ganimet alan Ensar bunlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bunlara da ganimetlerden pay verdi. Dolayısıyla diğer müslümanlar arasında bu husus dedikoduya sebeb oldu. İşte bunun üzerine bu ayet nâzil oldu."[31]
m- Rivayet olunduğuna göre, Bedir Günü genç olanlar savaştılar ve esir aldılar. Yaşlı müslümanlar ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte gerideki saflarda beklediler. Bundan dolayı gençler:
"Ganimetler bize âit. Çünkü biz vuruştuk, kâfirleri biz hezimete uğrattık." dediler. İhtiyarlar da:
"Biz, sizin gerideki destekçileriniz idik. Eğer bozguna uğrasaydınız, bizim yanımıza gelip toplanacaktınız. Binâenaleyh ganimetleri bizi dışta bırakarak almayın." dediler. İşte bundan dolayı aralarında bir çekişme meydana geldi ve ayet bunun üzerine nazil oldu."[32]
3- A'meş, Dahhak, İbn-i Cüreyc ve İkrime'ye göre Bedir savaşına katılanlar Rasulullah'tan, ganimet mallarının taksim edilmesini istemişler ve bunun üzerine bu âyet nazil olmuş ve ganimet mallarının Allah'a ve Rasulü'ne ait olduğunu, Rasulullah'ın, o mallarda dilediği gibi tasarrufta bulunacağını beyan etmiş ancak daha sonra aynı sure'nin, kırk birinci âyeti gelmiş ve ganimetlerin nasıl taksim edileceğini beyan etmiştir.[33]
4- Genel değerlendirme:
a- Taberi, âyetin genel ifadesinin, bütün bu görüşleri kapsar mahiyette olduğunu söylemiştir.[34]
b- Bu rivayetler arasında herhangi bir çelişki yoktur. Ayet, müslümanların Bedir ganimetlerinin paylaştırılması konusunda anlaşmazlığa düştüklerinde, bu ganimetlerinin paylaştırılması hususunda nazil oldu. Ancak bazı rivayetler özel bir sebep zikretmektedir. Her ikisinin birlikte bulunmasına hiçbir engel yoktur.
Cessas şöyle der:
"Sahih olan şudur: Savaştan önce ganimetler hakkında Resulullah hiçbir şey söylememişti. Savaş bitince, ganimetler konusunda ihtilafa düştüler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ: *"Sana Enfal'den sorarlar.."* ayetini indirdi. [35]

Onlarla ilgili emrini Hz. Peygambere havale etti. O da, onlar arasında eşit bir şekilde taksim etti."

2. Müminler ancak o kimselerdir ki, Allah zikredildiği zaman kalbleri ürperir. Allah'ın âyetleri onlara okunduğu zaman imanlarını artırır ve sadece rablerine güvenirler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Münafıklar, Allah'ın farzlarını yerine getirirken onların kalbine Allah'ı hatırlatma gimez. Onlar, Allah'ın âyetlerinden herhangi birine iman etmezler. Allah'a tevekkül etmezler. Kimsenin olmadığı yerde namaz kılmazlar. Mallarının zekâtlarını vermezler. Bu nedenle Allah Teâlâ, onların mümin olmadıklarını bildirmiş, müminleri ise şu şekilde vasfılandırmıştır:
"Müminler ancak o kimselerdir ki, Allah zikredildiği zaman kalbleri ürperir. Böylece Allah'ın farz kıldığı ibadetleri yerine getirirler. Âyetleri kendilerine okunduğu zaman ise onların imanları artar ve onlar ancak Allah'a güvenirler. Onun dışında herhangi bir kimseye güvenmezler." [36]

5. Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı da mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı.
6. Hak apaçık belli olduktan sonra bile sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle mücadele ediyorlardı.
7. Hani Allah, iki taifeden birini size va'dediyordu. Siz ise kuvveti bulunmayan (kervan)ın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah da istiyordu ki sözleriyle hakkı gerçekleştirsin ve kâfirlerin kökünü kessin
8. Tâ ki mücrimler hoşlanmasalar da hakkı gerçekleştirsin ve bâtılı bâtıl kılsın.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bedr günü Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) düşmanla karşılaşma konusunda ashabı ile istişare edip de Sa'd ibn Ubâde söylediklerini söyledikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) kuvvetli olan Kureyş ordusu üzerine gitmeyi tercih edip insanlara bunu emrettiğinde bazı mü'minler bundan hoşlanmadılar da bunun üzerine Allah Tealâ bu ayetleri indirdi." [37]
2- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye (hicretinde oraya) Rebîu'l-evvel ayında girmişti. Daha sonra Kürz ibn Câbir el-Fihrî Medine-i Münevvere bahçelerini yağmalamaya gelmiş; bunu haber alan Hz. Peygamber (s.a.v.) mü'minleri toplayıp hemen peşine düşmüşse de Kürz daha çabuk davranıp kaçmış, Hz. Peygamber (s.a.v.) de Medine-i Münevvere'ye dönmüştü. İşte bu Kürz hadisesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'de bir sene kalmıştı ki Kureyş'in bir kervanı ile Ebu Süfyân Mekke'ye geliyordu. Kervan Medine yakınlarına ulaşınca Cibrîl Hz. Peygamber (s.a.v.)'e inip ona bu ayetleri vahyetti." [38]
3- Ebu Eyyûb el-Ensârî'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Biz Medine'de iken Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Bana. Ebu Süfyan'ın kervanının gelmekte olduğu haber verildi. Ne dersiniz ona karşı çıkalım mı? Umulur ki Allah onu bize ganimet olarak verir." buyurdu. Biz:
"Evet ey Allah'ın Rasûlü" dedik. Rasûlullah (s.a.v.) çıktı, biz de onunla birlikte çıktık. Bir veya iki gün yürüdükten sonra:
"Kavim (yani Kureyş) ile savaşma konusunda ne dersiniz? Çünkü onlar sizin kervanlarına karşı çıkışınızdan haberdar oldular." diye sordu. Biz:
"Allah'a yemin ederiz ki bizim onlarla savaşacak gücümüz yok. Çünkü biz kervan için çıkmıştık." dedik. Sonra tekrar sordu:
"Kavimle savaşmaya ne dersiniz?" Biz aynı cevabı verdik. Mikdâd ibn Amr ise:
"O halde ey Allah'ın elçisi, biz sana İsrail oğullarının Musa'ya *"Sen ve Rabbın gidin ve savaşın; biz burada otururcularız."* dedikleri gibi demiyeceğiz." dedi. Biz ensar:
"Keşke çok malımız olacağına Mikdad'ın söylediği gibi konuşsaydık!" diye temennide bulunduk ve işte bu hadise üzerine Allah Tealâ: *"Nitekim Rabbın seni evinden hak uğruna çıkarmıştı da mü'minlerden bir zümre bundan hoşlanmamışlardı."* âyet-i kerimesini indirdi." [39]
4- Rivayet olunduğuna göre, "bir Kureyş kervanı, içinde pekçok mal bulunduğu ve kırk binitli olduğu halde Şam'dan yola çıkmıştı. Ebu Süfyân, Amr İbnu'l-As ve diğer bazı kimseler de bunlar arasında bulunuyordu. Bunun üzerine Hz. Cibril, bu durumu Allah'ın Rasulüne haber verdi. Allah'ın Rasulü de, durumu müslümanlara anlattı. İçinde çok mal bulunup, kervandaki şahısların sayısı da az olduğu için, kervanın karşısına çıkma düşüncesi

sahabenin hoşuna gitti. Bunun üzerine müslümanlar çabuk davranıp yola çıkınca, onların yola çıktıklarına dair haber, Mekkelilere ulaştı. Bundan dolayı da Ebu Cehil, Kabe'nin üzerine çıkarak şu şekilde bağırdı:
"Ey Mekkeliler! Her türlü zorluğa ve meşakkate rağmen, her ne pahasına olursa olsun, kervanı kurtarmaya çıkacaksınız! Eğer Muhammed, sizin kervanınızı ele geçirecek olursa, siz ömür boyu iflah olmazsınız."
O sırada, Abbas İbn Abdulmuttalib'in kız kardeşi bir rüya görüp, kardeşine:
"Ben acayib bir şey gördüm.. Gördüm ki, sanki bir melek gökten indi ve dağdan bir kaya parçası aldı. Sonra o taşı, (kentin üzerinde) dolandırdı. Sonra, Mekke'deki bütün evlere, o kaya parçasından kopmuş olan bir taş parçası isabet etti." der. Abbas bunu anlatınca, Ebu Cehil (Benî Haşim ile alay etmek için) şöyle der:
"Kadınları da nübüvvet iddiasında bulunmadıkça, onların erkekleri nübüvvete razı olmazlar!"
Derken, Ebu Cehil bütün Mekkelileri yola çıkardı ki, işte bu Kureyş'in ordusu, nefiridir. Meşhur olan şu darb-ı meselde de, "Ne kervanda, ne de nefirde" şeklinde varid olmuştur. Bunun üzerine Ebu Cehil'e:
"Kervan sahil yolunu tuttu ve kurtuldu. O halde sen, yola çıkmış olan orduyu Mekke'ye geri döndür" denilince o:
"Hayır, Allah'a yemin olsun ki, bu asla olamaz... Biz, Bedir'de develer keseceğiz, içkiler içeceğiz; şarkıcılar şarkı söyleyip defler çalacaklardır. Böylece de bütün Araplar, birbirlerinden bizim yola çıktığımızı ve Muhammed'in de kervandan bir şeyler elde edemediğini duyacaklar..." dedi ve kavmini Bedr'e götürdü. Bedir, Arapların senede bir gün, panayırları için toplandıkları bir yerdir.
Bunun üzerine, Cebrail inerek:
"Ey Muhammed, Allah size, iki gruptan birisini va'ad ediyor: Ya kervan ya da Kureyş ordusu." buyurdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabıyla istişarede bulundu ve,
"Ne dersiniz, Kureyş her türlü zorluğu ve meşakkati göze alarak Mekke'den yola çıkmışlar. Kervan ile mi, yoksa ordu ile mi karşılaşmak istiyorsunuz?" dedi. Ashâb:
"Kervanla karşılaşmamız, düşmanla karşı karşıya gelmemizden daha iyidir." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzünün rengi değişerek:
"Kervan, denizin kenarından çekip gitti!. İşte, Ebu Cehil ise geliverdi karşımıza çıktı!" dedi. Bunun üzerine ashab:
"Ey Allah'ın Rasulü, sen kervana bak, düşmanı bırak." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) kızınca, Hz. Ebu Bekir ve Ömer ayağa kalkarak, çok güzel bir konuşma yaptılar. Sonra Sa'd İbn Ubâde ayağa kalkarak:
"Şimdi Allah'ın sana emrettiği istikamette ilerle. Biz, istediğin yerde seninle beraberiz. Allah'a yemin olsun ki, sen Aden'e kadar gitsen, ensardan hiç kimse senden ayrılmaz" dedi. Daha sonra Mikdâd İbn Amr şöyle konuştu:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah'ın sana emrettiği şeye git! Biz, istediğin her yerde seninle beraberiz. Biz sana, "tıpkı İsrailoğullarının Hz. Musa'ya: "*Sen var Rabbinle birlikte savaş, biz burada oturacağız!"*[40] dediği gibi demiyeceğiz. Biz ancak, "Sen ve Rabbin gidin ve savaşın. Bizde hareket edebilen bir göz bulunduğu müddetçe, biz de sizinle beraber savaşacağız" diyoruz." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) gülümsedi, sonra da:
"Allah'ın bereketi üzere ilerleyin! Allah'a yemin ederim ki, ben sanki, Kureyşlilerin düşüp ölecekleri yerleri görüyor gibiyim." dedi. Rasûlullah (s.a.v.), Bedir Savaşı'ndan dönünce, ashabtan bazıları:
"Kervanın da peşini bırakma!" dedi. Alınmış olan esirler arasında bulunan Abbas, Hz. Peygamber'e:
"Bu uygun olmaz!" diye seslendi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Niçin" deyince, Abbas:
"Çünkü Allah sana, iki gruptan birini vaadetmişti. Ve sana, va'adettiğini de verdi." dedi."[41]

9. Hatırlayın o zamanı ki siz, Rabbınızdan imdad istiyordunuz da "Birbiri ardına bin melekle size imdad ederim." diyerek duanıza icabet etmişti.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs ve Hz. Ömer'den rivayet ediliyor; Hz. Ömer şöyle anlatıyor:
"Bedr Gazvesi günü Rasûlullah (s.a.v.) müşriklere baktı; onlar bin kişiydiler, ashabı ise üçyüz on küsur kişiden ibaretti. Allah'ın peygamberi kıbleye döndü, ellerini göğe uzattı ve Rabbına seslenmeye, dua etmeye başladı:
"Ey Allah'ım, bana olan va'dini yerine getir, ey Allah'ım, bana va'dettiğini ver. Ey Allah'ım, bu küçücük müslüman topluluğu helak olursa yeryüzünde sana ibadet eden kalmıyacak (sana yeryüzünde bir daha ibadet edilmiyecek.)"
Ellerini göğe uzatmış, kıbleye dönmüş halde o kadar dua etti ki ridâsı omuzlarından düştü. O sırada Ebu Bekr yanına geldi, ridâsını aldı, omuzlarına koydu, onu arkasından kucakladı ve:
"Ey Allah'ın peygamberi! Anam babam sana feda olsun! Rabbına münâcâtın, yakarman artık yeter; hiç şüphen olmasın, O sana va'dini mutlaka yerine getirecektir." dedi ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi.[42]
O gün müslümanlarla müşrikler karşılaştılar. Allah müşrikleri hezimete uğrattı. Müşriklerden 70 erkek öldürüldü, 70 erkek de esir alındı.[43]

2- Ebu Sâlih'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e "Ey Allah'ın peygamberi! Rabbına münâcâtın, yakarman artık yeter; hiç şüphen olmasın, O sana va'dini mutlaka yerine getirecektir." diyen Hz. Ebu Bekr değil, Hz. Ömer'dir.[44]
3- İbni Abbas'dan rivayet edildiğine göre "Peygamber (s.a.v.), Bedir günü şöyle buyurdu:
"Allah'ım! Senden ahdini ve vaadini istiyorum. Allah'ım! Mü'minlerin helakini diliyorsan, sana ibadet eden kalmaz..." Bunun üzerine, Ebû Bekir elinden tuttu ve:
"Yeter" dedi. Bunun üzerine o: *"Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır"*[45] ayetini söyleyerek çıktı.
Rasulullah (s.a.v.) bu şekilde yardım talebinde bulundu. İnsanlar, saf düzenine geçince, Ebû Cehil:
"Allah'ım! Bizden hakka daha yakın olana yardım et" dedi. Rasulullah da, zikrolunan duayı yapmak üzere elini kaldırdı."[46]
4- İkinci bir görüşe göre, yardım talebi mü'minler topluluğundan geldi. Çünkü onlar, Peygamberden daha çok korkmuşlardı.[47]
5- Doğruya yakın olan görüş ise şudur: Rasulullah efendimiz dua ve niyazda bulundu. Diğer mü'minler de, içlerinden onun duasına katılıyordu. Onun için, Rasulullah'ın duası naklolundu, mü'minlerin duası naklolunmadı.[48]
6- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Bedir Günü çadırında oturmuş dua ediyordu. Hz. Ebu Bekir (r.a.) de sağında oturuyordu. Yanında Hz. Ebu Bekir'den başka kimse yoktu. Derken Hz. Peygamber (s.a.v.) biraz uyuklayıp uyandı. Sonra sağ eliyle Hz. Ebu Bekir'in dizine dokunarak:
"Allah'ın yardım edeceğini müjdelerim. Yemin olsun ki rüyamda Cibril'i, atlıları yönlendirirken gördüm" dedi."[49]

11. Hani O, size kendisinden bir eminlik olmak üzere hafif bir uyku ile bürüyordu. Sizi tertemiz yapmak, sizden şeytanın murdarlığını gidermek, kalblerinizi pekiştirmek, ayaklarınızı sabit kılmak için de gökten üstünüze bir su indiriyordu.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu husus, varid olan haberde şu şekilde anlatılmıştır:
"Kureyş ordusu, suyun bulunduğu yere daha önce gelip orayı istilâ etmişti. Ve onlar böylece, zaferin ve üstünlüğün kendilerine ait olacağını umuyorlardı. Derken mü'minler susadılar ve susuzluktan dolayı endişeye kapıldılar. Hem içmeleri hem de temizlenmeleri için, suya muhtaç olmuşlardı. Onların birçoğu ihtilâm olup cünüb olmuşlardı. Buranın, ayakların içine gömülüp çokça toz toprak kaldıran bir yer olması da bunlara eklenmişti. Böylece, gerek düşmanın, gerekse onların teçhizatlarının çokluğu sebebiyle, müslümanların kalblerinde bir korku meydana gelmişti. Binâenaleyh, Allah Teâlâ ayette bahsedilen yağmuru yağdırınca, yağan bu yağmur, ilahî yardım ve muzafferiyetin mü'minlerden yana olacağına bir delil oldu. İşte bu yağmurun yağması pekçok cihetten büyük bir nimet oldu.
Rivayet olunduğuna göre müslümanlar, çölde bir yer eşiyorlar; burası büyük bir havuz halini alıyor; orada su birikiyor, derken onlar o sudan içiyorlar, temizleniyorlar ve faydalanıyorlardı.
Onlar, bu sudan yararlanarak yıkanıyorlar ve böylece cünüblükten kurtuluyorlardı. Mü'min bir kimsenin, cünüb olduğu zaman kendisini pis hissedeceği, gusül imkanı bulamadığı zaman üzüleceği, bundan dolayı kalbinin daralacağı âdeten bilinir. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ, bir temizlenme imkanı verişini de, onlara verilen nimetler zincirinin bir halkası saymıştır."[50]
2- Rivayet olunduğuna göre ashab uyuyup, birçoğu ihtilam olunca, İblis onların gözüne görünerek,
"Siz hak üzere olduğunuzu iddia ediyorsunuz, bir de kalkıp cünüp cünüp namaz kılıyorsunuz ve susuzluktan kırılıyorsunuz. Eğer hak üzere olsaydınız, o kâfirler su meselesinde size üstün gelmezlerdi." dedi. Allah Teâlâ işte bunun üzerine yağmuru yağdırdı ve vadilerden sular akmaya başladı. Müslümanlar suların önüne setler yaparak gölcükler edindiler ve buralardan yararlanarak guslettiler. Yerdeki kumlar sertleşti ve böylece ashabın ayakları yer üzerinde sebat etti. Allah onlardan şeytanın vesvesesini giderdi."[51]

15. Ey iman edenler, toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin.
16. Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya başka bir topluluğa katılma dışında her kim o gün (düşmana) arkasını dönerse Muhakkak ki o, Allah katından bir gazaba uğramıştır. Onun yurdu cehennemdir ve o, ne kötü bir

varış yeridir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Nâfı'den rivayet edildiğine göre o, İbn Ömer'e sormuş, şöyle anlatıyor:
"Dedim ki:
"Biz, düşmanla savaşta sebat etmeyen bir topluluğuz ve bilmiyoruz "fie=topluluk" nedir: İmamımız yani devlet başkanımız mı, yoksa ordumuz mu?" İbn Ömer şöyle cevap vermiş:
"fie, yani katılacağınız topluluk Rasûlullah (s.a.v.)'tır." Ben:
"Ama Allah Tealâ: *"Ey iman edenler, toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman..."* buyuruyor." dedim;
"Bu âyet-i kerime ancak Bedr (Gazvesi) günü hakkında nazil oldu; ne öncesi, ne de sonrası hakkında değil." dedi."[52]
2- Ebu Saîd'den rivayette o şöyle diyor:
"Bu âyeti kerime Bedr günü hakkında nazil olmuştur."[53]
3- Ebû Saîd el-Hudrî, Hasan el-Basri, Katâde ve Dahhâk'tan nakledildiğine göre, bu hüküm Bedir Günü düşmana sırtını çevirip kaçan kimselere mahsustur. [54]
4- Bu ayet her ne kadar, Bedir harbi hakkında nazil olmuşsa da, ibret, çıkarılacak hüküm, sebebin hususî olmasına değil, lafzın umûmî olması itibariyledir. [55]
5- Müfessirler, bu âyet-i kerimede zikredilen, savaştan kaçanın cezasının, sadece Bedir'de savaşanlar için mi yoksa bütün savaşlarda savaşanlar için mi geçerli olduğu hususunda iki görüş zikretmişlerdir.
a- Ebu Nadra, Ebu Said el-Hudri, Nafı, Dahhak, Hasan-ı Basri, Katade, Yezid b. Habib, Ata b. Ebi Rebah ve Mücahid'e göre bu âyette savaştan kaçan için zikredilen ceza, Bedir savaşından kaçacak olan kimselere mahsustur. Bu itibarla bundan sonra yapılan savaşlarda kaçanların, bu âyette zikredilen cezalarla cezalandırılmaları söz konusu değildir. Zira bu ayetin hükmü mensuhtur. Bu hususta Ebu Said el-Hudri demiştir ki:
"Bu hüküm Bedir savaşı içindi. O sırada müslümanların, Rasulullah'tan başka katılacakları başka bir askeri birlikleri yoktu. Bedir'den sonra ise artık müslümanlar birbirlerine destek olan birlikler meydana getirdiler.
Yezid b. Habib de demiştir ki:
"Allah Teâlâ, Bedir savaşından kaçana cehennem azabını gerekli kılarak buyurmuştur ki:
"İçinizden kim düşmana arkasını dönüp kaçarsa Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varıp kalacağı yer cehennemdir. O, ne kötü bir yerdir."
Daha sonra Uhud savaşı meydana geldiğinde o savaştan kaçanlar hakkında ise *"İki topluluk karşılaştığı gün, içinizden savaştan yüzçevirenlerin işledikleri bazı günahlardan dolayı şeytan, onların ayaklarını kaydırmak istemişti. Allah onları affetti."* [56] buyurmuş ve onları affettiğini belirtmiştir.
Yedi sene sonra Huneyn savaşından kaçanlar hakkında: *"O gün sayınızın çokluğu, sizi gururlandırmıştı. Fakat çokluğunuz size bir fayda sağlamamıştı da o geniş yeryüzü size dar gelmeye başlamıştı. Sonra da yüz çevirip geri kaçmıştınız..." Ondan sonra Allah dilediği kullarının tevbesini kabul eder."*[57] buyurmuş ve dilediğini affedeceğini belirtmiştir.
Ata b. Ebi Rebah da demiştir ki:
"Düşmanın önünden kaçanın, cehennem azabıyla cezalandırılacağını beyan eden bu âyet-i kerime, yine bu surenin altmış altıncı âyetiyle neshedilmiştir. Artık bundan sonra müslümanların kendi sayılarının iki katı olan düşmanın önünden kaçmaları yasaklanmıştır. Daha fazla olan düşmandan kaçmalarına ise izin vardır. Bu hususta Allah Teâlâ: *"Şimdi ise Allah, yükünüzü hafifletti. Çünkü içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Bundan böyle içinizden sabırlı yüz kişi çıksa iki yüz kişiye galip gelir. Eğer sizden bin kişi olsa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelir."* [58] buyurmuştur.
b- Abdullah b. Abbas'a göre ise bu âyetin hükmü, savaştan kaçan herkes için geçerlidir. Çünkü savaştan kaçmak, Allah'a ortak koşma gibi en büyük günahlardandır.
Bu hususta Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır:
"Helak eden yedi şeyden kaçının"
"Ey Allah'ın Rasulü onlar nedir?" diye sorulunca:
"Allah'a ortak koşmak, büyü yapmak, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı bir kişiyi haksız yere öldürmek, faiz yemek yetim malı yemek, savaş sırasında düşmandan kaçmak ve namuslu mümin kadınlara iftirada bulunmaktır." cevabını vermiştir."[59]
Taberi ikinci görüşün tercihe şayan olduğunu, âyetin, Bedir'de savaşanlar hakkında nazil olmasına rağmen

hükmünün, bütün müminler için geçerli olduğunu, bu itibarla, herhangi bir müminin bir taktik kullanma veya başka bir birliğe katılma dışında, savaştan kaçmasının haram olduğunu, buna rağmen savaştan kaçarsa, Allah'ın affetmesi dışında cehennem azabını hak etmiş olacağını söylemiş ve âyetin neshedildiğini gösteren kesin bir delil olmadığından, muhkem olduğunu belirtmiştir. [60]

17. "Onları siz öldürmediniz fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmamıştın, fakat Allah atmıştı. Allah bunu, inananları güzel bir imtihana tabi tutmak için yapmıştı. Doğrusu O işitir ve bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde muhtelif rivayetler vardır. Rivayetlerdeki ihtilâf hem nüzul zamanı, hem de kim hakkında nazil olduğundadır. Şöyle ki:
1- Abdurrahman b. Ahmed el-Attar, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Beyya'dan, o İsmail b. Muhammed b. Fadl eş-Şa'ranî'den, o dedesinden, o İbrahim b. Münzir el-Hızâmî'den, o Muhammed b. Füleyh'ten, o Musa b. Ukbe'den, o İbn Şihab'dan, o Said b. el-Müseyyeb'den, o da babasından şu haberi bize verdi:
"Uhud Günü Ubeyy b. Halef, Rasulullah (s.a.v.)'ı öldürmeye yöneldi. Bunun üzerine Mü'minler'den bazı kişiler, Ubeyy'in önüne çıkarak ona engel teşkil ettiler. Fakat Rasulullah (s.a.v.) Mü'minler'e onu engellemeyip, serbest bırakmalarını emir buyurdu. Bu sefer onu, Abduddar Oğulları'ndan biri olan Mus'ab b. Umeyr karşıladı. Rasulullah (s.a.v.), Ubeyy'in miğfer yakalığı ile zırhının arasında bulunan bir aralıktan onun köprücük kemiğini gördü ve kısa mızrağıyla tam oradan Ubeyy'i vurdu. Ubeyy derhal atından düştü. Fakat mızraklandığı yerden en ufak bir kan çıkmadı. Kaburgalarından birisi kırılmıştı. Derken arkadaşları yanına geldiler. Ubeyy bu sırada öküz gibi böğürüyordu. Kendisine:
"Seni bu denli aciz kılan nedir? Bu sadece ufak bir çizilmeden ibaret bir şey" dediler. Ubeyy dedi ki:
"Hayatım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer bendeki şu durum Zülmecaz Panayırı (Mekke) sakinlerinde olsaydı top-yekün ölürlerdi." Nihayet Ubeyy Mekke'ye gelmeden önce ölüp Cehennem'e gitti. Artık o tutuşturulmuş çılgın ateşin yaranları rahmetten uzak olsunlar. İşte Allah Teala bu hususta bu âyeti indirdi."[61]
2- Nitekim İbn Şihâb ez~Zuhrî'den rivayete göre de Ubeyy ibn Halef'in bu şekilde öldürülmesi Bedr'de değil Uhud'da olmuştur. Olayın öncesi ise şöyledir:
"Mekke'de bir gün Ubeyy ibn Halef elinde büyük bir kemikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Allah, bunu mu canlandıracak?!" demiş. Bir yandan da elindeki kemiği ufalıyormuş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Elbette Allah ona can verecek, diriltecek. Sonra seni öldürecek ve cehenneme koyacak." buyurmuş. Uhud günü olduğunda ise Ubeyy:
"Allah'a yemin ederim, gördüğümde Muhammed'i öldüreceğim." demiş, bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Tam tersine, ben onu öldüreceğim." buyurmuşlar."[62]
3- Bu ayet, Uhud Günü, Übeyy b. Halef'in öldürülmesi hakkında nazil olmuştur. Çünkü Übeyy, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çürümüş bir kemik getirerek:
"Ey Muhammed, şu çürüyüp un ufak olmuş kemiği kim diriltebilir?" demişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Allah diriltir! Nitekim seni de öldürecek, sonra seni yeniden diriltip cehennemine sokacaktır!" buyurdu. Übeyy b. Halef, Bedir Günü esir alındı. Fidye verip kurtulunca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bir atım var. Onun üzerinde birgün seni öldürebilmek için, hergün onu biraz mısır ile besliyeceğim" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) de:
"Hayır, inşaallah ben seni öldüreceğim." dedi. Uhud Günü, Übeyy, işte o atı üzerinde koşuşturuyordu. Derken Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yakın bir yere geldi. Bazı müslümanlar, onu öldürmek için önüne dikiliverdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Geri durun" dedi ve ona doğru kargısını atarak onun bir kaburgasını kırdı. Onu müşrikler atına yükleyip götürürlerken yolda öldü. İşte bu ayet bu hususta nazil olmuştur."[63]
4- Ancak Kurtubî, âyet-i kerimenin Bedr Gazvesi akabinde nazil olduğunu göz önünde bulundurarak bu rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.[64]
5- Safvan b. Amr da Abdurrahman b. Cübeyr'den şunu rivayet etmiştir:
"Hayber Günü Rasulullah (s.a.v.) bir yay istetti. Bunun üzerine kendisine uzun bir yay getirildi. Buyurdu ki:
"Bana başka bir yay getirin." Bu sefer kendisine yaban portakalından yapılmış bir yay getirdiler. Rasulullah (s.a.v.) bu yayla Hayber Kalesi'ne bir ok attı. Ok gelip kaleye düştü. Öyle ki yatağında bulunan Kinane b. Ebû'l-Hukayk'ı öldürdü. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[65]
6- Müfessirlerin çoğunun görüşü şu doğrultudadır: Bu âyet, Bedir Günü Rasulullah (s.a.v.)'ın müşrikler için:

'Yüzleri kara olsun" buyurarak vadinin ufak taşlarından bir avuç alıp müşriklere doğru atması hakkında nazil olmuştur. O atma esnasında atılan ufak taşlardan az birşey de olsa girmediği tek bir müşrik gözü kalmamıştı." [66]

Dolayısı ile bu, müşriklerin bozulmasına sebep oldu. İşte ayet-i kerime, bu hususta nazil olmuştur.[67]
7- Hakim b. Hızâm'dan rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Bedir Günü vuku bulunca gökten yere inen bir ses duyduk. Tasın içerisine düşen ufak taş sesine benziyordu, Rasulullah (s.a.v.) işte bu taşları attı da bozguna uğradık. İşte bu âyetin ifade ettiği hadise budur."[68]
8- Câbir ve İbnu Abbas'tan (r.a.) bunun benzerini Ebu Şeyh anlattı.[69]
9- Bunun bir benzerini, mürsel olarak diğer bir vecihle İbnu Cerîr anlattı. [70]
10- Muhammed ibn Kays ve Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayete göre ise Bedr günü iki ordu birbirine yaklaştığında Rasûlullah (s.a.v.) yerden bir avuç toprak alıp
"Yüzler çirkinleşsin!" buyurup müşriklerin yüzlerine doğru atmış. Bu bir avuç toprak bütün müşrik ordusunun gözlerine dolmuş ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabı da üzerlerine yürüyüp onların kimini öldürmeye, kimini esir etmeye başlamışlar. Müşriklerin bozguna uğramaları işte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu bir avuç toprağı atmasıyla vukubulmuş olup bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[71]
11- Alûsî, bu hadisede Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Kureyş ordusu bir kum tepesinin ardından bütün haşmeti ile çıktığında, kendisine gelen Cibril'in söylemesi üzerine Hz. Ali'ye:
"Bana vadinin kumlarından bir avuç ver." deyip onun verdiği kumu müşriklerin yüzlerine doğru atmış..." olduğu ayrıntılarına da yer vermektedir.[72]
12- Rivayet olunduğuna göre, "Kureyş ordusu gözükünce, Allah'ın Resulü:
"*İşte, Kureyş! Bütün kibri ve fahriyle, senin Rasulünü yalanlamaya geliyorlar. Allah'ım! Senden, bana vaadettiğini istiyorum!*" dedi. Bunun üzerine Cebrail gelerek:
"Bir avuç toprak al ve onu onlara at!" dedi. İki ordu karşı karşıya gelince, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'ye:
"Bana, bu vadinin çakıl taşlarından bir avuç ver!" dedi. (Taşı aldığında), Hz. Peygamber bunu Kureyşlilerin yüzüne atarak:
"*Yüzleriniz, suratlarınız değişsin, bozulsun!*" dedi. Böylece, bütün müşrikler gözleriyle meşgul oldular, akabinde de bozguna uğradılar." [73]
13- Bu âyet-i kerimenin, Bedr Gazvesi dönüşü ashabın, bu gazvede yaptıklarını anlatıp:
"Ben filân filânı öldürdüm, ben şöyle şöyle yaptım." gibi konuşmalarla birbirlerine karşı övünmeye başlamaları üzerine nazil olduğu da söylenmiştir.[74]
14- Mücâhid şöyle dedi:
"Bedir Günü'nde ashab ihtilâf ederek, bir kısmı:
"Ben öldürdüm!"; diğeri:
"Hayır, ben öldürdüm!" deyince, Allah bu ayeti inzal buyurdu. Yani,
"Bu büyük bozgun ve kırma işi, bu hasar, sizin tarafınızdan olmadı. Bu, ancak Allah'ın yardımıyla gerçekleşti" demektir."[75]
15- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bedir savaşında, Rasulullah (s.a.v.) bir avuç toprak aldı ve müşriklerin yüzlerine doğru serperken şöyle buyurdu:
"Yüzleri berbat olsun." Rasulullah'ın serptiği bu toprağın, göz ve burunlarına değmediği hiçbir müşrik kalmadı. Bunu üzerine müşrikler geri dönerek kaçmaya başladılar.
Rasulullah'ın müşriklere karşı böyle yaptığı, Mücahid, Katade, Hişam b. Urve, Hakîm b. Hizam Muhammed b. Kâb, Süddi, İbn-i Zeyd ve İbn-i İshak'tan da rivayet edilmiştir.[76]
16- Bu rivayetlerin en doğrusu ayetin Bedir Günü nazil olduğunu bildiren rivayettir. Aksi halde, kıssanın içine, kıssa ile ilgisi olmayan şeyler girmiş olur ki bu uygun değildir. Diğer rivayetlerde bahsedilen hadiselerin de ayetin hükmüne dâhil olması uzak bir ihtimal değildir. Çünkü sebeb-i nüzulün hususî oluşuna değil, ayetin lafzının umumîliğine bakılır. [77]

19. "İnkarcılar! "Zafer istiyorsanız, işte zafer geldi (aleyhinize çıktı). Peygambere karşı gelmekten vazgeçerseniz sizin iyiliğinize olur, yok tekrar dönerseniz biz de döneriz; topluluğunuz çok da olsa size hiçbir fayda vermez.

Allah inananlarla beraberdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Fadl et-Tacir'den, o Hafız Ahmed b. Muhammed b. Hasan'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Yakub b. İbrahim b. Sa'd'dan, o babasından, o Salih'ten, o İbn Şihab'dan, o Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr'dan bize şu rivayette bulundu:
"Bu fethi (zaferi) isteyen Ebû Cehil'di. Zira o Ashab-ı Kiram'la karşılaştığında:
"Allah'ım akraba ile bağını kökünden koparan, ma'ruf olarak bilip tanıdığımız bidat şeyleri bize getiren hangimiz ise yarın sabah erkenden onu helak et" diye dua etmişti. İşte Ebû Cehil'in zafer talebi bu idi. Nihayet Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi."[78]
Bu hadisi Hakim Ebû Abdillah Sahih'inde, Kutay'î, İbn Ahmed b. Hanbel, babası ve Yakub tarikinden rivayet etmiştir.[79]
2- Atıyye dedi ki:
"Bedir günü Ebu Cehil:
"Allah'ım, iki dinin en üstün olanına ve yardıma en lâyık olanına yardım et." dedi. Bunun üzerine bu ayet indirildi." [80]
3- Süddî ve Kelbi de şunu söylediler:
"Müşrikler Rasulullah (s.a.v.)'a karşı savaşmak üzere Mekke'den çıktıklarında Ka'be'nin örtüsüne yapışarak:
"Allah'ım bu iki ordunun en yücesine, bu iki cemaatin en doğru yolda bulunanına, bu iki grubun değerlisine, bu iki dinin en faziletli olanına yardım et" diye dua ederlerdi. İşte Allah Teala bu âyeti bu yüzden indirdi."[81]
4- İkrime'nin rivayetine göre de, müşriklerin:
"Ey Allah'ım Muhammed'in getirdiği şu şeyin içyüzünü bilemiyoruz. Artık O'nunla aramızda gerçek hükmü sen ver" diye dua etmeleri üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[82]
5- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), müşrikleri ve onların sayıca çokluğunu gördüğü zaman, Allah'dan yardım talebinde bulundu. Sahabe de aynısını yaptı. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın, kendisine va'adettiği iki taifeden birisini talep etti ve bu hususta Allah'a yalvarıp yakardı da bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Eğer siz fetih istiyorsanız, işte o fetih size gelmiştir"* buyurdu."[83]
6- Zühri, Atıyye, Abdullah b. Sa'lebe, İbn-i İshak, Yezid b. Ruhan ve benzerlerinden rivayet edildiğine göre Ebu Cehil, Bedir savaşında şöyle demiştir:
"Ey Allah'ım, o, akrabalık bağını kopardı. Bizlere bilmediğimiz şeyleri getirdi. Yarın sen onu helak et." Ebu Cehil işte böyle söyleyerek fetih istemişti.[84]
Bu âyet onlarla bir nevi alay etmektedir. Yani onlar fetih istemiş fakat fetih, müslümanlara nasib olmuştur. [85]

21. Hem dinlemedikleri halde "Dinledik." diyenler gibi olmayın.
22. Allah katında canlıların en kötüsü, akletmeyen sağır ve dilsizlerdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed ibn İshak bu âyet-i kerimelerin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylerken, Kureyş'in Abdüddâr kolundan bir grup müşrik hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[86]
2- Buhârî'nin kendi senediyle İbn Abbâs'tan rivayetinde de bu âyet-i kerimenin Abdüddâr oğullarından bir grup hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir.[87]
3- Abdullah b. Abbas'a göre bu âyet-i kerime, Abdüddar oğulları hakkında nazil olmuştur. Bunlar şöyle diyorlardı:
"Biz, Muhammed'in getirdiği şeylere karşı sağır ve dilsiziz."
Âyet-i kerime'de işte bunlar kınanmaktadır. Onların, yeryüzünde hareket eden, merkep, köpek, domuz gibi hayvanlardan bile kötü oldukları bildirilmektedir. Zira bu çeşit hayvanlar, idrak kabiliyetinden yoksun oldukları için mazurdurlar. Fakat kâfirler, idrak sahibi oldukları halde gerçekler karşısında kör ve sağır gibidirler. İşte bu sebeple hayvanlardan daha aşağıdırlar.[88]
4- İbn Abbâs'tan Kurayza ve Nadîr oğulları yahudileri hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir.[89]

5- Münafıklar hakkında indiği de söylenmiştir.[90]
6- Taberi bundan önceki âyetlerin de Mekke müşriklerinden bahsetmeleri hasebiyle bu âyetin de, Abdullah b. Abbas'ın dediği gibi, onları kastettiğini söylemenin daha isabetli olacağını söylemiştir.[91]

23. Eğer Allah, onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, hakkı mutlaka işittirîrdi. Allah onlara işittirse bile yine de yüz çevirirlerdi. Onlar zaten yüz çeviricidirler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bir kısım müfessirler bu âyet-i kerime'nin müşrikleri kastettiğini Allah Teâlâ'nın, onların iman etmeyeceklerini bildiği için Rasulullah'a indirdiği Kur'an'ı onların işitmesini nasîbetmediğini söylemişlerdir.
2- Diğer bir kısım âlimler ise bu âyetle münafıkların kastedildiğini, Allah Teâlâ'nın, onların dilleriyle söylediklerini kalblerine nüfuz ettirmediğini zira onların, iman etmeyeceklerini bildiğini söylemişlerdir.[92]

24. Ey iman edenler, sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah'a ve Rasulü'ne icabet edin. Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer ve siz hakikaten sadece O'na götürülüp toplanacaksınız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hureyre (r.a.)'den rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Übeyy b. Ka'b'ın kapısına vardı. O namaz kılıyor iken ona seslendi. Ubeyy (r.a.) de namazını acelece bitirip geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Seni çağırdığımda hemen icabet etmekten seni alıkoyan nedir?" deyince, o:
"Namaz kılıyordum" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"*Bana vahyedilen Kur'an'da, "Allah'a ve Rasulüne icabet edin" diye bildirildiğinden haberdâr değil misin?"* deyince, Übeyy b. Kab (r.a):
"Şüphesiz ki siz, beni, artık ne zaman çağırırsanız ben icabet ederim." dedi."[93]

25. Bir de bir fitneden sakının ki içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz. Hem bilin ki Allah, azabı çok şiddetli olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen'den rivayete göre bu ayet, özellikle Cemel Savaşı'nda, Hz. Ali, Ammar, Talha ve Zübeyr'in içine düştükleri durumu ifade için nazil olmuştur.[94]
2- *"Fitneden sakının..."* ayetinde geçen fitneyi Zübeyr ibni Avvâm, Hasan el-Basrî, Sûddî ve daha başkaları, hicri 36 yılında meydana gelen Cemel olayıyla yorumlamışlardır.[95]
3- Hasen, bunu bizzat Zubeyr ibnu'l-Avvâm'dan da rivayet etmiştir. Buna göre Zubeyr şöyle demiş:
"Bir de bir fitneden sakının ki içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz." âyet-i kerimesi nazil oldu ve biz bu âyetin ehli olduğumuzu, bununla bizim kastedildiğimizi zannetmemiştik. Başka bir kanaldan gelen rivayette de Zubeyr şöyle demiş:
"Ben bu âyet-i kerimeyi bir zaman okudum. Onun ehli olacağımızı (onunla bizim kastedildiğimizi) sanmıyordum. Ama bir de baktık ki onunla kastedilenler bizler imişiz."[96]
4- Suddî ise bu âyet-i kerimenin özellikle Bedir'e iştirak edip de Cemel'de savaşan kimseler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[97]
5- Rivayete göre Zübeyr, bir gün Peygamber (s.a.v.)'le birlikte yürürken, aniden Ali (r.a.) çıkageldi. Zübeyr ona güldü. Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Ali'ye karşı sevgin nasıldır?" Zübeyr şu cevabı verdi:
"Anam babam sana feda olsun, ey Allah'ın Rasulü! Onu çocuğum gibi, hatta fazla severim." Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.):
"Nasıl olur da, ona karşı yürüyüp onunla savaşırsın?" buyurdu."[98]
6- İbni Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu ayet, Resulullah (s.a.v.) hakkında nazil oldu. Allahü Teâlâ bu ayette mü'minlere, aralarında kötü şeyleri barındırmamalarını emretti. Aksi takdirde, Allah'ın azabının onları kuşatacağını bildirdi."[99]

7- Huzeyfe b. Yemân'dan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Ashabımdan birtakım insanlar arasında bir fitne olacak. Benimle sohbetleri sebebiyle, Allah onların bu fitnesini mağfiret buyuracak. Fakat, onlardan sonra gelen birtakım insanlar, o fitne hususunda onları izleyecek. O sebeble Allah, onları cehenneme koyacak."[100]
8- Bu te'villeri, sahih hadisler de destekler: Sahih-i Müslim'de Zeyneb bintu Cahş'tan şöyle rivayet olunur:
"Zeyneb bintü Cahş, Rasulullah (s.a.v.)'e şöyle sordu:
"Ya Rasulallah, içimizde salih kimseler varken, biz helak olur muyuz?" Rasulullah da:
"Kötülük çoğaldığı zaman evet" buyurdu." [101]
9- Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu
"Allah'ın yasakladığı sınırda duran kimse ile onu aşan kimselerin benzeri, kura çekerek bazısına geminin üstü (güverte), bazısına da altı (ambar kısmı) çıkan gemi halkı gibidir.. Geminin altında bulunanlar (susayıp) sudan yararlanmak istedikleri zaman yukarı çıkıyorlar ve buradakilerin üzerine uğrayıp geçiyorlardı. Bunlar arasında: "Biz, nasibimize düşen ambarda bir delik açarsak, hem biz rahatsız olmamış, hem de üstümüzdekilere rahatsızlık vermemiş oluruz" dediler. Bunlardan birisi bir balta alarak geminin altında bir delik açmaya başladı. Yukarıdakiler koşarak:
"Sana da ne oluyor?" diye sordular. O da:
"Siz bizim yüzümüzden rahatsız oluyorsunuz? Bize su lazımdır!" dedi. Şimdi üstte oturanlar, aşağıda oturanları bu kötü istekleriyle başbaşa bıraksalardı, hepsi birden helak olurlardı. Fakat bunların ellerini tutsalardı (hem) kendileri kurtulurlardı, hem de öbürlerini toptan kurtarırlardı..." [102]
10- Bu hadiste, bazı kimselerin günahları sebebiyle genelin cezalandırılacağı, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri terk sebebiyle cezanın hak edileceği hükmü vardır.[103]

26. Hatırlayın ki bir zamanlar siz yeryüzünde azlıktınız, zayıf sayılırdınız. İnsanların sizi tutup kapmalarından korkuyordunuz. Belki şükredersiniz diye size ev bark verdi, yardımıyla destekledi ve temiz, hoş şeylerden sizi rızıklandırdı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime, Kelbi ve Katade'den rivayete göre bu âyet-i kerime Bedr günü hakkında inmiştir. Müslümanların, kendilerini kaçıracaklarından korktukları bu insanlar, Kureyş müşrikleridir. Zira müslümanlar hicret etmeden Mekke'de iken Kureyş müşriklerinden çekiniyorlar, Bedir savaşı başlamadan önce de yine onların, kendilerini esir edip Mekke'ye götüreceklerinden korkuyorlardı da Allah onları barındırdı ve yardımıyla onları destekledi.[104]
2- İbn Abbâs'tan rivayette ise özellikle muhacirler hakkında nazil olduğu kaydedilmektedir ki onlar, Bedr'de değil de Mekke-i Mükerreme'de azlık ve zayıf oldukları için insanlar yani müşrikler tarafından tutulup kapılıverilmelerinden korkmaktaydılar.[105]
3- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Allah Teâlâ, onların, Hz. Peygamber (s.a.v.) ortaya çıkmazdan önce, son derece alçaklık ve zillet içinde olduklarını, onun ortaya çıkmasından sonra ise, son derece izzet ve şerefe kavuştuklarını; bunun da, onlara tâatta bulunup muhalefet etmemelerini gerektirdiğini beyan buyurmuştur."[106]
4- Vehb b. Münebbih ve Katade'ye göre ise burada, kendilerinden korkulduğu zikredilen insanlardan maksat, Farslar ve Bizanslılardır. Onlardan korkanlar'dan maksat ise Araplardır.
Bu hususta Katade şunları söylemiştir:
"Araplar insanların en zelili, yaşantısı en perişan olanı, karnı en aç olan, vücudu en çıplak olan, sapıklığı en açık olanıydı. Onlardan yaşayan, derbeder ve perişan şekilde yaşardı. Ölenler ise cehennem azabına sürüklenirdi. Başkaları tarafından sömürülür, kendileri başkalarının bir şeyini yiyemezlerdi. Vallahi yeryüzü sakinlerinden, o günün şartlarında onlardan daha perişan bir millet yoktu. Nihayet Allah İslam'ı gönderdi. Onları yeryüzünde yerleştirdi. Rızıklarını bollaştırdı. Onları İslam'la, insanların üzerine idareciler yaptı. Evet, bu gördüğünüz şeyleri Allah size İslam sayesinde verdi. O halde nimetlerine karşı Allah'a şükredin. Zira rabbiniz, şükrü seven bir lütufkârdır. Şükredenler ise Allah'tan, daha fazla nimetlere erişirler." [107]
5- Taberi diyor ki:
"Bu görüşlerden tercihe şayan olanı birinci görüştür. Müslümanların kendilerinden korktukları insanlar, Kureyşlilerdir. Çünkü müslümanlar, hicret etmeden önce Kureyşlilerin haricinde herhangi bir kimseden korkmuyorlardı. Zira kafirlerden, müslümanların en yakınında olanlar Kureyş müşrikleriydi. Onlar sayıları çok,

müminleri az idi. Bu sebeple müminler, onlardan çekiniyorlardı." [108]

27. "Ey inananlar! Allah'a ve Peygambere karşı hainlik etmeyin, size güvenilen şeylere bile bile hıyanet etmiş olursunuz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zühri ve Abdullah b. Ebi Katade'ye göre bu âyet-i kerime, "Ebu Lübabe" isimli bir sahabe hakkında nazil olmuştur. [109]
a- Rasulullah (s.a.v.) Kurayza Yahudileri'ni yirmi bir gece kuşatma altında tuttu. Bunun üzerine onlar, Benî Nadir Yahudileri'nden olan kardeşlerinin yapacağı bir sulh üzerinde anlaşma talebinde bulundular. Bu anlaşmaya göre onlar, Şam diyarından olan Esriat ve Eriha'da bulunan kardeşlerinin yanlarına gideceklerdi. Fakat Rasulullah (s.a.v.) onların bu isteklerini kabule yanaşmadı. Ancak Ensar'dan Sa'd b. Muaz'ın kendileri hakkında hüküm vermesi için kalelerinden inmelerini şart koştu. Fakat onlar buna yanaşmadılar ve:
"Bize Ebû Lübabe'yi gönder" dediler. -Zira bu Ebû Lübabe onlara nasihatte bulunan, hoş geçimli, samimi bir hayırhahlarıydı. Çünkü Ebû Lübabe'nin malı ve çoluk çocuğu onların yanında bulunuyordu-. Rasulullah (s.a.v.) da onu gönderdi. Ebû Lübabe onlara gelince kendisine dediler ki:
"Ey Ebû Lübabe, senin görüşün nedir? Sa'd b. Muaz'ın hakemliğine razı olup kalemizden inelim mi?" Ebû Lübabe eliyle boğazına işaret ederek:
"O Sa'd'ın vereceği hüküm boğazlanma demektir, bunu yapmayın" demeye getirdi. Ebû Lübabe şunu demiştir:
"Vallahi ayaklarım bulundukları yerden henüz ayrılmamıştı ki ben gerçekten Allah'a ve Rasulü'ne hainlik ettiğimin farkına vardım." İşte bu âyet Ebû Lübabe hakkında inmiştir. Bu âyet inince Ebû Lübabe kendisini Mescid'in direklerinden bir direğe bağladı ve:
"Ölünceye ya da Allah tevbemi kabul edinceye kadar vallahi ne bir lokma yiyecek ne de içecek ağzıma koymayacağım" diye yemin eti. Böylece hiçbir şey yemeden yedi gün bu hal üzere bekledi. Hatta baygın bir vaziyette yere yıkıldı. Sonra Allah Teala onun tevbesini kabul buyurdu. Kendisine:
"Ey Ebû Lübabe, tevben gerçekten kabul buyuruldu" denmesi üzerine:
"Hayır vallahi iplerimi çözen Rasulullah (s.a.v.)'ın kendisi olmadıkça ben kendi iplerimi çözmeyeceğim" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) kendisi gelip eliyle Ebû Lübabe'nin ipini çözdü. Sonra Ebû Lübabe dedi ki:
"Tevbemin tam kabul olması için günaha bulaştığım kavmimin yurdunu terk edeceğim, malımdan mülkümden de sıyrılıp çıkacağım." Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Malının üçte birini tasadduk etmen senin için kâfidir" buyurdu." [110]
b- Ebu Lübâbe'nin kendisini mescidin direklerinden birine bağlamasını sebebinin Tebük Gazvesinden geri kalması ve bu sefere katılmamaktan pişmanlık duyması olduğu, Ebu Lübâbe ve beraberindeki 7 arkadaşının bu davranışları üzerine Tevbe: 9/102 âyetinin nazil olduğu da söylenmiştir [111] ki inşaallah o âyet-i kerimenin nüzul sebebinde gelecektir.. [112]
c- Abdullah İbni Katâde'den (r.a.) rivayet edildi:
"Bu âyeti kerime, Ebu Lübâbe İbni Münzir hakkında indi. Kurayza münafıklarının muhasara edildiği gün, Kurayza Yahudileri,
"Bu durum ne?" diye sormuşlardı. Abdullah boğazına işaret etti ve "ölüm" dedi. Bu ayet indi. Ebu Lübâbe:
"Bulunduğum yerden ayrılmadan, Allah ve Rasülüne ihanet ettiğimi anladım." dedi." [113]
d- Hendek savaşında, Mekkeli müşrikler, müslümanlarla savaşmak için Medine'yi kuşatmışlardı. Bunu gören Yahudi Beni Kureyza kabilesi, daha önce Medine'yi savunmak üzere Müslümanlarla anlaştıkları halde bu durumu fırsat bilerek Müslümanlar aleyhine müşriklerle işbirliği yaptılar. Allah, müşrikleri mağlup ederek müslümanları galip getirince Rasulullah (s.a.v.) bu hainlerden hesap sordu. Ve kendilerine verilecek cezada bir hakem seçmelerini istedi. Onlar da Sa'd b. Muaz'ı seçtiler Fakat, Sa'd'ın haklarında ne gibi bir hüküm vereceğini öğrenmek için, sahabeden, Ebu Lübabe ile istişare ettiler. Ve:
"Biz bu kaleden inip te teslim olursak hakkımızda ne işlem yapılacak?" diye sordular. Ebu Lübabe ise eliyle boğazına işaret etti. Onlar da bundan, kafalarının kesileceğini anladılar. Ebu Lübabe diyor ki:
"Daha oradan kımıldamadan, Allah ve Rasulü'ne ihanet ettiğimi anladım." Ebu Lübabe gelip, kendisini Mescid-i Nebevi'deki bir direğe bağladı ve:
"Ölünceye veya Allah tarafından tevbesi kabul edilinceye kadar yeyip içmeyeceğine" yemin etti. Bu şekilde yedi gün kaldı. Sonunda düşüp bayıldı. Nihayet Allah Teâlâ, Tevbe suresinin yüz iki ve yüz üçüncü âyetlerinde Ebu Lübabe'nin tevbesini kabul ettiğini bildirdi. İşte bu olay üzerine bu âyet nazil oldu." [114]

2- Atâ b. Ebi Rebah'ın, Cabir b. Abdullah'tan naklettiğine göre bu âyet-i kerime kervanı ile ticaret yapmaya giden Ebu Süfyan'a, müslümanların, kervanına el koyma planı yaptıklarını bildiren bir münafık hakkında nazil olmuştur. [115]

a- Câbir İbni Abdullah'tan rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Ebu Süfyan Mekke'den çıktı. Cebrail Aleyhisselâm Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Ebu Süfyan şu, şu mekânda bulunuyor." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"*Ebu Süfyan şu, şu mekânda bulunuyor, onun üzerine gidin, yakalayın.*" buyurdu. Münafıklardan biri Ebu Süfyan'a bir mektup yazdı ve:
"Muhammed seni yakalamak istiyor, silahlarınızı alın." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[116]
b- Süddî dedi ki:
"Münafıklar, Nebî Aleyhisselâm'dan konuşmayı işitirler ve onu müşriklere ulaşıncaya kadar ifşa ederlerdi, bunun üzerine bu âyet indirildi."[117]
c- İbn Zeyd şöyle demiştir:
"Allah onları, tıpkı münafıkların yapmış olduğu gibi, iman izhar edip, öte yandan ise, küfürlerini gizlemek suretiyle, hainlikte bulunmaktan nehyetti."[118]
3- Zührî ve Kelbî, bu ayetin Hatıb b. Ebi Belte'a hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Zira bu sahâbî, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekkelilerle savaşmak için gitmeye niyetlenince, O'nun bu niyetini Mekkelilere yazıp bildirmişti. Bu görüşü el-Esamm nakletmiştir."[119]
4- Muğire b. Şube'ye göre bu âyet-i kerime, Hz. Osman (r.a.)'nın öldürülmesi hakkında nazil olmuştur.[120]
5- Genel değerlendirme:
a- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Ayetin sebeb-i nüzulü olarak zikredilen bütün bu izahlar da, ayetin hükmüne dahildir. Ama ayeti, sadece bunlara hasretmemek (bunlarla sınırlandırmamak) gerekir. Çünkü sebeb-i nüzulün hususî oluşuna değil, lafzın umumîliğine bakılır." [121]
b- Taberi diyor ki:
"Bu hususta en doğru olan söz şudur:
"Allah teâlâ, âyet-i kerimede, müminlere, kendisine, peygamberine ve müminlere emanet ettiği şeylere ihanet etmemelerini emretmiştir. Bu âyetin, Ebu Lübabe hakkında inmiş olması da mümkündür, başkaları hakkında inmiş olması da. Bu âyetin iniş sebebine dair elimizde kesin bir delil bulunmamaktadır."[122]

30. Hani küfredenler seni tutup bağlamak, yahut öldürmek, veya seni (yurdundan) çıkarmak için düzen kuruyorlardı. Onlar düzen kurarlarken Allah da düzenlerine mukabele ediyordu. Allah, düzen kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ubeyd ibn Umeyr ibnu'l-Muttalib ibn Ebî Vedâ'a'dan rivayete göre Ebu Tâlib, Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Kavmin senin hakkında ne düzenler kuruyor biliyor musun?" demiş de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Evet, bana büyü yapmak, beni öldürmek ve beni yurdumdan çıkarmak istiyorlar." demiş. Ebu Talib:
"Bunu sana kim haber verdi?" sorusuna da
"Rabbım haber verdi." diye cevap verince Ebu Talib:
"Senin o Rabbın ne güzel Rab imiş, ona hayır tavsiye et." demiş. Efendimiz (s.a.v.):
"Ben mi O'na hayır tavsiye edeceğim, hayır, tam tersine O bana hayır tavsiye eder." buyurmuş ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[123]
2- İbn Kesîr bu rivayette Ebu Talib'in zikredilmesi ve âyet-i kerimenin sanki hicretten önce nazil olduğu zehabının verilmesinin garib, hattâ münker olduğunu söyler. Zira Enfâl Sûresi bütünüyle medenîdir, Medine'de nazil olmuştur. İçinde mekkî âyet veya âyetler yoktur. Öte yandan Ebu Tâlib, Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öldürülmesi kararı alınması ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hicret izni verilmesinden üç sene önce vefat etmiş olup bu hadise ile ilişkilendirilmesi mümkün de değildir. Evet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Mekke müşriklerinin onun hakkında ne düzenler kurdukları haber verilmiştir, ama bunu haber veren sahih rivayetlere göre Cibril'dir ve bu haberle birlikte hicret iznini de getirmiştir.[124]
Bu âyet-i kerime ise daha sonra Medine-i Münevvere'de, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Allah Tealâ'nın ona geçmiş

nimetlerini hatırlatma sadedinde indirilmiştir.[125]
3- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Ensâr hicretten önce Mekke'de Akabe denilen mahalde Allah'ın Rasulü'ne biat edip, onunla andlaşmca; bu antlaşma Kureyş arasında yayıldı. Kureyş bu antlaşmadan korkup endişeye kapıldı. Bu hususu görüşmek üzere, her kabilenin ileri gelenleri Kureyş'in meşveret yeri olan "Daru'n-Nedve"de toplandılar. Allah'ın Rasulü'nü ortadan kaldırmak için bunlara yol göstermek üzere, oraya ihtiyar bir adam suretinde şeytân da geldi, şeytanı görünce ona:
"Sen kimsin?" diye sordular. O:
"Necid'li bir ihtiyarım, niçin toplandığınızı duydum, onun için aranızda ben de hazır bulunmak istedim. Ben size ihtiyacınız olan görüş ve tavsiyeleri vermekten geri kalmayacağım, bundan şüpheniz olmasın." dedi. Kureyş ona:
"Öyleyse buyur, sen de gir!" dediler. Böylece onlarla birlikte meşveret yerleri olan "Daru'n-Nedve"ye şeytan da girdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kasderek onlara:
"Bu adam hakkında görüşünüz nedir?" diye sordu. Biri:
"Onu bağlayıp bir yere hapseder, ölünceye kadar orada bırakırsınız. Nitekim, ondan önce, Zuheyr ve Nâbığa gibi şairler de böyle ölmediler mi? Zaten o da onlar gibi şairin biri değil mi?" dedi. Allah'ın düşmanı Necidli ihtiyar bağırarak:
"Vallahi, ben size bu görüşü tavsiye etmem; çünkü o hapsolunduğu kabilesine haber verilir, onlar da silahlanıp koşar gelirler. Onu elinizden aldıkları gibi sizi de yurdunuzdan çıkarırlar. Bundan şüpheniz olmasın! Başka bir yol düşünün!" dedi. Başka biri:
"Onu Mekke dışına çıkaralım, o zaman ondan kurtulmuş oluruz; çünkü Mekke'den çıkarsa yaptıklarıyla bize bir zarar vermez." dedi. Yine Necidli ihtiyar:
"Vallahi, size bu yolu da tavsiye etmem; çünkü onun sözünün ne kadar tatlı, ne kadar akıcı olduğunu, konuşmasıyla dinleyenlerin kalblerini nasıl etkilediğini hepiniz biliyorsunuz. Vallahi, eğer böyle bir şey yaparsanız, Muhammed kendisini Arablar'a gösterir. Hepsini başına toplar, sonra da üzerinize gelir. Ve ileri gelenlerinizi öldürüp sizi yurdunuzdan sürer." dedi. Oradakiler:
"Vallahi, bu ihtiyar doğru söylüyor, öyleyse daha başka bir hal tarzı düşünelim." dediler. Bunun üzerine Ebû Cehl (Allah ona lanet etsin):
"Vallahi ben size kendi görüşümü söyleyeceğim. Sizin daha önceden düşünmüş olduğunuzu zannetmiyorum. Ondan başka bir hal çaresi de göremiyorum." dedi. Onlar:
"Nedir o?" diye sordular. O:
"Her kabileden vurucu bir genç seçip herbirinin eline keskin birer kılıç veririz, onlar da Muhammed'e hepsi birden aynı anda vurup onu öldürürler. Böylece kanı bütün kabilelere dağılmış olur. Bu durumda Beni Haşim kabilesinin Kureyş'in hepsiyle savaşabileceğini de zannetmem. Bu durumu görünce diyeti kabul ederler. Biz de diyeti öder ve böylece onun ezasından kurtulur, rahata kavuşuruz." dedi. Necidli ihtiyar:
"Vallahi, bu delikanlının görüşü en isabetli hâl yolu. Ben bundan daha iyi bir yol göremiyorum." dedi. Nihayet Ebû Cehl'in görüşü üzerinde görüş birliğine vararak, dağıldılar. Bunun üzerine Cibril hemen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi ve O'nu Kureyş'in planlarından haberdar ederek, ona bu gece yatmakta olduğu yatağında yatmamasını emretti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de o gece evinde yatmadı. İşte bu sırada Allah Mekke'den çıkmasına izin verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye varmasından sonra, Allah ona bu âyet-i kerime'yi inzal buyurarak, Rabb'inin ona olan nimetini hatırlattı."[126]
Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'ye yatağında yatmasını emrederek:
"Cübbeme bürün. Bu işten sana, hoşlanmadığın bir kötülük gelmeyecek" dedi. Müşrikler gece boyu O'nun evini gözetlediler. Sabah olunca girip yatağına koştular. Karşılarında Hz. Ali'yi görünce şaşıp kaldılar. Allah Teâlâ onların bu komplolarını boşa çıkardı."[127]

31. Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman "İşittik, istesek biz de bunun bir benzerini söyleriz. Bunlar, olsa olsa eskilerin masallarıdır." demişlerdi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre "Nadr b. Haris, bir tacir olarak Hire'ye gidiyor, orada "Kelile ve Dimne" masallarını satın alıp öğreniyordu. Müslümanlarla alay ve istihza edenlerle birlikte oturup kalkıyordu. Kendisi de istihza edenlerden idi. Onlara geçmiş milletlerin uydurma masal ve efsanelerini okuyor, bunların, tıpkı Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geçmiş ümmetlerle ilgili olarak bildirdiği kıssalar gibi olduğunu iddia ediyordu ki, işte ayetteki, *"Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman "İşittik, istesek biz de bunun bir benzerini söyleriz. Bunlar, olsa olsa eskilerin masallarıdır." demişlerdi."* ifadesi ile anlatılan bu husustur."[128]
2- İbn Cureyc'den rivayette o şöyle anlatıyor:

"Abdüddâr oğullarından en-Nadr ibnu'l-Hâris tüccar olarak İran'a gider gelirmiş. Bu yolculuklarının birinde İncil okuyan, rükû ve secde eden bir grup keşişe rastlamış. Mekke'ye geldiğinde bir de bakmış ki Muhammed'e vahiy gelmiş; o da rükû ve secde ediyor. İran yolculuğu sırasında rastladığı keşişlerden duyduklarını kastederek:
"İşittik, istersek biz de bunun bir benzerini söyleriz." demiş ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[129]
3- Said b. Cübeyr, Suddî ve İbn-i Cüreyc şunu rivayet etmişlerdir:
"Nadr b. el-Hâris, Fars diyarına gidip onların Kisralarına ait bazı bilgiler edindikten sonra dönmüş ve döndüğünde Rasulullah'a Peygamberlik geldiğini öğrenmişti. Rasulullah İslâm'ı tebliğ ediyor, insanları İslâm'a davet ediyordu. O, insanların yanına varıp onlara Kur'an okuyup tebliğ yaptıktan sonra oradan kalkıp gidince Nadr onun yerine oturup, Farslara ait hikâyeler anlatır sonra şöyle dermiş:
"Allah için söyleyin benim hikâyelerim mi güzel yoksa Muhammed'inkiler mi?"
İşte âyet-i kerime bu olaya işaret etmekte ve Nadr b. Haris'in bu sapık davranışını yermektedir.
Bu şahıs Bedir savaşında esir düşmüş, Rasulullah (s.a.v.) onu boynunun, kendi huzurunda vurulmasını emretmiştir. Bu olay, kendisi hakkı kabul etmediği gibi başkalarının da hidayetine engel olmanın ne kadar büyük bir suç teşkil ettiğini göstermekte, özellikle bu engelleyicilerin cezalarının ağırlığına işaret etmektedir.[130]
Bu rivayetler, âyet-i kerimenin Mekke-i Mükerreme'de nazil olduğu zehabını vermektedir. Halbuki âyet-i kerime medenîdir. Dolayısıyla Saîd ibn Cubeyr'den bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak gelen rivayet, vakıaya daha uygun görünmektedir. Şöyle ki:
4- Saîd ibn Cubeyr anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Bedr Gazvesinde esir edilmiş olan Ukbe ibn Ebî Muayt'ın, Tuayme ibn Adiyy'in ve en-Nadr ibnu'l-Hâris'in öldürülmelerini emretmişti. Bunlardan Nadr, ashabdan el-Mikdâd'ın esiri imiş. Esirinin öldürülmesi emrini duyunca el-Mikdâd gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, esirim. (Esirimi neden öldürüyorsunuz?)" demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ama o Allah'ın kitabı (ve Rasûlü) hakkında şöyle şöyle konuşuyordu." buyurmuş. Mikdâd tekrar:
"Ey Allah'ın elçisi, esirim." deyince Efendimiz:
"Ey Allah'ım, lûtfundan, Mikdâd'ı bu esirden müstağnî kılacağını ona ver." diye dua etmiş, Mikdâd:
"İşte istediğim bu idi." demiş, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[131]

32. "Allah'ımız, eğer bu Kitap, gerçekten senin katından ise bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azab ver" demişlerdi.
33. Oysa, sen içlerinde iken Allah onlara azabetmez. Onlar bağışlanma dilerlerken de elbette Allah azap edecek değildir.
34. Allah onlara neden azâb etmesin ki, onlar kendilerini ona ehil olmadıkları halde (insanları) Mescid-i Haram'dan alakoyup duranlardır. Hem O'nun dostu değillerdir. O'nun dostları ancak müttakîlerdir. Ama onların çoğu bilmezler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirlerin rivayetine göre bu âyet "Allah'ım eğer Muhammed'in demiş olduğu şey hak ise üzerimize taş yağdır" diyen Nadr b. Haris hakkında inmiştir."[132]
2- Bu sözler, Kureyşin ileri gelenlerinden, Nadr b. Haris ve benzerleri tarafından söylenmiştir. Söyledikleri sözler, onların azgınlıkta zirveye ulaştıklarını, akl-ı selimi bırakıp, şımarıklıklarından dolayı, hislerine kapılarak helak olmayı istediklerini göstermektedir. Eğer akıllıca düşünecek olsalardı "Ey Allah'ım eğer Muhammed'in getirdikleri doğruysa bizi de ona ilet." demeleri gerekirdi. [133]
3- Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Muhammed b. Adullah b. Muhammed b. Hakem'den, o Muhammed b. Yakub eş-Şeybanî'den, o Ahmed b. Nadr b. Abdu'l-Vehhab'dan, o Ubeydullah b. Muaz'dan, o babasından, o Şu'be'den, o Abdu'l-Vehhab'dan, o da Enes b. Malik'ten şöyle söylerken işittiğini bize haber verdi:
"Ebû Cehil dedi ki:
"Allah'ım eğer şu Kur'an senin katından gelen hakikatin ta kendisi ise durma, üzerimize gökten taş yağdır veya bize can yakıcı bir azap getir." İşte onun bu sözü üzerine bu âyet nazil olmuştur."[134]
Bu hadisi Buhari, Ahmed b. Nadr'dan, Müslim de Abdullah b. Muaz'dan rivayet etmiştir.[135]
4- Atâ'dan gelen bir rivayette de bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak Abduddâr oğullarından en-Nadr ibn Kelde adındaki birisi gösterilmekte ve Kur'ân'dan, on küsur âyet-i kerimenin onun hakkında indiği de ilâve edilmektedir.[136]

5- Bu son rivayette en-Nadr ibn Kelde olarak gösterilen kişi ile bir önceki rivayette adı geçen en-Nadr ibnu'l-Hâris aynı kişi olup kaynaklarda en-Nadr ibnu'l-Hâris veya en-Nadr ibn Kelde ibnu'l-Hâris olarak geçmektedir.[137]
6- Yezîd ibn Rûmân ve Muhammed ibn Kays'den rivayete göre Kureyşliler kendi aralarında:
"Allah, bizim aramızdan Muhammed'e mi ikramda bulunmuş?! Ey Allahım, bu, senin katından bir hak ise başımıza gökten taş yağdır." demişler, akşam olunca da bu sözlerinden pişman olarak:
"Ey Allahım, bizi bağışla." diye dua etmişler ve işte bunun üzerine bu âyetleri indirmiş."[138]
7- Ayet-i kerimenin nüzul sebebinin Ebu Cehl'in bu sözü olduğuna dair haber Buhârî ve Müslim'de rivayet edildiğine göre elbette daha sahihtir. Ama âyet-i kerime çoğul sîğasıyla geldiğine göre herhalde bu sözü söyleyen sadece Ebu Cehl veya en-Nadr değildir. Belki son rivayette de belirtildiği üzere başkaları da bunu söylemişlerdir. Belki de değişik zamanlarda içlerinde Ebu Cehl ve en-Nadr ibnu'l-Hâris'in de bulunduğu değişik kimseler böyle söylemişler Meselâ Uhud günü Amr ibnu'l-As'ın da benzer sözler sarfettiği rivayet edilmektedir[139] ve hepsinin akabinde bu âyet-i kerime nazil olmuş olmalıdır.[140]
8- İbn Ebzâ'dan gelen bir rivayette bu âyetlerin inmesi üç ayrı zamanda vukubulmuştur. Şöyle ki:
"Hz. Peygamber Mekke-i Mükerreme'de iken *"Halbuki sen içlerindeyken Allah onlara azâb edecek değildir."* kısmı nazil olmuş; Efendimiz (s.a.v.)'in Medine-i Münevvere'ye hicretini müteakip *"Onlar istiğfar edip dururlarken de onlara azâb edici değildir."* kısmı inmiş. Efendimiz (s.a.v.)'in hicretinden sonra çeşitli sebeplerle Mekke'de kalan zayıf müslümanların da Mekke'den ayrılmalarından sonradır ki *"Allah onlara neden azâb etmesin ki, onlar kendilerini ona ehil olmadıkları halde (insanları) Mescid-i Harâm'dan alakoyup duranlardır..."* kısmı da nazil olmuştur."[141]
9- İbni Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Rasûlullah Mekke'de idi. Allahü Teâlâ, *"Halbuki sen içlerindeyken Allah onlara azâb edecek değildir."* âyetini indirdi, Rasûlullah Medine'ye hicret etti. Allahü Teâlâ, *"Onlar istiğfar edip dururlarken de onlara azâb edici değildir."* âyetini indirdi. Onlar Müslümanlardan Mekke'de kalanlar idi, orada istiğfar ediyorlardı. Onlar da çıkınca Allahü Teâlâ, *"Onlar için Allah'ın azabından başka bir şey yoktur."* âyetini indirdi. Mekke'nin fethine izin verildi. Bu onlara vaad edilen azaptır."[142]
10- İbni Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Müşrikler Beytullahı tavaf eder ve: "Gufraneke, Gufraneke" "Mağfiretini dileriz, mağfiretini dileriz Ya Rab" derlerdi. Allahü Teâlâ, *"Halbuki sen içlerindeyken Allah onlara azap edici değildi"* âyetini indirdi."[143]
İstiğfar, facirlerden de olsa, bazı zararları uzaklaştırır.[144]
11- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Müşrikler, Kâbe'yi tavaf ediyor ve şöyle diyorlardı:
"Emrine amadeyiz. Senin hiçbir ortağın yoktur. Emrine amadeyiz." Rasulullah da buyurdu ki:
"Doğru, doğru" Bunun üzerine müşrikler de diyorlardı ki:
"Senin hiçbir ortağın yoktur. Ancak öyle bir ortağın vardır ki, sen ona maliksin. O ise hiçbir şeye mâlik değildir. Affet bizi, affet bizi!" işte bunun üzerine Allah Teala *"Sen onların içindeyken Allah onlara azap edecek değildir. Affedilmelerini dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir."* âyetini indirdi.
Evet, onlar için iki güvence vardı. Bunlardan biri, Allah'ın Peygamberi, diğeri ise af dilemeleriydi. Peygamber gitti, Sadece af dilemeleri kaldı. Bundan sonra gelen: *"İnsanları Mescid-i Haram'dan alıkoyarlarken, Allah onlara niçip azap etmesin..."* âyet-i kerimesi ise, âhirette görecekleri azabı bildirmektedir."[145]
12- Sa'id b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Bu ayet, Nadr b. Haris hakkında nazil oldu. O, bu Kur'ân'ın öncekilerin efsanelerinden başka bir şey olmadığını söylediği zaman, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Yazık sana! O, âlemlerin Rabbi'nin sözüdür." O da:
"Eğer bu, senin katından indirilmiş gerçekse..." dedi."[146]
13- Kısacası: *"Hani bir zaman da: "Allah'ım, eğer bu senin katından indirilmiş gerçekse bizim üzerimize taş yağdır"* sözünü kimin söylediği konusunda ihtilâf edilmiştir. Mücahid ve Said b. Cübeyr, bunu söyleyenin Nadr b. Haris olduğunu belirtmişlerdir. Buharî ve Müslim'in rivayetlerine göre, Enes b. Malik, bunu Ebû Cehil'in söylediğini belirtmiştir.[147]
14- Rivayete göre Muâviye, Sebe'li bir adama:
"Başlarına bir kadını Melike yapan kavminiz ne kadar cahilmiş" demiş, bunun üzerine o adam da:

"Belki, benim kavmimden daha cahili "Allah'ım, eğer bu senin katından indirilmiş gerçekse..." diyen senin kavmin" demiş." [148]
15- *"Onlar bağışlanma dilerlerken de elbette Allah azap edecek değildir."* Mesela Ebu Süfyân İbn Harb, Ebu Süfyân İbn el-Haris İbn el-Muttalib, Haris İbn Hişam, Hakîm İbn Hizam... gibi kimseler bunlardandır.[149]

35. "Kabe'deki tapınmaları sadece ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. İnkarınıza karşılık artık azabı tadın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû İsmail b. Ebî Amr-i Neysaburî, Hamza b. Şebîb-i Ma'merî'den, o Ubeydullah b. İbrahim b. Baleveyh'ten, o Ebû'l-Müsenna'dan, o Amr'dan, o babasından, o Kurra'dan, o Atiyye'den, o da İbn Ömer'den bize şunu haber verdi:
"Müşrikler, Ka'be'yi tavaf ederler, ellerini çırparlar, -İbn Ömer sözün burasında el çırpmayı eliyle belirtmiştir- ıslık çalarlar, -İbn Ömer burada da onların ıslıklarını belirtip, nasıl çaldıklarını göstermiştir- ve yanaklarını yere koyarlardı. Derken bu âyet nazil oldu.[150]
2- Saîd b. Cübeyr'den rivayet olunmuştur. O der ki:
"Kureyşliler Kabe'yi tavaf ederlerken, tavaf esnasında Hz. Peygamber (s.a.v.) ile karşı karşıya gelir, ıslık çalıp el çırparak onunla alay ederlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[151]
3- Mukatil, müşriklerin bu engellemelerini şöyle tarif eder:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Mescid-i Harâm'da namaza durduğunda Abduddâr oğullarından iki kişi hemen kalkıp sağına geçer ve ıslık çalmaya; diğer iki kişi de kalkıp soluna geçer ve alkış tutmaya başlarlardı ki Allah Tealâ bunları Bedr günü mü'minlerin elleriyle öldürmüştür."[152]
4- Abdullah b. Abbas şöyle demektedir:
"Kureyş müşriklileri, Kabe'yi çıplak olarak, ıslık çalıp el çırparak tavaf ediyorlardı. Âyet-i kerime onların bu çirkin işlerini anlatmaktadır." [153]
5- Mucâhid de şöyle demektedir:
"Onlar, tavafta Hz. Peygamber'e muhalefet ediyor, onunla alay ediyor, ıslık çalıyor ve onun namaz ve tavafını karıştırıyorlardı." [154]
6- İbn-i İshak, İbn-i Cüreyc ve Dahhak'a göre bu kâfirlerin tadacakları haber verilen azap'tan maksat, Bedir savaşında öldürülmeleri ve esir edilmeleridir. [155]

36. "Doğrusu inkar edenler mallarını Allah'ın yolundan insanları alıyokmak için sarfederler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil ve Kelbî dediler ki:
"Bu âyet, Bedir Günü kendi yandaşlarını yedirip doyuran müşrik kimseler hakkında nazil olmuştur. Bunlar on kişi idiler[156]: Ebû Cehil b. Hişam, Utbe b. Rabia, Nübeyh b. Haccac, Münebbih b. Haccac, Ebû'l-Bahterî b. Hişam, Nadr b. Haris, Hakim b. Hizam, Ubeyy b. Halef, Zem'a b. Esved, Haris b. Amr b. Nevfel ve Abbas b. Abdu'l-Muttalib. Bunların hepsi Kureyş'tendir. Onların her birisi her gün askerlerine on deve yediriyorlardı."[157]
Buna göre âyet-i kerime Bedr Gazvesinde nazil olmuştur.[158]
2- Bu arada âyet-i kerimenin Uhud Gazvesinde veya bu gazve hakkında nazil olduğuna dair rivayetler de vardır. Bu cümleden olarak Saîd ibn Cubeyr ve İbn Ebzâ, Uhud gazvesinde Hz. Peygamber ile savaşmak üzere Kinâne oğullarından iki bin paralı asker tutan Ebu Süfyân hakkında nazil olduğunu söylemektedirler.[159]
3- İbni Abbas, Mücahid ve daha başkalarından rivayete göre, ayet Ebû Süfyan'ın Bedir'de müşriklere yaptığı harcama ve Uhud'da Rasulullah'la savaşmak için ettiği yardım üzerine nazil oldu.[160]
4- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Bu âyet-i kerime Ebu Süfyan hakkında nazil olmuştur. Ebu Süfyan, Uhud savaşında, soyu sopu belli olmayan karışık insanlardan iki bin kişi kiralamış ve Rasulullah'a karşı savaşmıştır. Bu ayet işte o günkü durumu tasvir etmektedir." [161]

5- Said b. Cübeyr ve İbn Ebza da şunu söylüyorlar:
"Bu âyet Ebû Süfyan b. Harb hakkında nazil olmuştur. Bu zat Araplar'dan tercih etmenin dışında kendileriyle beraber Rasulullah (s.a.v.)'a karşı savaşmak üzere Uhud Günü iki bin Habeşli'yi ücretli asker tutmuştu. [162]
Ka'b b. Malik bu ücretli Habeş askerleri hakkında şu beyti söylemektedir:
"Derken deniz gibi kaynayan bir asker dalgasının yanına geldik
O bölüğün ortasında bazısı miğfersiz, bazısı miğferli Habeşîler var
Üç bin kişiler. Kavminin hayırlıları olan bizler ise üç yüz kişiyiz
Şayet çoğalırsak dört yüz kişi ederiz."[163]
6- El-Hakem ibn Utbe de yine Ebu Süfyân'ın Uhud savaşı için 40 Ukıyye (herhalde altın olmalı) harcadığını ve âyet-i kerimenin bunun üzerine nazil olduğunu söylemiştir. Saîd ibn Cubeyr ve Mücâhid de özellikle Ebu Süfyân hakkında indiğini söylerken Saîd ibn Cubeyr onun, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le savaşmak üzere 2000 savaşçı kiralamasının bu âyetin inmesine sebep olduğunu da kaydetmiştir.[164]
7- Keşşaf sahibi de aynı şeyi söylemiştir. Daha sonra Cenâb-ı Hak, onların bu malı insanları Allah'ın yolundan alıkoymak için infâk ettiklerini beyân buyurmuştur. Yani, onların bu harcamadan gayeleri, Hz. Muhammed'e ittibâ etmekten, yani onlara göre böyle olmasa dahi, Allah'ın yolundan men etmektir.[165]
8- Hakem b. Uteybe'nin rivayetine göre de, Uhud Günü Ebû Süfyan, müşriklere kırk ukiyye (1600 dirhem=5,12 kg.) altın vermişti. Nihayet onun hakkında bu âyet nazil oldu."[166]
9- Muhammed b. İshak dedi ki: Bana, Zührî, Muhammed İbni Yahya İbni Hıbbân, Asım İbni Umeyr İbni Katâde ve Hasîyn İbni Abdurrahman İbni Amr İbni Sa'd söyledi. Onlar şöyle demiştir:
"Müslümanlar, Bedir savaşında Kureyş kâfirlerinden ileri gelenlerini öldürüp kuyuya doldurmaları üzerine, geriye kalan perişanları Mekke'ye döndüler. Ebu Süfyan da ticaret kervanıyla Mekke'ye varmıştı. Kureyşlilerden Rabia'nın oğlu Abdullah, Ebu Cehil'in oğlu İkrime ve Ümeyye b. Halef'in oğlu Safvan gibi babaları, oğulları ve kardeşleri Bedir'de öldürülenler, Ebu Süfyan'ın ve kervanında eşyası bulunan diğer Kureyşli tüccarların yanına gittiler. Onlara:
"Ey Kureyş topluluğu Muhammed sizi helak etti. Seçkinlerinizi öldürdü. Siz bu kervan malıyla, onun taraflarına karşı bize yardım edin. Ola ki biz, ölenlerimizin intikamını onlardan alırız." dediler. Onlar da bunların isteklerini yerine getirdiler. İşte bunun üzerine Allah Teala bu âyet-i kerimeyi indirdi." [167]
10- Bu, İbn Abbâs'tan da rivayet olunmuştur.[168]
11- Kureyş kâfirleri Bedir savaşında mağlup olunca, savaştan sağ olarak kurtulanlar Mekke'ye dönmüşler ve şöyle demişlerdir:
"Ey Kureyş topluluğu, Muhammed ileri gelenlerinizi öldürdü. Bize mallarınızla yardım edin, tekrar savaşarak yaptıklarının intikamını alalım."[169]

38. O küfretmiş olanlara söyle: Vazgeçerlerse geçmiş kendilerine bağışlanacaktır. Tekrar başlarlarsa elbette evvelkilerin sünneti geçmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayetle Ebu Salih bu âyet-i kerimenin de özellikle Ebu Süfyân ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[170]

39. Yeryüzünde bir fitne kalmayınca ve din tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Urve b. Zübeyr şöyle der:
"Mü'minler, İslam davetinin başlangıcında, Allah'ın dininden vazgeçirilmeye çalışılıyorlardı. Bundan dolayı bazı müslümanlar, dinden vazgeçmişlerdi. Bu sebeble Hz. Peygamber (s.a.v.) müslümanlara, Habeşistan'a hicret etmelerini emretmişti.
İkinci bir fitne de şu idi: Hz. Peygamber (s.a.v.), ensâr ile Akabe bit'at'ını yapınca Kureyşliler, Mekke'deki mü'minleri dînlerinden vazgeçirme hususunda müşavere ettiler ve mü'minlere alabildiğine meşakkat çektirdiler. İşte ayetteki fitneden maksad budur. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, müslümanlara, bu fitne ortadan kalkıncaya kadar onlarla savaşmayı emretti."[171]

2- Urve b. Zübeyr diyor ki:
"Allah Teala, Rasulullah'a peygamberliği verince o kavmini hidayet ve nur olan dine çağırdı. Kureyş'liler buna karşı, önceleri sert davranmadılar. Ancak Rasulullah onların tağutlarını reddedince müşrikler sertleştiler, Rasulullah'a tabi olan müminleri dinlerinden çıkarıp tekrar şirke düşürmeye çalıştılar. Bunun üzerine Rasulullah müminleri Habeşistan'a hicret ettirdi. Müşrikler gevşediler. Habeşistan'daki müslümanlar, Mekke'de durumun sakin olduğu ve dinlerinden çıkmaya zorlanmayacakları kanaatıyla Mekke'ye döndüler. Bu sırada Medine'de de müslümanlar çoğalmaya başlamıştı. Bu durum, müşrikleri tekrar kızdırdı. Onlar, müminleri dinlerinden döndürmeye çalıştılar. Rasulullah bu sefer de müminlere, Medine'ye hicret etmelerini emretti. Daha sonra ise kendisinin hicret etmesine izin verildi. Ardından müminlere, kâfirlere karşı savaşma emri geldi. Tâ ki müminleri, tekrar Allah'a ortak koşma fitnesine düşürmesinler." [172]

41. Eğer Allah'a ve hakkı bâtıldan ayıran günde, o iki topluluğun karşılaştığı günde kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Rasûlü'nün, akrabaların, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır. Allah, herşeye gücü yetendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime, bu surenin ilk âyeti olan *"Sana ganimetleri soruyorlar..."* âyetinden sonra nazil olmuştur. İbn Abdi'1-Berr, bu konuda icmâ olduğunu söyler.[173]

2- Kelbî'den rivayette o, bu âyet-i kerimenin Bedr'de nazil olduğunu söylemiştir.[174]
3- İbn Kesîr der ki: Sûrenin ilk âyeti Bedr Gazvesinden, bu âyet ise Nadîr oğulları gazvesinden sonra nazil olmuştur. Siyer ve Meğâzî âlimleri arasında Nadîr oğulları gazvesinin Bedr Gazvesinden sonra olduğu konusunda ise hiçbir ihtilâf yoktur. [175]
4- Vâkıdî ise bu âyetin Kaynukâ' oğulları gazvesinde -ki Bedr'den bir ay üç gün sonradır- nazil olduğunu söylemiştir. Buna göre âyet-i kerime hicretin 20. ayı başında Şevval ayının ortasında inmiştir.[176]

42. Hatırlayın o zamanı ki, siz vadinin en yakın tarafında, onlar ise en uzak tarafında, kervanın süvarileri de sizin daha aşağınızda idiler. Eğer düşmanla daha önce sözleşmiş olsaydınız, tayin edilen vakitte ihtilafa düşerdiniz. Fakat Allah, olması gereken bir emri yerine getirmek için sizi aniden buluşturdu ki helak olan da açıkça delili gördükten sonra helak olsun. Yaşayan da açıkça delili gördükten sonra yaşasın. Şüphesiz ki Allah, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyet-i kerime, müminlerin, Bedir vadisinin su bulunmayan, çorak ve savaşa elverişli olmayan bir yerinde bulunduklarını, buna mukabil müşriklerin, vadinin, su bulunan müsait bir yerinde bulunduklarını işaret ediyor. Ve bunu şöyle ifade ediyor: "Eğer burada düşmanla buluşmak için sözleşmiş olsaydınız ve size yine burası düşseydi mutlaka anlaşmazlığa düşer, burayı istemezdiniz."
Aslında Allah, size yardımını göstermek için durumu böyle takdir etmiştir. İstiyordu ki mağlup olan, açıkça mağlup olduğunu ve her türlü tedbire rağmen yenildiğini, galip gelen de az bir kuvvetle büyük bir kuvveti yenmiş olduğunu açıkça görsün. [177]

44. O gün, düşmanlarla karşılaştığınızda, Allah, olması gereken emri yerine getirmek için, onları sizin gözlerinize az gösteriyordu. Sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Bütün işler Allah'a döndürülür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Mes'ud diyor ki:
"Bedir savaşının yapıldığı günde düşmanlar bizim gözümüze o kadar az gösterilmiştir ki yanımızdaki arkadaşıma:
"Ne dersin bunlar yetmiş kişi var mı? diye sordum. O da:
"Kanaatimce bunlar yüz kişidir." demişti. Nihayet onlardan bir kişiyi esir ettik ve ona kaç kişi olduklarını sorduk. O da:
"Biz, bin kişi idik." dedi."[178]
2- Süddi diyor ki:
"Müşriklerden bir kısım insanlar dediler ki:
"Ticaret kervanı kurtulmuş, biz de dönüp gidelim." Ebul Cehil ise demiştir ki:

"Şimdi mi? Muhammed ve arkadaşları size göründükten sonra mı? Onların kökünü kazımadan geri dönmeyin. Ey kavim, siz onları silahlarla öldürmeyin. Onları yakalayın ve iplerle bağlayın." Evet Ebu Cehil kendisine çok güvenmiş fakat neticede Bedir'deki kuyuya atılmıştır." [179]

45. Ey iman edenler, bîr düşman topluluğu ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah'ı çokça zikredin. Gerekir ki kurtuluşa erersiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Ebi Evfa diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.), düşmanlarıyla karşılaştığı günlerin birinde, güneş tepe noktasından biraz eğilinceye kadar bekledi, sonra ayağa kalkıp şöyle buyurdu:
"Ey insanlar, düşmanla karşı karşıya gelmeyi temenni etmeyin. Allah'tan afiyet dileyin. Şayet düşmanlarınızla karşılaşacak olursanız da sabredin ve bilin ki cennet, kılıçların gölgesi altındadır." Rasulullah, sonra Allah'a şöyle dua etti.
"Ey kitabı indiren, bulutları yürüten, kafir ordularını mağlup eden Allah'ım, sen, bunları mağlup et. Onlara karşı bizi muzaffer kıl." [180]

47. Hem yurtlarından böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah, onların yapmakta olduklarını çepeçevre kuşatandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Urve'den rivayette o şöyle anlatıyor:
Kureyşliler, Bedr'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'le karşılaşmadan önce Ebu Süfyan ve yanındaki kervandan onlara bir haberci gelmiş ve şu haberi getirmişti:
"Biz, Muhammed tehlikesini atlattık, onların bölgesinden bir tehlikeyle karşılaşmaksızın geçtik, siz de geri dönün." Ebu Süfyân'ın, kervan üzerindeki tahlikenin geçtiğini bildirmek üzere Kureyşe gönderdiği haberci Kureyş ordusu Cuhfe'de iken onlara yetişmiş ve selâmet haberini vermişti. Geri dönmediler ve:
"Vallahi geri dönmeyiz, tâ ki Bedr'e varacağız, orada üç gece kalacağız, bizim ne kadar güçlü olduğumuzu, gerektiğinde nasıl kuvvet toplıyabileceğimizi araplar görecek ve bizimle savaşmaya cesaret edemiyecekler." dediler. İşte Allah Tealâ'nın *"Hem yurtlarından böbürlenerek ve insanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın..."* buyurdukları bunlardır."[181]
2- Âyet-i kerime, Bedir savaşında, Rasulullah ve müminlerle savaşmak için şımarık bir şekilde yola çıkan Kureyş kafirlerine ve Ebu Cehil'in şu sözlerine işaret etmektedir:
"Müşriklerden bazıları "Şam'dan gelen kervan, müslümanların saldırısına uğramadan sağ selim Mekke'ye ulaştı, artık geri dönelim." demişler, Ebu Cehil ise bu teklife şöyle karşılık vermiştir;
"Vallahi Bedir'e gidip orada içki içip, develeri keserek yemedikçe, cariyeleri oynatıp eğlenmedikçe, Arapların, bizim bu halimizi duyarak bizden çekinmeye devam etmelerini sağlamadıkça geri dönmeyeceğiz." [182]
3- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayete göre ise "Kureyşliler, Bedr savaşı için Mekke'den yola çıkarlarken yanlarına çalgıcı köleleri ve onların çalacakları defleri alarak çıkmışlar ve işte bunun üzerine Allah Tealâ *bu* âyet-i kerimeyi indirmiştir."[183]
4- Beğavî de, şöyle der:
"Bu ayet, Bedir'e azgınlık ve taşkınlıkla, gururlanıp böbürlenerek gelen müşrikler hakkında nazil oldu. Hatta Resulullah (s.a.v.) şöyle demişti:
"Allahım! Şu Kureyş kibir ve gururla geldi. Sana isyan ediyor, peygamberini yalanlıyorlar... Allah'ım! Vaadettiğin yardımını nasip et..." [184]
5- *"Yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan men edenler gibi olmayın"*
Müfessirler şöyle demişlerdir: Bu ifâdeyle, Kureyş'in, kervanı korumak maksadıyla Mekke'den çıkışları murad edilmiştir. Onlar Cuhfe denilen yere geldiklerinde, Ebu Cehil'in dostu olan el-Hikâf el-Kinânî, içlerinde oğlunun da bulunduğu bir heyeti birtakım hediyyelerle birlikte Ebu Cehil'e gönderdi.. Derken oğlu, Ebû Cehil'in yanına varınca dedi ki:
"Babam, sana (hayırlı sabahlar dileyerek) selâm yolluyor ve sana, "Eğer istersen, sana adamlarımla yardım ederim. Eğer, yanımdaki yakınlarımla beraber, senin yanında olmamı, savaşmamı istersen, bunu da yaparım" dedi" Bunun üzerine Ebu Cehil:

"Babana de ki: "Allah, mükâfaatını ve hayrını bol versin. Eğer, biz, Muhammed'in iddia ettiği gibi Allah'la savaşıyor isek, Allah'a yemin ederim ki bizim Allah'la savaşmaya gücümüz yoktur. Yok eğer biz insanlarla savaşıyor isek, Allah'a yemin olsun ki, bizim savaşacağımız insanlara gücümüz kudretimiz yeter. Biz, Muhammed'le savaşmaktan kaçmayacağız. Hatta, biz Bedr'e varacağız, orada içkilerimizi içeceğiz ve orada bize şarkıcı ve çalgıcılar çalgı çalıp şarkı söyleyecekler! Çünkü Bedir, Arapların panayırlarından bir panayır ve onların alış veriş yaptıkları pazarlardan bir pazardır. Böylece de Araplar bu hadiseyi duyacaklardır."
Müfessirler, sözlerine devamla şöyle dediler:
"Onlar Bedr'e vardılar; böylece onlar içki yerine, ölümlerin, acıların kadehlerini taddılar; çalgıcılar yerineyse, onlara ağlayıcılar ağıtlar yaktı."[185]

48. O zaman şeytan onların yaptıklarını kendilerine süslemiş ve şöyle demişti: "Bugün insanlardan size galebe çalacak hiç kimse yoktur. Ben de sizin komşunuzum." Ne zaman ki iki ordu karşılaştı, "Ben kesinlikle sizden beriyim. Ben, sizin göremiyeceğinizi görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Hiç şüphesiz Allah ukubeti şiddetli olandır." dedi, iki topuğu üzerine dönüp kaçtı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu ayetin nüzulüyle ilgili rivayete göre şeytan, o gün Kureyş'e, Kinane oğlu Bekr oğullarından Süraka b. Malik b. Cu'şum suretinde göründü. Çünkü Kureyş, onlardan bir kişiyi öldürdükleri için, Bekir oğullarının kendilerini arkadan vurmalarından korkuyordu. İşte Cenab-ı Hak bu ayette, şeytanın onlara söylediklerini tasvir ediyor.[186]
2- Dahhak, şöyle demiştir:
"İblis Bedir Günü, bayrağı ve askerleriyle birlikte gelmiş ve onların kalblerine, asla hezimete uğramıyacaklarını, çünkü babalarının dini üzere savaştıklarını telkin etmiştir." [187]
3- İbn İshak der ki:
"Bedr günü topukları üzere geri dönüp giderken İblis'i Umeyr ibn Vehb veya el-Hâris ibn Hişâm görmüş de:
"Ey Sürâka nereye?" diye sormuş Allah'ın düşmanı bu soruyu duyunca yere yapışmış ve hızla gözden kaybolmuş. İşte bunun hakkında Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş. Kureyş Bedr'e doğru giderken İblîs onların gözlerine hemen her menzilde Sürâka suretinde görünür ve onlar da onu Sürâka zannederek hiç garipsemezlermiş. Ne zaman Bedr'de iki ordu karşı karşıya gelmiş; gerisin geri dönüp:
"Ben kesinlikle sizden beriyim. Ben, sizin göremiyeceğinizi görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Hiç şüphesiz Allah ukubeti şiddetli olandır." demiş."[188]
4- Bu olay İbn Abbâs tarafından da şöyle anlatılıyor:
"Bedr günü İblîs, yanında şeytanlardan oluşan ordusu ve bayraklarıyla Müdlic oğullarından bir adam, şair Sürâka ibn Mâlik ibn Cu'şum suretinde gelmiş ve müşriklere:
"Bugün insanlardan size galebe çalacak hiç kimse yoktur. Ben de sizin komşunuzum." demiş. İki ordu karşılıklı saf tuttuğunda Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir avuç toprak alıp müşriklerin yüzlerine doğru atmış ve müşrikler arkalarını dönerek bozguna uğramışlar. İşte o sırada Cibrîl de İblîs'e doğru gelmeye başlayınca bir müşriğin elini tutmuş haldeki İblis hemen elini o müşrikten kurtararak ordusuyla birlikte kaçmaya başlamışlar. Elini elinden kurtardığı müşrik:
"Ey Süraka nereye gidiyorsun? Hani sen bizim komşumuz olduğunu iddia ediyordun!" diye seslenmiş de İblîs
"Ben kesinlikle sizden beriyim. Ben, sizin göremiyeceğinizi görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Hiç şüphesiz Allah ukubeti şiddetli olandır." demiş ki o an, melekleri gördüğü andır."[189]
5- İbni Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir:
"Allahü Teâlâ, peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e ve müminlere bin melekle yardım etti. Cebrail (a.s.), beşyüz meleğin başında, Mikail (a.s) da, beş yüz meleğin başında bulunuyordu. İblis, şeytanlardan bir ordunun içinde, bir bayrakla Müdlic oğullarından bir adam suretinde, şeytan da Sürâka b. Malik b. Cu'şum suretinde geldi. Şeytan müşriklere:
"Bugün insanlardan size galip gelecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım" dedi. İnsanlar saf saf olduğu zaman, Ebû Cehil:
"Allahım! Hangimiz hakka daha yakınsa ona yardım et" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da, ellerini göğe kaldırarak:
"Ya Rabbi! Şu topluluğu sen helak edersen, şu topraklarda sana asla ibadet edilmeyecek" dedi. Bunun üzerine Cibril:
"Bir parça toprak al" dedi. Rasulullah bir parça toprak aldı ve onu, onların yüzüne attı. Gözlerine, burun deliklerine ve ağzına toprak isabet eden her müşrik, geri dönüp kaçtı. Cibril bu sefer İblis'e geldi. İblis'in eli müşriklerden bir adamın -Haris b. Hişam olduğu söylenmiştir- elindeydi. Hemen elini çekti, geri döndü ve gitmeye başladı. Adam

ona:
"Ey Süraka! Sen, bizim yardımcımız olduğunu söylemedin mi?" deyince:
"Ben, sizden kesinlikle uzağım. Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum" dedi. [190]
6- Bu Sürâka İbn Mâlik suretinde İblîs'in Kureyşlilere ilk göründüğünde henüz Mekke'den yola çıkmamışlar. Hattâ çıkıp çıkmamakta tereddüt îçindeymişler. Zira yola çıkacakları zaman Kinâne oğulları ile aralarındaki kin ve düşmanlık akıllarına gelmiş ve biz Muhammed'e karşı çıktığımızda onlar da savunmasız bıraktığımız Mekke'ye saldırırlar mı acaba diye çıkmakta ayak sürümekteymişler. İşte o sırada Kinâne'nin ileri gelenlerinden birisi olan Sürâka suretinde Kureyşlilere görünen İblîs:
"Bugün insanlardan size galip gelecek kimse yoktur. Ben de sizin Kinâne oğullarından komşunuzum. Sizi korurum, size gelebilecek tehlikeleri de savarım. Hiç korkmayın Kinâne oğullarından size hiçbir zarar gelmiyecektir." diyerek içlerine su serpmiş ve Bedr'e doğru yola çıkmışlar. İki ordu karşılaştığında ise yine Sürâka suretinde el-Hâris ibn Hişam'ın elinden tutmuş haldeyken gökten meleklerin indiğini görür görmez hemen onun elini bırakıp göğsünden itmiş ve kaçmaya başlamış. Kureyş, Bedr'de yenilip Mekke'ye döndükten sonra:
"İnsanlar (Kureyş), Sürâka'nın kaçması üzerine bozguna uğradı." demişler ve bu söz Kinâne oğulları içinde Sürâka'ya ulaşınca:
"Vallahi siz bozguna uğrayıp Mekke'ye dönünceye kadar, sizin Bedr'e gidişinizden benim haberim bile yoktu." demiş ve ancak müslüman olduktan sonra gözlerine Sürâka olarak görünenin İblîs olduğunu anlamışlar.[191]
7- Talha b. Ubeydullah b. Kerîz'den rivayet olunduğuna göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Şeytan hiçbir gün kendini, Arefe günündekinden daha küçük, daha hakir, daha kovulmuş, daha buğzedilen biri olarak görmedi. Bu, onun Bedir günü kadar hiçbir günde ilahî rahmetin indiğini ve Allah'ın büyük günahları affettiğini görmemiş olmasından ileri geliyordu"
"Bedir Günü, ne gördü ey Allah'ın Rasûlü" diye sorunca da:
"Cibril'in melekleri çekip savaş düzenine getirdiğini gördü" buyurdu.[192]
8- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Müşrikler Bedr'e gitmeye niyet ettiklerinde, Bekr b. Kinaneoğulları kabilesinden endişe ettiler. Çünkü kendileri, onlardan birisini öldürmüşlerdi. Dolayısıyla, bu kabilenin kendilerini arkadan vurmalarından korktular. Bundan dolayı iblis, Bekr b. Kinâneoğullarından Sürâka b. Malik b. Ca'şum kılığına girdi. Süraka şeytanlardan oluşan ordunun en ileri gelenlerinden olup, sancak onun elinde idi. O:
"Bugün insanlardan size galebe edecek yoktur. Ben de muhakkak ki sizin yardımcınızım. Kinâneoğullarından size kötülük gelmemesi hususunda, sizi emin kılarım" dedi. İblis, meleklerin indiğini görünce, ökçeleri üzere gerisin geri kaçmaya başladı. Rivayete göre o anda, Haris b. Hişam'ın elini tutuyordu. Gerisin geri dönüp kaçmaya başlayınca:
"Bizi bu halde yapayalnız mı bırakıyorsun?" dedi. Bunun üzerine de,
"Ben, sizin göremeyeceğinizi görüyorum" dedi ve Haris'in göğsünden itip, ondan ayrıldı; kâfirler de bozguna uğradılar." [193]

49. Hani münafıklar ve kalblerinde bir hastalık olanlar "Bunları dinleri aldatmış" diyorlardı. Halbuki kim Allah'a tevekkül ederse muhakkak ki Allah Aziz'dir, Hakim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Amir'den rivayette o şöyle diyor:
"Mekke halkından bazı kimseler müslüman olduklarını söylemişler (İslâm kelimesini telaffuz etmişler)di. Bunlar Bedr Gazvesinde müşriklerle birlikte Mekke'den çıkmışlardı. Müslümanlarla karşılaştıklarında onların azlığını görünce "Bunları dinleri aldatmış" demişlerdi."[194]
2- Mücâhid de şöyle diyor:
"Bunları dinleri aldatmış" diyenler Kureyş'ten bir gruptur. Kays İbnu'l-Velîd İbnu'l-Muğîra, Ebu Kays İbnu'l-Fâkih İbnu'l-Muğîra, el-Hâris İbn Zem'a İbnu'l-Esved İbnu'l-Muttalib, Ali İbn Ümeyye İbn Halef ve el-Asî İbn Münebbih İbnu'l-Haccâc, Bedr savaşı için Mekke'den hareket eden müşrik ordusuyla birlikte çıktılar. Müslüman olmuş görünmekle birlikte aslında şüphe içindeydiler (bu yeni dine girip girmemekte ve bu dinin ileri gidip gitmiyeceği konusunda) kuşkulu idiler ve onları hicret etmeyip Mekke'de tutan da aslında bu kuşkuları idi. İşte bunlar iki ordu karşılaştığında müslümanların azlığını görünce "Bunları dinleri aldatmış" demişler[195] ve bu âyet de bunun hakkında nazil olmuştur.[v] [196]

3- Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Allahü Teâlâ, Mekke'de Nebisine, *"Toplulukları dağılacak, geri dönecekler"* âyetini indirince, Ömer İbni Hattâb Radıyallahü anh:
"Ya Rasûlallah, hangi topluluk'?" dedi. Bu Bedir'den önce idi. Bedir günü olunca, Kureyş hezimete uğradı. Ben Rasûlullah'a baktım. Rasûlullah kılıcını kınından çıkartmış onların bakiyelerinin içinde *"Toplulukları dağılacak, geri dönecekler"* söylüyordu. Bedir günü için oldu.
Allahü Teâlâ, *"Toplulukları dağılacak, geri dönecekler"* âyetini ve *"Allah'ın nimetini küfre değiştirenleri görmedin mi"* âyetini indirdi. Onlara Rasûlullah attı, atma onları genişletti, onların gözleri ve ağızları doldu. Hatta kişi öldürülür onun gözü ve ağzı toprak dolmuş olurdu. Allahü Teâlâ, *"Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı"* âyetini indirdi. İblis hakkında, âyetini indirdi. Bedir günü, Utbe İbni Rebîa ve müşriklerden onunla birlikte olan insanlar:
"Onları dinleri aldattı" dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [197]
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Burada bahsedilen münafıklar, Evs ve Hazreç kabilelerinden bir kısım insandır.
"Kalblerinde hastalık bulunanlar" ise müslüman olmuş ama müslümanlıkları henüz kalblerinde kökleşmemiş ve henüz hicret etmemiş olan bir grup Kureyşlidir. Sonra Kureyşliler, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile savaşa çıkınca bunlar şöyle demişlerdir:
"Biz de kavmimizle beraber çıkarız. Eğer Muhammed'in ordusu sayıca çok ise ona katılırız; yok az ise, kavmimizle birlikte dururuz."
Muhammed b. İshak söyle demiştir:
"Bunların hepsi Bedir Günü, müşriklerin içinde öldürüldüler." [198]
5- Ayetteki *"Bunları, dinleri aldattı"* ifadesi ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demiştir:
"Bu, "Muhammed, bin kişiye karşı savaşmak üzere, üç yüz on üç kişi ile çıkmış. Bu ancak, onların dinlerine fazlaca güvenmelerinden dolayıdır" demiştir." Yine bu ifadeden maksadın,
"Bu kimseler (müslümanlar), ölümden sonra tekrar diriltilmeyi ve bu öldürülmeden ötürü mükâfaata ermeyi umarak, ölümlerine koşuyorlar" manası olduğu da söylenmiştir." [199]

50. Bir görseydin sen, hani melekler o küfretmiş olanların canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar ve: "Tadın yakıcı azabı." diyorlardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler bu âyet-i kerimenin de özellikle yukarda, Bedr'de mü'minler ordusunun azlığını görerek: "Bunları dinleri aldatmış." diyen, böylece kuşkuları perçinlenip müşrikler tarafında kalan ve bu gazvede mü'minler tarafından öldürülenler hakkında nazil olduğunu kaydetmektedirler. [200]
2- İbn Abbas şöyle demektedir:
"Müşrikler yüzleriyle müslümanlara yöneldiğinde, şüphesiz ki o müslümanların yüzlerine kılıçla vuruyorlardı. Müslümanlar sırtlarını döndüklerinde ise, onların enselerine vuruyorlardı. Binâenaleyh şüphesiz ki Cenâb-ı Hakk'ın onlara, ruhlarının alınması zamanında, aynıyla mukabelede bulunması gerekmiştir." [201]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bedir savaşında müşrikler Müslümanlara hücum ettiklerinde, Melekler onların yüzlerine, geri döndüklerinde ise kıçlarına kılıçlarla vuruyorlardı." [202]

55. Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en şerlisi hiç kuşkusuz küfretmiş olanlardır. Artık onlar iman etmezler.
56. Onlardan kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra her defasında ahidlerini bozanlar, ki onlar sakınmazlar da;
57. İşte onları savaşta ele geçirirsen onlarla arkalarında ahdi bozacak kimseleri de ürküt. Umulur ki onlar ibret alırlar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Birçok müfessir bu âyet-i kerimelerin Kurayza oğulları yahudileri hakkında indiğini söylemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'le antlaşma yaptıktan sonra O'na düşmanlık yapmış; müşriklere silâh yardımında bulunmuşlar, sonra da: "Sizinle antlaşmalı olduğumuzu unutmuştuk." demişler ve antlaşma yenilenmiş, bu sefer Hendek savaşı günü müslümanlara yine düşmanlık yapmışlar ve düşmanlıkları çerçevesinde reisleri Ka'b, Mekke'ye giderek

müşriklerle antlaşma yapmıştı.[203]
2- Bu âyet-i kerimeler, Beni Kureyza Yahudileri hakkında nazil olmuştur. Bu kabilenin ileri gelenlerinden Kâ'b b. el-Eşref ve taraftarları, Rasulullah'a karşı savaşmayacaklarına dair bir antlaşma yapmışlar fakat Hendek savaşında bu antlaşmayı bozarak Rasulullah'ın düşmanlarına arka çıkmışlardır.[204]
3- İbn Abbas şöyle demektedir:
"Bunlar, Kurayzaoğulları'dır. Zira onlar, Allah'ın Rasûlüyle olan ahidlerini bozdular ve Bedir Gününde müşriklere silah vermek suretiyle, Rasûlullah'ın aleyhinde onlarla yardımlaştılar.. Sonra da, "biz yanıldık" dediler. Böylece de Hz. Peygamber onlarla, yeniden anlaşma yaptı. Ama, Hendek Günü, bu andlaşmayı da bozdular. Cenâb-ı Hakk, *"Onlar, sakınmazlar da"* buyurmuştur. Bu, "İnsanlar sözlerine güvensinler ve itimat etsinler diye, akla ve temkinli olmaya müracaat eden kimselerin adeti, ahdi bozmaktan sakınmaktır" demektir. Böylece Cenâb-ı Hak, devamlı olan küfrü ile bu şekilde ahdi bozmayı birarada yapan kimselerin, hayvanların en şerlisi olduğunu beyan buyurmuştur." [205]
4- Ebu'ş-Şeyh'in Saîd ibn Cubeyr'den rivayetinde o şöyle demiştir:
"İçlerinde İbnu't-Tâbût'un da bulunduğu altı yahudi hakkında nazil olmuştur."[206]
5- Her iki rivayette de kendileriyle antlaşma yapılan ve antlaşmaya rağmen müslümanlara düşmanlık edenler yahudiler olmakla iki rivayet arasında ihtilâf yoktur.[207]

58. Eğer bir kavmin hıyanet etmesinden korkarsan sen de onlara karşı aynı şekilde davran. Muhakkak ki Allah, hainleri sevmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mücâhid'den rivayete göre bu âyet-i kerime Kurayza oğulları hakkında inmiştir.[208]
2- Ebu'ş-Şeyh İbn Hayyan el-Ensarî, İbni Şihab ez-Zührî'nin rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hendek muharebesinden dönüşünde Cibril gelmiş ve:
"Ben, düşmanın peşinde iken sen silâhını mı bıraktın? (Silâhlan ve) çık; Allah sana Kurayza oğulları ile savaşman için izin verdi." demiş ve işte onlar hakkında bu âyet-i kerime indirilmiş.[209]
3- Mücâhid, 61 ve 62. âyetlerin de yine Kurayza oğulları hakkında nazil olduğunu söylemişse de İbn Kesîr, bu âyet-i kerimelerin, Bedr Gazvesi hakkındaki âyetlerle aynı siyaka sahip olduğu düşüncesiyle bu kavli şüpheli görmüştür.[210]
4- Said b. Cübeyr ise şöyle demiştir:
"Bu ayetler, yahudilerden altı kişi hakkında inmiştir. Onlardan biri de İbni Tabut'tur." [211]
5- Mücahid'e göreyse bu ayet Medine yahudileri hakkında nazil olmuştur. Liderleri Ka'b b. Eşref idi. Mekke müşriklerine göre Ebû Cehil ne ise, yahudiler nazarında da o, öyleydi. [212]
6- Alimler şöyle demişlerdir:
"Ahdi bozmanın emare ve alâmetleri ortaya çıkınca, bu ortaya çıkış ya ihtimalli olur veya kesin ve kat'î. Eğer birinci ihtimal söz konusu olursa, ayette bahsedildiği biçimde, ahdin öteki tarafça da bozulduğunun bildirilmesi gerekir. Bu böyledir, zira Kurayzaoğulları, Hz. Peygamberle ahidleşip, sonra da O'nun aleyhine Ebu Süfyân ve onunla beraber olan müşriklere yardım etmişlerdir. İşte bu sebeple Allah'ın Rasulü, onların, hem kendisine hem de ashabına zulmedecekleri endişesine düştü. Dolayısiyle, bu noktada devlet reisinin, onlara aynı şekilde ahdi bozduğunu haber vermesi ve onlara, kendileriyle savaşacağını duyurması gerekir. Ama ahdi bozma kesin ve kat'i bir biçimde ortaya çıkınca, burada ahdin bozulmuş olduğu keyfiyetinin bildirilmesine gerek yoktur. Bu tıpkı Rasûlullah (s.a.v.)'ın Mekkelilere olan muamelesi gibidir; zira, o müşrikler, Hz. Peygamber'in sorumluluğunda olan Huzaaoğulları'nı öldürmek suretiyle ahidlerini bozunca, Allah'ın Rasulünün ordusu, o Mekkelilere, Mekke'ye dört fersah uzaklıkta olan Merru'z-Zahran denilen yerde ulaştı, yetişti. Allah doğruyu en iyi bilendir. Dönüş ve varış O'nadır." [213]
7- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Rasulullah Kureyza oğullarının, Ebu Süfyan ve müşriklerle, kendisine karşı yardımlaşmayı kabul etmelerinden ve kendisine karşı savaşacaklarını bildirmelerinden sonra, onlarla olan antlaşmasını bozduğunu bildirmiştir. Müminlerle savaşı kesme atlaşması yapan bütün kavimler bu hükme tabidirler. Müslümanların halifesi, Kureyza oğullarının, Rasulullah'a ve sahabilere yaptıkları ihanet gibi herhangi bir ihanet görecek olursa onlarla yaptığı

antlaşmayı üzerlerine atıp bozabilir ve onlara karşı savaş ilan edebilir." [214]

60. Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki bununla Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınız olanları ve bunlardan başka, sizin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğer düşmanlarınızı korkutasınız. Allah yolunda ne harcarsanız, size eksiksiz ödenir ve siz asla haksızlığa uğratılmazsınız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bedir Hâdisesinde, hazırlıksız ve teçhizatsız olarak kâfirlerin üstüne gitme durumu olunca, Allah Teâlâ bu ayetle onlara, bir daha böyle yapmamalarını ve kâfirlere karşı mümkün olduğunca âlet, hazırlık ve kuvvet hazırlamalarını emretmiştir."[215]
2- Ukbe b. Âmir diyor ki:
"Ben Rasulullah'ın, minberin üzerinde: *"Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın."* âyetini okuduktan sonra şöyle buyurduğunu işittim:
"Dikkat edin, şüphesiz ki kuvvet, atmak'tır. Dikkat edin şüphesiz ki kuvvet, atmaktır. Dikkat edin şüphesiz ki kuvvet, atmaktır." [216]
3- Müfessirler, Allah'ın bildiği, müminlerin ise bilmediği bu düşmanlardan kimlerin kastedildiği hususunda dört görüş zikretmişlerdir:
a- Mücahid'e göre bunlardan maksat, Yahudi Kureyza oğullarıdır. Bedir savaşı yapıldığında onların düşmanlığı henüz ortaya çıkmamıştı.
b- Suddi'ye göre bu düşmanlardan maksat, Farslar'dır. Müslümanlar, Farslarla savaşacaklarını o sırada tahmin etmiyorlardı.
c- İbn-i Zeyd'e göre ise, müminlerin bilmediği bu düşmanlardan maksat, münafıklardır. Çünkü onlar, kelime-i şehadet getiriyorlar, hatta müminlerle birlikte savaşlara katılıyorlardı. Bu nedenle düşmanlıkları bilinmiyordu.
d- Diğer bir kısım âlimlere göre ise burada zikredilen düşmanlardan maksat, cinlerdir.
Taberi bu son görüşün tercih edildiğini söylemiştir. Çünkü Müminler, Kureyza oğlu Yahudilerin ve Farsların müşrik olmaları hasebiyle kendilerine düşman olduklarını ve onlara karşı savaşabileceklerini biliyorlardı. Bu itibarla, âyette zikredilen bilinmeyen düşmanlar değillerdi.
Münafıklara gelince, her ne kadar bunlar düşmanlıkları bilinmeyen kimseler idiyseler de müminlerin güçlerinin artması yüzünden korkacak kimseler de değillerdi. Münafıklar, müminlerin, kendilerinin iç yüzlerini bilmelerinden korkuyorlardı. Bu nedenle âyette zikredilen güç hazırlamadan dolayı korkmaları düşünülemezdi. O halde, âyette, müminlerin bilmedikleri zikredilen düşmanlar, insanların dışındaki düşmanlardır ki onlar da cinlerden olan düşmanlardır. Nitekim, atlarının kişnemelerinin cinleri korkuttuğu ve atın bulunduğu yere cinlerin yakşalamadığı rivayet edilmiştir. [217]

61. Eğer (düşmanlar) barışa meylederlerse, sen de ona yanaş ve Allah'a güvenip dayan. Çünkü O, her şeyi hakkıyla işiten, kemâliyle bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid, bu ayetin Kurayza ve Nadir (yahudileri) hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [218]
2- İbn Kesîr, bu âyet-i kerimenin, Bedr Gazvesi hakkındaki âyetlerle aynı siyaka sahip olduğu düşüncesiyle bu kavli şüpheli görmüştür.[219]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ayetin onlar hakkında olması, zahirinin umumi manası üzere bırakılmasına (alınmasına) mani değildir. Allah en iyi bilendir." [220]

63. Ve onların kalblerini birleştirmiştir. Eğer yeryüzünde bulunan herşeyi sarfetsen yine de onların kalblerini birleştiremezdin, fakat Allah birleştirdi onların arasını. Muhakkak ki Allah Aziz'dir, Hakîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah İbn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Bu âyet-i kerime birbirini sevenler hakkında nazil oldu."[221]

2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ayet, Mekkelilerin İslâm'a girmelerinden ve Allah'ın Rasulüne tabi olmalarından önce, devamlı bir düşmanlık ve şiddetli muharebeler, savaşlar içinde bulunduğuna delâlet eder. Öyle ki onlar birbirlerini öldürüyorlar, baskınlar düzenliyorlardı. Halbuki onlar, Allah'a, O'nun Peygamber'ine ve âhiret gününe iman edince, bu düşmanlıklar silindi, katılıklar ve sertlikler son buldu ve aralarında tam bir sevgi, müessir ve güçlü bir muhabbet meydana geldi." [222]

3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Araplar, Hz. Peygamber (s.a.v.) gelmezden önce, mal. makam ve övünme peşindeydiler. Onların sevgileri bu tür (dünyevî, maddî) sebeplere bağlı idi. İşte bundan dolayı da bu tür sevgi, çabuk silinip kayboluyor ve onlar, en ufacık bir sebepten dolayı dahi çeşitli harblerin ve fitnelerin içine düşebiliyorlardı. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.) gelip, onları Allah'a ibadet etmeye, dünyaya iltifat etmemeye ve âhirete yönelmeye çağırınca, onların düşmanlıkları ve sertlikleri silinip gitti ve onlar, birbiriyle ülfet eden, birbiriyle uyuşan kardeşler haline geldiler. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, dünyevi hakimiyet onlara açılıp, onlar da dünyayı elde etmeye yönelince, birbirleriyle savaşıp vuruşmaya başladılar. İşte, bu hususta üzerinde durulacak gerçek sebep budur."[223]
4- Mücahid bu ayetin izahında şunları söylemiştir:
"İki müslüman, birbirleriyle karşılaşır ve müsafaha yapacak olurlarsa günahları bağışlanır." Velid b. Ebu Muğis diyor ki:
"Mücahid'e dedim ki:
"Bir müsafaha yapmakla onların günahları bağışlanır mı?" O da dedi ki:
"Sen Allah teala'nın *"Eğer sen, yeryüzündeki her şeyi harcasan onların kalblerini birbirine ısındıramazdın."* buyurduğunu duydun mu?" Ben de ona dedim ki:
"Sen bunu benden daha iyi biliyorsun." [224]

64. "Allah'ın yardımı sana ve sana uyan müminlere yeter."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr b. Haris, Hafız Ebû'ş-Şeyh'ten, o Ahmed b. Amr b. Abdu'l-Halık'tan, o Safvan b. Muğlis'ten, o İshak b. Bişr'den, o Halef b. Halife'den, o Enes b. Ebî Haşim er-Rummanî'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) ile beraber otuz dokuz kişi müslüman olmuştu. Sonra Ömer (r.a.) müslüman oldu da böylece kırk kişi oldular. Bunun üzerine Cebrail (a.s.) bu âyeti indirdi."[225]
2- İkrime tarikından İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Ömer müslüman olunca, müşrikler:
"Bu gün bizim kavmimiz yarılandı." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[226]
3- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte otuz üç erkek ve altı kadın müslüman olmuştu. Hz. Ömer de müslüman olunca kırk kişi oldular. Ömer müslüman olunca, müşrikler:
"İşte müslümanlar bu gün bizden intikamlarını aldılar." dediler. Bu âyet-i kerime Hz. Ömer'in müslüman olması üzerine nazil olmuştur."[227]
4- İbn Abbas (r.a)'dan şu rivayet edilmiştir:
"Bu ayet, Hz. Ömer'in müslüman olması hakkında nazil olmuştur." [228]
5- Saîd İbni Cübeyr'den rivayet edildi:
"Rasûlullah ile, otuz üç erkek, altı kadın müslüman oldu. Sonra, Ömer müslüman oldu, bu âyet indi."[229]
6- Saîd İbn Cübeyr şöyle demektedir:
"Hz. Peygamber'in davetiyle, otuzüç erkek ve altı kadın müslüman olmuştu. Bunlardan sonra da, Hz. Ömer müslüman oldu. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [230]
7- Ebu'ş-Şeyh İbn Hayyan el-Ensarî, Sa'id b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etti:
"Ömer müslüman olunca, onun müslümanlığı hakkında Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [231]
8- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.)'a 33'ü erkek, 6'sı kadın olmak üzere 39 kişi iman etmişti. Sonra Ömer de müslüman oldu ve [232]

sayıları 40'a ulaştı. Bunun üzerine Cibrîl geldi ve bu âyet-i kerimeyi indirdi."
9- Kuşeyrî'nin kaydettiğine göre âyet, Mekke'de inmiş olmakla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emriyle Medenî olan bir sûrenin içine yazılmıştır.[233]
10- Bu ayet, Zemahşerî'nin Keşşaf adlı tefsirinde, Kelbî'den naklen söylediğine göre, Bedir Gazvesinde, savaştan önce çölde nazil olmuştur. Tercih edilen görüş de budur.[234]
11- Bu (âyet-i kerimenin Hz. Ömer'in İslâmı üzerine nazil olduğu), Saîd ibnu'l-Museyyeb ve Saîd ibn Cubeyr'den de rivayet edilmiştir.
Ancak âyet-i kerime ve içinde bulunduğu sure medenî, Hz. Ömer'in müslüman olması ise Mekke'de olduğuna göre âyet-i kerimenin Hz. Ömer'in İslâm'a girmesi üzerine inmiş olması doğrusu çok şüphelidir.[235]
12- Fakat, siyret kitaplarında, Hz. Ömer'in müslüman oluşu hakkında, bundan farklı bir rivayet vardır. İbni Mes'ud: "Biz, Hz. Ömer müslüman olana kadar Kabe'de namaz kılamıyorduk. O müslüman olunca, Kureyş'e savaş açtı. Kabe'de namaz kıldı. Onunla birlikte biz de kıldık. Ömer, Resulullah (s.a.v.)'in ashabının, Habeşistan'a gidişinden sonra müslüman oldu" demiştir. [236]
13- Bu İbn Abbâs rivayetine metni itibariyle de itiraz edilmiştir: Bu rivayette Hz. Ömer'in, İslâm'a girenlerin kırkıncısı olduğu ifade edilmektedir. Zaten avam arasında yaygın olan söylenti de budur. Ancak bu, tarihî vakıalara mutabık değildir. Bir kerre Hz. Ömer'in İslâm'ı kabulü, Habeşistan'a hicretten sonradır. İbn İshak, Habeşistan'a hicret eden müslümanların sayısının, yanlarında götürdükleri küçük çocuklar ve Habeşistan'da doğanlar hariç olmak üzere 83 kişi olduğunu söylemektedir. Mekke'de kalanlar bir yana sırf Habeşistan'a hicret edenler 83 kişiyse Hz. Ömer nasıl 40'ıncı müslüman olur? Nitekim Kelbî de âyet-i kerimenin çölde Bedr Gazvesinde, savaştan önce nazil olduğunu söylemiştir.[237]
14- Ayetin zahiri Muhacirler ve ensara şamil görünmekteyse de Zuhrî'den rivayete göre ensar hakkında nazil olmuştur.[238]

15- Fahreddin er-Razi'ye göre bu ayet Bedir Savaşı'ndan az önce Beydâ'da nazil olmuştur.[239]

65. Ey o peygamber, mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer içinizden sabırlı yirmi kişi bulunursa onlar iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa kâfirlerden binini yener. Çünkü onlar anlamıyan bir toplulukturlar.
66. Şimdi Allah sizden hafifletti. Bildi ki sizde muhakkak bir zayıflık vardır. O halde içinizden sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn İshak der ki: Abdullah ibn Ebî Necîh kanalıyla Abdullah ibn Abbâs'tan rivayette o şöyle diyor:
"Ey o peygamber, mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer içinizden sabırlı yirmi kişi bulunursa onlar iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa kâfirlerden binini yener." âyet-i kerimesi nazil olunca bu müslümanlara ağır geldi ve yirmi kişinin iki yüz kişiyle, yüz kişinin bin kişiyle savaşması emrini gözlerinde büyüttüler. Allah Tealâ da onların bu yükünü hafifletti, başka bir âyetle bunu neshetti ve şöyle buyurdu:
"Şimdi Allah sizden hafifletti. Bildi ki sizde muhakkak bir zayıflık vardır. O halde içinizden sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir." [240]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Eğer içinizden sabırlı yirmi kişi çıkarsa iki yüz kişiye galip gelir..." ayeti nazil olunca, bir müslümanın on düşman karşısında direnmesi farz kılınmıştır. Bu ise Müslümanlara çok zor geldi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Ve Müslümanların yükünü hafifletti. Ancak, Allah teala, karşı konacak düşman sayısını eksilttiği nisbette müminlerin sabrını da eksiltti."[241]
3- İbn Abbâs der ki:
"Düşmanlarının yarısı kadar olduklarında düşmandan kaçmaları onlara yaraşmaz ama yarısından az oldukları zaman onlarla savaşmaları vacip olmaz, onlardan uzaklaşmaları ve onlarla savaşı terketmeleri caiz olur."[242]
4- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette birinci âyet-i kerime ile bir zaman, ikinci âyet-i kerime nazil oluncaya kadar müslümanların amel ettikleri ayrıntısına da yer verilmektedir."[243]
5- İbn Abbâs der ki:

"Allah, ashaba bir kişinin, on kâfirle savaşmasını farz kılınca, bu onlara zor ve ağır geldi. Bunun üzerine Cenabı Hak, bunu bir kişinin iki kişiyle savaşması emriyle kaldırdı ve bu ayeti indirdi."[244]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Önceki (65.) ayetteki mükellefiyet müslümanlara zor ve ağır gelince, Cenâb-ı Hak, bu ayetle müslümanların üzerinden o yükü kaldırdı. Atâ'nın rivayetine göre İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"İlk emir inince, muhacirler niyazda bulunarak:
"Ey Rabbimiz, biz açız; düşmanımız ise tok. Biz gurbetteyiz, düşmanımız ise yurdunda ve ailesi içinde. Biz memleketimizden, mallarımızdan ve çoluk çocuğumuzdan ayrı düşmüşüz, düşmanımız ise böyle değil" dediler. Ensar da:
"Biz hem düşmanımızla uğraşıyoruz, hem de din kardeşimiz olan muhacirlere yardım ediyoruz." dediler. İşte bunun üzerine, hükmü hafifleten bu (66.) ayet indi." [245]
7- İkrime de şöyle der:
"Müslümanların sayısı az iken, bir müslüman on kâfire veya on müslüman yüz kâfire karşı sabr-u sebat göstermekle emrolunmuşlardı. Fakat müslümanlarm sayısı çoğalınca, Cenâb-ı Hak, onlar hakkındaki bu hükmü hafifletti. İşte bundan ötürü İbn Abbas:
"Üç kişiden kaçan mü'min. firar etmiş olmaz. Ama iki kâfirden kaçan, firar etmiş sayılır" demiştir." [246]
8- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), on müslümanı, yüz kişilik bir kâfir ordusuna karşı gönderiyordu. Nitekim Hz. Hamza (r.a.)'yı Bedir Savaşı'ndan önce, otuz süvari ile birlikte kâfir bir topluluğa gönderdi. Onları, Ebu Cehil üçyüz süvari ile karşıladı. Müslümanlar o kâfirlerle savaşmak istediler ama, Hz. Hamza onlara engel oldu. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Üneys (r.a.)'i, Halid b. Safvan el-Hüzeli'yi öldürmeye gönderdi. Halid, bir grup insan içinde bulunuyordu. Bundan dolayı Abdullah onu tanıyamadı, koşup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geri geldi ve:
"Ey Allah'ın Rasulü, onu bana tavsîf et" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Onu gördüğünde şeytanı hatırlarsın ve tüylerinin ürperdiğini hissedersin. Onun, benim için bir ordu topladığı haberini aldım. Git ve onu öldür" buyurdu. Abdullah der ki:
"Ben de o tarafa gittim. Ona yaklaşınca, içimde bir ürperti hissettim. O da benim için,
"Bu adam da kim?" deyince, ben:
"Bir Arap... seni ve ordunu duydum sana katılmaya geldim" dedim. Onun yanında gitmeye başladım. Bir fırsatını bulunca onu kılıcımla öldürdüm ve oradan hızla uzaklaşıp, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gittim ve onu öldürdüğümü söyledim. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bana bir âsâ vererek:
"Bunu tut. Çünkü bu, kıyamet günü benimle senin aranda bir alâmet olacak" buyurdu." [247]
9- Vahidi, "Basit" adlı eserinde şunu rivayet etmiştir:
"Komutanları sırayla, Zeyd b. Harise, Ca'fer b. Ebû Talib, Abdullah b. Revâhâ olan üç bin kişilik Mut'e Ordusu, ikiyüzbin kişilik müşrik (Bizans) ordusuna karşı durmuştur. Bunların yüzbini Rumlardan, yüzbini de Araplaşmış kimselerden idi. Bu Araplaşmış olanlar, Lahm ve Cüzam kabileleridir." [248]

67. Yeryüzünde küfrün belini kırıncaya kadar hiçbir peygambere esirleri olması yaraşmaz. Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah ise âhireti(n sizin olmasını) istiyor. Ve Allah Aziz'dir, Hakim'dir.
68. Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı aldığınız (fidye ya da ganimet) de size herhalde büyük bir azâb dokunurdu.
69. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş, temiz olarak yeyin...

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ömer'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bedr günü Hz. Peygamber (s.a.v.) esirlerden fidye aldı da bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi. Daha sonra Alah Tealâ onlara ganimetleri helâl kıldı."[249]
2- Mücahid'in rivayetine göre, Ömer b. Hattab (r.a.) bir görüş ileri sürerdi de onun bu görüşü gökten gelen vahye tıpatıp uyardı. Rasulullah (s.a.v.) Bedir esirleri hakkında Ashabı'yla istişarede bulunmuştu. Müslümanlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, bunlar senin amcazadelerindir. Onlardan fidye al" demişlerdi. Ömer (r.a.) ise;
"Ey Allah'ın Rasulü, bunları öldür" demişti. Bunun üzerine mevzuyla alakalı âyet nazil oldu."[250]
3- İbn Ömer'in rivayetine göre de, Rasulullah (s.a.v.) esirler hususunda Ebû Bekr (r.a.)'e danışmış o da:
"Senin kavmin ve aşiretindir. Onları serbest bırak yollarına gitsinler" demişti. Ömer (r.a.)'e danıştığında ise Ömer

(r.a.):
"Onları öldür" demişti. Müteakiben Rasulullah (s.a.v.) onlardan fidye almıştı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi. Nihayet Rasulullah (s.a.v.), Ömer (r.a.)'e rastladı da:
"Sana muhalefet ettiğimiz için az kaldı büyük bir bela gelip bize çatacaktı" buyurdu."[251]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Enfal: 8/67. âyeti, müslümanların az olduğu Bedir savaşının yapıldığı günde inmiştir. Müslümanların sayısı çoğalıp hakimiyetleri artınca Allah teala esirler hakkında şu âyeti indirmiştir:
"Kâfirlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Onları sindirip perişan edince de esir alıp bağlayın. Sonra ya bir lütuf olarak karşılık almadan serbest bırakın veya serbest bırakma karşılığında fidye alın..." [252]
5- Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn el-Hıyerî, Hacib b. Ahmed'den, o Muhammed b. Hammad'dan, o Ebû Muaviye'den, o A'meş'ten, o Amr b. Mürre'den, o Ebû Ubeyde'den, o da Abdullah İbn Mesud'dan bize rivayet ettiğine göre, Bedir Günü vuku bulup esirler ortaya getirilince, Rasulullah (s.a.v.):
"Şu esirler hakkında ne diyorsunuz?" buyurdu. Ebû Bekr (r.a.) dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bunlar senin kavmin ve halkındır. Onları hayatta bırak, kendilerine zaman tanı. Umulur ki Aziz ve Celil olan Allah onlara tevbe nasib eder." Ömer (r.a.) de:
"Onlar seni yalanladılar, seni yurdundan çıkardılar. Bunları öne çıkar da boyunlarını vur" dedi.
Abdullah b. Revaha da:
"Ey Allah'ın Rasulü, odunu bol olan bir vadi araştır, bunları o vadiye sok. Sonra da onları ateşe ver" dedi. Bu söz üzerine Abbas:
"Sen yakınlık bağını koparıp attın" diye sitem etti. Rasulullah (s.a.v.) bir müddet sustu, onlara cevap vermedi. Sonra çadırına girdi. Bunun üzerine bir grup insan:
"Ebû Bekr'in sözünü kabul edecek", bir grup insan:
"Ömer'in sözünü kabul edecek", diğer bir grup insan da:
"Abdullah b. Revaha'nın sözünü kabul edecek" dediler. Sonra Rasulullah (s.a.v.) yanlarına çıkıp buyurdu ki:
"Şüphesiz kudretli ve yüce olan Allah kendisi hakkında bazı kişilerin kalplerini yumuşatır. Öyle bir halde ki o kalpler sütten yumuşak olur. Bazı kişilerin kalplerini de katılaştınr. Öyle ki o kalpler taştan da katı olur. Ey Eba Bekr şüphesiz senin durumun " ...O halde kim bana tabi olursa muhakkak o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayansın, çok acıyansın" diye niyaz eden İbrahim'in ve "Eğer onlara azab edeceksen şüphesiz onlar senin kullarındır. Eğer onları bağışlayacaksan sen hiç şüphe yok ki çok güçlüsün, hakimsin" diye yalvaran İsa'nın durumuna benziyor. Ey Ömer, senin durumun da "Rabbimiz, sen onların (Firavun hanedanının ve tebeasının) mallarını yok et, kalplerine katılık ver" diye beddua eden Musa'nın ve "Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden birtek canlı bırakma" diye beddua eden Nuh'un durumu gibidir."
Sonra Rasulullah (s.a.v.):
"Sizler bugün muhtaç kişilersiniz. Sizler bugün muhtaç kişilersiniz. O halde onlardan ya fidye vermeye, ya da boynu vurulmaya uğramayan hiçbir kimse kalmasın" buyurdu?. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti devam eden üç âyetin sonuna kadar indirdi."[253]
6- İbn Mes'ûd rivayetinde "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Sizler bugün fakir ve yoksul durumdasınız. Onlardan hiçbiri size fidye vermeden ya da boyunları vurulmadan dönüp evlerine gitmesinler." demesi üzerine onun:
"Ey Allah'ın elçisi, Süheyl ibn Beydâ' hariç, çünkü ben onun İslâm kelimesini söylediğini işittim." dediği, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir şey söylemeyip sustuğu, Efendimiz (s.a.v.)'in susması üzerine İbn Mes'ûd'un,
"Yanlış bir şey mi söyledim?" diye üzerine bir azâb inmesinden korktuğu; ancak biraz sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Süheyl ibn Beydâ' hariç." buyurmasıyla rahatladığı ayrıntılarına da yer verilmektedir."[254]
Âyet Hz. Ömer'in görüşünü destekler mahiyette indi ve Allah teala buyurdu ki:
"Hiçbir peygambere yeryüzünde düşmanlarına tam bir darbe indirmedikçe esir almak yaraşmaz."[255]
Bu olay, Abdullah b. Abbas'tan da buna yakın bir şekilde rivayet edilmiştir.
7- Abdurrahman b. Hamdan el-Adl, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Ebû Nuh Kurad'dan, o İkrime b. Ammar'dan, o Simak-i Hanefî'den, o Ebû Zümeyi'den, o İbn Abbas'tan, o da Ömer b. Hattab (r.a.)'dan bize şu rivayette bulunmuştur:
"Bedir Günü müslümanlar ve müşrikler karşılaştıklarında ve Allah müşrikleri bozguna uğratıp, onlardan yetmiş kişi öldürülerek, yetmiş kişi de esir edildiğinde, Rasulullah (s.a.v.) Ebû Bekr, Ömer ve Ali (r.a.) ile istişare etti. Ebû Bekr (r.a.) dedi ki:
"Ey Allah'ın Nebisi, bunlar bizim amcazadelerimiz, aşiretimiz ve kardeşlerimizdir. Ben onlardan fidye almanız ve

böylece onlardan aldığımız bu fidyenin kâfirler aleyhine bizim için bir kuvvet olması görüşündeyim. Hem umulur ki Allah onlara İslam'ın yolunu gösterir de böylece bizim elimiz, kolumuz olurlar." Rasulullah (s.a.v.):
"Ey Hattab'ın oğlu, senin görüşün nedir?" buyurdu. Ben de dedim ki:
"Allah'a yemin ederim ki ben, Ebû Bekr'in görüşünde değilim. Fakat benim görüşüm şu: Falan kimse için -bu kişi Ömer'in yakınıydı- bana imkân bahşedesin de onun boynunu vurayım. Ali'ye de imkân tanıyasın da o da Akîl'in boynunu vursun. Hamza'ya da falan kimsenin -kardeşinin- imkânını bahşedesin de boynunu vursun. Ta ki böylece Allah Teala kalplerimizde müşrikler için bir ağırlaşma, bir sulh olmadığını bilsin. Bunlar o müşriklerin ileri gelenleri, önderleri ve komutanlarıdır." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.)'ın gönlü Ebû Bekr'in dediğine yattı da benim dediğime yatmadı. Böylece esirlerden fidye aldı. Ertesi gün sabahleyin Rasulullah (s.a.v.)'a gittim. Bir de baktım kendisi ve Ebû Bekr oturmuş ağlıyorlar.
"Ey Allah'ın Rasulü, bana haber ver, seni ve arkadaşını ağlatan şey nedir? Eğer ağlamaya imkân bulabilirsem ben de ağlayayım, bulamazsam bari ağlar gibi yapayım" dedim. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Arkadaşlarının bana sunduğu fidyeden dolayı ağlıyorum, -yakında bulunan bir ağacı göstererek- *Şu ağaçtan daha yakın olarak size azab olunması gerçekten bana arzolundu."* Müteakiben Allah Teala bu âyetleri indirdi."[256]
Bu hadisi Müslim, Sahihi'nde, Hennad b. Seriyy, İbn Mübarek, İkrime b. Ammar tarikiyle rivayet etmiştir.[257]
8- Ebu Hureyre'den Nebî Aleyhisselâm şöyle buyurdu:
"Sizden önce siyah başlı hiç kimseye ganimetler helal olmadı. Ancak semadan bir ateş iner onu yakardı."
Bedir günü, müslümanlara ganimet helal kılınmadan önce onlar ganimetlere kavuştular. Allahü Teâlâ, Enfal: 8/68 âyetini indirdi."[258]
9- Ebu Hureyre, Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
"Sizden önce Âdemoğullarından hiç bir kimseye ganimet helal kılınmamıştı. Gökten ateş iner, onları yakıp bitirirdi. Bedir savaşı olunca henüz ganimetlerin müslümanlara helal olduğu bildirilmeden onlar ganimetlere daldılar. Bunun üzerine Allah teala "Eğer Allah'ın, geçmişte verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size mutlaka büyük bir azap dokunurdu." âyetini indirdi."[259]
10- Tirmizî'nin Abd ibn Humeyd kanalıyla... Ebu Hüreyre'den rivayetine göre ganimet helâl kılınmamıştır. Ganimetler üzerine gökten bir ateş iner ve onu yakardı. Ebu Hüreyre anlatmaya şöyle devam eder:
"Bedr günü olunca ganimet onlara henüz helâl kılınmazdan önce ganimet ele geçirdiler de Allah Tealâ *"Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı aldığınız (fidye ya da ganimet) de size herhalde büyük bir azâb dokunurdu."* âyetini indirdi."[260]
11- Tayâlisî'nin Müsned'indeki rivayette ise sadece *"Yeryüzünde küfrün belini kırıncaya kadar hiçbir peygambere esirleri olması yaraşmaz."* âyetinin değil onu takip eden âyetin de bununla birlikte nazil olduğu kaydedilmektedir. [261]

12- Muhyi's-Sünne der ki:
"Rivayete göre *"Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı aldığınız (fidye ya da ganimet) de size herhalde büyük bir azâb dokunurdu."* âyet-i kerimesi nazil olunca ashab-ı kiram, almış olduklan fidyeden ellerini çekmişler ve bunun üzerine *"Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş, temiz olarak yeyin..."* âyet-i kerimesi nazil olmuş."[262]
13- Enes b. Mâlik'ten rivayet olunmuştur. O der ki:
"Bedir savaşından sonra esirler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna getirildi. Hz. Peygamber (s.a.v.), onlar hakkında Ashâb'ına danışarak:
"Bu esirler hakkında ne diyorsunuz? Allah Teâlâ onları ele geçirmenizi nasib etti." diye sordu. Hz. Ömer yerinden kalkarak:
"Ey Allah'ın elçisi! onların boyunlarını vurdur." dedi. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.), onun bu görüşüne iltifat etmedi. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) kalkarak:
"Benim görüşüm, fidye karşılığı onları bağışlamandır." dedi. O zaman Hz. Peygamber, onları bağışlayarak, onlardan fidye alınmasını kabul etti. Bu olay üzerine yukarıdaki üç âyet-i kerime, Hz. Ömer'in görüşü üzerine nazil oldu."[263]
14- Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Rasulullah Bedir'de esir alınan müşrikler hakkında sahabîlerle istişare etti ve şöyle buyurdu:
"Şüphesiz ki Aziz ve Celil olan Allah, bunlara karşı size bir imkân verdi." Bunun üzerine Ömer b. Hattab ayağa kalkıp şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, bunların boynunu vur." Rasulullah bunu benimsemedi ve şöyle buyurdu:

"Ey insanlar, Allah, bunlara karşı size bir imkân verdi. Bunlar düne kadar sizin kardeşlerinizdi." Ömer b. Hattab yine söz alarak şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, bunların boynunu vur." Rasulullah yine benimsemedi ve yine aynı sözlerini tekrarladı. Bunun üzerine Ebubekir ayağa kalktı ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, dilersen onları affet ve verecekleri fidyeyi kabul et." Bunun üzerine Rasulullah'ın yüzündeki sıkıntılı ifade gitti ve fidye alarak esirleri serbest bıraktı. [264]
İşte bu olay üzerine Enfal: 8/68 âyet-i kerimesi nazil oldu. [265]
15- İbnu Mes'ûd'tan rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Bedir gününde esirler getirildiler. Rasûlullah:
"Bu esirler hakkında ne diyorsunuz." buyurdu. Esirler hakkında Ömer'in sözüne uygun olarak Enfal: 8/67 ayeti indi."[266]
16- Nafi' vasıtasıyla İbni Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir:
"Bedir esirleri konusunda ashab ihtilaf etti. Peygamber (s.a.v.) Ebû Bekir ve Ömer ile istişarede bulundu. Ebû Bekir:
"Onlardan fidye al", Ömer:
"Onları öldür" dedi. Bir sahabi:
"Rasulullah (s.a.v.)'i öldürmek ve İslâm'ı yıkmak istediler. Ebû Bekir de kalkmış peygambere fidye almasını söylüyor" dedi. Bir başka sahabi de:
"Onların içinde Ömer'in babası, ya da kardeşi olsaydı, onların öldürülmesini istemezdi" dedi.
Rasulullah (s.a.v.), Ebû Bekir'in görüşünü benimsedi ve onlardan fidye aldı. Bunun üzerine: *"Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınıza karşılık herhalde size büyük bir azab dokunurdu"* ayeti nazil oldu. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Neredeyse, Ömer'e muhalefet yüzünden, bize büyük bir azap dokunacaktı. Azap gelseydi, ondan ancak Ömer kurtulurdu"[267]
17- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına, içlerinde amcası Abbas ile Akil b. Ebu Talib'in bulunduğu yetmiş esir getirildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), bu esirler hakkında Hz. Ebu Bekir ile istişare edince o:
"Bunlar senin kavmin ve akrabalarındır. Onları hayatta bırak. Belki Allah onlara tevbe nasîb eder. Onlardan, ashabına güç ve kuvvet kazandıracak fidye al" dedi. Hz. Ömer de bunun üzerine ayağa kalktı ve:
"Onlar seni yalanladılar ve seni yurdundan çıkardılar. Binâenaleyh onları öne çıkar ve boyunlarını vur. Çünkü onlar küfrün ileri gelenleridir. Üstelik Allah seni fidye almaktan müstağni kılmıştır. Bundan dolayı Hz. Ali'ye Akîl'i, Hz. Hamza'ya Abbas'ı, bana da akrabam olan falancayı öldürme müsaadesi ver de, onların boyunlarını vuralım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.s) de:
"Allah birtakım insanların kalblerini yumuşatır ve onların kalbleri sütten daha yumuşak olur. Yine Allah birtakım kimselerin kalblerini sertleştirir ve onların kalbleri taştan daha sert olur. Ey Ebu Bekir, sen tıpkı Hz, İbrahim gibisin. Çünkü O, "Kim bana uyarsa işte o, bendendir. Kim de bana karşı gelirse, (ey Rabbim) sen gafur ve rahimsin." ***[268]*** *demişti. Yine "Sen tıpkı Hz. İsa gibisin. Zira o, "Eğer kendilerine azab edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları yarlığarsan, mutlak galip ve yegâne hüküm ve hikmet sahibi olan da, hakikaten sensin sen!"* ***[269]*** *; Ey Ömer, sen de tıpkı Hz. Nuh gibisin; zira o, şöyle demişti: "Ey Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden yurt tutan hiçbir kimse bırakma."* ***[270]*** *; Keza sen, Musa gibisin, çünkü O, "Sen onların mallarını yok et ey Rabbimiz, kalblerini şiddetli sık ki onlar o çetin azabı görecekleri zamana kadar iman etmeyeceklerdir."* ***[271]*** *demiştir,.."* buyurdu. Neticede, Allah'ın Rasulü, Hz. Ebu Bekr'in görüşüne meyletti.
Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber Hz. Ömer'e:
"Ey Ebâ Hafs -bu ona künyesiyle ilk hitab edişi idi-; sen bana amcam, Abbas'ı öldürtmemi mi teklif ediyorsun?" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer:
"Vay Ömer'in haline, anası ona ağlasın, onu kaybetsin" demeye başladı.
Rivayet olunduğuna göre Abdullah İbn Revaha da, o esirlerin, odunu bol bir ateş üzerinde yakılmalarını teklif etti de, bunun üzerine Abbas ona:
"Sen, sıla-i rahmi kestin" dedi.
Yine rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Onlardan fidye almadan veya boyunlarını vurmadan hiçbirini bırakmayın!" dedi. İbn Mesud diyor ki:
"Süheyl İbn Beydâ hariç. Zira ben onu, müslüman olduğunu söylerken duydum." dedim. Bunun üzerine Allah'ın

Rasulü sustu, benim de korkum şiddetlendi. Daha sonra da Allah'ın Rasulü:
"Süheyl İbn Beydâ hariç!" dedi."
Ubeyde es-Selmanî'den de, Allah'ın Rasulünün, ashabına şöyle dediği duyuldu:
"İsterseniz onları öldürünüz; isterseniz, onlardan fidye alırsınız, fakat sizden de onların sayısınca şehid düşer."
Bunun üzerine ashâb:
"Hayır, biz fidye alırız" dediler. (Böyle diyenler), Uhud'da şehid oldular. Esirlerin fidyesi yirmi; Abbas'ın fidyesi ise kırk okiyye idi. Muhammed İbn Sîrîn'den, onların fidyelerinin yüz okiyye olduğu rivayet edilmiştir. Bir okiyye, kırk dirhem (gümüş) veyahut da altı dinar (altın)dır.
Rivayet olunduğuna göre ashâb fidyeyi alınca, işte bu ayet-i kerime nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Ömer, Allah'ın Rasulünün yanına girdi; bir de ne görsün, Allah'ın Rasulü ve Ebu Bekir ağlıyorlar!.. Bunun üzerine Hz. Ömer:
"Ya Rasûlallah, bana söyle bakalım. Eğer ağlayabilirsem ağlayayım. Yok ağlayamazsam, ağlamaya çalışayım." dedi Buna karşılık Hz. Peygamber:
"Ben, ashabımın fidye almasından dolayı, onlara ağlıyorum." Yakınındaki bir ağacı kastederek:
"Bana, onların azabı şu ağaçtan daha yakın olarak gösterildi. Şayet bir azab inecek olsaydı, Ömer ve Sa'd îbn Muâz hariç, hiç kimse kurtulamazdı" dedi. İşte, bu ayetin sebeb-i nüzulü hakkındaki söz bundan ibarettir." [272]
18- Rivayetlerin hepsi de ittifakla, Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ebû Bekir'in görüşünü benimsediğine, Bedir esirlerinden fidye aldığına işaret ediyor. Bazı rivayetler, Kur"an ayetinin Hz. Ömer'in görüşüne uygun olarak indiğini ifade ediyor. Tirmizî'de bulunan rivayet ise ayetin, kendilerine helâl kılınmadan önce, ashabın ganimetleri almaları sebebiyle indiğine işaret ediyor. [273]
19- Özetle; asıl olan esirlerin öldürülmesiydi. Fidye alınması ise Resulullah (s.a.v.)'in içtihadıydı. Her ictihad, hata ve sevaba maruzdur. Fakat, Hz. Peygamberin içtihadı için hatadan bahsedilemez. [274]
20- Katâde'den rivayet ediliyor:
"Muhammed (s.a.v.)'in ashabı, Bedir savaşı esirleri hakkında fidye istediler. Her esiri dörder bin karşılığında serbest bıraktılar."[275]
21- İbni Abbas'dan rivayet ediliyor:
"Peygamber (s.a.v.), Bedir Savaşı esirleri hakkında, cahiliyye dönemi fidye miktarını uyguladı, dörtyüz aldı." [276]

70. "Elinizde bulunan esirlere, "Allah kalblerinizde bir iyilik bulursa, size sizden alınanın daha hayırlısını verir, sizi bağışlar, Allah bağışlayandır, merhamet edendir" de."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivayetine göre bu âyet, Abbas b. Abdulmuttalib, Akil b. Ebî Talib ve Nevfel b. Haris hakkında gelmiştir. Abbas, Bedir Günü esir düşmüştü. Kendi taraftarı olan insanlara yedirmek için kendisiyle beraber Bedir'e yirmi okiyye (yaklaşık 2,56 kg.) altın getirmişti, Bedr'e iştirak edenlerin yedirilmesini üstlenen on kişiden birisiydi. Yedirme sırası ona gelmeden esir düştü. Dolayısıyla beraberinde bulunan para Rasulullah (s.a.v.) tarafından alındı. Abbas diyor ki:
"Benden fidye olarak aldığı yirmi ukiyye altını tekrar bana vermesi için Rasulullah (s.a.v.) ile konuştum. Fakat Ali (r.a,) buna yanaşmadı ve:
"Ama bu para bizim aleyhimize olarak müşriklere yardım etmek üzere getirdiğin şeydir. O halde veremeyiz" dedi. Sonra biraderimin oğlu Akil b. Ebî Talib'in fidyesini yirmi ukiyye (yaklaşık 2,56kg.) gümüş olarak bana yükledi. Ben de kendisine:
"Vallahi sen, hayatta kaldığım müddet Kureyş'e vesair insanlara el açıp dileneceğim bir duruma terk ettin beni" dedim. Rasulullah (s.a.v.):
"Peki, Bedir'e çıkmadan önce karın Ümmü'l-Fadl'a vermiş olduğun altınlar nerede? Hani sen karına: "Eğer bu seferimde başıma bir hal gelirse bu altınlar senin, Abdullah'ın, Fadl'ın ve Kusem'in olsun" demiştin?" buyurdu. Ben de:
"Bunu sen nereden biliyorsun?" dedim. Buyurdu ki:
"Onu bana Allah haber verdi." Dedim ki:
"Şehadet ederim ki gerçekten sen doğrusun. Gerçekten ben altınları ona teslim ederken Allah'tan başka hiçbir kimse buna muttali olamamıştı. Öyleyse ben, şahitlik ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Sen de gerçekten Allah'ın Rasulü'sün." Abbas diyor ki:
"Böylece Allah -âyette de buyurduğu gibi- benden alınandan daha hayırlısını bana verdi. Bana yirmi ukiyye altın yerine, her birisi çok miktarda mal kazanan yirmi köle nasib etti. Fakat ben Rabbim'den mağfiret beklerim.[277]

2- Hadisenin bir kısmı İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle anlatılıyor:
"Bedr Gazvesinde Abbâs ibn Abdulmuttalib'i Seleme oğulları kardeşi Ebu'1-Yüsr Ka'b ibn Amr esir almıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.).ona:
"Ey Ebu'1-Yüsr, onu nasıl esir ettin?" diye sordu. Ebu'1-Yüsr:
"Hey'eti şöyle şöyle olan, daha önce ve daha sonra hiç görmediğim bir adam bana yardım etti de öyle esir ettim." diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sana şerefli bir melek yardım etmiş." buyurup Abbâs'a döndü ve:
"Ey Abbâs, kendinin, kardeşin oğlu Akîl ibn Ebî Tâlib'in, Nevfel ibnu'l-Hâris'in, dostun ve anlaşmalın el-Hâris ibn Fihr oğullarından Utbe ibn Cahdem'in fidyelerini ver." buyurdu. Abbâs:
"Ey Allah'ın elçisi, ben, bundan önce müslümandım, müşrikler beni bu savaşa çıkmaya zorladılar." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Senin halini en iyi Allah bilir. Eğer iddia ettiğin gerçek ise mutlaka Allah sana onun karşılığını verecektir. Ama halinden görüneni şu kî sen bize karşı idin. Fidyeni ver" buyurdular. Abbâs esir edildiğinde Rasûlullah (s.a.v.)'a Abbâs'tan alınmış olan 20 ukıyye altın getirilip verilmişti. Abbâs:
"Ey Allah'ın elçisi, fidyemi, o benden alınan 20 ukıyye altından alınmış saysan." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"O 20 ukıyye altını Allah senden bize ganimet olarak verdi. O başka şey, senin fidyen başka şey." buyurdular. Abbâs:
"Ama benim başka malım yok." deyince Efendimiz (s.a.v.):
"Mekke'den çıkarken Ümmü'l-Fadl'ın yanında bıraktığın mala ne oldu? Sen ve o (hanımın Ümmü'1-Fadl) yalnızdınız. O malı ona bıraktın ve: "Bana bu seferde bir şey olursa bu malın şu kadarı Fadl'ın, şu kadarı Kusem'in, şu kadarı Abdullah'ın demiştin." buyurdular da Abbâs:
"Seni hak ile gönderene yemin olsun ki bunu ben ve ondan başka hiç kimse bilmiyordu. İşte şimdi çok daha iyi bildim ki Sen Allah'ın Rasûlü'sün." dedi.[278]
3- Bu rivayette, âyet-i kerimenin Hz. Abbâs hakkında nazil olduğu kaydı olmamakla birlikte Kelbî'den rivayet edilen haberle aynıdır. Ayet-i kerimenin nüzul sebebi bu Hz. Abbâs'm esir edilmesi ve kendisini esaretten kurtarması için fidye teklif edilmesi sırasında geçen konuşmalardan dolayı Hz. Abbâs'tır. Kelbî rivayetinde adları geçen Akîl ibn Ebî Tâlib ve Nevfel ibnui-Hâris'in ise âyetin nüzulü ile ilgileri yoktur. Sadece konuşmada isimleri geçmektedir.[279]
4- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştu. Babası Abbâs b. Abdu'l-Muttâlib der ki:
"Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e müslüman olduğumu haber verip, benden fidye olarak alınan yirmi ukiyyeyi ondan geri istemem ve onun da kabul etmemesi üzerine nazil olmuştur. Ama, Allah, bana, benden alınan o yirmi ukiyye yerine, yirmi köle nasib etti ki, hepsi de benim malımla benim adıma müstakil olarak ticaret yapıyor. Ben şimdi ise, Allah (c.c.)'ın mağfiretini gözlüyorum."[280]
5- İbni Abbas'dan rivayet ediliyor:
"Abbas ve arkadaşları Rasulullah (s.a.v.)'e:
"Getirdiğin şeye inandık, şehadet ederiz ki, sen Allah'ın peygamberisin" dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [281]

6- İbn Abbas (r.a.), bu ayetin Hz. Abbas, Akıl b. Ebû Tâlib ve Nevfel b. el-Hâris hakkında nazil olduğunu söyleyerek şöyle demiştir:
"Abbas, Bedir Günü esir edilenler arasında idi. Beraberinde de, Kureyş kâfirlerine yedirmek (harcamak) için getirdiği yirmi okiyye altını verdi. Bedir'deki Kureyş (ordusuna) yemek yedirmeyi üstlenen on kişiden biri idi. Daha ona yedirme sırası gelmeden esir edilmişti. Bunun üzerine Abbas,
"Aslında ben müslümandım. Ama onlar beni buna zorladılar" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Eğer senin söylediğin doğru ise, Allah seni mükâfaatlandıracaktır. Ama senin zahirî halin, bize karşı olmuştur" buyurdu. Hz. Abbas (r.a.) şöyle demektedir:
"Allah'ın Resulü ile, o altını bana geri vermesi hususunda görüştüm de, o Hz. Peygamber:
"Senin, bizim aleyhimizdekileri desteklemek için yanında getirdiğin o parayı, sana asla veremeyiz" dedi ve kardeşimin oğlu Akil b. Ebû Talib ile Nevfel b. el-Haris'in fidyelerini de yirmi okiyye altın olarak bana yükleyince, ben:
"Ey Muhammed, beni Kureyş'e el açacak şekilde fakir bıraktın" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Senin Mekke'den çıkarken (hanımın) Ümmü'l-Fazl'a verdiğin ve "Başıma ne gelir, bilmiyorum. Eğer başıma kötü birşey gelirse bu, sana, Abdullah'a, Ubeydullah'a ve Fazl'a aittir" dediğin o altınlar ne oluyor?" deyince, Hz. Abbas da:
"Bunu nereden biliyorsun?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s):
"Onu bana Rabbim haber verdi" cevabını verdi. Hz. Abbas:

"Ben, senin doğruluğuna, Allah'dan başka ilah olmadığına ve senin O'nun kulu ve Rasulü olduğuna şehâdet ederim. Allah'a yemin olsun ki, bunu Allah'tan başka kimse bilmiyordu. Yine yemin olsun ki, ben o altınları Ümmü'l-Fazl'a gecenin karanlığında vermiştim. Vallahi, senin risaletin hususunda biraz şüphem vardı. Ama sen bunu bana haber verince, artık şüphem kalmadı" dedi. Hz. Abbas sözünü şöyle sürdürdü:
"Allah bana o altınlardan daha hayırlısını verdi. Şu anda yirmi kölem var. Bunların en az iş yapanı, yirmibin dirhem sermaye ile ticaret yapıyor. Allah bana zemzemi de verdi ki, buna bedel olarak Mekke ahalisinin bütün malları da verilse razı olmam. Böylece ilahî vaadin yarısına nail oldum. İkinci yarısı olan mağfiret vaadini de Rabbimden ümid etmekteyim"
Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Bahreyn zekatı seksen bin dirhem olarak getirildiğinde, O öğle namazı için abdest almıştı ama, onu dağıtmadan namazı kıldırmadı. Hz. Abbas (r.a.)'a da ondan almasını emretti. O da o maldan, taşıyabileceği kadarını aldı ve (bu ayete işaret ederek):

"Bu, benden fidye olarak alınandan daha hayırlıdır. Ben, bağışlanacağımı da umarım" dedi."[282]
7- Hz. Abbas, "Bu âyet, benim hakkımda nazil olmuştur." dedi.
Rasullah (s.a.v.) esir düşen amcası Abbas'dan, fidye vererek kendisinin ve kardeşinin çocukları Akîl ve Nevfel'in serbest bırakılmalarını sağlamasını istedi. Bunun üzerine Abbas şöyle dedi:
"Ey Muhammed, sen beni, yaşadığım müddetçe Kureyş'ten dilenecek hale getirdin." Rasulullah da ona şöyle dedi:
"Savaşa çıkarken, hanımın Ümmül Fadl'a verdiğin altınlar nerede? Altınları verirken ona şöyle demiştin:
"Ben, bu seferimde başıma ne geleceğini bilemiyorum. Öldürülme veya esir edilme gibi bir hal başıma gelecek olursa bu altınlar senin ve çocukların olsun." Abbas da:
"Sen bunun nereden biliyorsun?" deyince Rasulullah:
"Bunu bana Rabbim haber verdi." dedi. Bunun üzerine Abbas:
"Senin doğru söylediğini ve Allah'ın Pegamberi olduğunu kabul ediyorum. Vallahi bu yaptığımı kimse görmemişti. Ben, altınları ona, gecenin karalığında verdim." dedi.
Hz. Abbas bu âyeti açıklayarak şöyle derdi:
"Allah, verdiğim fidyeden daha hayırlısını bana verdi. Bana Zemzemi verdi. Ben, Rabbimin affını da bekliyorum." [283]

8- Müfessirler bu ayetin, sadece Hz. Abbas hakkında mı, yoksa bütün (Bedir) esirleri hakkında mı olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu cümleden olarak bazıları, bunun sadece Abbas (r.a) hakkında nazil olduğunu söylerken, diğer bazıları bunun, bütün esirler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Bu ikinci görüş daha makbuldür. Çünkü ayetin zahiri, şu altı sebepten dolayı, umûmî olmasını gerektirir:
1) Ayetteki, *"ellerinizdeki"* kelimesi;
2) *"Esirlere"* kelimesi;
3) *"Kalbleriniz"* lafzı,
4) *"Size daha hayırlısını verir..."* ifadesi;
5) *"Sizden alınanlardan"* tabiri;
6) *"Sizi bağışlar"* ifadesi...
Bu altı ifade, ayetin umûmî olduğuna delâlet ederken, ayetin hususu olmasını gerektiren şey nedir? Bu konuda söylenecek son söz şudur: Ayetin nüzul sebebi, Hz. Abbas hâdisesi olsa bile sebebin hususîliğine bakılmaz, aksine lafzın umumîliği nazar-ı itibara alınır. [284]

71. Eğer sana hainlik etmek isterlerse, onlar zaten daha evvel Allah'a da hainlik etmişlerdi de O, sana onlara karşı imkan ve kudret vermişti. Allah alîmdir, hakimdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Rivayet olunduğuna göre, "Hz. Peygamber (s.a.v.), onları esirlikten salıverince, onlardan, bir daha kendisi ile savaşmayacaklarına ve müşriklerle anlaşma yapmayacaklarına dâir söz almıştı. Bu, hapislikten ve esirlikten salıverilen kimselere uygulanan bir âdetti. Bunun üzerine Cenab-ı Allah,
"Eğer sana hainlik etmek, yani bir ahdi bozmak isterlerse, bil ki onlar daha önce de Allah'a hainlik etmişlerdi" buyurmuştur." [285]
2- Katade diyor ki:
"Bu âyet-i kerime daha önce Müslüman olduğu halde sonra dinden çıkarak müşriklere katılan Abdullah b. Sa'd b. Ebi Sarh vb. hakkında nazil olmuştur." [286]

73. Kâfırler ise birbirlerinin dostlarıdırlar. Eğer siz bunu yapmazsanız yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad

olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Süddî vasıtasıyla Ebû Malik'in şöyle dediği nakledilmektedir:
"Mü'minlerden biri:
"Biz Müşrik olan akrabalarımızı vâris kılarız." demişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[287]

75. Henüz iman edip de hicret ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince; onlar da sizdendir. Ülü'l-Erhâm (akrabalar) Allah'ın kitabınca birbirine daha evlâ (daha yakın)dırlar. Hiç kuşkusuz Allah her şeye Alîm 'dır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Ebu Davud et-Tayâlisi'nin... İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) muhacirlerle ensarı birer birer (dinde) kardeş yapınca birbirlerine mirasçı oldular da sonunda bu âyet nazil oldu. Böylece sadece neseb yoluyla akraba olanlar birbirine mirasçı oldular."[288]
2- İbn Zübeyr'den rivayet edildi:
"Kişi, "sen beni vâris et, ben seni vâris edeyim" diye antlaşma yapardı, bu âyet nazil oldu." [289]
3- Hişâm b. Urve babasından rivayet etmiştir. O der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Zübeyr b. el-Avvâm ile Ka'b b. Malik arasında kardeşlik bağı teessüs ettirmişti. Zübeyr der ki:
"Ka'b'ı Uhud savaşında yaralı bir halde gördüm. Kendi kendime:
"Keşke ölüp de, bu dünyayı ve ailesini bırakıp gitseydi de ona varis olsaydım." dedim. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Böylece "kardeşlik" esasına göre cereyan eden veraset hükmü ortadan kalkarak, onun yerine akrabalık, kâim olmuştur. Bundan böyle sadece rahim sahipleri (akraba olanlar) birbirlerine vâris olabileceklerdir." [290]

4- İbn Sa'd'ın Hişâm ibn Urve'den, onun da babasından rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in muhacirler ile ensar arasında tesis ettiği kardeşlikle birbirine mirasçı olmanın, Zübeyr ibnu'l-Avvâm'ın Uhud'daki bir temennisi üzerine inen bu âyet-i kerimeyle sona erdirildiği ifade edilmektedir. Buna göre Zübeyr ibnu'l-Avvâm, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından aralarında kardeşilik kurulan Ka'b ibn Mâlik'i Uhud günü yaralanmış olarak görünce: "Keşke ölse de onun mirasını alsam." demiş ve işte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş."[291]
5- Ancak Suyûtî'nin eserinde yer verdiği bu haber şüphelidir. Herşeyden önce Hz. Peygamber (s.a.v.), Zübeyr ibnu'l-Avvâm'ı ensardan Ka'b ibn Mâlik ile değil, Seleme ibn Selâme ibn Vakş ile kardeş yapmıştı.[292] Ka'b ibn Mâlik ile kardeş yapılan ise Zübeyr değil Talha ibn Ubeydillâh'tır.[293]
6- Muhammed ibnu'l-Müsennâ kanalıyla İsa ibnu'l-Hâris'den rivayet ediliyor:
"Kardeşi Şureyh ibnu'l-Hâris'in odalık bir cariyesi varmış. Bu cariye ona bir kız çocuğu doğurmuş. Bu kız büyümüş, evlendirilmiş ve o da bir erkek çocuk doğurmuş, sonra da o odalık cariye ölmüş. Şureyh ibnu'l-Hâris ile o cariyenin torunu olan erkek çocuk, cariyenin mirası konusunda Kadı Şureyh'in huzurunda mahkemelik olmuşlar. Şureyh ibnu'l-Hâris:
"Allah'ın kitabında bu çocuğa miras yok." demeye başlamış. Kadı Şureyh ise cariyenin mirasının torununa ait olduğuna hükmedip: *"Ülü'l-Erhâm (akrabalar) Allah'ın kitabınca birbirine daha evlâ (daha yakın)dırlar."* âyet-i kerimesini okumuş. Ancak Kadı Şureyh'in bu hükmünü doğru bulmayan Meysere ibn Zeyd kalkıp İbnu'z-Zubeyr'e gelmiş ve Kadı Şureyh'in bu hükmünün isabetli olup olmadığını sormuş. İbnu'z-Zubeyr de Kadı Şureyh'e şöyle yazmış:
"Ülü'l-Erhâm (akrabalar) Allah'ın kitabınca birbirine daha evlâ (daha yakın)dırlar." âyeti senin söylediğin gibi değildir. Cahiliye devrinde bir adam başka bir adamla "Ben sana mirasçı olayım, sen de bana mirasçı ol." diye karşılıklı antlaşma yaparlar ve birbirlerine akrabaları olmadıkları halde mirasçı olurlardı. Bu âyet-i kerime işte bu gibiler hakkında indi."[294]

---

[1]

Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 2/519.

[2] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/404.

[3] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 2/519.

[4] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, Beyrut 1408/1988, 7/229.

[5] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 9/157.

[6] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 3/545; İbn Âşûr, 9/245-246.

[7] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/183.

[8] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[9] Senedi sahihtir. Ahmed; Müsned: 1/180, İbn Ebi Şeybe: 12/370, Said b. Mansıır: 2689. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 189; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan;.İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/311.

[10] Tirmîzî, Tefsir, 8; Ebu Dâvud, Cihâd, 156; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[11] Ahmed; Ebu Davud; Tirmizî; Nesâi.

[12] İmam Ahmed, Müsned, 1,178. Ayrıca bak: Ebu Davud, Cihâd, 144-145, hadis no: 2744; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 8/1, hadis no: 3079. Tirmizî, hadisin hasen sahih olduğunu da kaydetmiştir. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/311.

[13] Geniş bilgi için bak: İbnu'1-Esîr. Usdu'1-Ğâbe, 2/366-369.

[14] Mâide: 5/91, Lokman: 31/15; En'âm: 6/52.

[15] Lokman: 31/15.

[16] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 43-44.

[17] el-Ankebût: 29/8.

[18] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-tslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/18.

[19] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/407.

[20] Ahmed; İbni Hibban; Hakim.

[21] İmam Ahmed, Müsned.

[22] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Kahire 1375/1955, 1/666-667. Bu haber Ebu Ümâme el-Bâhilî'den de rivayet edilmiştir Bak: İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 9/116.

[23] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 9/162.

[24] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/408.

[25] Musannif senedsiz olarak zikretmiş. Ebu Davud; Cihad: 2737, 2738, 2739, Hakim; Müstedrek: 2/326, İbn Cerir: 9/116, Beyhaki; Sünen;: ed-Dürr: 3/159; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 189; Alusi, Rıhu'l-Meani, 9/162; İbn Hibban, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/310-311.

[26] Ebu Davud, Cihâd, 144-145, hadis no: 2737-2738; Nesâi; İbni Hibbân; Hâkim.

[27] Hakim: Müstedrek: 2/326. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 189-190.

[28] İmam Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 5/323-324.

[29] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/409.

[30] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/311.

[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[33] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[34] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[35] Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'an, 3/45.

[36] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/184.

[37] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/122-123.

[38] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/125.

[39] Hafız Ebu Bekr ibn Merdûye, Tefsir; Tabarânî; Beyhâki; İbn Kesîr, Tefsîrul-Kur'âni'l-Azîm, 3/555.

[40] Maide: 5/24.

[41] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[42] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 8/3, hadis no: 3081; Müslim, Cihâd, 58; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1,30; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/127; İbn Ebî Hatim;

İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/313.
Tirmizî bu hadisin hasen, sahih, ğarîb olduğunu da kaydetmiştir.
[43] Fahreddin er-Razî, Mefatihu'l-Ğayb, 15/139; İbni Kesir, Tefsîrul-Kur'âni'l-Azîm, 2/289.
[44] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/127.
[45] Kamer: 54/45.
[46] Buharî; Fahreddin er-Razî, Mefatihu'l-Ğayb.
[47] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/200.
[48] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/200.
[49] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[50] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[51] İbn. Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/191-192.
[52] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsîrul-Kur'âni'l-Azîm, 3/568.
[53] Ebu Davud, Cihad, 96 (2648).
[54] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[55] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[56] Âl-i İmran: 3/155.
[57] Tevbe: 9/25-27.
[58] Enfal: 8/66.
[59] Buhari, el-Vasaya: 23; Müslim, el-İman. 145 (89).
[60] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/194-196.
[61] Hakim; Müstedrek: 2/327, İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 190; Kurtubî, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 7/244. Suyûtî de Saîd ibnu'l-Museyyeb'den, o da babasından şeklinde bir isnadla aynı ifadelerle ve olayı Uhud'da meydana gelmiş olarak anlatmış; isnadının sahih fakat ğarîb olduğunu da eklemiştir (Suyûtî, Lubâbun-Nukûl, 1/171-172.)
[62] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/136-137.
[63] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[64] Kurtubî, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 7/244.
[65] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 190; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/315-316; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 13/445; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
Suyûtî bu rivayetin mürsel, isnadının ise ceyyid olduğunu kaydeder.
[66] Taberani; Mu'cem-i Kebir: 3/203, Heysemi; Mecma': 6/84. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 191.
[67] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[68] Taberani; Mu'cem-i Kebir: 3/203, Heysemi; Mecma': 6/84; İbnu Cerîr; İbnu Ebî Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 191; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/316.
[69] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/316.
[70] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/316.
[71] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/136.
[72] Alusi, Rûhu'l-Maânî, 9/184.
[73] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[74] Kurtubî, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 7/244.
[75] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[76] Bu olayın, Huneyn savaşında cereyan ettiği sahih hadis kitaplarında zikredilmekle beraber, benzer olayın Bedir savaşında da cereyan ettiği, Ali b. Ebi Talha, Suddî, Muhammed b. Kays, Muhammed b. Kurezi el-Karzî, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem, Mücahid, Îkrime ve Katade tarafından rivayet edilmektedir.
İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[77] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[78] Nesai; Tefsir: 221, Hakim; Müstedrek: 2/328, İbn Cerir: 9/138, Ahmed; Müsned: 5/431.
[79] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 191; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/317; İbn Kesîr, Tefsîrul-Kur'âni'l-Azîm, 3/573; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[80] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/317; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[81]

Mürsel hadistir. Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 191; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/138; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[82] Mürsel hadistir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 191.

[83] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[84] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/431

[85] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/197-198.

[86] İbn Kesîr, Tefsîrul-Kur'âni'l-Azîm, 3/574.

[87] Buhari, Tefsîrui’l-Kur'ân, 8/1.

[88] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[89] İbn İshâk, Vâkıdî ve Mukâtil'den.

[90] Îbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 3/337.

[91] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/199.

[92] Âyet-i kerime bir faraziyeyi belirtmektedir. Yani, kendilerinde bir hayır olmadığını bildiği halde, Allah'ın, onlara, Kur'an’ın öğütlerini işittirdiği farz edilse bile onlar yine de inkâra sapacaklardı.
Âyet-i kerime, Peygamber efendimizi teselli etmekte ve müşriklerin iman etmemelerine üzülmemesini öğütlemektedir.
İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[93] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[94] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/144; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[95] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/217.

[96] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/144. Benzer lafızlarla başka bir rivayeti için de bak: Ahmed ibn Hanbel, Musned, 1/165; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[97] Kurtubî, el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 7/248; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[98] Zemahşeri, Keşşaf, 24; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[99] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/217.

[100] Kurtubî, el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 7/391.

[101] Müslim.

[102] Tirmizî'nin Sahih'inde.

[103] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/218.

[104] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/145.

[105] Îbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 3/343..

[106] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[107] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/146.

[108] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/146.

[109] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[110] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 9/146, ed-Dürr: 3/178; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 192; Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, 9/19; İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 6/266; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[111] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 6/266.

[112] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/417.

[113] Saîd İbni Mansur; İbnu'l-Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/318.

[114] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[115] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[116] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/318; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/146; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
Bu hadisi şerifin senedi garip, siyakında nazar vardır.

[117] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/318; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/146; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[118] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[119] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[120] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[121] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[122] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[123] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/149; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/322.
[124] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/584-585; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/322.
[125] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/418.
[126] İbni Ebî Hatim; İbni İshâk; Ebu Nuaym; Beyhâki; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/320-322; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[127] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[128] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[129] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/151-152.
[130] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[131] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/152.
[132] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/152. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 193. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/324.
[133] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/152.
[134] Buhari; Tefsir: 4648, 4649, Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn: 37 (2796 s. 2154), Suyuti; ed-Durr: 3/180. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 193. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/324..
[135] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 193.
[136] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/152.
[137] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/420.
[138] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/324-325.
[139] Bak. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 1/589.
[140] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/420.
[141] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/153.
[142] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/325.
[143] İbni Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/324.
[144] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/233.
[145] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[146] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[147] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/233.
[148] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/233.
[149] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[150] Zayıf hadistir. İbn Cerir: 9/157, ed-Dürr: 3/183. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 193. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/325.
[151] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/326; Abd b. Humeyd; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/158.
[152] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/353-354; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[153] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/158; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[154] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[155] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[156] Razi’de 12 kişi olarak geçer.
[157] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 193; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/355.
[158] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/422.
[159] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/159.
[160] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/234.
[161] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/159.
[162] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/159, ed-Dürr: 3/184; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 194; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/328.

[163] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/159, ed-Dürr: 3/184; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 194.
[164] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 194; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/355; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[165] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[166] ed-Dürr: 3/184. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 194. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/328.
[167] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/160. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 194. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/327.
[168] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 9/100.
[169] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[170] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/356.
[171] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[172] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[173] Kurtubî, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 7/4.
[174] Zemahşeri, Keşşaf; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 10/2.
[175] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul 1985, 4/3.
[176] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 10/2.
[177] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/224.
[178] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[179] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[180] Buhari, el-Cihad: 112-156; Müslim, el-Cihad: 19-20 (1741-1742); Ebu Davud, el-Cihad: 79 (2661); İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[181] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/12.
[182] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/12.
[183] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/13. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/328.
[184] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/260.
[185] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[186] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/266.
[187] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/266.
[188] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/663.
[189] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/14.
[190] Beyhakî.
[191] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 10/15.
[192] Malik, Muvatta, el-Hac: 81 (245); İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[193] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[194] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/15-16.
[195] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/16.
[196] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/426.
[197] Taberânî, zayıf bir senetle, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/329.
[198] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[199] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[200] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/368.
[201] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[202] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/230.
[203] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 10/22.
[204] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.
[205] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[206]

İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/330.

[207] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/427.

[208] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/20.

[209] Ebu'ş-Şeyh İbn Hayyan el-Ensarî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/331.

[210] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul 1985, 4/27.

[211] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/274.

[212] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/274.

[213] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[214] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/233-234.

[215] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[216] Müslim, el-İmara: 167 (1917); Ebu Davud, el-Cihad: (2514); İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/234.

[217] Buradan anlaşılıyor ki, Müslümanlar her halükârda savaşa hazırlıklı olacaklardır. Fiilen savaş hayatının yaşanması şart değildir. Daima savaşa hazırlıklı olmak gerekir.
Hiçbir hazırlığa girişmediği halde "Ben, cihad ederim" iddiası boş bir iddiadır. Zira gerçekten savaşmak niyetinde olanlar, her an savaş hazırlığı içinde olurlar. Nitekim diğer bir âyet-i kerime'de şöyle buyuruluyor:
"Eğer bunlar cihada çıkmak isteselerdi, onun için hazırlık yaparlardi." (Tevbe: 9/146)
İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/234-236.

[218] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[219] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul 1985, 4/27.

[220] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[221] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/26.

[222] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[223] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[224] Âyet-i kerime, müminlerin kalblerinin birbirine ısındırıldığını beyan etmektedir. Onların kalblerinin birbirine ısındırılması suretiyle meydana gelen kardeşlik, tarihte eşine rastlanmayan bir olaydır. Böyle bir kardeşliği ve yakınlığı, para ile, dünya malı ile temin etmek asla mümkün değildir. Allah'ın nimeti olmak üzere bu insanlar birbirlerini sevdi ve kardeş oldular.
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/238.

[225] Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 194. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/332.

[226] Bezzâr, zayıf bir senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/332.
Bu hadisin şahitleri vardır.

[227] Tabarânî; İbn Ebi Hatim.

[228] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[229] İbn Ebî Hatim, sahih bir senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/332.

[230] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[231] Ebu'ş-Şeyh İbn Hayyan el-Ensarî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/332.

[232] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 165; İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 4/146.

[233] Kurtubî, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/29; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[234] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/283.

[235] İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, İstanbul 1985, 4/31.

[236] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/283-284.

[237] Kurtubî, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/29.

[238] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 10/30; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[239] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[240] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/675-676; İshak İbni Râheveh, Müsned, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/332-333.

[241] Buharî, Tefsir el-Kur'an, 8/6; Ebu Davud, el-Cihad: 114 (2646); İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[242] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/675-676.

[243] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/27.

[244]

İshak b. Rahuye, Müsned.

[245] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[246] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[247] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[248] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[249] Ebu Davud, Ahad, 120, hadis no: 2690. Ayrıca bak: Müslim, Cihad, 58. Uzun bir hadis olan Müslim hadisinin bir kısmıdır ki hadisin baş tarafı yukarda 9. âyetin nüzul sebebinde geçmişti. Devamı da biraz sonra gelecektir.

[250] Bu hadis Ömer b. Hattab (r.a.)’ın: "Üç hususta Rabbime muvafakat etlim..." sözüyle uygunluk arzetnıektedir. Bu hadisi Ahmed Müsnedi'nde tahric etmiştir: 1/24. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 195.

[251] Musannif bu hadisi senedsiz zikretmektedir. Oysa Hakim, bu hadisi senedli olarak Müstedrek'te tahric etmiştir: 2/329, Suyuti: ed-Dürr: 3/202. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 195.

[252] Muhammed: 47/4; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[253] Tirmizi; Cihad: 1714, Tefsir: 3084, Ahmed; Müsned: 1/383, Hakim: 3/21, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 10/177, Heysemi; Mecma': 6/87. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 195-196.

[254] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/31.

[255] Yunus suresi, 10/88

[256] Müslim; Cihad ve Siyer: 58 (1758 s. 1383), Ebu Davud; Cihad: 2690, Tirmizi; Tefsir: 3081. İmam Ahmed, Müsned, 1/30-31,33

[257] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 196.

[258] Tirmizî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/334-335.

[259] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân.

[260] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 8/7, hadis no: 3085.

[261] Bak: Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertîbi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-Islâmiyye, (ikinci baskı) Beyrut 1400, 2/18-19.

[262] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 10/36.

[263] Ahmed; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/334.

[264] Tirmizi, Tefsir el-Kur’an: 8 (3087); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/243.

[265] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/243.

[266] Ahmet; Tirmizî; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/334.

[267] İbni Münzir.

[268] İbrahim: 14/36.

[269] Maide: 5/118.

[270] Nûh: 71/26.

[271] Yunus: 10/88.

[272] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[273] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/293.

[274] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/294.

[275] İbni Münzir.

[276] Ebû Davud, Musannaf.

[277] Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 197; Kurtubî, el-Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/42; Ahmed b. Hanbel-Müsned, 1/353.

[278] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/353.

[279] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/433.

[280] Taberânî-Evsat; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'1-Beyân, 10/49; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/335-336.

[281] İbni Hibban.

[282] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[283] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 246-247.

[284] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[285] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[286] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 4/247.

[287] Ebu'ş-Şeyh İbn Hayyan; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, 10/39; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/336.

[288] Ahmed Abdurrahman d-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/19.

[289] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/337.

[290] İbn Sa’d; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/337.

[291] İbn Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/337.

[292] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 2/250.

[293] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 4/487.

[294] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'1-Beyân, 10/41.

9- TEVBE SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada dokuzuncu, iniş sırasına göre yüz on üçüncü sûredir. Mâide sûresinden sonra, Nasr sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur.
Ebu İshak'tan rivayette o şöyle diyor: el-Berâ'yı: "Son nazil olan âyet: *"Senden fetva isterler; de ki: Kelâle hakkında size fetvayı Allah veriyor..."* [1] âyet-i kerimesi; son nazil olan sûre de Berâe'dir." derken işittim.[2]
İbn Keysân'dan[3], bu Sûre-i celîlenin Medine-i Münevvere'de Hicretin dokuzuncu senesi Şevval ayının başlarında nazil olduğu rivayet edilir[4] ki buna göre surenin baş kısmı (30 veya 40 âyeti) Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebük seferinden dönmüş, hacca gitmeye niyetlenmiş ama o sene müşriklerin de hacca eski âdetlerine göre katılacağını göz önünde bulundurarak o sene hacca gitmekten vazgeçerek insanlara hac menâsikini eda ettirmek üzere (hacc emiri olarak) Hz. Ebu Bekr'i görevlendirerek yola çıkarmış olduğu bir sırada nazil olmuştur.[5]
Rivayetlerin muhassalası bu olup ayrıntıları biraz sonra gelecektir
Sûrenin tamamının Medine'de nazil olduğu cumhurun kavli olup bunda ittifak (icmâ) olduğu da söylenmiştir. İbnu'l-Feres'in "Son iki âyetinin Mekke'de nazil olduğu"na dair kavli hiç kabul görmemiş olup aslında meşhur olan, bu surenin son iki âyetinin en son nazil olan âyetler arasında sayıldığı görüştür.
Bazıları da sadece 113. *"Cehennem ashabı oldukları kesin olarak ortaya çıktıktan sonra akraba bile olsalar müşrikler için mağfiret dilemek O Peygamber'e ve iman. etmiş olanlara yaraşmaz."* âyetinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, amcası Ebu Tâlib'e:
"Nehyolıınmadıkça elbette senin için (Rabbıma) istiğfarda bulunmaya devam edeceğim." demesi üzerine Mekke-i Mükerreme'de nazil olduğu da söylenmiştir.[6]
Sûreden ilk nazil olan âyet veya âyetlerin hangisi olduğu da ihtilaflı olup Mücâhid 25. âyetinin, Ebu'd-Duhâ ve Ebu Mâlik 41. âyetinin, Mukatil de 40. âyetinin ilk nazil olan âyet olduğunu söylemişlerdir.[7]
İçeriği ve konusuna ilişkin tarihî bilgiler, sûrenin hemen tamamının Tebük Seferi'nden az bir zaman önce başlayıp sefer süresince, seferden hemen sonraki günlerde, en büyük kısmıyla da Medine'den Tebük'e yapılan uzun yürüyüş sırasında vahyedildiğini göstermektedir. [8] Aşağıda açıklanacağı üzere sûrenin baş kısmı Tebük Seferi'ni takiben yani kronolojik sıra itibariyle diğer kısımlarından sonra inmiştir.
Hz. Peygamber Tebük Seferi'nden döndükten sonra Hz, Ebû Bekir'i hac emîri olarak görevlendirmişti. Ebû Bekir beraberindeki müslümanlarla hareket ettikten sonra bu sûrenin baş kısmı nazil oldu. Bunun üzerine Resulullah sûredeki buyrukları hac esnasında insanlara tebliğ etmesi için Hz. Ali'ye görev verdi. Hz. Ali hac kafilesine yolda yetişti. Hz. Ebû Bekir ona âmir sıfatıyla mı yoksa memur sıfatıyla mı geldiğini sordu. O sadece sûreyi hac sırasında insanlara tebliğ etmekle memur olduğunu söyledi. Birlikte Mekke'ye gittiler. Hz. Ali kurban bayramının birinci günü Cemre-i Akabe yanında insanlara hitap etti, kendisinin Hz. Peygamber'in elçisi olduğunu bildirip sûreden otuz veya kırk (Mücâhid'den yapılan rivayete göre on üç) âyet okudu ve şu dört hususu özellikle tebliğ etmekle görevli olduğunu söyledi: Bu yıldan sonra Kabe'ye müşrik yaklaşmayacak, kimse Kabe'yi çıplak tavaf etmeyecek, mümin olmayan cennete giremeyecek, verilen söz mutlaka tutlacaktır. [9]

1. Müşriklerden muahede yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü'nden bir ihtardır
2. Yeryüzünde dört ay daha dolaşın ve bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakacaklar değilsiniz. Hem Allah, muhakkak kâfirleri rüsvay edendir

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu sûrenin hicretin dokuzuncu senesi Şevval ayının başında indiği rivayet edildiğine göre bununla kendilerine mühlet verilenlerin serbestçe dolaşabilecekleri dört aylık süre Şevval ile başlamakta ve sürenin bitimi haram ayların bitimine denk gelmektedir. [10]
2- Enes ibn Mâlik'ten rivayette o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Berâe'yi (insanlara tebliğ etmek üzere) Ebu Bekr ile gönderdi. Sonra onu çağırdı ve:
"Bunu insanlara ancak benim ehlimden birinin tebliğ etmesi gerekir." buyurup Ali'yi çağırdı ve Ona verdi."[11]
3- Aslında hicretin dokuzuncu yılı Şevval ayında surenin tamamı değil de 40 kadar âyeti nazil olmuş olmalıdır. Çünkü, o sene hacc mevsiminde Hz. Ebu Bekr'in hacc emiri olarak gönderildiği hacda Hz. Ali ile birlikte, insanlara tebliğ edilmek üzere gönderilen miktar bir rivayete göre 30, meşhur rivayetlere göre de 40 âyettir ve Enes

rivayetindeki "Berâe Sûresi" ifadesini "Berâe Sûresinden o sırada nazil olan miktarı" şeklinde anlamak gerekecektir ki benzerleri nüzul sebebi rivayetlerinde çoktur.[12]
4- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî ve başkalarından rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.), hicretin dokuzuncu senesi hacc emiri olarak Hz. Ebu Bekr'i görevlendirmiş, arkasından da Berâe Sûresinden 30 veya 40 âyetle birlikte Hz. Ali'yi göndermiş, o da Arafe günü insanlara bu âyetleri okuyarak müşriklere dört ay daha serbestçe dolaşabileceklerini bildirmiş. Buna göre müşriklere verilen mühlet Zilhicce'den yirmi gün, Muharrem, Safer ve Rebîulevvel ayı ile Rebîulâhir ayından on günden ibarettir. Ayrıca Hz. Ali, evlere kadar giderek müşriklerin evlerinde "Bu seneden sonra hiçbir müşriğe haccetme imkânı verilmeyeceğini ve çıplak olarak tavaf yapılmasına izin verilmeyeceğini de bildirmiştir.[13]
5- Bu hadise İbn Abbâs'tan, nüzul kaydı olmamakla birlikte, şöyle nakledilmektedir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Ebu Bekr'i (hacc emîri olarak) gönderdi ve insanlara bu kelimeleri (Berâe Sûresinden nazil olan âyetleri) nida etmesini emretti. Sonra peşinden Ali'yi gönderdi. Ebu Bekr yolda iken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in devesi Kasvâ’ (başka bir rivayette Adbâ')nın sesini duydu. Telâşla çıktı, zannetmişti ki gelen Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Bir de baktı ki gelen Ali'dir.
(Ona:
"Emîr olarak mı. yoksa memur olarak mı geldin" diye sordu; O:
"bilâkis memur olarak geldim." dedi)
ve Hz. Peygamber (s.a.v.) in mektubunu kendisine verdi. Mektupta bu kelimeleri insanlara nida etmesini Ali'ye emrediyordu. Birlikte yola devam ettiler, birlikte haccettiler, sonra teşrik günlerinde Ali kalktı ve insanlara şöyle seslendi:
"Allah ve Rasûlü'nün zimmeti bütün müşriklerden beridir, uzaktır. Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın. Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmiyecek, Beytullahı hiçbir çıplak tavaf etmiyecek, cennete ancak mü'min olan girecektir." Bunları Ali nida ediyor, o yorulunca Ebu Bekr kalkıyor O nida ediyordu."[14]
6- Zeyd ibn Üseyğ'den gelen rivayette, müşriklere verilen süre konusunda başka bir ayrıntıya da yer veriliyor ki Hz. Ali, hicretin dokuzuncu senesi lıaccında insanlara tebliğle görevlendirildiği hususların dört olduğunu ifade ile:
"Şu dört şeyle gönderildim: Beytullah'ı hiçbir çıplak tavaf etmiyecek, her kimin Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile bir antlaşması varsa onun süresi antlaşmanın bitimine kadardır, her kimin de Rasûlullah (s.a.v.) ile bir antlaşması yoktur onun mühleti de dört aydır, bu seneden sonra hacda müşriklerle müslümanlar bir araya gelmiyeceklerdir."[15]
7- Ebu's-Sahbâ' el-Bekrî'den rivayete göre o şöyle anlatıyor:
"Ali ibn Ebî Tâlib'e "Hacc-ı ekber günü"nü sormuştum. Şöyle dedi:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) insanlara haccettirmesi için (hac emîri olarak) Ebu Bekr'i gönderdi. Onunla birlikte beni de Berâe Sûresinden 40 âyetle (o kırk âyeti insanlara tebliğ etmek üzere) gönderdi. Ebu Bekr, Arafat'a geldi, orada hutbe okuduktan sonra bana:
"Kalk ey Ali, Rasûlullah'ın mesajını edâ et." dedi. Kalktım ve Arafat ehline Berâe Sûresinden 40 âyeti okudum. Sonra Arafat'tan ayrıldık, Minâ'ya geldik, şeytanları taşladım, kurbanımı kestim, traş oldum ve oralarda anladım ki insanların bir kısmı Ebu Bekr'in hutbesinde hazır bulunmamış; hemen çadırları dolaşmaya başladım ve çadırlarda olanlara Berâe Sûresinden o kırk âyeti okudum."[16]
8- İmam Ahmed'in Müsned'inde Hz. Ali'den rivayetle tahric olunan bir haberde ise o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Berâe Sûresinden 10 âyet nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekr'i çağırdı ve bunları Mekke halkına okumak üzere onunla gönderdi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) beni çağırdı ve:
"Ebu Bekr'e yetiş, ona nerede yetişirsen mektubumu ondan al ve onu Mekke halkına götürüp onlara oku." buyurdu. Ebu Bekr'e Cuhfe'de yetiştim, mektubu ondan aldım. Ebu Bekr, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e döndü ve:
"Ey Allah'ın elçisi, benim hakkımda bir şey mi nazil oldu?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Hayır, fakat Cibril bana geldi ve: "Senden, ya bizzat sen, ya da senden bir kişi bu tebliğ görevini yerine getirebilir." dedi." diye cevap verdi."[17]
9- Bu rivayette sanki ilk on âyetin Hz. Ebu Bekr hacc emiri olarak gönderilmeden önce onun sırf Tevbe Sûresinden 10 âyeti mekkelilere tebliğ etmek üzere yollandığı ve onun Cuhfe'den geri döndüğü gibi bir mana anlaşılmakta ise de doğrusu yukarda geçtiği üzere özellikle Tevbe Sûresinin başındaki, müşriklere belli bir süreye kadar emanı ifade eden âyetlerin Hz. Ebu Bekr'in hacc emiri olarak gönderildiği hacc esnasında insanlara ve özellikle de müşriklere tebliğ olunduğudur.[18]
10- Bu rivayetlerden bazısında (özellikle son verdiğimiz Müsned hadisinde) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Bunu insanlara ancak benim ehlimden birinin tebliğ etmesi gerekir." buyurduğu ayrıntısı varsa da Buhârî'deki Ebu

Hüreyre ve Tirmizi'deki İbn Abbâs hadisinden[19] anlaşılıyor ki Berâe Sûresi ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o seneki hacda ilânını emrettiği dört husus sadece Hz. Ali tarafından değil, bizzat Hz. Ebu Bekr ve onun görevlendirdiği diğer bir takım müezzinler tarafından da yüksek sesle okunarak insanlara ulaştırılmış, tebliğ olunmuştur.
Bu rivayette Ebu Hüreyre şöyle anlatıyor:
"Ebu Bekr, Mina'da insanlara
"Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmiyecek ve Beytullah'ı hiçbir çıplak tavaf etmiyecek." diye yüksek sesle bildirimde bulunmak üzere görevlendirip gönderdiği müezzinler içinde beni de gönderdi."[20]

4. Ancak, antlaşma yaptığınız müşriklerden, antlaşmada hiçbir eksiklik yapmayanlar ve aleyhinizde hiçbir kimseye yardım etmeyenler müstesna. Bunlarla yaptığınız antlaşmayı müddeti bitinceye kadar yerine getirin. Şüphesiz ki Allah, takva sahiplerini sever.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime'de zikredilen müşriklerden maksat, Rasulullah'ın, Hudeybiye musalahasında kendileriyle antlaşma yaptığı kimselerdir.

7. Bu müşriklerin, Allah ve Peygamberi katında nasıl bir antlaşmaları olabilir? Ancak Mescid-i Haram çevresinde kendileriyle antlaşma yaptıklarınız müstesna. Onlar size doğru davrandıkça siz de onlara doğru davranın. Şüphesiz ki Allah, takva sahiplerini sever.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler, bu âyet-i kerime'de zikredilen ve Meseid-i Haram civarında, müminlerle muahede yaptıkları beyan edilen ve muahedelerinin korunması emredilen insanlardan kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler zikretinişlerdir.
1- Süddi, Muhammed b. Abbad ve İbn-i İshak’a göre burada, kendileriyle Mescid-i Haram civarında muahede yapıldığı zikredilen insanlar, Cüzeyme kabilesinden bir topluluktur. Bunlara, Bekir oğullarının Deyl kolu da denmektedir.
2- Abdullah b. Abbas, İbn-i Zeyd ve Katade’ye göre ise bunlar, Kureyşlilerdir.
İbn-i Zeyd diyor ki:
"Bunlar, Kureyşlilerdir. Fakat banlar, muahedelerinde durmayıp ihanet etmişlerdir. Bu sebeple, Mekke'nin fethinden sonra onlara dört ay mühlet verilmiştir. Ya Müslüman olsunlar gitsinler diye. Fakat bunlar dört ay dolmadan müslüman olmuşlardır."
3- Mücahid’e göre ise bunlar, Huzaa oğullarından bir topluluktur.
4- Taberi diyor ki:
"Bu görüşlerden, tercihe şayan olan görüş, bu insanların, Bekiroğullarından bir kısım insanlar olduklarını söyleyen görüştür. Rasulullah, Hudeybiye musalahasını yaparken bunlar da Kureyşlilerle birlikte bu musalahaya katılmışlar ve bu muahadelerini bozmamışlardır. Halbuki Kureyşliler, kendileriyle muahadeli olan Deyl oğullarına, Rasulullah ile muahedeli olan Huzaa oğullarına karşı yardım etmişler ve böylece Hudeybiye musalahasını bozmuşlardır."[21]

12. "Eğer andlaşmalarından sonra, yeminlerini bozarlar, dininize dil uzatırlarsa, inkarda önde gidenlerle savaşın, çünkü onların yeminleri sayılmaz, belki vazgeçerler."
13. Ey mü’minler yeminlerini bozan ve Peygamberi sürüp çıkarmayı kuran ve bununla beraber ilk önce sizinle kendileri muharebeye başlayan bir güruh ile dövüşmez misiniz? Onlardan korkacak mısınız? Eğer gerçekten inanmış kimselerseniz, kendisinden korkmanıza daha çok lâyık olan biri varsa o da Allah'dır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet Ebû Süfyan b. Harb, Haris b. Hişam, Süheyl b. Amr, İkrime b. Ebû Cehil ve diğer Kureyş reisleri hakkında nazil olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber ile olan antlaşmalarını bozan ve O'nu Mekke'den çıkarmaya çalışan, sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.) ile antlaşmalı olan Huzâ'a'ya karşı Bekr oğullarına yardım eden kişilerdi."[22]
2- İbn Abbas, Süddî ve Kelbî, bu ayetin, Hudeybiye'den sonra yeminlerini bozan ve Huzâ'a Kabilesi'nin aleyhine Bekroğulları'na yardımda bulunan Mekke kâfirleri hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[23]
3- Katâde'den gelen rivayette bunlara Ebu Cehl ibn Hişâm, Ümeyye ibn Halef ve Utbe ibn Rabîa'nın da isimleri

eklenmiştir.[24]
4- Ancak Kurtubî âyet-i kerimenin bu rivayetlerde belirtilenler hakkında nazil olmasını uzak görerek "Çünkü bu âyet-i kerimenin nazil olduğu zamanda, anılan Kureyş büyüklerinin güç ve kuvvetleri kırılmış, müslüman olan olmuş, olmıyanlar da müslümanlarla antlaşma yapmak zorunda kalmıştı." der ve Kelbî'den şöyle bir rivayet nakleder:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Hudeybiye'de Mekkelilerle, o sene Mekke'ye girmemek şartıyla antlaşma yapmışlardı. Bir süre sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eman ve garantisi altına girmiş olan Huzâa ile Kureyş'in eman ve garantisi altına girmiş olan Bekr oğulları arasında savaş olunca Kureyş, emanları altında olan Bekr oğullarına silâh ve yiyecek vererek yardım ettiler. Bunun üzerine Huzâalılar da Hz. Peygamber (s.a.v.)'den yardım istediler de bu âyet-i kerime nazil oldu ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne emanı altında olanlara yardım etmesi emrolundu."[25]
5- Suyûtî ise Ebu'ş-Şeyh'in Katâde ve İkrime'den rivayetle tahric ettiği habere dayanarak bu sûrenin 14. âyeti olan *"Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsın, rüsvay etsin, sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlandırsın."* âyet-i kerimesinin bu sebeple nazil olduğunu söyler. Buna göre "intikamlarının alınmasıyla göğüslerine ferahlık verilen mü'minler" Huzâa'lılardır.[26]
6- Bekr oğulları'nın Huzâa'ya saldırması ile patlak veren hadiseler ve Mekke'nin fethi hicretin sekizinci yılında vukubulduğuna göre bu âyet-i kerimeler de o sene nazil olan âyetler cümlesinden olmalıdır.[27]
7- Mücahid, Ebu Süfyanın, küfrün önderlerinden sayıldığını söylemiştir. [28]
8- Süddi bunların, Kureyşliler olduğunu söylemiştir. [29]
9- Dahhak bunların, Mekke müşrikleri olduğunu söylemiştir. [30]
10- Abdullah b. Abbas bunların, müslümanlarla muahede yapan müşrikler olduğunu söylemiştir. [31]
11- Huzeyfetül Yeman ise burada zikredilen, küfrün önderlerinin, henüz ortaya çıkmadıklarını ve kendileriyle savaşılmadığını zikretmiştir. [32]
12- Taberi bunların, Allah'ı inkar eden bütün kafirlerin önderleri olduklarını söylemiştir. [33]

14- "Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onları azâblandırsın, rüsvay etsin, sizi onlara karşı üstün kılsın ve mü'minler topluluğunun göğüslerini ferahlandırsın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Şeyh'in Katâde'den (r.a.) rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:
"Huzâa kabilesi, Mekke'de Benî Bekr'i öldürmeye başladıkları zaman âyetin, onlar hakkında indiği bize anlatıldı."[34]
2- İkrime dedi ki:
"Ayet, Huzâa hakkında indirildi."[35]
3- Süddî: *"Mümin bir kavmin gönüllerine şifa versin"* ayeti hakkında şöyle dediği tahric olunmuştur:
"Onlar, Rasulullah (s.a.v.)'in müttefiki Huzaâ'dır. Onların göğüslerine, Bekir oğullarından ferahlık versin demektir." [36]

17. "Puta tapanların kendilerinin inkarcı olduklarını itiraf edip dururken Allah'ın mescidlerini onarmaları gerekmez. Onların işledikleri boşa gitmiştir, Cehennemde temelli kalacaklardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbni Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Abbas, Bedir Savaşı'nda esir düştüğü zaman:
"Siz müslüman olmakta, hicret etmekte ve cihadda bizi geçmişseniz de, biz Mescid-i Haram'ı imar ediyoruz, hacılara su veriyoruz ve esirleri hürriyetlerine kavuşturuyoruz." deyince, Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi."[37]
2- Müfessirlerin rivayetine göre, Bedir Günü Abbas esir düşünce, müslümanlar ona karşı varıp, onun Allah'a nankörlükte bulunmasını ve akrabalık bağını koparmasını kınadılar. Hz. Ali de ona karşı ağır söz söyledi. Bunun üzerine Abbas dedi ki:

"Size ne oluyor ki bizim kötülüklerimizi dile getiriyorsunuz da iyiliklerimizi dile getirmiyorsunuz?" Ali (r.a.): "Sizin iyi işleriniz de var mı?" dedi. Abbas:
"Evet, biz şüphesiz ki Mescid-i Haram'ı imar ederiz, Ka'be'nin örtüsünü takarız, hacılara su dağıtırız, esiri azad ederiz" cevabını verdi. Bunun üzerine Allah Teala Abbas'ın sözünü red için bu âyeti indirdi."[38]

3- Ayet, Abbas ve benzerlerine karşı reddi içine almaktadır. Çünkü onun sözlerinin arkasından nazil olmuştur. [39]

18. Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve yalnız Allah'tan korkan kimseler imar ederler. Gerekir ki onlar, doğru yolda bulunanlardan olurlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Kureyşlilerin "Biz haremin sakinleriyiz, hacılara su verenleriz. Beytullahı imar edenleriz. Hiçbir kimse biden üstün olamaz." demeleri üzerine bu âyet-i kerime inmiş, Beytullahı ve diğer mescitleri ancak hakkıyla iman eden, Allah'ın emirlerini yerine getiren ve Allah'tan korkan müminlerin gerçek manada imar edeceklerini beyan etmiştir."[40]

19. "Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haram'ı onarmayı, Allah'a ve ahiret gününe inananla, Allah yolunda cihad edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar; Allah zulmeden milleti doğru yola eriştirmez."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû İshak es-Sealibî, Abdullah b. Hamid el-Vezzan'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Cafer b. Abdillah el-Münadî'den, o Ebû Davud Süleyman b. Eş'as'tan, o Ebû Tevbe Rabi' b. Nafı'î Halebî'den, o Muaviye b. Selam'dan, o Zeyd b. Selam'dan, o Ebû Selam'dan, o da Numan b. Beşir'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ben Rasulullah (s.a.v.)'ın minberinin yanında bulunuyordum. Bir kişi:
"Ben hacılara su dağıtmamın dışında hiçbir amel yapmadığıma aldırış etmem (Hacılara sakalık yapmam bana yeter.)" dedi. Bir başkası:
"Ben Mescid-i Haram'ı imar ettikten sonra hiçbir amel yapmadığıma önem vermem" dedi. Bir başkası da:
"Allah yolunda cihad etmek, sizin bu dediklerinizden daha faziletlidir" dedi. Bunun üzerine Ömer (r.a.) onları bu münakaşadan men etti -ki o gün Cuma idi- ve:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın minberi yanında seslerinizi fazla yükseltmeyin. Lakin ben namazı kılınca içeri girer ve sizin bu ihtilafa düştüğünüz hususta Rasulullah (s.a.v.)'a fetva danışırım" dedi ve öyle de yaptı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti *"Allah zalimler güruhunu hidâyete erdirmez"* kısmına kadar indirdi."[41]
Bu hadisi Müslim, Hasan b. Ali el-Hulvanî ve Ebû Tevbe tarikinden rivayet etmiştir.[42]
Vahidî bu haberi "Ma'mer ibn Beşîr'den" şeklinde vermişse de[43] doğrusu "en-Nu'mân ibn Beşîr el-ensârr'den olacaktır.
Ancak âyet-i kerimenin *"ve Allah, zalimler güruhunu hidayete erdirmez."* şeklinde bitmesi; anlatılan bu hadisedekilerin "üç amelden hangisinin daha faziletli olduğu" konusunda tartışmaları ve bunlardan birini yapanların zalimlerden olmaması sebebiyle çelişir görünmektedir. Dolayısıyla âyet-i kerimenin bu sebeple inmiş olmasını makul görmeyen Kurtubî şöyle der:
"Bazı raviler, "Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi, veya bunun üzerine bu âyet indi." sözünde gevşek davranmış olmalıdır. Herhalde cihadın, bu amellerin en faziletlisi olduğunu bildiren Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer'e bu âyet-i kerimeyi okumuş, ravi de bu âyet-i kerimenin o anda nazil olduğunu zannetmiş olmalıdır. Büyük bir ihtimalle Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine daha önceden nazil olmuş olan bu âyet-i kerimeyi, söylediğinin bir delili olarak okumuş, değilse âyet-i kerime bu hadise üzerine inmiş değildir.[44]
2- Vâlibî rivayetiyle İbn Abbâs, İbn Sîrîn ve Murre el-Hemedânî bu âyet-i kerimenin de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası Hz. Abbâs hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. [45]
İbn Abbas (r.a.) Valibî'nin rivayetinde şöyle demektedir:
"Abbas b. Abdu'l-Muttalib, Bedir Günü esir edildiği vakit demişti ki:
"Siz müslüman olmada, hicret etmede ve cihadda bizi geçtiyseniz, biz de muhakkak ki Mescid-i Haram'ı imar ediyor, hacılara su dağıtıyor ve esiri hürriyetine kavuşturuyor idik." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti inzal buyurdu."[46]

Bu rivayete göre âyet-i kerime, Bedr Gazvesi esnasında nazil olan âyetlerdendir.[47]
3- Hasan-i Basri, Şa'bi ve Muhamnıed b. Kâb el-Kurazi'nin rivayetlerine göre bu âyet, Ali, Abbas ve Talha b. Şeybe (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Bunlar övünmüşlerdi de Talha:
"Ben Ka'be'nin bakıcısıyım, onun anahtarı benim elimdedir. Şayet istersem Ka'be'nin içinde gecelerim. Beytullah'ın perdesi de bana aittir." Abbas:
"Ben hacılara su dağıtma işine bakmaktayım." Ali de:
"Sizin bu dediklerinizi anlayamıyorum. Ben hakikaten insanlardan altı ay önce namaz kıldım. Ben, cihad eden bir kimseyim." demişti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[48]
4- İbn Sirin ve Mürre el-Hemedanî'nin rivayetlerine göre ise, Ali (r.a.), Abbas (r.a.)'a:
"Hicret edip Rasulullah (s.a.v.)'a iltihak etsene" demiş, Abbas (r.a.) da:
"Ben hicretten daha üstün bir şeyde bulunmuyor muyum? Mescid-i Haram'ın bakımını yapmıyor muyum?" cevabını vermişti. Derken bu âyet ve bir sonra ki *"İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallanyla, canlanyla cihad eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır."* 20. âyeti indi."[49]
5- Suyûtî bu diyalogun, Hz. Ali'nin Mekke'ye bir gelişinde orada vukubulduğu ayrıntısına yer veriyor. Hz. Ali'nin bu Mekke ziyaretinde isimlerini verdiği, hicret etmeyip Mekke'de ikameti tercih eden diğer bazı müslümanlara:
"Hicret edip Allah'ın Rasûlü'ne katılsanız ya." demesi ve onların da:
"Burada kardeşlerimizle, aşiretimizle kendi evlerimizde oturuyoruz (neden hicret edelim ki)." demeleri üzerine de Allah Tealâ'nın, bu sûrenin 24. *"De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz...size Allah'tan, Rasûlü'nden ve Allah yolunda cihaddan daha sevimli ise..."* âyet-i kerimesini indirdiğini de kaydediyor.[50]
6- Şabî'den bunun benzerini Abdürrezzak anlattı.[51]
7- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayette o şöyle anlatmış:
"Abduddâr oğullarından Talha ibn Şeybe, Abbâs ibn Abdülmuttalib ve Ali karşılıklı olarak birbirlerine övündüler. Talha:
"Ben, Ka'be'nin anahtarının sahibiyim. Dilersem girer Ka'be'nin içinde yatarım." dedi. Abbâs:
"Ben hacılara su verme görevinin sikâyet'in sahibiyim. Dilersem girer Mescid-i Haram'da geceler, orada yatarım." dedi. Ali de:
"Doğrusu sizin ne söylediğinizi anlamıyorum! Ben insanlardan altı ay önce kıbleye doğru namaz kıldım, ben cihadın sahibiyim." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[52]
8- Hasen rivayetinde bunun üzerine Hz. Abbâs'ın:
"Öyle sanıyorum ki hacılara su vermeyi bırakacağım." dediği, fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ona:
"Hacılara su vermeye devam ediniz, hiç şüphesiz onda sizin için hayır vardır." buyurduğu ayrıntılarına da yer verilmektedir.[53]
9- Fahreddin er-Razi der ki:
"Şöyle bir rivayet de vardır:
Hz. Ali (r.a) Abbas (r.a)'a müslüman olduktan sonra:
"Amcacığım, sizler hicret etmediniz. Allah'ın Rasulüne de katılmadınız değil mi?" deyince, Hz. Abbas:
"Ben, hicret olayından daha üstün olan bir hizmeti görmüyor muydum? Allah'ın evini haccedenlere su veriyor ve Mescid-i Haram'ı imar ediyordum" dedi. Binâenaleyh, bu ayet nazil olunca Abbas:
"Ben, hacılara su dağıtma işini terketmem gerektiğini görüyorum." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s):
"Sizler, hacılara su dağıtma işine devam ediniz. Çünkü, sizin için bu işte bir hayır vardır." buyurdu."[54]
10- Bu karşılıklı övünme hadisesinin biraz sonra zikredileceği üzere bu surenin 20 ve 21. âyetlerin nüzul sebebi olduğu da rivayet edilmiştir.[55]
11- Cabir (r.a)'in rivayet ettiği Veda Haccı Hutbesi hadisinde, şöyle buyurulur:
"Şüphesiz, cahiliye adetleri -hacılara su verme ve Kabe hizmeti müstesna- ayaklarımın altındadır..."
Hadiste geçen "meâsir" kelimesi arapların söylediği, rivayet ettiği, övündüğü, güzel gördüğü şeyler manasınadır.[56]
12- Abdurrazzak da, Şa"bî'den buna benzer bir hadis tahric eder.[57]
13- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müşrikler, yahudilere:

"Biz hacılara su veriyor, Mescid-i Haram'ı da imâr ediyoruz. Bu durumda, biz mi, yoksa Muhammed ile O'nun arkadaşları mı daha üstünüz?" dediler. Bunun üzerine yahudiler o müşriklere:

"Siz, daha üstünsünüz" dediler."[58]

14- Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Müşrikler dediler ki:

"Allah'ın evini tamir eden ve hacılara su dağıtan kimse, Allah'a iman eden ve cihad edenden daha hayırlıdır. Onlar, haremin sakinleri ve banileri olmaları hasebiyle bununla iftihar ediyor ve gururlanıyorlardı. Allah, onların böbürlenmelerini ve haktan yüzçevirmelerini zikrederek buyurdu ki:

"Size âyetlerimiz okunurken arkanıza dönüyordunuz. Yaptıklarınızla böbürleniyor, geceleri toplantınızda hezeyanlarda bulunuyordunuz."[59]

Evet, onlar haremle övünüyor, geceleri eğleniyor, Kur'an-ı Kerim'i ve Rasulullah'ı alaya alıyorlardı. Allah, iman etmenin ve cihad etmenin, Beytullahı tamir etmekten ve hacılara su vermekten daha hayırlı olduğuna Müşriklerin, Allah'a ortak koşmalarıyla birlikte yaptıkları amellerin, kendilerine fayda vermediğini beyan etti."[60]

15- Dahhak'tan rivayet edildiğine göre:

"Abbas b. Abdülmuttalib, Bedir muharebesinde esir düşünce MüslümanIar onu, inkârcılığından ve akrabalık bağlarını koparmasından dolayı ayıplamışlar, Hz. Ali ise daha ağır sözler söylemiş, bunun üzerine Abbas da demişti ki:

"Bizim kötü taraflarımızı söylüyor, iyi taraflarımızı anlatmıyorsunuz." Hz. Ali de:

"Sizin iyi tarafınız var mı ki?" deyince, Abbas:

"Evet var. Mescid-i Haram'ı biz imar ediyoruz. Kâbe'nin perdedarlığını biz yapıyoruz, hacılara su dağıtıyor ve köleleri hürriyetine kavuşturuyoruz." diye cevap vermişti. İşte bu olay üzerine bu âyeti kerime nazil oldu."[61]

20. Onlar ki iman etmişler, hicret etmişler ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmişler; işte onlar derece bakımından Allah katında en büyüktürler ve işte onlar fevze erenlerin ta kendileridir.

21. Rabları onlara, kendinden bir rahmet, hoşnutluk ve içlerinde tükenmez, ebedî nimetler bulunan cennetleri müjdeler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Süddî'den rivayete göre "Ali, Abbâs ve Şeybe ibn Osman birbirlerine karşı övünmüşler. Abbâs:

"Ben en faziletlinizim; çünkü Allah'ın evine hacca gelenlere su veririm (Sikayet görevi bendedir)." demiş. Şeybe:

"Ben de Allah'ın mescidini imar ederim." demiş. Ali:

"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile hicret ettim ve onunla birlikte Allah yolunda cihad ettim." demiş de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirmiştir."[62]

23. "Ey inananlar! Babalarınızı, kardeşlerinizi küfrü imana tercih ediyorlarsa dost edinmeyin. Sizden onları kim dost edinirse doğrusu kendine yazık etmiş olurlar."

24. De ki: "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçen mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşunuza giden evler, size, Allah'tan ve Rasûlü'nden ve Allah yolunda cihaddan daha sevimli ise o zaman Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Ve Allah, fâsıklar güruhunu hidayete erdirmez.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Kelbî'nin rivayetine göre, "Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret etmekle emrolununca herhangi bir kişi babasına, kardeşine ve karısına şöyle demeye başlamıştı:

"Biz, şüphesiz hicret etmekle emrolunmuş bulunmaktayız." Dolayısıyla insanlardan bazısı bu hicret işine süratle koşmuş ve ondan hoşlanmış, bazısının da karısı, çoluk çocuğu eteğine yapışıp:

"Allah aşkına bizi, senin bizi zayi edip de bizim de zayi olacağımız hiçbir şeye terk etme" demeleri sebebiyle kalbi yumuşamış ve onlarla oturup kalkarak hicreti terk etmişti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirerek bu kimseleri azarlamıştır.

Mekke'de kalarak hicret etmeyen kimseler hakkında da bu âyet nazil olmuş ve "Allah'ın emri" kaydıyla savaş ve Mekke'nin fethi kasdolunmuştur."[63]

2- Mücahid'den rivayete göre ise "hicretle emrolundukları zaman Abbâs ibn Abdülmuttalib ve Abdüddâr oğullarından Talha'nın:

"Biz hicret etmiyeceğiz." demeleri ve buna gerekçe olarak da Abbâs'ın:
"Ben, hacılara su veriyorum.", Talha'nın da:
"Ben Ka'be'nin sahibiyim (Ka'be'nin anahtarı bende)." demeleri üzerine bu âyet-i kerimelerin nazil olduğu belirtilmektedir."[64]
3- Mukâtil'den rivayete göre "irtidad edip Mekke müşriklerine katılan dokuz kişi hakkında nazil olmuş ve mü'minlerin onlara dostluk beslemeleri bununla yasaklanmıştır."[65]
4- Ebu Ca'fer ve Ebu Abdullah'tan rivayette ise "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke'yi fethetmeye hazırlandığı esnada bunu Mekkelilere haber veren Hâtıb ibn Ebî Belte'a hakkında nazil olmuştur."[66]
5- Her ne kadar Râzî, "Sûrenin Mekke'nin fethinden sonra nazil olduğu" gerekçesiyle bu son rivayeti müşkil görmüşse de Sûrenin Mekke'nin fethinden sonra nazil olması ondan bazı ayetlerin fetihten önce nüzulüne engel değildir. Zira surenin fetihten sonra nazil olduğu ifadesinden çoğunun fetihden sonra nazil olduğu da anlaşılabilir. Öte yandan âyet, fetihden sonra ve daha önce anılan sebepler üzerine nazil olmuş olsa bile, "Hâtıb ibn Ebî Belte'a hakkında nazil olmuştur." ifadesi ile fetihden sonra bu âyet-i kerimede anılan vasıflara sahip olan Hâtıb ibn Ebî Belte'a gibilerinin bu âyetin hükmü altına girdikleri de kastedilmiş olabilir.[67]
6- *"Ey iman edenler, eğer küfrü imana tercih etmişlerse babalarınızı, kardeşlerinizi dostlar edinmeyin."* âyet-i kerimesinin nüzûl sebebine dair gelen rivayetlerin en garibi âyetin, Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu söyleyen rivayettir.[68]
7- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî'nin kaydettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.). aralarındaki antlaşmaya rağmen Kureyş müşriklerinin, Huzâ'a'ya karşı savaşan Bekr oğullarına yardım etmeleri ve vukubulan çatışmada yenilerek gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'den yardım isteyen Huzâ'alılara yardım etmek üzere ashabına hazırlanmaları emrini veren Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Hz. Ebu Bekr:
"Ey Allah'ın elçisi, onlara, kendi kavmimize karşı mı yardım edeceğiz?'" diye sormuş da işte onun bu sorusu üzerine bu âyet-i kerime inmiş.[69]
8- Feryabî'nin, İbni Sîrîn ve Ali b. Ebî Talib'ten rivayet ettiğine göre, Hz. Ali bir kısım insanlara:
"Hicret etmeyecek misiniz? Rasulullah (s.a.)'e katılmayacak mısınız?" dedi. Onlar da:
"Biz kardeşlerimizle, soy sopumuzla birlikte oturacağız." dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi"[70]
9- Bu âyet-i kerimeler, müslümanlardan bir gurup ile müşriklerden bir gurubun, Mescid-i Haram'ı onarma, Kabe'nin kapıcılığını yapıp, onu iyi bir şekilde koruma, hacılara su verme, esirleri kurtarma gibi amellerle övünmeleri, içlerinden bazılarının bu amelleri, Allah'a, âhiret gününe imandan, Allah yolunda cihattan daha üstün tutmaları, bazılarının ise, Mekke'de ailesi ve aşireti ile birlikte kalmayı, Allah Rasûlü'ne hicret etmeye, ona katılmaya, Allah'a ve Resûlü'ne iman etmeye, Allah yolunda cihatta bulunmaya tercih etmeleri üzerine nazil olmuştur.
İşte yüce Allah, bu âyet-i kerimelerden, Allah ve Resûl'üne, âhiret gününe iman edilmedikçe, Allah elçisine hicret edip onunla birlikte cihad edilmedikçe, bu amelleri saymanın hiç bir yararı olamayacağını belirtmiştir.[71]
10- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Müfessirler, 9/23. âyet-i kerime'nin, Mekke fethedilmeden önce orayı bırakıp Dârülislam olan Medine'ye hicret etmeyen kişileri dost edinmeyi yasakladığını ve bu sebeple nazil olduğunu söylemişlerdir. Zira Abbas b. Abdülmuttalib:
"Ben hacılara su dağıtıyorum." Talha b. Şeybe de;
"Ben Kâbe'nin sahibiyim" demişler ve
"Bizim, hicret etmemize gerek yoktur." şeklinde sözler söylemişlerdir. Ayeti kerime de bu gibi insanların dost edinilmemelerini emretmiştir.
Mümin, din kardeşliğini esas alır. Bu kardeşliği soy kardeşliğinden üstün tutar. Nitekim diğer bir âyette şöyle buyuruluyor:
"Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir kavmin babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabaları da olsa Allah'a ve peygamberine düşman olanlara sevgi beslediğini göremezsin."[72]

25. Andolsım ki Allah size birçok yerlerde ve Huneyn gününde yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz sizi böbürlendirmiş de (çokluğunuzun) size bir faydası olmamış; yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmiş, sonra da gerisin geri dönüp gitmiş (bozguna uğramıştınız).

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rebî' ibn Enes'den rivayet edildiğine göre "Huneyn Gazvesi'nde 12 bin kişiye ulaşan İslâm ordusuna bakan bir adamın:
"Bugün biz asla azlıktan (sayımızın az oluşundan) dolayı mağlup olmayız." demiş; bu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zoruna gitmiş, Allah Tealâ da bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[73]
2- İbn Abbâs "Bugün biz asla azlıktan (sayımızın az oluşundan) dolayı mağlup olmayız." diyenin Seleme ibn Selâme ibn Vakş olduğunu da kaydetmektedir.[74]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu sözü, Allah'ın Rasulü'nün söylediği ileri sürüldüğü gibi, Ebu Bekir'in söylediği de ileri sürülmüştür. Bu sözü, Allah'ın Rasulü'ne isnad etmek son derece uzak bir ihtimaldir. Zira, Hz. Peygamber, Allah'a güveniyor ve kalbi, dünya ve dünyevî sebeplerden uzak bulunuyordu." [75]
4- Fahreddin er-Razi der ki:
"Alimler, Allah'ın Rasulünün ordusunun sayısı hususunda ihtilaf etmişlerdir.
Atâ, İbn Abbas'ın ordunun sınırı on altı bin olduğunu söylediğini belirtirken,
Katâde şöyle demiştir:
"O ordunun onikibindi. On bini, Mekke'de bulunanlar; iki bini de İslâm'a girerek, serbest olan esirlerden meydana geliyordu."
Kelbî ise, "bunların sayısının onbin olduğunu" söylemiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki, askerin sayısı çok idi. Hevazin, Sakîf kabilelerinin sayısı ise dört bin idi."[76]

5- İbn Cureyc'in Mücâhid'den rivayetine göre Berâe Sûresinden ilk nazil olan âyet-î kerime budur.[77]
6- Ancak Berâe Sûresinden hangi âyet veya âyetlerin ilk nazil olduğu ihtilaflıdır ve Sûrenin başında geçtiği üzere bu hususta muhtelif rivayetler vardır. Bu cümleden olarak meselâ 41. *"Gerek hafif, gerekse ağırlıklı olarak elbirliğiyle savaşa çıkın, mallarınız ve canlarınızla cihad edin..."* âyetinin de ilk nazil olan âyet olduğu rivayet edilmektedir.[78]

28. Ey iman edenler, doğrusu müşrikler pistirler. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi lütfu ile zenginleştirir. Hiç kuşkusuz Allah Alîm'dır, Hakim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin nüzulü hicretin dokuzuncu senesindedir. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) hac emîrinin Hz. Ebu Bekr olduğu o seneki hacca Hz. Ebu Bekr ile birlikte Hz. Ali'yi de göndererek müşrikler (insanlar) içinde *"Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmiyecek, Beytullah'ı hiçbir çıplak tavaf etmiyecek."* diye ilân etmesini emretmişti.[79]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali (r.a.)'ye, Mekke müşriklerine Berâe (Tevbe) sûresinin ilk ayetlerini okumasını, kendileriyle yapılmış olan ahdi geri almasını, (yani iptal etmesini) ve Allah ile Rasûlullah'ın müşriklerden berî (uzak) olduğunu söylemesini emredince, müşriklere hacc yolunun kapatılması, yük taşıyan develerin ticaret kervanlarının kalmayacağından ötürü bazı insanlar:
"Ey Mekkeliler, siz sıkıntılarla karşılaşacaksınız!" dediler. İşte bu şüpheyi gidermek için bu ayet indi. Allah bu şüpheyi,
"Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse, sizi yakında kendi fazlından zenginleştirir" buyruğu ile cevapladı."[80]
3- Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Ey iman edenler, doğrusu müşrikler pistirler. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar." âyet-i kerimesi nazil olduğunda bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazılarına ağır geldi ve:
"Yiyeceklerimizi bize kim getirecek, malları bize kim getirecek?" dediler de
"Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi lûtfu ile zenginleştirir." âyet-i kerimesi nazil oldu."[81]
4- Atıyye'den rivayet ediliyor:
"(Hicretin dokuzuncu yılındaki hacda) *"Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmiyecek."* diye ilân edilince bazıları:
"Onların hac mevsimindeki alış verişlerinden (ticaretlerinden) biz de istifade ediyor, biz de bir şeyler elde ediyorduk." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerimenin tamamı nazil oldu."[82]

5- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Müşrikler Beytullah'a gelirler, beraberlerinde getirdikleri yiyecekleri orada satarlardı. Onlar, Beytullah'a gelmekten men edilince, bu durum müslümanlara çok zor geldi. Bazı müslümanlar:
"Bizim için yiyecek nerede, gıda maddelerini, ihtiyaç duyduğumuz malları, bize kim getirecek?" dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[83]
6- İbn Abbâs der ki:
"Müşrikler, Beytullah'a gelmekten uzaklaştıkları zaman, Allah mü'minlere bol yağmur yağdırdı. Böylece, toprak verimli bir hale gelince, her türlü bitki, hayır ve bereket çoğaldı." [84]
7- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Allah, müşrikleri Mescid-i Haram'dan uzaklaştırınca şeytan, müminlerin kalbine üzüntü soktu. Onlar,
"Müşrikler uzaklaştıktan sonra ticaret yolu kesildi. Nereden yemek bulup yiyeceğiz?" şeklinde vesveselere kapıldılar. Bunun üzerine Allah teala buyurdu ki:
"Eğer yoksulluğa düşeceğinizden korkuyorsanız yakında, Allah dilerse sizi lütfuyla zenginleştirir."
Onlara, ehl-i kitaba karşı savaşmalarını, boyun eğdikleri takdirde, onlardan cizye almalarını emretti ve böylece onları lütfuyla zenginleştirdi. Yani aydan ay'a ve yıldan yıla alacakları cizyelerle onları zenginleştirdi."[85]
8- Mukâtil şöyle demektedir.
"Cidde, San'a, ve Huneyn halkı müslüman oldular. Bu sebeple de yiyecek maddelerini, satmak maksadıyla Mekke'ye gönderdiler. Böylece Allah Teâlâ da, Mekke'deki müslümanları, kâfirlerle alışverişte bulunmaya muhtaç olmaktan onları müstağni kıldı, buna gerek kalmadı." [86]
9- Hasan el-Basrî de şöyle demiştir:
"Allah Teâlâ, buna karşılık onlara cizye gelirini vermiştir." [87]
10- İkrime de buna, "Allah, onlara yağmur yağdırdı ve böylece de mallarını çoğalttı" manasını vermiştir. [88]

29. Kitab verilmiş olanlardan Allah'a da, âhiret gününe de iman etmeyen Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymıyan ve hak dini kendisine din edinmeyenlerle boyun eğip kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre "Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Rumlarla savaşmasını emretme sadedinde nazil olmuştur. Bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine Rasulullah'ın (s.a.v.), Tebük seferine çıktığı söylenmiştir."[89]
2- Zührî'den şöyle rivayet ediliyor:
"Kureyş kâfirleri ve Araplar hakkında: *"Onlarla, fitne kalmayıncaya ve dini tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaşın"* ayeti, Ehl-i Kitap hakkında da: *"Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyenlerle... savaşın..."* ayeti nazil oldu. Resulullah (s.a.v.)'in vefatından önce ilk cizye veren, Necranlılardır." [90]
3- Hasan el-Basrî'den rivayet ediliyor:
"Rasulullah (s.a.v.) bu yarımada araplarıyla müslüman olmaları şartıyla -onlardan İslâm'dan başka şey kabul etmedi- savaştı ve bu, en üstün cihad oldu." [91]

30. Yahudiler dediler ki: "Uzeyr Allah'ın oğludur." Hristiyanlar da dediler ki: "Mesîh Allah'ın oğludur." Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce küfretmiş olanların sözüne benzetiyorlar. Allah onları kahretsin nasıl da uyduruyorlar!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ubeyd İbn Umeyr'in oğlu Abdullah şöyle demektedir:
"Bu sözü, ismi Finhâs İbn Azûra olan bir tek yahudî söylemiştir."[92]
2- Saîd İbn Cübeyr ve İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir:
"Sellâm ibn Mişkem, Nu'mân ibn Evfâ, Muhammed ibn Dihye, Şâs ibn Kays ve Mâlik ibnu's-Sayf, Hz: Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Sana nasıl tabi olalım ki sen, kıblemizi terkettin ve Uzeyr'in Allah'ın oğlu olmadığını iddia ediyorsun." dediler de [93]

bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."

31. Onlar, Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiblerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabler edindiler. Halbuki o (ilah edindikleri) de ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, bunların şirk koştukları her şeyden münezzehtir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre, "Adiyy b. Hatim, henüz hristiyanken bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi. Hz. Peygamber o esnada Berâe (Tevbe) suresini okuyordu. Rasulullah (s.a.v.) bu ayete gelince, Adiyy dedi ki:
"Ben Peygamber'e "Biz, onlara tapmıyoruz ki?" dedim. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Onlar, Allah'ın helal kıldığını haram kılmıyorlar mı. bundan dolayı siz de onları haram kabul etmiyor musunuz? Yine o ruhban ve ahbar, Allah'ın haram kıldığı şeyleri helal saymıyorlar mı, böylece de sizler onları helal kabul etmiyor musunuz?" buyurdu. Ben de:
"Evet" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"İşte bu onlara ibadet etmek demektir" buyurdu"[94]
2- Adiy b. Hatim diyor ki:
"Ben, Rasulullah'ın yanına gittim. Boynumda altın'dan bir haç bulunuyordu. Bana dedi ki:
"Ey Adiy, bu putu çıkarıp at." Ben onun, Tevbe suresinin *"Onlar, hahamlarını, papazlarını ve Meryemoğlu İsa Mesih'i, Allah'tan başka rabler edindiler."* âyetini okuduğunu işittim. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü biz onlara ibadet etmiyorduk ki?" Rasulullah da buyurdu ki:
"Dikkat edin, Yahudi ve Hristiyanlar, din adamlarına tapmıyorlardı. Fakat onlar, hahamlar ve papazlar kendilerine bir şeyi helal kılınca onu helal sayıyorlardı, bir şeyi haram kılınca da onu haram kabul ediyolardı."[95]
3- Huzeyfetül Yeman'a:
"Yahudi ve Hristiyanlar, Allah'ı bırakıp ta hahamlarını ve papazlarını rabler edindiler." buyuruluyor. Bunlar, haham ve papazlara tapıyorlar mıydı?" diye sorulunca o şu cevabı vermiştir:
"Hayır Yahudi ve Hristiyanlar, bunlara tapmıyorlardı. Fakat haham ve papazları, kendilerine bir şeyi helal yapınca onlar onu helal görüyorlar bir şeyi haram yapınca da onu haram sayıyorlardı."[96]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Hahamlar ve papazlar, Yahudi ve Hristiyanlara, kendilerine secde etmelerini emretmemişlerdir. Fakat onlar, Allah'ın emirlerine aykırı emirler vermişler, onlar da bu emirleri tutmuşlardır. Bu sebeple Allah, hahamları ve papazları "Rabler" diye isimlendirmiştir." [97]
5- Rebi' b. Enes diyor ki:
"Ben, Ebul Âliye'den *"Yahudiler ve Hristiyanlar, hahamlarını ve papazlarını rabler edindiler."* âyetinin manasını sordum ve dedim ki:
"İsrailoğullarında bu rab edinme olayı nasıldı?" O dedi ki:
"Hahamlar bize ne emrettiyse ona uyduk. Neyi de yasakladıysa, sözlerini dinledik. Halbuki bunların emrettikleri ve yasakladıkları şeylerin hükmü, Allah'ın kitabında mevcuttu. İnsanlar din adamlarının telkinlerini nasihat kabul edip aldılar ve Allah'ın kitabını arkalarına attılar. Böylece Allah'ı bırakıp din adamlarını rabler edinmiş oldular." [98]

34. Ey inananlar! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoyarlar...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Ehl-i Kitab'ın alimleri ve kitab okuyucuları hakkında nazil olmuştur. Bu kişiler, kendi insanlarının ahmak olan avam tabakasından rüşvet alırlardı."[99]

34- "...Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele."
35. O gün, cehennem ateşinde bunların üzeri kızdırılır ve bunlarla onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. "İşte bunlar, kendiniz için biriktirdikleriniz. Tadın biriktirmiş olduğunuzu." denir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû İshak el-Makarri, Abdulah b. Hamid'den, o Ahmed b. Muhammed b. İbrahim'den, o Muhammed b. Nusayr'dan, o Amr b. Zürare'den, o Hüşeym'den, o Hüseyn'den, o da Zeyd b. Vehb'den bize şu rivayette bulundu:
"Rabeze'ye[100] uğradığımda Ebû Zerr ile karşılaştım. Ona:

"Seni bu mekana kondurup, yerleştiren sebep nedir?" dedim. Dedi ki:
"Şam'da bulunuyordum bu âyet hakkında Muaviye ile ihtilafa düştük. Muaviye:
"Bu âyet Ehl-i Kitab hakkında nazil olmuştur" dedi. Ben de:
"Hayır, hem biz, hem de onlar hakkında nazil oldu" dedim.[101] Böylece bu hususta onunla aramızda biraz münakaşa oldu. Muaviye, halife Osman'a beni şikâyet eden bir mektup yazdı. Ben de Medine'ye geldim. Derken insanlar, sanki beni daha önce hiç görmemişler gibi başıma yığıldılar. Ben de bu durumu Osman (r.a.)'a arz ettim. O da:
"Eğer istersen, Medine'nin bir nahiyesine çekil ve bize de yakın ol" dedi. İşte beni bu mekana konduran sebep budur. Eğer bana Habeş'li bir zenciyi emir tayin etselerdi onu dinler ve ona itaat ederdim."[102]
Bu hadisi Buhari, Kuteybe, Cerir ve Huseyn silsilesiyle, ayrıca Ali ve Hüşeym tarikinden de rivayet etmiştir.[103]
2- Fahreddin er-Razi yukarıdaki rivayete ek olarak şunları nakleder:
Ebu Zerr dedi ki:
"Ben bu durumu Osman'a şikayet edince, o bana:
"Buradan biraz uzaklaş!" dedi. Ben de bunun üzerine:
"Allah'a yemin ederim ki ben, söylediğim sözden geri dönmeyeceğim" dedim.”
3- Ahnef'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Medine'ye geldiğimde, Ebu Zerr'i şöyle derken gördüm:
"Kâfirleri, cehennem ateşinde kızdırılmış bir taş ile müjdele. Bu taş, onlardan her birinin iki memesi ucuna bırakılacak da, böylece o taş onun boyun kökünü delip çıkacak, bu şekilde onun vücudunu terkedecek ve yine bu taş, onun boyun köküne konulacak da, böylece o taş onun iki memesinin ucundan söküp çıkacak!"
Oradakiler bunu duyunca, Ebu Zerr'i terk ettiler. Ben, yanına sokularak ona:
"Ben onların, senin onlara söylediğinden hoşlanmadıklarını gördüm" dedim. Bunun üzerine o:
"Kureyş'te bundan başka ne tesir uyandıracağı beklenebilirdi ki?" dedi."[104]
4- Müfessirler de bu âyet hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre bu âyet sadece Ehl-i Kitab hakkında inmiştir.[105]

5- Süddî de bu âyetin, Ehl-i Kıble hakkında indiğini söylemiştir.[106]
6- Dahhak'a göre, Ehl-i Kitab ve müslümanlar hakkında genel olarak inmiştir.[107]
7- Bu âyet hakkında Ata'nın, İbn Abbas'tan rivayetine göre müşarun ileyh; "Mü'minler'den olması kasdolunmaktadır" buyurmuştur.[108]
8- Ebû'l-Hasan Ahmed b. İbrahim en-Neccar, Süleyman b. Eyyub-i Taberanî'den, o Muhammed b. Davud b. Sudka'dan, o Abdullah b. Muâfi'den, o Şerik'ten, o Muhammed b. Abdillah el-Muradî'den, o Amr b. Mürre'den, o Salim b. Ebî Ca'd'dan, o da Sevban'dan bize şu rivayette bulunmuştur:
"Bu âyet nazil olduğunda Rasulullah (s.a.v.):
"Altın ve gümüş helak olsun" buyurdu. Ashab'ın:
"Peki ya hangi malı biriktirelim ey Allah'ın Rasulü?" demeleri üzerine:
"Şükreden bir kalp, zikreden bir dil ve saliha bir eş" buyurdu."[109]
9- Sevban diyor ki:
"Altın ve gümüşü biriktirenler âyet-i kerimesi nazil olduğunda, biz, Rasulullah ile birlikte yolculukta bulunuyorduk. Rasulullah’ın sahabilerinden bazıları dediler ki:
"Altın ve gümüş hakkında bu hüküm indi. Hangi malın daha hayırlı olacağını bilsek te onu mal edinsek." Rasulullah da buyurdu ki:
"Bunların en hayırlısı, zikreden dil, şükreden kalb ve kocasının imanına (dinine) yardımcı olan mümin bir eş."[110]
10- Salim İbn Cad'dan rivayet edilmiştir:
"Bu ayet nazil olunca. Hz. Peygamber (s.a.v.) üç defa, *"Kahrolsun altın, kahrolsun gümüş!"*[111] buyurmuştur. Bunun üzerine ashâb, Hz. Peygamber'e:
"Hangi malı edinelim, biriktirelim?" dediklerinde O:
"Zikreden bir dil, huşu duyan bir kalb ve sizden birinize dinî hususlarda yardımcı olan bir eş" buyurdu."[112]

37. Haram ayları ertelemek, ancak küfürde ileri gitmedir. Onunla kâfirler şaşırtılır, onlar bunu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da, (varsın) Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar!

Bu suretle de onların amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah kâfirler toplumunu hidayete erdirmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Mâlik'ten rivayet edildi:
"Araplar, seneyi on üç ay yaparlar, Safer'i Muharrem kılarlar ve onda haramı helal addederlerdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [113]
2- İbn Abbas (r.a.) şöyle demektedir:
"Onlar, haram aylardan helâl addettikleri ayın yerine, helal olan aylardan birisini haram yapıyorlardı. Yine onlar, helâl olan aylardan haram kıldıkları ayın yerine haram aylardan birisini helâl yapıyorlardı. Bunu, haram ayların sayısı dört olsun ve Allah'ın zikrettiği hususa uysun diye yapıyorlardı. İşte bahsedilen (uymak) tabirinden maksat budur."[114]
3- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Araplar cahiliye döneminde, haram aylarında birbirlerine kızmaz ve dokunmazlardı. Öyle ki kişi babasını öldüren kimseyle karşılaşsa ona elini kaldırmazdı. Kinane oğullarından "Kalmez" isimli bir kimse bu duruma düştü.
"Suçluyu bize getirin." dedi. Onlar da:
"Bu ay Muharrem ayı'dır." dediler. O da:
"Bu yıl Muharrem ayı'nı erteleriz. Her iki ay da Safer ayı olur. Gelecek yılda ise onu kaza ederiz. Her iki ay da Muharrem ay'ı olur" dedi. Onlar da söylediklerini yaptılar. Ertesi yıl olunca dedi ki:
"Safer ayında savaş yapmayın. Onu Muharrem ayı ile birlikte haram ay sayın. Bunlar iki haram ay'dır. Geçen yıl, Muharrem ayını ertelemiştik. Bu yıl onu kaza ediyoruz..." İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu." [115]

38. "Ey inananlar! Size ne oldu ki, "Allah yolunda, savaşa çıkın" dendiği zaman yere çöküp kaldınız? Oysa dünya hayatının geçimi ahîrete göre pek az bir şeydir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'dan bu ayetin, Tebük Gazvesi ile ilgili olarak nazil olduğu rivayet edilmiştir.
Hz. Peygamber (s.a.v.) Taif'den dönünce Medine'de ikamet etti ve Bizans ile cihâd edilmesini emretti. O vakit ise, sıcağın çok şiddetli olduğu ve Medine'deki meyvelerin gelişip olgunlaştığı bir zaman (hasad zamanı) idi. Böylece ashâb, Bizans ile savaşmayı gözlerinde büyüttüler ve onları çok büyük gördüler. İşte bundan dolayı bu ayet nazil oldu.[116]
2- Bu ayet, Tebük Gazvesine teşvik ve bu gazveden geri kalanları bu geri kalmalarından dolayı azarlamak için inmiştir. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Taif ve Huneyn seferinden döndükten sonra Medine-i Münevvere'de kısa bir ikametin ardından hicretin dokuzuncu senesi Receb ayında Rumlarla savaşmak üzere cihad ile emrolundu ve seferberlik ilân etti. Ancak zaman gazveye gitmek için en uygunsuz zamandı: Ülkede kıtlık ve kuraklık vardı, sıcaklar çok şiddetliydi; hurma ve meyveler olgunlaşmıştı ve insanlara gölgenin hoş geldiği bir mevsimdi. Bir de gidilecek mesafe çok uzak, üzerlerine gidilecek düşmanlar çok kalabalıktı. Dolayısıyla gazveye çıkmak insanların gözlerinde büyüdü, gölgede, evlerinde, çoluk çocuklarıyla kalmak daha sevimli, savaşa çıkmak da zor geldi. Allah Tealâ, insanların savaşa çıkmada ağır davrandıklarını bilince işte bu âyet-i kerimeyi indirdi.[117]
3- Mücâhid (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet, Fetihten sonra insanlar, Tebük harbi ile emir olundukları zaman indi. Onlar yaz ayında, hurmaların gölgelerinin koyulaştığı, meyvelerin olgunlaştığı, gölgelerin arzu edildiği zaman çıkmakla emir olundular. Çıkmak onlara ağır geldi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[118]
4- Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethinden bir sene sonra, hicretin dokuzuncu yılında Tebük'e çıktığına göre bu âyet ve Tebük Gazvesi hakkında nazil olan diğer âyet-i kerimeler hicretin dokuzuncu senesi nazil olan âyetlerden cümlesindendir.[119]

39. Eğer emrolunduğunuz bu cihada elbirlik çıkmazsanız Allah sizi pek acıklı bir azaba duçar eder. Yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Siz O'na hiçbir surette zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Necdet İbni Nefî'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Ben bu âyeti İbni Abbas'a sordum. İbni Abbas (r.a.) dedi ki:

"Rasûlullah arapların savaşa çıkmalarını istedi. Onlar bunda ağır davrandılar. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi, onlardan yağmuru tuttu, bu onların azabı oldu."[120]
2- Hasan el-Basrî dedi ki:
"Allah, o ashabın başına gelen azabı en iyi bilendir." [121]
3- Tebük gazvesi, yaz mevsiminin en sıcak günlerinde, meyvelerin olgunlaştığı bir zamanda vuku bulmuştu. Bu yüzden bazı kimseler, savaşa çıkacak yerde, ağaçların gölgelerinde dinlenmeyi arzuluyorlardı. Bu sefer de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e katılmayanlar, müminlerden ve münafıklardan olmak üzere iki grup idiler. Münafıklar birbirlerine;
"Bu sıcakta sefere çıkmayın", diyerek, orduya katılmayıp geri kalmak için birbirlerini teşvik ediyorlardı. Bunun üzerine Allah seferden geri kalan müminleri kınamak üzere Tevbe süresinin 39 ve 40. âyetlerini inzal buyurdu."[122]
4- Bu ayetlerin, Mekke'nin fethinden bir yıl sonra, hicrî 9'uncu yılda meydana gelen Tebük gazvesine peygamber tarafından yapılan çağrıya gevşek davrananları azarlama mahiyetinde indiği hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur.
Araştırmacılar, halkın Rumlarla cihad için düzenlenen Tebük gazvesine çıkmakta gevşek davranmalarını şu sebeblere bağlarlar:
1- Kıtlık.
2- Mesafenin uzaklığı ve diğer gazalarda olduğu gibi, uzun bir hazırlık yapılmasına duyulan ihtiyaç.
3- O dönemde, Medine'de mahsullerin olgunlaşmış olması.
4- Aşırı sıcaklar.
5- Bizans ordusunun çok kalabalık olması.[123]

40. Eğer siz O'na yardım etmezseniz, (bilin ki) kâfirler onu iki kişiden biri olarak Mekke'den çıkardıkları zaman, bizzat Allah O'na yardım etmişti. Hani O ikisi mağarada iken Peygamber, arkadaşına. "Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir" diyordu. Allah da O'nun üzerine sekinetini indirdi, onu görmediğiniz ordularla teyid etti ve kâfirlerin kelimesini alçalttı. Allah'ın kelimesi ise çok yücedir. Allah aziz ve hakimdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Alimler şöyle anlatmışlardır:
"Kureyşliler ile diğer Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürme hususunda anlaşmışlardı. Bunun üzerine, *"Hani bir zaman o kâfirler, seni tutup bağlamak veya öldürmek yahut yurdundan çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı"* [124] ayet-i kerimesi indi. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e,
"Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile birlikte, gecenin ilk saatlerinde çıkıp Sevr Mağarası'na gitmesini emretti. Binâenaleyh ayetteki, *"Kâfirler onu çıkardıkları zaman..."* ifadesiyle, onların onu çekip gitmeye mecbur bırakmaları kastedilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v..) de. Hz. Ebu Bekir (r.a.) ile birlikte, gecenin başlangıcında çıkıp mağaraya gittiler. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), karartısı kâfirlerin kendisini aramalarına mani olsun diye Hz. Ali (k.v.)'ye. yatağında yatmasını emretti. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) arkadaş Hz. Ebu Bekir ile birlikte, Allah'ın gitmelerini emrettiği yere ulaştı. O ikisi, Sevr Mağarasına varınca, orada ne olup olmadığını araştırmak için, önce Hz. Ebu Bekir içeri girdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, ona:
"Sana ne oluyor?" deyince, Hz. Ebu Bekir:
"Anam babam sana feda olsun (yâ Rasulallah), mağaralar yırtıcı hayvanların ve haşeratın sığınağıdır. Eğer burada birşey varsa, o, senin değil, benim başıma gelsin" dedi. Mağarada bir delik vardı. Hz. Ebu Bekir (r.a.) oradan Hz. Peygamber'e zarar verecek birşey çıkmasın diye, topuğunu onun üzerine koydu. Müşrikler onların izlerini sürüp mağaraya yaklaştıklarında, Hz. Ebu Bekir (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v.) için endişeye kapılarak ağladı. İşte o zaman

"Tasalanma, Allah bizimledir" [125] dedi. Hz. Ebu Bekir:
"Gerçekten Allah bizimle mi? deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Evet" dedi. Bunun üzerine, Hz. Ebu Bekir (r.a.), yanağındaki göz yaşlarını silmeye başladı.
Hasan el-Basri'den rivayet edildiğine göre, o, Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in mağaradaki ağlayışını hatırlayınca ağlıyor, onun gözyaşlarını silişini hatırlayınca da, kendisi de göz yaşlarını siliyordu.
Yine rivayet edildiğine göre, müşrikler mağaranın -stünde belirince Hz. Ebu Bekir (r.a), Allah'ın Rasulü için tir tir titreyerek:
"Eğer bugün senin başına birşey gelirse, Allah'ın dini yok olur" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah
"Sen, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünürsün? (ne tasalanıyorsun?)" buyurdu.

Rivayet edilmiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) mağaraya girince, Hz. Ebu Bekir bir tutam ot alarak mağaranın önüne koydu. Allah iki güvercin gönderdi ve o iki güvercin, mağaranın girişinde o otların üzerine yumurtladılar. Bir örümcek de, mağaramn kapısına ağını dokudu. Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Allah'ım! Sen onların gözlerini kör et" diye dua etti. O kâfirler mağaranın etrafında dönüp dolaştılar ama hiç kimseyi göremediler." [126]
2- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Âyet-i Kerime, Rasulullah (s.a.v.)'in Mekke'den Medine'ye hicretini bahis mevzuu etmektedir. Hicret, İslâm tarihinde bir dönüm noktası ve en önemli olaylardan bir tanesidir. Özet olarak şöyle cereyan etmiştir:
Mekke'de müslümanlara müşrikler tarafından işkenceler, kötülükler yapılıyordu. Bu sebeple Müslümanların bir kısmı Habeşistan'a hicret etmişti. Daha sonraları, Medine'de bulunan Evs ve Hazreç kabilesinden, İslâmiyeti kabul edenler çoğalınca, Müslümanlar, Rasülullah'ın müsaadesiyle Medine'ye hicret etmeye ve orada önemli bir güç haline gelmeye başladılar. Mekkeli müşrikler bu durumdan endişelendiler. Rasulullah'ın da oraya giderek Müslümanların başına geçmesi halinde kendileri için çok tehlikeli olacağını düşünerek Dârü'n-nedve denilen yerde toplanıp durumu müzakere ettiler. Ve Ebu Cehl'in teklifiyle Rasulullah'ı öldürmeye karar verdiler. Bu durumu Cebrail (a.s.) Rasulullah'a bildirdi. Ve Medine'ye hicret etmesine Allah tealanın müsaade buyurduğunu tebliğ etti.
Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) o gece, Hz. Ali'yi kendi yatağına yatırarak evinden çıktı ve evinin etrafında bekleyen kâfirlerin yüzüne bir avuç toprak serpti. Böylece kâfirler kendisini göremediler Doğruca Hz. Ebubekir'in evine gitti ve beraberce hicret edeceklerini söyledi. Hemen bir kılavuz tutuldu ve üç gün sonra develeri alıp Sevr dağına gelmesi söylendi.
Rasulullah (s.a.v.) ile Hz. Ebubekir o gece şehirden çıkarak Mekke'ye bir saat mesafede bulunan Sevr dağına gittiler. Ve orada bulunan mağaraya sığındılar.
Ertesi sabah müşrikler, Rasulullah'ın Mekke'den ayrılmış olduğunu öğrenince onu aramaya başladılar. Her tarafı arıyorlardı. Sevr dağına kadar da geldiler. Fakat mağaranın ağzına, Allah'ın takdiriyle örümcek ağını germiş bir kuş da oraya yuva yapmıştı. Bu durumu gören müşrikler, bu mağarada kimsenin bulunamayacağını düşünerek içeriye girmediler. Böylece Rasulullah ve arkadaşı müşriklerin saldırısından kurtuldular.
Rasulullah (s.a.v.) ile Hz. Ebubekir, üç gün sonra, kılavuzun getirdiği develere binerek Medine'ye doğru yola çıktılar...
İşte bu mağarada bulundukları sırada Hz Ebu Bekir, mağaranın ağzına kadar gelen müşriklerin, kendilerini göreceği endişesine kapılarak demişti ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, eğer bunlardan biri ayağını biraz daha kaldıracak olsa bizi görecekler." Rasulullah (s.a.v.) de buyurmuştur ki:
"Ey Ebubekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünebilirsin?" [127] Yani, Allah bizimle beraberdir hiç endişe etme.
Âyet-i kerime, Rasulullah'ın, hicret sırasında Allah tealanın himaye ve lütfuna mazhar oluşunu gösterdiği gibi Hz. Ebubekir'i de anarak onun mertebesinin yüceliğine de işaret buyurmaktadır." [128]

41. "İsteyen, istemeyen, hepiniz savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihat edin. Bilirseniz bu sizin çin hayırlıdır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah teala müminlere, zor veya kolay olsun, isteyerek veya zoraki olsun, her tür şartlarda, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşmalarını emretti. [129]
2- Bu âyet, sanat, bağ-bahçe işleri, meşgale ve dağınıklık sebebiyle mazeret beyan edenler hakkında inmiştir. Allah Teala ise durumlarına göre savaşa çıkmalarından öte onları asla mazur saymadı.
3- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû Amr. b. Mutırr'dan, o İbrahim b. Ali'den, o Yahya b. Yahya'dan, o Süfyan b. Uyeyne'den, o İbn Cud'an'dan, o da Enes'ten bize şu rivayette bulundu:
"Ebû Talha bu âyeti okuyup dedi ki:
"Allah Teala'nın hiçbir kimsenin mazeretini dinleyip kabul ettiğini, böylece o kişinin mücahid olarak Şam'a sefere çıkıp sonunda öldüğünü işitmiyorum." [130]
4- Süddî de şunu söylüyor:
"İri yarı şişman bir zat olan Mikdad b. Esved, Rasulullah (s.a.v.)'a gelip bu halinden ona yakındı ve kendisine savaşa çıkmamak için müsade etmesini istedi. Derken Mikdad hakkında bu âyet nazil oldu." [131]
Ayet-i kerimenin *"Gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak savaşa çıkın..."* ifadesi de bu duruma uygun

düşmektedir.[132]
5- Bu âyet nazil olunca insanlara pek zor geldi ve bu yüzden Allah Teala bu âyeti nesh edip *"Güçsüzlere, hastalara ve sarfedecek bir şeyi bulunmayanlara, Allah ve peygamberine bağlı kaldıkları müddetçe sorumluluk yoktur. İyi davarananlara sorumluluk olmaz. Allah bağışlayandır, merhamet edendir."* 91. âyeti indirdi.
Sonra da Tebük Savaşı'ndan geri duran münafıklar hakkında *"Kolay bir kazanç, normal bir yolculuk olsaydı sana uyarlardı, fakat çıkılacak yol onlara uzak geldi, kendilerini helak ederek, "Gücümüz yetseydi sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Allah, onların yalancı olduğunu elbette biliyor."* 42. âyetiyle *"Aranızda savaşa çıkmış olsalardı, ancak sizi bozmağa çalışırlar ve fitneye düşürmek için aranıza sokulurlardı, içinizde onlara kulak verenler var. Allah kendilerine yazık edenleri bilir."* 47. âyetini indirmiştir.
Rasulullah (s.a.v.) yola çıktığında askerini Seniyyetü'1-Veda' isimli tepede tanzim etti, Abdullah b. Ubeyy kendi askerini Seniyyetü'l-Veda'dan daha aşağıda bulunan Zû Cüdde'de tanzim etti ve iki grup ordu beraber olmadı. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) orduyu yürütünce Abdullah b. Ubeyy, münafıklar ve kalbinde şüphe olanlarla beraber Rasulullah'tan ayrılıp, savaşa gitmediler. Bunun üzerine Allah Teala peygamberini teselli etmek üzere âyetini indirdi."[133]
6- Hadramî'den rivayet edildiğine göre "insanlardan bazılarının hasta veya yaşlı olması dolayısıyla "Eğer ben bu sefere katılmazsam herhalde günahkâr olmam." demesi üzerine bu âyet-i kerime inmiştir."[134]
7- Mücâhid der ki:
"Mekke'nin fethi, Huneyn ve Taif savaşlarından sonra yaz mevsiminde Tebük Gazvesine çıkmak üzere seferber olmakla emrolunmuşlardı. O sırada sıcaklar şiddetliydi, hurmalar toplanmıştı, meyveler olgunlaşmıştı. Sıcaklar sebebiyle herkes gölgelere çekilmiş, nefisler gölgeyi ister olmuştu. İşte bütün bunlardan dolayı yeni bir sefere çıkmak insanlara zor geliyor ve:
"Bizden ağır olanlar var, ihtiyaçlı olan var, yoksul olan var, işi olan var, işi dağınık ve çok olan var." diyorlardı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[135]
8- Süfyân es-Sevrî'nin babasından, onun da Ebu'd-Duhâ Müslim ibn Sabîh'den rivayetine göre "Berâe Sûresinden ilk nazil olan bu âyet-i kerimedir."[136]
9- Bu, Ebu Mâlik el-Ğıfârî'den de rivayet edilmiştir.[137]
10- Ebû Talha'dan rivayet edilmiştir:
"Hıfâfen ve Sikâlen'in manası, genç ve yaşlı, Allah hiç kimsenin özrünü dinlemez demektir. Sonra O (Ebû Talha), Şam'a gitti, savaştı ve öldürüldü." [138]
11- Bu ayet, malı mülkü, işi olduğu için mazeret ileri süren kimseler hakkında indi. Allah ne olursa olsun, onlardan cihada gitmelerinden başka bir şey kabul etmedi. [139]
12- İbn Ümmi Mektûm'un, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Benim de savaşa çıkmam gerekir mi?" dediğinde, Hz. Peygamber'in de:
"*Sen ya hafifsin, ya da ağır, "sakîl"sin..."* dediği, bunun üzerine İbn Ümmî Mektûm'un, ailesine dönerek silahını kuşandığı ve Hz. Peygamber'in önünde beklediği; bunun üzerine de Cenâb-ı Hakk'ın:
"Âmâya göre bir hareç, darlık ve günah yok" [140] ayetinin nazil olduğu rivayet edilmiştir."[141]
13- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bir kimse şöyle diyebilir:
"Alimler, bu ayetin Tebük Savaşı hakkında nazil olduğu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in geride, bazı kadın ve erkekleri bıraktığı hususunda ittifak etmişlerdir. Bu durum, cihâdın, farz-ı ayn değil, farz-ı kifayeden olduğuna delalet eder. Öyleyse Hz. Peygamber'in savaşa katılmasını emrettiği herkesin, ister hafif, isterse ağır olarak savaşa katılması gerekir. Ama, Hz. Peygamber'in orada kalmalarını emrettiği kimselerin de, orada kalmaları ve savaşa iştirak etmemeleri gerekir. Böyle olması halinde, ayetin mensûh olduğunu söylemeye gerek kalmaz." [142]

42. Eğer kolay bir kazanç ve orta (uzaklıkta) bir sefer olsaydı elbette senin arkana düşerlerdi. Fakat zorluk onlara uzak geldi. Kendilerini helak edercesine "Gücümüz yetseydi herhalde biz de sizinle birlikte çıkardık." diye yemin edeceklerdir. Allah biliyor ki onlar muhakkak yalancılardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yüce Allah mazeretleri olmadığı halde varmış gibi göstererek, Tebük gazvesine katılmamak için Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin isteyip yerlerinde kalan münâfıkları kınamak üzere Tevbe süresinin 42-50. âyetlerini inzal buyurdu.

[143]

2- Müfessirler bu âyet-i kerimenin, Tebük Gazvesine katılmıyarak geride kalan münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Bu kimseler, çeşitli bahaneler ileri sürerek cihattan geri kalmışlar ve bu davranışlarıyla Rasulullah'ı kandırdıklarını zannetmişlerdi. Allah teala bunların iç yüzünü, Peygamberine bildirerek, bahanelerinin yersiz olduğunu ve iddialarında yalancı olduklarını açıkladı. [144]

43. Allah seni affetsin! Doğrular sana besbelli olup yalancıları bilmeden önce neden onlara izin verdin?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid der ki:
"Bu âyet-i kerime, "Rasûlullah'tan (Tebük Gazvesine katılmamak için) izin isteyin. Eğer size bu sefere katılmama izni verirse oturun, sefere katılmayın; izin vermezse yine oturun ve sefere katılmayın." diyen kimseler hakkında inmiştir."[145]
2- Amr ibn Meymûn el-Ezdî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiş:
"Rasûlullah (s.a.v.), kendisine haklarında herhangi bir emir gelmemişken iki şey yapmıştı. Bunlar: Tebük Gazvesinden geri kalmaları hususunda münafıklara izin vermesi ve Bedr esirlerinden fidye alması. Allah Tealâ bunlardan birincisi hakkında daha sonra bu âyet-i kerimeyi indirdi."[146]
3- Bu, aynı zamanda Katade'den de rivayet olunmuştur. [147]
4- Bazı alimler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evla olanı terkettiğini, Allahü Teâlâ'nın da affı uyarı şeklinde bir hitapla belirttiğini ve buna "nazikçe azarlama" dendiğini söylemişlerdir. Resulullah (s.a.v.) onlara vahiy nazil olmadan izin vermişti. [148]
5- Yüce Allah münafıkları kınadığı bu âyetler arasında, bazı kimselere, mazeretlerinin gerçek olup olmadığını araştırmadan, sefere katılmaları hususunda izin verdiği için Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kınamaktan da geri kalmadı.[149]
6- Katade diyor ki:
"Allah teala bu âyet-i kerime'de, savaşa katılmamak için bahaneler uydurup izin isteyenlere izin verdiği için Rasulullah'ı kınamış ancak bundan sonra Nur suresinin şu âyetini indirerek bu gibi insanlara izin verip vermemekte Rasulullah'ı serbest bırakmıştır.
"... Eğer onlar, bazı işleri için senden izin isterlerse içlerinden dilediğine izin ver." [150]

45. Senden ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmıyanlar ve kalbleri şüpheye düşüp şüphelerinde bocalayanlar izin isterler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre "bu âyet-i kerime de herhangi bir özrü olmaksızın Tebük'e katılmamak üzere izin isteyen münafıklar hakkında nazil olan âyetler cümlesinden olup bazı rivayetlerde bunların 39 kişi oldukları da kaydedilmiştir."[151]

46. Eğer onlar çıkmak isteselerdi elbette bunun için hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü de kendilerini sefere çıkmaktan alıkoydu ve onlara: "Oturun oturanlarla beraber." denildi.
47. Eğer onlar da aranızda çıkmış olsalardı size şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlar ve aranıza muhakkak bir fitne sokmak isteyerek koşarlardı. İçinizde onlara iyice kulak verenler de var. Allah, zalimleri çok iyi bilendir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimeler de Tebük Gazvesi hakkında nazil olan âyetlerdendir. [152]
2- İbn İshak'tan rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, Tebük Gazvesine çıkmamak için mazeret bildirerek izin isteyenler soylu kimselerdendiler, Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl ve Cedd ibn Kays da onlardan olup kavimleri içinde şerefli kimselerdi. Allah, bunların çıkıp müminlerin ordularını ifsad edeceklerini bildiği için bunları, yerlerinde bırakmış ve savaşa çıkmalarını nasibetmemiştir."[153]

3- Suddî der ki:
"el-Mikdâd ibnu'l-Esved çok iri ve şişman birisiydi. Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve bu durumundan şikâyetle kendisine gazveye katılmama konusunda izin vermesini istedi ve onun hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu. Ancak bu âyet-i kerime insanlara ağır geldi de Allah Tealâ bunu neshederek Tevbe: 9/91 âyet-i kerimesini indirdi. Bundan sonra da Tebük gazvesinden geriye kalan (ve bu gazveye katılmıyanlar) hakkında da Allah Tealâ Tevbe: 9/42 ve Tevbe: 9/47 âyetlerini indirdi."[154]
4- Rasûlullah (s.a.v.) Tebuk gazvesi için Medine-i Munevvere'den hareketinde ordugâhını Seniyyetu'l-Vedâ'da kurdu. Abdullah ibn Ubeyy de Seniyyetu'l-Vedâ'dan aşağıda Zi'l-Hıdde'de ordugâh kurdu. Onun ordugâhındaki insan sayısı Hz. Peygamber (s.a.v.)'inki ile kıyaslanırsa iki ordugâhın az olanı değildi. Rasûlullah (s.a.v.) hareket edip Tebuk'e doğru yürüyünce Abdullah ibn Ubeyy beraberindeki münafıklar ve şüphe ehli ile birlikte geri kaldı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ Peygamberini teselli etmek üzere *"Şayet sizinle birlikte çıkmış olsalardı sizin kaybınızı artırmaktan başka bir işe yaramazlardı..."* âyet-i kerimesini indirdi."[155]

48. Andolsun ki onlar daha önce de fitne aramışlar ve sana karşı bir takım işler çevirmişlerdi. Nihayet hak ortaya çıktı ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri galip geldi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn İshâk'ın Zührî, Yezîd ibn Rûmân, Abdullah ibn Ebî Bekr, Asım ibn Ömer ibn Katâde ve başkalarından rivayetine göre "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), müslümanlara, Rumlarla savaşa çıkmak üzere hazırlanmalarını emretti. Bunu öyle bir zamanda emretti ki insanlar için savaşa çıkmak zordu; sıcaklar şiddetli, havalar kurak, meyveler olgunlaşmış, gölgeler daha çok sevilir, insanlar gölgelerde meyveleriyle kalmayı sever, içinde bulundukları rahat halden dışarı çıkmaktan hoşlanmazdı. Halbuki daha önce Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gazveye çıkarken çıkacağı yeri ya söylemez, ya da kinaye yollu söyler, söylediğinden başka bir yere yönelir; gazveye çıkacağı hedefi gizlerdi, Bu sefer ise öyle yapmayıp tam tersine hedefi açıkladı. Çünkü mesafe uzaktı, sefere çıkmak için en uygun olmıyan zamandı, düşman kuvvetli ve çoktu. Savaşa çıkılacak yeri açıkladı ki insanlar kendilerini ona göre hazırlasınlar, hazırlıklarını ona göre yapsınlar. Dolayısıyla insanlara cihadı emredip, Rum üzerine sefere çıkmakta olduklarını onlara haber verdi. İnsanlar, savaşa gidilenler Rumlar olduğu ve onları da kuvvetli ve kalabalık gördükleri için istemeye istemeye hazırlandılar. Rasûlullah (s.a.v.) bu seferde işi sıkı tuttu, insanlara acele etmelerine emretti, zenginleri, Allah yolunda harcamada bulunmaya, gazilerin masraflarını üstlenmeye teşvik etti.
Sefere çıkılınca Rasûlullah ordugâhını Veda tepeleri üzerine, Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl de ordugâhını ondan aşağıda Zi'1-Hidde'de Cebâne dağı eteklerinde kurdu. Onun ordugâhı kalabalık olması bakımından iki ordugâhın az olanı değildi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ordugâhından hareketle yola çıkınca Abdullah ibni Übeyy ibn Selûl, münafık ve şüphe ehliyle birlikte geride kaldı. Abdullah ibn Übeyy İbn Selûl, Avf ibnu'l-Hazrec oğulları kardeşi; Abdullah ibn Nebtel, Amr ibn Avf oğulları kardeşi; Rifâa ibn Yezîd ibn Tâbut ise Kaynukâ' oğulları kardeşi olup her üçü de münafıkların büyüklerinden, İslâm'a ve müslümanlara tuzak kurmaya çalışan kimselerden idiler. İşte onlar hakkında Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[156]
2- Saîd ibn Cübeyr ve İbn Cüreyc'den "Bu âyet-i kerime ile, Akabe gecesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e suikast hazırlıyan 12 münafık kastedildiği rivayet edilmişse de[157] Biraz ilerde geleceği üzere sahih olan, bunlar hakkında bu sûrenin 74. âyeti olan *"Onlar, başaramıyacakları bir şeye yeltendiler..."* âyetinin nazil olduğudur."[158]

49. "Onlardan, "Bana izin ver, beni fitneye düşürme" diyen vardır. Bilin ki onlar zaten fitneye düşmüşlerdi. Cehennem, inkâr edenleri şüphesiz kuşatacaktır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet münafık Cedd b. Kays hakkında inmiştir. Rasulullah (s.a.v.) Tebük Gazvesi için hazırlık görmeye başlayınca bu münafığa dedi ki:
"Ya Eba Vehb, Benî Asfar ***[159]*** *ile, karşılığında onlardan köleler ve cariyeler elde edeceğin zorlu bir savaşa iştirak etmez misin?"* Münafık Cedd şöyle cevap verdi:
"Ey Allah'ın Rasulü, kavmim çok iyi bilir ki ben kadınlara çok düşkün, aşık bir adamım. Sarışın Rum kızlarını gördüğüm takdirde onlara tahammül edemeyeceğimden gerçekten korkuyorum. O kadınlar yüzünden beni fitneye düşürme. Sen'den ayrılıp Medine'de oturmama izin ver de sana malımla yardım edeyim." Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.), ondan yüz çevirdi ve:
"Sana izin verdim" buyurdu. İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."

Bu âyet nazil olunca Rasulullah (s.a.v.) Benî Seleme Kabilesi'ne -ki Cedd de o kabiledendi-:
"Ey Seleme Oğulları, sizin ulunuz kimdir?" buyurdu. Onlar da:
"Cedd b. Kays'tır, ne var ki o, cimrinin, korkağın tekidir" dediler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Cimrilikten daha büyük bir hastalıklı olan kimdir? Bilakis sizin ulunuz, beyaz tenli, cömert bir delikanlı olan Bişr b. Bera b. Ma'rur'dur."
(başka bir rivayette Amr ibnu'l-Cemûh)'dur." buyurmuş[160]
İşte bu zat hakkında Rasulullah (s.a.v.)'ın şairi olan Hassan b. Sabit şu şiiri inşad etmiştir:
"Rasulullah (s.a.v.) -ki hak, bu sözü bizden diyen kişiye ulaşacaktır-:
"Kimi ulu sayarsınız" buyurdu. Biz de kendisine:
"İçimizde kendisini cimri tanıdığımız, çok uğursuz, yaramaz birisi olan Cedd b. Kays'tır" dedik. Buyurdu ki:
"Cedd'i yerdiğiniz şeyden daha büyük dert nedir?"
Ve Rasulullah (s.a.v.), bir başka eli övüp yüceltti. İbn Bera'yı cömertliği sebebiyle ulu kişi ilan etti. Böylece bağış, iyilik sahibi olan Bişr, seyyid kılınmayı hak etti. Kendisine sefaret heyeti geldiği zaman malını alabildiğine harcadı. Ve dedi ki:
"Malımı alınız. Zira o mal, yarın tekrar geri dönecektir."
Bu âyetten sonra gelen âyetler 60. âyete kadar münafıklar hakkındadır."[161]
2- İbn Zeyd'den rivayette ise bu Cedd ibn Kays'ın münafıklardan olduğu belirtiliyor.[162]
3- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.) Tebük harbine çıkmak istediğinde, Cedd İbni Kays'a:
"Ey Cedd İbni Kays, Benî Asfar ile zorlu bir savaşa iştirak etmez misin?" buyurdu. Cedd îbni Kays:
"Ya Rasûlallah, ben kadınlara düşkün biriyim. Ben ne zaman Benî Asfar'ın kadınlarından görürsem, fitneleniyorum. Bana izin ver fitneye düşmeyeyim." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [163]
4- Bunun benzerini İbn Merduyeh ve İbnu Ebî Hatim Abdullah İbni Câbir'den rivayet etti. [164]
5- Zühri, Yezid, Abdullah ve Âsim'in rivayetlerine göre, Peygamberimiz, Cedd b. Kays'ın, Tebük seferi için hazırlanmasını isteyerek şöyle buyurmuştur.
"Ey Cedd, bu sene Rumların cellatlarına karşı savaşa var mısın?" Cedd ise şöyle cevap vermiştir:
"Ey Allah'ın Rasulü bana izin ver, beni fitneye düşürme. Vallahi kavmim, kadınlara benden daha düşkün birisinin olmadığını çok iyi bilir. Korkuyorum ki Rum kadınlarını görünce sabredemem."
Bunun üzerine RasululIah (s.a.v.) ondan yüz çevirerek:
"Haydi sana izin verdim." buyurmuştur, işte bu olay üzerine bu âyet nazil olmuştur." [165]
6- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Nebî Aleyhis-selâm:
"Harp edin, Benî Asfar'ın kadınlarından ganimetlenin." buyurdu. Münafıklardan bazı insanlar:
"O, sizi kadınlarla fitneliyor." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[166]
7- Öyle anlaşılıyor ki Tevbe: 9/46-59 âyetleri hep bir siyak üzere; Tebük seferine katılmıyan münafıklar hakkında nazil olmuş olan âyetlerdir.[167]

50. Eğer sana bir iyilik erişirse bu onları fenalaştırır. Bir kötülük erişirse de derler ki: "Biz, önceden tedbirimizi almışızdır." Ve sevinerek dönüp giderler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Câbir ibn Abdullah'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Tebuk Gazvesine katılmıyarak Medine'de geri kalan münafıklar, Hz. Peygamber ve beraberindeki mü'minler ordusu hakkında: "Muhammed ve ashabı büyük sıkıntıya uğradılar, helak oldular." gibi aslı astarı olmıyan kötü haberler yaymaya başlamışlar. Daha sonra Hz. Peygamber ve ordusunun selâmette oldukları mealinde onları yalanlıyan haberler gelince bu münafıkları üzmüş, onların fenasına gitmiş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[168]

53. De ki: 'Gerek istekli, gerek isteksiz olarak infak edin, nasıl olsa kabul edilmiyecektir. Çünkü siz gerçekten fâsıklar topluluğu oldunuz."
54. Verdiklerinin onlardan kabul edilmesini engelleyen şudur: Onlar, Allah'a ve Rasûlü'ne küfretmişlerdir. Namaza

tembel tembel gelirler ve mallarını da istemeye istemeye infak ederler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimeler de yukarda bahsi geçen Cedd ibn Kays hakkında nazil olmuştur.
1- İbni Abbas'tan rivayet edildi:
"Ced b. Kays:
"Ben kadınları gördüğüm zaman sabredemem, fitneye düşerim. Fakat sana malımla yardım ederim" dedi. Bunun üzerine, onun hakkında:
"İster isteyerek, ister istemeyerek harcayın, sizden kabul olunmayacaktır" ayeti nazil oldu."[169]
2- İbni Abbas'tan rivayet edildi:
"Ced b. Kays, Tebük Gazvesi için hazırlıklarını sürdürürken kendisini sefere katılmaya teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bana savaşa katılmama konusunda izin ver, ben sana malımla yardım edeyim." Demiş, işte onun bu sözü hakkında bu âyet-i kerimeler nazil olmuştur."[170]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ayetin nüzul sebebi husuŝi ise de, hükmü umumidir."[171]

58. "Sadakalar hakkında sana dil uzatanlar vardır. Onlara verilirse hoşnut olurlar, verilmezse, hemen öfkeleniverirler."
59. Şayet onlar Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiklerinden hoşnut olsalardı da "Bize Allah yeter, yakında bize lûtfundan bol bol verir, Rasûlü de. Biz ancak Allah'a rağbet edenleriz." demiş olsalardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, Abdullah b. Hamid'den, o Hafız Ahmed b. Muhammed b. Hasan'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Abdurrezzak'tan, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o Ebû Seleme b. Abdirrahman'dan, o da Ebû Said el-Hudrî'den bize şu haberi verdi;
"Rasulullah (s.a.v.) sadakaları paylaştırdığı bir sırada Temim Kabilesi'ne mensub olan İbn Zi'1-Huveysıra -ki bu zat Haricî kökenli olan Harkus b. Züheyr'dir- kendisine gelip:
"Hakkımızda adaletli davran ey Allah'ın Rasulü" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Sana yazıklar olsun. Ben adalet gözetmediğim takdirde kim adalet gözetebilir?" buyurdu. İşte bu âyet bu sebebe binaen nazil olmuştur."[172]
Bu hadisi Buhari, Abdullah b. Muhammed, Hişam, Ma'mer tarikinden rivayet etmiştir.[173]
2- Bunun benzerini Câbir'den (r.a.) İbnu Ebî Hatim anlattı.[174]
3- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i Kerime "Zul Huveysire" adındaki bir münafık hakkında nazil olmuştur. Rasulullah (s.a.v.) Huneyn ganimetlerini taksim ederken bu adam Rasulullah'a:
"Ey Muhammed âdil ol. Hiç de adaletli davranmadın." demiş Rasulullah (s.a.v.) de ona:
"Vay haline, ben adaletli davranmazsam kim adaletli davranır"[175] buyurmuştur. Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur."[176]
4- Hadise, bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olduğu kaydı olmaksızın Buhârî'de Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayetle şöyle tahric olunmuştur:
"Biz, Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanındaydık. O, ganimetleri (veya kendisine getirilen zekât mallarını) taksim ediyordu. Temîm oğullarından birisi olan Zu'1-Huvaysıra geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, adaletli ol." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Yazık sana. Ben adaletli değilsem, başka kim adaletli olabilir ki? Eğer ben adaletli davranmamışsam sen hepten kaybettin, hüsrana uğradın demektir." buyurdu. Ömer:
"Ey Allah'ın elçisi, izin ver şunun boynunu vurayım." dedi. Efendimiz (s.a.v.):
"Bırak onu. Onun öyle arkadaşları var ki sizden birisi onunla birlikte kıldığı namazını, onunla birlikte tuttuğu orucunu hakir görür, onlar Kur'ân okurlar ama Kur'an onların hançerelerinden aşağı geçmez, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar..." buyurdular."[177]
5- Hadise Müslim'de de Câbir ibn Abdullah'tan Huneyn dönüşü Ci'râne'de Hz. Peygamber ganimetleri dağıtırken

ayrıntılarıyla, fakat Zu'l-Huvaysıra'nın adı verilmeksizin tahric olunmuştur.[178]
6- Buhârî ve Müsned'de Ebu Saîd el-Hudrî'den gelen başka bir rivayet biraz daha ayrıntılı ve bu münafığın ismi Abdullah ibn Zi'l-Huvaysıra olarak zikrediliyor. Şöyle ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) ganimeti taksim ederken İbn Zi'1-Huvaysıra et-Temîmî geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi adaletli ol." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Yazık sana, ben adaletli değilsem başka kim adaletli olabilir ki?" buyurdu. Ömer ibnu'l-Hattâb:
"Ey Allah'ın elçisi, bana izin ver şunun boynunu vurayım." dedi, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bırak onu; onun öyle arkadaşları var ki sizden birisi onunla beraber kıldığı namazını, onunla beraber tuttuğu orucunu hakir görür. Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar: Okun demirine bakarlar bir şey yok, okun sapına bakarlar bir şey yok, okun tüyüne bakarlar bir şey yok; yani ok hedefe isabet etmemiş. Onlardan siyah (zenci) bir adam (çıkacak ki) iki elinden (veya iki memesinden) biri kadın memesi (ya da lop et) gibi hop hop eder. İnsanların fitnesi zamanında (ya da insanlar ayrılığa düştükleri bir zamanda) çıkacaklar." buyurdular. İşte onun hakkında *"İçlerinden kimi de sadakalar hakkında sana dil uzatırlar..."* âyet-i kerimesi nazil oldu.
Ebu Saîd el-Hudrî der ki:
"Şehadet ederim ki bunu Rasûlullah (s.a.v.)'tan işittim ve yine şehadet ederim ki Ali onu öldürdüğünde ben de onunla birlikte idim, onu getirdiler; tam tamına Rasûlullah (s.a.v.)'ın onu tarif ettiği vasıf üzere idi."[179]
7- İbn Mes'ûd'dan gelen rivayette ise "Hurkûs'un, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gıyabında: "Bu taksimle Allah'ın rızası gözetilmemiştir." dediği, bunu duyan İbn Mes'ûd'un gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber vermesiyle Efendimiz (s.a.v.)'in: *"Allah Musa'ya rahmet eylesin; ona bundan daha fazla eziyet edilmişti de sabretmişti."* buyurduğu ve bunun üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu belirtilmiştir."[180]
8- Kelbî'nin rivayetine göre bu âyet, kalpleri İslam'a ısındırılan münafıklar hakkında inmiştir. İçlerinden, Ebû'l - Cevvaz isimli bir adam, Rasulullah (s.a.v.)'a: "Eşit olarak taksim etmedin" demişti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[181]
9- Bir başka rivayette bu münafık "Arkadaşınızı görmez misiniz? verdiğiniz zekâtları koyun çobanlarına dağıtıyor ve bunun adaletli olduğunu sanıyor." demişti. [182]

10- Meşhur olan Zu'l-Huveysıra Hurkûs ibn Zuheyr hakkında nazil olduğudur.[183]
11- Davud b. Ebî Asım'ın şöyle dediğini rivayet eder:
"Peygamber (s.a.)'e bir miktar sadaka getirildi. O da:
"*Şu şuraya, şu şuraya"* diye taksim etti, sadaka bitti. Bunu, ensardan bir adam gördü ve:
"Bu taksim adaletli değil" dedi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [184]
12- Kelbî şöyle demiştir:
"Münafıklardan Ebu'l-Cüraz denilen bir adam, Hz. Peygamber (s.a.s)'e:
"Sen, Allah'ın sana, sadakaları fakirlere ve yoksullara vermeni emrettiğini iddia ediyorsun. O halde niçin koyun çobanlarına sadaka veriyorsun?" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber:
"Ey babasız kalasıca! Musa çoban değil miydi? Davûd çoban değil miydi?" der. Adam çekip gidince, Hz. Peygamber:
"Bu adamdan ve bunun arkadaşlarından sakının, çünkü onlar münafıktırlar..." buyurur."[185]
13- Ebu Bekir el-Esamm (r.h.), tefsirinde şunu rivayet etmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabından birisine:
"Falanca hakkında ne biliyorsun?" dedi. O da:
"Onun hakkında hiçbir bilgim yok. Bildiğim ancak odur ki, siz onu meclisinizde kendinize yakın oturtuyor ve ona bol atiyyeler veriyorsunuz." deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"O münafıktır, ama nifakına rağmen onu idare edip geçiştiriyorum. Onun, kendisinden başkasına kötülük yapmasından korkuyorum." buyurdu. Bunun üzerine o sahabî:
"Keşke, ona verdiğinin birazını da falancaya verseydin" deyince, Hz Peygamber:
"O, mü'mindir. Onu, imanına havale ediyorum, ama öbürü ise, münafıktır. Onun fesadından korktuğum için onu idare ediyorum" der." [186]

14- Rivayetlerin hepsi de, eleştirilerin münafık için olduğuna işaret eder. [187]

61. "İkiyüzlülerin içinde "O her şeye kulak kesiliyor" diyerek peygamberi incitenler vardır. De ki: "O kulak, Allah'a inanan ve müm'inlere inanan, sizin için hayırlı olan, içinizden inanan kimselere rahmet olan bir kulaktır."

Allah'ın peygamberini incitenlere can yakıcı azap vardır."
62. Sizi hoşnut etmek için Allah'a yemin ederler. Halbuki Allah ve Rasûlü onların hoşnut etmelerine daha lâyıktırlar. Eğer mü'minler iseler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet -içlerinde el-Culâs ibn Suveyd ibnu's-Sâmit, Rifâ'a ibn Abdu'l-Münzir ve Vedîa ibn Sabit'in de bulunduğu- münafıklardan bir grup hakkında inmiştir. Bunlar, Rasulullah (s.a.v.)'ı incitirler, O'nun hakkında yakışık almayan şeyler söylerlerdi. Onların bazısı demiş ki:
"Bunu yapmayın. Zira dediklerinizin O'na erip de bu yüzden bizi bastıracağından korkarız." Cülas b. Süveyd de:
"Dilediğimizi söylüyoruz, sonra da O'na geliyoruz da dediklerimizle bizi doğruluyor. Şu halde Muhammed sadece dinleyen bir kulaktır" demişti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi." [188]

2- Muhammed b. İshak b. Yesar ve başkalarının rivayetine göre " bu âyet, münafıklardan Nebtel b. Haris denilen bir kişi hakkında inmiştir. Bu zat uzun çeneli, kızıl gözlü, koyu kırmızı yanaklı, hasılı çirkin kılıklı bir kişiydi. Hakkında, Rasulullah (s.a.v.)'ın: *"Kim şeytanı görmek isterse Nebtel b. Haris'e baksın"* buyurduğu kimse işte budur. Rasulullah'ın sözlerini gizlice münafıklara ulaştırırdı. Kendisine:
"Bunu yapma" dendiğinde:
"Muhammed kendisine birşey anlatanın sözünü tasdik eden bir kulaktan başka birşey değildir. İstediğimizi söylüyor, sonra O'na gelip yemin ediyoruz da bizi doğruluyor" demişti. İşte Allah Teala bu âyeti bu yüzden indirmiştir."[189]
3- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyeti kerimenin, Nebtel b. Haris hakkında nazil olduğu söylenmiştir. O, Rasulullah'a: "Bu kulak kesilen biri kendisine kim ne anlatırsa tasdik ediyor." demiş, bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur." [190]
4- Hasan el-Basrî şöyle demiştir;
"Münafıklar, "Bu adam sadece (dinleyen) bir kulaktır. İsteyen onu dilediği yere çevirir. Onun bir kararlılığı, azmi bulunmamaktadır" diyorlardı."[191]
5- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Nebtel îbni Haris, Rasûlullah'a gelir, onun meclisinde oturur, ondan dinlediklerini münafıklara intikal ettirirdi. Allahü Teâla bu âyeti indirdi."[192]
6- Süddî'nin rivayetine göre, "münafıklardan -içlerinde Cülas b. Süveyd b. Samit ve Vedia b. Sabit'in de bulunduğu- bir grup insan bir araya geldiler. Bunlar Peygamber (s.a.v.)'i tuzağa düşürmek istiyorlardı. Yanlarında Amir b. Kays denilen Ensar'lı bir genç bulunuyordu. Onu küçümsediler ve ileri geri konuştular. Dediler ki:
"Vallahi eğer Muhammed'in dedikleri gerçekse o halde biz elbette eşeklerden daha aşağıyız demektir." Bu söz üzerine o genç gazaba gelip:
"Vallahi Muhammed (s.a.v.)'in dedikleri gerçek, siz de elbette eşeklerden daha aşağısınız" dedi. Sonra o genç Peygamber (s.a.v.)'e gelip kendisini bu durumdan haberdar etti. Rasulullah (s.a.v.) da bu münafıkları çağırıp durumu kendilerine sordu. Onlar da Amir'in alabildiğine yalancı biri olduğuna yemin ettiler ve;
"Allah'ım, doğru söyleyenin doğruluğunu, yalan söyleyenin yalanından seçilip ortaya çıkarmadıkça bizi birbirimizden ayırma" diye dua ettiler. Bunun üzerine münafıklar hakkında bu âyetler nazil oldu."[193]
7- Katâde'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Münafıklardan bir adam:
"Allah'a yemin ederim, bunlar bizim ileri gelenlerimiz ve en hayırlılarımız. Eğer Muhammed'in söyledikleri hak ise bunlar eşeklerden daha kötüler." demişti. Bunu müslümanlardan bir adam duydu ve:
"Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in söyledikleri haktır ve sen eşeklerden daha kötüsün." dedi ve gidip olanları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattı. Hz. Peygamber o adamı (münafığı) çağırttı ve ona:
"Seni, bu söylediklerini söylemeye iten nedir?" diye sordu. Kendi kendine lanet etmeye ve böyle bir şey söylemediğine dair Allah'a yemin etmeye, onun söylediklerini gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlatan müslüman da:
"Ey Allahım, doğrunun doğruluğunu, yalancının da yalanını ortaya çıkart." demeye başladı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Sizi hoşnut etmek için Allah'a yemin ederler..."* âyet-i kerimesini indirdi."[194]
8- Esamm da şunu rivayet etmiştir:
"O münafıklardan birisi kavmine:
"Eğer Muhammed'in söylediği hak ve gerçek ise, biz eşekden daha adi ve kötüyüz." deyince, karısının oğlu bunu duydu ve:

"Vallahi o, gerçektir; vallahi sen, kendi eşeğinden daha şerli ve kötüsün..." dedi. Sonra da, bu sözü Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştırdı. Bunun üzerine o münafıkların bir kısmı:
"Muhammed ancak, (her şeyi dinleyen) bir kulaktır. Şayet sen onunla karşılaşır da, bunu söylemediğine dair yemin edersen, o seni tasdik edip sözünü doğrular" deyince, bu ayet, işte onun o sözünü nakletmek üzere nazil ofdu." Bunun üzerine, o sözü Hz. Peygamber'e ileten kimse:
"Ya Rasûlallah, ben de bundan önce müslüman olmamıştım. Şüphesiz, bu delikanlının, benim katımdaki değeri büyüktür. Allah'a andolsun ki, ona teşekkür borçluyum" dedi.
Allah, Peygamber'i için bir hüccet olsun ve o münafıklar, yaptıklarından vazgeçsinler diye, münafıkların saklamış olduğu çeşitli küfürlerini ortaya koyarak, (bir ayetinde),
"İçlerinden sadakaların taksimi hususunda seni ayıplayacaklar da var..." ***[195]***; peşinden,
"(Yine o münafıkların) içlerinde öyle kimseler vardır ki, Peygamber'e eza ederler..." [196]; daha sanra da,
"İçlerinden kimi de Allah'a şöyle ahdetmişti..." [197] buyurmuş, bunların dışmda da, gayble ilgili olan diğer haberleri muhtelif ayetlerinde bildirmiştir. Bütün bunlarda, O'nun Allah katından gönderilmiş gerçek bir nebi olduğuna dair deliller bulunmaktadır." [198]
9- Bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında böyle ileri geri konuşan ve hakkında bu âyet inen kişi Attâb ibn Kuşeyr'dir.[199]
10- Kurtubî der ki:
"Ayet Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ancak bir kulak olduğunu, kendisine söylenen her şeyi kabul ettiğini söyleyen Attâb b. Kuşeyr hakkında nazil oldu."[200]
11- Münafıklar içinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda oturup da ondan duyduklarını münafıklara aktaran ve "Muhammed bir kulaktır. Yani kim ona bir şey söylerse ona inanır" diyen kimse de vardı. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi bu kimse hakkında inzal buyurdu.[201]
12- Bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olan kişi, rivayetlerde muhtelif kişiler olarak verilmekle birlikte hepsinin ortak vasfı münafık olmalarıdır ve bu yönüyle rivayetler arasında gerçek bir ihtilâftan söz edilmez.[202]
13- Onlar, bu sözleriyle Peygamberimizin zekâsının olmadığını, işleri derin düşünmediğini, saf kalbli, her duyduğuna çabucak aldanıveren bir kimse olduğunu kasdediyorlardı. Onun için, ona -casusa göz dendiği gibi- kulak demişlerdi. [203]

64. "İki yüzlüler, kalblerinde olanı haber verecek bir sûrenin inmesinden çekiniyorlar. De ki: "Alay edin bakalım, Allah çekindiğiniz şeyi ortaya koyacaktır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî'nin rivayetine göre, "münafıklardan birisinin:
"Vallahi ben istemişimdir ki; gerçek ortaya çıkarılıp yüz değnek yiyeyim de hakkımızda bizi rüsvay edecek bir vahiy inmesin" demesi üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[204]
2- İbn İshak bu münafığın ismini Mahşî ibn Humeyyir olarak vermekte ve daha sonra tevbe ettiğini, tevbesinin kabulü ile Yemâme'de şehid olduğunu kaydetmektedir[205] ki 65. âyetin nüzul sebebinde de zikredilecektir.[206]
3- Mücahid'in rivayetinde ise; "o münafıklar aralarında söz söylerler, sonra da:
"Umarız ki Allah aleyhimize olarak sırrımızı açıklamaz" derlerdi." [207]
Âyet-i kerime bu hususa işaret buyurmaktadır.
4- İbn Keysân da münafıklardan bir grubun, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tebük'ten dönüşü sırasında karanlık bir gecede Hz. Peygamber (s.a.v.)'e suikast hazırladıklarını, Cibril'in de gelerek Rasûlullah (s.a.v.)'a bunu haber verdiğini ve işte böylece bu âyet-i kerimenin inmiş olduğunu söylemiştir.[208]
5- Hasan el-Basri şöyle demektedir:
"On iki münafık, münafıklık olan bir iş hususunda anlaştılar. Cebraîl (a.s.), Hz. Peygamber'e onların isimlerini bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Birtakım kimseler, şöyle şöyle anlaşmışlar... Binâenaleyh, onlar kalksınlar ve itirafta bulunsunlar Rablerinden bağışlanmalarını dilesinler ki. ben de onlara şefaatçi olayım!." dedi. Ama, hiçbiri kalkmadı. Müteakiben Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Falanca, falanca; sen, sen.., kalkın" dedi ve bu kimselerin yanına geldi. Daha sonra onlar;
"Biz suçumuzu kabul ediyor ve affımızı istiyoruz..." dediklerinde, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Şu anda ben, hiçbir şey olmamış gibi şefaatçi olmayı gönülden arzuluyorum. Allah da, çabucak kabul edecektir. Onun için, yanımdan çıkın" dedi. Bunun üzerine, hiç kimse bir şey söylemeden, orayı tamamen boşalttılar."[209]
6- Esamm da şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebük'ten dönerken, oniki kişi, onu öldürmek amacıyla durmuşlardı ve onlar, karanlık bir gecede de yüzlerine birer maske takmışlardı. Derken, Cebrail (a.s.) bunu Hz. Peygamber'e haber verdi ve ona, onların binitlerinin yüzlerine vuracak olan birisini onlara göndermesini emretti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, bu işi Huzeyfe'ye emretti. Huzeyfe de, onların binitlerinin yüzüne vurup onları kovaladı, böylece bu kimseleri uzaklaştırdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Huzeyfe'ye:
"Onların hangi topluluktan, kabileden olduğunu anlayabildin mi?" deyince Huzeyfe:
"Hiç birisini tanıyamadım" dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) onların isimlerini teker teker sayarak:
"Bunu bana Cebrail haber verdi" dedi. Bunun üzerine de Huzeyfe:
"Sen, onların öldürülmeleri için onlara gönderilmedin mi?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Arapların, "Muhammed, kendi adamlarıyla savaştı. Zafere kavuşunca da onları öldürmeye başladı" demesinden korkuyorum. Allah, bu hususta bize kâfidir." [210] buyurdu." [211]

65. "Onlara soracak olursan, "Biz and olsun ki, eğlenip oynuyorduk" diyecekler; De ki: "Allah'la, âyetleriyle, peygamberiyle mi alay ediyordunuz?"
66. Mazeret beyan etmeyin. Gerçekten siz, imanınızdan sonra kâfirler oldunuz. İçinizden bir topluluğu affetsek bile mücrimler oldukları için bir topluluğa da azâb ederiz.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan ve Katade'den rivayet edildiğine göre, "Rasulullah (s.a.v.) Tebük Gazvesi'nde iken, önünde bir grup münafık bulunduğu bir sırada, bu münafıklar Rasulullah (s.a.v.) hakkında:
"Bu adam, Şam'ın saraylarını ve kalelerini fethetmeyi mi ümid ediyor? Bu iş O'nun için çok uzaklarda. Ne mümkün" demişlerdi de Allah (c.c.) Peygamberini bu konuşmadan haberdar etmişti. Bunun üzerine Allah'ın Nebi'si:
"Kafileyi seferden alıkoyup yürüyüşü durdurun" buyurdu. Müteakiben o münafıklara gelip:
"Şöyle şöyle söylediniz değil mi?" buyurdu. Onlar da:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz ancak dalıp eğleniyorduk" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[212]
2- Zeyd b. Eslem ve Muhammed b. Ka'b'ın rivayetlerine göre, Tebük Seferi esnasında münafıklardan bir kişi -Muhammed (s.a.v.)'i ve Ashabı'nı kasdederek-:
"Bizim şu Kur'an okuyanlarımız gibi alabildiğine geniş karınlılar, alabildiğine yalan sözlüler, düşmanla karşılaşma esnasında da alabildiğine korkak olanlar görmedim" demişti. Avf b. Malik de ona:
"Yalan söyledin, fakat sen, bir münafıksın. Rasulullah (s.a.v.)'a mutlaka haber vereceğim" demişti. Avf bunu müteakib Rasulullah'a haber vermeye gitti de bu hususta Kur'an'ın kendisini geçtiğini buldu. Derken bu münafık, devesine binip, yola koyulan Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki;
"Ey Allah'ın Rasulü, biz sadece lafa dalmış eğleniyorduk, yolculuk şakaları yaparak üzerimizden yol yorgunluğunu atıyorduk."[213]
3- İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle dedi:
"Tebük harbi'nde Münafıklardan birisi, Resûlullah (s.a.s) ve mü'minleri kastederek:
"Bizim şu Kur'an okuyanlarımız gibi alabildiğine geniş karınlılar, alabildiğine yalan sözlüler, düşmanla karşılaşma esnasında da alabildiğine korkak (ödlek) olanlar görmedim." dedi. Bunun üzerine sahabeden biri:
"Yalan söyledin, fakat sen, bir münafıksın. Rasulullah (s.a.v.)'a mutlaka haber vereceğim" dedi ve bunu Hz. Peygamber (s.a.s)'e haber vermek için gitti, kendisi daha oraya varmadan, Hz. Peygamber'e bu ayetlerin indiğini gördü. O münafık da, devesine binmiş olarak, Hz. Peygamber'e geldi ve:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz şaka yapıyorduk, yolu (kolayca) katedelim diye kervancılar gibi (abuk-sabuk) konuşuyorduk" dedi. O münafık:
"Biz ancak (yol zahmetini hissetmemek için lafa) dalmış bulunuyor, şakalaşıyorduk" deyip duruyor, Rasulullah (s.a.v.) da:
"Allah ile, O'nun ayetleriyle, O'nun Rasulü ile mi eğleniyordunuz" diyor, münafığın sözüne hiç aldırış etmiyor, bu sözden başka birşey söylemiyordu."[214]
4- Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Abdillah el-Cevzakî, Bişr b. Ahmed b. Bişr'den, o Ebû Cafer

Muhammed b. Musa el-Hulvanî'den, o Muhammed b. Memun el-Hayyat'tan, o İsmail b. Davud Mihrecanî'den, o Malik b. Enes'ten, o Nafı'den, o da İbn Ömer (r.a.)'den bize şu rivayette bulundu:
"Abdullah b. Ubeyy'i, Rasulullah (s.a.v.)'ın önünde yürürken gördüm. Taşlar ayağını yaralıyor, sağa sola sapıyordu, Diyordu ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz ancak lafa dalmış şakalaşıyorduk. Peygamber (s.a.v.) de: *"...Siz, Allah'la, O'nun âyetleriyle ve Peygamberi'yle mi eğleniyordunuz?"* âyetiyle cevap veriyordu."[215]
5- Ancak eğer bu hadise Tebük Gazvesi esnasında olmuşsa bu münafığın Abdullah ibn Übeyy olması mümkün değildir. Çünkü daha önce başka âyet-i kerimelerin nüzul sebebinde de geçtiği üzere Abdullah ibn Übeyy Tebük Gazvesine katılmamıştır. Bu durumda ya bu münafık, başka rivayetlerde geçtiği üzere Vedî'a ibn Sâbit'tir[216], ya da biraz sonra (74. âyetin nüzul sebebinde) geleceği üzere hadise Mustalık oğulları gazvesinde olmuş olmalıdır.
İbn İshak bu münafıklardan Ümeyye ibn Zeyd oğulları kardeşi ve Amr ibn Avf oğullarından olan Vedîa ibn Sabit'in adını vermektedir.[217]
6- Bu seferde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile eğlenenlerden birisi de Seleme oğulları ile antlaşmalı olanlardan birisi olan Mahşî ibn Humeyyir el-Eşcaî imiş. Ancak -ikinci âyette *"İçinizden bir topluluğu affetsek bile..."* ifadeleriyle işaret olunduğu üzere- bu zat, daha sonra güzelce tevbe etmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ismini (bir rivayette kendisinin ve babasının ismini) değiştirmesini istemiş, Efendimiz de ona Abdullah ibn Abdurrahman adını vermiş. Allah yolunda cihadda şehid olarak ölmeyi temenni etmiş, bu dileğine erişerek Yemâme savaşında şehid olmuş.[218] Öldüğü yer ve öldüren bilinmiyor.[219]
7- Bu hadiseyi İbn Abbâs'tan rivayetle Ebu Salih şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.) Tebük'ten dönüş yolunda iken el-Cedd ibn Kays, Vedî'a ibn Hizam ve el-Cüheyr ibn Humeyr, Rasûl-i Ekrem'in önünde yürüyor ve aralarında konuşuyorlarmış. Bunlardan ikisi Hz. Peygamber (s.a.v.) ile alay etmeye, üçüncüleri de bir şey demeyip o ikisinin söylediklerine gülmeye başlamış. Cibrîl gelerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e onların, kendisiyle alay edip güldüklerini haber vermiş de Efendimiz (s.a.v.) Ammâr ibn Yâsir'e:
"Git, şunlara neden güldüklerini sor ve Allah sizi yaktı." de." buyurmuş. Ammâr yanlarına gelip neye güldüklerini sorunca ve
"Allah sizi yaktı." deyince haklarında bir âyet indiğini anlıyarak özür dilemek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler. Cüheyr:
"Vallahi ben bir şey söylemedim, sadece söylediklerine şaşarak güldüm." demiş ki âyet-i kerimedeki *"Mazeret beyan etmeyin. Gerçekten siz, imanınızdan sonra kâfirler oldunuz."* ile Cedd ibn Kays ve Vedî'a;
"İçinizden bir topluluğu affetsek bile" ile Cüheyr;
"Mücrimler oldukları için bir topluluğa da azâb ederiz." ile de yine Cedd ve Vedî'a kastedilmiştir."[220]
8- Ka'b İbni Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Mahşî İbni Humeyr dedi ki:
"Sizden her kişiye, yüz yüz vurmasını, Kur'an kendisi hakkında inmekten kurtulmak üzerine tercih ederim." Bu Rasûlullah'a ulaştı. Söyleyenler özür için Rasulullah'a geldiler. Allahü Teâlâ, bu âyetleri indirdi."[221]
9- Rivayet olunduğuna göre savaşa katılmayanlardan, ne yaptıkları ve niçin katılmadıkları sorulunca, onlar da bu sözü söylediler.[222]
10- Ebu Müslim, *"Münafıklar, kalblerinde olanı açıkça haber verecek bir surenin inmesinden daima endişe ederler"* [223] ayetinin tefsirinde şöyle dedi:
"O münafıklar, bu sakınma ve endişe tavrını, istihzâvârî ortaya koymuşlardı. Bundan dolayı Allah Teâlâ, bu ayette, onlara
"Niçin böyle yaptınız" denildiğinde, onlar:
"Biz bunu tenkid için değil, lafa dalıp şakalaşmak için yaptık" dediler."[224]
11- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ayeti anlamak için, bu rivayetlere ihtiyaç yoktur. Çünkü ayet onların tenkid ve istihza yolu ile fasit bir söz söylediklerini anlatmaktadır. Binâenaleyh Resûlullah (s.a.v.) onlara böyle söylemiş olduklarını haber verince, onlar endişeye kapılarak:
"Biz o sözü ciddi olarak değil, bir şaka olarak söyledik" diyerek özür beyan ettiler ki işte onların,
"Biz ancak (yol zahmetini hissetmemek için lafa) dalmış bulunuyor, şakalaşıyorduk" şeklindeki sözlerinin manası budur. Yani, "Biz bunu sırf şaka olsun diye söyledik" demektir. Bu, innema kelimesinin hasr manası ifade ettiğine delalet eder. Çünkü eğer böyle olmasaydı, onların eğlenceye dalıp şakalaşmalarından dolayı, istihza eden kimseler [225]

olmamaları gerekmezdi. Bu durumda da, onların bu mazeret ve cevapları, tam bir mazeret ve cevap olmaz."

74. "And olsun ki, müslüman olduktan sonra inkar edip küfür sözünü söylemişler iken, söylemedik diye Allah'a yemin ettiler, başaramayacakları bir şeye giriştiler; Allah ve peygamberi bol nimetinden onları zenginleştirdi ve öç almaya kalktılar. Eğer tevbe ederlerse iyiliklerine olur; şayet yüz çevirirlerse, Allah onları dünya ve ahirette can yakıcı azaba uğratır. Yeryüzünde bir dost ve yardımcıları yoktur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhak'ın rivayetine göre "Münafıklar Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte Tebük Seferi'ne çıkmışlardı. Onların bazısı bazısıyla başbaşa kaldıklarında Rasulullah (s.a.v.)'a ve Ashabı'na küfrederler ve İslam Dini'ne saldırırlardı. Onların bu dediklerini Huzeyfe, Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştırdı da Rasulullah (s.a.v.) onlara:
"Ey münafıklar, tarafınızdan bana ulaşan bu haber nedir?" buyurdu. Onlar da böyle birşey demediklerine yemin etmişlerdi. İşte onları yalanlamak için Allah Teala bu âyeti indirdi."[226]
2- Rivayet olunduğuna göre bu ayet, Abdullah İbn Ubeyy hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, Hz. Peygamber’i kastederek:
"Andolsun ki, şayet Medine'ye dönersek, aziz ve şerefli olanlar, zelil olanları Medine'den çıkaracaktır" dedi. Zeyd İbn Erkam bunu duydu ve Hz. Peygamber'e haber verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Abdullah İbn Übeyy'i öldürmeye niyetlendi. Bundan dolayı, Abdullah gelerek bunu söylemediğine yemin etti de, hemen bu ayet nazil oldu." [227]
3- Katade'nin rivayetinde, "Cüheyne'den bir kişiyle Gıfar’dan bir kişi kavgaya tutuştular. Gıfar Kabilesinden olan kişi, Cüheyne Kabilesi"nden olan o kişiye üstün geldi. Bunun üzerine Abdullah b. Ubeyy şöyle seslendi:
"Ey Evs Oğulları, kardeşinize yardım edin. Vallahi bizimle Muhammed'in misali ancak "besle köpeğini yesin seni" diyen kimsenin misali gibidir. Vallahi, şayet Medine'ye dönersek en aziz olan, en zelil olanı elbette Medine'den çıkaracaktır." Müslümanlardan bir kişi bu sözü işitmişti. Derhal Rasulullah (s.a.v.)'a gelip haber verdi. Rasulullah (s.a.v.) da ona haber salıp getirtti. Bu sefer o, bu sözleri demediğine dair Aİlah adına yemin etmeye başladı. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[228]
4- Siyer ve tefsirlerde meşhur olan Cuheyneli-Ğıfarlı kavgası, Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'un mes'eleye karışması ve "Medine'ye dönünce aziz olan zelil olanı oradan çıkaracaktır." demesi hadisesi hicretin beşinci senesi olaylarından Mustalık Oğulları gazvesinde meydana gelmiş olup Münâfıkûn Sûresi bu sebeple nazil olmuştur ve yerinde genişçe verilecektir. Dolayısıyla bu Katâde rivayetinde ya Mustalik Oğulları gazvesi yerine yanlışlıkla Tebük Gazvesi denilmiştir, ya da benzer bir kavga ve bu sefer başka bir münafığın mes'eleye karışarak İbn Übeyy ibn Selûl’ün sözleri gibi bir söz sarfetmesi Tebük Gazvesi yolunda da olmuştur. Buna göre bu sözleri söyleyen İbn Übeyy ibn Selûl olamaz. Çünkü o, kendine tabi olanlarla birlikte bu sefere katılmamıştı. Bu durumda âyet-i kerime İbn Übeyy hakkında değil de başka bir münafık hakkında nazil olmuş olmalıdır. Bu ihtilâfın üzerinde, zaman faktörü dışında durmamak gerekir. Çünkü neticede bu âyet-i kerime bir münafığın Hz. Peygamber ve getirdiği hak dine hakaret ve daha sonra da bu hakaretin inkârı üzerine inmiştir ve burada vurgulanan da münafıklardaki ruh halidir. Öte yandan bu rivayetleri "Bu hadiselere karışanlar bu âyet-i kerimenin hükmü altına girmişlerdir." şeklinde anlamak da mümkündür.[229]
5- Hişâm ibn Urve'nin babasından rivayetine göre *"Allah adına yemin ederler ki bir şey söylemediler. Halbuki onlar küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklarından sonra kâfir olmuşlardır..."* âyet-i kerimesi el-Culâs ibn Süveyd ibnu's-Sâmit hakkında nazil olmuştur. O ve karısının Mus'ab adındaki oğlu Kuba'dan geliyorlarmış. Culâs:
"Muhammed'in getirdiği hak ise biz şu üzerinde olduğum eşekten daha kötüyüz." demiş. Mus'ab:
"Ey Allah'ın düşmanı, senin bu söylediklerini gidip Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne haber vereceğim." demiş. Mus'ab kendisi şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim. Benim hakkımda bir âyet inmiş olmasından veya başıma bir felâket gelmesinden korkuyordum.
"Ey Allah'ın elçisi, ben ve Culâs Kuba'dan geliyorduk; şöyle şöyle dedi. Şayet onun bu suçu ile cezalandırılmam ya da başıma bir felâket gelmesi, ya da onun bu suçuna karıştırılmam korkusu olmasaydı bunu size haber vermez (koğucu gibi davranmak istemez)dim." dedim. Culâs'ı çağırttı ve ona:
"Ey Culâs, Mus'ab'ın söylediklerini gerçekten söyledin mi?" diye sordu. Culâs öyle bir şey söylemediğine dair yemin etti de Allah Tealâ *"Allah adına yemin ederler ki bir şey söylemediler. Halbuki onlar küfür sözünü söylemişler ve müslümanlıklarından sonra kâfir olmuşlardır..."* âyet-i kerimesini indirdi."[230]
6- Rivayet olunduğuna göre "Hz. Peygamber, Tebûk Gazvesi'nde iki ay geçirdi. Bu arada kendisine Kur'an ayetleri nâzil oluyor ve savaşa katılmayan münafıkları ayıplıyordu. Bu sırada, Cülâs İbn Süveyd:

"Allah'a yemin ederim ki, bizim en şereflilerimiz olan ve Medine'de bırakmış olduğumuz kardeşlerimiz hakkında Muhammed'in söylemiş olduğu şeyler şayet doğru ise, biz eşekten daha adiyiz, kötüyüz, demektir" dedi. Bunun üzerine, Amir İbn Kays el-Ensari, Cülas'a;
"Evet, Allah'a yemin ederim ki, Hz. Muhammed doğrudur. Sen, eşekten daha adisin!" dedi. Bu söz, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştı. Bunun üzerine Cülas, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkarıldı. Ve, o bunu söylemediğine dair, Allah'a yemin etti. Bunun üzerine Amir, ellerini yukarıya kaldırarak:
"Allah'ım kuluna ve Peygamber'ine, doğru olanı tasdik eden; yalancıyı da tekzib eden hükmünü, ayetini indir!" diye dua etti. İşte, bunun üzerine de bu ayet nazil oldu. Bunun peşinden de Cülas:
"Hiç şüphesiz Allah, bu ayette tevbeden bahsetmektedir. Ben bu sözü söyledim, Amir doğrudur." dedi. Tevbe etti ve tevbesinde hep samimi kaldı."[231]
7- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"el-Culâs ibn Süveyd ibnu's-Sâmit, Tebük harbinde Rasûlullah'tan geride kalanlardandı. Culâs:
"Eğer bu kişi doğru ise, biz eşeklerden daha şerliyiz." dedi. Umeyr İbni Sa'd, onun bu sözünü Rasûlullah'a götürdü. Culâs
"Öyle söylemedim", diye yemin etti. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi. İnsanlar onun tövbe ettiğini söylediler. Tövbesi güzel oldu." [232]
8- Ka'b İbni Mâlik bunun benzerini anlattı. [233]
9- Urve (r.a.)'den bunun benzerini Tabakât'ta İbn Sa'd anlattı. [234]
10- İbn İshâk ise bu el-Culâs ibn Süveyd'in karısının oğlunun adını Umeyr ibn Saîd olarak vermekte[235]:
11- İbnu'l-Esîr de Usdu'l-Ğâbe'sinde Umeyr ibn Saîd isminin hatalı olduğunu, doğrusunun Umeyr ibn Sa'd olduğunu, bu Umeyr'in Amr ibn Avf oğullarından ve el-Culâs ibn Süveyd'in karısının oğlu olduğunu kaydedip bu hadiseyi aynen anlattıktan sonra Culâs'ın tevbe ettiğini ve hem de tevbesinde samimi olduğunu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de onun tevbesini kabul buyurduğunu zikretmekte[236] ve fakat aynı hadiseyi bir de Mus'ab ibn Ümmü'l-Culâs'ın hal tercemesinde Mus'ab için anlatmaktadır.[237]
12- Bu durumda Culâs'ın ya birisi Mus'ab, diğeri Umeyr olmak üzere ana bir, iki kardeşi vardır; ya da aynı kişi kaynaklarda bir defa Umeyr, bir defa da Mus'ab adıyla kaydedilmiştir. Mes'elenin bu yanı tabiidir ki bizim için önemli değildir. Bizce önemli olan bir münafığın Hz. Peygamber aleyhinde gıyabında atıp tutması, ona hakaretler etmesi ve bir müslümanın da -akrabası bile olsa- gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e durumu haber vermesidir. Bu hadise, Tebuk Gazvesi hazırlıklarının yapıldığı bir sırada meydana geldiğine göre[238] âyet-i kerime Tebuk Gazvesi hakkında nazil olan âyetlerdendir.[239]
13- Enes ibn Mâlik'ten rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Zeyd İbn Erkam, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün hutbe okurken münafıklardan bir adamın:
"Eğer bu doğru, gerçek ise biz eşeklerden daha kötüyüz." dediğini duymuş ve bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iletmiş. Bu sözü söyleyen münafık ise söylediğini inkâr etmiş ve bunun üzerine Allah Tealâ
"Allah adına yemin ederler ki bir şey söylemediler..." âyet-i kerimesini indirmiş."[240]
14- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Bir gün (Tebuk Gazvesi sırasında olsa gerek) Hz. Peygamber (s.a.v.) bir ağacın altında oturuyordu.
"Size birazdan şeytanın gözleri ile bakan bir adam gelecek." buyurdular. Gözleri mavi (çini gözlü) birisi göründü. Hz. Peygamber (s.a.v.), adamı çağırıp:
"Sen ve arkadaşların bana neden sövüyordunuz?" diye sordu. Adam gidip arkadaşlarını da getirdi ve hep birden böyle bir şey söylemediklerine yemin ettiler de Hz. Peygamber onları bıraktı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ
"Allah adına yemin ederler ki bir şey söylemediler..." âyet-i kerimesini indirdi."[241]
15- Kısacası, Peygamber Efendimiz Tebük Gazvesinde iki ay kaldı. Kendisine, Tebük Gazvesine gitmeyenleri eleştiren Kur'ân ayeti nazil oldu. Bazı münafıklar, Kur"ân'da zikrolunmayan ve râvilerin lafzında ihtilâf ettiği bazı küfür sözler sarfettiler. Nüzul sebeplerinin birkaç tane olmasına herhangi bir mani yoktur.[242]
16- Taberi, ayetin, bu münafıklardan her ikisi (Abdullah b. Übeyy ve Cülas İbn Süveyd) hakkında da nazil olabileceğini söylemiştir.[243]

74- "...Onlar, başaramadıkları birşeye de yeltendiler..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhak dedi ki:
"Akabe Mevkii'nde geceleyin Rasulullah (s.a.v.)'i uçuruma itmeyi kurmuşlardı. Bunlar Rasulullah (s.a.v.) ile beraber bulundukları bir sırada Tebük'ten dönüşte Rasulullah (s.a.v.)'ı öldürmek üzere söz birliği yapmış bir gruptu. Böylece O'nun gaflet anını kollamaya başladılar. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) tepeyi çıkmağa başladı. Onların bir kısmı öne geçti, bir kısmı da geride kaldı. Bu, gece oluyordu. Dediler ki:
"Tepeye tırmandığı bir sırada O'nu bineğinden vadiye aşağı iteriz." O gece Rasulullah (s.a.v.)'ın devesini Ammar b. Yasir tutuyor, Huzeyfe de sevk ediyordu, Huzeyfe develerin ayak seslerini işitmişti. Geri dönüp bakınca yüzleri sarılı bir grup gördü.
"Defolun, defolun ey Allah'ın düşmanları" dedi. Onlar da bu işten geri durdular ve Rasulullah (s.a.v.) geçip nihayet istediği yere kondu. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[244]
2- Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin Delâilu'n-Nübüvve'sinden naklen İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm'inde hadise Huzeyfe ibnu'l-Yemân'ın ağzından anlatılmakta ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e suikast hazırlıyan münafıkların sayısı 12 olarak verilirken tanınmamak için yüzlerini peçeledikleri (örttükleri), buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve Huzeyfe'nin onları tanıdıkları ayrıntılarına da yer verilmektedir.[245]
3- Olay, İmam Ahmed'in Müsned'inde Ebu't-Tufeyl'den naklen şöyle anlatılıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Tebük Gazvesi'nden dönerken bir münadiye emretti de o şöyle nida etti:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) yamaç yolunu (geçidi) tutmuştur, kimse o yolu tutmasın." Huzeyfe, Rasûlullah (s.a.v.)'ın binitini geminden tutup çeker, Ammâr da sürerken birden binitleri üzerinde yüzleri peçeli bir grup Rasûlullah (s.a.v.)'ın binitini sürmekte olan Ammâr'ın üzerine çullandılar. Ammâr. onların binitlerinin yüzlerine vurmaya başladı. Rasûlullah (s.a.v.), Huzeyfe'ye:
"Dur, dur!" buyurup binitinden indi. Ammâr döndüğünde:
"Ey Ammâr, o topluluğu tanıdın mı?" diye sordu. Ammâr:
"Binitlerinin hepsini tanıdım, fakat kavim peçeliydi." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ne istediklerini bilir misin?" diye sordu. Ammâr:
"Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah'ın Rasûlü'nün binitini ürkütüp onu geçitten aşağı atmak istediler." buyurdu.
Bir gün Ammâr, Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından bir adamla kavga etti de ona:
"Allah için söyle Akabe ashabı (geçitte Rasûlullah'a suikasta yeltenenler) kaç kişiydiler, biliyor musun?" dedi. Adam:
"On dört kişiydiler." dedi. Ammâr:
"Şayet sen de onlardan isen 15 kişiydiler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), onlardan
"Allah'a yemin olsun ki biz, Rasûlullah'ın münâdisini duymadık ve o topluluğun ne istediğini de bilmiyorduk." diyen üçünü mazur gördü. Ammâr der ki:
"Ben şehadet ederim ki kalan 12'si dünya hayatında da şahidlerin dikileceği günde de Allah ve Rasulü'ne düşmandırlar."[246]
4- Tebük dönüşü münafıkların Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hazırladıkları bu suikast, Taberânî'nin el-Mu'cemu'l-Kebîr'indeki Huzeyfe ibnu'l-Yemân Müsned'inde çok daha ayrıntılı bir şekilde ve suikastçıların isimleri de verilerek yer almaktadır. Şöyle ki:
Şa'bî'den rivayete göre o şöyle anlatıyor:
"Huzeyfe, Ebu Bekr'in ve Ömer'in sahip olmadığı bilgiyi (münafıkların kimler olduğu bilgisini) nasıl elde etti?" diye konuşuyorduk. Sıla ibn Züfer dedi ki:
"Vallahi biz de bunu Huzeyfe'ye sorduk da şöyle anlattı:
"Bir yolculukta Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile bir gece birlikte yürüyorduk. Gece karardığında biz yürümeye devam ediyorduk. Rasûlullah (s.a.v.) bir ara biniti üzerinde uyukladı. O esnada bir grup insanın:
"Şimdi onu binitinden itelesek de düşse boynu kırılsa biz de ondan kurtulsak." diye aralarında konuştuklarını duydum. Bu konuşmalarını duyunca önlerine geçtim, onlarla Rasûlullah (s.a.v.)'ın arasında yürümeye ve (yüksek sesle) Kur'ân'dan bir sure okumaya başladım. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) uyandı ve:
"Kim bu (Kur'ân okuyan)?" diye sordu. Ben:
"Huzeyfe'yim ey Allah'ın elçisi!" dedim.
"Yaklaş." buyurdu, O'na yaklaştım,
"Şu arkandakiler ne konuştular, duydun mu?" buyurdu. Ben:
"Evet duydum ey Allah'ın elçisi ve işte onun için onlarla senin aranda yürüdüm." dedim.
[247]

"Onlar münafıklardır, filân, filân filân'dır." buyurdular."
5- Başka bir rivayette de münafıkların isimlerini Hz. Peygamber (s.a.v.), Huzeyfe'ye değil, Huzeyfe Rasûlullah (s.a.v.)'a söylemiş.
Sıla ibn Züfer'den rivayet ediliyor ki şöyle demiş:
"Huzeyfe'ye:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün ashabından kimse; Ebu Bekr ve Ömer bile bilmediği halde sen münafıkların durumunu (ve kimler olduğunu) nereden bildin?" diye sorduk da şöyle dedi:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın binitinin arkasında yürüyordum. Biniti üzerinde uyumuştu. Onlardan bir grup insanın:
"Onu binitinden atsak da boynu kırılsa biz de ondan kurtulsak." diye konuştuklarını duydum ve hemen Rasûlullah (s.a.v.) ile onların arasında yürüyerek yüksek sesle Kur'ân okumaya başladım. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) uyandılar ve:
"Kim bu (Kur'ân okuyan)?" buyurdular. Ben:
"Huzeyfe'yim." dedim.
"Kim şunlar?" buyurdular. Ben:
"Filân, filân'dır." dedim ve isimlerini saydım.
"Ne söylediklerini duydun mu?" diye sordu, ben:
"Evet ve onun için seninle onların arasında yürüdüm." dedim.
"Bunlar filân, filândır -isismlerini saydı- *ve bunlar münafıklardır. Sakın kimseye haber verme."* buyurdular."[248]
6- Abdurrahman İbn Câbir'den, o da babasından rivayet ediyor ki o, şöyle demiş:
"Ammâr ibn Yâsir ile Vedî'a ibn Sabit arasında bir tartışma olmuştu. Vedî'a, Ammâr'a:
"Sen, halâ Huzeyfe ibnu'l-Muğîra'nın bir kölesisin, henüz seni azat bile etmedi." diye hakaret etti. Buna karşılık Ammâr da ona:
"Akabe ashabı (Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Tebük dönüşü bir geçitte suikast hazırlıyanlar) kaç kişiydi? diye sordu. O:

"Allah bilir." dedi.
"Sen, bildiğini söyle." dedi. Vedî'a sustu. Orada bulunanlar:
"Sorusuna cevap versene, sorduğu konuda bildiğini ona haber versene." dediler. Ammâr aslında bu sorusu ile Vedî'a'nın. kendisinin de onların içinde olduğunu haber vermesini istiyordu. Vedî'a:
"Onların 14 kişi olduklarından bahsederdik, onların 14 kişi olduklarını konuşurduk." dedi. Ammâr:
"Sen de onların içindeysen demek ki 15 kişidirler." dedi. Vedî'a:
"Ey Ebu'l-Yakzân, yavaş ol, Allah aşkına beni rezil etme." dedi. Ammâr:
"Vallahi ben, kimsenin adını söylemedim ve asla da söylemiyeceğim. Fakat ben şehadet ederim ki bu 15 kişiden 12'si bu dünya hayatında da şahidlerin dikileceği günde de Allah ve Rasûlü'ne düşmandırlar, onlarla savaş halindedirler." dedi."[249]
7- Bu haberlerden sonra Müslim'in Sahîh'inde Ebu't-Tufeyl'den rivayet edilen şu haber de bir anlam kazanmakta:
"Huzeyfe ile Akabe ashabından birisi arasında insanlar arasında olması mutad olan bir münakaşa olmuş ve Huzeyfe:
"Allah aşkına söyle, Akabe ashabı (Tebük dönüşü bir geçitte Rasûlullah (s.a.v.)'a suikast hazırlıyanlar) kaç kişiydiler?" diye sormuş. Etraflarında olan insanlar o kişiyi sıkıştırıp:
"Sorduğuna cevap ver, ona kaç kişi olduklarını haber ver." demişler de o:
"Bize haber verildiğine göre onlar 14 kişi imişler." demiş. Huzeyfe:
"Sen de onlardan isen demek ki 15 kişiymişler. Allah şahid olsun ki onlardan 12'si bu dünya hayatında ve şahidlerin dikileceği günde Allah ve Rasûlü ile harb halinde, onların düşmanlarıdır. Onlardan üçü:
"Biz, Rasûlullah (s.a.v.)'ın münâdisinin "Oraya kimse gitmesin." diye nida ettiğini duymadık ve kavmin kastının ne olduğunu bilmiyorduk." dediler de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) özürlerini kabul buyurdu." demiş."[250]
8- ez-Zübeyr ibn Bekkâr rivayet edip dedi ki:
"Akabe ashabı şunlardır:
Amr ibn Avf oğullarından Muattib ibn Kuşeyr ibn Melîl, Vedî'a ibn Sabit ibn Amr, Amr ibn Avf oğullarından Cedd ibn Abdullah ibn Nebîl, el-Hâris ibn Yezîd et-Tâî, Harise oğullarından Evs ibn Kayzî, Amr ibn Avf oğullarından el-Culâs ibn Suveyd ibnu's-Sâmit -bize ulaştığına göre daha sonra bu yaptığından tevbe etmiştir-, Mâlik ibnu'n-Neccâr oğullarından Sa'd ibn Zürâra ve Kays ibn Fehd, bi'l-Hublâ (veya Hablâ) oğullarından Süveyd ve Dâ'is, Kays ibn Amr ibn Sefil, Zeyd ibnu'l-Lasît, Selâme ibn'l-Hımâm'dırlar. Bu son ikisi Kaynukâ' oğullarından olup müslüman olduklarını izhar etmişlerdi."[251]
9- Bu hadise, Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük Gazvesinden dönerken, dönüş yolunda Akabe'de (veya bir geçitte)

meydana gelmiş olmakla[252] âyet-i kerime Tebük dönüşü yolda nazil olmuş demektir.[253]
10- İbn Cüreyc, bu 12 kişinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e suikast yapmaya kalkışması üzerine bu sûrenin 48. âyetinin nazil olduğunu söylemiştir.[254]
11- Taberânî İbnu Abbas'tan (r.a.) anlattı:
"Kendisine Esved denilen biri, Nebî Aleyhisselâmı öldürmek istedi. Allahü Teâlâ, Tevbe: 9/74 âyetini indirdi."[255]

74- "…Halbuki öç almaya yeltenmeleri için Allah ve Rasûlü'nün onları zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayette o şöyle demiştir:
"Adiyy ibn Ka'b oğullarına ait bir köle ensardan bir adamı öldürmüş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de diyetinin 12 bin olmasına hükmetmiş ve bunun hakkında *"Halbuki öç almaya yeltenmeleri için Allah ve Rasûlü'nün onları zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur."* âyet-i kerimesi nazil olmuştur."[256]
2- Katâde'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, lehine diyetle hükmettiği, ya da diyetini almasını sağladığı ve bunu alarak zenginleşen kişinin Abdullah ibn Übeyy olduğu belirtilmiştir.[257]
3- Rivayet olunduğuna göre "Cülâs'ın bir kölesi öldürülür. Bunun üzerine Hz Peygamber (s.a.v.), o kölenin diyeti olarak on iki bin dirhem verilmesini emreder. Böylece de Cülâs, zengin olur."[258]
4- O münafıklar, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye gelmezden önce, bir geçim sıkıntısı içinde bulunuyorlardı. Ne at yüzü görebiliyorlardı, ne de ganimet elde edebiliyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonraysa, bol ganimetler aldılar, mallar edindiler, böylece güç ve kuvvete erdiler. Bu da, onların, o Peygamber'i sevmelerine, O'nun uğruna can ve mallarını bezletmede gayret göstermelerine yol açtı.[259]

75. "Aralarında: "Allah bize bol nimetinden verecek olursa, and olsun ki sadaka vereceğiz ve iyilerden olacağız" diye O'na and verenler vardır."
76. Ama Allah onlara lütuf ve kereminden ihsan edince cimrilik ettiler ve yüz çevirdiler. Onlar zaten öyle döneklerdir.
77. Allah'a verdikleri ahdi tutmadıkları ve yalanı âdet edindikleri için, kendisinin huzuruna çıkacakları güne kadar Allah da onların kalblerine nifak (münafıklık) koydu.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû'I-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Fadl, Ebû Amr Muhammed b. Cafer b. Mutır'dan, o Ebû İmran Musa b. Sehl el-Cevnî'den; o Hişam b. Ammar'dan, o Muhammed b. Şuayb'dan, o Muaz b. Rıfaa es-Selamî'den, o Ebû Abdi'l-Melik Ali b. Yezid'den, o Kasım b, Abdirrahman'dan, o da Ebû Ümame el-Bâhilî'den bize şu rivayette bulundu:
"Ensar'dan olan Sa'lebe b. Hatib, Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah'a dua et de bana çok miktarda mal versin" diye rica etti. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Sana yazıklar olsun ey Sa'lebe. Şükrünü ödeyebileceğin az bir mal, şükrünü ödeyemeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır" buyurdu. Sonra başka bir sefer:
"Allah'ın Nebisi gibi olmaktan hoşlanmaz mısın? Canım, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer isteseydim dağlar benim maiyetimde gümüş ve altın olup akardı" buyurdu. Sa'lebe dedi ki:
"Seni hak peygamber gönderene yemin ederim ki eğer beni çok miktarda bir mal ile rızıklandırmasını Allah'tan istersen elbette her hak sahibine hakkını vereceğim." Rasulullah (s.a.v.) da:
"Allah'ım, Sa'lebe'yi fazla mal ile rızıklandır" buyurdu. Nihayet Sa'lebe bir koyun elde etti. Bu koyun meyve kurdu gibi artıp gitti. Derken Medine Sa'lebe'ye dar gelmeye başladı da Medine civarına çekilip onun bir vadisine indi. Nihayet öğle ve ikindi namazlarını cemaatle kılıp diğerlerini terk eder oldu. Sonra koyunları öylesine artıp çoğaldı ki, Cuma hariç bütün namazları terk etti, Rasulullah (s.a.v.) sual edip:
"Sa'lebe ne yaptı acaba?" buyurdu. Birisi dedi ki:
"O bir koyun aldı, Medine ona dar geldi" ve Sa'lebe'nin durumunu Rasulullah (s.a.v.)'a haber verdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) üç kere:
"Vah Sa'lebe sana yazığım gelir" buyurdu. Sonra Allah Azze ve Celle: *"Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et; senin duan onlar için bir güvendir. Allah işitir ve bilir."* 103.

âyetiyle, sadaka verilmesi farz kılınanlarla ilgili âyeti indirdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), birisi Cüheyne, birisi de Benî Süleym Kabilesi'nden iki kişiyi sadaka almak üzere Sa'lebe'ye gönderdi. Sadakayı nasıl alacaklarına dair kendilerine bir de talimname yazdı. Onlara:
"Sa'lebe'ye ve -Benî Süleym Kabilesi'nden bir kişiyi kasdederek- *falan kişiye uğrayın da sadakalarını alın"* diye emir buyurdu. Bunlar da yola çıktılar. Sa'lebe'ye gelerek sadakasını istediler ve Rasulullah (s.a.v.)'ın mektubunu da kendisine okudular. Sa'lebe dedi ki:
"Bu istediğiniz cizyeden başka birşey değildir. Bu düpedüz cizyenin kız kardeşidir. Bilemiyorum bu neyin nesi? Gidiniz vazifenizi gördükten sonra tekrar bana geliniz."
Onlar yola koyulup Benî Süleym'den olan diğer zata geldiler ve ona Rasulullah (s.a.v.)'ın emrini bildirdiler, Bunun üzerine o kişi develerini gözden geçirdi. En iyilerini, olgunlarını zekat için seçip ayırdı. Sonra bunları alıp zekat memurlarının önüne geldi. Develeri görünce:
"Sana vacib olan bu değil, bunları senden almak istemiyoruz" dediler. O ise;
"Hayır alın bu sadakayı. Bu hususta gerçekten gönlüm hoştur. Onlar sadece benim develerim" dedi. Bunlar da sadakayı ondan aldılar. Sadaka alma görevlerini bitirince tekrar Sa'lebe'ye uğradılar. Sa'lebe:
"Mektubunuzu bana gösterin bakayım içinde ne yazıyor?" dedi. Mektubu okuduktan sonra:
"Bu, cizyenin kız kardeşinden başka birşey değil. Haydi siz gidin de ben kararımı sonra vereyim" dedi. Bunlar da yola çıkıp nihayet Rasulullah (s.a.v.)'a geldiler. Rasulullah (s.a.v.) bunları görünce onlarla henüz konuşmadan önce-:
"Vah Sa'lebe, sana yazık oldu" buyurdu. Süleym Oğulları'ndan olan zat içinde bereket duası yaptı. Zekat memurları Rasulullah (s.a.v.)'a Sa'lebe'nin ve Sülemî olan zatın yaptığını haber verdiler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti *"Allah'a verdikleri sözden caydıkları ve yalancı oldukları için Onunla karşılaşacakları güne kadar Allah kalblerine nifak soktu."* 77. âyetine kadar indirdi. Bu esnada Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında Sa'lebe'nin yakınlarından olan birisi vardı. Bu âyetleri dinleyince çıkıp yola doğru Sa'lebe'ye gitti. Ona:
"Sana yazıklar olsun ey Sa'lebe. Allah Teala senin hakkında şu şu âyetleri indirdi" dedi. Bunun üzerine Sa'lebe derhal yola çıkıp Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve kendisinden sadakasını buyurmasını istedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Muhakkak ki Allah, sadakanı kabul etmekten beni men etti" buyurdu. Bunun üzerine Sa'lebe başına toprak saçmaya başladı. Rasulullah (s.a.v.):
"Şu yaptığına bak. Halbuki sana zekat vermeni emrettiğim halde vermedin" buyurdu. Böylece Rasulullah (s.a.v.) ondan başka hiçbir şey almaya yanaşmayınca, Sa'lebe evine döndü.
Nihayet Rasuiullah (s.a.v,) ondan hiçbir şey kabul etmediği halde vefat etmişti. Sonra Sa'lebe, Ebû Bekr halife seçildiğinde ona geldi ve dedi ki:
"Benim Rasulullah (s,a.v.)'ın yanındaki derecemi ve Ensar'ın içindeki yerimi pekâla bilmektesin. Öyleyse gel sadakamı kabul et." Ebû Bekr:
"Rasulullah (s.a.v.) onu kabul buyurmamışken ben kabul edeyim ha?" dedi. Derken Ebû Bekr de kabule yanaşmayarak vefat etti. Ömer b. Hattab (r.a.) devletin başına geçince bu sefer ona geldi ve:
"Ey Mü'minler'in emiri, sadakamı kabul et" dedi. Ömer (r.a.):
"Rasulullah (s.a.v.)'ın ve Ebû Bekr'in kabul etmediği bir şeyi senden alıp kabul edeceğim öyle mi?" dedi ve sadakayı kabul etmedi. Derken Ömer (r.a.) de vefat edip bu sefer Osman (r.a.) iş başına geldi. Sa'lebe bu sefer de Osman'a gelip sadakasını kabul etmesini istedi. O da:
"Rasulullah (s.a.v.), Ebû Bekr ve Ömer'in senden kabul etmedikleri bir sadakayı ben senden kabul edeceğim öyle mi?" deyip Osman da kabul etmedi. Böylece Sa'lebe Osman (r.a.)'ın hilafeti devrinde ölüp gitti."[260]
2- Ebu Ümâme'den rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Salebe İbni Hâtıb:
"Ya Rasûlallah, Allahü Teâlâ'nın beni mal ile rızıklandırması için dua edin." dedi. Aleyhisselâm:
"Ey Salebe, sana yazık. Şükrü edâ edilen az mal, şükrüne güç getirilemeyen çok maldan hayırlıdır." buyurdu. Salebe:
"Vallahi eğer bana mal verilirse, her hak sahibine hakkını veririm." dedi.
Aleyhisselâm dua etti. Salebe koyun aldı. Koyunlar çoğaldı, hatta Medine'nin arazîsi dar gelmeye başladı.
Salebe namazlara gelir, sonra koyunlarının yanına giderdi. Sonra koyunlar çoğaldı. Onları Medine'de otlatmak mümkün olmaz hale geldi. O biraz daha uzağa gitti. Salebe, cuma namazlarına gelir sonra koyunlarının yanına giderdi. Sonra hayvanlar daha da çoğaldı.
Salebe, cuma ve cemâati terk etti. Sonra Allahü Teâlâ Rasülüne, *“Onların mallarından onları temizleyip arındıracak bir sadaka (zekat) al.”*[261] âyetini indirdi.
Rasûlullah Sâlebe’nin zekatını almak üzere iki kişiyi vazifelendirdi. Onlara bir mektup yazdı.
Vazifeli iki kişi Sâlebe’ye geldiler, Rasûlullah'ın mektubunu okudular. Salebe:
"Diğer insanlara gidin, onlardan aldıktan sonra bana gelin." dedi. Onlar öyle yaptılar. Salebe tekrar geldiklerinde,

onlara:

"Bu, cizyenin kız kardeşidir." dedi. Onlar gittiler. Allahü Teâlâ bu ayetleri indirdi." [262]

3- İbnu Abbas'tan (r.a.) Avfî tarikından İbnu Cerîr ve Îbnu Merduyeh, bunun benzerini anlattı. [263]

4- Suyûtî, bu haberin isnadının zayıf olduğunu kaydediyor. [264]
5- İnsanlar arasında, bu ayetlerin iniş sebebi olarak anılan, tefsir kitaplarının tekrarladığı Salebe kıssası, muhaddislerce sahih görülmez.
Sa'lebe, Ensâr'dan olup Bedir gazvesinde bulunmuştur. Allah ve Resulünün imanına şehadet ettiği kimselerdendir. İbni Abdi'1-Berr şöyle demiştir:
"Sa'lebe'nin, zekâtı vermeyen ve hakkında ayet nazil olan kimse olduğunu söyleyen kimsenin sözü sahih değildir." [265]
6- Fahreddin er-Razi der ki:
"Şayet, "Allah Teâlâ, Sa'lebe İbn Hâtıb'e zekâtını vermesini emretmişti. O halde, Peygamber'in, onun zekatını kabul etmemesi nasıl caiz olabilir?" denilirse, biz deriz ki:
"Şöyle denilmesi uzak bir ihtimal değildir: Allahu Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.v.)'i, başkaları bundan ibret alsın ve böylece de, zekâtlarını vermekten imtina etmesinler diye, Sa'lebe'yi hor ve hakîr kılmak için, zekâtını kabul etmekten men etmişti.
Şöyle de denilebilir: O, zekâtını ihlâslı bir biçimde değil, riya maksadıyla getirmişti. Allah Teâlâ, bunu Hz. Peygamber'e bildirdi de, O da işte bundan dolayı o zekâtı kabul etmedi.

Şu da muhtemeldir: Allah *"Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş (....) olasın"* [266] buyurup, böyle bir maksad da, münafıklığı sebebiyle Sa'lebe'de mevcut olmayınca, Hz. Peygamber (s.a.v.), onun zekâtını almaktan geri durmuştur. Allah, en iyisini bilendir." [267]
7- Kurtubî de Sa'lebe'nin, Bedr Gazvesinde bulunmuş seçkin sahabîlerden olmakla böyle bir konuma düşmesini şüpheli görür ve âyet-i kerimenin başkaları ve özellikle de münafıklardan Nebtel ibnu'l-Hâris, Cedd ibn Kays ve Muattib ibn Kuşeyr hakkında nazil olduğunu ifade eden Dahhâk'ın görüşünü kabule meyleder. [268]
8- Hasan-ı Basri ve Mücâhid'den gelen bir rivayette ise bu âyet-i kerimenin "Allah kendilerine lûtfundan verirse mutlaka hakkını verecekleri ve tasaddukta bulunacaklarına" yemin eden, zengin olunca da cimrilik eden iki kişi hakkında nazil olduğu; bu iki kişinin Sa'lebe ibn Hâtıb ve Muattib ibn Kuşeyr olduğu belirtilmiştir. [269]
9- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre de Hâtıb ibn Ebî Beltea'nın Şam'dan gelecek olan bir kervanda malı varmış. Kervanın gelmesi gecikmiş. Hâtıb, ensar meclislerinden birinde: "Eğer bu malım gelirse ondan tasaddukta bulunacağım, onunla akrabalarıma sıla-i rahimde bulunacağım." demiş; ama kervan sağ salim gelip malını alınca cimrilik edip ondan hiç sadaka vermemiş de bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiş. [270]
10- Dahhâk ise "Allah bize lûtfundan verirse mutlaka ondan tasaddukta bulunacağız." diyen ve Allah kendilerine lûtufta bulunup mal verince de cimrilik eden ve haklarında bu âyet-i kerimenin nazil olduğu kişilerin Nebtel İbnu'l-Hâris, Cedd ibn Kays, Sa'lebe ibn Hâtıb ve Muattib ibn Kuşeyr olduğunu söylemiştir. [271]
11- Ayet-i kerimede sığanın -bize verirse, biz tasaddukta bulunacağız şeklinde- çoğul ve zikredilenlerden üçünün münafık olmasına uygun olan da bu rivayettir. [272]
12- Katadeye göre bu âyet-i kerime, Hz. Musa'dan, Tevrat'ın uzun bir kitap olması sebebiyle, Allah tealadan onu kısaltmasını dilemesini isteyen daha sonra da özetlenmiş olan Tevrat'la amel etmeyen İsrailoğullarına işaret etmektedir. [273]
13- Münafıklar arasında, "Allah bizi fazl-ı keremi ile zenginleştirirse, and olsun ki, sadaka vereceğiz, O'nun emirlerine itaat eden, hükümlerini uygulayan salih kimselerden olacağız", diyerek Allah'a and verenler vardı. Ancak Allah onların bu arzularını gerçekleştirip de onları nimetlerine garkettiği zaman, verdikleri sözü tutmamış, ahidlerini yerine getirmemişlerdi. Aksine, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu malları, Allah yolunda ve hayır için harcama hususunda cimrilik etmiş, İslâm dininin esaslarından yüz çevirerek, Allah'a itaattan vazgeçmişlerdi. Onların bu şekilde cimrice davranmaları, Allah'ın emirlerinden yüz çevirmeleri sebebiyle, ikiyüzlülük onların kalblerinde yer etti. Bu ikiyüzlülük, Allah'a verdikleri sözden caydıkları; ahidlerini bozdukları için, Allah'la karşılaşacakları güne kadar, onları terketmeyecektir. Bu ayetler münafıklar hakkında nazil olmuştur. [274]

79. "Sadaka vermekte gönülden davranan müminlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle

alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir; onlara can yakıcı azap vardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Fakih Ebû Ali'den, o Ebû Ali Muhammed b. Süleyman el-Makilî'den, o Ebû Musa Muhammed b. Müsenna'dan, o Ebû'n-Numan Hakem b. Abdillah el-Iclî'den, o Şu'be'den, o Süleyman'dan, o Ebû Vail'den, o da Ebû Mesud'dan bize şu rivayette bulundu:
"Sadaka âyeti nazil olduğunda bizler hasad kaldırıyorduk. [275] Derken adamın biri fazla miktarda tasaddukta bulundu. Bunun üzerine münafıklar:
"Riyakârın biri" dediler.
Bir adam da gelip bir sa' (yaklaşık 3 kg.) kadar tasaddukta bulundu. Bu sefer de:
"Allah şüphesiz ki şu bir sa'dan müstağnidir" dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[276]
Bu hadisi Buhari, Ebu Kudame, Ubeydullah b. Said, Ebu'n-Nu'man tarikından rivayet etmiştir.[277]
2- Bunun benzeri Ebu Hureyre, Ebu Ukayl, Ebu Saîd-i Hudrî, İbn Abbas ve Umeyre Binti Süheyl İbni Râfî hadisinde varit oldu. Bunların hepsini İbnu Merduyeh anlattı. [278]
3- Katade ve diğerleri de şunu rivayet ediyorlar:
"Rasulullah (s.a.v.) sadaka vermeyi teşvik etmesi üzerine Abdurrahman b. Avf dört bin dirhem (yaklaşık 1,7 kg. altın) getirip:
"Ey Allah'ın Rasulü, sekiz bin dirhemim var. Bunun yarısını sana getirdim. Sen bunu Allah yolunda harca. Diğer yarısını da çoluk çocuğum için ayırdım." dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Allah verdiğini de ayırdığını da sana mübarek etsin" buyurdu. Böylece Allah (c.c.) Abdurrahman'ın malını bereketli kıldı. Öyleki öldüğü gün geriye iki kadın bırakmıştı. Onun bu kadınlara düşen malının sekizde biri[279] yüz altmış bin dirhemi (yaklaşık 68 kg. altın) bulmuştu.
O gün Asım b. Adiyy b. Aclan yüz vesak (yaklaşık 17 ton) hurma getirmişti. Ensar'dan Ebu Akil de bir sa' (yaklaşık 3 kg.) hurma getirmişti. Ebu Akil dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, geceyi tulumla su çekerek geçirdim. Nihayet iki sa' hurma kazandım. Onların birisini aileme bıraktım, diğerini sana getirdim." Rasulullah (s.a.v.) da bu az miktarda hurmanın, diğer sadakaların içerisine katılmasını emretti. Bunun üzerine münafıklar, mü'minlere kaş göz hareketi yaparak eğlendiler ve:
"Abdurrahman ve Asım, ancak gösteriş olsun diye verdiler. Allah ve Rasulü, Ebu Akil'in bir sa'lık hurmasına elbette muhtaç değildirler. Ancak şu var ki Ebu Akil de kendisinin anılmasını istedi." dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu ayeti indirdi."[280]
4- İbni Cerir'in rivayetine göre İbni Abbâs (r.a.) şöyle demiştir:
"Resulullah (s.a.v.) bir gün, ashabına konuşma yaparak, onları sadaka vermeye teşvik etti. Abdurrahman b. Avf dört bin dirhem getirerek;
"Sekiz bin dirhemim vardı. Dört bin dirhemini kendime ve çoluk çocuğuma ayırdım, şu dört bin dirhemi de Rabbime borç verdim" dedi. Hz. Peygamber de:
"Verdiğinde de, vermediğinde de, Allah sana bereket versin" buyurdu. Denilmiştir ki: Allah, Peygamber (s.a.v.)'in bu duasını kabul buyurdu. Hanımı Nâdir, Abdurrahman'm ölümünden sonra, kalan malın dörtte biri olarak seksen bin üzerine sulh yaptı.
Aynı şekilde Ömer ve Asım b. Adiyy el-Ensârî 70 vesak hurmayı sadaka getirdi. Osman b. Affan çok miktarda sadaka verdi. Ebû Akil, bir sa' hurma getirdi. Ebû Akil demiştir ki:
"Geçen gece, bir adamın hurmalığına su almak için ücretle çalıştım, iki sa' hurma aldım. Birini ailem için alıkoydum, diğerini de Rabbine ödünç verdim." Resulullah (s.a.) onun sadakalar içine konmasını emretti.
Münafıklar, ta'n ederek: "Sadakalarını riya ve şöhret için getirdiler. Ebû Akil de, diğer büyüklerle anılmak için bir sa' getirdi. Allah, onun sâ'ından müstağnidir," dediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, bu ayeti indirdi."[281]
5- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin... Ebu Mes'ûd el-Bedrî'den rivayetinde o öyle anlatıyor:
"Biz, sadakalarımızı taşıyarak Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne getirirdik. Birisi büyük bir sadaka getirirse "gösteriş için böyle büyük sadaka getiriyor." derlerdi. Bazı (fakir müslümanlar) da yarım sâ' (yarım ölçek) bir miktar sadaka getirirdi (de onlar için de: "Şu kadarcık şey de getirilir mi?" diye alay ederlerdi). Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[282]
6- Müslümanların tasaddukta bulunmalarını bazı münafıkların dedikodu ve alay konusu etmeleri hadisesinde diğer bazı rivayetlerde isimlendirmeler de mevcuttur. Bu kabilden olarak tasaddukta bulunup da münafıkların dedikodusuna konu olanlar arasında Abdurrahman İbn Avf, Asım ibn Adiy ve Ebu Akîl'in adları geçmektedir.

Şimdi bu rivayetleri zikredelim:[283]
7- Yukarda verilen Ebu Mes'ûd hadisi, Buhârî ve Müslim'de başka bir kanaldan şöyle tahric olunmuştur: Sadaka vermekle emrolunduğumuzda (ya da zekât vermemiz emredildiğinde) biz, sırtımızda ücretle yük taşır, ondan kazandığımızdan bile tasaddukta bulunurduk. İşte böyle hamallık yaparak hayatını kazanan Ebu Akîl bir gün yarım sâ' hurma getirip tasaddukta bulunmuş, o gün bir başkası da çokça mal getirip sadaka olarak vermişti. Münafıklar:
"Allah, şunun verdiği şu (yarım sâ' hurma)dan müstağnidir, şu (çok sadaka veren) de bunu olsa olsa gösteriş, riya için yapmıştır." dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[284]
8- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) insanlara çıkıp onların içinde:
"Sadakalarınızı (ya da zekâtlarınızı) toplayınız." diye nida ettirdi. İnsanlar sadaka olarak verdiklerini topladılar. Arkalarından bir adam bir sâ' hurma getirdi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, şu bir sâ' hurmayı geceleyin sırtımda iple su taşıyarak kazandım. Gece iki sâ' hurma kazanmıştım, birisini yemeleri için aileme bıraktım, diğerini Allah'a bir yakınlık, Allah yolunda bir sadaka olsun diye sana getirdim." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ona, bu bir sâ' hurmayı toplanan sadakaların içine koymasını emretti. Bazıları onunla alay edip:
"Muhakkak ki Allah ve Rasûlü, bundan müstağnidir; Allah ve Rasûlü senin bu bir sâ[1] hurmanı ne yapsın?" dediler. Sonra Abdurrahman ibn Avf, Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Zekât ehlinden, ya da sadaka verecek başka kimse kaldı mı?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır." buyurunca
"Benim yanımda sadaka olarak verilmek üzere yüz ûkıyye altın var." dedi. Ömer ibn Hattâb ona:
"Sen deli misin?" dedi. O:
"Hayır, bende hiçbir delilik yoktur." dedi. Ömer:
"O halde bu yaptığın nedir?" diye sordu. Abdurrahman:
"Benim sekiz bin dirhemim var; bunun dört binini Rabbıma borç olarak veriyorum, kalan dört binini de kendime bırakıyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ona:
"Vermeyip kendine bıraktığını da, sadaka olarak verdiğini de Allah bereketlendirsin." diye dua buyurdu. Münafıklar ona da dil uzatıp:
"Allah'a yemin olsun ki Abdurrahman bu verdiğini gösteriş, riya için vermiştir." dediler. Onlar yalan söylemiştiler. Zira Abdurrahman bu verdiğinde gönülden davranmıştı. Allah Tealâ da onu ve o bir sâ' hurma getiren yoksul arkadaşını mazur gören bir âyet indirip şöyle buyurdu:
"Sadakalarda gönüllü olarak bağışta bulunan mü'minlerle ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan fakirlerle eğlenenler yok mu?..."

Mücâhid ve bir çoklarında da böyle rivayet edilmiştir.[285]

Bu siyakı ile Abdurrahman ibn Avfın bu bağışı *"Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç verir..."*[286] âyetinin inmesi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu âyete binaen ashabını sadaka vermeye daveti üzerine olmuştur. Buna göre Bakara âyeti ile bu âyet-i kerime peşpeşe inmiş olmalıdır.[287]
9- Ebu Akîl Habhâb'ın bir gece sırtında iple su çekerek kazandığı 2 sâ' hurmadan birini sadaka olarak getirmesi hadisesi bizzat kendisinden şöyle rivayet edilmiştir:
"Geceleyin iki sâ' hurma karşılığı sırtımda iple su çektim. Bir sâ'ını yemeleri için aileme götürdüm. Diğerini de sadaka olarak vermek üzere Rasûlullah (s.a.v.)'a götürdüm; O'na gelip:
"Böyle böyle yaptım" diye haber verdim de:
"Toplanan sadakanın içine at." buyurdular. Oradakilerden bazıları alay edip:
"Muhakkak ki Allah, şu yoksulun sadakasından müstağnidir." dediler. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet ile onu takip eden âyet-i kerimeyi indirdi."[288]

Ensar'dan olan bu Ebu Akîl'in ismi Habhâb (veya Hubâb) olup Abdurrahman ibn Abdullah[289], Abdurrahman ibn Bîcân veya Sîhân, Ebu Akîl ibn Kays da denilmiştir. Ka'b ibn Mâlik ise yoksul olduğu halde tasaddukta bulunan bu sahabî için Ebû Akîl yerine Ebu Hayseme demiştir."[290]
10- İbn İshak anlatıyor:
*"Sadakalarda gönüllü olarak bağışta bulunan mü'minler"*den maksat Abdurrahman ibn Avf ve Asım ibn Adiyy'dir. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) sadaka vermeye teşvik etmişti. Abdurrahman ibn Avf kalktı ve dört bin dirhem tasaddukta bulundu. Asım ibn Adiyy kalktı ve yüz vesak hurma tasaddukta bulundu. (Münafıklar) her ikisiyle de eğlendiler ve "Bu ancak bir riyadır. Bunlar gösteriş olsun diye böyle çok tasaddukta bulunuyorlar." dediler. Çalışıp

kazandığından sadaka veren ise Ebu Akîl idi. Bir sâ' hurma getirip sadaka olarak toplananların içine boşaltmıştı. Ona da gülüştüler ve:

"Allah, Ebu Akîl'in bir sâ' hurmasından müstağnîdir." dediler."[291]
11- Mu'cem'inde Beğavî'nin ve Ebu'ş-Şeyh'in Hasen'den rivayetlerinde haberin başında şu fazlalık vardır:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gün kalktı ve:
"Ey insanlar, tasaddukta bulunun, ey insanlar tasaddukta bulunun ki kıyamet gününde tasaddukta bulunduğunuza şehadet edeyim. Belki de biriniz devesinin yavrusu karnı tok sırtı pek halde yatarken yakınında oğlu açlıktan kıvrılmış haldedir, belki de birinizin ağaçları güzel meyve vermişken komşusu hiçbirşeyi olmıyan bir yoksuldur. Bir adam yok mu ki develerinden birini sadaka olarak versin de bu onun için sabahı için bir bağışı, akşamı için bir bağışı olsun. Ailesinin sabah sağdıkları sütle sabahlasın, akşam sağdıkları sütle akşamlasın. Uyanık olun! bunun mükâfatı pek büyüktür." buyurdular. Bir adam kalktı:
"Ey Allah'ın elçisi, benim develerim var; yanımda dört deve sürüsü var (bu develerimden birisi sadaka olsun)." dedi. Bir başkası kalktı. Kısa boylu, çirkince bir adamdı. Çok güzel bir deveyi çekiyordu. Münafıklardan birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in duymadığını sanarak yanındakine:
"Devesi kendisinden daha hayırlı." diye fısıldadı. Ancak bunu duyan Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Yalan söyledin, o senden de devesinden de daha hayırlı." buyurdular..," hadisenin kalan kısmı İbn İshak'ın anlattığı şekildedir."[292]
12- Münafıkların yaptıkları işlerden biri de, mallarından, gönülden sadaka veren müminleri ayıplamalarıydı. Abdurrahman b, Avf gibi, onlardan birini malından çok sadaka verirken gördükleri zaman:
"Vallahi o, bunu gösteriş için yapmıştır. Yoksa, vermiş olduğu sadaka ile yüce Allah'ın rızasını kazanmayı asla kasdetmemiştir." diyorlardı. Buna mukabil, birini çok az sadaka verirken gördükleri zaman da:

"Allah'ın bu sadakaya ihtiyacı yoktur." diyorlardı." [293]

80. Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş kere mağfiret dilesen de Allah onları yarlığamıyacaktır. Bu, Allah'a ve Rasûlü'ne küfretmelerindendir. Allah, fâsıklar topluluğuna hidayet etmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre bir önceki âyet-i kerimede *"Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elîm bir azâb vardır."* buyrulunca yaptıklarından pişman olan bazı münafıklar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kendileri için istiğfarda bulunmasını istemişler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de istiğfarda bulunmaya niyetlenmesi üzerine bu âyet-i kerime inmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) bu münafıklar lehinde istiğfarda bulunmamıştır.[294]
2- Hasan el-Basrî de şöyle demektedir:
"Onlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, özür beyanında bulunuyor ve:
"Biz sadece en güzel olanı, iyilik ve muvaffakiyet arzu ettik" [295] diyorlardı. İşte bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu." [296]
3- Esamm şunu rivayet etmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) hutbe okurken, Abdullah İbn Ubeyy İbn Selûl ayağa kalktı:
"Bu, Allah'ın kendisine ikramda bulunup aziz kıldığı, yardım edip desteklediği Allah'ın elçisidir." dedi. Uhud muharebesinden sonra da böyle bir şey için ayağa kalkınca, Hz. Ömer ona:
"Ey Allah'ın düşmanı, otur! Küfrün ortaya çıkıp aşikâr oldu!" dedi. Bunun üzerine, orada bulunanların hepsi ona cephe alıp, onu lanetlediler. O da, namaz kılmadan mescidden çıktı. Derken, kavminden birisi ona rastladı ve: "Senin mescidden çıkmana sebep nedir? Nereye gidiyorsun?" dedi. Bunun üzerine o da, cereyan eden olayı anlattı. O adam, ona:
"Allah'ın Rasulüne dön ve senin için mağfiret talebinde bulunmasını iste!" dedi, O da:
"Benim için mağfiret talebinde bulunsun ya da bulunmasın; artık aldırmıyorum!" dedi. İşte bunun üzerine: *"Onlara, "Gelin, Allah'ın Peygamber'i sizin için mağfiret talebinde bulunsun!" denildiği zaman, başlarını çevirdiler.."* [297] ayeti nazil oldu. Uhud'dan sonra münafıklar, (Hz. Peygamber'in yanına) gelerek, özür beyanında bulundular ve birtakım sudan bahaneler ileri sürerek, kendileri için istiğfar etmesini istediler.
4- Şa'bî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Abdullah İbn Abdullah İbn Übeyy İbn Selûl, Allah'ın Resulü (s.a.v.)'nü, babasının cenazesine çağırdı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sen kimsin?" deyince o:
"Ben, Hubab İbn Abdullah'ım" dedi. Bunun üzerine de, Hz, Peygamber (s.a.v.);

"Hayır, sen Abdullah İbn Abdullah'sın. Zira "Hubab" şeytanın adıdır" dedi, sonra da bu ayeti okudu."[298]
5- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Rivayet edildiğine göre, bundan önceki âyet nazil olunca münafıkların bazıları Rasulullah'a gelip tutumlarının yanlışlığını itiraf ederek:
"Ey Allah'ın Rasulü bizim için Allah'tan af dile" demişler Rasulullah da:
"Sizin için af dilerim" buyurmuştu. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve Rasulullah'ın, onlar için af talep etmesiyle neticenin değişmeyeceğini, zira onların yine münafıklıktan vaz geçmeyerek nifak üzere ölçeklerini beyan etmiştir."[299]
6- Bu âyet-i kerimenin nüzulü üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), bu âyet-i kerimeyi, münafık bile olsalar ashabının bağışlanmaları için istiğfar etmekte muhayyer bırakıldığı şeklinde anladığı için bu âyet-i kerime, başka bir âyetin nüzulüne sebep olmuştur. Şöyle ki:
"Hişâm ibn Urve'nin, babasından rivayetine göre Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl, Hz. Peygamber ve ashabı hakkında:
"Onlara infakta bulunmasanız ashabı çevresinden dağılır gider." demişti. Yine:
"Medine'ye varınca elbette aziz olan, zelîl olanı oradan çıkaracaktır." diyen de o idi. Allah Tealâ:
"Onlar için ister istiğfar et, ister etme. Onlar için yetmiş kere istiğfar etsen de Allah, hiçbir zaman onları mağfiret edecek değildir." âyet-i kerimesi nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Yetmişten fazla istiğfar edeceğim." buyurdu da Allah Tealâ:
*"Onlar için ha istiğfar etmişsin, ha onlara istiğfar etmemişsin, haklarında birdir. Allah onları kesinlikle yarlığamaz..."**[300]*** âyet-i kerimesini indirdi."[301]
Nitekim Münâfikûn Sûresinin nüzul sebebinde tekrar hatırlatılacaktır.

81. Allah'ın Rasûlü'ne muhalefet için savaştan geri kalanlar oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve: "Bu sıcakta savaşa çıkmayın." dediler. De ki: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşki bilselerdi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî ve başkalarından şöyle rivayet edilmiştir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) sıcakların çok şiddetli olduğu bir zamanda Tebük seferine çıktı. Seleme oğullarından bir adam:
"Bu sıcakta sefere çıkmayın." dedi de onun bu sözü üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[302]
2- Beyhakî'nin Delâilu'n-Nubuvve'sinde İbn İshak kanalıyla Asım ibn Amr ibn Katâde ve Abdullah ibn Ebî Bekr ibn Hazm'dan rivayet ettiği haberde bu kişinin münafık olduğu tasrih edilmektedir.[303]
3- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) sıcakların çok şiddetli olduğu bir zamanda Tebük seferine çıktı, müslümanların da savaşa çıkmalarını emretti. Bir adam:
"Ey Allah'ın Rasûlü, sıcak şiddetli, biz çıkmaya kadir olamayız, biz sıcakta çıkmayız." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[304]

84. Onlardan ölen kimsenin namazını sakın kılma, mezarı başında da durma! Çünkü onlar Allah'ı ve peygamberini inkâr ettiler, fasık olarak öldüler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İsmail b. Abdurrahman b. Ahmed el-Vaiz "imla" tarikıyla, Abdullah b. Muhammed b. Nasr'dan, o Yusuf b. Asım er-Razi'den, o Abbas b. Velid en-Nersi'den, o Yahya b. Said el-Kattan'dan, o Ubeydullah b. Ömer'den, o Nafi'den, o da İbn Ömer'den (r.a.) bize şu rivayette bulundu:
"Abdullah b. Übeyy ölünce oğlu Rasulullah'a (s.a.v.) gelip dedi ki:
"Gömleğini bana ver de onu bununla kefenleyeyim, üzerine de namaz kıl ve onun için istiğfarda bulun." Rasulullah (s.a.v.) da gömleğini ona verdi. Sonra da:
"Beni çağır da onun namazını kılayım." buyurdu. O da Rasulullah'ı (s.a.v.) ilan edip çağırdı. Rasulullah (s.a.v.) onun üstüne namaz kılmak isteyince Ömer b. Hattab (r.a.) kendisini çekti ve:
"Allah seni münafıkların üzerine namaz kılmaktan nehyetmemiş miydi?" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Ben onlar için istiğfarda bulunmakla, bulunmamak arasında muhayyer kılındım." buyurup müteakiben onun

namazını kıldı. Sonra bu ayet nazil olunca onların üstüne namaz kılmayı terk etti."[305]
Bu hadisi Buhari, Müsedded'den, Müslim de Ebu Kudame, Ubeydullah b. Said'den, her iki ravi de Yahya b. Said'den rivayet etmişlerdir.[306]

Bu husus, Ömer, Enes, Câbir (r.a.) ve başkalarının hadisinden varit oldu.[307]
Diğer bir rivayette, bu âyet nazil olduktan sonra Rasulullah'ın bir daha münafıkların cenaze namazını kıldırmadığı zikredilmiştir.[308]
2- Buhârî'deki başka bir rivayette "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onun (Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl) üzerine cenaze namazı kıldı, biz de kıldık." ayrıntısına da yer verilmiştir.[309]
3- Neseî'de Câbir'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, o kabre konulduğunda kabrine geldiği, emri üzerine cenazenin kabrinden çıkarıldığı, Efendimiz (s.a.v.)'in onu dizleri üzerine koyup gömleğini kefen olarak bizzat giydirdiği ve ona üfürdüğü de kaydedilmiştir.[310]
4- İsmail b. İbrahim Nasrabazi, Ebu Bekr b. Malik el-Kutay'i'den, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd'dan, o babasından, o Muhammed b. İshak'tan, o Zühri'den, o Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe b. Mesud'dan, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Ben, Ömer b. Hattab (r.a.)'ın şöyle dediğini işittim:
"Abdullah b. Übeyy ölünce, Rasulullah (s.a.v.) onun üzerine namaz kılmaya çağrıldı. O da namaz kılmak için ölüye doğru yöneldi. Ölünün başına varınca ben dönüp Rasulullah'ın (s.a.v.) göğsü hizasına dikildim ve -onun yaptıklarını günleriyle birlikte sayarak-
"Ey Allah'ın Rasulü, falan günde şunu şunu söyleyen Allah'ın düşmanı Abdullah b. Übeyy üzerine mi namaz kılacaksın/" dedim. Rasulullah (s.a.v.) ise tebessüm ediyordu. Nihayet ona fazla ısrarda bulununca buyurdu ki:
"Başımdan uzaklaş ey Ömer. Zira ben, muhayyer kılındım. Bu yüzden bu müsbet ciheti seçtim. Bana "Onlar için ister istiğfarda bulun, istersen bulunma. Sen onlar için yetmiş defa istiğfarda bulunsan da Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır…" buyuruldu. Eğer ben, yetmiş kereden daha fazla istiğfarda bulunduğum takdirde Abdullah'ın bağışlanacağını bilseydim elbette sayıyı artırırdım."
Sonra Rasulullah (s.a.v.) onun namazını kıldı ve onun cenazesiyle birlikte yürüyüp kabrinin üzerine durdu. Nihayet bu işlerini bitirip onun kabrinden ayrıldı. Benim, Rasulullah'a (s.a.v.) karşı cüretkârlığıma da şaştım doğrusu. Halbuki Allah ve Rasulü daha iyi bilir. Vallahi çok az bir süre geçti ki derken bu ayet nazil oldu. Artık bundan böyle Allah, ruhunu da kabzedinceye kadar Rasulullah (s.a.v.) hiçbir münafığın üstüne namaz da kılmadı. Kabrinin başında da durmadı."
Müfessirlerin rivayetine göre, Abdullah b. Ubeyy hakkında yapılan bu ameliyeler hususunda Rasulullah (s.a.v.) ile konuşulup görüşüldü de buyurdu ki:
"Benim ne gömleğim, ne de kıldırdığım namaz Allah'tan gelecek olanı ondan savamaz. Vallahi ben onun sebebiyle kavminden bin kişinin müslüman olmasını umuyordum."[311]

Taberi bu hadisi, Cabir, Enes, Katade ve Âsim b. Ömer'den de rivayet etmiştir.[312]
5- Cabir'den gelen bir rivayette de İbn Übeyy ibn Selûl'un oğlu Abdullah'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek babasının kefenlenmesi için gömleğini istemesi ve cenaze namazını bizzat kıldırması talebi, babasının vasıyyetine dayandırılmakta[313]
6- İbn Kesîr de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, ona, kefenlenmesi için gömleğini vermesini Hz. Abbâs'ın Bedr'de esir edildiğinde çıplak olarak kendisine getirilmesi esnasında giydirilmesi için bir gömlek istemesi, iri yapılı olması sebebiyle Abdullah ibn Übeyy'in gömleği dışında ona giydirilecek bir gömlek bulunamaması ve İbn Übeyy'in o gün Hz. Abbâs'a giydirilmek üzere gömleğini vermesi hadisesiyle ilişkilendirmektedir.[314]
7- İbni Abbas'dan gelen bir rivayet şöyledir:
"Ömer (r.a.) şöyle dedi:

"Gömleğini pis, necis adama niçin veriyorsun?"[315]. Peygamber Efendimiz:
"Gömleğim onu, Allah'tan gelecek herhangi bir şeyden koruyamaz. Umulur ki Allah, onunla binlerce kimsenin İslâm'a girmesini sağlar" dedi. Münafıklar, Abdullah'ın sözünden ayrılmıyorlardı. Onun, fayda vereceğini umarak bu gömleği istediğini gördüklerinde, o gün onlardan bin kişi müslüman oldu."[316]
8- İbn Abbas (r.a)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"İbn Selûl hastalanınca Hz. Peygamber (s.a.s) onu ziyaret etti. Bunun üzerine Abdullah İbn Ubeyy, Hz.

Peygamber'den öldüğünde namazını kıldırmasını ve kabri başına dua etmesini istedi. Daha sonra da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kendisine kefen olsun diye, gömleğini istetmek üzere birisini yolladı. Hz. Peygamber de ona, dışından giydiği gömleğini gönderdi. Abdullah bunu geri yollayarak, içten giydiği ve derisine dokunan gömleğini istedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.):
"O pis, necis kimseye gömleğini niçin veriyorsun?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Benim gömleğim, ondan, Allah'ın azabından herhangi bir şeyi savuşturamaz. Fakat umulur ki. Cenabı Hak. bu sayede o münafıkların bin adedini İslâm'a girdirir." dedi. Zira münafıklar, Abdullah'dan ayrılmazlardı. Onlar onun, bu gömleğin peşinde olduğunu ve ondan bir fayda umduğunu görünce o gün onlardan bin adedi müslüman oldu.
Abdullah öldüğünde, oğlu, bu haberi Hz. Peygamber'e duyurmak için geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, oğluna:
"Namazını kıldır ve onu defnet!" deyince, oğlu:
"Ya Resulallah, eğer sen onun namazını kılmazsan, hiçbir müslüman kılmaz!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) namazını kıldırmak için ayağa kalkınca, Hz. Ömer de ayağa kalktı ve Hz. Peygamber onun namazını kıldırmasın diye, Hz. Peygamber ile kıblenin arasına geçerek durdu. İşte bunun üzerine, bu ayet nazil oldu. Cebrail (a.s.) de, Hz. Peygamber'in elbisesinden tutarak
"Onlardan, ölen hiçbir kimsenin cenaze namazını kılma" dedi." [317]
9- Rasulullah (s.a.v.)'in: *"Allah beni muhayyer kıldı"* sözüne gelince; Hz. Peygamber'in muhayyer kılındığı istiğfar, fayda vermeyen dille yapılan istiğfardır. Ondan gaye, kendisi için istiğfar istenen şahsın, yaşayan yakınlarından bazılarının kalblerini hoşnut etmektir.
Rasulullah (s.a.v.) onun kâfir olduğunu, küfür üzere öldüğünü bildiği halde, namazını kıldı. O. oğlu kendisinden, babasını defnetmek için gömleğini göndermesini isteyince, onun iman ettiğini sanmıştı. Çünkü vakit, fâcirin tevbe edebileceği, kâfirin iman edebileceği bir vakitti. Yahut o, onun müslümanlığını ilânı üzerine, namazını kıldı.
Ebû Ya'lâ ve daha başkalarının Enes'ten tahric ettiklerine göre, Resulullah (s.a.v.), Abdullah b. Übeyy'in namazını kılmak isteyince, Cibril hemen elbisesinden tutarak: *"Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını kılma"* dedi.
Bu rivayet gösteriyor ki, Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Übeyy'in namazını kılmadı.
Rivâyetlerdeki bu çelişki karşısında, âlimlerden bazıları Buhârî'nin rivayetini tercih etmiş, bazıları da iki rivayet arasını birleştirerek Ömer ve oğlunun rivâyetindeki namazdan murad, duâ yahut onun namazını kılmaya karar vermesi, sonra da, Cibril (a.s.) tarafından men olunmasıdır, demişlerdir. [318]
10- Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Rasulullah, Abdullah b. Übey defnedildikten sonra kabrine vardı. Onu çıkardı, Ona tükürdü ve gömleğini ona giydirdi. [319]
11- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime nazil olduktan sonra Peygamber efendimiz, münafıklardan hiçbir kimsenin cenaze namazını kıldırmamış ve kabirlerinin başında da bulunmamıştır. Bu hususta Ebu Katade diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) bir cenazeye davet edildiğinde onun hakkında sorular sorar, eğer iyi bir kimse olduğu söylenirse cenazesini kıldırırdı. İyi bir kimse olduğu hakkında bir şey söylenmezse, cenaze sahiplerine *"Ona siz bakın."* der ve o cenazenin namazını kıldırmazdı."[320]
12- Ömer b. el-Hattab da, tanımadığı kimselerin cenaze namazını, Huzeyfe b. el-Yeman kılmadıkça kılmazdı. Çünkü Huzeyfe b. el-Yeman, kimin münafık olduğunu bildirir. Bu sebeple Huzeyfeye "Sır sahibi" deniyordu. [321]

90. Bedevilerden özür beyan edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Rasûlü'ne yalan söyliyenler ise oturup kaldılar. Onlardan, küfretmiş olanlara elîm bir azâb isabet edecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs bunların Hz, Peygamber (s.a.v.)'e gelerek özür beyan eden ve özürleri kabul buyrulup kendilerine izin verilen bedeviler olduğunu söyler. [322]
2- Dahhâk şöyle demiştir:
"Amir ibnu't-Tufeyl'den bir grup gelip:
"Ey Allah'ın elçisi, seninle birlikte gazveye çıkarsak Tay bedevileri gelir kadınlarımıza, çocuklarımıza ve hayvanlarımıza saldırırlar." demişler, Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Allah bana sizin haberlerinizi bildirdi ve bizi sizden müstağni kıldı (sizin bu sefere katılmanıza ihtiyacımız yoktur)." buyurmuş, onların bu özürlerini kabul ederek kendilerine sefere katılmama hususunda izin vermişti."[323]
3- İbn İshak bunların Gıfâr oğullarından bir grup olduğunu söylemiştir. [324]

4- "Sıkıntıda oldukları ve ehlü iyallerinin çokluğu" bahanesiyle sefere katılmamak için izin istemeye gelen Esed ve Gatafanlılar oldukları da söylenmiştir.[325]
5- Mücahid'den şöyle rivayet olunmuştur:
"Onlar, Gıfar'dan yahut Ğatafan'dan bir grup insandır. Özür beyan ettiler, fakat Allah onların özrünü kabul etmedi." [326]

6- Katâde'den: "Yalancılar özür beyan etti" dediği rivayet edilmiştir. [327]

91. Zayıflara, hastalara ve harcayacak şeyleri bulunmıyanlara, Allah'a ve Rasûlü'ne sadık kaldıkları müddetçe bir sorumluluk yoktur. Muhsinleri hesaba çekmeye de bir yol yoktur. Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Katade bu âyet-i kerimenin Âiz b. Amr hakkında indiğini söylemiştir.[328]

2- Abdullah b. Abbas ise Abdullah b. Mukaffel ve arkadaşları hakkında indiğini söylemiştir.[329]
3- Zeyd İbni Sabit'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Ben Rasûlulah (s.a.v.)'a gelen vahiyleri yazıyordum. Berâe suresini yazarken kıtal ile emrolunduğumuz ayete geldiğimiz zaman, kalemi kulağıma koydum. Allah'ın elçisi kendisine inen âyetlere bakmağa başladı. Bu sırada bir âmâ gelerek:
"Ey Allah'ın elçisi! Ben âmâ biriyim, benim halim ne olacak? diye sordu. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [330]

92. "Binek vermek için sana geldiklerinde, "Size binek bulamıyorum" dediğin zama, sarfedecek bir şey bulamadıkları için üzüntüden gözyaşı dökerek geri dönenlere de sorumluluk yoktur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Bu âyet çok ağlayanlar hakkında nazil olmuştur. Bunlar: Ma'kil b. Yesar, Sahr b. Huneys, Abdullah b. Ka'b el-Ensarî Ulbe b. Zeyd el-Ensarî, Salim b. Umeyr, Sa'lebe b. Ğanemi ve Abdullah b. Muğaffel olmak üzere yedi kişi idiler. Bu zatlar, Rasulullah (s.a.v.)'a gelip;
"Ey Allah'ın Nebi'si, Aziz ve Celil olan Allah, bizi seninle birlikte sefere çıkmaya çağırdı. Haydi sen, bizi eskimiş bez parçalarına, tasmalı nalınlara bindir de seninle gazaya çıkalım" dediler. Rasulullah (s.a.v.)'ın:

"Sizi bindirip, yürütecek hiçbir şey bulamıyorum" buyurması üzerine bunlar ağlaya ağlaya geri döndüler."[331]
2- İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir:
"Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, kendilerine bir binek vermesini istemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Size bir binek bulamıyorum" demişti. Çünkü yolculuk uzundu. İnsan (böyle yolculuklarda) birisi bineceği, diğeri de azığını ve eşyasını yükleyeceği iki deveye muhtaçtır."
3- Mücahid şöyle demiştir.
"Ayette bahsedilenler üç kardeş olup, Mukarrinoğulları Ma'kil, Süveyd ve Nu'man'dırlar. Bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, kendilerini çarıklar ve nâlinlerle (yani yaya olarak) savaşa göndermesini istemişler, Hz. Peygamber (s.a.v.) de:

"Size bir binek bulamıyorum" deyince, onlar ağlaya ağlaya geri dönmüşlerdi."[332]
4- Katâde'den gelen bir rivayete göre ise âyet-i kerimeler İbn Abbâs rivayetinde anlatılan ashabın durumundaki Aiz ibn Amr ve diğer özür sahipleri hakkında inmiştir.[333]
5- Bunların Müzeyne kabilesinden Mukarrin'in oğulları -ki yedi kardeş olup yedisi de sahabedendir- Ma'kıl, Akîl, Sinan, Süveyd ve Nu'mân (Mücâhid'den) olduğu[334], İrbâz İbn Sâriye (Abdurrahman ibn Amr es-Sülemî'den) olduğu[335], Ebu Musa ve arkadaşları (Hasen'den) olduğu[336] rivayetleri de vardır.[337]
6- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî ve başkalarından rivayete göre bu âyet-i kerime, çeşitli kabilelerden olan yedi kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar: Amr ibn Avf oğullarından Salim ibn Umeyr, Vâkıf oğullarından Heramî ibn Amr, Mazin ibnu'n-Neccâr oğullarından Ebu Leylâ Abdurrahman ibn Ka'b, Muallâ oğullarından Selman ibn Sahr, Harise oğullarından Ebu Able Abdurrahman ibn Yezîd, Seleme oğullarından Amr ibn Aneme ve Abdullah ibn Amr el-Müzenî'dir.[338]

7- Vahidî ise bunların yedi kişi olduklarını söyledikten sonra altısının isimlerini: "Ma'kıl ibn Yesâr, Sahr ibn Huneys, Abdullah ibn Ka'b el-ensârî, Salim ibn Umeyr, Sa'lebe ibn Aneme ve Abdullah ibn Muğaffel" olarak sayar.[339]
8- Kuşeyrî de bunları "Ma'kıl ibn Yesâr, Sahr ibn Hansa', Abdullah ibn Ka'b el-ensârî, Salim ibn Umeyr, Sa'lebe ibn Aneme, Abdullah ibn Muğaffel ve yedinci bir kişi" olarak saymıştır.[340]
9- Vâkıdî'nin Kâtibi Muhammed ibn Sa'd ise "Sahr ibn Selman" yerine Seleme ibn Sahr'ı, "Sa'lebe ibn Aneme" yerine de Amr ibn Aneme'yi zikretmiştir.[341]
10- İbn İshak da bunların, ensardan ve başkalarından yedi kişi olduklarını belirtip isimlerini de "Amr ibn Avf oğullarından Salim ibn Umeyr, Harise oğulları kardeşi Ulbe ibn Zeyd, Mazin ibnu'n-Neccâr oğulları kardeşi Ebu Leylâ Abdurrahman ibn Ka'b, Selime oğulları kardeşi Amr ibnu'l-Humâm ibnu'l-Cemûh ve Abdullah ibnu'l-Muğaffel el-Muzenî" olarak sayar ve ekler: Bazı kimseler bunların Abdullah ibn Amr el-Muzenî, Vâkıf oğulları kardeşi Heramî ibn Abdullah ve İrbâz ibn Sâriye el-Fezârî olduklarını söyler. Bunlardan Ebu Leylâ Abdurrahman ibn Ka'b ile Abdullah ibn Muğaffel, daha sonra İbn Yâmîn ibn Umeyr ibn Ka'b en-Nadrî'nin kendilerine sağladığı imkânlarla bu sefere katılabilmişlerdir.[342]
11- Hasan el-Basrî şöyle demiştir.
"Bu ayet, Ebû Musa el-Eş'arî ve arkadaşları hakkında nazil oldu. Bunlar, Rasulullah (s.a.v.)'e gelerek kendisinden gazaya gidebilmeleri için, binit ve yiyecek temin etmesini istediler. Ama Hz. Peygamber (s.a.v.), bu isteği öfke ile karşılayarak:
"Vallahi ben sizi sevk edemem ve sizi bindirecek birşey de bulamıyorum." [343] dedi. Bunun üzerine onlar da ağlayarak gerisin geriye dönüp gittiler. Derken Hz. Peygamber (s.a.v.) onları geri çağırdı ve onlara en güzel develerden bir zevd (üçten ona kadar sürü) verdi. Bunun üzerine Ebu Musa (r.a.):
"Sen yemin etmemiş miydin ya Rasûlallah?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurdu:
"Ama inşaallah ben, bir yemin edip de ondan daha hayırlısını gördüğümde, o hayırlı olanı yaparım ve yeminime keffaret veririm." [344]
12- Binek bulamadıkları için, cihaddan geri kalmaları, fakir oldukları için orduya maddi yardımda bulunamamaları, onlara çok ağır gelmişti. İşte Allah, onların bu konuda mazur olduklarını bildirmek üzere bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu.[345]
13- Bu sayılanlardan hangileri olursa olsun neticede bu rivayetlerin ortak noktaları, bu âyet-i kerimenin inmesine sebep olanların Tebük gazvesine katılmak isteyip de maddî imkânsızlık sebebiyle gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sefere katılmalarını sağlıyacak vasıta taleb eden ve kendilerine bu imkân sağlanamayınca da Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte sefere katılamamanın üzüntüsüyle ağlıyarak geri dönen yoksul müslümanlar (daha sonra "el-Bekkâûn" adıyla anılmışlardır) olmalarıdır.[346]
14- Enes b. Mâlik'in rivayetine göre bu kişiler hakkında Rasulullah efendimiz, Tebük seferinden dönerken Medineye yaklaştığında şöyle buyurmuştur:
"Medine'de öyle topluluklar var ki sizin yürüdüğünüz her mesafede ve aştığınız her vadide onlar sizinle beraberdirler." Orada bulunan sahabiler:
"Ey Allah'ın Rasulü, onlar şimdi Medine'de mi?" diye sorunca, Rasulullah:
"Evet onlar Medine'de, onları özürleri orada hapsetti." buyurmuştur."[347]

95. Cihaddan döndüğünüzde, kendilerini bırakmanız için, Allaha yemin edeceklerdir. Onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardırlar. İşledikleri günahın cezası olarak varıp kalacakları yer cehennemdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah'a denildi ki:
"Rumlarla savaşmaz mısın? Belki de sen Rumların liderinin kızını esir alırsın. Çünkü onlar güzeldir." Bunun üzerine iki adam şöyle dediler:
"Ey Allah'ın Rasulü, biliyorsun ki kadınlar fitnedir. Sen bizleri, onlar yoluyla baştan çıkarmış olma. Bize (cihada katılmamak için) izin ver." Bunun üzerine Rasulullah o ikisine de izin verdi. Bunlar oradan ayrılıp gidince biri diğerine şöyle dedi:
"Bu, ancak ilk yiyenin yiyeceği bir yağdır."

Rasulullah yoluna devam etti. Bu gibi izin isteyenler hakkında ona bir şey nazil olmadı. Ancak yolun bir kısmını yürüyüp bazı suların başına varınca Rasulullah'a şu âyetler indi.
"Eğer cihad, kolaylıkla elde edilecek bir dünya menfaati ve istenilen bir yolculuk olsaydı elbette sana uyarlardı..." *"Allah seni affetsin. Doğru söyleyenleri bilmeden cihada çıkmamalarına niçin izin verdin?.. AlIah'a ve âhiret gününe iman edenler, mallarıyla, canlarıyla cihad etmemek için senden izin istemezler."* [348] ayetleri ve *"Onlardan yüzçevirin. Çünkü onlar murdardılar. İşledikleri günahın cezası olarak varıp kalacakları yer, Cehennemdir."* [349] âyetleri nazil oldu. Rasulullah ile birlikte cihada katılanlardan bir adam geri kalan bu adamlara gitti ve dedi ki:
"Biliyor musunuz, sizden sonra Rasulullah'a Kur'an âyetleri indi?" Onlar da dediler ki:
"Ne duydun?" O da dedi ki:
"Bilmiyorum ama âyetin, *"Şüphesiz ki onlar murdardılar"* dediğini işittim." Bunun üzerine savaşa katılmayan kişilerden "Mahşi" diye isimlendirilen bir adam diğerlerine dedi ki
"Vallahi ben, sizinle birlikte geride kalmaktansa bana yüz sopa vurulmasını isterdim." Sonra çıkıp Rasulullah'ın yanına gitti. Rasulullah ona:
"Seni buraya getiren sebep nedir?" dedi. O da:
"Rasulullah'ın yüzünü rüzgar yakarken ben güneş görmeyen yerde mi oturup kalayım?" Bunun üzerine Allah teala bu ayetleri indirdi. *"Onlardan bazısı, Peygambere: "Bana izin ver, beni fitneye düşürme" diyordu"* [350] âyeti ve *"Bu sıcakta savaşa çıkmayın." dediler"* [351] âyeti nazil oldu.
"Vallahi ben, sizinle birlikte savaşa gitmemektense bana yüz sopa vurulmasını isterdim." diyen kimse hakkında da şu âyet nazil oldu.
"Münafıklar aleyhlerine bir sure inip kalblerinde gizlediklerini haber vereceğinden korkuyorlar" [352]
Rasulullah ile birlikte bulunanlardan bir münafık ta, müminleri kastederek şöyle dedi:
"Şayet bunlar, söyledikleri gibi iseler bizde hiçbir hayır yoktur." Bu kişinin sözü Rasuhıllah'a ulaştı. Rasulullah onu çağırıp:
"Duyduğum bu sözün sahibi sen misin?" dedi. O kişi de:
"Sana kitabı indirene yemin olsun ki, hayır!" diye cevap verdi. Allah, bunun hakkında da *"Onlar, söylemediklerine dair Allah'a yemin ettiler. Halbuki onlar, kâfirliğe götüren sözü söylediler."* [353] âyetini ve *"İçinizde onları dinleyenler de vardır. Allah, zalimleri çık iyi bilir."* âyetlerini indirdi." [354]
2- Tebük seferinden geri kalan, Kâ'b b. Malik'in oğlu Abdullah babası Kâ'b b. Malik'in bu âyet nazil olduktan sonra şunları söylediğini rivayet etmiştir.
"Allah beni hidayete kavuşturduktan sonra Rasulullah'a karşı doğu söylemeden daha büyük bir nimet lütfetmedi. Yalan söyleyip te, yalan söyleyenler gibi bu âyetin beyan ettiği üzere helak olmadım." [355] Kâ'b'ın korkusu âyet-i kerimenin, yalan söyleyenleri, *"Onlar murdardılar"* şeklinde vasıflandırınasındandır." [356]

96. Size yemin ederler ki kendilerinden hoşnut olasınız. Siz onlardan hoşnut olsanız da hiç şüphesiz Allah, fâsıklar güruhundan asla hoşnut olmaz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre "Cedd ibn Kays, Muattib ibn Kuşeyr ve münafık olan arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Sayıları seksen küsur olup Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebuk Gazvesi dönüşü, ashabına, onlarla oturup kalkmamalarını, onlarla konuşmamalarını emretmiş, ashabı da bu emre uymuşlardı." [357]
2- Katade ve Mukatil'den rivayete göre ise yine Tebuk Gazvesi dönüşü Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, bir daha asla O'nunla hiçbir gazveden geri kalmıyacağına yemin ederek kendisinden hoşnut olmasını isteyen Abdullah ibn Übeyy hakkında nazil olmuştur. [358]

97. "Bedevilerin küfür ve nifakları her yönden, daha ileridir. Allah'ın, peygamberine indirdiğinin sınırlarını bilmemek, onlara daha layıktır. Allah bilendir, hakimdir."
98. Bedevîlerden öyleleri de vardır ki infak edeceğini angarya sayar ve sizin başınıza belâlar gelmesini beklerler. Belâlar onların başlarına olsun! Ve Allah Semî'dir, Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet Esed ve Gatafan bedevileri ile Medine ehlinin bedevileri hakkında nazil olmuştur.[359]

2- Alûsî bunun Kelbî'den rivayet edildiğini kaydetmiştir.[360]
3- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Bu âyette zikredilenler bedevilerin münafıklarıdır. Bunlar, kendilerine karşı savaş açılacağı korkusuyla, gösteriş için mallarını harcıyorlardı. Bu itibarla harcadıklarının kendileri için, zarardan başka bir şey olmadığına inanıyorlardı." [361]

99. Bedevilerden öyleleri de vardır ki Allah'a ve âhiret gününe iman eder ve infak ettiğini Allah katında yakınlıklara ve Rasûlü'nün duasına nail olmaya vesile sayar. İyi bilin ki bunlar, kendileri için gerçek bir yakınlıktır. Allah onları rahmetine koyacaktır. Hiç kuskusuz Allah Gafur'dur, Rahîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mücâhid ve başkalarından rivayete göre Müzeyne'den Mukarrin'in oğulları hakkında nazil olmuştur.[362]
2- Mücâhid'den (r.a.) rivayet edildiğine göre bu ayet haklarında Tevbe: 9/92 âyeti indirilen Benî Mukrarrin hakkında indi.[363]
3- Abdurrahman İbni Muakkal-ı Müzeni anlattı:
"Biz Mukarrin oğulları'ndan on kişi idik. Bu âyet bizim hakkımızda indirildi." [364]
4- Kelbî'den gelen rivayette ise üç kabile hakkında nazil olduğu belirtilmektedir ki Eslem, Gıfâr ve Cuheyne kabileleridir.[365]
5- Başka bir rivayette ise bundan önceki âyet-i kerimenin Esed, Gatafan ve Temîm oğulları kabileleri hakkında; bunun ise Zu'l-Bicâdeyn Abdullah ibn Abdi Nuhm el-Müzenî hakkında indiği söylenmiştir.[366]

6- Bütün bu rivayetler de yine Tebuk Gazvesi ile ilişkilidir.[367]

100. İmanda ilk dereceyi alan Muhacirler ve Ensar ile bunlara güzelce tabi olanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu en büyük kazançtır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Musa el-Eş'arî, Saîd b. el-Müseyyeb, Muhammed b. Kâ'b, Hasan-ı Basrî ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bunlar, iki kıbleye karşı yani, daha önce kıble olan Mescid-i Aksâ'ya ve sonra da Kabe'ye karşı namaz kılan sahabîlerdir.[368]
2- İbn Abbas (r.a.), bunların her iki kıbleye dönerek namaz kılan ve Bedir'e iştirak edenler olduğunu söylemiştir.[369]
3- Şa'bî'nin naklettiği bir görüşe göre bunlar, Hudeybiye musalahasmdaki "Bey'at-i Rıdvan"a katılan ve o ân'a kadar hicret etmiş olanlardır. [370]
4- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bana göre bu hususta doğru olan, bunların, hicret ve yardım etme hususunda birinci dereceyi almış olan kimseler olmasıdır." [371]

101. "Çevrenizdeki bedeviler içinde ikiyüzlüler ve Medine'liler içinde de ikiyüzlülükte direnenler vardır. Onları siz değil, ancak Biz biliriz. Kendilerine iki defa azabedeceğiz; onlar sonra da büyük bir azaba uğratılırlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivayetine göre bu âyet, Cüheyne, Müzeyne, Eşca', Eslem, Gıfar Kabileleri'yle haklarında *"Medine'Iiler içinde de..."* buyurulan; Abdullah b. Ubeyyy, Cedd b. Kays, Muattib ibn Kuşeyr, Cülas b. Süveyd ve Ebû Amr er-Rahib münafıkları hakkında nazil olmuştur."[372]

102. "Savaştan geri kalanların bir kısmı da, suçlarını itiraf ettiler. Onlar iyi işi kötüyle karıştırmışlardı. Allah'ın onların tevbesîni kabul etmesi umulur; çünkü O bağışlayandır, merhamet edendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu'l-Valibî'nin rivayetinde İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet, Tebük Savaşı'nda Rasulullah (s.a.v.)'tan ayrı olarak geride oturup kalan bir grup hakkında inmiştir. Bunlar sonra pişman olup:
"Rasulullah (s.a.v.) ile Ashabı cihatta iken bizler karılarımızla birlikte örtülü meskenlerde, gölgeliklerde eğleşiyoruz. Vallahi kendimizi mescidin direklerine bağlayacağız ve Rasulullah (s.a.v.) bizi çözüp özürümüzü kabul etmedikçe bağlarımızı çözmeyeceğiz" dediler ve kendilerini mescidin direklerine bağladılar. Rasulullah (s.a.v.) seferden dönünce onlara uğradı ve onların bu halini görüp:
"Kim bunlar?" buyurdu. Ashab da:
"Bunlar, seninle savaşa çıkmayıp geride kalanlar bu yüzden de sen onlardan hoşnud olup bağlarını çözen kişi sen olmadıkça kendilerini çözmeyeceklerine dair Allah'a söz veren kimselerdir" dediler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki;
"Ben de onları çözmekle emrolunmadığım müddetçe onları çözmeyeceğime ve Allah (c.c.) onların özrünü kabul etmedikçe, özürlerini kabul etmeyeceğime Allah'a yemin ediyorum. Zira onlar benden ayrılıp geride kaldılar ve müslümanlarla birlikte savaşmaktan yüz çevirdiler."
Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi. Ayet inince Rasulullah (s.a.v.) onlara adam gönderip iplerini çözdürdü ve özürlerini kabul buyurdu. Onları çözünce, bu zatlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, işte bizi sen'den alıkoyan mallarımız. Bunları bizim namımıza tasadduk et ve böylece bizi temizle, bizim için de Allah'tan mağfiret iste" dediler. Rasulullah (s.a.v.):
"Ben, sizin mallarınızdan herhangi birşey almakla emrolunmadım ki" buyurdu. Bunun üzerine Allah Teala *"Mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al, onlara dua et; senin duan onlar için bir güvendir. Allah işitir ve bilir."* 103. âyeti indirdi."[373]
İbn Abbas, bunların on kişi olduğunu söylemiştir.[374]
2- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Tebük Gazvesine çıktığında Ebu Lübâbe ve beş arkadaşı Hz. Peygamber (s.a.v.)'den geride kaldılar, sefere katılmadılar. Sonra Ebu Lübâbe ve arkadaşlarından ikisi düşündüler, pişman oldular ve bu geride kalmalarıyla helak olacaklarına kanaat getirdiler,
"Biz burada kadınlarla beraber gölgede huzur ve rahat içindeyiz; Allah'ın Rasûlü de mü'minlerle birlikte cihadda. Allah'a yemin olsun ki biz, kendimizi mescidin direklerine bağlıyacağız ve bizi mazur görerek Allah'ın Rasûlü bizi çözmedikçe de kendimizi bu direklerden çözmeyeceğiz." dediler. Ebu Lübâbe ve iki arkadaşı gidip kendilerini mescidin direklerine bağlarken üçü kendilerini direklere bağlamadılar.
Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) gazveden döndüler, Mescid-i Nebevî'ye girdiler. Mescidde yolu üzerinde direklere bağlı olanları görünce:
"Kim bu kendilerini direklere balamış olanlar?" diye sordular. Ashabı:
"Ebu Lübâbe ve arkadaşlarıdır. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile sefere katılmayıp geride kaldılar, günahlarını itiraf ettiler ve Allah'a ahdettiler ki sen kendilerinden razı olup onları çözünceye kadar bağlarını çözerek kendilerini serbest bırakmıyacaklar." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Benden geride kaldılar, benimle cihada katılmadılar, müslümanların gazvesinden ve cihaddan yüz çevirdiler; Allah'a yemin olsun, Allah onları mazur görünceye kadar onları mazur görmiyeceğim, onları serbest bırakmakla emrolunmadıkça onları serbest bırakmıyacağım, bağlarını çözmiyeceğim." buyurdular da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[375]
3- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette Ebu Lübâbe'nin ismi verilmezken kendilerini direğe bağlıyanların sayısı 7, kendilerini direğe bağlamıyan üç kişi ile birlikte bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olanların toplam sayısı da on kişi olarak verilmektedir.[376]
4- Avfî tarikından İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Rasûlullah gazaya çıktı. Ebu Lübâbe ve onunla birlikte beş kişi Rasûlullah'la beraber harbe gitmediler.. Lübâbe ve onunla birlikte iki kişi düşündüler ve Rasûlullah ile birlikte çıkmadıklarından pişman oldular, kendilerinin helake yaklaştıklarına kâni oldular ve:
"Biz, kadınlarla birlikte gölge ve rahat içindeyiz, Allah'ın Rasülü ve Müminler ise cihattalar. Vallahi biz kendimizi direklere bağlayacağız ve Rasûlullah oradan bizi çözünceye kadar orada bağlı kalacağız." dediler. Dediklerini yaptılar. Üç kişi kendilerini bağlamadı. Rasûlullah harpten dönünce:
"Kendilerini direklere bağlayanlar kim?" diye sordu. Birisi:

"Ebu Lübâbe ve arkadaşlarıdır. Onlar, savaştan geri kaldılar ve siz kendilerini çözünceye ve onlardan hoşnut oluncaya kadar, kendilerini çözmemek için Allah'a ahit verdiler." dedi. Aleyhisselâm:
"Ben onları çözmekle emir oluncaya kadar çözmem." buyurdu.
Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi. Ayet inince, Rasûlullah onları çözdü ve onların özürlerini kabul etti. Kendilerini bağlamayan üç kişi kendileri hakkında bir şey anlatılmadan kaldılar. Onlar haklarında Allahü Teâlâ'nın, *"Savaştan geri kalan diğer bir kısım insanların durumu ise Allah'ın hükmüne bırakılmıştır."*[377] buyurduğu kimselerdir. İnsanlardan bâzıları:
"Onlar helak oldular, çünkü onlar hakkında bir şey inmedi ve onların mazereti kabul edilmedi." dediler. Diğer bâzıları:
"Umulur ki Allahü Teâlâ onları affeder." dediler. Tevbe: 9/118 âyeti indirildi."[378]
5- Ali İbni Talha tarikından İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Ebu Lübâbe ve arkadaşları, bağları çözüldüğü zaman malları ile geldiler ve:
"Ya Rasûlallah, bunlar bizim mallarımızdır. Bunları bizden sadaka olarak al ve bizim için istiğfar et." dediler. Aleyhisselâm:
"Sizin mallarınızdan bir şey almakla emir olunmadım." buyurdu.
Allahü Teâlâ, Tevbe: 9/103 ayetini indirdi."
Yalnız bu miktarı, Saîd İbni Cübeyr, Dahhak, Zeyd İbni Eslem ve başkalarından anlattı.[379]
6- Abdullah b. Abbas'a göre bu âyet, içlerinde Ebu Lübabe'nin de bulunduğu on kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Tebük seferinde Rasulullah'a katılmayıp geride kalmışlardır. Ebu Lübabe dahil, bunlardan yedi tanesi, yaptıklarına pişman olarak kendilerini, Mescid-i Nebevi'nin direklerine bağlamışlardır.
Rasulullah savaştan dönüp kendilerini affedip çözmedikçe kendi kendilerini çözmeyeceklerine yemin etmişlerdir. Rasulullah dönünce bunların niçin böyle yaptıklarım sormuş, durumları ona anlatılmıştır. Rasuluîlah da:
"Allah onların özürlerini kabul etmedikçe ben de kabul etmeyeceğim ve onları çözmeyeceğim. Çünkü onlar, benim emrimden yüz çevirdiler, müslümanlarla savaşa çıkmayıp geride kaldılar." buyurmuş onlar da
"Allah bizi çözmedikçe biz de kendimizi çözmeyeceğiz" diye yemin etmişler nihayet bu âyet inmiş, onların tevbelerinin kabul edildiği beyan edilmiş Rasulullah da onları serbest bırakmış ve özürlerini kabul etmiştir.[380]
7- Abdullah b. Abbastan nakledilen diğer bir görüşe göre bunlar altı kişidir, Ebu Lübabe dahil üçü, kendilerini mescidin direklerine bağlamışlardır.[381]
8- Katâde'den (r.a.) rivayet edildiğine göre bu âyet, yedi kişi hakkında indirildi. Onlardan dördü, kendilerini direklere bağladı. Bunlar Ebu Lübâbe, Mirdâs, Evs İbni Hızâm ve Salebe İbni Vedîah'dır.[382]
9- Katâde'den gelen bir rivayette de hepsi ensardan olmak üzere 7 kişi oldukları, Cedd ibn Kays, Ebu Lübâbe, Haram ve Evs olmak üzere bunlardan dördünün kendilerini Mescid-i Nebevi'nin direklerine bağladıkları kaydedilmektedir. Bunlar, salih amel ile kötü amelleri birbirine karıştırmışlardır.[383]
10- Câbir'den Ebu Süfyân, ondan Ameş, Ondan Sevrî tarikından Ebu Şeyh ve İbn Mendeh, Fezâili Sahabe isimli kitapta anlattı. Câbir (r.a.) dedi ki:
"Tebük harbinde Rasûlullah ile birlikte çıkmaktan geri kalanlardan altı kişi; Ebu Lübâbe, Evs İbni Hızâm, Salebe İbni Vedîah, Ka'b İbni Mâlik, Mirâra İbni Rebi' ve Hilâl İbni Ümeyye idi. Ebu Lübâbe, Evs ve Salebe gelip kendilerini direğe bağladılar. Mallarını getirip:
"Ya Rasûlallah, bizi sizden alıkoyan bunları al." dediler. Aleyhisselâm:
"Harp olmadıkça onları helal kılmam." buyurdu. Kur'an'ın Tevbe: 9/102 âyeti indi."[384]
11- Zeyd ibn Eslem'den gelen bir rivayette de Kurdum ve Mirdas'ın isimleri verilip sayıları sekiz olarak verilir.[385]
12- Said b. Cübeyre göre de bunlar, Hilal, Ebu Lübabe, Kurdum, Mirdas ve Ebu Kays'dır.[386]
13- Zühriye göre bu âyeti kerime sadece Ebu Lübabe hakkında nazil olmuştur amma, Kureyza oğlu Yahudilerinin hadisesinden dolayı değil Tebük savaşına katılmamasından dolayı nazil olmuştur.[387]
14- Zuhrî der ki:
"Ebu Lübâbe, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Tebük Gazvesine katılmıyarak geri kalanlardan idi. Kendini Mescid-i Nebevî'de bir direğe bağladı ve:
"Allah'a yemin ederim ki ölünceye veya Allah tevbemi kabul edinceye kadar kendimi direkten çözmeyeceğim, yemeyeceğim, içmeyeceğim." dedi. Direğe bağlı olarak yemeden, içmeden üzerinden yedi gün geçti ye sonunda

bayılarak yere yığıldı." Ravi der ki:
"Sonra Allah Tealâ onun tevbesini kabul buyurdu da gelip kendisine:
"Ey Ebu Lübâbe tevben kabul edildi." dediler.
"Allah'a yemin ederim ki bizzat Allah'ın Rasûlü gelip beni elleriyle çözmedikçe kendimi çözmiyeceğim." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) geldiler ve elleriyle Ebu Lübâbe'yi direkten çözdüler. Ebu Lübâbe:
"Ey Allah'ın elçisi, tevbemin tamamından olarak bu günahı işlediğim kavmimin yurdunu terkedeceğim, kendisi sebebiyle bu günahı işlediğim malımın tamamı da Allah ve Rasûlü yolunda sadakadır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Üçte birini sadaka olarak vermen sana yeter ey Ebu Lübâbe." buyurdular."[388]
15- Ümmü Seleme'den -içinde Vâkıdî'nin olduğu senetle rivayet edildi:
"Ebu Lübâbe'nin tövbesi hakkındaki âyet benim evimde indi. Ben Seher vaktinde Rasûlullah'ın güldüğünü işittim ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, seni güldüren şey nedir?" dedim. Aleyhisselâm:
"Ebu Lübâbe'nin tövbesi kabul edildi." buyurdu. Ben:
"Bunu bildirmeme izin verir misiniz?" dedim. Aleyhisselâm:
"İstersen bildir" buyurdu. Bu hicap (örtünme) farz kılınmadan önce idi. Ben evin kapısında durdum, Ve:
"Ey Ebu Lübâbe, seni müjdelerim. Allahü Teâlâ, senin tövbeni kabul etti." dedim. İnsanlar onu çözmeğe koştular. Ebu Lübâbe:
"Hayır Rasûlullah, çözünceye kadar sizin çözmenize razı değilim." dedi.. Rasûlullah sabah namazına çıkınca, onu çözdü ve bu âyet indi." [389]
16- Mücahid'den nakledilen başka bir görüşe göre bu âyeti kerime yalnız Ebu Lübabe hakkında inmiştir. Ebu Lübabe, muhasara altında bulunan Kureyza oğlu Yahudilerinin yanından geçerken eliyle bağazına işaret etmiş, Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini kabul etmeleri halinde kesileceklerini anlatmak istemiştir Bunun üzerine Ebu Lübabe, kendisini mescidin direklerinden birine bağlamış, tevbesi kabul edilinceye kadar kendisini çözmeyeceğine yemin etmiştir. Bu âyet-i kerime inmiş, Ebu Lübabe'nin tevbesinin kabul edildiğini bildirmiştir.[390]
17- Taberi diyor ki:
"Bu âyetin nüzul sebebi hakkında doğru olan görüş şudur:
"Bu âyet, Rasulullah'ın Tebük seferine çıktığı zaman, onunla beraber cihada çıkmayan ve geride kalan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Bunlardan biri de Ebu Lübabe'dir. Bu âyetin, yalnız Ebu Lübabe hakkında indiğini söylemek doğru değildir. Zira âyette, *"Günahlarını itiraf eden diğerleri de vardır."* buyurulmakta ve günahlarını itiraf edenlerin çok kimseler olduğu beyan edilmektedir. Nitekim, sîret âlimleri de bunun, Tebük seferinden geri kalan bir topluluk hakkında nazil olduğunu rivayet etmiştir." [391]

103. Onların mallarından sadaka al ki bununla onları temizleyip arıtmış olasın. Ve onlara dua et; hiç şüphesiz senin duan onlar için bir sükûnet ve bir rahmettir. Allah Semî'dir, Alım'dır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Tebük Gazvesinden geri kalmaları, sonra pişman olarak tevbe edip kendilerini Mescid-i Nebevî'nîn direklerine bağlamaları ve haklarında bundan önceki âyet-i kerime inerek bağışlanmaları üzerine Ebu Lübâbe ve iki arkadaşı gidip mallarını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bu mallar bizi seninle birlikte gazveye çıkmaktan geri bıraktı. Bizim için bu malları sadaka olarak dağıt, bizim mağfiret olunmamız ve bu günahtan temizlenmemiz için dua et." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Emrolunmadıkça onlardan bir şey alıp da sadaka olarak dağıtmam." buyurdular da bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve Allah'ın Rasûlü ondan sonra onların mallarından alıp sadaka olarak dağıttı."[392]
2- İbn Zeyd'den bu âyet-i kerimenin, Tebük Gazvesine katılmıyan bir grup münafığın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek tevbe ettiklerini söylemeleri ve mallarından bir kısmını sadaka olarak dağıtmasını istemeleri üzerine indiği rivayet edilmişse[393] de meşhur olan Ebu Lübâbe ve üç (veya altı) arkadaşı hakkında nazil olmuş olmasıdır.[394]
3- Hasen el-Basrî der ki:
"Bu sadaka onların işlediği günaha kefaret oldu."
Fakihlerden bir grup ise, "Bu ayetten murad farz olan zekâttır" demişlerdir. Buna göre *"Onların mallarından bir miktar sadaka al"* ayet-i kerimesi bütün mallar ve bütün insanlar için umumi bir ifadedir. Bu genel ifade içine

mallardan hususi şartları taşıyanlar girmektedir. Zira ülkeler ve elbiseler gibi zekâta tabi olmayan mallar bu ifadenin dışında kalmaktadır.[395]
Her ne kadar bu ayet Rasulullah (s.a.v.)'a has ve hususi bir sebep için inmiş olsa da, Rasulullah (s.a.v.)'ın bütün halifelerine ve onlardan sonraki bütün müslüman idarecilere de hitap eden umumi bir ifadedir.
Bunun içindir ki Hz. Ebubekir Sıddık (r.a.) ve diğer sahabiler Arap kabilelerinden zekât vermeyenlere karşı savaş açtılar. Nihayet bunlar, Rasulullah (s.a.v.)'a verdikleri gibi onun halifesine de zekâtlarını vermeyi kabul ettiler.
Sıddık (r.a.) hazretleri şöyle diyordu: "Vallahi, Rasulullah (s.a.v.)'a zekât olarak verdikleri bir ipi -bir oğlağı- zekât olarak bana vermezlerse onlarla mutlaka savaşırım." [396]

104. Bilmezler mi ki Allah muhakkak kullarından tevbeyi kabul edecek ve sadakaları alacak olanın kendisidir. Ve muhakkak ki Allah Tevvâb'dır, Rahîm'dır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime, hem Tebük Gazvesinden geri kalan ve hem de tevbe etmeyenlerin, Tebük Gazvesinden geri kalmaları, sonra pişman olarak tevbe edip kendilerini Mescid-i Nebevi'nin direklerine bağlamaları üzerine haklarında bundan önceki âyet-i kerimeler inerek bağışlanan Ebu Lübâbe ve arkadaşları hakkında "Bunlar da dün bizimle birlikteydiler, onlarla da kimse konuşmuyor ve kendileriyle kimse oturup kalkmıyordu. Bizim dışımızda böyle bağışlanmalarını gerektiren özellikleri nedir ki?!" demeleri üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.[397]

106. "Savaştan geri kalanların bir kısmının işi de Allah'ın buyruğuna kalmıştır. Allah onlara ya azabeder, ya da tevbelerini kabul eder. O bilendir, hakimdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbni Abbas, Mücahid, İkrime, Dahhak ve diğer müfessirlerin beyanlarına göre bunlar, hepsi de ensardan (Evs ve Hazrec'den) olmak üzere daha sonra *"Geri bırakılan üç kişiye de yeryüzü bütün genişliğine rağmen dar gelmiş ve nefisleri de kendilerini sıkıştırmıştı da..."* [398] âyet-i kerimesinde kıssaları anlatılacak olan Tebük Gazvesinden geri kalan üç kişi olup Ka'b ibn Mâlik ile Amr b. Avf Oğulları'ndan Hilâl ibn Ümeyye ve Mürâra ibnu'r-Rabî'dirler.[399]
2- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime, daha sonra gelen yüz on sekizinci âyette zikredilen üç kişiye işaret etmektedir. Bunlar Kâ'b b. Malik, Mürare b. Rebi' ve Hilal b. Ümeyye isimli sahabilerdir. Bu sahabiler, bir çok savaşa katılmalarına rağmen Tebük seferinden geri kalmışlardır. Bu sebeple Rasulullah (s.a.v.) kendileriyle konuşulmasını yasaklamış ve durumlarını Allah'a havale etmiştir. Yüzon sekizinci âyette bunların tevbelerinin kabul edildiği bildirilmiştir."[400]
2- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu ayet, Ka'b İbn Malik, Mürare İbnu'r-Rebî ve Hilal İbn Ümeyye hakkında nazil olmuştur. Ka'b:
"Medine'deki en hızlı deve benimdir; bu sebeble, dilediğimde Hz. Peygamber'e ulaşırım" der ve günlerce gecikir. Daha sonra da, Hz. Peygamber'e ulaşmaktan ümidini keser ve yaptığı şeye pişman olur; aynı şekilde arkadaşları da. Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye geri döndüğünde Ka'b'a:
"Hz. Peygamber'e git ve yaptığından dolayı O'ndan özür dile" denildiğindeyse o:
"Hayır, tevbenin kabulüne dair bir hüküm, ayet nazil olmadıkça, gitmeyeceğim vallahi" der. Diğer iki arkadaşı ise, Hz. Peygamber'e giderek özür beyanında bulunurlar. Hz. Peygamber, onlara:
"*Sizin, bana katılmayarak geride kalmanızın sebebi nedir?*" dediğinde onlar:
"Hatadan başka bir mazeretimiz, haklı gerekçemiz yoktur." cevabını verirler. Bunun üzerine bu ayet nazil olur.
Bu ayetin nüzulünden sonra Hz. Peygamber onları (haklarında hüküm ininceye kadar bir yerde) durdurtur. İnsanları, onlarla oturup kalkmaktan men eder; onlara, hanımlarından ayrılmalarını ve onları, ana babalarının yanına yollamalarını emreder. Derken, kendisine yiyecek getirmek arzusuyla, Hilâl'in hanımı gelir; çünkü Hilal, son derece yaşlı bir kimsedir. Sadece ona izin verilir. Şam'dan ise bir elçi gelmiş, Ka'b'ı kendilerine (Bizans'a) katılmaya teşvik etmektedir. Bunun üzerine Ka'b:
"Yaptığım hata öyle bir dereceye ulaşmıştır ki, müşrikler bile benden bir şey umar hale geldiler. Onca genişliğine rağmen yeryüzü bana dar geldi." der. Hilâl İbn Ümeyye ise öylesine ağladı ki, gözlerinin kör olacağından korkuldu. Elli gün geçtikten sonra, onların tevbelerinin kabul edildiğine dair,

"*Allah, Peygamber'inin tevbesini kabul buyurdu*" ***[401]*** ve,
[402] [403]

"*Savaştan geri bırakılan üç kişinin (tevbelerini de kabul etti)*" ayetleri nazil oldu."
3- Hasan el-Basri şöyle demiştir:
"Bu ayette bahsedilen kimseler, Rasulullah'ın, kendi huzurundan uzaklaştırdığı bir münafık topluluğudur." [404]
4- Esamm da, Cenab-ı Hakk'ın bu ayetle münafıkları kastettiğini ve bunun tıpkı, *"Çevrenizdeki bedevilerden ve Medine ahalisinden birtakım münafiklar vardır ki"* [405] ifadesi gibi olduğunu söyleyerek, sözünü şöyle sürdürmüştür:
"Allah, onlar hakkındaki hükmü ertelemiş, onlar hakkında bildiği şeyi haber vermemiş ve tevbe etmemeleri halinde, haklarında ayet ineceğini bildirerek, onları bu ayetle korkutmuştur. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak *"O, bunları ya azaba uğratacak, yahud tevbelerini kabul edecektir."* buyurmuştur." [406]
5- Hasan el-Basri şöyle diyor:
"Onlardan birisinin, bedeli yüz bin dirhem olan bir arazisi bulunuyordu. Bunun üzerine o:
"Ey arazi, beni Allah'ın Rasulünden, sen geri bıraktın sen! Git, seni Allah yoluna, O'nun rızasına vakfediyorum. Ben, Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar, sahraları dolaşıp katedeceğim" dedi ve bunu yaptı da. İkincisinin de bir ailesi bulunuyordu. Bunun üzerine o:
"Bak, hanım! Beni Allah'ın Rasulünden sen geri bıraktın, sen! Artık ben de seni bırakıp, O'na ulaşıncaya kadar sahraları katedeceğim" dedi ve böyle yaptı. Üçüncüsünün de, ne malı ne de çoluk çocuğu bulunuyordu. Bunun üzerine o:
"Benim bu hususta, hayata olan düşkünlüğümden başka mazeretim yoktur. Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Rasulüne ulaşıncaya kadar, sahraları katedip gideceğim!" dedi. Böylece onlar, Allah'ın Rasûlü'ne katıldılar. Bunun üzerine Allahu Teâlâ da bu ayeti inzal buyurdu." [407]
6- Bunlar, şüphecilikleri veya ikiyüzlülükleri sebebiyle değil, tembellikleri, çoluk çocuklarına ve mallarına düşkünlükleri, meyvelerin verimliliği ve gölgelerin rahatlığı sebebiyle Tebük Gazvesinden geri kalanlar arasında yer almışlardı.
Tebuk Gazvesine katılmayanlar üç grup idiler:
a) İkiyüzlü davranmayı alışkanlık edinmiş olan münafıklar.
b) Günahlarını itiraf edip tevbe edenler. *"Diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler."* ***[408]*** ayetiyle kasdedilenler bunlar olup, Cenâb-ı Hak, onların tevbelerini kabul buyurduğunu açıklamıştır. Bu müminler kendilerini Mescid-i Nebevi direklerine bağlayan Ebu Lübabe ve arkadaşları idi.
c) Mütereddit müminler, ne yapacakları konusunda kararsızlığa düşen, savaştan geri kalmaları hususunda Peygamberimiz (s.a.v.)'e beyan edecek özür bulamayan, tevbe etmekte de geciken ve kendilerini Mescid-i Nebevî'nin direklerine bağlamayan kimselerdi. Allah da bunlar hakkındaki hükmünü bildirmeyi geciktirdi. 50 gün durumları askıda kaldı. İnsanlar kendilerini terk ettiler. Nihayet tevbelerinin kabulüne dair ayet indi. Bunlar yukarıda ismi geçen üç kişiydi.
"Allah savaştan geri kalan üç kişinin tevbesini de kabul etti. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar geldi. ***[409]*** *"* [410]

107. "Zarar vermek, inkar etmek, müminlerin arasını ayırmak, Allah ve Peygamber'ine karşı savaşanlara daha önceden gözcülük yapmak üzere bir mescid kurup: "Biz sadece iyilik yapmak istedik" diye yemin edenlerin yalancı olduklarına şüphesiz ki Allah şahiddir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Tefsir alimlerinin rivayetine göre, Evs kabilesi'nden olan Amr b. Avf oğulları namazları Küba Mescidi'nde kılıyorlardı. [411] Amr b. Avf Oğulları, Kuba Mescidi'ni kurmuşlar ve kendilerine gelip namaz kıldırması için Rasulullah (s.a.v.)'a haber göndermişlerdi. O da onlara gidip, o mescidde namaz kılmıştı. Bunun üzerine Amr b. Avf Kabilesi'nin kardeşleri olan Gunm b. Avf Oğulları onları kıskanmış ve:
"Biz de bir mescid yapıp, kardeşlerimizin mescidinde namaz kıldığı gibi bizim mescidimizde de namaz kılması için Rasulullah (s.a.v.)'a haber göndereceğiz. Rahib Ebû Amir de Şam'dan geldiği zaman orada namaz kılsın" demişlerdi. Bu Ebû Amr, Cahiliyye Dönemi'nde rahiplik yapmış, Hristiyan olarak Palas giymişti. Hanif Dini'ni de inkâr etmişti. Bütün bunları, Rasulullah {s.a.v.) Medine'ye geldiğinde yapmış ve Rasulullah (s.a.v.)'a düşman olmuştu. Peygamber (s.a.v.) de ona *"Fasik Ebû Amr"* ismini takmıştı. Bu adam Şam'a doğru yola çıkıp:
"Gücünüz yettiği kadar kuvvet ve silah tedarik edin. Benim için de bir mescid yapın. Zira ben Kayser'e gidiyorum. Rum ordusunu getirip Muhammed'le Ashabı'nı Medine'den çıkaracağım" diye münafıklara haber saldı. Onlar da

Kuba Mescidi'nin yanında onun için bir mescid yaptılar. Bu mescidi yapanlar on iki kişi idiler; Hizam b. Halid -ki bu ayrılık, fitne tohumu saçan mescid bu adamın arsasından çıkmıştır-, Sa'lebe b. Hatıb, Muattıb b. Kuşeyr, Ebû Habibe b. Ez'ar, Abbad b. Huneyf, Cariye b. Amir ve iki oğlu Mecma ve Zeyd, Nebtel b. Haris, Bahzec, Bicad b. Osman ve Vedia b. Sabit.
Bunlar mescidin inşasını bitirince Rasulullah (s.a.v.)'a gelip:
"Biz, sıkıntısı, ihtiyacı olan, yağmurlu ve soğuk gece geçiren kimseler için bir mescid inşa ettik. Bize gelip o camide namaz kıldırmanı arzu ediyoruz" dediler. Rasulullah (s.a.v.) da giyinip onlara gitmek için gömleğini istetti. Derken kendisine vahiy geldi ve Mescid-i Dırar'la onu yapanların kurdukları şeyi Allah Teala O'na haber verdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), Malik b. Duhşum, Ma'n b. Adiyy, Amir b. Seken ve Hamza'nın katili olan Vahşi'yi çağırıp onlara:
"Ahalisi zalim olan şu mescide gidin, onu yakıp yıkın" buyurdu. Bunlar da yola çıktılar, Malik gidip, bir hurma dalı aldı ve onu ateşe tutuşturdu. Sonra mescide girdiler. Mescidin cemaati de içerideydi. Mescidi yakıp yıktılar. Mescidin cemaati de oradan ayrıldılar. Rasulullah (s.a.v.) bu mescidin içerisine leşlerin, pisliklerin ve sürpüntülerin atıldığı bir çöplük haline getirilmesini emretti."[412]
Rahip Ebû Amir yalnız ve kimsesiz olarak şüphe içerisinde ölüp gitti.[413]
2- Said b. Cübeyr, Mücahid, Urve b. Zübeyr, Katade ve diğerlerinden rivayet edildiğine göre Medine'de Hazreç kabilesine mensup Ebû Âmir adında bir adam vardı. Bu adam, cahiliyye döneminde Hıristiyanlığı kabul etmiş ve ehl-i kitaba ait birçok kitapları okuyarak ta papaz olmuştu. Bu adamın, kabilesi nezdinde büyük bir itibarı vardı. Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret etmiş, çevresinde Müslümanlar çoğalmış ve Müslümanlar Bedir savaşıyla da müşriklere karşı büyük bir zafer elde etmişlerdi. İslâm'ın ve müslümanların güçlenmesi ve Hazreç kabilesinden birçoklarının Müslüman olması karşısında Ebû Âmir Rasullah'a ve İslama kin beslemeye başladı. Rasulullah onu İslama davet etti, kendisine Kur'an okudu fakat o, Müslümanlığı kabul etmemekte ısrar etti. Rasulullah'a karşı düşmanlığını açığa vurdu. Medine'de tutunamayarak Mekke'ye kaçtı. Orada, bütün müşrikleri ve Arap kabilelerini Müslümanlara karşı kışkırttı. Uhud savaşı için yapılan hazırlıklara katıldı ve bizzat savaşa da iştirak ettti. Savaştan sonra İslamın gittikçe güçlendiğini görünce bu defa Bizans İmparatoru Herakliyüs'a giderek, Rasulullah'a karşı kendisine yardım etmesini istedi. Ve bir müddet orada kaldı. İşte orada bulunduğu sırada, Medine'de bulunan kendi taraftarı münafıklara mektup yazarak, yakında büyük bir güçle Medine'ye geleceğini, kendisi için orada bir karargâh ve gözetleme yeri yapmalarını istedi. Bunun üzerine taraftarları Küba Mescidi'nin yakınında bir Mescit yaptılar.
Rasulullah Tebük seferine çıkarken, Ebu Âmir'in adamları olan münafıklar, Müslümanlar nezdinde bir meşruiyet kazandırmak için kendisini bu mescitte namaz kılmaya davet ettiler. Bu mescidi, âcizler ve sakatlar için yaptıklarını söylüyorlardı. Rasulullah onlara:
"Şu anda sefere çıkıyoruz, inşaallah dönerken." cevabını verdi.
Tebük seferinden döndüğünde Medine'ye yaklaşırken Cebrail Aleyhisselam geldi ve bu mescid'in Mescid-i Dırar yani, Müslümanlara zarar vermek için kurulmuş bir Mescid olduğunu, bunu yapanların, sadece inkarcılık ve bölücülük için yaptıklarını bildirdi. Bunun üzerine Rasulullah, daha Medine'ye varmadan adamlar gönderip mescidi yıktırdı. İşte âyet-i kerime'nin nüzul sebebi bu olaydır ve bu fitneyi açıklamaktadır.[414]
3- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû'l-Abbas b. İsmail b. Zekeriyya'dan, o Davud b. Zebrikân'dan, o Sahr b. Cüveyriye'den, o Aişe b. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan, o da babasından bize rivayet ettiğine göre Sa'd b. Ebî Vakkas şöyle demiştir:
"Münafıklar Kuba Mescidi'ne benzetmek maksadıyla Rahip Ebû Amir için Kuba Mescidi'ne yakın olarak bir mescid yapmaya kalkıştılar. Bunlar, rahibin gelip bu mescidde kendilerine imam olmasını bekliyorlardı. Mescidin inşasını bitirince Rasulullah (s.a.v.)'a geldiler ve dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz bir mescid yaptık. Gel orada namaz kıl da biz onu namazgah edinelim." Rasulullah {s.a.v.) da onlarla kalkıp gitmek üzere elbisesini üzerine aldı. Derken *"Orada sakın namaz.kilma..."* âyeti nazil oldu."[415]
4- İbn Merduyeh'in Ali İbni Ebî Talha tarikından İbn Abbâs'tan rivayetine göre bunlar, ensardan bir takım kimselerdir ki Ebu Amir er-Râhib'in isteği ve direktifleri doğrultusunda bir mescid inşa etmişlerdi. Ebu Amir er-Râhib bunlara:
"Mescidinizi yapın, gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve silâh hazırlayın. Ben şimdi Rum kralı Kayser'e gidiyorum. Rumlardan bir ordu getireceğim ve Muhammed ve ashabını buradan çıkaracağım." demişti. Mescidlerini yapıp bitirince Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Mescidimizi yapmayı bitirdik; isteriz ki orada namaz kılasın ve bereketli olması için dua edesin." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[416]
5- Bu konudaki İbn Zeyd rivayeti biraz daha ayrıntılı, şöyle ki:
"Kuba halkı hep birlikte Kuba mescidinde namaz kılarlardı. Burada münafıkların reislerinden Ebu Amir Ebu

Hanzala adında bir adam vardı. O, Sayfi ve kardeşi başlangıçta en hayırlı müslümanlardan idiler. Bunlardan Ebu Amir, Sakîf'ten İbn Bâlîn ve Kays'tan Alkame ibn Ulâse ile birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kaçarak Rum (Bizans) kralına katıldılar. Daha sonra Alkame ve İbn Bâlîn döndüler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bîat ettiler ve yeniden müslüman oldular. Ebu Amir ise hristiyan olup orada kaldı. İşte Kuba'da bir takım münafıklar bu Ebu Amir gelip içinde namaz kılacak diye, bir de Kuba mescidinde hep birlikte namaz kılan müslümanlar arasına ayrılık sokmak, onları bölmek için Mescid-i Dırâr'ı inşa ettiler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'i de kandırmak üzere geldiler:
"Ey Allah'ın elçisi, belki sel gelir de vadi ile aramızdaki irtibatı koparır, kavmimizle aramızda bir engel oluşturur. İşte böyle durumlarda biz mescidimizde namaz kılalım. Sel geçtiğinde yine kavmimizle birlikte namaz kılarız." dediler. Ravi der ki:
"Aslında onlar bu mescidi nifak üzere bina etmişlerdi. Mescidleri Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yıkıldı, insanlar çöplerini ve pisliklerini oraya atarlardı. İşte bunların bu mescidi bina etmeleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'i de kandırmaya çalışmaları üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[417]
6- İbn İshak'ın kendi isnadıyla Katâde ve başkalarından rivayetinde şöyle anlatıyorlar:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Tebük seferi hazırlıklarında iken Mescid-i Dırâr'ı yapanlar O'na geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, herhangi bir hastalık, ihtiyaç halinde ve yağmurlu gecelerde (kış gecelerinde) namaz kılmak üzere bir mescid inşa ettik. İsteriz ki bize gelesin ve orada bize namaz kıldırasın." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ben şu anda sefer hazırlıkları ile meşgulüm. Ama eğer bu seferimizden dönecek olursak inşaallah size gelir ve sizin için orada namaz kılarım." buyurdular.
Tebük dönüşü Medine yakınlarında Zî Evân'a gelip orada konakladığında bu mescid ile ilgili haber (mescidin Mescid-i Dırâr olduğu, mü'minler arasına tefrika sokmak üzere inşa edildiği Allah tarafından kendisine haber verilmekle) kendisine geldi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Mâlik ibnu'd-Duhşum'u ve Ma'n ibn Adiyy'i ya da onun kardeşi Asım ibn Adiyy'i çağırarak onlara:
"Ehli zalim olan şu mescide gidin, onu yıkın ve yakın." buyurdu.
İkisi hızlı bir şekilde yola çıktılar, Mâlik ibnu'd-Duhşum'un kabilesi olan Salim ibn Avf oğulları'na geldiler. Malik, Ma'n'a:
"Beni biraz bekle, ailemin yanına gireyim, onlardan bir ateş alıp geleyim." dedi. Ailesi yanına girip bir hurma dalı aldı, onu yaktı, sonra çıktı birlikte koşarak Mescid-i Dırâr'a geldiler, içinde o mescidin ehli varken mescide girdiler ve onu yaktılar, yıktılar, içindeki cemaati de dağılıp gittiler. İşte onlar hakkında Kur'ân'dan bu âyet-i kerime indi."[418]
İbn Cerir et-Taberi bu rivayeti Zühri, Yezid b. Rûman, Abdullah b. Ebi Bekr, Âsım b. Ömer b. Katade ve diğer raviler tarafından da rivayet etmiştir.[419]
7- Bu mescidi bina edenler on iki kişidirler. Bunlar, Ebu Lübâbe ibn Abdülmünzir'in arkadaşları olup: Amr ibn Avf oğullarından Hizam ibn Hâlid ibn Ubeyd ibn Zeyd -ki Mescid-i Dırâr onun evinden çıkarılmış, yani onun evinden bölünerek inşa edilmişti-, Ubeyd oğullarından (ya da Ümeyye ibn Zeyd oğullarından) Sa'lebe ibn Hâtib[420], Dubey'a ibn Zeyd oğullarından Muattib ibn Kuşeyr, yine Dubey'a ibn Zeyd oğullarından Ebu Habibe ibnu'l-Ez'ar, Amr ibn Avf oğullarından Sehl ibn Huneyf'in kardeşi Abbâd ibn Huneyf, yine Dubey'a oğullarından Câriye ibn Amir ile iki oğlu Mücemmi' ibn Câriye ve Zeyd ibn Câriye, Nebtel ibnu'l-Hâris, Abdullah ibn Huneyf'in dedesi Bahdec (ya da Bahzec), Dubey'a oğullarından Bicâd (ya da Nicâd) ibn Osman ve son olarak Vedî'a İbn Sâbit idiler.[421] Sayılarının 17 olduğu da söylenmiştir.[422]
Leys demiştir ki:
"Şakîk, Âmiroğullarının mescidinde namaza kavuşamamış. Ona denilmiş ki:
"Filan oğullarının mescidinde henüz namaz kılınmadı." O da demiştir ki:
"Ben orada namaz kılmak istemiyorum. Çünkü, o zarar vermek için yapılmıştır. Her zarar vermek için veya gösteriş için yahut şan şeref için yapılan mescid, Mescid-i Dırar hükmündedir."[423]
8- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de bu mescidi bina edenler hepsi de ensardan olmak üzere Abdullah ibn Huneyf'in dedesi Bahdec, Vedî'a ibn Hizam, Mücemmi' ibn Câriye el-ensârî olarak verilmektedir.[424]
9- İbn İshak dedi ki:
"İbnu Şihab-ı Zührî, İbnu Ükeymetü'l-leysî'den anlattı. O, kardeşinin oğlu Ebu Rehim Gıfâri'den bildirdi. Ebu Rehim, ağaç altında Rasûlullah'a bîat edenlerdendi. O dedi ki:
"Rasûlullah Mescid-i Dırar'a geldi. Tebük'e gitmek için techizli idi. İnsanlar:
"Ey Allah'ın Rasülü, biz sıkıntısı bulunan ve ihtiyaç sahibi olan, karanlık ve yağmurlu geceler geçiren kimseler için mescid inşa ettik. Sizin gelip orada bize namaz kıldırmanızı isteriz." dediler. Aleyhisselâm:
"Ben sefer kanadı üzerindeyim, eğer dönersem inşaallah gelirim size namaz kıldırırım." buyurdu. Harpten

döndüğünde, Medine'den bir saat mesafede olan, Zî Evân denilen yere indi. Allahü Teâlâ Mescid-i Dırar hakkında bu âyeti indirdi.
Aleyhisselâm, Mâlik İbni Duhşum ve Ma'an İbni Adiy veya kardeşi Asım İbni Adiyy'i çağırdı onlara:
"Ahâlisi zâlim olan mescide gidin, onu yıkın, yakın." buyurdu. Onlar gitti, Rasûlullah'ın dediğini yaptılar."[425]
10- Vahidî şöyle demektedir:
"İbn Abbas, Mücahid, Katâde ve bütün müfessirler (r.a.), Dırâr Mescidi'ni yapanların on iki münafık olduğunu; bunların kendisiyle Kuba Mescidi'ne zarar verecekleri bir mescid yaptıklarını söylemişlerdir."[426]
11- Hasan el-Basri şöyle demektedir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), mescide gitmeye yönelince, Cebrail (a.s.):
"Onun içerisinde hiçbir vakit namaza durma" diye niyaz etti." [427]
12- İbn Cüreyc şöyle demektedir:
"Onlar o mescidi cuma günü yapıp tamamladılar ve orada o gün, cumartesi ve pazar günleri namaz kılabildiler. Pazartesi günü ise mescid çöküp yıkıldı." [428]

108. O mescide hiç girme! İlk gününden beri Allah'a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescidde bulunman daha uygundur. Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah, arınmak isteyenleri sever."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Selam, Uveymir b. Sâide, Huzeyme b. Sabit, İbrahim b. İsmail, Musa b. Ebi Kesir, Urve b. Zübeyr, Hasan-ı Basri, Atiyye, İbn-i Zeyd ve Ata'ya göre bu âyet-i kerime, su ile taharet eden Küba halkı hakkında nazil olmuştur.[429]
2- Avfî tarikından İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Rasûlullah Mescid-i Kuba'yı inşa ettiği zaman, aralarında Bahzec'in de bulunduğu ensardan bazı kişiler nifak mescidini inşa ettiler. Rasûlullah Bahzec'e:
"Sana yazıklar olsun, gördüğün şeye seni ne götürdü?" buyurdu. Bahzec:
"Ya Rasûlallah, ben sadece güzellik istedim." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [430]
3- Ebu Hüreyre'den, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Orada iyice temizlenmeyi seven adamlar var. Allah iyice temizlenmek isteyenleri sever." âyeti Kuba halkı hakkında nazil oldu.
Râvi der ki: "Onlar (büyük abdest bozduklarında taş ile istincadan sonra bir de) su ile istinca eder temizlenirlerdi. İşte bu sebeple onlar hakkında bu âyet indi."[431]
4- Urve ibnu'z-Zubeyr'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) onlar hakkında bu âyet-i kerimenin inmesi ve sebebini öğrenince:
"Ne iyi insanlar! Uveym ibn Sâ'ide de onlardan." buyurmuş ve bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olanlardan birisinin ismini vermiştir."[432]
5- Velîd İbni Ebî Sender Eslemî tarikından, Yahya İbni Sehl Ensarî'nin babasından rivayet edildi:
"Bu âyet, Küba ehli hakkında indirildi. Onlar su ile istinca eder temizlenirlerdi."[433]
6- Atâ dedi ki:
"Kuba halkı abdest bozarken su kullanıyordu. Onlar hakkında bu âyet indirildi." [434]
7- İbni Abbas der ki:
"O mescitte (maddl-manevî kirlerden) temizlenmeyi seven kişiler vardır" ayeti inince Rasulullah (s.a.v.) Uveym b. Sâide'ye haber göndererek:
"Allah'ın sizi bu şekilde övmesinin sebebi olan temizlik nedir?" diye sordu. Onlar da:
"Ya Rasulallah! Kadın ve erkek hiçbirimiz su ile taharet yapmadan heladan çıkmayız" dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"O halde bu ayetin sebebi budur." dedi." [435]
8- İbrahim b. İsmail el-Ensari diyor ki:
"Rasulullah, Uveym b. Saide'ye dedi ki:
"Allah teala'nın "O mescitte, temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah, kendilerini temizleyenleri sever" âyetiyle, neden sizi övmüştür?" O demiştir ki:
[436]

"Bizler, su ile taharet ederiz."
9- Bir rivayette denildi ki:
"Bu ayet inince Rasulullah (s.a.v.) ile beraber Muhacirler yürüyerek Küba Mescidi'ne geldiler. Küba'da Ensar'ı otururken buldular. Efendimiz (s.a.v.) onlara:
"Siz mümin misiniz?" diye sordu. Onlar sustular. Tekrar sorunca Hz. Ömer (r.a.) atıldı:
"Gerçekten mümindirler, ben de onlarla beraberim" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.)
"Siz kaza ve kadere razı olur musunuz?" diye sordu.
"Evet" dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"Başınıza gelen belâlara sabreder misiniz?" dedi.
"Evet" dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"Rahat ve refah zamanınızda şükreder misiniz?" dedi.
"Evet" dediler. Efendimiz (s.a.v.):
"Kabe'nin Rabbine yemin olsun ki, siz müminsiniz" dedi ve aralarına oturdu. Sonra şöyle hitap etti:
"Ey Ensar topluluğu! Allah (c.c.) size senada bulundu. Abdest alırken ve abdest bozarken ne şekilde hareket ediyorsunuz?" Onlar şöyle karşılık verdiler:
"Ya Rasulallah! Büyük abdestten sonra temizlenmek için üç taş kullanır, sonra da su kullarınız." Bunun üzerine *"Orada (maddî-manevî kirlerden) temizlenmeyi seven kişiler vardır"* mealindeki ayeti okudu." [437]

111. "Allah şüphesiz, Allah yolunda savaşıp, öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını Tevrat, İncil ve Kur'an'da söz verilmiş bir hak olarak cennete karşılık satın almıştır. Verdiği sözü Allah'tan daha çok tutan kim vardır? Öyleyse, yaptığınız alış-verişe sevinin; bu büyük başarıdır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin rivayetine göre, Ensar -ki bunlar yetmiş kişi idiler- Mekke'de, Akabe Gecesi Rasulullah (s.a.v.)'a biat ettikleri zaman Abdullah b. Revaha:
"Ey Allah'ın Rasulü, Rabbin ve kendin için bize istediğin şartı koş" demiş Rasulullah (s.a.v.) da:
"Rabbim için O'na kulluk etmenizi ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, kendim içinse kendi canlarınızı koruduğunuz şeyden beni de korumanızı şart koşuyorum" buyurmuştu. Ensar'ın:
"Peki bunu yaptığımızda bizim için ne var?" diye sorması üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Cennet" buyurmuş, Ensar da:
"Bu, kârlı bir alış-veriş oldu, bu alış-verişi ne biz iptal ederiz, ne de başkalarının iptal etmesini isteriz" demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [438]
Bu konuşmalar, Büyük Akabe Biâtı denilen ikinci biat esnasında cereyan etmiştir. Bu, Ensârdan yetmişin üzerinde kimsenin katıldığı bir biattir. [439]
2- Mücahid, Hasan ve Mukatil dediler ki:
"Allah onlara bir fiyat biçti ve fiyatlarını çok yüksek tesbit etti." [440]
3- Hasan el-Basri şöyle demiştir:
"Dinleyiniz, Allah'a yemin olsun ki bu, çok kârlı bir alış-veriştir. Bu, Allah'ın her mü'min ile yaptığı pek çok kârlı bir alışveriştir. Allah'a yemin ederim ki, yeryüzünde bu biata dahil olmayan tek mü'min yoktur. Sâdıku'1-vaad olan Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur:
"Sizin bedenlerinizin (canlarınızın) fiyatı, ancak cennettir. Binâenaleyh onları, ancak o cennet karşılığında satın." [441]

4- Câbir ibn Abdillâh'tan rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime, Medine-i Münevvere'de ve Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Nebevî'de iken nazil oldu. Bu âyet-i kerimenin nüzulü üzerine Mescid-i Nebevî'de insanlar (ashab) çoğaldı. Ensardan birisi ridâsının bir ucunu omuzuna atmış halde ilerleyip:
"Ey Allah'ın elçisi gerçekten böyle bir âyet mi nazil oldu?" diye sordu. Efendimiz (s.a.v.)'in:
"Evet." cevabı üzerine de:
"Kârlı bir alış-veriş, ne bozarız, ne de bozulmasını isteriz." dedi." [442]
5- Ayet-i kerimenin Medine'de nazil olduğunu ifade etmesi hasebiyle bu ikinci sebep tercih edilebilirse de aslında hüküm itibariyle Akabe bîatında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e aynı sözleri söyleyen Abdullah ibn Revâha da evleviyyetle âyet-i kerimenin hükmüne girmektedir. [443]

113. "Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek

Peygamber'e ve mü’minlere yaraşmaz."
114. İbrahim'in, babasına olan istiğfarı ancak ona ettiği bir va'dden dolayı idi. Yoksa onun, Allah’ın bir düşmanı olduğu kendisince besbelli olunca o, ondan uzaklaştı. İbrahim gerçekten Evvâh Halîm idi.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirler, bu âyet-i kerime'nin nüzul sebebi hakkında farklı görüşler zikretmişlerdir.
1- Müseyyeb b. Hazen, Mücahid, Amr b. Dinar ve Said b. el-Müseyeb'e göre bu âyet-i kerime, Rasulullah’ın amcası Ebu Talib hakkında nazil olmuştur.[444]
a- Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah Şirazî, Muhammed b. Abdillah b. Humeyraveyh el-Herevî'den, o Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Huzaî'den, o Ebû'l-Yeman'dan, o Şuayb'dan, o Zührî'den, o Said b. Müseyyeb'den, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Ebû Talib'e ölüm gelince Rasululah {s.a.v.) onun yanına girdi. Yanında Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebî Ümeyye de vardı. Rasululah (s.a.v.):
"Ey amcam, senin lehine Allah katında hüccet getireceğim, bir kelimeyi "Lailahe illallah" kelime-i Tevhidi benimle beraber söyle" buyurdu. Ebû Cehil ve İbn Ebî Ümeyye ise:
"Ey Ebû Talib, Abdu’l-Muttalib'in dininden yüz mü çeviriyorsun?" dediler ve böylece onunla bu şekilde konuşmaya devam edip ısrar ettiler de nihayet onlara konuştuğu son sözü:
"Ben Abdu'l-Muttalib'in dini üzereyim" oldu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Senden nehyolunup, men edilmediğim müddet, senin için elbette Allah'tan bağışlanma dileyeceğim" buyurdu. Derken bu âyet nazil oldu."[445]
Bu hadisi Buhari, İshak b. İbrahim, Abdurrezzak, Ma'mer tarikinden, Müslim, Harmele, İbn Vehb, Yunus tarikinden, her iki tarafın son ravileri de Zührî'den rivayet etmişlerdir.[446]
b- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu ayet iman etmeyenler için af dilemeyi yasakladı. Aslında, hakkında af dilemekle herhangi bir kimseyi imana getirmek mümkün değildir. Nitakim bu hususta yine Ebu Talib hakkında nazil olduğu rivayet edilen bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:
"Ey Muhammed, şüphesiz sen, sevdiğini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğini hidayete erdirir. O, hidayete erecekleri çok iyi bilir." [447]
c- Bu rivayetten anlaşıldığına göre bu ayet Mekke'de inmiştir. Çünkü Ebu Talib hicretten yaklaşık üç sene önce Mekke'de vefat etmişti. Bu surenin "Medenî" olmasını dikkate alarak bazı alimler bu ayetin Ebu Talib hakkında inmiş olmasını uzak bir ihtimal olarak görmüşlerdir.[448]
d- Saîd ibnu’l-Museyyeb’den, o da babası Müseyyeb ibn Hazen'den rivayette o şöyle anlatıyor.
"Ebu Talib'in ölüm hastalığında Hz. Peygamber (s.a.v.) onun yanına girdi. Ebu Talib’in yanında Ebu Cehl ve Abdullah ibn Ebî Ümeyye de vardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Ey amca, insanların benim üzerimde hakkı en büyük olanı sensin, insanların bana en çok ihsanda bulunanı sensin, senin üzerimdeki hakkın babamın üzerimdeki hakkından dahi büyüktür. ***[449]*** *Ey amca, lâ ilahe illallah kelimesini söyle ki Allah katında senin için bir delile sahip olayım."* Dedi. Ebu Cehl ve Abdullah ibn Ebi Ümeyye de:
"Ey Ebu Talib. Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?" dediler ve böyle söylemeye de devam ettiler, ve sonunda Ebu Talib’in söylediği son sözü: "Abdülmuttalib’in dini üzere." demek oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sana mağfiret dilemekten men’olunmadığım sürece senin için Allah’tan mağfiret dileyeceğim." buyurdu ve *"Müşriklerin, o Cahım'in yârânı oldukları muhakkak ortaya çıktıktan sonra artık onların lehine, velev hısım olsunlar, ne peygamberin ne de mü'min olanların istiğfar etmeleri doğru değildir."* ***[450]*** âyet-i kerimesi[451] ile *"Muhakkak ki sen, her sevdiğini hidayete erdiremezsin..."* ***[452]*** âyeti nazil oldu.[453]
e- Ebû Said b. Ebî Amr Neysaburî, Hasan b Ali b. Müemmil'den, o Amr b. Abdillah Basrî'den, o Muhammed b. Abdu'l-Vehhab'dan, o Cafer b. Avn'dan, o Musa b. Ubeyde'den, o da Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bana şu haber geldi ki: Ebû Talib ruhunun alındığı hastalığa tutulunca, Kureyşliler kendisine:
"Ey Ebû Talib kardeşinin oğluna haber gönder de onun, diline doladığı, boyuna ismini andığı şu Cennet'ten senin için şifa olacak şeyi sana göndersin" dediler. Bunun üzerine gönderilen kişi yola çıktı. Nihayet Rasulullah (s.a.v.)'ı ve Ebû Bekr (r.a.)'i beraber otururken buldu, dedi ki:
"Ey Muhammed amcan şöyle söyledi: "Ben, gerçekten yaşlı, zayıf, hasta bir adamım, Şu ismini andığın Cennetin'in yiyecek ve içeceklerinden benim için kendisinde şifa bulunan bir şey gönder bana." Bu söz üzerine Ebû Bekr (r.a.):

"Şüphesiz ki Allah Cennet'i kâfirlere haram kılmıştır" diye cevap verdi. Elçi de derhal onların yanına döndü ve dedi ki:
"Benimle gönderdiğiniz haberi Muhammed'e ulaştırdım. O, bana hiçbir cevap vermedi. Ebû Bekr ise Allah'ın, Cennet'i kâfirlere haram kıldığını söyledi." Bunun üzerine Ebû Talib'e can attılar. O da yanındaki bir kişiyi elçi gönderdi. Giden elçi Rasululah (s.a.v.)'ı oturduğu yerde buldu ve kendisine aynı sözü söyledi. Rasululah (s.a.v.) da: *"Şüphesiz Allah, Cennet'in yiyeceğini de içeceğini de kafirlere haram kıldı"* buyurdu. Sonra Rasulullah (s.a.v.) elçinin arkasından kalktı ve nihayet onunla beraber Ebû Talib'in evine girdi. Evi adamlarla dopdolu bir vaziyette buldu.
"Beni amcamla başbaşa bırakıp, çekilin" buyurdu. Onlarsa:
"Bu dediğini yapacak değiliz. Sen, ona bizden daha yakın değilsin. Eğer senin bir akrabalık bağın varsa, bizim de tıpkı senin gibi bir akrabalık bağımız var" dediler. Derken Rasulullah (s.a.v.) Ebû Talib'in yanına oturdu. Buyurdu ki:
"Ey benim amcam. Bana çok hayırların dokunmuştur. Küçük yaşta bakımımı üstlendin, büyük iken de beni korudun. Hasılı bana çok hayrın dokunmuştur. Ey amcam, gel Kıyamet Günü, Allah katında senin için kendisiyle şefaatte bulunacağım bir kelimeyi söyleyerek kendine karşı bana yardım et." Ebû Talib:
"O kelime nedir ki ey kardeşimin oğlu" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"De ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, O tektir. O'nun hiçbir ortağı yoktur" buyurdu. Ebû Talib:
"Şüphesiz sen, benim iyiliğimi istiyorsun. Vallahi Kureyş'in beni ayıplamaları söz konusu olmasaydı, "ölüm esnasında amcan acizlendi" diye ötede beride söylenmesinden korkmasaydım elbette o kelime-i tevhid ile senin gözlerini sevindirirdim." dedi. Bunun üzerine topluluk:
"Ey Ebû Talib, sen eski atalarının dini olan Hanif Dini'nin reisisin" diye bağırdılar. Ebû Talib de:
"Ölüm esnasında amcanın sızlanıp, acizlendiğini Kureyş kadınlarına anlatma" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Beni men edinceye kadar Rabbime senin için istiğfarda bulunmaya devam edeceğim" buyurdu ve öldükten sonra da onun için mağfiret diledi. Bunun üzerine müslümanlar:
"Babalarımızın ve yakınlarımızın bağışlanmasını dilememizden bizi men eden nedir? Nitekim İbrahim (a.s.) babası için istiğfar etmişti. İşte şu Muhammed (s.a.v.) de amcası için istiğfarda bulunuyor" diyerek müşrikler için istiğfarda bulunmaya başladılar. Nihayet bu âyet nazil oldu."[454]
f- Bu rivayetler, âyet-i kerimenin, Ebu Talib'in vefatı esnasında olanların hemen akabinde nazil olduğu vehmini vermekle birlikte bu sûre Hz. Peygamber'e (s.a.v.) son nazil olan sûrelerden olmakla bu mümkün değildir. Nitekim el-Hüseyn ibnu'1-Fadl da bu âyet-i kerimenin Mekke'de olan bu hadise üzerine nazil olmasını uzak görmüş ve âyet-i kerimenin çok daha sonraları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, amcası hakkında yapmakta olduğu istiğfarı neshetmek üzere inmiş olduğunu tasrih etmiştir.[455]
g- Vahidî de der ki:
"Aslında el-Huseyn ibnu'l-Fadl'ın bu sebebi uzak görmesi uzaktır. "Hz. Peygamber (s.a.v.), amcası Ebu Talib'in vefatından bu âyet-i kerimenin nüzulüne kadar onun lehine istiğfarda bulunmaya devam etmiş ve kâfir olarak ölmüş olanlar hakkında kesin ve kati emir (medenî bir sûre olan) bu sûre ile gelmiştir." demenin ne sakıncası olabilir ki? Ayrıca "Bunun üzerine nazil oldu." ifadesi, "anlatılan hadisenin hemen akabinde nazil oldu." anlamına kullanılabildiği gibi "Anlatılan hadise sebebiyle nazil oldu." anlamına da kullanılmaktadır."[456]
h- Fahreddin er-Razi der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, o vakitte, o ayetin nazil olduğu vakte kadar, Ebu Talib için mağfiret talebinde bulunduğunun söylenilmesinde ne sakınca var? Zira kâfirlere karşı sert ve şiddetli davranma, bu sûrede ortaya çıkmıştır. Belki de mü'minler kendilerinin, kâfir olan ebeveynlerine mağfiret talebinde bulunmalarının caiz olduğu kanaatindeydiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunu yapıyordu. Sonra bu sûre nazil olunca, Allah onları bundan nehyetti. Bu, genel olarak uzak ihtimal görülmez."[457]
i- Ancak İbn Sa'd ve İbn Asâkir'in Hz. Ali'den rivayet etmiş oldukları bir haber, bu âyet-i kerimenin, Ebu Talib'in vefatı üzerine Mekke-i Mükerreme'de nazil olduğunu ifadede çok açıktır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), amcası Ebu Talib'in vefatı üzerine ağlamış ve Hz. Ali'ye:
"Git, onu yıka, kefenle ve göm. Allah onu bağışlasın ve ona merhamet etsin"[458] buyurmuş ve günlerce onun için istiğfar etmeye başlamış ve bu âyet-i kerimenin nüzulüne kadar da evinden dışarı çıkmamış. Bu haberin sıhhati üzerinde konuşan olmadığına göre âyet-i kerimenin Mekke-i Mükerreme'de nazil olduğunu kabul etme durumundayız. Bu da caizdir, çünkü Sûrenin Medine'de nazil olması, içinde mekkî âyet bulunmadığı anlamına da gelmemektedir.[459]

2- Atiyye, Abdullah b. Mesud, Büreyde, Ebu Hureyre ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın annesi hakkında nazil olmuştur.
a- Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. Ahmed-i Harranî, Muhammed b. Abdillah b. Nuaym'dan, o Muhammed b. Yakub-i Emevî'den, o Bahr b. Nasr'dan, o İbn Vehb'den, o İbn Cüreyc'den, o Eyyub b. Hanî'den, o Mesruk b. Ecda'dan, o da Abdullah b. Mesud'dan bize şu rivayette bulunmuştur:
"Rasulullah (s.a.v.) kabirlere bakıp tefekkür etmek üzere taşraya çıktı. Biz de kendisiyle birlikte çıktık. Sonra kabirleri bir bir geçip nihayet bir kabre ulaştı. Onun başında uzun müddet gizlice mırıldandı. Sonra yüksek sesle ağlamaya başladı. Biz de ağlamasından ötürü ağlamaya başladık. Sonra bize doğru geldi. Ömer b. Hattab kendisini karşılayarak:
"Ey Allah'ın Rasulü, seni ağlattığı için bizi de ağlatıp korkutan şey nedir?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) gelip yanımıza oturdu ve:
"Ağlamam sizi korkuttu öyle mi?" buyurdu. Biz de:
"Evet ey Allah'ın Rasulü" dedik. Buyurdu ki:
"Başında gizlice münacatta bulunduğumu gördüğünüz kabir annem Amine bint-i Vehb'in kabridir. Onu ziyaret etmek için Rabbim'den müsade istedim. O da bu hususta bana müsade etti. Bu sefer de onun için istiğfarda bulunmak hususunda müsade istedim. Fakat bana bu hususta müsade etmedi ve... Tevbe: 9/113 âyetiyle onu takib eden "İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi." âyeti nazil oldu da bir çocuğun annesinden ötürü duyduğu acıma, şefkat hissi beni de tuttu. İşte beni ağlatan budur. Size kabirleri ziyareti yasaklamıştım. Şimdi onları ziyaret ediniz. Çünkü kabir ziyareti size âhireti hatırlatır."[460]
b- Büreyde'den İbn Mes'ûd rivayetine ilâve olarak önceden yasaklanıp da serbest bırakılan hususlar üç olarak verilmiş: Kabir ziyareti, kurban etlerinden üç günden sonra da yemek, içki içmek için kullanılmış kabların başka maksatlarla kullanılması.[461]
c- Büreyde dedi ki:
"Ben, Rasûlullah ile beraberdim. Asfân üzerinde durdu, annesinin kabrine baktı, abdest aldı, namaz kıldı ve ağladı. Sonra:
"Ben, Rabbimden anneme dua etmek için izin istedim, ancak dua etmekten nehyolundum." buyurdu. Allahu Teâlâ, Tevbe: 9/113 âyetini indirdi." [462]
d- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu âyet, biz Tebük harbinden dönüp, umre için Mekke'ye sefer ettiğimizde, Asfân yolunun yanında indi." [463]
e- Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) annesinin kabrine gitti, ağladı etrafındakileri de ağlattı. Sonra şöyle buyurdu:
"Rabbimden onun için istiğfar etmek hususunda izin istedim, bana izin vermedi. Annemin kabrini ziyaret etmek için izin istedim, bana izin verdi. Kabirleri ziyaret edin. Çünkü kabirler size ölümü hatırlatır."[464]
f- İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir:
"Allah, Mekke'nin fethini müyesser kılınca, Hz. Peygamber (s.a.v.), ebeveyninden hangisinin kendisine en yakın zamanda öldüğünü sordu. Bunun üzerine,
"Annen!" denildi. Hz. Peygamber de, annesinin kabrine gitti ve onun yanında durdu. Sonra da başı ucunda oturarak ağladı. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber'e,
"Sen, bizi kabirleri ziyaret etmekten ve ağlamaktan nehyettin. Ama sonra da sen, kabirleri ziyaret etmeğe başladın!" diye sorunca, Hz. Peygamber:
"Bu hususta bana müsaade edildi. Ben, annemin içine düştüğü azabı görüp ve Allah'tan anneme gelecek olan azâb hususunda da elimden hiçbir şey gelmeyince, ona merhametimden dolayı ağladım." dedi."[465]
g- Atiyye diyor ki:
"Rasulullah Mekke'ye gelince annesi için af dilemesine izin verilir ümidiyle güneş ortalığı iyice kızdırıncaya kadar annesinin kabrinin başında durdu. Nihayet *"Ne Peygamberin ne de müminlerin, cehennemlik olduktan sonra, akrabaları da olsa müşrikler için af dilemeleri asla doğru olmaz"* ayeti indi. Rasulullah da annesi için af dilemekten uzak durdu."[466]
3- Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Mücahid, Amr ibn Dinar ve Katade'den nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyetin nüzul sebebi, bazı müminlerin, ölen müşrik akrabaları için af dilemeleridir.
a- Tirmizî'nin Abd ibn Humeyd kanalıyla... Hz. Ali'den rivayetinde o öyle anlatıyor:
"Bir adamı müşrik olan ana-babasına istiğfar ederken işittim de:
"Müşrik oldukları halde ana-babana istiğfarda mı bulunuyorsun?" dedim.
"İbrahim, babası müşrik olduğu halde onun lehine istiğfarda bulunmadı mı?" dedi. Gidip bunu Allah'ın Rasûlü

(s.a.v.)'ne söyledim de
"Ne Peygamberin, ne de mü'minlerin müşrikler lehine istiğfarda bulunması doğru değildir..." âyeti nazil oldu."[467]
b- Ebu Davud et-Tayâlisî rivayetinde ise Hz. Ali'nin bu kişiyi yanında namaz kılarken istiğfarda bulunduğunu işittiği ve sonunda *"İbrahim'in, babasına olan istiğfarı ancak ona ettiği bir va'dden dolayı idi…"* ayetinin nazil olduğu belirtilmektedir.[468]
c- Mücâhid'den gelen bir rivayette de mü'minlerin Hz. İbrahim'in babasına olan istiğfarını delil göstererek (müşrik olan veya müşrik olarak ölen) babalarına istiğfarda bulunup bulunamayacaklarını sormaları üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.[469]
d- Amr ibn Dinar'dan rivayette de müslümanların. müşrik ataları için istiğfarda bulunmak islemelerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası Ebu Talib için istiğfarda bulunması sebep olmuş ve "Hz. Peygamber (s.a.v.) amcası için istiğfarda bulunduğu gibi biz de babalarımız için istiğfarda bulunalım." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş.[470]
e- Rivayet olunduğuna göre, "bir kimse Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi:
"Cahiliyye çağında babam sıla-i rahimde bulunur, misafirlere ikram eder, malından bağış ve hibede bulunurdu. (O halde ey Allah'ın Resulü), şimdi babam nerede?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Müşrik olarak mı öldü?" diye sordu. O adam:
"Evet" deyince de, Hz. Peygamber:
"Fazla derin olmayan bir ateş çukurundadır" dedi. Bunun üzerine adam, ağlayarak geri döndü. Hz. Peygamber onu çağırarak:
"Benim, senin ve İbrahim'in babası ateştedir. Zira senin baban, hiçbir gün, "Ateşten Allah'a sığınırım" dememiştir" dedi."[471]
f- Katâde'den gelen bir rivayette de o şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından bazı kımseler:
"Ey Allah'ın peygamberi, bizim babalarımızdan komşuluğu güzel olan, sila-i rahimde bulunan, köleleri azat eden, zimmetlere vefa gösterenler vardı. Onlar için istiğfarda bulunalım mı?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.)
"Evet. onlar için istiğfarda bulunun. Vallahi ben de İbrahim'in babası için istiğfarda bulunduğu gibi babam için istiğfar ediyorum." buyurdular da Allah Tealâ:
"Müşriklerin, o Cahimin yârânı oldukları muhakkak ortaya çıktıktan sonra artık onların lehine, velev hısım olsunlar, ne peygamberin ne de mü'min olanların istiğfar etmeleri doğru değildir." âyet-i kerimesini indirdi. Peşinden de İbrahim'in, babası için istiğfarda bulunmasında mazur olduğunu ifade sadedinde *"İbrahim'in, babasına olan istiğfarı ancak ona ettiği bir va'dden dolayı idi. Yoksa onun, Allah'ın bir düşmanı olduğu kendisine besbelli olunca o. ondan uzaklaştı..."* âyet-i kerimesini indirdi."[472]
4- Genel değerlendirme:
a- Bu rivayetler gösteriyor ki, bu ayetin nüzul sebebi ya Ebu Talib, ya Peygamberimiz (s.a.v.)'in annesi, yahut ana-babası için istiğfar eden müslüman bir şahıstır.[473]
b- Bu rivayetleri verdikten sonra Suyûtî İbn Hacer'in şu değerlendirmesine de yer vermektedir:
"Muhtemeldir ki bu âyet-i kerimenin birden çok sebebi vardır; bunların bir kısmı eski, bir kısmı ise daha muahhar sebeblerdir. Meselâ bunlardan Ebu Tâlib'le ilgili olanı eski, geçmiş bir sebep iken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in annesi Amine ile ilgili olanı daha sonra; hattâ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tebük'ten dönmesinden bile sonradır. Bunun yanında bazı âlimler de, rivayetlerin arasını bulma sadedinde âyet-i kerimenin bir kere Mekke-i Mükerreme'de, bir kere de Medine-i Münevvere'de olmak üzere iki kere nazil olmuş olabileceğini zikretmişlerdir."[474]
c- Şevkâni der ki:
"Buhârî ve Müslim'de rivayet edilen haberler, sahih oldukları farzedilse bile, Buhârî ve Müslim'de rivayet edilmeyen haberlerden önce gelir. Sahih olan haberler için durum bu olursa, çoğu zayıf olan haberler için durumun ne olacağı açıktır."[475]

115. Allah, bir kavmi hidayete erdirdikten sonra sakınacakları şeyleri onlara açıklamadıkça onları dalâlete düşürmez. Hiç kuşkusuz Allah herşeye Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Hasen'den rivayete göre "bazı farzlar nazil olunca bunların nazil olmasından önce vefat eden kardeşleri hakkında ashab-ı kiramdan bazılarının:
"Ey Allah'ın elçisi, kardeşlerimiz bu farzların nazil olmasından önce vefat ettiler. Onların mertebeleri ve halleri ne olacak?" diye sormaları üzerine bu âyet-i kerime inmiştir." [476]
2- Mukatil ve Kelbî'den gelen rivayet bu konuda biraz daha açık, şöyle ki:
"Bazı insanlar içki haram kılınmazdan ve kıble Ka'be'ye çevrilmezden önce Medine-i Münevvere'ye gelmiş, müslüman olmuş ve kabilelerine dönmüşlerdi. Onlar kendi kavimleri içinde, öğrendikleri şekilde yaşarlar ve yokluklarında inen âyetlerden haberdar değilken içki haram kılınmış, kıble (Ka'be'ye) çevrilmişti. Bir zaman sonra Medine'ye geldiklerinde bunları öğrendiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, sen bir din üzeresin, biz başka bir din. Demek ki biz dalâletteyiz." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[477]

117. Andolsun ki Allah, O Peygamber'in ve güçlük ânında ona uyan muhacir ve ensarın tevbelerini kabul etti. İçlerinden bir kısmının kalbleri kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Hiç şüphesiz O onlara Rauf ve Rahim'dir.
118. Geri bırakılan üç kişiye de bütün genişliğine rağmen yeryüzü dar gelmiş ve nefisleri de kendilerini sıkıştırmıştı da Allah'tan başka sığınacak hiçbir şey olmadığını anlamışlardı. Sonra onları da eski hallerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı. Muhakkak ki Allah Tevvâb'dır, Rahim'dir.
119. Ey iman edenler, Allah'tan takva üzere ve sâdıklarla da beraber olun.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Câbir'den rivayette o şöyle demiştir:
"Bu ayetler, Hepsi de ensardan olan Ka'b ibn Mâlik, Hilâl ibn Ümeyye ve Murâra ibnu'r-Rebî' hakkında nazil olmuştur."[478]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu üç kişi, şâir olan Ka'b İbn Mâlik; hakkında liân ayeti nazil olmuş olan Hilâl İbn Ümeyye ve Mürâre İbn er-Rebî'dir."[479]
3- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Savaştan geri kalan ve tevbeleri daha sonra kabul edilen bu üç kişi Kâ'b b. Mâlik, Mürare b. Rebi' ve Hilâl b. Ümeyye'dir.
Kâ'b b. Mâlik, Akabe bey'atına katılmış, Rasulullah'ı ve İslâmı kendi canından önce koruyacağına, onu her zaman ve her yerde müdafaa edeceğine dair ahitte bulunmuş seçkin ve şair bir kişiydi. Mürare b. Rebi' ve Hilal b. Ümeyye de Bedir savaşına katılmış, halk için örnek davranışlara sahip olan salih birer kişiydiler.
Tebük seferine gitmemek için münafıklar ve bedeviler, bir takım uydurma sözler ileri sürmüşler bazıları da sefer sonrasında özür beyan ederek Rasulullah'tan affedilmelerini istemişlerdir.
Fakat bu üç kişi, hiçbir özürleri bulunmadığı halde sefere katılmamışlar, sefer sonrasında da hiçbir özürleri olmadığı halde sefere katılmadıklarını itiraf etmişlerdir. Onların bu itirafları üzerine, Rasulullah (s.a.v.) gidip, Allah'ın, haklarında hüküm vermesine kadar beklemelerini söylemiş bunlar da, haklarında hükmü beklemeye başlamışlardı. Rasulullah onlarla konuşmayı yasaklamıştı. Bu sebeple kimse onların yüzüne bakmıyor, onlarla münasebette bulunmuyordu.
Mürare b. Rebi' ve Hilal b. Ümeyye, yaşlı oldukları için evlerine çekilmiş kimseyle görüşmüyor, devamlı ağlıyorlardı. Kâ'b b. Mâlik ise çarşı pazar dolaşıyor fakat kimse ne selâmını alıyor ne de konuşuyordu.
Bu olay onlara çok ağır geliyordu. Bu hal üzere tam elli gün beklediler. Âyet-i kerime'nin de belirttiği gibi, yeryüzünün, bütün genişliğine rağmen onlara dar geldiği, ruhlarının son derece sıkıldığı bir anda işte bu âyet nazil oldu ve tevbelerinin Allah tarafından kabul edildiği beyan edildi." [480]
4- Tebük gazvesine katılmıyarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'den geri kalan seksen küsur kişi içinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in seferden dönmesiyle O'na gelerek yalancı mazeretlerle Efendimiz (s.a.v.)'e gelerek mazur görülmelerini isteyenler yanında bu üçünün doğru söyleyerek herhangi bir mazeretleri olmadan seferden geri kaldıklarını söylemeleri üzerine onların durumları Allah Tealâ'dan gelecek bir iş'ara bırakılmıştı ki bu hadise onlar için gerçek bir imtihan olmuştu. İşte bu hadise ve âyet-i kerimenin inmesine tekaddüm eden günler, hadisenin kahramanlarından Ka'b ibn Mâlik"in oğlundan, o da babasından ve bazı ayrıntıları da başka sahabilerden rivayetle hemen bütün sahih hadis mecmualarında yer almaktadır. En geniş şekliyle Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde ve İmam Ahmed'in Müsned'inde bizzat Ka'b ibn Mâlik'ten rivayetle tahric edilmiş şekliyle hadiseyi anlatalım:
"Ka'b ibn Mâlik'in ömrünün sonlarında kör olduğunda kendisini idare eden oğîu Abdullah'tan rivayette o şöyle

demiştir:
"Ka'b ibn Mâlik'i, Tebük Gazvesine katılmıyarak Rasûlullah (s.a.v.)'tan geri kaldığı zamandaki olanları anlatırken işittim, şöyle anlattı:
"Tebük gazvesi dışında hiçbir gazvede Rasûlullah (s.a.v.)'dan geri kalmamıştım. Bir de Bedr Gaz\esinde geri kalmıştım ama o gazveden geri kalan kimse kınanmamıştı. Bedr'e katılmama sebebim de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün o gazvede savaşa değil de Kureyş kervanına doğru (onu hedef alarak) yola çıkmış olmasıydı. Ama Allah, onlarla düşmanlarını umulmıyan bir şekilde bir araya getirivermişti. Akabe (biati) gecesi, İslâm üzerine Rasûlullah (s.a.v.)'a el verdiğimizde O'nunla birlikte hazır bulundum. Her ne kadar Bedr Gazvesi insanlar arasında daha çok anılır ve meşhur olsa da Akabe bîatmda bulunmam yerine Bedr'de bulunmamı daha çok sevmezdim.
Tebük Gazvesinde Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nden geri kalmam hususundaki haberime gelince: Bu gazveye katılmayıp geri kaldığım zaman kadar güçlü kuvvetli ve bolluk içinde hiç olmamıştım. Allah'a yemin olsun ki bu gazveye gelinceye kadar hiç iki binitim olmamıştı. Tebük Gazvesine gelinceye kadar Rasûlullah (s.a.v.), çıkmış olduğu gazvelerde nereye çıkacağı bilinmesin diye onu gizlemediği (sanki başka bir tarafa gazveye çıkılıyormuş hissini vermediği) gazveler son derece azdır. Tebük Gazvesinde ise Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şiddetli sıcakta gazveye çıkmış, çölde uzak bir sefere ve kalabalık bir düşmana yönelmişti. Onun için bu gazvede düşmanları için iyi hazırlansınlar (düşmanın kuvvetine ve mesafenin uzaklığına göre hazırlık yapsınlar) diye müslümanlara durumu açıklamış ve yöneldiği tarafı onlara haber vermişti. Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanında müslümanlar çoktu, onların isimleri bir kitabda (bir divanda) toplanmamıştı. (Gazveye katılmamak, savaştan kaçmak isteyen ve bunun için) gizlenmek isteyen çok az kişi, haklarında Allah'tan bir vahy inmedikçe durumunun gizli kalacağını sanmıştı. Rasûlullah (s.a.v.), meyvelerin ve gölgenin insanlara sevimli geldiği bir zamanda savaş için sefere çıktı. Ben de bu sefere çıkmaya niyyetli idim. Rasûlullah (s.a.v.) ve mü'minler bu harbe hazırlandılar. Ben de onlarla birlikte harbe hazırlanmak için döndüm. Ama hiçbir hazırlık görmedim. Kendi kendime:
"İstediğim zaman bunu yapabilirim." diyordum. Ben bu halde devam ederken insanlar işe ciddiyetle sarıldılar ve bir sabah Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ve müslümanlar yola çıktılar. Ben ise hiçbir hazırlık yapmamış ve:
"Bir veya iki gün sonra hazırlanır, sonra onlara yetirşir iltihak ederim." demiştim.
Onlar ayrıldıktan sonra hazırlanmak üzere çıktım ama yine hazırlık yapmamış olarak döndüm, sonra tekrar çıktım ama yine hiçbir hazırlık yapmamış olarak döndüm. Ben bu halde iken onlar sür'atle yol almış oldukları için artık benim için sefere katılmak kaçmış, gazveye katılma fırsatını kaçırmış oldum. Bir ara yola çıkıp onlara yetişmeye niyyetlendim -keşke bunu yapmış olsaydım- ama bu benim için mukadder değilmiş.
Rasûlullah (s.a.v.)'ın sefere çıkmasından sonra insanların yanına çıkıp aralarında dolaştım. Sadece münafıklığı için ayıplanan veya Allah'ın, sefere çıkamama hususunda gerçekten güçsüz veya yoksul olmasından dolayı Rasûlullah (s.a.v.)'ın, özrünü kabul buyurduğu bazı kimseleri görmem beni hüzünlendiriyordu.
Tebük'e ulaşıncaya kadar Rasûlullah (s.a.v.) benim yokluğumun farkına varıp beni anmamış. Tebük'te ashabının içinde otururken:
"Ka'b İbn Mâlik ne yaptı?" diye sormuş; Selime oğullarından birisi:
"Ey Allah'ın elçisi, kendisini beğendiği ve iki cübbeye sahip olduğu için geri kaldı, kibri ve iki cübbesi onu sefer-den alakoydu." demiş. Muâz ibn Cebel o kişiye:
"Ne kötü söyledin, Allah'a yemin olsun ki ey Allah'ın elçisi, biz onun için hayırdan başka bir şey bilmeyiz." demiş, Rasûlullah (s.a.v.) da susmuşlar.
Ka'b ibn Mâlik devamla şöyle anlatır:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın Tebük'ten ayrılıp dönmekte olduğu haberi bana ulaştığı zaman beni bir üzüntü aldı ve (kendimi mazur gösterecek) bir yalan düşünmeye başladım.
"Yarın, onun gazabından nasıl kurtulacağım?" diyor, bu hususta ailemden aklı eren herkesten yardım istiyordum. Ama "Rasûlullah (s.a.v.) geldi." denildiğinde bütün bâtıllar benden uzaklaştı ve hiçbir şekilde (yalan söyliyerek) kurtulamıyacağımı anlayıp doğru söylemeye karar verdim.
Rasûlullah (s.a.v.) sabahleyin teşrif buyurdular. Bir seferden döndükleri zaman önce Mescid-i Nebevî'ye gider ve orada iki rek'at namaz kılar, sonra da orada otururdular. Bu sefer de böyle yaptı, gazveye katılmayıp geride kalanlar kendisine gelip ondan özür dilemeye ve ona yemin etmeye başladılar. Seksen küsur kişiydiler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), onların beyan ettikleri özürlerini kabul buyurup onlar için mağfiret diliyor ve içlerinde gizlediklerini de Allah'a havale ediyordu. Nihayet ben de geldim, kendisine selâm verdiğimde öfkeli bir tebessümle tebessüm etti ve bana:
"Gel." buyurdu. Yürüyerek geldim ve önüne oturdum. Bana:
"Seni bu seferden geri bırakan nedir? Bineğini satın almamış mıydın?" diye sordu.
"Ey Allah'ın elçisi, eğer senin huzurunda değil de dünya halkından başka birinin yanında oturmuş olsaydım, bir bahane uydurup bir özür beyan eder ve böylece gazabından kurtulmayı düşünürdüm. Kendi kendime çok düşünüp mücadele ettim, fakat sonunda inandım ki bugün, sana hoşnut olacağın bir yalan söylersem çok geçmeden mutlaka Allah seni bana öfkelendirecektir. Şayet sana doğruyu söylersem bu hususta (sefere özürsüz katılmadığım için)

şimdi sen bana kızacaksın, ama ben bunun, Allah katında affa mazhar olmam için elverişli olacağını umarım. Allah'a yemin olsun ki benim bu sefere katılmamamı haklı gösterecek bir özrüm yoktur. Yine Allah'a yemin olsun ki bu gazvede senden geri kaldığımda, hiç bu kadar boş (meşguliyetsiz) ve eli bol durumda olmamıştım." dedim. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Muhakkak ki bu, doğru söylemiştir. Senin hakkında Allah bir hüküm verinceye kadar kalk, git." buyurdular. Kalktım, Selime oğullarından bazıları koşup peşimden geldiler ve:
"Allah'a yemin olsun, biz senin bundan önce bir günah işlediğini bilmiyoruz. Seferden diğer geri kalanların beyan ettikleri gibi Rasûlullah (s.a.v.)'a özür beyan etmekten aciz kaldın. Halbuki Rasûlullah (s.a.v.)'ın senin için istiğfarda bulunması bu günahın (bağışlanması) için sana yeterdi." dediler.
"Allah'a yemin ederim, bana o kadar serzenişte bulundular ki dönüp kendimi yalanlamak istedim, ama kendimi tutup:
"Benim bu yaptığımı başka kimse yaptı mı?" diye sordum.
"Evet, iki kişi daha senin gibi yaptı; senin söylediğini söylediler ve onlara da sana söylenenler söylendi." dediler. Ben:
"Kim bu iki kişi?" diye sordum.
"Murâra ibnu'r-Rebî' el-Amirî ve Hilâl ibn Ümeyye el-Vâkıfî." dediler ve Bedr'de bulunmuş iki salih kişiyi zikrettiler. Bana o ikisini söyledikleri zaman dönüp gittim.
Rasûlullah (s.a.v.), müslümanların, Tebük'ten geri kalan biz üç kişiyle konuşmalarını yasakladı; insanlar bizden uzaklaştılar ve bize karşı değiştiler. O kadar ki kendimi orada garip hissetmeye başladım; sanki burası, benim tanıdığım, bildiğim ve yaşadığım yerler değildi. Bu şekilde 50 gece kaldık. İki arkadaşım evlerinde ağlıyarak oturup kaldılar. Ben, o üç kişinin en genci ve güçlüsü idim. Müslümanlarla beraber namazda hazır bulunuyor, çarşılarda dolaşıyordum. Kimse benimle konuşmuyordu. Namazdan sonra Rasûlullah (s.a.v.) meclisinde otururken O'na varıyor, selâm veriyor ve kendi kendime:
"Selâmımı almak için dudaklarını hareket ettirdi mi, hareket ettirmedi mi?" diyordum. O'na yakın bir yerde namaz kılıyor, O'na gizlice bakıyordum. Hissediyordum ki ben namaza döndüğümde bana bakıyor, kendisine döndüğüm zaman ise benden yüz çeviriyordu. Müslümanların bu şekilde benden uzaklaşmaları uzayınca yürürdüm, amcamın oğlu ve bana insanların en sevgilisi olan Ebu Katâde'nin bahçesinin duvarına tırmanıp girdim, ona selâm verdim. Allah'a yemin olsun ki benim selâmımı almadı. Ona:
"Ey Ebu Katâde, Allah aşkına söyle, benim Allah ve Rasûlü'nü sevdiğimi biliyor musun?" diye sordum, sustu. Tekrar Allah'ın adını vererek sordum, yine sustu. Üçüncü kere Allah'ın adını vererek sordum,
"Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dedi. Gözümden yaşlar boşandı, döndüm, duvara tırmanıp oradan çıktım. Medine çarşısında yürürken Şam Nabatîleri'nden Medine'ye satmak üzere yiyecek getiren birisiyle karşılaştım.
"Bana Ka'b ibn Mâlik'i kim gösterir?" diyordu. İnsanlar ona beni göstermeye başladılar. Yanıma geldi, bana Gassân kralından bir mektup getirmiş. Ben, okuma yazma bildiğim için açtım, okudum, şunlar yazılıydı:
"Bundan sonra; Bize ulaştığına göre Allah seni horluk ve hakaret yurdunda kılmamışken arkadaşın (Muhammed) sana cefa ediyormuş. Bize katıl, seni rahata erdirelim." Mektubu okuduğumda:
"İşte bu da bir imtihan." dedim ve mektubu fırına atıp yaktım.
Elli gecenin kırkı geçtiğinde bir de baktım, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün elçisi (habercisi) bana geliyor,
"Rasûlullah (s.a.v.) senin, karından ayrılmanı emrediyor." dedi.
"Onu boşıyayım mı, yoksa ne yapayım?" diye sordum.
"Hayır, onu boşama, fakat ondan ayrıl, ona yaklaşma." dedi. İki arkadaşıma da aynı emir gönderilmişti. Hanımıma:
"Ailene git ve bu hususta Allah bir hüküm verinceye kadar onların yanında kal." dedim. Hilâl ibn Ümeyye'nin hanımı, Rasûlullah (s.a.v.)'a varıp:
"Ey Allah'ın elçisi, Hilâl güçsüz kuvvetsiz bir ihtiyardır, hizmetçisi de yok; ona hizmet etmemi kerih görür müsün? " diye sormuş da Efendimiz:
"Hayır, fakat asla sana yaklaşmasın." buyurmuş. Kadın:
"Allah'a yemin olsun, onda hiçbir şeye karşı bir hareket yok ki. Vallahi senin emrin vukubulduğundan beri bugüne kadar devamlı ağlıyor." demiş. Ailemden bazıları:
"Hanımın konusunda Rasûlullah (s.a.v.)'tan izin isteseydin. Baksana Hilâl ibn Ümeyye'nin hanımına, ona hizmet etmesi için izin vermiş." dedilerse de ben:
"Vallahi bu hususta Rasûlullah (s.a.v.)'tan izin istemiyeceğim. Ben (Hilâl gibi düşkün bir ihtiyar değilim) genç birisiyim. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'den bu konuda izin istediğimde bana ne söyleyeceğini bilmiyorum." dedim.
Bundan sonra on gece daha kaldık ve müslümanların bizimle konuşmasını yasaklamasından itibaren bizim için elli gece tamam oldu. Ellinci gecenin sabahında bizim evlerden birinin üstünde sabah namazını kıldım. Allah Tealâ'nın, bizim hakkımızda buyurduğu gibi, bütün genişliğine rağmen yeryüzü bana dar gelmiş bir vaziyette otururken Sel' dağına çıkmış birinin yüksek, en yüksek sesiyle:
"Ey Ka'b ibn Mâlik, müjde!" diye bağırdığını duydum ve hemen secdeye kapandım. Anladım ki bir ferahlık (benim

için o keder ve üzüntüden kurtuluş) gelmiştir. Rasûlullah (s.a.v.), o sabah namazını kıldığı sırada Allah'ın, bizim tevbemizi kabul buyurduğunu ilân etmiş. İnsanlar bana ve iki arkadaşıma müjde vermeye geldiler. Birisi bana (bana müjdeyi vermek üzere) bana doğru at koştururken Eslem kabilesinden birisi de bana seslenmek üzere koşup dağa çıkmış. Zira ses, attan daha hızlıdır. Bana müjdeyi veren sesin sahibi bana geldiğinde üzerimdeki iki elbiseyi çıkarıp ona giydirdim. Allah'a yemin olsun o gün, benim o iki elbisemden başka ona verecek başka bir şeyim yoktu. İki elbise ödünç aldım, onları giydim ve Rasûlullah (s.a.v.)'a gitmek üzere yola çıktım. İnsanlar bölük bölük beni karşılıyor, tevbemin kabulünden dolayı beni tebrik ediyorlar, "Allah'ın tevbeni kabulü sana kutlu olsun." diyorlardı. Nihayet Mescide girdim, baktım Rasûlullah (s.a.v.), çevresinde ashabı ile birlikte oturuyordu. Talha ibn Ubeydillah kalkıp bana doğru koştu ve beni kucaklayıp tebrik etti. Allah'a yemin olsun, muhacirlerden ondan başka kimse kalkmadı -Ka'b, Talha"nın bu hareketini hiç unutmadı-
Ka'b anlatmaya şöyle devam eder:
"Rasûlullah (s.a.v.)'a selâm verdiğimde yüzü sevinçten parlıyarak:
"Annenin seni doğurduğundan bu yana üzerinden geçen günlerin en hayırlısını sana müjdelerim." buyurdular. Ben:

"Ey Allah'ın elçisi, bu, senin katından mı, yoksa Allah katından mı?" diye sordum. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) :
"Bilâkis Allah katındandır." buyurdular. Rasûlullah (s.a.v.), sevindiği zaman yüzü aydınlanır, sanki bir ay parçası gibi olurdu da sevinci bundan bilinirdi. Önüne oturduğum zaman:
"Ey Allah'ın elçisi, tevbemin bir parçası olarak (tevbemin tamam olması için) Allah ve Rasûlü için malımın tamamını sadaka olarak vermek istiyorum." dedim,
"Malının bir kısmını kendine ayır; bu senin için daha hayırlıdır." buyurdular.
"Ben, kendim için sadece Hayber'deki hissemi tutuyorum (geri kalan malım sadakadır). Ey Allah'ın elçisi, Allah beni yalnızca doğruluğumdan dolayı bu sıkıntımdan kurtarmıştır. Tevbemin tamamından olarak, hayatta olduğum sürece ancak ve ancak doğru söyleyeceğim (asla yalan söylemiyeceğim)." dedim. Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah (s.a.v.)'a bu sözü söylediğimden beri Allah'ın benden bir başkasına, benden daha güzel doğru sözlü olma nimeti verdiğini sanmıyorum. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e bu sözü söylememden yaşadığım bugünüme kadar vallahi hiç yalana teşebbüs etmedim, kalan ömrümde de Allah'ın beni bundan koruyacağını umarım. Allah Tealâ bütün bunların üzerine:
"Andolsun ki Allah, O Peygamber'in ve güçlük ânında ona uyan muhacir ve ensarın tevbelerini kabul etti. İçlerinden bir kısmının kalbleri kaymak üzere iken yine de onların tevbesini kabul buyurdu. Hiç şüphesiz O onlara Rauf ve Rahîm'dir. Geri bırakılan üç kişiye de bütün genişliğine rağmen yeryüzü dar gelmiş ve nefisleri de kendilerini sıkıştırmıştı da Allah'tan başka sığınacak hiçbir şey olmadığını anlamışlardı. Sonra onları da eski hallerine dönsünler diye tevbeye muvaffak kıldı. Muhakkak ki Allah Tevvâb'dır, Rahîm'dir. Ey iman edenler, Allah'tan takva üzere olun ve sâdıklarla da beraber olun." âyetlerini indirdi.[481]
5- İbn- Şihab ez-Zühri diyor ki:
"Bana, Abdurrahman b. Abdullah b. Ka'b bildirdi ki, Ka'b'ın görmesini kaybetmesinden sonra onu, elinden tutup gezdiren oğlu Abdullah demiştir ki:
"Ka'b'ın, Tebük gazvesinde Rasulullah'tan geri kaldığını şu şekilde anlattığını duydum. Ka'b b. Malik dedi ki:
"Ben Tebük seferi hariç Rasullah'ın yapmış olduğu hiçbir gazve'den geri kalmamıştım. Ben sadece Bedir savaşından geri kalmıştım. Fakat Rasulullah, Bedir savaşından geri kalan hiçbir kimseye sitem etmemişti. Çünkü Rasulullah ve müslümanlar, Kureyş kabilesinin kervanına el koymak için gitmişlerdi. Allah onları, karşılaşmayı beklemedikleri bir anda düşmanlarıyla bir araya getirdi. Ben, Rasulullah ile birlikte, müslüman olmaya dair biat ettiğimiz zaman Akabe gecesinde bulunmuştum. Her ne kadar Bedir, insanlar arasında Akabe biatmdan daha çok anılıyor ise ben bu biatin yerine Bedir'de bulunmayı daha çok arzu eden biri değilim. Benim, Tebük seferinde Rasulullah'tan geri kalmam ise şöyle olmuştur:
Ben geri kaldığım bu seferdeki zamanımdan daha güçlü ve daha imkânlı bir an yaşamamıştım. Allah'a yemin olsun ki, ondan önce elimde iki binek hiçbir zaman bulunmamıştı. O sefer sırasında ise elimde iki binek vardı. Rasulullah bu seferi, şiddetli bir sıcak mevsimde yapmıştı. O uzun bir yolculuğa ve ıssız çöllere yönelmişti. Büyük bir düşmanla karşılaşmaya gidiyordu. Müslümanlar, savaşmak için bütün hazırlıklarını yapsınlar diye Rasulullah onlara durumu iyice açıkladı. Hangi tarafa doğru sefer yapmak istediğini onlara bildirdi. Bu sefer esnasında Rasulullah ile beraber bulunan müslümanların sayısı çoktu. Onların isimlerini kaydeden belli kayıt defteri yoktu. Bu sebeple ortadan kaybolmak isteyen kişi, hakkında Allah tarafından vahiy gelmedikçe gizlenebileceğimi düşünüyordu. Rasulullah bu seferi meyvelerin olgunlaştığı, gölgelerin sevildiği bir zamanda yaptı. Ben de bunları severim. Rasulullah ve müslümanlar, hazırlığa başladılar. Ben de onlarla birlikte hazırlanmak için eve gidiyor fakat hiçbir şey yapamadan geri dönüyordum. Ve kendi kendime diyordum ki:
"İstediğim zaman bunu yapabilirim." Bu hal bende devam etti.. Nihayet insanlar, işi ciddiye almaya başladılar. Rasulullah ve onunla birlikte müslümanlar sefere başladılar. Ben ise hiçbir hazırlık yapamamıştım. Gidip geliyor fakat hiçbirşey yapamıyordum. Bu durum bende devam etti. Nihayet onlar hızla yola koyuldular Ben seferi

kaçırmıştım. Yola çıkıp onlara kavuşmak istedim. Keşke bunu yapmış olsaydım. Fakat bana bu da nasip olmadı. Artık ben Rasulullah'ın sefere gitmesinden sonra, insanların içine gittiğimde benim durumumda olan bir kimse göremiyordum. Ancak münafıklıkla itham edilen veya acizliğinden dolayı Allah tarafından mazur görülen kişileri görebiliyordum. Bu da beni üzüyordu. Ordu Tebük'e varıncaya kadar Rasulullah benden bahsetmemiş. Fakat Tebük'te insanların içinde otururken
"Ka'b'dan ne haber?" diye sormuş, Seleme oğullarından bir kişi de:
"Ey Allah'ın rasulü onu iki cübbesi ve omuzlarına bakması alıkoydu." (Yani zenginliği ve gururu onu alıkoydu) dedi. Bunun üzerine Muaz b. Cebel:
"Ne kötü bir şey söyledin! Ey Allah'ın Rasulü, Allah'a yemin olsun ki biz onda hayırdan başka bir şey görmedik" dedi. Rasulullah bir şey söylemedi. O arada Rasulullah, beyaz bir elbise giymiş, o elbisesiyle de âdeta serapları titreten bir adamın çıkıp geldiğini görmüş ve buyurmuştur ki:
"Sen keşke Ebu Hayseme olsan!" Bir de bakmışlar ki o kişi gerçekten Ebu Hayseme el-Ensari.
Ka'b sözlerine devamla diyor ki:
"Rasulullah'ın Tebük'ten dönerek Medine'ye yöneldiği haberi bana ulaşınca işte o zaman büyük bir sıkıntıya düştüm. Hatırıma yalan söylemek geldi. Diyordum ki "Yarın ben onun gazabından nasıl kurtulacağım? Bu hususta ailemin, görüş sahibi olanlarıyla istişare ediyordum. Rasulullah'ın yaklaştığı haberini alınca bâtıl düşünceler benden uzaklaştı ve anladım ki, kendimi, Rasulullah'tan hiçbir şekilde kurtaramam. Ona doğruyu söylemeye karar verdim. Rasulullah sabahleyin çıkıp geldi. O, bir yolculuktan döndüğünde önce Mescide gider iki rekât namaz kılardı ve sonra insanlarla görüşmek için orada otururdu. Tebük'ten dönünce de aynı şeyi yaptığında savaştan geri kalanlar ona gelip özür beyan etmeye başladılar. Yeminler ettiler. Bunlar seksen küsur kişi idi. Rasulullah onların dış görünüşlerine bakarak özürlerini kabul etti. Onlardan biat aldı, onlar için af diledi ve gizli durumlarını ise Allah'a bıraktı. Nihayet ben de gittim, selam verdim. Rasulullah, kızgın bir kimsenin tebessümü gibi tebessüm etti ve sonra:
"Gel" dedi. Yürüyüp yanına gittim ve önüne oturdum. Bana:
"Seni geri bırakan neydi. Sen, binek satın almamış mıydın?" diye sordu. Ben de dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah'a yemin olsun ki eğer ben, senin dışında dünyadaki insanlardan herhangi bir insanın yanına oturmuş olsaydım, bir özür beyan ederek onun bana kızmasından kurtulabilirdim kanaatindeyim. Çünkü Allah bana, güzel konuşma kabileyeti vermiştir. Fakat Allah'a yemin olsun, ben çok iyi biliyorum ki, eğer sana bugün yalan söyleyip razı edecek olsam yarın, Allah'ın seni bana gazaplandırması yakındır. Şayet sana doğru söy-leyecek olsam ondan dolayı bana kızacaksın. Ben, bu hususta Allah'ın, hakkımda hayır nasibetmesini ümit ediyorum. Allah'a yemin olsun ki benim hiçbir özürüm yoktu. Allah'a yemin olsun ki senden geri kaldığım zamandan daha güçlü ve daha imkânlı bir anım olmamıştı." Rasulullah da buyurdu ki:
"İşte bu doğru söyledi. Haydi kalk, Allah hakkında hükmünü verinceye kadar bekle." Ben de kalkıp gittim. Seleme oğullarından bazı kişiler kızgınlıkla gelip bana kavuştular ve dediler ki:
"Vallahi bizler, senin bundan önce bir günah işlediğini bilmiyoruz. Savaştan geri kalanların dilemiş oldukları özürleri beyan ederek Rasulullah'a özür dilememekten âciz kaldın. Senin günahın için Rasulullah'ın af dilemesi yeterliydi." Ka'b diyor ki:
"Allah'a yemin olsun ki, onlar durmadan beni kınıyorlardı. Öyle ki bir ara geri dönüp Rasulullah'a, kendimi yalancı çıkarmak istedim. Sonra onlara dedim ki:
"Benim durumuma düşen başka kimse var mı?" Onlar da dediler ki:
"Evet, iki kişi var. Onlar da senin söylediğin gibi sözler söylediler. Onlara da, sana söylenen şeyler söylendi. Dedim ki:
"Onlar kimler?" Dediler ki:
"Onlar Mûrare b. Rebia el-Âmir'i ve Hilal b. Ümeyye el-Vakifi'dir." Onlar bana Bedir savaşında bulunan salih iki kişiyi anlattılar. Onlar benim için örnek kişilerdi. Bunları bana anlatınca ben devam edip yoluma gittim. Rasulullah müslümanlara, savaştan geri kalanlar arasında üçümüzle konuşmalarını yasakladı. Böylece insanlardan uzak kaldık. Onlar bize karşı değiştiler. Öyle ki, ben sanki daha önce tanımadığım bir yerde yaşıyormuş gibi oldum. Bu halimiz, elli gün devam etti. Diğer iki arkadaşım ise boyunlarını büküp evlerinde oturdular ve ağladılar. Ben onların en genci ve en metanetlileri idim. Çıkıp geziyordum. Namazlarda bulunuyor, çarşılarda dolaşıyordum. Fakat kimse benimle konuşmuyordu. Rasulullah, namazdan sonra oturup sohbet ettiğinde gidip ona selam veriyordum. Kendi kendime diyordum ki "Acaba selamımı almak için dudaklarını oynattı mı, yoksa oynatmadı mı?" Ona yakın yerde namaz kılıyor ve göz ucuyla onu takibediyordum. Namaza yöneldiğimde bana bakıyordu. Ben ona doğru yönelince de yüzünü çeviriyordu. Müslümanların bu tavrı uzayınca gidip Ebu Katade'nin bahçesinin duvarından tırmandım. O, benim amcamın oğlu ve en çok sevdiğim bir kişiydi. Ona selam verdim. Vallahi o selamımı almadı. Ona dedim ki:
"Ey Eba Katade, Allah hakkı, için söyle bana, sen benim, Allah'ı ve Rasulü'nü sevdiğimi biliyor musun?" O hiç cevap vermedi. Tekrar seslendim yine sustu. Tekrar seslendim. Bunun üzerine dedi ki:

"Allah ve Rasulü daha iyi bilir." Bunu duyunca gözlerim yaşla doldu. Geri döndüm. Duvara tırmanıp çıktım. Medine'nin çarşısında yürürken, Şam halkının Nabtilerinden Medine'ye gıda maddesi getirip satan bir kimse orada şöyle diyordu:
"Bana, Ka'b b. Malik'i kim gösterecek?" İnsanlar beni gösterdiler. O adam gelip bana Gassan kralından bir mektup verdi. Ben, okur yazar biriydim. Mektubu okudum. Bir de ne göreyim onda şöyle yazıyor:
"Bize ulaşan haberlere göre adamın (Peygamber) sana eziyet ediyormuş. Allah seni zelil olacağın, haklarının zayi olacağı bir yer için yaratmamıştır. Bize gel, yardımlaşalım." Ka'b diyor ki:
"Bunu okuduğumda dedim ki:
"İşte bu da belalardan başka bir bela! Götürüp o mektubu, tandıra atıp yaktım. Yasaklanan elli günden kırk gün geçip vahiy gelmeyince baktım ki, Rasulullah'ın elçisi bana geldi ve dedi ki:
"Rasulullah, hanımından uzaklaşmanı emrediyor." Dedim ki:
"Ben onu boşayayım mı yoksa ne yapayım?" Dedi ki:
"Hayır boşama, ondan uzaklaş ve ona yaklaşma" Rasulullah diğer iki arkadaşıma da aynı emri göndermiş. Hanımıma dedim ki:
"Ailene git. Allah bu mesele hakkında hükmünü gönderinceye kadar onların yanında dur." Hilal b. Ümeyye'nin karısı Rasulullah'a gitti ve ona:
"Ey Allah'ın Rasulü, Hilal b. Ümeyye kendisine bakmayan bir ihtiyardır. Onun bir hizmetçisi de yoktur. Benim ona hizmet etmeme kızar mısın?" Rasulullah da buyurdu ki:
"Hayır. Fakat o sana yaklaşmasın." Kadın da dedi ki:
"Vallahi onda hiçbir hareket yok. Vallahi bu mesele ortaya çıktıktan sonra durmadan ağlıyor." Kâ'b diyor ki:
"Ailemden bazı kişiler dediler ki:
"Sen de karın hususunda Rasûlullah'tan izin isteseydin. Çünkü o, Hilal b. Ümeyye'nin hanımının, ona hizmet etmesine izin verdi. Ben dedim ki:
"Ben karım hakkında Rasulullah'tan izin istemem. Ben, genç bir adamım. Karım hakkında Rasûlullah'tan izin istersem onun bana nasıl bir cevap vereceğini ne bileyim?" Bu hal üzere on gün daha devam ettim. Böylece bizimle konuşulması yasaklanan günler elliye tamamlandı. Ellinci gecenin sabahı evlerimizden bir evin üzerinde sabah namazını kıldım. Ben, Allah tealanın vasıflandırdığı bir şekilde sıkıntılı ve bütün genişliğine rağmen yeryüzü bana dar gelmiş bir halde otururken, Sel dağının üzerine çıkmış olan bir kişinin sesini işittim. O, en yüksek sesiyle şöyle diyordu:
"Ey Ka'b. b. Malik, müjde!" Bunun üzerine secdeye kapandım. Artık kurtuluşun geldiğini anlamıştım. Rasulullah, sabah namazını kıldıktan sonra, Allah'ın tevbemizi kabul ettiğini ilan etmiş. İnsanlar, bizleri müjdelemek için gelmişler. İki arkadaşıma müjdeciler gitmiş. Bir kişi de atına binip bana gelmek için sürmüş. Eslem kabilesinden bir kişi koşup dağa çıkmış ve yukarıda zikredildiği şekilde bağırmış. Ses attan daha hızlı geldi. Bu sebeple sesini işittiğim adam gelip beni müjdeleyince sırtımda bulunan iki elbiseyi çıkarıp müjdesine karşılık onu giydirdim. Allah'a yemin olsun ki, o gün benim iki elbiseden başka elbisem yoktu. Emanet iki elbise alıp onları giydim. Rasulullah ile görüşmek için çıkıp gittim. İnsanlar grup grup beni karşılıyor, tevbemin kabul edilişi sebebiyle beni tebrik ediyor ve şöyle diyorlardı:
"Allah'ın tevbeni kabul etmesi mübarek olsun" Nihayet Mescid-i Nebevi'ye girdim. Baktım ki, Rasulullah orada oturuyor. Çevresinde de insanlar var. Talha b. Ubeydullah kalkıp koşarak geldi. Benimle musafaha yaptı ve beni tebrik etti. Vallahi muhacirlerden, ondan başka kimse gelmedi. (Ka'b Talha'nın bu davranışını hiç unutmadı.) Rasulullah'a selam verince ki onun yüzü sevinçten dolayı parlıyordu. O şöyle buyurdu:
"Annenin seni doğurduğu günden beri geçen günlerin en hayırlı bir günü sana müjdelenmiş olsun!" Ben dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu senin tarafından mı yoksa, Allah katından mı?" Rasulullah da buyurdu ki:
"Hayır benim tarafımdan değil Allah tarafından" Rasulullah sevinince yüzü aydınlanırdı. Sanki o, ay'dan bir parça olurdu. Biz bunu anlardık. Rasulullah önünde oturunca dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü benim, Allah ve Rasulü yolunda sadaka olarak bütün malımdan feragat etmem tevbe edişimin bir bölümü idi." Rasulullah da buyurdu ki:
"Malların bir kısmını elinde tut. O, senin için daha hayırlıdır." Ben de dedim ki:
"O halde ben, Hayber'de hakkıma düşen hisseyi tutayım." Yine dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah beni, ancak doğru söylemem sayesinde kurtardı. Yaşadığım müddetçe, konuştuğumda doğrudan başkasını söylemeyeceğim. Vaadim de tevbemin bir bölümüydü. Allah'a yemin olsun ki, ben anlattıklarımı Rasulullah'a söylediğim günden bugüne kadar, Allah tealanın, doğru söylemesinden dolayı bir müslümana benim doğru söylememden dolayı bana lütfettiği iyilik kadar iyilik lütfettiğini sanmam. Allah'a yemin olsun ben, Rasulullah'a doğru söyleyeceğimi vaadettikten bu güne kadar, kasıtlı bir şekilde yalan söylemedim. Temennim odur ki, hayatımın geri kalan kısmında da Allah beni korur." Ka'b diyor ki:
"Bu hadise üzerine Allah teala Tevbe: 9/117-119 âyetlerini indirdi. Allah'a yemin olsun ki, kanaatıma göre, Allah beni İslama eriştirdikten sonra, bana, Rasulullah'a doğru söylememden dolayı lütufta bulunduğundan daha büyük

bir lütufta bulunmadı. Ben, yalan söyleyenler gibi helak olmadım. Zira Allah, yalan söyleyenler hakkında vahiy indirerek bir insana söylediğinin en ağırını söyledi ve buyurdu ki:
"Cihaddan döndüğünüzde, kendilerini bırakmanız için, Allah'a yemin edeceklerdir. Onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar, murdardırlar; işledikleri günahların cezası olarak varıp kalacakları yer, cehennemdir. Kendilerinden razı olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan razı olsanız da şüphesiz ki Allah, fasıklar güruhundan razı olmaz."[482] Ka'b diyor ki:
"Âyette bizim geri bırakıldığımız zikrediliyor. Bundan maksat, savaştan geri bırakılmamız değil, meselemizin ne olacağının geri bırakılması, özürler beyan ederek kendileri için af dilenilenlerden geri kalmamızdır." [483]
6- Buhârî'nin kendi senediyle Ka'b ibn Mâlik'ten rivayetle tahric ettiği bir haberde de bu üç kişinin tevbesini ihtiva eden âyet-i kerimelerin Hz. Peygamber (s.a.v.), zevcât-ı tâhirâtından Ümmü Seleme'nin odasında iken ve gecenin son üçte birinde nazil olduğu ayrıntısına yer verilmiştir.[484]
7- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Tevbe: 9/117 âyet-i kerimesi, Tebük seferine katılan müminleri anlatmaktadır. Tebük seferine "Zorluk seferi" adı verilmiştir. Çünkü bu sefer, bineklerin, azıkların ve suların az, sıcağın ise şiddetli olduğu bir zamanda yapılmıştı. Bu sefere katılanlar büyük bir sıkıntıya düşmüşlerdir.
Hz. Ömer bu sefer hakkında diyor ki:
"Biz, Rasulullah ile birlikte, sıcağın şiddetli olduğu bir sırada Tebük seferine çıktık. Bir yerde konakladık. Çok susamıştık. Neredeyse susuzluktan ölecektik. Bazıları, develerini kesip karnındaki suyu içiyor böylece ciğerini yanmaktan kurtarıyordu. Ebubekir:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah sana, dualarının karşılığında hayır nasibediyor bizim için dua et." dedi. Rasulullah:
"Bunu istiyor musun" diye sordu Ebubekir de:
"Evet" dedi. Bunun üzerine Rasulullah, ellerini kaldırıp Allah'a yalvarmaya başladı. Daha ellerini indirmeden hava değişti, bulutlar geldi ve gökten yağmur dökülmeye başladı. Herkes yanında bulunan kapları doldurdu. Etrafımıza baktık, yağmurun, ordunun üzerinden başka yere yağmadığını gördük." [485]

119. Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Doğrularla birlikte olun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Nâfı, Dahhak, Said b. Cübeyr buradaki doğrulardan maksadın, Rasulullah, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve diğer sahabiler olduğunu söylemişlerdir.[486]

121. Sarfettikleri az veya çok herhangi bir mal ve Allah yolunda aştıkları herhangi bir vadi onlar için yazılıp tesbit edilecektir ki Allah onları, yaptıklarının en güzeliyle mükâfaatlandırsın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Osman (r.a.) "Zorluk ordusu" olarak adlandırılan, Tebük seferine çıkacak orduya büyük yardımlarda bulunarak bu âyet-i kerime'nin işaret ettiği mükâfaatlara nail olmuştur. Bu hususta Abdurrahman b. Habbab es-Selemî diyor ki:
"Bir gün Rasulullah bir konuşma yaptı, konuşmasında zorluk ordusuna yardımı teşvik etti. Bunun üzerine Hz. Osman, keçeleri ve semerleriyle birlikte yüz deve verdi. Rasulullah, zorluk ordusuna yardım için yine teşvik etti, Hz. Osman da keçeleri ve semerleriyle birlikte yüz deve daha bağışladı. Sonra Rasulullah minberden bir basamak aşağı indi ve yine yardım için teşvik etti. Hz. Osman bu defa da keçeleri ve semerleriyle birlikte yüz deve bağışladı. İbn-i Habbab diyor ki:
"Rasulullah hayretle ellerini açarak (kollarını hareket ettirerek) şöyle buyurdu:
"Bundan sonra Osman başka bir amel işlemese de sorumlu olmaz."[487]

122. "İnananlar toptan savaşa çıkmamalıdır. Her topluluktan bir taifenin dini iyi öğrenmek ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı? Ki böylece belki yanlış hareketlerden çekinirler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas Kelbî'nin rivayetinde şöyle demektedir:
"Cihaddan geri kalmaları sebebiyle Allah Teala, münafıkların ayıplarını beyan eden âyetleri indirince, Mü'minler:
"Vallahi Rasulullah (s.a.v.)'ın çıktığı hiçbir gazadan ve müfrezeden geri durmayacağız" diye yemin etmişler ve

böylece Rasulullah (s.a.v.), düşman üzerine müfrezeler çıkarılmasını emir buyurunca da bütün müslümanlar topyekün harbe gitmişlerdi ve Rasulullah (s.a.v.)'ı tek başına Medine'de bırakmışlardı. İşte Allah Teala bu yüzden bu âyeti indirdi."[488]

2- İkrime'den rivayette o şöyle anlatıyor:

"Gerek medineliler için, gerekse onların çevrelerinde bulunan bedeviler için, Allah'ın Rasûlü'nden geri kalmaları ve kendilerini ona tercih etmeleri yaraşmaz." âyet-i kerimesi nazil olduğunda münafıklardan bazı kimseler: "Muhammed'le birlikte sefere çıkmayan ve ondan geri kalan çöl halkı helak oldular deseniz ya." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazıları da bu arada çöldeki kavimlerine dinlerini öğretmek üzere çöle gitmişlerdi. İşte münafıkların bu sözleri üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[489]

Buna göre âyetin manası şöyle anlaşılır:

"Bütün müminlerin cihada katılmaları gerekmez. Onlardan bazılarının geri kalıp dini öğrenmeleri ve Müslüman olmayan kavimlerine gidip onlara tebliğde bulunmaları ve onları uyarmaları daha uygundur. Böylece uyarılanlar, Allah'ın azabından sakınmış olurlar."[490]

3- İkrime'den gelen başka bir rivayette de bu âyet-i kerimenin yanında *"Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında halâ tartışmaya girenlerin delilleri Rabları katında boştur. Onlar için bir gazab, yine onlar için şiddetli bir azâb vardır."[491]* âyet-i kerimesinin de nazil olduğu belirtilmektedir.[492]

4- Abdullah İbni Ubeydullah İbni Umeyr dedi ki:

"Müminler cihâda çok hırslı oldukları için, Rasûlullah bir askeri birliği göderdiği zaman insanlar askerlerle birlikte çıktılar ve Nebi Aleyhisselâm'ı Medine'de insanların zayıfları içinde terk ettiler. Ayet bundan dolayı indirildi."[493]

5- Mücahid'e göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın çölde yaşayan bazı sahabileri hakkında nazil olmuştur. Rasulullah onları, insanlara İslamı öğretmeleri için vahalara göndermişti. Bu sırada *"Medine halkı ve çevresinde bulunan Bedevilere, Peygamberle birlikte savaşa çıkmaktan geri kalmaları, kendi canlarını onun canından daha çok sevmeleri yakışmaz."* âyeti nazil oldu. Bu sahabiler, Rasulullah'tan geri kalmış sayacaklarından ve bu âyetin kınadığı kişilerden olacaklarından korkarak, vahaları bırakıp Rasulullah'ın yanına döndüler. Bunun üzerine Allah teala, *"Müminlerin hepsinin savaşa çıkmaları gerekmez."* ayetini indirerek bu sahabilerin mazur olduklarını beyan etti. Hepsinin, vahaları bırakıp Medine'ye gelmelerini hoş görmediğini bildirdi. [494]

6- Mücahid dedi ki:

"Sahabe-i Kiramdan bazıları, çöllerde yaşayan Bedevilere dini tebliğ etmek için gitmişler, tebliğde bulundukları insanlar tarafından ilgi ile karşılanmışlardı. Onlar, bu insanları hidayete davet ediyorlardı. Diğer yandan sahabilerin bir kısmı da düşmanlara karşı savaşa çıkıyorlardı. Bu Bedeviler, kendilerine dini tebliğ eden sahabilere demişlerdi ki "Ne oluyor size? Arkadaşlarınızı bırakıp bize geldiniz." Bunun üzerine tebliğde bulunan sahabiler bundan sıkıntı hissetmişler ve hepsi dönüp Medine'ye gelmişlerdir. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve herkesin savaşa gitmesinin gerekli olmadığını beyan etmiştir. Böylece Bedevilere tebliğde bulunanların savaşa katılmamalarını mazur görmüş dini öğrenerek gidip Bedevileri uyarmalarını emretmiştir."[495]

7- Mücâhid dedi ki:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazı kimseler çöle çıkmışlar, çöldeki insanlardan istifade edecekleri iyilik, ihsan ve bolluk görmüşler ve buldukları insanları hidayete, hak dine davet etmişlerdi. Ancak çölde rastladıkları bazı kimseler kendilerine:

"Öyle sanıyoruz siz, ashabınızı terkederek bize geldiniz." demişler ve bu söz onların ağırına giderek hepsi birden çölden dönmüş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna girmişlerdi ki Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[496]

8- İbn-i Zeyd, Abdullah b. Abbas, Katade ve Dahhak'tan nakledilen diğer bir görüşe göre bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın gönderdiği müfrezelere herkesin katılmasının gerekli olmadığını beyan etmektedir. Ayette, Rasulullah'ın gönderdiği her müfrezeye herkesin katılarak Rasulullah'ı yalnız bırakmamaları her kabileden belli kişilerin, Rasulullah'ın izni ile müfrezelere katılmaları, diğerlerinin ise Rasulullah ile birlikte kalıp yeni inen ayetleri öğrenmeleri ve müfrezeden dönen mümin kardeşlerine, öğrendiklerini öğretmeleri emredilmiştir. Bu izaha göre, belli insanlar timler halinde savaşa gönderildiklerinde geride kalan insanlar, dini hükümleri öğrenir ve savaştan geri dönen mücahidlere, onları öğretirler. [497]

9- Ali b. Ebi Talha'nın, Abdullah b. Abbas'dan rivayet ettiği görüşe göre ise âyetin izahı şöyledir:

Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Bu âyet cihad hakkında nazil olmamıştır. Bu âyetin nüzul sebebi şöyledir:

"Rasulullah (s.a.v.) Bi'ri Maûne hâdisesinden sonra Mudar kabilesinin, kıtlığa düşmesi için beddua etti. Bunun üzerine Mudar kabilesi kıtlığa düştü. Bu kabile, büyük topluluklar halinde Müslüman olduklarını söyleyerek akın akın Medine'ye gelmeye başladılar. Gerçekte Müslüman olmamışlardı. Onların, kalabalık gruplar halinde Medine'ye gelmeleri, sahabe-i kiramı sıkıntıya soktu. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Onların mümin olmadıkları bildirildi. Rasulullah da onları geri çevirdi, henüz gelmemiş olanlara da gelmemeleri için uyarıda bulundu. Bu izahata göre âyetin manası şöyledir:
"Gerçek müminlerin akın edip hep birlikte gelmeleri yakışmaz, onların her kabilesinden bir gurubun gelip dini öğrenmesi ve geri dönerek kabilelerini uyarması daha uygundur. Bölece uyarılanlar da Allah'ın azabından kaçınmış olurlar." [498]
10- Abdullah b. Abbas'dan rivayet edilen bir başka görüşe göre ise bu âyetin nüzul sebebi ve izahı şöyledir:
"Arap kabilelerinden Rasulullah'a heyetler geliyor, dinlerini öğreniyor giderken de
"Topluluğumuza döndüğümüzde onlara nasıl davranmamızı ve neleri bildirmemizi emrediyorsun?" diyorlardı. Rasulullah da onlara
"Allah'a ve Peygamberine itaat etmelerini emrediyor, topluluklarına namaz kılmalarını ve zekât vermelerini bildirmelerini" söylüyordu. Onlar da topluluklarına döndüklerinde
"Kim müslüman olursa o bizdendir." diyorlar ve onları uyarıyorlardı."
Bu izahata göre âyetin manası şöyle anlaşılır:
"Bütün müminlerin bizzat Medine'ye gelmeleri gerekmez. Onlardan bir topluluk, heyet halinde gelip dini öğrenmeleri ve geri döndüklerinde, kabilelerini Allah'ın azabıyla korkutup cennetiyle müjdelemeleri daha uygundur. Böylece kabileleri de uyarılmış olur." [499]
11- İbni Abbas şöyle demektedir:
"Bu ayet seriyyelere mahsustur. Bundan önceki ayetler Peygamberimiz (s.a.v.) cihada çıktığı zaman herhangi bir kimsenin savaştan geri kalmasını yasaklamak içindir." [500]
12- Taberi'nin de tercih ettiği, Hasan-ı Basrî'nin görüşüne göre ise bu âyetin izahı şöyledir:
"Bütün müminlerin savaşa çıkıp Rasulullah'ı Medine'de yalnız başına bırakmaları onlara yakışmaz. Onların her topluluğundan bir cemaatın cihada çıkıp. Allah'ın, kendilerine göstermiş olduğu zafer vasıtasıyla dini öğrenmeleri ve geri dönüp geldiklerinde cihada katılmayan münafık ve kâfirleri, Allah'ın azabıyla korkutmaları daha uygun olmaz mı? Böylece uyarılanlar, Allah'ın azabından korkarlar ve imana gelmiş olurlar."
Bu görüşü tercih eden Taberi, özetle şöyle diyor:
"Bu görüş tercihe şayandır. Çünkü cihada çıkanlar. Allah'ın, kendilerine nasibedeceği zafer sayesinde İslâm dininin birçok sır ve hikmetlerini öğrenmiş olacaklar ve savaştan sonra geri döndüklerinde, kavimlerinden, henüz iman etmemiş olan müşrikleri ve iman ettiklerini iddia eden münafıkları uyaracaklar, savaşta mağlup ettikleri müşriklerin düştükleri akıbete onların da düşeceklerini bildireceklerdir. Böylece kendilerine tebliğ edilenler, bunların uyarılarından korkarak Allah ve Peygambere iman edeceklerdir."
Taberi devamla diyor ki:
"Bu görüşü tercih ettik, zira âyet-i kerimede "Her topluluktan bir cemaatin ayrılıp gitmesi manasına gelen "Nefere" kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime tek başına kullanıldığında "Cihada çıkma" ve "Savaş yapma" manasına gelir. O halde burada, dini öğrenecek olanlar geride kalanlar değil cihada çıkanlardır. Eğer "Dini, cihada çıkmayanların değil de çıkanların öğrenecekleri manasını nasıl çıkarıyorsun?" denecek olursan derim ki:
"Aksi takdirde cihada çıkmayanlar, cihada çıkanları uyarmış olacaklardır. Cihada çıkanlar günah mı işlediler ki, geride kalanlar onları uyarsın? Mutlaka uyarılmak gerekiyorsa, cihad edenlerin, cihad etmeyenleri uyarması gerekir. Kaldı ki burada, uyarılacak olanlardan maksat, Allah'a iman etmeyenlerdir. Bunları, cihad edenler uyaracaktır." [501]

123. Ey iman edenler, kâfirlerden size yakın olanlarla muharebe edin. Onlar sizde büyük bir azim ve katılık bulsunlar. Bilin ki Allah, muhakkak takva sahipleriyle beraberdir.

Ayetin nüzul zamanı ile ilgili rivayetler:
1- Hasan el-Basri der ki:
"Bu ayet, bütün müşriklerle savaşmakla ilgili emir gelmeden önce nazil oldu. Daha sonra da Cenâb-ı Hakk'ın, *"Bütün müşriklerle savaşın"* [502] ayetiyle nesh edilmiştir." [503]

128. Andolsun ki size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sizin sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir, sizin üzerinize düşkündür, mü'minlere raûf ve rahimdir.

129. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Allah bana yeter, yegâne ilâh O'dur. Ben, O'na tevekkül ettim ve O, büyük Arş'ın Rabbı'dır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayet ediliyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Medine-i Münevvere'ye gelince Cuheyne kabilesi mensupları Efendimiz (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Ey Muhammed, sen gelip aramıza indin. Bizim için, bizim senden, senin de bizden emniyette olacağına dair aramızda bir antlaşma yaz." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bunu niçin istiyorsunuz?" diye sordular.
"Biz ancak emniyet (güvende olma) peşindeyiz." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[504]
2- Übeyy ibn Ka'b'dan rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:
"Kur'ân'dan son nazil olan âyet, sûrenin sonuna kadar olmak üzere *"Andolsun ki size kendinizden bir peygamber gelmiştir. Sizin sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelir..."* âyet-i kerimesidir." [505]
3- Abdullah b. Abbas ve Yusuf b. Mihran'ın rivayetine göre Übey b. Ka'b, bu son iki âyetin, Kur'an'ın en son inen âyetleri olduğunu söylemiştir. [506]
4- Hasan el-Basrî şöyle demektedir:
"Bu iki ayet Allah Teâlâ'nın en son indirdiği ayettir ki, bundan sonra Kur'an indirilmemiştir." [507]
5- Ubeyy İbn Ka'b da şöyle demiştir:
"Zaman bakımından Allah'ın en son indirdiği Kur'an ayeti bu iki ayettir." [508]
6- Bu, aynı zamanda Saîd İbn Cübeyr'in de görüşüdür. [509]
7- Bazıları da, Kur'an'ın en son inen ayetinin Bakara: 2/281 ayeti olduğunu söylemişlerdir. [510]
8- Huzeyfe'nin şöyle dediği nakledilmiştir:
"Siz bu sûreyi, Tevbe sûresi diye adlandırıyorsunuz. Halbuki bu sûre, azâb süresidir. Siz, bu sûrenin içine almadığı hiç kimse bırakmadınız. Allah'a yemin olsun ki, siz onun dörtte birini okuyorsunuz." [511]
9- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu rivayetin yalanlanması gerekir. Zira, biz bunun böyle olduğunu kabul edecek olursak bu, Kur'an'a bir fazlalığın ve noksanlığın arız olmuş olduğuna bir delil olmuş olur. Binâenaleyh bu, Kur'an'ı bir hüccet olmaktan çıkarır. Bu sebeple, bu haberin bâtıl olduğu açıktır. Allah Teâlâ, muradını en iyi bilendir." [512]
10- Bu ifadeler Kur'ân'dan son nazil olan âyetlerin bu iki âyet olduğunu ifade etmekte ise de Alûsî, Übeyy ibn Ka'b'dan gelen bu rivayeti, yukarda verdiğimiz İbn Merdûye'den gelen rivayet sebebiyle kabule lâyık görmemektedir.[513]
11- Zeyd b. Sabit el-Ensari, bu iki âyeti, Huzeymetü'l-Ensari'nin getirip yazdırdığını rivayet etmiştir. [514]

---

[1] Nisa: 4/176.
[2] Buhârî. Tefsîru'l-Kur'an, 9/l.
[3] Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/40.
[4] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/42. Şevkânî, 2/378; Elmalılı, 4/2441.
[5] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/45.
[6] Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/40.
[7] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/388-389.

[8] bk. Esed, 1/343.
[9] Zemahşerî, Keşşaf, 2/1311.
[10] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/437.
[11] Tirmizî. Tefsîru'l-Kur'ân, 9/5, hadis no: 3090.
[12] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/437.
[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/41.
[14] Tirmizî. Tefsîru'l-Kur'ân. 9/6, hadis no: 3091: İbn Hişâm, es-Sîretu’n-Nebeviyye, Lübnan, 1391/1971, 4/190-191.
[15] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9/7,8, hadis no: 3092.
Bu, hasen bir hadistir ve bu hususlar Ebu Hüreyre'den gelen bir rivayette de yer almaktadır.
[16] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/49.
[17] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/151.
[18] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/438.
[19] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9/2; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9/6. hadis no: 3091
[20] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9/2.
[21] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/260-261.
[22] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 198; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/404.
[23] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[24] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/62.
[25] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/54-55.
[26] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/185-186.
[27] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/439.
[28] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[29] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[30] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[31] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[32] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[33] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[34] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/338.
[35] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/338.
[36] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/338-339.
[37] İbni Ebî Hatim.
[38] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 198; İbn Cevzi, Zâdul-Mesîr, 3/407; Zemahşeri, Keşşaf, 2/31; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[39] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/341.
[40] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
Her şeyden önce Allah’a ve âhiret gününe iman etmek, Allah’ın hakimiyetini, yüceliğini ve rablığını kabul etmek gerekir. Bu temel esası kabul edip iman sahasına girmeyen kimselerin, mescit yapmaları, mescitleri imar etmeleri boşuna bir uğraştır. Bu çalışmaların, Allah yanında hiçbir kıymeti yoktur. Nitekim diğer bir âyet-i kerime'de şöyle buyurulmaktadir.
"İnkâr edenlerin amelleri, engin çöllerdcki serap gibidir." (Nur: 24/39) Yani netice itibariyle hiçbir kıymeti yoktur.
[41] Müslim; İmaret: 111/1879 s. 1499, Ahmed; Müsned: 4/269. İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/67.
[42] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 198-199.. İbnu Hıbbân, Ebu Davud, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/341.
[43] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 168-169.
[44] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/59.
[45] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/67-68; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 169.
[46] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/10/67, ed-Dürr: 3/218. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 199. İbn Ebi Hatim Ebu Talha tarikinden, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/341; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[47] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/441.

[48] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 199; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[49] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 199.
[50] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/341.
[51] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/341.
[52] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/341-342. İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/68.
[53] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/68.
[54] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[55] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/441.
[56] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/346.
[57] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/346.
[58] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[59] Müminun: 23/65-67
[60] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/267.
[61] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/269.
[62] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/68.
[63] Kelbi zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 199-200.
[64] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/69.
[65] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/444.
[66] Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/70.
[67] Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/70.
[68] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/413.
[69] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/413.
[70] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/349-350.
[71] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 203.
[72] Mücadele: 58/22; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[73] Beyhakî, Delâilu'n-Nubuvve; Suyûtî. Lubâbun-Nukûl. 1/188.
[74] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/414.
[75] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[76] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[77] İbn Kesîr. Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm. 4/67.
[78] İbn Kesîr. Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm. 4/96.
[79] İbn Kesîr. Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm. 4/13I.
[80] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[81] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/75; Tirmizî; Ebu'ş-Şeyh İbn Hayyan el-Ensarî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/344.
[82] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/76.
[83] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/344.
[84] İbn Ebi Hatim, İbn Cerir; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 204.
[85] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/76.
[86] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[87] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[88] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[89] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/77.
[90] İbnü'l-Münzir.
[91] İbni Ebî Şeybe; Ebu'ş-Şeyh İbni Hayyan el-Ensarî.

[92] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/78; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[93] İbn İshak, İbn Ebî Hatim, İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/78; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/189; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[94] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[95] Tirmizi, Tefsir el-Kur'ân: 9/10 (3095); İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[96] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[97] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[98] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[99] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 200.
[100] Medine civarında bulunan bir nahiyenin ismidir.
[101] Buhârî, Tefsîru’l-Kur'ân, 9/6.
[102] Buhari; Zekat: 1406, Tefsir: 4660, Nesai; Tefsir: 238. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 200-201; Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/95.
[103] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 201.
[104] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[105] ed-Dürrül-Mensur: 3/323; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 201.
[106] ed-Dürrül-Mensur: 3/323; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 201.
[107] ed-Dürrü'l-Mensur: 3/323; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 201.
[108] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 201.
[109] Tirmizi; Tefsir: 9/9 (3094), Ahmed; Müsned: 5/278, 282, İbn Cerir: 10/84. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 201.
[110] Tirmizi, K. Tefsir el-Kur'an sure 9, Hadis No: 3094
[111] Müsned, 5/366.
[112] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[113] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/345-346.
[114] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[115] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/295.
[116] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[117] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan; 10/94, ed-Dürr; 3/237; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 201; Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/95.
[118] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/346.
[119] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/448.
[120] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/347; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[121] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[122] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 207.
[123] Fahreddin er-Razî, Mefatihu’l-Ğayb, 16/59.
[124] Enfal: 8/30.
[125] Buhârî, Menâkıb, 25 (4/169); Müslim, Zühd, 75 (4/2310).
[126] Fahreddin er-Razî, Mefatihu’l-Ğayb.
[127] Buhari, K. Tefsir el-Kur'an, sure: 9 bab: 9 / Tirmizi.K. Tefsir el-Kur'an bab: 10 Hadis No: 3096
[128] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/297-299.
[129] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 207.
[130] Suyuti; ed-Dürr: 3/246. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 202.
[131] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/246. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 202. İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/442.
[132] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/449.
[133] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/246. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 202.
[134] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/98.
[135]

İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/94.
[136] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/96.
[137] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/95.
[138] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[139] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/403.
[140] Nur: 24/61
[141] Fahreddin er-Razî, Mefatihu’l-Ğayb.
[142] Fahreddin er-Razî, Mefatihu’l-Ğayb.
[143] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 207.
[144] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/302; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/98; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/444; Fahreddin er-Razî, Mefatihu’l-Ğayb.
[145] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/99.
[146] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/349.
[147] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/407.
[148] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/407.
[149] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 207.
[150] Nur: 24/62; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/302.

[151] Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/110-111.
[152] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/451.
[153] İbn İshak; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/101.
[154] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 171.
[155] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 172.
[156] İbn İshak; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/103-104.
[157] Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/113.
[158] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/452.
[159] Sarı ırktan olan Romalılar.
[160] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/104; İbnul-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 4/206-207.
[161] Musannif bu hadisi senedsiz zikretmiş. Taberani: 12/122, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/30, ed-Dürr: 3/247, İbn Cerir: 10/104; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 203.
[162] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/104.
[163] Taberânî; Ebu Nuaym; İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/350.
[164] İbn Merduyeh; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/350.
[165] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/306.
[166] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/350.
[167] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/453.
[168] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/351.
[169] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[170] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/351.
[171] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[172] Buhari; Menakib: 3610, Edeb: 6163, Müslim; Zekat: 148/1064 s. 744, Nesai; Tefsir: 240, İbn Mace; Sünnet: 168.
[173] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 204; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[174] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/352.
[175] Buhari, K. Tefsir el-Menakib bab: 25, K. El-Edeb bab: 95 / Müslim k. ez-Zekah bab: 142,148 Hadis No% 1063
[176] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/310.
[177] Buhârî, Menâkıb, 25; Edeb, 95; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/219; 3/65.
[178]

Müslim, Zekât, 142.
[179]
Buhârî, İstitâbetu'l-Murteddîn, 7; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/56.
[180]
Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/119.
[181]
Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 204.
[182]
Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/120.
[183]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/455.
[184]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[185]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[186]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[187]
Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/426.
[188]
İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 204; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb; Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/125.
[189]
İbn Cerir et- Taberî, Camiu’l-Beyan: 10/116, Suyuti ed-Dürr: 3/253. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 204-205.
[190]
İbn Cerir et- Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/315-316.
[191]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[192]
İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/353.
[193]
Mürsel hadistir. Suyuti; ed-Dürr: 3/253. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 205.
[194]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/118. İbn Münzir, Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/450.
[195]
Tevbe: 9/58.
[196]
Tevbe: 9/61.
[197]
Tevbe: 9/75.
[198]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[199]
Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/122.
[200]
Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/447.
[201]
Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 210.
[202]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/457.
[203]
Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 5/447.
[204]
Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 205.
[205]
İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/112.
[206]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/457.
[207]
Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 205.
[208]
İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/463.
[209]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[210]
Kenzu'l-Ummâl, 11. cilt, 31225. s
[211]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[212]
Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/254, İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 10/119; İbn Münzir; Ebu'ş-Şeyh İbni Hayyan el-Ensârî; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 205-206. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/355; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[213]
Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 206.
[214]
İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/354; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[215]
Senedi zayıftır. ed-Dürr: 3/254. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 206; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/355.
[216]
Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/125.
[217]
İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/112.
[218]
İbnu’l-Esîr, Üsdül-Ğâbe, 5/126; Alusi, Rûhu'l-Maanî, 10/131.
[219]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/355.
[220]
İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/464.
[221]

İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/355.
[222] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[223] Tevbe: 9/64.
[224] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[225] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[226] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/259; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 206-207.
[227] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[228] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 3/258; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 207. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/128. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/358. Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 16/36; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 2//371.
[229] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/460-461.
[230] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/127-128.
[231] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[232] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/357.
[233] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/357.
[234] İbn Sa'd, Tabakât; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/357.
[235] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/128.
[236] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 4/292, 294; 5/180.
[237] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 5/180.
[238] Mahmud Esad. İslâm Tarihi (Tarih-i Dini İslâm).sadeleştirme ve baskıya hazırlama: Ahmed Lütfı Kazancı, Osman Kazancı, Marifet Yayınları İstanbul, 1985 s 824.
[239] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/462.
[240] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/357.
[241] İbni Cerir; Taberânî; Ebu's-Şeyh İbni Hayyan; İbni Merdûyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/357-358.
[242] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/467.
[243] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[244] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 207; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[245] Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî, Delâilu'n-Nübüvve; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/121.
[246] İmam Ahmed ıbn Hanbel, Müsned, 5/453-454.
[247] Hafız Ebul-Kasım Süleyman ibn Ahmed et-Taberânî, el-Mu'cemu'1-Kebîr. tahkik: Hamdi Abdülmecîd es-Selefi. Bağdad 1399/1979. birinci baskı, 3/181, hadis no: 3009.
[248] Taberânî, Mu'cemu'l-Kebir, 3/182-183, hadis no: 3014.
[249] Taberânî, Mu'cemu'l-Kebir, 3/183, hadis no: 3015.
[250] Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn, 11.
[251] Taberânî, Mu'cemu'l-Kebir, 3/184-185, hadis no: 3016.
[252] Mahmud Es'ad, İslam Tarihi, s. 827.
[253] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/464.
[254] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/100-101.
[255] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/358.
[256] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/358.
[257] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/129.
[258] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[259] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[260] Senedi çok zayıftır. Taberani; Mu'cem-i Kebir: 8/260, Beyhaki; Delail: 5/289. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 207-209; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/130-131: İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/124-125; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
Müfessirlerin anlattığı bu Sa'lebe, Meşhur Sahabî Sa'lebe b. Ebi Hatim değildir. Bu, sadece münafıklardan Sa'lebe, denilen biridir. Allah daha iyi bilir. (Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 2/513).
[261] Tevbe: 9/103.

[262] Taberânî; İbnu Merduyeh; Îbnu Ebî Hatim; Beyhakî, Delâil'de zayıf bir senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/358-360.
[263] İbnu Cerîr; Îbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/360.
[264] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/360.
[265] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/472.
[266] Tevbe: 9/103.
[267] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[268] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/133.
[269] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/132.
[270] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/133; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[271] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/474.
[272] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/468.
[273] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[274] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 213.
[275] Yani sırtlarımızda ücretle yük taşıyor, o ücretten bir kısmını yahut hepsini tasadduk ediyorduk.
[276] Buhari, Zekat: 10 (1415), Tefsir: 4668; Müslim, Zekat: 72/1018 s. 706; Nesai, Zekat: 5/59, Tefsir: 243; İbn Mace, Zühd: 4155.
[277] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 209-210. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/360.
[278] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/361.
[279] İslam Hukuku'nda ölen kocanın çocuğu varsa, bıraktığı malın sekizde biri karısına aittir.
[280] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 209-210.
[281] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 16/144-145.
[282] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertîbi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Davud, el-Mektebetu'1-İslâmiyye. (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/19.
[283] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/468.
[284] Buhâri. Tefsîru'I-Kur'ân, 9/11; Müslim. Zekât, 72.
[285] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 10/134-135; İbn Kesir. Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/126-127.
[286] Bakara: 2/245.
[287] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/469.
[288] İbn Kesir. Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/127-128.
[289] Bak: İbnul-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1/438; 2/466.
[290] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/476.
[291] İbn Kesir. Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/127.
[292] Beğavî, Mu'cem; Ebu'ş-Şeyh; Alusi, Ruhu'l-Meani, 10/146.
[293] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 16/145; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 213.
[294] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 10/148.
[295] Nisa: 4/62.
[296] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[297] Münafikûn: 63/5.
[298] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[299] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[300] Münâfikûn: 63/6.
[301] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 10/138.
[302] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 10/139; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/361.
[303] Beyhakî, Delâilu'n-Nubuvve; İbn İshak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/362.
[304] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/361.
[305]

Buhari, Cenaiz: 1269, Libas: 5796; Tefsîru'l-Kur'ân, 9/12. Müslim. Sıfatu'l-Münâfıkîn, 3; Tirmizi, Tefsir: 9/13 (3098); Nesai, Mücteba, Cenaiz: 40 (1898)

[306] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 210-211; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/362-363; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[307] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/363.

[308] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[309] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9/13.

[310] Neseî. Cenâiz, 40, hadis no: 1899.

[311] Tirmizî. Tefsîru'l-Kur'ân, 9/12, hadis no: 3097; Neseî, Cenâiz. 69. hadis no: 1964. Ayrıca bak: Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/16; Neseî, Cenâiz. 40. hadis no: 1898. Tirmizî hadisin hasen, sahih, ğarib olduğunu da kaydeder.
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 211.

[312] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[313] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 10/141.

[314] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/134. Ayrıca bak: Neseî. Cenâiz. 40. hadis no: 1900.

[315] Bu, Hz. Ömer'in büyüklüğüne işaret eder. Çünkü birçok ayet, onun görüşüne uygun olarak nazil oldu. Bedir esirlerinden fidye alınmasıyla ilgili ayet, içkiyi haram kılan ayet, kıblenin değiştirilmesiyle, kadınların örtünmesiyle ilgili ayet ve bu ayet gibi. Bunun için Peygamber efendimiz: *"Eğer ben peygamber gönderilmeseydim, sen peygamber gönderilirdin ey Ömer!"* buyurmuştur. Keşfu'l-Hafa (2/163).

[316] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/485.

[317] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[318] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/484-485.

[319] Buhari, K. el-Cenaiz bab: 23

[320] Ahmed b. Hanbel, Müsned Cf 5, S: 299

[321] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 4/337-340.

[322] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/474.

[323] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/143; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 10/157.

[324] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/474.

[325] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 10/157.

[326] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[327] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 5/493.

[328] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[329] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[330] İbn Ebî Hatim; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/364.

[331] Senedi yoktur. İbn Cerir: 10/146. İbn Ebi Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 212. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/365.

[332] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 10/145-146, ed-Dürr: 3/268. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 212; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[333] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 10/145.

[334] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 10/146; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 179; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/145.

[335] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 10/146.

[336] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/145.

[337] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/475.

[338] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 10/146; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/138.

[339] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 179.

[340] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/145.

[341] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 3/485-486.

[342] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, tahkik: Mustafa es-Saka, İbrahim el-İbyârî, Abdülhafîz Şelebî, Beyrut 1391/1971 (3. baskı), 4/161.

[343] Buhari, Eyman, 18 (7/228); Müslim, Eyman, 9 (3/1270).

[344] Buharî, Eyman, 1 (7/216); Müslim, Eyman, 9 (3/1270); Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[345] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 215.

[346] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/475.
[347] Buhari, K. el-Megazi, bab: 81 / Müslim, K. el-lmara bab: 59 Hadis No: 1911
[348] Tevbe: 9/42-44.
[349] Tevbe: 9/95.
[350] Tevbe: 9/49.
[351] Tevbe: 9/81.
[352] Tevbe: 9/64.
[353] Tevbe: 9/74.
[354] Tevbe: 9/47; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/345-347.
[355] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 9/14
[356] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/347.
[357] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/4.
[358] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/4.
[359] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 212.
[360] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/5.
[361] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 4/348.
[362] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/365-366.
[363] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/365-366.
[364] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/366.
[365] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/477.
[366] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/7; İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/227-228.
[367] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/477.
[368] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[369] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[370] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[371] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[372] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 212; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[373] Senedi yoktur. ed-Dürr: 3/272, İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/10. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 212-213; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[374] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 213.
[375] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/10-11.
[376] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/10.
[377] Tevbe: 9/106.
[378] İbnu Merduyeh; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/368-369.
[379] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/369.
[380] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[381] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[382] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/369.
[383] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/11.
[384] Ebu Şeyh; İbn Mendeh,, Fezâili Sahabe; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/369.
Suyuti der ki: "Bu rivayetin isnadı kuvvetlidir."
[385] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/11.
[386] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/11.
[387] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[388] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/12.
[389]

İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/369.
[390] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/355.
[391] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/355.
[392] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/11; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 179-180.
[393] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/14.
[394] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/479.
[395] el-Bahru'l-Muhit, 5/95.
[396] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 6/28.
[397] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/159.
[398] Tevbe: 9/118
[399] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/17. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 213.
[400] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 4/358.
[401] Tevbe: 9/117.
[402] Tevbe: 9/118.
[403] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[404] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[405] Tevbe: 9/101.
[406] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[407] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[408] Tevbe: 9/102.
[409] Tevbe: 9/118.
[410] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb; Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 6/36.
[411] Peygamberimiz Medine'ye hicret edince önce Kuba'da Evs Kabilesi'nden Amr b. Avf oğulları'nın reisi Külsüm b. Hedm'e misafir oldu. Kuba, Medine'ye 2 mil uzaklıkta güney tarafında bir köy idi. Rasulullah (s.a.v.) Pazartesi gününden Cuma gününe kadar orada kaldı. Kuba Mescidi'ni inşa etti.
[412] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/17, 19. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 214.
[413] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 214; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/161.
[414] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[415] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 214-215. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/372-373.
[416] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/19. Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/372.
[417] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/20.
[418] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/18.
[419] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/18.
[420] Bu surenin 75. âyetinin nüzul sebebinin de bu Sa'lebe olduğu biraz önce geçmişti.
[421] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/18; İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1391/1971, 4/174.
[422] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/499.
[423] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/18.
[424] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/19.
[425] İbn İshak; İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/371; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[426] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[427] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[428] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[429] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[430] İbn Ebî Hatim; İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/371-372.
[431] Ebu Davud, Tahâre, 23, hadis no: 44; İbn Mâce, Tahâre, 28, hadis no: 357; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 8/15, hadis no: 3100; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[432] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/23.

[433] Ömer İbni Şebeh, Ahbaru'l-Medine; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/373.
[434] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/373.
[435] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 6/40.
[436] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/23.
[437] Zemahşeri, Keşşaf; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[438] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/27, ed-Dürr: 3/280; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 215; İbnu'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr, Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/169. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/374.
[439] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 118.
[440] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[441] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[442] İbn Ebî Hâtim; Alusi, Ruhu'l-Meani, 11/26.
[443] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/483.
[444] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[445] Buhari; Cenaiz: 1360, Menakıbu'l-Ensar: 3884, Tefsir: 4675, 4772, Müslim: 39/24 s. 54, Nesai; Mücteba: 4/90, Tefsir: 250, İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/30, Ahmed; Müsned: 5/433, Suyuti; ed-Dürr: 3/282; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/376.
[446] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 215-216.
[447] Kasas: 28/56; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/30.
[448] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 6/55
[449] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/31.
[450] Tevbe: 9/113.
[451] Buhârî, Tefsîru'l-Kuran, 9/16.
[452] Kasas: 28/56.
[453] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 28/1; Müslim, İman, 39; İmam Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 5/433; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[454] Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 216-217.
[455] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/173.
[456] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/33.
[457] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[458] İbn Sa'd; İbn Asâkir.
[459] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/33.
[460] Senedi zayıftır. Hakim; Müstedrek: 2/336. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 217; Beyhakî, Delâil; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/376-377; İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/159.
[461] Ahmed ibn Hanbel, Müsned. 5/359; İbni Merdûyeh.
[462] Ahmed ibn Hanbel, Müsned. 5/359; İbni Merdûyeh.
[463] Taberânî; İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/377.
[464] Müslim, el-Cenaiz: 105-106 (976); Ebu Davud, el-Cenaiz: 81 (3234); Ahmed, Müsned; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[465] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[466] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[467] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9/16, hadis no: 3101. Ayrıca bak: İmam Ahıned ibn Hanbel, Müsned. 1/99; Hâkim, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/376; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
Tirmizî hadisin hasen olduğunu da kaydetmektedir.
[468] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bud fi Tertibi Müsnedi't-Tayalisi Ebi Dâvûd, 2/19.
[469] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/31.
[470] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/31.
[471] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[472] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/31; İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/160-161.
[473] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 6/56.
[474] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/377.

[475] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 120.

[476] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/39.

[477] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/39.

[478] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/41.

[479] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[480] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/41-42.

[481] Buhârî, Megâzî, 79: Müslim, Tevbe, 53: Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/456-459; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/165-169; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/377-378; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[482] Tevbe: 9/95-96

[483] Müslim, et-Tevbe: 53 (2769); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/375-380.

[484] Buhârî, Tefsîru'i-Kurân, 9/18.

[485] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/374.

[486] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[487] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/75; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.

[488] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 217-218.

[489] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 11/50. İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/379.

[490] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 11/50.

[491] Şûra: 42/16.

[492] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/50.

[493] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/379.

[494] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[495] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[496] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/48-49.

[497] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[498] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[499] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[500] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 6/72.

[501] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 4/385-386.

[502] Tevbe: 9/36.

[503] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[504] İbn Merdûye; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/53.

[505] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/57.

[506] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/57.

[507] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/57.

[508] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/57.

[509] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[510] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[511] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[512] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[513] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 11/53.

[514] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 11/57.

10- YUNUS SURESİ

Mushaftaki sıralamada onuncu, iniş sırasına göre elli birinci sûredir. İsrâ sûresinden sonra, Hûd'dan önce Mekke'de, büyük bir ihtimalle hicretten iki yıl önce nazil olmuştur.[1]
Meşhur görüş Yûnus Sûresi'nin Mekke'de nazil olan surelerden olduğudur. Bazıları 40 ve 94-95 âyetlerini istisna ederek bunların Medine'de nazil olduğunu söylemişlerdir.
Bunlardan Mukâtil, sadece 94 ve 95. âyetlerinin Medine'de; Kelbî de sadece 40. âyetinin Medine'de ve yahudiler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Bu üç âyetin istisnası ile kalanının Mekke'de nazil olduğu İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir.[2]
Sadece 58 ve 59. âyetlerinin Medine'de, geri kalan bütün sûrenin ise Mekke'de nazil olduğu da söylenmiştir.[3]
İbnu'l-Fâris ve Sehâvî, başından itibaren 40 âyetin Mekke'de, kalanının da Medine'de nazil olduğunu nakletmişlerdir.[4]

2. "İçlerinden birine, "İnsanları uyar ve inananlara, Rableri katında yüksek makamlar olduğunu müjdele" diye vahyetmemiz, insanların tuhafına mı gitti ki, kafirler: "Bu apaçık bir büyücüdür" dediler?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'ın rivayetinde, "Allah Teala Muhammed (s.a.v.)'i peygamber gönderince araplar, ya da onlardan kâfir olanlar kendisini yadırgadılar ve:
"Allah göndereceği peygamberinin Muhammed gibi bir beşer olmasından çok münezzehtir" ve
"Allah, peygamber olarak göndermek üzere Ebu Talib'in yetiminden başkasını bulamadı mı?" dediler. İşte Allah Teala bu âyeti bu yüzden indirdi."[5]
2- Suyûtî, İbn Abbâs'tan gelen bu rivayeti, başka âyetlerin de nüzul sebebi olacak şekilde genişletmiştir. Bu rivayette İbn Abbâs şöyle demiş:
"Allah Tealâ, Muhammed (s.a.v.)'i Elçisi olarak gönderince araplar onu inkâr ettiler, ya da araplardan onu inkâr edenler:
"Allah, elçisi bir beşer olmaktan yüce ve münezzehtir." dediler. Bunun üzerine Allah Tealâ bu ayeti ve
"Senden önce kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını Biz peygamber olarak göndermedik..."[6] âyet-i kerimelerini indirdi. Allah Tealâ böylece onlara hüccetlerini tekrar tekrar bildirince bu sefer başka bir bahaneye sarıldılar ve:
"Madem ki Allah'ın elçileri beşerden olacak. O halde Muhammed'den başkası bu risalete elbette daha lâyıktır. Bu Kur'ân, bu iki kasabada Muhammed'den daha şerefli, daha büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" dediler. Bununla Mekke'den el-Velîd ibnu'l-Muğîra'yı, Tâif'den de Mes'ûd ibn Amr es-Sekafî'yi kastediyorlardı. İşte bu sözleri üzerine de *"Rablerinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?..."*[7] âyetini indirdi."[8]

6. Gece ile gündüzün değişmesinde, Allah'ın o göklerde ve yerde yarattıklarında sakınan bir topluluk için elbette âyetler vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, kendilerine mucize getirmesini istemeleri üzerine nazil olduğu söylenmiştir.[9]

11. Eğer Allah, insanlara hayrı çarçabuk istedikleri gibi, şerri de sûr'atle verseydi süreleri hemen bitmiş olurdu. İşte Biz, Bize kavuşmayı ummayanları böyle azgınlıkları içinde bocalamaya terkederiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin "Ey Allah'ım, eğer bu senin katından bir hak ise gökten başımıza taş yağdır." demiş olan en-Nadr İbnu'l-Hâris hakkında indiği söylenmiştir.[10]
2- Kurtubî bu kavli Mukâtil'e nisbet eder.[11]

12. İnsan bir sıkıntıya düşünce yan gelip yattığı, oturduğu veya ayakta bulunduğu anlarda Bize yalvarıp yakarır. Biz sıkıntısını giderince de başına gelen sıkıntıdan ötürü Bize hiç yalvarmamışa döner. Böylece aşırı gidenlere yapmakta oldukları güzel gösterilmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs ve Mukâtil bu âyet-i kerimenin Ebu Huzeyfe Hâşim İbnu'l-Muğîra ibn Abdullah el-Mahzûmî hakkında nazil olduğunu söylerler.[12]

2- Ata ise Utbe ibn Rabîa ve el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[13]

15. "Ayetlerimiz onlara açık açık okununca, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, "Bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştiremem, ben ancak, bana vahyolunana uyarım. Ben Rabbime karşı gelirsem, büyük günün azabına uğramaktan korkarım."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid'in rivayetine göre bu âyet Mekke müşrikleri hakkında inmiştir. Mukatil de bunların beş kişi olduklarını söylemektedir: Abdullah b. Ebî Ümeyye el-Mahzumî, Velid b. Muğira, Mukraz b. Hafs, Amr b. Abdillah b. Ebî Kays el-Amiri ve Asi b. Amir. Bunlar Rasulullah'a: "İçerisinde Lat ve Uzza'ya ibadeti terk etmenin bulunmadığı bir Kur'an getir" demişlerdi.[14]
2- Mukâtil rivayetinde bu beş kişinin, Mücâhid rivayetinde söylediklerine ek olarak: "Eğer Allah sana böyle bir Kur'ân indirmiyorsa sen böyle bir Kur'ân söyle veya Allah'ından sana geleni bu şekilde değiştir; azâb âyeti yerine rahmet âyeti koy, haramın yerine helâli, helâlin yerine haramı koy." dedikleri de kaydedilmektedir.[15]
3- Kelbî'nin rivayetine göre de bu âyet, "Ey Muhammed, senden istediklerimizin içerisinde bulunduğu başka bir Kur'an getir" diyerek alay edenler hakkında inmiştir.[16]
4- İbn Abbas (r.a)'dan şu rivayet edilmiştir:
"Kâfirlerden beş kişi, Resûlullah ile ve Kur'an ile alay ediyorlardı: Bunlar. Velid b. Muğire el-Mahzûmî, Âs b. Vâil es-Sehmî, Esved b. el-Muttalib. Esved b. Abdi Yeğûs ve Haris b. Hanzala'dır. Allah Teâlâ, bunların herbirini bir başka şekilde öldürüp helak etmiştir. Nitekim Cenâb-ı Hak, *"O istihzaalara muhakkak ki biz yeteriz"* [17] buyurmuştur. Böylece Allah Teâlâ, onlar üzerine, her ne zaman ayetleri okunsa, *"Bize kavuşmayı ummayanlar. "Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir, yahut onu değiştir" dediler"* buyurmuştur."[18]

18. Onlar- Allah'ı bırakarak kendilerine fayda da, zarar da veremiyecek şeylere tapınırlar. "Bımlar, Allah katında bizim şefaatçilerimizdir." derler. De ki: "Siz Allah'a göklerde ve yerde, bilmediği bir şey mi haber veriyorsunuz? Allah, onların ortak koşmalarından (ve ortak koştuklarından) münezzehtir, yücedir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayete göre "Kıyamet günü olunca Lât ve Uzzâ bana şefaat edeceklerdir." diyen en-Nadr ibnu'I-Hâris hakkında nazil olmuştur.[19]

21. Kendilerine dokunan sıkıntılardan sonra insanlara bir rahmet tattırdığımızda hemen âyetlerimize düzen kurmaya kalkışırlar. De ki: "Düzen kurmada Allah en hızlıdır ve hiç şüphesiz elçilerimiz de kurduğunuz düzenleri yazmaktadırlar

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Maverdî'nin zikrettiğine göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke müşrikleri için
"Allah'ım, Mudar üzerine baskınını şiddetlendir. Allah'ım onlara Yûsuf'un yedi kıtlık seneleri gibi kıtlık seneleri ver." diye beddua ettiğinde yedi sene kıtlık ve sıkıntıya duçar kaldılar da Ebu Süfyân, Rasülullah (s.a.v.)'a gelip:
"Allah'ının bize bolluk vermesi için dua et. Eğer bize bir bolluk verilirse seni tasdik edeceğiz." dedi de Rasûlullah dua etti ve onlara yağmur yağdırıldı, sulandılar, fakat iman etmediler."[20]
2- Rivayet olunduğuna göre Cenâb-ı Hak, Mekkelilere yedi yıl kıtlık musallat kıldı. Sonra da onlara acıyıp, merhamet ederek, arazilerine bereketli yağmurlar yağdırdı. Daha sonra da onlar kalktılar, bu apaçık ve bereketli

yüce menfaatleri, putlara ve yıldızların hareketlerine nisbet ettiler.[21]

42. içlerinden sana kulak verenler var. Fakat sen, sağırlara işittirebilir misin? Üstelik bir de akılları ermiyorsa.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde biri Efendimizle ve Kur'ân'la alay edenler, biri Medineli yahudiler, bir diğeri de Kureyş müşrikleri olmak üzere üç rivayet vardır:[22]
1- Medine yahudileri Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına gelirler, Kur'ân dinlerler; bu hoşlarına gider, dinlemek isterler, fakat şekavetleri galip gelir de iman etmezlerdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[23]
2- Hz. Peygamber ve Kur'ân ile alay edenler hakkında nazil olmuştur. Bunlar, sırf alay etmek ve yalanlamak için gelir Kur'ân'ı dinlerler ve ondan hiç istifade etmeyi düşünmezlerdi. İşte bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil olmuştur.

Bu iki kavil İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.[24]

3- Mukâtil ise bu âyet-i kerimenin Kureyş müşrikleri hakkında indiğini söylemiştir.[25]

59. "Allah'ın size indirdiği, sizin de bazılarını haram, bazılarını da helâl kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz? "De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs, Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve Abdurrahman ibn Zeyd ibn Eslem bu âyet-i kerimenin de En'âm Sûresinin 136. âyeti gibi müşriklerin bahîra, sâibe ve vasîleyi haram kılmalarını reddetmek üzere indiğini söylemişlerdir.[26]
2- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Cahiliye döneminde Araplar, normalde Allah'ın helal kıldığı bazı şeyleri birtakım mânâsız örf ve âdetlerine uyarak kendilerine haram kılarlardı. Mesela bazı develeri bazı sebeplerle serbest bırakır, onlara binmez, sütünü sağmaz ve onları kendilerine haram kılarlardı. İslâm gelince bu tür anlamsız örfleri kaldırdı. Allah'ın, kullarına helal kıldığı şeyleri, kimsenin haram kılamayacağını hükme bağladı.
Allah'ın helal kıldığı şeyleri kulların, kendi düşüncelerine göre haram kılmalarının yanlış olduğunu ve böyle davranışların mânâsız olduğunu ifade bakımından şu hadis-i şerif i zikretmek mümkündür:
Bu hususta Mâlik b. Nadle diyor ki:
"Bir gün, kıyafetim perişan bir halde Rasulullah'ın huzuruna gittim. Rasulullah bana dedi ki:
"Senin malın var mı?"
"Evet"
"Ne cins malın var?"
"Her cins mal. Deve, köle, at, koyun."
"Allah sana bir mal verdiğinde o malın eserini senin üzerinde görmek ister." Rasulullah sözlerine devamla buyurdu ki:
"Sen, kavminin develeri sağlam olarak doğurduklarında eline usturayı alıp onların kulaklarını kesip "Bunlar bahirelerdir." veya kulaklarını yahut derilerini yarıp "Bunlar saimelerdir." diyor ve onları kendine ve ehline haram kılıyor musun?"
"Evet."
"Allah teala'nın sana verdiği bu şeyler helaldir. Allah'ın bileği senin bileğinden daha güçlü ve onun usturası senin usturandan daha keskindir."
"Ey Allah'ın Rasulü, ben bir adama gitsem de o bana ikram etmese ve beni misafir etmese o bana gelince ben ona aynen bana davrandığı gibi mi davranayım? Yoksa onu misafir edeyim mi?"
"Misafir et" buyurdu."[27]
Görüldüğü gibi Rasulullah (s.a.v.) Allah'ın helal kıldığı develeri, cahiliye âdetlerine uyarak kendilerine haram kılan Mâlik b. Nadle'yi bu kötü âdetten men ediyor ve Allah'ın helal kıldığı şeyleri kimsenin haram kılamayacağını beyan ediyor. Bu bir misaldir. Benzer olaylar da bunun gibidir.[28]

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/101.

[2] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 8/194.

[3] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/3.

[4] Alusi, Rûhu’l-Maânî, 11/58.

[5] Senedi yoktur. ed-Dürr: 3/299.. Vahidî, Esbâbu'n-Nuzûl, s. 185; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 11/58; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/195; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[6] Nahl: 16/43.

[7] Zuhruf: 43/32.

[8] İbn Cerîr; Îbn Merduyeh; Suyûtî. Lubâbu'n-Nukûl. 1/213-214; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[9] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/198-199.

[10] Alusi, Rûhu’l-Maânî, 11/78.

[11] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 8/201.

[12] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/12.

[13] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/12.

[14] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 219.

[15] Alûsî, Rûhu’l-Maânî, 11/85.

[16] Kelbi yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 219.

[17] Hicr: 15/95.

[18] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[19] Alûsî, Rûhu’l-Maânî, 11/88.

[20] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/17.

[21] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[22] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/34.

[23] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/34.

[24] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/34-35.

[25] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/35.

[26] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/211.

[27] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/473

[28] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/432-434.

11- HUD SURESİ

Mushaftaki sıralamada on birinci, iniş sırasına göre elli ikinci sûredir. Yûnus sûresinden sonra[1], Yûsuf sûresinden önce Mekke döneminin son bir yılı içinde nazil olmuştur.
İbn Abbâs ve Abdullah ibnu'z-Zubeyr'den surenin istisnasız tamamının Mekke'de, Hicr ve Zâriyât surelerinden önce nazil olduğu rivayet edilmektedir.

İbn Abbâs'tan rivayete göre Hûd ve Hicr arasında bir sure, Hicr ile Zâriyat arasında ise 13 sure nazil olmuştur.[2]
Cumhurun görüşü de Sûrenin tamamının mekkî olduğudur..
Ama bunun yanında 12, 17 ve 114 üncü âyetlerinin Medine-i Münevvere'de nazil olduğu da söylenmiştir. Bu, Mukatil'in kavlidir.[3] Bu âyetlerin Medine'de indiği yolundaki görüş müfessirlerin çoğunluğunca kabul edilmemiştir.[4] 114. âyetinin Medine'de Ebu'l-Yeser hakkında nazil olduğuna dair sahih rivayetler de bulunmaktadır.[5]
Medine'de nazil olan üç ayet şunlardır:
1- *"Sana vahyedilenlerin bir kısmını, belki bırakabilirsin..."* (12. ayet). İbni Abbas ve Mukatil bu ayetin Medine'de nazil olduğunu söylemişlerdir.
2- *"Hiç Rabbinden (Kur'an gibi) bir delili olan..."* (17. ayet) Bu ayet Abdullah b. Selam ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur.
3- *"Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Şüphesiz iyilikler kötülükleri siler."* (114. ayet) Bu ayet Nebban et-Temmar hakkında nazil olmuştur.[6]

2. Tâ ki, Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz. Şüphesiz ki ben, Allah tarafından sizi bir uyaran ve bir müjdeleyenim.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Rasulullah (s.a.v.) kendisine Peygamberliğin geldiği ilk zamanlarda, *"Önce en yakın akrabanı uyar."*[7] âyeti gelince Safa tepesine çıkmış ve Kureyş'in, kendisine en yakın kollarından başlayarak insanları çağırmış ve onlara demiştir ki;
"Bu dağın alt tarafindan atlıların (düşmanların) çıkıvereceklerini size haber versem bana inanır mısınız?" Onlar da:
"Biz senin yalan söylediğini duymadık." demişler. Bunun üzerine Rasulullah da:
"Şüphesiz ki ben sizi, şiddetli bir azaba uğrayacağınız hususunda uyarıyorum." buyurmuştur."[8]

5. "Bilin ki, onlar Kur'an okunurken gizlenmek için iki büklüm olurlar. Bilin ki, elbiselerine büründüklerinde bile Allah onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilir. Çünkü O, kalblerde olanı bilendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde birbirinden farklı bir kaç rivayet vardır:[9]
1- Bu âyet Ahnes b. Şurayk hakkında inmiştir. O, tatlı sözlü, hoş görkemli bir kişiydi. Rasulullah (s.a.v.)'a, O'nun hoşlanacağı şekilde rastlar, hoşlanmayacağı şeyi ise kalbinde saklardı. Kelbî'nin rivayetine göre, Peygamber (s.a.v.)'in meclisine katılır. O'nu sevindirecek bir hali O'na aşikâre gösterir, kalbinde ise bunun aksini gizlerdi. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi. Bu.âyette müşriklerin Muhammed (s.a.v:)'e olan düşmanlığını sinelerinde gizledikleri hakikati ifade buyurulmaktadır.[10]
2- Hz. Peygamber (s.a.v.) ile karşılaştıklarında onunla karşılaşmaktan hoşlanmadıkları için eğilip bükülerek gizlenmeye çalışan, ona arkalarını dönüp elbiseleriyle yüzlerini kapatan ve bu yaptıklarından Hz. Peygamber (s.a.v.)'in haberi olmadığını sanan bazı kâfirler hakkında nazil olduğunu Ebu Hayyân tefsirinde zikretmektedir.[11]
3- İbn Cerîr'in Abdullah ibn Şeddâd'dan rivayetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'le karşılaştığı zaman Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kendisini görmesin diye gizlenmeye veya eğilip bükülerek yüzünü kapatmaya çalışan münafıklar hakkında nazil olmuştur[12] ki buna göre bu âyet-i kerime de Medine'de nazil olmuş gibi görünmekte ise de Mekke'de iken, ilerde vukubulacak münafıkça davranışları önceden haber verme kabilinden olması mümkündür.

Öte yandan Alusî'nin özellikle belirttiği gibi, burada zikredilen münafıklığın Medine'de ortaya çıkan münafıklık olması yanında, münafıkların davranışına benzer şekilde müslümanlara karşı müdârât ile davranan, ne onlarla, ne de müşriklerle aralarını bozmamaya çalışan bazı kureyşlilerin bu kabilden davranışları üzerine Mekke'de nazil olmuş olması da ihtimal dahilindedir.[13]
4- Buhârî'nin Muhammed ibn Abbâd ibn Cafer'den rivayetine göre o, İbn Abbâs'ı bu âyet-i kerimeyi okurken işitip bu âyettekilerle kimin kastedildiğini sormuş da İbn Abbâs şöyle demiş:
"Onlar bir takım insanlardı ki helaya gittiklerinde edeb yerlerinin (göğe doğru) açılmasından, kadınlarıyla cinsel ilişkide bulunurken edeb yerlerinin açılmasından utanırlardı. İşte bu âyet onlar hakkında nazil oldu**.**"[14]
5- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Münafıklardan biri Rasulullah'ın yanından geçerken iki büklüm oluyor, elbisesiyle başını kapatıyordu ki Rasulullah onu tanımasın. Bu âyet-i kerime işte bu ve benzerlerine işaret etmektedir."
Bu izaha göre münafıklar, Allah'tan saklanmak için değil Rasulullah'tan saklanmak için böyle davranmışlardır. Ancak tercihe şayan olan görüşe göre, münafıklar, Allah'tan saklanmak için böyle davranırlarmış. Taberi de âyetin ifadesine uygun olarak bu görüşü tercih etmiştir." [15]
6- Zeccâc'ın kaydettiğine göre müşriklerden bir grup:
"Muhammed'e düşmanlık üzere kapılarımızı kapatıp örtülerimizi salıversek, elbiselerimize bürünsek ve göğüslerimizi büküp gizlensek Muhammed bizim kendisine düşman olduğumuzu nereden bilecek!?" demişler de Allah Tealâ onların gizledikleri bu düşmanlıklarını haber vermek üzere bu âyet-i kerimeyi indirmiştir**.**[16]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet edildiğine göre bir kısım kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.) kendilerine uğradığında, göğsünü büker, sırtını döner ve elbiselerine bürünürlerdi."[17]
8- Vehbe Zuhayli'ye göre bu ayet öncesi ve sonrasının delaletiyle kâfirlerin haktan yüz çevirmesi hakkında nazil olmuştur. [18]

8. Sayılı bir müddete kadar üzerlerinden azabı erteliyecek olsak mutlaka "Bunu alıkoyan da ne?" derler. Dikkat edip uyanık olun, o geldiği gün onlardan asla dönmeyecek, alaya aldıkları şey onları kuşatıp mahvedecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"İnsanlara, hesaba çekilmeleri vakti yaklaştı..."[19] âyet-i kerimesi nazil olunca insanlar günahlardan çekinmeye başladılar. Bir kısmı biraz çekindi, ama çok geçmeden daha önce yapmakta oldukları kötü amellere tekrar döndüler. Bunun üzerine Allah Tealâ:
"Allah'ın emri geldi, binaenaleyh onun acele gelmesini istemeyin..."[20] âyet-i kerimesini indirdi. Dalâlet ehlinden bazı kimseler:
"İşte Allah'ın emri bu, nihayet geldi." deyip kötü amelleri bıraktılar. Ama onlardan bir kısmı yine çok geçmeden kötü ameller işlemeye döndüler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[21]
2- Kafirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tehdid ettiği azabın gelmesi gecikince, istihzaya başlayarak,
"O azabın bize gelmesine mâni olan sebeb ne?" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak onlara:
"Alay ettikleri o azabın inmesi için, tayin ettiğim vakit gelince, azab onlardan geri dönmeyecek ve onları her taraftan saracaktır" diyerek cevap vermiştir. [22]

9. Biz, insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra onu geri alırsak andolsun ki o. pek ümitsiz, pek nankör olur.
10. Şayet başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak "Kötülükler başımdan gitti." der, şımarır ve öğünür.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olmuştur.[23]
2- Abdullah ibn Ebî Ümeyye el-Mahzûmî hakkında indiği de söylenmiştir.[24]

12. Belki de sen. "Ona bir hazine indirilmeli." veya "Yanında bir melek gelmeli değil miydi?" demelerinden ötürü sana vahyolunanların bir kısmını terkedecek olursun. Sen ancak bir uyarıcısın ve Allah herşeye Vekildir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre " Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Eğer gerçekten Allah'ın elçisi isen bizim için Mekke dağlarını altına çevir, ya da bize senin peygamberliğine şehadet edecek melekler getir." dedi. Müşriklerin bu tekliflerine karşı Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır, ben bunu yapamam, benim buna gücüm yetmez." dedi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi."[25]
2- Mukâtil'den rivayet edildiğine göre "Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ona bir hazine indirilmeli, veya yanında bir melek gelmeli değil miydi?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), belki kendisine tabî olurlar umuduyla müşriklerin putlarını kötülemeyi (onlara sövmeyi) bırakmaya niyyetlendi, işte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu niyyeti üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[26]
3- Bir rivayete göre bu âyet-i kerime de bu surenin 9 ve 10. âyetleri gibi, Abdullah ibn Ümeyye el-Mahzûmî hakkında nazil olan âyetlerdendir.[27]

15. Kim dünya hayatını ve onun süsünü isterse onlara amellerinin karşılığını burada tastamam öderiz. Onlar bu hususta hiçbir zarara da uğratılmazlar.
16. Onlar öyle kimselerdir ki âhirette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur. İşledikleri ameller boşa gitmiştir. Yapageldikleri de zaten bâtıldır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Enes ibn Mâlik bu âyet-i kerimelerin yahudi ve hristiyanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[28]
2- Mücâhid ve başkaları da riyakârlar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[29]
3- Ayet âhirete ve ahiret mükâfaatına inanmadıkları halde, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile birlikte savaşıp ganimet elde etmeyi isteyen münafıklar hakkındadır.[30]
4- Bu ayet, kâfirler hakkındadır. Çünkü ayetteki, *"Kim dünya hayatını ve onun zinetini arzu ederse..."* ifâdesinin içine, mü'min, kâfir, sıddîk, zındık bütün insanlar girer. Çünkü herkes dünyanın leziz şeylerinden ve güzelliklerinden faydalanmak, menfaatlarından ve arzu duyulan şeylerinden istifâde etmek ister. Fakat ayetin sonu, bu umumî ifâdeden, hususî mananın ve kişilerin kasdedildiğini gösterir. Bu kişiler de kâfirlerdir. Çünkü ayetteki, *"Onlar öyle kimselerdir ki, ahirette kendilerine ateşten başka birşey yoktur, işledikleri şeyleri, orada boşa gider. Zaten yaptıkları şeyler hep boştur"* ifâdesi, ancak kâfirlere uygun düşer.
Buna göre ayetin manası "Kim sadece dünya hayatını ve zinetini isterse, yani o kişinin isteği sırf dünya sevgisi ve süsü püsü olur, ahiret mutluluklarını istemez ise, onun durumu ahirette şöyle şöyle olur" şeklindedir. Bu görüşte olanlar, bu kâfirlerin hangi kâfirler olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimler, bunların, öldükten sonra dirilmeyi (ba'si) inkâr eden kâfirler olduklarını, çünkü onların ahirete inanmadıklarını, bütün arzularının dünyevi mutluluklar olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, Esamm'a aittir ve görüşü açıktır.[31]

17. Rabbından açık bir delil üzerinde bulunan, ardınca da Rabbı tarafından şâhid gelen, ondan önce de Musa'nın imam ve rahmet olan kitabını tasdik eden kimse başkaları gibi midir?...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ali,
"Kureyş'ten hiç kimse yoktur ki hakkında bir veya iki âyet inmiş olmasın." demişti. Bir adam:
"Peki, sen; senin hakkında hangi âyet nazil oldu?" diye sordu da Hz. Ali:
"Hûd Süresindeki *"Rabbından açık bir delil üzerinde bulunan, ardınca da Rabbı tarafından şâhid gelen...*" âyetini okumuyor musun?" diye cevap verdi.[32]
2- Ancak Taberî bu kavli değil, *"Ardınca da Rabbı tarafından şâhid gelen, ondan önce de Musa'nın imam ve rahmet olan kitabını tasdik eden kimse"* kavli ile Hz. Ali'nin veya Hz. Peygamber (s.a.v.)'in değil de Cibrîl'in kastedildiğini söyleyen görüşü tercih etmiştir.[33]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Cenâb-ı Hakk'ın, Rabbi tarafından olan bir delil üzerinde bulunmakla nitelediği kimsenin kim olduğu konusunda

Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın kasdedilmiş olduğu ileri sürüldüğü gibi, yine bununla Abdullah İbn Selâm ve diğerleri gibi, yahudilerden müslüman olanların murad edildiği de ileri sürülmüştür ki, işte bu. ayetin sonundaki *"İşte böyle olanlar ona (Kur'ân'a) inanırlar"* ifâdesinden dolayı, apaçık anlaşılmaktadır. Zira bu ifâde çoğul olup, O'nun Hz. Peygamber'e râci kılınması doğru olmaz."[34]

4- Fahreddin er-Razi der ki:

"Cenâb-ı Hakk'ın bir beyyine üzerinde bulunmakla nitelemiş olduğu kimseler, mü'minlerdir ki, bunlar da, Hz. Peygamber'in ashabıdır."[35]

5- İbn Cerir et-Taberi der ki:

"Bazı müfessirler bu âyeti şöyle izah etmişlerdir:

"Hiç, Abdullah b. Selam gibi, ehl-i kitabın iman edenleriyle, dünya hayatını ve onun ziynetlerini tercih edenler bir olur mu?"[36]

114. "Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt kabul edenlere bir öğüttür."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Üstad Ebû Mansur Bağdadî, Ebû Amr b. Mutırr'dan, o İbrahim b. Ali'den, o Yahya b. Yahya'dan, o Ebû'l-Ahvas'tan, o Simak'tan, o İbrahim'den, o Alkametü'I-Esved'den, o da Abdullah'tan bize şu rivayette bulundu:

"Bir adam Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:

"Ey Allah'ın Rasulü, ben Medine'nin en uzak bir yerinde bir kadına kasdettim, onunla cinsel ilişkide bulunmamak kaydıyla ondan biraz nasiplendim. İşte benim durumum bu. Şimdi sen benim hakkımda istediğin hükmü ver" dedi. Bu söz üzerine Ömer (r.a.):

"Şayet sen kendini saklarsan, Allah da muhakkak seni saklar" dedi. Peygamber (s.a.v.) ise ona herhangi bir cevap vermedi. Adam kalkıp gidince Rasulullah (s.a.v.) onun peşinden bir kişi gönderip adamı çağırttı ve bu âyeti ona okudu. Bunun üzerine bir kişi:

"Ey Allah'ın Rasulü, bu âyet yalnız o adama mı mahsustur?" dedi. Rasulullah (s.a.v.):

"Hayır, belki bütün insanlara mahsustur" buyurdu."[37]

Bu hadisi Müslim, Yahya b. Yahya'dan, Buhari de Yezid b. Zuray' tarikinden rivayet etmiştir.[38]

2- Ömer b. Ebî Amr, Muhammed b. Mekkî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail'den, o Bişr b. Zuray'dan, o Süleyman b. et-Teymî'den, o Ebû Osman en-Nehdî'den, o da İbn Mesud'dan bize şu rivayette bulundu:

"Adamın biri bir kadından buse almış, müteakiben de Rasulullah'a gelip bu yaptığını söylemişti. Derken Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi. Bunun üzerine adam:

"Bu âyet sadece benim için mi indi?" diye soru sordu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):

"Ümmetimden bu fiili yapan herkes için" buyurdu."[39]

3- Muhammed b. Musa b. Fadl, Muhammed b. Yakub-i Emevî'den, o Abbas ed-Devrî'den, o Ahmed b. Hanbel el-Mervezî'den, o Muhammed b. el-Mübarek'ten, o Süveyd'den, o Osman b. Mevhib'den, o Musa b. Talha'dan, o da Ebû'1-Yüsr b. Amr'dan[40] şöyle dediğini bize haber verdi:

"Bana bir kadın geldi. -Bu kadının kocasını Rasulullah (s.a.v.) bir sefere göndermişti- Kadın:

"Bana bir dirhemlik hurma sat" dedi. Kadının güzelliği hoşuma gitmişti.

"Evde bu hurmadan daha güzel hurma var, benimle gel" dedim. Eve gelince onu sıktım ve öptüm. Pişmanlık duydum ve derhal Rasulullah (s.a.v.)'a gelip durumu kendisine anlattım. Rasulullah (s.a.v.):

"Sen, Allah yolunda gazaya çıkmış bir kişiye onun ailesi hakkında bu denli bir hainlikte bulundun öyle mi?" buyurarak benimle konuşmayı kesti. Bunun üzerine ben, Cehennem ehlinden olduğumu ve Allah (c.c.)'ın beni hiç bağışlamayacağını sandım. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi. Rasulullah (s.a.v.) da bana haber gönderip bu âyeti bana okudu."[41]

4- Tirmizî'deki Ebu'1-Yüsr rivayeti İbnu'l-Esîr'in Usdu'1-Gâbe'sinde Amr ibn Gaziyye el-ensârî hakkındadır. Şöyle ki: Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre

"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl..." âyet-i kerimesi ensâr'dan hurma tüccarı Amr ibn Gaziyye ibn Amr hakkında nazil olmuştur. Ondan hurma satın almak üzere bir kadın gelmişti. Kadından çok hoşlanan Amr:

"Evde bundan daha iyi bir hurma var, benimle beraber gel, sana ondan vereyim." dedi. Kadın onunla eve geldi, eve girince de kadının üzerine atlayıp onunla cima etme dışında bir erkeğin bir kadına yapabileceği her şeyi yapıp

şehvetini tatmin etti. Peşinden de yaptığına pişman olarak gusletti ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi, durumunu sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sana ne cevap vereceğimi bilmiyorum." dedi. O sırada ikindi namazı vakti olmuştu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kalkıp ikindi namazını kıldırdı. Namazı bitirince Cibril indi, onun tevbesini getirdi ve:
"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl..." dedi.[42]
5- Nasr b. Bekr b. Ahmed el-Vaiz, Ebû Said Abdullah b. Muhammed Siczî'den, o Muhammed b. Eyyub er-Razî'den, o Ali b. Osman ve Musa b. İsmail ile Ubeydullah b. Asım'dan, onlar Hammad b. Seleme'den, o Ali b. Zeyd'den, o Yusuf b. Mihran'dan, o da İbn Abbas'tan bize şunu haber verdi:
"Adamın biri Ömer (r.a.)'e gelerek:
"Bana, alış-verişte bulunmak üzere bir kadın geldi. Ben de onu bir mağaranın içine soktum ve cinsel ilişki hariç, ondan her türlü istifade bulundum" diye şikâyetlendi. Ömer (r.a.) dedi ki:
"Yazık sana. Kocası Allah yolunda gözden ıraklaşıp tâ uzaklara cihada giden bir kadına böylesi bir muamele ha?" Adam:
"Evet malesef" dedi. Ömer (r.a.):
"Ebû Bekr'e git" dedi. O da Ebû Bekr (r.a.)'e gidip, Ömer (r.a.)'e söylediği gibi ona da anlattı. Ebû Bekr (r.a.) de aynen Ömer (r.a.)'in cevabını verdi ve:
"Sen Rasulullah (s.a.v.)'a git de O'na sor" dedi. O da Rasulullah (s.a.v.)'a gelip, Ebû Bekr ve Ömer'e dediklerini söyledi. Rasulullah (s.a.v.):
"Onun kocası Allah yolunda uzaklara gitmiş bir kimsedir öyle mi?" buyurdu. Adam:
"Evet" dedi. Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.) sustu, bir şey söylemedi ve mevzuyla alakalı olan bu âyet indi. Adam dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu âyet bana mı mahsus, yoksa tüm insanlara mı ait?" Bu söz üzerine Ömer (r.a.), adamın göğsüne vurarak:
"Hayır bu hiçbir gözün nimeti değildir, fakat bütün insanlara aittir" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da gülerek:
"Ömer doğru söyledi" buyurdu."[43]
6- Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, Hafız Ali b. Ömer'den, o Hüseyn b. İsmail el-Muhamilî'den, o Yusuf b. Musa'dan, o Cerir'den, o Abdu'l-Melik b. Umeyr'den, o Abdurrahman b. Ebî Leyla'dan, o da Muaz b. Cebel'den bize haber verdiğine göre, müşarun ileyh Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında oturuyorken kendisine bir adam gelip dedi ki;
"Ey Allah'ın Rasulü, kendisine helal olmayan bir kadından faydalanan, hem de kişinin kendi karısından istifade ettiği hiçbir şeyi terk etmeyecek şekilde o kadından faydalanan, ancak onunla cinsel ilişkide bulunmamış bir kimse hakkında ne buyurursun?" Rasulullah (s.a.v.):
"Güzel bir abdest al. Sonra kalk namaz kıl" buyurdu. Derken Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi. Bunun üzerine Muaz dedi ki:
"Bu âyet yalnız bu kişiye mi mahsus, yoksa bütün müslümanlara mı?" Rasulullah (s.a.v.):
"Bilakis, bütün müslümanlara şamil" buyurdu,"[44]
7- Üstad Ebû Tahir ez-Ziyadî, Hacib b. Ahmed'den, o Üstad Ebû Abdurrahim b. Münib'den, o Fadl b. Musa es-Sinanî'den, o Süfyan-i Sevrî'den, o Simak b. Harb'dan, o İbrahim'den, o Abdurrahman b. Yezid'den, o da İbn Mesud'dan bize şunu haber verdi:
"Bir adam Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben bir kadından faydalandım. Ne var ki onunla münasebette bulunmadım." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[45]
8- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin... Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetinde o şöyle anlatmıştır:
"Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi bir kadınla, cinsel ilişkiye girme dışında herşeyi yaptım (işte geldim, bana ne yapman gerekiyorsa yap)." dedi. Efendimiz cevap vermedi de hemen akabinde
"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl..." âyeti nazil oldu. Sahabeden biri:
"Ey Allah'ın Rasûlü, sadece ona mı mahsus yoksa herkese mi?" diye sordu da Efendimiz:
"Aksine bütün insanlara." buyurdu."[46]
9- Ahmed ibn Hanbel'in Müsned'indeki rivayetinde adamın kadını bir bostan (bahçe)de yakaladığı ve yaptıklarını orada yaptığı, Hz. Ömer'in
"Gizleseydi Allah da onun bu ayıbını örter, gizlerdi." dediği ve inzal kaydı olmaksızın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o adama bu âyeti okuduğu,
[47]

"Ey Allah'ın Rasûlü, sadece ona mı mahsus yoksa herkese mi?" diye soranın Muâz ibn Cebel ,
Taberî'de ve Muüsned'deki başka bir rivayette de soranın Hz. Ömer[48] olduğu zikredilmektedir.[49]
10- Atâ'dan *"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü güzellikler, kötülükleri giderir."* âyet-i kerimesi hakkında rivayete göre bir kadın, un satın almak üzere bir adamın yanına (dükkânına ya da evine) girmiş. O da tutup kadını öpmüş. Ama öptükten sonra da elleri yanına düşmüş, yaptığına pişman olmuş. Gelmiş Hz. Ömer'e durumunu sormuş. Ömer:
"Sakın o kadın, Allah yolunda gazaya giden bir gazinin kadını olmasın?" demiş. Adam:
"Evet, fiilen o bir gazinin kadını." diye cevap vermiş. Ömer bir şey dememiş, birlikte Hz. Ebu Bekr'e varmışlar, o da Ömer'in dediği gibi demiş ve bu sefer üçü birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve durumu anlatmışlar. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de Ömer ve Ebu Bekr'in söylediklerini söylemiş ve susup bir cevap vermemiş ve bunun üzerine Allah Tealâ
"Gündüzün iki tarafında, gecenin de yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü güzellikler, kötülükleri giderir..." âyet-i kerimesini indirmiş.[50]
11- Yezîd ibn Rûmân'dan gelen rivayette bu adamın Ğunm oğullarından olduğu, kadını öpmesine ek olarak eliyle de tacizde bulunduğu[51],
12- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de adamın kadını evinin içinde daha küçük bir odaya sokarak orada cinsel temas dışında ona herşeyi yaptığı, hakkında bu âyetin inmesi üzerine adamın:
"Bu sadece bana mı yoksa bütün insanlara mı?" sorusuna Hz. Peygamber (s.a.v.)'den önce davranıp Hz. Ömer'in:
"Gözün aydın olmasın be adam, elbette sadece sana değil, bütün insanlara." dediği ve Efendimiz (s.a.v.)'in de:
"Ömer doğru söyledi." buyurduğu[52];
13- Yine İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette adamın kadını: "Yazıklar olsun sana, ben, Allah yolunda gazaya giden bir gazinin arkasında bıraktığı eşiyim." demesi üzerine bıraktığı ve yaptıklarına pişman olduğu[53] ayrıntıları bulunmaktadır.[54]
14- Bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olan sahabinin, biraz önce geçen Ebu'l-Yeser Ka'b ibn Amr ya da Amr ibn Gaziyye el-ensârî olduğu rivayetleri yanında Ebu Nüfeyl Amir ibn Kays el-ensârî olduğu rivayeti de vardır.[55]
15- Bütün bu rivayetler âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olduğu anlamına gelmektedir. Ancak bunların yanında namaz vakitlerine işarette bulunduğu, bir çeşit namaz kılınacak vakitleri bildirdiği için İbn Kesîr, beş vakit namaz mi'râcda farz kılınmadan önce Mekke'de nazil olmuş olabileceğini, bu ihtimali de gözden uzak tutmamak gerektiğini kaydetmiştir.[56] Ancak Medine'de inmiş olduğuna dair rivayetler sahih olup İbn Kesîr'in ifadesi bir tahminden öteye geçmemektedir. Kaldı ki âyette ifade edilen namazların farz namazlar olması da gerekmemektedir.[57]
16- Bu hadis-i şerif Ebu Ümame, Muaz b. Cebel, İbni Abbas, Büreyde ve başkalarından da rivayet edilmektedir. Bundan kişinin küçük günahlarında had olmadığı, buna namaz kılmak, güzel söz ve davranışlarda bulunmak gibi salih amellerin kefaret olacağını göstermektedir.[58]

---

[1] İbn Atıyye; Alusi, Rûhu'l-Maânî, 12/20.
[2] Alusi, Rûhu'l-Maânî, 12/97.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 4/72.
[4] İbn Âşûr, 11/311; Reşîd Rızâ, 12/2; Ateş, 4/29l.
[5] Alusi, Rûhu'l-Maânî, 12/202.
[6] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 6/261.
[7] Şuara: 26/214
[8] Müslim, el-İman: 355 (:208); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/466-467.
[9]

Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/501.

[10] Kelbi zayıftır; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 220; Kurtubî, 9/5;

[11] Ebu Hayyân; Alusi, Rûhu’l-Maânî, 12/209.

[12] İbn Cerir; İbn Münzir; Alusi, Rûhu’l-Maânî, 12/210. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/382..

[13] Alusi, Rûhu’l-Maânî, 12/210.

[14] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 11/1. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/382.

[15] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 4/468-469.

[16] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 4/76-77; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[17] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[18] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 6/271-272.

[19] Enbiyâ: 21/1.

[20] Nahl: 16/1.

[21] İbnu'l-Münzir; İbn Ebî Hatim; Alusi, Rûhu’l-Maânî, 12/14.

[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[23] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/9; Alûsî, Rûhu’l-Maânî, 12/16.

[24] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/9; Alûsî, Rûhu’l-Maânî, 12/16.

[25] Alusi, Rûhu’l-Maânî, 12/I9-20; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[26] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/10; İbnu"l-Cevzî¸ Zadu’l-Mesir, 4/82.

[27] Alusi, Rûhu’l-Maânî, 12/20.

[28] İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/244; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[29] İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/244.

[30] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 12/11.

[33] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 12/12.

[34] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[35] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[36] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[37] Müslim; Tevbe: 42 (2763), Ebu Davud; Hudud: 3 (4468), Tirmizi; Tefsir: 11/4 (3112), Ahmed; Miisned: 1/445.

[38] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 220.

[39] Buhari; Salat: 526, Tefsir: 4687, Müslim; Tevbe: 39, 40, 41/2763 s. 2115-2116, Tirmizi; Tefsir. 3114, Nesai; Tefsir: 268, İbn Mace; Salat: 1398; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 220-221; Kuitubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/111; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/384; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[40] veya Ebu'1-Yeser, bak: İbnu’l-Esîr, Usdu’l-Ğâbe, 4/484.

[41] Nesai; Tefsir: 268, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 19/165, İbn Cerir: 12/82. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 221. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/384.

[42] İbnu'l-Esîr, Usdu’l-Ğâbe, 4/260.

[43] Senedi zayıftır. Ahmed; Müsned: 1/245, 269, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 12/215, Heysemi; Mecmeu'z-Zevaid: .7/38. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 221.

[44] Tirmizi: Tefsir. 3113, Ahmed; Müsned: 5/224, İbn Cerir: 12/81, Suyuti; ed-Dürr: 3/352. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 221.

[45] Tirmizi Tefsir: 3112. Nesai; Recm: 9393, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 10/255. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 222.

[46] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/20.

[47] Müslim, Tevbe, 43; Müsned, 1/449.

[48] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/445; Taberî, age. XII,80.

[49] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/506.

[50] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 12/83.

[51] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 12/83.
[52] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1,245.
[53] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1,269-270.
[54] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/507.
[55] İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/287.
[56] İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/284.
[57] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 1/507.
[58] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 6/412.

12- YUSUF SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada on ikinci, iniş sırasına göre elli üçüncü sûredir. Hûd sûresinden sonra, Hicr sûresinden önce Mekke'de nazil olmuştur.[1]
Mutemed olan görüşe göre surenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. Gerçi İbn Abbâs'tan ve Katâde'den "Başından üç âyet-i kerimenin Medine'de nazil olduğu"na dair bir kavil rivayet edilmişse de bu görüşe katılan olmamıştır. Bir çok hadis hafızı tarafından verilen bir haberde Rifâ'a ibn Râfi'in, Mekke-i Mükerreme'ye gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'i dinlemesi ve müslüman olması anlatılırken bu hadisede Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine "Yûsuf Sûresi ile Alak Sûresi'ni öğrettiği" de özellikle zikredilmektedir.[2]
Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayet edildiğine göre Allah Tealâ, Rasûlü (s.a.v.)'ne Kur'ân'ı indirmiş ve Hz. Peygamber de bir zaman ashabına, kendisine inen Kur'ân âyetlerini okumuş. Sonra ashabı:
"Ey Allah'ın elçisi, bize biraz da kıssalar anlatsan olmaz mı?" demişler de bunun üzerine bu Sûre-i celîle nazil olmuş.[3]
Başka bir rivayete göre de yahudiler Mekke müşriklerine akıl vererek:
"Muhammed'e sorun bakalım bilecek mi: İsrail oğulları Şam'dan Mısır'a ne sebeple gitmiş ve oraya yerleşmişlerdi? Yusuf'un kıssası nedir?" demişler de Mekke müşrikleri gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bunu sormuşlar ve işte bu soru üzerine Yûsuf Sûresi nazil olmuş.[4]
Cenâb-ı Hak, bu ayetleri indirdi ve burada kendisinin, onlar bu ayeti anlayıp bilgi elde etsinler diye, bu kıssayı Arapça alarak anlattığını bildirdi.[5]
Müfessirlerin râvisini belirtmeden verdikleri bir haberde ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir grup yahudinin gelerek kendilerine Yakub ve oğulları ile oğullarından özellikle Yûsuf'un durumu ile düştüğü zor durumun sonunun ne olduğunu anlatmasını istemişler de bu sûre bunun üzerine nazil olmuş.[6]
Nehhâs ise yahudilerin bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek değil de Mekke müşriklerine haber göndererek O'na:
"Şam'da olup da oğlu Mısır'a çıkarılan, ona ağlıyarak gözleri kör olan bir peygamberden bize haber ver." demelerini öğütlemişler ve işte Yûsuf Sûresi'nin bütünüyle bunun üzerine nazil olduğunu söyler ve Sûrenin bütünüyle Mekke'de nazil olması ve Mekke'de ehl-i kitabdan kimsenin olmaması hasebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Ya'kûb (a.s.) hakkında soru soranların bizzat yahudiler olmasını uzak görür.[7]
Bu sure, Mekke'de Peygamberimiz (s.a.v.)'in Kureyşlilerle yaptığı mücadelenin şiddetlendiği krizli günlerde, değerli pak zevcesi Hz. Hatice (r.a.) ile kendisine yardımcı ve destek olan amcası Ebu Talib'i kaybettiği üzüntü yılından sonra nazil oldu.[8]
Muhammed b. İshak'a göre sûrenin nüzul sebebi, kavmi tarafından zulme uğramış olan Hz. Peygamber'i teselli etmektir.[9] Kavminin baskıları ve işkenceleri karşısında Resûl-i Ekrem ve arkadaşları bunalmışlardı; bu bunalımdan bir çıkış yolu arıyorlardı. Böyle sıkıntılı bir anda bu sûrenin inmesi, müslümanlara bir teselli ve müjde olmuştur. Zira kıssanın kahramanı olan Hz. Yûsuf da Filistin'de kardeşleri tarafından bazı kötülüklere mâruz kalmıştı. Fakat sonunda o, Mısır'da devlet yönetiminde söz sahibi oldu, kardeşleri de bu devletin yönetiminde görevlendirildiler.
Bu sürede anlatılan kıssa da, dolaylı olarak Hz. Muhammed ve arkadaşlarına, sabrettikleri takdirde Hz. Yûsuf'a verilmiş olan mükâfatın bir benzerinin verileceğini ve Kureyşliler'in kendilerine boyun eğeceğini müjdelemektedir. Nitekim kavminin baskısı neticesinde Medine'ye göç etmiş olan Rasûlullah sekiz sene sonra Mekke'yi fethetmiş ve Kureyşliler ona boyun eğmiştir. Ancak Hz. Peygamber Kureyşliler'e, Hz. Yûsuf'un Mısır'da kardeşlerine söylediği sözün aynısını söylemiş ve şöyle demiştir:
"Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi afetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir" ***[10]*** *"Gidiniz hepiniz serbestsiniz!"* ***[11]***
Muhtevasına ve işaret ettiği konulara bakıldığında sûrenin, hicretin arifesinde meydana gelen olaylar esnasında, yani Kureyş'in Hz. Peygamber'i öldürme, sürgün etme veya hapsetme planlarını tasarladığı sırada ve bir defada inmiş olduğu anlaşılmaktadır.
Kur'ân'ı Kerîm'deki kıssalar bazı hikmetlere dayanmaktadır. Özellikle peygamberlerin kıssaları, alınması gereken ibretlerle doludur. Nitekim bu sûrenin son âyetinde yüce Allah şöyle buyurmaktadır:
"Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır."
Hz. Yûsuf'un kıssası hakkında da şöyle buyurmuştur:
"Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır." [12]

3. "Biz bu Kur'an'ı vahyederek, sana en güzel kıssaları anlatıyoruz. Oysa daha önce sen bunlardan habersizdin."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdu'l-Kahir b. Tahir, Ebû Amr b. Mutırr'dan, o Cafer b. Muhammed b. Hasan el-Müstefad'dan, o İshak b. İbrahim Hanzalî'den, o Amr b. Muhammed Kuraşî'den, o Hallad b. Müslim es-Saffar'dan, o Amr b. Kays el-Mülaî'den, o Amr b. Mürre'den, o Mus'ab b. Sa'd'dan, o da babası Sa'd b. Ebî Vakkas'tan şu rivayeti bize haber verdi:
"Kur'an, Rasulullah (s.a.v.)'a indirildi de O, Kur'an'ı insanlara bir zaman okudu. İnsanlar dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bize biraz da geçmiş ümmetlerin kıssalarını anlat." Bunun üzerine *"Elif Lam Ra. Bunlar apaçık Kitab'ın âyetleridir."* âyetini *"Biz bu Kuran'ı vahyederek, sana en güzel kıssaları anlatıyoruz... Oysa daha önce sen bunlardan habersizdin."* kısmına kadar indirdi ve bunları onlara bir müddet okudu. Bu sefer insanlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, bize söz söylesen de dinlesek" dediler. Bunun üzerine Allah Teala:
"Allah, âyetleri birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden Kitabı sözlerin en güzeli olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların, bu Kitap'tan tüyleri ürperir, sonra hem derileri ve hem de kalbleri Allah'ın zikrine yumuşar ve yatışır. İşte bu Kitap, Allah'ın doğruluk rehberidir, onunla ***[13]***

istediğini doğru yola eriştirir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren bulunmaz." âyetini indirdi. Rasuluilah (s.a.v.):
"Bunların her birisini okumakla emrolunuyorsunuz" buyurdu."[14]
Bu hadisi Hakim Ebû Abdillah, Sahihi'nde, Ebû Zekeriyya el-Anberî, Muhammed b. Abdusselam, İshak b. İbrahim tarikinden rivayet etmiştir.[15]

2- Avn ibn Abdullah'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabı Rasûlullah (s.a.v.)'a inen Kur'ân âyetleri dinlemekten usandılar ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bize başka bir şeyler anlatsan." dediler de Allah Tealâ:
"Allah, sözlerin en güzelini birbiriyle ahenkli ve katmerli bir kitab halinde indirmiştir..."[16] âyet-i kerimesini indirdi. Bir süre sonra tekrar usandılar ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bize kendi sözün ve Kur'ân'ın dışında bir şeyler anlatsan." dediler. Bununla onun, kendilerine hikâyeler anlatmasını istiyorlardı. Bunun üzerine de Allah Tealâ:
"Biz, sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz." âyet-i kerimesini indirdi."[17]
Mus'ab ibn Sa'd"den, onun da babası Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayet ettiği bir haberde de inen âyetlerin sırası yukardakinin tersinedir.
3- Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayet edildiğine göre yukardaki rivayette zikredilenlere ek olarak şöyle denilmektedir:
"Bu âyet-i kerimelerin inmesinden bir süre sonra yine:
"Ey Allah'ın elçisi, bize başka şeyler anlatsan ya!" dediler de Allah Tealâ.
"İman edenlerin, Allah'ı ve haktan ineni zikir için Kalblerinin saygı ile yumuşaması zamanı halâ gelmedi mi?..."[18] âyet-i kerimesini indirdi."[19]
4- Saîd b. Cübeyr şöyle demiştir:
"Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Kur'ân'ı indirip, o da onu kavmine okuduğunda, onlar,
"Ya Rasûlallah, keşke anlatsan" dediler de, işte bunun üzerine, bu sûre indi. Hz. Peygamber (s.a.s) onlara bu sûreyi okuyunca onlar,
"Keşke bize, iyice anlatsan" dediler. Bunun üzerine
"Allah, kelâmının en güzelini bir kitap halinde indirdi" [20] ayeti inince onlar,
"Keşke bize hatırlatsan?" dediler. Bunun üzerine de,
"İman edenlerin, Allah'tan ineni zikir için, kalblerinin saygı ile yumuşaması zamanı hâlâ gelmedi mi?" [21] ayeti nazil oldu." [22]
5- Sa'd îbni Ebî Vakkâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Nebî Aleyhisselâm'a Kur'an indirildi, Aleyhisselâm insanlara onu bir zaman okudu. Onlar:
"Ey Allah'ın Rasülü bizimle konuşsaydın." dediler.
"Allah sözün en güzelini indirdi" Âyeti indirildi."[23]
6- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"İnsanlar:
"Ey Allah'ın Rasûlü bize kıssa anlatsan ya" demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur." [24]
7- İbnu Merduyeh, bunun benzerini İbnu Mes'ûd'tan anlattı. [25]
8- Bu arada Saîd ibn Cübeyr'den bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi sadedinde farklı bir olay daha anlatılır ki İbn Cübeyr şöyle demiş:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı bir gün Selman'ın yanında toplandılar ve:
"Bize Tevrat'tan bir şeyler anlatsan. Zira ondakiler güzel şeyler." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[26]

4. Hani Yûsuf babasına, "Babacığım, gerçekten ben, onbir yıldız ile güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde ediyorlar" demişti.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zemahşeri der ki:
"Bir Yahudi Hz. Peygamber'e gelerek:
"Ey Muhammed, Yusuf'un gördüğü yıldızları bana söyle!" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber susar… Derken, kendisine Cibril (a.s.) gelir ve bunu ona haber verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) yahudiye:
"Sana bu yıldızların neler olduğunu söylersem, müslüman olur musun?" der. Bunun üzerine yahudi de:
"Evet" deyince, Hz. Peygamber de:
"Bunlar Ceriyyân (?), Tarık, Zeyyâl, Kâbis, Amûdân, Felîk, Misbah, Darûh, Ferc, Vessâb ve Zülketifeyn'dir... Ki Yûsuf (a.s.), bunları, güneşi ve ayı, gökten inip de kendisine secde ettiklerini görmüştür..." der. Bunun üzerine yahudi:
"Evet, Allah'a yemin ederim ki, onların isimleri bunlardır..." der."[27]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu isimlerin pekçoğu, yıldızların şekilleriyle ilgili olarak tasnif edilmiş olan kitaplarda bulunmamaktadır. Allah, meselenin iç yüzünü en iyi bilendir." [28]

7. Andolsun ki Yusuf'un ve biraderlerinin kıssasında (onları) soranlar için nice ibretler bulunmaktadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Bir yahudi âlimi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girer ve ondan, Yusuf Sûresi'nin okunmasını dinler. Sonra, yahudilerin yanına döner ve onlara, o sûreyi. Tevrat'ta olduğu gibi Muhammed (s.a.v.)'den dinlemiş olduğunu bildirir. Bunun üzerine bir grup yahudi, Hz. Peygamber'e gelirler ve önceki yahudinin dinlemiş olduğunu dinlerler. Peygamber'e:
"Bu kıssayı sana kim öğretti?" dediklerinde de, Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"*Allah...*" der. İşte bunun üzerine bu ayet nazil olur." [29]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bana göre bu izah, akıldan uzak bir açıklamadır. Zira ayetten anlaşılan "Yusuf (a.s.) hadisesinde, soranlar için birtakım ibretlerin bulunması" hususudur. Halbuki naklettiğimiz bu açıklamaya göre, ibret, Yusuf (a.s.) kıssasında değil, hiçbir öğrenim görmemiş, hiçbir kitap okumamış olan Hz. Peygamber'in o kıssayı haber vermesinde olmuş olur. Bu iki rzah arasındaki fark ise, çok açık ve nettir." [30]

91. (Kardeşleri): "Allah'a yemin ederiz, Allah seni, hakikaten bizden üstün kılmıştır. Biz, gerçekten suçlu idik" dediler.
92. O da, "Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yok. Sizi, Allah bağışlasın. O, bütün merhametliler merhametlisidir." dedi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) Fetih günü Kâ'be'nin kapısının ucna yapışarak Kureyş'e:
"Benim size ne yapacağımı umuyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine de onlar:
"Hayır bekliyoruz, umuyoruz. Bize sen, kerim bir kardeşsin ve kerim bir kardeşin oğlusun. Güç ve kudret sende" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ben, kardeşim Yusuf'un, "Size bugün, hiçbir başa kakma ve ayıplama yok" şeklindeki sözünü söylüyorum" dedi." [31]
2- Rivayet olunduğuna göre "Ebu Süfyan, müslüman olmak için, Hz. Peygamber'in yanma geldiğinde Abbas ona, "Hz. Peygamber'in yanına vardığında, ona, *"Size bugün, hiçbir başa kakma ve ayıplama yok"* ayetini oku!" dedi. O da öyle yaptı. Bunun üzerine Hz. Peygamber de:
"Allah, hem seni, hem de sana öğreteni bağışladı" buyurdu." [32]

103. Sen, ne kadar hırs göstersen yine de insanların çoğu iman etmiyeceklerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Peygamber (s.a.v.), araplar kendisine Ya'kûb (a.s.)'un kıssasını anlatmasını istediklerinde onlara bu kıssayı haber verip anlatınca iman edeceklerini zannetmiş fakat onların iman etmemeleri üzerine Onu teselli için [33] ya da "bu kıssayı anlatabilirse müslüman olacakları" va'dinde bulunmuşlar fakat Hz. Peygamber (s.a.v.)"in anlatmasına rağmen va'dlerinden dönerek müslüman olmamışlar da yine O'nu teselli için Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş. [34]

106. Onların çoğu, ancak kendileri müşrikler olarak Allah'a iman eder (Allah 'a imanlarını O'na ortak koşmakla karıştırır)lar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen, Mücahid, Amir eş-Şa'bî ve müfessirlerin çoğu bu âyet-i kerimenin, hem Allah'ı yaratıcıları ve her şeyin yaratıcısı olarak ikrar edip hem de putlara tapınan bir topluluk hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
2- İbn Abbas dedi ki:
"Bunlar Allah'ı mahlukata benzeten kimselerdir." [35]
3- İbn Abbâs dedi ki:
"Bu ayet, Arap müşriklerinin "Buyur Allah'ım; senin ortağın yok, ancak senin hem kendisine, hem de sahip olduklarına sahip olduğun ortağın müstesna" şeklinde telbiyede bulunmaları üzerine nazil oldu." [36]
4- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, "Mekkeliler (Câhiliyye'de) şöyle derlerdi:
"Allah, bir ve ortağı olmayan bir Rabbimizdir. Ama melekler onun kızlarıdır." Böylece, ehl-i tevhid değil, aksine müşrik olurlardı. Putperestler de:
"Allah bizim bir olan Rabbimizdir. Fakat putlar, onun katında bizim şefaatçilerimizde"; Yahudiler:
"Rabbimiz bir olan Allah'tır, ama Üzeyr onun oğludur"; Hıristiyanlar:
"Rabbimîz, ortağ olmayan bir Allah'tır. Mesih ise, Allah'ın oğludur"; Güneşe ve aya tapanlar da;
"Rabbimiz, bir olan Allah'tır. Ama güneş ile ay da bizim rabbimizdir" derlerken, Muhacir ve Ensar:
"Rabbimiz, şeriki olmayan bir Allah'tır" derler." [37]
5- Bu âyet-i kerimenin "Dühân kıssası" hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke müşrikleri hakkında *"Allah'ım, Mudar'a olan baskınını şiddetlendir, Allah'ım onlara Yûsuf'un kıtlık seneleri gibi kıtlık seneleri ver."* şeklindeki bedduası üzerine başlarına gelen kıtlık senelerinde Mekkelileri bir duman kaplamış da Dühân Sûresinde işaret olunduğu üzere: *"Rabbımız, bu azabı üzerimizden açıp kaldır; bizler mü'minleriz."* demişler (âyet: 12). İşte imanları bu sözleridir. Müşrik olmaları da kıtlık ve sıkıntıları onlardan açılıp kaldırılınca, aynı Sûrenin 15. âyetinde işaret olunduğu üzere tekrar küfre dönmüş olmalarıdır. [38]

109. Senden önce gönderdiğimiz Rasûller de ancak kasabalar halkından kendilerine vahy ettiğimiz bir takım erkeklerdi...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bazıları bu âyet-i kerimenin, peygamberlik iddiasında bulunan el-Münzir kızı Secâh hakkında nazil olduğunu iddia etmişlerse de doğru değildir. Zira Secâh, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra peygamberlik iddiasında bulunmuş; daha sonra da bu davasından vazgeçerek müslüman olmuştu.[39]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: III/201.

[2] Alusi, Rûhu'l-Meânî, 12/170.

[3] Alusi, Rûhu'l-Meânî, 12/170.

[4] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Alusi, Rûhu'l-Meânî, 12/170.

[5] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[6] Alusi, Rûhu'l-Meânî, 12/170.

[7] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/87.

[8] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 6/437.

[9] Elmalılı, 4/2841.

[10] İbn Sa'd, Tabakat, 2/142.

[11] İbn Kesîr, es-Sîre, 3/570.

[12] Yûsuf 12/7. Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: III/202.

[13] Zümer: 39/23.

[14] Hakim; Müstedrek: 2/345, İbn Cerir et-Taberi; Tefsir: 12/90, Suyuti; ed-Dürr:: 4/3.

[15] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 223..

[16] Zümer: 39/23.

[17] İbn Cerir et-Taberi; Tefsir: 12/90; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 223.

[18] Hadîd: 57/16.

[19] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/385-386.

[20] Zümer: 39/23.

[21] Hadid: 57/16.

[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[23] Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/385-386.

[24] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/386.

[25] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/386.

[26] İbn-i Cevzî, Zadu'l-Mesir, 4/179.

[27] Zemahşeri, Keşşaf.

[28] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[29] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[30] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[33] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/178.

[34] Alusi, Rûhu'l-Meânî, 13/65; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[35] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[36] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/178; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[37] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[38] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/179.

[39]

Alusi, Rûhu'l-Meânî, 13/68.

13- RA'D SURESİ

Mushaf'taki sıralamada on üçüncü, iniş sırasına göre doksan altıncı sûredir. Muhammed sûresinden sonra, Rahman sûresinden önce nazil olmuştur.[1]

Ra'd Sûresi Hasen, İkrime, Atâ ve Câbir kavillerinde Mekkî, Kelbî ve Mukatil kavillerinde de Medenîdir.[2]
Mücâhid'in İbnu'z-Zubeyr'den, İbn Merdûye'nin İbn Abbâs'tan naklen kaydettiklerine göre sûre Medine'de nazil olmuştur.
Ebu'ş-Şeyh'in Katâde'den rivayetine göre 31. âyeti dışında sûre Medine'de nazil olmuştur. Bu âyet ise mekkîdir.
Başından itibaren 31. âyetine kadar (31. âyet dahil) Medine'de, kalan kısmının ise Mekke'de nazil olduğu da rivayet edilmiştir.[3]
Bütün bu rivayetler değerlendirildikten sonra çoğunluğun görüşü olarak Sûrenin Mekkî olduğu, içinden bazı âyetlerin (meselâ 8-12. âyetler) Medine'de nazil olduğu söylenmiştir.[4]
Mushaf'taki tertibe göre sûrenin Mekke'de inmiş olan ve hurûf-i mukattaa ile başlayan sûrelerin arasına yerleştirilmiş olması, üslûbunun Mekkî sûrelere benzemesi, muhtevasında tevhid ilkeleri, müşriklerin kınanması ve yerilmesi gibi konuların yer alması sebebiyle Mekke'de inmiş olduğu rivayeti tercih edilmiştir.[5]

1. Elif Lâm Râ. Bunlar o kitabın âyetleridir ve sana Rabbından indirilenler haktır. Ama insanların çoğu iman etmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. Mukâtil der ki:
"Müşrikler: "Kur'ân'ı Muhammed kendiliğinden uyduruyor." dediklerinde nazil olmuştur."[6]

10. "Aranızdan sözü gizleyen ile, açığa vuran ve geceye bürünerek gizlenip gündüzün ortaya çıkan arasında fark yoktur.
11. Ardında ve önünde insanoğlunu takip edenler vardır; Allah'ın emriyle onu gözetirler. Bir millet kendini bozmadıkça Allah onların durumunu değiştirmez. Allah bir mîlletin fenalığını dileyince artık onun önüne geçilmez. Onlar için Allah'tan başka hami de bulunmaz.
12. Korku ve ümide düşürmek için size şimşeği gösteren, yağmurla yüklü bulutları meydana getiren O'dur.
13. O'nu, gök gürlemesi hamd ile, melekler de korkularından tesbih ederler. Onlar pek kuvvetli olan Allah hakkında çekişirken, O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar.
14. Gerçek dua ve ibadet ancak Onadır. O'ndan başka çağırdıkları putlar kendilerine hiçbir cevap vermezler. Durumları, suyun ağzına gelmesi için avuçlarını ona açmış bekleyen adamın durumu gibidir. Hiçbir zaman suya kavuşamaz. İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle, boşunadır."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. a- Abdurrahman ibn Sahhâr el-Abdî'den rivayete göre "Hz. Peygamber zorbalardan birine, onu İslâm'a davet etmek üzere birisini göndermiş de o zorba, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in elçisi ile
"Söyleyin bakalım sizin Rabbınız altın mı, gümüş mü, inci mi?" deyip mücadele ederken Allah Tealâ üzerlerine bir bulut göndermiş, buluttan şimşekler çakmış ve Allah Tealâ bir yıldırım göndermiş de yıldırım o zorbanın kafatasını alıp gitmiş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirmiş."[7]
b- Hz. Ali'den gelen bir rivayette o zorbaya gönderilenin bir kişi değil bir hey'et olduğu; o zorbanın yıldırımla helak olması üzerine hey'etin Medine'ye dönüşünde kendilerini bir grup sahabînin karşılıyarak:
"Davete gittiğiniz zorba yandı." dedikleri, hey'etin:
"Nereden bildiniz?" sorusuna da:
"Allah Hz. Peygamber (s.a.v.)'e *"O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar."* âyetini vahyetti." cevabını verdikleri belirtilmiştir.[8]
c- Nasr b. Ebî Nasr el-Vaiz, Ebû Said Abdullah b. Abdulvehhab'dan, o Ali b. Ebî Sare eş-Şeybanî'den, o Sabit'ten, o da Enes b. Malik'ten bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.), adamın birini bir kere Arap Firavunlarından bir adama gönderip buyurdu ki:
"Git de onu bana çağır." O zat:
"Ey Allah'ın Rasulü, o adam bu işe hiç yanaşmaz. Çok kibirli ve yüz çeviren birisidir" dedi. Rasulullah (s.a.v.) ise:

"Git ve onu bana çağır" buyurdu. O zat da gitti ve:
"Allah'ın Rasulü seni çağırıyor" dedi. O Firavun ise:
"Allah da ne? Altından mı, gümüşten mi, yoksa bakırdan mı?" diye hezeyanda bulundu. Bunun üzerine o zat, Rasulullah (s.a.v.)'a döndü ve bunu kendisine haber verdi. Dedi ki:
"Onun bu işten dolayı çok kibirli olduğunu sana haber vermiştim ey Allah'ın Rasulü. Bana, şöyle şöyle dedi." Rasulullah (s.a.v.):
"Ona ikinci kez dön ve onu bana çağır" buyurdu. O da tekrar onun yanına döndü. O Firavun da ona ilk sözün aynısını dedi. Adam, Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve durumu haber verdi. Rasulullah (s.a.v.):
"Tekrar dön" buyurdu. O da üçüncü kez döndü. Firavun da aynen evvelki sözü ona tekrarladı. Böylece o benimle konuştuğu esnada Allah (c.c), onun başı hizasında bir bulut gönderdi. O bulutta gök gürledi ve o buluttan bir yıldırım düşüp onun kafatasını uçurdu. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[9]
2. a- Hz. Ali'den rivayet ediliyor:
"Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve ona:
"Ey Muhammed, bana o kendisine kulluğa çağırdığından bahset; Yakut mu, altın mı, değilse ne?" dedi. Tam o sırada bir yıldırım düştü ve bunu söyleyeni yakıp öldürdü. İşte Allah Tealâ bunun üzerine *"O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı..."* âyet-i kerimesini indirdi."[10]
b- Mücahid'den gelen bir rivayete göre de bir yahudi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Muhammed, bana Rabbından haber ver? Nedendir O? İnciden mi, yakuttan mı?" demiş de o böyle konuşurken bir yıldırım gelip çarpmış. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: *"O, yıldırımları gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Halbuki onlar, Allah hakkında tartışıyorlardı..."* âyet-i kerimesini indirmiş."[11]
3- a- Ebû Salih, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd'in rivayetlerinde İbn Abbas dedi ki:
"Bu ve bundan önceki âyetler Amir b. Tufeyl ve Erbed b. Rabia hakkında inmiştir. Bu ikisi, Rasulullah (s.a.v.)'ı öldürmeye geldiler. Ashab'dan bir kişi:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu, Amir b. Tufeyl'dir. Seni öldürmeye gelmiş" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Bırak onu. Eğer Allah, onun hakkında bir hayır isterse onu hidâyete erdirir" buyurdu. Nihayet Amir gelip Rasulullah (s.a.v.)'ın karşısına dikildi ve:
"Ey Muhammed, müslüman olduğum takdirde benim için ne var?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.):
"Müslümanların lehine ne varsa senin için de var. Onların aleyhine ne varsa senin aleyhine de var" buyurdu. Amir:
"Sen'den sonra bu peygamberlik işini bana bıraksan" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Hayır bu bana düşmez. Bu iş, Allah'a aittir. O, dilediğini peygamber kılar" buyurdu. Amir:
"O halde beni çöl ahalisine memur kıl, sen de köylere bak" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Hayır, olmaz" buyurdu. Amir:
"Peki bana ne tahsis edeceksin öyleyse?" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Atları senin emrine veririm. Onların üzerinde gazaya çıkarsın" buyurdu. Amir:
"Bu gün zaten senin bu dediğin atlar benim için mevcut değil mi?" dedi. Amir daha önce Erbed b. Rabia'ya:
"Beni O'nunla konuşurken gördüğünde arkasına dolan ve onu kılıçla vur" diye tavsiyede bulunmuştu. İşte böylece Amir, Rasulullah (s.a.v.) ile münakaşa etmeye ve tekrar etrafında dönüp konuşmaya başlamıştı. Derken Erbed vurmak için Rasulullah (s.a.v.)'ın arkasına dolandı. Kılıcını kınından bir karış çekmişti ki Allah Teala onu engelledi de kılıcı çekmeye gücü yetmedi. Amir ise ona işaret etmeye başlamıştı. Bu esnada Rasulullah (s.a.v.) geri döndü ve Erbed'in kılıcıyla ne yapmakta olduğunu gördü. Rasulullah (s.a.v.):
"Allah'ım dilediğin şekilde onların hakkından gel" diye beddua etti. Nihayet Allah Teala gök yüzünün açık olduğu bir yaz günü Erbed'in üzerine bir yıldırım salıp onu yaktı. Amir ise oradan savuşup kaçtı ve:
"Ey Muhammed, Rabbi'ne dua ettin de O da Erbed'i öldürdü. Allah'a yemin olsun ki çıplak atlarla, tüysüz delikanlılarla dolu dizgin üzerine geleceğim" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Allah Teala ve -Evs ve Hazrec'i kasdederek- *Kayle Oğulları seni men ederler"* buyurdu. Nihayet Amir, Benî Selül Kabilesi'nden bir kadına misafir oldu. Sabaha çıkınca silahını kuşandı ve yola çıktı. Giderken şöyle diyordu:
"Lat ve Uzza'ya yemin olsun ki şayet Muhammed'le arkadaşı -yani ölüm meleği- çölde karşıma çıksalardı elbette kargımla onları vururdum." Allah Teala onun bu durumunu görünce bir melek gönderdi. Melek kanadıyla onun suratına vurdu ve toprağa düşürdü. Dizinin üzerinde o vakitte deve yumrusu gibi bir beze meydana geldi. Selulî kadının evine döndü. Şöyle diyordu:
"Deve yumrusu gibi bir yumru: Selulî bir kadının evinde de ölmek. İşte bu, hiç olmadı." Sonra atının üzerinde öldü. Allah Teala da onun hakkında Ra'd: 13/10-14 ayetlerini indirdi.[12]
b- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise Erbed ibn Kays ile Amir ibnu't-Tufeyl hakkında nazil olmuştur.
Taberânî'nin kendi isnadıyla Atâ ibn Yesâr'dan onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:

"Erbed ibn Kays ve Amir ibnu't-Tufeyl Medine'ye Rasûlullah (s.a.v.)'a gelmişler ve o, otururken yanına varıp önüne oturmuşlar. Amir ibnu't-Tufeyl:
"Ey Muhammed, eğer ben müslüman olursam bana ne vereceksin?" demiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Müslümanların lehine olan senin de lehine, onların aleyhine olan senin de aleyhine olacak." buyurmuşlar. Amir ibnu't-Tufeyl:
"Eğer müslüman olursam senden sonra emri (hükümranlığı) bana verir misin?" diye sormuş; Efendimiz (s.a.v.):
"Bu, ne sana, ne kavminedir. Fakat atların dizginleri senindir." buyurmuş. O:
"Şimdi zaten Necd atlarının dizginleri benim elimdedir. Çöller benim, kasabalar senin olsun." demiş. Rasûlullah (s.a.v.):
"Hayır." buyurmuşlar. Erbed ve Amir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından ayrılırlarken Amir:
"Allah'a yemin olsun ki burayı sana karşı atlılar ve insanlarla dolduracağım!" demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Allah sana engel olacaktır." buyurmuşlar ve ikisi çıkıp gitmişler. Ama yolda Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmek için bir plan kurmuşlar. Amir:
"Ey Erbed, ben, Muhammed'i söze tutayım, sen de arkasından yaklaşıp kılıcınla işini bitir. Sen Muhammed'i öldürünce insanlar diyete razı olmaktan başka bir şey yapamıyacaklar, savaştan kaçınacaklardır. Diyetini veririz olur biter." demiş, Erbed de bu teklifi kabul etmiş ve plânlarını uygulamak üzere geri dönmüşler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelmişler. Amir:
"Ey Muhammed, benimle beraber kalk, seninle konuşayım." demiş. Rasûlullah (s.a.v.) onunla birlikte kalkmış ve ikisi bir duvarın dibine oturmuşlar. Rasûlullah (s.a.v.), Amir ile konuşmak üzere onunla otururken Erbed kılıcını yarısına kadar sıyırmış. Ancak o kılıcını sıyırmaya kalkınca o anda eli kılıcının kabzası üzerinde kuruyup kalmış ve kılıcını tam çekip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vuramamış. Böylece Amir, Rasûlullah (s.a.v.)'ı sözle oyalarken Erbed vurmakta gecikmiş ve Rasûlullah (s.a.v.) arkasına dönüp de Erbed'i ve ne yaptığını görerek onlardan ayrılmış
Amir ve Erbed, Rasûlullah kendilerinden ayrıldıktan sonra Medine yakınlarında Harratu Vâkım denilen bir tepeye gelmişler ve oraya inip orada konaklamışlar. Sa'd ibn Muâz ve orada bir kalesi (sığınağı) olan Üseyd ibn Hudayr o ikisinin yanına varmışlar ve:
"Ey Allah'ın düşmanları, Allah ikinize de lanet etsin, çıkın buradan, uzak olun buradan!" demişler. Amir:
"Ey Sa'd kim bu?" diye sormuş da o:
"Bu, Üseyd ibn Hudayr el-Ketâib'dir." demiş. Amir ve Erbed oradan çıkıp gitmişler ve nihayet ikisi Rakam denilen yere vardıklarında Allah Tealâ'nın Erbed'in üzerine gönderdiği bir yıldırım onu çarpıp öldürmüş. Oradan ayrılan Amir Harîm denilen bir yere ulaştığında Allah Tealâ ona da bir çıban musallat kılmış. O gece Selûl oğullarından bir kadının evine ulaşabilmiş. Boynundaki çıbanı sıvazlayıp:
"Deve çıbanı gibi bir çıban mı, Selûl kabilesinden bir kadının evinde ölüm mü? (Hangisi daha kötü?!)" Sonra kısrağına binip oradan ayrılmaya davranırken ölü olarak atından yere yuvarlanmış. İşte bu ikisi hakkında Allah Tealâ
"Allah'tan başka onları koruyacak birisi de bulunmaz." âyetine kadar olmak üzere *"Allah, her dişinin ne yüklendiğini ve rahimlerin neyi eksiltip artırdığını bilir..."* (âyet: 9) âyetlerini indirmiş ve *"Ardından ve önünden onu takip edenler, Allah'ın emri ile Muhammed'i gözetip korurlar."* buyurup sonra da Erbed'i ve onu neyin öldürdüğünü zikrederek *"O, yıldırımları gönderir de onunla dilediğini çarpar."* buyurmuştur."[13]
c- Bu hadise ayrıntılarda bir takım farklarla *"Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun, ister geceye bürünerek gizlensin..."* âyeti hakkında İbn Zeyd'den rivayetle Taberî'nin Tefsirinde şöyle naklediliyor:
"Amir ibnu't-Tufeyl ve Erbed ibn Rabîa[14] Rasûlullah (s.a.v.)'a geldiler. Amir:
"Ey Muhammed, müslüman olursam bana ne vereceksin?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sen bir süvarisin, sana atların dizginini vereceğim." buyurdular. Amir:
"Olmaz." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Peki ne istersin?" diye sordu. Amir:
"Doğu benim, batı senin olsun." dedi. Efendimiz (s.a.v.):
"Olmaz." buyurdular. Amir:
"O halde çöller benim, kasabalar senin olsun." teklifini yaptı. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır, olmaz." buyurdular. Bunun üzerine Amir:
"O halde burayı senin aleyhine atlar ve insanlarla dolduracağım; üzerine güç yetiremiyeceğin bir orduyla geleceğim." diye Efendimiz (s.a.v.)'i tehdit etmeye kalkıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah ve Kayle oğulları bunu yapmanı engelleyecek." buyurdular. Hz. Peygamber (s.a.v.), Kayle oğulları ile Evs ve Hazrec'i kastediyordu.
Amir ve Erbed Efendimiz (s.a.v.)'in huzurundan çıktılar. Ama bu şekilde çıkıp ayrıldıklarına pişman olup yolda istişare ederek bir düzen kurdular. Amir, Erbed'e:
"Şimdi biz bu adamı öldürsek bunun için iki keçi bile birbirine tos vurmaz ve onun diyetini vermemizi kabul

ederler. Baksana barışı seviyor, savaştan hoşlanmıyorlar. Biz onu öldürdüğümüzde de
"Ne yapalım bir kere olmuş bitmiş bir iş" diyerek diyete razı olacaklardır." deyince diğeri:
"İstersen yapalım." dedi, İstişare sonunda Amir:
"Şimdi sen dön, ben de geleceğim ve ben onu söze tutup meşgul ederken sen de arkasından yaklaşıp kılıcınla bir vuruşta öldürürsün." dedi. Bu şekilde anlaşıp Medine'ye döndüler. Birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkasında, diğeri de önünde ve O'na:
"Bize kıssalarını anlatsan ya, Kur'ân'ın neler söylüyor?" diyerek onunla mücadeleye ve onu meşgul ederek yavaşlatmaya başladı. Onun, yürürken iyice yavaşladığını sezen Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ne oldu sana, yoksa şişmanlık mı seni yavaşlattı?" buyurdular. Erbed der ki:
"Elimi kılıcımın kabzası üzerine koyar koymaz elim kurudu; öyle ki ne kılıcımı çekebiliyorum, ne elimi oradan ayırabiliyorum, ne de elimi hareket ettirebiliyorum."
Ravi anlatmaya şöyle devam ediyor:
"Nihayet ikisi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ayrılıp Medine'den çıkıp gittiler. Onlar henüz Harra'ya ulaşmışlardı ki Sa'd ibn Muâz ve Üseyd ibn Hudayr olayı duydular, hemen zırhlarını giydiler, kılıçlarını kuşandılar, mızraklarını ellerine aldılar ve peşlerinden takibe çıktılar, onlara yetiştiler. Amir ibnu't-Tufeyl'e:
"Ey şaşı, ey habîs, ey edebsiz adam. Sen misin Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne kılıç çeken. Şayet Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nden eman almamış olsaydın senin boynunu vurmadan evime dönmezdim. Sakın burada kalırız demeyin, derhal burayı terkedin" demişler. En sert konuşan da Üseyd ibn Hudayr imiş, Amir onun için:
"Şayet babası hayatta olsaydı bana bunu yapmazdı." demiş ve oradan ayrılmışlar. Amir, Erbed'e:
"Ey Erbed, sen Aziyye tarafına çık, ben de Necid'e gideyim, adam toplayıp ikimiz birden onun üzerine gelelim." demiş ve ayrılmışlar.
Erbed oradan ayrılıp yolda Rakam denilen yere ulaştığında mevsim yaz olduğu halde Allah Tealâ, içinde yıldırım olan bir bulut göndermiş ve onu yıldırım çarpıp öldürmüş. Amir de yolda Cerîr denilen bir vadide iken Allah ona da bir veba göndermiş
"Ey Amir oğulları, Deve çıbanı gibi bir çıban mı beni öldürecek?! Ey Amir oğulları, Deve çıbanı gibi bir çıban mı beni öldürecek?! Bu mu daha kötü yoksa Selûl kabilesinden bir kadın evinde ölmek mi?" diye bağırmaya başlamış."
Ravi der ki: Allah Tealâ'nın: *"İşte kâfirlerin yalvarışı da böyle boşunadır."*'a kadar olmak üzere *"Aranızdan birisi ister sözü gizlesin, ister açığa vursun..."* âyetleri bunlar hakkındadır."[15]
d- Amir ibnu't-Tufeyl'in Medine-i Münevvere'ye gelişi ve daha sonra da ölümü Buhârî'de bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olduğu kaydı olmaksızın ve Recî' Gazvesi ile ilgili rivayetler arasında özet bir şekilde yer alır. Şöyle ki:
Enes ibn Mâlik'ten rivayete göre "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onun dayısını -ki Haram ibn Milhân'dır- 70 kurrâ içinde göndermişti. Onlara baskın veren müşriklerin başında Amir ibnu't-Tufeyl varmış. Bu Amir, daha önce Medine-i Münevvere'ye gelmiş ve Rasûlullah (s.a.v.)'ı şu üç şey arasında muhayyer bırakmış:
"Ova halkı (çöl ehli yani bedeviler) senin, kasabalılar benim olsun veya ben senin halifen olayım ya da bu ikisinden birini kabul etmezsen bin kere bin Gatafanlı ile gelir seninle savaşırım." demişti. Bu Amir daha sonra yaralanmış ve bir kadının evine inmişti. Burada vücudunda bir çıban çıktı. Amir:
"Deve çıbanı gibi bir çıban ve filân aileden bir kadının evinde mi (öleceğim?). Bana kısrağımı getirin." dedi. Kısrağına bindi ve onun üzerinde öldü..."[16]

19. Şimdi, sana indirilenin hak olduğunu bilen, hiç kör olan gibi midir? Ancak akıl sahipleri tezekkür ederler.

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime Hz. Hamza ve Ebu Cehl hakkında nazil olmuştur [17]

25. Pekiştirdikten sonra Allah'ın ahdini bozanlar. Allah'ın, bitiştirilmesini emrettiğini ayıranlar (kesenler, koparanlar) re yeryüzünde bozgunculuk yapanlar; işte lanet onlaradır. Yurtların en kötüsü de onlaradır.
26. Allah. dilediği kimseye rızkı genişletir ve daraltır. Onlar ise dünya hayatı ile sevindiler. Halbuki dünya hayatı âhiretin yanında sadece bir geçimlikten ibarettir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mukâtil'den rivayete göre Ehl-i kitab (yahudi ve hristiyanlar) hakkında nazil olmuştur.[18]

2- İbn Abbâs'tan rivayete göre Mekkeliler (Mekke müşrikleri) hakkında nazil olmuştur.[19]

27. O küfretmiş olanlar dediler ki: "Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi? " De ki: 'Allah, dilediğini dalâlette bırakır, kendisine yöneleni de hidayete erdirir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime, Abdullah ibn Ebî Ümeyye ve arkadaşlarının Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, kendilerine mucizeler getirmesini isteyerek: "Rabbından kendisine bir âyet indirilmeli değil miydi?" demeleri üzerine inmiştir.[20]

30. Böylece seni de kendilerinden önce nice ümmetler gelip geçmiş bir ümmete, sana vahyettiğimizi onlara okuman için gönderdik. Onlar Rahman'ı tanımazlar. Sen de de ki: "O benim Rabbımdır. Yegâne ilâh da O'dur. Ben ancak O'na tevekkül ettim, en son dönüşüm de O'nadır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde mekkî ve medenî olduğu neticesine müncer olacak muhtelif rivayetler vardır:
Mekke müşriklerinin: "Yemâme'de Rahman adında bir adam buna öğretiyor. Bu yüzden ona asla iman etmiyeceğiz." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[21]
2- İbn Abbâs da der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke müşriklerine Furkân Sûresi'nin 60. âyet-i kerimesi mucibince
"O Rahmân'a secde edin." buyurduğunda,
"Biz Rahman nedir bilmiyoruz." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[22]
3- Rasûlullah (s.a.v.)'ın:
"Yâ Allah, yâ Rahman!" dediğini duyan Ebu Cehl'in:
"Muhammed hem bize ilâhlara ibadet etmeyi yasaklıyor, hem de kendisi iki ilâha dua ediyor." demesi üzerine nazil olduğu da söylenmiştir."[23]
Bu rivayetlere göre âyet mekkîdir.
4- Katâde, Mukâtil ve İbn Cureyc ise âyet-i kerimenin Hudeybiye Musalahası esnasında indiğini söyleyerek hadiseyi şöyle anlatırlar:
"Hudeybiye'de barış antlaşmasını yazmak istediklerinde Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'ye:
"Bismillâhirrahmanirrahim, yaz." buyurdular. Süheyl ibn Amr ve müşrikler itiraz etti, Müseylimetu'l-Kezzâb'ı kastederek:
"Biz, Rahman diye sadece Yemâme sahibini biliriz. "Bismike Allahümme." yaz." dediler. Câhiliye devri halkı o şekilde yazarlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'ye:
"Yaz: Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed'in üzerinde anlaştıklarıdır..." buyurdu. Kureyş müşrikleri yine itiraz ettiler:
"Şayet sen Allah'ın Rasûlü isen ve biz seninle savaşıp seni Mekke'ye girmekten alikoymuşsak o zaman biz gerçekten sana zulmetmiş oluruz. Fakat şöyle yaz: Bu, Abdullah oğlu Muhammed'in, üzerinde anlaştıklarıdır..." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı:
"Ey Allah'ın elçisi, bırak bizi şunlarla savaşalım." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Hayır, fakat onların istediklerini yaz." buyurdular da bu âyet-i kerime nazil oldu."[24]
5- Mücahid diyor ki:
"Resulullah (s.a.v.) müşriklerle antlaşma yaparken, antlaşmanın başına "Bismillahirrahmanirrahim" yazılmasını emretmiş, Kureyşli müşrikler ise "Rahmanı yazma biz onun ne olduğunu bilmiyoruz. Ey Allah'ım senin adınla diye yaz." demişler. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime onlara cevap vererek buyurmuştur ki: "Ey Muhammed, de ki: "O rahman benim rabbimdir. Ondan başka ilah yoktur."[25]
6- Dahhak'ın rivayetinde İbn Abbas şöyle dedi:
"Bu âyet Kureyş kâfirleri hakkında nazil olmuştur. Peygamber (s.a.v.) onlara:
"Rahman'a secde edin" buyurduğunda onlar:
"Rahman da neymiş? Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç?" demişlerdi Allah Teala da bu âyeti indirdi."[26]
Bu rivayetlere göre ise âyet-i kerime Medenî'dir.[27]

31. "Eğer Kur'an ile dağlar yürütülmüş veya yeryüzü parçalanmış yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı, kafirler yine de inanmazlardı. Oysa bütün işler Allah'a aittir. İnananların, "Allah dilese bütün insanları doğru yola eriştîrebilir" gerçeğini akılları kesmedi mi? Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, yaptıkları işler sebebiyle inkar edenlere bir

belanın dokunması veya evlerinin yakınına inmesi devam eder durur. Allah, verdiği sözden şüphesiz caymaz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kavmi Hz. Peygamber (s.a.v.)'den "dağların yürütülmesini, yerin parça parça edilmesini ve geçmiş ölü babalarının diriltilmesini" istemişlerdi. Bu âyet-i kerime onların bu istekleri üzerine nazil oldu.[28]
2- Îbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"(Kureyş kâfirleri) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Eğer gerçek senin söylediğin gibiyse bizim ölmüş olan ilk şeyhlerimizi bize göster de onlarla konuşalım, bizi sıkmakta olan şu Mekke dağlarını bizden uzaklaştır ve böylece alanı bizim için genişlet." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[29]
3- Bu hadise Zubeyr ibnu'l-Avvâm, Mücâhid, Katâde ve Dahhâk'ten manâ olarak rivayetle ve daha ayrıntılı olarak şöyle anlatılıyor:
"Bir gün içlerinde Ebu Cehl ve Abdullah ibn Ebî Ümeyye el-Mahzûmî'nin de bulunduğu bir grup Kureyşli müşrik Ka'be'nin arkasında oturuyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.)'a gelmesi için haber gönderdiler. O da geldi. Abdullah:
"Eğer sana tâbi olmamız seni sevindirecekse bunu yapmamız için Mekke dağlarını[30] yerlerinden yürütüp uzaklaştır da arazimiz genişlesin. Görüyorsun ki Mekke vadisi bu dağlar yüzünden çok dar. Bu genişleyen arazide pınarlar çıkart, nehirler akıt ki ağaç dikelim, ziraat yapalım. İddia ettiğin gibi Allah'ın elçisi isen herhalde sen Rabbın katında O'na Davud oğlu Süleyman'dan daha değerlisindir. Bak, ona dağları müsahhar kılmış, dağlar onunla birlikte yürürmüş. Sonra rüzgârları bizim buyruğumuz altına ver; onlara binelim de Şam'a gidelim, ticaretimizi yapalım; yiyecek ve ihtiyaçlarımızı karşılayalım ve aynı gün geri dönelim. Yine sen söylüyorsun ki rüzgâr da Süleyman'ın buyruğu altına verilmiş. Herhalde sen Rabbın katında Davud oğlu Süleyman'dan daha aşağı değilsindir. Sonra bizim için deden Kusayy'ı veya ölülerimizden senin istediğin birini dirilt ki ona seni soralım: Söylediklerin hak mı bâtıl mı? Senin söylediğine göre İsa ölüleri diriltirmiş. Sen Rabbın katında ondan daha değersiz değilsindir herhalde." dedi ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[31]
4- Atıyye el-Avfî'den rivayet edildiğine göre bu hadise şöyle olmuştur:
"Bizim için Mekke dağlarını yürütsen de arazimiz genişlese ve ziraat yapabilsek. Süleyman'ın, kavmine rüzgârla yeri parça parça ettiği gibi sen de bizim için yeri parça parça etsen veya İsa'nın ölüleri dirilttiği gibi sen de bizim için ölüleri diriltsen." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[32]
5- Muhammed b. Abdirrahman en-Nahvî, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hıyerî'den, o Ebû Ya'la'dan, o Muhammed b. İsmail b. Seleme el-Ensarî'den, o Halef b. Temim'den, o Abdu'l-Cebbar b. Ömer el-Eylî'den, o Abdullah b. Ata'dan, o ninesi; Zübeyr'in azatlısı Ümm-i Ata'dan, o da Zübeyr b. Avvam'dan bize şu rivayette bulunmuştur:
"Kureyş Peygamber (s.a.v.)'e şöyle demişti:
"Sen, sana vahyolunan bir Nebi olduğunu iddia ediyorsun. Halbuki rüzgar ve dağlar Süleyman'ın, deniz Musa'nın emrine verilmişti. İsa da ölüleri diriltiyordu. Haydi sen de Allah'a dua et de dağları etrafımızdan yürütüp götürsün, bizim için yerden nehirler fışkırtsın da o yerde ekenekler edinelim ve böylece ziraat yapıp yiyelim. Ya da Allah'a dua et de ölülerimizi bizim için diriltsin, biz onunlada konuşalım, onlar dâ bizimle konuşsun. Yahut da su altında bulunan taşı altına çevirmesini Allah'tan iste. Böylece biz o altın taştan yontup alalım da bizi yaz ve kış ticaret yolculuğundan kurtarsın. Zira sen kendinin aynen o peygamberler gibi olduğunu iddia ediyorsun."
İşte biz, Rasulullah (s.a.v.)'ın çevresinde bulunduğumuz bir sırada kendisine vahiy indi. Vahiy hali kendinden gidip açılınca şöyle buyurdu:
"Hayatım, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki talep ettiklerinizi Allah bana gerçekten verdi. Eğer isteseydim elbette olurdu. Fakat beni sizin, Rahmet Kapısı'ndan girmeniz sebebiyle iman edenlerinizin iman etmesi ve kendi nefisleriniz için tercih ettiğiniz şeylerle sizi baş başa bırakıp da böylece Rahmet Kapısı'nı kaybetmeniz ve iman edenlerinizin iman edemeyeceği arasında muhayyer kıldı. Ben de Rahmet Kapısı'nı ve iman edenlerinizin iman etmesini tercih ettim. Ve O, size bu istediklerinizi verip de sonra siz inkâr ettiğiniz takdirde insanlardan hiçbir kişiye yapmadığı bir azapla size azap edeceğini haber verdi." Derken,
"Bizi mucize göndermekten alıkoyan, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semud milletine gözle görülebilen bir mucize, bir dişi deve vermiştik de ona zulmetmişlerdi. Oysa Biz mucizeleri yalnız korkutmak için göndeririz."[33] âyeti indi. Rasulullah üç âyet daha okudu. Bir de *"Eğer Kur'an ile dağlar yürütülmüş veya yeryüzü parçalanmış yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı, kafirler yine de inanmazlardı. Oysa bütün işler Allah'a aittir. İnananların, "Allah dilese bütün insanları doğru yola eriştirebilir" gerçeğini akılları kesmedi mi? Allah'ın sözü yerine gelinceye kadar, yaptıkları işler sebebiyle inkar edenlere bir belanın dokunması veya evlerinin yakınına*

inmesi devam eder durur. Allah, verdiği sözden şüphesiz caymaz." âyeti nazil oldu." [34]
6- Zübeyr ibnu'l-Avvâm'dan rivayet edildiğine göre "müşriklerin bu isteklerde bulunmaları *"En yakın akrabalarını inzar et."* [35] âyet-i kerimesinin nüzulü üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ebu Kubeys dağına çıkarak Kureyş'i etrafına topladığı ve onları inzâr ettiği sırada meydana gelmiştir." [36]
7- Ebî Şeyh İbn Hayyân el-Ensârî'nin İbn Abbâs (r.a.)'dan rivayetinde ise kâfirler şöyle dediler:
"Kur'an ile dağları yürüt, yeryüzünü yar ve yine onunla ölülerimizi mezarlarından çıkart." Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [37]
8- Şa'bî'den şöyle rivayet edildi:
"Kureyş, Rasulullah (s.a.v.)'a dedi ki:
"Eğer iddia ettiğin gibi peygambersen Mekke'nin iki dağını birbirinden uzaklaştır. İkisi arasında dört veya beş günlük bir mesafe olsun. Çünkü orası dardır. Böyle yap ki orasını ekip hayvanlarımızı otlatalım. Ölü olan atalarımızı dirilt ki bizimle konuşup senin peygamber olduğunu haber versinler. Yaptığını iddia ettiğin gibi bizi de Şam'a veya Yemen'e ya da Hayra'ya götür de biz de bir gecede oralara gidip gelelim." Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [38]

36. Kendilerine kitab verdiklerimiz sana indirilene sevinirler. Karşı gruplar içinde de onun bir kısmım inkâr edenler vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a ibadet etmemle ve O'na ortak koşmamamla emrohmdıım. Ben O'na çağırıyorum ve dönüşüm de O'nadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Alimlerin çoğu şöyle diyor:
"Kur'ân ilk inmeye başladığı zamanlarda onda Rahman adı çok geçmiyordu. Abdullah ibn Selâm ve arkadaşları müslüman olunca Tevrat'ta çokça zikredildiği halde Rahmân'ın Kur'ân'da çok zikredilmemesinden memnun olmadılar ve bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sordular da bunun üzerine Allah Tealâ: *"De ki: Gerek Allah diye ad verip çağırın, gerek Rahman diye. Hangisi ile çağırırsanız nihayet en güzel isimler O'nundur..."* [39] âyet-i kerimesini indirdi.
Bu âyet-i kerimenin nazil olması üzerine bu sefer Kureyş müşrikleri:
"Muhammed'e ne oluyor? Bir tek ilâha çağırıyordu, bugün ise iki ilâha çağırıyor: Allah'a ve Rahmân'a. Vallahi biz Rahman diye sadece Yemâme'nin Rahmân'ını biliyoruz." dediler. Bununla Müseylimetu'l-Kezzâb'ı kastetmekteydiler. İşte onların bu sözleri üzerine:
"Halbuki O Rahman'ın indirdiği Kur'ân'ı inkâr ile kâfir olanlar onlardır." [40] ve *"Onlar Rahmân'ı tanımazlar, inkâr ederler..."* âyet-i kerimeleri indi.
Bu âyetlerin inmesi ile de ehl-i kitabdan iken iman etmiş olan mü'minler sevindiler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [41]
2- İbn Abbas (r.a.), şöyle demiştir:
"Kendilerine kitap verdiğimiz" ifâdesi ile Abdullah b. Selam (r.a.), Ka'b b. Ahbar ve arkadaşları gibi yahudiler ile Hz Peygamber (s.a.v.)'e iman edip müslüman olan hristiyanlar kastedilmiştir. Bunlar seksen kişi olup, kırkı Necran'da, sekizi Yemen'de, otuz ikisi de Habeşistan'dadır. Bunların hepsi, Kur'ân ile sevinmişlerdir. Zira onlar Kur'ân'a iman etmiş ve onu tasdik etmişlerdir. Ayetteki "ahzâb" (güruhlar) ile de, ehl-i kitabın geriye kalanları ile müşrikler kastedilmiştir." [42]

37. İşte biz onu böyle Arapça bir hikmet olarak indirdik. Andolsun ki sana gelen ilimden sonra onların hevâlarına uyarsan Allah'dan senin için ne bir yardımcı vardır, ne de bir koruyucu.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre, "Müşrikler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i atalarının dinine davet etmişler. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i (meselâ onu onların kıblesinden çevirdikten sonra, tekrar onların kıblesine ibadet etmesi gibi) böylesi hususlarda onlara uymaması için kendisini uyarmıştır." [43]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu hitab Hz. Peygamber'e yönelik ise de kastedilen onun ümmetidir." [44]

3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bundan maksad, Hz. Peygamber’i risalet görevini hakkıyla yerine getirmeye ve o göreve muhalefet etmekten sakınmaya teşviktir. Bu, aynı zamanda, bütün mükellefler için de bir sakındırmadır. Çünkü makamı böyle yüce olan bir kimse bu şekilde sakındırıldığına göre, mükellefler böyle sakındırmaya daha müstehak ve uygundurlar."[45]

38. Andolsun ki senden önce nice rasûller gönderdik. Onlara eşler ve çocuklar verdik. Allah’ın izni olmadan hiçbir rasûlün herhangi bir âyet getirmesi yoktur (olacak şey değildir). Herkesin süresi yazılıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivayetinde "Yahudiler, Rasulullah (s.a.v.)'ı ayıplayıp:
"Bu adamın kadınlardan ve evlenmekten başka bir gayesi olduğunu göremiyoruz. Şayet O, iddia ettiği gibi bir peygamber olsaydı elbette peygamberlik işi O'nu kadınlarla uğraşmaktan men ederdi" demişlerdi. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[46]
2- Allahu Teâlâ bu âyet-i kerimeyi inzal buyurarak, onlara Dâvud ile Süleyman (a.s.)'m durumlarını hatırlatmıştır.[47]

39. Allah dilediğini siler ve dilediğini de bırakır. Ve Ümmü'l-Kitâb O'nun nezdindedir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre bundan hemen önceki *"Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamberin bir âyet (mucize) getirmesi olacak şey değildir..."* âyet-i kerimesi nazil olunca Kureyş kâfirleri:
"Ey Muhammed, görüyoruz ki senin elinde hiçbir şey yok! Her şey olmuş bitmiş!" dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[48]

43. O küfretmiş olanlar: "Sen peygamber değilsin." derler. De ki: "Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah ve kitabın bilgisi yanında olanlar yeter.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'a Yemen'den bir papaz gelmişti. Efendimiz (s.a.v.) ona:
"Benim bir rasûl olduğumu İncil'de buluyor musunuz?" diye sordu da papaz:
"Hayır, bulmuyoruz." dedi ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[49]
2- Tirmizî'nin kendi isnadıyla Abdullah ibn Selâm'ın kardeşi oğlundan rivayetle tahricinde o şöyle anlatmış:
"Hz. Osman öldürülmek istendiğinde Abdullah ibn Selâm ona geldi. Osman ona:
"Neden geldin?" diye sordu. Abdullah:
"Sana yardım etmeye geldim." dedi. Osman:
"İnsanlara çık ve onları benden uzaklaştır. Yanımda olmandan çıkıp bunu yapman benim için daha hayırlıdır." dedi. Abdullah, dışardaki insanlara çıkıp şöyle konuştu:
"Ey insanlar, câhiliye devrinde benim adım filân idi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bana Abdullah adını verdi. Benim hakkımda Allah'ın kitabından âyetler indi. Ahkâf: 46/10 âyeti benim hakkımda indi. *"De ki: "Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah ve kitabın bilgisi yanında olanlar yeter."* âyeti benim hakkımda indi. Allah'ın, sizden kınına sokulmuş bir kılıcı var. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün inip yerleştiği şu beldenizde size melekler komşu kılınmış. Şu adam hakkında Allah'tan korkun. Eğer onu öldürecek olursanız Allah'a yemin ederim ki komşularınız olan melekleri kovmuş olacaksınız ve o sizden kınına sokulmuş (sizi kesmiyen) kılıcı (fitne kılıcını) kınından çıkarmış olacaksınız ve bir daha kıyamete kadar kınına girmeyecektir." Ancak onu dinlemediler ve:
"Hem bu yahudiyi, hem de Osman'ı öldürün." dediler."[50]
3- Bu âyet-i kerimedeki *"kitabın bilgisi yanında olan"* ile Abdullah ibn Selâm'ın değil de Cibril'in kastedildiğini söyleyen İbn Cubeyr Sûrenin Mekkî olduğunu; İbn Selâm'ın ise Medine'de bu Sûrenin nüzulünden daha sonra müslüman olduğunu; dolayısıyla bununla İbn Selâm'ın kastedilmesinin mümkün olmadığını söyler ki, "kitabın bilgisi yanında olan" ile Cibril'in kastedilmiş olduğu İbn Abbâs'ın da kavlidir. Bununla Hz. Ali'nin kastedilmiş olduğu rivayetleri de vardır.[51]
4- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bununla, ehl-i kitaptan olup, Allah'ın Rasulüne iman edenler kastedilmiştir ki, bunlar Abdullah İbn Selâm, Selmân

el-Farisi ve Temimu'd-Darî'dir. Said İbn Cübeyr'in bu görüşü kabul etmediği ve şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu sûre Mekkîdir. Binâenaleyh, bu ayetle Abdullah İbn Selâm ve arkadaşlarının kastedilmesi mümkün olmaz. Çünkü onlar Medine'de ve hicretten sonra iman etmişlerdir." Bu görüşe, şöyle denilerek cevap verilebilir:
"Bu sûre, her ne kadar Mekkî bir sûre ise de, bu ayet Medenîdir. Hem Peygamberliği, yalandan masum olmayan bir ve iki kişinin sözüyle isbat etmek de caiz değildir. Binâenaleyh, bu yerinde olan bir görüştür."[52]
5- Bu âyet-i kerime'deki *"kitabın bilgisi yanında olanlar"* ile Abdullah ibn Selâm ve onun gibilerinin kastedilerek Mekke döneminde indirilmiş olmasını Kur'ân'ın geleceğe yönelik ğayb haberleri kabilinden telâkki ederken Abdullah ibn Selâm hakkında indiğini bildiren haberin Tirmizî tarafından sahih olduğu kaydıyla tahric olunduğunu göz önünde bulundurmak uygun olur.
Bu arada Abdullah ibn Selâm'ın Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret etmezden önce Mekke-i Mükerreme'ye geldiği, müslüman olarak Medine-i Münevvere'ye döndüğü, burada imanını gizleyerek Hz. Peygamber (s.a.v.) oraya gelene kadar açığa vurmadığı şeklinde bir rivayete de İbn Kesîr tefsirinde yer vermektedir.[53] En doğrusunu Allah bilir.

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/247

[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/183.

[3] Alûsî, Ruhu’l-Mani, 13/84.

[4] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/519.

[5] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/247

[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/183.

[7] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 13/84.

[8] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/195.

[9] Hadisin metin kısmı sahih, sened kısmı zayıftır, Ebu Ya'la: 6/87-88, Heysemi; Mecma’: 7/42, Nesai; Tefsir: 279, İbn Cerir: 13/84, ed-Dürr: 4/52. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 224; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/387-388.

[10] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 13/84.

[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 13/84.

[12] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 224-225. Taberani, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/386-387. Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/296-298; Zemahşerî, Keşşaf, 11/162.

[13] İbn Kesîr. Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/366-367.

[14] Doğrusu Erbed ibn Kays olacaktır. Çünkü Erbed, Lebîd ibn Rabîa'nın ana-baba bir değil, sadece ana bir kardeşidir. Bak: İbnu'l-Esîr, Usdul-Ğâbe, 3/127; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 4/314.

[15] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 13/80-81.

[16] Buhârî. Meğâzî, 28.

[17] Alûsî, Ruhu’l-Mani, 13/139.

[18] Alûsî, Ruhu’l-Mani, 13/146.

[19] Alûsî, Ruhu’l-Mani, 13/147.

[20] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/206.

[21] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye. 1,311.

[22] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/208.

[23] Alûsî, Ruhu’l-Mani, 13/153.

[24] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/208. İbn Cerir; 13/101. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 226

[25] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/85.

[26] Dahhak, İbn Abbas'tan işitmemştir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 226;

[27] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/526.

[28] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/308-309

[29] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/389.

[30] Bir rivayette: Tihâme dağlarını, bak: Taberî, age. XIII, 102.
[31] Tabarânî, İbn Ebi Hatim; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/209; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[32] İbn Ebî Hatim; İbn Merdûye; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/389-390.
[33] İsra: 17/59.
[34] Senedi zayıftır. Heysemi; Mecmeu'z-Zevaid: 7/85; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 226-227.
[35] Şuarâ: 26/214.
[36] Ebu Nuaym, Delâilu'n-Nübüvve; Alûsî, Ruhu'l-Mani, 13/158.
[37] İbn Cerîr.
[38] İbni Ebi Şeybe; İbni Münzir.
[39] İsrâ: 17/110.
[40] Enbiyâ: 21/36.
[41] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/213-214.
[42] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[43] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[44] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[45] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[46] Kelbi yalancılıkla itham olunmuştur; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 227; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/214; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[47] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 233.
[48] İbn Ebî Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 13/114; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/390.
[49] İbn Merdûye; Alûsî, Ruhu'l-Mani, 13/175.
[50] Tirmizî. Menâkıb, 36, hadis no: 3803. Tirmizî, bu hadisin Hasen, Sahîh, Garîb olduğunu da belirtmiştir.
[51] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 9/220.
[52] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[53] Bak: İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/394-395.

14- İBRAHİM SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada on dördüncü, iniş sırasına göre yetmiş ikinci sûredir. Nûh sûresinden sonra, Enbiyâ sûresinden önce nâzil olmuştur. Hasen, İkrime, Câbir vb. müfessirlerin çoğunluğuna göre sûrenin tamamı Mekke döneminde inmiştir. İbn Abbâs ve Katâde ise 28 ve 29. âyetlerin Medine döneminde Bedir Savaşı'na katılan Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri hakkında indiğini söylemiştir.[1]
Bu iki âyete ek olarak 30. âyetinin de medenî olduğu söylenmiştir.[2]
Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu sûrenin Mekkî veya Medenî oluşu hususundaki söz, ahâd hadislere dayanmaktadır. Sûrede, şer'î hükümlerle ilgili bir şey olmadığı müddetçe, onun Mekke'de veya Medine'de inmiş olması farketmez. Bu durum ancak, sûrede bir nâsih ve bir mensûh bulunduğu zaman önem arzeder. İşte o zaman sûrenin Mekkî veya Medenî olduğunu bilmede büyük bir yarar bulunmuş olur."[3]

l. Elif Lâm Râ. Bu bir kitabdır ki Biz, Rablarının izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, O Aziz ve Hamîd'in yoluna çıkarasın diye onu sana indirdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Miksem'in İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber risaletle gönderilmezden önce bir kavim Hz. İsa'ya iman etmişken diğer bir kavim de onu inkâr etmişti. Ne zaman ki Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildi; o İsa'yı inkâr edenler Muhammed'e iman etti, İsa'ya inananlar ise Muhammed'i inkâr etti de işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[4]

27. Allah, iman edenlere dünya hayatında da âhirette de o sabit sözlerinde daima sebat ihsan eder. Allah zâlimleri dalâlette bırakır ve Allah ne dilerse yapar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- el-Berâ ibn Azib'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Bu âyet kabir azabı hakkında nazil olmuştur."[5]
2- Başka bir rivayette bu sebebe biraz daha açıklık kazandırılır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün ashabına kabirdeki Münker ve Nekîr'in ölüyü sorguya çekmesinden bahsedince Hz. Ömer:
"Ey Allah'ın elçisi, o sorgulama esnasmda aklım yanımda olacak mı?" diye sormuş; Efendimiz (s.a.v.)'in:
"'Evet." cevabı üzerine
"O halde bir beis yok. Bu bana yeter." demiş de bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil olmuş."[6]
3- Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor:
"Mümin, kabirde hasaba çekilince "Lailahe illallah Muhammedu'r-Rasulullah" diyerek şahadet getirecektir. İşte Allah tealanın: "Allah, iman edenlere dünya hayatında da âhirette de o sabit sözlerinde daima sebat ihsan eder." ayetinden maksat budur."[7]

28. Allah'ın verdiği nimeti küfre çevirip değiştirenleri ve milletlerini helak olacakları yere götürenleri görmüyor musun?
29. Yaslanacakları cehenneme ki, o ne kötü bir karargâhtır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Atâ ibn Yesâr'dan rivayete göre bu âyet-i kerimeler, Bedr Gazvesi günü ölen Mekke müşriklerinin ileri gelenleri hakkında nazil olmuştur.[8]
2- Bu kavil Hz. Ali ve İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir.[9]
3 Hâkim, İbn Cerir, Taberânî ve diğerlerinden rivayete göre "Ömer ve Ali (r.a.), Allah'ın nimetini değiştirenler hakkında şöyle demişlerdir:
"Onlar, Kureyş'in en günahkârları olan Benî Mugîra ve Benî Umeyye'dir. Allah Tealâ, Benî Mugîra'nın kökünü Bedir günü kurutmuş Benî Umeyye'ye ise bir müddet daha mühlet vermiştir."[10]
4- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette de "İbn Abbâs, Hz. Ömer'e bu âyeti sorduğunda o:
"Onlar Kureyş'ten iki günahkâr gruptur ki birisi benim dayılarım, diğeri de senin amcalarındır. Allah Tealâ onlardan benim dayılarım olanının kökünü Bedr'de kazıdı ve hepsini helak etti. Senin amcaların olan gruba gelince; Allah onlara da bir süreye kadar mühlet vermiştir." diye cevap vermiş."[11]
5- Yalnız Taberî'deki bu rivayetlerde nüzul kaydı bulunmamaktadır. [12]

52. Bu, uyarılsınlar ve yalnızca bir tek ilâh olduğunu bilsinler, akıl sahipleri de öğüt alsınlar diye insanlara bir tebliğdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yemân ibn Riâb bu âyet-i kerimenin Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk hakkında nazil olduğunu rivayet etmiştir.[13]

---

[1] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 13/146-148

[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/222.

[3] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[4] Mâverdî; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/222.

[5] Neseî, Cenâiz, 114, hadis no: 2054, 2055; İbn Mâce, Zühd, 32, hadis no: 4269.

[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/239.

[7] Buhari, K. Tefsir el-Kur'an Sure: 14 bab: 2

[8] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/391.

[9] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/191.

[10] Hâkim; İbn Cerir; Taberânî.

[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 13/146.

[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 13/146.

[13] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 9/253.

15- HİCR SURESİ

Mushaf'taki sıralamada onbeşinci, iniş sırasına göre ellidördüncü sûredir. Yûsuf sûresinden sonra, En'âm sûresinden önce Mekke döneminde, müşriklerin Hz. Peygamber'e ve müslümanlara yaptıkları baskıların şiddetlendiği yıllarda nazil olmuştur.[1] İbn Âşûr'a göre[2] bi'setin (Hz. Peygamber'e vahyin gelmeye başlamasının) dördüncü yılının sonunda inmiştir. 87. âyetin Medine'de indiği[3] yolundaki bilgi itimada şayan görülmemektedir.[4]
İbn Abbâs, İbnu'z-Zubeyr, Katâde ve Mücâhid'den rivayete göre Sûre Mekke'de nazil olmuştur..
Hasen'den 87, 90 ve 91. âyetlerinin istisna edilerek bunların Medenî olduğu rivayet edilmiştir.
Suyûtî, Tirmizî ve başka hadis mecmualarında âyetin nüzul sebebi ile ilgili bir rivayete dayanarak 24. âyetinin de Medenî olması gerektiğini söyler.[5]

6- (Kâfirler) dediler ki: "Ey kendisine Kur'an indirilen! Sen mutlaka bir mecnunsun.
7- Eğer doğru söyliyen kişilerden olsaydın, bize melekleri getirmeliydin" dediler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade diyor ki:
"Bu sözleri söyleyenler Kureyşin ileri gelenlerinden Abdullah b. Ümeyye, Nadr b. Haris, Nevfel b. Huveylid, Velid b. Muğîre idi."[6]

24. "And olsun ki, sizden önce geçenleri biliriz; and olsun ki, geri kalanları da biliriz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Nasr b. Ebû Nasr el-Vaiz, Ebû Said Abdullah b. Muhammed b. Nusayr er-Razî'den, o Muhammed b. Eyyub er-Razî'den, o Said b. Mansur'dan, o Nuh b. Kays et-Tahî'den, o Amr b. Malik'ten, o Ebû'l-Cevza'dan, o da İbn Abbas'tan bize şunu rivayet etti:
"Kadınların sonunda bulunan güzel bir kadın Peygamberin arkasında namaz kılıyordu. Cemaatin bir kısmı o kadını görmemek için birinci safa geçiyordu. Bir kısmı da son safta bulunuyordu. O kişi rükû ettiğinde tesbihlerini okur ve koltuğunun altından bakardı. İşte bu âyet bu yüzden nazil olmuştur."[7]
2- Bu hadisi Ebu Davud et-Tayâlisî de kendi isnadıyla yine İbn Abbâs'tan rivayet etmiştir.[8]
3- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette "Rükûa eğildiği zaman koltuk altından o kadına bakıyorlardı." yerine "Secdeye vardıklarında ellerinin altından o kadına bakıyorlardı." denilmiştir. Yine bu rivayette İbn Abbâs'ın: "Vallahi güzellikte o kadının bir mislini asla görmedim." dediği de kaydedilmiş.[9]
4- Ancak Tirmizî bu hadisin Mürsel olarak Ebu'l-Cevzâ'dan rivayetinin isnadının, İbn Abbâs'tan olan rivayetin isnadından daha sahih olduğunu kaydeder.[10]
5- Rabi' b. Enes'in rivayetine göre, "Rasulullah (s.a.v.) namazda ashabını birinci safa teşvik etmişti. Bu yüzden halk birinci safta kalabalıklaşmıştı. Benû Uzre Kabilesi'nin evleri mescidden uzaktı. Bu kişiler: "Evlerimizi satıp mescide yakın başka evler satın alalım" demişlerdi de Allah Teala bu âyeti indirdi."[11]
6- Davut İbni Salih'ten rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Sehl İbni Hanifetü'l-Ensarî:
"Bu âyetin kimin hakkında indiğini biliyor musun?" dedi. Ben:
"Allah yolunda indirildi." dedim. O:
"Hayır, ancak namaz safları hakkında indirildi." dedi."[12]

43. Şüphesiz onların hepsine va'dolunan yer cehennemdir.
44. Onun yedi kapısı vardır ve her kapıdan onların girecekleri bir kısım vardır.
45. Müttakîler ise muhakkak ki cennetler ve pınarlar içindedirler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Sa'lebî'nin Selman el-Fârisî'den rivayetine göre
"Şüphesiz onların hepsine va'dolunan yer cehennemdir." âyet-i kerimesi nazil olunca korkusundan üç gün aklı ermez bir halde kaçmış, sonunda bulmuşlar ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna getirmişler. Niçin böyle yaptığını sorunca:
"Ey Allah'ın elçisi, görmez misin *"Şüphesiz onların hepsine va'dolunan yer cehennemdir"* âyeti nazil oldu ve seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki bu âyet adeta kalbimi parça parça etti." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ:
"Müttakîler ise muhakkak ki cennetler ve pınarlar içindedirler." âyet-i kerimesini indirdi.[13]
2- Cüveybir'in kendi senediyle Câbir ibn Abdullah'tan rivayetine göre *"Onun yedi kapısı vardır..."*[14] âyet-i kerimesi nazil olduğunda ensardan bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, benim yedi kölem vardı; onun her bir kapısı için bir köle olmak üzere hepsini azat ettim." dedi de işte bunun üzerine *"... kullarımı müjdele. ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Gerçek akıl*

sahipleri de onlardır." ***[15]*** âyet-i kerimesi nazil oldu."[16]

47. "Biz onların gönüllerinde olan kini çıkardık, artık onlar sedirler üzerinde karşılıklı oturan kardeşlerdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdurrahman b. Hamdan el-Adl, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed Hanbel'den, o Muhammed b. Süleyman b. Halid el-Fahham'dan, o Ali b. Haşik'den, o da Kesir-i Nevva'dan bize şu rivayette bulundu:
"Ebû Cafer'e dedim ki:
"Falan kimse bana Ali b. Hüseyn'den, Hicr: 15/47 âyetinin Ebû Bekr, Ömer ve Ali (r.a.) hakkında inmiş olduğunu söylediğini rivayet etti." O da:
"Vallahi o âyet gerçekten onlar hakkında inmiştir, Onlardan başka kimin hakkında iner ki?" dedi Ben de:
"Onların kalbinden Cennet'te sökülüp atılacak olan kin, hangi kindir?" diye sordum. O:
"Cahiliyye kinidir. Zira, Cahiliyye Dönemi'nde Teyme ve Adiy Oğulları'yla, Haşim Oğulları arasında bir kin vardı. Bu topluluklar müslüman olunca birbirlerini sevdiler. Ebû Bekr'i sancı tutmuştu da Ali elini ısıtıp ısıtıp onunla Ebû Bekr'in sancısını tedavi ediyordu" diye cevap verdi."[17]
2- el-Hasenu'1-Basrî'den, Hz. Ali'nin yemin ederek
"Vallahi, "Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık. Artık onlar kardeş olarak sedirler üzerinde karşılıklı otururlar." âyet-i kerimesi biz Bedr ehli hakkında nazil oldu." dediği de rivayet edilmiştir [18] ki yukardaki rivayette adı geçenler Bedr ehlinden oldukları için iki rivayet arasında herhangi bir ihtilâf söz konusu olmaz.[19]

49. Kullarıma bildir ki muhakkak Ben'im Ben Ğafûr Rahîm olan.
50. Ve muhakkak ki azabım da o azâb-ı elimdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Mübarek Peygamber (s.a.v.)'in Ashabı'ndan bir kişiye isnad ederek rivayet ettiğine göre o sahabi şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.), hac mevsiminde adeti üzere her zaman girmekte olduğu kapıdan Benî Şeybe Kapısı'ndan yanımıza çıktı. Biz ise gülüyorduk.
"Şu hale bakın. Sizi gülerken görüyorum" buyurdu ve sonra dönüp gitti. Nihayet Ka'be'nin Hicr Bölmesi'ne varınca koşarak bizim yanımıza döndü ve buyurdu ki:
"Şüphesiz ben tavafa çıkınca Cebrail (a.s.) geldi ve bana dedi ki:
"Ey Muhammed. Güçlü ve Yüce olan Allah Teala şöyle buyuruyor: "Kullarımı niçin ümitsizliğe düşürüyorsun? Kullarıma benim çok bağışlayıcı ve pek esirgeyici olduğumu haber ver." ***[20]***
2- Aynı hadise Mus'ab ibn Sâbit'ten şöyle naklediliyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), ashabından gülmekte olan bir grubun yanına uğradı ve onlara:
"Cenneti anın, cehennemi anın." buyurdular da bunun üzerine bu ayetler nazil oldu."[21]
3- Abdullah İbni Zübeyr'den rivayete göre o şöyle dedi:
"Rasûlullah, ashabından bir grubun yanından geçti. Onlar gülüyordu. Onlara:
"Cennet ve Cehennemin hatırlatıcısı önünüzde iken gülüyor musunuz?" buyurdu. Bu Ashab'ın ağırına gitti. Bunun üzerine bu âyet indirildi. [22]
4- Kunubi der ki:
"Bu iki âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu sözünün mukabilidir:
"Şayet mümin, Allah'ın azabının derecesini bilmiş olsaydı, hiç kimse O'nun cennetine tama' etmezdi. Şayet kâfir Allah'ın rahmetinin derecesini bilmiş olsaydı hiç kimse O'nun cennetinden ümidini kesmezdi." ***[23]***

85. Biz, gökleri, yeri ve aralarındaki varlıkları yerli yerince yarattık. Elbette kıyamet kopacaktır. Ey Peygamber, yumuşak davran, hoşgörülü ol.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ayetin son bölümünde, Rasulullah'ın hoş görülü olması emrediliyor.
Taberi, bu âyetin son bölümünün ve Kur'an-ı Kerim'de buna benzer âyetlerin, "İman edinceye kadar kâfirlerle savaşılmasını" emreden âyetlerle neshedildiğini söylemektedir. Bu görüş, Katade, Dahhak, Mücahid ve Süfyan b. Uyeyne'den nakledilmektedir. İbn-i Kesir de bu görüşü tercih etmekte ve "Bu âyet-i Kerime Mekkidir. Savaşı emreden âyetler ise hicretten sonra nazil olmuştur." demektedir. [24]

87. "And olsun ki, sana daima tekrarlanan yedi âyetli Fatiha'yı ve Kur'an-ı Azim'i verdik."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hüseyn b. Fadl dedi ki:
"Busra'dan, Kurayza ve Nadir Yahudileri'ne komşu köylerden bir günde yedi kafile geldi. Bu kafilelerde çok değişik bezler, misk-i anberler, mücevharât ve deniz eşyaları vardı. Müslümanlar dediler ki:

"Şu mallar bizim olsaydı elbette onlarla kuvvetlenir ve onları Allah yolunda harcardık." İşte bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi ve: "Ben muhakkak ki size yedi âyet verdim ki o âyetler, şu yedi kafileden çok daha hayırlıdır" şeklinde murad etmiştir. Bu âyetin hemen ardından gelen şu *"Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe göz dikme ve üzülme ve mü'minleri kanatların altına al."* âyeti de bu izahın sıhhatine delalet ediyor."[25]

88. Sakın onlardan bazı sınıflara verdiğimiz geçimliğe göz dikme ve üzülme; mü'minleri de kanatların altına al.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ebî Hatim der ki:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın arkadaşı Ebu Râfi' şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir misafir gelmişti. O'nun yanında misafiri gereği gibi ağırlıyabileceği bir şey yoktu. Benimle bir yahudiye haber gönderip:
"Allah'ın elçisi Muhammed sana diyor ki: *"Receb hilâline (Receb ayının başına) kadar bana bir miktar un ödünç ver."* dedirtti. Yahudi de: "Rehinsiz olmaz." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne geldim ve yahudinin dediğini kendisine haber verdim.
"Allah'a yemin olsun ki ben, göktekilerin de emîniyim, yerdekilerin de eminiyim. Şayet bana borç vermiş veya satmış olsaydı ona mutlaka (söylediğim zamanda) öderdim." buyurdular, O'nun yanından çıktığımda bu âyet-i kerime nazil oldu."[26]

89. Ve de ki: "Şüphesiz ben, (evet) ben, açıkça uyaranım."
90. Nitekim iş bölümü yapanlara (azabı) indirmiştik.
91. Onlar ki Kur'ân'ı parçalara ayırmışlardı.
92. Rabbına andolsun ki onların topuna birden mutlaka soracağız.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed ibn İshak'ın Muhammed ibn Ebu Muhammed kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre Kureyş müşriklerinden bir grup el-Velîd ibnu'l-Muğîra'nın yanında toplanmışlardı. Velîd, onlar arasında şerefli (hatırı sayılır) birisiydi. Hacc mevsimi de gelmişti. Velîd onlara:
"Ey Kureyş topluluğu, hacc mevsimi geldi. Arap hey'etleri bu mevsimde size gelecekler. Onlar muhakkak şu arkadaşınızın (Muhammed'in) durumunu işitmişlerdir (ve size de soracaklardır). Onun hakkında bir görüşte birleşin de ayrılığa düşüp birbirinizi yalanlamayın: birinizin sözü diğerininkini yalan çıkarmasın." dedi. Onlar:
"Ey Abdi Şems. sen söyle, bizim için bir görüş söyle de biz de onu söyleyelim." dediler. O:
"Hayır, siz söyleyin ki dinleyeyim." dedi. Onlar:
"Kâhindir, deriz." dediler. O:
"Hayır, o bir kâhin değildir." dedi.
"O delidir, deriz." dediler.
"Hayır, o bir deli değildir." dedi.
"O şairdir, deriz." dediler.
"O bir şair değildir." dedi.
"O büyücüdür, deriz." dediler.
"O bir büyücü değildir." dedi.
"O halde ne diyelim?" diye sordular da:
"Allah'a yemin olsun ki onun sözünde bir tatlılık var. Siz, şu söylediklerinizden hangisini söylerseniz söyleyin onun hakkında söylediğinizin bâtıl olduğu hemen bilinir. Herhalde yine de onun hakkında söylenebilecek sözlerin en uygunu "O bir büyücüdür." demenizdir. Onun hakkındaki bu sözü duyunca herhalde yanından hemen uzaklaşıp dağılırlar." dedi. İşte onlar hakkında Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi."[27]
2- İbnu's-Sâib'in özellikle kaydettiği üzere bunlar, el-Velîd ibnu'l-Muğîra tarafından, hac mevsiminde Mekke'nin giriş noktalarına gönderilmiş ve gelenlerin bunlar tarafından karşılanarak Muhammed'e ve da'vetine kapılmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Bunların sayısı 16 olup şunlardır:
Hanzala ibn Ebî Süfyân, Rabîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe. el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Ebu Cehl, el-As ibn Hişâm, Ebu Kays ibnu'l-Velîd, Kays ibnu'I-Fâkih, Züheyr ibn Ümeyye, Hilâl Abdu'l-Esved, es-Sâib ibn Sayfî, en-Nadr ibnu'l-Hâris. Ebu'l-Bahterî ibn Hişâm, Zem'a ibnu'l-Haccâc, Ümeyye ibn Halef ve Evs ibnu'l-Muğîra. Allah Tealâ bunların bir kısmını Bedr'den önce bir takım âfetlerle, kalanını da Bedr'de helak buyurmuştur."[28]
3- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Bunlar, insanları, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmekten alıkoymak için, Mekke yollarını bölüşerek oraları kesen kimselerdir ki, bunların sayıları kırk civarındaydı."
4- Mukâtil İbn Süleyman, bunların hacc mevsiminde Velîd İbn el-Muğîre'nin göndermiş olduğu kimseler olduğunu ve onların, Mekke'ye girmek isteyen kimselere, "Taşradan gelenleri aldatmayın, nübüvvet iddiasında bulunan (o Muhammed) mecnûndur!" diyerek, Mekke'nin sokak ve yollarını paylaşan kimseler olduğunu, onların, insanları Hz. Muhammed (s.a.s)'den, "O bir sihirbazdır, kâhindir, bir şairdir" diyerek uzaklaştırdıklarını; İşte bunun üzerine Cenâtn Hakk'ın, bu kimselere, rezil ve rüsvaylığını indirdiğini, böylece de onların İaşeler gibi geberdiklerini, söylemiştir ki, bu izaha göre ayetin manası, "Ben sizi, "muktesimîn"in başına gelenin bir mislinin de sizin başınıza gelmesinden sakındırıyorum" şeklinde olur.
5- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Kur'an'ı bölenlerden maksat, Ehl-i Kitaptır. Zira onlar, Kur'an'ı kısımlara ayırmış, bazısına iman etmişler diğerini ise inkâr etmişlerdir.[29]

94. Sen emrolımduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir.
95. O alaycılara karşı muhakkak ki Biz sana yeteriz.
96. Onlar ki Allah ile birlikte başka bir tanrı edinirler. Onlar yakında bilecekler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Urve ibnu'z-Zubeyr, Saîd ibn Cübeyr ve İkrime'den rivayete göre Rasûlullah'a eziyet eden ve onunla alay eden beş kişi hakkında nazil olmuştur ve hepsi de Bedr'den önce helak olmuşlardır.
Urve ibnu'z-Zubeyr'den, o şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.) ile alay edenlerin büyükleri ve ileri gelenleri kavimlerinden yaşlı ve şerefli beş kişi idiler. Bunlardan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e eziyeti ve alay etmesi haddi aşınca Esed ibn Abdü'1-Uzzâ oğullarından Ebu Zem'a el-Esved ibnu'l-Muttalib'e Efendimiz (s.a.v.): *"Allahım gözünü kör eyle ve ona evlât acısını tattır."* diye beddua etmişti. Diğerleri de Zühre oğullarından el-Esved ibn Abdi Yağûs, Mahzûm oğullarından el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Sehm ibn Amr oğullarından el-As ibn Vâil ibn Hişâm ve Huzâa'dan el-Hâris ibnu't-Tulâtıla (veya Aytala veya Kays) ibn Amr'dır. Bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e eziyete devam edip alaylarını çoğaltınca Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[30]
2- Bu beş müşrik elebaşının helak oluş şekilleri ile ilgili olarak Muhammed ibn İshak'ın Urve ibnu'z-Zubeyr'den ve başka âlimlerden rivayetle verdiği bir haber şöyledir:
"Bu beş kişi Ka'be'yi tavaf ederlerken Cibrîl, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelir ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) yerinden kalkınca Cibrîl de yanında durur. (Veya Hz. Peygamber (s.a.v.) Ka'be'de namaz kılarken Cibrîl yanına gelir, dikilir ve) el-Esved ibnu'l-Muttalib yanlarından geçerken Cbrîl ona yeşil bir yaprak atar ve onun gözü kör olur. el-Esved ibn Abdi Yağûs yanlarından geçerken karnına işaret eder, onun da karnında su toplanır ve istiska hastalığından ölür gider. el-Velîd ibnu'l-Muğîra yanlarından geçerken onun da ayak topuğundaki bir yara izine işaret eder, yarası azar ve ondan ölüp gider. el-As ibn Vâil yanlarından geçerken onun da ayak tabanının ortasına işaret eder. Sonra As ibn Vâil merkebine binerek Taif'e doğru yola çıkar. Hayvan bir eyle dikenine hızla basar, ondan fırlayan bir diken ayağının ortasına batar ve o da ondan ölür gider. el-Hâris ibnu't-Tulâtıla'ya gelince o yanlarından geçerken onun da başına işaret eder ve o da burnundan irin boşanarak ölür."[31]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Denildiğine göre bunlar, müşriklerden şu beş kişiydiler: Velîd İbnu'l-Muğîre, Âs İbn Vâil, Adiyy İbn Kays, el-Esved İbnu'l-Muttalib ve el-Esved İbn Abdi Yegûs. Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber'e:
"Ben, onların hakkından gelmekle emrolundum" dedi ve, Velid'in topuğuna işaret etti. Derken Velid, ok yığınlarının yanından geçerken, elbisesine bir ok takıldı. Kibirinden dolayı ise Velîd, onu almaya eğilmedi. Bunun üzerine ok, topuğundaki bir damara isabet etti; okun damarı kesmesi üzerine, Velîd öldü. Sonra, Âs İbn Vâil'in ayak ayasına işaret etti. Derken oraya, bir diken girmişti. Bunun üzerine İbn Vâil:
"Ayağıma bir şeyler battı, ayağımı yılan soktu!" dedi. Şişen ayağı değirmen taşı gibi oldu ve öldü. Cebrail, derken el-Esved İbnu'l-Muttalib'in gözlerine işaret etti. O, birden kör oldu. Adiyy İbn Kays'ın burnuna işaret etti; o, burnundan irin sümkürdü ve öldü. Derken Cebrail, bir ağacın dibinde oturmakta olan el-Esved İbn Abdi Yeğûs'a işaret etti. O da ölünceye kadar, başını ağaca, yüzünü dikenlere vurdurup durdu."[32]
4- Enes ibn Mâlik'ten rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Mekke'de bir grubun yanından geçiyormuş. Arkasından onunla alay etmeye başlamışlar ve:
"İşte kendini peygamber sanan bu!" demişler. Cibrîl de Efendimiz (s.a.v.)'in yanında imiş. Onların bu alayları üzerine Cibrîl, parmağıyla bir işaret yapmış ve bedenlerinin üzerine tırnak gibi bir şeyler düşmüş de bunların düştüğü yerlerde yaralar oluşmuş ve kokmaya başlamış. Öyle pis kokmuş ki kimse yanlarına yaklaşamamış. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirmiş."[33]
5- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise "bu âyet-i kerimelerin inişine sebep olan o küfrün elebaşıları sekiz kişidirler ve hepsi de Bedr'den önce helak olup gitmişlerdir."[34]
6- Buhârî şerhinde Kirmânî, bunların, Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken üzerine pislik atan yedi kişi olup Amr ibn Hişâm, Rabîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe, el-Velîd ibn Utbe, Ümeyye ibn Halef, Ukbe ibn Ebî Muayt ve Umara ibnu'l-Velîd olduklarını söyler.[35]
7- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette de bunların başında el-Velîd ibnu'l-Muğîra'nın olduğu ve bunları onun topladığı kaydedilmektedir.[36]
8- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler, bu alaycıların sayısı, onların isimleri ve istihza yolları hakkında ihtilaf etmişlerdir ki, onların bilinmesine ihtiyaç yoktur. Bilinen miktar şudur ki, onlar muayyen bir kesim olup, güç, kuvvet ve riyaset sahibi idiler. Çünkü, kadri yüce ve makamı ulu olan Hz. Peygamber gibi bir kimseye karşı bu türlü hafiflik ve bayağılıkları, ancak böyleleri izhâr edebilirdi. Kur'ân-ı Kerim, Cenâb-ı Hakk'ın, onları yok edip kahrettiğine, tuzaklarını başlarına geçirdiğine delâlet etmektedir. Allah en iyisini bilendir." [37]

---

[1] bk. âyet 94
[2] İbn Âşûr, 13/6
[3] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[4] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/299.
[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani,.14/2.

[6] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 7/244.

[7] Tirmizi; Tefsir: 15/1 (3122), Nesai; Mücteba: 2/118, Tefsir: 293, İbn Mace, İkametu's-Salât: 68 (1046), Hakim; Müstedrek: 2/353. Ahmed ibn Hanbel, Müsned. 1/305; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 228; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/392; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[8] Ahmed Abdurıahman el-Bennâ. Minhatu'l-Ma'bûd fi Tertibi Musnedi't-Tayâlisi Ebî Dâvûd. 2/20.

[9] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 14/18.

[10] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 193.

[11] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 228.

[12] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/392.

[13] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/393.

[14] Hicr: 15/44.

[15] Zümer: 39/17-18.

[16] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/567.

[17] Senedinde bulunan Kesîr-ü Nevva zayıftır. Suyuti; ed-Dürr; 4: 101. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 228. İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/394.

[18] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’an, 4/457.

[19] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/534.

[20] Musannif bu hadisi senedsiz zikretmiştir. İbn Cerir 14/102, ed-Dürr: 4/102; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 229; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/34; İbnu Merduyeh, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/394.

[21] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’an, 4/458.

[22] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/394.

[23] Müslim, Sahih, et- Tevbe, 23; Tirmîzî, et- Davet, 99; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 2/ 334, 397, 484.

[24] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/169-170.

[25] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 229.

[26] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’an, 4/466.

[27] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’an, 4/468.

[28] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 14/81.

[29] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 5/174.

[30] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 14/48-49.

[31] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 14/48.

[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[33] Bezzâr; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/395-396.

[34] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 14/51.

[35] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 14/86.

[36] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’an, 4/470.

[37] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

16- NAHL SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada on altıncı, iniş sırasına göre yetmişinci sûredir. Kehf sûresinden sonra, Nûh sûresinden önce, Mekke'de nazil olmuştur. Sondan üç âyetin Medine'de indiği yolunda rivayetler vardır. Hicretten bahseden 41. âyet ve son zayıf bulunmaktadır.[1]

Razi'ye göre son üç ayeti hariç, tamamen Mekkî'dir (Mekke'de nazil olmuştur), Esamm, bazı kimseleri, Nahl sûresinin bütün ayetlerinin Medenî olduğunu söylediğini nakletmiştir. Bazıları da bu sûrenin başından 40. ayete kadar Medenî, bundan sonrasının Mekkî olduğunu söylemişlerdir. Katâde'den ise, bu son görüşün tam aksi rivayet edilmiştir. [2]

İbn Merdûye'nin İbn Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr'den rivayetle tahricine göre Sûre Mekke'de nazil olmuştur.[3]

Hasen, İkrime, Atâ ve Câbir kavlinde sûrenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur.[4]

Nehhâs'ın İbn Abbâs'tan rivayetinde ise son üç âyeti (126-128) dışında sûrenin Mekke'de; bu üç âyet-i kerimenin ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Uhud'dan dönüşünde Mekke ile Medine arasında nazil olduğu belirtilmektedir. Uhud'da müslümanların şehidlerine (özellikle de Hz. Hamza'ya) müşrikler tarafından işkence yapılması üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in veya müslümanların söyledikleri hakkında nazil olmuştur.[5]

İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette *"Allah'ın ahdini az bir bahaya satıp değişmeyin... ve onlara mükâfatlarını yaptıklarının daha güzeliyle ödeyeceğiz"* (âyet: 95-97) âyetleri dışında sûre Mekkîdir.[6]

İbnu's-Sâib der ki: Beş âyeti dışında Sûre mekkîdir. Bunlar da 41, 110, 126-128 âyetleridir.

Mukâtil ise mekkî olmaktan istisna edilen âyetlerini 41, 106, 110, 112 ve 126-128 olmak üzere yedi olarak verir.[7]

Ümeyye el-Ezdî'nin Câbir ibn Zeyd'den rivayetine göre de başından 40 âyeti Mekke'de, kalanı da Medine'de nazil olmuştur.[8]

1. "Allah'ın buyruğu gelecektir; acele gelmesini istemeyin, Allah, ortak koştukları şeylerden münezzehtir, yücedir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Katâde'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

"İnsanlara, hesaba çekilmeleri vakti yaklaştı..."[9] âyet-i kerimesi nazil olunca insanlar günahlardan çekinmeye başladılar. Bir kısmı biraz çekindi, ama çok geçmeden daha önce yapmakta oldukları kötü amellere tekrar döndüler. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

"Allah'ın emri geldi, binaenaleyh onun acele gelmesini istemeyin..."[10] âyet-i kerimesini indirdi. Dalâlet ehlinden bazı kimseler:

"İşte Allah'ın emri bu, nihayet geldi." deyip kötü amelleri bıraktılar. Ama onlardan bir kısmı yine çok geçmeden kötü ameller işlemeye döndüler de bunun üzerine Allah Teâlâ:

"Sayılı bir müddete kadar üzerlerinden azabı erteliyecek olsak mutlaka "Bunu alıkoyan da ne?" derler.." [11] âyet-i kerimesini indirdi."[12]

2- İbn Cureyc'den gelen rivayette "insanlar" yerine "bazı münafıklar" denilmiştir.[13]

3- İbn Abbas'ın rivayetine göre, *"Kıyamet saati yaklaştı, ay da ikiye bölündü."[14]* âyetini Allah Teala indirince, kâfirlerin bazısı bazısına:

"Şu adam (Rasulullah) Kıyametin gerçekten yaklaştığını iddia ediyor. Olacak olan şeyi bekleyeceğimiz âna kadar daha önce yapmış olduğunuz bazı şeylerden kaçının" demişlerdi. Ama bir süre geçip hiçbir şey olmayınca ve üzerlerine bir azâb filân da inmeyince:

"Birşey göremiyoruz" dediler. Bu söz üzerine Allah Teala:

"İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hal böyle iken onlar büyük bîr gafletteler, yüz çevirmekteler."[15] âyetini indirdi. Bu yüzden çok korktular ve Kıyamet'in yaklaşmasını beklediler. Günler uzayıp gidince:

"Ey Muhammed, bizi kendisiyle korkuttuğun şeylerden hiç birisini göremiyoruz" dediler. Bu sefer Allah Teala *"Allah'ın buyruğu gelecektir; Allah, ortak koştukları şeylerden münezzehtir, yücedir."* kısmını inzal buyurdu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) sıçrayıp ayağa kalktı. İnsanlar da başlarını kaldırıp yukarıya baktılar. Bu sefer *"acele gelmesini istemeyin"* bölümü nazil oldu. Bunun üzerine halk sakinleşti. İşte bu âyet inince Rasulullah (s.a.v.) -parmağını göstererek:

"Ben ve Kıyamet işte şunun gibi birbirimize yakın gönderildik. Kıyamet az kaldı ki beni geçecekti (benden önce gelecekti)" buyurdu."[16]

4- Başkaları da: "Bu âyette geçen "Emr" kılıçla azap etmektir. Bu izah *"Ya Allah, eğer şu Muhammed, senin nezdinden gönderilmiş gerçek bir peygamber ise, gökten üzerimize taş yağdır..."* diyerek azabı acele isteyen Nadr b. Haris'e cevaptır" demişlerdir."[17]

5- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

"Allah'ın emri geldi"[18] âyeti inince, Rasûlullah'ın ashabı dehşete kapıldılar. Ta ki, *"sakın onu acele istemeyin!"* *[19]* âyeti inince sükunete erdiler."[20]

6- Ebu Bekir İbni Ebî Hafs'dan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

"Allah'ın emri geldi"[21] âyeti indirilince Ashab-ı Kiram ayağa kalktılar. *"sakın onu acele istemeyin!"[22]* âyeti indirildi."[23]

7- Müşrikler, Rasulullah (s.a.v.)'ın kendilerine yaptığı kıyametin kopacağı yahut Allah Tealâ'nın onları Bedir'de olduğu gibi helak edeceği şeklindeki tehdidine karşı alaylı bir tarzda ve bu tehdidi yalanlayarak bu azabın derhal gelmesini istiyorlar ve: "Eğer onun dediği doğru ise [24]

putlar bize şefaatçi olur ve bizi kurtarır", diyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.
8- Taberi'nin de katıldığı müfessirlerin çoğunluğu bu âyet-i celilenin izahında şunları söylemişlerdir:
"Rasulullah (s.a.v.)'e kâfirleri azapla tehdit eden âyetler gelince, kâfirler onunla alay ederek: "Hadi bize geleceğini söylediğin azabı getir de görelim." demişler, bunun üzerine, Allah'ın azabının mutlaka geleceğini, bu hususta acele etmelerine gerek olmadığını beyan eden âyet-i kerimeler nazil olmuştur. Bu âyet-i kerime de onlardan biridir.
Bu hususta diğer âyetlerde de şöyle buyuruluyor:
"Onlar senden azabın hemen indirilmesini isterler. Allah, vaadinden asla caymaz. Şüphesiz rabbinin nezdindeki bir gün, sizin hesabınızdaki bin yıl gibidir." [25]
"Onlar senden azabın acele indirilmesini istiyorlar. Eğer tayin edilen bir müddet olmasaydı, azap onlara gelmişti. Şüphesiz ki azap, onlara, hiç haberleri olmadan ansızın geliverecektir." "Senden, azabın bir an önce inmesini istiyorlar. Halbuki cehennem, kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır." [26]

4. "İnsanı nutfeden yaratmıştır. Öyleyken o nasıl da açıkça karşı koymaktadır!"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Bu âyet, çürümüş bir kemiği Rasulullah (s.a.v.)'a getirip:
"Ey Muhammed, Allah'ın şu kemiği kül haline geldikten sonra dirilteceğine ihtimal veriyor musun?" diye sorduğu zaman Ubeyy b. Halef el-Cumahî hakkında nazil olmuştur. Bu âyetin Yâ Sîn Sûresi'ndeki bir benzeri olan *"Şüphesiz biz onu bir damlacık sudan yarattık. Bir de ne göresin o, apaçık bir düşman kesilmiş."* âyeti o Yâ Sîn Sûresi'nin sonuna kadar bu kıssa hakkında inmiştir. [27]

24. Onlara: "Rabbımz size ne indirdi?" denildiği zaman: "Geçmişlerin masalları." derler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Bu sözü söyleyenin en-Nadr ibnu'l-Hâris olduğu ve âyet-i kerimenin onun hakkında nazil olduğu söylenir. Zaman zaman Hîre'ye gider, oradan "Kelîle ve Dimne" masalları satın alır gelir, bunları Kureyşlilere okur ve:
"Muhammed'in ashabına okudukları (bunun gibi) geçmişlerin masallarından ibaret." dermiş. [28]
2- Taberi diyor ki:
"Müşrikler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e giden yolları tutuyor, oralardan geçmek isteyen müminlere: "Onun söyledikleri, geçmiş insanların anlattıkları efsanelerdir." diyorlardı." [29]

28. Melekler, kendilerine zulmetmiş olanların canını alırken "Biz hiç bir kötülük yapmıyorduk." diyerek teslim olurlar. Hayır, Allah sizin neler yaptığınızı bilir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- İkrime'den rivayette o şöyle demiştir:
"Mekke'de müslüman olduğu halde hicret etmeyen bir takım insanlar vardı. Bedr günü bunlar istemeye istemeye müşriklerle birlikte savaşa çıktılar da içlerinden bazıları Bedr'de öldürüldü. İşte Allah Tealâ bunlar hakkında bu âyet-i kerimeyi indirdi." [30]

30. Müttakîlere "Rabbiniz ne indirdi?" denildi. Onlar da, "sırf hayır" dediler. Bu dünyada iyi hareket edenlere güzel bir mükâfaat vardır. Ahiret yurdu ise, elbette daha hayırlıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Bu, hac mevsiminde oldu. Meselâ birisi Mekke'ye geliyor, müşriklere Hz. Muhammed ve onun işinden suâl ediyor, bunun üzerine o müşrikler de:
"O, sihirbazdır; kâfirdir; kezzâb (çok yalancı)dır" diyorlardı. Derken, mü'minlerin yanına geliyor, onlara, Hz. Muhammed'den ve Allah'ın o Muhammed'e indirdiğinden suâl ediyordu da, onlar da:
"Hayrı" yani "Hayır indirdi" diyorlardı. Onların vermiş olduğu bu cevaptan kastedilenin, indirilen o şeyin "hayır" diye vasfedilmiş olması da muhtemeldir. O halde onların, "O, hayırdır" demeleri, onun hak ve doğru olmasını; bir de onların, onun doğruluğunu ve lüzumunu itiraf edip kabul ettiklerini içine alan bir sözdür. O halde bu, yalanlamak suretiyle, "bu, öncekilerin düzmeleridir" diyerek ahirete inanmayan kimselerin sözlerinin zıddına olan bir sözdür." [31]

38. "Ölen kimseyi Allah'ın diriltmeyeceği üzerine bütün güçleriyle Allah'a yemin ederler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Rabi' b. Enes, Ebû'l-Âliye'den rivayet ederek dedi ki:
"Müslümanlardan bir kişinin müşriklerden olan bir adamdan bir alacağı vardı. Bu yüzden borcunu ödemesi için ona geldi. Müslümanın konuştuğu söz:
"Öldükten sonra kendisine ümitvâr olduğum Zât'a yemin olsun" sözü idi. Bunun üzerine müşrik olan kişi dedi ki:

"Sen, öldükten sonra dirileceğini gerçekten iddia ediyorsun. Ben de Allah'a yemin ediyorum ki, Allah ölen kimseyi diriltmeyecektir." Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[32]

41. Zulme uğratıldıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri andolsun ki dünyada güzel bir yere yerleştireceğiz. Ahiret mükâfatı ise daha da büyüktür. Keşke biliyor olsalardı.
42. Onlar sabreden ve ancak Rablarına tevekkül edenlerdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Bu âyet-i kerimelerin Mekke'de müşriklerin işkenceleri tahammül edilemez hale gelince Habeşistan'a göç edenler hakkında nazil olmuş olması muhtemeldir. Kendi kavimleri olan müşriklerin arasından çıkıp Rablerine ibadet imkânı bulabilmek için oraya göç etmişlerdi ki ileri gelenleri Osman ibn Affân, hanımı ve Rasûl-i Ekrem'in kızı Rukayye, Rasûlullah'ın amcası oğlu Ca'fer ibn Ebî Tâlib, Ebu Seleme ibn Abdu'1-Esed olup kadınlı erkekli seksen kişi kadar idiler.[33]
2- Bu âyetler, Mekke'de iken Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı Bilal, Suheyb, Habbab, Ammar ve Ebû Cendel b. Süheyl b. Amr gibiler hakkında inmiştir. Müşrikler bunları, Mekke'de yakalayıp, bunlara işkence çektirmiş, eziyet etmişlerdi. Bunun ardından Allah Teala bu zatları, Medine'ye yerleştirip yurt yuva sahibi yapmıştı.[34]
3- Dâvud b. Ebî Hind'ten rivayet olunmuştur. O der ki:
"Bu iki âyet-i kerime, Ebu Cendel b. Süheyl hakkında nazil olmuştur."[35]
4- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette Suheyb'in, kendisine işkence etmek isteyen müşriklere:
"Ben yaşlı bir insanım. Binaenaleyh sizinle beraber olmam size bir fayda sağlamaz, size karşı olmamla da size bir zarar veremem." diyerek kendini malıyla serbest bıraktırdığı ve hicret ettiği ayrıntısına da yer verilmiştir.[36]
5- Ancak Alûsî'nin tefsirinde bu İbn Abbâs rivayeti hakkında bir takım şüphelerin bulunduğu, muteber hadis mecmualarında rastlanmadığı; âyet-i kerimenin, mekkî olan bu surede medenî olduğu söylenen âyetlerden olmamakla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hicretinden sonra vukubulmuş bir hadise üzerine (meselâ Suheyb'in müşriklerin elinden malını vermek suretiyle kurtulup Medine-i Münevvere'ye hicreti) nüzulünün şüpheli olduğu değerlendirmelerinden sonra âyet-i kerimenin iki hicret (Habeş ve Medine'ye olan hicretler) arasında inmiş olduğu görüşü cumhurun görüşü olarak verilmektedir.[37]
6- Kurtubî der ki:
"Bu âyet-i kerime herkese şâmildir, umum ifade eder."[38]
7- Fahreddin er-Razi der ki:
"İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet, Kureyş'in köleleri olan, sahabeden altı kişi, yani Suheyb, Bilâl, Ammar, Habbâb, Abis ve Cübeyr hakkında nazil olmuştur ki, Kureyş, onları İslâmiyet'ten geri çevirmek için, onlara ellerinden gelen her türlü işkenceyi yapmaya başlamışlardı."
Suheyb, Kureyşlilere:
"Ben, ihtiyar, yaşlı bir adamım. Sizin lehinize olsam bile, size faydam dokunmaz. Sizin aleyhinize olsam, size zararım dokunamaz" dedi de, onlardan canını, mal karşılığı fidye ile kurtardı. Ebu Bekir, Suheyb'i görünce ona:
"Alışverişin kazançlı oldu, ey Suheyb" demiş, Ömer de:
"Suheyb, ne güzel adamdır! Allah'tan korkmasaydı bile, yine O'na isyan etmezdi" demiştir ki, bu ona yapılmış büyük bir övgüdür. Hz. Ömer bu sözüyle şunu kastetmişti:
"Allah, cehennemi yaratmasaydı da, Suheyb yine O'na itaat ederdi." O halde, Allah cehennemi yaratmış iken, onun hakkındaki zannın ya nasıl olur!
Diğerlerine gelince: Onlar, Mekkelilerin istemiş olduğu, kelime-i küfür ve İslâm'dan dönme gibi bazı şeyleri (zahiren) söylemişler, böylece Kureyş onlara işkence etmeyi bırakmış, daha sonra da onlar hicret etmişlerdir. İşte bundan dolayı bu ayet nazil olmuş, Allah Teâlâ böylece bu ayet ile hem hicretin hem de muhacirlerin mevki ve makamlarının büyüklüğünü beyan buyurmuştur ki, bu husus izahtan varestedir. Nasıl ki, ensârın onlara olan yardımıyla, muhacirlerin durumu kuvvetlenmiş ise, onların hicret etmeleri sebebiyle de, İslâm'ın kudret ve kuvveti aşikâr olmuştur."[39]
8- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bazılarına göre bunlar, Hz. Osman ve Cafer b. Ebi Talib'in de içlerinde bulundukları, Mekke'den Habeşistan'a hicret eden, daha sonra ise dönüp Medine'ye yerleşen müslümanlardır.
Bazılarına göre ise bu âyet-i kerime, Süheyl oğlu Ebu Cendel hakkında nazil olmuştur. Ebu Cendel Mekke'de müslüman olmuş, Medine'ye hicret etmemesi için babası tarafından hapsedilmiş ve çeşitli işkencelere maruz kalmıştır. Rasulullah (s.a.v.) umre yapmak için Hudeybiye'ye kadar gittiğinde Ebu Cendel hapsedildiği yerden kaçmayı başarmış ve yakalanmamak için normal yolları kullanmayıp dağlardan giderek, Rasulullah (s.a.v.) ile Ebu Cendel'in babası Süheyl arasında tam Hudeybiye musalahası yapılırken müslümanlara katılmıştır. Fakat musalaha yapan babası, oğlu Ebu Cendel'in kendisine iade edilmemesi halinde musalahayı bozacağım söylemiş, bunun üzerine müslümanlar Ebu Cendel'i babasına iade etmek zoranda kalmışlardır. Ebu Cendel bu sefer de babasının elinden kaçıp, Mekke ile Medine arasında bir yerde yaşayan Ebu Basîr ve arkadaşlarına katılmış ve orada Mekkelilerin ticaret kervanlarına baskınlar düzenlemeye başlamışlardır. Böylece Mekkeliler, Hudeybiye musalahasının "Müşrikler tarafında bulunduğu halde Müslüman olarak Medine'ye gidenlerin müşriklere geri iade edilmelerini" hükme bağlayan maddesinin Rasulullah tarafından iptal edilmesini istemişler ve artık ondan sonra müslüman olarak Medine'ye gitmek isteyenler, serbestçe gidebilmişlerdir. İşte âyet-i kerimede zikredilen müminler bunlardır." [40]

43. Senden önce de ancak kendilerine vahyeder olduğumuz adamları (erkekleri) Biz peygamber olarak göndermişizdir. O halde bilmiyorsanız

zikir ehline sorun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre o şöyle demiş:
"Allah Tealâ, Muhammed (s.a.v.)'i Elçisi olarak gönderince araplar onu inkâr ettiler, ya da araplardan onu inkâr edenler:
"Allah, elçisi bir beşer olmaktan yüce ve münezzehtir. Bir meleği bize peygamber olarak gönderse ya." dediler. Bunun üzerine Allah Tealâ: *"İçlerinden bir adama "İnsanları inzâr et ve iman etmiş olanlara Rableri katında yüksek bir makam olduğunu müjdele" diye vahyetmiş olmamız insanların tuhafına mı gitti?..."*[41] âyet-i kerimesi ile bu âyet-i kerimeyi indirdi. Allah Tealâ böylece onlara hüccetlerini tekrar tekrar bildirince bu sefer başka bir bahaneye sarıldılar ve:
"Madem ki Allah'ın elçileri beşerden olacak. O halde Muhammed'den başkası bu risalete elbette daha lâyıktır. Bu Kur'ân, bu iki kasabada Muhammed'den daha şerefli, daha büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" dediler. Bununla Mekke'den el-Velîd ibnu'l-Muğîra'yı, Tâif'den de Mes'ûd ibn Amr es-Sekafî'yi kastediyorlardı. İşte bu sözleri üzerine de:
"Rablerinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?..."[42] âyetini indirdi."[43]
2- Bu âyet, Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkâr edip: "Allah, peygamberinin bir insan olmasından münezzehtir. Bize bir melek gönderse ya" diyen Mekke müşrikleri hakkında inmiştir.[44]

51. Allah buyurdu ki: "İki ilâh edinmeyin. O, ancak bir tek ilâhtır. Yalnız Ben'den korkun.
52. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Yoksa Allah'tan başkasına mı korunmaktasınız?!

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Müslümanlardan birisi namazında Allah'a ve Rahmân'a dua etmişti. Bunu işiten bir müşrik:
"Muhammed ve ashabı bir tek Rabba ibadet ettiklerini iddia etmiyorlar mıydı? Buna ne oluyor ki iki Rabba dua ediyor?!" dedi de bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil oldu."[45]

56. Müşrikler, ne olduğunu bilmedikleri şeylere, kendilerine verdiğimiz rızıktan pay ayırırlar. Allah'a yemin olsun ki, uydurduğunuz yalanlardan hesaba çekileceksiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah teala bu âyet-i kerimede müşriklerin, çirkin işlerini beyan ediyor. Müşrikler, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetlerin bir kısmını Allah'a, diğer bir kısmını da tapmış oldukları putlara ayırıyorlardı.[46]

57. Onlar, Allah'a kızlar isnad ederler. O'nun şânı yüce ve (her türlü kusurdan) münezzehtir. Onların hoşlandıkları da onlarındır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Meleklerin Allah'ın kızları olduğu zannı ve iddiasıyla: "Kızları kızlara ilhak edin." diyen Kinâne ve Huzâa oğulları hakkında nazil olduğu söylenmiştir.[47]

58-59. Onlardan biri, kız çocuğu ile müjdelendiğî zaman, içi öfkeyle dolar. Yüzü simsiyah kesilir. Kız çocuğunun, kendisine müjdelenmesinden utanarak insanlardan gizlenmeye çalışır ve şöyle düşünür "Kız çocuğunu zillet ve ar pahasına korusun mu yoksa diri diri toprağa gömüp öldürsün mü?" Dikkat edin, verdikleri hüküm ne kötüdür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cahiliye döneminde, bir kimsenin kız çocuğu doğunca ondan utanç duyar ve insanlardan uzaklaşma ihtiyacını hissederdi. Bunlardan bazıları da bu kız çocuklarını diri diri toprağa gömerek öldürürlerdi. Bunu yapmalarının sebebi, kızlarının kaçırılarak onlara tecavüz edilmesinden korkmaları yahut da nüfuslarının çoğalarak fakirleşmelerinden endişe etmeleriydi. İşte bu âyet-i kerime, müşriklerin bu çirkin âdetlerini belirtmekte ve verdikleri bu hükmün ne kadar fena bir şey olduğuna dikkatleri çekmektedir.[48]
Allah teala diğer âyetlerde de, kız çocuklarını diri diri toprağa gömenlerin, kıyamet gününde hesaba çekileceklerini beyan ederek buyuruyor ki:
"Diri diri toprağa gömülen kız çocuğunun, hangi suçla öldürüldüğü sorulduğu zaman."[49]

67. Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden de, içki ve güzel bir rızık edinirsiniz. İşte bunda da aklını kullanacak kimseler için, hiç şüphesiz bir delil vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu sûre Mekkî'dir. İçkinin haram kılınışı ise, Mâide Sûresi'nde gelmiştir. (O da Medenî'dir). Binâenaleyh bu ayetin nüzulü, henüz içki haram değilken olmuş olur."[50]

71. Allah, rızık hususunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, buyrukları altında bulunanların rızıklarını vermezler. Halbuki

bunda hepsi de eşittirler. Yoksa Allah'ın nimetini bile bile inkâr mı ediyorlar?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre bu âyet-i kerime de Hz. İsa'nın Allah olduğunu iddia eden Necran Hristiyanlarının bu iddiaları üzerine inen âyet-i kerimelerdendir.[51]

75. "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden gizlice ve açıkça sarfeden kimseyi misal gösterir: "Hiç bunlar eşit olur mu? Övülmeğe layık olan Allah'tır, fakat çoğu bilmezler.
76. Allah iki adamı misal veriyor: Biri hiçbir şeye gücü yetmeyen bir dilsiz ki efendisine yüktür, nereye gönderse bir hayır çıkmaz bu, doğru yolda olan, adaletle emreden kimse ile bir olabilir mi?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Ebû Bekr el-Enbarî'den, o Cafer b. Muhammed b. Şakir'den, o Affan'dan, o Vüheyb'den, o Abdullah b. Osman b. Hüseyin'den, o İbrahim'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şunu haber verdi:
"Şu *"Allah, hiçbir şeye yetmeyen başkasının malı olmuş bir köleyi... misal verir..."* âyeti, Hişam b. Amr hakkında inmiştir. Bu kişi malını gizli, aşikâr harcayan kimsedir. Efendisi de kendisini bu işten men eden Ebû'l-Cevza'dır. *"Allah şu iki kişiyi de misal verir..."* âyeti de, dilsiz, efendisine yük olan Üseyd b. Ebû'l-Îs ile adaleti emreden ve doğru bir yol üzerinde bulunan Osman b. Affan hakkında inmiştir."[52]
2- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Şu *"Allah, hiçbir şeye yetmeyen başkasının malı olmuş bir köleyi... misal verir..."* ayeti Kureyş'ten biri ve onun kölesi hakkında indirildi. *"Allah şu iki kişiyi de misal verir..."* ayeti, Osman ibni Affan ve onun kölesi hakkında indirildi. O köle, Müslüman olmayı istemez ve sadaka vermekten, emru bilma'ruftan men ederdi. Âyet ikisi hakkında indirildi."[53]
3- Mukâtil'den gelen rivayette ise bunun tam tersine bu Hişâm ibn Amr'in, hayrı son derece az bir kâfir olduğu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşmanlığı ile meşhur olan müşriklerden olduğu belirtilmektedir.[54]
4- Vahidî, bu iki âyet-i kerimenin kimler hakkında nazil olduğu açıkça belli olmıyacak şekilde rivayeti karışık olarak verirken Suyûtî'nin rivayeti daha açıktır.[55]
5- Alusi, Bahr'den naklen Suyuti'nin rivayeti yanında Hz. Ebu Bekr ve Ebu Cehl hakkında nazil olduğuna dair rivayetin de isnadlarının sahih olmadığını kaydetmektedir.[56]

80. Allah, evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri kıldı ve size hayvan derilerinden; gerek göç gününüzde, gerek konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler, yünlerinden, yapağılarından, kıllarından bir zamana kadar giyimlik, döşemelik ve ticaret kumaşı verdi.
81. Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yapmış dağlarda sığınacağınız barınaklar var etmiş, sizi sıcaktan koruyacak elbiseler, savaşta koruyacak zırhlar kılmış, bunları size vermiştir. Müslüman olasınız diye size olan nimetini işte böylece tamamlar.
82. Eğer yüz çevirirlerse sana düşen ancak açıkça tebliğden ibarettir.
83. Allah'ın nimetini hem bilirler, hem de inkâr ederler. Zaten onların çoğu kâfirlerdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre "bir bedevî Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve ondan (kendisine bir şeyler vermesini) istemiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ona:
"Allah, evlerinizi sizin için bir sükun ve huzur yeri yaptı." (âyet: 80) âyet-i kerimesini okumuş. Bedevi:
"Evet." demiş. Sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ona:
"Ve size hayvan derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler verdi." (âyet: 80) âyet-i kerimesini okumuş, bedevi yine:
"Evet." demiş. Sonra âyet-i kerimenin devamını okumuş, bedevi hep evet, diyormuş. Sonunda
"Müslüman olasınız diye size olan nimetini işte böylece tamamlamıştır." (âyet: 81) kısmına ulaşınca bedevi (kızarak) kalkıp arkasını dönmüş gitmiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ:
"Allah'ın nimetini hem bilirler, hem de inkâr ederler. Zaten onların çoğu kâfirlerdir." âyet-i kerimesini indirmiştir."[57]

90. "Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasmız diye size öğüt verir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Şuayb b. Muhammed b. Beyhakî'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Ebû'l-Ezher'den, o Ravh b. Ubade'den, o Abdu'l-Hamid b. Behram'dan, o Şehr b. Havşeb'den, o da Abdullah b. Abbas'tan bize şu rivayette bulundu;
"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de, evinin avlusunda oturduğu bir sırada Osman b. Ma'zun kendisine uğradı. Osman Rasulullah (s.a.v.)'ın yüzüne tebessüm edip baktı. Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Otursana" buyurdu. O da:
"Pekala" deyip Rasulullah (s.a.v.)'in karşısına oturdu. Osman Rasulullah (s.a.v.)'la konuşurken, Rasulullah (s.a.v.) gözünü göğe doğru kaldırıp bir müddet baktı. Sonra gözünü indirmeğe başladı. Nihayet sağ tarafına doğru yere indirdi. Sonra oturma arkadaşı olan Osman'dan yüz çevirip gözünü indirdiği yere döndü. Derken kendisine söylenileni anlamaya çalışıyormuş gibi başını sallamaya başladı. Sonra ilk yaptığı gibi tekrar gözünü göğe doğru kaldırdı. Gözüyle ancak kendisinin görebildiği zatı, gökte kayboluncaya kadar izledi. Sonra ilk oturuşunda olduğu gibi

Osman'a döndü. Osman dedi ki:
"Ey Muhammed, seninle daha önceki oturmalarımda ve sana gelmelerimde seni, sabahleyin yaptığın gibi yaptığını görmedim." Rasulullah (s.a.v.):
"*Benim ne yaptığımı gördün ki?"* buyurdu. Ben de dedim ki:
"Gözün göğe doğru çevrildi. Sonra sağ tarafına doğru indirdin. Gözünü indirdiğin tarafa dönüp beni kendi halime bıraktın. Sanki sana denilen bir şeyi anlamaya çalışıyormuş gibi başını sallamaya başladın." O:
"Sen bunu kavrayabildin demek" buyurdu. Osman:
"Evet" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Sen otururken az önce Allah'ın elçisi Cibril (a.s.) bana geldi" buyurdu. Osman:
"Allah'ın elçisi mi?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.):
"Evet" buyurdu, Osman:
"Peki O sana ne dedi?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder, tutasınız diye size öğüt verir."âyetini söyledi" diye cevap verdi. Osman dedi ki:
"İşte bu, imanın kalbimde tam yerleştiği vakitte vaki olmuştu ve ben böylece Muhammed (s.a.v.)'i sevmiş oldum."[58]
2- Osman ibn Maz'ûn anlatmaya şöyle devam eder:
Hemen Ebu Talib'e gittim ve gördüklerimi haber verdim.
"Ey Kureyş topluluğu, kardeşimin oğluna tabi olun, doğru yola ulaşmış olursunuz. Söylediklerinde doğru olsun, yalancı olsun; o size ancak güzel ahlâkı emrediyor." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), amcasından bu yumuşaklığı görünce imanı konusunda tamâa kapılarak:
"Ey amca, insanlara, bana uymalarını emrediyor da kendini bırakıyor musun?" deyip imana gelmesi için ısrar ettiyse de o, iman etmemekte diretti ve işte bunun üzerine de: *"Elbette sen, sevdiğini hidayete ulaştıramazsın..."*[59] âyet-i kerimesi nazil oldu.[60]

91. Ahidleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini yerine getirin. Pekiştirdiğiniz yeminleri bozmayın. Çünkü Allah'ı üzerinize kefil yapmışsınızdır. Muhakkak ki Allah yapmakta olduklarınızı bilir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde ve Mücâhid bu âyet-i kerimenin câhiliye devrinde "iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak" üzere yapılmış plan ahidleşmeler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[61]
2- İbn Zeyd'den gelen bir rivayet bunu biraz açar: Câhiliye devrinde bir kabile, bir başka kabile ile antlaşmış ve birbirlerine ahd vermişlerdi. Bu antlaşmalı kabilelerden birisine bir başka kabile geldi ve:
"Biz, onlardan daha çoğuz, daha güçlüyüz ve sizden düşmanlarının baskınını daha iyi savarız; binaenaleyh onlarla antlaşmanızı bozun, gelin bize dönün" dediler, onlar da eski antlaşmalı oldukları kabile ile antlaşmalarını bozarak bu yeni kabile ile anlaştılar. İşte âyet-i kerime ile kastedilenler bunlardır.[62]
3- Mezîde ibn Câbir'den rivayet edildiğine göre; Bu ayet Peygamberimiz (s.a.v.) in bey'atı hakkında nazil oldu. Müslüman olanlar İslâm üzerine biat ediyordu. Bunun üzerine *"...Allah adına verdiğiniz sözü yerine getirin. "* ayeti nazil oldu. Yani her ne kadar müslümanlarm sayısı az, müşriklerin sayısı çok olsa bile, Muhammed (s.a.v.) ve Ashabının azlığı ve müşriklerin çokluğu, sakın İslâm üzerine yaptığınız bey'ati bozmanıza sebep olmasın.[63]
4- Büreyde'den rivayet edildiğine göre; Bu ayet Peygamberimiz (s.a.v.)'in bey'atı hakkında nazil oldu.[64]
5- Taberî bu rivayetleri verdikten sonra der ki:
"Ayet-i kerimenin müslümanların sayısının az, müşriklerin sayılarının ise çok olmasından korkarak Rasûlullah (s.a.v.) ile yaptıkları bey'ati bozmaktan nehyolunanlar hakkında inmiş olması da, anlaşmış oldukları kabilenin sayılarının az olması sebebiyle onlarla olan anlaşmalarını bozarak sayıları daha çok olan başka bir kabile ile anlaşmaya kalkışanlar hakkında inmiş olması da, bundan başka bir sebeple inmiş olması da caizdir. Bunlardan birisini diğerine tercih etmemizi sağlıyacak bilgiden mahrumuz. Ayet-i kerime bunlardan hangisi hakkında inmiş olursa olsun bu, hükmünün umumî olmasına engel değildir ve âyet-i kerime bunların hepsi hakkında geneldir."[65]

92- Ve bir ümmet, diğer bir ümmetten sayıca ve malca daha fazla olduğu için yeminlerinizi aranızda hile vesilesi edinerek, o ipliğini kat kat kuvvetle büktükten sonra sökmeye çalışan karı gibi olmayın! Her halde Allah sizi onunla imtihan eder ve elbette o ihtilâf etmekte olduğunuz şeyleri kıyamet günü size muhakkak beyan edecektir!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Bekir İbni Ebî Hafs'dan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Saîde el-Esediyye mecnun bir kadındı. Kıl ve lif toplardı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [66]

95. Allah'ın ahdini az bir pahaya satıp değişmeyin. Eğer bilirseniz Allah katında olan sizin için en hayırlı olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre bir arazi hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek hasımlaşan iki kişi hakkında nazil olmuştur. Arazi sahibi ve davacı olarak İdân ibn Eşû' (veya İbn Esva', veya Rabîa ibn Abdan ya da Rabîa ibn Aydan) ve davalı olarak İmruu'1-Kays ibn Abis el-Kindî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler. Bunlardan İmruu'1-Kays hemen yemin etmeye davranmış, ancak Hz. Peygamber onu

duraklatmış ve bu hadise üzerine bu âyet-i kerime inmiş.[67]

97. Kadın olsun, erkek olsun her kim, mü'min olarak salih amel işlerse ona hoş bir hayat yaşatacağız ve mükâfatlarını yapmakta olduklarından daha güzeli ile ödeyeceğiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetinde bu âyet-i kerimenin de biraz önceki âyet-i kerimede adı geçen ve bir arazi hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek hasımlaşan iki kişiden biri olan İmruu'l-Kays'ın yemin etmekten vazgeçerek arazinin sahibi lehine davadan çekilmesi üzerine indiği rivayet edilmiştir.[68]

101. Biz, bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman, Allah ne indirdiğini gayet iyi bilirken onlar: "Sen sadece uyduruyorsun. " derler. Hayır, tam aksine onların çoğu bilmezler.
102. De ki: "Onu Rûhu'l-Kuds, mü'minlerin imanını pekiştirmek, müslümanlara bir hidayet ve müjde olmak üzere Rabbının katından hak ile indirmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet "Muhammed Ashabı'yla eğleniyor. Bugün onlara birşey emrediyor, yarın ise onu onlardan yasaklıyor. Yahut onlara, kendilerine daha kolay olacak şeyi getiriyor. O Kur'an'ı kendi tarafından uyduran bir iftiracıdan başka birşey değil" diyen müşrikler hakkında inmiştir. İşte bu sebeple Allah Teala bu ve sonraki âyetleri indirdi.[69]
2- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de müşriklerin: "Vallahi Muhammed ashabıyla alay ediyor..." dedikleri ayrıntısına yer verilmektedir.[70]
3- İbn Abbas (r.a.) şöyle der:
"İçinde şiddet (va'îd) bulunan bir ayet inip, onun peşine daha yumuşak bir ayet inince Kureyş kâfirleri;
"Vallahi Muhammed, taraftarlarıyla alay ediyor. Bugün birşeyî emrediyor, yarın aynı şeyi yasaklıyor. O, bütün bunları kendinden söylüyor" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu ayeti indirdi."[71]

103. "And olsun ki: "Ona elbette bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kast ettikleri kimsenin dili yabancıdır, Kur'an ise fasih Arabçadır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Nasr Ahmed b. İbrahim el-Müzekkî, Ebû Abdillah Muhammed b. Hamdan ez-Zahid'den, o Abdullah b. Muhammed b. Abdu'l-Aziz'den, o Ebû Hişam er-Rıfaî'den, o İbn Fudayl'dan, o Huseyn'den, o Abdullah b. Müslim el-Hadrami'den bize şu rivayette bulundu:
Abdullah b. Müslim dedi ki:
"Aynu't-Temr Ahalisi'nden, Yesar ve Cebr isimlerinde iki kölemiz vardı. Bunlar, kendi dilleriyle kendilerine ait bir kitap okurlardı. Rasulullah (s.a.v.) bu iki gence okumalarını emreder ve okuyuşlarını dinlerdi. İşte bu yüzden müşrikler:
"O iki gençten talim görüyor (yani birşeyler öğreniyor)" diye iddia etmeye başladılar. Derken Allah Teala bu âyeti indirip onları yalancı çıkardı."[72]
2- İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatır:
"Rasulullah (s.a.v.), Mekke'de adı Bal'am olan bir köle tanırdı. Bu kölenin dili Arapça değil yabancıydı.[73] Müşrikler Rasulullah'ı (s.a.v.) bu kölenin yanına girip çıkarken görmüşler ve: "Ona (bu söylediklerini) olsa olsa Bal'am öğretiyor olmalı" demişlerdi. İşte onların bu sözleri üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu."[74]
3- Razi bu kölenin künyesinin Ebu Meysere olduğunu, Rumca konuştuğunu kaydediyor.[75]
4- Husayn kanalıyla Ubeydullah ibn Müslim[76]'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Benim, birisinin adı Yesâr, diğerininki de Cebr olan iki kölem vardı. Bunlar Sicilyalı (Hristiyan) idiler. (Kendi dinlerinin) kitabı (İncil)'i okurlar ve ilimlerini bilirler, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de bazan onlara uğrar ve okumalarını dinlerdi. (Kureyşliler):
"Muhammed (bu söylediklerini) ancak o ikisinden öğreniyor." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[77]
5- Beyhakî ve Adem ibn Ebî İyâs rivayetlerinde bu kölelerin kılıç ustası oldukları, Kureyş müşriklerinden bazılarının bu kölelerden birine:
"Muhammed'e (söylediklerini) sen öğretiyorsun." demeleri üzerine bu kölenin:
"Hayır, tam aksine o bana öğretiyor." dediği ayrıntısına da yer verilmektedir.[78]
6- Rivayete göre Rasulullah (s.a.v.) Merve'de Cebr adında hristiyan bir kölenin yanında oturuyordu. Cebr ise kitap okuyordu. Müşrikler dediler ki:
"Vallahi Muhammed'in getirdiğini ona Rum asıllı Cebr'den başkası öğretmiyor." Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi."[79]
7- Muhammed ibn İshâk es-Sîre'sinde anlatıyor:
"Bana ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.v.), Merve'de Hadramî oğullarından birinin Cebr adındaki kölesi'nin dükkânında çokça otururdu. Buna dayanarak müşrikler:
"Vallahi Muhammed'e, getirdiklerinin çoğunu ancak Hadramî oğullarının kölesi olan bu Hristiyan Cebr öğretiyor." dediler de Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[80]

[81]

Kureyş, "Hadramî oğullarının kölesi, Hatice'ye; Hatice de Muhammed'e öğretiyor!" diyorlardı.

8- İkrime ve Katâde'den bu kölenin adının Ya'îş olduğu da rivayet edilmiştir.[82]

9- Bunun, kendisine Yaîş denilen Amir İbn Lüeyyoğullarının bir kölesi olduğu ileri sürülmüştür. Bu köle, çeşitli kitaplar okurdu.[83]
10- İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre de "Muğîra oğullarının Ya'îş adında bir kölesi varmış ve bu köle Tevrat okurmuş. İşte müşrikler:

"Muhammed bundan öğreniyor." demişler de âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş.

İkrime'den gelen başka bir rivayette de Ya'îş, Amir ibn Luay oğulları kölesi ve rum olarak gösterilmiştir."[84]

11- Bu hristiyan köle başka rivayetlerde "Utbe ibn Rabîa'nın kölesi Addâs[85], Huvaytıb ibn Abdu'l-Uzzâ'nın kölesi Abis ve İbnu'l-Hadramî'nin kölesi Yesâr Ebû Fükeyhe" olarak verilmiş ve bu son ikisinin müslüman oldukları da da kaydedilmiştir.[86]
12- Dahhâk ibn Müzâhim, bu âyet-i kerimede kastedilen kişinin (Hz. Peygamber'e öğrettiği iddia edilen kişinin) Selmân el-Fârisî olduğunu söylemişse de Selmân Medine-i Münevvere'de müslüman olduğu, âyet-i kerime de mekkî olduğu için bu görüş kabul görmemiştir.[87]
13- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu isimleri sayıp dökmenin bir faydası yoktur. Netice olarak diyebiliriz ki, o müşrikler, Hz. Muhammed'i, bu sözleri başkasından öğrenmek, daha sonra da onları kendiliğinden izhâr etmek ve bu hususta yalan söyleyerek onları vahiy yoluyla öğrendiğini iddia etmekle itham etmişlerdir."[88]

106. "Gönlü imanla dolu olduğu halde, zor altında olan kimse müstesna, inandıktan sonra Allah'ı inkar edip, gönlünü kafirliğe açanlara Allah katından bir gazap vardır; büyük azap da onlar içindir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l. Daha önce (En'âm: 6/93 âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Taberî'nin Suddî'den rivayetle tefsirinde zikrettiği bir haberde Abdullah ibn Sa'd ibn Ebî Serh'in *"Allah Azîz'dir, Hakîm'dir."* şeklinde gelen bir vahyi "Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir." şeklinde veya *"Allah Semî'dir, Alîm'dir."* şeklinde gelen bir vahyi değiştirerek "Allah Alîm'dir, Hakîm'dir." şeklinde yazdığı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorduğunda da:
"Evet ikisi eşittir, aralarında fark yoktur." cevabını aldığı; bunun üzerine kuşkuya kapılarak:
"Eğer Muhammed'e vahyolunuyorsa bana da vahyolundu; eğer ona bunları Allah indirmişse ben de Allah'ın indirdiği gibi indirdim." deyip irtidad ettiği ve müşriklere iltihak ettiği; orada İbnu'l-Hadramî'ye veya Abdüddâr oğullarına Ammâr ve Cubeyr'i jurnalleyerek müşrikler tarafından işkence edilmelerine sebep olduğu bu âyetin işte bu İbn Ebî Serh ile onun tarafından jurnallenen Ammâr ve Cubeyr hakkında nazil olduğu anlatılmaktadır.[89]
2- Mücahid dedi ki:
"Bu âyet, Mekkeliler'den iman eden bir grup insan hakkında inmiştir. Medine'de bulunan müslümanlar bunlara;
"Hicret edin. Zira siz bize hicret etmedikçe biz çoğalıp kuvvetlenemeyiz" diye mektup yazmışlardı. Bunlar da Medine'ye hicret etmek üzere yola çıktılar. Derken Kureyş yolda yetişip bunları cebren fitneye düşürdü. Onlar da müslüman olmayı kötü görerek inkar ettiler. İşte bu âyet onlar hakkında inmiştir."[90]
3- İbn Abbas'ın rivayetine göre bu âyet, Ammar b. Yasir hakkında inmiştir. Müşrikler onu, babası Yasir'i annesi Sümeyye'yi, Saheyb'i, Bilâl'ı, Habbab'ı ve Salim'i yakalayıp kendilerine işkence yapmışlardı. Sümeyye'ye gelince, o, iki deveye bağlanıp önünden mızraklandı. Ona müşrikler tarafından:
"Sen erkekler için müslüman oldun" diye iftira olundu ve nihayet öldürüldü. Kocası Yasir de öldürüldü. Onlar İslam uğrunda öldürülen ilk şehitlerdir. Ammar'a gelince, o, müşriklerin istediklerini zorbalıkla sadece diliyle onlara söyledi. Bu yüzden Rasulullah'a, Ammar'ın inkâr ettiği haber verildi. O ise:
"Hayır, muhakkak ki Ammar tepeden tırnağa kadar iman doludur. İman onun etine kanına karışmıştır" buyurdu. Nihayet Ammar ağlar bir vaziyette Rasulullah (s.a.v.)'a geldi. Rasulullah (s.a.v.) onun göz yaşlarını siliyor ve şöyle buyuruyordu:

"Eğer onlar sana yine işkence yaparlarsa, demiş olduğun bu sözü tekrar de." Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[91]
4- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Nebi Aleyhisselâm, Medine'ye hicret etmeyi isteyince, müşrikler Bilal, Habbâb ve Ammâr İbni Yâsir'i yakaladılar. Ammâr onlara takıyye ile onların hoşuna gidecek bir kelime söyledi. Rasûlullah'a döndüğü zaman bunu anlattı. Aleyhisselâm:
"Bu kelimeyi söylerken kalbin nasıldı, söylediğin kelimeden dolayı rahat ve razı mıydı?" diye sordu. Ammâr:

"Hayır ya Rasûlallah." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[92]
5- Başka bir rivayette müşriklerin Ammâr'ı "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sövmeye ve kendi tanrılarını hayırla yâdetmeye zorladıkları, onun da yapılan işkenceye dayanamıyarak onların bu isteklerini yerine getirip kurtulduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiği, Efendimiz'in:
"Arkanda ne bıraktın?" sorusuna:
"Şerri bıraktım, çok kötü şeyler oldu ey Allah'ın elçisi, sana sövdüm, onların tanrılarını hayırla andım." dediği, Efendimiz'in:
"Kalbini nasıl buluyorsun?" sorusuna

"İmanla dolu ve huzurludur." cevabı üzerine Efendimiz'in kendisine bu ruhsatı verdiği ayrıntılarına yer verilmiştir.[93]
6- İbn Sîrîn'den rivayete göre ise Ayyaş ibn Rabî'a hicret etmişken annesi, o dönünceye kadar bir gölgede durmıyacağına, doyuncaya kadar yemek yemiyeceğine yemin etmiş de bunu duyan Ayyaş, Mekke'ye geri dönmüş. Orada da müşrikler kendisine işkence yaparak dinini terketmeye zorlamışlar ve o da Ammâr gibi onların, söylemesini istediklerinden bazısını söylemiş ve işte bu âyet-i kerime onun hakkında [94]

nazil olmuş.
7- Hadramî'nin kölesi Cebr de bunlardandır. Efendisi onu zorlamış, o da bunun üzerine (lisânen) küfre girmişti. Daha sonra, hem efendisi hem de kendisi müslüman olmuşlar, hem de öyle güzel olmuşlar ki, hicret dahi etmişlerdir. [95]
8- Mukatil de der ki:
"Bu âyet-i kerime Abdullah ibn Sa'd ibn Serh el-Kuraşî, Mikyes ibn Subâbe (veya Dubâbe), Abdullah ibn Enes ibn Hatal, Tu'me ibn Ubeyrık, Kays ibnu'l-Velîd ibnu'l-Muğîra ve Kays ibnu'l-Fâkih el-Mahzûmî hakkında nazil olmuştur."[96]

110. "Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Mekkelilerden bazıları müslüman olmuş, fakat imanlarını gizlemişlerdi. Bedr günü müşrikler bunları da beraberlerinde çıkarmışlar ve müşrikler safında yer alan bu gizli müslümanlardan bazıları savaşta ölmüştü. Müslümanlar:
"Onlar da bizim arkadaşlarımızdılar. Müşrikler safında savaşmaya zorlandılar; binaenaleyh onlar için istiğfarda bulunun." demişlerdi. Bunun üzerine *"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki:.."[97]* âyet-i kerimesi nazil oldu. Medine'deki müslümanlar bu âyet-i kerimeyi, Mekke'de kalıp imanlarını gizleyen kimselere yazıp gönderdiler ki onların müşrikler arasında kalarak ölmeleri halinde özürleri kabul edilmiyecektir. Bunun üzerine kalan mü'minler Mekke'den Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Onların Mekke'den çıktığını duyan müşrikler onları takiple yakaladılar ve tekrar Mekke'ye götürdüler. Onlardan bazıları bu fitneye kapılıp imanlarından döndüler. Bunlar hakkında da *"İnsanlardan öyleleri vardır ki "Allah'a iman ettik derler de Allah yolunda eziyete uğratıldıklarında insanların fitnesini Allah'ın azabı imiş gibi tanır..."[98]* âyet-i kerimesi nazil oldu. Medineli müslümanlar bu sefer bu âyet-i kerimeyi yazıp Mekke'de kalan gizli mü'minlere gönderdiler de o imanlarını gizleyenler iyice üzülüp bütün hayırlardan umutlarını kestiler. Bunun üzerine onların hakkında bu âyet nazil oldu. Medineli müslümanlar bu âyet-i kerimeyi de yazarak Mekke'de imanlarını gizleyenlere gönderdiler ve dediler ki:
"Allah sizin için bir çıkış yolu gösterdi." Bu mektup üzerine kalan mü'minler Mekke'den, Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bu sefer de müşrikler çıkışlarını iştip peşlerine düştüler. Onlara yetiştiler, kaçıp kurtulabilenler kurtuldu, kaçamıyanlar da müşrikler tarafından öldürüldü."[99]
2- Katade dedi ki:
"Bize zikrolunduğuna göre Allah Teala bu âyetten önce "Mekkeliler'in hicret etmedikçe müslümanlıklarının kabul olunmayacağı" na dair âyeti indirince Medine'li müslümanlar bu âyet hakkında Mekke'li müslümanlara mektup yazdılar. Bu haber onlara varınca yola çıktılar. Derken müşrikler arkalarından onlara yetişip geri çevirdiler. Bunun üzerine *"Elif. Lam. Mîm. İnsanlar imtihan olunmaksızın "inandık" demeleriyle kendi hallerine bırakılacaklarını mı sandılar."[100]* âyeti indi. Bu sefer Medineliler, bu âyet hususunda Mekkelilere yazdılar. Bunun üzerine Mekkeliler, yola çıkacaklarına, şayet Mekkeli müşrikler, kendılerine yetiştikleri takdirde kurtuluncaya, yahut Allah'a kavuşuncaya kadar onlarla savaşacaklarına dair aralarında biat ettiler. Nihayet müşrikler onlara yetişti. Onlar da müşriklerle savaşıp kimi öldürüldü kimi de kurtuldu. İşte Allah Teala bu âyeti bu yüzden indirdi."[101]
3- Ömer ibnu'l-Hakem'den rivayet edilen haber ise biraz daha farklı. Şöyle ki:
"Ammâr ibn Yâsir'e o kadar işkence edildi ki artık ne söylediğini bilmez hale geldi. Suheyb'e o kadar işkence edildi ki ne söylediğini bilmez hale geldi. Ebu Fükeyhe'ye işkence edildi de ne söylediğini bilmez bir hale geldi. Bilâl, Amir ibn Füheyre ve başka müslümanlar da böyle. İşte bu âyet-i kerime bunlar hakkında nazil olmuştur."[102]
4- Ammâr b. Yâsir, Suheyb, Habbâb b. el-Eret, Bilâl, Amir b. Fuheyre ve Ebû Huzeyfe'nin kölesi Kureyşliler tarafından acımasızca işkence edilirlerdi; o derece ki, ne söylediklerini bilmez hale gelirlerdi. Bu âyeti kerime onlar hakkında nazil olmuştur.[103]
5- İbn Ebî Hatim'in Katâde'den rivayetinde bu işkenceye uğratılanlardan birisi olarak Ebu Cehl'in süt kardeşi veya ana bir kardeşi Ayyaş da zikredilmektedir.[104]
6- Hâzin tefsirinde bunlara ilâve olarak diğer bazı zayıf müslümanlar da zikrediliyor. Şöyle ki: Bu âyet-i kerime Ebu Cehl'in süt veya ana bir kardeşi olan Ayyaş ibn Rabîa, Ebu Cendel ibn Süheyl ibn Amr, (Halid ibnu'l-Velîd'in kardeşi) el-Velîd ibnu'l-Velîd ibnu'l-Muğîra, Seleme ibn Hişâm ve Abdullah ibn Esed es-Sekafî hakkında nazil olmuştur. Müşrikler bunları işkenceye tabi tutmuşlar; onlar da müşriklerin şerrinden kurtulabilmek için onların istedikleri şeyleri söylemişler, daha sonra hicret ederek Allah yolunda savaşmışlardır.[105]
7- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Hicret eden bu mü'minler Mekke'de idiler. Derken başlarına bir fitne (belâ) geldi ve irtidâd ettiler. Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında şüpheye düştüler. Sonra tekrar müslüman olup, hicret ettiler. İşte bu ayet onlar hakkında nazil oldu." [106]
8- Bu ayetin, Abdullah b. Said b. Ebî Sarh hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. O, irtidad etmişti. Mekke'nin fethi günü, Hz Peygamber (s.a.v.), onun öldürülmesini emretti. Bunun üzerine Osman (r.a), onun için aman diledi ve Hz. Peygamber de bu amanı verdi. Daha sonra o güzel bir müslüman oldu.

Bu rivayet, ancak biz bu sûreyi medenî kabul ettiğimizde yahut da bu sûredeki bu ayeti medenî saydığımızda geçerli olur. [107]
9- Neseî'de İbn Abbâs'tan gelen bir rivayet çok daha farklı. Onda da, âyet-i kerimenin muhtevası ile uyumlu görünmemekle birlikte, bu âyet-i kerimenin Abdullah ibn Ebî Serh hakkında nazil olduğu şöyle anlatılır:

İbn Abbâs'tan rivayette o *"Kalbi iman üzere sabit ve bununla mutmain olduğu halde ikraha uğratılanlar dışında kim, imanından sonra Allah'ı tanımaz, fakat sinesini küfre açarsa Allah'ın gazabı onların başınadır. Onlaradır en büyük azâb."* âyet-i kerimesi hakkında şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime daha sonra nesholundu ve bundan istisna edilerek *"Hem Rabbın, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda savaşan ve sabredenlerle birliktedir. Muhakkak ki Rabbın bundan sonra da Gafur'dur, Rahîm'dir."* buyruldu. O (bu âyet-i kerimede istisna edilen) Abdullah ibn Ebî Serh'tir. Hz. Peygamber (s.a.v.) için vahy yazardı (vahy kâtibi idi). Şeytan ayağını kaydırdı (da irtidad edip) müşriklere katıldı. Rasûlullah (s.a.v.), Mekke'nin fethi günü kanını heder etmişken Hz. Osman ibn Affân'ın himayesine girdi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de onun himayesini geçerli kabul buyurdu.[108]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
Takiyye için küfür-inkâr sözünü söyleyen o zayıf ve âciz müslümanların da kastedilmiş olması muhtemeldir. Binâenaleyh ayetteki, *"fitneye uğratıldıktan sonra hicret edenler"* ifadesi, bu izahların herbirine de muhtemeldir. İfadenin lafzında, bunlardan birine muayyen olarak delalet eden birşey yoktur.
Bu ayet, küfrünü açıkça ifade eden, söyleyen kimse hakkında nazil olmuştur. Binâenaleyh ayetten murad, "Bu, kendisinde günah olmayan şeylerdendir. Hicret eder, cihadda bulunur ve sabrederse bu kimsenin hali, icbar edilmeyen kimsenin hali gibidir" manası olur. Eğer bu ayet irtidad eden kimse hakkında ise o zaman bundan maksat, "Tevbe edip dönmesi ve üzerine vacib olan şeyleri yerine getirmesi o kişiden bu ikabı giderir ve onun için Allah'ın mağfireti, rahmeti meydana gelir" manası olur. Ayetteki ba'dihâ kelimesindeki hâ zamiri, daha önce bahsedilen amallere râcidir. O ameller de, hicret, cihâd ve sabırdır.[109]
11- Allah teala bu âyet-i celilede, Mekke'de müşrikler tarafından ezilen ve dinden dönmeleri için çeşiü fitneler sürüklenen raustaz'af bir sınıfı zikretmektedir. Bunlar, ailelerini, mallarını, mülklerini terkederek Allah yolunda hicret etmişler, müminlerle birlikte kâfirlere karşı cihad etmişler ve metanet göstermişlerdir. İşte bu sebeple Allah teala, daha önce içine düştükleri fitneden dolayı onlan affettiğini ve onlara merhamet ettiğini beyan etmektedir,

125. Rabbının yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde tartış. Muhakkak ki Rabbın, yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erdirilmiş olanları da en iyi bilendir.
126. Eğer ceza verecek olursanız ancak size reva görülen cezanın misillemesiyle ceza verin. Sabrederseniz elbette bu, sabredenler için en hayırlı olandır.
127. Sabret, senin sabrın ancak Allah içindir. Üzülme onlara. Kurdukları düzenden dolayı da endişe etme.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimelerin nüzul zamanı hakkında başlıca üç rivayet vardır: Mekke'de, Uhud Gazvesinde, Mekke'nin fethi günü nazil olmuştur. Şimdi bu rivayetleri verelim:
1- a- Übeyy ibn Ka'b'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Uhud günü ensar'dan 64, Muhacirlerden de içlerinde Hamza'nın da bulunduğu 6 kişi şehid olmuş ve onlara müşrikler tarafından işkence edilmişti. Ensar (şehidlere işkence yapılmış olduğunu görünce):
"Bir gün biz de onlardan böylelerini öldürürsek elbette onlara daha fazlasını yapacağız." dediler. Mekke'nin fethi günü olduğunda Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi de bir adam:
"Bugünden sonra artık Kureyş yok!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Kavim (Kureyş)ten elinizi çekin, dört kişi müstesna (onları Ka'be'nin örtüsüne sarılmış halde bulsanız bile öldürün)." buyurdular.[110]
b- Suyuti diyor ki:
"Bunun zahiri, âyetin nüzulünün fethe kadar tehir etmesidir. Bundan önceki hadis bu âyetin nüzulünün Uhud günü olduğuna işaret ediyor."
İbnu Hassar bunların arasını şöyle cem etti:
"Ayet evvela Mekke'de, sonra ikinci olarak Uhud'da indirildi. Sonra üçüncü olarak fetih günü, Allahü Teâlâ'dan kullarına bir hatırlatma olarak indirildi."[111]
c- Hadisin Müsned'deki rivayetinde âyet-i kerimenin, bilinmeyen bir adamın (Mekke'nin fethi günü):
"Bugünden sonra Kureyş yok!" demesinden sonra âyet-i kerimenin nazil olduğu, Uhud günü
"Elbette biz onlara daha fazlasını yapacağız." diyenlerin de sadece ensar olmayıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı olduğu kaydedilmiştir[112] ki makama uygun olan da budur.[113]
2- a- Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mansurî, Ali b. Ömer el-Hafız'dan, o Abdullah b. Muhammed b. Abdulaziz'den, o Hakem b. Musa'dan, o İsmail b. Ayyaş'tan, o Abdulmelik b. Ebî Ganiyye'den, o Hakem b. Uteybe'den, o Mücahid'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Müşrikler Uhud Harbi'nde ölenleri bırakıp geri dönünce, Rasulullah (s.a.v.) dönüp Uhud şehitlerinin yanına geldi. Pek zoruna giden bir manzara gördü. Hamza'nın karnı yarılmış, burnu ve kulakları kesilmiş. Bu durum karşısında buyurdu ki:
"Eğer kadınlar üzülmeseydi, benden sonra da bir âdet olarak kalmasaydı, Allah Teala amcam Hamza'yı yırtıcı canavarların ve kuşların karınlarından çıkanp diriltsin diye elbette onu bu halde defnetmeden bırakırdım. Onun yerine müşriklerden mutlaka yetmiş kişi öldüreceğim."
Sonra bir parça kumaş istedi. O kumaşla Hamza'nın yüzünü örttü. Fakat şehidin ayakları açıkta kaldı. Bunun üzerine ayaklarına birazcık izhir otu koydu. Sonra önüne geçip üzerine on kere tekbir aldı. Sonra Hamza yerinde dururken diğer kişiler getirilmeye başlandı, Nihayet Rasulullah (s.a.v.) onların üstüne yetmiş kere namaz kıldı. Öldürülenler yetmiş kişi idiler. Bu şehitlerin defin işleri tamamlanınca mevzuyla alakalı bu âyet nazil oldu."[114]
b- İsmail b. İbrahim el-Vaiz, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Hafız'dan, o Abdullah b. Muhammed b. Abdu'l-Aziz'den, o Bişr b. Velid el-Kindî'den, o Salih el-Mürri'den, o Süleyman et-Teymî'den, o Ebû Osman en-Nehdî'den, o da Ebû Hureyre'den şöyle dediğini bize haber verdi:

"Peygamber (s.a.v.), Hamza (r.a.)'ya muttali olup, onu yere düşüp ölmüş bir vaziyette gördü. Rasulullah (s.a.v.) kalbini bundan, daha çok sızlatan birşey görmemişti.

"Vallahi sana bedel olarak onlardan yetmiş kişi öldüreceğim" buyurdu. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[115]
c- Taberânî'deki rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, amcası Hz. Hamza'ya işkence edildiğini görünce o zamana kadar duymadığı bir acı duyarak:
"Allah'ın Rahmeti senin üzerine olsun; çok sıla-i rahimde bulunur, çok hayır işlerdin. Senden sonrakilerin sana hüznü olmasaydı vahşi hayvanların içlerinden toplanıp haşrolununcaya kadar seni bu halde bırakmak beni sevindirirdi." dediği, sonra da orada dururken yemin ederek:
"Vallahi senin yerine, sana karşılık onlardan yetmişine işkence edeceğim." buyurduğu ve henüz yerinden ayrılmadan bu âyet-i kerimelerin nazil olduğu; bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, yemininin keffâretini vererek o isteğini (müşriklere işkence edeceğine dair sözünü) yerine getirmekten kendini alakoyduğu kaydedilmektedir.[116]
Bazı rivayetlerde ise şöyle denilmektedir:
"Kadınların hüzün içinde kalmalarından (yas tutmalarından) yahut benden sonra sünnet olmasından korkmasaydım. Allah'ın seni yırtıcı hayvanlar ile kuşların karınlarında diriltmesi için, olduğun gibi bırakırdım."[117]
d- Ebû Hassan el-Müzekkî, Ebû'l-Abbas Muhammed b. İshak'tan, o Yahya b. Abdu'l-Hamid el-Hammanî'den, o Kays'tan, o İbn Ebî Leyla'dan, o Hakem'den, Mukassim'den, o da İbn Abbas'tan, Hamza'nın öldürülüp kendisine müsle yapıldığı (burnunun ve kulaklarının kesildiği) gün Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu bize haber verdi:
"Eğer Kureyş'e karşı zafer kazanırsam ahdim olsun, onlardan yetmiş kişiye aynen böyle yapacağım." Bunun üzerine Aziz ve Yüce olan Allah bu âyeti indirdi. Ayet inince Rasulullah (s.a.v.):
"Bilakis sabredeceğiz ya Rab" buyurdu."[118]
e- Şa'bî ve İbn-i Cüreyc şöyle demişlerdir:
"Uhud savaşında müşrikler, Hz. Hamza ve diğer müslümanlardan öldürdükleri kimselerin vücutlarının çeşitli uzuvlarını kesip parçalamışlardır. Bunu gören müslümanlar:
"Yemin olsun ki Allah bizi onlara galip getirdiği zaman biz de onlara şöyle şöyle yapacağız" demişler ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş, cezaların aynen karşılığının verilebileceğini, bununla beraber yapılan ezaya aynıyla mukabele etmeyip affetmenin daha faziletli olacağını beyan etmiştir. Zira bu takdirde cezayı verme işi Allah'a havale edilmiş olur. Allah'ın ise daha âdil ceza vereceği muhakkaktır."
Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.[119]
f- Müfessirlerin rivayetinde, müslümanlar, Uhud Günü, karınları yarmak, tenasül organlarını kesmek ve fena bir halde kulak, burun kesmek gibi müslüman ölülerine yapmış oldukları muameleleri görünce bu manzara karşısında, şöyle demişlerdi:
"Eğer Allah, bizi onlara galip kılarsa, biz onların ölülerine daha fazlasını yapacağız. Onlara şimdiye kadar Arab'dan hiçbir kimsenin yapmadığı müsleyi yapacağız. Elbette yapacağız, elbette yapacağız." Rasulullah (s.a.v.) amcası Hamza (r.a.)'nın baş ucunda durdu. Burnunu, kulaklarını, cinsel organını kesip, karnını yarmışlardı, Utbe'nin kızı Hind, Hamza (r.a.)'nın ciğerinden bir parça alıp çiğnemiş, sonra yemek için yutmuştu. Fakat ciğer onun karnında çok kalmayıp onu dışan atmıştı. Bu haber Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştı da buyurdu ki:
"Eğer o ciğeri yeseydi (ve içinde kalsaydı), ebediyyen Hind Cehennem'e girmeyecekti. Hamza, cesedinden ateşe birşey sokmasından Allah'a daha değerli gelir."
Rasulullah (s.a.v.) Hamza'ya bakınca, o âna kadar kalbini ondan daha çok sızlatan birşeye bakmamıştı. Şöyle buyurdu;
"Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Şüphesiz sen, benim bildiğim, akrabayı görüp gözeten, çok hayır işler yapan bir kimse idin. Eğer ardından sana karşı hüzünlenme korkusu olmasaydı seni bu halde bırakmam ve böylece çeşit çeşit vahşilerin karınlarından çıkartılıp haşrolunman seni elbette sevindirirdi. Allah'a yemin olsun ki Eğer Allah Teala beni onlara üstün kılarsa, senin yerine onlardan yetmiş kişiye aynı muameleyi yapacağım." Derken Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"O halde sabrederiz" buyurup, yapmak istediği misillemeden vazgeçti ve yemininden ötürü de keffaret ödedi. Şeyh Ebû'l-Hasan:
"Bu makamda Hamza (r.a.)'nın öldürülmesi hadisesini zikretmemiz gerekiyor" demektedir."[120]
g- Amr b. Ebî Amr el-Müzekkî, Muhammed b. Mekkî'den, o Muhammed b. Yusuf'tan, o Muhammed b. İsmail'den, o el-Cufi'den, o Ebû Cafer Muhammed b. Abdillah'tan, o Huseyn b. Müsenna'dan, o Abdu'1-Aziz b. Abdillah b. Ebî Seleme'den, o Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya'dan, o babasından, o Muhammed b. es-Sakafî'den, o Said b. Yahya el-Emevî'den, o babasından, o Muhammed b. İshak'tan, o Abdullah b. Fadl b. Ayyaş b. Ebî Rabia'dan, o Süleyman b. Yesar'dan, o da Amr b. Ümeyye ed-Damrî'den bize şunu söyledi:
"Ben ve Ubeydullah b. Adiy b. Hıyar'la sefere çıkıp Hams'a uğradık. Oraya ayak bastığımızda, Ubeydullah b. Adiy bana:
"Var mısın, Vahşi'ye gidip, Hamza'yı nasıl öldürdüğünü ona soralım?" dedi. Ben de:
"İstiyorsan gidelim" dedim ve ona meseleyi sormak üzere yola çıktık. Bir adam bize dedi ki:
"Siz onu, evinin avlusunda bulacaksınız. O, alabildiğine sarhoş bir adamdır. Şayet onu ayık bulabilirseniz onu yalnız bir halde bulacaksınız ve istediğiniz şeylerin bir kısmını onun yanında bulabilirsiniz." Onun yanına vardığımızda kendisine selam verdik. Başını kaldırıp baktı.
"Hamza'yı nasıl öldürdüğünü bize anlatasın diye sana geldik" dedik. O da dedi ki:
"Ben, bu hadiseyi bana sorduğu vakit Rasulullah (s.a.v.)'a nasıl anlattıysam, size de öyle anlatacağım. Ben, Cübeyr b. Mut'im b. Adiy b. Nevfel'in kölesiydim. Cübeyr'in amcası olan Tuayme b. Adiy, Bedir Günü öldürülmüştü. Gün gelip, Kureyş, Uhud'a hareket edince Cübeyr b. Mut'im bana dedi ki:
"Şayet amcam Tuayme'ye karşılık, Muhammed'in amcası Hamza'yı öldürürsen, sen âzâdsın." Bunun üzerine savaşa çıktım. Ben Habeşî'ler gibi iyi mızrak atan bir Habeşî idim. Atışta hata ettiğim pek az olurdu. İnsanlarla karşılaşınca, Hamza'yı gözetlemeye çıktım. Nihayet onu ordunun ortasında, boz bir deve gibi heybetli gördüm. Karşısında hiçbir şeyin dayanamayacağı bir şekilde kılıcıyla insanları kırıp geçiriyordu. Allah'a yemin ederim ki ben onun için hazırlanıyor ve bana yaklaşması için bir kaya parçasını veya bir ağacı siper edinerek ondan saklanıyordum. O vakit Siba' b. Abdu'1-Uzza benden önce Hamza'nın karşısına çıktı. Hamza onu görünce:

"İşte buradayım ey bızırları[121] sünnet eden aşağılık kadının oğlu" diye haykırdı. Sonra da onu kılıçla vurdu. Vallahi o, avında hata etmedi. Ben kargımı elimde oynatıp dengeledim. Nihayet kargımı istediğim pozisyona getirince onu Hamza'ya fırlattım. Kargı, Hamza'nın kasığına yerleşti. Öyle ki yarıp arkadan iki uyluğu arasından çıktı. O halde iken beni öldürmek için benim bulunduğum yere gelmeye çalıştı. Fakat âciz kalıp yenik düştü. Ben de onu kendi haline bıraktım. Nihayet vefat etti. Sonra yanına gidip kargımı aldım. Sonra halkın yanına döndüm ve askerin içinde oturdum. Benim bu işten başka bir hacetim yoktu. Sadece âzâd olmak için Hamza'yı öldürmüştüm. Mekke'ye gelince hürriyetime kavuştum. Böylece Mekke'de İslâm yayılıncaya kadar orada kaldım. Sonra Taif'e çıktım.
Taif'liler müslüman olmak için Rasulullah (s.a.v.)'a elçiler gönderdiler. Bana da:
"Muhammed elçileri incitmez" denildi. Ben de onlarla birlikte yola çıktım. Nihayet (s.a.v.)'ın huzuruna vardım. Beni görünce:
"Sen Vahşi'sin öyle mi?" buyurdu,
"Evet" dedim.
"Hamza'yı sen öldürdün öyle mi?" buyurdu. Ben:
"Bu iş Siz'e ulaşan haber doğrultusunda oldu" dedim. Rasulullah (s.a.v.):
"Yüzünü bana göstermemeye gayret etsen olmaz mı?" buyurdu. Ben de derhal huzurundan çıktım. Nihayet Rasulullah (s a.v.) vefat edip, halk (yalancı peygamber) Müseylemetü'l-Kezzab'ın üzerine savaşa çıkınca dedim ki:
"Müseyleme'ye karşı elbette ben de çıkacağım. Belki onu öldürür de böylece Hamza'ya karşı işlediğim cürmü denkleştirmiş olurum" Sonra halkla beraber ben de çıktım ve Müseyleme"nin başına gelen iş oldu. Aynı kargıyla onu vurdum ve öldürdüm."[122]

3- Nehhâs ise âyet-i kerimenin Mekke'de nazil olduğunu ve nüzulünün Hz. Hamza'ya yapılan işkence ile bir ilgisinin olmadığını söyler.[123]
Bu âyet-i kerimelerin nüzul vaktini Mekke'de, Uhud'da, Mekke'nin fethi günü olmak üzere üç ayrı zamanda gösteren yukardaki rivayetlerin hepsi de sahih olmakla bazı âlimler (İbnu'l-Hassâr gibi) nüzulünün tekrarlandığını söylemekle rivayetlerin arasını cem'etmeye çalışmışlardır.[124]

---

[1] 41. âyetin tefsirine bk. Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/337.
[2] Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, 19/217.
[3] Alûsî, Rûhu'l-Meânî, 14/89.
[4] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 10/44.
[5] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 10/44.
[6] Alûsî, Rûhu'l-Meânî, 14/89.
[7] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr, 4/425.
[8] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr, 4/426; Alûsî, Rûhu'l-Meânî, 14/89-90.
[9] Enbiyâ: 21/1.
[10] Nahl: 16/1.
[11] Hûd: 11/8.
[12] İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hâtim; Alûsî, Rûhu'l-Meânî, 12/14.
[13] İbn Cerir et-Taberî. Camiu'l-Beyân, 14/52
[14] Kamer: 54/1.
[15] Enbiya: 21/1.
[16] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 230; İbnul-Cevzî. Zadu'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr, 4/426; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/398; Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, 19/219.
[17] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 230.
[18] Nahl: 16/1.
[19] Nahl: 16/1.
[20] İbni Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/397.
[21] Nahl: 16/1.
[22] Nahl: 16/1.
[23] İbn Ebî Hatim; İbn Cerîr; Abdullah İbni İmam Ahmed, Zevâidü'z-Zühd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/397.
[24] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 7/302.
[25] Hac Suresi, âyet: 47

[26] Ankebut Suresi, âyet: 53-54
[27] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 230-231.
[28] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/64.
[29] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[30] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/68.
[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[32] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/73, ed-Dürr: 4/18. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 231; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/398.
[33] İbn Kesîr, Tefsîru''l-Kur'âni'l-Azîm, 4/491.
[34] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 231; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/398-399; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 4/448.
[35] İbn Cerîr; İbn Ebi Hatim.
[36] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 14/145.
[37] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 14/146.
[38] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 273.
[39] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[40] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/203.
[41] Yûnus: 11/2.
[42] Zuhruf: 43/32.
[43] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 1/213-214.
[44] Musannif bu hadisi senedsiz zikretmiştir. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/75, ed-Dürr: 4/118. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 231.
[45] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 4/455.
[46] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[47] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/77.
[48] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[49] Tekvir: 81/8-9
[50] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[51] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/93; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[52] Senedinde bulunan Vüheyb b. Halid, sika iken ölümünden önce durumunun değiştiği sabittir. İbn Cerir; İbn Ebi Hatim; ed-Dürr: 4/135.
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 231-232; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 14/197.
[53] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/399-400; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/101.
[54] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/98.
[55] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/545.
[56] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 14/195.
[57] İbn Ebî Hâtim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/511; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/400-401.
[58] Senedi hasen derecesindedir. Ahmed; Müsned: 1/318, Suyuti; ed-Dürr: 4/128; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 232-233.
[59] Kasas: 28/56.
[60] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 20/100.
[61] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/110; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 14/220.
[62] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/401.
[63] İbn Ebî Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/110; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/517.
[64] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/110.
[65] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 14/110-111.
[66] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/402.
[67]

İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 4/487; Kurtubî, Camiu’l-Beyan, 10/114.
[68] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 4/488.
[69] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 233.
[70] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 4/491.
[71] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb,.
[72] İbn Cerir: 14/120, Suyuti; Lübab: s. 163. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 233.
[73] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 20/117.
[74] İbn Cerir zayıf senedle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/403.
[75] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 20/117.
[76] el-Kuraşî veya el-Hadramî Bak: İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Gâbe. 3/531.
[77] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 1/224-225.
[78] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 14/233.
[79] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/177.
[80] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/523.
[81] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 20/117.
[82] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/523.
[83] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 20/117.
[84] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 4/492.
[85] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 20/117.
[86] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/117.
[87] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/524.
[88] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[89] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 7/181.
[90] Mürsel hadistir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 234; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/405.
[91] İbn Merdüyeh; Beyhakî, Delâil; Müsned, 4/69-90; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 14/122, ed-Dürr: 4/131; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 234; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/180; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[92] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/404-405.
[93] İbn Cerir; İbn Merdüyeh; Beyhakî, Delâil; Müsned, 4/69-90; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 25/237-238.
[94] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 4/495.
[95] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[96] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 4/495; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/118.
[97] Nisa: 4/97.
[98] Ankebût: 29/10.
[99] İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hatim; Beyhakî, Sünen; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/148: İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/176-177, 1 numaralı dip not.
[100] Ankebût: 29/1-2.
[101] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 234-235.
[102] İbn Sa'd, Tabakât; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/405.
[103] İbn Sa'd, Tabakat.
[104] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 14/240.
[105] Alâuddin Ali ibn Muhammed el-Hâzin Lübâbu't-Te'vîl fi Maâni't-Tenzîl, (Mecmûatu't-Tefâsîr içinde), İstanbul Matbaa-i Amire 1317, 3/646.
[106] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[107] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[108] Nesaî, Tahrîmu'd-Dem. 15, hadis no: 4066.
[109] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[110] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 16/2, hadis no: 3129; Taberânî el-Mu'cemu'l-Kebîr, Bağdad, 1399/1979, 3/157, hadis no: 2937; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti,

Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/406.

[111] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/406.

[112] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 5/135.

[113] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/555.

[114] Zayıf hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 235.

[115] Hakim; Müstedrek: 3/197, Heysemi; Mecma': 6/119, Suyuti; ed-Dürr: 4/135. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 235-236. Bezzâr, Beyhakî, Delâil’in-Nübüvve; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/405; Ibnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesir, 4/504.

[116] Taberânî, el-Mu'cemu'1-Kebîr, 3/156-157, hadis no: 2936.

[117] Bezzâr; Tabarâni.

[118] Senedinde üç tane sakatlık var:

l- "Munkatı' "dır. Yani raviler arasında kopukluk var. Tehzibu't-Tehzib: 2/373.

2- Hemmanî, hadis hırsızlığı ile damgalıdır. Takrîb: 2/352.

3- Kays b. Rabi' doğruluk meziyyeti yaşlanınca değişmiş.

İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 236.

[119] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/250-251.

[120] Hakim; Müstedrek: 3/197, Heysemi; Mecma': 6/119, Suyuti; ed-Dürr: 4/135. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 236.

[121] Bızır, Arapça bir kelime olup kadınların cinsel organında bulunan Klitoris bezi (dilcik) demektir. Arabistan’da kızların bu organı sünnet ettirilir. Sünnet edilen kadına aşağılık gözüyle bakılmasının adet olduğu Arab örfünde, annesi sünnetçi bir kadın olan Siba' b. Abdu'l-Uzza'ya Hz Hamza, harb esnasında bu yolla hakaret etmiş.

[122] Buhari; Meğazi: 4072, Ahmed; Müsned: 3/501. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 236-238. Taberânî, el-Mu'cemu'1-Kebîr, Bağdad 1399/1979, 3/160-162, hadis no: 2946.

[123] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 14/257.

[124] Bak: Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, 1/227.

17- İSRÂ SURESİ

Mushaftaki sıralamada on yedinci, iniş sırasına göre ellinci sûredir. Kasas sûresinden sonra, Yûnus sûresinden önce Mekke döneminde inmiştir. 26, 32-33, 60, 73-74, 80, 107-111. âyetlerle diğer bazılarının Medine'de indiği yolunda değişik rivayetler varsa da, büyük ihtimalle tamamı Mekke'de nazil olmuştur. İbn Âşûr, bu rivayetlerin, süz konusu âyetlerin içerdiği hükümlerin Medine dönemindekilerin muhtevasını hatırlatmasından ileri gelmiş olabileceğini, fakat bunun sağlam bir gerekçe olmadığını ifade eder.[1]
İbn Merdûye'nin İbn Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr'den rivayetle tahricine göre Sûre'nin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. Bu cumhur'un da görüşüdür.

İki âyeti (73 ve 76. âyetleri) bundan müstesnadır, denilmiştir.[2] Bunlardan 76. âyetin, Sakîf hey'eti'nin bir takım istisna istekleri ile Medine'ye gelmeleri ve Yahudilerin "Medine'nin değil de Şam'ın peygamberler yurdu olduğu"nu söylemeleri üzerine nazil olduğu rivayet edilir[3] ki ilerde yerinde geniş olarak gelecektir.

Bu iki âyete ilâve olarak 60 ve 80. âyetlerinin de medenî olduğu söylenmiştir.[4]

Mukâtil bu dört âyete ilâve olarak 74, 75 ve 107. âyetinin de Medine'de nazil olduğu görüşündedir.[5]
Hasen'den 26, 32, 33, 57 ve 78. âyetler olmak üzere beş âyetinin medenî olduğu rivayet edilmiştir

Katâde, 73. âyetten başlıyarak sekiz âyetinin Medine'de nazil olduğunu söylemiştir.[6]
İbn Abbas (r.a.)'dan 76. ayet'ten 80. ayet'ine kadar olan ayetler hariç bu sûrenin Mekki olduğu rivayet edilmiştir. Bu ayetler ise, Medenî olup, Sakif Kabilesi'nin heyeti geldiğinde nazil olmuştur.[7]
Sûre'ye adını veren İsrâ hadisesi'nin vakti konusunda Hicretten 18 ay önce Ramazan'ın 17. günü, bir sene önce 17 Rebîulevvel, 6 ay önce Ramazan'da, 8 ay önce 27 Receb rivayetleri vardır.[8]

l. Sübhândır O Allah ki kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götürmüştür. Bir kısım âyetlerimizi ona gösterelim diye. Muhakkak ki O'dur O Semi', Basîr.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu'l-Kasım Süleyman el-ensârî'den rivayette o şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.), (İsrâ ve Mi'râc'da) yüksek derecelere, yüce makamlara ulaştığında Allah Tealâ ona vahyetti:
"Ey Muhammed, seni ne ile şereflendireyim?" Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sana kul olmam nisbetiyle (Sana kul olma şerefiyle şereflendir) Rabbim." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[9]
2- Rasulullah (s.a.s.) Kureyşlilere İsra hadisesinden söz etti. Onlar da onu yalanladı. Bunun üzerine Yüce Allah bu buyrukları onu tasdik etmek üzere indirdi.
Peygamber (s.a.s.), İsra ile Mirâc'dan döndükten sonra Mescid-i Haram'a çıktı ve durumu Kureyş'e haber verdi. Böyle bir şeyin imkânsız olduğu düşüncesi ile hayrete düştüler. Hatta ona iman eden kimselerden irtidat edenler dahi oldu. Ebu Bekir (r.a.)'e bazı kimseler durumu bildirdiler. O da:
"Eğer böyle demişse elbette doğru söylemiştir. Şüphesiz ben onun bunun ötesindeki şeylerde de doğru söylediğini kabul ediyorum" demiştir. Bundan dolayı Hz. Ebu Bekir'e (çok doğrulayıcı anlamında) "es-Sıddîk" adı verildi.
Beyt-i Makdis'e yolculuk yapmış bazıları Hz. Peygamber'den oranın niteliklerini anlatmasını istediler. Beyt-i Makdis, Hz. Peygamberin gözünün önüne getirildi, o da ona bakarak Mescid'i onlara anlatmaya başladı. Bu sefer, yoldaki kervanlarının durumunu bildirmesini istediler. Hz. Peygamber onlara develerinin sayısını ve durumunu bildirdi ve dedi ki:
"Filan gün güneşin doğuşu ile birlikte önlerinde siyaha çalan bir deve bulunduğu halde geleceklerdir." es-Seniyye denilen yere deve kervanlarını beklemek üzere çıktılar. Hz. Peygamberin haber verdiği şekilde kervanın geldiğini gördüler. Yine de iman etmediler ve:
"Bu olsa olsa apaçık bir sihirdir." dediler.[10]

11. İnsan, hayır istiyormuşçasına şer ister ve insan esasen çok acelecidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin de "Ey Allahım, şayet bu, senin katından gelen bir gerçek ise gökten başımıza taş yağdır veya bizim başımıza elîm bir azâb getir." diyen en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olan âyetlerden olduğu söylenmiştir.[11]

15. Kim hidayete ererse kendi nefsi için hidayete ermiş olur. Kim de dalâlete düşerse kendi nefsi aleyhine dalâlete düşmüş olur. Hiç kimse bir başkasının yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azâb ediciler değiliz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Hz. Hadice, Rasûlullah (s.a.v.)'a müşriklerin çocuklarının âhirette durumlarının ne olacağını sormuş da Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Onlar babalarındandır, babalarına tâbidir." buyurmuşlar. Daha sonra aynı şeyi Rasûlullah (s.a.v.)'a ben de sordum,
"Onların (yaşasalardı) ne yapacak olduklarını en iyi elbette Allah bilir." buyurdular. Daha sonra ve İslâm yerleşip sağlamlaştıktan sonra tekrar sordum da,

"Hiç kimse bir başkasının yükünü yüklenmez..." âyet-i kerimesi nazil oldu ve Rasûl-i Ekrem: (s.a.v.):
"Onlar fitrat üzeredirler." veya *"Onlar cennettedirler."* buyurdu."[12]
2- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise "Bana tabi olun ve Muhammed'i inkâr edin. Eğer bir günahı varsa benim boynuma." diyen el-Velîd İbnu'l-Muğîra hakkında nazil olmuştur[13] ki âyetin mekkî oluşuna uygun olan sebep de budur.[14]
Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: "Velid sizin günahlarınızı taşıyamaz; çünkü, herkesin günahı kendisine aittir."
3- Bu buyrukta hidayet ile ilgili Ebu Seleme b. Abd Esved'e, sapıklıkta da el-Velid b. Muğireye işaret vardır.[15]

26. Akrabaya da hakkını ver, yoksula da, yolda kalmışa da! Bununla beraber saçıp savurma;
27. Çünkü saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleri olmuşlardır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Saîd'i Hudrî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Ne zaman bu âyetler indirildi, Rasûlullah Fatıma'yı çağırdı, ona Fedek'i verdi."[16]
İbn Kesîr dedi ki:
"Bu hadis müşkildir. Çünkü âyetin Medenî olduğunu işaret ediyor. Meşhur olan bunun hilafıdır. Ancak surenin baş taraflarında bu ayet-i kerimenin Medine'de nazil olduğu söz konusu edilmiştir." [17]
2- Bunun benzerini İbnu Abbas'tan (r.a.) İbn Merduyeh anlattı. [18]
3- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Alimlerden bazıları da şöyle demişlerdir:
"Bu ayet, Arapların adetine uygun olarak gelmiş olan bir ayettir. Çünkü onlar, yağmalamak ve baskında bulunmak suretiyle mal biriktiriyor, sonra da bu mallarını şan, şöhret, kibir ve böbürlenme hususunda harcıyorlardı. Gerek Kureyş müşrikleri, gerekse diğerleri, insanları İslâmiyet'ten alıkoymak, onun mensuplarını yıpratmak ve İslâm'ın düşmanlarına yardım etmek için, mallarını harcıyorlardı. Ki işte bunun üzerine bu ayet, onların bu nevi amellerinin çirkinliğine dikkat çekmek için nazil olmuştur."[19]
4- Enes b. Mâlik diyor ki:
"Temim oğullarından bir adam gelip Rasulullah'a şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben, çok malı olan, çoluk çocuğu bulunan ve gayr-i menkulü olan birisiyim. Bana, bunları nasıl harcayacağımı ve ne yapacağımı söyle." Rasulullah şöyle buyurdu:
"Şayet malın varsa zekâtını vereceksin. Zira zekât, seni temizleyen bir temizleme vasıtasıdır. Akrabana iyilikte bulunacaksın, dilencinin, komşunun ve yoksulun hakkını gözeteceksin." Adam:
"Ey Allah'ın Rasulü bunu benim için biraz azalt." dedi. Rasulullah da bunun üzerine *"Akrabaya, düşküne, yolda kalan yolcuya hakkını ver. Olur olmaz yere de elindeki malını saçıp savurma."* âyetini okudu. Bunun üzerine adam:
"Ey Allah'ın Rasulü, zekâtı senin memuruna verirsem, Allah'a ve Peygambere karşı onun sorumluluğundan kurtulabilir miyim?" dedi. Rasulullah:
"Evet, onu benim memuruma verirsen onun sorumluluğundan kurtulmuş olursun. Senin için ondan dolayı sevap ta vardır. Onu senden alan, onda herhangibir değişiklik yapacak olursa onun günahı ona aittir." buyurdu."[20]

28. Şayet Rabbından umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz çevirmek zorunda kalırsan o halde onlara tatlı ve yumuşak bir söz söyle.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Atâ el-Horasânî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Müzeyne'den bazı kimseler (Tebük Gazvesine çıkmak üzere hazırlık yapılırken) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek kendilerine binit verilmesini istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Sizi bindireceğim bir şey (binit) bulamıyorum." buyurdular. Üzüntüden gözlerinden yaşlar akarak geri döndüler. Sanıyorlardı ki Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), onlara kızdığından böyle söylemiştir. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[21]
2- Alûsî, sûrenin mekkî olması; içindeki medenî âyetler meyanında bu âyetin sayılmaması sebebiyle bu sebebi varid görmemektedir.[22]
3- İbn Cerîr'in Dahhâk'ten rivayetine göre ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, kendilerine (sadaka nev'inden) bir şeyler verilmesini isteyen bazı yoksullar hakkında nazil olmuştur.[23]
4- Mukatil'den gelen rivayette bu yoksullar içinde "Habbâb, Bilâl, Ammâr ve Mihca' gibi yoksul müslümanlar"ın isimleri de verilmektedir.[24]
5- Hz. Peygamber (s.a.v.), yanında olmıyan bir şey kendisinden istenildiğinde yüzünü isteyenden başka tarafa çevirir ve susar, olumlu ya da olumsuz bir cevap vermezlerdi. İşte âyet bunun üzerine nazil olmuştur.[25]

29. "Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû'l-Hasan, Muhammed b. Abdillah b. Ali b. İmran, Ebû Ali b. Ahmed el-Fakih'ten, o Ebû Ubeyd Kasım b. İsmail el-Muhamilî'den, o

Zekeriyya b. Yahya ed-Darir'den, o Süleyman b. Süfyan el-Cühenî'den, o Kays b. Rabi'den, o Ebû İshak'tan, o Ebû'l-Ahvas'tan, o da Abdullah b. Mesud'dan bize şu rivayette bulundu:
"Bir genç Rasulullah (s.a.v.)'a gelip:
"Annem, sen'den şunu şunu istiyor" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Bugün yanımızda hiçbir şey yok" buyurdu. Genç
"Ey Allah'ın Rasulü, annem senin için gömleğini ona giydirmeni söylüyor" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) gömleğini çıkarıp o gence verdi ve yakınır bir vaziyette evde hapis kaldı. Derken Allah Tela işte bu âyeti indirdi."[26]
2- Cabir b. Abdillah da şu rivayette bulunuyor:
"Rasulullah (s.a.v.) Ashabı arasında oturmakta iken kendisine bir çocuk gelip:
"Ey Allah'ın Rasulü, annem sen'den bir gömlek istiyor" dedi. Halbuki Rasulullah'ın yanında sadece giydiği gömlek vardı. Rasulullah (s.a.v.) çocuğa:
"Bir zaman sonra bir gömlek ortaya çıkar. Sen başka bir vakit tekrar bize gel" buyurdu. Çocuk da annesinin yanına döndü. Kadın bu sefer çocuğa:
"O'na, Annem senin üzerinde bulunan gömleği istiyor de" dedi. Bu sefer çocuk gelince Rasulullah (s.a.v.) evine girdi, gömleğini soyunup çocuğa verdi ve kendisi çıplak bir vaziyette oturup kaldı. Bilal, namaz için ezan okudu. Fakat Rasulullah (s.a.v.) namaza çıkamadı. Bunun üzerine Ashab'ın gönüllerine vesvese düştü. Bazıları huzuruna girdiklerinde O'nu çıplak gördüler. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[27]
3- Seyyar Ebu'l-Hakem'den rivayet edildiğine göre "bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Irak'tan bir miktar elbise kumaş gibi şeyler gelmişti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), kendisine gelen şeyleri hemen dağıtır, ashabına verirdi. Nitekim bu gelenleri de hemen insanlara dağıttı. Bu arada Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir şeyler geldiğini duyan bazı araplar:
"Gidelim Hz. Peygamber (s.a.v.)'den biz de isteyelim." dediler ve geldiler bir de baktılar ki gelenler dağıtılıp bitmiş. İşte Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi. "[28]
4- Ebu Ümâme'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Hz. Aişe'ye
"Elimde ne varsa infak eyle, sadaka olarak dağıt." buyurmuşlardı. Hz. Aişe:
"O zaman elimizde hiçbir şey kalmaz." dedi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[29]
Bunun zahiri, âyetin Medenî olmasıdır.[30]
Bu rivayetlere göre âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur.[31]

31. Sakın çocuklarınızı geçim korkusuyla öldürmeyin. Çünkü onları da sizi de rızıklandıran biziz. Şüphesiz ki onları öldürmek büyük bir suçtur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Cahiliye döneminde bazı insanlar, çocuklarını geçindiremeyeceklerinden korkarak onları öldürüyor, hattâ diri diri toprağa gömdükleri oluyordu. Ayet-i kerime, bu çirkin hadiseyi yasaklıyor, çocukları da babalarını da rızıklandıranın kendisi olduğunu bildiriyor.[32]

45. Sen Kur'ân'ı okuduğun zaman seninle, âhirete iman etmiyenlerin arasına gizli bir perde çekeriz.
46. Onların kalbleri üzerine onu iyice anlamalarını engel perdeler gerer, kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'ân'da Rabbını bir tek olarak andığın vakit onlar ürkek ürkek arkalarını çevirip giderler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Kelbî der ki:
"Bu ayetler, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Kur'ân okuduğunda ona eziyet eden bir grup müşrik hakkında nazil olmuştur ki bunlar: Ebu Süfyân, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Huvaytıb, Ebu Cehl, Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'dir. Allah Tealâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân okurken onunla bunlar arasına bir perde koymuştu ki onun yanına gelirler, ona uğrarlar ama onu görmezlerdi."[33]
2- Hz. Peygamber Kureyş müşriklerine Kur'ân okuyup onları Allah'a çağırdığı zaman onunla alay etme kabilinden olarak:
"Bizi çağırdığına karşı kalblerimiz bir kılıf içinde, söyledikleriniz kalblerimize ulaşmıyor ki söylediğini anhyalım. Kulaklarımızda da bir ağırlık var, söylediklerini duymuyoruz. Seninle aramızda bir perde var ki aramızda engel oluşturuyor. Sen yaptığını yapmaya, biz de üzerinde olduğumuz halde kalmaya devam edelim. Bizim, senin söylediklerinden bir şey anlamaya hiç niyetimiz yok." derlerdi. İşte onların bu sözlerinin hikâyesi olarak Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi.[34]
3- İbn Münzir İbnu Şihâb'tan anlattı:
"Rasûlullah, Kureyş müşriklerine Kur'an-ı okur ve onları kitab'a çağırırken, onlar Onunla alay eder ve: “Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimizde kin vardır.” derlerdi. Allahü Teâlâ, onların bu sözlerinden dolayı, bu âyetini indirdi."[35]
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bu ayet, Hz. Peygamber (s.a.v.) insanlara Kur'ân okuduğu zaman, ona eziyet veren, rahatsız eden birtakım kimseler hakkında nazil olmuştur. Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ne zaman Kur'ân okusa, Kusayyoğulları Kabilesi'nden, sağında ve solunda iki adam dikilir, el çırpar, ıslık çalar ve şiirler okuyarak, Peygamber'in okuduğunu karıştırmaya çalışırlardı.
Esma (r.a.)'dan şu rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), beraberinde Ebu Bekr olduğu halde oturuyordu. Derken, Ebu Leheb'in karısı, avucunun içini dolduran bir taşla birlikte, Hz. Peygamber'i takip ederek çıkageldi ve şöyle dedi:

"Kınayarak geldik, dinini terk edip buğzettik ve emrine de isyan ettik."
Bunun üzerine Ebu Bekir (r.a.):
"Ey Allah'ın Resulü, elinde taş var; onun zarar vermesinden korkarım!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu ayeti okudu. Ebu Leheb'in karısı gelince de, Hz. Peygamber'i göremedi ve:
"Kureyş, benim onların efendilerinin kızı olduğumu ve senin arkadaşının da beni hicvettiğini bilmektedir." deyince, Ebu Bekir (r.a):
"Hayır, bu Kâ'be'nin Rabbine andolsun ki, o seni hicvetmedi" cevabını verir.
İbn Abbas şunu rivayet etmiştir:
"Ebu Süfyân, Nadr İbnu'l-Haris, Ebu Cehl ve diğerleri, Hz. Peygamber (s.a.s)'le birlikte oturuyorlar ve onun sözlerine kulak vererek onu dinliyorlardı. Bunun üzerine bir gün Nadr İbnu'l-Haris:
"Ben, Muhammed'in ne dediğini anlayamıyorum; ancak ne var ki ben, Onun dudaklarının bir şeyden ötürü hareket ettiğini görmekteyim" dedi. Ebu Süfyan:
"Ben, onun söylediklerinin hak ve gerçek olduğunu sanıyorum" derken, Ebu Cehil:
"O, bir mecnundur" demiş, Ebu Leheb ise, onun bir kâhin olduğunu söylemiş; Huvaytıb İbn Abdi'l-Uzza da:
"O, bir şairdir" demiştir. İşte bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil olmuştur.
Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân okumak istediğinde, önce şu üç ayeti okurdu:

"Biz onların kalbleri üstüne, onu iyice anlamalarına engel perdeler, kulaklarına da bir ağırlık koyduk" [36]

"Onlar öyle kimselerdir ki Allah, kalblerinin, kulaklarının ve gözlerinin üstüne mühür basmıştır" [37]

"Şimdi bana haber ver: Hevâsını tanrısı edinmiş, ilmi olduğu halde Allah kendisini şaşırtmış, kulağını, kalbini mühürlemiş, gözüne de bir perde germiş olduğu bir adama Allah'dan başka kim hidâyet edebilir. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?" [38]

Böylece Allah Teâlâ, bu ayetlerin bereketiyle, Peygamber'ini müşriklerin gözlerinden gizler ve perdeler, müşrikler onu göremezdi. Ki, işte Cenâb-ı Hakk'ın *"Senin ile ahirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz"* buyruğundan kastedilen budur." [39]

47. Biz, onların seni dinledikleri zaman neye kulak verdiklerini çok iyi biliriz. Gizli toplandıkları zaman da hani o zalimler: "Siz sadece büyülenmiş bir adama tabi oluyorsunuz." diyorlardı.
48. Bak, sana nasıl misaller veriyorlar? Bunun için dalâlete düşmüşler ve bir daha yol bulamamaktadırlar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
I- Muhammed ibn Müslim ibn Şihâb ez-Zuhrî'den rivayetle Muhammed ibn İshak şöyle anlatıyor:
"Bir gece Ebu Cehl, Ebu Süfyan Sahr ibn Harb ve el-Ahnes ibn Şerîk (Şurayk) birbirlerinin varlığından habersiz olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemeye gelmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) geceleri evinde namaz kılardı. Her biri gelerek ayrı bir yere oturmuş, o gece sabaha kadar Efendimiz (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemiş, şafak sökünce de dağılmışlar, ancak yolda birbirlerini görmüşlerdi. Her biri diğerine:
"Neden geldin?" diye sormuş ve yine her biri niçin geldiğini söylemiş; geldikleri kureyşli gençler tarafından duyulur da onların Kur'ân dinlemeye gelmiş olmaları gençleri fitneye düşürür korkusuyla bir daha asla gelmiyeceklerine dair bir birlerine söz vermişler. Fakat o gün gece olunca nasıl olsa verdiği sözde durup diğer iki arkadaşı gelmez zannıyla her bireri tekrar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemeye gelmiş. Sabah yaklaşıp da Kur'ân dinledikleri yerden ayrılırken yolda yine karşılaşıp birbirlerini kınamış ve artık bir daha gelmiyeceklerine dair birbirlerine söz vermişler. Ama üçüncü gece olunca tekrar dayanamamış üçü birden ayrı ayrı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kur'ân okumasını dinlemeye gelmişler; sabah olunca karşılaştıklarında yine birbirlerine bir daha oraya dönmeyeceklerine dair söz vermişler. Sabah olunca Ahnes ibn Şerîk asasını almış ve Ebu Süfyan'in evine gelmiş, ona:
"Ey Ebu Hanzala, Muhammed'den duyduğun hakkında fikrini bana söyle." demiş. Ebu Süfyan:
"Ey Ebu Sa'lebe, Allah'a yemin olsun ben ondan bildiğim ve kendisiyle ne kastedildiğini de anladığım şeyler de işittim, ne manâsını ne de ne kastedildiğini anlamadığım şeyler de işittim." demiş. Ahnes de:
"Ben de senin yemin ettiğine yemin ederim ki aynı durumdayım." demiş. Sonra Ahnes, Ebu Süfyan'ın yanından çıkıp bu sefer Ebu Cehl'in evine gelmiş, yanına girmiş ve ona:
"Ey Ebu'l-Hakem, Muhammed'den işittiklerin hakkında fikrin nedir?" diye sormuş. Ebu Cehl:
"Ne mi işittin?" deyip şöyle devam etmiş:
"Biz ve Abdimenâf oğulları şerefte yarıştık; yedirdiler, yedirdik, taşıdılar taşıdık, verdiler verdik. Ama tam dizleri üzeri çökmüş yarış atları gibi başabaş gelmiştik ki
"Bizden kendisine gökten vahy gelen bir peygamber var." deyiverdiler. Biz bunda onlara ne zaman ve nasıl yetişeceğiz? Allah'a yemin ederim ki asla ona iman etmiyeceğiz ve asla onu tasdik etmiyeceğiz." Bunu duyan Ahnes kalkıp ondan ayrılmış." [40]
İbn Kesîr'in, bu âyet-i kerimelerin tefsirinde İbn İshak'tan rivayetle anlattığı bu kıssada bu âyet-i kerimelerin nüzul sebebi olduğu tasrih edilmemekle birlikte, bu hadise üzerine nazil oldukları açıkça anlaşılmaktadır. [41]
2- Mücâhid'den rivayete göre *"Bak, sana nasıl misaller veriyorlar?..."* âyet-i kerimesi, el-Velîd ibnu'l-Muğîra ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur." [42]
3- Alûsî ravisini zikretmeden bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde şöyle bir olay nakleder:
"Rasûlullah (s.a.v.) (Mescid-i Harâm'da namaza kalktığında) sağına Abdüddâr oğullarından iki kişi, soluna da yine onlardan iki kişi kalkar ve el çırparak, ıslık çalarak, şiirler okuyarak onun okumasını karıştırmak isterlerdi, işte âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur." [43]
4- Kurtubî de ravisini zikretmeden bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde şöyle bir olay nakleder:
"Utbe'nin, bir yemek yaparak Kureyş ileri gelenlerini davet ettiği sırada nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onların yanına girmiş; onlara [44]

Kur'ân okumuş ve onları Allah'a çağırmıştı. Kendi aralarında gizli gizli konuştular; "Bu adam büyücü, bu adam deli." diyorlardı."
5- Başka bir rivayete göre ise "Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali'ye yemek yaparak Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerini davet etmesini emretmiş. O da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrini yerine getirmiş. İşte o zaman Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) yanlarına girmiş, onlara Kur'ân okumuş ve onları Allah'ı birlemeye davet edip:
"Yegâne ilâh Allah'tır deyiniz ki Araplar size itaat etsin, Arap olmıyanlar da size boyun eğsin." buyurmuşlar. Ama onlar, bunu kabul etmezler. Onlar Hz. Peygamber'den, okuduğu Kur'ân'ı Allah'a daveti dinlediklerinde, kendi aralarında:
"Bu adam büyücü, bu adam büyülenmiş." diye fısıldaşıyorlarmış."[45]
İşte, Cenâb-ı Hak onların böyle dediklerini Hz. Peygamber'e, *"Siz, büyülenmiş bir kimseden başkasına tâbi olmuyorsunuz"* dediler ifadesiyle haber vermiştir.[46]
6- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de şöyle denilmekte:
"Ebu Süfyân, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Ebu Cehl ve başkaları Hz. Peygamber (s.a.v.)'le oturur ve onun konuşmalarını dinlerlerdi. Bir gün Nadr:
"Muhammed ne diyor anlamıyorum, o sadece dudaklarını oynatıyor." dedi. Ebu Süfyân:
"Ben onun söylediklerinin bir kısmını doğru buluyorum." dedi. Ebu Cehl:
"O delidir."; Ebu Leheb:
"O kâhindir."; Huvaytıb ibn Abdu'l-Uzzâ da:
"O bir kâhindir." dedi de bu âyet-i kerime nazil oldu."[47]
7- Kureyş'lilerden ileri gelen bir topluluk Ebu Tâlib'in yanına ziyarete gittiler. Rasulullah (s.a.v.) da yanlarına gelip Kur'ân-ı Kerim okudu. Tevhidi ifade eden buyrukları bu arada okuduktan sonra
"Ey Kureyş topluluğu! Lâ ilahe illallah deyiniz, bununla Arapları idareniz altına alacaksınız, Arap olmayanlar da sizin idareniz altına girecek" dedi, onlar bunu kabul etmediler, bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu. [48]
8- Ebu Hayyân der ki:
"Zahir olarak görüldüğüne göre, bu ayet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'i okurken Yüce Allah'ın tevhidinden söz eden buyruklara gelince kaçıp gidenlerin durumu hakkında inmiştir. Yani Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın tevhidini ifade eden yerler geldiği vakit kâfirler bunu inkâr ederek kendi ilâhlarının kabul edilmeyip reddedilmesini uygun karşılamayarak kaçıp gittiler."[49]

53. "İnanan kullarıma söyle, en güzel şekilde konuşsunlar. Doğrusu şeytan aralarını bozmak ister. Şeytan şüphesiz insanın apaçık düşmanıdır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil'den rivayet edildiğine göre "bu âyet Ömer b. Hattab (r.a.) hakkında inmiştir. Arabın biri ona sövmüştü de bu yüzden Allah Teala Ömer'e o kişiyi affetmesini emretti."[50]
2- Kelbî ve İbn Abbâs'tan rivayetle Ebu Salih derler ki:
"Müşrikler Mekke'de gerek sözlü ve gerekse fiilî olarak Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabına eziyet ediyorlardı. Gelip Rasûlullah (s.a.v.)'a şikâyette bulundular. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Henüz savaş ile emrolunmadım." buyurdu ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[51]

56. De ki: "O'ndan başka taptıklarınızı çağırın, sizin sıkıntınızı gidermeye de değiştirmeye de güçleri yetmez."
57. Onların taptıkları da "Hangisi Rablarına daha yakın olacak?" diye vesile arıyorlar ve O'nun rahmetini umuyorlar, O'nun azabından korkuyorlar. Çünkü Rabbının azabı gerçekten korkunçtur.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayette o şöyle demiştir:
"Onların taptıkları da "Hangisi Rablarına daha yakın olacak?" diye vesile arıyorlar..." âyet-i kerimesi cinlerden bir gruba tapan bir grup arap (ya da bazı insanlar) hakkında nazil oldu. Onların tapınmakta oldukları cinler müslüman oldular. Onlara tapınan o araplar ise tapınmakta oldukları cinlerin müslüman olduklarından habersiz onlara tapınmaya devam ettiler de bu âyet nazil oldu."[52]
2- Diğer bazı rivayetlerde cinlere tapınmakta devam eden bu insanların Huzâa'dan bir grup olduğu ayrıntısına da yer verilmiştir.[53]
3- Kurtubî der ki:
"Kureyşliler kıtlık musibetine maruz kalınca durumlarını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikayet ettiler. Bunun üzerine, Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu. Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: Öyleyse sizi içinde bulunduğunuz kıtlık musibetinden kurtarmaları için, Allahu Teâlâ'dan başka taptıklarınızı, ilah olduklarını zannettiklerinizi çağırın!"[54]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Birtakım kimseler, meleklere tapıyorlardı. İşte bu ayet, onlar hakkında nazil olmuştur. Yine bu ayetin, Mesîh (İsa) (a.s.) ve Uzeyr'e tapanlar hakkında nazil olduğu söylendiği gibi, cinlerden birisine tapıp da, sonra da o cin müslüman olunca, o cine tapmaya hâlâ devam eden bir topluluk hakkında nazil olduğu da söylenilmiştir."[55]

59. "Bizi mucize göndermekten alıkoyan, ancak, öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır. Semud milletine gözle görülebilen bir mucize, bir dişi deve vermiştik de ona zulmetmişlerdi. Oysa Biz mucizeleri yalnız korkutmak için göndeririz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zübeyr ibnu'l-Avvâm'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Kureyş müşrikleri bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve şöyle dediler:
"Sen, kendisine vahy gelen bir peygamber olduğunu iddia ediyorsun. Süleyman'a rüzgâr, Musa'ya deniz müsahhar kılınmıştı. İsa, ölüleri diriltirdi. Sen de Allah'a dua et de şu dağları yürütüp bizden uzaklaştırsın ve yerden bize nehirler akıtsın da ziraat yapalım mahsullerinden yiyelim. Yok bunu yapamazsan dua et bizim için ölülerimizi diriltsin biz onlarla, onlar bizimle konuşsunlar. Yok bunu da yapamazsan Allah'a dua et şu altındaki kayayı altına çevirsin, ondan yontup yontup alalım ve yaz kış seferlere çıkmaktan kurtulup onunla geçinelim. Değil mi ki sen de o peygamberler gibi bir peygamber olduğunu iddia ediyorsun." Biz de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in etrafında idik ki o sırada ona vahy gelmeye başladı. Biraz sonra açıldı ve:
"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki istedikleriniz bana verildi. Ben dileseydim hemen o anda olacaktı. Fakat (Rabbım) beni muhayyer bıraktı: Ya rahmet kapısından girecektiniz de mü'minleriniz iman edecekler, ya da kendiniz için seçtiğinize bırakılacaksınız da rahmet kapısını bulamayıp dalâlette kalacaktınız. Ben, rahmet kapısını tercih ettim. Rabbım bana haber verdi ki istediklerinizi size vermemden sonra da küfürde devam etmeniz halinde size öyle bir azâb edecekti ki sizden önce hiç kimseye öyle azâb etmemiştir." buyurdu ve işte bunun üzerine bu: *"Bizi, mucizeler göndermekten alakoyan ancak onlardan öncekilerin o mucizeleri yalanlamış olmalarıdır."* ve *"Bir Kur'ân ki eğer onunla dağlar yürütülseydi..."*[56] âyet-i kerimeleri nazil oldu.[57]
2- Zübeyr ibnu'l-Avvâm'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"En yakın akrabalarını inzâr et."[58] âyet-i kerimesi nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.v.), Ebu Kubeys dağına çıkıp:
"Ey Abdimenâf ailesi, ben uyarıcıyım!" diye bağırdı. Bu seslenme üzerine Kureyş oraya geldiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) onları (iman etmedikleri takdirde onları beklemekte olan azâb ile) korkuttu ve uyardı. Müşrikler:
"Sen, kendisine vahy gelen bir peygamber olduğunu iddia ediyoraun. Rüzgâr ve dağlar Süleyman'ın buyruğuna verilmişti. Deniz Musa'nın buyruğu altına verilmişti. İsa ise ölüleri diriltirdi. Şimdi sen de (eğer iddia ettiğin gibi bir peygamber isen) Allah'a dua et de şu dağları yerinden yürütüp bizden uzaklaştırsın, bize yerden nehirler çıkarıp akıtsın da toprağı sürelim, ziraat yapalım ve elde edeceğimiz ürünlerden yiyelim. Yok eğer bunu yapamazsan Allah'a dua et de bizim için ölülerimizi diriltsin; biz onlarla konuşalım, onlar bizimle konuşsunlar. Yo eğer bunu da yapamazsan Allah'a dua et de şu altındaki kayayı altına çevirsin, ondan yontup altın alalım; şu (ticaret yapmak için çıktığımız ve bizi çok yoran) yaz ve kış seferlerinden bizi kurtarsın. Madem ki sen, o peygamberler gibi olduğunu iddia ediyorsun; bunları yap da görelim!" dediler.
Zübeyr ibnu'l-Avvâm anlatmaya şöyle devam eder:
"Bizler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çevresinde idik. Birden ona vahy gelmeye başladı. Vahy bitip de Efendimiz (s.a.v.) açılınca buyurdu ki:
"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizin istedikleriniz bana verildi. Dilemiş olsaydım hemen meydana gelecekti. Fakat "Rahmet kapısından girmeniz ve iman edeceklerinizin iman etmesi ile kendiniz için seçtiğinizin size verilmesi, rahmet kapısını bulamamanız ve sizden kimsenin iman edememesi arasında muhayyer bırakıldım da rahmet kapısını ve sizden iman edeceklerin iman etmesini seçtim. Ayrıca bana haber verdi ki bu istediklerinizi size verdiği ve siz de iman etmediğiniz takdirde size öyle azâb edecekti ki şimdiye kadar o azabı âlemlerde kimseye yapmamıştır." Ve ravi:
"Bizi, mucizeler göndermekten alakoyan ancak onlardan öncekilerin o mucizeleri yalanlamış olmalarıdır..." âyetleri nazil oldu deyip üç âyet-i kerimeyi okudu Ve *"Bir Kur'ân ki eğer onunla dağlar yürütülseydi veya yer onunla parça parça edilseydi, yahut onunla ölüler konuşturulsaydı..."*[59] âyet-i kerimesi de nazil oldu, dedi."[60]
3- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Mekke halkı Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, Safa tepesini altına çevirmesini, yerlerinin genişleyip ziraat yapabilmeleri için dağları kendilerinden uzaklaştırmasını istemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Dilersen onlara mühlet verelim, belki içlerinden seçeceklerimiz (ve iman edecekler) çıkar; dilersen istediklerini verelim ama inkâr ederlerse kendilerinden öncekilerde olduğu gibi onlar da helak olunurlar." denildi de Hz. Peygamber:
"Bilâkis onlara mühlet verip te'hir eyle." dedi ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[61]
4- Katâde'den rivayete göre "Mekke halkı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Eğer söylediklerin gerçek ve bizim sana iman etmemiz seni sevindirecekse Safa tepesini bizim için altına çevir." demişler de hemen Cibrîl gelmiş ve:
"Eğer dilersen kavminin istediği olacak, meydana gelecek ama eğer bu durumda iman etmezlerse kendilerine hiç mühlet verilmiyecek ve helak olunacaklar. Dilersen de kavmine mühlet vereceğim ve rıfk ile muamele edeceğim." demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Bilâkis kavmime rıfk ile muamele etmeni ve mühlet vermeni isterim." demesi üzerine de Allah Tealâ: bu âyet ile *"Onlardan önce helak ettiğimiz hiçbir memleket halkı iman etmedi de şimdi bunlar mı iman edecekler?!"*[62] âyet-i kerimesini indirdi."[63]
5- Said b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Zahir b. Ahmed'den; o Ebû'l-Kasım el-Bağavî'den, o Osman b. Ebî Şeybe'den, o Cerir b. Abdu'l-Hamid'den, o A'meş'ten, o Cafer b. İyas'tan, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize şunu haber verdi:
"Mekkeliler Peygamber (s.a.v.)'den, Safa Tepesi'ni kendilerine altın yapmasını, dağları da etraflarından kaldırıp ve böylece ziraat etmelerini istediler. Bunun üzerine Cebrail tarafından, Rasulullah (s.a.v.)'a denildi ki:
"Eğer dilersen bunlara zaman tanı. Umulur ki içlerinden seçkin kullar çıkarırız. Şayet dilersen onların istediklerini onlara verirsin. Ama bu takdirde inkâr ederlerse kendilerinden öncekilerin helak edildiği gibi helak edilirler." Rasulullah (s.a.v.):
"Hayır böyle olmasın. Bilakis onlara zaman tanıyayım" buyurdu. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[64]

60. "Sana: "Rabbin şüphesiz insanları kuşatmıştır" demiştik; sana gösterdiğimiz rüya ile ve Kur'an'da lanetlenmiş ağaçla, sadece insanları denedik. Biz onları korkutuyoruz, fakat bu onlara büyük taşkınlık vermekten başka bir şeye yaramıyor."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

l. a- Sehl ibn Sa'd'den, o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gün rüyasında filân oğulları (kabilesi)nin minberi üzerinde maymunlar gibi zıpladıklarını görerek bunu hayra yormamış ve ölünceye kadar da bir daha gülmemişti. İşte onun gördüğü bu rüya üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[65]
b- İbn Ebî Hatim, İbn Merdûye, Beyhakî ve İbn Asâkir'in Saîd ibnu'l-Museyyeb'den rivayetle tahric ettikleri haberde, bu filân oğullarının Ümeyye oğulları olduğu tasrih olunmuştur.[66]
c- Ya'lâ ibn Murra'dan rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Rüyada Ümeyye oğullarını yeryüzü minberlerinin üzerinde gördüm. Onlar size krallar olacaklar ve siz onları kötülüklerin erbabı bulacaksınız." ve bundan dolayı kederlendi de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[67]
d- Sa'id b. el-Müseyyeb şöyle der:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) rüyasında minberi üzerine, Ümeyyeoğullarının (Emevîlerin) tıpkı bir maymunun atlayıp oturduğu gibi, atlayıp oturduklarını gördü ve bu onu üzdü."
Fahreddin er-Razi der ki:
"Atâ'nın rivayetine göre bu, İbn Abbas (r.a)'ın görüşüdür. Burada bir müşkil vardır. "Bu ayet Mekkî'dir ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke'de iken bir minberi yoktu." Bu probleme şu şekilde cevap verilebilir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken, kendisinin Medine'de bir minberinin olacağı ve bilahere bunu Emevîlerin devralacağı kendisine rüyada gösterilmiş olabilir, bu ihtimal akıldan uzak değildir."
2. a- Suyûtî, bu âyet-i kerime ile İsrâ ve mi'râc hadisesi arasında irtibat kuruyor ve Ümmü Hânî'den şöyle bir haber rivayet ediyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksa'ya geceleyin götürüldüğünde bunu Kureyş'ten bazılarına anlatmış ve onlar da kendisiyle alay ederek kendisinden bir âyet (gittiğini iddia ettiği Mescid-i Aksâ'yı kendilerine anlatmasını) istemişlerdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de onlara Beytu'l-Makdis'i vasfedip yolda rastlamış olduğu bir kervanın o gece nerede olduğunu haber vermiş, el-Velîd ibnu'l-Muğîra da:
"Bu adam bir büyücü." demiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[68]
b- İbnu Münzir, Bunun benzerini Hasan'dan (r.a.) anlattı.[69]
c- el-Huseyn ibn Ali'den gelen başka bir rivayette de Hz. Peygamber (herhalde isrâ ve mi'râc hadisesinin akabinde kavminin onun bu mucizesini yalanlaması üzerine) kederli bir halde iken ashabı:
"Ey Allah'ın elçisi, neden üzülüyorsunuz. Bakın biz hiç üzülmüyoruz. Çünkü bu (isrâ ve mi'râc) onlar için bir fitne olmuştur." demişler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.[70]
d- Sehl İbni Sa'd hadisinden bunun benzerini İbn Cerir anlattı.[71]
e- İbn Ebî Hatim, Amr İbni As, Yâ'lâ İbni Mürre hadislerinden ve Saîd İbni Müseyyib'în mürselinden bunun benzerini anlattı. Bunların senetleri zayıftır.[72]
f- Ancak Suyûtî, bu iki haberi ve değişik kanallardan gelen rivayetlerinin senedlerini zikrettikten sonra senedlerinin zayıf olduğunu kaydetmektedir[73] ki İsrâ ve mi'râcı basit bir rüyaya indirgemesi ve dolayısıyla bu husustaki sahih rivayetlerle çelişmesi de zaten bu iki rivayetin doğru olmadığını göstermektedir.[74]
3. İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Bu âyet-i kerimedeki rüya, Rasûlullah (s.a.v.)'ın, Hudeybiye senesi Mekke'ye girdiklerini gördüğü rüyadır. Ancak müşrikler tarafından Mekke'ye giremeden geri çevrilince bazı müslümanlar bununla fitneye duçar kalmış (Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetinin hak olup olmadığında şüpheye kapılmış). Bu cümleden olarak meselâ Hz. Ömer, Ebu Bekr'e:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bize, Beytullah'a gireceğimizi ve onu tavaf edeceğimizi söylemedi mi?" demiş, Ebu Bekr de:
"Bunu bu sene yapacağımızı haber vermedi. Onu başka bir sene yapacağız." diye cevap vermiş ve işte ashabdan bazısının bu şekilde şüpheye kapılması üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Ancak bir sonraki sene Rasûlullah (ve ashabı) Mekke'ye girmişler ve bunun üzerine de Allah Tealâ:
"Andolsun ki Allah, Rasûlü'nün rüyasını doğru çıkardı..."[75] âyet-i kerimesini indirdi.
Kurtubî, bu rüyanın, bu âyet-i kerimenin iniş sebebi olmasını uzak görür. Çünkü âyet (ona göre) Mekke'de inmiş, halbuki Efendimiz (s.a.v.)'in bu rüyası Medine-i Münevvere'de olmuştur."[76]
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Rivayet edildiğine göre, Bedir Günü'nde iki ordu saf bağlayıp karşı karşıya geldiğinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) de, Hz. Ebu Bekir ile beraber gölgeliğinde oturuyordu ve şöyle dua ediyordu:
"Allah'ım! Senden ahdini (yerine getirmeni) ve bana olan vaadini istiyorum." Daha sonra, ashabı teşvik etmek üzere, *"Yakında o cemiyyet bozulacak, onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır" [77]* diyerek, üzerinde zırhı olduğu halde dışarı çıktı.
Cenâb-ı Hak daha sonra *"(Geceleyin) sana gösterdiğimiz o temaşayı ancak insanlara bir fitne yaptık"* buyurmuştur."[78]
5- İsmail b. Abdirrahman b. Ahmed el-Vaiz, Muhammed b. Muhammed el-Fakih'ten, o Muhammed b. Hüseyn el-Kattan'dan, o İshak b. Abdillah b. Zürayr'dan, o Hafs b. Abdirrahman'dan, o Muhammed b. İshak'tan, o Hakim b. Abbad b. Huneyf'ten, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Allah Teala, Kur'an'da Zakkum Ağacı'nı zikredince şu Kureyş Kabilesi onunla korkutulmuş oldu. Ebû Cehil:
"Muhammed'in sizi kendisiyle korkuttuğu şu Zakkum Ağacı'nın ne olduğunu biliyor musunuz?' dedi. Kureyş;
"Hayır" dedi. Ebû Cehil dedi ki:

"O üstü kaymak tutmuş Serid[79] yemeğidir. Bakın eğer o Zakkum Ağacı bize müyesser olursa vallahi onu hurma ve kaymak yemeği olarak yiyeceğiz." Bunun üzerine Allah Teala Zakkum Ağacı'nın lanetlik, yerilmiş bir ağaç olduğunu bildirmek üzere bu ayeti ve devamı olan: *"Böylece biz, onları korkutuyoruz, ama bu onlara buyuk bir azgınlıktan başka hiçbir şey sağlamaz."* kısmını inzal buyurdu."[80]

İbn Abbâs'tan gelen bir başka rivayete göre ise bu hadise aynı zamanda *"Ki tomurcukları şeytanların başları gibidir."[81]* âyet-i kerimesi[82] ile *"Hiç şüphesiz zakkum ağacı; o günaha çok düşkün olan günahkârın yemeğidir."[83]* âyet-i kerimelerinin de[84] nüzulüne sebep olmuştur.[85]

73. Onlar neredeyse sana vahyettiğimizden ayırıp başka bir şeyi Bize karşı uydurman için seni fitneye düşürecekler ve işte ancak o zaman seni dost edineceklerdi.
74. Şayet sana sebat vermemiş olsaydık andolsun ki neredeyse az da olsa onlara meyledecektin.
75. Ve o zaman Biz sana hayatın da kat katını, ölümün de kat katını tattırırdık. Sonra Bize karşı sana bir yardımcı da bulamazdın.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimelerin biri Mekke-i Mükerreme'de, biri de Medine-i Münevvere'de nüzulüne işaret eden nüzul sebebleri rivayet edilmiştir. Şöyle ki:[86]
l. a- Sad'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Haceru'l-Esved'i istilâm ederken Kureyş müşrikleri gelip onu bundan alakoydular ve:
"Küçücük de olsa bizim tanrılarımıza ilgi göstermedikçe onu Haceru'l-Esved'i istilâm etmeye bırakmıyacağız." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de içinden geçirdi ki:
"Mademki beni Haceru'l-Esved'i istilâm etmeye bırakacaklar kerhen onların tanrıları ile ilgilensem ne olur? Herhalde benim bunu kerhen yaptığımı Allah bilip dururken bana bir zararı olmaz." Ancak Allah Tealâ bunu kabul etmiyerek bu âyet-i kerimeleri indirdi."[87]
b- Said b. Cübeyr'in rivayetine göre, müşrikler, Peygamber (s.a.v.)'e:
"Velev ki parmaklarının ucu kadar da olsa bizim ilahlarımıza yakın olmadığın takdirde senin yakanı bırakmayacağız" dediler. Rasulullah (s.a.v.) da içinden:
"Bunu yaptığım takdirde bana bir vebal olmaz. Zira Allah biliyor ki, ben bunu istemeyerek yapacağım" diye geçirdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[88]
c- Suyûtî olaya karışanları zikredip olayı daha müşahhas hale getirir ve İbn Abbâs'tan rivayetle şöyle anlatır:
"Ümeyye ibn Halef, Ebu Cehl ibn Hişâm ve Kureyş'ten diğer bazıları Rasûlullah (s.a.v.)'a gelerek:
"Ey Muhammed, gel, bizim tanrılarımızı bir kerecik meshediver ki biz de seninle birlikte senin dinine girelim." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.), kavminin İslâm'a girmelerini çok istiyordu. Onların İslâmına sebep olacağı için neredeyse bu isteklerine meyletmek üzereydi ki Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi. Bu âyet-i kerimelerin nüzul sebebinde rivayet edilenlerin en sahihi bu olup isnadı ceyyiddir ve bunu destekleyen başka rivayetler de vardır."[89]
d- Katâde isim vermeden ve sadece hadiseyi Kureyş müşrikleriyle ilişkilendirerek yukardakinden biraz daha farklı şekilde şöyle anlatır:
"Bize anlatıldığına göre Kureyş bir gece Rasulullah (s.a.v.)'la başbaşa sabaha kadar bir arada kaldılar. O'nunla konuşuyor, O'na ta'zim ediyor, O'nu en uluları olarak anıyor ve O'na yakınlık arzediyorlardı:
"Şüphesiz sen, insanlardan hiçbir kimsenin getirmediği bir şeyi getiriyorsun. Halbuki sen bizim ulumuz ve ulumuzun oğlusun" diyorlardı. Bu gibi sözlere o kadar devam ettiler ki nihayet Rasulullah (s.a.v.) neredeyse onların bazı istekleri hususunda onlara yakınlık gösterecekti. Sonra Allah Teala O'nu bundan korudu ve bu âyeti indirdi."[90]
e- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den gelen bir rivayette de bu âyet-i kerimelerin nüzulü Garânîk olayı ile ilişkilendiriliyor. O şöyle anlatıyor:
"Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) müşriklere Necm Sûresini okuyordu. *"Lât ve Uzzâ'yı gördünüz mü?..."[91]* âyet-i kerimesine ulaşınca şeytan "Onlar beyaz yüce kuğulardır ki şefaatleri umulur." sözünü atıverdi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.)
"Biz, senden evvel hiçbir hiçbir rasûl, hiçbir nebî göndermedik ki o bir şey arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında ille bir fitne ortaya atmış olmasın. Nihayet Allah, şeytanın atacağı o fitneyi giderir, iptal eder..."[92] âyet-i kerimesi nazil oluncaya kadar üzüntüden kendini kurtaramadı."[93]
f- Cübeyr İbni Nefir'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Kureyş, Nebî Aleyhisselâm'a geldiler ve:
"Sen bize döner, insanların aşağı olanlarından sana tabî olanları ve onların kölelerini uzaklaştırırsan, biz senin arkadaşların oluruz." dediler. Aleyhisselâm onlara meyl etti. Âyet indirildi."[94]
g- Hasan el-Basrî de şöyle der:
"Kâfirler, hicretten önce bir gece, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Mekke'de yakalayarak:
"Ey Muhammed, bizim ilahlarımızı kınamaktan ve onlara sövüp saymaktan vazgeç! Şayet senin bu iddian hak olsaydı falanca ve filanca, bu işe senden daha lâyık olurlardı" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in kalbine, onların ilahlarını tenkit etmekten vazgeçme fikri düştü. Böyle olması halinde, bu demektir ki, ayet Mekkî'dir."[95]
h- Sald İbn Cübeyr'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.), Haceru'l-Esved'i istilâm ediyor, selamlıyordu. Derken, Kureyş buna mani olmak isteyerek,
"Bizim putlarımızı da selâmlamadığın müddetçe, senin bu haline müsaade etmeyiz" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in gönlüne, istemeye istemeye de olsa, bu işi yapma fikri düştü de bunun üzerine de bu ayet-i kerime nazil oldu." [96]
Bu rivayetler âyet-i kerimelerin Mekke-i Mükerreme'de inmiş olduğuna delâlet etmektedir. Bunların yanında Medine-i Münevvere'de inmiş olduğu intibaını veren ve İbn Abbâs'tan gelen rivayetler de vardır: [97]
2- a- İbn Abbas'tan rivâyeten Ata dedi ki:
"Bu âyet Sakif Kabilesi'nin elçileri hakkında nazil oldu. Bunlar Rasuluilah (s.a.v.)'a gelip, kendisinden şöyle bir haksız, asılsız istekte bulundular: Dediler ki:
"Sen bizi bir seneliğine Lât'tan nasiplendir ve vadimizin bitkisini, kuşlarını ve vahşi hayvanlarını Mekke'yi hürmetli kıldığın gibi hürmetli, saygın kıl." Ve daha birçok şey istediler. Rasulullah (s.a.v.) ise buna yanaşmadı ve onlara müsbet bir cevap vermedi. Onlar tekrar isteklerini ısrarla arz etmeye yöneldiler ve dediler ki:
"Biz, gerçekten Arab Kavmi'nin bizim onlara üstün olduğumuzu bilmelerini arzu ediyoruz. Şimdi sen, bizim bu dediklerimizden hoşlanmadın ve Arab'ın:
"Bize vermediklerini onlara verdin" demesinden korktun ise o zaman:
"Bunu bana Allah emretti" de." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) onlardan uzak durup, yüz çevirdi ve o müşriklerin kalbine tamahkârlık girdi. Bunun üzerine Ömer (r.a.) onlara bağırıp:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın ortaya getirdiğiniz tekliflerden hoşlanmayarak size uymaktan geri durduğunu görmüyor musunuz?" diye çıkıştı. Rasulullah (s.a.v.) onlara bu hakkı tanımaya biraz meyleder gibi oldu. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi." [98]
b- Bu nüzul sebebi Zemahşerî tarafından râvisi belirtilmeden, bunlardan daha geniş ve ayrıntılarda bir takım farklarla verilmiştir. Şöyle ki:
"Sakîfliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dediler ki:
"Araplara karşı övünebileceğimiz bir takım hasletleri bize tanımadıkça senin emrine girecek değiliz: Bizden öşür alınmıyacak, cihada çıkmamız istenmiyecek (veya zekâtımızı edâ etme zamanı bir yerde toplanmamız istenmiyecek zekât memurları ayağımıza gelecekler), namazda rükû ve secde bize farz kılınmıyacak (veya bizi namaz emrinden muaf tutacaksın), bizim alacağımız faizler yine bizim olacak (onları vadesi geldiğinde alacağız), bizim vereceğimiz faizler ise affedilecek (ve vadesi geldiğinde o faizleri ödemiyeceğiz), Lât (adlı putumuz hemen kırılmıyacak ve) bir sene daha bizde kalacak ve bir senenin sonunda biz onu ellerimizle kırmayacağız, bizim vadimizi de (Mekke gibi) kuşlarıyla, ağaçlarıyla haram ilân edeceksin. Araplar "Bunu onlara neden verdin?" diyecek olurlarsa "Bunları bana Rabbım emretti." dersin."
Bunları yazmaları için kâtiblerini de getirdiler ve yazmaya başladılar:
"Rahman Rahîm Allah'ın adıyla. Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Sakîflilere mektuptur: Onlardan öşür alınmıyacak, cihada çıkmayacaklar..." onlar: "Namazda rükû ve secde etmiyecekler." yaz, dediler, Rasûl-i Ekrem sustular. Onlar tekrar kâtibe:
"Yaz: Namazda rükû ve secde etmiyecekler." dediler. Kâtib, "Böyle yazayım mı?" der gibi Rasûlullah (s.a.v.)'a baktı. Hz. Ömer yerinden kalktı, kılıcını çekti ve:
"Ey Sakîf topluluğu, Peygemberimizin kalbini tutuşturdunuz (onun kalbini incittiniz), Allah sizin de kalblerinizi ateşle doldursun." dedi. Sakîfliler:
"Biz seninle konuşmuyoruz, biz ancak Muhammed'le konuşuyoruz." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [99]
c- Yine rivayete göre Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Rahmet âyetini azâb âyeti, azâb âyetini de rahmet âyeti yap ki sana iman edelim." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [100]
d- Ancak Suyûtî'nin işaret ettiği üzere bu rivayetin isnadı zayıftır. [101]
e- İbn Merduyeh Avfî tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) şunu rivayet etmiştir:
"Sakifliler Nebî Aleyhisselâm'a:
"Bize bir sene mühlet ver ki, ilahlarımıza ulaşalım. Eğer ilahlara hediye olanı tutarsak, onları koruruz. Sonra Müslüman oluruz." dediler. Aleyhisselâm, onların teklifini önemli görüp onlara müddet vermeye meyl etti. Ayet indirildi." [102]
3- Katade diyor ki:
"Bu âyet-i celile inince Rasulullah (s.a.v.) şöyle demiştir:
"Ey Allah'ım, sen beni, bir an bile olsa kendi halime bırakma." [103]

76. "Memleketinden çıkarmak için seni nerdeyse zorlayacaklardı. O takdirde senin ardından onlar da pek az kalabilirlerdi."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- a- Süddî'den rivayete göre Allah Tealâ, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Mekke'den çıkarmak istemeleri hakkında bu âyet-i kerimeyi indirmiştir. [104]
b- Mücahid, Katade ve Hasan-ı Basrî de şunu rivayet ediyorlar:
"Mekkeliler, Rasulullah (s.a.v.)'ı Mekke'den çıkarmayı planlamışlardı. Allah Teala Rasulullah (s.a.v.)'a Mekke'den çıkmayı emretmiş ve onların kurdukları bu niyeti haber vermek üzere bu âyeti indirmişti." [105]
İbn Cerir et-Taberi ve İbn-i Kesir de bu görüşü tercih etmiştir.
c- Buna ek olarak Katâde der ki:
"Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Mekke'den çıkarmaya niyyet ettiklerinde eğer bunu gerçekleştirmiş olsalardı kendileri de orada fazla kalamazlar ve kendilerine mühlet verilmezdi. Fakat onlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'i çıkarmadan önce Allah Tealâ, Rasûlü (s.a.v.)'ne çıkmasını

ve hicret etmesini emretti de Rasûlü (s.a.v.) bu emre imtisalen oradan çıktı."[106]
d- Katâde şöyle der:
"Bunlar, Mekkelilerdir. Onlar, Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkarmayı planlamışlardı. Binâenaleyh, şayet onlar bunu yapacak olsalardı, derhal cezalandırılacaklar, kendilerine asla mühlet tanınmayacaktı. Ancak ne var ki Allah, onların onu oradan çıkarmalarına mâni oldu. Derken Cenâb-ı Hak, Peygamber'ine oradan çıkmasını kendisi emretti. Sonra onların, Hz. Peygamber'in Mekke'den çıkışından sonra Mekke'deki kalmaları da fazla süreli olmadı. Çünkü Allah, bunun peşinden onların üzerine, Bedir'deki o kılıçtan geçirilme ve ölüm cezasını salıverdi."
Bu, aynı zamanda Mücâhid'in de görüşüdür.[107]
e- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Rasulullah'ı Mekke'den hicret etmeye zorlayan müşriklerin liderleri, Rasulullah'ın oradan hicret ederek ayrılmasından sonra Bedir savaşında öldürülmüşler ve böylece, âyet-i kerimenin ifade ettiği gibi onlar da orada az bir zaman kalabilmişler ve Allah tealanın, Peygamberlerine karşı gelenleri cezalandırma kanunu tahakkuk etmiştir."[108]
2. a- Bunun yanında âyet-i kerimenin Medine'de nazil olduğu anlamına gelecek bazı rivayetler de vardır.
Meselâ bunlardan birisinde İbn Abbâs şöyle diyor:
"Yahudiler, Rasulullah (s.a.v.)'ın Medine'deki mevkiini çekememiş ve:
"Peygamberler ancak Şam'a gönderilmişlerdi. Şimdi sen eğer peygambersen Şam'a yerleş. Zira sen, Şam'a çıktığın takdirde seni tasdik edip, sana iman ederiz" demişlerdi. Rasulullah (s.a.v.) onların müslüman olmalarını çok arzuladığı için kalbi bu teklife yatar gibi oldu. Bunun üzerine Medine'den bir konaklık yolculuk yapmıştı ki Allah Teala bu âyeti indirdi."[109]
b- Abdurrahman b. Ğanem'in rivayetinde ise Yahudiler, Rasulullah'a gelerek:
"Şayet sen, Allah'ın peygamberi olduğun hususunda doğru sözlü isen Şam'a yerleş. Zira, Şam Kıyamet Günü insanların dirilip bir araya toplanacağı ve hesapların görüleceği bir yer ve peygamberler diyarıdır" demişlerdi. Rasulullah (s.a.v.) da onların bu dediklerini tasdik etmiş ve Tebük Savaşı'nı yaparken bu savaşla ancak Şam'ı kasdetmişti. Nihayet Tebük'e vardığında Allah Teala bu âyeti indirdi."[110]
c- Başka bir rivayette de yine yahudiler:
"Ey Ebu'l-Kasım, Şam, mukaddes bir yerdir; Orası peygamberler toprağıdır. Oraya çıkmış olsan sana iman ederdik. Biz biliyoruz ki sen, Rumlardan korkuyorsun. Eğer gerçekten peygamber isen oraya çık. Allah, senin dışındaki peygamberleri koruduğu gibi muhakkak seni de koruyacaktır." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onların bu sözleri üzerine çıktı ve ordugâhını Zülhuleyfe'de kurup ashabını beklemeye başladı da bu âyet-i kerime nazil oldu ve Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Medine'ye döndü ve çok geçmeden onlardan Kurayza oğullarını katledip Nadîr oğullarını sürgün etti."[111]
Alûsî bu rivayeti verdikten sonra zayıf olduğunu, sîret kitaplarında veya itimad edilecek kitaplardan herhangi birinde yer almadığını ve ayrıca Zülhuleyfe'nin de Medine-Şam yolu üzerinde olmadığını da not etmiştir.
İbn Kesîr de âyet-i kerimenin mekkî olduğu gerekçesiyle, medenî olduğu intibaını veren bu rivayetlerde ifadesini bulan görüşün zayıf olduğunu kaydeder.[112]
d- Abdurrahman İbni Ganem dedi ki:
"Yahudiler Nebî Aleyhisselâm'a geldiler ve:
"Eğer sen nebî isen, Şam'a yerleş. Çünkü Şam, Mahşer ve Peygamberler arzıdır." dediler. Rasûlullah onların söylediklerini tasdik etti. Tebük harbini, Şam'ı murat ederek yaptı. Tebük'e ulaşınca, Allahü Teâlâ Benî İsrail sûresini tamamladıktan sonra bu âyeti indirdi. Rasûlullah'a Medine'ye gitmeyi emretti de Rasulullah:
"Dirilmen ve ölümün, orada olur ve orada baas olunursun." buyurdu. Cebrâîl Aleyhisselâm:
"Rabbinden iste, çünkü her peygamber için istek vardır." dedi. Aleyhisselâm:
"Ne istememi istersin?" buyurdu. Cebrâîl Aleyhisselâm:
"De ki: 'Rabbim! Beni doğruluk girdirişi ile girdir ve beni doğruluk çıkarılışı ile çıkar.' Bana katından yardımcı bir güç ver." ***[113]*** dedi. Bunlar, Tebük'ten dönmesi hakkında indirildi." [114]
e- İbn Ebu Hatim Saîd İbni Cübeyr'in mürselinden yukarıdaki hadise şahit olarak şunu rivayet eder:
"Müşrikler Nebî Aleyhisselâm'a:
"Peygamberler Şam'da oturdular, sen neden Medine'de oturuyorsun?" dediler. Kendisine oranın tayin edilmesini istedi, âyet indirildi." [115]
f- Bunun, İbnu Cerîr yanında mürsel olan başka bir tarikdan şahidi vardır. Yahudiler Nebi Aleyhisselâm'a yukarıda zikredildiği şekilde sordular...[116]
g- Bu rivayetlerin gerçekle ve âyet-i kerimenin nüzulü ile bir ilgisi yoktur ve bu husustaki rivayetlerin senedleri, Suyûtî'nin de işaret ettiği üzere zayıf, bir kısmı da mürseldir.[117]

80. "De ki: "Rabbim! Beni dahil edeceğin yere hoşnutluk ve esenlikle dahil et; çıkaracağın yerden de hoşnutluk ve esenlikle çıkar. Katından beni destekleyecek bir kuvvet ver."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de idi. Sonra hicret etmekle emrolundu da kendisine bu âyet-i kerime nazil oldu."[118]
2- Hasen'in söyledikleri İbn Abbâs'ın bu sözlerine biraz daha açıklık getiriyor. Hasan-ı Basrî dedi ki:

"Kureyş kâfirleri, Allah'ın Nebisi'ni bağlayıp Mekke'den çıkarmayı istedikleri zaman, Allah Teala Mekkeliler'in kalmasını murad etti ve Peygamberi'ne oradan çıkıp Medine'ye hicret etmesini emretti. Böylece bu âyet nazil oldu."[119]
3- Tirmizî'nin Îbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet ettiğine göre o şöyle demiştir:
"Nebî Aleyhisselâm Mekke'de idi. Hicret etmekle emrolundu. Kendisine bu âyet indirildi." [120]
4- Bu, âyetin Mekke'de indirildiğinin açık delilidir. İbn Merduyeh, bundan daha açık lafız ile anlattı[121]
5- Biraz önce geçen *"Yakında seni, neredeyse bu yerden çıkarmak için herhalde rahatsız edecekler..."* âyet-i kerimesinin nüzulünü Tebük Gazvesi ile ilişkilendiren rivayetlerin birisinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tebük'ten dönüşünde bu âyet-i kerimenin nazil olduğunu ifade eden bir fazlalık vardır.
Şehr ibn Havşeb kanalıyla Abdurrahman ibn Ğunm'dan rivayet edilen bu haberin bu âyet-i kerimenin nüzulü ile ilgili kısmı şöyledir:
"Allah Tealâ, *"Yakında seni, neredeyse bu yerden çıkarmak için herhalde rahatsız edecekler."* âyet-i kerimesini indirip Medine-i Münevvere'ye dönmesini Rasûlü'ne emredince Cibril ona:
"Rabbından iste. Kuşkusuz her peygamberin Rabbından istediğinde icabet olunacağı bir isteği vardır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ne istememi emredersin?" diye Cibril'e sordu da o:
"Rabbım, beni doğruluk yenine koy ve doğruluk yerinden çıkar ve katından, bana destekleyecek bir kuvvet ver, de." dedi. İşte bu sözler, Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük'ten dönüşünde (veya Tebük'ten dönüşü hakkında) nazil olmuştur."[122]

81. Ey Muhammed, de ki: "Hak geldi bâtıl yok oldu. Şüphesiz ki bâtıl yok olmaya mahkûmdur."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Mes'ud diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'yi fethettiğinde Kabe'nin çevresinde üç yüz altmış tane put vardı. Resulullah (s.a.v.) elindeki sopa ile onları dürtüyor ve "Hak geldi bâtıl yok oldu. Şüphesiz ki bâtıl yok olmaya mahkûmdur" "...Hak geldi bâtıldan bir eser kalmadı. Bir daha geri dönmez."[123] âyetlerini okuyor[124]

83. İnsana nimet verdiğimiz vakit yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de şiddetle ye'se, umutsuzluğa düşen olur.
84. De ki: "Herkes yaratılışına göre hareket eder ve Rabbınız, kimin yol bakımından daha doğru olduğunu en iyi bilendir."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mehdevî'nin bildirdiğine göre ayet-i kerimede zikredilen vasıflara sahip olan el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olmuştur.[125]
2- İbn Abbas (r.a.), "Burada bahsedilen "insan" Velîd İbn el-Muğire'dir" demiştir. Bu, uzak bir ihtimaldir. Aksine bundan murad, İnsan türünün halinin, maksadına ulaşıp gayesini elde ettiğinde gurura kapılıp, Allah'a ibadetten habersiz, O'na itaat hususunda da serkeş bir hale gelmek olduğunu beyân etmektir. Nitekim Cenâb-ı Hak, *"Çünkü insan, kendisini ihtiyaçtan müstağni gördü diye, azar..."* [126] buyurmuştur."[127]

85. "Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar, de ki: "Ruh, Rabbimin emrinden ibarettir. Bu hususta size pek az bilgi verilmiştir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- a- Muhammed b. Abdirrahman en-Nahvî' Muhammed b. Bişr b. Abbas'tan, o Ebû Lübeyd Muhammed b. Ahmed b. Bişr'den, o Süveyd'den, o Said'den, o Ali b. Müshir'den, o A'meş'ten, o İbrahim'den, o Alkame'den, o da Abdullah İbn Mesud'dan şöyle dediğini bize haber verdi:
"Şüphesiz ben Medine'deki bir bostanda Rasulullah (s.a.v.)'la beraber bulunuyordum. Rasulullah (s.a.v.) bir hurma köküne yaslanmıştı. Derken bizeYahudiler'den bir grup insan uğradı da:
"O'na ruhun mahiyetini sorunuz" dediler. Bir kısmı da:
"Hayır, sormayın. Bakarsınız sizi, hoşlanmayacağınız bir cevapla karşılar" dediler. Nihayet içlerinden bir grup Rasulullah (s.a.v.)'a gelip:
"Ey Ebe'l-Kasım, ruh hakkında ne dersin?" diye sordular. Rasulullah (s.a.v.) sustu. Sonra ayağa kalktı ve müteakiben eliyle alnını tuttu. Anladım ki vahiy iniyor. Derken Allah Teala bu âyeti indirdi."[128]
Bu hadisi hem Buhari, hem de Müslim, Ömer b. Hafs b. Gıyas'tan, o babasından, o da A'meş'ten birlikte rivayet etmişlerdir. [129]
b- Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet ediliyor:
"Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Medine tarlalarında yürüyorduk. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir hurma dalına yaslanmış dururken yahudilerden bir grup yanımıza uğradı, birbirlerine:
"Şuna ruhu sorun." dediler. Bir kısmı:
"Sizi bu soruyu sormaya iten nedir? Sakın karşınıza hoşunuza gitmeyecek bir şey çıkmasın!" dedilerse de diğerleri yine
"Soralım." dediler ve içlerinden birisi kalkıp yanımıza geldi ve:
"Hz. Peygamber'e ruhu sordu. Hz. Peygamber sustu (veya düşünür gibi başını yere eğdi), cevap vermedi. Ben anladım ki kendisine vahiy geliyor, kalktım yerimde dikildim ve ayakta durdum. Vahiy nazil olup bitince Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Sana ruhu soruyorlar; de ki: "Ruh, Rabbımın emrindendir ve size ilimden pek az bir şey verilmiştir." buyurdular. Bunun üzerine yahudiler birbirlerine:
"Biz size sormayın demedik mi?" dediler."[130]

c- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayet, ayrıntılarda farklar ihtiva ediyor. Şöyle ki: Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bize ruhu haber ver; ruh nedir ve ruh, Allah'tan bir şey iken cesedde olan ruha nasıl azâb olunur?" diye sordular. O zamana kadar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu hususta bir şey nazil olmamış olduğu için Efendimiz (s.a.v.) bir cevap vermediler. Bunun üzerine Cibrîl geldi ve
"Sana ruhu soruyorlar, de ki: Ruh, Rabbımın emrindendir ve size ilimden pek az bir şey verilmiştir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara bunu haber verdi, yahudiler:
"Bunu sana kim getirdi?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara:
"Allah katından bunu bana Cibrîl getirdi." deyince onlar:
"Vallahi bunu sana ancak bizim düşmanımız söylemiş." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ:
"De ki: Kim Cebrail'e düşman olursa (bilsin ki) kendinden evvelkileri tasdik edici ve mü'minler için bir hidayet ve müjde olan Kur'ân'ı Allah'ın izni ile senin kalbine o indirmiştir." ***[131]*** âyet-i kerimesini indirdi."[132]
d- Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelen başka bir rivayette ise yahudilerin ruhla ilgili bu âyet-i kerimenin nüzulü üzerine herhangi bir itirazlarına yer verilmeyip
"Evet, biz de kitabımızda böyle bulmaktayız." dedikleri kaydedilmektedir. [133]
e- İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayetinde ise Kureyşliler, Yahudiler'e:
"Bize, şu adama (Rasulullah'a) soracağımız birşey öğretin" demişler, onlar da:
"O'na ruhu sorun" cevabını vermişlerdi. İşte bu âyet bu yüzden indi."[134]
2- a- Tirmizî'de İbn Abbâs'tan rivayetle tahric olunan bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ruhu sorarak bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olanlar yahudiler değil Kureyş müşrikleridir ve bu rivayete göre hadise şöyle olmuştur: Kureyş müşrikleri yahudilere:
"Bize bir şeyler verin de şu adama soralım." dediler. Yahudiler de:
"Ona ruhu sorun." dediler. Kureyş müşrikleri de gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ruhu sordular da bunun üzerine Allah Tealâ:
"Sana ruhu soruyorlar; de ki: "Ruh, Rabbımın emrindendir ve size ilimden pek az bir şey verilmiştir." âyet-i kerimesini indirdi. Yahudiler
*"Size ilimden pek az bir şey verilmiştir"*i duyunca:
"Bize çok ilim, Tevrat verilmiştir. Kime Tevrat verilmişse elbette ona çok hayırlar verilmiştir." dediler de
"De ki: Rabbımın kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da imdad olmak üzere ona ilâve etsek daha Rabbının kelimeleri bitmeden denizler biter tükenirdi." ***[135]*** âyet-i kerimesi nazil oldu."[136]
b- Müfessirler şöyle dediler:
"Yahudiler bir araya gelerek, Muhammed (s.a.v.)'in bu nübüvvet işinden ve durumundan kendilerine sual eden Kureyş Topluluğu'na dediler ki:
"Muhammed'e ruhtan, ilk zamanda gözden kaybolup gitmiş olan gençlerin ve yeryüzünün doğu kısmıyla, batı kısmına varmış olan kişinin ahvalinden sorun. Eğer bunların tümüne cevap verirse O bir peygamber değildir. Bunların hiç birine cevap veremezse yine O, bir peygamber değildir. Şayet, bunların bazısına cevap verip bazısına cevap veremezse O, bir peygamberdir." Onlar da bu soruları Rasulullah (s.a.v.)'a sordular. Bunun üzerine Allah o gençler hakkında: *"Yoksa sen Mağara ve Kitap ehlini şaşılacak âyetlerimizden mî zannettin?"* ***[137]*** âyeti ve bu kıssanın sonuna kadar indirdi. Yerin doğusuna ve batısına ulaşabilen kişi hakkında da: *"Habibim sana Zü'l-Karneyn'den de sorarlar..."* âyetini bu kıssanın sonuna kadar indirdi. Ruh hakkında ise: *"Habibim sana ruhun mahiyyetinden sorarlar."* âyetini indirdi."[138]
c- Rivayet edildiğine göre yahudiler, Kureyş'e şöyle dediler:
"Muhammed (s.a.v.)'e şu üç şeyi sorun, eğer size ikisinin cevabını verir, üçüncüsünde susarsa, bilin ki o Peygamberdir: Ona Ashab-ı Kehf'i, Zülkarneyn'i ve ruhu sorun." Onlar da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bu üç şeyi sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Size, bunları yarın cevaplayayım" buyurdu. Bunun üzerine vahiy kırk gün kadar kesildi. Daha sonra vahiy yeniden başladı ve Cenâb-ı Hak,
"Hiçbirşey hakkında ben bunu mutlaka yarın yapacağım" deme. Ancak Allah'ın dilemesi müstesna (yani inşaallah demen müstesna)" [139] ayetini indirdi. Daha sonra Hz. Peygamber, onlara Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn Kıssalarını anlattı, ama rûhdan bahsetmedi. İşte bu hususta Cenâb-ı Hakk'ın, *"Sana ruhu sorarlar. De ki: "Rûh Rabbimin emrindendir"* ayeti indi. Cenâb-ı Allah böylece insanların akıllarının, ruhun hakikatini anlamaktan aciz oluduğunu beyân etmiştir. Bunun peşinden de, *"Zaten size az bir ilimden başkası verilmemiştir"* buyurmuştur." [140]

d- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Kureyşliler Yahudilere:
"Bize Muhammed'e soracağımız şeyler söyleyin." dediler. Yahudiler:
"Ona Ruhtan sorun." dediler. Kureyşliler, Rasûlullah'a Ruhtan sordular. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[141]
e- Fahreddin er-Razi der ki:
"Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), bu hususu o yahudilere belirtince, onlar:
"Bu hitâb sadece bize mi, yoksa sen de bizimle beraber misin?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır, hem bize hem de size, bu hususta az bir ilim verildi" dedi. Bunun üzerine onlar:
"Amma da tuhafsın ey Muhammed! Biraz önce, "Her kime hikmet verilirse, muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir" ***[142]*** dedin, şimdi de böyle söylüyorsun" dediler de, bunun üzerine,
"Eğer yerdeki ağaçlar kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkebi olsa, yine Allah'ın kelimeleri tükenmez. Şüphesiz ki Allah, yegâne galibtir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir." [143] ayeti nazil olmuştur. Onların ileri sürdüğü şey, bağlayıcı (lâzım) değildir. Çünkü bir şey, bazan bir şeye nisbetle az, başka bir şeye nisbetleyse çok olabilir. Binâenaleyh, insanlarda bulunan [144]

ilimler, Allah'ın ilmine ve eşyanın hakikatlarına nisbetle son derece az, ancak maddî arzulara ve maddî lezzetlere nisbetle de çoktur."
f- İkrime'den gelen bir rivayette de yahudilerin, kendilerine Tevrat verilmekle çok ilim verildiği iddiaları üzerine Kehf: 18/109 âyeti yerine *"Eğer yeryüzündeki herbir ağaç kalemler olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisinden sonra yardım ederek mürekkep olsa yine Allah'ın kelimeleri tükenmez..."* ***[145]*** âyet-i kerimesinin nazil olduğu kaydedilmiştir [146] ki aslında mazmunları itibariyle aralarında büyük bir fark yoktur ve her iki âyet-i kerimenin de aynı hadise üzerine nazil olduğunu söylemek mümkündür.
g- Katâde'den gelen rivayetten de yahudilerin sadece ruhu değil başka şeyleri de (meselâ Ashabu'1-Kehf'i ve Zülkarneyn'i) sordukları ve bu soruları ile de ilgili âyetlerin (Kehf Sûresi'nin) indiği [147] anlaşılmaktadır ki inşaallah yerinde tekrar temas edilecektir.
h- Yukardaki rivayetlerden Abdullah ibn Mes'ûd rivayeti âyet-i kerimenin Medine'de inmiş olmasını gerektirirken ikinci İbn Abbâs rivayetine göre âyet-i kerime Mekke'de nazil olmuştur ki meşhur olan da budur ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yahudiler ruh'u dolaylı olarak; Mekke müşriklerine akıl vermek suretiyle sormuşlar demektir.
Ancak Suyûtî bu rivayetlerden İbn Mes'ûd'a varanı "İbn Mes'ûd olayı, olayın içinde olarak" anlattığı için diğerine tercih etmektedir ki bu durumda âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nüzulü ona göre kesindir. Ancak İbn Abbâs'tan gelen rivayet de sahih olmakla iki rivayet arasını cem kabilinden bu âyet-i kerimenin bir kere Mekke'de ve bir kere de Medine'de olmak üzere iki kere nazil olmuş olması da ihtimal dahilindedir. Nitekim İbn Kesir ve İbn Hacer bu görüşe meyletmişlerdir. [148]
i- İbni Kesir der ki:
"Ayetin iki defa nazil olduğunu kabul etmek suretiyle her iki hadisin arası bulunmuş olur. Yani ayet-i kerime bundan önce Mekke'de indiği gibi Medine'de ona ikinci defa nazil olmuş olabilir veya vahiy daha önce kendisine indirilmiş olan ayet-i kerime ile sordukları soruya cevap verebileceğini belirtmiş olmaktadır. Bu da *"Sana ruhtan sorarlar..."* ayetidir." [149]
Hafız İbni Hacer de böyle demiştir.
Süyutî der ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın Yahudiler soru sorarken susması bu hususta daha fazla açıklama beklediğine hamledilir. Aksi takdirde Buhari'de bulunan rivayet daha sahihtir. Sahih-i Buharî'deki rivayet de olayda hazır olanın rivayetinin İbni Abbas'ınkinden farklı olması balamandan tercih edilir. Gerçek ise Ashab-ı Kehf kıssasının nüzul sebebinde söz konusu edeceğimiz gibi, şöyledir: Kureyşlilerden bir grup Medine'ye gelmiş ve bu konuda Yahudilerle istişare etmişti. Nitekim İbni İshâk da bunu böylece zikretmiştir. Buna göre ayet -i kerimenin Mekki olduğunda herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu olmaz." [150]
j- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bazı kimseler bu rivayeti birkaç bakımdan tenkid etmişlerdir:
1) Rûh, Cenâb-ı Hak'dan daha yüce ve büyük birşey değildir. Binâenaleyh Allah'ı bilip tanımak mümkün iken, hatta bizzat tahakkuk etmiş iken, ruhu tanımaya ne manî var?
2) Bu rivayete göre yahudiler,
"Eğer, Ashab-ı Kehf'den ve Zülkarneyn'den bahseder de rûh konusunda cevap vermez ise o, Peygamber'dir" demişler gûyâ... Bu, akıl almaz bir söz. Çünkü Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn Kıssaları, anlatılagelmekte olan iki hadisedir. Bu tür hadiseleri anlatmak, kişinin Peygamberliğine delil olamaz. Hem sonra Hz. Peygamber'in anlatacağı bu kıssalar, ya onun Peygamber olduğunu bilmezden önce veya bildikten sonra nazar-ı dikkate alınır. Binâenaleyh eğer bu onun Peygamberliğini bilip inanmazdan önce olursa, onlar onu yalanlarlar. Yok eğer bu onun Peygamberliğini bilip inandıktan sonra olursa, zaten bunları anlatmazdan önce onun Peygamberliği bilinmiş olur. Dolayısıyla bunları anlatmasının (bu hususta) bir tesiri olmaz. Hz. Peygamber'in ruhun hakikati konusunda cevap vermemesini, onun Peygamberliğine delil tutmak da tuhaf bir şeydir.
3) Rûh meselesini, hem felsefecilerin ve kelamcıların en aşağıları bile bilir. Binâenaleyh eğer Hz. Peygamber (s.a.v.): "Ben onu bilemem" demiş olsaydı, bu, ona karşı büyük bir nefreti ve hakareti gerektirirdi. Çünkü böylesi meseleleri bilememek, herhangi bir insan için bile, bir küçüklük ve eksiklik sayılır. Ya en alim ve en fazıl o Peygamber için ne sayılır!
4) Allah Teâlâ, O'nun hakkında, *"Rahman, Kur'ân'ı (Ona) öğretti"* ***[151]***; *"Allah sana bilmediklerini öğretti. Allah'ın senin üzerindeki lütf-u inayeti çok büyüktür"* [152]; *"Rabbim, benim ilmimi artır" de"* [153] buyurmuştur. Kur'ân hakkında da, *"Yaş, kuru herşey apaçık bir kitaptadır"* ***[154]*** buyurmuştur, Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Ey Rabbim, eşyanın (herşeyin) hakikatini bize olduğu gibi (her nasılsa öyle) göster"* demiştir. Binâenaleyh hali ve mertebesi böyle olan bir kimseye, halkın çoğunluğunun bildiği rûh meselesini, *"*Ben bilmiyorum*"* demesi nasıl uygun düşer? Aksine bize göre tercihe şayan olan şudur: Onlar, Hz. Peygamber'e ruhu sordular, O da onu en güzel bir biçimde açıklayarak cevap verdi. Bunu şu şekilde izah edebiliriz:
Ayette onların Hz. Peygamber'e ruhu sordukları bildirilmektedir. Ruhu sorma çok değişik şekillerde olabilir. Meselâ:
a) "Ruhun mahiyeti nedir? O, yer tutan bir varlık mıdır, yoksa bir mekânda (yerde) bulunan, oraya hâil (dahil) olan bir şey midir; yoksa, yer tutmayan ve bir yerde hâil (dahil) olmayan bir şey midir?" denilebilir.
b) "Rûh, kadîm midir, hadis midir?" denilebilir.
c) "Ruhlar, bedenlerin ölümünden sonra bakî kalırlar mı, yoksa onlar da fânî olurlar mı?" denilebilir.
d) "Ruhların sa'îd (mutlu) veya şakî (mutsuz) oluşları ne demektir?" denilebilir.
Velhasıl ruhlarla ilgili olarak sorulabilecek şeyler ve konular pek çoktur. O halde ayetteki, *"Sana ruhu sorarlar"* ifadesinde, onların bu bahsettiğimiz hususları mı, yoksa başka hususları mı sorduklarına dâir bir delâlet yoktur. Ancak Allah Teâlâ, bu soruya cevap olarak, *"Rûh Rabbimin emrindendir"* demesini emretmiştir. Bu cevap ise, yukarıda bahsettiğimiz, o meselelerden sadece şu ikisini ilgilendirir:
a) Ruhun mahiyeti, konusu,
b) Ruhun kadîm mi hadis mi olduğu konusu.
Birinci konuya gelince, kâfirler, "Ruhun hakikati ve mahiyeti nedir? O, bedenin içinde bulunan bir cisim mi, bedenin tabiat ve karışımlarından meydana çıkan bir şey mi; yoksa bedenin, mizaç ve terkibinin bizzat kendisi mi, yoksa bu bedende bulunan başka bir araz (sıfat) mı, yahut da bu cisimlerden ve arazlardan (sıfatlardan) başka bir varlık mı?" demişlerdi. Allah Teâlâ da buna, rûh, bedenden ve arazlarından (sıfatlarından-

hallerinden) başka birşeydir. Çünkü bu maddeler, anâsır-ı erba'adan ve karışımların bir araya gelmesinden meydana gelmiş şeylerdir. Ama rûh böyle değildir. Aksine o, basit (tek), mücerred (soyut) bir cevherdir, Cenâb-ı Hakk'ın *"(Allah) "o!" der, o da oluverir"* ayeti mucibince meydana gelmiş bir varlıktır" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine kâfirler, "öyle ise rûh, niçin madde ve arazlardan başka birşey olmuştur?" dediklerinde de, Allah Teâlâ, "O, Allah'ın emri, var etmesi ve beden için canlılığı sağlamada tesirli kılması ile meydana gelmiş bir varlıktır" diye cevap vermiştir. Binâenaleyh birşeyin hususî hakikatini bilmemek, onu inkâr etmeyi gerektirmez. Çünkü eşyanın (varlıkların) hakikat ve mahiyetlerin çoğu bilinememektedir. Çünkü biz, Sekencebin şurubunun safrayı kesen bir özelliği olduğunu biliyoruz. Ama onun mahiyetini ve hakikatini öğrenmek istediğimizde, bunu bilemiyoruz. Binâenaleyh mahiyetlerin ve hakikatlerin pek çoğunun meçhul olduğu sabittir. Bunların bilinmeyişi, onları yok saymayı gerektirmez. İşte burada da böyledir ve ayetteki, *"(Zaten) size az bir ilimden başkası verilmemiştir"* buyruğu ile anlatılan da budur." [155]

88. De ki: "İnsanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için toplansalar ve birbirlerine yardımcı olsalar yine de onun bir benzerini getiremezlerdi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin, bir grup yahudi hakkında ve Kureyş müşriklerinden bir grup hakkında nazil olduğuna dair iki rivayet vardır. Şöyle ki:
1. a- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Mahmud ibn Şahhân, Ömer ibn Esân, Bahrî ibn Amr, Uzeyr ibn Ebî Uzeyr ve Selâm ibn Mişkem adlı yahudiler Rasûlullah (s.a.v.)'a geldiler ve:
"Ey Muhammed bize haber ver; şu senin getirdiğin gerçekten Allah katından bir hak mıdır? Çünkü biz onun, Tevrat gibi âyetlerinin birbiriyle uyumlu olduğunu görmüyoruz." diye sordular. Rasûlullah (s.a.v.) onlara:
"Allah'a yemin olsun ki sizler bunun Allah katından olduğunu çok iyi biliyorsunuz. Çünkü onu, yanınızda (ki Tevrat'ta) yazılı olarak bulmaktasınız. İnsanlar ve cinler, onun bir benzerini getirmek üzere bir araya gelseler yine de onu getiremezler" buyurdu. Finhâs ve Abdulalh ibn Sûriyâ, Kinâne ibn Ebi'l-Hukayk, Eşya' ve Ka'b ibn Esed, Semev'el ibn Zeyd ve Cebel ibn Amr adlı yahudiler de oradaydılar. Efendimizin bu sözü üzerine bu sefer hepsi birden söze karışıp:
"Ey Muhammed, ne insanların, ne cinlerin bunu getiremiyeceklerini sana kim öğretiyor?" dediler. Efendimiz:
"Allah'a yemin ederim siz onun Allah katından olduğunu, benim de muhakkak Allah'ın elçisi olduğumu pek alâ bilmektesiniz ve bunları yanınızdaki Tevrat ve İncil'de yazılı olarak da bulmaktasınız." buyurdu.
"Ey Muhammed, Allah bir peygamber gönderdi mi ona dilediğini yaptırır ve onu dilediğine muktedir kılar. O halde bize okuyacağımız ve tanıyacağımız bir kitap getir. Değilse şu getirmiş olduğun kitab gibisini biz sana getiririz." dediler. İşte bunun üzerine Allah Teala onlar ve söyledikleri bu sözler hakkında
"*De ki: "İnsanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için toplansalar ve birbirlerine yardımcı olsalar yine de onun bir benzerini getiremezlerdi."* âyet-i kerimesini indirdi." [156]
Ancak İbn Kesîr "Sûrenin mekkî olması, akışının bütünüyle Kureyş'le ilgili olması; yahudilerin de Hz. Peygamber'le münasebetlerinin daha ziyade Medine-i Münevvere'de olması" gerekçeleriyle bu görüşü zayıf kabul eder. [157]
b- İkrime veya Saîd tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Selâm İbni Mişkem ve bir gurup yahudi Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Biz sana nasıl tabî olalım. Sen, bizim kıblemizi bıraktın. Senin getirdiğin şu kitabın Tevrat gibi uyumlu olduğunu görmüyoruz. Bize bizim bildiğimiz bir kitap indir, yoksa biz sana bize getirdiğinin benzerini getiririz." dediler. Allahu Teâlâ bu âyeti indirdi." [158]
c- İbn Cerir et-Taberî diyor ki:
"Bir kısım Yahudiler Rasulullah'a gelerek Kur'an-ı Kerim hakkında onunla tartışmışlar ve ondan, kendisinin Peygamberliğini gösteren delillerden, Kur'an-ı Kerim'in dışında bir delil getirmesini istemişler, kendilerinin de Kur'an gibi bir kitap getirebileceklerini iddia etmişler ve bunun üzerine de bu âyet-i Kerime nazil olmuş ve onlara meydan okumuştur." [159]
2. a- Başka bir rivayette de "Kureyş'ten bir topluluğun:
"Ey Muhammed, bu Kur'ân'dan başka, garip (bilmediğimiz) bir âyet (mucize) getir. Çünkü biz de bunun benzerini getirebiliriz." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş." [160]
b- "İstesek biz de bunun bir benzerini getirebiliriz." diyen en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olduğu da tefsirlerde zikredilmektedir. [161]

90. "Bizim için şu yerden bir pınar akıtmadıkça sana asla iman edecek değiliz." dediler.
91. "Yahut senin hurmalıktan, bağdan bir bahçen olsun da aralarında şarıl şarıl ırmaklar akıtasın,
92. Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üstümüze parça parça düşüresin veya Allah'ı ve melekleri kefil getiresin,
93. Yahut altından bir evin olsun, yahut göğe çıkasın. Gerçi ona çıktığına da asla inanmayız ya. Tâ ki üstümüze, okuyacağımız bir kitab indiresin." De ki: "Rabbımın şânı çok yücedir. Ben ancak bir beşer, bir elçiyim."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'nin İbn Abas'tan rivayetine göre Utbe, Şeybe, Ebû Süfyan, Nadr b, Haris, Ebu'l-Bahterî, Velid b. Mugira, Ebû Cehil, Abdullah b. Ebî Ümeyye, Ümeyye b. Halef ve diğer Kureyş başkanları Ka'be'nin arkasında toplandılar. Bazısı bazısına:
"Muhammed'e adam gönderin de O'nunla konuşun, çekişin ki böylece O'nun hakkında bir hüccetiniz, bir mazeret hakkınız olsun" dediler. Derken ona adam gönderdiler. Gelenler dediler ki:
"Kavminin ileri gelenleri seninle konuşmak için toplandılar." Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.) kendi peygamberlik davasından onlara bir şeylerin âyân olduğunu zannedip, koşarak onlara geldi. Zira onlar düşkündü, hidâyete ermelerini çok istiyordu. Onlara meşakkat veren,

yaramaz bir hal O'na çok çetin geliyordu. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) gelip meclislerinde yerini aldı. Kureyş reisleri dediler ki:
"Ya Muhammed, Allah'a yemin olsun ki biz, senin, kendi kavminin içine yabancı birşey sokup onların başına açtığın gibi Arab'dan, kavmine yabancı birşey sokan hiçbir kişi bilmiyoruz. Sen böyle yapmakla atalarına gerçekten küfretmiş oldun, ayıpladın, lekeledin. Akılları bunak yaptın, ilahlara sövdün, cemaati dağıttın, seninle aramızda mevcut şeyler hususunda ortaya getirmediğin hiçbir çirkin iş kalmadı. Eğer sen bu peygamberlik işini sadece ve sadece mal talep etmek için ortaya attıysan, mallarımızdan senin için bizim en çok mal sahibimiz olacağın bir mal toplayalım. Eğer içimizde mevki makam taleb etmek içinse seni kendimize lider yapalım. Eğer hükümdarlık istiyorsan, seni kendimize kral seçelim. Şayet sana gelen bu Raiyy[162] seni baskı altına alıyor görüyorsan, senin için tıbbî tedavi talebinde bütün mallarımızı harcayalım. Ta ki seni o cinden kurtaralım, yahut seni ma'zur görelim." Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Bu dedikleriniz bende mevcut değil. Size getirdiğim bu Nübüvvet Davası'nı mallarınızı istemek, içinizde mevki sahibi olmak ve başınıza kral olmak için size getirmiş değilim. Fakat güçlü ve yüce olan Allah beni size bir elçi gönderdi. Bana bir Kitap indirdi ve sizin için bir müjdeci ve korkutucu olmamı bana emretti. Ben de Rabbim'in peygamberlik davasını size tebliğ ettim ve size nasihatte bulundum, hayırhahınız oldum. Şayet size getirdiğim şeyi tarafımdan kabul ederseniz, o, sizin dünya ve Ahiret'te nasibiniz olur. Eğer onu bana geri çevirir, kabul etmezseniz, benimle aramızda hükmünü vereceği âna kadar Allah'ın emrine sabrederim." Onlar da şöyle dediler:
"Ya Muhammed, eğer sana sunduğumuz bu teklifleri kabul etmiyorsan, sen pekala bilmektesin ki insanlardan şehirleri bizimkinden daha dar, malı daha az, geçimi daha sıkıntılı hiç kimse yoktur. Haydi seni gönderdiği şeyle gönderen Rabbin'den bizim için iste de şu bizi sıktıkça sıkan dağları, üzerimizden kaldırsın, şehirlerimizi bize genişletsin. Bizim için beldelerimizde Şam ve Irak nehirleri gibi nehirler akıtsın. Babalarımızdan ölüp gidenleri bize diriltsin. Bizim için diriltileceklerden biri de Kusayy b. Kilâb olsun. Zira o, çok doğru bir büyüktür. Böylece senin bu dediklerinin hak mı yoksa batıl mı olduğunu o Kusayy'dan soralım. Şimdi sen, senden bu istediklerimizi yaparsan, seni tasdik eder, o sayede senin Allah katındaki dereceni öğrenir ve seni dediğin gibi bir peygamber gönderdiğini bilmiş oluruz." Rasulullah (s.a.v.) da şöyle buyurdu:
"Ben, sizin bu .istedikleriniz şeylerle gönderilmedim. Ben size sadece noksanlıklardan münezzeh olan Allah'ın beni kendisiyle gönderdiği şeyleri getirdim. Size kendisiyle gönderildiğim şeyi, size taleb ettim. Eğer onu kabul ederseniz, o sizin dünya ve ahiret nasibinizdir. Eğer onu reddederseniz Allah'ın emrini sabırla bekleyeceğim." Kureyşliler dediler ki:
"Eğer bunu yapmıyorsan, Rabbin'den, seni tasdik edecek bir peygamber göndermesini iste ve yine Rabbin'den senin için bahçeler, hazineler ve senin ardına düştüğünü gördüğümüz şeyden seni müstağni kılacak, zengin kılacak olan altın ve gümüşten yapılmış köşkler yapılmasını iste. Zira sen de bizim gibi pazarlarda dolaşıyor, bizim gibi geçim yollarını arıyorsun. Eğer iddia ettiğin gibi bir peygambersen Rabbin'in katındaki üstünlüğünü ve mertebeni böylece öğrenmiş oluruz." Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ben, bunları yapacak değilim ve ben bunları Rabbin'den isteyecek birisi değilim. Ben, size bununla da gönderilmedim. Fakat Allah Teala beni bir müjdeleyici ve uyarıcı gönderdi." Onlar da şöyle dediler:
"O Halde Rabbin'in dilediği takdirde yapabileceğini iddia ettiğin gibi gökten üzerimize bir parça düşür." Rasulullah (s.a.v.):
"Bu Allah'a aittir. Dilerse yapar" buyurdu. Bu sefer içlerinden biri:
"Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmedikçe elbette sana inanmayacağız" dedi.
Abdullah b. Ümeyye el-Mahzumî de -ki bu kişi, Abdulmuttalib'in kızı, peygamberin halası olan Âtike'nin oğludur.- şu teklifi getirdi:
"Sen göğe bir merdiven kurup da benim gözlerimin önünde oraya yükselmedikçe, nihayet göğe varıp seninle birlikte açık bir nüsha ve senin dediğin gibi bir peygamber olduğuna şahitlik edecek bir grup melek getirmedikçe sana asla inanmayacağım." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) kavmiyle aralarında geçen bu diyaloglardan ve kendisinden uzaklaşmalarını görmesinden ötürü üzüntülü bir vaziyette ailesinin yanına döndü. Derken Allah Teala bu âyetleri indirdi."[163]
2- Hz. Peygamber (s.a.v.) onların yanından ayrıldıktan sonra Ebu Cehil söz alıp dedi ki:
"Ey Kureyş topluluğu, görüyorsunuz ki Muhammed dinimizi ayıplamada, atalarımıza sövmede, rüyalarımızı aşağılamada, tanrılarımıza sövmede ısrar ediyor. Allah'a ahdim olsun ki yarın burada, taşıyabileceğim kadar büyük bir taşla oturup Muhammed'i bekliyeceğim ve (buraya Ka'be'ye) gelip secde ettiğinde de başını o taşla ezeceğim."[164]
3- İbn Abbas'ın şöyle dediği nakledilmiştir:
"Mekke'nin önde gelenleri, Kabe'de oturdukları bir sırada Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bir adam yolladılar; bunun üzerine o da onların yanına geldi. Gelince, onlar:
"Ey Muhammed, Mekke arazisi dardır; ondan yararlanabilmemiz için, aradaki dağları kaldır. Ve bu arazide, bizim için pınarlar fışkırt, akıt! Böylece de biz burada, ziraat yapabilelim" dediler. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.):
"Ben bunu yapamam, gücüm yetmez" dedi. Bunun üzerine içlerinden birisi:
"Yahut senin, hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bağın bahçen olsun. Aralarından da, şarıl şarıl nehirler akıt" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:
"Bunu da yapamam!" dedi. Ona:
"Senin, altından bir evin olsun; böylece senin hiçbirimize ihtiyacın kalmaz" denildiğinde, o:
"Bunu da yapamam!" dedi. Bu sefer ona:
"Kavminin senden istediği şeyleri yapamayacaksın!" denilince o:
"Yapamam" dedi. Onlar:
"O halde sen, iyi olanı yapamadığına göre, şerri yaparsın. Binâenaleyh, iddia ettiğin gibi, gökyüzünü üzerimize parça parça indir; azap yüklü olarak onları başımıza düşür" dediler. Ayetteki, *"iddia ettiğin gibi"* ifadesi, O'nun, *"Gök yarıldığı zaman"*[165] ve *"Gök yarılıp parçalandığı zaman"*[166] ayetlerine bir işarettir. Bunun üzerine Abdullah İbn Ümeyye el-Mahzumî- ki annesi, Hz, Peygamber'in halasıdır- şöyle dedi:
"Hayır, kendisine yemin edilene yemin ederim ki, gökyüzüne çıkabileceğin bir merdiven yapıp, onunla, gökyüzünün önünde oraya çıksan; derken senin Peygamber olduğuna dair dört melek getirsen, yine de seni tasdik etmem." Biraz sonra da, "Bilemiyorum, seni tasdik eder miyiz, yoksa etmez miyiz" dedi."[167]
4- Said b. Ahmed b. Cafer, Ebû Ali b. Ebî Bekr el-Fakih'ten, o Ahmed b. Hüseyn b. Cüneyd'den, o Ziyad b. Eyyub'dan, o Hüseyin'den, o

Abdu'l-Melik b. Umeyr'den rivayet ettiğine göre müşarun ileyh, Said b. Cübeyr'e bu âyetin Abdullah b. Ebî Ümeyye hakkında mı indiğini sorup onun da: "Ulema böyle olduğunu iddia etmişler" diye cevap verdiğini bize haber verdi.[168]

5- Abdullah ibn Ebî Umeyye'nin, bu âyetlerde ifadesini bulan isteklerini havi sözleri üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi.[169]
6- Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) rivayet ettiğine göre o şöyle dedi:

"Bu âyet, Ümmü Seleme'nin kardeşi Abdullah îbni Ebî Ümeyye hakkında indirildi."[170]
7- İbn Cerir et-Taberî diyor ki:
"Mekke'de yaşayan Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, Ebu Cehil, Velid b. Muğire gibi kâfirler bir gün biraraya toplanarak Rasulullah'ı yanlarına davet ettiler ve ondan, yerden pınarlar fışkırtmasını veya nehirler akıtmasını, yahut göğü parça parça edip üzerlerine düşürmesini veya Allah'ı ve Melekleri göstererek. Peygamberliğinin doğru olduğuna şahit göstermesini istediler. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu ve müşriklere, Rasulullah'ın da onlar gibi bir insan olduğunu, bunları yapmanın ise ancak Allah'ın elinde olduğunu beyan etti. Böylece Rasulullah'ı, müşriklerin iman etmemelerine karşılık teselli etmiş oldu."[171]

95. Ey Peygamber, de ki: "Yeryüzünde huzur içinde dolaşan Melekler olsaydı elbette biz onlara, Peygamber olarak gökten bir Melek gönderirdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müşrikler, bir insanın Peygamber olarak gönderilemeyeceğini iddia ediyor ve Peygamberlik gibi bir vazifenin, insan gücünün üstünde bir güce sahip olan Melek gibi bir varlığa verilmesi lâzım geldiğini iddia ediyorlardı. Allah teala bunlara bu ayetle cevap vermiştir.[172]

96. De ki: "Allah, benimle sizin aranızda şahid olarak yeter. Muhakkak ki O, kullarına Habîr'dir, Basîr'dir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin de, biraz önce geçen
"Ben ancak bir beşer, bir elçiyim." âyet-i kerimesini duyan Kureyş kâfirlerinin:

"Peki o halde senin Allah'ın elçisi olduğuna kim şehadet eder?" demeleri üzerine nazil olduğu rivayet edilmiştir.[173]

110. "De ki: "İster Allah deyin, ister Rahman deyin, hangisini derseniz deyin, en güzel isimler O'nundur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'ın rivayetinde "Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de bir gece vakti teheccüd namazı kılmış ve secdesinde:
"Ya Rahman! Ya Rahim!" demeye başlamıştı. Bunun üzerine müşrikler demişlerdi ki:
"Muhammed (veya İbn Ebî Kebşe) bir tek ilaha dua ederdi. Şimdi ise Allah ve Rahman diye iki ilaha dua ediyor. Biz ancak -Müseylemetü'l-Kezzab'ı kasdederek- Yemame'nin Rahmanı'nı tanırız, başka Rahman bilmeyiz." İşte Allah Teala da bu âyeti bu yüzden indirdi."[174]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de iken secdeye kapanır ve Allah'a yalvararak: "Ya Allah, ya Rahman" derdi. Bunu gören müşrikler,
"Bu adam tek bir ilaha ibadet ettiğini iddia ediyor halbuki iki ilaha dua ediyor" dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu ve Allah ve Rahman'ın aynı olduğunu beyan etti."[175]
3- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.), Mekke'de bir gün dua etti. Duasında:
"Ya Allah, Ya Rahman" buyurdu. Müşrikler:

"Şu Sâbiîye bakın. Bizi iki ilâh'a duadan men ediyor, kendisi iki ilâh'a dua ediyor." dediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[176]
4- Meymun b. Mihran da şunu rivayet etmiştir:
"Rasulullah (s.a.v.) kendisine vahyolunan sûrelerin başına "Bismikallahumme: Allah'ım senin isminle" diye yazdırıyordu. Nihayet şu: *"Muhakkak ki O, Süleyman'dandır. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyladır."*[177] nazil olunca bundan sonra "Bismillahi'r-rahmani'r-rahiim" diye yazdırdı. Bunun üzerine Arab müşrikleri:

"Şu "Rahim" kelimesini biliyoruz. Ya bu "Rahman" kelimesi nereden çıktı?" dediler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[178]
5- Dahhak'ın rivayetinde ise "Ehl-i Kitap, Rasulullah (s.a.v.)'a:
"Şüphesiz sen "Rahman" ismini pek az zikrediyorsun, Oysa ki Allah, bu ismi Tevrat'ta çok zikretmiştir" dediler de Allah Teala bu âyeti indirdi."[179]

110- "... Namaz kılarken sesini yükseltme, gizli de okuma, ikisi ortasında bir yol tut."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, babasından, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Abdullah b. Mutî' ve Ahmed b. Menî'den, onlar Huşeym'den, o Ebû Bişr'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bu âyet hakkında şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet, Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de gizlendiği bir sırada nazil oldu. Zira müşrikler Kur'an'ı işittikleri zaman, Kur'an'a, onu indirene ve onu

getirene sövüyorlardı. Dolayısıyla Aziz ve Yüce olan Allah, Peygamberi'ne: *"Namazda yüksek sesle okuma, namazda sesini de fazla kısma, ikisinin arası bir yol tut."* buyurdu. Allah Tealâ, Rasûlü'ne, duyup da Kur'ân'a, Allah'a ve Rasûlü'ne sövmesinler diye müşriklerin işitmiyeceği şekilde alçak sesle, ama ashabının duyup öğrenecekleri kadar yüksek bir sesle Kur'ân okumasını Rasûlü (s.a.v.)'ne emretti."[180]

Bu hadisi Buharı, Müsedded'den, Müslim de Amr en -Nakıd'dan, her ikisi de Huşeym'den rivayet etmişlerdir.[181]

2- Sa'd'den rivayette o şöyle anlatır:

"Hz. Peygamber (s.a.v.), Mescid-i Harâm'da namaz kılarken açıktan Kur'ân okurdu. Kureyş müşrikleri:

"Açıktan okuma; tanrılarımıza bu kıraatinle eziyet veriyorsun. Eğer böyle açıktan okumaya devam edecek olursan biz de senin Rabbını hicvederiz." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ:

"Namazında pek bağırma, sesini o kadar kısma da. İkisinin arasında bir yol tut." âyet-i kerimesini indirdi.[182]

3- Mukatil der ki:

"Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Safâ'nın yanında namaz kılıyordu. Kıldığı namaz sabah namazıydı ve O, namazında cehren Kur'ân okuyordu ki bunu gören Ebu Cehl:

"Allah'a iftira etme." dedi, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) sesini alçalttı da o, müşriklere:

"Gördünüz mü İbn Ebî Kebşe'ye ne yaptım, onu (Kur'ân'ını) okumaktan men'ettim." dedi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[183]

4- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur. O der ki:

"Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke'de daveti gizli yaptığı sıralarda nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ashâb'ına namaz kıldırırken. Kur'an-ı Kerimi yüksek sesle okurdu. Müşrikler Kur'an-ı Kerim'i duydukları zaman, Kur'an'a, O'nu indirene, O'nu getirene söverlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[184]

Taberi de bu görüşü tercih etmektedir.

Burada, ikisinin arasında bir yol tutmaktan maksat, kişinin, okuduğu şeyi kendisinin duyacağı şekilde okumasıdır.[185]

5- İkrime ve Hasan-ı Basrî diyorlar ki:

"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de iken açıkça namaz kılıyordu. Müşrikler ise hırçınlaşıyor ve müslümanlara saldırıyorlardı. Bu sebeple Rasulullah ve sahabîleri namazı gizli kılmaya başlamışlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi ve: "Namazı ne tam açıkça kıl ne de tamamen gizle. İkisinin ortasını tut" anlamındaki bu âyet-i kerime nazil oldu." [186]

6- Ebu Hureyre'den rivayet olunmuştur.

"Hz. Peygamber (s.a.v.) Kabe'de namaz kıldığı zaman, teşehhüd'ün sonunda dua ederken sesini yükselterek, *"Ey Allah'ım bana merhamet et"*, derdi. Fakat O ve müslümanlar, namaz kılarken ne gizli ne de yüksek sesle okumayıp ikisi arasında bir yol tutmakla emrolundular."

7- Said b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer, Ebû Ali el-Fakih'ten, o da Ali b. Abdillah b. Mübeşşir el-Vasıtî'den, o Ebû Abdillah Muhammed b. Harb'dan, o Ebû Mervan'dan, o Yahya b. Ebî Zekeriyya el-Gassanî'den, o Hişam b. Urve'den, o da babasından bu âyet hakkında Aişe(r.a.)'nin: "Bu âyet dua hakkında inmiştir" dediğini bize haber verdi.[187]

8- Bunun benzerini İbn Cerîr İbn Abbas tarikından anlattı.[188]

9- Suyuti dedi ki:

"Senet bakımından daha sahih olduğu için birincisi tercih edildi. Keza birinciyi, Nevevî ve başkası tercih etti."[189]

Hafız İbni Hacer dedi ki:

"Bu iki rivayet arasını cem etmek muhtemeldir. Ayet, namaz içinde dua hakkında indirildi."[190]

10- Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

"Rasûlullah, Beytin yanında namaz kıldığı zaman, duada sesini yükseltirdi. Ayet indirildi."[191]

11- Aişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:

"Bu âyet teşehhüt hakkında indirildi."[192]

12- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

"Müslümanlar duayı aşikâre yaparlar: "Allahümmerhamni" derlerdi. Âyet indirildi. Gizlememek, aşikâre etmemekle emrolundular."[193]

13- Ayet-i kerimenin *"...Namazında pek bağırma, sesini o kadar kısma da. İkisinin arasında bir yol tut."* kısmının nüzul sebebinde, bu âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olduğu vehmini veren rivayetler de vardır:[194]

14- Aişe (r.a.)'nin rivayetinde de bu âyet teşehhüd hakkında inmiştir. Bedeviler "ettehiyyatü lillahi ve's-salavatü ve't-tayyibatü" diye seslerini yükselterek okurlardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.[195]

15- Abdullah b. Şeddad da şöyle demiştir:

"Temim Oğulları'ndan olan Araplar Peygamber (s.a.v.) namazından selam verip çıktığında;

"Allah'ım bizi mal ve çocukla rızıklandır" derlerdi ve seslerini yükseltirlerdi. Bundan dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[196]

16- Rivayet edildiğine göre de "Ebû Bekir (r.a.) Kur'ân okurken gizli okur ve şöyle derdi:

"Ben Rabbimle sessizce konuşuyorum. O benim zaten ihtiyacımı bilmektedir." Hz. Ömer ise Kur'ân'ı açıktan okur ve şöyle derdi:

"Ben de bu şekilde okumakla şeytanı kovuyor ve uyuklayanı uyandırıyorum." Ayet-i kerime nazil olunca Rasulullah (s.a.v.) Hz. Ebû Bekir'e sesini bir parça yükseltmesini, Hz. Ömer'e de bir parça kısmasını emretti."[197]

17- Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basrî'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime, namazın, gösteriş için kılınmasını korkudan dolayı da gizlenmemesini emretmektedir.[198]
18- İbn-i Zeyd ise âyetin bu kısmını şöyle izah etmektedir:
"Ehl-i Kitap ibadet ederlerken seslerini kısıyorlardı. İçlerinden birisi aniden sesini yükseltiyor bunu üzerine diğerleri de ona katılarak bağırıyorlardı. Allah teala bu âyeti göndererek Müslümanların, onlar gibi bağırmamalarını ve okuyuşlarını tam olarak ta gizlememelerini emretti." [199]
19- Hz. Aişe (r.anh) ise burada ifade edilen namaz'dan maksadın dua olduğunu söylemiştir.
Ümmül Mü'minîn, Müslümanların, dua ederlerken bağırmamalarını ve okuyuşlarını tam olarak ta gizlememelerini ve âyet-i kerimenin bunu emrettiğini zikretmektedir. [200]
20- Yine Hz. Âişe'den nakledilen diğer bir rivayete göre buradaki duadan maksat, namazın içinde okunan, tahiyyattır. Müminlerin, bunu okurken açıkça okumamaları, tam olarak da gizlememeleri gerekir. [201]
21- Taberî bu görüşleri zikrettikten sonra özetle şöyle diyor:
"Eğer, dışına taşmayı caiz görmediğim bu görüşler olmasaydı ben bu âyet-i kerimeyi: "Gündüz namazlarını kılarken açıkça okuma, gece namazlarını kılarken de gizli okuma" şeklinde anlardım." [202]

111. Ve de ki: "Hamd O Allah 'a mahsustur ki bir çocuk edinmemiş ve O'nun mülkünde bir ortak bulunmamıştır. Düşkünlükten dolayı O'nun bir yardımcısı olmamıştır ve O'nu tekbir et.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerîr'in Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayetle tahricinde o şöyle demiştir:
"Yahudi ve Hristiyanlar:
"Allah çocuk edindi." dediler. Araplar (telbiyelerinde):
"Lebbeyk (Buyur Rabbımız), senin ortağın yok. Bir ortağın müstesna ki zaten sen hem ona, hem de onun sahip olduklarına sahipsindir." dediler. Sâbiîler ve Mecusiler:
"Şayet Allah'ın dostları olmasaydı o muhakkak zelîl olurdu." dediler de bütün bunlar üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[203]
2- Hıristiyanlar ve Yahudiler, Allah tealanın çocuk edindiğini, müşrikler, Allah'ın ortakları olduğunu, Sâbiîler ve Mecûsîler, Allah'ın, acizlikten dolayı yardımcılar edindiğini iddia etmişler, Allah teala da bu âyette, o iddiaların tümüne cevap vermiştir. [204]

---

[1] İbn Âşûr, 15/6.
[2] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/21.
[3] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 11/34.
[4] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/2.
[5] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/3.
[6] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/2.
[7] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 20/145.
[8] Mahmûd Es'ad Seydişehrî. Tarih-i Dîn-i İslâm, Marifet Yayınları, 507.
[9] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/4.
[10] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/11-12.
[11] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/148.
[12] İbn Abdi'l-Berr, Temhid, zayıf bir sened ile; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/407-408.
[13] Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/151; Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/35.
[14] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/559..
[15] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/30.
[16] Taberânî.
[17] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/408.
[18] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/408.
[19] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[20] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/136; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[21] Saîd ibn Mansûr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/409.
[22] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/64.
[23] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/409.
[24] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/29.
[25] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/63.
[26] Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 239; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/410. İbn Merduyeh.
[27] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 239.
[28] Saîd ibn Mansûr; İbnu'l-Munzir; Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/66; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/410.
[29] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/410.
[30] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/411.
[31] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/561.
[32] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[33] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/41; Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/176.
[34] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/316.
[35] İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/411.
[36] Kehf: 18/57.
[37] Nahl: 16/108.
[38] Casiye: 45/23.
[39] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[40] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 3/246; 5/81.
[41] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/563.
[42] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/68.
[43] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/89.
[44] Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/176-177.
[45] Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/176-177.
[46] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[47] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 20/221.
[48] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/77.
[49] Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, 6/42.
[50] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 239.
[51] Kelbi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 240; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 46; Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/180.
[52] Müslim, Tefsîr, 28-30; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/72. Bu haber, nüzul kaydı olmaksızın Buhârî'de de yer almaktadır. Bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 17/7, 8; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/412.
[53] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/97.
[54] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 246.
[55] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[56] Ra'd: 13/31.
[57] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 192.
[58] Şuarâ', 26/114.
[59] Ra'd: 13/31.
[60] Hafız Ebu Ya'lâ, Müsned; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/88.
[61] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/258; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/74.
[62] Enbiyâ: 21/6.

[63] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/74-75.
[64] Nesai; Tefsir: 310, Ahmed; Müsned: 1/258, Hakim; Müstedrek: 2/362, İbn Cerir: 15/74, Suyuti; Lübab: s. 167, ed-Dürr: 4/190. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 240; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/413; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[65] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/77.
[66] İbn Ebî Hatim; İbn Merdûye; Beyhakî; İbn Asâkir; Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/107.
[67] İbn Ebî Hâtim; Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/107.
[68] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/414-415.
[69] İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/414-415.
[70] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/415.
[71] İbn Cerir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/415.
[72] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/415.
[73] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 1/231.
[74] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/568.
[75] Feth: 48/27.
[76] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 20/236; Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/183.
[77] Kamer: 54/45.
[78] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[79] Tereyağı ile ekmekten yapılan yemek.
[80] Senedinde tedlis var. İbnu Ebî Hatim; Beyhakî, Bâ's; Suyuti; ed-Dürr: 4/191, Lübab: s. 167. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 240-241. İbnu'l-Cevzî, Zâdu'I-Mesîr, 5/55.
[81] Sâffât: 37/65.
[82] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/78.
[83] Dühân: 44/43-44.
[84] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, I/232.
[85] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/568.
[86] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/569.
[87] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/88, İbn Ebi Hatim; Suyuti; ed-Dürr: 4/194, Lubab: s. 168. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 241.
[88] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/88, Suyuti; ed-Dürr: 4/194, Lubab: s. 168. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 241.
[89] İbnu Ebî Hatim ve İbnu Merduyeh; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukul, 1/232.
[90] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 241-242.
[91] Necm: 53/19.
[92] Hacc: 22/52.
[93] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/417-418.
[94] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/417.
[95] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[96] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[97] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/570.
[98] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 241; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[99] Mahmûd İbn Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekavîl fi Vucûhi't-Te'vîl, Beyrut tarihsiz, 2/460; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[100] Mahmûd İbn Ömer ez-Zemahşerî, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekavîl fi Vucûhi't-Te'vîl, Beyrut tarihsiz, 2/460; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[101] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 1/234.
[102] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/418.
Suyut ider ki: Bunun isnadı zayıftır.

[103] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/304.
[104] İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3/586.
[105] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 242.
[106] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/70.
[107] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[108] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/304-305.
[109] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 242.
[110] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 242. Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/130.
[111] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/130-131; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[112] İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/97.
[113] İsra: 17/80.
[114] Beyhakî, Delâili'n-Nübüvve; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/419.
Suyuti der ki: Bunun isnadı zayıf ve mürseldir.
[115] İbn Ebu Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/419.
[116] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/420.
[117] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/234-235.
[118] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 17 (11); Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 17/9 (3139); Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/223; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[119] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 15/100, Tirmizi: 3139, Suyuti; ed-Dürr: 4/198. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 242.
[120] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/420.
[121] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/420.
[122] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 1/234.
Bu rivayet mürsel olup isnadı da zayıftır.
[123] Sebe1 Suresi, âyet: 49
[124] Buhari, K. TefsİF el-Kur'an, Sure: 17, bab: 12 / Müslim, K. el-Cihad, bab: 87, HN: 1781.
Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 5/310-311.
[125] Alûsi, Ruhu'l-Meani, 15/147; Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/209.
[126] Alâk: 96/6-7.
[127] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[128] Buhari; İlim: 125, Tefsir; 4721, İ'tisam; 7297, Tevhid: 7456, 7462. Müslim; Münafıkların vasıflan: 32, 33/2794, Tirmizi; Tefsir; 3141.
[129] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 243.
[130] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân. 17/13; Tevhid, 28; Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn, 32-34; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 17/11, hadis no: 3141; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/389, 444-445; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/421.
[131] Bakara: 2/97.
[132] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/105.
[133] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/105.
[134] Tirmizi; Tefsir; 3140, Nesai; Tefsir: 334, Ahmed: 1/255, Hakim; Müstedrek: 2/531, Suyuti; ed-Dürr: 4/199. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 243.
[135] Kehf: 18/109.
[136] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 17/10, hadis no: 3140.
[137] Kehf 18/9.
[138] Tirmizi; Tefsir; 3140, Nesai; Tefsir: 334, Ahmed: 1/255, Hakim; Müstedrek: 2/531, Suyuti; ed-Dürr: 4/199. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 243.
[139] Kehf: 18/23-24.
[140] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[141] Tirmizî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/421-422.
[142] Bakara: 2/269.
[143] Lokman: 31/27.

[144] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[145] Lokman: 31/27.
[146] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/104.
[147] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/105.
[148] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, l/236.
[149] İbni Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 3/60.
[150] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 8/127-128.
[151] Rahman: 55/1.
[152] Nisa: 4/113.
[153] Taha: 20/114.
[154] En'am: 6/59.
[155] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[156] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/106-107.
[157] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 5/115.
[158] İbn İshak; İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/422-423.
[159] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 5/316.
[160] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 15/107.
[161] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 5/84.
[162] İnsana tabi olan cine denir.
[163] Musannif bu hadisi senedsiz zikretti. İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/110, ed-Dürr: 4/202. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 244-245. İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 5/85; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/425-426.
[164] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/3.
[165] İnşikak: 84/1.
[166] İnfitar: 82/1.
[167] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[168] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/3, Suyuti; ed-Dürr: 4/203. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 245. İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 5/85.
[169] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1,309.
[170] Saîd İbni Mansur, Sünen; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/426.
Suyuti der ki: "Bu rivayet, mürsel ve sahihtir. Bunun, makabli için şahidi vardır."
[171] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/317.
[172] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/318.
[173] Kurtubî. Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/215.
[174] Musannif bu hadisi senedsiz zikretmiş. İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/121. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 246; İbn Merduyeh..
[175] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[176] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.
[177] Neml: 27/31.
[178] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 246.
[179] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 246.
[180] Buhari; Tefsir: 17/14 (4722), Tevhid: 34 (7490, 7535. 7547), Müslim; Salat: 145/446 s. 329, Timizi; Tefsir: 17/15-16 (3146). Nesai; Tefsir: 320. Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/23, 215.
[181] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 246-247.
[182] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 15/123.
[183] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 5/99-100.
[184] Buhâri, Sahih, et-Tefsir, İsra Sûresi; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[185] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[186] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[187] Müslim; Salat: 146/447, Nesai; Tefsir: 321, Beyhaki; Sünen: 2/183. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 247. Buhari; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.

[188] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.

[189] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.

[190] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.

[191] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.

[192] Hâkim; İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.
Bu, Hz. Aişe'nin geçen rivayetteki muradını açıklamaktadır.

[193] İbnu Meni', Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.

[194] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/580.

[195] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 247. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/428.

[196] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/122. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 247.

[197] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/171.

[198] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[199] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[200] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[201] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[202] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[203] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/126; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/129; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/429.

[204] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

18- KEHF SURESİ

Mushaf'taki sıralamada on sekizinci, iniş sırasına göre altmış dokuzuncu sûredir. Gâşiye sûresinden sonra, Nahl sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Ancak 28. âyeti ile 83 ve 101. âyetlerinin Medine'de indiği rivayeti de vardır.[1]
Meşhur olan rivayette sûre mekkîdir ve tamamı bir defada toptan indirilmiştir.
Enes'den, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Kehf Sûresi toptan indirildi. Beraberinde 70 bin melek vardı."[2]
İbn Abbâs ve Katâde'den gelen bir rivayette 28. âyeti hariç mekkî olduğu,
Mukatil'den, başından ilk sekiz âyet ile 107. âyetten Sûrenin sonuna kadar olan âyetlerin medenî, kalan kısmının ise mekkî olduğu rivayet edilmiştir.[3]
Nüzul sebebi olarak tefsir ve siyer kaynaklarında şöyle bir olay anlatılmaktadır:
"Müslümanların sayısının çoğalması üzerine müşrikler, Rasûlullah'ın peygamber olup olmadığını araştırmak için Nadr b. Haris ile Utbe b. Muayt'ı Medine'deki yahudi âlimlerine gönderip kendilerine şu talimatı vermişlerdi:
"Muhammed'in durumunu onlara sorun, vasıflarını ve söylediklerini anlatın; onlar kitap ehlidir, peygamberler hakkında bizim bilmediklerimizi bilirler." Bu iki adam, Medine'ye giderek meseleyi yahudi âlimlerine anlattılar. Onlar da:
"Muhammed'e, geçmiş zamanlarda yaşamış olan yiğit gençleri (mağara arkadaşlarını); dünyanın doğusunu ve batısını dolaşmış olan adamı; ruhun ne olduğunu sorun; eğer budan size bildirirse o bir peygamberdir, ona uyun; aksi takdirde bir falcıdır, ona istediğinizi yapabilirsiniz" dediler.
Nadr ile arkadaşı Mekke'ye dönüp bunları Hz. Peygamber'e sordular. O da
"Sorularınıza yarın cevap veririm" dedi. Fakat "İnşaallah" demesi gerekirken bunu ihmal ettiği için o günden itibaren on beş gün vahiy gelmedi, Bunun üzerine Mekke halkı,
"Muhammed bize, 'Sorularınıza yarın cevap veririm' diye söz vermişti. Ancak aradan on beş gün geçtiği halde hâlâ sorularımıza cevap vermedi" diyerek dedikoduya başladılar. Hz. Peygamber'in vahyi bekleyerek iyice bunaldığı bir sırada Cebrail yukarıdaki soruların cevabını içeren Kehf sûresi ile İsrâ sûresinin 85. âyetini getirdi.[4]
Tefsir ve siyer kaynaklarından bu rivayeti nakleden İbn Âşûr, Ashâb-ı Kehf hakkında Hz. Peygamber'e soru sormaya Kureyşliler'i teşvik edenlerin, ticaret maksadıyla Mekke'ye gelen bazı hıristiyanlar veya Kureyş'in Suriye ticaret yolu üzerinde bulunan kiliselerdeki hıristiyan din adamları olabileceğini söylemektedir.[5]
Elmalılı Muhammed Hamdi de yukarıdaki rivayeti geniş şekliyle naklettikten sonra, hadis tekniği açısından bu rivayetin zayıf olduğunu, buna dayanılarak sûrenin tefsir edilmesinin doğru olmayacağını ifade etmektedir. Elmalılı'ya göre sûrenin baş tarafındaki âyetler gösteriyor ki esas iniş sebebi, *"Allah çocuk edindi"* denilmiş olmasıdır. Bunun ilmî dayanağı bulunmayan büyük bir yalan olduğunu açıklamak, bu sözü söyleyenleri uyarmak ve onları tevhide davet etmek için indirilmiş, Zülkarneyn ile ilgili sorunun cevabı da bunun tamamlayıcısı olmuştur.[6]

1. Hamd O Allah'a mahsustur ki, kuluna kitabı indirdi ve ve onda hiçbir eğrilik kılmadı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs (r.a.) şöyle diyor:
"Kureyş müşrikleri en-Nadr ibnu'l-Hâris ve Ukbe ibn Ebî Muayt'ı, Medine'de bulunan yahudi hahamlarına gönderdiler ve onlara şöyle dediler:

"Yahudi hahamlarına Muhammed'i sorun; onun niteliklerini onlara söyleyin, söylediklerini nakledin. Onlar ilk kitapların sahipleridir. Bizde olmıyan peygamber haberleri onlarda vardır."
İkisi Mekke'den yola çıktılar ve Medine-i Münevvere'ye gelerek buradaki yahudi hahamlarına Hz. Muhammed'in vasıflarını anlatıp sözlerinden bir kısmını onlara hikâye ettiler ve dediler ki:
"Sizler Tevrat ehlisiniz. Bizim şu arkadaşımızdan bize haber vermeniz için; onun bu iddiasında doğru olup olmadığını biliyor musunuz diye size sormaya geldik." Yahudi hahamları şöyle akıl verdiler:
"Şimdi size söyleyeceğimiz üç şeyi ona sorun. Eğer onları bilirse o Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Yok eğer bilemezse bilin ki o bir sahtekârdır, kendi kendine uyduruyor; onun hakkında ne istiyorsanız yapın: Ona çok eski zamanlarda geçmiş gençleri sorun; durumları neydi? Onların gerçekten garip, şaşırtıcı bir haberleri vardır. Ona çok dolaşan ve yeryüzünün doğularına, batılarına kadar ulaşıp dolaşan adamı sorun; haberi neydi? Bir de ona ruhu sorun ki o nedir? Şayet size bunları haber verirse bilin ki o peygamberdir, ona tâbi olun. Yok eğer haber veremezse bilin ki kendiliğinden uyduruyor, onun hakkında neyi uygun görüyorsanız onu yapın." Nadr ve Ukbe Medine'den ayrılıp Mekke'ye Kureyş'in yanına geldiler ve:
"Ey Kureyş topluluğu size, Muhammed'le aranızı ayıracak şeyi getirdik; yahudi bilginleri bize, ona şunları sormamızı emrettiler." dediler ve hahamların onlara verdikleri soruları anlattılar. Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Ey Muhammed, bize haber ver bakalım..." diyerek yahudi hahamlarının sormalarını istedikleri soruları sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de *"İnşaallah"* demeyi unutarak:
"Sorduklarınızın cevabını size yarın haber vereceğim." buyurdular. Bunun üzerine Kureyşliler O'nun yanından ayrıldılar. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) 15 gece kaldı ve fakat bu esnada Allah Tealâ kendisine bu konularda hiçbir vahy göndermedi, Cebrail de kendisine gelmedi. Nihayet Mekkeliler kendi aralarında konuşmaya başladılar:
"Muhammed bize yarın haber vereceğim diye vaadde bulundu. Bugün 15 gün oldu halâ sorduklarımızdan hiçbiri hakkında bize herhangi bir haber getirmedi." demeye başladılar. Elbette vahyin gelmemesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i çok üzdü, Mekkelilerin konuşmaları da ona ağır geldi. Ama sonunda Cibrîl geldi ve Allah Tealâ'dan (Ashab-ı) Kehf Sûresi'ni getirdi ki onda sordukları o gençlerin ve o çok dolaşan adamın

haberi ve müşriklerin söylediklerine üzüldüğü için ona bir muâtebe vardı. Bir de
"Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbımın emrindendir ve size ilimden çok az bir şey verilmiştir." âyetini getirdi.
İbn İshak der ki: Bana ulaştığına göre Hz. Peygamber (Kureyşlilere) sûrenin başından itibaren okumaya başladı:
"Hamd O Allah'a mahsustur ki kuluna kitabı indirdi ve onda hiçbir eğrilik kılmadı..." [7]
2- Yine İbn İshâk, Cibril'in, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorulanların (Rûh, Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn) cevabını getirdiğinde onun:
"Ey Cibrîl, bize gelmedin ve biz senin hakkında su-i zanda bulunduk." demesi üzerine
"Biz ancak Rabbının emri ile ineriz. O'nundur önümüzde, arkamızda ve bu ikisi arasındaki her şey ve Rabbın unutkan (seni unutmuş) değildir." ***[8]*** âyet-i kerimesini de okuduğunu kaydeder.[9]

6. Demek ki bu söze inanmıyanların ardından üzülerek neredeyse kendini mahvedeceksin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Utbe ibn Rabîa, Şeybe ibn Rabîa, Ebu Cehl ibn Hişâm, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Ümeyye ibn Halef, el-As ibn Vâil, el-Esved ibnu'l-Muttalib ve Ebu'l-Bahteri, bir grup Kureyşli içinde bir araya gelmişler (konuşuyorlardı). Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne, kavminden görmekte olduğu bu muhalefet, onlara getirmiş olduğu bu öğütleri inkâr etmeleri çok ağır gelmiş ve onu çok üzmüştü. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[10]

9-- Sen, bizim ayetlerimiz içinden Kehf ve Rakim ashabının ibrete şayan olduklarını mı sandın?
10- Hani o genç yiğitler mağaraya sığınmıştı ve “Ey Rabbimiz, bize tarafından bir rahmet ver ve işimizde bizim için bir muvaffakiyet hazırla” demişlerdi.
11- Bunun üzerine nice yıllar mağarada, onların kulaklarına perde vurduk.
12- İki zümreden hangisinin bekledikleri gayeyi daha iyi hesap edici olduklarını bilelim diye, sonra da onları uyandırdık.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. İshak, bu kıssanın sebeb-i nüzulü olan hadiseyi genişçe anlatarak şöyle demiştir:
"Nadr b. Haris, Kureyş'in şeytanlarından, kötü kimselerinden idi. O, Allah'ın Rasulüne eziyet eder, düşmanlık beslerdi. Hira”ya gidip oradan (İran efsânelerinden) Rüstem ve İsfendiyâr Hikâyelerini öğrendi. Hz. Peygamber (s.a.v.), bir topluluk içine oturduğunda, Allah'tan bahsederdi. Etrafındakilere, geçmiş ümmetlerin başına gelen hâdiseleri anlatırdı. Hz. Peygamber o topluluktan ayrılınca; Nadr, hemen, onun yerini alıp şöyle derdi:
"Vallahi ey Kureyşliler, ben ondan daha güzel (hikâyeler) anlatırım. Gelin, ben size onun sözlerinden daha güzelini söyleyeyim" diyor ve onlara İran krallarının efsanelerini anlatıyordu.
Daha sonra Kureyşliler onu ve beraberinde Utbe b. Ebî Mu'ayt'ı, Medine'deki yahûdî alimlerine gönderip, onlardan;
“Hz. Muhammed (s.a.v.)'i ve onun durumunu sorun. Onlara, Muhammed (s.a.v.)'in sözlerini nakledin. Zira onlar önceki kitap sahipleridir. Dolayısıyla onlar bizim bilmediklerimizi de bilirler" dediler. Bunun üzerine onlar, çıkıp Medine'ye geldiler ve yahûdî âlimlerine Hz. Muhammed (s.a.v.)'in durumunu sordular. Onlar da:
"Ona şu üç şeyi sorun:
a) Asırlar önce gidip kaybolan o gençlerin (Ashab-ı Kehf'in) durumunu sorun. Çünkü bunların kıssası enteresandır.
b) Doğu-batı her yere ulaşabilen o seyyahın hadisesini sorun.
c) Ona ruhu ve ruhun ne olduğunu sorun. Eğer o size, bunların cevabını verirse, bilin ki Peygamberdir. Aksi halde, Peygamber olduğunu uyduran birisidir" dediler.
Nadr ve arkadaşı Mekke'ye dönünce, Kureyş'e:
"Biz, bizimle Muhammed (s.a.v.) arasında kesin hükmü ortaya çıkaracak birşeyi getirdik" dediler ve yahûdîlerin söylediklerini onlara haber verdiler. Kureyş, Resûlullah'a gelip, bu soruları sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"İnşaallah" demeden, *"sorduklarınıza yarın cevap veririm"* dedi. Bunun üzerine Mekkeliler çekip gittiler. Hz. Peygamber (s.a.v.), Onların sorduğu şeylerin cevabını, on beş gün bekledi. Böylece Mekkeliler, onun hakkında ileri geri konuşmaya başladılar ve:
"Muhammed bize 'yarın' dedi ama bugün on beşinci gün. Galiba bu ona zor geldi" dediler. Derken Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber'e Kehf Sûresi'ni getirdi ki bu sûrede Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'i, Mekkeliler iman etmiyorlar diye üzüldüğünden ötürü kınaması, o gençlerin (Ashab-ı Kehf) ile o seyyahın haberi vardır." [11]
2- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Rivayet ediliyor ki Ashab-ı Kehf, Allah'a iman eden ve müşriklere karşı koyan bîr gurup gençti. Bu gençlerin yaşadığı devirde, İncil’in hükümleriyle, amel etmesi gereken insanlar bir sapıklık içine düşmüş ilâhi yoldan ayrılmışlardı. Özellikle Rum Krallarından Dekyanus, sapıklıkta başı çekenlerdendi. Putperestliği kabul etmeyen İsevîlere işkenceler yapıyor ve onları öldürtüyordu. Bu zalim Kral bir gün Ashab-ı Kehf’in yaşadığı Dekinos şehrine geldi ve müminlerin yakalanıp getirilmelerini emretti. İman edenler kaçıp saklanmışlardı. Dekyanus’un zabıtaları müminleri, saklandıkları yerlerden çıkarıp onun huzuruna getiriyorlar o da onları, putlara kurban kesilen mezbahalara sevkediyor ve öldürülmeleri veya putperestliği seçmeleri hususunda serbest bırakıyordu. Korkanlar putperest oluyor, imanları sağlam olanlar ise bunu reddediyorlar o da onları öldürtüp şehrin surları ve kapıları üzerine astırıyordu.
Şehrin ileri gelenlerinin evlatları olan bu imanlı gençler de olayları üzüntü ile izliyor, bu belanın defedilmesi için gözyaşları dökerek dua ediyorlardı. Kralın adamları bu gençleri de ihbar ettiler. Ve böylece bu gençler de yakalatılarak Kralın huzuruna getirildiler. Onlara da Putperestliği kabul etmeleri teklif edildi. Onlar ise:
"Biz, âlemlerin rabbi olan Allah'tan başkasını tanımayız. Ondan başkasına ibadet etmeyiz. İstediğini yap" dediler.
Kral, bir iş için Ninova şehrine gidiyordu. Dönünceye kadar düşünmeleri için kendilerine mühlet verdi. Fakat bu gençler dinlerinden

dönmemeye ahd ettiler. Şehrin yakınında bulunan "Benclüs" dağındaki bir mağaraya sığınmaya karar verdiler. Her biri gidip evlerinden bir şeyler aldılar. Bu şeylerin bir kısmını halka sadaka olarak dağıttılar, bir kısmını da kendi ihtiyaçları için yanlarına alarak mağaraya girdiler. Orada gece gündüz namaz kılıyorlar ve Allah'a yalvarıyorlardı. Yemek işlerini, içlerinden "Yemliha" isimli genç idare ediyordu. Her sabah gizlice şehre gidiyor, yiyecek alıyor ve haber toplayarak geri dönüyordu.
Bir süre sonra zalim Kral Ninova'dan döndü ve bu gençleri sordu. Onları bulamayınca babalarını huzuruna getirtti. Babaları da oğullarının mallarını yağmalayarak halka dağıttıklarını ve dağa çıktıklarını söyleyerek özür beyan ettiler. Her gün çarşıya giden Yemliha bu durumu öğrendi ve gelip arkadaşlarına haber verdi. Gençler ağlaşarak dua edip Allah'a yalvardılar.
Bu durum karşısında ne yapacaklarını düşünüp müzakere ederlerken Allah teala onlara bir uyku verdi ve yemekleri yanlarında olduğu halde uyuyakaldılar.
Diğer taraftan Kral Dekyanus hiddetle onlara ne yapacağını düşünüyordu. Ashab-ı Kehf'i uyutan Allah teala bu zalim Kralın da aklına o mağaranın girişini kapatmayı getirdi ve Dekyanus mağaranın girişinin duvarla örülerek kapatılmasını emretti. Böylece içeride açlıktan ve susuzluktan öleceklerini düşünüyordu. Duvar örüldü ve mağaranın girişi kapatıldı.
Bu sırada Dekyanus'un yanında, imanlarını gizleyen "Pendros" ve "Runas" isimli iki kişi vardı. Bunlar, mağaranın önüne duvar örülürken içerde kalan gençlerin kimler olduklarını ve hadiselerini kurşun bir levhaya yazıp bakır bir tabutun içine yerleştirerek yapılan duvarın içine koymayı kararlaştırdılar ve yaptılar. Böylece o gençlerin kimler oldukları ve hadiselerinin ne olduğu hususu tesbit edilmiş oldu.
İşte bu gençler, gelecek âyetlerde de beyan edildiği gibi bu mağarada üç yüz dokuz yıl uyudular ve daha sonra uyanarak olayları öğrendiler ve tekrar dünya hayatını terkederek ölüm haline geçtiler.
Bu gençlerin kimler oldukları ve niçin mağaraya sığındıkları hususlarında Taberi'de daha başka rivayetler de zikredilmektedir. [12]

16. Sonra içlerinden biri diğerlerine şöyle dedi: "Madem ki kavminizden ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaştınız, o halde mağaraya sığının. Rabbiniz rahmetiylc size genişlik versin ve işinizi rast getirip kolaylaştırsın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre o gençlerin, içine girdikleri mağara tesbit edilmiş, gençlerin içeride oldukları anlaşılmış bu sebeple içeride kalıp ölsünler diye mağaranın ağzı duvarla kapatılmıştır. Fakat sonuç itibariyle onlar düşman tarafından ele geçirilememiştir. [13]
2- Rasulullah (s.a.v.) da Mekke'den Medine'ye hicret ederken, Sevr mağarasına girdiğinde Allah teala onu korumuş, müşrikler mağaranın önüne kadar geldikleri halde içeriye girip bakmamışlar böylece bu olay Ashab-ı Kehf'in hadisesini insanlığa bir kere daha hatırlatmıştır. [14]

23. Bir şey hakkında "Ben bunu yarın mutlaka yapacağım." deme.
24. Meğer ki Allah dilemiş ola. Unuttuğun zaman da Rabbını an ve şöyle de: "Umulur ki Rabbım beni doğruya daha yakın olana eriştirir."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih tarafından İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir:
"Yahudilerin akıl vermesiyle Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ruh'u, Ashab-ı Kehf i ve Zülkarneyn'i sorduklarında *"İnşaallah"* demeksizin *"Size yarın cevap veriririm."* buyurmuş ve bir rivayete göre 15 gün, başka bir rivayete göre 40 gün, bir üçüncü rivayete göre de üç gün vahy gelmemiş ve Hz. Peygamber çok zor durumda kalmıştı. İşte bu âyetler de bu hadise üzerine nazil olan âyetler cümlesindendir."[15]
2- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Nebî Aleyhisselâm bir şey üzerine yemin etti. Üzerinden kırk (veya ondört) gece geçti. Allahu Teâlâ, bu âyeti indirdi." [16]
3- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Kureyşliler, Hz. Peygamber'e üç soru sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) *"İnşaallah"* demeden, *"Ben yarın bunları cevaplarım"* dedi. Bunun üzerine vahiy on beş gün süre ile kesildi. Bir başka rivayette bu sürenin kırk gün olduğu ileri sürülmüştür. Daha sonra bu ayet nazil oldu. Kâdi, bu görüşe şu iki açıdan itiraz eder:
1) Hazreti Peygamber (s.a.v.) yarın falanca işi yapacağını haber verdiğinde, yarından önce ölebileceğini veya o fiili yapmasına bir engel çıkabileceğini biliyordu. Bütün bunlar ihtimal dâhilinde olduğu halde, Hz. Peygamber "İnşaallah" (Eğer Allah dilerse) dememiş olursa, söyleyeceği söz, çoğu kez meydana gelecek şeyin aksine olmuş olurdu. Bu ise, hem Peygamberden, hem de onun sözünden insanların soğumasına sebebiyet verirdi. Ama o, "eğer Allah dilerse" (inşaallah) diyerek, bunları söylerse, böyle bir sakıncadan korunmuş olur. Bu böyle olunca da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, "İnşaallah" demeksizin, herhangi birşeyi vaadetmesi (yapacağını) söylemiş olması uzak bir ihtimaldir.
2) Bu ayet, pek çok faydayı (manayı) ve hükmü ihtiva etmektedir. Binâenaleyh ayeti sırf bu manaya hamletmek uzak birşey olur,
Kâdi'nin birinci görüşüne şöyle cevap verilir: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, "İnşaallah" demiş olmasının daha evlâ olduğunda münakaşa yoktur. Fakat o, herhangi bir sebepten ötürü bunu söylemeyi bazan unutabilir. Binâenaleyh bu konu, efdal ve evlâ olanın terk edilmesi kabilinden olur. Kâdi'nin ikinci görüşüne de şöyle cevap verilir: Ayetin pek çok manayı ve hükmü ihtiva etmesi, sebeb-i nüzulün bu mana ve hükümlerden birisi olmasına manî değildir."[17]

25. Onlar mağaralarında üçyüz sene durdular, dokuz da ziyade ettiler!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Onlar mağaralarında üçyüz durdular" âyeti indirilince Rasûlullah'a:
"Ey Allah'ın Rasülü, senelerce mi, aylarca mı?" diye soruldu. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [18]

2- Bunu İbn Cerîr Dahhâk'tan anlattı. [19]

27. "Rabbinin Kitab'ından sana vahyolunanı oku; O'nun sözlerini değiştirecek yoktur. O'ndan başka bir sığınılacak da bulamazsın.
28. Sabah akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerini isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma. Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma.
29. De ki: "Gerçek Rabbinizdendir." Dileyen inansın, dileyen inkar etsin. Şüphesiz zalimler için, duvarları çepeçevre onları içine alacak bir ateş hazırlamışızdır. Onlar yardım istediklerinde, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. Bu ne kötü bir içecek ve cehennem ne kötü bir duraktır!"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kadı Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hıyerî, Cuma Günü namazdan sonra hicrî 410 senesinin aylarında Daru's-Sünne'de imla tarikiyle Ebu'l-Hasan Ali b. İsa b. Abdeveyh el-Hıyeri'den, o Muhammed b. İbrahim Boşenci'den, o Velid b. Abdulmelik b. Musarrah el-Harranî'den, o Süleyman b. Ata el-Harranî'den, o Mesleme b. Abdillah el-Cühenî'den, amcası İbni Meşcea b. Rab'î el-Cühenî'den, o da Selman-ı Farisî'den bize şu rivayette bulunmuştur:
"Müellefe-i kulûb (kalpleri İslam'a ısındırılanlar) -ki bunlar Uyeyne b. Hısn, Akra b. Habis ve Zû Vehm idiler- Rasulullah (s.a.v.)'a gelip şöyle dediler:
"Ey Allah'ın Rasulü, eğer sen meclisin ön tarafında oturur -Selman, Ebû Zerr ve fakir müslümanları kasdederek-ve şu kimseleri abalarının ağır kokularını bizden uzaklaştırırsan senin meclisine iştirak eder, seninle konuşur ve senden istifade ederiz. -Zira bu Mü'minler'in üzerlerinde başka birşey bulunmayıp sadece yün kaftanlar bulunmaktaydı- Bunun üzerine Allah Teala bu âyetlerini indirdi:.
Allah onları böylece ateşle tehdit etmektedir. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) ayağa kalkıp o Mü'minler'i aramağa başladı. Nihayet onları mescidin bitiminde Allah Teala'yı zikrederken bulunca şöyle buyurdu:
"Ümmetimden Allah'ın er kullarıyla, nefsimi beraber tutmamı bana emretmeden, beni öldürmeyen Allah'a hamd olsun. Diriler de sizinledir, ölüler de." [20]
2- Bu âyet-i kerimelerin de daha önce geçen En'âm Sûresi'nin 52-54. âyetleri gibi Mekke-i Mükerreme'de Kureyş ileri gelenleri hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Müslim'in Sahih'inde Sa'd ibn Ebî Vakkas'tan rivayet ettiği bir haber bu görüşü destekler mahiyettedir. Rivayet şöyledir:
"Biz altı kişi Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanmdaydık. Müşrikler Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne dediler ki:
"Şu yanındakileri kov; onlar, bizim yanımızda oturma cür'etini göstermesinler." Sa'd der ki:
Ben, İbn Mes'ûd, Hüzeyl kabilesinden bir adam, Bilâl Habeşî, ayrıca adlarını unuttuğum iki kişi daha oradaydık. Rasûlullah (s.a.v.)'ın gönlünde bu konuda Allah'ın dilediğince bir şeyler oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi başına kaldığında *"Sabah akşam Rablarına, O'nun rızasını dileyerek dua edenleri kovma..."* âyet-i kerimesini indirdi." [21]
3- Bu rivayette, sadece En'âm: 6/52 âyeti zikredilip Kehf: 18/27-28 âyet-i kerimelerine temas edilmemekle birlikte başka rivayetlerde bu âyet-i kerimelerin arası cem'edilerek üçünün de aynı hadise üzerine indiği belirtilmektedir. [22]
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Kureyş'in ileri gelenleri bir araya geldiler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Sana iman etmemizi istiyorsan, şu fakirleri yanından kov. Biz geldiğimizde onlar bulunmasınlar. Onlar için, yanına gelecekleri ayrı bir vakit ayır" dediler. Allah Teâlâ bunun üzerine, *"Sabah akşam Rablerine duâ edenleri, yanından kovma"* ayetini indirdi ve "Onları kovmanın caiz olmayacağını belirterek, aksine onlarla otur, onlarla uyum içinde ol, onlara kıymet ver. Kâfirlerin sözlerine aldırma. Kâfirlere, yanına gelseler de gelmeseler de değer verme" buyurmuştur. Binâenaleyh bu hâdise, kendinden önceki ayetlerde anlatılanlardan ayrı, başlıbaşına bir şeydir. Bu ayetin bir benzeri de, En'am Sûresi'ndeki, *"Sabah akşam Rablerine duâ edenleri yanından kovma"* [23] ayetidir. Cenâb-ı Hak o ayette, Hz. Peygamber'in o kimseleri kovmasını yasaklamış, bu ayette ise onlarla beraber oturmayı, onlara karşı sabır göstermeyi emretmiş ve *"Candan sabr-u sebat et"* buyurmuştur. Sabır kelimesinin asıl manası, engellemek, alıkoymak, hapsetmektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in insanları "masbûre"den nehyetmesi de bu manadadır. Masbûre ise, bir yere hapsedilip, geriden bir şey atılarak öldürülen hayvan demektir." [24]
5- Daha önce (En'âm Sûresinin 52-54. âyetlerinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere İbn Mâce ve Taberî'nin kendi isnadlarıyla Habbâb'dan rivayetlerinde onun anlattığı şu hadise, En'âm: 6/52-54 âyetleri yanında *"Sabah akşam Rablarına, O'nun hoşnutluğunu dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret..."* âyetinin de inmesine sebep olmuştur. Habbâb şöyle anlatıyor:
"Akra' ibn Habis et-Temîmî ve Uyeyne ibn Hısn el-Fezârî Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve onu, zayıf müslümanlardan bir grup içinde Bilâl, Suheyb, Ammâr ve Habbâb'la birlikte oturur buldular. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çevresinde onları görünce bu zayıf müslümanları hakir görerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bizim için bunlardan ayrı bir oturum yapmanı, bize ayrı bir meclis tahsis etmeni isteriz. Böylece araplar bizim bunlardan üstün olduğumuzu anlasınlar. Biliyorsun bize arap kabilelerinden bir takım elçiler, hey'etler gelir. Arapların bizi, bu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Dolayısıyla biz gelince onları yanından kaldırıp uzaklaştır. Bizim seninle işimiz bittikten sonra yine istersen onlarla ayrıca otur." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Olur." buyurdu. Onlar:
"Olur demen yetmez, bizim için bunu yazılı hale getir. Bunu bize yaz." dediler de Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) söylediklerini kabul ettiğini yazmak üzere Hz. Ali'yi çağırtıp üstüne yazılması için bir sayfa istedi. Biz, bir köşede oturuyorduk. O sırada Cibril geldi ve
"Sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma. Onların hesabından hiçbir şey sana, senin hesabından hiçbir şey de onlara ait değildir. Eğer onları kovarsan zalimlerden olursun." ***[25]*** âyet-i kerimesini indirdi. Sonra:
"Biz onlardan kimisini kimisiyle "Allah aramızdan bunlara mı lûtfunu lâyık gördü?" desinler diye işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri en iyi bilen değil mi?" ***[26]*** âyet-i kerimesini, sonra da:

"Ayetlerimize iman edenler sana geldiklerinde de ki: "Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı."[27] âyetini okudu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) elindeki sayfayı attı ve bizi yanına çağırdı. Yanına geldiğimizde:
"Selâm sizlere, Rabbınız kendine rahmeti yazdı." diyordu. Ona yaklaştık. Hattâ o kadar yaklaştık ki dizlerimizi onun dizleri üzerine koyduk. Bu âyetin inmesinden sonra biz eskiden olduğu gibi Efendimiz (s.a.v.)'in yanında oturmaya devam ettik. O, yanımızdan kalkıp gitmek istediği zaman kalkar gider, yanımızdan ayrılırdı. Ne zaman ki bu *"Sabah akşam Rablarına, O'nun hoşnutluğunu dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret. Dünya hayatının süslerini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma..."* âyet-i kerimesi inince Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte otururken vakit geç olup onun kalkma zamanı gelince biz onun yanından kalkar yanından ayrılırdık ki kalkıp gidebilsin."[28]
6- Ancak İbn Kesîr, hadisin ğarîb olduğu bilgisine ek olarak bir de Akra' ibn Habis ve Uyeyne ibn Hısn'ın hicretten daha sonra müslüman olduklarını, esas nüzulü sadedinde zikrettiği En'âm: 6/53 âyetinin ise Mekke'de inmiş olduğunu kaydetmekte ve bu sebebi zayıf görmektedir.[29]
7- İbn Cureyc'den gelen bir rivayete göre de Uyeyne ibn Hısn el-Fezari, Peygamber (s.a.v.)'in yanına müslüman olmadan önce gelmişti. Yanında ashabının fakirlerinden bir topluluk vardı. Bunların arasında Selmân-ı Fârisi de vardı. Üzerinde terlediği elbisesi, elinde önce yarıp sonra dokuduğu hurma yaprakları vardı. Uyeyne Rasulullah (s.a.v.)'a şöyle dedi:
"Bunların kokusu seni rahatsız etmiyor mu? Biz Mudar'ın ileri gelenleri ve eşrafıyız. Bizler İslama girsek, diğer insanlar da İslama girer. Bizim sana tabi olmamızı engelleyen tek şey bunlardır. Bunları yanından biraz uzaklaştır ki sana uyalım. Yahut da onlara ayrı bir oturum, bize ayrı bir oturum tertiple." Bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu."[30]
8- Rebî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Nebî Aleyhisselâm, onun için söylenenlerden habersiz olan Ümeyye İbni Halef'e döndü. Bunun üzerine bu ayet indirildi."[31]
9- Ebu Hüreyre'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Uyeyne İbni Hısn, Nebî Aleyhisselâm'ın yanına girdi. Rasûlullah'ın yanında Selmân vardı. Uyeyne:
"Biz size geldiğimizde, bunu çıkart." dedi. Bunun üzerine bu ayet indirildi."[32]
10- Ancak âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olduğuna delâlet eden rivayetler de vardır. Bunlardan birisi de Taberânî'nin Abdurrahman ibn Sehl ibn Huneyf'ten rivayet ettiği şu haberdir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne *"Sabah akşam Rablarına, O'nun hoşnutluğunu dileyerek dua edenlerle birlikte candan sabret..."* âyet-i kerimesi o, evlerinden birisinde iken nazil olmuştu. Efendimiz (s.a.v.), âyet-i kerimede zikredilenleri aramak üzere evden çıktı. Dolaşırken bir kavme rastladı ki başları açık, derileri güneşten kuruyup çatlamış ve her birerinin üzerinde sadece bir tek elbise var ve Allah'ı zikrediyorlar. Allah'ın Rasûlü onları görünce yanlarına oturdu ve:
"O Allah'a hamdolsun ki benim ümmetim içinde, kendileriyle birlikte sabretmemi emrettiği kulları yaratmıştır." buyurdu."[33]
11- Ebu Said el-Hudri ve Ebu Hureyre'den şöyle dedikleri rivayet edilmektedir:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın geldiği bir seferinde adamın birisi Hicr suresini yahut Kehf suresini okuyordu. (Hz. Peygamber gelince sustu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"İşte kendileriyle bir arada olup sabretmekte emrolunduğum meclis budur."[34]
12- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerimelerin, Kureyş'in ileri gelenleri hakkında nâzil olduğu zikredilmektedir. Kureyş müşriklerinden ileri gelenler, Rasulullah'tan, Bilal, Ammar, Süheyb, Habbab ve İbn-i Mes'ud gibi fakir müminlerle oturup kalkmamasını, sadece kendileriyle oturup kalkmasını istemişler ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve Rasulullah'ın, dünya hayatını tercih ederek varlıklı müşriklerle oturup kalkması yasaklanmış, fakir de olsalar müminlerden ayrılmaması emredilmiştir."[35]

28- "... Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr el-Harisî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafc'dan, o Ebû Yahya er-Razîden, o Sehl b. Osman'dan, o Ebû Malik'ten, o Cüveybir'den, o Dahhak'tan İbn Abbas'ın bu âyet hakkında şöyle dediğini bize rivayet etmiştir:
"Bu âyet Ümeyye b. Halef el-Cumahî hakkında inmiştir. Bu adam, Peygamber (s.a.v.)'i -fakir müslümanları kendisinden uzaklaştırıp Mekkeliler'in ileri gelenlerini yakınına alması hususunda- hoşlanmadığı bir işe davet etmiş, bunun üzerine Allah Teala da bu âyeti indirmiştir. Ki bu âyette Allah Teala "Kalbini tevhidden yana mühürlediğimiz ve şirke tabi olan kimse" manasını kasdetmiştir."[36]

29. De ki: "Gerçek Rabbınızdandır. İsteyen inansın, isteyen de inkâr etsin. Şüphesiz ki zalimler için, duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır. Onlar feryad edip yardım dilerlerse erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su kendilerine sunulur. O ne kötü içecek ve ne kötü duraktır.
30. Doğrusu iman edip salih ameller işleyenlere gelince; Muhakkak ki Biz, iyi hareket edenlerin ecrini zayi etmeyiz.
31. İşte onlara, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bilezikler takınırlar. İnce ve kalın ipekliden yeşil elbiseler giyerek tahtlar üzerine otururlar. O ne güzel mükâfat ve ne güzel duraktır.
32. Onlara iki adamı misal ver ki birisine iki üzüm bağı verip çevresini hurmalıklarla çevirmiş ve aralarında ekinler bitirmiştik.
33. Her iki bahçe de ürünlerini vermişler ve hiçbir şeyi eksik bırakmamışlardı. İkisinin arasından bir de ırmak akıtmıştık.
34. Başkaca onun meyvesi de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken: "Ben, malca senden zengin, nüfuzca da senden üstünüm." derdi.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimelerin, Mekke halkından Mahzum oğullarından, birisi mü'min, diğeri kâfir iki kardeş hakkında nazil olduğu söylenir. Bunlardan mü'min olanı Ebu Seleme Abdullah ibn Abdu'1-Esed ibn Abdi yâ Leyl, kâfir olanı da el-Esved ibn Abdu'1-Esed ibn Abdi yâ Leyl idiler.
Uyeyne ibn Hısn ve arkadaşlarının Selmân ve arkadaşları ile olan halinin bir misalidir ve bunlar İsrail oğullarından iki kardeşe benzetilmişlerdir." de denilmiştir. İbn Abbâs'tan rivayete göre işte bu iki grubun benzetildiği o iki isrâilîden mü'min olanı Yahuza, Mukatil'e göre Yemliha'dır. Kâfir olanı ise Kutrûs veya Kıtfîr'dir. Allah Tealâ'nın Sâffât sûresinde nitelemiş olduğu iki kişi de bunlardır.
Abdullah ibn Mübarek'in Atâ el-Horasânî'den rivayetlerine göre o iki adamın kıssası şöyle olmuştur: İki adam birbirleriyle ortak idiler. Para olarak da ikisinin ortak sekiz bin dinarları vardı. Bu iki ortağın iki kardeş olduğu ve bu sekiz bin dinarın babalarından onlara miras kaldığı da söylenmiştir. Ortak oldukları bu parayı paylaştılar.
Onlardan birisi paylaştığı paranın bin dinarı ile bir arazi satın aldı. Diğeri ise:
"Ey Allahım, filânca (ortağını veya kardeşini kastediyor) bin dinarla bir arazi satın aldı. Ben ise senden bin dinara cennetten bir arazi satın alıyorum." deyip payına düşen paradan bin dinarını sadaka olarak dağıttı.
Sonra o arazi satın alanı tuttu bin dinarına da bir bina yaptı. Tasaddukta bulunanı ise:
"Ey Allahım, filânca bin dinara bir ev yaptırdı. Ben ise senden cennette bin dinara bir ev satın alıyorum." deyip bin dinarını daha sadaka olarak dağıttı.
Sonra o ev yaptıran kişi bir kadınla evlenip ona da bin dinar harcadı. Mü'min olan beriki ise:
"Ey Allahım, filânca bir kadınla evlendi ve bin dinar harcadı. Ben ise senden bin dinara cennet kadınlarından birisini istiyorum." deyip bin dinarını daha sadaka olarak dağıttı.
O bir kadınla evlenip bin dinar harcayan kişi kalan bin dinarı ile de evine hizmetçiler ve eşya satın aldı. Beriki mü'min ise:
"Ey Allahım, kalan bin dinarımla da senden cennet hizmetçileri ve eşyası satın alıyorum." deyip kalan son bin dinarını da yine sadaka olarak dağıttı.
Sonra o varını yoğunu sadaka olarak dağıtan kişi dara düştü, ihtiyaçlı bir hale geldi ve (o ortağını veya kardeşini) hatırlayıp, ondan ihtiyacını gidermesini istemeyi düşündü ve bir gün yolda oturup onun geçmesini bekledi. O zengin olan ortağı etrafında adamlarıyla büyük bir debdebe içinde yanından geçerken yerinden kalktı, ona yöneldi. Zengin ortak berikini tanıyınca:
"Sana ne oldu, biz seninle büyük bir para bölüşmedik miydi? Ne yaptın onları?" diye sordu. Mü'min olan beriki de başından geçenleri ve parasını nasıl tasadduk ettiğini anlattı. O zengin:
"Demek sen sadaka dağıtanlardansın öyle mi?" dedi. Fakir olanı:
"Evet." dedi. O zengin olanı:
"Defol git, sana hiçbir şey vermiyeceğim." deyip onu kovdu ve Allah Tealâ her ikisinin de ölmelerine hükmetti, hemen akabinde de bu ikisi hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[37]
2- Sa'lebî ve Kuşeyrî'nin zikrettiğine göre Kelbî der ki:
"Mekke halkından Mahzûm kabilesinden iki kardeş hakkında nazil oldu. Bunlardan birisi mü'min olup Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den önceki kocası olan Ebu Seleme Abdullah ibn Abdu'1-Esed ibn Abdi yâ Leyl (veya Hilâl), diğer kâfir olanı da el-Esved ibn Abdu'1-Esed ibn Abdi yâ Leyl idi.[38]
Sâffât: 37/51 âyetinde adı geçenler de yine bu iki kardeştir. Bunların her birine dört bin dinar miras kalmış; birisi (müslüman olanı) kendi payına düşeni Allah yolunda infak ederek harcamış, daha sonra kardeşinden bir şey istemek zorunda kalmış... da işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler inmiş."[39]
3- İbni Abbas'ın görüşüne göre de şöyle denilmektedir:
"Bu kıssa birisi kâfir olup adı Furtûs, diğeri ise mü'min olup adı Yahuza veya Kıtfîr olan İsrailoğulları'ndan iki kardeş hakkında nazil olmuştur. Bunların babalarından sekiz bin dinar miras kalmıştı. Bu parayı ikiye böldüler. Kâfir bu para ile bahçeler ve akarlar satın aldı, Mümin de bu parayı hayır yollarında harcadı ve sonunda Yüce Allah'ın bu anlattığı durum meydana geldi." [40]
4- Mukâtil'den nakledildiğine göre ise bunlar, Sâffât sûresinde Yüce Allah'ın şu buyruklarında sözü edilen iki kişidir: *"Onlardan birisi diyecek ki: Gerçekten benim bir dostum var idi..*[41]*"* [42]

54. Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlara türlü türlü misal gösterip açıkladık. İnsanın en çok yaptığı iş ise tartışmadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu's-Sâib der ki:
"Bir gün Übeyy ibn Halef, elinde çürümüş bir kemikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Allah şunu yeniden diriltebilir mi?" deyip elindeki kemiği ufalamış ve işte onun yeniden diriltilme konusundaki bu tartışması üzerine bu âyet-i kerime inmiş. " [43]
2- en-Nadr ibnu'l-Hâris veya İbnu'z-Ziba'râ hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[44]

60. (Ey Muhammed, Musa ile Salih bir kulumuzun kıssasını hatırla) Hani bir zaman Musa, genç bir adamına: "Durmayacağım, iki denizin birleştiği yere ulaşıncaya kadar gideceğim veya yıllarca yürüyeceğim" demişti.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah teala bu âyetten itibaren Hz. Musa ile Hızır aleyhisselamın birlikte yaptıkları yolculuğun kıssasını beyan etmektedir.
Übey b. Kâ'b, Rasulullah (s.a.v.)'ın bu kıssayı şöyle anlattığını rivayet etmektedir. Peygamber efendimiz buyuruyor ki:
"Musa Peygamber bir kere İsrailoğulları içinde hutbeye çıkmıştı. Kendisine:

"En çok âlim olan kimdir?" diye soruldu.
"En âlim benim" diye cevap verdi. Bu husustaki ilmi "Allah daha iyi bilir" diyerek Allah'a havale etmediğinden dolayı Allah teala ona sitem etti. Allah teala:
"İki denizin bitiştiği yerde kullarımdan biri var o senden daha âlimdir" diye ona vahyetti. Musa:
"Ya rabbi ona nasıl yol bulayım?" dedi. Ona:
"Bir zenbil içinde bir balık taşı. Onu nerede kaybedersen o kulum oradadır" denildi. Musa (a.s.) gitti. Genç arkadaşı Yûşâ b. Nûn'u da birlikte götürdü. Bir zenbil içine de bir balık koyup aldılar. İki denizin bitiştiği yerdeki kayanın yanına varınca başlarını yere koyup uyudular. Derken, tuzlanmış ölü balık zenbilden sıyrılıp kurtuldu. Ve denizin içinde kendine su borusu gibi bir boşluk bırakarak yol açtı. Deniz içinde böyle bir yol açılması Musa ile genç arkadaşına garip gelmişti. Uyandıktan sonra o gecenin geri kalan kısmında ve bütün gün gittiler. Sabah olunca Musa genç arkadaşına:
"Öğlen yemeğimizi ver. Bu yolculuğumuzdan yorgunluk duymaya başladık" dedi. Halbuki Musa emrolunduğu o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamıştı. Genç arkadaşı:
"Bak hele, taşın dibinde barındığımız zaman balığın gittiğini haber vermeyi unutmuştum" dedi. Musa:
"Zaten istediğimiz de buydu" dedi. Bunun üzerine kendi izlerini takibederek geriye döndüler. Taşın yanına varınca bir de baktılar ki orada esvabına bürünmüş bir zat duruyor. Musa (a.s.) selam verdi. Hızır (a.s.)
"Hayret, burada selam ne gezer?" dedi. Musa (a.s.):
"Ben Musa'yım" dedi. O:
"Beni İsrail Musa sımı?" diye sordu.
"Evet" dedi. Musa (a.s.) sonra yine söze başlayıp:
"Sana öğretilen ilim ve hikmetten bana da öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?" dedi. Hızır (a.s.)
"Sen benimle arkadaşlığa sabredemezsin ey Musa. Bende, Allah'ın kendi ilminden bana verdiği öyle bir ilim var ki sen onu bilemezsin. Sende de Allah'ın verdiği öyle bir ilim vardır ki onu da ben bilemem" cevabını verdi. Musa (a.s.):
"Beni inşallah sabırlı bulursun. Sana hiçbir işinde de karşı gelmeyeceğim" dedi.
Gemileri olmadığı için deniz kıyısında yürüyerek gittiler. Oradan bir gemi geçiyordu. Onları da alsınlar diye gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızır (a.s.)'ı tamdılar ve onları ücretsiz olarak gemiye bindirdiler. O sırada bir serçe geminin kenarına konup denizden bir iki yudum su aldı. Hızır (a.s.):
"Ya Musa benim ilmimle senin ilmin, Allah'ın ilmini bu serçenin denizden aldığı bir yudum su kadar bile eksiltmez" dedi. Ve ondan sonra gemi tahtalarından birine el atıp söktü. Musa (a.s.):
"Adamcağızlar bizi gemilerine ücretsiz olarak almışlarken sen gemilerine kastedip içindekileri batırmak için mi deliyorsun?" dedi. Hızır (a.s.):
"Sen benimle arkadaşlığa hiç sabredemezsin" demedim mi?" dedi. Musa (a.s.):
"Unuttuğum için beni muaheze edip de bana güçlük gösterme" cevabını verdi, gerçekten de Musa (a.s.)'nın bu ilk muhalefeti bir dalgınlık eseriydi... Yine gittiler. Bir de baktılar ki bir çocuk, diğer çocuklarla oynuyor. Hızır (a.s.) çocuğu tuttu ve başını eliyle kopardı. Musa (a.s.):
"Kısası gerektirmediği halde günahsız birinin canına nasıl kıyarsın?" dedi. Hızır (a.s.) yine
"Ben sana "benimle arkadaşlığa asla sabredemezsin" demedim mi?" cevabını verdi... Yine gittiler. Nihayet bir köye geldiler ve köy halkından yemek istediler. Halk onları misafir etmedi. Orada, yıkılmaya yüztutmuş bir duvar buldular. Hızır (a.s.) eliyle duvarı doğrulttu. Musa (a.s.):
"İsteseydin, hiç olmazsa bunun için bir ücret alabilirdin" deyince Hızır (a.s.):
"Bu andan itibaren artık ayrılalım" dedi.
Rasulullah (s.a.v.) kıssayı buraya kadar anlattıktan sonra:
"Allah teala Musa'ya rahmet etsin. Ne olurdu sabretseydi de Hızır ile aralarında geçen maceralar Allah teala tarafından bize bildirilseydi" buyurdu."[45]

83. Sana Zülkarneyn'i sorarlar. De ki: "Size onun halinden de bir haber söyleyeyim."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde der ki:
"Yahudiler, Zülkarneyn'i sordular da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[46]
2- Sıhhati tesbit edilebilmiş olmamakla birlikte Ukbe ibn Amir'den rivayetle şöyle bir hadis zikredilir:
"Ehl-i kitabdan bir grup ellerinde bazı sayfalar (veya kitaplar) olduğu halde bana geldiler ve:
"Yanına girmemiz için Rasûlullah (s.a.v.)'tan izin iste." dediler. Rasûl-i Ekrem'in yanına girdim ve kendisiyle görüşmek üzere geldiklerini ve kapıda beklediklerini haber verdim.
"Bilmediğim bir şeyi bana sorduklarında onlara ne cevap vereceğim? Ben ancak bir kulum ve sadece Rabbımın bana öğrettiklerini bilirim." buyurdular. Sonra abdest almak için su istediler, abdest alıp evlerinde namaz kıldığı bir köşeye çekilip iki rek'at namaz kıldılar. Oradan ayrılıp bana doğru geldiklerinde mübarek yüzlerinde bir sevinç görünüyordu.
"Git, onları ve kapıda ashabımdan kim varsa onları de içeri al." buyurdular. Ben onları içeri aldığımda onları görünce:
"Dilerseniz bana sorduğunuzun cevabını haber vereyim, dilerseniz başka şeyler sorun, dilediğinizi yapın." buyurdular. Ukbe ibn Amir'in bu anlattıklarına göre Zülkarneyn'le ilgili âyet-i kerimeler, yahudilerin, ya da onların akıl vermeleriyle Kureyş müşriklerinin ruhu sormalarından önce bu olay üzerine nazil olmuştur."[47]

109. "De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden denizler tükenirdi."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:

"Kureyş müşrikleri yahudilere:
"Biz bir şey verin de şu adama (Muhammed'e) soralım." dediler. Onlar da:
"Ona ruhu sorun." dediler ve Kureyş müşrikleri de gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ruhu sordular. Bunun üzerine
"Sana ruhu sorarlar. De ki: Ruh, Rabbımın emrindendir ve size ilimden ancak çok az bir şey verilmiştir."[48] âyet-i kerimesi indi. Bunu duyan yahudiler:
"Nasıl olur; bize çok ilim verilmiştir. Çünkü bize Tevrat verildi. Kime Tevrat verilmişse elbette ona çok hayır verilmiştir." dediler. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[49]
2- İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Peygamber (s.a.v.), Yahudiler'e:
"... Size ilimden pek az birşey verilmiştir."[50] âyetini okuyunca Yahudiler şöyle dediler:
"Bize Tevrat verilmişken bu nasıl olur? Zira kime Tevrat verilmişse ona çok hayır verilmiştir." Bunun üzerine bu âyet indi." [51]
3- Fahreddin er-Râzî, ravisini zikretmeden kendisine gelen bir rivayette bu sözü söyleyen yahudinin Huyey ibn Ahtab olduğu ve:
"Hem kitabınızda: *"Her kime hikmet verildiyse ona pek çok hayır verilmiştir"*[52] okuyorsunuz, hem de: *"Size ilimden pek az bir şey verilmiştir."*[53] okuyorsunuz." dediği ayrıntısına yer vermektedir.[54]

103. Ey Muhammed, de ki: "Amelleri yönünden en çok zarara uğrayanları size haber vereyim mi?
104. Onlar, dünya hayatındaki gayretleri boşa giden kimselerdir. Oysa kendileri iyi iş yaptıklarını sanıyorlar.
105. İşte onlar, rablerinin âyetlerini ve onun huzuruna çıkmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden amelleri boşa gitmiştir. Biz de kıyamet günü onlara hiçbir değer vermeyeceğiz.
106. İşte onların inkârları, âyetlerimi ve Peygamberlerimi alaya almaları sebebiyle cezaları cehennemdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ali (r.a.) bu âyeti kerime'nin izahını kendisinden soran Haricîlere: "Bunlar sizlersiniz ey Hariciler." demiştir. [55]

110. "De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım; ancak bana ilahınızın tek bir ilah olduğu vahyolunuyor. Rabbine kavuşmayı uman kimse yararlı iş işlesin ve Rabbine kullukta hiç ortak koşmasın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'ın riveyetinde bu âyet, Cündüb b. Züheyr el-Amirî hakkında inmiştir. Bir kişi:
"Şüphesiz ki ben Allah için iş yaparım. Dolayısıyla bu işe muttali olduğumda ben sevinirim" demiş, bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Şüphesiz ki Allah Teala temizdir ve ancak temiz olanı kabul eder ve kendisine ortak koşulan işi kabul etmez." buyurmuştur. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[56]
2- Tâvûs'un rivayetinde de adamın biri:
"Ey Allah'ın Nebisi, ben gerçekten Allah yolunda cihadı seviyorum ve mertebemin de görülmesinden hoşlanıyorum" demiş. Allah Teala da bu âyeti indirmiştir."[57]
3- Mücahid'in rivayetinde de adamın biri Peygamber (s.a.v.)'e gelip şöyle demişti:
"Muhakkak ki ben sadakayı veririm, akrabayı da görüp gözetirim ve bunu ancak her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allah için yaparım. Dolayısıyla benim bu işim benim adıma anılıp, ondan dolayı medholunuyorum. Bu da beni sevindiriyor ve hoşuma gidiyor." Bu sözleri müteakib Rasulullah (s.a.v.) susup hiç birşey söylemedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[58]
4- Tavus dedi ki:
"Adamın biri dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasülü, ben bir yerde duruyorum, Allah'ın rızasını istiyorum ve ben gideceğim yeri görmeyi severim." Aleyhisselâm o kişiye, bu âyet ininceye kadar cevap vermedi." [59]
5- Bunun benzerini Hâkim, Müstedrek'inde Tavus'tan, o İbnu Abbas'tan (r.a.) mevsûl olarak anlattı ve onu Şeyhaynın şartı üzerine sahih gördü.[60]
6- Mücahid şöyle dedi:
"Kişi namaz kılar, oruç tutar yahut da sadaka verir de bundan dolayı ondan iyilikle söz edildiğinde bu iş onu memnun eder ve insanların buna dair söyledikleri dolayısıyla bu işini daha çok yaparsa, işte: *"Artık kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa..."* ayet-i kerimesi buna dair nazil olmuştur." [61]
7- Süddî'yi Sağir tarikından Kelbî, o Ebu Salih'ten, o da İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet etti ki:
"Cündüb b. Züheyr el-Amirî, namaz kıldığı, oruç tuttuğu veya tasadduk ettiği zaman hayırla zikredilmeyi isterdi. Onun hakkında insanlar ileri geri konuşmaya başladı. Bu hususta bu ayet indirildi."[62]
8- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Rivayete göre bu ayet Cündeb b. Züheyr (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ben amellerimi Allah rızası için yapıyorum ama onları yaparken eğer birisi beni görürse, bu da hoşuma gidiyor" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine:

"Hiç şüphesiz Allah, kendisinde riya bulunan ameli kabul etmez" [63] buyurmuştur.
Yine rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:

"Senin için iki iki ecir vardır: Gizlinin ücreti ve açık olanın ücreti" demiştir [64]
Birinci rivayet, "Yaptığı ameli ile "riya ve gösterişi kastettiğindeki" şeye; ikinci rivayet de, yaptığı amelde, (başka insanların da) kendisine uymalarını, (aynını yapmasını) isteyerek, göstermesine işarettir. Birincisi, mübtedilerin (işe yeni başlayanların); ikincisi ise kâmil kimselerin makamıdır."[65]
9- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre âyet-i kerime, mü'minler hakkında değil, Allah ile birlikte başka tanrılara da tapınmakta olan müşrikler hakkında nazil olmuştur.[66]
10- Amr ibn Kays el-Kindî'den rivayete göre O, Muaviye ibn Ebî Süfyân'ın bu âyet-i kerimeyi okuduğunu ve: "Bu, Kur'ân'dan son nazil olan âyettir." dediğini işitmiş.[67]

---

[1] İbn Âşûr, 15/242-244.
[2] Deylemî, Müsnedu'l-Firdevs; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[3] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 15/199.
[4] İbn Âşûr, 15/242-244.
[5] İbn Âşûr, 15/259-260.
[6] Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, 5/3220.
[7] Muhammed ibn İshak; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 15/127-128; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/431-432. Fahreddin er-Razî, Mefatihu’l-Ğayb, 21/83; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 15/216.
[8] Meryem: 19/64.
[9] İbn İshâk; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/226.
[10] İbn Merdûye; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/432.
[11] Muhammed ibn İshak; Fahreddin er-Razî, Mefatihu’l-Ğayb.
[12] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/338-340.
[13] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/343.
[14] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/343.
[15] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 5/145; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 15/247; İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 5/127.
[16] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/433.
[17] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[18] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/432.
[19] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/432.
[20] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 248; Fahreddin er-Razî, Tefsir-i Kebir, 21/115.
[21] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 5/148. Lâfızları farklı olmakla birlikte aynı anlama gelen rivayetler için ayrıca bak: Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 45-46.
[22] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 10/254.
[23] En'am: 6/52.
[24] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[25] En'âm: 6/52.
[26] En'âm: 6/53.
[27] En'âm: 6/54.
[28] İbn Mâce, Zuhd, 7, hadis no: 4127; Taberî, age. VII.127-128.
[29] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 2255; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 3/45 dip not.
[30] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 15/155.
[31] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/434.
[32] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/434-435.

[33] Taberânî; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/149.
Hadisin ravisi olan Abdurrahman, Ebu Bekr ibn Ebî Davud tarafından sahabiler içinde sayılmaktadır. Babası da sahabenin ileri gelenlerindendir.
[34] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/212.
[35] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[36] Senedi çok zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 249; İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/434.
[37] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 3/161.
[38] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 3/161.
[39] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/259.
[40] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/220.
[41] Sâffât: 37/51.
[42] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/220.
[43] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 15/300.
[44] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 15/300.
[45] Buhari, el-İlm: 44; Müslim, el-Fadail: 170 (2380); Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/18-19; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/367-369.
[46] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 249; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 10/170;
[47] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/24.
[48] İsrâ: 17/85.
[49] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/255.
[50] İsrâ: 17/85.
[51] Tirmizi; Tefsir; 3140, Nesai; Tefsir: 334, Ahmed: 1/255, Hakim; Müstedrek: 2/531, Suyuti; ed-Dürr: 4/199; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 249; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/435-436.
[52] Bakara: 2/269.
[53] İsra: 17/85.
[54] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 20/176.
[55] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/387.
[56] Suyuti; ed-Dürr: 4/255. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 249-250.
[57] Mürsel hadistir. İbn Cerir: 16/32, Suyuti; ed-Dürr: 4/255. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 250.
[58] Mürsel hadistir. Suyuti; ed-Dürr: 4/255. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 250.
[59] Mürsel hadistir. İbnu Ebî'd-Dünya, İhlas; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/437.
[60] Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/437.
[61] İbni Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/437.
[62] İbn Asâkir, Tarih; Ebu Naîm; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/437.
[63] Benzeri, Mûsned, 5/5.
[64] Tirmizi, zühd, 49 (4/594).
[65] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[66] İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hatim; İbn Merdûye; Beyhakî, Şuabu'l-İman; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/55.
[67] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 16/32

19- MERYEM SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada on dokuzuncu, iniş sırasına göre kırk dördüncü sûredir, Fâtır sûresinden sonra, Tâhâ sûresinden önce, Mekke döneminin 4. yılında inmiştir. 58 ve 71. âyetlerinin Medine'de indiğine dair rivayet de vardır.[1]
Mukatil de sûrenin mekkî olduğunu söyledikten sonra istisna olarak *"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Adem'in soyundan, Nûh ile beraber taşıdıklarımızdan ve İbrahim ile İsmail'in neslinden hidayete erdirdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Rahmân'ın âyetleri onlara okunduğu zaman ağlıyarak secdeye kapanırlardı."* (âyet: 17) âyet-i kerimesinin Medine'de ve mü'minlerin Habeşistan'a hicretlerinden sonra nazil olduğunu söylemiştir.[2]
Suyûtî de İtkân'ında Mekke'de nazil olduğunun istisnası olarak yukardaki 17. âyetle birlikte *"Sizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. Bu, Rabbı'nın yapmayı üzerine aldığı kesin bir hükümdür."* (âyet: 71) âyetini zikretmiştir.[3]
Müfessir Hibetullah ise Sûrenin Mekkî oluşundan *"Ama onların ardından namazı bırakan, şehvetlerine tabi olan bir nesil geldi. Onlar, bu azgınlıklarının karşılığını göreceklerdir. Ancak tevbe edip iman ederek salih amel işleyenler müstesnadır. Onlar hiçbir haksızlığa uğratılmadan cennete girerler."* (âyet: 59-60) âyetlerini istisna etmiştir.[4]
Mekke'den Habeşistan'a hicret kıssasında İbn İshak'ın Ümmü Seleme'den, Ahmed ibn Hanbel'in de İbn Mes'ûd'dan rivayetlerine göre Ca'fer ibn Ebî Tâlib, bu sûrenin baş kısmını Necâşi'ye okumuştur.[5]
Kurtubî'nin zikrettiğine göre bu hadise Kureyş müşriklerinin Bedr bozgunu üzerine bu bozgunun intikamını almak kastıyla yanındaki müslümanları geri istemek üzere Amr ibnu'1-As ve Abdullah ibn Ebî Rabîa'yı Necâşî'ye göndermeleri üzerine vukubulmuş ve Cafer İbn Ebî Tâlib'in, yanında büyük piskopos ve rahiplerin de bulunduğu bir mecliste Necâşî'nin huzurunda Sûrenin baş kısımlarını okuması üzerine hem Necâşî'nin, hem de huzurda bulunanların gözlerinden yaşlar geldiği ve Necâşî'nin bu Kureyş elçilerini elleri boş geri çevirdiği anlatılmaktadır.[6]
Buna göre sûrenin baş tarafı Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuş demektir.[7]

39. Ey Muhammed, insanların pişmanlık duyacakları kıyamet günü ile kâfirleri uyar. O gün her şey bitmiş, iş işten geçmiş olacaktır. Oysa kâfirler gaflet içindedirler, iman etmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde buyuruyor ki:
"Kıyamette ölüm, güzel bir koç şeklinde getirilecek ve bir çağırıcı cennetlikleri "Ey cennet ehli." diye çağıracaktır. Cennetlikler başlarını uzatıp bakacaklar ve o çağırıcı kendilerine:
"Siz bunu tanıyor musunuz?" diye soracak. Onlar da:
"Evet, o ölümdür." diyeceklerdir. Zaten hepsi onu görmüştür. Sonra o çağırıcı:
"Ey cehennem halkı." diye çağıracak onlar da başlarını uzatıp bakacaklar ve çağırıcı onlara:
"Siz bunu tanıyor musunuz?" diye soracaktır. Onlar da
"Evet, bu ölümdür" diyeceklerdir. Zaten bunların hepsi de onu görmüşlerdir. Bunun üzerine koç şeklinde olan ölüm boğazlanır. Sonra çağırıcı:
"Ey cennet ehli artık ebedîlik vardır. Ölüm yoktur. Ey cehennem halkı artık ebedilik vardır. Ölüm yoktur." diyecektir." Rasulullah (s.a.v.) bu sözünden sonra *"Ey Muhammed, insanların pişmanlık duyacakları kıyamet günü ile kâfirleri uyar. O gün her şey bitmiş, iş işten geçmiş olacaktır. Oysa kâfirler gaflet içindedirler, iman etmezler."* âyetini okudu ve *"İşte bunlar gaflet içindedirler. Bunlar dünya halkıdır. Bunlar iman etmezler."* buyurdu."[8]

64. "Cebrail: "Biz ancak Rabbinin buyruğu ile ineriz, geçmişimizi geleceğimizi ve ikisinin arasındakileri bilmek O'na mahsustur. Rabbin unutkan değildir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İsmail b. İbrahim b. Muhammed b. Hameveyh, Ebû Bekr Muhammed b. Ma'mer-i Şâmî'den, o İshak b. Muhammed b. İshak er-Rus'anî'den, o dedesinden, o Muğire'den, o Ömer b. Zerr'den, o babasından, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abass'tan bize şunu rivayet etmiştir:
"Rasulullah (s.a.v.):
"Ey Cebrail, bizi bu ziyaretinden daha fazla ziyaret etmekten alıkoyan nedir?" diye buyurmuştu. Bunun üzerine bu âyetin tamamı indi. İşte bu, Allah'ın Elçisi olan Muhammed (s.a.v.)'e cevap teşkil etmiştir."
Bu hadisi Buhari, Ebû Nuaym, Ömer b. Zerr tarikinden rivayet etmiştir.[9]
2- Mücahid'in rivayetinde melek (Cebrail) Rasulullah (s.a.v.)'a gecikti de, sonra O'na gelip:
"Herhalde geciktim" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Evet öyle yaptın" buyurdu. Cebrail de:
"Siz misvak kullanmazken, tırnaklarınızı kesmezken ve mafsallarınızı temizlemezken niye yapmayayım?" dedi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[10]
3- İkrime, Dahhak, Katade, Mukatil ve Kelbî'nin rivayetlerinde ise "Cebrail (a.s.) Rasulullah (s.a.v.)'a Ashabı, Ashab-ı Kehf'ten, Zû'1-Karneyn'in kıssasından ve ruhun mahiyyetinden sorup da, onlara ne cevap vereceğini bilemediği vakit, kendisinden uzak kalmıştı. Rasulullah {s.a.v.), Cebrail (a.s.)'ın onların sordukları sualin cevabını kendisine getireceğini ummuş, Cebrail (a.s.) de O'na gelmekte gecikince bu durum

Rasulullah (s.a.v.)'ın pek ağırına gitmişti. Nihayet Cebrail (a.s.) gelince, Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Bana gelmekte geciktin. Öyle ki sûi zanna kapıldım ve seni çok özledim" buyurdu, Cibril (a.s.) de:
"Şüphesiz ben sana daha çok müştakım. Fakat ben görevli bir kulum, Gönderildiğimde ancak gelebilirim. Men olunduğumda ise, uzak kalırım" dedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi." [11]

4- İkrime'den rivayet edildiğine göre "Cibrîl'in, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e 40 gün gelmemesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle dedi."[12]
5- İbn İshâk, Cibrîl'in, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorulanların cevabı olan İsrâ: 17/85 âyeti ile, Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn'in kıssalarını ihtiva eden âyet-i kerimeleri (Kehf Sûresini) getirdiğinde onun:
"Ey Cibrîl, bize gelmedin ve biz senin hakkında su-i zanda bulunduk." demesi üzerine Meryem Süresindeki bu âyet-i kerimeyi de okuduğunu kaydeder[13] ki bu haber, bu âyet-i kerimenin de o hadise üzerine inmiş olduğunu ima etmektedir."[14]
6- Vâhıdî'nin Esbâbu'n-Nüzûl'ünde İkrime, Dahhâk, Katâde, Mukatil ve Kelbî kavli olarak nakledilen hadisenin, âyet-i kerimenin nüzul sebebi olduğu açıkça belirtilmiştir.[15]

7- İbn İshâk'ın yine İbn Abbâs'tan rivayetle verdiği bir haberde Cibrîl'in gelmeme süresi 15 gece olarak verilmiştir.[16]
8- Daha önce (İsrâ Sûresinin 85. âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Kureyş müşrikleri içlerinden seçtikleri beş kişiyi "Muhammed'i kitablarında bulup bulmadıkları ve niteliklerini bilip bilmediklerini sormak üzere" Medine-i Münevvere'deki Yahudilere göndermişlerdi. Bu beş kişi Medine-i Münevvere'ye gelip önce hristiyanlara sordular. Onlar da böyle bir peygamber tanımadıklarını söylediler. Yahudiler ise:
"Evet, biz kitabımızda onu buluyoruz ve bu zaman da onun gelmesi zamanıdır. Biz, Yemâme'nin Rahmânı'na (Müseylimetu'l-Kezzâb'ı kastediyorlar) o gelmesi beklenen peygamberin bilebileceği üç hasleti sorduk, bilemedi. Bu üç şeyi Muhammed'e sorun. Eğer ikisini bilir, birini bilemezse bilin ki o beklenen peygamberdir, ona tabi olun. Ona "Ashab-ı kehf olan gençleri, Zülkarneyn'i ve ruhu" sorun." dediler. O beş kişi Mekke-i Mükerreme'ye dönüp geldiler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yahudilerden öğrendikleri üç şeyi sordular. Efendimiz (s.a.v.), onlara nasıl cevap vereceğini bilemedi, daha sonra cevap vereceğini söyledi ve fakat "İnşaallah." demedi. Bir rivayete göre 40 gün, başka bir rivayete göre 15 gün vahy gelmedi ve bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çok zor ve ağır geldi. Müşrikler:
"Muhammed'in Rabbı onu terketti." bile dediler. Nihayet Cibrîl gelince Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Cibrîl o kadar geciktin ki senin hakkında su-i zanda bulundum ve aynı zamanda seni özledim." dedi. Cibrîl:
"Ben seni senden daha çok özledim. Fakat ben görevli bir memurum, gönderildiğimde inerim, gönderilmediğimde gelemem." dedi ve Allah Tealâ işte bu:

"Biz ancak Rabbının emri ile ineriz." âyet-i kerimesini; *"Hiçbir şey hakkında "Ben bunu herhalde yarın yapıcıyım, deme."*[17] âyet-i kerimesini ve Duhâ Sûresini indirdi."[18]
9- İbni Abbas'tan da rivayet edildiğine göre Hz. Cebrail Ashab-ı Kehf, Zül-karneyn kıssası ile ruha dair Hz. Peygambere soru sorulunca bir kaç gün vahiy getirmekte gecikti. Hz. Peygamber de nasıl cevap vereceğini bilemiyordu. O bakımdan üzüldü ve bu ona çok ağır geldi. Müşrikler de:
"Rabbi ondan uzaklaştı ve onu terk etti." dediler. Cebrail gelince Peygamber (s.a.v.):
"Ey Cebrail!" dedi. *"Bana gelmekte o kadar geciktin ki olumsuz şeyler düşünmeye başladım ve seni özledim."* Cebrail (a.s.) şöyle dedi:
"Şüphesiz ben seni daha çok özledim, fakat ben bir emir kuluyum. Gönderilirsem inerim, alıkonulursam gelemem." İşte bunun üzerine Yüce Allah bu ayet-i kerimeyi indirdi. [19]

Bununla birlikte olayların ve nüzul sebeplerinin bir kaç defa tekrarlanmış olmasına bir mani yoktur. [20]
10- Mücâhid'den gelen bir rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir keresinde Cibrîl Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmekte gecikmiş ve 12 gece gelmemişti. Müşrikler:
"Muhammed'in arkadaşı (veya Rabbı) onu terketti." dediler. Bu sürenin sonunda Cibrîl geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Ey Cibrîl, bana gelmekte geciktin ve müşrikler bu yüzden türlü türlü zanlara kapıldılar." dedi de işte bu âyet-i kerime nazil oldu."[21]
11- Enes'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.), Cibril'e:
*"Allah katında en sevimli yeri ve Allah'ın en çok buğzettiği yer"*i sormuştu. Cibrîl:
"Bilmiyorum, gidip Rabbıma sorayım." demiş ve gecikmeli olarak geldiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bana gelmekte geciktin ve ben de bana kızgın olduğunu zannettim." demiş, o da:
"Biz ancak Rabbının emri ile ineriz." demiş."[22]

12- Cibril'in gelmediği süre olarak üç gün (Mukâtil'den) ve 25 gün (Sa'lebî'den) rivayetleri de vardır. [23]
13- Sanki ayrı hadiseler gibi görünen bu olaylar herhalde aynı olayın farklı ayrıntılarla anlatılmasından ibaret olmalıdır. Dolayısıyla rivayetler arasında bir ihtilâf yoktur. [24]

66. İnsan der ki: "Ben, öldüğümde mi diri olarak çıkarılacağım? "

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî'nin rivayetinde bu âyet, eliyle ufalamakta olduğu çürük bir kemiği alıp: "Muhammed size, öldükten sonra diriltileceğimizi iddia etmektedir" diyen Ubeyy b. Halef hakkında nazil olmuştur. [25]
2- Eline çürümüş bir kemik alarak bunu ufalayıp bu sözü söyleyen ve dolayısıyla bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olan kişi İbn Cureyc'den [26]

rivayette el-Asî ibn Vâil;

3- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette el-Velîd ibnu'l-Muğîra, [27]

4- Başka bir rivayette de Ebu Cehl olarak verilmektedir. [28]
5- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Ayetteki "insan" sözüyle belli bir şahıs kastedilmiştir. Bu cümleden olarak bunun, Ebu Cehil, Übeyy İbn Halef olduğu ileri sürüldüğü gibi, bununla öldükten sonra dirilmenin olamayacağını benimsemiş olan kafirlerin kastedildiği de ileri sürülmüştür." [29]
6- Ancak hangisi olursa olsun bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in daveti karşısında bazan inkâr, bazan alay, bazan işkence ile karşı duran katı düşmanlarıdır ki rivayetler arasında bir ihtilâf söz konusu edilemez. Ayrıca değişik zamanlarda bunlardan her biri aynı davranışı sergilemiş ve hepsi hakkında bu âyet-i kerime inmiş olmalıdır. [30]

73. Ayetlerimiz kendilerine apaçık okunduğunda küfretmiş olan o adamlar mü'minlere: "Bu iki takım insanın hangisinin makamı daha iyi ve yeri daha güzeldir?" derler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerime de en-Nadr ibnu'l-Hâris ve kendisi gibi azgın kâfirler olan tabileri hakkında nazil olmuştur. [31] **2-** Rivayete göre saçlarını tararlar, yağlarlar, hoş kokular sürünür, süslü ve pahalı elbiseler giyerler ve fakir müslümanlara "Bu iki takım insanın hangisinin makamı daha iyi ve makamı daha güzeldir?" derlermiş. [32] Bu azgınlar, müslümanlann fakirlerine karşı böbürlenerek kendilerinin Allah katında, müminlerden daha değerli olduklarını iddia ediyorlardı... [33]

77. Ayetlerimizi inkâr ile kâfir olan ve "Bana elbette mal ve evlâd verilecek." diyen adamı gördün mü?
78. O, ğayba mı muttali olmuş, yoksa Rahman katından bir söz mü almış?
79. Hayır, onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız.
80. Onun söylemekte olduğuna Biz mirasçı olacağız ve o, Bize tek olarak, yalnız başına gelecektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû İshak es-Sealibî, Abdullah b. Hamid'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Abdullah b. Haşim'den, o Ebû Muaviye'den, o A'meş'ten, o Ebu'd-Duha'dan, o Mesruk'tan, Habbab b. Eret'in şöyle dediğini bize haber verdi:
"Benim As b. Vail'den alacağım vardı. Onu ödetmek için kendisine gittim de o:
"Hayır Muhammed'e küfretmediğin müddetçe vallahi vermem" dedi. Ben de:
"Hayır, sen şu anda ölüp de dirilmedikçe vallahi Muhammed'e küfretmem" dedim. O da bana şöyle dedi:
"Muhakkak ben ölüp de dirilirsem, bana gelirsin, benim orada çok malım ve çocuğum olacak. Ben de sana borcumu öderim." Bundan dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi." [34]
2- Ebû Nasr Ahmed b. İbrahim, Abdullah b. Muhammed Zahid'den, o Bağavîden, o Ebû Hayseme'den ve Ali b. Müslim'den, onlar Veki'den, o A'meş'ten, o Ebu'd-Duha'dan, o da Mesruk'tan, Habbab'ın kendisine şöyle dediğini bize haber verdi:
"Ben demircilik yapıyordum ve Âs b. Vail'den alacağım vardı. Borcumu almak için ona gittim. O da bana:
"Muhammed'e küfretmedikçe sana ödeme yapmayacağım" dedi. Ben de:
"Ben O'na asla küfretmem ve gün gelecek ki sen ölüp de dirileceksin" dedim. O da:
"Öldükten sonra ben gerçekten diriltilecek miyim? O halde malımın yanına döndüğümde borcumu sana ödeyeceğim" dedi. Bunun üzerine bu âyet onun hakkında indi." [35]

Bu hadisi Buhari, Humeydi ve Süfyan tarikinden, Müslim, Eşecc ve Veki' tarikinden her iki son ravi de A'meş'ten rivayet etmişlerdir. [36]
3- Kelbî ve Mukatil'in rivayetlerinde ise; Habbab b. Eret bir demirciydi. Âs b. Vâil için okluk yapıyordu, Âs, Habbab'ın hakkını erteliyordu. Habbab borcunu istemek üzere Âs'a geldiğinde, Âs:
"Bugün yanımda sana ödeyeceğim birşey yok" dedi. Habbab da:
"Borcunu ödemedikçe yanından ayrılacak değilim" dedi. Bunun üzerine Âs:
"Ey Habbab, sana ne oluyor? Sen böyle değildin. Şüphesiz sen alacağını güzelce isteyen birisiydin" dedi. Habbab dedi ki:
"Ben o zamanlar senin dinin üzere idim. Bugün ise, İslam Dini üzereyim ve senin dininden ayrıyım." Âs:
"Peki ya siz Cennet'te fazla miktarda altın, gümüş ve ipek olduğunu iddia etmiyor muydunuz?" dedi, Habbab:
"Evet" dedi. Âs bunun üzerine alay ederek şu cevapta bulundu:
"Öyleyse bana mühlet ver de, sana Cennet'te borcumu ödeyeyim. Vallahi eğer bu dediklerin gerçekse, o Cennet'te ben senden daha fazla nasipli olacağım" dedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyet ve devamını Âs b. Vail hakkında indirmiştir." [37]
4- Buhârî'deki başka iki rivayette Habbâb'ın alacaklı olduğu müşriğin adı el-As ibn Vâil olarak verilmiş ve bu dört âyet-i kerimenin tamamının bu hadise üzerine indiği tasrih edilmiştir. [38]
5- Habbâb ibnu'l-Eret'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Cahiliye devrinde demircilik yapardım. As ibn Vâil'e kılıç yapıp satmıştım da bunlardan dolayı bir miktar dinar alacağım vardı. Gittim, vermesini istedim.
"Muhammed'i inkâr etmedikçe bu borcumu sana ödemiyeceğim." dedi. Ben:
"Allah seni öldürüp tekrar diriltinceye kadar Muhammed'i inkâr etmiyeceğim." dedim.

"Ey Habbâb, senin, dini üzere olduğun Muhammed cennette cennet ehlinin istediği kadar altın, gümüş, elbise, hizmetçiler olduğunu söylemiyor mu?" dedi. Ben:
"Evet, öyle söylüyor." dedim.
"O halde bırak, ben öleyim, sonra diriltileyim. O zaman nasıl olsa sen ve arkadaşın Muhammed Allah katında benden daha tercih edilecek ve daha çok mala sahip olacak değilsiniz. Benim nasıl olsa o zaman çok malım, çocuklarım olacak, o zaman öderim." dedi. Bunun üzerine bu âyetler nazil oldu."[39]
6- Habbâb ibnu'l-Eret'ten gelen başka bir rivayette el-As ibn Vâil'in, kendisine olan borcunu ödemeyip böyle söylemesi üzerine Habbâb'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiği, durumu ona haber verdiği ve bunun üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu belirtilmektedir.[40]
7- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre ise el-As ibn Vâil'den alacaklı olan sadece Habbâb değil, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazı kimselerdir ve el-As ibn Vâil, alacaklarını istemeye gelen bu mü'minlere:
"Siz cennette altın, gümüş, ipek ve her tür meyvenin olacağını söylemiyor musunuz?" diye sormuş, onların:
"Evet, elbette var." demeleri üzerine:
"O halde âhirette buluşalım (borcumu size orada vereyim); Vallahi bana mal ve evlâd verilecek, sizin kitabınız gibi bana da kitab verilecek." demiştir."[41]
8- Hasen'den gelen bir rivayette "bu âyet-i kerimelerin el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olduğu söylenmişse de meşhur olan Habbâb ibnu'1-Eret ve el-As ibn Vâil hakkında nazil olmuş olmasıdır."[42]

96. Hakikat şu ki o iman edip de salih ameller işleyenler yok mu, işte Rahman onlar için gönüllerde bir sevgi yaratacaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdurrahman ibn Avf'den rivayet edildiğine göre "o, Medine-i Münevvere'ye hicret ettiğinde Mekke-i Mükerreme'de kalan Şeybe ibn Rabîa, Utbe ibn Rabîa ve Ümeyye ibn Halef gibi arkadaşlarını özlemiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[43]
2- Ca'fer ibn Ebî Tâlib ile birlikte Habeşistan'a hicret eden mü'minler hakkında indiği ve burada onlara Allah Tealâ'nın, Necaşî'nin kalbine onların muhabbetini koyacağını va'd buyurmuş olduğu da söylenmiştir.[44]
3- el-Berâ'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü, Hz. Ali'ye:
"Ey Allahım, katında benim için bir ahid kıl ve bana karşı mü'minlerin kalblerine bir sevgi yarat." diye düa et." buyurdu da bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[45]

---

[1] İbn Âşûr, 16/57-58.
[2] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 16/56-57.
[3] Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, tahkik: Muhammed Ebu'1-Fadl İbrahim, Beydar 1343,1/61.
[4] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 5/204.
[5] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 5/205.
[6] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kurân, 11/50.
[7] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/592.
[8] Buhari, Tefsiru'l-Kur'an: 19/1; Müslim, el-Cenne: 40 (2849); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[9] Buhari, Bed'ü'1-Halk; 6 (3218), Tefsir: 19/2 (4731). Tevhid: 7455. Tirmizi; Tefsir: 3158, Nesai Tefsir: 339, Ahmed; Müsned: 1/231, 233, 357. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 251. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/439; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[10] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 251.
[11] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 251.
[12] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/439.
[13] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an 10/226; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/439.
[14] İbn İshâk; Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/593.
[15] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 211.
[16] İbn İshâk; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/7.
[17] Kehf: 18/23.
[18] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'1-Ğayb, 31/238.

[19] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 21/239.
[20] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 8/374.
[21] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 16/78.
[22] İbn Merdûye; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/439.
[23] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/249.
[24] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/594.
[25] Kelbi yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 251-252; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/251-252.
[26] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/116.
[27] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/116.
[28] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/116.
[29] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[30] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/594.
[31] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/124.
[32] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/125.
[33] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[34] Buhari; Buyu': 29 (2091), İcare: 15 (2275), Tefsir: 19/4,5,6 (4732, 4733, 4734, 4735), Husûmat, 10; Müslim, Münafikun, 35, 36; Tirmizi; Tefsir: 19/7, 3162, Nesai; Tefsir: 342. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 252; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/440; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[35] Buhari; Buyu': 2091, İcare: 2275, Tefsir: 4732, 4733, 4734, 4735, Tirmizi; Tefsir: 3162, Nesai; Tefsir: 342.
[36] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 252.
[37] Buhari; Buyu': 2091, İcare: 2275, Tefsir: 4732, 4733, 4734, 4735, Tirmizi; Tefsir: 3162, Nesai; Tefsir: 342; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 252-253; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[38] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 19/5,6.
[39] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertîbi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'1-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/21,143; İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/357. Hadise kısa olarak Müslim ve Taberânî'de de Habbâb'dan rivayetle tahric olunmuştur. Bak: Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn, 35-36; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, tahkik: Hamdi Abdülmecid es-Selefî, Bağdad 1979, 4/76-77, hadis no: 3650-3654.
[40] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/255.
[41] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 16/91.
[42] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/260; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 21/249.
[43] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 16/101; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/440-441.
[44] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/143.
[45] İbni Merdüyeh; ed-Deylemî; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 11/107; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 16/143.

20- TA HA SURESİ

Mushaf'taki sıralamada yirminci, iniş sırasına göre kırk beşinci sûredir. Mer 130 ve 131. iyetlerin Medine'de nazil olduğuna dair bir rivayet de vardır.[1]
İbn Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr'den rivayete göre Sûre Mekkî'dir. Bazıları *"Onların söylediklerine sabret ve güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbıni hamd ile tesbih et..."* (âyet: 130) âyet-i kerimesini istisna ile Medine-i Münevvere'de nazil olduğunu söylemişlerdir.
Celâleddin es-Suyûtî, ilerde yerinde de geleceği üzere Ebu Râfi'den gelen bir rivayete dayanarak *"Onlardan bazılarına, denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme..."* (âyet: 131) âyet-i kerimesinin de Medine-i Münevvere'de nazil olduğunu söyler.
İbn Abbâs ve Câbir ibn Abdullah'tan rivayete göre sûre, Meryem Sûresinden sonra[2] ve Hz. Ömer'in müslüman olmasından önce inmiştir ki Hz. Ömer, Rasûlullah (s.a.v.)'ı öldürmeye giderken kız kardeşinin ve eniştesinin müslüman olduklarını haber alıp onlara gittiğinde okuması için kendisine verilen işte bu Tâhâ Sûresi olmuş ve bunları okuyan Ömer'in kalbine rikkat gelip hidayete ermişti.[3]
Hz. Ömer'in İslâmiyet'i kabul edişiyle ilgili meşhur rivayette Ömer'in, kız kardeşi ve eniştesinin evine baskın yaptığında işittiği ve çok etkilendiği âyetlerin Tâhâ sûresinin âyetleri olduğu ve bu olayın peygamberliğin beşinci yılında cere Mekke döneminin ortalarına doğru indiği kabul edilir.
Kaynaklarda nüzulü için belirli bir sebepten söz edilmez. Geldiği donemin şartları ve sûrenin içeriği, Hz. Peygamber'e ve müminlere teselli verip onların moralini yükseltmeyi amaçladığını göstermektedir.[4]

1. "Ta, Ha."
2. "Kur'an'ı …sıkıntıya düşesin diye değil..."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in uzun uzun ibadet ettiğini, ibadet etmede adeta kendini zorladığını gören Ebu Cehl, el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Mut'im ibn Adiyy ve en-Nadr ibnu'l-Hâris'in, Efendimiz (s.a.v.)'e:
"Bak, atalarının ve bizim dinimizi terketmekle nasıl sıkıntıya düşüyorsun, ne kadar mutsuz oluyorsun!" demişler, Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Hayır, aksine ben, âlemlere rahmet olarak gönderildim." buyurmuş. Onların:
"Hayır tam tersine sen elbette mutsuzsun." demeleri üzerine Allah Tealâ onları reddetmek ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e de, İslâm'ın sırf barış ve esenlik olduğunu; bu Kur'ân'ın bütün kazançları elde etmeye götüren bir selamet ve bütün mutlulukları elde etmeye bir sebeb olduğunu; kâfirlerin içinde bulunduğu durumun ise pür bedbahtlık olduğunu bildirmek üzere, bu âyet-i kerimeleri indirmiştir."[5]
Bu, İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir.[6]
2- Ebû Bekr el-Harisi, Hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o Ebû Yahya'dan, o Askerî'den, o Ebû Malik'ten, o Cüveybir'den, o da Dahhak'tan bize şu rivayette bulundu;
"Kur'an Peygamber (s.a.v.)'e nazil olunca O ve Ashabı kalkıp namaz kıldılar. Bunun üzerine Kureyş kâfirleri:
"Şu Kur'an ancak O'nun yüzünden meşakkat çeksin diye Muhammed (s.a.v.)'e indirildi" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[7]
3- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber hakkında: "Bu adam Rabbına şakî oldu (karşı geldi)" demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerimeler indirilmiş."[8]
4- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine ilk vahyin geldiği günlerde namazdaki kıyamda ayaklarının ucuna basarak dururdu. İşte bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sıkıntı verdiğinden dolayıdır ki Allah Tealâ bu ayetleri indirdi."[9]
5- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey örtünüp bürünen, birazı hariç geceleri kalk namaz kıl..."[10] âyet-i kerimeleri nazil olunca geceleri kalkıp namaz kılmaya başladı. O kadar çok kıyamda duruyordu ki ayakları şiştiğinden bir sağ ayağı üzerinde durup sol ayağını, bir sol ayağı üzerinde durup sağ ayağını dinlendirmek zorunda kalıyordu. İşte bunun üzerine *bu* âyet-i kerimeler nazil olmuş."[11]
6- Rebî İbni Enes'ten rivayet edildi:
"Dediler ki, Nebî Aleyhisselâm, bu âyetler indirilinceye kadar, ayağa kalkmak için ayakları arasına muravaha (birinden sonra diğeri ile yapmak) yapardı."[12]

3. Biz onu ancak, Allah'tan korkup ona itaat edene bir öğüt olsun diye indirdik.
4. Bu Kur'an sana, yerin ve yüce göklerin yaratanı tarafından indirildi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhak diyor ki:
"Allah Teala Kur'an'ı Hz. Muhammed (s.a.v.)'e indirince Rasulullah ve sahabiler onun hükümleriyle amel etmeye başladılar. Kureyş müşrikleri ise "Bu Kur'an Muhammed'e ancak sıkıntıya düşmesi için gönderildi." dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[13]
2- Taberî de diyor ki:

"Kur'an indirilince Rasulullah kendisini zorluyor, geceleri de uyumuyordu. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu ve *"Biz sana Kur'an'ı sıkıntıya düşesin diye göndermedik."* buyuruldu. Böylece kendilerine kitap gönderilen Peygamberlerin cezalandırılmaları değil mükâfatlandırıldıkları beyan edildi." [14]
Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyuruyor
"Allah kime hayır dilerse onu, dini anlayan kimse kılar." [15]

105. Ve sana dağları sorarlar. De ki: "Rabbım onları unufak edip (ufalayıp) savuracak "

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu ayet, Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar, alay etmek maksadıyla, "Ey Muhammed, kıyamet günü dağlar nasıl olur? " demişlerdi. [16]
2- İbn Cureyc'den rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'le alay etmek üzere:
"Ey Muhammed, Rabbın bu dağları kıyamet günü nasıl yapacak?" diye sordular da bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu." [17]
3- İbn Abbâs'tan rivayetle bu sözü söyleyenlerin Sakîf kabilesinden oldukları söylenir. [18]
4- İbn Abbâs'tan rivayetle bu sözü söyleyenlerin bazı mü'minler olduğu da söylenir. [19]
5- Ancak mü'minlerin söylemiş olması durumunda elbette onların alay etmek için değil, gerçekten kıyamet günü dağların ne olacağını bilmemeleri ve öğrenmek üzere sormuş olmaları melhuzdur. [20]

114. Gerçek hükümdar olan Allah'ın şânı ne yücedir! Kur'ân sana vahyedilirken vahiy bitmezden önce unutmamak için acele tekrar edip durma ve: "Rabbım, ilmimi artır." de.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Süddî'den rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Cibrîl kendisine Kur'an'dan bir şey indirdiğinde o geleni ezberlemek için kendini yoruyor; ezberlemeden önce Cibrîl geri dönecek diye korkuyordu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [21]
2- Dahhâk der ki:
"Mekke müşrikleri ve Necran Piskoposu:
"Ey Muhammed, bize şunları şunları haber ver." dediler ve kendisine cevap için üç gün süre tanıdılar. Bu üç gün içinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahy gelmedi ve yahudilerin [22] Hz. Peygamber (s.a.v.)'e galip geldikleri söylentisi yayıldı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."
Ayetin manası şudur:
"Onun, levh-i mahfuzdan İsrafil'e; İsrafil'den Cebrail'e, Cebrail'den sana vahyi tamamlanmazdan önce, onun inmesi hususunda acele etmede, "Ey Rabbim, ilmimi arttır" [23]
3- Hasan el-Basri dedi ki:
"Bir kadın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Kocam yüzüme tokat attı" dedi. Bunun üzerine de Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Aranızda kısas uygulanır" buyurdu. İşte bunun üzerine, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Kur'ân'da acele etme"* hitabı nazil oldu da, Hz. Peygamber (s.a.v.) kısas uygulamadan vaz geçti, derken Cenâb-ı Hakk'ın *"Erkekler, kadınlar üzerinde hâkimdirler."* ***[24]*** ayeti iniverdi."
Fahreddin er-Razi der ki: "Bu uzak bir ihtimaldir." [25]
4- Sahih hadiste sabit olup İbni Abbas'm belirttiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) vahyin etkisini bütün ağırlığı ile hissediyordu. Bu bakımdan vahiy esnasında dilini kıpırdatırdı. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayet-i kerimeyi indirdi. Yani Cebrail bir ayet okudukça, Hz. Peygamber de Kur'ân'ı ezberlemeye olan aşırı tutkusundan dolayı, onunla birlikte okurdu. Yüce Allah burada kendisine ağırlık ve sıkıntı vermemesi için hakkında daha kolay ve daha hafif olanı göstermektedir. [26]
5- Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân'dan herhangi bir şeyi kaçıracağından endişe ediyor, bundan ötürü de vahiy esnasında, Cebrail ile birlikte oluyordu. İşte bu sebeple Cenâb-ı Hak ona, Cebrail okurken susmasını; o bitirdikten sonra, okumaya başlamasını emretmiştir. [27]
6- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah'a vahiy geldiğinde ona çok titizlik gösterdiği için sıkıntı içine düşerdi. Cebrail aleyhisselam her âyeti okuduğunda o da hemen onunla beraber okurdu. Allah Teala bunun üzerine bu ve benzeri âyetleri indirdi ve onun sıkıntıya düşmemesini, vahyi alırken acele etmemesini emretti. Ayrıca kendisinden, ilmini artırmasını dilemesini istedi. [28]
Rasulullah'ın, vahiy inerken acele ettiğini beyan eden diğer âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır:
"Ey Muhammed, Cebrail sana Kur'an'ı okurken, acele ederek onunla beraber dilini oynatma." "Onu bir araya toplamak ve okutmak şüphesiz bizim işimizdir." "Biz onu Cebrail'e okuttuğumuz zaman, sen onun okuyuşunu takip et." "Sonra onu açıklamak, şüphesiz bizim işimizdir." [29]

123. Allah şöyle dedi: "Her ikiniz oradan yeryüzüne inin. Orada bir kısmınız diğerine düşman olacaktır. Artık ne zaman benden size bir hidayet gelir de kim benim hidayetime uyarsa, ne sapıtır ne de sıkıntıya düşer.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Abdullah b. Abbas: "Allah Teala, Kur'an'ı okuyup ona tâbi olanları dünyada saptırmayacağını ve âhirette de onları mutsuz kılmayacağını garanti etmiştir." demiş ve bu âyet-i kerimeyi okumuştur."[30]

124. Kim benim zikrimden yüz çevirirse, onun hakkı da dar bir geçimdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- İbn Abbas (r.a.) şöyle der:
"Bu ayet, Esved İbn Abduluzzâ el-Mahzumi hakkında nazil olmuştur ki, bununla kabrin sıkması kastedilmiştir ki, orada onun kaburgaları birbirine girer..."[31]

128. Kendilerinden önce helak ettiğimiz nice nesiller, onları hâlâ yola getirmedi mi? Halbuki kendileri onların yerlerinde dolaşıp durmaktadırlar. Şüphesiz ki bunda, akıl sahipleri için nice delil ve ibretler vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Katade diyor ki:
"Kureyşliler ticaret için Şam'a gittiklerinde, daha önce helak edilmiş olan Âd ve Semud gibi kavimlerin yerlerinden geçiyorlar ve onların neye uğradıklarını görüyorlardı. İşte âyet-i kerime bu gibi olaylara işaret etmektedir." [32]

131. "Kendilerini sınamak için, dünya hayatının süsü olarak bol bol geçimlik verdiğimiz kimselere sakın göz dikme, Rabbinin rızkı daha iyi ve daha devamlıdır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, Şuayb b. Muhammed el-Beyhaki'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Ebu'I-Ezher'den, o Ravh'tan, o Musa b. Ubeyde er-Rabezî'den, o Yezid'den, o Abdullah b. Kuseyt'ten, o da Rasulullah (s.a.v,)'ın âzâdlısı Ebû Rafı'den bize rivayet ettiğine göre "Rasulullah (s.a.v.)'a bir misafir konuk oldu. O da beni çağırıp bir miktar yiyecek satması için, Yahudiler'den bir adama gönderdi. Ben de gidip yahudiye şöyle dedim:
"Allah'ın Rasulü Muhammed sana der ki:
"Bize misafir geldi. Fakat yanımızda onu ağırlayacak birşey bulunmamaktadır. Bana şu kadarcık un sat, yahut da Recep Ayına kadar bana bir miktar ödünç para ver." Bunun üzerine yahudi;
"Bir rehin karşılığında olmaksızın O'na ne un satarım, ne de ödünç veririm" dedi. Ben de dönüp Rasulullah (s.a.v.)'a durumu bildirdim. Buyurdu ki:
"Vallahi ben hem göklerde hem de yerde güvenilir bir kişiyim. Eğer bana ödünç verseydi, yahut satışta bulunsaydı, elbette ona öderdim. Zırhımı ona rehin götür." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.)'i dünyadan yana sabır tavsiye etmek üzere bu âyet indi."[33]
2- Ebu Râfi'den gelen başka bir rivayetin sonunda onun "Ben daha Rasûli Ekrem'in yanından ayrılmadan bu âyet-i kerime nazil oldu fazlalığı vardır.[34]
3- Taberî'nin kendi isnadıyla Ebu Râfi'den rivayetinde de bu âyet-i kerimenin yanında hadisenin, Hicr: 15/87 âyetinin de nüzulüne sebep olduğu kaydedilerek olay şöyle anlatılıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne bir gün misafir gelmişti. Beni, Medine'de bir yahudiye, parası daha sonra ödenmek üzere birşeyler almaya gönderdi. O yahudiye geldim, yahudi:
"Ancak bir rehin verirse ona parası daha sonra ödenmek üzere istediklerini veririm." dedi. Geri dönüp bunu Rasûlullah (s.a.v.)'a haber verdim. O:
"Hiç kuşkusuz ki ben, gökyüzü ehli içinde de kendisine güvenilenim, yeryüzü halkı içinde de kendisine güvenilenim. Al şu zırhımı ona götür (ve rehin bırak)." buyurdular. İşte bunun üzerine *"Biz Azîmüşşan muhakkak ki sana tekrarlanan yediyi ve Kur'ân-ı Azîm'i verdik..."****[35]*** ve *"Akıbet takvaya erenlerindir."*e kadar olmak üzere işte bu *"Onlardan bazılarına, denemek için verdiğimiz dünya hayatın süsüne gözlerini dikme..."* âyetleri nazil oldu."[36]
4- Ebu Râfi şöyle der:
"Hz. Peygamber'e bir misafir geldi. Derken, beni bir yahudiye satmam ya da ödünç para almam için yolladı. Yahudi de:
"Allah'a yemin olsun ki, ben bunu rehinsiz yapmam" dedi. Ben onun sözünü Hz. Peygamber'e haber verince, o bana, zırhını götürmemi emretti de, işte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın bu ayeti nazil oldu."[37]
5- Ebu Rafi'den gelen başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, misafire ikram edecek bir şeyleri olmaması ile yahudiye muhtaç olması ve neticede onun bu güvensizliğine maruz kalmasına üzülmesi üzerine (onu teselli mahiyetinde olmak üzere) bu âyet-i kerimenin nazil olduğu tasrih olunmuştur.[38]
6- Ancak İbn Atıyye, Sûrenin Mekkî oluşu, hadisenin ise Medine-i Münevvere'de ve hem de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ömrünün sonlarında [39]

vukubulması sebebiyle âyet-i kerimenin bu hadise üzerine inmiş olmasını zayıf görmüştür.

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/533.
[2] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 16/147.
[3] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 11/110.
[4] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/533.
[5] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 254; Fahreddin er-Râzi, Mefatihu’l-Ğayb, 22/3-4.
[6] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 16/102.
[7] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 4/289. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 254; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 5/267.
[8] İbn Merdûye; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/442.
[9] İbn Merdûye; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/442.
[10] Müzzemmil: 73/1-2.
[11] İbn Merdûye; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 16/148.
[12] Abd İbn Humeyd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/441-442.
[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[14] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[15] Buhari, el-İman: 10, el-Humus: 7; Müslim, el-İman: 175 (1037)
[16] Fahreddin er-Râzi, Mefatihu’l-Ğayb.
[17] İbnu'l-Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/442-443.
[18] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 5/322.
[19] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 16/261.
[20] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/599.
[21] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nükûl, 2/8-9.
[22] Soruyu soran Necran Piskoposu olduğundan, "yahudiler" yerine "hıristiyanlar" denilmesi beklenirdi. Fakat metinde böyledir.
[23] Fahreddin er-Râzi, Mefatihu’l-Ğayb, 22/122.
[24] Nisâ: 4/34.
[25] Fahreddin er-Râzi, Mefatihu’l-Ğayb, 22/122.
[26] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 8/510.
[27] Fahreddin er-Râzi, Mefatihu’l-Ğayb.
[28] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[29] Kıyame: 75/16-19.
[30] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/497
[31] Fahreddin er-Râzi, Mefatihu’l-Ğayb.
[32] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 5/499-500.
[33] Senedi zayıftır. İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 16/169. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 254. İbnu Ebî Şeybe, İbn Merduyeh, Bezzâr, Ebu Yâ'lâ; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/443-444.
[34] Suyûtî, Lübâbu'n-Nükûl, 2/9.
[35] Hicr: 15/87.
[36] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 16/169.
[37] Fahreddin er-Râzi, Mefatihu’l-Ğayb.
[38] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan: 16/169.
[39] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 11/174.

21- ENBİYÂ SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada yirmi birinci, iniş sırasına göre yetmiş üçüncü sûredir. İbrahim sûresinden sonra[1], Mü'minûn sûresinden önce Mekke döneminde inmiştir.

Abdullah b. Mes'üd, "Benî İsrail (İsrâ), Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûreleri, benim Mekke'de ilk öğrendiğim güzel sûrelerdir" demiştir.[2]

Bazı müfessirler 44. âyetinin Medine döneminde nazil olduğu kanaatindedir.[3]
İbn Merdûye'nin İbn Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr'den rivayetle tahricine göre Enbiyâ Sûresi Mekkî'dir. Mekkî oluşunda ihtilâf olmadığı da söylenmiştir.
Ancak Suyûtî İtkan'ında *"Evet, Biz onlara da, atalarına da geçimlikler verdik. Öyle ki ömürleri kendilerine uzun geldi. Fakat şimdi görmüyorlar mı ki Biz, o yeryüzüne gelip çevresinden eksiltip durmaktayız..."* (âyet: 44) âyet-i kerimesinin medenî olduğunu nakletmiştir.[4]

1. İnsanların hesabının görülmesi zamanı yaklaştı. Fakat onlar halâ gaflet içinde yüz çeviriyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kamer Süresindeki *"Saat (kıyamet) yaklaştı ve ay yarıldı..."* (âyet: 1-2) âyetleri nazil olduğunda Mekke müşrikleri kıyametin kopması zamanı yaklaştığına göre başlarına kıyamet kopacak korkusuyla yapmakta oldukları bazı kötülükleri yapmaktan geri durdular. Ancak zaman uzayıp kıyametin kopmadığını görünce yine eski hallerine döndüler. Bunun üzerine bu sefer bu âyet-i kerime nazil oldu ve yine korkarak kıyametin kopmasını beklemeye başladılar. Ama yine zaman uzayıp da kıyametin kopmadığını görünce bu sefer de eski hallerine döndüler ve: "Ey Muhammed, hani nerede, bizi korkutmakta olduğun kıyamet halâ kopmadı." dediler."[5]

6. Onlardan önce helak ettiğimiz hiçbir memleket halkı iman etmedi de şimdi bunlar mı iman edecekler?!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den rivayet edildiğine göre "Mekke halkı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Eğer söylediklerin gerçek ve bizim sana iman etmemiz seni sevindirecekse Safa tepesini bizim için altına çevir." demişler de hemen Cibril gelmiş ve:
"Eğer dilersen kavminin istediği olacak, meydana gelecek ama eğer bu durumda iman etmezlerse kendilerine hiç mühlet verilmiyecek ve helak olunacaklar. Dilersen de kavmine mühlet vereceğim ve rıfk ile muamele edeceğim." demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Bilâkis kavmime rıfk ile muamele etmeni ve mühlet vermeni isterim." demesi üzerine de Allah Tealâ: *"...Semûd'a da gözleri göre göre bir dişi deve vermiştik..."[6]* âyeti ile bu âyet-i kerimeyi indirdi."[7]

17. Eğer bir eğlence edinmek isteseydik elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat asla edinmedik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "bu âyet-i kerime, müşriklerin: "Melekler Allah'ın kızlarıdır ve bizim ilâhlarımız da Allah'ın kızlarıdır." demeleri üzerine nazil olmuştur."[8]

26. Dediler ki "Rahman çocuk edindi." O'nun şânı yücedir. Hayır, onlar ikram olunmuş kullardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- "Melekler Allah'ın kızlarıdır." diyen Huzâa kabilesi hakkında nazil olduğu söylenir.[9]
2- Vâhidî'nin naklettiğine göre ise bu sözü söyleyenler Kureyş, Cüheyne Selâme oğulları, Huzâa ve Müleyh oğulları gibi bazı arab kabileleridir.[10]
3- Katâde'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime yahudilerin: "Allah, cinlerle akrabalık kurdu da arada melekler meydana geldi." demeleri üzerine nazil olmuştur.[11]
Bunlardan birinci rivayet daha meşhur ve sahih olandır.[12]

34. Senden önce hiçbir insanı ebedî kılmadık. Sen ölürsen onlar ebedî kalıcılar mıdır?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mekke müşriklerinin, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında:
"O bir şairdir, Filân kabilenin şairini zamanın felâketlerinin çarptığı gibi bunu da zamanın felâketlerinin çarpmasını bekliyoruz." demeleri üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu söylenir.[13]
Buna göre âyetin mânası şöyle olmaktadır: "Senden önce de peygamberler ölüp gittiler. Ama Allah dinini muzaffer kılıp koruma altına aldı. Aynı şekilde, sen ölünce, senin de dinini, şeriatını muhafaza edecektir."[14]

2- Mukatil’den gelen bir rivayete göre ise bazı kimselerin:
"Muhammed ölmiyecek." demeleri üzerine nazil olmuştur.[15]
3- İbnu Cüreyc’den rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir:
"Peygamberimiz'e (s.a.v.) vefat edeceği haberi verildi. Buyurdu ki:
"Ya Rabbi! Peki ümmetim kime kalacak" Bunun üzerine bu âyet indirildi." [16]

36. O küfredenler seni gördükleri zaman alaya almaktan başka bir şey yapmazlar ve: "Tanrılarınızı diline dolayan bu mu?" derler. İşte Rahman'ın kitabını inkâr edenler onlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddi ve Mukatil bu ayetin Ebu Cehil hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[17]
2- Süddî'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) kendi aralarında konuşmakta olan Ebu Cehl ve Ebu Süfyân'ın yanından geçiyordu. Onu görünce Ebu Cehl güldü ve Ebu Süfyân'a:
"Şu Abdi Menâf oğulları peygamberine bak!" dedi. Onun bu sözüne kızan Ebu Süfyân:
"Ne yani, Abdi Menâf oğullarının bir peygamberi olmasını çok mu garip buluyorsun?" dedi. Onun bu sözünü duyan Hz. Peygamber gitmekte olduğu yoldan geri dönüp Ebu Cehl'le konuştu, onu Allah'ın azabı ile korkutup uyardı ve ona:
"Beklemediğin bir anda senden önceki yalanlıyanların (veya amcan el-Velîd ibnu'l-Muğîra'nın demiştir.) başına gelenlerin senin başına gelinceye kadar bu düşmanlıktan vazgeçmiyeceksin sanırım. Sen de ey Ebu Süfyân, söylediklerini herhalde hamiyyetinden söyledin." buyurdu da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. "[18]

37. İnsan aceleden yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim. Ama o kadar çabuk istemeyin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kendilerine Hz. Muhammed (s.a.v.)'in haber vermiş olduğu azabın hemen gelmesini isteyen ve: "Haydi bakalım gerçekten peygamber isen başımıza taş yağdır da görelim." diyen müşrikler hakkında nazil olmuştur. [19]
2- Atâ rivayetinde İbn Abbâs, özellikle bu sözü söyleyen en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[20]

44- Biz, onları da atalarını da yaşattık, nihayet kendilerine ömürleri uzun geldi. Ama şimdi görmüyorlar mı ki Biz o arza gelip, etrafından tedricen eksiltip duruyoruz. O halde gâlib olanlar onlar mı?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kaffâl şöyle der:
"Bu ayet, Mekke kâfirleri hakkında nazil olmuştur."[21]

98. Hiç şüphesiz siz ve Allah dışında tapındıklannız cehennem odunusunuz. Siz, oraya varacak (gireceksiniz.)
99. Şayet bunlar tanrılar olsaydı oraya girmezlerdi ve hepsi orada temelli kalacaklardır.
100. Orada onlar için, inim inim inleme bulunur. Bunlar, orada da duymayacaklardır.
101. Şüphesiz ki daha önce Bizden kendilerine en güzelin va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır.
102. Onun uğultusunu duymazlar. Canlarının istediği şeyler içinde temelli kalırlar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Hiç şüphesiz siz ve Allah dışında tapındıklarınız cehennem odunusunuz. Hepiniz ona varacaksınız." âyet-i kerimesi nazil olunca müşrikler:
"Allah'ın dışında melekler, Uzeyr ve İsa'ya da tapınılıyor. Onlar da cehennemdeler mi?" dediler de bunun üzerine
"Şayet bunlar tanrılar olsaydı oraya girmezlerdi ve hepsi orada temelli kalacaklardır." âyet-i kerimesi nazil oldu.[22]
2- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Hiç şüphesiz siz ve Allah dışında tapındıklarınız cehennem odunusunuz." âyet-i kerimesi nazil olunca bu, müşriklerin çok ağırına gitti ve:
"Yani bizim ilâhlarımıza mı sövüyorsun?" dediler. İbnu'z-Ziba'râ:
"Sizin yerinize onunla ben konuşayım, göreceksiniz onu nasıl mat edeceğim!" "Çağırın onu bana." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i çağırdılar, geldi. İbnu'z-Ziba'râ:
"Ey Muhammed bu söylediklerin sadece bizim tanrılarımızla mı ilgili, yoksa Allah dışında bütün tapınılan şeyler hakkında da geçerli mi?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bilâkis Allah dışında bütün tapınılanlar hakkındadır." buyurdu. Bunun üzerine İbnu'z-Ziba'râ:
"Şu Ka'be'nin Rabbı aşkına, işte şimdi seni mat ettim; sen iddia etmiyor musun ki İsa salih bir kuldur, Uzeyr salih bir kuldur ve melekler salihlerdir? İşte şu yahudiler Uzeyr'e, şu hristiyanlar İsa'ya ve şu Müleyh oğulları (Huzâa kabilesinin bir koludur) meleklere tapınmaktadırlar?" dedi ve onun bu cevabına Mekke müşrikleri sevindiler ve bir gulgule koptu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır, tam aksine onlar İsa'ya, Uzeyr'e ve meleklere değil olsa olsa şeytanlara tapınmaktalar." buyurdu ve
"Şüphesiz ki daha önce Bizden kendilerine en güzelin va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır..." âyet-i kerimesi nazil [23]

oldu.
3- Ebû Ömer b. Ahmed b. Amr el-Maverdi, Abdullah b. Muhammed b. Nasr er-Razî'den, o Muhammed b. Eyyub'dan, o Ali b. Medyeni'den, o Yahya b. Nuh'tan, o Ebû Bekr b. Ayyaş'tan, o Asım'dan, o Ruzeyn'den, o da Ebû Yahya'dan İbn Abbas'ın şöyle dediğni bize haber verdi:
"İnsanların bana sormadığı bir âyet var ki bilemiyorum ki, o âyeti biliyorlar da mı sormuyorlar. Yoksa bilmiyorlar da mı sormuyorlar?" Kendisine
"O âyet nedir?" diye soruldu. O da dedi ki şu âyet:
"Şüphesiz ki siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, Cehennem'in odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz" âyeti nazil olunca Kureyş'in çok ağırına gitti ve:
"İlahlarımıza mı küfrediyor?" dediler. Bunun üzerine İbn Zibe'ra:
"Size ne oluyor?" dedi. Onlar da:
"İlahlarımıza küfrediyor" dediler.
"Peki ne dedi?" diye sorunca onlar bu âyetin manasını söylediler. O da:
"O Muhammed'i bana çağırın" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da çağırıldı. İbnu'z-Zibe'ra dedi ki:
"Ey Muhammed, bu denilen şey, yalnız bizim ilahlarımıza mı mahsus yoksa Allah'tan başka ibadet olunan herkes için mi geçerli?" Rasulullah (s.a.v.) da:
"Hayır, Allah'tan başka kendisine ibadet olunan herkes için söz konusudur" buyurdu. Bunun üzerine İbnu'z-Zibe'ra şöyle dedi:
"Şu binanın (Ka'be'nin) Rabbi'ne yemin olsun ki sen davayı kaybettin. Sen meleklerin, Hz. İsa'nın ve Üzeyr'in salih kullar olduğunu iddia etmiyor muydun?" Rasulullah (s.a.v.):
"Evet" buyurdu. İbnu'z-Zibe'ra dedi ki:
"Öyleyse Benû Melih meleklere, şu Hıristiyanlar İsa'ya, şu Yahudiler de Üzeyr'e tapıyorlar, peki buna ne dersin?" Bunun üzerine Mekkeliler yüksek sesle bağırdılar da Allah Teala bu âyetleri indirerek melekleri, İsa'yı ve Üzeyr (a.s.)'i bu işten tenzih buyurdu."[24]
4- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Şüphesiz ki siz ve Allah'tan başka taptıklarınız, Cehennem'in odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz" ayeti indirilince, İbnu'z-Zibe'ra:
"Ben, Güneşe, Aya, Meleklere, Uzeyr'e ve İsa'ya ibâdet ettim. Bunların hepsi ilahlarımızla birlikte ateşteler." dedi. Bunun üzerine bu ayetler indirildi."[25]
5- İbn İshak anlatıyor:
"Bir gün Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir mecliste el-Velîd ibnu'l-Muğîra ile birlikte oturuyordu. en-Nadr ibnu'l-Hâris de geldi ve o da oturdu. Mecliste bir çok başka Kureyşli de vardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) konuştu, Nadr ibnu'l-Hâris karşı çıktı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onunla konuştu ve Nadr'ın söyleyebileceği bir şey kalmayıp sustu. Sonra Efendimiz ona ve oradakilere:
"Siz ve Allah'ın dışında tapındıklarınız cehennem odunusunuz ve siz ona varacaksınız. Eğer onlar ilâhlar olsaydı elbette ona varmazlardı. Hepiniz orada temelli kalıcılarsınız." âyetlerini okudu. Sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kalktı, gitti. Biraz sonra Abdullah ibnu'z-Ziba'râ ibn Kays es-Sehmî geldi, oturdu. Velîd ibnu'l-Muğîra ona:
"Vallahi Nadr ibnu'l-Hâris biraz önce Abdulmuttalib'in oğluna karşı duramadı, ona cevap veremedi. Muhammed, bizim ve tapındığımız ilâhlarımızın cehennem odunu olduğumuzu iddia ediyor." dedi. Abdullah ibnu'z-Ziba'râ:
"Allah'a yemin olsun ki eğer ben bulunsaydım onu sustururdum. Muhammed'e sorun: Allah'ın dışında bütün tapınılanların ve onlara tapanların hepsi cehennemde midir? Biz meleklere, yahudiler Uzeyr'e, hristiyanlar da Meryem oğlu İsa'ya tapınıyorlar." dedi. Velid ve o mecliste bulunanlar İbnu'z-Ziba'râ'nın söylediklerine şaştılar ve bununla Muhammed'i bu delil ile susturabileceklerine inandılar. İbnu'z-Ziba'râ'nın söyledikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e söylendi de:
"Allah'ın dışında kendisine tapınılmasını sevip isteyen her şey ona tapanla birliktedir. Onlar ancak şeytanlara ve onlara şeytana tapınmalarını emredenlere tapınıyorlar." buyurdu ve akabinde Allah Teâlâ
"Şüphesiz ki daha önce Bizden kendilerine en güzelin va'di geçmiş olanlar; işte bunlar oradan uzaklaştırılmış olanlardır. Onun uğultusunu duymazlar. Canlarının istediği şeyler içinde temelli kalırlar." âyetlerini indirdi."[26]
6- İbn Abbâs'tan rivayette bu hadise, sadece bu âyet-i kerimenin değil aynı zamanda Zuhruf Sûresinin 57 ve 58. âyetlerinin de nüzulüne sebeptir. O şöyle anlatıyor:
"Abdullah ibn Ziba'râ bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve:
"Allah'ın sana, "Siz ve Allah'tan başta taptıklarınız cehennem odunusunuz ve siz ona varacaksınız." şeklinde bir âyet indirdiğini mi sanıyorsun?" diye sordu. Hz. Peygamber'in
"Evet." cevabı üzerine:
"Güneşe, aya, yıldızlara, meleklere, Uzeyr'e ve Meryem oğlu İsa'ya da tapınılmıştır. Bütün bunlar bizimle birlikte cehennemde mi olacaklar?" dedi ve bunun üzerine
"Meryem oğlu İsa bir misal olarak atılınca hemen senin kavmin bundan şımarıp haykıra haykıra gülüyorlar. Dediler ki: Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa O mu? Ey Habibim, bunu sana, bâtıl bir mücadeleden başka maksatla irad etmediler. Daha doğrusu onlar çok düşman bir kavimdir."[27] âyet-i kerimeleri; daha sonra da: *"Şüphesiz ki daha önce Bizden kendilerine en güzelin va'di geçmiş olanlar; bunlar oradan uzaklaştırılmışlardır."[28]* âyet-i kerimesi nazil oldu.[29]
7- Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Kureyş"in ileri gelenleri Hatim'de iken Mescid'e girdi. Ka'be'nin etrafında da, üç yüz altmış put vardı. Onların yanına oturdu. Kendisine Nadr İbn el-Haris sataşınca, Hz. Peygamber (s.a.v.), onunla konuştu ve onu aciz bıraktı. Sonra da onlara: *"Siz de, Allah) bırakıp tapmakta olduklarınız da, hiç şüphesiz ki cehennem odunusunuz"* ayetini okudu. Abdullah İbn ez-Ziba'râ çıka geldi ve o Kureyşi, birbirleriyle fısıldaşarak konuşur bir vaziyette gördü. Bunun üzerine:
"Hangi konuda böyle dalmış konuşuyorsunuz?" dedi. Velid İbn Muğire ona Hz. Peygamber'in onlara söylediği sözü haber verdi. Bunun üzerine Abdullah İbn ez-Ziba'râ:
"İyi biliniz, Allah'a yemin ederim ki, şayet ona rastlasaydım, onu sustururdum" dedi. Kureyş de, Hz. Peygamber'i çağırdı. İbnu'z-Ziba'râ:

"Bunu sen mi söyledin?" deyince, Hz. Peygamber:
"Evet" diye cevap verdi. O:
"Kabe'nin Rabbine yemin olsun kî, şimdi seni yendim" diyerek sözüne şöyle devam etti:
"Yahudiler Uzeyr'e, Hristiyanlar, İsa'ya, Muleyhoğulları da meleklere tapmamışlar mıdır?" Sonra bu konuda şu iki rivayet nakledilmiştir:
Birinci rivayet: Hz. Peygamber (s.a.v.), bunun üzerine sustu. Cevap vermedi. Kureyş topluluğu buna güldü. İşte bunun üzerine de, *"Meryem oğlu bir mesel olarak (öne) atılınca, hemen senin kavmin bundan dolayı gülüyorlar. Dediler ki: "Bizim Tanrılarımız mı hayırlı, yoksa O mu?" Bunu sana başka bir maksatla değil, sırf münakaşa kasdıyla getirdiler. Daha doğrusu onlar, çok düşman bir kavimdir"* [30] ayetiyle, Hz. İsa (a.s.) ve melekler hakkında, *"Şüphe yok ki, kendileri hakkında bizden en güzel (bir seâdet) hükmü geçmiş olanlar"* ***[31]*** ayeti nazil oldu. Bu, İbn Abbas'ın görüşüdür.
İkinci rivayet: Hz. Peygamber cevap verdi ve:
"Hayır, onlar şeytanın emrettiği şeylere taptılar" dedi. Bunun üzerine de Cenâb-ı Allah, Hz. Uzeyr'i. Mesih'i ve melekleri kastederek: *"Şüphe yok ki, kendileri hakkında bizden en güzel (bir seâdet) hükmü geçmiş olanlar"* ayetini indirdi."[32]
8- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bazı kimseler, şunu iddia etmişlerdir:
"İbnu'z-Ziba'râ, o soruyu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yöneltince, Hz. Peygamber (s.a.v.) susmuştu. Allah Teâlâ onun sorusunu cevaplandırmak için, bu ayeti (101) indirdi. Çünkü bu ayet, o ayetten yapılmış olan bir istisna gibidir." Biz ise, bu görüşün yanlışlığını beyan ettik ve İbnu'z-Ziba'râ'nın soru sormadığını onun sorusunu savuşturmak için bu ayetin inmesine gerek kalmadığını söyledik. Bunun böyle olduğu sabit olunca, burada geriye şu iki durum kalmaktadır.
1) Allah'ın âdetinin her ne zaman kâfirlerin ikâb ve cezasından bahsetse, onun hemen peşinden iyi kulların mükafatın beyânını getirmesi şeklinde olduğunu söylenmesidir. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak, o ayetin hemen peşinden, bu ayeti getirmiştir. Binâenaleyh bu demektir ki bu ayet, bütün müminler hakkında umûmi bir ifadedir.
2) Bu ayet, İbnu'z-Ziba'râ'mn sorusunu savuşturma hususunda bir tekid gibi olsun diye, bu hadise hakkında inmiştir. Sonra. "Nazar-ı dikkate alınan şey, sebebin hususiyeti değil, lafzın umûmi olmasıdır" diyenler -ki doğrusu da budur- bu ayeti umumiliği üzere bırakmışlardır. Binâenaleyh, melekler, Hz. İsa ve Uzeyr (a.s) da, bu ayetin kapsamına girmiş olurlar, ayet sırf onlara tahsis edilmemiş olur. "Nazar-ı dikkate alınan sebebin hususiliğidir" diyenler ise, Cenâb-ı Hakk'ın bu ayetteki ifadesini, sadece bunlara tahsis etmişlerdir.
9- Bu hadiselerde adı geçen Abdullah ibnu'z-Ziba'râ, Kureyş'in ileri gelen şairlerinden olup Rasûlullah'ı, İslâm'ı ve müslümanları hicvedermiş. Bu İbnu'z-Ziba'râ, Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuş, hem de iyi bir müslüman olmuştur.[33]

109. Tehdid edilmekte olduğunuz şey, yakın mı yoksa uzak mı, ben bilemem.
110. Hiç şüphesiz ki o, sözün açığını da biliyor, gözlemekte olduğunuzu da.
111. Ben bilmem. Belki bu, sizin için bir imtihandır, bir o zaman kadar bir faydalanmadır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün rüyasında Ümeyye oğullarının idareci olacaklarını (veliyyü'l-emirliğin onlara geçeceğini) görmüş. el-Hakem, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından çıkarak Ümeyye oğullarına gitmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu rüyasını haber vermiş. Onlar da kendisine:
"Dön de bir sor bakalım, bu ne zaman olacak?" demişler ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirmiş."[34]

---

[1] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/602.
[2] Buhârî, Tefsîr, 21/1.
[3] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 3/565.
[4] Suyûtî, el-ltkan, Beydar (İran), 1343 (İkinci baskı), 1,61; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/2.
[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/5.
[6] İsrâ: 17/59.
[7] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/74-75. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/445.
[8] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/343.
[9] el-Huseyn ibn Mes'ûd el-Beğavî el-Ferrâ, Meâlimu't-Tenzîl, Beyrut 1407/1987, 3/242.
[10] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/603.
[11] İbnu'l-Münzir; İbn Ebî Hâtim; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/32.
[12] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/603.

[13] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 3/244; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 11/190; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/44.

[14] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 262.

[15] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/350; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 22/169.

[16] İbnu Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/446.

[17] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 22/170.

[18] İbn Ebî Hatim; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 22/170; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/447; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/48.

[19] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 22/171; Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 3/245.

[20] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 22/171; Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 3/245.

[21] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

[22] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/375.

[23] Ebu Davud, Kitâbu'n-Nâsih; İbnu'l-Münzir; İbn Merdûye; Taberânî; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/94-95.

[24] Taberanî, Mu'cem-i Kebir: 12/153, Heysemi; Mecmeu'z-Zevaid: 7/69; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 255; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 11/327.

[25] Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/447-448.

[26] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/358-360; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 17/76.

[27] Zuhruf: 43/57-58.

[28] Enbiyâ: 21/101.

[29] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/374-375.

[30] Zuhruf: 43/57-58.

[31] Enbiya: 21/101.

[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[33] İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/239.

[34] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 11/233.

22- HACC SURESİ

Mushaf'taki sıralamada yirmi ikinci, iniş sırasına göre yüz üçüncü sûredir. Nur sûresinden sonra, Münâfıkûn sûresinden önce inmiştir. Sûrenin üslûbu ve içeriği, bir kısmının Mekke, bir kısmının da Medine döneminde indiğini düşündürmektedir. Özellikle baş taraftaki âyetlerin Mekke döneminde inmiş olması ihtimali güçlü olduğundan, genellikle Mekkî olarak nitelenir ve bütününün iniş sırası itibarıyla 103. sûre olduğu kabul edilir.[1]

İbn Merdûye'nin İbn Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr'den rivayetine göre sûre medenîdir. Dahhâk de böyle söylemiştir.

Ancak Ebu Ca'fer en-Nehhâs'ın Mücâhid'den, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre Medine-i Münevvere'de inen üç âyeti -yine İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre dört âyeti- dışında sûre Mekke'de nazil olmuştur. Bu dört âyet şunlardır:

"Bunlar, çekişen iki düşman gruptur. Rabları hakkında çekişmişlerdir. O küfredenler için ateşten elbiseler kesilmiştir. Başları üstünden de kaynar sular dökülecektir. Bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir. Demir kamçılar da onlar içindir. Ne zaman oradan, (oradaki işkenceden) çıkıp kurtulmak isteseler her defasında oraya geri çevrilirler ve onlara: "Tadın yakıcı azabı." denilir." (âyet- 19-22)[2]

Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre de iki âyeti dışında Sûrenin tamamı Mekkî'dir. Bu iki âyeti şudur:

"İnsanlardan öyleleri de vardır ki Allah'a bir yar kenarındaymış gibi kulluk eder... İşte en derin sapıklık budur." (âyet: 11-12)[3]

İbnu'l-Münzir'in Katâde'den rivayetine göre ise Mekke'de nazil olan dört âyeti dışında Sûre Medine'de nazil olmuştur. Bu dört âyet de şunlardır:

"Senden önce gönderdiğimiz hiçbir Rasûl ve hiçbir Nebî yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah, şeytanın karıştırdığını giderir sonra Allah, kendi âyetlerini yerleştirir ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Şeytanın karıştırdığı, kalblerinde hastalık bulunan ve kalbleri kaskatı kesilmiş olan kimseleri sınamaya vesile kılmak içindir. Zâlimler hiç şüphesiz derin bir ayrılık içindedirler.

Bir de bu, kendilerine ilim verilmiş olanların, onun, Rabbından gelme bir gerçek olduğunu bilip inanmaları ve gönüllerini ona bağlamaları içindir. Muhakkak ki Allah iman edenleri dosdoğru yola iletir.

Küfredenler; kendilerine o saat ansızın gelinceye veya gecesi olmıyan günün azabı gelip çatıncaya kadar ondan yana devamlı bir şüphe içindedirler." (âyet: 52-55)[4]

Bu, İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir.[5]

Sûrenin mekkî ve medenî oluşuna dair rivayetler muhtelif ise de "sûre hem mekkî ve hem de medenî âyetlerden oluşmaktadır." demek doğruya daha yakındır.[6]

el-Gaznevî bu sûre hakkında der ki:

"Bu, sûrelerin en şaşırtıcı olanlarındandır; gece ve gündüz, seferde ve hazarda, barışta ve savaşta, Mekke'de ve Medine'de, nâsih ve mensûh olarak, muhkem ve müteşâbih olarak nazil olmuştur."[7]

İbnu'l-Cevzî, el-Gaznevî'nin bu sözünü Hibetullah ibn Selâme'ye nisbet eder. Hibetullah sözüne devamla şöyle demiştir:

"Mekkî olanı 30. âyetinin başından sonuna kadar olan kısmıdır.

Medenî olanı 25. âyetinin başından 30. âyetinin başına kadardır.

Gece nazil olanı başından ilk beş âyetidir.

Gündüz nazil olanı 5. âyetin başından 9. âyetin başına kadar olan âyetleridir.

Seferde nazil olanı 9. âyetin başından 12. âyetin başına kadar olanıdır.

Hazarda nazil olan âyetleri ise 20. âyetin başına kadar olanıdır."[8]

1. Ey insanlar! Rabbinizden korkun! Çünkü kıyamet vaktinin depremi müthiş bir şeydir!

2. Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutur, her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün. Oysa onlar sarhoş değillerdir; fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir!

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Tirmizî'nin İmrân ibn Husayn'dan rivayetinde "Bu âyet-i kerimelerin Efendimiz (s.a.v.)'e, o bir seferde iken[9] ve geceleyin nazil olduğu[10], bazı rivayetlerde Mustalık oğulları gazvesinde olduğu[11] söylenirken Hasen'den rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.), Tebük Gazvesinden dönerken, Medine-i Münevvere'ye yaklaştıklarında nazil olduğu[12] tasrih olunmuştur.[13]

2- İmran b. Husayn'dan rivayet edilmiştir:

"Rasulullah bir sefere çıktığı sırada bu âyetler nazil oldu. Bunları okuduktan sonra şöyle buyurdu:

"Bu durumların hangi gün meydana geleceğini biliyor musunuz?"

"Allah ve Rasulü daha iyi bilir" dedik. Rasulullah:

"Bu durum, Allah'ın Âdem'e: "Cehennem ateşine girecek gurubu cehenneme gönder." dediği gün olacaktır." buyurdu.[14]

3- Rivayet olunduğuna göre bu iki ayet, müslümanlar hareket halinde iken nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) nida etti, derken insanlar etrafında toplanmaya başladı. Peygamber (s.a.v.) de onlara bu iki ayeti okudu... Bunun üzerine Hz. Peygamber insanların bu geceden daha fazla ağladığını görmemişti...[15]

4- Peygamberimiz (s.a.v.) de bu ayetleri ashabına okumuştu. Rasulullah (s. a.) bu geceden başka bir gecede bu kadar çok ağlar halde [16]

görülmemişti. İnsanlar ise ya ağlıyorlar ya da oturmuş düşünceli ve mahzun bir halde idiler.

3. İnsanlardan kimi vardır ki Allah hakkında bilmeden (ilimsiz) tartışır ve her azgın şeytanın ardına düşer.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî'nin Ebu Mâlik'ten rivayetine göre bu âyet-i kerime "Melekler Allah'ın kızlarıdır, Kur'ân eskilerin masallarından ibarettir, Allah bu çürümüş ve toprak olmuşları diriltemez." diyen en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olmuştur.[17] İbn Cureyc[18] de böyle söylemiştir.
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet, Nadr b. el-Harls hakkında nazil olmuştur. Çünkü o, Kur'ân'ı yalanlıyor ve Kur'ân'ın, geçmiş ümmetlerin düzdükleri masallar olduğunu iddia ediyor ve:
"Muhammed'in size getirdiği şey, tıpkı benim size anlattığım geçmiş milletlerin efsaneleri gibidir" diyordu."[19]
3- Ebu Cehl veya Übeyy ibn Halef hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[20]

8. İnsanlardan öyleleri de vardır ki bilmeden, doğruya ileten bir rehberi olmadan, aydınlatıcı bir kitabı bulunmadan Allah hakkında tartışmaya girişir.
9. Allah yolundan saptırmak için, kibirlenerek yanını eğip büker. Dünyada horluk onadır ve kıyamet günü de ona can yakıcı azabı tattıracağız.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirlerin çoğu bu iki âyet-i kerimenin de Abdüddâr oğullarından en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında inen âyetler cümlesinden olduğu görüşündedir.[21]
2- Muhammed ibn Ka'b'den rivayete göre el-Ahnes ibn Şureyk hakkında nazil olmuştur.[22]
3- İbn Abbâs'tan rivayete göre de Ebu Cehl hakkında nazil olmuştur.[23]
4- Birinci ayet, Nadr İbnut-Haris, ikinci ayet de Ebu Cehl hakkında nazil olmuştur.[24]
5- İbn Abbas'a (r.a.) göre ikinci ayet de, Nadr hakkında nazil olmuştur.[25]
6- Adları anılan bu üç kişi de Mekke-i Mükerreme'de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in daveti önüne katı bir muhalefetle karşı duran katı müşrikler olmakla her birerinin yaptıkları ve söyledikleri küfür ve inkâr dolu sözler üzerine inmiş olmalıdır.[26]

11. "İnsanlar içinde Allah'a, bir yar kenarındaymış gibi kulluk eden vardır. Ona bir iyilik gelirse yatışır, başına bîr bela gelirse yüz üstü döner. Dünyayı da ahireti de kaybeder. İşte apaçık kayıp budur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin biri bedeviler, biri Şeybe ibn Rabî'a ve bir diğeri de bir yahudi olmak üzere üç nüzul sebebi rivayet edilmektedir.[27]
1- a- Bu âyet-i kerime hakkında İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Kişi (Medine halkından olmıyan birisi) Medine-i Münevvere'ye gelir (müslüman olur), karısı erkek çocuk doğurur, atı kulunlarsa:
"Bu salih bir din imiş." derdi. Yok karısı doğurmaz, kısrağı kulunlamazsa:
"Bu ne kötü bir din imiş." derdi."[28]
b- Buhârî'deki bu haberde, olayın bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olduğu tasrih edilmemekle birlikte siyakı, bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olduğunu ifade ediyor. İbn Abbâs'tan gelen benzer başka rivayetler de bunu desteklemektedir.[29]
c- Nitekim İbn Ebî Hatim'in İbn Abbâs'tan rivayetle tahric ettiği bir haber şöyledir:
"Bedevilerden bazı kimseler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelir ve müslüman olurlardı. Ülkelerine döndükleri zaman yağmur, bolluk ve hayvanları için güzel bir yavrulama senesi bulurlarsa:
"Şu bizim dinimiz ne kadar salih bir din." derler ve ona sımsıkı yapışırlardı. Yok eğer kurak, kötü yavrulama ve kıtlık senesi bulacak olurlarsa:
"Bizim şu dinimizde hiç bir hayır yok." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ Peygamberine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[30]
d- Avff'nin İbn Abbâs'tan rivayetle anlattığına göre ise "bu âyet, vahalarından çıkıp Medine'ye hicret ederek, Rasulullah (s.a.v.)'a gelen bir takım bedeviler hakkında inmiştir. Onlardan birisi Medine'ye geldiğinde şayet Medine'de bedeni sıhhatli olur, atı güzel bir tay doğurur, karısı da bir oğlan doğurursa, malı ve hayvanları çok olursa, Medine'den razı olur, içi de rahat ederdi. Ve şöyle derdi:
"Ben şu dinime girdiğim günden beri hayırdan başka birşey görmedim. Şayet Medine'de kendisine bir ağrı isabet eder, karısı bir kız doğurursa, atları düşük yapar, malı elinden giderse ve sadakası gecikirse şeytan kendisine gelip:
"Vallahi sen, şu dine girdiğinden beri şerden başka birşey görmedin" der. Böylece o kişi dininden dönerdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[31]
e- Bu rivayetin benzeri Kelbi'den de rivayet edilmiştir. Bu, İbn Abbas (r.a.), Sa'id b. Cübeyr, Hasan el-Basrî, Mücâhid ve Katade'nin görüşüdür.[32]
f- Dahhâk'a göre "bu âyet-i kerime Müellefe-i kulûb hakkında nazil olmuştur ki özellikle Uyeyne ibn Bedr, Akra' ibn Habis ve el-Abbâs ibn Mirdâs onlardandır. Bunlar birbirlerine: "Muhammed'in dinine girelim. Bakalım; eğer bir hayır elde edersek onun hak olduğunu anlamış oluruz. Eğer hayır bulmazsak bâtıl olduğunu anlamış oluruz." demişler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[33]

2- a- Atiyye, Ebû Said el-Hudrî'den şu rivayette bulundu:
"Yahudiler'den bir adam müslüman olmuş, gözleri, malı, çoluğu, çocuğu elden çıkınca, bunu İslam'ın uğursuzluğuna hamletmişti. Bunun üzerine yahudi Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Benim müslümanlığımı iptal et" dedi. Peygamber (s.a.v.) de:
"İslam iptal olunmaz" buyurdu. Yahudi dedi ki:
"Gerçekten ben, bu dinimde bir hayır görmedim. Bu din benim gözümü, malımı ve çoluk çocuğumu elden çıkardı." Rasulullah (s.a.v.) da buyurdu ki:
"Ey yahudi, şüphesiz ki İslam, ateşin paslı demiri, gümüşü ve altını arıttığı gibi kişileri de arıtır." [34] İşte bu âyet bu olay üzerine inmiştir."[35]
b- Atiyye, İbnu Mes'ûd'tan şu rivayette bulundu:
"Yahudilerden biri Müslüman oldu. Gözünü, malını ve evladını kaybetti. İslamdan kötülük duydu ve:
"Bu dinden bana hayır isabet etmedi, gözlerim, malım gitti, çocuğum öldü." dedi. Bunun üzerine bu âyet indirildi."[36]
3. İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce müslüman olan, ancak O'nun peygamber olarak zuhurundan sonra irtidad eden Şeybe ibn Rabî'a hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[37]

15. Kim dünyada ve âhirette Allah'ın ona (Hz. Muhammed'e) yardım etmiyeceğini sanıyorsa yukarı bağladığı bir ipe kendini asıp sonra da kessin ve bir düşünsün bakalım; bu hilesi kendisini öfkelendiren şeye engel olabilir mi?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu ayet müslüman olmakta ayak sürüyen bazı Eslem ve Gatafan[38] arapları hakkında nazil olmuştur. Onlar şöyle demişlerdi:
"Biz şimdi müslüman olursak ola ki Muhammed zafer kazanamaz, yahudi dostlarımızla aramızdaki dostluğu ve anlaşmaları da bozmuş oluruz. Sonra bizi düşmanlığını kazanmış olduklarımıza karşı kim korur?"[39]
2- Mukatil şöyle der:
"Bu ayet bir gurup Esed'li ve Gatafan'lı hakkında nazil olmuştur. Bunlar şöyle diyorlardı:
"Biz, Muhammed'e Allah'ın yardım etmeyeceği endişesini taşıyoruz. Eğer O Muhammed (s.a.v.)'e yardım etmezse, müttefikimiz olan yahûdiler ile aramızdaki ilgi ve münasebet kesilir. O zaman onlar bize yiyecek vermezler." [40]

19. Şu ikisi, Rableri hakkında birbirleriyle davalaşan hasım iki zümredir. İşte o küfredenler yok mu; onlar için ateşten elbiseler biçilmiştir. Başkalarının üzerine de kaynar su dökülecektir onların.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- a- Hz. Ali'den rivayet ediliyor ki o şöyle demiştir:
"Ben, kıyamet günü Rahman'ın huzurunda husumet için (insanlarla aramdaki husumetler hakkında hüküm verilmesi için) diz çökeceklerin ilki olacağım." Râvi Kays der ki:
"Bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil oldu. Onlar Bedr günü mübareze eden Ali, Hamza, Ubeyde ve Şeybe ibn Rabîa, Utbe ibn Rabîa, el-Velîd ibn Utbe'dir.[41]
b- Aynı haber Buhârî'de aynı yerde Ebu Zerr'den rivayetle de tahric olunmuş olup Ebu Zerr, bu âyet-i kerimenin onlar hakkında nazil olduğunu yeminle bildirmektedir.[42]
c- Müslim de bu hadisi Ebu Zerr'den rivayetle tahric etmiş olup onun lâfzı şöyledir:
"Kays ibn Abbâd'dan, der ki:
"Ebu Zerr'i *"Şu ikisi Rabları hakkında davalaşan iki hasımdır..."* âyet-i kerimesi Bedr günü birbiriyle mübareze etmek üzere çıkan (müslümanlardan) Hamza, Ali, Ubeyde ibnu'l-Hâris ve (müşriklerden) Rabîa'nın oğulları Utbe, Şeybe ile el-Velîd ibn Utbe hakkında nazil oldu." diye yemin ederken işittim."[43]
d- Ebu Davud et-Tayâlisî de aynı hadisi kendi senediyle yine Ebu Zerr'den rivayet etmiştir.[44]
e- Bedr gazvesinde savaş başlamadan teke tek mübareze için müşriklerden çıkan Utbe, Şeybe ve Velîd karşılarına çıkan ensardan üç rakibe razı olmayıp Kureyş'ten rakibler isteyince Efendimiz Hamza, Ali ve kendisinden 10 yaş büyük olan Ubeyde ibnu'l-Hâris ibn Muttalib'i çıkarmıştı. Ubeyde Bedr'de ağır yaralanmış ve Medine'ye dönüşte yolda Safra' denilen yerde vefat etmiştir. Vefatında 63 yaşında imiş. (r.a.)[45]
f- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Abdulmelik b. Hasan b. Yusuf'tan, o Kadı Yusuf b. Yakub'dan, o Ömer b. Merzuk'tan, o Şu'be'den, o Ebû Haşim'den, o Ebû Micles'ten, o da Kays b. Ubad'dan, o bize rivayet ettiğine göre Kays b. Ubad, Ebû Zerr'in şöyle dediğini işitmiş:
"Allah'a yemin ederim ki, bu âyet şu altı kişi hakkında inmiştir: Hamza, Ubeyde, Ali b. Ebî Talib (r.a.) ile Kureyş tarafından Utbe, Şeybe veVelid b.Utbe."[46]
Bu hadisi Buhari, Haccac b. Minhal, Hüşeym ve Ebû Haşim tarikinden rivayet etmiştir. [47]
g- Ali'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Bu âyeti kerime, Bedir gününde mübareze (cenk) edenler hakında indirildi. Onlar, Hamza, Ali, Ubeyde b. Haris, Utbe İbni Rebîa, Şeybe İbni

Rebîa ve Velîd İbni Utbe'dir."[48]
h- Ebû Bekr b. Hars, Hafız Ebu'ş-Şeyh'ten, o Muhammed b. Süleyman'dan, o Hilal b. Bişr'den, o Yusuf b. Yakub'dan, o Süleyman Teymî'den, o Ebû Miclez'den, o Kays b. Ubad'dan rivayet ettiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir:

"Bu âyetten 23. âyete kadar bizim ve Bedir Günü yaptığımız mübaraze hakkında inmiştir."[49]
2- a- İbn Abbas da şunu rivayet etmiştir:
"Ayetin ifade ettiği bu kişiler Ehl-i Kitab'dır. Bunlar Mü'minler'e:
"Bizler, Allah'a sizden daha yakınız, Kitap cihetinden sizden daha eskiyiz. Peygamberimiz de sizin peygamberinizden öncedir" dediler. Mü'minler de:
"Bizler Allah'a daha yakınız. Biz hem Muhammed (s.a.v.)'e, hem sizin peygamberinize, hem de Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettik. Üstelik siz, bizim peygamberimizi tanıyorsunuz. Sonra siz, çekememezlik yüzünden o peygamberi terkedip inkâr ettiniz." İşte Rabbleri hakkında onların çekişmesi bu idi. Bu yüzden Allah Teala onlar hakkında bu âyeti indirdi."[50]

b- Katâde'den (r.a.) bunun benzerini İbn Ebî Hatim anlattı. [51]
c- Katade ve Avfî burada zikredilen "İki hasım"dan maksadın müslümanlarla ehl-i kitap olduklarını söylemiştir. Zira kendilerine kitap verilenler:
"Bizim Peygamberlerimiz ve kitaplarımız sizden önce gönderilmişlerdir. O halde biz Allah'a sizden daha yakınız." demişler. Müslümanlar ise "Bizim kitabımız bundan önceki bütün kitapların hükümlerini kaldırmıştır. Peygamberimiz ise bütün Peygamberlerin sonuncusudur. Biz, Allah'a sizden daha yakınız." demişlerdir. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirerek Müslümanların hasmı olan ehl-i kitabı susturmuştur. [52]

3- a- Mücahid ve Atâ ise burada zikredilen "İki hasım"dan maksadın, Müminler ve kâfirler olduklarını söylemişlerdir. Zira müminler, öldükten sonra tekrar dirilmenin meydana geleceğini söylerken kâfirler bunu inkâr ederek onlara karşı çıkmışlardır. Allah Teala da onların şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklarını beyan etmiştir. [53]

b- Taberi ve İbn-i Kesir bu görüşü tercih etmişlerdir. [54]
4- İkrime ise bu "iki hasım"dan maksadın, cennet ve cehennem olduğunu söylemiştir. Zira cennet, "Ey rabbim, sen beni rahmet için yarattın." demiş ve cehennem ise "Ey rabbim, sen beni azap için varettin." demiştir. [55]

25. Muhakkak ki o küfredenlere, Allah'ın yolundan ve yerli, yabancı bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlara ve orada zulüm ile ilhada yeltenenlere elîm bir azâbdan tattırırız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Abdullah ibn Üneys hakkında nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.), birisi ensardan, diğeri muhacirlerden olmak üzere iki kişiyle birlikte bu Abdullah ibn Üneys'i bir yere göndermişti. Yolda nesebleri hakkında birbirlerine karşı övünmeye kalktılar da Abdullah ibn Üneys kızıp ensardan olan yol arkadaşını öldürdü, sonra irtidad edip Mekke'ye kaçıp gitti. İşte bu hadise üzerine onun hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[56]
2- Mukâtil şöyle der:
"Bu ayet, Abdullah b. Hatal hakkında nazil olmuştur. Çünkü o ensardan birisini öldürüp kâfir olarak Mekke'ye kaçmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke fethi günü, onun kâfir olarak öldürülmesini emretti." [57]
3- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet, Abdullah b. Sa'd hakkında nazil oldu. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ondan müslüman olmasını istedi, ama o müşrik olarak dönüp gitti." [58]

4- Rivayet edildiğine göre "bu ayet Kays b. Dabâbe hakkında nazil olmuştur."[59]
5- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet, Ebu Süfyân İbn Harb ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar, Allah'ın Rasulünü Hudeybiye yılında Mescid-i Haram'dan, umre yapmaktan ve kurban kesmekten men etmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise umre için ihrama girmiş olduğundan, onlarla savaşmak istemişti. Daha sonra onlar, ertesi yıl hac yapılmak üzere onunla anlaşmışlardı."[60]

27. İnsanlar içinde haccı ilân et; gerek yaya, gerek arık binekler üzerinde çok uzak vadilerden ve yollardan sana gelsinler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Cahiliye halkı hacca giderken binitlerine binmez, sadece yaya olarak gelirlerdi. Allah Teâlâ bu âyet-i kerimeyi indirerek hacc yolculuğu için azık edinmelerini emredip hacc yolculuğunda binitlerine binerek yolculuğa ruhsat verdi."[61]
2- Rivayet edildiğine göre, Hz. İbrahim'e bu emir gelince:
"Ey rabbim, ben bu emri onlara nasıl tebliğ edeyim? Benim sesim onlara ulaşmaz." dedi. Bunun üzerine Allah Teala buyurdu ki:
"Sen çağır senin davetini onlara duyurmak bize aittir."
Hz. İbrahim, "Makam-ı İbrahim" diye adlandırılan taşın veya Hacerül Esved'in yahut Safa tepesinin veya Ebi Kubeys dağının üzerine çıktı ve:

"Ey insanlar, rabbiniz size bir ev yaptı siz orayı haccedin." diye çağırdı. Onun bu sesini dağlar, taşlar, hatta rahimlerde bulunan ceninler ve babalarının sulblerinde bulunan insanlar bile duydu ve ona "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk." diye cevap verdiler. [62]

34. ....Sen mütevazı olanları müjdele.
35. Onlar ki Allah anıldığı zaman kalbleri titrer, başlarına gelene sabreder, namaz kılar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimelerin Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Ali haklarında nazil olduğu rivayet edilmiştir. [63]

37. Onların ne etleri, ne kanları hiçbir zaman Allah'a ulaşmaz. Fakat sizden O'na yalnızca takva erişir. Size olan hidayetini tanımanız içindir ki O, bunları böylece sizin buyruğunuza vermiştir. Muhsinleri müjdele.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cureyc dedi ki:
"Dikili taşlar üzerine kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılınmıştır." ***[64]*** âyet-i kerimesindeki "Nusub", putlar demek değildir. Putlar, kendilerine suret verilip üzerine nakış yapılanlardır. Nusub ise bir takım taşlardır ki Ka'be'nin çevresine dikilmişlerdi. Sayılarının 360 ve bunlardan 300'ünün Huzâa'ya ait olduğu söylenir. Câhiliye halkı kurban kestiklerinde kurbanların kanlarını bu taşlara sürer, kurban etlerini bu taşlar üzerine koyarlardı. İslâm gelince ashab-ı kiram:
"Ey Allah'ın elçisi, câhiliye halkı Ka'be'ye, onun etrafındaki dikili taşlara kan sürerek ta'zimde bulunurlardı. Ka'be'ye ta'zime, saygı göstermeye biz elbette onlardan daha lâyığız. Biz de kurbanlarımızın kanlarından Ka'be'ye sürmeyelim mi?" diye sordular. Hz. Peygamber bunu yasaklamadı da hemen peşinden Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. [65]
2- Bu, Ebu Salih kanalıyla İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir. [66]
3- Cahiliye döneminde müşrikler putlara kurban kestikleri zaman, kurbanların kanlarını putlara sürüyor ve etlerinin bir kısmını da önlerine koyuyorlardı. Böylece sevaba nail olacaklarını sanıyorlardı. Allah Teala bu âyeti indirerek bu tür âdetleri yasakladı ve asıl meselenin et ve kan olmadığını, asıl meselenin takva meselesi olduğunu bildirdi." [67]

38. Muhakkak ki Allah, o iman etmiş olanları müdafaa eder ve yine muhakkak ki Allah, hainleri ve çok nankör olanları sevmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk ibn Müzâhim'den rivayette o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı, hicretten önce müşriklerin inananlara eziyeti ve bu eziyetlerinin şiddetlenmesi üzerine inananlara bu eziyeti yapanları gizlice yapılacak baskınlarla öldürmek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istediler. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Ne zaman ki Rasûlullah ve ashabı Medine-i Münevvere'ye hicret ettiler, işte orada müşrikleri öldürmeleri ve onlarla savaşmaları serbest bıraktı ve şöyle buyurdu: *"Kendileriyle savaşılan mü'minlere, uğradıkları o zulümden dolayı savaşmalarına izin verildi..."* [68]
2- Bazı müfessirlere göre bu âyet-i kerime, Kureyş müşriklerine karşı henüz hicret etmemiş olan müminlerin, Allah Teala tarafından himaye edildiğini beyan etmektedir. [69]

39. Kendileriyle savaşılan mü'minlere, uğradıkları o zulümden dolayı savaşmalarına izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye elbette kemaliyle Kadir'dir.
40. Onlar ki, haksız yere ve sadece "Rabbımız Allah'tır." dedikleri için yurtlarından çıkarılmışlardır. Şüphesiz ki Allah, insanların bir kısmını diğerleriyle bertaraf etmeseydi manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çokça zikredilen mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine yardım edenlere elbette yardım edecektir. Hiç şüphesiz Allah, Kavî'dir, Aziz'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- a- Müfessirlerin rivayetine göre: "Mekkeli müşrikler, Peygamber'in Ashabı'na eziyet ediyorlardı. Ashab, mütemadiyen kâh dövülmüş, kâh yaralanmış bir vaziyette geliyorlardı. Bunun üzerine Ashab müşrikleri Rasulullah (s.a.v.)'a şikâyet etmişlerdi. O da onlara:
"Sabredin. Zira ben, savaş yapmakla emrolunmadım" buyuruyordu. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) hicret etti. Allah Teala da bu âyeti indirdi." [70]
b- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Mekke müşrikleri müslümanlara eziyet ve işkence eder, işkenceye uğratılmış mü'minler kimi taşla yaralanmış, kiminin başı yarılmış olarak gelir ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e uğradıkları zulmü anlatarlardı. Hz. Peygamber de her defasında onlara:
"Sabredin, henüz savaşmakla emrolunmadım." buyururdu. Bu hal O ve ashabı Medine-i Münevvere'ye hicret edene kadar devam etti. Hicretten sonra nihayet bu âyet-i kerime nazil oldu da savaşmalarına izin verildi. Yetmiş küsur âyette savaştan men'edildikten sonra cihad hakkında ilk nazil olan âyet işte budur." [71]
Ancak cihad hakkında ilk nazil olan âyetin hangisi olduğu âlimler arasında ihtilaflı olup bazıları *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda siz de savaşın..."* ***[72]*** âyetinin, diğer bazıları da *"Şüphesiz ki Allah, hak yolunda savaşarak öldürmekte ve kendileri de ölmekte olan mü'minlerin canlarını ve mallarını kendilerine cennet vermek karşılığı satın almıştır..."* ***[73]*** âyetinin cihad hakkında inen ilk âyet olduğunu [74]

söylemektedirler.
2- a- İbn Abbas dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.), Mekke'den çıkarıldığında Ebû Bekr şöyle demişti:
"Biz, Allah'ın kullarıyız ve ancak O'na döneceğiz. Biz gerçekten helak olacağız." Bundan dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Ebû Bekr:
"Anladım ki yakında savaş olacak" dedi."[75]
b- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah Mekke'den çıkarılınca Ebubekir:
"Peygamberlerini çıkardılar. Bunlar mutlaka helak olacaklardır." dedi. Allah Teala *"Kendileriyle savaşılan müminlere, zulmedildikleri için cihad etme izni verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* âyetini indirdi. Bunun üzerine Ebubekir:
"Yakında savaş olacağını çok iyi bilmiştim." dedi. [76]
c- İbn Abbâs der ki:
"Savaş hakkında ilk nazil olan âyet budur."[77]
Ancak Tirmizî bu haberin aynı zamanda Saîd ibn Cübeyr'den mürsel olarak da rivayet edildiğini ve bu rivayetteki isnadında İbn Abbâs'ın bulunmadığını da kaydetmiştir.
Taberî'deki Saîd ibn Cübeyr rivayetinden bu iki âyetin birlikte nazil olduğu anlaşılmaktadır.[78]
d- Müfessirler, cihad hakkında inen ilk âyetin bu âyet olduğunu söylemişlerdir. Âyetin son bölümünde *"Şüphesiz ki Allah, müminlere yardım etmeye elbette kadirdir."* buyurulmaktadır. Bu ifadeden anlaşılıyor ki, Allah Teala, müminler cihad etmeden de kâfirleri kahredebilir. Fakat müminlerin imanlarındaki samimiyeti ortaya çıkarmak ve Allah yolunda çaba harcamalarını sağlamak için onların cihad etmelerini emretmiştir.
Bu hususta başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır.
"İçinizden mücahidleri ve sabredenleri belirtelim diye sizleri mutlaka imtihan ederiz. Haberlerinizi de denetleriz." [79]
3- İman ettikten sonra hicret etmiyerek Mekke-i Mükerreme'de kalan, fakat haklarında bazı âyet-i kerimelerin[80] inmesi üzerine Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret etmek üzere yola çıkan ve onları zorla Mekke'ye geri götürmek üzere peşlerine düşen müşriklerle savaşmalarına izin verilenler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[81] İbnu'l-Cevzî bunu Mücâhid'in kavli olarak zikreder.[82]

47. Senden, çabucak azâb getirmeni istiyorlar. Allah asla va'dinden caymaz. Doğrusu Rabbının katında bir gün, saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime de *"Eğer gerçekten doğru söyleyenlerden isen bizi tehdid edip durduğun şeyi başımıza getir bakalım."[83]* diyen en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olmuştur. [84]
2- Bu âyet-i kerimenin en-Nadr hakkında inmiş olduğu görüşünü İbnu'l-Cevzî, Mukatil'e nisbet etmiştir.[85]
3- Maamafih *"Eğer bu, gerçekten senin katından gelen bir hak, bir gerçek ise..."[86]* diyen Ebu Cehl ibn Hişâm hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[87]

52. "Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve peygamber yoktur ki, birşeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Müfessirlerin bir çoğu bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak "Garânîk Hadisesi"ni anlatırlar. Bu hadisenin anlatıldığı rivayetlerin hepsi de mürsel rivayetler olup sahih bir kanaldan müsned olarak rivayeti yoktur. Müfessirler, rivayetlerin ortak noktalarını alarak birbirini tamamlar halde şöyle anlatırlar:[88]
1- Müfessirler dediler ki:
"Rasulullah (s.a.v.) kavminin kendisinden yüz çevirdiğini görüp, onların getirdiği şeyden uzaklaşmalarını görmesi, kendisine pek ağır geldiğinde Allah Teala tarafından kavmi ile kendi arasını yaklaştıran bir şeyin kendisine gelmesini içinden kurmuştu. Bu O'nun, onların iman etmelerine olan aşırı arzusundandı. Derken bir gün Kureyş sülalesinin çok olduğu toplantılardan bir toplantıda oturdu ve Allah Teala tarafından onları kendisinden kaçıracak birşeyin kendisine gelmemesini arzu etti. Bunu temenni etmişti ki, Allah Teala *"Battığı zaman yıldıza yemin ederim"* (Necm) sûresini indirdi, Rasulullah (s.a.v.) bu sûreyi okudu. Nihayet *"Lât ve Uzza'yı ve diğer üçüncüsü olan Menat'ı gördünüz mü?"* kısmına gelince şeytan daha önce kendi kendine deyip arzu ettiği şeyi O'nun diline kattı. Şeytanın kattığı kelimeler şunlardı: "İşte şu adı geçen putlar yüce kuşlardır. Ve onların şefaatları mutlaka ümit edilir."*[89]* Kureyş bu haberi duyunca çok sevindi. Rasulullah (s.a.v.) da bu sûrenin tümünü okumaya devam etmiştir, Sûrenin sonunda ise secdeye gitti. Bunun üzerine müslümanlar da Rasulullah (s.a.v.)'ın secde etmesi sebebiyle secdeye gittiler. Ve mescidde bulunan tüm müşrikler de secde ettiler. Bir halde ki, mü'min, kâfir mescidde secde etmeyen kimse kalmadı, Ancak Velid b. Muğire ve Ebû Uhayha, Said b. As secdeye gitmeyip, yerden bir avuç kum aldılar ve alınlarını kaldırıp onun üzerine secde ettiler. Çünkü onların ikisi de yaşlı idiler. Bu yüzden secdeye güç yetirememişlerdi. Kureyş dağıldı. Duydukları bu haber pek sevindirmişti. Dediler ki:

"Muhammed ilahlarımızı en güzel şekilde andı. Biz zaten biliyorduk ki, dirilten, öldüren, yaratan ve rızık veren, Allah'tır. Fakat şu ilahlarımız da onun katında bize şefaat ederler. Şayet Muhammed o putlarımıza bir pay ayırırsa, biz de O'nunla beraber oluruz."
Rasulullah (s.a.v.) akşamlayınca, Cebrail (a.s.) kendisine gelip:
"Sen ne yaptın. Allah Teala'dan sana getirmediklerimi insanlara okudun ve sana söylemediğim şeyi söyledin" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) çok üzüldü ve Allah'tan pek fazla korktu. Allah Teala da bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Kureyş:
"Muhammed ilahlarımızın Allah katındaki derecesini zikrettiğine pişman oldu" dediler ve üzerinde bulundukları şerleri iyice arttı.[90]
2- Ebû Bekr Harisî, Ebû Bekr Muhammed b. Hayyam'dan, o Ebû Yahya er-Razi'den, o Sehl-i Askerî'den, o Yahya'dan, o Osman b. Esved'den, o da Said b. Cübeyr'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) *"Gördünüz mü Lat ve Uzza'yı"* âyetlerini okuyunca şeytan:
"İşte bunlar kanatları yüksek olan kuşlardır. Ve onların şefaatları mutlak umulur"[91] sözlerini O'nun lisanına kattı. Bunun üzerine müşrikler sevinip:
"İlahlarımızın adını andı" dediler. Cebrail (a.s.) derhal Rasulullah (s.a.v.)'a gelip;
"Allah'ın kelamını bana arzet" buyurdu. Rasulullah (s.a.v.) da ona arzedince Cebrail:
"Ben, bunları sana getirmedim. Bu şeytandandır" buyurdu. Allah Teala da bu konuyla ilgili âyeti indirdi." [92]
3- Ebu Bekr el-Bezzâr "Bu hadisin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edildiğini bilmiyoruz." Demiştir.[93]
4- Ebu'l-Aliye'den gelen rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kureyş'in imanı hususunda umuda kapılması onlar:
"Ey Muhammed, seninle beraber oturanlar, senin meclis arkadaşların filân oğullarının kölesi. Halbuki bizim tanrılarımızı iyi bir şekilde zikretsen biz de gelir senin meclislerinde seninle birlikte otururuz. Biliyorsun sana Arapların eşraf ve ileri gelenleri de geliyor. Kavminin ileri gelenlerini senin yanında oturuyor görürlerse sana daha çok rağbet ederler." dediği sırada olmuştur. Tam o esnada Allah Tealâ Necm sûresini indirmiş ve o da kendisine yeni indirilen bu sureyi okumaya başlamış.
"Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı ve üçüncüleri olan o Menât'ı..." âyetine gelince de şeytan, Efendimizin dilinden "Bunlar o beyaz kuğulardır ki şefaatleri umulur ve bunlar gibisi asla unutulmaz." sözlerini akıtıvermiş... Ebu'l-Aliye de olayın kalan kısmını yukardaki şekilde anlatmıştır.[94]
5- Bezzâr, İbnu Merduyeh diğer bir vecihle Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) o, İbnu Abbas'tan (r.a.) onun zannettiği şeyde anlattı:
Muttasıl ile ancak bu isnat rivayet edildi. Vaslında Ümeyye İbni Halid tek kaldı. Ümeyye İbni Halid, meşhur ve güvenilir kimsedir. [95]
6- Buhârî, İbnu Abbas'tan (r.a.) içinde Vakıdî'nin olduğu senetle anlattı. [96]
7- İbnu Merduyeh, İbnu Abbas'tan (r.a.) Ebu Salih, ondan Kelbî tarikından anlattı. [97]
8- İbnu Cerîr, İbnu Abbas'tan (r.a.) Avfî tarikından anlattı. [98]
9- Muhammed İbni Ka'b'dan (r.a.) Siret'inde İbnu İshak anlattı. [99]
10- İbnu Şihâb'tan Musa İbni Ukbe anlattı. [100]
11- Muhammed İbni Kays'tan İbnu Cerîr anlattı. [101]
12- Süddî'den İbnu Ebî Hatim anlattı. [102]
13- Bunların hepsi bir mânâyadır. Bunların hepsi ya zayıf veya munkatîdir. Said İbnu Cübeyr'in birinci rivayeti müstesna. [103]
14- Hafız İbni Hacer der ki:
"Tarikin çok olması, kıssanın aslı olmasına delâlet eder. Bununla birlikte, onun için sahih ve mürsel iki tarik vardır. O yolları, İbnu Cerîr anlattı. Bunlardan biri, Ebu Bekr İbni Abdurrahman İbni Haris İbni Hişâm'dan Zührî tarikından, diğeri Ebu Âliye'den (r.a.) Davut îbni Hind tarikındandır.
İbnu Arabî'nin ve Kadı Îyaz'ın, "bu rivayetler batıldır, bunların aslı yoktur" sözlerine itibâr edilmez."[104]
Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümniyyesine Şeytanın nasıl vesvese karıştırdığı, bu karıştırmanın mahiyet ve şekli hakkında müfessirler muhtelif rivayetler zikrederler. Bunları değerlendiren Kurtubî, anılan sözlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dilinden dökülmesinin şeriatin tebliği ile peygamberlerin emanet ve sıdk sıfatları açısından mümkün olmadığını, olsa olsa Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyet-i kerimeyi okurken Şeytanın gelip, sesini Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sesine benzeterek "Bunlar o ulu kuğulardır ki..." demiş olabileceğini söyler.[105]
Suyûtî, bu Garânîk kıssası hakkındaki rivayeti ve bu rivayetin tariklarını zikrettikten sonra der ki:
İbnu'l-Arabî ve İyâz'ın, "bu rivayetler bâtıldır, aslı yoktur." sözüne itibar edilmez."[106] Ancak bu rivayetlerin hepsi mürsel rivayetler olup başka bir yönden de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in risâleti telâkkî ve tebliğine gölge düşürdüğü için İbnu'l-Arabî ve İyâz'ın söyledikleri tercih olunmalıdır.[107]
15- İbnü'l-Arabî ve Kadı Iyaz şöyle demişlerdir: "Bu rivayetler batıldır, aslı yoktur."[108]
16- İbn Cerir et-Taberi deri ki:
Bu âyet-i kerimenin izahında, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî, Muhammed b. Kays, Ebu Alîye, Said b. Cübeyr, Dahhak, Abdurrahman b. Haris ve İbn-i Abbas'dan, senedi kopuk bir şekilde "Ğaranik" hâdisesi nakledilmektedir.
"Garanik" kelimesi "Kuğu kuşları" veya "Efendi gençler" anlamına gelmektedir. Müşrikler, Rasulullah (s.a.v.)in, yeni nazil olan bazı âyetleri okurken, içinde putları öven "Garanik" kelimesinin de bulunduğu bazı sözler söylediğini iddia etmişlerdir. Bu sebeple bu olaya "Ğaranik" olayı denmiştir.

Şunu hemen söyleyelim ki, iyi araştırmacı müfessirler böyle bir hadisenin meydana gelmediğini ve bu hususta nakledilen rivayetlere güvenilemeyeceğini zikretmişlerdir.
Taberi, meydana geldiği iddia edilen bu "Garanik" hadisesini, Muhammed b. Kâ'b ve Muhammed b. Kays'dan özetle şöyle naklediyor:
"Bir gün Rasulullah (s.a.v.) Kureyş müşriklerinin çokça bulundukları bir toplantı yerinde bulunuyordu. Orada bulunduğu sırada müşrikleri kendisinden kaçıracak herhangi bir âyetin inmesini temenni ediyordu. İşte o sırada Necm Suresi indi. Rasulullah onu okudu ve *"Şimdi siz, ilah olarak Lat'ı, Uzza'yı ve diğer üçüncüleri olan Menat'ı mı görüyorsunuz?"* [109] âyetlerine varınca şeytan şu iki sözü araya sokuşturdu. "Bunlar yüce kuğulardır. Bunların (yani bu putların) şefaatleri umulur." Rasulullah farkına varmadan bu sözleri söyledi, sonra devam ederek sureyi bitirdi. Sure bitince secdeye vardı. Onunla birlikte orada bulunan herkes secde etti. Ancak Velid b. Mıığire çok ihtiyar olduğu için secde edemedi. Fakat eliyle toprak alarak alnını ona koydu. Bütün müşrikler Rasulullah'ın bu sözlerinden memnun oldular ve şöyle dediler:
"Biz, Allah'ın, dirilten ve öldüren, yaratan ve rızıklandıran olduğunu biliyorduk. Fakat bu ilahlarımız, Allah katında bizim için şefaatçi olacaklardır. Madem ki sen onlara da bir paye verdin, artık biz seninle beraberiz."
Akşam olunca Cebrail (a.s.) Rasulullah'a geldi. Necm Suresini ona okutarak dinledi. Rasulullah, Şeytan'ın sokuşturduğu bu iki söze ulaşınca Cebrail (a.s.)
"Ben bunları sana getirmedim." dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Ben, Allah'a karşı iftirada mı bulundum? Ben, Allah'ın söylemediği bir şeyi mi söyledim?" Bunu üzerine Allah Teala şu âyetleri indirdi:
"Ey Muhammed, müşrikler, sana vahyettiğimizin dışında başka şeyleri bize karşı iftira etmen için, nerdeyse seni, vahyettiğimiz hakkında fitneye düşüreceklerdi. İşte o zaman seni dost edinirlerdi" "Eğer seni, azimli ve sebatlı kılmasaydık, nerede ise onlara az da olsa meyledecektin." "Eğer onlara biraz olsun meyletseydin, dünya ve âhiretin azabını sana kat kat tattırırdık. Sonra kendin için bize karşı bir yardımcı da bulamazdın." [110]
Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) devamlı üzüntülü bir halde yaşıyordu. Nihayet: *"Biz senden önce hiçbir Rasul ve Nebi gömedik ki, o, âyetleri okuduğu zaman, şeytan kendi arzusuyla ortaya birtakım şüpheler atmış olmasın. Fakat Allah, şeytan'ın soktuğu şüpheleri giderir. Allah, âyetlerini mahfuz ve muhkem kılar. Allah, herşeyi çok iyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."* âyeti nazil oldu ve Rasulullah (s.a.v.) üzüntüden kurtuldu ve kendisine Allah Teala tarafından gönderilen vahye şeytanın herhangi bir şey katamayacağı bizzat Allah Teala tarafından teminat altına alınmış oldu.
Anlatılan bu "Garanik" hadisesini Habeşistan'a göç etmiş olan Müslümanlar duymuşlar ve Mekkelilerin toptan Müslüman olduklarını sanmışlar, bu sebeple memleketlerine ve ailelerine dönmüşlerdir. Fakat döndükten sonra Allah Teala'nm, Şeytanın sokuşturduğu ifadeleri iptal etmesi üzerine müşriklerin tekrar dinden çıktıklarını görmüşlerdir.
Bu hadise farklı şekillerde rivayet edilmektedir. Fakat netice itibariyle hepsi de aynı sonuca varmaktadır.
Böyle bir hadisenin meydana gelmiş olamayacağını söyleyen iyi araştırmacı müfessirler, bu hususta özetle şöyle demişlerdir:
"Bu hadiseyi nakleden rivayetlerin hepsi, senedi kopuk rivayetlerdir. Senedi kopuk olan rivayetler ise sahih bîr yolla gelmemiştir. Buna rağmen, böyle bir hadisenin meydana geldiği farzedilecek olursa bu hadise şöyle olmuş olabilir: Rasulullah (s.a.v) Necm suresini okurken şeytan, müşriklerin kulağına yukarıda zikredilen o iki sözü söylemiş, müşrikler de o sözlerin, Rasulullah tarafından söylendiğini sanarak Rasulullah'tan memnun olmuşlar ve ona göre hareket etmişlerdir. Fakat gerçek anlaşılınca yine eski hallerine dönmüşlerdir."
Bir kısım müfessirler de bu olayın hiç gerçekleşmemiş olduğunu söylemişler ve şöyle demişlerdir:
"Rasulullah (s.a.v.) masumdur. Ondan böyle bir şeyin meydana gelmesi mümkün değildir. Ayrıca şu âyeti kerimeler de böyle bir olayın meydana gelemeyeceğini beyan etmektedirler:
"Eğer Muhammed kendinden bazı şeyler uydurup da bizim söylediğimizi iddia etseydi, elbette onu kuvvetle yakalar sonra da can damarını keserdik. Hiçbiriniz de buna mani olamazdı." [111]
"Batmakta olan yıldıza yemin ederim ki, arkadaşınız Muhammed, ne doğru yoldan sapmış, ne de azmıştır"; "O, kendi arzu ve hevasından konuşmaz." "Onun her konuştuğu, Allah tarafından vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir." [112]
"Eğer seni azimli ve sebatlı kılmasaydık, nerede ise, onlara az da olsa meyledecektin." [113]
Diğer yandan, bu olay İbn-i Huzeyme'ye sorulduğunda o "Bu, zındıkların uydurmasıdır." demiştir.
Beyhaki ise, bu olayın sabit olmadığını söylemiş ve bunu nakledenleri tenkit etmiştir.
Abdullah b. Abbas'dan rivayet edilmiştir ki,
Rasulullah (s.a.v.) Necm Suresini okuyunca secde etmiş, onunla birlikte Müslümanlar, müşrikler, Cinler ve bütün insanlar secde etmişlerdir. [114]

Görüldüğü gibi Buhari, müşrik ve Müslüman bütün insanların secde ettiklerini, Abdullah b. Abbas'tan rivayet etmiş, fakat "Ğaranik" hadisesinden bahsetmemiştir. Bu da o olayın meydana gelmediğine bir delildir.
Sonra, Resulullah (s.a.v.) putları ortadan kaldırmak için gönderilmiştir. Onlara meşruiyet tanıması hiç mümkün müdür?
Aynca, Rasulullah'ın, o dönemde, Kabe'nin yanında, kalabalık bir topluluğun içinde namaz kıldırması da mümkün değildi.
Bir de müşriklerin, Rasulullah'a olan düşmanlıkları had safhaya varmıştı ve bu sebeple ondan duyacakları ve neticesinin nereye varacağını bilmedikleri bir sözden dolayı hemen ona inanmaları beklenen bir şey değildi. [115]
17- Fahreddin er-Râzî de bu Garânîk hadisesiyle ilgili rivayeti verdikten sonra Kur'ân, Sünnet ve akıl bu rivayetin bâtıl ve uydurma olduğunu göstermektedir.
1. Şu âyet-i kerimelerin delaletiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dilinden, kendisine vahyolunandan başkasının sâdır olması muhaldir:
a) *"Eğer O Peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı elbette O'nu kıskıvrak yakalar, sonra da onun can damarını koparır O'nu yaşatmazdık."* [116]
b) *"Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman öldükten sonra bize kavuşmayı ummayanlar "Ya bundan başka bir Kur'ân getir, ya da bunu değiştir." dediler. De ki: "Onu, kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına* **[117]**

uymam..."

c) *"O, kendi arzusuna, hevâ ve hevesine göre konuşmaz. O (nun söyleyip bildirdikleri) O'na vahyolunandan başka bir şey değildir."* [118]
Şayet Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ayetin hemen peşinden, "O putlar, yüce kuğulardır" sözünü söylemiş olsaydı, o zaman o anda, Cenâb-ı Hak yalancı olmuş olurdu ki iddia eden hiçbir müslüman yoktur.
d) *"Müşrikler, sana vahyetmiş olduğumuzdan başka bir şeyi yalan yere Biz'e isnat etmen için seni, neredeyse sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi."* [119]
Bazılarına göre (kâde) fiilinin manası, iş henüz meydana gelmediği halde, o işin öyle olmasının yaklaşıverdiğini bildirmektir. (Ayette bu tabir kullanıldığına göre, demek ki bu iş gerçekleşmemiştir).

e) *"Eğer seni sebatkâr kılmasaydık gerçekten, neredeyse onlara birazcık meyledecektin."* [120]
(Levlâ) kelimesi başka bir şeyin bulunmaması sebebiyle herhangi bir şeyin vücud bulmadığını ifade eder. Binâenaleyh bu ifade, bu azıcık meylin dahi bulunmadığına delâlet eder.

f) *"Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık, onu parça parça indirdik."* [121]

g) *"Elbette Biz, seni okutacağız ve sen asla unutmıyacaksın."* [122]
2. Ayrıca Muhammed ibn İshâk ibn Huzeyme'ye bu kıssa sorulduğu zaman: "Bu, zındıkların uydurmasıdır." deyip bu konuda müstakil bir eser kaleme almıştır. İmam Ebu Bekr Ahmed ibnu'l-Huseyn el-Beyhakî:
"Bu kıssa nakil yönünden sabit değildir." dedikten sonra bu rivayeti yapan râvîleri birer birer ele alıp hepsinin de ta'n olunduklarını belirtir. Keza İmam Buhârî de Sahîh'inde bu Sûre ile ilgili olarak "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Necm Sûresini okuduğunu ve müslümanların, müşriklerin, ins ve cinnin secde ettiğini" rivayet eder. Ancak onda, hiçbir şekilde "Garânîk"ten bahsetmez. Bu hadis, kendisinde Garanik Kıssası asla bulunmaksızın, daha pekçok tarikten rivayet edilmiştir.
3. Aklî yönden mes'eleyi ele aldığımızda;
a) Her kim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in putlara ta'zimde bulunduğuna inanırsa mutlaka küfre düşmüş olur. Zira O'nun bütün gayreti puta tapıcılığı ortadan kaldırmaya yönelik idi. Bütün gayretiyle kaldırmaya çalıştığı putlara ta'zimde bulunmuş olması nasıl düşünülebilir ki?!
b) Hz. Peygamber (s.a.v.), risâletinin ilk günlerinde Ka'be'nin yanında açıktan Kur'ân okur, namaz kılardı. Ne zaman ki O'na el kaldırmaya ve eziyet etmeye başladılar; o da geceleyin veya Ka'be'nin çevresinde müşriklerin bulunmadığı halvet hallerinde orada Kur'ân okumaya ve namaz kılmaya başladı. Dolayısıyla O, Necm Sûresini okurken etrafında müslüman ve müşrik olmak üzere bir kalabalığın bulunuyor olması hiçbir şekilde mümkün değildir.
c) Müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve getirmiş olduğu dine düşmanlıkları o kadar katı, o kadar şiddetli idi ki bu kadarcık bir söz işittiklerinde onun hakikatini anlamadan, gerçekten bu sözleri Hz. Muhammed'in söyleyip davasından vazgeçtiğine yakîn kesbetmeden hemen onun söylediklerini kabul ederek müslümanlarla birlikte secde edivereceklerini akıl kabul etmez.
d) Allah Tealâ *"Senden önce gönderdiğimiz hiçbir rasûl ve hiçbir nebî yoktur ki bir şeyi arzuladığında şeytan onun arzusuna bir vesvese karıştırmış olmasın."* buyurduktan sonra, *"Allah, şeytanın karıştırdığını giderir, sonra Allah kendi âyetlerini yerleştirir."* buyurmaktadır. Allah'ın, kendi âyetlerine ihkâm vermesi, muhkemleştirmesi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kalbine yerleştirmesi elbette, Şeytanın onun diline Kur'ân'dan olmıyan herhangi bir sözü atmasını engellemesi, attığı takdirde de onu izale etmesi ile mümkündür. Herhalde Şeytanın bu ilâvesine mani olmak, bidayeten böyle bir şeye meydan vermemek -bazılarının söylediği gibi- o atılanı neshetmekten daha kolay ve daha akılcı olur.
e) Şeytanın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diline böyle bir takım sözleri atmasını caiz görmek vahye güveni ortadan kaldırır ve bütün bir Kur'ân'ı şüphe altına sokar; ondaki bütün âyetler "Acaba şeytan bunlara da bir şey karıştırmış mıdır?" şüphesine konu olur ki *"Ey O Rasûl, Rabbından sana indirileni tebliğ et. Bunu yapmazsan elbette O'nun mesajını tebliğ etmemiş olursun ve elbette Allah seni koruyacaktır."* [123] âyet-i kerimesi de bâtıl olmuş olur. Çünkü vahyedilenin noksan olarak tebliğ edilmesiyle fazla olarak tebliğ edilmiş olması eşittir.
İşte bütün bunların sonucu olarak bu "Garânîk rivayeti"nin ve bu rivayetle anlatılan hadisenin tamamen uydurma ve bâtıl olduğu ortaya çıkmaktadır.
Bu mevzuda en ileri derecede söylenebilecek söz şudur: Bir kısım müfessirler bu hadiseyi zikretmiştir, ancak ne var ki onların sayısı tevatür derecesine ulaşmamıştır. Haber-i vahid ise, mütevatir olan aklî ve naklî delillere karşı duramaz. [124]

58. Onlar ki Allah yolunda hicret edip te sonra ölür veya öldürülürler; Allah işte onlara elbette güzel bir rızık verecektir. Hiç şüphesiz Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.
59. Andolsun ki onları hoşnut olacakları bir yere koyacaktır. Muhakkak ki Allah Alîm'dir, Halim'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabının "Allah yolunda ölenle Allah yolunda öldürülenin hükümde eşit olup olmadıklarında" ihtilâf etmeleri üzerine nazil olduğu söylenmiştir. Ashabdan bazıları:
"Elbette Allah yolunda ölenle öldürülen eşittir." derken, diğer bazıları:
"Hayır, aksine Allah yolunda öldürülen diğerinden daha üstündür." demişler ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirmiştir. [125]
2- Taberi diyor ki:
"Bu âyet-i kerimenin, sahabiler hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Sahabiler, Allah yolunda ölen kişi hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları, Allah yolunda öldürülen ile ölenin aynı sevaba nail olacağını söylemişler diğerleri ise, Allah yolunda düşman tarafından öldürülenin normal bir yolla ölenden daha üstün olduğunu söylemişlerdir. Allah Teala bu Syet-i kerimeyi indirerek Allah yolunda Öldürülene de, ölene de cennette güzel rızıklar vereceğini ve onlan razı olacakları makamlara erdireceğini bildirmiş böylece onların sevapta eşit oldukları anlaşılmış neticede, anlayış farklarından doğan tartışmalar da sona ermiştir." [126]

3- Ashab arasında ortaya çıkan bu ihtilâfın Osman ibn Maz'ûn ve Ebu Seleme ibn Abdu'l-Esed'in ölmeleri üzerine olduğu da rivayet edilmiştir.[127]
4- Rivayet edildiğine göre sahabeden bazıları:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah yolunda öldürülenlere Allah'ın ne gibi hayırlar vereceğini biliyoruz. Biz de onlar gibi Allah yolunda seninle birlikte cihad ediyoruz. Peki bizler savaşta değil de normal bir ölümle ölürsek bize neler var?" diye sormuşlar ve işte onların bu sorusu üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[128]
5- Mücâhid dedi ki:
"Bu ayet, hicret etmek için Mekke'den Medine'ye doğru yola çıkan, ama müşrikler tarafından izlenip, böylece onlarla savaşan bir kısım müslüman hakkında nazil olmuştur."[129]
6- Fahreddin er-Razi diyor ki: "Ayetin zahir, umumilik ifade etmektedir." [130]

60. İşte böyle. Kim, kendisine yapılan haksızlığa benzeriyle mukabele eder de sonra yine kendisine saldırılırsa andolsun ki Allah, ona yardım edecektir. Şüphesiz ki Allah, Afüvv'dür, Ğafür'dur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil'den rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in göndermiş olduğu bir seriyye yolda müşriklere rastlamışdı. Bu rastlama Muharrem'in bitmesine iki gün kala olmuştu. Müşrikler:
"Gelin müslümanlara saldıralım. Onlar nasıl olsa haram ayda savaşmayı kerîh görür ve savaşmazlar. Biz de böylece onların hakkından geliriz." diyerek o müslüman gruba hücum ettiler. Gerçekten müslümanlar, haram ayda savaşı kerîh görerek müşriklerden kendileriyle savaşmamalarını istedilerse de müşrikler, müslümanların bu teklifini kabul etmiyerek saldırdılar, müslümanlar da (her ne kadar haram ayda savaşmayı hoş görmeseler de saldırıya ilk başlayan kendileri olmayıp) yerlerinde sebat ederek saldırıya karşılık verdiler ve zafer onlarda kaldı. İşte bu hadise üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[131]
2- Taberi diyor ki:
"Bu âyeti kerimenin, Muharrem ayının son iki gününde Müslümanlarla karşılaşan müşrikler hakkında nazil olduğu zannedilmektedir. O zamanlarda Müslümanlar, haram ayları içinde savaşmak istemiyorlardı. Bu sebeple Müslümanlar Muharrem ayının haram ay olması sebebiyle müşriklere, kendileriyle savaşmamalarını teklif ettiler. Müşrikler bunu reddederek, Müslümanlara savaş açtılar. Müslümanlar onların saldırılarına karşı koydular. Allah da müşriklere karşı Müslümanları galip getirdi. İşte bu olay üzerine bu âyet nazil oldu."[132]
3- Dahhak, bu âyet-i kerimenin kısas ve yaralamalar hakkında olduğunu ve Medine'de nazil olduğunu söylemiştir.[133]

66. O'dur O sizi dirilten, sonra öldürecek, sonra yine diriltecek olan. Gerçekten insan çok nankördür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas (r.a.) "Bu ayette geçen "İnsan" ile kâfir olan kişi kastedilmiştir" der. Bütün münkirleri içine alması düşüncesiyle bu izah, yani genel anlamı ifade ettiği tercihe daha şayandır.[134]
2- İbn Abbâs bu âyet-i kerimenin el-Esved ibn Abdu'l-Esed, Ebu Cehl ibn Hişâm, el-As ibn Hişâm, Ubeyy İbn Halef ve bir grup müşrik hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[135]

67. Her ümmete, yerine getirmeleri gerekli ibadetler koyduk. Öyle ise işte seninle çekişmesinler. Sen, Rabbına davet et. Hiç şüphesiz sen, dosdoğru bir hidayet üzeresin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin Huzâ'a kabilesinden olup müslümanlara:
"Kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz, da Allah'ın öldürdüklerini neden yemiyorsunuz?" diyen Büdeyl ibn Varkâ', Bişr ibn Süfyân ve Yezîd ibn Huneys hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir.[136]

68. Seninle tartışırlarsa de ki: "Allah, yapmakta olduklarınızı en iyi bilendir."
69. Ayrılığa düştüğünüz şeylerde elbette Allah, kıyamet günü aranızda hükmedecektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Mi'râc gecesi yedinci semâda O, Allah Tealâ'mn huzurunda iken ve Rabbının en büyük âyetlerini gördüğünde kendisine vahyetmiştir."[137]

74. Onlar, Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Muhakkak ki Allah Kavi'dir, Azîz'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî der ki:
"Bu âyet-i kerime de En'âm Süresindeki benzeri (âyet: 6/91) gibi içlerinde Mâlik ibnu's-Sayf, Ka'b ibnu'l-Eşref ve Ka'b ibn Esed'in de bu-

lunduğu ve "Allah gökleri ve yeri yaratmayı bitirdiğinde yoruldu da bu yorgunluğunu gidermek ve dinlenmek için uzanıp istirahate çekildi (ve iyi dinlenebilmek için de) ayak ayak attı." diyen bir grup yahudi hakkında nazil olmuştur."[138]

76. Allah meleklerden rasuller seçer, insanlardan da. Şurası muhakkak ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Bu âyet-i kerime, el-Velîd ibnu'l-Muğîra'nın: "Aramızdan şuna mı (Muhammed'i kastediyor) zikir indirilmiş?!" demesi üzerine indirilmiştir."[139]

2- Müşikler "...Kur'an aramızda Muhammed'e mi indirildi? [140] demişlerdir. Allah Teala bu ve benzeri âyetlerle onlara cevap vermekte ve dilediğini Peygamber seçmekte serbest olduğunu bildirmektedir. [141]

---

[1] Bu konudaki rivayet ve görüşlerin değerlendirmesi için bk. İbn Âşûr, 17/180-183; İzzet Derveze, Tefsiru'l-Hadis, 7/73-74; Muhammed Esed, Tefsiru'l-Mesaj, 2/666; Emin Işık "Hac Sûresi", DİA, 14/420; Ateş, nüzul sırası bakımından 88. sûre olduğu kanaatindedir, bk. 6/5.

[2] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/109.

[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/401.

[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/110.

[5] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/401.

[6] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/110.

[7] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 12/3.

[8] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 5/402.

[9] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22/1, hadis no: 3168.

[10] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/3.

[11] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/111.

[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 17/86.

[13] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/609.

[14] Tirmizî, K. Tefsir el-el Kur'an sure 22 b;ıb: 1 Hadis No 3168

[15] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/3.

[16] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 9/138.

[17] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 17/89; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/390; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/114; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/448.

[18] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/390.

[19] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/5.

[20] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/114.

[21] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 17/92; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[22] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/122.

[23] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/122.

[24] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[25] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[26] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/610.

[27] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/610.

[28] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22/2.

[29] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/610-611.

[30] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 17/94; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 5/396. Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22/2.

[31] Buhari; Tefsir: 4742; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 256; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/449.

[32] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/13.

[33] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/13.

[34] Yani Müslümanı arındırmak için, Allah onu böyle imtihana tabi tutar.

[35] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 256; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/13. İbn Hacer bu rivayetin zayıf olduğu kanaatindedir. Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/124.

[36] İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/449-450.

[37] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/124.

[38] Mukatil'den rivayette Esed ve Gatafan, bak: İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 5/411.

[39] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/127.

[40] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[41] Buhâri, Tefsîru'l-Kur'ân, 22/3; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[42] Ayrıca bak: İbn Mâce, Cihâd, 29, hadis no: 2835.

[43] Müslim, Tefsîr, 34; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebîr, Bağdad 1399/1979, 3/164, hadis no: 2953.

[44] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/21.

[45] İzzuddîn İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, tahkik: Muhammed İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed Aşûr, Mahmud Abdulvehhâb Fâyid, Kahire tarihsiz (Dâru'ş-Şa'b), 3/553-554.

[46] Buhari; Meğazi 3966, 3968, 3969, Tefsir: 4743, Müslim; Tefsir: 34/3033, Nesai; Tefsir: 361.

[47] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 256-257; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/450.

[48] Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/450.

[49] Buhari; Meğazi: 3965, 3967, Tefsir: 4744, Nesai; Tefsir: 362 İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 257; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/450.

[50] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 1719. İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 5/401. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 257; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[51] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/450.

[52] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[53] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[54] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[55] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[56] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 5/408; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/451-452.

[57] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/25.

[58] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/23.

[59] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/23.

[60] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/23; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/138.

[61] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/452.

[62] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 6/22.

[63] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/40.

[64] Mâide: 5/3.

[65] İbn Ebi Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 6/48; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Tahran tarihsiz. 11/135.

[66] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 5/434.

[67] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 6/30.

[68] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân: 17/123.

[69] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 6/31.

[70] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 257.

[71] Hâkim, Müstedrek; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/161-162; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/39.
[72] Bakara: 2/190.
[73] Tevbe: 9/111.
[74] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/162.
[75] Tirmizi; Tefsir: 22/4 (3171), Nesai; Tefsir: 365, Cihad: 1 (6/2), Ahmed; Müsned: 1/216; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 257; İbni Sa'd; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/454.
[76] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22/4, hadis no: 3171; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[77] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 22/4, hadis no: 3171; Neseî, Cihâd, 1; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/216.
[78] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân. 17/123.
[79] Muhammed: 47/31; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 6/31.
[80] Meselâ bak: Nisa, 4/97; Nahl, 16/110; Ankebût, 29/10, 69 âyetleri.
[81] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/39.
[82] Bak: İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 5/436.
[83] A'râf: 7/70.
[84] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/617.
[85] İbnu’l-Cevzi, Zâdu'I-Mesîr, 5/439.
[86] Enfâl: 8/32.
[87] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/52.
[88] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/617-618.
[89] Cumhur ulema bu haberin yalan olduğu hakkında ittifak etmişlerdir.
[90] Suyuti; ed-Dürr: 4/367, Birçok tenkidci bu kıssayı tenkid etmiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 258; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[91] Şeytanın ifadesinde yer alan "tilkel-Garanîku'1-ulâ" cümlesindeki Garanık ya putlardır, yahut da meleklere işarettir. Yani bunlar şefaatçidirler. Zira Allah'ın müşriklerden naklettiği gibi kâfirler putların ve meleklerin Allah'ın kızları olduğu inancını taşıyorlardı. [Garanik Arapça'da "güzel kızlar" manasındadır.] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 9/223.
[92] Suyuti; ed-Dürr: 4/367, Birçok tenkidci bu kıssayı tenkid etmiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 258-259. İbnu Münzir, İbnu Cerîr, İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/454.
[93] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 218.
[94] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 17/131.
[95] Bezzâr; İbnu Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[96] Buhârî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[97] İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[98] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[99] İbn İshak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[100] Musa İbni Ukbe; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[101] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[102] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[103] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[104] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/455.
[105] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/55.
[106] Suyûtî, Lübâbu'n-Nükûl, 2/15-16.
[107] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/619.
[108] İbnü'l-Arabî, Ahkamul-Kuran, 3/1288-1290; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/82.
[109] Necm: 53/19-20
[110] İsra: 17/73-75
[111] Hakka: 69/44-47
[112]

Necm: 53/1-4
[113]
İsra: 17/74
[114]
Buhari, Tefsir el-Kur'an: 53.
[115]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/36-39.
[116]
Hakka: 69/44-46.
[117]
Yûnus: 10/15.
[118]
Necm: 53/3-4.
[119]
İsrâ: 17/73.
[120]
İsrâ: 17/74.
[121]
Furkan: 25/32.
[122]
A'lâ: 87/6.
[123]
Mâide: 5/67.
[124]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 23/49-50.
[125]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 17/136.
[126]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/42.
[127]
Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/188.
[128]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/188.
[129]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[130]
Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[131]
İbn Ebî Hâtim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 17/136-137; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/59; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/457.
[132]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 17/136.
[133]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 17/137.
[134]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[135]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/62.
[136]
Alûsî, Ruhu’l-Meani, 17/196.
[137]
Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/63.
[138]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/69.
[139]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/69.
İbnu'l-Cevzî bu kavli zayıf görmektedir. İbn Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 5/453.
[140]
Sa'd Suresi,âyît:8
[141]
Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 6/51

23- MÜ’MİNUN SURESİ

Mushaftaki sıralamada yirmi üçüncü, iniş sırasına göre yetmiş dördüncü sûredir. Enbiyâ sûresinden sonra, Secde sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Merdûye Sûrenin mekkî olduğunu söyler, ve el-Bahru'1-Muhît'te Sûrenin ihtilafsız mekkî olduğu belirtilmiştir. Suyûtî ise İtkân'da 64-77 âyetlerinin medenî, geri kalanının mekkî olduğunu kaydeder. Ancak mekkî olduğu söylenen âyetlerde zekât'tan bahsedilmiş olması bunların mekkî oluşuna engel gibi görülmekte ise de bazı âlimler zekât'ın Mekke-i Mükerreme'de de farz olduğunu, ancak miktar ve sarf yerlerinin Medine-i Münevvere'de belirlenmiş olduğuna kaildirler.[2]

1. "Müminler saadete ermişlerdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Kadı Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hıyerî imla tarikiyle Hacib b. Ahmed et-Tûsî'den, o Muhammed b. Hammad Ebyeverdî'den, o Abdu’r-rezzak'tan, o Yunus b. Selim'den, o imla tarikiyle Yunus el-Eylî’den, o İbn Şihab'dan, o Urve b. Zübeyr'den, o da Abdurrahman b. Abd el-Kari'den Ömer b. Hattab (r.a.)'ın şöyle dediğini bize rivayet etti:

"Rasulullah'a vahiy indirildiğinde, yüzünün çevresinde arı uğultusu gibi bir uğultu işitilirdi. Biz, bir saat bekledik. Derken kıbleye yöneldi ve ellerini kaldırarak şöyle dua etti;

"Allah'ım sayımızı artır. Bizi noksanlaştırma. Bize ikram et, bizi alçaltma. Bize ver, bizi mahrum etme, bizi üstün kıl, başkalarını bize üstün kılma. Bizi hoşnut kıl ve bizden hoşnut ol. Bize on tane âyet indirildi ki, kim o âyetlerin gereğini yerine getirirse, Cennet'e girer." Sonra Mu'minûn Sûresi'nin başından 10 âyet okudu."[3]

Bu hadisi Hakim Sahih’inde, Ebû Bekr el-Kutayl, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, babası ve Abdurrezzak tarikinden rivayet etmiştir.[4]

2. "Onlar namazda huşu içindedirler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Abdurrahman b. Ahmed el-Attar, Muhammed b. Abdillah b. Nuaym'dan, o Ahmed b. Yakub es-Sakafî'den, o Ebû Şuayb el-Harranî'den, o babasından, o İsmail b. Uleyye'den, o Eyyub'dan, o Muhammed b. Sîrin'den, o da Ebû Hureyre'den bize rivayet ettiğine göre; "Rasulullah (s.a.v.) namaz kıldığında, gözünü semaya doğru kaldırırdı. Bu âyet işte bu sebeple nazil olmuştur."[5]

2- Peygamberimiz (s.a.v.) gözünü semaya dikerek namaz kılardı. Bu ayet inince gözünü secde ettiği yere dikerek namaz kılmaya başladı.[6]

3- Efendimiz (s.a.v.) namazda sakalıyla oynayan bir adam gördü. Buyurdu ki:

"Eğer bunun kalbi huşu dolu olsaydı azaları da huşu ile dolardı."[7]

4- Rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) namazda sağa sola dönerdi, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[8]

5- İbn Sîrîn'den mürsel olarak rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) namazda gözlerini sağa sola çevirirdi, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[9]

6- İbn Sîrîn'den rivayet edildiğine göre "Sahabe namazda gözlerini semaya kaldırırdı, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[10]

7- Muhammed b. Sîrîn diyor ki:

"Rasulullah'ın sahabileri namaza kalkarken, gözlerini göğe doğru dikiyorlarmış. Bu âyet-i kerime inince artık gözlerini secde yerine çevirmişlerdir."[11]

12. Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzülmüş bir özden yarattık.

13. Sonra da onu, nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik.

14. Sonra nutfeyi bir alaka haline getirdik. Derken o alakayı bir çiğnemlik et yaptık. O bir çiğnemlik et parçasını kemik olarak yarattık, kemiklere de et giydirdik ve sonra onu apayrı bir yaratık yaptık Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Hafız, Abdullah b. Muhammed b. Hayyan'dan, o Muhammed b. Süleyman'dan, o Ahmed b. Abdillah b. Süveyd b. Mencuf’tan, o Ebû Davud'dan, o Muhammed b. Selem'den, o Ali b. Zeyd b. Cud'an'dan, o da Enes b. Malik'ten bize rivayet ettiğine göre; Ömer b. Hattab (r.a.) şöyle demiştir:

"Ben dört yerde Rabbim'e muvafakat ettim. Dedim ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, namazı Makam-ı İbrahim'in arkasında kılsak." Bunun üzerine Allah Teala şu âyeti indirdi:

"Kabe’yi, insanlar için toplanma ve güven yeri kılmıştık. İbrahim'in makamını namaz yeri edinin, dedik. Evimi ziyaret edenler, kendini ibadete verenler, rüku ve secde edenler için temiz tutun diye İbrahim ve İsmail'e ahd verdik."[12] Yine dedim ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, hanımlarına bir perde edinsen, zira senin huzuruna iyi adam da giriyor, günahkâr adam da giriyor." Bunun üzerine Allah Teala şu âyeti indirdi:

"... Peygamberin eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır. Bundan sonra ne Allah'ın Peygamber'ini üzmeniz ve ne de O'nun eşlerini nikahlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah [13]

katında büyük şeydir."
Yine Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarına dedim ki:
"Ya bu işten vaz geçersiniz. Yahut da noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah sizin yerinize Allah Rasulü'ne sizden daha hayırlı eşler verir. Bunun üzerine Allah Teala şu âyeti indirdi:
"Ey Peygamber'in eşleri! Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona; sizden daha iyi olan, kendini Allah'a veren, inanan, boyun eğen, tevbe eden, kulluk eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir." [14]
Ayrıca şu âyetler
"And olsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu nutfe halinde sağlam bir yere yerleştirdik. Sonra nutfeyi kan pıhtısına çevirdik, kan pıhtısını bir çiğnemlik et yaptık, bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratık yaptık..." kısmına kadar nazil oldu. Ben de Bunun üzerine "Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur!" dedim. Bunun üzerine bu ifade âyet olarak aynen indi.[15]
2- Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Rabbime dört yerde muvafakat ettim, *"Andolsun ki Biz insanı süzme çamurdan yarattık"* âyeti indirildi. Ayet indirilince, ben:
"Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur!" dedim." [16]
3- Zeyd ibn Sabit tarafından bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber'e nüzulü üzerine Efendimiz (s.a.v.)'ce kendisine yazdırılırken sonunu "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!" şeklinde söyleyenin Muâz ib Cebel olduğu da rivayet edilmiştir.[17]
4- Kelbî, İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Abdullah ibn Saîd ibn Ebî Serh, Hz. Peygamber için vahy yazardı. Allah'ın Raûlü (s.a.v.) bir gün ona:
"Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzülmüş bir özden yarattık..." âyetlerini yazdırıyordu, *"...ve sonra onu apayrı bir yaratık yaptık."* kısmına gelince Abdullah ibn Saîd ibn Ebî Serh Hz. Peygamber (s.a.v.)'in âyet-i kerimenin sonunu söylemeden kendiliğinden:
"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Böylece nazil oldu." buyurdu. Abdullah:
"Eğer Muhammed, kendisine vahy gelen bir peygamber ise işte ben de kendisine vahy gelen bir peygamberim." deyip irtidat etti ve Mekke müşriklerine katıldı. Ancak daha sonra, Hz. Peygamber henüz hayatta iken bu Abdullah ibn Saîd ibn Ebî Serh tekrar müslüman olmuştur.[18]
Ancak Sûrenin mekkî oluşu bu hadiseyi şüpheli kılmaktadır. Yani ya âyet Mekke'de nazil olmakla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu âyet-i kerimeyi Abdullah ibn Ebî Serh'e yazdırması Medine-i Münevvere'de olmuştur, ya da sûre mekkî olmakla birlikte âyet Medîne-i Münevvere'de nazil olmuştur.[19] En doğrusunu Allah bilir.[20]

67. Büyüklük taslıyor, gece ağzınıza geleni söylüyordunuz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cübeyr'den rivayet edildiğine göre "Kureyş, geceleyin Ka'be'nin etrafında oturur, sohbet eder ve tavaf etmezler; bir de bununla övünürlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerîmeyi indirdi."[21]

75. Şayet Biz, onlara acısak ve başlarındaki sıkıntıyı gidersek yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlar.
76. Andolsun ki Biz, onları azâbla yakaladık. Ama yine de Rablarına boyun eğmediler. Onlar, yalvarıp yakarmazlar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bize Ebu'l-Kasım b. Abdan haber verdi. Ona Muhammed b. Abdillah b. Muhammed ed-Dabiyyi, ona Ebu'l-Abbas es-Seyyari, ona Muhammed b. Musa b. Hatim, ona Ali b. Hasan b. Şakik, ona da el-Hüseyn b. Vakit haber vererek şöyle dedi:
"Bana Yezid en-Nahvî, ona İkrime, ona da İbn Abbas tahdis ederek şöyle demiştir:
"Ebû Süfyan Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek dedi ki:
"Ya Muhammed, Allah ve akrabalık hakkı için söyle, biz kanlı kanlı ada tavşanı yedik, (sen ise Nübüvvet'ten bahsediyor, bizim bu aç halimizle ilgilenmiyorsun)" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[22]
2- İbn Abbas da şu rivayette bulunmuştur:
"Sümame b. Esal el-Hanefî Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek müslüman olmuştu. O esir idi, Rasulullah (s.a.v.) onu hürriyetine kavuşturdu. O da Yemame'ye yerleşti. Mekkeliler'le Yemame'nin arasında yiyecek sıkıntısı olmuştu. Allah Teala Kureyş'i kıtlık seneleriyle yakalamış, hatta onlar ada tavşanı yiyecek hale gelmişlerdi, Bunun üzerine Ebû Süfyan Peygamber (s.a.v.)'e gelip şöyle dedi:
"Allah aşkı için, akrabalık hakkı için söyle, sen alemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia etmiyor muydun?" Rasulullah (s.a.v.) da:
"Evet" buyurdu. Ebû Süfyan ise şöyle dedi:
"Sen gerçekten babaları kılıçla, oğulları açlıkla öldürdün." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[23]
3- İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Sümâme ibn Esâl el-Hanefî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip müslüman olduğunda esir idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu serbest bıraktı. Üç gün müslüman olmamakta direndikten sonra Allah'ın hidayet nasib etmesiyle müslüman oldu ve umre yapmak üzere Mekke-i Mükerreme'ye gitti. Mekke vadisine gelince telbiye getirdi ve telbiye getirerek Mekke-i Mükerreme'ye girdi. İslâm tarihinde Mekke-i Mükerreme'ye telbiye getirerek giren ilk kişi oldu. Onun telbiye getirerek Mekke'ye girdiğini gören Kureyş müşrikleri onu yakaladılar ve:
"Ey Sümâme gerçekten bize karşı çok cür'etkâr davrandın ve Sâbiî olduğunu açıkça burada belli ettin." dediler. Sümâme:
"Müslüman oldum ve en hayırlı dine, Muhammed'in dinine tabi oldum. Vallahi size, Hz. Peygamber (s.a.v.) izin verinceye kadar Yemâme'den

bir buğday danesi bile gelmiyecek." deyip gitti, Mekkelilerin Yemâme ticaret yolu üzerine oturdu ve yol kesmeye başladı. Allah Tealâ da o sırada Kureyş (müşriklerine öyle bir kıtlık seneleri verdi ki) açlıktan deve yününü kanla karıştırıp yediler. İşte bu kıtlık yıllarında (Kureyş adına) Ebu Süfyân, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve:
"Allah ve akrabalık aşkına, sen âlemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia etmiyor musun?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Evet öyle." buyurdular.
"Babaları kılıçla, çocukları açlıktan öldürdün (bu nasıl rahmetle gönderilmektir?)" dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi.[24]

4- Beyhakî'nin Delâil'de zikrettiği haberde Sümâme ibn Esâl el-Hanefî'nin adı İbn İyâz şeklinde verilmiştir.[25]

5- Bu hadise Bedr Gazvesinden sonra, hattâ bir rivayete göre Mekke'nin fethinden biraz önce[26] meydana geldiğine ve İbn Abbâs'tan gelen bu haber de sahih olduğuna göre demek ki mekkî olan bu sure içindeki bu âyet-i kerimeler Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur.[27]
6- Abdullah b.Mesud diyor ki:
"Şüphesiz ki Allah, Muhammed (s.a.v.)'i Peygamber olarak gönderdi ve ona buyurdu ki:
"Ey Muhammed, sen onlara şöyle de: "Ben, sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Ben, özenerek, kendiliğinden bir şey yapan kimselerden değimli.[28]
Rasulullah, buna rağmen Kureyşlilerin kendisine karşı çıktıklarını görünce şöyle dua etti:
"Ey Allah'ım, sen onlara karşı bana, Yusuf'un yedi kıtlık yılı gibi yedi yılla yardım et." Bunun üzerine onları kıtlık yılları yakaladı. Herşeylerini alıp götürdü. Öyle ki kemikleri ve derileri yemeye başladılar. Yeryüzünden göğe doğru duman gibi şeyler yükseliyordu.
Bunun üzerine (Müşriklerin lideri) Ebu Süfyan Rasulullah'a geldi ve şöyle dedi:
"Ey Muhammed, kavmin helak oldu. Allah'a dua et de onların felaketlerini gidersin." Bunun üzerine Rasulullah dua etti ve şöyle buyurdu:
"Tekrar bu duruma dönecek misiniz?" (Tekrar inkâra dönecek misiniz?)
Diğer bir rivayette şöyle buyuruluyor:
"Müşrikler tekrar eski hallerine döndüler. Allah da onlardan, Bedir savaşında intikam aldı."[29]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/47.
[2] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/2.
[3] Senedi zayıftır. Hakim; Müstedrek: 1/535, 2/392, Ahmed; Müsned: 1/334. Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 23/1, hadis no: 3173.
[4] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 260.
[5] Hakim; Müstedrek: 2/393. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 260. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/458.
[6] Tefsiru'l-Beyzavî, s. 451.
[7] Tefsiru'l-Beyzavî, s. 451.
[8] İbn Merdûye; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/458.
[9] Saîd ibn Mansûr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/458.
[10] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/458.
[11] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[12] Bakara: 2/125.
[13] Ahzab: 33/53.
[14] Tahrim: 66/5.
[15] Senedi zayıftır. Bu hadisin başka bir sahih rivayeti vardır. Buhari onu Namaz: 402 ve Tefsir: 49l6'da rivayet etmiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 260-261; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[16] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/459.
[17] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/16.
[18] Bu zat Mekke fethi sırasında Müslüman olmuş, Amr İbnu'l-As'dan sonra h.25 yılında Mısır valisi tayin edilmiş, sonra Trablusgarb'dan Tanca'ya kadar Kuzey Afrika fethinin Kumandanı olmuş Hz. Ali'nin hilafetine kadar valiliği devam etmiştir.(r.anhüm) (Zirikli, A'lam, 4/220-221) Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[19] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/16.
[20] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/626.
[21] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/459-460.
[22]

Nesai; Tefsir: 372, Hakim; Müstedrek: 2/394, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/73, İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/34, Suyuti; ed-Dürr: 5/13. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 261; Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhit, 6/415; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/460-461.

[23] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/34. Sıyuti; ed-Dürr 5/13; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 262; Beyhakî, Delâili'n-Nübüvve; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/461; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[24] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 220.

[25] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/18; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/55; Abdu'l-Fettâh el-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl ani's-Sahâbe ve'1-Müfessirîn, Kahire tarihsiz, I. Baskı, s. 139.

[26] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/55.

[27] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/35.

[28] Sa'd: 38/86.

[29] Buharı, Tefsir el-Kur'an: 44; MüsIim, el-Münafikun: 4; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

24- NUR SURESİ

Mushaf'taki sıralamada yirmi dördüncü, iniş sırasına göre yüz ikinci suredir. Haşr sûresinden sonra, Hac sûresinden önce Medine'de inmiştir. Zina edenlerle evlenmeyi kınayan 3. âyet, hicretin 3. yılında, Racî' çatışmasında şehid düşen Mirsed ile ilgilidir. Şu halde sûrenin ilk âyetleri hicretin 1. yılının sonu ile 2. yılının başlarında vahyedilmiş, olmalıdır. Eşleri hakkında zina suçlamasında bulunan kocalar hakkındaki 6. âyetin de Tebük Savaşı'ndan sonra, 9. yılın Şaban ayında geldiği bilinmektedir. Buna göre sûrenin uzun bir zaman dilimi içinde parça parça nazil olduğu anlaşılmaktadır.[1]
Sûrenin tamamı Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur, yani içinde hiç Mekkî âyet bulunmamaktadır. Ebu Hayyân bu hususta icmâ olduğunu kaydeder.
Ancak Kurtubî'den, 58. âyeti olan *"Ey iman edenler, ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginlik çağına gelmemiş olanlar sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra yanınıza girmek istediklerinde üç defa izin istesinler..."* âyetinin Mekke'de nazil olduğu rivayet edilmiştir.[2]

3. "Zina eden erkek, ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Amr, Said b. el-Müseyyeb, Mücahid, Atâ, Zührî, Katade ve Abdullah b. Abbas, bu âyet-i kerimeyi izah ederlerken şöyle demişlerdir:
"Bu âyet-i kerime, bazı sahabîlerin, Rasulullah'tan, fahişeliği ile meşhur olan müşrik kadınlarla evlenmeyi sormaları üzerine nazil olmuştur. Bu kadınlar, özel alâmetler taşıyorlar ve kendilerini kiralıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyet-i kerime'yi indirdi ve o kadınların müminlere haram olduğunu bildirdi."[3]
2- Mücahid, Ata, İbn Ebi Rabah. Katade vb. müfessirler dediler ki:
"Muhacirler Medine'ye geldiklerinde fakir durumdaydılar, hiçbir akrabası ve malları yoktu. Medine'de metres hayatı yaşayan azgın, zinâkâr kadınlar vardı. Kendilerini kiralıyorlardı. O vakit onlar Medine'nin en varlıklı, en rahat yaşayan kişileriydiler. Herbirinin kapısının üstünde, onların zinâkâr olduklarının anlaşılması için baytarların alametlerine benzer alametler bulunuyordu. Ve onların yanına, sadece zina eden erkeklerle müşrikler girip çıkardı. İşte bu sebeple muhacir fakirlerinden bir grup onların kazançlarına rağbet ettiler ve dediler ki:
"Allah Teala bizi onlara muhtaç kılmayacağı vakte kadar onlarla evlensek de onlarla birlikte yaşasak." Rasulullah (s.a.v.)'tan bu konuda izin istediler. Bu sebepten dolayı bu âyet indi. Mü'minler'i bu durumdan korumak için zina eden kadınla evlenme işi, bu âyetle haram kılındı."[4]
Buna göre ayetin takdiri, "O zina eden erkekler, ancak o zina eden kadınları alırlar. Ve, o zina eden kadınları da, ancak zina eden o erkekler alırlar. Onları nikahlamak müminlere haram kılınmıştır." şeklinde olur."[5]
3- İkrime dedi ki:
"Bu âyet, Mekke'de ve Medine'den aleni olarak azgınlık yapan kadınlar hakkında indi. Onların adedi çoktu. Onlardan dokuz tane sahibelik yapan kadının baytar bayrakları vardı ki, zina eden kadınlar onlarla tanınırlardı. Bunlar Mahzûmî Kabilesi'nden Saib b. Ebî Saib'in cariyesi olan Ümm-i Mehzul, Safvan b, Ümeyye'nin cariyesi olan Ümm-i Uleyd, As b. Vail'in cariyesi olan Hanne-i Kıbdiyye, Malik b. Amile b. Sibak'ın cariyesi olan Müzne, Süheyl b. Amr'ın cariyesi olan Celale, Amr b. Osman el-Mahzumî'nin cariyesi olan Ümm-i Süveyd, Zem'a b. Esved'in cariyesi olan Şerife, Hişam b. Rabia'nın cariyesi olan Furse ve Hilal b. Enes'in cariyesi olan Furtena idi.
Cahiliyye Dönemi'nde bu kadınların evlerine el-Mevahir diye isim verilirdi ki onların yanına Ehl-i Kıble'den zina eden, putperestlerden de müşrikten başkaları girmez ve yanlarına varmazdı. Derken müslümanlardan bir grup[6] onlardan menfaat elde etmek için, onlarla evlenmeyi istemişlerdi. İşte Allah Teala bu yüzden bu âyeti indirdi ve Mü'minler'i bundan nehyedip, onlarla evlenmeyi kendilerine haram kıldı."[7]
4- Ebû Salih Mansur b. Abdu'l-Vehhab el-Bezzar, Ebû Amr b. Hamdan'dan, o Ahmed b. Hasan b. Abdu'l-Cebbar'dan, o İbrahim b. Arare'den, o Mu'temir'den, o babasından, o Hadramî'den, o Kasım b. Muhammed'den, o da Abdullah b. Amr'dan bize şu rivayette bulunmuştur:
"Ümm-i Mehzul isminde zina eden bir kadın vardı. Kendisiyle birleşen kişiye nafakasını temin etmeyi şart koşardı. Müslümanlardan bir adam da bu kadınla birleşmek istemiş ve bu durumu Peygamber (s.a.v.)'e bildirmişti. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[8]
5- Amr ibn Şuayb'in babasından, onun da dedesinden rivayetinde Abdullah b.Amr b. el-Ass şöyle anlatıyor:
"Sahabilerden Mersed ibn Ebî Mersed Kennâz el-Ganevî adında birisi vardı. Mekke'deki esirleri (kurtarıp veya kaçırıp) Medine'ye götürürdü. Mekke'de onun dostu olan Anâk adında bir fahişe vardı. Bir keresinde Mersed bir esire, onu Medine'ye götürmeyi va'detmişti. Hadisenin bundan sonrasını Mersed kendisi şöyle anlatmış:
"Ay aydınlığı bir gecede Mekke'ye geldim. Bir duvarın gölgesine saklandım. Anâk da oradan geçiyormuş, benim gölgemi görmüş, yaklaşınca da tanımış.
"Sen Mersed misin?" diye sordu, ben:
"Evet, ben Mersed." dedim.
"Merhaba, hoş geldin, gel bu gece bizim yanımızda kal." dedi. Ben:
"Ey Anâk, Allah zinayı haram kıldı." dedim. Birden:
"Ey çadır ahalisi bu adam esirlerinizi Medine'ye kaçırıyor." diye bağırmaya başladı. Ben kaçtım, sekiz kişi peşime düştüler. Dağa yöneldim ve bir mağara bulup saklandım. Ta başucuma kadar geldiler. Hattâ birisi başıma işedi de başım sırılsıklam oldu. Ama Allah onları kör etti de beni göremediler, dönüp gittiler. Ben de o kurtarıp Medine'ye götürme sözü verdiğim esire vardım, onu yüklenip Medine'nin yolunu tuttum. Ağır bir adamdı. Mekke dışında İzhir (bir rivayette Erâk) denilen mevkide sırtımdan indirip bağlarını çözdüm, bazan taşıdım, bazan yürüyebildi, nihayet Medine'ye geldik. Ben Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in yanına varıp:
"Ey Allah'ın elçisi, Anâk'ı nikâhlıyayım, onunla evleneyim mi?" diye sordum. Hz. Peygamber (s.a.v.) susup cevap vermediler de sonunda bu

âyet indi ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Ey Mersed, zina eden erkek ancak bir zinakâr kadını veya müşrik bir kadını nikâhlar, zinakâr bir kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek nikahlayıp onunla evlenir. Sen, bu kadınla evlenme." buyurdular."[9]
6- Hadisin Ebu Davud ve Neseî'deki rivayetinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mersed'e âyet-i kerimeyi okuduktan sonra:
"Onu nikahlama, onunla evlenme." buyurduğu da belirtilmektedir.[10]
7- Suyûtî, Anâk ile evlenmek isteyen kişinin Mezîd adında birisi olduğunu, bunun, Enbâr'dan Mekke'ye mal getirdiğini ve Anâk ile evlenmek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istediğini, Efendimiz (s.a.v.)'in bu âyet-i kerime nazil oluncaya kadar kendisine olumlu ya da olumsuz bir cevap vermediğini, bu âyet-i kerimenin nüzulü ile de kendisine:
"Ey Mezîd, onunla evlenme." buyurduğunu kaydeder.[11]
8- İbn Abbâs'tan bu hadisenin Bakara: 2/221 âyetinin nüzul sebebi olduğu da rivayet edilmiştir. Buna göre Mersed'in Anâk'la evliliğine kadının fahişe olması değil müşrik olması engeldir.[12]
9- Mücâhid (r.a.) şöyle dedi:
"Allahü Teâlâ zinayı haram kılınca, zinâkâr olan kadınlar güzel yüzlü idiler. İnsanlar, "kadınlarımızı boşayalım onlarla evlenelim." dediler. Bunun üzerine bu ayet indirildi."[13]

10- Bu ayetin zahiri iffetli kadının zina eden erkeğe, zina eden kadının da iffetli erkeğe haram olmasıdır. [14]
11- Hattâbi der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu yasağı sadece bu kadınla ilgilidir. Çünkü kâfir bir kadındı. Müslüman zâni bir kadınla yapılan evililik ise, geçerlidir, fesh olunmaz. Alimlerin çoğunluğu, bu âyet-i kerimenin neshedildiği görüşündedirler."[15]
12- Saîd b. Cübeyr ve İkrime gibi diğer bir kısım âlimler ise bu âyet-i kerimeyi şöyle izah etmişlerdir:
"Zina eden bir erkek ancak zina eden bir kadınla veya müşrik bir kadınla zina eder. Zina eden bir kadın da ancak zina eden bir erkekle veya müşrik bir erkekle zina eder. Zina etmek müminlere haram kılınmıştır."[16]
13- Saîd b. el-Müseyyeb'in, bu âyet-i kerimeyi şu şekilde izah ettiği ve bu âyet-i kerimenin neshedildiğini söylediği nakledilmektedir.
"Zina eden bir erkek ancak zina eden bir kadınla veya müşrik bir kadınla evlenebilir. İffetli olan bir mümin kadınla evlenemez. Zina eden kadın da ancak zina eden bir erkekle veya müşrik bir erkekle evlenebilir. Bu da iffetli bir mümin erkekle evlenemez."
Said b. el-Müseyyeb'e göre bu şekilde yorumlanan bu âyet-i kerimenin hükmü şu âyetle neshedilmiştir:
"İçinizden bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden salih olanları evlendirin. Eğer fakirlerse, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, geniş lütuf sahibidir. Herşeyi çok iyi bilendir."[17]

4. İffetli, hür kadınlara iftira atan, sonra da dört şâhid getiremiyenlere seksen değnek vurun ve ebediyyen onların şâhidliğini kabul etmeyin. İşte onlar fâsıkların ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerime, Buhârî'nin Sahîh'inde işaret edildiği üzere Uveymir'in karısı hakkında nazil olmuştur. [18]

2- Saîd ibn Cübeyr'den, ifk hadisesi üzerine nazil olduğu da rivayet edilmiştir.[19]

6. Eşlerine zina isnad edip de kendilerinden başka şahidleri olmıyanların şahidliği; kendisinin sâdıklardan olduğuna dair dört kere Allah'ı şahid tutmasıdır.
7. Beşincisi ise "Eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olması"dır.
8. "Kocasının yalancılardan olduğuna" dair dört kere Allah'ı şahid tutması kadından azabı (zina haddini) savar.
9. Beşincisi ise "Kocası sâdıklardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğraması"dır.
10. Ya üzerlerinizde Allah'ın lûtfu ve rahmeti olmasaydı (haliniz nice olurdu?). Gerçekten Allah Tevvâb'dır, Hakim'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimelere, mülâ'ane ya da li'ân âyetleri denilir ki eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka bu zinaya şahidlik edecek başka şahid bulamıyan karı koca için bir çıkış yolu olarak li'ân usûlünü getiren âyet-i kerimelerdir. Bunların nüzul sebebi muteber hadis mecmualarında, siyer kitablarında ve hemen bütün tefsirlerde yer almaktadır. Ancak bazı rivayetlerde ensar'dan birisi hakkında, bazı rivayetlerde Uveymir hakkında, diğer bazılarında da Hilâl ibn Ümeyye hakkında anlatılmaktadır. Şöyle ki:[20]
2- Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed el-Fakih, Muhammed b. Muhammed b. Sinan el-Mukırrî'den, o Ahmed b. Ali b. Müsenna'dan, o Ebû Hayseme'den, o Cerir'den, o A'meş'ten, o İbrahim'den, o da Alkame'den Abdullah b. Mesud'un şöyle dediğini bize haber verdi:
"Biz Cuma gecesi mescidde bulunuyorduk. Derken Ensar'dan bir kişi içeri girip dedi ki:
"Şayet bir adam karısıyla birlikte bir kişiyi bulsa, bu durumda eğer konuşmuş olsa, siz ona değenek vurursunuz, öldürürse siz de onu öldürür müsünüz? Susarsa kendi kendini yemiş olur. Vallahi bu durumu Rasulullah (s.a.v.)'a soracağım." Ertesi gün olunca Rasulullah (s.a.v.) geldi. Aynı kişi Rasulullah (s.a.v.)'a sual edip dedi ki:
"Adamın biri karısıyla birlikte bir kişiyi yakalasa da laf söylerse, ona dayak vurursunuz. Öldürürse siz de onu öldürür müsünüz? Susmuş olsa, pür gazap mı susar?" Rasulullah (s.a.v.):
"Allah'ım bir yol göster" buyurarak dua etmeye başladı. Derken biraz önce geçen liân[21] âyeti indi. Böylece ilgili şahıs, insanlar arasından

ortaya çıkıp, böyle bir belaya dûçâr oldu da karısıyla birlikte Rasulullah'a gelerek karşılıklı olarak lanetleştiler. Adam doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin etti. Beşincisinde ise yalancılardan olduğu takdirde "Allah'ın laneti üzerime olsun" diye liânda bulundu. Bu sefer liânda bulunmak üzere kadın Rasulullah (s.a.v.)'in huzuruna çıktı. Rasulullah (s.a.v.) *"sus"* buyurdu. Kadın da liânda bulundu. Arkasını dönüp giderken, Rasulullah (s.a.v.):

"Belki de bu kadın kıvırcık saçlı, siyah bir çocuk dünyaya getirir" buyurdu. Gerçekten kadın kıvırcık saçlı, siyah bir çocuk doğurdu."[22]

3- Sehl ibn Sa'd'den rivayete göre "Uveymir bir gün Aclân oğullarının efendisi Asım ibn Adiyy'e gelmiş ve demiş ki:

"Karısıyla birlikte yabancı bir erkeği bulan kişi hakkında ne dersiniz? Onu öldürsün de (kısasla) onu öldürür müsünüz, yoksa ne yapsın? Bunu Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne benim için sorar mısın?" Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelen Asım:

"Ey Allah'ın elçisi..." diye söze başlayıp soruyu sormuş, ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sorudan hoşlanmayıp cevap vermemiş. Dönüp geldiğinde Uveymir sorusunun cevabını almak umuduyla Asım'ın yanına gelmiş. Asım:

"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bu sorudan hoşlanmadığı gibi kınadı da." demiş. Uveymir:

"Vallahi bundan vazgeçmiyeceğim ve gidip Rasûlullah (s.a.v.)'a soracağım." deyip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:

"Ey Allah'ın elçisi, bir kişi, karısının yanında yabancı bir erkek bulsa onu öldürsün ve siz de (kısasla) onu öldürür müsünüz, yoksa ne yapsın? " diye sormuş. Rasûl-i Ekrem:

"Allah, sen ve karın hakkında Kur'ân indirdi." buyurup ikisine Allah'ın, Kitab'ında tarif ettiği şekilde mülâ'anede bulunmalarını emretmiş ve onlar da liânlaşmışlar. Liândan sonra Uveymir:

"Ey Allah'ın elçisi, bundan sonra ben bu karıyı tutsam (nikâhım altında ve evimde yanımda) tutsam ona zulmetmiş olurum." deyip karısını boşamış ve o ikisinden sonra liân yapan eşler hakkında bu bir yol olmuştur. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):

"Bakın (kadının ne doğuracağını gözetleyin), eğer siyah, göz bebekleri koyu siyah, kalçaları ve baldırları iri bir çocuk doğurursa bilin ki Uveymir doğru söylemiştir. Şayet kırmızımsı, kızılca bir böceğe benzer bir çocuk doğurursa bilin ki Uveymir karısı hakkında yalan söylemiş, ona iftira etmiştir." buyurdular. Kadın, Rasûlullah (s.a.v.)'ın Uveymir'in doğru söylemiş olduğunu tasdik edici olarak bildirdiği niteliklerde bir çocuk doğurdu. Bu çocuk daha sonraları (Araplarda âdet olduğu üzere babasına nisbetle değil), annesine nisbetle çağrılırdı."[23]

4- İbn Abbas (r.a.) şöyle der:

"Hak Teâlâ'nın, *"Namuslu ve hür kadınlara (zina) iftirası atanlar...."* [24] ayeti nazil olunca, Âsim b. Adiyy el-Ensâri şöyle dedi:

"Yani bizden biri, evine girse, bir adamı hanımının koynunda bulsa, eğer bu durumda o, buna şahid olabilecek dört kişi getirmeye kalksa, o zamana kadar o adam işini görüp gitmiş olur. Yok eğer onu o anda öldürse, onun katili sayılır. Yok eğer: "Ben falancayı, hanımımla beraber buldum" diyecek olsa, iftira cezasına çarptırılır. Yok eğer sesini çıkarmayacak olsa, öfkesini içinde tutmuş olacak. Allah'ım, bir çıkış kapısı aç." Asım'ın, Uveymir adında bir amcaoğlu ve Uveymir'in de Havle binti Kays adında bir hanımı vardı. Derken Uveymir, Asıma gelip:

"Yemin olsun ki Şureyh b. Sehmâ'yı. hanımım Havle'nin üzerinde (koynunda) gördüm" dedi. Bunun üzerine Asım istircâ'da bulundu, yani "Biz, Allah'a aitiz ve O'na döneceğiz" dedi ve sonra, Rasulullah (s.a.v.)'a gelip:

"Ya Resulallah, ailem hususunda ne çabuk imtihan oldum!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:

"Ne demek istiyorsun?" dedi. Bunun üzerine Âsim:

"Amcaoğlu Uveymir, Şureyh b. Sehmâ'yı hanımı Havle'nin üzerinde bulduğunu bana haber verdi" dedi. Uveymir, Havle ve Şureyh, bunların hepsi de Âsim'ın amca çocukları idiler. Bu sebeble, Hz. Peygamber (s.a.v.) onların hepsini çağırttı ve Uveymir'e dönerek:

"Zevcen hakkında (yalan söylemekten), Allah'dan ittikâ et. O, senin amca kızındır. Ona iftira etme" dedi. Uveymir de:

"Ya Rasulallah, Allah'a yemin ederim ki, Şureyh'i hanımımın üzerinde gördüm. Dört aydan beri ona yaklaşmadım. O, benden başkasından hâmile kalmıştır" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) o zaman Havle'ye dönerek: *"Allah'dan kork, sadece ne yaptığını söyle"* dedi. Havle de:

"Ey Allah'ın Rasulü, Uveymir kıskanç bir adamdır. Şüreyh'in bana dikkatlice baktığını ve benimle konuştuğunu gördü. Kıskançlığı onu, böyle söylemeye sevk etti" dedi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi. O zaman da Resulullah (s.a.v.) emretti de, namaz ezanı okundu, ikindi namazını kıldırdı, sonra Uveymir'e dönüp:

"Kalk ve "Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki, Havle kesinlikle zina etti ve ben (bu hususta) doğru söylüyorum" de" dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Uveymir'e:

"İkinci olarak: "Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki, ben Şureyh'i Havle'nin üzerinde gördüm ve ben hiç şüphesiz sâdıklardanım" de" buyurdu.

"Daha sonra üçüncü olarak da: "Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki, o benden başkasından hamile kalmıştır" de" buyurdu.

"Dördüncüsünde de: "Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki, o zina etmiştir. Çünkü ben ona dört aydan beri yaklaşmadım ve ben gerçekten doğru söyleyenlerdenim" de" buyurdu.

"Beşincisinde de: "Eğer ben (Uveymir) yalan söylüyorsam, Allah'ın laneti benim üzerime olsun." de" buyurdu. Daha sonra da Uveymir'e:

"Otur" dedi. Havle'ye:

"Kalk" dedi. Havle ayağa kalktı ki defa:

"Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki ben zina etmedim. Kocam Uveymir, yalancılardandır (yalan söylüyor)" dedi, ikinci olarak:

"Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki, o benim üzerimde Şureyh'i görmedi, yalan söylüyor"; üçüncü olarak: "Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki, ben ondan hamileyim, o yalan söylüyor"; dördüncü olarak:

"Allah'a yemin ile şehâdet ederim ki, o (kocam) beni bir zina yaparken görmedi, o yalan söylüyor"; beşinci olarak da:

"Eğer Uveymir söylediklerinde doğru ise, Allah'ın gazabı benim üzerime olsun" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), onları birbirinden ayırdı."[25]

5- Ayrıntılarda küçük farklarla hadisi Müslim de Sehl ibn Sa'd es-Sâ'idî'den rivayetle tahric etmiştir.[26]

6- Kelbî rivayetiyle yine İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette bu musibetin Asım ibn Adiyy'in başına geldiği ve karısı ile Şerik ibn Sehmâ'ı zina halinde gördüğü[27] nakledilmişse de doğrusu ve sahih olanı yukarda verdiğimiz veçhile musibetin Asım'ın değil, amcasının oğlu olan Uveymir'in başına gelmiş olmasıdır.[28]

7- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hilâl ibn Ümeyye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda karısının Şerik ibn Sehmâ' ile zina ettiği iddiasında bulunmuştu. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ya delil getirirsin ya da zina iftirası cezasını sırtında bulursun (ya bu iddiana dört şahid getirirsin, ya da sana zina iftirası cezasını uygularım.)" buyurdular. Hilâl:
"Ey Allah'ın elçisi, bizden birisi karısının üzerinde yabancı bir erkek bulacak, sonra da onları o halde bırakıp delil (şahid) aramıya mı gidecek?!" dediyse de Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ya delil getirirsin, ya da zina iftirası cezasını sırtında bil." buyurdular. Hilâl:
"Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki ben doğru söylüyorum ve Allah, benim sırtımı zina iftirası cezasından kurtaracak bir şey mutlaka indirecektir." dedi ve hemen akabinde Cibril geldi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e
*"Beşincisi ise "Kocası sâdıklardan ise kendisinin Allah'ın gazabına uğraması"dır."*a kadar olmak üzere *"Eşlerine zina isnad edip de kendilerinden başka şahidleri olmıyanların şahidliği; kendisinin sâdıklardan olduğuna dair dört kere Allah'ı şahid tutmasıdır...."* âyet-i kerimelerini indirdi. Rasûlullah (s.a.v.)'tan vahy inme hali kalkınca Hilâl'in karısına haber gönderip çağırttı. Hilâl de geldi ve "Karısının zina ettiğine" dair şehadette bulundu. Rasûlullah (s.a.v.):
"Allah biliyor ki ikinizden birisi yalan söylüyor; ikinizden tevbe eden yok mu?" buyuruyordu. Sonra kadın kalktı ve "zina etmediğine ve kocasının yalancılardan olduğuna" dair şehadette bulundu. Beşinci şehadete gelmişti ki onu durdurdular ve:
"Dikkat et, bu beşinci şehadet Allah'ın gazabını sana vacip kılıcıdır." dediler. İbn Abbâs der ki:
"Kadın şöyle bir kekeledi, döndü; biz, şehadetinden dönecek, vazgeçecek zannettik ama o:
"Bundan sonraki günlerde elbette kavmimi rüsvay etmiyeceğim." dedi ve beşinci şehadeti de yaptı.
Rasûlullah (s.a.v.):
"Bakın, bu kadını gözetleyin; eğer gözleri sürmeli, kalçaları dolgun ve baldırları iri bir çocuk doğurursa bu çocuk Şerîk ibn Sehmâ'dandır." buyurdu ve kadın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu tarifine uygun bir çocuk doğurdu da Efendimiz (s.a.v.):
"Şayet Allah'ın kitabından geçenler (liân ile ilgili âyetlerin hükmü) olmasaydı benim için ve o kadın için başka bir durum olurdu (onu recmedardim.)" buyurdular.[29]
8- Hafız Ebu Ya'lâ'nın Enes ibn Mâlik'ten rivayeti biraz daha ayrıntılı olmakla birlikte bu ayrıntılarda bazı farkları ihtiva etmektedir. Bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), Hilâl'in karısının doğuracağı çocuğu gözetlemelerini emredip:
"Eğer kıvırcık saçlı, ince baldırlı bir çocuk doğurursa bu çocuk Şerîk ibn Sehmâ'dan; beyaz, organları uzun ve tam, gözleri bozuk bir çocuk doğurursa bu çocuk Hilâl ibn Ümeyye'nindir." buyurduğu ve kadının, kıvırcık saçlı, ince baldırlı bir çocuk doğurduğu belirtilmektedir.[30]
9- Ebû Osman Said b. Muhammed el-Müezzin, Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hiyeri'den, o Hasan b. Süfyan'dan, o Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den, o Yezid b. Harun'dan, o Abbad b. Mansur'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"İffetli kadınlara iftira edip de sonra dört şahid getiremeyenler var ya onlara seksen değnek vurun..." âyeti nazil olunca, Ensar'ın büyüğü olan Sa'd b. Ubade:
"Bu âyet bu şekilde mi indi ey Allah'ın Rasulü" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Ey Ensar topluluğu, büyüğünüzün dediğine kulak veriyor musunuz?" buyurdu. Ensar da dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, şüphesiz o çok kıskanç biridir. Vallahi şimdiye kadar bekar olmayan hiçbir kadınla evlenmemiştir ve şimdiye kadar hiçbir kadın da boşamamıştır ki, herhangi bir kişi onun şiddetli kıskançlığından korkarak o kadınla evlenmeye cesaret edebilsin. Bunun üzerine Sa'd şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, vallahi ben çok iyi biliyorum ki, boşanan kadını bir başkasının nikahlaması haktır ve bu Allah katındandır. Fakat şuna taaccub ettim ki eğer ben adamın birinin bacakları arasına aldığı alçak bir kadın görürsem, dört şahid getirinceye kadar, o kişiyi o halde tutmam mümkün değildir. Vallahi o kişi hacetini giderinceye kadar ben o şahitleri getiremem." Az bir müddet sonra yatsı vakti Hilal b. Umeyye yerinden geldi ve müteakiben ailesinin yanında bir adam buldu. Gözüyle gördü, kulağıyla işitti de onu hiç tahrik etmedi. Derken sabah oldu. Sabahleyin Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben yatsı vakti ailemin yanına geldiğimde yanında bir kişiyi buldum, gözümle gördüm, kulağımla işittim." Rasulullah (s.a.v.) onun getirdiği bu haberden hoşlanmayıp, kendisine sert bir şekilde çıkıştı. Bunun üzerine Sa'd b. Ubade:
"Rasulullah (s.a.v.) şimdi Hilal b. Umeyye'ye dayak attırır ve müslümanlar arasında şahitliğini geçersiz kılar" dedi. Hilal:
"Vallahi ben Allah'ın benim için o kadından yana bir çıkış yolu kılacağını ummaktayım" dedi ve devamen:
"Ey Allah'ın Rasulü, şüphesiz ki ben sana getirdiğim haberden ötürü şiddetli bir tavır takındığını görmekteyim. Halbuki Allah biliyor ki, ben gerçekten doğru söylüyorum" dedi. Allah'a yemin olsun ki kendisine vahiy indiğinde Rasulullah (s.a.v.) onun öldürülmesini murad eder. Kendisine vahiy indiğinde insanlar O'nu kendi haline bıraktılar. Nihayet vahiy halinden ayrılınca Nur: 24/6-9 âyetleri nazil oldu."
Rasulullah (s.a.v.)'tan bu hal ayrılınca buyurdu ki:
"Müjde ey Hilal. Muhakkak ki Allah senin için bir çıkış kapısı kıldı." Hilal da:
"Zaten ben bunu Rabbim'den bekliyordum" dedi."[31]
Ravi hadisin geri kalan kısmını da zikretmiştir.[32]
10- Rasûlullah (s.a.v.):
"Kadına haber gönderin, gelsin." buyurdular ve kadın geldi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) her ikisine de âyetleri okuyup onları uyardı, âhiret azabının dünya azabından (zina edenlere dünyada verilecek cezadan) daha şiddetli olduğunu haber verdi. Hilâl:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin ederim, ona karşı, onun hakkında doğru söyledim." dedi. Kadın da:
"Yalan söyledi." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Aralarında liân yapınız." buyurdular. Hilâl'e:
"Kalk, karının zina ettiğine dair şehadet et." denildi. Karısının zina ettiğine ve kendisinin doğru sözlülerden olduğuna dair Allah'ı şahid tutarak dört kere şehadette bulundu. Beşinciye geldiğinde ona:
"Ey Hilâl, Allah'tan kork; dünya azabı (zina iftirası sebebiyle sana dünyada verilecek ceza) âhiret azabından daha hafiftir. Bu beşinci şehadetle, eğer şehadetinde yalancı isen âhiret azabını kendine vacip kılıyorsun." denildi.

"Allah'a yemin ederim ki Allah, bu sebeple bana dünyada zina iftirası cezası vermediği gibi bana âhirette azâb etmiyecek." deyip beşincisinde de: "Eğer yalancılardan ise Allah'ın lanetinin kendi üzerine olması"nı isteyerek şehadet etti. Sonra kadına:
"Onun (kocanın) yalancılardan olduğuna dair dört defa Allah'ı şahid tutarak şehadet et." denildi. Beşincisine geldiğinde kadına:
"Allah'tan kork; muhakkak dünya azabı (zina sebebiyle dünyada verilecek cezanın acısı) âhiret azabından daha hafiftir. Bu beşinci şehadetle azabı kendine vacip kılmış oluyorsun." denildi de kadın şöyle bir durakladı, sonra:
"Allah'a yemin ederim ki kavmimi rüsvay etmiyeceğim." dedi ve
"Eğer kocam doğru sözlülerden ise Allah'ın gazabı üzerime olsun" diye beşinci kere şehadette bulundu.
Bu (liândan sonra) Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), karı-kocanın arasını ayırdı (nikâhlarını feshetti) ve kadından doğacak çocuğun babasının adıyla çağrılmamasına, doğacak çocuğa zina isnad edilmemesine, kadına veya çocuğuna zina isnad eden olursa ona hadd-i kazf uygulanmasına hükmetti. Ayrıca kocası istemediği ve araları talâk ile ayrılmamış olduğu için de kadının mesken, barındırılma ve geçiminin koca üzerine olmamasına hükmedip buyurdu ki:
"Eğer kadın kumral, uylukları etsiz ve ince bıldırlı bir çocuk doğurursa bu Hilâl'indir. Eğer esmer, kıvırcık saçlı, iri yapılı, baldırları büyük ve kalçaları etli bir çocuk doğurursa bu, zina isnadında bulunulan adamındır." Kadın, esmer, kıvırcık saçlı, iri yapılı, baldırları büyük ve kalçaları etli bir çocuk doğurdu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Şayet (o liân'da yapılan) yeminler olmasaydı benimle o kadın hakkında başka bir durum olurdu." buyurdular.
İkrime der ki: "(Kadının doğurmuş olduğu) çocuk daha sonra Mısır üzerine emîr oldu. Annesinin ismiyle çağrılır, babasına nisbetle çağrılmazdı."[33]
11- İkrime, İbn Abbas (r.a.)'dan şunu rivayet etmiştir:
"Namuslu ve hür kadınlara (zina) iftirası atan..."[34] ayeti inince, Ensâr'ın reisi (büyüğü) durumunda olan Sa'd b. Ubâde (r.a) şöyle dedi:
"Eğer hanımımın koynunda birisini yakalasam, dört şahid getirmeye kalkıştığımda, o işini bitirip gitmiş olacak" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.),
"Ey Ensar cemaati, reisinizin dediğini duymuyor musunuz?" deyince, onlar:
"Ya Rasûlallah onu kınama. Çünkü o kıskanç bir adam" dediler. Sa'd b. Ubâde (r.a.) de:
"Ya Rasulallah, Allah'a yemin ederim ki, bu ayetin Allah'dan geldiğini ve hak olduğunu biliyorum. Fakat buna şaştım." (Bunu anlamakta zorluk çektim)" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah kesinlikle böyle buyuruyor" dedi. Çok beklemeden, Sa'd'ın Hilâl b. Ümeyye adındaki amcaoğlu çıkageldi. Hilâl Allah'ın tövbelerini kabul ettiği o meşhur üç kişiden biri idi ve:
"Ya Rasûlallah, hanımımın koynunda birisini yakaladım. Şu gözümle gördüm, şu kulağımla işittim" dedi.
Rasûlullah (s.a.v.), onun getirdiği bu haberden hoşlanmadı. Hilâl de:
"Allah'a yemin ederim ki, ey Allah'ın Rasulü, yüzünden söylediğim şeyden hoşlanmadığını hissetmekteyim. Ama, Allah biliyor ki doğru söylüyorum ve sadece hakkı ifade ettim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), *"Ya beyyine (şahid-delil getirirsin), yahut da (sana) had uygulanır"* dedi. Ensar bir araya gelip:
"Sa'd'ın söylediği başımıza geldi" dediler. Onlar böyle konuşurlarken, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy geldi. Ona vahiy geldiğinde, yüzünün rengi kaçar, bedenini bir kırmızılık sarardı. O'nun bu sıkıntısı geçince:
"Ey Hilâl, müjdeler olsun, Allah senin için bir çıkış yeri nasib etti" dedi. Hilâl de:
"Ben de, Allah'dan bunu umuyordum" dedi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ensara bu ayetleri okuyup:
"O kadını çağırın" dedi. Kadın çağırıldı. Gelince, Hilâl'in yalan söylediğini iddia etti. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Allah ikinizden birisinin yalancı olduğunu biliyor. Sizden, tevbe edecek birisi yok mu?" dedi ve karşılıklı olarak lanetleşmelerini (li'an'ı) emretti. Bunun üzerine Hilâl, Allah adına yemin edip, şehâdet ederek, kendisinin sâdıklardan olduğunu söyledi. Beşinci seferinde, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Ey Hilâl, Allah'dan kork, çünkü dünya azabı (cezası) âhiret azabından daha kolaydır" dedi. Hilâl de:
"Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın Rasulü bana celde vurmadığına göre, Allah bu kadından ötürü bana azab etmeyecektir" deyip, beşinci kez (malum şekilde) yeminle şehâdette bulundu. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) kadına dönerek:
"Sen de bu şekilde yemin edip, şehâdette bulunabilir misin?" dedi. O da, dört defa, Hilal'in yalan söylediğine dair yemin ile şehâdette bulundu. Beşincisine başlayınca Rasûlullah (s.a.v.) ona:
"Allah'dan kork, bu beşincisi, neticesi mutlaka gerçekleşecek olandır" dedi. Bunun üzerine kadın, bir müddet duraladı, suçunu itiraf edecek gibi oldu, sonra:
"Allah'a yemin ederim ki, kavmimi rezil kepaze etmeyeceğim" deyip, beşinci kez Hilâl eğer doğru söylüyorsa, Allah'ın gazabının kendisine olması için yemin edip, şehâdette bulundu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), o ikisini birbirinden ayırdı. Sonra da:
"Bekleyin. Eğer bu kadının doğuracağı çocuk orta, kırmızı-beyaza çalan sarı renkli ve ince bacaklı olursa, Hilâl'e aittir. Yok eğer o çocuğun bacakları kalın, esmer ve kıvırcık saçlı ve yassı burunlu olursa, bu da (kim yaptıysa) ona aittir" dedi. Kadın esmer, kalın bacaklı bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Eğer o yeminler olmasaydı, benim ile o kadının işi vardı"* [35] *"(Ben, ona yapacağımı biliyordum"* buyurmuştur. İkrime dedi ki: "Andolsun ki o çocuğu daha sonra, babasının kim olduğu bilinmediği halde, bir şehrin valisi olarak gördüm."[36]
12- Bu hadis, Ebu Davud tarafından da muhtasar olarak İbn Abbâs'tan rivayetle tahric olunmuştur.[37]
13- Bu âyet-i kerimenin Hilâl ibn Ümeyye veya Uveymir hakkında nazil olduğuna dair haberleri verdikten sonra Suyûtî der ki:
"İmamlar bu âyet-i kerimenin Hilâl ibn Ümeyye hakkında mı yoksa Uveymir hakkında mı nazil olduğu konusunda hemfikir değillerdir. Kimisi Hilâl hakkında nazil olduğuna dair rivayetleri tercih ederken kimisi de Uveymir hakkında nazil olduğunu ifade eden rivayeti tercih etmişlerdir. Meselâ Taberî âyet-i kerimenin, karısına Şerîk ibn Sehmâ ile zina isnadında bulunan Uveymir hakkında nazil olduğuna dair rivayeti tercih etmektedir.[38] İki rivayet arasını cem sadedinde olmak üzere bu duruma ilk düşenin Hilâl olduğu, Uveymir'in de başına aynı fitnenin âyet-i kerime nazil olmadan hemen önce geldiği ve dolayısıyla âyet-i kerimenin her ikisinin durumu hakkında nazil olduğunu söyleyenler de vardır.

Nevevî bu görüşe meyletmiş Hatîb de ona tabi olmuştur. İbn Hacer de benzer görüşte olup şöyle der:
"Muhtemeldir ki âyet-i kerime Hilâl ibn Ümeyye'nin başına gelen olay üzerine inmiş. Daha sonra aynı felâket Uveymir'in de başına gelmiş ve âyet-i kerimenin nüzulünden veya Hilâl'in başına gelenden haberi olmıyan Uveymir Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek durumu hakkında ondan fetva istemiş; Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de kendisine daha önce Hilâl hakkında inen âyet-i kerimeyi okumuştur. Kurtubî ise âyet-i kerimenin biri Hilâl olayında, diğeri de Uveymir olayı hakkında iki kere indirilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur. İbn Hacer de âyet-i kerimenin birden çok sebep üzerine nazil olmasını da caiz görmektedir."[39]
İbn Hacer "Fethu'1-Bâri" adlı eserinde der ki:
"Hilâl Kıssasında ravi "Cibril indi" dediği halde, Uveymir kıssasında, "Allah senin ve eşin hakkında (âyetler) inzal buyurdu." demiştir ki, "Allah senin hakkında âyetler inzal buyurdu." sözünü "Allah, âyetleri senin başına gelenin aynısı başına gelen kimse hakkında inzal buyurdu." şeklinde tevil etmek mümkündür, İbn es-Sabbağ da "eş- Şamil" adlı eserinde böyle bir tevili benimsemiştir."[40]
Kurtubî diyor ki:
"Meşhur olan rivayet Hilâl'in olayının daha önce olduğu ve bu olayın ayetin nüzul sebebi olduğu şeklindedir. Bir başka görüşe göre, Uveymir b. Eşkar'ın olayı daha önce meydana gelmişti. Bu sahih, meşhur bir hadis olup hadis imamları bunu rivayet etmişlerdi."
Süheyli de: "Bu sahihtir." demiştir.
Kelbî diyor ki:
"Daha açık olan husus Uveymir el-Aclâni ile hanımı arasında lian yaptığı şeklindeki rivayetlerin çokluğu sebebiyle, hanımının yanında Şerik'i gören Uveymir el-Aclanî idi."
Önemli olan bütün rivayetlerin şu üç noktada birleşmesidir:
Birincisi: Lian ayetleri namuslu kadınlara iftira etmek hakkındaki ayetten bir müddet sonra ve o ayetten ayrı olarak nazil olmuştur.
İkincisi: Müminler lian ayetlerinin inmesinden önce *"Namuslu kadınlara zina ithamında bulunanlar..."* ayetinden hem hanımı hem de yabancı kadınları söz konusu ettiğini anlıyorlardı.
Üçüncüsü: Bu ayet kocaya bir hafifletme olmak üzere nazil olmuştur."[41]
13- Bu arada Suyûtî, el-Bezzâr'ın Huzeyfe'den rivayetle tahric ettiği bütün bunlardan farklı ve garip bir rivayete daha yer verir. Bu haberde Huzeyfe şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gün Hz. Ebu Bekr'e:
"Ümmü Rûmân'la birlikte bir adam görsen ne yapardın?" diye sormuş, Ebu Bekr:
"Elbette ona bir kötülük yapardım." diye cevap vermiş. Bu sefer Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer'e dönüp:
"Ya sen ey Ömer?" diye ona sormuş. Hz. Ömer:
"Allah en âciz olana lanet etsin, elbette o habistir." diye cevaplamış da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[42]
14- Abdullah b. Ömer diyor ki:
"Rasulullah'ın zamanında bir adam, karısını zina etmekle suçladı ve çocuğun, kendisinden olduğunu kabul etmedi. Bunun üzerine Rasulullah, Allah Teala'nın buyurduğu gibi, aralarında "Mülaane" yapılmasını emretti. Çocuğun kadına teslim edilmesine, Mülaane yapan karı ile kocanın da boşanmalarına karar verdi."[43]
15- Bütün bu rivayetlerden sonra Liân'a esas olan bu âyet-i kerimelerin nüzul vakti olarak Kurtubî, Hicretin dokuzuncu senesi Şaban ayında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tebük'ten dönüşünden sonrasını göstermektedir.[44]

11. O uydurma haberi (iftirayı) getirenler içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir şer sanmayın. Tam tersine o sizin için bir hayırdır. Onlardan herkese kazandığı günah vardır. Onlardan günahın büyüğünü işleyen o adam yok mu; işte onadır azâb-ı azîm.
12. Onu işittiğiniz vakit mü'min erkeklerle mü'min kadınların kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunup "Bu, apaçık bir iftiradır." demeleri gerekmez miydi?
13. Buna karşı dört şahit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki onlar şahidler getiremediler o halde onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir.
14. Dünya ve âhirette Allah'ın lûtfu ve rahmeti üzerinize olmasaydı, içine daldığınız o sözlerden dolayı herhalde size çok büyük bir azâb dokunurdu
15. Onu dilinize dolamıştınız ve bilmediğiniz şeyleri ağzınıza alıyordunuz. Onu önemsiz sanıyordunuz ama o, Allah katında çok büyüktür.
16. Onu duyduğunuz zaman "Bunu söylememiz bize yakışmaz. Hâşâ bu büyük bir iftiradır." demeniz gerekmez miydi?
17. Eğer mü'minler idiyseniz buna benzer bir şeye bir daha dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor.
18. Ve Allah size âyetlerini açıkça bildiriyor. Allah Alîm'dir, Hakîm'dır.
19. O mü'minler arasında kötülüğün ve hayâsızlığın yayılmasını arzu edenler var ya; işte onlara, dünyada ve âhirette çok elem verici bir azâb var. Ve Allah bilir, siz ise bilmezsiniz.
20. Ya Allah'ın, üzerinizdeki lûtfu ve rahmeti olmasaydı haliniz nice olurdu? Ve Allah, gerçekten Rauf'tur, Rahîm'dir.
21. Ey o iman etmiş olanlar, şeytanın adımlarına tabi olmayın. Kim, şeytanın adımlarına tabi olursa (bilsin ki) şeytan, hayâsızlığı, ahlâksızlığı ve münkeri emreder. Şayet Allah'ın, üzerinizdeki lûtfu ve rahmeti olmasaydı hiçbiriniz ebediyyen temize çıkamazdı. Ancak Allah, dilediğini temize çıkarır ve Allah Semî'dir, Alîm'dır.
22. Sizden faziletli ve varlıklı olanlar yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler, affetsinler, geçiversinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir.
23. İffetli, evli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara (zina) iftirası atanlar var ya; işte onlar dünyada da, âhirette de lanetlenmişlerdir. Ve onlar için çok büyük bir azâb vardır.
24. O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları yapmış oldukları şeylere şahidlik edeceklerdir.
25. O gün Allah onlara hak olan cezalarını verecektir. Hiç şüphesiz onlar da Allah'ın apaçık hakkın ta kendisi olduğunu bileceklerdir.
26. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara yakışırlar.

Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar, ve onlar için mağfiret, bir de cömertçe verilmiş bir rızık vardır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu Nûr Sûresinden 16 âyetin (11-26. âyetler) nüzulüne sebep olan İfk Hadisesi en geniş şekliyle bizzat Hz. Aişe'den rivayetle İbn Hişâm'ın Sîre'sinde hicretin altıncı senesi olayları cümlesinden olarak ve Mustalik Oğulları gazvesi sırasında meydana gelen olaylar arasında anlatılmaktadır. Hz. Aişe şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir sefere çıkmak istediğinde kendisiyle birlikte çıkacak hanımını tesbit etmek üzere hanımları arasında kur'a çekerdi. O, Mustalik oğulları gazvesine çıkacağında hanımları arasında çekilen kur'a bana çıktı ve Rasûl-i Ekrem bu sefere beni götürdü.
O zamanda kadınlar az yemek yerler, et tutmazlar (fazla şişmanlamazlar) ve ağır olmazlardı. Yola çıkmak üzere devem hazırlanınca ben de hevdece girer otururum, sonra birileri gelir hevdeci altından tutar kaldırır, devenin sırtına yükler, iplerini bağlarlar, sonra da devenin başından çekerek beni yola çıkarırlardı.
Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bu seferini bitirip dönerken Medine yakınlarında bir yerde konakladık ve gecenin bir kısmını orada geçirdik. Gecenin bir vaktinde yola çıkma emri verildi ve insanlar yola koyuldular. Bu arada ben bir ihtiyacım için hevdecimden çıkmış, devenin yanından ayrılmıştım. Boynumda cez'-i zafâr taşından bir kolye (gerdanlık) vardı. İşimi bitirdiğimde ben bilmezden (haberim olmadan) meğer o gerdanlık çözülmüş ve boynumdan düşmüş. Binitimin yanına gelince boynumu yokladım; baktım ki gerdanlığım yok. O sırada insanlar yola çıkmaya başladılar. Ben ise ihtiyacımı giderdiğim yere gittim ve orada düşmüş olan gerdanlığımı buldum. Benim yokluğumda benim hevdecimi deveme yükleyen ve devemi sürüp götüren insanlar gelmişler; devemi yola hazırlamışlar, daha önceden yaptığım gibi beni hevdecin içinde zannederek hevdeci almışlar, deveye yüklemişler, benim hevdecde olup olmadığım hususunda hiç şüpheye düşmemişler, devenin başından tutup yola çıkmışlar.
Ben, gerdanlığımı bulup da konaklama yerine geldiğimde bir de baktım in cin top atıyor, orada kimse kalmamış, herkes gitmiş. Cilbâbıma sarındım ve oracıkta kıvrılıp yattım. Biliyordum ki beni arayıp bulamadıklarında mutlaka buraya bana dönülecek.
Allah'a yemin olsun, ben orada kıvrılıp yatmış haldeyken birden bana Safvân ibn el-Muattal es-Sulemî uğradı. Bir ihtiyacı sebebiyle ordudan arkada kalmış, insanlarla beraber o konaklama yerinde gecelememiş. Benim karaltımı görmüş, gelmiş, başucumda durmuş. Safvân daha önce beni, kadınların örtünme emri gelmezden önce gördüğü için şimdi de görünce tanımış.
"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn, bu Rasûlullah (s.a.v.)'ın hanımı!" demiş, ben elbisemde sarılı bir haldeyim, o bana:
"Allah sana merhamet etsin, seni böyle ordudan arkada bırakan nedir?" diye sordu, ben cevap vermedim, onunla konuşmadım. Sonra deveyi bana yaklaştırdı, bana:
"Bin." dedi, kendisi de geride durdu. Ben deveye bindim, devenin yularını aldı ve orduya yetişmek üzere hızla yola koyuldu. Sabaha kadar biz orduya yetişemedik, insanlar da sabaha kadar benim yokluğumun farkına varmamışlar. Sabah olunca yeniden konaklamışlar ve işte o sırada benim devemi güderek yürüten benim yokluğumun farkına varmış; bunun üzerine ifk ehli benim hakkımda söylediklerini söylemişler, ordu dalgalanmış. Allah'a yemin ederim benim bunların hiçbirinden haberim yok.
Sonra Medine'ye geldik ve çok geçmeden ben şiddetli bir hastalığa yakalandım. O ana kadar bana bu hadise hakkında söylenenlerden hiçbir şey ulaşmadı ama Rasûlullah (s.a.v.)'a ve ana-babama ulaşmış. Onlar da ne az, ne çok bana bunlardan hiçbir şey söylemediler. Şu kadar var ki o zamana kadar Rasûlullah (s.a.v.)'tan görmekte olduğum bana karşı bazı yumuşak muameleyi pek görmez olmuştum. Daha önce ben hastalanınca bana acır ve yumuşak davranırdı. Bu hastalığımda ise bunu görmedim ve bunu ona yakıştıramadım. Sadece yanıma girdiğinde hastalığımda bana bakan annem Ümmü Rûmân olur, bana: *"Nasılsın?"* der, başka bir şey söylemez, başka bir şey konuşmazdı.
Rasûlullah (s.a.v.)'ın bana olan bu soğukluğunu görünce kırıldım ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, bana izin versen de anneme gitsem, annem orada benim hastalığımla ilgilense, bakımımı yapsa." dedim,
"Benim için sakıncası yok." buyurdu. Yine olanların hiçbirinden haberim yok halde annemin evine geçtim. Nihayet 20 küsur gün sonra bu hastalığım geçti. Biz araplar, acemler gibi evlerimizde helalar yapmaz, abdest bozmak üzere şehir dışına açık araziye çıkardık. Abdest bozma ihtiyaçlarını görmek üzere kadınlar her gece Medine dışına çıkarlardı. Bir gece abdest bozma ihtiyacım için dışarı çıktığımda yanımda Ebu Ruhm ibnu'l Muttalib kızı Ümmü Mıstah da vardı ki bu Ümmü Mıstah'ın annesi de Ebu Bekr es-Sıddîk'in teyzesi, Sahr ibn Amir'in kızıydı. Benimle birlikte yürürken ayağı üzerindeki örtüye dolaşıp tökezledi ve:
"Kahrolası Mıstah!" dedi. Mıstah, oğlunun lakabı olup asıl adı Avf idi. Ben:
"Allah'a yemin olsun ki Bedr'de bulunmuş muhacirlerden bir adam hakkında kötü söyledin." dedim.
"Ey Ebu Bekr'in kızı, haber sana ulaşmadı mı?" dedi. Ben:
"Ne haberi, hangi haber?" diye sordum. Bunun üzerine İfk ehlinin söylemiş olduklarını bana haber verdi. Ben:
"Öyle mi oldu?" dedim,
"Evet, Allah'a yemin ederim, böylece oldu." dedi. Ben kendimde ihtiyacımı giderecek gücü göremiyerek geri döndüm. Allah'a yemin ederim o kadar ağlamaya devam ettim ki ağlama ciğerlerimi parçalıyacak sandım. Anneme:
"Allah seni bağışlasın, insanlar bu konuştuklarını konuştular da sen bana bunlardan hiçbirini anlatmıyorsun!" dedim. O:
"Kızcağızım, kendini bu kadar hırpalama, durumunu daha da ağırlaştırma. Allah'a yemin olsun, senin gibi güzel bir kadın olur, onun kumaları olursa elbette gerek kumaları ve gerekse insanlar onun hakkında sözü çoğaltırlar." dedi.
Bu arada Rasûlullah (s.a.v.) bir gün kalkmış, Allah'a hamdü senadan sonra insanlara hitaben:
"Ey insanlar bir takım insanlar ailem hakkında beni üzüyor ve onlar hakkında gerçek olmıyan şeyler söylüyorlar. Ben, ailemden hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Bu sözleri öyle bir adam hakkında söylüyorlar ki vallahi onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Benim evlerimden hangi bir eve girmişse ancak benimle birlikte girmiştir." buyurmuş; benim bundan da haberim yoktu.
Bu konuda günahın büyüğü Hazrec'den bir takım adamlar içinde Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'de idi. Onlarla birlikte Mıstah ve Cahş kızı Hamne de varmış. Hamne'nin konuşma sebebine gelince; onun kız kardeşi Cahş kızı Zeyneb Rasûlullah (s.a.v.)'ın hanımlarından olup Efendimiz'in hanımlarından mertebe itibariyle bana eşit olan ondan başkası yoktu. Zeyneb'e gelince Allah onun dinini korumuş ve benim hakkımda hayırdan başka bir şey söylememiş. Hamne ise Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'den çıkan o sözleri almış; kızkardeşi lehine benim aleyhime olsun diye yaymış ve böylece mutsuzlardan olmuş.
Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yukardaki sözleri üzerine Üseyd ibn Hudayr:
"Ey Allah'ın elçisi, bu sözleri söyleyenler eğer Evs'den iseler biz senin yerine onların hakkından geliriz. Ama eğer Hazrec'den iseler onlar hakkında ne emredersen emret. Vallahi bu sözleri söyleyenler boyunları vurulmayı haketmişlerdir." demiş. Bunun üzerine daha önceden salih

bir insan olarak bilinen (görülen) Sa'd ibn Ubâde kalkmış:
"Allah'a yemin olsun, yalan söyledin, (Hazrec'den iseler) boyunlarını vurmayız. Allah'a yemin olsun sen bu sözünü, bu sözleri söyleyenlerin Hazrec'den olduklarını bilerek söyledin. Eğer bilseydin ki senin kavminden (yani Evs'ten)dirler elbette böyle söylemezdin." demiş. Üseyd:
"Allah'a yemin olsun sen yalan söyledin. Fakat sen bir münafıksın ve münafıkları koruyorsun." demiş. İnsanlar birbirleri üzerine yürümüş ve az daha bu iki kabile arasında iş kötüye varıyormuş. Rasûlullah (s.a.v.) minberden inmiş ve benim yanıma girmiş.
Yine bu arada Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Ali ibn Ebî Tâlib ve Üsâme ibn Zeyd'i çağırıp onlarla istişare etmiş. Üsâme beni hayırla yadedip övmüş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, ehlindir ve onlardan hayırdan başka bir şey bilmiyoruz. Bu söylenenler yalan ve bâtıldır." demiş. Ali ise:
"Ey Allah'ın elçisi, kadın çok (senin için eş olacak kadın mı yok). Sen, onun yerine başka bir kadın alabilirsin. Cariyesine sorarsan sana doğrusunu haber verecektir." demiş. Rasûlullah (s.a.v.), olayı sormak üzere Berîre'yi çağırdığında Ali ibn Tâlib ona kalkmış ve şiddetli bir şekilde dövmüş, sonra da:
"Allah'ın Rasûlü'ne doğruyu söyle." demiş. Berîre:
"Allah'a yemin ederim ki onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Aişe'yi ayıpladığım bir tek huyu var ki o da şudur: Ben hamur yoğurur ve onu muhafaza etmesini isterdim. Hamuru beklerken uyuyakalır da bir kedi gelir o hamuru yer, onun hiç haberi olmazdı." demiş.
Hz. Aişe anlatmaya şöyle devam eder:
Sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) yanıma girdi. Yanımda anam, babam ve ensardan bir kadın vardı. Ben ağlıyordum. ensardan olan o kadın da ağlıyordu. Allah'ın Rasûlü oturdu, Allah'a hamdü sena ettikten sonra:
"Ey Aişe, insanların sözlerinden sana ulaşmış olanlar oldu (insanlar senin hakkında konuşmakta oldukları sözleri konuştular). Allah'tan kork; eğer insanların söylediklerinden bir günahı işlemişsen Allah'a tevbe et. Muhakkak ki Allah, kullarından tevbeyi kabul eder." buyurdu.
Allah'a yemin ederim ki O, bana bunları söyleyince gözlerimdeki yaş kesildi ve ondan bir şey hissetmez oldum; babamın ve anamın Rasûlullah'a cevap vermelerini bekledim, ama onlar konuşmadılar. Vallahi ben kendimi hakir görüyor, kendimi, hakkında mescidde okunan ve kendisiyle namaz kılınan Kur'ân (âyetleri) inecek kadar önemli görmüyordum. Fakat umuyordum ki Allah, Rasûlü'ne rüyasında benim hakkımda söylenenlerin yalan olduğunu, benim suçsuz olduğumu gösterir veya ona bir haber verir. Ama hakkımda Kur'ân inmesi; işte ben kendimi bundan hakir görüyordum. Babamın ve anamın konuşmadıklarını görünce onlara:
"Allah'ın Rasûlü'ne cevap vermiyecek misiniz?" dedim, onlar:
"Vallahi ona ne cevap vereceğimizi bilmiyoruz." dediler. Ben:
"Vallahi, Ebu Bekr ailesinin şu başına gelenler başka hiçbir ailenin başına gelmemiştir." dedim ve onların benim hakkımda konuşmamaları üzerine yeniden gözümden yaşlar akmaya başladı, ağladım, sonra:
"Vallahi, benim hakkımda söylenenlerden Allah'a asla tevbe etmiyeceğim. Vallahi, ben biliyorum ki insanların söylediklerini ikrar edecek olsam, Allah'a yemin ederim ki Allah benim ondan uzak ve berî olduğumu, suçsuz olduğumu bilmektedir, ben, olmayan bir şey söylemiş olacağım. Ama söylediklerini inkâr edecek olsam siz bu sözümde beni doğrulamıyacaksınız. Sonra Yakub'un adını hatırlamıya çalıştım, hatırlıyamadım da
"Fakat Yûsuf'un babasının söylediği gibi söyleyeceğim: Bana bir sabr-ı cemîl gerektir. Sizin nitelemekte olduklarınıza karşı bana yardımcı olacak Allah'tır." dedim.
Allah'a yemin ederim, Rasûlullah oturduğu yerden ayrılmamıştı ki onu, Allah'tan vahy gelirken kaplıyan hal kapladı, elbisesine büründü, başının altına deriden bir yastık konuldu. Onun bu halini görünce vallahi ne korktum, ne aldırdım, anladım ki ben suçsuzum ve Allah bana asla zulmedecek değildir. Babama ve anama gelince, Rasûlullah'tan vahy inme hali kalktığında, insanların söylediklerinin gerçek olduğu Allah'tan da gelecek korkusuyla o anda öleceklerini sandım.
Sonra Rasûlullah'tan vahy inme hali kalkıp açıldı ve oturdu. Soğuk bir gün olmasına rağmen inci daneleri gibi terler akıyordu. Alnından akan terleri silmeye başladı ve şöyle buyurdu:
"Müjdeler olsun ey Aişe, Allah, suçsuzluğunu indirdi." Ben:
"Allah'a hamdolsun." dedim.
Sonra Rasûlullah (s.a.v.) insanlara çıktı, onlara hitabetti, onlara bu konuda Kur'ân'dan inenleri okudu. Sonra benim hakkımdaki iddiaları açık olarak konuşan Abdullah İbn Übeyy[45], Mıstah ibn Üsâse, Hassan ibn Sabit ve Hamne bint Cahş'a hadd-i kazf uygulanmasını emretti ve onlara hadd-i kazf uygulandı.
Aişe der ki: İfk ehli (bana o iftirayı atanlar hakkında Allah Tealâ şunları indirdi:
"O uydurma haberi (iftirayı) getirenler içinizden bir zümredir. Onu sizin için bir şer sanmayın. Tam tersine o sizin için bir hayırdır. Onlardan herkese kazandığı günah vardır. Onlardan günahın büyüğünü işleyen o adam yok mu; İşte Onadır azâb-ı azîm..."[46]
2- Hadise Buhârî tarafından da önemine uygun olarak detaylı bir şekilde "Urve ibnu'z-Zubeyr, Saîd ibnu'l-Museyyeb, Alkame ibn Vakkâs ve Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe'den, bunların hepsi birden Aişe'den" şeklinde bir isnadla verilmektedir. Ayrıntılarda bir takım farklar ihtiva ettiği ve bu ayrıntılardan hareketle belki de fakîhler çok farklı bir takım hükümlere ulaşabileceği için hadisenin Buhârî'de anlatılan şeklini de buraya almayı uygun görüyoruz:
Hz. Aişe anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir sefere çıkacağında hanımları arasında kur'a çeker, kur'a hangisine çıkarsa Rasûlullah (s.a.v.) ile sefere o hanımı çıkardı. Çıktığı bir gazvede (Mustalık oğulları gazvesidir) yine hanımları arasında kur'a çekmiş ve kur'ada benim ismim çokmüştı. Bu sefer, hicab (örtünme) âyeti indikten sonra idi ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile bu sefere ben çıktım. Ben, yolculuk sırasında hevdecimde taşınıyor ve konaklama yerlerinde hevdecin içinde indiriliyor, hevdec içinde konaklıyordum. Sefer bu şekilde devam etti, Rasûlullah bu seferini bitirip dönerken dönüş yolunda Medine'ye yaklaşmıştık. Bir gece konaklama yerinden hareket haberi verildi. Hareket haberi verildiği sırada ben kalktım, abdest bozmak üzere yürüdüm, orduyu geçtim, ihtiyacımı giderip binitimin yanına geldiğimde şöyle bir göğsümü yokladım ki cez'-i zıfâr taşından gerdanlığım kopmuş, düşmüş. (Herhalde abdest bozmaktan gelirken yolda düşmüş olmalı diye) döndüm ve gerdanlığımı aradım. Bu arama beni orada hapsetti. Bu arada beni hevdecim içinde deveye yükleten grup gelmiş, beni, içinde zannederek hevdeci yüklenmiş ve üzerinde yolculuk yaptığım devenin üzerine yerleştirmişler. O zamanda kadınlar hafif olurlar, çok etli butlu olmazlar, az yemek yerlerdi. Dolayısıyla hevdeci yüklenip devenin üzerine kaldırıp yerleştirenler hevdecin hafif olmasını garip karşılamamışlar. Ben de zaten yaşı küçük bir

kız idim. Hevdeci deveye yükledikten sonra kaldırmışlar ve yürütüp gitmişler.
Ordu yolda epeyce ilerledikten sonra ben gerdanlığımı bulmuş olarak ordugâha döndüğümde ortalıkta kimse yoktu, in cin top oynuyordu. Yerimi değiştirmedim (başka bir yere gitmedim, yola çıkmadım, o konak yerindeki yerimde kaldım); nasıl olsa yokluğumun farkına varır ve bana geri dönerler diye düşündüm (zannettim). Bulunduğum yerde otururken gözlerim bana galebe çalmış ve uyumuşum.
Safvân ibnu'l-Muattal es-Sulemî ez-Zekvânî ordunun artçısı imiş. Sabahleyin benim bulunduğum yere gelince uyuyan bir insanın karaltısını görmüş, görünce de beni tanımış. Çünkü örtünme âyeti gelmezden önce beni görmüş imiş. Onun "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" demesiyle uyandım. Beni tanıdığında hemen cilbâbımla yüzümü örttüm. Allah'a yemin olsun ki bir kelime konuşmadık ve onun innâ lillâh... sözünden başka ondan bir kelime olsun işitmedim. Eğildi, devesini ıhtırdı ve onun ön ayağına bastı, ben de kalkıp onun devesine bindim. Benim üzerinde olduğum deveyi güderek yola çıktı ve nihayet öğle sıralarında konaklamış olan orduya yetiştik."
Aişe anlatmaya şöyle devam eder:
"İşte bu hadise üzerine (bana iftira atmak suretiyle) helak olanlar helak oldular. İftiranın büyüğünü atan da Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl olmuş.
Urve der ki:
"Bana haber verildiğine göre bu iftira sözü onun yanında konuşulup yayılmış, o da bunu ikrarla dinler ve başkalarına ulaştırırmış."
Yine Urve der ki:
"İfk (iftira) ehlinden başka insanlar içinde sadece Hassan ibn Sabit, Mistah ibn Üsâse ve Hamne bint Cahş'ın isimleri verilmişti. Ama Allah Tealâ'nın âyet-i kerimede açıkça belirttiği üzere onlar bir grup, bir zümre idiler ve onlar içinde bu iftiranın büyüğünü yapanın da Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl olduğu söylenir."
Aişe der ki:
"Medine'ye geldik ve ben oraya geldiğimizde bir ay hastalandım. Bu sırada insanlar ifk ehlinin ürettiği sözlere dalmışlar ve ben bunlardan hiçbirini hissetmemişim. Yalnız beni kuşkulandıran bir şey vardı ki o hastalığım sırasında, daha önceki hastalıklarımda Rasûlullah'tan görmüş olduğum lûtfu ve yumuşaklığı O'ndan görmüyordum. Sadece yanıma giriyor; selâm veriyor, *"Nasılsınız?"* diye soruyor, sonra da tekrar çıkıp gidiyordu. Evet bu beni biraz şüphelendiriyordu ama bir kötülük sezmiyordum.
Nihayet nekahet döneminde bir gün dışarı çıkmıştım. Mistah'ın annesi ile birlikte Menâsı' tarafına çıkmıştık. Abdest bozmaya o tarafa ve geceden geceye çıkardık. Bu, evlerimizin yakınlarında tuvaletler edinmemizden önceydi. Biz arapların ilk durumları açık arazide abdest bozmaktı. Evlerimizin yakınında tuvalet edinmek bize eziyet verir, kokusundan rahatsız olurduk.
Ben ve Mistah'ın annesi birlikte çıktık. O, Ebu Ruhm ibnu'l-Muttalib'in kızıydı. Annesi de Sahr ibn Amir'in kızı olup Hz. Ebu Bekr'in teyzesi oluyordu. Oğlu da Mistah ibn Üsâse ibn Abbâd ibnu'l-Muttalib idi.
Abdest bozma işimizi bitirmiş evime yönelmişken Mistah'ın annesinin ayağı örtüsüne takılarak tökezledi ve:
"Kahrolası Mistah!" dedi. Ben:
"Ne kötü söyledin, Bedr'de bulunmuş birisine mi sövüyorsun?" dedim.
"Kızcağızım, onun ne dediğini işitmedin mi?" dedi. Ben:
"Ne demiş?" diye sordum; ifk ehlinin söylemiş olduklarını bana haber verdi. Bunu duyunca hastalığım bir kat daha arttı.
Evime döndüğümde Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) yanıma girdi, bana selâm verdi,
"*Nasılsınız?"* dedi. Ben:
"Ana-babama gitmeme izin verir misin?" dedim. Haber hakkında kesin bilgiyi o ikisinden almak istiyordum. Rasûlullah onlara gitmeme izin verdi, gittim ve anama:
"Anacığım, insanlar benim hakkımda neler konuşuyorlar?" diye sordum.
"Kızcağızım, mes'eleyi kendi kendine büyütme. Hangi güzel kadın kendisini seven bir kocanın yanında olsa, onun da kumaları bulunsa onun hakkında çok söz söylememeleri hemen hemen hiç olmaz." dedi. Ben:
"Sübhanallah, bunu insanlar da mı konuşuyor?" deyip o gece sabaha kadar ağladım, gözüme bir an bile uyku girmedi, ağlıyarak sabahladım.
Vahyin gelmesi gecikince Rasûlullah Ali ibn Ebî Tâlib ve Üsâme ibn Zeyd'i çağırıp onlara sormuş ve ailesinden (yani benden) ayrılma konusunu kendileriyle istişare etmiş. Üsâme, ancak ailesinin (yani benim) suçsuzluğunu ve Rasûlullah'ın ailesi hakkındaki hayır duyguları bildiğine işaretle
"Senin ehlin, ailendir ve biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz." demiş. Ali ise:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah, senin üzerine bu işi (evlenme ve boşanmayı) daraltmamıştır, onun (Aişe'nin) dışında pek çok kadın var. Eğer cariyesine soracak olursan sana doğru haberi verir." demiş. Rasûlullah (s.a.v.), Berîre'yi çağırmış ve ona:
"Ey Berîre, (Aişe'den) seni şüphelendirecek herhangi bir şey gördün mü?" diye sormuş. Berîre O'na:
"Seni hak ile gönderene yemin ederim, onda, onu ayıplıyacağım hiç bir şey (durum) görmedim. Şu kadar var ki o, yaşı küçük bir kızdır; (beklemesi ve muhafaza etmesi için yanına konan) ailesinin hamuru yanında uyuyakalır da evcil hayvanlardan birisi gelir hamuru yer (haberi bile olmaz)." diye cevap vermiş.
Aynı gün Hz. Peygamber (s.a.v.) kalkmış, minberde Abdullah ibn Übeyy'in mazeretini kaldırmak (yaptığı bu iftiradan dolayı ona bir karşılık verirse kendisinin mazur görülmesini) istemiş ve şöyle buyurmuş:
"Ey müslümanlar topluluğu, kim beni ailem hakkında eziyeti bana ulaşmış olan şu adama yaptığının karşılığını verirsem mazur görür? Şu adama karşı bana kim yardımcı olur? Allah'a yemin olsun ki ben, ailem hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Onunla birlikte bir adamı zikrediyorlar ki onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Ailemin yanına da ancak benimle birlikte girerdi."
Abdü'l-Eşhel oğulları kardeşi Sa'd ibn Muâz kalkmış ve:
"Ben, ey Allah'ın elçisi, ben, seni o adamdan kurtarırım. Eğer o kişi Evs'den ise boynunu vururum. Yo eğer kardeşlerimiz Hazrec'den ise sen emredersin, emrini yerine getiririz." demiş. Hazrec'den birisi kalkmış ki o, Hassân'ın annesi, onun amcası kızı imiş. O, Hazrec'in efendisi olan Sa'd ibn Ubâde imiş. Daha önceleri salih bir insan iken bu sefer kabile hamiyyeti onu Sa'd ibn Muâz'a şöyle demeye itmiş:
"Allah'a yemin ederim ki yalan söyledin; onu öldürmeyeceksin, zaten öldüremezsin de. Senin kabilenin insanlarından olsaydı öldürülmesini de istemezdin."
Bunun üzerine Sa'd ibn Muâz'm amcası oğlu olan Üseyd ibn Hudayr kalkmış ve Sa'd ibn Ubâde'ye:
"Yalan söyledin; Allah'a yemin ederim ki biz onu (Rasûlullah'a eziyyeti ulaşan o adamı) öldürürüz. Sen de bir münafıksın ve münafıkları koruyorsun." demiş. İki kabile de, Evs ve Hazrec kalkışmışlar ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) minberde dikilirken dövüşmeye, vuruşmaya

yeltenmişler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onları teskin etmeye başlamış ve susmuşlar, Rasûl-i Ekrem de susmuş.
Aişe der ki:
"O gün bütün gün ağladım, gözüm yaşı kesilmedi ve gözüme uyku girmedi. O kadar ağladım ki ağlamaktan ciğerlerim parçalanacak sandım. Anam babam yanımda oturur ve ben ağlarken ensardan bir kadın yanımıza girmek için izin istedi, girmesine izin verdim, oturup o da benimle birlikte ağlamaya başladı. Biz bu halde iken (İkindi namazını kıldıktan sonra)[47] Rasûlullah (s.a.v.) yanımıza girdi, selâm verdi, sonra oturdu. Bu söylenenler söylendiğinden beri yanımda oturmamış, bir ay geçmesine rağmen benim durumum hakkında ona bir vahy de gelmemişti.
Rasûlullah (s.a.v.) oturduğu zaman şehadet getirdi, (Allah'a hamdü senada bulundu)[48] sonra şöyle buyurdu:
"Ey Aişe, senin hakkında bana şöyle şöyle (bir söz) ulaştı. Eğer suçsuz isen mutlaka Allah seni tebrie edecek suçsuzluğunu bildirecektir. Ama şayet bir günah işlemişsen Allah'a tevbe istiğfarda bulun. Muhakkak ki kul günahını itirafla tevbe ettiği zaman Allah onun tevbesini kabul buyurur." (Ben kapının yanında oturmakta olan ensarî kadına işaretle:
"Bunları zikrederken şu kadından utanmıyor musun?" dedim.[49]
Rasûlullah (s.a.v.) sözünü bitirdiğinde gözyaşım kesildi, artık ondan bir damla bile hissetmiyordum. Babama:
"Rasûlullah'a benim yerime sen cevap ver." dedim. Babam:
"Vallahi, Allah'ın elçisine ne diyeceğimi bilmiyorum." dedi. Ben bu sefer anneme:
"Rasûlullah'ın söylediğine cevap ver." dedim. Annem de:
"Vallahi Allah'ın elçisine ne diyeceğimi bilmiyorum." dedi. Ben:
"Ben, yaşı küçük bir kızım, Kur'ân'dan çok fazla şey de okumadım. Ama ben, vallahi çok iyi bildim ki siz bu sözü işittiniz ve bu söz nefislerinizde yerleşti, onu doğru saydınız. Şimdi ben size: Ben muhakkak bu suçtan berîyim, suçsuzum, desem beni tasdik etmiyeceksiniz. Allah'ın, benim beri olduğumu bildiği bir şeyi itiraf etsem bunda beni tasdik edeceksiniz. Allah'a yemin olsun benim ve sizin için misal olarak *"Bana bir sabr-ı cemîl gerektir ve Allah, sizin nitelemekte olduklarınıza karşı bana yardımcı olacak olandır."* ***[50]*** dediği zamandaki Yûsuf'un babasından başkasını bulamıyorum." dedim ve dönüp yatağıma yattım.
Allah biliyor ki o zaman da ben suçsuzdum ve Allah mutlaka benim suçsuzluğumu ortaya koyacaktı. Fakat, Allah'a yemin ederim ki Allah'ın, benim hakkımda, benim bu durumum hakkında Kur'ân'da okunan bir vahy indireceğini de beklemiyordum. Kendi nefsimi Allah'ın, benim hakkımda böyle vahyle konuşmıyacağı kadar hakir ve küçük görüyordum. Belki Allah rüyasında Rasûlullah'a benim suçsuzluğumu gösterir diye düşünüyordum.
Allah'a yemin ederim, Rasûlullah yerinden kalkmadı, ailemizden kimse de dışarı çıkmadı, o anda Allah'ın Rasûlü'nü vahy inerkenki hal alıverdi. Kendisine inen sözün (vahyin) ağırlığından soğuk bir günde olmasına rağmen Rasûlullah'tan inci daneleri gibi terler dökülmeye başladı.
Bu hal Allah'ın Rasûlü'nden açılırken o gülümsüyordu. Konuştuğu ilk kelime
"Ey Aişe, Allah seni tebrie etti, suçsuzluğunu bildirdi." demek oldu. Annem:
"Kalk Rasûlullah'a (teşekkür et)." dedi. Ben:
"Hayır, vallahi ona kalkıp teşekkür edecek değilim. Ne ona, ne de size hamdederim. Ben, ancak benim suçsuzluğumu indiren Allah'a hamdederim. Siz, bu iftirayı işittiniz fakat onu inkâr etmediniz de değiştirmediniz de." dedim. İşte Allah Tealâ o anda: *"O uydurma haberi (iftirayı) getirenler içinizden bir zümredir..."* âyetinden başlamak üzere on âyet-i kerime indirdi.
Allah Tealâ, benim suçsuzluğuma dair bu âyet-i kerimeleri indirince, Ebu Bekr es-Sıddîk, daha önce akrabalığı ve fakirliği sebebiyle kendisine infakta bulunduğu Mistah ibn Üsâse hakkında:
"Allah'a yemin ederim ki, Aişe hakkında bu söylediklerinden sonra artık bir daha Mistah'a hiçbir şekilde hiçbir şeyle infakta bulunmıyacağım." dedi. İşte bunun üzerine de Allah Tealâ:
*"Ve Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir;"*e kadar olmak üzere: *"Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler..."* âyet-i kerimesini indirdi de Ebu Bekr es-Sıddîk:
"Evet, Allah'a yemin ederim ki Allah'ın bizi bağışlamasını ister ve severim." deyip daha önceden Mistah'a vermekte olduğu infaka yeniden döndü ve
"Vallahi, bu infakta bulunmayı ebediyyen bırakmıyacağım." dedi.
Aişe der ki:
"Rasûlullah (s.a.v.), benim durumumu Zeyneb bint Cahş'a da sormuş ve:
"Onun hakında ne biliyorsun, ya da ondan (şüpheleneceğin) bir şey gördün mü?" demiş, o:
"Ey Allah'ın elçisi, gözümü ve kulağımı (cehennem ateşinden) korurum. Vallahi onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum." diye cevap vermiş. Rasûlullah'ın eşlerinden o ancak beni müdafaa ile yüceltmiş. Allah onu takvası ile korumuş. Kızkardeşi Hamne ise (bu konuda) onunla mücadele etmeye başlamış ki o da (bana iftira atan ve bundan dolayı) helak olanlar içinde helak olup gitmişti."[51]
Bu hadis küçük farklarla diğer hadis mecmualarında da geniş olarak yer almaktadır.[52]
3- Bize Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mukri, ona Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Mukri, ona Ebû Ya'la, ona Ebu'r-Rabi' ez-Zehranî, ona Fuleyh b. Süleyman el-Medeni haber verdi. O Zühri'den, o Urve b. ez-Zübeyr'den, o Said b. el-Müseyyeb'den, o Alkame b. Vakkas'tan, o Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'den, o da hakkında iftiracıların dediklerini deyip Allah Teala'nın da kendisine o iftiralardan temize çıkarıldığında Nebi (s.a.v.)'nin zevcesi Aişe (r.a.)'den Zührî dedi ki:
"Bu muhaddislerin hepsi Aişe hadisinden bir bölümünü rivayet etmiştir. O muhaddislerin bir kısmı Aişe hadisini diğerlerinden daha iyi hıfz edip, daha sağlam hikâye etmiştir ve onların her birinden bana rivayet ettiği hadisi belledim. Rivayet ettikleri hadisin bazısı bazısına uygun düşmektedir. Bütün bu raviler Nebi (s.a.v.)'nin zevcesi olan Aişe (r.a.)'nin şöyle dediğini zikretmişlerdir;
"Rasulullah (s.a.v.), bir sefer, murad ettiğinde hanımları arasında kura çekerdi. Onlardan hangisinin kurası çıkarsa, kendisiyle beraber sefere götürürdü. Yine bir sefere çıkmak üzereyken, aramızda kura çekti ve kura bana tesadüf etti. Ben de Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte yola çıktım. Bu olay, tesettür âyeti nazil olduktan sonra vuku bulmuştur. Ben hevdecimin içerisinde taşınıyordum. Bu yolculukta Rasulullah (s.a.v.) varacağımız yere kondu. Nihayet Rasulullah (s.a.v.) bu seferini tamamlayıp, yola çıktığımda ve Medine'ye yaklaştığımızda, yolculuğa bir gece ara

verdi. Yola çıkmayı duyurunca, ben durdum ve yürüdüm. Öyle ki asker geçip gitti, İhtiyacımı gördüğümde, bineğime yöneldim. Elimi göğsüme dokundurdum. Bir de ne göreyim. Yemen boncuklarından dizili olan gerdanlığım kopmuştu. Derhal gerdanlığımı aradım. Onu aramam beni yolculuktan alıkoydu ve benimle yolculuk yapan kafile yönelip gitmişti. Hevdecimi, yüklenip inmiş olduğum deveme bağlamışlar ve benim içinde olduğumu sanmışlar. Zira kadınlar o vakit çok hafif idiler. Etli değillerdi. Onlann yemek olarak yedikleri sadece bir kahvaltıdan ibaretti. Topluluk kaldırıp deveye yüklendiklerinde hevdecin ağırlığını fark edememişlerdi. Ben genç yaşta bir kız çocuğu idim. Deveyi sevk edip gitmişler. Ben, ordunun gitmesinden sonra gerdanlığımı buldum ve onların konakladığı yere geldim. Fakat orada ne bir çağıran ne de bir cevap veren vardı. Bulunmuş olduğum yerde teyemmüm aldım. Zannetmiştim ki topluluk beni arayıp yanıma dönecekler.
Bulunduğum yerde otururken gözlerim ağırlaştı ve uyudum. Saffan b. Muattal es-Sülemî ez-Zehranî ordunun arkasından gelip, geriye kalanları topluyordu. Karanlıkta yürümüş ve benim bulunduğum yere gelmişti. Uyuyan bir insan karaltısı görmüştü. Yanıma geldi. Beni görünce tanıdı, Zira o, beni yüzümü örtmemden önce tanırdı. Beni tanıdığında, “İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciun” demesine uyandım ve derhal çarşafımla yüzümü kapattım. Vallahi ne o bana bir kelime konuştu, ne de ben ondan "İnnâ lillahi" demesinden başka bir kelime duydum. Nihayet devesini çöktürüp, ayağına basıp beni bindirdi. Böylece bindiğim deveyi yederek Nahr-i Zahira mevkiinde ikâmet etmek üzere konduktan sonra orduya geldik. Benim hakkımda (dedikodu yapmak suretiyle) helak olan oldu. Onların içinden günahının en büyüğünü yüklenen Abdullah b. Ubeyy b. Selûl oldu. Nihayet Medine'ye geldik ve Medine'ye ayak bastığımda bir ay kadar hastalandım. İnsanlar iftiracıların sözüne akın ediyorlardı, halbuki ben bunlardan hiçbir şey anlamıyordum. Rasulullah'tan şikayetçi olduğum zamanlarda gördüğüm iltifatı görememem rahatsızlığımı artırıyordu. O, sadece içeri girip selam veriyor, sonra da:
"Hastanız nasıl?" diyordu. İşte bu beni çok üzüyordu. Dönüp dolaşan şerri de fark edemiyordum. Nihayet iyileştikten sonra dışarı çıktım. Ümmü Mistah da benimle beraber çıktı. Beraber Menası denilen abdest mahalline gittik, Orası da halkın gördüğü bir yerdi. Bundan dolayı geceden geceye def-i hacete giderdik. Bu, evlerimizin yakınında tuvalet edinmemizden önceydi. Temizlik hususunda bizim işimiz Arablar'ın ilk adeti gibiydi. Biz, evlerimizin yanında tuvalet edinmekten hoşlanmazdık. Ben ve Ümmü Mistah beraberce gittik. -O Ebî Ruhm b. Abdu'l-Muttalib b. Abdi Menaf’in kızıdır. Anası da Ebû Bekr es-Sıddık (r.a.)'ın halası olan Sahr b. Amir'in kızıdır. Oğlu da Mistah b. Esase b. Abbad b. Muttalib'dir.-
Ben ve Ebû Ruhmen'in kızı işimizi bitirdikten sonra evime döndük. Ümm-ü Mistah bu arada çarşafına takılıp:
"Kahrolası Mistah" dedi. Bunun üzerine ben kendisine:
"Ne fena söyledin. Bedir Harbi'nde hazır bulunmuş birisine sövüyor musun?" dedim. O da:
"A tazecik. Onun dediğini duymadın mı?" dedi.
"Ben ne dedim ki?" dedim. Bunun üzerine Ümmü Mistah bana iftiracıların sözünü haber verdi. Bu yüzden hastalığım iyice arttı. Evime döndüm. Rasulullah (s.a.v.)"ın bana selam vermesinin ardından:
"Hastamız nasıl?" dediğinde ben:
"Ebeveynimin yanına gitmeye izin ver" dedim. Zira ben bu haberi ebeveynim tarafından yakînen öğrenmek istiyordum, Rasulullah (s.a.v.) da bana müsaade etti. Ben de ebeveynime gidip:
"Ey anneciğim bu insanlar neler konuşuyor?" dedim. Annem;
"Kızım kendini çok üzme. Vallahi bir adamın yanında, bir kadın bulunsun da, o kadının kumaları onun başına kakmasın. Bu pek nadirdir." Ben de:
"Subhanallah. Sen ne diyorsun, böyle olur mu? Ve bu haber Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştı mı?" dedim. Annem de:
"Evet" dedi, Bu yüzden o gece sabaha kadar ağladım. Öyle ki gözümde yaş kalmadı. Uyku sebebiyle de sürme çekemiyordum. Sonra ağlayarak sabahladım.
Rasulullah (s.a.v.) vahiy gecikince Ali b. Ebî Talib ve Üsame b. Zeyd'i çağırdı. Ailesinden ayrılması konusunu onlarla görüştü. Üsame b. Zeyd'e gelince o Rasulullah (s.a.v.)'a Aişe (r.a.)'nin suçsuz olduğuna dair malumatını arz etti. Ve Ehl-i Beyt'e dair kalbindeki sevgisini izhar etti ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, onlar senin ehlindir. Biz hayırdan başka hiçbir şey bilmiyoruz." Ali b. Ebî Talib ise şöyle dedi:
"Allah Teala sana hiç sıkıntı vermemiştir. Aişe'den başka kadınlar çoktur. Şayet cariyeye sorarsan sana doğruyu söyler." Rasulullah (s.a.v.) da Berire (yani cariye) yi çağırıp:
"Ey Berire, Aişe'den yana sana şüphe veren herhangi birşey gördün mü?" diye sordu. Berire de şöyle dedi;
"Seni hak peygamber gönderene yemin ederim ki şimdiye kadar o Aişe'ye yakıştıramadığım hiçbir şey görmemişimdir. Şu var ki o küçük yaşta bir kızcağızken uykuya dalar, evin hamurundan gafil olurdu da besili koyun gelip o hamuru yerdi." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) kalkıp minbere çıktı ve Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'un suçlamasını hatırlatıp şöyle buyurdu:
"Ey müslüman topluluk, Ailem hakkında eziyeti gelip beni bulan bir kimseden, kim benim intikamımı alır? Vallahi ben ailem hakkında hayırdan başka hiçbir şey bilmemişimdir. Ve bir kişiyi dillerine dolamışlar ki, onun hakkında da hayırdan başka hiçbir şey bilmemişimdir. Ve o kişi benim ailemin yanına bensiz asla girmemiştir."
Bunun üzerine Sa'd b. Muaz el-Ensarî ayağa kalkıp dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben seni ondan kurtarırım. O kişi Evs'ten olsa bile yine boynunu vururum. Eğer kardeşlerimiz olan Hazrec'den ise, bize emredersin biz de senin emrini derhal yerine getiririz." Bunun üzerine Hazrec'in büyüğü olan Sa'd b. Ubade -ki bu salih bir insandı. Lakin kavmiyetçiliği tutmuştu.- ayağa kalkıp Sa'd b. Muaz'a şöyle dedi;
"Sen yalan söyledin. Allah'a yemin olsun ki, ne onu öldürebilirsin, ne de onun öldürülmesine muktedir olabilirsin." Sa'd b. Muaz'ın amcasının oğlu olan Useyd b. Hudayr kalkıp Sa'd b, Ubade'ye şunları söyledi:
"Allah'a yemin olsun ki sen yalan söyledin. Elbette biz onu geberteceğiz. Şüphesiz ki sen münafıklar namına mücadele eden bir münafıksın." Bunun üzerine Evs ve Hazrec Kabileleri yerlerinden fırlayıp birbirlerine yürüdüler. Hatta savaşmaya bile niyetlendiler. Bu esnada Rasulullah (s.a.v.) da minber üzerindeydi. Onları durmadan yatıştırıyordu. Nihayet sükût ettiler. Rasulullah (s.a.v.) da sükût buyurdu.
Hz. Aişe konuya devamla diyordu ki:
"Ben, o gün göz yaşım kurumaksızın ve hiç uyumaksızın gün boyunca ağladım, Ebeveynim ağlamamın ciğerimi parçalayacağını zannediyorlardı, Onlar benim yanımda bulunuyorlar ben ise ağlıyordum. Ensar'dan bir kadın yanıma girmek için izin istedi. Kendisine izin verildi. Gelip benimle beraber ağlamaya başladı. Biz, bu haldeyken Rasulullah (s.a.v.) yanımıza girdi ve oturdu. İftiralar yapıldığı günden beri hiç oturmamıştı. Kendisine benim bu işim hakkında hiçbir şey vahyolunmaksızın bir ay bekledi. Derken Rasulullah (s.a.v.) oturduğu esnada kelime-i şehadet getirip buyurdu ki:

"Şimdi sana gelince, ey Aişe senden yana bana şöyle şöyle haberler ulaştı. Eğer sen suçsuz biriysen, Allah seni yakında temize çıkaracaktır. Şayet bir günaha yaklaştıysan Allah'tan mağfiret dile ve O'na tevbe et. Zira kul, günahını itiraf edip tevbe edince, Allah onun tevbesini kabul eder." Rasulullah (s.a.v.) sözünü bitirince benim göz yaşım kurudu. Öyle ki hiçbir damla hissetmedim. Babama dedim ki:
"Benim tarafımdan bu söyledikleri hakkında Rasulullah (s.a.v.)'a cevap ver." O da:
"Vallahi Rasulullah (s.a.v.)'a ne diyeceğimi bilemiyorum" dedi. Bu sefer anneme:
"Rasulullah (s.a.v.)'a sen cevap ver" dedim. Annem de;
"Rasulullah'a (s.a.v.) ne diyeceğimi ben de bilemiyorum" dedi. Bunun üzerine ben Kur'an'dan fazla birşey okuyamayan bir kız olduğum halde dedim ki:
"Vallahi sizin bu haberi duyduğunuzu biliyorum ve bu, sizin gönüllerinizde yerleşti. Siz de bunu doğruladınız. ben, size suçsuzum desem de, -kî Allah benim suçsuz olduğumu biliyor- siz bu hususta beni tasdik etmeyeceksiniz. Size birşey yaptığımı itiraf etsem -ki Allah biliyor ki ben o işten uzağım- o vakit elbette beni tasdik edeceksiniz. Vallahi benim ve sizin için Yusuf'un babasının demiş olduğu: *"Artık tek çarem, güzelce sabretmektir. Bu dediğinize dayanmak için ancak Allah'tan yardım istenir."* [53] sözünden başka hiçbir örnek bulamıyorum." Sonra dönüp yatağıma uzandım. Vallahi o vakit ben, kendimin suçsuz olduğumu çok iyi biliyordum ve Allah'ın da benim suçsuzluğumu açıklayacağını da biliyordum. Fakat vallahi ben hakkımda okunup duracak olan bir vahiy indirileceğini zannetmemiştim. Zira benim durumum, bana göre Allah Teala'nın benim hakkımda okunacak olan bir âyet indirmesine layık değildi. Fakat ben Rasulullah (s.a.v.)'ın kendisiyle Allah Teala'nın beni temize çıkaracağı bir rüya göreceğimi umuyordum. Vallahi Rasulullah (s.a.v.) ne kendi evine gitmek istedi, ne de Ehl-i Beyt'ten kimse dışarı çıktı.
Nihayet Allah Teala Peygamberi (s.a.v.)'ne vahiy indirdi de vahiy esnasında yakalandığı şiddet, tekrar kendisini yakaladı. Öyle ki, kendisine indirilen vahiy sözünün ağırlığından dolayı kış günü alnından boncuk boncuk ter damlıyordu. Derken Rasulullah (s.a.v.)'ın bu hali geçip, kendine geldiğinde, kendisi gülüyordu. Ve konuştuğu ilk söz şu oldu:
"Müjde ey Aişe. Allah'a yemin olsun ki, Allah seni gerçekten temize çıkardı." Bunun üzerine annem bana:
"Rasulullah (s.a.v.)'a ayağa kalk" dedi. Ben de dedim ki;
"Vallahi O'na ne ayağa kalkarım, ne de beni temize çıkaran noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah Teala'dan başkasına hamd ederim." İşte Allah Teala benim hakkımda Nur: 24/11 âyetinden itibaren on âyet indirdi.
Allah Teala benim beraatim hakkında bu âyetleri indirince, daha önce akrabalığı ve fakirliği nedeniyle kendisine infakta bulunduğum Mistah hakkında Ebû Bekr şöyle dedi:
"Aişe'ye dediği sözden sonra vallahi ona ebediyyen infakta bulunmayacağım." Bunun üzerine Allah Teala şu âyeti indirdi:
"İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için yemin etmesinler, affetsinler, geçsinler. Allah'ın sîzi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır."
Bunun üzerine Ebû Bekr:
"Vallahi ben Allah'ın beni mağfiret etmesini elbette severim" dedi ve tekrar Mistah'a daha önce vermiş olduğu nafakayı yeniden vermeye başladı.
"O nafakayı da ondan bir daha geri çevirmeyeceğim" dedi.
Bu hadisi Buhari ve Müslim Ebu'r-Rabi' ez-Zehranî'den rivayet etmişlerdir. [54]
4- Ebû Abdirrahman b. Ubeyy Hamid el-Adl, Ebû Bekr b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değulî'den, o Ebû Bekr b. Ubeyy Hayseme'den, o Heysem b. Harice'den, o Abdullah b. Abdirrahman b. Yezid b. Cabir'den, o Ata el-Horasanî'den, o Zühri'den, o Urve'den bize şu rivayette bulundu:
"Aişe Urve'ye ifk hadisesini rivayet edip, o hadis hakkında şöyle demiştir:
"Ebû Eyyub el-Ensarî'ye karısı haber verip:
"Ey Eba Eyyub insanların konuştuklarını işitmedin mi?" dediği zaman Ebû Eyyub:
"Ne konuşuyorlar ki?" diye sordu. Bunun üzerine karısı ona iftiracıların sözünü haber verdi. Ebû Eyyub da:
"Bu hususta bize konuşmak düşmez. Allah'ım seni tesbih ederim. Bu büyük bir bühtandır." dedi. Bunun üzerine *"Bunu söylememiz bize yakışmaz. Hâşâ bu büyük bir iftiradır." demeniz gerekmez miydi?"* âyet-i kerimesi indirildi." [55]
5- Ebû Said Abdurrahman b. Hamdan, Ebû Bekr Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Abdurrezzak'tan, o Ma'mer'den, o Abdullah b. Osman b. Haysem'den, o İbn. Ebî Müleyke'den, o Aişe'nin âzâdlısı olan Zekvan'dan bize rivayet ettiğine göre Aişe (r.a.) ölüm esnasında iken ve yanında da kardeşinin oğlu Abdullah b. Abdirrahman bulunduğu bir sırada Zekvan, huzuruna girmek üzere İbn Abbas için izin istemişti de:
"Bu kişi senin yanına girmeye izin isteyen İbn Abbas'tır ve o, senin en hayırlı oğullarındandır" demişti. Bunun üzerine Aişe:
"İbn Abbas'ı tezkiye etmeyi (temize çıkarmayı) bana bırak" dedi. Abdullah b. Abdirrahman da Aişe'ye şöyle dedi:
"Şüphesiz ki o İbn Abbas Aziz ve Celil olan Allah'ın Kitabı'nı iyi okuyan, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'ın dini hususunda tam bir kavrayışı olan birisidir. Haydi ona izin ver de, sana selam verip, seninle vedalaşsın." Aişe de:
"İstersen ona izin ver" dedi. O da ona izin verdi ve müteakiben İbn Abbas içeri girip selam verdi. Sonra oturdu ve şöyle dedi:
"Ey Mü'minler'in annesi müjde, vallahi seninle sana eziyyet veren ve sana sıkıntı veren herşeyin senden zail olup da Muhammed (s.a.v.)'le, O'nun sevgili Ashabı'na kavuşman arasında, ruhun cesedinden ayrılacağı vakit kadar bir engel vardır. Sen, Rasulullah (s.a.v.)'ın en sevgili zevcesiydin. Rasulullah (s.a.v.) da ancak temiz olanı severdi. Allah Teala senin beraatini yedi kat göklerin üzerinden indirmiştir. Öyle ki senin beraatini ifade eden o âyetlerin gece gündüz içinde okunmadığı hiçbir mescid yeryüzünde yoktur. Ebva denilen yerde geceleyin senin gerdanlığın düştü de, o gerdanlığı aramak için o yerde Rasulullah (s.a.v.)'la beraber insanlar alıkonmuşlardı. Nihayet susuz olarak sabahlamışlardı da Allah Teala: *"Tertemiz bir toprakla teyemmüm ediniz."* âyetini indirmişti. Böylece senin yüzünden bütün insanlar için, bu hususta bir ruhsat verilmiş oldu. Vallahi sen mübarek bir kadınsın."
Aişe (r.a.) de ona şöyle karşılık verdi:
"Bunları bana bırak Ey İbn Abbas. Vallahi, unutulmuşların unutulmuşu bir kimse olmak isterim." [56]
6- Dahhâk şöyle der:

"Bu işte günahın büyüğünü üstlenen, Hassan ve Mıstah'dır. Cenâb-ı Hak, Hz. Aişe (r.anhâ)'nin suçsuz olduğunu bildirince, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ikisine ve bunların yanısıra Kureyş'ten bir kadın (olan Hamne binti Cahş'a) iftira cezası uygulamıştır Rivayet olunduğuna göre, Hz. Aişe (r.anha) Hassan (r.a).'ı yadeder ve:
"Onun cennete gideceğini umarım" derdi. Bunun üzerine kendisine:
"O iftira günahının büyüğünü üstlenen o değil miydi?" dediğinde, Hz. Aişe (r.anhâ):
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'i medheden şiirlerini duydukça, onun cennete gideceğini umuyorum" derdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Allah, Hassan'ı şiirlerinde Rûhu'l-Kudus (Cibril (a.s) ile destekler, yardımlardı" [57] buyurmuştur. Bir başka rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.) onun için
"Kör olmadan daha şiddetli azab nedir? Belki de Allah Teâlâ onun gözlerini alarak, bu büyük azabı (cezayı) ona vermiştir" demiştir.
İfk hadisesinde günahın büyüğünü işleyen kimse ile ilgili rivayette doğruya en yakın olan, bu kimse ile Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün kastedilmiş olmasıdır. Çünkü bu Abdullah münafıktır. Her fırsatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'i yaralamak ve ona zarar vermek isterdi. Bu hadisede adı geçen diğerleri ise, bu iftirada onun yolundan gitmişlerdir. Onlar içinde, münafık olarak itham edilmeyenler de vardı." [58]

22. Sizden faziletli ve varlıklı olanlar yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler, affetsinler, geçiversinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah Ğafûr'dur, Rahim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Aişe'den nakledildiğine göre "o ve ona bu iftirayı atanlar hakkında yukardaki âyet-i kerimeler (11-21. âyetler) nazil olunca Hz. Ebu Bekr, o zamana kadar akrabalığı ve ihtiyacı (fakirliği) sebebiyle kendisine infakta bulunduğu, teyzesinin oğlu ve aynı zamanda onun himayesinde bir yetim olan Mistah hakkında:
"Vallahi Aişe hakkında bu söylediklerinden ve ailemize bu çektirdiklerinden sonra Mistah'a, bir daha hiçbir şeyle infakta bulunmıyacağım, ona faydalı olacak hiçbir şey yapmıyacağım." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetini indirdi."[59]
2- Ebu Bekir Sıddîk (r.a.):
"Vallahi ben, Allah'ın beni mağfiret etmesini severim." dedi ve Mıstah'a daha önce yaptığı infaka devam etti."[60]
3- Bu hadisin benzerini Taberânî İbnu Abbas ve İbnu Ömer'den, Bezzâr Ebu Hureyre'den, İbnu Merduyeh Ebul-Yüsr'den rivayet etmiştir.[61]
4- Ebubekir Sıddîk, (r.a.) fakirliği ve akrabalığı dolayısıyle Mıstah b. Üsâse'ye yardım ederdi. İfk olayı meydana gelip Mıstah da bu olay hakkında ileri geri konuşunca, Ebubekir (r.a.) ona yardım etmemeye ve asla hiçbir şekilde ona yarar sağlamamaya yemin etti. Bunun üzerine Yüce Allah, bu âyeti indirdi. Bunu duyan Ebubekir (r.a.):
"Vallahi ben, Allah'ın beni bağışlamasını isterim." dedi ve daha önce Mıstah'a yapmakta olduğu yardımı tekrar devam ettirdi.
"Vallahi, bu yardımı bir daha ondan asla kesmeyeceğim." diye yemin etti.[62]
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Allah Teâlâ daha önce de bahsettiğimiz gibi iftira edenleri, onların sözlerine itibar edenleri (geçen ayetlerle) terbiye ettiği gibi, artık Mistah'a (kızı Âişe'ye iftira ettiğinden dolayı), bir daha infak (yardım) etmeyeceğine yemin ettiğin için, Hz. Ebu Bekir (r.a)'i eğitip, terbiye etmiştir. Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Bu ayet, Hz. Ebu Bekir (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Çünkü o artık Mistah'a infâk etmeyeceğine yemin etmişti. Mistah ise, onun teyzesi oğlu olup, elinde yetişmiş bir yetimdi. Hz. Ebu Bekir, hem Mistah'a, hem de onun yakınlarına yardım ediyordu. İfk ile ilgili ayet inince, Hz. Ebu Bekir (r.a.) onlara:
"Kalkın, defolun. Artık ne siz bendensiniz, ne de ben sizdenim. Hiçbiriniz artık yanıma yaklaşmayın" dedi. Bunun üzerine Mistah:
"Allah aşkına, İslâm aşkına... Akrabalık ve sıla-ı rahim hatırına bizi başkalarına muhtaç etme. İşin başında bizim bir günahımız yoktu" deyince, Hz. Ebu Bekir (r.a.) ona:
"Konuşmadıysan da, güldün" dedi. Mistah:
"Bu, Hassan'ın sözüne şaşmamdan dolayı idi, yoksa bir gülme (sevinç) değildi" dedi ise de, Hz. Ebu Bekir (r.a.) onun bu mazeretini kabul etmeyerek:
"Haydi gidin, uzaklaşın. Çünkü Allah Teâlâ sizin için bir mazeret bildirmedi ve bir çıkış kapısı göstermedi" dedi.
Bunun üzerine onlar, nereye gideceklerini, kime başvuracaklarını bilemez bir şekilde çıktılar. Derken Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e, Allah Teâlâ'nın onları kovmamasını emreden bir ayet indirdiğini haber vermek üzere, ona bir adam gönderdi. Hz. Ebu Bekir (r.a.), haberi alır almaz, tekbir getirdi ve buna çok sevindi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ilgili ayeti, ona okudu. Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz?"* ayetine gelince, o:
"Evet, Ya Rabbi beni affetmeni can-u gönülden arzu ederim" deyip, yaptıklarından vazgeçti. Evine gidince, Mistah ve yakınlarına haber salıp, onları kabul edeceğini bildirerek, "Allah'ın indirdiği hüküm başım gözüm üstüne... Size yaptığımı ve söylediğimi, Allah size gazab ettiğini (önceki ayette) bildirdiği için yapmıştım. Fakat Allah sizi affedince, size "merhaba hoş geldiniz" diyorum" dedi ve Mistah'a daha önce yaptığı yardımın iki mislini yapmaya başladı." [63]

23. İffetli, evli ve bir şeyden habersiz mü'min kadınlara (zina) iftirası atanlar var ya; işte onlar dünyada da, âhirette de lanetlenmişlerdir. Ve onlar için çok büyük bir azâb vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyet-i kerimede zikredilen: "İffetli, hiçbir şeyden habersiz mümin kadınlar"dan maksat, bazı müfessirlere göre, Hz. Aişe'dir. Ancak âyetin beyan ettiği sıfatları taşıyan herkes için bu hüküm geçerlidir. Böyle kadınlara zina însad edip te sonra tevbe etmeyenler, dünya ve âhirette lanete uğratılmış olurlar.

Bazılarına göre ise bu âyet, sadece Rasulullah'ın hanımları için inmiştir. Rasulullah'ın hanımlarına dil uzatanların tevbeleri kabul değildir. Bunlar, dünya ve âhirette lanete uğratılmışlardır.
Diğer bir kısım müfessirlere göre ise bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın hanımları hakkında nazil olmuş sonra bu surenin baş tarafındaki dördüncü ve beşinci âyetler inmiş, iffetli hanımlara zina isnad edenlere seksen sopa vurulmasını ve bunlar için tevbe kapısının açık olduğunu beyan etmişlerdir.[64]
2- Bu âyet-i kerimenin kim hakkında nazil olduğu müfessirler arasında ihtilaflıdır. Kimisi İfk hadisesi ile ilgili âyetler içinde kabul ederek Hz. Aişe hakkındadır derken meselâ Ebu Hamza es-Simâlî de:
"Mekke-i Mükerreme'de müslüman olup da Medine-i Münevvere'ye hicret etmek üzere çıkan bazı kadınların arkasından Mekke müşrikleri:
"Bu, olsa olsa fahişelik yapmak üzere Mekke'den çıkıp gitti." yollu sözler sarfetmişlerdi. İşte bunun üzerine o muhacir kadınlar hakkında nazil oldu." demiştir.[65]
3- Hasîf'ten rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Ben Saîd îbni Cübeyr'e:
"Zina mı şiddetli, kazif mi?" dedim.. Saîd İbni Cübeyr (r.a.)
"Zina şiddetli." dedi. Ben:
"Allahü Teâlâ, *"İffetli, evli ve bir şeyden habersiz mii'min kadınlara (zina) iftirası atanlar var ya; işte onlar dünyada da, âhirette de lanetlenmişlerdir. Ve onlar için çok büyük bir azâb vardır"*. buyuruyor, dedim. Saîd İbni Cübeyr (r.a.):
"Bu âyet özellikle Âişe'nin (r.a.) durumu hakkında indirildi." dedi.[66]
4- Dahhâk İbni Müzâhim'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Bu âyet, özellikle Nebî Aleyhisselâm'ın kadınları hakkında indi."[67]
5- Saîd İbni Cübeyr tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Bu âyet, özellikle Âişe (r.a.) hakkında indi."[68]
6- Âişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Bana yapılan iftiraya maruz kaldım. Ben habersizdim. Sonradan haberim oldu. Rasûlullah benim yanımda idi, kendisine vahîy geldi... Sonra, oturduğu yerden doğruldu yüzünü mesih etti ve:
"Ey Aişe, seni müjdelerim." buyurdu. Ben:
"Allah'a hamd ederim sana değil." dedim. Aleyhisselâm, Nur: 24/24-26 âyetlerini okudu."[69]

26. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara yakışırlar. İyi kadınlar iyi erkeklere, iyi erkekler de iyi kadınlara yakışırlar. Bunlar, onların söylediklerinden uzaktırlar, ve onlar için mağfiret, bir de cömertçe verilmiş bir rızık vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdurrahman İbni Zeyd İbni Eslem'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Bu ayet Âişe (r.a.) hakkında indirildi. Münafık (Abdullah b. Übeyy ve yandaşları) ona iftira atınca Allahü Teâlâ onu bundan uzak kıldı."[70]
2- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Bu ayet Nebî Aleyhisselâm'ın zevcesine iftira atanlar hakkında indi."[71]
3- Hakem İbni Utbe'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Ne zaman ki insanlar Âişe'nin durumu hakkında iftiraya daldılar, Rasûlullah Âişe'ye elçi gönderdi ve:
"Ey Âişe, insanlar ne söylüyorlar?" buyurdu. Aişe (r.a.):
"Semadan özrüm ininceye kadar hiçbir şeyle özür dilemem." dedi. Allahü Teâlâ, sûrei Nur'dan on beş âyetini indirdi, sonra Aleyhisselâm, Nur: 24/26 âyetine ulaşıncaya kadar okudu."[72]

27. "Ey inananlar! Evlerinizden başka evlere, izin almadan, seslenip sahiplerine selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir.
28. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, yine de size izin verilmedikçe içeriye girmeyiniz. Size "Dönün" denirse dönün. Bu, sizi daha çok temize çıkarır. Allah yaptıklarınızı bilir.
29. İçinde malınız bulunan boş evlere girmenizde bir sorumluluk yoktur. Allah, açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İstîzân âyeti olarak bilinen *"Ey iman edenler, evlerinizden başka evlere, sahipleriyle alışkanlık kurup selâm vermeden girmeyin."* âyetinin nüzul sebebi olarak ensar'dan bir kadın gösterilir. Şöyle ki:[73]
Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, Hüseyn b. Muhammed b. Abdillah ed-Dineverî'den, o Abdullah b. Yusuf b. Ahmed b. Malik'ten, o Hüseyn b. Sahteveyh'ten, o Ömer b. Sevr ve İbrahim b. Ebî Süfyan'dan, bu ikisi de Muhammed b. Yusuf el-Firyabî'den, o Kays'tan, o Eş'as b. Suvar'dan, o da Adiyy b. Sabit'ten bize şu rivayette bulundu:
"Ensar'dan bir kadın gelip şöyle demişti:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben evimde bazen hiçbir kimsenin beni görmesini istemediğim bir halde bulunurum. Hatta babam ve çocuğum dahi olsa bundan hoşlanmam. Halbuki ben bu halde iken bazen babam ve ailemden herhangi bir kimse izin almaksızın yanıma girer ve çıkarlar. Şimdi ben ne yapayım?" Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[74]
2- Bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine Hz. Ebu Bekr:

"Ey Allah'ın elçisi, Şam yolunda, içinde sakinleri olmıyan evler ve hanlar var. Onlar hakkında ne buyurursun?" diye sordu da Allah Tealâ:
"İçinde menfaatiniz bulunan ve oturulmıyan boş evlere girmenizde bir vebal yoktur..." âyet-i kerimesini indirdi.[75]
3- Mukâtil İbni Hayyân'dan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"İsti'zan âyeti nazil olunca Ebû Bekr es-Sıddık şöyle demişti:
"Ey Allah'ın Rasülü, Mekke, Medine ve Şam arasında dolaşan ticâret erbabı ne yapsın. Onların yol üzerinde bilinen evleri vardır. Onlar nasıl izin alsın ve selâm versinler. Çünkü o evlerde sakin olanlar yoktur." Bunun üzerine Allah Teala şu âyeti indirdi:
"İçinde malınız bulunan boş evlere girmenizde bir sorumluluk yoktur. Allah, açığa vurduğunuzu da, gizlediğinizi de bilir."[76]
4- Ebû Eyyûb el-Ensârî der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Allah'ın elçisi! Bize *"izin almadan, seslenip sahiplerine selam vermeden"* lafz-ı celilini açıkla. Selâm vermenin ne olduğunu anladık. Ama isti'nâs'ın ne olduğunu bilmiyoruz." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a..v):
"İsti'nâs; bir kimsenin (geldiğini belli etmek için) ya "Sübhânallah" ya "el Hamdulillah" ya da "Allahu Ekber" demesi yahut da öksürüp ev halkından izin istemesidir." buyurdu."[77]
5- Ebu Said el-Hudrî diyor ki:
"Ben, Ensarın toplantılarından birinde bulunuyordum. O anda Ebu Musa el-Eş'arî, sanki birşeyden korkmuşçasına çıkıp geldi ve şöyle dedi;
"Ben, Ömer'in yanına girmek için üç defa izin istedim. Bana izin verilmedi. Bunun üzerine dönüp gittim. Ömer daha sonra beni çağırdı ve bana
"Senin, benim yanıma gelmene engel olan neydi?" dedi. Ben de:
"Üç defa izin istedim bana izin verilmedi. Bunun üzerine dönüp gittim. Çünkü Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştu:
"Sizden biriniz üç defa izin ister de ona izin verilmezse geri dönsün." Bunun üzerine Ömer bana şöyle dedi:
"Allah'a yemin olsun ki, buna dair mutlaka şahit getireceksin." (Şimdi sizden soruyorum) İçinizde Rasulullah'tan bunu işiten herhangi biriniz var mı?" Bunun üzerine Übey b. Kâ'b şöyle dedi:
"Vallahi seninle beraber bu insanların en küçüğü gelecektir. (Gelip şahitlik edecektir)"
Ebu Said el-Hudrî diyor ki:
"Ben orada bulunanların en küçüğü idim. Kalkıp Ebu Musa el-Eş'arî ile beraber gittim ve Ömer'e, Rasulullah'ın bunu söylediğini haber verdim." [78]

31. Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini haramdan sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Kendiliğinden görüneni müstesna olmak üzere üstlerini açmasınlar Başörtülerini yakalarının üstüne salsınlar... Gizledikleri zinetlerinin bilinmesi için de ayaklarını vurmasınlar. Ey mü'minler! hepiniz Allah'a tevbe edin ki felaha eresiniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Mukatil ibn Hayyân anlatıyor:
"Bize ulaştığına göre -En doğrusunu Allah bilir- Câbir ibn Abdullah şöyle nakletmiş:
"Esma bint Mürşide, Harise oğulları içindeki yerinde (bir rivayette hurmalığında) iken kadınlar onun yanına izâr (üst elbise) giymemiş, ayaklarındaki halhallar, göğüsleri ve saç örgüleri görünür halde girmeye başlamışlar. Esma:
"Bu ne kadar çirkin!" demiş ve bu olayın akabinde Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[79]
Aynı hadise yine Mukatil ibn Hayyân tarafından bu sûrenin 58. âyetinin nüzul sebebi olarak da rivayet edilmektedir ki biraz sonra gelecektir.[80]
2- Mu'temir'in babasından rivayetine göre el-Hadramî şöyle anlatmış:
"Bir kadın gümüşten iki halhal edinmiş, altına da bir sıra boncuk takmıştı. Sokakta bir topluluğa rastladı da ayağını yere vurdu ve bileğine taktığı halhal o boncukların üzerine düşerek ses çıkardı. İşte bu hadise üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[81]
3- Ali (r.a.)'nın şöyle dediği rivayet olunur:
"Rasulullah (s.a.v.) zamanında bir adam, Medine yollarından bir yolda yürüdü. Bir kadınla göz göze gelip birbirlerine baktılar. Şeytan onlara, her biri diğerine, onu beğendiği için baktı, şeklinde vesvese verdi. Adam, kadına baka baka bir duvara doğru yürürken aniden duvara çarptı ve burnu yarıldı. Bunun üzerine dedi ki:
"Vallahi, Rasulullah (s.a.v.)'a gidip durumu anlatıncaya kadar bu kanı yıkamayacağım." Rasûlullah'a (s.a.v.) gidip olayı anlattı. Rasulullah (s.a.v.):
"Bu, senin günahının cezasıdır." buyurdu. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirdi."[82]
4- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Câhiliyye kadınları, başörtülerini, arkadan bağlarlardı. Yakaları (elbiselerinin açılan kısımları) önde idi. Bundan dolayı onların boğazları, gerdanları ve döşleri açık oluyordu. Böylece onlar, boyunlarını, boğazlarını buraları kuşatan saçları, kulak ve gerdandaki takılar gibi zinetlerini ve bunların takıldıkları yerleri örtsünler diye, başörtülerinin uçlarını yakaları üzerine salıvermekle emrolundular."[83]
5- Hz. Âişe (r.ah)'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Ensar kadınlarından daha hayırlı olanını görmedim. Bu ayet nazil olunca, her biri kendi çarşafına koştu ve onu alıp, onunla tepeden tırnağa büründü ve sanki başları üzerinde kargalar varmış gibi oluverdiler." [84]
6- Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:
"Bu âyet-i kerime inince, önce hicret eden kadınlar, peştemallarını dikerek başörtüsü edindiler."[85]

33. "... Kölelerinizden hür olmak için bedel vermek isteyenlerin, onlarda bir iyilik görürseniz, bedel vermelerini kabul edin. Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, ismine Subeyh denilen, Huveyt b. Abdu'l-Uzza'nın bir kölesi hakkında inmiştir. Bu köle mevlasından mükâtebe istedi. Efendisi de kabul etmedi. Bunun üzerine bu âyet indi. [86] Huveytib onu yüz dinar karşılığı salıvermeyi kabul etti, Huveytib bu paranın yirmi dinarını bağışladı. O da geriye kalanını ödedi. Bu zat, Huneyn Günü'nde öldürüldü.[87]
2- İbnu Seken Marifetü' s-Sahabe isimli kitabında Abdullah İbni Sabîh'in babasından rivayetle o şöyle dedi:
"Ben Huvaytıb İbni Abdül Uzza'nın kölesi idim. Ondan mükatebe (yazışma) istedim, o bundan kaçındı. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [88]

33. "... cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilsin ki Allah hiç şüphesiz onu değil zorlanan kadınları bağışlar ve merhamet eder."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bize Ahmed b. Hasan el-Kâdî, ona Hacib b. Ahmed et-Tûsî, ona Muhammed b. Hamdan, ona Ebû Muaviye, ona A'meş, ona Ebû Süfyan, ona da Cabir haber vererek şöyle dedi:
"Abdullah İbn Ubeyy kendi cariyesine şöyle dedi:
"Git zina yap benim için para kazan." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[89]
Bu hadisi Müslim Ebû Küreyb'den, o da Ebû Muaviye'den rivayet etti.[90]
2- Bize Hasan b. Muhammed el-Farisî, ona Muhammed b. Abdillah b. Hamdan, ona Ahmed b. Hasan el-Hafiz, ona Muhammed b. Yahya, ona İsmail b. Ebî Uveys, ona Malik, ona İbn Şihab, ona da Ömer b. Sabit haber vererek şöyle dedi:
"Bu âyet Muâze hakkında indi. Muâze, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'un cariyesi idi."
Şu isnadla da bu haber gelmiştir: Muhammed b. Yahya'dan, o Ayyaş b. el-Velid'den, o Abdu'l-A'la'dan, o Muhammed b. İshak'tan, o Zührî'den, o da Ömer b. Sabit'ten rivayet ederek şöyle dedi:
"Muaze, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'un cariyesi idi. Allah Teala da bu âyeti indirdi.[91]
3- Bize Said b. Muhammed el-Müezzin, ona Ebû Ali el-Fakih, ona Ebu'l-Kasım el-Bağavî, ona Davud b. Amr, ona Mansur b. Ebî'1-Esved, ona A'meş, ona Ebû Nadra, ona da Cabir haber vererek şöyle dedi:
"Abdullah İbn Ubeyy'in, Müseyke isminde bir cariyesi vardı. O, cariyeyi fuhşa zorluyordu. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi.[92]
4- Müfessirler şöyle dediler:
"Bu âyet, Muaze ve Müseyke hakkında indi. Bunların ikisi de Abdullah İbn Ubeyy'in cariyesi idiler. Her ikisini de zinadan ellerine geçecek meblağı onlardan almak için zina yapmaya zorluyordu, Cahiliyye Devri'nde kölelerini ücretle kiralıyorlardı. İslâm gelince Muaze ve Müseyke dedi ki:
"Bu, içinde bulunduğumuz durum iki yoldan biridir. Eğer bunda bir hayır varsa bu işi çok yaptık. Eğer bir şer varsa onu terkedeceğimiz zaman geldi demektir." İşte Allah Teala bu âyeti bundan dolayı indirdi."[93]
5- Mukatil şöyle dedi:
"Bu âyet, Abdullah b. Ubeyy'in altı cariyesi hakkında indi. İbn Ubeyy onları zinaya zorluyor ve ücretlerini almak istiyordu. Onların isimleri şöyleydi: Muaze, Müseyke, Umeyme, Amre, Arva, Kuteyle. Onlardan bir tanesi birgün bir dinar, diğeri ise bir hırka getirdi. Ubeyy onlara dedi ki:
"Dönünüz ve zina yapınız." Bunun üzerine onlar dediler ki:
"Vallahi zina yapmayız. Şüphesiz Allah bize İslam'ı getirdi. Zinayı haram kıldı." Rasulullah (s.a.v.)'a gittiler ve onu şikâyette bulundular. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[94]
6- Münafık Abdullah b. Übeyy'in, Mu'aze, Müseyke, Ümeyme, Amre, Ervâ ve Kuteyle adlarında altı cariyesi vardı. Bunları, zina etmeye mecbur ediyordu ve bunlara vergi koyuyor (belli bir miktar para getirmelerini istiyordu). Derken bunlardan ikisi, Hz. Peygamber (s.a.s)'e başvurup, şikayette bulundular. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu. [95]
7- Bize Hakim Ebû Amr, Muhammed b. Abdu'1-Aziz haber verdi. Onlara Ahmed b. el-Fadl el-Haddadî, ona Muhammed b. Yahya, ona İshak b. İbrahim, ona Abdurrezzak, ona Ma'mer, ona da Zührî şöyle haber verdi:
"Kureyş'ten bir adam Bedir'de esir düşmüştü. Bu adam Abdullah b. Ubeyy'in esiri idi, Abdullah'ın cariyesi vardı. İsmi de Muaze idi. İbn Ubeyy istiyordu ki Kureyşî olan Muaze ile zina etsin. Muaze de müslüman olduğu için bu işten kaçınıyordu. Abdullah b. Ubeyy, onu bu işe zorluyor ve onun Kureşî olan kişiden hamile kalmasını isteyerek onu dövüyordu. İstiyordu ki Muaze, Kureyşî'den hamile kalsın. Çocuğun fidyesini de Kureyşî'den alsın. Bundan dolayı Allah Teala şöyle buyurdu: *"... iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın..."* Nur: 24/33. Bu âyet *"Ğafur'dur, Rahim'dir"* kısmına kadar indi. Yani şöyle demek isteniyor: Kendisine zorlandıkları şeyden dolayı Allah onlan mağfiret eder."[96]
8- Abdullah b. Übeyy birisini esir aldı. O esir Abdullah'ın cariyesinden kâm almak istedi. Bu câriye müslümandı. Bundan dolayı bu işten uzak durdu. Abdullah b. Übeyy ise cariyenin o esirden hamile kalmasını, böylece de çocuğunun fidyesini alabilmek için, cariyeyi buna zoladı. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu. [97]
9- Cabir'den (r.a.) rivayet edildiğine göre "Abdullah İbni Übey'in, Müseyke ve Ümeyme adında iki cariyesi vardı. Abdullah Îbni Übey, onları

zinâ etmeye zorlardı. Cariyeler bu durumu nebî Aleyhisselâm'a şikâyet ettiler. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[98]
10- Ebu Zübeyr tarikından Câbir'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir
"Müseyke, Ensardan bâzılarına gelip:

"Benim efendim beni zinaya zorluyor." dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [99]
11- Cabir b. Abdullah (r.a) dedi ki:

"Birisinin cariyesi gelip, "Efendim beni zina etmeye zorluyor" dedi de, bu ayet bundan dolayı nazil oldu." [100]
12- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Abdullah İbni Übey'in cariyesi vardı. O câriye câhiliyye döneminde zina ederdi. Zina haram kılınınca, câriye:

"Vallahi ben, ebediyen zina etmem." dedi. Bunun üzerine bu âyet indirildi."[101]

13- Bezzâr, zayıf bir senetle, Enes'ten bunun benzerini anlattı ve cariyeyi Muâze ismi ile isimledi. [102]
14-Şaban'dan o, Amr İbni Dinar'dan, o, İkrime'den anlattı. İkrime dedi ki:
"Abdullah İbni Übey'in Müseyke ve Muâze isiminde iki kardeş cariyesi vardı.. Abdulalh İbni Übey onları zina etmeye zorlardı. Onlardan biri dedi ki:

"Eğer bu iş hayır ise, onu çokça yapacağım, eğer değilse onu bırakmam en uygun olandır." Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[103]
15- İkrime'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Abdullah ibn Übeyy'in bir cariyesi vardı. Efendisinin emriyle zina edip ücret olarak verilen bir bürdeyi efendisine getirdi. İbn Übeyy ona:
"Git, tekrar zina et." dedi. Cariye:
"Vallahi yapmıyacağım; eğer bu bir hayır ise onu çok yaptım, yok eğer kötü ise artık onu bırakmamın zamanı geldi." dedi ve işte onun hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu.[104]
16- Mukatil ibn Hayyân der ki:
"Bize ulaştığına göre bu âyet-i kerime, sahip oldukları iki cariyeyi fuhşa zorlayan iki kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlardan bir ensariye ait olanını adı Müseyke, Abdullah ibn Übeyy'e ait olanının adı da Ümeyme Ümmü Müseyke idi. Yine birer cariye olan Muâze ve Ürvâ da aynı durumda idiler. Bunlardan Müseyke ve Ümmü Müseyke Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek bu durumu Efendimiz'e anlattılar da bunun üzerine bu hususta Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[105]
17- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayet ettiği bir haberde ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek kendisine ait olmıyan bir cariyenin zinasına izin isteyenin bizzat Abdullah ibn Übeyy olduğu kaydedilmektedir. Buna göre bir gün Abdullah ibn Übeyy, yanında adı Muâze olan çok güzel bir cariye ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, şu cariye filân kimsenin yetimlerine ait bir cariyedir. Ona zina etmesini ve böylece o yetimlerin onun ücretinden istifade etmelerini emredelim mi?" diye sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır." buyurmuşlar. Abdullah ibn Übeyy ısrarla tekrar sorunca işte bu âyet-i kerime nazil olmuş.[106]

37. Öyle erler ki ne ticaret, ne ahş-veriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz. Onlar, gönüllerin ve gözlerin (korkudan) döneceği bir günden korkarlar

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdulah ibn Ömer'den rivayete göre "o, bir gün çarşıda iken ezan okunmuş, çarşıdaki dükkân sahipleri hemen dükkânlarını kapatıp Mescid-i nebevîye gitmişler. İbn Ömer der ki: "İşte onlar hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[107]
2- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in asr-ı saadetinde iki müslüman varmış. Bunlardan birisi tüccar, diğeri de satmak üzere kılıç yapan kılıç ustası bir demirci imiş. Tüccar olanı ezanı duyduğunda terazi elinde ise hemen atar, yerde ise kaldırmayıp o halde bırakır ve hemen Mescid-i Nebevî'ye gidermiş. Demirci olanı ise çekiç örsün üzerindeyse olduğu gibi bırakır, yok örsün üzerindeki kılıca vurmak üzere kaldırmışsa arkasına atar ve hemen Mescid-i Nebevî'ye gidermiş. İşte bu ikisine ve bunlara benzeyenlere bir övgü olmak üzere Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[108]

3- Bu âyet-i kerimenin ashab-ı Suffe hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[109]

39. O küfretmiş olan kâfirlere gelince; onların amelleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su sanır. Fakat yanına vardığında hiçbir şey bulamaz da Allah'ı kendi yanında bulur ve O da hesabını tastamam görür. Allah Serîu'l-hisâb'dır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin, Câhiliye devrinde bir zahid gibi yaşıyan, palas elbiseler giyip hak dini arıyan, Hz. Muhammed peygamber olarak İslâm ile gönderilince kâfir olan Utbe ibn Rabîa ibn Ümeyye hakkında nazil olduğu söylenir.[110]
2- Mukatil rivayetinde bu kişinin adı Şeybe ibn Rabîa ibn Abdi Şems olarak verilmektedir.[111]

47. "Allah'a ve Rasûlü'ne inandık, itaat ettik." derler, sonra da arkasından bir takımı yüz çevirir. Bunlar mü'minler değillerdir.
48. Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıkları zaman bir takımı hemen yüz çevirir.
49. Eğer hak, kendilerinden tarafa ise boyunlarını bükerek gelirler.
50. Kalblerinde bir hastalık mı var bunların? Yoksa şüphe mi ettiler? Veya Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine haksızlık edeceğinden mi

korkuyorlar? Hayır, onlar zâlimlerin ta kendileridir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bazı müfessirler olayı biraz daha özelleştirip derler ki bu âyet-i kerime ile bunu takip eden âyet münafık Bişr ile bir yahudi hakkında nazil olmuştur. İkisi arasında bir arazi üzerinde ihtilâf çıkmıştı. Yahudi, Bişr'i, aralarında hüküm vermesi için Rasûlullah (s.a.v.)'a çekerken münafık, Yahudiyi Ka'b ibnu'l-Eşref e gitmeleri için çekiyor, bir yandan da:
"Muhammed bize haksızlık eder, zulmeder." diyordu. Sonunda Yahudinin ısrarı ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip davalarını anlattılar; Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de Yahudi lehine hükmetti. Ancak münafık, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hükmüne razı olmayıp:
"Gel bir de Ömer'e davamızı anlatalım, ondan hüküm vermesini isteyelim." dedi. Yahudi buna da razı oldu ve gidip davalarını Hz. Ömer'e anlattılar. Yahudi bu arada Hz. Ömer'e:
"Hz. Peygamber, benim lehime hükmetti de bu adam O'nun hükmüne razı olmadı." dedi. Hz. Ömer, o münafığa:
"Öyle mi oldu?" diye sordu, onun:
"Evet." cevabı üzerine:
"Beni burda biraz bekleyin, hemen geliyorum." deyip evine girdi, kılıcını kuşanmış olarak çıktı ve münafığın oracıkta boynunu vurup öldürdü ve:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın hükmüne razı olmayan hakkında benim hükmüm budur." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi. Hz. Ömer'in bu davranışı üzerine Cibril:
"Ömer, Hak ile bâtılın arasını ayırdı." demiş, bunun üzerine Hz. Ömer'e: "el-Fârûk" lâkabı verilmiştir.[112] Ki bu kıssa daha önce (Nisa Sûresinin 60. âyetinin nüzul sebebinde) de geçmişti.[113]
2- Bu rivayetin bir benzeri Mukatil'den de rivayet edilmiştir.[114]
3- İbn Ebî Hatim'in, el-Hasen'in mürselleri meyanında tahric ettiği bir haberde o şöyle anlatır:
"Bir adam, başka bir adamla arasında bir ihtilâf çıkıp da halli için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeye çağrıldığında eğer haklı ise ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendi lehine hükmedeceğini kesin olarak bilirse bunu kabul ederdi, Ama bilirse ki kendisi haksızdır ve karşısındakinin hakkını yemek isterse böyle bir durumda ihtilâfın halli için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeye çağrılırsa O'na gitmekten yüz çevirir ve
"Hayır, O'na değil filâna gidelim." derdi. İşte bunun üzerine (veya böyleleri hakkında) Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi."[115]
4- Hasan el-Basrî bu ayetin, küfrünü içinde saklayıp, zahiren mü'min görünen bütün münafıklar hakkında nazil olduğunu söyler. [116]
5- Dahhâk der ki:
"Muğîra ibn Vâil hakkında nazil olmuştur. Onunla Hz. Ali ibn Ebî Tâlib'in müşterek bir arazileri vardı. Bu araziyi müşterek halden çıkarmak ve paylaşmak istediler. Yapılan taksimde Hz. Ali'ye, suyun ancak zorlukla ulaştırılabileceği kısmı düştü. Muğîra, Hz. Ali'ye:
"Arazinin sana düşen kısmını bana sat." dedi, Hz. Ali de kabul edip bu arazisini Muğîra'ya sattı ve Hz. Ali parasını, Muğîra da arazisini teslim aldı. Daha sonra Muğîra'ya:
"Çorak, susuz bir yer satın aldın, oraya su çıkmaz." dediler. O da satıştan vazgeçmek üzere Hz. Ali'ye geldi ve:
"Arazini al. Ben onu senden, eğer hoşnut olursam şartıyla almıştım. Şimdi ise gördüm ki su oraya çıkmıyor, onu sevmedim, hoşnut olmadım." dedi. Hz. Ali:
"Hayır öyle değil, satın aldın, razı oldun ve teslim aldın. Durumunu da zaten biliyordun." diyerek satıştan caymayı reddetti ve davayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e götürmek istedi. Muğîra ise:
"Muhammed'e gidecek ve onun hükmünü kabul edecek değilim. Çünkü o bana buğzeder ve ben, onun bana haksızlık etmesinden korkarım." dedi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil oldu.[117]

53. Var güçleriyle Allah'a yemin ettiler ki eğer kendilerine emredersen mutlaka (savaşa) çıkacaklardır. De ki: "Yemin etmeyin. Bu, makûl bir itaattir. Muhakkak ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah Tealâ münafıkların Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hükmünden hoşlanmadıklarını beyan buyurunca münafıklar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip:
"Allah'a yemin olsun ki yurtlarımızdan, kadınlarımızdan ve mallarımızdan çıkmamızı; bunları bırakıp cihada çıkmamızı emretmiş olsaydın bunları bırakır ve cihada çıkar, cihad ederdik." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[118]

55. "Allah, içinizden inanıp yararlı iş işleyenlere, onlardan öncekileri halef kıldığı gibi, onları da yeryüzüne halef kılacağına, onlar için beğendiği dini temelli yerleştireceğine, korkularını güvene çevireceğine dair söz vermiştir. Çünkü onlar Bana kulluk eder, hiçbir şeyi Bana ortak koşmazlar. Bundan sonra inkar eden kimseler, işte onlar artık yoldan çıkmış olanlardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rabi' b. Enes, Ebu'l-Aliye'den bu âyet hakkında şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.)'a vahiy geldikten sonra on yıl daha Mekke'de durdu, O ve Ashabı korkuyorlardı. Gizli ve aşikâr olarak Allah'a ibadet ediyorlardı. Sonra Medine'ye hicretle emrolundu. Onlar Medine'de de korkuyorlardı. Silahla sabahlıyor, silahla akşamlıyorlardı. Ashabı'ndan bir kişi Rasulullah (s.a.v.)'a dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, kendisinde emniyette olduğumuz ve silahı bıraktığımız birgün bize hiç gelmeyecek mi?" Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Sabredin. Sizden bir kimse büyük bir toplulukta bağdaş kurup oturacağı ve kendisine en ufak bir tehdidin bile gelmeyeceği az bir zaman daha

bekleyeceksiniz." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti sonuna kadar indirdi. Ve Allah Nebi'sini Arap Yanmadası'nda muzaffer kıldı. Silahları bıraktılar ve emniyet içinde oldular. Sonra Allah, Nebi'sinin ruhunu aldı ve onlar böylece Ebû Bekr, Ömer ve Osman'ın (r. anhüm) hilafetleri zamanında emniyet içinde oldular. Tâ ki içine düştükleri şey vuku buluncaya kadar. Allah da onlara korkuyu mussalat etti. Onlar kendilerini değiştirdiler, Allah da onları değiştirdi."[119]

2- Bize İsmail b. Hasan b. Muhammed b. Hüseyn en-Nakib, ona dedesi, ona Abdullah b. Muhammed b. Hasan en-Nasrabazî, ona Ahmed b. Said ed-Darimi, ona Ali b. Hüseyn b. Vakid, ona babası, ona Rabi' b. Enes, ona Ebu'I-Aliye, ona da Ubeyy b. Ka'b haber vererek şöyle dedi:

"Nebi (s.a.v.) ve Ashabı Medine'ye geldiler. Ensar da onları bağırlarına bastılar. -Halbuki daha önce Arap, onları tek bir yaydan atmış, irtibatlarını kesmişlerdi. Akşam ve sabah silahlı oluyorlardı- Bunun üzerine şöyle dediler;

"Bizim ancak Allah'tan korktuğumuz emin ve mutmain olarak gecelediğimiz bir hayat görebileceğimizi tahmin edebiliyor muyuz?" Bundan dolayıdır ki Allah Teala bu âyeti indirdi."[120]

Bu hadisi Hakim, Sahihi'nde, Muhammed b. Salih b. Hani'den, o Ebû Said b. Şazan'dan, o da Darimî'den rivayet etmiştir.[121]

3- el-Berâ ibn Azib dedi ki:

"Bu âyet-i kerime, bizler şiddetli bir korku içindeyken nazil oldu."[122]

4- Mukatil der ki:

"Hudeybiye'de Mekke müşrikleri Hz. Peygamber ve ashabını umre yapmaya bırakmayıp Mekke'ye girmelerini engellediklerinde müslümanlar: "Keşke Allah Tealâ bize Mekke'nin fethini bahşeylese." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[123]

5- İbn Cerir et-Taberi der ki:

"Rasulullah (s.a.v.) Mekke'de yaşarken, insanları, hak din olan İslâm'a bazan gizli bazan açık bir şekilde davet ediyor ve müşriklerin çeşitli baskı ve işkencelerinden hem kendisi hem de sahabileri çekiniyorlardı. Bu nedenle Rasulullah ve sahabileri Mekke'yi bırakıp Medine'ye hicret etmişler, cihad emri geldikten sonra uzun müddet silah taşımak zorunda kalmışlardır. Daha sonra Allah Teala onları selamete erdirmiş, düşmanlarına galip getirmiş ve bu ayet-i celilenin beyan ettiği gibi onlar, yeryüzünün halifeleri olmuşlardır."[124]

58. "Ey inananlar! Ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz ergenliğe ermemiş olanlar, sabah namazından önce, öğle sıcağında soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah size âyetlerini böylece açıklar. Allah bilendir, Hakim'dir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İbn Abbas şöyle dedi:

"İsmi Müdlec b. Amr olan bir çocuğu, Rasulullah (s.a.v.) Ömer b. Hattab (r.a.)'ı çağırmak için gönderdi. Vakit öğle idi. Çocuk Ömer'in yanına girdi. Ömer, kendisinin görülmesini hoşlanmadığı bir halde idi. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi;

"Ey Allah'ın Rasulü, isterdim ki izin isteme hususunda Allah bize emirde ve nehiyde bulunsaydı." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[125]

2- İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.), Ensar'dan (Medineli) bir çocuğu, Hz. Ömer'i çağırması için ona gönderir. Çocuk gider ve Hz. Ömer'i evinde uyur vaziyette bulur. Kapıyı döver ve selâm verir. Fakat Hz. Ömer uyanmaz. Geriye döner, tekrar kapıyı döver, arkasında durur, hareket ettirir, ama Ömer yine uyanmaz. Bunun üzerine o çocuk:

"Allah'ım, onu benim için uyandır!" der; kapıyı tekrar döver ve:

"Ya Ömer" diye seslenir. Bunun üzerine Hz. Ömer uyanır ve oturur. Derken o hizmetçi çocuk içeri girer, tam o sırada, Hz. Ömer'in bir yeri açılmıştır ve Ömer, çocuğun, onun bu yerini gördüğünü zanneder. Bunun üzerine Hz. Ömer:

"Allah'ın, oğullarınızı kadınlarınızı, hizmetçilerinizi, şu şu saatlerde izinsiz olarak yanınıza girmekten nehyetmesini ne kadar da arzu ederdim!" dedi, sonra da o çocukla beraber Hz. Peygamber'in yanına gitti. Derken, *"Ey imân edenler, ellerinizin altında olan (köle ve cariyeler) izin isteyerek (yanınıza girsinler)"* ayetinin, Hz. Peygamber'e nazil olduğunu görür. Bunun üzerine Allah'a hamd edince, Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bu ne demek ey Ömer?"* der. O da, uşağın yaptıklarını O'na haber verir, Hz. Peygamber (s.a.v.) de uşağın bu hareketinden şaşırır, onun ismini öğrenir ve onu medh ederek:

"Allah akıllı, hayalı, namuslu ve iffetli, kendisini haramdan koruyan kimseleri sever. Buna karşılık da, edebsiz, cüretkâr ve ısrarlı isteyenlere de buğzeder." der. Bu demektir ki bu ayet, Hz. Ömer sebebiyle nazil olmuş olan ayetlerden birisidir."[126]

3- Mukatil ibn Hayyân anlatıyor:

"Ensar'dan bir adam, karısı Esma bint Mürşide (veya Esma bint Ebî Mersed) ile birlikte yemek yapmış ve Rasûl-i Ekrem'e getirmişlerdi. (Rasûlullah'a yemek geldiğini duyan) insanlar gelip girmek için izin istemeksizin yanlarına girmeye başlamışlar. Bundan hoşlanmıyan Esma:

"Ey Allah'ın elçisi, bu, (izinsiz olarak girmek) ne kadar çirkin! İkisi (karı-koca) bir elbise içinde ve köleleri izin istemeden (ya da girmelerine izin verilmeden) yanımıza giriyor." dedi de bu konuda (izin istemeden girmeme konusunda) Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[127]

4- Mukatil şöyle demiştir:

"Bu âyet Esma bint-i Mersed hakkında inmiştir. Onun büyük bir kölesi vardı. Bir ara Esma'nın hoşlanmadığı bir vakitte yanına girdi. Esma da Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve şöyle dedi:

"Hizmetçilerimiz ve kölelerimiz yanımıza girip çıkıyorlar." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[128]

5- Bazıları da şöyle demişlerdir:

"Bu ayet, Esma Binti Ebî Mersed hakkında nazil olmuştur. Çünkü o:

"Biz, erkeklerin, kadınların yanına girip çıkıyoruz. Belki de onlar, o sırada, aynı yorgan çarşaf altında bulunuyorlar!" demiştir." [129]
6- Şu da rivayet edilmiştir:
"Esma Binti Ebî Mersed'in yanına, girmesini istemediği bir sırada, yaşlı bir çocuk girer. Bunun üzerine Esma da, Hz. Peygamber'e gelir ve: "Bizim hizmetçilerimiz kölelerimiz hoşlanmadığımız bir sırada yanımıza girip çıkıyorlar." der. İşte bunun üzerine de bu ayet-i kerime nazil olur."
7- Süddî'den rivayet ediliyor:
"Rasulullah'ın (s.a.v.) ashabından bazı kimseler bu saatlerde hanımlarıyla buluşmayı arzuluyor, sonra guslediyor, sonra da namaza çıkıyorlardı. Bunun üzerine Allah Tealâ köle ve hizmetçilere bu saatlerde izin verilmeden evlere girmemelerini emretti: *"Ey iman edenler! Sahip olduğunuz köle ve cariyeler... yanınıza girmek için izin istesinler."* [130]
8- Nüzul sebebi olarak beyan ettiğimiz az önce geçen Esma'nın kıssası sahih olsaydı *"Ey iman edenler"* hitabı tağlib yoluyla erkek ve kadınlara hitap olurdu. Zira nüzul sebebinin hükme dahil olması kesindir. Usulde tercih edilen görüş de budur. [131]

59. Çocuklarınız erginlik çağına vardığında kendilerinden öncekilerin izin istediği gibi onlar da izin istesinler. Allah size âyetlerini böyle açıklar ve Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibnu'l-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Kişi, annesinin yanma girmek için izin ister. Zira bu âyet-i kerime bunun hakkında nazil oldu."[132]

61- "Â'ma ile beraber yemek yiyene günah yoktur..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas ve Dahhak'tan nakledilen bir görüşe göre bu âyeti kerime, Müslümanların, kör, topal, hasta ve sakatlarla beraber yemek yemesine izin vermek için nazil olmuştur. Zira Müslümanlar, bu çeşit insanlarla beraber yemek yedikleri takdirde Allah'ın: *"Ey iman edenler, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin."* [133] âyetiyle yasaklamış olduğu bir işi yapmış olacaklarından korkarak bu gibi insanlarla yemek yemiyorlardı. Çünkü kör, topal ve hastaların, sıhhatlılar kadar yemek yiyememeleri sebebiyle onların haklarını yemiş olabileceklerinden korkuyorlardı. Veya bu gibi insanlarla yemek yemekten tiksiniyorlardı. Bunun üzerine bu âyeti kerime nâzil oldu ve bu gibi kimselerle yemek yemenin bir mahzuru olmadığı beyan edildi.[134]
2- Mücahid'e göre ise bu âyet-i kerime, kör, topal ve hastaların, kendilerini yemeğe davet eden kişilerin evlerinde veya babalarının evlerinde veya annelerinin evlerinde yahut kardeşlerinin evlerinde veya kızkardeşlerinin evlerinde yahut amcalarının evlerinde veya halalarının evlerinde yahut dayılarının evlerinde veya teyzelerinin evlerinde yahut anahtarları kendilerine teslim edenlerin evlerinde veya akrabalarının evlerinde yemek yemelerinde mahzur olmadığını beyan etmektedir. Zira sahabe-i kiram, bu gibi sakat insanları davet ediyorlar, kendi evlerinde yemek bulunmayınca da onları alıp baba, anne ve diğer yakınlarının evlerine götürüyorlardı. Kendilerine yemek ikram edilmek istenen bu sakat insanlar ise, ev sahiplerinin gönülsüz olabileceklerini düşünerek bu tür davetleri kabulden sakınıyorlardı. İşte bu âyet-i kerime nazil oldu ve bunda bir mahzur olmadığını beyan etti. [135]
3- Zühri'nin, Ubeydullah b. Abdullah'dan naklettiği bir görüşe göre ise, âyet-i kerime, körlerin, topalların ve hastaların, cihada çıkan ve evlerini bunlara teslim eden mücahitlerin evlerinde yemek yemelerinin bir mahzuru olmadığını beyan etmek için nazil olmuştur. Zira bu gibi sakat insanlar, gazilerin evlerinde yemek yemekten çekiniyorlar ve "Onlar burada yokken biz onların evlerinde nasıl yemek yeriz?" diyorlardı. İşte âyet-i kerime buna izin verdi. [136]
4- Taberi de bu görüşü tercih etmekte ve âyet-i kerimeye şöyle mânâ vermektedir: "Kör'e, topal'a ve sizlere, kendi evlerinizde, babalarınızın evlerinde ve zikredilen diğer akraba ve dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde bir günah yoktur. Onlar size izin verdiği takdirde, evde bulunup bulunmamalarında bir fark yoktur." [137]
5- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyet-i kerimenin baş tarafı, kör, topal ve hastaların, cihada gitmemelerinde bir mahzur olmadığını beyan etmektedir. Diğer bölümü ise, evlerin, kapılarının bulunmadığı bir zamanda, kişilerin, izin istemeden, âyette zikredilen akrabalarının evlerinde yemek yiyebileceklerine izin vermiştir. Daha sonra evlere kapılar takıldı ve kişinin, akrabalarının evlerinde yemek yemesi, ev sahibinin izin vermesine kaldı. [138]

6- *"Ey iman edenler, birbirinizin malını bâtıl yollarla yemeyin. Meğer ki sizden, karşılıklı bir rızadan bir ticaret ola..."* [139] âyeti nazil olunca insanlar birbirlerinin evinde yemek yemekte zorlanır, sıkılır oldular, bu konuda sıkıntıya düştüler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[140]
7- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayet konuyu biraz daha açmakta, o şöyle anlatıyor:
"Ey iman edenler, birbirinizin malını bâtıl yollarla yemeyin. Meğer ki sizden, karşılıklı bir rızadan bir ticaret ola..." [141] âyeti nazil olunca müslümanlar:
"Allah Tealâ bize, mallarımızı aramızda batıl yollarla yemeyi yasakladı. Yemek, bizim en üstün, en iyi mallarımızdandır. Demek ki bizden birisinin, bir başkasının yanında yemek yemesi helâl değildir." deyip birbirlerinin yanında (evinde) yemek yemekten kendilerini alakoydular, birbirlerinin evinde yemek yemeyi terkettiler de bundan sonra Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[142]
8- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Allah Teala *"Ey iman edenler mallarınızı aranızda batıl ile yemeyin."* âyetini indirince, yatalakların, kölelerin ve topalların kazançlarından

yemek müslümanlara ağır geldi ve dediler ki:
"Yemek malların en efdalıdır. Halbuki Allah Teala bâtıl yere yemek yemekten men etti. Çünkü kör, temiz yiyecek mahallini göremez, topal olan yiyecek hususunda meşakkate tahammül edemez, hasta da yemeği dolusu dolusuna alamaz." Bundan dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[143]
9- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Mü'minler, zayıf, hasta ve düşkünleri, hanımlarının, çocuklarının, yakınlarının ve dostlarının evine götürüyor ve onlara oralardan yedirip içiliyorlardı. Hak Teâlâ'nın, *"Ey iman edenler, birbirinizin mallarını, ticaret (yani satın almanız) müstesna, haram yollarla yemeyin"* [144] ayeti nazil olunca, insanlar birbirlerinin yemeğinden yemez oldu. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[145]
10- Katâde şöyle der:
"Ensar çekingen idi. Bu sebeple, ihtiyaçları olmadığı zaman, o evlerden yeyip içmezlerdi." [146]
11- Süddi bu hususta şöyle der:
"Bunlardan biri babasının, annenin veya kızkardeşinin evine gitse ve evin hanımı ona bir ikramda bulunsa, sahibi (efendisi) yok diye, onu kabul etmede bir vebal görürlerdi. İşte Allah Teâlâ bu ruhsatı indirdi."[147]
12- Said b. Cübeyr ve Dahhak şöyle dedi:
"İki topal ve iki â'ma sıhhatli kimselerle yemek yemekten uzak duruyorlardı. Çünkü insanlar onları temiz görmüyorlar ve onlarla beraber yemeği çirkin görüyorlardı. Medineliler ne â'mayı ne topalı, ne de kotürümü, onları pis gördüklerinden dolayı yemeklerine katmıyorlardı. Allah Teala da bu sebepten dolayı bu âyeti indirdi."[148]
13- Mücâhid'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ashab içinde sakat kimseler vardı. -İbn Amr hadisinde sakat olanlar kör ve topal olanlar; Haris hadisinde ise kör, topal, ihtiyaçlı olanlar şeklinde daha açık ifade edilmiştir.- Ashabdan bazıları bunları yemek için evlerine götürürler. Kendi evlerinde yemek bulunmazsa tutar onları babalarının veya âyette sayılan akrabalarının evlerine götürürlerdi. Yanlarındaki o sakat kimseler ise başkalarının evlerine götürülmekten hoşlanmaz; "Bizi kendi evlerine değil de başkalarının evlerine götürüyorlar." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[149]
14- Mücahid şöyle dedi:
"Allah Teala'nın bu âyette isimlerini saydığı hastalar ile müzmin hastalara evlerde yemek yemeleri hususunda ruhsat için bu âyet indi. Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan bir grup, kendi evlerinde yiyecek birşey bulamadıkları zaman bu hastaları babalarının veya annelerinin evlerine götürür karınlarını doyururlardı. Hastalar ise, bu yemekten rahatsız oluyorlardı. Çünkü onlar kendilerinin malik olmadığı yemeği onlara yediriyorlardı ve şöyle diyorlardı:
"Bunlar bizi, başkalarının evine götürüyorlar." Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[150]
15- Ayetin nüzul sebebi ne olursa olsun ayet yemek yeyenin mal sahibinin açık yahut zımnî izni sebebiyle rızası olduğunu bilmesi şartıyla adıgeçen kimselerin evlerinde yemek yemeyi mubah kılmaktadır. İnsanlar aralarında genellikle akrabaları, müvekkilleri ve arkadaşlarının evlerinde serbestçe yemek yemeleri sebebiyle bu çeşit evler özellikle zikredilmiştir.[151]
16- Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. el-Fadl et-Tacir'den, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Hafız'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o İsmail b. Ebî Üveys'ten, o Şihab'dan, o da Said b. el-Müseyyeb'den bize haber vererek şöyle dedi:
"Bu âyet bir grup insan hakkında inmiştir ki, onlar Rasulullah (s.a.v.) ile beraber bir yere gittiklerinde evlerinin anahtarlarını âma, topal kötürümlere ve akrabalara bırakıyorlardı. Ve onlara evlerinde bulunan şeylerden ihtiyaç duydukları şeyleri yemelerini emrediyorlardı. Onlar da yemek üzere onların evlerinde kalıyorlardı ve şöyle diyorlardı:
"Korkarız ki onlar içlerinden bunu hoş görmeyecekler." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.[152]
17- Zührî, Sa'îd b. Müseyyeb'in ve Ubeydullah b. Abdullah'ın bu ayet hakkında şöyle dediklerini rivayet etmiştir:
"Müslümanlar savaşa çıktıklarında, sakatlarını ve kötürümlerini götürmüyor ve onlara evlerinin anahtarlarını teslim ederek:
"Size, evimizden yemenize müsaade ediyoruz" diyorlardı. Ama onlar bunu günah kabul ederek:
"Onlar yok iken, evlerine giremiyoruz" diyorlardı. İşte onlar için bir ruhsat olmak üzere bu ayet indi."[153]
18- Bu ayet her ne kadar söz konusu edilen özür sahiplerinin evlerinin anahtarlarını aldıkları kimselerin evlerinden yemek yemek hususunda sakınmaları hakkında nazil olsa da bütün insanlar için umumî bir hüküm zikretmektedir. Onların evlerinden birşeyler alıp yemenin günah olmamasının manası, onların evlerinden birşeyler yemek ile akrabaları, anahtarları veren müvekkilleri ve arkadaşlarının evlerinden yemenin eşit tutulmasıdır.[154]
19- Zührî'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Nur: 24/61 âyetinden soruldu. Topal ve hastanın durumu nedir ki, burada zikredildi?" denildi. Zührî dedi ki:
"Bana Ubeydullah İbni Abdullah haber verdi. O:
"Müslümanlar gazaya gittiklerinde, arkadaşlarını halef eder, onlara kapılarının anahtarlarını verip:
"Evlerimizde olandan yemenizi size halal kıldık." derlerdi. Arkadaşları, bundan utanır ve:
"Onlar bulunmadığı müddetçe evlerine girmeyiz" derlerdi. Allahü Teâlâ onlara ruhsat olmak üzere bu âyeti indirdi."[155]
20- Kays ibn Müslim'den, o da Miksem'den rivayet ediliyor ki o şöyle diyor:
"Bazı kimseler kör ve sakat olanlarla yemek yemekten sıkılır, onlarla birlikte yemek yemek istemezlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[156]
21- Zehrâvî, İbn Abbâs'tan bunun aksini rivayetle şöyle demiştir:

"Kör, topal ve sakat olanlar, sağlam kişiler kendileriyle yemekten hoşlanmaz, kendilerini pis bulur veya kendi durumlarından rahatsız olur diye sağlam kişilerle birlikte yemek yemek istemezlerdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [157]
22- Dahhâk'tan rivayetle tahric olunan bir haber olayı biraz daha detaylandırır. Bu haberde o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderilmezden önce kör, hasta ve topalla birlikte yemek yemezlerdi. Çünkü kör, yemeğin hoş olan taraflarını göremez, hasta olan kişi, sağlam olanlarınki gibi yemeğin hakkını veremez, sakat olan kimse de yanında bulunan sağlam kimseler gibi yemek yiyemezdi. İşte onların (Medine halkı olan ensar'ın) kör, hasta ve sakatlarla birlikte yemek yemelerine bir ruhsat olmak üzere bu âyet-i kerime nazil oldu."[158]
23- İbn Abbâs'tan rivayete göre "zengin birisi akraba veya arkadaşlarından bir fakirin evine gidip de bu fakir yakını onu yemeye buyur edince "Zengin olana yoksulun malından yemek yaraşmaz. Zaten yiyeceğiniz az, bir de biz yemeye oturup iyice azaltmıyalım" anlamında olmak üzere: "Yok, ben sizinle yemek yemekte sıkılıyorum. Çünkü ben zenginim, siz ise fakirsiniz." dermiş, âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş."[159]
24- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette konu biraz daha müşahhas hale getiriliyor. O şöyle anlatıyor:
"Ayet-i kerime Haris ibn Amr hakkında nazil oldu. O, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte bir gazveye giderken ailesinin ve evinin işlerini yapmak üzere Mâlik ibn Zeyd'i vekil bırakmıştı. Dönüşünde arkadaşı Mâlik'i çok zayıflamış görüp sebebini sordu. O da:
"İznin olmadan evinden yemek bana günah geldi." dedi."[160]
25- Bu rivayetin bir benzeri Mukatil b. Hayyan'dan da rivayet edilmiştir.[161]
26- Bu mealde el-Bezzâr'ın sahih bir senedle Hz. Aişe'den rivayetle tahric ettiği bir haberde Hz. Aişe şöyle anlatıyor:
"Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte gazvelere çıkmaya rağbet ederler; sefere çıkarken de sakatlıkları sebebiyle sefere katılamıyanlara evlerinin anahtarlarını verir ve onlara:
"Benim evimden ne istiyorsan yiyebilirsin." diye izin verirlerdi. Medine'de kalan ve kendilerine anahtar verilen o sakat kimseler de:
"Bunlar aslında bize yeme iznini gönül hoşluğu ile vermediler. Binaenaleyh onların evlerinden yememiz bize helâl değil." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ onlara bir ruhsat olmak üzere bu âyet-i kerimeyi indirdi."[162]
27- Hasan-ı Basrî diyor ki:
"Bu ayet Allah'ın kendisinden cihadı kaldırdığı âmâ İbni Ümmi Mektum hakkında nazil olmuştur." [163]
28- Ebu Hayyan da şöyle diyor:
"Bu ayet âmâ, topal ve hasta kimsenin cihaddan geri kalması hususundaki mahzuru kaldırmaktadır. Ayrıca muhatapların Allah'ın zikrettiği bu kimselerin evlerinden birşeyler yemeleri hususundaki mahzuru da kaldırmaktadır. Fetva verme ve beyan etme makamında bunların bir arada cem'edilmesi, makbul olup garip karşılanmaz. Bu durumda bu ayetin öncesi ile irtibat yönü şudur: Cenab-ı Hak izin istemenin hükmünü zikrettikten sonra özürlülerin cihada katılmamalarının Peygamberimiz'den (s.a.v.) izin almaya bağlı olmadığını beyan etmiştir." [164]

61. "... Beraber veya ayrı ayrı yemenizde bir günah yoktur..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade ve Dahhak şöyle dedi:
"Bu âyet kendilerine Benû Leys b. Amr denilen Kinane'den küçük bir kabile hakkında inmiştir. Bunlar, bir kişinin tek başına yemek yemesini yasak sayıyorlardı. Bazen sofra dolu olup herşey yerli yerinde olduğu halde bir şahıs sofra önünde sabahtan akşama kadar oturur, tek başına yemeyi haram saydığından dolayı yemez, akşam olunca da kimse yoksa, kimseyi bulamazsa o zaman tek başına yerdi. Bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[165]
2- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu ayet-i kerime, Kinâne'nin oymağı olan Leys İbn Amr Oğulları hakkında nazil olmuştur. Çünkü onların adamları, tek başına yemek yemiyor ve bekliyordu. Şayet, kendisiyle birlikte yemek yiyecek birisini bulamazsa, hiçbir şey yemiyordu. Hatta bazen yanında, sağım zamanı deve bulunuyor, fakat kendisiyle birlikte içecek bir kimseyi bulmadıkça, onun sütünü içmiyordu. İşte böylece Cenâb-ı Hakk şunu bildirdi ki, bir kimse tek başına yediği zaman ona günah yoktur." [166]
3- İkrime dedi ki:
"Bu âyet, Ensar'dan bir topluluk hakkında inmiştir. Onlar, bir misafir kendileriyle bulunmadıkça yemek yemezlerdi. Allah onlara, nasıl isterlerse, ister toplu halde ister halka halinde, isterse ayrı ayrı yesinler diye ruhsat verdi."[167]
4- İkrime ve Ebu Salih (r.h.) ise şunu söylemişlerdir:
"Ensârdan birinin yanına bir misafir geldi mi, o ev sahibi, ancak, misafiriyle birlikte yemek yiyordu. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hakk, onlara, nasıl isterlerse, ister topluca isterse dağınık olarak yemek yiyebilme müsaadesi vermiştir." [168]
5- Kelbî de şunu demiştir:
"Onlar, yemek yeme için bir araya geldiklerinde, tek başına yemesi için, amâ olan kimseye yemek ayırıyorlardı. Bunun gibi, yatalak ve hasta olanlar için de.. Böylece Cenâb-ı Hakk onlara, bunun vâcib ve zorunlu olmadığını beyan etmiştir." [169]
6- Diğerleri de şöyle demiştir:
"Onlar, toplu yenilmesi halinde nefret ettirici ya da sıkıntı verici bir şey meydana gelir korkusuyla, tek başlarına yemek yiyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bunun zorunlu olmadığını açıklamıştır." [170]

[171]

7- Atâ el-Horasânî ve Abdurrahman ibn Zeyd ibn Eslem de *"Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur..."* âyet-i kerimesi gibi bu âyet-i kerimenin Cihâd hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[172]
8- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen bir görüşe göre bu âyet inmeden önce zenginler, fakirlerin hakkını yerler korkusuyla onlarla beraber yemek yemezlermiş. "Biz zenginiz, siz fakirsiniz sizin yemeğinizden nasıl yiyelim?" derlermiş. Âyet-i kerime nazil olmuş ve zenginle fakirin beraber yemek yemelerinin mahzuru olmadığını beyan etmiştir.[173]
9- Bazı müfessirlere göre ise bu âyet-i kerime, birlikte yemek yemeyi âdet haline getirip yalnız yemeyen bir kısım insanların âdetlerini ortadan kaldırma hükmünü getirmektedir. Çünkü Araplardan bazıları, beraber hiç yemek yemezlerken, diğer bir kısmı da hiç ayrı yemezlermiş. Âyet-i kerime işte bu hususlara işaret etmekte, insanların bir arada veya ayrı ayrı yemek yemelerinin mahzurlu olmadığını beyan etmektedir.[174]
10- Bazılarına göre ise bu âyet-i kerime, kendilerine misafir geldiği zaman mutlaka onunla birlikte yemek yeme mecburiyeti hisseden kimseler hakkında nazil olmuş ve onlara, misafirlerle birlikte yemek yemenin mecburi olmadığını beyan etmiştir.[175]
11- Taberî, bütün bu rivayetleri sıraladıktan sonra bunlar arasından herhangi birinin tercihine götürecek bir karine veya açıklığa sahip olmadıklarını ve hepsinin de ayrı ayrı bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olmalarının caiz olduğunu; başka bir bakış açısından âyet-i kerimenin hükmünün bütün bunları içine aldığını ve müslümanların gerek yalnız başlarına, gerekse âyet-i kerimede sayılan yakınların evlerinde topluca yemek yemelerine bu âyet-i kerime ile ruhsat verilmiş olduğunu belirtir[176] ki âyet-i kerime bunlardan hangisi üzerine inmiş olursa olsun sebebin hususiliği, hükmün umumiliğine engel değildir.[177]
12- Bu ifade öncesiyle irtibat halindedir. Belirtilen kimselerin evinde yemek yemenin mubah olduğu söylendikten sonra yemek yeme şeklinde de bir sakınca bulunmadığı ifade edilmek istenmiştir. O halde bu evlerin sahipleriyle olsun veya olmasın bu evlerde yemek yemede mahzur yoktur. Bir başka görüşe göre: Bu cümle önceki hükme benzer ayrı bir hüküm beyan etmek için müstakil bir cümledir. Buna göre yalnız başına yemek yemek caiz olduğu gibi misafirle birlikte yemek yemek de emirdir.[178]

62. Mü'minler, ancak Allah'a ve Rasûlü'ne iman edenler ve O'nunla birlikte bir işe karar vermek üzere toplandıklarında O'ndan izin isteyip alıncaya kadar ayrılıp gitmeyenlerdir. Gerçekten senden izin isteyenler; işte onlar Allah'a ve Rasûlü'ne iman edenlerdir. O halde onlar, bazı işleri için senden izin istedikleri zaman sen de onlardan dilediğine izin ver ve kendileri için Allah'dan mağfiret dile. Hiç şüphesiz Allah Ğafûr'dur, Rahim'dır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Urve'den, Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den ve başkalarından rivayet edildiğine göre onlar şöyle anlatıyor:
"Hendek Gazvesi senesi Ebu Süfyân komutasındaki Kureyş'in gelip sel yataklarından Rûme kuyusu başına; Gatafân'ın gelip Uhud'un yanında Na'mâ'ya konduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu haber gelince Medine'nin etrafına hendek kazdırmıştı. Hendek kazma işinde bizzat kendisi çalışırken mü'minler de onunla birlikte çalışmaktaydılar. Bazı münafıklar ise işi ağırdan alıyor; evlerine misafir geldiği bahanesiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'den habersiz ve izinsiz olarak gizlice sıvışıyorlardı. Müslümanlardan herhangi birinin başına bir musibet veya hoşlanmadığı bir şey gelirse, gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e söylüyor, O'ndan izin istiyor ve O'nun izin vermesiyle gidiyor; işlerini düzeltip tekrar hendek kazmadaki işinin başına dönüyordu. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin isteyerek işinden geçici olarak ayrılan o mü'minler hakkında Allah Tealâ: *"Allah herşeye hakkıyla Alîm'dir."*e kadar olmak üzere (yani Sûrenin sonuna kadar) *"Mü'minler, ancak Allah'a ve Rasûlü'ne iman edenler ve O'nunla birlikte bir işe karar vermek üzere toplandıklarında O'ndan izin isteyip alıncaya kadar ayrılıp gitmeyenlerdir..."* âyet-i kerimelerini indirdi."[179]
Buna göre bu âyet-i kerime, Hendek Gazvesi senesi hendek kazılma sırasında nazil olmuştur.[180]
2- Katâde'den rivayete göre Tebük Gazvesi hakkında nazil olan âyetlerden birisi olan *"Allah seni affetsin, hak sana besbelli olup yalancıları bilmeden önce neden onlara izin verdin?"[181]* âyet-i kerimesinde, Tebük gazvesine katılmamak için mazeret bildirerek izin isteyenlere izin verdiği için Hz. Peygamber azarlanırken daha sonra bunda kendisine bir ruhsat olmak üzere Allah Tealâ: *"O halde bazı işleri için senden izin istedikleri zaman sen de onlardan dilediğine izin ver ve kendileri için Allah'dan mağfiret dile..."* âyet-i kerimesini indirdi."[182]
3- Yine bu Tebük Gazvesi esnasında meydana gelen olaylar cümlesinden olarak Hz. Ömer'in ailesine dönmek için[183] izin istemesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ona izin verip sonra da münafıklara duyurmak maksadıyla yüksek sesle ona:
"Git, vallahi sen münafık değilsin." demesi; bunu duyan bazı münafıkların da:
"Bu nasıl iş; arkadaşları izin istediğinde onlara izin veriyor, biz izin istediğimizde ise izin vermiyor. Vallahi biz onun adaletli davranmadığını görüyoruz." demeleri üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu Dahhâk ve Mukatil'den rivayet edilmiştir.[184]
4- Kelbî şöyle demektedir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), hutbelerinde münafıklara değiniyor ve onları ayıplıyordu. Bunun üzerine münafıklar sağlarına sollarına bakıyor; onları hiç kimse görmediği zaman, namaz kılmadan çekip gidiyorlardı. Eğer onları müslümanlardan birisi görürse, orada durur ve korktuğu için de, namazı kılardı. Derken, bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu. Bu ayet nazil olduktan sonra, mü'minler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin almadıkça, ihtiyaçlarını görmek için gidemez oldular. Münafıklar ise, izinsiz olarak artık çıkabiliyorlardı."[185]

63. O Rasûl'ün çağırmasını, kendi aranızda birbirinizi çağırmanız gibi saymayın. Allah, içinizden bir diğerini siper ederek sıvışıp gidenleri muhakkak bilir. O'nun buyruğuna aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ gelmesinden veya elîm bir azâb gelmesinden sakınsınlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

l- Dahhâk kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Mü’minler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hitabederken

"Ey Muhammed, Ey Ebu'l-Kasım!" derlerdi. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[186]
2- Kelbî der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) hutbesinde münafıklara ta'rîzde bulunur ve onları kınardı. Münafıklar da sağlarına, sollarına bakarlar; kendilerini kimsenin görmediğine kani olurlarsa usulcacık yerlerinden kalkar ve sıvışırlardı. Şayet kendilerini bir gören olduğunu farkederlerse çıkmaktan vazgeçip mecburen istemeye istemeye namaz kılarlardı. İşte bu durum üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[187]
3- İbn Kuteybe dedi ki:
"Bu hendeğin eşilmesi sırasında olmuştur." [188]
4- Ebu Davud'un mürselleri meyanında Mukatil'den rivayetle tahricinde o şöyle anlatıyor:
"Mescid-i Nebevîde Hz. Peygamber hutbe okurken burnu kanayan veya abdesti bozulan bir sahabî çıkmak için Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin almadan dışarı çıkmazdı. İşaret parmağıyla Efendimiz'den çıkmak için izin ister ve izin verilirse çıkardı. Hutbe dinlemek veya mescidde oturmak kendisine ağır gelen herhangi bir münafık da böyle mazereti sebebiyle çıkmakta olan bir sahabînin arkasına gizlenerek usulca sıvışırdı. İşte böyle bir hadise üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[189]

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/79.
[2] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 18/74.
[3] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[4] Suyıti; ed-Dürr: 5/19. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 263; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[5] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[6] İbn Ebî Salih rivayetinde ashab-ı suffadan bazıları, bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/113.
[7] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 263; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/150.
[8] Nesai; Tefsir: 379, İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 18/56, Hakim; Müstedrek: 2/193, Ahmed; Müsned: 2/159, 225, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/73, 74, Beyhaki; Sünen-i Kübra: 7/153. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 263. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/462.
[9] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 24/1, hadis no: 3177.
[10] Ebu Davud, Nikâh, 4, hadis no: 2051; Neseî, Nikâh, 12, hadis no: 3226.
[11] Ebu Davud; Tirmizî; Neseî; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/462.
[12] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/629
[13] Saîd İbni Mansur; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/462.
[14] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 9/373.
[15] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 274.
[16] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[17] Nur: 24/32.
[18] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 18/88.
[19] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 18/88.
[20] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/630-631.
[21] Karşılıklı olarak karıkocanın lanetleşmesi.
[22] Müslim; el-Liân: 10 (1495), Ebu Davud; Talak: 2253, İbn Mace; Talak: 2068, Ibn Cerır: 18/66 Ahmed; Müsned: 1/421-422, 448. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 264-265. Revâiu'l-beyân, 2/80.
[23] Buhârî, Tefsîru'l-Kur’ân, 24/1; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/466-467; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[24] Nur: 24/4.
[25] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 23/164.
[26] Müslim, Liân, 1. Benzer ve muhtasar bir rivayet için ayrıca bak: İbn Mâce, Talâk, 27, hadis no: 2066; Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 5/334.
[27]

Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/165.
[28]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/632.
[29]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 24/3; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 24/3, hadis no: 3179; İbn Mâce, Talâk, 27, hadis no: 2067; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/465-466; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[30]
İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/11.
[31]
Senedi hasen derecesindedir. Ebu Davud: 2256, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/74, Ahmed Müsned: 1/238, Beyhaki; Sünen: 7/394.
[32]
Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/238-239. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 264-265.
[33]
Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/238-239; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/13-14.
[34]
Nur: 24/4.
[35]
Kenzu'l-Ummâl, 15/40581; Ebû Davud, Talâk. 27 (2/278).
[36]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/165.
[37]
Ebu Davud, Talâk, 27 (Liân), hadis no: 2256.
[38]
Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 12/123.
[39]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/467.
[40]
Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 279.
[41]
Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 9/400-401.
[42]
Bezzâr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/467.
[43]
Buhari, Tefsir el-Kur'an: 24/4; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[44]
Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 12/123.
[45]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[46]
İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1391/1971, 3/309-316.
[47]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 24/11.
[48]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 24/11
[49]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 24/11
[50]
Yusuf: 12/18.
[51]
Buhârî, Meğâzî, 34; Tefsîru'l-Kur'ân, 24/6, 11; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[52]
Meselâ bak: Müslim, Tevbe, 56-58; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 24/4. hadis no: 3180; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 6/59-61, 194-197.
[53]
Yusuf: 12/18.
[54]
Buhari; eş-Şehadet: 2637, Cihad: 2879, Meğazi: 4025, Tefsir: 4690, Eyman ve'n-Nüzûr: 6662, İ'tisam: 7369, Tevhid: 7545. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 265-269. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/471-474.
[55]
Senedi zayıftır. İbn Cerir: 18/77. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 269.
[56]
Hakim; Müstedrek: 4/8-9, İbn Cerir: Tefsir: 5/69, Ahmed; Müsned: 1/220, 637. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 270.
[57]
Tirmizi, Edeb, 70 (5/138); Müsned, 6/72.
[58]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[59]
İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1391/1971, 3/316; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/186.
[60]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/474-475.
[61]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/474-475.
[62]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 12/207.
[63]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/186-187.
Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 6/131.
[64]
Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 6/131-132.
[65]
İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 6/25.
[66]
Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/475-476.
Bunun isnadında Yahya Hamânî var, o zayıftır.
[67]
Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/476.
[68]

İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/476.
[69]
İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/476; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[70]
Taberânî, ricali güvenilir olan senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/477.
[71]
Taberânî zayıflık olan iki senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/477.
[72]
Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/477-478.
Mürsel ve isnadı sahihtir.
[73]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/648.
[74]
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 271. İbni Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 18/87-88; Firyâbî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/478-479.
[75]
Senedi zayıftır. Suyuti; ed-Dürr: 5/38. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 271. Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/34.
[76]
İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/479.
[77]
İbn Ebi Hatim. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 289.
[78]
Buhari, K. el- îsti'zan, bab: 13/Müslim, K. el- Âdâb, bıb: 33-37, Hadis No: 2153
[79]
İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'an, 6/46; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/480.
[80]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/650.
[81]
İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 18/97; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/480.
[82]
İbn Merduyeh; Suyûtî, ed-Durru'1-Mensûr, 5/40.
[83]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[84]
Nihaye, 3/352; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[85]
Buhari, Tefsir el-Kur'an: 24/12; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[86]
İbnul-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 3/8. ed-Dürr: 5/45. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 271.
[87]
ed-Dürr: 5/45. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 271.
[88]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/482.
[89]
Müslim; K. Tefsir: (26, 27, 29, 30) 2320, İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/103, Suyuti; ed-Diirr: 5/46.
[90]
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 271-272; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/482.
[91]
Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 272.
[92]
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 272.
[93]
ed-Dürr: 5/45. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 272.
[94]
Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 272.
[95]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/220.
[96]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/103, ed-Dürr: 5/47. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 272-273.
[97]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/220.
[98]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/482-483.
[99]
Hakim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/483.
[100]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/220.
[101]
Taberânî; Bezzâr sahih senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/483.
[102]
Bezzâr, zayıf bir senetle, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/483.
[103]
Saîd Îbni Mansur; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/483.
[104]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/103.
[105]
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/59.
[106]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 23/220.
[107]
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/74.
[108]
Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 12/184.
[109]
Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/178.
[110]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/8.

[111] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/186.

[112] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 231; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 18/194.

Bu hüküm hak ve adalettir. Zira münafıklar gerçekte Peygamberimiz'in (s.a.v.) hükümlerine karşı çıkmayı mubah sayan, onun hükmüyle alay eden, onun adaleti ve peygamberliği hususunda anarşi ve kargaşa çıkartan imansız kimselerdir. Bütün bu hususiyetlerde normal kâfirden ayrılırlar. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 9/499.

[113] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 273.

[114] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/20.

[115] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/484. İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 3/298-299,

[116] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/20.

[117] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/20.

[118] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 12/195.

[119] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/55. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 273-274; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 18/122; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/85-86.

[120] Hakim; Müstedrek: 2/401, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/83, Suyuti; ed-Dürr: 5/55. Taberani.

[121] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 274. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/485.

[122] İbn Ebî Hâtim; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 6/86; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/38. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/485.

[123] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 6/58.

Ancak İbnu'l-Cevzî bu kavli kuvvetli görmeyerek birincisini tercih ettiğini gösteren bir ibare ile zikretmiştir.

[124] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/158-159.

[125] Senedi yoktur; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 274; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 18/209.

[126] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[127] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 6/90.

[128] Suyuti; ed-Dürr: 5/55; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 274.

[129] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[130] İbni Ebî Hatim; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 292.

[131] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 9/519.

[132] İbn Ebî Hatim; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 18/216.

[133] Nisa: 4/29.

[134] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[135] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[136] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[137] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[138] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[139] Nisa: 4/29.

[140] es-Suyûtî, ed-Durru’l-Mensûr, 2/494.

[141] Nisa: 4/29.

[142] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 18/128.

[143] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 18/128, ed-Dürr: 5/58. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 275. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/488.

[144] Nisa: 4/29.

[145] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[146] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[147] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[148] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 18/128. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 275. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/488.

[149] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 18/129.

[150]

İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/129, Suyuti; ed-Dürr: 5/58. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 275. Abdurrezzak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/488.

[151] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 9/528.

[152] Mürsel hadistir. ed-Dürr; 5/58. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 275.

[153] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[154] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 9/527.

[155] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/489.

[156] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/129.

[157] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/217.

[158] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/39.

[159] Mecma'u't-Tefâsîr, Matbaa-i Amire 1319 neşrinden ofset Çağrı Yayınevi, İstanbul 1404/1984, 4/420..

[160] Mecma'u't-Tefâsîr, 4/419-420; Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1394/1974, 2/641, 64 numaralı dip not. Salebi Tefsir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/488-489.

[161] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[162] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/489.

[163] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 9/527.

[164] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 9/527.

[165] Mürsel hadistir. ed-Dürr; 5/58. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 276.

[166] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[167] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/58. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 276.

[168] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[169] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[170] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[171] Feth: 48/17.

[172] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/92.

[173] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/131.

[174] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/131.

[175] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/131.

[176] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 18/131.

[177] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/221.

[178] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 9/528.

[179] İbn İshak; Beyhakî, Delâili'n-nübüvve; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/490-491.

[180] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/661

[181] Tevbe: 9/43.

[182] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 10/100.

[183] Bir rivayette umre yapmak için, bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 12/211.

[184] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/39.

[185] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/39.

[186] Ebu Nuaym, Delâil; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/491-492.

[187] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/39.

[188] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/39.

[189] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/226.

25- FURKÂN SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada yirmi beşinci, iniş sırasına göre kırk ikinci sûredir. Yâsîn sûresinden[1] sonra, Fâtır sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Cumhur Sûrenin mutlak olarak mekkî olduğunu söylemiştir.
İbn Abbâs ve Katâde'den de Sûrenin mekkî olmasıyla birlikte
"Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Kim de bunları yaparsa cezaya çarpar.
Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılarak temelli bırakılır.
Ancak tevbe eden, inanıp salih amel işleyenlerin Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir ve Allah Gafur, Rahîm olandır." (âyet:68-70) âyetlerinin Medine-i Münevvere'de nazil olduğu rivayet edilmiştir.

Kurtubî de sûrenin, 68-70 âyetleri dışında medenî olduğunu söyler.[2]

Buhârî'nin kaydettiği bir rivayette[3] 68. âyetin Mekke'de indiğini belirten bir bilginin yer alması, bu üç âyetin de Mekke'de indiği ihtimalini güçlendirmektedir

Sûrenin ilk üç âyetinin Medine'de indiği yolunda da bir rivayet vardır. [4]
Dahhâk Sûrenin başından
"Alemleri uyarıcı olmak üzere kuluna Fürkan'ı indiren Allah'ın şânı ne yücedir!
"O ki, göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Hiçbir çocuk edinmemiştir, hükümranlıkta ortağı yoktur. O herşeyi yaratmış, ona bir düzen vermiş ve bir ölçüyle takdir etmiştir.
O'nu bırakıp ta bir şey yaratmıyan ve üstelik kendileri yaratılmış olan ve kendilerine ne bir zarar, ne de bir fayda veremiyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar canlandırmaya gücü yetmeyen bir takım ilâhlar edindiler."

Ayetlerinden ibaret olan ilk üç âyeti dışında Sûrenin medenî olduğu görüşündedir.[5]
"Görmedin mi Rabbın gölgeyi nasıl uzatmıştır..." (âyet: 45) âyeti dışında Sûrenin Mekkî, bu âyet-i kerimenin ise Tâif'te nazil olduğu da söylenmiştir. Tâif, Mekke'ye yakın olduğu için bu âyet-i kerime de mekkî sayılmakla Sûrenin tamamı mekkî demektir.[6]

4. Küfredenler dediler ki: "Bu Kur'ân, ancak onun uydurduğu bir yalandır ve ona bu hususta bir başka topluluk yardım etmiştir." Hiç şüphesiz onlar zulüm ve iftira ile geldiler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbi ve Mukatil der ki:
"Bu âyet-i kerime en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olmuştur
"Bu Kur'ân ancak onun uydurduğu bir yalandır ve ona bu hususta bir başka topluluk yardım etmiştir." diyen odur. Onun "Bir başka topluluk"la kastettikleri Huvaytıb ibn Abdü'l-Uzzâ'nın kölesi Addâs (veya Aiş), Amir (veya el-Alâ') ibnu'l-Hadramî'nin kölesi Yesâr ve yine Amir ibnu'l-Hadramî'nin diğer kölesi Cebr olup bu köleler ehl-i kitabdan imişler. Bunlar Tevrat'ı okur ve ondan bazı kıssalar anlatırlardı, müslüman olunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) onlardan, bunları öğrendi. İşte bundan ötürü Nadr bu sözü söyledi. Allah Teâlâ onların bu şüphesine, *"Böylece hiç şüphesiz bir haksız söz ve yalan söylediler"* diyerek cevap vermiştir."[7]

2- Bazı rivayetlerde en-Nadr ibnu'l-Hâris yanında Abdullah ibn Ümeyye ve Nevfel ibn Huveylid'in de adı geçmektedir[8] ki bunlar da anılan sözü söylemede en-Nadr ibnu'l-Hâris'ten geri kalmıyan şedîd İslâm düşmanı müşriklerdir.[9]

5. Dediler ki: "Bunlar, onun başkasına yazdırıp ta kendisine sabah akşam okunmakta (veya dikte ettirilmekte) olan evvelkilerin masallarıdır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"en-Nadr ibnu'l-Hâris ibn Kelde, Kureyş'in şeytanlarından olup Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşmanlığı açıktan yapanlardan birisiydi. Hîre'den gelmiş ve orada Fars krallarının, Rüstem ve İsfendiyar'ın hikâyelerini öğrenip gelmişti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir mecliste oturur, oradakileri Allah'a çağırır, onlara Kur'ân okur ve onları, geçmiş inkarcı ümmetlerin başına gelenlerden sakındırır da kalkıp giderse hemen onun peşinden bu en-Nadr ibnu'l-Hâris gelir onlara Rustem es-Sindîd'[10]den, İsfendiyar'dan ve Pers krallarından hikâyeler anlatır, sonra da:
"Vallahi Muhammed'in söyledikleri benim söylediklerimden daha güzel değil. Onun söyledikleri ancak eskilerin masallarıdır. Nasıl bana okutulmuşsa ona da okutuluyor ve yazdırılıyor." dedi de Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet ile birlikte dokuz âyet indirdi.[11]
"Ona âyetlerimiz okunduğu zaman "Bunlar eskilerin masallarıdır." der."[12] ve
"Yalana, günaha her dadananın vay haline! Ki kendisine Allah'ın âyetleri okunurken işitir de sonra büyüklük taslayıcı olarak ve kulaklarında bir ağırlık varmış da bunları hiç işitmemiş gibi ısrar eder. İşte onu, çok elem verici bir azâb ile müjdele."[13] âyetleri de onun hakkında nazil olmuştur."[14]

7. Ve dediler ki: "Bu Peygamber'e ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarda geziyor?! Onun beraberinde bulunup uyaracak bir melek indirilmeli değil miydi?"

8. "Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya besleneceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" O zâlimler dediler ki: "Siz, ancak büyülenmiş bir adama tâbi oluyorsunuz."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerimeler Kureyş kâfirlerinden bir grup hakkında nazil olmuştur. İbn Abbâs şöyle anlatıyor:
"Rabîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebu Süfyân ibn Harb, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Ebu'l-Bahterî, el-Esved ibnu'l-Muttalib, Zem'a ibnu'l-Esved, el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Ebu Cehl ibn Hişâm, Abdullah ibn Ebî Ümeyye, Ümeyye ibn Halef, el-Asî ibn Vâil, el-Haccâc'ın oğulları Nebîh ve Münebbih toplandılar ve birbirlerine:
"Muhammed'e haber gönderelim, gelsin ve onunla konuşalım ki onun hakkında yapacaklarımızda mazur olalım." dediler ve O'na:
"Kavminin ileri gelenleri seninle konuşmak için toplandılar, sen de gel." diye haber gönderdiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) yanlarına geldi. Ona:
"Ey Muhammed, seni çağırdık ki konuşalım da sonra sana yapacaklarımızda mazur olalım." dedik. Sen, bu getirdiğin sözlerle eğer mal peşinde isen mallarımızdan sana vermek üzere mal toplıyalım; yok eğer şan şeref peşinde isen seni başımıza geçirelim; Eğer kral olmak istiyorsan seni kralımız yapalım." dediler. Allah'ın rasûlü (s.a.v.):
"Söylediklerinizden hiçbirine ihtiyacım yok. Bu getirdiklerimi sizin malınızı, içinizde şan ve şeref sahibi olmayı veya krallığı istemek için getirmedim. Fakat Allah beni size elçi olarak gönderdi, bana bir kitab indirdi ve bana, sizin için müjdeleyici ve uyarıcı olmamı emretti. Ben de işte O'nun mesajını size ulaştırdım, ilettim, size öğütlerde bulundum, nasihatler ettim. Eğer benim bu getirdiklerimi kabul edecek olursanız bu, diğer insanlar içinde dünya ve âhirette sizin payınızdır. Ama reddedecek olursanız, Allah benimle sizin aranızı ayırıncaya (sizinle benim hakkımda hükmünü verinceye) kadar Allah'ın emrine sabredeceğim." buyurdu. Onlar:
"Ey Muhammed, bu söylediklerimizin hiçbirisini kabul edecek değilsen Rabbından kendin için istekte bulun; meselâ sana seni tasdik edecek bir melek göndersin de senden bize dönsün (senin peygamberliğinin hak olduğunu bize o söylesin). Yine Rabbından iste sana bağlar bahçeler, saraylar versin. Zira biz seni görüyoruz aynen bizim gibi maişet (geçimlik) derdine düşmüşsün çarşı pazar dolaşıp çalışmaktasın. Sana bunları versin ki çarşı pazar çalışmaktan kurtulasın, biz de senin gerçekten Rabbının katında iddia ettiğin gibi üstün bir merteben olduğunu bilelim." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Bu söylediklerinizi yapacak değilim, Rabbımdan kendim için bu söylediklerinizi isteyecek değilim ve ben, zaten bunlar için gönderilmedim, fakat Allah beni, size müjdeleyici ve uyarıcı olmam için peygamber olarak gönderdi." buyurdu ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri gönderdi."[15]

10. "Dilerse sana, bunlardan daha iyi olan, içlerinden ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah yücelerin yücesidir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Mukrî, Ahmed b. Ebî'l-Furat'tan, o Abdullah b. Muhammed b. Yakub el -Buharî'den, o Muhammed b. Hamid (Humeyd) b. Ferkad'dan, o İshak b. Bişr'den, o Cüveyr'den, o da İbn Abbas'tan şu rivayeti bize haber verdi:
"Müşrikler ihtiyacından dolayı Rasulullah (s.a.v.)'ı ayıplayınca şöyle dediler:
"Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, sokaklarda gezer?"[16] Rasulullah (s.a.v.) buna çok üzüldü. Bunun üzerine Cibril (a.s.) indi. Rabbinden kendisine sabır dileyerek şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, sana selam olsun. Rabbu'l-İzzet sana selam söyler ve sana der ki:
"Biz. Senden evvel de peygamberleri başka bir halde göndermedik. Onlar da yemek yiyorlar, çarşılarda geziyorlardı."[17] Yani dünyada maişetlerini temin etmeye çalışıyorlardı."[18]
2- Dahhâk'ın rivayetine göre müşrikler, Allah'ın Resûlü'nün yoksulluk ve çaresizlikle ayıpladıklarında, bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) mahzunlaşmış, bunun üzerine O'nu takviye ve teselli etmek üzere, Cebrail (a.s.) gelerek Allah Sana selâm yolladı ve "*Biz Sen'den evvel hiçbir Peygamber gönderemedik (ki), muhakkak onlar da yemek yerlerdi*"[19] buyurdu" dedi.
Dahhak, sözüne devamla şöyle der:
"Bir gün Cebrail (a.s.) ile Hz. Peygamber (s.a.v.) karşılıklı konuşurlarken, semânın kapılarından birisi açılıverdi ki, bu kapı, daha önce hiç açılmamıştı. Derken, Hz. Cebrail (a.s.):
"Ey Muhammed, müjde bu bir hoşnutluk ve razı olmadır. Cennetin bekçisi Sana, Rabb'inden hoşnutluğu (rıdâ) getirdi ve Sana selâm yollayarak şöyle dedi: "Rabbin seni Hükümdar nebi olma ile kul nebî olma arasında muhayyer bıraktı" dedi. Onun elinde de, nurdan parlayan bir çanta bulunuyordu.
"İşte bu dünya hazinelerinin anahtarlarıdır. Cenâb-ı Hakk ahirette Sen'in için hazırladığı şeylerden, bir sineğin kanadı kadar bile eksiltmeksizin bunları al..." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), sanki irtişare ediyormuşcasına Cebrail'e baktı, Cebrail de eliyle tevazuda bulunmasını işaret etti. Derken Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Hayır, kul ve nebi olmayı tercih ederim" dedi. Ravi rivayetine devamla şöyle der:
"Artık Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan sonra (ahirete irtihal edinceye kadar hükümdarların yaptığı gibi) yaslanarak yemek yemedi."[20]
3- İbn Abbas şöyle dedi:
"Cebrail (a.s.) ile Nebi (s.a.v.) bir arada bulunuyor ve konuşuyorlardı. O vakit Cebrail (a.s.)'in rengi değişti. Öyle ki za'feran gibi kızardı. Denildi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü hürde nedir?" O da buyurdu ki:
"el-Adese, yani kara kızıl hastalığı." Rasulullah (s.a.v.) Cebrail (a.s.)'e buyurdu ki:
"Sana ne oldu ki rengin değişti?" O da dedi ki:
"Ey Muhammed, gök kapılarından bir kapı açıldı. Bu kapı bugüne kadar hiç açılmamıştı. Ben, senin ihtiyaç sahibi olmandan dolayı kavminin ayıplaması nedeniyle azaba uğramalarından korkuyorum." Nebi ile Cebrail (a.s.) birbirlerine ağlayarak döndüler.

Cebrail (a.s.) eski haline dönünce dedi ki:
"Müjde ver ey Muhammed. Bu, Cennet'in bekçisi Rıdvan'dır. Sana Rabbin'in rızasıyla geldi." Rıdvan geldi ve selam verdi. Sonra dedi ki:
"Ey Muhammed Rabbu'l-İzzet sana selam söylüyor -Bu esnada Rıdvan'la beraber içi nurla dolu bir sepet vardı- ve sana diyor ki: *"Benim yanımda olan derecelerinden hiçbir şey noksan olmamak şartıyla, işte sana sivrisinek kanadı misali dünya hazinelerinin anahtarları."* Nebi istişare eder gibi (yani ne dersin?) Cebrail (a.s.)'e baktı. Cebrail elini yere vurdu ve şöyle dedi:
"Allah için tevazulu ol." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Rıdvan, o sepette bulunan şeylere benim ihtiyacım yok. Fakirlik benim için daha sevimlidir. Sabırlı ve şükreden bir kul olmam bana daha sevimlidir." Rıdvan şöyle dedi:
"İsabet ettin. Allah seni hep isabet ettirsin." Gökten bir nida geldi. Cebrail (a.s.) başını kaldırdı. O anda Sema'nın kapıları arşa kadar açılmıştı. Allah Teala, Adn Cenneti'ne, üzerinde yeşil bir odanın bulunduğu bir dalı sarkıtmasını işaret etti. O odanın kırmızı yakuttan yetmiş bin kapısı vardı. Cebrail (a.s.) dedi ki:
"Ey Muhammed gözünü yukarıya kaldır." O da kaldırınca, diğer peygamberlerin odalarını ve yerlerini gördü. Kendi yeri ise kendisine mahsus bir farklılıkta ve kapısının makamı üstünde idi. Ve bir münadi nida etti:
"Razı oldun mu ey Muhammed?" O da:
"Evet razı oldum ya Rabbi. Bu dünyada bana verilecek olanları Kıyamet Günü'nde şefaatim için kıl." buyurdu.
Rivayet olunur ki şu âyet Rıdvan hakkında nazil olmuştur.

"Dilerse sana, bunlardan daha iyi olan, içlerinden ırmaklar akan cennetler verebilen ve köşkler kurabilen Allah yücelerin yücesidir. ***[21]*** *"*[22]
4- Hayseme dedi ki:
"Nebî Aleyhisselâm'a:
"Eğer istersen, arzın hazine ve anahtarlarını veririz. Bundan dolayı âhirette bizim yanımızda bir şeyi eksiltmeyiz. Eğer istersen, senin için âhirete toplarız." denildi. Aleyhisselâm:

"Benim için onları âhirete topla." diye istedi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[23]
5- Hayseme (r.a.) diyor ki:
"Rasulullah'a şöyle denilmişti:
"Dilersen sana senden önce hiçbir Peygamber'e verilmeyen senden sonra da hiçbir kimseye verilmeyecek olan, yeryüzünün hazinelerini ve anahtarlarını verelim. Bunlar senin, Allah katındaki mükâfaatlarından hiçbir şey eksiltmeyecektir." Rasulullah:

"Bunların hepsini, âhirette bana verilmek üzere biriktirin." dedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyet-i kerimeyi indirdi." [24]
6- Tavus, İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Hz. Peygamber ile Cebrail otururlarken Cebrail (a.s.):
"Bu, gökten inen ve Sen'i ziyaret etmek için izin talebinde bulunan bir melektir" dedi. Çok geçmeden o melek geldi ve Allah'ın Rasûlü'ne selam vererek:
"Allah'u Teâlâ seni, Sen'den önce hiç kimseye vermediği, Sen'den sonra da hiç kimseye vermeyeceği şeylerin anahtarlarını Sana vermek ve Sana verdiği şeylerden dolayı da, daha sonra Sana vereceği şeylerden noksanlaştırmamak hususunda seni muhayyer bıraktı." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Hayır, onların hepsini bana ahirette verir (versin, bunu isterim)" buyurdu da, işte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın bu ayeti nazil oldu."[25]
7- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle demiştir:
"Cebrail bana, Mekke vadisi dolusu altını sundu da ben, "Hayır, bir öğün tok, üç öğünse aç kalmayı (isterim!) Çünkü bu, benim Rabbimi daha çok hatırlamamı ve O'ndan daha çok talepte bulunmamı sağlar" dedim." [26]
8- Safvan İbn Süleym'in Abdu'l-Vehhâb'tan rivayetine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Bir gün tok olurum, üç gün aç. Böylece de, tok olduğumda Sana hamdederim, aç olduğumda da Sana yalvarıp yakarırım." [27]

11. Fakat onlar kıyamet saatini de yalanladılar. Biz, o saatin geleceğini yalanlıyanlara öyle çılgın bir azâb hazırladık ki,
12. Bu, kendilerine uzak bir yerden gözükünce onun kaynayışını ve uğultusunu duyacaklardır.
13. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun en dar bir yerine atıldıkları zaman orada yok olup gitmeyi isterler.
14. Bugün bir kere yok olmayı değil, birçok kereler yok olmayı isteyin.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Kurtubî bu âyet-i kerimelerin İbn Hatal ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söyler.[28]

20. Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşılarda gezinirlerdi. Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle deneriz ve Rabbîn Basîr olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v.)'i fakirliği sebebiyle kınayıp:
"Bu peygamber'e ne oluyor; bizim gibi yemek yiyor..." deyince Hz. Peygamber (s.a.v.) buna çok üzüldü ve işte onun üzülmesi üzerine O'nu teselli etmek üzere bu âyet-i kerime nazil oldu. Cibrîl gelip şöyle dedi:
"Ey Muhammed, Rabbın Allah sana selâm söylüyor ve sana şöyle buyuruyor:

"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşılarda gezinirlerdi..."[29]
2- Cüveybir tarikından Dahhâk, İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet etti ki:

"Müşrikler ihtiyacından dolayı Rasûlullah'ı ayıpladı ve:

"Bu ne biçim Peygamber ki, yemek yer, sokaklarda gezer." dediler. Rasûlullah buna üzüldü, bunun üzerine bu âyet indirildi." [30]

3- İbnu Abbas'tan (r.a.) bunun benzerini İkrime ve Saîd tarikından İbnu Cerîr anlattı. [31]
4- Ayet-i kerimenin *"Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle deneriz."* kısmının nüzul sebebinde Mukatil der ki:
"Ebu Cehl ibn Hişâm, el-Velîd ibnu'l-Muğîra, el-As ibn Vâil, Ukbe ibn Ebî Muayt, Utbe ibn Rabîa ve en-Nadr ibnu'l-Hâris haklarında nazil olmuştur. Bunlar; Abdullah ibn Mes'ûd, Ammâr, Bilâl, Suheyb, Amir ibn Füheyre, Ebu Huzeyfe'nin kölesi Salim, Hz. Ömer'in kölesi Mihca', el-Hadramî'nin kölesi Cebr ve arkadaşları gibi güçsüz müslümanları gördüklerinde onlarla alay kabilinden olarak:
"Müslüman olalım da bunlar gibi mi olalım?!" demişler ve işte bunun üzerine Allah Tealâ

"Sabreder misiniz diye sizi birbirinizle deneriz." âyet-i kerimesini indirmiştir."[32]

21. Bize kavuşmayı ummayanlar "Bize melekler indirilmeli değil miydi? Veya Rabbımızı görmeli değil miydik?" derler. Andolsun ki onlar kendi kendilerine büyüklenmişler ve büyük bir azgınlıkla haddi aşmışlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî ve Mukatil bu âyet-i kerimenin, peygamberliği ve yeniden diriltilmeyi inkâr eden Ebu Cehl, el-Velîd İbn Muğîre ve arkadaşları hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[33]

2- Kureyş müşrikleri Rasulullah'tan buna benzer birçok isteklerde bulunmuşlar ve kendilerini susturacak cevaplar almışlardır. [34]

27. O gün zalim iki elini ısırıp "Ne olurdu, ben o peygamberin beraberinde bir yol edineydim." diyecek
28. Ne yazık bana! keşki falanı dost tutmıyaydım.
29. Beni o zikirden, o mana geldikten sonra, o saptırdı. Şeytan insanı yapayalnız ve yardımsız bırakandır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Şa'bî ve Mücahid'den nakledilen bir görüşe göre bu âyetler, müşriklerden Ukbe b. Ebi Muayt ve Ümeyye b. Halef hakkında nazil olmuştur. Bunlardan Ukbe veya Ümeyye müslüman olmuş diğeri onun müslüman olmasına karşı çıkarak tekrar kâfir olmasına sebep olmuştur. İşte bu âyetler, bunları ve benzerlerini tasvir etmektedir. [35]
2- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Ata el-Horasanî'nin rivayetine göre Ubeyy b. Halef, Nebî (s.a.v.)'nin yanında hazır bulunur, O'nunla oturur ve O'na iman etmeksizin dinlerdi. Ukbe b. Ebî Muayt onu bundan men etti. Bu âyet de bu yüzden indi."[36]
3- Şa'bi demiştir ki:
"Ukbe, Ümeyye b. Halef'in dostu idi. Ukbe müslüman oldu. Bunun üzerine Ümeyye şöyle dedi:
"Eğer sen, Muhammed'e tabi olursan, benim yüzüm, senin yüzüne haram olsun," O da Ümeyye'nin razı olması için kâfir oldu ve irtidat etti, Allah Teala da bu yüzden bu âyeti indirdi."[37]
4- Ubeyy ibn Halef ve Ukbe ibn Ebî Muayt arkadaş idiler, araları iyi idi. Bunlardan Ukbe Hz. Peygamber (s.a.v.) ile oturur, ondan bazı şeyler dinlerdi. Bu durum Ubeyy'e ulaşınca Ukbe'ye geldi ve:
"Muhammed'le oturduğun, onu dinlediğin bana ulaşmadı mı sanıyorsun? Eğer bir daha onunla oturur ve onu dinlersen, ya da ona vardığında yüzüne tükürmezsen yüzüm sana haram olsun." diyerek büyük yemin etti. Allah'ın düşmanı Ukbe de arkadaşının söylediğini yaptı ve Allah Tealâ o ikisi hakkında bu âyetleri indirdi."[38]
5- Başkaları da şöyle dediler:
"Ümeyye b. Halef ile Ukbe b. Ebî Muayt yeminli dost idiler. Ukbe her seferinden dönüşünde bir ziyafet verir ve kavminin bütün eşrafını da davet ederdi. O Rasulullah (s.a.v.)'ın meclisinde çok bulunurdu. Birgün yine bir seferden dönmüştü. Bir yemek hazırladı ve insanları davet etti. Bu arada Rasulullah (s.a.v.)'ı da yemeğe çağırdı. Yemek Rasulullah (s.a.v.)'ın önüne konunca Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Sen, Allah'tan başka ilah olmadığına, benim de O'nun Rasulü olduğuma şehadet getirmediğin müddetçe senin yemeğini yemeyeceğim."
Bunun üzerine Ukbe şöyle dedi:
"Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de O'nun Rasulü olduğuna şehadet ederim. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) onun yemeğinden yedi. Ubeyy b. Halef orada yoktu. Ukbe'nin başından geçen bu olayı haber alınca şöyle dedi:
"Ey Ukbe sen dininden mi çıktın?" O da:
"Hayır, vallahi dinimden çıkmadım. Bana bir adam geldi ve şehadet getirmediğin müddetçe, yemeğimden yemeyeceğini söyledi. Ben de yemek yemeden evimden ayrılmasından utandım ve şehadet getirdim, O da yedi." Bunun üzerine Ubeyy şöyle dedi:
"Sen O'nun yüzüne tükürüp, boynuna basmadıkça, ben senden ebediyyen razı olmayacağım." Ukbe de şöyle yaptı: Bir hayvan işkembesi aldı. Onu Rasulullah (s.a.v.)'ın iki omuzu arasına koydu, Rasulullah (s.a.v.) da ona şöyle dedi:
"Senin başını kılıçla almadan Mekke'den çıkarmayacağım."[39]
Ukbe, Bedir Savaşı'nda çembere alınıp öldürüldü. Ubeyy'e gelince, Nebi (s.a.v.) onu Uhud Günü mübarezede öldürdü. Allah Teala da bu âyeti o ikisi hakkında indirdi."[40]
6- İbn Abbas (r.a.), "Bununla, Ukbe b. Ebi Mu'ayt b. Ümeyye b. Abdişems kastedilmiştir. Çünkü o, biryerden geldiğinde Mekke'lilerden komşularını davet edeceği bir ziyafet verirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile pek sık otururdu. Peygamber (s.a.v.)'in sözleri, onun hoşuna giderdi. Derken yine böyle bir gün; bir ziyafet hazırladı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i de davet etti. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sen kelime-i şahadet getirip (müslüman olmadıkça) yemeğini yemem" dedi. O da, kelime-i şahadet getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber

(s.a.v.) onun ziyafetine katıldı. Bu iş, Ümeyye b. Halef'in kulağına gitti. O:
"Sapıttın ey Ukbe" dedi. Çünkü Ümeyye, Ukbe'nin samimi arkadaşı idi. Ukbe:
"Ben bunu, o benim yemeğimi yesin diye söyledim" deyince, Ümeyye b. Halef:
"Hayır olmaz. Gidip onun yüzüne tükürmedikçe ve boynuna basmadıkça senden razı olmayacağım" dedi. Ukbe de bunu yaptı. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Seninle Mekke dışında karşılaşırsam, kılıcımla başına ineceğim" dedi. Bunun üzerine *"O gün, o zâlim nedametle iki elini ısırır"* ayeti indi. Yani Ukbe, "Keşke ben, Ümeyye'yi dost edinmeseydim. Vallahi o beni zikirden, yani Kur'ân'dan ve Hz. Muhammed (s.a.v.) sayesinde bana gelen imândan uzaklaştırdı" diye, pişmanlığını gösterecek. Derken Bedir günü Ukbe esir edildi ve ölüme mahkum habsedildi ve öldürüldü. O gün Ukbe ile Nadr b. Haris'in dışında hiçbir esir öldürülmemişti."[41]
7- Dahhak şöyle demiştir:
"Ukbe Rasulullah (s.a.v.)'ın yüzüne tükürdüğü vakit, tükürüğü kendi yüzüne döndü ve iki yanağını yaktı. Bu yanığın izi ölünceye kadar devam etti."[42]
8- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Übey İbni Halef inanmadığı halde Rasûlullah'ın yanında bulunurdu. Ukbe İbni Ebî Muayt onu Rasûlullah'ın yanında bulunmaktan men etti. Bunun üzerine bu âyetler indirildi." [43]
9- Bunun benzerini Şa'bî ve Mukassem'den anlattı. [44]

32. O kâfirler dediler ki: "Kur'ân ona bir kerede topluca indirilmeli değil miydi?" Halbuki Biz Azîmüşşân onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle azar azar indiririz ve onu tertîl üzere ağır ağır okuruz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Müşrikler:
"Muhammed eğer gerçekten Allah'ın elçisi ise Rabbı ona acaba neden işkence ediyor. Şu Kur'ân'ı ona bir kerede toptan indiremez mi? Bakınız ona her defasında bir veye iki âyet iniyor (ve her defasında ona âyet inmesi adeta bir işkence oluyor)." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[45]
2- Başka bir rivayette onların: "Sen kendinin Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olduğunu iddia ediyorsun. Madem öyle Tevrat'ın Musa'ya, İncil'in İsa'ya bir defada indirildiği gibi bu Kur'ân da sana bir defada toptan indirilmeli değil miydi?" demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[46]
3- Her iki rivayette de konu ve talep "Kur'ân'ın parça parça değil bir defada toptan indirilmesi" olduğuna göre iki rivayet arasında çelişki yok demektir.[47]

34. Cehennemde yüzleri üstü toplanacak olanların, işte onların yeri çok kötü ve yolu çok sapıktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabına:
"O, yaratılmışların en kötüsüdür." dediler de bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu."[48]

41. Seni gördükleri vakit: "Bu mu Allah'in gönderdiği elçi? " diye alaya almaktan başka bir şey yapmazlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Peygamber (s.a.v.)'le alay yollu "Bu mu Allah'ın gönderdiği elçi?" diyen Ebu Cehl hakkında nazil olmuştur.[49]

43. Hevâ ve hevesini tanrı edineni gördün mü? Şimdi onun üzerine sen mi vekil olacaksın?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Câhiliye devrinde kişi bir zaman beyaz bir taşa tapınır, sonra ondan bıkarak tutar bir süre de siyah bir taş bularak onu sever ve onu tanrı edinerek o taşa tapınırdı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[50]
2- Sevdiği her taşı tanrı edinerek ona tapınan bu kişinin el-Hâris ibn Kays es-Sehmî olduğu ve âyet-i kerimenin de onun hakkında indiği de söylenmiştir.[51]

55. Allah'ı bırakıp kendilerine fayda veya zarar veremiyecek olan şeylere ibadet ederler. Kâfir, Rabbına karşı duranın yardımcısıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin Ebu Cehl hakkında nazil olduğu söylenir.[52]

2- Evlâ olan, bu ayeti umûmi manada bütün kâfirlere hamletmektir. Çünkü sebeb-i nüzulün husûsi olması, (ayetin) lafzının umûmi oluşunu zedelemez. Bir de ayeti umumi manasına hamletmek, ayetteki *"(Kâfirler) Allah'tan başka kendilerine ne fayda, ne zarar veremeyecek olan şeylere taparlar"* ifadesinin zahirî manasına daha uygundur. [53]

60. Kâfirlere: "Rahman olan Allah'a secde edin." denildiği zaman: "Rahman da neymiş? Senin bize emrettiğine mi secde edeceğiz?" derler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hudeybiye müsalahasında antlaşmanın baş tarafına "Bismillahirrahmanirrahim." yazılınca müşrikler bunu kabul etmediler ve onu sildirip yerine "Ey Allah'ım senin adınla." ifadesini yazdırdılar. İşte âyet-i kerime, müşriklerin bu tür itirazlarını beyan etmektedir. [54]

62. O, iyice düşünüp ibret almak arzusunda bulunan kimseler yahut ta şükretmek dileyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Enes ibn Mâlik der ki:
Rasûlullah (s.a.v.), gece Kur'ân okumayı kaçırmış olan Hz. Ömer'e:
"Ey Hattâb'ın oğlu, Allah senin hakkında bir âyet indirdi." buyurup *"O, iyice düşünüp ibret almak arzusunda bulunan kimseler yahut ta şükretmek dileyenler için gece ile gündüzü birbiri ardınca getirendir."* âyet-i kerimesini tilâvet eylemiş ve şöyle devam etmiş: *"Geceleyin kaçırdığın nafileleri gündüzünde; gündüz kaçırdıklarını da geceleyin yerine getir."* [55]

68. "Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Bunları yapan günaha girmiş olur.
69. Kıyamet günü azabı kat kat olur, orada, alçaltılarak temelli kalır.
70. Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenlerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû İshak es-Sealibî, Hasan b. Ahmed el-Mahledî'den, o Müemmil b. Hasan b. İsa'dan, o Hasan b. Muhammed Sabbah ez-Za'feranî'den, o Haccac'dan, o Cüreyc'den, o Yala b. Müslim'den, o da Said b. Cübeyr'den, İbn Abbas'ın şöyle dediğini işitti:
"Şirk ehlinden bir grup insan, çok adam öldürdüler. Çok zina yaptılar. Sonra Muhammed (s.a.v.)'e geldiler ve dediler ki:
"Senin söylediğin ve çağırdığın çok güzel. Eğer yaptığımızın keffaretini bize haber verirsen iyi olur." Bunun üzerine bu âyetler indi." [56]
2- Muhammed b. İbrahim b. Yahya el-Müzekkî, babasından, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o İbrahim el-Hanzalî'den ve Muhammed b. es-Sabbah'tan, onlar Cerir'den, o Mansur ve A'meş'ten, onlar Ebî Vail'den, o Amr b. Şurahbil'den, o Ebî Meysere'den o da Abdullah b. Mesud'dan bize şunu rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.)'a:
"Hangi günah daha büyüktür?"diye sordum. Buyurdu ki:
"Allah, seni yarattığı halde senin O'na ortak koşmandır."
"Sonra hangi günah büyüktür?" dedim. Buyurdu ki:
"Senin yemeğinden yer korkusuyla çocuğunu öldürmendir."
"Sonra hangisidir?" diye sordum. Buyurdu ki:
"Komşunun hanımıyla zina etmendir." Allah Teala da Rasulullah (s.a.v.)'ın sözlerini tasdik ederek bu âyeti indirdi." [57]
Bu haberi Buhari, Müseddid'den ve Yahya'dan, Müslim ise, Osman b. Ebî Şeybe'den, o da Cerir'den rivayet etmiştir. [58]
3- İbn Cüreyc kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre *"De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine ileri giden kullarım, Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Hiç kuşkusuz Allah, bütün günahları mağfiret buyurur."* ***[59]*** âyet-i kerimesi de bunun üzerine nazil olmuştur. [60]
4- Ebû Bekr b. el-Haris, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Ahmed b. Muhammed b. İbrahim'den, o İsmail b. İshak'tan, o el-Haris b. ez-Zübeyr'den, o Ebû Raşid (Lehebîler'in âzâdlısı)'den, o Said b. Salim el-Kaddah'tan, o İbn Cüreyc'den, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan bize şu haberi verdi:
"Vahşi Nebî (s.a.v.)'ye geldi ve dedi ki:
"Ey Muhammed! Güvence dilemek için sana geldim. Allah'ın kelamını işitinceye kadar beni yakınında tut." Bunun üzerine Rasuluıllah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ben seni yakın olmayan bir yerde görmek isterdim. Ama madem ki sen güvence istemek için geldin, Allah'ın kelâmı gelinceye kadar benim civarımdasın." Vahşî dedi ki:
"Ben, Allah'a şirk koştum, Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürdüm, zina yaptım. Allah, benim tevbemi kabul eder mi?" Rasulullah (s.a.v.) bu âyet ininceye kadar sükût etti. Bu âyeti Vahşî'ye okudu. Vahşî dedi ki:
"Bu âyette bir şart görüyorum. Belki ben salih amel işleyemem. Ben, Allah'ın kelâmını işitinceye kadar civarında bulunacağım." Bunun üzerine şu âyet indi:
"Allah, kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse derin bir sapıklığa sapmış olur." ***[61]***
Rasulullah (s.a.v.) Vahşi'yi çağırdı ve ona bu âyeti okudu. Vahşî dedi ki:
"Belki ben bu âyette zikredilen, dilediği kimselerden olamam. Ben Allah'ın yeni bir kelâmı gelinceye kadar senin civarında kalacağım,"

Bundan sonra şu âyet indi:
"De ki: "Ey kendilerine kötülük edip aşın giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir." Bunun üzerine Vahşî:
"Evet şu an başka bir şart görmüyorum" dedi ve müslüman oldu."[62]
5- Vahşî'nin müslüman olması ile ilgili bu haberin son kısmı, yani Vahşî'nin müslüman olmak üzere bir takım şartlar koşması veya âyetlerde bir takım şartlar görerek müslüman olduğunu belirten ibarelerin sıhhati şüphelidir. Çünkü Vahşî'nin iman etmesinde meşhur olan habere göre o, Tâif elçi hey'eti içinde gizlenerek gelmiş ve hiçbir şart koşmadan ve kimliğini bildirmeden müslüman olmuştur.[63]
6- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Mekke'de *"Onlar ki Allah ile beraber bir başka ilâha tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim de bunları yaparsa cezaya çarpar. Kıyamet günü de azabı katmerleşir ve o azabın içinde hor ve hakîr olarak ebediyyen bırakılır."* âyetleri nazil olunca Mekke müşrikleri:
"Müslüman olmamızın bize bir faydası yok; biz Allah'a başkalarını denk saydık, Allah'ın haram kıldığı cana kıydık ve ahlâksızlıklar yaptık." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ: *"Tevbe ve iman edip salih amel işleyenler bundan müstesnadır. İşte Allah, bunların kötülüklerini iyiliklere çevirecektir..."* âyet-i kerimesini indirdi."[64]
7- *"Onlar ki Allah ile beraber bir başka ilâha tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..."* âyet-i kerimesi İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre Mekke'de nazil olmuş ve daha sonra Nisa Süresindeki bir âyetle (âyet: 93) nesholunmuştur. Ama yine ondan gelen başka bir rivayete göre son nazil olan âyetlerdendir ve hiçbir şekilde neshe konu olmamıştır. Zira Nisa Süresindeki âyet mü'minler, bu ise müşrikler hakkında nazil olmuştur.[65] En doğrusunu Allah bilir.[66]
8- Abdullah b. Abbas dahil bir kısım âlimler bu ve bundan önceki âyetlerin Mekke'de nâzil olduklarını ve bu âyetlerin, iman etmeden önce bu günahları işleyip sonra tevbe edenleri bahse konu ettiğini, iman ettikten sonra, kasıtlı olarak bir mümini öldürenin tevbesinin ise kabul edilmeyeceğini söylemişler ve delil olarak bu âyetlerden daha sonra inen ve Medine'de nazil olduğunda ittifak edilen Nisa Suresi'nin şu âyetini zikretmişlerdir:
"Kim bir Mümini kasten öldürürse, onun cezası cehennemdir. Orada ebedi olarak kalacaktır. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."[67]
Diğer bir kısım âlimler ise bu âyetle adı geçen Nisa Suresi'ndeki âyetlerin çelişmediklerini, bu itibarla bunların birbirlerini neshetmediklerini söylemişlerdir. Zira Nisa Suresi'ndeki âyet, bir Mümini kasıtlı olarak öldürdükten sonra tevbe etmeyeni beyan etmiş bu âyet ise tevbe eden kimseyi bahse konu etmiştir. Ayrıca başka âyetlerde de şöyle buyurulmaktadır:
"Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını affetmez. Bunun dışındakini dilediği kimse için affeder. Kim Allah'a ortak koşarsa şüphesiz büyük bir günah ile iftira etmiş olur."[68]
"Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında dilediğini bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa, muhakkak ki, derin bir sapıklığa düşmüştür."[69]
Günah işlediği halde tevbe edip imanlı olarak ölen kişi için tevbe kapısının açık olduğunu beyan eden birçok sahih hadis bulunmaktadır.[70]

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/3.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/3.
[3] Buhari, Tefsir, 25.
[4] İbn Âşûr, 18/313.
[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/230.
[6] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/663.
[7] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/50; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/234.
[8] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 18/234;
[9] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/664.
[10] es-Sindîd farsça da güneşin doğuşu anlamına geliyormuş ve her güzeli, güzelliği bu Rustem'e nisbet ettiklerinden ona bu sıfatı vermişler. Bazı kaynaklarda es-Sindîd yerine eş-Şedîd şeklindedir.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 18/137; İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/358.
[12] Kalem: 68/15.
[13] Câsiye: 45/7-8.
[14] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/358.

[15] İbn Ebî İshâk; İbn Cerîr; Îbnu'l-Münzir; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 18/237.
[16] Furkan: 25/7.
[17] Furkan: 25/20.
[18] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 277.
[19] Furkân: 25/20.
[20] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[21] Furkan: 25/10.
[22] İsnadı cidden zayıftır. ed-Dürr: 5/63. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 277-278. Vahidî, age. s. 234-235. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/666-667.
[23] İbn Ebî Hatim; İbn Cerîr; İbn Ebî Şeybe, Musannıf; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/492-493.
[24] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 6/173
[25] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[26] Tirmizi, Zühd, 35 (4/575); Müsned, 5/254. (Benzeri hadis).
[27] Tirmizi, Zühd, 35 (4/575); Müsned, 5/254 (Benzeri hadis).
[28] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 13/8.
[29] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 13/11.
[30] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/493-494.
[31] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/494.
[32] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 13/14-15.
[33] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/68.
[34] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/177-178.
[35] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/180.
[36] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 19/6, Suyuti; ed-Dürr: 5/68; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 278.
[37] Mürsel hadistir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 278.
[38] İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, 1/361; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 235.
[39] Yani seni Mekke dışında görür görmez boynunu vuracağım.
[40] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 278-279; Fahreddin Râzî, et-Tefsîrul-Kebîr, 14/75.
[41] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[42] İsnadı yoktur. ed-Dürr: 5/68; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 279.
[43] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/494.
[44] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/494.
[45] İbn Ebî Hâtim; "Sahih'tir." kaydıyla Hâkim; Ziya el-Makdisî, el-Muhtâra; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/495.
[46] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/78.
[47] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/670.
[48] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 13/22.
[49] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 13/25.
[50] İbn Ebî Hatim; İbn Merdûye.
[51] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 19/24.
[52] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/102.
[53] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/102.
[54] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/192-193.
[55] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 24/106.
[56] Buhari; Tefsir: 4810, Müslim; İman: 193/122, Nesai; Tefsir: 469, Hakim; Müstedrek: 2/403. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/496.
[57] Buhari; Tefsir: 25/2 (4477, 4761), Edep: 20 (6001), Hudud: 6811, Diyat: 1 (6861), Tevhid; 7520, 7532, Müslim; İman: 141,142, Ebu Davud; Talak: 2310,

Tirmizi; Tefsir: 3182.

[58] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 279. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/496; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[59] Zümer: 39/53.

[60] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 6/135.

[61] Nisa: 4/116.

[62] Taberani; el-Kebir: 2/197, ed-Dürru'l-Mensûr: 5/330. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 279-280.

[63] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 6/104.

[64] Buhâiî, Tefsîru'l-Kur'ân, 25/3; Müslim, Tefsîr, 19. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/496; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[65] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 25/2,4.

[66] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/672.

[67] Nisa: 4/93.

[68] Nisa: 4/48.

[69] Nisa: 4/116.

[70] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

26- ŞUARÂ SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yirmi altıncı, iniş sırasına göre kırk yedinci sûredir. Vakıa sûresinden sonra[1], Neml sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[2]
Nehhâs'ın İbn Abbâs'tan rivayetine göre Sûre, son beş âyeti olan *"Şairlere gelince; onlara da azgınlar uyar. Görmedin mi, onlar her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler. Ancak iman etmiş ve salih ameller işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş ve zulme uğradıktan sonra zafer kazanmış olanlar müstesnadır. Zulmedenler göreceklerdir nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını."* (âyet: 224-227) âyetleri dışında İbn Merdûye'nin İbn Abbâs ve İbnu'z-Zübeyr'den rivayetinde ise sûrenin istisnasız mekkî olduğu kaydedilmektedir.[3]
Mukâtil ise *"İsrail oğulları bilginlerinin onu bilmeleri onlar için bir âyet değil midir?"* (âyet: 197) âyetinin istisna olarak Medine'de nazil olduğunu söylemiştir.[4]

197. İsrail oğullarının bilginlerinin bunu bilmesi de onlar için bir âyet değil midir?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. Sa'lebî'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Mekkeliler, Hz. Peygamber hakkında bilgi almak üzere Yesrib (Medine-i Münevvere) yahudilerine birilerini göndermişlerdi. Yahudiler:
"Evet, şimdi o peygamberin geliş zamanıdır." deyip vasıflarını saydılar, fakat vasıflarını sayarken başka şeyler de katarak karıştırdılar. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[5]

204. Bizinı azabımızı mı çabucak istiyorlar?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. Mukatil der ki:
"Bu âyet-i kerime "Ey Muhammed, daha ne zamana kadar bizi azâbla tehdit edip duracaksın? Tehdit ediyorsun ediyorsun ama bir türlü başımıza gelmiyor." diye alay etmeleri üzerine nazil olmuştur."[6]

205. Gördün mü, şayet Biz Azîmüşşân onları yıllarca yararlandırsak;
206. Sonra kendilerine va'dolunan şey başlarına gelse,
207. Eğlendirilmiş olmaları onlara bir fayda sağlamaz.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. İbn Ebî Hatim'in Ebu Cehdam'dan rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e rüyasında kendisi şaşkın bir halde (ne yapacağını bilemez bir halde) gösterilmiş ve bu rüyasını ashabına anlatmış da O'na sormuşlar ve Efendimiz (s.a.v.):
"Neden olmasın ki Benden sonra düşmanımın kendi ümmetimden olduğunu gördüm." buyurmuş ve bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuş da Efendimiz (s.a.v.)'in gönlü hoş olmuş.[7]

214. Ve yakın akrabalarını uyar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. Bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Safa tepesine çıkarak boy boy (aile aile) Kureyşlileri çağırıp onları uyarması, Ebu Leheb'in de:
"Soyu kesilesice bizi bunun için mi topladın." demesi üzerine Mesed Sûresi'nin nazil olduğu haberi çok meşhur olup hemen bütün hadis mecmualarında ve tefsirlerde zikredilmiştir.[8]
2- Rivayet olunduğuna göre, bu ayet nazil olunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) Safa Tepesi'ne çıkmış ve oradan kendisine derece derece yakın akrabalarına seslenerek:
"Ey Abdulmuttaliboğulları, Ey Haşimoğulları, Ey Abdimenâfoğulları, Ey Muhammed'in halası Safiyye, ben, sizin için, Allah'dan gelecek hiçbir şeye mâni olamam. Fakat benden, istediğiniz kadar mal isteyiniz" demiştir."[9]
3- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdulmuttalib oğullarını toplamıştı. Onlar o gün kırk kişi idiler ve her birinin bir koyunu ve bir çanak sütü vardı. O adamlardan her biri, koyunu ve çanaktakini yiyip içiyorlardı. Onlar, bunları yiyip bitirince Hz. Peygamber (s.a.v.) söze başlayıp:
"Ey Abdulmuttalib oğulları, şu dağın arka eteğinde düşman süvarisi var" desem, bana inanır mısınız?" dedi. Onlar:
"Evet" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"O halde, sizi şiddetli bir azab gelmezden önce uyaran, ikâz eden bir Peygamber'im" dedi."[10]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ey Muhammed, önce en yakın akrabalarını uyar." âyeti inince Rasulullah (s.a.v.) Safa tepesine çıktı ve oradan Kureyş kabilesinin kollarına şöyle seslendi:
"Ey Fihr oğulları, Ey Adiy oğulları!" Onlar da bunun üzerine toplandılar. Öyle ki oraya şahsen gidemeyenler de -Ne olduğunu öğrenmek için- yerlerine başkasını gönderiyorlardı. Ebu Leheb dahil Kureyşliler oraya gittiler. Rasulullah onlara:

"Ben size, "Şu vadiden süvariler geliyor size baskın yapacak" desem bana inanır mısınız?" dedi. Kureyşliler:
"Evet inanırız. Çünkü senin hiç yalan söylediğini işitmedik." dediler. Bunun üzerine Rasulullah:
"Ben sizi, şiddetli bir azapla uyarıyorum." dedi. Ebu Leheb ise şöyle cevap verdi:
"Bugün sona ermeden kahrolasın. Bunun için mi bizi buraya topladın?" Bunun üzerine Tebbet Suresi indi." [11]
5- Ebu Hureyre (r.a.) diyor ki:
"Allah Teala *"En yakın akrabanı uyar"* âyetini indirince Rasulullah ayağa kalktı ve:
"Ey Kureyş topluluğu (veya buna benzer bir sözle) kendinizi kurtarın. Benim, Allah'a karşı size hiçbir faydam olmayacaktır. Ey Abd-i Menaf oğulları, Allah'a karşı benim size hiçbir faydam olmayacaktır. Ey Abdul Muttalib'in oğlu Abbas, Allah'a karşı benim sana hiçbir faydam dokunmayacaktır. Ey Rasuhıllah'ın halası Safiyye, Allah'a karşı benim sana hiçbir faydam olamayacaktır. Ey Muhammed'in kızı Fatıma, malımdan dilediğini iste, ancak Allah'a karşı sana hiçbir faydam dokunmayacaktır." buyurdu." [12]
Görüldüğü gibi Rasulullah, kendisine vahiy gelince, bütün akrabalarını İslâm'a davet etmiş ve İslâm'ı kabul etmedikleri takdirde, onlara, akraba olarak herhangi bir fayda temin edemeyeceğini beyan etmiştir. Ona iman edenler, dünya ve âhiret saadetine kavuşmuş, iman etmeyen Ebu Leheb gibileri ise hem dünyada hem de âhirette hüsrana uğramışlardır. [13]

215. Mü'minlerden sana tâbi olanlara kanatlarını ger.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. İbn Cüreyc'den rivayette o şöyle demiştir:
"Ve yakın akrabalarım uyar"[14] âyet-i kerimesi nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.), uyarmaya ehl-i beyti ve ailesi ile başladı da bu, diğer müslümanlara ağır geldi.. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[15]

224. Şairlere gelince; onlara da ancak azgınlar tabi olurlar.
225. Görmedin mi onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar.
226. Ve onlar, gerçekten yapmadıklarını söylerler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre
"Biz de Muhammed'in söyledikleri gibisini söyleriz." deyip Hz. Peygamber (s.a.v.)'i hicveden şiirler söyleyen, çevrelerine onların söyledikleri hicviyeleri ve şiirleri dinlemek üzere bedevilerin toplandığı Abdullah ibnu'z-Ziba'râ, Hübeyre ibn Vehb el-Mahzûmî, Müsâfi' ibn Abdi Menâf, Ebu İzze el-Cumahî ve Ümeyye ibn Ebi's-Salt gibi müşrik şâirleri hakkında nazil olmuştur. Ayetteki şairlere tabi olan *"azgınlar"*dan maksat işte o şairlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i ve getirdiklerini hicveden şiirlerini dinlemek üzere onların çevrelerinde toplanan bedevilerdir."[16]
2- İkrime de şöyle demiştir:
"İki şair karşılıklı olarak birbirlerini hicvediyorlardı. Çevrelerinde bulunan insanlardan bir grubu bunlardan birisini desteklerken diğer bir grup da ötekine destek veriyordu. İşte bu âyet-i kerimeler bunun üzerine nazil olmuştur."[17]
3- İbn Abbâs'tan rivayetle Avfî şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın ahdinde (zamanında, onun hayatında) birisi ensardan, diğeri de başka bir kabileden[18] iki şair karşılıklı olarak birbirlerini hicvediyorlardı. Her birerinin etrafında da kavimlerinin beyinsizleri (sefihleri) toplanmış bulunuyordu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: *"Şairlere gelince; onlara da ancak azgınlar tabi olurlar..."* buyurdu"[19]
4- Muhammed ibn İshak'ın bazı ashabından, onların da Atâ ibn Yesâr'dan rivayetlerine göre o şöyle demiştir:
"Şairlere gelince; onlara da ancak azgınlar tabi olurlar." âyetinden başlamak üzere Sûrenin sonuna kadar olan âyetler Hassan ibn Sabit, Abdullah ibn Revâha ve Ka'b ibn Mâlik hakkında nazil oldu."[20]
5- Bu iki rivayeti verdikten sonra İbn Kesîr der ki:
"Sûre Mekkî olduğuna göre bu âyetlerin ensar şairleri hakkında olması çok şüphelidir. Üstelik bu rivayetler mürsel rivayetler olup bunlara dayanarak hüküm vermek de zordur."[21]
6- Ancak istisna edilen âyetin yani *"Ancak iman etmiş, salih ameller işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş ve zulme uğratıldıktan sonra zafer kazanmış olanlar müstesnadır."* âyetinin (âyet: 227) hükmüne ensar şairleri girdiği gibi daha önceden yani müşrik iken İslâm'ı, müslümanları, Hz. Muhammed'i hicveden şiirler söyleyip de daha sonra tevbe edip imana gelen, müslüman olan şairler ve daha sonra gelecek bütün şairlerden tevbe edenler elbette bu hükme dahil olacaklardır. Başka bir ifadeyle sebebin hususi olması hükmün umumi olmasına engel değildir.[22]
7- Mukatil der ki:
"Bunlar müşriklerin şairleridir. Abdullah ibnu'z-Ziba'râ, Ebu Süfyan ibn Harb, Hübeyre ibn Ebî Vehb ve diğerleri:
"Biz de Muhammed'in söylediği şeyler gibisini söyleyebiliriz." deyip şiir söylerler; çevrelerine azgınlar, müslümanlara işkence edip karşı duranlar toplanır, onların şiirlerini dinler ve başkalarına da naklederlerdi. İşte bu âyet-i kerimeler onlar hakkında nazil oldu."[23]
Bunlardan Ebu Süfyan ve İbnu'z-Ziba'râ daha sonra müslüman olmuştur.[24]

227. Ancak iman etmiş, salih ameller işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş ve zulme uğratıldıktan sonra zafer kazanmış olanlar müstesnadır. O

zulmetmiş olanlar nasıl bir yıkılışla yıkılacaklarını elbette görecek ve bileceklerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Temîm ed-Dârî'nin kölesi Ebu'l-Hasen Salim el-Berrâd'dan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Şairlere gelince; onlara da ancak azgınlar tabi olurlar."[25] âyet-i kerimesi nazil olunca Hassan ibn Sabit, Abdullah ibn Revaha ve Ka'b ibn Mâlik, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ağlıyarak geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, elbette Allah, bu âyet-i kerimeyi indirirken bizim şair olduğumuzu biliyordu." diye sızlandılar da bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve Hz. Peygamber de onları çağırarak kendisine inen bu âyet-i kerimeyi tilâvet buyurdular."[26]
2- Nevfel oğulları kölesi Ebu'l-Hasen'den gelen bir rivayette de *"Şairlere gelince; onlara da ancak azgınlar tabi olurlar."*[27] âyet-i kerimesinin nüzulü üzerine ağlıyarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelenler Hassan ibn Sabit ve Abdullah ibn Revâha olarak verilmekte, Ka'b ibn Mâlik'in ismi zikredilmemekte ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, âyet-i kerimenin: *"Ancak iman etmiş, salih ameller işlemiş, Allah'ı çokça zikretmiş ve zulme uğratıldıktan sonra zafer kazanmış olanlar müstesnadır..."* kısmını okuduktan sonra *"İşte bunlar sizsiniz."* buyurduğu ayrıntısına da yer verilmektedir.[28]
3- Urve'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Şairlere gelince; onlara da ancak azgınlar tabi olurlar."[29] âyeti indirilince Abdullah İbni Revâha:
"Allahü Teâlâ benim onlardan olduğumu bildirdi." dedi. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi."[30]
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Ayetteki, bu istisna ile, Abdullah b. Ravaha, Hassan b. Sâbit, Ka'b b. Malik, Ka'b b. Züheyr gibi şairlerin kastedildiği ileri sürülmüştür. Çünkü bunlar şiirleriyle Kureyş kâfirlerini hicvediyorlardı.
Ka'b b. Mâlik (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) bana şöyle derdi:
"Kureyş'i hicvedin. Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizin onlara bu hicviniz, ok yağdırmadan daha çetindir."
Hz. Peygamber (s.a.v.), Hassan b. Sâbit (r.a)'e hep şöyle derdi:
"Söyle, Ruhu'l-Kudüs de seninledir"[31]
5- Kâ'b b. Mâlik'ten rivayet ediliyor ki, Allah Teala şairler hakkındaki âyetleri indirince o Rasulullah'a gitmiş ve ona:
"Allah Teala'nın şiir hakkında ne indirdiğini biliyorsun bu hususta ne buyurursunuz?" diye sormuş. Rasulullah da:
"Mümin hem kılıcıyla hem de lisanıyla cihad eder." cevabını vermiştir.
Diğer bir rivayette ise:
"Hayatım, kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki sizler söylemiş olduğunuz şiirlerle sanki kâfirlere ok yağdırıyorsunuz." buyurmuştur."[32]

---

[1] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/674.
[2] Süyûtî, el-İtkan, 1/12; İbn Âşûr, 19/ 89-90. Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/155.
[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 19/58.
[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/60.
[5] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 6/145; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 19/126.
[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/94.
[7] Suyûti, Lübâbu'n-Nukûl, 2/45-46. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/501.
[8] Meselâ bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Mesed, 111/1; Müslim, İman, 348, 355; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 111/1, hadis no: 3363; Neseî, Vasâyâ, 6, hadis no: 3642-3646; Ahmed ibn Hanbel. Müsned, 2/333,360, 519.
[9] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[10] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[11] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 26/2; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[12] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 26/2; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[13] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[14] Şuarâ: 26/214.
[15] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 19/75; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/502.
[16] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 19/146.
[17] İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/184.

[18] Bir rivayete göre muhacirlerden, bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/102; İbnu Ebî Hatim,; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/503.

[19] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/184; İbnu Ebî Hatim, İbnu Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/503.

[20] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 19/79.

[21] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/186.

[22] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/676.

[23] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 6/150.

[24] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/676.

[25] Şuara: 26/224.

[26] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 19/80; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 19/147; Hakim, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/503.

[27] Şuara: 26/224.

[28] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/186.

[29] Şuara: 26/224.

[30] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/503.

[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[32] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/456, 460; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

27- NEML SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada yirmi yedinci, iniş sırasına göre kırk sekizinci sûredir. Şuarâ sûresinden sonra, Kasas sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

İbn Abbâs ve İbnu'z-Zübeyr'den rivayete göre Sûre Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuştur. Bazıları bazı âyetlerinin Medine-i Münevvere'de nazil olduğu görüşündedirler.

İbn Abbâs ve Cabir ibn Zeyd'den rivayete göre önce Şuarâ, sonra Neml, sonra da Kasas Sûreleri nazil olmuştur.[2]

62. O şeyler mi hayırlıdır? Yoksa darda kalana, kendisine niyaz edip bakana, kendisine niyaz ettiği zaman icabet eden, kötülüğü gideren ve sizi, yeryüzünün halifeleri yapan mı? Allah'la beraber başka bir ilah mı var? Allah, onların kendisine ortak koştukları şeylerden münezzehtir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Câbir b. Süleym el-Hüceymî diyor ki:
"Ben Rasulullah'a:
"Allah'ın Rasulü sen misin?" dedim. Rasulullah:
"Evet." dedi.
"İnsanları neye davet ediyorsun?" dedim. Rasulullah:
"Ben insanları sadece Allah'a davet ediyorum Öyle Allah ki, senin bir sıkıntın olduğu zaman ve o sıkıntının giderilmesi için ona dua ettiğinde o, sıkıntını giderir. Kıtlık olduğunda kıtlığın giderilmesi için dua ettiğinde senin için bitkiler bitirir. Sen, çölde bulunup bir şey kaybettiğinde ve onu bulmak için kendisine yalvardığında onu sana buldurur." dedi. Bunun üzerine ben müslüman oldum."[3]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/185.
[2] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 19/154.
[3] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/64; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

28- KASAS SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yirmi sekizinci, iniş sırasına göre kırk dokuzuncu sûredir. Neml sûresinden sonra[1], İsrâ sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 85. âyetinin hicret esnasında Cuhfe denen yerde, 52-55. âyetlerinin de Medine'de indiğine dair bir rivayet[2] bulunmaktadır.[3]
Hasen, Atâ, Tavus ve İkrime'den rivayete göre Sûre mekkîdir, Mekke'de nazil olmuştur. İçinde Medine'de nazil olan âyetler de vardır. Mukatil der ki:
"O kendilerine bundan önce kitab verdiklerimiz de buna inanırlar."
"Onlara Kur'ân okunduğu zaman derler ki: "Ona inandık. Doğrusu o, Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz ki biz, daha önceden müslüman olmuş kimseleriz."
İşte onlara sabrettiklerinden ötürü ecirleri iki defa verilir. Onlar, kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler."
"Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm olsun, biz cahilleri aramayız." derler." âyet: (52-55) âyetleri medenîdir, bu âyet-i kerimeler ve Hadîd Sûresinin son âyetleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip de Uhud vak'asını gören Necâşî'nin ashabı hakkında nazil olmuştur.
İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette de bu âyet-i kerimelerin Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret etmek üzere Mekke'den çıktığında Cuhfe denilen yerde nazil olduğu söylenmiştir.
Medâinî'nin kendi isnadıyla Yahya ibn Sellâm'dan rivayetinde ise Cuhfe'de inen âyetler bunlar değildir. Hicret esnasında ve orada inen âyet bu Sûre'nin 85. âyetidir. Şöyle ki: Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Medine-i Münevvere'ye hicret etmek üzere Mekke'den ayrılıp da Cuhfe'ya ulaştığında Cibril geldi ve:
"Ey Muhammed, doğduğun yer olan memleketin Mekke'yi özledin mi?" diye sordu. Efendimiz (s.a.v.)'in
"Evet" cevabı üzerine de:
"Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, elbette seni, döneceğin yere döndürecektir...." (âyet: 85) âyet-i kerimesini O'na okudu.[4]
Diğer bazıları da sadece *"Kur'ân'ı sana farz kılan Allah elbette seni döneceğin yere döndürecektir. De ki: "Benim Rabbım, Kimin hidayeti getirdiğini, kimin apaçık bir sapıklıkta bulunduğunu en iyi bilendir"* (âyet: 85) âyetinin medenî olduğunu söylemişlerdir.[5]

48. Ama onlara katımızdan O Hak gelince: "Musa'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi?" derler. Daha önce Musa'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Biribirine destek olan iki büyücü." demişlerdi ve "Biz, hepsini inkâr edenleriz." demişlerdi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî der ki:
"Mekke müşrikleri Hz. Muhammed ve getirdiği din hakkında bilgi toplamak üzere bir grubu Medine yahudilerine göndermişlerdi. Yahudiler, bu kendilerine gelen hey'ete:
"Evet, biz onu nitelikleriyle belirtilmiş olarak kitabımız Tevrat'ta bulmaktayız." demişler ve hey'et Mekke-i Mükerreme'ye dönüp gelmiş, yahudilerden duyduklarını Mekke müşriklerine haber vermişlerdi. Onlar da iman edecek yerde:
"Meğer Musa da Muhammed gibi bir büyücü imiş." diyerek küfür ve azgınlıklarına devam etmişler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[6]
2- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Yahudiler, Kureyş'e, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den, Hz. Musa (a.s.)'ya verilen mucizelerin aynısını getirmesini istemelerini söylediler. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak *"Onlar, daha evvel Musa'ya verileni inkâr etmediler mi?"* buyurdu. Bu, "Ey, o apaçık net mucizelere rağmen, Hz. Musa (a.s.)'nın karşısına böyle bir istekle çıkan yahudiler, sizler de onu inkâr etmemiş miydiniz?" demektir."[7]
3- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bence en açık görüşe göre, Kureyş ve Mekke kâfirleri bütün Peygamberler inkâr ediyorlardı. Sonra buna rağmen, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den, Hz. Musa (a.s.)'nın mucizeleri gibi mucizeler getirmesini isteyince, Allah Teâlâ, *"Onlar daha önce sırf Musa (a.s.)'ya verilenleri inkârla kalmayıp, bütün Peygamberlere verilenleri inkar etmemişler miydi?"* demiştir. Böylece biz, onların bu istekteki maksatlarının, işi yokuşa sürmek olduğunu anlamış oluyoruz."[8]
4- Mücahid diyor ki:
"Yahudiler Kureyşlilere:
"Muhammed'e de Musa'ya verilen mucizeler verilse ya." demelerini öğütlüyorlar, onlar da Rasûlullah'tan bunları istiyorlardı."
Ayet-i kerime, işte bu şekilde kışkırtmalarda bulunan Yahudilere cevap vermektedir."[9]

51. Andolsun ki Biz, onlar için sözü birbirine bitiştirdik. Umulur ki onlar tezekkür eder, düşünürler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rifâa el-Kurazî'den rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"Bu âyet-i kerime on kişi hakkında nazil oldu ki ben onlardanım."[10]
2- Bu sözü Atıyye el-Kurazî'nin söylediği de rivayet edilmiştir.[11]
3- Bu Rifâa el-Kurazî, Rifâa ibn Karaza el-Kurazî'dir. İbn Mendeh onun, Safiyye bint Huyey'in dayısı Rifaa ibn Simvâl (Semev'el veya Şemûyel) olduğunu söyler ki daha sonra Abdurrahman ibn Cübeyr'in evlenmiş olduğu Vehb kızı Temîme'yi boşayan işte bu Rifâa'dır. İbnu'l-

Esîr de böyle söylemiştir.[12]
4- Ali İbni Rifâa'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:
"Ehli Kitaptan on kişilik bir grup Rasûlullah'a çıktı. Onlardan biri Rifâa, yani babasıdır. Onlar îman ettiler ve îman ettiklerinden dolayı eziyet olundular. Bunun üzerine bu âyet indirildi."[13]
5- Katâde'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Biz: "Bu âyet, ehli kitaptan bazı insanlar hakkında indirildi. Onlar, Rasûlullah gönderilinceye kadar, hak üzere idiler ve Muhammed Aleyhisselâm gönderilince ona îman ettiler. Osman ve Abdullah İbni Selâm onlardandır." diye söylerdik."[14]
6- Katâde şöyle der:
"Bu ayet, ehl-i kitaptan, hak şeriat üzere olan ve o şeriata tutunan, Hz. Muhammed (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilince, onu da tasdîk eden kimseler hakkında nazil olmuştur. Selman-ı Fârisi ile Abdullah b. Selâm (r.a.) bunlardandır."[15]
7- Mukâtil şöyle der:
"Bu ayet, İncil'e inananlardan kırk kişi hakkında nazil olmuştur ki, bunlar, Cafer b. Ebi Talib (r.a.) ile birlikte Habeşistan'dan gelen o geminin yolcularıdır." [16]
8- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Burada nazar-ı dikkate alınacak şeyin, sebeb-i nüzulün hususiliği değil, lafzın umumiliği olduğunu biliyorsun. Kendisinde ve hakkında bu özellik bulunan herkes, ayetin hükmüne dahildir."[17]

52. Kendilerine daha önceden kitab verdiklerimiz de buna inanırlar.
53. Onlara Kur'ân okunduğu zaman derler ki: "Ona inandık. Doğrusu o, Rabbımızdan gelen gerçektir. Şüphesiz biz, daha önceden de müslüman olmuş kimseleriz."
54. İşte onlara sabrettiklerinden dolayı mükâfatları iki kere verilir. Kötülüğü iyilikle savarlar onlar. Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler.
55. Ve boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler. "Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Selâm size, biz cahilleri aramayız (istemeyiz)." derler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l- Daha önce (Maide: 5/82 âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Beyhakî'nin İbn İshak'tan naklen rivayetine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke-i Mükerreme'de iken onun peygamber olarak gönderildiği haberini Habeşistan'a giden müslümanlardan öğrenen 20 kadar hristiyan Mekke-i Mükerreme'ye gelirler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Ka'be'nin yanında bularak onunla konuşurlar. Mekke müşrikleri de kendi meclislerinden onların gelişlerini ve konuşmalarını izlemektedir. Rasûlullah (s.a.v.)'a soruları bitince Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onları İslâm'a davet eder ve onlara Kur'ân okur. Kur'ân'ı işitince gözleri dolar, Onun, kitablannda verilen vasıfta olduğunu anlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetine icabetle iman ve onu tasdik ederler."[18]
2- Bu hadise Urve ibnu'z-Zubeyr'den de rivayet edilmiş olup bu rivayette bu 20 kişinin Necâşî tarafından gönderildiği ayrıntısına da yer verilmektedir.[19]
3- Bu grup Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından ayrılır ayrılmaz Ebu Cehl'in de aralarında bulunduğu bir grup Kureyşli müşrik yollarını keser ve onlara:
"Ne kadar nasipsiz bir toplulukmuşsunuz! Arkanızda bıraktıklarınız sizi, kendilerine bu adam hakkında haber derleyip götürmeniz için gönderdiler. Halbuki siz, onun yanına oturur oturmaz, onun söylediklerine kanıp hemen dinizi terkettiniz ve onu tasdik ettiniz. Sizden daha aptal bir topluluk görmedik." dediler, onlar ise:
"Cahillikte sizin seviyenize inecek değiliz. Sizin işiniz size, bizim işimiz bize. Kendimizi bu hayırdan mahrum etmiyeceğiz." diye cevap verdiler.
Bu topluluğun Necran Hristiyanlarından olduğu söylenir. İşte bunlar hakkında *"Peygamber'e indirileni işittiklerinde, hakkı tanıdıklarından dolayı gözleri yaşla dolup taşar da derler ki: "Rabbımız, biz iman ettik, bizi de şâhidlerle birlikte yaz. Hem Rabbımızın bizi sâlihler topluluğu ile beraber bulundurmasını umarken niçin Allah'a ve bize gelen hakikate iman etmeyelim"* ***[20]*** âyetleri yanında bu âyet-i kerimelerin de indiği söylenir.[21]
4- Mukatil, hepsi de hristiyan olan bu hey'etin 40 kişiden oluştuğunu, Ca'fer ibn Ebî Tâlib ile birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiklerini ve "Ashab-ı Sefine" olarak da anıldıklarını söyler. [22]
5- Katâde'den gelen başka bir rivayette bu kırk kişiden 32'si Habeşistan'dan, kalan sekizi de Şam'dan gelmiştir. Şam'dan gelenler: "Bahîrâ, Ebrehe, Eşref, Amir, Eymen, İdrîs, Nâfi' ve Temîm'dirler.[23]
6- Bu gelenlerin sadece İbn Selâm, Temîm ed-Dârî, el-Cârûd el-Abdî ve Selman el-Fârisî oldukları da söylenmiştir.[24]
7- Said b. Cübeyr diyor ki:
"Bu ayet Necaşî'nin Peygamberimiz'e (s.a.v.) gönderdiği yetmiş rahip hakkında nazil olmuştur. Bunlar Peygamberimiz'e (s.a.v.) geldikleri zaman Peygamberimiz (s.a.v.) kendilerine Yasin suresini sonuna kadar okumuştu. Onlar da ağlamaya başlamışlar ve müslüman olmuşlardı."[25]
8- Saîd ibn Cübeyr'in İbn Abbâs'tan rivayetinde Necâşî'nin ashabından kırk kişinin Hz. Peygamber (s.a.v.) Uhud Gazvesine çıkmak üzereyken geldikleri, müslümanlarla birlikte Uhud'a çıktıkları ve bu âyet-i kerimenin işte onlar hakkında nazil olduğu ayrıntılarına da yer

verilmektedir.[26]
9- İbn Cüreyc kanalıyla Ali ibn Rifâa'dan rivayette o şöyle demiştir:
"İçlerinde Ebu Rifâa'nın (babasını kastediyor) da bulunduğu ehl-i kitabdan (bir rivayette yahudilerden) on kişi çıkıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve iman etmişlerdi. Bunlar, imanlarından dolayı eziyete uğradılar da bunun üzerine *"Kendilerine daha önceden kitab verdiklerimiz de buna inanırlar."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[27]
10- Katâde der ki:
"Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce hak bir şeriat üzere olup O peygamber olarak gönderilince de O'nun getirdiği hak dini kabul eden ehl-i kitabdan bir kısım insanlar hakkında nazil olmuştur. Selman, Abdullah ibn Selâm onlardandır."[28]
11- Mukatil şöyle der:
"Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.s)'e iman edince, müşrikler onlara sövüp-saymışlar; ama onlar müşriklerin sözlerine aldırmamışlardır. Bundan dolayı, bir aldırmayışlarına, bir de iman edişlerine karşılık onlara iki ücret verilmiştir." [29]
12- Rivayet olunduğuna göre, "onlar müslüman olunca, Ebu Cehil onlara lanet etmiş, ama onlar ona cevap vermemişlerdi." [30]
13- Süddî ise şöyle der:
"Yahudiler, Abdullah b. Selam'ı ayıplayıp, ona sövüp saydıkça, o, "Selam size" deyip geçmiştir." [31]
14- Ebu Hayyân, bu sayılanların bir temsilden ibaret olduğunu maksadın bunlar ve bunlar gibi kitab ehlinden iman edenler olduğunu söyleyerek rivayetler arasında ihtilâfı kendince gidermiştir[32] ki en doğrusunu Allah bilir.[33]
15- Durum ne olursa olsun, Kur'an'da lafzın umumî oluşuna itibar edilir, sebebin hususî oluşuna itibar edilmez. [34]

56- Elbette sen, sevdiğine hidâyeti ulaştıramazsın, fakat Allah dilediğine hidâyet eder ve O, hidâyete ermiş olanları da en iyi bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hureyre (r.a.), Müseyyeb b. Hazen, Abdullah b. Ömer, Mücahid, Katade, Atâ ve diğer bazı âlimler bu âyet-i kerimenin, Rasulullah'ın amcası olan ve ölürken iman etmeyen Ebu Talib hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
Ebu Talib, Rasulullah'ı himaye ediyor, ona yardımda bulunuyor ve onu şefkatle seviyordu. Ebu Talib'in ölüm hastalığında Rasulullah onu iman etmeye ısrarla davet etmişti. Fakat Ebu Talib, üzerinde bulunduğu bâtıl inançtan dönmemiş ve iman etmemiştir.[35]
2- Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah eş-Şirazî, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Hamreveyh'ten, o Ali b. Muhammed el-Huzaî'den, o Ebu'l-Yeman el-Hakem b. Nafi'den, o Şuayb'dan, o Zührî'den, o Said b. el-Müseyyeb'den, o da babasından bize şöyle haber verdi:
"Ebû Talib'in vefatı yaklaşınca, Rasulullah (s.a.v.) yanına geldi ve onun yanında Ebû Cehil ile Abdullah b. Ebî Ümeyye'yi buldu. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey amcam "Lailahe illallah" kelimesini söyle ki, Allah Teala indinde senin için o kelimeyi delil getireyim." Bunun üzerine Ebû Cehil dedi ki:

"Ya Eba Talib, sen Abdu'l-Muttalib'in dininden döner misin?" Rasulullah (s.a.v.) ise, devamlı ona
"Lailahe illallah" kelimesini tekrar edip duruyordu. Nihayet Ebû Talib'in söylediği söz şu oldu:
"Ben, Abdu'l-Muttalib'in dini üzereyim" dedi ve *"Lailahe illallah"* demekten imtina etti. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Vallahi ben men olunmadığım müddetçe senin için istiğfarda bulunacağım." Allah Teala da şu âyeti indirdi:
"Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygamber'e ve müminlere yaraşmaz."[36]
Şu âyet de Ebû Talib hakkında indi:
"Şüphesiz sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğini hidâyete erdirir.[37]"[38]
Bu hadisi Buhari, Ebû Yeman'dan, Müslim ise Hermele'den, o İbn Vehb'den, o da Yunus'tan, bu son iki ravi de Zührî'den rivayet etmişlerdir.[39]
3- el-Ustaz Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, el-Hasan b. Muhammed b. Ali eş-Şeybanî'den, o Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan el-Hafız'dan, o Ebû Abdirrahman b. Bişr'den, o Yahya b. Said (Yezid b. Keysan'dan rivâyeten)'den, o Ebû Hazim'den, o da Ebû Hureyre'den rivayet ederek şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) amcasına dedi ki:
"Lailahe illallah" de ki Kıyamet Günü onunla sana şehadet edeyim." Ebû Talib şöyle dedi;
"Ölüm korkusu beni bu işe sevketti diyerek, Kureyş'in beni kınaması olmasaydı, bu sözle senin gözünü aydın ederdim." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[40]
Müslim bu hadisi, Muhammed b. Hakem'den, o da Yahya b. Said'den, o Ebû Osman el-Hirî'den, o Ebû Hasan b, Miksem'den, o da Ebû İshak ez-Zeccac'dan işittiğine göre müfessirler bu âyetin Ebû Talib hakkında indiği hususunda görüş birliğindedirler.[41]
4- Ebu Hureyre'den (r.a.) rivayet edildi:
"Peygamberimiz (s.a.v.) amcası Ebu Talib'e:
"Lâ ilahe illallah" de, kıyamet gününde senin lehine şahitlik edeyim." dedi. Ebu Talib:
"Kureyş kadınları beni ayıplayıp da İslâm'ı kabul etmesine Muhammed sebep oldu diyecek olmasalardı bu sözü söyleyip senin gözünü aydın kılar, memnun ederdim." dedi.

Bunun üzerine Cenab-ı Hak bu ayeti indirdi."[42]
5- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bu ayetin zahirinde Ebu Talib'in kâfir olduğuna bir delâlet yoktur. Zeccac şöyle demektedir:
"Müslümanlar, bu ayetin Ebu Talib hakkında nazil olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü o ölürken:
"Ey Abdimenafoğulları, Muhammed'e itaat edip, onu tasdik edin ki kurtulasınız, doğruya ermiş olasınız" demişti. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.):
"Onlara iyiliği, kendileri için güzel olanı emrediyor, fakat aynı nasihati kendine yapmıyorsun" deyince, Ebu Talib:
"Ey kardeşimin oğlu, ne istiyorsun?" dedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.):
"*Senden tek kelime istiyorum. Zira dünyada son gününü yaşıyorsun. Senin "lâilâhe illallah" demeni istiyorum. (Eğer bunu dersen), Allah yanında senin için bu hususta şâhid olurum"* dedi. Ebu Talib de:
"Değerli yeğenim, senin sâdık olduğunu biliyorum. Fakat "ölürken kalbi yufkalaştı, ısrara dayanamayıp söyledi" denilmesinden hoşlanmam. Eğer benden sonra senin ve soyun hakkında, bir aşağılama, sövüp-sayma söz konusu olmasaydı, senin hayırhahlığına ve teessürüne bakarak, mutlaka bu sözü söyleyerek seni sevindirirdim. Fakat, büyüklerimiz Abdulmuttalib, Haşim ve Abdimenaf'ın dini üzere ölmek istiyorum" dedi."[43]
6- Saîd İbni Râfî' dedi ki:
"Ben İbni Ömer'e, Kasas: 28/56 âyeti hakkında
"Bu âyet Ebu Cehil ve Ebu Talib hakkında mı indi?" diye sordum. İbnu Ömer (r.a.) dedi ki:
"Evet onlar hakkında indi."[44]
7- Rasulullah (s.a.v.)'in amcası Abbas, kardeşi Ebu Talib için Rasulullah'tan şunu sormuştur:
"Ey Allah'ın Rasulü, senin, Ebu Talib'e herhangi bir faydan oldu mu? O seni himaye ediyor ve senin için herkese kızıyordu." Rasulullah da ona şu cevabı verdi:
"Evet, o, cehennem ateşinin sığ bir yerinde bulunacaktır. Şayet ben olmasaydım o, cehennemin en alt katına atılacaktı."[45]
8- Ebu Said el-Hudri'nin rivayetinde ise Rasulullah şu cevabı vermiştir:
"Belki kıyamet gününde şefaatim ona fayda verir de o, ateşin, topuklarına kadar ulaşacağı sığ bir yerine konur. Fakat yine de o ateşten beyni kaynar."[46]

57. "Seninle beraber doğru yolda gidersek, yurdumuzdan ediliriz" dediler. Onları katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürününün toplandığı güvenli ve kutlu bir yere yerleştirmedik mî? Ama çoğu bilmezler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet el-Haris b. Osman (b. Nevfel) b. Abid Menaf hakkında inmiştir. O, Nebi (s.a.v.)'ye şöyle diyordu:
"Biz senin söylediğinin hak olduğunu biliyoruz. Yalnız şu var ki eğer sana tabi olursak Araplar bizi topraklarımızdan söker atarlar. Bizim aleyhimize bir araya gelmeleri korkusu, bizi sana uymaktan alıkoyuyor. Bizim onlara gücümüz de yetmez." Bunun üzerine bu âyet indi."[47]
2- İbnu'l-Cevzî bu olayı Mukatil'den rivayetle zikreder.[48]
3- Avfî tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Kureyş'ten bazı insanlar Nebî Aleyhisselâm'a:
"Eğer biz sana tabî olursak insanlar bize azab ederler, yerimizden, yurdumuzdan oluruz." dediler. Bundan dolayı bu âyet indirildi."[49]
Bu rivayet âyet-i kerimede geçen *"Dediler ki..."* kavline daha uygundur.[50]
4- Haris b. Osman'ın ifadesi şöyle idi:
"Biz senin hak üzerinde olduğunu gayet iyi biliyoruz. Ancak biz sana tabi olup diğer Araplara karşı olursak -sayımız az olduğu için- yerimizden, yurdumuzdan mahrum olmaktan korkuyoruz." Bunun üzerine Cenab-ı Hakk'm bu ayeti nazil oldu."[51]
5- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Böyle söyleyen, Haris ibni Âmir ibni Nevfel idi."[52]
İkisi de aynı kişidir.[53]

61. "Vadettiğimiz güzel bir nimete kavuşan kimse; dünya hayatında kendisine bir geçimlik verdiğimiz, sonra kıyamet günü azap için getirilen kimse gibi midir?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr el-Harisî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafiz'dan, o Muhammed b. Süleyman'dan, o Abdullah b. Hazim el-Eylî'den, o Bedel b. el-Muhabber'den, o Şu'be'den, o Ebân'dan, o da Mücahid'den bize şunu haber verdi:
"Bu âyet Ali, Hamza ve Ebû Cehil hakkında inmiştir."[54]
2- Süddî dedi ki:
"Bu âyet Ammar ve Velid b. Muğire hakkında inmiştir."[55]
3- Mücâhid ve İbn Cüreyc dedi ki:
[56]

"Bu âyet Nebi (s.a.v.) ile Ebû Cehil hakkında inmiştir."
4. Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayete göre ise "Bu âyet Hz. Hamza, Hz. Ali, Ebu Cehl ve Umara ibnu'l-Velîd hakkında nazil olmuştur."[57]
5- Kuşeyri ve Sa'leb derler ki:
"Doğru olan görüş şudur ki, bu âyet-i kerime, Allah'ın kendisini cennete sokacağı va'dine kesin olarak inanarak, dünyanın her türlü belâsına sabreden her mümin ile, dünyanın her türlü nimetlerinden, zenginliklerinden, afiyet içinde yararlanan fakat ahirette cehenneme girecek olan her kâfir hakkında nazil olmuştur."[58]

68. Rabbın dilediğini yaratır ve seçer. Onlar için seçim hakkı yoktur. Allah, onların koştukları ortaklardan münezzeh ve yücedir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l. Mukatil'den rivayete göre "bu âyet-i kerime de *"Keşke bu Kur'ân iki kasabadan büyük bir adama inseydi."* diyen el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olan âyetlerdendir."[59]
2. "Muhammed'e gelen elçi Cebrail'den başka bir melek olsaydı O'nun söylediklerine iman ederdik." diyen Yahudiler hakkında indiği de söylenir.[60]

85. Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, elbette seni, döneceğin yere döndürecektir. De ki: "Kimin hidayeti getirdiğini, kimin de apaçık bir sapıklıkta olduğunu Rabbım en iyi bilendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret etmek üzere Mekke-i Mükerreme'den çıkıp Cuhfe'ye ulaştığında Mekke'yi arzuladı, özledi de bunun üzerine Allah Tealâ kendisine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[61]
2- Mukatil'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Rasûl-i Ekrem (Sevr) mağarasından çıktıktan sonra bir süre Mekke-Medine yolu dışında araziden yürüdü. Kureyş'in yolu kesmiş olabileceğini, veya yoldan giderse takip edileceğini düşünerek böyle yapmıştı. Cuhfe dolaylarında artık emniyette olduğunu düşünerek yola döndü ve Mekke yolu olduğunu anlayınca Mekke-i Mükerreme, orada doğduğu ev, babasının doğduğu ev gözlerinin önüne geldi ve Mekke'yi özledi. O anda Cibrîl geldi ve:
"Ey Muhammed, Beldeni, doğduğun yeri mi özledin?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Evet." demesi üzerine Cibrîl şöyle dedi:
"Allah Tealâ: "Kur'ân'ı sana farz kılan Allah, elbette seni, döneceğin yere döndürecektir." buyuruyor." dedi.
Yani, "Mekke'ye, hem de onlara galip olarak..."[62]
3- Fahreddin er-Razî diyor ki:
"Bu mana daha yakındır. Çünkü "meâd" kelimesinden anlaşıldığına göre Efendimiz (s.a.v.) orada idi, oradan ayrıldı ve tekrar oraya dönüş gerçekleşti. Bu da sadece Mekke'ye yakışmaktadır. Her ne kadar diğer vecihler de ihtimal dahilinde olsa da bu daha yakındır. Muhakkik alimler, "Bu, onun nübüvvetine delalet eden şeylerden birisidir. Çünkü bu ifade, gaybdan haber vermiştir. Bu haber de, bildirdiği gibi tahakkuk etmiştir. Binâenaleyh bu, bir mucize olur." demişlerdir."[63]
4- İbn Abbâs ise "bu âyet-i kerimenin Cuhfe'de nazil olduğunu söyledikten sonra: "Bu âyet-i kerime ne mekkîdir, ne medenîdir." demiştir."[64]

88.... O 'nun vechi dışında her şey helak olacaktır...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- *"Her nefis ölümü tadıcıdır."* ***[65]*** âyet-i kerimesi nazil olunca O'na:
"Ey Allah'ın elçisi melekler ne olacak, onlar da ölümü tadacaklar mı?" diye soruldu da bu âyet-i kerime nazil oldu."[66]

---

[1] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 19/154.
[2] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[3] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 4/152; Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/209.
[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/41.
[5] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/224.
[6]

Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/260-261.
[7] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/260.
[8] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/261.
[9] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[10] Taberânî; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/228; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/504; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 20/56.
[12] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/253; İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 2/228.
[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/504
[14] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/504.
[15] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[16] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[17] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[18] Beyhakî; İbn İshak; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/196.
[19] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/196.
[20] Mâide: 5/83-84.
[21] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 6/165-166; 13/196; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/255.
[22] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/262.
[23] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/196.
[24] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/94.
[25] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 3//392; 6/254.
[26] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 6/229.
[27] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 20/56; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/94.
[28] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 24/262.
[29] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[30] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[31] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[32] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/94.
[33] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/682.
[34] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 10/414.
[35] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[36] Tevbe: 9/113.
[37] Kasas: 28/56.
[38] Buhari; Cenaiz: 1360, Menakıbu'l-Ensar: 3884, Tefsir: 28/1 (4675, 4772), Müslim: 39/24 s. 54, Nesai; Mücteba: 4/90, Tefsir: 250, İbn Cerir: 11/30, Ahmed; Müsned: 5/433, Suyuti; ed-Dürr: 3/282.
[39] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 281.
[40] Müslim; İman: 41-42/25, Tirmizi; Tefsir: 3/88, Ahmed; Müsned: 2/434, Suyuti; ed-Dürr: 5/133; İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 6/231.
[41] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 281-282. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/505-506.
[42] Müslim, Abd b. Humeyd, Tirmizî, Beyhakî, Delâilu'n-Nübüvve.
[43] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[44] Nesâî; İbn Asâkir Dimaşk Tarihi, ceyyid senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/506.
[45] Buhari, Edeb: 115; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[46] Buhari, Menakıb el-Ensar: 40; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[47] İsnadı yoktur. ed-Dürr: 5/134. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 282; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[48] İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 6/232.

[49] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/507.

[50] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/683.

[51] Beyzavî.

[52] Nesâî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/507.

[53] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/683

[54] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/134. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 282. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/507; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[55] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 282.

[56] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 282; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 20/62.; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/507.

[57] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/200.

[58] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 307.

[59] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 282; İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 6/237.

[60] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/103.

[61] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/508; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/271.

[62] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/21.

[63] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/21.

[64] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/212.

[65] Alu İmrân: 3/185 veya Enbiyâ: 21/35 veya Ankebût: 29/57.

[66] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/131.

29- ANKEBUT SURESİ

Mushaftaki sıralamada yirmi dokuzuncu, iniş sırasına göre seksen beşinci sûredir. Rûm sûresinden sonra[1], Mutaffifîn sûresinden önce-ağırlıklı görüşe göre- Mekke'de inmiştir. Tamamının Medine'de indiği de söylenmektedir.

İbn Abbâs, İbnu'z-Zübeyr[2] ve Yahya ibn Sellâm'a göre Sûrenin başından itibaren 10 âyet Medine-i Münevvere'de, kalan kısmı ise Mekke'de nazil olmuştur.[3] Başından itibaren on âyet, Mekke-i Mükerreme'de kalıp hicret etmeyen müslümanların durumu hakkında nazil olmuştur. Hz. Ali bu on âyet-i kerimenin ne Mekke'de, ne Medine'de değil, ikisinin arasında nazil olduğunu söylemektedir.[4]

Bunun tersi yani ilk on âyetinin Mekke'de, kalan kısmının da Medine'de nazil olduğu da söylenmiştir.[5] Bu ikinci görüş Bahr'de yine İbn Abbâs ve Katâde'den rivayetle zikredilmiştir.

Bazıları, Mekke-i Mükerreme'de son nazil olan sûrenin el-Ankebût Sûresi olduğunu söylemişlerdir.[6]

Bu rivayetlerden çıkan sonuca göre tamamı hicretin hemen öncesine ve/veya sonrasına denk gelen bir zaman dilimi içinde inmiştir.[7]

1. "Elif, Lam, Mim.
2. And olsun, biz kendilerinden öncekileri de denemişken, insanlar, "İnandık" deyince, denenmeden bırakılacaklarını mı sanırlar?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Şabi'den şöyle rivayet edilmiştir:
"Bu âyet Mekkeli bir grup insan hakkında inmiştir. Onlar İslam'ı kabul ettiler, Medine'de bulunan Peygamber'in Ashabı'ndan bazıları onlara mektup yazdı ki:
"Siz hicret etmedikçe ikrarınız ve İslâmınız kabul edilmez." Onlar da Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bunun üzerine müşrikler onları takib edip, eza ve cefa ettiler, Bu âyet onlar hakkında indi. Medine'deki müslümanlar onlara mektup gönderdiler ve dediler ki:
"Sizin hakkınızda şöyle şöyle âyet indi." Bunun üzerine onlar dediler ki:
"Biz yola çıkarız. Eğer bizi bir takip eden olursa onu öldürürüz." Derken yola çıktılar. Müşrikler de onları takibe koyuldular. Onlar da takip edenleri öldürdüler. Onlardan da kimi öldürüldü, kimi kurtuldu. Bunun üzerine Allah Teala onlar hakkında şu âyeti indirdi:
"Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder. ***[8]*** *"*[9]
2- Şa'bî bu âyetin, Mekke'de müslüman olup da Medine'ye hicret etmeye kalktığında müşrikler tarafından engellenen ve bu sebeple Mekke'de kalmaya mecbur olan müslümanlar hakkında nâzil olduğunu söylemiştir. Bu âyet nazil olunca mucburi olarak Mekke'de kalan müslümanlar bu âyetten haberdar edilmişler onlar da bütün engellere rağmen hicret etmişler, bu arada bazı müslümanlar da müşrikler tarafından şehit edilmişlerdir.[10]
3- Şa'bî'den gelen başka bir rivayette bu âyet-i kerimelerin Hudeybiye'de nazil olduğu ve müslümanların bu âyet-i kerimeleri hicret etmiyerek Mekke'de kalan mü'minlere Hudeybiye'den gönderdikleri ayrıntısı vardır.[11]
4- Mukatil şöyle dedi:
"Bu âyet Ömer b. Hattab (r.a.)'ın âzâdlı kölesi Mihca' hakkında inmiştir. O, Bedir Günü'nde müslümanların ilk şehidi idi. Amr b. el-Hadremî bir ok attı ve onu şehid etti. Bunun üzerine Nebî (s.a.v.) buyurdu ki:
"Mihca' şehidlerin efendisidir. Bu ümmet içerisinde Cennet'in kapısına davet edilecek olan ilk insan odur." Ebeveyni ve hanımı (bu şehadet olayından dolayı) sabırsızlık gösterdiler. Allah Teala da bu âyeti onlar hakkında indirdi ve şunu haber verdi ki Allah'ın Dini için bela ve meşakkatler gereklidir."[12]
5- Katâde'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:
"Bu âyet Mekkeli bir grup insan hakkında inmiştir. Medine'ye, Nebî aleyhisselâm'ın yanına gitmek istiyorlardı. Müşrikler gitmelerine engel oldular ve onları geri döndürdüler. Medine'deki mü'minler, onlar hakkında indirilen ayetleri kendilerine bildirdiler. Bu sebeple onlar Mekke'den çıktılar. Onlardan kimi öldürüldü, kimi kurtuldu. Bunlar hakkında bu âyet indirildi."[13]
6- Abdullah ibn Ubeyd ibn Umeyr'den rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"Bu âyet-i kerime Allah yolunda eziyete uğrayan, işkence gören Ammâr ibn Yâsir, Ayyaş ibn Ebî Rabîa, el-Velîd ibnu'l-Velîd ve Seleme ibnu'l-Hişâm hakkında nazil oldu."[14]
7- Ayrı nüzul sebebi gibi görünmekle birlikte hepsinin de ortak yanı müşrikler tarafından işkence gören ve imanları yolunda her türlü zorluğa göğüs geren zayıf müslümanlar olmaları itibariyle üç hadisenin de meali birdir ve âyet bunlar ve benzerleri hakkında inmiş, yani hükmü bunlar ve benzerlerine şamil olmuş demektir.[15]

4. Yoksa o kötülük yapanlar Biz'den kaçıp kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ayet-i kerimenin zahiri, kâfirler hakkında nazil olduğunu gösteriyor.
İbn Abbâs, âyet-i kerimenin haklarında nazil olduğu kâfirleri sayar ve der ki:
Bu âyet-i kerime el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Ebu Cehl, el-Esved, el-Asî ibn Hişâm, Şeybe, Utbe, el-Velîd ibn Utbe, Ukbe ibn Ebî Muayt,

Hanzala ibn Vâil ve benzeri Kureyş ileri gelenleri hakkında nazil oldu.

2- Bahr'de der ki: Her ne kadar bu kişiler hakkında nazil olmuşsa da elbette onların benzeri bütün kâfirler hakkında hükmü geneldir.[16]
Yani sebebin hususiliği hükmün umumî oluşuna engel değildir ve bu anılanlara benzeyen, onların yaptıklarını yapan her kâfir ve mü'min hakkında âyet umumidir.[17]

8. "Biz, insana, ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler şöyle dediler:
"Bu âyet Sa'd b. Ebî Vakkas hakkında indi. O, müslüman oldu. Annesi Hamne ona dedi ki:
"Ey Sa'd, işittiğime göre dininden dönmüşsün: Allah'a yemin olsun ki, evin tavanından üzerime ne güneşin gölgesi vursun, ne de rüzgâr. Sen, Muhammed'i inkâr edip, eski haline dönünceye kadar ne yer ne de içerim." Sa'd çocukları içerisinde annesine en sevgili olan idi. Sa'd diretti ve sabretti. Annesi de üç gün yemedi ve içmedi. Üzerine korku gelinceye kadar hiçbir gölgede gölgelenmedi.
Sa'd, Nebi (s.a.v.)'ye geldi ve bu durumu O'na şikâyette bulundu. Allah Teala da Lokman ve Ahkaf Sûreleri'ndeki aynı olan bu âyeti indirdi.[18]
2- Ebû Said b, Ebî Bekr el-Ğazî, Muhammed b. Ahmed b. Hamdan'dan, o Ebû Ya'Ia'dan, o Ebû Hayseme'den, o el-Hasan b. Musa'dan, o Züheyr'den, o Simak b. Harb'dan, o Mus'ab b. Sa'd b. Ebî Vakkas'tan o da babasından rivayet ederek dedi ki:
"Bu âyet benim hakkımda indi." Dedi ki: "Ümm-ü Sa'd oğlu dinini inkâr etmedikçe yemek yememeğe ve birşey içmemeye yemin etti de kendisine perişanlık gelinceye kadar üç gün böylece kaldı. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[19]
3- Sa'd İbni Ebî Vakkâs'dan rivayet edildi:
"Sa'd'ın annesi: "Allah iyiliği emretmedi mi? Vallahi ben ölünceye kadar yemek yemem, içmem veya küfrederim." dedi. Bunun üzerine bu âyet indirildi." [20]

8. "... Eğer ana baba, seni bir şeyi körü körüne Bana ortak koşman için zorlarIarsa..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
l. Daha önce (Enfâl Sûresinin birinci âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere bu âyet-i kerime Sa'd ibn Ebî Vakkâs hakkında nazil olmuştur.
Ebu Davud et-Tayâlisî'nin Mus'ab İbn Sa'd'den, o da babasından rivayetinde o şöyle anlatıyor:
Annem Ümmü Sa'd:
"Allah, ana-babaya itaati emretmiyor mu? Madem öyle sen girmiş olduğun Muhammed'in dinini inkâr edip eski dinine dönmedikçe yemek yemiyeceğim, bir şey içmeyeceğim (tâ ki öleyim de sana anasının katili desinler.)" dedi. Yemekten içmekten imtina etti. Sonunda ağzını (zorla) sopayla açmaya (ve ağzına bir şeyler akıtmaya) başladılar da bu âyet-i kerime nazil oldu.[21]
2- Mus'ab ibn Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan gelen başka bir rivayette Sa'd'ın anasının bu inadının üç gün sürdüğü, üçüncü günü açlıktan ve susuzluktan bayıldığı[22],
3- Başka bir rivayette de Hz. Sa'd ibn Ebî Vakkâs'in annesinin adının Cemîle olduğu, Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip annesinin bu davranışından dolayı şikâyette bulunması üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu[23];
3- Katâde'den gelen bir rivayette de annesinin, onun hicret etmesi üzerine "O dönünceye kadar beni hiçbir ev gölgelemiyecek (eve girmeyip hep güneşin altında duracağım)." demesi üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu[24] ayrıntılarına da yer verilmiştir.[25]
4- Ahmed b. Muhammed b. Abdillah b. Hafız, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o Ebû Ya'la'dan, o Ahmed b. Eyyub Raşid ed-Dâbbî'den, o Müslime b. Alkame'den, o Davud b. Ebî Hind'den, o Ebû Osman en-Nehdî'den, o da Sa'd b. Malik'ten bize şunu rivayet etti:
"Bu âyet benim hakkımda inmiştir. Sa'd dedi ki:
"Ben anneme iyilik eden birisiydim. Müslüman olduğumda annem dedi ki:
"Ey Sa'd senin ihdas ettiğin bu din nedir? Bu dinini derhal terkedeceksin. Aksi halde ölümüme de olsa yeyip içmeyeceğim." Hal böyle olursa ben ayıplanırdım ve bana annesinin katili derlerdi. Dedim ki:
"Anneciğim ne olursun yapma. Ben buna sebep dinimi bırakamam." Ve Sa'd devamla diyor ki:
"Böylece bir gün ve bir gece kaldım. Annem de bitkin olarak sabahladı. İkinci gün ve gece de yemedi içmedi. Bitkinliği iyice şiddetlendi. Onun bu halini görünce şöyle dedim:
"Bilirsin vallahi anne, eğer senin bir değil yüz tane canın olsa ve her biri teker teker çıksa, ben senin bu haline sebep dinimi terketmem. İster ye ister yeme." Annem bu hali görünce yemeğini yedi. Bu âyet te bu sebepten dolayı indi."[26]
Bu arada Sa'd ibn Ebî Vakkâs ile Sa'd ibn Mâlik'in aynı kişi olduğunu da hatırlatalım.[27]
5- Katade ve Mus'ab b. Sa'd, bu âyet-i kerimenin, Sa'd b. Ebi Vakkas hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Sa'd b. Ebi Vakkas, müslüman olup hicret edince annesi ona kızmış ve şöyle demiştir:
"Allah'a yemin olsun ki sen geri dönmedikçe hiçbir evin gölgesi altına girmeyeceğim." Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirmiş, insanın anne ve babasına itaat etmesini emretmiş, bununla beraber anne ve babası, Allah'a ortak koşmaya ve inkarcılığa zorlarlarsa artık onlara itaat edilmemesi lazım geldiğini bildirmiştir.[28]
6- Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki:
"Benim hakkımda dört âyet inmiştir. Sa'd, bunlara dair kıssaları anlatırken şunları da söylemiştir.

"Birgün annesi, ona şöyle demiş: "Allah, anneye babaya iyi davranmayı emretmiyor mu? Allah'a yemin olsun ki ölünceye kadar hiçbir şey yeyip içmeyeceğim yahut da sen, dininden döneceksin." Sa'd diyor ki: "Annesine yemek yedirmek istediklerinde onun ağzını zorla açar yedirirlermiş İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[29]
Evet, Allah'a isyan hususunda hiçbir yaratığa itaat yoktur. Bu hususta Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'a isyanın söz konusu olduğu yerde kula itaat yoktur. İtaat ancak iyiliktedir.* [30]
7- Bu âyet-i kerimenin Ayyaş ibn Ebî Rabîa hakkında nazil olduğu da söylenir. Bu âyetin inmesine sebep olan ve onun başından geçen hadise şöyle anlatılır:
"Ayyaş ibn Ebî Rabîa, Hz. Ömer ile birlikte Medine-i Münevvere'ye hicret etmişti. Ayyaş'ın anabir kardeşleri Ebu Cehl ibn Hişâm ve el-Hâris ibn Hişâm Medine-i Münevvere'ye gelerek Ayyâş'a inmiş, misafir olmuşlar ve ona:
"Muhammed'in dininde sıla-i rahim ve ana-babaya iyilik yok mu? Sen anneni Mekke'de bırakıp geldin ve o senin ayrılığına üzüntüsünden yemeden içmeden kesildi. Seni görünceye kadar eve girmemeye yemin etti. Bilirsin seni ne kadar sevdiğini. Haydi bizimle birlikte Mekke'ye gel." dediler ve çok ısrar ettiler. Bunun üzerine Ayyaş, Hz. Ömer'le istişare etti de Ömer:
"Onlar sana tuzak hazırlıyorlar, seni kandırmaya çalışıyorlar. Onlarla gitmez burada kalırsan işte malımı seninle paylaşmaya hazırım. Malımın yarısını sana vereceğim, gitme kal." dedi. Ancak Ebu Cehl ve Hâris'in ısrarlarına dayanamayıp Mekke'ye annesine gitmeye karar verdi. Bu kararını Hz. Ömer'e söylediğinde Ömer:
"Madem ki beni değil onları dinliyorsun peki onlarla git ama şu devemi al, ona bin git. Bu öyle bir devedir ki dünyada onu geçebilecek bir deve daha yoktur. Sana bir tuzak kurduklarını hissedersen hemen ona bin ve ellerinden kurtul." diyerek kendi devesini Ayyâş'a verdi. Ayyaş onlarla birlikte yola çıktı. Çöle çıktıklarında Ebu Cehl, Ayyâş'a:
"Devem yoruldu. Seninle birlikte senin deveye binsem de benim deve biraz dinlense." dedi. Ayyaş da devesinden inerek iki kişi binecek hale getirmeye çalışırken ikisi birden üzerine çullanıp onu bağladılar ve dövmeye başladılar. İkisi de ayrı ayrı olmak üzere yüzer sopa vurdular ve o şekilde bağlı olarak annesine getirdiler. Muhammed'in dininden dönünceye kadar da ona işkenceye devam edeceklerini söylediler. İşte bu olay üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[31]
Bu Ayyaş ibn Ebî Rabîa Yermük'te şehid olmuştur. Mekke'de vefat ettiği de söylenir. O Mekke'de hapis olduğu günlerde Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de bulunan ve hicret edemiyen zayıf müslümanlar için kunut okuduğunda bu Ayyaş ibn Ebî Rabîa'nın da ismini özellikle zikrettiği rivayetlerde belirtilmiştir.[32]

10. "İnsanlardan: "Allah'a inandık" diyenler vardır; ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların ezasını Allah'ın azabı gibi tutarlar. Rabbinizden bir yardım gelecek olursa, and olsun ki, "Doğrusu biz sizinle beraberdik" derler. Allah, herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir?"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid şöyle dedi:
"Bu âyet, insanlardan bir grup hakkında indi. Onlar dilleriyle iman ediyorlardı fakat ne zaman Allah'tan bir bela ve musibet kendilerine gelse, hemen fitneye düşerlerdi."[33]
2- Dahhak şöyle demiştir:
"Bu âyet münafıklardan bir grup hakkında inmiştir. Mekke'de iman etmişlerdi. Kendilerine eziyyet edildiğinde hemen şirke döndüler."[34]
3- İkrime, İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle demiştir:
"Bu âyet, Mü'minler hakkında inmiştir. Müşrikler onları, Bedir"e çıkarınca irtidat ettiler. Onlar hakkında inen âyette şöyle deniliyor: *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir!* ***[35]*** *"*[36]
4- Âyetin nüzul sebebi Nisa sûresinde geçti. [37]
5- Zayıf müslümanlardan bazıları hakında nazil olmuştur. Bunlar müşriklerin eziyetlerine dayanamıyacak durumdaki müslümanlardı ve müşriklerin baskıları üzerine onların istediklerini (yani Muhammed'in dinini terkederek atalarının dinine döndüklerini) söylüyorlar ve bunu da Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ve müslümanlardan gizliyorlardı. İşte onlar bu davranışları ile münafık sayılmışlar ve haklarında bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[38]
6- Daha önce de geçtiği üzere (Nisa: 4/97 ve Nahl,: 16/110 âyetlerinin nüzul sebebinde) İbn Abbâs'tan rivayetle o şöyle anlatıyor:
"Mekkelilerden bazıları müslüman olmuş, fakat imanlarını gizlemişlerdi. Bedr günü müşrikler bunları da beraberlerinde çıkarmışlar ve müşrikler safında yer alan bu gizli müslümanlardan bazıları savaşta ölmüştü. Müslümanlar:
"Onlar da bizim arkadaşlarımızdılar. Müşrikler safında savaşmaya zorlandılar; binaenaleyh onlar için istiğfarda bulunun." demişlerdi. Bunun üzerine

"Kendilerinin zâlimleri olarak canlarını alacağı kimselere melekler derler ki:.." ***[39]*** âyet-i kerimesi nazil oldu. Medine'deki müslümanlar bu âyet-i kerimeyi, Mekke'de kalıp imanlarını gizleyen kimselere yazıp gönderdiler ki onların müşrikler arasında kalarak ölmeleri halinde özürleri kabul edilmiyecektir. Bunun üzerine kalan mü'minler Mekke'den Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Onların Mekke'den çıktığını duyan müşrikler onları takiple yakaladılar ve tekrar Mekke'ye götürdüler. Onlardan bazıları bu fitneye kapılıp imanlarından döndüler. Bunlar hakkında da bu âyet-i kerime nazil oldu. Medineli müslümanlar bu sefer bu âyet-i kerimeyi yazıp Mekke'de kalan gizli mü'minlere gönderdiler de o imanlarını gizleyenler iyice üzülüp bütün hayırlardan umutlarını kestiler. Bunun üzerine onların hakkında *"Hem Rabbın, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda savaşan ve sabredenlerle birliktedir. Muhakkak ki Rabbın bundan sonra da Gafur'dur,*

Rahîm'dir."[40] âyet-i kerimesi nazil oldu. Medineli müslümanlar bu âyet-i kerimeyi de yazarak Mekke'de imanlarını gizleyenlere gönderdiler ve dediler ki:
"Allah sizin için bir çıkış yolu gösterdi." Bu mektup üzerine kalan mü'minler Mekke'den, Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bu sefer de müşrikler çıkışlarını işitip peşlerine düştüler. Onlara yetiştiler, kaçıp kurtulabilenler kurtuldu, kaçamıyanlar da müşrikler tarafından öldürüldü."[41]

Bu son olay üzerine bu Sûrenin 69. âyetinin nazil olduğu rivayeti de biraz sonra gelecektir.[42]
7- Biraz önce (8. âyetin nüzul sebebi olarak) verilen ve Ayyaş ibn Abî Rabîa'nın başından geçen olay İbnu'l-Cevzî tarafından bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak verilmiştir. Burada Ayyaş'ın kendisine yapılan işkencelere dayanamıyarak Hak dinden döndüğü ilâvesi yanında Ayyâş'ın daha sonra (hapis ve işkenceden kurtulduktan sonra) hicret edip yeniden müslüman olduğu da belirtilmektedir.[43]
8- Dahhak, bu âyet-i kerimenin, Mekke'de, kendilerini mümin gibi gösteren münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.
İbn-i Zeyd, bu âyetin, bütün münafıkları beyan ettiğini söylemiştir.
Abdullah b. Abbas ise bu âyetin, Mekke'de iken müslüman olup hicret etmek isteyen, daha sonra da müşrikler tarafından hicretleri engellenen ve dinden çıkmaya zorlanan ve bunun üzerine tekrar inkarcılığa dönen insanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.
Allah teala başka bir âyette de bu tür insanlar hakkında şöyle buyurmaktadır:
"İnsanlardan öylesi vardır ki, Allah'a yarım yamalak ibadet eder. Kendisine bir iyilik dokunduğu zaman rahatlar. Başına bir bela gelince de tam tersine döner. O, dünyasını da âhiretini de kaybetmiştir. İşte apaçık hüsran budur."[44]

12. O küfretmiş olanlar inananlara derler ki: "Bizim yolumuza tabi olun da sizin günahlarınızı biz taşıyalım." Halbuki onların günahlarından hiçbirini yüklenecek değillerdir. Doğrusu onlar mutlaka yalancılardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid der ki:
"Bu âyet-i kerime mü'minlere:
"Ne biz, ne de siz yeniden diriltilecek filân değiliz. Gelin atalarınızın dinine geri dönün. Eğer bu bir günah ise bunun günahı bize ait olsun." diyen Kureyş kâfirleri hakkında nazil olmuştur.[45]
2- İbnu'l-Hanefiyye'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Ebu Cehl ve Kureyş ileri gelenleri birisini müslüman olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına giderken gördüler mi hemen yolunu keserler ve:
"Bu adam içkiyi haram kılıyor, zinayı haram kılıyor, Arapların daha önceden yapmakta olduğu birçok şeyi haram kılıyor. Geri dönün, onun yanına gitmeyin. Eğer bunda sizin için bir vebal ve günah varsa o bizim boynumuza olsun." derlerdi. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur."[46]

3- Bu sözü söyleyenin el-Velîd ibnu'l-Muğîra olduğu da söylenmiştir.[47]

51. Kendilerine okunan bu kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda elbette inanan bir kavim için rahmet ve öğüt vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yahya ibn Ca'de'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazı kimseler, yahudilerden duyarak bir kürek kemiğine yazmış oldukları bazı yazıları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirmişlerdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onlara baktı, yere attı ve:
"Kendi peygamberlerinin kendilerine getirmiş olduğundan, başkalarına gelmiş olan peygamberlerin getirmiş olduklarına veya kitablarından başka bir kitaba meylederek onlara rağbet etmeleri bir kavmin dalâletine (aptallığına) yeter alâmettir." buyurmuş ve işte bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[48]
2- Buhari bu ayetin tefsirinde Efendimiz (s.a.v.)'in şu hadis-i şerifini rivayet etti:
"- başka kitaplara müracaat edip- *Kur'an'la yetinmeyen bizden değildir."*[49]
3- Abdullah b. Haris el-Ensarî'den şöyle rivayet ediliyor:
"Hz. Ömer (r.a.) elinde Tevrat'tan bazı bölümlerin yazılı olduğu bir kitapla Peygamberimiz (s.a.v.)'in huzuruna girdi. Peygamberimiz (s.a.v.)'e:
"Bunu, Ehl-i Kitap'tan birinin yanında buldum. Size arzediyorum." dedi.
Efendimiz (s.a.v.)'in yüzü daha önce hiç görmediğim şekilde çok değişmişti. Hz. Ömer'e dedim ki:
"Sen Rasulullah (s.a.v.)'ın yüzünü görmüyor musun?" Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.):
"Biz Rabb olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, Peygamber olarak da Muhammed (s.a.v.)'i tanıdık. Ancak bundan razı olduk." dedi.
Peygamberimiz (s.a.v.)'in yüzü açılmıştı. Şöyle buyurdular:
"Eğer Musa inse, siz de beni bırakıp ona uysanız sapıklığa düşmüş olursunuz. Ben sizin peygamberlerden nasibinizim, siz de ümmetlerden bana düşen nasipsiniz."[50]

52. De ki "Şahid olarak benimle sizin aranızda Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanı bilir. Bâtıla inanıp Allah'a küfredenler, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ka'b ibnu'l-Eşref ve arkadaşlarının:

"Ey Muhammed, senin Allah'ın elçisi olduğuna kim şahitlik eder?" demeleri üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu rivayet edilmişse de Alûsî bu rivayetin pek güvenilir olmadığını kaydetmektedir.[51]

53. Senden azabı çarçabuk isterler. Eğer belirlenmiş bir süre olmasaydı azâb onlara hemen gelirdi. Ama onlar farkına varmadan o, kendilerine ansızın gelecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin, Abdullah ibn Ebî Ümeyye ve arkadaşlarının *"Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üstümüze parça parça düşüresin..."**[52]*** demesi üzerine nazil olduğu söylenir.[53]
2- Mukatil ise *"Gökten üstümüze taş yağdır..."**[54]*** diyen en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[55]

56. Ey iman etmiş olan kullarım, şüphesiz ki Benim yerim (arzım, sizin için yaratmış olduğum yeryüzü) geniştir. O halde yalnız bana kulluk edin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirlerin çoğunun Mukatil ve Kelbî'den rivayetle zikrettiklerine göre zayıflıkları sebebiyle hicret edemeyip de Mekke-i Mükerreme'de kalan zayıf, güçsüz müslümanlar hakkında nazil olmuş ve onlar da bu âyet-i kerime ile oradan hicret etmekle emrolunmuşlardır.[56]

60. "Nice canlılar vardır ki, rızıklarını kendileri elde edemezler. Sizin de onların da rızkını Allah verir. O, işitir ve bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed et-Temimî, Ebû Muhammed b. Hayyan'dan, o Ahmed b. Cafer el-Cümmal'dan, o Abdu'l-Vahid b. Muhammed el-Becelî'den, o Yezid b. Harun'dan, o Haccac b. Minhal'dan, o Zührî'den, o Abdurrahman b. Ata'dan, o Ata'dan, o da İbn Ömer'den bize şunu rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.) ile çıkmıştık. Ensar'dan birinin bahçesinin duvarından içeri girdik. Yere düşmüş hurmadan aldı ve yerken şöyle buyurdu:
"Ey Ömer'in oğlu, sana ne oluyor ki yemiyorsun?" Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü benim iştahım yoktur." Rasulullah (s.a.v.):
"Fakat benim iştahım var. Bu, dördüncü günün sabahı oldu ki hiçbir şey yediğim yoktur. Eğer isteseydim, Rabbim'e dua ederdim. O da bana Kisra ve Kayser'e verdiğinin aynısını verirdi. Ey İbn Ömer insanların senelik rızıklarını doldurup, yakinin zayıfladığı bir zamanda ne dersin?" buyurdu.
Sonra İbn Ömer dedi ki:
"Vallahi çok beklemedik bu âyet nazil oldu."[57]
2- İbnu Ömer'den (r.a.) şu ilave de rivayet edildi:
Aleyhisselâm şöyle buyurdu:
"Allahü Teâlâ, bana dünyanın hazinelerini ve şehvetlerine tabî olmayı emretmedi. Dikkat edin, ben dînâr ve dirhem biriktirmem, yarının rızkını gizlemem."[58]
3- İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre:
"Ey iman etmiş olan kullarım, şüphesiz ki Benim yerim (arzım, sizin için yaratmış olduğum yeryüzü) geniştir. O halde yalnız bana kulluk edin." âyet-i kerimesinin inmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke-i Mükerreme'de kalan güçsüz müslümanlara,
"Medine'ye gelin hicret edin zâlimlere komşuluğu bırakın." buyurarak hicret etmeleri gerektiği haberini gönderince onlar:
"Bizim Medine'de ne evimiz, ne yurdumuz, ne akarımız var. Bizi orada kim yedirecek, kim içirecek? Hiçbir geçim imkânımızın olmadığı Medine'ye nasıl hicret edelim?!" demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[59]

65. Onlar gemiye binip tehlikelerle yüzyüze geldiklerinde dini sadece Allah'a tahsis ederek ona yalvarmaya başlarlar. Fakat Allah kendilerini sağ salim karaya çıkarıp kurtarınca da hemen ona ortak koşmaya başlarlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. İshak diyor ki:
"Rasulullah Mekke'yi fethedince, henüz müslüman olmamış olan Îkrime b. Ebu Cehl Mekke'den çıkıp Habeşistan'a doğru yola çıkmıştır. Oraya gitmek için gemiye binmiş ve gemi fırtınaya yakalanmış, gemide bulunanlar:
"Ey insanlar, sadece Rabbinize yalvarın zira sizi buradan ondan başka kimse kurtaramaz." demişlerdir. Bunun üzerine İkrime b. Ebu Cehl, şöyle demiştir:
"Allah'a yemin olsun ki bizleri denizde kurtarıyorsa karada da ondan başka kimse kurtaramaz. Ey Allah'ım, sana kesin söz veriyorum, eğer beni buradan sağ salim çıkaracak olursan gidip ellerimi Muhammed'e vereceğim ve onu şefkatli ve merhametli bulacağım." Evet, İkrime dediğini yapmış Rasulullah da ona beklediği gibi davranmıştır."[60]

67. Çevrelerindeki insanların zorla kapılıp götürülmelerine rağmen orayı güvenli bir harem yaptığımızı onlar görmediler mi? Yoksa bâtıla iman edip de Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Cüveybir'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, Bizim, senin dinine girmemizi engelleyen ancak insanların bizi öldürmek üzere yakalaması korkusudur. Araplar (ya da bedevi araplar) bizden çokturlar. (Biz, onların tamamına birden dayanabilecek durumda değiliz. Binaenaleyh) onlara, bizim senin dinine girdiğimiz haberi ulaşır ulaşmaz bizi yakalar ve öldürürler." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimesini indirdi."[61]

69. Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette yollarımıza iletiriz. Şüphesiz ki Allah muhsinlerle beraberdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"İman ettikleri halde Mekke-i Mükerreme'de kalan bazı kimseler hakkında *"Elif Lâm Mîm. Yoksa insanlar, inandık, demeleriyle bırakılıverileceklerini ve kendilerinin denenmiyeceklerini mi zannettiler?"* âyet-i kerimeleri nazil olunca bu mü'minler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bulunduğu Medine-i Münevvere'ye hicret etmek üzere yola çıktılar. Ancak müşrikler bunları yakalayıp tekrar Mekke-i Mükerreme'ye dönmeye mecbur ettiler. Bu döndürülmeleri üzerine yine onlar hakkında inen âyeti Medine'deki arkadaşları onlara yazıp gönderince bu sefer yine hicret için yola çıktılar ve peşlerinden yetişen müşriklerle savaştılar; içlerinden kimisi öldürülürken bir kısmı da kurtuldu. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[62]

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/214.
[2] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/132.
[3] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 20/86.
[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/214.
[5] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/25.
[6] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/132.
[7] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/239.
[8] Nahl: 16/110.
[9] İbni Ebî Hatim; İbni Cerir; İbnü'l-Münzir. Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/141. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 283. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/509.
[10] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 6/257-258.
[11] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 13/216.
[12] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 283; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/27.
[13] İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/509-510; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/27.
[14] İbni Sa'd; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 20/83; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/27. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/510.
[15] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/686.
[16] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 20/136.
[17] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/686.
[18] Tirmizi: 3189. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 283; Bazı rivayetlerde, çocukları ona bir şey yedirmek istedik-lerinde, ağzını, ağaç sokarak açtıkları bildirilmektedir.
[19] Müslim; Fedailu's-Sahabe: 43, 44/1748, Tirmizi: 3189. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 283-284.
[20] Müslim; Tirmizî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/510.
[21] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertîbi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'1-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/18; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 29/1, hadis no: 3189;
[22] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 241.
[23] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 240.
[24] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 20/85.
[25] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 241.
[26] ed-Dürr: 5/168. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 284.
[27] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/688.

[28] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[29] Tiimizî, Tefsir el-Kur'an: 39 (3189).
[30] Müslim, İmara: 39 (1840); Ebu Davud, el-Cıhad: 87 (2625); İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[31] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 20/139.
[32] İbnu'l-Esîr, Üsdü'l-Ğâbe, 4/321.
[33] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/142. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 285.
[34] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 285.
[35] Nisa: 4/97.
[36] İsnadı yoktur. İbn Cerir: 5/148, 20/86. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 285.
[37] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/511.
[38] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 20/140.
[39] Nisa: 4/97.
[40] Nahl: 16/110.
[41] İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hatim; Beyhakî, Sünen; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 5/148, 20/86; İbnu’l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 2/176-177, 1 numaralı dip not
[42] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/689..
[43] İbnu’l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 6/259.
[44] Hac: 22/11.
[45] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 20/141.
[46] İbn Ebî Şeybe; İbnu'l-Münzir; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 20/141.
[47] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 20/141.
[48] Dârimî, Mukaddime, 42, hadis no: 484; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/6. İbn Ebi Hatim, Ebu Davud, Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/512.
[49] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/17.
[50] Abdurrezzak, Musannef.
[51] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 20/7.
[52] İsrâ: 17/92.
[53] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 13/236.
[54] Enfal: 8/32.
[55] İbnu’l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 6/280.
[56] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 21/9.
[57] Senedi zayıftır, ed-Dürr: 5/149. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 285; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 6/300. İbn Kesîr bu hadisin ğarîb olduğunu, ravileri içinde Ebu'l-Atûf el-Cezerî -ki el-Cerrâh ibn Minhâl el-Cezerî'dir.-nin zayıf olduğunu da ekler.
[58] Zayıf senetle İbnu Asâkir; Beyhakî; İbnu Ebî Hatim; Abd İbni Humeyd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/513.
[59] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 13/23 8/239; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 21/11.
[60] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/390-391.
[61] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/514.
[62] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/51.

30- RUM SURESİ

Mushaf'taki sıralamada otuzuncu, iniş sırasına göre seksen dördüncü sûredir. İnşikak sûresinden sonra[1], Ankebût sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 17. âyetinin Medine'de nazil olduğuna dair bir rivayet[2] de vardır.[3]
İbn Abbâs ve İbnu'z-Zübeyr'den rivayete göre Sûre Mekkî'dir hattâ İbn Atıyye Cumhurun görüşü olarak hilâfsız bütün Sûrenin Mekke'de nazil olduğunu söylemiştir. Hasen'den rivayete göre ise *"Akşama girerken ve sabaha ererken hepiniz Allah'ı tesbih edin"* (âyet: 17) âyet-i kerimesi dışında Sûre Mekkî'dir.

1. Elif Lâm Mim.
2. Rumlar yenildiler.
3. Yakın bir yerde. Ama onlar, bu yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir.
4. Birkaç yıl içinde. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler de sevineceklerdir.
5. Allah'ın yardımı ile. O, dilediğine yardım eder ve O Aziz'dir, Rahim'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Meşhur rivayetlere göre "bu âyet-i kerimeler, İran kralı (Kisrâ) Şâpûr'un, Şam beldeleri ile ondan sonra gelen Cezîre ve Rum diyarının içlerine kadar olan yerleri ele geçirip Rum Kralı Hirakl'ı zor durumda bırakıp Kostantıniyye'ye (İstanbul) sığınmaya mecbur bıraktığı zaman nazil olmuştur."[4]
2- Müfessirler demiştir ki:
"Kisra, Rûm'a asker gönderdi. Onlara karşı Şehriraz diye isimlendirilen adamı görevlendirdi, Şehriraz, Farslılar'la birlikte Rûm'un üzerine yürüdü, onları yendi ve kılıçtan geçirdi. Şehirlerini harap etti. Ağaçlarını kesti. Kayser de Yuhannas adında birisini göndermişti. Şehriraz'la Ezriat ve Busra bölgelerinde karşılaştılar. Buralar, Arap topraklarına en yakın yerlerdir. Böylece Farslılar, Rûmlar'a galip geldiler.
Bu haber Mekke'de Rasulullah (s.a.v.)'a ve O'nun Ashabı'na ulaştı. Bu durum onlara zor geldi. Çünkü Peygamber (s.a.v.) Mecûsî olan ümmîlerin (İranlılar'ın) Ehl-i Kitap olan, Rumlar'a galip gelmelerini hoş karşılamıyordu. Böylece Mekke kâfirleri düğün bayram yaptılar ve Peygamber (s.a.v.)'in Ashabı'yla karşılaşınca:
"Sizler Ehl-i Kitapsınız. Hristiyanlar da Ehl-i Kitaptır. Biz, ümmîyiz. Gel gör ki, Farslı kardeşlerimiz, Rûm kardeşlerinize galip gelmişlerdir. Sizler de bizlerle savaşacak olursanız, biz size galip geliriz" dediler. Allah Teala da bu âyetleri bu yüzden indirdi."[5]
3- Abdullah b. Abbas der ki:
"Allah'a ortak koşan müşrikler, Farslıların Rumlara galip gelmesini istiyorlardı. Çünkü onlar da kendileri gibi putperestti. Müslümanlar ise Rumların Farslara galip gelmesini istiyorlardı. Zira Rumlar ehl-i Kitap idiler. Müşrikler, Farsların galip geldiklerini Hz. Ebubekir'e haber verdiler. Hz. Ebubekir bu durumu Rasulullah'a bildirdi. Rasulullah ona:
"Fakat yakında Rumlar Farslara galip geleceklerdir." buyurdu. Hz. Ebubekir Rasulullah'm bu söylediğini müşriklere anlatınca müşrikler şöyle dediler.
"Sen, bizimle kendi aranda bir vakit tayin et. Eğer biz (Bizim, tarafını tuttuğumuz Farslar) galip gelirsek şu ve şu şeyleri vereceksin. Şayet siz (Sizin taraftarı olduğunuz Rumlar) galip gelirseniz size şu ve şu şeyler vardır." Hz. Ebubekir aralarında beş sene takdir etti. O dönemde Rumlar Farslara galip gelemediler. Bunun üzerine Hz Ebubekir durumu tekrar Rasulullah'a anlattı. Rasulullah da Hz. Ebubekir'e:
"Sen vadeyi daha fazla yapmadın mı?" dedi. Nihayet Rumlar Farslara galip geldiler, İşte Allah teala bu âyet-i kerimelerde bu durumu beyan etmektedir."[6]
4- Süfyan es-Sevrî, Rumların Farslara galip gelmelerinin, Bedir savaşının yapıldığı gün gerçekleştiğini söylemiştir.[7]
5- İsmail b. İbrahim el-Vaiz, Muhammed b. Ahmed b. Hamid el-Attar'dan, o Ahmed b. Hüseyn b. Abdu'l-Cebbar'dan, o el-Haris b. Şüreyh'ten, o el-Mu'temir b. Süleyman'dan, o babasından, o A'meş'ten, o Atiyye el-Avfî'den, o da Ebû Said el-Hudrî'den bize şu haberi verdi:
"Bedir Günü olduğunda, Rûm, Fars'a galip geldi. Bu durum müminlerin hoşuna gitti. Allah Teala da bu ayetlerini indirdi ve Cenab-ı Hak şöyle buyurdu:
"Rumların Farslılar'a galip gelmeleri sebebiyle "Mü'minler sevinirler."[8]
6- Bunun benzerini İbnu Mes'ûd'tan, İbnu Cerîr anlattı.[9]
7- İbn Şihâb'tan rivayet edildi:
"Bize ulaştı ki, Rasûlullah Mekke'den çıkmadan önce Müşrikler müslümanlarla mücâdele ederler ve:
"Biz Rûm'un ehli kitap olduğuna şahitlik ederiz. Mecûsiler onlara galip geldiler. Siz, Nebiniz üzerine indirilen kitap ile bize galip geleceğinizi zannediyorsunuz. Ehli kitap oldukları halde Rûm'a Mecûsiler nasıl galip geldi. Fars'ın Rûm'a galip gelmesi gibi, biz size galip geleceğiz" derlerdi. Allahü Teâlâ bu ayetleri indirdi."[10]
8- İbnu Cerîr bunun benzerini, İkrime, Yahya İbni Ya'mer ve Katâde'den (r.a.) anlattı.[11]
9- Niyâr ibn Mükerrem el-Eslemî'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bu âyetler nazil olduğunda İranlılar Rumlar'a galip durumdaydılar. Müslümanlar, Rumların galip gelmelerini istiyorlardı. Çünkü onlar da kendileri gibi ehl-i kitab idiler. *"O gün mü'minler de sevineceklerdir. Allah'ın yardımı ile. O, dilediğine yardım eder ve O Azîz'dir, Rahîm'dir."* kavl-i şerifi işte bunun hakkındadır. Kureyş müşrikleri ise İranlıların galip gelmelerini istiyorlardı. Çünkü onlar da kendileri gibi ehl-i kitabdan olmayıp yeniden diriltilmeye de imanları yoktu. İşte bu âyet-i kerimeler nazil olduğunda Hz. Ebu Bekr Mekke içinde çıkıp muhtelif yerlerde yüksek sesle bu âyet-i kerimeleri okudu. Kureyş müşriklerinden bazıları Ebu Bekr'e:
"Ne dersin, bu hususta bizimle bahse girer misin? Arkadaşın, Rumların İranlılara birkaç sene (Bid'ı sinîn) içinde galip geleceklerini iddia

ediyor." dediler. Ebu Bekr de:
"Kabul, bahse girelim." dedi. Bu, bahis tutuşmak haram kılınmazdan önceydi. Bahse tutuştukları malları ortaya koydular (veya yed-i emine verdiler), sonra da müşrikler, Ebu Bekr'e:
"Süreyi kaç yıl koyacaksın? -Bid'ı sinîn, üçten dokuza kadar olan sayılar demekti.- İkisinin ortası (3'le 9'un ortası) bir sayı söyle de onu biz de kabul edelim." dediler ve aralarında altı sene süre koydular (Bu altı sene içinde Rumlar galip gelirse Ebu Bekr, değilse müşrikler bahsi kazanmış olacaklardı).
Rumlar galip gelmeden altı sene geçti ve müşrikler, Ebu Bekr'in bahiste koymuş olduğu malı aldılar. Fakat yedinci sene girdiğinde Rumlar, İranlılara galip geldiler (ki galibiyyetleri haberinin müslümanlara gelmesiyle Bedr Gazvesi zaferi aynı günde olmuştur) ve bazı müslümanlar, (âyet-i kerimede bid'ı sinîn buyrulduğu halde) bahiste süreyi altı yıl koyduğu için Ebu Bekr'i ayıpladılar. Ravi der ki: (Ayet-i kerimede müjdelendiği üzere) Rumların galip gelmesi üzerine bir çok kişi müslüman oldu."[12]
10- Rivayet ediliyor ki:
"İranlılar Rumlarla savaştılar. Rumlarla Şam diyarından olan Ezriât ve Busra'da buluştular ve Rumları mağlup ettiler. İranlıların Mecusî, Rumların ise Ehl-i Kitap olmaları sebebiyle bu haber o sırada Mekke'de bulunan Peygamberimiz (s.a.v.) ve ashabına ulaşınca bu durum kendilerine ağır gelmişti. Mekke'deki müşrikler ise sevinmişlerdi. Sevinçli bir durumda iken Peygamberimiz (s.a.v.)'in ashabıyla karşılaşmışlar ve:
"Siz kitap ehlisiniz, Hristiyanlar da kitap ehlidir. Bizim İranlı kardeşlerimiz sizin Ehl-i Kitap kardeşlerinize galip geldiler. Siz de bizimle çarpışırsanız, biz de size galip geliriz." dediler. Cenab-ı Hak da bu ayetleri indirdi.
Bunun üzerine Hz. Ebubekir (r.a.) müşriklere gitti:
"Siz, kardeşlerinizin bizim kardeşlerimize galip gelmesine mi seviniyorsunuz? Buna sevinmeyin. Allah sizin gözlerinizi asla aydın kılmayacaktır -sizi sevindirmeyecektir.- Allah'a yemin olsun ki, Peygamberimiz'in bize haber verdiği gibi Rumlar İranlıları yeneceklerdir." dedi. Übeyy b. Halef ayağı kalktı.
"Yalan söylüyorsunuz." dedi. Hz. Ebubekir (r.a.):
"Sen daha yalancısın ey Allah'ın düşmanı! Benden 10 genç yiğit deve, senden de 10 genç, yiğit deve ile gel seninle iddialaşalım. Rumlar İranlılara galip gelirse, sen borçlu ol. İranlılar galip gelirse, ben sana üç yıla kadar borçlu olayım." dedi. Übeyy b. Halef de bu teklifi kabul etti.
Hz. Ebubekir (r.a.) daha sonra Peygamberimiz'e gelip durumu bildirdi. Peygamberimiz (s.a.v.):
"Deve sayısını artır, müddete de ilâve yap." dedi. Hz. Ebubekir (r.a.) çıkıp Übeyy ile karşılaştı. Übeyy:
"Belki de pişman oldun." dedi. Hz. Ebubekir:
"Hayır, gel deve sayısını artıralım, müddete de ilave yapalım. Bunu 100 deve ve müddet olarak da 9 sene." dediler. Übeyy:
"Kabul ettim." dedi.
Hz. Ebubekir (r.a.) hicret etmek isteyince Übeyy ondan; mağlup olursa, bu hisse için kefil istedi. Hz. Ebubekir (r.a.) oğlu Abdurrahman'ı kefil bıraktı.
Übeyy, Uhud savaşına katılmak istediği zaman Abdurrahman ondan kefil istedi. Übeyy, ona kefil verdi. Übeyy, Uhud Savaşı'nda Peygamberimiz (s.a.v.)'in vurduğu bir darbeden aldığı yaradan dolayı öldü. Yedinci sene girince Rumlar İranlılara galip geldiler. Bunun üzerine Hz. Ebubekir (r.a.) bu hisseyi Übeyy'in mirasçılarından aldı ve bunu Peygamberimiz (s.a.v.)'e getirdi. Peygamberimiz (s.a.v.):
"Bunu sadaka ver." buyurdu."[13]
11- Bu olay kumarın haram kılınmasından önce idi. Çünkü bu sure Mekkî'dir. İçki ve kumar Medine'de haram kılınmıştı. Hanefiler bu olayı Daru'l-Harb'de fasit akitlerin caiz olduğuna delil olarak getirmişlerdir.
Bu ayet peygamberliğin delillerindendir. Çünkü bu ayet gaybdan haber vermektedir.[14]
12- Bu rivayete göre âyet-i kerimeler Mekke'de nazil olmuştur ve Kur'ân-ı Kerim'in istikbale matuf ğaybî haberleri cümlesindendir.
Ancak Ebu Saîd'den rivayette onun: Bedr günü olduğunda Rumlar, İranlılara galip geldiler. Bu, mü'minlerin hoşuna gitti de bunun üzerine *"Elif Lâm Mîm, Rumlar galip kılındılar..."* âyet-i kerimeleri nazil oldu[15] dediği de rivayet edilmişse de bu, âyetlerin nazil olduğu değil de hükmünün tecelli ettiği zamana işaret olmalıdır. Değilse Sûre tamamıyla Mekkî'dir, içinde medenî âyetler (biraz önce işaret olunduğu üzere 17. âyeti dışında) olduğu da rivayet olunmamıştır.[16]
13- Suyuti diyor ki:
"Birinci rivayet, galebet kelimesinin - fetha ile- olması üzerinedir. Çünkü âyet, onların galip geldikleri Bedir günü indirilmiştir.
İkincisi: Zam kıraati üzerinedir. O zaman mana; Onlar Fars'a galip geldikten sonra Müslümanlar onlara galip gelecekler demektir. Böyle olmalıdır ki, kelâmın mânâsı sahih olsun. Aksi takdirde, kelâm için mânâ bakımından bir büyüklük olmaz."[17]
14- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Müşrikler, pek çok konuda ehl-i kitaba danışıyorlardı. Farslı mecûsîlerle savaştıklarında talih ehl-i kitab aleyhine dönünce, müşrikler buna sevindiler. İşte Allah Teâlâ, galibiyetin haklılığı göstermediğini, aksine Allah'ın sevdikleri kimselerin mükâfaatını artırmak istediğinde onlara belâ verip, düşmanlarını onlara musallat kıldığını, bazan da ahiret günü gelmezden önce, yine âhiret için, büyük azabı değil de, peşin dünya azabını onlar için tercih edeceğini göstermek için işte bu ayetlerini indirdi."[18]

27. O, ilkin yaratıp sonra onu iade edendir. Bu, elbette O'nun için en kolaydır, O'nundur göklerde ve yerde en yüce misaller. Ve O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Kâfirler, Allah Tealâ'nın ölüleri dirilteceği haberine şaştılar da bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu."[19]

28. O, size kendi nefislerinizden bir misal verdi. Size verdiğimiz rızıklarda sağ ellerinizin malik olduklarından ortaklar olmasını ister de onlarla eşit olur ve birbirinizi saydığınız (korktuğunuz) gibi bunları da sayar mısınız? İşte Biz, akleden (aklını kullanan) bir kavim için âyetleri böyle tafsil eder açıklarız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Şirk ehli müşrikler telbiyelerinde "Lebbeyk, Lâşerike lek illâ şeriken huve lek. Temlikuhu ve mâ melek: Buyur ey Allahım, buyur; senin hiçbir ortağın yok. Ancak sana ait olan, kendisine ve sahip olduklarına Senin sahip olduğun bir ortağın müstesna." diyerek telbiye yaparlardı. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[20]

39. İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât ise böyle değildir. İşte onlar, o zekât verenler sevablarını kat kat artıranlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî'den rivayete göre Sakîfliler'in aldıkları faizler hakkında nazil olmuştur.
2- Nehaî'den bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak garip bir rivayet zikrederler. Demiş ki:
"Bu âyet-i kerime yakınlarına, akrabalarından ihtiyaçlı olanlara infakta bulunarak bu infakları sayesinde mallarının artmasını bekleyen, bu infakları üzerine Allah'ın mallarını artıracağını uman bazı müslümanlar hakkında nazil oldu."[21]

---

[1] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 25/95.
[2] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[3] Nüzul sebebi için bk. 2-6. âyetlerin tefsiri. Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/269
[4] İbn Kesîr, Tefsîru’l-Kur'âni'l-Azîm, 6/304.
[5] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 286; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/13.
[6] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[7] Tirmizî, Tefsir el-Kur'an: 30/3 (3193); Ahmed b. Hanbel, Müsned,.1/304.
[8] İsnadı zayıftır. Tirmizi; Tefsir: 3192. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 286. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/515.
[9] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/515.
[10] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/515.
[11] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/515.
[12] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 30/4, hadis no: 3194; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[13] Tirmizî; Nesaî; İbni Cerir; İbni Ebî Hatim; Beyhakî.
[14] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/51.
[15] Tirmizî, Tefsîru’l-Kur'ân, 30/2, hadis no: 3192.
[16] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/695-696.
[17] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/515.
[18] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[19] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/516.
[20] Taberânî; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 6/319; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/517.
[21] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 21/45.

31- LOKMAN SURESİ

Mushaftaki sıralamada otuz birinci, iniş sırasına göre elli yedinci sûredir. Sâffât sûresinden sonra, Sebe' sûresinden önce Mekke döneminin ortalarında inmiştir. 27-28. âyetlerin veya 27-29. âyetlerin Medine'de[1] indiği söylenirse de bu yöndeki rivayetler güvenilir bulunmamıştır.[2]
İbn Abbâs'tan rivayete göre *"Eğer yeryüzündeki ağaçların hepsi kalem olsa, deniz de, arkasından yedi deniz daha kendisine yardım ederek mürekkep olsa yine de Allah'ın kelimeleri tükenmez. Muhakkak ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. Sizin yaratılmanız da yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir. Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Basîr'dir. Görmez misin ki Allah geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar. Güneşi ve ayı buyruğu altında tutar. Her birisi belirli bir süreye kadar akıp gitmektedir. Muhakkak ki Allah yapmakta olduklarınıza Habîr'dir."* (âyet, 27-29) âyetleri olmak üzere üç âyetinin; Atâ'dan rivayetle ed-Dânî ve Katâde'den rivayetle Ebu Hayyân ise 27-28. âyetleri olmak üzere iki âyetinin medenî olduğunu söylemişlerdir.
"Onlar ki namaz kılarlar, zekât verirler ve onlar âhirete de yakînen iman ederler." (âyet, 4) âyet-i kerimesi olmak üzere sadece bir âyetinin medenî olduğu, Sûrenin geri kalan bütün âyetlerinin mekkî, yani Mekke'de nazil olduğu da söylenmiştir.[3]
Sûrenin nüzul sebebi olarak Alûsî, Kureyşlilerin Hz. Lokman, Lokman'ın oğlu ile olan durumu ve ana-babasına iyilikleri hususunda soru sormalarını göstermiştir.[4] Bu, Sûrenin tamamının bu soru üzerine nazil olduğu izlenimini vermekle birlikte çoğu kastedilmiş olmalıdır.[5]

6. "İnsanlar arasında, bir bilgisi olmadığı halde Allah yolundan saptırmak için gerçeği boş sözlerle değişenler ve Allah yolunu alaya alanlar vardır. İşte alçaltıcı azap bunlar içindir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî ve Mukatil şöyle demiştir:
"Bu âyet Nadr b. el-Haris hakkında inmiştir. O, İran'a ticaret için giderdi ve oradan Acemler'in haberlerini alır, onları Kureyş'e anlatırdı ve onlara derdi ki:
"Muhammed size Âd ve Semûd kavmini anlatıyor. Ben de size Rüstem, İsfendiyar ve Kisralar'ın haberlerini anlatıyorum." Bunun üzerine onun sözlerini güzel buluyorlar ve Kur'an dinlemeyi terkediyorlardı. İşte bu âyet bu hususta indi."[6]
2- Mücahid şöyle dedi:
"Bu âyet sanatkâr ve Muganniye (şarkıcı kadın) satın alınması hususunda inmiştir."[7]
3- Süveyr b. Ebî Fahite, babasından, o da İbn Abbas'tan rivayet ederek dedi ki:
"Bu âyet, gece ve gündüz boyunca şarkı söyleyen bir cariyeyi satın alan bir adam hakkında inmiştir."[8]
4- Bu kişinin İbn Hatal olduğu söylenmiştir.[9]
5- Avfî tarikından İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayetle şöyle demiştir:
"Allahü Teâlâ'nın bu ayeti, şarkıcı bir köleyi satın alan, Kureyş'ten birisi hakkında indirildi." [10]
6- Cüveybir'in İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayetine göre şöyle demiştir:
"Ayet, Nadr İbni Haris hakkında indirildi. O, şarkıcı cariyeler satın alır; birisinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i dinlemeye gittiğini görürse hemen bir şarkıcı cariyesini çağırır, o kişiyi de çağırır ve cariyesinin ona çalıp söylemesini emrederek:
"Bak, bu, Muhammed'in kendisine çağırdığı namazdan, oruçtan ve onunla birlikte mücadeleden daha hayırlıdır." dermiş. İşte onun bu davranışı üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[11]
7- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Mukri, Muhammed b. el-Fadl b. Muhammed b. İshak b. Huzeyme'den, o dedesinden, o Ali b. Hucr'dan, o Mişmeil b. Milhan et-Tai'den, o Muttarih b. Yezid'den, o Ubeydullah b. Zahr'dan, o Ali b. Yezid'den, o Kasım'dan, o da Ebî Ümame'den bize şöyle haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Çalgı aletlerini kullanmasını öğrenmek ve onların alım-satımını yapmak helâl olmaz." Bu âyet de işte bu hususta indi, Rasulullah (s.a.v.) devamla:
"Hiçbir kimse yoktur ki sesini bir şarkı ile yükseltsin de Allah ona iki tane şeytan göndermesin. Onların birisi sağ omuzuna, diğeri de diğer omuzuna oturur. Şarkı söyleyen, sükût edinceye kadar ayaklarını sallar dururlar." buyurdu."[12]
8- Ebu Ümâme'den Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Çalgıcı (çalıp söyleyen) cariyeleri satmayın, satın almayın, onlara çalgıcılığı öğretmeyin. Onların alıp satılması ile yapılan ticarette hayır yoktur. Onların satılmasından alınan bedel de haramdır." İşte bunun gibisi hakkında bu âyet nazil oldu.[13]

13. Hani Lokman da oğluna demişti, ona öğüt veriyordu: Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma. Hiç kuşkusuz Allah'a şirk koşmak çok büyük bir zulümdür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"İman edenler ve imanlarını zulümle bulaştırmayanlar var ya, işte onlarındır emniyet..."[14] âyeti nazil olunca sahabe:
"Hangimiz imanını zulümle karıştırmaz ki!?" diye sızlandılar da: *"Oğulcuğum, Allah'a şirk koşma. Hiç kuşkusuz Allah'a şirk koşmak çok*

büyük bir zulümdür." âyet-i kerimesi nâzîl oldu."[15]

Buradaki zulmün herhangi bir zulüm, bir haksızlık olmayıp bu zulümle Allah'a şirk koşmanın kastedildiği beyan edildi de sahabe rahatladı.[16]

14. Biz insana ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu zorluk üstüne zorlukla taşımıştı. Sütten ayrılması da iki yıl sürmüştür. Bana ve ana-babana şükret. Dönüş ancak Bana'dır.
15. Eğer o ikisi (anan-baban) seni, hakkında bilgin olmıyan bir şeyi bana ortak koşmaya zorlıyacak olurlarsa onlara itaat etme ve onlarla dünyada ma'rûf üzere birlikte ol. Bana dönenlerin yoluna tabi ol. Sonra dönüşünüz yine Bana'dır ve o zaman Ben, size, yaptıklarınızı bildireceğim.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimelerin nüzul sebebinde meşhur olan, Sa'd ibn Ebî Vakkâs hakkında ve annesi Hamne bint Ebî Süfyân ibn Ümeyye onu dininden döndürmeye çalıştığı zaman nazil olduğudur.[17] Şöyle ki:
Ebu Davud ibn Ebî Hind'in Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Eğer seni, hakkında bilgin olmıyan bir şeyi bana ortak koşmaya zorlıyacak olurlarsa onlara itaat etme ve onlarla dünyada ma'rûf üzere birlikte ol..." âyet-i kerimesi benim hakkımda indi. Ben, anneme karşı iyi davranan birisiydim. Müslüman olunca annem bana:
"Ey Sa'd, bu sonradan ihdas ettiğin din de nedir? Ya bu dini bırakacaksın ya da ölünceye kadar yemiyeceğim, içmeyeceğim de insanlar "Annesinin ölümüne sebep oldu." diye seni ayıplıyacaklar." dedi. Ben:
"Ey anneciğim, yapma; çünkü ben asla dinimi bırakacak değilim." dedimse de yemeden içmeden bir gün ve gece geçirdi. Sabaha çıktığında açlıktan iyice bunalmıştı. Ben:
"Allah'a yemin olsun; bin tane canın olsa, hepsi de birer birer çıksa ben yine bu dinimi hiçbir şey için bırakacak değilim." dedim. Benim bu kesin tavrımı görünce yedi, içti ve işte Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[18]
2- Daha önce (Mâide: 5/91 ve Enfâl: 8/1 âyetlerinin nüzul sebebinde) de geçtiği üzere Müslim'in, Sahih'inde Sa'd ibn Ebî Vakkas'm oğlu Mus'ab'dan rivayetinde o şöyle demiştir:
"Onun (Sa'd ibn Ebî Vakkas) hakkında Kur'ân'dan âyetler nazil oldu.
Bir keresinde Sa'd'ın annesi "O dininden dönünceye kadar onunla konuşmamaya, yememeye, içmemeye yemin etmiş ve:
"Sen, Allah'ın sana ana-babanı tavsiye ettiğini iddia ediyorsun. İşte ben annenim ve sana bunu (girmiş olduğun Muhammed'in dinine küfretmeni, ondan dönmeni) emrediyorum." demiş. Üç gün yemeden içmeden durmuş ve nihayet açlık ve susuzluktan bayılmış. Umara adındaki oğlu kalkmış ve annesine su içirmiş. Ayılınca Sa'd'a beddua etmeye başlamış da bunun üzerine Allah Tealâ: *"Biz, insana ana-babasına güzel davranmasını tavsiye ettik. Eğer seni Allah'a ortak koşmaya zorlarlarsa..."* âyet-i kerimesini indirmiş.
Sa'd der ki:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) (Bedr günü) büyük bir ganimet elde etmişti. Ganimetlerin içinde bir kılıç gördüm, aldım ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne götürüp:
"Bu kılıcı bana ver. Benim savaştaki halimi ve buna liyakatimi biliyorsun" dedim.
"Onu aldığın yere geri koy." buyurdular. Efendimizin yanından ayrıldım ve ganimetlerin toplandığı yere gittim. Kılıcı ganimetlerin içine atacakken nefsim beni kınadı ve atmamı söyledi de geri döndüm ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına gelerek tekrar
"Bu kılıcı bana ver." dedim. Sesini biraz daha yükselterek:
"Onu aldığın yere geri koy." buyurdular da akabinde Allah Tealâ: *"Sana ganimetleri sorarlar..."*[19] âyet-i kerimesini indirdi.
Bir keresinde hastalanmıştım, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne haber gönderdim, yanıma geldi,
"Bırak malımı dilediğim gibi bölüştüreyim." dedim. Kabul etmedi.
"Yarısını dilediğim gibi bölüştüreyim." dedim, onu da kabul etmedi.
"Hiç olmazsa üçte birini istediğim gibi taksim edeyim." dedi, sustu. Daha sonra üçte bir caiz oldu.
Bir gün ensar ve muhacirlerden bir grup gördüm. Bana:
"Gel sana yedirelim, içirelim." dediler. Bu, içki haram kılınmazdan önceydi. Bir bahçede idiler. Yanlarına gelip oturdum. Kızarmış bir deve başı ve bir tulum içki vardı. Onlarla birlikte yedik, içtik. O mecliste muhacirler ve ensar anıldılar. Ben:
"Muhacirler ensardan daha hayırlıdır." dedim. Adamın birisi kalktı etini yediğimiz deve başının iki çene kemiğinden birini alarak bana vurdu ve burnumu yardı. Rasûlullah (s.a.v.)'a geldim ve olanları haber verdim de Allah Tealâ benim hakkımda ve içki konusunda *"Hiç şüphesiz içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işinden birer murdardırlar..."*[20] âyet-i kerimesini indirdi.
Hadisin başka bir rivayetinde Sa'd'ın: "Benim hakkımda dört âyet nazil oldu." dediği ilâvesiyle onunla konuşmamaya, yeme ve içmemeye yemin eden annesi ile ilgili kısımda şu fazlalık vardır:
"Ümmü Sa'd'a bir şey yedirmek ve içirmek istediklerinde ağzını bir sopa ile zorla açık tutup yiyecek ve içeceği ağzına döküyorlarmış."[21]

15. "... Ve Bana yönelenlerin yolunu tut."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Ebû Bekr (r.a.) hakkında inmiştir. Ata, İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle dedi:
"Hz, Ebû Bekr müslüman olduğu vakit, ona Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkas, Osman, Talha ve Zübeyr geldiler ve dediler ki:
"Sen Muhammed'e iman edip O'nu tasdik mi ettin?" Ebû Bekr de:
"Evet" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.)'a gittiler, iman ettiler ve O'nu tasdik ettiler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[22]

20. Görmez misiniz ki Allah göklerde olanları da yerde olanları da sizin buyruğunuza vermiştir. Gizli ve açık olarak nimetlerini size bolca

vermiştir, insanlar arasında hiçbir bilgisi olmadan, hiçbir rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken Allah hakkında mücadele edenler vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid der ki:
"Bir yahudi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve:
"Ey Muhammed, bana Rabbından haber ver, nedendir o?" dedi de bir yıldırım düştü ve onu yakıp öldürdü. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu nüzul sebebi daha önce Ra'd Sûresinde de geçmişti.[23]
2- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise "Melekler Allah'ın kızlarıdır." diyen en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında inen âyetlerdendir.[24]

27. "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkep olsa ve yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Doğrusu Allah güçlüdür, Hakim'dir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler demişlerdir ki:
"Yahudiler, Rasulullah (s.a.v.)'a ruhtan sual ettiler. Allah Teala Mekke'de şu âyeti indirdi:
"Sana ruhtan sorarlar. De ki: "o, Rabbimiz'in emrindendîr. Bu hususta size ilimden az birşey verilmiştir." ***[25]***
Rasulullah (s.a.v.), Medine'ye hicret ettiğinde Yahudiler'in alimleri O'na gelip şöyle dediler:
"Ey Muhammed, senden bize ulaşan habere göre diyormuşsun ki:
"Size ilimden az birşey verilmiştir." Bu sözden bizi mi kasdediyorsun, yoksa kendi kavmini mi?" Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Herkesi kastettim." Onlar da dediler ki:
"Sana gelen şeyde bize Tevrat verildi diye okumalı değil miydin? Onda her şeyin ilmi vardır." Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Her şeyden münezzeh olan Allah'ın az bir ilmidir. Allah onu size gönderdi, eğer onunla amel ederseniz, ondan faydalanmış olursunuz."
Dediler ki:
"Ey Muhammed, *"Kime hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiş demektir"* deyip durduğun halde sen nasıl böyle zannedersin? Yani az bir ilimle çok hayrı nasıl cem edersin?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[26]
2- İbn İshak, İbn Abbâs'tan rivayet ediyor ki o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye geldiğinde yahudi hahamları:
"Ey Muhammed, "Size ilimden pek az bir şey verilmiştir." sözünle bizi mi yoksa kavmini mi kastediyorsun?" diye sordular.
"Hepinizi kastediyorum." buyurdular.
"Sana gelenler içinde okuyorsun ki bize, içinde herşeyin açıklaması olan Tevrat verildi." dediler, Efendimiz (s.a.v.):
"O, Allah'ın ilmine göre pek az bir şeydir. Yerine getirdiğiniz takdirde sizde olan size yetecek kadardır." buyurdu da onların bu konuşmaları üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[27]
3- Bu lafızla İbnu Ebî Hatim, İbnu Abbas'tan (r.a.) Ikrime veya Saîd tarikından anlattı. [28]
4- İkrime'den rivayet edildi:
"Ehli Kitap Rasûlullah'a, Ruh'tan sordu. Allahu teala İsra: 17/85 âyetini indirdi, Onlar:
"Muhammed bize ilimden az şey verildiğini zannediyor. Bize Tevrat verildi, o hikmettir. "Kime Hikmet verilirse, hayırdan çok verilmiştir." dediler. Bunun üzerine bu ayet indirildi."[29]
Bu rivayetlere göre âyet-i kerimenin medenî olması, yani Medine-i Münevvere'de inmiş olması gerekir. Ancak âyet-i kerimenin Mekke'de nazil olduğu iddiaları vardır. Şimdi bununla ilgili rivayetleri verelim:
5- İkrime'den gelen bir rivayette de yahudilerin, kendilerine Tevrat verilmekle çok ilim verildiği iddiaları, İsrâ Sûresinin 85. âyetinin nüzulü ile ilişkilendirilmektedir. Bilindiği üzere yahudiler, veya onların akıl vermesiyle Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ruhu sormuşlar; bu soru üzerine inen İsrâ 85 âyetinin sonunda *"Size ilimden ancak pek az bir şey verilmiştir."* buyrulmuştu.
İşte bunun üzerine bazı rivayetlerde[30] *"De ki: Rabbımın kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadarını da imdad olmak üzere ona ilâve etsek daha Rabbının kelimeleri bitmeden denizler biter tükenirdi."* ***[31]*** âyeti; bazı rivayetlerde de bunun yerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğu[32] kaydedilmiştir
6- Ebu'ş-Şeyh İbni Hayyan el-Ensarî Kitabu'l-Azame'de ve İbn Cerîr'in Katâde'den rivayetlerine göre "Mekke müşrikleri:
"Bu söz (Muhammed'in getirdikleri) yakında sona erer, tükenir." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[33]
7- Abdullah b. Abbas'dan rivayet edilmiştir:
"Medine'de Yahudi Hahamları Rasulullah'a gidip:
"Ey Muhammed, size ancak az bir ilim verilmiştir." sözüyle bizi mi kasdediyorsun yoksa kendi kavmini mi?" diye sormuşlar Rasulullah da:
"Hepinizi" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hahamlar:
"Sana gelen şeylerde bize Tevrat'ın verildiğini ve Tevrat'ta herşeyin açıklamasının bulunduğunu okumuyor musun?" dediler. Rasulullah:
"Tevrat, Allah'ın ilmine göze az birşeydir. Sizin yanınızda Allah'ın ilminden size yetecek kadarı bulunmaktadır." dedi. İşte bunun üzerine Allah teala Yahudilerin sorularına bir cevap olmak üzere Rasulullah'a bu âyeti indirdi ve buyurdu ki: *"Şayet yeryüzünde bulunan bütün ağaçlar kalem ve deniz de mürekkep olsa bu kalem ve denizler biter de Allah'ın kelamı bitmez."* ***[34]***
8- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Eğer birisi: "Bu ayet yahudiler hakkında gelmiştir. Çünkü onlar: "Allah, herşeyi Tevrat'ta zikretmiş ve söylemediği, bahsetmediği hiçbirşey

bırakmamıştır" deyince, Allah Teâlâ: *"Tevrat'ta bulunanlar, Allah'ın bütün kelâmına nisbetle, denizden bir damla kadar bile değildir"* buyurmuş ve bu ayeti indirmiştir.

Yine bu ayetin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, *"Sen, "İlimden size ancak pek az birşey verilmiştir"* [35]; ve *"Kendisine hikmet verilmiş olana, pek çok hayır verilmiş demektir"* [36] buyuruyorsun*"* diyen birisi hakkında nazil olduğu da ileri sürülmüştür. İşte bu ayet, bütün bunların, kullara nisbetle, bir hayr-ı kesîr (bol hayır), Allah'a ve O'nun ilmine nisbetle ise, pek az birşey olduğuna delâlet etmek üzere nazil olmuştur.
Yine bu ayetin, "Peygamber'in getirdiği (söylediği) şeyler bitecek" dedikleri için, kâfirlere bir reddiye olmak üzere nazil olduğu ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in buna karşılık, "Bu, ilahî kelamdır, bitmez" dediği de ileri sürülmüştür.
Eğer birisi: "Sebeb-i nüzul olarak ileri sürülen bu şeyler ise, yaptığınız tefsire terstir. Çünkü bütün bunlar, ayetteki, "kelimeler" lafzı ile, "söz" manasının kastedildiğine delâlet etmektedir?" derse, biz deriz ki: Bu hususta zikrettiğiniz bu farklı görüşler (rivayetler) de, bizim verdiğimiz mananın, muhtemel olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü "kelimeler" lafzı, farklı farklı olmalarına rağmen, bahsettiğiniz bu şeylere bir cevap olmaya elverişli olunca, bunun genel bir ifade olduğu anlaşılmış olur. Bizim söylediğimiz mana da buna ters düşmez. Çünkü "Allah'ın kelimeleri", hiçkimsenin benzerini getirmeye gücünün yetmediği bir mucizedir ve enteresan şeydir. Binâenaleyh biz, "Allah'ın bedî şeylerinin nihayeti yoktur" dediğimizde, buna O'nun kelâmı da girer. "Sen, kelâmı mahlûk kabul ediyorsun" da denilemez. Çünkü biz, mahlûk olanın, harf ve terkibten meydana gelenler olduğunu söylüyoruz ki, bu da enteresandır. Fakat "kelimeler" (kelâm), Allah'ın sıfatlarındandır."[37]

28. Sizin yaratılmanız da, yeniden diriltilmeniz de bir tek kişininki gibidir. Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime Übeyy ibn Halef, Ebu'l-Esedeyn (veya Ebu'l-Esved) ile Haccâc'ın oğulları Münebbih ve Nebîh hakkında nazil olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Allah bizi tavırdan tavıra geçirerek yarattı; Nutfe, sonra aleka, sonra mudğa, sonra kemikler olarak. Sonra da sen: "Allah bizi bir anda yeni bir yaratışla toptan bir anda diriltecek." diyorsun, bu nasıl olacak?!" dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[38]

34. "Kıyamet saatini bilmek ancak Allah'a mahsustur. Yağmuru O indirir, rahimlerde bulunanı O bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir, her şeyden haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Haris b. Amr b. Harise b. Muharrib b. Hafsa hakkında indi. Kendisi badiye ehlindendi. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve O'na Kıyameti ve vaktini sordu. Ve yine dedi ki:
"Toprağımız kurudu, yağmur ne zaman yağar? Hamile hanımımı terkettim, ne doğurur? Ben nerede doğduğumu bildim. Acaba nerede ölürüm?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[39]
2- Ebû Osman Said b. Muhammed el-Müezzin, Muhammed b. Hamdun b. el-Fadl'dan, o Ahmed b. el-Hasan el-Hafız'dan, o Hamdan es-Sülemî'den, o Nadr b. Muhammed'den, o İkrime'den, o da İyas b. Seleme'den bize şöyle haber verdi:
"Bana babam şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.)'a bir adam geldi. Yanında bir at vardı. Yular ile bağlamıştı. Atla beraber adama ait bir de tay vardı. Adam Rasulullah (s.a.v.)'a dedi ki:
"Sen kimsin?" O da:
"Ben Allah'ın Nebisi'yim" buyurdu. Adam:
"Allah'ın Nebisi kim?" diye sordu, Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah'ın Rasulü." Adam sordu ki:
"Kıyamet ne zaman olacak?" Rasulullah (s.a.v.) da:
"Gaybı, Allah'tan başka kimse bilmez." buyurdu. Sordu ki:
"Yağmur ne zaman yağar?" O da:
"Bilinmez. Yalnız Allah bilir." buyurdu. Adam sordu ki:
"Bu atımın karnındaki nedir?" Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Bilinmez. Onu da yalnız Allah bilir." Adam:
"Kılıcını bana göster" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da kılıcını ona verdi. O da kılıcı aldı, kılıcı hareket ettirdi. Sonra Rasulullah'a geri verdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Sen, istesen de istediğine güç yetiremezsin."
Ravi devamla diyor ki:
"Adam şöyle demiş:
"Peygamber'e gideceğim, O'na bu sualleri soracağım, sonra da O'nun boynunu vuracağım."[40]
3- Ebû Abdullah b. İshak, Ebû Amr Muhammed b. Cafer b. Mutırr'dan, o Muhammed b. Osman b. Ebî Süveyd'den, o Ebû Huzeyfe'den, o Süfyan es-Sevrî'den, o Abdullah b. Dinar'dan, o da İbn Ömer'den bize şunu rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Gaybın anahtarları beştir. Onları Allah'tan başkası bilemez. Allah'tan başka Kıyamet'in vaktini kimse bilemez. Rahimlerin neyi eksik ettiğini Allah'tan başka kimse bilemez. Yarın ne olacağını da kimse bilemez. Ancak Allah bilir. Allah'tan başka kimin nerede öleceğini hiç kimse bilemez. Yağmurun ne zaman yağacağını da Allah'tan başka kimse bilemez."[41]
Bu hadisi Buhari, Muhammed b. Yusuf'tan, o da Ebû Süfyan'dan rivayet etmiştir.[42]

4- Mücâhid'den (r.a.) rivayet edildi:
"Badiye (çöl) halkından biri geldi ve:
"Benim karım hâmiledir, ne doğuracağını bana bildir? Bizim memleketimiz kuraktır, ne zaman yağmur yağacak? Ben ne zaman doğduğumu biliyorum, ne zaman öleceğimi bana bildir?" dedi. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[43]

5- Mukâtil'den rivayetle hadiseyi zikreden Kurtubî bu bedevînin adını el-Hâris ibn Amr ibn Harise olarak vermiştir.[44]

6- Mücâhid ve İkrime derler ki:
"Ba'diye ehlinden biri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
'Ey Muhammed bana kıyametin ne zaman kopacağını haber ver? Ülkemizde kıtlık var, bana yağmurun ne zaman yağacağını haber ver? Karım hamile, bana ne doğuracağını haber ver? Bugün ne kazandığımı biliyorum. Bana yarın ne kazanacağımı haber ver? Nerede doğduğumu biliyorum, bana nerede öleceğimi haber ver?" dedi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[45]

---

[1] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[2] İbn Âşûr, 21/138; Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/305.

[3] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 25/139; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 14/35; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 21/64.

[4] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 21/65.

[5] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/698.

[6] Mürsel hadistir. Kelbi yalancılıkla itham olunmuştur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 287.

[7] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 287.

[8] Süveyr b. el-Fahite zayıf bir ravidir. Takrib: 1/121. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 287.

[9] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 21/67.

[10] İbnu Cerîr et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/518.

[11] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/518.

[12] İsnadı cidden çok zayıftır. Sennedde ismi geçen şahıslar için bakılabilecek eser: Hafız; et-Takrib: 2/253, 1/533. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 287.

[13] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Lokman, 31/1, hadis no: 3195; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
İbn Kesîr bu hadisin ravileri arasında bulunan Ali ibn Yezîd'in, onun şeyhinin ve ondan rivayette bulunan ravinin de hep zayıf raviler olduğunu kaydetmiştir. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/334.

[14] En'âm: 6/82.

[15] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/18.

[16] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/699-700.

[17] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[18] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 2/368; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[19] Enfâl: 8/1.

[20] Mâide: 5/90.

[21] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 43-44.

[22] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 288.

[23] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/702.

[24] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/50.

[25] İsra: 17/85.

[26] İbn Cerir: 12/15, ed-Dürr: 5/165. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 288.

[27] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/308; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/519-520.

[28] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/520.

[29] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/519.

[30] Meselâ bak: Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 17/10, hadis no: 3140.

[31] Kehf: 18/109.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 15/104.

[33]

Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 2/58; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/157; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/520.

[34] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân;

[35] İsra: 17/85

[36] Bakara: 2/269.

[37] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[38] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/52-53; Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 21/101.

[39] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 289.

[40] Hakim; Müstedrek: 1/7, Taberani; el-Kebir: 7/218, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 8/227.

[41] Buhari; Salatu'l-İstiska 1039, Suyuti; ed-Dürr: 5/169.

[42] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 289.

[43] İbn Ebî Hatim; İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/520-521.

[44] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/55-56.

[45] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 316.

32- SECDE SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada otuz ikinci, iniş sırasına göre yetmiş beşinci sûredir. Mü'minûn sûresinden sonra, Tûr sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 16-17 veya 18-20. âyetlerinin Medine'de nazil olduğuna dair rivayetler[1] de vardır.[2]
İbn Abbâs'tan Kelbî ve Mücâhid'den *"Mü'min olan kimse, fâsık kimse gibi midir? Bunlar eşit olmazlar. İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince: onlar için, yapmış oldukları yapmakta olduklarına karşılık konmak üzere Me'vâ cennetleri vardır. Fâsıklık yapanlara gelince; onların sığınağı, varacağı yer de ateştir. Oradan çıkmak istedikleri her seferinde geri çevrilirler ve onlara: "Yalanlayıp durduğunuz ateşin azabını tadın." denir."* (âyet: 18-20) âyetleri olmak üzere 3 âyetinin,
Mukâtil de bunlara ilâve olarak *"Onların yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve umut ile Rablarına yalvarırlar. Verdiğimiz rızıklardan da infak ederler. Yaptıklarına karşılık olarak onlara gözlerin aydın olacağı, nelerin gizlenmiş bulunduğunu kimse bilmez."* (âyet: 16-17) âyetlerinin de medenî olduğunu söylemişlerdir.[3]

10. Dediler ki: "Toprağa karışıp yok olduktan sonra mı, biz yeniden yaratılacağız?" Evet. onlar Rablarına kavuşmayı inkâr edenlerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimenin Übeyy ibn Halef hakkında nazil olduğu söylenir.[4]

11. De ki: "Sizin canınızı almakla görevli ölüm meleği canınızı alacak, sonra da Rabbınıza döndürüleceksiniz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime nazil olunca:
"Ey Allah'ın elçisi, Adem oğlunun ölümü ile ilgili bu âyet geldi. Peki cinlerin, kuşların hayvanların ölümünün zikri nerede? Onlar nasıl ölürler? " dediler de:
"Her nefis (canlı) ölümü tadıcıdır ve kıyamet günü ecirleriniz size tastamam verilecektir..." ***[5]*** âyet-i kerimesi nazil oldu."[6]

15. Ayetlerimize ancak kendilerine hatırlatıldığı zaman secdeye kapananlar, büyüklük taslamıyarak Rablerini hamd ile tesbih edenler iman ederler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, namaz için kamet getirildiğinde bazı münafıkların Mescid-i Nebevi'den çıkmaları üzerine nazil olduğu söylenir.[7]

16. "Onlar geceleyin yataklarından kalkarlar, korku ve ümit içinde Rableri'ne dua ederler ve kendilerine verdiğimiz nzıklardan hayra harcarlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Enes ibn Mâlik'ten rivayete göre "Bu âyet-i kerime "Ateme" denilen namazı bekleme hakkında nazil olmuştur."[8]
2- Malik b. Dinar şöyle dedi:
"Enes b. Malik'ten bu âyetin kimin hakkında indiğini sordum. O da dedi ki:
"Bu âyet Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan bir grup insan hakkında indi. Onlar akşam namazından başlayıp, yatsı namazının sonuna kadar namaz kılıyorlardı. Allah Teala da bu âyeti bunlar hakkında indirdi."[9]
3- Ebû İshak el-Mukrî, Ebu'l-Hasan b. Muhammed ed-Dineverî'den, o Musa b. Muhammed'den, o el-Hüseyn b. Aleveyh'ten, o İsmail b. İsa'dan, o el-Müseyyeb'den, o Sa'd'dan, o Katade'den, o da Enes b. Malik'ten bize şu haberi rivayet ederek dedi ki;
"Bu âyet bizim de içinde bulunduğumuz Ensar'dan bir topluluk hakkında indi. Biz, akşam namazını kılıp, yatsı namazını da Nebî (s.a.v.) ile beraber kılmadıkça evlerimize dönmezdik."[10]
4- Hasan ve Mücahid dediler ki:
"Bu âyet, geceleyin namaz kılan mücahidler hakkında indi." Mana da bunun sıhhatine delalet ediyor.[11]
5- Enes ibn Mâlik'ten gelen bir rivayette o, bu âyet-i kerimenin Ateme namazını kılmak üzere bekliyenler hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[12]
6- Muaz b. Cebel, Peygamberimiz (s.a.)'in *"Onların vücutları yataklarından ayrılır."* ayeti hakkında: "Bu kulun gecenin başında namaz kılmasıdır." dediğini rivayet etmektedir. [13]
7- Hasan-ı Basrî, Mücahid, İmam Malik ve Evzaî şöyle diyor:
"Bu ayet geceleyin teheccüd namazı kılanlar hakkında inmiştir." [14]
8- Ebû Bekr Muhammed b. Ömerü'l-Haşşab, İbrahim b. Abdillah el-İsfehanî'den, o Muhammed b. İshak es-Sirâc'dan, o Kuteybe b. Said'den, o Cerir'den, o A'meş'ten, o Hakem'den, o Meymun'dan, o İbn Ebî Şebib'den, o da Muaz b. Cebel'den bize şunu haber verdi:
"Biz Tebük Gazvesi'nde Rasululah (s.a.v.) ile beraber idik. Çok şiddetli sıcak bize isabet etti. Herkes bir yana dağıldı. Bir de baktım ki Rasulullah (s.a.v.) benim yakınımda, O'na yaklaştım ve dedim ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, bana bir amelden haber ver ki, o beni Cennet'e koysun ve Cehennem'den uzaklaştırsın." Buyurdu ki:
"Çok büyük bir şeyden sordun. O, Allah'ın kendisine kolaylaştırdığı kimse için kolaydır. Allah'a ibadet edersin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Farz namazlarını kılarsın, yine farz olan zekâtlarını verirsin, Ramazan orucunu tutarsın. Eğer istersen sana bütün hayır kapılarını da haber vereyim." Ben de:
"Evet ey Allah'ın Rasulü" dedim. Buyurdu ki:
"Oruç bir kalkandır. Sadaka günahları örter. Gece yarısı kişinin namaza kalkması, Allah'ın vechini aramasıdır."
Muaz sonra şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) bunları bitirdikten sonra bu âyeti okudu." [15]
9- Peygamberimiz (s.a.v.) sonra şöyle buyurdu:
"Sana işin başını, direğini ve en yüce noktasını haber vereyim mi?"
"Evet ey Allah'ın Rasulü!" dedim. Efendimiz:
"İşin başı İslâm'dır. Direği namazdır. En yüce noktası ise cihaddır." dedi. Sonra da:
"Sana bütün bunların hepsine nasıl sahip olacağını söyleyeyim mi?" dedi. Ben de:
"Evet ey Allah'ın Rasulü!" dedim. Efendimiz eliyle dilini tuttu ve:
"Dilini tut." buyurdu. Ben:
"Ey Allah'ın Rasulü! Biz konuştuklarımızdan dolayı da hesaba çekilecek miyiz?" dedim. Efendimiz:
"Ey Muaz! Annen seni kaybetsin. İnsanlar cehenneme yüzüstü -veya bir başka rivayete göre: *göğüsleri üstü- dillerinin işlediği kusurlardan başka bir şey sebebiyle mi düşüyorlar sanıyorsun?"* ***[16]***
10- Bilâl'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Biz mescidde oturuyorduk. Rasûlullah'ın ashabından bazı insanlar, akşamdan sonra yatsıya kadar namaz kılıyorlardı. Bu âyet indirildi."[17]
11- İbn Abbâs der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) *"yanları yataklardan uzaklaşır"* âyet-i kerimesini okuyarak:
"Bu âyette söz konusu edilenler yatsı namazından önce uyumayan kimselerdir." buyurdu ve onları övdü. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu sözlerinden sonra, Ashâb uyurum korkusuyla yataklarından uzak durmaya başladılar. Böylece artık yatsı namazını kılmadıkça uyumaz oldular."[18]

18. "İnanan kimse yoldan çıkmış kimseye benzer mi? Bunlar bir olamazlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet Ali b. Ebî Talib ve Velid b. Ukbe hakkında nazil olmuştur.[19]
2- Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed el-İsfehanî, Abdullah b. Muhammed el-Hafız'dan, o İshak b. Benan el-Enmatî'den, o Habeş b. Mübeşşir el-Fakih'ten, o Ubeydullah b. Musa'dan, o İbn Ebî Leyla'dan, o Hakem'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize şunu rivayet etti:
"Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt, Ali b. Ebî Talib'e dedi ki:
"Ben yaşça senden daha güçlüyüm ve daha cesurum. Lisanen daha fasih ve rahatım. Asker veya atlı asker cihetinden daha seçkin kişilere sahibim." Bunun üzerine Ali ona dedi ki:
"Sus. Sen ancak fasıksın." Bunun üzerine bu âyet indi. Yani bu âyetle mü'min olarak Ali, fasık olarak da Velid b. Ukbe kasdedildi."[20]
3- Bunun benzerini İbnu Cerîr Süddi ve Atâ İbni Yesâr'dan anlattı. [21]
4- Bunun benzerini, İbnu Abbas'tan (r.a.) Ebu Salih, ondan Kelbî tarikından Tarih'inde Hatîb ve İbnu Adiy anlattı.[22]
5- İbnu Lühey'a tarikından, Amr İbni Dînâr'dan, İbnu Abbas (r.a.) şöyle dedi:
"Bu âyet, Ali İbni Ebî Talip ve Ukbe İbni Ebî Muayt hakkında indirildi. Bu onların arasında olan şey sebebi ile indirildi." [23]
6- Atâ ibn Yesâr'dan gelen bir rivayette de âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de bu olay üzerine nazil olduğu ayrıntısına yer verilmiştir.[24]
7- Keşşaf'tan naklen Alûsî'nin tefsirinde bu olay biraz daha ayrıntılı olarak yer almaktadır. Şöyle ki:
"Bedr Gazvesi günü Hz. Ali ile el-Velîd ibn Ukbe arasında bir tartışma çıktı da el-Velîd:
"Sus, sen henüz bir çocuksun. Ben senden daha genç, senden daha güçlü, dili senden daha geniş, mızrağı senden daha keskin, kalbi senden daha cesur ve orduda boşlukları senden daha iyi dolduran birisiyim." dedi. Hz. Ali de:
"Sus, sen bir fâsıksın." diye cevap verdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[25]
8- Buna göre âyet-i kerimenin Medenî olması gerekir ki Sûrenin başında buna işaret edilmişti. Ancak el-Velîd ile Hz. Ali arasında Bedr'de böyle bir münakaşanın meydana geldiği hususunda bir takım tereddütler de dile getirilmiştir. Meselâ Celâleddin es-Suyûtî, Şeyh Veliyyu'd-Dîn'den naklen el-Velîd'in Bedr'de henüz küçük bir çocuk olduğunu söyler. Alûsî de belki henüz doğmamış olduğunu nakleder. Ebu Davud'un Sünen'inde el-Velîd ibn Ukbe ibn Ebî Muayt'tan gelen bir rivayette Mekke'nin fethi günü Mekkelilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çocuklarını (onlara dua etmesi için) getirdikleri, Efendimiz'in de çocukların başlarını sıvazlıyarak onlara dua ettiğini, kendisinin de o gün getirilen çocuklar arasında olduğunu ve başına koku sürülmüş olduğu için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onun başını sıvazlamadığını anlatılır.[26]
Velîd, eğer Mekke'nin fethinde bir çocuk ise Bedr'e katılması ve Hz. Ali ile böyle bir tartışmaya girmesi uzaktır. Ancak Ebu Davud'daki bu rivayetin Ravilerinden olan Ebu Musa el-Hemedânî meçhul olmakla rivayet hakkında konuşulmuştur. Ayrıca Velîd'in Bedr'de yetişkin bir genç olması neticesini çıkarabileceğimiz başka rivayetler de vardır. Bu cümleden olarak ez-Zübeyr ve başka Siyer âlimlerinin zikrettiklerine göre Ukbe ibn Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Mekke müşrikleri arasında Hudeybiye'de varılan antlaşma ile

sağlanan barış döneminde Medine-i Münevvere'ye hicret etmek üzere çıktığında kardeşleri Velîd ve İmâra onu geri çevirmek üzere peşine düşmüşlerdi ki Velîd'in, kızkardeşini geri çevirmek üzere peşine düşmesi için yetişkin veya genç olması gerekir. Ekseri rivayetler bu yönde olduğuna göre Alusî'nin de belirttiği gibi Hz. Ali ile el-Velîd ibn Ukbe arasında Bedr'de veya daha sonra başka bir yerde böyle bir tartışmanın çıkmış olması uzak değildir ve buna göre âyet i kerime Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur.[27]
Bu Ukbe'nin daha sonra Mustalik oğulları'nın zekâtını toplamak üzere Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmesi, bu görev sırasında meydana gelen olaylar ve Kur'ân'da kendisinden "Fâsık" olarak bahsedilmesi de Hz. Ali'nin ona "sus sen bir fâsıksın." demesinin haklılığını akla getirmektedir. Ki bununla ilgili rivayetler inşaallah ilerde Hucurât Sûresinin 6. âyetinin nüzul sebebinde gelecektir.[28]

28. Ve derler ki: "Eğer doğru söylüyorsanız bu fetih ne zamandır?"
29. De ki: "Fetih günü o kâfirlere imanları fayda vermiyecek ve onlara bakılmıyacak.
30. Bırak onları ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den rivayet edildiğine göre sahabe-i kiram, müşriklere:
"Nasıl olsa bir gün gelecek, ki o gün yakındır, biz rahata erip sizden intikamımızı alacağız." demişler, müşrikler de onlarla alay ederek:
"Ne zaman bu fetih?!" demişler ve bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuş."[29]

---

[1] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[2] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/319.
[3] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/57; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 21/115.
[4] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 21/124.
[5] Alu İmrân: 3/185.
[6] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 1/517.
[7] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 21/63.
[8] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Secde, 32/1, hadis no: 3196. Tirmizi bu hadis için sahih dedi. Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/521-522.
[9] İsnadı yoktur. ed-Dürr: 5/175. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 290. Alûsî, Ruhu’l-Meani, 21/131.
[10] Müseyyeb ile Sa'd'ın nisbeleri yoktur. Sözün gelişinden anlaşıldığına göre, Enes ve kavmi akşam namazını mescidde Rasulullah (s.a.v.) ile kılarlarmış. Mescid denilince de akla Medine'deki mescid gelmektedir. Bu husustaki bir başka delil de şu:
Enes şöyle diyor:
"Ben, on yaşlarında iken Medine'de Nebi'ye takdim olundum. Bu ayet de Mekki bir ayettir. Aylar veya seneler sonra olacak hadise için önceden nasıl ayet inmiş olabilir? Allah daha iyi bilir. (Tahkik edenin notu.) İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 290.
[11] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 290.
[12] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 21/63-64.
[13] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/212.
[14] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/212.
[15] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 290-291.
[16] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/213.
[17] Bezzâr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/521.
Suyuti der ki: "Bunun isnadında Abdullah İbni Şebîb vardır. O, zayıftır."
[18] İbn Merduyeh; İbn Ebi Hatim.
[19] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 291.
[20] İsnadı zayıftır. ed-Dürr: 5/177. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 291; Sâvî Haşiyesi, 3/265; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/105; İbn Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 6/340; İbn Asâkir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/522.
[21] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/522.
[22] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/523.
[23] İbn Asâkir; Hatîb; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/523.
Keza bu rivâyette de Ukbe İbni Velîd denildi, Velîd denilmedi.
[24] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 21/68.
[25]

Zemahşerî, el-Keşşâf, 3/245-246; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 21/135-136.

[26] Ebu Davud, Tereccûl, 8, hadis no: 4181.

[27] Geniş bilgi için bak: Alûsî, Ruhu'l-Meani, 21/136.

[28] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/708.

[29] İbn Cerîr; İbn Ebî Hâtim; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 21/140; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/523.

33- AHZAB SURESİ

Mushaftaki sıralamada otuz üçüncü, iniş sırasına göre doksanıncı sûredir. Âl-i İnırân sûresinden sonra, Mümtehine sûresinden önce Medine'de inmiştir. Râzî bu konuda ıcmâ olduğunu zikreder.[1] İbn İshak'a göre hicretten sonra nazil olmuştur; geliş tarihi bakımından Medine'de nazil olan sûrelerin dördüncüsüdür.[2]
İbnu'l-Esîr'in Tarihi el-Kâmil'de zikrettiğine göre Hicretin beşinci senesi nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Zeyneb ile evliliği de (Bu evlilikle ilgili âyet-i kerimeler de bu Sûrededir ve inşaallah yerinde gelecektir) bu sene vukubulmuştur.[3]

1. "Ey peygamber. Allah'tan sakın, inkarcılara ve iki yüzlülere uyma, Allah şüphesiz bilendir, Hakim'dir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Ebû Süfyan, İkrime b. Ebî Cehil ve Ebu'1-Aver (Amr b. Süfyan) es-Sülemî hakkında indi. Bir savaştan sonra Medine'ye geldiler. Abdullah b. Ubeyy'in evine indiler. Kendisiyle konuşabilmeleri için Rasulullah (s.a.v.) onlara müsaade etti. Onlarla beraber Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh ve Tu'metu'bnu Ubeyrik de Rasulullah (s.a.v.)'a geldiler ve O'na -Ömer b. Hattab da yanındayken- dediler ki:
"İlahlarımız olan Lat, Menat ve Uzza'yı zemmetmeyi terket ve de ki:
"Onların şefaati vardır ve onların kendilerine ibadet edenlerine de menfaati vardır. Biz de senin Rabbin'e ibadet ederiz." Onların bu sözleri Rasulullah (s.a.v.)'a güç geldi. Bunun üzerine Ömer b. Hattab:
"Onların öldürülmeleri hususunda bize izin ver" dedi. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ben onlara emân verdim." Ömer dedi ki;
"Allah'ın laneti ve ğazabıyla buradan çıkınız." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) Ömer'e:
"Onların Medine'den çıkarılmaları" emrini verdi. Bunun üzerine Aziz ve Celil olan Allah bu âyeti indirdi."[4]
2- Zemahşerî'nin zikrettiği bir haberde de bunların Medine-i Münevvere'ye müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında yapılan barış döneminde, yani Hudeybiye'den sonra geldikleri, onlara münafıklardan Cedd ibn Kays'ın da katıldığı belirtilmektedir.[5]
3- Cüveybir'in Dahhâk'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetlerine göre "içlerinde el-Velîd ibnu'l-Muğîra ve Şeybe ibn Rabîa'nın da bulunduğu bir grup mekkeli Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bu davandan vazgeçersen sana mallarımızın yarısını veririz." demişler; Şeybe ibn Rabîa da kzını Hz. Peygamber (s.a.v.)'le evlendirme va'dinde bulunmuştu. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[6]
4- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre de "Medine-i Münevvere'de Yahudiler ve münafıklar Hz. Peygamber (s.a.v.)'i davasından dönmezse öldürmekle korkutmuşlar da bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[7]
5- Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine-i Münevvere'ye hicretten sonra Yahudilerin; Kurayza, Nadîr ve Kaynukâ' oğulları yahudilerinin müslüman olmalarını arzulardı. Nitekim onlardan bazıları da sırf münafıklık yapmak için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tabi olmuş görünmüşlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onları İslâm'a ısındırmak için yumuşak davranır, küçüklerine, büyüklerine ikramda bulunur, yaptıkları küçük hataları görmezden gelir, onların konuşmalarına kulak verir, onları dinlerdi. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu.[8]
6- Sakîflilerden bir grup hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek:
"Ey Muhammed, bir sene Lât ve Uzzâ'ya tapınmamıza müsaade et ki Kureyşliler bizim senin yanındaki derecemizi anlasınlar." diyerek kendilerine putperest olarak bir yıl daha kalmaları için izin istemişlerdi. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur.[9]
7- Aslında bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi ister Kureyş'ten, ister Sakîf'ten müşrikler olsun netice birdir; Allah dışında tapındıklarına tapınmaya devam için müsamaha ve izin istemekte; bunu pazarlık konusu yapmaktadırlar ki tevhidin her türlü pazarlığın ve her mülâhazanın üstünde olduğu ve böyle bir taleple gelecek herkes hakkında âyetin hükmünün umumu olduğu da açıktır.[10]

4. "Allah insanın içine iki kalp koymamıştır..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî'den rivayet edildiğine göre bu âyet Cemil (veya Cümeyl) b. Ma'mer el-Fihrî hakkında indi. O, her işittiğini hafızasına alan bir kimseydi. Kureyş onun için diyordu ki:
"Bu kadar şeyi nasıl ezberliyor? Ancak onun iki kalbi bulunması lazım." O da diyordu ki:
"Benim iki kalbim var. Onların her biriyle akledyorum. Onlar Muhammed'in aklından daha faziletlidir."
Bedir Savaşı'nda müşrikler hezimete uğradılar. Onlar arasında Cemil b. Ma'mer de vardı. Ebû Süfyan'la karşılaştı. Cemil b. Ma'mer'in pabucunun biri bir eline bağlı diğeri de ayağında idi. Ebû Süfyan dedi ki:
"Ey Ma'mer bu insanların hali nedir?" O da dedi ki:
"Hezimete uğradılar." Ebû Süfyan dedi ki:
"Senin halin nedir böyle? Pabucunun biri bir elinde diğeri de ayağında." O da dedi ki:
"Neden? Sen anlamadın mı o pabuçların ikisinin de iki ayağımda olduğunu?" O gün anladılar ki, eğer onun iki kalbi olsaydı, pabucunun birini bir elinde unutmazdı."[11]
2- Kabûs ibn Ebî Zabyân'ın babasından rivayetinde o şöyle demiş: İbn Abbâs'a:
"Allah, bir kişi içinde iki kalb yaratmadı." âyet-i kerimesi ile ne kastediliyor?"diye sorduk.
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gün namaz kıldırmaya kalktı, o esnada aklına başka bir şey geldi de onunla birlikte namaza kalkan münafıklar:

"Görmüyor musunuz; Muhammed'in iki kalbi var; birisi sizinle, diğeri de onlarla birlikte." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[12]
3- Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir rivayette deniyor ki:
"Kureyş kabilesinde bir adam vardı. Bu adam akıllı bir kimseydi. Bu sebeple onun iki kalbinin bulunduğu ve bunların herbiriyle özel şeyler idrak ettiği iddia ediliyordu. İşte bu âyet nazil oldu.

Mücahid, Katade, Hasan-ı Basrî ve İkrime bu âyeti bu şekilde izah etmişlerdir. Taberi de bu görüşü tercih etmektedir.[13]
4- Husayf tarikından Saîd İbni Cübeyr, Mücâhid ve İkrime'den anlattı. Onlar dediler ki:

"İki kalbli diye isimlendirilen biri vardı, bu âyet onun hakkında indirildi."[14]
5- Katâde ise Hasen'in şöyle dediğini naklediyor:
"Bir adam varmış,

"Benim iki nefsim var; birisi emrediyor, diğeri nehyediyor." demiş de âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş.[15]
Burada "benim iki nefsim var..." diyen kişinin adı anılmamakla birlikte Cemil ibn Ma'mer'in söylediğini andırmaktadır.
Taberî, bu iki rivayetten ikincisini yani Cemîl ibn Ma'mer hakkında nazil olduğunu ifade eden rivayeti daha sahih görerek tercihe şayan kabul etmiştir.[16]
6- Îbnu Ebî Nüceyh tarikından Mücâhid'den (r.a.) rivayet edildi:
"Bu ayet, Benî Fihir'den biri hakkında indirildi. O:

"Benim içimde iki kalb var. Ben onlardan her biri ile Muhamnıed'in aklından daha çok akıllıyım." derdi." [17]
7- Süddî'den rivayet edildi:

"Bu ayet, Kureyş'ten Benî Cumah'tan (el-Cumahi) biri hakkında indirildi. Ona Cemîl İbni Ma'mer denilirdi."[18]

8- Bu âyet-i kerimenin Abdullah ibn Hatal hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[19]
9- Zührî'den rivayet edildiğine göre ise bu ifadeden maksat, Rasulullah'ın yanında büyüyen Zeyd b. Hârise'nin onun oğlu olmadığını açıklamaktır. Âyet-i Kerime olayı bir misalle açıklamaktadır. Yani, bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalb ol besleyip büyüttüğü çocuk da onun asıl evladı sayılamaz. [20]

4. "... evlatlıklarınızı da öz oğullarınız gibi saymanızı meşru kılmamıştır..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid Katade ve Zühri derler ki:
"Bu âyet Zeyd b. Harise hakkında indi. O, Rasulullah (s.a.v.)'ın kölesi idi. Onu âzâd etmiş ve evlat edinmişti. Rasulullah (s.a.v.) Zeyneb bint-i Cahş ile evlenince -Zeyneb daha önce Zeyd'in nikâhı altında idi- yahudi ve münafıklar dediler ki:

"Muhammed herkesi men ettiği halde, kendisi oğlunun hanımı ile evlendi." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[21]
2- Büyük müfessir İbn Kesir, bu âyetle ilgili olarak tefsirinde şu açıklamada bulunur:
"Allah Teala manevi bir mahiyet arzeden asıl maksadını açıklamadan önce insanların konuyu daha iyi kavramak amacıyla onlar tarafından çok iyi bilinen müşahhas örnekler verir: Nasıl ki, bir insanda iki kalp bulunmazsa, zıhâr yaptığı eşi, zihar yaptı diye onun annesi olmazsa, aynı şekilde bir adamın evlatlık edinip kendisine oğlum dediği kimse de onun oğlu olmaz. İşte ayette geçen nefyden maksâd budur. Çünkü âyet-i kerime Zeyd b. Harise hakkında nazil olmuştur."[22]

5. Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en doğru olanı budur. Eğer babalarını bilmezseniz onlar sizin dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Kalbinizden kastederek yaptıklarınız dışında hatalarınızda size bir vebal yoktur. Allah Ğafûr, Rahîm olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Sa'd b. Muhammed b. Ahmed b. Nuaym el-İşkabî, Hasan b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Mahled'den, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Kuteybe b. Said'den, o Yakub b. Abdirrahman'dan, o Musa b. Ukbe'den, o Salim'den, o da Abdullah b. Ömer'den bize şunu rivayet etti:

"Biz, onu Zeyd b. Harise değil de Zeyd b. Muhammed diye çağırırdık, bu âyet ininceye kadar bu böyle devam etti."[23]

Bu hadisi Buhari, Mualla b. Esed'den, o Abdu'1-Aziz b. el-Muhtar'dan, o da Musa b. Ukbe'den rivayet etmiştir.[24]

6. Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha kıymetlidir. Eşleri de onların analarıdır. Akraba olanlar, Allah'ın Kitabına göre, birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; ancak, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bu, Kitap'ta yazılı bulunmaktadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre, Peygamber (s.a.v.) Tebûk savaşına çıkmak istediğinde, müslümanlara hazırlanıp savaşa çıkmalarını emretti. Bazıları:
"Anne ve babamızdan izin alalım" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: *"Peygamber mü'minlere, kendi canlarından üstündür. Eşleri de onların analarıdır..."* âyetini indirdi."[25]

[26]

2- *"Yeminlerinizin bağladığı kimselere paylarını verin..."* âyet-i kerimesi hakkında İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette o şöyle diyor:
"Cahiliye devrinde insanlar:
"Hangimiz önce ölürse arkada kalan ona mirasçı olacak." diye birbirleriyle antlaşma yaparlardı. Allah Teâlâ bunun hakkında bu âyetini indirdi."[27]

9. Ey iman edenler, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani size ordular gelmişti de Biz, onların üzerine rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah yaptıklarınıza Basîr'dir.
10. Hani onlar size hem üstünüzden, hem de altınızdan gelmişlerdi ve hani korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti ve siz, Allah hakkında çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.
11. İşte orada mü'minler imtihan edilmiş ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsılmışlardı.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimeler Ahzâb, yani Hendek Muharebesi hakkında nazil olan âyet-i kerimelerdendir. Şöyle ki:
Huzeyfe'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Ahzâb (Hendek Gazvesi) günü olan halimizi sanki şimdi görür gibiyim: Biz oturarak saf tutmuştuk. Karşımızda Ebu Süfyan ve beraberindekiler üstümüzde, Kurayza oğulları da altımızda idiler. Kökümüzü keseceklerinden korkuyorduk. O gece kadar karanlık ve o geceki rüzgâr kadar şiddetli bir rüzgâr görmedik. Saflarımızdan evleri açık ve tehlikede olmadığı halde:
"Evlerimiz düşman baskınına açık." deyip Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istiyerek ayrılanlar yanında aradan sessizce sıvışanlar da vardı. Birer birer Hz. Peygamber (s.a.v.)'in karşısına geçtik. Sonunda sıra bana geldi ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bana:
"Kavmin (düşman ordusunun) haberini, ne halde oldukları bilgisini bana getir." buyurdu. Ben de düşman ordugâhına gittim. Bir de baktım ki ordugâhlarında şiddetli bir rüzgâr herşeyi altüst etmiş, göçlerinin ve örtülerinin üzerinde taşların sesleri geliyor, kimse yerinden bir karış bile kımıldıyamıyor, rüzgâr hepsini vurmuş ve herkes birbirine:
"Göç, göç!" diye bağrışıyorlar. Geri döndüm ve bu perişan hallerini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber verdim ve işte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerimeleri indirdi."[28]

12. Hatırla o zamanı ki münafıklar ve kalblerinde bir hastalık bulunanlar "Allah ve Rasûlü'nün bize vazettikleri boş bir aldatmadan başka bir şey değilmiş." diyorlardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberî'nin tefsirinde İbn Beşşâr kanalıyla Amr ibnu'1-Avf el-Muzenî'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Ahzâb Gazvesi (Hendek Savaşı) senesi hendeği çizdi: Harise oğulları tarafından Ecmu'ş-Şeyhayn'den Mezâz'a kadar hendek kazılacaktı. Sonra her on kişiye 40 kulaç olmak üzere kazma işini taksim etti. Selman el-Fârisî'nin hangi grupta olacağında Muhacirin ve ensar ihtilâf ettiler. Selmân güçlü kuvvetli birisiydi ve Muhacirin:
"Selman bizdendir." diyor, Ensar:
"Selman bizdendir." diyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Selman bizden, ehl-i beyttendir." buyurdu.
Amr ibn Avf der ki:
"Ben, Selman, Huzeyfe ibnu'l-Yemân, Nu'mân ibn Mukrin el-Muzenî ve ensar'dan dört kişi birlikte bir kırk kulacı kazıyorduk. Üç katın altında kazmaya devam ederken Allah hendeğin içinden karşımıza beyaz, çakmaktaşından bir kaya çıkardı. Külünklerimizi kırdı, biz onu kıramadık.
"Ey Selman, Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne çık, bu kayanın durumunu ona haber ver. Hendeğin yolunu mu değiştirelim, yoksa ne yapmamızı emreder? Biz, hendeğin çizgisini değiştirmek istemiyoruz." dedik. Selman, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çıktı, Efendimiz üzerine bir gölgelik kurmakla meşgul imiş.
"Ey Allah'ın elçisi, babamız anamız sana feda olsun, hendeğin içinden beyaz çakmaktaşından bir kaya çıktı, külünklerimizi kırdı, biz onu kıramadık. Küçük veya büyük bir parça bile koparamadık. Bize o konuda emrin nedir? Doğrusu biz hendek için çizmiş olduğun çizgiden çıkmak istemedik." dedi. Allah'ın Rasûlü, Selman'la birlikte hendeğe indi, biz dokuz kişi hendeğin ucunda onlara bakıyorduk. Efendimiz (s.a.v.) Selman'dan kazmayı aldılar ve kayaya öyle bir vurdular ki ondan bir şimşek çaktı sanki karanlık bir evin ortasındaki bir lâmba gibi Medine vadisini aydınlattı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir fetih tekbiri getirdi, müslümanlar da peşinden tekbir getirdiler. Sonra Rasûlullah (s.a.v.) kayaya ikinci kere vurdu. Kazmanın kayaya çarpmasıyla yine bir şimşek çaktı ki sanki karanlık bir evdeki lâmba gibi Medine vadisini aydınlattı. Rasûlullah (s.a.v.) bir fetih tekbiri getirdi, müslümanlar da peşinden tekbir getirdiler. Sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) üçüncü kez kayaya vurdu ve onu kırdı, ondan yine bir şimşek çakıp Medine vadisini aydınlattı, sanki karanlık bir evin ortasındaki bir lâmba gibi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) yine bir fetih tekbiri getirdi. Sonra Selman'ın elinden tutarak hendekten çıktı. Selman:
"Ey Allah'ın elçisi, anam babam sana feda olsun, şimdiye kadar hiç görmediğim bir şey gördüm." dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kavme döndü ve:
"Selman'ın söylediğini siz de gördünüz mü?" diye sordu,
"Anamız babamız sana feda olsun ey Allah'ın elçisi, gördük ki kayaya vurdun, ondan dalga gibi bir şimşek çaktı, senin tekbir getirdiğini görünce biz de tekbir getirdik, bundan başka bir şey de görmedik." dediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Doğru söylediniz. îlk vuruşumda gördüğünüz şimşek çaktı ve bana Hîre saraylarını ve Kisrâ'nın Medâin'ini aydınlattı. Onlar sanki köpek dişleri gibiydiler. Cibrîl bana haber verdi ki ümmetim onlara galip gelecek. Sonra ikinci vuruşumda gördüğünüz şimşek çaktı ve bana Rum ülkesindeki kırmızı sarayları aydınlattı. Köpek dişleri gibiydiler. Cibrîl bana haber verdi ki ümmetim onlara galip gelecek ve onları ele geçirecek. Sonra üçüncü vuruşumda gördüğünüz şimşek çaktı ve bana San'â saraylarını aydınlattı. Sanki köpek dişleri gibiydiler. Cibrîl bana haber verdi ki ümmetim onları ele geçirecek. "Müjdeler olsun, Allah onları zafere ulaştıracak, müjdeler olsun, Allah onları zafere ulaştıracak." dedi." buyurdu. Müslümanlar bu müjdeye sevindiler ve:

"'Dosdoğru, gerçek bir va'd ile bize va'dde bulunan, bu kuşatmadan sonra bize zaferi va'deden Allah'a hamdolsun." dediler. Medine'yi kuşatan ahzâb bozulup gidince müslümanlar:
"Bu, Allah'ın ve Rasûlü'nün va'dettiğidir..." dediler. Münafıklar da:
"Hiç şaşmıyor musunuz? Size hikâye anlatıyor, sizi olmıyacak umutlara sevkediyor, size bâtıl va'dlerde bulunuyor. Size Yesrib'den Hîre saraylarını, Kisrâ'nın şehirlerini gördüğünü ve siz korkudan hendek kazar, yüzyüze savaşmaya güç yetiremezken sizin bunları fethedeceğinizi haber veriyor." dediler de *"Hatırla o zamanı ki münafıklar ve kalblerinde hastalık olanlar: Allah ve Rasûlü'nün bize va'dettikleri boş bir aldatmadan ibaretmiş, diyorlardı."* ve *"De ki: Ey hükümranlığın sahibi olan Allahım..."*[29] âyetleri nazil oldu.[30]
2 Amr el-Müzenî'den rivayet ediliyor:
"Rasulullah (s.a.v.) Ahzab yılında hendek kazdırmıştı. Allah bu hendeğin içinden yuvarlak beyaz bir kaya çıkarmıştı. Rasulullah (s.a.v.) kazmayı eline alıp bu kayaya bir defa vurup kayayı sarstı. Kayadan Medine'nin iki tarafını aydınlatan bir kıvılcım parladı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) tekbir getirdi. Müslümanlar da tekbir getirdiler. Sonra ikinci bir defa vurdu. Yine kayayı sarstı. Kayadan yine Medine'nin iki tarafını aydınlatan bir kıvılcım parladı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) tekbir getirdi. Müslümanlar da tekbir getirdiler. Daha sonra üçüncü defa vurdu. Kayayı parçaladı. Yine kayadan Medine'nin iki tarafını aydınlatan bir kıvılcım parladı. Bunun üzerine Efindimiz (s.a.v.) tekbir getirdi. Müslümanlar da tekbir getirdiler. Peygamberimiz (s.a.v.)'e bu durum sorulunca şöyle buyurdu:
"Birinci darbeyi vurdum, bana Kisra'nın Medain sarayı ile Hîre sarayı gösterildi. Cebrail bana, ümmetimin oralara hakim olacağını bildirdi. Sonra ikinci defa vurdum. Bunun üzerine Rum diyarının kırmızı sarayları bana gösterildi. Cebrail bana, ümmetimin oralara da hakim olacağını bildirdi. Sonra üçüncü vuruşumda bana San'a sarayları gösterildi. Cebrail bana, ümmetimin oraya da hakim olacağını bildirdi."
Bunu duyan münafıklar:
"Hayret etmiyor musunuz? Size neler anlatıyor, size kuruntular veriyor? Boş vaadlerde bulunuyor. Size Yesrib'den Kisra'nın Medain saraylarıyla Hîre saraylarını gördüğünü, oraların sizin tarafınızdan fethedileceğini söylüyor. Halbuki siz korkudan hendek kazıyorsunuz. Ortaya çıkamıyorsunuz." dediler. Bunun üzerine bu ayet indi."[31]
3- Cüveybir'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Allah ve Rasûlü'nün size va'dettikleri bir aldatmadan ibaret." diyen münafık Muattib ibn Kuşeyr'dir.[32]
4- Urve ibnu'z-Zübeyr ve Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî ve başkalarından rivayet edildiğine göre "Muattib ibn Kuşeyr:
"Bizden birisi tuvalete bile gitmeye korkar haldeyken Muhammed, Kisrâ ve Kayser'in hazinelerini yiyeceğini zannediyor." demiştir."[33]
5- Kurtubî, bu sözleri söyleyenlerin Muattib ibn Kuşeyr, Tu'me ibn Übeyrık ve onlarla birlik olan 70 kadar kişi olduğunu söyler.[34]
6- Münafıklardan olan Muattib ibn Kuşeyr, Hendek savaşında müminlerin sıkıntıya düştüklerini görünce şöyle demeye başlamıştı;
"Muhammed bizlere, Acem kralları Kisra ve Bizans kralları Kayserlerin hazinelerini vaadediyordu. Halbuki bizden herhangi bir kimse tuvalete gitmekten bile korkuyor."[35]
7- Katade diyor ki:
"Münafıklardan bir gurup Rasulullah'ın aleyhine şunları söylemişlerdir:
"Muhammed bizlere Fars ve Rum'u fethedeceğimizi vaadediyor halbuki bizler burada kuşatıldık. Öyle ki herhangi birimizin def-i hacet için bile dışarı çıkmaya gücü yetmiyor. Allah ve Rasulü bizlere, aldatmaktan başka bir şey vaadetmedi."[36]

13- Hani onlardan bir grup demişti ki: "Ey Medine halkı, sizin için tutunacak bir yer yok. Artık geri dönün." İçlerinden bir grup da Peygamber'den izin istiyerek diyorlardı ki: "Evlerimiz düşmana açıktır." Halbuki evleri açık değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yezîd ibn Rûmân'dan rivayete göre
"Ey Medine halkı, sizin için tutunacak bir yer yok. Artık geri dönün." diyen Evs ibn Kayzî ve kavminden onun görüşünde olanlardır.[37]
2- "Peygamber'den izin istiyerek: "Evlerimiz düşmana açıktır." diyenler ise İbn Abbâs'tan rivayete göre Harise oğullarıdır.[38]
3- Suyûtî ise "Evlerimiz düşmana açıktır." diyenlerin Evs ibn Kayzî ve kavminden bir grup olduğunu söyler.[39]
4- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Allah teala bu âyet-i kerimede, münafıkların bir kısmının diğerlerine, Rasulullah'ın ordusundan ayrılıp evlerine dönmelerini ve Rasulullah'ı yalnız bırakmalarını söylediklerini zikretmektedir. Münafıkların diğer bir kısmının ise "Evlerimiz düşmana karşı savunmasız." bahanesini ileri sürerek Rasulullah'ın ordusundan ayrılıp evlerine gitmek için izin istediklerini açıklamaktadır."[40]

15. Andolsun ki onlar, daha önceden "Sırt çevirip kaçmıyacaklarına" dair Allah'a söz vermişlerdi. Ve Allah'a verilen ahid elbette mutlaka sorulacaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yezîd ibn Rûmân'dan rivayete göre "bunlar da Harise oğullarıdır. Uhud günü Seleme oğulları bozulduğunda Harise oğulları da onlarla birlikte bozulmuşlar; daha sonra da: "Bir daha asla böyle bir duruma düşmeyeceklerine" dair Allah'a söz vermişlerdi. İşte bu âyet-i kerimede Allah Tealâ, o verdikleri sözü onlara hatırlatmaktadır."[41]

18. Doğrusu Allah, içinizden sizi alıkoyanları ve kardeşlerine: "Bize gelin. " diyenleri bilir. Bunlar savaşa pek az iştirak ediyorlardı.

Ayetin kimler hakkında indiği ile ilgili rivayetler:
1- Böyle diyenler, Ensâr'a "Savaşmayın, Muhammed'i Kureyş'e teslim edin" diyen münafıklardır.
2- Katade diyor ki:
"Bu âyette zikredilen insanlar bir kısım münafıklardır. Bunlar yandaşlarına şöyle diyorlardı:
"Muhammed ve arkadaşları insanların başını yiyenlerden başkaları değillerdir. Onlar et olsalar Ebu Süfyan ve arkadaşları onları yutarlar. Bırakın bu adamı, bu helak olacaktır." [42]
3- Bunlar, Medine'lilere, "Bize gelin, bize katılın" diyen yahudilerdir.
Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Zeyd'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hendek savaşı günlerinden birinde ashabdan birisi Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanından ayrılıp evine geldiğinde kardeşini, önünde kızarmış et, ekmek ve şıra olduğu halde karnını doyurur halde bulmuştu. Ona:
"Sen bu halde kızarmış et, ekmek, şıra ilesin; Allah'ın Rasulü ise mızraklar, kılıçlar arasında. Utanmıyor musun?" demiş. O kardeşi de:
"Sen de bizim yanımıza gel. Sen ve arkadaşının başına gelenler gelmiş. Artık yapacağınız bir şey yok. Allah'a yemin olsun ki Muhammed bu işin hakkından gelemiyecek!" demiş. Rasûlullah'ın yanından dönen sahabi de:
"Allah'a yemin olsun ki yalan söyledin." demiş. O evde oturan kişi onun ana baba bir kardeşi imiş.
"Vallahi şimdi gidip Rasûlullah (s.a.v.)'a şu söylediklerini haber vereceğim." demiş ve onun yanından ayrılıp Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına gelmiş. Bir de bakmış ki Cibrîl ondan önce gelmiş, onun haberini ve bu âyet-i kerimeyi getirmiş."[43]

23. "İnananlardan, Allah'a verdiği ahdi yerine getiren adamlar vardır..."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Abdullah b. Hamid'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Abdullah b. Haşim'den, o Behz b. Esed'den, o Süleyman b. el-Muğire'den, o Sabit'ten, o da Enes'ten bize şunu dediğini haber verdi:
"Amcam Enes b. en-Nadr -ki ben ona Enes derdim- Bedir Savaşı'nda kayboldu. Onun bu savaşta bulunmaması kendisine çok ağır geldi ve dedi ki:
"Ben, Rasulullah (s.a.v.)'ın hazır bulunduğu ilk savaşta bulunmadım. Allah'a yemin ederim ki, eğer Allah Subhaneh beni bir savaşta hazır bulundurursa neler yapacağımı muhakkak görür."
Uhud Günü müslümanlar hezimete uğradılar. Enes b. Nadr dedi ki:
"Allah'ım şu müşriklerin yaptığından sana sığınırım ve müslümanların yaptığından dolayı da özür dilerim." Sonra kılıcıyla yürüdü ve Sa'd b. Muaz'a rastladı. Ona dedi ki:
"Ey Sa'd, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Uhud'un arkasından Cennet'in kokusunu duyuyorum." Sonra şehit oluncaya kadar savaştı. Enes b. Malik diyor ki:
"Biz, onu ölüler arasında bulduk. Vücudunda seksen küsur kılıç, ok, mızrak yarası vardı. Müşrikler ona müsle[44] yapmışlardı. Biz onu tanıyamamıştık. Kızkardeşi parmaklarından tanımıştı. Bu âyet de onun hakkında indi.
Enes diyor ki:
"Biz, şöyle derdik: "Bu âyet, onun ve onun arkadaşları hakkında inmiştir."[45]
Bu hadisi Müslim, Muhammed b. Hatim'den, o da Behz b. Esed'den rivayet etmiştir.[46]
2- Said b. Ahmed b, Cafer el-Müezzin, Ebû Ali b. Ebî Bekr el-Fakih'ten, o İbrahim b. Abdillah ez-Zebibî'den, o Bündâr'dan, o Muhammed b. Abdillah el-Ensari'den, o babasından, o Sümame'den, o Enes b. Malik'ten bize şunu rivayet ederek dedi ki:
"Bu âyet, Enes b. Nadr hakkında inmiştir."[47]
Buhari bu hadisi Bündâr'dan rivayet etmiştir.[48]
3- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin kendi senediyle Enes ibn Mâlik'ten rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Dayım Enes ibnu'n-Nadr geldi. -Bana onun adını koymuşlar.-Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile Bedr'e katılamamıştı ve "Rasûlullâh'ın bulunduğu ilk gazvede bulunamadım. Ama Allah'a yemin olsun, bundan sonra Allah bana bir gazve gösterirse muhakkak Allah o gazvede neler yapacağımı görecek!" derdi. Bir sonraki sene Uhud gazvesi olunca o gazvede bulundu ve müslümanlar bozulduğunda Sa'd ibn Muâz'ın geri çekildiğini gördü de ona:
"Ey Ebu Amr, nereye? Vay o cennetin kokusuna! Onu Uhud önünde buluyorum." deyip vuruşmaya daldı ve şehid edilinceye kadar vuruştu. Ölüler arasında bulunduğunda üzerinde seksenden fazla kılıç, mızrak, ok yarası vardı. Kız kardeşi Nadr kızı Rubeyyi':
"Onu ancak parmak uçlarından tanıyabildim. O kadar güzel parmak uçları vardı ki." demiştir. *"Mü'minler içinde Allah'a verdiği sözde sadâkat gösteren nice erler var. İşte onlardan kimi adağını ödedi..."* âyeti nazil olmuş da. Enes demiştir ki: "Biz, bu âyetin onun hakkında indiğini biliyoruz."[49]
4- Taberî'nin de Enes ibn Mâlik'ten rivayetinde bu Enes ibnu'n-Nadr'in bozulanlar içindeki Sa'd ibn Muâz ile konuştuğunda:
"Ey Allahım, Bu müşriklerin yaptıklarından beri olduğum gibi şunların da (bozulan müslümanları kastediyor) yaptıklarından sana özür diliyorum." deyip savaşa daldığı ayrıntısına yer verilmiştir.[50]
5- Haberi küçük farklarla Tirmizî de Enes ibn Mâlik'ten rivayetle tahric eder.[51]
6- Vâhidî'nin Ebu İshak Ahmed ibn Muhammed kanalıyla Enes ibn Mâlik'ten rivayetinde bu amcasının ismi Enes ibnu'n-Nadîr olarak verilmiş, yine onun başka bir rivayetinde de Enes ibn Mudar denilmiştir.[52]
7- Buhârî de yine Enes ibn Mâlik'ten rivayetle, hadiseyi anlatmaksızın sadece âyet-i kerimenin Enes ibnu'n-Nadr hakkında nazil olduğunu

belirtmekle yetinmiştir.[53]

8- Uhud'da şehid edilen Mus'ab ibn Umeyr ve arkadaşları hakkında nazil olduğu da söylenir.[54]
9- Keşşaf'ta ise daha farklı bir nüzul sebebi zikredilir:
"Sahabeden bazıları: "Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber bir harbde bulunacak olurlarsa mutlaka sebat etmeyi ve şehid oluncaya kadar savaşmayı" adamışlardı. Bunlar Hz. Osman ibn Affân, Talha ibn Ubeydullah, Saîd ibn Zeyd ibn Amr ibn Nüfeyl, Hz. Hamza, Mus'ab ibn Umeyr ve başkalarıdır. İşte bu âyet-i kerime onların bu adakları üzerine nazil olmuştur."[55]

23. "... Kimi, bu uğurda canını vermiş, kimi de beklemektedir. Ahidlerini hiç değiştirmemişlerdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Talha b. Ubeydullah hakkında inmiştir. Uhud Günü Rasulullah (s.a.v.) ile beraberdi. Elinden yaralanıncaya kadar savaştı. Rasulullah (s.a.v.) da onun için buyurdu ki:
"Allah'ım, Talha için Cennet'i vacib kıl."[56]
2- Ahmed b. Muhammed b. Abdillah et-Temimî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafız'dan, o Ahmed b. Cafer b. Nasru'r-Razî'den, o Abbas b. İsmail er-Rakkî'den, o İsmail b. Yahya el-Bağdadî'den, o Ebû Sinan'dan, o Dahhak'tan, o en-Nezzar b. Sabre'den, o Ali'den o da Talha'dan bize şu haberi verdi:
"Bu öyle bir adamdır ki, hakkında Allah Teala'nın bir âyet indirdiği kişidir. Talha adağını yerine getirenlerdendir. Gelecekte ona hesap yoktur."[57]
3- Abdurrahman b. Hamdan, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o Veki'den, o Talha b. Yahya'dan, o da İsa b. Talha'dan bize şunu rivayet ederek dedi ki:
"Peygamber (s.a.v.), Talha'ya uğrayıp buyurdu ki:
"Bu, adağını yerine getirenlerdendir."[58]

28. Ey Peygamber, hanımlarına söyle: "Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim.
29. Yok eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah, içinizden ihsan sahibi olan kadınlara büyük mükâfat hazırlamıştır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olan hadise Sîret-i Nebeviyyede İlâ Hadisesi olarak meşhur olmuştur. Meşhur rivayetlere göre Kurayza ve Nadîr oğulları gazvelerinden sonra Hz. Peygamber hanımlarının (veya bazılarının) bazı dünyalık isteklerinden (veya birbirlerini kıskanmalarından) bunalarak onlardan ayrılmış, bir ay (veya 29 gün) onlara varmıyacağına yemin etmişti. İşte bu sürenin sonunda bu âyet-i kerime nazil olmuştur.
İbn Sa'd'ın anlattığına göre Hz. Peygamber'in hanımları özellikle Kurayza ve Nadîr yahudilerinden ele geçirilen ganimetleri görünce, Kisrâ ve Kayserlerin hanımları, kızları ve çevrelerinin yaşantıları hakkında bilgi sahibi olduktan sonra Hz. Peygamber'in çevresine oturup:
"Ey Allah'ın elçisi, Kisrâ ve Kayserlerin kızları süsler, takılar, cariyeler ve hizmetçiler arasında refah içinde yaşıyorlar. Biz ise gördüğün yoksulluk ve sıkıntı içinde yaşıyoruz." gibi sözler edip daha çok dünya geçimliği isteyip kendilerine, kralların hanımlarına ve kızlarına yaptığı muamele ile muaşerette bulunması imasında bulunarak onun kalbine elem verdiler.[59] Hicretin dokuzuncu senesi meydana gelen bu hadise, siyer, tarih, tefsir kitaplarında ve hadis mecmualarında geniş olarak yer almaktadır. Şöyle ki:
2- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Hz. Ömer'e, Allah Tealâ'nın haklarında *"Eğer ikiniz Allah'a tevbe ederseniz (ne alâ, elbette iyi olur). Çünkü kalbleriniz sapmıştı."[60]* buyurduğu eşlerinin kim olduğunu sormayı çok istiyordum. Bir senesi onunla birlikte hacca gitmiştim. Defi hacet için yoldan saptı, ben de elimde bir matara ile onu takip ettim. Biraz ilerde ihtiyacını görüp döndü, ben elimdeki mataradan su döktüm, abdest aldı. Ben bu fırsatı değerlendirmek üzere:
"Ey Mü'minlerin emiri, Allah Tealâ'nın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, haklarında *"Eğer ikiniz Allah'a tevbe ederseniz (ne alâ, elbette iyi olur). Çünkü kalbleriniz sapmıştı."* buyurduğu iki hanımı kimlerdi?" diye sordum.
"Sana şaştım doğrusu ey İbn Abbâs; onlar Aişe ve Hafsa idiler." deyip hadiseyi anlatmaya başladı ve dedi ki:
"Medine yakınlarındaki Ümeyye ibn Zeyd oğullarından bir komşumla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meclisinde nöbetleşe bulunurduk. Bir gün ben Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meclisinde bulunur; o gün olanları komşuma analatırdım, bir gün de o bulunur ve o gün olanları bana anlatırdı.
Biz Kureyşliler kadınlara hâkim insanlardık. Medine'ye geldiğimizde gördük ki ensar kadınları erkeklerine hakimdiler. Bunu gören bizim kadınlarımız da onları örnek alarak bize diklenmeye ve bizden olmıyacak şeyler istemeye başladılar. Bir gün eşime bağırmıştım. Baktım bana cevap veriyor. Bana cevap vermesi hoşuma gitmedi ve bunu belli ettim de:
"Sana böyle cevap vermemi neden garip karşılıyorsun Allah'a yemin olsun ki Peygamber'in hanımları da O'na cevap veriyorlar. Hattâ bundan daha ileri gidip birisi geceye kadar ondan ayrılıyor, onu yalnız bırakıyor" dedi. Doğrusu bu beni ürküttü ve:
"Onlardan her kim bunu yapmışsa en büyük kayıpla kaybetmiş, büyük bir günah işlemiştir." dedim, sonra elbisemi toplayıp (hemen toparlanıp) kızım Hafsa'nın yanına girdim ve ona:
"Sizden biri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızmasına karşılık verip bütün gün geceye kadar onu terkediyor mu?" dedim. O:
"Evet." dedi. Ben:
"O halde kaybetmiş, hüsrana uğramıştır. Allah'ın, Rasûlü'nü öfkelendirdiğinden dolayı ona gazab etmesinden ve bu gazabla helak olmaktan nasıl emin olur? Bundan korkmaz mı? Sakın sen Rasûlullah'a çok söz söyleme, ondan çok şey isteme, ona hiçbir şekilde karşılık verme ve onu

terketme. Eğer bir ihtiyacın olursa gel, benden iste. Komşunun (Hz. Aişe'yi kastediyor) senden daha güzel ve Rasûlullah'a daha sevgili olması da seni aldatmasın." dedim.
O günlerde Gassânîlerin bizimle savaşa hazırlandıklarını haber almıştık. Bir gün komşum Mescid-i Nebevî'ye indi. O gün onun nöbetiydi. Akşam döndüğünde kapımı şiddetle vurup:
"Uykuda mısın?" diye seslenince korktum ve yanına çıktım.
"Büyük bir şey oldu." dedi. Ben:
"Ne ola ki? Gassânîler mi geldiler?" diye sordum.
"Hayır, ondan daha büyük, daha uzun bir şey oldu. Allah'ın Rasûlü hanımlarını boşadı." dedi. Ben:
"Öyleyse Hafsa bütün bütüne kaybetti, hüsrana uğradı." dedim. Zannettim ki Hz. Peygamber (s.a.v.) hanımlarını neredeyse boşadı boşıyacak. Hemen toparlandım, sabahleyin de sabah namazına Mescid-i Nebevî'ye gittim ve sabah namazını Rasûl-i Ekremle birlikte kıldım. O, odasına girdi, yalnız başına oturdu. Ben de kızım Hafsa'nın yanına girdim ve gördüm ki ağlıyor.
"Seni ağlatan nedir? Ben seni uyarmamış mıydım? Allah'ın Rasûlü sizleri boşadı mı?" dedim.
"Bilmiyorum, işte şuradaki odasında yalnız başına oturuyor." dedi. Hafsa'nın odasından çıktım, minberin yanına geldim. Baktım orada bir grup oturuyor, bazısı da ağlıyor, yanlarında biraz oturdum, sonra dayanamayıp kalktım ve Rasûlullah'ın yalnız başına oturduğu odaya geldim. Kapıdaki siyah hizmetçisine:
"Ömer'in girmesi için Rasûlullah'tan izin iste." dedim. Odaya girdi, Rasûlullah ile konuştu, sonra çıktı ve:
"Rasûlullah'a seni söyledim, girmek için izin istediğini söyledim, sustu, cevap vermedi." dedi. Mescid'e minberin yanında oturan grubun yanına döndüm, biraz daha onlarla oturdum, sonra dayanamayıp yine kalktım, hizmetçiye geldim ve:
"Ömer’in yanına girmesi için O'ndan izin iste." dedim. Yine birinci seferdeki gibi oldu. döndüm minberin yanındaki grubun yanına gittim, onların yanında bir süre oturdum ama yine merakım galebe çaldı ve hizmetçiye geldim:
"Ömer için izin iste." dedim, yine bir önceki gibi oldu, dönüp giderken bir de baktım hizmetçi beni çağırıyor.
"Allah'ın Rasûlü girmen için izin verdi." dedi. Rasûl-i Ekrem'in yanına girdim ve baktım ki bir hasırın kumları üzerine hafifçe uzanmış, hasırın üzerinde yatak yok ve kumlar mübarek bedeninde iz yapmış, içine lif doldurulmuş deriden bir yastığa dayanmış halde duruyor. Ben selâm verdim, ayakta durarak:
"Ey Allah'ın elçisi, hanımlarını boşadın mı?" diye sordum, gözlerini bana çevirdi ve
"Hayır." diye cevap verdi. Ben halâ ayakta duruyordum.
"Biraz seninle oturabilir miyim ey Allah'ın elçisi?" dedim ve konuşmaya devam ettim:
"Beni bir görseydin, biz Kureyşliler kadınlara hakim kimselerdik. Biz öyle bir kavmin bulunduğu yere geldik ki kadınlar erkeklerine hakim olmuşlar." dedim. Rasûl-i Ekrem tebessüm ettiler. Sonra ben şöyle devam ettim:
"Beni bir görseydin, Hafsa'nın yanına girdim ve ona, Aişe'yi kastederek:
"Komşunun senden daha güzel olması, Peygamber'e senden daha sevgili olması seni aldatmasın." dedim. Rasûlullah tekrar tebessüm ettiler. Ondaki bu tebessümleri görünce yanına oturdum, sonra bulunduğu odaya şöyle bir göz gezdirdim. Odada üç deri parçasından başka hiçbir şey yoktu.
"Allah'a dua et de ümmetinin rızkını genişletsin. Allah'a kulluk etmemelerine rağmen Allah Rumlara ve İranlılara bol bol rızık vermiş." dedim. Dayanır halde iken doğruldu ve:
"Bir şüphen mi var ey Hattab'ın oğlu? Onlar, hasenatı dünya hayatında kendilerine çabucak verilmiş (âhirete bir şey kalmamış) olan bir kavimdir." buyurdular. Ben yaptığım hatayı farkedip:
"Ey Allah'ın elçisi, benim için istiğfarda bulun." dedim.
Allah'ın Rasûlü, eşi Hafsa'nın, Hz. Aişe'ye o söylemiş olduğu bir sözü ifşa etmesi üzerine kadınlarından ayrılmış ve kızgınlığının şiddetinden: *"Onların yanına bir ay süreyle girmeyeceğim."* demişti. Allah Tealâ bu yüzden ona itâbda bulunduğu zaman 29 gün geçmişti ki Aişe'nin yanına girdi ve Allah ve Rasûlü ile dünyalık arasında muhayyer olduklarını bildirmeye onunla başladı. Aişe der ki:
"Bizim yanımıza bir ay girmeyeceğine yemin etmiştin. Biz sabahladığımızda ben teker teker saydım 29 gece geçti." dedim. Rasûl-i Ekrem:
"Ay 29'dur." buyurdu. Gerçekten de o ay 29 çekmişti.. Hz. Aişe anlatmaya şöyle devam eder:
"İşte bunun üzerine "Muhayyerlik âyeti" nazil oldu da Allah'ın Rasûlü ilk olarak benimle başladı:
"Sana bir durumu zikredeceğim. Anne ve babanla istişare etmeden bana hemen cevap vermen gerekmez." buyurdu. Hz. Aişe der ki:
"Annemin ve babamın ondan ayrılmamamı emretmiyeceğini çok iyi biliyordu. " Sonra şöyle dedi:
"Allah Tealâ buyurdu ki: *"Ey Peygamber, hanımlarına söyle: "Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim. Yok eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak ki Allah, içinizden ihsan sahibi olan kadınlara büyük mükâfat hazırlamıştır"* Ben:
"Bunun için mi annem ve babamla istişare edeceğim? Ben Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorum." dedim. Sonra diğer hanımlarına muhayyer olduklarını bildirdi, onlar da Aişe'nin söylediği gibi söylediler."[61]
3- Enes'den bir başka rivayette "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından îlâ yaptığı, Hz. Ömer'in:
"Ey Allah'ın elçisi, hanımlarını boşadın mı?" sorusuna:
"Hayır, boşamadım, fakat bir ay onlardan îlâ yaptım (Yanlarına bir ay süreyle girmeyeceğime yemin ettim." buyurdukları ayrıntısına yer verilmiştir."[62]
4- Hz. Peygamber (s.a.v.) hanımlarından îlâ yapıp ayrıldığında Hz. Ömer mescid-i nebevîye girmiş ve insanların
"Allah'ın Rasûlü hanımlarını boşadı." dediklerini duymuş. Hemen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girmiş ve ona:
"Hanımlarını boşadın mı?" diye sormuş, O'nun:
"Hayır." cevabı üzerine dışarı çıkmış ve:
"Uyanık olun, gözünüzü açın! Allah'ın Rasûlü kadınlarını boşamadı!." diye nida etmiş ve bunun üzerine *"Kendilerine güven ve korkuya dair bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki o haberi O Rasûl'e ve kendilerinden olan ülü'1-emre götürselerdi onlar ondan ne gibi bir netice çıkaracaklarını bilirlerdi."* ***[63]*** âyet-i kerimesi nazil olmuştur."[64]
5- Hadise, îlâ hadisinde Müslim tarafından Hz. Ömer'den rivayetle tahric olunmakla birlikte orada bu âyetin nüzulüne sebep olduğu kaydı

yoktur.[65]
6- Câbir'den rivayet edilen bir hadiste o şöyle anlatıyor:
"Hz. Ebu Bekr, Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına girmek için izin istedi. Halk, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kapısı önünde oturmuşlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) de içerde oturuyordu. Ebu Bekr'e girmesi için izin verilmedi. Sonra Hz. Ömer geldi ve Efendimiz (s.a.v.)'in yanına girmek için izin istedi, ona da izin verilmedi. Biraz sonra ikisine izin verildi de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girdiler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), çevresinde eşleri olmak üzere oturuyordu ve susmuştu, konuşmuyorlardı. Ömer der ki:
"Kendi kendime:
"Bir söz etsem de Peygamber'i güldürsem." dedim. Sonra:
"Ey Allah'ın elçisi, görüyor musun, Zeyd'in kızı -hanımını kastediyor- biraz önce benden nafaka istedi, ben de onu dövüp kafasını yardım." dedim. Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü, ön dişleri görünecek kadar güldü ve:
"İşte şunlar da benim etrafımda oturmuşlar, benden nafaka istiyorlar." buyurdu. Hz. Ebu Bekr kalkıp kızı Aişe'yi, Ömer de kalkıp kızı Hafsa'yı dövmek istediler. İkisi de:
"Peygamber'in sahip olmadığı şeyi ondan istiyorsunuz ha?!" dediler. Rasûlullah (s.a.v.) Ebu Bekr ve Ömer'i durdurdu. Hanımları dediler ki:
"Biz, bu meclisten sonra bir daha Allah'ın Rasûlü'nden, yanında bulunmıyan hiçbir şeyi istemiyeceğiz."
Câbir der ki:
"İşte bunun üzerine Allah Tealâ, muhayyerlik âyetini indirdi ve Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Aişe'den başlıyarak dedi ki:
"Ben, sana bir durumu hatırlatacağım. Ancak Annen ve babanla istişare etmeden çabucak cevap vermeni istemem." Hz. Aişe:
"Neymiş o?" dedi, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Peygamber, eşlerine söyle: Eğer dünya hayatını ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım. Yok eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız muhakkak ki Allah, içinizden ihsan sahibi hanımlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır." âyet-i kerimesini okudu.
Hz. Aişe dedi ki:
"Ben, senin için mi anneme ve babama danışacağım? Hayır, ben, Allah'ı ve Rasûlü'nü tercih ediyorum ve senden, hanımlarından hiçbirine benim tercih ettiğim şeyi söylememeni istiyorum." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Doğrusu Allah Tealâ beni zorlayıcı ve sıkıştırıcı olarak göndermemiştir. Eşlerimden hangisi neyi tercih ettiğini söylerse ben de onu kendilerine hemen veririm."[66]
7- Hz. Aişe'den şöyle rivayet edildi:
"Allah'ın Rasûlü eşlerini muhayyer bırakmakla emrolununca benimle başladı ve bana:
"Ey Aişe, sana bir işi hatırlatacağım; annenle ve babanla istişare etmeden hemen çabucak cevap verme." buyurdu. Aişe der ki:
"Ana babamın, benim kendisinden ayrılmamı emretmiyeceklerini çok iyi biliyordu." (onun için annemle ve babamla istişare etmeden cevap verme, dedi). Hz. Aişe anlatmaya şöyle devam eder:
Sonra: *"Allah Tealâ buyuruyor ki Ey Peygamber! eşlerine söyle: Eğer dünya hayatı ve süslerini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve güzellikle salıvereyim... içinizden ihsan sahibi hanımlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır."* buyurdu. Ben:
"Hangi konuda annem ve babamla istişare edeceğim? Muhakkak ki ben, Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorum." dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer eşleri de benim yaptığımı yaptılar."[67]

32. Ey O Peygamber'in hanımları, sizler, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer sakınıyorsanız edalı (işveli) olmayın. Yoksa kalbinde bir hastalık bulunanlar (sizden) kötü şeyler umarlar. Ve hep ma'rûf söz söyleyin.
33. Evlerinizde oturun. İlk cahiliye devrinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Ey O Peygamber'in ehl-i beyti, Allah muhakkak ki sizden eksikliği, pisliği gidermek ve sizi tertemiz kılmak ister.
34. Evinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti anın, zikredin. Muhakkak ki Allah Latîf, Habîr olandır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr el-Harisi, Ebû Muhammed b. Hayyan'dan, o Ahmed b. Amr b. Ebî Asım'dan, o Ebu'r-Rabi' ez-Zehranî'den, o Ammar b. Muhammed'den, o es-Sevrî'den, o Süfyan'dan, o Ebu'l-Cahhaf'tan, o Atiyye'den, o da Ebû Said'den bu âyet hakkında şunu dediğini bize haber verdi:
"Bu âyetler beş kişi hakkında indi. Nebî (s.a.v.), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin (r.a.)"[68]
2- Taberi de bu hadisi Ebu Saîd el-Hudrî'den merfü olarak rivayet etmiştir.[69]
3- İbn Abbâs ve İkrime'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerimeler özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımları hakkında nazil olmuştur.[70]
4- Said en-Nasrubi, Ahmed b. Cafer el-Katiî'den, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o babasından, o İbn Numeyr'den, o Abdulmelik'ten, o da Ata b. Ebî Rebah'tan bize şunu rivayet ederek dedi ki:
"Ümm-ü Seleme, Rasulullah (s.a.v.)'tan bahsederken, başkasının kendisine söylediğine göre -ki Nebî (s.a.v.) Ümm-ü Seleme'nin evinde bulunduğu bir sırada- Hz Fatıma, Ümm-ü Seleme'nin evine, içinde etli yemeğin bulunduğu bir çanak getirdi. Rasulullah (s.a.v.), Hz. Fatıma'ya buyurdu ki:
"*Bana kocanı ve iki oğlunu çağır."* Ümm-ü Seleme dedi ki:
"Ali, Hasan ve Hüseyin geldiler. İçeri girip oturdular ve yemekten yediler. O anda Rasulullah (s.a.v.) bir sedir üzerinde idi. Altında da Hayber'den elde edilen bir elbise vardı. Ben odada namaz kılıyordum. Allah Teala Ahzab: 33/33 âyetini indirdi.
Rasulullah (s.a.v.) elbisesinin sarkan kısmını aldı ve üstünü örttü. Sonra iki elini semaya kaldırdı ve şöyle buyurdu:
"Allah'ım, şunlar benim Ehl-i Beytim ve seçkinlerim (himayem altında) dir. Onlardan kötülüğü al götür ve onları tertemiz et." Ümm-ü Seleme dedi ki:
"Başımı evden içeri soktum. "Ben de sizinle beraberim ey Allah'ın Rasulü" dedim. Buyurdu ki:

"Sen hayırlısın, sen hayırlısın."[71]
5- Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Muhammed es-Serrac, Muhammed b. Yakub'dan, o Hasan b. Ali b. Affan'dan, o Ebû Yahya el-Hamanî'den, o Salih b. Musa el-Kureşî'den, o Hasif'ten, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan rivayet ederek dedi ki:
"Bu âyet, Nebî (s.a.v.)'nin hanımları hakkında indi."[72]
6- Akil b. Muhammed el-Cürcanî, (lafzen rivayette bulunmak üzere icazet verdi) el-Müâfî b. Zekeriyya el-Kâdî'den, o Muhammed b. Cerir'den, o İbn Hamid'den, o Yahya b. Vadıh'tan, o el-Esbağ'dan, o Alkame'den, o da İkrime'den bize şunu rivayet etti:
"Bu âyetin iniş sebebi sizin zannettiğiniz gibi değildir. Bu âyet Nebî (s.a.v.)'nin hanımları hakkında indi."
İkrime bunu sokakta bu şekilde nida ediyordu.[73]
7- Ebu Saîd el-Hudrî'nin Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Seleme'den rivayetinde o şöyle demiştir:
"Bu âyet-i kerime Rasûlullah benim odamda iken nazil oldu. Ben, odanın kapısı yanında oturuyordum. Bu âyet nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin vardı. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, ben senin ehl-i beytinden değil miyim?" diye sordum,
"Elbette sen de hayırdasın ve sen Allah'ın Rasûlü'nün hanımlarındansın." buyurdu."[74]
8- Rasulullah'ın üvey oğlu Ömer b. Seleme diyor ki:
"Bu âyet Rasulullah'a, hanımı Ümmü Seleme'nin (annemin) evinde inince Rasulullah, Fatıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i çağırdı ve onları cübbesinin altına aldı. Ali de arkasında bulunuyordu. Onların hepsini cübbesiyle kapladı ve şöyle dedi:
"Ey Allah'ım işte bunlar benim ehl-i Beytim'dir. Sen onlardan murdarlığı gider ve onları tertemiz kıl." Bunun üzerine Ümmü Seleme şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, ben de onlarla beraber miyim?" Rasulullah:
"Sen yerindesin, sen hayır üzeresin." dedi."[75]
9- Enes b. Mâlik diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) altı ay sabah namazına Fatıma'nın kapısından geçerek gitti. Rasulullah oradan geçerken: *"Ey ehl-i beyt; namaz."* der ve: *"Ey Ehl-i Beyt, şüphesiz Allah sizi kötülüklerden arındırıp tertemiz yapmak ister..."* âyetini okurdu."[76]
10- Alkame diyor ki:
"İkrime: *"Ey Peygamber ailesi, şüphesiz Allah sizi, günah ve kötülüklerden arındırıp tertemiz yapmak ister."* âyetini çarşılarda yüksek sesle okur ve "Bu âyet özellikle Rasulullah'ın hanımları hakkında nazil olmuştur." derdi. İkrime'nin bu sözü, âyetin nüzul sebebini bildirmektedir. Dolayısıyla bu söze dayanarak ehl-i beyt'e, Rasulullah'ın kızları ve diğer hanımlarının girmediği söylenemez."[77]
11- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Daha sonra Allah Teâlâ, bu ifadenin muhtevasına, Hz. Peygamber (s.a.s)'in ailesinin (Ehl-i Beytinin) hem kadınları, hem de erkekleri girsin diye, kadınlara hitabı bırakıp, "Sizden (anküm)" diyerek, erkeklere hitab etmiştir. Ehl-i Beyt'in kimler olduğu hususunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Evlâ olan, bunların, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çocukları ile hanımları olduğunun söylenmesidir. Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali de onlardandır. Çünkü Hz. Ali, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızı ile evliliği ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den ayrılmayışı sebebi ile ehl-i beytten olmuştur."[78]

35. "Doğrusu erkek ve kadın müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, boyun eğen erkekler ve kadınlar; doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil b. Hayyan dedi ki:
"Bana ulaşan habere göre, Esma bint-i Umeys, kocası Cafer b. Ebî Talib'le Habeşistan'dan dönünce, Peygamber hanımlarına uğradı ve onlara sordu ki:
"Hakkımızda Kur'an'dan birşey indi mi?" Onlar da:
"Hayır" dediler. O da Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, hanımlar ziyanda ve hüsrandalar." O da buyurdu ki:
"Neden?" Esma dedi ki:
"Çünkü onlar erkeklerin zikrettiği hayırları zikretmiyorlar." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.[79]
2- İbn Sa'd Katade'den şöyle dedi:
"Allah Teala, Nebi (s.a.v.)'nin zevcelerini zikredince, müslüman kadınlardan bir grup, onlara uğradı ve dediler ki:
"Sizin isminiz Allah Teala tarfından zikredildi, bizimki zikredilmedi. Eğer bizde bir hayır bulunsaydı, bizim de ismimiz zikredilirdi." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[80]
3- İkrime'nin Ümmü İmâra el-Ensâriyye'den rivayetine göre o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, herşeyin erkekler için olduğunu görüyorum. Kadınların herhangi bir şey için zikredildiklerini ise görmüyorum." demiş ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[81]
Taberi ise bu soruyu Ümmü Selem'nin sorduğunu ve âyetin bunun üzerine nazil olduğunu rivayet etmektedir.[82]
4- İbn Abbas (r.a.) dedi ki:
"Kadınlar:

"Ya Rasûlallah, durum nedir? Erkekler zikrediliyor kadınlar zikredilmiyor." dedi. işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[83]
5- Ümmü Seleme'den rivayet edildiğine göre o dedi ki:
"Ey Allah'ın elçisi, erkekler gazveye çıkıyor, gaza ediyorlar, şehid oluyorlar; biz bunları yapmıyoruz, bize erkeklerin mirasının yarısı veriliyor. Keşke biz de erkek olsaydık." Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[84]
6- Abdurrahman b. Şeybe'den rivayet edildi:
"Peygamberimiz (s.a.v.)'in hanımı Ümmü Seleme (r.a.)'ın şöyle dediğini işittim:
"Peygamberimiz (s.a.v.)'e dedim ki:
"Niçin erkeklerin zikredildikleri gibi biz de Kur'an'da zikredilmiyoruz?" Ümmü Seleme (r.a.) anlatmaya devam etti:
"Peygamberimiz (s.a.v.)'in minberdeki o günkü hutbesi kadar onun hiçbir sözü hiçbir gün bana heybetli gelmemişti. O sırada saçlarımı tarıyordum. Saçlarımı topladım. Sonra evimin odasına çıktım. Kulağımı pencereye verdim. Bir de ne göreyim, Efendimiz (s.a.v.) minberde şöyle diyordu:
“Ey insanlar! Allah Teala şöyle buyuruyor: *"Müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mümin erkeklerle mümin kadınlar..."* ayetini sonuna kadar okudu." [85]
7- Başka bir rivayette bunun üzerine Allah Tealâ'nın *"Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin."[86]* âyet-i kerimesini indirdiği belirtilmektedir.[87]
8- Tirmizî'deki rivayette Ümmü Seleme’nin bu sözleri söylemesi üzerine bir de Ali İmrân: 195 âyetinin nazil olduğu da kaydedilmektedir.[88]

36. Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman ne mü'min erkekler için, ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse şüphesiz ki apaçık bir şekilde dalâlete düşmüş olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, İkrime bu âyetin, Zeyneb bint-i Cahş hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
2- İbn Abbâs'tan rivayete göre "Rasûlullah (s.a.v.), halasının kızı olan Zeyneb bint Cahş el-Esediyye'yi evlâtlığı Zeyd ibn Harise için istemeye gitmiş, yanına girip onu istemiş. Zeyneb:
"Hayır, onunla evlenecek değilim." demiş, Rasûlullah (s.a.v.) ısrar etmiş, Zeyneb:
"Ey Allah'ın elçisi, durumum hakkında bir istişare edeyim." demiş. O sırada Allah Tealâ, Rasûlü'ne bu âyet-i kerimesini indirmiş de Zeyneb:
"Ey Allah'ın elçisi, benim için koca olarak ona mı razı oldun?" diye sormuş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *"evet"* cevabı üzerine de:
"O halde Allah'a ve Rasûlü'ne elbette karşı duracak değilim, onunla evlenmeye razı oldum." demiş."[89]
3- İbn Abbas şöyle der:
"Rasulullah (s.a.v) Zeyneb bint Cahş'ı, azatlı kölesi Zeyd b. Harise için istedi. Fakat Zeyneb bunu kabul etmeyip onunla evlenmeye razı olmayınca bu âyet indi. Bunun üzerine Zeyneb emre uyup Zeyd ile evlendi. Bir rivayete göre, Zeyneb Kureyş soyundan olduğu için, kendisi de, kardeşi Abdullah da bu teklifi kabul etmedi. Fakat âyet inince kardeşi gelerek:
"Ey Allah'ın Rasûlü! Bana dilediğini emret" dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Zeyneb'i Zeyd ile evlendir" diye emretti. Abdullah buna razı olup, onu Zeyd ile evlendirdi."[90]
4- Abdullah b. Abas diyor ki:
"Rasulullah, Zeyneb bint-i Cahş'ı, azadlı kölesi Zeyd b. Hârise'ye istemeye gitti. Zeyneb'i Zeyd'e isteyince o Rasulullah’a:
"Ben, Zeyd'le evlenmem." dedi. Rasulullah:
"Evlen." dedi Zeyneb:
"Ey Allah’ın Rasulü, bana, kabul edip etmeme hakkı verilmiş midir?" dedi. İşte o ikisi böyle konuşurken bu âyet-i kerime nazil oldu ve bunun üzerine Zeyneb:
"Ey Allah’ın Rasulü, sen beni onunla evlendirmeye razı mısın?" dedi. Rasulullah da
"Evet." dedi. Bunun üzerine Zeyneb:
"O halde ben, Allah’m Rasulü’ne karşı gelmem, ben onunla (Zeyd’le) evlenmeyi kabul ettim." dedi."[91]
5- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette Zeyneb'in bu evliliğe razı olmamasının sebebi olarak soyluluğunu gösterdiği "Ben, neseb itibariyle ondan daha hayırlıyım." dediği[92] belirtilmektedir ki Zeyneb, her ne kadar Zeyd ile evlenmeye Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ısrarı ile razı olmuşsa da onunla evli olduğu sürece bu durumu Zeyd'e karşı kullanmaya ve üstünlük iddiasında bulunmaya devam etmiştir."[93]
6- Katade'den nakledilen bir rivayette de Zeyneb bint Cahş'ın önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onu, kendisi için istediğini zannederek kabul ettiği, ancak Zeyd için istediğini anlayınca şiddetle reddettiği, âyet-i kerimenin nüzulü üzerine de mecburen razı olduğu ayrıntılarına yer verilmiştir.[94]
7- Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ise bu âyet-i kerimenin, Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm hakkında nazil olduğunu söylemiştir.
8- İbn Zeyd'den rivayete göre Ümmü Gülsüm Hz. Peygamber'e kendini hibe etmek istemiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de onu kendisi için değil evlâtlığı Zeyd ibn Harise ile evlendirmek istemiş.
Hadise hakkında İbn Zeyd şöyle anlatıyor:
"Bu âyet-i kerime Ukbe ibn Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm hakkında nazil oldu. O, kadınlardan Medine-i Münevvere'ye ilk hicret edenlerdendi. Kendisini Rasûlullah (s.a.v.)'a hibe etmek istemiş; Rasûlullah (s.a.v.) da onu kendisi için kabul etmek yerine evlâtlığı Zeyd ibn Harise için istemişti. Buna hem o, hem de erkek kardeşi karşı çıkarak kızmışlar,

"Biz, Rasûlullah'ı kastetmiş, onunla evlenmesini istemiştik; o da tuttu kölesiyle evlendirmek istedi." demişlerdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[95]

9- İbn Zeyd'den rivayete göre Ümmü Gülsüm, Hudeybiye musalahasından sonra hicret eden ilk kadın olmuştur. Bu kadın kendisini Rasulullah'a hibe etmiş, Rasulullah da onu Zeyd b. Harise ile evlendirmiştir. Bunun üzerine hem kadın hem de kardeşi Rasulullah'a kızmışlar ve şöyle demişlerdir:

"Biz Rasulullah'ı istedik o size bizi kölesiyle evlendirdi." İşte bunun üzerine bu âyet nazil oldu." [96]

37. Hani sen, Allah'ın kendisine nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye diyordun ki: "Eşini bırakma ve Allah'tan takva üzere ol." Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki en çok Allah'tan korkman gerekirdi. Nihayet Zeyd, onunla bağını kopardıktan sonra onu seninle evlendirdik. Tâ ki evlâtlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevcelerini almakta mü'minler üzerine bir günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Enes ibn Mâlik'ten rivayet edildiğine göre *"Allah'ın açığa vuracağı şeyi de içinde saklıyordun."* âyet-i kerimesi Zeyneb bint Cahş ve Zeyd ibn Hârise'nin durumu hakkında nazil olmuştur.[97]

2- İbn Cureyc'den rivayette o şöyle demiştir:

"Atâ'ya *"Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır."****[98]*** âyetini sordum. Dedi ki:

"Hz. Peygamber (s.a.v.) oğulluğu Zeyd ibn Hârise'nin karısı olup da boşadığı Zeyneb bint Cahş ile evlenince Mekke'de müşrikler Efendimiz aleyhinde ileri geri konuşup dedikodu ettiler de Allah Tealâ bu *"Öz oğullarınızın karıları ile evlenmeniz... haramdır."* âyet-i kerimesini ve *"Evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız gibi tanımadı."****[99]***, *"Tâ ki evlâtlıklarının kendilerinden ilişkilerini kestikleri zevcelerini almakta mü'minler üzerine bir günah olmasın."****[100]***, *"Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."****[101]*** âyetlerini indirdi."[102]

3- Şa'bî'den, onun da Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:

"Şayet Muhammed, kendisine gelen vahyden herhangi bir şey gizlemiş olsaydı bu âyeti gizlerdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onunla (Zeyneb ile) evlenince:

"Oğlunun eşiyle evlendi." diye kınamaya kalkıştılar da Allah Tealâ:

*"Muhammed adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir. Fakat Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."****[103]*** âyet-i kerimesini indirdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), küçük bir çocukken Zeyd'i evlâtlık edinmiş ve Zeyd büyüyüp adam oluncaya kadar O'nun yanında kalmıştı.

*"Onları babalarına nisbet ederek çağırın. Bu Allah katında adalete en yakın olandır. Eğer babalarını bilmiyorsanız onlar sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır..."****[104]*** âyet-i kerimesi ininceye kadar onu "Zeyd ibn Muhammed" diye çağırırlardı."[105]

4- Enes'den rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerime Zeyneb bint Cahş hakkında nazil olmuştur. Buna göre Zeyd, hanımından şikâyet için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş, onu boşamaya kalkmış ve boşaması konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'e danışmış da Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:

"Eşini bırakma ve Allah'tan takva üzere ol." buyurmuştu."[106]

5- Tirmizî'nin konu ile ilgili olarak Enes'den rivayetle tahric ettiği bir habere göre *"Nihayet Zeyd, onunla bağını kopardıktan sonra onu seninle evlendirdik."* âyet-i kerimesinin Zeyneb bint Cahş hakkında indiğine işaret edildikten sonra Zeyneb'in, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer eşlerine: "Sizi Rasûlullah (s.a.v.) ile aileleriniz evlendirdi, halbuki beni yedi kat göğün üstünden Allah evlendirdi." diye övündüğü ayrıntısına da yer verilir."[107]

6- Enes'den rivayet edildiğine göre "Zeyd b. Harise Peygamberimiz (s.a.v.)'e gelerek hanımı Zeyneb bt. Cahş'dan şikâyet etti. Peygamberimiz ona:

"Hanımını tut." dedi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[108]

7- Abdullah kanalıyla Enes'den rivayet edilmiştir:

"Zeyneb bint Cahş'ın kocası Zeyd'den boşandığında iddeti sona erince Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) Zeyd'e:

"Zeyneb'e git ve onu benim için iste. Benim için senden daha güvenilir emîn birisi yok" buyurdular. Zeyd, Zeyneb'e vardığında hamur yoğurmaktaymış. Zeyd der ki:

"Onu görünce gözümde büyüdü, ona bakamadım, arkamı döndüm ve:

"Ey Zeyneb, sana müjdeler olsun, Allah'ın Rasûlü seni, kendisi için zikretmem, kendisi için sana dünürcü olmam için beni gönderdi." dedim.

"Rabbıma danışmadan bir şey yapacak değilim." dedi ve evindeki namaz kılma yerine yöneldi. İşte o sırada Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne *"Nihayet Zeyd, onunla bağını kopardıktan sonra onu seninle evlendirdik..."* âyet-i kerimesi nazil olmuş. Rasûlullah bizzat kendisi Zeyneb'e geldi ve izin istemeden yanına girdi. Biz de anladık ki Rasûlullah ile Zeyneb'in düğünü olacak ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bize ekmek ve et yedirecek. Sonra gerçekten Rasûl-i Ekrem bize düğün yemeği olarak ekmek ve et yedirdi. Yemek yiyenler birer birer çıktılar ama bir takım kimseler yemekten sonra çıkmayıp orada konuşmaya daldılar. Allah'ın Rasûlü onların yanından ayrılıp dışarı çıktı, ben de peşinden. Hanımlarına uğrayıp birer birer onlara selâm verdi. Hanımları da selâmını alarak:

"Ey Allah'ın elçisi, yeni hanımını nasıl buldun?" diyorlardı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in odasında konuşmaya dalanların oradan ayrılıp gittiklerini ben mi haber verdim, yoksa kendisinin mi haberi oldu hatırlamıyorum. Hz. Peygamber yeni eşinin yanına döndü. Ben de peşinden odasına girmek istedim de benimle arasına perdeyi çekti ve o sırada "Hicâb âyeti" nazil oldu da Hz. Peygamber ashabına daha önce yaptığı gibi va'zu nasihat eyledi ve kendisine inen âyet-i kerimeyi okudu:

"Ey O iman edenler, O Peygamber'in evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin. Ama davet olunursanız girin ve yemeği

yeyince de lâfa dalmadan dağılın. Sizin bu haliniz O Peygamber'i üzüyordu, ama size bir şey söylemekten de utanıyordu. Allah ise hakkı söylemekten utanmaz..."[109]

7- Rivayet olunduğuna göre "Zeyneb'in iddeti bitince Rasûlullah Zeyd'e:

"Git ona beni söyle." buyurdu. Zeyd gitti ve bunu haber verdi. Zeyneb:

"Ben Rabbim emredinceye kadar, bir şey yapıcı değilim." dedi ve mescidine gitti. Kur'an indi, Rasûlullah geldi, izinsiz olarak onun yanına girdi. Enes dedi ki:

"Rasûlullah onunla gerdeğe girdiğinde, bize ekmek ve et yedirdiğini gördük. İnsanlar çıktı, yemekten sonra bazı kişiler evde kaldılar ve konuşuyorlardı. Rasûlullah çıktı, ben onu takip ettim. Rasûlullah hanımlarının odalarını takip etti. Sonra ona insanların çıktıkları haberini verdim. Yürüdü, eve girdi. Ben de onunla gittim, onunla eve girdim. Benimle arasına sütre çekti. Perdeleri indirdi ve insanlara, *"Size izin verilmeden Nebi'nin evine girmeyin"* âyetinin vaaz ettiği gibi vaaz etti." [110]

8- Bu âyet-i kerime, Rasulullah'ın, azadlı kölesi Zeyd b. Hârise'yi, halasının kızı Zeyneb bint-i Cahş'la evlendirdikten sonra ayrılmalarını ve ayrılmalarından sonra, Rasulullah'ın, Zeyneb'le, Allah'ın emri gereğince evlenmesini zikretmektedir.

Rasulullah (s.a.v.) halası, Abdülmuttalib'in kızı olan Emine'nin kızı Zeyneb'i, azadlı kölesi olan Zeyd b. Hârise'yle, güçlükle ikna ederek evlendirmiştir. Zeyneb, bir yıldan fazla bir müddet Zeyd'le yaşadıktan sonra aralarında anlaşmazlık çıkmış ve Zeyd, Rasulullah'a, hanımı Zeyneb'i şikayet etmiştir. Rasulullah ise Zeyd'e, hanımını tutmasını ve haklarını korumasını emretmiştir. Buna rağmen Zeyd, hanımıyla geçinememiş ve sonunda boşamıştır.

Cahiliye döneminde evlat edinen insanlar, evlatlıklarının boşadıkları hanımlarıyla evlenmezlerdi. Allah teala bu âdeti ortadan kaldırmak için Rasulullah'a, Zeyd'den ayrılan Zeyneb bint-i Cahş ile evlenmesini emretmiş Rasulullah da bunun üzerine Zeyneb'le evlenmiştir.

Hz. Aişe (r.anh) diyor ki:

"Eğer Rasulullah kendisine inen vahiyden birşey saklayacak olsaydı elbette bu âyeti saklardı." [111]

40. Muhammed sizin adamlarınızdan herhangi birisinin babası değildir. O, sadece Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin hâtemidir. Allah herşeye Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1. Katâde'den rivayete göre o şöyle demiştir:

"Bu ayet, Zeyd hakkında nazil olmuştur. Zeyd, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu değildir. Vallahi onun erkek çocukları olmuştu. O, Kasım'ın, İbrahim'in, Tayyib'in ve Mutahhir'in babasıdır." [112]

2. Hz. Aişe'den rivayete göre o şöyle demiştir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.), Zeyneb bint Cahş ile evlenince bazı kimseler:

"Muhammed oğlunun hanımı ile evlendi." dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[113]

3- Ali b. el-Hüseyin, bu âyet-i kerimenin, Zeyd b. Harise hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

Rasulullah (s.a.v.)'in, Kasım, Tayyib, Tahir ve İbrahim isimli dört erkek çocuğu, Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma isimlerinde dört de kızı olmuştur. Erkek çocukları çok küçükken vefat etmişler, Hz. Fatıma'nın dışında kızlar da Rasulullah hayattayken vefat etmişlerdir. Hz. Fatıma ise Rasulullah'ın vefatından altı ay sonra vefat etmiştir.

Âyet-i kerime, Rasulullah'ın, yanında büyüttüğü Zeyd b. Hârise'ye: "Muhammed'in oğlu" diye çağırılmasını reddediyor ve Rasulullah'ın, yaşayan herhangi bir erkeğin babası olmadığını beyan ediyor ki böylece münafıklar "Muhammed, oğlunun hanımıyla evlendi." sözlerinden vazgeçsinler.[114]

43. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için rahmetiyle size salât etmekte olan O'dur. Melekleri de size salât ederler ve O, mü'minlere Rahîm olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mücahid (r.a.) demiştir ki:

"Şüphesiz Allah ve Melekleri O Peygamber'e salât ederler. Ey iman edenler siz de O'na salât ve selâmda bulunun." ***[115]*** âyet-i kerimesi nazil olunca Hz. Ebu Bekr:

"Ey Allah'ın elçisi, Allah sana ne vermiş, bahşetmişse mutlaka bizi de ona ortak etmiştir." demiş ve işte onun bu sözü üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş." [116]

2- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre:

"Şüphesiz Allah ve Melekleri O Peygamber'e salât ederler. Ey iman edenler siz de O'na salât ve selâmda bulunun." ***[117]*** âyet-i kerimesi nazil olunca ashab-ı kiram serzenişte bulunmuş ve:

"Ey Allah'ın elçisi, bu sadece sana mahsus, bize bir şey yok." demiş. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[118]

3- Aslında birinci rivayetteki Hz. Ebu Bekr'in sözünde de bir serzeniş ve bir beklenti açık olmasa de sezilmektedir. Dolayısıyla iki rivayet arasında bir zıtlık veya çelişki söz konusu değildir.[119]

47. Mü'minlere, kendileri için Allah'tan büyük bir lütuf olduğunu müjdele.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre *"Tâ ki Allah senin, geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın..."*[120] âyet-i kerimesi nazil olunca ashab-ı kiramdan bazı kimseler:
"Bu sana mübarek olsun ey Allah'ın elçisi; Allah'ın sana ne yapacağını, sana neler bahşedeceğini bildik, öğrendik. Peki bize ne yapacak, bize nasıl davranacak?" dediler de bunun üzerine *"Tâ ki mü'min erkeklerle mü'min kadınları altlarından ırmaklar akan ve içinde ebediyyen kalacakları cennetlere koysun ve onların kötülüklerini mağfiret buyursun..."*[121] âyeti ile bu âyet-i kerime nazil oldu."[122]

2- Bu rivayetin benzeri İkrime ve Hasan-ı Basrî'den de rivayet edildi.[123]
3- Rebî İbni Enes'ten rivayet edildi:
"Ne zamanki, *"Bana ve size ne yapılacağını bilemem"* âyeti indirildi. Ondan sonra, Fetih: 48/2 âyeti indirildi. Müslümanlar:

"Ya Rasûlallah, sana ne yapılacağını öğrendik, bize ne yapılacak" dedi. Bunun üzerine bu ayet indirildi."[124]

49. Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlar sonra da kendilerine dokunmadan boşarsanız artık sizin, onların üzerinde iddet sayma hakkınız yoktur. Derhal onlara boşanma bedellerini verin ve onları güzellikle salıverin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Katade ve Said b. el-Müseyyeb bu âyet-i kerimenin, Bakara suresinin ikiyüz otuz yedinci âyetiyle neshedildiğini söylemişlerdir.[125]

50. Ey O Peygamber, Biz, mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği cariyelerini, seninle birlikte hicret eden amca kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e hibe eder de Peygamber de onunla evlenmeyi isterse onu -ki bu mü'minlerden ayrı olarak sadece sana mahsus olmak üzere- senin için helâl kıldık. Sana bir zorluk olmasın diye mü'minlerin eşleri ve cariyeleri hakkında ne hükmettiğimizi bildirdik. Allah Gafur, Rahim olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ümmü Hâni' bint Abdülmuttalib'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.) benimle evlenmek istedi, ben de mazeret beyan ederek kabul etmedim ve beni mazur gördü. Sonra Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Ben, bu âyete göre O'na helâl kılınmamıştım. Çünkü ben, hicret edenlerden "Tuleka"dan idim." Mekke'nin fethi günü müslüman olanlara "Tuleka" adı verilmişti ve Ümmü Hâni de o gün müslüman olanlardandı."[126]
2- Ümmü Hâni' bint Abdülmuttalib'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Bu ayet benim hakkımda nazil oldu. Peygamberimiz (s.a.v.) benimle evlenmek istemişti. Bundan nehyolundu. Zira ben hicret etmemiştim."[127]

3- Ayet-i kerimenin *"Ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e hibe eder de Peygamber de onunla evlenmeyi isterse onu -ki bu mü'minlerden ayrı olarak sadece sana mahsus olmak üzere- senin için helâl kıldık."* kısmının nüzul sebebi olarak İbn Sa'd'ın İkrime'den rivayetle tahricinde o şöyle demiştir:

"Bu âyet-i kerime Ümmü Şerîk ed-Devsiyye hakkında nazil oldu."[128]
4- Münîr ibn Abdullah ed-Düelî'den rivayet edildiğine göre "Ümmü Şerîk Ğaziyye bint Câbir ibn Hakîm ed-Devsiyye, kendini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e arzederek hibe etmiş; Rasûlullah (s.a.v.) da bunu kabul buyurmuştu. Ümmü Şerîk güzel bir kadındı ve onu kıskanan Hz. Aişe:
"Kendini bir erkeğe arzeden ve hibe eden bir kadında elbette hayır yoktur." demişti. Ümmü Şerîk der ki:
İşte bu âyetteki *"Kendini Rasûlullah'a hibe eden kadın."* benim ve Allah beni "Mü'min olarak adlandırdı ve
"Ve bir de eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e hibe ederse..." buyurdu. İşte bu âyet-i kerimenin nüzulü üzerine Hz. Aişe Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:

"Görüyorum ki Allah, senin arzunu hemencecik yerine getiriyor." demiş."[129]

51. "Bunlardan istediğini bırakır, istediğini yanına alabilirsin. Sırasını geri bırakmış olduklarından da arzu ettiğini yanına almanda ... bir sorumluluk yoktur. Bu onların gözlerinin aydın olmasını, üzülmemelerini, hepsine verdiğin şeylere razı olmalarını daha iyi sağlar. Allah kalblerinizde olanı bilir; Allah bilendir, Halim olandır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler demiştir ki:
"Bu âyet, Peygamber (s.a.v.) hanımlarının kıskançlık yapmaları, kıskançlık dolayısıyla O'na eziyet etmeleri ve biraz daha nafaka talep etmeleri üzerine indi."[130]
2- Rasulullah (s.a.v.)'ın istediği hanımı seçmesi âyeti ininceye kadar bir ay müddetle hanımlarından ayrı durdu. Allah Teala, Rasulü'ne emretti ki, hanımlarını dünyayı veya ahireti seçme hususunda serbest bıraksın. Onların dünyayı veya Allah ve Rasulü'nü seçmeleri hususunda serbest bırakılmalarını emretti. Çünkü onlar Mü'minler'in analarıdır. Bundan dolayı ebediyyen, başkalarıyla nikahlanamazlar. Allah, Rasulullah (s.a.v.)'a onlardan dilediğini bırakmasını, dilediğini de almasını emretti. Kadınların da buna razı olmasını, onlardan dilediğine taksimatta bulunmasını, nafakada, taksimde ve beraber olma hususunda da birbirlerini diğerlerine üstün tutmada da muhayyer bıraktı. Allah'ın emri, bu hususta dilediği şekilde hareket edebileceği şeklindedir. Hanımlarının da bunların tamamına rıza göstermeleri icab etmektedir. Allah Teala'nın bu kadar serbestlik vermesine rağmen Rasulullah (s.a.v.) yine de hanımları arasındaki taksimde eşit davranıyordu."[131]

3- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Abdu'l-Melik b. Hasan b. Yusuf es-Sekalî'den, o Ahmed b. Yahya el-Hulvanî'den, o Yahya b. Main'den, o Abbad b. Abbad'dan, o Asım el-Ahval'dan, o Muaze'den, o da Aişe (r.a.)'den rivayet ederek dedi, ki:
"Bu âyet nazil olduktan sonra Aişe (r.a.)'ye dedim ki:
"Siz bu hususta ne dersiniz?" Aişe de dedi ki:
"Ben şöyle derdim: Eğer bu husus[132] bende ise ben, hiç kimseyi nefsime tercih etmem."[133]
Bu hadisi Buhari, Hıbban b. Musa'dan, o da İbn Mübarek'ten rivayet etti. Müslim ise Şureyh b. Yunus'tan, o Abbad'dan, bu son iki ravi de Asım'dan rivayet etti.[134]
4- Bir grup insan demiştir ki:
"Hz. Peygamber'i hanımları hakkında muhayyer bırakan âyet inince, hanımları kendilerinin boşanacağından korktular ve dediler ki:
"Ey Allah'ın Nebisi. Bize kendi malından ve nefsinden nasıl istiyorsan, öylece pay ayır ve bizi bu halimiz üzere bırak." Bunun üzerine bu âyet indi."[135]
5- Abdurrahman b. Abdan, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Nuaym'dan, o Muhammed b. Yakub el-Ahram'dan, o Muhammed b. Abdul-Vahhab'dan, o Muhammed b. el-Mudi'dan, o Hişam b. Urve'den, o babasından Hz. Aişe'nin şunu dediğini bize haber verdi:
"Aişe Peygamber hanımlarına diyor ki:
"Kadın nefsini Hz. Peygambere vermekten utanmaz mı?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Aişe de, Rasulullah (s.a.v.)'a dedi ki:
"Görüyorum ki Rabbin, senin arzun konusunda acele ediyor."[136]
Bu hadisi Buhari, Zekeriyya b. Yahya'dan, Müslim ise Ebû Küreyb'den, son iki ravi de Ebî Usame'den, o da Hişam'dan rivayet etmiştir.[137]
6- Ebu Rezîn el-Ukayli'den rivayet edildi:
"Rasûlullah hanımlarından birini boşamak istedi. Kadınlar bunu görünce, onlar kendilerinden dilediğini tercih etmede muhayyer kıldılar. Allahü Teâlâ, Ahzab: 33/50-51 âyetlerini indirdi." [138]
7- İbni Abbas, Mücahid, Dahhak, Katade, İbni Zeyd ve İbni Cerir gibi pekçok âlime göre Rasulullah (s.a.v.) kendilerini muhayyer kıldığında Allah'ı, Rasulünü ve ahiret yurdunu tercih etmeleri şeklindeki güzel davranışlardan razı olunduğunu bildirmek üzere ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarına mükâfat olarak bu âyet indi. [139]

52. Bundan sonra artık sana (başka) kadınlarla evlenmek ve güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiçbirini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir. Allah her şeyi murakabe edendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), İlâ hadisesinde kadınlarını dünyalıkla Allah, Rasûlü ve âhiret hayatının zenginlikleri arasında muhayyer bırakmasını emreden âyet-i kerimenin nüzûlüyle onları muhayyer bırakıp onlar da Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunun zenginliklerini tercih edince Allah Tealâ bu âyet-i kerimesini indirdi.[140] Ancak Allah Tealâ, daha sonra ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından önce bu yasağı kaldırmasına rağmen Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), muhayyer bıraktığında Allah'ı ve Rasûlü'nü tercih eden hanımlarından başka bir kadınla evlenmemiştir."[141]
2- Ayet-i kerimenin *"güzellikleri hoşuna gitse de cariyelerin dışında hiçbirini başka bir eşle değiştirmek helâl değildir..."* kısmının nüzul sebebinde İbn Abbâs: "Esma bint Umeys hakkında nazil oldu. Kocası Ca'fer ibn Ebî Tâlib vefat ettiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) onunla evlenmek istedi de bu âyet-i kerime nazil oldu." demişse de Kurtubî bu rivayetin zayıf olduğunu kaydeder.[142]

53. "Ey inananlar! "Peygamberin evlerine, yemeğe çağrılmaksızın vakitli vakitsiz girmeyin; fakat davet edilirseniz girin ve yemeği yiyince, dağılın. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu haliniz peygamber'i üzüyor, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin eşlerinden bir şey isteyeceğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu sayede sizin gönülleriniz de, onların gönülleri de daha temiz kalır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime "Hicâb=örtünme âyeti" olarak meşhur olmuştur ve Hz. Ömer'in isteğine muvafık olarak indiği haberi meşhurdur. Hicâb âyetinin nüzulüne sebep olan ve Hicretin beşinci yılı meydana gelmiş bulunan olay veya olayların ayrıntıları sahih hadis mecmualarında muhtelif kanallardan rivayetle yer almıştır. Maamafih bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde başka rivayetler de vardır.[143]
2- Müfessirlerin çoğu demiştir ki:
"Nebî (s.a.v.), Zeyneb bint-i Cahş ile gerdeğe gireceği vakit, hurma, kavut ve koyun etinden düğün yemeği verdi. Enes dedi ki:
"Annem benimle Rasulullah (s.a.v.)'a, taştan yapılmış bir çanak içinde hays denilen yemek gönderdi, Nebî (s.a.v.) bana Ashabı'nı yemeğe davet etmemi emretti. Ben de onları çağırdım. Ashabı geliyorlar, yiyorlar, sonra gidiyorlardı. Daha sonra diğerleri gelip yiyorlardı. Ben dedim ki:
"Ey Allah'ın Nebî'si, davet etmediğim kimse kalmadı. Herkes yemeğe geldi." Buyurdu ki:
"Sofrayı kaldırınız." Sofrayı kaldırdılar, davetliler çıktılar. Üç kişi içeride kaldı. Bunlar söze daldılar ve bir hayli de lafı uzatılar. Onların bu tavrı Rasulullah (s.a.v.)'a eziyet veriyordu. Rasulullah (s.a.v.) son derece edepli bir insandı. Bunları ikaz edemedi. Bunun üzerine bu âyet indi ve Rasulullah (s.a.v.) benimle kendisi arasına bir örtü çekti."[144]
3- Muhammed b. Abdirrahman el-Fakih, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hîrî'den, o İmran b. Musa b. Mecaşî'den, o Abdu'l-A'Ia b. Hammad en-Nersî'den, o Mu'temir b. Süleyman'dan, o babasından, o Ebû Mûcliz'den, o da Enes b. Malik'ten bize şunu rivayet etti:

"Nebî (s.a.v.), Zeyneb bint-i Cahş ile evlendiği vakit, milleti yemeğe çağırdı. Onlar da geldi ve yemek yediler, sonra oturup konuşmaya daldılar. Enes diyor ki:

"Rasulullah (s.a.v.) kalkmaya yeltenir gibi yaptı. Fakat oturanlar kalkmadı. Ama Rasulullah (s.a.v.)'in böyle yaptığını görenlerin bir kısmı kalktı gitti. Üç kişi ise oturdu. Nebî (s.a.v.) geldi, içeri girdi. Onların oturduğunu görünce geri döndü ve onlar da kalkıp çıktılar. Ben de Rasulullah (s.a.v.)'a onların gittiğini haber verdim. Rasulullah (s.a.v.) bunun üzerine eve girdi. Ben de içeri girmeye gittim. Benimle kendisi arasına örtü attı. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[145]

4- İsmail b. İbrahim el-Vaiz, Ebû Amr b. Necid'den, o Muhammed b. Hasan b. el-Halil'den, o Hişam b. Ammar'dan, o Halil b. Musa'dan, o Abdullah b. Avn'dan, o Amr b. Şuayb'dan, o da Enes. b. Malik'ten bize şunu rivayet ederek dedi ki:

"Ben, Rasulullah (s.a.v.) ile beraberdim. O odalarından bir odaya doğru yürüdü. Orada oturan bir topluluk gördü. Onlar birbirleriyle konuşuyorlardı. Sonra dönüp kendi odasına girdi ve benim ön tarafima doğru bir örtü sarkıttı. Ben, Ebû Talha'ya geldim ve olanları tamamen ona anlattım. O da dedi ki:

"Senin bu söylediğin doğru ise, elbette bu hususta Kur'an'dan birşey indirecek." Ve Allah Teala bu âyeti indirdi."[146]

5- Ahmed b. Hasan el-Hıyerî, Hacib b. Ahmed'den, o Abdurrahim b. Münib'den, o Yezid b. Harun'dan, o Hamid'den, o da Enes'ten bize şunu rivayet etti:

"Ömer b. Hattab dedi ki:

"Dedim kî:

"Ey Allah'ın Rasulü, senin yanına iyi kimselerin yanında, kötü insanlar da çıkıyor. Keşke hanımlarına örtünmeyi emretsen." Bunun üzerine Allah Teala hicab âyetini indirdi."[147]

Bu hadisi Buhari, Mesedded'den, o Yahya b. Ebî Zaide'den, o da Humeyd'den rivayet etmiştir.[148]

6- Enes ibn Mâlik'ten rivayet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir:

"Dört şeyde Rabbıma muvafakat ettim:

"Ey Allah'ın elçisi, (İbrahim'in) makamı arkasında namaz kılsak." dedim. Allah Tealâ: *"İbrahim'in makamından bir namazgah edinin."*[149] âyetini indirdi.

"Ey Allah'ın elçisi, hanımların için bir örtü edinsen (hanımlarını kapatsan); onların yanına iyi insanlar da giriyor, günahkâr insanlar da." dedim. Allah Tealâ: *"Bir de O'nun hanımlarından lüzumlu bir şey istediğiniz vakit onlardan perde arkasından isteyin."*[150] âyetini indirdi.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerine:

"Ya Allah'ın Rasûlü'nden bu isteklerinizden vazgeçersiniz, ya da Allah sizlerin yerine O'na sizden daha hayırlı eşler verir ve sizi onlarla değiştirir." demiştim. *"Eğer o sizi boşarsa, Rabbının, sizin yerinize ona sizden daha hayırlılarını vermesi umulur."*[151] âyeti nazil oldu.

"Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzülmüş bir özden yarattık..."[152] âyet-i kerimesi nazil olduğunda ben:

"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!" dedim de âyetin sonu bu şekilde nazil oldu."[153]

7- Ebu Eyyûb en-Nehrânî kanalıyla Hz. Aişe'den rivayet edilen bir haberde de Hicâb âyetinin nüzulüne Hz. Ömer sebep olmuştur ama anlatılan olay biraz daha farklıdır. Şöyle ki:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımları da diğer kadınlar gibi (evlerde tuvalet olmadığı için) abdest bozmaya geceleri şehir dışında açık araziye çıkarlardı. Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, (tuvalete çıktıklarında) hanımlarına örtünmelerini emretmesini söylemiş, fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta bir vahy gelmediği için onun bu isteğine aldırış etmemişti. Bir gece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından Sevde bint Zem'a tuvalet için Medine dışına çıkmıştı. Sevde, uzun boylu bir hanımdı ve uzaktan o olduğu bilinirdi. Hz. Ömer de arkasından çıktı ve örtünme ile ilgili bir vahy inmesi hususunda hırslı olduğu için onun arkasından seslendi:

"Ey Sevde elbette seni tanıdık." Hz. Aişe der ki:

"İşte bunun üzerine hicâb (örtünme) âyeti olan: *"Ey iman edenler, o Peygamber'in evlerine yemeğe çağrılmaksızın ve vakitli vakitsiz girmeyin...."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[154]

8- Buhârî'nin Hz. Aişe'den rivayetle tahric ettiği bu haberde Hz. Sevde'nin başına gelenler Hicâb âyetinin nüzulünden sonradır.[155]

9- Yukarda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Zeyneb bint Cahş ile evlenmeleri hakkındaki âyet-i kerimenin nüzul sebebinde de geçtiği üzere Enes'den rivayette o şöyle anlatıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.v.), Zeyneb bint Cahş ile evlendiğinde ekmek ve etle düğün yemeği verildi. Yemeğe insanları davetle ben görevlendirilmiştim. Bir grup insan geliyor, yemek yiyor, çıkıyorlar, başka bir grup geliyor, yemeğini yeyip çıkıyordu. Herkesi çağırdım ve nihayet çağıracağım kimse kalmayınca:

"Ey Allah'ın elçisi, artık çağıracağım kimse kalmadı." dedim.

"Yemekleri (sofraları) kaldırın." buyurdular. Yemekten sonra evde üç kişi konuşmaya dalarak kaldılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) evden çıktılar, Hz. Aişe'nin odasına geldiler

"Ey ev halkı selâmun aleyküm ve rahmetullah." diye selâm verdiler. O, selâmı alıp:

"Aileni (yeni hanımını) nasıl buldun, Allah onu senin için bereketlendirsin." dediler. Bu şekilde Rasûlullah (s.a.v.) bütün kadınlarının odalarını dolaştı; hepsine selâm verdi, hepsi de Aişe'nin söylediklerini söyledi. Sonra Allah'ın Rasûlü eve (düğün evine) döndüler ve baktılar ki o üç kişi halâ orada konuşmaya devam ediyorlar. Rasûlullah çok haya sahibi idi (onlara: *"Artık kalkın gidin."* demeye utandı), tekrar Hz. Aişe'nin odasına doğru gitmek üzere çıktı. Bilmiyorum bu esnada oturup konuşanların çıktığını ben mi haber verdim, yoksa ona haber mi verildi bilmiyorum, geri döndü ve bir ayağını kapının eşiğine koymuş, diğer ayağı kapının dışında idi ki kapıya örtüyü çekti ve hicâb âyeti nazil oldu."[156]

10- Kuteybe kanalıyla Enes ibn Mâlik'ten rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:

"Rasûlullah (Zeyneb) ile evleniyordu. Annem (Ümmü Süleym) bir yemek yaptı (Hays) ve bana:
"Ey Enes, bunu Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne götür ve:
"Annem size selâm ediyor ve diyor ki: "Bu bizden size bir hediyedir. Az bir şey (ama kabul et.) ey Allah'ın elçisi." dedi. Yemeği aldım, Rasûlullah (s.a.v.)'a getirdim ve:
"Ey Allah'ın elçisi, annem size selâm ediyor ve diyor ki: Bu bizden size küçük, az bir hediyedir." Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Onu koy." buyurdular, sonra da:
"Şimdi git, filânı, filânı, filânı ve kime rastlarsan onları (yemeğe) davet et." buyurup bir kısım insanların isimlerini söyledi. Onun ismen davet et dediklerini ve rastladıklarımı davet ettim. Râvî el-Ca'd ibn Osman der ki:
"Enes'e sordum:
"Kaç kişiydiniz?",
"Üçyüz kişi kadar idik." dedi ve şöyle anlatmaya devam etti: Rasûlullah (s.a.v.) bana:
"Ey Enes, yemek kabını getir." buyurdular. Çağırdıklarım gelmeye başladılar ve gelenler girdiler, suffe ve oda dolunca Efendimiz (s.a.v.):
"Onar onar halka olup otursunlar ve her bir kişi kendi önünden yesin." buyurdular. Onlar da yediler ve doydular. Yemek yiyenler çıktı, yeni gelenler girdi ve yemek yedi. Ta ki hepsi girip karınlarını doyuruncaya kadar böyle devam etti. Gelenler bitince Allah'ın Rasûlü bana:
"Yemek kabını kaldır ey Enes." buyurdular, ben de kaldırdım. Fakat bilmiyorum kabın içindeki yemek oraya koyduğumda mı daha çoktu, yoksa kaldırdığımda mı?
Yemeğe gelenlerden bir grup Rasûlullah (s.a.v.)'ın evinde oturup konuşmaya daldılar. Rasûl-i Ekrem de orada oturuyordu ve yeni eşi de yüzünü duvara doğru dönmüş haldeydi. Onların böyle yemekten sonra oturup konuşmaları Rasûl-i Ekrem'e ağır geldi, ağırlık oldular. Rasûl-i Ekrem bir ara dışarı çıkıp diğer eşlerine selâm verdi, sonra tekrar dönüp geldi. Rasûlullah (s.a.v.)'ın dönüp geldiğini görünce yaptıkları kusuru ve Rasûl-i Ekrem'e yük olduklarını anladılar ve hemen kalkıp kapıya yöneldiler, hepsi birden çıkıp gittiler. Rasûlullah geldi, perdeyi çekti ve içeri hanımının yanına girdi. Ben odada oturuyordum. Çok geçmeden Rasûl-i Ekrem benim yanıma çıktı, ona bir takım âyetler inmişti. Rasûlullah (s.a.v.) çıktı ve insanlara nazil olan âyetleri, sonuna kadar olmak üzere *"Ey iman edenler, o Peygamber'in evlerine yemeğe çağrılmaksizin ve vakitli vakitsiz girmeyin. Ama davet olunduğunuz vakit girin ve yemeği yeyince de lâfa dalmadan dağılın..."* âyet-i kerimesini okudu."[157]
11- Enes'den gelen başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in düğün yemeği verilen evde konuşmaya dalanların iki kişi oldukları, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer eşlerinin odalarına doğru çıktığını görünce hemen durumu kavrıyarak yerlerinden kalkıp evden çıktıkları belirtilmektedir.[158]
12- Tirmizî'nin tahric ettiği Enes hadisinde ise Enes'in bu durumu, yani Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, gelin odasının kapısı yanında konuşmaya dalanlardan sıkıldığını Ebu Talha'ya haber verdiği, onun da:
"Eğer söylediğin gibiyse mutlaka bunun hakkında bir vahy inecektir." dediği ve bunun üzerine "Hicâb âyeti"nin indiği ayrıntısına yer verilmektedir.[159]
13- Ebû Hakim el-Cürcanî (lafzen rivayetimize icazet vererek), Ebu'l-Ferec el-Kâdî'dan, o Muhammed b. Cerir'den, o Yakub b. İbrahim'den, o Hüşeym'den, o Leys'ten, o da Mücahid'den bize şunu dediğini haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) bazı Ashabı'yla beraber yemek yiyordu. O arada onlarla beraber olan Aişe (r.a.)'nin eli yemek yiyenlerden birisinin eline değdi. Rasulullah (s.a.v.) bundan hoşlanmadı, rahatsız oldu. Hicab âyeti de bu sebepten dolayı indi."[160]
14- Mücâhid'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) yemek yerken beraberinde ashabından bazıları da varmış ve onlardan birinin eli Hz. Aişe'nin eline değmiş de Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan hoşlanmamış ve işte bunun üzerine hicâb âyeti nazil olmuş."[161]
15- Hz. Aişe'den rivayet ediliyor:
"Ben Peygamberimiz (s.a.v.)'le birlikte yemek yiyordum. Hz. Ömer geldi. Peygamberimiz (s.a.v.) onu yemeğe davet etti. Hz. Ömer yemeğe başladı. Yemekte Ömer'in parmağı parmağıma dokundu. Bunun üzerine Hz. Ömer:
"Ah sizin hakkınızda benim sözüm dinlense, siz kadınları hiçbir yabancı göremez." dedi. Bunun üzerine hicab ayeti nazil oldu."[162]
16- Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre "Bir gün Hz. Ömer, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarına hicabı (örtünmelerini) emretmiş de Zeyneb bint Cahş:
"Ey Hattâb'ın oğlu vahy bizim evlerimizde inip dururken bizi kıskanıyor musun?" demiş ve işte bunun üzerine
"O Peygamber'in eşlerinden bir eşya istediğinizde onu perde arkasından isteyin. Bu, sizin kalbleriniz için de, onların kalbleri için de en temiz olandır." âyet-i kerimesi nazil olmuştur."[163]
17- Ancak Kurtubî bu rivayetin zayıf, hattâ "Vâhî=boş" ve bâtıl olduğunu söylemiştir. Zira biraz önce geçtiği üzere "Hicâb=örtünme âyeti" Hz. Zeyneb'in düğününde nazil olmuştur.[164]
18- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girdi ve uzun süre oturdu. Çıkıp gitmesi için Hz. Peygamber (s.a.v.) üç kere odadan çıktı, fakat adam çıkıp gitmedi. O sırada Hz. Ömer de gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girdi ve yüzündeki hoşnutsuzluğu görerek adama:
"Herhalde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e eziyet verdin." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Peşimden gelsin ve çıksın diye üç kere yerimden kalkıp çıktım, ama çıkıp gitmedi." buyurdular. .Ömer O'na:
"Ey Allah'ın elçisi, bir örtü edinsen. Çünkü senin hanımların diğer kadınlar gibi değiller. Örtü edinmen onların kalbleri için de en temiz olanıdır." dedi de bu Hicâb âyeti nazil oldu."[165]
19- Hafız İbn Hacer der ki:
"Bu olayla Zeyneb Bint Cahş'ın düğün yemeğinin bu âyetin nüzul sebebi olduğuna dair haberin arasını bulmak mümkündür. Herşeyden önce iki hadise birbirine yakındır. Hicâb âyeti bunlardan birisinin akabinde nazil olmuş, zaman itibariyle yakın olduğu için diğeri üzerine indiği de [166]

söylenmiş olabilir. Öte yandan bir âyet-i kerimenin birden çok hadise üzerine inmiş olması da caizdir."
20- Muhammed ibn Ka'b'den rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), Mescid-i Nebevî'den evine gitmek üzere doğrulduğunda bazıları (belki de ashab-ı suffeden bazıları) hemen O'ndan önce davranır ve Efendimiz (s.a.v.)'in hane-i saadetlerine gider ve hemen ondan önce sofraya otururlardı. Efendimiz (s.a.v.)'in hoşnutsuzluğu yüzünden anlaşılmaz, onlardan olan hayasından dolayı yemeğe elini uzatmazdı. İşte bu davranışlarından dolayı kınanıp azarlandılar ve Allah Tealâ bu âyet-i kerimesini indirdi."[167]
21- İbn Abbas şöyle der:
"Mü'minlerden bir gurup, Peygamber (s.a.v.)'in yemek zamanını gözetlerdi. Yemek pişmeden önce eve girer, pişinceye kadar otururlardı. Sonra yemeği yerler fakat evden çıkmazlardı. Bunun üzerine bu âyet indi."[168]
22- Beyzavî diyor ki:
"Ayet Rasulullah (s.a.v.)'in yemek vaktini gözetleyen, yemeğin gelmesini beklemek üzere içeri girip oturan bir topluluk ve benzerlerine hitap etmektedir. Aksi takdirde hiçbir kimsenin Hz. Peygamber'in evlerine yemek dışında izinle girmesi ve yemekten sonra herhangi bir önemli iş sebebiyle beklemesi caiz olmazdı."[169]
23- Hz. Enes'ten rivayet ediliyor:
"Onlar vakti gözetiyorlar, sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evine giriyorlar, oturuyorlar ve yemeğe erişmek için konuşmaya devam ediyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[170]
24- Hz Âişe (r.a.)'den rivayet ediliyor:
"İnsanlara yük olanlar hakkında Allah Tealâ'nın onlara tahammül etmemesi ve *"Yemeği yiyince hemen dağılın."* buyurması sana yeter." [171]
25- Süleyman b. Erkam'ın şöyle dediği rivayet ediliyor:
"Bu ayet insanlara yük olanlar hakkında nazil oldu. Bundan dolayı buna, yük olanlar ayeti (ayetü's-sükalâ) denildi." [172]
26- Kısaca; bu ayein nüzul sebebi olarak pek çok rivayetler nakledilmiştir.
Ebubekir b. Arabî bu rivayetler hakkında şöyle demiştir:
"Zikrettiğimiz İmam Ahmed, Buhari, Müslim ve Tirmizî'nin Hz. Enes'ten rivayet ettikleri hadis ile Hz. Ömer'in: "Ya Rasulallah! Senin hanımlarının yanına iyiler de kötüler de giriyor. Onlara perde çekmelerini emretsen..." deyip de hicap ayetinin nazil olduğunu belirten hadis dışındaki, bütün hadisler zayıftır."
Yemek âdabının nüzul sebebi, Peygamberimiz (s.a.v.)'in Hz. Zeyneb'le evlendiği zaman verdiği yemek ile Hz. Zeyneb'in evinde oturup kalmaları sebebiyle hicap ayetinin nazil olmasıdır." [173]

53. "... O'nun eşlerini nikahlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas Ata'dan yaptığı rivayetle şöyle dedi:
"Kureyş büyüklerinden birisi dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) eğer vefat ederse, Aişe'yi ben nikâhlarım." Bu âyet de bu sebepten dolayı indi."[174]
2- Süddi'den rivayet edildiğine göre Efendimizin (s.a.v.) vefatından sonra onun hanımlarından biriyle evleneceğini söyleyen kişi Talha ibn Ubeydullah imiş.[175]
3- Ebu Bekir İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm dedi ki:
"Âyet, Talha İbni Ubeydullah hakkında indirildi. Çünkü o:
"Rasûlullah vefat ettiği zaman, ben Âişe ile evlenirim." dedi."[176]
4- İbnu Zeyd dedi ki:
"Peygamberimize, birinin:
"Nebî Aleyhisselâm vefat ederse, falan kadınla evlenirim" dediği haberi ulaştı. Bunun üzerine bu âyet indirildi."[177]
5- İbni Zeyd, İbni Abbas'tan naklediyor:
"Bu ayet Peygamberimiz (s.a.v.)'den sonra onun hanımlarından biriyle evlenme arzusunda olan bir adam hakkında nazil oldu."
Süfyan diyor ki:
"Bu hanımın Hz. Âişe olduğu ifade edilmektedir." [178]
6- İbni Zeyd, Süddî'den naklediyor:
"Bize ulaşan haberlere göre Talha b. Ubeydillah şöyle demiştir:
"Muhammed bizim hanımlarımızla evleniyor da, bizim amcamızın kızlarıyla evlenmemizi mi engelliyor? Eğer ona bir şey olursa, biz ondan sonra mutlaka onun hanımlarıyla evleneceğiz." Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[179]
7- Cüveybir'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından birinin yanına geldi. Yanına geldiği hanımın amcasının oğlu idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Bu günden sonra bir daha buraya gelme, burada durma." buyurdu.
"Ey Allah'ın elçisi, o benim amcamın kızıdır, ne ben ona kötü bir şey söyledim, ne de o bana." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bunu biliyorum. Fakat hiç kimse Allah'tan daha kıskanç değildir ve hiç kimse de benden daha kıskanç değildir." buyurdu. Adam bırakıp gitti, giderken de:
"Amcamın kızıyla konuşmamı engelliyorsun ha? O'ndan sonra mutlaka onunla (amcamın kızıyla) evleneceğim." dedi ve işte bunun üzerine

Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu adam söylediği o kelimeden tevbe olarak bir köle azat etti, Allah yolunda on deve yükledi ve yürüyerek hacca gitti."[180]
Herhalde bu iki rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra Hz. Aişe ile evleneceğini söyleyen kişi aynı yani Talha ibn Ubeydullah olmalıdır. Dolayısıyla rivayetler arasında farklılık veya çelişki yoktur.[181]
8- Rivayet edilir ki "Hz. Peygamber (s.a.v.), Ebu Seleme'den (vefatından) sonra Ümmü Seleme ile ve Huneys ibn Huzâfe'den sonra da Hafsa ile evlenince münafıklardan birisi:
"Bu adama (Muhammed'e) ne oluyor ki hep bizim kadınlarımızı nikahlıyor. Allah'a yemin olsun, bir gün ölecek olursa kadınlarını nikahlamak için biz de kur'a atacağız." demiş ve işte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur."[182]
9- Zaten aslında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e eziyet verecek böyle bir sözün bir müslümandan sâdır olması güçtür; bunu olsa olsa bir münafık söylemiş olabilir. Yukarda verilen Hz. Talha ile ilgili haberin sahih olduğunu ve Talha ibn Ubeydullah'ın belki bir anlık bir öfke ile böyle bir söz söylediğini kabul etsek bile sonradan pişman olduğu ve tevbe ederek tevbesinin kabul edilmesi için neler yaptığı biraz önce geçmişti.[183]

55. (O Peygamber'in) eşlerine, babaları, oğulları, kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, hizmetçi kadınları ve sağ ellerinin mâlik oldukları (câriye ve köleler) hususunda vebal yoktur. Ve Allah'tan takva üzere olun. Muhakkak ki Allah her şeye şâhid olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hicâb âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerinin babaları, oğulları ve akrabaları Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Ey Allah'ın elçisi, biz de mi onlarla perde arkasından konuşacağız?" diye sordular da bu âyet-i kerime nazil oldu.[184]
2- Hz. Aişe (r.anha) diyor ki:
"Perde çekilmesini emreden âyet indikten sonra Ebi Kuays'ın kadeşi Eflah bana geldi. Dedim ki:
"Ben, Rasulullah'tan izin almadıkça seni içeri alamam. Zira beni Ebi Kuays emzirmedi, Beni Ebi Kuays'ın hanımı emzirdi." Bundan sonra yanıma Rasulullah geldi. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Ebu Kuays'ın kardeşi Eflah, benden, içeri girmek için izin istedi. Ben, sana sormadan onun içeri girmesine izin vemıedim." Bunun üzerine Rasulullah şöyle buyurdu:
"Amcanın, yanına gelmesine izin vermene engel nedir?" Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, adam beni emzirmedi ki, beni Ebu Kuays'ın hanımı emzirdi." Resulullah şöyle buyurdu:
"Onun, yanına grimesine zin ver, Allah hayrını versin o senin amcandır."[185]

56. "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamberi överler; ey inananlar! Siz de onu övün, ona salat ve selam getirin."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Said, İbn Ebî Amr en-Nisâbûrî'den, o Hasan b. Ahmed el-Mahledî'den, o Müemmil b. Hasan b. İsa'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Ebû Huzeyfe'den, o Süfyan'dan, o Zübeyr b. Adiy'den, o Abdurrahman b. Ebî Leyla'dan, o da Ka'b b. Ucre'den haber vererek dedi ki:
"Nebî (s.a.v.)'ye denildi ki:
"Sana selam" ın ne demek olduğunu biliyoruz. Peki "sana salat" nasıl olur?" Bunun üzerine bu âyet indi."[186]
2- Abdurrahman b. Hamdan el-Adl, Ebu'l-Abbas Amed b. İsa el-Vîşâ'dan, o Muhammed b. Yahya es-Sûlî'den, o er-Riyaşî'den, o da el-Esmaî'den bize şunu rivayet etti:
"el-Mehdî'yi, Basra'da, minber üzerinde şöyle derken işittim:
"Allah size birşey emreti ve o işe önce kendi nefsinde başladı. İkinci olarak da Melekleri zikretti ve buyurdu ki:
"Allah Teala bu âyette Hz. Muhammed'i diğer Rasuller arasından (salat ve selamı O'na tahsis etmekle) seçmiş oldu ve yine halk arasında da sizi ona seçmiş oldu. Öyleyse Allah'ın nimetini şükürle karşılayasınız."[187]
3- Ustaz Ebû Osman el-Hafız'dan işittim, o da İmam Sehl b. Muhammed b. Süleyman'ın şöyle dediğini işitmiş:
"Allah Teala'nın peygamberimiz Muhammed (s.a.v.)'i bu âyetle şereflendirdiği, bu olay şereflendirmenin en yüksek seviyesine ulaştırmıştır. Ve Adem (a.s.)'e meleklerin secde ile emrolunmasından daha üstündür. Çünkü Adem (a.s.)'e emrolunan secde işinde Allah'ın bizzat kendisi yoktur ve caiz de değildir. Bu âyette ise, Allah Teala Nebî (s.a.v.)'ye evvela kendi nefsinden, sonra da meleklerden O'na salat ve selamı haber vermiştir, Kendisinden sadrolan bu şereflendirme, kendisinin içinde bulunmadığı, sadece meleklere mahsus olan şereflendirmeden daha yücedir."
Sehl'in bu sözü, Mehdî'nin sözünden çıkarılmıştır. Muhtemeldir ki onu gördü ve ona baktı, bu sözü ondan aldı ve şerhetti. "Adem (a.s.)'in şereflendirilmesini, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şereflendirilmesiyle karşılaştırdı. Hz. Muhammed'in şereflendirilme olayı, Hz. Adem (a.s.)'in şereflendirilmesinden daha beliğ ve daha üstündür."
Sahih hadiste zikri geçmiştir.[188]
4- Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim el-Farisî, Muhammed b. İsa b. Amrveyh'ten, o İbrahim b. Süfyan'dan, o Müslim'den, o Kuteybe ve Ali b. Hacer'den, onlar İsmail b. Cafer ve babasından rivayet eden A'la'dan, o da Ebû Hureyre'den bize şunu rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Kim bana bir defa salat ve selam getirirse, Allah da ona on defa salat ve selamda bulunur."[189]

57. Muhakkak ki Allah'ı ve Rasûlü'nü incitenlere Allah dünya'da ve âhirette la'net etmiştir. Ve onlar için horlayıcı bir azâb hazırlamıştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Avfî tarikından İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Huyey ibn Ahtab'ın kızı Safıyye ile evlendiği için ta'n edenler hakkında nazil olmuştur."[190]
2- İbnu Abbas'tan (r.a.) Dahhâk, ondan Cüveybir anlattı:
"Bu ayet, Abdullah İbni Übey ve onunla olanlar hakkında indirildi. Onlar Âişe'ye iftira etmişlerdi. Nebî Aleyhisselâm, insanlara konuşma yaptı ve:
"Bana eziyet verenden benim intikamımı kim alır?, bana eziyet vereni evinde kim toplar?" buyurdu. Bunun üzerine bu ayet indirildi."[191]

58. "İnanan erkek ve kadınları, yapmadıkları bir şeyden ötürü incitenler, şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ata, İbn Abbas'tan rivayet ederek demiştir ki:
"Ömer (r.a.), Ensar'dan süsünü gösteren bir cariye gördü. Onun zînetinin görülmesini hoş karşılamadı ve onu dövdü. Cariye de ehline gitti ve Ömer'i şikâyet etti. Onlar da Ömer'e karşı çıktılar ve ona eziyet ettiler. Allah Teala da bu yüzden bu âyeti indirdi."[192]
2- Mukatil demiştir ki:
"Bu âyet Ali b. Ebî Talib hakkında inmiştir. Münafıklardan bir grup insan ona eziyet ediyorlar ve ona küfür ediyorlardı."[193]
3- Dahhak, Süddî ve Kelbî demişlerdir ki:
"Bu âyet, zinakârlar hakkında inmiştir. Onlar Medine sokaklarında dolaşırlar ve geceleyin ihtiyaçlarını gidermek için dışarı çıkan hanımları takip ederlerdi. Bir kadın gördüklerinde ona yaklaşırlar ve kaş göz işareti yaparlardı. Eğer kadın sükût ederse, onun peşine takılırlardı. Eğer karşı çıkarsa onu bırakırlardı. Bunlar ancak kölelere böyle yaparlardı. Fakat o gün köle ve hür ayırımı yapmak güçtü. Hür kadınlar, gömlek ve baş örtülü dışarı çıkarlardı. Hür olan kadınlar, bu sarkıntılık durumunu kocalarına şikâyet ettiler. Bu durum Rasulullah (s.a.v.)'a da bildirildi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[194]
Bu hadisin sıhhatine delil olan şu: *"Ey Peygamber, hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, örtülerini üstlerine alsınlar."* âyetidir.[195]
4- Said b. Muhammed el-Müezzin, Ebû Ali el-Fakih'ten, o Ahmed b. Hüseyn b. el-Cüneyd'den, o Ziyad b. Eyyub'dan, o Hüşeym'den, o Hüseyn'den, o da Ebû Malik'ten bize şunu dediğini haber verdi:
"Mü'minler'in hanımları geceleyin ihtiyaç defetmek için dışarı çıkıyorlardı. Münafıklar, onlara hem sarkıntılık yapıyor hem de eziyet ediyorlardı. Bunun üzerine bu âyet indi."[196].
5- Süddî şöyle dedi:
"Medine evleri daracıktı. Bundan dolayı kadınlar, geceleyin defi hacet için dışarı çıkıyorlardı. Medine fasıklarından bazıları da bu zamanlarda dışarı çıkıyorlar, başında örtü bulunan kadın gördüklerinde:
"Bu hür bir kadındır" diyorlar ve onu bırakıyorlardı. Başörtüsüz kadın gördüklerinde ise:
"Bu köle bir kadındır"deyip ondan istekte bulunuyorlardı. Bundan dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[197]
6- O zamanda evlerde tuvaletler olmadığını ve insanların defi hacette bulunmak üzere meskûn mahallerin dışına, kırlara çıktıklarını da unutmamak gerekiyor.[198]

59. Ey O Peygamber, eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Üstlerine örtülerini alsınlar. Bu, onların tanınıp ta incitilmemeleri için daha elverişlidir. Allah Ğafûr, Rahim olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk'ten rivayette o şöyle anlatıyor:
"Medine-i münevvere'de bazı münafıklar görünüşü ve elbisesi kötü bir kadına rastladılar mı onun hür mü yoksa cariye mi olduğunu ayırdedemez, onu fahişe zannederek sarkıntılıkta bulunur ve böylece mü'min kadınlara eziyet verirlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[199]
2- Süddî bunu biraz daha farklı anlatır:
"Medine evleri dardı ve içlerinde tuvalet, defi hacet edecek mekânlar yoktu. Dolayısıyla kadınlar defi hacette bulunmak üzere geceleri çıkar, kırlarda defi hacet eylerlerdi. Medine'de bazı günahkâr (fâsık) erkekler bunların peşine düşer, onları ta'ciz ederlerdi. Daha ziyade cariyelerin peşine düşerlerdi. O zamanda hür kadınlar sokağa çıktıkları zaman üzerlerine bir üst elbise alırlar, cariyeler ise buna dikkat etmezlerdi. İşte bu fâsık erkekler sokakta üst elbisesi olan bir kadın gördüler mi "Bu hür bir kadın." deyip ona ilişmezler, üst elbisesi olmayan bir kadın gördüler mi ona sarkıntılık ederlerdi. İşte bu gibi davranışlar üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[200]
3- Ebu Salih'ten gelen bir rivayette ise yukardaki "Erkeklerin, kadınların peşine düşerek sarkıntılık ettikleri" şeklindeki bilgi yerine kapılarının önünde yani sokakta oturarak ip eğirdikleri ve yoldan geçen ümmehâtü'l-mü'minîn de bundan rahatsız oldukları ve bunun üzerine işte bu örtünme emrinin geldiği anlatılmaktadır.[201]
4- Âişe'den (r.a.) rivayet edildi:
"Örtünme âyetleri indirildikten sonra, Sevde ihtiyacı için çıktı. -O cüsseli bir kadındı, kendisini tanıyandan gizlenmezdi- Onu Ömer gördü ve:
"Ey Sevde, vallahi bizden örtünmüyorsun, nasıl çıktığına bak." dedi. Âişe (r.a.):
"Sevde, sırtını dönerek Ömer'den (r.a.) ayrıldı. Rasûlullah benim evimde idi. Rasûlullah akşam yemeğini yiyordu, elinde etli kemik vardı.

Sevde, Rasûlullah'ın yanına girdi ve:
"Ya Rasûlallah, ben bir ihtiyacım için çıkmıştım bana Ömer, şöyle şöyle, söyledi." dedi.. Âişe (r.a.):
"Allahü Teâlâ vahyini indirdi, Vahîy sırasında olan geçince, üzerinde et olan kemik hala Rasûlullah'in elinde idi, onu yere koymamıştı: Rasulullah:

"Muhakkak ihtiyaçlarınız için çıkmağa size izin verildi." buyurdu." [202]
5- Ebu Mâlik'ten rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımları geceleyin bazı ihtiyaçları için (herhalde tuvalet ihtiyacı için olsa gerek) dışarı çıkarlardı. Münafıklardan bazıları da onların önüne çıkar ve onları rahatsız ederlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımları bu durumdan şikâyetçi oldular da o münafıklara bunu yapmamaları söylendiğinde onlar:

"Biz bunu sadece cariyelere yapıyoruz." diyerek kendilerini müdafaa etmek istediler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [203]

6- Bunun benzerini, Hasan ve Muhammed İbni Ka'b Kurazî'den anlattı. [204]
7- Bu hadisenin Süddî ve Kelbî tarafından bir önceki âyet-i kerimenin nüzul sebebi olarak anlatıldığını da göz önünde bulundurursak bu iki âyet-i kerimenin aynı sebeple nazil olduğunu anlamak zor olmıyacaktır. [205]

---

[1] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/189: Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/76.

[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/333.

[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 22/31.

[4] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 292.

[5] Zemahşerî, Keşşaf, 3/248; Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/77.

[6] Zemahşerî, Keşşaf, 3/248; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/524.

[7] Zemahşerî, Keşşaf, 3/248; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/524.

[8] Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/77.

[9] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 22/143.

[10] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/710.

[11] İbni Ebi Hatim; İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 292; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 6/349.

[12] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33/1, hadis no: 3199; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 21/74; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/267-268. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/525.

[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 21/74.

[14] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/525.

[15] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 21/75; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/525.

[16] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 21/75.

[17] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/526.

[18] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/526.

[19] Kurtubî. Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/78.

[20] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 21/75.

[21] İsnadı yoklur. ed-Dürr: 5/181. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 293.

[22] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 320-321.

[23] Buhari; Tefsir: 4782, Müslim; Fedailu's-Sahabe: 62/2425, Tirmizi; Tefsir: 3209, Menakıb: 3814, Nesai; Tefsir: 416, Suyuti; ed-Dürr: 5/181; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[24] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 293; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/526.

[25] Âlusî, Ruhu'l-Meânî, 21/151.

[26] Nisa: 4/33.

[27] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 5/34.

[28] Beyhakî, Delâilu'n-Nübüvve; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/527-528.

[29]

Alu İmrân: 3/26.
[30] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/85-86, Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/303; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 71-72; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/529-530.
[31] İbni Ebî Hatim; Beyhakî, Delâilu’n-Nubuvve.
[32] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/530.
[33] İbn İshak; Beyhakî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/530.
[34] Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 14/97.
[35] İbn Cerir et, Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/480.
[36] İbn Cerir et, Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/480.
[37] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/86; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/529.
[38] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/86; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/530.
[39] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, 2/65.
[40] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[41] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/87.
[42] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/89.
[43] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/89.
[44] Burnunu, ağzını ve kulaklanni kesmek.
[45] Buhârî, Cihâd, 12, Meğazi, 17; Müslim; İmare: 148/1903, Tirmizi; Tefsir: 33/2-3 (3200), Nesai; Tefsir: 422, İbn Cerir: 21/93, Ahmed; Müsned: 3/194, 201, 253, Suyuti; ed-Dürr: 5/190.
[46] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 293-294; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/531.
[47] Buharı; Tefsir: 33/3 (4783). İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 294.
[48] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 294.
[49] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ. Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/22; Buhârî, Cihâd, 12; Müslim, İmâra, 148; Ahmed ibn Hanbel, Müsned. 3/201.
[50] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 21/93.
[51] Tirnıizî. Tel'sîru'l-Kur'ân, 33/2-3, hadis no: 3200, 3201.
[52] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 250-251.
[53] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33/3.
[54] İbnu'l-Esîr, Usdu'1-Gâbe, Kahire tarihsiz (Dâru'ş-Şa'b), 5/182.
[55] Zemahşerî, Keşşaf, 3/256.
[56] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 294.
[57] Ukeyl, İsmail b. Yahya'yı tanımıyor. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 294.
[58] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 294.
[59] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 21/182.
[60] Tahrîm: 66/4.
[61] Buhârî, Mezâlim, 25; Tefsîru'1-Kur'.ân, Tahrîm, 66/2; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Tahrîm, 66/1, hadis no: 3318; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 133.
[62] Buhârî, Mezâlim, 25.
[63] Nisa: 4/83.
[64] İbnu’l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 2/145.
[65] Bak: Müslim. Talâk, 30.
[66] Ahmed ibn Hanbei, Müsned, 3/328. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/532.
[67] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Ahzâb. 33/6, hadis no: 3204. Tirmizî bu hadis için hasen ve sahih dedi.
İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[68] İsnadı zayıftır. İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/5, Suyuti; ed-Dürr: 5/198. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 295.
[69] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/5.
[70]

İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/7; İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 6/407.

[71] İsnadı zayıftır. Tirmizi; Tefsir: 3205, Menakıb: 3787, Hakim; Müstedrek: 2/4l6, 3/146. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 295.

[72] Zayıf hadistir. ed-Dürr: 5/198. Bu ayetin Rasulullah (s.a.v.)'ın hanımları için indiği rivayeti de vardır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 295.

[73] Mürsel hadistir. İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/7, ed-Dürr: 5/198. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 295.

[74] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/7.

[75] Tirmizî, Tefsir el-Kur'an; 33/7 (3205); İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/7.

[76] Tirmizî, Tefsir el-Kur'an; 33/7 (3206); İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/7.

[77] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/8.

[78] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[79] Mûrsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 296.

[80] Mürsel hadistir. ed-Dürr 5/200. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 296. İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/8. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/534.

[81] Tirmizî, Tefsînı'l-Kur'ân, Ahzâb, 33/14, hadis no: 3211. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/533.; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[82] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[83] Taberânî, kendisinde beis olmayan bir senetle. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/533-534.

[84] Hâkim; Tirmizî; Beyhakî; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 6/305..

[85] İmam Ahmed; Neseî; İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[86] Nisa: 4/32.

[87] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 104; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 2/69.

[88] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4/9, hadis no: 3023.

[89] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/9; Taberani; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/535.

[90] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/187; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[91] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[92] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 6/417.

[93] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/535.

[94] Taberanî "sahih" senedle. İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/9.

[95] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/10. İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/535.

[96] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[97] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33/6.

[98] Nisa: 4/23.

[99] Ahzâb: 33/4.

[100] Ahzâb: 33/37.

[101] Ahzâb: 33/40.

[102] Abdulfettâh ei-Kâdî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 62; Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/726.

[103] Ahzâb: 33/40.

[104] Ahzâb: 33/5.

[105] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Ahzâb, 33/9, hadis no: 3207.

[106] Tirmizî; Hakim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/536.

[107] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Ahzâb, 33/16, hadis no: 3213.

[108] Hakim, Müstedrek.

[109] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/195-196. Ayrıca bak: Müslim, Nikâh, 89, 93,95.

[110] Müslim; Ahmed; Nesâî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/536-537.

[111] Buhari, Menakıb: 18; Müslim, Fadail: 20-23 (2286-2287); Tirmizî, el-Menakıb: 1 (3613); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/137; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 6/499-500.

[112] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/12-I3.
[113] Tirmizi; Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kurân, 14/127. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/538.
[114] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/13.
[115] Ahzâb: 33/56.
[116] Abd İbni Humeyd. Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 300; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/538-539.
[117] Ahzâb: 33/56.
[118] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/128.
[119] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/728.
[120] Fetih: 48/2
[121] Fetih: 48/5.
[122] Suyuti, Lübâbu'n-Nukul, 2/73; Alûsî, Ruhu'l-Maânî, 26/9.
[123] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/539-540.
[124] Beyhakî, Delâili’n-nübüvve; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/540.
Ravi: *Fazlı kebir,* Cennettir, dedi.
[125] İbn Cerîr et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[126] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur’ân, Ahzâb, 33/17, hadis no: 3214. Abd ibn Humeyd; Hakim, İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/541. Tirmizi hasen, Hakim sahih dedi.
[127] İbni Ebî Hatim
[128] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/541.
[129] İbn Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/541-542.
[130] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 296.
[131] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 296.
[132] Yani Rasulullah (s.a.v.)'ın kendisiyle beraber olma sırası.
[133] Buhari; Tefsir: 4789, Müslim; Talak: 23/1476, Ebıı Davud; Nikâh: 2136.
[134] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 297.
[135] İsnadı yoktur. ed-Dürr; 5/210. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 297.
[136] Buhari; Tefsir: 4788, Müslim; er-Rada'; 49/1464, Nesai; Nikâh: 6/54, Hakim; Müstedrek: 2/436.
[137] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 297. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/543.
[138] İbn Sa'd; İbn Münzir; İbn Ebi Şeybe; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/543.
[139] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/360-361.
[140] İbn Sa'd; Beyhaki; İbn Merduyeh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/543-544.
[141] Bu konuda daha fazla bilgi ve farklı görüşler için bak: İbn Kesir, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 6/.438-439.
[142] Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 14/142.
[143] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/732.
[144] Buhari; Tefsir: 4791, el-İsti’zan: 6239, 6271, Müslim; Nikâh: 92/1428, Nesai; Tefsir: 440, Beyhaki; Sünen: 7/87. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 297-298.
[145] Buhari; Tefsir: 4791, el-İsti’zan: 6239, 6271, Müslim; Nikâh: 92/1428, Nesai; Tefsir: 440, Beyhaki; Sünen: 7/87. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 298. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/546-547.
[146] Tirmizi; Tefsir: 3217, İbn Cerir: 22/28. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 298. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/547.
[147] Buharı; Tefsir: 33/8 (4790).
[148] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 298.
[149] Bakara: 2/125.
[150] Ahzâb: 33/53.
[151] Tahrîm: 66/5.
[152]

Mü'minûn: 23/14.

[153] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 220.

[154] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/29.

[155] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/82-83.

[156] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33/8; İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 22/27.

[157] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Ahzâb, 33/21, hadis no: 3218; Müslim, Nikâh, 94; Neseî, Nikâh, 84, hadis no: 3385.

[158] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33/8.

[159] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Ahzâb, 33/20, hadis no: 3217.

[160] Mürsel hadistir. Nesai; Tefsir: 439. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 298.

[161] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 22/28.

[162] Taberanî sahih senedle. Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/78.

[163] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 22/29.

[164] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/144.

[165] İbn Merdûye; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/547.

[166] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/547.

[167] İbn Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/547-548.

[168] İbn Cüzeyy, Teshil, 3/142 İbn Cüzeyy şöyle der: Enes'ten nakledilen ilk görüş daha meşhurdur. İbn Abbas'in görüşü ise, âyetteki, kendilerine izin verilinceye kadar içeri girmeyi yasaklayan bölüm hakkındadır.

[169] Beyzavî.

[170] Abd b. Humeyd.

[171] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/380.

[172] İbni Ebî Hatim.

[173] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 11/381.

[174] İsnadı yoktur. ed-Dürr: 5/214. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 298. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/548. Beyhaki, Sünen.

[175] İbn Ebi Hatim; Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/548.

[176] İbn Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/549.

[177] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/548.

[178] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/548.

[179] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/548-549.

[180] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/549.

[181] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/736.

[182] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/147.

[183] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/736-737.

[184] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/148.

[185] Buhari, Tefsir el-Kur’an: 33/9; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[186] Ahmed; Müsned: 1/244. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 299.

[187] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 299.

[188] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 299-300.

[189] Müslim; Salat: 70/408, Ebu Davud: Salat: 1530, Nesai; Salat: 3/50. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 300.

[190] İbn Ebî Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 22/32; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/549.

[191] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/549.

[192] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 300.

[193] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 300.

[194] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 301.

[195] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 301.

[196] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/221. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 301.

[197] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/222. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 301.

[198] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/738.

[199] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 18/127.

[200] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 257. İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-mesîr, 6/422.

[201] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 22/34.

[202] Buhari; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/551.

[203] İbn Sa'd, Tabakât; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/83-84.

[204] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/551.

[205] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/739.

34- SEBE SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada otuz dördüncü, iniş sırasına göre elli sekizinci sûredir. Lokman sûresinden sonra, Zümer sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 6. âyetinin Medine'de nazil olduğuna dair bir rivayet de vardır.[1]
Ancak *"Kendilerine ilim verilmiş olanlar görürler ki sana Rabbından indirilmiş olan, hakkın ta kendisidir ve Azîz, Hamîd olanın dosdoğru yoluna iletmektedir."* (âyet, 6) âyet-i kerimesinin mekkî veya medenî oluşunda ihtilâf vardır. İbn Abbâs bunun da mekkî olduğunu ve burada kastedilenlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı olan mü'minler olduğunu söylerken Mukâtil de medenî olduğunu ve bunlarla Medine-i Münevvere'de müslüman olan Abdullah ibn Selâm ve onun gibilerin kastedildiğini söylemiştir. Katâde de iki görüşün arasını cem'eylemek üzere kastedilenlerin; ister Mekke'de müslüman olsun, ister Medine'de, ister başka bir yerde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmeti olan mü'minler olduğunu söylemiştir.[2]
el-Bahr'de Sûrenin nüzul sebebi olarak şöyle denilmektedir:
"Allah'ın münafık erkeklerle münafık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azâb etmesi için..."[3] âyet-i kerimesini duyunca Ebu Süfyân, Mekkeli kâfirlere:
"Sanki Muhammed bizi, öldükten sonra azâbla tehdit edip yeniden diriltilmekle korkutmak istiyor. Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki asla kıyamet kopmıyacak ve biz asla diriltilecek filân da değiliz." demişti. İşte bunun üzerine Allah Tealâ:
"De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbıma andolsun ki o (kıyamet) saati muhakkak size gelecektir..." buyurdu ve Sûrenin kalan kısmı da zaten onları bir tehdit ve korkutmadan ibarettir."[4]
Sûrenin mekkî olduğu görüşü yanında onun bazı âyetlerinin Medine-i Münevvere'de nazil olduğunu gösteren rivayetler de vardır. Bunlardan birisi de Ferve ibn Müseyk el-Murâdî (el-Ğutayfî) hadisidir. O şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldim ve:
"Ey Allah'ın elçisi, kavmimden benimle gelenlerle (iman edenlerle) birlikte onlardan geride kalan (veya dinden dönen)lerle savaşayım mı?" diye sordum. Onlarla savaşmama izin verdi ve kavmimden müslüman olanlar üzerine beni emir tayin etti. Ben O'nun yanından çıktıktan sonra beni sormuş ve:
"Gutayfî ne yaptı?" demiş. Kendisine benim yürüdüğüm, yani Medine'den ayrıldığım haber verilmiş. Peşimden birisini gönderip beni çağırttı, geri geldim, ashabından bazıları ile birlikte oturuyordu. Bana:
"Kavmi(nden geride kalanları) İslâm'a davet et; onlardan her kim müslüman olursa müslümanlıklarını kabul et. Müslüman olmıyanlar hakkında da sana bir kötülük yapmadıkça acele etme." buyurdu ve bu konuda Sebe' Sûresinden nazil olan âyetler nazil oldu..."[5]

15. Celalim hakkı için, Sebe (kavminin) sakin olduğu yerde, bir ibret vardı. Sağdan soldan iki(şer) bahçe.. (Onlara), “Rabbinin rızkından yeyin, O'na şükredin. Çok güzel bir belde ve Rabb, çok bağışlayıcı..

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ali ibn Rebâh'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Bana birisi anlattı ki Ferve ibn Müseyk el-Gatafânî, Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Sebe'liler cahiliye devrinde izzet sahibi bir kavim idiler. Korkarım İslâm'dan dönerler. Eğer İslâm'dan dönerlerse onlarla savaşayım mı?" dedi. Hz. Peygamber:
"Henüz bu konuda bana bir emir gelmedi." buyurdu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[6]

25. De ki: "Bizim işlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmazsınız, biz de sizin yaptıklarınızdan sorumlu olmayız."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin "âyetü's-Seyf=cihâdı emreden kılıç âyeti"nden önce nazil olduğu söylenmiştir.[7]

31. Küfretmiş olan o kâfirler dediler ki: "Biz, kesin olarak ne bu Kur'ân'a, ne de ondan öncekine inanırız." Bir görseydin hani zalimler Rablarının huzurunda dikilmişler, bir kısmı bir kısmına söz atıyordu. Güçsüz sayılanlar, büyüklük taslıyanlara diyorlardı ki: "Siz olmasaydınız, biz muhakkak mü'minler olurduk."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cüreyc der ki:
"Biz, kesin olarak ne bu Kurân'a, ne de ondan öncekine inanırız." diyen Ebu Cehl'dir ve hadise şöyle olmuştur: Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in durumunu sormak üzere Ehl-i kitaba birilerini göndermişler ve onlar da:
"Biz o son peygamberin vasıflarını kitabımızda buluyoruz. Muhammed'e şöyle şöyle sorun bakalım." demişler, müşrikler de onların öğrettiklerini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sormuşlar ve aldıkları cevap ehl-i kitabın kitablarında geçen vasıflara uymuştu. İşte bunun üzerine Ebu Cehl veya müşrikler:
"Bu kitaba da inanmayız, ondan önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil'e de inanmayız." deyip küfürlerinde ısrar etmişlerdi."[8]
Bu hadise herhalde İsrâ: 17/85 âyet-i kerimesinin inmesine sebep olan ve orada anlatılan hadise ile aynı olmalıdır. Dolayısıyla bu âyet-i kerime de o olay üzerine inen âyetler cümlesindendir.[9]

34. Uyarıcı gönderdiğimiz her kasabanın varlıklıları dediler ki: "Biz, sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr edenleriz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Razîn'den rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Ortak iki kişi vardı. Bunlardan birisi ticaret için sahil tarafına (veya Şam'a) doğru çıkıp gitti, diğeri de Mekke'de kaldı. Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilince bu Mekke'de kalanı, ortağına yazdı ki:
"Burada şöyle şöyle birisi çıktı, bunun hakkında ne dersin?" Sahil tarafına ticaret yapmaya çıkıp giden de cevaben:
"O ne yaptı, ne yapıyor?" diye hakkında biraz daha bilgi vermesini istedi. Mekke'de kalanı:
"Kureyş'ten kimse ona tabi olmadı, hep zayıflar ve yoksullar ona tabi oldular." diye yazdı. Sahil tarafına çıkıp giden ticaretini bırakıp geri döndü, arkadaşına geldi. O, bazı kitapları okurdu. Arkadaşına:
"Bana o adamı (peygamberi) göster." dedi ve onun delaletiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi, ona:
"Neye çağırıyorsun?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Şuna şuna çağırıyorum." diye davetini ona anlattı. Adam:
"Ben şehadet ederim ki sen Allah'ın Rasûlü'sün." diye şehadet getirip müslüman oldu. Arkadaşı:
"O'nun Allah'ın elçisi olduğunu nereden bildin?" diye sordu. O:
"Allah her ne zaman bir peygamber gönderdiyse hep kavimlerinin güçsüzleri ve yoksulları onlara iman etmişlerdir." dedi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimesyi indirdi. Rasûlullah (s.a.v.) o kişiye haber gönderip çağırttı ve ona:
"Allah, senin söylediğinin tasdiki olarak bana şu âyeti indirdi." buyurdu."[10]

46. Ey Muhammed, sen onlara şöyle de: "Size bir tek öğüdüm var. İkişer ikişer ve teker teker Allah'a yönelin. Sonra düşünün. Arkadaşınızda delilikten hiçbir eser yoktur. O, şiddetli bir azabın gelip çatmasından önce sizi uyaran bir peygamberden başka birşey değildir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bir gün Rasulullah (s.a.v.) Safa tepesine çıktı ve:
"Vay sabahleyin başımıza gelenler!.. "(Ey insanlar) diye seslendi. Kureyş onun yanına toplanıp:
"Ne var?" diye sordular. Rasulullah:
"Şayet, düşmanın size sabah veya akşam baskınına geldiğini bildirecek olsam bana inanır mısınız?" dedi. Kureyşliler:
"Evet, inanırız" dediler. Bunun üzerine Rasulullah:
"Şüphesiz ki ben sizi, şiddetli bir azabın gelip çatacağı (haberiyle) uyarıyorum." dedi. Bunun üzerine Ebu Leheb:
"Kahrolası, bizi bunun için mi buraya topladın?" diye cevap verdi. Buunın üzerine Allah teala: *"Elleri kurusun Ebu Leheb'in. Zaten kurudu da..."* âyetini indirdi."[11]

51. Sen o kafirleri, korkup dehşete düştükleri zaman bir görmelisin. Artık kaçacak yerleri de yoktur. Onlar, yakın bir yerden yakalanmışlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas ve Dahhak'a göre, burada zikredilen insanlardan maksat, Rasulullah'ı yalanlayan müşriklerdir. Bunlar, dünyada iken korkunç bir azaba maruz kalmışlar ve kendilerini ondan kurtaramamışlardır. Abdullah b. Zeyd'e göre bu azap, onların Bedir savaşında öldürülmeleridir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.[12]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/369.
[2] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 25/238; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/166.
[3] Ahzâb: 33/73.
[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 22/102-103.
[5] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Sebe', 34/1, hadis no: 3222; Ebu Davud, Hurûf, 1, hadis no: 3988.
[6] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/552.
[7] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/191.
[8] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 14/193.
[9] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/742.
[10] İbnü'l-Münzir; İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'an, 6/508; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/553-554.

[11] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 34/2; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[12] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

35- MELÂÎKE (FÂTIR) SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada otuz beşinci, iniş sırasına göre kırk üçüncü sûredir. Furkan sûresinden sonra, Meryem sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]
Mecmeu'l-Beyân'da Hasen'in, iki âyetinin medenî olduğunu söylediği belirtilir. Bunlar:
"Şüphesiz ki Allah'ın kitabını okuyanlar, namaz kılmış olanlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli, açık infak etmiş bulunanlar bitmez tükenmez bir ticaret umabilirler." (âyet: 29) âyeti ile
"Sonra Biz, kitabı, kullarımızdan seçtiklerimize miras kıldık. Onlardan kimi kendisine zulmedicidir, kimisi de muktesiddir. Kimi ise Allah'ın izniyle hayırlara koşandır. İşte bu, büyük lûtfun ta kendisidir." (âyet: 32) âyet-i kerimeleridir.[2]

8. Kötü işi kendisine süslenip de onu güzel gören bir midir? Muhakkak ki Allah dilediğini dalâlette bırakır, dilediğine de hidayet eder. Öyleyse onlara yanarak kendini harab etme. Şüphesiz ki Allah onların yapmakta olduklarına Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cüveybir'in Dahhâk'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Ey Allahım dinini Hattâb'ın oğlu Ömer'le veya İbn Hişâm'ın oğlu Ebu Cehil ile aziz eyle, güçlendir." diye dua ettiğinde Ömer ibnu'l-Hattâb ve Ebu Cehl ibn Hişâm haklarında nazil olmuştur. Allah Tealâ bunlardan Ömer'e hidayet eylemiş, Ebu Cehl'i de dalâlette bırakmıştır.[3]
2- Kelbî der ki:
"Bu âyet-i kerime, el-As ibn Vâil ve el-Esved ibnu'l-Muttalib hakkında nazil olmuştur."[4]

l8. Günah işleyen hiçbir nefis, başkasının günahını çekmez. Yükü ağır bir kişi onun yüklenilmesini istese -yakını bile olsa- ondan bir şey yüklenmez. Sen ancak görmedikleri halde Rablarından korkanları ve namazı kılmış olanları uyarabilirsin. Kim de arınırsa ancak kendisi için arınmış olur ve dönüş Allah'adır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre "bazı mü'minlere:
"Muhammed'i inkâr edin; eğer bir günahı varsa ben çekerim." diyen el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olmuştur."[5]

29. Şüphesiz ki Allah'ın kitabını okuyanlar, namaz kılmış olanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden gizli ve açık infak etmekte bulunanlar; işte bunlar bitmez tükenmez bir ticareti umabilirler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdülğanî ibn Saîd es-Sekafî'nin Tefsir'inde İbn Abbâs'tan rivayetle tahricine göre "bu âyet-i kerime Husayn ibnu'l-Hâris ibn Abdülmuttalib ibn Abdi Menâf el-Kuraşî hakkında nazil olmuştur."[6]
2- Allah'tan haşyeti yüzünden okunan Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğu da rivayet edilmiştir.[7]

33. Adn Cennetleri, Oraya girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler ve orada elbiseleri de ipektir.
34. Derler ki: "Hamdolsun bizden üzüntüyü gideren Allah'a. Muhakkak ki Rabbımız elbette Ğafûr'dur, Şekûr'dur."
35. Ki O, lûtfuyla bizi kalınacak diyara yerleştirdi. Orada bize ne bir yorgunluk dokunacak, ne de bıkkınlık gelecektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Nüfey' ibnu'l-Hâris kanalıyla Abdullah ibn Ebî Evfâ'dan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatmış:
"Bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah dünyada bizim gözlerimizi uyku ile aydın kıldı. Cennette de uyku var mı?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Hayır, uyku, ölümün ortağıdır (kardeşidir) ve cennette ölüm yoktur." buyurdular. Adam:
"Peki rahatları, istirahatleri ne iledir?" diye sordu. Bu soru Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zoruna gitti, O'na ağır geldi ve işte bunun üzerine *"Orada bize ne bir yorgunluk dokunacak, ne de bıkkınlık gelecektir."* âyet-i kerimesi nazil oldu."[8]

42. Var güçleriyle Allah'a yemin ettiler ki kendilerine bir uyarıcı gelecek olursa muhakkak ümmetlerin herhangi birinden daha doğru yolda olacaklardır. Fakat kendilerine bir uyarıcı gelince onların sadece nefretlerini ve uzaklaşmalarını artırdı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hilâl'den rivayet edildiğine göre ehl-i kitabdan bazılarının peygamberlerini yalanladığı bilgisi kendilerine gelince Kureyşliler:
"Kendilerine peygamberler gelip de onları yalanlıyan yahudi ve hristiyanlara Allah la'net etsin. Allah bizden bir peygamber göndermiş olsaydı hiçbir ümmet ona bizden daha itaatkâr, peygamberini bizden daha çok dinler ve kitabına bizden daha sıkı sarılır olmazdı." derlermiş. İşte onların daha önceki bu sözleri üzerine Allah Tealâ: *"Öncekilerde olduğu gibi bizde de bir zikir bulunsaydı, biz de elbette Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk."*[9] ve bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[10]

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/399.

[2] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 22/161

[3] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/554.

[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 14/208.

[5] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 22/184.

[6] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/555.

[7] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 22/192.

[8] Beyhakî, el-Ba's ve’n-nüşur; İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/556.

[9] Sâffât: 37/168-169.

[10] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/557.

36- YASİN SURESİ

Mushaftaki sıralamada otuz altıncı, iniş sırasına göre kırk birinci sûredir. Cin sûresinden sonra, Furkan sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1] Sadece iki âyet-i kerimesinin Medenî olduğu söylenmiştir.
"Şüphesiz ki ölüleri Biz diriltiriz Biz ve onların işlediklerini ve izlerini Biz yazarız. Biz herşeyi apaçık bir kitapta saymışızdır." (âyet: 12) âyet-i kerimesinin, Mescid-i Nebevî'ye uzak olan evlerini Mescid yakınlarında bir yere taşımak isteyen Selime oğulları hakkında olmak üzere Medine-i Münevvere'de nazil olduğu söylenmiştir.[2]
"Onlara: Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infak edin, denildiğinde o küfredenler iman etmiş olanlara dediler ki: Dilediği takdirde Allah'ın yedireceği kimseye biz mi yedirelim. Doğrusu siz ancak apaçık bir sapıklık içerisindesiniz." (âyet: 47) âyet-i kerimesi ise münafıklar hakkındadır[3] ve inşaallah yerlerinde gelecektir.[4]

1. Yasin.
2. Kur'ân-ı Hakîm'e andolsun ki;
3. Sen, elbette gönderilmiş peygamberlerdensin,
4. Sırât-ı müstakim üzere.
5. Bu, Azîz, Rahîm'in indirmesidir.
6. Babaları uyarılmadığından gaflet içinde kalmış bir kavmi uyarman için.
7. Andolsun ki onların çoğunun üzerine söz hak olmuştur. Onlar artık iman etmezler.
8. Doğrusu Biz, onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir bukağıları geçirdik. Bunun için artık başları yukarı kalkıktır.
9. Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çekmişizdir. Gözlerini perdelemişizdir de bu yüzden artık göremezler.
10. Onları ister inzâr et, ister inzâr etme, onlar için müsavidir; iman etmezler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir haberde o şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü Ka'be'nin yanında namaz kılarken secdede kıraati cehren yapar ve Kureyş müşriklerinden bir kısmı da bundan rahatsız olurdu. Bir gün o bu şekilde namaz kılarken onu yakalayıp eziyet etmek istediler. Ama bir de baktılar ki elleri boyunlarına adeta yapışmış gibi hareket ettiremiyorlar, gözleri adeta kör olmuş hiçbir şey göremiyorlar. Bu haldelerken Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Ey Muhammed! Allah aşkına, akrabalık hakkına bizim için dua et de bu hal bizden kalksın." dediler. Hz. Peygamber de onlar için dua etti de bu hal onlardan gitti ve bu âyetler nazil oldu."[5]
İbnu Abbas (r.a.) dedi ki:
"Bu gruptan hiç biri inanmadı." [6]
2- *"Doğrusu Biz onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir bukağıları geçirdik."* âyet-i kerimesi Ebu Cehil ile Mahzum kabilesine mensub iki arkadaşı hakkında nazil olmuştur. Rivayete göre Ebu Cehil:
"Muhammed'i Ka'be'de namaz kılarken görecek olursam taşla kafasını kıracağım." demiş ve bu söylediğini yapmaya kalkışınca da taş eline, eli de boynuna yapışıp kalıvermiş, işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[7]
3- İkrime'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Ebu Cehl:
"Eğer Muhammed'i görürsem ona şöyle şöyle yapacağım; vallahi onu ya öldüreceğim, ya da başını taşla yaracağım." demiş ve işte bunun üzerine *"Önlerinden bir sed ve arkalarından da bir sed çekmişizdir. Gözlerini perdelemişizdir de bu yüzden artık göremezler."* âyet-i kerimesi nazil olmuştu. Hz. Peygamber yolda giderken Ebu Cehl'e:
"İşte Muhammed geliyor." derler, o da:
"Hani nerede?" diye sorar, onu göremezdi."[8]
4- Bu hadise Kurtubî'nin tefsirinde İbn Abbâs'tan rivayetle biraz daha farklı ve geniş olarak şöyle anlatılır:
"Bu ayet, Ebu Cehl ibn Hişâm ve Mahzûm kabilesinden olan iki arkadaşı hakkında nazil olmuştur: Ebu Cehl,
"Eğer Muhammed'in Ka'be'de namaz kıldığını görecek olursam mutlaka taşla başını kıracağım." diye yemin etmişti. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'i namaz kılarken görünce hemen bir taşa yöneldi, aldı ve kaldırıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vurmaya hazırlandı ki o anda elleri boynuna döndü ve taş eline yapışakaldı ve yeminini yerine getiremeden arkadaşlarına dönüp geldi, olanları onlara haber verdi. Bu sefer ikincileri ki el-Velîd ibnu'l-Muğîra'dır, o da:
"Onun başını ben kıracağım." deyip Ka'be'de namaz kılmakta olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi. O da bir taş alıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vurmaya hazırlanırken Allah Tealâ gözlerini kör etti de onu göremedi ve arkadaşlarına doğru geri geri geldi. Onları da göremeyip seslerini işiterek yanlarına gelebildi.
"Vallahi onu göremedim, sadece sesini işitiyordum." dedi. Bu sefer üçüncüleri:
"Onun kafasını ben kırayım da görün." diyerek kalktı, bir taş aldı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e doğru gitti. Yaklaşınca birden gerisin geri dönüp kaçmaya başladı da ensesi üstü bayılıp düştü. Ayılınca ona:
"Sana ne oldu?" diye sordular.
"Ona yaklaştığımda onunla aramda kuyruğunu sallayan büyük bir erkek deve belirdi. Öyle büyük ve korkunçtu ki öylesini hiç görmemiştim. Lât ve Uzzâ'ya yemin edersim ki yaklaşmış olsaydım mutlaka beni yiyecekti." dedi ve işte bu hadise üzerine *"Doğrusu Biz, onların boyunları-na, çenelerine kadar varan demir bukağıları geçirdik. Bunun için artık başları yukarı kalkıktır."* âyet-i kerimesi nazil oldu.[9]

12. Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Cabir b. Abdullah, Ebu Said el-Hudri ve Hasan-ı Basrî bu âyet-i kerimenin, Seleme oğulları hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Taberi de bu görüştedir.[10]
2- Muhammed ibnu'l-Vezîr kanalıyla Ebu Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre "Seleme oğulları Medine'nin bir köşesinde (Mescid-i Nebevî'ye biraz uzak) bir yerdeydiler. Mescid yakınlarında bir yere evlerini nakletmek istediler de bu âyet-i kerime nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) onlara:
"Mescide gelirkenki adımlarınızın izleri sayılmaktadır." buyurdular. Onlar da bunun üzerine evlerini Mescid-i Nebevî'nin yakınlarına taşımaktan vazgeçtiler."[11]
3- Taberanî de İbni Abbas'dan benzerini rivayet etmektedir.[12]
4- Abdurrezzak, Ebu Said el-Hudrî'den rivayet ediyor:
"Seleme oğulları Rasulullah (s.a.v.)'e evlerinin mescide uzaklığından şikayet ettiler. Bunu üzerine Cenab-ı Hak *"Biz onların dünyada yaptıklarını ve arkada bıraktıkları eserlerini kaydederiz."* ayetini indirdi. Peygamberimiz (s.a.v.) de:
"Yerlerinizden ayrılmayın. Adımlarınız yazılmaktadır." buyurdu."[13]
5- Ebû Said el-Hudrî şöyle dedi:
"Seleme oğulları Medine yakınlarında idi. Burada oturan müslümanlar, Mescid-i Nebı'nin yakınına evlerini nakletmek istediler. Bunun üzerine bu âyet indi. Peygamber (s.a.v.) onlara buyurdu ki:
"Siz neden evlerinizi naklediyorsunuz? Sizin gidiş gelişiniz lehinize yazılıyor. "[14]
6- Câbir der ki:
"Seleme oğulları, evlerini satıp Mcscid-i Nebevf'ye yakın bir yere taşınmak istemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v) onlara:
"Ey Seleme oğulları, yerlerinizde kalınız, çünkü ayak izleriniz yazılmaktadır." buyurdu.
Bir rivayette ise; *"Evlerinizden ayrılmayın, çünkü ayak izleriniz yazılmakta."* denilmektedir.[15]
7- Şerif İsmail b. Hasan b. Muhammed b. Hasan et-Taberî, dedesinden, o Abdullah b. Muhammed b. eş-Şarkî'den, o Abdurrahman b. Bişr'den, o Abdurrezzak'tan, o es-Sevrî'den, o Sa'd b. Tarif'ten, o Ebî Nadra'dan o da Ebû Said'den bize şunu rivayet etti:
.
"Seleme oğulları, evlerinin Mescid'e uzak oluşundan dolayı Rasulullah (s.a.v.)'a şikâyette bulundular. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Nebî (s.a.v.) buyurdu ki:
"Evlerinizde kalın. Çünkü gidiş gelişiniz lehinize yazılıyor."[16]
8- Tirmizî'nin tahric ettiği hadiste olayın, âyet-i kerimenin nüzul sebebi imiş gibi gösterilmesini İbn Kesîr garip görmektedir.[17]
9- Sûre bütünüyle Mekke'de nazil olmuş ve istisnası da zikredilmemiş olduğuna göre Selime oğulları evlerini, Mescid-i Nebevî yakınlarına taşımak istediklerinde herhalde Hz. Peygamber (s.a.v.), daha önce Mekke-i Mükerreme'de kendisine inen bu âyet-i kerimenin hükmünü onlara hatırlatmış olmalıdır. Zaten Müslim'deki rivayette de nüzul kaydı bulunmamaktadır. En doğrusunu Allah bilir.[18]

47. Onlara: "Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infak edin." denildiğinde o küfreden kâfirler iman etmiş olanlara dediler ki: "Dilediği takdirde Allah'ın doyuracağı kimseyi biz mi doyuralım? Doğrusu siz, ancak apaçık bir sapıklık içindesiniz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk, yoksul müslümanlara yemek yedirir, onları doyururdu. Bir gün yolda ona rastlıyan Ebu Cehl:
"Ey Ebu Bekr, Allah'ın bu yoksulları doyurabileceğini mi sanıyorsun?" diye sordu. Ebu Bekr:
"Evet." dedi. Ebu Cehl:
"O halde neden onları yedirip doyurmuyor?" diye sordu. Hz. Ebu Bekr:
"Allah bir kavmi fakirlikle, diğer bir kavmi de zenginlikle imtihan etmiş; fakirlere sabretmeyi, zenginlere de yedirmeyi emretmiştir" dedi. Ebu Cehl:
"Vallahi ey Ebu Bekr, sen olsa olsa sapıklık içindesin. Sen sanıyor musun ki Allah bunlara yedirmeye gücü yeterken yedirmemiş de sen onlara yediriyorsun?" dedi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime ile *"Bundan sonra her kim de verir ve sakınırsa, bir de o en güzeli tasdik ederse Biz de onu, en kolaya hazırlarız."* ***[19]*** âyet-i kerimeleri nazil oldu."[20]

77. İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki şimdi o, açıktan açığa apaçık ve katı bir hasım kesiliyor?
78. O, kendi yaratılışını unutarak bize bir misal getirdi. "Bu çürümüş kemikleri kim diriltecekmiş?" dedi.
79. De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı Alîm'dir.
80. O, yemyeşil ağaçtan sizin için bir ateş çıkarandır. İşte bakın ondan ateşi tutuşturuyorsunuz.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücahid ve Katade bu âyetlerin, Übey b. Halef, Said b. Cübeyr Âs b. Vâil, Abdullah b. Abbas ise Abdullah b. Übey hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[21]
2- Müfessirler demişlerdir ki:
"Ubeyy b. Halef, Rasulullah (s.a.v.)'a çürümüş bir kemikle geldi ve dedi ki:

"Ey Muhammed şu çürüdükten sonra, onu Allah'ın dirilteceğini mi sanıyorsun?" O da şöyle buyurdu:
"Evet, Allah seni diriltir ve Cehennem'e sokar." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[22]
3- Said b. Muhammed b. Cafer, Ebû Ali b. Ebî Bekr el-Fakih'ten, o Ahmed b. Hüseyn b. Cüneyd'den, o Ziyad b. Eyyub'dan, o Hüşeym'den, o Hüseyn'den, o da Ebû Malik'ten bize şu haberi rivayet ederek dedi ki:
"Ubeyy b. Halef el-Cumahiyyî, elinde çürümüş bir kemikle Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve onu iki elinin arasında ufatıp dedi ki:
"Ey Muhammed, şu çürüdükten sonra Allah onu diriltir mi?" O da buyurdu ki:
"Evet Allah onu diriltir ve seni öldürür, sonra diriltir. Sonra Cehennem ateşine sokar." Bu âyet bundan dolayı inmiştir."[23]
4- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"As İbni Vâil bir kemikle Rasûlullah'a geldi, onu parçaladı ve:
"Ya Muhammed, bu kül olduktan sonra tekrar dirilir mi?" dedi. Aleyhisselâm:
"Evet Allahü Teâlâ bunu diriltir. Sonra seni öldürür, sonra diriltir, sonra cehennem ateşine koyar." buyurdu. Bunun üzerine bu âyetler indirildi." [24]
5- İbnu Ebî Hatim, Mücâhid, İkrime, Urve (r.a.) İbni Zübeyr, Katade ve Süddî tarikından bunun benzerini anlattı. Ancak adı geçen müfessirler, mezkûr kişinin Übeyy b. Halef olduğunu söylemişlerdir. [25]
6- Ebû Hayyân'ın da belirttiği gibi bu rivayet daha sahihtir. Zira İbni Vehb de İmam Mâlik'ten böyle rivayet etmiştir.
Fıkıh usûlünde şöyle bir esas vardır: (Ayetlerde) nazar-ı dikkate alınacak şey, sebeb-i nüzulün hususiliği değil, lafzın umûmî manasıdır. Allah Teâla'nın, *"Andolsun ki Allah, eşi hakkında seninle mücâdele eden kadının sözünü duydu"* [26] ayeti, bir kadın hakkında nazil olmuştur, ama Cenâb-ı Hak, bunun hükmünün herkes için olmasını murad etmiştir. İşte aynen bunun gibi, Allah'ı veya haşrı inkâr eden herkes için, tefsir ettiğimiz ayet de bir reddiyedir. [27]
7- Saîd ibn Cübeyr'den gelen bir rivayette bu sözü söyleyenin el-As ibn Vâil es-Sehmî olduğu zikredilirken İbn Abbâs'tan daha garip bir rivayet gelmiştir. Buna göre elinde çürümüş bir kemikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelen ve:
"Ey Muhammed, çürümüşken bunu Allah nasıl diriltecek?" diye soran Abdullah ibn Übeyy'dir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Allah bunu elbette diriltecek, seni de öldürecek, sonra da cehenneme koyacak." buyurmuş ve Allah Tealâ da bu âyet-i kerimeleri indirmiştir."[28]
8- Bu, âyet-i kerimelerin Medine-i Münevvere'de nazil olduğu anlamına gelmekteyse de âyetin nüzul sebebinde meşhur olan habere göre âyet-i kerimeler Übeyy ibn Halef hakkında ve Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuş olup belki de Hz. Peygamber aynı soruyu soran Abdullah ibn Übeyy'e daha önceden nazil olan bu âyet-i kerimeleri okumuş olmalıdır. Zaten âyet-i kerimenin hükmü, nüzul sebebi ne olursa olsun yeniden diriltilmeyi inkâr eden herkes hakkında geneldir. [29]

---

[1] Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/423.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/3.
[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 22/209.
[4] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/747.
[5] İbn Merduyeh; Ebu Nuaym, Delâilu'n-Nubuvve; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/558.
[6] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/558.
[7] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 26/44.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 22/99; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/558-559.
[9] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/7.
[10] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/37-39.
[11] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Yâsîn, 36/1, hadis no: 3226. Benzer bir rivayet için bak: Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/332-333.
[12] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 11/580.
[13] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 11/581.
[14] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 302.
[15] Müslim, Mesacid: 380.
[16] İsnadı çok zayıftır. Hakim; Müstedrek: 2/428. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 302. Bu hadis için Tirmizî hasen, Hâkim sahih dedi. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/559. Müslim, Mesâcid, 280,281.
[17] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/553.
[18] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/749.
[19] Leyl: 92/5-7.

[20] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/26.

[21] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[22] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 302; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/58; Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhit, 7/348.

[23] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 5/269. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 302. İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/361-362.

[24] Hâkim rivayet etti ve sahihdir dedi. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/560.

[25] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/560. İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 6/579.

[26] Mücadele: 58/1.

[27] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[28] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[29] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/751.

37- SAFFÂT SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada otuz yedinci, iniş sırasına göre elli altıncı sûredir. En'âm sûresinden sonra, Lokman sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

1. Andolsun saf bağlayıp duranlara,
2. Haykırıp sürenlere,
3. Zikir okumakta olanlara;
4. Ki, sizin ilâhınız muhakkak ki bir tek ilâh'tır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Mekke müşrikleri:
"(Muhammed), bütün ilâhları bir tek ilâha mı indirmiş, bir tek ilâh bu kadar yaratığın hakkından nasıl gelsin ki?" dediler de Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[2]

11. Onlara sor: Yaratış bakımından kendileri mi daha zordur, yoksa bizim yaratmış olduklarımız mı? Doğrusu Biz, onları yapışkan cıvık bir çamurdan yarattık.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimenin Ebu'l-Eşedd Üseyd ibn Kelde el-Cumahî hakkında nazil olduğu söylenir.[3]

13. Kendilerine öğüt verildiğinde öğüt dinlemezler.
14. Bir âyet gördüklerinde onu eğlenceye alırlar.
15. Ve derler ki: "Bu, ancak apaçık bir büyüdür."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber, kimsenin olmadığı bir arazide koyunlarını otlatmakta olan Rukâne'ye rastlamış. Rukâne güçlü kuvvetli birisiymiş. Efendimiz ona:
"Ey Rukâne, ne dersin seninle güreşelim, eğer ben seni yenersem bana iman eder misin?" demiş. Rukâne de bunu kabul etmiş ve güreşe tutuşmuşlar; Hz. Peygamber onu peşpeşe üç kere yenmiş. Sonra kendisine bazı mucizeler de göstermiş. Meselâ bir ağacı çağırmış, ağaç kendilerine doğru gelmiş. Ama Rukâne verdiği sözü yerine getirmemiş, iman etmemiş, tam tersine Mekke'ye gelerek:
"Ey Hâşim oğulları arkadaşınıza (Hz. Peygamber'i kastediyor) yeryüzü halkı büyü yapmış." demiş. İşte bu Rukâne ve benzerleri hakkında bu âyet-i kerimeler nazil olmuş.[4]

62. Konak yeri olarak bu mu hayırlıdır, yoksa zakkum ağacı mı?
63. Doğrusu Biz onu zâlimler için bir fitne kıldık.
64. O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır.
65. Ki tomurcukları şeytanların başları gibidir.
66. Onlar muhakkak ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Daha önce *"Sana göstermiş olduğumuz rüyayı sadece insanlar için bir imtihan kıldık."*[5] âyet-i kerimesinin nüzûl sebebinde de geçtiği üzere İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle diyor:
"Allah Tealâ Kur'ân-ı Kerim'de Zakkum'u zikredip Kureyş'ten olan bu kabile onunla korkutulunca Ebu Cehl:
"İbn Ebî Kebşe (yani Hz. Muhammed) beni Zakkum ağacı ile mi korkutuyor?" deyip hurma ve tereyağı istedi, sonra onları birbirine katıp yemeye başladı ve:
"İşte o Allah'ın beni zakkumlandırdı." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ: *"Sana göstermiş olduğumuz rüyayı sadece insanlar için bir imtihan kıldık."*[6] âyet-i kerimesi ile bu *"Ki tomurcuklan şeytanların başlan gibidir."* âyet-i kerimesini indirdi."[7]
2- Katâde'den rivayette o da şöyle demiştir:
"Kur'ân-ı Kerim'de "Zakkum ağacı" zikredilince dalâlet ehlinden bazıları onunla fitneye düştü ve:
"Arkadaşınız size ateşte bir ağaç olduğunu haber veriyor. Bu nasıl olabilir ki ateş ağacı yer, onu yakar." dediler de Allah Tealâ *"O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır."* âyet-i kerimesini indirdi."[8]
3- Katâde'den (r.a.) rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:
"Ebu Cehil:
"Sizin arkadaşınız, Cehennemde bir ağaç olduğunu zannediyor. Ateş ağacı yakar, biz vallahi zakkum'u bilmeyiz, sadece hurma ve zebid biliriz." dedi. Onlar cehennemde ağacın olmasına taaccüp ettikleri zaman, Saffat: 37/64 âyeti indirildi."[9]
4- Süddî de bunun benzerini rivayet etti.[10]

5- Fahreddin er-Razi der ki:
"Rivayet olunduğuna göre, bu ayet nazil olduğunda, İbnü'z-Ziba'ra:
"Allah evlerinizde zakkumu çoğaltsın" demiştir. Çünkü Yemenliler, hurmaya ve kaymağa "zakkum" derlerdi."[11]
6- İbn Kesir der ki:
"Âyetin manası şöyledir: Ey Muhammed! Sana, zakkum ağacını, sınamak için bildirdik. Çünkü biz bu ağaç aracılığıyla, insanları sınayıp onlardan kimlerin onu tasdik edeceklerini, kimlerin ise onu yalanlayacaklarını belirleyeceğiz. İsra: 17/60 âyet-i kerimesinde de aynı durum söz konusudur."[12]

158. O'nunla cinler arasında bir neseb bağı uydurdular. Andolsun ki cinler de onların götürüleceklerini, huzura sevkedileceklerini bilmektedirler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cüveybir'in Dahhâk'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetine göre "bu âyet-i kerime üç kabile; Kureyş, Süleym ve Huzâa hakkında nazil olmuştur." [13]
2- Mücâhid'den rivayet rivayet edildi, o şöyle anlatıyor:
"Kureyş:
"Melekler Allah'ın kızlarıdır." diyordu. Ebu Bekr es-Sıddîk:
"Peki anneleri kim?" diye sordu da:
"Cinlerin ileri gelenleri, başkanlarının kızlarıdır." dediler ve işte onların bu sözleri üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimesyi indirdi."[14]
Buna göre cinlerden maksat meleklerdir. Onlara görülmedikleri için "cin" denmiştir.[15]
3- Katâde der ki:
"Yahudiler, -Allah onlara lanet esin- Allah'ın cinlerle evlendiğini, meleklerin ise bu evlilikten meydana geldiklerini söylemiştir." [16]
4- Hasan el-Basrî ise der ki:
"Onlar, Allah'a yapılan ibadete şeytanı ortak koşmuşlardır. İşte onların ihdas ellikleri nesep budur." [17]
5- Abdullah b. Abbas'tan rivayet edilen bir görüşe göre bu müşrikler soy bağını, hâşâ Allah ile İblisin kardeş olduğunu iddia ederek kurmaya çalışmışlardır.[18]

164. Bizim her birimizin belirli bir makamı vardır.
165. Ve Muhakkak ki biz, saf bağlayıp duranlarız.
166. Ve Muhakkak ki biz, tesbih edenleriz.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yezîd ibn Ebî Mâlik'ten rivayet edildiğine göre "müslümanlar namaz kılarlarken dağınık bir halde durup namaz kılarlarmış, Allah Tealâ: *"Ve Muhakkak ki biz, saf bağlayıp duranlarız."* âyet-i kerimesini indirerek saf haline gelerek namaz kılmalarını emretmiş."[19]
2- İbn Münzir'in İbnu Cüreyh'ten rivayetinde: "Böyle bir olay oldu." dedi ve bunun benzerini anlattı. [20]
3- Bu üç âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, O, Sidre-i Müntehâ'da iken nazil olduğu söylenmiştir.
"Oraya ulanınca Cibril geri kalmış, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Burada benden ayrılıyor musun?" diye sormuş, o da:
"Ben, buradan öte geçemem." demiş. İşte Allah Tealâ, onların sözlerinin hikâyesi olarak kendisine orada bu âyet-i kerimeleri indirmiş."[21]

167. Onlar her ne kadar şöyle diyor idiyseler de:
168. Öncekilerde olduğu gibi bizde de bir zikir bulunsaydı
169. Biz de elbette Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları olurduk

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hilâl'den rivayet edildiğine göre "Kureyşliler:
"Allah bizden bir peygamber göndermiş olsaydı hiçbir ümmet ona bizden daha itaatkâr, peygamberini bizden daha çok dinler ve kitabına bizden daha sıkı sarılır olmazdı." derlermiş. İşte onların daha önceki bu sözleri üzerine Allah Tealâ bu ayetleri ve *"Var güçleriyle Allah'a yemin ettiler ki kendilerine bir uyarıcı gelecek olursa muhakkak ümmetlerin herhangi birinden daha doğru yolda olacaklardır..."[22]* âyet-i kerimesini İndirmiştir."[23]

176. Yoksa azabımızı mı çabucak istiyorlar?

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cüveybir'in İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle demiştir:
"Ey Muhammed, bizi kendisiyle korkutup durduğun azabı bize göster ve onu çabucak bizim başımıza getir bakalım." dediler de bu âyet-i

kerime nazil oldu." [24]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: IV/459.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/43.
[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 23/75.
[4] Aiûsî, Ruhu'l-Meani, 23/77.
[5] İsrâ: 17/60.
[6] İsrâ: 17/60.
[7] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 15/78.
[8] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/16.
[9] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/561.
[10] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/561.
[11] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[12] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 347-348.
[13] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/562.
[14] Beyhakî, Şuabu'l-İman; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/562.
[15] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 348.
[16] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 348.
[17] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 348.
[18] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[19] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/562..
[20] İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/562.
[21] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/90.
[22] Fâtır: 35/42.
[23] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/87.
[24] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/563.
Bu haber Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih'tir.

38- SAD SURESİ

Mushaftaki sıralamada otuz sekizinci, iniş sırasına göre de otuz sekizinci sûredir. Kamer sûresinden sonra, A'râf sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

Medenî olduğu da söylenmişse de ed-Dânî'nin söylediği gibi, sahih değildir.[2]

1. Sad. Zikir dolu Kur'ân'a yemin olsun.
2. Hayır, o küfredenler boş bir gurur ve bir parçalanma içindedirler.
3. Kendilerinden önce nice nesilleri helak ettik de onlar çığlıklar kopardılar. Halbuki kurtulmak vakti değildi.
4. Küfredenler, içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşmışlardı da demişlerdi ki: "Bu, çok yalancı bir büyücüdür.
5. İlahları bir tek ilah mı kıldı? Doğrusu bu, şaşırtıcı bir şey."
6. Onların elebaşılarından bir grup: "Yürüyün ve ilahlarınız üzerinde direnin. Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir." diyerek kalkıp gitiler.
7. "Biz bunu, diğer dinde de işitmedik. Bu ancak bir uydurmadır.
8. Aramızda zikir O'na mı indirilmiş?" Hayır, onlar zikrimden şüphe içindedirler. Hayır, onlar henüz azabımı tatmamışlardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu'l-Kasım b. Ebî Nasr el-Huzâî, Muhammed b. Abdillah b. Hamdeveyh'ten, o Ebû Bekr b. Darim el-Hafiz'dan, o Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe'den, o babasından, o Muhammed b. Abdillah el-Esedî'den, o Süfyan'dan, o A'meş'ten, o Yahya b. Ammare'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şu rivayeti bize haber verdi:
"Ebû Talib hastalandı. Kureyş başına toplandı. Nebî (s.a.v.) de geldi. O anda Ebû Cehil, Rasulullah (s.a.v.)'ı Ebû Talib'e yaklaşmaktan men etmek için ayağa kalktı ve O'nu Ebû Talib'e şikâyet etti. Bunun üzerine Ebû Talib dedi ki:
"Ey kardeşimin oğlu, sen kavminden ne istiyorsun?" O da buyurdu ki:
"Ey amcam ben, onlardan bir tek kelime istiyorum ki o kelime dolayısıyla bütün Araplar, onlara boyun eğecek, acem ise, onlara cizye ödeyecek." Amcası:
"Nedir o kelime?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) da buyurdu ki:
"Lâilahe illallah" Bunun üzerine dediler ki:
"İlahları bir tek ilah mı yaptı?"
Ravi diyor ki:
"Bundan dolayı Sad: 38/1-5 âyetleri indi."[3]
2- Müfessirler demişlerdir ki:
"Ömer b. Hattab (r.a.) müslüman olunca bu, Kureyş'e pek ağır geldi ve Mü'minler rahatladı. Velid b. Muğire, Kureyş'in büyüklerine dedi ki:
"Ebû Talib'e gidiniz." Onlar da ona gittiler ve dediler ki:
"Sen, bizim şeyhimiz, büyüğümüzsün, Şu beyinsizlerin yaptığını biliyorsun. Biz sana geldik ki bizimle kardeşin oğlu arasında hüküm veresin," Bunun üzerine Ebû Talib, Rasulullah (s.a.v.)'a adam gönderdi ve O'nu çağırttı. Rasulullah (s.a.v.) gelince Ebû Talib dedi ki:
"Ey Kardeşimin oğlu, kavmin senden i'tidal sahibi olmanı istiyor. Kavmin her isteğine meyl etme. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Benden ne istiyorlar?" Onlar da dediler ki:
"Bizi ve ilahlarımızı diline dolamayı bırak ki biz de senin ilahını bırakalım." Peygamber de:
"Bana, kendisiyle bütün Arab'a sahib olacağınız ve acemin de size boyun eğebileceği bir kelime verebilir misiniz?" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Cehil dedi ki;
"Babanın hayrına! Sana onun on mislini verelim," Rasulullah (s.a.v.):
"Öyleyse “Lailahe illallah” deyin." buyurdu. Onlar bunu duyunca bundan nefret ettiler ve ayağa kalkıp şöyle dediler:
"İlahları bir tek ilah mı yaptı. Bu kadar mahlukatı bir tek ilah nasıl idare edebilir?" Bunun üzerine Allah Teala Sad: 38/1-11 âyetlerini indirdi."[4]
3- Said b. Cübeyr’den rivayet edildiğine göre Abdullah b. Abbas demiştir ki:
"Ebu Talip hastalanınca, içlerinde Ebu Cehil'in de bulunduğu Kureyş'ten bir topluluk onu ziyarete geldi. Onlar:
"Ey Ebu Talib, kardeşinin oğlu bizim ilahlarımıza sövüyor, onlar için şöyle şöyle diyor ve onlara şöyle şöyle yapıyor. Birini ona gönder de onu böyle yapmaktan vazgeçir." dediler. Bunun üzerine Ebu Talib birini Rasulullah’a gönderdi. Ebu Talib'in yanında bir kişinin oturacağı kadar yer bulunuyordu. Ebu Cehil, Rasulullah'ın, amcasının yanına gelip oraya oturursa amcasının ona şefkatli davranacağından korktu ve hemen gidip oraya oturdu. Rasulullah içeri girince, kapının yanından başka oturacak bir yer bulamadı ve oraya oturdu. Ebu Talib ona:
"Ey kardeşimin oğlu, kavmin senden şikayetçi oluyor. Senin, onların putlarına sövdüğünü, onlara şunu şunu söylediğini ve onlara şunu şunu yaptığını sanıyorlar." dedi. Rasulullah:
"Ey amca, ben onlardan sadece bir sözü söylemelerini istiyorum. Onlar bunu söyledikleri takdirde bütün Araplar onlara boyun eğecek ve Acemler onlara cizye verecektir." dedi. Kureyşliler:
"O söz nedir? Babanın şerefine yemin olsun ki biz onu ve onun on katını da söyleriz." dediler. Rasulullah:
"O söz, Lailahe İllallah, Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur." sözüdür." dedi. Bunun üzerine Kureyşliler oradan yaka silkerek ve şöyle diyerek kalkıp gittiler:
"O, ilahları bir tek ilah mı yaptı?" İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu.
"O, ilahları bir tek ilah mı yaptı? Doğrusu bu, şaşılacak bir şeydir. Haydi yürüyün, ilahlarınıza ibadet etmekte direnin, sizden beklenen de budur. Biz, bu tevhidi başka bir dinde duymadık. Bu, uydurmadan başka birşey değildir. Kur'an aramızdan ona mı indirildi? Doğrusu onlar, benim vahyimden şüphe içindedirler. Daha doğrusu onlar azabımı henüz tatmadılar."[5]
4- Mahmud ibn Ğaylân ve Abd ibn Humeyd kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir:

"Ebu Talib hastalandığında Kureyş onun yanına geldiler, onlar Ebu Talib'in yanında otururlarken Hz. Peygamber (s.a.v.) de geldi. Ebu Talib'in yanında sadece bir kişinin oturabileceği bir yer kalmıştı. Ebu Cehl, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in geldiğini görünce gelip o boş yere amcasının yanına oturmasını engellemek istedi, kalkıp oraya kendisi oturdu ve O'nu, Ebu Talib'e şikâyet etti. Ebu Talib:
"Ey kardeşimin oğlu kavminden ne istiyorsun?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ben onlardan sadece bir tek kelime istiyorum. O kelimeyle bütün Araplar onlara boyun eğecek ve Acemler kendilerine cizye verecekler." dedi. Ebu Talib:
"Bir tek kelime mi?" dedi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Evet bir tek kelime. Ey amca, Yegâne ilâh Allah'tır desinler." dedi.
"İlahları bir tek ilah mı kıldı? Doğrusu bu şaşırtıcı bir şey... Biz bunu diğer dinde de işitmedik. Bu ancak bir uydurmadır" (âyet: 5-7) dediler de işte onlar hakkında bu *"Sâd. Zikir dolu Kur'ân'a yemin olsun. Hayır, o küfredenler boş bir gurur ve bir parçalanma içindedirler."* âyet-i kerimeleri nazil oldu."[6]
5- Râzî bu hadisenin Hz. Ömer'in müslüman olmasından sonra meydana geldiği ve Kureyş'in ileri gelenlerinden 25 kişinin Ebu Tâlib'e geldikleri ayrıntısına da yer vermektedir.[7]
6- Taberî'nin de kendi isnadıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde bu hadise üzerine sûrenin ilk beş âyetinin, yine ondan gelen başka bir rivayette ise ilk sekiz âyetinin indiği belirtilmiştir.[8]
7- İçlerinden *"Yürüyün ve ilahlarınız üzerinde direnin. Şüphesiz ki bu, sizden istenen bir şeydir."* diyerek kalkıp gidenin Ukbe ibn Ebî Muayt olduğu da Mücahid'den rivayet edilmiştir.[9]
8- Müfessirler bu hadisenin aynı sûredeki *"Onlardan önce Nuh'un kavmi, Ad ve kazıkların sahibi Fir'avn da yalanlamıştı."* (âyet: 12) âyet-i kerimesinin nüzul sebebi olarak zikretmektedirler. Bu anlatımda Hz. Ömer'in müslüman olmasının Kureyş'e ağır geldiği ve bu gidişe bir dur demek üzere Kureyş ileri gelenlerinin Ebu Talib'e el-Velîd ibnu'l-Muğîra'nın teklifi üzerine gittikleri ayrıntıları da bulunmaktadır.[10]

16. Ve dediler ki: "Rabbımız hesab gününden önce bizim payımızı çabuklaştırıver."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- el-Hâkka Süresindeki *"Amma kime de kitabı sağından verilmişse..."*[11] âyet-i kerimesi nazil olunca müşrikler sırf alay olsun diye:
"Bizim kitabımızı dünyada hemen veriver." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[12]

28. Yoksa Biz, iman etmiş ve salih ameller işlemiş olanları, yeryüzünde bozgunculuk edenler gibi mi kılarız? Yoksa Biz, müttakîleri günahkârlar gibi mi tutarız?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kureyş müşriklerinden bazıları mü'minlere:
"Ahirette bize, size verilmeyen hayırlar verilecek." demişlerdi. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu.[13]
2- İbn Abbâs'tan rivayet edildi:
"Bu ayet, Bedr günü savaştan önce mübareze için çıkan Hz. Hamza, Hz. Ali, Hz. Ubeyde ibnu'l-Hâris ile bunların karşılarına çıkan müşrikler Utbe, Şeybe ve el-Velîd ibn Utbe hakkında nazil olmuştur."[14]

30. O ne güzel kuldu!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Süleyman (a.s.) hakkındaki, *"O ne güzel kuldu!"* [15] ifadesiyle, yine bir keresinde Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında aynı ifade nazil olunca, ümmet-i Muhammed'in (ashabın) kalbindeki keder büyüdü ve
"Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Eyyûb (a.s.) hakkındaki bu ayet, onun için büyük bir şerefi ifade eder. Böylesi bir şerefi elde edebilmemiz için, Hz. Eyyûb (a.s.)'un mülkü gibi bir mülkü elde etmeye kalksak, buna gücümüz yetmez. Eğer Eyyûb (a.s.) gibi, bir belâyı taşımak istesek, buna da gücümüz yetmez. Şu halde böylesi bir şerefi elde etmemiz nasıl mümkün olur acaba?" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk, *"O ne güzel bir mevlâdır ve ne güzel bir yardımcıdır!"*[16] ayetini indirdi. İşte bu ayet, "Sen güzel bir kul olamazsan da, ben güzel bir mevlâyım. Dolayısıyla eğer senden lüzumsuz-hatalı şeyler sâdır olursa, lütuf ve fazl bendendir. Eğer senden bir kusur sâdır olursa, rahmet ve kolaylık benden" demektir."[17]

62. Ve dediler ki: "Bizim kendilerini kötülerden saydığımız adamları niçin burada görmüyoruz?
63. Onları alaya almıştık. Yoksa şimdi gözlere görünmez mi oldular?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre "Bu ayetler, Ebu Cehl, Ümeyye ibn Halef ve Bedr'de öldürülen Kureyş kâfirlerinin ileri gelenleri ile mü'minlerden onların alaya aldıkları ve küçük gördükleri Ammâr, Suheyb, Selman, Habbâb, Bilâl ve benzeri zayıf müslümanlar hakkında [18]

nazil olmuştur."

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/495.

[2] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 23/160.

[3] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 303; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/564.

[4] Tirmizi; Tefsir: 3232, Tirmizi bu hadise hasen demiştir. Nesai; Tefsir: 456, İbn Cerir 23/79, Ahmed; Müsned: 1/227, Hakim; Müstedrek: 2/432, Suyuti; ed-Dürr: 5/295; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 303-304.

[5] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/362; Tirmizî, Tefsir el-Kur'an, 38/1 (3232); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[6] Tırmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Sâd, 38/1, hadis no: 3232; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/362

[7] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 26/177.

[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 23/79.

[9] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 23/80.

[10] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 259.

[11] Hakka: 69/19.

[12] Beğavî, Mealimu't-tenzil, 4/50.

[13] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/757.

[14] İbn Asâkir; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 23/189.

[15] Sâd: 38/30.

[16] Hacc: 22/76.

[17] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[18] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 23/218.

39- ZÜMER SURESİ

Mushaftaki sıralamada otuzdokuzuncu, iniş sırasına göre ellidokuzuncu sûredir. Sebe' sûresinden sonra, Mü'min (Gâfır) sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Allah'ın rahmetinden ümit kesilmemesi gerektiğini belirten 53. âyetten itibaren üç veya yedi âyetin Medine döneminde indiği yolunda rivayetler varsa da bu rivayetler zayıf bulunmaktadır.[1]
İbn Abbâs'tan rivayetle *"Allah sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir. Rablarından korkanların ondan derileri ürperir, sonra hem derileri, hem de kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar..."* (âyet: 23) ve *"De ki ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin..."* (âyet: 53) âyet-i kerimesi olmak üzere iki âyetinin:
"De ki ey kendi nefislerine karşı ölçüyü aşan kullarım..." âyetinden başhyarak yedi âyetinin Medine'de Vahşî ve arkadaşları hakkında nazil olduğu da rivayet edilmiştir ki yerinde ayrıntılı olarak gelecektir.[2]

3. İyi bil ki hâlis din Allah'ındır. O'ndan başka velîler edinenler, onlara, sırf bizi Allah'a yaklaştırsın diye dua ediyoruz." derler. Doğrusu Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Muhakkak ki Allah, yalancı ve çok küfreden kimseye hidayet eylemez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cüveybir'in İbn Abbâs'tan tahric ettiği bir haberde o şöyle diyor:
"Bu âyet-i kerime üç kabile hakkında; Amir, Kinâne ve Selime oğulları hakkında nazil oldu. Onlar, putlara tapar, "Melekler Allah'ın kızlarıdır, biz onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapınıyoruz." derlerdi."[3]
2- Mücahid diyor ki
"Kureyş müşriklerinin, putları için söyledikleri bu sözlerini, onlardan önceki müşrikler, meleklere, Meryemoğlu İsa'ya ve Hz. Üzeyir'e söylemişlerdi."[4]

8. İnsana bir sıkıntı dokunduğu zaman Rabbına yönelerek O'na yalvarır. Sonra O, kendi katından ona bir nimet verince önceden O'na yalvarmış olduğunu unutuverir ve Allah yolundan saptırmak için O'na eşler koşar. De ki: "Küfrünle biraz eğlenedur. Muhakkak ki sen cehennem ashabındansın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil, bu âyet-i kerimenin Ebu Huzâfe ibnu'l-Muğîra el-Mahzûmî hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Utbe ibn Rabia hakkında indiği de söylenir.[5]

9. "Geceleyin secde ederek ve ayakta durarak boyun büken, ahiretten çekinen, Rabbinin rahmetini dileyen kimse inkar eden kimse gibi olur mu?..."

Ayetin kimin hakkında indiği ile ilgili rivayetler:

1- İbn Abbas, Ebû Bekr es-Sıddık (r.a.) hakkında indiğini söyledi. [6]

2- İbn Ömer, Osman b. Affan hakkında indiğini söyledi. [7]

3- Mukatil, Ammar b. Yasir hakkında indiğini söyledi.[8]

4- İbn Abbas, Ammâr İbni Yâsir hakkında indiğini söyledi. [9]

5- İbn Abbas, İbnu Mesud, Ammâr İbni Yâsir ve Salim Mevla İbni Huzeyfe hakkında indiğini söyledi. [10]

6- İkrime, Ammâr İbni Yâsir hakkında indiğini söyledi.[11]
7- İbn Kesir bu konuda şöyle der:
"Doğru olan görüş şudur ki, bu âyet-i kerime, onlara ve onlar dışındaki putlara tapmaktan kaçınan, gönülden Rahman olan Allah'ın ibadetine yönelen kimselere de şamildir."[12]
8- Aslında bu rivayetlerde adı geçen her sahabî ayrı ayrı bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi olmaya yaraşır ibadetlerde bulunan kimselerdi. Allah onlardan razı olsun.[13]

10. ...Sabredenlere ecirleri elbette hesapsız olarak verilecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Mallarını Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir..." [14] âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbim ümmetime artır dedi de "Kimdir o ki Allah'a güzel bir ödünç versin de Allah onu kat kat, birçok katlar artırsın." ***[15]*** âyeti nazil oldu. Efendimiz (s.a.v.):
"Rabbim ümmetime daha artır." dedi de bu sefer bu âyet nazil oldu."[16]

2- Süfyân'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmetine artırmayı ifade eden âyetlerin sırası biraz değişik olup şöyledir:
"Her kim bir hasene işlerse ona on misli var." [17] âyeti nazil olunca Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rabbim, ümmetime artır." dedi,
"Kimdir o ki Allah'a güzel bir borç verir..." [18] âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) yine:
"Rabbim, ümmetime artır." dedi,
"Mallarını Allah yolunda harcıyanların misali bir dâne gibidir ki o dâne yedi başak bitirir..." [19] âyeti nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) tekrar:
"Rabbim ümmetime artır." dedi de bu âyet nazil oldu."[20]
3- Bu âyet-i kerimenin Habeşis'tan'a hicret edenler hakkında nazil olduğu görüşü yanında Ca'fer ibn Ebî Tâlib ve arkadaşlarının gördükleri eziyet ve işkencelere sabrederek dinlerinde sebatları üzerine indiği de söylenmiştir.[21]

11. De ki: "Ben, dini yalnız Allah'a tahsis ederek ibadet etmekle emrolundum."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil der ki:
"Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bize getirdiğin bu dine seni sevkeden nedir? Babanın, dedenin ve kavminin ileri gelenlerinin dinini görmez misin; onlar Lât ve Uzzâ'ya tapmaktadırlar." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[22]

17. "Şeytana ve putlara kulluk etmekten kaçınıp, Allah'a yönelenlere, onlara, müjde vardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zeyd Îbni Eslem'den rivayet edilmiştir:
"Bu âyet, üç kişi hakkında inmiştir. Onlar Cahiliyye Devri'nde “Lailahe illallah” derlerdi. Bu üç kişi: Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebû Zerr el-Ğıfarî ve Selman-ı Farisî'dir."[23]
2- İbn Kesîr der ki:
"Sahîh olan bu âyet-i kerimenin hem onlara, hem de onlar gibi Tâğût'a, putlara tapınmaktan sakınıp Allah'a dönen herkese şamil olması-dır."[24]

17. "... kullarımı müjdele.
18. O kullarımı ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Gerçek akıl sahipleri de onlardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ata, İbn Abbas'tan rivayet ederek dedi ki:
"Ebû Bekr Sıddık (r.a.), Peygamber (s.a.v.)'e iman etti ve O'nu tasdik etti. Osman, Abdurrahman b. Avf, Talha, Zübeyr, Said b. Zeyd ve Sa'd b. Ebî Vakkas ona soru yönelttiler, o da iman ettiğini onlara haber verdi. Bunun üzerine onlar da iman ettiler. Onlar hakkında da bu âyet indi."
2- Ata diyor ki: *"Sözün en güzeline uyanlar"* ifadesinde Ebû Bekr kasdediliyor."[25]
3- Cüveybir'in kendi senediyle Câbir ibn Abdullah'tan rivayetine göre *"Onun yedi kapısı vardır..."* [26] âyet-i kerimesi nazil olduğunda ensardan bir adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, benim yedi kölem vardı; onun her bir kapısı için bir köle olmak üzere hepsini azat ettim." dedi de işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[27]

22. "Allah kimin gönlünü İslam'a açmışsa, o, Rabbi katından bir nur üzere olmaz mı? Kalbleri Allah'ı anmak hususunda katılaşmış olanlara yazıklar olsun; işte bunlar apaçık sapıklıktadırlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Hamza, Ali, Ebû Leheb ve oğlu hakkında indi. Ali ve Hamza, Allah'ın göğüslerini açtığı kimselerdir. Ebû Leheb ve çocukları ise, Allah'ı anmaya karşı yürekleri katılaşmış olanlardandır. O da Allah Teala'nın şu sözündendir: *"Allah'ı anmaya karşı yürekleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun."* [28]

23. "Allah, âyetleri birbirine benzeyen ve yer yer tekrar eden Kitabı sözlerin en güzeli olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların, bu Kitap'tan tüyleri ürperir, sonra hem derileri ve hem de kalbleri Allah'ın zikrine yumuşar ve yatışır. İşte bu Kitap, Allah'ın doğruluk rehberidir, onunla istediğini doğru yola eriştirir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren bulunmaz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdu'l-Kahir b. Tahir el-Bağdadî, Ebû Amr b. Mutırr'dan, o Cafer b. Muhammed el-Firyabî'den, o İshak b. Raheveyh'ten, o Amr b.

Muhammed el-Kureşî'den, o Hallad es-Saffar'dan, o Amr b. Kays'tan, o el-Mülaî'den, o Amr b. Mürre'den, o Mus'ab b. Sa'd'dan, o da Sa'd'dan bize şunu rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.)'a:

"Ey Allah'ın Rasulü, bize biraz konuşsan" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[29]
2- Avn ibn Abdullah'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabı (Rasûlullah (s.a.v.)'a inen Kur'ân âyetleri dinlemekten) usandılar ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bize biraz da başka şeyler anlatsan." Dediler. Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bir süre sonra tekrar usandılar ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bize kendi sözün ve Kur'ân'ın dışında bir şeyler anlatsan." dediler. Bununla onun, kendilerine hikâyeler anlatmasını istiyorlardı. Bunun üzerine de Allah Tealâ:

*"Biz, sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en. güzelini sana anlatıyoruz."**[30]*** âyet-i kerimesini indirdi." [31]

3- Mus'ab ibn Sa'd'den, onun da babası Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayet ettiği bir haberde de inen âyetlerin sırası yukardakinin tersinedir.[32]
4- İbni Abbâs (r.a.)'tan şöyle rivayet edilmiştir:
"Sahabe'den bir cemaat:

"Ey Allah'ın Rasulü! Bize güzel sözler söyleyin ve geçmiş kavimlerin haberlerini, hikâyelerini anlatın." dedi. Bunun üzerine bu ayet indi." [33]

24. Zalimlere: "Kazandıklarınızın karşılığını tadın." denilirken kıyamet günü yüzünü azabın kötüsünden kim koruyacak?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimenin Ebu Cehl hakkında nazil olduğu söylenir.[34]

34. Sıdkı getirene ve onu tasdik edenlere gelince: İşte onlar takvaya erenlerin ta kendileridir.

Ayetin kimin hakkında indiği ile ilgili rivayetler:
Sıdkı getiren ve onu tasdik edenin kim olduğu ile ilgili iki görüş vardır.
Fahreddin er-Razi diyor ki:
1- Bundan murad tek şahıs olup, sıdkı getiren, Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir, onu tasdik eden ise, Ebû Bekir (r.a.)'dir. Bu görüş, Ali İbn Ebi Talib (r.a.) ile bir grup mûfessirden (r.a.) nakledilmiştir.
2- Maksad, sıdkı getiren herkestir. O halde, sıdkı getirenler, Peygamberlerdir. Onu tasdik edenler ise, onlara tâbi olanlardır. Bu görüşü savunanlar, sıdkı getirenin bir cemaat olduğunu; zira böyle olmasaydı, *"İşte onlar takvaya erenlerin ta kendileridir"* denilmesinin caiz olmayacağını söyleyerek, istidlalde bulunmuşlardır.[35]
Risalet ancak dört rükün ile tamamlanır: Gönderen (mursil), gönderilen (mursel), risâlet ve kendilerine gönderilenler (mürsel ileyh). Rasul göndermeden kastedilen, kendilerine rasul gönderilen toplumun, risaleti kabul ve onu tasdike yönelmesidir. Tasdikte bulunan ilk şahıs, gönderme (irsal) işinin kendisiyle tamamlanmış olduğu kişidir. Ben, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet eden kişilerden anlatan ve bahseden birisinin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle demiş olduğunu söylerken duydum:

"Ebû Bekr'e ilişmeyin, onu kendi haline bırakın; çünkü o, nübüvvetin tamamlayıcısıdır." [36]
Bil ki: İster tasdik edenden maksad muayyen bir şahıs olsun, ister bu sıfatla muttasıf bütün şahıslar olsun, netice itibariyle Hz. Ebû Bekr (r.a.) buna dahildir. Birinci duruma göre olmasına gelince, Ebû Bekr (r.a.)'in de buna dahil olduğu aşikârdır. Çünkü ifade, tasdike ilk yönelmiş olan kişiyi de şümulüne alır. Ulemâ ise, ilk tasdik eden en faziletli kişinin ya Hz. Ebû Bekir ya da Hz. Ali (r.a.) olduğunda icmâ etmişlerdir. Bu lafzı Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e hamletmek ise daha evlâdır. Zira Hz. Ali (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bi'seti sırasında küçük idi. Böylece de o, evdeki küçük bir çocuk gibiydi. Malumdur ki, onun tasdiki ve yönelmiş olması, öyle pek fazla bir kuvvet ve güç ifade etmez. Ebu Bekir (r.a.)'e gelince, o, hem yaşça, hem de makam ve mevkice büyük bir kimse idi. O halde, onun tasdike yönelmesi, İslâm için, bir hayli güç ve kuvvet ifade eder. Buna göre bu lafzı, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e hamletmek daha evlâdır. İkinci duruma göre olmasına gelince, bu, bundan muradın, bu sıfatla muttasıf olan herkes olmasıdır. Bu takdire göre, Ebû Bekir (r.a.) de bunun kapsamına girer.

36. Allah kuluna kâfi değil mi? Seni O'ndan başkalarıyla mı korkutuyorlar? Allah kimi dalâlette bırakırsa artık onu hidayete erdirecek kimse yoktur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den rivayetle tahricine göre ona da bir adam şöyle anlatmış:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Kureyş müşrikleri:
"Ya putlarımıza sövmeyi bırakırsın ya da putlarımıza söyleriz seni çarpar ve delirtir." veya "Putlarımızı ayıplamayı bırakmıyacak olursan onlar seni çarpar veya delirtir." dediler de bu âyet-i kerime nazil oldu."[37]
2- Katade diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Halid b. Velid'i, müşriklerin "Uzza" putunu diktikleri Sukam vadisine gönderdi. Putun hizmetçisi Halid'i görünce:
"Ey Halid, ben seni, Uzza'ya karşı gelmekten sakındırırım. Zira bunun öyle bir hışmı vardır ki hiçbir şey onun karşısında duramaz." dedi. Halid onu dinlemeyerek ilerledi ve elinde bulunan balta ile putun burnunu dağıttı. İşte müşrikler, Rasulullah'ı ve müslümanları, tapmış oldukları putlardan bu şekilde korkutuyorlardı. Âyet-i kerime bu hususu beyan etmektedir."[38]

38. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan kimdir?" diye sorsan muhakkak "Allah 'tır. " diyecekler. De ki: "Öyleyse söyleyin bakalım;

Allah bana bir zarar vermek istese, O'nu bırakıp ta tapındıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse O'nun rahmetini önleyebilir mi?" De ki: "Allah bana yeter. " Tevekkül edenler O'na tevekkül etsinler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Öyleyse söyleyin bakalım; Allah bana bir zarar vermek istese, O'nu bırakıp ta tapındıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut bana bir rahmet dilerse O'nun rahmetini önleyebilir mi?" diye sormuş da Mekke müşrikleri cevap verememişler ve susmuşlar; bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[39]
2- Bir rivayete göre ise: "Allah'ın takdir ettiği bir şeyi elbette savamazlar ama şefaat ederler." diye cevap vermişler de bu âyet-i kerime nazil olmuş.[40]

45- Böyle iken Allah bir olarak anıldığı vakit, ahiret'e inanmayanların yürekleri burkulur da O'ndan berikiler anıldığı vakit derhal yüzleri güler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid'ten rivayet edildiğine göre şöyle demiştir:
"Bu âyet, Nebî Aleyhisselâm'ın Kabe'nin yanında Necm sûresini okuması ve onların ilahlarının zikrinden sevinç duymalarından dolayı indirildi." [41]

49. İnsana bir sıkıntı gelince Bize yalvarır. Sonra katımızdan ona bir nimet verdiğimizde "Bu bana bilgimden dolayı verilmiştir." der. Hayır, bu bir imtihandır, ama çokları bilmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin Huzeyfe ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olduğu söylenir.[42]

53. "De ki: "Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Atâ b. Yesar, Katade, Süddî ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyette zikredilen "Kullar"dan maksat, cahiliye döneminde çokça günah işleyen müşriklerdir. Rasulullah bunları iman etmeye davet edince bunlar ümitsizliğe kapılmış ve affedilmeyeceklerini zannetmişlerdir. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve onların, yaptıklarından vazgeçip iman etmeleri halinde affedilebileceklerini bildirmiştir.[43]
a- İbn Abbas demiştir ki:
"Bu âyet, Mekke ehli hakkında indi. Onlar:
"Muhammed, putlara tapanların, Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürenlerin mağfiret edilmeyeceklerini iddia edip dururken, biz nasıl hicret edelim ve nasıl müslüman olalım? Biz, Allah'tan başka ilahlara ibadet edip Allah'ın haram kıldığı nefsi de öldürmedik mi?" diyorlardı. Bunun üzerine bu âyet indi."[44]
b- Abdurrahman b. Muhammed es-Sirac, Muhammed b. Muhammed b. el-Hasan el-Kâzirî'den, o Ali b. Abdu'l-Aziz'den, o Kasım b. Sellam'dan, o Haccac'dan, o İbn Cüreyh'ten, o Ya'la b. Müslim'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize şu haberi vererek dedi ki:
"Şirk ehlinden bir grup insan, çok insan öldürdüler ve çok zina ettiler. Sonra Muhammed (s.a.v.)'e gelip dediler ki:
"Sen, güzele davet ediyorsun. Bize öyle bir haber bul ki, onu işlediğimiz zaman günahlarımıza keffaret olsun." Bunun üzerine bu âyet indi."[45]
c- İbn Abbâs'tan rivayete göre şirk ehlinden bir çok kişiyi öldürmüş, çok zina yapmış bazı kimseler Muhammed (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Senin söylediklerin ve kendisine çağırdığın şey güzel. Keşke bizim yapmış olduğumuz günahların bir keffâreti olduğunu bize haber verebilsen (de biz de müslüman olsak)." dediler de
*"Onlar ki Allah ile beraber başka bir ilaha tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler..."****[46]*** ve bu âyet-i kerime nazil oldu."[47]
2- Abdullah İbn Ömer'e göre bu ayet müslümanlar hakkında inmiştir. [48]
a- Abdullah b. Ömer'e göre bu âyet-i kerime bir kısım müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Mekke'de bazı kişiler müslüman olduktan sonra müşrikler onların Medine'ye hicret etmelerine engel olmuş ve onları fitneye düşürmüşlerdir. Bunun üzerine bu insanlar Allah'ın, artık tevbelerini kabul etmeyeceği zannına kapılmışlardır. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş ve Allah tealanın, kullarından dilediğinin bütün günahlarını affedebileceğini beyan etmiştir. [49]
b- İbn Ömer demiştir ki:
"Bu âyet, Ayyaş b. Ebî Rabia, Velid b. Velid ve müslümanlardan bir grup kimse hakkında indi. Bunlar müslüman oldular. Sonra işkenceye ve eziyete tabi tutuldular. Derken fitneye düştüler. Biz de şöyle diyorduk:
"Allah bunların ebediyyen ne tevbesini ne de dine yeniden dönmelerini kabul eder." Bir grup müslüman oldu. Sonra kendilerine azap ve işkence edilmesi sebebiyle dinlerini terkettiler. Bunun üzerine bu âyetler indi. Ömer yazı yazmayı biliyordu. Ayyaş b. Ebî Rabia, Velid b.

Velid ve bu gruba mektup yazdı. Onlar da müslüman oldular ve hicret ettiler."[50]

c- Muhammed ibn İshak'ın Hz. Ömer'den rivayetinde ise bu âyet-i kerimeden başlıyarak 60. âyete kadar olan âyetler de bu hadise üzerine nazil olduğu ifade edilmektedir.[51]

d- Abdullah b. Ömer'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise bu âyet-i kerime, müminlerden büyük bir günah işleyenlerin cehennemlik olduklarını zannedenler hakkında nazil olmuş ve Allah tealanın, kullarından dilediğinin bütün günahlarını affedeceğini bildirmiştir.

Abdullah b. Ömer diyor ki:

"Biz, Rasulullah'ın sahabileri, yaptığımız bütün iyiliklerin kabul edildiği kanaatında idik. Sonra şu âyet-i kerime nazil oldu. *"Ey iman edenler Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sakın amellerinizi heder etmeyin."*[52] Bizler, amellerimizi heder edecek olan şeyin büyük günahlar ve hayasızlık olduğunu söylemeye başladık. Bunlardan birini yapanı gördüğümüz zaman "Artık bu helak oldu." diyorduk. Nihayet: "Ey Muhammed, kullanma şöyle dediğimi söyle "Ey kendi aleyhlerine haddi aşan kullarım, Allanın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki Al-İah, bütün günahları bağışlar. Muhakkak ki o, çok affeden ve çok merhamet edendir." âyeti nazil oidu. Biz de artık bunları söylemekten vazgeçtik. Bunlardan herhangi birini söyleyeni gördüğümüzde o kişi için korkuyorduk. İşlemeyenleri gördüğümüzde ise onun için ümitli oluyorduk.

e- Daha önce (Fürkan Sûresi'nin 68-70 âyetlerinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayette o şöyle anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.)'a:

"Allah katında hangi günah en büyüktür?" diye sordum (veya soruldu) da O:

"Allah seni yaratmışken ona başka birini denk ve eş koşmandır." buyurdular.

"Sonra hangisi?" dedim,

"Sonra seninle beraber yiyecek korkusuyla çocuğunu öldürmendir." buyurdular.

"Sonra hangisi?" diye sordum,

"Komşunun hanımıyla zina etmendir." buyurdular ve işte Rasûlullah (s.a.v.)'ın bu sözünü tasdik olarak *"Onlar ki Allah ile beraber bir başka ilâha tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar..."*[53] âyet-i kerimesi nazil oldu.[54]

f- İbn Cüreyc kanalıyla İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre ise bu âyet-i kerime de bunun üzerine nazil olmuştur.[55]

3- Hz. Hamza'nın katili Vahşi hakkında inmiştir.

a- Ebû İshak el-Mukrî, (Ebû Abdillah) Hüseyn b. Muhammed (ed-Dineverî)'den, o Ebû Bekr b. Hurce'den, o Muhammed b. Abdillah b. Süleyman'dan, o Muhammed b. el-A'la'dan, o Yunus b. Bükeyr'den, o Muhammed b. İshak'tan, o Nafî'den, o (İbn) Ömer'den, o da Ömer'den şu haberi bize verdi:

"Biz toplandık. Ben, Ayyaş b. Ebî Rabia ve Hişam b. Ass b. Vail hicret için sözleşip dedik ki:

"Buluşma yerimiz el-Menasif -Benî Gifar'ın mikatı- olsun. Sizden kim hapsolur, sözleşme yerine gelmezse arkadaşının yanına gitsin. Ben ve Ayyaş sözleştiğimiz yerde olduk. Fakat Hişam, bu işten men olundu. Fitneye düşürüldü. Biz Medine'ye gittik ve şöyle diyorduk:

"Allah bunlann tevbesini kabul etmez." Bir grup insan Allah'ı ve Rasulü'nü bildiler. Sonra kendilerine dünyevî bir musibet ulaşınca, bundan vaz geçtiler, Allah Teala da bu âyeti bu yüzden indirdi. İnen âyetler şu kısma kadar devam etti: *"Kibîrlenenler için Cehennem'de bir yer yok mudur?"* Ömer dedi ki:

"Elimle mektup yazdım. Sonra onu Hişam'a gönderdim."

(Bu olayla ilgili olarak) Hişam şöyle dedi:

"Bana ulaşan durulmuş mektubu açtım. Sonra dedim ki:

"Allah'ım onu bize anlat." Sonra anladım ki, âyetler bizim hakkımızda inmiş. Sonra hemen dönüp deveme bindim ve Rasulullah (s.a.v.)'a iltihak ettim."[56]

b- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre ise sadece Furkan: 25/68 âyet-i kerimesi değil, bununla birlikte bunu takip eden iki âyet-i kerime daha Hz. Hamza'nın katili olan Vahşî hakkında Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur.[57] O, şöyle anlatıyor:

"Vahşî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve:

"Ey Muhammed, senden eman dileyerek geldim, bana eman ver ki Allah'ın kelâmını dinleyeyim." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):

"Seni etrafımda görmemeyi daha çok isterdim. Ama madem ki eman dileyerek geldin, peki Allah'ın kelâmını dinlemek üzere civarımda olabilirsin." buyurdular. Vahşî:

"Ben Allah'a ortak koştum, Allah'ın haram kıldığı cana kıydım ve zina ettim, bana tevbe var mıdır?" diye sordu. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) susup cevap vermediler de sonuna kadar *"Onlar ki Allah ile beraber bir başka ilâha tapmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler..."*[58] âyet-i kerimesi nazil oldu. Rasûlullah (s.a.v.) bu âyeti Vahşî'ye okudu. Vahşî:

"Bunda bir şart görüyorum; belki de ben salih amel işlemeyeceğim. En iyisi ben, Allah'ın başka bir kelâmını dinlemek üzere senin civarında kalmaya devam edeyim." dedi (ve müslüman olmadı) da bunun üzerine *"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışındakileri ise dilediğine bağışlar."*[59] âyet-i kerimesi nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.), Vahşi'yi çağırarak ona bu sefer bu âyet-i kerimeyi okudu. Vahşî:

"(Bunda da bir şart var), Belki de ben, Allah'ın dilediklerinden değilim. Ben en iyisi Allah'ın başka bir kelâmını dinlemek üzere civarında olmaya devam edeyim." dedi (ve yine müslüman olmadı). Bunun üzerine işte bu *"De ki: Ey kendilerine israf etmiş olan kullarım, Allah'ın rahmetinden umutsuzluğa düşmeyin..."* âyet-i kerimesi nazil oldu. Bu âyet-i kerimeyi işitince Vahşî:

"Evet, işte şimdi bu âyette herhangi bir şart görmüyorum." dedi ve müslüman oldu."[60]

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:

"Bu ayet ona mı mahsustur. Yoksa bütün müslümanlar için genel midir?" diye sorulduğunda O:

"Hayır, bütün müslümanlar için geneldir." buyurmuştur.[61]

4- Kafir, mü'min tüm asiler hakkında inmiştir.
a- İbn Kesir der ki:
"Bu âyet-i kerime, ister kâfirlerden, isterse başkalarından olsun, tüm asileri, günahkârları tevbe etmeye, Allah'a yönelmeye çağırmakta, işledikleri günahlar ne kadar çok, ne kadar büyük olursa olsun, Allah'ın onlardan tevbe edenin tüm günahlarını bağışlayacağını bildirmektedir."[62]
b- Rasulullah (s.a.v.)'ın azatlısı Sevbân (r.a.)'dan şöyle rivayet edilmiştir:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim:
"Şu ayeti dünyaya ve içindekilere tercih ederim: "De ki: "Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar." Bunun üzerine orada bulunan birisi:
"Ey Allah'ın Rasulü! Şirk koşan kimse için de böyle midir?" diye sordu. Hz. Peygamber bir süre sustu. Sonra üç kere
"Dikkat edin! Şirk koşan ***[63]*** *kimse için de böyledir"* buyurdu."[64]
c- Amr b. Anbese (r.a.)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Yaşlı bir adam elindeki bastona dayanarak Hz. Peygambere geldi ve şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü! Ben çok hainlik yaptım, çok günah işledim. Böyleyken bağışlanır mıyım?" Hz. Peygamber:
"Sen, Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadet etmedin mi." diye sordu. Adam:
"Evet. Ve şahadet ederim ki sen de Allah'ın Rasulüsün." diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:
"Senin hainliklerin ve günahların bağışlanmıştır." buyurdu."[65]
d- İbni Ömer (r.a.)'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Bizler, "Allah'ı bilip tanıdıktan ve müslüman olduktan sonra, başlarına gelen bir musibet sebebiyle küfre dönenlerin ve böylece fitneye düşenlerin Allah Tealâ tevbesini kabul etmez." derdik. Ne zaman ki Rasulullah (s.a.) Medine'ye geldi, o zaman böyle kimseler hakmda *"De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım..."* ayeti indi." [66]
e- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ayetlerde nazar-ı dikkate alınması gereken şey, sebeb-i nüzulün husûsî oluşu değil, ayetin lafzının umûmî manasıdır. Dolayısıyla bu ayetlerin, işte yukarıda sayılan hadiselerden dolayı, nazil oluşu, hükmünün umûmî (genel) oluşuna manî değildir." [67]
f- Hz. Ali'ye göre ise bu âyet-i kerimenin hükmü bütün insanları kapsamaktadır. [68]
g- İbn-i Sîrîn diyor ki:
"Bir gün Ali (r.a.)
"Kur'an'da en geniş âyet hangi âyettir?" diye sordu. Orada bulunanlar:
"Kim bir kötülük işler veya nefsine zulmeder ve sonra Allah'tan bağışlanmasını dilerse, Allah'ı, mağfiret ve merhamet edici olarak bulur." âyeti olduğunu söylediler Bunun üzerine Ali (r.a.)
"Kur'an'da "Ey Muhammed, kullarıma şöyle dediğimi söyle *"Ey kendi aleyhine haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz ki Allah, bütün günahları bağışlar. Muhakkak ki o, çok affeden ve çok merhamet edendir."* âyetinden daha geniş bir âyet yoktur." dedi. [69]
h- Taberi, âyet-i kerimenin, mümin ve müşrik, kendi aleyhine haddi aşan herkes için hüküm ifade ettiğini söylemiş ve müşriklerin de tevbe etmeleri halinde günahlarının affedileceğini söylemiştir. [70]

64. De ki: "Bana, Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz ey cahiller?"
65. Andolsun sana da, senden öncekilere de vahyolunmuştur ki eğer Allah'a ortak koşarsan şüphesiz amellerin boşa gider ve muhakkak hüsrana uğrıyanlardan olursun.
66. Hayır, yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Mekke müşrikleri, bilgisizliklerinden, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kendi ilâhlarına ibadet etmeye çağırdılar ve dediler ki:
"Sen bizim ilâhlarımıza ibadet edersen biz de seninle birlikte senin ilâhına ibadet ederiz." İşte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil oldu."[71]
2- el-Hasenu'1-Basrî'den rivayet edildi:
"Müşrikler:
"Ey Muhammed, babalarının ve atalarının dalâlette olduklarını mı iddia ediyorsun? Yani onlar dalâlette miydiler?" dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirdi."[72]
3- Müşriklerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e atalarının dalâlette olmadıkları iddiasıyla Allah'la birlikte kendi ilâhlarına da tapınmaya davetleri üzerine bu âyet-i kerimeler yanında Kâfirûn Sûresi de nazil olmuştur.[73]

67. "Onlar Allah'ı gereği gibi değerlendîremediler. Bütün yeryüzü, kıyamet günü O'nun avucundadır; gökler O'nun kudretiyle dürülmüş olacaktır. O, putperestlerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr el-Harisî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafiz'dan, o İbn Ebî Asım'dan, o İbn Numeyr'den, o Ebû Muviye'den, o A'meş'ten, o Alkame'den, o da

Abdullah'tan şu rivayeti bize haber verdi:
"Ehl-i Kitap'tan bir kişi, Peygamber (s,a.v.)'e geldi ve dedi ki:
"Ey Ebe'l-Kasım, sana da Allah'ın bütün yaratıkları bir parmağında, yeryüzünü bir parmağında, ağaçları bir parmağında taşıdığı tebliğ edilmiştir." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) azı dişleri görününceye kadar güldü. Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun manası şudur: "Allah Teala'nın yeryüzünü, içindekileri ve bütün mahlukatı, ağaçları, kudretiyle kabzetmesi, bizden birinin birşeyi, parmağıyla tutup kaldırmasından kolaydır. Bu âyet, bizim anlayabilmemiz için, kendi konuşmamız esas alınarak bize hitap edilmiştir. Allah Teala'nın şöyle dediğini görmüyor musun?: *"Kıyamet Günü, yer tamamen onun avucu içindedir."* Yani Allah yeri kudretiyle kabzeder."[74]

2- Ammâr kanalıyla Rebî ibn Enes'den rivayet edildiğine göre *"O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kucaklamış, o kadar geniştir."[75]* âyeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı:
"Ey Allah'ın elçisi, bu Kürsî gökleri ve yeri kuşatacak kadar geniş. Peki Arş nasıldır?" diye sordular da bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetini indirdi."[76]
3- Abdullah ibn Abdurrahman kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Bir Yahudi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e uğramıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) o Yahudiye:
"Ey yahudi, bize anlatsana." buyurdular. Yahudi:
"Ey Ebu'l-Kasım, nasıl diyorsun? Allah gökleri şunun, yeri şunun, suyu şunun, dağları şunun, diğer yaratıkları da şunun üzerine koyduğunda bu nasıl olur dersin?" dedi. Ravi Ebu Cafer Muhammed ibn's-Salt önce en küçük parmağını, sonra da başparmağa doğru sırayla diğer parmaklarına işaret edip şöyle devam etti:
"İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [77]
4- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Bir Yahudi Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
"Ey Kâsım'ın babası, Allah'ın gökleri bir parmağına, yedi kat yeri bir parmağına, dağları bir parmağına koyduğunu nasıl söylersin?" dedi. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[78]
5- Hasan'dan (r.a.) rivayet edildi:
"Yahudiler gecelediler göklerin, yerin ve meleklerin yaratılmasını düşündüler. Düşünmeyi bitirince, ona bir takdir yapmaya kalkıştılar. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[79]
6- Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Yahudiler Allahü Teâlâ'nın sıfatı hakkında konuştular. Bilmedikleri ve görmedikleri şeyleri söylediler. Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi."[80]
7- Bu rivayetlere nazaran âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olması gerekir. Halbuki Sûre mekkîdir ve mekkî bu sûre içinde bu âyet-i kerimenin medenî olduğu rivayetine de rastlamıyoruz. Yani bu âyet-i kerimenin de Mekke-i Mükerreme'de nazil olduğu düşünülürse özellikle yahudi ile ilgili rivayette "âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu." ibaresi yerine bazı rivayetlerde "Hz. Peygamber bu âyet-i kerimeyi okudu." şeklinde geçmektedir ki buna göre âyet-i kerime Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuş, Medine-i Münevvere'de o yahudi gelip de Allah'ı hakkıyla takdir edemediklerini gösteren sözler sarfedince Hz. Peygamber de kendisine daha önceden nazil olmuş bulunan bu âyet-i kerimeyi ona okumuştur. Veya ikinci bir ihtimal olarak bu âyet-i kerimenin biri Mekke'de, diğeri de bu olay üzerine Medine'de olmak üzere iki kere nazil olduğunu söylemek durumunda kalırız.[81]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/521.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/151.
[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 23/235; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/565.
[4] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[5] Beğavî, Mealimu't-tenzil, 4/73.
[6] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 305.
[7] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 305; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/566.
[8] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 305.
[9] Kelbî tarikından İbnu Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/566. İbn Ebi Hatim.
[10] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/566.
[11] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/566.
[12] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 351-352.
[13] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/759.
[14] Bakara: 2/261.
[15]

Bakara 2/245.

[16] İbnu'l-Munzir; İbn Ebî Hatim; İbn Hıbbân-Sahîh; İbn Merdûye; Beyhakî-Şuabu'l-İman; Ebu Hatim el-Bustî, Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 1/121.

[17] En'âm: 6/160.

[18] Bakara 2/245.

[19] Bakara: 2/261.

[20] İbnu'l-Münzir; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/197; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensür fi't-Tefsîri'1-Me'sûr, 1/747; İbnu’l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, 1/747.

[21] Beğavî, Mealimu’t-tenzil, 4/74.

[22] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 26/254.

[23] İbnu Ebî Hatim; Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 305; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/567; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 23/132.

[24] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/81.

[25] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 305.

[26] Hicr: 15/44.

[27] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/567.

[28] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 305-306.

[29] Hakim, Müstedrek: 2/345, Taberi, Tefsir: 12/90, Suyuti, ed-Dürr: 4/3. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 306.

[30] Yûsuf: 12/3.

[31] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 12/90; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 189, 261; Hakim.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 12/90; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 189, 261.

[33] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 12/277.

[34] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 23/ 261.

[35] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[36] Kenzûl Ummal 7/18790.

[37] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 24/5; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/568; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[38] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[39] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/168.

[40] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/168.

[41] İbnu Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/569.

[42] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/173.

[43] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[44] İsnadı yoktur. İbn Cerir: 24/10, Suyuti; ed-Dürr: 5/330. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 306. İbn Merduyeh; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[45] Buhari, Tefsir: 4477, 4761, Edeb: 6001, Hudud: 6811, Diyat: 6861, Tevhid: 7520, Müslim, İman: 141, 142; Ebu Davud, Talak: 2310; Tirmizi, Tefsir: 3182; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 307; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[46] Furkan: 25/68.

[47] Buhârî, Tefsîru'l-Kur’ân, 39/1 Müslim, İman, 193; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[48] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[49] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[50] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 306-307; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[51] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/100-101.

[52] Muhammed Suresi, âyet: 33

[53] Furkan: 25/68.

[54] Buhâri, Tefsîru'l-Kur'ân, 25/2; Edeb, 20; Diyât, 1; Müslim, İman, 142; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/380, 431.

[55] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/135.

[56] Munkatı’ hadistir. Nafi, Ömr b. Hattab'dan işitmemiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 307.

[57]

Biz bu konuyu, Furkân Sûresi'nin sonunda zikretmiştik. Suyuti; ed-Dürr: 5/330, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/100. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 307.

[58] Fürkan: 25/68.

[59] Nisa: 4/48.

[60] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 236-237; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[61] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[62] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 353.

[63] "Şirk koşan hariç." cümlesi şirk koşup da tevbe etmemiş olan kişi hariç, şeklinde anlaşılmalıdır.

[64] İmam Ahmed, Müsned, 5/275, Heysemî', Mecmau'z-Zevâid 7/100. Zeyla'î, "Tahricu Ahâdîsi'l-Keşşâf, 3/205.

[65] İmam Ahmed, Müsned.

[66] Hâkim; Taberânî.

[67] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[68] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[69] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[70] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[71] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/103.

[72] Beyhakî, Delâil; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/98-99.

[73] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/571.

[74] Munkatı' hadistir. Buhari; Tevhid: 7415, 7451. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 307-308.

[75] Bakara: 2/255.

[76] İbnu Münzir; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 3/7; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/573.

[77] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Zümer, 39/4, hadis no: 3240; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/324.

[78] Tirmizi rivayet etti ve sahihtir, dedi; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/572-573.
Hadisi şerfıf, Sahih'de enzelellah lafzı olmadan fetelâ lafzı ile zikredilmiştir.

[79] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/573.

[80] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/573.

[81] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/767.

40- GAFÎR (MÜ’MİN) SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada kırkıncı, iniş sırasına göre altmışıncı sûredir. Zümer sûresinden sonra, Fussilet sûresinden önce Mekke'de inmiştir. "Hâ. Mîm" diye başlayan ve arka arkaya gelen yedi sûrenin ilkidir.[1]
Ebu Hayyân, Sûrenin Mekkî oluşunda icmâ olduğunu söyler. Ancak Hasen'den, beş vakit namazın Medine-i Münevvere'de farz kılındığı gerekçesiyle (Halbuki beş vakit namaz Medine'de değil Mekke'de farz kılınmıştır, meşhur ve sahih olan budur) *"Şimdi sen sabret, Allah'ın va'di mutlaka haktır ve günahının mağfiret olunmasını dile. Sabah akşam Rabbını hamd ile tesbih et."* (âyet: 55) âyetinin; İbn Abbâs ve Katâde'den de *"Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmadan Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde şüphesiz ki ulaşamıyacakları bir büyüklenme vardır. Öyleyse sen, Allah'a sığın. Hiç şüphesiz ki O, Semî'dir, Basîr'dir. Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler."* (âyet: 56-57) âyetlerinin Medine'de nazil olduğu rivayet edilmiştir.[2]

4. Küfredenlerden başkası Allah'ın âyetleri üzerinde mücadeleye girişmez. Öyleyse onların ülkelerde (serbestçe nimet içinde) dönüp dolaşmaları seni aldatmasın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Süddî'den, onun da Ebu Mâlik'ten rivayetle tahricine göre bu âyet-i kerime el-Hâris ibn Kays es-Sehmî hakkında nazil olmuştur.[3]

56. Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri üzerinde tartışanların göğüslerinde şüphesiz ki ulaşamıyacakları bir büyüklenme vardır. Öyleyse sen, Allah'a sığın. Hiç şüphesiz ki O'dur O Semî’, Basîr.
57. Elbette ki göklerin ve yerin yaratılması insanların yaratılmasından daha büyüktür. Ne var ki insanların çoğu bilmezler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ka'b ve Ebu'l-Aliye şöyle diyor:
"Bu âyet-i kerime yahudiler hakkında nazil oldu." [4]
2- Ebu'l-Aliye der ki:
"Bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil oldu. Çünkü onlar Deccâl'in kendilerinden çıkacağını ve onun sayesinde bütün yeryüzüne hakim olacaklarını iddia etmişlerdi. İşte onların bu iddiaları üzerine Allah Tealâ Rasûlü'ne bu âyet-i kerimeleri indirerek Deccâl'in fitnesinden Allah'a sığınmasını emretti."[5]
Bu rivayet âyet-i kerimenin medenî olduğuna delâlette açıktır .[6]
3- Açıkça görüldüğü gibi bu ayet, her ne kadar öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Mekke müşrikleri veya Yahudiler hakkında nazil olmuşsa da, batıl ehli olan ve Allah'ın ayetleriyle mücadele eden herkesi kapsamına alır. Ancak İbni Kesir, Ebu'l-Âliye'den gelen yukarıdaki rivayet hakkında şöyle demiştir: "Her ne kadar İbni Ebi Hatim tarafından rivayet edilmiş ise de bu, garip bir görüştür ve bu görüşte akla uzak bir zorlama vardır. En sahih olan görüş, bu ayetin umumi olarak müşrikler ve kâfirler hakkında inmiş olmasıdır." [7]

66. De ki: "Bana Rabbimden apaçık deliller gelince, o sizin, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza kulluk etmekten kesinlikle nehyolundum. Âlemlerin Rabbine teslim olmam emrolundu."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Cüveybir'in İbni Abbas (r.a.)'tan rivayet ettiğine göre:
"Velîd İbni Muğîre ve Şeybe İbni Rebîa Aleyhisselâm'a:
"Ya Muhammed, söylediklerinden dön, sana babalarının ve ecdadının dini üzerine olmak lâzım gelir." dediler. Allahü Teâlâ bu ayeti indirdi." [8]

69. Ey Muhammed, Allah’ın âyetleri üzerinde münakaşa edenleri görmez misin? (Haktan) nasıl da çevriliyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Muhammed b. Sîrîn bu âyet-i kerimenin, kader hususunda tartışanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [9]

2- İbn-i Zeyd ise bu âyetin, müşrikler hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [10]

3- Taberi de bu görüşü tercih ederek bundan sonra gelen âyetlerin bu hususu açıkladığını söylemiştir. [11]

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/555.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/188; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 24/39.

[3] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/573-574..

[4] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, 7/141. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/576.

[5] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, 7/141; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/575-576.

[6] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 24/78.

[7] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 12/416-417.

[8] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/576.

[9] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/237.

[10] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/237.

[11] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/237.

41- SECDE (FUSSİLET) SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada kırk birinci, iniş sırasına göre altmış birinci sûredir. Mü'min (Gâfir) sûresinden sonra, Şûra sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1] "Hâ mîm" harfleriyle başlayan ve arka arkaya gelen yedi sûrenin ikincisidir.[2]
Utbe ibn Rabîa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bu işten vazgeç seni kızlarımla evlendireyim. Biliyorsun ki benim kızlarım Kureyş'in en güzel kızlarındandır." demiş. el-Velîd ibnu'l-Muğîre de:
"Ben de sana razı olacağın kadar mal veririm. Biliyorsun ki ben, Kureyş'in malı en çok olanlarındanım." Demiş, bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) onlara:
"Eğer yüz çevirirlerse onlara de ki: Ben sizi, Ad ve Semûd'u çarpan yıldırım gibi bir yıldırımla uyardım..." âyetine kadar olmak üzere bu sûrenin başından on âyet-i kerimeyi okumuş da Efendimiz (s.a.v.)'in yanından ayrılıp gitmişler. Onlardan birisi: "Zannettim ki Ka'be başıma yıkılacak." demiş.[3]
Rivayet olunduğuna göre "Ebu Cehil, Kureyş'ten bir topluluğun içinde, "Muhammed'in işi bize karışık geliyor, tam seçip-anlayamaz olduk. Dolayısıyla şiiri, sihri ve kehâneti bilen bir adam arayıp bulun da, o onunla konuşup, sonra onun ne demek istediğini bize açıklasın" dedi. Bunun üzerine Utbe b. Rebla:
"Vallahi, ben şiiri, sihri, kehâneti dinledim ve benim bu hususta bilgim var. Bu işler bana kapalı değil" dedi ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gelerek:
"Ey Muhammed, sen mi yoksa Hâşim mi; sen mi yoksa Abdulmuttalib mi, sen mi yoksa (baban) Abdullah mı daha hayırlı? Niçin bizim putlarımızı tenkid ediyor ve bizi saptırmaya uğraşıyorsun? Eğer maksadın başkanlıksa, sancağı sana teslim edelim ve liderimiz ol. Yok eğer evlenmeye ihtiyacın varsa, seni istediğin on kızla evlendirelim. Yani Kureyş'den dilediğin on kızı sana verelim. Yok eğer maksadın mal ise, seni zengin kılacak kadar mal toplayalım." dedi. Rasulullah (s.a.v.) bütün bunları dinledi ve o sözünü bitirince, *"Bismillâhirrahmânirrahîm. Hâ. Mîm. (Bu) Rahman ve Rahîm tarafından indirilmiş bir kitabtır.."* diye başlayıp, (bu sûrenin) *"Ad ve Semûd'u çarpan yıldırım gibi, size de bir azabın gelip çatması..."* ayetine kadar okudu. Tam burada Utbe, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ağzını kapatarak:
"Hısım-akraban aşkına yeter" dedi ve evine döndü, Kureyşlilerin yanına varmadı. Onların yanına varmayıp, (ortalıklarda görünmeyince) Kureyşliler:
"Zannediyoruz ki Utbe dinini değiştirdi" dedi ve yanına gittiler. Ona:
"Ey Utbe, seni bizden alıkoyan, dinden çıkmış olmandır (herhalde)" dediler. Bunun üzerine Utbe kızdı ve artık bir daha Muhammed (s.a.v.) ile konuşmayacağına yemin edip:
"Vallahi onunla konuştum. Fakat o bana, ne şiir, ne sihir ne de kehânet olmayan bir sözle karşılık verdi. *"Ad ve Semûd'u çarpan yıldırım gibi..."* deyince, ağzını tuttum ve hısım akraba aşkına artık devam etmemesini istedim. Yemin olsun ki Muhammed birşey söyleyince yalan söylemeyeceğini biliyorum. Dolayısıyla başınıza bir azab inmesinden korktum." dedi."[4]

5. Dediler ki: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık var. Seninle aramızda bir perde var. Sen, istediğini yap, biz de yapıcılarız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu sözleri söyleyenler Ebu Cehl ile beraberindeki bir grup Kureyşli müşriktir.
Ebu Sehl ibnu's-Seriyy'in Abdu'l-Kuddûs kanalıyla Hz. Ömer'den rivayetine göre "Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler. Efendimiz onlara:
"Sizi müslüman olmaktan alakoyan nedir? Halbuki müslüman olsanız bütün Arapların efendileri olacaksınız." buyurdu. Onlar:
"Ey Muhammed, senin söylediklerini duymuyoruz da anlamıyoruz da. Kalblerimiz üzerinde bir kılıf var." dediler. Ebu Cehl de bir elbise alıp bunu kendisiyla Hz. Peygamber arasına gerdi ve:
"Ey Muhammed, kalblerimiz senin çağırdığına karşı bir kın içinde (kalblerimiz örtülü), kulaklarımızda bir ağırlık var ve seninle aramızda bir örtü bulunmakta." dedi. Ertesi gün olduğunda ise onlardan yetmiş kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler ve:
"Ey Muhammed, bize İslâm'ı arzet." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendilerine İslâm'ı arzetmesiyle de sonuncularına varıncaya kadar müslüman oldular. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) tebessüm buyurdular ve:
"Allah'a hamdolsun; dün kalbleriniz üzerinde örtü olduğunu, benim sizi çağırdığım şeye karşı kalblerinizin örtülü ve kulaklarınızda da ağırlık olduğunu zannediyordunuz. Bugün ise gelip müslüman oldunuz." buyurdular. Onlar da:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin olsun ki dün sana yalan söylemiştik. Eğer gerçekten öyle olsaydı bugün iman edemezdik. Elbette Allah doğru söylemiştir, kulları ise yalan söylemişlerdir. Elbette O Gani'dir, bizler ise O'na muhtacız." dediler ve işte onların birinci gün söylediklerinin hikâyesi olarak bu âyet-i kerime nazil oldu."[5]

6. ... Müşrikler in vay haline,
7. Onlar ki zekât vermezler ve onlar âhireti de inkâr eden kâfirlerdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ferrâ ve başka bir takım müfessirler der ki:
"Müşrikler hac mevsiminde Ka'be'yi ziyarete gelenlere yemek yedirir, onları sular ve onlar için mallarını harcarlardı. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iman etmiş olanlara harcamada bulunmamaya, onları doyurmamaya ve onlara su vermemeye başladılar da bunun üzerine onlar hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu."[6]

22. Siz, ne kulaklarınız, ne gözleriniz, ne de derileriniz sizin aleyhinize şahitlik eder diye düşünüp sakınmadınız. Tam tersine Allah, yapmakta olduklarınızın çoğunu bilmez sandınız.
23. İşte Rabbınızı böyle sanmanız sizi mahvetti de hüsrana uğrıyanlardan oldunuz.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Üstad Ebû Mansur el-Bağdadî, İsmail b. Necid'den, o Muhammed b. İbrahim b. Said'den, o Ümeyye b. Bestan'dan, o Yezid b. Zürey'den, o Ravh'tan, o Kasım'dan, o Mansur'dan, o Mücahid'den, o Ebî Ma'mer'den, o da İbn Mesud'dan bu âyet hakkında bahsederek dedi ki;
"Sakîf'ten iki kişi ve Kureyş'ten bir damatları (veya enişteleri) veya Kureyş'ten iki kişi, Sakîf'ten bir damatları bir evde bulunuyorlardı. Onlardan birisi dedi ki:
"Allah'ın sözlerimizi ve fısıltılarımızı işitmesi konusundaki görüşünüz nedir?" Bunun üzerine diğeri dedi ki:
"Bir kısmını işitir, bir kısmını işitmez." Diğerleri dediler ki:
"Eğer bir kısmını işitirse hepsini işitir." Bunun üzerine bu âyet indi."[7]
Bu hadisi Buhari, Hamidî'den, Müslim, İbn Ebî Amr'dan, son ikisi de Süfyan'dan, o da Mansur'dan rivayet etmiştir. [8]
2- Buhârî'nin... Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetine göre "Karın yağları çok (şişman), kalblerinin anlayışı kıt iki Kureyşli ve Sakîf'ten bir hısımları veya iki Sakîfli ve Kureyş'ten bir hısımları bir evde oturmuş konuşuyorlardı. Birbirlerine:
"Ne dersin, acaba Allah bizim sözlerimizi duyuyor mudur ki?" dediler. Birisi:
"Herhalde bazısını duyar, bazısını duymaz." dedi. Bir diğerleri:
"Eğer bir kısmını duyuyor idiyse hiç şüphesiz hepsini duyar; ya da açıktan söylediğimizi duyuyorsa gizli söylediklerimizi de duyar" dedi de bunun üzerine bu âyet indirildi."[9]
3- Sa'lebî, bu âyet-i kerimelerin inmesine sebep olan Sakîf'linin Abdu Yâleyl, Kureyşli iki hısımının da Ümeyye'nin oğulları Rabîa ve Safvân olduğunu kaydeder.[10]
4- Muhammed b. Abdirrahman el-Fakih, Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hîrî'den, o Ahmed b. Ali b. el-Müsenna'dan, o Ebû Hayseme'den, o Muhammed b. Hazim'den, o A'meş'ten, o Abdurrahman b. Yezid'den, o da Abdullah'tan bize şu haberi verdi:
"Kabe'nin örtüsü altında gizlenmiştim. Üç kişi geldi. Karınları çok etli idi. Kalbî anlayışları az idi. Biri Kureyşli idi. Yanında bulunan onun iki eniştesi (veya damadı) de Sakifli idiler. Yahut adam Sakifli, yanındaki enişteleri Kureyşli idiler. Anlamadığım bir kelâmla konuşuyorlardı. Onların birisi dedi ki:
"Allah'ın şu sözümüzü işittiği hususunda görüşünüz nedir?" Diğeri dedi ki:
"Eğer yüksek sesle konuşursak işitir. Ama sesimizi yükseltmezsek işitmez." Üçüncüsü de dedi ki:
"Eğer o konuşmalardan birşey işitirse, hepsini işitmiş olur."
Ravi diyor ki bu olayı Peygamber (s.a.v.)'e anlattım. Bunun üzerine bu âyet indi."[11]
5- Ebu Davud et-Tayâlisî'nin kendi senediyle Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetinde ise bu üç kişinin Mescid-i Nebevi'de konuştukları, birisinin:
"Allah'ın, bizim söylediklerimizi işittiğini sanıyor musunuz?" sorusuna diğerinin:
"Eğer sesimizi yükseltirsek duyar, yükseltmezsek duymaz." dediği, üçüncülerinin de:
"Eğer bir kısmını duyuyorsa kalan kısmını da duyar." dediği ve İbn Mes'ûd'un olanları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek ona anlattığı bunun üzerine bu âyetin nazil olduğu rivayet edilmektedir.[12]
6- İbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Ben, Kâ'be'nin örtüsüne bürünmüştüm. Yanıma, ikisi Sakîfli, biri de Kureyşli olan üç adam geldi. Bunlardan birisi,
"Siz, Allah'ın, dediklerinizi duyduğunu zanneder misiniz?" dedi. Bunun üzerine ikisi:
"Konuştuğumuz zaman, (yüksek sesle konuşur da), seslerimizi duyarsak, O da seslerimizi duyar. Aksi durumda duymaz." dediler. Ben bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e anlattıktan sonra, bu ayet nazil oldu." [13]

30. Muhakkak ki "Rabbımız Allah'tır." deyip sonra dosdoğru bir istikamet tutturanların üzerine melekler iner de iner. Onlara: "Korkmayın, üzülmeyin; size va 'dolunan cennetle sevinin." derler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ata, İbn Abbas'tan rivâyeten şöyle dedi:
"Bu âyet Ebû Bekr es-Sıddık (r.a.) hakkında indi. Şöyle ki müşrikler:
"Rabbimiz Allah, Melekler Allah'ın kızları" dediler. Allah'tan başkasına taptıklarına:
"Bunlar, Allah indinde bizim şefaatçimiz" dediler de doğru istikamette olmadılar. Yahudiler:
"Rabbimiz Allah, Üzeyr Allah'ın oğlu, Muhammed peygamber değil" dediler de onlar da doğru istikamette olmadılar. Ebû Bekr (r.a.) ise:
"Rabbimiz Allah, O'nun birliğine kimse ortak olamaz, Muhammed O'nun kulu ve Rasulü'dür" dedi. Sonra dosdoğru oldu."[14]
2- İbn Abbas (r.a), bir rivayetinde, "bu ayetin Hz. Ebû Bekir (r.a) hakkında nazil olduğunu; çünkü onun, belâ ve sıkıntıların en şiddetlisine düştüğü halde, dininden asla ve kat'a zerrece dönmediğini, tavrını hiç değiştirmediğini söylemiştir. O halde, Hz. Ebû Bekir, "Rabbimiz Allah'dır" deyip, hiçbir sebepten ötürü değişmeden, bu yolda, bu sözde dosdoğru kalan zat olmuş olur."[15]
3- Enes b. Malik'den rivayet edilmiştir:
Rasulullah (s.a.): *"Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra da dosdoğru olanlar."* ayetini okudu ve şöyle buyurdu:
"Tüm insanlar bunu söyler sonra çoğu inkâr ederler. Kim dediği üzere ölürse, işte o istikamet üzeredir." [16]

4- Burada âyet-i kerimenin Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu söylemek herhalde bu âyet-i kerimenin hükmüne dahil olanların ilki Hz. Ebu Bekr'dir demek olmalıdır. Değilse âyet-i kerime Hz. Ebu Bekr gibi inanan bütün mü'minler hakkında geneldir.[17]

33. Allah 'a çağıran ve salih amel işleyenden sözü daha güzel olan kimdir?..

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Vahidî anlatıyor:
"Kâfirler, ezanı işittiklerinde Rasûlullah (s.a.v.)'a geldiler. Müslümanlar da Efendimizin yanındaydılar.
"Ey Muhammed!" dediler; "Geçen ümmetlerden hiç işitmediğimiz bir şey ihdas ettin. Hem peygamberlik iddia ediyorsun, hem de uydurduğun bu ezanla senden önceki peygamberlere muhalefet ediyorsun, Eğer bunda bir hayır olsaydı senden önceki peygamberler elbette buna senden daha lâyıktılar. Nereden aldın bu deve böğürmesini. Ne kadar çirkin bir ses, ne kadar çirkin bir küfür!" Bunun üzerine Allah Tealâ *"Birbirinizi namaza çağırdığınızda; onu alaya alır ve eğlence edinirler. Bu, onların gerçekten akıllarını kullanmaz bir topluluk olmalarındandır."* âyet-i kerimesini[18] ve bu *"'Allah'a çağıran ve salih amel işleyenden sözü daha güzel olan kimdir?"* âyet-i kerimesini indirdi.[19]
2- Kurtubî hadiseyi Kelbî'den rivayetle zikretmiştir.[20]
3- İbni Abbas şöyle demiştir:
"Ayette kastedilen kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. İslâm'a davet etmiştir, Rabbiyle kendi arasında güzel iş işlemiştir, İslâm'ı bir din olarak vaz'etmiştir."[21]
4- Diğer bir rivayete göre ise şöyle demiştir:
"Ayette kastedilen, Hz. Peygamberin (s.a.v.) ashabıdır." [22]
5- Aişe, İkrime ve Mücahit; müminler hakkında indirildiğini söylemişlerdir. [23]
6- Hz. Aişe'den gelen bir rivayette bu âyet-i kerimenin müezzinler hakkında nazil olduğu belirtilirken başka bir rivayette özellikle müezzin Ebu Ümâme el-Bâhilî hakkında indiği de rivayet edilmiştir.[24]
7- Ebu Hayyan şöyle demiştir:
"Ayetten kastın müezzinler olduğunu söylemek ve ayeti bu şekilde te'vil etmek gerekir. Ancak surenin tamamıyla Mekke'de indiği konusunda ihtilâf yoktur. Ezan ise Mekke'de değil, Medine'de meşru olmuştur. Allah'a çağırmak ise; İslâm'a çağırmakla, inkarcılarla cihad etmekle, zulmü kaldırmakla olur." [25]
8- Fahreddin er-Razi şöyle demiştir:
"Bazı kimseler, ayetteki, *"(İnsanları) Allah'a davet edenden daha güzel sözlü kimdir?"* İfadesiyle, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kastedildiğini söylerken, bazıları bunların müezzinler olduğunu söylemişlerdir. Fakat gerçek olan, hangi yolla olursa olsun, Allah'a çağıran herkesin bu ayetin muhtevasına girmesidir."[26]

34. İyilikle kötülük eşit olmaz. Sen, kötülüğü en iyi şekilde sav. O zaman göreceksin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kişi bile yakın bir dost oluvermiştir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil der ki:
"Bu âyet-i kerime Ebu Süfyân hakkında nazil olmuştur. İman etmezden önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'e eziyet ederken daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hısım olması, sonra da İslâm'a girmesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ve müslümanlara samimi bir dost oluvermiştir."[27]
2- Ebu Cehil hakkında indirildiği de rivayet olunur. Ebu Cehil Peygamberimiz'e (s.a.v.) eziyet eder, Peygamberimiz de affedilmesini isterdi. Onun hakkında bu ayet nazil oldu.[28]

40. Ayetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar, bize gizli değillerdir. Ateşe atılan mı, yoksa kıyamet günü güven içinde gelen mi daha iyidir? Dilediğinizi işleyin, doğrusu O, yapmakta olduklarınıza Basîr'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Beşîr ibn Feth'den rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerime Ebu Cehl ve Ammâr ibn Yâsir hakkında nazil olmuştur.[29]
2- Mukâtil de âyet-i kerimenin *"Ayetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar, bize gizli değillerdir"* kısmının Ebu Cehl hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[30]

44. Biz onu yabancı bir dilde kılsaydık diyeceklerdi ki: "Ayetleri tafsilâtlı olarak açıklanmalı değil miydi? Hem yabancı, hem de Araba mı hitab etmektedir? De ki: "İman edenler için hidâyet ve şifadır... "

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Saîd ibn Cübeyr'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Kureyşliler sırf inat ve inkârlarından "Kur'ân hem Arapça, hem de yabancı bir dilde indirilseydi; bazı âyetleri Arapça, diğer bazı âyetleri de yabancı bir dilde olsaydı." dediler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[31]

2- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bence sebeb-i nüzul olarak bu gibi şeylerin söylenmesi, Kur'ân'a karşı yapılmış büyük bir haksızlık olur. Çünkü bu, birbiriyle alakası olmayan ayetlerin gelmiş olduğunu düşündürür. Bu ise, Kur'ân hakkında en büyük ta'n (tenkid) sebebidir. Binâenaleyh böyle bir tenkid kabullenildiğinde, Kur'ân'ın mucize olduğunu iddia etmek şöyle dursun, onun muntazam bir kitap olduğunu iddia etmek bile mümkün olmaz. Bence gerçek olan, bu sûrenin başından sonuna kadar, *"Kalblerimiz örtülüdür"* [32] ayetinde nakledilen şüpheye cevap veren, bir bütün olmasıdır. Tefsir ettiğimiz ayetteki söz de yine, aynı konuyla ilgili olup o iddiaya cevaptır. Buna göre ayetin manası, "Eğer biz bu Kur'ân'ı yabancı bir dilde indirmiş olsaydık, o zaman onlar, "Arap bir topluma, yabancı dilde bir kitab nasıl indirilir?" diyebilirlerdi ve onlara yine "Senin bizi kendisine davet ettiğin söz hususunda kalblerimiz örtülüdür, yine o sözü duyma hususunda kulaklarımızda ağırlık var. Çünkü biz onu (yabancı dilde olduğu için) anlayamıyoruz" deme hakkı doğardı. Fakat biz bu kitabı Arapça ve sizin kelimelerinizle indirip, siz de bu dili konuşup anlayan kimseler olunca, "Kalblerimiz bu söze karşı örtülüdür ve kulaklarımızda bundan ötürü ağırlık var" diye iddiada bulunmanız nasıl mümkün olur?" şeklindedir. Binâenaleyh bizim bu ayetin ifadesini de, müşriklerin *"Dediler ki: "Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık var. Seninle aramızda bir perde var. Sen, istediğini yap, biz de yapıcılarız."*[33] sözlerine bir cevap kabul etmemiz halinde, sûre, başından-sonuna, en güzel bir münasebet ve uyum içinde olmuş olur. Binâenaleyh sebeb-i nüzul olarak bunun zikredilmesi, cidden şaşılacak şeydir."[34]

49. İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümitsizliğe düşer, üzülüverir.
50. Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan sonra biz ona bir rahmet tattırırsak: "Bu, benim hakkımdır, kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak, O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve muhakkak onlara ağır azaptan tattıracağız.
51. İnsana bir ni'met verdiğimiz zaman yüz çevirir ve kibirlenir. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da çokça dua eder.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu ayetler bir rivayete göre Velid b. Muğire, diğer bir rivayete göre de Utbe b. Rebi'a hakkında nazil olmuştur. Bununla birlikte bütün müslümanlar mal, sağlık ve afiyet isteme hususunda ayetin ilk cümlelerinin kapsamına girerler. [35]

---

[1] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/576.
[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/591
[3] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 30/258.
[4] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb
[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 24/97.
[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/222.
[7] Buhari; Tefsir: 4816, 4817, Tevhid: 7521, Müslim; Sıfatı'I-Münafıkîn: 5/2775, Tirmizi; Tefsir: 3248, (Tirmizi bu hadise hasen demiştir.) Nesai; Tefsir: 488, İbn Cerir: 24/69, Ahmed; Müsned: 1/444.
[8] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 309.
[9] Buhârî, Tefsîru'l-Kurân, 41/1,2 (Fussılet Sûresi); Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn, 5; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Fussılet, 41/1, hadis no: 3248.
[10] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/229.
[11] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Fussılet, 41/2, hadis no: 3249: Bu hadis, hasen ve sahih hadistir. Müslim, Münâfıkîn, 5; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/408; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 309. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/576.
[12] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fi Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebu Dâvûd, 2/23.
[13] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[14] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 310; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 27/121.
[15] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[16] Tirmizi, Nesâî, Bezzar.
[17] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/772-773.
[18] Mâide: 5/58.
[19] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, 150.
[20] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 15/146.
[21] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 12/495.
[22] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 12/495.

[23] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 12/495.

[24] Begavî, Mealimu’t-Tenzil, 4/114.

[25] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 12/495.

[26] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[27] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/236.

[28] İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, 4/1651.

[29] Îbnu'l-Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/577.

[30] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/239. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/577

[31] İbni Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 15/240. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/577-578.

[32] Fussilet: 41/5.

[33] Fussilet: 41/5. ayetindeki.

[34] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[35] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/12.

42- ŞURA SURESİ

Mushaftaki sıralamada 42. iniş sırasına göre 62. sûredir. Mekke döneminde, Zuhruf sûresinden önce ve Fussilet sûresinden sonra nazil olmuştur. 23-24, 23-26, 27 ve 39-41. âyetlerinin Medine'de indiğine dair rivayetler de bulunmaktadır.[1] Fakat üslûp ve içerikleri bu âyetlerin de Mekke döneminde indiği izlenimini vermektedir.[2]
Hasen, İkrime, Atâ, Câbir'e göre Mekkîdir.[3]
İbn Abbâs ve Katâde ise Sûrenin Mekkî oluşunu söyledikten sonra *"İşte Allah'ın iman edip salih ameller işleyen kullarına müjdelediği budur. De ki: Ben sizden buna karşılık akrabalıkta sevgiden başka bir ücret istemem..."* (âyet: 23) âyetinden başlıyarak dört âyetinin Medine'de nazil olduğu görüşündedirler.[4]
Mukâtil ise 23 ve 24. âyetlerinin medenî olduğunu söylerken diğer bazıları da sadece 24. âyetini mekkî olmaktan istisna etmişlerdir. Taberânî ve Hâkim'in bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinde rivayetlerine göre bu âyet-i kerime ensâr hakkında nazil olmuştur.
*"Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa aleyhine bir yol yoktur."*a kadar olmak üzere *"Onlar ki kendilerine zulüm vaki olunca yardımlaşırlar..."* (âyet: 39-41) âyetleri de mekkî olmaktan istisna edilmişlerdir.[5]

15. Şu halde sen bunun için davet et ve emrolunduğun şekilde dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: "Ben, Allah'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adalet etmekle emrolundum. Allah bizim de sizin de Rabbınızdır. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak hiçbir şey yoktur. Allah elbette hepimizi bir araya toplıyacaktır ve dönüş de ancak O'nadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin el-Velîd ibnu'l-Muğîra ve Şeybe ibn Rabîa hakkında nazil olduğu söylenir. Davetinden vazgeçmesi ve atalarının yani Kureyş'in dinine dönmesi karşılığında bunlardan el-Velîd ibnu'l-Muğîra malının yarısını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vermeyi, Şeybe ibn Rabîa da O'nu kızıyla evlendirmeyi teklif etmişlerdi.[6]
2- Süddî, bu âyet-i kerimenin, müşriklerle savaşmayı emreden âyetten önce nazil olduğunu söylemiştir. [7]

16. Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında halâ tartışmaya girenlerin delilleri Rabları katında boştur. Onlar için bir gazab, yine onlar için şiddetli bir azâb vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Gerek medineliler için, gerekse onların çevrelerinde bulunan bedeviler için, Allah'ın Rasûlü'nden geri kalmaları ve kendilerini ona tercih etmeleri yaraşmaz."[8] âyet-i kerimesi nazil olduğunda münafıklardan bazı kimseler:
"Muhammed'le birlikte sefere çıkmayan ve ondan geri kalan çöl halkı helak oldular deseniz ya." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bazıları da bu arada çöldeki kavimlerine dinlerini öğretmek üzere çöle gitmişlerdi. İşte münafıkların bu sözleri üzerine Allah Tealâ:
"Mü'minlerin hepsi de seferber olacak değillerdir. Her topluluktan bir taifenin dinini iyi öğrenmek ve kendisine döndüklerinde kavmini uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez mi?..."[9] ve
"Daveti kabul edildikten sonra Allah hakkında halâ tartışmaya girenlerin delilleri Rabları katında boştur. Onlar için bir gazab, yine onlar için şiddetli bir azâb vardır." âyet-i kerimelerini indirdi."[10]
2- Bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı ile tartışmaya girerek onları İslâm'dan vazgeçirmeye ve tekrar küfre döndürmeye çabalayan yahudiler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.
Abdürrezzak'ın Katâde'den rivayetine göre yahudiler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabına:
"Bizim Peygamberimiz sizinkinden önce, bizim kitabımız sizinkinden önce ve bizler Allah'a sizden daha lâyığız." gibi sözler söyledikleri belirtilmektedir.[11]
Buna göre bu âyet-i kerime de Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olmalıdır.[12]
3- Abdullah b. Abbas bu âyet-i kerimenin, Allah'ın davetini kabul edip müslüman olan insanlarla tartışmaya girişen ve onları hidayetten alıkoymaya çalışan kitap ehli hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[13]
4- Katade ise bu âyet-i kerimenin, müslümanlara: "Bizim kitabımız sizin kitabınızdan daha önce inmiş ve bizim peygamberimiz de sizin peygamberinizden önce gelmiştir. O halde bizler sizden daha hayırlıyız." diyen Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[14]
5- İbni Münzir, İkrime'den şöyle rivayet etmiştir:
"Allah'ın yardımı ve zaferi gelince..."[15] ayeti nazil olunca, Mekke müşrikleri, aralarında bulunan müminlere:
"İnsanlar grup grup Allah'ın dinine madem girdiler, o halde aramızdan çıkın, ne diye hala aramızda duruyorsunuz!" dediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[16]

23. "Allah, inanıp yararlı işler işleyen kullarını bununla müjdeler. De ki: "Ben sizden buna karşı yakınlara sevgiden başka bir ücret istemem."

Kim güzel bir iş işlerse onun güzelliğini arttırırız. Doğrusu Allah bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.), Medine'ye geldiği vakit, O'na çok acılar isabet ediyordu. Musibetler ve haklar... Elinde de bunları karşılayacak bir genişlik yoktu. Ensar şöyle dedi:
"Bu adam, Allah Teala'nın size bir hediyesidir. O, sizin kız kardeşinizin oğludur. O'na birçok haklar, musibetler isabet ediyor. O'nun da elinde bunları karşılayabilecek bir genişliği yoktur. Kendisine zararı olmayan malları toplayın ve O'na isabet eden zararlara karşılık, O'na yardım maksadıyla topladıklarınızı O'na götürün." Onlar da böyle yaptılar ve sonra O'na götürüp dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, sen bizim kızkardeşimizin oğlusun. Allah senin elinle bize hediye etti, Sana nöbetleşe birçok hukukî işler ve musibetler isabet ediyor. Senin yanında onları karşılayacak bir genişlik de yoktur. Biz, mallarımızdan birşey toplamayı senin için uygun gördük ve onları sana getirdik. Sana ulaşan muibetlere karşı sana yardımcı olur."
Bunun üzerine bu âyet indi.[17]
2- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir gün ensar:
"Biz şöyle şöyle yaptık." gibi şeyler söyleyip övünmek istediler. İbn Abbâs -veya Abbâs- da:
"Elbette biz sizden daha faziletliyiz." dedi. Bu (ensarla muhacirler arasındaki karşılıklı övünme) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşınca onların meclisine geldiler ve:
"Ey ensar topluluğu, Sizler zelil iken Allah sizi benimle aziz kılmadı mı?" diye sordular, onlar:
"Evet ey Allah'ın elçisi öyle oldu." dediler.
"Sizler dalâlette idiniz de Allah size benimle hidayet buyurmadı mı?" diye sordular. Onlar yine:
"Evet, öyle oldu." dediler.
"Bana cevap vermiyecek misiniz?" diye sordu,
"Ne cevap verelim?" dediler;
"Kavmin seni çıkardı biz seni barındırmadık mı? Kavmin seni yalanladı, biz seni tasdik etmedik mi? Kavmin seni yalnız bıraktı, biz sana yardım etmedik mi? demiyecek misiniz?" şeklinde sormaya devam ettiler de sonunda ensar dizleri üstüne gelip:
"Mallarımız ve elimizde ne varsa hepsi Allah'ın ve Rasûlü'nündür." dediler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[18]
3- Katade şöyle dedi:
"Müşrikler toplantı yerlerinde toplandılar ve birbirlerine şöyle dediler:
"Verdiklerine karşılık ücret istediğini görmüyor musunuz?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[19]
Sa'lebi ve Kurtubî bu nüzul sebebinin, Sûrenin mekkî oluşunu göz önünde bulundurarak daha uygun olduğunu söyler.[20]
4- Îbnu Abbas'tan rivayet edildi:
"Ensâr:
"Biz Rasûlullah için mal toplasak." dediler. Allahü Teâlâ, Şura: 42/23 âyetini indirdi. Onlardan Bâzıları:
"Bunu Ehli Beytinden mukâtele etmek ve onlara yardım etmek için buyurdu." dediler. Allahü Teâlâ, Şura: 42/24-26 ayetlerini indirdi. Şura: 42/26 ayetinde onlara tövbeyi arz etti."[21]
5- Kelbi, İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet eder:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Medine'ye gelince, başına birtakım görevler, mesuliyetler ve haklar ârız oldu. Eli de dar idi. Bunun üzerine ensâr:
"Allah sizi işte bu Peygamber sayesinde hidayete kavuşturdu. Bu sizin kızkardeşinizin oğludur ve şimdi şehrinizde komşunuzdur. Dolayısıyla malınızdan onun için birşeyler toplayın." dediler. Onlar da bunu yaptılar ve sonra topladıkları malı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdiler. Ama o bunu kabul etmedi. İşte bunun üzerine, bu ayet nazil oldu. Bu, "Ben, sizin iman etmenize karşılık, akrabalarımı sevmenizden başka bir ücret istemiyorum" demektir. Binâenaleyh Hz. Muhammed (s.a.v.) onları akrabalarını sevmeye teşvik etmiştir."[22]
6- Ayet-i kerimenin *"Kim bir iyilik kazanırsa Biz onun iyiliğini artırırız."* kısmının ise özellikle Hz. Ebu Bekr hakkında ve ehl-i beyt'e karşı sevgisinin şiddetinden dolayı nazil olduğu da söylenmiştir.[23]

24. Yoksa onlar: "Allah'a karşı yalan uydurdu." mu derler? Allah dilerse senin kalbini mühürler, bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı yerine getirir. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü en iyi bilendir.
25. O, kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri affeden ve yaptıklarınızı bilendir.
26. İman edip sâlih ameller işleyenlerin duasını kabul buyurur ve onlara lütfundan artırır. Kâfirlere gelince; onlar için de çok şiddetli bir azâb vardır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre o şöyle demiştir:
"Ensar kendi aralarında:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) için aramızda mal toplasak da O'na versek." dediler ve bir miktar mal toplayıp O'na götürdüler. Bunun üzerine Allah Tealâ:
"De ki: "Ben sizden buna karşılık akrabalıkta sevgiden başka herhangi bir ücret istemem..." âyet-i kerimesini indirdi. Bu âyet nazil olunca da bazıları:
"Herhalde ehl-i beyti için savaşmasını ve onlara yardımı emrediyor." dediler de Allah Tealâ bunun üzerine de:
"Yoksa onlar: "Allah'a karşı yalan uydurdu." mu derler? Allah dilerse senin kalbini mühürler, bâtılı yok eder, sözleriyle hakkı yerine getirir.

Muhakkak ki O, göğüslerin özünü en iyi bilendir. O, kullarından tevbeyi kabul eden..." âyet-i kerimelerini indirdi ve hemen peşinden de *"İman edip sâlih ameller işleyenlerin duasını kabul buyurur ve onlara lütfundan artırır."* buyurarak onları tevbe etmeye davet buyurdu.

Ancak Suyûtî bu rivayeti verirken senedinde zayıflık olduğunu da eklemiştir.[24]

Alûsî ise bu rivayetin uydurma olduğu kanaatindedir.[25]
2- İbn Abbâs'tan rivayete göre o şöyle demiştir:
"De ki: "Ben sizden buna karşılık akrabalıkta sevgiden başka herhangi bir ücret istemem." âyet-i kerimesi nazil olunca bazı kimseler kendi kendilerine:
"Herhalde kendisinden sonra akrabalarına iyilik yapmamıza bizi teşvik etmek istiyor." dediler de Cibrî gelip O'nu şöyle şöyle düşünerek itham ettiklerini haber verdi ve *"Yoksa onlar: "Allah'a karşı yalan uydurdu." mu derler?"* âyet-i kerimesini indirdi. Bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine içlerinden o düşünceyi geçirenler geldiler ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bizler senin doğru sözlü olduğuna şehadet ediyor ve o düşündüklerimizden dolayı da tevbe ediyoruz." dediler de akabinde:
"O, kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri affeden ve yaptıklarınızı bilendir." âyet-i kerimesi nazil oldu.*"*[26]

27. "Eğer Allah rızkı kullarının hepsine bol bol verseydi, yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Ama O, dilediğini bir ölçüye göre indirir. Doğrusu O, kullarından haberdardır, onları görendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Habbab b. Eret diyor ki:
"Bu âyet bizim hakkımızda indi. Biz, Kurayza ve Nadir'in mallarına gözümüzü diktik, o malların bizim olmasını arzuladık. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[27]

2- Bu âyet Suffa Ehli'nden zenginlik ve bolluk temenni eden bir grup hakkında indi.[28]
3- Osman el-Müezzin, o Ebû Ali el-Fakih'ten, o Ebû Muhammed b. Muaz'dan, o Hüseyn b. Hasan b. Harb'dan, o İbn Mübarek'ten, o Hayve'den, o Ebû Hanii'l-Havlanî'den, o da Amr b. Hureys'ten bize şunu haber verdi:
"Bu âyet Suffa Ashabı hakkında inmiştir. Onlar şöyle diyorlardı:
"Keşke bizim de dünyalığımız olsaydı." Ve bu vesileyle de dünyayı temenni ediyorlardı."[29]
4- Bunun benzerini, Taberânî Amr İbni Harîs'ten rivayet etti. [30]

28. O'dur ki onlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir ve rahmetini yayar. O Velî'dir, Hamîd'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil der ki:
"Mekkelilerden (Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. Yusuf'un kıtlık seneleri gibi yedi kıtlık senesini başlarına getirmesi için bedduası üzerine) yağmur yağdırılmaması ve tam artık onlar bütün bütüne yağmurdan umutlarını kesmişken Allah'ın onlara yağmur yağdırması üzerine nazil olmuştur."[31]

36. Size verilen herhangibir şey yalnızca dünya hayatının bir geçimliğidir. Allah katında olan ise hem daha hayırlı, hem de daha bakîdir. Bu, iman edenler ve Rablarına tevekkül edenler içindir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ali'den rivayete göre "bu âyet-i kerime Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olmuştur. Bir keresinde yanında bulunan (toplanan) malın tamamını sadaka olarak dağıtmış; bu yaptığını bazı müslümanlar ayıplarken kâfirler de bunun hatalı bir davranış olduğunu söylemişlerdi."[32]

37. (Allah katında olan ise) büyük günahlardan, hayâsızlıktan sakınanlar ve öfkelendiklerinde bile bağışlıyanlar içindir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu ayet bir görüşe göre Hz. Ömer hakkında nazil olmuştur. Mekke'de kendisine sövülmüş, o kendisine sövenleri affetmiştir.[33]
2- Bir görüşe göre de Ebu Bekir hakkında nazil olmuştur. Malını Allah yolunda harcadığı zaman insanlar kendisini kınamış ve sövmüşler, ama o bütün bunları hilimle (yumuşaklıkla) karşılamıştır.[34]
3- İbn Abbâs bu âyet-i kerimenin kendisine söven bir müşriğe cevap vermemesi üzerine Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[35]

38. Ve Rablarına icabet edenler, namaz kılanlar içindir. Onların işleri aralarında şûra iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime Ensar (Medineli müslümanlar) hakkında inmiştir: Allah Rasulü (s.a.v.) onları imana davet etmiş, onlar bunu kabul edip, namazlarını da kılmışlardır. [36]

Buna göre âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olmalıdır. Mekkî olduğunu düşünecek olursak bu durumda yine ensar kastedilmekle birlikte Hz. Peygamber (s.a.v.) henüz hicret etmeden müslüman olan medineliler veya Akabe'de kendisine bey'at edenler kastedilmiş olmalıdır.[37]
Bu yüzden müfessirler bu âyet-i kerimenin mekkî ya da medenî oluşunda ittifak edememişlerdir. İttifak ettikleri nokta ise sadece âyet-i kerimenin ensar hakkında nazil olmuş olmasıdır.[38]

40. Kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür. Kim de affeder ve ıslah ederse mükâfatı Allah'a aittir. Muhakkak ki Allah, zalimleri sevmez.
41. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa aleyhine bir yol yoktur.
42. Yol ancak, insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlar, ancak onlaradır elim bir azâb.
43. Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa işte bu, şüphesiz azmedilmeye değer işlerdendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî ve Ferrâ bu âyet-i kerimelerin de ensar'dan birisinin kendisine sövmesi üzerine önce karşılık veren sonra da susan ve onun devam eden sövgülerine karşılık vermeyen Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir ki buna göre bu dört âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur.[39]

51. "Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle, dilediğini vahyeder. Doğrusu O yücedir, Hakimdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yahudiler, Nebi (s.a.v.)'ye şöyle diyorlardı:
"Sen peygambersen neden Musa'nın Allah ile konuşması ve O'na bakması gibi, O'nunla konuşmuyor ve O'na bakmıyorsun? Sen, böyle yapmadıkça sana iman etmeyiz." Rasulullah (s.a.v.) da onlara şöyle buyurdu:
"Musa, Allah Azze ve Celle'yi görmedi ki." Bunun üzerine Allah Teal bu âyeti indirdi."[40]
2- Bahru'l-Muhit'te ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bu istekte bulunanların yahudiler değil Kureyş kâfirleri olduğu kaydedilmektedir.[41]

---

[1] İbn Atıyye, 5/25; İbn Âşûr, 25/23-24.
[2] Bu konuda ve ilgili rivayetlerin taşıdığı zaaflar hakkında bk. İzzet Derveze, 5/159, 175-178,182-183,187,189.
[3] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/3.
[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/3.
[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 25/10.
[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/11.
[7] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/288.
[8] Tevbe: 9/120.
[9] Tevbe: 9/122.
[10] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 11/50.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 25/12-13; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/579.
[12] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 25/25.
[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/288.
[14] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/288.
[15] Nasr: 110/1.
[16] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/579.
[17] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 311.
[18] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 25/16.
[19] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 311.
[20] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/17.
[21] Taberânî zayıf senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/579-580.
[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[23] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 25/33.

[24] Taberânî; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/104-105.
[25] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 25/38.
[26] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 16/18.
[27] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 311-312. Hakim, Beyhaki; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[28] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[29] el-İsabe: 2/537, Heysemi; Mecmau"z-Zevaid: 7/104; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 311-312; Hâkim rivayet etti ve sahihdir, dedi; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/580-581.
[30] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/580-581.
[31] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 16/20.
[32] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 25/45.
[33] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/70.
[34] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/70.
[35] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 16/25.
[36] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/70.
[37] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 25/46.
[38] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/780.
[39] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 16/30.
[40] İsnadı yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 312; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an,
[41] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 25/56.

43- ZUHRUF SURESİ

Sûre Mekke'de, geliş sırası bakımından Şûrâ'dan sonra, Duhân'dan önce vahyedilmiştir. 45. âyetin Hz. Peygamber'in miracında Kudüs'te Mescid-i Aksâ'da nazil olduğuna dair bir rivayet varsa da bu, sûrenin Mekkî niteliğini değiştirmez; çünkü tefsirciler hicretten önce nazil olan bütün sûrelere Mekkî demektedirler.[1]
Mukâtil *"Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Biz, Rahmân'dan başka ibadet edecek tanrılar kılmış mıyız?"* (âyet: 45) âyet-i kerimesinin Medine'de nazil olduğunu söylemiştir.[2]
Mecmeu'l-Beyân'da bu âyet-i kerimenin Beytu'l-Makdis'de nazil olduğu ileri sürülürken Suyûtî de İtkân'ında âyet-i kerimenin semâda nazil olduğunu söylemiştir.[3]

19. Ve onlar, Rahman'ın kulları olan melekleri dişiler kıldılar. Kendileri yaratılışlarına şahit mi oldular!? Onların bu şahitlikleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Münafıklardan bazı insanlar:
"Allahü Teâlâ cinnlerle akrabalık bağı kurdu. Onların arasından melekler çıktı." dediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi."[4]

22. Hayır; dediler ki: *"Gerçekten atalarımızı bir din üzere bulduk ve doğrusu biz onların izleri üstünde doğru olana yönelmişleriz."*

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil, bu ayetin, Kureyş'ten Velid b. Muğire, Ebu Süfyan, Ebu Cehil ve Rebia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe hakkında nazil olduğunu ifade etmiştir. Yani bunlar böyle söylediği gibi, öncekiler de böyle söylemiştir. Böylece ayet, Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmektedir. [5]

31. Bir de (şunu) söylediler: "Şu Kur'an, iki şehirden birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?"
32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların maişetlerini bile aralarında, (onlar değil), biz taksim ettik. Kimini, derece derece kiminin üstüne çıkardık ki, bir kısmı bir kısmını çalıştırsın. Rabbinin rahmeti, onların toplayageldiklerinden daha hayırlıdır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn İshak der ki:
"el-Velîd ibnu'l-Muğîra:
"Ben Kureyş'in büyüğü ve efendisi iken ben terkedileceğim (bana vahiy gelmiyecek), Ebu Mes'ûd Amr ibn Umeyr es-Sekafî Sakîf'in efendisi iken terkedilecek (ona vahiy gelmiyecek), ikimiz iki kasabanın en büyükleri iken bize değil de Muhammed'e mi vahiy indirilecek?!" demiş de bana ulaştığına göre Allah Tealâ bu âyetleri indirmiştir."[6]
2- Katade'den rivayet edildiğine göre;
"Kureyş'in Reyhanesi (fesleğen çiçeği) diye adlandırılan Velid b. Muğire şöyle diyordu:
"Muhammed'in söylediği bu Kur'an hak ise, ya bana, ya da Ebu Mesud'a nazil olurdu." bunun üzerine Allah Tealâ *"Rabbinin rahmetini (peygamberliği) onlar mı paylaştırıyorlar?"* buyurdu. [7]
3- İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre;
"Araplar şöyle dediler: Peygamber bir insan olacaksa, Muhammed'den başkası bu risalete = peygamberliğe daha lâyıktır." Yani Muhammed'den daha şerefli olan "İki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?" demek istemişlerdir. Bu iki büyük adamla Mekke'den Velid b. Muğire, Taif'ten Mesud b. Amr es-Sakafi'yi kastetmişlerdir. Allah da onları ret için: *"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar?"* ayetini indirmiştir.[8]
4- Daha önce (Yûnus: 10/2. ve Nahl: 16/43. âyetlerinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette İbn Abbâs şöyle demiş:
"Allah Tealâ, Muhammed (s.a.v.)'i elçisi olarak gönderince araplar onu inkâr ettiler, ya da araplardan onu inkâr edenler:
"Allah, elçisi bir beşer olmaktan yüce ve münezzehtir." dediler. Bunun üzerine Allah Tealâ:
"İçlerinden bir adama "İnsanları inzâr et ve iman etmiş olanlara Rableri katında yüksek bir makam olduğunu müjdele" diye vahyetmiş olmamız insanların tuhafına mı gitti?..."[9] âyet-i kerimesi ile
"Senden önce kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını Biz peygamber olarak göndermedik..."[10] âyet-i kerimesini indirdi. Allah Tealâ böylece onlara hüccetlerini tekrar tekrar bildirince bu sefer başka bir bahaneye sarıldılar ve:
"Madem ki Allah'ın elçileri beşerden olacak. O halde Muhammed'den başkası bu risalete elbette daha lâyıktır. Bu Kur'ân, bu iki kasabada Muhammed'den daha şerefli, daha büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" dediler. Bununla Mekke'den el-Velîd ibnu'l-Muğîra'yı, Tâif'den de Mes'ûd ibn Amr es-Sekafî'yi kastediyorlardı. İşte bu sözleri üzerine de *"Rablerinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar?..."* âyetini indirdi."[11]
Ayetin kimin hakkında indiği ile ilgili görüşler:

1- İbn İshak'a göre Mekke'den Velid b. Muğire, Taif'ten Ebu Mes'ûd Amr ibn Umeyr es-Sekafî,
2- Mücâhid'e göre Mekke'den Utbe ibn Rabîa, Taif'ten İbn Abdi Yâleyl,
3- Katâde'ye göre Mekke'den el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Tâif'ten Urve ibn Mes'ûd es-Sekafî,

4- Süddî'ye göre Mekke'den el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Tâif'ten Kinâne ibn Abd ibn Amr ibn Umeyr hakkında inmiştir.[12]

Ama her halde de bu sözü söyleyen el-Velîd ibnu'l-Muğîra olmakla bu rivayetler arasında bir zıtlık söz konusu değildir.[13]

36. Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse Biz ona şeytanı musallat kılarız.
37. Şüphesiz ki onlar da bunu yoldan çıkarırlar. Bunlar ise kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ebî Hatim'in Muhammed ibn Osman el-Mahzûmî'den rivayetle tahric ettiği bir habere göre "Kureyşliler kendi aralarında konuşup: "Muhammed'in arkadaşlarından her bireri için bir kişi görevlendirelim, onunla konuşsun ve onu bu yeni dinden vazgeçirmeye çalışsın." demiş ve Ebu Bekr için Talha'yı görevlendirmişler. Talha, Hz. Ebu Bekr'e gelmiş, onunla konuşmuş. Ebu Bekr kendisine:
"Beni neye çağırıyorsun?" diye sormuş. Talha:
"Lât ve Uzzâ'ya ibadete çağırıyorum." demiş. Ebu Bekr:
"Lât nedir?" diye sormuş, Talha:
"Rabbımızdır." diye cevaplamış. Ebu Bekr:
"Peki Uzzâ nedir?" diye sormuş, Talha:
"Allah'ın kızlarıdır." diye cevaplamış. Hz. Ebu Bekr bu sefer:
"Peki anneleri kim?" diye sorunca Talha duraklamış ve cevap verememiş de yanındakilere:
"Yahu şu adama cevap versenize." demişse de onlar da susmuş, cevap verememişler. İşte bunun üzerine Talha:
"Kalk ey Ebu Bekr; ben şehadet ederim ki yegâne ilah Allah'tır ve Muhammed O Allah'ın elçisidir." demiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ da bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[14]

40. Sen mi duyuracaksın o sağırlara? Körleri ve apaçık bir dalâlet içinde olanları sen mi hidâyete ulaştıracaksın?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Peygamber ne kadar kavminin hidayeti için çabalıyorsa kavmi de o kadar sapıklığını ve azgınlığını artırıyor, gördükleri nübüvvet alâmetlerine kör, işitmekte oldukları apaçık Kur'ân âyetlerine sağır gibi davranıyorlardı. İşte onların bu azgınlık, körlük ve sağırlıkları üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[15]
2- Rivayet olunduğuna göre, "Hz. Peygamber (s.a.v.), kavmini dine çağırmaya gayret gösteriyor, ama onlar bundan dolayı küfürde ısrara kesin olarak karar veriyor ve azgınlıklarını sonuna kadar sürdürme niyeti içine giriyorlardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Artık (Resulüm), o sağırlara sen mi duyuracaksın, yahut o körlere sen mi yol göstereceksin?"* buyurmuştur."[16]

41. Seni onların içinden alıp götürsek (ruhunu alsak) bile biz, mutlaka onlara layık oldukları cezayı vereceğiz.
42. Veya onlara vaadettiğimiz azabı (vefatından önce) sana göstereceğiz. Şüphesiz biz, onlara istediğimizi yapmaya kadiriz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Allah teala bu âyet-i kerimelerde, bazı insanları tehdit etmektedir.
1- Hasan-ı Basrî ve Katade'ye göre bu insanlardan maksat, Hz. Muhammed'in bütün ümmetidir. Allah teala, göndermiş olduğu her peygambere hayatta iken, kavminin hak yoldan sapanlarını nasıl helak ettiğini göstermiş fakat Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bir lütuf olarak, hayatta iken ümmetini helak ettiğini göstermemiştir.
Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur:
"Yıldızlar, göklerin güvencesidir. Yıldızlar gidince vaadedilenler göklerin başına gelecektir. Ben de ashabımın güvencesiyim. Ben gidince onlara vaadedilenler başlarına gelecektir."[17]
2- Süddî'ye göre ise bu âyetlerde tehdit edilen insanlardan maksat, Kureyş müşrikleridir. Allah teala, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e müşriklerden intikam alacağını bildirmektedir. Allah teala, Rasulullah hayattayken müşrikleri ona mağlup düşürmüş ve intikamını göstermiştir.[18]
3- Taberi bu son görüşü tercih etmiş, bunlardan önceki âyetlerin müşrikler hakkında olmasını delil göstermiştir.[19]

57. Meryem oğlu İsa bir misal olarak (öne) atılınca hemen senin kavmin bundan şımarıp haykıra haykıra gülüyorlar.
58. Dediler ki: Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa O mu? Ey Habibim, bunu sana, bâtıl bir mücadeleden başka maksatla irad etmediler. Daha doğrusu onlar çok düşman bir kavimdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İsmail b. İbrahim en-Nasrabazî, İsmail b. Necid'den, o Muhammed b. Hasan b. Halil'den, o Hişam b. Ammar'dan, o Velid b. Müslim'den, o Şeyban b. Abdirrahman'dan, o Asım b. Ebî'n-Necüd'dan, o Ebû Rüzeyn'den, o Ebû Yahya'dan, o Mevla b. Afra'dan, o da İbn Abbas'tan bize şunu rivayet ederek dedi ki:
"Nebi (s.a.v.) Kureyş'e şöyle buyurdu:
"Ey Kureyş, Allah'tan başka ibadet edilen hiçbir şeyde hayır yoktur." Onlar da dediler ki:

"Sen, İsa'nın bir peygamber ve halis bir kul olduğuna inanır mısın? Eğer dediğin gibi ise o kendi kavminin ilahları gibidir." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[20]
Biz, bu kıssayı ve İbnu'z-Zibe'ra ile Rasulullah (s.a.v.) arasındaki karşılıklı görüş alış-verişini, Enbiya: 21/98 âyetinin izahını yaparken vermiştik. [21]

2- Rivayet edildiğine göre, *"Siz de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduklarınız da hiç şüphesiz ki cehennem odunusunuz.."* [22] ayeti nazil olunca, Abdullah İbnu'z-Ziba'râ:
"Bu, bize ve İlâhlarımıza mı, yoksa bütün ümmetlere şamil bir hüküm mü?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır, bütün ümmetlere şamil bir hüküm." buyurdu. Bunun üzerine Abdullah:
"Ben seni yendim; Kabe'nin Rabbine yemin ederim ki sen, Meryem oğlu İsa'nın Peygamber olduğunu iddia etmedin mi? İsa ve annesini hayırla yâd etmiyor muydun? Sen, hristiyanların, İsa ve annesine; yahudilerîn, Uzeyr'e taptıklarını ve meleklere de tapıldığını biliyorsun. Eğer bunlar cehennemde olacaklarsa, biz, bizim ve ilâhlarımızın onlarla beraber olmasına çoktan razıyız..." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) sustu, kâfirler güruhu sevindiler, güldüler ve çığlıklar attılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak,
"Şüphe yok ki, kendileri için bizden en güzel (bir saadet) sebkat etmiş olanlar, işte bunlar oradan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır" [23]
ayetini indirdi. İşte bu ayet de [24] o zaman nazil oldu. Buna göre mana, "Abdullah İbnu'z-Ziba'râ, Meryem oğlu İsa'yı bir misal getirip, hristiyanların İsa'ya ibadet etmeleri sebebiyle Hz. Peygamber (s.a.v.)'le mücadele edince:
"Bir de ne görelim, senin kavmin Kureyş, bu meselden dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in susturulmasını görmeleri sebebiyle sevinçlerinden çığlıklar attılar, büyüklendiler ve gülmeye başladılar. Çünkü örf, taraflardan birisi, davasını savunamayıp acze düştüğünde, ikinci tarafın çığlıklar atması ve bundan sevinç duyması şeklinde cereyan edegelmiştir. Dediler ki:
"Bizim tanrılarımız mı iyi, yoksa o mu?" Yani, "Sence bizim ilâhlarımız (melekler) İsa'dan daha iyi değil midir? İsa cehennem odunu olduğuna göre, bizim ilâhlarımızın durumu ise, daha hafif ve daha ehven olur!.." demektir."[25]
3- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Kureyş kâfirlerine:
"Allah dışında tapınılan hiç kimsede hayır yoktur." buyurmuş. Onlar:
"Sen İsa'nın, bir peygamber, Allah'ın salih kullarından bir kul olduğunu iddia etmiyor musun? Eğer bu söylediğin doğruysa demek ki o da bizim tanrılarımız gibiymiş." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[26]
4- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayet olaya daha farklı bir boyut atfetmekte. Şöyle ki:
"Siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennem odunusunuz ve siz ona varacaksınız."[27] âyet-i kerimesi nazil olunca Kureyş müşrikleri:
"Meryem'in oğlu da nedir?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"O, Allah'ın kulu ve elçisidir." buyurdu. Bunun üzerine onlar:
"Görmüyor musunuz bu adam bizim kendisini, hristiyanların Meryem'in oğlunu rab edindikleri gibi rab edinmemizi istiyor." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ işte bu: *"Ey Habibim, bunu sana, bâtıl bir mücadeleden başka maksatla irad etmediler. Daha doğrusu onlar çok düşman, kavgacı bir kavimdir."* âyet-i kerimesini indirdi."[28]
5- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:
"Kureyş dedi ki:
"Muhammed, hıristiyanların Meryem oğlu Îsâ'ya taptıkları gibi bizim de kendisine tapmamızı istiyor". Bunun üzerine Yüce Allah bu âyetleri indirdi." [29]
6- Kâfirler, hristiyanların Hz. İsa (a.s.)'ya taptıklarını duyunca:
"Onlar İsa'ya tapıyorlar; oysa bizim ilâhlarımız İsa'dan daha iyidir." dediler. Onlar bu sözü, kendileri meleklere taptıkları için söylediler. [30]
7- Hz. Peygamber (s.a.v.), hristiyanların Hz. İsa'ya taptıklarını ve O'nu kendilerinin ilâhı kabul ettiklerini anlatınca, Mekke kâfirleri de:
"Muhammed, tıpkı hristiyanların, Mesih'i kendilerinin ilâhı kabul etmeleri gibi, bizim de, kendisini bizim ilâhımız kabul etmemizi istiyor." dediler ve işte bu durumda:
"Bizim ilâhlarımız mı yoksa o mu?", yani, "Bizim ilâhlarımız mı yoksa Muhammed mi daha hayırlıdır?" dediler ve bu sözü, "Muhammed, bizi, kendisine tapmaya davet ediyor; halbuki atalarımız ise, bu putlara tapmanın gerekli olduğunu iddia etmişlerdi. Bu iki şeyden birisinin mutlaka yapılması gerekli olduğuna göre, bu putlara tapmak daha uygun olur.. Çünkü, atalarımız ve geçmişlerimiz, putlara tapma hususunda mutabakata varmışlardı. Ama, Muhammed ise, bizim kendisine tapmamız hususunda ithama maruz bir kişidir. Binâenaleyh, putlara tapmakla meşgul olmak daha evlâ olur." dedikleri için bu sözü söylediler. Cenâb-ı Hak ise:
"Biz, İsa'ya tapmanın güzel bir yol olduğunu söylemedik. Tam aksine bu, bâtıl ve yanlış bir yoldur.. Çünkü İsa, sadece bizim kendisine in'âmda bulunduğumuz bir kuldur. Durum böyle olunca da, onların, "Muhammed bizim kendisine tapmamızı istiyor" şeklindeki sözleriyle ortaya attıkları bu şüphenin, zail olduğu..." şeklinde beyanatta bulunmuştur. [31]

67. O gün, müttakîler dışında dostlar birbirlerine düşman olurlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Nakkaş "bu âyet-i kerimenin, çok iyi arkadaş olan Ümeyye ibn Halef el-Cumahî ve Ukbe ibn Ebî Muayt hakkında nazil olduğunu nakleder. Buna göre Ukbe, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meclisine gelir, onlarla oturmuş. Bunu duyan arkadaşı Ümeyye:
"Muhammed'le karşılaşır da yüzüne tükürmezsen yüzüm yüzüne haram olsun." demiş, o da Hz. Peygamber (s.a.v.)'le karşılaştığında arkadaşının bu isteğini yerine getirmiş. Hz. Peygamber de:
"İnşaallah ben seni öldürürüm." buyurmuş ve nitekim Ukbe Bedr'de esir edilenler arasında imiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o sözü yerine

getirilerek öldürülmüş. Ümeyye de zaten Bedr'de öldürülenler arasında imiş. İşte Allah Tealâ onların bu durumu hakkında bu ayeti indirdi."[32]

79. Yoksa bir işe mi karar verdiler? Doğrusu Biz de kararlıyız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil bu âyet-i kerimenin, Kureyş müşriklerinin Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygamber'e suikasta karar vermeleri hakkında nazil olduğunu söylemiştir, ki bu, *"Hani kâfirler sana hile ve tuzak kuruyorlardı..."* [33] ayetinde de anlattığı husustur.[34]

80. Yoksa kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmiyoruz mu sanıyorlar? Hayır öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz yazmaktalar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"İkisi Kureyş'li biri Sakîf'li veya birisi Kureyş'li ikisi Sakîf'li üç kişi Ka'be ile örtüsü arasında aralarında konuşuyorlardı. Birisi:
"Ne dersiniz, Allah bizim bu konuşmalarımızı işitiyor mu acaba?" dedi. İkincileri:
"Eğer açıktan konuşursak duyar, gizlersek duymaz." dedi. Üçüncüleri de:
"Eğer açıktan konuştuğumuzda duyuyorsa gizlediğimizde de duyar." dedi de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[35]
2- Aynı hadise daha önce Fussilet, 41/23 âyetinin de nüzul sebebi olarak geçmişti. Herhalde bu hadise üzerine her iki âyet de aynı zamanda veya peşpeşe nazil olmuş olmalıdır.[36]

89. Ey Muhammed, sen onların kusuruna bakma. "Selam" de, yakında bileceklerdir.

Ayetin nüzul zamanı ile ilgili rivayetler:
1- Katade bu âyet-i kerimenin, Rasulullah'a savaş emri gelmeden önce indiğini ve savaşı emreden âyetlerle neshedildiğini söylemiştir.[37]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/659.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/41.
[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 25/63.
[4] İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/581-582.
[5] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/112.
[6] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1,361.
[7] İbnu'l-Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/583.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 25/40.
[9] Yûnus: 10/2.
[10] Nahl: 16/43.
[11] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/582.
[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 25/40.
[13] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/782.
[14] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/583.
[15] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 25/84.
[16] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[17] Müslim, Fedail es-Sahabe: 207 (2531); Ahmed b. Hanbel, 4/399; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/328.
[18] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/328.
[19] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/329.
[20] İsnadı zayıftır. İbn Hıbban; el-Mecruhîn: 3/39'da Ebu Yahya ile ilgili malumat vermiştir. Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/104; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 5/374.
[21] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 313.
[22]

Enbiya: 21/98.

[23] Enbiyâ: 21/101.

[24] Zuhruf: 43/57.

[25] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[26] Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr; İmam Ahmed; İbn Ebî Hatim; Taberâni; İbn Merdûye; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 25/94. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/583-584.

[27] Enbiyâ: 21/98.

[28] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 25/52.

[29] Muhammed Ali Es Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 5/497.

[30] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[32] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/73.

[33] Enfal: 8/30.

[34] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 27/228.

[35] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 25/60. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/584-585.

[36] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/785.

[37] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/348.

44- DUHÂN SÛRESİ

"Biz, az bir süre için azabı kaldıracağız, ama siz eski halinize döneceksiniz." (âyet, 15) âyet-i kerimesi dışında Sûre Mekke'de ve Zuhruf Sûresinden sonra nazil olmuştur.[1] O bir tek âyeti ise Medenîdir.[2]

10. Öyleyse sen gözle, göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün,
11. İnsanları bürüyecektir. Bu, elim bir azâbdır.
12. "Rabbımız, bu azabı bizden kaldır. Doğrusu biz artık mü'minleriz. " (dediler.)
13. Nerede onlarda öğüt almak. Halbuki kendilerine hakkı açıklayan bir peygamber de gelmişti.
14. Ondan yüz çevirmişler ve: "Belletilmiş delinin biri." demişlerdi.
15. Biz, az bir süre için azabı açıp kaldıracağız. Ama siz, tekrar eski halinize döneceksiniz.
16. Onları çarptıkça çarpacağımız gün şüphesiz ki biz intikam alıcılarız.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mesrûk'tan rivayet ediliyor:
"Abdullah ibn Mes'ûd'a bir adam geldi ve:
"Mescidde, Kur'ân'ı kendi aklıyla ve görüşüyle tefsir eden bir adamı bırakıp geldim. *"Gökyüzünün apaçık bir duman getirdiği gün..."* âyetini tefsir ediyor ve diyordu ki:
"Kıyamet günü insanlara bir duman gelecek, nefeslerini alacak ve mü'minler sanki nezleymiş gibi olacaklar."
Abdullah ibn Mes'ûd dedi ki:
"Her kim bir ilim biliyorsa onu söylesin, her kim de bilmiyorsa "Allah en iyi bilendir", desin. Kişinin fakîh olduğunun alâmetlerindendir ki bilmediği şey hakkında "Allah en doğruyu bilendir." der. Bu âyet-i kerime o kişinin dediği gibi değildir. Doğrusu şudur: Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iman etmemede direnince O da onlar hakkında "Yûsuf un kıtlık seneleri gibi kıtlık görmeleri" için beddua etti. Öyle bir kuraklık ve kıtlığa uğradılar ki onlardan birisi göğe baktığında çektiği sıkıntı ve zorluğun şiddetinden gökle kendisi arasında bir duman varmış gibi görürdü. O kadar darlık ve kıtlık oldu ki kemikleri yediler. İçlerinden birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Mudar için istiğfarda bulunuver, helak oldular." dedi. Efendimiz:
"Mudar için mi istiğfar edeceğim, doğrusu sen çok cesursun, onlar din düşmanı olacaklar, ben onlar için dua edeceğim, öyle mi?" buyurdu. Sonra yine de onlar için dua etti de Allah Tealâ:
"Hiç şüphesiz Biz azîmüşşan onlardan azâbı biraz açacağız, ama onlar yine eski hallerine ve inkârlarına döneceklerdir." (âyet: 15) âyetini indirdi. Gerçekten onlar için yağmur yağdırıldı da refaha kavuşunca daha önceki hallerine, küfür ve inkârlarına döndüler ve bunun üzerine Allah Tealâ: *"Gözetle o günü ki gökyüzü apaçık bir duman getirir..."* âyet-i kerimelerini (10-12, 16) indirdi.[3] yani Bedir günü." [4]
2- Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelen bu nüzul sebebi Buhârî'de yine ondan, daha kısa olarak anlatılmıştır.[5]
Buhârî'nin rivayeti şöyledir:
"Kureyş, Nebî Aleyhisselâm'a itaatsizlik edince, Nebî Aleyhisselâm onların aleyhinde Yusuf Aleyhisselâm'ın zamanındaki kıtlık gibi kıtlık olması için dua etti. Onlara kıtlık isabet etti, hatta onlar kemik yediler. Kişi semâya bakar ve sıkıntıdan kendisi ile sema arasını duman gibi görürdü. Allahü Teâlâ, Duhan: 44/10 âyetini indirdi. Rasûlullah geldi. Kendisine:
"Ey Allah'ın Rasülü Mudar için Allah'tan yağmur iste, onlar helak oldular." denildi. Rasûlullah yağmur istedi ve onlara yağmur yağdı. Âyet indirildi."[6]
3- Başka bir rivayete göre bu kıtlıkta Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek kavmi için dua etmesini isteyen Ebu Süfyân'dır.[7]
4- Hadise ile ilgili haber İmam Ahmed'in Müsned'inde yine Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetle tahric olunmuştur. Bu haberde Mesrûk şöyle anlatıyor:
"Biz mescid-i kebîrde iken bir adam konuşmaya başladı (bir vaiz va'zetmeye başladı) ve dedi ki:
"Kıyamet günü olunca gökten bir duman inecek ve münafıkların gözlerine ve kulaklarına dolacak (onları kör ve sağır kılacak), mü'minler ise o dumandan etkilenerek nezle olmuş gibi olacaklar." Mesrûk anlatmaya şöyle devam eder:
Ben mescidden ayrıldım ve Abdullah ibn Mes'ûd'a geldim. Ona mescidde duyduklarımı anlattım. Bir şeye yaslanmış halde oturuyordu. Benim anlattıklarımı duyunca doğrulup oturdu ve:
"Ey insanlar, sizden birisine bildiği bir şey sorulursa onu söylesin. Eğer bilmiyorsa "Allah en doğrusunu bilir." desin. Kişinin bilmediği bir şey için "En doğrusunu Allah bilir." demesi ilimdendir. Allah Tealâ, peygamberine: *"Ben sizden herhangi bir ecir istemiyorum, ben, zorlananlardan, konuşmasında tekellüfte bulunanlardan değilim de."* buyurmuştur. (O vaizin anlattıklarının doğrusu şudur): Kureyş, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşı gelip baskınını şiddetlendirince Efendimiz:
"Ey Allah'ım, onlara karşı bana Yûsuf'un yedi kıtlık seneleri gibi yedi sene sürecek bir kıtlıkla yardım eyle." diye dua etti. Başlarına öyle bir kıtlık geldi ki yiyecek bir şey bulamamaktan kemik ve ölü eti yediler. Başlarına gelen bu kıtlık ve açlık o kadar şiddetlendi ki açlığın şiddetinden gökle yer arasında bir duman varmış gibi (serap) görmeye başladılar. Sıkıntı bu raddeye gelince:
"Ey Rabbımız, bizden bu azabı açıp kaldır, bizler mü'minleriz." dediler. Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Eğer biz bu azabı onlardan açıp kaldıracak olursak onlar tekrar eski hallerine, (küfür ve inkârlarına) döneceklerdir." buyruldu. Ama yine de Hz. Peygamber (s.a.v.) bu azabın kaldırılması için dua etti de azâb onlardan kaldırıldı ve tekrar o eski küfür ve inkârlarına döndüler de Allah Tealâ, Bedr günü onlardan intikamını aldı. İşte *"Onları çarptıkça çarpacağımız gün şüphesiz ki biz intikam alıcılarız."*a kadar olmak üzere *"Öyleyse sen gözle, göğün açıkça bir duman çıkaracağı gün..."* kavl-i şerîfı budur."
Haberin İbn Nümeyr kanalından gelen rivayetinde Abdullah ibn Mes'ûd'un: "Şayet bu duman ve azâb kıyamet günü olsaydı onlardan açılıp kaldırılmazdı." dediği ayrıntısına da yer verilmiştir.[8]

5- Abdullah b. Mes'ud diyor ki:
"Rasulullah, Kureyşlilerin, kendisine karşı isyan edip direttiklerini görünce onların aleyhine, Yusuf'un kıtlık yılları gibi senelerin onların da başına gelmesi için beddua etti. Bunun üzerine onlara kıtlık ve sıkıntı isabet etti. Öyle ki kemikleri yemeye başladılar. Kişi göğe doğru bakıyor, sıkıntıdan dolayı yerle gök arasını duman kaplamış gibi görüyordu. Bunun üzerine Allah teala: *"Ey Muhammed, göğün, insanları çepeçevre saran apaçık duman çıkaracağı günü bekle. Bu, can yakıcı ağır bir azaptır."* âyet-i kerimesini indirdi. Bunun üzerine inananlar, Rasulullah'a gelip
"Ey Allah'ın Rasulü, sen, Allah'tan, Mudar kabilesi için yağmur yardırmasını dile. Zira onlar helak oldular." dediler. Rasulullah
"Mudar için mi? Şüpesiz ki sen çok cüretlisin." dedi. Sonra yağmur diledi onlara yağmur yağdı. Bunun üzerine *"Şüphesiz biz (dünyada) az bir müddet de olsa sizden azabı kaldıracağız. Fakat sonunda yine inkarcılığınıza döneceksiniz."* [9] âyeti nazil oldu. Müşriklere refah gelince onlar, eski hallerine döndüler. Bunun üzerine de Allah teala *"Büyük bir kuvvetle kıskıvrak yakaladığımız gün, onlara mutlaka layık oldukları cezayı vereceğiz."* [10] âyetini indirdi.
Abdullah b. Mus'ud diyor ki:
"Âyette geçen *'Kıskıvrak yakalandıkları gün."* Bedir günüdür." [11]
6- Bu, -kendisinden yapılan rivayetlerin birinde İbn Abbas (r.a.)'ın, Mukatil ve Mücahid'in görüşü olup, Ferrâ ve Zeccâc'ın da tercihidir. Aynı zamanda İbn Mes'ûd (r.a.)'un da görüşüdür. İbn Mes'ûd, bu duhânın, açlığın şiddetinden ötürü ahalinin gözlerine arız olan kararmadan başka birşey olacağını reddederdi.[12]
7- İbn Kuteybe, ayetteki "duhân" kelimesinin, işte bu durum ile tefsir edilmesinin gerekçesi olarak, şu iki açıklamayı yapmıştır:
a) Kıtlık yılında, yağmurların kesilmesi sebebiyle, yeryüzünde kuraklık had noktaya varır. Böylece, alabildiğine toz duman yükselir. Derken, hava kararır. İşte bu durum, adeta bir dumana benzer. Bundan ötürüdür ki kıtlık yılına, bu anlamda ğabrân denilir.
b) Araplar, ileri derecedeki bir kötülüğe "duhân" adını verirler. Böylece de meselâ, "Aramızda, kendisi için bir dumanın yükseldiği bir iş vardır" derler. Bunun sebebi şudur: İnsanın korkusu veya acizliği artınca, gözleri kararır, böylece de dünyayı adeta dumanla dolmuş gibi görüverir.[13]

34. Bunlar gerçekten derler ki:
35. O, ilk ölümümüzden başkası değildir ve biz, diriltilip kaldırılacak da değiliz.
36. Doğru sözlüler iseniz bize babalarımızı getirsenize.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu sözleri söyleyen Mekke kâfirlerinden Ebu Cehl'dir. "Ey Muhammed, eğer sözlerin gerçek ise bize atalarımızdan ikisini diriltip bir getirsen ya. Bunlardan birisi Kusayy ibn Kilâb olsun. O, doğru sözlü bir adammış. Onu diriltip getir de ona soralım ölümden sonra neler olacak?" demiş ve işte onun bu sözleri üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuştur.[14]

43-46. Doğrusu Zakkum ağacı; o, günahkârların yiyeceğidir. Sıcak suyun kaynaması gibi karınlarda kaynıyacak erimiş maden gibidir.
47. Yakalayın onu, cehennemin ortasına sürükleyin.
48. Sonra azâb olarak başına kaynar su azabından dökün.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah Tealâ Kur'ân'da müşrikleri korkutmak üzere Zakkum ağacını zikredince Ebu Cehl ibn Hişâm dedi ki:
"Ey Kureyş topluluğu, Muhammed'in sizi kendisiyle korkuttuğu zakkum ağacı nedir bilir misiniz? O tereyağlı Yesrib hurmasıdır. Eğer ele geçirebilirsek mutlaka onu zakkumlanalım." dedi de Allah Tealâ bunun üzerine bu âyetleri indirdi.[15]
2- Daha önce (İsrâ: 17/60 ve Sâffât: 37/65. âyetlerinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Vâhıdî'nin, kendi isnadıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle diyor:
"Allah Tealâ Kur'ân-ı Kerim'de Zakkum'u zikredip Kureyş'ten olan bu kabile onunla korkutulunca Ebu Cehl:
"Biliyor musunuz, Muhammed'in sizi korkutmakta olduğu zakkum nedir?" diye sordu.
"Hayır, bilmiyoruz." dediler.
"O tereyağlı tiriddir. Ama vallahi eğer ondan elimize geçerse mutlaka ondan zakkumlanacağız." dedi de bunun üzerine Allah Tealâ? *"...Kur'ân'da lânetenmiş olan ağacı da. Biz onları korkutuyoruz ama bu, onlara büyük bir azgınlık vermekten başka bir şeyi artırmıyor."* ***[16]*** âyet-i kerimesini indirdi.[17]
3- İbn Abbâs'tan rivayete göre ise bu hadise aynı zamanda *"Ki tomurcukları şeytânların başlan gibidir."* ***[18]*** âyet-i kerimesi [19] ile Duhân Süresindeki bu: *"Hiç şüphesiz zakkum ağacı; o günaha çok düşkün olan günahkârın yemeğidir."* âyet-i kerimelerinin de [20] nüzulüne sebep olmuştur.[21]
4- Ebu Mâlik'ten rivayet edildi:
"Ebu Cehil, hurma ve zebit getirir, ve:
"İşe Muhammed'in sizi korkutup tehdid ettiği, zakkum budur. Haydi gelin zakkumlanın." derdi. Bunun üzerine Duhan: 44/43 âyeti indirildi."[22]
5- *"Şüphesiz zakkum ağacı, günahkarların cehennemdeki yiyecekleridir."* [23] âyetleri inince Ebu Cehil, hurma ve kaymak istemiş ve "Bundan

zakkumlanın. Muhammed ise ancak böyle bal gibi şeyleri vaadediyor." demiştir.[24]

49. (Ona: "O azabı) tat bakalım. Hani güçlü olan, değerli olan yalnız sendin." (denilecektir).
50. İşte bu, doğrusu şüphelenip durduğunuz şeydir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade şöyle dedi:
"Bu âyet Allah düşmanı Ebû Cehil hakkında indi. O şöyle demişti:

"Muhammed beni tehdit mi ediyor? Vallahi ben, iki dağ arasındaki insanların en güçlüsüyüm." [25]
2- Ebû Bekr el-Harisî, Abdullah b. Muhammed b. Hayyan'dan, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Osman'dan, o Esbat'tan, o Ebû Bekr el-Hüzelî'den, o da İkrime'den bize şu haberi rivayet etti:
"Nebî (s.a.v.), Ebû Cehil ile karşılaştı. Ebû Cehil O'na dedi ki:
"Sen de bilirsin ki ben, çöl ehlini men eden birisiyim, ben güçlüyüm ve şerefliyim."

Allah Ebû Cehil'i Bedir Günü'nde öldürdü, perişan etti ve kendi sözüyle onu ayıplayıp onun hakkında bu âyeti indirdi."[26]
3- Mağazî isimli kitabında Usmevî İkrime'den anlattı. İkrime dedi ki:
"Rasûlullah, Ebu Cehil ile karşılaştı. Ve:
"Allah sana, "Yazıklar olsun sana yazıklar, yine yazıklar olsun sana yazıklar" diye söylememi bana emretti, buyurdu. Ebu Cehil, elinden elbisesini soydu ve:
"Sen ve senin sahibinin benden hiç bir şeye gücünüz yetmez. Ben biliyorum, ben Batha ehlini men ederim. Ben azîz ve kerimim." dedi. Allahü Teâlâ onu Bedir gününde zelîl kıldı, kelimesi ile onu kötüledi ve onun hakkında, bu âyetini indirdi." [27]
4- Taberî'nin yine Katâde'den rivayetle tahricine göre "bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) yolda Ebu Cehl'e rastlamış, onu tutup sarsmış ve Allah Tealâ, sana şu âyetleri okumamı emrediyor:
"Sana yaraşan işte budur, elbette sana yaraşan ancak budur." Sana denilecek ki: "Tat bakalım şimdi bu azabı; sendin kavmi içinde güçlü, onlara karşı azîz ve kerim olan öyle mi?" Ebu Cehl:
"Muhammed beni tehdit mi ediyor? Allah'a yemin olsun ki ben, Mekke'nin iki dağı arasında yürüyenlerin en güçlüsü, en aziziyim." demişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) işte onun bu sözü üzerine bunları söylemiş ve bu âyet-i kerimeler de bunun üzerine nazil olmuştur."[28]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: IV/679.
[2] Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 17/236; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/84.
[3] Müslim, Sıfâtu'i-Münâfîkîn, 40.
[4] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/586.
[5] Buhârî, Tefsîrui-Kurân, 12/4; 44/2.
[6] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/585-586.
[7] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 44/5.
[8] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/431.
[9] Duhan: 44/15
[10] Duhan: 44/16
[11] Buhari, Tefsir el-Kur'an: 44/2; Müslim, el-Münafikîn: 7,2798
[12] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[13] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[14] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/96.
[15] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/362.
[16] İsrâ: 17/60.
[17] Vahidî, Esbab-ı Nuzul, s. 203.
[18] Sâffât: 37/65.
[19] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 25/78.
[20] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/232.
[21] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/789-790

[22] Saîd İbni Mansur; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/587.

[23] Dıhan: 44/43-44.

[24] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[25] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 314.

[26] İsnadı zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 314. Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/110.

[27] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/587-588.

[28] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 25/80; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’an, 7/246.

45- CASİYE SÛRESİ

Mekke'de, Duhân ile Ahkaf sûrelerinin arasında[1], 65. sûre olarak nazil olmuştur.[2]
Suyuti’ye göre Mekkî olan âyetleri ondörttür. [3]
el-Hasen, Câbir ve İkrime kavlinde sûrenin tamamı mekkîdir.
el-Mehdevi ve en-Nahhas'ın, İbn Abbâs ve Katâde'den rivayete göre ise *"İman etmiş olanlara söyle; Allah'ın günlerinin geleceğini ummayan kimseyi bağışlayıp geçsinler..."* (âyet: 14) âyet-i kerimesi dışında sûre mekkîdir. Bu âyet-i kerime ise Medine-i Münevvere'de ve Hz. Ömer ibnu’l-Hattâb hakkında nazil olmuştur. İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette ise bu âyeti dahi mekkîdir ve Mekke-i Mükerreme'de kendisine söven bir müşriği yakalayıp dövmeye kalkan Hz. Ömer hakkında nazil olmuştur.[4] Sonra bu ayet, *"...müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün..."[5]* ayetiyle neshedildi (hükmü ortadan kaldırıldı). Buna göre surenin tümü ittifakla Mekke'de inmiştir.[6]

7. Yalana, günaha her dadananın vay haline!
8. Ki kendisine Allah'ın âyetleri okunurken işitir de sonra büyüklük taslayıcı olarak ve kulaklarında bir ağırlık varmış da bunları hiç işitmemiş gibi ısrar eder. İşte onu, çok elem verici bir azâb ile müjdele.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Daha önce Furkan Sûresinde (5. âyetin nüzul sebebinde) de geçtiği üzere Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir mecliste oturur, oradakileri Allah'a çağırır, onlara Kur'ân okur ve Kureyş'i, geçmiş inkarcı ümmetlerin başına gelenlerden sakındırır da kalkıp giderse hemen onun peşinden en-Nadr ibnu'l-Hâris gelir onlara Rustem es-Sindîd[7]den, İsfendiyar'dan ve Pers krallarından hikâyeler anlatır, sonra da:
"Vallahi Muhammed'in söyledikleri benim söylediklerimden daha güzel değil. Onun söyledikleri ancak eskilerin masallarıdır. Nasıl bana okutulmuşsa ona da okutuluyor ve yazdırılıyor." dedi de Allah Tealâ bunun üzerine *"Dediler ki: "Bunlar, onun başkasına yazdırıp ta kendisine sabah akşam okunmakta (veya dikte ettirilmekte) olan evvelkilerin masallarıdır."[8]* âyetini indirdi. Bu âyetler ile *"Ona âyetlerimiz okunduğu zaman "Bunlar eskilerin masallarıdır." der."[9]* âyeti de onun hakkında nazil olmuştur.
2- Bu âyet-i kerimelerin Ebu Cehl hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[10]
3- Bu ayet, dinden insanları uzaklaştıran ve onun hidayeti karşısında büyüklük taslayan herkesi kapsamına almaktadır.[11]

14. "İnanmışlara de ki: "Allah'ın bir milleti yaptıklarına karşılık cezalandıracağı günlerin geleceğini ummayanları şimdilik bağışlasınlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas, Ata'dan yaptığı rivayette dedi ki:
"Bu âyet özellikle Ömer b. Hattab'ın affetmesini istiyor. Affedilecekten murad da Allah'ın ceza vereceği günleri ummayanlardır. Onlar: Başta Abdullah b. Ubeyy ve diğerleridir.
Onlar, Benî Mustalık Gazvesi'nde, kendisine el-Müreysi' denilen bir kuyunun başında konakladılar. Abdullah kölesini suya gönderdi. Köle geç kaldı. Gelince Abdullah köleye dedi ki:
"Seni kim hapsetti?" O da:
"Beni, Ömer'in kölesi geciktirdi. Kuyunun ağzına oturdu, kimseyi oraya bırakmadı. Nebî (s.a.v.)'nin ve Ebû Bekr'in kırbalarını doldurdu. Sonra kendi efendisinin kırbasm doldurdu." Bunun üzerine Abdullah dedi ki:
"Bizimle, bunların misali, "Besle köpeği, yesin seni" denilmesine benzer." Onun bu sözü Ömer (r.a.)'e ulaşınca, Ömer, kılıcını çekti ve ona doğru yöneldi. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[12]
2- Henüz Mekke'de iken Gıfâr oğullarından birisinin kendisine sövmesi üzerine onu yakalayıp haddini bildirmek isteyen Hz. Ömer hakkında nazil olmuş ve onu bağışlaması emrolunmuştur.[13]
Ancak ibnu'l-Arabî bu rivayetin sahih olmadığını söyler.[14]
3- Mukâtil de şöyle demiştir:
"Kureyş kâfirlerinden biri, Mekke'de Hz. Ömer (r.a.)'e sövdü. Hz. Ömer (r.a.) onun yakasına yapışmaya koştu. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu ayeti indirerek ona, affetmesini emretti."[15]
4- Ebû İshak es-Seâlibî, Hasan b. Muhammed b. Abdillah'tan, o Musa b. Muhammed b. Ali'den, o Hasan b. Aleveyh'ten, o İsmail b. İsa el-Attar'dan, o Muhammed b. Ziyad el-Yeşkûri'den, o Meymun b. Mihran'dan, o da İbn Abbas'tan şunu rivayet etti:
“Kim Allah'a güzel bir borç verirse...” [16] âyeti inince Finhas denilen Medine’li bir yahudi:
"Muhammed'in Rabbi ihtiyaç sahibi oldu." dedi. Ömer, bu sözü işitince kılıcını çekti ve o adamı aramak üzere dışarı çıktı. Cebrail (a.s.), Rasulullah'a geldi ve dedi ki:
"Rabbin sana diyor ki: "İman edenlere "Ahirette cezayı ummayanlan affetmelerini" söyle." Ve bil ki Ömer kılıcını çekti, o yahudiyi aramaya çıktı." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) Ömer'i aratmaya başladı. Ömer gelince:
"Ey Ömer, kılıcını bırak" buyurdu. Ömer:
"Doğru söyledin ey Allah'ın Rasulü. Şehadet ederim ki, Allah seni hak ile gönderdi" dedi . Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Rabbin şöyle diyor" dedi ve bu âyeti okudu. Ömer dedi ki:

"Seni hakla gönderen Allah'a yemin ediyorum, öfkem geçmiştir." [17]
5- el-Kurazî ve Süddî de bu âyet-i kerimenin Mekke-i Mükerreme'de ve henüz müşriklerle savaş izni verilmezden önce, müşriklerden gördükleri eziyet ve işkencenin şiddetinden dolayı gelip Hz. Peygamber'e şikâyette bulunan ashab hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. [18]
6- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet-i kerime, İslam'ın ilk dönemlerinde nazil olmuş ve müslümanların zayıf oldukları zamanlarda müşriklere karşılık vermemelerini emretmiştir. Daha sonra İslam güçlenince, müminlerin onlara karşı cihud etmeleri ve onlarla savaşmaları emredilmiş böylece bu ayetin hükmü neshedilmiştir.
Abdullah b. Abbas bu âyeti izah ederken şöyle demiştir:
"Müşrikler, Rasulullah'a eziyet ettiklerinde onların eziyetlerine aldırış etmiyordu. Müşrikler onu alaya alıyor ve onu yalanlıyorlardı. Bunun üzerine Allah teala: *"Ey müminler, müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın."* [19] emrini gönderdi ve böylece bu âyet neshedilen âyetlerden oldu.
Katade ise bu âyetin, adı geçen Tevbe suresinin otuz altıncı âyetiyle ve Enfal suresinin: *"Eğer savaşta onları yakalarsan arkalarındakileri dağıtacak bir şekilde cezalandır. Belki ibret alırlar."* [20] âyetiyle neshedildiğini söylemiştir.
Dahhak bu âyetin, Tevbe suresinde, müşriklerle savaşmayı emreden âyetle neshedildiğini söylemiştir.
Ebu Salih ise yine bu âyetin, Hacc suresinin: *"Kendileriyle savaşılan müminlere, zulmedildikleri için cihad etme izni verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye elbette kadirdir."* [21] âyetiyle neshedildiğini söylemiştir.
İbn-i Zeyd de bu âyetin, cihadın farz olduğunu belirten âyetlerle neshedildiğini söylemiştir." [22]

18. Sonra seni de emirden bir şeriat üzere kıldık. Öyleyse sen ona uy, sakın o bilmeyenlerin heveslerine uyma.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî der ki:
"Kureyş'in ileri gelenleri Mekke'de ikan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Atalarının dinine dön. Elbette onlar senden daha faziletli ve senden daha yaşlı (tecrübeli) idiler." demişler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir." [23]

21. Yoksa kötülükleri işleyip kazanmış olanlar ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, iman edip salih ameller işleyen kimselerle bir tutacağımızı mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî der ki:
"Bu âyet-i kerime Hz. Ali, Hz. Hamza, Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh ve müşriklerden üç kişi; Utbe, Şeybe ve el-Velîd ibn Utbe hakkında nazil olmuştur. Onlar, mü'minlere:
"Allah'a andolsun ki siz, bir şey üzere değilsiniz. Şayet sizin söyledikleriniz hak ve gerçek olsaydı (gerçekten âhiret hayatı olsaydı) bu dünyada olduğu gibi âhirette de de bizim durumumuz sizinkinden daha iyi olurdu." derlermiş." [24]

23. Gördün mü o kimseyi ki hevâ ve hevesini kendine tanrı edinmiş, bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmış, kulağını, kalbini mühürlemiş ve gözüne perde koymuştur. Allah'tan sonra onu kim hidayete eriştirebilir? Halâ tezekkür etmiyecek misiniz?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbni Münzir ve İbni Cerir îbn Humeyd kanalıyla Saîd İbni Cübeyr'den [25] (r.a.) rivayette o şöyle demiştir:
"Kureyş bir süre Uzzâ'ya tapınmıştı ki o, beyaz bir taştı. Sonra ondan daha güzel bir taş bulunca onu attılar ve buldukları o daha güzel taşa tapınmaya başladılar, bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [26]
2- Mukâtil der ki:
"Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le alay edenlerden birisi olan el-Hâris ibn Kays es-Sehmî hakkında nazil olmuştur." [27]
3- Rivayet edildiğine göre "Ebû Cehil, bir gece Velid b. Muğîre ile birlikte Beytullah'ı tavaf etti. Peygamber (s.a.v.) hakkında konuştular. Ebu Cehil şöyle dedi:
"Vallahi, ben onun doğru söylediğini kesin olarak biliyorum." Velid dedi ki:
"Sus, bunu nerden anladın?" Ebû Cehil:
"Ey, Abd-i Şems'in babası! Biz ona, çocukken "Sâdık ve emin" diyorduk. Aklı olgunlaşıp rüşdü kemale erince, ona "yalancı ve hâin" demeye başladık. Vallahi, ben onun doğru söylediğini kesinlikle biliyorum" dedi. Velid:
"O halde, onu tasdik edip iman etmekten seni alıkoyan nedir?" dedi. Ebû Cehil dedi ki:
"Kureyş kızları benden, "yenildiği için Ebû Tâlib'in yetimine tâbi oldu" diye söz ederler. Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun, asla onun peşinden gitmem." Bunun üzerine bu âyet indi." [28]

24. "Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız ve bizi ancak Dehr helak eder." dediler. Oysa onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Başka değil, onlar ancak zannediyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abdi'1-A'lâ kanalıyla Katâde'den rivayete göre o şöyle demiştir:
"Bizi ancak Dehr helak eder." diyenler Kureyş müşrikleridir.
"Bizi, şu yaşamakta olduğumuz ömür helak edebilir." derlerdi. Bize anlatıldığına göre bu müşriklerin
"Bizi dehr ve zaman helak edip sona erdirir." deyip sonra da kendilerini sona erdirip helak eden o dehre sövmeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Onlar bu suretle dehre ve zamana sövdüklerine inanıyorlardı."[29]
2- Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Cahiliyet ehli:
"Bizi ancak gece ve gündüz helak eder" derlerdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[30]

---

[1] Begavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/156.
[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/691
[3] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/588.
[4] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 16/104.
[5] Tevbe: 9/5.
[6] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/213.
[7] es-Sindîd Farsça'da güneşin doğuşu anlamına geliyormuş ve her güzeli, güzelliği bu Rustem'e nisbet ettiklerinden ona bu sıfatı vermişler. Bazı kaynaklarda es-Sindîd yerine eş-Şedîd şeklindedir. İbn Hişâm, eı-Sîretu'n-Nebeviyye, Mısır 1373/1955.1/358.
[8] Furkan: 25/5.
[9] Kalem: 68/15.
[10] Alûsî, Rûhu'l-Meânî, 25/142.
[11] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/220.
[12] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 315; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[13] Begavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/158.
[14] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 16/107.
[15] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[16] Bakara: 2/245.
[17] İsnadı zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 315; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'I-Mesîr, 7/358; en-Nisaburî, Garâibu'l-Kur'an, 25/76; Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb.
[18] Begavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/158.
[19] Tevbe: 9/36
[20] Enfal: 8/57
[21] Hacc: 22/39
[22] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/379-380.
[23] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 27/265.
[24] Fahreddin er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, 27/266.
[25] Taberi'ye göre Said b. el-Müseyyeb.
[26] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 25/91; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/589.
[27] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 16/111.
[28] Buna Mukâtil rivayet etmiştir. Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 16/170..
[29] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 25/92.
[30] İbni Münzir; İbn Cerir; İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/589.

46- AHKAF SURESİ

Sûre Mekke'de Câsiye'den sonra, Zâriyât'tan önce inmiştir. İbn Âşûr'un tespitine göre[1] bu sûre, peygamberlik geldikten iki yıl sonra vahyedilmiştir.[2]
İbn Abbâs ve Katâde'den *"De ki: Şayet o Allah katından ise ve siz de onu inkâr etmişseniz, Îsrail oğullarından birisi de bunun böyle olduğuna şehadet edip inandığı halde..."* (âyet: 10) âyetinin, Mukâtil'den de *"Peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret..."* (âyet: 35) âyetinin medenî olduğu rivayet edilmiştir *"Biz, insana anne ve babasına ihsanda bulunmasını emrettik..."* (âyet: 15) âyetinin de medenî olduğu söylenmiştir.[3]

9- "…benim ve sizin başınıza gelecekleri bilmem; ben ancak bana vahyolunana uymaktayım; ben sadece apaçık bir uyarıcıyım."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî, Ebû Salih'ten, o da İbn Abbas'tan rivâyeten şöyle demiştir:
"Nebî (s.a.v.)'nin Ashabı'na ulaşan belalar şiddetlenince, Nebî (s.a.v.) rüyasında hurması, ağacı ve suyu bol bir yere hicret ettiğini gördü. Bu rüyayı Ashabı'na anlattı. Onlar da bununla müjdelendiler ve orada müşriklerin ezasından ve üzüntüden kurtulacaklarını umdular. Sonra onlar bir müddet böylece kaldılar. Rüyada anlatılanı göremediler ve dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, rüyada gördüğün yere ne zaman hicret edeceksin?" Rasulullah (s.a.v.) sustu ve Allah Teala bu âyeti indirdi. Yani rüyada gördüğüm yere gidecek miyim yoksa gitmeyecek miyim? Ben de bilmiyorum.
Ve sonra şöyle buyurdu:
"Bu, rüyamda gördüğüm bir şeydir. Ben, ancak kendime vahyolunan şeye tabi olurum."[4]

10. De ki: "Şayet o Allah katından ise ve siz de onu inkâr etmişseniz, İsrail Oğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dair şehadet edip inandığı halde siz yine de büyüklük taslamış (ve inkâr etmişseniz) zulmetmiş olmaz mısınız? " Muhakkak ki Allah, zalimler güruhunu hidayete erdirmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ayet-i kerimede zikri geçen "İsrail oğullarından bir şahid" cumhur, Sa'd b. ebi Vakkas, Abdullah b. Abbas, Mâlik b. Enes. el-Hasen, Mücâhid, Katâde, İbn Sîrîn, Dahhâk, Yusuf b. Abdullah b. Selam ve İbn Sa'd ile İbn Asâkir'in kendisinden rivayetlerinde İkrime kavlinde Abdullah ibn Selâm'dır ve âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur. Ayet-i kerimenin Mekke-i Mükerreme'de nazil olduğunu düşünenlere göre Kur'ân-ı Kerim'in istikbale matuf ğayb haberlerinden biri olması akla gelmelidir. Ancak her ne kadar aksini söyleyenler varsa da -ki birazdan gelecektir- cumhur, mekkî olan bu sûre-i celiledeki bu âyet-i kerimenin medeni olduğu görüşündedir. Şimdi bu husustaki rivayetlere bir göz atalım:
2- Ali ibn Saîd el-Kindî kanalıyla Abdullah ibn Selâm'ın kardeşi oğlundan rivayete göre bazı kimselerin Hz. Osman'ın katline kalkıştığı sıra Abdullah ibn Selâm ona gelmiş. Hz. Osman ona:
"Seni getiren nedir, niçin geldin?" diye sormuş. Abdullah ibn Selâm:
"Sana yardım etmek için geldim." demiş. Hz. Osman:
"İnsanlara çık ve onları benden uzaklaştır. Senin dışarı çıkıp bunu yapman burada kalıp bana yardım etmenden daha hayırlıdır." demiş. Bunun üzerine Abdullah dışarı çıkmış ve şöyle konuşmuş:
"Ey insanlar, câhiliye devrinde benim adım şöyle şöyle idi, Rasûlullah (s.a.v.) bana Abdullah adını verdi. Benim hakkımda Allah'ın kitabından âyetler indi. *"İsrail Oğullarından birisi de bunun böyle olduğuna dair şehadet edip inandığı halde..."* âyet-i kerimesi benim hakkımda indi. *"De ki: Benimle sizin aranızda şahid olarak Allah yeter ve bunu, kendisinde kitabın ilmi bulunan da bilir."*[5] âyet-i kerimesi de benim hakkımda indi. Hiç şüphesiz Allah'ın sizden kınına konulmuş bir kılıcı vardır ve melekler, Peygamberinizin indiği şu yurdunuzda size komşular idiler. Şu adam -Hz. Osman'ı kastediyor- hakkında size Allah'ı hatırlatırım, bu hususta Allah'tan korkun. Vallahi, şayet onu öldürürseniz komşularınız olan melekleri kovmuş ve kıyamete kadar bir daha kınına girmemek üzere sizden alıkonulup kınına konulmuş olan Allah'ın kılıcını istemiş olursunuz."
Fakat onlar (Hz. Osman'ı öldürmeye kastetmiş olanlar):
"Şu yahudiyi de öldürün, Osman'ı da öldürün." demişler."[6]
3- Muhammed ibn Sa'd kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Kitab ehlinden bir adam Hz. Muhammed'e iman etmiş ve
"Biz onu Tevrat'ta buluyoruz." demişti. Bu iman eden kişi onların en faziletlisi ve Kitabı en iyi bilenleriydi. Yahudiler, Hz. Peygamberle tartıştıklarında:
"Sizinle benim aramda Abdullah ibn Selâm'ın hükmetmesine razı olur ve iman eder misiniz?" buyurmuş, onlar da
"Evet" demişlerdi. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Abdullah ibn Selâm'a gelmesi için haber gönderdi de o gelince:
"Benim, Tevrat ve İncil'de yazılı olan Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet eder misin?" diye sormuş; onun:
"Evet" cevabı üzerine yahudiler yüz çevirip giderken Abdullah ibn Selâm müslüman olmuştu. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimesini indirmiştir."[7]
4- Muhammed ibn Beşşâr kanalıyla Hasen'den bu hususta rivayet edilen haber biraz daha farklı; o şöyle anlatıyor: Abdullah ibn Selâm müslüman olmak istediğinde:
"Ey Allah'ın elçisi, yahudiler bilirler ki ben onların âlimlerindenim. Babam da onların âlimlerindendi. Ben şehadet ederim ki sen, Allah'ın elçisisin ve yahudiler seni, Tevrat'ta yazılı olarak bulmaktadırlar." demiş ve isimlerini saydığı bazı yahudilere haber gönderip çağırtmasını,

kendisini de evin bir yerine saklamasını ve kendisiyle babasını onlara sormasını, onların, "Kendisinin ve babasının en bilgilileri olduğunu" söyleyeceklerini, işte o zaman kendisinin de saklandığı yerden çıkarak "Ben, senin Allah'ın elçisi olduğuna, onların seni yanlarındaki Tevrat'ta yazılı olarak bulmakta olduklarına, senin hidayetle ve hak din ile gönderildiğine" şehadet edeceğini söylemiş.
Rasûlullah (s.a.v.), onun söylediğini kabul ederek kendisini bir yere saklamış ve yahudilere haber göndererek gelmelerini istemiş. Yahudiler yanına girince onlara:
"Abdullah ibn Selâm sizin içinizdeki yeri nedir?" diye sormuş. Onlar:
"Kendisi de babası da en bilgili olanımızdır." demişler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ne dersiniz, o müslüman olursa siz de müslüman olur musunuz?" diye sormuş, üç kere:
"Hayır, o asla müslüman olmaz." demişler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onu çağırmış, o da saklandığı yerden çıkıp:
"Ben şehadet ederim ki sen Allah'ın Rasûlü'sün ve bunlar, seni, yanlarındaki Tevrat'ta yazılı olarak bulmaktalar ve sen, hidayetle ve hak din ile gönderildin." demiş. Yahudiler:
"Ey Abdullah ibn Selâm, biz, senin böyle yapacağını sanmazdık." demiş ve kâfirler olarak çıkıp gitmişler. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.[8]
5- Taberani'nin sahih senetle Ebu Şurahbîl el-Hımsî kanalıyla Avf ibn Mâlik el-Eşca'î'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ben ve Hz. Peygamber (s.a.v.), birlikte gidip bir bayram günlerinde yahudilerin havrasına girdik. Bizim, yanlarına girmemizden hoşlanmadılar. Rasûlullah (s.a.v.) onlara:
"Ey Yahudiler topluluğu, bana "Allah'ın yegâne ilâh ve Muhammed'in de O'nun elçisi olduğuna" şehadet edecek ve bununla Allah'ın, yeryüzündeki herbir yahudi aleyhine koymuş olduğu gazabı kaldıracağı on iki kişi gösterin." buyurdu. Sustular, onlardan hiç kimse bir cevap vermedi. Hz. Peygamber isteğini üç kere tekrarladı, yine kimse cevap vermedi. Biz tam ayrılıp çıkacakken bir adam arkamızdan seslendi:
"Ey Muhammed, sen söylediğin gibisin." dedi, kalktı ve:
"Ey Yahudiler topluluğu, beni aranızda nasıl bilirsiniz?" dedi.
"Vallahi içimizde kitabı senden, babandan ve dedenden daha iyi bilen kimse yoktur." dediler. O kişi:
"Ben şehadet ederim ki o, Tevrat ve İncil'de bulmakta olduğunuz Peygamber'dir." dedi. Bunun üzerine ona:
"Yalan söyledin." diyerek söyledikleri güzel şeylerden vazgeçerek onun hakkında kötü şeyler söylediler. Hz. Peygamber:
"İşte şimdi yalan söylediniz. Bu söylediğiniz kötü sözlere gelince; onları elbette kabul edecek değiliz. Biraz önce onu övenler sizler değil misiniz? İman edince de döndünüz böyle konuşuyorsunuz." buyurdu ve iki kişi olarak geldiğimiz yahudi havrasından üç kişi olarak çıktık: Ben, Rasûlullah ve Abdullah ibn Selâm. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[9]
6- Keşşaf sahibi şunu rivayet etmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye gelince Abdullah İbn Selam, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzüne baktı. Böylece bu yüzün, yalancı bir yüz olmayacağını anladı, bu hususta düşündü ve tefekkürde bulundu. Neticede bunun, beklenen Peygamber olduğu kararına vardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'e,
"Ben sana, sadece Peygamberlerin bilebileceği şu üç şeyi soracağım..." dedi:
a) "Kıyamet alâmetlerinin ilki nedir?
b) Cennetliklerin yiyeceği ilk yiyecek nedir?
c) Çocuk babasına mı, anasına mı çeker?"
Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu;
"Kıyamet alametlerinin ilki, insanları doğudan batıya doğru süren, batıda toplayan ateştir. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yiyecek ise, balık ciğerinin fazlasıdır. Çocuğa gelince, erkeğin suyu daha önce gelirse, çocuk erkeğe; kadının suyu daha erken gelirse, çocuk anneye çeker, benzer.."[10] Bunun üzerine Abdullah İbn Selâm:
"Ben, senin şüphesiz Allah'ın Rasulü olduğuna şehâdet ederim." dedi ve sözüne şunları ekledi:
"Yahudiler iftiracı bir toplumdur. Eğer onlar, sen beni onlara sormazdan önce, benim İslâm olduğumu anlarlarsa, bana senin yanında iftirada bulunurlar." Yahudiler gelince, Hz. Peygamber (s.a.v):
"Aranızdaki Abdullah nasıl bir kimsedir?" deyince, onlar:
"Bizim en iyimizdir, en iyimizin oğludur, efendimizdir, efendimizin oğludur, en bilginimizdir ve en bilginimizin oğludur." dediler. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ya Abdullah müslüman olursa ne dersiniz?" deyince, onlar:
"Allah, onu bundan korusun." dediler. Derken, Abdullah huzura çıktı ve:
"Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed (s.a.v.)'in Allah'ın Rasulü olduğuna şehâdet ederim." dedi. Bunun üzerine onlar:
"Bizim, en kötümüz ve en kötümüzün oğludur o." dediler ve Abdullah'ın hakkını ketmettiler. Bunun üzerine Abdullah:
"Ey Allah'ın Rasulü, işte benim korktuğum buydu." dedi. Sa'd İbn Ebî Vakkas da:
"Ben, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, Abdullah İbn Selâm hariç, yeryüzünde yürüyen hiçkimse için, onun cennetliklerden olduğunu söylediğini duymadım.. Ayetteki, *"İsrailoğullarından bir şahit de buna şahitlik etti.."* ifadesi de onun hakkında nazil olmuştur." demiştir."[11]
7- Bunun yanında Mâlik'in Ebu'n-Nadr'dan, onun Amir ibn Sa'd'dan onun da babasından naklettikleri bir haberde o şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın, Abdullah ibn Selâm dışında yeryüzünde yürüyen hiç kimse hakkında: *"O cennet ehlindendir."* dediğini duymadım. Bu âyet-i kerimesi de onun hakkında nazil olmuştur."[12]
8- Abdullah İbni Selâm dedi ki:
"Bu ayet benim hakkımda indirildi."[13]
9- Abdullah b. Selam dedi ki:
"Allah'ın Kitabında benim hakkımda inmiş âyet-i kerimeler vardır. Meselâ el-Ahkâf: 46/10 âyet-i kerimesi ile el-Ankebût: 29/26 âyet-i kerimesi benim hakkımda nazil olmuştur."[14]

10- Abdullah b. Selam dedi ki:
"Yukarıda sözü edilen ayet, benim hakkında nazil olmuştur, ayrıca *"De ki: Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve yanında Kitab'ın bilgisi olan yeter."*[15] ayeti de benim hakkımda nazil oldu."[16]
11- Sa'd b. Ebi Vakkas'dan rivayetlerine göre o şöyle demiştir:
"Bu ayet Abdullah b. Selâm hakkında nazil olmuştur."[17]
Bütün bu haberlerden, bu âyet-i kerimenin Medeni olduğu anlaşılmaktadır.[18]
12- Sa'd b. Ebi Vakkas diyor ki:
"Ben Rasulullah'ın yeryüzünde yürüyen herhangi bir kimse için "Bu cennetliktir." dediğini duymadım. Ancak, Abdullah b. Selam için dediğini duydum. *"İsrailoğullarından bir şahit de bu Kur'an'ın benzerine şahitlik etmiş"* âyeti de onun hakkında nazil olmuştur.[19]
13- Mesrûk ve Şa'bî âyet-i kerimenin Mekke'de nazil olduğunu, halbuki Abdullah ibn Selâm'ın müslüman olmasının Medine-i Münevvere'de vukubulduğunu, binaenaleyh âyet-i kerimenin Abdullah ibn Selâm hakkında nazil olmadığını söylemişlerdir.
14- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Şa'bî, Mesrûk ve bir kısım âlim, bu ayette bahsedilen "Şâhid"in, Abdullah İbn Selâm olduğunu kabul etmeyip şöyle derler:
"Çünkü Abdullah b. Selâm'ın müslüman oluşu Medine'dedir ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından iki yıl öncesine rastlar. Bu sûre ise Mekkîdir. Binâenaleyh, Mekkî olan bu ayeti, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Medine'de yaşadığı yılların sonunda vuku bulmuş bir hâdiseye hamletmek nasıl mümkün olur?"
Kelbi, bu görüşe şu şekilde cevap vermiştir:
"Sûre Mekkîdir, ama bu ayet Medenîdir. Çünkü ayetler nazil oluyor ve Hz. Peygamber (s.a.v.), bu ayetleri belli sûrelerin belli yerine koymakla emrolunuyordu. Binâenaleyh bu ayet de Medine'de nazil oldu, ama Hak Teâlâ Peygamber'ine bunu bu Mekkî sûrenin, işte bu yerine koymasını emretmiştir."
Birisi şöyle diyebilir:
"Sizin, Abdullah İbn Selâm hakkında naklettiğiniz bu şey, bir müşkillik arzeder. Çünkü rivayetin zahiri, Abdullah İbn Selâm (r.a.)'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, bu üç soruyu sorup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de o cevapları verdiğinde, Abdullah'ın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in o cevapları vermesinden ötürü, iman ettiği zannını uyandırır ki bu, şu iki sebepten ötürü oldukça uzak bir ihtimaldir:
a) Kıyamet alâmetlerinin ilkini ve cennetliklerin yediği ilk yiyeceğin ne olduğunu haber vermek, mümkin şeylerden bir şeyin vukuunu haber vermektir. Böyle bir şey hakkındaki haberin doğru olması, herşeyden önce haberi verenin doğru sözlü olduğu bilindiği zaman ancak bilinebilir. Binâenaleyh eğer biz, haberin doğru oluşundan hareketle, haber verenin doğruluğunu anlamaya çalışırsak, bu, devr-i fasit olur. Halbuki devr-i fasit imkânsızdır.
b) Bu sorulara verilen cevapların ve onları bilmenin akla mucize noktasına ulaşamayacaklarını kesin olarak bilmekteyiz. Hatta, daha çetin sorulara verilen kesin cevaplar bile, mucize olma noktasına ulaşamadıklarına göre, bu gibi sorulara verilen böylesi cevapların mucize noktasına ulaştıklarını söylemek nasıl mümkün olur?"
Buna şu şekilde cevap verebiliriz:
"Geçmiş Peygamberlerin kitaplarının birinde, âhir zaman Peygamber'ine bu soruların sorulacağı ve onun işte bu şekilde cevap vereceği yer almış; Abdullah İbn Selâm'ın da, bunları bildiği için, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bu soruları sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu şekilde cevap verince, bu sayede onun, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah tarafından gönderilmiş hak bir Peygamber olduğunu anlamış olması muhtemeldir. İzah bu şekilde yapılınca, artık bu cevapları bilmenin mucize olduğunu söylememize gerek kalmaz. Allah en iyi bilendir."[20]
15- Bazı alimlere göre ayetteki *"İsrailoğullarından bir şahit de .., buna şahitlik etmişse.."* ifadesiyle, belli bir şahıs kastedilmeyip, aksine bununla, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den, Tevrat'ta bahsedilmiş olduğu, orada geleceği müjdesinin verildiği anlatılmaktadır. Buna göre ayetin takdiri manası: "Eğer âdil ve Tevrat'ı bilen bir kimse bunu kabul ve itiraf edip, sonra da Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etse ve siz de onu inkar etseniz kendinize zulmetmiş ve hakdan sapmış olmaz mısınız?" şeklinde olur. Binâenaleyh bu mana, ayetin bu ifadesiyle ister belli bir şahıs kastedilsin, ister edilmesin, her zaman söz konusudur. Çünkü bu ayetin esas maksadı, Kur'an'ın Allah katından oluşunun kesin mucizelerle sabit olduğuna, Tevrat'ın da, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in geleceği müjdesini taşıdığını bildirmek ve bu iki gerçeğe rağmen, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliğini kabul etmemenin akla yakışmadığını belirtmektir.[21]
16- Taberî, bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkkındaki rivayetleri verdikten sonra Mesrûk'un kavlini diğerlerine tercih etmiştir.[22]
17- Surenin tamamının Mekki olduğunu söyleyenler bu ayette geçen "Şahid"in Hz. Musa olduğunu, "Kefertum"deki hitabın ise, Kureyşlilere yöneltildiğini söylemektedirler.[23]

11. O küfretmiş olanlar iman etmiş olanlar için: "Bu iş bir hayır olsaydı, onlar bunda bizi geçemezlerdi." dediler. Onlar bununla hidayete ermediklerinden "Bu eski bir uydurmadır." diyeceklerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den rivayet edildiğine göre "Müşriklerden bazıları:
"Biz aziz olanlarız, biz şöyle şöyleyiz. Eğer (Muhammed'in getirdiği şu din) bir hayır olsaydı (Bilâl, Suheyb, Habbâb, Huzeyfe'nin kölesi Salim, Ammâr b. Yâsir, Abdullah ibn Mesud gibi fakirleri kastederek) filân filân kimseler bunda bizi geçemezlerdi." dediler, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[24]
2- Avn ibn Ebî Şeddâd'dan rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"Hz. Ömer'in Zenîn adında bir cariyesi vardı ve ondan önce müslüman olmuştu. Hz. Ömer bu cariyesini müslüman olduğu için yoruluncaya kadar döver ve:
"Yorulmamış olsam elbette daha fazla döverdim." derdi. Kureyş kâfirleri de buna bakarlar ve:

"Şayet bu din bir hayır olsaydı Zenîn bunda bizi geçemezdi." derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[25]

3- Bunun benzerini İbnu Said, Dahhak ve Hasan'dan (r.a.) anlattı.[26]

4- İbni Abbas, Kelbî ve Zeccac şöyle söyledi.

"Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Huzâ'a ve Ğıfâr kabileleri müslüman olduğunda Amir, Gatafân, Esed, Hanzala ve Eşca' kabileleri:

"Şayet bu yeni din bir hayır olsaydı şu çobanlar bu dine girmede bizi geçemezlerdi. Çünkü biz onlardan daha aziz, daha güçlüyüz." demişler ve âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş."[27]

5- Urve ibnu'z-Zubeyr'den rivayete göre "Zinnîre adındaki birisi müslüman olmuş ve müslüman olduktan sonra gözleri kör olmuştu. Müşrikler:

"Onu Lât ve Uzzâ çarptı da kör oldu." dediler. Onların böyle konuşmaları üzerine Allah Tealâ Zinnîre'ye gözlerini geri verdi de bu sefer de:

"Muhammed'in getirdiği bir hayır olsaydı Zinnîre bunda bizi geçemezdi." dediler ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[28]

6- İbnu'l-Münzir'in Avn ibn Ebî Şeddâd'dan naklen verdiği haberde bu Zinnîre'nin Hz. Ömer'in cariyesi olduğu ayrıntısına yer verilmiştir.[29]

7- Ebu Süleyman ed-Dimaşkî'nin zikrettiğine göre yahudiler müslümanlara:

"Eğer Muhammed'in getirmiş olduğu din bir hayır olsaydı siz bunda bizi geçemezdiniz. Çünkü O'nun geleceğine dair bilgi sizde yoktu. Şayet hak olsaydı da biz o dine girerdik." dediler de âyet bunun üzerine nazil oldu."[30]

8- Rivayet olunduğuna göre, bu sözü yahûdîler, Abdullah b. Selâm'ın yanında söylerlermiş.[31]

9- Müfessirlerin çoğu da şöyle demiştir:

"Yahudiler iman eden Abdullah b. Selâm ve arkadaşları için: "Şayet Muhammed'in dini hak olsaydı onlar bizi geçemezlerdi." demişlerdir." [32]

10- Nüzul sebebinin müşrikler olduğu rivayetlerine göre âyet mekkî; yahudiler olduğunu söyleyen rivayetlere göre ise medenîdir. Sûre mekkî olduğuna ve sûredeki âyetlerden medenî olduğu rivayet edilenler arasında bu âyet bulunmadığına göre sebebin müşrikler olduğu rivayetleri tercih edilmelidir.[33]

15. "... Sonunda erginlik çağına erince ve kırk yaşına varınca: "Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimete şükretmemi ve benim hoşnut olacağın yararlı bir işi yapmamı sağla; bana verdiğin gibi soyuma da salah ver; doğrusu sana yöneldim, ben, kendini sana verenlerdenim" demesi gerekir."

16. İşte işlediklerini en güzel şekilde kabul ettiğimiz ve kötülüklerini geçtiğimiz bu kimseler, cennetlikler arasındadırlar. Bu onlara va'd olunan dosdoğru bir va'ddir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- İbn Abbas, Ata'dan yaptığı bir rivayette şöyle dedi:

"Bu âyet, Ebû Bekr es-Sıddık (r.a.) hakkında indi. Rasulullah (s.a.v.) yirmi yaşında bir genç, o da on sekiz yaşında bir genç iken arkadaş oldular. Onlar beraberce Şam'a ticaret için gittiler. Sidre denilen bir ağacın altında konakladılar. Rasulullah (s.a.v.) ağacın gölgesinde oturdu. Ebû Bekr burada bulunan bir rahibin yanına kadar yürüdü. Rahib ona dinden sual etti. Sonra Ebû Bekr'e ağacın gölgesindeki adamın kim olduğunu sordu. O da cevaben:

"O, Muhammed b. Abdullah b. Abdu'l-Muttalib'dir" dedi. Rahip dedi ki:

"Vallahi o peygamberdir. Meryem oğlu İsa'dan sonra o ağacın altında, Allah'ın Nebî'si olan Muhammed'den başkası gölgelenmedi." Bunun üzerine Ebû Bekr'in kalbine yakın bir tasdik fikri düştü. Gerek seferlerinde gerekse huzurunda Rasulullah (s.a.v.)'tan hiç ayrılmıyordu. Rasulullah (s.a.v.) kırk, Ebû Bekr otuz sekiz yaşına bastığında, Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliği haber verildi. Ebû Bekr derhal müslüman oldu ve O'nu tasdik etti. Kırk yaşına gelince şöyle dedi:

"Rabbim! Bana ve ana babama verdiğin nimete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına koy" dedi." [34] [35]"

2- Hz. Ebu Bekr'in babasının Mekke'nin fethinden sonra müslüman olduğu göz önüne getirilirse âyet-i kerimenin medenî olması gerekir ki böyle söyleyen de vardır.[36]

3- Taberi bu âyet-i kerimenin, Hz. Ebubekir es-Sıddîk hakkında nazil olduğunu zikretmiştir. [37]

4- Fahreddin er-Razi diyor ki:

"Vahidî, İbn Abbas'tan ve pekçok kimse de, önceki ve sonraki müfessirlerden bu ayetin, Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) hakkında nazil olduğunu naklederek şöyle demişlerdir:

"Bunun delili, Allah Teâlâ'nın, bu ayette hamilelik ile sütten kesilme müddetinin, bu hususlarda insanların farklılık arzetmeleri sebebiyle, bazan daha az, bazan da daha fazla olabilecek belli bir miktar ile sınırlamasıdır. Bu sınırlamanın, o kimsenin durumunu dile getirme olduğunun söylenebilmesi için, bu ifadeden tek bir şahsın kastedilmiş olması gerekir. Hamilelik süresi ile sütten kesilme süresi bu kadar olan şahsın, Ebû Bekir olması mümkündür.

Daha sonra Cenâb-ı Hak, bu insanın vasfı hakkında, *"Nihayet o, delikanlılık çağma erdiği ve kırk yaşına vardığı zaman, şöyle der: "Ya Rabbî, hem beni, hem de ana-babamı nimetlendirdiğin için şükretmemi.., bana ilham et"* dediğini nakletmiştir. Her insanın, bu sözü söylemediği malumdur. Bu ayetten, bu sözü söyleyen belli bir kimsenin kastedilmiş olması gerekir. Hz. Ebû Bekir (r.a.), bu sözü, bu yaşa yakın bir zamanda söylemiştir. Çünkü Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den iki küsur yaş daha küçüktür. Hz. Peygamber (s.a.v.) kırk yaşında Peygamber olmuştur. Hz. Ebû Bekir de, kırka yakın bir yaştaydı. Dolayısıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i tasdik ve ona iman

etmiştir. Bu anlattığımızla, bu ayetlerin, kendilerinden Hz. Ebû Bekir'in kastedilmesinin uygun ve elverişli oldukları sabit olmuş olur. Böyle bir uygunluk sabit olunca da, biz diyoruz ki: "Biz, bu ayetten kastedilenin Hz. Ebû Bekir olduğunu iddia ediyoruz. Bu iddianın delili de, Cenâb-ı Hakk'ın, bu ayetin sonundaki *"İşte bunlar -ki cennet yârânı içindedirler- işlediklerinin en güzellerini kabul edeceğimiz, günahlarını bağışlayacağımız kimselerdir"* ifadesidir ki bu, bu ayetten kastedilenin, insanların en üstünü olduğuna delâlet eder. Çünkü Allah'ın, amellerinin güzelini kabul edip, günahlarını bağışladığı kimsenin, insanların üstünlerinden ve ulularından olması gerekir. Ümmet, Allah'ın rasulünden sonra insanların en üstününün ya Hz. Ebû Bekir, ya da Hz. Ali olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu ayetten Ali İbn Ebî Talib (r.a.)'in kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü bu ayet ancak, bu sözleri, delikanlılık çağına vardığında ve kırk yaşına yaklaştığında söyleyen kimseye uygun düşer. Halbuki, Ali ibn Ebî Talib böyle değildir. Çünkü o, çocukluk süresine yakın bir zamanda iman etmiştir. O halde, bu ayetten kastedilenin Hz. Ebû Bekir olduğu sabit olmuş olur. Allah en iyisini bilendir." [38]
5- Süddi ve Dehhak da şöyle demiştir:
"Bu ayet Sa'd b. Ebi Vakkas hakkında nazil olmuştur."[39]
6- Mus'ab ibn Sa'd'den, onun da babası Sa'd'dan rivayetine göre Ümmü Sa'd, Sa'd'a:
"Allah, ana-babaya itaati emretmiyor mu? Sen Allah'ı inkâr edinceye kadar yemiyeceğim, içmeyeceğim." deyip yemeyi ve içmeyi reddetti. O kadar direndi ki ağzını bir sopa ile açıp ağzına yiyecek içecek koymaya başladılar ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[40]
7- Hasan-ı Basri ise şöyle demiştir:
"Bu ayet, herkesi kapsayacak şekilde nazil olmuştur." [41]
8- En uygunu da budur. Çünkü vahyin (Kur'an ayetlerinin) inişinin başlangıcından itibaren Kur'an lafızlarını umuma hamletmek, daha tesirli, daha faydalı ve daha kapsamlıdır. Kaldı ki daima itibar lafzın umumiliğinedir, sebebin hususiliğine değil. [42]

17. Anne ve babasına: "Of sizden, benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni tekrar diriltilmekle mi tehdit ediyordunuz?" diyen kimseye anne ve babası Allah'a sığınarak: "Yazıklar olsun sana, iman et. Muhakkak ki Allah'ın va'di haktır." dedikleri halde "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir." der.
18. İşte bunlar da kendilerine (azap) sözü gerekli olmuş kimselerdir. Kendilerinden önce geçen cin ve insan toplulukları arasında (azabın içinde) bulunacaklardır. Gerçekten onlar, ziyana uğrayanlardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ebî Hatim'in Süddî'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Anne ve babasına: "Of sizden, benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni tekrar diriltilmekle mi tehdit ediyordunuz?" diyen kimse..." âyet-i kerimesi Abdurrahman ibn Ebî Bekr hakkında nazil oldu. Müslüman olmuş ve kendisine müslüman olmasını emreden anne babasına, daha önceden ölüp gitmiş Kureyş büyüklerini kastederek:
"Üff size! Filân, filân neredeler hani?" diyerek müslüman olmamakta direnip onların tekliflerini reddediyordu.
Ancak Abdurrahman daha sonra güzel bir müslüman olmuş ve *"Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır..."****[43]*** âyet-i kerimesi ile tevbesinin kabulü bildirilmiştir.[44]
Bu rivayet sahih değildir, Ahkaf: 46/18 âyet-i kerimesinin zahiri de bu rivayeti reddetmektedir, çünkü, azap ancak, ezelde şaki olacağı önceden takdir edilmiş olan kimse üzerine vacip olur.[45]
2- Bunun benzerini İbnu Abbas'tan (r.a.) Avfî tarikından İbnu Cerîr anlattı. [46]
3- İbn Kesîr, bu âyet-i kerimenin Hz. Ebu Bekr'in oğlu Abdurrahman hakkında nazil olduğuna dair rivayetlerin zayıf olduğunu; Abdurrahman ibn Ebî Bekr'in daha sonra müslüman olduğunu ve zamanının en hayırlılarından biri olduğunu söyler. Sonra aşağıdaki rivayeti nakleder.[47]
4- Buhârî, Musa ibn İsmail kanalıyla Yusuf ibn Mâhek'den şu rivayeti zikreder:
"Muviye'nin Hicaz valisi Mervan bir gün hutbede Muaviye'nin oğlu Yezîd'i zikredip Muaviye'den sonra ona biat etmelerini söylemişti. Ebu Bekr'in oğlu Abdurrahman kalktı:
"Siz Herakliyus (Bizans) sistemini yerleştirmek istiyorsunuz. Ne o, siz çocuklarınız lehine biat mı istiyorsunuz?" demişti. Bunun üzerine Mervan:
"Yakalayın şunu." dedi, yakalamaya çalıştılarsa da kaçıp Hz. Aişe'nin evine sığındı. Mervan:
"Muhakkak ki o, Allah Tealâ'nın, hakkında *"Anne ve babasına of sizden, beni tekrar diriltilmekle mi tehdit ediyorsunuz?..."* âyetini indirdiği kişidir." dedi. Hz. Aişe de perde arkasından:
"Allah Tealâ, benim özrümü bildirdiği âyetler dışında bizim (Ebubekir ailesi) hakkımızda Kur'ân'dan hiçbir şey indirmemiştir." dedi."[48]
5- Suyutî, Hz. Aişe'nin, bu âyet-i kerimenin bir başkası hakkında nazil olduğunu ve o kişinin ismini söylediğini nakletmekte ise de hakkında nazil olan kişinin ismini zikretmemektedir.[49]
6- Bu âyet-i kerimenin, Hz. Ebubekir'in oğlu Abdurrahman hakkında, müslüman olmadan önce nazil olduğunu söyleyenler olmuşsa da Hz. Aişe bunun doğru olmadığını söylemiştir.[50]
7- Abdurrezzak'ın Mekki tarikıyla rivayet ettiğine göre Mekki, Aişe'nin, bu ayetin Abdurrahman b. Ebi Bekir hakkında nazil olduğunu inkâr ettiğini duymuştur. Hz. Aişe: "Bu ayet, falan kimse hakkında nazil oldu", demiş ve bir adamın da adını vermiştir.[51]
8- Hafız İbni Hacer dedi ki:
"Aişe'nin nefyi, isnat bakımından sahih ve kabul bakımından daha evlâdır." [52]

9- Zeccâc'ın ve Kurtubi'nin ifade ettiği gibi, doğrusu bu âyet-i kerimenin, anne-babasına isyan edip onlara kötü davranan kafir bir kul hakkında nazil olmuş olmasıdır.[53]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"Ayetin bu ifadesiyle belli bir şahıs kastedilmeyip, aksine bu özellikte ve karakterde olan herkes kastedilmiştir. Bu da, ana-babası tarafından hak dine çağrılıp da bu hususta direten ve hakkı kabul etmeyen herkestir. İşte bizce doğru olan, bu görüştür.
Bunun delilleri şunlardır:
1) Allah Teâlâ, ebeveynine, "öf size, beni tehdid mi ediyorsunuz?" diyen bu kimseyi, *"İşte bunlar, cinlerden ve insanlardan, ondan evvel gelip-geçmiş ümmetler arasında, üzerlerine (azab) sözü hak olmuş kimselerdir."* buyurarak tavsif etmiştir. Halbuki Abdurrahman (r.a.)'ın, imân edip, iyi bir müslüman olup, müslümanların ileri gelenlerinden olduğunda şüphe yoktur. Binâenaleyh ayeti bu manaya hamletmek yanlış olur. Eğer onlar, "Rivayet olunduğuna göre, ebeveyni onu İslâm'a çağırıp, ona, ölümden sonra dirilişin olacağını söylediklerinde, o,
"Beni, kabrimden çıkarılacağımla, yani öldükten sonra dirileceğim ile mi tehdit ediyorsunuz? Benden önce nice ümmetler gelip geçmiş. Onlardan hiçbirisinin öldükten sonra dirildiklerini görmedim. Abdullah b. Ced'an, falanca, falanca hani neredes dir?" demiştir" derlerse, biz deriz ki:
"Sen bunu iyice anladığına göre, şimdi diyoruz ki, *"İşte bunlar, ... üzerlerine (azab) sözü hak olmuş kimselerdir"* ifadesinden kastedilenler, Abdurrahman'ın bahsettiği ve kendisinden önce ölmüş olanlar, o müşriklerdir. İşte haklarında artık azab hükmü hak olmuş olanlar bunlardır. Velhasıl, *"İşte bunlar"* ifadesi, *"benden evvel nice nice nesiller gelip-geçti"* ifadesiyle kastedilenlere işaret olup, yoksa ana-babasına *"üf size"* diyen ifadesiyle kastedilene işaret değildir. Bu, Kelbî'nin diğer görüşte olanlara karşı ileri sürdüğü bir husus olup, güzel bir izahtır.
2) O görüşün yanlış olduğu hususundaki ikinci bir izah da şöyledir:
"Rivayet olunduğuna göre Mervan, Abdurrahman b. Ebû Bekir hakkında böyle söyleyince, Hz. Âişe (r.a.) bunu duyup kızdı ve "Vallahi bu ayetin maksadı o değildir. Fakat Allah, sen babanın sulbünde iken babana lanet etmiştir" dedi.
3) En güçlü bir izah olarak şu söylenebilir: Allah Teâlâ bir önceki ayette, ana-babasına itaatkâr çocuğu nitelemiş, bu ayette ise ebeveynine isyankâr çocuğa yer vermiş ve bu çocuğun vasıflarından olmak üzere, isyanda, ebeveyninin kendisini hak dine, yani kıyamet ve dirilişe imana davet ettiğinde inkârda direttiğini, tekebbür ettiğini ve inkârı ile ilgili önemsiz ve tutarsız birtakım şüphelere ve kelimelere tutunduğunu belirtmiştir. Durum böyle olunca, ayetin bu ifadesiyle, bahsedilen sıfat ve özellikleri taşıyan her çocuk kastedilmiş olur. Dolayısıyla mutlak olan bir lafzı, belli bir şahısla kayıtlamaya gerek kalmaz."[54]

29. Hani Kur'ân dinlesinler diye sana cinlerden bir taife yöneltmiştik. Hazır olunca demişlerdi ki: "Susun." Kur'ân tamam olunca da her biri birer uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.
30. Ve demişlerdi ki: "Ey kavmimiz, doğrusu biz, Musa'dan sonra indirilmiş olan ve kendinden öncekileri doğrultan, hakka ve doğru yola hidayet eden bir kitab dinledik.
31. Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisine uyun. O'na iman edin ki sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi elîm bir azâbdan kurtarsın.
32. Allah'ın davetçisine uymayan kimse bilsin ki yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz ve onun için Allah'tan başka veliler de bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İmam Ahmed'in Affân kanalıyla Ebu Avâne'den, Hafız Ebu Bekr el-Beyhakî'nin Delâilu'n-Nübüvve'sinde İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatmıştır:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), cinlere Kur'ân okumamış, onları görmemiştir. Rasûlullah (s.a.v.), ashabından bir grupla Ukâz panayırına doğru gitmişti. (Hz. Peygamber'in bi'setiyle) şeytanlarla gök haberleri arasına bir engel konulmuş, onların üzerlerine alevler gönderilmiş ve bunun üzerine şeytanlar kavimlerine dönmüşler, onlar:
"Ne oldu size?" deyince:
"Bizimle gök haberleri arasına engel konuldu ve üzerimize ateş alevleri gönderildi." demişler. Kavimleri:
"Sizinle gök haberleri arasına engel olan mutlaka yeni meydana gelen bir olaydır. Yeryüzünün doğu ve batılarına gidin. Sizinle gök haberleri arasına engel olanın ne olduğuna bir bakın bakalım." demişler. Şeytanlar da yeryüzünün doğu ve batılarına dağılıp kendileriyle gök haberleri arasına engel olanı aramaya başlamışlar. Tihâme tarafına yönelerek giden şeytanlar, Ukâz panayırına gitmekte olan Rasûlullah (s.a.v.)'ı Nahle'de ashabına sabah namazını kıldırırken görmüş, Kur'ân'ı duyunca ona kulak kesilmişler ve:
"Allah'a yemin olsun ki sizinle gök haberleri arasına giren budur." demişler, kavimlerine dönerek:
"Doğrusu biz, doğru yola götüren, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik ve ona iman ettik. Biz, Rabbımıza hiçbir şeyi ortak koşmıyacağız." demişler. Allah Tealâ da peygamberine:
"De ki: Cinlerden bir topluluğun onu dinlediği bana vahyolundu." ***[55]*** âyet-i kerimesini indirdi. Rasûlullah (s.a.v.)'a vahyolunan ancak cinlerin sözüdür.[56]
2- Bu hadisin bir benzerini Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî de rivayet etmişlerdir.[57]
3- Ebu Bekr ibn Ebî Şeybe'nin Ebu Ahmed ez-Zübeyrî kanalıyla Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Batnu Nahle'de Kur'ân okurken (Cinler) ona indiler. Onu duyunca:
"Susun." dediler. Hz. Peygamber de:
"Sus" buyurdular. Onlar dokuz kişiydiler, birisi de Zevbe'a idi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[58]
Hz. Peygamber (s.a.v.) o gece cinlere Rahman Sûresini okumuştur.[59]

[1] İbn Âşûr, 24/6.
[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 4/705.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 7/368; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/119.
[4] Kelbi, Ebu Salih'ten, o da İbn Abbas'tan işitmemiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 316; Sa'lebî; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[5] Ra'd: 13/43.
[6] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Ahkâf.46/1, hadis no: 3256; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[7] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 26/7-8.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 26/8.
[9] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 26/8-9. Ebu Ya'la, Hakim, Taberani sahih senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/591.
[10] Buhari, Enbiya, 1.
[11] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 26/7; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 7/262.
[13] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/591.
[14] Tirmîzi,Tefsir: 46. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 398.
[15] Rad: 13/43.
[16] İbni Cerir; Tirmizi; İbni Merdüyeh.
[17] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/591.
[18] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 399.
[19] Buhari, Menakibü'l-Ensar: 19; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[20] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[21] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[22] Buhari, Müslim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 26/9.
[23] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 399.
[24] Taberani; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/114; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 28/11.
[25] İbnu'l-Münzir; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/114; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 28/11.
[26] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/592.
[27] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/126; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 28/11.
[28] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/126.
[29] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 26/14.
[30] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 7/375.
[31] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 28/11.
[32] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/271.
[33] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/799.
[34] Neml: 27/19.
[35] İsnadı yoktur. Suyuti; ed-Dürr: 6/41. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 316-317. İbn Asakir, İbn Merdeveyh; Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/194.
[36] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 26/19.
[37] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/405.
[38] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[39] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/276.
[40] Müslim; Ebu Davud; Tirmizi; Nesai; Ebu Davud et-Tayâlisî; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/263.
[41] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/276.
[42] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/276.
[43]

En'âm: 6/132.

[44] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/115. Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.

[45] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 398.

[46] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/266-267; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/594.

[47] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/263.

[48] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Âhkâf, 46/2; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/266-267.

[49] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/116.

[50] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[51] Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/286..

[52] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/594..

[53] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 371.

[54] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[55] Cinn: 72/1.

[56] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/252; Beyhakî, Delâilu'n-Nübüvve.

[57] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/272-273. Bak: Buhârî, Ezan, 105; Müslim, Salât, 149; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Cinn, 72/1, hadis no: 3323.

[58] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/273; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/595.

[59] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/286.

47- MUHAMMED SÛRESİ

Sûre Medine'de, Bedir savaşından sonra ve muhtemelen Uhud savaşı esnasında, Hadîd sûresinin peşinden nazil olmuştur. Mekke'de indiğini söyleyenler, İbn Abbas'ın, 13. âyeti kastederek "Mekke'de, Hz. Peygamber oradan keder içinde ayrılırken gelmiştir" sözünü genelleştirerek yanılmışlardır.[1] Bu ayrılıştan maksat hicret ise yalnızca 13. âyet Mekke'de inmiş demektir, Veda haccındaki ayrılış kastediliyorsa o da Medine'de inenlere dahildir.[2]
İbn Hibetullah'ın Dahhâk ve Saîd ibn Cübeyr'den rivayetinde sûrenin mekkî olduğu belirtiliyorsa da Mücâhid, Mukâtil, Katâde ve İbn Abbâs'a göre Medine'de ve Hadîd Sûresinden sonra nazil olmuştur. Çoğunluğun görüşü budur.[3]
Yalnız İbn Abbâs ve Katâde'den gelen bir rivayete göre *"Nice kasabaları helak ettik ki onlar, seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler ve onlara yardım eden de bulunmadı."* (âyet: 13) âyet-i kerimesi Mekke-Medine arasında nazil olmuştur[4] ki ilerde gelecektir.[5]
Taberi der ki: "13. ayeti Hicret sırasında yolda, diğer âyetleri ise Medine'de nazil olmuştur."[6]

1. Küfredip de Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır.
2. İman edip salih ameller işleyenlerin, Muhammed'e indirilene -ki o, Rablarından olan haktır.- inananların kötülüklerini örter ve durumlarını ıslah eder.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "o *"Küfredip de Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır."* âyet-i kerimesinde zikredilenler Mekke ehlidir ve onlar hakkında nazil olmuştur. *"İman edip salih ameller işleyenler..."* ise ensardır." demiştir."[7]
2- İbn Abbâs der ki:
"Küfredip de Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır." âyet-i kerimesi, Bedr'de müşrik ordusunu doyuranlar hakkında nazil olmuştur. Bunlar: Ebu Cehl, el-Hâris ibn Hişâm, Rabîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Halef'in oğulları Übeyy ve Ümeyye, Haccâc'ın oğulları Münebbih ve Nübeyh, Ebu'l-Bahterî ibn Hişâm, Zem'a ibnu'l-Esved, Hakîm ibn Hizam ve el-Hâris ibn Amir ibn Nevfel'dir."[8]
3- Abdullah b. Abbas, *"Küfredip de Allah yolundan alıkoyanların amellerini Allah boşa çıkarır."* âyet-i kerimesinin Mekkeliler hakkında nazil olduğunu ifade etmiş ve onların, akrabaları ziyaret, fakirlere yardım gibi amellerinin kendilerine hiçbir fayda vermeyeceğini söylemiştir. *"İman edip salih ameller işleyenler..."* ayeti ise ensar hakkında nazil olmuştur.[9]
4- Aşikardır ki, burada sebebin hususiliğini değil, lafzın umumiliğini dikkate almak gerekir. Çünkü, âyet-i kerimeler tüm kâfirlere ve tüm mü'minlere şamildirler.[10]

4....Allah yolunda öldürülenlere gelince; Allah onların amellerini asla boşa çıkarmaz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bişr kanalıyla Katâde'den rivayete göre "Bu âyet-i kerime Uhud Gazvesi günü müslümanlar arasında birçok ölü ve yaralı varken ve Rasûlullah (s.a.v.) Şi'b denilen yerde iken nazil olmuştur."[11]

11- Bu, Allah'ın inananların yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince, onların yardımcıları yoktur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bişr kanalıyla Katâde'den rivayete göre "Bu âyet-i kerime Uhud Gazvesi günü müslümanlar arasında birçok ölü ve yaralı varken ve Rasûlullah (s.a.v.) Şi'b denilen yerde iken nazil olmuştur."[12] Müşrikler müminlere şöyle bağırmışlardı:
"Harp nöbetledir. Bu gün Bedr'e bir karşılıktır. Bedir'de siz üstündünüz. Bugün ise izzet bizimdir, siz perişansınız, izzetiniz kalmamıştır. Bizim Uzzâ'mız var, sizinse Uzzâ'nız yok." Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) ashabına şöyle demiştir:
Onlara: Allah bizim mevlâmızdır; sizinse mevlânız yok, deyiniz." buyurduklarında nazil olmuştur."[13]

13. Nice kasabaları yok ettik ki onlar, seni sürüp çıkaran kasabadan daha kuvvetli idiler ve onlara yardım eden de bulunmadı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abdi'l-A'lâ kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) hicret için Mekke'den Sevr mağarasına doğru yola çıktığında Mekke'ye dönmüş ve:
"Sen, Allah'a beldelerin en sevgilisisin. Ve sen bana, Allah'ın beldelerinin en sevgilisisin. Şayet müşrikler beni senden çıkarmasalardı elbette senden çıkmazdım. Düşmanların Allah'a en çok isyan edeni elbette Hareminde Allah'a isyan eden, katilinden başkasını öldüren veya cahiliye davası güdendir." demiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[14]
Buna göre medenî olan bu sûre içinde bu âyet-i kerime mekkî'dir.[15]

16. Onların arasında seni dinleyenler vardır. Nihayet senin yanından çıkınca kendilerine ilim verilmiş olanlara: "Az önce ne demişti?" diye

sorarlar. İşte bunlar, Allah'ın kalblerini mühürlediği ve kendi heveslerine uymuş olan kimselerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cüreyc'den rivayet edilmiştir:
"Mü'minler ve münafıklar Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meclisinde oturur, onu dinlerler; mü'minler dinlediklerini anlayıp bellerken münafıklar dinler ama bellemezler, sonra O'nun yanından çıktıklarında da mü'minlere:

"Biraz önce Muhammed ne demişti?" diye sorarlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[16]
2- Mukatil'in rivayetine göre "Peygamber (s.a.v.) hutbe irad eder ve bu hutbesinde münafıkları kınayarak uyarırdı. Münafıklar mescidden çıkınca İbni Mesud'a alaylı bir şekilde:

"Muhammed az önce ne dedi?" diye sorarlardı."[17]

3- İbni Abbas da şöyle demiştir: "Aynı sorular bana da sorulmuştur."[18]

25. Kendilerine doğru yol açıkça belli olduktan sonra tekrar eski inkarlarına dönenlerin yaptıklarını şeytan, kendilerine hoş göstermiştir. Ve hayallerle aldatmıştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade'ye göre bu âyette sıfatları zikredilen insanlardan maksat, ehl-i kitaptır. Zira onlar, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğini bildikleri halde onu kabul etmemiş, inkar etmişlerdir. Böylece inkarcılığa düşmüşlerdir.[19]

2- Abdullah b. Abbas ve Dahhak'a göre ise burada ifade edilen "Dinden dönen" insanlardan maksat, münafıklardır.[20]

3- Taberi bu son görüşü tercih etmiş ve buna delil olarak bundan sonra gelen âyeti göstermiştir.[21]

32. Muhakkak ki o küfredip de Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine hidayet belli olduktan sonra O Rasûl'e karşı gelenler, Allah'a hiçbir zarar veremiyeceklerdir. O, bunların amellerini boşa çıkaracaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî bu âyet-i kerimenin el-Hâris ibn Süveyd ve Vahvah el-ensârî haklarında nazil olduğunu; bu ikisinin irtidad ettiklerini, Hâris'in daha sonra pişman olarak dönüp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiğini, diğerinin ise küfründe ısrarcı olarak öldüğünü söylemiştir.[22]

2- İbn Abbâs ise Bedr Gazvesinde müşrik ordusunun iaşesini üstlenenler hakkında nazil olduğunu söyler.[23]

33. Ey iman etmiş olanlar, Allah'a itaat edin, Rasûlü'ne itaat edin ve amellerinizi boşa çıkarmayın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

Bu ayet, Allah'ın emirlerinde Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinde, Allah ve Rasulüne devamlı itaat etme noktasında müminlere bir hitaptır.[24]
1- İbn Ebî Hâtim'in ve İmam Muhammed ibn Nasr el-Mervezî'nin Kitâbu's-Salât'da Ebu'l-Aliye'den rivayetinde o şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabı, şirkle birlikte güzel amellerin fayda vermediği gibi lâ ilahe illallah'la (yani imanla) birlikte günahlar bir zarar vermez sanırlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[25]
2- Daha önce (Nisa Sûresinin 48. âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere İbn Nasr, İbn Cerîr ve İbn Merdûye'nin İbn Ömer'den rivayetle tahric ettikleri bir haberde o şöyle anlatıyor:
"Biz, Muhammed (s.a.v.)'in ashabı bu âyet-i kerime nazil olana kadar bütün iyi amellerin makbul olduğunu sanırdık. Bu âyet inince:
"Acaba bizim amellerimizi boşa çıkaran nedir? Herhalde cehennemi vacip kılan büyük günahlar ve fuhşiyyattır." dedik. Büyük günahlardan birini birisinin işlediğini gördüğümüzde:
"Eyvah şimdi helak oldu." demeye başladık da bunun üzerine

"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan ötesini ise dilediğine bağışlar." ***[26]*** âyet-i kerimesi nazil olunca böyle demeyi de bıraktık ve büyük günah işleyen birini gördüğümüzde onun hakkında korkmaya, bunlardan bir şey işlemeyen hakkında da umutlu olmaya başladık."[27]

34. İnkâr edip de Allah yolundan alıkoyanları ve sonra da kâfir olarak ölenleri Allah asla bağışlamaz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu ayet Bedir kuyusu yanındaki müşrikler hakkında nazil olmuştur. Onların savaşçıları öldürülüp kuyunun içine atılmıştır.[28]

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 16/216; İbn Âşûr, 26/71.

[2] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/9.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 7/395.
[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 16/148.
[5] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/803.
[6] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[7] İbn Ebî Hâtim; Hakim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/117.
[8] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 16/148.
[9] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 7/427.
[10] Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 373.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 26/28; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/596.
[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 26/28; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/596.
[13] İbn Ebi Hatim; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 16/155; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/597.
[14] Ebu Yala; İbni Ebi Hatim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 26/31; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/597.
[15] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/804.
[16] İbnu'l-Münzir; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/119.
[17] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/343.
[18] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/343.
[19] İbn Cerir et-Taberi, Cmiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/441.
[20] İbn Cerir et-Taberi, Cmiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/441.
[21] İbn Cerir et-Taberi, Cmiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 7/442.
[22] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 7/412.
[23] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 7/412.
[24] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/364.
[25] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/305; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/119.
[26] Nisa: 4/48, 116.
[27] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 26/79.
[28] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/364.

48- Fetih Suresi

1- Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, babasından, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Hasan b. Ahmed b. Ebî Şuayb el-Harranî'den, o Muhammed b. Seleme'den, o Muhammed b. İshak'tan, o Zührî'den, o Urve'den, o da Misver b. Mahreme ve Mervan b. Hakem'den bize şunu rivayet etti:
"Fetih Sûresi Mekke ile Medine arasında Hudeybiye olayı hakkında indi. Bu sûre başından sonuna kadar bu vesileyle inmiştir."[1]
2- İbn Kesîr de bu Sûre'nin nüzul vaktini Hicretin altıncı senesi Zilka'de ayı olarak tesbit etmiştir.[2] Sûrenin nüzulü Cum'a Sûresinden sonradır.[3] Sûrenin indiği yer hakkında da rivayetler muhteliftir. Kimisi Hudeybiye'den sonra Medine-i Münevvere'ye dönüş yolunda geceleyin nazil olduğunu söylerken Hudeybiye'de, Kürâ'u'l-Gamîm'de, Dacnân (Mekke yakınlarında bir dağ)'da nazil olduğu rivayetleri vardır.[4]
3- Ahmed ibn İshâk es-Sülemî kanalıyla Hubeyb ibn Ebî Sabit'ten rivayette o şöyle anlatıyor: Ebu Vâil'e sormak için gelmiştim, şöyle dedi:
"Biz Sıffîn'de iken bir adam:
"Allah'ın kitabına çağrılanları görmedin mi?" dedi. Hz. Ali:
"Evet." dedi. Sehl ibn Huneyf de:
"Eğer birini itham edecekseniz, önce kendinizi itham edin. Ben şu anda sanki kendimizi Hudeybiye'de görür gibiyim." dedi. Hudeybiye ile elbette Hz. Peygamber (sa)'le müşrikler arasında yapılan barışı kastediyordu, şöyle devam etti: Şayet savaş görseydik (Allah'ın Rasûlü savaşı gerekli görseydi) elbette orada savaşırdık (fakat Allah'ın Rasûlü (sa) barışı uygun buldu da bildiğiniz şartlarla barış yapıldı). Ömer:
"Biz hak üzere, onlar bâtıl üzere değiller mi? Bizim ölülerimiz cennette, onlarınki cehennemde değil mi?" dedi. Rasûlullah (sa):
"Elbette öyle." buyurdu. Ömer yine:
"O halde neden dinimizi bu alçak dünya ile değiştik ve Allah aramızda hükmünü vermeden (savaşla ya onlar, ya biz zafere ermeden) dönüyoruz?" dedi. Rasûlullah:
"Ey Hattab'ın oğlu, hiç şüphesiz ben Allah'ın Rasûlü'yüm ve Allah beni asla zayi etmiyecektir." buyurdu. Ömer öfkeli bir şekilde döndü, sabredemedi bu sefer Ebu Bekr'e vardı ve ona:
"Ey Ebu Bekr, biz hak üzere, onlara bâtıl üzere değiller mi?" dedi. Hz. Ebu Bekr:
"Ey Hattab'ın oğlu, elbette o, Allah'ın rasûlü'dür ve Allah onu asla, ebediyyen zayi etmiyecektir." dedi ve işte bunun üzerine Feth Sûresi nazil oldu.[5]
Hadisi Tirmizî de kendi isnadıyla Hz. Ömer'den rivayetle benzer ifadelerle tahric etmiş ve hasen sahih olduğunu kaydetmiştir.[6]
4- İmam Ahmed de hadiseyi bizzat Hz. Ömer'den şöyle nakleder: Biz, Rasûlullah (sa) ile birlikte bir seferde idik. Hz. Peygamber (sa)'e bir şeyi üç kere sordum. Bana cevap vermedi. Kendi kendime:
"Ey Hattab'ın oğlu, annen senin ölümünü görsün. Rasûlullah'ı rahatsız ederek üç kere sordun, sana cevap vermedi." deyip binitime bindim ve hakkımda bir vahy nazil olur korkusuyla uzaklaştım. Birden birisinin beni çağırdığını ve:
"Ey Ömer, Ömer nerede?" dediğini işittim. Benim hakkımda bir şey nazil olduğunu sanarak geri döndüm. Hz. Peygamber (sa) buyurdu ki:
"Bu gece bana öyle bir sûre nazil oldu ki bana göre dünya ve içindekilerden daha sevgilidir. O: "Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Tâ ki Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın ve seni hidayete eriştirsin." süresidir."[7]
5- Bu hadiseyi Buhârî de İsmail kanalıyla Zeyd ibn Eslem'den rivayetle şöyle zikreder: Rasûlullah (sa) seferlerinden birisinde geceleyin yürürken (yol alırken) Ömer ibnu'l-Hattâb da onunla birlikte yürüyormuş. Ömer, Hz. Peygamber'e bir şeyi sormuş, Allah'ın Rasûlü cevap vermemiş, sonra tekrar sormuş, yine cevap vermemiş. Üçüncü kez sorduğunda da cevap alamamış ve kendi kendine:
"Annen senin ölümünü görsün ey Ömer, Rasûlullah'ı üç kere sorularınla rahatsız ettin ve her seferinde de sana cevap vermedi." dedim ve devemi hızlandırıp öne geçtim. Çok geçmeden birisinin yüksek sesle beni çağırdığını duydum ve:
"Benim hakkımda Kur'ân'dan bir şeyler nazil olmuş olmasından korkmuştum." dedim. Rasûlullah (sa)'a geldim, selâm verdim.
"Bu gece bana öyle bir sûre nazil oldu ki bana, üzerine güneş doğan her şeyden daha sevgilidir." buyurdu ve okudu: "Hiç kuşkusuz Biz Azîmüşşan sana apaçık birfetih bahşeyledik... "[8]
6- Taberî'nin Muhammed ibn Abdullah kanalıyla Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetinde ise o şöyle anlatıyor: Hudeybiye'den dönüşümüzde gecenin bitimine doğru konakladık ve uyuduk. Uyandığımızda güneş doğmuştu. Biz uyandığımızda Allah'ın Rasûlü (sa) de uyumaktaydı. Biz:
"Yüksek sesle konuşun ki sesinize uyansın." dedik. Rasûlullah (sa) uyanıp:
"Uyuyan veya unutan kimseye bu yaptığınız gibi yapın." buyurdular. Rasûlullah (sa)'ın devesini kaybetmiştik.

Arayıp bulduk. Yuları bir ağaca takılmıştı. Ben, Rasûlullah (sa)'ın devesini getirdim, bindi. Biz yürüdüğümüz esnada Rasûlullah (sa)'a vahy gelmeye başladı. O'na vahy geldiği zaman üzerine bir ağırlık gelirdi. Vahyin gelmesi tamamlanıp o açılınca bize: "Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik." Sûresinin indiğini haber verdi.[9]
Âyetlerinin adedi, yirmi dokuzdur. [10]

1. Hiç kuşkusuz Biz Azîmüşşan sana apaçık bir fetih bahşeyledik.
2.Tâ ki Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın ve seni doğru yola eriştirsin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mansur b. Ebî Mansur es-Samanî, Abdullah b. Muhammed el-Fami'den, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Ebu'l-Eş'as'tan, o Mu'temir b. Süleyman'dan, o babasından, o Katade'den, o da Enes'ten şunu rivayet ederek dedi ki: "Hudeybiye Gazvesi'nden döndüğümüzde bizimle ibadetlerimiz arasına bir tatsızlık girdi, Sanki biz hüzünle şiddetli elem arasındaydık. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah bana bir âyet indirdi, O âyet, bana dünyadan ve dünyada bulunan herşeyden daha sevimlidir,"[11]
2- Ata, İbn Abbas'tan rivâyeten şöyle dedi;
"Yahudiler: “Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum” (Ahkâf: 46/9) âyeti inince, Nebi (s.a.v.)'ye ve müslümanlara küfredip dediler ki:
"Ne yaptığını bilmeyen bir adama nasıl uyalım?" Bu söz Rasulullah (s.a.v.)'a çok ağır geldi. Allah Teala da bu âyeti indirdi.[12]
3- Abdullah ibn Mesleme kanalıyla Zeyd ibn Eslem'den, onun da babasından rivayette şöyle anlatmış: Rasûlullah (sa) seferlerinden birinde (Hudeybiye dönüşü olmalı) yol alırken Hz. Ömer de yanında gidiyormuş. Ömer, Efendimiz'e bir şey sormuş, Hz. Peygamber (sa) cevap vermemiş. Biraz sonra tekrar sorduğunda da cevap vermemiş. Ömer üçüncü kere sorduğunda Hz. Peygamber (sa) yine cevap vermeyince Ömer'in aklı başına gelmiş ve:
"Rasûlullah'a cevap vermediği halde üç kere sorarak ısrar ettim; korkarım şimdi benim hakkımda bir âyet iner." diye düşünüp devesini hızlandırıp Efendimiz (sa)'in yanından ayrılmış, insanların önüne geçmiş. O şöyle anlatır: Çok geçmeden birisinin beni çağırdığım duyunca benim hakkımda Kur'ân'dan bir âyet indiğini zannettim ve Rasûlullah (sa)'ın yanına geldim ve O'na selâm verdim.
"Bu gece bana öyle bir sûre nazil oldu ki o bana, üzerine güneş doğan herşeyden daha sevgilidir." buyurup "Hiç kuşkusuz Biz Azîmüşşan sana apaçık bir fetih bahşeyledik."i okudular.[13]
4- İmam Ahmed'in Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetle tahric ettiği bir haberde o şöyle anlatıyor:
Rasûlullah ile Hudeybiye'den dönüyorduk. Kumluk bir yerde konakladık. Allah'ın Rasûlü (sa):
"Bizi kim koruyacak (Biz uyurken kim gözcülük edecek)?" diye sordular. Bilâl:
"Ben gözcülük ederim." dedi. Orada güneş doğuncaya kadar uyudular (Uyandıklarında güneş doğmuştu). İçlerinde Ömer'in de bulunduğu bazı sahâbîler uyandılar ve baktılar ki güneş doğmuş,
"Sabah namazını kılmadık, şimdi ne yapacağız, Rasûlullah'a soralım." dediler. O sırada Allah'ın Rasûlü (sa) de uyandı ve ona ne yapacaklarını sordular da Efendimiz:
"Daha önce nasıl yapmaktaysanız şimdi de öyle yapın (yani güneş doğmadan vakti içinde sabah namazını nasıl kılıyor idiyseniz şimdi de o şekilde kılın.)"buyurdular. Biz de o şekilde sabah namazını kıldık. Efendimiz (sa):
"Kim uyur veya unutur (da namazın vakti geçerse) böyle yapsın." buyurdular. Yola çıkılacağı zaman bir de baktılar ki Rasûlullah (sa)'ın devesi kaybolmuş. Onu aramaya çıktık ve ben onu, ipi bir ağaca takılmış halde buldum, getirdim, Allah'ın Rasûlü devesini bulmamıza sevinmiş olarak devesine bindiler. Ona vahy geldiği zaman bu ona ağır gelir, biz o halini ve dolayısıyla kendisine vahy geldiğini bilirdik. Devesine bindiğinde Efendimizde o hali gördük. Hz. Peygamber (sa) devesinden indiler, bizden ayrılarak yalnız başına bir yere çekildiler. Elbisesiyle başını örtüyorlardı. Bu hal (vahy indirilmesi hali) ona ağır geliyordu. Anladık ki kendisine vahy geliyor. Biraz sonra yanımıza geldi ve kendisine "Hiç şüphesiz Biz azîmüşşan sana apaçık bir fetih bahşettik..."âyetlerinin nazil olduğunu haber verdi. [14]

5. "İnanan erkek ve kadınları, içinde temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar, onların kötülüklerini örter. Allah katında büyük kurtuluş işte budur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Muhammed el-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Medinî'den, o Ahmed b. Abdirrahman es-Sekatî'den, o Yezid b. Harun'dan, o Hümam'dan, o Katade'den, o da Enes'ten bize şunu rivayet etti:
Fetih: 48/1 âyetleri inince, Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı dedi ki:
"Ey Alah'ın Rasulü, Allah'ın sana verdiği kutlu olsun. Bizim için birşey yok mu?" Bunun üzerine Allah Teala bu

âyeti indirdi."[15]
2- Muhammed b, Abdirrahman el-Fakih, Ebû Amr b. Ebî Hafs'tan, o Ahmed b. Ali el-Musilî'den, o Abdullah b. Ömer'den, o Yezid b. Zürey'den, o Said'den, o Katade'den, o da Enes'ten bize şu haberi rivayet etti:
Fetih: 48/1 âyeti, Nebî (s.a.v.)'ye Hudeybiye'den dönüşünde indirildi. Ashabını hüzün almıştı. Onlarla ibadetleri arasına perde çekildi. Hudeybiye'de kurban kestiler. Bu âyet indiği zaman Ashabı'na buyurdu ki:
"Bana, dünya ve içindekilerden daha hayırlı bir âyet indi." Nebî (s.a.v.) o âyeti Ashabı'na okuyunca kavminden bir adam dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, kutlu olsun. Allah sana ne yapacağını beyan etti. Ya bize ne yapacak?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[16]
3- Mukâtil der ki: Abdullah ibn Übeyy bunu duyunca yanında bir grupla Hz. Peygamber (sa)'e geldi ve: "Peki Allah katında bize ne var?" dedi de "Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle münafık kadınlara, müşrik erkeklerle müşrik kadınlara azâb etsin..." âyet-i kerimesi nazil oldu.[17]

11. Bedevilerden (seferden) geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki, "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile." Onlar kalblerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı sizin için, kim bir şeye sahiptir. Kaldı ki, Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet olunmuştur; Rasulullah (s.a.v.) Fetih yılında Mekke'ye sefere çıkmak isteyince, Medine Bedevileri Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte çıkmadılar. Halbuki Rasulullah (s.a.v) Kureyş'ten çekinerek, onların da kendisiyle birlikte sefere çıkmalarını istemişti. Rasulullah (s.a.v) umre için ihrama girmiş ve insanların, kendisinin savaş yapmak istemediğini anlamaları için beraberinde kurbanını da sevketmişti. Bedeviler, Rasulullah (s.a.v.)la beraber sefere çıkmadılar ve sebep olarak meşguliyetlerini gösterdiler. Bunun üzerine, "Bedevilerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki, "Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşgul etti. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile..." ayeti indi.[18]
2- Mücâhid ve İbn Abbâs derler ki: Bu âyet-i kerime ile Gıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Eşca' ve Dîl bedevîleri kastedilmektedir. Bunlar, Medine-i Münevvere çevresinde bulunan bedevilerdir. Hz. Peygamber (sa), Hudeybiye senesi umre için ihrama girip kurbanlık hayvanları da yanlarına alıp yola çıktıklarında onların da kendileriyle birlikte gelmelerini emretmiş; onlar ise Kureyş'ten korkularından işi ağırdan alarak ve işlerinin çokluğundan dem vurarak çıkmak istemeyip geride bırakılmışlar, hattâ "Muhammed'le kendi evinde savaşmış ve onun ashabını öldürmüş olan bir kavme karşı mı gidip savaşacağız? Muhammed ve ashabı bu seferlerinden asla dönemiyecekler." gibi lâflar etmişler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil olmuştur.[19]

17. Gözü kör olana vebal yok, topala da vebal yok, hastaya da vebal yok. Kim, Alah'a ve Peygamberine itaat ederse onu, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de geri kalırsa onu elîm bir azâb ile azâblandırır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Daha önce (Nûr, 61 âyetinin nüzul sebebinde geçtiği üzere) Atâ el-Horasânî ve Abdurrahman ibn Zeyd ibn Eslem bu âyet-i kerimenin Cihâd hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[20]
2- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle diyor:
"Ama daha önce döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi elîm bir azâbla azâblandırır." (Feth, 48/16) âyet-i kerimesi nazil olduğunda sakatlığı olanlar:
"Ey Allah'ın elçisi, bizim durumumuz ne olacak?" dediler de onların bu yakınması üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[21]

18. Andolsun ki sana o ağacın altında biat ederlerken Allah o mü'minlerden hoşnut olmuştur. Kalblerinde olanı bilmiş de onlara sekîneti indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbni Ebi Hatim, İbni Cerir ve İbni Merduyeh'in Seleme ibnu'l-Ekva'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
(Hudeybiye'de) bizler öğle uykusunda iken bir de baktık Rasûlullah'ın münâdisi
"Ey insanlar bîat etmeye, ey insanlar bîat etmeye! Rûhu'1-Kuds (Cibrîl) indi" diye sesleniyor. Hemen bir semüra ağacı altındaki Rasûlullah (sa)'a gittik ve bîat ettik. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: "Andolsun ki sana o ağacın altında bîat ederlerken Allah o mü'minlerden hoşnut olmuştur..." âyet-i kerimesini indirdi.[22]
Rasulullah (s.a.) bir elini diğerinin üstüne koymak suretiyle Hz. Osman için kendisi biat etti. Bazıları
"Ne mutlu İbni Affan'a. Biz burada iken o Beytullah'ı tavaf ediyor." deyince Rasulullah (s.a.):

"Şu kadar yıl Mekke'de kalsa bile ben tavaf etmedikçe İbni Affan tavaf etmez." buyurdular. [23]
2- Rivayet olduğuna göre Rasulullah (s.a.) Hudeybiye'de konaklayınca Hıraş b. Umeyye el-Huzai'yi Mekke'lilere gönderdi. Mekke'liler onun gelmesini arzu ettiler fakat Ehabiş onun Mekke'ye gitmesine mani oldu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.) onlara Osman b. Affan'ı gönderdi. Hz. Osman'ı da hapsettiler ve öldürmeye yeltendiler. Rasulullah (s.a.) sayıları bin üç yüz, bin dört yüz veya bin beş yüz kadar olan ashabını çağırdı. Semure veya sidre ağacının altında toplanarak Kureyş'le savaşmak, onlardan kaçmamak üzere Rasulullah'a (s.a.) biat ettiler. [24]
3- Buhari ve Müslim Yezid b. Ubeyd'in şöyle söylediğini rivayet etmişlerdir: Ben Seleme b. el-Ekva'a
"Ne üzere Rasulullah'a (s.a.) biat ettiniz" dedim.
"Ölmek üzere." diye cevap verdi. [25]
4- Müslim Makıl b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ben Hudeybiye'de ağacın altında Bey'atu'r-Rıdvan'ın yapıldığı o günü bizzat müşahede ettim. İnsanlar Rasulullah'a (s.a.) biat ederken ben de Rasulullah'ın (s.a.) başında yüksek bir dalın üzerindeydim. Biz bin dört yüz kişiydik." Makıl b. Yesar demiştir ki:
"Biz ona ölmek üzere değil kaçmamak üzere biat ettik." [26]
5- Alimler bu iki rivayetin arasını bulmuşlar bir grup Seleme'den gelen rivayeti, bir grup da Makil'dan gelen rivayeti almışlardır. Buna göre bu iki hadiste anlatılmak istenen maksat aynıdır. O da Kureyş'le savaş için karşılaşma durumunda kaçmayıp sebat etmektir. [27]
6- Bu sebeple Cabir b. Abdullah şöyle demiştir:
"Biz ağacın altında ölmek ve kaçmamak üzere Rasulullah'a (s.a.) biat ettik. Cedde b. Kays dışında hiç kimse bu biati bozmadı. Cedde münafık idi. Cemaatle birlikte hareket etmeyip devesinin arkasına saklandı."
Burada görüldüğü üzere Cabir (r.a.) iki rivayetin arasını cemetmiştir. [28]
7- Ahmed, Müslim, Tirmizi ve Ebu Davud Cabir'den şöyle rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a.)
"Ağacın altında biat edenlerden hiçbiri cehenneme gitmez." buyurmuştur. [29]

24. "Sizi onlara üstün kıldıktan sonra, Mekke bölgesinde, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan geri tutan, savaşı önleyen O'dur. Allah yaptıklarınızı görendir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr Muhammed b. İbrahim el-Farisî, Muhammed b. İsa b. Amrveyh'ten, o İbrahim b. Muhammed'den, o Müslim'den, o Amr en-Nakıd'dan, o Yezid b. Harun'dan, o Hammad b. Seleme'den, o Sabit'ten, o da Enes'ten bize şunu rivayet etti:
"Mekke Ehli'nden seksen kişi silahlı olarak Ten'im Dağı'ndan Rasulullah (s.a.v.) üzerine indiler. Rasulullah (s.a.v.)'in ve Ashabı'nın gaflet anını gözetliyorlardı. Esirler aldılar ve sonra serbest bıraktılar. Allah Teala da bu âyeti bu sebepten dolayı indirdi."[30]
Bunun benzerini Müslim, Seleme İbni Ekva’dan, Ahmed ve Nesâî, Abdullah İbni Mugaffel el Müzenî'den, İbnu Abbas, İbnu İshak’tan anlattı. [31]
2- Abdullah b. Mağfel el-Müzenî şöyle dedi:
"Biz Hudeybiye'de Rasulullah (s.a.v.) ile beraber, Allah Teala'nın Kur'an'da "ağacın kökü" dediği yerde iken, birden üzerimize seksen kadar silahlı genç geliverdi. Yüzümüze atılıverdiler. Rasulullah (s.a.v.) onlara beddua etti, Allah onların görmelerini aldı. Biz üsteledik ve onları yakaladık. Rasulullah (s.a.v.) onlara dedi ki:
"Siz Uhud zamanı gibi mi geldiniz? Uhud'da size bir emniyet verildi mi?" Dediler ki:
"Allah'ım, hayır." Rasulullah (s.a.v.) onları yollarına serbest bıraktı. Allah Teala da bu âyeti indirdi.[32]
3- Vahidî'nin muhtasar olarak verdiği bu haber Ahmed ibn Hanbel'in Müsned'inde Zeyd ibn Habbâb kanalıyla yine Abdullah ibn Muğaffel el-Müzenî'den'den rivayetle şöyledir:
Allah Tealâ'nın Kur'ân'da zikrettiği ağacın altında Rasûlullah (sa) ile beraberdik. Ağacın bazı dalları Rasûlullah (sa) ile Hz. Ali ibn Ebî Tâlib'in sırtına değiyordu. Süheyl ibn Amr da Hz. Peygamber (sa)'in karşısındaydı. Rasûlullah (sa), Hz. Ali'ye:
"Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla yaz." buyurdu. Süheyl, Hz. Ali'nin elini tutarak:
"Biz, Rahman ve Rahîm'i bilmeyiz; bizim mes'elemizde bildiğimizi yaz." dedi. Hz. Peygamber (sa):
"Bismike Allahümme, yaz." buyurdu. Hz. Ali:
"Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed ile Mekke halkının üzerinde anlaştıkları antlaşmadır." yazmıştı. Süheyl ibn Amr yine onun elini tutarak:
"Şayet sen O'nun elçisi isen bu takdirde biz sana zulmetmiş oluruz. Bizim mes'elemizde bizim bildiğimizi yaz." dedi. Rasûlullah (sa):
"Bu, Abdullah'ın oğlu Muhammed'in, üzerinde anlaştığıdır, yaz." buyurdu. Biz bu durumda iken birdenbire silâhlı otuz genç üzerimize, saldırıya geçti. Rasûlullah (sa) onlara beddua etti de Allah onları sağır etti (başka bir rivayette gözlerini kör etti). Biz de üzerlerine yürüyüp onları yakaladık. Rasûlullah (sa) onlara:
"Herhangi bir kimsenin ahdiyle mi geldiniz? Veya herhangi bir kimse size eman verdi mi?" diye sordular. Onlar,

"hayır", dediler ve fakat yine de Hz. Peygamber (sa) onları serbest bıraktı ve işte bunun üzerine Allah Tealâ: "Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur." âyet-i kerimesini indirdi.[33]
Herhalde bu, Hudeybiye barış antlaşmasından hemen önce, o seferde meydana gelmiş olmalıdır ki tefsirlerde bu âyet-i kerime Hudeybiye musalahası hakkında nazil olan âyetlerden olarak gösterilmektedir.[34]
4- Beyhakî'nin Ebu Abdullah el-Hâfız kanalıyla Seleme ibnu'l-Ekva'dan rivayetle zikrettiği bir habere göre ise bu âyet-i kerimenin nüzulü, Hudeybiye'de barış görüşmeleri esnasında veya barış olduktan hemen sonradır. O şöyle anlatıyor:
Rasûlullah ile beraber Hudeybiye'ye geldik. Biz, bindört yüz kişiydik. Hudeybiye kuyusunun başında elli koyun vardı ki su onlara yetmemişti. Rasûlullah (sa) kuyunun yanına oturdu. Ya dua etti, ya içine tükürdü de suyu çoğalıp kabardı. Hem biz su içtik, hem de hayvanlarımızı suvardık.
Râvî anlatmaya şöyle devam eder: Sonra Rasûlullah (sa) ağacın altında bîata davet etti. İnsanların ilki olarak O'na bîat ettim. Sonra ashabı peşpeşe bîat etmeye başladılar. Nihayet Rasûlullah (sa):
"Ey Seleme bana bîat et." buyurdular. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, ben herkesten önce bîat etmiştim." dedim. Rasûlullah (sa):
"Yine bîat et." buyurdular, ve beni silâhsız olarak görünce bana deriden bir kalkan verdi. Sonra insanlar tekrar O'na bîat etmeye devam ettiler. Bîatleşmenin sonunda Rasûlullah yine bana döndü ve:
"Ey Seleme, sen bîat etmiyor musun?" diye sordu. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, insanların evvelinde ve ortasında bîat etmiştim." dedim.
"Yine bîat et." buyurdular ve O'na üçüncü kere bîat ettim. Efendimiz:
"Ey Seleme, sana verdiğim kalkanın nerede?" diye sordu. Ben:
"Ey Allah'ın elçisi, Amir yanıma silâhsız olarak uğramıştı. Ben de kalkanı ona verdim." dedim. Rasûlullah (sa) güldü, sonra da:
"Şüphesiz sen, ilk defa "Ey Allahım, bana kendimden daha sevgili olan bir dost ver." diyen gibisin." buyurdu.
Râvî devamla şöyle anlatır: Sonra Mekke halkından müşrikler barış için bize elçi gönderdiler. Sonunda biz birbirimize gidip geldik ve aramızda barış oldu. Ben, Talha ibn Ubeydullah'ın hizmetini görüyordum. Kısrağını suluyor, tımar ediyor ve onun yemeğinden yiyordum. Allah ve Rasûlü'ne hicret ederek ailemi ve malımı terketmiştim. Biz Mekke halkı ile barış yapıp da birbirimize karıştığımızda bir ağacın yanma geldim, altındaki dikenleri temizledim, sonra da gölgesine yattım. Mekke müşriklerinden dört kişi yanıma gelerek Rasûlullah (sa) hakkında ileri geri konuşmaya başladılar. Onlara kızarak oradan ayrıldım ve başka bir ağacın altına gittim. Onlar da silâhlarını ağaca asıp altına uzandılar. Onlar bu haldeyken vadinin alt tarafından birisi:
"Ey muhacirler, imdada koşun İbn Züneym öldürüldü." diye bağırdı. Hemen kılıcımı çektim ve uyumakta olan o dört kişinin üzerine yürüdüm, silâhlarını aldım ve bir elimde topladım. Sonra da:
"Muhammed'in yüzünü şereflendiren Allah'a yemin ederim ki sizden her kim başını kaldıracak olursa kafasını kopartırım." dedim, sonra onları sürüp Rasûlullah (sa)'a getirdim. Amcam Amir de Abelât kabilesinden ve müşriklerden olan Mikrez adında birini sürükleyip getirmişti. Yetmiş müşriği Rasûlullah (sa)'ın huzuruna diktik. Allah'ın rasûlü (sa) onlara baktı ve:
"Onları bırakın ki bu onlar için günahkârlığın başlangıcı olsun." buyurdular ve bu sözlerini iki kere yinelediler. Böylece Rasûlullah (sa) onları affetti ve işte bunun üzerine Allah Tealâ "Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur..."âyet-i kerimesini indirdi.[35]
5- Katâde der ki: Bize anlatıldığına göre (ashabdan) İbn Züneym adında birisi Hudeybiye'de bir tepeye çıkmış, müşrikler de ok atıp onu öldürmüşlerdi. Hz. Peygamber (sa) o müşrikler üzerine atlılarını gönderdi de kâfirlerden on ikisini yakalayıp Hz. Peygamber (sa)'e getirdiler. Rasûlullah (sa) onlara:
"Siz herhangi bir antlaşma üzere misiniz? Siz herhangi bir zimmet üzere misiniz?" diye sordu. Onların hayır cevabına rağmen onları serbest bırakıp gönderdi. İşte bunlar hakkında Allah Tealâ "Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur..." âyet-i kerimesini indirdi. [36]
6- Taberî'nin İbn Humeyd kanalıyla İbn Ebzâ'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (sa) kurbanlıkları çıkarıp Zülhuleyfe'ye ulaştığında Hz. Ömer kendisine:
"Ey Allah'ın elçisi, seninle savaş halinde olan bir kavme silâhsız ve atlılar olmaksızın mı gidiyorsun?" dedi. Hz. Peygamber (sa) de Medine-i Münevvere'ye haber gönderip orada ne kadar silâh ve at varsa getirtti. Mekke'ye yaklaştığında Mekke'ye girmesini engellediler. Yürüyüp Mina'ya geldi ve orada konakladı. İleri çıkardıkları gözcü İkrime ibn Ebî Cehil'in beşyüz kişiyle üzerlerine gelmekte olduğunu haber verdi. Rasûlullah (sa), Hz. Halid ibnu'l-Velîd'e:
"Ey Halid, gelen senin amca oğlundur, atlılar içinde geliyor." dedi. Hz. Halid:
"Ben Allah'ın kılıcıyım, Rasûİü'nün kılıcıyım -işte o gün Halid'e Seyfullah adı verildi- Ey Allah'ın elçisi, beni dilediğin yere gönder." dedi. Hz. Peygamber (sa) de onu İkrime ve atlılarının üzerine gönderdi. Halid, Şi'b denilen

yerde İkrime ile karşılaşıp onu bozguna uğrattı ve Mekke-i Mükerreme çevresindeki bağlara kadar onları kovaladı. İkrime toparlanıp tekrar hücuma geçtiyse de Halid ikinci kere onları bozguna uğrattı ve Mekke bahçelerine kadar onları kovaladı. İkrime tekrar toparlanıp hücum ettiyse de bu üçüncü kere de Halid onları bozguna uğratıp Mekke bahçelerine sığınmaya mecbur etti. İşte bunun üzerine Allah Tealâ "Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur..." âyet-i kerimesini indirdi.[37]
7- İbn Kesîr de bu haberi verdikten sonra şöyle der: Bu haberin ifadeleri şüphelidir. Zira bunun Hudeybiye senesi olması mümkün değildir. Zira Halid ibnu'l-Velîd o zamanda henüz müslüman olmamıştı. Aksine o günde müşriklerin öncü kuvveti durumundaydı. Nitekim bu husus sahih bir hadiste[38]belirtilmektedir. Umretu'1-Kazâ senesi olması da mümkün değildir. Zira ertesi yıl Rasûİullah (sa)'ın umre yapması ve Mekke'de üç gün kalması şartı ile antlaşma yapmışlardı ve buna binaen Hz. Peygamber (sa) ertesi yıl Mekke'ye geldiğinde müşrikler onları engellememişler ve onunla savaşmamışlardı. Şayet bu hadise Mekke'nin fethi günü olmuştur denilirse buna da cevabımız şöyle olacaktır: Bunun Mekke'nin fethi günü olması da caiz değildir. Zira fetih senesi Hz. Peygamber (sa) kurbanlıklar sürüp götürmemiş, O, büyük bir ordu içinde ve savaş için gelmişti. O halde bu hadisin ifadeleri arasında boşluklar vardır ve herhalde içine bir şeyler karışmış olmalıdır. En doğrusunu Allah bilir.[39]
8- İbn İshak'ın İbn Abbâs'ın mevlâsı İkrime'den rivayetine göre Mekke müşrikleri içlerinden kırk veya elli kişiyi göndererek onlara (Hudeybiye senesi Mekke'ye gelen) Hz. Peygamber (sa)'in ashabından birini yakalayıp getirmek üzere ordugâhına geceleyin yaklaşmalarını emretmişlerdi. İşte bunlar yakalanıp Hz. Peygamber (sa)'e getirildiler de Rasûİullah (sa) onları serbest bıraktı. Onlar Rasûlullah'ın askerine taş ve ok atmışlardı. İbn İshak devamla şöyle der: İşte bu konuda Allah Tealâ: "Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur..."âyet-i kerimesini indirdi[40].
9- Buhârî'nin Abdullah ibn Muhammed kanalıyla Misver ibn Mahrame ve Mervân'dan rivayetle zikrettiği uzun Hudeybiye hadisinde râvî şöyle anlatır:
Daha sonra Rasûlullah (sa) Medine-i Münevvere'ye döndü. Kureyş'ten Ebu Basîr adında birisi müslüman olarak Medine-i Münevvere'ye Hz. Peygamber (sa)'e geldi. Kureyşliler onun peşinden iki kişiyi gönderip Hz. Peygamber (sa)'e:
"Sözünde dur." deyip Ebu Basîr'i istediler. Hz, Peygamber (sa)' de Ebu Basîr'i o iki kişiye teslim etti.
Onu çıkarıp götürdüler. Zülhuleyfe'ye ulaştıklarında orada konakladılar ve yanlarında bulunan hurmayı yediler. Ebu Basîr o iki kişiden birine:
"Vallahi ey filân ben senin şu kılıcını iyi bir kılıç olarak görüyorum." dedi. Diğeri de kılıcını çekti ve:
"Evet Allah'a yemin olsun ki o çok iyidir., ben onu defalarca tecrübe etmişimdir." dedi. Ebu Basîr:
"Bana göster de şuna bir bakayım." dedi, bu hile ile kılıcı eline geçirince de kılıçla o adama öyle bir vuruş vurdu ki adam öldü, diğeri de kaçıp Medine-i Münevvere'ye geldi ve koşarak Mescid-i Nebevî'ye girdi. Rasûlullah (sa) onu görünce:
"Bu adam herhalde çok korkunç bir şey görmüş olmalı." buyurdu. Adam, Hz. Peygamber (sa)'in yanına gelince
"Vallahi arkadaşım öldürüldü, ben de öldüm." dedi. Daha sonra Ebu Basîr çıkıp geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin ederim ki Allah senin zimmetini tamamladı; sen beni onlara iade ettin, sonra Allah beni onlardan kurtardı." dedi. Hz. Peygamber (sa):
"Yazık ona, savaşı alevlendirdi. Keşke onu alıp götürecek birisi olsaydı." buyurdular.
Ebu Basîr, Hz. Peygamber (sa)'in bu sözünü işitince kendisini onlara geri göndereceğini anladı, Medine-i Münevvere'den çıkıp deniz sahiline geldi. Ebu Cendel ibn Süheyl de onlardan kaçıp kurtuldu ve Ebu Basîr'e iltihak etti. Kureyş'ten müslüman olarak her kim çıksa gelip Ebu Basîr'e katılmaya başladı ve nihayet onlardan bir grup toplanıp bir araya geldiler de Kureyş'in Şam'a doğru ne zaman bir kervanının yola çıktığını işitseler hemen yolunu kesiyor ve adamlarını öldürerek mallarını alıyorlardı. Kureyşliler, Hz. Peygamber (sa)'e haber gönderip
"Allah ve akrabalık aşkına." diyerek kendilerinden her kim Hz. Peygamber (sa)'e gelirse onun emîn olduğunu bildirdiler. Hz. Peygamber (sa) de Ebu Basîr ve yanındakilere bu haberi gönderdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ:
"O küfretmiş olanlar kalblerinde hamiyyeti, cahiliye hamiyyetini alevlendirdiklerinde..."ya kadar olmak üzere "Mekke'nin göbeğinde sizi onlara muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur..." âyet-i kerimelerini indirdi.[41]
Buna göre âyet-i kerimenin nüzulü, Hudeybiye'den çok sonradır.[42]

25....Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı Allah savaşı önlemezdi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hafız Ebu'l-Kasım et-Taberânî'nin Ebu Zenbâ' Ravh ibnu'l-Ferec kanalıyla Cuneyd ibn Sebu'dan rivayetinde o şöyle diyor:
"Günün başlangıcında Rasûlullah (sa)'a karşı kâfir olarak savaştım. Aynı günün sonunda ise mü'min olarak onunla

birlikte savaştım. Bizim hakkımızda "Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı..." âyet-i kerimesi nazil oldu. Biz, dokuz kişiydik; yedimiz erkek, ikimiz de kadın idi.
2- Bu haberi İbn Ebî Hatim de Hacer ibn Halef kanalıyla rivayet etmektedir ki bunun ifadeleri şöyledir: Biz, üç erkek, dokuz kadın idik. Bizim hakkımızda"Eğer orada henüz bilmediğiniz mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı..." âyet-i kerimesi nazil oldu.[43] Bu Cüneyd'in ismini İbnu'1-Esîr, Cünbüz ibn Sebu' veya Cüneyd ibn Sibâ' el-Cühenî olarak vermekte ve onun bu sözünü aynen nakletmektedir.[44]
3- Ebu Cum'a Cüneyd İbni Siba’dan Taberânî ve Ebu Yâ'lâ anlattı.
Ebu Cum'a dedi ki:
“Ben Nebî Aleyhisselâm'a, günün evvelinde kafir olarak harp ettim, günün sonunda müslüman oldum. Biz üç erkek, yedi kadın idik, Fetih: 48/25 âyeti bizim hakkımızda indirildi.”[45]

27. Andolsun ki Allah, Rasûlü'nün gördüğü rüyanın hak olduğunu tasdik etmiştir. Allah dilerse siz, güven içinde başlarınızı traş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. Bundan başka size yakın bir zamanda bir fetih de verecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- el-Firyâbî, Abd ibn Humeyd ve Delâil'de Beyhakî'nin Mücâhid'den rivayetlerinde o şöyle demiştir:
Hz. Peygamber Hudeybiye'de iken ona rüyasında O'nun ve ashabının başlarını traş etmiş veya saçlarını kısaltmış olarak güven içinde Mekke'ye girecekleri gösterilmiş ve bu rüyasını ashabına haber vermişti. Ama ne zaman ki Hudeybiye'de kurbanlarını kestiler ashabı kendisine:
"Ey Allah'ın elçisi, rüyan nerede kaldı?" dediler de "Andolsun ki Allah, Rasûlü'nün gördüğü rüyayı tasdik etmiştir..." âyet-i kerimesi nazil oldu.[46]
2- Bazı rivayetlerde ise Hz. Peygamber (sa)'in bu rüyayı Hudeybiye'ye çıkmadan görüp ashabına haber verdiği belirtilmiştir.[47]
3- Katade demiştir ki: Rasulullah (s.a.) rüyasında bu sıfat üzere Mekke'ye girdiğini görmüştü. Hudeybiye'de Kureyş'le sulh yapınca münafıklar şüpheye düşmüşlerdi. Nihayet Rasulullah (s.a.) Mekke'ye gireceğini söyleyince Allah Tealâ "Andolsun ki Allah, Rasulünün gördüğü rüyanın hak olduğunu tasdik etmiştir." ayetini indirmiştir. Bununla Mekke'ye bir başka yıl gireceklerini dolayısıyla Rasulullah'ın (s.a.) gördüğü rüyanın mutlaka tahakkuk edeceğini onlara bildirmiştir.[48]
4- Rüya hadisesi şöyledir: Rasulullah (s.a.) Medine-i Münevvere'de[49] iken rüyasında bir meleğin kendisine şöyle dediğini görmüştür:
"İnşaallah emniyet içinde, (kiminiz) başlarınızı tıraş ettirerek, (kiminiz de) kısaltarak korkusuzca mutlaka Mescid-i Haram'a gireceksiniz." Rasulullah (s.a.) bu rüyasını ashabına anlatınca çok sevindiler ve o yıl kesin olarak Mekke'ye gireceklerine kanaat getirdiler. Mescid-i Haram'a gitmelerine müşrikler tarafından engel olunup da iş sulh ile neticelenince bazı imanı zayıf münafıklar:
"Ne saçlarımızı kökünden tıraş ettik, ne kısalttık, ne de Mescid-i Haram'ı görebildik." demeye başladılar. Şöyle de demişlerdi:
"Rasulullah (s.a.) Beytullah'a gelip orayı tavaf edeceğimizi vaadetmedi mi?" Bunun üzerine basiret sahibi bir zat onlara
"O size oraya bu sene gideceğinizi mi söyledi?" deyince:
"Hayır" dediler. Bunun üzerine
"Mutlaka oraya gidip Beytullah'ı tavaf edeceksiniz." dedi. Allah Tealâ onu tasdik etmek için bu ayeti indirmiştir.[50]
5- Siyer kitaplarında şöyle bir hadise yer almaktadır: Ömer b. Hattab demiştir ki:
Ben Rasulullah'a (s.a.) gelip
"Sen Allah'ın peygamberi değil misin? dedim." Rasulullah (s.a.)
"Evet" diye cevap verdi.
"O zaman" dedim "Niçin dinimiz hakkında bu hale razı olalım." Rasulullah (s.a.)
"Ben Allah'ın rasulüyüm. Ben ona isyan etmiş değilim. Benim yardımcım Odur." buyurdu. Ben de
"Peki o zaman bizim Beytullah'a gidip orayı tavaf edeceğimizi sen söylemedin mi?" dedim. Sonra Hz. Ebu Bekir'e geldim ve
"Ey Eba Bekir! Bu zat hakikaten Allah'ın rasulü değil mi?" dedim.
"Evet" dedi.
"Peki biz hak üzere, düşmanlarımız da batıl üzere değil mi?" dedim.
"Evet" dedi.

"O zaman" dedim "Dinimizi niçin alçaltıyoruz." Ebu Bekir (r.a.) Hz. Ömer'e şöyle cevap vermiştir:
"O, Allah'ın rasulüdür. Yardımcısı Allah iken o Rabbine isyan etmez. O zaman onun (anlamadığımızı bize kapalı gelen) emirlerine de sarıl. Onun yolunda yürü. Allah'a yemin olsun ki o hak üzeredir." Ona dedim ki:
"Peki Beytullah'a gidip orayı tavaf edeceğimizi söylemedi mi?" Hz. Ebu Bekir
"Evet" dedi ve devam etti. "O sana bu yıl mı oraya gideceğini haber verdi?"
"Hayır" dedim. Hz. Ebu Bekir:
"Sen oraya mutlaka girecek ve Beytullah'ı tavaf edeceksin." dedi.[51]
================================
[1] Tirmizi; Tefsir: 3263. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 318. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/600. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 377. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/381
[2] İbn Kesîr, age. VII,307. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/806
[3] Kurtubî, age. XVI,172. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/806
[4] Alûsî, age. XXVl,83-84. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/806
[5] Buhârî, Cizye, 18; Tefsîru'l-Kur'ân, Feth, 48/5. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/806
[6] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Feth, 48/1, hadis no: 3162. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/806
[7] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1,31. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/806-807
[8] Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 12. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/807.
[9] Taberi, Câmiu'l-Beyân, XXVI,43. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/807.
[10] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/599.
[11] Müslim; Cihad ve Siyer: 96m/1786. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/381.
[12] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 318. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/382.
[13] Buhârî, Tefsîru'i-Kur'ân, feth, 48/1. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/807-808.
[14] Ahmed ibn Hanbel, Musned, 1,464. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/808.
[15] Müslim: Cihad ve Siyer 97/1786. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 318.
[16] Müslim; Cihad ve Siyer: 97/1786. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 318-319. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/600. Ahmed ibn Hanbel, Müsned, III,197; Taberî, age. XXVI,44; Abdurrezzak; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Feth, 48/2, hadis no: 3263. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/809. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 378.
[17] İbnu'l-Cevzî, age. VII,425-426.
[18] Kurtubî, 16/268; Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar neşriyat: 6/113.
[19] Kurtubî, age. XVI,177-178; Alûsî, age. XXVI,98. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/810.
[20] İbn Kesîr, age. VI,92. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/810.
[21] Kurtubî, age. XVI,181. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/810-811. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 378. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/400.
[22] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 11,121. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/811 İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/601. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 378-379. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/410.
[23] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/410.
[24] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/410.
[25] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/410.
[26] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/410.
[27] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/411.
[28] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/411.
[29] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/411.
[30] Müslim; Cihad ve Siyer: 133 (1808), Ebu Davud; Cihad: 120 (2688), Tirmizi; Tefsir: 3264, Nesai; Tefsir: 530, Ahmed; Müsned: 3/120, 122, 124, 125, 290. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 319; Kurtubî, 16/280; Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar neşriyat: 6/123. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/602. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/811. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 379. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/416.
[31] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/602.
[32] Senedsizdir. Nesai; Tefsir: 531, Ahmed; Müsned: 4/87, Hakim; Müstedrek: 2/460, 461. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 319. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları:

2/811-812. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/416
[33] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, IV.86-87. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/812. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/416
[34] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/812.
[35] İbn Kesîr, age. VII,316-317. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/812-813.
[36] Taberî, age. XXVI,59; İbn Kesîr, age. VII.325. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/813.
[37] Taberî, age. XXVI,59-60. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/814.
[38] Bak: Buhârî, Şurût, 15. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/814.
[39] İbn Kesîr, age. VII,324-325. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/814.
[40] İbn Kesîr, age. VII,325. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/815.
[41] Buhârî, Şurût, 15; İbn Kesîr, age. VII,334-335. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/815.
[42] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/815.
[43] İbn Kesîr, age. XXVI,326. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/816.
[44] Bak: Üsdü'l-Ğâbe, 1,356; 1,365. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/816. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/423.
[45] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/602. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 379. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/423.
[46] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, II.123. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/816. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/603. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 380. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/429.
[47] Alûsî, age. XXVI,120. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/816.
[48] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/429.
[49] Zahir olan şudur: Rüyanın Medine'de görüldüğü görüşü Hudeybiye'de görüldüğü görüşünden daha sahihtir. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/429.
[50] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/429.
[51] İbni Kesir, IV/194-200. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/430.

49- Hucurat Süresi

Medine-i Münevvere'de ve Mücâdile Sûresinden sonra nazil olmuştur.[1]
Âyetlerinin adedi, on sekizdir. [2]

1. "Ey inananlar! Allah'tan ve peygamberinden öne geçmeyin; Allah'tan sakının? Doğrusu Allah işitir ve bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Mansur (Ahmed b.) Muhammed b. İbrahim, Ubeydullah b. Muhammed el-Ukberi'den, o Abdullah b. Muhammed el-Beğavî'den, o el-Hasan b. Muhammed (b.) es-Sabbah'tan, o Haccac b. Muhammed'den, o İbn Cüreyc'den, o İbn Ebî Müleyke'den, o da İbn Zübeyr'den şu rivayeti bize haber verdi;
"Temim Oğulları'ndan bir cemaat Rasuluilah (s.a.v.)'a geldi. Hz. Ebû Bekr, onlara:
"el-Ka'ka' b. Ma'bed'i emir edin" dedi. Hz. Ömer de, el-Akra' b. Habis'i tayin etmesini istedi. Bunun üzerine Ebû Bekr:
"Sen, ancak bana muhelefet etmeyi murad ettin" dedi. O da:
"Hayır. Ben, sana muhalefet etmedim" dedi. Bunun üzerine münakaşaya başladılar ve seslerini yükselttiler. Bu âyet bundan dolayı indi."[3]
Buhari bu hadisi el-Hasan b. Muhammed (b.) es-Sabbah'tan rivayet etmiştir.[4]
2- İbnu'l-Münzir'in Hasan el-Basri'den rivayetine göre bazı kimseler Kurban bayramı günü Hz. Peygamber (sa)'den önce kurbanlarını kesmişler[5] de Hz. Peygamber kurbanlarını iade etmelerini, yeniden kurban kesmelerini emretmiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ: "Ey o iman etmiş olanlar, Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin..." âyet-i kerimesini indirmiş. [6]
3- İbn Ebi'd-Dünyâ'nın Kitâbu'l-Edâhî'deki ifadeleri ise şöyledir: "Bir adam (Kurban bayramı günü bayram) namazından önce kurban kesti de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [7]
4- Taberânî'nin el-Mu'cemu'1-Evsat'ta Hz. Aişe'den rivayetle zikrettiğine göre bazı kimseler oruç ayı girmeden bu ayı oruçla karşılamak için Hz. Peygamber (sa)'den önce oruca başladılar da Alalh Tealâ bunun üzerine "Ey o iman etmiş olanlar, Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin..." âyet-i kerimesini indirdi.[8]
5- Katâde'den (r.a.) îbnu Cerîr anlattı:
Bazı müslümanlar, Hazret-i Peygamber'in huzurunda konuşurlarken seslerini yükseltirlerdi. Bunun üzerine, Hucurat: 49/1 âyeti indirildi."[9]
6- Mâverdî'nin Dahhâk'ten, onun da İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (sa), Amir oğullarına ashabından 24 (bir rivayette 27) kişi seçerek (seriyye veya muallim olarak) göndermişti. Amir oğullarının başında Amir ibnu't-Tufeyl vardı ve Hz. Peygamber (sa)'in bu gönderdiklerini öldürdüler. Ancak onlardan (yolda yürürlerken) geri kalan üçü öldürülmekten kurtulup Medine-i Münevvere'ye geri döndüler. Yolda Süleym oğullarından iki kişiye rastladılar ve hangi kabileden olduklarını sordular. Onlar da Süleym oğulları kabilesinden daha güçlü olduğu için Süleym oğullarından olduklarını gizleyip "Amir oğullarındanız." dediler. Bu üç sahabi de onları Amir oğullarından zannederek öldürdüler, yanlarında bulunan eşyaları da ganimet olarak alıp Medine'ye girdiler. Hz. Peygamber onlara:
"Ne kötü yaptınız, onlar Süleym oğullarındandı." veya "Onlar bizimle aralarında antlaşma olan bir kavimdendiler." buyurdular. Daha sonra Süleym oğullarından bir hey'et gelip:
"Biz sizinle antlaşmalı olduğumuz halde bizden iki kişi sizin tarafınızdan öldürüldü." deyip diyetini istediler. Hz. Peygamber (sa) de onların diyeti olarak onlara yüz deve verdi ve işte o iki Süleym'linin öldürülmesi hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu.[10]
7- İbnu's-Sâib ise o iki Süleym'liyi Amr ibn Ümeyye ed-Damrî'nin öldürdüğünü ve âyetin onun hakkında indiğini söylemiştir.[11]

2. "Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamberin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. Farkına varmadan, işlediklerinizin boşa gitmemesi için, Peygambere birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Sabit b. Kays b. Şimas hakkında nazil oldu. Kulağı ağır işitiyordu. Yüksek sesli idi. Birisiyle konuştuğunda sesini yükseltirdi. Çoğu kere Rasuluilah (s.a.v.) ile konuşurken O'na eziyet verirdi, Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.[12]
2- Ahmed b. İbrahim el-Müzekkî, Ubeyduîlah b. Muhammed ez-Zahîd'den, o Ebu'l-Kasım el-Beğavî'den, o Katan b. Nüseyr'den, o Cafer b. Süleyman.ed-Debî'den, o da Sabit b. Enes'ten şu haberi bize verdi:
"Bu âyet nazil olunca, Sabit b. Kays dedi ki:
"Ben, sesimi Nebî (s.a.v.)'nin sesinden daha fazla yükseltiyorum. Öyleyse ben, Cehennem ehlindenim." Bu söz Rasuluilah (s.a.v.)'a duyurulunca Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"O, Cennet Ehli'ndendir."[13]
3- İbn Ebî Müleyke şöyle dedi:
"İki münakaşacı az kaldı ki helak olacaklardı. Ebû Bekr ile Ömer, Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında seslerini çok yükselttiler. Temim Oğulları'ndan bir topluluk Rasulullah (s.a.v.)'a geldiğinde onlardan birisi, el-Akra' b. Habis'in (emirliğini) işaret etti, diğeri de başka bir şahsı işaret etti. Bunun üzerine Ebû Bekr, Ömer'e:
"Sen benim düşünceme muhalefet ediyorsun" dedi. Ömer de:
"Hayır muhalefet etmedim" dedi. Bu mesele üzerine her ikisi de seslerini yükselttiler. Allah Teala da bu hususta bu âyeti indirdi."
İbn Zübeyr dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın ne dediğini anlamak istemedikçe sesini artık yükseltmiyordu."[14]
4- Katâde'den (r.a.) İbnu Cerîr anlattı:
İnsanlar Rasûlullah ile konuşurken aşikâre ve yüksek sesle konuşurlardı. Allahü Teâlâ, Hucurat: 49/2 âyetini indirdi. [15]

3. "Seslerini Peygamberin yanında kısan kimseler, Allah'ın gönüllerini takva ile sınadığı kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük ecir vardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ata, İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle dedi: Hucurat: 49/2 âyeti nazil olunca, Ebû Bekr Rasulullah (s.a.v.) ile yüksek sesle konuşmamaya yemin etti. Ancak hafif sesle (sırlann kardeşi gibi) konuşuyordu. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[16]
2- Ebû Bekr el-Kâdî, Muhammed b. Yakub'dan, o Muhammed b. İshak es-Sağanî'den, o Yahya b, Abdulhamid'den, o Hüseyn b. Ömer el-Ahmesî'den, o Muhank'ten, o Tarık'tan, o da Ebû Bekr'den şunu işittiğini bize haber verdi:
"Nebî (s.a.v.)'ye bu âyet inince, Ebû Bekr şöyle dedi:
"Allah'ın Rasulü ile yüksek sesle konuşmamaya yemin ettim. Ancak alçak sesle konuşabilirim."[17]
3- Muhammed İbni Kays İbni Şemmâs'dan İbnu Cerîr anlattı:
“Ne zaman, Hucurat: 49/2 âyeti indirildi, Sabit İbni Kays, yola oturdu ve ağladı. Ona Asım îbni Adiy İbni Iclân geldi ve:
“Neden ağlıyorsun?” dedi. Sabit:
“Şu âyetin benim hakkımda inmesinden korkuyorum, çünkü ben sesi yüksek olan biriyim.” dedi. Asım, bunu Rasûlullah'a götürdü. Rasûlullah, Sâbit'i çağırdı ve ona:
“Hamd eden olarak yaşamaya, şehit olarak ölmeye ve Cennete girmeye razı olur musun?” buyurdu. Sabit:
“Razıyım ve ebediyyen sesimi Rasûlullah'ın sesinden yükseltmem.” dedi. Allahü Teâlâ, Hucurat: 49/3 âyetini indirdi. [18]
Şemmâs Yemâme savaşında şehid oldu.[19]
4- Taberî'nin Ebu Küreyb kanalıyla Muhammed ibn Sabit ibn Kays'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Seslerinizi O Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi O Peygamber'e bağırmayın." âyet-i kerimesi nazil olduğunda Sabit ibn Kays yolda ağlıyarak oturmuştu. Aclân oğullarından Asım ibn Adiyy yolda ona rastlayıp
"Ey Sabit seni ağlatan nedir?" diye sordu.. Sabit:
"Şu âyet-i kerimedir; benim hakkımda nazil olmuş olmasından korkuyorum. Ben, yüksek ve gür sesliyim." dedi. Asım ibn Adiyy, Hz. Peygamber (sa)'e giderken Sabit de hıçkırıklara boğulmuştu. Sonra evine gitti ve Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl’un kızı olan karısı Cemîle geldiğinde ona:
"Kısrağımın ahırına gireyim de üzerime kol demirini vurarak kol demirini çivile." dedi. Cemîle de çiviyi o kadar kuvvetle çaktı ki sonunda çivinin ucu öbür taraftan çıktı. Sabit:
"Allah canımı alıncaya veya Allah'ın rasûlü benden hoşnut oluncaya kadar buradan çıkmayacağım." dedi. Asım ise Rasûlullah (sa)'a gelerek onun durumunu haber verdi. Rasûlullah (sa):
"Git onu bana çağır." buyurdu. Asım, Sâbit'i görmüş olduğu yere geldi, onu bulamadı, evine geldi ve onu kısrağının ahırında bularak ona:
"Rasûlullah seni çağırıyor." dedi. Sabit:
"Kol demirini (veya kapıyı) kır." dedi ve birlikte çıktılar, Hz. Peygamber (sa)'e geldiler. Rasûlullah (sa), Sabit'e:
"Ey Sabit, seni ağlatan nedir?" diye sordu. Sabit:
"Ben gür sesliyim. Bu yüzden "Seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırdığınız gibi O Peygamber'e bağırmayın." âyetinin benim hakkımda nazil olmuş olmasından korkuyorum." dedi. Hz. Peygamber (sa) ona:
"Övülmüş olarak yaşamak, şehid olarak ölmek ve cennete girmek istemez misin?" buyurdular. Sabit der ki:
"Allah ve Rasûlü'nün müjdesinden hoşnut olarak bir daha asla sesimi Allah'ın Rasûlü'nün sesinden yüksek

çıkarmadım ve işte bunun üzerine Allah Tealâ:"Rasûlullah'ın yanında seslerini kısanlar, muhakkak ki onlar, Allah'ın kalblerini takva ile imtihan ettiğikimselerdir..." âyet-i kerimesini indirdi.[20]
Nitekim Sabit ibn Kays, Yemâme'de müslümanlar açılıp bozgun alâmetleri gösterdiklerinde: "Ey Allahım, şunlara ve tapındıklarına yuf olsun. Şunlara (müslümanlara) ve yaptıklarına da yuf olsun." deyip ilerlemiş ve şehid oluncaya kadar savaşmıştır.[21]
5- Taberî'nin İbn Humeyd kanalıyla Şimr ibn Atıyye'den rivayetine göre ise Sabit'in bu korkusunun sebebi ağır işitmesi sebebiyle bağırarak konuşmuş olmasıdır ve bizzat kendisi gelip Hz. Peygamber (sa)'e "Seslerinizi Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırdığınız gibi O Peygamber'e bağırmayın." âyetinin nüzulünden dolayı üzüldüğünü ve bu âyetin kendisi hakkında inmiş olmasından korktuğunu söylemiş.[22]

4. Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez.
5. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Ubeydullah el-Mahledî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ziyad ed-Dahhak'tan, o Muhammed b. İshak b. Huzeyme'den, o Muhammed b. Yahya el-Atkî'den, o Mu'temir b. Süleyman'dan, o Davud et-Tafavî'den, o Ebû Müslim el-Becelı'den, Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediğini bize haber verdi:
"İnsanlardan bir grup Nebî (s.a.v.)'ye geldi. Rasulullah (s.a.v.) kendi odasında iken O'na:
"Ya Muhammed, ya Muhammed!" diye bağırdılar. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[23]
2- İbn Ebî Hatim bu olayı biraz daha ayrıntılı olarak Zeyd ibn Erkam'dan rivayetle şöyle anlatmıştır: Araplardan bazı kimseler bir araya gelmişler ve kendi aralarında:
"Şu adama (Hz. Peygamber'i kastediyorlar) gidelim. Eğer o bir peygamber ise insanların en mutlusu bizler oluruz. Yok eğer peygamber değil de kralsa onun kanatları altında geçiniriz." demişler. Bu konuşmaları duyan Zeyd ibn Erkam da Hz. peygamber (sa)'e gelerek onların konuşmalarını haber vermiş. Nitekim çok geçmeden o araplar Efendimiz (sa)'e gelerek O, odasında iken odanın dışından: "Ey Muhammed, ey Muhammed!" diye seslenmeye başlamışlar ve işte bunun üzerine Allah Tealâ: "Muhakkak ki sana hücrelerin ardından seslenenlerin çoğunun akılları ermez." âyet-i kerimesini indirmiş.
Zeyd der ki: Rasûlullah (sa) kulağımdan tuttu, uzattı ve:
"Ey Zeyd Allah senin sözünü doğruladı, ey Zeyd Allah senin sözünü doğruladı." buyurdular.[24]
3- Muhammed b. İshak ve diğer bazı kimseler şöyle dedi:
"Bu âyet Benî Temim hakkında indi, Onlardan bir topluluk Rasulullah (s.a.v.)'a geldiler. Mescid'e girip, Rasulullah (s.a.v.)'ın odalarının arkasından:
"Bizim yanımıza gel. Eğer biz medhedersek, bu bir süstür. Eğer zemmedersek bu da lekedir." dediler. Onların bu bağrışmaları Rasulullah (s.a.v.)'a eziyet verdi. Rasulullah (s.a.v.) onların yanına geldi. Onlar da:
"Ey Muhammed seninle aramızda övünmeye geldik" dediler. Bunun üzerine onlar hakkında bu âyet indi. Gelenlerin arasında el-Akra' b. Habis, Uyeyne b. Hısn, ez-Zibrikân b. Bedr ve Kays b. Asım, Halid ibn Mâlik, Süveyd ibn Hişâm, el-Ka'kâ' ibn Ma'bed, Atâ' ibn Habis, Utârid ibn Hâcib ibn Zürâra, Kays ibnu'l-Hâris, Amr ibnu'l-Ehtemm ve Vekî' ibn Vekî' de vardı."[25]
4- Bu övüşmenin hikâyesi bize şöyle gelmiştir; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed el-Mukrî, el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan es-Sudûsî'den, o el-Hasan b. Salih b. Hani'den, o el-Fadl b. Muhammed b. el-Müseyyeb'den, o el-Kasım b. Ebî Şeybe'den, o Mualla b. Abdirrahman'dan, o Abdu'l-Hamid b. Cafer'den, o Ömer b. El-Hakem'den, o Cabir b. Abdillah'tan rivayet ederek şöyle dedi:
"Temim Oğulları, Rasulullah (s.a.v.)'a geldiler ve kapının önünde:
"Ey Muhammed, yanımıza gel. Zira bizim medhimiz süs, zemmimiz lekedir" diye bağırdılar. Rasulullah (s.a.v.) onların bu sözlerini işitti ve yanlarına gelerek şöyle buyurdu:
"Ancak Allah'ın medhi zinet, zemmi lekedir." Onlar da şöyle dediler:
"Biz, Temim Oğulları'ndan bir topluluğuz. Şairlerimizi ve hatiplerimizi getirdik ki, seninle övüşelim." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ben, şiirle gönderilmedim. İftiharlaşmakla da emrolunmadım. Ama isterseniz buyurunuz." Bunun üzerine ez-Zibrikan kendi aralarındaki gençlerden bir gence dedi ki:
"Kalk. Senin ve kavminin faziletini anlat." O da kalktı ve:
"Bizi, mahlukatın en hayırlısı kılan, kendilerini istediğimiz şekilde kullanabileceğimiz malları bize veren Allah'a hamd olsun. Biz, yeryüzü halkının en hayirlılarındanız. Yeryüzü ehlinin adet, mal ve silah bakımından en fazla olanlanndanız. Bu sözümüzü yadırgayan, sözümüzden daha güzel bir fiil getirsin" dedi.
Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), Sabit b. Kays b. Şemmas'a:
"Kalk ona cevap ver" dedi, O da kalkıp şöyle dedi:

"Allah'a hamd ederim/Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim. O, tektir ve ortağı yoktur. Muhammed'in, Allah'ın kulu ve Rasulü olduğuna şehadet ederim." Amme Oğullari'ndan muhacir olanları çağırdı -ki onlar yüzleri çok güzel ve insanların en ağırbaşlıları idiler.- Onlar da bu davete icabet ettiler. Bizi kendi dinine yardımcı kılan Allah'a hamdolsun. Biz, insanlarla Allah'tan başka, ilah yoktur deyinceye kadar savaşırız. Şehadet kelimesini söyleyen bizden canını ve malını kurtarmış olur. Kim bu hususta diretirse, onu öldürürüz. Onun Allah'a rağmen hareketi bize çok kolaydır. Benim sözüm budur. Allah'tan benim, bütün mü'min erkek ve kadınların affını dilerim.
ez-Zibrikan b. Bedr, gençlerden birine:
"Kalk ve falan beyitleri oku. O beyitlerde kendinin ve kavminin faziletini zikret" dedi. Genç ayağa kalktı ve şu beyitleri okudu:
"Biz, öyle değerli kimseleriz ki, bize dokunacak hiçbir kabile yoktur.
Reisler bizdedir, bolluk bizdedir.
Biz, bütün insanları, korkudan emin olmadıkları bir zamanda yağlı develerden yedirir içiririz.
Bir şeyden çekindiğimizde, bizim için hiç kimse kaçınamaz.
İşte biz, iftihar esnasında sesimizi böyle yüceltiriz."
Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), Hassan b. Sabit'e adam gönderdi. Elçi ona gittiğinde Hassan dedi ki:
"Ben O'nun yanında bulunduğumda benden bunu talep etmiyor." Elçi dedi ki:
"Temim Oğulları şair ve hatiplerini getirdiler. Rasulullah (s.a.v.), Sabit b. Kays'a emretti de o da onlara cevap verdi. Onların şairleri konuşmaya başlayınca, sana, beni gönderdi ki ona cevap veresin." Hasan geldi. Rasulullah (s.a.v.), ona cevap vermesi için emretti. Hassan dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ona emret de ne dediğini bana duyursun." Bunun üzerine o şahıs şiirini tekrar etti. Hassan da ona şu şiirle cevap verdi:
"Biz, badiyede yaşayan, hazırda bulunan kimsenin arzusunun tersine Allah'ın Rasulü'ne ve dinine yardım ettik.
Biz, ölümün zikri askerler arasında misk gibi yayılırken, harbin en şiddetli yerinde ölümün içine dalmadık mı?
Biz, zırha bürünen kimselerin başını vurup da baskın olan kahredici Gassan'ın aslından gelen bir soyu da kendimize nisbet etmemiş miydik?
Eğer Allah'tan utanmasaydık, birçok kalabalığa üstün gelerek, onlara üstünlük taslayarak derdik ki: "Yok mu.bir övünen? Gelsin de onunla övüşelim" O halde bizim dirilerimiz çakıl taşına basıp geçenlerin en hayırlılarıdır. Ölülerimiz de kabirlerde yatanların en hayırlılarıdır."
Bunun üzerine el-Akra b. Habis ayağa kalktı ve şöyle dedi:
"Vallahi ben öyle bir -iş için geldim ki, bunlar o iş için gelmemişlerdir. Ben bir şiir söyledim şimdi sen onu dinle". (Hassan veya Peygamber) dedi ki:
"Haydi buyur." el-Akra da onu okumaya başladı:
"Biz size, insanlar bizim üstünlüğümüzü bilsinler diye geldik. Şereflerin zikredildiği yerde, bizimle övüşmeye girildiğinde
Biz, her toplulukta insanların reisleriyiz. Şu Hicaz diyarında Darim Oğullan gibisi de yoktur.
Tihame toprağında ve Necid'de, her ganimet ve bollukta ganimetin dörtte biri bizim olur."
Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Hassan kalk ona cevap ver." Hassan ayağa kalktı ve şöyle dedi:
"Ey Darim Oğullan övünmeyin. Zira sizin övünmeniz ulvî hasletlerin yâd edilmesi yanında çirkinliğe dönüşür. Bize karşı acayip bir şekilde övünüyorsunuz. Halbuki sizler bir çocuk bakıcısı ile bir hizmetçinin arasından çıkıp gelmiş çobanlarımızsınız.
Şeref ve ululuktan elde edebileceğiniz en üstün şey, şerefli kimselerin anılmasından sonra, bizi takib etmenizdir. (Meclislerde bizim âlicenaplığımızın yâdından sonra, sıranın size gelmesi bile sizin için büyük şereftir.)
Eğer siz, kanlarınızı ve mallarınızı, taksim yerlerinde bizlere taksim etmenize engel olmak için geldiyseniz (canınızı, malınızı kurtarmak istiyorsanız) o halde Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın ve müslüman olun. Peygamber (s.a.v.)'in yanında Darim ile de övünmeyin. Aksi halde Kabe'nin Rabbi'ne yemin olsun ki, ellerimiz kan dökücü keskin kılıçları başlarınızın üzerine doğru eğdirecektir."
Bu sözler üzerine Akra' b. Habis ayağa kalkıp şöyle dedi:
"Muhammed gerçekten bahtiyar bir kimsedir. Kendisine her hatibimiz konuştu. Fakat onlann hatibinin sözleri daha güzeldi, Bizim şairimiz de konuştu, Fakat onlann şairi daha iyi şiir inşad ediyordu." Bu sözlerin ardından Akra' b. Habis Rasulullah (s.a.v.)'a yaklaşıp:
"Şahitlik ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Yine şahitlik ederim ki sen gerçekten Allah'ın Rasulüsün" dedi. Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Şu andaki İslamî halinden önceki halin artık sana zarar veremez" buyurdu. Sonra Rasuluilah (s.a.v.) onlara bağışta bulunup, elbise giydirdi. Müteakiben, Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında sesler yükseldi. Çok fazla ileri geri konuşmalar oldu. Bunun üzerine Allah Teala:
"Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamberin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. Farkına varmadan, işlediklerinizin

boşa gitmemesi için, Peygambere birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın. Seslerini Peygamberin yanında kısan kimseler, Allah'ın gönüllerini takva ile sınadığı kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük ecir vardır." Hucurât: 49/2-3. âyetlerini indirdi."[26]
5- el-Hasen ibn Ebî Yahya el-Mukaddemî kanalıyla Akra' ibn Habis et-Temîmî'den rivayete göre "Ey Muhammed, benim övgüm süs, sövmem ise bir kusur ve bir ayıptır." diye seslenen bizzat kendisidir.[27]
6- İbn Abbâs anlatıyor: Rasûlullah (sa)i Anber oğulları üzerine bir seriyye göndermiş ve seriyyenin başına Uyeyne ibn Hısn el-Fezârî'yi emîr tayin etmişti. Anber oğullan bunu duyunca ailelerini bırakarak kaçmışlar, Uyeyne de onları esir ederek Medine'ye dönmüş; Arkasından işte bu Anber oğulları erkekleri esirlerinin fidyelerini vererek kurtarmak için tam öğle vakti Medine-i Münevvere'ye gelmişler. O sırada Rasûl-i Ekrem kaylûle uykusundalarmış. Dışardan, O'nu uyandırıncaya kadar: "Ey Muhammed, yanımıza çık." diye bağırmışlar da bu âyet bunun üzerine nazil olmuş.[28]
7- Vâkıdî (Hâtıbu leyl) ise üzerlerine seriyye gönderilenleri Temîm oğulları olarak verir ve şöyle anlatır: Onlar, Huzâa'ya karşı silâh çekmişler (silâh kullanmışlar), bunun üzerine Hz. Peygamber de onların üzerine 50 kişilik bir seriyye göndermişti. Bu seriyye onlardan 12 erkek, 11 kadın ve 30 çocuğu esir edip Medine-i Münevvere'ye getirmişlerdi, işte bu esirlerinin fidyesini verip onları kurtarmak üzere Temîm oğullarının ileri gelenlerinden oluşan 70 veya 80 kişilik bir hey'et Medine-i Münevvere'ye geldiler. Utârid, Zeberkan, Kays ibn Asım, Kays ibnu'l-Hâris, Nuaym ibn Sa'd, el-Akra' ibn Habis, Riyâh ibnu'l-Hâris ve Amr ibnu'l-Ehtemm de içlerindeydi. Bilâl öğle ezanını okumuş ashab Hz. Peygamber (sa)'in Mescid-i Nebevî'ye çıkmasını beklerlerken Mescid-i Nebevî'ye girmişler ve Rasûlullah (sa)'ın gelmesini beklemeyip yanlarına çıkması için seslenmişler ve işte bu âyet onlar hakkında nazil olmuştur.[29]
8- Katâde'den (r.a.) Mâ'mer, ondan Abdürrezzâk anlattı:
“Biri Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve perdenin arkasından:
“Ya Muhammed, benim övmem güzellik, sövmem de lekedir.” diye nida etti. Nebî Aleyhisselâm:
“Sana yazıklar olsun. O Allah'tır.” buyurdu. Bunun üzerine, Hucurat: 49/4 âyeti indirildi.
Bu rivayet mürseldir. Bunun için, âyetin nüzulü olmadan, Berâ ve başkasından rivayet edilen hadisten Tirmizî yanında merfu şahitler vardır.
Bunun benzerini Hasan'dan (r.a.) İbnu Cerîr anlattı. [30]
9- Akra' İbni Hâbis'ten sahih senetle Ahmed anlattı:
“Akra' İbni Habis, perdenin arkasından Rasûlullah’a nida etti. Rasûlullah ona cevap vermedi. Akra' İbni Habis:
“Ya Muhammed, benim övmem güzellik, sövmem de lekedir.” dedi. Aleyhisselâm:
“O, Allah'tır.” buyurdu. [31]
10- Akra'dan İbnu Cerîr ve başkaları anlattı:
Akra' Nebî Aleyhisselâm'a geldi ve:
“Ya Muhammed, bize çık” dedi, âyet indirildi. [32]

6. "Ey inananlar! Eğer yoldan çıkmışın biri size bir haber getirirse, onun iç yüzünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete fenalık edersiniz de sonra ettiğinize pişman olursunuz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt hakkında inmiştir. Rasulullah (s.a.v.) onu, zekât memuru olarak Benî Mustalik Kabilesi'ne göndermişti. Bu zatla o kabile arasında Cahiliyye Dönemi'ne ait bir düşmanlık vardı. Kabile, onun geldiğini duyunca, Allah Teala'ya ve O'nun Peygamberi'ne ta'zimen Velid b. Ukbe'yi kabul ettiler. Onun haberini dilden dile uçurdular. Derken şeytan onların kendisini öldüreceklerini vesveseledi. Velid de onlardan korkup, aynı yoldan geriye Rasulullah (s.a.v.)'ın yanına döndü ve:
"Mustalik Oğulları, sadakalarını vermediler. Beni de öldürmek istediler" dedi. Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.) gazaba gelip, onlara savaş açmayı niyetledi. Velid'in geri dönüş haberi o kavmin kulağına gitti. Müteakiben Rasulullah (s.a.v.)'a geldiler ve:
"Senin elçinin geldiği haberini duyduk ve onu karşılayıp ikram etmek ve Allah'ın hakkı olan zekâttan yanımızda bulunanları kendisine ödemek üzere yola çıktık. Fakat onun geri döndüğü haberi ortaya çıktı. Bu yüzden senin bize gazab ettiğine dair ona gelen bir mektubun, onu geldiği yoldan geri çevirmiş olmasından korktuk. Biz, Allah'ın ve O'nun Elçisi'nin gazabından Allah'a sığınırız" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Ayette kasdolunan kişi Velid b. Ukbe'dir.[33]
2- İbni Cerir, Ahmed, İbni Ebi Hatim, Taberi, İbni Ebid-Dünya ve İbni Merdüyeh İbni Abbas'tan iyi bir senetle şöyle rivayet etmektedir: İbni Abbas şöyle söylemiştir:
Bu ayet Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında nazil olmuştur. Rasulullah (s.a.) Velid b. Ukbe'yi Beni Mustalik'e "musaddık"[34] olarak göndermişti. Velid ile Beni Mustalik arasında kan davası vardı. Beni Mustalik onun geleceğini işitince onu karşılamaya çıktılar. Velid b. Ukbe onların bu halini işitince korktu ve geri dönerek şöyle

söyledi:
"O kavim beni öldürmeye kastetti ve zekâtlarını vermediler." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.) onlarla savaşmaya karar verdi. Tam bu esnada Beni Mustalik'den bir heyet çıka geldi. Rasulullah'a (s.a.) şöyle dediler:
"Ya Rasulâllah! Biz senin elçinin geldiğini duyunca ona ikramda bulunmak ve zekâtımızı vermek için onu karşılamak için çıktık." Rasulullah (s.a.) onların bu sözünü şüpheyle karşıladı ve
"Ya davranışınızdan vazgeçersiniz, yahut bana canım gibi yakın ve sevgili olan bir adamı sizinle savaşması ve zürriyetlerinizi esir alması için gönderirim." deyip elini Hz. Ali'nin omuzuna vurdu. Bunun üzerine
"Allah'ın ve Rasulünün öfkesinden yine Allah'a sığınırız." dediler.
Denilmiştir ki: Onlara Halid b. Velid gönderildi. Halid b. Velid onları birbirlerine teheccüd için nida ederken buldu. Zekâtlarını ona teslim ettiler. Halid b. Velid zekât mallarını alıp geri döndü.[35]
3- İbn İshâk der ki: Mustalik oğullan müslüman olduktan sonra Rasûlullah (sa), zekâtlarını toplamak (teslim almak) üzere el-Velîd ibn Ukbe ibn Ebî Muayt'ı gönderdi. Velîd'in kendilerine zekât memuru olarak gelmekte olduğunu duyunca onu karşılamaya çıktılar. Velîd, karşısına atlılar çıkınca kendisini öldürmeye geliyorlar diye korkup geri döndü ve Rasûlullah (sa)'a geldi. Mustalik oğullarının kendisini öldürmeye kalkıştıklarını, vermeleri gereken zekâtı da vermediklerini haber verdi. Müslümanlar zekâtı men'eden ve zekât memurunu öldürmeye kalkışan Mustalik oğullan ile savaş konusunu çokça konuşmaya başladılar da bu düşünce müslümanlar arasında yayıldı ve hattâ Rasûlullah bile onlar üzerine bir gazveye çıkmaya niyyetlenmişti ki Mustalik oğullarından bir elçi hey'eti Medine'ye çıkageldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bize göndermiş olduğun elçinin gelmekte olduğunu duyunca onu karşılamaya çıktık. Niyyetimiz ona ikramda bulunmak ve zekâtımızı kendisine vermekti. Bizi görünce geri dönüp hızla kaçtı. Bize gelen habere göre Allah'ın Rasûlü'ne, kendisini öldürmek üzere karşı çıktığımızı söylemiş. Allah'a yemin ederiz ki onu öldürmek için gelmedik." dediler. Allah Tealâ onun hakkında ve bunlar (Mustalik oğullan) hakkında "Ey iman edenler, bir fâsık size bir haber getirdiği zaman onu iyice araştırın..." âyet-i kerimesini indirdi.[36]
4- Hadise en ayrıntılı biçimde İmam Ahmed'in Müsned'indedir. Ayrıca Mustalik oğulları reisi Haris ibn Dırâr el-Huzâî'den nakledilmiş olmakla rivayetlerin en sahih olanıdır. Bu Haris ibn Dırâr aynı zamanda Hz. Peygamber (sa)'in hanımlarından Cüveyriyye'nin babası olan Hâris'tir.[37]
Hakim Ebû Abdillah eş-Şâziyâhî, Muhammed b. Abdillah b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değulî'den, o Said b. Mesud'dan, o Muhammed b. Sabık'tan, o İsa b. Dinar'dan, o da babasından Haris b. Dırar'm şöyle dediğini işittiğini haber verdi:
"Rasuluilah (s.a.v.)'ın huzuruna vardım. Beni, İslam'a davet etti. Ben de İslam'a girip ikrarda bulundum. Beni zekât vermeye çağırdı. Ben de kabul ettim ve dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, kavmime döneyim de onlara İslam'a ve Zekât borcunu ödemeye davet edeyim. Kim bana icabet ederse onun zekâtını toplayayım. Zekâtı da sana getireyim." Haris b. Dırar kendisine icabet edenlerden zekâtı toplayıp, Rasulullah (s.a.v.)'ın kendisine elçi göndermek istediği vakit gelince, elçi, Haris'ten uzak kalıp görünmedi ve yanına gelmedi. Bunun üzerine Haris, Allah'ın ve Rasulü'nün bir gazabına uğradığını sandı. Derhal kavminin ulularını topladı ve onlara şöyle dedi:
"Rasuluilah (s.a.v.) yanımda bulunan zekâtı almak için bana bir elçi göndermek üzere benim için bir vakit tayin etmişti. Allah'ın Rasulü tarafından sözüne ihtilaf etme diye birşey beklenemez ve ben Rasulullah (s.a.v.)'ın elçisinin ancak bir kızgınlıktan dolayı alıkonduğu görüşündeyim. Haydi şimdi kalkın, yola çıkıp Rasulullah (s.a.v.)'a gidelim." Rasulullah (s.a.v.) da Velid b. Ukbe'yi, -Haris'in toplayıp yanında bulundurduğu zekâtı almak için-Haris'e göndermişti.
Velid yola koyulup, sonunda yolun bir kısmına varmıştı ki korkuya kapılıp geri döndü. Rasulullah (s.a.v.)'a gelip:
"Ey Allah'ın Rasulü, Haris zekâtı bana vermeyip, beni öldürmek istedi" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), Haris'e gitmek üzere derhal yola bir heyet koydu. Haris de arkadaşlarıyla beraber çıkageldi. Heyet tam Medine'den ayrılmak üzereyken, Haris onları karşıladı. Böylece Haris onlarla karşılaştı. Heyet:
"İşte Haris" dedi. Haris onlara yetişince:
"Kime gönderildiniz?" dîye sordu. Onlar da:
"Sana" dediler. Haris:
"Niçin?" diye sordu. Onlar da:
"Rasulullah (s.a.v.) Velid b. Ukbe'yi sana göndermişti. Velid de ona dönüp, senin, ona zekâtı vermeyip, onu öldürmek istediğini söyledi" dediler. Haris:
"Hayır, Muhammed'i hak peygamber gönderene yemin ederim ki onu ne gördüm, ne de o bana geldi" dedi. Nihayet Haris. Rasulullah (s.a.v.)'ın huzuruna girince Rasulullah (s.a.v.):
"Zekâtı vermedin, elçimi de öldürmek istedin öyle mi." diye sordu. Haris:
"Hayır seni hak peygamber gönderene yemin ederim ki, onu ne gördüm, ne de o bana geldi. Gelmemin sebebi de ancak senin elçin benden uzak kaldığı esnada Allah ve Rasulü'nün bir gazabı olacağından korkmamdı" dedi. Bunun üzerine bu âyet, "Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah, alimdir, hakimdir."Hucurât: 49/8. âyetine kadar nazil

oldu."[38]
Râvîler isnatları güvenilir olan kişilerdir.
Ümmü Seleme, Alkame îbni Nâcime, Abdullah İbni Câbir hadisinden bunun benzerini Taberânî anlattı.
Bunun benzerini Avfî tarikından Mürsel olarak, diğer bir tarikten İbnu Abbas'tan (r.a.) İbnu Cerîr anlattı. [39]
5- İbn Cerîr Taberî olayı biraz daha farklı naklediyor. Onun, Ebu Küreyb kanalıyla Ümmü Seleme'den rivayet ettiği haber şöyledir:
Allah'ın Rasûlü (sa) Mustalik oğulları hadisesinden sonra Mustalik oğulları'nın zekâtını alıp gelmek üzere birisini göndermişti. Kavim (Mustalik oğulları) bunu duyup onu karşılamaya çıktılar, Rasûlullah (sa)'ın emrini tazimle kabullendiler. Ancak şeytan, gönderilen kişinin kalbine "onların kendisini öldürmek istedikleri" fikrini yerleştirdi de yarı yoldan dönüp Allah'ın Rasûlü (sa)'ne: "Mustalik oğulları zekâtlarını bana vermediler." dedi. Rasûlullah (sa) ve müslümanlar öfkelendiler.
Öte yandan Mustalik oğullarına, Hz. Peygamber (sa)'in elçisinin geri döndüğü haberi ulaşınca Rasûlullah (sa)'a geldiler ve O'nun, öğle namazını kıldığı sırada karşısında saf bağlıyarak: "Allah'ın ve Rasûlü'nün gazabından Allah'a sığınırız. Zekât toplamak üzere bize birisini gönderdin. Buna sevindik ve gözlerimiz aydın oldu. Sonra o, yoldan geri dönmüş. Bunun, Allah'ın ve Rasûlü'nün öfkesinden kaynaklanmış olmasından korktuk." dediler. Bilâl gelip ikindi namazı için ezan okuyuncaya kadar konuşmaya devam ettiler.
Ümmü Seleme der ki: "Ey iman etmiş olanlar, eğer bir fâsık size bir haber getirirse onu iyice araştırın. Yoksa bilmeden bir kavme sataşırsınız da sonra ettiğinize pişman olursunuz." âyet-i kerimesi nazil oldu.[40]
6- Taberî bu hadiseyi ayrıntılarda küçük farklarla İbn Abbâs'tan şöyle rivayet ediyor:
Rasûlullah (sa), el-Velîd ibn Ukbe ibn Ebî Muayt'ı, zekâtlarını almak üzere Mustalik oğullarına göndermişti. Bu haber Mustalik oğullarına ulaşınca sevindiler ve Rasûlullah (sa)'ın elçisini karşılamak üzere çıktılar. Velîd de zannetti ki Mustalik oğullan kendisini öldürmek üzere çıktılar. Bunun üzerine Velîd geri dönüp Hz. Peygamber (sa)'e: "Ey Allah'ın elçisi, Mustalik oğulları zekâtlarını vermediler." dedi. Allah'ın Rasûlü (sa) buna şiddetle öfkelendi ve kendi kendine onlarla savaşmayı düşündüğü sırada Mustalik oğullarının elçileri çıkageldi ve: "Ey Allah'ın elçisi, haber aldığımıza göre senin elçin yolun yarısından geri dönmüş. Onun, senin bize kızgınlığından dolayı göndermiş olduğun bir mektup sebebiyle dönmüş olmasından korktuk. Allah'ın gazabından ve Rasûlü'nün gazabından Allah'a sığınırız." dediler de Alalh Tealâ onların mazur olduklaru kitabında inzal edip: "Ey iman etmiş olanlar, eğer bir fasık size bir haber getirirse..." buyurdu.[41]
7- Mücâhid ve Katâde ise olayı daha farklı bir biçimde anlatırlar. Buna göre Hz. Peygamber (sa), Mustalik oğulları'nın zekâtı vermedikleri (hattâ irtidad ettikleri) haberi kendisine gelince Hâlid ibnu'l-Velîd'i üzerlerine göndermiş ve onlarla savaşmada acele etmemesini, teennî ile hareket edip durumu iyice araştırmasını emretmiş. Hâlid de yola çıkıp geceleyin onlara varmış ve gözcüler gönderip durumlarını öğrenmek istemiş. Gönderdiği gözcüler Mustalik oğullarının İslâm'a sarılmış olduklarını, ezan okuyup namaz kıldıkları haberini getirmişler. Sabah olunca Hâlid, Mustalik oğullarına varıp kendi gözüyle onu hayretlere düşüren durumu görüp dönmüş ve Mustalik oğullarının gerçek haberini Hz. Peygamber (sa)'e iletmiş ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş.[42]
8- Bu haberi getiren şahsın Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt olduğunda ihtilâf yoktur. Ayet her ne kadar özel bir şahıs sebebiyle nazil olmuşsa da haberlerin iyice araştırılması ve fasık bir şahsın sözüne güvenilmemesini açıklaması sebebiyle geneldir. [43]
9- Hasan-ı Basri şöyle demiştir: "Allah'a yemin olsun ki ayet özel olarak bu kavim hakkında gelse bile hükmü kıyamete kadar devam edecektir. Zira onu başka bir nas neshetmemiştir." [44]
10- Razi bu konuda, fasık lafzının Velid b. Ukbe'ye tahsis edilmesinin kötü ve uzak bir görüş olduğunu vurgulamıştır. Çünkü Velid o konuda zan ve vehmine göre hareket etmiş ve neticede hata etmiştir. Hata eden kişiye fasık denmez. Kur'an'da birçok yerde fasık kelimesiyle imandan çıkan kimse kastedilmişken hata yapan Velid'e nasıl fasık denebilir!
Şu ayetler fasıkın imandan çıkan kimse olduğu manasını ifade etmektedir:
1- "Muhakkak ki Allah fasıklar güruhunu hidayete edirmez." (Münafikun, 63/6).
2- "Rabbinin emrinden çıktı." (Kehf, 18/50).
3- "Fasıklara gelince onların barınağı cehennemdir. Oradan çıkmak istedikleri anda tekrar oraya döndürülürler." (Secde, 32/20) [45]
11- Fakat müfessirlerin çoğunluğuna göre Velid önceleri Rasulullah (s.a.) nezdinde güvenilir bir şahıstı. Fakat sonra onu yalanlayarak fasık olmuştur. Zahir olan şudur: Gelen haberleri iyice araştırmadan onun doğrultusunda hareket etmeyi yasaklamak ve bu konuda insanların nefretini sağlamak için Velid'e fasık denmiştir. Gerçekte fasık değildir; o Beni Mustalik'in kendisini öldüreceğine dair yorum yapmış ve içtihad etmiştir. [46]

9. "Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltiniz; eğer biri diğeri üzerine saldırırsa, saldıranlarla Allah'ın buyruğuna dönmelerine kadar savaşınız; eğer dönerlerse aralarını adaletle bulunuz, adil davranınız, şüphesiz Allah adil davrananları sever."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Ahmed b. Cafer en-Nahvî, Muhammed b. Ahmed b. Sinan el-Mukri'den, o Ahmed b. Ali el-Mevsılî'den, o İshak b. Ebî İsrail'den, o Mu'temir b. Süleyman'dan, o da babasından, Enes'in şu sözlerini bize haber verdi:
"Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Abdullah b. Ubeyy'e gitseniz." Bu söz üzerine Rasulullah (s.a.v.)'a gitmek üzere yola koyuldu. Bir merkebe bindi, Müslümanlar da beraber yola çıkıp yürümeye başladılar. Abdullah b. Ubeyy "Sebiha" denilen bir yerde bulunuyordu. Rasulullah (s.a.v.) onun yanına gelince, İbn Ubeyy eliyle burnunu tutarak:
"Git başımdan. Vallahi merkebinin (idrar) kokusu beni gerçekten rahatsız etti" dedi. Bunun üzerine Ensar'dan bir kişi (Abdullah b. Revaha):
"Vallahi Rasulullah (s.a.v.)'ın merkebinin kokusu senden daha hoştur" dedi. Abdullah'a kendi kavminden olan birisi kızdı, Derken o ikisinden her.bîrinin adamları diğerine kızdı. Böylece aralarında değenekli, yumruklu ayakkabılı bir kavga oldu. İşte bize gelen bilgiye göre bu âyet, onlar hakkında indirildi."[47]
Bu hadisi Buharı, Müsedded'den, Müslim, Muhammed b. Abdu'l-A'la'dan, son iki ravi de Mu'temir'den rivayet etmişlerdir.[48]
2- İbn Şihâb ve başkalarından rivayete göre bir gün Rasûlullah (sa) bir meclisde otururken Abdullah ibn Revâha ve Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl da oradalarmış. Rasûlullah kalkıp gidince Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl:
"Onun merkebinin sidiği bizi rahatsız etti ve rahatımızı bozdu." demiş. Onun bu sözü üzerine Abdullah ibn Revâha ile aralarında bir atışma olmuş, hattâ silâhlarını çıkarmışlar (silâhlarım çekmişler), ama Rasûlullah (sa) geri dönüp aralarına girmiş ve işte bunun üzerine ve onlar hakkında bu âyet-i kerime nazil olmuş.[49]
3- Bir rivayette de bu olay, Hz. Peygamber (sa), hasta olan Sa'd ibn Ubâde'yi ziyarete giderken yolda meydana gelmiş Abdullah ibn Übeyy, Hz. Peygamber (sa)'in merkebinin çıkardığı tozdan veya kokusundan rahatsız olup aykırı lâf edince Abdullah ibn Revâha dayanamayıp karşılık vermiş; oradakilerin bir kısmı İbn Übeyy'e, bir kısmı da İbn Revâha'ya arka çıkmışlar ve bir arbede olmuş da âyet bunun üzerine nazil olmuş ve Hz. Peygamber (sa) bu âyet-i kerimeyi onlara okuyunca kavgayı bırakıp barışmışlar.
Unutmamak gerekir ki İbn Übeyy Evs'ten, İbn Revâha ise Hazrec'tendir.[50]
2- Saîd İbni Mensur ve İbnu Cerîr Ebu Mâlik'ten anlattı:
"Müslümanlardan iki kişi birbirleriyle küfürleştiler. Kavim şundan dolayı şuna, şundan dolayı şuna öfkelendi elleri ve ayakkabı ile vuruştular. Allahü Teâlâ, Hucurat: 49/9 âyetini indirdi." [51]
3- Süddi'den İbnu Ebî Hatim ve İbnu Cerîr anlattı:
Ensar'dan İmrân adında bir adam, bunun da Ümmü Zeyd adında bir hanımı vardı. Kadın bir gün, ailesini ziyarete gitmek istedi. Adam da bunu kabul etmeyip karısını kendisinden başka kimsenin girmediği bir odaya hapsetti. Kadın bir yolunu bulup ailesine haber gönderdi. Kadının kabilesi de gelip onu hapis olduğu odadan çıkarıp götürmek istediler. Adam daha önce evden çıkmıştı. Adamın ailesi çevreden yardım istediler de kadınla ailesi arasına girmek üzere adamın amcasının oğullan geldiler ve çekişmeye başladılar, na'linlerle birbirlerine vurdular da işte onlar hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu. Rasûlullah (sa) bu âyet-i kerimeyi onlara gönderdi de iki taraf ta Allah'ın emrine döndüler.[52]
4- Hasan'dan (r.a.) İbnu Cerîr anlattı:
"İki taraf arasında husumet olur, onlar hüküm için çağırılırlar, ancak icabetten kaçınırlardı, Allahü Teâlâ, Hucurat: 49/9 âyetini indirdi."[53]
5- Katâde'den rivayette o şöyle anlatıyor:
Bize anlatıldığına göre bu âyet-i kerime ensardan iki kişi hakkında nazil olmuştur. Bunlar arasında bir hak mes'elesinde anlaşmazlık varmış. Birisi, kabile ve akrabalarının çokluğuna güvenerek:
"Bu hakkı senden baskınla, zor kullanarak alacağım." demiş. Diğeri de:
"Hz. Peygamber (sa)'in hakemliğine müracaat edelim." demiş anlaşamamışlar ve arada bir takım itişip kakışmalar ve birbirlerine elleriyle ve nalinleriyle vurmuşlar ama kılıçlarla vuruşma olmamış.[54].

11. "Ey inananlar! Bir topluluk bîr diğerini alaya almasın, belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da başka kadınları alaya almasınlar, belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın; birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın; inandıktan sonra yoldan çıkmış olmak ne kötü bir addır, Tevbe etmeyenler, işte onlar zalimlerdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet, Sabit b. Kays b. Şemmâs hakkında nazil olmuştur. Bu zatın kulaklarında ağırlık vardı. Rasulullah (s.a.v.)'ın yanına gelince ona yer verirlerdi ki, Rasulullah (s.a.v.)'ın tam yanına otursun da böylece Rasulullah (s.a.v.)'ın konuştuğunu işitebilsin.

Yine böyle birgün bir zat geldi. İnsanlar yerlerini almışlardı bile. Bu zat insanların omuzlanndan aşa aşa ilerliyor ve bir taraftan da: "Yer verin, yer verin" diyordu. Bunun üzerine bir adam ona:
"Oturacak bir yer buldun otur" dedi. Sabit de kızgın bir vaziyette oturdu ve aynı adama bir göz işareti yaptı da:
"Bu adam da kim?" diye sordu. O kişi:
"Ben falan kimseyim" dedi. Sabit de:
"Falan kadının oğlusun öyle mi?" diyerek Cahiliyye Dönemi'nde iken o kadını ayıpladığı bir şeyle o kişinin annesini mevzu bahis etti. Adam bu söz üzerine utandığı için başını öne eğdi. Allah Teala da bu âyeti bu sebepten dolayı indirdi."[55]
2- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Mihricanî, Ebû Abdillah b. Batta'dan, o Abdullah b. Muhammed b. Abdu'l-Aziz'den, o İshak b. İbrahim el-Mervezı'den, o Hafs b. Gıyas'tan, o Davud b. Ebî Hind'den, o Şa'bi'den, o Ebî Cübeyre b. Dahhak'tan, o da babasından ve amcasından şöyle dediklerini bize haber verdi:
"Peygamber (s.a.v.) yanımıza geldi. Bu arada bir adam, bir adamı kötü bir lakapla çağırmaya başladı. Bunun üzerine:
"Ey Allah'ın Rasulü, o lakap o adamın hoşuna gitmiyor" denildi. Bunun üzerine bu âyet indirildi." [56]
3- İmam Ahmed, Ebu Davud ve İbn Mâce'nin Ebu Cübeyre ibnu'd-Dahhâk'tan rivayetle tahric ettiği bir hadiste o şöyle anlatıyor: "birbirinizi kötü lâkablarla çağırmayın..." âyet-i kerimesi biz Seleme oğulları hakkında nazil oldu. Hz. Peygamber (sa) Medine'ye geldiğinde bizde herkesin ya iki ya üç ismi vardı. Hz. Peygamber bir keresinde onlardan birini bu isimlerinden biriyle çağırmıştı:
"Ey Allah'ın elçisi, o, bu isimle çağrılmasına kızıyor." dediler de âyet bunun üzerine nazil oldu [57]
Alûsî bu rivayetin Buhârî, Tirmizî ve Neseî tarafından da tahric edildiği bilgisine de yer verir.[58]
4- Ebu Cübeyre İbni Dahhâk'tan Dört sünen sahibi anlattı:
Allah'ın Rasûlü (sa) Medine'ye bize geldiğinde bizde kişilerin bazan iki, bazan üç adı olurdu ve bunlardan biriyle çağrılması da hoşuna gitmedi de etrafında olanlar:
"Ey Allah'ın elçisi, bu, bu adla çağrılmasına kızıyor." dediler ve işte bunun üzerine
"Birbirinizi kötü lâkablarla çağırmayın..." âyet-i kerimesi nazil oldu.[59]
Tirmizî, bu sahihtir, dedi. [60]
5- Dahhâk der ki:
Bu âyet-i kerime de sûrenin başında zikri geçen Temîm oğulları hey'eti hakkında nazil olan âyetlerdendir. Ammâr, Habbâb, İbn Füheyre, Bilâl, Suheyb, Selmân, Huzeyfe'nin kölesi Salim gibi fakir müslümanların perişan hallerini görünce onların bu yoksul halleriyle alay etmişler ve bu âyet-i kerime de bunun üzerine nazil olmuş.[61]
6- Bu âyet, Peygamber (s.a.v.)'in hanımı Ümm-ü Seleme ile alay eden diğer iki hanımı hakkında nazil olmuştur. Ümm-ü Seleme iki taraftan böğrüne "Sebeniyye" denilen beyaz bir şal bağlar, bir ucunu arka tarafından sarkıtırdı. Böylece yürürken onu peşinden sürüklerdi. Aişe (r.a.) de Hafsa (r.a.)'ya şöyle demişti;
"Şunun arkasından sürüklediği şeye bak, sanki köpeğin dili." İşte bu söz Aişe'nin alay etmesiydi. [62]
7- Enes (r.a.) de, bu âyetin Peygamber (s.a.v.)'in hanımı Ümm-ü Seleme'yi kısa boylu olmakla ayıplayan diğer hanımları hakkında indiğini söylemiştir. [63]
8- İkrime de İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle demiştir:
"Safıyye bint-i Huyay b. Ahtab, Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, kadınlar: "Ey Yahudiler'in kızı yahudi kadın"diyerek beni ayıplıyorlar." Rasulullah (s,a.v.) bunun üzerine şöyle buyurdu:
"Sen de: "Benim babam Harun'dur, amcam Musa'dır, eşim de Muhammed'dir" deseydin ya!" Bunun üzerine Allah Teala da bu âyeti indirdi." [64]
9- el-Hasen der ki:
Ebu Zerr ile birisi arasında bir tartışma olmuş ve adam da Ebu Zerr'e:
"Ey yahudi kadının oğlu." demişti. İşte bunun üzerine
"Kendi kendinizi ayıplamayın ve birbirinizi kötü lâkablarla çağırmayın." nazil oldu.[65]
10- Mukâtil der ki:
Ka'b ibn Mâlik el-Ansârî ile Abdullah ibn Ebî Hadrad el-Eslemî arasında bir tartışma olmuş Ka'b:
"Ey bedevi" demiş, Abdullah da ona:
"Ey yahudi" demiş ve işte bunun üzerine ikisi hakkında "Kendi kendinizi ayıplamayın ve birbirinizi kötü lâkablarla çağırmayın." nazil olmuş.[66]
11- Bu âyet-i kerimenin İkrime ibn Ebî Cehl hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Rivayete göre o, Medine-i Münevvere sokaklarında yürürken bir takım kimseler: "İşte bu ümmetin fır'avunun oğlu bu." demişler. Bu da onun ağırına gitmiş ve gelip Hz. Peygamber (sa)'e şikâyette bulunmuş ve âyet bunun üzerine nazil olmuş.[67]
12- Ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak özetle şu denebilir. Ayetin nüzul sebebi olan vakıaların birden fazla olmasında bir mahzur yoktur. Dolayısıyla zikredilen bütün olaylar ayetin nüzul sebebi olabilir. Burada önemli olan sebebin hususiliği değil de lafzın umumiliğidir.[68]

12. Ey iman etmiş olanlar, zannın bir çoğundan kaçının, çünkü zannın bazısı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın, kiminiz kiminizi arkasından çekiştirip gıybet etmesin. Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Bundan tiksindiniz değil mi? Allah'tan takva üzere olun ki Allah hiç şüphesiz Tevvâb'dır, Rahîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî der ki: Anlatıldığına göre Selmân el-Fârisî bir seferde Hz. Peygamber (sa)'in ashabından iki kişi ile -bir rivayette Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer ile- beraberdi. Onların hizmetlerini görür ve yemeklerinden yerdi. Bir gün insanlar yürüdüğünde Selmân uyuyakalmış ve onlarla birlikte yürüyememişti. İki arkadaşı onu arayıp bulamayınca çadırlarını kendileri kurarak konakladılar ve:
"Selmân -veya şu köle demişlerdir- pişmiş yemeğe ve kurulmuş çadıra gelmekten başka bir şey bilmiyor." dediler. Selmân geldiğinde de onu, kendilerine katık istemek üzere Hz. Peygamber (sa)'e gönderdiler. Selmân, elinde bir kabla Rasûlullah (sa)'ın yanına vardı:
"Ey Allah'ın elçisi, şayet senin yanında katık varsa kendilerine vermen için arkadaşlarım beni sana gönderdiler." dedi. Allah'ın Rasûlü (sa):
"Arkadaşların katığı ne yapacaklar, onlar katıklarını yediler." buyurdu. Selmân dönerek o ikisine Rasûlullah (sa)'ın sözlerini haber verdi. Kalkıp Rasûlullah (sa)'ın yanına geldiler ve:
"Hayır, seni hak ile gönderene yemin olsun ki konakladığımızdan beri biz herhangi bir yemek yemedik." dediler. Rasûlullah (sa):
"Konuşmalarınızla siz Selmân'ı katık olarak yediniz." buyurdu, peşinden de: "Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?" âyet-i kerimesi nazil oldu.[69]
2- İbnu Cüreyc'ten İbnu Münzir anlattı.
“Ayetin Selmân-ı Farisî hakkında indirildiği zan edildi. Yemek yedi sonra uyudu ve ses çıkardı. Biri ona yediğini ve uyuduğunu hatırlattı, âyet indirildi.”[70]

13. "Ey insanlar! Muhakkak ki Biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve sizi millet millet, kabile kabile yaptık ki tanışasmız; Allah yanında en şerefliniz elbette takvaca en ileri olanınızdır. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir, her şeyden haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Bu âyet, kendisine mescidde yer vermeyen bir kişiye:
"Falan kadının oğlu musun?" diyen Sabit b. Kays hakkında inmiştir. Sabit'in o sözü üzerine Rasulullah (s.a.v.):
"Falanca kadının ismini anan kimdir?" diye sordu. Sabit ayağa kalkarak:
"Benim, ey Allah'ın Rasulü" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Bak şu topluluğun yüzlerine" buyurdu. Sabit de baktı. Rasulullah {s.a.v.):
"Ne gördün ey Sabit?" buyurdu. Sabit:
"Beyaz, kızıl, siyah renkler gördüm" dedi. Rasuluilah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"O halde sen onları ancak din ve takva hususunda üstün görebilirsin." İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi."[71]
2- Mukatil dedi ki:
"Mekke'nin fethi günü Rasuluilah (s.a.v.), Bilal (r.a.)'e emir buyurdu da, Bilal Ka'be'nin üstünde ezan okudu. Bunun üzerine Attab b. Esid b. Ebi'l-îs şöyle dedi:
"Allah'a hamdolsun ki babamın canını aldı da bu günü görmedi." Haris b. Hişam da:
"Muhammed şu siyah kargadan başka bir müezzin bulamamış mı?" dedi. Süheyl b. Amr da:
"Göğün Rabbinin peygamberine haber vereceğinden korktuğum birşeyi söylemiyorum" demişti. Derken Cebrail (a.s.), Peygamber (s.a.v.)'e gelip, müşriklerin bu söylediklerini haber verdi. Rasulullah (s.a.v.) da onları çağırarak söyledikleri şeyleri kendilerine haber verdi. Onlar da bunu itiraf ettiler. İşte Allah Teala bu âyeti indirerek, soysopla, mal çokluğu ile övüşmekten ve fakirleri aşağılamaktan onları men etti."[72]
Kurtubî de bu hadiseyi İbn Abbâs'tan rivayetle zikretmiştir.[73]
3- Ebû Hasan el-Müzekkî, Harun b. Muhammed el-İsterâbâzî'den, o Ebû Muhammed İshak b. Muhammed el-Huzâî'den, o Ebu'I-Velid el-Ezrakî'den, o dedesinden, o Abdu'l-Cebbar b. el-Verd el-Mekkî'den, o da Müleyke'den bize şu rivayette bulundu:
"Mekke fetholunduğu gün Bilal, Ka'be'nin üstüne tırmanarak ezan okudu. Bunu gören bazı insanlar:
"Ey Allah'ın kullan, şu siyah köle mi Ka'be'nin üzerinde ezan okuyor?"; bazısı da:
"Allah şu adama buğzetse onu değiştirir" demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[74]
4- Yezid b. Şecere dedi ki:

"Rasulullah (s.a.v.) bir gün Medine pazarlarından birisine uğramıştı. Bir de baktı ki siyah bir köle satlığa çıkarılmış "Kim artırırsa ona satılacak" diye bağırılıyordu. Köle de şöyle diyordu:
"Kim beni satın alacaksa bir şartla satın alsın." Ona:
"Şanın nedir?" diye soruldu. O da:
"Beni satın alan adam Rasulullah (s.a.v.)'ın arkasında beş vakit namaz kılmaktan beni men etmeyecek" dedi. Nihayet adamın biri onu bu şarta binaen satın aldı. Rasulullah (s.a.v.) bu köleyi her farz namazda görüyordu. Derken bir gün onu göremedi. Sahibine:
"Köle nerede kaldı?" diye sordu. Adam:
"Hummaya tutuldu ey Allah'ın Rasulü" dedi. Rasulullah (s.a.v.) Ashabı'na:
"Kalkın ona geçmiş olsuna gidelim" buyurdu. Ashab da Rasulullah (s.a.v.)'la birlikte kalkıp o köleyi ziyarete gittiler. Günlerden sonra Rasulullah (s.a.v.), kölenin sahibine:
"Kölenin durumu nasıl?" diye sordu. Adam:
"Ey Allah'ın Rasulü, köle aynen eski durumunda" dedi. Rasulullah (s.a.v.) kalkıp, kölenin yanına girdi. Köle, eski şiddetli hummanın içindeydi. Derken bu hâl üzere ruhunu teslim etti. Rasulullah (s.a.v.) Ashabı bu işin heybetinden etkilenmişlerdi. Muhacirler şöyle dediler:
"Biz yurtlarımızı, mallarımızı, ailemizi terk ettik. Buna rağmen bizden hiçbir kimse ne hayatında, ne de hastalığında ne de ölümünde şu kölenin gördüğü gibi bir iltifat görememiştir." Ensar ise şunları söyledi:
"Biz, Rasulullah (s.a.v.)'ı yurt sahibi yaptık, O'na yardım ettik, mallarımıza ortak ettik. Buna rağmen zenci bir köleyi bize tercih etti." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi.
Bu âyetin tefsiri şu demektir:
"Sizler, bir babanın ve bir ananın çocuklarısınız," Böylece Allah Teala onlara: "Şüphesiz Allah katında sizin en değerliniz takvaca en üstün olanınızdır."âyetiyle de takvanın üstünlüğünü göstermiş oldu."[75]
5- İbn Asâkir'in Mübhemât'ında zikrettiğine göre bu âyet-i kerime Ebu Hind hakkında nazil olmuştur. Rasûlullah (sa), Beyaza oğullarına onu, kadınlarından birisiyle evlendirmelerini emretmişti. Onlar da: "Ey Allah'ın elçisi, kızlarımızı kölelerimizle mi evlendireceğiz?" demişler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş.[76]

14. "Bedeviler: "İnandık" dediler, de ki: "İnanmadınız ama İslam olduk deyin; inanç henüz gönüllerinize yerleşmedi; eğer Allah'a ve peygamberine itaat ederseniz, işlediklerinizden bir şey eksilmez; doğrusu Allah, bağışlar, merhamet eder."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Benî Esed b. Huzeyme Kabilesi'nden bazı bedeviler hakkında inmiştir. Bunlar, bir kıtlık senesi Medine'ye gelip Rasulullah'ın huzuruna çıktılar da Kelime-i Şehadet getirip zahiren müslüman oldular. Fakat kalpten mü'min olmamışlardı. Bunlar Medine yollarını insan pisliği atarak bozuyorlar ve fiyatları fahiş bir şekilde yütseltiyorlardı. Rasulullah (s.a.v.)'a da şöyle diyorlardı:
"Sana dünyalıkları ve çoluk çocuğu getirdik. Falan kabileler gibi seninle savaşmadık, sadaka verdik." Böylece Rasulullah (s.a.v.)'a minnet ediyorlar müslümanlıklarını, O'nun başma kakıyorlardı. Allah Teala da orJar hakkında bu âyeti indirdi.[77]
2- Mücâhid bu âyet-i kerimenin Esed ibn Huzeyme oğulları bedevileri hakkında nazil olduğunu söylerken Katâde de isim vermeden "Mü'min oldukları için Hz. Peygamber'e minnette bulunan bir topluluk" hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[78]
Mücâhid der ki: Bu âyet-i kerime Esed ibn Huzeyme oğulları bedevileri hakkında nazil oldu. Başkaları da bu bedevilerin, âyetin inmesine sebep olan hallerini şöyle açıklamışlardır: Kuraklık olduğu bir sene Medine-i Münevvere'ye geldiler. Mü'min olmadıkları halde müslüman olmuş göründüler. Medine yollarını pislediler, fiyatların yükselmesine sebep oldular. Öte yandan Hz. Peygamber (sa)'e minnette bulunuyorlar:
"Biz ağırlıklarımızla ve ailelerimizle sana geldik, seninle savaşmadık." diyorlardı. İşte onlar hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu.[79]
3- Süddî der ki: Müzeyne, Cüheyne, Eslem, Eşca' ve Ğıfâr bedevîleri hakkında nazil oldu. Allah Tealâ'nın Feth Sûresinde (âyet: 11) bahsettiği bedeviler de bunlardır. Müslümanlara karşı canlarını kurtarmak için "Allah'a iman ettik." diyorlardı. Ne zaman ki Hz. Peygamber (sa) Hudeybiye'ye çıkacağında onların da kendileriyle birlikte çıkmalarını emretti, geri durdular ve çıkmadılar. İşte bu âyet-i kerime de onlar hakkında nazil oldu.[80]
4- Mukâtil der ki: Onların evleri Mekke ile Medine arasındaydı. Rasûlullah (sa)'ın serriyyelerinden bir seriyye onlara uğradığı vakit kanlarına ve mallarına bir halel gelmemesi için "İman ettik." diyorlardı. Ama Rasûlullah (sa) Hudeybiye'ye yürüyüp onlara da kendileriyle beraber yürümelerini emredince gelmediler.[81]
5- Bişr kanalıyla Katâde'den rivayette o şöyle demiştir:
"Allah'a yemin olsun ki bu âyet-i kerime bütün bedeviler hakkında değildir. Onlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş olanlar da vardır. Bu âyet-i kerime bedevî kabilelerinden müslüman oldukları için Hz. Peygamber (sa)'e

minnette bulunan ve: "Bizler müslüman olduk ve filân filân oğulları gibi seninle savaşmadık." diyen bir kabile hakkında nazil oldu.[82]

17. Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar. De ki: "Müslümanlığınızla bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana erdirdiği için Allah size minnet eder. Şayet sâdıklardan iseniz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr'ın İbrahim ibn Saîd el-Cevherî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle demiştir: Esed oğulları, Rasûlullah (sa)'a geldiler ve:
"Ey Muhammed, Bizler müslüman olduk ve Araplar seninle savaştılar ama biz seninle savaşmadık." dediler. Hz. Peygamber (sa):
"Şunların anlayışı ne kadar az! Şeytanlar onların dilinde konuşuyor sanki." buyurdular ve bu âyet-i kerime nazil oldu.[83]
2- İbn Ebî Hâtim'in el-Hasen'den rivayetine göre bu hadise Mekke fethedildiğinde meydana gelmiştir.[84]
3- İbn Sa'd'ın Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den rivayetinde o şöyle anlatıyor: Esed oğullarından on kişi Rasûlullah (sa)'a geldiler. İçlerinde Tuleyha ibn Huveylid de vardı. Rasûlullah (sa), ashabıyla birlikte Mescid-i Nebevî'de idiler. Gelip selâm verdiler. Onlar adına konuşanları:
"Ey Allah'ın elçisi, bizler, tek ve ortağı olmıyan Allah'ın yegâne ilâh olduğuna, senin de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet eyledik. Ey Allah'ın elçisi, bizler, üzerimize sen bir ordu göndermeden kendiliğimizden gelip müslüman olduk ve arkamızda bıraktıklarımızın da seninle barış halinde olacaklarına kefiliz." dedi ve işte bunun üzerine Alalh Tealâ: "Müslüman oldukları için sana minnet ediyorlar..." âyet-i kerimesini indirdi.[85]
4- Abdullah İbni Ebî Evfâ'dan hasen senetle Taberânî anlattı:
“Arablardan bazı insanlar:
“Ya Rasûlallah, biz sana mukatele etmeden Müslüman olduk, falan oğullan seninle savaştı.” dediler. Allahü Teâlâ, Hucurat: 49/17 âyetini indirdi.” [86]
5- Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) Saîd İbni Mensur anlattı:
“Nebî Aleyhisselâm'a Benî Esed'den arablardan bir kavim geldi ve:
“Biz sana harp etmeden geldik.” dediler. Allahü Teâlâ, Hucurat: 49/17 âyetini indirdi.[87]

======================
[1] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/817.
[2] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/604.
[3] Buhari; Meğazi: 4367, Tefsir: 49/2 (4845, 4847), Tirmizi; Tefsir: 49/1 (3266), Nesai; Tefsir: 534.
[4] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 320. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/605. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 381-382. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/444.
[5] Başka bir rivayette bayram namazından önce kurban kesmişlerdi. (Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 382).
[6] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/605. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/817. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 382. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/444.
[7] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/605. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/818. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/444.
[8] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/605. Suyûtî, Lübâbu'n-Nukul, 11,124-125. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/818. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 382. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/444.
[9] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/606. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 382.
[10] Kurtubî, age. XVI, 199; Alûsî, age. XXVI, 133. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/818.
[11] İbnul-Cevzî, age. VI1.455. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/818.
[12] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 320. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/445.
[13] Müslim; İman: 188/119, Buhari; Menakıb: 3613, Tefsir: 4846. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 320.
[14] Buhari; Tefsir: 49/1 (4845). İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 320-321. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/818-819.
[15] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/606. Vehbe Zuhayli, et-

Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/445.
[16] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 321. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/819. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/445.
[17] Bu hadisin senedinde bulunan Huseyn metruktur. Yahya ise hadis hırsızlığıyla itham edilmiştir. Hadisin bulunduğu kaynak: Hakim; Müstedrek: 3/74, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/108, Suyuti ed-Dürr: 6/84. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 321.
[18] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/607-608. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/445.
[19] Buhari; Tefsir: 49/1; Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 382-383.
[20] Taberî, age. XXVI,75. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/819-820.
[21] Taberî. age. XXVI,75-76; İbnu'1-Esîr, Üsdü'1-Ğâbe, 1,275. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/820.
[22] Taberî, age. XXVI,75. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/820.
[23] Taberanî; el-Kebir: 5/210. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 321. Ebu Yâlâ, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/609. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/820. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 383. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/445.
[24] Taberî, age. XXV1,77; İbn Kesîr, age. V1I.349. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/820.
[25] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 321; Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar neşriyat: 6/140. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/820-821. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/446.
[26] İsnadı zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 321-324. Vahidî, age. s. 275-277; İbnu'l-Cevzî, age. VII.458-459; Alûsî, age. XXVI,141. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/821.

[27] Taberî, age. xxvi/77. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/821.
[28] îbnu'i-Cevzî, age. VII,459. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/822.
[29] Alûsî. Age XXVI, 142. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/822.
[30] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/609. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/446.
[31] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/609. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/446.
[32] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/609.
[33] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 324-325.
[34] Musaddık: Koyun sürüsünün zekâtını toplayan memur demektir. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/453
[35] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/453
[36] İbn Hişâm, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Mısır 1375/1955,11,296.
[37] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/823.
[38] Ahmed; Müsned: 4/279, Taberani; Mu'cem-i Kebir: 3/274, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/109, Sıyuti; ed-Dürr: 6/87. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 325-326; Mühtasar-ı îbn Kesîr, 3/358; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/611-612. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/823. Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar neşriyat: 6/140. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 383-385.
[39] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/612.
[40] Taberî,Câmiu'l-Beyân,XXVI,78. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/824.
[41] Taberî, age. XXVI,78. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/824.
[42] Taberî, age. XXVI,79. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/824.
[43] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/453.
[44] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/453.
[45] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/454.
[46] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/454.
[47] Buhari; Sulh: 1 (2691), Müslim; Cihad ve Siyer: 117 (1799) s. 1424, Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 111,157, 219, İbni Cerir: 26/81. Beyhaki; Sünen: 8/172, Suyuti; ed-Dürr: 6/90.
[48] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 326. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/613. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/825. Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar neşriyat: 6/140. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-

Münir, Risale Yayınları: 13/462.
[49] Taberî, age. XXVI,82. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/825.
[50] Aliûsî, age. XXVI, 150. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/825-826.
[51] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/613-614.
[52] İbn Kesîr, Tefsîru'i-Kur'âni'i-Azîm, VII,354. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/826. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/614. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/462.
[53] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/-614. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/463.
[54] Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, II,133. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/826. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/614. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/463.
[55] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 326-327. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/827. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/473.
[56] Ebıı Davud; Edeb: 4962, Timizi; Tefsir: 3268, Nesai; Tefsir: 536, İbn Mace; Edeb: 3741, Ahmed; Müsned: 4/260, Suyuti; ed-Dürr: 6/91.
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 327-328. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/615. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/474.
[57] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/615-616. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/827. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/474.
[58] Alûsî, age. XXVI,154. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/827.
[59] Tirmizî, Tefsînı'l-Kur'ân, Hucurât, 49/3, hadis no: 3268; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, IV,260. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/826. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 385.
[60] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/615. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/4734.
[61] Kurtubî, age. XVI,213. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/827. İbn Ebi Hatim, Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 385. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/473.
[62] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 327. Alûsî, age, XVI,152. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/827.
[63] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 327. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/474.
[64] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 327. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/828. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/474.
[65] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/828.
[66] İbnu'l-Cevzî, age. VII.467. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/828.
[67] Alûsî, age. XXVI,152. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/828. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/473.
[68] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/474.
[69] İbn Kesîr, age. vn,363. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/828-829.
[70] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/616. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 385-386. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/475.
[71] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 328. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/829.
[72] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 328. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/829.
[73] Kurtubî, age. XVI,223. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/829.
[74] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 6/97. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 328-329. İbn Ebi Hatim, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/617. Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 11,136. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/830. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 386. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/475.
[75] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 329. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/829-830.
[76] Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 11,136. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/830. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 386. Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 13/475.
[77] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 329-330. Vehbe

Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/493.
[78] Taberî, age. XXVI,89; İbn Kesîr, age. VII.368. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/830. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 386.
[79] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/830.
[80] İbnu'l-Cevzî, age. VII.475-476. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/831.Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 13/493.
[81] İbnu'l-Cevzî, age. VII.475-476. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/831.
[82] Taberî, age. xxvi,90. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/831.
[83] İbn Kesîr, age. VII,369. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/831. Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü’t-Tefasir, Ensar neşriyat: 6/147.
[84] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl,. II.137. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/831.
[85] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, II,137. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/831. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/619. Bezzar, Taberani, Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 387.
[86] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/618-619.
[87] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/619.

50- KAF SURESİ

Mürselât sûresinden sonra ve Beled'den önce Mekke'de nazil olmuştur. [1] Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığı, yorulduğu için de yedinci gün dinlendiği şeklindeki yahudi inancını reddeden 38. âyetin [2] Medine'de indiğine dair bir rivayet vardır. Bu rivayet, Mekke döneminde halkın böyle bir bilgiye sahip bulunmadıkları için onu reddeden bir âyetin gelmesinin de uzak ihtimal olduğu düşüncesine dayanmaktadır. İbn Âşûr'un da haklı olarak ifade ettiği gibi, bu gerekçe 38. âyetin Medine'de geldiğini göstermez; çünkü Mekkeliler'in çevreyle kültürel ilişkileri vardı, bu bilgiyi Medine civarındaki yahudilerden öğrenmiş olabilirlerdi; ayrıca Allah Teâlâ her şeyi biliyordu ve gerekli gördüğü için bu inancı reddeden bir âyet gönderebilirdi.[3]

İbnu'l-Cevzî Sûrenin mekkî olduğu görüşünü Cumhûr'un görüşü olarak vermiştir.[4]
Tahrîr'de İbn Abbâs ve Katâde'den *"Andolsun ki Biz, gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yarattık ve Bize hiçbir yorgunluk da dokunmadı."* (âyet: 38) âyetinin medenî olup yahudiler hakkında nazil olduğu da rivayet edilmiştir.[5]

24. Siz ikiniz atın cehenneme her inatçı kâfiri.
25. Hayra bütün hızıyla engel olan azgın şüpheciyi.
26. Ki o, Allah'tan başka bir ilâh edinmiştir. Haydi siz ikiniz onu en şiddetli azabın içine atın.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimelerin, "Sizden her kim İslâm'a girecek olursa ben yaşadığım sürece ona hiçbir faydası dokunmıyacak." diyerek kardeşinin oğullarının müslüman olmalarını engellediği için el-Velîd ibnu'l-Muğîre hakkında nazil olduğu söylenmiştir.[6]

38. "And olsun ki, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattık ve Biz bir yorgunluk da duymadık.
39. "Söylediklerine sabret; Rabbini, güneşin doğmasından önce ve batışından önce överek tesbih et."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan ve Katade dediler ki:
"Yahudiler şöyle demişlerdir:
"Allah, mahlukatı altı günde yarattı, yedinci gün -cumartesi günü- istirahat etti." Yahudiler bu güne istirahat günü ismi verirler. Bundan dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[7]
2- Ahmed b. Muhammed et-Temimî, Abdullah b. Muhammed b. Cafer el-Hafız'dan, o İbrahim b. Muhammed b. Hasan'dan, o Hennad b. es-Serî'den, o Ebû Bekr b. Ayyaş'tan, o Ebû Sa'd el-Bakkal'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şunu rivayet etti:
"Yahudiler Peygamber'e gelip göklerin ve yerin yaratılışından sordular. Nebi (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah, yeri pazar ve pazartesi günleri, dağları ve dağlardaki faydalı şeyleri salı günü, çarşamba günü ağaçları ve suyu, perşembe günü gökleri, cuma günü ise, yıldızları, güneşi ve ayı yarattı." Yahudiler:
"Sonra ne oldu ya Muhammed?" dediler. Buyurdu ki:
"Sonra da Arş'a istiva etti." Yahudiler dediler ki:
"Eğer sözü tamamladıysan, gerçekten isabet ettin. Demek ki bundan sonra istirahat etti." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) çok şiddetli gazaba geldi de bu âyetler nazil oldu."[8]
3- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Yahudiler Rasûlullah'a geldiler ve göklerin ve yerin yaratılışını sordular. Aleyhisselâm:
"Allahü Teâlâ, arzı Pazar ve Pazartesi günü, dağları ve onlardaki faydaları Salı günü, ağaçları, suyu, şehirleri, mamur ve harab olan yerleri Çarşamba günü, semayı Perşembe günü, Melekleri, ay, güneş ve yıldızları cumanın son üç saatinde, ilk saatinde ecelleri yarattı, hatta ölen öldü. İkinci saatte afeti, insanların faydalandığı her şey üzerine attı. Üçüncü saatte Adem'i yarattı, onu Cennette iskan etti, Şeytan'a ona secde etmesini emretti ve onu cumanın son saatinde cennetten çıkarttı." buyurdu. Yahudiler:
"Ya Muhammed, bundan sonra ne yaptı?" dediler. Aleyhisselâm:
"Sonra arş üzerine istiva etti." buyurdu. Yahudiler:
"Doğru söyledin keşke tamamlasaydın" deyip, "sonra istirahat etti." dediler. Nebî Aleyhisselâm, çok fena gadaplandı, bu âyet indirildi." [9]
4- İbn Cerîr'in Hennâd kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre Yahudiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve ona göklerin ve yerin yaratılışını sormuşlar. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah yeryüzünü Pazar ve Pazartesi günleri, dağları ve onlardaki faydaları Salı günü yarattı. Çarşamba günü de ağacı, suyu, şehirleri, mamur ve harab olan yerleri yarattı ki hepsi dört gün eder. "De ki: Siz mi, yeri iki günde yaratmış olanı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz. İşte O, âlemlerin Rabbı'dır. O, yeryüzüne sabit dağlar yerleştirdi ve orada bereketler yarattı ve onda, arıyanlar için dört günde eşit gıdalar takdir buyurdu." Perşembe günü gökyüzünü yarattı. Cuma günü son üç saatine kadar yıldızları, güneşi, ayı ve melekleri yarattı. Kalan bu üç saatin birincisinde ölenlerin kendisinde ölecekleri ecelleri yarattı, ikincisinde insanların istifade edecekleri her şey üzerine bir âfet bıraktı, üçüncüsünde de Adem'i yarattı, onu cennete koydu, İblîs'e, ona secde etmesini emretti, ve son saatte de onu cennetten çıkardı." buyurdu. Sonra Yahudiler:
"Peki ey Muhammed sonra ne oldu?" diye sordular. O:
"Sonra Allah Arş'ı istiva etti." buyurdular. Yahudiler:
"Şayet tamamlamış olsan isabet etmiş olacaktın: Sonra istirahat etti." dediler de Hz. Peygamber (s.a.v.) şiddetli bir şekilde öfkelendi ve işte bu

âyet-i kerime nazil oldu.[10]

45. Biz, onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen, onların üstünde bir zorba değilsin. Tehdidimden korkacaklara sen Kur'ân'la öğüt ver.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerîr'in Amr ibn Kays el-Mellâî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle demiştir:
"Bir keresinde ashabı:
"Ey Allah'ın elçisi, bizi biraz korkutsan ya." demişlerdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

2- İbn Cerîr bu hadisi başka bir kanaldan olmak üzere Amr ibn Kays'dan mürsel olarak da rivayet etmiştir.[11]

3- Fahreddin er-Râzî, bu âyet-i kerimenin kıtal âyetinden önce nazil olduğunu nakleder**.**[12]

---

[1] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/3.

[2] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[3] İbn Âşûr, 16/274.

[4] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/3.

[5] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/3.

[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/13; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/17; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 26/185.

[7] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 331.

[8] Senedi zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 331; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 27/121.

[9] Hâkim rivayet etti ve sahihdir, dedi. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/620.

[10] Taberî, Camiu'l-Beyan, 26/111; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/156-157.

[11] Taberî, Camiu'l-Beyan, 26/115; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/621..

[12] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 28/191.

51- ZÂRİYÂT SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada elli birinci, iniş sırasına göre altmış yedinci sûredir. Ahkaf sûresinden sonra, Gâşiye sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

17. Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı.
18. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid "bu âyet-i kerimelerin akşam ve yatsı namazlarını Hz. Peygamber'le birlikte O'nun mescidinde kıldıktan sonra kendi mahalleleri olan Kuba'ya giden ensar hakkında nazil olduğunu söyler."[2]
2- Atâ'dan rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerime nazil olduğunda bütün geceyi kıyam (namaz ve ibadet) ile geçirmeleri emrolunmuştu ve bu bazılarına ağır geliyordu. Meselâ Ebu Zerr, bir asaya dayanmak zorunda kalıyordu. Bu şekilde iki ay kaldılar, iki ay sonra onlara geceleri ibadetle geçirme konusunda ruhsat tanıyan *"Ondan kolayınıza geleni okuyun."*[3] âyet-i kerimesi nazil oldu."[4]

19. Onların mallarında yoksullar ve muhtaçlar için de bir hak vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Sevrî'nin Kays ibn Müslim'den, onun da el-Hasan İbni Muhammed İbni el-Hanefiye'den rivayetine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir seriyye göndermiş ve onlar bir takım ganimetler elde etmişlerdi. Bu arada ganimetin paylaşılmasında hazır bulunmayan bir grup geldi (de ganimetten pay istediler) ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[5]
2- İbn Kesîr bu rivayeti verdikten sonra buna göre âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olması gerektiğini, halbuki Sûrenin tamamının Mekke'de nazil olduğunu ve âyetin hükmünün nüzulünden sonraki hadiselere şamil olduğunu söyler.[6]
3- İbni Abbas'a göre maldaki bu hak zekâttan hariç, akrabayı görüp-gözetmek için veya misafire ikram için veya yolda kalmış zayıfı taşımak (imkânı olmayan yolda kalmışa ulaşım imkânı sunmak) veya bir yoksulun ihtiyacını gidermek için konulmuş bir haktır. İbnül Arabî de: "Çünkü bu sure Mekkî'dir, halbuki zekât Medine'de farz kılındı." diyerek bu görüşü desteklemektedir. [7]

54. Onlardan yüz çevir. Artık sen kınanacak değilsin.
55. Sen öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bişr kanalıyla Katâde'den rivayete göre *"Onlardan yüz çevir. Artık sen kınanacak değilsin."* âyet-i kerimesi nazil olduğunda bu, Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabına ağır gelmiş ve artık vahyin kesilip azabın hemen geleceğini sanmışlar da bunun üzerine Allah Tealâ: *"Sen öğüt ver; çünkü öğüt mü'minlere fayda verir."* âyet-i kerimesini indirmiş.[8]
2- İbnu Münî', İbnu Râheveyh ve el-Heysem İbni Kelîb senetlerinde Mücâhid tarikından Ali'den (r.a.) rivayet edildi:
"Zariyat: 51/54 âyeti indirilince, herkes tehlikeyi anladı. Çünkü Allah teala Nebi Aleyhisseîâm'a bizden yüz çevirmesini emretti, *"Öğüt ver çünkü öğüt mü'minlere fayda verir."* Zariyat: 51/55 ayeti inince bizim hoşumuza gitti, mutlu olduk."[9]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/67.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/26.
[3] Müzzemmil: 73/20.
[4] İbn Ebî Şeybe; İbnu'l-Münzir; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 17/8.
[5] İbnu Ebî Hatim, İbnu Cerîr et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/622.
[6] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/623.
[7] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 14/16.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 27/7.
[9] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/624.

52- TUR SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada elli ikinci, iniş sırasına göre yetmiş altıncı sûredir. Secde sûresinden sonra, Mülk sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]
İbn Abbâs ve Îbnu'z-Zübeyr'den rivayete göre Mekke'de ve Secde Sûresinden sonra nazil olmuştur.[2]

30. Yoksa, "O bir şairdir, biz onun, zamanın felâketli hadiselerine çarpılmasını bekliyoruz." mu diyorlar?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbni Cerir ve Muhammed ibn İshak'ın kendi isnadıyla İbn Abbâs'tan naklen zikrettiği uzun bir habere göre "Müşriklerin, Dâru'n-Nedve'de "Yevmu'z-Zahme" günü Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ne yapacaklarını istişare edip kararlaştırmak üzere toplandıklarında içlerinden birisinin - Dahhâk'ten rivayete göre Abdüddâr oğullarından birisinin):
"Onu hapsedip bağlayın ve geçmiş şairler Züheyr, Nâbiğa ve benzerlerinin helak olduğu gibi zamanın felâketlerinin onu da çarpmasını ve böylece (kendiliğinden) helak olmasını bekleyelim. Bu da ancak onlardan birisi gibidir." demesi üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[3]

44. (Üzerlerine azap olarak) gökten bir parça düşer görseler "Üst üste yığılmış buluttur." derler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kureyş müşrikleri, Rasulullah'tan bir kısım mucizeler istemişlerdir. İstedikleri bu mucizelerden biri de gökten üzerlerine bir parçanın düşürülmesidir. İstedikleri bu mucizeler şu âyet-i kerimelerde zikredilmiştir:
"Kâfirler şöyle dediler "Bizim için; yerden suyu kesilmeyen bir kaynak çıkarmadıkça sana iman etmeyeceğiz." "Veya içinde hurma ve üzüm bulunan bir bahçen olsun, ortasından harıl harıl ırmaklar akıt." "Yahut sandığın gibi göğü başımıza parça parça düşür veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getir." "Yahut altın'dan bir evin olmalı veya göğe çıkmalısın. Allah'tan, peygamber olduğunu yazan, okuyabileceğimiz bir kitap getirmedikçe göğe çıktığına da inanmayız." Ey Muhammed, sen onlara şöyle de: "Rabbimi tenzih ederim. Nihayet ben de peygamber olan insandan başka bir şey değilim."[4]
Allah teala, bu isteklerde bulunan müşriklere cevap veriyor ve buyuruyor ki:
"Şayet Allah bunların isteklerini kabul ederek gökten parçalar da düşürse bunlar yine iman etmezler. Gökten düşen o parçalara: "Bunlar üstüste yığılmış parçalardır." derler.[5]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/87.
[2] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/26.
[3] Taberî, Camiu'l-Beyan, 27/19; İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 3/586; 7/411; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/36; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/624.
[4] İsra: 17/90-93
[5] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/20.

53- NECM SURESİ

Mushaf'taki sıralamada elli üçüncü, iniş sırasına göre yirmi üçüncü sûredir. İhlâs sûresinden sonra, Abese sûresinden önce Mekke'de nazil olmuştur. Sadece 32. âyetinin Medine'de indiği rivayet edilmiştir[1], fakat bu âyetin öncesi ve sonrasıyla olan sıkı anlam bağı ve üslûp birliği bu rivayeti tereddüde açık bırakmaktadır.[2]
el-Hasen, İkrime, Atâ ve Câbir kavlinde sûrenin tamamı mekkîdir, İbn Abbâs ve Katâde kavlinde *"Onlar ki ufak tefek kusurları dışında günahın büyüklerinden ve hayâsızlıktan kaçınırlar..."* (âyet: 32) âyeti bundan istisna edilmiştir. Bu âyet Medine'de inmiştir.[3]
Necm Sûresi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke'de ilân etmiş olduğu ilk sûredir.[4]
Buhârî'nin Nasr ibn Ali kanalıyla Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayetinde o şöyle demiştir:
"İçinde tilâvet secdesi indirilen ilk sûre Necm Süresidir. (Bu Sûredeki secde âyetini okuyunca) Hz. Peygamber (s.a.v.) secde etti, arkasında bulunanlar da secde etti. Bir kişi hariç ki o da yerden bir avuç toprak alıp onun üzerine secde etti. Daha sonra bu kişinin kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm. O, Ümeyye ibn Halef idi."[5]
Bahru'l-Muhit'de bu kişinin Ebu Leheb olduğu zikredilmişse de Alûsî bu iki rivayetin arasını bulma sadedinde hem Ümeyye'nin, hem de Ebu Leheb'in böyle yapmış olduklarının muhtemel olduğunu belirtir.[6]

1. Battığı zaman yıldıza yemin olsun ki,
2. Arkadaşınız (Muhammed) ne sapmış ne de azmıştır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade diyor ki:
"Battığı zaman yıldıza yemin olsun ki arkadaşınız ne sapmış ne de azmıştır." âyeti indikten sonra Ebu Leheb'in oğlu Utbe:
"Ben, yıldızın rabbini inkar ediyorum." dedi. Bunun üzerine Rasulullah:
"Seni, Allah'ın bir köpeğinin yemesinden korkmuyor musun?" dedi. Bundan sonra Utbe ticaret için Yemen'e gitti. Yolda bir yerde konakladıklarında bir arslan kükremesi işitti ve arkadaşlarına:
"Bu beni mutlaka yiyecek." dedi. Arkadaşları onu ortalarına aldılar fakat biraz sonra onları bir uyku bastı ve uyudular. Arslan gelip Utbe'yi kaptı götürdü. Diğerleri ancak arkadaşları Utbe'nin feryadına uyanabildiler. Böylece Rasulullah'ın, Utbe hakkındaki duası tahakkuk etti ve Utbe arslan tarafından yendi."[7]

24. Yoksa her umduğu şey insanın mıdır?
29. Onun için sen, Bizim zikrimize sırt çeviren ve dünya hayatından başkasını istemeyenlerden yüz çevir.

Ayetlerin kimin hakkında indiği ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimelerin en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında indiği söylenmiştir. [8]
2- Bu âyet-i kerimelerin el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında indiği de söylenmiştir.[9]
3- Herhalde hükmü her kâfir hakkında geneldir.[10]

32. "Sizi yerden var ederken ve siz annelerinizin karınlarında cenin halinde iken sizleri çok iyi bilen O'dur. Kendinizi temize çıkarmayın. O, sakınanı çok iyi bilir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr b. el-Haris, Ebû Şeyh el-Hafız'dan, o İbrahim b. Muhammed b. Hasan'dan, o Ahmed b. Sa'd'dan, o İbn Vehb'den, o İbn Lehia'dan, o Haris b. Zeyd'den, o da Sabit b. Harisi Ensarî'den şöyle dediğini bize haber verdi:
"Yahudiler küçük bir çocukları helak olduğunda:
"O, sıddıktır" derlerdi. Bu haber Rasuiullah (s.a.v.)'a ulaşınca buyurdu ki:
"Yahudiler yalan söylemiştir. Allah Teala'nın annesinin karnında yarattığı hiçbir nefis bulunmaz ki, o ya şaki veya said olmasın." Allah Teala da o esnada bu âyeti indirdi."[11]
2- Kâfirlerin müslümanlara:
"Dün siz de bizim gibiydiniz ve bizim yapmakta olduğumuz şeyleri yapıyordunuz." demeleri üzerine nazil olduğu da söylenmiştir.[12]
Sûrenin mekkî oluşuna bu sebep daha uygundur.[13]

33-34. "Yüz çevireni ve malından biraz verip sonra vermemekte direneni gördün mü?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas, Süddî, Kelbî ve Müseyyeb b. Şerik dediler ki:
"Bu âyet Osman b. Affan hakkında nazil oldu. O, hayır hususunda tasadduk eder, harcardı. Bunun üzerine onun süt kardeşi Abdullah b. Ebî Serh:

"Bu yaptığın nedir? Neredeyse hiçbir şeyin kalmayacak. Dolayısıyla kıs, eksilt." dedi. Osman da:
"Benim çok günahım ve hatalarım var. Dolayısıyla bu yaptığımla Allah Teala'nın benden hoşnut olmasını talep edip ve O'nun affını umuyorum" dedi. Abdullah da ona dedi ki:
"Deveni yüküyle beraber bana ver. Senin namına bütün günahlarını ben taşıyayım." Osman da deveyi ona verdi ve buna şahit getirdi. Sadakadan yapmış olduğu bazı şeyleri men etti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi. Hz. Osman, daha önceden yapmakta olduğu hayırlardan daha iyisini ve güzelini yapmaya devam etmiş."[14]
Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu, dile alınması bile caiz olmayan batıl bir görüştür. Çünkü bu, ne tevatür derecesine ulaşmış, ne de meşhur olmuştur. Hz. Osman (r.a.)'ın, apaçık durumu bunu reddetmektedir! Tam aksine gerçek olanı, şöyle denilmesidir.
Allah Teâlâ daha önce, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, *"Sen bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir..."* ***[15]*** buyurup, yüzçevirme çeşitlerinden birisi de, kendisini herhangi bir şeye muhtaç görmeyen kimsenin yüz çevirmesi olunca, -zira, bir şeyi bilip tanıyan kimse, o şeyin bahsedildiği meclislere gelmez- onun dışındaki şeyleri elde etmeye çalışır. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak, *"Şimdi, istiğna ederek, (imandan) döneni.., gördün mü? O, gaybı mı bilmiş?.."* buyurmuştur."[16]
Alûsî de bu rivayetin bâtıl olduğunu söyledikten sonra İbn Atıyye'nin bu rivayet hakkında "Aslı yoktur." dediğini de nakleder.[17]
2- Mücahid ve İbn Zeyd dediler ki:
"Bu âyet Velid b. Muğire hakkında nazil oldu. Bu zat Rasulullah (s.a.v.)'ın dinine tabi oldu. Bu sebeple bazı müşrikler onu ayıplayıp dediler ki:
"Büyüklerin dinini niçin terkedip, onlara sapık deyip, cehennemlik olduklarını iddia ettin?" O da:
"Ben, Allah'ın azabından korktum" dedi. Bunun üzerine müşriklerden bazısı malından kendisine birazcık verip tekrar şirke dönmesi halinde Allah Teala'nın azabını onun namına yükleneceğine dair ona kefil oldu. O da kendisini kınayana, kefil olduğu şeyin bir kısmını verdi. Sonra cimrilik yapıp, geri kalanı vermemiş. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[18]
İşte âyet-i kerime, dininden dönen ve kendisine, göreceği azabı yüklenmeyi garanti eden arkadaşına az bir şey veren daha sonra da vermeyi taahhüt ettiği malları vermeyen Velid b. Muğire'yi anlatmaktadır. [19]
3- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bazı müfessirler, bu ayetin, Velîd İbn el-Muğîre hakkında nazil olduğunu söylerler: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında oturmuş, onun öğütlerini dinlemiş ve hikmet (sünnet), kendisine iyice tesir etmişti. Bunun üzerine ona birisi, "Atalarının dinini bırakma" demiş, daha sonra da, sözüne devamla, "Korkma, sana bir şeyler veririm ve senin günahlarımda ben yüklenirim" demiş ve ona, tekeffül ettiği o şeyi vermişti. Derken, Velid İbn el-Muğire de, Peygamber (s.a.v.)'in va'zlarından ve onun sözlerini dinlemekten yüz çevirmişti."[20]
4- Süddî ise bu âyetlerin el-As ibn Vâil es-Sehmî hakkında indiğini söylemiştir.[21]
5- Dahhâk der ki:
"Nadr ibnu'l-Hâris hakkmda nazil olmuştur. O, fakir muhacirlerden birine, dininden dönmesi karşılığında 5 deve vermeyi va'detmiş ve "Dininden dönmen eğer bir günah ise bu günahını da ben yüklenirim." demiş de âyet bunun üzerine nazil olmuş."[22]
6- Muhammed bin Ka'b el-Kurazî'ye göre ise Ebu Cehil hakkında inmiştir. Ebu Cehil,
"Vallahi aslında Muhammed üstün ahlaktan başka bir şey emretmiyor" demişti.
"Biraz verip de gerisini sert kaya gibi tuttu" ayeti işte bunu ifade etmektedir."[23]
7- İkrime'den rivayet edildi:
"Nebî Aleyhisselâm bir harbe çıktı. Biri geldi binek istiyordu. Onu üzerinde çıkarabileceği bir şey bulamadı. O kimsenin bir dostu karşısına geldi. O zat dostuna:
"Bana taşıyacak bir şey ver." dedi. Dostu:
"Günahlarımı taşıman üzerine benim şu devemi sana veririm." dedi. O zat:
"Peki." dedi. Allahu Teâlâ. Necm: 53/33-41 âyetlerini indirdi." [24]
8- Derrâc Ebu's-Semih'den rivayet edildi:
"Bir seriyyeye çıkılacaktı. Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve seriyyeye katılmak üzere kendisine bir binit vermesini istedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Seni bindirecek bir binit bulamıyorum." buyurdular. Adam üzgün bir şekilde oradan ayrıldı. Yolda, develeri önünde ıhtırılmış birisini gördü ve durumunu ona şikâyet etti. O da:
"Seni develerimden birine bindireyim ve iyiliklerinle orduya kavuşasın ister misin?" dedi. Adam:
"Evet isterim." dedi ve develerden birisine bindi de Sonra *"Ona karşılığı tastamam verilecektir."* e kadar olmak üzere *"Gördün mü o yüz çevireni..."* âyet-i kerimeleri nazil oldu."[25]
Bu rivayetlere nazaran bu âyet-i kerimenin Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olması gerekir. Halbuki sûre bütünüyle Mekke'de nazil olmuştur ve içinde medenî âyet veya âyetler de yoktur.[26]
9- İbnu Zeyd'den rivayet edildi:
"Biri Müslüman oldu. Kendisini ayıplayanlardan biri ile karşılaştı. Ona:
"Şeyhlerin dinini bıraktın onları sapıttırdın ve onları Cehennemde zannettin." dedi. Müslüman olan:
"Ben Allah'ın azabından korkuyorum." dedi. Ayıplayan:
"Bana bir şey ver senin üzerinde olan azabı ben yüklenirim." dedi. Müslüman olan ona bir şey verdi, Ayıplayan:

"Fazlalaştır, zorlaştır." dedi. O da ona bir şey verdi, bir yazı yazdı ve onu şahit etti, bunun hakkında, Necm: 53/33-41 âyetleri indirildi." [27]

43. "Doğrusu, güldüren de ağlatan da Odur."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b Muhammed b. İbrahim el-Vaiz, Ebû Abdillah Hüseyn b. Muhammed es-Sakafî'den o Abdullah b. Fadıl'dan, o Muhammed b. Ebî Bekr el-Makdemî'den, o Delal bint-i Ebu'l-Mudill'den, o Sahba'dan, o da Aişe'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) gülen bir topluluğa uğradı da buyurdu ki:
"Eğer siz, benim bildiğimi bilseniz çok ağlar, az gülerdiniz." Bu sebeple Cibril (a.s.) kendisine gelip:
"Allah Teala şöyle buyuruyor:
"Güldüren de O'dur, ağlatan da O'dur." dedi. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Kırk adım atmamamıştım ki, Cibril (a.s.) bana rastladı da dedi ki:
"Şu kimselere git ve onlara Allah Azze ve Celle'nin şöyle buyurduğunu söyle: "Güldüren de O'dur, ağlatan da O'dur." ***[28]***

61. Ve siz, habersiz oyalanmaktasınız.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "bir gün Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken yanından kibirlenerek geçmişler de âyet bunun üzerine nazil olmuş." [29]

62. Haydi Allah'a secde edin ve O'na ibadet edin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Nasr ibn Ali kanalıyla Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayette o şöyle demiştir:
"İçinde secde olan sûrlerden ilk nazil olanı Necm'dir. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) (bu Sûredeki secde âyetini okuyunca) secde etti, arkasında olanlar da secde ettiler. Sadece bir adam secde etmedi de yerden bir avuç toprak aldı ona secde etti. Daha sonra o adamın kâfir olarak öldürüldüğünü gördüm: Ümeyye ibn Halef idi. " [30]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Necm suresini okuyunca Rasulullah secde etti. Onunla birlikte bulunan müslümanlar, müşrikler, cinler ve bütün insanlar secde ettiler." [31]

---

[1] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[2] İzzet Derveze, Tefsiru'l-Haris, 1/212,228.
[3] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/55.
[4] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/62.
[5] Buhârî, Tefsîm'i-Kur'ân, Necm, 53/4.
[6] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/44.
[7] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[8] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/68, 69.
[9] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/68, 69.
[10] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/836.
[11] Senedi zayıftır.İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 332; Îbnu Ebî Hatim, İbnu Münzir, Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/625.
[12] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/61.
[13] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/837.
[14] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 332. Nizâmuddîn el-Hasen ibn Muhammed en-Neysâbûrî, Ğarâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân, Kahire (Bulak) 1329, 27/50.
[15] Necm: 53/29.
[16] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[17] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/65.
[18]

Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 332; Tefsîr-i Kebîr, 7/764; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 27/42.

[19] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 27/42.

[20] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[21] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/838.

[22] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/65.

[23] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 14/112.

[24] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/626.

[25] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/626-627.

[26] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/837.

[27] İbn Cerir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/627.

[28] Suyuti bu hadisi ed-Dürr isimli eserinde İbn Merduyeh'e nisbet etmiştir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 333.

[29] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/627.

[30] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân: 53/4; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[31] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

54- KAMER SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada elli dördüncü, iniş sırasına göre otuz yedinci sûredir. Tarık sûresinden sonra, Sâd sûresinden önce Mekke'de nazil olmuştur.[1]
Cumhur kavlinde sûrenin tamamı mekkîdir. Mukâtil ise *"Yoksa onlar: Biz intikam almaya muktedir bir topluluğuz mu diyorlar?... O saat ne belâlı, ne acıdır."* (âyet: 44-46) âyetlerinin medenî olduğunu söylemişse[2] de Kurtubî bunun sahih olmadığı görüşündedir.[3]

1. Kıyamet yaklaştı, ay ikiye bölündü.
2. Onlar bir mucize görseler, hemen yüz çevirirler ve: "Süregelen bir büyüdür" derler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âlimlerin ittifakına göre, peygamber efendimizin açık bir mucizesi olarak ayın yarıldığı, Hicretten önce Mekke'de görülmüştür. Ayın yarıldığı, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Mes'ud, Huzeyfetül Yeman, Cübeyr b. Mut'im, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Mücahid, Katade, Dahhak ve İbrahim en-Nehaî'den nakledilmiştir.[4]
2- Abd ibn Humeyd kanalıyla Enes b. Malik'den rivayette o şöyle demiştir:
"Mekkeliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'den mucize göstermesini istediler. Ay Mekke'de iki kere (ikiye) yarıldı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[5]
3- Katade'den nakledilen diğer bir rivayete göre Enes b. Mâlik şöyle demiştir:
"Mekkeliler Rasulullah'tan, kendilerine bir mucize göstermesini istemişlerdir. Bunun üzerine ay Mekke'de iki defa yarılmıştır. Ve *"Kıyamet yaklaştı ay yarıldı."* suresi de *"Bu, devam edegelen bir sihirdir." derler."* ifadesine kadar nazil olmuştur."[6]
4- Enes b. Mâlik diyor ki:
"Mekkeliler Rasulullah'tan, kendilerine bir mucize göstermesini istediler. Rasulullah da onlara ayın yarılmasını gösterdi. [7]
5- Başka bir rivayette Enes b. Mâlik: "Ay iki parçaya ayrıldı." demiştir. [8]
6- Enes'ten rivayet olunmuştur. O der ki:
"Mekke halkı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kendilerine bir mucize göstermesini istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara ayı iki parça gösterdi: Öyle ki iki parça arasında Hira'yı gördüler. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.} onlara:
"Şâhid olun!" buyurdu."[9]
7- Mesruk, Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediğini rivayet ediyor:
"Rasulullah'ın döneminde Ay ikiye ayrıldı. Kureyş:
"Bu İbni Ebî Kebşe'nin [10] bir sihridir, sizi büyüledi, seferdekilere, (o gece) yoldan gelenlere de sorun bakalım." dediler. Sordular. Onlar da: "Evet biz de gördük" dediler. Bunun üzerine Kamer suresinin ilk iki ayeti indi." [11]
8- Abdullah İbn Mesud (r.a.) dedi ki:
"Ayı Mekke'de ikiye ayrılmış olarak gördüm. Nebî Aleyhisselâm hicret etmeden önce idi. Müşrikler "aya sihir yaptı." dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[12]
9- Abdullah İbn Mesud (r.a.) dedi ki:
"Rasulullah'ın döneminde ay iki parçaya ayrıldı. Bir parçası dağın üzerinde kaldı, diğer parçası aşağı indi ve Rasulullah: *"Şahit olun"* buyurdu."[13]
10- Abdullah İbn Mesud (r.a.) dedi ki:
"Biz, Rasulullah ile beraber bulunurken ay yarıldı, iki parça oldu. Rasulullah bize *"Şahit olun, şahit olun."* buyurdu."[14]
11- İbn Zeyd der ki:
"Ay yarıldığı zaman yarısı Ku'aykı'ân üzerinde, diğer yarısı da Ebu Kubeys (dağı) üzerinde görüldü." [15]
12- Ebu Nuaym'ın Delâil'de İbn Abbâs'tan rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de iken müşrikler toplanıp O'na gelmişler. İçlerinde el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Ebu Cehl ibn Hişâm, el-As ibn Vâil, el-As ibn Hişâm, el-Esved ibn Abdi Yağûs, el-Esved ibnu'l-Muttalib, Rabîa ibnu'l-Esved ve en-Nadr ibnu'l-Hâris de varmış. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Eğer davanda doğru isen bizim için ayı ikiye yar; yarısı Ebu Kubeys, yarısı da Ku'aykı'ân üzerinde olsun." demişler. Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bunu yaptığım takdirde iman edecek misiniz?"* diye sormuş, onlar da
"Evet", demişler. O gece ay dolunay imiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) istediklerini vermesi için Rabbına dua etmiş ve ay ikiye yarılıp yarısı Ebu Kubeys, yarısı da Ku'aykı'ân üzerinde görünmüş. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ey Ebu Seleme ibn Abdi'l-Esed, ey el-Erkam ibnu'l-Erkam şahid olunuz." diye seslenmiş.[16]
Bu rivayette âyetlerin bunun üzerine nazil olduğu kaydı yoksa da yukarda verilen olayın aynısıdır.[17]
13- Ebu Nuaym'ın Atâ' kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre Mekke müşrikleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Senin peygamber olduğunu anlıyacağımız bir mucizen yok mu?" demişler. Hemen Cibril inmiş ve:
"Ey Muhammed, mekkelilere söyle, bu gece toplansınlar, onlar bir mucize görecekler." demiş ve Hz. Peygamber de Cibril'in söylediklerini onlara haber vermiş. Gece olunca toplanıp çıkmışlar. Ayın da ondördü (yani ay dolunay) imiş. Ay ikiye yarılmış; yarısı Safa üzerinde, yarısı da

Merve üzerinde imiş. Gözlerini ovuşturarak yine bakmışlar, tekrar gözlerini silip bir daha bakmışlar, üçüncü kez gözlerini silip yine bakmışlar ve hep aynı şekilde gömüşler de:

"Bu olsa olsa bir büyüdür." demişler ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu ayeti indirmiş."[18]
14- Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Rasulullah'ın zamanında ay yarıldı." [19]
15- Taberânî'nin Ahmed ibn Amr el-Bezzâr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında ay tutulmuştu.

"Ay büyülendi." dediler de bunun üzerine bu iki âyet-i kerime nazil oldu."[20]
16- Ebû Hakim Akil b. Muhammed Cürcanî, icazet yoluyla Ebu'l-Ferec el-Kadî'den, o Muhammed b. Cerir'den, o Hüseyin b. Ebî Yahya el-Makdisî'den, o Yahya b. Hammad'dan, o Ebû Avane'den, o Muğire'den, o Ebu'd-Duha'dan, o Mesruk'tan, o da Abdullah'tan bize şu rivayette bulundu:
"Ay, Rasulullah (s.a.v.)'ın zamanında ikiye bölündü. Kureyş dedi ki:
"Bu İbn Ebî Kebşe'nin sizi büyülediği bir sihiridir. İsterseniz yolculara bir sorun." Yolculara sordular. Onlar da:

"Evet, Ayın ikiye ayrıldığını gördük" dediler. Bunun üzerine Allah Teala bu iki âyeti indirdi."[21]
17- Cübeyr b. Mut'im diyor ki:
"Rasulullah'ın döneminde ay yarıldı. Öyle ki iki parça oldu. Bir parçası şu dağın, diğer parçası şu dağın üzerine vardı. Müşrikler:
"Muhammed bizi büyüledi." dediler. Onlardan bir kısmı ise:

"Allah'a yemin olsun ki şayet o bizi büyüledi ise bütün insanları büyülemeye de gücü yetmez ya" dediler."[22]
18- Abdullah b. Ömer diyor ki:

"Rasulullah'ın döneminde ay yarıldı. Ve Resûlullah: *"Şahit olun."* dedi. [23]

44. Yoksa onlar: "Biz, intikam almaya muktedir bir topluluğuz." mu diyorlar?
45. Topluluk yakında bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil der ki:
"Bedr günü Ebu Cehl atını kamçılayıp saftan öne çıkmış ve şöyle demiş:

"Bugün Muhammed ve ashabı karşısında muzaffer olacak olan biziz."[24]
2- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:

"Bedir günü müşrikler, "Biz yardımlaşan bir topluluğuz." demişlerdi. Bunun üzerine bu âyetler indirildi." [25]

Buna göre bu âyet-i kerimeler medenîdirler. Bu âyetler hariç sure Mekkidir.[26]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah Bedir gününde kubbenin içinde (kendisi için kurulmuş olan çadırın içinde) şöyle dua etti:
"Ey Allah'ım, ben senin ahdini ve vaadini anıyorum. Ey Allah'ım eğer dilersen bugünden sonra kendine kulluk ettirmezsin. (Bu küçük topluluk yok olacak olursa sana kulluk edecek kimse kalmaz)" Bunun üzerine Ebubekir, Rasulullah'ın elinden tutup:
"Ey Allah'ın Rasulü, rabbine karşı yalvarman yeter." dedi. Rasulullah, sırtında zırhı olduğu halde kalktı dışarı çıktı ve: *"Yakında o topluluk hezimete uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır."* âyetini okudu. [27]
4- Ancak bu âyetlerin Mekke'de nazil olduğunu gösteren rivayetler de vardır. Bunlardan İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette o bu âyet-i kerimenin inmesiyle Bedr arasında yedi sene olduğunu söylemiştir.
5- Saîd ibn Cübeyr'in Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan naklettiği bir haberde o:
"Topluluk yakında bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar." âyeti nazil olduğu zaman hangi topluluğun bozguna uğratılacağını anlamamıştım. Bedr günü olup da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Ey Allah'ım, işte şunlar Kureyş; Sana ve Rasûlü'ne düşman olarak bütün övüncü ve kibriyle geldiler. Bugün onları helak eyle." diye dua edip sonra da yerinden zırhı içinde sıçrayıp:

"Topluluk yakında bozguna uğratılacak ve arkalarını dönüp kaçacaklar." buyurduğunda bu âyetin te'vilini anladım." demiştir."[28]

46. Daha doğrusu onlara va 'dolunan asıl saattir. O saat (kıyamet saati) ne belâlı, ne acıdır!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbrahim ibn Musa kanalıyla Hz. Aişe'den rivayette o şöyle diyor:

"Bu âyet-i kerime Muhammed'e (s.a.v.) nazil olduğunda ben henüz Mekke'de oyun oynayan bir kız çocuğu idim."[29]

47. "Doğrusu suçlular sapıklık ve çılgınlık içindedirler.
48. "Ateşe yüzüstü sürüldükleri gün, onlara: "Cehennemin dokunan azabını tadın" denir.
49. Şüphesiz Biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Muhammed es-Serrac imla tarikiyle Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Musa el-Ka'bî'den o Hamdan b. Salih el-Eşecc'den, o Abdullah b. Abdu'l-Aziz b. Ebî Ravvad'dan, o Süfyan es-Sevrî'den, o Ziyad b. İsmail el-Mahzumî'den, o Muhammed b. Abbad b. Cafer'den, o da Ebû Hureyre'den bize şu rivayette bulundu:

"Kureyş, kader hususunda münakaşa etti. Nihayet Allah Teala da bu âyetleri indirdi."[30]
2- Şeyh dedi ki:
"Allah için şahitlik ederim ki muhakkak Ebu'l-Haris Muhammed b. Abdurrahim el-Hafız Cürcan da, Ebû Nuaym Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Bezzaz'dan, o Cendel'in adına and içerek Ebu'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ubeyy'den Horasan'da, o Abdullah b. es-Sahr el-Hafiz'dan, o Üfeyr b. Madan'dan, o Süleym b. Amir'den, o da Ebû Umame el-Bahili'den şu rivayeti bize haber verdi:
"Allah'a yemin ederim ki Rasulullah (s.a.v.)'ın şöyle dediğini işittim:

*"Bu âyet kaderciler hakkında nazil olmuştur."**[31]***
3- Ebû Bekr b. El-Haris, Abdullah b. Muhammed İsfehanî'den, o Cerir b. Harun'dan, o Ali b. et-Tanafisî'den, o Ubeydullah b. Musa'dan, o Baru's-Sika'dan, o Kureyş'ten olan bir ihtiyardan, o da Ata'dan bize şu rivayette bulundu:
"Necran'lı piskopos Eskaf, Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve dedi ki:
"Ey Muhammed, sen isyanların, denizlerin, göklerin, hasılı bütün işlerin bir kader çizgisinde akıp gittiğini iddia ediyorsun. Ama masiyetlere gelince bu olmaz." Rasulullah (s.a.v.):

"Siz Allah'ın düşmanlarısınız" buyurdu. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[32]
4- Ebû Bekr Abdullah, Amr b. Abdillah b. Hasan'dan, o Ahmed b. Halil'den, o Abdullah b. Reca el-Ezdî'den, o Ebû Amr b. el-A'la'nın kardeşi Amr el-A'la'dan, o Halid b. Seleme el-Kureşî'den, o Said b. Amr b. Ca'de el-Mahzumî'den, o İbn Ebî Zürare el-Ensarî'den, o da babasından bize şunu haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) Kamer: 54/47 âyetini okudu da buyurdu ki:

"Bu âyet bu ümmetin sonunda gelecek ve Allah'ın kaderi hakkında yalan konuşacak insanlar hakkında inmiştir."[33]
5- Ahmed b. Hasan el-Hıyerî, Muhammed b. Yakub el-Makilî'den, o Ebû Utbe Ahmed b. el-Ferec'den, o Bakıyye'den, o İbn Serhan'dan, o Bükeyr b. Useyd'den, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Ben, şunu derken Muhammed b. Ka'b'ın yanındaydım:
"Siz, beni kader hususunda dalıp giderken gördüğünüzde beni bağlayın. Zira ben bir deliyimdir. Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu âyetler onlar hakkında inmiştir."

Sonra da Kamer: 54/47-49 ayetlerini okudu." [34]

6- Bu âyet-i kerimelerin Kaderiyye, ya da Muhammed ümmeti içinde kaderi inkâr edecek bir taife hakkında nazil olduğu rivayetleri varsa[35] da bunları "Kaderiyye veya kaderi inkâr edenler de bu âyet-i kerimelerin hükmü altına girerler." şeklinde anlamak doğru olacaktır.[36]
7- Fahreddin er-Razi diyor ki:

"Müfessirlerin çoğu, bunun, Kaderiyye hakkında nazil olduğu görüşündedirler."[37]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/123.

[2] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[3] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 17/82.

[4] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/88.

[5] Tirmizî, Tefsîru'I-Kur'ân, Kamer, 54/2, hadis no: 3286. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/628.

[6] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an, Sure: 54, bab:2, Hadis no:3286

[7] Buhari, Tefsir el-Kur'an sure 54 bab: 1

[8] Buhari, Tefsir el-Kur'an sure 54 bab: 1

[9] Buhâri, Menâkıb: 26; Menâkıbu'l-Ensar: 35; Müslim, el-Münâfıkun: 43, 47, 48.

[10] Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'i bazan "İbn Ebî Kebşe" adıyla çağırırlardı.

[11] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Ebu Davud et-Tayâlisî; Beyhakî, İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/88.

[12] Buhâri, Menâkıb: 26; Menâkıbu'l-Ensar: 35; Müslim, el-Münâfıkun: 43, 47, 48; Hakim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/628.

[13] Buhari, Tefsir el-Kur'an sure 54 bab: 1; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[14] Buhari, Tefsir el-Kur'an sure 54 bab: 1; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[15] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/840.

[16] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/74.

[17] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/840.

[18] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 27/75.

[19] Buhari, Tefsir el-Kur’an, sure: 54, bab: 1

[20] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/448.

[21] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 27/50, Buhari; Menakıb: 26 (3636, 3869, 3871), Menakibu’l-Ensar: 35; Tefsir: 54 (4864, 4865). İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 334.

[22] Tirmizi, Tefsir el-Kur’an, Sure: 54, bab:2, Hadis no: 3286

[23] Tirmizi, Tefsir el-Kur’an, Sure: 54, bab:4, Hadis no: 3288

[24] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 17/95.

[25] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/629.

[26] Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 398.

[27] Buhari, Tefsir el-Kıır'an, sure: 54, bab: 6; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[28] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 17/95.

[29] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Kamer, 54/7.

[30] Müslim; Kader: 19 (2656), Tirmizi; Kader: 2157, Tefsir: 54/6 (3290), İbn Mace; Mukaddime: 83. Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/444, 476. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 334; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/629; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[31] İbn Hibban; Senedi cidden zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 334.

[32] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 335.

[33] Taberani; Mu'cemu'l-Kebir; 5/276, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/117. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 335.

[34] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 335.

[35] Vahidî, Esbab-ı Nüzul, s. 286; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/458.

[36] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/842.

[37] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

55- RAHMAN SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada elli beşinci, iniş sırasına göre doksan yedinci sûredir. Ra'd sûresinden sonra, İnsân sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur. Tamamı-nın Mekkî olduğu veya bîr kısmının Mekke'de bir kısmının ise Medine'de indiği görüşleri de vardır.[1] Şevkânî hem Mekke'de hem de Medi-ne'de indiğine dair rivayetler bulunduğu dikkate alınarak kısmen Mekkî kısmen Medenî olduğunu kabul etmenin uygun olacağını belirtir. [2]
Atıyye'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde ve İbn Mes'ûd kavlinde Medine-i Münevvere'de[3] ve Ra'd Sûresinden sonra nazil olmuştur.
el-Hasen, Urve ibnu'z-Zübeyr, İkrime, Atâ ve Câbir ise Sûrenin Mekke-i Mükerreme'de indiği görüşündedirler. Alûsî bu görüşü cumhura nisbet eder.[4]
İbn Abbâs'dan gelen bir rivayette de o, bu sûrenin medenî oluşundan "Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, her gün bir şe'n içindedir." (âyet: 29) âyetini istisna etmiştir.[5] Bunun tersi de söylenmiş-tir. Yani ona göre sûre medenî, bu âyeti ise mekkîdir.[6]

29. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi O'ndan ister. O, her gün bir şe 'n içindedir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil der ki:
"Yahudiler:
"Allah cumartesi günü hiçbir şeye hükmetmez." dediler de bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu."[7]

46. Rabbının makamından korkan kimseye iki cennet vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Şevzeb ve Atâ'dan rivayete göre bu âyet-i kerime Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olmuştur.[8]
2- İbn Ebî Hâtim'in ve Kitâbu'l-Azame'de Ebu'ş-Şeyh'in Atâ'dan rivayetle tahriclerine göre "Hz. Ebu Bekr bir gün kıyameti, mizanı, cenneti ve cehennemi, meleklerin saf saf dizilmesini, kıyamette göklerin dürülmesini, dağların savrulmasını, güneşin dürülmesini, yıldızların saçılmasını anmış ve düşünmüş de:
"İsterdim ki şu yeşillikler gibi bir yeşillik olayım da bir hayvan gelsin, beni yesin ve ben hiç yaratılmamış olayım." demiş ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[9]
3- İbn Ebî Hâtim'in babası kanalıyla Atıyye ibn Kays'dan rivayet ettiğine göre "Bu âyet-i kerime, "Beni ateşte yakın. Belki böylece Allah'ın azabından kurtulurum." diyen birisi hakkında nazil olmuştur. O, bu sözü söyledikten sonra böyle söylediği için bir gün bir gece tevbe etmiş ve Allah Tealâ da onun tevbesini kabul buyurarak onu cennetine koymuştur." [10]
4- Hafız İbn Kesir ise şöyle der:
"Doğru olan, İbn Abbâs ve başkalarının da dedikleri gibi, âyetin umum ifade etmesidir."[11]

---

[1] Zemahşerî, Keyyaf, 4/49.
[2] Şevkani, Fethu'l-Kadir, 5/151.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/105.
[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/96.
[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/96-97.
[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/99.
[7] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/114.
[8] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/476; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/630.
[9] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/630; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/117.
[10] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/476.
[11] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/476; Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 399.

56- VAKIA SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada elli altıncı, iniş sırasına göre kırk altıncı sûredir. Tâ-hâ sûresinden sonra, Şu'arâ sûresinden önce Mekke'de nazil olmuştur. Sadece 81-82. âyetlerinin Medine'de indiği rivayet edilmiştir[1]; fakat bunların önceki ve son bir bütün oluşturması bu rivayetin gerçekliğinde tereddüt uyandırmaktadır.[2] İbn Atıyye de bu sûredeki bazı âyetlerin Medine'de veya bir sefer sırasında indiğine dair rivayetlerin sağlam olmadığını belirtir.[3]

Beyhakî'nin Delâil'de ve başkalarının İbn Abbâs'tan, İbn Merdûye'nin de İbnu'z-Zübeyr'den rivayetlerinde sûre Mekke'de[4] ve Tâhâ Sûresinden sonra nazil olmuştur. Bu çoğunluğun görüşüdür.
Katâde, İbn Abbâs'tan rivayetle *"Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?"* (âyet: 82) âyetinin bundan müstesna olduğunu söylerken Kelbî de dört âyetin istisnasını söylemiştir. Buna göre *"Siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz? Ve rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?"* (âyet: 81-82) âyetleri Mekke'ye olan bir yolculuğunda; *"Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerdendir."* (âyet: 39-40) âyetleri de bir seferinde Medine'ye dönerken nazil olmuştur.[5]

Atıyye'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise sûre medenîdir.[6]

Âyetlerinin adedi, altmış altıdır. [7]

13-14. "Onların büyük kısmı eski ümmetlerden, bir kısmı da sonrakilerdendir."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Urve ve Ruveym dedi ki:
"Allah Teala bu âyetleri indirince Ömer (r.a.) ağladı ve şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz sana iman ettik ve seni tasdik ettik. Halbuki bütün bunlarla beraber bizden ancak az bir grup kurtuluyor." İşte bu sebeple Allah Teala bu âyetleri indirdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.), Ömer'i çağırıp buyurdu ki:
"Ey Hattab oğlu Ömer senin dediğin şey hususunda Allah vahiy indirdi de, evvelkilerden çok, sonrakilerden de çok bir grubu Cennet Ehli kıldı." Bunun üzerine Ömer (r.a.) dedi ki:
"Rabbimizden razı olduk, Peygamberimizi de tasdik ederiz. Rasulullah (s.a.v.) da;
"Adem'den bize kadar bir sülle (çokluk), benden Kıyamet Gününe kadar da bir sülle vardır. Bu sülleyi ancak "La ilahe illallah" diyen kimselerden siyah deve çobanları tamamlayacaktır" buyurdu." [8]
2- Ebu Hüreyre dedi ki:
"Bu âyet indirilince, müslümanlara ağır geldi, Vakıa: 56/38-39 âyeti indirildi." [9]
3- Îbni Ruveym tarikından, Câbir İbni Abdullah'tan, Urve (r.a.) dedi ki:
"Vakıa suresi indirilip içinde Vakıa: 56/13-14 ayeti zikredilince, Ömer (r.a.):
"Ya Rasûlallah, evvelinden sülle, bizden kalîl." dedi. Surenin sonu bir sene durdu, sonra Vakıa: 56/38-39 ayeti indirildi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ya Ömer, gel ve Allahü Teâlâ'nın indirdiğini dinle." buyurdu ve Vakıa: 56/38-39 âyetini okudu."[10]

27. Sağcılar, o çok bahtiyar olan sağcılar.
28. Onlar dikensiz kiraz ağaçları
29. Tıklım tıklım muz ağaçları
30. Yayılmış gölge...
31. Daima akan su... içerisindedir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu'l-Aliye ve Dahhak dediler ki:
"Müslümanlar Vecc'e[11] baktılar da, o vadinin kiraz ağaçları onların çok hoşuna gitti ve şöyle dediler:
"Keşke bizim de böyle ağaçlarımız olsaydı." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[12]
2- Atâ ve Mücâhid'den rivayet edildi:
"Tâif halkı Tâif vadisinin kendilerine koru olarak verilmesini istemişler. Orada bal da varmış. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların bu isteklerini kabul buyurmuş. Sonra onlar bazı müslümanların kendi aralarında:
"Cennette şöyle şöyle nimetler var." gibi konuşmalarını duymuşlar ve:
"Keşke cennette bizim için şu vadi gibisi olsa." diye temennide bulunmuşlar. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimelerini indirmiş."[13]
3- Mücâhid'den (r.a.) rivayet edildi:
"Müslümanlar, Taif'teki vâdîye onun gölgesine, talhına[14] ve sidrine[15] taaccüp ederlerdi. Allahü Teâlâ bu âyetlerini indirdi."[16]

39. Bir çoğu öncekilerden.
40. Bir çoğu da sonrakilerdendir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- *"Birçoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden"*[17] âyetleri nazil olunca Hz. Ömer ağlamış ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bizler sana iman ettik ve seni tasdik ettik. Bununla beraber bizden kurtuluşa erenlerin az olacağı bildirildi." demiş de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetlerini indirmiş. Bu âyetlerin inmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ömer'i çağırmış ve ona:
"Ey Ömer, senin söylediğin konuda Allah vahy indirdi ve bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerden kıldı." buyurmuş. Hz. Ömer:
"Rabbımızdan ve peygamberimizi tasdikten razıyız." demiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) de şöyle buyurmuş:
"Adem'den bize kadar geçen ümmetlerden "Birçok"; benden kıyamete kadar da "birçok" olacaktır ve bizim bir çoğumuz ancak "lâ ilahe illallah" diyen zenci deve çobanlarıyla tamam olacaktır."[18]
Ancak Zemahşerî bu rivayetin iki sebeple zayıf olduğunu söylemiştir:
a- Bir kere bunlardan birincisi "Sâbikîn=önce geçenler" ya da imanlarında herkesten önce olanlar hakkında, ikincisi ise "ashab-ı yemîn=sağcılar" hakkındadır.
b- Haberlerde nesh caiz değildir. Eğer Allah Tealâ "sonrakilerin" az olduklarını haber vermişse bunu neshedip "sonrakilerin de çok oldukları"nı bildirmez.[19]
2- Hafız İbn Asâkir'in Dımaşk Tarihi'nde sağlam olmayan bir senedle Urve bin Ruvaym'dan, Hişâm ibn Ammâr kanalıyla Câbir ibn Abdullah'tan, onun da Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayetine göre
"Kıyamet koptuğu zaman..." nazil olup da onda *"Bir çoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerden."* âyeti zikredilince Hz. Ömer:
"Ey Allah'ın elçisi, bizden öncekilerden bir çoğu, bizden ise birazı mı?" dedi ve surenin sonu bir sene nazil olmadı. Bir sene sonra *"Bir çoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerdendir."* âyet-i kerimesi nazil olduğunda da Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Ömer, dinle bak, Allah Tealâ ne indirdi; "Birçoğu öncekilerden, bir çoğu da sonrakilerden." Dikkat ediniz, Hz. Adem'den bana kadar olanı bir çoğudur, benim ümmetim de bir çoğudur. Sudan'daki deve çobanlarından "Yegâne ilâhın Allah olduğuna, O'nun bir tek ve eşsiz olduğuna" şehadet edenlerden yardım dileyinceye kadar biz, kendi üçte birimizi tamamlamıyacağız." buyurdular.[20]
3- Ebu Hureyre'den rivayet olunmuştur: O der ki:
"Vakıa: 56/13-14 âyet-i kerimeleri nazil olduğu zaman, bu Hz. Peyamber (s.a.v.)'in Ashâb'ma çok zor geldi. Bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil oldu. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Öyle ümit ediyorum ki, Cennet ehlinin dörtte biri, ya üçte biri, fakat hayır, yarısı sizden olacaktır; diğer yansını ise onlarla paylaşacaksınız." buyurdu."[21]

75. Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemin ederim ki
76. Gerçekten bilseniz bu, büyük bir yemindir.
77. Şüphesiz o, şerefli bir Kur'ân'dır.
78. Korunmuş bir kitabdadır.
79. Ona ancak arınmış olanlar dokunabilir.
80. Alemlerin Rabbından indirilmedir.
81. Siz, bu sözü mü küçümsüyorsunuz?
82. Rızkınızı yalanlamakla mı çıkarıyorsunuz?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Muhammed el-Müezzin, Muhammed b. Abdillah b. Hamdun'dan, o Ahmed b. Hasan el-Hafız'dan, o Hamdan es-Sülemî'den, o Nadr b. Muhammed'den, o İkrıme b. Ammar'dan, o Ebû Zümeyl'den, o da İbni Abbas'tan şunu dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) devrinde insanlara yağmur yağdı. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"İnsanlardan bazısı şükreden, bazısı da inkâr edenlerdendir." Dediler ki:
"Bu, Allah Teala'nın verdiği bir rahmettir." Bazısı da:
"Şu şu yıldızların düşmesi doğru çıktı" dedi. Bunun üzerine bu âyetler indi.[22]
2- Müslim'deki başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü Hudeybiye'de geceleyin yağan bir yağmurun akabinde kıldırdığı sabah namazından sonra söylemiştir.[23]
3- Zeyd b. Halid el-Cüheni (r.a.) diyor ki:
"Rasulullah, Hudeybiye müsalahası sırasında gece yağan bir yağmurdan sonra bize sabah namazı kıldırdı. Namazı bitirince cemaate döndü ve şöyle buyurdu:
"Rabbinizin ne dediğini biliyor musunuz?" İnsanlar:
"Allah ve Rasulü daha iyi bilir." dediler. Bunun üzerine buyurdu ki:
"Rabbiniz şöyle dedi: "Kullarımdan bazıları bana iman etmiş olarak, bazıları da kâfir olarak sabahladılar. "Bize, Allah'ın lütfu ve rahmetiyle yağmur yağdı." diyenler bana iman etmiş olan ve yağmuru yıldızların yağdırdığını inkar edenlerdir. "Şu ve şu yıldız sebebiyle bize yağmur yağdı." diyenler ise beni inkar eden ve yıldızlara iman edenlerdir."[24]
Ebu Hureyre ve Abdullah b. Abbas da bunlara benzer hadis-i şerifler rivayet etmişlerdir.[25]
4- Rivayet olundu ki, "Rasulullah (s.a.v.) ashabıyla bir sefere çıktı, bir konakta konakladılar. Bu esnada onlara susuzluk isabet etti. Yanlarında hiç su yoktu. Bu durumu Rasulullah (s.a.v.)'a söylediler. O da:
"Bana haber verin bakayım. Eğer ben, sizin için dua etsem, siz de yağmurla sulansanız, belki dersiniz ki:
"Şu yağmur, şu yıldız sebebiyle bizi suladı" buyurdu. Onlar da dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, bu, yıldızlardan bahsedilecek bir vakit değildir, şimdi yıldızların kayma zamanı değil ki." Bunun üzerine Rasulullah

(s.a.v.) iki rekât namaz kıldı ve Allah Teala'ya dua etti. Derken bir rüzgar çıktı. Arkasından da bir bulut ve müteakiben yağmura tutuldular. Öyle ki vadiler su ile doldu. Su kaplarını doldurdular. Sonra Rasulullah (s.a.v.), kabını suya daldıran bir adama uğradı. Adam şöyle diyordu:

"Biz, falan yıldız sayesinde sulandık." "Bu, Allah'ın rızkındandır" demiyordu. Allah Teala işte bu sebepten dolayı bu âyeti indirdi."[26]

5- Ebu Hazrete'den rivayet edildi:

"Bu âyet Tebük harbinde Ensardan biri hakkında indirildi. İnsanlar Hıcr'a indiler. Rasûlullah oranın suyundan hiç bir şey taşımamalarını emretti. Yürüyüp oradan ayrıldılar sonra başka bir yerde durdular.yanlarında su yoktu. Su olmamasından Rasülullah'a şikâyetlendiler. Nebî Aleyhisselâm kalktı, iki rekat namaz kıldı sonra dua etti. Allahü Teâlâ bir bulut gönderdi, onlara yağmur yağdırdı. Onlar ondan su ihtiyaçlarını karşıladılar. Ensardan biri kavminin kendisini nifaklıkla itham ettiği birine:

"Sana yazıklar olsun, Nebî Aleyhisselâm'ın dua ettiği şeyi ne zaman göreceksin?, Allah bize yağmur yağdırıyor." dedi. Diğeri:

"Bizim yağmurumuz şöyle şöyle hayırdır." dedi."[27]

6- Ebû Bekr b. Muhammed b. Ömer ez-Zahid, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed'den, o Hasan b. Süfyan'dan, o Harvele b. Yahya ve Amr b. Sevvad es-Serhî'den, o Abdullah b. Vehb'den, o Yunus b. Yezid'den, o İbn Şihab'dan, o Ubeydullah b. Abdillah b. Utbe'den, o da Ebû Hureyre'den bize şunu rivayet etti:

"Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Rabbinizin ne dediğini görmediniz mi? Allah Teala buyurdu ki:

"Ben kullarıma hiçbir nimet ihsan etmem ki ona küfreden bir grup olmasın. Derler ki:

"Yıldızlar şöyle yaptı, yıldızlar böyle yaptı."[28]

Bu hadisi Müslim, Harmele ve Amr b. Sevvad'dan rivayet etmiştir.[29]

96. Öyle ise, yüce rabbinin ismini tesbih et.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Ukbe b. Âmir diyor ki:

"Öyleyse yüce rabbinin ismini tesbih et." ayeti nazil olunca Rasulullah:

"Siz bunu rükuunuza koyun. Yani "Subhane rabbiye'l-azim" deyin." buyurdu.

"Yüceler yücesi rabbinin ismini tesbih et."[30] ayeti inince de Rasulullah:

"Siz bunu secdenize koyun. Yani "Subhane rabbiye'l-A'la" deyin." buyurdu."[31]

---

[1] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[2] İzzet Derveze, Tefsiru'l-Hadis, 3/100.

[3] İbn Atiyye, 5/238.

[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/128.

[5] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/126.

[6] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/130.

[7] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/631.

[8] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 336.

[9] İbnu Ebî Hatim; İbnu Münzir; Ahmet; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/632.
Senedinde bilinmeyen bir kişi vardır.

[10] İbnu Asâkir, Tarihi Dımaşk; İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/632-633.
İbn Asakir'in rivayeti kendisinde nazar olan bir senetle, İbn Ebi Hatim'in rivayeti mürsel olarak rivayet edilmiştir.

[11] Bu Taif'te bulunan otu bol bir vadidir. Bu vadinin isminin Muhassab olduğu da söylenir.

[12] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 336; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/130.

[13] İbn Ebî Hâtim; Saîd ibn Mansûr, Sünen; Beyhakî, el-Ba's; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/633.
İbn Ebî Hâtim Urve ibn Ruveym'den mürsel olarak rivayet etti.

[14] Develerin yediği ağaca.

[15] Kirazına.

[16] Beyhakî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/634.

[17] Vakıa: 56/13-14.

[18] Vahidî, Esbâb-ı Nüzul, s. 287; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/391.

[19]

el-Keşşâf, Beyrut, tarihsiz, 4/53.

[20] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/492.

[21] Ahmed b. Hanbel, İbn Ebi Hatim; Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 401.

[22] Müslim; İman: 73/127, Taberani; Mu'cemu'l-Kebir: 12/198. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 336-337. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/635.

[23] Müslim, İman, 125.

[24] Buhari, Ezan: 156; Müslim, İman: 125 (71).

[25] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/155-156.

[26] Senedi yoktur. ed-Dürr: 6/162. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 337; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/148.

[27] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/635.

[28] Müslim; İman: 72/126, Nesai; el-Mücteba, Istiska: 3/164.

[29] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 337.

[30] A'la: 87/1

[31] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

57- HADİD SURESİ

Mushaftaki sıralamada elli yedinci, iniş sırasına göre doksan dördüncü sûre olmuş ve genellikle Medine'de inen sûreler arasına yerleştirilmiştir. İbn Âşûr bunun, Mekkî mi Medenî mi olduğu hususu en tartışmalı sûre olduğunu ifade eder. Fakat hemen bütün âlimler hem Mekkî hem Medenî âyetler ihtiva ettiğini kabul ederler.[1]

İbnu's-Sâib sûrenin Mekkî olduğunu söylemişse de Avfî'nin İbn Abbâs'tan rivayetinde ve el-Hasen, Mücâhid, İkrime, Câbir ibn Zeyd, Katâde ve Mukâtil kavlinde Medine'de[2] ve Zilzâl Sûresinden sonra nazil olmuştur.[3]

Kurtubî'nin zikrettiğine göre bu sure bütün âlimlerin görüşünde Medine'de inmiştir. Zahir olan da budur. Mekke'de indiği yolunda görüş varsa da bu görüş zayıftır.[4]

İbn Atıyye der ki:

"Bu sûrenin içinde medenî âyetler olduğunda şüphe yoktur. Fakat baş kısmı mekkî olmaya daha çok benzemektedir."

Bezzâr'ın Müsned'inde, Taberânî'nin ve İbn Merdûye'nin, Hılye'de Ebu Nuaym'ın, Beyhakî ve İbn Asâkir'in Hz. Ömer'den naklen tahric etmiş oldukları bir haber de bu görüşü destekler mahiyettedir. Bu habere göre "Hz. Ömer, müslüman olmadan önce kız kardeşinin yanına girdiğinde ortada bir sayfa görmüş. Sayfada Hadîd Sûresini baş kısmı varmış, alıp okumuş ve *"Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin ve sizi halifeler kıldığı şeylerden de infak edin"*e ulaşınca iman etmiş."[5]

Ancak meşhur olan onun, Tâhâ Sûresinin yazılı olduğu sayfayı okuyup müslüman olduğudur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'den merfû olarak rivayet edilen: *"Salı günü hacamat olmayınız. Şüphesiz ki Hadîd Sûresi bana salı günü indirildi."* hadisinin delâleti üzere Sûre salı günü nazil olmuştur.[6]

Âyetlerinin adedi, yirmi dokuzdur. [7]

7. Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin ve sizi halifeler kıldığı şeylerden de infak edin. Aranızdan iman edip te infakta bulunan kimselere, işte onlara çok büyük bir mükâfat vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Dahhâk'tan rivayete göre "bu âyet-i kerime Tebük seferi hakkında nazil olmuştur."[8]

10. "İçinizden Mekke'nin fethinden önce sarfeden ve savaşan kimseler, daha sonra sarfedip savaşan kimselerle bir değildirler, öncekiler daha üstün derecededirler. Allah, hepsine cenneti vadetmîştir. Allah, işlediklerinizden haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Muhammed b. Fudayl, Kelbî'den rivayet ettiğine göre bu âyet malını Allah yolunda Hz. Peygamber'e infakta bulunanların ilki olan Ebû Bekr Sıddık (r.a.) hakkında nazil olmuştur. [9] Şu rivayet de buna delalet eder: [10]

2- Muhammed b. İbrahim b. Yahya, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillah es-Selîtî'den, o Osman b. Süleyman el-Bağdadî'den, o Yakub b. İbrahim el-Mahzumî'den, o Amr b. Hafs eş-Şeybanî'den, o Ala b. Amr'dan, o Ebû İshak el-Fezarî'den, o Süfyan-ı Sevrî'den, o Adem b. Ali'den, o İbn Ömer'den bize şu rivayette bulunmuştur:

"Peygamber (s.a.v.) oturuyordu. Yanında Ebû Bekr (r.a.) bulunuyordu, Ebû Bekr'in sırtında bir aba vardı. Göğüs kısmı yırtık idi. Bu esnada Cibril (a.s.) gökten inip, Allah'tan Ebû Bekr'e selam getirdi ve dedi ki:

"Ey Muhammed bana ne oluyor ki, Ebû Bekr'i üzerinde göğüs kısmı yırtılmış bir aba ile görüyorum?" Rasulullah (s.a.v.) da:

"Ey Cebrail, o, malını fetihten önce bana harcadı" buyurdu. [11] Cebrail (a.s.) de dedi ki:

"Öyle ise Allah Subhanehu Teala'dan ona selam söyle ve ona de ki: "Rabbin senin için şöyle buyuruyor:

"Şu fakirlik halinde sen benden razı mısın yoksa kızgın mısın?"

Peygamber (s.a.v.) Ebû Bekr'e dönüp:

"Ey Ebû Bekr bu, Cebrail'dir. Allah Teala'dan sana selam getiriyor. Ve Allah Teala senin için buyuruyor ki: "Şu fakirlik halinde sen benden razı mısın yoksa kızgın mısın?" Bunun üzerine Ebû Bekr dedi ki:

"Rabbime mi kızacak mışım? Ben Rabbimden razıyım, ben Rabbimden razıyım."[12]

3- Ebu Said el-Hudri diyor ki:

"Rasulullah bize, Hudeybiye müsalahasının yapıldığı yılda şöyle buyurdu:

"Yakında bir kavim gelecek. Siz onların amellerine karşılık, yaptığınız amelleri küçümseyeceksiniz." Dedik ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, onlar kimlerdir? Onlar Kureyşliler midir?" Rasulullah buyurdu ki:

"Hayır değildir. Onlar, gönülleri daha hassas, kalbleri daha yumuşak olan Yemen halkıdır." Dedik ki:

"Ey Allah'ın Rasulü, onlar bizden daha mı hayırlıdır?" Rasulullah buyurdu ki:

"Onlardan herhangi birinin altından bir dağı olacak olsa ve onu da Allah yolunda harcasa, sizden birinizin harcadığı ne bir müd miktarına ne de onun yarısına ulaşabilir. Dikkat edin, insanlarla bizi birbirimizden ayıran sınır şu âyettir:

"Sizden, fetihten önce Allah yolunda malını harcayıp savaşanlarla daha sonra infakta bulunup savaşanlar bir değildir."[13]

4- Fahreddin er-Razi diyor ki:

"Bu ayet, fetihden önce Allah yolunda infâk veya Allah'ın düşmanlarıyla savaşma sadır olan kimsenin, Fetih'den sonra bu iki işi yapandan, hal ve fazilet bakımından daha büyük olduğuna delalet eder. Şimdi daha çok infâk edenin Hz. Ebû Bekir (r.a.), daha çok savaşanın da Hz. Ali

(r.a.) olduğu malumdur. Fakat Cenâb-ı Hakk, infâk edeni savaşandan önce zikretmiştir ki bunda, Hz. Ebû Bekir (r.a)'in önceliğine bir işaret vardır. Bir de, infâk etmek, "rahmet"; savaşma da "gazab" babındandır. Allah Teâlâ ise, *"Rahmetim gazabımı geçmiştir"* buyurmuştur. Dolayısıyla öncelik infâk sahibindedir.
Eğer, "Aksine Hz. Ali de infâk sahibidir. Çünkü Hak Teâlâ onun hakkında "*Yemeği, sevdiği (ve ona ihtiyacı) olduğu halde, onu (fakire verir ve) yedirir"* [14] buyurmuştur" denilirse, biz deriz ki: "İnfâk kelimesi mutlak olarak, "O infâk etti" gibi bir şekilde kullanıldığında, ancak büyük hadiselerde ve büyük miktarda infâkta bulunma manasını ifade eder. Vahidî, "Basît" adlı eserinde şöyle der:
"İslâm için ilk savaşan Hz. Ebu Bekir (r.a.)'dır. Hz. Ali (r.a.) İslâm'ın ilk yıllarında küçük bir çocuktu, savaşacak yaşta değildi. Ama Hz. Ebû Bekir (r.a.) ileri yaşta idi, İslâm'ı savunuyordu. Hatta bu yüzden, nerdeyse ölesiye dövülmüştür." [15]

11. Allah'a, karzı hasenle ödünç verecek olan kim? İşte O, bunun (mükâfaatını) kat kat artıracaktır. Ona çok değerli bir mükâfaat da vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Alimler, bir yahudinin, bu ayet nazil olduğunda:
"Muhammed'in tanrısı fakir düşmüş olacak ki borç istiyor" diye alay ettiğini, bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in onu tokatladığını, yahudinin bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikayet ettiğini; bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. Ebu Bekir (r.a.)'e:
"Böyle yapmakla ne kastettin?" dediğini, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in de kendine hâkim olamayıp onu tokatladığını söylediğini, dolayısıyla Hak Teâlâ'nın, *"Sizden önce kendilerine kitab verilmiş olanlardan ve müşriklerden, nice eziyetler duyup-göreceksiniz"* [16] ayetinin nazil olduğunu söylemişlerdir.
Muhakkik âlimler şöyle demişlerdir:
"Yahudi bu sözü, tanrının fakir olabileceğine inandığından ötürü değl de, (müslümanlarla) istihza için söylemiştir. Onların, *"Allah fakir, biz ise zenginiz"* [17] şeklindeki sözleri de aynı mahiyettedir." [18]

16. "İnananların gönüllerinin Allah'ı anması ve O'ndan inen gerçeğe içten bağlanması zamanı daha gelmedi mi? Onlar, daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar; onların üzerinden uzun zaman geçti de kalbleri katılaştı; çoğu, yoldan çıkmış kimselerdir."

Ayetin nüzul zamanı ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah ibnu'l-Mübârek'in Salih el-Murrî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetine göre bu âyet-i kerime vahyin nazil olmaya başlamasından 13 sene sonra nazil olmuştur. [19]
2- Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayette ise o:
"Bizim müslüman olmamızla bu âyet-i kerimenin nazil olması arasında 4 sene vardır." demiştir.[20]
3- Abdullah ibnu'z-Zubeyr'den rivayete göre de onların müslüman olmasıyla onları azarlayan bu âyet-i kerimenin inmesi arasında dört sene vardır.[21]
4- İbn Abbâs rivayetine göre âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de, İbn Mes'ûd rivayetine göre de Mekke'de nazil olmuş olması gerekir ki bir çok müfessir İbn Mes'ûd rivayetini tercih etmiştir. [22]

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Münafıklar hakkında inmiştir.
Kelbî[23] ve Mukatil dediler ki:
"Bu âyet Hicret'ten bir yıl sonra münafıklar hakkında inmiştir. Onlar birgün Selman-ı Farisî'ye sual ederek:
"Bize Tevrat'ta olanlardan anlat. Zira onda çok acayip şeyler vardır" dediler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[24]
Ayetteki "iman etmiş olanlar"la münafıkların kastedildiğine dair bu rivayeti Alûsî sahih bulmamaktadır.[25]
2- Başkaları da Mü'minler hakkında indiğini söylemişlerdir.
3- a- Abdu'l-Kahir b. Tahir, Ebû Amr b. Mutırr'dan, o Cafer b. Muhammed el-Firyabî'den, o İshak b. Raheveyh'ten, o Amr b. Muhammed el-Kureşî'den, o Hallad b. Müslim Saffar'dan, o Amr b. Kays Mülâî'den, o Amr b. Mürre'den, o Mus'ab b. Sa'd'dan, o da Sa'd'dan şu rivayeti bize haber verdi:
"Kur'an Rasulullah (s.a.v.)'a indirildi de, O da onu insanlara bir zaman okumuştu. Bunun üzerine insanlar da:
"Ey Allah'ın Rasulü, bize biraz da kıssalardan anlatsan" dediler. Allah Teala *"Biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz"* ***[26]*** âyetini indirdi. Rasulullah (s.a.v.) bu âyeti onlara bir müddet okudu. Bu sefer de:
"Ey Allah'ın Rasulü, bize biraz konuşsan" dediler. Bunun üzerine Allah Teala *"Allah, sözün en güzelini indirdi"*[27] âyetini indirdi. Bunların her birisi Kur'an ile emrolunuyorlardı.[28]
b- Hallad, bu rivayete şu rivayeti ilave etmiştir.
Bu sefer insanlar:
"Ey Allah'ın Rasuîü, bize biraz öğüt versen" dediler de Allah Teala bu âyeti indirdi."[29]
c- Daha önce (Yûsuf: 12/3 ve Zümer: 39/23 âyetlerinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Avn ibn Abdullah'tan rivayette o şöyle anlatıyor:

"Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabı (Rasûlullah (s.a.v.)'a inen Kur'ân âyetleri dinlemekten) usandılar ve
"Ey Allah'ın elçisi, bize başka bir şeyler anlatsan." dediler de Allah Tealâ: *"Allah, sözlerin en güzelini birbiriyle ahenkli ve katmerli bir kitab halinde indirmiştir..."*[30] âyet-i kerimesini indirdi. Bir süre sonra tekrar usandılar ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bize kendi sözün ve Kur'ân'ın dışında bir şeyler anlatsan." dediler. Bununla onun, kendilerine hikâyeler anlatmasını istiyorlardı. Bunun üzerine de Allah Tealâ: *"Biz, sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle kıssaların en güzelini sana anlatıyoruz."*[31] âyet-i kerimesini indirdi.[32]
d- Sa'd ibn Ebî Vakkâs'tan rivayet edildiğine göre yukardaki rivayette zikredilenlere ek olarak şöyle denilmektedir:
"Bu âyet-i kerimelerin inmesinden bir süre sonra yine:
"Ey Allah'ın elçisi, bize başka şeyler anlatsan ya!" dediler de Allah Tealâ. bu kere de bu âyet-i kerimeyi indirdi."[33]
4- a- Abdülazîz İbni Ebî Ruvâd'dan rivayet edildi:
"Nebî Aleyhisselâm'ın ashabı içinde mizah ve gülme zahir oldu. Bunun üzerine bu âyet indirildi." [34]
b- Mukâtil ibn Hayyân'dan rivayet edildi:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı (Medine'ye hicretten sonra) mizah ve eğlenceye daldılar. Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[35]
c- A'meş'den rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabı, Mekke'de çektikleri sıkıntıdan sonra hicretle Medine-i Münevvere'ye gelip orada biraz rahata kavuşunca daha önce yapmakta oldukları bazı ibadetlerde gevşemeye başladılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[36]
5- a- Mü'minler Medine'ye gelince bolluk ve rahata kavuştular. Böylece, yapmakta oldukları bazı konularda gevşek davrandılar. Bunun üzerine azarlandılar. Bu âyet onlar hakkında inmiştir.
İbn Mes'ûd der ki:
"Müslüman olmamızla, Yüce Allah'ın bu âyeti indirerek bizi ayıplaması arasında sadece 4 sene vardı."[37]
b- Hz. Aişe'den rivayete göre "bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Nebevî'ye çıktığında orada gülüşen bir grup sahabiyi görmüş. Yüzü kızarmış halde ridasını çekiştirerek onlara:
"Allah'ın sizi bağışladığına dair rabbınızdan bir eman gelmemişken mi gülüyorsunuz?" buyurmuş. Onlar:
"Ey Allah'ın elçisi, bunun keffâreti nedir?" diye sormuşlar,
"Güldüğünüz kadar ağlamanızdır." buyurmuş.[38]
Olayın anlatılması akabinde bu âyet-i kerimenin nüzulüne sebep olduğu kaydı olmamakla birlikte siyakı itibarıyla bu âyet-i kerimenin nüzulüne tekaddüm eden ve onun nüzulüne sebep olan hadiselerden biri olarak görülmektedir.[39]

19. Allah'a ve Rasûllerine iman edenler; işte onlar Rableri katında sıddîklar ve şahidlerdir. Onların hem mükâfatları, hem de nurları vardır. Küfredip de âyetlerimizi yalanlıyanlara gelince, onlar da cehennem ashabıdırlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ayet, Allah'ı ve O'nun Peygamberlerini tasdik eden herkes hakkında gelmiş olan genel bir ifadedir. Bu, Mücâhid'in görüşü olup, o "Allah'ı ve O'nun Peygamber'ini tasdik eden herkes sıddîk'tir", sonra da bu ayeti okumuş. Bunun böyle olduğunun delili ise, İbn Abbas'ın, ayetteki "sıddıqin" ifâdesine "muvahhitler" anlamını vermesidir.[40]
2- Ayetin hükmü genel olmayıp hususidir. Bu görüş iki Mukâtil'in (Mukâtil b. Hayyan ve Mukâtil b. Süleyman) görüşü olup, bu görüşe göre, ayetteki "sıddîk" ile, İlyâs'ın ailesi ve Firavn hanedanından mü'min olan o kimse gibi, ilgili Peygamberler kendilerine geldiğinde onları tasdik edip, bir an bile yalanlamayan kimseler kastedilmiştir. Ama, bizim dinimize göre bunlar, İslâm'ı ilk benimseyen şu sekiz kimsedir: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, Hz. Zeyd b. Harise, Hz. Osman, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Hz. Sa'd ve Hz. Hamza'dır. Bunların dokuzuncusu ise, iyi niyetini bildiği için, Allah'ın bunlara ilhak ettiği, Hz. Ömer'dir." [41]
3- Dahhâk der ki:
"Bu âyet-i kerime belirli kimseler hakkında nazil oldu. Bunlar herkesten önce müslüman olan sekiz kişidir Bunlar: Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali, Hamza ibn Abdülmuttalib, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Zeyd'dir."[42]

28. Ey iman edenler, Allah'tan takva üzere olun ve Rasûlü'ne iman edin ki size rahmetini iki kat versin. Size, ışığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin ve sizi bağışlasın. Allah Ğafur'dur, Rahim'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyet-i kerimede zikredilen "İman edenler"den maksat, Abdullah b. Abbas, Dahhak ve Utbe b. Hakim'e göre ehl-i kitabın iman edenleridir. Bunlar hem kendi kitaplarına hem de Kur'an'a iman ettikleri için iki kat mükafaat almayı hak etmişlerdir.
Taberi de âyetin bu şekildeki izahını tercih etmiştir. Şu hadis-i şerif de bu izah şeklini desteklemektedir. Ebu Musa el-Eş'ari Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir.
"Üç sınıf insan vardır ki, bunlara iki mükafaat verilecektir. Bunlardan birisi şu kişidir. Bir cariyesi vardır. Onu eğitir, eğitimini güzel yapar. Onu terbiye eder. terbiyesini de güzel yapar. Sonra onu azadeder ve onunla evlenir. İşte bunun için iki mükafaatı vardır. Bunlardan bir diğeri de ehl-i kitabın iman edenidir. Bu kişi daha önce mümin iken sonra da peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) iman eder. İşte bunun için de iki

mükafaat vardır. Bunlardan bir başkası da. hem Allah'ın hakkını yerine getiren hem de efendisi için samimi olan köledir. İşte bunun için de iki mükafaat vardır." [43]
2- Said b. Cübeyr bu âyetin, Muhammed ümmeti hakkında indiğini söylemiş, bunun sebebinin de, kendilerine iki kat mükafaat verileceği vaadedilen ehl-i kitabın, Muhammed ümmetine karşı iftihar etmeleri olduğunu söylemiştir.
Taberî'nin Mihrân kanalıyla Saîd ibn Cübeyr'den rivayetinde o şöyle anlatmıştır:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Ca'fer'i yetmiş binitli içinde İslâm'a davet etmesi için Necâşî'ye göndermişti. Ca'fer, Necâşî'ye geldi, onu İslâm'a davet etti; o da bu davete icabetle imana geldi. Ca'fer oradan ayrılırken Necâşî'nin memleketinden imana gelenlerden kırk kişi:
"Bize izin ver, o Peygamber'e varalım, O'na teslim olalım ve O'na bu deniz işinde yardımcı olalım. Çünkü deniz işlerini biz onlardan daha iyi biliyoruz." dediler ve Ca'fer'le beraber Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiler. Tam o sırada Hz. Peygamber (s.a.v.) de Uhud'a çıkmak için hazırlanmaktaydı. Müslümanların yoksulluğunu ve darlık içinde olduklarını görünce Hz. Peygamber (s.a.v.)'den izin istemek üzere geldiler ve:
"Ey Allah'ın peygamberi, bizim, memleketimizde mallarımız var. Müslümanların sıkıntı içinde ve yoksul olduklarını gördük. Bize izin verirsen memleketimize gidelim ve oradaki mallarımızı alıp gelelim de müslümanlara malca yardımda bulunalım." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de onlara izin verdi; gidip memleketlerindeki mallarını getirdiler ve bununla müslümanlann darlıklarını giderdiler. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ onlar hakkında *"Bundan önce kendilerine kitap verdiklerimiz, buna da iman ederler." "Kendilerine Kur'an okunduğu zaman: "Biz ona iman ettik. Şüphesiz o, rabbimizden indirilmiş bir haktır. Doğrusu biz, ondan önce de müslümandık." derler. "İşte onlara, sabırlarından dolayı mükafaatları iki kat verilir. Onlar, kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda infak ederler."* [44] âyet-i kerimelerini indirdi.
Ehl-i kitabdan olup da iman etmiyenler *"İşte bunlara mükâfatları iki kere verilecektir..."* âyetini duyunca müslümanlara karşı övünmeye kalkıştılar ve:
"Ey müslümanlar topluluğu, bizden sizin kitabınıza ve bizim kitabımıza iman edenlere mükâfatları iki kere verilecek, sizin kitabınıza iman etmiyenlere ise sizinki gibi bir mükâfat verilecek. Bu durumda sizin bize üstünlüğünüz nedir?" dediler. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyet-i kerimesini indirdi."[45]
3- Suyûtî'nin içlerinde tanınmayan birinin olduğu senet ile İbnu Abbas'tan (r.a.) Evsat'ta Taberânî'den anlattığı rivayetle zikrettiği bir haberde "Habeşistan'dan gelen bu müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte Uhud Gazvesi'ne katılmışlar; onlardan yaralanan olmuşsa da şehid olan olmamış."[46]
4- Mukâtil'den rivayet edildi:
"Allahü Teâlâ'nın, *"İşte onlara sabretmeleri karşılığında ecirleri iki misli verilir"* âyeti indirilince, ehli kitabın Mü'minleri Nebî Aleyhisselâm'ın ashabına karşı övündüler ve:
"Bize iki size bir sevap var." dediler. Bu durum ashab üzerine ağır geldi, Allahü Teâlâ bu âyetini indirdi. Ehli kitabın Müminleri gibi onlara da sevap verildiği bildirildi." [47]

29. Böylece kitab ehli, Allah'ın lûtfundan hiçbir şey elde edemiyeceklerini bilsinler. Muhakkak ki lütuf bütünüyle Allah 'in elindedir, onu dilediğine verir ve Allah, büyük lütuf sahibidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bişr kanalıyla Katâde'den rivayet edilmiştir:
"Ey iman edenler, Allah'tan takva üzere olun ve Rasûlü'ne iman edin ki size rahmetini iki kat versin." âyet-i kerimesi nazil olunca kitab ehli, kendilerinden müslüman olanlara hased ettiler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve lütfuna kimsenin sahip olmadığını, onu kullarından dilediğine vereceğini beyan et."[48]
2- Mücâhid'den rivayet edilmiştir:
"Yahudiler:
"Bizden bir peygamberin gelmesi vakti iyice yaklaştı. O peygamber, kendisine inanmıyanların ellerini ve ayaklarını kesecektir." diyorlardı. Ne zaman ki Allah Tealâ Arap'tan bir peygamber olarak Hz. Muhammed'i gönderdi; onu inkâr ettiler de onların bu inkârı üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[49]

---

[1] İbn Atıyye, 5/256; İbn Âşûr, 27/353-354.

[2] İbnul-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/160.

[3] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/847.

[4] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 14/245.

[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/164.

[6] Muhammed ibn Ali ibn Muhammed eş-Şevkânî, Fethu'l-Kadîr el-Câmiu Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min ilmi't-Tefsîr, Mısır 1383/1964, 5/164; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/164.

[7] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/636.

[8] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 27/164.
[9] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 29/219.
[10] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 338.
[11] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 29/219.
[12] Senedi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 338.
[13] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/173-174.
[14] İnsan: 76/8.
[15] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 29/219-220.
[16] Al-i İmran: 3/186.
[17] Al-i İmran: 3/181.
[18] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[19] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/848.
[20] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/45.
[21] İbn Mâce, Zühd, 19, hadis no: 4192.
[22] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/848.
[23] Kelbi zayıftır. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 338.
[24] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 338.
[25] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 27/179.
[26] Yûsuf: 12/3.
[27] Zümer: 39/23.
[28] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 339.
[29] Hakim, Müstedrek: 2/345; Taberi, Tefsir: 12/90; Suyuti, Durr: 4/3. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 339.
[30] Zümer: 39/23.
[31] Yûsuf: 12/3.
[32] Taberî, Camiu’l-Beyan, 12/90.
[33] İbn Ebî Hâtim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/637.
[34] İbn Ebî Şeybe, Musannef; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/637.
[35] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/637.
[36] İbnu'l-Mübârek ez-Zühd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/637.
[37] Müslim; Tefsir, 54/24.
[38] İbn Merduyeh; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 27/179.
[39] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/849.
[40] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[41] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[42] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/170.
[43] Buhari, Cihad: 145; Müslim, İman: 241 (154); İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[44] Kasas: 28/52-54
[45] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 27/140.
[46] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/638-639.
[47] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/639.
[48] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 27/142-143; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/640.
[49] İbnu'l-Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/640.

58- MÜCADELE SURESİ

Mushaftaki sıralamada elli sekizinci, iniş sırasına göre yüz beşinci sûredir. Münâfıkûn sûresinden sonra, Hucurât sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur. Sadece 7. âyetinin Mekke'de indiğine dair bir rivayet vardır.[1]
Cumhur kavlinde Sûrenin tamamı medenî'dir. Ancak Atâ'dan gelen bir rivayette ilk on âyetinin medenî, kalanının ise mekkî olduğu belirtilmektedir.
Kelbî ise *"Bilmez misin ki Allah göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizlice konuştuğu yerde dördüncü mutlaka O'dur..."* (âyet: 7) âyetinin Mekke'de, kalan bütün âyetlerinin ise Medine'de nazil olduğunu söylemiştir.[2] Bu son görüş İbnu's-Sâib'den de rivayet edilmiştir.[3]
Âyetlerinin adedi, yirmi ikidir.[4]

1. "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir; esasen Allah konuşmanızı işitir. Doğrusu Allah işitendir, görendir."
2. "İçinizde karılarını "zıhar" yapanlar bilsinler ki, karıları anneleri değildir; anneleri ancak, onları doğuranlardır. Doğrusu söyledikleri kötü ve asılsız bir sözdür. Allah şüphesiz affedendir, bağışlayandır."
3. Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerini geri alanların, aileleriyle temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size böylece öğüt verilmektedir. Allah, yapmakta olduklarınıza Habîr'dir.
4. Kim de bulamazsa temas etmeden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen 60 yoksulu doyurur. Bu, Allah'a ve Rasûlü'ne iman etmekte olduğunuz içindir. Bunlar Allah'ın hadleridir ve kâfirler için elim bir azâb vardır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerir et-Taberi diyor ki:
"Bu ve bundan sonra gelen âyet-i kerimeler, İslam hukukunda "Zıhar" diye adlandırılan bir meseleyi izah etmektedir. Cahiliye döneminde bir erkek, hanımına, "Sen bana anamın sırtı gibisin." derse hanımı kendisine haram olmuş sayılırdı. İslam gelince kadının böyle bir sebeple erkeğe haram olmasını reddetti. Ancak bunu yapan kişilere de aşağıda sırasıyla zikredilen cezaları koydu.
İslam geldikten sonra ilk zıhar yapan ve hanımına "Sen bana anamın sırtı gibisin." diyen şahıs Evs b. Samit'tir. Hanımı ise, tercih edilen görüşe göre Havle Bint-i Sa'labe'dir. Bu hanımın adının Huveyle Bint-i Sa'Iebe veya Huveyle Bint-i Huveylid yahut Huveyle Bint-i ed-Düleyc yahut Huveyle Bint-i es-Samit olduğunu söyleyen rivayetler de vardır. Bu âyetlerin nüzul sebebi hakkında işte bu olay zikredilmiş ve bu hususu beyan eden çeşitli hadisler rivayet edilmiştir."[5]
2- Ebû Said Muhammed b. Abdirrahman el-Gazi, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hıyerî'den, o Ahmed b. Ali b. el-Müsenna'dan, o Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den, o Muhammed b. Ebî Ubeyde'den, o babasından, o A'meş'ten, o Temim b. Seleme'den, o da Urve'den, Aişe (r.a.)'nin şöyle dediğini bize haber verdi:
"İşitmesi her şeyi kuşatan Allah ne yücedir! Şüphesiz ben Havle bint-i Salebe'nin konuşmasını dinliyorum da, sözünün bazısı bana gizli kalıyordu. O, kocasını Rasulullah (s.a.v.)'a şikâyet ederek şöyle diyordu:
"Ey Allah'ın Rasulü, gençliğim elimden gitti. Karnımı o kocama serdim.[6] Nihayet yaşım geçip, çocuğum kesilince bana zıharda bulundu.[7] Ey Allah'ım durumumu sana havale ediyorum." Kadın çok beklememişti ki Cebrail (a.s.) bu âyeti indirdi."[8]
Bu hadisi Hakim Ebû Abdillah, Sahih'inde, Ebû Muhammed el-Müzenî'den, o Mutırr'dan, o Ebî Küreyb'den, o da Muhammed b. Ebî Ubeyde'den rivayet etmiştir.[9]
Onun kocası Evs İbni Sâmit'tir.[10]
3- Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:
"Herşeyi işiten Allah teala yüceler yücesidir. Şüphesiz ki ben, Sa'lebe'nin kızı Havle'nin konuştuklarını duyuyor fakat bir kısmını anlayamıyordum. O, kocasını Rasulullah'a şikayet ediyor ve şöyle diyordu:
"Ey Allah'ın Rasulü, o benim gençliğimi tüketti. Ben ona çok çocuk verdim. Yaşım ilerleyip çocuktan kesilince bana zıhar yaptı. Ey Allah'ım, şikayetimi sana yapıyorum."
Hz. Aişe diyor ki: "Kadın bu halde devam etti. Nihayet Cebrail şu âyeti indirdi.
"Ey Muhammed, Allah, kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikayette bulunan o kadının sözünü işitmiştir..."[11]
4- Ebû Bekr b. Haris, Ebu'ş-Şeyh Hafız Isfehanî'den, o Abdan b. Ahmed'den, o Ahmed b. Muhammed b. Yahya b. Said'den, o Yahya b. İsa er-Ramlî'den, o A'meş'ten, o Temim b. Seleme'den, o da Urve'den, Aişe (r.a.)nin şöyle dediğini bize haber verdi:
"Bütün sesleri istisnasız işiten Allah'a hamd olsun. Mücadele eden kadın gelip Rasulullah'la konuşmuştu. Ben o esnada evin bir kenarında bulunuyor, kadının ne dediğini anlayamıyordum. Nihayet Allah Teala bu âyeti indirdi."[12]
5- Hz. Aişe şöyle demiştir:
"İşitmesi bütün sesleri kuşatana hamdolsun. Mücadile (yani Havle) peygambere geldi, konuşuyor, ben odanın köşesinde ne dediğini işitemiyordum. Hemen Allah Tealâ bu âyeti indirdi."[13]
6- Urve b. Zübeyr, Hz. Aişe (r.anh.)'nın şöyle dediğini rivayet ediyor:
"Bütün sesleri duyan Allah'a hamdolsun. Kocası hakkında tartışma yapan o kadın, peygambere gelmişti. Ben, evin bir tarafında bulunuyordum. O, kocasından şikayet ediyordu. Ben onun ne söylediğini anlayamıyordum. Onun bu şikayeti üzerine Allah teala: *"Ey*[14]

Muhammed, Allah, kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikayette bulunan o kadının sözünü işitmiştir." âyetini indirdi."
7- Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mansûrî, Ali b. Ömer el-Hafız'dan, o Ebû Bekr Muhammed b. Ziyad en-Neysabûrî'den, o Ebû Bekr Muhammed b. Eş'as'tan, o Muhammed b. Bekkâr'dan, o Katade'ye Zihar'dan soran Said b. Beşir'den, Katade de Enes b. Malik'ten bize şu rivayet58te bulundu:
"Evs b. Samit, karısı Huveyle bint-i Sa'lebe'ye zıharda bulundu da kadın bunu Peygamber (s.a.v.)'e şikâyet etti ve dedi ki:
"Yaşlanıp da kemiğim incelince kocam bana zıharda bulundu." İşte bu yüzden Allah Teala bu âyeti indirdi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) Evs'e:
"Bir köle âzâd et" buyurdu. Evs:
"Benim buna gücüm yetmez" dedi. Bu sefer Rasulullah (s.a.v.):
"O halde birbiri ardına iki ay oruç tut" buyurdu. Evs:
"Ama ben bir günde iki öğün yemeği atlattığımda gücüm zayıflar" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"O halde altmış miskini doyur" buyurdu. Evs:
"Ben ancak senin tarafından bana ulaşacak bir yardım bekliyorum" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) ona on beş sa'lık (yaklaşık elli kg.) yiyecek yardımında bulundu. Tâ ki Allah çok mal verinceye kadar. Allah Rahimdir. İnsanlar onun yanında bunun bir mislini görürlerdi. İşte bu, altmış fakire mahsustu."[15]
8- Abdurrahman Ebî Hamid el-Adl, Muhammed b. Muhammed b. Abdillah b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değulî'den, o Ebu'l-Hasan Ahmed b. Seyyar'dan, o Abdu'1-Aziz b. Yahya b. Yusuf'tan, o Ebu'l-Asbağ el-Harranî'den, o Muhammed b. Mesleme'den, o Muhammed b. İshak'tan, o Ma'mer b. Abdillah b. Hanzala'dan, o da Yusuf b. Abdillah b. Selam'dan bize şu rivayette bulundu:
"Huveyle bint-i Salebe -Huveyle, Ubade b. Samit'in kardeşi olan Evs b. Samit'in nikâhında idi.- bana şunu anlattı:
"Evs b. Samit bir gün yanıma girip bana birşey söyledi. Sanki o, o gün biraz sıkıntılıydı. Ben de ona karşılık verdim. O da kızıp:
"Sen bana anamın sırtı gibi ol" dedi. Sonra da çıkıp kavminin toplandığı yere gitti. Sonra tekrar bana dönüp, benden murad almak istedi. Ben de ondan kaçındım. Bunun üzerine bana sert davrandı. Ben de ona sert davrandım. Derken kadının zayıf erkeğe üstün geldiği şekilde ben de ona üstün geldim ve dedim ki:
"Hayır. Huveyle'nin canı kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki Allah Teala benim ve senin hakkında hükmünü verinceye kadar bana yaklaşmayacaksın."
Sonra karşılaştığım bu durumu şikâyet etmek üzere Rasulullah (s.a.v.)'a geldim. Buyurdu ki:
"O, senin hem kocan hem de amcanın oğludur. Allah'tan kork da ona güzel bir şekilde arkadaşlıkta bulun." Nihayet ben çok beklememiştim ki bu mevzuya dair Kur'an âyetleri indi. Nihayet âyet keffaret kısmına gelince, Rasulullah (s.a.v.) bana:
"O kocana söyle de bir köle âzâd etsin" buyurdu. Ben de:
"Ey Allah'ın Rasulü, vallahi onun yanında âzâd edeceği hiçbir köle yoktur" dedim. Rasulullah (s.a.v.):
"O halde ardı ardına iki ay oruç tutmasını söyle" buyurdu. Ben de dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, vallahi o, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlı bir kimsedir." Rasulullah (s.a.v.):
"O halde altmış miskini yedirsin" buyurdu. Ben de:
"Ey Allah'ın Rasulü, vallahi onun yanında yedireceği hiçbir şeyi yoktur" dedim. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Bilakis otuz sa'lık (yaklaşık doksan kg.) ağırlığında bir hurma yardımında bulunacağız." Ben de dedim ki:
"O halde ben de başka bir ark (30 sa') ile yardımda bulunayım." Rasulullah (s.a.v.) da:
"Güzel söyledin. Haydi ona tasadduk et" buyurdu."[16]
9- Abdullah kanalıyla Havle bint Sa'lebe ibn Mâlik el-Hazreciyye'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Allah'a yemin ederim ki Mücadile Sûresinin başı benim ve (kocam) Evs ibn Sâmit hakkında nazil oldu. Ben onun yanında (onunla evli) idim. Kötü huylu bir ihtiyardı. Bir gün yanıma girdi ve sözüne karşılık verdim. Buna çok kızarak bana:
"Sen bana anamın sırtı gibisin." diyerek zıhar yaptı. Sonra çıkıp kavmin toplandığı yerlerden birisinde bir süre oturduktan sonra eve geldi ve beni istedi (benimle sevişmek istedi). Ben de:
"Hayır olmaz, Havleciğin nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bana o söylediğini söyledikten sonra Allah ve Rasûlü bizim hakkımızda hükmünü verinceye kadar senin benimle sevişmen doğru olmaz." dedim. Üzerime atladıysa da ihtiyar olduğu için hakkından geldim, kendimi ona teslim etmedim, üzerimden atıp komşularımızdan birisine gittim, onun elbisesini ödünç alıp giydim, çıkıp Allah'ın Rasûlü'ne geldim. Önüne oturdum ve ondan (kocamdan) gördüklerimi anlattım, ondan gördüğüm kötü muameleyi Rasûlullah'a şikâyet ettim. Allah'ın Rasûlü:
"Ey Havle, amcanın oğludur, çok yaşlı bir ihtiyardır; onun hakkında Allah'tan takva üzere ol." diyordu. Ben daha orada yerimden kalkmamıştım ki benim hakkımda Rasûlullah'a vahy inmeye başladı. Rasûlullah'a vahy inerkenki hal onu kaplamıştı. Sonra açıldı ve:
"Ey Havlecik, Allah sen ve kocan hakkında vahy indirdi." buyurup *"Ve kâfirler için elîm bir azâb vardır."*a kadar olmak üzere *"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Hiç şüphesiz Allah Semî'dir, Basîrdir...."* âyetlerini indirdi."[17]
10- Taberî'nin Ebu Küreyb kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Câhiliye devrinde bir kimse karısına: "Sen bana anamın sırtı gibisin." dediği (zıhar yaptığı) takdirde karısı kendisine haram olurdu ve İslâm'ın başlangıcında da bu böyle idi. İslâm'da ilk zıhar yapan Evs ibnu's-Sâmit oldu. Amcasının kızı Havle bint Huveylid ile evliydi. Ona zıhar yaptı ama çok geçmeden pişman oldu ve karısına:
"Öyle sanıyorum ki şimdi sen bana haram oldun." dedi. Karısı da ona aynısını söyledi. Evs, karısına:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e git ve ona sor." dedi. Kadın da Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi. Hanımlarından birisi O'nun saçlarını tarıyordu.
"Ey Havlecik, senin bu durumunla ilgili olarak bize bir emir gelmedi." buyurdular. İşte bunun üzerine Allah Tealâ, Rasûlü'ne vahy indirdi de Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Havlecik, sana müjdeler olsun." buyurdu. Havle:
"Hayırdır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
*"karısıyla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir"*e kadar *"Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan*

kadının sözünü işitmiştir..." âyetlerini tilâvet buyurdular. Havle bunu işitince:
"Bizim kölemiz mi var. Vallahi, o benden başka köle bulamaz." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Kim de bulamazsa temas etmeden önce birbiri peşinden iki ay oruç tutmalıdır." âyetini okudu. Havle:
"Vallahi o bir günde üç kere su içmezse gözleri kör olacak." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Buna da gücü yetmeyen altmış yoksulu doyurur." kısmını tilâvet buyurdular. Havle:
"Bunu nereden bulacak ki, ancak bir defalık yiyeceği var." dedi. Hz. Peygamber de bir vesak'ın yarısı kadar ona yardımda bulundu -Bir vesak 60 sâ' idi- ve:
"60 yoksula bunu yedirsin, ondan sonra sana ric'atte bulunsun, seni tekrar nikâhlasın." buyurdular."[18]
Hz. Aişe'den gelen bir rivayette bu Evs ibnu's-Sâmit'in karısının adı Cemile olarak verilmiştir. [19]
11- Yine Taberî'nin Yahya ibn Bişr kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetle zikrettiği bir hadiste olay şöyle anlatılıyor:
"Câhiliye devrinde zıhar, talâk sayılırdı. İslâmî devrede ilk zıhar yapan Ubâde ibnu's-Sâmit'in kardeşi Evs ibnu's-Sâmit oldu. O, karısı hazreti Havle bint Sa'lebe ibn Mâlik'e zıhar yapmıştı. Evs'in zıhar yapması üzerine karısı, bunun talâk olduğunu sandı ve onu tutup Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdi:
"Ey Allah'ın elçisi, Evs bana zıhar yaptı ve eğer biz ayrılacak olursak helak olduk demektir. Ben ona karnımı açtım ve ona çocuklar doğurdum. Onunla beraberliğimiz eskidi." diyor, bu durumdan şikâyette bulunup ağlıyordu. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir şey de gelmiş değildi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: *"Ve kâfirler için elîm bir azâb vardır"*a kadar olmak üzere *"Allah, kocası hakkında seninle tartışan kadının sözünü işitmiştir..."* âyetlerini indirdi."[20]
12- Taberi bu olayı farklı rivayetlerle, Ebu Âliye, Katade, Abdullah b. Abbas, Muhammed b. Ka'b el-Kurazi, İkrime, Mücahid ve Urve b. Zübeyr'den rivayet etmiştir.[21]
13- Îbn Ebî Hatim'in Muhammed ibn Abdurrahman el-Herevî kanalıyla Ebu'l-Aliye'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Düleyc kızı Havle ensar'dan bir adamın nikâhı altındaydı. O adamın gözü zayıf, fakir ve kötü huylu idi. Câhiliye ehlinin boşamaları şöyle idi: Bir kişi karısını boşamak istediği zaman ona: "Sen bana anamın sırtı gibisin." derdi. Havle'nin ondan bir veya iki muhtaç çocuğu da vardı. Bir gün bir konuda onunla tartıştı ve o Havle'ye:
"Sen bana anamın sırtı gibisin." deyiverdi. Havle de üzerine elbisesini geçirip Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Aişe'nin evinde idi ve Hz. Aişe, Rasûlullah (s.a.v.)'ın başının bir tarafını yıkıyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldiğinde çocukları da yanındaydılar. Dedi ki:
"Ey Allah'ın rasûlü, kocamın gözü hastalıklıdır. Kendisi hiçbir şeyi olmıyan bir fakirdir, huyu da çok kötüdür. Ben kendisiyle bir konuda tartıştım, bana kızdı ve: "Sen bana anamın sırtı gibisin." dedi. Bununla beni boşamak istemedi. Çünkü benim ondan bir -veya iki- çocuğum var." Rasûlullah (s.a.v.):
"Benim bildiğim bir şey varsa o da senin ona haram olduğundur." buyurdu. Kadın:
"Ben, bana ve çocuklarımın babasına verdiğinden dolayı Allah'a şikâyette bulunuyorum." dedi.
Ebu'l-Aliye anlatmaya şöyle devam eder:
"Hz. Aişe, dönüp Hz. Peygamber (s.a.v.)'in başının öbür yarısını da yıkamak istedi. Kadın da Hz. Aişe ile birlikte dönüp:
"Ey Allah'ın Rasûlü, kocamın gözleri sakattır, kendisi de fakirdir ve huyu da kötüdür. Benim ondan bir -veya iki- çocuğum var. Kendisiyle bir konuda tartıştım, kızdı ve: "Sen bana anamın sırtı gibisin." dedi. Ancak bununla beni boşamak istiyor değildi." Havle der ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) başını bana doğru çevirip:
"Senin durumun hakkında ona haram olmandan başka bildiğim bir şey yoktur." buyurdu. Ben yine:
"Ben, bana ve çocuğumun babasına gelenden dolayı Allah'a şikâyette bulunuyorum." dedim.
Ebu'l-Aliye şöyle anlatır:
"Hz. Aişe o sırada Rasûlullah (s.a.v.)'ın yüzünün değiştiğini farkedip kadına:
"Geriye çekil." dedi. Kadın geri çekildi. Rasûlullah (s.a.v.), Allah'ın dilediği kadar vahyin inmesi halinde kaldı, vahy kesilince dedi ki:
"Ey Aişe, o kadın nerede?" Hz. Aişe kadını çağırdı, kadına:
"Git ve kocanı bana getir." buyurdu. Kadın koşarak gitti ve kocasını getirdi. Bir de baktılar ki kocasının gözleri zor görüyor, fakir ve huysuz birisi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Semî ve Alîm olan Allah'a sığınırım." diye söze başladı ve besmeleyle *"Allah, kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin (ikinizin) konuşmanızı iştir. Muhakkak ki Allah Semî'dir, Basîr'dir... Karılarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alanların karısıyla temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir..."* kavline kadar bu âyetleri okudu, sonra şöyle buyurdu:
"Karınla temasta bulunmadan önce azat edecek bir köle bulabilir misin?" Adam:
"Hayır." dedi.
"Ardarda iki ay oruç tutabilir misin?" diye sordu.
"Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki ben, iki veya üç kere yemek yemiyecek olursam gözüm neredeyse kör olup kapanır." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Altmış yoksulu doyurabilir misin?" diye sordu,
"Hayır, ancak sen bana yardım edersen doyurabilirim." dedi.
Ebu'l-Aliye der ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) ona yardım etti ve o da altmış yoksulu doyurdu. Böylece Allah Tealâ (sen bana anamın sırtı gibisin diyenler hakkındaki) boşanma (hükmünü) değiştirip zıhar yemini kıldı."[22]
14- Buhari'nin Tarih'inde rivayet ettiğine göre "Mücadile (Havle) bir gün Hz. Ömer'i durdurdu. Ona epeyce ağır konuştu. Hz. Ömer onu susarak dinledi. Birisi:
"Ey mü'minlerin emiri! Ben seni hiç bu günkü gibi görmedim." dedi. O da

"Nasıl dinlemem, onu Allah dinledi ve hakkında ayet indirdi." dedi."[23]
15- Rivayet olunduğuna göre, "Ubade İbn es-Sâmit'in kardeşi olan Evs İbn Samit karısı Havle binti Salebe'yi, namaz kılarken gördü. O, son derece güzel idi. Adamda ise bir parça tuhaflık vardı. Kadın selâm verince, o kadından râm almak istedi, ama kadın yüz vermedi. Bunun üzerine, Evs kızdı... Evs'de de, biraz acelecilik vardı; bu sebeple, hemen "zıhâr" yaptı. Bunun üzerine Havle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve: "Ben genç ve arzu edilir iken Evs benimle evlendi. Yaşım ilerleyip çocuklarımın çoğaldığı bir zamanda, beni annesi gibi addetti. Benim küçük çocuklarım var. Eğer onları onun ailesine bıraksam zayi olurlar, bakamazlar. Onları yanıma alsam, aç kalırlar." dedi.
Bu konuda iki rivayet bulunmaktadır: Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Senin durumunla ilgili, şu anda söyleyebileceğim bir şey yok" dedi. Yine, diğer bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Sen, kocana haram oldun..." demiştir. Bunun üzerine Havle:
"Ya Rasûlallah, o talâk ve boşanmadan bahsetmedi. O, çocuklarımın babasıdır ve en çok sevdiğim insandır." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Sen ona haram oldun!" dedi. Bunun üzerine kadın:
"İhtiyacım ve içimden geçenleri Allah'a arzediyorum" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) her keresinde:
"Sen ona haram oldun" dedikçe, o, hayıflanıyor ve Allah'a arzda bulunuyordu. İşte o, bu durumda iken, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yüzü birden değişti ve bu ayet-i kerime nazil oldu.
Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Havle (r.a.)'ın kocasına haber göndererek şöyle dedi:
"Seni bunu yapmaya sevkeden şey nedir?" O:
"Şeytan. Bu konuda bir kolaylık, çıkış yolu var mı?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Evet" buyurup, ona bu dört ayeti okudu ve,
"Köle azâd etmeye gücün yeter mi?" diye sordu. O:
"Yok vallahi" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Oruç tutmaya gücün yeter mi?" dedi, o:
"Yok, vallahi. Eğer ben, günde bir veya iki kere yemek yemezsem, gözümün kuvveti kaybolur, sanki ölüyorum zannederim." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"Altmış fakiri doyurmaya gücün yeter mi?" dedi, o:
"Yok vallahi, ... ya Rasûlallah; ama, sen sadaka ile yardımda bulunursan, o zaman olur." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona, on beş ölçek yardımda bulundu; Evs de, elinde bulunan maldan bu kadar mikdarı ortaya koydu ve bunları altmış fakire tasadduk etti."[24]
16- Sahabilerden, karısına zıhar yapıp da bundan dönmek için keffaret olarak verecek bir şey bulamayan ve Rasulullah'a gelen sahabilerden birisi de Seleme b. es-Sahr el-Ensari'dir. Seleme diyor ki:
"Ben, kadınlarla münasebet bakımından başka erkeklerde bulunmayan bir güce sahiptim. Ramazan ayı gelince geceleyin hanımıma yaklaşırım, kendimi ondan çekip alamam da bu işi gündüze kadar devam ettiririm korkusuyla Ramazanın sonuna kadar karıma zıhar yaptım. Bir gece karım bana hizmet ederken onun vücudunun bir yeri açıldı. Ben de gördüm. Bunun üzerine kendimi tutamadım ve işi bitirdim. Sabah olunca kavmime gittim ve onlara durumu anlattım ve dedim ki:
"Beni Rasulullah'a götürün ona durumumu anlatayım." Onlar da:
"Hayır vallahi biz bu işi yapmayız. Hakkımızda âyet ineceğinden veya Rasulullah'ın bize, utancı bizden sonra da devam edecek bir söz söyleyeceğinden korkarız. Fakat sen git neyi uygun görüyorsan onu yap." dediler. Bunun üzerine çıkıp Rasulullah'a gittim ve durumu anlattım. Rasulullah bana:
"Bunu sen yaptın ha?" dedi. Ben de:
"Evet ben yaptım." dedim. Rasulullah tekrar:
"Bunu sen yaptın ha?" dedi. Ben de:
"Evet ben yaptım" İşte buradayım, hakkımda Allah'ın hükmünü icra et. Ben ona sabredeceğim." dedim. Rasulullah:
"Bir köle azad et." dedi. Ben elimi enseme vurdum ve dedim ki:
"Seni hak ile gönderen Allah'a yemin olsun ki o köleden başka bir şeyim yok." Bunun üzerine Rasulullah:
"İki ay oruç tut." dedi. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, benim başıma gelen ancak oruçluyken geldi." Rasulullah:
"Altmış yoksul doyur." dedi. Dedim ki:
"Seni hak ile gönderene yemin olsun ki bu geceyi aç olarak geçirdik. Akşam yemeğimiz yoktu." Bunun üzerine Rasulullah,
"Züreyk oğullarının zekat işine bakan memura git ve ona söyle sana bunu versin. Sen de ondan bir vesk[25] *kadarını fakirlere yedir. Geri kalanından da sen ve ailen faydalanın."* buyurdu. Bundan sonra kavmime döndüm ve onlara dedim ki:
"Sizde sıkıntı ve hoş olmayan düşünceler gördüm. Rasulullah'tan ise bolluk ve bereket gördüm. Zekatınızı bana vermenizi emretti. Onu verin bana." Onlar da zekatlarını bana verdiler.[26]

7. Bilmez misin ki Allah, göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Üç kişinin gizlice konuştukları yerde dödüncü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli gizli konuştuğu yerde altıncı mutlaka O'dur. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunursa bulunsunlar mutlaka onlarla beraberdir. Sonra bütün yaptıklarını kıyamet günü kendilerine haber verecektir. Doğrusu şu ki Allah, herşeye Alîm'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre Amr'ın oğulları Rabîa ve Habîb ile Safvân ibn Ümeyye hakkında nazil olmuştur. Bir gün bir araya gelmiş aralarında konuşuyorlarmış. Birisi:
"Ne dersiniz acaba Allah bizim konuştuklarımızı biliyor mudur?" demiş, diğeri:
"Bazısını bilir (gizlediğimiz) bazısını da bilmez." demiş. Üçüncüleri de:
[27]

"Eğer bir kısmını biliyorsa mutlaka hepsini biliyordur." demiş de âyet işte bunun üzerine nazil olmuş.

Buna göre bu âyet-i kerime Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuştur. Nitekim sûrenin başında da işaret edilmişti.[28]

8. "Gizli toplantıdan menedilen, sonra menolundukları şeyi yapmaya kalkışarak günah işlemek, düşmanlık etmek ve Peygambere karşı gelmek konusunda gizli gizli konuşanları görmedin mi?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas ve Mücahid dediler ki:
"Bu âyet Yahudiler ve münafıklar hakkında inmiştir. Kendi aralarında Mü'minler'den ayrı gizli gizli konuşurlar, sonra Mü'minler'e bakıp gözleriyle işaretlenirlerdi. Mü'minler onların bu fısıltı hallerini görünce derlerdi ki:
"Biz, onları ancak sefere çıkan seriyyeler içerisindeki akrabalarımızdan ve kardeşlerimizden yana kendilerine katl veya ölüm veya bir musibet yahut da bir hezimet haberi erişip de, kalplerine tesir ederek onları mahzun eder bir halde görüyoruz." Onların akrabaları ve arkadaşları savaştan dönünceye kadar bu hal üzere devam ederlerdi. Nihayet bu fısıltı uzayıp çoğalınca Mü'minler Rasulullah (s.a.v.)'a şikâyette bulundular. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) onlara müslümanlardan ayrı olarak kendi aralarında gizli gizli konuşmamalarını emretti. Fakat buna rağmen onlar, bu işten vaz geçmediler ve fısıldaşmalarına yeniden döndüler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[29]
2- Mukâtil b. Hayyan'dan rivayet edildi:
"Nebî Aleyhisselâm ile Yahudiler arasında antlaşma vardı. Sahabeden biri onlara geldiğinde, Yahudiler aralarında gizli olarak konuşurlardı. Hatta Müminler onların Rasûlullah'ı öldürmeyi veya onun uygun görmediği bir şeyi konuştuklarını zannederlerdi. Nebî Aleyhisselâm, Yahudileri gizli konuşmaktan nehyetti. Yahudiler gizli konuşmaya nihayet vermediler. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [30]
3- Mücahid, Katade, İbn-i Zeyd ve Mukatil'e göre bunlar, Yahudilerdir.[31]
Râzî de bu âyet-i kerimenin Yahudiler hakkında nazil olduğu görüşünü tercih eder.[32]
4- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Bahsedilen bu topluluğun, aralarında fısıldaşıp, mü'minlere, onlar aleyhine olarak kötü şeyler fısıldaştıkları zannını uyandıran; böylece de mü'minlerin üzülmelerine sebep olan kimseler olmaları mümkündür. Onlar bu işi çok çok yapınca, müslümanlar bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikâyet ettiler. Resûlüllah (s.a.v.) de onlara, müslümanların yanında fısıldaşmamalarını emretti. Onlar, bu işe son vermeyip fısıldaşmaya devam edince, Cenâb-ı Hakk bu ayet-i kerimeyi indirdi." [33]

8. "... sana geldiklerinde, Allah'ın seni selamlamadığı bir şekilde seni selamlarlar; içlerinden, "Gerçekten peygamber olsaydı Allah'ın bizi, söylediklerimizden ötürü, cezalandırması gerekmez miydi?" derler. Cehennem onlara yeter. Oraya girerler, ne kötü dönüştür!"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr Muhammed b. el-Haşşab, Ebû İshak İbrahim b. Abdillah el-İsfehanî'den, o Muhammed b. İshak es-Serrac'dan, o Kuteybe b. Said'den, o Cerir'den, o A'meş'ten, o Ebu'd-Duha'dan, o Mesruk'tan, o da Aişe (r.a.)'den bize şu rivayette bulundu:
'Yahudiler'den bir grup Rasulullah (s.a.v.)'a gelip;
"es-Samu aleyke ya Ebe"l-Kasım (Ölüm üzerine olsun ey Kasım'ın babası" dediler. Ben de dedim ki:
"Ölüm size olsun ve Allah size böyle yaptı da." Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Sus ey Aişe. Zira Allah çirkin sözü ve onu işittirmeyi sevmez." Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, ne dediklerini görmedin mi?" O da:
"Benim de onların söylediklerini "Ve aleyküm (Sizin üzerinize olsun)" diyerek onlara çevirdiğimi görmedin mi?" buyurdu. İşte bu âyet bu konuda nazil oldu."[34]
2- Hz. Aişe (r.anh.) diğer bir rivayette şöyle buyuruyor:
"Yahudiler Resulullah (s.a.v.)'e geldiler ve ona
"Essamü aleyküm: Ölüm üzerinize olsun" dediler. Ben de onlara:
"Sizin üzerinize olsun, Allah size lanet etsin ve gazabına uğratsın." dedim. Bunun üzerine Rasulullah:
"Yavaş ol ya Aişe, yumuşak davran, sert çıkmak ve kaba konuşmaktan kaçın." dedi. Ben de dedim ki:
"Ne söylediklerini işitmedin mi?" Rasulullah da:
"Sen de benim onlara ne karşılık verdiğimi işitmedin mi? Benim onlar hakkındaki isteğim kabul edilir. Fakat onların, benim üzerimdeki istekleri kabul edilmez." dedi.

A'meş'den gelen rivayette bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinin bu hadise olduğu zikredilmiştir. [35]
4- Ebû Said Muhammed b. Abdirrahman el-Gazi, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hıyerî'den, o Ahmed b. Ali b. Müsenna'dan, o Züheyr b. Muhammed'den, o Yunus b. Muhammed'den, o Seyhan'dan, o Katade'den, o da Enes'ten bize şu haberi rivayet etti:
'Yahudinin biri Rasulullah (s.a.v.)'a gelip:
"es-Samu aleyke" dedi. Bunun üzerine orada bulunan topluluk da, bu sözü ona iade ettiler. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Onun ne dediğini anlıyor musunuz?" buyurdu. Ashab da:
"Allah ve Rasulü daha iyi bilir. Ama selam verdi ey Allah'ın Rasulü." dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Hayır öyle değil, fakat şöyle şöyle dedi. Gidin onu bana getirin" buyurdu. Onlar da gidip adamı kendisine getirdiler. Rasulullah (s.a.v.):
"Es-Samu aleyküm" dedin değil mi?" buyurdu. O da:
"Evet" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Ehl-i Kitap'tan birisi size selam verdiğinde siz de: "ve aleyküm" deyiniz." Yani dediğin şey sana olsun demektir, Bunun üzerine Allah Teala

bu âyeti indirdi."[36]
5- Enes b. Malik diyor ki:
"Bir Yahudi, Rasulullah’ın yanından geçti ve ona:
"es-Samu aleyke: Ölüm üzerine olsun." Dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Ve aleyke" "Senin üzerine olsun." buyurdu ve sonra dedi ki:
"Bunun ne dediğini anladınız mı? Bu, "Ölüm üzerine olsun." dedi." Dedik ki:
"Ey Allah’ın Rasulü, bunu öldürmeyelim mi?" Rasulullah:
"Hayır, ehl-i kitaptan birisi size selam verdiğinde siz de onlara "Sizin üzerinize olsun" deyin." buyurdu. [37]
6- Abdullah b. Abbas, âyet-i kerimede zikredilen insanların, münafıklar olduklarını söylemiştir.[38]
7- Abdullah İbni Amr'dan rivayet edildi:
"Yahudiler Rasûlullah'a:
" es-Samu aleyke (ölüm senin üzerine olsun)" derler sonra kendi kendilerine:
"Söylediklerimizden dolayı Allah bize azap ederse" derlerdi. Bunun üzerine bu âyet indirildi." [39]
8- Bu babta Enes ve Aişe'den (r.a.) de rivayet vardır. [40]
9- İbn Zeyd'den gelen rivayete göre "bu yahudiler üç kişi olup Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kapısına gelmiş, bir süre aralarında fısıldaştıktan sonra birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girmek için izin istemiş ve girince de:
"es-Sâmu aleykum." demiş, Hz. Peygamber de onun bu dileğini aynen iade edip:
"Ve aleyküm." buyurmuş. Sonra ikincileri, sonra da üçüncüleri aynı şeyi yapmış ve aynı cevabı almışlar."
İbn Zeyd der ki: "es-Sâm" ölüm demektir."[41]

9. Ey iman edenler, aranızda gizli konuştuğunuz zaman günahı, düşmanlığı ve O Rasûl'e isyanı fısıldaşmayın. Birr'i, takvayı konuşun ve huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tan takva üzere olun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zeyd ibn Eslem der ki:
"Ey o iman etmiş olanlar, Peygamber'le gizli bir şey (özel bir şey) konuşacağınız vakit bu konuşmanızdan önce sadaka verin." âyet-i kerimesi münafıklar ve Yahudiler hakkında nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelir, onunla gizli gizli konuşur ve O'nun hakkında: "O, kendisine söylenen herşeyi duyan bir kulaktır." derlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de kendisiyle gizli konuşmak isteyen kimseyi reddetmezdi. Münafıkların ve yahudilerin böyle yapmaları müslümanlara ağır geliyordu. Çünkü şeytan onların aklına, onların Rasûlullah ile gizli gizli konuştuklarında kendileriyle savaşmak üzere düşmanlarının ordular topladığından bahsettikleri düşüncesini getirirdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi. Ancak münafıklar ve Yahudiler yaptıklarında devam edince
"Ey o iman etmiş olanlar, Peygamber'le gizli bir şey (özel bir şey) konuşacağınız vakit bu konuşmanızdan önce sadaka verin." âyet-i kerimesini indirdi."[42]

10. Fısıldaşma sırf şeytandandır, iman edenleri tasaya düşürmek içindir. Halbuki Allah'ın izni olmaksızın bu onlara hiçbir surette zarar verici değildir! O halde mü'minler, ancak Allah'a güvenip dayansınlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katâde'den (r.a.) rivayet edildi:
"Münafıklar aralarında gizli konuşurlardı. Bu, mü’minleri kızdırır ve onlara ağır gelirdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[43]
2- Katade'ye göre buradaki fısıldaşmadan maksat, münafıkların birbirleriyle yaptıkları fısıldaşmalardır. Zira münafıklar, birbirleriyle fısıldaşıyorlar bu da müminleri öfkelendiriyor ve onların ağrına gidiyordu. Bunun üzerine Allah teala bu ayet-i kerimeyi indirdi. Münafıkları bu huylarından dolayı kınadı. Taberi de bundan önceki âyetle bağlantı kurarak bu görüşü tercih etmiştir. [44]
3- İbn-i Zeyd'e göre ise, buradaki fısıldaşmadan maksat, herhangi bir insanın, Rasulullah’tan bir ihtiyacını gizlice istemesidir. Bazı insanlar gelip, Rasulullah’tan, bir ihtiyacının giderilmesini gizlice istiyordu. Rasulullah bu hususu kimseye yasaklamamıştı. O gün bütün insanlar, Medine'ye karşı savaş halindeydiler. Rasulullah’a böyle bir fısıltı yapıldığını gören müslümanlara, şeytan, Medine'ye saldırı yapılacağına dair vesvese veriyordu. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirdi ve şeytanın vesveselerine karşı dikkatleri çekti. [45]
3- Atiyye'ye göre ise, burada zikredilen şeytanın vesvesesi olan fısıltıdan maksat, kişiyi üzen rüyalarıdır.[46]

11. "Ey inananlar! Toplantılarda, size, "Yer açın" denince yer açın ki Allah da size genişlik versin; "Kalkın" denildiği zaman da hemen kalkın ki, Allah, içinizden inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah işlediklerinizden haberdardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil İbn Hayyân dedi ki:
"Peygamber (s.a.v.) sofada bulunuyordu. Yer de dar idi. O gün de Cuma idi. Rasulullah (s.a.v.) Muhacirler'den ve Ensar'dan olan Bedir Ehli'ne ikramda bulunuyordu. Bedir Ehli'nden bir grup insan geldi. Bunlar meclise gelmekte gecikmişlerdi. Peygamber'in etrafında kendilerine yer açılmasını bekleyerek ayakları üzerine dikilmişlerdi. Fakat meclistekiler onlara yer açmamışlardı. Bu durum Rasulullah'ın çok ağırına gitti. Etrafında Bedir Ehli'nden olmayanlara:

"Kalk falanca, falanca sen de kalk" buyurdu. Bunun üzerine meclisten Rasulullah'ın önünde dikilen Bedir Ehli kadar ayağa kalktılar. Bu durum, yeniden kaldırılanlara çok ağır geldi. Rasulullah (s.a.v.) da onların yüzlerindeki bu hoşnutsuzluğu anladı. Münafıklar, müslümanlara:
"Siz arkadaşınızın (yani Muhammed'in) insanlar arasında adaleti gözettiğini iddia etmiyor muydunuz? Oysa Allah'a yemin olsun ki şu kişiler arasında adil davranmadı. Bir grup mecliste yerlerini aldılar ve Peygamberlerine onlardan daha yavaş davrananları oturttu." Allah Teala da işte bu âyeti bu sebepten dolayı Cuma günü indirdi."[47]
2- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle demiştir:
"Bu ayet-i kerime, Sabit b. Kays b. eş-Şemmâs hakkında nazil oldu. Şöyle ki: O, daha önce herkes meclisteki yerlerini almış iken, mescide girdi. Kulaklarındaki ağırlıktan ötürü, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yakın oturmayı istiyordu. Bundan dolayı, iyice yaklaşıncaya kadar, ona yer açtılar. Sonra biri onu sıkıştırınca, onunla o kişi arasında, bir söz alış-verişi oldu. O da, sözünü duyabilmek için, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yakın olmayı istediğini fakat falancanın kendisine yer açmadığını Peygamber'e söyledi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) de cemaate, oldukları yerde (biraz sıkışarak) yer açmalarını, hiç kimsenin, hiç kimse için yerinden kalkmamasını emretti."[48]
3- Katade (r.a.) dedi ki:
"Münafıklar kendilerine doğru gelen olduğunu görünce Rasûlullah'ın yanında meclislerini daraltırlardı. Bunun üzerine bu âyet indirildi."[49]
4- Mücahid, Katade, Dahhak ve İbn-i Zeyd'e göre âyet-i kerimede zikredilen "Toplantı yerleri"nden maksat, özellikle Rasulullah'ın bulunduğu meclislerdir. Zira sahabiler Rasulullah'a çok yakın olmayı arzuladıklarından, sonradan meclise gelenlere yer verme hususunda cimri davranıyorlardı. Bunun üzerine âyet-i kerime nazil oldu ve meclise gelenlere yer verilmesini ve oradan kalkarak başkalarına yer vermeleri istenenlerin bu emri yerine getirmelerini emretti.[50]
5- "Bize ulaştığına göre Rasûlullah (s.a.v.):
"Kardeşi için yer açana Allah rahmet eylesin." diye dua buyurdular. Bunun üzerine hızla yerlerinden kalkıp gelen kardeşlerine yer açmaya başladılar ve işte bunun üzerine Allah Tealâ o cuma günü bu âyet-i kerimeyi indirdi."[51]
6- Fahreddin er-Razi dedi ki:
"Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yakın olmayı arzuluyorlardı. Herbiri, kendisinin sıkıştırılmasını da istemiyordu. Bazan, bir (din) kardeşi kendisine yer açmasını istediğinde, bundan kaçınıyordu. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hakk onlara, birbirlerine şefkatle davranmalarını ve bunun için biraz sıkıntıya katlanmalarını emretti. Yine onlar arasında, kendisine fakirlerin dokunmasından hoşlanmayanlar vardı. Çünkü ehl-i suffa yün elbise giyiyor ve bu sebeple de kokuyorlardı."[52]

12. "Ey inananlar! Peygamberle hususi olarak konuşacağınızda, bu konuşmanızdan önce fakirlere sadaka veriniz; bu, sizin daha iyi ve daha temiz olmanız içindir. Eğer sadaka verecek bir şey bulamazsanız üzülmeyiniz. Allah şüphesiz bağışlayandır, acıyandır."
13. O Rasûl ile mahrem bir şey konuşmazdan önce sadaka vermekten korktunuz da mı yerine getirmediniz? Fakat Allah, sizin tevbelerinizi kabul buyurdu. Şu halde namazı ikame edin, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Ve Allah yapmakta olduklarınıza Habîr'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil b. Hayyan'ın rivayetine göre "bu âyet, zenginler hakkında nazil olmuştur. Bunlar Peygamber (s.a.v.)'e gelirler, O'nunla çokça başbaşa kalırlar ve böylece meclislerde fakirlere galebe çalarlardı. Nihayet, onların bu uzun boylu oturmaları ve başbaşa konuşmalarını Rasulullah (s.a.v.) hoş karşılamadı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirerek, Rasulullah (s.a.v.) ile başbaşa konuşma esnasında emir buyurdu. Fakat fakirlere gelince, onlar verecek birşey bulamadılar. Fakat diğer yandan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meclisine bir iştiyak duydular. Bu sebeple, "Keşke birşeylere sahip olsaydık da, bunu infâk ederek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in meclisine ulaşabilseydik" diye temenni ettiler. İşte bu mükellefiyet ile, fakirlerin Allah katındaki dereceleri fazlalaşırken, zenginlerin dereceleri alçalmıştır. Zenginler ise, cimrilik ettiler ve bu durum Peygamber (s.a.v.) Ashabı'na zor geldi. Nihayet ruhsat âyeti indi."[53]
2- Ali b. Ebî Talib şöyle dedi:
"Şüphesiz Allah'ın Kitabı'nda bir âyet var ki benden önce hiçbir kimse onunla amel etmemiştir. Benden sonra da hiçbir kimse onunla amel etmeyecektir. O âyet Mücadele: 58/12 âyetidir. Benim bir dinarım vardı. Onu birkaç dirheme sattım. Böylece Râsulullah (s.a.v.) ile başbaşa her konuşmamda bir dirhem sadaka veriyordum. Nihayet para bitti ve bu âyet başka bir âyetle nesholundu ki o da şudur:
"Gizli konuşmanızdan önce sadaka vermenizden korktunuz mu?"[54]
3- Mücahid diyor ki: "Ali (r.a.) şöyle dedi:
"Allah'ın kitabında öyle bir âyet vardır ki onunla, benden önce hiç kimse amel etmedi. Benden sonra da amel etmeyecektir. Benim yanımda bir dinar vardı onu on dirheme bozdurdum. Rasulullah ile her gizli konuştuğumda bir dirhem sadaka veriyordum. O sırada bu âyet neshedildi. Böylece bu âyetle ne benden önce amel eden oldu ne de benden sonra amel eden olacaktır."[55]
4- İbnu Ebî Talha tarikıyla İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.s)'e soru sorma işini pek ileri götürdüler ve hatta ona meşakkat verdiler. Allah Teâlâ da Peygamber'inin yükünü hafifletmek istedi. Mücadele: 58/12 âyetini indirdi.

Bu ayet inince pek çok insan sabredip soru sormadı. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, Mücadele: 58/13 âyetini indirdi." [56]
5- Süfyân ibn Vekî' kanalıyla Hz. Ali ibn Ebî Tâlib'den rivayet edidiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Ey iman etmiş olanlar, O Rasûl ile gizli ve özel bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce sadaka verin." âyet-i kerimesi nazil olunca Hz. Peygamber bana:
"Ne dersin bir dinar olsun mu?" diye sordu. Ben:
"Buna güçleri yetmez." dedim.
"Peki yarım dinar?" buyurdu, ben yine:

"Buna da güçleri yetmez." dedim.
"Peki ne kadar olsun?" diye sordular, ben:
"Bir arpa dânesi." dedim de:
"Ne kadar az malın var, ne kadar yoksulsun! Şüphesiz sen, pek azla yetiniyorsun" buyurdu. Bunun manası, "Şüphesiz senin malın az. Dolayısıyla sen, malına göre takdirde bulundun" şeklindedir.
İşte bunun üzerine *"O Rasûl ile mahrem bir şey konuşmazdan önce sadaka vermekten korktunuz da mı yerine getirmediniz?..."* âyet-i kerimesi nazil oldu.[57]
6- Ali b. Alkame, Ali b. Ebi Talib'in şunları söylediğini rivayet ediyor:
"Ey iman edenler, peygamberle gizli konuşmak istediğiniz zaman konuşmazdan önce sadaka verin..." âyeti inince Rasulullah (s.a.v.) bana dedi ki:
"Bu sadakanın bir dinar olmasına ne dersin" Dedim ki:
"İnsanların buna gücü yetmez." Dedi ki:
"O halde ne kadar olmalı?" Dedim ki:
"Bir arpa ağırlığı kadar altın olsun." Rasulullah buyurdu ki:
"Şüphesiz ki sen, mali bakımdan mütevazı bir kimsesin." Hz. Ali diyor ki:
"Bunun üzerine bundan sonra gelen âyet nazil oldu ve Allah benim sebebimle bu ümmetten yükü hafifletti." [58]
7- İbn Cüreyc, Kelbî ve Ali yoluyla İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, "ashab, sadaka vermeden, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le fısıldaşmaktan nehyolunmuşlardı. Bundan dolayı Hz. Ali müstesna, hiç kimse Hz. Peygamber (s.a.v.)'le başbaşa kalmamıştı. O da bunun için bir dinar tasadduk etmişti. Daha sonra (sadakasız olarak) fısıldaşma ruhsatı veren ayet nazil olmuştu."[59]
8- *"Ey o iman etmiş olanlar, Peygamber'le gizli bir şey (özel bir şey) konuşacağınız vakit bu konuşmanızdan önce sadaka verin."* âyetindeki sadaka verme emrine imtisalen sadece Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le konuşmak için sadaka verdiği ve bu emri bir başkasının yerine getirmesinden önce bu emrin neshedildiğine dair tefsirlerde verilen rivayeti Kurtubî zayıf bulmaktadır. Zira hemen bir sonraki âyette: *"sadaka vermekten korktunuz da mı yerine getirmediniz?"* buyrularak kimsenin bu emri yerine getirmediği belirtilmektedir.[60]
9- Katade bu âyetin izahında diyor ki:
"İnsanlar Rasulullah'a durmadan soru sordular. Öyle ki onun etrafını sorularla kuşattılar. Bunun üzerine Allah teala müminlere bu âyetle öğüt verdi. Fakat insanların, Rasulullah'tan bir şey istemeye ihtiyaçları oluyordu. Bu âyetin hükmüne göre de sadaka vermeden, Rasulullah'tan ihtiyaçlarını isteyemiyorlardı. Bu durum onlara ağır geldi. Bunun üzerine Allah teala, "*Eğer sadaka verecek bir şey bulamazsanız, Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir."* ruhsatını indirdi." [61]
10- İkrime, Hasan-ı Basrî, Katade, Mukatil b. Hayyan, Mücahid ve diğer âlimler, Mücadele: 58/13. âyetin, Mücadele: 58/12. âyeti neshettiğini söylemişlerdir. [62]

14. "Allah'ın gazabettiği milleti dost edinen münafıkları görmedin mi? Onlar ne sizdendir ne de onlardan, bile bile, yalan yere yemin etmektedirler.
15. Allah, onlara çetin bir azap hazırlamıştır. İşledikleri şey ne kötüdür!
16. Yeminlerini kalkan edindiler de, Allah yolundan alıkoydular; onlara alçaltıcı bir azap vardır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süddî ve Mukatil'in rivayetlerine göre bu âyet, münafik olan Abdullah b. Nebtel hakkında inmiştir. Bu adam Peygamber (s.a.v.)'in meclislerine iştirak eder, O'nun sözünü Yahudiler'e ulaştırırdı. Rasulullah (s.a.v.), odalarından birinde iken şöyle buyurmuştu;
"Şimdi sizin yanınıza kalbi zorba bir kimsenin kalbi gibi olan ve şeytanın gözleriyle nazar eden birisi girecek." Derken Abdullah b. Nebtel içeri girdi. Bu adam mavi gözlü idi. Rasulullah (s.a.v.) bu adama:
"Sen ve arkadaşların neye binaen bana küfrediyorsunuz?" diye soru sordu. Bu adam da böyle birşey yapmadığına dair Allah'a yemin etti. Rasulullah (s.a.v.) kendisine:
"Yaptın" buyurdu. Bunun üzerine gidip arkadaşlarını alıp getirdi ve bunlar Rasulullah (s.a.v.)'a küfretmediklerine dair yemin ettiler. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[63]

17. Mallarıyla çocukları, onlara, Allah katında bir fayda sağlamaz. Onlar cehennemliklerdir, orada temelli kalacaklardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil'den rivayet edildiğine göre:
"Bu âyet-i kerime "Eğer gerçekten kıyamet günü varsa o kıyamet günü biz birbirimize ve çocuklarımıza yardım ederiz." diyen bir münafık hakkında inmiştir."[64]

18. Allah, onların hepsini tekrar diriltti̇ği gün, size yemin ettikleri gibi Ona yemin ederler; kendilerine bir yarar sağlayacağını sanırlar. Dikkat edin; onlar şüphesiz yalancıdırlar."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Yahya, Muhammed b. Cafer b. Mutır'dan. o Cafer b, Muhammed Firyabî'den, o Ebû Cafer Müfeylî'den, o Simak b. Harb'dan, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan şu rivayeti bize haber vermiştir:
"Rasulullah (s.a.v.) odalarından birisinde gölgeleniyordu. Yanında müslümanlardan bir grup bulunuyordu. Gölge, yavaş yavaş çekiliyordu.

Rasulullah (s.a.v.) Ashabı'na buyurdu ki:
"Dikkat edin. Size şeytanın gözleriyle bakan bir insan gelecek. O geldiğinde onunla konuşmayın." Derken mavi gözlü bir adam geldi. Rasulullah (s.a.v.) onu çağırıp konuştu ve buyurdu ki:
"Sen, falan ve falan kimseler. Neye istinaden bana sövüyorsunuz?"
Rasulullah (s.a.v.) bunu deyip o kimseleri isimleriyle bir bir saydı. Bunu müteakib adam gidip o kişileri çağırdı. Onlar gelip Allah'a yemin edip, Rasulullah (s.a.v.)'a özür beyanında bulundular. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi:
Hakim bu hadisi Sahih'inde Esam, İbn Affan, Amr el-Ankazî, İsrail ve Simak'tan rivayet etmiştir.[65]

20. Allah 'a ve Rasûlü 'ne muhalefet edenler, işte onlar en çok zillete düşenlerle beraberdirler.
21. Allah: "Andolsun ki Ben ve Rasûllerim elbette galip geleceğiz." diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah Kavî'dir, Azîz'dir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Allah Tealâ müslümanlara Mekke'nin, Taif'in, Hayber'in ve bunların etrafında olan yerlerin fethini nasib edince müslümanların:
"Biz, Allah'ın bizi İranlılara ve Rumlara galip getireceğini umuyoruz." demeleri üzerine Abdullah ibn Übeyy:
"İranlıların ve Rumların galip geldiğiniz bazı kasabalar gibi olduğunu mu sanıyorsunuz. Hayır, Allah'a yemin olsun ki onlar sayıca ve hazırlıkça elbette bunlardan çok daha fazladırlar." demiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[66]

22. "Allah'a ve ahiret gününe inanan bir milletin, babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile Allah'a ve peygamberine karşı gelenlere, sevgi beslediklerini görmezsin. İşte Allah, imanı bunların kalblerine yazmış, katından bir nur ile onları desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyar. Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da Allah'tan hoşnut olmuştur. İşte bunlar, Allah'tan yana olanlardır. İyi bilin ki, saadete erecek olanlar, Allah'tan yana olanlardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbni Münzir'in rivayetine göre İbni Cüreyc şöyle demiştir:
"Ebû Kuhafe (Ebû Bekr'in babası) Peygamber (s.a.v.)'e küfretti. Bunun üzerine Ebû Bekr (r.a.) kendisine şiddetli bir tokat indirince Ebû Kuhafe yere düştü. Bu haber Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştınlınca, O Ebû Bekr'e dedi ki:
"Sen, bunu cidden yaptın mı?" O da:
"Evet" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Ona karşı haddi aşma" buyurdu. Ebû Bekr de dedi ki:
"Vallahi, kılıç yanımda bulunsaydı, elbette onu öldürürdüm." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[67]
2- İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre "bu âyet, Uhud Günü, babası Abdullah b. Cerrah'ı öldüren Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Ebû Bekr hakkında nazil olmuştur. Ebû Bekr Bedir Günü oğlunu mubarezeye davet etti ve dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, beni bırak Cennet'i kazanan ilk topluluk içinde olayım." Rasulullah (s.a.v.) ona buyurdu ki:
"Sen bizi kendi nefsinle metalandır ey Ebû Bekr. Bilmez misin ki sen benim yanımda kulağım ve gözüm mesabesindesin."[68]
3- İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu ayet-i kerime, Uhud günü, babası Abdullah İbnu'l-Cerrâh'ı öldüren Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh; Bedir günü, dayısı, el-Âs İbn Hişam İbn el-Muğîre'yi öldüren Hz. Ömer ve yine Bedir günü oğlunu mübarezeye davet eden Hz. Ebû Bekir hakkında nazil olmuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Senin burada da faydanı görelim...*" buyurdu.[69]
4- Bu ayet, kardeşi Ubeyd İbn Umeyr'i öldüren Mus'ab İbn Umeyr, Bedir günü, Utbe, Şeybe ve el-Velîd İbn Utbe'yi öldüren Hz. Ali ve Ubeyde hakkında nazil olmuştur. Allah Teâlâ bununla, Allah ve dini için gazaplanarak, bu kişilerin, akraba ve soy-soplarını bile, sevmediklerini haber vermektedir.[70]
5- Bu âyet Uhud Günü kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i öldüren Mus'ab b. Umeyr, Bedir Günü dayısı As b. Hişam b. Muğire'yi öldüren Ömer, bir de Bedir Günü Rabia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe ile Velid b. Utbe'yi öldüren Ali, Hamza ve Ubeyde hakkında nazil olmuştur." İşte bu âyetin *"... velev ki babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile..."* kısmı bunlar hakkında nazil olmuştur."[71]
6- Bu âyet-i kerimenin, Bedir savaşında babası Abdullah b. el-Cerrah'ı öldüren Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i öldüren Mus'ab b. Umeyr, Utbe'yi öldüren Hamza, Şeybe'yi öldüren Ali, Velid b. Utbe'yi öldüren Ubeyde b. el-Haris ve yakın bir akrabasını öldüren Hz. Ömer ve oğlu Abdurrahman'ı öldürmeye kalkan Hz. Ebubekir hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir.
Görüldüğü gibi sahabe-i kiram, dinlerine karşı çıkan kimseleri, akrabaları dahi olsa affetmiyor gerektiğinde onları öldürebiliyorlardı. Zira iman ve İslam her türlü değerin üzerindeydi. Kıyamete kadar da öyle olmaya devam edecektir.[72]
7- Hafız Beyhakî'nin Sünen'inde Abdullah ibn Şevzeb'den rivayetine göre Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh'ın babası Abdullah ibnu'l-Cerrâh, Bedr günü müşriklerin safında yer alıp oğluna karşı çıkmış ve ilâhlarını vasfetmeye, anlatmaya başlamış. O anlattıkça Ebu Ubeyde ondan yüzünü çeviriyor, uzaklaşıyormuş. Babası bu tavrını devam ettirip ilâhlarını anlatmayı artırınca oğlu Ebu Ubeyde ona yönelmiş ve öldürmüş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ onun (Ebu Ubeyde) hakkında: *"Allah'a ve âhiret gününe imanda sebat eden hiçbir kavmin Allah'a ve Rasûlü'ne muhalefet ve düşmanlık eden kimselerle -velev ki onlar bunların babaları, ya oğulları, ya kardeşleri, yahut soy sopları olsun- dostlaşacaklarını görmezsin..."* âyetini indirdi.[73]
Cennetle müjdelenen on sahabîden biri olan Ebu Ubeyde'nin asıl adı Amir ibn Abdullah ibnu'l-Cerrâh olup künyesi (Ebu Ubeyde) ve dedesinini adı ile meşhur olmuştur.[74]

Alûsî, Vâkıdî'nin, Ebu Ubeyde'nin babasını öldürmesi ile ilgili kıssayı verdikten sonra:
"Şam ehli böyle söylemekteler. Fakat ben, Fihr oğullarından bazı kimselere sordum, dediler ki:
"Babası İslâm'dan önce cahiliye devrinde henüz İslâm ortaya çıkmadan ölmüştü." dediğini naklettikten sonra Ebu Ubeyde'nin, müşrik olan babasını Bedr'de öldürmesi kıssasının sahih olduğunu; Buhârî ve Müslim tarafından tahric edildiğini söyleyerek bunu tercih eder.[75]
8- Bu hadiseyi Taberani ayrıca Hakim Müstedrek'inde şu ifadelerle nakletmişlerdir:
"Bedir günü Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın babası, üzerine gelmeye başladı. Ebu Ubeyde onunla karşılaşmamak için sağa sola kayıyordu. Babasının ısrarlı hücumları karşısında kalınca Ebu Ubeyde ona saldırarak öldürdü. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[76]
9- Râzî, müfessirlerden bir çoğun Allah Teâlâ'nın, *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir kavmin (topluluğun), Allah ve Resulüne muhalefet eden kimselerle ... dost olduklarını görmezsin"* ifadesinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke üzerine yürüyeceğini müşriklere haber veren Hâtıb ibn Ebî Beltea hakkında nazil olduğunda ittifak halinde olduklarını söyler.[77]
Bu, Mukâtil'in kavlidir. Ferrâ ve Zeccâc da bu kavli tercih etmişlerdir.[78]
10- Süddî şöyle anlatıyor:
"Bir gün Abdullah ibn Übeyy'in oğlu Abdullah Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş oturmuş. Abdullah otururken Hz. Peygamber (s.a.v.) su içmişler. Abdullah:
"Ey Allah'ın elçisi, içtiğin sudan birazını bıraksan da babama götürüp içirsem. Belki Allah onun kalbini bununla yıkayıp temizler." demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) de içtiği suyu bitirmeyip kalanını Abdullah'a vermiş. O da götürüp babasına içirmek istemiş. Babası:
"Bu nedir?" diye sorduğunda da:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in içtiği suyun artanıdır. Sana getirdim ki içesin. Belki bununla Allah senin kalbini de temizler." demiş. Babası ona:
"Annenin sidiğini getirseydin ya. O, bundan daha temizdir." demiş. Buna çok kızan Abdullah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, bana izin ver, babamı öldüreyim." demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Hayır, aksine ona yumuşak davran ve ihsanda bulun." demiş ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[79]

---

[1] İbn Atıyye, 5/272.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 8/175.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/180.
[4] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/640.
[5] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/3.
[6] Yani ona çok çocuk doğurdum.
[7] Sırtımı anasının sırtına benzeterek beni boşadı
[8] Buhari, Tevhid: 7386; Nesai; Talak: 6/168; Tefsir: 590; İbn Mace; Mukaddime: 188; Talak: 2063; Hakim; Müstedrek: 2/481.
[9] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 340. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/641-642.
[10] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/642.
[11] İbn-i Macc, Talak: 25 (2063); İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/3.
[12] Buhari; Tevhid: 7386, Nesai; Talak: 6/168, Tefsir: 590, İbn Mace; Mukaddime: 188, Talak: 25 (2063), Hakim; Müstedrek: 2/481. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 340.
[13] Ahmed b. Hanbel, Müsned; Buhari, Kitabu't-Tevhid'de ta'likan.
[14] İbn-i Mace, Mukaddine: 13 (188); Ahmed b. Hanbel, Müsned,.6/4; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/3.
[15] İsnadı zayıftır. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 340-341.
[16] Ahmed; Müsned: 6/410, Beyhaki; Sünen-i Kübra: 7/389, Ebu.Davud: Talak: 2214, 2215. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 341-342.
[17] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 6/410-411; Ebu Davud, Talâk, 17. hadis no: 2214-2218.
[18] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/3-4.
[19] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/6.
[20] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/6.
[21] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/6.
[22] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/64.
[23] Buhari, Tarih.

[24] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[25] Yaklaşık 200 kg.

[26] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an, Sure: 58, bab: 1 (3299); Ehıı Davud, et-Talak: 17 (:2213); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/199-204.

[27] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 28/24.

[28] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/856.

[29] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 342.

[30] İbni Hıbbân; İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/642.

[31] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 29/266.

[33] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 29/265.

[34] Buhari, Edeb: 35; Müslim: 11/2165, Nesai; Tefsir: 591, İbn Mace: 3698,. Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/170; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 342-343; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/11.

[35] Bkz. Müslim, es-Selam: 11 (2165).

[36] Tirmizi; Tefsir: 3301, Buhari: 2926. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 343. Bak: Buhârî, Edeb, 38; Müslim, Selâm, 10, 12; Tirmizî, İstîzân, 12, hadis no: 2701; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/170, 221; 6/37, 116, 135.

[37] Buharı, el-Mürteddîn: 4

[38] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/208-210.

[39] Taberânî, Bezzâr ve Ahmed iyi bir senet ile; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/642.

[40] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/642. Ebu Abdurrahman Mukbil ibn Hâdî, es-Sahîhu'l-Müsned min Esbâbi'n-Nüzûl, Kahire 1408/1987, s. 204.

[41] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/11.

[42] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/195.

[43] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/643; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/12.

[44] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[45] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[46] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[47] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 6/184. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 343. İbnu Ebî Hatim, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/643. Kurtubî, 17/297; Razi, Tefsîr-i Kebîr, 25/265.

[48] Razi, Tefsîr-i Kebîr, 25/265.

[49] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/643.

[50] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[51] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/71.

[52] Razi, Tefsîr-i Kebîr, 25/265.

[53] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 6/184. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 343; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[54] Hakim; Müstedrek: 2/482, Suyuti; ed-Dürr: 6/184. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 344.

[55] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[56] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/645; Muhtasar-ı İbn Kesîr, 3/465; Hâzin, 4/52.

[57] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Mücâdile, 58/2. hadis no: 3300. Tirmizî, bu rivayet hasendir, dedi. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/645..

[58] Tirinizi, Tefsir el-Kur'an, Sure:58, bab: 2 (3300); İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[59] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[60] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/196.

[61] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[62] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[63] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 6/176. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 342. İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/646. Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/304; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[64] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 17/197; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 29/274.

[65] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/267, 350; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 345. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/647; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[66] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 29/276; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 28/34..

[67] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 346. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/648-649.

[68] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 346.

[69] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[70] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[71] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 346.

[72] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/222.

[73] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 3/128; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 4/66; Ebu Nuaym, Hılye; İbnu Ebî Hatim; Taberânî, Hâkim Müstedrek, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/648.

[74] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 3/128.

[75] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 28/37.

[76] Taberani; Hakim, Müstedrek.

[77] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 30/277. Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/199.

[78] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/199. Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/199.

[79] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/199.

59- HAŞR SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada elli dokuzuncu, iniş sırasına göre yüz birinci sûredir. Beyyine sûresinden sonra, Nûr sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur. İzzet Derveze, sûrenin iniş sırası hakkında şöyle bir tespit yapmaktadır:
"Tefsir ve siyer müelliflerinin bu sûrede sözü edilen yahudi kabilesinin Benî Nadîr olduğu ve bu toplu Medine'den çıkarılması olayının Uhud savaşından beş ay kadar sonra meydana geldiği hususunda görüş birliği içinde oldukları dik alınırsa, bunu Uhud savaşından söz eden Al-i İmrân sûresinden sonraki sıraya yerleştirmek uygun olur. Sûrelerin iniş sırasına dair rivayetlerde, Hudeybiye barış antlaşmasıyla ilgili bazı olaylara işaret eden Mümtehine sûresi ile bu sûrenin adının karıştırılmış olması muhtemeldir, dolayısıyla belirtilen sıralamada bu iki sûrenin yer değiştirmesi gerekir."[1]
Sûre medenî olup tamamı Nadîr oğulları yahudileri hakkında nazil olmuştur.[2] Bu, İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir.[3]
Said b. Cübeyr (r.a.) dedi ki:
"İbn Abbâs'a (r.a.) sordum:
"Tevbe Sûresi?"
"O, Fâdıha'dır; bütün münafıkları rezil rüsvay edendir. Onlardan filân için filân âyeti, filân için filân âyeti nazil olmaya devam etti de onlardan hiçbirini bırakmayıp zikredecek zannettiler." dedi. Ben:
"Peki Enfâl Sûresi?" diye sordum,
"O, Bedr Gazvesi hakkında nazil olmuştur." dedi. Ben:
"Peki Haşr Sûresi?" diye sordum,
"O da Nadîr oğulları hakkında inmiştir." dedi.[4]
Nadîr oğulları gazvesi ve onların yurtlarından çıkarılıp sürülmeleri Hicretin dördüncü senesi Rebîu'l-Evvel ayında[5] olduğuna göre Sûrenin nüzulü de bu zamanda ve Beyyine Sûresinden sonradır.[6]
İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Enfâl sûresi Bedir'de indirildi. Haşr sûresi Benî Nadr'da indirildi." [7]
İbni Abbas, Mücahid, Zühri ve daha pek çok alim şöyle dediler:
"Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiklerinde Beni Nadir ile anlaşma yaptı. Rasulullah (s.a.v.) onlara, kendisiyle savaşmamak şartıyla eman verdi. Fakat onlar aralarındaki bu ahdi bozdular. Allah Tealâ da reddi mümkün olmayan musibetini ve döndürülmesi mümkün olmayan hükmünü üzerlerine indiriverdi. Rasulullah (s.a.v.) onları sürdü, Allah'tan gelecek musibetten kendilerini korur zannettikleri muhkem kalelerinden çıkardı. Allah'tan gelecek musibete karşı onları hiçbir şey koruyamadı. Akıllarına bile getiremedikleri şey Allah tarafından geliverdi ve Rasulullah (s.a.v.) onları Medine'den sürüp çıkardı. Bir kısmı Şam taraflarına bir kısmı da Hayber'e gittiler. Rasulullah (s.a.v.) onların develerine yükleyebildikleri kadar eşya götürmelerine müsade etmişti. Onlar da evlerinde taşınabilir ne varsa söküp götürdüler. Ayet-i kerime bunu şöyle ifade ediyor: *"Hem kendi elleriyle hem müminlerin elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey akıl sahipleri ibret alın."* yani Allah Tealâ ve Rasulünün emrine muhalefet edip kitabını yalanlayanların akibetini düşünün, ahirette vereceği azab-ı elimin yanında onları dünyada rüsva edici o belâyı başlarına nasıl indiriyor, düşünün."[8]
Benû Nadir, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ne onun aleyhine, ne de lehine çatışmamak üzere anlaşma yapmıştı. Bedr savaşı olduğunda onlar, "Muhammed, Tevrat'da muzafferiyet ile nitelenen Peygamber'in tâ kendisidir." dediler. Müslümanlar Uhud'da hezimete uğrayınca da, şüpheye düşüp, anlaşmalarını bozdular. Derken Kab b. Eşref, binitli kırk kişilik bir kafile ile Mekke'ye vardı ve Ka'be'nin yanında Ebû Süfyan ile anlaşma yaptılar. Rasûlullah (s.a.v.) da, Muhammed b. Mesleme el-Fusâri (r.a.)'ye emretti de, o, süt kardeşi olduğu halde Kâb'ı, tuzak kurup öldürdü. Sonra o hurma lifinden ağzına gem vurulmuş bir eşek üzerinde olarak Hz. Peygamber, bölük bölük askerleriyle onların yanına varıp, onlara:
"Medine'den çıkın" dedi. Buna mukabil onlar:
"Ölüm bize, çıkmaktan daha hoş gelir." dediler ve harb ilan ettiler."[9]
Yine rivayet edildiğine göre, "onlar yol hazırlığı yapmak ve çıkmak için, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den on gün müsâade istediler. Abdullah b. Übeyy (münafığı) onlara:
"Sakın kalenizden çıkmayın. Eğer müslümanlar sizinle çarpışırlarsa, bilin ki biz de sizinle beraberiz. Sizi yardımsız bırakmayız. Yemin olsun ki eğer çıkar giderseniz, biz de sizinle çıkıp gideriz." diye haber gönderdi. Bunun üzerine, geçitlerini muhkemleştirdiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) 21 gün onları muhasara etti. Allah Teâlâ onların kalblerine korku atıp, bu yahudiler, münafıkların yardımından ümidlerini kesince, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den barış talebinde bulundular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, ancak her üç evin, diledikleri eşyaları seçip sadece bir deveye yüklemeleri şartı ile sürgüne gitmelerine razı oldu. Onlar, içlerinden iki ev halkı, yani Ebu'l-Hakîk ile Hayy b. Ahtab aileleri hariç, Şam bölgesine, o bölgedeki Erîka ve Ezra yöresine göçüp gittiler. Çünkü bu iki aile, Hayber'e iltihak etti. Bir başka küçük gurub da Hire'ye iltica etmişti." [10]
Mücahid, Katade, Zühri ve İbn-i Zeyd vb. âlimler bu âyet-i kerimede zikredilen ehl-i kitabın, Rasulullah'a suikast teşebbüslerinden dolayı, onun tarafından Medine'den sürgün edilen ve gidip Hayber ve Şam'a yerleşen Nadr oğulları Yahudileri olduğunu söylemişlerdir.
Bu olayın şöyle cerayan ettiği rivayet edilmektedir:
"Bi'r-i Maûne gazvesinde sahabe-i kiramdan yetmiş kişi şehid edilmiş, bunlardan sadece Amr b. Ümeyye ed-Damrî kaçıp kurtulmuştur. Amr Medine'ye dönerken yolda kendisiyle karşılaşan Âmir oğullarından iki kişiyi öldürmüştür. Öldürülen bu iki kişinin, kendilerine dokunulmayacağına dair Rasulullah ile bir antlaşmaları varmış. Amr ise bu antlaşmayı bilmiyormuş. Medine'ye gelince bu durumu Rasulullah'a bildirmiş O da:
"Sen bu iki kişiyi öldürdün ben onların diyetlerini mutlaka ödeyeceğim." demiştir. Rasulullah ile antlaşma yapmış olan Âmiroğulları, Nadr

oğulları Yahudileriyle de daha önce antlaşma yapmışlarmış. Nadr oğulları Medine'nin doğusunda bir kaç mil uzakta yaşıyorlarmış. Rasulullah bunlara giderek, Âmiroğullarından öldürülen iki kişinin diyeti hususunda kendisine yardımcı olmalarını istemiştir. Zira Rasulullah ile Nadr oğulları arasında bu tür hadiselerde birbirlerine yardım etmek üzere bir antlaşma bulunuyormuş. Nadr oğulları Peygamberimize:
"Ey Ebu Kasım, bizden istediğin yardım hususunda sana istediğini vereceğiz." dediler. Bu sırada Rasulullah onların evlerinden birinin duvarının dibinde oturuyordu. Nadr oğulları bir suikast düzenleyerek birbirlerine şöyle demişlerdir:
"Siz bu adamı bir daha bu şekilde bulamazsınız. Kim şu evin üzerine çıkıp ta onun üzerine taş düşürerek bizi ondan kurtarır?" Bu teklifi içlerinden Amr b. Cehhaş b. Ka'b kabul etmiş ve:
"Bu işe ben varım." demişti. Rasulullah da içlerinde Hz. Ebubekir, Ömer ve Ali'nin de bulunduğu sahabilerden bir toplulukla orada otururken Amr taşı düşürmek üzere oraya çıkmış, o sırada Rasulullah'a bu suikast planı hakkında vahiy gelmiştir. Bunun üzerine Rasulullah oradan kalkıp hissettirmeden ayrılmış ve Medine'ye dönmüştür. Rasulullah tekrar duvarın dibine geri dönmeyince sahabiler onu aramaya başlamışlar ve Medine'den gelen birine onu sormuşlar o da Rasulullah, Medine'ye girerken gördüğünü söylemiştir. Sahabiler oradan ayrılıp Medine'ye gelmişler. Rasulullah onlara Yahudilerin hıyanetini bildirmiş ve bu Yahudilerle savaş yapmak için hazırlanmalarını emretmiştir. Sonra Rasulullah Nadr oğulları üzerine yürümüş, onlar da kalelerine sığınarak orada yaşamaya başlamışlardır. Rasulullah onların hurmalarını kesmeyi ve yakmayı emretmiştir. Nadr oğulları, bulundukları kalelerden:
"Ey Muhammed, sen yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayı yasaklıyor ve bunu ayıplıyordun. Hurmaların kesilmesi ve yakılması nedir?" diye sesleniyorlardı.
Avf oğullarından Abdullah b. Übey b. Selul, Vedia b. Malik, Süveyd ve Dâis, Nadr oğullarına bir kişi göndererek:
"Yerinizden ayrılmayın, kendinizi koruyun. Zira biz sizleri asla yalnız bırakmayız ve onlara teslim etmeyiz. Savaşırsanız sizinle beraber savaşırız. Çıkıp giderseniz sizinle beraber gideriz." dediler. Nadr oğulları bu münafıklardan yardım beklediler fakat hiçbir yardım göremediler. İçlerine korku düştü. Bunun üzerine onlar Rasulullah'a, silahlarını bırakarak, develerinin taşıyabileceği kadar eşyalarını beraberlerinde alıp götürmeleri ve can güvenliklerinin sağlanması şartıyla Medine'den çıkıp gitmeyi teklif ettiler. Rasulullah onların bu tekliflerini kabul etti. Bunun üzerine Nadr oğulları, develerinin taşıyabileceği kadar eşya alarak Medine'den ayrıldılar. Giderken evlerini kendi elleriyle yıkıyorlar, develerini yükleyebileceklerini yükleyip götürüyorlardı. Onların bir kısmı Hayber'e, diğer bir kısmı da Şam'a gitmiştir. Geride bıraktıkları gayr-i menkuller, savaşmadan elde edildiği için, Allah tealanın emriyle Rasulullah'a intikal etti. Rasulullah bu malları dilediği kimselere vermekte serbestti. Nadr oğullarından sadece iki kişi müslüman olmuştu. Bunlardan biri, Rasulullah'a suikast yapacak olan Amr'ın amcası Yâmin b. Amr, diğeri ise Ebu Said b. Vehb idi. Bunlar müslüman oldular ve kendi mallarının başında kaldılar.
İşte bu sure-i celile, bu kabile ve bu olay hakkında nazil olmuştur.[11]

1. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ı tesbih eder. O, azizdir, hakîmdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âişe'den (r.a.) rivayet edildi:
"Benî Nadr harbi ki, onlar Yahudilerden bir taifedir. Bedir vakasının altıncı ayının başındadır. Onların menzilleri ve hurmaları, Medine'nin yan tarafında idi. Rasûlullah onları kuşattı. Onlar, eşyalarından ve mallarından az bir deve almaları ve silahı terk etmeleri karşılığı sürgün oluncaya kadar devam etti. Allahü Teâlâ onlar hakkında bu âyeti indirdi." [12]

2. O'dur ehl-i kitabdan küfretmiş olanları ilk sürgünde yurtlarından çıkarmış olan. Halbuki siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Fakat Allah'ın azabı onlara hesabetmedikleri yerden geldi, ve kalblerine korku saldı. Kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle evlerini yıkıyorlardı. Ey basiret sahipleri ibret alın.
3. Şayet Allah onlara sürülmeyi yazmamış olsaydı dünyada onları azâblandıracaktı ve âhirette de onlar için ateş azabı vardır.
4. Bu, onların Allah'a ve Rasûlü'ne karşı gelmelerinden ötürüdür. Her kim Allah'a karşı gelirse muhakkak ki Allah, azabı şiddetli olandır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Muhammed el-Hasen ibn Muhammed el-Fârisî kanalıyla Ka'b ibn Mâlik'in oğlundan, o da Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından birisinden naklediyor ki Kureyş kâfirleri Bedr Gazvesinden sonra Yahudilere bir mektup göndermişler:
"Siz silâhları ve kaleleri olan bir kavimsiniz. Bu adamla (Muhammed'le) siz mi savaşırsınız, yoksa biz mi savaşalım? Sonra da bizimle sizin kadınlarınızın hizmetçileri ve halhallerden herhangi bir şey aramıza girmesin." demişler. Mektup Nadîr oğullarına ulaşınca Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir suikast hazırlamaya karar vermişler ve ona:
"Ashabından otuz kişiyle bize gel. Bizden de 30 haham sana karşı gelsin. Bizim yurdumuzla sizin aranızda orta yerde buluşalım. Onlar seni dinlesinler; eğer onlar seni tasdik eder ve iman ederlerse biz de sana iman edeceğiz." diye haber göndermişler.
Bu teklifi kabul eden Hz. Peygamber (s.a.v.) yanında ashabından otuz kişiyle yola çıkmış, Nadîr oğullarından otuz haham da ona karşı çıkmışlar ve açıklık bir yerde karşılaşmışlar. Yahudiler kendi aralarında:
"Yahu bu adama nasıl ulaşacağız. Baksanıza yanında ashabından, ondan önce ölmeye hazır otuz kişi var. Ona yeni bir haber gönderin ve deyin ki: Biz ve siz altmış kişiyiz. Nasıl bir görüş üzerinde ittifak edebiliriz ki? En iyisi sizden üç, bizden de üç kişi seçelim. Bunlar bir araya gelsinler; eğer bizim bilginlerimizden olan üç kişi sana iman ederlerse biz tamamımız sana iman edeceğiz ve seni tasdik edeceğiz." diye konuşmuşlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) yanında ashabından üç kişiyle çıkmış. Nadîrlilerden de üç kişi yanlarına hançerlerini alarak karşı çıkmışlar.
Bu arada Nadîr oğullarından bir kadın, ensardan müslüman bir kardeşine haber göndermiş ki Nadîr oğulları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir suikast hazırlamıştır. Nadîr'li kadının ensardan olan kardeşi de son hızla Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmiş ve gizlice Nadîr oğullarının hazırladığı suikastı haber vermiş. Bu haber üzerine Hz. Peygamber de Medine-i Münevvere'ye avdet buyurmuş ve ertesi sabah olunca da ordusunu toplayıp Nadîr oğulları üzerine yürümüş, onları altı gün muhasara etmiş, sonunda silâhları dışında develerinin taşıyabileceği kadar mallarını yanlarına alarak sürgün edilmeleri üzerine anlaşmışlar ve sürgün edilmişler. İşte bunun üzerine *"Allah herşeye Kadir'dir."* (âyet: 6)'e kadar olmak üzere bu âyet-i kerimeler nazil olmuş.[13]
2- İbnu'l-Cevzî, Nadîr oğullarının Hz. Peygamber (s.a.v.)'e suikast plânlarını, Siyer ve tefsir âlimlerinden naklen biraz farklı zikreder. Şöyle ki:

"Rasûlullah (s.a.v.) bir gün yanında ashabından bir grupla Kubâ mescidine çıktı, orada namaz kıldıktan sonra Nadîr oğullarına geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eman verdiğini bilmeden Amr ibn Ümeyye ed-Damrî'nin öldürdüğü iki kişinin diyeti hususunda yardım etmeleri için onlarla konuştu.
"Olur, yardım edelim." dediler ve hemen O'na bir suikast hazırlığına giriştiler. Amr ibn Cihâş:
"Ben evin üstüne çıkarım ve oradan üzerine bir kaya atarım." dedi. Sellâm ibn Mişkem:
"Yapmayın, Allah'a yemin ederim ki ona, sizin hazırlamakta olduğunuz bu suikast haber verilir." dediyse de suikaste azmettiler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber geldi de hemen oradan kalktı ve Medine'ye yöneldi. Ashabı peşinden yetiştiler ve:
"Kalktın ve biz bunu hissetmedik?" dediler.
"Yahudiler suikast yapmayı düşündüler, Allah da bana bunu haber verdi ve kalktım." buyurdular. Sonra Muhammed ibn Mesleme'yle onlara:
"Ülkemden çıkın, bana hazırladığınız o suikastten sonra benimle birlikte burada oturamazsınız. Size on gün mühlet; ondan sonra burada görülenin boynunu vururum." diye haber gönderdi."[14]
Hadisenin bundan sonraki kısmı diğer tefsir ve hadis kaynaklarında olduğu gibidir.[15]
3- Hz. Aişe'den rivayet olunmuştur. O der kî:
"Beni Nadir gazvesi, Bedir savaşından altı ay sonra olmuştur. Ben-i Nadir yahudi kabilesi, Medine'nin kenarında hurmalık bir yerde yaşıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ihanet etmeleri üzerine, Allah'ın elçisi, onları muhasara altına aldı. Sonunda, silahları dışında develerinin taşıyabileceği malları beraberlerinde götürmeleri şartıyla, sürgüne razı oldular. Hz. Peygamber (s.a.v), onları Şam'a sürdü. Ben-i Nadir yahudileri, geçmişte sürgüne uğramamış kabileler idiler. Şayet sürgün edilmemiş olsalardı, Allah onları, bu dünyada öldürülmek ve esir edilmekle azâplandıracaktı. Onların bu sürgünleri, dünyada Şam'a ilk sürgünleridir. Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeleri onlar hakkında inzal buyurdu."[16]

5. "İnkarcı kitap ehlinin yurtlarında hurma ağaçlarını kesmeniz veya onları kesmeyip gövdeleri üzerinde ayakta bırakmanız Allah'ın izniyledir. Allah yoldan çıkanları böylece rezilliğe uğratır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Allah Rasulü, Benî Nadr'a indiği vakit, onların kalelerini muhafaza altına aldı ve onların hurma ağaçlarını kesmeyi ve yakmayı emretti. Bunun üzerine Allah düşmanları sabırsızlaştılar ve şöyle dediler:
"Ey Muhammed sulhu istediğini sen iddia ettin. Meyve ağacını ve hurma ağacını kesenin sulhu nasıl olur? Sen iddia ettiğini buldun mu? O (Kur'an) sana inip dururken yeryüzünde fesad ha?" Bu peygambere çok ağır geldi. Müslümanlar onların sözlerinden dolayı üzüntüye düştüler ve bunun bozgunculuk olacağı korkusuna kapıldılar. Bu meselede ihtilafa düştüler. Onların bazısı şöyle dedi:
"Kesmeyiniz. Çünkü Allah, onlardan bizi faydalandırmıştır." Bir kısmı da:
"Kesiniz" dedi. Bunun üzerine Allah Teala, "Kesmeyin" diyenleri tasdik ederek, kesenlerin de helal işlediklerini bildirerek bu âyeti indirdi."[17]
2- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, babasından, o Muhammed b. İshak es-Sakafî'den, o Kuteybe'den, o el-Leys b. Sa'd'dan, o Nafı'den, o da İbn Ömer'den bize şunu rivayet etti:
"Allah'ın Rasulü, Nadr'ın hurmalıklarını yaktı ve kesti. Orası ekilmeyen bir arazidir. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[18]
Bu hadisi Buharî rivayet etti. Müslim de Kuteybe'den nakletmiştir.[19]
3- Kuteybe kanalıyla İbn Ömer'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), Nadîr oğulları'nın Medine-i Münevvere yakınlarındaki Büveyre'de bulunan hurmalıklarını yaktırıp ağaçlarını kestirmişti. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[20]
4- Ebû Bekr b. el-Haris, Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer'den, o Ebû Yahya er-Razî'den, o Sehl b. Osman'dan, o Abdullah b. Mübarek'ten, o Musa b. Ukbe'den, o Nafı'den, o da İbn Ömer'den şunu dediğini, bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.), Benî Nadr'ın hurmalarını kesti ve yaktı. O hurmalık ziraat yapılmayan bir yerdi. O yer hakkında Hassan şöyle diyor:
"Benî Lüeyyin saadeti üzerine çöktü, Büveyre'ye devam eden bir yangın."
Bunun üzerine o yer hakkında bu âyet nazil oldu."[21]
Bu hadisi Müslim Said b. Mansur'dan, o da İbn Mübarek'ten rivayet etmiştir.[22]
5- Ebû Bekr, Abdullah'tan, o Selm b. İsam'dan, o Reste'den, o Abdurrahman b. Mehdî'den, o Muhammed b. Meymun et-Temmar'dan, o Cürmüz'den, o Hatim en-Neccar'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Bir yahudi Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve dedi ki:
"Ben ayakta duruyorum ve namaz kılıyorum. Rasulullah (s.a.v.) da buyurdu ki:
"Allah senin bu şekilde namaz kılmanı takdir buyurmuştur." Yahudi bu sefer:
"Ben oturuyorum." dedi. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah oturmanı takdir buyurmuştur." Yahudi dedi ki:
"Ben şu ağacın başında durup onu kesiyorum." Rasulullah (s.a.v.) da:
"Allah senin o ağacı kesmeni takdir etmiştir" buyurdu.
İbn Abbas rivayetine devamla diyor ki:
"Cibril (a.s.) geldi ve şöyle dedi:
"Sen, İbrahim'in kavmine karşı hüccetini ortaya koyduğu gibi, hüccetini ortaya koydun." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[23]
6- İbn Ömer'den (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.) Benî Nadr'ın hurmalarını yaktı ve Büveyre arazîsini kesti. Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[24]

7- Câbir'den (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.) ashabına Yahudilerin hurmalarını yakmalarına ruhsat verdi. Sonra bu ruhsat ashaba ağır geldi. Onlar:
"Ya Rasûlallah, hurmalardan kestiğimiz veya bıraktığımızda bizim için günah var mı?" dediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi." [25]

8- Yezîd İbni Rûmân'dan (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.) Beni Nadr üzerine indiği zaman, Beni Nadr kalelerine sığındılar. Rasûlullah (s.a.v.) onların hurmalarının kesilmesini ve orada olanların yakılmasını emretti. Onlar:
"Ey Muhammed sen fesaddan nehyeder, yapanı ayıplarsın, hurmaları kesip yakmanızın sebebi nedir?" dediler. Bunun üzerine bu ayet indirildi." [26]
9- Yezid b. Ruman diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Nadr oğullarının hurma ağaçlarını kestirip yaktırınca onlar:
"Ey Muhammed, sen, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayı yasaklıyor ve ayıplıyordun. Şimdi sana ne oldu da hurmalarımızı kestirip yaktırıyorsun?" demişler, bunun üzerine Allah teala bu ayet-i kerimeyi indirerek Rasulullah'ın, bu işi Allah'ın izniyle yaptığını bildirmiştir."[27]
10- Katade ve Mücahid diyorlar ki:
"Müslümanların bir kısmı Nadr oğullarının hurma ağaçlarını keserken diğerleri, bu işin bir fesat çıkarma olacağını düşünerek ağaçları kesmenin veya kesmeyip bırakmanın Allah'ın izniyle olduğunu bildirmiştir."[28]
11- Abdullah b. Ömer diyor ki:
"Rasulullah, Nadr oğullarının "Buveyre" denen yerdeki hurmalarını kestirip yaktırınca Allah teala bu âyet-i kerimeyi indirmiştir."[29]

6. "Ey inananlar! Onların mallarından, Allah'ın peygamberine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz; fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah herşeye Kadir'dir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler, bu âyetin Benî Nadr hakkında indiğini söylemiştir. Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Benî Nadr Rasulullah (s.a.v.) ile savaşma konusunda anlaşma yaptı, Rasulullah (s.a.v.) da onların bu teklifini kabul etti. Rasulullah (s.a.v.) Bedir Savaşı'nı yaptı ve müşriklere galip geldi. Benî Nadr dedi ki:
"Vallahi bu, Tevrat'ta vasfını bulduğumuz peygamberdir. O'nun görüşüne dönünüz." Rasulullah (s.a.v.), Uhud Savaşını yaptı ve müslümanlar da yenilince, Benî Nadr anlaşmayı bozdu. Rasulullah (s.a.v.)'a ve müslümanlara olan düşmanlıklarını açığa vurdular. Rasulullah (s.a.v.) onların etrafını kuşattı ve Medine'den sürülmeleri karşılığında, onlarla anlaşma yaptı.[30]
2- Fahreddin er-Razi dedi ki:
"Bu ayet, Benû Nadîr ve onların beldeleri hakkında nazil olmuştur. Çünkü müslümanların o gün, çok at ve develeri yoktu. Benû Nadîr'e ulaşmak için de çok mesafe kat etmemişlerdi. Dolayısıyla müslümanlar oraya yürüyerek gittiler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dışında hiçkimse, herhangi bir hayvana binmedi. Hz. Peygamber ise bir deveye binmişti. Çatışma az olup at ve deve de bulunmayınca, Allah Teâlâ bunu, kendisi için sanki hiç savaş olmamış gibi kabul etti. Böylece de bu malları, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tahsis etti. Sonra rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu malları muhacirler arasında taksim etti. Üç kişi müstesna, ondan Ensâr'a hiçbirşey şey vermedi. Bu üç kişi ise, muhtaç durumda olan Ebû Dücane, Sehl İbn Hanif ve Haris İbnu's-Sanıt idi."[31]
3- Ebû Muhammed Hasan b. Muhamed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. Fadl et-Tacir'den, o Ahmed b. Muhammed b. Hüseyn el-Hafız'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Abdurrezzak'tan, o Ma'mer'den, o Zührî'den, o İbn Ka'b b. Malik'ten, o da Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'nın birisinden bize şunu rivayet etti:
"Bedir Vakası'ndan sonra Kureyş kâfirleri Yahudiler'e mektup gönderdiler;
"Sizler kuleleri ve halkaları (bir nevi silah) olan kimselersiniz. Siz, bizim ashabımızla[32] mutlaka savaşacak veya şöyle şöyle yapacaksınız. Bizimle sizin hanımlarınıza hizmet edenler -halhallar- arasına bir engel girmesin."
Onların mektubu Yahudiler'e ulaşınca, Benî Nadr anlaşmayı bozmak üzere toplandılar. Rasulullah (s.a.v.)'a elçi gönderdiler. Elçi:
"Ashabından bize otuz kişi gönder. Bizim de alimlerimizden otuz kişi yola çıksın. Bizimle bulunduğunuz yerin yarısında buluşsunlar. Senden gelen haberi dinlesinler. Eğer seni tasdik eder ve sana inanırlarsa, hepimiz sana inanırız."
Rasulullah (s.a.v.) otuz Ashabı'yla beraber yola çıktı. Yahudiler de kendi alimlerinden otuz kişi gönderdiler. Mübareze edilecek yerde karşı karşıya geldiklerinde, Yahudiler birbirlerine:
"O'nunla nasıl başedebilirsiniz? O'nunla beraber, kendinden önce ölümü seven otuz Ashabı var." Rasulullah (s.a.v.)'a elçi gönderdiler ve dediler ki:
"Altmış kişiyiz. Biz nasıl anlaşacağız? Sen Ashabı'ndan üç kişi çıkar, biz de bizim alimlerimizden üç kişi çıkaralım. Eğer onlar sana iman ederlerse biz de sana iman eder ve seni tasdik ederiz." Rasulullah (s.a.v.) Ashabı'ndan üç kişiyle beraber çıktı. Yahudiler de üç kişi çıkardılar. Bütün hançerlerini kuşandılar. Rasulullah (s,a.v.)'ı öldürmek istediler. Benî Nadr'dan nasihatçi bir kadın, kardeşine haber gönderdi. -O Ensar'dan bir müslümandı-. O kadın kardeşine Benî Nadr'ın Rasulullah (s.a.v.) ile olan anlaşmayı bozmaya niyetli olduklarını haber verdi. Kadının kardeşi de süratle haberi Rasulullah (s.a.v.)'a ulaştırmak için yola çıktı. Onların haberini gizlice Rasulullah (s.a.v.)'a bildirdi. Rasulullah (s.a.v.) geri döndü. Sabah olunca, onların üzerine ordu gönderdi. Onları muhasara altına aldı ve onlara savaş açtı. Bu hal, onlar az bir deve almaları ve halkayı terketmeleri karşılığı sürgün oluncaya kadar devam etti.
Halka bir silahtı. Onlar evlerini harap ediyorlar ve kendilerine yarayabilecek odunları alıyorlardı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[33]

4- Fahreddin er-Razi dedi ki:
"Bu ayet, Benû'n-Nadîr'in yerleri hakkında nazil olmamıştır. Çünkü müslümanlar, onlar üzerine, atlar ve develer sürmüşlerdir. Müslümanlar ve Rasûlullah (s.a.v.), onları muhasara etmiştir. Aksine bu ayet, Fedek hakkındadır. Çünkü Fedek ahalisi, Fedek'ten ayrılmış, böylece, onların yerleri ve evleri, savaşsız olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eline geçmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), Fedek gelirinden, kendisinin ve geçimini sağlamak zorunda olduğu kimselerin nafakasını alır, gerisini silâh ve teçhizat giderlerine harcardı.
Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.) öldüğü zaman, kızı Fatıma, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Fedek'i kendisine bıraktığını iddia etti. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.) şöyle dedi:
"Sen fakirlik halinde, benim nezdimde en değerli olan insansın, servetçe buna en uyumlu olansın. Fakat ben, sözünün doğru olup olmadığını bilmiyorum. Buna hükmetmem doğru olmaz." dedi. Bunun üzerine Ümmü Eymen ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir kölesi, Hz. Fatıma lehine şehâdette bulundular. O zaman Hz. Ebû Bekir (r.a.) Hz. Fatıma (r.a.)'dan şehâdeti şer'ân caiz olan bir şahit getirmesini istedi. Ama bu olmadı. Böylece Hz. Ebû Bekir (r.a.) bu işi, Hz. Peygamber (s.a.s)'in yürüttüğü gibi yürütmeye başladı. Artık Fedek gelirinden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in geçimini sağladığı kimselere harcadı. Gerisini de yine silah ve teçhizata yatırdı. Aynı şekilde Hz. Ömer (r.a.), Fedek gelirini bu minval üzere harcamak üzere, Hz. Ali (r.a.)'ye havale etti. Hz. Ömer (r.a.)'in hilafetinin sonuna doğru Hz. Ali (r.a) bunu yeniden Hz. Ömer (r.a.)'e verdi ve şöyle dedi:
"Biz zenginiz, müslümanlarınsa buna ihtiyacı var." Hz. Osman (r.a.) da bunu aynı şekilde yürüttü. Sonra bu iş Hz. Ali (r.a.)'ye kaldı, o da bunu aynı şekilde yürüttü. Binâenaleyh bu dört halife de böyle yapmada ittifak etmişlerdir."[34]

7- Allah'ın, o kent halkından, Resulü'ne verdiği ganimetler, Allah'a Rasul'e, (Rasul'le) akrabalığı olanlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir ta ki, içinizde sadece zenginler arasında dolaşan birşey olmasın. Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun. Allah'tan sakının; çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Yenbu'a gitmekle emrolundu. Oraya gidip tüm Yenbu'u istila edip ele geçirdi. Bazı kimselerin:
"Keşke bu yeri taksim etseydi", demeleri üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu araziyi niçin taksim etmediğini açıkladı."[35]

9. "Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnül Münzir'in Cafer b. Burkan'dan, onun da Yezid b. Esam'dan rivayet ettiğine göre Ensar şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, arazimizi Muhacir kardeşlerimizle aramızda taksim et." O da:
"Hayır. Ama onlar sizin sıkıntılarınıza mani olsunlar, siz de meyveleri onlarla aranızda taksim edin. Arazi sizin arazinizdir." buyurdu. Onlar da dediler ki:
"Biz razı olduk." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[36]
2- İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ensara şöyle demiştir:
"Eğer isterseniz, evlerinizden ve mallarınızdan muhacirlere bir pay verebilirsiniz. Ben de size ganimette, onlara verdiğim gibi bir pay veririm. Yok eğer istemezseniz ganimet (fey) onların olur, evleriniz ve mallarınız size kalır." demiştir. Onlar da:
"Hayır, bilakis biz onlara, hem evlerimizden ve mallarımızdan vereceğiz hem de fey'de onlara ortak olmayacağız." demişlerdir. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk bu ayeti indirmiş ve böylece ensarın muhaciri kendilerine tercih edişlerinin, mal hususunda zenginliklerinden dolayı olmadığını, aksine kendileri de ihtiyaç ve fakirlik içinde oldukları halde bu fedakârlığı gösterdiklerini beyân etmiştir."[37]

9. "... kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkarlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete erenlerdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yakub ibn İbrahim kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'a geldi ve:
"Ey Allah'ın elçisi, yoksulluğum son raddesine geldi, yoksulluğumdan iyice bunaldım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu, ona birşeyler vermeleri veya yedirmeleri için hanımlarına gönderdi. Fakat onların yanında da ona yedirebilecekleri bir şeyleri yoktu. Rasûl-i Ekrem bunun üzerine ashabına döndü ve:
"Bu adamı bu gece misafir edecek bir adam yok mu? Allah ona rahmet eylesin." buyurdular. Ensardan Ebu Talha adında bir adam kalktı ve:
"Ben, ey Allah'ın elçisi, onu ben misafir ederim." dedi ve onu alıp ailesine geldi. Hanımına:
"Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'ın misafiridir; ondan bir şey esirgeme." dedi. Kadın:
"Allah'a yemin olsun ki çocukların yiyeceğinden başka hiçbir şeyimiz yok." dedi. Adam:
"Çocuklar akşam yemeği istedikleri zaman onları uyutursun, gel ve ışığı söndür de uyusunlar. Biz de karınlarımızı sararız ve böylece açlığa katlanırız" dedi ve çocukların yiyeceğini misafire ikram ettiler. Sabah olunca misafir kalktı ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah filân adam ve filân kadına (Hz. Peygamber'in misafirini alıp evine götüren sahâbî ve hanımına) şaştı -râvî: *veya güldü*, demiştir.- buyurdu ve Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[38]

2- Said b. Ahmed b. Cafer el-Müezzin, Ebû Ali el-Fakih'ten, o Muhammed b. Mansur b. Ebi'1-Cehm es-Sebîî'den, o Nasr b. Ali el-Cehdamî'den, o Abdullah b. Davud'dan, o Fudayl b. Ğazvan'dan, o Ebû Hazim'den, o da Ebû Hureyre'den rivayet ederek şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.), Ehl-i Suffa'dan birisini, Ensar'dan birisiyle gönderdi. Ensarlı olan onu evine götürdü ve hanımına dedi ki:
"Birşey var mı?" O da:
"Hayır sadece çocukların azığı var"dedi. O da hanımına:
"Çocukları uyut. Onlar uyuyunca çocukların yemeğini getir. Yemeği koyduğunda lambayı söndür." dedi. O da dediği gibi yaptı, Ensar, önünde bulunan yemeği misafirine taksim etti. Sabahleyin Rasulullah'a gitti. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Yaptığınız işten dolayı sema ehli bile hayrete düştü." Bunun üzerine bu âyet indirildi."[39]
Bu hadisi Buhari, Müsedded'den, o Abdullah b. Davud'dan, Müslim ise Ebû Küreyh'ten, o Veki'den, son iki ravi de Fudayl b. Ğazvan'dan rivayet etmiştir.[40]
3- Ebû Abdillah b. İshak el-Müzzekî, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Abdillah es-Süleytî'den, o Ebu'l-Abbas b. İsa b. Muhammed el-Mervezî'den, o el-Müstecir b. es-Said'den, o Kasım b. Hakem el-Urenî'den, o Ubeydullah b. el-Velid'den, o Muharib b. Disar'dan, o da Abdullah b. Ömer'den bize şunu rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan bir adama bir koyun başı hediye edildi. O adam dedi ki:
"Falanca adam ve ehl-ü iyale benden, buna daha çok muhtaçtır." Ve onu o adama gönderdi. Bu minval üzere koyunun başı ihüyaçlı yedi ev arasında dolaştı durdu. Böylece ilk adama geri döndü. Bunun üzerine bu âyet indi."[41]
4- Ebu Mütevekkil el Naci'den rivayet edildi:
"Müslümanlardan biri dedi ve bunun benzerini söyledi. Burada, müsâfır eden kişinin Sabit İbni Ebî Kays İbni Şemmâs olduğunu söyledi ve bu âyet onun hakkında indirildi." [42]
5- Kurtubî ise Ebu Hüreyre'den rivayet eden Mehdevî'den naklen bunun zıddını zikreder. Yani Sabit ibn Kays'ı ensardan evinde kendisinin ve çocuklarının yiyeceğinden başka hiçbir şeyi olmıyan Ebu'l-Mütevekkil misafir etmiştir.[43]
6- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Müfessirler, ensarın, misafirleri olan (muhaciri) yemek hususunda kendilerine tercih edişleri, misafir doyuncaya kadar kendilerinin yemekten oyalandıkları ile ilgili birçok şeyler anlatmışlardır. Sonra bu ayetin, bu tercih ediş (fedâkârlık) hususlarında nazil olduğunu söylemişlerdir. Doğru olan, bu ayetin, onların, fey konusunda muhacirleri kendilerine tercih edişleri hususunda nazil olduğudur. Hem sonra diğer tercih ediş hususlarının buna dahil olması da imkânsız değildir." [44]
7- İbn Cerir et-Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerimede, Medineli Ensar'ın, Mekke ve diğer yerlerden hicret eden müminlere ganimet ve zekat mallarından verilmesinden dolayı içlerinde herhangi bir burukluk hissetmedikleri beyan edilmektedir.
Peygamber efendimiz Nadr oğulları Yahudilerini sürgün ettikten sonra kendisine kalan ganimet malı arazilerini tamamen muhacirlere taksim etmiş, Ensardan ise sadece fakir olduklarını söyleyen iki kişiye vermiştir. Bunlar da Sehl b. Huneyf ve Ebu Dücane'dir.
Âyet-i kerimede, Ensar'm şiddetli ihtiyaçlarına rağmen muhacir kardeşlerini kendilerine tercih ettikleri beyan edilmektedir."[45]

10. Muhacirlerden ve Ensar'dan sonra gelen müminler şöyle dua ederler "Ey rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Müminlere karşı kalbimizde bir kin bırakma. Ey rabbimiz, şüphesiz ki sen, çok şefkatli ve merhametlisin."

Bu âyette zikredilen ve "Medine'yi kendilerine yurt edinen Ensar'dan sonra geldikleri beyan edilen insanlardan" kimlerin kasdedildiği hakkında farklı görüşler zikredilmiştir:
1- Bir kısım âlimlere göre bunlar, Medine'ye hicret eden muhacirlerdir. Buna göre âyetin manası şöyledir: "Medine'yi kendilerine yurt edinen ve kalblerine imanı yerleştiren Ensar'dan sonra Medine'ye gelen muhacirler de şöyle dua ederler: "Ey rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Müminlere karşı kalbimizde bir kin bırakma. Ey rabbimiz şüphesiz sen çok şefkatli ve çok merhametlisin."
2- Mücahid'e göre bu âyette zikredilen insanlardan maksat, daha sonra müslüman olan insanlardır. Bunların kendilerinden önce geçen müslümanları hayır ile anacakları zikredilmiştir.
3- Katade'ye göre ise Allah teala, Rasulullah'ın, muhacir ve Ensar'dan olan sahabilerini zikrettikten sonra bu âyette, onlardan sonra gelen müslümanları zikretmiş ve bu müslümanların, sahabileri hayırla anmalarını emretmiş, onlara dil uzatmayı yasaklamıştır.
4- İbn-i Ebi Leyla diyor ki:
"İnsanlar üç zümre olarak değerlendirilmişlerdir. Önce hicret eden muhacirler. Onlardan sonra gelen ve onlara güzellikle uyan tabiler, bir de tabilerden sonra gelen müslümanlardır. İşte âyette bu son gurup zikredilmektedir.[46]

11. Münafıklık etmiş olanlara bakmadın mı ki ehl-i kitabdan küfretmiş olan kardeşlerine: "Eğer siz çıkarılırsanız andolsun ki biz de sizinle beraber çıkarız ve sizin aleyhinize asla kimseye itaat etmeyiz. Eğer savaşa tutuşursanız muhakkak size yardım ederiz." derler. Allah şehadet eder ki onlar yalancılardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimedeki "Münafıklık etmiş olanlar" ile Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl, Kavkal'in oğulları Vedî'a ve Mâlik ile Süveyd ve Dâ'is'in kastedilmiş olduğu söylenmiştir.[47]
2- Mücâhid'den rivayete göre ise "bu âyet-i kerime Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl, Rifâa ibn Tâbut, Abdullah ibn Nebtel ve Evs ibn Kayzî hakkında nazil olmuştur."[48]

3- Mukâtil b. Hayyan ve Mukâtil b. Süleyman şöyle demişlerdir:
"Allah bununla ensardan olan, fakat aslında münafık olan Abdullah b. Übeyy, Abdullah b. Nebtel ve Rifa'a b. Zeyd'i kastetmiştir. Onlar kardeşlerine böyle demişlerdi." [49]
4- İbni Abbas'tan rivayet edildiğine göre "bu ayet Abdullah b. Ubey, Rifaa b. Zeyd, Abdullah b. Nebtel ve Medine halkından bir grup münafık hakkında nazil olmuştur. Bunlar, bu ayetlerde bildirilen, yardım ederiz, şeklindeki haberleri Beni Nadir'e gönderiyorlardı." [50]
5- Süddî'den edildiğine göre o şöyle demiştir:
"Kurayza oğullarından bazıları müslüman olmuştu, içlerinde münafıklar da vardı. Bu münafıklar, Nadîr oğullarından olan kardeşlerine: "Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız biz de sizinle beraber çıkarız." diyorlardı ve işte bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil olmuştur."[51]
6- İbn Cerir et-Taberi diyor ki:
"Âyet-i kerimede zikredilen "Münafıklardan maksat, Abdullah b. Übey b. Selul ve arkadaşlarıdır. "Kitap ehli"nden maksat, ise Medine'den kovulan Nadr oğulları Yahudileridir. Rasulullah'ın bu Yahudileri kuşatması sırasında münafıklar bunlara adam göndererek yerlerinden ayrılmamalarını, müstahkem mevkilerinde kalmalarını, onları kimseye teslim etmeyeceklerini, savaşırlarsa onlarla beraber savaşacaklarını, Medine'den çıkarılırsa onlarla beraber çıkıp gideceklerini söylemişlerdir. Bu vaadleri bekleyen Yahudiler, münafıklardan hiç bir destek görmemişlerdir. Allah bunların kalblerine korku salmış ve develerinin götürebileceği kadar mal alıp şehri terketmek istemişler Rasulullah da onlara bu şartla müsaade vermiştir."[52]

15. O kâfirlerin durumu, kendilerinden az önceki kâfirlerin durumu gibidir Onlar yaptıklarının cezasını tatmışlardı. Âhirette de onlar için can yakıcı bir azap vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyette zikredilen "önceki kâfirler"den maksat, İbn-i Abbas'a göre, Kaynuka oğulları Yahudileridir. Zira bunlar, Nadr oğullarından önce sürgün edilmişlerdir. [53]
2- Mücahid'e göre ise bunlar, Bedir'de mağlup olan Kureyş müşrikleridir. [54]
3- Taberi âyet-i kerimenin genel ifadesinin, zikredilen bu iki gurup kâfiri kapsadığı gibi bunların dışında olan ve Rasulullah'a, Nadr oğullarından önce karşı gelen bütün kâfirleri kapsadığını söylemiştir.[55]

16. Yine onların durumu, insana "İnkar et." deyip insan da inkar edince "Ben senden uzağım, âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım" diyen şeytanın durumu gibidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âyette zikredilen "İnsan" Mücahid'e göre, bütün insanlardır. Bununla, şeytanın aldatmalarına kanan ve inkara düşen herhangi bir insan misal verilmiştir. [56]
2- Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas, Tavus ve Mukatil'den nakledilen diğer bir görüşe göre ise âyette zikredilen insandan maksat, İsrailoğullarından bir rahiptir. Bu rahip şeytana aldanarak fuhuş işlemiş sonra da zina ettiği kadının gebeliği ile bu çirkin işinin ortaya çıkmasından korkarak kadını öldürmüştür. Kadının akrabaları da onu öldürmeye kalkışınca şeytan kendisine görünmüş ve kendisine secde etmesi halinde onu kurtaracağını vaadetmiştir. Rahip ona secde ettikten sonra da kadının akrabaları onu öldürmek için yakalayınca bu defa da "Ben senden beriyim. Çünkü ben, âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım." demiştir. [57]

---

[1] İzzet Derveze, Tefsiru'l-Hadis, 8/207-208.
[2] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1391/1971, 3/202.
[3] Müslim, Tefsîr, 31.
[4] Said b. Mansur; Buhâri, Tefsîru'l-Kur'ân, Haşr, 59/1.
[5] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1391/1971, 3/200.
[6] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/865.
[7] Buhârî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/649.
[8] İbni Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/330.
[9] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[10] Fahruddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[11] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/225-227.
[12] Hakim rivayet etti ve sahihtir, dedi; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/649-650.
[13] Vahidî, Esbab-ı Nüzul, s. 296-297.
[14] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/201-202.
[15] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/867.
[16] Hâkim; Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 413-414.
[17] Tirmizi; Tefsir: 59 (3303). Bu hadis hasen ve gariptir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 348.
[18] Buhari; Megazi: 4031, Tefsir: 4884, Müslim; Cihad: 29/1746, Ebu Davud; Cihad: 2615, Tirmizi; Siyer: 1552, Nesai; Tefsir: 593.
[19] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 348..
[20] Buhâri, Meğâzî, 14; Tefsîru'l-Kur'ân, Haşr, 59/2; Müslim, Cihâd, 29, 30; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Haşr, 59/1, hadis no: 3302.
[21] Buhari; Cihad: 3021, Müslim; Cihad: 30/1746; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 348-349.
[22] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 349.
[23] Suyuti; ed-Dürr: 6/188. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 349.
[24] Buhârî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/650.
[25] Ebu Yâlâ zayıf senetle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/650-651.
[26] İbn İshâk; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/651.
[27] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[28] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/651.
[29] Buhari, Tefsir el-Kur’an, Sure:59, bab: 2; Tirmizi, Tefsir el-Kur’an, Sure: 59, bab: 1, Hadis no: 3302; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[30] Ebu Davud; Haraç ve İmare: 3004, Suyuti; ed-Dürr: 6/189. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 347.
[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[32] Medine'ye hicret eden Mekkeliler'le.
[33] Ebu Davud; Haraç ve İmare: 3004, Suyuti; ed-Dürr: 6/189. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 347-348.
[34] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[35] İbn Merduyeh; Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 414-415.
[36] Mürsel hadistir. ed-Dürr: 6/195. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 349. İbnu Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/652.
[37] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[38] Buhârî, Tefsîru’l-Kur'ân, Haşr, 59/6; Müslim, Eşribe, 172-173; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Haşr, 59/3, hadis no: 3304; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/29.
[39] Buhari, Menakıb: 3798, Tefsir: 4889. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 349-350. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/652-653.
[40] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 350.
[41] Senedi zayıftır. Hakim; Müstedrek: 2/484, Suyuti; ed-Dürr: 6/195. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 350. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/653.
[42] İbn Münzir; Müsedded, Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/653..
[43] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/18.
[44] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[45] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[46] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri, Hisar Yayınevi: 8/239.
[47] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut, 1391/1971, 3/200.
[48] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/30-31.
[49] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[50] İbni İshak, İbnü'l-Münzir; Ebu Nuaym.
[51] İbn Ebî Hâtim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/162.
[52] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/240.
[53] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/242.

[54] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/242.
[55] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/242.
[56] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/242.
[57] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/243.

60- MÜMTEHİNE SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada altmışıncı, iniş sırasına göre doksan birinci sûredir. Ahzâb sûresinden sonra, Nisa sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur.[1]
İbn Abbâs ve İbnu'z-Zübeyr tamamının Medine'de nazil olduğunu söylemişlerdir. Sûrenin baş kısmının Mekke'nin fethi günü nazil olduğunu söyleyenler de vardır. Mekkî ve medenînin tesbitinde nazil olduğu yeri nazarı itibara alanlara göre sûrenin baş kısmı buna göre mekkî sayılacaktır. Ancak ölçü olarak hicreti esas alanlara göre sûrenin baş kısmı fetih günü Mekke'de nazil olmuş bile olsa medenîdir. Buna göre sûre istisnasız medenî olmuş oluyor.[2]
Âyetlerinin adedi, on üçtür.[3]

1. "Ey inananlar! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkar etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz; oysa onlar, Rabbiniz olan Allah'a inandığınızdan ötürü sizi ve Peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer sizler Benim yolumdan savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden onlara sevgi gösteren kimse, şüphesiz doğru yoldan sapmıştır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler şöyle dediler:
"Bu âyet Hatib b. Ebî Beltea hakkında indi. Ebû Amr b. Sayfî b. Haşim b. Abdi Menaf'ın âzâdlı kölesi Sare Mekke'den Medine'ye (Rasulullah'a) geldi. Rasulullah (s.a.v.) da Mekke'nin fethine hazırlanıyordu. Rasulullah (s.a.v.) Sare'ye dedi ki:
"Müslüman olarak mı geldin?" O da:
"Hayır" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"O zaman seni getiren şey nedir?" buyurdu. O da:
"Sizinle aynı aileden, aynı aşiretteniz ve âzâdlı köleyiz. Çok şiddetle ihtiyaçlıyım. Durumumu size arz ediyorum ki, bana bir şeyler veresiniz ve beni giydiresiniz." dedi. Rasulullah (s.a.v.) ona dedi ki:
"Senin Mekke'li gençler arasındaki yerin nedir?" -Kadın, şarkıcı idi. - O da:
"Bedir vakasından sonra benden bir talepte bulunulmadı" dedi. Rasulullah (s.a.v.), Abdu'l-Muttalib Oğulları ile Muttalib Oğullarını ona bir şeyler vermeye teşvik etti. Onlar da ona birşeyler verdiler, onu giydirdiler ve yolcu ettiler, Bu arada Hatıb b. Ebî Beltea o kadına geldi. Kendisine Mekkeliler'e verilmek üzere bir mektup verdi. Bu mektubun ulaştırılması karşılığında da kadına on dinar verdi. Mektupta şöyle yazıyordu:
"Allah'ın Rasulü sizi istiyor. Ondan kendinizi koruyun."
Sare yola çıktı. Cibril (a.s.) gelip, Hatıb'ın yaptığını Rasulullah'a haber verdi. Rasulullah (s.a.v.) da Ali, Ammar, Zübeyr, Talha, Mikdat b. el-Esved ve Ebû Mersed'i kadının peşine gönderdi. Bunların hepsi atlı idiler. Ve Rasulullah (s.a.v.) onlara buyurdu ki:
"Hah bahçesine kadar gidiniz. Orada Zaine (bir kadın) vardır. O kadında Hatıb'ın müşriklere yazdığı mektup var. Onu elinden alınız ve kendisini yoluna salıveriniz. Eğer vermezse boynunu vurunuz."
Onlar yola çıktılar ve bu mekânda ona ulaştılar. Ona dediler ki:
"Mektup nerede?" O da yanında mektup bulunmadığına dair yemin etti. Eşyalarını aradılar ve birşey bulamadılar. Geri dönmeye niyetlendiler. Ali (r.a.) dedi ki:
"Allah'a yemin olsun ki Rasulullah (s.a.v.) bize yalan söylemedi. Biz inkâr etmeyiz." Kılıcını çekti ve kadına:
"Mektubu çıkar, aksi halde seni soyundurur ve boynunu vururum." dedi, İşin ciddiyetini gören kadın mektubu örgüsünün arasından çıkardı. O, mektubu saçlarının arasına saklamıştı. Kadını yoluna saldılar. Mektupla Rasulullah'a döndüler. Rasulullah (s.a.v.) Hatıb'a adam gönderdi. Hatıb gelince mektubu gösterdi ve:
"Bunu tanıyor musun?" diye sordu. O da:
"Evet" dedi. Rasulullah (s.a.v.):
"Seni bu yaptığına zorlayan nedir?" diye sordu. O da:
"Ey Allah'ın Rasulü, vallahi ben, müslüman olduğum günden beri hiç inkâr etmedim ve ihlasımda da seni hiç aldatmadım. Müşrik akrabalarımdan ayrıldığım günden beri de onları hiç sevmedim. Fakat Muhacirler'den hiç kimse yoktur ki Mekke'de bulunan aşiretine dokunacak bir kötülüğü men edecek kimsesi bulunmasın. Onların arasında en garibi benim. Oradaki ailem de ortada kalmıştır. Ehlimden korktum. İstedim ki onların yanında bir desteğim olsun. Ve bildim ki, Allah onların üzerine bir şiddet indirecek. Benim mektubum da onları hiçbir şekilde azaptan korumaz."
Rasulullah (s.a.v.) onu doğruladı ve özrünü kabul etti. Bunun üzerine bu âyet indirildi."
Ömer ayaklandı ve:
"Ey Allah'ın Rasulü, bırak şu münafığın boynunu vurayım" dedi. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Ömer ne biliyorsun? Belki de Allah Bedir Ehli'ne baktı ve onlara şöyle dedi: "İstediğinizi yapınız. Ben sizi affettim."[4]
Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a)'in iki gözünden yaşlar boşandı ve "Allah ve Rasulü daha iyi bilir" dedi. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu.[5]
2- Ebû Bekr Ahmed b. Hasan b. Amr, Muhammed b. Yakub'dan, o Rabi'den, o Şafiî'den, o Süfyan b. Uyeyne'den, o Amr b. Dinar'dan, o Hasan b. Muhammed (b. Ali)'den, o da Ubeydullah b. Ebî Rafi'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Ali'nin şöyle dediğini işittim:
"Rasulullah (s.a.v.) beni, Zübeyr'i, Mikdad'ı gönderdi ve dedi ki:
"Hah bahçesine kadar gidin. Orada yanında mektup bulunan bir kadın var."
Biz hemen yola çıktık. Atlarımızı birbiriyle yarıştırıyorduk. Bir de baktık ki kadına ulaşmışız. Kadına:

"Mektubu çıkar" dedik. Kadın:
"Bende mektup yok." dedi. Ona mektubu kesinlikle çıkarmasını söyledik. Aksi halde elbiselerini soyacağımızı duyurduk. O da saç örgülerinin iplerinin arasından mektubu çıkardı. Biz onu Rasulullah (s.a.v.)'a getirdik. O mektupta şunlar vardı:
"Hatıb b. Ebî Beltea'dan Mekke'de bulunan müşriklerden bir grup insana, Rasulullah (s.a.v.)'ın bazı işlerini haber veriyor. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Hatıb bu nedir?" Hatıb:
"O hususta benim hakkımda acele etme. Ben Kureyş'le bitişik olan bir adamım. Ama ben onlardan değilim, Muhacirler'den her birinin Kureyş'te akrabaları var. Onlar, oradaki adamlarını koruyor. Benimse Mekke'de bir yakınım yoktur. İstedim ki bu yok olan imkânımla oradaki akrabalarım üzerinde bir elim bulunsun. Vallahi ben dinimi şikâyet eden bir fiil işlemedim. İslam'dan sonra küfre de rıza göstermedim. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Doğru söyledi" buyurdu. Ömer dedi ki:
"Bırak beni ey Allah'ın Rasulü. Şu münafığın boynunu vurayım." Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"O Bedir'de bulundu. Ne biliyorsun belki de Allah, Bedir Ehli'ne baktı ve onlara şöyle dedi: "İstediğinizi yapın. Ben sizi affettim."
Bunun üzerine bu âyet indi." [6]
Bu hadîsi Buhari Humeydî'den, Müslim ise Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den rivayet etmiştir.[7]
3- Humeydî kanalıyla Hz. Ali'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.) beni, Zübeyr'i Ve Mikdad ibnu'l-Esved'i gönderip:
"Ravdatu Hâh denilen yere[8] *gidin; orada bir kadın bulacaksınız, yanında bir mektup var. O mektubu kadından alıp bana getiriniz."* buyurdular. Hemen atlarımıza atlayıp Ravzatu Hâh'a ulaştık. Baktık orada bir kadın var. Kadına:
"Yanındaki mektubu çıkar." dedik.
"Bende mektup filân yok." dedi. Biz:
"Ya mektubu çıkarırsın, ya da elbiselerini çıkartır, seni soyarız." dedik. Bu tehditle kadın, saç örgülerinin arasına sakladığı mektubu çıkardı. Mektubu alıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e getirdik. Mektup açıldı ve okundu, görüldü ki Hâtıb ibn Ebî Beltea'dan Mekke'deki bazı müşriklere yazılmış ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bazı hallerini (Mekke'yi fethetmeye çıkmak üzere hazırlık gördüğünü) onlara haber veriyor.
Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bu nedir ey Hâtıb?" diye sordular. Hâtıb:
"Benim hakkımda hüküm vermede acele etme ey Allah'ın elçisi. Ben Kureyş'ten idim, fakat onlarla neseb bağım, akrabalığım yok.[9] Yanındaki muhacirlerin Mekke'dekilerle akrabalıkları var. Bu akrabalıkla Mekke'deki ailelerini ve mallarını korurlar. İstedim ki neseb yoluyla kaçırdığımı onlara böyle bir iyilik yaparak telâfi edeyim de benimle olan akrabalık yerine geçsin. Bunu İslâm'dan sonra küfre razı olduğumdan veya dinimden döndüğüm için yapmadım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"O muhakkak ki size doğruyu söylemiştir." buyurdular. Hz. Ömer:
"Ey Allah'ın elçisi, beni bırak şunun (veya şu münafığın) boynunu vurayım." dediyse de Efendimiz (s.a.v.):
"O, Bedr'de bulunmuştur. Nereden bilirsin ki Allah Bedr ehline muttali olmuş ve: "Dilediğinizi işleyin, muhakkak ki sizi bağışladım." buyurmuştur." dedi. Hz. Ömer der ki:
"Hatıb hakkında *"Ey iman etmiş olanlar, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen Hakkı inkâr etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz..."* âyet-i kerimesini indirdi."[10]
4- Vahidî'deki rivayetlerde Hâtıb ibn Ebî Beltea'nın mektubunu götüren kadının ismi Ebu Amr ibn Suheyb'in cariyesi Sârra olarak verilmiştir.[11]
5- Taberî'nin de Hz. Ali'den rivayet ettiği bir haberde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Mekke üzerine yürümeye niyyetlendiğinde bunu ashabından bazılarına -ki içlerinde Hâtıb ibn Ebî Beltea da varmış- gizlice söylediği, halka ise Hayber üzerine yürüyeceklerini söylediği[12],
6- Suyûtî'nin Lübâbu'n-Nukûl'ündeki rivayette ise sadece bu âyet-i kerimenin değil Sûrenin nüzulüne sebep olduğu[13] ayrıntılarına yer verilmiştir.[14]

6. "And olsun ki, sizlerden, Allah'ı ve ahiret gününü uman kimse için, bunlarda güzel örnekler vardır. Kim yüz çevirirse kendi aleyhine olur, doğrusu Allah müstağnidir, övülmeğe layıktır."
7. Olur ki Allah, sizinle onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peyda eder. Allah Kadir'dir ve Allah Gafur'dur, Rahim'dir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukâtil ibn Hayyân bu âyet-i kerimenin Ebu Süfyân Sahr ibn Harb hakkında nazil olduğunu söylemiştir.
2- İbn Şihâb'dan rivayet edildiğine göre o şöyle diyor:
"Rasûlullah (s.a.v.), Ebu Süfyân ibn Harb'i Yemen'in bir kısmına görevli (herhalde vali) olarak göndermişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince Medine'ye doğru yola çıktı ve yolda dinden çıkmış olan Zü'l-Hımâr'a rastlayıp onunla savaştı. Böylece mürtedlerle din yolunda savaşanların ilki oldu." İbn Şihâb der ki:
"O, Allah'ın, haklarında *"Olur ki Allah, sizinle onlardan düşman olduğunuz kimseler arasında yakında bir dostluk peyda eder..."* âyetini indirdiği kimselerdendir."[15]
3- Mukâtil de "bu âyet-i kerimenin, Allah Tealâ'nın, kâfirlere düşman olunmasını emretmesiyle müslümanların, kâfir olan babalarına, [16]

çocuklarına ve bütün akrabalarına şiddetle düşman olmaları üzerine nazil olduğunu söylemiştir."

4- Alûsî bu âyet-i kerimenin hicretin altıncı yılında nazil olduğunu kaydeder**.**[17]

8. Sizinle, din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış olanlara, iyilik yapıp; onlara adaletle muamele etmekten Allah sizi menetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

Alimler, buradaki *"savaşmamış olanlar"* ifâdesi ile kimlerin kastedildiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.[18]
1- Esma ve müşrik annesi ile ilgili rivayetler:
a- Ebû Salih Mansur b. Abdu'l-Vahhab el-Bezzaz, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hîrî'den, o Ebû Ya'la'dan, o İbrahim b. el-Haccac'dan, o Abdullah b. Mübarek'ten, o Mus'ab b. Sabit'ten, o Amir b. Abdillah b. ez-Zübeyr'den, o da babasından bize şu rivayette bulundu:
"Kuteyle b. Abdu'1-Uzza, Ebû Bekr'in kızı Esma'ya hediyeler ikrâm etti. Bunlar; keler, yağ ve peynir idi. O, bu hediyeleri kabul etmedi ve evine de onu sokmadı. Aişe bu durumu Rasulullah (s.a.v.)'a sordu. Rasulullah (s.a.v.) da bu âyeti okudu. Bunun üzerine Esma hediyeleri kabul etti ve onu evine soktu."[19]
Bu hadisi Hakim Ebû Abdillah, Sahih'inde, Ebu'l-Abbas es-Seyyarî'den, o Abdullah b. Gazal'dan, o İbn Şakîk'ten, o da İbn Mübarek'ten rivayet etmiştir.[20]
b- Esma Binti Ebu Bekir'den Buhârî anlattı:
"Annem beni isteyerek bana gelmişti. Ben Rasûlullah'a:
"Annem asıl mıdır?" diye sordum. Aleyhisselâm:
"Evet." buyurdu. Allahü Teâlâ onun hakkında bu âyeti indirdi."[21]
c- Abdullah İbni Zübeyr'den (r.a.) rivayet edildi:
"Kuteyle, kızı Esma Binti Ebu Bekir'e geldi. Ebu Bekir onu cahiliye döneminde boşamıştı. Kızına bazı hediyeler takdim etti. Esma ondan bu hediyeleri almaktan veya onun evine girmesinden kaçındı ve Âişe'ye Rasûlullah'a sorması için birini gönderdi. Âişe, Rasûlullah'a haberi anlattı. Rasûlullah onun hediyelerini kabul etmesini ve evine girmesine izin vermesini emretti. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[22]
d- Humeydî'nin... Ebu Bekr'in kızı Esmâ'dan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Annem, Kureyş'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'le yapmış olduğu muahede döneminde beni arzu ederek bana gelmişti. Ona sıla-i rahimde bulunup bulunamıyacağımı ve annemi bu durumda kabul edip edemiyeceğimi Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'ne sordum da:
"Evet, kabul edebilirsin." buyurdu. (Râvilerden) Süfyân der ki:
"Esmâ'nın annesi hakkında bu âyet nazil oldu."[23]
e- Bu hadis İmam Ahmed'in Musned'inde şöyle tahric edilmiştir:
"Abdullah kanalıyla Abdullah ibn Zubeyr'den rivayete göre Esma bint Ebî Bekr'in müşrik olan annesi Kuteyle bint Abdu'1-Uzzâ ibn Abdi Es'ad, kızı Esmâ'ya gelmiş, ona peynir, yağ gibi bazı hediyeler getirmişti. Kızı Esma onun hediyelerini kabul etmediği gibi eve de almamıştı. Aişe bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sordu da Allah Tealâ bu âyetini indirdi ve Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), ona, annesinin hediyelerini kabul etmesini ve evine girmesine izin vermesini emretti."[24]
f- Ebu Davud et-Tayâlisi"nin kendi senediyle Abdullah ibn Zubeyr'den, onun da babasından rivayeti biraz daha detaylı olup buna göre "Hz. Ebu Bekr'in cahiliye devrinde boşadığı, kızı Esmâ'nın annesi olan Kuteyle adındaki eşi, Hz. Peygamber'le Mekke müşrikleri arasında yapılan barış antlaşması sırasında Medine-i Münevvere'ye kızı Esmâ'ya gelmiş ona bir küpe ve daha başka hediyeler getirmiş. Esma, müşrik birisinden annesi bile olsa hediye almaktan hoşlanmayıp bunun hükmünü sormak üzere Efendimiz (s.a.v.)'e gelmiş, durumu anlatmış, bunu üzerine Allah Tealâ bu âyeti indirmiştir."[25]
2- Huzâ'a ve Müdlic oğulları hakkındaki rivayet:
a- İbn Abbâs der ki:
"Bu âyet-i kerime Huzâ'a ve Müdlic oğulları hakkında nazil olmuştur. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile onunla savaşmamak ve onun aleyhine başkalarına yardım etmemek üzere antlaşma yapmışlardı."[26]
b- Fahreddin er-Razi der ki:
"İbn Abbas, Mukâtil ve Kelbî başta olmak üzere alimlerin çoğu bunların, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile savaşmama, onun düşmanlarına destek olmama hususunda anlaşan kimseler olduğu görüşündedirler. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.) ile, ona karşı savaşmamaya söz verip anlaşan Huza'a kabilesidir. Böylece Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, bu anlaşmanın zamanı doluncaya kadar, onlara iyi davranmayı, bu anlaşmaya vefa gösterilmesini emretmiştir."[27]
3- İbn Abbas (r.a.)'dan, ayette bahsedilenlerin, Haşimoğullarından bir gurub kimsenin olduğu, babası Abbas'ın bunlardan olduğu ve Bedir günü, diğer müşriklerce zorla savaşa çıkarılmış kimseler olduğu rivayet edilmiştir.[28]

4- Mücâhid ise, ayette bahsedilenlerin, Mekke'de iman edip de, hicret etmeyen kimseler olduğunu söylemiştir.[29] Allah teala müminlere, bunlar için af dilemelerini, bunlara iyilikte bulunmalarının ve bunlara adaletli davranmalarının yasaklanmadığını beyan etmiştir.[30]
5- Bunların, küffarın kadınları ve çocukları olduğu da söylenmiştir.[31]
6- Hasan el-Basrî'den de şu rivayet edilmiştir:
"Müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, müşrik akrabalarını ziyaret etmek, sıla-i rahimde bulunmak için müsaade istediler de bunun

üzerine, Allah Teâlâ işte bu ayeti indirdi." [32]

7- Ayetin bütün müşrikler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. [33]
a- Allah Mü'minler'e diyor ki:
"İbrahim (a.s.) ve onunla beraber olanlarda -nebilerden ve velilerden- müşriklerden akrabası olanların uyması gereken (örnek)ler vardır."
Bu âyet indiği zaman, Mü'minler, müşrik akrabalanna düşmanlık ettiler ve onlara karşı düşmanlıklarını açığa vurup onlardan uzak durdular. Allah Teala Mü'minler'in bu husustaki düşmanlıklarını şiddetli buldu ve şu âyeti indirdi:

"Allah'ın sizinle, düşmanlık gösterdiğiniz kimseler arasında bir sevgi yaratması umulur; Allah Kadir'dir, Allah bağışlayandır, acıyandır." ***[34]***
Sonra bu onlardan çoğunun müslüman olmasını sağladı. Onlarla kardeş ve dost oldular. Birbirleriyle karıştılar, birbirleriyle nikahlandılar. Rasulullah (s.a.v.) da Ebû Süfyan b. Harb'in kızı Ümm-ü Habibe ile evlendi. Ebû Süfyan onlara yumuşak davrandı. Bu durum (Ümm-ü Habibe ile Peygamber'in evlenişi) kendisine ulaşınca o zaman henüz müşrik olan Ebû Süfyan Rasulullah (s.a.v.) hakkında şöyle dedi:

"Bu atın burnu yere sürtülmez." [35]
8- İbn-i Zeyd ve Katade'ye göre âyette kendilerine iyi davranılması ve adaletli olunması emredilen bu insanlardan maksat, Mekke müşriklerinden, müminlere karşı savaşmamış ve onları yurtlarından çıkarmamış olan insanlardır. Bu âyet-i kerime *"Müşrikleri nerede bulursanız öldürün."* [36] âyet-i kerimesiyle neshedilmiştir. [37]
9- Taberi, burada zikredilen insanlardan maksadın herhangi bir dinden olan insanlar olabileceğini söylemiş, âyet-i kerimenin, herhangi bir insanı özellikle kasdetmediğini beyan etmiştir. Taberi'ye göre bu âyetin neshedildiğini söylemenin de bir manası yoktur. Zira mümin bir insanın, kendisine karşı savaşmayan ve kendisine karşı savaşanlara da yardım etmeyen bir kafire, ister akrabası olsun ister yabancı olsun, iyilikte bulunması ne haramdır ne de yasaklanmıştır. Nitekim, Abdullah b. Zübeyr'in rivayet ettiği hadis de bu görüşü desteklemektedir. [38]

10. "Ey İnananlar! İnanmış kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, inkarcılara geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o inkarcılara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. İnkarcıların bu kadınlara verdikleri mehirleri iade edin. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. İnkarcı kadınları nikahınızda tutmayın; onlara verdiğiniz mehri isteyin; inkarcı erkekler de hicret eden mü'min kadınlara verdikleri mehirleri istesinler. Allah'ın hükmü budur; aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hakimdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Mekke müşrikleri Hudeybiye senesinde, Rasulullah (s.a.v.) ile şöyle bir anlaşma yaptılar:
"Mekke'den birisi Rasulullah (s.a.v.)'a gelirse onu geri gönderecek fakat O'nun Ashabı'ndan birisi Mekke'ye gelirse, o Mekke'de kalacak." Böyle bir anlaşmayı yazdılar ve onu imzaladılar. Bu anlaşmadan sonra, Subey'a bint-i el-Haris el-Eslemiye müslüman olarak Medine'ye geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.) o sırada Hudeybiye'de idi. Ardından da kâfir kocası Müsâfir el-Mahzûmî geldi. Gelenin Sayf b. er-Rahib olduğu da söylenmiştir. Şöyle dedi;
"Ey Muhammed, hanımımı bana geri ver. Çünkü sen, bizden sana gelecek olanları geri verme şartını kabul etmiştin. Bu anlaşmanın daha mürekkebi bile kurumadı." [39]

İşte bunun üzerine bu ayet, bir izah olarak iniverdi. Çünkü geri verme şartı, kadınlar için değil erkekler için söz konusuydu." [40]
2- Hasan b. Muhammed el-Farisî, Muhammed b. Abdillah b. el-Fadl'dan, o Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan el-Hafiz'dan, o Muhammed b. Yahya'dan, o Hasan b. er-Rabi b. el-Haşşab'dan. o İbn İdris'ten, o Muhammed b. İshak'tan, o da ez-Zührî'den bize şunu haber verdi:
"Urve b. Zübeyr'in yanına vardım. O da Velid b. Abdulmelik'in arkadaşı İbn Huneyde'ye mektup yazıyordu ve Mümtehine: 60/10 âyetinden sual etti:
Rivayete devamla diyor ki: "Şöyle yazdı: "Rasulullah (s.a.v.) Kureyş'le Hudeybiye'de şöyle anlaştı:
"Velisinden izin almaksızın kendisine gelenleri geri çevirecek." Kadınlar hicret edince, onların geri çevirilmesine Allah razı olmadı. Gelen kadınlar imtihan edilecekler, İslam'a rağbet ederek geldikleri anlaşılanlar geri çevrilmeyecekler. Ancak ayrıldıkları kocalarına mihirlerini verecekler. Çünkü hanımlardan ayrı düşen müslümanlara mihirleri iade edilmiyordu.

Ravi diyor ki: "Allah'ın aranızdaki hükmü budur: "Kadınları yanınızda tutmak ve erkekleri geri çevirmektir." [41]
3- Buhârî'nin Abdullah ibn Muhammed kanalıyla Misver ibn Mahrame ve Mervan'dan rivayetle Sahîh'ine aldığı uzun Hudeybiye hadisinin bir bölümünde Zührî şöyle anlatıyor:
Antlaşmayı yazma mes'elesi sona erince Rasûlullah (s.a.v.), ashabına:
"Kalkın, kurbanlarınızı kesin, sonra da traş olun." buyurdu. Allah'a yemin olsun ki onlardan hiç kimse kalkmadı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu üç kere söylediği halde onlardan hiç kimse kalkmayınca Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve ashabından gördüğü muameleyi ona nakletti. Ümmü Seleme:
"Ey Allah'ın elçisi, bunu; kurbanlarını kesip traş olmalarını istiyor musun? O halde çık, onlardan kimseyle konuşmadan kurbanını kes, berberini çağır seni traş etsin." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de Ümmü Seleme'nin yanından çıkıp ashabından kimseyle konuşmadan kurbanlık devesine yöneldi ve onu boğazladıktan sonra berberini çağırıp traş oldu. Ashabı bunları görünce kalktılar, kurbanlarını kestiler ve birbirlerini traş etmeye koyuldular. Hattâ üzüntülerinden neredeyse bir yerlerini keseceklerdi. Daha sonra mü'min kadınlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi-ler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [42]
Hz. Ömer o gün, halâ müşrik kalmakta ısrar eden iki karısını boşadı da bunlardan birisiyle Muaviye ibn Ebî Süfyân, diğeriyle de Safvân ibn Ümeyye evlendiler. [43]
4- Müsevver ve Mervân İbni Hakem'den rivayet edildi:

"Rasûlullah (s.a.v.), Hudeybiye günü Kureyş kafirlerinden ahid aldı. Daha sonra Rasûlullah'a mümin kadınlar hicret ederek geldi. Allahü Teâlâ onlar hakkında bu âyetini indirdi."[44]
5- Abdullah ibn Ebî Ahmed'den rivayet edildi:
"Ukbe ibn Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le Mekke müşrikleri arasında yapılan (Hudeybiye) barışı döneminde Medine-i Münevvere'ye hicret etmiş; peşinden kardeşleri Umara ve Velîd yola çıkıp onu geri istemek üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler, onunla konuşmuşlardı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) antlaşmanın mü'min kadınlarla ilgili kısmını bozdu ve iman ederek gelen mü'min kadınların müşriklere geri verilmemesini buyurdu ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[45]
6- Zührî'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Azadlı olan Ümmü Külsüm binti Ukbe b. Ebû Mu'ayt Hz. Peygamber (s.a.s)'e gelip sığındı. Bunun üzerine ailesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onu iade etmesi için geldiler. Çünkü o kadın, kocası Amr b. el-As'dan kaçmıştı ve yanında iki kardeşi Amâre ve Velîd vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), o iki kardeşini onlara verdi ama, Ümmü Külsüm'ü teslim etmedi. Bunun üzerine gelenler:
"Onu da bize ver" dediklerinde, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"İlgili şart, kadınlar hakkında değil, erkekler hakkındadır." buyurdu." [46]
7- Yezîd ibn Ebî Habîb'den rivayetine göre ise "Ebu Hassan ed-Dahdâh'nın karısı Ümeyme bint Bişr hakkında nazil olmuştur."[47]
8- Mukâtil'den rivayete göre "Sayfî ibn Râhib adındaki müşriğin Saîde bintu'l-Hâris adındaki karısı, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile müşrikler arasında varılan antlaşma döneminde Medine-i Münevvere'ye gelmiş, kocasının ailesi "onu bize geri ver." demişler. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur."[48]
9- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Müşriklerden bir kadın, kocasına kızdığı ve onunla münakaşa ettiği zaman kocasına şöyle derdi:
"Allah'a yemin olsun ki ben, Muhammed'e ve onun arkadaşlarına hicret edeceğim." İşte bunun üzerine Allah teala bu ayet-i kerimeyi indirdi ve hicret eden kadınların imtihan edilmelerini emretti. Eğer hicret eden o kadınların geliş sebepleri kocalarına kızmaları ise geri çevirilmeleri, bu sebep müslüman olmaları ise geri çevirilmemelerini emretti."[49]
10- Zührî'den rivayet edildi:
"Ayet Saîde üzerine indirildi. Hudeybiye'nin aşağısında Rasûlullah müşriklerle antlaşma yapmıştı. Buna göre, Rasulullah'a kim gelirse, müşriklere iade edecekti. Kadınlar hicret edip gelince, bu ayet indirildi." [50]
11- Kelbî tarikından, Ebu Salih, İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet etti:
"Ömer İbni Hattâb müslüman oldu, hanımı müşriklerin içinde kaldı. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[51]
12- Dahhâk'ın bu konuda şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"İlgili anlaşmanın metni şöyledir: Eğer bizden, senin dininde olmayan bir kadın sana gelip sığınırsa, onu mutlaka bize iade edersin. Yok eğer, senin dinine girer ve o kadının bir kocası bulunursa, kocasına, o kadın için ödemiş olduğu mehri geri verirsin." Hz. Peygamber (s.a.v.) de, onlara aynı şartı koşmuştu. Daha sonra hem bu hüküm, hem bu anlaşma neshedildi.
Hz. Peygamber (s.a.v.) gelen o kadından yemin etmesini istedi, o da (mü'min olduğuna) yemin etti. Hz. Peygamber (s.a.v.) kocasına, vermiş olduğu mehri ödedi. Daha sonra Hz. Ömer (r.a.) bu kadınla evlendi." [52]
13- Âyet-i kerimede, müslüman erkeklerin müslüman kadınlara, müslüman kadınların da ancak müslüman erkeklere helal oldukları beyan edilmektedir. Bu âyet nazil olmadan önce müslüman kadınların, kâfir erkeklerle evlenmeleri yasaklanmamıştı. Bu sebeple Peygamber Efendimizin kızı Zeyneb, Müslüman olmasına rağmen kocası Ebul Ass b. Rebi ile beraber yaşıyordu. Ebul Ass Bedir'de esir düşünce hanımı Zeyneb, annesi Hatice validemizden miras kalan gerdanlığı, kocasını kurtarmak için fidye olarak göndermiştir. Rasulullah gerdanlığı görünce kızının haline acımış ve müslümanlara,
"Bunun esirini serbest bırakabiliyorsanız bırakın." demiştir. Müslümanlar onu bırakmışlar. Bunun üzerine Rasulullah, Ebul Ass'a Mekke'ye gider gitmez, kızını kendisine göndermesi şartıyla kendisini serbest bırakacağını söylemiş, Ebul Ass da bunu kabul etmiş ve verdiği sözü yerine getirerek, Rasulullah'ın kızı Zeyneb'i Zeyd b. Harise ile birlikte hicretin ikinci yılında Medine'ye göndermiş, Zeyneb, kocası Ebul Ass'ın müslüman olup, hicretin sekizinci yılında Medine'ye gelmesine kadar beklemiş, Rasulullah da onu tekrar Ebul Ass'a vemiştir.[53]
14- Bu âyet-i kerime nazil olduktan sonra, artık müslüman kadınların, ister kitap ehli olsun ister müşrik olsun, müslüman olmayanlarla evlenemeyeceği kesinleşti. Müslüman erkeklerin ise, kitap ehli olmayan kâfir kadınlarla evlenemeyecekleri hükmü kondu. Nitekim bu âyetin devamında *"Kâfir kadınları nikahınız altında tutmayın."* buyurulmaktadır.
Ancak müslüman erkeklerin kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyan kadınlarla evlenebilecekleri şu âyette belirtilmiş ve sadece bunlar için bir ruhsat tanınmıştır.
"Bugün size, temiz ve güzel olan şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yemekleri size helal okluğu gibi sizin yemekleriniz de onlara helaldir. Hür ve iffetli mümin kadınlar ile sizden önce kendilerine kitap verilenlerden hür ve iffetli kadınlar, namuslu olmanız, zina yapmamanız, dost edinmemeniz ve kendilerine mehirlerini vermeniz şartıyla size helaldir. Kim dini inkar ederse, şüphesiz onun, daha önceki amelleri boşa gider. Ve âhiret gününde o, hüsrana uğrayanlardandır." [54]
Âyet-i kerimede, mümin erkeklerin, bu âyet nazil olduktan sonra, ayrıldıkları kafir kadınlardan, evlenirken verdikleri mehirleri geri istemeleri emredilmiş, diğer yandan kâfir erkeklerin de müslüman olup kendilerinden ayrılan hanımlarından. evlenirken verdikleri mehirleri geri istemeye hakları olduğu beyan edilmiştir.[55]
15- Bu âyet-i kerime nazil olduktan sonra Hz. Ömer iki hanımını, Talha b. Ubeydullah da bir hanımını boşamışlardır.[56]
16- Bu âyetin nüzul sebebiyle ilgili rivayetleri sıraladıktan sonra Kurtubî, ekser ilim ehlinin bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinin Ukbe ibn Ebî

Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm'ün antlaşma yapıldıktan sonra kocasından kaçıp gelmesi olduğunu söyleyerek bu rivayeti tercih etmiştir.[57]

11. Eğer eşlerinizden kâfirlere bir şey geçecek olursa ve siz de galip durumda bulunursanız eşleri gidenlere sarfettikleri kadarını verin, inandığınız Allah'tan takva üzere olun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Zührî ve Mesruk'un şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:
"Müslümanların, kâfirlerden müslüman bir kadın onlara iltica ettiğinde mehrini istemeleri; kâfirlerin de, onların kadınlarından birisi müslüman olarak bize iltica ettiğinde onun mehrini istemeleri, Allah'ın verdiği bir hükümdü. Böylece müslümanlar, Allah'ın bu hükmünü kabullendiler, ama müşrikler kabul etmediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[58]
2- Hasan ve Mukâtil bu ayetin, Ebu Süfyan (r.a.)'ın kızı Ümmü Hakîm hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu kadın irtidâd etmiş ve kocası Abbas b. Temîm et-Kureşî'yi[59] bırakıp gitmişti. Kureyş'den sadece bu kadın irtidâd etmişti. Bu da daha sonra yeniden müslüman olmuştu.[60]
3- Mücahid ve Katade'ye göre bu kâfirler, Rasulullah ile Hudeybiye sulhünde bulunmayan kâfirlerdir.[61]
4- Zühri'ye göre ise bunlar, Rasulullah ile musalaha yapan Kureyş müşrikleridir.[62]

12. Ey peygamber, mümin kadınlar -Allah'a hiçbir şeyi eş tutmamaları, hırsızhk yapmamaları, zina etmemeleri, evlâtlarını öldürmemeleri, elleri arasında bir iftira düzüp getirmemeleri, her hangi bir iyilik hususunda sana asi olmamalan şartıyla- sana biatleşmeye geldikleri zaman mallarını kabul et. Onlar için Allah'tan mağfiret isteyiver. Çünkü Allah çok yargılayıcı, esirgeyicidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu ayet Mekke'nin fethinde inmiştir. Rasulullah'a (s.a.v.) önce erkekler sonra da kadınlar biat etmiştir.[63]
2- Urve'den rivayet edildiğine göre Hz. Aişe şöyle demiştir:
"Rasulullah (s.a.v.) bu ayette geçen şartlarla hicret eden kadınları imtihan ederdi. Kim bu şartları kabul ederse ona sözle "Sana biat ettim." der idi. Hayır, vallahi biat ederken Rasulullah'ın eli asla bir kadının eline dokunmamıştır. Sadece sözle "Bu şartlarla sana biat ettim." der idi."[64]
3- Hz. Aişe (r.a.)'nin şöyle dediği rivayet edilir:
"Mümin hanımlar hicret ettikleri zaman yukarıdaki ayette geçenlerden imtihana tabi tutulurlardı. Onlardan kim bu şartları kabul ederse mihneti (zor sorumlulukları) kabul etmiş olurdu. Onlar sözle bunları kabul edince Rasulullah (s.a.v.) da onlara:
"Gidebilirsiniz, biatinizi kabul ettim." der idi. Hayır, vallahi Rasulullah'ın eli hiçbir kadının eline asla dokunmamıştır, onlardan sadece sözle biatlerini alırdı." Hz. Aişe devamla şöyle dedi:
"Vallahi Rasulullah asla bir kadının elini tutmadı. Onlardan biat alırken sadece sözle "Sizin biatinizi kabul ettim" der idi."
Rivayet olunduğuna göre Rasulullah (s.a.v.) kadınlarla biat ederken önlerinde bir kumaş parçası vardı, böylece onlara biat şartlarını söylerdi."[65]
4- Teym kabilesinden Rukayye kızı Emime'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi:
"Biat etmek için bir grup kadın arasında Rasulullah'a gittim. Kur'an-ı Kerim'de geçen *"Allah'a hiçbir şeyi eş koşmama, hırsızlık yapmama..."* şartları üzerine bizden söz aldı ve:
"Gücünüz yettiği kadar, tamam mı?" dedi. Biz de:
"Allah ve Rasulü bize karşı bizden daha merhametlidir." dedikten sonra:
"Ey Allah'ın Rasulü! Bizimle musafaha yapmaz mısınız?" dedik. O da:
"Hayır, ben kadınlarla musafaha yapmam, benim bir kadına sözüm yüz kadına sözümdür." dedi.[66]
5- Ahmed b. Hanbel'in bir başka rivayetinde "Bizden hiçbir kadınla musafaha yapmadı." ilâvesi vardır.[67]
6- Rivayet olunduğuna göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethedildiği gün erkekler bey'atleşmeyi bitirince, kadınlarla biate başladı. Kendisi Safa tepesinde, Hz. Ömer (r.a.) de oranın altında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emriyle kadınlarla bey'atleşip Peygamber (s.a.v.)'in tebligatını onlara aktarıyordu. Ebû Süfyan'ın karısı, Utbe'nin kızı Hlnd ise, Peygamber (s.a.v.)'in, kendisini tanıyacağı endişesiyle başını örtmüş, kıyafetini değiştirmiş olarak, bey'at eden kadınlar arasında bulunuyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Sizin, Allah'a herhangi bir şeyi şirk koşmamanız şartıyla, sizinle bey'atleşiyorum" buyurunca, Hind başını kaldırdı ve:
"Allah'a yemin olsun ki, biz putlara taptık. Şüphesiz sen erkeklerden olmadığın, onlarla bey'ate konu yapmadığın bir şeyle bizi sorumlu tutuyorsun. Çünkü sen, erkeklerle sadece, müslüman olmaları ve cihâdda bulunmaları konusunda bey'atleştin..." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"*Hırsızlık yapmamanız ... şartı üzere bey'atleşiyorum..."* deyince, Hind:
"Ebû Süfyan, cimri bir adamdır. Ben onun malında bir kötülük işledim (malından çaldım). Bu sebeple bilemiyorum, o aldığım mal bana helâl midir, değil midir?" dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyan da:
"Geçmişte aldığın, gelecekte alacağın herşey sana helâl olsun..." deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.) gülümsedi, onu tanıdı ve ona:
"Muhakkak ki Utbe'nin kızı Hind'sin" deyince Hind:
"Evet ey Allah'ın Nebîsi, Allah sana afiyet versin... Geçmişte olanı bağışla..." dedi. Hz. Peygamber (sözüne devamla):
"Zina etmemeniz şartı üzere ..." deyince, Hind:
"Hür kadın da zina eder mi?" dedi. Bir rivayette de, "Buradaki hiçbir hür kadın zina etmemiştir." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"*Çocuklarınızı öldürmemeniz şartı üzere..."* deyince, Hind:
"Biz onları küçükken büyüttük, sen ise onları büyük iken öldürdün. Bunu sen de onlar da pek iyi bilirsiniz!" dedi. Zira Ebû Süfyan'ın oğlu

Hanzale Bedir savaşında öldürülmüştü...
Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) güldü, gülmekten sırtüstü yere düştü. Hz. Peygamber (s.a.v.) de tebessüm etti. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Kızdırıp düzdüğünüz iftirada da bulunmamanız şartı üzere..." deyince, -ki bu iftira, kadının kocasından olmayan çocuğuna, onun olduğunu iddia etmesidir- Hind:
"Allah'a yemin ederim ki bühtan kötü bir iştir. Halbuki sen bize doğruluğu ve güzel huyları emrediyorsun." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ma'rufta, iyi şeylerde bana isyan etmemeniz şartı üzere..." deyince, Hind:
"Allah'a yemin ederim ki içinizde herhangi bir şey hususunda sana isyan etmek düşüncesi var olduğu halde şurada bulunuyor değiliz!!.." dedi."[68]

13. "Ey inananlar! Allah'ın gazabına uğramış milleti dost edinmeyin; inkarcıların kabirde bulunan kimselerden umutlarını kestikleri gibi, onlar da, ahiretten umutlarını kesmişlerdir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet fakir müslümanlardan bir grup hakkında inmiştir. Müslümanların haberlerini Yahudiler'e ulaştırıyorlar ve bundan dolayı onların mahsullerinden, meyvelerinden faydalanıyorlardı. Allah Teala bu ayetle onları bu işten nehyetti.[69]
2- İkrime ve Ebu Saîd tarikıyla İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Abdullah İbni Ömer ve Zeyd İbni Haris, Yahudilerden bâzılarını severlerdi (onlarla arkadaşlık ederdi). Bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[70]
3- Alûsî de yahudilerle dostluğu, onların meyvelerinden istifade arzusunda bulunan bazı fakir müslümanlara nisbet etmiştir.[71]
4- İbn Abbas şöyle der:
"Cenâb-ı Hakk bu beyanıyla Hâtıb İbn Ebî Belte'a'yı kastetmiştir. Buna göre mana, "Ey iman edenler, sizler yahudi ve müşrikleri dost edinmeyin..." şeklinde olur. Bu böyledir, zira bir grup fakir müslüman kendilerine olan ihtiyaçlarından ötürü, yahudilere müslümanlarla ilgili haberleri iletiyorlardı. Böylece onların böyle yapmaları yasaklandı." [72]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/235
[2] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/870.
[3] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/654.
[4] Buhari; Cihad: 3007, Megazi: 4274, Tefsir: 4890, Müslim; Fedailu's-Sahabe: 161/2494, Ebu Davud; Cihad: 2650, Tirmizi; Tefsir: 3305, Nesai; Tefsir: 605. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 351-352; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Alusi, Rûhu'l-Meânî, 28/65; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/50.
[5] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[6] Buhari; Cihad: 3007, Megazi: 4274, Tefsir: 4890, Müslim; Fedailu's-Sahabe: 161/2494, Ebu Davud; Cihad: 2650, Tirmizi; Tefsir: 3305, Nesai; Tefsir: 605. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 352.
[7] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 352; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/655-656.
[8] Medine-i Münevvere'ye 12 mil mesafede bir yerin adıdır.
[9] Hâtıb Yemen asıllı olup Mekke'de Zübeyr İbnu'l-Avvâm'ın kabilesi olan Esed ibn Abdü'l-Uzzâ oğullarının halîfi (anlaşmalı dostu) imiş bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/35.
[10] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Mümtahine, 60/1; Meğâzî, 46; Cihâd, 141; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 161; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Mümtahine, 60/1, hadis no: 3305; Ebu Davud, Cihâd, 98, hadis no: 2650; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/79-80.
[11] Vahidî, Esbab-ı Nüzul, s. 301.
[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/38.
[13] Suyuti, Lübâbu'n-Nukûl, 2/163.
[14] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/871.
[15] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/115.
[16] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 29/302.
[17] Alusi, Rûhu'l-Maânî, 28/74.
[18] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[19] Hakim; Müstedrek: 2/485, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/123. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 353.
[20]

İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 353.

[21] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/657.

[22] Ahmet, Bezzâr ve Hâkim anlattı. Hâkim sahihtir dedi; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/657.

[23] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1/152, hadis no: 318. Ayrıca bak: Buhârî, Hibe, 29; Cizye, 18; Edeb, 8; Müslim, Zekât, 50; Ebu Davud, Zekât, 34, hadis no: 1668; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/344.

[24] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/4; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[25] Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Müsnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'1-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/24-25.

[26] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/236.

[27] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[28] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[29] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[30] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[31] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[33] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[34] Mümtehine: 60/7.

[35] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 353.

[36] Tevbe Suresi, 9/5

[37] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[38] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[39] Senedi yoktur: Suyuti; ed-Dürr: 6/205, Buhari; eş-Şurût: 2711, 2712. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 354; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 29/305.

[40] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[41] Mürsel hadistir. Suyuti; ed-Dürr: 6/206. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 354.

[42] Buhârî, Şurût, 15; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/334.

[43] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/47; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/331.

[44] Buhari, Müslim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/658-659.

[45] Taberânî sahih bir senedle; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 2/164-165; İbnu'1-Esîr, Üsdü'1-Ğâbe, 3/171.

[46] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[47] İbn Ebî Hâtim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/165.

[48] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/165; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/41.

[49] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[50] İbn Cerîr; İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/659.

[51] İbni Menî'; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/659.

[52] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[53] Bkz. Ebu Davud, Talak: 24 (2240); Tirmizî, Nikah: 43 (1143); İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[54] Maide: 5/5

[55] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[56] Bkz. Buhari, Şurût: 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/331; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[57] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/41.

[58] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[59] İyâz ibn Ğunm el-Kuraşî'yi, bak: Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/47.

[60] İbn Ebî Hatim; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 29/307; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/165-166.

[61] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[62] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[63] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 14/414.

[64] Buhari.

[65] Müslim.

[66] Tirmizi; Nesai; İbni Mace; Ahmed; İbni Cerir; İbni Ebi Hatim.

[67] Ahmed, Müsned.

[68] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[69] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 355.

[70] İbn İshâk; İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/660-661.

[71] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 28/82.

[72] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

61- SAF SURESİ

Mushaftaki sıralamada altmış birinci, iniş sırasına göre yüz dokuzuncu sûre-dir. Tegabün sûresinden sonra[1], Cum'a sûresinden önce nazil olmuştur.[2]

Râzî ve İbn Abbâs'tan naklen Nehhâs Mekke'de nazil olduğunu zikreder.[3]

İbn Abbâs, el-Hasen, Mücâhid, İkrime, Katâde ve cumhur kavlinde Medine'de nazil olmuştur. [4]

1. "Göklerde olanlar da yerde olanlar da Allah'ı tesbih ederler. O, güçlüdür, Hakimdir."
2. "Ey inananlar! Yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz?
3. Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur.
4. Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi, sıra halinde savaşanları sever."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed b. Cafer, Muhammed b. Abdillah b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değulî'den, o Muhammed b. Yahya'dan, o Muhammed b. Kesir es-Sın'anî'den, o Evzaî'den, o Yahya b. Ebî Kesir'den, o Ebî Seleme'den, o da Abdullah b. Sellam'dan şunu rivayet ederek dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashabı'ndan bir grupla oturuyor ve aramızda konuşuyorduk. Biribirimize:
"Acaba hangi ameli işleyince o amel Allah'a daha sevimli olur?" diye soruyorduk. Bunun üzerine bu âyetler indi."[5]
2- Bunun benzerini İbn Abbas'tan (r.a.) İbn Cerîr anlattı. [6]
3- İmam Ahmed'in Abdullah ibn Selâm'dan rivayet ettiği haberde ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onlara bu olayda sadece bu âyet-i kerimeleri değil, Saff Sûresinin tamamını okuduğu ayrıntısına yer verilmiştir.[7]
4- Taberî'nin Mücâhid'den rivayetine göre bu âyet-i kerimeler içlerinde Abdullah ibn Revâha'nın da bulunduğu ensardan bir grup hakkında nazil olmuştur. Onlar bir mecliste:
"Allah'a en sevgili olan amel hangisidir bilsek de ölünceye kadar onu işlesek." demişler de bu âyet-i kerimeler nazil olmuş. Bunun üzerine Abdullah ibn Revâha:
"Ölünceye kadar kendimi Allah yolunda cihadda hapsedeceğim." demiş ve gerçekten de şehid olarak vefat eylemiştir."[8]

2. "Ey inananlar! Yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz?
3. Yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu konudaki rivayetler üç grup altında toplanır.
1- Allah katında amellerin en üstününü öğrenmek isteyen, öğrendikten sonra da gereğini yapmayan sahabeler hakkında inmiştir.
a- Abdullah b. Abbas, Ebu Salih ve Mücahid'e göre bu âyetler, Allah katında amellerin en üstünün ne olduğunu öğrenmek isteyen ve bu amelin cihad olduğunu öğrendikten sonra da gereği gibi davranmayan ve gevşeyen müminleri kınamak için nazil olmuştur.[9]
b- Taberî'nin İbn Humeyd kanalıyla Ebu Salih'ten rivayetle zikrettiği bir habere göre Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından bazıları:
"Allah'a en sevgili ve en faziletli amelin hangisi olduğunu bilsek (de onu işlesek)." dediler de bunun üzerine *"Ey iman edenler, sizi elîm bir azâbdan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi size?"* ***[10]*** âyet-i kerimesi nazil oldu. Ancak böyle konuşanlardan bazısı bu âyet-i kerimenin nazil olmasından hoşlanmadılar da bunun üzerine *"Ey iman etmiş olanlar, yapmıyacağınız şeyleri niçin söylersiniz?"* âyet-i kerimesi nazil oldu."[11]
c- İbni Abbas (r.a.) şöyle diyor:
"Cihad farz kılınmadan evvel idi. Müminlerden bir grup insan aralarında:
"Allah hangi amelin kendisine daha sevimli olduğunu bize bildirse de onu yapsak." diye konuşuyorlardı. Hemen Allah Tealâ peygamberine şunu bildirdi:
"Allah'ın en sevdiği amel şüphesiz Allah'a iman, Allah'a imanı reddeden asilere karşı cihad ve peygamberinin peygamberliğini ikrar etmektir." Cihad emri gelince de müminlerden bazılarının hoşuna gitmedi ve tatbiki zor geldi. Bunun üzerine: *"Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz."* ayeti nazil oldu."[12]
d- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Kimi müfessirler, bu ayetin, bir gurup mü'min hakkında nazil olduğunu, bunların, Allah nezdinde amellerin en sevimlisini yapmayı arzu eden kimseler olduklarını; işte bunun üzerine Cenâb-ı Hakk'ın, *"Ey iman edenler, size, sizi o elim azabtan kurtaracak bir ticarete kılavuzlayayım mı?"* [13] ve *"Şüphesiz ki Allah kendi yolunda (...) savaşanları sever."* [14] ayetlerini indirdiğini, ama bunların kendilerini gittikçe dünya hayatına kaptırıp, mesela Uhud'da yüz çevirdiklerini; bunun üzerine de Cenâb-ı Hakk'ın, *"Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz"* ayetini indirdiğini söylemişlerdir." [15]
e- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bu ayetin bütün mü'minlere hitaben indiği de söylenmiştir. Çünkü mü'minler, kendilerine va'dedilen taat, teslimiyet, huzu ve huşuu tam yerine getireceklerine inanıyorlardı. Ama Allah'ın kendilerine va'dettiği bu hususları, onların tam yerine getirmeleri tahakkuk etmeyince, her

zelle (hata) konusunda, onların bu ayetin hükmüne girmelerinden korkulur."[16]
2- Yapmadıkları hayır amelleri yaptıklarını söyleyerek iftihar eden bir kısım mü'minler hakkında inmiştir.
a- Katade ve Dahhak'a göre bu âyetlerin nüzul sebebi, Rasulullah'ın sahabilerinden bazılarının yapmadıkları hayır amelleri yaptıklarını söyleyerek iftihar etmeleridir. Cihad vb. zor işlerde "Düşmana şöyle yaptım, böyle yaptım." şeklinde övünmeleridir. Âyet-i kerime, bu gibi kimseleri uyarmakta ve böyle yapmamaları için öğüt vermektedir.[17]
b- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bu ayetin, savaşmadığı halde "savaştım"; mızraklaşmadığı halde, "mızraklaştım"; yapmadığı halde "yaptım" diyenler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir."[18]
c- İkrime tarikından, Dahhâk'dan, İbn Abbas'tan rivayet edildi:
"Allahü Teâlâ'nın Saff: 61/2 âyeti, harpte darp, ta'n ve katilden söylediğini yapmayan biri hakkında indirildi." [19]
3- Müminlere yardım edeceklerini vaad edip sonra da vaadlerini yerine getirmeyen münafıklar hakkında nazil olmuştur.
a- İbn-i Zeyd'e göre ise bu âyetler, müminlere yardım edeceklerini vaad edip sonra da vaadlerini yerine getirmeyen münafıklar hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Rasulullah'a ve müminlere:
"Siz cihada çıkarsanız biz de sizinle beraber çıkar ve size yardım ederiz." diyorlar fakat müminler cihada çıkınca çeşitli bahanelerle geri kalıyorlardı. İşte Allah teala bunlara, söylediklerini yapmamalarının Allah katında büyük bir gazaba vesile olacağını bildirdi. [20]
b- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bu ayetin, savaş hususunda münafıklık yapanlar hakkında nazil olduğu da ileri sürülmüştür. Çünkü onlar savaşmayı arzuluyorlardı, ama Allah savaşı bil-fiil emredince, *"Niçin bize savaşı farz kıldın"* [21] demişlerdi." [22]
4- Genel değerlendirme:
Taberi birinci görüşü tercih etmiş ve âyetin müminlere hitab ettiğini, bu itibarla münafıkların kasdedilmediğini söylemiş böylece üçüncü görüşü reddetmiştir. Ayrıca, Rasulullah'ın sahabilerinden, yapmadıkları şeyleri söylemelerinin ise kasıtlı bir şekilde yalan söylemek olacağı cihetiyle bunun sahabilere yakıştırılamayacağını zikretmiştir. Böylece de ikinci görüşü de reddetmiştir. [23]

4. Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi, sıra halinde savaşanları sever."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler demişlerdir ki:
"Müslümanlar şöyle diyorlardı;
"Eğer, Allah indinde hangi amelin daha sevimli olduğunu bilsek, mallarımızla ve canlarımızla o işi bolca yapardık." Allah Teala hangi işin kendi nezdinde daha sevimli olduğunu bildirdi ve buyurdu ki:
"Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi, sıra halinde savaşanları sever."
Uhud'da bununla imtihan olundular ve gerisin geri kaçtılar. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[24]
2- İbn-i Zeyd diyor ki:
"İşte bu âyet-i kerime, sözleri yaptıkları işlere uyanları zikretmektedir. Rasulullah'ın cihada çıktığı sırada onunla beraber çıkmayıp geri kalanlar ise, sözleri fiillerine uymayanlardır."[25]

8. Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayıcıdır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Maverdi'nin Ata'dan, onun da İbni Abbas'dan rivayetine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir ara 40 gün vahy gelmemiş. Bunu duyan Ka'b ibnu'l-Eşref:
"Ey yahudiler topluluğu, size müjdeler olsun, Allah Muhammed'e inmekte olan nurunu söndürdü. Onun işini tamamlamıyacak." demiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) buna çok üzülmüştü. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi ve bundan sonra vahy peşpeşe gelmeye devam etti."[26]

9. Müşrikler istemese de, dinini bütün dinlerden üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Peygamber efendimiz, İslam geldikten sonra inkarcılığı yıkmasına rağmen zamanla insanların yozlaşarak tekrar putlara tapmaya döneceklerini beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:
"Lat ve Uzza gibi putlara tekrar tapınılmadıkça gece ve gündüz yok olmayacaktır." (Kıyamet kopmayacaktır)[27]
2- Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki: "Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah: *"Müşrikler istemese de dinini bütün dinlerden üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur."* âyetini indirince ben bu işin tamamlandığını sanıyordum." Rasulullah şöyle buyurdu:
"Bu iş, Allah'ın dilediği kadar devam edecektir. Sonra Allah, güzel bir rüzgar gönderecek, kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan herkesi öldürecek, geriye kendisinde hiçbir hayır bulunmayan kimseler kalacaktır. Onlar da atalarının dinlerine dönecektir."[28]

10. Ey îman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticâreti size göstereyim mi?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Taberî'nin İbn Humeyd kanalıyla Ebu Salih'ten rivayetle zikrettiği bir habere göre Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından bazıları:
"Allah'a en sevgili ve en faziletli amelin hangisi olduğunu bilsek (de onu işlesek)." dediler de bunun üzerine *"Ey iman edenler, sizi elîm bir azâbdan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi size?"*[29] âyet-i kerimesi nazil oldu. Ancak böyle konuşanlardan bazısı bu âyet-i kerimenin nazil olmasından hoşlanmadılar da bunun üzerine *"Ey iman etmiş olanlar, yapmıyacağınız şeyleri niçin söylersiniz?"* âyet-i kerimesi nazil oldu."[30]

2- Bunun benzerini İbnu Abbas'tan (r.a.) Ali tarikından İbnu Ebî Hatim anlattı.[31]
3- Mukâtil'den rivayet edildi:
"Ayet, Uhud günü savaştan kaçanlar hakkında indirildi."[32]

11. Allah ve Rasülü'ne iman edip, mallarınız ve canlarınızla Allah yolunda mücâhede eylersiniz! Bu sizin için çok hayırlıdır, eğer bilirseniz!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre "Ashab-ı kiram:
"Ey iman edenler, sizi elîm bir azâbdan kurtaracak bir ticareti göstereyim mi size?" âyet-i kerimesi nazil olunca
"Bu ticaretin hangisi olduğunu bilsek mallarımızı onun yolunda versek." dediler de Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[33]
2- Mukâtil anlatıyor:
"Bu âyet-i kerime Osman ibn Maz'ûn hakkında nazil oldu. Bir gün Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Bana izin versen de karım Havle'yi boşasam, rahip gibi yaşasam. Bunun için kendimi hadım etsem, eti kendime haram kılsam, hiçbir gece uyumasam, oruçsuz hiç gün geçirmesem." demişti. Rasûlullah (s.a.v.) da ona:
"Nikâh benim sünnetimdendir. İslâm'da rahiblik yoktur. Benim ümmetimin rahibliği Allah yolunda cihaddır, ümmetimin hadımlığı da oruçtur. Allah'ın size helâl kıldığı hoş ve temiz şeyleri kendinize haram kılmayın. Benim sünnetimdendir ki gece uyurum da kalkıp ibadet de ederim, bazı günler oruç tutarım, bazı günler de oruç tutmam. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir." buyurdu. Osman:
"Ey Allah'ın peygamberi, hangi ticaret Allah'a daha sevgili, bilsem de o ticareti yapsam." dedi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[34]

---

[1] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/876.
[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/257.
[3] Fahreddin er-Razi, Mefâtîhu'l-Ğayb, 29/310; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/51.
[4] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/249.
[5] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 356. Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Saff, 61/1, hadis no: 3309; Hâkim, Darimi, Hâkim sahihtir, dedi. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/661-662.
[6] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/662.
[7] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 5/452; Dârimî, Cihâd, 1, hadis no: 2395.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/55.
[9] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/55.
[10] Saff: 61/10.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/55; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/662-663; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/87.
[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/55; İbni Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/358.
[13] Saff: 61/10.
[14] Saff: 61/4.
[15] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[16] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[17] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[18] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[19]

İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/663.

[20] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[21] Nisa: 4/77.

[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[23] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[24] Musannif bu hadisin isnadının olmadığını söyledi. İbn Cerir: 28/55. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 356.

[25] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[26] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/56.

[27] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[28] Müslim, el-Fiten: 52 (2907); İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[29] Saff: 61/10.

[30] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/55; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/662-663; Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/87.

[31] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/663.

[32] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/663.

[33] İbni Ebi Hatem; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/167.

[34] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/57.

62- CUMA SURESİ

Mushaftaki sıralamada altmış ikinci, iniş sırasına göre yüz onuncu sûredir. Saf sûresinden sonra, Fetih sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur. Bazı araş-tırmacılar, 11. âyette değinilen ve sûrenin nüzul sebebi olarak gösterilen olayın meydana gelişiyle ilgili bir kısım karinelerden hareketle hicretin birinci yılında in-diğini belirtirler. [1]

İzzet Derveze, sûrede yahudilerden bahsedildiği, Hendek savaşından sonra ise Medine'de yahudi kalma-dığı noktasından hareketle en azından bu savaştan söz eden Ahzâb sûresinden ön-ce inmiş olması gerektiğini ifade eder. [2] Aynı kanaati paylaşan Süley-man Ateş, Ebû Hüreyre'den yapılan -sûrenin kendisinin müslüman olmasından sonraki bir tarihte indiği bilgisini içeren- rivayetin sahih olamayacağını, çünkü onun Hayber'in fethi sırasında Hz. Peygamber'e gelip müslüman olduğunu ifade eder ve bu rivayeti ona yapılmış bir iftira olarak niteler. [3] Fakat İbn Aşûr'un belirttiği gibi Hendek savaşından sonra da bazı müslümanların Hayber yahudileriyle ortak ziraî faaliyetleri devam ediyordu ve aralarında sıkı bir iletişim bulunuyordu[4] dolayısıyla sûrede onlardan söz edilmesini yadırga-mamak gerekir ve Ebû Hüreyre'nin rivayeti esas alınarak bu sûrenin Hayber'in fethedildiği yıl nazil olduğu düşünülebilir. [5]

İbn Yesâr Sûrenin mekkî olduğunu söylemiş ve bu görüş İbn Abbâs ve Mücâhid'den de nakledil-mişse de sahih olan medenî oluşudur ve bu, cumhurun görüşüdür.[6] Ayetlerinin adedi, on birdir. [7]

3. “(O Peygamber) onlardan, henüz kendilerine katılıp erişmemiş bulunan diğerlerine de (kitabı ve hikmeti öğretir). Allah azizdir, hakimdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Âyet-i kerimede, Rasulullah’ın, henüz ortada olmayan insanlara da Peygamber gönderildiği zikredilmektedir. Henüz mevcut olmayan bu insanlardan maksat, Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre ve Mücahid'e göre Rasulullah’ın vefatından sonra müslüman olan Farslardır.[8]

2- Abdulaziz ibn Abdullah kanalıyla Ebu Hüreyre'den rivayette o şöyle anlatıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında oturuyorduk. O'na Cum'a Sûresi nazil oldu da bize okudu. *"Onlardan başkalarına da ki henüz onlara katılmamışlardır."* âyet-i kerimesine gelince ben:

"Ey Allah'ın elçisi, onlar kimlerdir?" diye sordum, cevap vermediler, üçüncü kere sorulunca -ki Selmân da içimizdeydi- Rasûlullah (s.a.v.) elini Selman'ın üzerine koydu ve:

"Şayet iman Süreyya'nın yanında olsa bundan (bunun kavminden) adamlar -veya bir adam- onu alır, elde ederdi." buyurdular."[9]

3- İbn-i Zeyd'e ve Mücahid'den nakledilen diğer bir görüşe göre Rasululah hayattayken henüz ortada olmayan ve onun vefatından sonra ona iman edecekleri belirtilen bu insanlardan maksat, Rasulullah’ın vefatından sonra kıyamet gününe kadar İslama girecek olan bütün insanlardır. [10]

4- Taberi âyet-i kerimenin genel ifadesinin bu son görüşü tercih etmeyi gerektirdiğini söylemiş ve bu görüşü tercih etmiştir.[11]

6. De ki: "Ey yahudiler, bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin mi Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsunuz? Öyleyse bunda samimi iseniz ölümü temenni edin.

7. Yaptıklarından dolayı ölümü kat'iyyen temenni edemezler. Allah o zâlimleri çok iyi bilendir.

8. De ki: "Gerçekten sizin kaçıp durduğunuz ölüme mutlaka yakalanacaksınız. Sonra da görüleni ve görülmeyeni Bilen'e döndürüleceksiniz. O, size yapmakta olduklarınızı haber verecektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber olarak ortaya çıkınca Medine Yahudileri, Hayber yahudilerine:

"Eğer siz Muhammed'e tabi olursanız biz de ona itaat edeceğiz; siz muhalefet ederseniz biz de ona muhalefet edeceğiz." diye yazmışlardı. Hayber Yahudileri:

"Bizler Halîlu'r-Rahmân'ın oğullarıyız, Allah'ın oğlu Uzeyr ve diğer peygamberler bizdendir, peygamberlik ne zaman Arapların oldu ki? Elbette biz peygamberliğe Muhammed'den daha lâyıkız ve ona tâbi olmamızın imkânı yoktur." dediler ve işte bu âyet-i kerimeler bunun üzerine nazil oldu."[12]

2- Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Ebu Cehil dedi ki:

"Yemin olsun ki eğer ben, Muhammed'in, Kabe'de namaz kıldığını görecek olursam, ayağımı onun boynuna basmak için onun yanına varacağım." Ebu Cehil'in bu sözü Rasulullah’a ulaştı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Şayet bunu yapacak olsaydı onu melekler açıkça yakalayıp hırpalardı. Şayet Yahudiler ölümü temenni etmiş olsalardı, ölür ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Rasulullah ile lanetleşmeyi isteyen insanlar, onunla birlikte lanetleşmeye çıkmış olsalardı, geriye döndüklerinde ne mal ne de evlat bulabilirlerdi."[13]

9. Ey iman edenler, Cuma günü namaz için nida olunduğu vakit hemen Allah'ın zikrine koşun ve alış-verişi bırakın. Bilirseniz bu, sizin için en hayırlı olandır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Taberî'nin Mihrân kanalıyla Ebu Mâlik'ten rivayet ettiği bir habere göre "Bakîu'z-Zübeyr denilen mahalde bir topluluk alış-veriş yaparlar, Cuma günü cuma ezanı okunmuş olmasına rağmen alış-verişe devam eder, kalkıp namaza gitmezlermiş. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[14]

11. "Onlar bir kazanç veya bir eğlence gördüklerinde, seni ayakta bırakarak oraya yöneldiler. De ki: "Allah katında olan, eğlenceden de kazançtan da hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en iyisidir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kervanla ilgil rivayetler:
a- Ustaz Ebû Tahir ez-Ziyadî, Ebu'l-Abbas Ali b. İbrahim'den, o Muhammed b. Müslim b. Vare'den, o Hasan b. Atiyye'den, o İsrail'den, o Husayn b. Abdirrahman'dan, o Ebû Süfyan'dan, o Cabir b. Abdullah'tan haber vererek şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) Cuma günü hutbe okurken, Şam'dan dönen bir kafile geldi. (Hutbe dinleyenlerden) on iki kişi hariç herkes Mescid'den çıkıp kafileye gitti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[15]
Bu hadisi Buhari, Hafs b. Ömer'den, o Halid b. Abdillah'tan, o da Husayn'dan rivayet etmiştir.[16]
b- Muhammed b. İbrahim el-Müzekkî, Ebû Bekr (b.) Abdullah b. Yahya et-Talhî'den, o Cafer b. Ahmed b. İmran eş-Şâşî'den, o Abdullah b. Ahmed b. Yunus'tan, o Abser b. Kasım'dan, o Husayn'dan, o Salim Ebi'l-Ca'd'dan, o da Cabir b. Abdillah'tan bize şunu dediğini haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) ile beraber Cuma'da idik. Yiyecek taşıyan bir kafile geldi. On iki kişi hariç herkes mescidden çıkıp kafilenin yanma gittiler. Bunun üzerine Cuma âyeti indi."[17]
Bu hadisi Müslim, İshak b. İbrahim'den, o da Cerir'den rivayet etmiştir. Buhari de bu hadisi "Kitabu'l-Cumua"da Muaviye b. Amr'dan, o Zaide'den, Husayn'da bu son iki raviden rivayet etmiştir.[18]
c- Müfessirler şöyle dediler:
"Medine halkına açlık ve pahalılık isabet etti, Dihye b. Halife el-Kelbî, bir ticaretle Şam'dan döndü. Onun dönüşünü halka duyurmak için davul çalındı. O anda Rasulullah (s.a.v.) da Cuma hutbesini veriyordu. Herkes çıktı gitti. Mescidde sadece on iki kişi kaldı. Ebû Bekr ve Ömer de bu on iki kişi arasındaydı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi." Peygamber (s.a.v.) de buyurdu ki:
"Eğer hepiniz onlara tabi olup gitseydiniz ve sizden hiç biriniz burada kalmasaydı üzerinize bir vadi dolusu ateş, sel gibi gelirdi."[19]
d- Ebu Mâlik'ten gelen bir rivayette bu ticaret kervanının zeytin yağı yüklü olduğu ayrıntısı vardır.[20]
e- Câbir ibn Abdullah'tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte sadece 12 kişi ve bir kadının kaldığı; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Şayet sonuncularınız ilklerinize katılsaydılar vadi ateşle dolacaktı."* buyurduğu ve bu âyet-i kerimenin bunun üzerine nazil olduğu ayrıntılarına yer verilmektedir.[21]
f- Katâde'den rivayete göre ashabın, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i bu şekilde minberde iken kervan geldi haberiyle dışarı çıkmaları ve Efendimiz (s.a.v.)'i hutbede ayakta bırakmaları üç kere vukubulmuştur.[22]
g- Mukâtil şöyle der:
"Dıhye b. Halife el-Kelbî (r.a.), müslüman olmazdan önce, beraberinde çeşitli ticaret malları bulunduğu halde, Şam'dan alış-veriş yapmış olarak çıka geldi. Medine'liler ise, onu davul ile alkışlarla karşıladılar ve bu iş, Cum'a günü oldu. Tam o sırada, Hz. Peygamber (s.a.v.), minberde ayakta hutbe okuyordu. Müslümanlar, bunun için çıktılar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından ayrıldılar. Camide farklı rivayetlere göre sadece oniki veya sekiz, yahut da kırk kadar kişi kaldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Eğer bu kalanlar da olmasaydı tepelerine taş yağdırılırdı"* dedi ve bu ayet nazil oldu.

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında kalanlar içinde idiler. "[23]
r- Hasan el-Basrî şöyle demiştir:
"Medinelilere, açlık ve pahalılık arız olmuştu. Derken bir ticaret kervanı çıkageldi. Tam o sırada, Hz. Peygamber (s.a.v.) Cum'a hutbesi okuyordu. Müslümanlar kervanın geldiğini duyunca, oraya doğru gittiler.
Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s), *"Eğer bu geri kalanlar da, evvelkilere (gidenlere) tabi olsalardı, şu vadi, onlar üzerine ateş olur cayır cayır yanardı"* buyurmuştur."[24]
2- Düğünle ilgili rivayet:
a- Câbir ibn Abdullah'tan gelen bir rivayete göre bir kız evlendirilmiş ve onun çalgıcılar eşliğindeki düğün alayı Mescid-i Nebevî'nin yanından geçerken orada bulunanlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i minberde iken terkedip düğün alayına yönelmişler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimesini indirmiş.[25]
Suyûtî, her iki rivayeti verdikten sonra ticaret kervanının gelmesi ile Mescid-i Nebevî'nin yanından düğün alayının geçmesi olaylarının aynı zamanda olduğunu ve dolayısıyla her iki olayın birden bu âyetin nüzul sebebi olduğu görüşünü tercih eder.[26]

---

[1] Bk. Emin Işık, Cuma Sûresi, Dİ A, 8/92.
[2]

İzzet Derveze, Tefsiru’l-Hadis, 8/227.
[3] Süleyman Ateş, 9/429, 431.
[4] İbn Aşur, 28/169.
[5] İbn Aşur, 28/204-205. Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/269.
[6] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 28/92.
[7] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/664.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[9] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Cum'a, 62/1; Müslim, Fedâilus-Sahâbe, 231; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Cum'a, 62/1, hadis no: 3310; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[10] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[12] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 28/96.
[13] Ahmed b. Hanhel, Müsned, 1/248; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.
[14] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/66.
[15] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 357.
[16] Buhari, Salat: 8, Cumua: 38 (996), Tefsîru'l-Kur'ân, Cum'a, 62/2, Buyu: 2058, 2064, Tefsir: 4899, Müslim; Cuma: 36/863, Tirmizi; Tefsîru'l-Kur'ân, Cum'a, 62/2, hadis no: 3311. Tirmizi bu hadis için hasen ve sahihtir dedi. Nesai; Tefsir: 615. 820 İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 357; Alusi, Rûhu'I-Meânî, 28/104.
[17] Buhari, Salat: 8, Cumua 996, Buyu: 2058, 2064, Tefsir: 4899, Müslim; Cuma: 36/863, Tirmizi; Tefsir: 3311. Tirmizi bu hadis için hasen ve sahihtir dedi. Nesai; Tefsir: 615. 820.
[18] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 357. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/664-665.
[19] Suyuti; ed-Dürr: 6/221. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 357.
[20] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/67.
[21] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/68.
[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 30/11.
[23] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 30/11.
[24] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 30/11.
[25] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/68.
[26] Suyûtî, Lubâbun-Nukul, 2/168.

63- MUNAFİKÛN SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada altmış üçüncü, iniş sırasına göre yüz dördüncü sûre-dir. Hac sûresinden sonra, Mücâdele sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur.[1]

Âyetlerinin adedi, on birdir. [2]

1. Münafıklar sana geldiklerinde "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlü'sün." derler. Allah da bilir ki sen elbette O'nun Rasûlü'sündür. Allah, münafıkların şüphesiz yalancılar olduklarına şehadet eder.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah ibn Raca kanalıyla Zeyd ibn Erkam'dan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Bir gazvede idim. Abdullah ibn Übeyy'in:
"Rasûlullah'ın yanında olanlara infakta bulunmayın ki yanından dağılıp gitsinler. Onun yanından (Medine'ye) döndüğümüzde elbette azîz olan, zelîl olanı oradan çıkaracaktır." dediğini duydum ve bunu amcama -veya Hz. Ömer'e- söyledim, o da gidip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e söylemiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) beni çağırıp sordu, ben de duyduklarımı Allah'ın Rasûlü'ne de söyledim. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah ibn Übeyy ve arkadaşlarına haber gönderip çağırttı. Böyle bir şey söylemediklerine yemin ettiler, Rasûlullah (s.a.v.) da onları doğrulayıp beni yalanladı. Beni öyle bir üzüntü kapladı ki o zamana kadar başıma böyle bir üzüntü gelmemişti. Evimde oturup dışarı çıkamaz hale geldim. Amcam geldi ve:
"Olsa olsa bu söylediklerinle Rasûlullah (s.a.v.)'ın seni yalanlamasını ve sana kızmasını istemiş olabilirsin." dedi. İşte bu hadise üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi de Hz. Peygamber (s.a.v.) bana haber göndermiş, yanına vardım da bana:
"Ey Zeyd, muhakkak ki Allah seni doğruladı." buyurdular."[3]
2- Tirmizî'nin kendi isnadıyla yine Zeyd ibn Erkam'dan rivayetle tahric ettiği hadis biraz daha ayrıntılı. Bu rivayette Zeyd ibn Erkam şöyle anlatıyor:
"Rasûlullah (s.a.v.) ile bir gazvede idik. Bedevilerden bir grup da bizimle birlikteydiler. Bir konaklama yerinde herkes suya koştu, o bedeviler bizden önce davrandılar ve içlerinden birisi suyun başına geldi, akmayıp toplanması için etrafına taş dizdi ve toplanan suyun üzerine deriden bir örtü örterek arkadaşlarının gelmesini bekledi. Bu arada ensardan birisi o bedevînin bulunduğu yere geldi, devesinin yularını bıraktı ve suyun üzerindeki kırbayı kaldırdı ki hayvan su içebilsin. Bedevî de devenin su içmesini engelliyerek elindeki sopayı kaldırıp o ensarînin başına vurup kafasını yardı. Kafası yarılan ensarî Abdullah ibn Übeyy'in yanına geldi. Onun arkadaşlarından birisiydi. Başına gelenleri anlatınca Abdullah ibn Übeyy kızdı ve:
"Rasûlullah'ın yanındakilere infakta bulunmayın ki çevresindeki bedeviler dağılıp gitsinler." dedi. Bedevîler, yemek vakti olunca Rasûlullah (s.a.v.)'ın etrafında toplanıyorlardı. Abdullah ibn Übeyy şöyle devam etti:
"Bedevîler, Muhammed'in etrafından dağılıp gittikten sonra ona yemek götürün; o ve beraberindekiler o zaman yemek yesinler." deyip çevresindeki arkadaşlarına da:
"Şayet Medine'ye dönerseniz mutlaka azîz olan zelîl olanı oradan çıkaracaktır." dedi. Bundan sonrasını Zeyd şöyle anlatıyor:
"Ben, bu gazvede Rasûiullah (s.a.v.)'ın terkisinde idim. Abdullah ibn Übeyy'in bu sözlerini duydum ve amcama haber verdim. Amcam da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gidip O'na haber verdi de Rasûlullah (s.a.v.) İbn Übeyy'i çağırdı. İbn Übeyy de yemin edip böyle söylediğini inkâr etti. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onu doğrulayıp beni yalanladı. Amcam bana gelip:
"Bu yaptığınla olsa olsa Rasûlullah (s.a.v.)'ın sana kızmasını istemiş olmalısın; biliyor musun Allah'ın Rasûlü ve müslümanlar seni yalanladılar." dedi. O kadar üzüldüm ki daha önce hiç kimse bu kadar üzülmemiştir. Ben, üzüntüden başımı eğmiş halde Rasûlullah'ın yanında yürürken Hz. Peygamber birden bana döndü, kulağımı hafifçe çekti, yüzüme güldü. Dünyada ebedî olarak kalmam dahi bana bundan daha sevimli olmazdı. Sonra Ebu Bekr, bana ulaştı ve:
"Allah'ın Rasûlü sana ne söyledi?" diye sordu. Ben:
"Bir şey söylemedi, sadece kulağımı hafifçe çekti ve yüzüme güldü." dedim.
"Sana müjdeler olsun." dedi. Sonra Ebu Bekr bize kavuştu, Ebu Bekr'e söylediğimi ona da söyledim. Sabah olunca Rasûiullah (s.a.v.) bize Münâfikûn Sûresini okudu "[4]
3- Adem ibn Ebî İyâs kanalıyla yine Zeyd ibn Erkam'dan gelen başka bir rivayette de sadece bu âyet-i kerimenin değil *"Oysa izzet Allah'ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler."* (âyet: 8) âyet-i kerimesine kadar olan âyetlerin bu hadise üzerine indiği belirtilmektedir.[5]
4- Amr ibn Hâlid kanalıyla gelen başka bir rivayette de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, bu âyet-i kerimenin nüzulü üzerine münafıklara istiğfarda bulunmalarını söylediği, onlarınsa tevbe istiğfar etmek yerine başlarını çevirip gittikleri ayrıntısına yer verilmektedir.[6]
5- Beşîr ibn Müslim'den gelen bir rivayette de kendisine:
"Ey Ebu Hubâb, senin hakkında şiddetli âyetler nazil oldu. Rasûlullah'a git de senin için istiğfar ediversin." denildiğinde başını çevirdiği ve:
"İman et, dediniz iman ettim; zekât ver, dediniz verdim; kala kala bir tek Muhammed'e secde etmem kaldı." dediği ayrıntısına yer verilmektedir.[7]

6- Tirmizî'deki başka bir rivayette hadisenin Tebük Gazvesi sırasında olduğu ayrıntısı vardır.[8]

7- Suyûtî'deki rivayetlerden birinde de Sûrenin Tebük Gazvesinde ve gece nazil olduğu[9] ayrıntısı varsa da Abdullah ibn Übeyy bu gazveye katılmadığına göre bu ayrıntı, ravilerden birinin hatası olmalıdır. Hadisenin Mustalik Oğulları gazvesinde ve Müreysî' kuyusu başında olduğunda tarihçiler ve diğer hadis imamları müttefiktirler.[10]

8- Nitekim yine Tirmizî'de İbn Ebî Ömer kanalıyla Câbir ibn Abdullah'tan gelen bir rivayette bu husus açıkça belirtilmiştir. Bu rivayette Câbir şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü ile bir gazvede, Mustalik oğulları gazvesindeydik. Muhacirlerden bir adam ensardan bir adama eliyle (elinin tersiyle) vurdu. Muhacirlerden olan adam:
"Yetişin ey muhacirler." diye, ensardan olan da:
"Yetişin ey ensar!" diye bağırdı, az daha birbirlerine gireceklerdi ki Rasûlullah'a bu durum ulaşınca:
"Nedir bu câhiliye davası?!" diye sordular.
"Muhacirlerden birisi, ensardan birisine vurmuş." dediler. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.):
"Bırakın bu kokuşmuş şeyleri." buyurdular. Rasûl-i Ekrem'in bu sözünü Abdullah ibn Übeyy duyunca:
"bunu da mı yaptılar? Vallahi eğer Medine'ye dönecek olursak mutlaka aziz olan zelîl olanı oradan çıkaracaktır." dedi. Ömer:
"Ey Allah'ın elçisi, beni bırak şu münafığın boynunu vurayım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bırak onu; insanlar, Muhammed ashabını öldürüyor demesinler."
Ömer'den başkaları şöyle naklederler: Abdullah ibn Übeyy'in oğlu Abdullah babasına:
"Allah'a yemin ederim ki Medine'ye dönmeden zelîl'in sen, Azîzin de Rasûlullah olduğunu ikrar edeceksin." dedi, o da oğlu Abdullah'ın bu söylediğini yaptı.[11]
9- Vâhıdî'nin zikrettiğine göre tefsir ve Siyer âlimleri şöyle anlatırlar:
"Allah'ın Rasûlü Mustalik oğulları gazvesinde iken Müreysi' suyu başında konaklamışlar. İnsanlar su almak üzere suyun başında toplanmışlar. Bu arada Ğıfâr oğullarından Hz. Ömer'in işçisi Cahcâh ibn Saîd el-Ğıfârî ile Hazrec oğullarından Sinan el-Cühenî suyun başında münakaşaya tutuşmuşlar. Sinan el-Cühenî:
"Yetişin ey ensar topluluğu!" diye bağırırken, Cahcâh el-Ğıfârî de:
"Yetişin ey muhacirler topluluğu!" diye bağırmış.
Medine-i Münevvere'ye dönüşlerinde Medine girişinde Abdullah ibn Übeyy gelip de şehre girmek isteyince oğlu Abdullah:
"Geri çekil, giremezsin, ta ki Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) girmene müsaade edinceye ve kimin azîz, kimin de zelîl olduğunu insanlar bilinceye kadar." demiş de İbn Übeyy, oğlunun bu yaptığını Rasûlullah (s.a.v.)'a şikâyet etmiş. O da İbn Übeyy'in girmesine müsaade etmesi haberini göndermiş de böylece Medine-i Münevvere'ye girebilmiş. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler inip de yalancılığı açıkça ortaya çıkınca:
"Ey Ebu Hubâb, senin hakkında çok şiddetli âyetler nazil oldu; Rasûlullah'a git de senin için istiğfar ediversin." denilmiş de o başını çevirip gitmiş. İşte *"Onlara, gelin Allah'ın Rasûlü sizin için mağfiret dilesin, denildiği zaman başlarını çevirdiler..."* kavli budur.[12]
10- Vâhıdî'nin bu haberini Taberî, Abdullah ibn Ebî Bekr ve Muhammed ibn Yahya ibn Hıbbân'dan rivayetle daha geniş bir şekilde şöyle nakleder:
"Rasûlullah (s.a.v.)'a Mustalik oğullarının, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından Cüveyriyye'nin babası el-Hâris ibn Dırâr komutasında kuvvet topladıkları haberi ulaşınca Rasûlullah (s.a.v.) onların üzerine yürüdü ve Kadîd tarafından sahile doğru Müreysî adındaki su başında onlarla karşılaştı. İki ordu birbirine girdi ve yapılan savaşta Allah Tealâ Mustalik oğullarını bozguna uğrattı da onlardan öldürülenler öldürüldü, Rasûlullah (s.a.v.) oğullarını, kadınlarını ve mallarını ganimet olarak aldı. Savaş esnasında Hişâm ibn Sabâbe adında Kelb ibn Avf ibn Amir oğullarından birisi yanlışlıkla ensardan birisi tarafından öldürülmüştü. Ubâde ibnu's-Sâmit'in ashabından olan bu ensari, onu düşman sanarak yanlışlıkla öldürmüştü.
İnsanlar henüz bu suyun başındalarken bir ara insanların sucuları suyun başına gelmişler. Hz. Ömer'in de Ğıfâr oğullarından Cahcah ibn Saîd adında bir işçisi atını yedekliyerek suyun başına gelmiş. Avf ibnu'l-Hazrec oğullarının dostu Sinan el-Cühenî ile suyun başında karşılaşıp sıkışmışlar ve tartışmaya başlamışlar. Sinan el-Cühenî:
"Yetişin ey ensar!" diye bağırırken Cahcâh da:
"Yetişin ey muhacirler!" diye bağırmış, Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl buna çok kızmış. Yanında kabilesinden bir grup ve henüz yaşı küçük olan Zeyd ibn Erkam da varmış. İbn Übeyy:
"Bunu da mı yaptılar? Çoğaldılar da bizi beldemizden mi kovacaklar? Bizim ve Kureyş celâbîbi'nin misali aynen "Besle köpeğini yesin seni" misali gibidir. Ama Allah'a yemin olsun ki eğer Medine'ye dönecek olursak elbette aziz olan zelîl olanı mutlaka oradan çıkaracaktır." dedi sonra da yanında bulunan kabilesinden arkadaşlarına:
"Bunu kendinize siz yaptınız. Onları beldenize aldınız, mallarınızı onlarla paylaştınız. İşte yaptığınızın neticesi. Allah'a yemin olsun ki şayet elinizdekileri onlara vermeyip tutsaydınız ülkenizden ayrılıp başka taraflara giderlerdi." dedi. Onun bu sözlerini duyan Zeyd ibn Erkam oradan ayrılıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi ve Hz. Peygamber (s.a.v.) gazveyle ilgili işlerini bitirirken duyduklarını O'na haber verdi. O olanları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e haber verirken Hz. Ömer de Efendimiz (s.a.v.)'in yanında idi.
"Ey Allah'ın elçisi, Abbâd ibn Bişr ibn Vakş'a emret, gidip şu adamı öldürsün." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ey Ömer, insanlar, Muhammed ashabını öldürüyor, dedikleri zaman halimiz nice olur? Hayır, fakat insanlara buradan ayrılacağımızı ilân et." buyurdu. Vakit, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in normal olarak yola çıkacağı bir vakit değildi. Yola çıkıldı ve Abdullah ibn Übeyy, Zeyd ibn Erkam'ın konuştuklarını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaştırdığını öğrenince Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve onun söylediklerini söylemediğine, onları konuşmadığına yemin etti. Abdullah, kavmi nezdinde büyük, kendisine saygı gösterilen şerefli birisiydi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından yanında bulunan ensardan bazıları:
"Ey Allah'ın elçisi, çocuk belki de yanlış anlamış, sözü iyi bellememiştir." diyerek Abdullah ibn Übeyy'i müdafaa etmek istediler. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) yalnız kaldığında Üseyd ibn Hudayr yanına geldi, onu nübüvvet selâmıyla selâmladı, sonra:
"Ey Allah'ın elçisi, daha önce yola çıkma âdetin olmıyan bir zamanda yola çıktın." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Arkadaşınızın söylediği sana ulaşmadı mı?" buyurdu. Üseyd:
"Hangi arkadaşımız ey Allah'ın elçisi?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Abdullah ibn Übeyy." dedi. Üseyd:
"Ne demiş?" diye sordu da Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Eğer Medine'ye dönerse Azîz olanın mutlaka zelîl olanı oradan çıkaracağını iddia etmiş." buyurdu. Üseyd:
"Allah'a yemin olsun ki ey Allah'ın elçisi, dilersen sen onu oradan çıkarırsın; elbette zelîl olan odur, azîz olan sensin." deyip şöyle devam

eder:
"Ey Allah'ın elçisi, ona rıfk ile muamele et. Allah'a yemin olsun, Allah seni Medine'ye getirdiğinde kabilesi ona taç giydirmeye hazırlanıyordu. O, senin bu krallığını ondan aldığına inanıyor."
Rasûlullah o gün ve gecesi boyunca, ertesi günün ilk saatlerinde de ashabını yürüttü, yola devam ettiler. O gün güneş etkisini gösterip yakmaya başlayınca konakladılar. îyice yorulan insanlar toprağa yayılıp uyuyakaldılar. Hz. Peygamber (s.a.v.), insanlar Abdullah ibn Übeyy ile ilgili o konuyu konuşmaya fırsat bulamasınlar diye iyice yoruluncaya kadar onları yürütmüştü. Sonra insanları tekrar yola çıkardı ve Hicaz bölgesine ulaşarak Fuvayku'n-Nakî'de Nak'â' (veya Bak'â') adındaki bir su başında tekrar konakladılar. Oradan yola çıktıklarında öyle bir fırtına çıktı ki insanlar bundan çok eziyet görüp korktular. Rasûlullah (s.a.v.):
"Korkmayın, bu fırtına kâfirlerin büyüklerinden birisinin ölümü üzerine esmiştir." buyurdular. Medine-i Münevvere'ye geldiklerinde duydular ki Kaynukâ' oğullarından Rifâ'a ibn Zeyd ibn Tâbut o gün ölmüş. Ki yahudilerin büyüklerinden ve münafıklara yataklık eden birisiydi. İşte bütün bunlar üzerine Alah Tealâ'nın münafıkları zikrettiği Sûre Abdullah ibn Übeyy ve onunla birlikte onun gibi olanlar hakkında nazil oldu, *"O münafiklar sana geldiklerinde..."* buyruldu. Bu Sûre-i celilenin inmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), Zeyd'in kulağını tutmuş ve ona:
"Allah Tealâ senin kulağının duyduğunu tasdik eyledi." buyurmuştur. [13]
Mustalik oğulları Gazvesi Hicretin beşinci yılında olduğuna göre bu sûrenin nüzulü de bu sene olmuş demektir.
11- Buhari ve Müslim, aynı manada Tirmizi bu ayetin nüzul sebebi hakkında şunu naklettiler:
"Rasulullah (s.a.v.), Kubeyd mıntıkasının sahil tarafına düşen Müreysi denilen yerdeki Mustalikoğulları üzerine bir gazve tertiplemişti. Burada bir su başında ordu dinlenirken Hz. Ömer'in işçisi Cahcah ile Abdullah b. Übey'in müttefiki Sinan adında birisi arasında su yüzünden bir kavga çıktı. Cahcah muhacirleri Sinan da ensarı saflarına çağırdılar. Cahcah Sinan'a bir tokat attı. Abdullah b. Übey:
"Bunu yaptılar ha! Besle kargayı oysun gözünü. Vallahi Medine'ye döndüğümüzde güçlü olan zayıf ve zelil olanı -yani Muhammed'i- oradan çıkaracak!" dedi. Sonra kavmine şöyle söyledi:
"Bu adama yiyecek vermeyin, yanındaki adamlarını da doyurmayın, etrafından dağılıp gitsinler, onu terketsinler." Abdullah b. Übey'in grubunda bulunan Zeyd b. Erkam:
"Vallahi zelil sensin, kavmi içinde hakir görülen sensin. Muhammed, Rahman'm himayesi, müslümanların muhabbeti ile azizdir, güçlüdür. Vallahi bu sözünden sonra seni asla sevmiyeceğim." dedi. Abdullah ona:
"Sus, ben şaka söylüyorum." dedi. Zeyd hadiseyi Rasulullah'a (s.a.v.) bildirdi. Abdullah:
"Vallahi bunu ne söyledim, ne yaptım." diye inkâr ederek özür diledi. Rasulullah (s.a.v.) onu affetti. Zeyd:
"İçimden çok kötü şeyler geçti, herkes beni kınadı." dedi. Bunun üzerine Zeyd'i tasdik, Abdullah'ı tekzip sadedinde Münafikun suresi nazil oldu. Abdullah b. Übey'e:
"Senin hakkında çok şiddetli ayetler indi, git Rasulullah'a senin için istiğfar etsin." dediler. O da ret manasına kafasını çevirdi. Bunun üzerine bu ayetler nazil oldu." [14]

5. Onlara: "Gelin, Allah'ın Rasûlü sizin için mağfiret dilesin." denildiği zaman başlarını çevirdiler. Ve sen, onların büyüklük taslıyarak yüz çevirdiklerini görürsün.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime de seleften bir çoklarının söylediği gibi Abdullah ibn Übeyy hakkında inen âyetlerdendir. Onun, bu âyetin inişine sebep olan davranışını Muhammed ibn İshak şöyle anlatıyor:
"Bize İbn Şihâb ez-Zührî'nin anlattığına göre Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'ün Cuma namazında Mescid-i Nebevî'de durduğu bir yeri vardı. Kendisinin ve kavminin saygıdeğer bir yeri olması hasebiyle o yerde durması engellenmezdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) hutbe okumak üzere kalktığında Abdullah ibn Übeyy de kalkar ve:
"Ey insanlar, işte Allah'ın Rasûlü aranızda; Allah onunla sizi şereflendirdi ve yüceltti. Binaenaleyh ona yardım edin, destek olun, dinleyin ve itaat edin." der ve otururmuş.
Nihayet Uhud gazvesinde yaptığı şeyi yapınca yani askerin üçte biriyle geri dönünce müslümanlar da Medine'ye gazveden dönüp geldiklerinde eskiden yaptığı gibi ayağa kalkıp konuşmak istedi. Müslümanlar, elbisesinin uçlarından çekerek dediler ki:
"Ey Allah'ın düşmanı, otur; sen buna lâyık değilsin, yapacağın işi yaptın." O da kalkıp insanların omuzlarına basa basa Mescid'den çıktı, bir yandan da:
"Allah'a andolsun ki ben, sanki büyük bir şey söyleyecekmişim gibi davrandılar. Halbuki kalkıp konuşsaydım onun (Hz. Peygamber'in) durumunu daha da kuvvetlendirecektim." diyordu.
Ensardan birisi Mescid'in kapısında onunla karşılaşıp:
"Yazıklar olsun sana, neyin var?" dedi. O da:
"Ben kalkıp onun (Muhammed'in) durumunu pekiştirecektim ki arkadaşlarından bazıları beni çekip oturtmak ve tartaklamak istediler. Sanki ben, kalkıp onun durumunu zorlaştıracak büyük bir şey söyleyecekmişim gibi." dedi. Kendisine:
"Yazıklar olsun sana, dön de Rasûlullah senin için mağfiret dilesin." dediklerinde o:
"Andolsun ki ben, onun benim için mağfiret dilemesini istemem." dedi. [15]
2- Katâde'den (r.a.) rivayet edildi:
"Abdullah İbni Übeyy'e:
"Keşke Rasûlullah'a gelseydin, senin için istiğfar ederdi." denildi. Başını büktü. Onun hakkında bu ayet indirildi." [16]
3- Bunun benzerini İkrime'den İbnu Münzir anlattı. [17]
4- İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir:
"Abdullah b. Übeyy, pek çok adamıyla, Uhud'dan savaşmadan geri dönüp, müslümanlardan ayrılınca, müslümanlar ona buğzetmeye başladılar, onu sert dille eleştirdiler ve kulağı duya duya hoşlanmayacağı sözler söylediler. Bunun üzerine kardeşleri, Übeyy'e,

"Keşke Rasûlullah'a gitsen de, o da senin için istiğfar etse ve senden hoşnud olsa" dediler. O da:

"Ben ona gitmem, benim için istiğfar etmesini istemem.” dedi ve yüzünü dönüp gitti. İşte o zaman bu ayet nazil oldu."[18]

5- Ekseri müfessirlere göre "Abdullah b. Übeyy, *“Eğer Medine'ye dönersek, andolsun en şerefli ve kuvvetli olan, oradan en hakîr ve zayıf olanı çıkaracaktır”* [19] ve *“Allah'ın Peygamber’inin etrafında bulunanları beslemeyin”* [20] dediği için, istiğfar talebinde bulunmaya çağrıldı. Ona:

"Gel, Rasûlullah senin için istiğfar etsin." denildi. O da:

"Ne dedin! Ne dedin!" dedi. İşte ayetteki, *“Başlarını çevirirler”* ifadesiyle onun bu tavrı kastedilmiştir." [21]

6. Onlar için ha istiğfar etmişsin, ha onlara istiğfar etmemişsin, onlar için birdir. Allah onları kesinlikle affetmez. Hiç şüphesiz Allah, fâsıklar topluluğuna hidayet etmez.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Urve (r.a.) şöyle dedi:

"Onlar için ister af dile ister dileme. Onlar için yetmiş kere af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek."[22] ayet-i kerimesi nazil olduğunda Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Yetmişten fazla yapacağım." Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [23]

2- Mücâhid ve Katâde’den (r.a.) de bunun benzeri rivayet edildi.[24]

3- Avfi tarikından rivayet edildiğine göre İbni Abbas (r.a.) şöyle dedi:

"Onlar için ister af dile ister dileme. Onlar için yetmiş kere af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek."[25] ayet-i kerimesi nazil olduğunda Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Bunu biliyorum, ancak onlar hakkında bana ruhsat verildi. Vallahi yetmişten fazla istiğfar edeceğim, belki Allah onları affeder." Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[26]

4- Daha önce (Tevbe: 9/80. âyetinin nüzul sebebinde) de geçtiği üzere Hişâm ibn Urve'nin, babasından rivayetine göre Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl, Hz. Peygamber ve ashabı hakkında:

"Onlara infakta bulunmazsanız ashabı çevresinden dağılır gider." demişti. Yine:

"Medine'ye varınca elbette aziz olan, zelîl olanı oradan çıkaracaktır." diyen de o idi. Allah Teâlâ:

"Onlar için ister istiğfar et, ister etme. Onlar için yetmiş kere istiğfar etsen de Allah, hiçbir zaman onları mağfiret edecek değildir."[27] âyet-i kerimesi nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Yetmişten fazla istiğfar edeceğim." buyurdu da Allah Teâlâ bu âyet-i kerimeyi indirdi."[28]

7. Onlar öyle kimselerdir ki "Allah'ın Peygamberi'nin yanında bulunanlara infak etmeyin de dağılıp gitsinler." derler. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Ama o münafıklar bunu anlamazlar.

8. Onlar; "Şayet Medine'ye dönersek, andolsun ki aziz, şerefli ve kuvvetli olanlar, zelîl ve zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır." diyorlardı. Oysa izzet Allah’ın, Rasûlü'nün ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar bunu bilmezler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Abdurrahman b. Abdan, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed el-Hafız’dan, o Ebu'l-Abbas Muhammed b. Ahmed el-Mahbubî'den, o Said b. Mesud'dan, o Ubeydullah b Musa'dan, o İsrail'den, o Ebû Said el-Ezdî'den, o da Zeyd b. Erkam'dan şu haberi bize rivayet etti:

"Biz, Rasulullah (s.a.v.) ile bir gazvede idik. Bizimle beraber bedevilerden bir grup insan da vardı. Suya koşuyorduk, bedevi bizi geçiyordu, Bir bedevi arkadaşlarını geçti. Havuzu su doldurdu ve etrafını taşlarla çevirdi. Üzerine de arkadaşları gelinceye kadar deri örttü. Bu sırada Ensar'dan birisi geldi ve devesinin yularını su içmesi için salıverdi. Bedevi onun böyle yapmasına karşı çıktı. Ensar'dan olan, taşlardan birini çekti çıkardı ve aradan suyu akıttı. Bunun üzerine bedevi bir odun parçası aldı. Ensarlı olanın kafasına vurdu ve onu yaraladı. Ensarlı da münafıkların reisi Abdullah b. Ubeyy’e geldi ve durumu ona haber verdi. O adam Ubeyy'in arkadaşlanndandı. Bunun üzerine İbn Ubeyy kızdı ve şöyle dedi:

"Rasulullah (s.a.v.)'in yanında bulunanlara infakta bulunmayın ki onlar dağılsın gitsinler." Sonra arkadaşlarına şöyle söyledi:

"Medine'ye döndüğümüzde oradan izzetliler, zillet ehlini çıkarsın." Bunun üzerine Zeyd b. Erkam dedi ki:

"Ben, amcamın atının arkasında bulunduğum sırada Abdullah'ın (yukarıda söylediklerini) duydum ve amcama haber verdim. Amcam yürüdü ve Rasulullah (s.a.v.)'a durumu haber verdi. Rasulullah (s.a.v.) da İbn Ubeyy'e elçi gönderdi. O gelip yemin etti ve dediklerini inkâr edip özür diledi. Rasulullah (s.a.v.) onun sözlerini tasdik etti ve beni yalanladı. Bunun üzerine amcam bana geldi ve şöyle dedi:

"Sen, Rasulullah (s.a.v.)'ın sana kızmasını ve müslümanların seni yalanlamasını istedin." Bunun üzerine ben, son derece üzüldüm. Bir aralık ben Rasulullah (s.a.v.) ile yürüyordum. O sırada Rasulullah (s.a.v.) bana geldi ve kulağımı hafifçe çekip yüzüme tebessüm etti. Dünyalar benim olsaydı bu kadar sevinemezdim. Sabah olunca Rasulullah (s.a.v.), Munafıkûn Sûresi'nden şu âyetleri okudu:

"Münafıklar sana geldiğinde dediler ki: Şehadet ederiz ki, hakikaten sen Allah'ın Rasulüsün." kısmından başlayıp *"... izzet sahipleri, zelilleri Medine'den çıkaracaklar."* kısmına kadar indi.

Bazı müfessirler ve siyerciler demişlerdir ki:

"Rasulullah (s.a.v.), Benî Mustalık Gazvesi'nde bulundu ve onların sularından birinin başında konakladı. Oraya Müreysi denilir. Suyun başına bir takım kimseler geldiler. Ömer b. Hattab ile beraberinde Benî Ğıfar'dan bir işçi geldi. Onun adına Cehcah b. Said deniliyordu. Atının yularını çekiyordu.

Bu sırada Cehcah ile Sinan el-Cühenî (Hazrec Oğuları'nın yeminli dostu idi) suyun başında biraz sıkıştılar ve birbirlerine vuruştular. Bu sırada Cühenî:
"Ey Ensarlılar" diye bağırdı, Cehcah da:
"Ey Muhacirler" (Muhacirlerden Cual denen ve fakir olanlardan) birisi Cehcah'a yardım etti. Bunun üzerine İbn Ubeyy şöyle dedi:
"Sen çirkin bir insansın. Benim şöyle yapacağım şeye mani olan nedir?" Bunun üzerine Cual, Abdullah'a karşı kötü şeyler söyledi. Abdullah da dedi ki:
"Senin anlaşmalı olduğun kimseyle anlaşmanı bozduracağım. Bundan başka şeylerle de seni sıkıntıya sokacağım." Abdullah kızıp:
"Yemin ederim ki onlarla bizim mislimiz şöyle demeye benzer: Besle köpeğini yesin seni. Ben Allah'a yemin ederim ki biz Medine'ye döndüğümüzde izzetliler, zelilleri oradan çıkaracak." dedi. -İzzetliyle kendisini, zelillikle Peygamber (s.a.v.)'i kasdetmişti.- Sonra orada bulunan kavmine döndü ve şöyle dedi:
"Siz bu işi kendi kendinize yaptınız. Şehirlerimizi onlara peşkeş çektiniz, mallarınızı bölüp onlara verdiniz. Yemin ederim ki Cual ve arkadaşlarına yiyecek birşey vermezseniz, onlar boynunuza binmezlerdi. Onların sizin beldenizden gitmeleri yakındır. Muhammed'in etrafından dağılıp gidinceye kadar onlara birşey vermeyin."
Bu sırada Zeyd b. Erkam orada idi ve onun dediklerini duydu da şöyle dedi:
"Allah'a yemin ederim ki, zelil de fakir de, kavmince buğzedilen de sensin. Muhammed ise Allah'ın verdiği izzet ve müslümanların sevgisine mazhar olmuştur. Allah'a yemin ederim ki bu sözlerinden sonra artık seni sevmem." Abdullah:
"Sus" dedi. Ben o arada oynuyordum.
Ravi rivayetine devamla diyor ki:
"Zeyd b. Erkam Rasulullah'a gitti, Ömer b. Hattab da orada idi. Ömer dedi ki:
"Bırak ey Allah'ın Rasulü. Şunun boynunu vurayım." Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"O zaman Medine'de bu iş çok ses getirir." Ömer:
"Ey Allah'ın Rasulü, eğer Muhacirler'den birinin öldürülmesini hoş görmüyorsan, Sa'd b. Ubade veya Muhammed b. Mesleme yahut Ubade b. Bişr'e emret öldürsünler." dedi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"Bu takdirde halk "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diye söylenir." buyurdu.
Hz. Peygamber İbn Ubeyy'i çağırdı. O da geldi. Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Bana ulaşan şu sözlerin sahibi sen misin?" buyurdu. Abdullah dedi ki:
"Sana Kitabı indiren Allah'a yemin ederim ki ben birşey söylemedim. Zeyd yalan söylüyor."
Abdullah kavmi arasında şerefli ve büyük bir insan sayılırdı. Ensar'dan orada bulunan biri dedi ki:
"O bizim büyüğümüzdür. Onun aleyhine olan, Ensar'lı çoluk çocuğun sözlerine inanma. Belki de onun sözlerini tam anlayamamış, karıştırmıştır." Rasulullah (s.a.v.) da onun özrünü kabul etti.
Ensar'da Zeyd'i kınayanlar ve yalanlayanlar çoğaldı. Bunun üzerine amcası ona dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) ve Müslümanlar'ın seni yalanlamalarını ve sana günah nisbet etmelerini sen istedin." Zeyd, Peygamber (s.a.v.)'in yanına yaklaşmaya utandı. Rasulullah (s.a.v.) geri dönüp giderken Useyd b. Hudayr'la karşılaştı. Useyd ona:
"Abdullah'ın dediği sana ulaşmadı mı? Peygamber'e ne demiş?" dedi. Medine'ye dönünce izzetlilerin zelilleri çıkaracağını zannetti. Useyd dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü seni de mi çıkaracaklar? Yemin ederim ki istersen sen onu çıkarırsın. Yemin ederim ki zelil odur. Sen azizsin." Sonra şöyle dedi:
"Ona merhamet et. Allah'a yemin ederim ki seni Allah Medine'ye getirdiğinde onun kavmi, onu teveccüh için boynuna inciler diziyorlardı. O, senin ondan mülk aldığını görüyor."
Abdullah b. Ubeyy'in oğlu Abdullah'a, babasının durumu hakkındaki haber ulaşınca, Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve şöyle dedi:
"Bana ulaşan habere göre, babamdan sana ulaşan eziyyetten dolayı, onun öldürülmesini istiyormuşsun. Eğer sen, onu yapacak birini arıyorsan, emir buyur, onun başını sana getireyim. Allah'a yemin ederim ki Hazrec Kabilesi'nde ona ve babasına benden daha çok iyilik eden yoktur. Ben korkuyorum ki babamın öldürülmesi işini benden başkasına verirsin. Abdullah b. Ubeyy'i öldüren adamın insanlar arasında dolaşması da bana ağır gelir. Ben de tutar onu öldürürüm ve böylece kâfire karşılık mü'mini öldürmüş olurum. Böylece ateşe girerim." Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Bizimle babanız arasındaki dostluk iyidir. Bundan sonra da iyi olacaktır."
Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Zeyd b. Erkam dedi ki:
"Ben, üzüntümden ve utancımdan dolayı evimde oturdum. Allah Teala beni tasdik, Abdullah b. Ubeyy'i de yalanlama hususunda Munafikûn Sûresi'ni indirdi. Bu sûre inince Rasulullah (s.a.v.) Zeyd'in kulağının hakkını verdi (yani işittiğini tasdik etti) ve buyurdu ki:
"Ey Zeyd Allah seni tasdik etti ve senin kulağının hakkını verdi. (İşittiklerini tasdik etti.)"
Bu arada Abdullah b. Ubeyy, Medine yakınlarına gelmişti ve şehre girmek istiyordu. Oğlu Abdullah da geldi. Devesini Medine yollarının toplandığı yere çökertti. Oğlu gelince Abdullah b. Ubeyy dedi ki:
"Senin arkandaki nedir? Yazıklar olsun sana." Oğlu da cevaben dedi ki:
"Hayır vallahi Rasulullah (s.a.v.) izin vermedikçe seni Medine'ye katiyyen sokmayacağım. Bugün izzetlinin ve zelil olanın kim olduğunu bilesin." Abdullah b. Ubeyy oğlunun kendisine yaptığını Rasulullah (s.a.v.)'a şikâyet etti. Rasulullah (s.a.v.) ona yolu açması ve onu bırakması için haber gönderdi. Bunun üzerine Abdullah b. Ubeyy'in oğlu dedi ki:
"Dikkat et. Peygamber emri geldi. Ne güzel oldu." Abdullah b. Ubeyy de Medine'ye girdi.
Bu sûre indiği vakit, İbn Ubeyy'in yalanı ortaya çıktı. Kendisine:
"Ey Eba Hubab, bu sûre senin hakkında indi. Ne kadar şiddetli birşey. Rasulullah (s.a.v.)'a git affını iste." O bundan başını çevirdi. Bu konuyla ilgili âyet şudur: *"Onlara: "Gelin, gelin Allah'ın Rasulü sizin için mağfiret dilesin" dendiği zaman başlarını çevirirler."*[29]
2- Buhari, Ahmed ve başkalarının Zeyd b. Erkam'dan rivayet ettiklerine göre o şöyle dedi: Abdullah b. Übey etrafındakilere
"Allah'ın peygamberi nezdinde bulunan kimseleri beslemeyin. Ta ki dağılıp gitsinler, Medine'ye dönersek güçlü olan, aziz olan, daha zelil olanı oradan kesin çıkaracak" dediğini duydum. Bunu amcama anlattım. Amcam da Rasulullah'a anlattı. Rasulullah beni çağırdı, hadiseyi ona da anlattım, Abdullah b. Übeyy ve adamlarını çağırdı.

"Biz böyle bir şey söylemedik." diye yemin ettiler. Rasulullah onları tasdik etti, beni tekzip etti. Dünya başıma yıkılmıştı. Evde oturdum. Amcam bana:
"Rasulullah'ın seni tekzip etmesini ve sana kızmasını beklemiyordun herhalde" dedi. Bunun üzerine *"münafıklar sana geldiği zaman"* ayeti indi. Rasulullah beni çağırdı ve ayeti okudu sonra:
"Allah seni tasdik etti." dedi.[30]

Zeyd'den bunun için bir çok tarik var. Bâzısında, bu Tebük harbi hakkında diye varit oldu. Muhakkak sûrenin inmesi gece olmuştur."[31]
3- Taberî'nin Ahmed ibn Mansûr kanalıyla İkrime'den rivayetle zikrettiğine göre "Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'un Hubâb adında bir oğlu varmış ve Rasûlullah (s.a.v.) onun adını Abdullah olarak değiştirmiş. İşte bu Abdullah, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, babam Allah'a ve Rasûlü'ne eziyet veriyor, beni bırak onu öldüreyim." demiş. Rasûlullah (s.a.v.) da:
"Babanı öldürme." buyurmuş. Bir süre sonra Abdullah tekrar gelmiş ve:
"Ey Allah'ın elçisi, babam Allah'a ve Rasûlü'ne eziyet veriyor, beni bırak onu öldüreyim." demiş. Rasûlullah (s.a.v.) yine:
"Babanı öldürme." buyurmuş. O:
"Ey Allah'ın elçisi, abdest al da abdest aldığın sudan ona içireyim. Belki kalbi yumuşar." demiş, Rasûlullah (s.a.v.) da abdest alıp o sudan Abdullah'a vermiş; o da götürüp babasına içirmiş ve:
"Biliyor musun sana ne içirdim?" demiş, babası:
"Evet, bana annenin sidiğini içirdin." demiş. Abdullah da:
"Vallahi hayır, sana Rasûlullah'ın abdest suyundan içirdim." demiş.
İkrime der ki: "Abdullah ibn Übeyy onların (kavminin) içinde şânı yüce birisiydi. İşte onlar hakkında, yani münafıklar hakkında *"Onlar öyle kimselerdir ki "Allah'ın Peygamberi'nin yanında bulunanlara infak etmeyin de dağılıp gitsinler." derler..."* âyet-i kerimesi nazil olmuştur. *"Şayet Medine'ye dönersek, andolsun ki aziz, şerefli ve kuvvetli olanlar, zelîl ve zayıf olanları oradan muhakkak çıkaracaktır."* diyen de yine Abdullah ibn Übeyy'dir. Rasûlullah (s.a.v.) ve beraberindekiler Medine-i Münevvere'ye gelince Abdullah ibn Übeyy'in oğlu kılıcını eline almış ve babasına:
"Medine'ye dönecek olursak azîz olanın, zelîl olanı oradan çıkaracağını iddia ediyordun. Allah'a yemin ederim ki Rasûlullah izin verinceye kadar Medine'ye giremiyeceksin." demişti."[32]
4- İbn Ebî Hâtim'in Muhammed ibn Azîz kanalıyla Urve ibnu'z-Zübeyr ve ensardan Amr ibn Sâbit'ten rivayetinde onlar şöyle anlatıyorlar: Rasûlullah (s.a.v.)'ın el-Müşellel ile deniz arasında bulunan azgın Menât'ı yok ettiği Müreysi gazvesine gittiğinde Hâlid ibnu'l-Velîd'i gönderip Menât'ı yıkmıştı. İşte bu gazvede biri muhacirlerden, diğeri de ensarın müttefiki olan Behz kabilesinden iki kişi dövüştüler. Bu kavgada muhacirlerden olan kişi, Behz kabilesinden olana galebe çaldı da Behz kabilesinden olan o kişi:
"Ey ensar topluluğu yetişin." dedi. Ensardan bazıları ona yardıma gittiler. Muhacirlerden olan kişi de:
"Yetişin ey muhacirler topluluğu." dedi ve muhacirlerden bazı kişiler de ona yardıma koştular. Öyle ki muhacir ve ensardan o kişiler arasında bir itişip kakışma oldu, sonra araları ayrıldı. Münafıklardan -veya kalbinde hastalık olan- bir kişi Abdullah ibn Übeyy ibn Selûl'a gidip:
"Bir zamanlar sen isteniyor ve atılıyordun. Şimdi ne faydası ne de zararı dokunmayan birisi oldun. Şu örtülüleri -Onlar, yeni hicret eden herkese ötülüler anlamına gelen celâbîb diyorlardı- bize üstün kıldın." Allah düşmanı Abdullah ibn Übeyy dedi ki:
"Medine'ye döndüğümüzde içimizden aziz olan elbette zelil olanı oradan çıkaracaktır." Münafıklardan olan Mâlik ibnu'd-Duhşum dedi ki:
"Ben size, Rasûlullah'ın yanında bulunanlara yardım etmeyin ki yanından dağılıp gitsinler." demedim mi?"[33] Bunu Ömer ibnu'l-Hattâb işitip yürüdü ve Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına geldi:
"Ey Allah'ın elçisi, bu adam hakkında bana izin ver, o halkı fitneye düşürüyor. İzin ver ki onun boynunu vurayım." dedi. Hz. Ömer, Abdullah ibn Übeyy'i kastediyordu. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ey Ömer, ben sana onu öldürmeni emredersem gerçekten onu öldürür müsün?" buyurdu. Ömer:
"Allah'a andolsun ki onu öldürmemi emredersen muhakkak onun boynunu vururum." dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ona:
"Otur." buyurdular. Bu sırada ensardan ve Abdu'l-Eşhel oğullarından olan Üseyd ibn Hudayr geldi ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, bana izin ver şu halkı fitneye düşüren adamın boynunu vurayım." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"Ben onu öldürmeni emredersem gerçekten onu öldürür müsün?" buyuranca:
"Evet, Allah'a andolsun ki bana onu öldürmemi emredersen kulağının dibinden kellesini kılıcımla kopartırım." dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ona da:
"Otur." buyurdu. Sonra ashabına:
"Yola çıkılacağını ilân etmelerini" emretti ve sıcakta yola çıkıldı. O gün ve gecesi yol aldılar. Ertesi günü de yürüyüşe devam ettiler, sonra konakladılar, sonra yine aynı şekilde sıcakta yola çıkıldı ve el-Müşellel'den itibaren üç gün yürüyerek Medine'de sabahladı.
Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye gelince Hz. Ömer'e haber gönderip buyurdu ki:
"Ey Ömer, eğer ben onu öldürmeni emretseydim onu öldürür müydün?" Hz. Ömer:
"Evet ey Allah'ın elçisi." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"O gün eğer onu öldürmüş olsaydın birçok kişinin burnunu sürtmüş olurdun. Bugün de onu öldürmelerini emretsem elbette bu emrime imtisal ederler. Ancak insanlar, benim ashabım arasına fitne kattığımı ve onları birbirine kırdırdığımı söylerler." buyurdu ve işte bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Onlar öyle kimselerdir ki, Allah'ın Rasûlü'nün yanında bulunanlara hiçbir şey infak etmeyin ki dağılıp gitsinler, derler..."* kavlini indirdi."[34]
5- Tirmizi yine Zeyd b. Erkam'dan şunu rivayet etti:
"Gazvelerden birinde bir bedevi su başında ensardan biri ile tartıştı. Bedevi ensardan olanın başına bir odunla vurup başını yardı. O da Abdullah b. Ubey'e şikayet etti. Abdullah da:
"Peygamberin yanındakileri beslemeyin, ta ki dağılıp gitsinler, Medine'ye döndüğümüz zaman aziz olan zelil olanı çıkaracak." dedi. "Aziz" ile kendisini "zelil" ile de Rasulullah'ı kastediyordu."[35]
6- Müfessirler şöyle demişlerdir:
"Hz. Ömer (r.a.)'in ücretlisi, savaşların birinde Abdullah b. Übeyy'in ücretlisi (adamı) ile bir savaşta dövüştü. Hz. Ömer (r.a)'in adamı,

Abdullah b. Übeyy için, hoşlanmayacağı sözler sarfetti, onun hakkında sert sözler kullandı. Abdullah da, yanında bir takım kimseler varken öfkelenip,
"Ama, Allah'a yemin ederim ki, eğer Medine'ye dönersek, daha şerefli ve güçlü olanlar, hakir ve zayıf olanları mutlaka oradan sürüp çıkaracaktır." dedi. "Daha şerefli ve güçlü" ifadesiyle kendisini, "hakir ve zayıf" ifadesiyle, (hâşa) Rasulüllah'ı kastetti. Kavmine dönüp, muhacirleri kastederek:
"Şu heriflere yardımda bulunmazsanız, şüphesiz onlar, memleketinizden çekip giderler. Öyleyse onlar Muhammed'in etrafından sökülüp gitsinler diye, onlara infakta bulunmayın." dedi. İşte bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[36]

9. Ey iman etmiş olanlar, mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah 'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirlerden bazısı bu âyet-i kerimenin de münafıklar hakkında nazil olduğunu söylerken diğer bazısı da mü'minler hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[37]

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: V/283.
[2] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/665.
[3] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Munâfıkûn, 63/1; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Münâfıkûn, 63,1, hadis no: 3312; İbn Cüzeyy, Teshil, 4/122; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[4] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Münâfikûn, 63/2, hadis no: 3313; Vahidî, Esbab-ı Nüzul, s. 307.
[5] Buhâri, Tefsîru'l-Kur'ân, Münâfikûn, 63/2.
[6] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Münâfikûn, 63/3.
[7] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/71.
[8] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Münâfikûn, 63/3, hadis no: 3314.
[9] Suyuti, Lubâbu'n-Nukûl, 2/169.
[10] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/883..
[11] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Miinâfikûn, 63/4, hadis no: 3315; Ahmed ibn Hanbel. Müsned, 3/392-393..
[12] Vahidî, Esbab-ı Nüzul, s. 307-308.
[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 28/74-76; İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1391/1971, 2/302-305.
[14] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 14/473.
[15] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/153.
[16] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/665. İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 28/109.
[17] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/665..
[18] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[19] Münafikûn: 63/8.
[20] Münafikûn: 63/7.
[21] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[22] Tevbe: 9/80.
[23] İbn Münzir; İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/666.
[24] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/666.
[25] Tevbe: 9/80.
[26] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/666.
[27] Tevbe: 9/80.
[28] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 28/138.
[29] Tirmizi; Tefsir: 2313. Tirmizi bu hadise hasen ve sahihtir dedi. Buhari; Tefsir: 4900, 4901, 4903, 4904, Müslim; Münafıkların sıfatları ve Ahkamı: 1/2772, Nesai; Tefsir: 617. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 358-360.
[30] Bu hadisi Tirmizi de rivayet etmiş ve "Bu, sahih hasen bir hadistir." demiştir. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi:

2/667-668.

[31] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/668.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 28/73.

[33] Mâlik ibnu'd-Duhşum bu rivayette münafık olarak verilmekle birlikte İbnu'1-Esîr onun nifakının çok açık olmadığını, iyi bir müslüman olduğuna dair işaretler bulunduğunu, Mescid-i Dırâr'ı yıkmaya gönderilenlerden birisinin de bu Mâlik olduğunu söyler. Bak: İbnu’l-Esîr, Üsdu’l-Ğâbe. 5/22-23.

[34] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/158-159.

[35] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü’l-Münir, Risale Yayınları: 14/474.

[36] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[37] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 30/18.

64-TEĞÂBUN SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada altmış dördüncü, iniş sırasına göre yüz sekizinci sûredir. Tahrîm sûresinden sonra, Saf sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur.[1]
Alimlerin çoğuna göre Sûre medenîdir Dahhâk mekkî olduğunu söylerken Kelbî mekkî ve medenî olduğunu söylemiştir.
İbn Abbâs'tan rivayete göre son âyetleri dışında sûre mekkîdir. Avf ibn Mâlik el-Eşcaî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip ailesinin ve çocuklarının kendisine karşı sert, katı davranmalarından dolayı şikâyette bulunmuş ve bunun üzerine Allah Tealâ da bu surenin tamamını indirmiştir.[2]

7. O küfredenler, öldükten sonra kat'iyyen diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: "Evet, Rabbıma andolsun ki muhakkak yeniden diriltileceksiniz ve sonra yaptıklarınız size bildirilecektir ve bu, Allah'a göre pek kolaydır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimenin de daha önce Meryem: 19/77. âyetinin nüzul sebebinde, As ibn Vâil es-Sehmî ile Habbâb ibnu'1-Eret arasında geçen ve o âyetin iniş sebebi olarak orada anlatılan hadise üzerine inmiş olduğu söylenir.[3]

14. "Ey inananlar! Eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur, onlardan sakının; ama, siz affeder, suçlarını örter ve bağışlarsanız bilin ki Allah da bağışlar ve acır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas dedi ki:
"Bir adam müslüman oldu ve hicret etmek istedi. Onun hicretine ailesi ve çocukları karşı koydular ve dediler ki: "Allah aşkına, senin, aileni, aşiretini bırakıp, çoluk çocuksuz ve malsız Medine'ye gitmen uygun değildir."
Gidenlerin bir kısmı onların köleleri idiler. Bir kısmı da kalıyor ve hicret etmiyorlardı."[4]
2- Muhammed İbn İshak'ın İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Bir adam kendisine bu âyet-i kerimeyi sormuş da o şöyle cevap vermiş:
"Bunlar, Mekke halkından müslüman olmuş kimselerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmek üzere hicret etmek istediklerinde eşleri ve çocukları onları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeye bırakmadılar. Çok daha sonraları hicret ederek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiklerinde gördüler ki insanlar dinde fakihler olmuşlar. Onları hicretten alakoyan eş ve çocuklarını cezalandırmak istediler de Allah Tealâ bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi."[5]
3- Kurtubî selef âlimleri arasında bu âyet-i kerimenin nüzul sebebinin bu olay olduğu hususunda ihtilâf olmadığını söyler.[6]
4- Ahmed b. Abdillah (b. Ahmed) eş-Şeybanî, Ebu'1-Fadl Ahmed b. İsmail b. Yahya b. Hazim'den, o Ömer b. Muhammed b. Büceyr'den, o Muhammed b. Ömer el-Makdimî'den, o Eş'as b. Abdillah'tan, o Şu'be'den, o da İsmail b. Ebî Halid'den bize şu rivayette bulundu:
"Birisi müslüman olduğunda, ailesi ve çocukları onu ayıplıyordu. Bu âyet de bu sebepten dolayı indi."[7]
5- İkrime, İbn Abbas'tan rivâyeten şöyle dedi:
"Bunlar ev halkı tarafından, hicretten men edilen kimselerdir. Bunlar hicret ettiklerinde, insanları dinde fakih (bilgi sahibi) olduklarını gördüler. Bundan dolayı kendilerini hicretten alıkoyanları muaheze etmeye niyetlendiler. Bunun üzerine Allah Teala da bu âyeti indirdi."[8]
6- Ata b. Yesar'a göre bu âyet, hanımları ve çocukları tarafından cihada çıkmaları engellenen Medineli müminler hakkında nazil olmuştur.[9]
7- İbn Humeyd kanalıyla Atâ ibn Yesâr'dan rivayet edilmiştir:
"Ey iman etmiş olanlar, eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının." âyet-i kerimesinden itibaren Sûrenin sonuna kadar olan âyetler dışında Teğâbün Sûresi Mekke'de nazil olmuştur. Bu âyet-i kerime ise Medine'de ve Avf ibn Mâlik el-Eşca'î hakkında nazil olmuştur. Onun ailesi ve çocukları kalabalıktı. Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte herhangi bir gazveye çıkmak istediğinde etrafında toplanır, ona:
"Bizi kime bırakıp gidiyorsun?" diye çığrışır ve onun kalbini rikkate getirerek gazveye çıkmasını engellerler, o da onlarla kalarak gazveye çıkmazdı. İşte bunun üzerine Sûrenin sonuna kadar olmak üzere bu âyetler nazil oldu."[10]
8- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayette bu hadisenin sadece bu âyet-i kerimenin inmesine sebep olduğu zikredilmektedir.[11]
9- İbni Abbas'tan bir başka rivayete göre "Birisi hicret etmek istiyor hanımı bırakmıyordu. Adam ona:
"Yemin ederim ki Allah bizi hicret yurdunda bir araya getirirse şunları şunları yapacağım." dedi. Allah da onu ve çoluk çocuğunu hicret yurdunda birleştirdi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[12]
10- Müslim el-Horasani şöyle der:
"Bu ayet, Avf b. Malik el-Eşca'î hakkında nazil olmuştur. Avf'ın ailesi, onun hicretine, cihada gitmesine karşı çıkıyorlardı."[13]
11- İbn Abbas (r.a.)'dan, bu ayetin ne demek olduğu sorulduğunda, o şöyle demiştir:
"Ayette bahsedilenler, Mekkeliler olup, bunlar müslüman idiler ve Medine'ye gelmek istiyorlardı. Eşleri ve çocukları ise buna engel oluyorlardı. İşte bu husus ayette, *"Eşlerinizin, evlatlarınızın içinde hakikaten size düşman olanlar da vardır. O halde onlardan sakının, yani, onlara itaat edip de hicret etmemekten sakının"* ifadesiyle anlatılmıştır."[14]
12- Mücahid diyor ki:
"Allah teala bu âyette hanımları ve çocukları, kişiyi akrabalarını ziyaretten alıkoydukları ve rabbine karşı günah işledikleri için onları

uyarmaktadır." [15]

13- Katade bu âyeti okuduktan sonra şöyle demiştir:

"Hanım ve çocuklardan bazıları Allah'a itaat etmeye teşvik etmedikleri ve yasaklarından kaçınmayı öğütlemedikleri gibi müminleri hicret etmekten ve Allah yolunda cihada çıkmaktan alıkoyuyorlardı. İşte Allah teala, mümin kullarını bu tür hanım ve çocuklara karşı uyanık olmayı ve bunların tesirinde kalmamayı emrediyor." [16]

16. O halde gücünüz yettiği kadar Allah'tan takva üzere olun, dinleyin, itaat edin, kendinizin hayrına olarak infakta bulunan. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar, onlar felaha erenlerdir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Ebu Zür'a kanalıyla Saîd ibn Cübeyr'den rivayet edilmiştir:

"Allah'tan nasıl takva üzere olmak gerekiyorsa öyle müttakîler olun." ***[17]*** âyeti nazil olunca bu müslümanlara çok ağır geldi; geceleri hep kıyamla geçirmeye başladılar. O kadar çok namaz kıldılar ki bacakları uyuştu, neredeyse alınları delindi (yara oldu). Bunun üzerine onlara hafifletmek üzere Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirdi." [18]

---

[1] Heyet, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/295.

[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/87.

[3] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/89..

[4] Tirmizi, Tefsir: 3317, Hakim: Müstedrek: 2/490, Taberani; Kebir: 1/275. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 361.

[5] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Teğâbün, 64/1, hadis no: 3317; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 28/81.

[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/96.

[7] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 361.

[8] Tirmizi, Tefsir: 3317, Hakim: Müstedrek: 2/490, Taberani; Kebir: 1/275. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 361. Hâkim sahihtir, dedi. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/669.

[9] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 28/81.

[10] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 28/81; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/669.

[11] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/93.

[12] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 14/501.

[13] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[14] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[15] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 28/81.

[16] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 28/81.

[17] Al-i İmrân: 3/102.

[18] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/166; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 2/283. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/670; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

65-TALÂK SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada altmış beşinci, iniş sırasına göre doksan dokuzuncu sû-redir. İnsan sûresinden sonra, Beyyine sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur.[1]

Âyetlerinin adedi, on ikidir. [2]

1. "Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları, iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti sayın; Rabbiniz olan Allah'tan sakının; onları, apaçık bir hayasızlık yapmaları hali bir yana evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Allah'ın sınırlarını kim aşarsa, şüphesiz, kendine yazık etmiş olur. Bilmezsin, olur ki, Allah bunun ardından bir hal meydana getirir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade, Enes'ten rivayet ederek dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.), Hafsa'yı boşadı. Allah Teala da bu âyeti indirdi ve O'na denildi ki:
"Ona dön. Çünkü o gündüzün çok oruç tutan ve geceleyin çok namaz kılandır, O senin hanımlarından ve Cennet'teki kadınlarından birisidir."[3]
2- Enes (r.a.)'dan şu rivayet edilmiştir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hafsa (r.a.)'yı boşadı. O da ailesine gitti. Bu ayet işte bunun üzerine nazil oldu. Şöyle de denmiştir: "O, çok namaz kılıp, çok oruç tutan bir hanım olduğundan Hz. Peygamber onu tekrar nikahlamıştır." Binâenaleyh Hz. Hafsa (r.a.)'nın evinden çıkıp, baba evine gitmesi üzerine bu ayet nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu boşadığı zaman, Allah Teâlâ bu ayeti indirdi. "[4]
3- Kelbî dedi ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hafsa (r.a.)'ya bir sır söyledi. O da onu, Hz. Aişe (r.a.)'ye anlattığı için, Hz. Peygamber (s.a.v.) öfkelenip, Hz. Hafsa (r.a.)'yı boşadı Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [5]
4- Süddî şöyle dedi:
"Bu âyet Abdullah b. Ömer hakkında indi. Abdullah, hanımı hayızlı iken onu boşadı. Rasulullah (s.a.v.) ona (hanımına) geri dönmesini ve hayızdan temizleninceye kadar onu nikâhı altında tutmasını emretti.
Sonra yeni bir hayız olur. Temizlendiğinde cinsi münasebette bulunmadan onu boşar. Çünkü iddet Allah'ın kendisiyle emrettiği şekilde olur."[6]
5- Mansur b. Abdu'l-Vahhab b. Ahmed eş-Şalnicî, Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed el-Hîri'den, o Muhammed b. Zenceveyh'ten, o Abdulaziz b. Yahya'dan, o el-Leys b. Sa'd'dan, o Nafi'den, o da İbn Ömer'den bize şu rivayette bulundu:
"İbn Ömer, hanımı hayızlı iken bir defa boşamış, Rasulullah (s.a.v.) da ona (hanımına) dönmesini, o temizleninceye kadar onu nikâhı altında tutmasını emretmiştir. Hanımı kendi yanında iken ikinci bir hayız olmasını ve bu hayızdan temizleninceye kadar ona mühlet vermesini, temizlendikten sonra onunla cinsî münasebette bulunmadan boşamak isterse, boşamasını istemiş. İşte Allah Teala kadınları boşama hususundaki emrettiği iddet bundan ibarettir."[7]
6- Mukâtil dedi ki:
"Bir takım kimseler de, Abdullah b. Ömer'in yaptığını yaptılar. Bunlar, Amr b. Sa'îd b. el-As ve Utbe b. Gazvân'dır. İşte bu ayet, bunlar hakkında nazil oldu." [8]
7- Îbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Abdü Yezid Ebu Rükâne eşi Ümmü Rükâne'yi boşadı. Sonra Müzeyne'den bir kadını nikahladı. Ümmü Rükâne, Rasûlullah'a geldi
"Ya Rasûlallah benim onun başının saçlarından aldığım şu kıldan başka bir zenginliğim yok." dedi. Bunun üzerine bu ayet indirildi."[9]
5- Mukâtil'den rivayet edildiğine göre Abdullah ibn Ömer gibi hanımlarını onlar hayızlı iken boşayan Abdullah ibn Amr ibnu'l-As, Tufeyl İbnu'l-Hâris, Amr İbn Saîd İbnu'1-As[10] ve Utbe ibn Ğazvân[11] haklarında nazil olmuştur.[12]

2-3. "Kadınların iddet süreleri biteceğinde, onları ya uygun bir şekilde alıkoyun, ya da onlardan ayrılın; içinizden de iki adil şahit getirin; şahidliği Allah için yapın; işte bu, Allah'a ve ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınan kimseye kurtuluş yolu sağlar, ona beklemediği yerden rızık verir. Allah'a güvenen kimseye O yeter. Allah, buyruğunu yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü var etmiştir."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet Avf b. Malik el-Eşcaî hakkında inmiştir, Müşrikler onun oğlunu esir aldılar. O da Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve halini ona şikâyet edip dedi ki:
"Düşman oğlumu esir aldı. Annesi sabırsızlanıyor. Bana ne emir buyurursun?" Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah'tan kork ve sabret. Sana ve hanımına "Lahavele vela kuvvete illa billah"[13] *sözünü çokça demenizi emrediyorum."* O da bunun üzerine evine döndü ve hanımına dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) sana ve bana *"Lahavele vela kuvvete illa billah"* sözünü çokça söylememizi emretti." Hanımı:
"Bize emrettiği şey ne güzeldir" dedi. Ve ikisi de bu sözü çokça söylemeye başladılar. Düşman onun oğlundan gafil oldu. O da onların ko-yunlarını sürdü, babasına getirdi Koyunlar tam dört bin tane idi. Bu âyet de bundan dolayı indi." [14]
[15]

Suyuti bunu İbnu Abbas'tan (r.a.) Ebu Salih, ondan Kelbî tarikından rivayet etti.

Hatîb Tarih'inde bunu, İbnu Abbas'tan (r.a.) Dahhâk, ondan Cüveybir tarikından rivayet etti. [16]

Bunu diğer bir vecihten Sâlebî anlattı. Bu zayıftır. [17]

Mürsel olarak diğer bir vecihten İbnu Ebî Hatim anlattı. [18]
2- Zemahşeri de şöyle der:
"Babası evde bulunduğu bir sırada, oğlu kapıyı çalar. Yanında da yüz deve getirmişti. Öyle ki, düşmanlar bu develeri görememişler, o da bunları sürüp getirmişti.. İşte Cenâb-ı Hakk'ın, *".. onu ummadığı bir cihetten rızıklandırır.."* ifadesiyle anlatılan bu husustur." [19]
Şöyle de denebilir: "Kim Allah'tan korkar, helâl kazancı tercih eder ve ailesine (onun huysuzluğuna) karşı sabrederse, eğer bir sıkıntısı varsa, Allah onun bu sıkıntısını giderir ve onu, ummadığı bir yerden rızıklandırır."[20]
3- Abdulaziz b. Abdan, Muhammed b. Abdillah b. Nuaym'dan, o Ebu'l-Kasım el-Hasan b. Muhamed b. el-Hüseyn es-Sükûnî'den, o Ubeyd b. Kesir el-Amiri'den, o Abbad b. Yakub'dan, o Yahya b. Adem'den, o İsrail'den, o Ammar b. Muaviye'den, o Salim b. Ebi'l-Ca'd'dan, o da Cabir b. Abdillah'tan şunu dediğini bize haber verdi:
"Bu âyet çok şecaatli olan birisi hakkında inmiştir. O adam fakir idi ve ehli hafif idi (elinde bir malı yoktu.) Çoluk çocuğu fazla idi. Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve O'ndan bir şeyler istedi. O da:
"Allah'tan kork ve sabırlı ol" buyurdu. Adam evine döndü. Evinde dediler ki:
"Rasulullah (s.a.v.) sana ne verdi?" O da:
"Birşey vermedi. *'Allah'tan kork ve sabırlı ol'* buyurdu" dedi.
Az bir zaman geçmişti ki adamın oğlu bir koyunla geldi. Düşman onu yakalamıştı, Adam Rasulullah (s.a.v.)'a geldi. O koyunun durumundan sordu. O koyunun haberini bildirdi. Rasulullah (s.a.v.) da:
"O artık senindir" buyurdu."[21]

Zehebî bu hadisin münker olduğunu, bununla birlikte şahidi bulunduğunu kaydeder.[22]
Bunun benzerini Salim İbni Ebî Ca'd ve Süddî'den İbnu Cerîr anlattı. Kişinin ismi Avf Eşcaî olarak isimlendi.

İbnu Mesud'dan Hâkim anlattı. Kişinin ismi Avf Eşcaî olarak isimlendi.[23]
Câbir'den gelen başka bir rivayette Eşca' kabilesinden olan bu sahabinin adı Avf ibn Mâlik, oğlunun adı da Salim olarak verilmektedir.

Kelbî'den gelen bir rivayette de Salim'in, birlikte sürüp getirdiği ve düşmana ait hayvanlar 50 deve olarak zikredilmiştir.[24]

4. "Kadınlarınızdan ay hali görmekten kesilenler ile henüz ay hali görmemiş olanların iddetleri hususunda şüpheye düşerseniz, bilin ki, onların iddet beklemesi üç aydır; gebe olanların iddeti, doğurmaları ile tamamlanır. Allah, buyruğuna karşı gelmekten sakınan kimseye işinde kolaylık verir."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mukatil dedi ki: *"Boşanan kadınlar kendi kendilerine üç kuru' beklerler"****[25]*** âyeti nazil olunca Hallad b. Numan b. Kays el-Ensarî dedi ki: "Ey Allah'ın Rasulü, hayız olmayan, hayızdan kesilen ve hamile olan kadının iddeti ne kadardır?" Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[26]

Râzî, bu soruyu soranın Muâz ibn Cebel olduğunu söyler.[27]
2- Ebû İshak el-Mukri', Muhammed b. Abdillah Hamdun'dan, o Mekkî b. Abdan'dan, o Ebu'I-Ezher'den, o Esbat b. Muhammed'den, o Mutarrıf'tan, o da Ebû Osman Amr b. Salim'den şu haberi vererek dedi ki:
"Bakara Sûresi'ndeki kadınların iddetleriyle ilgili âyet indiği vakit, (ki bu âyet, boşanma ve kadının kocasının ölümü ile ilgili idi.) Ubeyy b. Ka'b dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Medine'nin kadınları "Hakkında söz söylenmeyen hiçbir kadın kalmadı" diyorlar," Rasulullah (s.a.v.):
"O nasıl oluyor?" Ubeyy b. Ka'b dedi ki:
"Yaşı küçük olanlar (hayız oluyorlar) büyükler (hayızdan kesilenlerin üç ay bekleme süreleri vardır,) ve hamileler." Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[28]

3- Mukâtil tefsirinde: "Hallâd İbni Amr Îbni Cemûh, hayız görmeyen kadının iddetinden sordu, bunun üzerine bu âyet indirildi." dedi. [29]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/307.

[2] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/670.

[3] Suyuti; ed-Dürr: 6/229. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 362. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 28/85; Ebu Davud, Talâk, 38, hadis no: 2283; İbn Mâce, Talâk, 1, hadis no: 2016; Dârimî, Talâk, 2, hadis no: 2269. İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/168. İbn Ebi Hatim, İbn Münzir, İbn Sirin, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/672.

[4] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[5] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[6] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 362.

[7] Buhari; Talak: 5332. Müslim; Talak: 1/1471, Ebu Davud; Talak: 2180, İbn Mace; Talak: 2019; Tirmizi; Nesei; Darakutni; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 362.

[8] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[9] Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/671.
Zehebî bu hadis hakkında dedi ki: "İsnad zayıf ve haberde hata var. Çünkü Abdü Yezid İslâm'a ulaşmadı."

[10] Suyûtî, Liibâbu'n-Nukûl, 2/172.

[11] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 30/29.

[12] İbn Ebî Hâtim.

[13] Müslim, Cenaiz, 15 (2/636); Tirmizî, Daavât, 131 (5/580).

[14] İbn Merduyeh; Hakim; Müstedrek: 2/492. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 362-363; İbnu'l-Esîr,Üsdü'l-Ğâbe, 5/41.

[15] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/674.

[16] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/674.

[17] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/674.

[18] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/674.

[19] Zemahşeri, Keşşaf.

[20] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[21] Hakim; Müstedrek: 2/492. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 363. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/673.

[22] Hakim; Suyûtî, Lubâbun-Nukûl, 2/173.

[23] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/674.

[24] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/106.

[25] Bakara: 2/228.

[26] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 363-364; Alusi, Rûhû'l-Meânî, 28/137.

[27] Fahreddin er-Razi, Mefâtîhu'l-Ğayb, 30/35.

[28] İbni Cerir; İshak İbn Rahaveyh; Hakim, Müstedrek: 2/492, 493. Beyhaki; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 364. İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/175; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/675.
Suyuti “İsnadı sahihtir.” dedi.

[29] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/675.

66- TAHRİM SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada altmış altıncı, iniş sırasına göre yüz yedinci sûredir. Hucurât sûresinden sonra, Teğâbün sûresinden önce Medine'de nazil olmuştur.[1]

İbnu'l-Cevzî medenî olduğu konusunda icma olduğunu söyler.[2]

Katâde ise Sûrenin baştan onuncu âyetin başına kadar kısmının medenî, kalan kısmının da mekkî olduğunu söylemiştir.[3]

Âyetlerinin adedi, on ikidir. [4]

1. "Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, acıyan'dır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mariye ile ilgili rivayetler:
a- Zeyd b. Eslem, Mesruk, Abdurrahman b. Zeyd, Dahhak ve Âmir eş-Şa'bi şu görüştedirler:
"Rasulullah (s.a.v.) cariyesi Mâriye el-Kıptiyye'ye yaklaşmayı kendisine haram kılmış ve bunun için de yemin etmiştir. Bunun üzerine Allah teala bu surenin baş tarafında bulunan âyetleri indirmiş, Rasulullah'a, helal olan cariyesini kendisine haram kılmasından dolayı sitem etmiştir. Böylece bu haram olma durumunu herhangi bir müeyyideye tabi tutmadan kaldırmıştır. Yeminini bozması için de yemin keffareti vermesini emretmiştir. Bu olay şöyle cereyan etmiştir:
"Rasulullah (s.a.v.) cariyesi ve oğlu İbrahim'in annesi olan Mâriye el-Kıptiyye ile, hanımı Hafsa'nın evinde bir araya gelmiş, bunu gören Hafsa ise onları kıskanmış ve Rasulullah'a sitem etmiştir. Rasulullah da cariyesi Mâriye'yi kendisine haram kılmıştır. Bunun üzerine Hafsa:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah'ın sana helal kıldığı bir şeyi nasıl haram kılarsın?" demiş, Rasulullah Mâriye'ye bir daha yaklaşmayacağına dair Hafsa'nın yanında Allah'a yemin etmiştir. İşte bunun üzerine Allah teala bu surenin baş tarafında bulunan âyetleri indirmiş, Rasulullah'ın haram kılmasını geçersiz saymış, yemin için de keffaret vermesini emretmiştir. Halbuki Rasulullah, Hafsa'ya bu meseleyi gizli tutmasını söylemişti. Fakat Hafsa meseleyi Aişe'ye anlatmış, bunun üzerine de âyetler inmiş ve meseleyi açıklığa kavuşturmuştur.[5]
b- İbn Abdurrahîm kanalıyla Zeyd ibn Eslem'den rivayet edildiğine göre:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) bir gün hanımlarından birinin odasında oğlu İbrahim'in annesiyle temasta bulundu. Onu gören hanımı:
"Ey Allah'ın elçisi, benim evimde, benim yatağımda ha?" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah onu (İbrahim'in annesini) kendisine yasakladı. Bu sefer de hanımı:
"Ey Allah'ın elçisi, sana helâl olan bir şeyi kendine nasıl yasaklarsın?" dediyse de Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onunla bir daha asla birleşmiyeceğine dair hanımına yemin etti ve bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[6]
c- Abdullah b. Abbas, Katade ve Hasan-ı Basri Rasulullah'ın Mâriye'yi kendisine sadece haram kıldığını fakat buna dair yemin etmediğini söylemişlerdir. Bunlar, Allah tealanın, Rasulullah'ın bir şeyi kendisine haram kılmasını yemin kabul ettiğini, bu itibarla Rasulullah'a, yemini bozması için yemin keffareti vermesini emrettiğini söylemişlerdir.
Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Allah, Peygamberine ve müminlere emretti ki, onlar, helal kıldığı bir şeyi kendilerine haram kılacak olurlarsa on fakiri doyuracak, yahut giydirecek veya bir köle azad ederek yemin keffareti versinler. Ve kendilerine haram kıldıkları şeyin haramlığını ortadan kaldırmış olsunlar. Ancak kadını boşama meselesi bunun dışındadır."[7]
d- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bir gün Rasulullah'ın zevcesi Hafsa babasının evine gitti. Orada babasıyla sohbet etti. O sırada Rasulullah da cariyesini çağırttı ve onunla beraber Hafsa'nın evinde kaldı. Aslında o gün sıra Aişe'nindi. O ara Hafsa evine geldi ve Rasulullah ile cariyesini evinde buldu. Ve Rasulullah'a sitem etti. Rasululah da ona:
"Ben sana bir sır vereceğim. Bunu kimseye söyleme." dedi. Hafsa:
"Nedir o?" dedi. Resulullah ona:
"Şahit ol, ben senin hatırın için bu cariyeyi kendime haram kıldım." dedi. Hafsa da Aişe'ye giderek Rasulullah'ın bu sırrını ona söyledi. İşte bunun üzerine bu âyetler nazil oldu.
e- Saîd ibn Yahya kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre İbn Abbas dedi ki:
"Hz. Ömer'e:
"Allah Tealâ'nın haklarında *"Eğer her ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz gerçekten kaymış olan kalbleriniz düzelmiş olur..."* buyurduğu iki kadın kimdir?" diye sordum.
"Onlar Aişe ve Hafsa'dır." deyip şöyle devam etti:
"Sözün başlangıcı İbrahim'in kıbtî olan annesi hakkındaydı. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hafsa'nın sırası olduğu günde ve onun odasında İbrahim'in annesiyle temasta bulunmuştu. Hafsa onları kendi odasında o şekilde bulunca:
"Ey Allah'ın elçisi, benim günümde, benim nöbetimde ve benim yatağımda ha? Eşlerinden hiçbirine yapmadığın bir şeyi (bir kötülüğü) bana yaptın." dedi. Rasûlullah (s.a.v.):
"İstemez misin ki ben onu kendime haram kılayım da bir daha ona hiç yaklaşmıyayım." buyurdu. Hafsa'nın:
"Evet isterim." demesiyle de Hz. Peygamber onu (cariyesini) kendine haram kıldı ve:
"Bunu başka birisine sakın söyleme." buyurdu. Ancak Hafsa bu sırrı saklıyamayıp Hz. Aişe'ye söyledi de Allah Tealâ onun, bu sırrı açığa vurduğunu bildirdi ve bu âyet-i kerimeyi indirdi."[8]
f- Muhammed b. Mansur et-Tûsî, Ali b. Amr b. Mehdî'den, o Hüseyn b. İsmail el-Mehamilî'den, o Abdullah b. Şebib'den, o İshak b. Muhammed'den, o Abdullah b. Ömer'den, o Ebu'n-Nasr Mevla Ömer b. Abdillah'tan, o Ali b. Abbas'tan, o İbn Abbas'tan, o da Ömer'den bize

şunu rivayet etti:
"Rasulullah (s.a.v.) oğlunun annesi olan Mariye ile, Hafsa'nın evinde cinsî münasebette bulundu. Hafsa, Rasulullah (s.a.v.)'ı ve Mariye'yi kendi evinde buldu. Dedi ki:
"Onu benim evime niçin soktun? Hanımlarının arasında bunu bana neden yaptın? Benim sana olan sevgimden mi yaptın?" Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Sen bunu Aişe'ye söyleme. Eğer Mariye'ye bir daha yaklaşırsam, o bana haram olsun." buyurdu. Hafsa dedi ki:
"O, senin cariyen olduğu halde sana nasıl haram olur?" Rasulullah (s.a.v.) ona yaklaşmamaya yemin etti ve Hafsa'ya buyurdu ki:
"Bunu kimseye söyleme."
Hafsa bu konuyu Aişe’ye söyledi. Rasulullah (s.a.v.) da kadınlarına bir ay yaklaşmamak üzere yemin etti ve onlardan yirmi dokuz gece uzak kaldı (ila yaptı). Allah Teala da bu âyeti indirdi."[9]
g- Enes'ten (r.a.) rivayet edildi:
“Rasûlullah'ın cariyesi vardı, onunla cima ederdi. Hafsa ve Aişe Rasulullah’ın (s.a.v.) onu nefsine haram kılmasını arzu ederdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, bu âyeti indirdi.” [10]
h- Ebu Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildi:
“Rasûlullah Mariye'yle Hafsa'nın evinde cinsî münâsebette bulundu. Hafsa eve geldi, Mariye'yi Rasûlullah ile beraber buldu. Dedi ki:
“Diğer hanımlarının evinde değil de benim evimde mi?” Aleyhisselâm:
“Mariye'ye dokunursam o bana haram olsun ey Hafsa, bunu gizle.” buyurdu. Hafsa evinden çıktı, Âişe'ye geldi ve durumu ona anlattı. Allahü Teâlâ, Tahrim: 66/1-2 âyetlerini indirdi.”[11]
i- Zemahşeri şöyle der:
“Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Aişe (r.a.)'nin gününde Mârlye (r.a.) ile başbaşa kalır. Hafsa bunu sezer. Bunun üzerine de Hz. Peygamber (s.a.v.) Hafsa'ya,
“Bunu benim için gizle; bu Mariye'yi kendime haram kıldım. Ebû Bekir (r.a.) ile Ömer (r.a.)'in benim vefatımdan sonra, ümmetimin işini deruhte edeceklerini de sana müjdelerim..” der. Hz. Hafsa bunu, çok samimi iki dost oldukları için, Hz. Aişe'ye söyler.”[12]
j- Zemahşeri şöyle der:
“Hz. Peygamber (s.a.v.), Hafsa'ya ait günde Mâriye ile başbaşa kaldı, bu müjde ile Hafsa'yı memnun etti ve bu işi saklı tutmasını istedi. Fakat Hafsa bunu saklı tutmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) de onu boşadı; hanımlarını da terkederek yirmi dokuz gece Marıye'nin evinde kaldı.” [13]
k- Zemahşeri şöyle der:
“Hz. Ömer (r.a.) Hafsa'ya:
“Eğer Hattâb'ın soyunda bir hayır olsaydı o seni boşamazdı...” dedi. Cebrail (a.s.)'in gelerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
“Ona dön; çünkü o, oruç ve namazı çok olan bir hanımdır. Üstelik o, senin cennetteki hanımlarındandır.” dedi.”[14]
l- Zemahşeri şöyle der:
“Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Hafsa'yı boşamadığı, ama onu boşayabileceği uyarısında bulunduğu da ileri sürülmüştür.” [15]
m- Bu hadise üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, hanımı Hafsa'yı boşadığı, daha sonra tekrar nikâhı altına aldığı da rivayet edilmiştir.[16]
n- İbnu Abbas'tan rivayet edildi:
"Allahü Teâlâ'nın Tahrim: 66/1-2 ayetleri, Rasûlullah'ın sürriyesi[17] hakkında indirildi." [18]
2- Bal şerbeti ile ilgili rivayetler:
a- Rasulullah (s.a.v.), hanımlarından Zeyneb bint-i Cahş'ın evinde, diğer bir rivayette Hafsa'nın evinde bal şerbeti içmiştir. Zeyneb'i kıskanan Aişe ve Hafsa, diğer bir rivayette Hafsa'yı kıskanan Aişe ve Sevde, Rasulullah yanlarına geldiği zaman ona ağzının, meşe ağacından akan reçinenin kokması gibi koktuğunu söylemişler, Rasulullah ise bal içtiğini söylemiş ve bir daha da içmeyeceğine dair yemin etmiştir. Bu durumu da diğer hanımlarına söylememesini tenbih etmiştir. Fakat hanımlarından biri, bu durumu açığa vurunca bu âyetler nazil olmuş ve Rasulullah’ın, kendisine helal olan şeyleri haram kılmamasını ve yemini için de keffaret vermesini emretmiştir.[19]
b- el-Hasen ibn Muhammed ibnu's-Sabbâh kanalıyla Hz. Aişe'den nakledildiğine göre o şöyle anlatıyor:
"Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.v.), Zeyneb bint Cahş'ın yanında biraz fazlaca kalmış ve orada bal şerbeti içmişti. Ben ve Hafsa birbirimizi tenbihledik ki hangimize gelirse
"Ben sende meşe ağacı zamkı kokusu alıyorum. Meşe ağacı zamkı mı yedin?" diyecektik.
Ravi der ki: "Hz. Peygamber onlardan birisinin yanına girdiğinde böyle söylemiş de Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır, Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içtim, bir daha asla içmeyeceğim." buyurmuş ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[20]
c- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ömer b. el-Hattab'a bir âyetin izahını sormak için bir yıl bekledim. Onun heybetinden çekinerek soramıyordum. Nihayet Hacca gitti. Ben de onunla beraber Hacca gittim. Hacdan dönerken yolda Ömer bir ihtiyacı için çalıların arasına gitti. Onu bekledim. İşini bitirince onunla beraber yürüdüm ve ona dedim ki:
"Ey müminlerin emiri, Rasulullah’ın hanımlarından, ona karşı işbirliği yapmak isteyen iki hanımı kimdir?" Ömer:
"Onlar Hafsa ve Aişe'dir." dedi." [21]
d- Ferve ibn Ebî Mağrâ' kanalıyla Hz. Aişe'den rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, yanında bal şerbeti içtiği hanımı Hafsa'dır. Hz. Aişe şöyle anlatıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.v.) tatlıyı ve balı severdi. O ikindi namazını kıldıktan sonra hanımlarının odalarına uğrar, onları ziyaret ederdi. Bir gün ikindiden sonra Hafsa bint Ömer'in yanına girdi ve daha önceden kalmadığı kadar uzun bir süre onun odasında kaldı. Orada uzun kaldığını öğrenince kıskandım ve bunun sebebini araştırdım. Bana denildi ki:
"Kabilesinden bir kadın Hafsa'ya bir küçük tulum bal hediye getirmiş ve o da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir bal şerbeti yapmış, O'na içirmiş. Kendi kendime:
"Allah'a yemin ederim ki ona bir hile düzenliyeceğim." dedim ve Sevde bint Zem'a'ya gidip:
"Birazdan Rasulullah sana yaklaşacak. Senin yanına girdiğinde O'na:
"Ey Allah'ın elçisi, meşe ağacının zamkından mı yedin?" diye sor. Sana:
"Hafsa'nın yanında bal şerbeti içtim." diyecektir. O'na:
"Herhalde o balı yapan arı meşe ağacından emmiş." de. "Bunun sebebini daha sonra sana söyleyeceğim." dedim. Sonra Safiyye'ye gittim, onu da aynı şekilde tenbihledim.
Sevde der ki: "Vallahi Rasûlullah kapıda gözüktüğünde az kaldı senin bana tenbihlediğini ona söyleyecektim, ama söylemedim, bana yaklaştığında da:
"Ey Allah'ın elçisi, meşe ağacının zamkından mı yedin?" dedim. Rasûlullah'ın
"Hayır" demesi üzerine de:
"O halde sende bulduğum bu koku ne?" diye sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"*Hafsa bana bal şerbeti içirdi."* buyurmuş. Sevde de:
"Herhalde arısı meşe ağacından emmiş olacak." demiş.
Hz. Aişe anlatmaya şöyle devam eder:
"Benim yanıma girdiğinde ben de Sevde'nin söyledikleri gibi söyledim, Safiyye'ye gittiğinde o da aynı şeyleri söylemiş. Dolaşıp tekrar Hafsa'nın odasına geldiğinde Hafsa:
"Ey Allah'ın elçisi, ondan sana tekrar vereyim mi?" deyince:
"Hayır, ona ihtiyacımız yoktur." buyurmuş. Sevde:
"Sübhanallah, Rasûlullah'ı ondan mahrum ettik." dedi, ben de ona:
"Sus." dedim."[22]
c- Ebû İbrahim, İsmail b. İbrahim el-Vaiz'den, o Bişr b. Ahmed b. Bişr'den, o Cafer b. Hasan el-Firyabî'den, o Mincab b. el-Haris'ten, o Ali b. Müshir'den, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe'den bize şu rivayette bulundu:
"Rasulüllah (s.a.v.) helva ile balı severdi. İkindi namazından çıkınca hanımlarının yanına uğrardı. Ömer'in kızı Hafsa'nın yanına girdi. Diğer hanımlarının yanında durduğundan orada daha çok kaldı. Bunun sebebini öğrenmek istedim ve bunu sordum. Bana:
"Ona akrabalarımdan bir kadın küçük bir çömlek bal hediye etti. Hafsa da o baldan şerbet yaptı, Rasulullah (s.a.v.)'a içirdi." denildi Ben de:
"Vallahi bunun için bir hile yaparım." dedim. Bunun üzerine Zem'a kızı Sevde'ye şöyle dedim:
"Biraz sonra Rasulullah (s.a.v.) sana gelir. Yaklaştığında:
"Ey Allah'ın Rasulü megafir[23] mi yediniz?" dersin. O da sana:
"Hayır" der. Bunun üzerine sen de:
"Ya sizden bana gelen bu koku nedir?" diye sorarsın. O da sana tabii:
"Hafsa bal şerbeti içirmişti" diyecektir. Sen de:
"Öyle ise o balın arısı. Onu Urfud ağacından toplamıştır" dersin. Bana geldiğinde ben de böyle diyeceğim. Safiye'ye sen de böyle söyle."
Olayın cereyan tarzını Aişe (r.a.) şöyle anlatıyor:
"Sevde dedi ki:
"Vallahi çok geçmedi, Rasulullah (s.a.v.) kapımın önünde durdu. Ey Aişe, senden korktuğumdan bana emrettiğin sözü hemen Rasulullah (s.a.v.)'a söylemeye azmettim. Rasulullah (s.a.v.) Sevde'ye yaklaşınca:
"Ey Allah'ın Rasulü megafır mi yediniz" demiş. O da:
"Hayır" cevabını vermiş. Sevde:
"Sizden bana gelen bu koku nedir demiş?" Rasulullah (s.a.v.) da:
"Hafsa bal şerbeti içirmişti" buyurmuş. Sevde:
"O balı arı, Urfud ağacından toplamıştır" demiş. Rasulullah (s.a.v.) benim odama dönüp geldiğinde, ben de böyle söyledim, Safiye'ye gittiğinde, o da öyle söylemişti. Sonra Rasulullah (s.a.v.) dönüp Hafsa'nın nöbetinde yanına vardığında, Hafsa:
"Ey Allah'ın Rasulü, size bal şerbetinden içireyim mi?" dediğinde Rasulullah (s.a.v.):
"Hayır, o bana lazım değil" buyurdu. Sevde bana:
"Vallahi biz Rasulullah (s.a.v.)'a balı haram ettik" diyordu. Ben de ona:
"Sus" dedim. (Hafsa hakkındaki hile ve tedbirimin duyulmasını istemedim.)"[24]
Bu hadisi Buhari, Ferve'den (İbn Ebi'l-Meğra'), Müslim ise, Süveyd b; Said'den, her ikisi de Ali b. Müshir'den rivayet etmiştir.[25]
d- Ebû Abdirrahman b. Ebû Hamid, Zahir b. Ahmed'den, o Hüseyn b. Muhammed b. Mus'ab'dan, o Yahya b. Hakim'den, o Ebû Davud'dan, o Amir el-Hazzaz'dan, o da İbn Ebî Müleyke'den haber vererek dedi ki:
"Sevde bint-i Zem'a'nın Yemen'de bulunan dayıları, ona bal hediye etmişlerdi. Rasulullah (s.a.v.) Zem'a'nın sırası olmadığı günde onun evine gitti ve bu baldan yedi. Hafsa ile Aişe Rasulullah (s.a.v.)'ın diğer hanımlarına karşılık, iki kardeş gibi birbirlerine davranırlardı. Bunlardan biri diğerine dedi ki:
"Bunun neden olduğunu tahmin edebiliyor musun? Rasulullah (s.a.v.), gün sırası Sevde'de olmadığı halde, ona gidip, bu baldan yemeyi itiyat haline getirdi. Rasulullah (s.a.v.) sana geldiğinde burnunu tut. O
"Sende ne var?" dediğinde sen de:
"Ne olduğunu bilmediğim bir koku buluyorum" dersin, O bana geldiğinde, ben de aynısını yaparım."
Rasulullah (s.a.v.) onlardan birinin evine girdiğinde, hanımı burnunu tuttu. O da:

"Senin neyin var?" diye sordu. Hanımı da:
"Sende bir koku buluyorum. Bu kokunun da meğafırden başka birşey olmadığını tahmin ediyorum." dedi. Rasulullah (s.a.v.) onun temiz kokuya karşılık böyle bir koku almasını hayretle karşıladı. Sonra diğer hanımının yanına gitti. O da aynı şeyi yaptı. Rasulullah (s.a.v.) diğer hanımının da aynı şeyi söylediğini bildirdi, ve buyurdu ki:
"Bu koku bana Sevde'nin evinde başlamıştır. Vallahi ben onu bir daha yemem."

İbn Ebî Müleyke dedi ki: "İbn Abbas bu âyetin bu yüzden indiğini söyledi."[26]
e- İbnu Abbas'tan (r.a.) sahih senetle rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.) Sevde'nin yanında bal içerdi. Bir gün Aişe'nin yanına girdi. Âişe (r.a.):
"Sende koku buluyorum." dedi. Rasûlullah (s.a.v.) sonra Hafsa'nın yanına girdi. Hafsa Âişe'nin (r.a.) söylediği gibi söyledi. Rasûlullah kokunun Sevde'nin yanında içtiği baldan olduğunu anladı ve:

"Vallahi bir daha onu içmem." buyurdu. Allahu teala bu âyeti indirdi."[27]
f- Abdullah İbni Rafı'den rivayet edildi:
"Ben Allahü Teâlâ'nın, Tahrim: 66/1 ayetinden Ümmü Seleme'ye sordum, dedi ki:
"Yanımda beyaz baldan bir tulum vardı. Rasûlullah (s.a.v.) onu çok severdi. Zaman zaman onu yerdi. Aişe (r.a.), Rasûlullah'a (s.a.v.) dedi ki:

"O balın arısı, balını urfud ağacından almıştır." Rasûlullah (s.a.v.) bu yüzden balı kendisine haram kıldı. Bunun üzerine bu âyet indirildi. "[28]
g- Nevevî (Müslim Şerhinde) âyet-i kerimenin Mâriye el-Kıbtıyye hadisesi üzerine nazil olduğu rivayetinin Sahîhayn'de yer almadığını, bu olayın bize sağlam bir kanaldan gelmediğini; sahih olanın bu âyet-i kerimenin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Zeyneb bint Cahş'ın yanında bal şerbeti içmesi hadisesi üzerine nazil olduğu rivayetleri olduğunu belirtir.[29]
3- Hafız İbni Hacer dedi ki:

"Âyetin iki sebeb (Mariye ve bal şerbeti) hakkında inmesi muhtemeldir."[30]
4- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:

"Allahü Teâlâ'nın Tahrim: 66/1 ayeti, nefsini Nebî Aleyhisselâm'a hediye eden bir kadın hakkında indirildi." [31]

Rivayetlerin Tahlili:

1- Müfessirlere göre, Mariye ile ilgili rivayet, âyetin nüzul sebebi hususunda daha meşhurdur. Bu, Rasulullah (s.a.v)'ın, Mâriye'yi kendisine haram kıldığını gösteren rivayettir. Bu hadisi Darekutnî İbn Abbâs'tan tahriç etmiştir. İkinci rivayet, Buhârî ve Müslim'de yukardakinden daha geniş anlatılmıştır ve isnat bakımından birinci rivayetten daha sahihtir. Fakat bu olayın, âyetin nüzulüne sebep olması uzak görülmüştür. Birinci rivayeti tercih ettiren birkaç sebep vardır.
Birincisi: Bazı eşlerini kendisine haram kılması gibi şeyler, bazı hanımlarının gönlünü almak için yaptığı şeylerdendir. Yoksa mesele, bal içmek veya içmemek meselesi değildir,
İkincisi: Rasulullah (s.a.v)'ın eşlerini boşamak ve onların yerine daha iyilerini almak tehdidini, Allah, melekler ve salih mü'minlerin Rasulullah (s.a.v)'ın yardımcıları olduğu ifadesini kapsayan bir sûrenin indirilmesi, eşlerin arasında bir rekabetin ve birbirlerine karşı kıskançlığın varlığını gösterir. Bu durum, Rasulullah (s.a.v)'a fiilen eziyet veren şeylerdendir. Ki neticede Hz. Peygamber (s.a.v.) onları hoşnut etmek için cariyelerden birini kendisine haram kılmış ve onlardan birinden bu işi gizli tutmasını istemiştir. Onlar ise bu sırrı yaymışlardır. İşte bu, bizim anlattığımızın tercih sebebidir. Büyük alim İbn Kesîr şöyle der: "Bal içme meselesinin, âyetin nüzul sebebi olması, tartışma konusudur. En iyisini Allah bilir."[32]
2- İbnü'l-Arabi şöyle der:
"Haberlerin sahih olanı şöyledir: Rasulullah (s.a.v.) bal şerbetini haram kılmıştı -ki onu Zeyneb'in yanında içmişti-. Bu konuda Aişe ve Hafsa anlaştılar ve olan oldu. Hz. Peygamber bir daha içmemek üzere yemin etti ve bunun bir sır olarak kalmasını istedi. Ayet-i kerime hepsi hakkında nazil olmuştur. Ayetin, kendisini Rasulullah'a (s.a.v.) hibe eden kadın hakkında nazil olduğu şeklindeki rivayete gelince, bu hem senet hem de mana bakımından zayıftır. Senet bakımından zayıftır, çünkü ravileri adalet sıfatından yoksundur. Mana bakımından zayıftır, çünkü "Hz. Peygamberin hibeyi reddetmesi, onun haram kılması demektir." demek doğru olmaz, belki "hibeyi kabul etmemiştir." denilebilir. Kendisine hibe yapılan kişinin bu hibeyi kabul etmemesi şer'an hakkıdır.
Darakutni'nin Ömer'den rivayet ettiğine göre "Rasulullah kendisine Kıpti Mariye'yi haram kılmıştır." şeklindeki rivayete gelince, bu her ne kadar mana bakımından yakın görünüyor ise de ne bir sahih hadis kitabında zikredilmiş ne de adil bir ravi bunu nakletmiştir.[33]
3- Olay hakkında rivayet edilen bu iki hadis gözönüne alındığında olayın tekrar ettiğini söylemek daha isabetli olur. Ancak, âyetlerin nüzul sebebi olarak birinci rivayeti almak daha uygundur. Taberi ise özetle şöyle demiştir: "Âyet-i kerime Rasulullah'ın, kendisine helal olan birşeyi haram kıldığını ve bundan vazgeçmesi gerektiğini beyan etmiş, haram kıldığı şeyin ne olduğu hakkında herhangi bir izahta bulunmamıştır. Bu itibarla Rasulullah'ın, kendisine haram kıldığı şey, cariyesi de olabilir, herhangi bir içecek de olabilir, bunlardan başka bir şey de olabilir. Rasulullah kendisine o şeyi haram kılarken bir de yemin etmiştir. Bu sebeple Allah teala ona "Helal olan bir şeyi kendisine haram kıldığından dolayı" sitem etmiş ve yemini için de keffaret vererek onu bozabileceğini beyan etmiştir.
Görüldüğü gibi bir kısım âlimler bu âyet-i kerimeleri izah ederlerken Rasulullah'ın, birşeyi kendisine haram kıldığını ve bu haram kılmasının da yemin sayıldığını, bu itibarla keffaretle yeminini bozmak için kendisine izin verildiğini söylemişlerdir.
Diğer bir kısım âlimler ise Rasulullah'ın helal olan herhangi bir şeyi kendine haram kılmadığını, sadece kendisine helal olan bir şeyden elini çekeceğine dair yemin ettiğini söylemişlerdir. Bunlara göre Allah teala Rasulullah'ın bu yeminini, helal olan bir şeyi kendisine haram kılıyormuş gibi saymış ve bundan dolayı ona sitem etmiştir. Ayrıca keffaretle yeminini bozabileceğini de bildirmiştir.
Taberi ise, Rasulullah'ın, hem helal olan bir şeyi kendisine haram kıldığını hem de ona dair yemin ettiğini söylemiş ve yukarıda zikredilen izahı yapmıştır.[34]

2- Allah, yeminlerinizin (keffaretle) çözülmesini size farz kılmıştır. Allah, sizin yardımcınızdır ve O, hakkıyla bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbni Ömer'den (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.) Hafsa'ya:
"Kimseye haber verme muhakkak İbrahim'in annesi bana haramdır." buyurdu. Âişe'ye haber verinceye kadar ona yaklaşmadı. Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi."[35]
2- Âişe'den (r.a.) rivayet edildi:
"Ebu Bekir (r.a.), Mistah'a infak etmeyeceğine dair yemin edince, Allahü Teâlâ bu âyeti indirdi. Ebu Bekir ona infak etti."[36]
3- Mukatil diyor ki:
"Bu âyetin nazil olmasından sonra Rasulullah bir cariye azadederek Mariye'yi kendisine helal kılmıştır."[37]
4- Hasan-ı Basri diyor ki:
"Rasulullah'ın geçmiş ve gelecek günahları affedildiğinden, bu âyet-i kerimenin nazil olmasıyla, yemininden dolayı bir keffaret vermedi, bu âyet müminler için hüküm koydu."[38]

3. Hani, Peygamber, hanımlarından birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat hanımı bu sözü açığa vurunca, Allah da, Peygamberine sırrın ifşa edildiğini bildirmişti. Peygamber de ifşa edilen sırların bir kısmını ifşa eden hanımına bildirmişti. Bir kısmını da bildirmekten vazgeçmişti. Peygamber bu sırların açığa vurulduğunu hanımına bildirdiğinde, hanımı: "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. Peygamber de "Her şeyi bilen ve herşeyden haberdar olan Allah bildirdi." dedi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Katade, Zeyd b. Eslem, Abdurrahman b. Zeyd, Şa'bi ve Dahhak'a göre âyette zikredilen "Peygamberin zevcelerinden biri"nden maksat, Hz. Ömer'in kızı Hafsa, "ona gizlice söylediği söz" de cariyesini kendisine haram kılması ve buna dair yemin ederek "Bunu kimseye söyleme" demesiydi. Hafsa bu, sırrı açığa vurmuş, bunun üzerine Allah teala, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Hafsa'nın bu sırrı başkasına söylediğini bildirmiş, Rasulullah da bunu Hafsa'ya söylemiştir. Hafsa, Rasulullah'ın kendisine bunu söylemesi üzerine:
"Bunu sana kim söyledi?" demiş Rasulullah da:
"Her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah bildirdi." buyurmuştur.
Âyet-i kerimede, Rasulullah'ın, sırrını ifşa eden hanımına, Allah'ın kendisine bildirdiği hususlardan bir kısmını söylediği, bir kısmını da söylemediği zikredilmektedir. Bu da Rasulullah'ın üstün ahlakını göstermektedir. O, sırrını ifşa eden hanımını fazlaca mahcup etmekten kaçınmıştır.[39]

4. "Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız, bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrail, iyi mü'minler ve melekler de yardımcısıdır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Mansur el-Mansuri, Ebu'l-Hasan ed-Darekutnî'den, o Hüseyn b. İsmail'den, o Abdullah b. Şebib'den, o Ahmed b. Muhammed b. Abdulaziz'den, o babasının kitabından, o Zührî'den, o Ubeydullah b. Abdillah'tan, o da İbn Abbas'tan bize şunu rivayet etti:
"Hafsa, Aişe'nin gününde, Rasulullah'ı İbrahim'in annesiyle beraber buldu ve dedi ki:
"Onu muhakkak duyuracağım. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Eğer ona bir daha yaklaşırsam bana haram olsun."
Hafsa yine de bu durumu Aişe'ye haber verdi. Allah bu durumu ve Hafsa'nın söylediklerinin bir kısmını Rasulü'ne bildirdi. Bunun üzerine Hafsa Rasulullah (s.a.v.)'a dedi ki:
"Sana bunları kim haber verdi?" O da buyurdu ki:
*"Bana, herşeyi bilen ve herşeyden haberdar olan Allah haber verdi"**[40]*** Rasulullah (s.a.v.) bir ay boyunca hanımlarıyla buluşmamaya yemin etti. Bunun üzerine Allah Teala da bu âyeti indirdi."[41]
2- Âyette zikredilen "İki kadın"dan maksat, Abdullah b. Abbas'ın, Hz. Ömer'den öğrendiğine göre Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'dır. Bu husus yukarıda zikredilen bir hadiste de beyan edilmiştir.[42]
3- Bu âyet-i kerime de daha önce (Ahzâb Sûresinin 28-29. âyetlerinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere İlâ Hâdisesi üzerine nazil olan âyetlerden olup hadise orada geniş bir şekilde anlatıldığı için burada tekrarına gerek görmüyoruz.

5- Eğer o sizi boşarsa, yerinize Allah'a itaatta teslim olan, Allah'ın birliğini tasdik eden, namaz kılan, günahlardan tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan kadınlar, dullar ve kızlar olmak üzere Rabbinin ona sizden hayırlılarını vermeleri umulan bir şeydir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerime de îlâ hadisesi üzerine inen âyet-i kerimelerdendir.
Daha önce (Mü'minûn: 23/14. ve Ahzâb: 33/53. âyetinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Enes ibn Mâlik'ten gelen bir rivayette Allah Tealâ, sadece bu âyet-i kerimenin indirilmesinde değil, bununla birlikte üç konuda daha Hz. Ömer'in isteğine muvafık âyet-i kerimeler indirmiştir. Bu rivayette Hz. Ömer şöyle demiştir:

Dört şeyde Rabbıma muvafakat ettim:

"Ey Allah'ın elçisi, (İbrahim'in) makamı arkasında namaz kılsak." dedim. Allah Teâlâ: *"İbrahim'in makamından bir namazgah edinin."*[43] âyetini indirdi.

"Ey Allah'ın elçisi, hanımların için bir örtü edinsen (hanımlarını kapatsan); onların yanına iyi insanlar da giriyor, günahkâr insanlar da." dedim. Allah Teâlâ: *"Bir de O'nun hanımlarından lüzumlu bir şey istediğiniz vakit onlardan perde arkasından isteyin."*[44] âyetini indirdi.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerine: "Ya Allah'ın Rasûlü'nden bu isteklerinizden vazgeçersiniz, ya da Allah sizlerin yerine O'na sizden daha hayırlı eşler verir ve sizi onlarla değiştirir." demiştim. *"Eğer o sizi boşarsa, Rabbının, sizin yerinize ona sizden daha hayırlılarını vermesi umulur."*[45] âyeti nazil oldu.

"Andolsun ki Biz, insanı çamurdan, süzülmüş bir özden yarattık..." âyet-i kerimesi nazil olduğunda ben: *"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!"* dedim de âyetin sonu bu şekilde nazil oldu."[46]

2- Enes'ten rivayet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle dedi:

"Müminlerin anneleri olan annelerimizden bazılarının Rasulullah'a karşı sert davrandıklarını ve onu rahatsız ettiklerini haber aldım. Onları teker teker ziyaret ettim ve nasihat ettim, Rasulullah'ı rahatsız etmemelerini söyledim ve:

"Eğer dinlemezseniz Allah ona sizden daha hayırlılarını verir." dedim. Zeyneb'e gittiğimde o bana:

"Ey Hattab'ın oğlu! Rasulullah hanımlarına nasihat etmesini bilmiyor mu ki onlara sen nasihat ediyorsun!" dedi. Ben de sustum. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu."[47]

3- Hz. Peygamber (s.a.v.) Hafsa'nın evinde Mâriye ile ilişkide bulunmuştu. Bu durumu gören Hafsa ona ağır sözler söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) onu yatıştırmak için bir daha Mâriye'ye yaklaşmayacağına yemin etmiş ve Hafsa'ya da bunu kimseye söylememesin tenbih etmişti. Ancak Hafsa durumu Âişe'ye haber vermişti. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı eşleri yanında uzun müddet kalıyordu. Onun bu uzun kalışını içtiği bal şerbetine bağlayan bazı kıskanç eşleri, onun bu eşlerinde uzun müddet kalmasını engellemek, bir araya gelerek yukarıdaki hadis-i şeriflerde gördüğümüz hileye başvurmuşlardı. İşte Hz. Peygamber (s.a.v.) eşlerinin aralarındaki bu kıskançlıklarına, geçimsizliklerine kızarak kadınlarından bir ay uzak kalmağa yemin etmişti. Çok geçmeden Medine'de Hz. Peygamber (s.a.v.)in kadınlarını boşadığı haberi çalkalanmağa başladı. Bunun üzerine Hz. Ömer Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna vararak:

“Ey Allah'ın elçisi! Kadınların hususunda seni üzen nedir? Şayet onları boşamışsan, Allah'ın Melekleri, Cibril ve Mikâil, ben, Ebû Bekir ve bütün müminler seninle birliktedir.” dedi. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.):

“Başım üzerine yemin ederim ki, kadınlarımı boşamadım.” buyurdu. Hz. Ömer:

"Kadınlarını boşamadığını, müslümanlara haber verebilir miyim?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) O'na:

“Dilersen ver.” buyurdu. Hz. Ömer der ki:

"Mescid'in kapısında dikilip, avazım çıktığı kadar, "Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınlarını boşamadı" diye bağırmaya başladım. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[48]

4- Enes (r.a.) diyor ki: "Ömer (r.a.) şöyle dedi:

"Rasulullah (s.a.v.)’in hanımlarının hepsi onu kıskanmada sanki ittifak içindeydiler. Bir gün onlara dedim ki:

"Eğer o sizi boşarsa yerinize rabbi ona sizden daha hayırlılarını verir." Bunun üzerine bu âyet nazil oldu."[49]

5- Hz. Ömer diyor ki:

"Biz, cahiliye döneminde kadınlara değer vermezdik. Nihayet Allah teala, onların haklarında indirmiş olduğu âyetleri indirdi. Onların haklarını belirtti. Ben, bir mesele hakkında düşünüyordum. Bir de baktım ki karım:

"Şöyle şöyle yapsan." diyor. Dedim ki:

"Bu meseleden sana ne? Benim yapmak istediğim bir iş seni ne ilgilendirir?" O bana dedi ki:

"Ey Hattab'ın oğlu, şaşarım sana, sana karışmamı istemiyorsun. Halbuki senin kızın, Rasulullah’ın işine karışıyor. Öyle ki Rasulullah’ın gün boyu ona kızgın gezdiği oluyor." Ravi diyor ki:

"Ömer cübbesini sırtına aldı ve doğruca Hafsa'nın yanına gitti ve ona:

"Kızım sen Rasulullah’ın işine karışıyormuşsun? Öyle ki işine karıştığın gün devamlı kızgın oluyormuş?" Hafsa:

"Vallahi biz onun işine karışıyoruz." dedi. Ben de dedim ki:

"Bak, ben seni Allah’ın cezalandırmasından, Allah’ın Rasulü’nün gazabından sakındırıyorum. Kızım, Rasulullah’ın, güzelliğini takdir ettiği şu kadını (Aişe'yi) sevmesi seni aldatmasın." Ömer diyor ki:

"Sonra oradan çıktım. Akrabam olması dolayısıyla Ümmü Seleme'ye gittim. Ona da konuştum. Ümmü Seleme:

"Şaşıyorum sana ey Hattab'ın oğlu, herşeye karışıyorsun. Rasulullah ile hanımlarının arasına da girmek istiyorsun." dedi. Vallahi Ümmü Seleme'nin bu sözleri bana öyle tesir etti ki cesaretimi kırdı. Onun yanından da çıktım, benim Ensar'dan arkadaşlarım vardı. Ben Rasulullah’ın yanında bulunamadığım zamanlarda Ensar'dan olan arkadaşlarımdan biri bana haberleri getiriyordu. O gelmediği zaman da ben ona haberleri götürüyordum. Biz o zaman, Gassan krallarının birinin saldırısından korkuyorduk. Zira onun, üzerimize geleceği bize bildirilmişti. Zihnimizi tamamen o meşgul ediyordu. Bir gün baktım ki Ensardan olan arkadaşım kapıya vurdu. O bana:

"Aç aç" dedi. Ben de

"Gassanh mı geldi?" dedim. Arkadaşım:

"Ondan daha kötüsü oldu. Rasulullah hanımlarından uzaklaştı." dedi. Ben de dedim ki:

"Hafsa ile Aişe'nin burnu yere sürüldü." Elbisemi giydim, dışarı çıktım. Rasulullah’ın yanına vardım. Onun, merdivenle çıkılan damın üstündeki odada kaldığını gördüm. Rasulullah’ın siyah kölesi de merdivenin başında duruyordu. Ona dedim ki:

"Rasulullah’a de ki: "Ömer b. el-Hattab geldi." Rasulullah bana izin verdi. Ben daha önce olanları ona anlattım. Ümmü Seleme'nin sözlerine gelince Rasulullah gülümsedi. O anda kuru bir hasır üzerinde oturuyordu. Hasırın üzerinde hiçbir sergi yoktu. Başının altında içi hurma lifleriyle dolu deriden bir yastık bulunuyordu. Ayak ucunda Selem ağacının yaprakları sağa sola dağılmıştı. Başucunda asılı bir posteki bulunuyordu. Ben, Rasulullah’ın yanlarında hasırın izlerini gördüm ve bunun üzerine ağladım. Rasulullah:

"Niçin ağlıyorsun?" dedi. Dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, Kisra ve Kayser, içinde bulundukları o durumda yaşıyorlar da sen Allah'ın peygamberi olduğun halde bu durumdasın." Rasulullah buyurdu ki:

"Sen, dünyanın onların, âhiretin de bizim olmasını istemez misin?"[50]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/327.

[2] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 8/302; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 18/117.

[3] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 27/146.

[4] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/675.

[5] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/343.

[6] Taberi; Câmiu'l-Beyân, 28/101; İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 8/185.

[7] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/344.

[8] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 28/102; İbn Kesîr, Tefsîru'1-Kur'âni'l-Azîm, 8/186; İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 8/302; Sâvî Haşiyesi, 4/219;

[9] Bu hadisin senedindeki Abdullah b. Şebib zayıflıkla itham olunmuştur. İbn Hıbban; el-Mecrûhin: 2/47, İbn Cerir: 21/100 Suyuti; ed-Dürr: 6/239. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 365.

[10] Nesâî; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/675-676.

[11] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/677.

[12] Zemahşeri, Keşşâf; Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[13] Zemahşeri, Keşşâf; Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[14] Zemahşeri, Keşşâf; Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[15] Zemahşeri, Keşşâf; Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[16] Bak. Ebu Davud, Talâk, 38, hadis no: 2283; İbn Mâce, Talâk, 1, hadis no: 2016; Nesaî, Talâk, 76, hadis no: 3558; Dârimî, Talâk, 2; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/478.

[17] Başkasının odasında bulundurduğu cariyesi

[18] Bezzâr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/677.

[19] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/346.

[20] Buhârî, Tefsir el-Kur'an, Sure: 66: 1; Talâk, 8; Müslim, Talâk, 20; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/346.

[21] Buhârî, Tefsir el-Kur'an, Sure: 66: 2; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/346.

[22] Buhârî, Talâk, 8; Müslim, Talâk, 21; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/347.

[23] Urfud ağacının zamkı.

[24] Bıhari; Talak: 5266, Müslim; Talak: 21 mükerrer/1474. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 365-366.

[25] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 365-366.

[26] Taberanî; el-Kebir: 11/117, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/127. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 366.

[27] Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/677.
Bu rivayet için Sahîhaynda şahit vardır.

[28] İbn Sa'd; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/678.

[29] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 28/147.

[30] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/678.

[31] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/678.
Bu rivayet gariptir ve senedi zayıftır.

[32] Muhammed Ali Es-Sabuni, Safvetü't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 6/492.

[33] İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, 4/1833-1834.

[34] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/351.

[35]

Ziya el-Makdisi, Muhtâre; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/677.

[36] Haris İbni Üsâme, Müsned; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/678.
Suyuti der ki: Bu Rivayet âyetin nüzul sebebi hakkında hakîkaten gariptir.

[37] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/351.

[38] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/352.

[39] İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/353.

[40] Tahrim: 66/3.

[41] Hadisin senedindeki Abdullah b. Şebib zayıflıkla itham olunmuştur. Mecruhin: 2/47. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 366-367.

[42] Bkz. Buharı, Tefsir el-Kur'an, Sure: 66, bab: 2, 3; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/354.

[43] Bakara: 2/125.

[44] Ahzâb: 33/53.

[45] Tahrîm: 66/5.

[46] Vahidî, Esbâb-ı Nüzul, 220.

[47] Buhari.

[48] Buhâri, Tefsir, Tahrîm Sûresi; Müslim, Siyam, 23; Radâ, 98; Talâk, 23; Tirmîzî, Sünen, Tefsir, 65. Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 436-437..

[49] Buharı, Tefsir el-Kur an, Sure: 66, bab: 3; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/355.

[50] Buharı, Tefsir el-Kur'an, Sure: 66, bab: 2; İbn Cerir et-Taberi, Câmiu'l-Beyân, Hisar Yayınevi: 8/356-357.

67- MÜLK SURESİ

Mushaftaki sıralamada altmış yedinci, iniş sırasına göre yetmiş yedinci sûre-dir. Tür sûresinden sonra, Hakka sûresinden önce Mekke'de nazil olmuştur.[1]

İbnu'l-Cevzî mekkî olduğu konusunda icma olduğunu söyler.[2]

13. Sözünüzü ister gizleyin, ister açığa vurun. Muhakkak ki O, göğüslerin özünü bilendir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas şöyle demiştir:
"Bu âyet müşrikler hakkında inmiştir. Müşrikler, Rasulullah (s.a.v.)'ı dillerine dolayıp duruyorlardı. Cebrail (a.s.) müşriklerin dillerine doladıklarını ve söylediklerini Rasulullah'a haber verdi. Bunun üzerine birbirlerine:
"Sözlerinizi gizli söyleyin ki Muhammed'in ilahı işitmesin" dediler. Bunun üzerine bu âyet indi."[3]

22. Yüzükoyun sürünen mi daha çok hidayettedir, yoksa doğru yolda düpedüz yürüyen mi?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mukatil bu âyet-i kerimenin Ebu Cehl ve Hz. Peygamber hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[4]

2- Atâ'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise Ebu Cehl ve Hamza ibn Abdülmuttalib hakkındadır.[5]

3- İkrime ise Ebu Cehl ve Ammâr ibn Yâsir hakkında olduğunu söyler.[6]

28- De ki: "Bana haber verin. Eğer Allah beni ve benimle beraber olanları helak etse veya bize rahmet buyursa, ya kâfirleri acıklı azaptan kim kurtarır?"
29- De ki: "O rahmandır, biz Ona iman etmişizdir ve yalnız O'na tevekkül ettik. Artık kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu pek yakında bileceksiniz."
30- De ki: "Bana haber verin. Eğer suyunuz yerin dibine geçiriliverse size kim akar bir su getirebilir?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre Mekke kâfirleri Rasulullah'a (s.a.v.) ve müminlere helak olsunlar diye beddua ederlerdi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. [7]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/341.
[2] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/318; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/134.
[3] İsnadı yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 368. İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/321; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[4] Fahreddin er-Razi, Mefâtîhu'l-Ğayb, 30/73.
[5] Fahreddin er-Razi, Mefâtîhu'l-Ğayb, 30/73.
[6] Fahreddin er-Razi, Mefâtîhu'l-Ğayb, 30/73.
[7] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Vehbe Zuhayli, Tefsiru'l-Münir, Risale Yayınları: 15/38.

68- KALEM SURESİ

Mushaftaki sıralamada altmış sekizinci, iniş sırasına göre ikinci sûredir. Alak sûresinden sonra, Müzzemmil sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 17. âyetten 50. âyete kadar olan kısmının Medine'de indiği yönünde bir rivayet bulunmakla beraber.[1] âyetlerin üslûp ve içeriğinden bunların da Mekke'de indiği anlaşılmaktadır.[2]
el-Hasen, İkrime, Atâ ve Câbir kavlinde Sûre Mekke'de ve Alak Sûresinden sonra nazil olmuştur. İbn Abbâs'tan rivayete göre önce Alak Sûresi, sonra bu sûre, sonra Müzzemmil, sonra Müddessir Sûreleri nazil olmuştur.[3]
Âyetlerinin adedi, elli ikidir.[4]
Mâverdî'nin İbn Abbâs ve Katâde kavli olarak zikrettiğine göre ise başından *"Biz onun burnunu yakında yere sürteceğiz."* (âyet: 16)'ya kadarı mekkî, buradan *"Azâb işte böyledir. Fakat âhiret azabı elbette daha büyüktür. Keşke bimiş olsalardı"* (âyet: 33)'e kadarı medenî, buradan *"Yoksa ğayb kendilerinin katında mıdır da ondan yazıyorlar?"* (âyet: 47)'ye kadarı tekrar mekkî, buradan *"Rabbı onu seçti de salihlerden kıldı"* (âyet: 50)'ye kadar tekrar medenî, buradan sûrenin sonuna kadarı da yine mekkîdir.[5]
Sûrenin çoğu el-Velîd ibnu'l-Muğîra ve Ebu Cehl hakkında nazil olmuştur.[6]

2. Sen, Rabbının nimeti sayesinde bir deli değilsin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cüreyc'den rivayet edildiğine göre "Müşriklerin Hz. Peygamber hakkında "O önce delidir, sonra da şeytandır." demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[7]
2- İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (daha önceleri de yaptığı gibi) bir gün Hz. Hadice'nin yanından ayrılarak kaybolmuş. Hz. Hadice onu aradıysa da bulamamış. Bir gün geri çıkagelmiş; yüzünde toz toprak yokmuş ama allak bullak imiş. Hz. Hadice kendisine:
"Sana ne oldu?" diye sormuş. Cibrîl'in kendisine geldiğini ve
"Rabbının adıyla oku." dediğini anlatmış.
İşte bu, Kur'ân'dan ilk nazil olandır. Şöyle devam etmiş:
"Beni düz bir yere indirdi, abdest aldı, ben de abdest aldım, sonra namaz kıldı, ben de onunla beraber iki rek'at namaz kıldım. Bana:
"Ey Muhammed işte namaz böyledir." dedi."
Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu Hz. Hadice'ye anlatınca o da Varaka ibn Nevfel'e gitmiş. Varaka kavminin dinine muhalefet etmiş, hrıstiyan olmuş imiş. Hz. Hadice olanları kendisine anlatınca:
"Muhammed'i bana gönder." demiş. Hz. Hadice de Efendimiz (s.a.v.)'i ona göndermiş de gelmiş. Varaka kendisine:
"Cibrîl sana, insanları bir tek olan Allah'a çağır, dedi mi?" diye sormuş, Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır." demiş. Varaka:
"Allah'a yemin ederim ki senin davetine kadar yaşarsam sana elbette yardım ederim." demiş ve fakat çok geçmeden vefat etmiş.
İşte bu hadise Kureyş kâfirlerinin kulağına erişince:
"O bir delidir." demişler de Allah Tealâ Onun deli olmadığına yemin etmiştir. Bunlar, bu Sûrenin başından beş âyettir."
Bunları söyledikten sonra İbn Abbâs der ki:
"İlk nazil olan *"Rabbının adıyla oku"*dur. Bu âyet-i kerime ise ikinci nazil olandır."[8]

4. "Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahipsindir."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr el-Harisi, Abdullah b. Muhammed b. Muhammed b. Hayyan'dan, o Ahmed b. Cafer b. Nasr el-Cemmal'dan, o Cerir b. Yahya'dan, o Hüseyn b. Ulvan el-Kûfi'den, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe (r.a.)'den bize haber vererek dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'tan daha güzel huylu birisi yoktu. Sahabe'den ve Ehl-i Beyt'ten birisi O'nu çağırınca O *"Lebbeyk (buyurun)"* diye karşılık verirdi. Bundan dolayı Allah Teala bu âyeti indirdi."[9]
2- Hz. Aişe'den rivayet edilmiştir:
"Ona Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ahlâkı soruldu. O:
"O'nun ahlâkı Kur'an idi. Kur'an'ın razı olduğuna rıza gösterir, Kızdığına kızardı. Ne doğuştan ne de sonradan kötü biri değildi. Pazarlarda bağırmazdı. Kötülüğe kötülükle mukabele etmez, fakat af eder, görmezlikten gelirdi."[10]
3- Aişe (r.a.)'ye Peygamber (s.a.v.)'in ahlâkına dair soru soruldu. O da:
"Onun ahlâkı Kur'an'dı" dedi ve "Sen Kur'an'ı hiç okumadın mı," deyip *"Müminler gerçekten felah bulmuştur..."*[11] buyruklarını okudu."[12]

10-13. Sen, devamlı yemin edip duran, izzet-i nefsi bulunmayana itaat etme. Daima ayıplayan ve lâf götürüp getirene, durmadan hayra engel olana, haddi aşana, çok günahkâra, kaba, haşin ve bunlardan başka zenîm (yani) kulağı kesik olana (da sakın itaat etme).

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahnes ibn Şerîk ibn Amr es-Sekafî hakkındaki rivayetler:
a- İbn İshak der ki:

"Ahnes ibn Şerîk ibn Amr es-Sekafî kavminin ileri gelenlerinden, sözü dinlenen bir kimseydi. Rasûlullah (s.a.v.)'a eziyet eder, ona cevap verirdi. Allah Tealâ onun hakkında bu âyetleri indirmiştir."[13]
b- Süddî'den rivayet edildi:
"Bu ayet Ahnes İbni Şerîk hakkında indirildi."[14]
c- Kelbi, "Çok koğuculuk yapan" kişiden maksadın, Ahnes b. Şerik adındaki kişi olduğunu söylemiştir.[15]
2- Esved İbni Abdi Yeğûs hakkındaki rivayetler:
a- Mücâhid'ten (r.a.) rivayet edildi:
"Bu ayet, Esved İbni Abdi Yeğûs hakkında indirildi."[16]
b- Bu âyet-i kerimelerin Zühre oğulları ile antlaşmah olan el-Ahnes ibn Şerîk es-Sekafî veya el-Esved ibn Abdi Yağûs hakkında nazil olmuş olduğu da söylenir.[17]
Ancak Taberî el-Esved ibn Abdi Yağûs hakkında nazil olduğuna dair haberi sahih bulmaz.[18]
3- Velid b. Muğire hakkındaki rivayetler:
a- İbn Abbâs ve Mukâtil kavlinde ise "el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olmuştur. Onun on oğlu varmış; onlara ve akrabalarına:
"Eğer sizden biri Muhammed'e tabi olacak olursa ona hiç bir faydam dokunmıyacaktır." deyip müslüman olmalarının önüne geçermiş."[19]
b- Velîd ibnu'l-Muğîra bir hac mevsiminde Minâ'da hacıları doyurmada yirmi bin dinar veya belki de daha çok mal harcar, fakat bir yoksula bir dirhem bile vermezmiş. Bu yüzden onun için *"Durmadan hayra engel olan..."* buyurulmuştur.[20]
c- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Nebî Aleyhisselâm'a, Kalem: 68/10-12 ayetleri indirildi. Kalem: 68/13 ayeti indirilinceye kadar bu ayetlerin kimin hakkında indirildiğini bilemedik. Âyet indikten sonra biz Velid b. Muğire'nin, koyunun kulağı ucundaki küpe gibi küpesi olduğunu öğrendik."[21]
d- Buhari, Mücahid'in, Abdullah b. Abbas'tan Kalem: 68/13 âyeti hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir:
"Bu, Kureyşten bir adamdı. Bunun boynunda koyunların boynunda bulunan et küpesi gibi, etten bir ben vardı."[22]

14. Mal ve oğullar sahibi olmuş diye.
15. Ayetlerimiz ona okunduğu zaman "Öncekilerin masallarıdır." der.
16. Biz, onun burnunu yakında yere sürteceğiz.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyet-i kerimeler de el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olan âyetler cümlesindendir.[23]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Âyetin zikrettiği bu gibi insanlar, Bedir günü savaştılar, savaş anında burunları kesildi."

17. Biz, vaktiyle o bahçe sahiplerini denediğimiz gibi bunları da denedik. Hani sabah olunca onu mutlaka devşireceklerdi ve biçeceklerine yemin etmişlerdi.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cüreyc'den rivayet edildiğine göre "Bedr Gazvesi günü Ebu Cehl:
"Onları yakalayıp iplerle bağlayın ve kimseyi öldürmeyin." demiş de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[24]
2- İkrime diyor ki:
"Bunlar Habeşistanlı bir kısım insanlardı. Babalarının bir bahçesi vardı. O bahçenin ürünlerinden fakirlere yedirip onları doyuruyordu. Babaları ölünce oğulları şöyle dediler:
"Babamız fakirleri yedirip doyururken ahmaklık ediyordu." Bunlar, sabahleyin erkenden mahsullerini toplayacaklarına dair yemin etmişler, yeminlerine hiçbir istisna getirmemişler ve fakirlere bir şey vermeyeceklerine dair karar almışlardı. Neticede Allah tealanın beyan ettiği akıbete uğradılar."[25]
3- Abdullah b. Abbas burada zikredilen bahçe sahiplerinin, kitap ehli isanlar olduklarını söylemiştir.[26]

34. Şüphesiz ki muttakiler için, Rableri nezdinde naîm cennetleri var.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki:
"Bu ayet nazil olunca, Mekke kafirleri müslümanlara dediler ki:
"Allah bizi, dünyada iken sizden üstün kıldı, şüphe yok ki ahirette de üstün kılacaktır. Eğer üstün kılınmasak bile, hiç olmazsa sizinle eşit oluruz."[27]

35. Biz, müslümanları mücrimler gibi tutar mıyız hiç?!
36. Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?

37. Yoksa size mahsus bir kitab var da ondan mı okuyorsunuz?

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs ve başkalarından rivayete göre "Bu âyet-i kerimeler Mekke kâfirlerinin:
"Elbette âhirette bize, size verileceklerden daha hayırlıları verilecek." demeleri üzerine nazil olmuştur."[28]

48. Sen Rabbının hükmüne sabret ve balık sahibi gibi olma. Hani o, gamla dolu olarak Rabbına seslenmişti.
49. Rabbının katından ona bir nimet erişmiş olmasaydı mutlaka o, kınanmış olarak çıplak bir yere atılacaktı.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), İslâm'ı arzetmek üzere Sakîflilere gittiğinde kendisine eziyet vermeleri üzerine onlara beddua etmek istemiş ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuştur. [29]
2- Uhud gazvesinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çevresinden açılıp onu düşmanlarıyla karşı karşıya bırakanlara beddua etmek istediği ve âyet-i kerimelerin bunun üzerine nazil olduğu rivayeti de vardır ve buna göre âyet-i kerimeler medenîdir.[30]

51. "Kur'an'ı dinlediklerinde nerdeyse seni gözleriyle yıkıp devirecekIerdi. "O delidir" diyorlardı."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kâfirler Rasulullah (s.a.v.)'a göz değdirip de, böylece gözle onu nazarlamak istediklerinde bu âyet indi. Kureyş'ten bir grup Rasulullah (s.a.v.)'a baktı ve şöyle dediler:
"Bunün gibisini ve bunun hüccetinin benzerini görmedik." Benî Esed'den göz değdiren birisi vardı. Bu adam semiz bir deve, semiz bir ineği yürürken gördüğünde, ona bir göz atar ve sonra şöyle derdi:
"Ey cariye bize bir kab ve dirhem getir de, şunun etinden alalım." Böyle deyince yürüyen hayvan çok geçmeden ölürdü ve dolayısıyla kesilmiş olurdu."[31]
2- Kelbî şöyle demiştir:
"Arab'dan bir adam vardı. İki veya üç gün birşey yemeden kalırdı. Sonra çadırının kenarından başını kaldırır oradan geçen koyun sürüsüne şöyle derdi:
"Bugün bundan daha güzel bir deve veya koyun yayılmamıştır." Sonra az birşey yürümeden o koyun veya deve topluluğundan bir grup yere yıkılırdı. İşte kâfirler bu adamdan Rasulullah (s.a.v.)'a nazar vermesini ve koyun sürüsüne yaptığını, yapmasını istediler. Allah Teala da Rasulü'nü korudu ve bu âyeti indirdi."[32]

---

[1] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/307.
[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/353.
[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/22.
[4] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/679.
[5] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/146.
[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/150.
[7] İbnu'l-Münzir; Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, 2/177.
[8] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 30/79.
[9] Senetteki Hüseyin b. Ulvan. tenkide uğramıştır. el-Mecruhin: 1/244. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 369. Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, Ebu Naîm-Delâili'n-Nübüvve; İbn Merdeveyh; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/680.
[10] Tirmîzî, Sünen, el-Bir: 69. Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 439.
[11] Mü'minun: 23/1-10.
[12] Vehbe Zuhayli, Tefsiru'l-Münir, Risale Yayınları: 15/45.
[13] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/360.
[14] İbn Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/680; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 30/84.
[15] İbn Münzir; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/680-681.
[16] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/681; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 30/84.
[17] İbn Kesîr, Tefsîru'i-Kur'âni'l-Azîm, 8/220.
[18]

İbn Cerir et-Taberî, Câmiu’l-Beyân, 29/17.
[19] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/331; Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 30/84.
[20] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/154.
[21] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/681.
[22] Buhari, Tefsir el-Kur'an, Sure: 68, bab: I; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan;
[23] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/155.
[24] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukul, 2/178.
[25] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/391-392.
[26] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/392.
[27] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[28] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 18/160.
[29] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 30/99; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 29/37.
[30] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 30/99; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 29/37.
[31] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 369.
[32] Kelbi, yalancılıkla itham edilmiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 369. İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/343.

69- HAKKA SURESİ

Mushaftaki sıralamada altmış dokuzuncu, iniş sırasına göre yetmiş sekizinci sûredir. Mülk sûresinden sonra, Meâric sûresinden önce Mekke'de inmiştir[1]

Sûre-i Celîlenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. İbnu'l-Cevzî bunda icma olduğunu söyler.[2]

Âyetlerinin adedi, elli ikidir. [3]

12. Ki bunu sizin için bir öğüt ve ibret yapalım ve anlayışlı kulaklar anlasın diye.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr et-Temimî, Abdullah b. Muhammed b. Cafer'den, o el-Velid b. Ebân'dan, o el-Abbas ed-Devrî'den, o Bişr b. Adem'den, Abdullah b. ez-Zübeyr'den, o Salih b. Heysem'den, o da Büreyde'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Umulur ki, Allah sana yaklaşmamı, senden uzaklaşmamamı, sana öğretmemi ve senin ezberlemeni bana emreder. Ve Allah için senin ezberlemen haktır." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[4]

38. Hayır, yemin ederim ki gördüğünüz şeylere
39. Görmediğiniz şeylere de;
40. Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki:
"Bunun sebebi Velid b. Muğire'nin, 'Muhammed bir sihirbazdır.' Ebu Cehil'in, 'bir şairdir.' Ukbe'nin, 'bir kâhindir.' demeleridir. Yüce Allah da bu ayetleri indirdi." [5]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/365.
[2] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/345; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/167.
[3] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/682.
[4] Senedi zayıftır. İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 29/36, Ebu Nuaym; Hilye: 1/67. İbnu Ebî Hatim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 370; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/682.
[5] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 15/101.

70- MEÂRİC SÜRESİ

Mushaf'taki sıralamada yetmişinci, iniş sırasına göre yetmiş dokuzuncu sûredir. Hakka sûresinden sonra, Nebe' sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 24. âyetinin Medine'de indiğine dair rivayet genel kabul görmemiştir.[1]

Îbnu'l-Cevzî Mekke'de nazil olduğu konusunda ulemanın icmaı olduğunu söyler.[2] İbn Abbâs Sûrenin Hakka Sûresinin peşinden nazil olduğunu söylemiştir.[3] Âyetlerinin adedi, kırk dokuzdur.[4]

l. "Birisi, inecek olan azabı sordu."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu Abbas'tan ve Süddî'den (r.a.) rivayet edildi:
"Bu âyet Nadr b. el-Haris ibn Kelede hakkında indi. O şöyle demişti:
"Allah'ım, eğer bu senin katından bir hak ise, üzerimize gökten taş yağdır yahut bize elim bir azab ver" ***[5]***
O bu sözü ile nefsine davet etti ve azabı istedi, Onun istediği Bedir Günü'nde başına geldi (istediği azab indirildi.) yakalanarak öldürüldü. Bu âyet de onun hakkında indi."[6]
2- Hasan el-Basrî ve Katade söyle derler:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekkelileri başlarına gelecek bir azâb ile korkuttuğunda onlar kendi aralarında:
"Bu azabın ehli kimlerdir? Bu azâb kimedir? Bunu Muhammed'e bir sorun bakalım." demişler ve gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sormuşlar da Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[7]
3- Bu âyet-i kerimenin el-Hâris ibnu'n-Nu'mân el-Fihrî hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. Ali hakkında *"Ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur."* buyurduğu haberi kendisine ulaşınca devesine binmiş, gelmiş ve devesini el-Abtah'da ıhtırıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, Allah'tan getirerek bize yegâne ilâhın Allah olduğuna ve senin O'nun elçisi olduğuna şehadet etmemizi emrettin, bunu senden kabul ettik. Günde beş vakit namaz kılmamızı emrettin, onu senden kabul ettik. Mallarımızın zekâtını vermemizi emrettin, onu senden kabul ettik. Her sene Ramazan ayında oruç tutmamızı emrettin, onu senden kabul ettik. Haccetmemizi emrettin kabul ettik. Sonra bütün bunlara razı olmayıp bir de bunların üstüne amca oğlunu bizden üstün tuttun. Bu, senden mi, yoksa Allah'tan mı?" diye sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in:
"Yegâne ilâh olan Allah'a yemin ederim ki bu, ancak Allah'tandır." buyurunca da:
"Ey Allah'ım, şayet Muhammed'in söylediği hak ise üzerimize gökten taş yağdır veya bizim başımıza elîm bir azâb getir." diyerek arkasını dönüp gitmeye başlamış.
Râvi der ki: Allah'a yemin olsun ki daha devesine ulaşamadan Allah Tealâ ona bir taş attı da tam tepesine isabet edip dübüründen çıktı, onu böylece öldürdü. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil oldu."[8]
Ancak bu rivayet, Sûrenin tamamının mekkî olduğu rivayetleriyle çelişmektedir ve rivayetin sıhhati Ğadîr Hum olayı hakkındaki rivayetlerin sıhhatine bağlıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ali hakkında *"Ben kimin dostu isem Ali de onun dostudur."* buyurması Ğadîr Hum olayındadır.[9]
4- İbn Cerir et-Taberi ise kafirler, kafirlerden bir kısmı, birtakım insanlar gibi açıklamalarda bulunarak genel ifade kullanmıştır.[10]

2- Kafirlere, ki onu önleyecek hiçbir kimse yoktur.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasen dedi ki:
"Yüce Allah'ın: *"İsteyen biri inecek bir azabı istedi"* buyruğu nazil olunca insanlar:
"Azap kimlere gelecektir?" diye sordular: Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi." [11]

5. Şimdilik sen güzel güzel sabret.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kelbî şöyle der:
"Bu ayet, Hz. Peygamber (s.a.v.) savaşla emrolunmazdan önce nazil olmuştur."[12]
2- İbn-i Zeyd bu âyet-i kerimenin Rasulullah'a, kâfirlere karşı savaşmasını ve onlara karşı sert davranmasını emreden âyetlerden önce indiğini, bu sebeple neshedilmiş olduğunu söylemiştir. [13]
4- Taberi ise Rasulullah'ın Peygamber olarak gönderilmesinden itibaren ölümüne kadar kafirlerden eziyet çektiğini, zaman zaman onların eziyetlerine katlandığını bu itibarla âyet-i kerimenin neshedildiğini söylemenin doğru olmadığını söylemektedir.[14]

19. Gerçekten insan hırsına düşkün yaratılmıştır.

20. Başına bir fenalık gelince feryadı basandır.
21. Kendisine bir hayır dokununca da çok cimridir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mukatil, bu âyet-i kerimelerin Ümeyye ibn Halef el-Cumahî hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[15]

2- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette de Ebu Cehl ibn Hişâm hakkında olduğu belirtilmiştir.[16]

3- Ayetin hemen sonrasında istisna edilenler dışında bütün insanlar hakkında genel olduğu açıktır.[17]

24. Ve onlar ki mallarında belirli bir hak vardır.
25. Dilenene ve yoksula.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- el-Hasen ibn Muhammed el-Hanefiyye'den rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir seriyye göndermiş, onlar da bir miktar ganimetle dönmüşler. Ganimetin paylaştırılmasından sonra bu seriyyeye katılmamış bazıları gelip onlar da bu ganimetten kendilerine bir şeyler verilmesini istemişler ve işte bu âyet-i kerimeler onlar hakkında nazil olmuş."[18]

36. O küfredenlere ne oluyor ki gözlerini sana doğru dikip bakmaktadırlar.
37. Sağdan ve soldan halka halka olarak.
38. Onlardan herkes naîm cennetine konulacağını mı umuyor?
39. Hayır. Doğrusu Biz, onları o bilip durdukları şeyden yarattık.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müfessirler şöyle dediler:
"Müşrikler Hz. Peygamber'in etrafına toplanıyorlar, O'nu dinliyor fakat O'ndan faydalanmıyorlardı. Bilakis O'nu yalanlıyor ve istihza edip şöyle diyorlardı:
"Eğer şunlar Cennet'e girecekse, biz onlardan evvel oraya gireriz, Ve orada onlara verilenden fazlası bizim olur." Bunun üzerine Allah Teala da bu âyeti indirdi."[19]

---

[1] İbn Âşûr, 29/152.
[2] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/357; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/181.
[3] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/55.
[4] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/683.
[5] Enfal: 8/32.
[6] Nesai; Tefsir: 640; İbn Ebî Hatim; Hakim; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 371. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/683. İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/247; Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhit: 8/332; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[7] Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/392; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[8] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/181-182.
[9] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/55.
[10] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[11] İbnü'l-Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/684.
[12] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 30/125.
[13] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/423.
[14] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/424
[15] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/363.
[16] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/62.
[17] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/907.

[18] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/52.

[19] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/364; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 30/13I; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/190. Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 371.

71- NÛH SÛRESİ

Gerek mushaftaki sıralamaya gerekse nüzul sırasına göre yetmiş birinci sûredir. Nahl sûresinden sonra, İbrahim sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]

İbnu'l-Cevzî bunda âlimlerin icmaı olduğunu söyler.[2]

23- "Sakın ilahlarınızı bırakmayın "Ved" "Suva" "Yeğus" "Yeuk" "Nesr" gibi putlarınızdan vazgeçmeyin." dediler.

1- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Nuh kavminin taptığı putlar daha sonra Araplara intikal etmiştir. Ved isimli put, "Dumetül Cendel" denen yerde bulunuyordu. Ve Kelb kabilesine aitti. "Suva" Huzeyl kabilesine aitti. "Yeğus" Murat kabilesine aitti. Daha sonra Sebe' de bir vadinin içinde bulunuyordu. Ve Ğutayf oğullarına ait olmuştu. "Yeuk" Hemdan oğullarına aitti. Nesr ise Himyerlilerin "Zilkila" ailesine aitti. Aslında bu isimler Nuh kavminden salih kimselerin adlarıydı. Bunlar ölünce şeytan bunların kavimlerinin oturdukları meclislerde bunları hatırlatarak timsaller dikmelerini ve bu timsallere onların adlarını vermelerini telkin etmiş, onlar da bunu yapmışlardır. Önceleri bu şeylere tapılmıyordu. Bunları dikenler ölüp gidince ilim de (bunların ne için dikildikleri konusundaki bilgiler de) silinip gitti. Böylece bu putlara ibadet edilmeye başlandı.[3]

2- Katade de bu putların hikayesini bu şekilde izah etmiştir.[4]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/387.

[2] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/368; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 18/193.

[3] Buhari, Tefsir el-Kur'an, Sure: 71, bab: 1; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/439-440.

[4] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/440.

72- CİN SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yetmiş ikinci, iniş sırasına göre kırkıncı sûredir. A'râf sûresinden sonra, Yâsîn sûresinden önce Mekke'de inmiştir. İbnu'l-Cevzî bunda âlimlerin icmaı olduğunu söyler.[1]
Abdullah b. Abbas'tan nakledilen rivayete göre bir gün Hz. Peygamber ashabından birkaç kişiyle birlikte Ukaz panayırına doğru giderken Nahle denilen yerde ashabına sabah namazını kıldırmıştı. Onun namazda okuduğu âyetleri işiten cinler bu âyetlerin tesirini derinden hissedip hayranlık duymuşlar, bu olayı kendi topluluklarına da anlatmışlar ve Kur'an'a inandıklarını, artık rablerine hiçbir şeyi ortak koşmayacaklarını açıklamışlardır. İşte bu olay üzerine Cin sûresi inmiştir.[2]

1. De ki: "Bana şu hakikat vahyolunmuştur ki cinlerden bir zümre benim Kur'ân okuyuşumu dinlemiş ve şöyle demişlerdir: Biz, gerçekten hayranlık veren bir Kur'ân dinledik.
2. Ki o, hakka ve doğruya götürüyor. Bundan dolayı biz de ona iman ettik. Rabbımıza hiçbir şeyi asla ortak koşmayacağız. "

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan (r.a.) rivayet edilmiştir:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.), cinlere Kur'ân okumamış ve onları da görmemiştir. (Bir gün) Rasûlullah (s.a.v.) ashabı ile birlikte Ukkâz panayırına doğru gidiyordu. (Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesiyle) Şeytanlarla sema haberleri arasına engel konulmuş, üzerlerine ateş parçaları gönderilmiş ve şeytanlar sema haberlerine ulaşamaz olmuşlar da kavimlerine dönmüşlerdi. Kavimleri onlara:
"Haliniz nedir, neden geri döndünüz?" diye sorduklarında:
"Sema haberleri ile aramıza engel konuldu ve üzerimize ateş parçaları gönderildi." dediler. Kavimleri:
"Bu, mutlaka yeni meydana gelen bir hadise üzerinedir. Yeryüzünün doğularını ve batılarını dolaşıp araştırın ve bakın bakalım bu sema haberleri ile aramıza engel olan şey neymiş?" dediler. Onlar da yeryüzünün doğularını ve batılarını dolaşıp araştırmaya başladılar. Bunlardan bir grup da Tihâme taraflarına geldiler. O sırada Hz. Peygamber (s.a.v.) Ukkâz panayırına giderken Nahle'de ashabına sabah namazını kıldırmakta imiş. Efendimiz (s.a.v.)'in (namazda) okumakta olduğu Kur'ân'ı duyunca onu dinlemişler ve:
"İşte sema haberleri ile aramıza giren engel bu." diyerek kavimlerine geri dönmüşler ve:
"De ki: "Bana şu hakikat vahyolunmuştur ki cinlerden bir zümre benim Kur'ân okuyuşumu dinlemiş ve şöyle demişlerdir: Biz, gerçekten hayranlık veren bir Kur'ân dinledik ki o, hakka ve doğruya götürüyor. Bundan dolayı biz de ona iman ettik. Rabbımıza hiçbir şeyi asla ortak koşmayacağız." demişler. İşte bunun üzerine Allah Tealâ peygamberi Muhammed'e (bunu haber vermek üzere): *"De ki: "Bana şu hakikat vahyolunmuştur ki cinlerden bir zümre benim Kur'ân okuyuşumu dinlemiş..."* âyetini indirmiştir."[3]
2- Abdullah b. Abbas'dan rivayet edildi: Verka diyor ki:
"Zevbea" diye adlandırılan cin'in topluluğu, onunla birlikte Mekke'ye, Rasulullah (s.a.v.)'e geldiler. Rasulullah'ın Kur'an okumasını işittiler. Sonra ayrılıp gittiler. İşte şu âyet-i kerime bunu izah etmektedir:
"Ey Muhammed, bir zaman Kur'an'ı dinleyecek bir cin taifesini sana yöneltmiştik. Kur'an'ın okunuşunda hazır bulununca birbirlerine "Susun dinleyin" dediler. Okuma bitince de kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler."[4]
Mekke'ye gelen bu cinlerin sayısı dokuz idi. İçlerinde Zevbea da bulunuyordu. [5]
3- İbn Abbas (r.a.) şöyle der:
"Cinler, Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Muhammed (a.s.) arasındaki fetret döneminde (Peygambersiz dönemde), göğe yöneliyor ve göğün haberlerini (meleklerin muhaberelerini) dinliyor, bu haberleri kâhinlere ulaştırıyorlardı. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Peygamber olarak gönderince, gök korunmaya alındı. Böylece şeytanlar (cinler) ile gök haberleri arasına engel konuldu. Şihablar (alevler), onların üzerine atıldı. Bunlar da İblis'e gidip, bu durumu haber verdiler. Bunun üzerine İblis:
"Bunun mutlaka bir sebebi vardır, olmalı. Dolayısıyla sizler, yeryüzünün doğusunu-batısını (her yerini) karış karış gezip, bu sebebi bulmaya çalışın." dedi.
Bunun üzerine o araştırıcılardan bir gurup, Tihâme'ye geldiler ve Ukaz panayırında Hz. Peygamber (s.a.v.)'i, ashabına sabah namazını kıldırırken buldular. Okuduğu Kur'ân'ı duyunca dinlemeye başladılar ve:
"İşte, vallahi, sizinle göğün haberleri arasına girip, sizi engellemeye sebep olan şey budur" dediler. Oradan kavimlerine dönerek:
"Ey kavmimiz, gerçekten hayranlık veren bir Kur'ân dinledik." dediler. Allah Teâlâ da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, bu gaybî durumu haber verdi ve:
"De ki: Bana şu hakikatler vahyolundu..." buyurdu." İbn Abbas (r.a.) sözüne devamla şöyle der:
"İşte bunda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in cinleri görmediğine dair delil var. Çünkü eğer o (a.s.), onları görmüş olsaydı, bu hadisenin öğrenilmesini vahye nisbet etmezdi. Zira varlığı bizzat müşahede edilerek bilinen şeyin isbatı, vahye dayandırılamaz."[6]
4- Dahhak da: *"Ey Muhammed de ki: Bana şu vahyedildi. Cinlerden bir topluluk Kur'an okumamı dinlemiş ve şöyle demişler..."* âyetinin, *"Ey Muhammed, bir zaman Kur'anı dinleyecek bir cin taifesini sana yöneltmiştik."* âyetine işaret ettiğini söylemiş ve şöyle demiştir:
"İsa ile Muhammed'in arasında gökler konulmamıştı. Allah teala Muhammed (s.a.v.)'i gönderince dünya göğü korunma altına alındı. Şeytanlar alevlerle kovuldu. Bunun üzerine İblis şöyle dedi:
"Yeryüzünde yeni bir şey meydana geldi." Sonra cinlere emretti ve yeryüzünü tarayıp meydana gelen o şeyin haberini kendisine getirmelerini istedi. Cinlerden gönderdiği ilk topluluk, Yemen'deki Nusaybin cinleri idi. Bunlar cinlerin en şereflileri ve efendileriydi. İblis bunları Tihame'ye ve onun çevresinde bulunan Yemen diyarına gönderdi. O topluluk devam edip Mekke'ye iki günlük mesafede bulunan "Nahle" vadisine geldiler. Orada Rasulullah'ı sabah namazını kılarken buldular. Onun Kur'an okuduğunu işittiler. Yanına varınca birbirlerine "Susun" dediler. Rasulullah bunları ne gördü ne de hissetti. Ta ki Allah teala Rasulullah'a: *"Ey Muhammed, de ki: Bana şu vahyedildi. Cinlerden bir*
[7]

topluluk Kur'an okumamı dinlemiş ve şöyle demişler." âyetini indirdi."
5- İbn Mes'ud (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Kur'ân okuması ve onları İslâm'a davet etmesi için, cinlere gitmesi emrolunmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:
"Cinlere Kur'ân okumakla emrolundum. Kim benimle beraber gelmek isterse gelsin" Bunun üzerine ashabı ses çıkartmadı. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu ikinci kez söyledi; fakat ashabı yine sustu; sonra üçüncü kez söylediğinde, İbn Mesud dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, seninle beraber ben gelirim." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki:
"O halde, haydi" Böylece İbn Ebî Dübb mahallesindeki Hacun dağına geldiler; orada Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisinin önü sıra bir çizgi çekip:
"Sakın bundan ileri geçme" dedi. Hacûn dağına doğru çekip gitti. Cinler Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına, tıpkı küçük deve yavruları gibi süratlice koştular. Adeta bedenleri büyük, başları küçük erkekler gibiydiler, kadınlar gibi def çalıyorlardı. Bu şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in etrafını sardılar; dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'i göremez oldular; görmek için ayağa kalkınca da, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona eliyle "otur" diye işaret etti; sonra da gittikçe yükselen bir sesle Kur'ân okudu; cinler de yere adeta yapıştılar; Hz. Peygamber (s.a.v.) onların seslerini duydu, kendilerini görmedi. [8]
6- Bir başka rivayette de, o cinler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Sen nesin?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ben Allah'ın nebîsiyim" dedi:
"Bu konuda şahidin kim?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Şu ağaç" dedi ve *"Ey ağaç gel"* emrini verdi, ağacın dalı budağı ile çok aşırı bir ses çıkararak gelip, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda durdu. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.), ona:
"Bana ne diye şahadet edersin?" dedi. Ağaç:
"Ben senin Allah'ın Rasulü olduğuna şehadet ederim" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:
"Artık yerine git" dedi. Ağaç geldiği gibi gidip eski halini aldı.
İbn Mes'ûd (r.a) şöyle devam eder:
"Hz. Peygamber (s.a.s) yanıma gelince:
"Yanına gelmek istemiştim" dedi. Ben de:
"Evet, ey Allah'ın Rasulü" dedim. Buyurdular ki:
"Bu senin için uygun olmazdı. Onlar cinlerdi, Kur'ân dinlemeye gelmişlerdi. Sonra da kavimlerine inzarcılar (davetciler) olarak dönüp gittiler. Benden yiyecek belirlememi istediler. Ben de yiyecek olarak onlara kemikler ile hayvan terslerini belirledim. Binâenaleyh artık hiç kimse kemiklerle ve tezeklerle temizlenmeye (taharet yapmaya) kalkışmasın."
7- Sehl ibn Abdullah'tan rivayet edilmiştir:
"Ad ülkesinin bir köşesindeydim. Birden taşlara oyulmuş bir şehir gördüm. Ortasında da taştan bir saray vardı ve cinler oraya sığınmışlardı. Oraya girdim. Karşıma iri bir ihtiyar çıktı. Ka'be'ye doğru namaz kılıyordu. Üzerinde yünden bir cübbe vardı. O kadar güzel ve yeni bir cübbe idi ki ihtiyarın iriliğine cübbesinin yeniliğine şaştığım kadar şaşmamışımdır. Selâm verdim, selâmımı aldı ve:
"Ey Sehl, bedenler elbiseleri eskitmez. Elbiseleri eskiten günahların kokusu ve haram yiyeceklerdir. Bu üzerimde gördüğün cübbe yediyüz senedir üzerimdedir. Bu cübbe üzerimdeyken İsa'ya ve Muhammed'e kavuştum ve ikisine de iman ettim." dedi. Ben:
"Sen kimsin?" diye sordum;
"Haklarında *"De ki: Bana şu hakikat vahyolunmuştur ki cinlerden bir zümre benim Kur'ân okuyuşumu dinlemiş..."* âyet-i kerimesinin nazil olduğu kimselerdenim." diye cevap verdi."[9]
8- Muhammed ibnu'l-Müsennâ kanalıyla Amir'den rivayet edilmiştir:
"Alkame'ye sordum:
"İbn Mes'ûd, cinn gecesinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte miydi?" Alkame der ki:
"Ben de İbn Mes'ûd'a:
"Cinn gecesi sizden herhangi biri Rasûlullah ile birlikte miydi?" diye sormuştum, "hayır" deyip şöyle devam etti:
"Fakat bir gece Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikteydik. Onu kaybettik; vadilerde ve keçiyollarında onu arayıp durduk. Bulamayınca da:
"Ya cinler kaçırdı, ya da ani bir baskınla öldürüldü." dedik ve o güne kadar geçirdiğimiz en kötü geceyi bu endişelerle geçirdik. Sabah olunca baktık ki O Hıra' tarafından geliyor. Biz:
"Ey Allah'ın elçisi, seni kaybettik, aradık ve seni bulamayınca en kötü gecemizi geçirdik." dedik.
"Bana cinlerin davetçisi geldi, beni çağırdılar. Ben de onunla beraber gittim ve onlara Kur'ân okudum." buyurdu. Bizi götürüp izlerini ve ateşlerinin izlerini gösterdi. Ondan yiyecek (gıda) istemişler de:
"Üzerine Allah'ın ismi anılmış olan ve elde edebileceğiniz her kemik size etten daha bol olarak gıdadır. Her hayvan pisliği de sizin hayvanlarınızın gıdasıdır." buyurmuş. Rasûlullah buyurmuş ki:
"Bu ikisi (Kemik ve hayvan pisliği) ile istinca etmeyiniz, çünkü o ikisi kardeşleriniz (cinler)in yiyeceğidir". ***[10]***
Bu hadise hicretten üç sene önce meydana geldiğine [11] göre Sûrenin nüzulü de o zamandadır.

6. Ve doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınıyorlardı da onların azgınlıklarını (şımarıklıklarını) artırıyorlardı.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kurdum ibn Ebi's-Sâib'den rivayet edilmiştir:
"Bir ihtiyacımızdan dolayı babamla birlikte Medine-i Münevvere'ye doğru yola çıkmıştık. Rasûlullah (s.a.v.)'ın yeni anılmaya başlandığı günlerdeydi. Gecelemek için bir davar çobanının yanına sığındık. Gece yarısı olunca bir kurt geldi ve bir kuzuyu kaptı. Çoban hemen yerinden fırlayıp:
"Ey bu vadinin Amir'i onu koruman altına al." dedi. Bir nida duyuldu:

"Ey Serhan, kurt kuzuyu göremesin (veya: ey Serhan, kuzuyu serbest bırak)." Kurdun kaptığı kuzu koşarak geldi ve sürüye katıldı. Üzerinde hiçbir ısırık izi de yoktu İşte bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.)'a Mekke-i Mükerreme'de bu âyet-i kerime nazil olmdu."[12]
2- İbn Kesîr de olayı İbn Ebî Hâtim'den naklen anlattıktan sonra şöyle der:
"Herhalde o kuzuyu kapan bir cinnî olup insanlar, cinlerden korksunlar diye kuzuyu kapmış; çoban da o vadininin cinlerinin efendisine sığınınca onu saptırmak, onu aşağılamak ve dininden etmek için kuzuyu bırakmış olmalıdır."[13]
Ayrıca hadisin senedinde bulunan Abdurrahman ibn İshak el-Kûfî zayıftır.[14]
3- Ebu Raca el-Utaridî'den rivayet edilmiştir:
"Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildiğinde ona gelmek üzere yola çıktık. Yolda bir çöle geldik. Biz böyle bir yerde gecelediğimiz vakit şeyhimiz:
"Biz, bu gece cinlerden bu vadinin azizine sığınırız." derdi. Biz de bu âdet üzere öyle dedik. Bize denildi ki:
"Bu adamın (Muhammed'in) yolu Allah'ın yegâne ilâh, Muhammed'in de O'nun Rasûlü olduğuna şehadet etmektir. Kim bunu ikrar ederse canı ve malı emniyette olur." denildi. Dönüp geldik ve İslâm'a girdik. "
Ebu Raca der ki:
"Ben öyle sanıyorum ki bu âyet-i kerime ben ve arkadaşlarım hakkında nazil olmuştur."[15]
4- Saîd ibn Cübeyr'den rivayet edildiğine göre "Temîm oğullarından Râfi' ibn Umeyr adında birisi nasıl müslüman olduğunu şöyle anlatmış:
"Bir gece kumluk bir arazide yürüyordum. Uykum geldi, devemden indim, onu ıhtırdım ve uyudum. Uyumadan önce de istiâzede bulundum ve:
"Cinlerden bu vadinin büyüğüne sığındım." dedim. Uykumda (rüyada) bir adam gördüm; elindeki harbeyi devemin göğsüne koymak (saplamak) istiyordu. O anda korkuyla uyandım, sağa sola baktım, bir şey göremedim.
"Herhalde bir rüyaydı." dedim, sonra dönüp tekrar uyudum ve aynı şeyi görerek uyandım. Baktım ki devem sarsılıyor. Bir de öbür tarafa döndüm ki ne göreyim rüyada gördüğüm genç adam, elinde bir harbe var, yanında da bir ihtiyar elinden tutmuş harbesini deveme saplamasını engellemeye çalışıyor. Onlar böyle çekişirlerken birden üç yaban öküzü göründü. İhtiyar:
"Kalk, bu insan komşumun devesinin fidyesi olarak şu yaban öküzlerinden dilediğini al." dedi. Genç kalktı, içlerinden bir öküzü aldı ve ayrılıp gitti. Sonra o ihtiyar bana döndü ve:
"Ey adam, bundan sonra bir vadilerden bir vadide konaklayıp da korktuğunda:
"Bu vadinin korkularından Muhammed'in Rabbına sığındım." de, cinlerden birine sığınma. Artık cinlerin işi batıl olmuştur." dedi. Ben:
"Bu Muhammed de kim?" dedim.
"Bir arab peygamberdir; ne doğuludur, ne batılıdır. Pazartesi günü peygamber olarak gönderildi." dedi. Ben:
"Yeri, meskeni neresidir?" diye sordum.
"Hurmalık Yesrib'dir." dedi. Sabah olurken binitime bindim, sıkı bir yürüyüşle Medine'ye ulaştım. Rasûlullah (s.a.v.) beni görünce ben ona herhangi bir şey anlatmazdan önce başıma gelenleri bana anlattı ve beni İslâm'a davet etti, ben de müslüman oldum.
Saîd ibn Cübeyr der ki: "Onun, Allah Tealâ'nın, hakkında *"Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bir takım kimselere sığınırlardı da onların azgınlıklarını artırırlardı."* âyet-i kerimesini indirdiği kişinin o olduğunu biliyorduk."[16]
5- Abdullah b. Abbas, Hasan-i Basri, İbrahim en-Nehai, Mücahid, Katade, Rebi' b. Enes ve İbn-i Zeyd bu âyeti izah ederlerken şöyle demişlerdir:
"Cahiliye döneminde insanlardan herhangi bir kişi yolculuğu esnasında belli bir vadide konaklayınca cinleri kasdederek: "Ben bu vadinin azizine (en güçlü zatına) sığınırım." diyorlardı. Böylece insanlar cinlerin cesaretlerini artırıyorlar, cinler de bunu söyleyen insanların günahlarını artırıyorlardı."[17]

16. Şayet onlar, doğru yolda istikameti bulmuş olsalardı onlara bol bol su içirirdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bedduası üzerine başlarına Hz. Yusuf'un kıtlık seneleri gibi kıtlık seneleri (yedi kıtlık senesi) gelen Kureyş müşrikleri hakkında o kıtlık seneleri esnasında nazil oldu."[18]
2- Fahreddin er-Razi der ki:
"Bu ayet, ancak Allah Teâlâ'nın Mekkelilere yağmuru kesmesinden sonra nazil olmuştur."[19]

18. Muhakkak ki mescidler Allah içindir. Öyleyse Allah ile beraber başkasına kulluk etmeyin.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- A'meş dedi ki:
"Cinler:
"Ey Allah'ın elçisi, bize izin ver; seninle birlikte senin mescidinde namazlarda biz de hazır bulunalım (ve seninle birlikte namaz kılalım." dediklerinde Allah Tealâ bu âyeti indirdi de Hz. Peygamber onlara:
"Namaz kılın ama insanların arasına karışmayın." buyurdu."[20]
2- İbn Abbas dedi ki:
"Cinler:

[21]

"Ey Allah'ın Rasulü, bize izin ver de seninle birlikte mescidinde namazlarda bulunalım." dedi. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi."
3- İbn Abbâs'tan rivayet olunmuştur:
"Bu âyet-i kerime nazil olduğu zaman, yeryüzünde Mescid'i Haram ile Mescid-i İlya (Beyt-i Makdis)'dan başka Mescid yoktu. Cinler, Hz. Peygamber 'e:
"Ey Allah'ın elçisi! Bize izin ver de, namaz kılarken seninle birlikte mescitte hazır bulunalım." dediler. Bunun üzerine Allah teala bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu."[22]
4- İbn Cerîr'in İbn Humeyd kanalıyla Saîd ibn Cübeyr'den rivayetine göre de cinler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Allah'ın elçisi, biz mescidlerden (veya senden) çok uzaktayız, oralara nasıl gelelim?" veya
"Ey Allah'ın elçisi, biz senden çok uzaklardayız, seninle nasıl namazlarda beraber bulunalım?" demişler de bu âyet-i kerime nazil olmuş. Yani cinlerin, insanlara karışmadan namaz kılmaları emredilmiş oldu." [23]
5- Katade diyor ki:
"Yahudi ve Hristiyanlar Havra ve kiliselerine girdiklerinde Allah'a ortak koşuyorlardı. Bunun üzerine Allah, Peygamberi Muhammed'e, camilerde sadece Allah'a kulluk edilmesini ve onun birlenmesini emretti."[24]

20. De ki: "Ben ancak Rabbıma yalvarırım ve O'na hiçbir kimseyi ortak koşmam."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Harâîti, Mukatil'den şöyle dediğini rivayet etmektedir:
"Mekke kâfirleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Sen öyle büyük bir iş getirdin ki benzeri duyulmamıştır. Vazgeç, dön bu işten. Biz seni koruruz" demişler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[25]

22. De ki: "Doğrusu kimse beni Allah'a karşı savunamaz ve ben, O'ndan başka bir sığınak da bulamam."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Cerîr'in Hadramî'den rivayetine göre ona şöyle anlatılmış:
"Cinlerin eşrafından ve tabileri olan birisi:
"Muhammed, Allah'ın kendisini koruması altına almasını istiyor. Onu ben korumam altına alıyorum." demiş de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[26]

24. Nihayet kendilerine va'dedilenleri gördükleri zaman kimin yardımcısının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir.
25. De ki: "Size va'dedilen yakın mıdır, yoksa Rabbım onu uzun süreli mi kılmıştır bilemiyorum."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki: *"Nihayet kendilerine va'dedilenleri gördükleri zaman kimin yardımcısının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir."* âyet-i kerimesini işittiklerinde en-Nadr ibnu'l-Hâris:
"Ey Muhammed, şu bizi tehdit edip durduğun şey ne zaman olacak?" demiş de bunun üzerine Allah Tealâ: *"De ki: "Size va'dedilen yakın mıdır, yoksa Rabbım onu uzun süreli mi kılmıştır bilemiyorum."* âyet-i kerimesini indirmiş.
Bu, "O mutlaka olacak. Ama ne zaman olacağı belli değil." demektir."[27]

---

[1] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/376; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/3.
[2] Buhârî, Tefsîr, 72.
[3] Buhâri, Tefsîru'l-Kur'ân, Cinn, 72/1; Müslim, Salât, 149; Tirmizî. Tefsîru'l-Kur'ân: 69, Cinn, 72/1, hadis no: 3323. Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1, 252; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/685.
[4] Ahkaf Suresi, 46/29
[5] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/443.
[6] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[7] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/443-444.
[8] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[9] İbnu'l-Cevzî, Safvetu's-Safve; Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, 2/180-I81.
[10] Müslim, Salât, 150.
[11] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/83.
[12] İbnu'l-Münzir; İbn Ebî Hatim; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbu'l-Azame; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/378-379; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/181.

[13] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/267.
[14] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/379.
[15] İbn Sa'd; Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, 2/181-I82.
[16] Harâitî, Hevâtifu'1-Cânn; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/182-184.
[17] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/446.
[18] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/270.
[19] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[20] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/271. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/690.
[21] İbni Ebi Hatim.
[22] İbn Ebi Hatim. Abdulfettah El-Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 444.
[23] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 29/73; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/184.
[24] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 29/74.
[25] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Şevkani, Fethu'l-Kadir; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/384.
[26] Taberî, Câmiu'l-Beyân, 29/75; Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, 2/184-185.
[27] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 30/167.

73- MÜZZEMMİL SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yetmiş üçüncü, iniş sırasına göre üçüncü sûredir. Kalem sûresinden sonra, Müddessir sûresinden önce Mekke'de inmiştir; 20. âyetinin Medine'de indiğine dair bir rivayet de vardır.[1] Müddessir sûresinden sonra indiği, dolayısıyla 4. sırada yer aldığı görüşünde olanlar da vardır.[2]
Alimlerin icmaı ile Mekkî'dir. Ancak İbn Abbâs'tan *"Onların söylediklerine sabret ve yanlarından güzellikle ayrıl. Nimet sahibi olan o yalancıları bana bırak..."* (âyet: 10-11) âyetlerinin istisnası rivayet edilmiştir. Sa'lebî, İbn Yesâr ve Mukatil ise *"Şüphesiz ki Rabbın senin, gecenin üçte ikisinden az, yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir..."* (âyet: 20) âyetinin Medine'de nazil olduğunu söylemişlerdir.[3] Sûre, Kalem Sûresinden sonra nazil olmuştur.[4] Âyetlerinin adedi, yirmidir.[5]

1. Ey elbiselerine bürünüp yatan.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed ibn Musa kanalıyla (zayıf bir senetle) Câbir'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Kureyş müşrikleri Dâru'n-Nedve'de bir araya gelip:
"Şu adama öyle bir isim verin ki insanlar onun etrafından dağılsınlar." dediler. Kimisi:
"O bir kâhindir." dediler, diğerleri:
"Ama o bir kâhin değildir." dediler. Kimileri:
"O delidir." dediler. Diğerleri:
"Hayır, o bir deli değildir." dediler. Kimisi de:
"O bir büyücüdür." derken diğerleri:
"Hayır, o bir büyücü de değildir." dediler ve bu minval üzere (bir karara varamadan) dağıldılar. Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşınca buna çok üzüldü ve üzüntüsünden elbisesine bürünüp durdu da Cibrîl kendisine gelip *"Ey örtüsüne bürünen."*[6] ve *"Ey örtüye bürünen."*[7] Dedi."[8]
2- İbrahim Nehaî'den rivayet edildi:
“Rasûlullah (s.a.v.) kadife içinde idi, bu âyet indirildi.”[9]
3- Müslim'in Muhammed ibnu'l-Müsennâ kanalıyla, İmam Ahmed'in de Yahya kanalıyla Sa'd ibn Hişâm'dan rivayetle tahric ettiği bir haberde kendisine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gece ibadetini soran Sa'd ibn Hişâm'a Hz. Aişe:
"(*Ey örtüsüne bürünen* yani) Müzzemmil Sûresini okumuyor musun?" diye sorup şöyle devam etmiş:
Allah Tealâ Müzzemmil Sûresinin baş kısmıyla geceleyin kıyamı (geceyi ibadetle geçirmeyi) farz kılınca Rasûlullah ve ashabı bir sene geceleri ibadetle geçirdiler. O kadar ibadet ettiler ki ayakları şişti. Allah Tealâ bu Sûrenin son kısmını semada 12 ay tutarak inzal buyurmadı. Sonra da Sûrenin sonunda hafifletmeyi indirdi ve geceleri ibadetle geçirmek bir farz iken nafile oldu."[10]
4- Hz. Aişe'nin burada nüzulü bir sene sonraya bırakılan kısımla Sûrenin sonundaki *"Şüphesiz ki Rabbın senin, gecenin üçte ikisi, yarısı ve üçte biri içinde kalktığını bilir. Seninle beraber olanlardan bir topluluğun da. Gece ve gündüzü Allah takdir eder. Sizin onu sayamıyacağınızı bildiğinden tevbenizi kabul etmiştir. Öyleyse Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun..."* âyetini kastediyor olmalıdır ki zaten âyetin ifadeleri açıkça bir hafifletmeye delâlet etmektedir.
5- Hz. Aişe'den gelen bir rivayette o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir hasır sererdim, üzerinde geceleri namaz kılardı. İnsanlar O'nun böyle geceleri namaz kıldığını duyunca birbirlerine duyurdular ve gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hücre-i saadetlerinin önünde toplandılar. Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına çok merhametli idi. Onların böyle toplandıklarını görünce gece namazının onlara da farz kılınacağından korktu, onlara sanki kızmış gibi çıktı ve:
"Ey insanlar, amellerden gücünüzün yeteceğini yüklenin. Siz amellerden usanıncaya kadar Allah Tealâ size sevap vermekten usanmaz (Siz amellerden usanırsınız ama Allah onlara sevap vermekten usanmaz). Amellerin en hayırlısı elbette sizin devamlı olarak yaptıklarınızdır." buyurdular ve Allah Tealâ da:
"Ey örtüsüne bürünen, gecenin birazı müstesna kalk, yarısından veya ondan biraz daha eksilt, yahut biraz artır ve Kur'ân'ı tertîl üzere oku..." âyetlerini indirdi. Bu halde sekiz ay kaldılar. Daha sonra Allah Tealâ onlara merhamet buyurdu. Onların kendi rızasının peşinde olduklarını biliyordu. Bu surenin son âyetini indirerek onların sadece farz olan ibadetleri yapmalarını emretti. Gece ibadetini ise nafile kıldı."[11]
6- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Müzzemmil suresinin baş tarafı nazil olunca müslümanlar bu surenin son âyeti ininceye kadar, Ramazan ayındaki teravih namazı kadar gece namazı kılıyorlardı. Bu durum bir sene devam etti."[12]
7- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Müzzemmil suresinin baş tarafındaki âyetleri, bu surenin son âyeti olan şu âyet neshetmiştir:
"... Gece ve gündüzü ölçüp ayarlayan Allah'tır. Gece ve gündüzün bütün vakitlerini ayarlayamayacağınızı bildiği için Allah sizi affetti."[13]
8- Abdullah b. Abbas, Ebu Abdurrahman ve Hasan-ı Basri'den rivayet edildiğine göre Sûrenin başı ile sonu arasında bir seneye yakın bir zaman geçmiştir.[14]
9- Katâde'den rivayet edildiğine göre Sûrenin başı ile sonu arasında altı ay[15], bir veya iki yıl geçmiştir.[16] [17]

10- Saîd ibn Cübeyr'den rivayet edildiğine göre Sûrenin başı ile sonu arasında on yıl geçmiştir.
Buna göre âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olmalıdır. Anacak tercih edilen rivayet ilki olup (Sûrenin sonundaki ruhsatın bir yıla yakın bir süre sonra nazil olduğu rivayetleri) buna göre Sûrenin tamamı mekkîdir. [18]
11- İbn Abbas, şöyle der:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelenlerin ilki, Cebrail (a.s.)'dir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber (s.a.v.), Cebrail (a.s.)'den korktu ve bu sebeple, kendisini cin çarpacağını sanarak, o dağdan (Nur dağından) titreyerek geri döndü ve evine gelince, *"Beni örtün!"* deyiverdi. Bir gün yine, kendisine Cebrail (a.s.) gelmiş ve ona nida ederek, *"Ey örtüsüne bürünen..."* demiştir."[19]
12- Cabir b. Abdullah'tan Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Hira dağında kalıyordum. Kaldığım süre bitince dağdan indim. Bana seslenildi. Sağıma baktım bir şey görmedim, soluma baktım yine bir şey görmedim, arkama baktım bir şey görmedim. Başımı yukarı kaldırdım ne göreyim? Hira dağında bana gelen, gök ile yer arasında bir taht üzerinde oturuyordu. Ondan korkup dehşete kapıldım, geri dönerek 'beni örtün, beni örtün' dedim." Bir diğer rivayette: *"Hanımımın yanına gittim ve 'beni örtün, beni örtün', dedim."* Bunun üzerine Yüce Allah: *"Ey örtünüp bürünen"*[20] buyruğunu indirdi. İlim adamlarının çoğunluğuna göre ise bunun akabinde: *"Ey sarınıp bürünen..."*[21] inmiştir.[22]
13- Buna göre ayetin nüzul sebebi, Peygamber (s.a.v.)'in meleği gördüğü sırada kapıldığı korku ve dehşettir ve aynı şekilde tezemmül (sarınıp bürünmek) ile tedessür (örtünüp bürünmek) olayı aynı olaydır. [23]
14- Bir diğer açıklamaya göre Peygamber (s.a.v.)'in sarınıp bürünmesi (tezemmülü) müşriklerin yaptıkları onların onun davetini bertaraf etmek için tertip edip düzenledikleri kötü söz ve propagandaları dolayısıyla duyduğu keder ve üzüntüden dolayı olmuştu. [24]

2. Birazı müstesna olmak üzere geceleyin kalk.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Aişe'den (r.a.) rivayet edildi:
"Allahu Teâlâ'nın, Müzzemmil: 73/1-2 ayetleri indirilince, Rasulullah (s.a.v.) ve müslümanlar bir sene ayakları şişinceye kadar namaz kıldılar. Daha sonra *"O'ndan kolay geleni okuyun"*[25] âyeti indirildi." [26]
2- İbn Abbas ve başkasından bunun benzerini İbnu Cerîr anlattı. [27]

5. Doğrusu biz sana (mes'uliyeti) ağır bir kelam vahyedeceğiz.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Aişe (r.anh.) diyor ki:
"Rasulullah devesinin üzerinde iken ona vahiy gelince deve çöker, boynunu yere uzatırdı."[28]
2- Zeyd b. Sabit diyor ki:
"Rasulullah'ın dizi benim dizimin üzerinde iken Allah ona vahiy indirdi. Onun dizi o kadar ağırlaştı ki ben dizimin kırılacağını zannettim."[29]

7- Çünkü gündüz, senin uzun bir mes'uliyetin var.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn-i Zeyd diyor ki:
"Bu emir, gece namazının farz olduğu zamanda idi. Sonra Allah kullarına lütfederek bu namazı hafifletti. Daha sonra ise mecburi olmaktan çıkardı. Allah teala bu hususta şöyle buyurmuştur:
"Ey elbisesine bürünen Peygamber, gecenin birazı hariç olmak üzere kalk namaz kıl. Gecenin yarısını kalk yahut yarısından biraz eksilt veya yarısından biraz fazla kıl. Kur'an'ı ağır ağır tane tane oku." Daha sonra ise şöyle buyurmuştur:
"Ey Muhammed, şüphesiz rabbin, senin ve beraberindeki bir gurup ashabının, gecenin üçte ikisine yakın, yarısı ve üçte biri kadar bir müddet kalkıp namaz kıldığını bilir. Gece ve gündüzü ölçüp ayarlayan Allah'tır. Gece ve gündüzün bütün vakitlerini hesaplayamayacağınızı bildiği için Allah sizi affetti. O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun."
İbn-i Zeyd sözlerine devamla diyor ki:
"Daha sonra daha geniş bir emir geldi. Hem müminlerden hem de Rasulullah'tan gece namazının farziyetini kaldırdı. Ve buyurdu ki:
"Ey Muhammed, gecenin bir bölümünde, sadece sana mahsus nafile namaz kıl. Muhakkak rabbin seni övülmüş bir makama erdirecektir."[30]
2- Said b. Hişam diyor ki:
"Aişe (r.anh.)'ya dedim ki:
"Ey müminlerin annesi, Rasulullah'ın gece namazını bana bildirir misin?" Aişe:
"Sen, Müzzemmil suresini okumuyor musun?" dedi.
"Evet." dedim. Aişe:
"Allah bu surenin baş tarafını indirdi. (Gece namazını farz kılmıştı) Rasulullah'ın sahabileri bu namazı kıldılar. Öyle ki ayakları şişiyordu. Allah bu surenin son kısmını on iki ay göndermedi. Sonra bu surenin sonunu göndererek gece namazını hafifletti. Gece namazı kılmak farz iken nafile oldu."[31]

11. Nimet sahibi olan o yalanlayıcıları Bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Zübeyr diyor ki: "Hz. Aişe dedi ki:

"Bu âyetler indikten sonra çok geçmeden Bedir savaşı oldu. Yani kâfirler daha dünyadayken yaptıklarının cezasını buldular."[32]
2- Mukatil ibn Hayyân bu âyet-i kerimede kastedilenlerin Bedr gazvesinde müşrik ordusunun iaşesini üstlenen on kişi olduğunu söylemiştir.

3- Mukatil ibn Süleyman'dan rivayete göre bunlar, el-Muğîra ibn Abdullah oğullarıdır.[33]

4- Bu ayet Kureyş'in ileri gelenleri ve Peygamber efendimizle alay eden Mekke'nin elebaşıları hakkında inmiştir.[34]

20. Ondan kolayınıza geleni okuyun.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Atâ'dan rivayet edildiğine göre *"Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi."*[35] âyet-i kerimeleri nazil olduğunda müslümanlara bütün geceyi kıyam (namaz ve ibadet) ile geçirmeleri emrolunmuştu. Bu durum bazı müslümanlara ağır geliyordu. Meselâ Ebu Zerr, bir asaya dayanmak zorunda kalıyordu. Bu şekilde iki ay kaldılar, iki ay sonra onlara geceleri ibadetle geçirme konusunda ruhsat tanıyan *"Ondan kolayınıza geleni okuyun."*[36] âyet-i kerimesi nazil oldu."[37]
2- Said b. Hişam diyor ki:
"Aişe (r.anh.)'ya dedim ki:
"Ey müminlerin annesi, Rasulullah'ın gece namazını bana bildirir misin?" Aişe:
"Sen, Müzzemmil suresini okumuyor musun?" dedi.
"Evet." dedim. Aişe:
"Allah bu surenin baş tarafını indirdi. (Gece namazını farz kılmıştı) Rasulullah'ın sahabileri bu namazı kıldılar. Öyle ki ayakları şişiyordu. Allah bu surenin son kısmını on iki ay göndermedi. Sonra bu surenin sonunu göndererek gece namazını hafifletti. Gece namazı kılmak farz iken nafile oldu."[38]

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 19/30.
[2] İbn Âşûr, 29/254; Muhammed Esed, 3/1199.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/387.
[4] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 19/22.
[5] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/691.
[6] Müzzemmil: 73/1.
[7] Müddessir: 74/1.
[8] Bezzâr; Taberani, Evsat; Ebu Nuaym, Delâil.
Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bu hadîsin râvîleri arasında yer alan Muallâ ibn Abdurrahmân'dan pek çok ilim ehli hadîs nakletmiş ve onun hadîsine dayanmışlardır. Ancak o, peşinden gidilmeyen bazı hadîslerde münferid kalmıştır. İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/275.
[9] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/692.
[10] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 139; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 6/54; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/279.
[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/79.
[12] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/79.
[13] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/79.
[14] İbn Ebî Hâtim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/79.
[15] İbn Ebî Hâtim;
[16] Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/79.
[17] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/79; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/281.
[18] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/79.
[19] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[20] Müddessir: 74/1.
[21] Müzzemmil: 73/1.
[22]

Ahmed; Buhari; Müslim; Tirmizi.

[23] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 15/182.

[24] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 15/182.

[25] Müzzemmil: 73/20.

[26] Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/692.

[27] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/692..

[28] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/118; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/461-462.

[29] Buhari, Salat: 12; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/462.

[30] İsra: 17/79; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/463.

[31] Ebu Davınl, es-Salat: 38 (1342); Neseî, Sünen, Kıyami'l-Leyl: 2; Tirmîzî, Sünen, Mevakıt: 187; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/54; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/463-464.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 29/84.

[33] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/392-393.

[34] Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, Risale Yayınları: 15/193.

[35] Zâriyat: 51/17-18.

[36] Müzzemmil, 73/20.

[37] İbn Ebî Şeybe; İbnu'l-Münzir; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 27/8.

[38] Ebu Davınl, es-Salat: 38 (1342); Neseî, Sünen, Kıyami'l-Leyl: 2; Tirmîzî, Sünen, Mevakıt: 187; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 6/54; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/463-464.

74- MÜDDESSİR SURESİ

Mushaftaki sıralamada yetmiş dördüncü, iniş sırasına göre dördüncü sûredir. Müzzemmil sûresinden sonra, Fatiha sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Müzzenımîl sûresinden önce indiğini söyleyenler de vardır.[1]
Mukatil *"Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık. Onların sayılarını da ancak küfretmiş olanlar için bir fitne yaptık..."* (âyet: 31) âyetinin Medenî olduğunu söylemiştir.[2]
Âyetlerinin adedi, elli altıdır.[3]
Âlimlerin çoğunluğunun aksine, Cabir b. Abdullah'a göre, Kur'an-ı Kerim'in ilk inen suresi bu suredir.[4]

1. "Ey (örtüsüne) bürünen!"

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yahya ibn Kesîr diyor ki: "Ebu Seleme ibn Abdurrahmân'a sordum:
"Kur'ân'ın hangisi ilk nazil oldu?"
"Yâ eyyuhe'l-müddessir'dir" dedi.
"Bana ulaştığına göre ikra' bismi Rabbike'llezî halaka, ilk nazil olan imiş." dedim. Seleme dedi ki:
"Cabir ibn Abdullah'a
"Kur'ân'ın hangisi ilk nazil oldu?" diye sordum da
"Yâ eyyuhe'l-müddessir'dir" dedi. Ben de (senin gibi):
"Bana ulaştığına göre ilk nazil olan ikra' bismi Rabbikellezî halaka, imiş" dedim. Cabir dedi ki:
"Ben ancak Allah'ın Rasûlü (s.a.v.)'nün bana söylediğini haber veriyorum. Bana şöyle buyurdu:
"Hırâ'da bir süre (bir ay) kaldım. Oradaki ikametimi bitirince oradan ayrıldım. Vadiye inince bana seslenildi. Önüme, sağıma, soluma, arkama baktım, hiçbir şey göremedim. Bana tekrar seslenildi; yine önüme, ardıma, sağıma, soluma baktım kimseyi göremedim. Başımı kaldırıp yukarı baktığımda bir de ne göreyim o (bana seslenen) gökle yer arasında bir taht üzerinde, yere çökekaldım (Ebu Davud der ki: yani yere yıkıldım). *Beni bir titreme tuttu, (eve) geldim ve:*
"Beni örtün, beni örtün ve üzerime soğuk su serpin." diyebildim bana:
"Yâ eyyuhe'l-müddessir... ="Ey bürünen kalk inzâr et, Rabbını ulula, urbanı temizle." nazil oldu "[5]
2- Câbir'den gelen bir rivayette "Hz. Peygamber (s.a.v.), Cibril'in kendisine:
"Ey Muhammed, sen Allah'ın elçisisin." diye seslendiğini söylemiştir."[6]
3- Ebû İshak Ahmed b. İbrahim el-Mukri', Abdulmelik b. el-Velid'den, o babasından, o el-Evzaî'den, o Yahya b. Ebî Kesir'den, o Ebû Seleme'den, o da Cabir'den haber vererek dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.) bize şöyle anlattı:
"Bir ay kadar Hira dağında kaldım. Sonra bir ayı tamamlayınca aşağı indim. Vadiyi ortalamıştım ki, bana nida edildi (seslenildi). Bunun üzerine önüme, arkama, sağıma ve soluma baktım hiç kimseyi göremedim. Sonra tekrar bana nida edildi. Başımı yukarı kaldırdım bir de ne göreyim. O -Cebrail (a.s.)- semada arş üzerinde duruyor. Eve geldim ve dedim ki:
"Beni örtün beni örtün." Üzerime su döktüler. Allah Teala da bu âyeti indirdi."[7]
4- Bu hadisi, Müslim, Züheyr b. Harb'dan, o el-Velid b. Müslim'den, o da el-Evzaî'den rivayet etmiştir.[8]
5- Buhârî'nin Yahya ibn Bükeyr kanalıyla, Tirmizî'nin de Abdullah ibn Humeyd kanalıyla Câbir ibn Abdullah'tan; yine Buhârî'nin Yahya ibn Bükeyr kanalıyla Hz. Aişe'den rivayetle zikrettiği bir hadiste bu olayın "fetretu'l-vahy"den sonra meydana geldiği ve Müddessir Sûresinin inmesinden sonra artık vahyin peşpeşe gelmeye devam ettiği kaydı vardır.[9]
Buna göre Müddessir Sûresi ilk nazil olan sûre değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ilk gelen vahyin Alak Sûresi (veya onun ilk beş âyeti) olduğu, Müddessir'in ise fetretu'l-vahy'den sonra nazil olduğuna dair uzun Buhârî hadisini ilgisi sebebiyle inşaallah Alak Sûresinin nüzul sebebinde vereceğiz.
6- Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Ben, Rasulullah'ın, vahyin kesildiğini anlattığını işittim. Rasulullah konuşmasında şöyle buyurdu:
"Ben bir gün yürürken gökten bir ses işittim. Başımı yukarı kaldırdım baktım. Bir de ne göreyim, Hira'da bana gelen melek yerle gök arasında bir kürsü üzerinde oturuyor. Ben ondan çok korktum, yere kapandım. Geri geldim ve "Beni örtün, beni örtün." dedim. Üzerimi örttüler. Bunun üzerine Allah teala "Ey sarınıp bürünen Peygamber, kalk insanları uyar, rabbini yücelt, elbiselerini temizle, azaba götürecek şeylerden sakın." âyetlerini indirdi. Sonra vahiy kızıştı bir daha kesilmedi."[10]
6- Muhammed ibn Ali ibn Şuayb kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre "el-Velîd ibnu'l-Muğîra Kureyşliler için bir ziyafet hazırladı, yeyip içtikten sonra:
"Bu adam (Muhammed) hakkında ne diyorsunuz?" dedi. Bir kısmı:
"O büyücüdür." derken bir kısmı:
"Hayır, büyücü değildir." dedi. Bir kısmı:
"O kâhindir." derken bazıları:
"O kâhin değildir." dediler. Bazıları:
"O bir şairdir." dedi. Diğerleri:
"Şair değildir." dediler. Bir kısmı:

"Eskilerden nakledilen bir büyüdür." dediler, sonra da onun eskilerden (geçmişlerden) nakledilen bir büyü olduğunda görüş birliğine vardılar. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirilince çok üzüldü başını göğe çevirip örtüsüne büründü. Bunun üzerine Allah Tealâ: *"Ey örtüye bürünen, kalk ve uyar. Rabbını da tekbir et. Elbiselerini temiz tut. Kötü şeylerden sakın. Çok görerek başa kakma. Rabbın için sabret."* âyetlerini indirdi.[11]

Suyûtî bu rivayetin senedinin zayıf olduğunu kaydeder.[12]

7- Râzî bu olayı biraz daha geniş ve farklı olarak zikrediyor:
"Rasûlullah (s.a.v.)'a eziyet eden Ebu Cehl, Ebu Leheb, Ebu Süfyan, el-Velîd ibnu'l-Muğîra, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Ümeyye ibn Halef ve el-As ibn Vâil bir gün toplanmışlar ve:
"Arap hey'etleri hacc günlerinde burada toplanacaklar ve Muhammed'in durumunu soracaklardır. Herkes farklı farklı cevaplar verir; kimi deli, kimi kâhin, kimi şair derse bundan verilen cevapların batıl olduğunu anlıyacaklardır. Gelin, Muhammed'i bir tek isimle isimlendirmede birleşelim." demişler. Birisi:
"O şairdir." demiş. el-Velîd:
"Ben, Ubeyd ibnu'l-Abras'ın, Ümeyye ibn Ebi's-Salt'ın sözlerini işittim. Bunun sözleri o ikisinin de sözlerine benzemiyor." demiş. Bir diğeri:
"O kâhindir." demiş. Velîd:
"Kâhin nedir?" diye sormuş,
"Bazan doğru, bazan da yalan söyleyendir." demişler. Velîd:
"Muhammed asla (hiçbir zaman) yalan söylemedi." demiş. Bir diğeri:
"O delidir." demiş. Velîd:
"Kim deli olur?" diye sormuş,
"O, insanları korkutandır." demişler. Velîd:
"Muhammed'le hiçbir zaman hiç kimse korkutulmadı." demiş.
Sonra Velîd kalkmış, evine gitmiş. İnsanlar:
"el-Velîd ibnu'l-Muğîra sâbiî oldu (Muhammed'in dinine girdi)." diye bir söylenti çıkarmışlar. Bunun üzerine Ebu Cehl onun yanına gitmiş ve:
"Ey Ebu Abdi Şems. sana ne oldu? Şu Kureyşliler sana vermek için mal topluyorlar, senin (Muhammed'in yanındaki mala) muhtaç olduğunu ve bu sebeple de sâbiî olduğunu sanıyorlar." demiş. Velîd:
"Benim o mala ihtiyacım yok, fakat ben, Muhammed'in durumunu düşündüm ve kendi kendime onun bir büyücü olduğuna karar verdim. Çünkü büyücü babayla oğulun, iki kardeşin, karı kocanın arasını ayırandır." demiş ve böylece Hz. Peygamber (s.a.v.)'e büyücü lâkabını takmakta ittifak etmişler. Sonra çıkıp insanların toplu olduğu yerlerde bunu yüksek sesle ilân etmiş;
"Muhakakk ki Muhammed bir büyücüdür." demişler. Mekke-i Mükerreme işte bu: "Muhammed büyücüdür." sözüyle çalkalanmış.
Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu duyunca kendisine çok ağır gelmiş, üzgün bir şekilde evine dönmüş, elbisesine (veya bir kadifeye) bürünüp yatmış. İşte bunun üzerine Cibril gelmiş, onu uyandırmış ve Allah Tealâ bu *"Ey bürünen kalk inzâr et."* âyetlerini indirmiş."[13]
8- Hz. Peygamber (s.a.v.) elbisesine bürünmüş olarak uyuyordu. Derken Cibril (a.s.) gelip, onu uyandırarak, *"Ey bürünüp sarınan, ayağa kalk ve (insanları) uyar"* dedi. Buna göre sanki o ona, "Elbiseye (yorgana-battaniyeye) bürünmeyi ve uyumayı bırak da, Allah'ın sana bir nasib olarak verdiği bu vazifeyle meşgul ol!" demiştir.[14]
9- Rivayet olunduğuna göre müşrikler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in üzerine, bir koyunun kuzusunun zarını-eşini atmıştır. Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ağırına gitmiş ve üzgün olarak evine dönmüş, elbisesine bürünmüş. Bunun üzerine kendisine, "Ey sarınıp-bürünen, artık kalk inzarda bulun. Bu adi hareketler seni inzar vazifenden alıkoymasın. Rabbini, onlardan intikam alamayacak olduğu düşüncesinden tenzih et, elbiseni de o pisliklerden ve necasetten temizle" diye vahyedilmiştir.[15]

Müddessir Suresinin İlk Nazil Olan Sure Olup Olmadığı Meselesi:

Bu Ebu Seleme ibn Abdurrahman hadisi, ilk bakışta ilk nazil olanın Müddessir Sûresi olduğuna delâlet ediyor gibi görünürse de buna muhtelif yönlerden cevap verilerek Müddessir'in ilk nazil olan olmadığı söylenmiştir. Bunları beş yönden ele alıp özetleyen Suyûtî der ki:
1- Öncelikle Câbir ibn Abdullah'a sorulan "tam olarak hangi sûre ilk nazil oldu?" şeklindedir. Gerçekten de tam sûre olarak ilk nazil olanın Müddessir olmasına kimsenin itirazı yoktur. Çünkü Alak Sûresinin ilk beş âyeti ilk nazil olmakla birlikte kalan kısmı Müddessir'den sonra nazil olmuş olabilir. Biraz sonra geleceği üzere yine Câbir'den rivayet edilen ve Buhârî'nin de yer verdiği başka bir hadiste "Fetretü'l-Vahy"den sonra ilk nazil olan Sûrenin Müddessir olduğu tasrih olunmuştur. Bu rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Bana Hırâ'da gelen melek"* buyurması da Hırâ'da gelen vahyin ilk olduğunu, dolayısıyla bu sefer verilen Müddessir'in ise ondan sonra geldiğini gösterir.
2- Câbir'in "İlk nazil olan" ifadesinden kastı "Fetretu'l-vahy"den sonra ilk nazil olan olmalıdır.
3- "İlk nazil olma"dan kastedilenin "Uyarma emri"nde ilk olması muhtemeldir ki bazıları bunu açıkça belirtmiş ve "Nübüvvetle ilgili olarak ilk nazil olan *"Rabbının ismiyle oku";* risaletle ilgili olarak ilk nazil olan da *"Ey O örtüye bürünen."*dir." demişlerdir.
4- "İlk nazil olan"dan maksadın bir sebebe dayalı olarak ilk nazil olan olması mümkündür. Bu Müddessir Sûresi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in korkuyla evine gelip örtünmesi üzerine nazil olmuştur. Alak Sûresinin ilk âyetleri ise herhangi bir sebebe dayalı olmaksızın kendiliğinden nazil olmuşlardır.
5- "İlk nazil olma" ifadesi Câbir'in kendi içtihadı olup Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet etmiş değildir. O halde Hz. Aişe'den gelen rivayet ona tercih olunur.[16]

11. "Tek başına yarattığımı bana bırak."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katade, İbn-i Zeyd ve Dahhak'tan nakledildiğine göre bu âyette ve bundan sonraki âyetlerde sıfatları

zikredilen bu kişiden maksat, Velid b. Muğire el-Mahzumi'dir.

Müfessirler, bu âyetlerin Velİd b. Muğire'yi tasvir ettiklerini söylemişlerdir. [17]

2- Ebu'l-Kasım el-Huzamî, Muhammed b. Abdillah b. Nuaym'dan, o Muhammed b. Ali es-Sağanî'den, o İshak b. İbrahim ed-Dıberî'den, o Abdurrezzak'tan, o Ma'mer'den, o Eyyub es-Sahtiyanî'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:

"Velid b. Muğire Rasulullah (s.a.v.)'a geldi. Rasulullah (s.a.v.) da ona Kur'an okudu ve o sanki yumuşadı. Bu durumdan Ebû Cehil haberdar oldu. Velid'e dedi ki:

"Amca kavmin senin için mal toplayıp sana vermek için seni istiyor. Sen ise Muhammed'e gidip O'nun tarafıyla temasta bulunuyorsun." Velid:

"Kureyş bilir ki benim malım çoktur" dedi, Ebû Cehil de:

"Onu inkâr ettiğine ve ondan hoşlanmadığına dair bir söz söyle, bu söz kavmine ulaşır." dedi. O da dedi ki:

"Ne söyleyeyim? Vallahi bilirsiniz ki aranızda benden daha iyi şiir söyleyen yoktur. Recezi (şiir şekli) ve kasideleri de benden daha iyi bilen yoktur. Vallahi O'nun söyledikleri bunlara benzemiyor. Vallahi O'nun sözlerinde bir tatlılık ve bir tazelik var. O'nun sözlerinin üstü bol meyve, altı bol su verir. O yücedir, O'ndan yüce yoktur." Ebû Cehil dedi ki:

"Sen, O'nun hakkında birşey söylemedikçe kavmin senden razı olmayacak." Velid de:

"Beni rahat bırak O'nun hakkında düşüneyim" dedi. Daha sonra da:

"Bu ancak başkasından öğrenilen bir sihirdir." dedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi." [18]

Rivayetin isnadı, Buhârî'nin şartı üzerine sahihtir. [19]

Bunun benzerini, îbnu Ebî Hatim ve İbnu Cerîr başka yollardan anlattı. [20]

3- Mücahid şöyle dedi:

"Velid b. Muğire Rasulullah (s.a.v.) ve Ebû Bekr ile beraber oluyordu. Kureyş onun müslüman olduğunu zannetti. Bunun üzerine Ebû Cehil Velid'e dedi ki:

"Kureyş, senin Muhammed'e ve İbn Ebî Kuhafe (Ebû Bekr)'ye gittiğini ve onların da sana yemek yedirdiğini zannediyor." Velid Kureyş'e şöyle dedi:

"Siz, şerefli ve akıllı insanlarsınız. Muhammed'i deli zannediyorsunuz. O'nun hiç deliliğini gördünüz mü?" Onlar da:

"Hayır" dediler. Velid:

"Siz Muhammed'i kâhin zannediyorsunuz. O'nun hiç kehanette bulunduğunu gördünüz mü?" diye sordu. Onlar da:

"Hayır" dediler. Velid:

"Siz O'nu şair zannediyorsunuz. O'nun hiç şiir söylediğini gördünüz mü?" dedi. Onlar:

"Hayır" dediler. Velid bu sefer:

"Siz, O'nu yalancı zannediyorsunuz. O'nun hiç yalanını tecrübe ettiniz mi?" diye sordu. Onlar:

"Hayır" dediler. Bunun üzerine Kureyş Velid'e dedi ki:

"O nedir?" (Velid düşündü, sonra baktı, sonra yüzünü çevirdi) ve dedi ki:

"O ancak bir sihirbazdır. O'nun söyledikleri de sihirden başka birşey değildir."

Cenab-ı Hak onun bu sözleri karşısında şöyle buyuruyor: *"O düşündü ve takdir etti...." "Bu, ancak başkasından öğrenilen bir sihirdir" dedi"* [21]

4- Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Velid b. Muğire, Ebubekir b. Ebi Kuhafe'nin yanına gitti. Ona Kur'an'dan sordu. Ebubekir ona Kur'an okuyunca Velid onun yanından çıkıp Kureyş'in yanına gitti. Ve onlara şöyle dedi:

"İbn-i Ebi Kebşe'nin (Muhammed'in) söylediklerine şaşılır. Vallahi o ne şiirdir ne de sihir. Ne de delilikten kaynaklanan saçmalık. Şüphesiz ki onun söylediği, Allah kelamıdır." Bunları işiten Kureyşliler aralarında toplandılar ve:

"Vallahi şuyet Velid dinini değiştirecek olursa bütün Kureyşliler dinlerini değiştirirler." dediler. Ebu Cehil bu meseleyi işitince:

"Vallahi ben ona yeterim. Bu meseleyi bana bırakın." dedi. Gidip Velid'in yanına vardı ve ona:

"Kavmin sana sadaka topladı görmüyor musun?" dedi. Velid:

"Ben onların mal ve evladı en çok olanı değil miyim?" diye cevap verdi. Ebu Cehil:

"Senin, İbn-i Ebi Kuhafe'ye (Ebubekir'e), onun yemeğinden faydalanmak için gidip geldiğini söylüyorlar." dedi. Velid:

"Benim kabilem bunu mu söyledi? Onlar artık diğer Kusay oğulları hakkında da bir şeyler söylemekten geri durmazlar. Ben artık ne Ebubekir'e, ne Ömer'e ne de İbn-i Ebi Kebşe'ye yaklaşırım. İbn-i Ebi Kebşe'nin sözleri başkalarından alınan sihirli sözlerden başka bir şey değildir." dedi. Bunun üzerine Allah teala: *"Beni şu adamla başbaşa bırak."* âyetinden *"O, insan derisini yakıp kavurarak simsiyah eder."* âyetine kadar olan âyetler nazil oldu." [22]

5- Rivayet olunduğuna göre Velid, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hamim es-Secde Sûresini okurken, ona uğramış; Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Eğer onlar yüz çevirirlerse, de ki: "Ad ve Semûd(u çarpan) yıldırım gibi, size de bir azabı hatırlatırım"* [23] ayetine gelince Velid, ondan, Allah aşkına, akrabaları aşkına susmasını istedi ki işte bu, Velid'in, Hz. Peygamber'in duasının makbul olduğunu, lehçe ve lisanının, okuduğu şeylerin doğruluğunu bildiğine delâlet eder.

Velid, Kureyş'in yanına döndüğünde onlara

"Biraz önce Muhammed'den bir takım şeyler dinledim ki, bunlar ne insan, ne de cin sözüdür. Onun okuduğu şeylerin alabildiğine bir tatlılığı ve cazibesi vardır. O mutlaka, her şeye hükümran olacak, hiçbir şey onun üzerine çıkamayacak." dedi. Bunun üzerine kureyş:

"Velid, dinden döndü. Şayet o, dinden döner de müslüman olursa, bütün Kureyş müslüman olur." diye mırıldanınca, bunun üzerine Ebû Cehil:

"Ben sizin namınıza ona yeterim." dedi ve sonra da, üzgün bir şekilde Velid'in yanına girdi.

"Ey kardeşimin oğlu! Sen Muhammed ve ashabının yiyeceklerinden bir şeyler elde edebilmek için dinini değiştirdin. İşte bu Kureyş, senin Muhammed'in ashabından almayı tasarladığın şeye karşılık olmak üzere, mal topladı." dedi. Velid de bunun üzerine,

"Allah'a yemin olsun ki, onlar kendi karınlarım doyuramıyorlar. Daha nasıl ben, onlardan bir şeyler almayı tasarlayabilirim?! Ne var ki, ben

onun işi hakkında çok düşündüm. Onun bir sihirbaz olduğunu söylemeden başka, ona yakışan başka bir şey bulamadım.” dedi.
Fahreddin er-Razi diyor ki: Onun, Kur'ân'ı tazim etmesi ve Kur'ân'ın, ne bir cin ne de bir insan sözü olamayacağını kabullenmesi, Velid’in, Hz. Peygamber (s.a.s)’in sihirbaz olduğunu iddia etmesinde muannit olduğuna delalet eder. Çünkü, büyü ve sihir, cinleri alakadar eden bir şeydir.
Velid, sihir işinin, Allah'ı inkar etmeye ve kötü fiilleri yapmaya varıp dayandığını biliyordu. Halbuki, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in zahiri hali, onun ancak Allah'a davet ettiğini gösteriyordu. Binâenaleyh, -Hz. Muhammed (s.a.v.)'e sihir daha nasıl yakıştırabilir?! Yaptığımız bütün bu izahlar dikkate alındığında, Velid’in, yüzünü ekşitip buruşturmasının, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında söylediği bu sözlerin bir yalan ve iftira olduğunu bilmesinden kaynaklanır.[24]
6- Bu el-Velîd ibnu'l-Muğîra kendisinin de babasının da biricik "el-Vahîd" olduğunu, kendisinin de babasının da Araplar içinde bir benzerinin olmadığını söylermiş.[25]
Bu rivayet bu sûrenin bir defada toptan nazil olmadığını gösterir.[26]

18. Doğrıısu o, düşündü, ölçüp biçti.
19. Canı çıkasıca, nasıl da ölçüp biçti.
20. Sonra yine canı çıkasıca nasıl da ölçüp biçti.
21. Sonra baktı,
22. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.
23. Sonra da sırt çevirip büyüklük tasladı.
24. Ve dedi ki: "Bu, sadece öğretilegelen bir büyüdür."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimeler de el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında inen âyetler cümlesindendir.
1- Mücâhid der ki:
"el-Velîd ibnu'l-Muğîra bazan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, bazan da Hz. Ebu Bekr'e gelir ve onların sözlerini dinlerdi. Onun böyle yaptığını gören Kureyşliler de onun müslüman olduğunu zannettiler da Ebu Cehl ona:
"Kureyş senin Muhammed'e ve Ebu Kuhafe'nin oğluna onların yemeklerinden yemek için gittiğini zannediyor." demiş. el-Velîd de Kureyş'e:
"Siz soylu ve akıllı insanlarsınız. Siz onun deli olduğunu iddia ediyorsunuz. Siz onun hiç kehanette bulunduğunu gördünüz mü?" diye sormuş, onların hayır cevabından sonra:
"Siz onun yalancı olduğunu söylüyorsunuz, siz onun hiç yalanını gördünüz mü?" diye sormuş, onlar yine hayır deyip
"Peki o nedir?" diye sormuşlar. el-Velîd:
"O olsa olsa bir büyücüdür, sözleri de başkalarından öğrenip naklettiği bir büyüdür." demiş. İşte *"Bu, sadece öğretilegelen bir büyüdür."*e kadar olmak üzere *"Doğrusu o düşündü ve ölçüp biçti."* kavli budur.[27]
2- Mücâhid der ki:
"el-Velîd, Kureyş'e:
"Sizinle konuşacaklarım var, Dâru'n-Nedve'de toplanın." demiş. Orada toplanınca da onlara:
"Siz soylu ve akıllı insanlarsınız. Araplar size gelecekler ve sizin yanınızdan ayrılırken de farklı farklı şeyler duymuş olarak ayrılacaklar. Bir sözde toplanın; bu adam (Muhammed) hakkında ne diyeceksiniz?" demiş. Onlar:
"Şairdir, deriz." deyince yüzünü ekşitmiş ve:
"Biz şiir işittik; onun sözleri şiire benzemiyor." demiş.
"O kâhindir, deriz." demişler.
"O zaman onun yanına gelirler ve onun, kâhinlerin konuştuklarını konuşmadığını görürler." demiş.
"O delidir, deriz." demişler.
"O zaman yanına gelirler ve onun deli olmadığını görürler." demiş.
"O büyücüdür, deriz." demişler.
"Peki büyücü nedir?" diye sormuş;
"Birbirine buğzeden iki kişiyi birbirlerine sevdiren ve birbirini seven iki kişiyi de birbirine buğzettiren kişidir." demişler. Bunun üzerine el-Velîd de:
"O bir büyücüdür." demiş. Böylece oradan çıkıp dağılmışlar. Onlardan hangisi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e rastlasa
"Ey büyücü!" demiş de bu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ağır gelmiş ve bunun üzerine Allah Tealâ:
*"Bu, sadece öğretilegelen bir büyüdür"*e kadar olmak üzere *"Ey O örtüye bürünen!"*i indirmiş."[28]
3- Bu hadiseyi Muhyi's-Sünne (el-Beğavî) biraz daha farklı ve Ğâfir, 40/1-2 âyetlerinin nüzulü ile ilişkilendirerek şöyle anlatır:
"Allah Tealâ’nın *"Hâmîm. Bu kitab, Azîz Alîm olan Allah'tan indirilmedir..."****[29]*** âyetleri nazil olduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.) Mescid-i Harâm'a gelerek orada kalkmış bu âyetleri okumuş. el-Velîd ibnu'l-Muğîra da orada ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kıraatini duyacak yakınlıkta imiş. Hz. Peygamber (s.a.v.), Velîd'in kendi kıraatini dinlediğini anlayınca âyetleri tekrar okumuş. Velîd oradan ayrılıp kendi kabilesi olan Mahzûm oğullarının toplu olduğu bir yere gelmiş ve onlara:
"Vallahi ben biraz önce Muhammed'den öyle bir söz işittim ki o ne insan sözüdür, ne de cinn. onun söylediğinde bir tatlılık var, Üstü semereli, altı bol, her sözün üstüne çıkıyor, hiçbir söz onun üstüne çıkamıyor." demiş ve onlardan da ayrılıp evine gitmiş. Onun böyle konuştuğunu duyan Kureyşliler:
"Vallahi Velîd Sâbiî oldu (Muhammed'in dinine girdi). Velîd onun dinine girdikten sonra bütün Kureyş onun dinine girecek demektir." demişler. Velîd'e
"Kureyş'in reyhânesi" derlermiş. Ebu Cehl onlara:

"Ben, sizin yerinize Velîd'e yeterim, onu bu fikrinden caydırırım." demiş, Velîd'e gelmiş, üzgün bir şekilde yanına oturmuş. Velîd ona:
"Ey kardeşim oğlu seni neden böyle üzgün görüyorum?" diye sormuş. Ebu Cehl:
"Nasıl üzgün olmıyayım; baksana Kureyş sen yaşlı olduğun için sana yardım etmek üzere aralarında mal topluyorlar. Senin, Muhammed'in sözünü güzel bulduğunu, yanlarındaki fazla maldan nasiblenmek için İbn Ebî Kebşe (Hz. Muhammed) ve İbn Ebî Kuhâfe (Hz. Ebu Bekr)'in yanına gittiğini iddia ediyorlar." demiş. Buna çok öfkelenen Velîd:
"Kureyş benim, onların mal ve evlâdca en zenginleri olduğumu bilmiyor mu? Muhammed ve ashabı kendi karınlarını doyurmuşlar mı ki (onların artan yiyeceklerinden ben nasibleneyim)?" demiş, sonra kalkıp kabilesinin oturduğu yere gelmiş ve onlara:
"Muhammed'in deli olduğunu iddia ediyorsunuz? Onu boğulurken hiç gördünüz mü? " demiş;
"Allah hakkı için hayır, görmedik." demişler.
"Onun kâhin olduğunu iddia ediyorsunuz? Hiç onu kehanette bulunurken gördünüz mü?" diye sormuş;
"Allah hakkı için hayır." demişler.
"Onun şair olduğunu ileri sürüyorsunuz. Onu hiç şiir okurken gördünüz mü?" diye sormuş;
"Allah hakkı için hayır." demişler.
"Onun yalancı olduğunu ileri sürüyorsunuz, hiç onun yalanını tecrübe ettiniz mi?" dye sormuş;
"Allah hakkı için hayır. O halde o nedir?" demişler. Kendi kendine şöyle bir düşünmüş, kaşlarını çatmış, yüzünü ekşitmiş ve:
"O, olsa olsa bir büyücüdür. Görmüyor musunuz kişi ile ailesinin, çocuklarının ve kölelerinin arasını açıyor. O bir büyücüdür, söylediği de başkalarından öğrenip naklettiği bir büyüdür." demiş işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuş.[30]

30. Onun üzerinde ondokuz vardır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Berâ'dan rivayet edildiğine göre "bir grup yahudi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından birisine cehennemin korucularını (sayılarını) sormuşlar. O da gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bunu haber verince hemen o anda *"Onun üzerinde ondokuz vardır."* âyet-i kerimesi nazil olmuş."[31]
2- Bu rivayete göre bu âyet-i kerime de Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur. Bu görüşte olan âlimler de vardır. Ancak Alûsî, bu rivayete rağmen yine de âyet-i kerimenin Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuş olabileceğini; yahudilerden herhangi birisinin bir sebeple Mekke-i Mükerreme'ye gelmiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından herhangi birine rastlıyarak:
"Sizin peygamberiniz cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu acaba?" diye sormuş ve sahâbînin de gelip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bunu haber vermiş olması ve âyet-i kerimenin bunun üzerine nazil olmuş olmasının mümkün olduğunu söylemiş ve bu görüşte olanların görüşüne meyletmiştir.[32]
3- Cabir b. Abdullah diyor ki:
"Yahudilerden bir kısım insanlar, Rasulullah'ın sahabilerine gelerek:
"Sizin Peygamberiniz, cehennemin zebanilerinin kaç tane olduğunu biliyor mu?" diye sordular. Sahabiler:
"Bilmiyoruz. Onu Peygamberimize soralım." dediler. Bunun üzerine bir adam Rasulullah'a gelerek:
"Ey Muhammed, bugün senin sahabilerin mağlup edildi." dedi. Rasulullah:
"Ne ile mağlup edildiler?" diye sordu. Adam:
"Yahudiler onlara "Sizin Peygamberiniz, cehennem zebanilerinin sayısını biliyor mu?" diye sordular." dedi. Rasulullah:
"Onlar ne cevap verdiler?" diye sordu. Adam:
"Bilmiyoruz. Onu Peygamberimize soralım." dediler." diye cevap verdi. Rasulullah:
"İnsanlara bilmedikleri bir şey sorulur onlar da "Biz bunu bilmiyoruz, Peygamberimize soralım." derlerse mağlup mu olurlar? Halbuki kendileri Peygamberlerine, "Sen bize Allah'ı açıkça göster." şeklinde isteklerde bile bulunmuşlardır. O, Allah düşmanları bana gelsinler ben onlara cennetin toprağının ne olduğunu soracağım. Aslında onun toprağı, un şeklinde ince bir topraktır." dedi. Yahudiler Rasulullah'a geldiler ve:
"Ey Ebel Kasım, cehennemin zebanileri kaç tanedir?" diye sordular. Rasulullah, parmaklarının önce on'unun birden daha sonra da dokuzunu göstererek,
"Şu ve şu kadardır." dedi. Yahudiler:
"Evet" dediler. Bunun üzerine Rasulullah onlara
"Cennetin toprağı nedir?" diye sordu. Yahudiler biraz sustular, sonra:
"Ey Ebel Kasım o, ekmektir." dediler. Rasulullah onlara:
"Ekmek undandır." dedi.[33] Yani, "cehennemin toprağı ekmek değil, un şeklinde ince topraktır." demek istedi."[34]

31. Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık. Onların sayılarını da ancak küfretmiş olanlar için bir fitne kıldık ki kendilerine kitab verilmiş olanlar kesin bilgi sahibi olsunlar, iman edenlerin de imanları artsın. Kendilerine kitab verilmiş olanlar ve mü 'minler kuşkuya düşmesinler. Bir de kalblerinde hastalık bulunanlarla kâfirler "Bununla Allah neyi kastetmiş?" desinler. İşte böylece Allah dilediğini dalâlette bırakır, dilediğini de hidayete erdirir. Rabbmın ordularını ancak kendisi bilir. Bu, ancak insanlara bir öğüttür.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn İshak'tan rivayetle tahric olunduğuna göre "Bir gün Ebu Cehl:
"Ey Kureyş topluluğu, Muhammed, Allah'ın size ateşte (cehennemde) azâb edecek ordularının ondokuz olduğunu söylüyor. Siz sayıca insanların en çoğusunuz. Sizden yüz kişi onlardan birinin hakkından gelemiyecek mi?" demiş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu *"Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık..."* âyet-i kerimesini indirmiş."[35]

2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ebu Cehil, *"Cehennemin üzerinde on dokuz zebani vardır."* âyet-i kerimesiyle bu âyeti işitince Kureyşlilere şöyle demiştir:
"Vay anneleri kendilerini kaybedesi Kureyşliler. Ben, İbn-i Ebi Kebşe'nin (Muhammed'in) cehennem zebanilerinin sayısının on dokuz olduğunu haber verdiğini işitiyorum. Sizlerse çok sayıdasınız. Sizden on kişi, zebanilerden birine güç yetirmekten âciz misiniz?" Bunun üzerine Allah teala, Rasulullah'a, Ebu Cehil'e gitmesini, Mekke'nin "Batha" denilen vadisinde elinden tutarak ona şöyle demesini vahyetti:
"Gerektir sana bela gerek." (Kahrolasın) Sonra yine gerektir .sana bela gerek;" (Belaya uğrayasın)"[36]
Rasulullah Ebu Cehil'e bunu yapınca Ebu Cehil şöyle dedi:
"Vallahi sen de rabbin de birşey yapamazsınız." Fakat Allah onu, Bedir gününde rezil etti.[37]
3- Süddî'den rivayete göre *"Onun üzerinde ondokuz vardır."* âyet-i kerimesi nazil olunca Kureyş'ten Ebu'l-Eşedd adında biri:
"Ey Kureyş topluluğu, ondokuz sizi korkutmasın. Ben onlardan onunu sağ omızumla, dokuzunu da sol omuzumla sizden savarım." demiş de bunun üzerine Allah Tealâ: *"Cehennem bekçilerini yalnız meleklerden kıldık..."* âyet-i kerimesini indirmiş."[38]
4- Bu, Mukatil'den de rivayet edilmiştir. Bu rivayette Ebu'l-Eşedd (veya Ebu'l-Eşdeyn) Esîd ibn Kelede (veya Kelede ibn Halef) el-Cumahî:
"Ey Kureyşliler, ben sizin önünüzde yürür ve onlardan onunu sağ omuzuma, dokuzunu da sol omuzuma alırım. Böylece cennete gireriz." demiş ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[39]
5- Herhalde Ebu Cehl ile Ebu'l-Eşedd'in bu konuşmaları aynı mecliste olmuş ve her ikisinin de cehennem bekçileri olan meleklerle alay etmesi üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş olmalıdır. Bu durumda rivayetler arasında bir ihtilâf da yoktur.[40]
6- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Bu âyet, Ebu Cehil ve Ebul Eşeddîn gibi kâfirlerin, bu melekleri yalanlamaları ve arkadaşlarına "Ben onlara yeterim" şeklinde sözler söylemeleri dolayısıyla, fitneye düştüklerini beyan etmektedir."[41]

52. Hayır. onlardan herbiri önüne açılıvermiş sahifeler verilmesini ister.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbnu'l-Münzir'in Süddî'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
(Mekke müşrikleri):
"Eğer Muhammed söylediklerinde doğru ise bizden her birerimizin başının altında onun cehennemden emin olduğu ve oradan kurtulduğu yazılı birer sayfa olsa ya."[42] veya
"Eğer bizim sana tabi olmamız seni sevindirecekse bunun için her birerimizin başucuna "Allah'tan filân oğlu filâna" diye sana tabi olunmasını emreden bir mektup konulsun." demişler de bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş. [43]
2- Ferrâ'dan rivayete göre ise Müşrikler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"İsrail oğullarından birisi bir günah işlediğinde bu günahının keffâretini sabaha çıktığında, başucunda bir mektupta yazılı olarak bulurmuş. Biz neden görmüyoruz?" demişler de âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş."[44]
3- Katade diyor ki:
"İnsanlardan bazıları: "Ey Muhammed, eğer sana uymamızı istiyorsan falan ve filanlara, sana uymamızı emreden özel bir kitap getir." dediler."[45]

---

[1] İbn Âşûr, 29/292.
[2] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/398.
[3] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/693.
[4] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[5] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Müddessir, 74/1, 3; Müslim, İman, 257; Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, (İkinci baskı) Beyrut 1400, 2/7; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/392; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[6] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 30/189.
[7] Hadis sahihtir. Buhari; Bedu'1-Vahy: 4, Bedu'l-Halk: 3238, Tefsir, 4922-4926, 4954, Edep: 6214, Müslim; İman: 257/161, Tirmizi; Tefsir: 3325; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/693.
[8] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 372.
[9] Buhârî, Tefsiru'l-Kur'ân, Müddessir, 74/4, 5; Bed'u'1-Vahy, 3; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Müddessir, 74/1, hadis no: 3325; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 3/325.
[10] Buhari, Tefsiru'l-Kur'an, Sure: 74, hah: 5; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[11]

İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/288. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/694.
[12]
Taberânî; Suyûtî, Lubabu'n-Nukûl, 2/186.
[13]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 30/189-190; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/41.
[14]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[15]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[16]
Suyûtî, el-ltkan fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beydâr 1343, 1/93-94.
[17]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/478.
[18]
Hakim Müstedrek: 2/506, Suyuti; ed-Dürr: 6/282. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 372.
[19]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/695-696.
[20]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/480; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/696.
[21]
Hakim Müstedrek: 2/506, Suyuti; ed-Dürr: 6/282. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 373.
[22]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/480-481.
[23]
Fussilet: 41/13.
[24]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb.
[25]
Fahreddin er-Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 30/198; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/123.
[26]
Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/121.
[27]
Vahidî, Esbab-ı Nüzul, 320.
[28]
İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/403-404.
[29]
Ğâfir: 40/1-3.
[30]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/920-922.
[31]
İbn Ebî Hâtim; Beyhakî, eş-Şuabu'l-İman; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/187-188.
[32]
Alûsî, Ruhu'l-Meani, 29/127.
[33]
Tirmizi, Tefsir el-Kur'an, Sure: 74, Hadis no: 3327
[34]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/482-483.
[35]
Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/188.
[36]
Kıyamet Suresi, 75/34-35
[37]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/484.
[38]
İbn Cerir, İbn Merduyeh, Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/188; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; 30/203; Hâzin, 4/177.
[39]
İbnul-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/408.
[40]
Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/923.
[41]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/484.
[42]
Suyûıt Lübâbu'n-Nukûl, 2/188-189. İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/413; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 30/212; Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhit, 8/381.
[43]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 30/212; Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhit, 8/381
[44]
İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/413.
[45]
İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 8/491.

75- KIYAMET SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yetmiş beşinci, iniş sırasına göre otuz birinci sûredir. Karia sûresinden sonra, Hümeze sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

İbnu'l-Cevzî Sûrenin mekkî oluşunda icma olduğunu söyler.[2]

Âyetlerinin adedi, kırktır.[3]

3. İnsan zanneder mi ki Biz, onun kemiklerini bir araya toplıyamayız
4. Evet, Biz, parmak uçlarını bile düzeltmeye Kadiriz.
5. Fakat insan önündekini yalanlamak ister de:
6. "Kıyamet günü de ne zamanmış?" diye sorar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Meşhur olan görüşe göre, ayette yer alan "insan" kelimesi ile muayyen bir kimse kastedilmiştir.[4]
a- Bu âyet Adiy (veya Amr) b. Rabia hakkında nazil oldu. O Nebi (s.a.v.)'ye geldi ve şöyle dedi:
"Bana Kıyamet Günü'nden, nasıl olacağından, Kıyametin halinden, durumundan bahset. Onun hali, durumu nasıldır?" Nebi (s.a.v.) de ona bu husustaki yeterli bilgiyi verdi. Adiy b. Rabia şöyle dedi:
"Bu günü gözümle görsem bile seni tasdik etmem ey Muhammed, ona iman etmem. Allah şu kemikleri bir araya toplayabilir mi?" dedi. Rasulullah:

"Evet" buyurdu. Adiy (veya Amr) Rasulullah'la alay etti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[5]

Beğavî bu Adiyy ibn Rabîa'nın Zühre oğulları ile antlaşmalı ve el-Ahnes ibn Şerîk (veya Şüreyk)'in damadı olduğunu da kaydeder.[6]

b- İbn Abbas'tan rivayete göre bu âyet Allah düşmanı Ebu Cehl'in ölümden sonra diriltilmeyi inkârı üzerine nazil olmuştur.[7] O şöyle derdi: "Muhammed (s.a.s.) Allah'ın bu kemikleri çürüyüp dağılmalarından sonra bir araya getireceğini ve tekrar onları yeni bir yaratık olarak var edeceğini mi iddia ediyor?"[8]

2- Bir grup kelamcı, "Bu ifade ile öldükten sonra dirilmeyi inkar eden herkes kastedilmiştir" demişlerdir.[9]

16. Onu acele etmen için dilini onunla depretme.
17. Onu toplamak, onu okutmak şüphesiz bize aittir.
18. Öyleyse biz onu okuduğumuz zaman sen onun kıraatine uy.
19. Sonra onu beyan etmek de hiç kuşkusuz bize aittir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Buhârî'nin değişik kanallardan Abdullah ibn Abbâs'tan rivayetine göre "Hz. Peygamber, Cibrîl kendisine bir vahiy getirdiğinde onun okuması bitmeden, kendisine vahyolunanı unuturum endişesiyle hemen okumaya çalışır, dilini depretir ve bu da tabîî kendisine oldukça zor ve ağır gelirmiş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirmiş. Bundan sonra Hz. Peygamber, Cibrîl vahyi inzali bitirinceye kadar dikkatle dinler ve onun ayrılmasından sonra kendisine va'dedildiği gibi, Cibrîl'in İndirdiğini aynen okurmuş."[10]
2- Aynı hadisi Humeydî'nin... İbn Abbâs'tan rivayetinde "Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) kendisine Besmele indirilinceye kadar surenin tamamlandığını (surenin sonuna ulaşıldığım) bilmezdi" fazlalığı vardır.[11]
3- Müslim'in de kendi isnadıyla *"Onu acele etmen için dilini onunla depretme."* âyet-i kerimesi hakkında İbn Abbâs'tan rivayetle tahric ettiği haber ayrıntılarda bir takım farklarla şöyledir:
"Hz. Peygamber (s.a.v.), Cibrîl kendisine bir vahy getirdiğinde dilini dudaklarını hareket ettirir ve (hem vahyi dinlemek hem de dilini dudaklarını hareket ettirmek) kendisine zor gelirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vahyin gelişi sırasında dilini dudaklarını deprettiği herkesçe görülen, bilinen bir haldi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi de ondan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisine Cibrîl geldiğinde başını eğer (onun getirdiği vahyi dinler), o gittikten sonra da Allah'ın kendisine va'dettiği gibi (kendisine gelen vahyi) okurdu."[12]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah'a vahiy geldiğinde onu ezberlemek maksadıyla dilini hareket ettirirdi. Bunun üzerine Allah teala *"Onu, acele alasın diye dilini Cebrail ile birlikte hareket ettirme."* âyetini indirdi."[13]
5- Abdullah b. Abbas bu âyeti izah ederken diğer bir rivayette de şöyle diyor:
"Cebrail, Rasulullah'a vahiy indirdiğinde Rasulullah, Cebrail'in okumasıyla birlikte dilini ve dudaklarını hareket ettirirdi. Bu ona zor gelirdi. Öyle ki, onun bu hareketi, görenler tarafından farkedilirdi. Bunun üzerine Allah teala, kıyamet süresindeki: *"Ey Muhammed (Cebrail sana Kur'an'ı okurken) onu acele almak için Cebrail ile beraber dilini oynatma." "Onu (senin göğsünde) bir araya toplamak ve okutmak şüphesiz bizim işimizdir." "Biz onu okuttuğumuz zaman (indirdiğimiz zaman) sen onun okuyuşunu takibet." "Onu dinle" "Sonra onu açıklamak şüphesiz bizim işimizdir. Yani, Kur'anı senin dilinle açıklamak bizim işimizdir."* âyetleri indi ve artık ondan sonra Cebrail Rasulullah'a geldiğinde başını eğer ve onu dinlerdi. Cebrail gidince de, Allah teala'nın, ona vaadettiği gibi vahyedileni okurdu.[14] Taberi bu izah tarzını tercih etmiştir.[15]

6- Mücahid ve Katade'ye göre Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, Allah tealanın, Rasulullah'a, Cebrail Kur'an'ı okurken onu acele almak için dilini oynatmamasını emretmesinin sebebi şudur: Rasulullah, Cebrail kendisine Kur'an okurken onu unuturum korkusuyla Cebrail ile birlikte dilini hareket ettirir ve Kur'anı acele ezberlemek isterdi. Allaha teala, Kur'an'ı onun kalbinde yerleştireceğini ve unutturmayacağını beyan ederek Rasulullah'ın, acele etmemesini bildirmiştir.[16]

31. İşte o tasdik etmemiş, namaz da kılmamıştı.
32. Fakat yalanlamış, yüz çevirmişti.
33. Sonra da salına salına kendinden yana olanlara gitmişti.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Katâde'den rivayete göre bu âyet-i kerimeler de Ebu Cehl hakkında nazil olmuştur. Rivayete göre o "salına salına yürürmüş"[17]
2- Mücahid, Katade ve İbn-i Zeyd'e göre bu âyetlerde anlatılan kâfirlerden maksat, Ebu Cehİl'dir. Bundan sonra gelen âyetler de onu tehdit etmektedir. [18]

34. Yazıklar olsun sana yazıklar.
35. Yine yazıklar olsun sana yazıklar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yakub ibn İbrahim kanalıyla Saîd ibn Cübeyr İbn Abbâs'a bu âyet-i kerimeleri sormuş o da demiş ki:
"Bunları Rasûlullah kendiliğinden (bir vahye dayanmaksızın, ya da kendisine bunları söylemesi vahyolunmuş olmaksızın) söylemiş, daha sonra da Allah Tealâ bu ayetleri indirmiştir."[19]
2- Katâde, Kelbî ve Mukâtil şöyle demektedirler:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Ebu Cehl'in yakasından tutmuş ve:
"Yazıklar olsun sana, yazıklar olsun." buyurmuş. Allah'ın düşmanı Ebu Cehl:
"Ne o, beni tehdit mi ediyorsun? Allah'a yemin ederim ki ne sen, ne de Rabbın bana bir şey yapamazsınız. Mekke dağlarının arasında yürüyenlerin elbette en güçlüsü benim ben." Demiş, sonra da elini Hz. Peygamber (s.a.v.)'in elinden çekip gitmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Ebû Cehil'e dediği gibi, Allah Teâlâ aynı anlamda olmak üzere bu ayeti inzal buyurdu."[20]
3- Katade diyor ki:
"Rasulullah (s.a.v.) Ebu Cehil'i yakaladı elinden tuttu ve ona:
"Gerektir sana bela gerek. Yine gerektir sana bela gerek." buyurdu. Ebu Cehil:
"Ey Muhammed, ne sen ne de rabbin bana bir şey yapabilirsiniz. Zira ben Mekke'nin iki dağı arasında en güçlü kimseyim." dedi. Bedir savaşı başladığında yine müslümanlara üstten baktı ve
"Artık bu günden sora Allah'a kulluk edilmeyecektir." dedi. Allah da onun boynunu vurdurdu. Ve onu en kötü bir şekilde öldürttü."[21]
4- Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan naklettiği bir hadiste o şöyle anlatıyor:
*"Onun üzerinde ondokuz vardır."**[22]*** âyet-i kerimesi nazil olduğunda Ebu Cehl, Kureyş'e:
"Analarınız size ağlasın, İbn Ebî Kebşe (Hz. Muhammed'i kastediyor) size, cehennem bekçilerinin ondokuz olduğunu haber veriyor. Siz ki bu kadar çok ve güçlüsünüz; sizden on kişi cehennem bekçilerinden birini tutamıyacak (hakkından gelemiyecek) mi?" demiş. İşte bunun üzerine Allah Tealâ peygamberine, Ebu Cehl'e varmasını ve ona *"Yazıklar olsun sana yazıklar olsun. Yine yazıklar olsun sana yazıklar olsun."* demesini vahyetmiş.[23]
5- Musa b. Ebi Aişe diyor ki:
"Ben, Said b. Cübeyr'e dedim ki:
"Rasulullah bunları Ebu Cehil'e kendiliğinden mi söyledi yoksa Allah teala ona emretti de onun için mi söyledi?" Said dedi ki:
"O kendiliğinden söyledi. Daha sonra Allah teala bu âyetleri indirerek şöyle buyurdu:
"Gerektir sana bela gerek. Sonra yine gerektir sana bela gerek."[24]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: V/429.
[2] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/415; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/60.
[3] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/698.
[4] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[5] Senedi yokıur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 374. İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/416-417.
[6] el-Begavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/421; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[7] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/61.
[8] Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhit, 8/384-385; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/63.

[9] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[10] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 75 (el-Kıyâme Sûresi), 1-2 Bed'u'1-Vahy, 4; Müslim, Salât, 147; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Kıyâme, 75/1, hadis no: 3329; Ahmed ibn Hanbel, Mûsned, 1/343; Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, Minhatu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, 2/25. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/699.

[11] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, tah: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Beyrut tarihsiz, 1/242-243, hadis no: 527, 528.

[12] Müslim, Salât, 147-148.

[13] Buhari, Tefsir el-Kur'an, Sure: 75, bab: 1; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[14] Buhari, Tefsir el-Kur'an, Sure: 75, bab: 1

[15] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[16] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[17] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[18] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/114.

[19] Nesaî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/700.

[20] İbn Ebî Hâtim; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/124; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/108; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[21] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[22] Müddessir: 74/30.

[23] İbn Merduyeh; İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/699-700.

[24] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

76- İNSAN SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada yetmiş altıncı, iniş sırasına göre doksan sekizinci sûre olup müfessirlerin çoğunluğu sûrenin tamamının Medine'de indiğini söylemişlerdir. İbn Âşûr ise Medine'de Rahman sûresinden sonra, Talâk sûresinden önce indiğine dair rivayeti vermekle birlikte üslûp ve içeriğini dikkate alarak sûrenin Mekke'de indiğini söyleyen rivayetleri tercih eder. Bir kısmının Mekke'de bir kısmının Medine'de indiğine dair rivayet de vardır.[1]
İbn Yesâr, İbn Abbas, Mukatil ve el-Kelbi'nin görüşüne, göre Mekke'de inmiştir.
Mücahid ve Katâde'nin de içinde bulunduğu cumhur ise medenî olduğu görüşündedir.
Hasen ve İkrime *"'Öyleyse Rabbının hükmüne sabret ve onlardan hiçbir günahkâra ve inkarcıya itaat etme."* (âyet: 24) âyeti dışında Sûrenin mekkî olduğunu söylemişlerdir.
Mâverdî ise Sûrenin, başından *"Muhakkak ki Kurân'ı sana indiren Biziz Biz."* (âyet: 23) âyetine kadar medenî, bundan sonrasının ise mekkî olduğunu nakleder.[2]
Kurtubî, medenî olduğu ve Rahman Sûresinden sonra nazil olduğu görüşüne de yer vermiştir.[3]
İbn Vehb şöyle demektedir: Ve bize İbn Zeyd anlattı dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.):
"İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki..." (1. âyet) buyruğunu okuyorken onun yanında Peygamber (s.a.v.)'a soru soran siyah tenli bir adam da bulunuyordu. Ömer b. el-Hattab ona:
"Peygamber (s.a.v.)'ı sıkma." dedi. Peygamber:
"Bırak onu ey Hattab'ın oğlu" dedi. (İbn Zeyd) dedi ki:
"Bu sûre, o şahıs onun yanında iken Peygambere nazil oldu. Bu sûreyi ona okuyup da cennetin niteliklerinin anlatıldığı bölüme gelince, bir hırslü ile ruhunu teslim etti. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Cennete duyduğu şevk arkadaşınızın -ya da kardeşinizin- ruhunu teslim etmesine sebeb oldu."[4]
İbn Ömer'den de bundan farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. İleride gelecektir.[5]
el-Kuşeyri dedi ki:
"Bu sûre Ali b. Ebi Talib (r.a.) hakkında inmiştir. Bununla birlikte sûrenin maksadı geneldir. Nitekim, bu buyruk şu şu sebebiyle inmiştir, denilen bütün buyruklar hakkında kabul edilen de budur."[6]
Âyetlerinin adedi, otuz birdir. [7]

8. "Onlar içleri çektiği halde, yiyeceği yoksula, öksüze ve esire yedirirler."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ali ile ilgili rivayetler:
a- Ata, İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle dedi:
"Ali b. Ebî Talib, bir geceliğine biraz arpa karşılığında, bir hurma bostanını sulamak üzere kendisini ücretlendirmişti. Sabah olunca arpayı aldı ve onun üçte birini ekmek yapıp yemek için öğüttü. Ekmeğin pişmesi tamamlanınca bir fakir geldi. Pişen ekmeği çıkarıp ona verdiler. Sonra arpadan artakalan kısmın ikinci üçte birini öğüttü ve pişirdiler. Bu sefer bir yetim geldi. Onlardan yiyecek istedi. Onlar da pişirdiklerini ona yedirdiler. Sonra arpadan geriye kalan kısmı öğüttü. Pişirilme işi tamamlanınca müşriklerden bir esir geldi. Pişirilen ekmeği ona yedirdiler ve günlerini böylece geçirdiler. Bunun üzerine bu âyetler nazil oldu."[8]
b- Mu'tezile müfessirlerinden olan Zemahşerî bu olayı tefsirinde biraz daha detaylı ve mübalâğalı bir şekilde şöyle anlatır:
İbn Abbâs'tan rivayet ediliyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mübarek torunları Hasan ve Hüseyin hastalanmışlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) de yanında bazı kimselerle onları ziyarete gitmişti. Yanındakiler Hz. Ali'ye:
"Ey Ebu'l-Hasen, çocuklarının iyileşmesi için adakta bulunsan." demişler. Hz. Ali, hanımı Fâtıma ve cariyeleri Fidda, eğer çocuklar iyileşecek olursa üç gün oruç tutmayı adamışlar. Çocuklar iyileşmiş. Bunun üzerine adakları olan orucu tutmaya başlamışlar. Birinci gün iftar etmeleri için yanlarında yiyecek bir şeyleri de yokmuş. Hz. Ali Şem'ûn adında Hayber'li bir yahudiye gidip ondan üç sâ' arpa ödünç almış, getirmiş, Hz. Fâtıma onun bir sâ'ını öğütmüş ve kendi sayılarına göre ondan beş ekmek yapmış. Tam oruçlarını açacaklarken kapıya bir yoksul gelmiş:
"Ey Muhammed'in ehl-i beyti, müslümanların yoksullarından bir yoksulum, bana yiyecek bir şey verin ki Allah da size cennet sofralarından ikram etsin." demiş. Önlerindeki ekmekleri o yoksula vermişler ve o gece sadece su ile iftar edip aç olarak yatmışlar, ertesi günü yine oruçlu geçirmişler. İftar zamanı Hz. Fâtıma ikinci sâ' arpayı öğütmüş, ondan ekmek yapmış, tam oruçlarını açacaklarken bu sefer kapıya bir yetim gelmiş. Onu kendilerine tercih ederek yiyeceklerini ona vermişler. Üçüncü günün akşamında da bir esir gelmiş ve aynısını yapmışlar. Ertesi sabah Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'in ellerinden tutmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelmiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) onları civcivler gibi açlığın şiddetinden titrer görünce:
"Sizde gördüğüm bu hal beni ne kadar üzdü!" buyurmuş. Kalkmış onlarla birlikte Hz. Ali'nin evine gelmiş, Fâtıma'yı mihrabında (odasında) açlıktan karnı sırtına yapışmış, gözleri içine çökmüş halde görünce buna da ayrıca üzülmüş. İşte bunun üzerine Cibrîl gelmiş ve:
"Ey Muhammed, bunları (şu âyetleri) al; Allah ehlin hakkında buradadır (ve onlara yeter)." buyurmuş ve ona bu âyet-i kerimeleri okutmuş."[9]
Ancak Alûsî bu rivayetin şîîler tarafından uydurulduğu kanaatindedir.[10]
c- Fahreddin er-Râzî diyor ki:

"Ebû Bekir el-Esamm, Ebû Ali el-Cübbâî, Ebu'l-Kasım el-Ka'bî, Ebû Müslim el-İsfehanî ve Kadî Abdulcebbar İbn Ahmed gibi Mu'tezile'nin ileri gelenlerinden hiç kimse tefsirlerinde bu ayetlerin, Ali İbn Ebi Talib (r.a.) hakkında nazil olduğunu söylememişlerdir. Ama, bizim alimlerimizden Vahidi, Kitâbu'l-Basit adlı eserinde bu ayetlerin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu söylemiştir."[11]
d- Mu'tezilîler ise şöyle demektedir:
"Allah Teâlâ, bu sûrenin başında, mahlûkatı denemek ve imtihan etmek için yarattığından bahsetmiş, daha sonra da herkese hidayet yolunu gösterdiğini ve engelleri ortadan kaldırdığını beyan etmiş, sonra da insanların "şükreden" ve "küfrân-ı nimette bulunan; kâfir" diye bölündüklerini söylemiş, kafirlerle ilgili olan tehdide yer vermiş, peşinden de, şükreden kimseye bir va'd olmak üzere, *"Muhakkak iyi kimseler.. içerler..."* buyurmuştur ki, bu sigalar, çoğul sığalardır. Dolayısıyla, bütün şükredenleri ve bütün iyi kimseleri içine alan bir ifadedir. Bu gibi ifadeleri tek bir şahsa tahsis etmek mümkün değildir. Çünkü, sûrenin başından buraya kadarki nazmı, bu ifadenin, ebrâr ve itaatkarlardan olan herkesin durumunu beyan eden bir ifade olmasını gerektirir. Şimdi, kalkar da biz bunu tek bir şahsa tahsis edersek, bu sûrenin nazmı bozulur. Bir de bu sıfatları taşıyanlar, çoğul sigasıyla ifade edilmişlerdir. Binâenaleyh, ayetin bu ifadesini, belli bir topluluğa tahsis etmek, zahirin hilafına bir harekettir. Ali İbn Ebî Talib (r.a.)'in, bu ifadesinin muhtevasına girdiği inkar olunamaz. Ne var ki, Ali İbn Ebî Talib, Allah'a itaat edenlerin hallerine delâlet eden tüm ayetlerin muhtevasına da girmektedir. Ali İbn Ebî Talib, bu ayetin muhtevasına girdiği gibi, sahabe ve tabiunun müttakileri de, bunun muhtevasına girmektedir. Bu durumda böyle bir tahsiste bulunmanın kesinlikle bir manası kalmaz... Meğer ki "Bu sûre, Hz. Ali'den, özel bir taatin sadır olduğu sırada nazil olmuştur" denilsin. Fakat, usûlü'l-fıkıhta, "Nazarı dikkate alınan şey, sebebin hususiliği değil, lafzın umumîliğidir" şeklinde bir düstur yer almıştır.[12]
2- Ensari ile ilgili rivayetler:
a- Beğavî, Mukâtil'den rivayetle bir günde hem yoksula, hem yetime ve hem de bir esire yemek yediren ensar'dan bir adam hakkında nazil olduğunu zikrederse de bu sahabinin adını vermez.[13]
b- Hâzin ise ensardan Ebu'd-Dahdâh hakkında nazil olduğunu tasrih eder.[14]
Buna göre Ebu'd-Dahdâh el-ensârî bir gün oruç tutmuş. İftar edeceği vakit bir yoksul, bir yetim ve bir esir gelmiş. Onlara üç ekmek vermiş, kendisine ve ailesine de bir ekmek kalmış işte bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil olmuş.[15]
c- Kurtubî'deki rivayette bu yoksul, yetim ve esirin öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek ondan yiyecek istedikleri, Efendimiz (s.a.v.)'in de onlara:
"Yanımda size yedireceğim bir şey yok, fakat çıkın ve arayın." buyurduğu onların da sırayla o ensârî'ye geldikleri ayrıntılarına yer verilmiştir. Bu ensârînin adı bir rivayette de Mut'im ibn Varka' el-ensârî olarak verilmektedir.[16]
Kurtubî bütün bu rivayetleri verdikten sonra şöyle der: "Sahih olan odur ki âyet-i kerimeler bütün iyilikseverler ve güzel amel işleyenler hakkında nazil olmuştur ve hükmü geneldir."[17]
3- Muhacirlerden yedi kişi hakkındaki rivayet:
"Onlar, yoksula, yetime ve esire seve seve yemek yedirirler." âyet-i kerimesinin de içinde bulunduğu 5-18 âyet-i kerimelerinin Bedr gazvesinde esir alınanlara kefil olan muhacirlerden yedi kişi hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.
Mücâhid'den rivayet edildi:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Bedr'de esir alınanlarla birlikte Medine-i Münevvere'ye döndüklerinde Muhacirlerden yedi kişi bu esirlere infakta bulunarak onların karınlarını doyurmuşlardı. Bunlar: Hz. Ebu Bekr, Ömer, Ali, Zübeyr, Abdurrahman ibn Avf, Sa'd ve Ebu Ubeyde ibnu'l-Cerrâh idiler. Bunun üzerine ensar *"Biz onlarla Allah ve Rasûlü yolunda savaştık, siz ise nafaka ile onlara yardım ediyorsunuz."* demişlerdi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ *"Şüphesiz iyiler, kâfur katılmış dolu bir kâseden içerler."* âyetinden başlıyarak *"Orada bir pınardır ki Selsebîl adı verilir."*'e kadar olan âyetleri indirdi."[18]
Ancak Alûsî bu rivayeti de pek sahih bulmamaktadır.[19]
4- Allahü Teâlâ'nın, "Ve esiran" kavli hakkında rivayet:
"Bu âyet müşrik esirleri hakkında indirildi. Rasulullah (s.a.v.) müslümanları esir almıyordu. Müşrikler müslüman esirlere işkence ediyordu. Rasulullah (s.a.v.) müşrik esirlere iyilik ile hareket edilmesini emretti." [20]

20. Nereye baksan orada bir nimet ve büyük bir mülk görürsün.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayet edildi:
"Hz. Ömer bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına girmiş. Efendimiz (hurma) dallarından örülmüş bir hasırın üzerinde uyumakta imiş ve hasırın izi yanına çıkmış. Hz. Ömer bunu görünce ağlamıya başlamış. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kendisini neyin ağlattığını sorması üzerine şöyle demiş:
"Ey Allah'ın elçisi, Kisrâ'yı ve sahip olduğu hükümranlığı, Hürmüz'ü ve sahip olduğu hükümranlığı, Habeş kralını ve sahip olduğu hükümranlığı düşündüm, bir de sen Allah'ın elçisi iken dallardan örülmüş bir hasır üzerinde uyuduğunu gözümün önüne getirdim de ona ağladım." demiş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Ömer, dünyanın onların, âhiretin de bizim olmasına razı olmaz mısın?" buyurmuş ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş."[21]

24. Artık, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkara veya hiçbir nanköre boyun eğme.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Katâde'den rivayet edildiğine göre "bir gün Ebu Cehl:
"Eğer Muhammed'i (Ka'be'de) namaz kılarken görecek olursam mutlaka boynuna basacağım." demiş ve bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş.[22]
2- Bu âyet-i kerimenin, peygamberlik davasından vazgeçmesi mukabilinde "Biliyorsun benim kızlarım Kureyş'in en güzel kızlarıdır. Senden mehir istemeden seni kızımla evlendireyim bu işten vazgeç." diyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kızlarından biriyle evlendirmeyi va'deden Utbe ibn Rabîa hakkında nazil olmuştur."[23]
3- Bu âyet-i kerimenin, "Bu yaptığını eğer mal için yapıyorsan sana malımdan sen razı oluncaya kadar vereyim, bu işten vazgeç." diyen el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olduğu da rivayet edilmiştir."[24]
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bu ayetle belli bir şahıs kastedilmemiştir. Bunlar mutlak (genel) ifadelerdir. Bu görüş, ayetin zahirinden anlaşılan manaya daha yakındır. Hasan el-Basrî, "Âsim, münafık araplar, kefûr da müşrik araplardır" demiş ama bu görüş zayıftır. Doğru olan, bizim de bahsettiğimiz gibi, âsim, genel; kefur ise hass (özel) bir ifadedir."[25]

---

[1] Şevkânî, Fethu’l-Kadir, 5/397; İbn Âşûr, 29/370.
[2] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/427. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 18/251.
[3] Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, 19/77.
[4] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/453-454, senedinin mürsel olduğu kaydıyla. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 18/251-252
[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 18/252
[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 18/251-252
[7] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/700. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 18/251.
[8] Senedi yoktur. İbn Merdeveyh ed-Dürr: 6/299'da zikretmiştir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 375.
[9] Zemahşerî, el-Keşşâf, 4/197; Râzî, Mefatihu’l-Ğayb, 30/244.
[10] Bak: Alûsî, Ruhu’l-Meani, 29/157.
[11] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[12] Fahreddin er-Râzî, Mefatihu’l-Ğayb.
[13] Beğavi, Meâlimu't-Tenzîl, 4/428.
[14] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/432 dipnot.
[15] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/432.
[16] Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, 19/85.
[17] Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, 19/85.
[18] İbn Asâkir.
[19] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 29/155.
[20] İbn Cerîr; İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/700.
[21] Îbnu'l-Münzir; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/190.
[22] Abdürrezzâk, İbnu'l-Münzir; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 29/138; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/190-191.
[23] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/441; Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, 19/97; Zemahşeri, Keşşaf; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[24] İbnu’l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 8/441; Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, 19/97; Zemahşeri, Keşşaf; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[25] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

77- MÜRSELÂT SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yetmiş yedinci, iniş sırasına göre otuz üçüncü sûredir. Hümeze sûresinden sonra[1], Kaf sûresinden önce Mekke'de inmiştir. 48. âyetinin Medine'de indiğine dair rivayet de vardır.[2]
Hasan, İkrime, Atâ' ve Câbir'e göre, sûrenin tamamı Mekke'de inmiştir. Ancak İbn Abbâs, Katâde ve Mukatil'den *"Onlara: Rükû edin denildiği zaman rükûa varmazlar."* (âyet: 48) âyetinin medenî olduğu da rivayet edilmiştir.[3]
İbn Mes'ud (r.a.) diyor ki:

"Ve'l-Murselât Sûresi cin gecesinde indi ki biz o gece Resûlüllah (a.s.) ile beraber bulunuyorduk." [4]
Humeydî... Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivayet ediyor. O şöyle anlatıyor:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ile bir mağarada idik. Ve'I-Murselâti urfen... nazil oldu. Ve ben, Rasûlullah'ın ağzından onu aldım (ezberledim). Hz. Peygamber daha onu okumayı yeni bitirmişti. Tam olarak hatırlamıyorum *"Ondan sonra hangi söze inanacaklar!?"* ile mi, yoksa *"Onlara rükû edin denildiğinde rükû etmezler."* ile mi bitirmişti ki birden bir delikten bir yılan çıkıverdi. Hz. Peygamber:
"Onu öldürün." Buyurdu, fakat yılan elimizden kaçtı (kurtuldu) ve başka bir deliğe girdi. Hz. Peygamber (s.a.v.):

"Siz onun şerrinden korundunuz (kurtuldunuz), o da sizin şerrinizden korundu (kurtuldu)." buyurdular."[5]

Kurtubî hadisin Müslim tarafından İbn Mes'ûd'dan rivayetle tahric edilmiş olduğunu kaydediyor.[6]

İbn Kesîr'deki rivayette bu mağaranın Mina'da bir mağara olduğu ayrıntısına yer verilir.[7]

Kurtubî'deki İbn Mes'ûd rivayetinde Sûrenin nüzulünün Cinn gecesi olduğu ayrıntısına da yer verilmiştir.[8]

48. Onlara: "Rükû edin. " denildiği zaman rükûa varmazlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Mücâhid'den rivayet edildiğine göre bu ayet Sakîfliler hakkında nazil olmuştur.[9]
2- Mukatil dedi ki:
"Hz. Peygamber (s.a.v.) Sakîflilerden müslüman olmalarını isteyip namazı emredince:
"Biz eğilmeyiz (rükû etmeyiz) çünkü eğilmek bizim için bir sövgü sebebidir." demişler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de:

"Kendisinde rükû olmıyan dinde hayır yoktur." buyurmuşlar ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş.[10]
Buna göre bu âyet-i kerime medenîdir.

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/100.

[2] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/411; İbn Âşûr, 29/418.

[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/443.

[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/153;

[5] Ebu Bekr Abdullah ibn ez-Zubeyr el-Humeydî, el-Müsned, 1/59-60, hadis no: 106; Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, el-Mürselât, 77/1,2,4; Sayd, 7; Bed'u'l-Halk, 16; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan. İbn Kesir der ki: "Müslim bu hadîsi A'meş tarikiyle rivayet etmiştir."

[6] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/215; Müslim, Selâm, 137; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/377, 462.

[7] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/320.

[8] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/100.

[9] İbnu'l-Münzir; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/191. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/702.

[10] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 8/452.

78- NEBE' SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yetmiş sekizinci, iniş sırasına göre sekseninci sûredir. Meâric sûresinden sonra [1], Nâziât sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [2]

Tamamı Mekke'de nazil olmuştur ve bunda icma vardır. [3] Nitekim Beyhakî ve Nuhas'ın yaptıkları rivayette, İbn Abbas (r.a.); “Amme yetesâelûn Sûresi Mekke'de inmiştir” demiştir. [4]

el-Hasen'den rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), peygamber olarak gönderilince Kureyşliler kendi aralarında birbirlerine O'nun durumunu sormaya başlamışlar

"Getirdiği nedir?" diyorlar, birbirleriyle tartışıyorlar ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilmiş olması hususunda farklı görüşler serdederek mücadele ediyorlarmış. İşte bunun üzerine *"Neyi soruşturuyorlar? O büyük haberi mi?"* nazil olmuş." [5]

Mekkeli müşrikler sık sık İslâm, Kur'an ve Hz. Muhammed (s.a.v.) aleyhinde bulunmak üzere toplantılar düzenlerlerdi. Onlardan bir kısmı Hz. Muhammed (s.a.v.) için "sihirbaz", "büyücü" derken, bir kısmı "aklî dengesi bozuk" der; bir kısmı da "şâir" damgasını yakıştırmaya çalışırdı. Kur'ân-ı Kerîm hakkında ise, çok yakışıksız sözler kullanır, inen âyetlerini tahrif ederek alay konusu yaparlardı. Toplantıdan sonra dışarı çıktıkları zaman bir müslümanla karşılaşınca ona: "Ee, söyle bakalım şu Kur'ân'ın haber verdiği kıyamet ne zaman? " diye sorar ve bıyık altından gülerlerdi.

Müşriklerin çoğunun Allah hakkında az ve kısır da olsa bir bilgileri olmakla beraber âhiret hakkında hiçbir ciddi bilgileri yoktu. O bakımdan öldükten sonra dirilip ikinci hayata kalkmaya kesinlikle inanmazlardı. Onlardan az bir kısmı ise, ruhun ebediliğine inanır, ama onu kendi mantığına göre yorumlardı.

Bu sûre, onların inkâr ve iddialarını reddederken, duygu ve düşüncelerini yönlendirmek, akıllarını harekete geçirmek üzere inmiştir. [6]

1. "Onlar birbirlerine neyi sorup duruyorlar?
2. Hakkında ihtilaf edici oldukları, o büyük haberi (mi)?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. Hasan-ı Basri'den şöyle rivayet edildi:

"Nebî Aleyhisselâm peygamber olarak gönderilince, insanlar aralarında bazı şeylerden soruştular. Bunun üzerine bu âyetler indirildi." [7]

40. Biz, sizi yakın bir azâbla uyardık. O gün kişi elleriyle önceden sunmuş olduklarına bakacak ve kâfir: "Keşke ben toprak olsaydım." diyecektir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. Mukatil der ki:
"Bu âyet-i kerime Ebu Seleme ibn Abdü'1-Esed el-Mahzûmî ve kardeşi el-Esved ibn Abdü'1-Esed hakkında nazil olmuştur. Bu âyet-i kerimedeki "kişi" Ebu Seleme; "kâfir" de kardeşidir." [8]

---

[1] Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/111.

[2] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/459.

[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/3.

[4] Şevkanî, Fethü'l-Kadir: 5/362; Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/169.

[5] İbn Cerîr; İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, 2/191.

[6] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/6543.

[7] İbni Cerir; İbni Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/703.

[8] Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/123.

79- NÂZİÂT SÛRESİ.

Mushaftaki sıralamada yetmiş dokuzuncu, iniş sırasına göre seksen birinci sûredir. Nebe' sûresinden sonra, İnfitâr sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

Sûrenin tamamı Mekke'de nazil olmuştur. İbnu'l-Cevzî bu görüşte icma olduğunu söyler.[2] İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den de bu anlamda sahih rivayet nakledilmiştir.[3]

İbn Abbâs'tan rivayete göre iniş sırası itibariyle Nebe' Sûresinden sonradır.[4]

12- Dediler ki: "Öyle ise bu ziyanlı bir dönüştür."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Muhammed ibn Ka'b'dan rivayet edildiğine göre *"Biz, eski halimize mi döndürüleceğiz? derler."* âyet-i kerimesi nazil olunca Kureyş kâfirleri:

"Ölümden sonra dirilecek olursak biz gerçekten hüsranda olacağız demektir." demişler de bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş."[5]

37. Artık kim haddi aşmışsa,
38. Ve dünya hayatını tercih etmişse
39. Şüphesiz ki onun varacağı yer cehennemdir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimelerin en-Nadr ve oğlu Haris hakkında nazil olduğu söylenmiştir.[6]
2- Bu âyet-i kerimeler, Mus'ab ibn Umeyr'in kardeşi Ebu Azîz Amir ibn Umeyr hakkında nazil olmuştur.
Dahhâk, İbn Abbâs'tan şöyle rivayet ediyor:
"Artık kim haddi aşmışsa" ile kastedilen Mus'ab ibn Umeyr'in kardeşidir. Mus'ab'ın bu kardeşi Bedr günü esir edilmişti. Onu ensar yakalamış ve kim olduğunu sorduklarında Mus'ab ibn Umeyr'in kardeşi olduğunu öğrenince onu bağlamamışlar, ikramda bulunmuşlar ve geceyi kendileriyle birlikte aynı yerde geçirmesine müsaade etmişler. Sabah olunca durumu Mus'ab'a haber vermişler de o (kardeşi müşrik olduğu için):
"Benim bir kardeşim filân yok. Esirinizi bağlayın. Onun annesi, Mekke vadisinin en çok zinet eşyası ve malı olan kadınıdır." demiş. Tutmuş onu bağlamışlar ve annesi fidyesini gönderinceye kadar da bırakmamışlar.
3- İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre ise bu âyet-i kerimeler Ebu Cehl ibn Hişâm el-Mahzûmî hakkında nazil olmuştur.
4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Bazı kimseler, ayetteki bu ifadeler ile Nadr b. Hâris ile babası Haris'in kastedildiğini söylemişlerdir. Eğer bununla, ayetin bazı dine uymayan şeyler bunlardan sadır olduğu zaman nazil olduğunu söylüyorlarsa, buna diyecek birşey yok. Yok eğer bununla, ayetin sadece bunlarla ilgili olduğunu kastediyorlarsa, bu uzak birşeydir. Çünkü nazar-ı dikkate alınması gereken şey, nüzule sebep olan hususi hadiseler değil, ayetin lafzının genel manasıdır. Özellikle, ayetteki hükmü gerektiren şeyin ayette bahsedilen o vasıf olduğu aklın zarureti ve bedaheti ile bilinirse..."[7]

40. Kim de Rabbının makamından korkup ta nefsini heveslerden alakoydu ise,
41. Şüphesiz ki onun varacağı yer cennettir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu iki âyet-i kerime Mus'ab ibn Umeyr hakkında nazil olmuştur.
Dahhâk, İbn Abbâs'tan şöyle rivayet ediyor:
"Bu ayet ile kastedilen Mus'ab ibn Umeyr'dir."
Mus'ab (r.a), kardeşi kafir Ebu Uzeyr'i Uhud günü öldürmüştü. Mus'ab (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kılıçlar-hançerler dokunmasın diye, vücuduyla ona siper olmuştu.[8]
2- Süddî der ki:
"Bu âyet-i kerimeler Ebu Bekr es-Sıddîk hakkında nazil oldu. Onun, kendisine yemek getiren bir kölesi vardı. O her yemek getirişinde mutlaka yemeği nereden getirdiğini sorardı. Bir gün yine bu kölesi yemek getirdi ve Hz. Ebu Bekr o yemeği nereden getirdiğini sormaksızın yedi. Kölesi:
"Bugün yemeği nereden getirdiğimi neden sormadın?" dedi. Hz. Ebu Bekr:
"Unuttum." deyip sordu:
"Bu yemeği nereden getirdin?" Köle:
"Cahiliye üzere olan bir kavme kâhinlik ettim, onlar da bu kâhinliğimin karşılığında bana bunu verdiler." dedi. Hz. Ebu Bekr hemen yediklerini kustu ve:
"Ey Rabbım, damarlarımda bundan bir şey kalmışsa şüphesiz sen onu orada hapsettiğin için geri çıkaramadım." dedi ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil oldu."[9]

42. Sana saatin ne zaman demir atacağını soruyorlar.
43. Sen nerede, onu bilmek nerede!
44. Nihai bilgisi ancak Rabbine aittir.
45. Sen ancak ondan korkacakları korkutursun.
46. Onu gördükleri gün, sanki bir akşam veya kuşluk vaktinden fazla kalmamış gibi olur onlar.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Âişe'den (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah (s.a.v.) bu âyetler indirilinceye kadar kıyamet saatinden sorardı. Âyetler inince nihayet verdi." [10]
2- İbnu Abbas'tan (r.a.) Dahhâk, ondan Cüveybir tarikından rivayet edildi:
"Mekke ehli müşrikleri, Nebî Aleyhisselâm'a: “Kıyamet ne zaman kopacak?” diye sordular. Onlarla alay etmek amacıyla Allahü Teâlâ bu âyetleri indirdi." [11]
3- Târik İbni Şihâb'tan rivayet edildi:
“Rasûlullah (s.a.v.) bu âyet indirilinceye kadar kıyamet saatinin zikrini çok yapardı.” [12]
4- Bunun benzerini Urve (r.a.)'den İbni Ebî Hatim anlattı. [13]

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/469.
[2] İbnu'i-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/14.
[3] Şevkanî, Fethü'l-Kadir: 5/371.
[4] Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/124; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 30/22.
[5] Saîd ibn Mansûr; Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, 2/191.
[6] Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/135; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[7] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[8] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[9] Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/135.
[10] İbnu Cerîr; Hâkim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/705; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[11] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/192; Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân, 19/209.
[12] İbn Cerîr; Taberânî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/705.
[13] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/705.

80- ABESE SURESİ

Mushaftaki sıralamada sekseninci, iniş sırasına göre yirmi dördüncü sûredir. Necm sûresinden sonra [1], Kadir sûresinden önce Mekke'de inmiştir. İbnu'l-Cevzî bu görüş üzerinde icma olduğunu da kaydeder. [2]
Aişe, Abdullah b. Abbas, Urve b. Zübeyr, Mücahid, Ebu Malik, Katade, Dehhak ve İbn-i Zeyd bu surenin ilk on ayetinin Rasulullah'ın, âmâ Abdullah b. Ümm-i Mektum'a davranışı hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. [3]
Rasulullah (s.a.v.) bir gün Kureyş'in ileri gelenlerine İslam'ı anlatıp onları İslam'a davet ile meşgulken gözleri görmeyen ve fakir halktan olan Abdullah İbn Ümmi Mektum adındaki kişi oraya gelip Rasulullah'ın meşguliyetinden habersiz olarak ona: "Ey Muhammed, Allah'ın sana öğrettiğinden bana da öğret." demişti. Rasulullah Kureyş'in bu ileri gelenlerine sürekli İslam'ı anlatıp durduğu halde bunlar bu ilahi davete aldırış etmiyor, küfürlerine devam ediyorlardı. Rasulullah da davetine ısrarla devam ediyordu. Bu kararlı ve ısrarlı davetin devam ettiği bir sırada İbn Ümmi Mektum'un çıkıp gelmesi ve Kureyş'in tavrından haberdar olmadığı için Rasulullah'a ısrarla: "Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret." demesi biraz da olsa sanki Rasulullah'ın canını sıkmıştı. Dinini öğrenmek isteyen bu âmâ insana aldırış etmeyen ve hatta yüzünü ondan çeviren Rasulullah'a derhal Allah'tan bir ikaz ve itab gelmiştir. Bu ve buna benzer ikaz ve itab ayetleri Kur'an'ın Rasulullah (s.a.v.) tarafından uydurulmadığının en büyük delili ve kanıtıdır. Zira Kur'an Rasulullah (s.a.v.) tarafından yazılmış ve uydurulmuş olsaydı, kendi kendini kınaması düşünülmezdi. Sûre bu olay üzerine nazil olmuştur. Bu itab ayetlerinden sonra Rasulullah (s.a.v.) Abdullah İbn Ümmi Mektum'u her gördüğünde: *"Merhaba ey kendisi için Rabbimin beni kınadığı kişi!"* diye buyururdu. Hatta Medine'ye hicretten sonra Rasulullah (s.a.v.) gazaya çıktığında Abdullah'ı Medine'de yerine devlet başkanı vekili olarak bırakıyordu. [4]
Kurtubi'de şöyle diyor: Rasulullah (s.a.v.) şöyle dedi: *"Bunlar diyecekler ki, Muhammed'in peşinden gidenler körler, sefiller ve kölelerdir."* Bu sebeple yüzünü ekşitti ve o topluluğa dönerek onlarla konuşmaya başladı. [5]

Nüzul Zamanı:

Bu sûrenin esbab-ı nüzulu hakkında görüş bildiren müfessir ve muhaddisler, aşağıda zikredilen hâdisenin bu sûrenin nüzuluna neden olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.
Birgün Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'nin ileri gelenlerine İslâm'ı tebliğ ediyor ve onları ikna edebilmek için oldukça gayret sarfediyordu. Bu sırada bir âmâ olan İbn Ummu Mektum (r.a.) çıkagelerek, Rasûlullah'tan (s.a.v.) İslâm hakkında bilgi vermesini istedi. Rasûlullah (s.a.v.) ise, Ummu Mektum'un araya girmesinden hoşlanmayarak yüzünü çevirdi ve bu olay üzerine de Abese Sûresi nazil oldu. Şu nedenlerden ötürü, bu sûrenin nüzul zamanını tespit etmek bizim için kolay olmuştur.
1) İbni Kesir bu konuyu izah ederken, Ummu Mektum (r.a.) için Mekke'de İslâm'ı ilk kabul edenlerdendi; İbn Hacer de, 'Ummu Mektum (r.a.) ilk Müslümanlardandır' demektedirler.
2) Bazı hadîslere göre, o vakitlerde Ummu Mektum (r.a.) hâlâ müslüman olmamıştı ama Hakk'a susamış biri olarak İslâm'a sempati duyuyordu. Zaten Rasûlullah'a (s.a.v.) gelişinin nedeni de buydu.
Aişe'nin (r.a.) açıklamasına göre Ummu Mektum (r.a.), "Ya Rasûlallah, (s.a.v.) bana doğru yolu göster" demiştir. [6]
Abdullah İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre ise, Ummu Mektum (r.a.) Kur'an'ın bir ayetinin anlamını sormak istediğinde, "Ya Rasûlallah! Allah'ın (c.c.) sana öğrettiklerinden bana da öğret" demiştir. [7]
Bu açıklamalar Ummu Mektum'un (r.a.) Muhammed'i (s.a.v.) Allah'ın (c.c.) Rasûlü olarak kabul ettiğini göstermektedir. Başka bir görüşü temsil eden İbni Zeyd Surenin 3. ayetini (*Ne bilirsin belki de o arınacak?*) "Ne bilirsin belki de o İslâm'ı kabul edecek?" şeklinde anlıyordu. Nitekim Allah (c.c), *'Ne bilirsin belki de o arınacak? Yahut öğüt alacak ta öğüt kendisine yarayacak'* ve *'Fakat koşarak sana gelen, korkarak gelmişken sen onunla ilgilenmiyorsun.'* ayetlerini inzal etmiştir. Bu ayetler Ummu Mektum (r.a.)'ın içinde şiddetli bir isteğin olduğuna işaret etmektedir. Yine Muhammed'in (s.a.v.) hidayetin kaynağı olduğuna ve kendisinin de hidayeti ancak onun yardımıyla bulabileceğine inanmış olduğu aşikârdır. Onun bu hâli kendisine tebliğ yapıldığı takdirde, bu tebliğden istifade edeceğine delâlet etmektedir.
3) Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanında o zaman Utbe, Şeybe, Ebu Cehil, Ümeyye bin Halef, Ubeyy bin Halef gibi İslâm'ın en şiddetli düşmanları vardı. Bunlar bize Rasûlullah'ın (s.a.v.) kâfirlerle ilişkisinin tamamen kesilmediğini ve onlarla hâlâ görüştüğünü göstermektedir. Böylece Abese Suresi'nin İslâm'ın ilk devirlerinde nâzil olduğunu anlıyoruz. [8]

1-2. "Yanına kör bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu ayetler İbn Ümmü Mektûm hakkında inmiştir. Bu mesele şöyle olmuştur;
"Nebi (s.a.v.), Utbe b. Rabia, Ebû Cehil b. Hişam, Abbas b. Abdu'l-Muttalib, Ubeyy ve Umeyye b. Halef ile konuşuyor, onları Allah'a davet edip, onların müslüman olmalarını umuyordu. Bu arada İbn Ümm-i Mektum Rasulullah (s.a.v.)'a geldi. Ama olduğu için Rasulullah (s.a.v.)'ın başkalarıyla meşgul olduğunu bilmiyordu. Birkaç defa:
"Ey Allah'ın Rasulü, Allah'ın sana öğrettiğinden bana da öğret" dedi. Bu isteğini tekrarlıyordu. Sözünü kestiği için Rasulullah'ın (s.a.v.) yüzünde hoşnutsuzluk alameti belirdi ve Rasulullah (s.a.v.) kendi kendine şöyle dedi:
"Şu Kureyş'in ileri gelenleri şöyle derler: "O'na uyanlar ancak körlerdir, sefil kimselerdir ve kölelerdir." Bundan dolayı Rasulullah (s.a.v.) yüzünü kırıştırdı ve İbn Ümm-i Mektum'a sırtını çevirip, kendileriyle konuştuğu kimselere yönünü çevirdi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi. Bu olaydan sonra Rasulullah (s.a.v.) ona ikram ederdi ve her gördüğünde şöyle derdi:
"Merhaba kendisinden dolayı Rabbim'in beni azarladığı kimse." ***[9]*** *Var mı bir ihtiyacın?"* Çıktığı iki gazvede onu Medine'ye vali olarak

bırakmıştı ve (Medineliler de) onun arkasında namaz kılmışlardı. [10]
2- Muhammed b. Abdirrahman, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed b. Hamedan'dan, o Ebû Ya'la'dan, o Said b. Yahya b. Said'den, o Ubeyy'den, Ubeyy'in şöyle dediğini rivayet etti:
"Bu rivayet benim Aişe (r.a.)'den naklen Hişam b. Urve'ye okumuş olduğumdur."
"Hz. Aişe şöyle dedi:
"Bu âyet, âma olan İbn Ümm-i Mektum hakkında nazil oldu. O, Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve şöyle dedi:
"Ey Allah'ın Rasulü, beni irşad et." O esnada Rasulullah'ın yanında müşriklerin büyüklerinden bazı şahıslar vardı. Rasulullah (s.a.v.) İbn Ümm-i Mektum'a sırtını döndü, diğerlerine yüzünü çevirdi. İbn Ümmi Mektûm:
"Söylediğimde bir sakınca mı var?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Hayır." buyurdu. İşte bundan dolayı bu âyet indi." [11]
Bu hadisi Hakim, Sahih'inde, Ali b. İsa el-Hıyerî'den, o Attabî'den, o da Sa'd b. Yahya'dan rivayet etmiştir. [12]
Enes'den bunun benzerini Ebu Yâlâ anlattı. [13]
3- Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.), Utbe ibn Rabîa, Ebu Cehl ibn Hişâm ve Abbâs ibn Abdülmuttalib'le konuşurken -onlara fazla ilgi gösteriyor ve iman etmelerini hırsla istiyordu- o esnada Abdullah ibn Ümmü Mektûm adındaki kör bir adam gelip onlarla birlikte yürüdü. Hz. Peygamber (s.a.v.), onlarla alçak sesle (veya onlarla özel olarak) konuşuyordu. Abdullah ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında, O'ndan Kur'ân'dan bir şeyler okumasını istiyor ve:
"Ey Allah'ın elçisi, Allah'ın sana öğrettiğinden sen de bana öğret." diyordu. Rasûlullah (s.a.v.) ondan uzaklaşıp yüzünü astı, geri döndü ve onun sözünden hoşlanmadı, öbürlerine yöneldi. Konuşmasını bitirip de ailesine doğru gitmek üzere ayrıldığında Allah Tealâ O'nun görme gücünü kaldırdı ve başını önüne eğdirdi, sonra da bu âyetleri indirdi. Onun hakkında bu âyetler inince Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine ikramda bulundu, onunla konuştu,
"İhtiyacın var mı? Bir şey istiyor musun?" dedi. Onun yanından ayrılırken de tekrar:
"Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Bu, Allah Tealâ'nın bu âyetlerinin indirilmesi üzerineydi." [14]
4- İbn Cerîr Taberî ve İbn Ebu Hatim aynı şekilde Avfî kanalıyla İbn Abbâs'tan naklederler ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.) Utbe İbn Rebîa, Ebu Cehl îbn Hişâm, Abbâs İbn Abdülmuttalib ile konuşurken -onlara fazla ilgi gösteriyor ve inanmalarını hırsla istiyordu- o esnada Abdullah İbn Ümmü Mektûm denilen kör bir adam gelip onlarla beraber yürüdü. Hz. Peygamber onlarla alçak sesle konuşuyordu. Abdullah ise Peygamberin yanında Kur'ân'dan bir âyet okuyup öğrenmek istiyor ve:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın sana öğrettiğinden sen de bana öğret", diyordu. Rasûlullah (s.a.v.) ondan uzaklaşıp yüzünü astı, geri döndü ve sözünden hoşlanmadı. Öbürlerine doğru yöneldi. Konuşmasını bitirip ailesine doğru gitmek üzere ayrıldığında Allah Teâlâ görme gücünü kaldırdı ve başını öne doğru çökertti, sonra da: *"Yüzünü asıp çevirdi, kendisine a'mâ geldi diye. Ne bilirsin belki de o, temizlenecekti. Yahut öğüt alacaktı da bu, kendisine fayda verecekti."* âyetini indirdi. Onun hakkında bu âyet ince Rasûlullah (s.a.v.) kendisine ikramda bulundu, onunla konuştu.
"İhtiyâcın var mı? Bir şey istiyor musun?" dedi. Onun yanından ayrılırken de *"ihtiyâcın var mı?"* dedi. Bu, Allah Teâ'lâ'nın: *"Ama kendini müstağni gören, işte sen onu karşına alıyorsun. Halbuki onun temizlenmemesinden sana ne?"* âyetinin indirilmesi üzerineydi [15] [16].
5- Mukatil'in de içlerinde bulunduğu bir cemaat, Abdullah ibn Ümmi Mektûm'un Hz. Peygamber (s.a.v.)'e iman etmek üzere geldiği, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ise onunla meşgul olmak yerine ondan yüz çevirerek konuşmakta olduğu Kureyş müşrikleriyle meşgul olmayı tercih ettiği ve bu âyet-i kerimelerin bunun üzerine nazil olduğu görüşündedirler. [17]
6- Hz. Aişe (r.anh.) diyor ki:
"Abese ve tevella" suresi, âmâ Abdullah b. Ümm-i Mektum hakkında indirilmiştir. Bu zat Rasulullah'a gelmişti ve ona:
"Ey Allah'ın Rasulü, beni irşad et" diyordu. Rasulullah'ın yanında da müşriklerin ileri gelenlerinden bir adam bulunuyordu. Rasulullah, İbn-i Ümm-i Mektum'a aldırış etmeyip diğer adamla ilgileniyor ve:
"Konuşmanda bir mahzur görüyor musun?" diyordu. Cevaben de
"Hayır" deniliyordu. Bu sure işte bunun hakkında nazil oldu. [18]
7- Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber müşriklerin ileri gelenlerinden bir gruba dini tebliğ ederken yanlarına müminlerden olup gözleri görmeyen Abdullah ibn Ümmi Mektûm gelmiş ve Hz. Peygamber'e yaklaşarak Kur'an âyetlerinden bir kısmını kendisine tekrarlamasını veya açıklamasını istemişti. Etkisi azalacağı için konuşmasının kesilmesinden rahatsız olan Hz. Peygamber Abdullah'a ilgi göstermemiş, bunun üzerine bu sûrenin Resûlullah'ı (s.a.v.) uyaran ilk on âyeti inmiştir. [19]
8- İbn Kesir diyor ki:
Pek çok tefsîr sahibinin zikrettiğine göre; Rasûlullah (s.a.v.) bir gün Kureyş ulularıyla konuşuyordu. Hırsla onların müslüman olmasını istiyordu. Onlarla konuşup kendilerini İslâm'a davet ederken, o sırada daha önce müslüman olmuş bulunan İbn Ümmü Mektûm geldi ve Rasûlullah (s.a.v.)'a bir şey sorup sorusunda ısrar etti. Hz. Peygamber de onun bu esnada fazla durmayıp Kureyş'lilerle konuşmasına imkân sağlamasını istiyordu. Maksadı, o kişinin hidâyete gelmesi idi. Bu sebeple İbn Ümmü Mektûm'a karşı yüzünü asıp çevirdi ve öbür adama döndü. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Yüzünü asıp çevirdi, kendisine a'mâ geldi diye. Ne bilirsin belki de o temizlenecekti."* buyurdu. [20]
9- Kurtubi diyor ki:
Bütün tefsir bilginlerinin rivayet ettiklerine göre, Kureyş'in eşrafından bir topluluk, Peygamber (s.a.v.)'ın yanında bulunuyordu. Peygamber onların müslüman olacaklarını ümit etmişti. Bu sırada Abdullah b. Um Mektûm geldi. Rasûlullah (s.a.v.), Abdullah'ın sözünü keseceğinden çekindiği için, ondan yüz çevirdi. İşte bu âyet-i kerime onun hakkında inmiştir. [21]
Peygamber (s.a.v.), Kureyş'in ileri gelenlerinden huzurunda bulunanlarla meşgul olup, onları yüce Allah'ın dinine davet ederken müslüman

olacaklarına ümidi de yükselmişken, onların müslüman olmaları sayesinde kavimlerinden diğerlerinin de müslüman olacaklarını bekliyor iken, âmâ olan İbn Um Mektûm gelip:
"Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret" deyip, onunla yüksek sesle konuşmaya ve bu konuşmalarını ileri götürmeye koyuldu. Peygamberin başkası ile uğraşmakta olduğunu da bilmiyordu.
Sonunda Rasûlullah (s.a.v.)'ın yüzünden sözünü kestiği için hoşlanmadığı anlaşıldı ve kendi kendisine şöyle dedi:
"Şimdi bunlar da şöyle düşünüyor: Ona uyanlar; körler, ayak takımları ve kölelerdir." Bundan ötürü de Peygamber yüzünü ekşitti ve ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine âyet-i kerime nazil oldu. [22]
10- Ebu Ya'lâ ve İbn Cerîr Taberî derler ki: Bize Saîd İbn Yahya... Hz. Aişe'den nakletti ki; "O, Abese sûresinin kör olan İbn Ümmü Mektûm hakkında nazil olduğunu söylemiştir. İbn Ümmü Mektûm Râsûlullah (s.a.v.)'a gelip;
"Beni irşâd et", diyordu. Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanında müşriklerin ulularından bir kişi bulunuyordu. Hz. Âişe (r.a.)'nin bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) ondan yüz çevirip öbürüne doğru dönüyordu ve;
"Benim söylediğimde bir şey görüyor musun?" diyordu. O da;
"Hayır" diyordu. İşte: *"Yüzünü asıp çevirdi..."* âyeti bunun hakkında nazil olmuştur." [23]
Tirmizî de bu hadîsi Saîd İbn Yahya kanalıyla aynı isnâdla Hz. Aişe'den rivayet eder ve sonra der ki: Bazıları da Hişâm İbn Urve'den bu âyetin İbn Ümmü Mektûm hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Ancak bu rivayette Hz. Âişe zikıedilmemiştir. Ben el-Muvatta'da (İmâm Mâlik) böyle gördüm. [24]
11- Hafız Ebu Ya'lâ Müsned'inde der ki: Bize Muhammed İbn Mehdî... Enes'ten nakleder ki; o, bu âyet konusunda şöyle demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.) Übeyy İbn Halef ile konuşurken İbn Ümmü Mektûm onun yanına geldi. Rasûlullah (s.a.v.) ondan yüz çevirdi de Allah Teâlâ: *"Yüzünü asıp çevirdi..."* âyetini inzal buyurdu. Bundan sonra Rasûlullah (s.a.v.) ona hep ikram ediyordu."[25]
12- Mâlik dedi ki: Hişam b. Urve, kendisine Urve'den rivayetle şöyle dediğini zikretti:
"Yüzünü ekşitip, çevirdi" âyeti İbn Um Mektûm hakkında inmiştir. Peygamber (s.a.v.)'a gelerek:
“Ey Muhammed! Beni yanına yaklaştır”, demeye koyuldu. Peygamber (s.a.v.)'ın yanında da müşriklerin büyüklerinden birisi bulunuyordu. Peygamber (s.a.v.) yüzünü Abdullah'tan çevirip, öbürüne dönmeye koyuldu ve:
"Ey filan! Sen benim bu söylediklerimde bir sakınca görüyor musun?" diyordu. O da:
“Hayır, putlara andederim ki senin söylediklerinde bir sakınca görmüyorum” diyordu. Bunun üzerine yüce Allah: *"Yüzünü ekşitip, çevirdi"* buyruğunu indirdi. [26]
13- Tirmizî de senedini belirtilerek şöyle demektedir: Bize Said b. Yahya b. Said el-Ümevî anlattı. Bana babam anlattı, dedi ki: Bu Hişam b. Urve'ye babasından, babası Aişe'den diye arzettiğimiz (rivayetler)dir. Aişe dedi ki:
"Yüzünü ekşitip, çevirdi" buyruğu âmâ İbn Um Mektûm hakkında inmiştir. O Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip, şöyle demeye koyuldu:
“Ey Allah'ın Rasûlü, beni irşad et.” O sırada Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanında müşriklerin büyüklerinden birisi bulunuyordu. Rasûlullah (s.a.v.) ondan yüzünü çeviriyor, diğerine yöneliyor ve şöyle diyordu:
"Söylediklerimde bir sakınca görüyor musun?" O kişi de:
"Hayır" diyordu. İşte âyet bunun hakkında inmiştir"[27] [28].
14- Ümmü Mektûm, babasının annesi olup, esasen kendi ismi ise, Abdullah İbn Şureyh İbn Mâlik İbn Rebîa el-Fihri'dir. Âmir İbn Lueyy oğullarındandır. [29]
Ümmi Mektûm'un isminin Amr ibn Kays ibn Zaide veya Abdullah ibn Amr olduğu da söylenmiştir.[30]
Abdullah b. Um Mektûm'un adının Amr b. Um Mektûm olduğu da söylenir.
Um Mektûm'un adı Âtike olup, Amir b. Mahzum'un kızıdır. Burada sözü geçen Amr, Kays'ın oğludur. Kays. Zaide'nin o el-Asam'ın oğludur. O da Hatice (r.anha)'ın dayısının oğludur. [31]
Katâde'den gelen rivayette İbn Ümmü Mektûm'un adı Abdullah ibn Zaide ibn Ümmi Mektûm olarak verilirken konuştuğu müşriğin de Kureyş'in ileri gelenlerinden Ümeyye ibn Halef olduğu belirtilmiştir.[32]
15- Katâde der ki:
"Enes İbn Mâlik bana şöyle dedi:
"Kadîsiye günü ben İbn Ümmü Mektûm'u elinde siyah bir sancakla zırhını kuşanmış olarak görmüştüm." [33]
16- es-Sevrî dedi ki: Peygamber (s.a.v.) bundan sonra İbn Um Mektûm'u gördü mü onun için ridâsını yere yayar ve:
"Kendisi dolayısıyla Rahbimin bana sitem ettiği kişi, hoş safa geldin (merhaba)" ve: *"Bir ihtiyacın var mı?"* diye sorardı. İki ayrı gazvede onu Medine'ye yerine vekil bıraktı. [34]
17- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ahmed İbn Mansûr... Abdullah İbn Ömer'den nakletti ki; o, şöyle demiş: Rasûlullah (s.a.v.)'ı şöyle buyururken duydum:
“Bilâl geceleyin ezan okur. Siz İbn Ümmü Mektûm'un ezanını işitinceye kadar yeyin ve için.”
İbn Ümmü Mektûm Allah Teâlâ'nın onun hakkında: *“Yüzünü asıp çevirdi, kendisine âmâ geldi diye.”* buyurduğu kör kişidir. O Bilâl ile beraber ezan okurdu.
Râvîler arasında bulunan Salim İbn Abdullah der ki: “İbn Ümmü Mektûm gözleri görmez bir kişiydi. Halk, fecrin ağardığını görüp ona; “ezan oku”, deyinceye kadar kendisi ezan okumazdı.” [35]
18- Urve İbn Zübeyr, Mücâhid, Ebu Mâlik, Katâde, Dahhâk, İbn Zeyd, selef ve haleften başkaları da bu âyetin İbn Ümmü Mektûm hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Onun meşhur olan adı Abdullah'tır. Amr dendiği de olur. Allah en iyisini bilendir. [36]

19- Ayet, yüce Allah tarafından Peygamber (s.a.v.)'a, Abdullah b. Um Mektûm'dan yüz çevirmesi dolayısıyla bir serzeniştir. Peygamber (s.a.v.), müşriklerin büyüklerinden birisi ile uğraşırken onunla ilgilenmemişti.
Denildiğine göre, bu kişi, el-Velid b. el-Muğire idi. İbnu"l-Arabî dedi ki: Bunu bizim ilim adamlanmızdan maliki mezhebine mensub kimseler söylemiştir. Künyesi de Ebu Abd Şems idi.
Katade dedi ki: O Umeyye b. Halas idi.
Yine ondan Ubey b. Halef olduğu da nakledilmiştir.
Mücahid dedi ki: Bunlar üç kişi idiler. Rabia'nın oğlu Utbe ve Şeybe ile Ubey b. Halef'tiler.
Ata ise: Rabia'nın oğlu Utbe demiştir, Süfyan es-Sevrî dedi ki: Peygamber (s.a.v.) amcası Abbas ile birlikte idi.
ez-Zemahşerî dedi ki: Peygamberin yanında Kureyş'in ileri gelenlerinden Rabia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebu Cehil b. Hişam, Abbas b. Abdu'1-Muttalib, Umeyye b. Halef ve el-Velid b. el-Muğire vardı. Onların müslüman olmaları dolayısıyla başkaları da İslama girer ümidi ile İslama davet ediyordu.
İbnu'l-Arabî dedi ki: Bizim mezhebimize mensub ilim adamlarımız, bu kişi el-Velid b. el-Muğire idi, demiş olmalarına rağmen, başkaları bu kimselerin Umeyye b. Halef ile Abbas olduğunu söylemişlerdir. Ancak bütün bunlar bâtıldır ve dini hususları iyice tahkik etmeyen müfessirlerin bir bilgisizliğidir. Şöyle ki; Umeyye b. Halef ile el-Velid, Mekke'de, İbn Um Mektûın ise Medine'de idi. Ne o onlarla birlikte, ne onlar onunla birlikle bir arada bulunmadı. Umeyye de, Velid de kâfir olarak öldüler. Birisi hicretten önce, diğeri Bedir'de öldü. Umeyye hiçbir zaman da Medine'ye gitmedi ve Peygamberin huzurunda tek başına da, başkası ile birlikte de bulunmadı[37] [38].
20- Ebu Hayyan bu sözü yorumlayarak diyor ki: Hata Kurtubi'de. İbni Ümmi Mektûm'un onlarla beraberliğini nasıl reddedebilir? O onun bir vehmidir. Hepsi Kureyş'tendir, İbni Ümmi Mektûm da Surenin Mekke'de indiği konusunda da icmâ vardır. İbni Ümmi Mektûm önce Mekke'de idi sonra Medine'ye hicret etti. Ayet indiğinde hepsi Mekke'de idiler. İbni Ümmi Mektûm, Beni Amir b. Lüey el-Kureşi'den Abdullah b. Şürayh b. Malik b. Ebi Rabia el-Fihri'dir. Ümmi Mektûm'un babasının annesi de Atike'dir. O da Hatice (r.a.)'nin halasının oğludur.[39]
21- İlim adamlarımız dedi ki: Eğer İbn Um Mektûm, Peygamber (s.a.v.)'ın başkasıyla uğraşmakta olup onların İslâm'a gireceklerini ümit ettiğini bilmekle birlikle bu işi yapmış olsaydı, elbettekı bu edebe aykırı bir davranış olurdu. Fakat şanı yüce Allah, Suffe ehlinin kalblerinin kırılmaması yahutta fakir olan bir mü'minin zenginden hayırlı olduğunun bilinmesi için, ona sitem etmiştir. Mü'mine gereken dikkati göstermek -fakir olsa dahi- öbür işten daha doğru ve daha uygun idi. Öbür iş ise iman ederler ümidi ile zenginlere yönelmekti. Her ne kadar bunda da bir çeşit maslahat var ise de bu öyledir. İşte yüce Allah'ın -önceden de geçtiği üzere-*: "Yeryüzünde çokça savaşıp, zaferler kazanıncaya kadar esirler alması hiçbir peygambere yaraşmaz..."*[40] buyruğunun da buna göre anlaşılması gerekmektedir.[41]
Şöyle de açıklanmıştır; Peygamber (s.a.v.) İbn Um Mektûm'un kalbindeki imana güvendiği için, konuştuğu öbür adamın kalbini ısındırma maksadını gütmüştü. Nitekim o şöyle buyurmuştur:
"Şüphesiz ki ben başkasını daha çok sevdiğim halde, bir diğer adamı -Allah'ın onu yüzü üzerine cehenneme yıkacağından korkarak- görür gözetirim."[42]
22- İbn Zeyd dedi ki: Peygamber (s.a.v.)'in. İbn Um Mektum dolayısıyla yüzünü ekşitip, ondan yüz çevirmesinin sebebi, kendisine rehberlik eden kimseye onu susturması için işaret etmesi idi. Ancak İbn Um Mektûm rehberini itmiş ve Peygamber (s.a.v.) ile konuşup. Peygamberden istediği bilgiyi almaktan başkasını kabul etmemişti. Bu onun bir çeşit kabalığı idi. Bununla birlikte yüce Allah, onun hakkında Peygamberine gaib şahıs (üçüncü şahıs) hakkında haber veren lafız ile *"Yüzünü ekşitip, çevirdi"* buyruğunu indirdi. Böylece (hitab kipiyle): "Yüzünü ekşitip, çevirdin" demeyerek onu tazim etmiş oluyordu. [43]

5. Amma kendisini müstağni gören;
6. İşte sen onu karşına alıyorsun.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Süfyan es-Sevri'den rivayete göre bu âyet-i kerimeler Hz. Abbâs ibn Abdülmuttalib hakkında nazil olmuştur.[44]
2- Mücahid ise bu kimseden maksadın, Rebia'nın oğulları Utbe ve Şeybe olduklarını söylemiştir. [45]
3- Bazı alimlere göre Rabia'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebu Cehil, Abbas b. Abdulmuttalib, Ümeyye b. Halef, Velid b. Muğire gibi Kureyş'in ileri gelenleridir.[46]

17. Canı çıksın o insanın ki ne de nankördür o!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ayet Ebu Leheb'in oğlu Utbe hakkında inmiştir. Önce iman etmişti, fakat *"Andolsun yıldıza..."*[47] buyruğu nazil olunca, irtidad etti ve: "en-Necm" dışında Kur'ân'ın tümüne iman ettim", dedi. Şanı yüce Allah da onun hakkında: *"Kahrolası o insan"* buyruğunu indirdi. Yani Utbe, Kur'ân'ı inkâr ettiğinden dolayı Utbe'ye lanet edildi. Rasûlullah (s.a.v.) da ona beddua ederek:
"Allah'ım, sen ona el-Ğadıra arslanını musallat et" dedi. Hemen Şam'a doğru bir ticaret maksadı ile çıkıp gitti. el-Ğadıra denilen yere varınca, Peygamber (s.a.v.)'ın bedduasını hatırladı. Beraberindekilere 'eğer canlı olarak sabahı ederse bin dinar vermeyi' vaadetti. Bunun üzerine onu arkadaşların ortasına aldılar, eşyalarını etrafında dizdiler. Onlar bu halde iken arslan geldi. Eşyalara yaklaşınca atıldı ve hemen Utbe'nin üzerine çıktı, onu paramparça etti. Babası ise onun için ağlamış, ağıt yakmış ve şöyle demişti:
"Muhammed, her ne dediyse mutlaka oluyor." [48]

2- Mücahid ve Süfyan es-Sevri'ye göre "Kâfir olan insan" demektir.[49]
3- Fahreddin er-Razi diyor ki:
a) Müfessirler, bu ayetin, Utbe İbn Ebî Leheb hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.
b) Bazı kimseler de, buradaki ayette geçen insan sözü ile, kendileri yüzünden Allah'ın Rasulünün İbn Ümmü Mektûm'u bırakıp da kendilerine yöneldiği kimselerin kastedildiğini söylemişlerdir.
c) Diğer bir kısım alim de, "Hayır tam aksine, ayetin ifadesiyle, zenginlik ve fakirlik sebebiyle fakire üstünlük taslayan her zenginin zemmedilmesi kastedilmiştir" demişlerdir ki, bunun delilleri şunlardır:
1) Allah Teâlâ bu kimseleri, kendilerini üstün görmeleri yüzünden kınamıştır. Binâenaleyh, illetin (gerekçenin) genel ve umumî olması sebebiyle, hükmün de genel ve umumî olması gerekir.
2) Cenâb-ı Hak, Kendisinin de, *"Bir damla sudan yarattı da onu biçimine koydu... Sonra onu öldürüp kabre soktu..."* [50] buyurduğu gibi, insanın, hem başlangıçtaki hem de neticedeki halinin hakirliği ve zelilliği sebebiyle bu kibirlenenlerin yolunu ve takip ettikleri yöntemi tasvib etmemiştir. Binâenaleyh, bu men ve alıkoymanın umumî olması, hükmün de umumî olmasını gerektirir.
3) Lafız da muhtemelken, lafzı, daha çok mana ve hüküm ifade eden başka bir manaya yormak gerekir. Binâenaleyh, o lafzı bu anlama hamletmek gerekir. [51]

34. Kişi o gün kardeşinden kaçar;
35. Annesinden ve babasından da;
36. Eşinden ve çocuklarından da;

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- el-Hasen dedi ki: Kıyamet gününde babasından kaçacak ilk kişi İbrahim'dir. Oğlundan kaçacak ilk kişi Nuh'tur. Hanımından kaçacak ilk kişi de Lût'tur. (el-Hasen) dedi ki: Bu âyetin kendileri hakkında indiğini göreceklerdir. Bu kaçış, onlardan uzak olmak, teberri etmek kaçışı olacaktır. [52]

37. "O gün, herkesin kendine yeter derdi vardır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Sa'd b. Ebî Amr, Hasan b. Ahmed eş-Şeybanî'den, o Abdullah b. Muhâmmed b. Müslim'den, o Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed b. Sinan'dan, o İbrahim b. Herrase'den, o Aiz b. Şüreyh el-Kindî'den, o de Enes b. Malik'in şöyle dediğini bize haber verdi;
"Aişe Nebi (s.a.v.)'ye şöyle dedi;
"Bizler çıplaklar olarak haşrolacagız. O da:
"Evet" buyurdu. Aişe:
"Yani iki çirkin yer göründüğü halde mi?" diye sordu. Bu âyet de bu sebepten dolayı inmiştir."[53]
2- İbn Ebu Hatim der ki: Bana babam... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Hz. Aişe (r.a.) Rasûlullah'a şöyle bir soru sormuş:
"Ey Allah'ın Rasûlü; anam babam sana feda olsun, sana bir konuda suâl ederim ki bana bu hususta haber veresin." Rasûlullah (s.a.v.):
"Eğer benim yanımda o konuyla ilgili bir bilgi varsa", buyurdu. Hz. Âişe dedi ki:
"Ey Allah'ın nebisi, erkekler kıyamet günü nasıl haşrolunacaklardır?" Rasûlullah (s.a.v.):
"Çırılçıplak ve yalınayak", dedi. Bir müddet bekledikten sonra dedi ki:
"Ey Allah'ın nebîsi, ya kadınlar nasıl haşrolunacak?" Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu kî:
"Onlar da aynı şekilde çırılçıplak ve yalınayak." Hz. Âişe dedi ki:
"Vay kıyamet günündeki felâketten." Rasûlullah (s.a.v.):
"Hangi şeyden soruyorsun sen, doğrusu Allah Teâlâ bana öyle bir âyet indirdi ki, senin üzerinde elbise olsa da olmasa da bu sana zarar vermez." Hz. Âişe dedi ki:
"Ey Allah'ın nebîsi hangi âyettir o?" Rasûlulîah (s.a.v.):
"O gün; herkesin kendine yeter bir işi vardır." buyurdu. [54]

---

[1] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/138.
[2] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/26.
[3] İbn Cerir et-Taberi-Tefsir, Hisar Yayınları: 9/5; İbn Kesir, Tefsir, Çağrı Yayınları: 15/8296; Tirmizi, Tefsir: 73.
[4] Şamil İslam Ansiklopedisi: 1/24.
[5] Kurtubi, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an: 19/210; Sâvi Hâşiyesi: 4/292.
[6] Tirmizi, Hakim, İbni Hibban, İbn Cerir, Ebu Yâlâ.
[7] İbni Cerir, İbn Ebî Hatim.

[8] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/35-36.

[9] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 375. İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/26. Savi Haşiyesi, 4/292; Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/210.

[10] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19//213; en-Nazzam, Garâibu'l-Kur'an, 30/27; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/54.

[11] Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân, Abese, 80/1, (3331). Garib bir hadistir. Hakim; Müstedrek: 2/514. Hadis sahihtir. Bu hadise mürsel hadistir diyenler de olmuştur.

[12] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 375; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/706.

[13] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/706.

[14] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/33; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/343.
İbn Kesîr de bu rivayeti İbn Cerîr'den rivayetle verdikten sonra ğarib ve münker olduğunu ve isnadı hakkında konuşulduğunu (isnadının zayıf olduğunu) da ilâve eder.

[15] Bu hadîste garîblik ve münkerlik vardır. Bunun isnadı üzerinde çok konuşulmuştur.

[16] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8295.

[17] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/27.

[18] Tirmizî, Tefsir el-Kur'an, Sure: 80, bab: 1, Hadis no: 3331; İbn Cerir e-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/32.

[19] Tirmizî, Tefsîr 73; İbn Cerir e-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/32-33.

[20] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/342.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/400

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/401

[23] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/343.

[24] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/343.

[25] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/343.

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/400

[27] Tirmizi, V, 432; Muvatta, I, 203. (Tirmizi) dedi ki: Bu garib bir hadistir.

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/400

[29] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[30] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/27.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/400; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/39.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/33.

[33] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/343; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/402

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/402

[35] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8295.

[36] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8295.

[37] İbnu'l-Arabi'nin bu sözlerinden, Abdullah b. Um Mektûm'un Mekkeli olmadığını söylemek istediği anlaşılmamalıdır. Onun söylemek istediği, sadece bu gibi kimselerle birlikte Peygamber efendimizin huzurunda bulunmadığıdır Yoksa İbn Um Mektum'un Mekkeli erken müslümanlardan ve aynı zamanda ilk muhacirlerden olduğu bilinen bir husustur (Bk. İbnul-Esir, Usdu'l-Ğabe, III, 760; İbn Haeer, el-İsâbe, IV, 494).

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/400-401

[39] Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhit, 8/428.

[40] el-Enfal: 8/67.

[41] Bk. Belirtilen âyetin tefsiri, 2. başlık ve devamı.

[42] Müslim, 1, 132; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/402

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/402

[44] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/34.

[45] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/34.

[46] Büyük Kur'an Tefsiri, Arslan Yayınları: 15/475.

[47] en-Necm: 53/1.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/409; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/706.
İbn Münzir, İkrime'den rivayetle. Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/43.

[49] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[50] Abese: 80/19-21.

[51] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 22/508.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 18/420.

[53] Senedi zayıftır. Senedde isimleri bulunan Aiz ile İbrahim cerhedilmişlerdir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 376-377.

[54] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8316.

81- TEKVÎR SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada seksen birinci, iniş sırasına göre yedinci sûredir. Tebbet sûresinden sonra, A'lâ sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]

1. Güneş dürüldüğü zaman

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hatim der ki: Bize babam... Eslem'den nakletti ki;
"Güneş dürüldüğü zaman" âyeti nazil olduğunda Ömer (r.a.) şöyle dedi:
"Kişi önceden ne hazırladığını bilecektir." İşte ben bunun için söz ediyorum."[2]

8. Diri diri toprağa gömülen kıza sorulduğunda:
9. *"Hangi suçtan dolayı öldürüldü?"*

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade dedi ki: Cahiliye dönemi insanlarından herhangi bir kimse, kız çocuğunu öldürüyor, buna karşılık köpeğini besliyordu. Bu tutumları dolayısıyla yüce Allah onlara sitem etmekte ve: *"Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman...."* buyruğu ile onları tehdit etmektedir. [3]

19. Şüphe yok ki o, çok şerefli bir elçinin sözüdür.
20. Bir güç sahibidir, Arş'ın sahibi katında şereflidir.
21. Ona itaat edilir, orada güvenilir.
22. Arkadaşınız bir deli değildir.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Peygamber (s.a.v.) Cebrail'i yüce Rabbinin huzurundaki sureti ile görmek istedi. Ancak Cebrail:
"Bu benim elimde olan bir şey değildir", dedi. Şanı yüce Rab bu hususta ona izin verdi. Ona ufuku büsbütün kapatmış olarak geldi. Peygamber (s.a.v.) ona bakınca bayılıp yere düştü. Müşrikler:
"O bir delidir", deyince: *"Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür... Arkadaşınız bir deli değildir"* buyrukları indi. [4]

29. "Alemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe sizler bir şey dileyemezsiniz."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'Iebî, Ebû Bekr b. Abdûs'tan, o Ebû Hamid b. el-Hilal'dan, o Ahmed b. Yusuf es-Sülemî'den, o Ebû Misher'den, o Said b. Abdulaziz'den, o Süleyman b. Musa'dan bize şunu rivayet etti:
Süleyman dedi ki:
"Allah Teala *"Bu, sizden doğru olmak isteyenler içindir."[5]* âyetini indirince Ebû Cehil şöyle dedi:
"Bu, bizim bileceğimiz iştir. İstersek istikametinizi biz düzeltiriz, istemezsek düzeltmeyiz." Bunun üzerine Allah Teala bu âyeti indirdi."[6]
2- Bunun benzerini, Ebu Hüreyre'den Zeyd îbni Eslem, ondan Bakıyye Amr İbni Muhammed tarikından İbnu Ebî Hatim anlattı. [7]
3- Bunun benzerini, Kasım İbni Muhaymere'den Süleyman tarikından İbnu Münzir anlattı. [8]
4- Süfyân es-Sevrî der ki: Saîd İbn Abdülazîz, Süleyman İbn Musa'dan nakletti ki; "Bu âyet nazil olunca Ebu Cehil şöyle demiş:
"İş bizim elimizdedir. İstersek doğru yolu buluruz, istersek bulamayız. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Alemlerin Rabbı olan Allah dilemedikçe, sîzler, dileyemezsiniz"* âyetini indirdi."[9]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/487. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/936.
[2] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8318.
[3] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 9/21; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/433.
[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/444
[5] Tekvir: 81/28.
[6] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 378. İbnu Ebî Hatim, İbn Cerîr et-Taberi, Camiu'l-Beyan, 30/53-54; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/707; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/448.
[7] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/707.
[8]

İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/707.

[9] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8333.

82- İNFİTÂR SÛRESİ.

Hem mushaftaki sıralamada hem de iniş sırasına göre seksen ikinci sûredir. Nâzi'ât sûresinden sonra[1], İnşikak sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[2]

Sûrenin tamamı mekkidir Kurtubi ve İbnu'l-Cevzî bu görüş üzerinde icma olduğunu belirtir.[3]

Bu sure ile Tekvir Suresi'nin konusu hemen hemen aynıdır. Bundan öyle anlaşılıyor ki, bu iki sure de aynı zamanlarda nâzil olmuştur.[4]

6. Ey insan, keremi bol Rabbına karşı seni ne aldattı?

Ayetin kimin hakkında indiği ile ilgili rivayetler:

1- Kelbî ve Mukatil'den yapılan rivayete göre bu âyet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vuran ve hemen o anda cezalandırılmayan el-Ahnes ibn Şerîk[5] ve İbnu'l-Esed İbn Kelde İbn Useyd[6] hakkında nazil olmuştur.

2- İbn Abbâs'tan yapılan rivayete göre Ebu'l-Eşdeyn (veya Ebu'l-Eşedd ibn Kelede el-Cumahî) hakkında nazil olmuştur.[7]

3- İbn Abbâs ve Atâ'dan yapılan rivayete göre el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olmuştur.[8]

4- İkrime'den yapılan rivayete göre Übeyy ibn Halef hakkında nazil olmuştur.[9]

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/160.

[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/495.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/453; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/46.

[4] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/55.

[5] Beğavî, Mealimu't-Tenzil; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/364.

[6] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[7] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/47; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/161.

[8] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/47; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/161.

[9] İbn Ebî Hatim; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/47; Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/161; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/708.

83- MUTAFFİFÎN SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada seksen üçüncü, iniş sırasına göre seksen altıncı sûredir. Ankebût sûresinden sonra, Bakara sûresinden önce Mekke'de inmiştir; Mekke döneminde inen son sûredir. Medine'de ilk inen sûre olduğuna ve bir kısmının Mekke'de bir kısmının ise Medine'de indiğine dâir rivayetler de vardır.[1]
İbn Mes'ûd, Dahhâk, Mukatil ve Yahya ibn Selâm Sûrenin mekkî olduğunu söylemişlerdir.
İbn Abbâs, el-Hasen, İkrime, Katâde ve Mukatil kavlinde ise medenîdir.
Ancak İbn Abbâs bu Sûrede sekiz âyeti istisna ederek bunların mekkî olduğunu söylemiştir. Bunlar: *"Doğrusu suç işlemiş olanlar mü'minlere gülerlerdi."* (âyet: 29) âyetinden başlıyarak sûrenin sonuna kadar olan âyetlerdir. Mukatil de sûrenin medenî oluşundan sadece *"Ona âyetlerimiz okunduğunda, öncekilerin masalları, der."* (âyet: 13) âyetini istisna etmiştir.[2]
Câbir ibn Zeyd, Kelbî ve İbnu's-Sâib de Sûrenin Mekke ile Medine arasında (herhalde hicret esnasında olmalı) nazil olduğunu söylemişlerdir. Hibetullah ibn Selâme de bu görüşte olup Sûrenin yarısının Mekke'ye, yarısının da Medine'ye yakın iken nazil olduğunu söyler.[3]
İbn Abbâs ve Mukatil, Sûrenin Medine-i Münevvere'de ilk nazil olan sure olduğunu söylemişlerdir.[4]
İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre ise bu Sûre Mekke-i Mükerreme'de son nazil olan sûredir.[5]
Abdurrahman ibn Bişr ibni'l-Hakem ve Muhammed ibn Ukayl kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye geldiğinde Medine halkı ölçü ve tartı bakımından insanların en kötüleri idiler. Bunun üzerine Allah Tealâ *"Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline"*yi indirdi de ondan sonra ölçülerini güzelleştirdiler."[6]
Böylece onlar da hemen kendilerini toparladılar ve ölçü, tartı konusunda dikkatli olmaya başladılar. Nitekim el-Ferrâ' diyor ki: “O günden itibaren Medineli'ler ölçü ve tartıyı tamam kullanmakta insanların en dikkatlisi oldular ve onların bu dikkat ve doğruluğu günümüze kadar devam etmektedir.”[7]
Mekke’de son inen suredir. Rasulullah (s.a.v.) Medine’ye geldiği zaman Medinelilerin ölçekleri kötü olduğundan dolayı düzeltilmesi için Medine’de ilk inen sure olduğu da rivayet edilmiştir.[8] Medine’ye varmadan önce Mekke ile Medine arasında indiği de söylenmiştir ki, o da Mekke’de inmiş demektir.[9]
Surenin başındaki ayetler Medine’de yaşanan ahlaki bir sapmadan dolayı eleştiri ve uyarı amacına yönelik olarak bir kez daha gündeme getirilmiştir. Sözkonusu karışıklık buradan kaynaklanıyor olsa gerektir.
Mekke inişli surelerde yer alan ve Medine inişli olduklarına ilişkin rivayetler bulunan bir çok ayetle ilgili değerlendirmemiz budur.[10]
Muhtevasından da anlaşılacağı gibi, bu sure Mekke'nin ilk dönemlerinde nâzil olmuştur. O dönemlerde Mekkeliler'in zihinlerine ahiret düşüncesinin yerleştirilebilmesi için, peyderpey bu gibi sureler nâzil oluyordu. Bu surenin nâzil olduğu o dönemlerde, Mekkeliler çarşılarda, yollarda, meclislerde ve Müslümanları nerede görürlerse, onlara sataşıyor ve onlarla alay ediyorlardı. O zaman fiilî saldırı ve zulüm devri henüz başlamamıştı.
Bazı müfessirler bu surenin medenî olduğunu iddia etmişlerdir. Bu yanlış anlamaya İbn Abbas'tan gelen bir rivayet neden olmuştur. Şöyleki, "Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, orada ölçü-tartıda hile yapma adeti çok yaygın idi. Fakat Mutaffifin Suresi nâzil olduktan sonra, Medineliler bu adetten vazgeçtiler. Tartıda dürüst davranmaya ve tam tartmaya başladılar." [11]
İnsan Suresi'nin girişinde de açıklandığı gibi, sahabe ve tabiin, bazen bir konu ile ilgili bir sureyi beyan ederlerken 'bu sureden sonra, halk ona uydu' şeklinde konuşurlardı. Yani Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonra, bu sureyi Medinelilere tebliğ etmiş ve onlar da ölçü-tartıda ve alışverişte hile yapmaktan vazgeçerek, dürüst davranmaya başlamışlardır. Bu surenin Medine'de nâzil olduğu anlamına gelmez.[12]

1-3. "İnsanlardan, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin, vay haline!"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İsmail b. Hasan b. Muhammed b. Hasan en-Nakib, dedesi Muhammed b. Hasan'dan, o Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Hafız'dan, o Abdurrahman b. Beşir'den, o Ali b. Hasan b. Vakıd'dan, o Ubeyy'den, o Yezid en-Nahvî'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şunu dediğini bize haber verdi:
"Nebî (s.a.v.) Medine'ye ayak bastığında, Medine halkı ölçme bakımından insanların en kötüsü idi. Bundan dolayı Allah Teala bu âyetleri indirdi. Bu âyetlerin inişinden sonra ölçme işini güzel yaptılar."[13]
2- Neseî ve İbn Mâce derler ki: Bize Muhammed İbn Akîl -İbn Mâce ayrıca Abdurrahmân İbn Bişr'i de ekler- Ali İbn Hüseyn... Abdullah İbn Abbâs'm şöyle dediğini bildirdi:
"Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Medîne'liler ölçü bakımından insanların en kötüsü idiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline."* âyetini indirdi de, ölçülerini güzelleştirdiler."[14]
3- Kurazî şöyle dedi:
"Medine'de ölçme ve tartıda hile yapan bazı tüccarlar vardı. Onların alış-verişleri kumara benzerdi: Münabeze, Mülamese ve Muhatara. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi. Rasulüllah (s.a.v.) da çarşıya çıktı ve bu âyetleri okudu."[15]
4- Süddî şöyle dedi:

"Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye ayak bastığında orada Ebû Cuheyne adında bir adam vardı. O adamda iki tane ölçek vardı. Ölçeğin birisiyle verirdi, diğeriyle alırdı. Bu âyet de bu sebepten dolayı inmiştir."[16]

5- Bu, Ebu Hüreyre'den de rivayet edilmiştir.[17]
6- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ca'fer İbn Nadr... Hilâl İbn Talk'dan nakletti ki; o, şöyle demiş;
"Ben, Abdullah İbn Ömer'le birlikte yürüdüğüm sırada ona dedim ki:
"Mekke halkı mı, yoksa Medine halkı mı insanların şekil bakımından en güzeli, ölçü bakımından en doğrusu?" Abdullah İbn Ömer dedi ki;
"Mekke'lilerin hakkı var. Allah Teâlâ'nm: *"Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline."* buyurduğunu işitmedin mi?" [18]
7- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Ebu Saîd... Abdullah'tan nakletti ki;
"Adamın biri ona;
"Ey Ebu Abdurrahmân, Medine halkı ölçüyü tam olarak yerine getiriyorlar", demiş de; o:
"Ölçüyü neden tâm olarak yerine getirmeyecekler. Allah Azze ve Celle onlar hakkında: *"Ölçüde ve tartıda hîle yapanların vay haline."* buyurdu", demiş ve âyeti bölümün sonuna kadar okumuş." [19]
8- Medineliler noksan ölçüp tartan tüccarlardı. Alış-verişleri, münabeze, mülamese, muhatare şeklinde idi. Bu ayet nazil oldu. Hz. Peygamber (s.a.s) çıkıp bunu onlara okudu ve şöyle buyurdu:
"Beş şeye mukabil, beş şey vardır" Bunun üzerine,
"Beş şeye mukabil beş şey ne demektir?" dediler. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Bir toplum, ahdini bozarsa, Allah onlara düşmanlarını musallat eder; Allah'ın indirdiği şeylerden başkasıyla hükmederse, o kavimde fakirlik yayılır; fuhuş yaygınlaştığı zaman, ölüm yaygınlaşır; ölçü ve tartıda noksanlaştırdıklarında, bitkiler bitmez ve onlar kıtlıkla başbaşa bırakılırlar, zekatlarını vermezlerse, yağmurları kesilir" [20]
9- İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu Medine'ye gelip konakladığı vakit Rasûlullah (s.a.v.)'a nazil olmuş İlk sûredir. Bu özellik onlarda vardı. Onlar bir şey satın aldıkları vakit, daha fazla bir ölçekle alırlardı. Fakat sattıklarında, ölçü ve tartıyı eksik yaparlardı. Bu sûre nazil olunca, bu işten vazgeçtiler. O bakımdan onlar bugüne kadar insanlar arasında en eksiksiz ölçü yapanlardır.[21]

13. Ona âyetlerimiz okunduğunda "Öncekilerin masallarıdır." der.

Bu ayetin kimin hakkında indiği ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimenin en-Nadr ibnu'l-Hâris hakkında nazil olduğu söylenir. [22]

2- Kelbî'den rivayete göre ise el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında nazil olmuştur. [23]

3- Kurtubi'ye göre el-Velid b. el-Muğire, Ebu Cehil vb. hakkında nazil olmuştur.[24]
4- Ancak bunlardan hangisi hakkında inmiş olursa olsun âyet-i kerimenin hükmü böyle söyleyen ve düşünen her inkarcı hakkında geneldir.[25]

29. Doğrusu suç işlemiş olanlar mü'minlere gülerlerdi.
30. Yanlarından geçtiklerinde birbirlerine göz kırparlardı.

Âyet-i kerimelerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından Ammâr, Habbâb, Suheyb ve Bilâl gibilerine gülen, onlarla alay eden el-Velîd ibnu'l-Muğîra, Ukbe ibn Ebî Muayt, el-As ibn Vâil, el-Esved ibn Abdi Yağûs, el-As ibn Hişâm, Ebu Cehl ve en-Nadr ibnu'l-Hâris haklarında nazil olmuştur. [26]
2- İbn Cüzeyy şöyle der: "Bu ayet Ebu Cehil ve benzeri Kureyş'in ileri gelenleri hakkında inmiştir. Ali b. Ebi Talib ile bir grup mü'min onların yanından geçmiş; onlar mü'minleri küçümseyerek onlara gülmüşlerdi."[27]
3- Mukatil de bu âyet-i kerimelerin, münafıkların, yanında bir grup mü'minle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına gelen Hz. Ali ile birbirlerine göz kaş işareti yaparak eğlenmeleri üzerine nazil olduğunu söyler.[28]
4- Bu Mukatil rivayeti Keşşaf'ta biraz daha ayrıntılı olarak ve herhangi bir kimseye nisbet edilmeksizin şöyle anlatılır:
"Ali ibn Ebî Tâlib, yanında bazı mü'minlerle birlikte bir grup münafığın önünden geçerlerken münafıklar onlarla alay etmişler, göz kaş işareti yaparak gülüşmüşler, sonra arkadaşlarına dönüp:
"Bugün bir kel (veya başı küçük) birisini gördük." demişler ve yine gülüşmüşler. Hz. Ali daha Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına ulaşmazdan Allah Tealâ bu âyet-i kerimeleri indirmiş."[29]
Buna göre âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur. Birinci rivayet ise âyetlerin Mekke-i Mükerreme'de nazil olduğunu andırıyor ki Alûsî de bu rivayeti tercih etmiştir.[30]

---

[1] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/461; İbn Âşûr, 30/187.
[2] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/164.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/51.
[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/164.
[5] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/67.
[6] İbn Mâce, Ticârât, 35, hadis no: 2223; Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/58. Muhtasar-ı ibn Kesir, 3/613;
[7] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/6653.
[8] Suyuti, Durru'l-Mensur: 8/441.
[9] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/57.
[10] İzzet Derveze, Tefsiru'l-Hadis, Ekin Yayınları: 4/357.
[11] Nesaî, İbn Mace, Ticaret: 35, İbn Merdûye, İbn Cerir, Beyhâkî.
[12] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/61.
[13] Nesai, Tefsir: 674, İbn Mace, Ticaret: 35 (2223), Hakim; Müstedrek: 2/33 İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 379. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/709; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân: 19/250; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/90; Tefsîr-i İbn Kesir: 4/483; Nisabûrî, Esbab-ı Nüzul: 298; İbn Merdûye, Beyhâkî.
[14] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[15] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 379; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/90.
[16] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 379. Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân: 19/250; Tefsîr-i İbn Kesir: 4/483; Nisabûrî, Esbab-ı Nüzul: 298;
[17] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/164.
[18] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8354. Nüzul sebebi ile ilgili iki rivayetin tenkidi yukarıda yapılmıştır. Oraya bakın.
[19] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8354.
[20] Benzer Hadis, Kenzü'l-Ummal, 16/43943.
[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/466.
[22] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/72; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/95.
[23] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/72; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/95.
[24] İmam Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 18/479.
[25] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/72; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/95.
[26] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/175; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/101.
[27] Teshil: 4/185; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, Ensar Neşriyat: 7/250.
[28] Kurtubî, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, 19/175; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 31/101.
[29] Zemahşeri, el-Keşşâf, 4/233.
[30] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/77.

84- İNŞİKÂK SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada seksen dördüncü, iniş sırasına göre seksen üçüncü sûredir. İnfitâr sûresinden sonra, Rûm sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

Bütün müfessirlerın görüşüne göre Mekke'de inmiştir.[2]
Bu sure Mekke'nin ilk dönemlerinde nâzil olmuştur. Bu surenin Mekki olduğunda ihtilaf yoktur. Surenin muhtevasından müslümanlar üzerinde baskı-zulüm devrinin henüz başlamadığı anlaşılıyor. O dönemde müşrikler sadece Kur'an davetinin doğruluğunu yalanlıyor, kıyametin vukû bulacağını ve Allah'ın huzurunda toplanacaklarını inkâr ediyorlardı. [3]

6. Ey insan, Rabbına çalışıp çabaladın, nihayet O'na kavuşacaksın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil, bu âyet-i kerimenin, kardeşi Ebu Seleme ile âhiret ve yeniden diriltilme konusunda tartışan el-Esved ibn Abdu'1-Esed (veya el-Esved ibn Hilâl el-Mahzûmî) hakkında nazil olduğunu söyler. [4]
2- Übeyy ibn Halef hakkında nazil olduğu da söylenir.[5]

7. Kimin de kitabı sağından verilirse,
8. Kolayca bir hesab ile muhasebe edilecektir.
9. Ve ailesine de sevinçli olarak dönecektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu ayet Ebu Seleme b. Abdu’l-Esed hakkında inmiştir. [6]
2- Denildiğine göre; âyet-i kerime Abdu"l-Esed oğlu Ebu Seleme hakkında inmiştir. O Mekke'den, Medine'ye hicret eden ilk kimsedir.[7]

10. Kimin de kitabı ardından verilirse,

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas diyor ki: Ebu Seleme'nin kardeşi Abdu'1-Esed oğlu Esved hakkında inmiştir.
2- Bu âyet-i kerime her mü'min ve kâfir hakkında umumidir. [8]

21. Ve onlara Kur 'an okunduğu zaman secde etmiyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Secde et ve yaklaş."[9]* âyet-i kerimesini okumuş, sonra da o ve yanındaki mü'minler secde etmişler. Başlarında duran müşrikler ise alkış tutup ıslık çalıyorlarmış. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuş.[10]

22) Aksine küfürlerinde ısrar edenler yalanlıyorlar.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki: Ayet Amr b. Umeyroğulları hakkında inmiştir. Bunlar dört kişi idi. Onların ikisi müslüman oldu. [11]
2- Bütün kâfirler hakkında olduğu da söylenmiştir. [12]

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/177.
[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 18/497
[3] Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/68.
[4] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/179; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 30/80.
[5] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, 19/179; Alûsî, Ruhu’l-Meani, 30/80.
[6] Ali Arslan, Büyük Kur’an Tefsiri, Arslan Yayınları: 15/551.
[7]

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/503

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/503

[9] Alak: 96/19.

[10] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/83; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/519

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/519

85- BÜRÛC SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada seksen beşinci, iniş sırasına göre yirmi yedinci sûredir. Şems sûresinden sonra, Tın sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

Surenin nüzul sebebi hakkındaki rivayetler:
Surenin nüzul sebebi, hendeklerin sahipleri etrafında dönmektedir. Müfessirler bu âyet-i kerimelerde kıssaları zikredilen insanların kimler oldukları hususunda çeşitli izahlarda bulunmuşlardır.[2]
1- İbn-i Ebza'nın Hz. Ali'den rivayet ettiğine göre bu âyetlerde, müminlere işkence ettikleri zikredilen insanlar, aslında ehl-i kitap olup daha sonra mecusileşen Farslardır.[3]
2- Hz. Ali'nin şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir.
"Bunlar ehl-i kitaptı. İçki bunlara helal kılınmıştı. Bunların krallarından biri iyice sarhoş oluncaya kadar içki içti. Kızkardeşine sataşıp onunla cinsi münasebette bulundu. Sarhoşluğu gidince kızkardeşine:
"Vay haline, içine düştüğün bu felaketten kurtuluş yolu nedir?" dedi. Kızkardeşi ona dedi ki:
"İnsanlarla konuş, onlara, "Ey insanlar, Allah kızkardeşlerle evlenmeyi helal kıldı." de. Bunun üzerine Kral insanlarla konuştu ve:
"Ey insanlar, şüphesiz ki Allah kızkardeşle evlenmeyi helal kıldı." dedi. İnsanlar da:
"Biz bu sözlerinden Allah'a sığınırız. Bunu bize ne bir peygamber getirdi ne de onu bir kitapta bulduk." dediler Kral kızkardeşine pişman olarak döndü ve ona:
"Vay haline, insanlar bunu kabul etmediler, direndiler." dedi. Kızkardeşi:
"Sen onları kamçılat." dedi. Kral onları kamçılattı. Yine insanlar kabul etmediler, direttiler. Kral tekrar pişman vaziyette kızkardeşine döndü ve ona:
"İnsanlar kabul etmediler, direttiler" dedi. Kızkardeşi ona dedi ki:
"Onlarla tekrar konuş, kabul etmezlerse kılıca başvur." Kral bunu da yaptı. İnsanlar yine kabul etmediler. O tekrar kızkardeşine:
"İnsanlar kabul etmediler, direttiler." dedi. Kızkardeşi:
"Sen hendekler kazdır. Sonra ülkenin halkını oraya getir ve onlara göster. Kim kabul ederse serbest bırak kim de kabul etmezse onu, hendeklerde yanan ateşin içine at." dedi. Kral bunları yaptı. Memleketin halkını toplayıp hendekleri gösterdi. Kabul etmeyenleri oraya atıp yaktı." İşte Allah teala bunlar hakkında *"İçi yanan ateşlerle dolu o hendekleri kazanlara lanet olsun."* âyetlerini ve bundan sonra gelen âyetleri indirdi.

Bunlar da mecusilerdir. Bunlar önceleri kitab ehli idiler."[4]
3- Katade'nin Hz. Alî'den naklettiği başka bir görüşe göre "Âyette kıssaları zikredilen bu Ashabul Uhdud, Yemen'de yaşayan insanlardır. Bunlardan bir kısmı mümin diğerleri ise kâfirdi. Bunlar birbirleriyle savaştılar. Müminler kâfirlere galip geldiler. Tekrar savaştılar. Yine müminler kâfirlere galip geldiler. Sonra bunlar, birbirlerine ihanet etmeyeceklerine dair söz verip ahitleştiler. Fakat kâfirler müminlere ihanet ettiler ve müminleri yakaladılar. Sonra müminlerden biri onlara:
"Sizin için uygun olan bir teklifte bulunayım mı? Siz bir ateş yakın, bizi ona götürün. Bizden kim size uyarsa -ki siz de bunu istiyorsunuz- onu bırakın. Kim de tabi olmazsa ateşe atılmayı kabul etmiş olur. Siz de ondan kurtulmuş olursunuz." dedi. Bunun üzerine ateş yaktılar. İnsanları ona götürüp gösterdiler Müminlerin ileri gelenleri ateşe atılmaya razı oldular. Müminlerden yaşlıca bir kadın kendisini ateşe atmaktan çekinir gibi oldu. Kucağındaki çocuğu:
"Anneciğim devam et, münafık olma" dedi. İşte Allah teala bizlere bunları anlatmakta ve olaylarını nakletmektedir."[5]
4- Hz. Ali (r.a.)'den bunların İran'lı oldukları nakledilmiştir. İran'lı hükümdarlar halklarına mahremleriyle evlenmeyi helâl kılmak istediklerinde bilginleri bunlara karşı çıkmışlardı. O da çukurlar kazarak kendisine karşı gelenleri o çukurlann içerisine atmıştı. Böylece İran'lılarda mahremlerin helâl sayılması bu güne kadar devam edip gitmişti. [6]

5- Hz. Ali'den nakledilen bir rivayette bunlar, Habeş halkından idiler. Habeş'lilerin bir ferdine ise Habeşî denilir.[7]
6- Abdullah b. Abbas ve Dahhak ise âyette kıssaları geçen Ashabul Uhdud'un İsrailoğullarından bir kısım kimseler olduklarını söylemişlerdir. Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bunlar, İsrailoğullarından bir kısım insanlardır. Hendekler kazıp onların içinde ateşler yaktılar. Sonra kadın erkek hendeklerin başında toplanıp insanları oraya atacaklarını söylediler." [8]
7- Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki;
"Uhdûd ashabının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle." âyeti hakkında şöyle demiştir:
"Bunlar İsrâiloğullarından bir topluluk idiler. Toprak içerisinde bir çukur kazdılar ve orada ateş yaktılar. Sonra bu çukurların üzerinde kadınlı erkekli tutulup ateşe atıldılar. Bunların Danyâl (a.s.) ile ashabı olduğunu İsrâiloğulları iddia ederler." [9]
8- Dahhâk İbn Müzâhim de böyle demiştir. [10]
9- Abdurrahman b. Ebi Leyla, Süheyb-i Rumi'nin, Rasulullah'ın, Ashabul Uhdud hakkında şunları buyurduğunu rivayet ettiğini söylemiştir:
Rasulullah buyuruyor ki:
"Sizden önce geçen kavimlerden birinin bir kralı vardı. O kralın bir de sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca krala:
"Ben yaşlandım bana bir genç ver de ona sihir öğreteyim." dedi. Kral, sihiri öğretmesi için ona bir genç gönderdi. Genç, sihirbaza gidip gelirken yolunun üzerinde bir rahip bulunuyordu. Onun yanında oturuyor, konuştuklarını dinliyor ve onu beğeniyordu. Sihirbazın yanına her gittiğinde rahibe uğruyor ve onun yanında oturuyordu. Sihirbazın yanına varınca da (geç kaldığı için) sihirbaz onu dövüyordu. Genç, durumu rahibe bildirdi. Rahip ona:

"Sen sihirbazdan korktuğun zaman, "Beni ailem geç bıraktı." de. Ailenden korkunca da "Beni sihirbaz geç bıraktı." de diye tenbih etti. Genç bu şekilde devam ederken bir gün büyük bir hayvanın, insanların önünü kestiğini ve onları korkudan evlerine hapsettiğini gördü. Genç:
"Bugün sihirbazın mı yoksa rahibin mi daha üstün olduğunu bilmiş olacağım." dedi ve eline bir taş aldı ve "Ey Allah'ım, eğer sana rahibin hali sihirbazın halinden daha sevimli ise sen bu hayvanı öldür ki insanlar geçip gidebilsinler." dedi. Hayvana taşı attı ve onu öldürdü. İnsanlar serbestçe geçip gidebildiler. Genç gelip durumu rahibe bildirdi. Rahip ona:
"Evladım bugün sen benden daha üstünsün. Senin durumun, gördüğüm bu seviyeye erişti. Sen mutlaka imtihan olacaksın. İmtihan edildiğinde beni kimseye söyleme." dedi. Çocuk anadan doğma körleri ve alaca hastalığına yakalananları ve insanların yakalanacağı diğer hastalıkları iyileştiriyordu. Çocuğun bu durumunu, kralın sonradan kör olan yakın adamlarından biri duydu. Ona büyük hediyelerle gitti ve ona:
"Eğer sen beni iyileştirecek olursan bu hediyelerin hepsi senin olsun." dedi. Genç ona:
"Ben kimseyi iyileştirmiyorum. İyileştiren ancak Allah'tır. Eğer sen Allah'a iman eder ve ona yalvarırsan o sana şifa verir." dedi. Bunun üzerine o kişi Allah'a iman etti, Allah da ona şifa verdi. Adam, kralın yanına vardı. Daha önce oturduğu yere oturdu. Kral ona:
"Gözünü kim açtı?" diye sordu. Adam:
"Rabbim açtı." dedi. Kral:
"Senin benden başka rabbin var mı?" dedi. Adam:
"Benim de senin de rabbin Allah'tır." dedi. Bunun üzerine kral onu hapsedip durmadan işkence etti. Adam nihayet çocuğu ele verdi. Çocuk getirildi. Kral ona:
"Evladım senin sihirin o dereceye ulaşmış ki anadan doğma körleri, alaca hastalığına yakalanmış olanları iyileştiriyor ve şöyle şöyle yapıyorsun." dedi. Genç:
"Ben kimseyi iyileştirmiyorum. İyileştiren ancak Allah'tır." dedi. Bunun üzerine kral genci tutuklattı. Ona durmadan işkence etti. Nihayet o da rahibi ele verdi. Rahip getirildi ve ona:
"Dininden dön" denildi. Rahip bunu kabul etmedi. Kral bir testere istedi onu rahibin başının üzerine koydu ve onu biçip iki parçaya ayırdı. Öyle ki her bir parçası bir yana düştü. Sonra kralın adamı getirildi, ona da "Dininden dön" denildi. O da kabul etmedi. Bunun üzerine kral onun da başının ortasına testereyi koydu ve ortadan ikiye ayırdı. Öyle ki her bir parçası bir yana düştü. Sonra çocuk getirildi. Ona da "Dininden dön" denildi. O da kabul etmedi. Kral onu adamlarına teslim etti ve onlara:
"Bunu alıp şu dağın başına götürün. Tam tepesine ulaşınca bakın eğer dininden döndü ise bırakın. Yoksa oradan aşağı atın." dedi. Kralın adamları çocuğu alıp götürdüler. Onu dağın başına çıkardılar. Çocuk:
"Ey Allah'ım sen dilediğin bir şey ile bunların şerrini benden uzaklaşır." dedi. Dağ sallandı. Adamlar aşağı düştüler. Çocuk yürüyüp tekrar krala geldi. Kral ona:
"Arkadaşların ne yaptılar?" dedi. Genç:
"Allah beni onların şerrinden kurtardı." dedi. Bunun üzerine kral, o genci, adamlarından başka bir gruba teslim etti ve onlara:
"Bunu alın, küçük bir gemiye bindirin. Tam denizin ortasına vardığınızda, eğer dininden dönerse bırakın yoksa onu denize atın." dedi. Adamlar genci alıp götürdüler. Genç orada da:
"Ey Allah'ım, sen dilediğin bir şeyle bunların şerrini benden uzaklaştır." dedi. Gemi alabora oldu. Adamlar boğuldular. Genç, kurtulup tekrar krala geldi. Kral ona:
"Arkadaşların ne yaptılar?" dedi. Genç:
"Allah beni onların şerrinden kurtardı." dedi. Genç, krala:
"Benim sana emrettiklerimi yapmadıkça beni öldüremezsin." dedi. Kral:
"Nedir o?" diye sordu. Genç dedi ki:
"İnsanları bir alanda topla. Beni bir ağacın dalından as. Sonra av yeleğimden bir ok al. Onu yaya tak. Sonra: "Gencin rabbi olan Allah'ın adıyla." de ve oku bana at. İşte bunu yapacak olursan beni öldürebilirsin." Kral, insanları bir alanda topladı. Genci bir ağacın dalından astı. Onun av yeleğinden bir ok alarak yaya yerleştirdi. Sonra: "Gencin rabbi olan Allah'ın adıyla." dedi ve oku gence attı. Ok gencin şakağına saplandı. Genç, elini okun saplandığı yere koyarak öldü. Bunun üzerine bütün insanlar:
"Biz, gencin rabbine iman ettik. Biz, gencin rabbine iman ettik. Biz, gencin rabbine iman ettik." dediler. Kralın yanına gidildi ve ona:
"Gördün mü vallahi senin korktuğun başına geldi, insanlar iman ettiler." denildi. Bunun üzerine kral, yol kavşaklarına çukurlar kazılmasını emretti. Çukurlar kazıldı. Kral onların içine ateş yaktırdı.
"Dininden dönmeyenleri oraya atıp yakın." dedi. Yahut da onlara: "Haydi kendini hendeğe at." denildi. Onlar da bunu yaptılar. Nihayet bir kadın geldi. Kucağında çocuğu vardı. Kendisini ateşe atmaktan çekindi. Çocuk ona:
"Anneciğim sabret çünkü sen, hak üzeresin." dedi." [11]
10- İmâm Ebu Îsâ et-Tirmizî bu hadîsi kuvvetli kabul ederek bu sûrenin tefsirinde Mahmüd İbn Ğaylân ve Abd İbn Humeyd kanalıyla nakleder ve der ki: Bize Abdürrezzâk... Suheyb'den nakletti ki;
"Rasûlullah (s.a.v.) ikindi namazını kılınca dudaklarını oynattı. Rasûlullah (s.a.v.)'a:
"Ey Allah'ın Rasûlü, ikindi namazını kılınca dudaklarım oynattın." denildi. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Peygamberlerden bir peygamber ümmetinin çokluğuna hayran oldu da
"Bunlara kim karşı gelebilir?" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ona vahiy gönderip
"Ümmetini kendilerinden benim intikam almam veya üzerlerine düşmanlarını göndermem arasında muhayyer kıl." dedi. Onlar da Allah'ın intikam almasını tercih ettiler. Bunun üzerine Allah, üzerlerine ölümü musallat etti de bir günde yetmiş bin kişi öldü." Suheyb der ki:
Rasûlullah (s.a.v.) bu haberi naklederken bununla beraber bir başka haber daha nakledip dedi ki:
"Eskiden bir kral vardı ve o krala kâhinlik yapan bir kâhin vardı. Kâhin krala dedi ki:
"Bana anlayışlı bir delikanlı -veya zekî ve çabuk kavrayan kabiliyetli demişti- ver de bu ilmimi ona öğreteyim."
Sonra Tirmizî hadîsi tamamıyla zikreder ve hadîsin sonunda şöyle der:
İşte Allah Teâlâ: *"Uhdûd ashabının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı, mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Aziz, Hamid Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı."* âyetini okudu. Suheyb der ki:
"Delikanlı sonunda toprağa gömüldü. Anlatılır ki; Ömer İbn Hattâb zamanında delikanlı topraktan çıkarıldı ve parmağı öldürüldüğü zaman [12]

koyduğu gibi gözü ile kulağının arasında duruyordu."
11- Muhammed İbn İshâk İbn Yesâr bu Kıssayı Sîret'inde bir başka ifâdeyle ve yukarıda geçenden tamamen farklı olarak şöylece nakleder: Bize Yezîd İbn Ziyâd, Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî'den ve yine bazı Necrân'lılar Necrân halkından naklettiler ki:
"Necrân halkı putlara taparlardı. Necrân yakınlarında bulunan köylerden bir köyde -Necrân o ülkenin halkının toplanıp birleştiği büyük kasabanın adıdır- bir büyücü vardı ve Necrân halkına büyü öğretirdi. Feymûn (?) Necrân'a yerleşince, -Vehb İbn Münebbih'in bana söylediği isim ile onu adlandırmadılar ve oraya bir adam konakladı, dediler- Necrân ile o büyücünün bulunduğu köy arasında bir mevkie bir çadır kurdu. Necrân halkı çocuklarını o büyücüye gönderiyorlardı da kendilerine büyü öğretiyordu. Sâmir de oğlu Abdullah İbn Sâmir'i Necrân halkının çocuklarıyla beraber o büyücüye gönderdi. Delikanlı çadırın sahibinin yanına varınca ibâdet ve tâatından dolayı ona hayran kaldı ve yanına oturup sözünü dinledi. Sonra teslim olup müslüman oldu, Allah'ın birliğine inandı ve O'na ibâdet etti. O Abdullah'a İslâm'ın şeriatından ve ahkâmından suâl soruyordu. Nihayet bu konuda derin bilgi sahibi olunca kendisine îsm-i A'zam'ı sormaya başladı. O bunu biliyordu fakat söylemeyip gizliyor ve şöyle diyordu:
"Yeğenim, sen ona katlanamazsın, ona dayanamayacağından endîşe ediyorum." Abdullah'ın babası Sâmir de oğlunun diğer çocuklar gibi büyücüye gidip geldiğini sanıyordu. Abdullah arkadaşının buna güç yetiremeyeceğini sanarak dayanamayacağından endîşe ederek öğretmediğini görünce gidip oklar topladı, sonra her okun üzerine Allah'ın bir adını yazdı. Ve bunları sayıp topladıktan sonra bir ateş yaktı ve teker teker bu okları ateşe fırlattı. En sonunda İsm-i A'zam'a rastlayınca onu da okuyla birlikte ateşe fırlattı. Sonra ok sıçrayarak hiç bir zarar görmeksizin ateşten çıktı. Bunun üzerine o, oku alıp arkadaşının yanına geldi ve ona kendisinin gizlediği en büyük isim olan İsm-i A'zam'ı bildiğini söyledi. Arkadaşı:
"Nedir o?" deyince o:
"Şu ve şu isimdir." dedi. Arkadaşı
"Bunu nasıl öğrendin?" deyince o yaptığını kendisine bildirdi. Arkadaşı dedi ki:
"Yeğenim sen İsm-i Azam'ı yakaladın. Onu kendine saklı tut ama böyle yapabileceğini hiç sanmıyorum." Abdullah İbn Sâmir Necrân'a gelince, kime bir hastalık gelirse Abdullah ona şöyle diyordu:
"Ey Allah'ın kulu, Allah'ın birliğini kabul eder ve benim dinime girersen ben senin için Allah'a duâ ederim de seni afiyete kavuşturur ve başına gelen belâdan seni kurtarır." O da "peki" diyor, tevhidi kabul ediyor, müslüman oluyordu. Bunun üzerine Abdullah ona duâ ediyor ve o, şifâ buluyordu. Nihayet Necrân'da bir kötülüğe veya hastalığa tutulan herkes onun yanına geldi, onun emrine bağlandı ve o da kendisine duâ edip afiyet bulmasını sağladı. Nihayet bu durumu Necrân kralına ulaştırıldı. Kral onu çağırıp dedi ki:
"Benim kasabamın halkını bozdun. Benim ve atalarımın dinine karşı çıktın. Ben bundan dolayı seni öldüreceğim." Abdullah dedi ki:
"Buna gücün yetmez." Kâ'b el-Kurazî der ki:
"Hükümdar onu dağa gönderiyor ve dağın başından fırlattırıyor, o dağ başından yere düşüyor ve kendisine hiç bir şey olmuyordu. Sonra onu Necrân sularına gönderdi, içine düşen herkesin helak olduğu bu denize atıldı, fakat o hiç bir şey olmadan denizden çıktı geldi. Hükümdar onu yenmeye çalışıp da yenemeyince Abdullah İbn Sâmir ona dedi ki:
"Allah'a andolsun ki sen, asla beni öldürmeye muktedir olamazsın. Ancak Allah'ın birliğini kabul eder, benim inandığım Allah'a inanırsan ve dediğimi yaparsan beni öldürebilirsin." Kâ'b el~Kurazî der ki:
"Hükümdar Allah'ın birliğini kabul etti, Abdullah ibn Sâmir'in şehâdetiyle şehâdet etti, sonra onun eline bir kırbaçla vurdu, pek büyük olmayan bir yara açtı ve onu öldürdü. Hükümdar da yerinde öldü. Necrân halkı Abdullah İbn Sâmir'in dini üzerinde toplandılar. Abdullah İbn Sâmir, Meryem Oğlu İsa'nın getirmiş olduğu İncil'e ve onun hükmüne bağlıydı. Sonra Necrân halkının ve Abdullah İbn Sâmir'in dinine bağlananların başlarından muhtelif olaylar geçti. İşte Necrân'da Hıristiyanlığın yayılmasının aslı böyleydi."
İbn İshâk der ki: "Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî ile bazı Necrân halkının Abdullah İbn Sâmir'den naklettikleri rivayet böyledir. Allah hangisinin doğru olduğunu en iyi bilendir." İbn İshâk der ki: Zû Nüvâs ordularıyla birlikte Necrân halkının üzerine yürüdü ve onları Yahudiliğe davet etti. Sonra Yahûdî olmak veya ölmek arasında muhayyer bıraktı. Onlar öldürülmeyi tercih ettiler, o da çukurlar kazdırdı ve ateş yakarak onları kılıçla öldürdü ve yaktı. Nihayet onlardan yaklaşık yirmi bin kişiyi öldürdü. İşte Allah Teâlâ, Zû Nüvâs ve askerleri hakkında: *"Uhdûd ashabının canı çıksın. Tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar onun çevresinde oturmuşlardı. Mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Azîz, Hamîd Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı. O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir."*
Muhammed İbn İshâk'ın Sîret'te zikrettiği ve Uhdûd ashabını öldürenin Zû Nüvâs olduğuna dâir rivayeti böyledir. Zû Nüvâs'm adı Zür'a idi. Hükümdarlığı zamanında Yûsuf diye adlandırılmıştı. O Ebu Kerb Tibbân Es'ad'ın oğluydu ve o Medine'ye savaş açan Kâ'be'ye örtü örten Tübba'dan idi. Onunla birlikte Medine yahûdîlerinden iki haham da arkadaş olarak bulunmuştu. O iki hahamın elinde İbn İshâk'ın geniş olarak anlattığı gibi Yemen halkından yahûdî olanlar yahûdîliği seçmişlerdi. Zû Nüvâs bir gün sabah vaktinde çukurlarda yirmi bin kişi öldürmüştü ve ancak Zû Sa'lebân diye bilinen ve Devs denilen bir kişi onlardan kurtulmuştu. O da İran'a gitmişti. Kendisini peşinden kovalamışlarsa da onu bulamamışlardı. Nihayet Şâm kayserine (kralına) gitti, o kendisine Habeş kralı Necâşî'ye verilmek üzere bir mektup yazdı ve kendisiyle beraber başkanlığını Eryât ve Ebrehe'nin yaptığı Habeş'li Hıristiyanlardan müteşekkil bir ordu gönderdi de onlar Yemeni yahûdîlerin elinden kurtardılar. Zû Nüvâs kaçtı denize daldı ve boğuldu. Habeş hükümdarlığı yetmiş yıl Hıristiyanların elinde kaldı. Sonra Himyer kabilesinden Seyf İbn Zûyezn orayı Hıristiyanların elinden kurtardı. Onlar İran hükümdarı Kisrâ'yı teşvik edince; o, hapiste olanları kendisiyle birlikte gönderdi ki bunların sayısı yediyüze yakındı. Onlar Yemen'i fethettiler ve kral tekrar Himyer'e döndü. Biz bu olayın bir bölümünü inşaallah Fîl sûresinin tefsirinde zikredeceğiz.
Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Abdullah İbn Ebu Bekr, Muhammed îbn Amr îbn Hazm'dan nakletti ki ona Necrân'lı bir kişi anlatmış: Ömer îbn Hattâb'ın zamanında Necrân harabelerinden bir kısmında bir ihtiyâç için yapılan kazıda, Abdullah İbn Sâmir'in oturmuş, eli başındaki bir yara üzerinde onu tutar vazıyette olarak gömülmüş lahdi bulunmuş. Onun eli tutulunca kan fışkırmış. Bırakılınca el eski yerine gitmiş ve kanı durmuş. Onun elinde üzerinde; "Rabbım Allah'tır", yazılı olan bir yüzük varmış. Bu durum Ömer îbn Hattâb'a yazılıp, "ne yapılması gerektiği" sorulunca, Ömer onlara cevaben gönderdiği mektubunda "onu olduğu gibi bırakmalarını" bildirmiş. Buldukları şekilde tekrar gömmelerini söylemiş. Onlar da böyle yapmışlar.
Ebu Bekr Abdullah İbn Muhammed İbn Ebu Dünyâ merhum der ki: Bize Ebu Bilâl el-Eş'arî, İbrahim İbn Muhammed İbn Abdullah İbn Ca'fer İbn Ebu Tâlib'ten nakletti ki; ona bazı ilim ehli anlatmış:
"Ebu Mûsâ İsfahan'ı fethedince şehrin duvarlarından bir duvarın yıkılmış olduğunu görmüş. Onu yaptırmış, o tekrar yıkılmış, tekrar yaptırmış

yine yıkılmış. Kendisine "duvarın altında sâlih bir kişi olmalı", denmiş. Duvarın temeli kazılmış ve orada ayakta duran kılıçlı bir adam bulunmuş. Üzerinde şöyle yazılıymış: "Ben Haris İbn Mudâd'ım, beni Uhdûd ashabı böyle yaptı." Ebu Mûsâ onu çıkarıp duvarı yapmış, duvar durmuş. Ben derim ki: Bu Haris İbn Mudâd, Amr İbn Mudâd'ın oğludur, o da Cürhüm'lü Amr'ın oğludur. Bunlar Nebt İbn İsmâîl İbn İbrahim'in oğullarından sonra Kâ'be'nin başına geçen Cürhüm krallarındandır. Bu Hâris'in oğlu da Amr İbn Haris ibn Mudâd'tır ki Mekke'deki Cürhüm krallarının sonuncusudur. Huzâa oğulları onları Mekke'den çıkarmış ve Yemen'e sürmüştür. İşte İbn Hişâm'ın söylediğine göre Arap dilinde ilk söylenen şiir olan bu şiiri söyleyen odur.
"Sanki Haccûn'dan Safâ'ya kadar bir yoldaş olmamıştı.
Ve Mekke'de hiç bir yârân gece sohbeti yapmamıştı.
Evet bizdik oranın halkı, bizi oradan,
Gecelerin geçişi ve göz doldurucu yeni gelenler sürdüler."
Bu rivayet kıssanın, eskiden, İsmâîl (a.s.)den yaklaşık beş yüz sene veya o mikdârda bir sürede cereyan etmiş olmasını gerektirir. İbn İshâk'ın zikrettiği rivayet ise bu kıssanın İsâ (a.s.) ile Muhammed (a.s.) arasındaki dönemde cereyan etmiş olmasını icâbettirir. Bu doğruya daha çok benzemektedir. Allah en iyisini bilendir.
Bu olayın dünyada pek çok kerre cereyan etmiş olması da muhtemeldir. Nitekim İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Abdurrahmân İbn Cübeyr'den nakletti ki; Uhdûd Tübba' zamanında Yemen'de olmuştu. Konstantin zamanında da Konstantiniyye'de (İstanbul) olmuştu. Hıristiyanlar kıblelerini Mesih'in dininden ve tevhîd'den döndürdükleri zaman. Onlar tandır yapmışlar ve oraya tevhîd ehli olan ve Hz. İsa'nın dininde bulunan gerçek Hıristiyanları atmışlardı. Irak'ta da Buhtun-nasr (Naba-Kudur-Usur) zamanında Bâbil topraklarında olmuştu. Nitekim Buhtunnasr put yapmış ve insanların ona secde etmesini emretmişti. Danyâl (a.s.) ile iki arkadaşı Azriya ve Mîşâîl buna karşı çıkmışlardı. O da bunlar için bir tandır yapmış, içine odun ve ateş atmış sonra her ikisini birlikte orada yakmıştı. Allah Teâlâ da bu tandırı onlara serinlik ve selâmet yeri haline getirmiş ve kendilerini kurtarmıştı. O tandıra kendisine karşı çıkan dokuz kabile atılmıştı da onları ateş yemişti.
Esbât, Süddi'den nakleder ki; o, *"Uhdûd ashabının canı çıksın."* âyeti hakkında şöyle demiş:
"Çukur üç taneydi. Biri Irak'ta, biri Şam'da, biri de Yemen'de açılmıştı." [13]
Mukâtil de der ki:
"Çukur üç taneydi: Biri Necrân'da, diğeri Şam'da, bir diğeri de İran'da idi. Şam'da çukura atan Antnanos idi. İran'da Buhtunnasr idi. Arap toprağında ise Yûsuf adı verilen Zû Nüvâs'tı. İran ve Şam'daki çukur olayı hakkında Kur'ân'da bir şey inmemiştir. Ancak Necrân'daki hakkında âyet nazil olmuştur."[14]
12- Necrân'a, Hz. İsa (a.s.)'nın dinini benimsemiş olan bir adam gelir, onları bu dine davet eder. Bunlar da, onun bu davetine icabet ederler. Adı Zur'a b. Tübban Es'ad el-Humeyri olan kâfir krallardan birisine Yahudi Zü Nüvas'a tebasından bazılarının Hıristiyanlık dinine girdiği haberi ulaşır.[15] Himyer'den bir orduyla onların üzerine yürür. Ve bu kimseleri, ateşte yanma ile yahudi dinine girme arasında muhayyer bırakır, tercihte bulunmalarını ister. Bunun üzerine bunlar yahudiliğe girmemek için diretirler. Ölümü tercih ettiklerinde onlar için çukurlar kazılır, ateş alevlendirilince müminlere denilir ki: "Sizden dininden döneni bırakarız, dönmeyeni yakarız." Onlar ise sabrederler. Ateşe atılmalarını ve yakılmalarını kral ve adamları da seyreder. Bunun üzerine o Zû Nuvâs, o kimselerden oniki bin kişiyi o hendeklerde yakar. Bunun, yetmişbin kişi olduğu da söylenmiştir. Zikredildiğine göre, hendeklerin uzunluğu kırk “zira” (arşın), eni ise, on iki arşın idi.
Hz. Peygamber (s.a.v.)'den şöyle yaptığı rivayet edilmiştir:
“O, Ashab-ı Uhdûd’dan bahsedildiği zaman, ileri derecedeki belalardan Allah'a sığınır, istiâze yapardı.”
Kelbî der ki: Uhdud halkı yetmiş bin kişi idi.
Kısaca: Müşrik olan Humeyr krallarının sonuncusu Zü Nüvvas, yirmi bin kişiye yakın olan Hıristiyan Uhdud halkını öldürdü.[16]
13- İbn Ebu Hatim der ki: Bize babam... Rebî İbn Yûnus'tan nakletti ki;
"Uhdûd ashabının canı çıksın." âyeti hakkında şöyle demiş:
"Bizim işittiğimize göre bunlar, fetret zamanında yaşayan bir topluluktu. Halkın içine düştüğü fitneyi, kötülüğü görüp fırka fırka olduklarını ve "Her fırkanın kendi yanındakinden memnun" olduğunu görünce bir köye çekilip yerleştiler. Dinlerini Allah için tahsis edip hanîfler olarak namaz kılıp zekât vererek Allah'a ibâdete koyuldular. Onlar bu durumdayken zâlimlerden bir zâlime bunların durumu anlatıldı da o haber gönderip kendisinin taptığı putlara onların da tapmalarını emretti. Onların hepsi buna karşı çıkarak; "eşi ve benzeri bulunmayan bir tek Allah'tan başkasına ibâdet etmeyiz", dediler. O zâlim kendilerine dedi ki:
"Benim taptığım şu tanrılara tapmazsanız ben de sizi öldürürüm." Onlar bunu reddedince ateş dolu bir çukur kazdı. O azgın bunları çukurun başına dikerek;
"Ya bizim dinimizi ya da bunu tercih edin", dedi. Onlar da:
"Şu ateş bizim için daha sevimlidir", dediler. İçlerinde çocuklar ve kadınlar da vardı. Çocuklar bağırıştılar. Onlar çocuklara:
"Bu günden sonra artık bir daha ateş yoktur", dediler ve ateşe atıldılar. Ateş onları yakmadan önce ruhları kabzedildi ve ateş, çukurundan çıkarak azgınları kuşatıp yaktı. İşte Aziz ve Celü olan Allah'ın: *"Uhdûd ashabının canı çıksın, tutuşturucu ateşlerle. Hani onlar, onun çevresinde oturmuşlardı, mü'minlere yaptıklarını seyretmekteydiler. Onlar; ancak Azîz, Hamid Allah'a inandıkları için mü'minlerden öc almışlardı. O ki göklerin ve yerin mülkü kendisinindir. Ve Allah, her şeye Şâhid'dir."* âyeti bunlar hakkında nazil olmuştur.
İbn Cerîr de bu rivayeti Ammâr kanalıyla Abdullah İbn Ebu Ca'fer'den aynı şekilde nakleder.[17]
14- Rebi' b. Enes, bu âyeti izah ederken şöyle demiştir:
"Ashabul Uhdud, mümin olan bir kavimdi. Bunlar, peygamberlerin arasının uzadığı bir fetret döneminde insanlardan ayrı bir yerde yaşadılar. Putperestlerden bir zorba bunlara adamlar göndererek kendi dinine girmelerini teklif etti. Onlar bunu kabul etmediler. Bunun üzerine o zorba, hendekler kazdırıp içlerinde ateşler yaktırdı. Ve mümінleri, dinini kabul etmeye ve ateşe atılmalarından birini seçmeye zorladı. Müminler, dinlerinden dönmektense ateşe atılmayı tercih ettiler. Onlar ateşe atıldılar. Fakat Allah, onları daha ateşe düşmeden canlarını alarak yanmaktan kurtardı. Ateş, çukurların dışına taşarak kâfirleri yaktı. Nitekim âyet-i kerimede: *"Onlar için can yakıcı bir azap vardır."*[18] buyurulmuştur. Bu onların, dünyada yandıklarım beyan etmektedir."[19]

15- ed-Dahhak, İbn Abbas'tan rivayet etti. İbn Abbas dedi ki:
"Necran'da bir kral vardı. Onun ahalisi arasında kölesi bulunan bir adam vardı. O bu kölesine büyüyü öğretmek üzere bir büyücüye gönderdi. Kölenin yolu İncil okuyan bir rahibin yanından geçiyordu. Rahibten duydukları hoşuna gidiyordu. Rahibin dinine girdi. Döndüğü bir günde çok büyük bir yılanın insanların yolunu kestiğini gördü. Bir taş alıp;
"Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi olan Allah adına!" dedi (ve taşı attı) yılanı öldürdü,.. Sonra da az önce anlatılanlara yakın şeyleri zikretti... Kral ona ok atıp o köleyi öldürünce, kralın ülkesinin ahalisi:
"Abdullah b. Sâmir'in ilâhından başka hiçbir ilah yoktur", dediler. Abdullah b. Sâmir o kölenin adı idi. Kral bu işe çok kızdı ve emir verdi, hendekler kazıldı. Oraya odunlar toplandı, ateş yakıldı. Ülkesindeki ahaliyi ateşe sundu. Tevhidden vazgeçip dönenlere ilişmedi, dini üzerinde sebat edenleri ise ateşe attı. Süt emziren bir kadın getirildi, ona;
"Dininden dön, aksi takdirde seni çocuğunla birlikte (ateşe) atarız", denildi. Kadın çekindi ve içten içe dininden dönmek istedi. Süt emen bebek ona;
"Anacığım üzerinde bulunduğun inanç üzere sebat göster. Şüphesiz ki bu, bir göz açıp kapatacak kadar bir süredir", dedi. Kadını, çocuğu ile birlikte attılar.
Ebu Salih'in, İbn Abbas'tan rivayet etliğine göre ateş, hendeklerden yukarılara çıktı. Kralın ve arkadaşlarinm üzerinden kırk zira kadar yükseldi ve onları yaktı.
16- ed-Dahhâk dedi ki; Bunlar bir hristiyan topluluğu idiler. Yemen'de Rasûlullah (s.a.v.)'ın peygamber olarak gönderilmesinden kırk yıl önce yaşamışlardı. Onları yakalayan Yusuf b. Şerâhil b. Tubba el-Himyerî idî. Bunlar otuz küsur adam idiler. Onlara hendek kazmış ve onları bu hendekte yakmıştı. Bunu el-Mâverdî nakletmiştir.
17- es-Sa'lebî'nın ondan (ed-Dahhak'tan) naklettiğine göre Ashab-ı Uhdud İsrailoğullarından idiler. Bunlar pek çok erkek ve kadın yakalamışlar ve onlara hendekler kazmışlardı. Sonra bu hendeklerde ateşler yaktılar, arkasından mü'minler bu hendeklerin başına getirildiler. Onlara: "Ya küfre döneceksiniz yahut ateşe atılacaksınız", dediler. İddia ettiklerine göre bu kimse Danyal ve arkadaşları idi. Bu açıklamayı Atiyye el-Avfi yapmıştır. Buna yakın bir rivayet İbn Abbas'tan da nakledilmiştir.
18- Eyyûb'un rivayetine göre İkrime dedi ki: *"Lanet olsun hendeklerin sahiblerine"* buyruğu hakkında dedi ki: Bunlar senin kavminden Sicistan'dan idiler.
19- el-Kelbî dedi ki: Bunlar Necran hristiyanları idi. Bu hendeklerin başına iman etmiş kimseleri yakalayıp getirdiler. Onlara yedi hendek kazdılar. Herbir hendeğin uzunluğu kırk zira, eni ise oniki zira idi. Daha sonra bu hendeğe naft (petrol) ve odun atıldı. Onlar da bu ateşe sunuldular. (Tekliflerini) kabul etmeyen kimseyi bu ateşe attılar.
20- Bu kimselerin Kostantin zamanında Konstantiniye'de bulunan hristiyan bir topluluk olduğu da söylenmiştir.
21- Mukatil dedi ki: Uhdud sahihleri üç grubtur. Birisi Necran'da, diğeri Şam'da, diğeri ise Fars topraklarındadır. Şam'dakinin adı Romalı Antıniyanus'dur. Fars diyarındakinin adı Buht Nassar'dır. Arab topraklanndakinin adı Yusuf b. Zû Nuvâs'dır. Allah Fars diyarı ile Şam diyarındaki hakkında Kur'an'dan herhangi bir buyruk indirmedi, fakat Necran'da bulunan kimse hakkında Kur'ân'dan buyruklar indirdi. Şöyle ki; müslüman iki kişi vardı. Bunlardan birisi Tihame'de, diğeri Necran'da idi. Biri ücretle işçi oldu. Bir taraftan çalışıyor, diğer taraftan İncil okuyordu. Onu işçi tutanın kızı İncil'in okunuşundaki nuru gördü, babasına haber verdi, o da müslüman oldu. İsa'nın yükseltilmesinden sonra erkek, kadın seksenyedi kişiye ulaştılar. Yusuf b. Zû Nuvâs b. Tubba el-Himyeri onlar için bir hendek kazdı ve o hendekte bir ateş yaktı. Onlara küfre dönmelerini teklif etti. Küfre dönmeyi kabul etmeyenleri ateşe attı ve: "İsa'nın dininden dönen kimse ateşe atılmayacak", dedi. Bir kadının beraberinde henüz konuşmaya başlamamış küçük çocuğu vardı. Dininden geri dönecek oldu. Oğlu kendisine; "Anacağım" dedi. "Ben senin önünde asla sönmeyen bir ateş görüyorum." Her ikisi de kendilerini ateşe attı. Allah o kadını da, oğlunu da cennete koydu. Bîr gün içinde o ateşe yetmişyedi kişi atıldı.
22- İbn İshak, Vehb b. Münebbih'den naklen dedi ki: Meryem oğlu İsa (a.s)'ın dinine mensub kimselerden geriye Kîmyûn adında bir kişi kalmıştı Bu kişi salih, çokça ibadet eden, dünyaya karşı zahid, duası kabul olunan bir zattı. Kasabalarda, kentlerde dolaşırdı. Bir yerde tanındı mı mutlaka oradan çekip giderdi. Yapı ustası idi, çamur yapardı.
23- Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki: Necranlılar müşrik kimseler olup, putlara taparlardı. Necran'a yakın bir kasabada büyücü bir kişi vardı. Bu da Necranlıların çocuklarına büyü öğretirdi. Kîmyûn buraya gelip yerleşince, Necran ile büyücünün bulunduğu o kasaba arasında bir çadır kurdu. Necranlılar çocuklarını o büyücüye gönderiyor, o da onlara büyü öğretiyordu. Sâmir ona Abdullah b. es-Sâmir'i gönderdi. Bu da Necranlılann çocukları ile birlikle idi. Abdullah bu çadırda duran kimsenin (Kîmyûn) yanından geçti mi onun namaz kılması ve ibadeti hoşuna giderdi. Onun yanında oturmaya ve onun sözlerini dinlemeye başladı. Nihayet İslam'a girdi. Allah'ı tevhid etti ve ona ibadet etti. Allah'ın ism-i a'zam'ı hakkında sormaya koyuldu. Rahib ona bildiklerini öğretiyor fakat bu ismi ondan gizleyip,
"Kardeşimin oğlu" dedi. "Sen onu taşıyamazsın, onu taşıyamayıp zaafa düşeceğinden korkarım" dedi. Ebû Sâmir ise oğlunun diğer çocuklar gibi büyücüye gidip geldiğini zannediyor, hatırına başka bir şey gelmiyordu. Abdullah, rahibin kendisine Allah'ın ism-i azamını öğretmek istemediğini görünce, ok yapımında kullanılan tahta parçalarını toplayıp, bir araya getirdi. Allah'ın bildiği ne kadar ismi varsa onu bir parça üzerine yazıyordu. Herbir isme bir ok ayırmış oldu. Nihayet bütün isimleri yazınca bir ateş yaktı. Okları tek tek bu ateşe atmaya koyuldu. Nihayet ism-i azama gelince, onu da ateşe attı. Bu ok harekete gelip, ateşten çıktı ve ateşin ona hiçbir zararı olmadı. Bu oku alıp adamının yanına gitti ve kendisine öğretmeyip, gizlediği Allah'ın ism-i a'zaını öğrenmiş olduğunu ona haber verdi. Abid ona:
"O nedir? " diye sorunca, genç
"Şu ve şudur" dedi. Abid:
"Peki nasıl öğrendin?" diye sorunca, ona yaptıklarını bildirdi. Abid ona:
"Kardeşimin oğlu onu isabet ettirdin, fakat kendini iyi kolla! Ancak kendini koruyacağını da zannetmiyorum." Abdullah b. Sâmir Necran'a girdi mi artık her kimde bir rahatsızlık görüyor ise mutlaka: "Ey Allah'ın kulu sen Allah'ı tevhid et, dinime gir, ben de senin için Allah'a dua edeyim, O da senin başına gelen bu beladan seni esenliğe kavuşturup afiyet verecek" diye teklif ediyor, o şahıs da: "Olur" deyip, Allah'ı tevhid edip müslüman oluyordu. Genç de onun için Allah'a dua ediyor, şifa buluyordu. Öyle ki Necran'da bir musibeti bulunan herkes onun yanına geldi ve onun dinine uydu, o da o kimseye dua etti ve iyileşti.
Nihayet onun bu durumu krallarına bildirildi. Kral onu çağırarak şöyle dedi;
"Sen benim ülke ahalimi, benim aleyhime ifsad etmiş oldun. Benim ve atalarımın dinine muhalefet ettin. Andolsun seni ibretli bir şekilde cezalandıracağım", dedi. Genç:

"Buna gücün yetmez", dedi. Kral onu birileriyle yüksekçe dağa gönderiyor, tepesi üzerine atılıyor, fakat hiçbir şey olmaksızın ayağa kalkıyordu. Onu Necran sularına atılmak üzere gönderiyordu. Bu sulara düşen herşey mutlaka yok olur. giderdi. Bu sulara atılıyor, fakat ona hiçbir şey olmaksızın dışarı çıkıyordu. Nihayet onu aciz bırakınca Abdullah b. Sâmir ona dedi ki;
"Allah'ı tevhid etmedikçe benim iman ettiğime sen de inanmadıkça beni öldüremeyeceksin. Eğer sen bunu yaparsan o vakit bana musallat kılınır ve beni öldürebilirsin."
Bu kral Allah'ı tevhid etti ve onun getirdiği şekilde şehadet getirdi. Sonra ona bir sopa ile darbe indirdi. Başında pek büyük olmayan küçük bir yara açtı ve onu öldürdü. Kral da olduğu yerde öldü.
Necranlılar Abdullah b. Sâmir'in dinini hep birlikte kabul ettiler. O da Meryem oğlu İsa'nın getirdiği İncil'e ve onun hükmüne bağlı idi. Daha sonra onların din mensuplarına isabet eden olaylar ve onların başlarına gelen musibetler, bunların da başına geldi. İşte Necran'da hristiyanlığın esası buraya dayanır.
Yahudi Zu Nuvas, Himyer'den askerleriyle üzerlerine yürüdü. Onları yahudiliği kabul etmeye davet etli ve yahudi olmak ya da öldürülmekten birisini tercih etmelerini istedi. Onlar öldürülmeyi tercih ettiler. Onlar için hendekler açtı. Kimilerini ateşle yaktı, kimilerini kılıçla öldürdü. Kimilerinin de azalarını kesti. Nihayet onlardan yirmibin kişi öldürdü. Vehb b. Münebbih, oniki bin kişi dedi.
el-Kelbî dedi ki: Ashab-ı Uhdud yetmişbin kişi idiler.
Vehb dedi ki: Daha sonra Aryât, Yemen'i ele geçirince, Zû Nuvâs kaçarak çıkıp gitti. Atıyla denize yürüdü ve suda boğuldu.
24- İbn îshak dedi ki: Burada sözü edilen Zû Nuvâs'ın asıl adı Zür'a b. Tubbân Es'ad el-Himyeri'dir. Aynı şekilde ona Yusuf da deniliyor idi. Bunun sallanan saç örükleri vardı. Bundan dolayı ona Zû Nuvâs (örüklü) adı verildi. O bu işi Necranlılara yaptı, onlardan adı Devs Zû Salebân olan birisi kurtuldu. Onlardan intikam almak üzere Habeşlileri, Necranlıların üzerine gitmeye teşvik etti. Onlar da Yemen'i ele geçirdiler ve Zû Nuvâs denizde kendisini denize atarak öldü. Amr b. Madîkerib onun hakkında şunları söylemektedir:
"Sanki sen en nimetli yaşayış süren Zû Ruayn
Yahut Zû Nuvâs'mışsın gibi, beni tehdit mi ediyorsun?
Fakat senden önce nice nimet görmüş kimse vardı,
İnsanlar arasında sapasağlam ve sabit mülk sahibi,
Eski dönemden taat döneminden beri süre gelen,
Büyük kahredici zorba ve katı kimseler.
Zaman onların mülklerini ortadan kaldırdı, sonunda
Bu kimilerinden, kimilerine aktarılır oldu."
(Burada sözü geçen) Zû Ruayn. Himyer krallarından bir kraldır. Ruayn onun bir kalesi idi. Bu kişi de el-Haris b. Amr b. Himyer b. Sebe' soyundandır.[20]
25- Genel Değerlendirme:
a- Razi der ki:
"Buna göre şayet, “Bu rivayetlerin birbiriyle çelişmesi, bunların yalan ve uydurma olduklarına delalet eder” denilirse, biz deriz ki, bu rivayetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bunların, üç ayrı zamanda, üç ayrı cemaat hakkında meydana geldiği; birisinin Yemen'de, birisinin Irak'da, diğerinin de Şam'da meydana geldiği ileri sürülmüştür. “el-Uhdûd” kelimesi, her ne kadar tekil ise de, ancak ne var ki, bu ifadeyle çoğul manası kastedilmiştir. Müfret kelimelerle çoğul manasının katedilmesi, Kur'ân'da pekçoktur."[21]
b- Kaffâl şöyle der:
“Alimler, ashâb-ı uhdûd kıssası hakkında, pekçok değişik rivayetler zikretmişlerdir. Bunların hiçbiri doğru değildir; ancak ne var ki bu rivayetler, Ashâb-ı Uhdûd'un, kavimlerine yahut da kâfir ve kendilerine hükümran olan bir krala karşı çıkan mü'min bir cemaat oldukları hususunda ittifak etmektedirler. Buna göre bu kafir kral, bu mü'min kimseleri, bir takım hendeklere ve onlar için kazdırılmış olan kuyulara attırır.” O, sözüne devamla şöyle der: “Öyle sanıyorum ki, bu hadise, Kureyş nezdinde, meşhur ve malum idi. Dolayısıyla, Cenâb-ı Hak, dinleri uğrunda kendilerine isabet eden şeylere sabretmek, sıkıntılara katlanmak gerektiğine dikkatlerini çekmek için, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabına bu kıssayı hatırlattı. Çünkü Kureyş müşrikleri, hadislerde de yaygın bir şekilde anlatıldığı gibi, meselâ Ammâr İbn Yasir, Bilal.., gibi zevata, şiddetli işkenceler yapıyorlardı.” [22]

---

[1] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/187.
[2] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınları: 9/65
[3] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınları: 9/65.
[4] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/187; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[5] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8380.
[6] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8380.
[7] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8380.
[8] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınları: 9/65.
[9] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8380.
[10] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8380.

[11] Müslim, ez-Zühd: 73 (3005); Tirmizi, Tefsir el-Kur'an, Sure:85, bab:2 (3340); Ahmed İbn Hanbel, Müsned; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8380.
Müslim de Sahîh'inin sonunda Hüdbe İbn Hâlid kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den aynı şekilde bu rivayeti nakleder. Neseî bu rivayeti Ahmed İbn Selmân kanalıyla Hammâd İbn Seleme'den, Hammâd îbn Zeyd kanalıyla da Sâbit'den nakleder. Ancak bunlar hadîsin baş tarafını biraz daha özet olarak kaydederler.

[12] İbni Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/549.
Tirmizî bu hadîsin hasen ve garîb olduğunu söyler.
İbni Kesir der ki: Bu kıssanın peygamber sözü olduğuna dâir açık bir ifâde, yoktur. Bizim şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mızzî der ki: Bu sözün Suheyb er-Rûmî'nin sözü olması muhtemeldir. Çünkü o, Hıristiyanların haberlerine dâir bilgi sahibi idi. Allah en iyisini bilendir.

[13] İbn Ebu Hatim.

[14] İbni Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/549-554..

[15] Dahhak dedi ki: Hıristiyanlardan bir grupturlar. Rasulullah (a.s.)'ın gönderilmesinden kırk yıl önce Yemen'de idiler. Onları, Yusuf b. Şürahil b. Tübba el-Humeyri yakaladı. Seksen küsur kişi idiler. Onlar için çukurlar kazıp orada yaktılar.

[16] Müslim, Ahmed, Nesai; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb; İbni Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/549.

[17] İbni Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/554.

[18] Büruc: 85/10

[19] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/528-536

[21] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/35.

[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/35.

86- TÂRIK SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada seksen altıncı, iniş sırasına göre otuz altıncı sûredir. Beled sûresinden sonra [1], Kamer sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [2] Surenin mekki oluşunda icma vardır. [3]
Bu surenin uslûbu, Mekke'nin ilk dönemlerinde nazil olan surelere benzemektedir. O dönemde Mekkeli müşrikler, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) tebliğ ettiği mesajın yayılmasını engelleyebilmek için her türlü yola başvuruyorlardı. [4]

1. "Göğe ve gece ortaya çıkana and olsun.
2. Gece ortaya çıkanın ne olduğunu sen bilir misin?
3. O, ışığıyla karanlığı delen yıldızdır."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Bu âyetler Ebû Talib hakkında inmiştir. O, Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve O'na biraz ekmekle biraz süt verdi. Rasulullah (s.a.v.) oturarak getirilenleri yerken bir yıldız kaydı ve yıldızın aktığı yer ateş oldu. Ebû Talib bundan korktu ve:
"Bu nedir?" diye sordu. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki;
"Bu, kendisiyle şeytanların vurulduğu bir yıldızdır ve o Allah'ın âyetlerinden bir âyettir." Ebû Talib hayret etti. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[5]
2- Ebu Talib Rasululah'ın yanındaydı. Bir yıldız düştü. Evvela su bakımından sonra nur bakımından doldu. Ebu Talib
"Bu nedir?" diye sordu. Rasulullah da:
"Bu bir yıldızdır. Şeytana atıldı. O, Allah'ın ayetlerinden bir ayettir." dedi. Ebu Talib hayretler içerisinde kaldı ve bu ayet de o zaman nazil oldu.
Bu rivayet, daha önce Ali'den (r.a.) nakledilen haberin gelmesini gerektirmektedir.[6]

5- İnsan düşünsün neden yaratıldı!?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İkrime'den rivayet edildiğine göre "bu âyet-i kerime Ebu'l-Eşedd b. Kelede el-Cumahi hakkında nazil olmuştur. Bir deri üzerinde durur ve: "Kim beni buradan kımıldatabilirse ona şöyle şöyle mükâfat var." der ve güçlü kuvvetli olmakla övünür, sonra şöyle devam edermiş:
"Muhammed, cehennem bekçilerinin 19 olduğunu iddia ediyor. Ben yalnız başıma onlardan onuna yeterim, kalan dokuzunun da siz hakkından gelirsiniz."[7]

---

[1] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/942.
[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/527.
[3] Kurtubi, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an: 20/1; Alaaddin Ali, Lübabu't-Te'vîl : 4/368.
[4] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/85.
[5] Senedi yoktur. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 380. el-Beğavî, Meâlimu't-Tenzîl, 4/472; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 20/3; Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/52.
Kelbi'den rivayet edilmiştir. Kelbi de zayıftır.
[6] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/52.
[7] İbn Ebî Hâtim; Suyûtî, Lubâbu'n-Nukûl, 2/194.

87- ÂLÂ SÛRESİ.

Mushaftaki sıralamada seksen yedinci, iniş sırasına göre sekizinci sûredir. Tekvîr sûresinden sonra[1], Leyl sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [2] Medine'de indiğine dair rivayet de vardır.[3]

Tabiînden Dahhak'e göre, Medine'de inmiştir[4]
Atâ'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre Mekke-i Mükerreme'de ilk nazil olan *"Rabbının adıyla oku."*dur. Sonra (sırasıyla) Kalem, sonra Müzzemmil, sonra Müddessir, sonra Mesed, sonra Tekvîr, sonra da A'lâ Sûresi nazil olmuştur.[5]
Muhtevasından da anlaşılacağı gibi, Mekke'nin ilk dönemlerinde nazil olan surelerden birisidir. 6. ayette geçen *"Sana okutturacağız ve sen onu asla unutmayacaksın"* ifadeleri, göstermektedir ki; bu sure Raslulullah'ın vahyi zihnine tam olarak yerleştiremediği ve hâlâ vahy geldiği zaman bazı kelimeleri unutmamak için tekrarladığı dönemlerde nazil olmuştur. Zikredilen ayet ile birlikte Taha: 20/114. ve Kıyame: 75/16-19. ayetlerini okuduğumuz takdirde ve bu üç ayeti tertip ve mahal itibariyle incelediğimizde, mesele iyice vuzuha kavuşur. Allah Teâlâ Rasulullah'a "Kesinlikle müsterih ol, Biz sana okutacağız ve sen onu asla unutmayacaksın" buyurmuş ve bir süre sonra ikinci kez Kıyamet suresinde, Rasulullah nazil olan ayetleri acele acele okuduğu için, "Unutmamak için acele etmene gerek yok, Biz onu okurken iyice dinle, sana okutmak ve ezberletmek bize aittir" denilmiştir. Son kez Taha suresi nazil olmuş ve surenin 113 ayeti birden inerken, Rasulullah ezberliyemiyeceğinden korkarak belki bir ayeti unuturum endişesiyle acele ederek ezberlemeye çalışmıştır. Bunun üzerine Allah Teâlâ, "Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan, Kur'an'ı acele okumaya kalkma" diye emretmiş ve daha sonra Rasulullah, asla bu gibi tereddütlere düşmemiştir. Bu üç ayetten başka bu konu hakkında herhangi bir işaret yoktur.[6]
İçinde bayram namazı ve fıtır sadakası zikredildiği cihetle İbnu'1-Fers ve Dahhak medenî olduğuna dair bir görüş zikretmişse de Celâleddin es-Suyûtî, Buhârî'nin el-Berâ ibn Azib'den rivayetle tahric ettiği bir habere dayanarak bu görüşü kabul etmemiştir. Bu rivayette Berâ şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından bize ilk gelenler Mus'ab ibn Umeyr ile İbn Ümmi Mektûm'dur. Onlar bize Kur'ân okutmaya başladılar. Sonra Ammâr, Bilâl ve Sa'd geldiler. Onlardan sonra da yirmi kişi içinde Hz. Ömer geldi. Peşlerinden de Hz. Peygamber (s.a.v.) geldiler. Medine halkının, O'nun gelişine sevindikleri kadar sevindiklerini görmemiştim. O geldiğinde ben, benzeri sureler içinde A'lâ Sûresini de okumuştum."[7]

1. Öyleyse yüce rabbinin ismini tesbih et.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Ebu Abdurrahmân... Ukbe İbn Âmir'den nakletti ki:

"Öyleyse yüce rabbinin ismini tesbih et."[8] âyeti nazil olunca Rasulullah:
"Siz bunu namazın rüku anında söyleyin." buyurdu. *"Yüceler yücesi olan rabbinin ismini tesbih et."* âyet-i kerimesi nazil olunca da Rasulullah:

"Siz bunu namazın secde anında söyleyin." buyurdu."[9]
2- Cafer b. Muhammed, babasından, o dedesinden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah'ın, Hizkıyâil diye anılan bir meleği vardır. O meleğin onsekizbin kanadı vardır. İki kanat arası mesafe beşyüz yıldır. İçinden: Arşın tamamını görebilir misin? diye bir soru geçti. Allah ona kanatları kadarını verdi. İki kanat arası mesafe beş yüz yıl olmak üzere otuzaltıbin kanadı oldu. Sonra yüce Allah ona: "Ey melek uç!" diye vahyetti. Yirmibin yıl kadar süre uçtu. Arş'ın bacaklarından birisinin üst noktasına ulaşamadı. Daha sonra yüce Allah, kanatlarını ve gücünü bir kat daha arttırdı ve ona uçmasını emretti. Otuzbin yıllık bir süre daha uçtu, yine oraya ulaşamadı. Yüce Allah, ona şunu vahyettı:
"Ey melek! Eğer sen bu kanatların ve bu gücünle Sûra üfürüleceği vakte kadar uçacak dahi olsan, Arşımın bacağına ulaşamazsın." Bunun üzerine melek:
"Subhâne Rabbiye'1-a'lâ" dedi, yüce Allah da:

"O en yüce Rabblniıı ismini tesbih et" buyruğunu indirdi. Peygamber (s.a.v.)'a: *"Bunu secde ettiğiniz vakit söyleyin"* diye buyurdu.[10]
Bu hadisi es-Sa'lebî "el-Arais" diye bilinen kitabında zikretmiş bulunmaktadır. [11]

6. Seni okutacağız da hiç unutmıyacaksın.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mücâhid ve Kelbî derler ki:
"Cibrîl, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir vahy getirdiğinde o henüz âyetin sonunu getirmeden Hz. Peygamber (s.a.v.), unuturum korkusuyla âyetin başını okumaya başlarmış. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyet-i kerimeyi indirmiş ve ondan sonra da gerçekten Hz. Peygamber (kendisine gelen vahyden) hiçbir şey unutmamıştır."[12]

2- Ebu Salih'in İbni Abbas'tan rivayetinde: "Bu ayetin nüzulünden sonra, ölünceye kadar (hiçbir şeyi) unutmadı." demiştir. [13]

10. Korkacak olan öğüt alacaktır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre "bu âyet-i kerime İbn Ümmi Mektûm hakkında nazil olmuştur."[14]

2- Bu ayetin, Osman İbn Affan hakkında nazil olduğu ileri sürüldüğü gibi, İbn Ümmi Mendûb hakkında nazil olduğu da ileri sürülmüştür.[15]

11. Bedbaht olan ise ondan kaçınır.
12. Ki o, en büyük ateşe girecek olandır.
13. O, orada ne ölecek, ne de dirilecektir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimelerin el-Velîd ibnu'l-Muğîra ve Utbe ibn Rabîa hakkında nazil olduğu söylenir.[16]

2- Alimler, bu ayetin Velid b. Utbe ve Ubeyy İbn Halef hakkında nazil olduğunu söylemektedirler.[17]
3- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Halbuki sen, nazar-ı dikkate alınan şeyin, sebebin hususiliği değil, lafzın umumi oluşu olduğunu biliyorsun. Hele de biz, ayetteki bu tertibin doğruluğunu akli delillerle izah etmişken..." [18]

14. Doğrusu arınan felah bulmuştur.
15. Rabbının adını anıp namaz kılan.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Atâ'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre "bu âyet-i kerimeler Hz. Osman ibn Affân hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki:
"Medine-i Münevvere'de bir münafığın bir hurma ağacı varmış. Ensardan komşusunun evine doğru eğik durumda imiş. Rüzgâr estiğinde bu ağaçtan koruk ve olmuş hurmalar bu komşusunun evine düşer, o ve ailesi de bunları alıp yerlermiş. O münafık, bu komşusu ile bu hususta ağız dalaşı yapmışlar. Sonra o ensârî komşusunun bu yaptıklarından dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek şikâyette bulunmuş. Hz. Peygamber (s.a.v.), münafık olduğunu bilmediği bu kişiyi çağırtıp ona:
"Ensardan olan komşun bana gelip senin koruk ve olgun hurmalarının onun evine düştüğünü, onun ve ailesinin de bunlardan yediğini haber verdi. Ne dersin; bunlar karşılığında sana cennette bir hurma vermemi ister misin?" buyurdu. Münafık:
"Hayır, onu ancak hemen verilecek bir bedelle satarım." dedi.
Naklettiklerine göre Osman b. Affan onun bir tek hurma ağacı yerine bir hurma bahçesi verdi. İşle *"gerçek şu ki umduğunu elde eder, iyice temizlenen"* buyruğu onun hakkında inmiştir. Münafık olan kimse hakkında da: *"Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır"*[19] buyruğu inmiştir.[20]

2- Dahhâk, bu âyet-i kerimelerin Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olduğunu söyler.[21]

3- Katade'den, Ata ve Ebu'l-Aliye'den nakledildiğine göre buyruk, fıtır sadakası hakkında inmiştir.[22]
4- Ebu Said el-Hudrî ile İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre bu buyruk, fıtır sadakası ve bayram namazı hakkındadır. Ebu'l-Aliye de böyle demiştir. [23]

18. Şüphesiz ki bu, ilk sahîfelerdedir.
19. İbrahim'in ve Musa'nın sahîfelerinde.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Nasr İbn Ali... İbn Abbâs'tan nakletti ki,
"Bu âyet nazil olduğunda Rasûlullah {s.a.v.) şöyle demiş:

"Bütün bunlar -ya da bu idi, demiş- *Mûsâ ve İbrahim'in sahîfelerinde var idi."* [24]
2- Neseî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki;
"O, A'lâ sûresi nazil olduğunda şöyle demiş:

"Bütün bunlar İbrâhîm ve Musa'nın sahîfelerinde vardır. *"Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de."*[25] âyeti nazil olunca da bir yük yüklenenin başkasının yükünü yüklenmemesi şeklinde sözünü yerine getirmiştir", demiştir. O bununla Allah Teâlâ'nın Necm süresindeki şu kavlini kasdediyordu:
"Yoksa kendisine bildirilmedi mi Musa'nın sahîfelerinde olanlar? Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'inkinde de. Doğrusu hiç bir günahkâr başkasının günâh yükünü yüklenmez. Gerçekten insan için, çalıştığından başkası yoktur. Ve onun çalışması ileride görülecektir. Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir." ***[26]***

İkrime de İbn Cerîr'in Abd İbn Humeyd'in... kendisinden naklettiğine göre aynı şekilde söylemiştir. [27]

---

[1]

Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/943.

[2] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/943.

[3] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/492.

[4] Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/13.

[5] Alûsî, Rûhu'l-Maânî, 30/110.

[6] Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/91.

[7] Suyûtî. el-İtkan, 1/52. Buhari, Menakıb-ı Ensar: 46, Tefsir: 1/87; Ahmed-Müsned: 4/284.

[8] Vakıa: 56/74

[9] Ebu Davud, Salat: 147 (869); İbn-i Mace, İkame: 20 (887); İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
Bu rivayeti Ebu Dâvûd ve İbn Mâce; Abdullah îbn Mübarek hadîsinde Mûsâ İbn Eyyûb kanalıyla Ukbe İbn Âmir'den naklederler.

[10] Sadece sûrenin nüzulü ve.secde halinde tesbihin söyleneceğini ifade eden son bölümleri: İbn Huzeyme, Sahih, I, 334; İbn Hibbân, Sahih, V, 225; Hâkim, Müstedrek, I, 347, II, 519; Darimî, Sünen, I, 341; Ebu Davud, I, 230; İbn Mace, I, 287; Müsıted, IV, 155.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/29-30.

[12] İbn Merdeveyh. el-Beğavî, 4/476; Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/18; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/709. Hakim'in Sa'd bin Ebu Vakkas'tan, İbn Merduye'nin de İbn Abbas'tan rivayet ettiği bir hadise göre, Resulullah ayetleri unutmamak için korkudan aceleyle tekrarlardı.
Rivayetin isnadında Cüveybir var. Cüveybir cidden zayıftır.

[13] Vehbe Zuhayli, Tefsiru'l-Münir, Risale Yayınları: 15/465.

[14] Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/15.

[15] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/83.

[16] Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/15.

[17] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[18] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[19] el-Heysemî Mecmau'z-Zevâid, VII, 137, el-Bezzâr'm bunu hocası metruk bir ravi olan Abbad h. Ahmed el-Arzeını'den rivayet ettiği kaydıyla.

[20] Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/16.

[21] Kurtubî, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/17.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/42.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/42.

[24] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı yayınları: 15/8425.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Sika râvilerin Ata İbn Sâib kanalıyla İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan naklettiği bundan başka bir sened bilmiyoruz. Bundan önce naklettiği bir hadîsi de söyler.

[25] Necm: 53/37.

[26] Necm: 53/36-41.

[27] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı yayınları: 15/8425.

88- ĞÂŞİYE SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada seksen sekizinci, iniş sırasına göre altmış sekizinci sûredir. Zâriyât sûresinden sonra, Kehf sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]

Sûrenin tamamı Mekke'de inmiştir.[2] Bu hususta ilim adamlarının görüş birliği vardır.[3] Nitekim Muhaddîs Beyhakî'nin İbn Abbas (r.a.)’dan yaptığı rivayette de sûrenin Mekke'de indiği belirtilmektedir.[4]
Bu sure ittifakla Mekki’dir. Muhtevasından da anlaşılacağı gibi bu sure, Mekke'nin ilk dönemlerinde nazil olmuştur. Bu Rasulullah'ın (s.a.v.) Mekke'de tebliğe başladığında, müşriklerin daha pek hassas davranmadıkları bir dönemdir. [5]

6. Onlar için dikenli bir bitkiden başka bir yiyecek yoktur.
7. Ne doyurup-semirtir, ne de açlıktan korur.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ğaşiye: 88/6 ayeti nazil olduğu zaman müşrikler, “Bizim develerimiz dari’ yemek suretiyle semirirler.” demiştir. Bunun üzerine Allah Teala bu ayeti indirerek onları yalanlamıştır. Çünkü deve dari’i yaşsa yer, kuruduktan sonra ise yemez.[6]

17. Onlar deveye bakmazlar mı nasıl yaratılmıştır?

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Katade'den şöyle rivayet edildi:

"Allah Cenneti vasfedince, dalâlet ehli buna şaşırdılar. Allah Tealâ da: *"Onlar develerin nasıl yaratıldığına bakmıyorlar mı?"* buyurdu. " [7]
2- Katade'den şöyle rivayet edildi:
"Allah Tealâ cennetteki döşeklerin yüksekliğini zikredince müşriklerin: "Madem o kadar yüksekler, onlara nasıl çıkacağız ve onlarda nasıl yatacağız?" demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur."[8]
3- Tefsir ehli derler ki: Allah Teâlâ bu sûrede cennette olan şeyleri anlatınca, küfür ehli buna hayret edip yalanladılar. Bu sebeple Allah Teâlâ onlara yaptıklarını hatırlatarak buyurdu ki: *“Onlar deveye bakmazlar mı, nasıl yaratılmıştır?”*[9]

---

[1] Heyet, Kur’an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/541.
[2] Tefsir-i Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an: 20/25.
[3] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/945; Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/6739.
[4] Şevkani, Fethu'l-Kadîr: 5/427.
[5] Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/101.
[6] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/99; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/61.
[7] İbni Ebi Hatim; Abd b. Humeyd, İbni Cerir et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 30/105; Hazin, Lübab: 6/500-501.
[8] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 9/99; el-Beğavî, 4/480; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/711.
[9] Hazin, Lübab: 6/500-501.

89- FECR SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada seksen dokuzuncu, iniş sırasına göre onuncu sûredir. Leyl sûresinden sonra, Duhâ sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1] Ali ibn Ebî Talha ise Sûrenin medenî olduğu görüşündedir.[2]

15. Ama insan, Rabbı kendisini deneyip kerem eder ve nimet verirse "Rabbım beni şerefli kıldı." der.
16. Ama onu denemek üzere rızkını daraltırsa "Rabbım beni fakir düşürdü." der.

Bu ayet-i kerimelerin kimler hakkında nazil olduğu:
1- Atâ'nın İbn Abbâs'tan rivayetine göre Utbe ibn Rabîa ve Ebu Huzeyfe ibnu'l-Muğîra hakkında;
2- Kelbi ve İbnu's-Sâib'e göre Übeyy ibn Halef;
3- Mukatil'e göre de Ümeyye ibn Halef hakkında nazil olmuştur.[3]
4- Ama elbette hükmü bunlarla sınırlı olmayıp her bir inkarcı kâfir hakkında geneldir. [4]

17. Hayır, doğrusu siz yetime ikram etmezsiniz

Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil der ki:
"Kudame İbn Maz'un, Ümeyye İbn Halef'in evinde, bir yetim idi. Ümeyye onun hakkını vermiyor, onun hakkını yiyordu. Bu ayet onun hakkında indi." [5]

23. O gün, cehennem de getirilecek, insan o gün hatırlayacak, fakat hatırlamanın ona ne faydası var?

Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Said el-Hudri dedi ki: *"O gün cehennem de getirilmiş olacaktır"* buyruğu nazil olunca, Rasûlullah (s.a.v.)'ın rengi değişti ve bunun etkileri yüzünde görüldü. Öyle ki, bu hali ashabına da ağır geldi. Daha sonra şöyle buyurdu:
"Cebrail bana: "Böyle yapmayın! Yer dağılıp zerreler gibi parça parça edildiğinde... O gün cehennem de getirilmiş olacaktır." buyruklarını okuttu. "[6]

25. Artık o gün kimse O'nun azabı gibi azab edemez.
26. O'nun vuracağı bağı hiç kimse vuramaz.

Bu ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Fahreddin er-Razi diyor ki:
Ayette bahsi geçen "insan"ın, Ubeyy b. Halef kafiri olduğu söylenmiştir. [7]
2- el-Ferra dedi ki: Bunun Umeyye b. Halef olduğu da söylenmiştir. Yani bu muayyen kâfirin göreceği azab gibi kimse azab edilmeyecektir. Onun zincirlere ve bukağılara bağlanacağı gibi kimse bağlanmayacaktır. Buna sebep ise küfür ve inadında en ileri dereceye gitmiş olmasıdır.[8]

27. Ey huzur içinde olan nefis!
28. Dön Rabbına, Sen O 'ndan razı, O da senden razı olarak.
29. Haydi gir kullarım arasına.
30. Haydi gir cennetime.

Bu ayet-i kerimelerin kimler hakkında nazil olduğu:
1- Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetine göre "Hz. Osman ibn Affân hakkında nazil olmuştur.[9] Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Rûme kuyusunu kim satın alır ve vakfederse Allah ona mağfiret edecektir." buyurmuş ve onu Hz. Osman satın almıştı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona:
"İnsanların ondan su içmeleri için (vakfeder misin)?" diye sormuş, o da Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu isteğine icabetle insanların su içmelerine vakfetmişti."[10]
2- Büreyde ibnu'l-Husayb'dan rivayete göre "Uhud'da şehid olduğunda Hz. Hamza ibn Abdülmuttalib hakkında nazil olmuştur."[11]
3- Ali ibnu'l-Huseyn kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Bu âyet-i kerimeler nazil olduğunda Hz. Ebu Bekr de orada oturmaktaydı.
"Ey Allah'ın elçisi, bu, ne kadar güzel!" dedi de Hz. Peygamber şöyle buyurdu:
"Bunlar sana söylenecek."[12]
4- Mekke müşrikleri tarafından asılarak (veya çarmıha gerilerek) öldürülen Hubeyb ibn Adiyy hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Onu astıkları zaman yüzünü Medine tarafına çevirmişler.

"Ey Allahım, bu yaptığım eğer senin katında bir hayır ise yüzümü kıblene doğru çevir." diye dua etmiş de Allah Tealâ onu kıbleye çevirmiş. O kadar uğraşmışlar ama yüzünü kıbleden başka bir tarafa çevirememişler.[13]

5- Fahreddin er-Razi diyor ki:

"Sen, nazar-ı dikkate alınması gereken şeyin, sebeb-i nüzulün hususiliği değil, ayetin lafzının umumi manası olduğunu bilmektesin." [14]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/549.

[2] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/119.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/92; İbnul-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/118; Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/128.

[4] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/128.

[5] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/130. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/94.

[6] Sııyutî, ed-Durru'l Mensur, VIII, 512.

[7] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/137.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/100.

[9] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/39; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 8/422.

[10] Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, 2/195.

[11] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/195; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/123; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 8/422.

[12] İbn Ebî Hatim; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, 8/423.

[13] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/39; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/133.

[14] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

90- BELED SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada doksanıncı, iniş sırasına göre otuz beşinci sûredir. Kaf sûresinden sonra, Târık sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1] İbnu'1-Fers bu Sûrenin nüzul yeri hakkında iki rivayet zikretmişse de *"Bu belde'ye yemin olsun ki...", "Sen bu belde'de hılldesin."* âyetlerindeki "Bu belde" ifadesi onun medenî olduğu görüşünü reddetmektedir.[2]

Bazı haberler[3] baş kısmının Mekke-i Mükerreme'de, fakat Fetihten sonra ve Ebu Berze'nin fetih günü İbn Hatal'ın boynunu vurmasından sonra inmiş olduğunu ifadede açıktır.[4]

1-2. Senin de içinde bulunduğun şu şehire,
3. Babaya ve ondan doğana yemin ederim.

1- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Bu âyet, Rasulullah'ın fetih sırasında Mekke'ye girdiği günü anlatmakta ve ona, dilediğini öldürmekte, dilediğini sağ bırakmakta serbest olduğunu bildirmektedir. O gün Rasulullah, Kabe'nin perdelerine sarılmış olan İbn-i Hatal'ı öldürmüştür. Bu durum, Rasulullah'tan sonra herhangi bir kimse için helal değildir."[5]
2- Huzaa kabilesi cahiliye döneminde, kendilerinden bir kişinin öldürülmesine karşılık olarak, Mekke'nin fethedildiği yılda Leys oğullarından bir kişiyi öldürmüşler, bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) bir hutbe irad ederek şöyle buyurmuştur:
"Şüphesiz ki Allah, Mekke'yi Fil ordusuna karşı korumuştur. Allah, Mekkelilere, peygamberini ve müminleri musallat kılmıştır. Dikkat edin Mekke benden önce hiçbir kimseye helal kılınmamış, benden sonra da kimseye helal kılınmayacaktır. Dikkat edin, Mekke bana ancak bir günün bir anı için helal kılınmıştır. Dikkat edin şimdi o bu saatte haram bölgedir. Dikeni sökülemez, ağacı kesilemez. Yitikleri, görevli dellallar dışında kimse tarafından alınamaz. Kimin bir akrabası öldürülecek olursa o kimse iki şeyden birini seçmekte serbesttir. Ölen için ya diyet verilir veya öldürene kısas tatbik edilir."[6]

4. İnsanı gerçekten meşekkat içinde yarattık.
5. Yoksa o, hiç kimsenin kendisine güç yetiremiyeceğini mi sanıyor?
6. "Yığın yığın mal tüketmişimdir." diyor.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Bu âyet-i kerimelerin Cumah oğullarından ve güçlü kuvvetli birisi olan Ebu'l-Eşdeyn[7] hakkında nazil olduğu söylenir.[8]
Kelbî'nin anlattığına göre "Ebu'l-Eşdeyn bir Ukkâz derisini alır, ayağının altına koyar ve:
"Kim beni bunun üzerinden kımıldatabilirse ona şöyle şöyle mükâfat var." dermiş. On kişi deriyi ayaklarının altından çekmeye çalışır, deri parçalanır ama ayakları yerinden kımıldamazmış. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in düşmanlarından olan bu Ebu'l-Eşdeyn hakkında işte bu *"Yoksa o, hiç kimsenin kendisine güç yetiremiyeceğini mi sanıyor?"* âyet-i kerimesi nazil olmuş."[9]
2- Mukatil der ki:
"el-Hâris ibn Amir ibn Nevfel hakkında nazil olmuştur. Bir günah işlemiş ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek ondan fetva istemiş de Efendimiz (s.a.v.) bu günahından dolayı keffâret vermesini emretmişti. "Muhammed'in dinine girdiğimden bu yana bütün malım keffaretlere ve nafakalara gitti." demiş ve âyetler bunun üzerine nazil olmuş."[10]
3- Elmalılı Hamdi Yazır diyor ki:
Bu ayetler Ebu'l-Eşedd Üseyd b. Keledete'l-Cümahi, Amr b. Abdivedd, Velid b. Muğire, Ebu Cehil b. Hişam, Haris b. Amir b. Nevfil b. Abdimenaf hakkında inmiştir. [11]

---

[1] Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an: 20/59; Lubabu't-Te'vil: 4/379.
[2] Suyûtî, İtkan, 1/52.
[3] Meselâ Abd ibn Humeyd'in İbn Cübeyr'den naklen zikrettiği bir haber
[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/133-134.
[5] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,
[6] Buhari,.ed-Diyat: 8,.el-İlm: 39; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan,
[7] Ebu'l-Eşedd Üseyd İbn Kelde el-Cumahî.
[8] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/126.
[9] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân, 30/42; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[10] İbnul-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/129.

[11] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/221-222.

91- ŞEMS SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada doksan birinci, iniş sırasına göre yirmi altıncı sûredir. Kadir sûresinden sonra, Bürûc sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

Nüzul Zamanı:

Üslubtan, bu surenin Mekke döneminin başlangıcında nazil olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu surenin nüzul zamanı, Mekke'de Rasulullah'a muhalefetin şiddetlendiği dönemdedir. [2]

---

[1] Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: V/565. Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/949; Tefsir-u Fethi'l-Kadir: 4/447; Tefsîr-i Kurtubi: 20/72; Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/6818

[2] Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/129.

92- LEYL SÜRESİ

Mushaftaki sıralamada doksan ikinci, iniş sırasına göre dokuzuncu sûredir. A'lâ sûresinden sonra [1], Cumhura göre Fecr sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [2] Ancak Ali ibn Ebî Talha'dan medenî olduğuna dair bir görüş de rivayet edilmiştir. Bir kısmının mekkî, bir kısmının da medenî olduğu da söylenir. [3] Bu sure, Şems suresine o kadar benzemektedir ki, sanki bu iki süre birbirlerini tefsir etmektedirler. Şems suresinde bir yönden ele alınan şey, bu surede diğer yönden ele alınmıştır. Her iki surenin hemen hemen aynı dönemde nazil olduğu anlaşılmaktadır.[4]

Nüzul Zamanı:

1- Kaffâl (r.a.) şöyle der:
"Bu sûre, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve onun müslümanlara yaptığı infak ile, Ümeyye b. Halef ve onun Allah'ı inkar edişi ve cimriliği hakkında nazil olmuştur. Fakat her ne kadar bu böyle ise de, sûrenin ihtiva ettiği hükümler, bütün insanlar için genel hükümlerdir. Hak Teâlâ, *"Sizin say-ü gayretleriniz çeşit çeşittir"* [5] ve *"Ben size alevlendikce alevlenen bir ateş hususunda uyardım"* [6] buyurmuştur."[7]
2- Buhari der ki: Bize Ebu Nuaym... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o, şöyle demiş;
"Biz Bakî el-Ğarkad'de bir cenaze vesilesiyle Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber idik. Hz. Peygamber (s.a.v.) oturdu, biz de onun etrafında oturduk. O:
"Nefes alıp veren hiç bir kimseniz yoktur ki, Allah onun cennetteki veya cehennemdeki yerini bilmiş olmasın" dedi. Bunun üzerine biz:
"Ya Rasûlallah, şimdi biz (yaptıklarımıza) güvenmeyelim mi?" deyince, o:
"Çalışın. Çünkü herkes ne için yaratılmış ise, o kolay kılınmıştır" [8] buyurdu ve şu ayeti okudu:
"Kim Allah için verir ve infak eder, o en güzeli de tasdik ederse, Biz de onu en kolaya hazırlarız." [9]
Bu hadis ile, sûrenin hükümlerinin ve manalarının genel olduğu ortaya çıkmıştır. [10]

Nüzul Sebebi:

1) Çoğunluk Ebubekir (r.a.) hakkında indiğini söylemiştir. Bu İbn Mesud, İbn Abbas ve başkalarından sahih senetlerle rivayet edilmiştir.
2) Ata -ki İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir- şöyle demiştir: Bu sûre kendisine ait bir bahçe karşılığında satın aldığı bir hurma ağacı dolayısıyla Ebu'd-Dehdah hakkında inmiştir, es-Salebi'nin, Atadan naklettiğine göre bu böyledir. [11]
3) Suddi, Ebu'd-Dehdah el-Ensari hakkında indiğini söylemiştir. [12] Şöyle ki: Bir münafığın evinde bir hurma ağacı vardı. Bu ağaçtan civarında bulunan yetimlerin evlerine bazı belah[13] Yani henüz yeni ben düşmüş alaca hurma koruğu düşerdi. O münafık gider bunları onlardan alırdı. Rasulullah (s.a.v.) ona:
"Bunları o yetimlere bırak, karşılığında sana cennette bir hurma ağacı var." buyurmuştu. O dinlemedi. Bunun üzerine Ebu'd-Dehdah onu bütün duvarı ile satın aldı.
"Ben o cennetteki hurma ağacı karşılığında bunu o yetimlere hibe edeceğim." dedi. Rasulullah (s.a.v.) de
"Yap." buyurdu. Bunun üzerine onu hibe etti ve bu sure indi demiştir.
4) el-Kuşeyri'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre; kırk hurma ağacı karşılığında; demiş, fakat bahçesini verip bunları satın alan adamın adını vermemiştir.
Ata dedi ki: Ensardan birisinin bir hurma ağacı vardı. Bu hurma ağacının taze iken bazı hurmaları komşusunun evine düşüyor, çocukları alıp bu hurmaları yerdi. Peygamber (s.a.v.)'a bu durumdan şikayetçi olunca, Peygamber ona:
"Cennetteki bir hurma ağacı karşılığında onu satar mısın?" dedi. Adam kabul etmedi. Dışarı çıktığında Ebu'd-Dehdah ile karşılaştı. Ebu'd-Dehdah ona:
"Bu hurma ağacını bana -kendisine ait olan bahçenin adı olan- Hüsna karşılığında satar mısın?" dedi. Adam,
"Bu ağaç senin olsun", dedi. Ebu'd-Dehdah, Peygamber (s.a.v.)'a gelip:
"Ey Allah'ın Rasûlü bu hurma ağacını benden cennetteki bir hurma ağacı karşılığında satın al", dedi. Peygamber:
"Nefsim elinde olana yemin ederim ki aldım" diye buyurdu, Ebu'd-Dehdah:
"O ağaç senindir ey Allah'ın Rasûlü", dedi. Peygamber (s.a.v.) ensardan olan o şahsın komşusunu çağırdı ve ona:
"O ağacı al" diye buyurdu. İşte: *"Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye"* (1. âyet) sûresi sonuna kadar Ebu'd-Dehdah'ın bahçesi ile hurma ağacının sahibi hakkında nazil olmuştur. *"Artık kim verir ve sakınırsa"* buyruğu ile kastedilen Ebu'd-Dehdah'dır. *"O el-Hüsna'yı"* yani mükafatı *"doğrularsa, Biz de ona en kolay olana"* yani cenneti *"kolaylaştırırız amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür"* yani ensardan sayılan o zat *"o el-Hüsna'yı da"* yani mükafatı da *"yalanlarsa, Biz de ona en zor olanı"* yani cehennemi *"kolaylaştırırız. Alçaldığı zaman"* öleceği vakit *"malı kendisine fayda vermez... Oraya yalanlayıp yüz çeviren, o en bedbaht olandan başkası girmez"* buyruğu ile Hazrecli o şahıs kastedilmektedir ki, münafık bir kimse idi (ensardan görünürdü) ve münafıklığı üzere öldü.
"... malını temizlenmek için" o hurma ağacının bedeli olarak *"veren çok sakınan kimse ise"* yani Ebu'd-Dehdah *"ondan uzaklaştırılacaktır Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi"* ve bunun için mükafatlandırması *"gereken bir iyiliği de yoktur."* Yine burada kastedilen kişi Ebu'd-Dehdah'tır.
"Yakında da" Allah onu cennete girdireceği vakit *"elbette razı olacaktır."* [14]

5) Ancak çoğunluk sûrenin Ebu Bekr (r.a) hakkında indiği görüşündedir. Bu görüş İbn Mesud, İbn Abbas, Abdullah b. ez-Zübeyr ve diğerlerinden de rivayet edilmiştir. Ebu'd-Dehdah'a dair bir başka haber ile ilgili rivayeti daha önceden el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: *"Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir?"*[15] buyruğunu açıklarken (1. başlıkta) zikretmiş bulunuyoruz. Yüce Allah ea iyi bilendir. [16]

6) Bazıları da *"En takvalı olan ise ondan uzaklaştırılacak"* ayeti Ebubekir (r.a.) hakkında indi demiş ve bunların dışında kalan diğer ayetler hakkında bir şey söylememiş, bazı tefsircilerden de bunun üzerinde icma edildiği nakledilmiştir.

7) Razi, Kaffal'den naklen şöyle der: Bu ayet Ebubekir ve onun müslümanlar için yaptığı harcama ile Ümeyye b. Halef ve onun cimriliği ve küfrü hakkında inmiştir. Böyle olmakla beraber manaları geneldir. Baksanıza evvelinde *"Gerçekten sizin çalışmanız dağınıktır",* sonunda da *"Ben sizi alevlendikçe alevlenen bir ateşle korkuttum."* buyrulmuştur.

Ümeyye b. Halef yerine Ebu Süfyan b. Harb diyenler de vardır.[17]

1. Andolsun bürüyüp örttüğü zaman geceye.
2. Açıldığı zaman gündüze.
3. Erkeği ve dişiyi yaratana.
4. Doğrusu sizin çalışmalarınız bölüm bölümdür.

Ayetlerin nüzul sebepleri ile ilgili rivayetler:

1- Müfessirler bu ayetin Hz. Ebû Bekir (r.a) ile, Ebû Süfyan hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.[18]

2- Ma'mer b. İsmail el-İsmailî 431 senesinde Cürcane isimli bir zata yazarak, o Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer el-Hafiz'dan, o Ali b. Hasan b. Harun'dan, o Abbas b. Abdillah et-Terkıfî'den, o Hafs b. Ömer'den, o Hakem b. Ebân'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:

"Bir adamın hurma ağaçları vardı ve bunlardan birinin dalı fakir ama ailesi kalabalık salih bir kişinin evine sarkıyordu. Adam evine gelip de ağaçtan hurmaları toplamaya çıkınca komşusunun evine ondan bazıları düşer; fakir komşunun çocukları da onları alıp yemek isterlerdi. Ama adam hemen ağaçtan iner, gelir ve çocukların ellerinden hurmaları çeker alır, eğer çocuk meyveyi ağzına almışsa çocuğun ağzına parmağını sokar ve hurmayı geri çıkarmaya çalışırdı.

Fakir komşu bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek şikâyette bulundu ve hurma sahibinin yaptıklarını ona haber verdi. Rasûlullah (s.a.v.) da ona:

"Sen şimdi git." buyurdular. Daha sonra Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) o hurmaların sahibiyle karşılaştı ve ona:

"Dalı filân komşunun evine sarkan hurma ağacını bana ver, buna karşılık sana cennette bir hurma ağacı verilsin." buyurdu. Adam:

"Doğrusu onu verirdim ama onun meyvesi benim çok hoşuma gidiyor. Benim pek çok hurma ağacım var ama hurması ondan daha çok hoşuma gideni yok." dedi ve ayrılıp gitti.

Rasûlullah (s.a.v.)'ın ve o adamın konuşmalarını duyan bir başkası Rasûlullah (s.a.v.)'a:

"Ey Allah'ın elçisi, ben o filân oğlu filânın evine sarkan hurma ağacını satın alır, sonra onu sana verirsem onun şu andaki sahibine vadettiğin cennetten bir hurma ağacını bana da verir misin?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v.):

"O, senindir." buyurdular.

O adam gidip hurmanın sahibini buldu. Onun da o adam gibi hurma ağaçları vardı. Hurmanın sahibi ona:

"Filân komşumun evine sarkan hurma ağacını Rasûlullah'a vermem karşılığında bana cennetten bir hurma ağacı verildiğini bana haber verdi. Ben de:

"Onu sana verirdim ama onun meyvesi benim hoşuma gidiyor." dedim." dedi. Adam, hurma sahibine:

"Ne dersin, onu bana satsan." dedi. Hurma sahibi:

"Hayır, ama benim istediğimi verirsen belki satarım, onu vereceğini de sanmam." dedi. Adam:

"Nedir düşündüğün?" diye sordu. Hurma sahibi:

"Kırk hurma ağacı." dedi. Adam:

"Çok istedin; bir hurma ağacına kırk hurma ağacı mı?" dedi. Bir süre sustular, sonra adam:

"Tamam, sana kırk hurma ağacı verdim." dedi. Hurma sahibi:

"Eğer bu sözünde doğru isen buna başkalarını da şahid kıl." dedi. Emretti, bazı insanlar geldiler. Adam onlara:

"Şahid olun, ben buna, dalı filân oğlu filânın evine sarkan hurma ağacı karşılığında hurma ağaçlarımdan kırk hurma ağacı verdim." dedi, sonra hurma sahibine dönüp:

"Ne diyorsun?" diye sordu. Hurma sahibi de:

"Tamam razı oldum." dedi ama biraz sonra:

"Seninle aramızda alış veriş olup bitmedi." dedi. Adam:

"Allah senin alış verişini ikale etsin. Ben eğilmiş bir hurma ağacına karşılık sana kırk hurma ağacımı verirken ahmak değildim." dediyse de hurma sahibi:

"Ben, bana istediğim hurma ağaçlarını vermen karşılığında bu alış verişe razı oldum. Ayakta (yatmış veya eğilmiş olmıyan) hurma ağaçlarından verecek misin?" dedi. Adam bir süre durdu ve:

"Ayakta olan hurma ağaçlarından kırk tanesi senindir." dedi ve şahitleri de getirip hurmalarından ayakta olan kırk hurma ağacı saydı ve adama verdi, ayrılıp gittiler. Adam o hurma ağacını satın aldıktan sonra Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip:

"Ey Allah'ın elçisi, filancanın evine sarkan hurma ağacı benim oldu. Şimdi de o senindir." dedi. Rasûlullah (s.a.v.) da o fakir komşuya gidip:

"Bu hurma ağacı senin ve ailenindir." buyurdular.

İbn Abbâs der ki: "İşte bu olay üzerine Allah Tealâ, Sûrenin sonuna kadar olmak üzere: *"Andolsun, bürüyüp örttüğü zaman geceye..."* Sûresini indirdi."[19]

İbn Kesîr bu rivayeti zikrettikten sonra gerçekten ğarîb olduğunu söylemiştir ki bu, zayıf bir hadistir, sahih olan ise Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olmuş olmasıdır.

Beğavî, o cimri kişiden hurma ağacını kırk hurma ağacı karşılığında satın alan sahabinin Ebu'd-Dahdâh olduğunu nakleder.[20]
Bu hadisenin aynı zamanda A'lâ, 87/14-15 âyetlerinin de nüzulüne sebep olduğu biraz önce geçmişti.[21]
3- Ebû Bekr el-Harisî, Ebu'ş-Şeyh el-Hafiz'dan, o Velid b. Ebân'dan, o Muhammed b. İdris'ten, o Mansur b. Ebî Müzahim'den, o İbn Ebi Veddah'tan, o Yunus'tan, o İbn İshak'tan, o da Abdullah'tan bize şu rivayette bulundu:
"Ebû Bekr, Bilaî'i, Umeyye b. Halef'ten on altına satın aldı ve serbest bıraktı. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi. Yani Ebû Bekr'in sa'yi başka Umeyye'ninki başkadır."[22]
4- Hz. Ebu Bekr'in Ümeyye ibn Halef'ten Hz. Bilâl'ı bir bürde (elbise) ve on ukıyye karşılığı satın alıp azad etmesi üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi.[23]

5-7. "Elinde bulunandan verenin, Allah'a karşı gelmekten sakınanın, en güzel söz olan Allah'ın birliğini doğrulayanın işlerini kolaylaştırırız.

Ayetlerin nüzul sebepleri ile ilgili rivayetler:
1- Hz. Ebu Bekir'le ilgili rivayetler:
a- Hz. Ebu Bekr'in babası Ebu Kuhâfe ona:
"Oğulcuğum, seni görüyorum hep zayıf, güçsüz köleleri satın alıp azat ediyorsun. Madem köle satın alıp azat edeceksin şöyle güçlü kuvvetli köleler satın alıp azat etsen de önünde durup sana gelebilecek tehlikelere ve kötülüklere karşı seni korusalar." demişti. Ebu Bekr:
"Babacığım, benim bundan tek beklediğim ve istediğim Allah'ın hoşnutluğudur. Ben bununla ancak Allah katında olanları istiyorum" demişti. Bize rivayet edildiğine göre Leyl: 92/5-21 âyetleri babasının bu sözleri ve onun babasına cevabı üzerine nazil oldu.[24]
b- Amir İbni Abdullah İbni Zübeyr babasından rivayet etti:
"Ebu Kuhâfe, Ebu Bekir'e:
"Ey oğulcağızım, seni zayıf köleyi âzât eder görüyorum. Kuvvetli erkekleri âzât etseydin, seni düşmanlarından korurlar ve senin önünde dikilirlerdi." dedi. Ebu Bekir:
"Ey baba, ben ancak Allah'ın yanındakini istiyorum." dedi. bunun üzerine Leyl: 92/5-21 âyetleri indirildi.[25]
c- İbn Cerîr Taberî der ki:
"Anlatıldığına göre bu âyet Ebubekir es-Sıddîk hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Hârûn İbn İbdrîs... Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki;
"Hz. Ebubekir Mekke'de iken müslüman olan yaşlı kadınları ve ihtiyarları âzâd ederdi. Babası ona dedi ki:
"Evlâdım sen hep güçsüz insanları âzâd ediyorsun, güçlü kuvvetli kişileri âzâd etsen de onlar seninle durup seni savunsalar ya?" Hz. Ebubekir dedi ki:
"Babacığım, ben yalnızca Allah katında olanı istiyorum." Âmir İbn Abdullah İbn Zübeyr der ki:
"Ailemden bazıları bana naklettiler ki; bu hâdise üzerine şu âyet nazil olmuş: *"Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız."****[26]***
d- Abdurrahman b. Hamdan, Ahmed b. Cafer b. Malik'ten, o Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'den, o Ahmed b. (Muhammed b.) Eyyub'dan, o İbrahim b. Sa'd'dan, o Muhammed b. İshak'tan, o Muhammed b. Abdillah'tan, o İbn Ebî Atık'ten, o Amir b. Abdillah'tan, o da ailesinden olan birisinden rivayet etti:
"Ebû Kuhafe oğlu Ebû Bekr'e şöyle dedi:
"Oğulcağızım görüyorsun ki sen zayıf bir omuzu (köleyi) satın alıp salıveriyorsun. Eğer sen kuvvetli kimseleri hürriyetine kavuştursaydın, seni düşmanlarından korurlar ve senin önünde dikilirlerdi." Ebû Bekr de:
"Babacığım ben, isteyeceğimi ancak istiyorum."
(Ravi burada diyor ki:) Leyl: 92/5-21 âyetleri Ebû Bekr ve babasının ona söylediği söz hakkında nazil olmuştur."[27]
e- İbn Mesud dedi ki: Bu buyrukla Ebu Bekir (r.a) kastedilmekledir. Genel olarak bütün müfessirler de böyle demişlerdir.[28]
f- Amir b. Abdullah b. ez-Zübeyr'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Ebu Bekir müslüman olmaları karşılığında pekçok kocakarı ve kadın azad ederdi. Ebu Kuhafe ona şöyle dedi:
"Evladım, keşke (bunların yerine) güçlü, kuvvetli, seni koruyacak, seninle beraber direnip, yanında yer alacak, yiğit erkekler azad etseydin (daha iyi olmaz mıydı?)" Ebu Bekir dedi ki:
"Babacığım! Benim belirli bir maksadım vardır."[29]
g- Hz. Ebu Bekr es-Sıddîk, yoksul müslümanlara yemek yedirir, onları doyururdu. Bir gün Ebu Cehl ona:
"Ey Ebu Bekr, Allah'ın bu yoksulları doyurabileceğini mi sanıyorsun?" dedi. Ebu Bekr:
"Evet." dedi. Ebu Cehl:
"O halde neden onları yedirip doyurmuyor?" diye sordu. Hz. Ebu Bekr:
"Allah bir kavmi fakirlikle, diğer bir kavmi de zenginlikle imtihan etmiş; fakirlere sabretmeyi, zenginlere de yedirmeyi emretmiştir" dedi. Ebu Cehl:
"Vallahi ey Ebu Bekr, sen olsa olsa sapıklık içindesin. Sen sanıyor musun ki Allah bunlara yedirmeye gücü yeterken yedirmemiş de sen onlara yediriyorsun?" dedi ve işte bunun üzerine
*"Onlara: Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden infak edin, denildiğinde o küfreden kâfirler iman etmiş olanlara: Dilediği takdirde Allah'ın yedirip doyuracağı kimseyi biz mi yedirelim?..."****[30]*** âyet-i kerimesi ile
"Bundan sonra her kim de verir ve sakınırsa, bir de o en güzeli tasdik ederse Biz de onu, en kolaya hazırlarız." âyet-i kerimeleri nazil [31]

oldu.
2- Kaderle ilgili rivayetler:
a- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ali îbn Ayyaş... Talha İbn Abdullah'tan nakletti. Ona da babası Abdurrahmân nakletmiş ve demiş ki: Babamın şöyle dediğini duydum:
"Rasûlulah (s.a.v.)'a dedim ki:
"Biz bitirilmiş bir şey için mi çalışalım, yoksa başlanmak üzere olan bir şey için mi?" Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Bitirilmiş bir şey için." Ben dedim ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman amel neye?" Buyurdu ki:
"Herkese yaratıldığı şey kolaylaştırılmıştır." [32]
b- Ebû Abdillah Muhammed b. İbrahim, Muhammed b. Cafer b. el-Heysem el-Enbarî'den, o Cafer b. Muhammed b. Şakir'den, o Kubeysa'dan, o Süfyan es-Sevrî'den, o Mansur ve A'meş'ten, o Sa'd b. Ubeyde'den, o Ebû Abdirrahman es-Sülemî'den, o da Ali'den rivayet ederek şöyle dedi:
"Sizden hiçbir kimse yoktur ki onun Cennetteki veya Cehennemdeki yeri yazılmış olmasın." Dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü biz tevekkül etmeyelim mi? Buyurdu ki:
"Amel ediniz. Zira herkes yaratıldığı şeye müyesserdir. (Yani herkes yaratılışı üzere amel edecektir.)" Sonra Leyl: 92/5-7 âyetlerini okudu: [33]
c- Buhari bu hadisi, Ebû Nuaym'dan, o A'meş'ten, Müslim ise Ebû Züheyr b. Harb'dan, o Cerir'den, o da Mansur'dan rivayet etmiştir. [34]
d- Hz. Ali (r.a)'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Resulüllah (s.a.s) ile birlikte bir cenaze için evden çıkmıştık. Hz. Peygamber (s.a.v.) oturdu, biz de onun etrafında oturduk. O:
"Nefes alıp veren hiç bir kimseniz yoktur ki, Allah onun cennetteki veya cehennemdeki yerini bilmiş olmasın" dedi. Bunun üzerine biz:
"Ya Rasûlallah, şimdi biz (yaptıklarımıza) güvenmeyelim mi?" deyince, o:
"Çalışın. Çünkü herkes ne için yaratılmış ise, o kolay kılınmıştır" [35] buyurdu ve şu ayeti okudu:
"Kim Allah için verir ve infak eder, o en güzeli de tasdik ederse, Biz de onu en kolaya hazırlarız." [36]
e- Buhari der ki: Bize Ebu Nuaym... Ali İbn Ebu Tâlib'den nakletti ki; o, şöyle demiş;
"Biz Bakî el-Ğarkad'de bir cenaze vesilesiyle Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber idik. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Sizden her birinizin cennetteki yeriyle, cehennemdeki yeri mutlaka yazılmıştır." Onlar dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü; öyleyse biz yorulmayalım mı?" Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Çalışın, herkese kolaylaştırılmıştır." Sonra: *"Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız. Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağni sayarsa ve en güzeli yalanlarsa; Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız."* âyetini okudu."
Buhârî bu hadîsi Şu'be kanalıyla A'meş'ten aynı şekilde rivayet eder. [37]
f- Osman İbn Ebu Şeybe kanalıyla... Ali İbn Ebu Tâlib'den bu hadîs şu şekilde rivayet edilir:
"Biz, Baki el-Ğarkad'da bir cenazede bulunuyorduk. Rasulullah geldi oturdu. Biz de onun çevresinde oturduk. Onun elinde bir çubuk vardı. Başını yere eğdi. Çubuk ile yeri eşeliyordu. Sonra şöyle buyurdu:
"Sizden ve doğacak bütün çocuklardan hiçbir kimse yoktur ki onun cennette ve cehennemdeki yeri ve onun şaki veya said olacağı yazılmış olmasın." Bir adam:
"Ey Allah'ın Rasulü, şimdi bizler, Allah'ın yazdığına tevekkül ederek amel işlemeyi bırakalım mı? Zira bizden kim saadet ehliyse saadet ehline gider. Kim de şekavet ehli ise şekavet ehlinin amelini yapmaya gider." dedi. Rasulullah da:
"Saadet ehli saadet ehlinin amelini yapmaya muvaffak kılınır. Şakavet ehli de şekavet ehlinin amelini yapmaya muvaffak kılınır." buyurdu ve sonra: *"Ve en güzel olanı (İslam inancını) tasdik ederse "Biz onu en kolay olana muvaffak kılacağız." "Fakat kim de cimrilik eder (Allah'a) ihtiyacı yokmuş gibi davranırsa" "Ve en güzel olanı (İslam akidesini) yalanlarsa" "Biz ona en zor olanı kolaylaştırırız."* âyetlerini okudu." [38]
g- Diğer hadîs imamları bu hadîsi muhtelif yolla Sa'd İbn Ubeyde kanalıyla Hz. Ali'den naklederler. [39]
h- Taberi aynı hadisin benzerini, Cabir b. Abdullah, Beşir b. Ka'b ve Nizal b. Sebra (r.anh)'dan rivayet etmiştir. [40]
i- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Abdurrahmân... Âsim İbn Ubeydullah'tan nakletti ki; o, ben Abdullah'ın oğlu Sâlim'in Abdullah İbn Ömer'den şöyle naklettiğini işittim, demiştir:
"Ömer dedi ki;
"Ey Allah'ın Rasûlü, biz ne için çalışalım? Bitmiş bir iş için mi, yoksa başlayan bir iş için mi veya yeniden yapılan bir iş için mi?" Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Hattâb'ın oğlu, bitmiş şey için çalış çünkü herkese ameli kolaylaştırılmıştır. Saadet ehlinden olanlar saadet ehlinin amelini işler. Şekavet ehlinden olanlar da şekavet ehlinin amelini işler." [41]
j- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Câbir İbn Abdullah'tan nakletti ki; o, şöyle demiş:
"Ey Allah'ın Rasûlü, bitip tamamlanmış bir iş için mi çalışalım, yoksa yeniden başladığımız bir şey için mi?" Rasûlullah (s.a.v.):
"Bitip tamamlanmış bir iş için", demiş. Sürâka demiş ki:
"Öyleyse niye çalışalım?" Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuş:
"Her çalışana çalıştığı kolaylaştırılmıştır." [42]
Bu rivayeti Müslim, Ebu Tâhir kanalıyla... Câbir İbn Abdullah'tan nakleder. [43]
k- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Yûnus... Beşîr İbn Kâ'b'tan nakletti ki; o, şöyle demiş;
"Genç iki delikanlı Rasûlullah'a şöyle dediler:

"Ey Allah'ın Rasûlü; biz kalemlerin kuruyup, kaderlerin geçtiği bir şey için mi çalışalım, yoksa yenilenen bir şey için mi?" Rasûlullah buyurmuş ki:
"Hayır, kalemlerin kuruyup, kaderlerin akıp gittiği şey için." O iki delikanlı;
"Öyleyse niye çalışalım?" demişler. Rasûlullah (s.a.v.) buyurmuş ki:
"Çalışın, çünkü her çalışana yaratıldığı ameli kolaylaştırılmıştır." O iki delikanlı;
"İşte şimdi ciddiyetle sarılır ve çalışırız", demişler." [44]
l- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Heysem İbn Hârice Ebu Derdâ'dan nakletti ki, o;
"Ey Allah'ın Rasûlü görüyor musun biz neye çalışalım? Bitip tamamlanmış bir şeye mi, yoksa yeni karşılaşacağımız bir şeye mi?" Rasûlullah (s.a.v.) buyurmuş ki:
"Hayır, bitip tamamlanmış bir şey için."
"Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman çalışma niye?" denildiğinde, buyurmuş ki:
"Her kişi, yaratıldığı şey için hazırlanmıştır." [45]
m- İbn Cerîr Taberî der ki; Bize Hasan İbn Seleme... Ebu Derdâ'dan nakletti ki Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuş:
"Güneşin battığı her gün, mutlaka iki melek şöyle seslenirler: Bu sesi Allah'ın yarattığı bütün yaratıklar duyar ancak insanlar ve cinler duymazlar: "Allah'ım, infâk edene arkasından artış ver. Tutana da telef ver." Allah Teâlâ bu hususu Kur'ân-ı Kerîm'inde inzal buyurarak: "Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse; Biz de onu en kolaya muvaffak kılarız. Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağni sayarsa ve en güzeli yalanlarsa; Biz de ona, en güç olanı kolaylaştırırız." demiştir." [46]

8. Ama kim de cimrilik eder ve kendini müstağni sayarsa
9. Ve o en güzeli yalanlarsa
10. Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk'ın rivayetine göre İbn Abbas (r.a.) bu ayet-i kerimelerin, Hz. Muhammed (s.a.s)'i ve ondan önceki Peygamberleri inkar eden Ümeyye b. Halef ve benzerleri hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [47]

15. En bedbahttan başkası boylamaz orayı;
16. Ki o, yalanladı ve yüz çevirdi.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhak'tan rivayet edildiğine göre İbn Abbas (r.a) bu ayet-i kerimenin, Hz. Muhammed (s.a.s)'i ve ondan önceki peygamberleri inkar eden Ümeyye b. Halef ve benzerleri hakkında nazil olduğunu söylemiştir. [48]
2- Bu ayetlerden kastedilenin Ebu Cehil ya da Ümeyye b. Halef olduğu söylenmiştir. [49]

17. En çok sakınan ondan uzak tutulur.
18. O ki temizlenmek için malını verir.
19. O'nun nezdinde bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiçbir nimeti yoktur.
20. Ancak yüce Rabbının hoşnutluğunu gözetmek içindir.
21. Elbette kendisi de hoşnut olacaktır.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Zübeyr minberdeyken onu işiten kimse şöyle dediğini söylüyor:
"Ebû Bekr zayıf köleleri satın alıp salıveriyordu. Babası Ebû Bekr'e dedi ki:
"Oğlum keşke sen, sırtını koruyacak kimseleri satın alıp da salıversen." O da dedi ki:
"Ben, sırtımın müdafaasını murad etmiyorum." Bunun üzerine bu ayetler indi."[50]
2- İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle demiştir:
"Bilal müslüman olunca putlara gidip üzerlerine bevletti. O Abdullah b. Cudan'ın kölesi idi. Bunun üzerine müşrikler Bilal'in yaptığını ona şikâyet ettiler. O da onu müşriklere teslim etti ve putları için yüz deve kestiler. Onlar da Bilal'i yakalayıp kızgın taşlar üzerine yatırıp kendisine işkence etmeye başladılar. O ise:
"Allah bir, Allah bir" diyordu. Bu esnada Rasulullah (s.a.v.) ona uğrayıp:
"Allah bir, Allah bir" demen seni kurtaracaktır" buyurdu. Sonra Rasulullah (s.a.v.) Bilal'in Allah yolunda işkence edilişini Ebû Bekr'e haber verdi. Ebû Bekr de bir batman altın yüklenip, gidip onu bu altın karşılığında satın aldı. Bunun üzerine müşrikler dediler ki:
"Ebû Bekr bu işi ancak Bilal'in kuvvetli bir adam oluşuna karşılık boyle yaptı." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi. [51]
3- Atâ ve Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetlerinde o şöyle anlatıyor:
"Müşrikler Bilâl'e işkence eder ve o da:
"Allah birdir, Allah birdir." derken Hz. Peygamber (s.a.v.) de oradan geçiyormuş. Bilâl'e:
"O Bir (olan Allah), seni kurtaracaktır." buyurmuş. Gelip Hz. Ebu Bekr'e:
"Ey Ebu Bekr, Bilâl Allah için işkence çekiyor." buyurmuş. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ne demek istediğini anlıyan Hz. Ebu Bekr hemen evine gelmiş, bir miktar altın alarak Bilâl'in efendisi olan Ümeyye ibn Halef'e gitmiş ve ona:

"Bana Bilâl'ı satar mısın?" demiş. Onun muvafakat etmesiyle Bilâl'i satın almış ve azat etmiş. Müşrikler:
"Ebu Bekr, Bilâl'i olsa olsa daha önceden kendisine yaptığı bir iyilikten dolayı satın alarak azat etmiştir." demişler ve işte bunun üzerine bu âyet-i kerimeler nazil olmuş.[52]
4- Urve (r.a.)'den rivayet edilmiştir:
"Ebu Bekir, hepsi Allah yolunda işkence edilen yedi köleyi âzât etti. Onun hakkında bu âyetler indirildi."[53]
5- İbnu Zübeyr'den rivayet edilmiştir:
"Bu âyetler Ebu Bekir hakkında indirildi." [54]
6- Amir ibn Abdullah'tan, onun da babasından rivayete göre bu âyet-i kerimeler Hz. Ebu Bekr hakkında nazil olmuştur.[55]
7- Katade diyor ki:
"Onun üzerinde başkasının, karşılığı verilecek hiçbir nimeti yoktur." âyet-i kerimesi Ebubekir hakkında nazil olmuştur. Zira o, kendilerinden hiçbir karşılık ve teşekkür beklemediği kişileri âzâd etmiştir. Bunlar altı veya yedi kişidir. Bilal ve Âmir b. Füheyre de bunlardandır."[56]
8- Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Bana ulaştığına göre Umeyye b. Halef, Ebu Bekir kendisine:
"Onu bana satar mısın?" deyince. Ebu Bekir'e:
"Evet ben onu sana Nistâs karşılığında satarım", demişti. Nistâs da Ebu Bekir'in bir kölesi idi. Onbin dinarı, köleleri, cariyeleri, davarları vardı. Müşrik bir kimse idi. Ebu Bekir onu sahih olduğu mal kendisinin olması şartı ile müslüman olmasını teklif etti, kabul etmedi. Bunun üzerine Ebu Bekir Bilal karşılığında Nistas'ı sattı. Müşrikler:
"Ebu Bekir'in, Bilal'e bu işi yapmasının tek sebebi, Bilal'ın vaktiyle ona yapmış olduğu bir iyiliktir", dediler. Bunun üzerine: *"Üstelik onun üzerinde, hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur. Ancak o çok yüce Rabbinin rızasını arayarak..."* buyruğu nazil oldu.[57]
9- İbnü Ebi Hatim, Ebu'ş-Şeyh ve İbn Asakir İbnü Mes'ud'un şöyle rivayet ettiğini tesbit etmişlerdir: Hz. Ebubekir Bilal'i, Ümeyy b. Halef'ten bir hırka ile dörtyüz dirheme satın alıp azat etti. Yüce Allah da âyetlerini indirdi.[58]
10- Genel Değerlendirme:
a- İbn Kesir diyor ki:
"Pekçok tefsir sahibi bu âyetlerin Ebubekir es-Sıddîk hakkında nazil olduğunu bildirirler. Hattâ bazıları müfessirlerin bu konuda icmâ' etmiş olduklarını söylerler. Herne kadar Ebubekir'in bu âyette zikredilenlerin arasında bulunduğu şüphesiz ise de âyetin bütün ümmete teşmili daha evlâdır. Çünkü lafız, umûm ifâde eden bir lafızdır ve bu umûm ifâde eden lafız Allah Teâlâ'nın şu kavlidir:
"En çok sakınan ise; ondan uzak tutulur. Ki o, malını temizlemek için verir. Onun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur." Ne var ki bu ümmetin önde gelenleri ve ilkleri bu niteliklerde ve diğer övgüye lâyık vasıflarda herkesten öne geçmişlerdir! Şüphesiz ki Ebubekir es-Sıddîk sakınan, kerîm, cömerd, malını mevlâsına itaat için sarfeden, Rasülullah'ı desteklemek için harcayan, birisi idi. O, yüce Rabbının rızâsını umarak nice dirhem ve dinarını harcamıştır. İnsanlardan hiç bir kimsenin onun üzerinde karşılık olarak verilmesi gereken bir minneti yoktur. Buna karşılık onun, öteki kabilelerin efendilerine ve reislerine üstünlüğü ve ihsanı vardır. Bu sebepledir ki Hudeybiye müsâlahasının yapıldığı gün, Sakîf kabilesinin efendisi olan Urve İbn Mesrûk ona şöyle demişti:
"Allah'a andolsun ki; eğer benim yanımda senin bir elin olmasaydı ve ben onunla karşılık vermemiş olsaydım mutlaka sana icabet ederdim." Halbuki Ebubekir es-Sıddîk sözünde ona çok ağır davranmıştır. Onun arap kabilelerinin reisleri ve efendileriyle hali böyle olunca, başkalarına karşı durumu nasıl olacaktır!? Bu sebeple Allah Teâlâ: *"Onun nezdinde, bir kimsenin karşılık olarak verilecek hiç bir nimeti yoktur. Ancak yüce Rabbının hoşnûdluğunu gözetmek içindir. Elbette kendisi de hoşnûd olacaktır."* buyurmuştur.
Buhârî ve Müslim'in Sahîh'inde Rasûlullah (s.a.v.) buyurur ki:
"Kim, Allah yolunda bir çift şey harcarsa cennet bekçileri onu çağırırlar ve derler ki:
"Ey Allah'ın kulu işte bu, hayırdır." Ebubekir dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü; bundan zarurî olarak çağırılanlara ne var? Oradan herkes çağırılacak mıdır?" Rasûlullah (s.a.v.) dedi ki:
"Evet, senin de onlardan olmanı umarım."[59]
b- Kâdî Ebû Bekir el-Bâkıllânî, "Kitabu'l-İmâme" adlı eserinde şöyle demektedir:
"Hz. Ali (r.a.) hakkında gelen ayet, *"Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür istemiyoruz. Çünkü biz Rabbimizden o abus suratlı, çetin günden korkarız (derler)"* [60] ayetidir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) hakkında gelen ayet ise, *"O (bunu) sırf O çok yüce Rabbinin rızasını aramak için (yapmıştır)"* [61] ayetidir. Binâenaleyh her iki ayet de, bu iki zattan herbirinin, yaptıkları şeyleri sırf Allah'ın rızası için yaptıklarına delalet etmektedir. Fakat Hz. Ali (r.a.) ile ilgili ayet, onun yaptığı bu şeyi hem Allah rızası için hem de kıyamet gününde korktuğu için yaptığına delalet etmektedir. Çünkü Hz. Ali (r.a.), *"Çünkü biz Rabbimizden, o abus suratlı çetin günden korkarız"* [62] demiştir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile ilgili olan ayet ise onun, yaptığı bu işe bir mükafaat arzusunu veyahut ilahi cezadan korkma düşüncesini katmaksızın, sırf Allah rızası için yaptığına delalet etmektedir. Binâenaleyh Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in makamı daha yüce ve daha üstündür."[63]
c- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Biz ehl-i sünnetin müfessirleri, ayetteki bu ifade ile, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in kastedildiği hususunda müttefiğizdir. Şia'nın tamamı, bu rivayeti (sebeb-i nüzulü) kabullenmeyerek, bunun, Ali İbn Ebî Talib (r.a.) hakkında nazil olduğunu, delilinin ise, Cenâb-i Hakk'ın *"Rükûda iken zekat verenler..."* [64] ayeti olduğunu; bu sebeple de, buradaki, *"Çok sakınan, malını temizlenmek için veren..."* ifadesinin, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Rükûda iken zekatı verenler..."* [65] ayetiyle anlatılan şeye işaret ettiğini söylerler.
Onlardan birisi, benim bulunduğum bir mecliste bundan bahsedince, o zaman ben şöyle dedim: Bu ayet ile, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in

kastedildiğine dair, izahı da şöyle olan bir akli delil getireceğim: Burada geçen, *"en muttaki"* ifadesinden kastedilen, "insanların en efdali" olandır. Binâenaleyh, böyle olunca da bununla, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in kastedilmiş olması gerekir. Şimdi bu iki mukaddime doğru oldukları sürece, netice de doğru olur. Biz, Cenâb-ı Hakk'ın, *"Sizin Allah katında en şerefliniz, en çok müttakî olandır"* [66] ifadesine dayanarak, buradaki *"en muttaki"* ifadesi ile, "insanların en efdali" manasının kastedildiğini söyledik. Çünkü, "ekrem" "efdal-en faziletli" demektir. Böylece bu, en muttaki olanın, en efdal olması gerektiğine delalet etmektedir.

Buna göre şayet, "Ayet, en kerim olanın en muttaki kimse olduğuna da delalet eder. Halbuki bu en muttakî olanın en ekrem olmasını gerektirmez..." denilirse, biz deriz ki, insanı en muttaki diye tavsif edebilmek, malum olana ve müşahedeye dayanır. Halbuki onu en efdal diye tavsif etmek malum ve müşahedeye dayanmaz... Malum olan, bilinen vasıtasıyla bilinmeyeni haber vermek, işte bu güzel bir yoldur. Aksi ise, fayda sağlamaz. Binâenaleyh ayetin takdiri, "Allah katında en kerimin kim olduğu hususunda adeta sanki bir şüphe meydana gelmiş de, bu en kerimin, en müttakî olan olduğu ifade edilmiş.. Durum böyle olunca da, *"Sizin Allah katında en şerefliniz, en çok müttakî olandır"* [67] ayetteki takdir, "En muttaki olanınız, Allah katında en kerim olanınızdır" şeklinde olmuş olur. Böylece burada ele alınan "en muttaki" kimsenin, mutlaka Allah katında insanların en efdali olması gerektiği sabit olmuş olur.

Şimdi biz diyoruz ki, bu ifade ile kastedilenin mutlaka Ebû Bekir (r.a.) olması gerekir. Çünkü Ümmet-i Muhammed, Hz. Peygamber (s.a.s)'den sonra insanların en efendisinin, ya Hz. Ebû Bekir ya da Hz. Ali (r.a) olduğu hususunda bir araya gelmişlerdir. Bu ayeti, Hz. Ali İbn Ebî Talib (r.a.)'e hamletmek mümkün değildir. Böylece bunun, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e hamledilmesi kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Biz bu ayetin, Ali İbn Ebî Talib (r.a.)'e hamledilmesinin mümkün olmadığını söyledik. Çünkü Cenâb-ı Hak, bu en müttakiyi vasfederken, *"Bu takva sahibinde, hiç kimsenin bir nimeti yoktur ki, (yaptığı o hayırlı amel) o nimete karşılık tutulmuş olsun"* buyurmuştur. Halbuki bu vasıf, Ali İbn Ebî Talib (r.a.)'e uygun düşmez. Çünkü, Ali İbn Ebî Talib (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında ve terbiyesi altında idi. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), onu babasından almış, böylece yedirmiş, içirmiş, giydirmiş, büyütmüştü... Ve Hz. Peygamber (s.a.v.), Ali İbn Ebî Talib (r.a.)'e, karşılığı mutlaka ödenmesi gereken bir biçimde ihsan ve lütuflarda bulunuyordu. Ama, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e gelince, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Ebu Bekir (r.a.) üzerinde dünyevi açıdan herhangi bir lütuf ve ihsanı yok idi. Tam aksine, Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'e infakta bulunuyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de Hz. Ebû Bekir (r.a.) üzerinde, İslâm dinine girmesine vesile olması nimeti vardı... Ne var ki bu nimet, Cenâb-ı Hakk'ın (Peygamberlerinin söylediğini naklettiği), *"Ben bundan dolayı sizden bir ücret istemiyorum..."* [68] ayetinden dolayı, karşılığı alınmayan cinsten bir nimettir. Ama, burada ele alınan ise, mutlak anlamda bir nimet olmayıp, tam aksine karşılığı olması gereken bir nimettir. Böylece biz,bu ayetin, Ali İbn Ebî Talib (r.a.)'e uygun düşen bir ayet olmadığını anlamış oluyoruz. Şimdi bu ayet ile kastedilenin, insanların en efdali olduğu ve ümmetin en efdalinin de ya Hz. Ebû bekir (r.a.), ya da Hz. Ali (r.a.) olduğu ve bu ayetin de Hz. Ali (r.a.) hakkında uygun olmadığı sabit olunca, böylece, ayetin Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e hamledilmesi belirgin hale gelmiş, taayyün etmiştir. Ve ayetin de, ümmetin en efdalinin Hz. Ebû Bekir (r.a.) olduğuna delaleti kesinleşmiştir." [69]

---

[1] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/950.

[2] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/571.

[3] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/251.

[4] Mevdudi-Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/139.

[5] Leyl: 92/4.

[6] Leyl: 92/14.

[7] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/181.

[8] Müslim, Kader, 6-8 (4/2039-2040); Buhari, Kader, 4.

[9] Leyl: 92/5-7.

[10] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim; Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/181.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/161.

[12] Suyuti, Durru'l-Mensur: 8/532-533; Alusi, Ruhu'l-Meani: 30/187.

[13] Hurmanın olgunlaşırken geçirdiği mertebelere göre altı ismi vardır. Talı', sonra sırasıyla hılal, belah, büsür, rutab, temr. (Müellif).

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/161-162.

[15] el-Bakara: 2/245.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/162.

[17] Fahreddin Razi, Mefatihu'l-Ğayb: 31/198.

[18] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/181.

[19] Hadisin senedinde Hafs b. Ömer b. Meymun el-Uznî vardır. Hafız et-Takrib'de "zayıftır" dedi. 1/188, Suyuti; ed-Dürr: 2/357. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 381. İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 7/441-442. (İbn Ebi Hatim'den)

[20]

el-Beğavî, 4/495.
[21] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/714-715.
[22] Suyuti; ed-Dürr: 6/358. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 381-382.
[23] el-Beğavî, 4/495. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/159.
[24] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, 1/319; İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 30/142.
[25] Hakim; Müstedrek: 2/525. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/715.
[26] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/442.
[27] Hakim; Müstedrek: 2/525. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 382.
[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/150.
[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/150.
[30] Yâsîn: 36/47.
[31] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 15/26.
[32] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440.
[33] Buhari; Cenaiz: 1362, Tefsir: 4945, Edeb: 6217, Kader: 6605, Tevhid: 7552, Müslim; Kader: 6, 7/2647, Ebu Davud; Sünnet: 4694, Tirmizi; Kader: 2136, Nesai: 698, 699, İbn Mace: 78.
[34] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 382.
[35] Müslim, Kader, 6-8 (4/2039-2040); Buhari, Kader, 4.
[36] Leyl: 92/5-7. Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[37] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440.
[38] Buhari, Tefsir el-Kur'an, Sure: 92, bab: 6; İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440.
[39] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440.
[40] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[41] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440. Tirmizî bu hadîsi Kader babında Bündâr kanalıyla... Abdullah İbn Ömer’den nakleder ve; hasen, sahih bir hadîstir, der.
[42] Ahmed b.Hanbel, Müsned, 3/335; İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân.
[43] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440.
[44] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440.
[45] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/440. Bu hadîsin bu vecihten rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
[46] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/441. İbn Ebu Hatim bu hadîsi babası kanalıyla benzer bir isnâdla nakleder.
[47] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/57; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[48] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/191; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/157.
[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/157.
[50] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 383; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[51] Senedi yoktur. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 383; Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[52] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/60; Sâvî Haşiyesi. 4/326; Hâzin, 4/256; Nisaburî, Esbâbu 'n-Nüzul, s. 255 vd.
[53] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/715.
[54] Bezzâr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/715.
[55] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 30/146.
[56] İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân, 30/146.
[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/159.
[58] Alusi, Ruhu’l-Meani: 30/189.
[59] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 7/444.
[60] İnsan: 76/9-10.
[61] Leyl: 92/20.
[62] İnsan: 76/10.
[63] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb.

[64] Maide: 5/55.

[65] Maide: 5/55.

[66] Hucurat: 49/13.

[67] Hucurat: 49/13.

[68] Şuârâ: 26/145.

[69] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/193-194.

93- DUHÂ SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada doksan üçüncü, iniş sırasına göre on birinci sûredir. Fecr sûresinden sonra [1], İnşirah sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Rivayete göre Fecr sûresinin inişinden sonra bir süre vahiy kesilmiş, müşrikler bu olayı kullanarak Hz, Peygamber'e "Herhalde rabbin sana darıldı ve seni terk etti" demişlerdi. Bu sözlerden dolayı Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntü üzerine bu sûre inmiştir. [2]
Surenin muhtevasından, Mekke döneminin başlarında nazil olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Rivayetlerden anlaşılıyor ki, Rasulullah'a gelen vahiy bir süre kesilmiş ve dolayısıyla bu duruma çok üzülmüş ve perişan olmuştu. Allah'ın, kendisine darıldığı(nı, terk ettiğini) sanıyor ve kusurun kendisinde olduğu için vahyi kesmiş olmasından korkuyordu. Bu surede, vahyin kesilmesinin darılma sebebi ile olmadığı belirtilerek Rasulullah'a teselli verilmiştir. Vahyin kesilmesi, Allah'ın bir hikmetine bağlıydı. Gündüzün aydınlığından sonra, sükun bulmak için nasıl gece geliyorsa vahyin kesilmesi de böyledir. Yani, vahyin parlak ışığı sizin için asabi yorgunluk sebebi idi. Vahyin kesilmesi işte bu asab yorgunluğundan dinlenmeniz içindi.
Bu keyfiyet Rasulullah'ın risaletinin başlangıcında idi. O dönemde Rasulullah vahyin şiddetine henüz alışamamıştı. Bu nedenle vahye bir süre ara vermek gerekiyordu. Bu konuyla ilgili olarak Müddessir suresi giriş bölümünde açıklama yapmıştık. Ayrıca Müzzemmil an: 5'de de, vahyin gelişinin Rasulullah'ın asabı üzerinde şiddetli bir gerginlik ve yorgunluk meydana getirdiğini açıklamıştık. Rasulullah vahye alıştıktan sonra vahyin indirilişinin arasını açmaya gerek kalmamıştı.[3]

1. "Kuşluk vaktine and olsun;
2. Sükuna erdiği zaman geceye and olsun ki,
3. Rabbin seni ne bıraktı ve ne de sana darıldı."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Kureyş'ten bir kadın, Ümmü Cemil'le ilgili rivayetler
a- Ebû Mansur el-Bağdadî, Ebu'I-Hasan b. el-Hasan es-Serrac'dan, o el-Hüseyn b. el-Müsenna b. Muaz'dan, o Ebû Huzeyfe'den, o Süfyan es-Sevrî'den, o Esved b. Kays'tan, o da Cündüb'den bize şunu rivayet etti:
"Kureyş'ten bir kadın Rasulullah (s.a.v.)'a şöyle dedi:
"Şeytanın seni terkettiğini görüyorum." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[4]
Buhari bu hadisi, Ahmed b. Yunus'tan, o Züheyr'den, o Esved'den, Müslim ise Muhammed b. Rafi'den, o Yahya b. Adem'den, o da Züheyr'den rivayet etmiştir.[5]
b- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Nuaym... Esved İbn Kays'tan nakletti ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işittim, demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.) rahatsızlanıp bir veya iki gece kıyama kalkmadı. Bir kadın gelip dedi ki:
"Ey Muhammed, senin şeytânının seni terketmiş olduğunu mu görüyorum?" Bunun üzerine Allah Azze ve Celle: *"Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı."* âyetini inzal buyurdu."[6]
c- Buhârî, Müslim, Tirmizî, Neseî, İbn Ebu Hatim ve İbn Cerîr Taberî bu hadîsi muhtelif yollarla Cündeb Ibn Abdullah'tan naklederler. [7]
Esved b. Kays demiştir ki: Cündeb b. Süfyan'ın şöyle dediğini işittim:
"Rasulullah (s.a.v.) rahatsızlandı. İki üç gece kalkmadı. Bir kadın geldi.
"Ey Muhammed! Umarım ki şeytanın seni bırakmış olsun. Görüyorum ki iki üç gecedir sana yaklaşmadı." dedi. Bunun üzerine Yüce Allah: *"Andolsun kuşluk vaktine ve sakinleştiği zaman geceye. Rabbin seni terketmedi, darılmadı da."* ayetlerini indirdi."[8]
d- Cündüb ibn Süfyân'dan rivayet edildi:
"Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) hastalandı, iki veya üç gece kalkmadı. Bir kadın O'na geldi ve:
"Ey Muhammed, şeytanının seni terketmiş olduğunu umarım. Baksana iki üç gecedir sana yaklaştığını görmüyorum." Dedi. İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[9]
e- Zeyd İbni Erkam'dan rivayet edildi:
"Rasûlullah günlerce durdu, Cebrail inmedi. Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemîl:
"Senin arkadaşını göremiyorum, sana darıldı ve veda etti." dedi. Allah Tealâ bu âyetleri indirdi." [10]
f- Hakim, Zeyd b. Erkam'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir:
*"Ebu Leheb'in iki eli kurusun..."****[11]*** ayetleri inince Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'e:
"Muhammed seni hicvetti." denildi. Bunun üzerine kadın Rasulullah'a geldi. Efendimiz bir kalabalıkta oturuyordu.
"Ey Muhammed! Beni niçin hicvettin?" dedi. Rasulullah:
"Vallahi seni ben hicvetmedim. Seni Yüce Allah hicvetti." buyurdu. Kadın:
"Hiç sen beni odun yüklenirken, yahut boynumda bükülmüş bir iple gördün mü?" dedi, gitti. Rasulullah (s.a.v.) bekledi, vahy inmiyordu, derken o kadın geldi:
"Arkadaşını görmüyorum. Herhalde sana veda etmiş, darılmış." dedi. Yüce Allah da bunu indirdi."[12]
g- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc ve Amr İbn Abdullah... Esved İbn Kays'tan naklettiler ki; o, Cündeb'in şöyle dediğini işitmiş:
"Rasûlullah (s.a.v.) bir taş atarak dedi ki:
"Sen ancak kanayan bir parmaksın ve neye uğradınsa Allah yolunda uğradın." Cündeb der ki:
"İki veya üç gece kalkmaksızın öylece kaldı." Bir kadın dedi ki:

"Ne oluyor şeytânının seni terketmiş olduğunu görüyorum." Bunun üzerine: *"Andolsun kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye ki, Rabbın seni, ne terketti, ne de darıldı."* âyeti nazil oldu." [13]
h- Cündeb-i Büceli'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir.
"Rasulullah'ın (s.a.v.) parmağına bir taş atılmıştı. Rasulullah (s.a.v.):
"Sen ancak bir parmaksın ki kanadın. Bütün rastladığın da Allah yolundadır." dedi. Sonra iki üç gece kaldı, kalkmadı. Bir kadın ona:
"Şeytanını görmüyorum, herhalde seni terketmiş." dedi. Bunun üzerine Yüce Allah: *"Andolsun kuşluk vaktine ve sakinleştiği zaman geceye. Rabbin seni terketmedi, darılmadı da."* ayetlerini indirdi."[14]
i- Denilir ki: Bu kadın Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil'dir. Ve yine nakledilir ki; peygamberin parmağı kanamış. Vezinli olduğunda ittifak olunan bu sözün peygamberden sâdır olduğu Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde sabittir. Ancak garîb olan, burada bu sözün peygamberin geceleyin kalkmayı terketmesi nedeniyle söylenmiş olması ve bu sûrenin nuzûlü ile ilgi kurulmasıdır. [15]
Anlaşılıyor ki bu sure Tebbet'ten sonra inmiş ve o sözü söyleyen kadın da Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemil imiş. [16]
2- Müşriklerle ilgili rivayetler:
a- Esved İbn Kays'tan, Cündüb (el-Becelî)'den rivayet edildi:
"Cebrail Nebî Aleyhisselâm'a gelmeyi geciktirdi. Müşrikler:
"Muhammed'e veda olundu." dediler. Bunun üzerine Duha Sûresi indirildi."[17]
b- Esved İbn Kays'tan, Cündüb (el-Becelî)'den rivayet edildi:
"Cibrîl'in Rasûlullah (s.a.v.)'a gelmesi gecikince müşrikler:
"Muhammed terkedildi." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu âyetleri indirdi."[18]
c- Esved b. Kays Cündeb b. Büceli'nin şöyle söylediğini rivayet etmiştir.
"Rasulullah (s.a.v.) ile bir mağarada bulunuyordum. Parmağı kanadı. Bundan dolayı Rasulullah (s.a.v.):
"Sen ancak bir parmaksın ki kanadın. Bütün rastladığın da Allah yolundadır." dedi. Cebrail (a.s.) de gecikti. Müşrikler:
"Muhammed bırakıldı." dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: *"Rabbin seni terketmedi, darılmadı da."* ayetlerini indirdi.[19]
d- Abdullah b. Abbas, Katade ve Dahhak'tan şunların rivayet edildiği nakledilmektedir:
"Rasulullah'a Kur'an inmeye başladıktan sonra Cebrail birkaç gün geç kaldı. Bundan dolayı da Rasulullah ayıplandı. Müşrikler onun için:
"Rabbi onu bıraktı ve ona kızdı." dediler. İşte bunun, üzerine:
"Rabbin seni bırakmadı ve sana gazap etmedi." âyetleri indi."[20]
e- Avfî, İbn Abbâs'tan nakleder ki;
"Rasûlullah (s.a.v.)'a Kur'ân nazil olunca birkaç gün Cebrâîl (a.s.) gelmedi. Rasûlullah (s.a.v.) bundan müteessir oldu. Müşrikler dediler ki:
"Rabbı ona darıldı da terketti." Bunun üzerine Allah Teâlâ *"Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı."* âyetini indirdi."[21]
f- Alûsî, herhangi birine isnad etmeksizin şöyle bir kavil daha zikreder:
"Hz. Osman, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bir salkım üzüm veya bir salkım hurma hediye etmişti. O sırada bir dilenci gelip bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'den isteyince Efendimiz tutttu o salkımı bu dilenciye verdi. Hz. Osman o dilenciye dönüp salkımı kendisinden satın aldı, tekrar Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hediye etti. Aynı dilenci gelip o salkımı yine istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de yine ona verdi. Hz. Osman da gitti, dilenciden o salkımı tekrar satın aldı, getirip Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hediye etti. Dilenci yine gelip isteyince bu üçüncü defasında Hz. Peygamber kızgın olarak değil de bir latife olarak o dilenciye:
"Sen dilenci misin, yoksa tüccar mısın?" buyurdular. Bundan sonra bir kaç gün vahy gelmeyince Hz. Peygamber bir yalnızlık hissetti (vahyin kesilmesinden korktu). Herhalde o esnada müşrikler de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Rabbı tarafından terkedildiğini söylediler. Bu hadise üzerine bu sûre nazil oldu."[22]
g- Müfessirler şöyle demektedirler:
"Hz. Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'e biraz geç vahiy getirdi. Müşrikler:
"Muhakkak Allah ona gazab etti ve onu terketti" demeye başladılar. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e bu ayeti indirdi."[23]
h- Kısacası Cebrail'in (a.s.) Peygamber'e (s.a.v.) gelişi gecikmiş, müşrikler de Allah onu terketti, demişler, bunun üzerine de bu ayetler inmiştir.[24]
i- Abdullah b. Abbas, Katade ve Dahhak'tan şunların rivayet edildiği nakledilmektedir:
"Rasulullah'a Kur'an inmeye başladıktan sonra Cebrail bir kaç gün gecikti. Bundan dolayı da Rasulullah (s.a.v.) ayıplandı. Müşrikler onun için:
"Rabbi onu bıraktı ve ona kızdı." dediler. İşte bunun üzerine Duha: 93/1-3 ayetleri nazil oldu.
Cündüb b. Abdullah ve Urve b. Zübeyr'in rivayetlerine göre Cebrail vahyi getirmekten gecikince Rasulullah (s.a.v.) çok üzüldü. Hatice (r.a.) ona acıyarak: "Rabbinin sana kızdığını zannetmiyorum." Dedi. İşte bunun üzerine Duha suresinin ilk ayetleri nazil oldu.[25]
j- Taş atılıp mübarek parmağının kanaması olayı Taif'e gidişte olduğuna göre, demek ki o zaman Cündebi Büceli Hazretleriyle birlikte bir mağaraya girmişlerdi. [26]
3- Hz. Hatice ile ilgili rivayetler:
a- Ebû Hamid Ahmed b. el-Hasan el-Kâtib, Muhammed b. Ahmed b. Şazan'dan, o Abdurrahman b. Ebî Hatim'den, o Ebû Said el-Eşecc'den, o Ebû Muaviye'den, o Hişam b. Urve'den, o da babasından bize şunu haber verdi:
"Cebrail (a.s.), Rasulullah (s.a.v.)'a vahiy getirmekte gecikti de bundan dolayı Rasulullah (s.a.v.) çok korktu ve endişe etti. Bunun üzerine

Hatice (r.a.) Rasulullah (s.a.v.)'a:

"Senin bu şikâyetlenmeni, sızlanmanı gördüğünden dolayı Rabbin sana darıldı." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[27]

b- Cündeb b. Abdullah ve Urve b. Zübeyr'in rivayetlerine göre Cebrail vahyi getirmekte gecikince Rasulullah çok üzüldü. Hz. Hatice ona acıyarak "Rabbinin sana kızdığını zannetmiyorum." dedi. İşte bunun üzerine Duha suresinin ilk âyetleri nazil oldu.[28]

c- İbn Cerîr Taberi der ki: Bize İbn Ebu Şevârib... Abdullah İbn Şeddâd'dan nakletti ki;

"Hz. Hadîce Rasûlullah (s.a.v.)'a;

"Ne oluyor, Rabbın sana darıldı mı?" demiş. Bunun üzerine: *"Andolsun kuşluk vaktine ve sükûne erdiğinde geceye ki, Rabbın seni ne terketti, ne de darıldı."* âyeti inzal buyurulmuştur.[29]

İbn Kesir der ki: Bu iki şekliyle bu hadîs mürseldir. Hz. Hadîce'nin böyle söylediği zabtedilmiş değildir. Ya da bunu söylediyse üzüntü ve kederinden söylemiştir. Allah en iyisini bilendir.

d- Hasan el-Basrî (r.a.)'nin şöyle dediği rivayet edilir:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahyin gelmesi gecikti. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Hatice (r.a.)'ye bu durumu anlatmak amacıyla: *"Rabbim beni terketti ve bana öfkelendi..."* dedi. Bunun üzerine Hz. Hatice (r.a.):

"Seni hak olarak gönderen o zâta yemin ederim ki sana böylesi bir ikram ile işe başlayan o zât, bunu mutlaka tamamlayacaktır" dedi. İşte bunun üzerine de ayeti nazil oldu." [30]

e- Süddî şöyle der:

"Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e kırk gün gecikerek geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususu, Hz. Hatice (r.a.)'ye açtı. Hz. Hatice (r.a.) de:

"Belki de senin Rabbin, seni unuttu veya sana öfkelendi!" dedi." [31]

f- Hafız İbni Hacer dedi ki:

"Herhalde hem Ümmü Cemîl, hem de Hz. Hadice Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Rabbın seni terketti." demiş olmalılar. Ancak Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e düşmanlığından ve onunla alay etmek için; Hz. Hadice de Rasûlullah (s.a.v.)'a olan sevgisi ve ona acımasından böyle söylemiş olmalıdır." [32]

g- Fahreddin er-Razi diyor ki:

"Usulcüler bu rivayetleri tenkit ederek Allah Teâlâ'nın kendisini terkedip de kendisine öfkelendiğini sanması ona uygun düşmez. Tam aksine, Allah'ın Rasulü bir Peygamber'in nübüvvetten azledilmesinin Allah'ın hikmetinde caiz olmayacağını; vahyin, "maslahat" gereği ineceğini; "salâh" halinin ise bazan vahyin gecikmesinde, bazan da öne alınmasında bulunduğunu bilir. Böylece bu sözlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e uygun düşmeyeceği sabit olmuş olur. Sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in böyle dediği sabit olsa bile bu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in maksadının Hz. Hatice (r.a.)'nin ilminin miktarını öğrenmesi veya insanların bunun miktarını öğrenmesi için onu denemesi anlamına hamledilebilir."[33]

4- Köpek yavrusu ile ilgili rivayetler:

a- Ebû Abdirrahman b. Ebî Hamid, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillah b. Zekeriyya'dan, o Muhammed b. Abdirrahman ed-Değulî'den, o Ebû Abdirrahman Muhammed b. Yunus'tan, o Ebû Nuaym'dan, o da Hafs b. Said el-Kureşî'den bize şu rivayette bulundu:

"Bana annem anlattı. O da annesi Havle'den -Havle Rasulullah'ın hizmetçisi idi- işitmişti. Bir gün eve bir köpek yavrusu girdi ve orada öldü, Rasulullah (s.a.v.) günlerce bekledi. Kendisine vahiy gelmiyordu. Buyurdu ki:

"Ey Havle, benim evimde ne oldu ki Cebrail (a.s.) evime gelmiyor?" Havle;

"Ben evi temizlesem, hazırlasam." dedim. Ve evi hazırladım, temizledim, süpürge ile sedirin altını süpürdüm. Bir de baktım ki sedirin altında ağır birşey var. Onu sedirin altından çıkarıncaya kadar uğraştım. Bir de ne göreyim, ölü bir köpek yavrusu. Onu oradan aldım ve duvarın arkasına attım.

Rasulullah (s.a.v.) sakalı (veya cübbesiyle) titreyerek geldi. Vahiy geldiği zaman onu bir titreme alıverirdi. Buyurdu ki;

"Ey Havle beni ört." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."[34]

b- İbn Zeyd de şöyle demektedir:

"Vahyin kesiliş sebebi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evinde, Hz. Hasan ve Hüseyin'e ait bir köpek yavrusunun bulunmasıdır. Derken, Cebrail (a.s.) inince, Hz. Peygamber (s.a.s), Cebrail (a.s.)'e sitem etmiş, bunun üzerine Cebrail (a.s) de,

"Bizim, kendisinde köpek veya suret bulunan bir eve giremeyeceğimizi bilmiyor musun?" demiştir. [35]

c- Cebrail inince Peygamber (s.a.v.) onun gecikmesinin sebebini sordu. O da şu cevabı verdi:

"Bizim, içinde bir köpek ya da bir suret bulunan bir eve girmediğimizi bilmiyor musun?"[36]

d- Hafız İbni Hacer şöyle dedi:

"Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hane-i saadetlerinde bir köpek eniğinin girerek ölmesi üzerine Cibrîl'in (a.s.) gelmesinin geciktiği kıssası meşhurdur. Ancak bu Duhâ Sûresinin inmesine sebep olması rivayeti gariptir ve hattâ şazdır, sahih rivayetler bu rivayeti reddetmektedir."[37]

5- Yahudilerin sorusu ile ilgili rivayetler:

Daha önce (İsrâ Sûresinin 85, Meryem Sûresinin 64. âyetlerinin nüzul sebebinde) geçtiği üzere Kureyş müşrikleri içlerinden seçtikleri beş kişiyi "Muhammed'i kitablarında bulup bulmadıkları ve niteliklerini bilip bilmediklerini" sormak üzere Medine-i Münevvere'deki Yahudilere göndermişlerdi. Bu beş kişi Medine-i Münevvere'ye gelip önce hristiyanlara sordular. Onlar da böyle bir peygamber tanımadıklarını söylediler. Yahudiler ise:

"Evet. biz kitabımızda onu buluyoruz ve bu zaman da onun gelmesi zamanıdır. Biz, Yemâme'nin Rahmânı'na (Müseylimetu'l-Kezzâb'ı kastediyorlar) o gelmesi beklenen peygamberin bilebileceği üç hasleti sorduk, bilemedi. Bu üç şeyi Muhammed'e sorun. Eğer ikisini bilir, birini bilemezse bilin ki o beklenen peygamberdir, ona tabi olun. Ona "Ashab-ı kehf olan gençleri, Zülkarneyn'i ve ruhu" sorun." dediler.

O beş kişi Mekke-i Mükerreme'ye dönüp geldiler ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yahudilerden öğrendikleri üç şeyi sordular. Efendimiz (s.a.v.), onlara nasıl cevap vereceğini bilemedi, daha sonra cevap vereceğini söyledi, fakat *"İnşaallah."* demedi. Bir rivayete göre 40 gün, başka bir rivayete göre 15 (Veya 12) gün vahy gelmedi. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'e çok zor ve ağır geldi. Müşrikler:
"Muhammed'in Rabbı onu terketti," bile dediler. Nihayet Cibrîl gelince Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Cibrîl o kadar geciktin ki senin hakkında su-i zanda bulundum ve aynı zamanda seni özledim." dedi. Cibrîl:
"Ben seni senden daha çok özledim. Fakat ben görevli bir memurum, gönderildiğimde inerim, gönderilmediğimde gelemem." Dedi. Allah Teâlâ: *"Biz ancak Rabbının emri ile ineriz."* [38] âyet-i kerimesini; *"Hiçbir şey hakkında "Ben bunu herhalde yarın yapıcıyım, deme."* [39] âyet-i kerimesini ve bu Duhâ Sûresini indirdi."[40]
6- Dilenci ile ilgili rivayetler:
a- Bir de denilmiş ki; Hz. Osman (r.a.) Rasulullah'a (s.a.v.) bir üzüm veya hurma salkımı takdim etmiş idi. Bir dilenci geldi. Rasulullah (s.a.v.) salkımı ona verdi. Sonra Osman (r.a.) bu salkımı ondan bir dirheme satın aldı, yine Rasulullah'a takdim etti. Dilenci yine geldi, yine verdi. Üçüncüsünde şaka yollu:
"Sen dilenci misin, yoksa tüccar mısın? Ey filan!" buyurdu. Bunun üzerine vahy günlerce gecikti. Rasulullah (s.a.v.) bundan sıkıldı, sonra bu ayetler indi. Demek ki o söylenenler de bu arada söylendi. [41]
7- Ehl-i beytin arasında, tırnaklarını kesmeyenlerin vahyin kesilmesine sebep olduğu da rivayet edilmiştir.[42]
8- Ebu İshâk'ın da içinde bulunduğu seleften bazıları naklederler ki; "Bu sûre Cebrail (a.s.)in Rasûlullah'a Allah'ın kendisini yaratmış olduğu surette görünerek indirdiği sûrelerden birisidir. Ona yaklaşmış ve tahtta iken üzerine sarkarak gelmiştir. Ve kuluna vahyedeceğini vahyetmiştir. İşte o vahyettiği şey bu sûredir." [43]
9- Ebu İmran el-Cevni'den şöyle dediği rivayet edilmiştir:
"Cebrail'in Peygamber (s.a.v.)'a gelmesi bir süre gecikti. Öyle ki bu, Peygambere ağır geldi. Alnını Kabe'ye koymuş dua eder halde iken geldi ve omuzları arasına dokundu, ona:
"Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da" buyruklarını indirdi." [44]

Vahyin Kesilme Süresi:

İbn Cüreyc'den oniki gün, Kelbi'den onbeş gün, on küsür gün de denilmiş, İbn Abbas'tan yirmibeş gün, Suddi ve Mukatil'den de kırk gün diye de rivayetler vardır. Belli ki bu gibi surelerle ilgili bilgi, surenin ne zaman başladığını bilmeye göre farklı olur. Bunu tam olarak bilmek Rasulullah'ın (s.a.v.) kendisinden olabilir. Bu ise Rasulullah'a kadar varan bir yolla rivayet edilmemiştir. Sahih olarak bilinen şudur ki, bir müddet vahyin gecikmesi durumu meydana gelmiştir. Rasulullah (s.a.v.) da bundan üzüntü ve sıkıntı duymuş ve davranışlarından bu hissedilmiştir. İki üç gece kalkmadığı görülünce onun her halini izleyen müşrikler böyle söylenmeye bir vesile de bulmuştur. Yüce Allah da onun mübarek kalbini rahatlatmak üzere bu sureyi indirmiştir.[45]
Her halükarda, bu süre o kadar uzundur ki, Rasulullah bu yüzden çok üzülmüştü ve muhalifleri de bu nedenle alay ediyorlardı. Çünkü Rasulullah her yeni sure nazil olduğunda halka duyururdu. Epeyce bir müddet vahiy gelmeyince, muhalifleri vahiy kaynağının kesildiğini zannetmişlerdir.
Rasulullah'ın bu konudaki üzülme hali pek çok rivayette beyan edilmiştir. Küfür ile imanın mücadele ettiği bir dönemde gücünü Allah'tan alan Muhammed (s.a.v.) için vahyin kesilmesi onun yapayalnız kalması demekti. Üstelik düşmanlarının şamataları onun üzüntüsünü bir kat daha artırıyordu. Rasulullah, kendisinin bir kusuru nedeniyle Allah'ın darıldığını, bunun için hak ile batıl mücadelesinde kendisini yalnız bıraktığını tahmin ediyor, şüpheleniyordu.
Bu durumda, Rasulullah'a teselli vermek için bu sure nazil olmuştur. Gündüzün aydınlığı ve gecenin sükunetine yemin edilerek, *"Rabbin seni terketmedi ve sana darılmadı da"* buyurulmuştur. Bu iki şeye yemin edilmesinin sebebi, gündüzün aydınlığının ve gecenin sükunetinin, Allah'ın kullarına dargınlığı ya da memnuniyeti anlamında olmamasıdır. Gecenin daralmakla, gündüzün de memnuniyetle bir ilgisi yoktur. Böylece, gece ve gündüz nasıl bir hikmete mebni ise, vahyin kesilmesi de öylece bir hikmete mebnidir. Vahyin kesilmesi, Allah'ın Rasulullah'a darılmış olması anlamında değildir.
Bu iki şeye yemin edilmesinin diğer bir özelliği de şudur: Gündüz aydınlığı, insanı yaptığı meşguliyetten dolayı yorar. Gece karanlığı, yorgun olan insanın sükunet bulması ve dinlenmesi için gereklidir. Aynı şekilde vahiy senin için gerginlik kaynağı olmuştu. Vahyin kesilmesi, gerginlikten sükunet bulman içindir. Vahiy güneş aydınlığı gibidir, onun kesilişi ise gecenin sükunetine benzer.[46]

4. "Doğrusu ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.
5- Rabbin şüphesiz sana verecek ve sen de hoşnut olacaksın."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Bekr b. Ebi'l-Hasan el-Müseyyibî, Muhammed b. Abdillah b. Muhammed ed-Dabbiyyî'den, o Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. İshak'tan, o Muhammed b. el-Hasan el-Askalanî'den, o Asım b. Davud'dan, o babasından, o el-Evzaî'den, o İsmail b. Ubeydullah'tan, o Ali b. Abdillah b. Abbas'tan, o da babasından rivayet ederek şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) kendisinden sonra ümmetine müyesser olacak fetihleri gördü. Allah Teala da bu ayetleri indirdi."
Ravi rivayete devamla şöyle dedi:
"Allah kendisine Cennette bin adet, mercanla inciden yapılmış köşk verdi. O köşkün toprağı misktendir. Her bir köşekte onun için gerekli olan -bunlar ister zevceler bakımından olsun, isterse hizmetçiler bakımından olsun- şeyler vardır."[47]
2- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edilmiştir:

"Rasulullah (s.a.v.)'a ümmetinin fethedeceği yerler köy köy gösterilmiş o da buna sevinmiş ve Allah *"Muhakkak Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın."* ayetini indirmiştir." [48]
3- İbn Abbas'tan (r.a.) Rasûlullah şöyle buyurdu:
"Benden sonra ümmetime fethedilecek olan yerler bana gösterildi. Beni sevindirdi." Allah: "Elbette ahiret senin için dünyadan hayırlıdır." ayetini indirdi." [49]
4- Abdullah b. Abbas'ın şöyle söylediği rivayet edilmektedir:
"Rasulullah'a, vefatından sonra ümmetinin fethedeceği yerler ve hazineler gösterildi. Rasulullah bundan dolayı sevindi. Bunun üzerine Allah teala: *"Rabbin elbette ki sana da verecek sen de ondan razı olacaksın."* âyetini indirdi ve ona cennette bin köşk verdi. Her köşkün içinde gereken eşler ve hizmetçiler bulunmaktadır."[50]
5- İmâm Ebu Amr el-Evzâî... Abdullah İbn Abbâs'tan nakleder ki;
"Rasûlullah (s.a.v.)'a kendisinden sonra ümmetinin önüne açılacak hazîneler gösterildi de, Rasûlullah tek tek gösterilen bu hazînelere sevindi. Bunun üzerine Allah Teâlâ *"Şüphesiz Rabbın, sana verecek ve sen hoşnûd olacaksın."* âyetini indirdi. Allah ona cennette bin kerre bin köşk verdi. Her köşkte lâzım olan eşler ve hizmetçiler bulunur."[51]
6- Süddi'nin Abdullah b. Abbas'tan naklettiği başka bir rivayete göre Abdullah b. Abbas şöyle demiştir:
"Muhammed (s.a.v.)i âhirette razı edecek şeylerin biri de ehl-i Beytinden herhangi birinin cehenneme girmemesidir." [52]
Hasan bununla şefaatin kasdedildiğini söyler. Ebu Ca'fer el-Bâkır da böyle demiştir.
7- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.s), bu ayet nazil olunca, *"ümmetimden birisi cehennemde iken, ben halimden memnun (razı) olamam"* demiştir.[53]

6. "Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?"
7. "Ben seni yolunu kaybetmiş bulup da hidâyete erdirmedim mi?"
8. "Ben seni fakir bulup da zengin etmedim mi?"

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- el-Fudayl b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sûfî, Zahir b. Ahmed'den, o Abdullah b. Muhammed b. Ziyad en-Nîsabûrî'den, o Yahya b. Muhammed b. Yahya'dan, o Abdullah b. Abdillah el-Hacbî'den, o Hammad b. Zeyd'den, o Ata b. es-Sâib'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu:
"Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ben Rabbim'den çok şeyler istedim. İstemediğim şeyi de istedim. Dedim ki:
"Ey Rabbim sen, benden önceki peygamberlerden bazısına rüzgarı hizmetçi kıldın. -Burada Davud'un oğlu Süleyman'ı zikretti.- *Bazısı da, ölüleri diriltiyordu.* -Burada Meryem oğlu İsa'yı zikretti.- *İşte onlardan bazılarına şunu verdin, bazılarına şunu verdin."* Cenab-ı Hak buyurdu ki:
*"Seni öksüz bulup da barındırmadı mı?"****[54]*** *Dedim ki:*
"Evet Ya Rabbi!" Cenab-ı Hak buyurdu ki;
"Ben seni yolunu kaybetmiş bulup da hidâyete erdirmedim mi?" [55]
"Evet ya Rabbi!" dedim. Tekrar buyurdu ki:
"Ben seni fakir bulup da zengin etmedim mi?" [56]
"Evet ya Rabbi!" dedim. Buyurdu ki:
*"Ben senin göğsünü genişletmedim mi? Senden o yükü indirmedik mi?"****[57]*** *Dedim ki:*
*"Evet ya Rabbi!"****[58]***
2- İbn Kesir der ki:
"Allah Teâlâ, kulu ve Rasûlü Muhammed'e nimetlerini sayarak buyuruyor ki;[
"O, seni öksüz bulup ta barındırmadı mı?" Şöyle ki: Rasûlullah (s.a.v.) anasının karnında iken babası vefat etmişti. Doğduktan sonra vefat ettiği de söylenir. Sonra o altı yaşındayken annesi Vehb kızı Âmine vefat etti. O, sekiz yaşında dedesi Abdülmuttalib'in ölümüne kadar dedesinin koruması altındaydı. Bilâhere amcası Ebu Tâlib onu korumuştur. Ebu Tâlib onu destekleyip korumuş, değerini yüceltip saygı göstermiş ve kırk yaşında Allah'ın onu peygamber olarak göndermesinden sonra kavminin kendisine eziyet etmelerine engel olmuştur. Bu, Ebu Tâlib de putperest kavminin dinindendi ama hepsi, Allah'ın güzel takdiri ve tedbîri ile olmuştu. Nihayet hicretten az bir müddet önce Ebu Tâlib de vefat etti. Kureyş'in bilgisiz ve beyinsizleri ona saldırınca Allah Teâlâ, onların arasından Evs ve Hazrec kabilesinden müteşekkil olan Ensâr'ın ülkesine hicret etmesini uygun buldu. Nitekim Allah Teâlâ, kanununu en mükemmel şekilde icra. etti. Rasûlullah (s.a.v.) Ensârın ülkesine gelince, onlar kendisini koruyup destek oldular ve çevresini sararak önünde Allah rızâsı için muharebe ettiler. Bütün bunlar Allah'ın onu koruyup muhafaza etmesinin ve değer vermesinin ifadesiydi."[59]

9. Öyleyse, sakın yetimi ezme!

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre ayetin bu ifadesi, Hz. Peygamber (s.a.s)'in, Hz. Hatice (r.a)'nin çocuğuna seslendiği bir sırada nazil olmuştur. [60]

10. Sâile gelince, (onu) da azarlayıp koğma...

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.) oturuyordu. Hz. Osman (r.a.) kendisine bir salkım meyve (üzüm kurusu) getirdi ve önüne koydu. Tam yiyeceği sırada bir dilenci kapının üzerinde dikiliverdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Bize acıyıp merhamet eden kula (Hz. Osman) Allah rahmet etsin" dedi. Hz. Osman'a o salkımı dilenciye vermesini emretti. Hz. Osman bundan mennun kalmadı; ille de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ondan yemesini istiyordu. Çıktı salkımı dilenciden parasıyla satın aldı. Dilenci yeniden geldi, bu işi üç kez tekrarladı. Her defasında da, Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Dilenci misin, yoksa satıcı mı?"* demek zorunda kaldı. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu." [61]

---

[1] Tefsir-i Kurtubî: 20/91.
[2] İbn Cerir et-Taberî, 30/148. Tefsir-i Kurtubî: 20/91.
[3] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/147.
[4] Buhari; Cihad: 2802, Edeb: 6146, Müslim; Cihad ve Siyer: 112, 113/1796, Tirmizi; Tefsir: 3345, Taberani; el-Kebir: 2/173. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 384. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/717.
[5] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 384.
[6] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[7] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[8] Buhari, Fedailu'l-Kur'an: 1; Teheccüd: 4; Tefsir: 93/1; Müslim, Salat: 82, 84, 91; Cihad: 115; Ebu Davud, Salat: 68; Nesai, Sehv: 11; İbn Mace, İkamet: 144; Ahmed b. Hanbel, Müsned: 3/344; 4/312.
[9] Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Duhâ, 93/1; Müslim, Cihâd, 115; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 4/312-313; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[10] Hâkim; Suyûtî, Lubâbun-Nukûl, 2/198-199.
[11] Tebbet: 111/1.
[12] Suyuti, Durru'l-Mensur: 8/541-542.
[13] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim. İfâde, Ebu Saîd'e aittir.
[14] Buhari, Cihad: 9; Müslim, Cihad: 112; Ebu Davud, Edeb: 90; Tirmizi, Tefsir: 93; İbn Ebi Hatim.
[15] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[16] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/266.
[17] Firyâbî; Saîd İbni Mansur; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/717.
[18] Müslim,Cihâd, 114; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Duhâ, 93/1. hadis no: 3345; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[19] Buhari, Cihad: 9; Müslim, Cihad: 112; Ebu Davud, Edeb: 90; Tirmizi, Tefsir: 93. Bu hadis hasendir, sahihtir.
[20] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.
[21] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[22] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/157.
[23] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[24] Vehbe Zuhayli, Tefsiru'l-Münir, Risale Yayınları: 15/540.
[25] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınları: 9/153.
[26] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/266.
[27] Mürsel hadistir. Hakim; Müstedrek: 2/610, 611. İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 384. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/718; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[28] Buharı, Tefsiru'l-Kur'an, Sure: 93 bab: 1; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[29] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/718; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[30] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.
[31] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/205.
[32] Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, 2/200.
[33]

Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/205.

[34] Suyıti; ed-Dürr: 6/361, Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/138. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 384. İbnu Ebu Şeybe-Müsned, Taberânî, İbn Merduye, İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/717-718.

[35] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/206.

[36] Taberânî, Kebir, XXIV, 249; Ebıı Bekr eş-Şeybânî, el-A'hâd ve'l-Mesâni, VI, 211; Heysemî, Mecma', VII, 138, -ravilerinden Um Hafs’ı tanımadığı kaydıyla-; ayrıca bk.: Müslim, III, 1664; İbn Hibban, Sahih, XIII, 167; Ebu. Davud, IV, 74; Nesai, VII, 186, Müsned, VI, 142, 330.

[37] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/199-200.

[38] Meryem: 19/64.

[39] Kehf: 18/23.

[40] Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb. 31/238.

[41] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Yayınları: 9/266.

[42] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/206.

[43] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/168.

[45] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Yayınları: 9/267.

[46] Mevdudi-Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/148-149.

[47] Hakim, Müstedrek: 2/526. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 385.

[48] Taberânî, Evsat; Beyhakî, Delâil; Hâkim, Müstedrek; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/719.

[49] Taberânî, Evsat; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/718.
Bu rivayetin isnadı hasendir.

[50] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.

[51] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.
İbn Cerîr Taberî kendi tarikiyle bu hadîsi rivayet eder ki, bu hadîsin Abdullah İbn Abbâs'a isnadı sahihtir. Buna benzer rivayetler ancak tevkifi olarak söylenir.

[52] İbn Ebu Hatim; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.

[53] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/210.

[54] Duha: 93/6.

[55] Duha: 93/7.

[56] Duha: 93/8.

[57] İnşirah: 94/1-2.

[58] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 385.

[59] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.

[60] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/223.

[61] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/224.

94- ŞERH (İNŞİRAH) SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada doksan dördüncü, iniş sırasına göre on ikinci suredir. Duhâ sûresinden sonra, Asr sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[1]

Suyûtî, Sûrenin, müşriklerin mü'minleri fakirlikleri sebebiyle ayıplamaları üzerine nazil olduğunu söyler.[2]
Konusu Duha suresine o kadar benzemektedir ki, bu iki surenin hemen hemen aynı dönem ve şartlarda nazil olduğu anlaşılmaktadır. Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: "Bu sure Mekke'de Duha'dan sonra nazil olmuştur."[3]
Çoğunluğa göre Mekke'de ve Duha Suresinden sonra inmiştir. Hatta Tavus ve Ömer b. Abdulaziz bunu onun devamı ve tamamlayıcısı sayarak ikisini bir sure kabul etmiş ve bir rekatta okumuş oldukları rivayet edilmiştir. Fakat mütevatir olan genel mushaflarda araları besmele ile ayrılmış ve aşere kıraatlarının hepsinde de iki sure olarak okuna gelmiş olduğu için bir sure sayılmaları doğru değildir. Aralarında şiddetli bir bağ bulunmakla beraber önceki, vahyin kesilmesi ile meydana gelen keder ve iç sıkıntısı zamanında inerek gönül rahatlığı vermiş, ikincisi ise gönül rahatlığı anında inerek onun hükmünü açıklamış ve nimetten nimeti verene teşvik etmiş olmak itibarıyla farklıdırlar. Bu, önceki sureden daha çok bir kuvvet ifade etmekte olduğu için Bikai bunun Mekke'de indiği görüşüne varmış, İbn Merduye de Cabir b. Abdullah'tan 4. ve 5. ayeti olan usur (zorluk) ve yusr (kolaylık) ayetlerinin Medine'de indiğine dair bir hadis de rivayet etmiştir.[4] Bu surenin ifade ettiği manaya göre Medine'de inmiş olması yakışmaz değil ise de hadisin sıhhatinde duraklanmış ve surenin Mekke'de indiği tesbit edilmiştir.[5]
Malik b. Sa'saa diyor ki: "Rasulullah şöyle buyurdu:
"Ben Kabe'de uyku ile uyanıklık arasında bir halde iken birinin şöyle dediğini duydum:
"O, üç kişinin arasında biridir. "Bana altından bir leğen getirildi. Onda zemzem suyu vardı. Birisi göğsümü, karnımın alt tarafına kadar yardı. Kalbim dışarı çıkarıldı, zemzem suyu ile yıkandı sonra yerine kondu. Sonra ona iman ve hikmet dolduruldu."[6]

5. Demek, hakikaten güçlükle beraber kolaylık var.
6. Muhakkak güçlükle beraber kolaylık var.

Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Hasan-ı Basri'den rivayet edildi:
"Bu ayet indiğinde Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Müjde! Size kolaylık geldi. Bir zorluk iki kolaylığı mağlup edemez."[7]
2- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Hasan İbn Muhammed îbn Sabah... Hasan'dan nakletti ki; şöyle derlermiş:
"Bir tek zorluk iki kolaylığı alt edemez."[8]
3- Hasan-ı Basri ile Katade diyorlar ki:
"Bir gün Rasulullah sevinçli ve gülümser bir halde çıkıp geldi. Sahabelere şöyle buyurdu:
"Elbette ki bir zorluk iki kolaylığa galip gelemeyecektir. Elbette ki bir zorluk iki kolaylığa galip gelemeyecektir. Zira: "Mutlaka her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Evet her güçlükle beraber bir kolaylık vardır." buyurulmaktadır."
4- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Hasan'dan nakletti ki; Rasûlullah (s.a.v.) bir gün gülerek neş'eli ve sevinçli olarak çıkmış ve şöyle diyormuş:
"Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Çünkü "Muhakkak ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Elbette zorlukla beraber bir kolaylık vardır."
İbn Cerîr Taberî aynı rivayeti Avf kanalıyla Yûnus İbn Ubeyd'den o da Hasan'dan mürsel olarak nakleder.[9]
5- Saîd Katâde'den nakleder ki; Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabını bu âyetle muştulayıp şöyle dediği bize aktarıldı:
"Bir zorluk iki kolaylığı yenemez."
"Bunun mânâsı şudur: Zorluk ifâdesi her iki âyette de ma'rife olarak zikredilirken kolaylık nekre olarak zikredilip, iki kerre tekrarlanıyor. Bunun için de Rasûlullah (s.a.v.); *"bir zorluk iki kolaylığı yenemez"*, demiştir. Bu ifâde ile Allah Teâlâ'nın *"Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır."* kavlini kasdetmiştir. Birinci zorluk ikincinin aynıdır. Halbuki kolaylık tekrarlanmıştır.[10]
6- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Âiz İbn Şüreyh'ten nakletti ki; o, Enes İbn Mâlik'in şöyle dediğini işittim, demiştir:
"Rasûlullah (s.a.v.) oturmuştu ve karşısında da bir taş vardı, buyurdu ki:
"Zorluk gelip şu taşa girseydi, kolaylık gelip ona girer ve zorluğu oradan çıkarırdı." Bunun üzerine Azız ve Celîl olan Allah: *"Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır."* âyetini inzal buyurdu."[11]
7- Ebu Bekr el-Bezzâr bu hadîsi Müsned'inde Muhammed İbn Ma'mer kanalıyla... Enes İbn Mâlik'ten nakleder.
"Onun ifâdesi ise şöyledir:
"Zorluk gelip şu taşın içine girseydi, kolaylık gelir ve en sonunda onu çıkarırdı. Sonra da: "Muhakkak ki güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlükle beraber bir kolaylık vardır" dedi."[12]
8- Abdullah b. Mes'ud diyor ki:
"Zorluk bir deliğe girecek olsa kolaylık peşinden gelir, oraya girer. Zira Allah teala: *"Mutlaka her güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Evet her güçlükle beraber bir kolaylık vardır."* buyurmaktadır."[13]
9- Câbir ibn Abdullah'tan rivayet edildiğine göre "Bu iki âyet-i kerime Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur. Ancak Alûsî, bu rivayetin

sıhhatinin şüpheli olduğunu da kaydetmiştir."[14]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/583.
[2] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/199-201.
[3] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/155.
[4] Alusi, Ruhu'l-Meani: 30/211.
[5] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/288-289.
[6] Tirmîzi, Tefsir el-Kur'an, Sure: 94, bab: 1, Hadis no: 3346
[7] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/720.
[8] İbn Ebî Hatim; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/453.
[9] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/453.
[10] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/453.
[11] İbn Ebî Hatim; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/453.
[12] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/453.
Ebu Bekr el-Bezzâr der ki:
"Bu hadîsi Enes'ten yalnızca Âiz İbn Şüreyh'in naklettiğini biliyoruz."
İbn Kesir der ki:
"Ebu Hatim er-Râzî onun hakkında; "hadîsi zayıftır", der. Ancak bu hadîsi Şu'be, Muâviye İbn Kurrâ kanalıyla bir adamdan, o da Abdullah İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak nakleder.
[13] Tirmîzi, K.Tefsir el-Kur'an, Sure: 94, bab: 1, Hadis no: 3346159.
[14] İbn Merdûye; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/165.

95- TÎN SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada doksan beşinci, iniş sırasına göre yirmi sekizinci sûredir. Bürûc sûresinden sonra, Kureyş sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]

Katade, bu surenin Medenî olduğunu söylemektedir. İbn Abbas'tan iki kavil nakledilmiştir; birincisine göre, bu sure Mekkî'dir.[2] Diğer kavline göre, bu sure Medenî'dir. İçlerinde el-Hasen ve Atâ'nın da bulunduğu Cumhur bu sureyi Mekkî kabul etmişlerdir.[3]
Sûre'de "Beled-i Emîn"e yemin edilmiş olması ve müfessirlerin icmaı ile bundan maksadın Mekke-i Mükerreme olması hasebiyle Medine'de indiği görüşü taraftar bulamamıştır.[4]
Surenin Mekki olmasının açık alameti Mekke için "hâze'l-beledi'l emin" denmesidir. Eğer Medine'de nazil olsaydı Mekke için kulanılan bu ifade doğru olmazdı. Ayrıca surenin konusundan, Mekke'de başlangıçta nazil olan surelerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü surede, küfür ile iman arasında şiddetli bir mücadelenin başladığına dair bir iz yoktur. Bunun için, ilk dönemdeki diğer Mekkî surelerin üslubunu taşımaktadır. Bu surede de, kısa kısa ve etkili cümlelerden oluşan bir üslupla, ahiret, oradaki ceza ve mükafatın gerekli olduğu, mantıklı olduğu anlatılmaktadır.[5]
"Ve bu güvenli beldeye yemin olsun." diyerek huzurda bulunan şeye işaret edilmesi de bunun Mekke'de indiğini bildirir. Çünkü "Güvenli belde" den maksat bütün tefsircilerin ittifakıyla Mekke'dir.[6]

4- Doğrusu biz insanı en güzel biçimde yarattık.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1. "İnsan" ile kastedilen kâfirdir.
2. Bunun Velid b. el-Muğire olduğu söylendiği gibi,
3. Kelede b. Esîd olduğu da söylenmiştir.
4. Buna göre buyruk, öldükten sonra dirilişi inkâr edenler hakkında inmiştir.
5. "İnsan" ile kastedilenin Adem ve onun soyundun gelenler olduğu da söylenmiştir. [7]

5- Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Avfî tarikından İbni Abbas'tan bu ayet hakkında şu rivayet edilmiştir:
"Onlar, Rasulullah (s.a.v.) zamanında elden ayaktan düşmüş, sorumluluklarını bilemez ve yapamaz hale gelmiş kimselerdir. Onların durumu merak edilirdi, Allah onların özrünü kabul etti. Akılları gitmeden önce yaptıkları amellerin ecirleri onlara verildi."[8]

---

[1] Heyet, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 5/589.
[2] İbnu Daris, Nehhas, İbnu Merduye ve Beyhaki.
[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/199; Maverdi; Alusi, Ruhu'l-Meani: 30/221; Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhit: 8/489.
[4] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/958.
[5] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/163.
[6] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/303.
[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/204.
[8] İbni Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/156; el-Beğavî, 4/505. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/720.

96- ALAK SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada doksan altıncı, iniş sırasına göre birinci sûredir. Kalem sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Baştan beş âyeti Hz. Peygamber'e gelen ilk vahiy olduğundan ilk inen sûre kabul edilir. Geri kalan 14 âyetinin ise sonraları Ebû Cehil hakkında indiği rivayet edilmiştir. Bazı müfessirler ise ilk inen sûrenin Müddessir, bazıları da Fatiha olduğunu ileri sürmüşlerdir. [1]

Bu sure iki kısma ayrılır. Birinci kısım, "İkra"dan beşinci ayet olan "ma lem ya'lem"e kadardır. İkinci kısım, "Kellâ inne'l-insane le yetğa"dan surenin sonuna kadardır. Cumhur ulema, birinci kısmın Rasulullah'a gelen ilk vahiy olduğunda ittifak etmiştir. Bunun hakkında, İmam Ahmed, Buharî ve Müslim müteaddit senetlerle en sahih hadislerden sayılan bir rivayeti Aişe'den rivayet etmişlerdir. Bu rivayette Aişe, vahyin nasıl başladığını Rasulullah'ın kendisinden duymuştur. Ayrıca aynı rivayet İbn Abbas, Ebu Musa el Eş'ari ve sahabeden bir cemaatten de şu şekilde menkuldür: "Kur'an'ın ilk inen ayetleri bunlardır." İkinci kısım, Rasulullah Harem-i Şerif'te namaz kılmaya başladığı ve Ebu Cehil'in de onu namazdan menetmek için tehdit ettiği zaman nazil olmuştur.[2]

Alimlerin icmaı ile Sûre mekkîdir. Kur'ân'dan ilk nazil olandır. Vahyin ilk nüzulünde başından beş âyet-i kerimenin nazil olduğu, Sûrenin kalan kısmının ise daha sonraları Ebu Cehl hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.[3]

Allâme Zemahşerî de aynı tesbit ve görüştedir. Nitekim İbn Abbas (r.a.), Ebû Musa el-Eş'ârî (r.a.) ve Hz. Aişe (r.a.)'dan yapılan sahîh rivayetler de bu görüş ve tesbiti doğrulamaktadır. Cumhurun da görüşü bu doğrultuda gerçekleşmiştir. [4]

Hz. Aişe (r.anh.), Abdullah b. Şeddad, İbn-i İshak, Ubeyd b. Umeyr, Ebu Reca, Atâ b. Yesar ve Mücahid, Kur'an'ın ilk inen âyetlerinin, bu surenin ilk beş âyeti olduğunu zikretmişlerdir.[5]

İbn Abbas şöyle demiştir:

"Alak suresinin ilk beş ayeti, Kur'ân'ın ilk inen âyetleridir."[6]

Ebû Musa el-Eş'ârî şöyle haber vermiştir:

"Alak suresi, Hz. Muhammed'e (a.s.) ilk inen sûredir."[7]

Hz. Aişe şöyle demiştir:

"Alak suresi, Kur'ân'dan inen ilk sûredir"[8]

Böylece Kur'ân'dan ilk inen, Alâk Sûresi'nin başındaki beş âyettir ki bu, Allah'ın kullarına kapısını açtığı ilk rahmet, verdiği ilk nimettir. Altı asra yakın geçen fetret devrinde bu rahmet ve nimetin esintisi kesilmiş; katılaşan kalpler ilâhî vahyin hayat veren davetinden mahrum kalmıştı.[9]

Mâverdî'nin tesbitine göre, Hz. Aişe (r.a.) ilk inen sûre hakkında şöyle demiştir:

"Allah'ın kendi Resulü (Muhammed a.s.) üzerine indirdiği ilk sûre, Alâk Sûresi'dir. Ondan sonra Nûn ve'l-kalem Sûresi, ondan sonra da Müddessir Süresidir ve arkasından Duhâ Sûresi inmiştir." [10]

Bu surenin baş kısmı Kur'an-ı Kerim'in ilk inen bölümüdür. Surenin diğer kısmı ise, Peygamber (s.a.)'in daveti Kureyş arasında yayıldıktan ve ona yönelik eziyetler başladıktan sonra inmiştir.[11]

Bu surenin Mekke'de indiğinde hiç ihtilaf yoktur. Ancak ilk inen sure bu mudur, değil midir? Bunda ihtilaf edilmiştir. İbn Cerir ve Mu'cemu'l-Kebir'de Taberani Ebu Reca el-Utari'den şöyle rivayet etmişlerdir: Demiş ki: Ebu Musa el-Eş'ari bize Kur'an öğretiyordu, bizi halka halinde oturturdu. Üzerinde iki beyaz elbise vardı. Bu sureyi tilavet ettiğinde: "Bu sure, Muhammed (s.a.v.) hazretlerine ilk inen suredir."[12] derdi.

Bunun gibi Müstedrek'te Hakim; Delail'de Beyhaki Aişe'den de rivayet etmişlerdir. Birçokları Mücahid'den de: "Kur'an'da ilk inen Alak, sonra Kalem suresidir."[13] diye nakletmişlerdir.

Buna karşılık Buhari ve Müslim, Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan şunu rivayet etmişlerdir:

"Demiş ki Cabir b. Abdullah'a:

"Kur'an'da önce indirilen sure hangisidir?" diye sordum.

"Müddessir", dedi.

"Alak suresi diyorlar", dedim.

"Ben size Rasulullah'ın bize söylediğini rivayet ediyorum."[14] dedi, diye hadisi rivayet etmekle bir istidlal yapılmıştır. Bu hadiste vahyin bir ara kesilmesinden bahsederken şöyle denilmiştir: "Ben yürüyordum, o esnada gökten bir ses işittim, gözümü kaldırdım, bir de gördüm ki Hira'da bana gelen melek gök ile yer arasında bir kürsüde oturmuş. Ondan korktum, döndüm. *"Beni örtünüz, beni örtünüz."* dedim. O vakit Müddessir. 74/1-5 ayetleri indirildi. Derken vahiy kızıştı ve ardarda devam etti..." Bu da görülüyor ki meleğin daha önce Hira'da daha önce gelmiş olduğu anlatılmıştı. Daha önce meleğin Hira'da gelmesi ise Alak suresinin indirilmesidir. Şu halde bunun manası nübüvvet için ilk olarak Alak suresi indirilmişti. Bir ara vahyin kesilmesinden sonra ilk peygamberlik ve davet için Müddessir suresi indirildi demektir.

Bir de Fatiha'da geçtiği üzere Delailu'n-Nübüvve'de Beyhaki ile Vahidi'nin Yunus b. Bukeyr yoluyla Yunus, İbn Ömer'den, o da babasından, Ebu Meysere Amr b. Şurahbil'den rivayet ettikleri ve rivayet edenleri sikat (güvenilir) olan bir mürsel hadis ile delil gösterilerek Fatiha'nın ilk önce indirildiği söylenmiştir.[15]

Cabir b. Zeyd de önce indirilen Alak, sonra Kalem, sonra Müzzemmil, sonra Müddessir, sonra Fatiha olduğunu kesin olarak ifade etmiştir. Fakat bu ihtilaflı görünen öncelik, bu surelerin tamamları itibarıyla mıdır? Yoksa başlarında bazı ayetleri itibarıyla mıdır? Bu rivayetlerde bunlar açıkça görülmüyor. Problemi bu bakımdan inceleyenler, Fatiha tefsirinde de geçtiği üzere, sahih olarak şu sonuca varmışlardır ki ayet

itibarıyla Kur’an’dan ilk inen Alak sûresinin başından ilk beş âyettir. Tam sûre itibarıyla da Fatiha'dır. Fatiha bundan ve Muddessir ve Müzzemil’in baş kısımlarından sonra inmekle beraber tam sûre olarak indirildiğinden, sûre itibarıyla önce indirilen Fatiha, âyet itibarıyla önce indirilen de Alak Suresidir.
İmam Ahmed b. Hanbel, Buharî ve Müslim ve Abd b. Humeyd ve Adurrezzak ve daha başkaları İbnü Şihab yoluyla "Urve b. Zübeyr'den, Hazreti Aişe (r.a.)'den vahyin başlaması ile ilgili hadiste -ki Fatiha’da tamamı nakl edilmişti- ilk vahyin rüyayı sadıka (doğru çıkan rüyalar) ile başladığını açıkladıktan sonra Hira mağarasında meleğin gelip tazyik ile tutup sıkıp da "oku" dediğini, "Ben okumuş değilim." diye cevap verdiğini[16], bunun üzerine bir daha sıkıp yine diye cevap verdiğini, üçüncüde yine bütün çabasını sona erdirinceye kadar sıkıp bırakıp da Alak Suresinin ilk be ayetini indirdiğini rivayet etmiş olduklarından ve hepsinden en sahih (doğru) olan bu rivayette ise beşinci ayete kadar âyetler diye anlatılmış ve açıkça ifade edilmiş bulunduğundan ilk inen âyetlerin bu âyetler olduğu en sahih olarak isbatlanmış bulunmaktadır. Yalnız Alak ile yetinen bazı rivayetten maksat, sûrenin tamamına işaret olduğunu zannedenler olmuş ise de bu mücmel beinci ayete kadar açıkça ifade eden rivayet müfessir demek olduğundan, müfessirin mücmele tercih edilmesi gerekir.
Tamamı birden indirilen sûrelerin pek az olup azar azar ve çoğunlukla beşer veya onar âyet indiği bilindiği gibi, bunlarda da beşer âyet anlatıldığı ve bu sûrenin geride kalan kısmı da anlamlarına göre sonra davetin başlamasıyla karşılıklı mücadelenin meydana gelmesinden sonra indiğine delalet ettiği ve namazın farz kılınmasından sonra olduğu anlaşılan bu âyetlerin Ebu Cehil'in azgınlığı sebebiyle indiği hakkında da Buhari ve diğer (hadis) kitaplarında rivayetler nakledilmekte bulunduğundan dolayı ilk indirilen, bu sûrenin tamamı değil, başından beş âyet ve tam sûre olarak indirilenin Fatiha olduğu ve değişik rivayetlerin bu şekilde bağdaştırılması bu konudaki sözlerin ve rivayetlerin gerek rivayet ve gerek dirayet bakımından en sahihi (doğrusu) bulunduğu gerçekten tesbit edilmiştir. Onun için Zamahşerî'nin İbnü Abbas ve Mücahid'den: Bu sûre ilk inendir.[17] Tefsir bilginlerinin çoğu ise; "ilk inen (sûre) Fatiha, sonra Kalem sûresidir" sözü de Fatiha tefsirinde geçtiği tarzda bu mânâ ile açıklanmış ve rivayetler arasında uyum sağlanmıştır.
Özetle en sahih olan rivayetlere göre bu sûrenin beş âyetinin ilk inen olması, Fatiha'nın tam sûre olarak ilk inen olmasına ve bu arada başka sûrelere ait bir takım âyetlerin inmiş olmasına aykırı değildir. Şu halde İbnü Abbas ve Mücahid'in sözü ile tefsir bilginlerinin çoğunun sözleri arasında gerçekten çelişki yoktur ve bundan dolayı "Keşşaf" sahibi gibi Fatiha'nın ilk inen sûre olduğu sabit değildir zannedenlerin görüşü doğru değildir. Kur'ân'ın gerek âyet ve gerek sûre tertibinde inme sırası gözetilmeyerek Mekkî (Mekke’de inen) ve Medenî (Medine’de inen) sûrelerin ve âyetlerin öne almak ve geriye bırakmakla karıştırılıp daha çok mânâ ilişkisi gözetilmiş bulunmasında ise nazmın güzellikleri ve Kur'ân'ın icazı açısından çok büyük hikmetler vardır ki bunun en belirgini hayatın gidiş ve gelişmesinde ve zaman olayları ve değişmelerinin meydana gelmeleriyle analiz ve birleştirmesinde daima önceki ile sonraki arasındaki birlik ve düzen nizamını düşündürmektir. Mesela bu beş âyet, Fatiha'dan önce inmiştir diye bunları sûreden ayırıp da tertipde Fatiha'dan önce koymaya kalkışmak gibi bir üslub takip edilecek olsaydı, ne bu sûre kalır, ne de Kur'ân'ın (diğer) sûreleri ve âyetleri arasında bir uygunluk bulunurdu. Öyle yapılmayıp Kur'ân'ın herhangi bir kısmı okunurken ve hatta her hangi önemli bir işe başlarken “Bismillahirrahmanirrahim” diye başlamakta hem her şeyden önce *"Rabb'ının ismiyle oku"* emrinin mânâsının uygulama, hem de Kur'ân nazmını hiç bozmadan bütün yönleriyle korumak vardır. Bu sûrelerin bu şekilde Kur'ân'ın (indirilmesinin) bitimine doğru buraya konulmasında şüphesiz ki ilk sırasında anlaşılan mânâdan fazla bir mânâsı vardır. Henüz okunacak bir kitap verilmeden oku oku denilmekle *"İşte bu kitap"****[18]*** diye başlayarak okunacak kitabı tamamladıktan sonra bitimine doğru "oku oku" diye emredilmesindeki mânâ elbette farklıdır. Bunda olgunluk döneminden, zamanın geçmesinden sonra da peygamberliğin ilk durumunu hatırlatmakla sonu baş tarafa çeviren bir yenileme ve hiçbir zamanda okumaktan doyulmayacağını anlatmak üzere *"O halde bir işi bitirdin mi daha yorucu olana koş, ancak Rabbinden iste."****[19]*** mânâsı gereğince biri bitince diğerine başlamak suretiyle bir devam mânâsı vardır. İlk indirildiğinde okumaya başlamak için varid olan bu pekiştirilmiş emir sonradan da tekrar tekrar devam etme mânâsını ifade etmek ve bu şekilde önceki sûrede geçen ahsen-i takvim ile ahkemü'l-hâkimîn (hükmedenlerin en doğru hükmedicisi) olan Allah, dininin gereğini uzun uzadıya açıklama hususunda buraya derc etmiş. Ve onun içindir ki bunun başında ilk indirilen beş âyet, sonradan insanın kendini ihtiyaçsız görmesinin sakıncalı olduğunu açıklayan ve Allah'a dönüşü ifade eden *"Hayır! Gerçekten insan, kendisini zengin görünce azıyor. Oysa dönüş, elbette Rabbinedir."* âyetleri ile takip edilmiştir. Demek ki İslâm dini, başlangıçta *“Yaratan Rabbinin adıyla oku!”* diye okumak emri ile gelmiş ve sonra da insan bir mertebeye gelir de okumaktan, ilimden, din ve kulluktan kendisini doygun olur zannetmemesi ve başlangıç ve sonuç birleştirilerek, her sonucun bir başlangıç gibi bilinmesi için bu emri kapsayan bu sûre buraya yerleştirilmiştir. Bu mânâ *"Ecelin gelinceye kadar Rabbine ibadet et."****[20]***; *"Ve de ki: Rabbim! İlmimi artır."****[21]*** âyetlerinin de mânâsıdır.[22]

İkinci Kısmın Nüzul Zamanı:

Bu surenin ikinci kısmı, Rasulullah'ın namaz kılmaya başladığı ve Ebu Cehil'in de onu korkutmak, tehdit yoluyla engel olmak istediği zaman nazil olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, nübüvvetten sonra Rasulullah İslâmî tebliğe başlamadan önce Harem-i Şerif'te Allah'ın öğrettiği tarzda namaz kılmaya başlamıştı. Mekkeli müşrikler bundan Rasulullah'ın yeni bir din takip etmeye başladığını anlamışlardı. Mekke'deki diğer insanlar Rasulullah'ın yeni tarzdaki ibadetini hayretle seyrederken, Ebu Cehil, cahiliyet taassubu ile bu şekilde ibadet etmemesi için Rasulullah'ı korkutmaya çalıştı. Bu olay hakkında pek çok hadis vardır. Ebu Cehil'in bu beyhude hareketinin hadisi İbn Abbas ve Ebu Hureyre'den mervidir.
a) Ebu Hureyre'den şöyle rivayet edilmiştir.
"Ebu Cehil Kureyşlilere sormuş;
"Muhammed siz varken de ellerini yere koyup secde ediyor mu?" Onlar:
"Evet" dediler. Ebu Cehil,
"Lat ve Uzza'ya yemin ederim, eğer onu bu şekilde ibadet ederken görürsem ensesine ayağımı basarak yüzünü yere sürteceğim." dedi. Bir gün, Rasulullah namaz kılmaktaydı. Ebu Cehil, ensesine basmak için ona doğru yöneldi. Ama birdenbire herkes onun geri çekildiğini gördü. Ebu Cehil'e soruldu:
"Ne oluyor?" Ebu Cehil:

"Benimle onun arasında bir ateş hendeği vardı. Bazı kanatlar da gördüm." Rasulullah şöyle buyurdu:
"Eğer yanıma gelseydi melekler onu parçalayacaktı." **[23]**
b) İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:
"Ebu Cehil dedi ki:
"Eğer Muhammed'in Kâbe civarında ibadet ettiğini görürsem ensesini ayaklarımın altına alacağım." Bu haber Rasulullah'a ulaştığında şöyle buyurdu.
"Eğer böyle yaparsa melekler onu yakalarlar".[24]
c) İbn Abbas'tan diğer bir rivayette şöyledir:
"Rasulullah, Makam-ı İbrahim'de namaz kılmaktaydı. Ebu Cehil yanına gelerek şöyle dedi:
"Ey Muhammed! Ben seni bundan menetmedim mi?" ve Rasulullah'ı tehdit etmeye başladı. Rasulullah ona sert bir şekilde
"Sen kim oluyorsun?" karşılığını verdi. Bunun üzerine Ebu Cehil.
"Ey Muhammed! Sen kime güvenerek beni korkutuyorsun? dedi. Ve devam etti: "Tanrıya yemin ederim ki, burada en fazla yardımcısı olanlardanım."[25]
Bu olay üzerine surenin "kella inne'l insane le yetğa" ile başlayan kısmı nazil olmuştur. Bu kısmın yeri doğal olarak Kur'an'ın bu suresindedir. Çünkü Rasulullah İslâmı ilk kez namaz ile açığa vurmuştu. Kafirlerle karşı karşıya gelmesinin başlangıcını bu oluşturmuştu.[26]
Abdullah b. Abbas diyor ki: “Allah’a yemin olsun ki şayet Ebu Cehil taraftarlarını çağıracak olsaydı Allah’ın zebanileri onu yakalardı.”[27]

1. Yaratmış olan Rabbının adıyla oku.
2. Ki O, insanı bir "Alak"tan yarattı.
3. Oku, O senin Rabbın sonsuz bir kerem sahibidir.
4. Ki O, kalemle öğretmiştir.
5. O, insana bilmediğini öğretmiştir.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Yahya ibn Bükeyr kanalıyla Hz. Aişe'den rivayette o şöyle anlatıyor:
Rasûlullah (s.a.v.)'a gelen ilk vahy uyku halinde iken görmüş olduğu sâdık rüyalardır. Hangi rüyayı görse mutlaka gün aydınlığı gibi aynen çıkardı. Sonra ona yalnızlık sevdirildi, Hıra mağarasına çekilip orada pek çok gece ibadetle geçirirdi.[28] Bunun için de yanına azık alırdı. (Azığı bitince) Hz. Hadice'nin yanına gelir ve yine azığını alıp tekrar mağaraya dönerdi. Nihayet O Hira mağarasında iken hakk ona geliverdi. Melek O'na geldi ve:
"Oku." dedi. Rasûlullah:
"Ben okuyucu değilim (okuma bilmiyorum)." dedi. Hz. Peygamber der ki:
"Melek beni aldı ve takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra bıraktı ve:
"Oku." dedi. Ben yine:
"Ben okuyamam." dedim. Beni ikinci kere takatten kesilinceye kadar sıktı, sonra bıraktı ve:
"Oku." dedi. Ben yine:
"Ben okuyucu değilim." dedim. Beni üçüncü kere yakalayıp takatim kesilinceye kadar sıktı, sonra bıraktı ve:
"Yaratan Rabbının adıyla oku. O, insanı bir alakadan yaratmıştır. Oku, Rabbın nihayetsiz kerem sahibidir." dedi.
Hz. Aişe anlatmaya şöyle devam ediyor:
Rasûlullah bununla (Cibrîl’in kendisine okuduğu vahiyle) kalbi titreyerek döndü ve Hz. Hadice bint Huveylid'in yanına girdi,
"Beni örtün, beni örtün." dedi. Onun üstünü örttüler. Nihayet korkusu geçince Hadice'ye olanları haber verdi ve:
"Ey Hadice, bana ne oluyor? Kendimden (bana bir şey olmasından) korktum." dedi. Hz. Hadice O'na:
"Asla! korkma sana bir şey olmaz. Allah'a yemin ederim ki Allah seni asla rüsvay etmiyecek (seni üzmeyecek)tir. Çünkü sen sıla-i rahimde bulunur, sözün doğrusunu konuşur, yorulmuşları taşır, yoksullara verir, misafirleri ağırlar, musibete uğrayanlara yardım edersin." deyip onu Hz. Hadice'nin amcası oğlu olan Varaka ibn Nevfel ibn Esed ibn Abdu'l-Uzzâ'ya götürdü. Varaka Câhiliye devrinde hristiyan olmuştu. İbranice kitap yazar ve Allah'ın dilediği miktarda İncil'i İbranice (veya Arapça) yazardı. Çok yaşlanmış ve gözleri kör olmuştu. Hz. Hadice ona:
"Ey amcamın oğlu, kardeşin oğlu (Muhammed)'i dinle." dedi. Varaka:
"Ey kardeşim oğlu nedir gördüğün?" diye sordu, Hz. Peygamber (s.a.v.) de gördüğünün haberini ona haber verdi. Varaka O'na:
"Bu (sana gelen) Allah'ın Musa'ya indirmiş olduğu Nâmûs'tur. Keşke genç olsaydım ve kavmin seni (yaşadığın kasabadan) çıkardıklarında hayatta olsaydım." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Onlar beni çıkaracaklar mı?" dedi. Varaka:
"Evet, senin getirdiğini kim getirse mutlaka ona düşmanlık edilir. Eğer ben senin o gününe ulaşacak olursam elbette seni desteklerim." Dedi, fakat çok geçmeden Varaka vefat etti ve vahy de kesildi. Hz. Peygamber (s.a.v.) vahyin kesilmesine çok üzüldü.
İbn Şihâb kanalıyla Câbir ibn Abdillâh el-Ansarî'den rivayette o vahyin kesilmesinden bahisle naklettiği hadisinde Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle anlatır:
“Ben yürürken gökten bir ses işittim. Gözlerimi göğe çevirdiğimde ne göreyim; bana Hıra'da gelen melek gökle yer arasında bir kürsüye oturmuş. Ondan öyle korktum ki hemen eve dönüp "Beni örtün, beni örtün." diyebildim. İşte bunun üzerine Allah Tealâ "Kötü şeylerden sakın"a kadar "Ey örtüye bürünen, kalk ve uyar..." âyetlerini indirdi ve ondan sonra da artık vahy peşpeşe gelmeye devam etti.”[29]
Rivayetin tahlili:

Mevdudi diyor ki:
Bu rivayetten açıkça anlaşılıyor ki vahiy gelmeden hemen önce bile Rasulullah'ın düşüncesinde Nebi olacağına dair bir şey yoktu. Nebiliğe talip olmak ve onu beklemek bir yana, onun ne olduğunu bile bilmiyordu. Vahyin nüzulü ve melekle karşılaşması bir kişinin hiç beklemediği halde büyük bir olayla karşılaşması ve onun etkisi altında kalması gibi bir şeydi. Bu nedenle, İslâmı daveti başladığında Mekkeliler Rasulullah'a her türlü itirazı yönelttikleri halde, hiç kimse "Biz böyle şeyi Muhammed (a.s) den bekliyorduk, çünkü o bunun planlarını yapıyordu." diyememiştir.
Bu rivayetten şu da anlaşılmaktadır: Rasulullah nübüvvetten önce de çok temizdi. Onun ahlakı çok yüceydi. Hatice 55 yaşında bir kadın ve Rasulullah ondan 15 yaş küçüktü. Uzun evlilik dönemleri içerisinde Rasulullah'ın hiç bir şeyi Hatice'den gizli kalamazdı. O, Rasulullah'ın ahlakının ne derece yüksek olduğuna bizzat tanıktı. Rasulullah Hıra'dan döndüğü zaman, onun başından geçenleri duyunca hiç tereddütsüz kabul ederek şöyle demişti: *"Sana vahiy getiren gerçekten Allah'ın meleğiydi"* Aynı şekilde Varaka b. Nevfel'de Mekke'nin yaşlı bir kişisi idi. Rasulullah'ı çocuktan beri tanırdı. 15 senelik yakın akrabalığı dolayısıyla Rasulullah'ın hayatına ve yaşantısına yakından vakıftı. Rasulullah'tan vahiy olayını işitince o da hiç tereddütsüz kabul etmiş ve şöyle demişti: "Bu aynı Namus'tur ki, Musa'ya da gönderilmişti." Bunun anlamı şudur: Varaka'ya göre de Rasulullah öyle bir insandı ki, ona nübüvvet verilmesi çok tabiiydi.[30]
2- Zühri diyor ki:
"Bize ulaştığına göre Rasulullah, vahyin kesilmesinden dolayı öyle üzüldü ki, bir kaç kere gidip kendisini yüksek dağların başından aşağı atmak istedi. Resulullah, kendisini aşağı atmak için her dağa çıktığında Cebrail ona görünüyor ve ona "Şüphesiz ki sen, gerçekten Allah'ın Peygamberisin." diyordu. Bunun üzerine Rasulullah sakinleşiyor, heyecanı yatışıyor ve dönüp geri geliyordu. Vahyin kesilmesi uzayınca Rasulullah aynı şeyi yapmak için gidiyordu. Dağın tam tepesine ulaşınca, yine Cebrail ona görünüyor ve ona aynı şeyleri söylüyordu."[31]
3- Taberi'nin rivayetine göre hadisin sonunda Rasulullah, Alak suresinin ilk âyetlerinin, Müddessir suresinin ilk âyetlerinin ve Duha suresinin nazil olduğunu söylemiştir.[32]
4- Ebu Reca el-Utaridi dedi ki: "Ebu Musa el-Eşari, bu Basra mescidinde bizleri dolaşır, bizleri halkalar halinde oturtur, bize Kur'an okuturdu. İki beyaz elbise arasında hala onu görür gibiyim. Ben şu: *"Yaratan Rabbinin adıyla oku"* sûresini ondan öğrendim. Allah'ın Muhammed (s.a.v.)'a indirdiği ilk sûre budur."[33]
5- Aişe (r.anha)'nın rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.)'a indirilen ilk sûre budur. Bundan sonra; *"Nun. Kaleme ... andolsun ki"*[34] Sûresi; daha sonra; *"Ey örtünüp, bürünen"*[35] buyruğu; daha sonra da: *"Andolsun kuşluk vaktine"*[36] Sûresi nazil oldu. Bunu el-Maverdî zikretmiştir.[37]
6- ez-Zühri'den rivayete göre de ilk nazil olan *"Yaratan Rabbinin adıyla oku... İnsana bilmediğini öğretti"* buyruklarıdır, Rasûlullah (s.a.v.) bundan dolayı kederlendi. Dağların tepelerine çıkmaya başladı. Cebrail ona gelerek:
"Sen Allah'ın peygamberisin" dedi. Hatice'nin yanına dönerek:
"Beni sıkı sıkıya örtünüz ve üzerime soğuk su dökünüz" dedi. Bunun üzerine *"ey örtünüp, bürünen"* el-Müddessir: 74/1. buyrukları nazil oldu. [38]

6- "Sakın!.. Çünkü insan muhakkak azar..."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebu Hüreyre'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ebu Cehil dedi ki:
"Sizin aranızda Muhammed yüzünü toprağa bular mı?" Kendisine:
"Evet." denildi. Ebu Cehil:
"Lât ve Uzzâ'yı, eğer öyle yapıyorlar görürsem, onun boynunu vurur, yüzünü toprağa boyarım." dedi. Allahü Teâlâ da bu âyeti indirdi."[39]
2- Ebu Hüreyre'den rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ebu Cehl Hz. Peygamber (s.a.v.)'in secde etmesini kastederek:
"Muhammed, sizin aranızdayken, sizlerin yanında da yüzünü yere koyuyor mu?" diye sordu.
"Evet." dediler. "Lât ve Uzzâ'ya yemin ederim ki onu, bunu yaparken görürsem boynuna basacağım veya yüzünü toprağa bulayacağım." dedi. Bir gün Rasûlullah (s.a.v.) namaz kılarken geldi, boynuna basabileceğini sandı ama bir de baktık ki elleriyle yüzünü koruyarak geri geri çekiliyor. Ona:
"Sana ne oldu?" diye sormuşlar,
"Benimle arasında ateşten bir hendek, korku ve kanatlar oluşuverdi." demiş. Allah'ın Rasûlü (s.a.v.):
"Eğer bana yaklaşsaydı melekler onu uzuv uzuv parçalıyacaklardı." buyurmuş.
Ravi der ki: Bunun üzerine Allah Tealâ *"Sakın, ey habibim ona boyun eğme, secde et ve yaklaş"*a kadar olmak üzere *"Sakın!, çünkü insan muhakkak azar..."* âyetlerini indirdi."[40]
3- Namazın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e mi'râcda farz kılındığı göz önüne getirilirse ve mi'râc da bi'setin onikinci senesi (Hicretten bir sene kadar önce) meydana geldiğine göre bu âyet-i kerimenin ondan sonra ve en yakın zaman olarak bi'setin onikinci senesi nazil olduğunu söylemek gerekecektir. Yani buna göre Sûrenin başı ile sonunun indirilmesi arasında on iki senelik bir zaman geçmiştir.[41]
4- Müfessir Alâaddin Ali kendi tefsirinde âyetin iniş sebebini şöyle açıklamıştır :
"Ebû Cehl geniş çapta mal, binek ve servet elde etmiş bulunuyordu. O, bu imkân ve servetine güvenerek her geçen gün azgınlık ve tecavüzünü artırıyor (ve İslâm'a karşı daha çok kin besliyordu.) Derken yukarıdaki âyetler indi."[42]

5- Kurtubi diyor ki:
"Sakın! Çünkü insan gerçekten azar..." buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar olan buyrukların, Ebu Cehil hakkında indiği söylendiği gibi, sûrenin tamamının Ebu Cehil hakkında indiği de söylenmiştir. O, Peygamber (s.a.v.)'ın namaz kılmaktan vazgeçmesini istemişti. Yüce Allah da peygamberine mescidde namaz kılmasını ve yüce Rabbin adı ile okumasını emretti. Buna göre bu sûre ilk nazil olan buyruklardan olamaz. Bununla birlikte sûrenin ilk beş âyetinin ilk nazil olmuş buyruklar olması, sonra da geri kalan bölümlerinin Ebu Cehil hakkında inmesi, Peygamber (s.a.v.)'ın bu buyrukları sûrenin başından sonra yerleştirmesini emretmiş olması da mümkündür. Çünkü sûrelerin (âyetlerinin) biraraya getirilmesi yüce Allah'ın emriyle olmuştur. Nitekim yüce Allah'ın son inen buyruğu olan: *"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz."*[43] buyruğuna dikkat edelim. Bu buyruk, son inen âyet olmakla birlikte kendisinden uzun bir süre önce inmiş olan buyruklar arasında yer almaktadır.[44]
6- Ebu Salih'in kendisinden yaptığı rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir:
"Bu âyet nazil olup, müşrikler de bunu işitince Ebu Cehil Peygamber'e gelip şöyle dedi:
"Ey Muhammedi Sen kendisini müstağni gören (zengin olan) kimsenin azgınlık ettiğini iddia ediyorsun. Haydi Mekke'nin dağlarını bizim için altın yap! Belki ordan bir şeyler alırız. O zaman haddi aşarız ve kendi dinimizi bırakıp, senin dinine uyarız." Cebrail (a.s) ona gelip şöyle dedi: "Ey Muhammed! Bu hususta sen onları istediklerini seçmekte serbest bırak. Dilerlerse onlara istediklerini yaparız. Fakat eğer müslüman olmazlarsa sofra sahiplerine yaptıklarımız gibi onlara da yaparız." Rasûlullah (s.a.v.) kavminin getirilen teklifleri kabul etmeyeceğini bildiğinden onların varlıklarının devam etmesi için ona ilişmedi.[45]
7- Fahreddin er-Razi diyor ki:
“Bazı alimler bu sûrenin ilk nazil olan sûrelerden olmadığını iddia ederken, bazıları da şöyle demektedirler. Bu sûrenin başından itibaren beş ayet ilk nazil olan ayetler olup, geriye kalan kısım ise bundan sonra Ebû Cehil hakkında nazil olmuş olabilir. Daha sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, bu kısmın bu sûrenin sonuna eklenmesi emredilmiş olabilir. Çünkü ayetlerin sıralanması ancak Allah'ın emriyle olmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın Bakara: 2/281. ayeti, müfessirlerce, en son nazil olan ayetlerdendir. Ama bu kendisinden şunca zaman evvel nazil olan bir sûreye yerleştirilmiştir.”[46]
8- Böylece âyet-i kerîme, geniş mal ve imkânı amaç edinen ve o sebeple Hakk'a karşı baş kaldırıp bu amaç uğrunda ilâhî sınırları, insan hak ve hürriyetini çiğneyen her azgın zorba, dengesiz zâlim hakkında bir uyarı ve bir kıstas olarak bulunuyor.[47]

9. Gördün mü şu engelleyeni;
10. Bir kulu namaz kılarken.
11. Gördün mü? Ya o doğru yol üzererinde ise,
12. Yahut takvayı emrettiyse.
13. Gördün mü? Ya yalan saydı, yüz çevirdi ise,
14. Muhakkak görüp durduğunu hiç de bilmemiş mi?
15. Hayır! Eğer vazgeçmezse, andolsun ki onun perçeminden tutup sürükleyeceğiz.
16. O yalancı, günahkâr perçeminden!

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"Rasûlullah namaz kılıyordu. Ebu Cehil ona geldi ve onu namazdan nehyetti. Allahü Teâlâ, Alak: 96/9-16 âyetlerini indirdi."[48]
2- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Ebu Cehil dedi ki:
"Yemin olsun ki eğer Muhammed'in Kabe'de namaz kıldığını görürsem ayağımı onun boynuna basacağım." Ebu Cehil'in bu sözü Rasulullah’a ulaştı. Rasulullah:
"Şayet o bunu yapacak olsaydı melekler onu yakalardı." buyurdu."[49]
3- Buhârî der ki: Bize Yahya, İbn Abbâs'tan nakletti ki;
"Ebu Cehil şöyle demiş:
"Eğer Muhammed'in Kâ'be'de namaz kıldığını görürsem, onun boynunu tepelerim." Rasûlullah (s.a.v.)’a bu haber ulaşınca buyurmuş ki:
"Eğer o, böyle yaparsa melekler onu yakalarlar."[50]
Sonra Buhârî der ki: Amr İbn Hâlid de Ubeydullah İbn Amr kanalıyla Abdülkerîm'den bu rivayeti nakleder. Keza Tirmizî ve Neseî de tefsirlerinde Abdürrezzâk tarîkıyla bu rivayeti naklederler. İbn Cerîr Taberî de bu rivayeti Ebu Küreyb kanalıyla... Ubeydullah İbn Amr'dan nakleder.[51]
4- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İsmâîl İbn Zeyd.. İbn Abbâs' tan nakletti ki;
"Ebu Cehil şöyle demiş:
"Ben, Allah'ın Rasûlünü Kâ'be'nin yanında namaz kılarken görecek olursam varır onun boynunu tepelerim." İbn Abbâs der ki: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Eğer o. bunu yapmış olsaydı, göz göre göre melekler onu yakalarlardı. Eğer yahûdîler de ölümü temenni etmiş olsalardı, hemen ölüverirler ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Şayet peygambere meydan okuyanlar meydan okumak için çıkmış olsalardı; yurtlarına döndüklerinde ne mallarını, ne de ailelerini bulurlardı."[52]
5- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Velîd'den nakletti ki İbn Abbâs şöyle demiş:
"Ebu Cehil dedi ki:

"Eğer Muhammed bir daha makamın yanında namaz kılacak olursa, onu mutlaka öldürürüm. Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Yaratan Rabbının adıyla oku."* âyetini indirdi ve nihayet bu sûrenin *"Ama bundan vazgeçmezse; andolsun ki onu, alnından tutup sürükleriz. Yalancı, günahkâr, alından. Öyleyse topluluğunu çağırsın dursun. Biz de zebanileri çağırırız."* âyetine kadar olan kısım gelince Rasûlullah (s.a.v.) gidip orada namaz kıldı. Ona,
"Seni Ebu Cehil'den koruyacak nedir?" denildiğinde buyurdu ki:
"Benimle onun arasındaki alan savaşçılarla kapkara olmuştu." İbn Abbâs der ki:
"Allah'a andolsun ki; eğer o harekete geçmiş olsaydı, halkın gözü önünde melekler onu yakalarlardı." [53]
6- Ebu Hureyre diyor ki:
"Ebu Cehil şöyle demişti:
"Muhammed yine aranızda yüzünü topraklara sürüyor mu (namaz kılıyor mu?)"
"Evet" dendi. Ebu Cehil:
"Lat ve Uzza'ya (putlara) yemin olsun ki ben onun böyle yaptığını görürsem mutlaka ayağımı onun boynuna basacağım. Veya onun yüzünü topraklara süreceğim." dedi. Rasulullah'ın yanına vardı. O, namaz kılıyordu. Boynuna basmaya kalktı. Bir de baktılar ki Ebu Cehil geri geri çekiliyor ve elleriyle de bir şeyleri kendisinden uzaklaştırmaya çalışıyor. Ona:
"Sana ne oldu?" diye soruldu. Ebu Cehil:
"Benimle onun arasında ateşten bir çukur, bir uçurum ve bir de kanatlar var." dedi. Bunun üzerine Rasulullah:
"Şayet o bana yaklaşacak olsaydı melekler onun vücudunu parça parça koparıp götüreceklerdi." buyurdu. İşte bunun üzerine Allah teala Alak: 96/6-19 âyetlerini indirdi."[54]
7- Hasan el-Basrî'den rivayet edildiğine göre, Ümeyye b. Halef Selmân (r.a.)'ı namaz kılmaktan alıkoymuştur.[55]
8- Elmalılı Hamdi Yazır diyor ki: Ümeyye b. Halef Selman'ı namazdan alıkordu diye Hasan'dan rivayet edilen haber sahih olamaz. Çünkü Selman'ın müslüman olması, hicretten sonra Medine'de olduğunda ihtilaf yoktur. Eğer Selman'dan başka Bilal ve diğerleri gibi biri hakkında olmuş ise âyetin hükmü genel olduğu için onu ve benzerlerini de kapsayacağında şüphe yoktur. [56]
9- Fahreddin er-Razi diyor ki:
"Ayetin zahiri, bu ayetle kastedilenin daha önce bahsi geçen insanın olduğunu göstermektedir. İşte bundan ötürü alimler ayetin Ebû Cehil hakkında nazil olduğunu söylemişler; Hz. Peygamber (s.a.v.)'i namaz kılıyor olarak görünce de onun Hz. Peygamber (s.a.v.)'den nasıl korktuğunu anlatmışlardır. Bu ayetin Ebû Cehil hakkında nazil olup sonra da öyle olan herkesi içine almış olması imkansız değildir. Fakat bu ayetten sonraki ayetler, bu ayetin belli bir kimse hakkında nazil olmasını gerektirmiştir." [57]

17. "O zaman, kafadarlarını çağırsın,
18. "Biz de zebanileri çağıracağız.
19. "Sakın ona uyma; sen secde et, Rabbine yaklaş."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyetler Ebû Cehil hakkında nazil olmuştur.
1- Ebü Mansur el-Bağdadî, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Hûzî'den, o İbrahim b. Muhammed b. Süfyan'dan, o Ebû Said el-Eşecc'den, o Ebû Halid b. Ebî Hind'den, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) makamın yanında namaz kılıyordu. Hişâm oğlu Ebû Cehil geldi ve dedi ki:
"Ey Muhammed, ben seni bundan men etmemiş miydim?" Rasulullah (s.a.v.) ona katı davranarak kendisini azarladı. Bunun üzerine Ebû Cehil:

"Ey Muhammed; beni neyle tehdîd ediyorsun? Allah'a andolsun ki ben bu vâdî içinde tarafdârı en çok olan biriyim " dedi. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi."
İbn Abbas şöyle dedi:
"Vallahi eğer o nadiyeyi (kendinden taraf olan çoğunluğu) çağırsaydı, Allah Teala'nın Zebanileri onu yakalayacaklardı."[58]
2- İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
Rasûlullah namaz kılıyordu. Ebu Cehil ona geldi ve:
"Ben seni bundan nehyetmedim mi?" dedi. Nebî Aleyhisselâm onu kovdu. Ebu Cehil:
"Sen bilirsin, benim nâdîlerim çoktur." dedi. Allahü Teâlâ, Alak: 96/17 âyetini indirdi.[59]
3- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah Makam-ı İbrahim'in yanıda namaz kılarken yanından Ebu Cehil geçmiş ve ona:
"Ey Muhammed, ben bunu sana yasaklamadım mı?" demiş ve onu tehdit etmiştir. Rasullullah da ona sert bir mukabelede bulunmuş ve onu azarlamıştır. Ebu Cehil de demiştir ki:
"Ey Muhammed, beni ne ile tehdit ediyorsun? Dikkat et ben bu Mekke vadisinin taraftarı en çok olan biriyim." Bunun üzerine Allah Teâlâ *"O zaman taraftarlarını yardıma çağırsın."* âyetini indirdi."[60]
4- Abdullah b. Abbas diyor ki:
"Rasulullah bir gün namaz kılıyordu. O sırada Ebu Cehil geldi ve ona:
"Ben sana bunu yasaklamadım mı? Ben sana bunu yasaklamadım mı?" dedi. Bunun üzerine RasuIullah namazdan döndü ve Ebu Cehil'i azarladı. Ebu Cehil de ona:
"Sen çok iyi biliyorsun ki bu vadide benden daha çok taraftarı bulunan kimse yoktur." dedi. İşte bunun üzerine Allah teala: *"O zaman taraftarlarını yardımına çağırsın. Biz de Zebanileri çağıracağız."* âyetlerini indirdi.

Abdullah b. Abbas diyor ki:

"Allah'a yemin olsun ki şayet Ebu Cehil taraftarlarını çağıracak olsaydı Allah'ın Zebanileri onu yakalardı."[61]
5- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Abd'ül-A'lâ... Ebu Hüreyre'den nakletti ki;
"Ebu Cehil şöyle demiş:
"Muhammed sizin aranızda yüzünü ağartıp geziyor mu?"
"Evet." demişler. O;
"Lât ve Uzzâ'ya andolsun ki, şayet onun bu şekilde namaz kıldığını görürsem, boynunu tepelerim ve yüzünü toprağa sürerim." Rasûlullah (s.a.v.) namaz kılarken Ebu Cehil onun yanına boynunu tepelemek üzere geldi. Ebu Hüreyre der ki:
"Ebu Cehil'in herhangi bir şey yaptığı görülmedi, yalnızca topuklarının üstünden geri dönüp, eliyle kendisini koruyordu." Ebu Hüreyre der ki:
"Ebu Cehil'e; "Ne oldu sana?" denildiğinde", dedi ki:
"Doğrusu benimle onun arasında ateşten bir hendek vardı, dehşet ve kanatlar doluydu." Ebu Hüreyre der ki:
"Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki:
"Şayet o, bana yaklaşmış olsaydı; melekler tek tek onun uzuvlarını yakalarlardı." Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Hayır, insan azgınlık eder..."* âyetinden sûrenin sonuna kadar olan kısmı inzal buyurdu."[62]
6- Haberde rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.v.) bu sûreyi okuyup yüce Allah'ın: *"Şiddetle yakalayıp çekeriz alnından"* (l6. âyet) buyruğuna varınca, Ebu Cehil şöyle dedi:
"Ben de senin Rabbine karşı beni korusunlar diye kavmimi çağıracağım." Bunun üzerine yüce Allah:
"O halde çağırıversin meclisini, Biz de Zebanileri çağırıveririz." diye buyurdu. Zebanilerden sözedildiğini duyunca dehşetle geri döndü. Kendisine:
"Ondan korktun mu?" denilince,
"Hayır" dedi. "Fakat ben onun yanında Zebanilerle beni tehdit eden bir süvari gördüm. Zebanilerin ne olduğunu da bilemiyorum. Bu atlı benim üzerime doğru geldi, beni yiyeceğinden korktum."[63]
7- Rivayet olunduğuna göre Ebû Cehil, "Eğer Muhammed'i namaz kılarken görürsem ensesine basacağım" deyince Allah Teâlâ bu sûreyi indirdi. Cebrail (a.s.)'ı, Muhammed (s.a.v.)'e bunu Ebû Cehil'e okumasını, sonunda da Allah'a secde etmesini emretti. Hz. Peygamber (s.a.s) de aynen böyle yaptı. Bunun üzerine Ebû Cehil ensesine basmak için ona doğru koştu, ona yaklaşınca da birden gerisin geri döndü. Ona:
"Ne oldu?" denildiğinde de:
"Benimle onun arasında, ağzını açmış bir hayvan gördüm. Eğer Muhammed'e doğru yürüseydim, kesinlikle beni yutacaktı" dedi. Cebrail (a.s.) ile Mikâil (a.s.)'in, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iki omuzunda aslan şeklinde gözüktükleri ileri sürülmüştür." [64]
8- Rivayet olunduğuna göre, Rahman Sûresi nazil olunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına:
"Sizden kim bu sûreyi Kureyş'in ileri gelenlerine okuyacak?" dedi. Kureyş'in işkencesinden korktukları için ashab, buna cesaret edemeyip ağırdan aldılar. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) kalkıp:
"Ey Allah'ın Rasulü, Ben (okurum)" dedi. Ama Hz. Peygamber (s.a.v.) onu oturttu. Aynı şeyi tekrar sordu, yine İbn Mes'ûd (r.a.) kalktı. Bu iş, sonunda Hz. Peygamber (s.a.v.), yine İbn Mes'ûd (r.a.)'a müsaade edinceye kadar tekrarlandı. Halbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) güçsüz ve cüssesiz olduğu için bu işi onun yapmamasını istiyordu. Böylece İbn Mes'ûd (r.a.) Kureyş'in ileri gelenlerinin yanına vardı. Onları Kâ'be'nin etrafında toplanmış olarak buldu ve bu sûreyi okumaya başladı. Bunun üzerine Ebû Cehil kalktı, onu tokatladı ve kulağını yarıp kanattı. İbn Mes'ûd (r.a.) gözleri yaşlı bir vaziyette, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına döndü. Hz. Peygamber (s.a.v) onu bu vaziyette görünce, kalbi rikkate geldi ve başını kederli bir biçimde önüne eğdi. O sırada Cebrail (a.s.) gülerek ve müjdeli bir şekilde çıka geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Ey Cibril, İbn Mes'ûd ağlarken sen gülüyorsun" deyince, Cebrail (a.s.):
"İleride bunun sebebini anlayacaksın" dedi. Müslümanlar Bedir günü galip gelince, İbn Mes'ûd (r.a.), mücahidler arasında kendisinin de bir payı olsun diye bir şeyler araştırıyor, ölüler arasında dolaşıyordu. Birden Ebû Cehil'i, baygın ve hırlar bir vaziyette önünde buldu. İbn Mes'ûd (r.a.) yine de, Ebû Cehil'in gücünün-kuvvetinin yerinde olabileceğinden, dolayısıyla kendisine zarar vereceğinden enşidelendi de, uzaktan mızrağını Ebû Cehil'in burnu üzerine koyup, dürttü. Belki de Hak Teâlâ'nın, *"Onun hortumu (burnu) üzerine damga basacağız"* [65] ayetiyle kastettiği damga bu idi.
Ebû Cehil'in güçsüz olduğunu ve kalkamayacağını anlayınca, usta bir biçimde üzerine çullandı, göğsünün üstüne oturdu. Ebû Cehil, gözlerini açıp onu görünce,
"Ey küçük çoban, yemin olsun ki sen sarp-yüce bir yere çıktın" dedi. İbn Mes'ûd (r.a.) da,
"İslâm üste çıkar, onun üstüne çıkılmaz" [66] dedi. Ebû Cehli,
"Arkadaşına (Muhammed'e) şunu ulaştır: Hayatımda ondan daha çok öfkelendiğim-buğzettiğim hiç kimse yoktur. Şu öldüğüm anda da yine en çok öfkelendiğim odur" dedi. Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber (s.a.v.) onun böyle dediğini duyunca:
"Benim Firavun'um Musa'nın Firavun'undan daha şedid. Çünkü onun Firavun'u (ölürken-boğulurken) "iman ettim" dediği halde, benimki, isyanını artırdı" buyurmuştur. Ebû Cehil daha sonra İbn Mes'ûd (r.a.)'a,
"Başımı kendi kılıcımla kes. Çünkü bu daha keskin ve bilenmiştir" dedi. İbn Mes'ûd (r.a.) onun başını kesince, taşıyamadı. Belki de Allah Sübhanehû ve Teâlâ şu sebeplerden ötürü İbn Mes'ûd (r.a.) bu başı taşıyamasın diye İbn Mes'ûd (r.a.)'u çelimsiz yarattı:
a) Herşeyden önce Ebû Cehil bir köpektir. Köpek ise çekilir, sürüklenir.
b) O, Kur'ân okuyunca İbn Mes'ûd (r.a)'un kulağını yarmıştı. Böylece kulak kulağa bir kısaslaşma olacak.
c) Hak Teâlâ'nın, *"Perçeminden tutup sürükleriz"* buyurarak haber verdiği tehdidin gerçekleşmesi için... Böylece onun başı, ön tarafından sürüklenmiştir. Çünkü İbn Mes'ûd (r.a.), onun başını taşıyamayınca, kulaklarını deldi, oralardan ip taktı ve onu sürükleyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e götürdü. İşte tam bu sırada Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında gülüyor ve
"Ey Muhammed, kulağa karşılık kulak... Fakat burada, kulağın yanısıra bir de baş var" diyordu. Ebû Cehil'in öldürülmesi hususunda lafız olarak değil de mana olarak nakledilenler bundan ibarettir ki bütün bunlar, Hak Teâlâ'nın *"perçeminden tutup sürükleriz"* ifadesinin

manasıdır.” [67]

9- Kurtubi der ki: Bizler Malik b. Enes yoluyla Rabia b. Ebi Abdu'r-Rahman'dan, o Nafi'den, o İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmekteyiz:

Yüce Allah: *"Yaratan. Rabbinin adıyla oku"* {1. âyet) buyruğunu indirince, Rasûlullah (s.a.v.), Muaz'a:

"Onu yaz ey Muaz" diye buyurdu. Muâz yazacağı levhayı, kalemi ve diviti aldı ve onu yazdı.

"Hayır! Ona itaat etme! Secde et ve yaklaş" buyruğuna gelince levha da secde etti, kalem de secde etti, divit de secde etti. Onlar bu arada şöyle diyorlardı:

"Allah'ım, bu secde ile şanımızı yükselt, Allah'ım onun ile bir günahımızı sil, Allah'ım onun ile bir günahımızı bağışla!" Muaz dedi ki:

"Ben de secde ettim ve Rasûlullah (s.a.v.)'a haber verdim, o da secde etti.[68] "[69]

---

[1] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/253.

[2] Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/171.

[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/175.

[4] Şevkani, Fethu’l-kadir: 5/467.

[5] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan.

[6] İbn Merduye; Şevkani, Fethu’l-kadir: 5/467.

[7] Taberânî, Hâkim; Hakim bu hadis için sahih dedi. Şevkani, Fethu’l-kadir: 5/467.

[8] İbn Cerîr, Hâkim, Beyhakî, İbn Merduyeh; Hakim bu hadis için sahih dedi. Şevkani, Fethu’l-kadir: 5/467.

[9] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/6892.

[10] Şevkani, Fethu’l-kadir: 5/467; Tefsîr-i Kurtubî: 20/118.

[11] Vehbe Zuhayli, Tefsiru’l-Münir, Risale Yayınları: 15/562.

[12] Alusi, Ruhu’l-Meani: 30/227; Taberi Tefsiri: 30/162.

[13] Hakim, Müstedrek: 2/529.

[14] Buhari, Tefsir: 74/3; Müslim, İman: 257; Hakim, Müstedrek: 2/529.

[15] Alusi, Ruhu’l-Meani: 30/227-228; Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an: 20/117.

[16] Alusi, Ruhu’l-Meani: 30/227-228; Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an: 20/117.

[17] Zemahşeri, Keşşaf: 4/270.

[18] Bakara: 2/1.

[19] İnşirah: 94/7-8.

[20] Hicr: 15/99

[21] Tâhâ: 20/115.

[22] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Yayınları: 9/318-320.

[23] Ahmed, Müsned: 1/248. Müslim, Neseî, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, İbnü'l Münzir, İbn Merduye, Ebu Nuaym, İsfehanî, Beyhakî.

[24] Müslim, Münafikun: 38; Ahmed, Müsned: 2/370. Buharî, Tirmizî, Neseî, İbn Cerir, Abdürrezzak, Abd b. Humeyd, İbn Münzir, İbn Merduye.

[25] Ahmed, Tirmizî, Neseî, İbn Cerir, İbn Ebi Şeybe, İbn Münzir, Taberanî, İbn Merduye.

[26] Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/172-173.

[27] Tirmizi, Tefsir: 96/2; Ahmed, Müsned: 1/256, 329.

[28] Aişe burada "tahanus" kelimesini kullanmıştır. İmam Zuhri bunu "taabbûd" olarak açıklamıştır. Bu, Rasulullah'ın eda ettiği bir çeşit ibadetti. Çünkü Allah (c.c.) ona henüz nasıl ibadet edeceğini öğretmemişti

[29] Buhârî, Bed’uI-Vahy, 3; Tefsîrû'l-Kur'ân, Alak, 96/1; el-Ta’bir: 1; Müslim, İman, 252-256; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.

[30] Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/172.

[31] Buhari, el-Ta’bir: 1; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 6/232-233; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.

[32] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan,.Hisar Yayınevi: 9/169; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.

[33] Kurtubi, Camiu li Ahkami’l-Kur’an, Buruc Yayınları: 19/214.

[34]

Kalem: 68/1.

[35] el-Müddessir: 74/1.

[36] ed-Duha: 93/1.

[37] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/214.

[38] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/214.

[39] İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/721.

[40] Müslim, Sıfâtu'l-Münâfıkîn, 38 Benzer bir rivayet için ayrıca bak: Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, Alak. 96/4; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/248; Muhtasar-ı İbn Kesîr, 3/658; Hâzin, 4/270.

[41] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/961.

[42] Alâaddin Ali, Lübabu't-Te'vil: 4/394.

[43] el-Bakara: 2/281.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/221.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/221.

[46] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/260-261.

[47] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/6898.

[48] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/722.

[49] Ahmed, Müsned, 1/248; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[50] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[51] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[52] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[53] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[54] Müslim, el-Münafikîn: 38 (2797); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/370; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[55] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/265.

[56] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/328.

[57] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/265.

[58] Tirmizi; Tefsîru'l-Kur'ân, Alak, 96/2 (3349). Tirmizi bu hadisin hasen garib ve sahih olduğunu söylemiştir. Nesai; Tefsiri 704, Ahmed b. Hanbel; Müsned: 1/256. İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/164. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 386; Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[59] Tirmizî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/722.
Tirmizî bu hadis için hasen ve sahihtir, dedi.

[60] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an, Sure 96 (3349); İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan; Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/227.

[61] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an, Sure 96 (3349); Ahmed b. Hanbel, Müsneıl,.l/256, 329; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan.

[62] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
İbn Cerîr Taberî; "bu kısmın Ebu Hüreyre'nin hadîsinde olup olmadığını bilmiyorum", der. Bu hadîsi Ahmed İbn Hanbel, Müslim, Neseî ve İbn Ebu Hatim, Mu'temir İbn Süleyman kanalıyla rivayet etmişlerdir.

[63] Ebul-I.eys es-Semerkandî, Bahru'l-Ulum, III, 495.

[64] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[65] Kalem: 68/16.

[66] Kenzû'l-Ummal, 1/246.

[67] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[68] İbn Hacer, Lisânu'l-Mizân, 1, 100.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/229-230.

97- KADR SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada doksan yedinci, iniş sırasına göre yirmi beşinci sûredir. Abese sûresinden sonra[1], Şems sûresinden önce Mekke'de inmiştir. es-Sa'lebi'nin rivayetine göre müfessirlerin çoğu Medine'de indiğini söylemişlerdir. el-Maverdi ise bunun aksini nakletmektedir.[2]
Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre sûre mekkîdir. Mâverdî'nin âlimlerin çoğuna nisbet ettiği Dahhâk ve Mukatil kavlinde ise sûre medenîdir.[3] Vahidî de Medine-i Münevvere'de ilk nazil olan sûre olduğunu söyler.[4]
Ebu Hayyan, Bahru'l Muhit'te çoğu ilim ehline göre bu surenin Medenî olduğunu söyler. Alî b. Amr el-Vahîdî, tefsirinde bu surenin Medine'de nazil olan ilk sure olduğunu belirtir. Buna karşılık el-Maverdî çoğunluk alimlere göre bu surenin Mekkî olduğunu açıklar. İmam Suyutî de aynı şeyi Itkan'da yazar. İbn Merduye, İbn Abbas, İbn Zübeyr ve Aişe'den bu surenin Mekke'de nazil olduğuna dair bir kavil nakleder. Surenin muhtevasına dikkat edilirse -ileride de açıklayacağımız gibi- Mekke'de nazil olduğu anlaşılmaktadır.[5]
Ayni'nin naklettiğine göre Ebu'l-Abbas'a göre hilafsız Mekki'dir. Razi'de ve Nisaburi'de Mekki, Keşşaf, Beydavi ve Ebussuud ve daha bir kısımları da "Bunda ihtilaf edildi." diye kaydetmişlerdir. İtkan'da da: "Bunda iki görüş vardır, çoğunluk Mekki olmasıdır." denilmiştir.[6]

1. "Doğrusu, Biz, Kur'an'ı Kadir gecesinde indirmişizdir.
2. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin?
3. Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır."

Surenin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler
1- Beni İsrail'den bir adamla ilgili rivayetler
a- Ebû Bekr et-Temimî, Abdullah b. Hiban'dan, o Ebû Yahya er-Razi'den, o Sehl el-Askeri'den, o Yahya b. Zaide'den, o Müslim'den, o İbn Ebî Necih'ten, o da Mücahid'den şunu dediğini bize haber verdi:
"Nebî (s.a.v.), İsrail Oğulları'ndan silahlanıp da tam bin ay Allah yolunda cihad eden bir adamı zikretti. Bundan dolayı müslümanlar hayretler içinde kaldılar. Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri indirdi. Nebî (s.a.v.) buyurdu ki:
"Yani Kadir Gecesi, silah kuşanıp cihad eden adamın bin ayından daha hayırlıdır."[7]
b- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize Abd İbn Humeyd... Mücâhid'den nakleder ki:
"Benî İsrail'de bîr erkek vardı sabaha kadar namaz kılar sonra akşama kadar düşmanla mücâhede ederdi. Böylece bin ay amel etti. Allahü Teâlâ, Kadr: 97/3 âyetini indirdi, O kadir gecesinde kıyam, Benî İsrail'den olan o kimsenin amelinden hayırlıdır."[8]
c- Ebu Zür'a kanalıyla Mücâhid'den rivayet edildiğine göre "Bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) ashabına, İsrail oğullarından bin ay Allah yolunda silâh kuşanmış birisinden bahsetmişti. Müslümanlar buna çok şaşırmışlar ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu sûre-i celileyi indirmiştir. Yani o kişinin Allah yolunda bin ay kuşanmış olduğu silâh halinden daha hayırlıdır."[9]
d- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Yûnus... Ali İbn Urve'den nakletti ki;
"Bir gün Rasûlullah İsrâîloğullarından Allah'a seksen yıl ibâdet edip bir göz açıp kapayacak süre isyan etmemiş olan dört kişiden bahsetti. Bunların Eyyûb, Zekeriyyâ, yaşlı adamın oğlu Hazkiyal, Yûşa' İbn Nûn olduğunu bildirdi. Rasûlullah'ın ashabı buna hayran oldular da Cebrail gelip dedi ki:
"Senin ümmetin bu kişilerin seksen yıllık ibâdetine hayran oldular ve onların bir an bile Allah'a isyan etmediklerini hayretle dinlediler. Halbuki Allah Teâlâ ondan daha iyi bir şey indirdi, işte o", dedi ve: *"Doğrusu Biz, onu Kadr gecesinde indirdik. Kadr gecesinin ne olduğunu bilir misin sen? Kadr gecesi; bin aydan daha hayırlıdır."* âyetini okudu. "Bu; senin ve ümmetinin hayran olduğunuz şeyden daha üstündür", dedi. Ali îbn Urve der ki:
"Rasûlullah ve beraberindeki insanlar bunun üzerine çok sevindiler."[10]
e- İbn Mesud dedi ki: Peygamber (s.a.v.) İsrailoğulları arasından Allah yolunda silahlı olarak bin ay cihad eden bir adamdan sözetti. Müslümanlar bu işe hayret ettiler, özendiler. Bunun üzerine: *"Doğrusu Biz onu kadir gecesinde indirdik... Kadir gecesi"* bu şahsın Allah yolunda silah kuşandığı *"bin aydan daha hayırlıdır. "*[11] ayeti indi. Buna yakın bir açıklama İbn Abbas'dan da nakledilmiştir.[12]
f- Ka'b el-Ahbar dedi ki: Bu İsrailoğulları arasında bir kraldı. O tek bir iş yaptı. Yüce Allah, onların dönemindeki Peygambere:
"Filana dilekte bulunmasını söyle!" diye vahyetti. O da şöyle dedi:
"Rabbim malımla, evladımla ve canımla cihad etmek istiyorum." Yüce Allah ona bin çocuk verdi. Bu çocuklardan herhangi birisini gidecek bir askeri birlik arasında kendi malından silahlandırır, donatırdı ve Allah yolunda cihad eden bir mücahid olarak çıkartırdı. Bu çocuğu bir ay cihadda kalır ve öldürülürdü. Daha sonra bir başka askeri birlik arasında bir başka çocuğunu donatırdı. Herbir çocuğu bir ay zarfında öldürülürdü. Bununla birlikte hükümdar geceleri namaz kılmaya, gündüzleri oruç tutmaya devanı ediyordu. Bin aylık bir zaman içerisinde bin çocuğu öldürüldü. Sonra kendisi öne geçti, o da savaştı ve öldürüldü. İnsanlar:
"Hiç kimse bu hükümdarın ulaştığı mertebeye erişemez." dediler. Bunun üzerine yüce Allah: *"Kadir gecesi"* bu hükümdarın geceleri namazla, gündüzleri oruçla geçirdiği, malıyla, canıyla, çocuklarıyla, Allah yolunda cihad ettiği *"bin aydan daha hayırlıdır"* buyruğunu indirdi.[13]
g- Ali ve Urve dedi ki: Peygamber (s.a.v.) İsrailoğullarından dört kişiyi sözkonusu etti. "Bunlar Allah'a seksen yıl ibadet ettiler. Göz açıp kapayacak bir süre dahi O'na isyan etmediler." dedi. Eyyub, Zekeriya, yaşlı kadının oğlu Hazkiyel ve Yuşa b. Nün'un isimlerini verdi. Peygamber (s.a.v.)'ın ashabı buna hayran kaldılar. Ona Cebrail gelerek şöyle dedi:
"Ey Muhammedi Senin ümmetin bu kimselerin seksen yıl süre ile Allah'a ibadet edip, bir göz açıp kırpacak bir vakit kadar dahi Allah'a isyan etmemiş olmalarına hayret ettiler. Allah, senin üzerine bundan daha hayırlısını indirdi", deyip; *"Doğrusu Biz onu Kadir gecesinde indirdik"* (1.
[14]

âyet) buyruğunu okudu. Rasûlullah (s.a.v.) buna çok sevindi.
2- Beni Ümeyye ile ilgili rivayet:
a- Hasan îbni Ali'den (r.a.) rivayet edildi:
"Nebî Aleyhisselâm, minberinde Benî Ümeyye'yi gördü. Bu ona kötü geldi, Kadr: 97/1-3 âyetleri indirildi. Senden sonra Benî Ümeyye'nin malik olduğu şeyden daha hayırlıdır.
Râvî Kasım el-Harrânî der ki:
"Ümeyye oğullarının hükümranlık günlerini saydık tam bin aydı. Ne bir gün fazla, ne bir gün eksik."[15]
b- Kasım ibn Fadl, İsa ibn Mazin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"Hasan İbn Ali'ye.
"Ey mü'minlerin yüzünü karartan, sen, (Muaviye'yi kastederek), bu adama yöneldin de, ona biat ettin" dedim. Bunun üzerine Hasan şöyle dedi: "Allah'ın Rasulü, rüyasında, Ümeyye oğullarının peygamberin minberine teker teker ayak bastıklarını, bir rivayette de, minber üzerine, maymunların sıçrayışı gibi sıçradıklarını gördü de, bu ona ağır geldi. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Bin aydan hayırlıdır"* ifâdesine kadar bu sûreyi indirdi." [16]
c- el-Hasen b. Ali (r.anhuma)'dan gelen rivayete göre; Rasûlullah (s.a.v.)'a minberinin üzerinde Umeyyeoğulları(nın hali) kendisine gösterildi. Bundan hoşlanmadı. Bunun üzerine: *"Şüphe yok ki Biz sana Kevseri verdik."* ***[17]*** buyruğu nazil oldu ki; bununla cennetteki bir nehri kastetmektedir.
Yine; *"Doğrusu Biz onu kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesini sana ne bildirdi? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır."* (sûresi) nazil oldu. Senden sonra bu sûrede Umeyyeoğulları hükümdarlık yapacaklardır.
el-Kasım b. el-Fadl el-Huddani dedi ki: Biz onların hükümdarlıklarını saydık, bin ay olduğunu gördük. Bir gün fazla, bîr gün eksik değil.[18]
d- Ebu İsâ et Tirmizî bu âyetin tefsirinde der ki: Bize Mahmûd İbn Ğaylân, Yûsuf İbn Sa'd'dan nakleder ki;
"Hz. Hasan, Hz. Muaviye'ye biat edince bir adam ayağa kalktı Hz. Hasan'a:
"Mü'minlerin yüzlerini kararttın." veya
"Ey mü'minlerin yüzlerini karartan!" dedi. Hz. Hasan ona:
"Beni azarlama, Allah sana merhamet etsin. Şurası muhakkak ki Hz. Peygamber (s.a.v.)'e rüyasında Ümeyye oğulları, onun minberi üzerinde gösterilmiş ve bu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hoşuna gitmemişti. İşte bunun üzerine:
"Biz azîmüşşan, mutlaka sana Kevser'i verdik." ***[19]*** Ey Muhammed, Biz sana cennette bir ırmak verdik, denildi ve sonra da:
"Biz azîmüşşan mutlaka sana bu (Kur'ân'ı) Kadr gecesinde indirdik. Bilir misin Kadr gecesi nedir? Kadr gecesi (Emevilerin hakim oldukları) bin aydan daha hayırlıdır." âyetlerini indirdi. Ey Muhammed, senden sonra o tahtı Ümeyye oğulları ellerine geçireceklerdir.
Râvî Kasım el-Harrânî der ki:
"Ümeyye oğullarının hükümranlık günlerini saydık tam bin aydı. Ne bir gün fazla, ne bir gün eksik."[20]
Herhalde Abbasî oğullarının Ümeyye oğullarını kötülemek için uydurdukları haberler cümlesinden olmalıdır.[21]
Tirmizi bu hadisi rivayet ettikten sonra bunun garip hadis olduğunu, sadece Kasım b. Fadıl tarafından rivayet edildiğini söylemiştir. Yahya el-Kattân ve İbn Mehdi onu sika râvî saymışlardır. Yine Tirmizî der ki: Kasım İbn Fadl'ın kendisinden rivayet naklettiği üstadı Yûsuf İbn Sa'd -Yûsuf İbn Mâzen de denir- meçhul bir kişidir.
Biz bu hadîsi, bu lafızla ancak bu şekilde biliyoruz. Bu hadîsi Hâkim de Müstedrek'inde Kasım İbn Fadl kanalıyla Yûsuf İbn Mâzen'den nakleder. Tirmizî'nin; Yûsuf meçhul bir kişidir, sözünün üzerinde durulması gerekir. Çünkü Yûsuf İbn Mâzen'den aralarında Hammâd İbn Seleme, Hâlid el-Hazzâ ve Yûnus İbn Ubeyd'in de bulunduğu bir topluluk hadîs rivayet etmiştir. Yahya İbn Maîn de Yûsuf İbn Mâzen'in meşhur bir kişi olduğunu söyler. Yine ondan nakledilen bir rivayette o, Yûsuf İbn Mâzen'in güvenilir (sika) bir râvî olduğunu söylemiştir. İbn Cerîr Taberî de bu hadîsi Kasım İbn Fadl kanalıyla İsâ İbn Mâzen'den nakleder. Sonra der ki: "Bu, hadîste bir ıztırâb bulunmasını îcâbettirir." Allah en iyisini bilendir. Kaldı ki bu hadîs, her türlü takdir bakımından da gerçekten münker bir hadîstir. Bizim şeyhimiz Hafız Ebu'l-Haccâc el-Mizzî; "bu münker bir hadîstir", der.
Ben derim ki: Kasım İbn Fadl'ın Ümeyye oğullarının hâkimiyet süresini hesâb edip; bin ay bulduğu ve ne bir gün fazla ve ne de bir gün az olduğu, sözüne gelince, bu doğru değildir. Zîrâ Hasan İbn Ali emirliği Muâviye'ye teslim ettiğinde Muâviye tek başına iktidara gelmişti ki bu, kırk yılında olmuştu. Bu yılda Muâviye'ye bî'at yapılmış ve o yıla "cemâat yılı" adı verilmişti. Sonra sürekli olarak Emevîlerin hükümranlığı Şam'da ve diğer yerlerde devam etmiş ancak Harameyn (Mekke ve Medine) de Abdullah İbn Zübeyr'in devleti bir süre Emevî'lerin iktidârının dışına çıkmış, yaklaşık dokuz yılda Ehvâz ve yakınındaki bazı şehirler bu hükümranlığın dışında kalmışlardı. Ancak bütün ülkede değil, ülkenin bazı yerlerinde emirlik ellerinden gitmişti. Nihayet 132 yılında Abbâs oğulları hilâfeti onların ellerinden almışlardı. Böylece onların iktidarı toplam olarak doksan iki yıl sürer ki bu süre bin aydan daha fazla eder. Çünkü bin ay, seksen üç yıl dört aydan ibarettir. Belki de Kasım İbn Fadl Emevîlerin iktidar sürelerinden Abdullah İbn Zübeyr'in hâkimiyet günlerini düşmüştür. Bu takdirde onun söylediği, hesâb bakımından doğruya yakın olur. Allah en iyisini bilendir.
Bu hadîsin zayıf olduğuna delâlet eden bir diğer husus da Ümeyye oğullarının devletini kötülemek için sevkedilmiş olduğu ifadesidir. Eğer bu âyetle bahsedilen konu zikredilmiş olsaydı, Kadr gecesinin üstünlüğünün onların iktidar zamanlarının kötülüğüne delâlet etmesi yerine iyiliğine delâlet etmesi gerekirdi. Çünkü Kadr gecesi, gerçekten değerli bir gecedir ve bu sûre de Kadr gecesini övmek için indirilmiştir. Öyleyse kötü sayılan Ümeyye oğullarının iktidar zamanı bu sûreyle nasıl övülebilir. Çünkü nakledilen hadîsten bunun kötülendiği anlaşılıyor. Yoksa bu, şâirin söylediği cinsten bir ifâde tarzı mıdır:
"Görmez misin kılıcın değerinin nasıl düştüğünü?
Kılıç kamçıdan daha etkilidir, denince."
Bir başka şâir de şöyle der:
"Üstün bir kişinin üstünlüğünü belirtmek istediğinde;
Eksik mukayese edersen övgü yine eksiklik olur."

Sonra âyette söz konusu edilen bin ayla Ümeyye oğullarının devrinin kasdedildiği nasıl anlaşılabilir? Çünkü sûre Mekke'de nazil olmuştur. Âyetin ne lafzı, ne mânâsı Ümeyye oğullarının devletinin bin ay süreceğini göstermemesine rağmen, âyet bu şekilde nasıl yorumlanabilir? Kaldı ki minber hicretten bir süre sonra Medine'de yapılmıştır. Bütün bunlar hadîsin zayıf ve münker olduğuna delâlet eder. Allah en iyisini bilendir.[22]

Kadî, bu izahları tenkid eder ve "Bu bin ayın, Ümeyye oğullarının idaresi günleri manasına alınması akıldan uzaktır." Çünkü Cenâb-ı Hak, bu gecenin faziletini, kınanmış bin ayı zikretmekle anlatmaz. Halbuki, Ümeyye oğullarının idare günleri ise, hep mezmumdur..." der.

Fahreddin er-Razi der ki, bu tenkit tutarsızdır, zira, Ümeyye oğullarının idarede bulunduğu bu günler, dünyevi saadetler açısından ulu ve kıymetli günlerdir. Binâenaleyh, Cenâb-ı Hakk'ın, "Ben sana bir gece verdim ki, bu gece, dini mutluluklar açısından o dünyevi mutluluklardan daha üstündür" demiş olması imkansız değildir. [23]

---

[1] Zemahşeri, Tefsiru'l-Keşşaf: 4/780.

[2] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/554; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/233.

[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/181.

[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/188; Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an: 20/129.

[5] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/179.

[6] Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları: 9/334.

[7] Mürsel hadistir. Suyuti; ed-Dürr: 6/371. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 387. İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/724.

[8] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/724; Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/285.

[9] İbn Ebî Hâtim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/463.

[10] İbn Ebî Hâtim; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/464.

[11] Beyhaki, es-Sunenu'l-Kübrâ, IV, 306; İbn Kesir, Tefsir, IV, 531 -her ikisi de Mücahid'den mürsel olarak-

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/236.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/236-237.

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/237.

[15] İbn Cerîr, Hâkim, Tirmizî; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/723-724.
Tirmizî, gariptir, dedi. Müzeni ve İbnu Kesîr, cidden inkar olunmuştur, dediler.

[16] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/285.

[17] el-Kevser: 108/1.

[18] Tirmizi, V, 444. (Tirmizi) dedi ki: (Bu) garib bir hadistir
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/236-237.

[19] Kevser: 108/1.

[20] Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Kadr, 97/1, hadis no: 3350.

[21] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/962.

[22] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[23] Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/285.

98- BEYYİNE SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada doksan sekizinci, iniş sırasına göre yüzüncü sûredir. Talâk sûresinden sonra[1], Haşr sûresinden önce Medine'de inmiştir. Mekke'de indiğine dair rivayetler de vardır; ancak özellikle Buhârî'de yer alan bir hadis[2] sûrenin Medine döneminde indiğini göstermektedir.

Bu surenin de Mekkî mi Medenî mi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bazı müfessirlere göre, çoğunluk nezdinde bu sure Mekkî'dir. Bazı müfessirler de cumhur nezdinde bu surenin Medenî olduğunu söylerler. İbn Zübeyr ve Ata b. Yesar'ın kavline göre bu sure Medenî'dir. İbn Abbas ve Katade'den iki kavil nakledilmektedir. Birincisi Mekkî, ikincisi Medenî olduğu yolundadır. İbn Cevzî de bu görüşü tercih etmiştir ve sahih olan da budur. Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre ise sûre Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuştur.[3]

Hz. Aişe (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, lem yekûnillezine keferû sûresi Mekke'de inmiştir.[4]

Bahru'l-Muhit sahibi Ebu Hayyan ve Abdu'l Mümin ibnu'l Faris -Ahkamu'l Kur'an sahibi- bunun Mekkî olduğu görüşünü tercih etmişlerdir. Surenin muhtevasında Mekkî olduğuna dair hiçbir işaret yoktur.[5]

Yahya b. Sellâm'ın görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve cumhurun görüşüne göre Medine'de inmiştir.[6]

7. Muhakkak ki iman etmiş olup salih ameller işleyenler, işte onlar da yaratıkların en hayırlısıdırlar.

8. Rabları katında onların mükâfatı altlarından ırmaklar akan ve içinde temelli kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı, onlar da O'ndan razıdırlar. İşte bu, Rabbından korkan kimseye mahsustur.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:

1- Tabressî'nin Mecmeu'l-Beyân'da İbn Abbâs'tan rivayetle bu âyet-i kerimelerin Hz. Ali ve ehl-i beyti hakkında nazil olduğunu söyler. Bu rivayetin sahih olması halinde bile bunun bir sakıncası yoktur. Zira Hz. Ali de evleviyyetle bu âyet-i kerimelerin hükmüne girmektedir.[7]

---

[1] Zemahşeri, Tefsirü'l-Keşşaf: 4/780.

[2] Buhari, Tefsîr, 98/1-3.

[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 10/195.

[4] İbn Merduye.

[5] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/185.

[6] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/249.

[7] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/208.

99- ZİLZAL SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada doksan dokuzuncu, iniş sırasına göre doksan üçüncü sûredir. Nisa sûresinden sonra[1], Hadîd sûresinden önce Medine'de inmiştir. Mekke'de indiğine dair rivayetler de vardır.[2]
Bu surenin Mekkî mi Medenî mi olduğunda ihtilaf vardır.
İbn Mesud, Ata, Cabir ve Mücahid bu surenin Mekkî olduğunu söyler. İbn Abbas'ın bir kavli de bunu teyid etmektedir.
Buna karşılık Katade ve Mukatil bu surenin Medenî olduğunu belirtmektedirler. İbn Abbas'ın diğer bir kavlini de bunu teyid etmek için nakletmişlerdir.[3] Surenin Medenî olduğu hakkında, onunla istidlal edilen bir rivayeti İbn ebi Hatim, Ebu Said Hudrî'den nakletmiştir. Ebu Said Hudrî, "fe men ya'mel mıskale zerretin hayran yerah, fe men ya mel miskale zerretin şerren yerah" ayeti ile ilgili olarak Rasulullah'a şöyle demiştir:
"Ya Rasulallah! Kendi amellerimi görecek miyim?" Rasulullah şöyle buyurmuştur:
"Evet." Ben şöyle dedim:
"Küçük küçük günahları?" Rasulullah:
"Evet" dedi. Bunun üzerine ben
"Vay halime" dedim. "Ben mahvoldum". Rasulullah şöyle buyurdu:
"Memnun ol ey Ebu Said! Çünkü yaptığın her salih amele on sevap verilecektir."
Bu hadis surenin Medenî olduğuna delil olarak ileri sürülmektedir. Çünkü Ebu Said Hudri ensardandı ve Uhud gazvesinden sonra bûluğa ermişti. Eğer bu sure Ebu Said Hudrî mevcutken nazil olmuşsa, onun açıkladığı gibi Medenî olmalıdır. Ancak sahabe ve tabiin, bu surenin nüzul zamanı hakkında bir uslûb beyan etmişlerdir. Bunun açıklamasını Dehr suresi girişinde belirtmiştik. Buna göre, bir sahabi, bu ayet filan mevkide nazil olmuştur dediğinde, bu surenin ancak o zaman nazil olduğunun kesin ispatı sayılamaz. Mümkündür ki, Ebu Said Hudrî şuurlandığı zaman Rasulullah'ın mübarek ağzından ilk defa bu sureyi duyunca, surenin son kısmından korktu ve Rasulullah'a yukarıdaki soruları sordu. Bu olay sahabe ve tabiinden nakledilirken, bu ayetin, Rasulullah'a Ebu Said Hudrî tarafından soru sorulduğu zaman nazil olduğu da belirtilir. Eğer ortada bu rivayet olmasaydı, sureyi okuyan insan bunun Mekkî olduğunu anlardı. Surenin üslubundan sadece Mekkî olduğunu değil, üstelik Mekke döneminin başlangıcına ait olduğu da anlaşılır. O dönemde, kısa kısa ve gayet etkili üslûb ile İslâm'ın temel akidesi anlatılmaktaydı.[4]

3. Ve insan: "Buna ne oluyor?" dediği (zaman)

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- ed-Dahhak'ın rivayetine göre, İbn Abbas şöyle demiştir:
"Burada kastedilen kişi, el-Esved b. Abdu'l-Esed'dir."[5]

7. "Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür.
8. "Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür."

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Ebû Mansur el-Bağdadî ve Muhammed b. İbrahim ei-Müzekkî, Ebû Amr b. Matar'dan, o İbrahim b. Ali ez-Zühlî'den, o Yahya b. Yahya'dan, o Abdullah b. Vehb'den, o Huyey b. Abdillah'tan, o Ebû Abdirrahman el-Hubulî'den, o da Abdullah b. Amr'dan bize şu rivayette bulundu:
"Zilzal: 99/1 âyeti indiğinde Ebû Bekr oturuyordu. Ağlamaya başladı. Rasulullah (s.a.v.) ona buyurdu ki:
"Seni ağlatan şey nedir ey Eba Bekr?" O da dedi ki:
"Beni ağlatan bu sûredir. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:
"Eğer siz hata yapmayıp, günah işlemeseydiniz, Allah sizden sonra hata yapan ve günah işleyen bir ümmet yaratırdı. Sonra onlara mağfiret edilirdi."[6]
2- İbn Cerîr Taberî der ki: Ebu'l-Hattâb... Enes İbn Mâlik'ten nakletti ki; Hz. Ebu Bekr, Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte yemek yerken bu âyet-i kerimeler nazil olmuş da Ebu Bekr bu âyetleri duyunca ellerini yemekten çekmiş (bir rivayette ağlamaya başlamış) ve:
"Ey Allah'ın elçisi, zerre ağırlığında yaptığım kötülüğün karşılığını görecek miyim?" diye sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ey Ebu Bekr, dünyada görmüş olduğun (başına gelen) hoşuna gitmeyen şeyler o yaptığın zerre ağırlığı kötülüklerin karşılığıdır. Zerre ağırlığı hayırlara gelince; Allah onları senin için biriktirir de kıyamet günü sana tam olarak verilir." buyurmuş.[7]
İbn Ebu Hatim bu rivayeti babası kanalıyla Ebu'l-Hattâb'tan nakleder.
İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İbn Beşşâr... Ebu İdrîs'ten nakletti ki;
"Ebubekir Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte yemek yiyormuş." Müteakiben yukarıdaki hadîsi zikreder. Ve yine İbn Cerîr Taberî bu hadîsi Ya'kûb kanalıyla... Ubâde'den nakleder.[8]
3- Mukatil şöyle dedi:
"Bu âyetler iki kişi hakkında inmiştir. Onlardan her birisine bir dilenci gelirdi. O da o dilenciye, hurma, parça ekmek ve ceviz verip şöyle derdi:
"Bu da bir şeymi ki. Biz verdiğimiz şey üzerine ücretleniriz ve biz de bunu severiz." Diğer adam da az bir günahı önemsemez hafif görürdü. Yalan, gıybet ve harama bakmak gibi. Sonra şöyle derdi:

"Bundan bana bir günah hasıl olmaz, Allah ateşi ancak büyük günahlara va'detmiştir." Bunun üzerine Allah Teala bu âyetleri az bir hayra teşvik için indirdi. Zira o yakında çok olur. Ve bir de azımsanan günahtan sakındırmak için indirdi. Zira o yakında çok olur."[9]
Bunun için de Rasulullah (s.a.v.) Buhari ve Müslim'in Adiy b. Hatim'den yaptığı rivayette: *"Yarım hurma ile de olsa ateşten sakının. Bulamayan bir güzel sözle sakınsın."* buyurmuştur.[10]
4- Said b. Cübeyr'den (r.a.) rivayet edildi:

"Allahu Teâlâ'nın, *"Seve seve yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler..."*[11] ayeti indirilince Müslümanlar, az şey verdiklerinde, onu vermeleri üzerine sevaplandırılmayacaklarını zanettiler. Diğerleri, az günahtan yalan, harama bakmak, gıybet ve benzerî şeylerden dolayı kötülenmeyeceklerini zannettiler. Onlar:

"Allahü Teâlâ cehennemi, kebâir'e (büyük günahlar) için vaad etti. " diyorlardı, Allahü Teâlâ, Zilzal: 99/7-8 âyetlerini indirdi."[12]
5- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Sâid İbn Cübeyr'den nakletti ki; o, Allah Teâlâ'nın: *"Kim zerre miktârı hayır işlerse; onu görür. Kim de zerre miktârı şer işlerse; onu görür."* kavli hakkında şöyle demiş:

Allah Teâlâ: *"Onlar; yoksula, yetime ve esîre seve seve yemek yedirirler."*[13] âyetini indirince; müslümanlar küçük şeyler verdikleri zaman mükâfata nail olamayacaklarını kabul ederlerdi. Bu sebeple yoksul, kapılarına geldiğinde ona hurma veya bir kırıntı veya bir ceviz veya benzeri bir şey vermeyi azımsarlardı. "Bu bir şey değildir" diyerek onu geri çevirirlerdi.
"Biz ancak sevdiğimiz şeylerden verirsek mükâfata ulaşırız", derlerdi. Diğer taraftan başkaları da küçük günâhlardan dolayı kınanmayacaklarını kabul ederlerdi. Yalan, (harama) bakma, gıybet ve benzeri şeylerden sonra
"Allah Teâlâ büyük günâhlardan dolayı bizi cehennemle tehdîd ediyor", derlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ -az da olsa- hayır yapmaya onları teşvik etmiş ve bu az olan hayrın çoğalacağını bildirmiştir. Keza önemsiz de olsa şerden nehyetmiş ve bunun çoğalacağını belirtmiştir. Bu mânâda: *"Kim zerre miktârı hayır işlerse; onu görür."* buyurmuştur. En küçük bir karınca ağırlığında da olsa kitabında bunu görür ve buna sevinir."[14]
6- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a ve Ali İbn Abdurrahmân... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki:
"Kim zerre ağırlığı hayır işlerse onu görür..." âyetleri nazil olduğu zaman
"Ey Allah'ın elçisi, ben bütün amellerimi görecek miyim?" diye sordum.
"Evet." buyurdular. Ben:
"Şu büyük günahları, şu büyük günahları görecek miyim?" diye sordum.
"Evet." buyurdular.
"Şu küçük, şu küçük günahları görecek miyim?" diye sordum.
"Evet." buyurdular. Ben o zaman:
"Vah yazık anam beni kaybetti!" dedim de Rasûl-i Ekrem:
"Müjdeler olsun ey Ebu Saîd, çünkü iyilik on mislinden yedi yüz katına kadardır. Allah dilediğini daha da katlar. Kötülük ise misli iledir veya Allah onu bağışlar. Sizden hiçbiriniz kendi ameliyle kurtulamaz. " buyurdular. Ben:
"Sen de mi kurtulamazsın ey Allah'ın Rasûlü?" dedim. Buyurdu ki:

"Ben de. Ancak Allah kendi katından beni rahmetine daldırırsa müstesna."[15]
7- Buhârî der ki: İsmâîl İbn Abdullah... Ebu Hüreyre'den nakletti ki; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"At beslemek üç şeye sebep olur. Bir adam için mükafaata, diğeri için ihtiyaç gidermeye, başka biri için de günaha. Atı kendisi için mükafaata sebep olan kimse atını Allah yoluna tahsis eden kimsedir. Bu kişi atını bir çayıra veya bir bahçeye bağlandığında atı ipine bağlı iken çayır ve bahçede yaptığı şeyler onun için iyilikler olarak yazılır. Şayet at ipini koparıp bir veya iki adım şahlanarak yürüyecek olursa atın izleri ve dışkıları onun için iyilikler olarak yazılır. Şayet bu at bir nehirden geçer de sahibi istemediği halde oradan su içecek olursa bu da sahibi için iyilikler olarak yazılır. Evet işte böyle bir at sahibi için mükafaat vesilesidir. Bir kişi de atını kimseye muhtaç olmamak için ve şahsiyetini korumak için besleyecek olur da Allah'ın, o atın boynunda ve sırtındaki haklarını unutmayacak olursa bu da onun için ihtiyaçlarını karşılama aracıdır. Bir kişi de atını sadece böbürlenmek gösteriş yapmak ve başkalarına düşmanlık etmek için besleyecek olura bu da onun için bir günah vasıtasıdır." Bundan sonra Rasulullah'tan, eşekler hakkında soruldu. Rasulullah buyurdu ki:
"Allah bana, eşekler hakkında şu emsalsiz ve genel ifadeli âyetler dışında bir şey indirmedi. O âyetler şunlardır:

"Kim zerre miktarı iyilik yapmışsa onun sevabını görür. Kim de zerre miktarı kötülük yapmışsa onun cezasını görür."[16]

---

[1] Zemahşeri, Tefslrü'l-Keşşaf : 4/783.

[2] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/562.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/265.

[4] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/193.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/267.

[6] Bu hadisin senedinde bulunan Huyey b. Abdullah'ın sika ve zayıflığı hakkında ihtilaf edilmiştir. Fakat seneddeki diğer raviler hakkında "Sıhhatlidirler" ifadesi kullanılmıştır. Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/141. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 388; İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyân; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/541.

İbn Cerîr Taberî yukarıdaki rivayeti Yûnus İbn Abd'ül-A'lâ... Abdullah İbn Amr İbn Âs'tan nakleder.

[7] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyân; Kurtubi, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân, Buruc Yayınları: 19/272.

[8] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/541.

[9] Mürsel hadistir. İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 388. el-Beğavî, 4/516. Nisâbûrî, Esbabu'n-Nüzûl: 304; Kurtubi, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân, Buruc Yayınları: 19/272; Fahruddin Er-Râzi, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb, Akçağ Yayınları: 23/340.

[10] Buhari, Müslim.

[11] İnsan: 76/8.

[12] İbni Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/725. İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/541.

[13] İnsan: 76/8.

[14] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/542.

[15] İbn Ebî Hatim; Suyûtî, Alûsî, Ruhu’l-Meani, 30/208.
Ebu Zür'a der ki: Bu rivayeti İbn Lehîa'dan başka kimse nakletmemiştir.
Ebu Saîd ancak Medine-i Münevvere'dedir ve ancak Uhud'dan sonra baliğ olmuş (bulûğa ermiş)tir

[16] Buharı, Tefsir el-Kur'an, Sure: 99; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyân; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 4/541.
İbn Kesir der ki: Bu rivayeti Müslim de Zeyd İbn Eslem kanalıyla nakleder.

100-ADİYAT SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yüzüncü, iniş sırasına göre on dördüncü sûredir. Asr sûresinden sonra[1], Kevser sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayetler de vardır.[2]
Adiyat Suresi'nin Mekkî mi, Medenî mi olduğunda ihtilaf vardır.
Abdullah b. Mesud, Cabir, Hasan Basrî, İkrime ve Ata bu surenin Mekkî olduğunu söylemişlerdir.
Enes b. Malik, Mukatil ve Katade ise surenin Medenî olduğunu belirtmişlerdir.

İbn Abbas'tan iki kavil menkuldür. Bunların birisi surenin Mekkî, diğeri ise surenin Medenî olduğu yolundadır.[3] Ama surenin beyan üslubundan sadece Mekkî olduğu değil, aynı zamanda Mekke döneminin başlangıcında nazil olan surelerden olduğu anlaşılmaktadır.[4]
İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir;
"ve'l-âdiyat sûresi Mekke'de inmiştir."[5]

1. "And olsun Allah yolunda koştukça koşanlara;
2. And olsun kıvılcımlar saçanlara;
3. Sabah sabah akına çıkanlara;
4. Ve tozu dumana katanlara;
5. Düşman topluluğunun içine dalanlara ki:

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.); Kinane Oğulları'ndan bir kabileye bir seriyye gönderdi. Seriyyenin başına (Akabe'deki) nakiblerden birisi olan el-Münzir b. Amr el-Ensarî'yi komutan tayin etmişti. Onlardan bir müddet haber gelmedi. Bunun üzerine münafıklar dediler ki;
"Onların hepsi öldürüldüler."
Yahudiler ve münafıklar Rasûlullah (s.a.v.)'ın ashabından birisini gördüklerinde ona işaretle aralarında fısıldaşmaya başladılar. O mü'min de zannederdi ki seriyyeye katılan yakınlarının başına bir şey geldi; babası veya kardeşi veya amcası öldürüldü ve buna üzülürdü. İşte bu sûre Peygamber (s.a.v.)'a bu serıyeye gidenlerin esenlik içerisinde olduklarını haber vermek ve ona üzerlerine gönderdiği kimselere baskın yaptıkları müjdesini bildirmek üzere nazil oldu."[6]
2- Abdulğafir b. Muhammed el-Farisî, Ahmed b. Muhammed el-Bestî'den, o Muhammed b. Mekkî'den, o İshak b. İbrahim'den, o Ahmed b. Abde'den, o Hafs b. Cemi'den, o Silmak'tan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu haberi verdi:
"Rasulullah (s.a.v.) atlı bir grup gönderdi de onlardan bir ay geçtiği halde bir haber gelmedi. Bunun üzerine Adiyat: 100/1 âyeti indi. Yani burun delikleriyle soluyarak koşan atlara yemin ederim demektir.[7]
"Eshebet" kelimesinin manası: "Em'antu fi's-sehab" demektir. O da "geniş arazi" manasınadır. "Sehab"ın çoğuludur."[8]
3- Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize Ahmed İbn Abede... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi:
"Rasulullah (s.a.v.) atlı bir grup gönderdi de bir ay boyunca ondan haber alınamadı. Bunun üzerine *"Andolsun o koştukça koşanlara."* Ayağıyla sıçrayanlara. *"Ve kıvılcımlar saçanlara"* Tırnaklarıyla taşlara çarpıp ateşler çıkaranlara. *"Sabah sabah baskın yapanlara."* Sabahleyin topluluğun üzerine saldıranlara. *"Ve tozu dumana katanlara"* Tırnaklarıyla toprağı saçanlara. *"Derken bir topluluğun ortasına dalanlara"* herkesin sabaha erdiği duruma, kavli nazil oldu."[9]
4- İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Saîd el-Eşecc... Abdullah'tan nakletti ki: *"Andolsun o koştukça koşanlara"* kavli ile develer kasdedilmiştir. Hz. Ali de böyle der. İbn Abbâs ise bunun at olduğunu söyler. İbn Abbâs'ın sözü Ali'ye ulaşınca dedi ki:
"Bedir günü bizim atımız yoktu." İbn Abbâs ise dedi ki:
"Bu bir seriyye gönderildiği zaman inmişti."[10]

6. İnsan gerçekten Rabbine karşı pek nankördür.
7. Doğrusu kendisi de bunların hepsine şahiddir.
8. Gerçekten mala de pek düşkündür.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Abbâs'tan rivayete göre "bu âyet-i kerimeler Kurt ibn Abdullah ibn Amr ibn Nevfel el-Kuraşî hakkında nazil olmuşlardır."[11]
2- ed-Dahhak dedi ki: "Âyet el-Velid b. el-Muğire hakkında inmiştir."[12]

---

[1] Zemahşeri, Tefsirü'l-Keşşaf: 4/786.

[2] Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/566.

[3] İbnul-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/206; Tefsîr-i Kurtubî: 20/153.

[4] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/203.

[5] İbn Merduye.

[6] Darekutni, Bezzar, İbn Merdeveyh. Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 389. Suyuti, Durru'l-Mensur, 8/599-600; Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/281-282; İbnul-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/207.

[7] Senedi zayıftır. Heysemi; Mecmau'z-Zevaid: 7/142. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 389. Hâkim, Ibnu Ebî Hatim, Bezzâr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/726.

[8] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 389.

[9] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8574

[10] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8574

[11] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/218.

[12] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/292.

101- KÂRİA SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yüz birinci, iniş sırasına göre otuzuncu sûredir. Kureyş sûresinden sonra, Kıyâme sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]

Müfessirlerin hemen hepsine göre sûre Mekke'de inmiştir.[2] Nitekim İbn Merduye'nin İbn Abbas (r.a.)'dan yaptığı rivayete göre de Mekke'de indiği belirtilmiştir.[3] Ayrıca konusundan da Mekke döneminin başlangıcında nazil olduğu anlaşılmaktadır.[4]

---

[1] Zemahşeri, Tefsiru'l-Keşşaf: 4/789.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/299.

[3] Şevkani, Fethu'l-Kadir: 5/485; Tefsir-i Kurtubi: 20/164.

[4] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/209.

102- TEKÂSÛR SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada yüz ikinci, iniş sırasına göre on altıncı sûredir, Kevser sûresinden sonra, Mâûn sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]
Müfessirlerin hepsine göre, sûrenin tamamı Mekke'de inmiştir.
İbn Merduye'nin İbn Abbas (r.a.)dan yaptığı rivayete göre, İbn Abbas şöyle demiştir:

"Bu sûre Mekke'de inmiştir."[2]

Ancak Buharî bunun Medine'de indiğine dair bir rivayet nakletmiştir. [3]
Suyûtî ise İbn Ebî Hatim'in Ebu Büreyde'den rivayetle verdiği bir habere dayanarak sûrenin medenî oluşunu tercih etmiştir. Biraz sonra geleceği üzere bu habere göre çokluklarıyla ve kabirlerdeki ölmüş büyükleriyle böbürlenip iftihar edenler Ensardan iki kabiledir.[4]

1-2. "Çoğunluk olmak iddianız sizi o kadar meşgul etti kî, mezarları ziyaretle oradakileri de sayacak kadar oldunuz."

Bu Surenin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Mukatil ve Kelbî şöyle dedi:
"Bu sûre Kureyş'ten iki kabile hakkında indi, Abdi Menaf ve Sehm Oğulları. Bu iki kabile arasında anlaşmazlık, münakaşa vardı, Hangisinde efendi ve şerefliler çok diye her iki tarafın efendilerini ve şereflilerini saydılar. Abd-i Menaf Oğulları:
"Biz efendiler bakımından daha çoğuz ve güç bakımından daha güçlüyüz, sayı bakımından daha fazlayız" dediler. Sehm Oğulları da aynı şeyleri söylediler. Fakat Abd-i Menaf Oğulları daha fazla geldiler. Sonra dediler ki:
"Ölülerimizi de sayalım." Nihayet ölüleri ziyaret ettiler ve ölülerini saydılar. Bu sefer de Sehm Oğulları fazla geldiler. Çünkü onlar Cahiliyye Devri'nde sayı bakımından daha çok idiler." Bu âyet de bu sebepten dolayı indirildi.[5]
2- İbn Abbas, Mukatil ve el-Kelbi dedi ki: Bu Kureyş'e bağlı iki kol olan Abd-i Menafoğulları ile Sehmoğulları hakkında inmiştir. Bunlar İslâm geldikten sonra ileri gelenleri ve eşraflarının çokluğu ile karşılıklı olarak öğündüler ve bunları sayıp dökmeye koyuldular, Herbir kol "bizim efendilerimiz daha çoktur, bizim güçlülerimiz daha güçlüdür, bizim sayılarımız daha büyüktür, bizim koruyucularımız daha çoktur", dedi. Ancak Abd-i Menaf oğullarının pay itibariyle daha çok oldukları ortaya çıktı. Daha sonra ölülerini ileri sürerek çokluk yarışına giriştiler. Sehmoğullarının Abd-i Menafoğullarından daha çok oldukları ortaya çıktı. Bunun üzerine; sizin hayatta olanlarınızla *"çoklukla öğünüş"*ünüz *"sizi o kadar oyaladı ki sonunda"* onlarla yetinmeyerek ölmüşlerle öğünüp *"kabirleri ziyaret ettiniz"* buyrukları indi. [6]
Bu rivayete göre sûre mekkîdir.
3- Katade şöyle dedi:
"Bu sûre Yahudiler hakkında inmiştir. Yahudiler dedi ki:
"Biz falan oğullarından daha fazlayız. Falan oğulları da falan oğullarından daha çoktur." Böylece onları bu çoklukla ilgili iddialaşma, ölünceye kadar meşgul etti ve ölünceye kadar sapıtlıktaki bu halleri de devam etti."[7]
4- Katâde *"Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki; nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz."* kavli hakkında şöyle der:
"Onlar; 'biz falanca oğullarından daha fazlayız, biz falanca oğullarından daha iyi hazırlıklıyız', diyorlardı. Halbuki her gün sona doğru gidiyorlardı. Nihayet Allah onların hepsini kabre götürünceye kadar bu şekilde devam edip gittiler." [8]
5- Mukatil, Katade ve başkaları şöyle demişlerdir: Yahudiler: Biz filan oğullarından daha çokuz. Filan oğulları ise filan oğullarından daha çoktur, deyip de bu durum onların sonunda sapık olarak ölümleri ile neticeleninceye kadar oyalanmaları hakkında inmiştir. [9]

6- Şeyban'dan, onun da Katade'den rivayetine göre Katade: Bu sûre kitab ehli hakkında inmiştir, demiştir.[10]

7- Amr b. Dinar'dan rivayete göre, o: Bu sûre tüccarlar hakkında inmiştir, diye yemin etmiştir. [11]
8- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Saîd el-Eşecc... İbn Büreyde'den nakletti ki;
"Bu sure Ensar kabilelerinden Beni Harise ve Beni Haris hakkında inmiştir. Çoklukla övünüp böbürlendiler. Birisi:
"Sizde falan oğlu falan gibisi var mı?" dedi. Diğerleri de aynısını söylediler. Önce yaşayanlar hakkında konuştular. Sonra da:
"Haydi kabirlere gidelim." dediler. İki gruptan birisi kabirlere işaret ederek
"Sizde şu falan ve şu falan gibi var mı?" dedi. Diğeri de aynısını yaptı. Allah Tealâ bu sureyi indirdi. Yani sizin gördüğünüzde, ibret ve uğraşacağınız pekçok şey vardır." [12]

9- İbn Zeyd dedi ki: Bu ayet ensarın bir boyu hakkında inmiştir. [13]
Buna göre Sûre Medine-i Münevvere'de nazil olmuştur.

10- Kurtubi der ki: Âyet-i kerime sözü edilen bütün bu hususları ve başkalarını da kapsayacak genelliktedir. [14]
11- Ali'den (r.a.) rivayet edildi:

"Biz, Tekasür: 102/1-3 ayetleri indirilinceye kadar, kabir azabından şüphe ederdik. Ayetler kabir azabı hakkında indirildi." [15]
12- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a, Zirr İbn Hubeyş'ten nakletti ki; Hz. Ali şöyle demiş:
"Biz, kabir azabından sürekli kuşkulanıyorduk. Nihayet Allah Teâlâ: *"Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki; nihayet mezarlıkları ziyaret ettiniz."* âyetini indirdi. [16]
13- Buhârî, Sahîh'inde bildirir ki Ebu'l-Velîd Übeyy İbn Kâ'b'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"Biz *"Çokluk ile böbürlenmeniz sizi öylesine oyaladı ki"* kavlinin Kur'ân'dan olduğunu kabul ediyorduk, nihayet bu âyet indi."[17]
14- Enes, Übey b. Ka'b'ın şöyle dediğini rivayet ediyor:
"Biz *"Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olacak olsa, bir üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun karnını (gözünü) ancak toprak doyurur. Allah, tevbe edenin tevbsini kabul eder."* hadisini Tekasür suresi ininceye kadar Kur'an'dan olduğunu zannederdik."[18]
15- Abdullah b. eş-Şihhir'den şöyle dedi: Rasulullah (s.a.v.)'ın yanına vardım. Şöyle diyordu:
Mutarraf b. Abdullah b. Şahîr, babasından, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in *"Elhakum"* ayetini okuyup, şöyle dediğini rivayet etmiştir:
"İnsanoğlu "malım, malım" der. Ama (ey insanoğlu) senin malın ancak, yiyip de bitirdiğin; giyip de eskittiğin, tasadduk edip de gerçekleştirdiğin şeylerdir." [19]
16- Ebu Hureyre (r.a.)'den Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Kul malım malım der. Halbuki onun malından üç şeyi vardır: Yiyip tükettiği, giyip eskitiği veya sadaka verip elinden çıkardığı. Bunun dışındaki gidicidir, insanlara terkedilecektir." [20]

8. "Sonra andolsun o gün elbet ve elbet size nimet(ler) sorulacaktır."

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet olunduğuna göre, Hz. Ebû Bekir (r.a.) bu ayet nazil olunca:
"Ey Allah'ın Rasulü, söyler misin hani seninle birlikte Ebu'l-Heysem İbn et-Tîhân'ın evinde arpa ekmeği, et ve olgunlaşmamış hurma yemiş ve tatlı su içmiştik. Bu, kendisinden hesaba çekileceğimiz nimetlerden midir?" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.),
"Bu (hesaba çekiliş), kafirler içindir" demiş ve *"Nankörlerden-kafirlerden başkasını cezalandırmayız"* [21] ayetini okumuştur."[22]
2- Mahmud b. Lebîd şöyle der:
"Bu süre nazil olunca, ashab:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz hangi nimetten mesul olacakmışız? Yediğimiz hurma, içtiğimiz su... Kılıçlarımız koltuğumuzun altında, düşman önümüzde, daha hangi nimetten sorulacağız" dediler de, Hz. Peygamber (s.a.s), *"Bu (hesabı sorulacak) nimetler ileride olacak"* buyurdu."[23]
3- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ahmed... Mahmûd İbn Rebî'in şöyle dediğini nakletti:
"Çokluk ile böbürlenmeniz, sizi öylesine oyaladı ki." âyeti nazil olunca, Rasûlullah (s.a.v.): *"Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız."* âyetine kadar okudu. Oradakiler dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz hangi nimetten sorguya çekileceğiz? Bizde iki siyah nimet olan su ve hurmadan başka bir şey yok. Düşman karşımız-da, kılıçlarımız omuzumuzdadır." Rasulullah (s.a.v.):
"Bu (hesabı sorulacak) nimetler ileride olacak" buyurdu."***[24]***
4- Ebu Hureyre diyor ki:
"Bu âyet nazil olunca insanlar:
"Ey Allah'ın Rasulü, biz hangi nimetten sorguya çekileceğiz? Bizde iki siyah nimet olan su ve hurmadan başka bir şey yok. Düşman karşımız-da, kılıçlarımız omuzumuzdadır." Rasulullah:
"Yakında olacak." buyurdu."[25]
5- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; Zübeyr şöyle demiş:
"Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız." âyeti nazil olunca, Sahabeler;
"Ey Allah'ın Rasûlü, hangi nimetten sorulacağız sadece hurma ve sudan müteşekkil iki siyah nimet var?" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki;
*"Bu, ilerde elbette olacaktır."****[26]***
6- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... İkrime'den nakletti ki;
"Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız." âyeti nazil olunca, sahabeler dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü; biz hangi nimete sahibiz ki? Karnımızın yarısını yalnızca arpa ekmeği ile doyuruyoruz." Bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberine vahyetti ki:
*"Onlara şöyle de: Ayakkabı giymiyor musunuz ve soğuk su içmiyor musunuz? İşte bu, nimettir."****[27]***
7- İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Zür'a, bize Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki;
Rasûlullah (s.a.v.): *"Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız."* âyeti hakkında şöyle demiş:
*"Huzur, emniyet ve sıhhattir."****[28]***
8- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Zür'a... Abdullah İbn Zübeyr'den nakletti ki; Zübeyr şöyle demiş:
"Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız." âyeti nazil olunca, Sahabeler;
"Ey Allah'ın Rasûlü, hangi nimetten sorulacağız sadece hurma ve sudan müteşekkil iki siyah nimet var?" dedi. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki;
*"Bu, ilerde elbette olacaktır."****[29]***
9- İbn Ebu Hatim der ki: Bize Ebu Abdullah ez-Zahrânî... İkrime'den nakletti ki;
"Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız." âyeti nazil olunca, sahabeler dediler ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü; biz hangi nimete sahibiz ki? Karnımızın yarısını yalnızca arpa ekmeği ile doyuruyoruz." Bunun üzerine Allah Teâlâ peygamberine vahyetti ki:
*"Onlara şöyle de: Ayakkabı giymiyor musunuz ve soğuk su içmiyor musunuz? İşte bu, nimettir."****[30]***
10- İbn Ebu Hatim der ki: Ebu Zür'a, bize Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakletti ki;

Rasûlullah (s.a.v.): *"Sonra o gün, andolsun ki nimetlerden sorulacaksınız."* âyeti hakkında şöyle demiş:
"Huzur, emniyet ve sıhhattir."[31]
11- Hz. Enes (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, bu ayet nazil olunca, bir fakir kalktı:
"Benim üzerimde nimet namına birşey var mı?" dedi. Bunun üzerine:
"Gölge, ayakkabı ve soğuk su nimetleri (var ya)?" denildi." [32]
12- Enes'den rivayet edilmiştir ki: Bu âyet nazil olduğu zaman bir muhtaç kalkmış,
"Benim üzerimde nimetten birşey var mı?" demişti. Rasulullah
"Gölge, iki nalın, soğuk su" buyurdu.[33]

---

[1] Tefsiru'l-Keşşaf: 4/791.
[2] Şevkani, Fethü'l-Kadir: 5/478; Tefsir-i Kurtubi: 20/168.
[3] bk. Buhârî, Rikak: 10; Şevkânî, Fethü'l-Kadir: 5/575.
[4] Alûsî, Ruhu'l-Meani: 30/223.
[5] Mürsel hadistir. Alûsî, Ruhu'l-Meani: 30/223.
[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/310.
[7] Mürsel hadistir.
[8] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/544.
[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/310.
[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/310.
[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/310.
[12] İbni Ebi Hatim; Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, 2/199-204; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/544-545.
[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/310.
[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/310.
[15] İbnu Cerîr Taberi, Camiu'l-Beyan.
[16] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/545; İbn Kesir der ki: Bu hadîsi Tirmizî, Ebu Küreyb kanalıyla nakleder ve garîbtir, der.
[17] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.
[18] Buhari, er-Rikak: 10; Müslim, ez-Zekat: 116 (1048); İbn Cerîr et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[19] Müslim, Zühd, 3 (2958); Tirmizi, Zühd, 3 (2343); Nesai, Ahmed; İbn Cerîr et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[20] Müslim.
[21] Sebe: 34/17.
[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/378.
[23] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/379.
[24] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/546.
[25] Tirmizi, Tefsir el-Kur'an, Sure: 102, bab: 3-4 (3357); İbn Cerîr et-Taberi, Camiu'l-Beyan.
[26] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/546. İbn Kesir der ki: Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet ederler. Ahmed İbn Hanbel de ondan rivayet eder. Tirmizî; hasen bir hadistir, der.
[27] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/546.
[28] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/546.
[29] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/546. İbn Kesir der ki: Tirmizî ve İbn Mâce bu hadîsi Süfyân İbn Uyeyne kanalıyla rivayet ederler. Ahmed İbn Hanbel de ondan rivayet eder. Tirmizî; hasen bir hadistir, der.
[30] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/546.
[31] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 4/546.
[32] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/379.

[33] Suyuti, Durru'l-Mensur: 8/619.

103- ASR SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yüz üçüncü, iniş sırasına göre on üçüncü sûredir. İnşirah sûresinden sonra[1], Âdiyât sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayet de vardır.[2]
İçlerinde İbn Abbâs ve İbnu'z-Zubeyr'in de bulunduğu cumhur kavlinde mekkîdir. Mücahid, Katâde ve Mukatil ise medenî olduğunu söylemişlerdir.[3]
İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Asr Sûresi Mekke'de inmiştir."[4]

2. O insan mutlaka hüsrandadır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Dahhâk'ın İbn Abbâs'tan rivayetine göre *"Muhakkak insan hüsrandadır."* âyetindeki "insan" ile el-Velîd ibnu'l-Muğîra, el-As ibn Vâil, el-Esved ibn Abdu'l-Muttalib ibn Esed ibn Abdu'l-Uzzâ ve el-Esved ibn Abdi Yağûs adındaki müşrikler kastedilmektedir.[5]
2- Mukâtil, bu ayetin Ebu Leheb hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[6]
3- Merfû bir haberde de, bu ayetin Ebû Cehil hakkında indiği zikredilmiştir. [7]
4- Rivayet olunduğuna göre Mekkeli bu müşrikler, "Muhammed bir hüsran içindedir!" diyorlardı. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, durumun onların vehmettiğinin aksine olduğuna dair yemin etmiştir. [8]

---

[1] Zemahşeri, Tefsirü'l-Keşşaf: 4/793.
[2] bk. Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/579.
[3] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/224.
[4] İbn Merduye.
[5] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/123; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/392.
[6] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/392.
[7] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/392.
[8] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/392.

104- HÜMEZE SÛRESİ

Mushaf'taki sıralamada yüz dördüncü, iniş sırasına göre otuz ikinci sûredir. Kıyamet sûresinden sonra, Mürselât sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]
İbn Merduye'nin yaptığı rivayete göre, İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

“Hümeze Sûresi Mekke'de inmiştir.”[2]

Kutubi der ki: Mekke'de indiği hususunda görüş birliği vardır.[3]

Hibetullah İbn Selâme medenî olduğuna dair bir kavil nakletmiştir.[4]

1. Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi ve ayıplamayı adet haline getiren her kişinin vay haline!

Bu surenin nüzul sebebi ve kimin hakkında indiği ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ömer ve Osman’a göre Übey İbni Halef hakkında indirildi.
a- İbn Ömer ve Osman'dan rivayet edildi:

“Biz daima işitirdik ki, Hümeze: 104/1 âyeti Übey İbni Halef hakkında indirildi.” [5]

2- İbn Abbâs, Süddî, Atâ ve Kelbî’ye göre ayet Ahnes İbni Şüreyk hakkında indirildi. [6]
a- ed-Dahhâk'ın, İbn Abbas'tan rivayetine göre “sure, el-Ahnes b. Şerik hakkında inmiştir. Bu kişi ister karşılarında bulundukları vakit, ister yanından geçtiklerinde insanları kaş göz işaretleri yaparak ayıplar, onları çekiştirirdi.”

b- Rasulullah (s.a.) başta olmak üzere insanlara kaş göz işareti yapıp gıybet ediyordu, demişlerdir.[7]

c- Ahnes ibni Şüreyk daha sonra müslüman ve müellefe-i kulûb'dan olduğu için Alusi bu görüşü uzak görür.[8]

3- İbn Cerir et-Taberi’ye göre Cümeyl (veya Cemil) İbni Âmir el- Cümahi[9] es-Sakafî[10] hakkında indirildi.
a- Rikka ehlinden olan birinden İbnu Cerîr anlattı:

“Sure, Cümeyl İbni Âmir Cumahî hakkında indirildi.”[11]
4- İbn İshak ve İbn Münzir’e göre Ümeyye İbni Halef hakkında indirildi.
a- Muhammed b. İshak ve Süheyli dediler ki:

“Biz bu sürenin Ümeyye b. Halef hakkında indiğini duyardık.”[12]

b- İbn Cerir, Osman ve İbni Ömer'den de bunu rivayet etti. [13]
c- İbn İshâk'tan İbni Münzir anlattı:
“Ümeyye İbni Halef, Rasûlullah'ı gördüğü zaman onu hemz ve lemz ederdi (kaş, göz ile işaret). Allahü Teâlâ, Hümeze: 104/1 âyetini ve sûrenin tamamını indirdi.”[14]

5- Urve’ye göre sure, el-As ibn Vâil es-Sehmî hakkında indirildi. [15]

6- İbn Cüreyc ve Mukatil’e göre el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında indirildi. [16] O Peygamber (s.a.v.)'ın gıyabında gıybetini yapar, yüzüne karşı da onu tenkid ederdi, incitirdi.[17]
7- Mücahid ise âyette zikredilen bu sıfatların herhangi bir kimseye mahsus olmadığını belirtmiş, bu sıfatlar kendisinde bulunan herkesin, âyetin ifadesine girdiğini söylemiştir. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.[18]
a- Kurtubi diyor ki: Âyetin, tahsis sözkonusu olmaksızın genel olarak bu tür davranış sergileyenlerin hepsi hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Çoğunluğun görüşü de budur.[19]
b- Ebu Hayyan şöyle diyor:
“Ahnes b. Şurayk veya As b. Vail, Cemil b. Mamer, Velid b. Muğire ya da Ümeyye b. Halef hakkında indiğine dair sözler vardır. Tamamı hakkında inmiş de olabilir. Aslında bu vasıfları barındıran herkes için umumidir.”[20]
c- Fahreddin er-Razi der ki:
“Alimler sûredeki bu tehdidin, o âdî hareketler hususunda, aynı yolu benimseyen herkesi mi, yoksa belli bazı kimseleri mi içine alan bir tehdid olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Bu cümleden olarak, muhakkik alimler, “Bu ifade, kim olursa olsun, böyle yapan herkesi içine alan genel bir ifadedir. Çünkü sebeb-i nüzulün hususi olması, ayetin lafzının umumiliğine zarar vermez” derken; diğerleri, bu tehdidin, belli bir takım kimselerle ilgili olduğunu söylemişlerdir.”[21]
d- Ferra, “Lafzın umumi olması, onunla belli bir şahsın kastedilmiş olmasına ters değildir. Bu tıpkı, bir insanın sana, “Artık seni hiç ziyaret etmeyeceğim” demesine karşı, “Beni ziyaret etmeyeni, ben de ziyaret etmem” demek suretiyle, bu genel cümleyle onu kastetmen gibidir. Velhasıl bu, usûl-u fıkıhta, “Umûmî ifade, örf karinesi ile tahsis edilebilir” şeklinde ifade edilen kaidedir. [22]
e- Buna göre lafız, asıl olarak muayyen bir şahsı gösteriyorsa da hüküm umumidir. Allah Tealâ'nın *"Alabildiğine yemin edene boyun eğme..."* ***[23]*** ayetleri de böyledir. Allah Tealâ sıfatları ardarda sıraladı ve aslında muayyen bir insan tipini murat ettiği anlaşıldı.

Muhakkik ve usulcülerde genel kaide, sebebin hususiliğine ve lafzın umumiliğine ters olmamasıdır. Her halükarda, sebebin hususiliğini değil lafzın umumîliğini göz önünde bulundurmak gerekir. Âyetin iniş sebebi özellik arzetmekle beraber, mana ve maksat, hüküm ve muhteva bakımından genellik arzettiğinde şüphe yoktur. O bakımdan kaypak, dönek her maddeciyi, ikiyüzlü münafığı, arkadan çamur atıp mü'minleri küçük düşürmek isteyenleri ve dolayısıyla inkarcı her nankörü kapsamına almakta ve hepsi hakkında indiği sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

---

[1] Zemahşeri, Tefsîrü'l-Keşşaf: 4/794.

[2] Şevkanî, Fethü’l-Kadîr: 5/492.

[3] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/124.

[4] İbnul-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/226.

[5] İbn Ebî Hatim; İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/226; Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/125.

[6] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/226; Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/125; İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 30/189.

[7] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 32/91.

[8] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 30/230.

[9] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınları: 9/220.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/338.

[11] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 30/189.

[12] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 32/91.

[13] Vehbe Zuhayli, Tefsiru’l-Münir, Risale Yayınları: 15/624.

[14] Suyûtî, Lübâbu'n-Nukûl, 2/199-205.

[15] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/226; Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/125.

[16] İbnu'l-Cevzî, Zadu’l-Mesir, 9/226; Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/125.

[17] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 32/91.

[18] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 30/189; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim.

[19] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/125.

[20] Ebu Hayyan, el-Bahru'l-Muhit, 8/510.

[21] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 32/91.

[22] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, 32/91; Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/125.

[23] Kalem: 68/10-15.

105- FİL SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yüz beşinci, iniş sırasına göre on dokuzuncu sûredir. Kâfirûn sûresinden sonra, Felak sûresinden önce Mekke'de inmiştir ve bunda icma vardır. [1]

1. "Fil sahiplerine Rabbinin ne ettiğini görmedin mi?
2. Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?
3-4. Onların üzerine, sert taşlar atan sürülerle kuşlar gönderdi.
5. Sonunda onları, yenilmiş ekin gibi yaptı."

Bu sûre Fil Ashabı'nın kıssası (hikâyesi), Fil Ashabı'nın niyetinin Ka'be'yi tahrib etmeleri, Allah Teala'nın onlara ne yaptığı, beytinden nasıl geri çevirdiği ve onların nasıl helak oldukları hakkında inmiştir. [2]
Peygamber efendimiz (s.a.v.) Mekke fethinden sonra insanlara hitaben yaptığı ve Fil hadisesini de beyan eden bir konuşmasında şöyle buyurmuştur:
"Huzaa kabilesi, cahiliye döneminde kendilerinden bir kişinin öldürülmesine karşılık olarak Mekke'nin fethedildiği yılda Leys oğullarından bir kişi öldürmüşler bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) bir hutbe irad ederek şöyle buyurmuştur:
"Şüphesiz ki Allah, Mekke'yi Fil ordusuna karşı korumuştur. Allah, Mekkelilere peygamberini ve müminleri musallat kılmıştır. Dikkat edin, Mekke benden önce hiçbir kimseye helal kılınmamış, benden sonra da kimseye helal klınmayacaktır. Dikkat edin, Mekke bana ancak bir günün bir anı için helal kılınmıştır. Dikkat edin şimdi o bu saatte haram bölgedir. Dikeni sökülmez, ağacı kesilmez. Yitikleri, görevli dellallar dışında kimse tarafından alınmaz. Kimin bir akrabası öldürülecek olursa o kimse iki şeyden birini seçmekte serbesttir. Ölen için ya diyet verilir veya öldürene kısas tatbik edilir." [3]

Nüzul Zamanı:

Bu surenin Mekkî olduğu konusunda görüş birliği vardır. Surenin tarihî arkaplanı üzerinde düşünülürse Mekke döneminin başlangıcında nazil olduğu anlaşılır.

Fîl Olayı

1- İbn Cerir et-Taberi diyor ki:
"Fil hadisesi İslam'dan önce cereyan eden ve Kabe'yi yıkmak için yola çıkan bir ordunun başına gelen olağanüstü bir hadisedir.
Tercih edilen görüşe göre Peygamber efendimiz, Fil hadisesinin meydana geldiği yılda doğmuştur. Bu olay peygamberlik öncesi, Peygamberler vasıtasıyla görülen tabiatüstü olaylardandır. Bunlara "İrhasat" denir.
İbn-i İshak'ın ve İbn-i Hişam'ın naklettiklerine göre fil hadisesi özetle şöyle cereyan etmiştir:
"Habeşistan'ın Yemen'de bulunan genel valisi Ebrehe, Yemen'in San'a şehrinde "Kulleys" isminde bir kilise yaptırmıştı. Ebrehe'nin yaptırmış olduğu bu kilise o zamanda misli bulunmayan bir kiliseydi. Ebrehe bu kiliseyi yaptırdıktan sonra Habeşistan kralı Necaşi'ye şu mektubu yazmıştı:
"Ey kral, ben öyle bir kilise yaptırdım ki senden önce hiçbir kral için böyle bir kilise yaptırılmamıştır. Bu kiliseyi tamamlayınca hemen Arap hacılarını buraya çevireceğim.
Araplar, Ebrehe'nin Necaşi'ye yazdığı bu mektubu duyunca aralarında bu meseleyi konuşmaya başladılar. Bu sırada Fukeym b. Adiy oğullarından bir adam bu olaya kızdı. Bu adamın kabilesi haram ayların yerlerini değiştiren kabile idi. Bu kişi, Kulleys kilisesine vardı ve onun içine girerek oraya pisledi. Sonra çıkıp memleketine gitti. Durum Ebrehe'ye bildirildi. Ebrehe:
"Acaba bunu kim yaptı?" dedi. Ona şöyle dediler:
"Bu işi, senin Arap hacılarını buraya çevireceğine dair sözünü duyan bir Arap yaptı. Bu Arap, Mekke'deki Arapların hac yaptığı Kabe'nin mensuplarındandır. Bu kişi senin sözlerine kızdı, gelip onun içine pisledi. O, bu davranışıyla Kulleys kilisesinin haccedilmeye layık olmadığını göstermek istedi."
Bunun üzerine Ebrehe hiddetlendi ve Kabe'nin üzerine yürüyüp orayı yıkacağına dair yemin etti. Habeş asıllı olan ordusunun hazırlanmasını emretti. Sonra filiyle birlikte ordusunu Kabe'ye doğru hareket ettirdi. Araplar bunu işitince büyük bir hadise olarak değerlendirdiler. Durumun vehametinden korktular. Ebrehe'nin, Allah'ın mukaddes evi olan Kabe'yi yıkmak istediğini duyunca ona karşı savaşmayı bir görev saydılar. Yemen eşrafından ve krallarından biri olan Zünefir, Ebrehe'ye karşı harekete geçti. Kendi kavmini ve diğer Arapları, Allah'ın kutsal evini yıkmak isteyen Ebrehe'ye karşı savaşmaya davet etti. Davetine katılanlarla birlikte Ebrehe'ye karşı savaştı. Fakat mağlup oldu. Esir edilerek Ebrehe'ye götürüldü. Ebrehe onu öldürnek isteyince Zûnefir ona:
"Ey kral beni öldürme, belki de benim sağ kalmam senin için daha hayırlı olur." dedi. Bunun üzerine Ebrehe onu öldürmekten vazgeçip elini kolunu bağlayarak esir etti. Aslında Ebrehe yumuşak huylu birisiydi. Bu sebeple onu öldürmedi. Ebrehe kararından vazgeçmeyerek yoluna devam etti. Has'am kabilesinin topraklarına varınca Nüfeyl b. Habib, Has'am kabilesinin Şehran ve Nahis kollarıyla ve kendisine tabi olan diğer Araplarla birlikte Ebrehe'ye karşı çıktı ve onunla savaştı. Ebrehe onu da mağlup etti ve esir edildi. Ebrehe'nin huzuruna getirildi. Ebrehe onu öldürmek istedi. Nüfeyl ona:
"Ey kral beni öldürme. Ben, Arap topraklarında sana rehberlik ederim. İki elim ve kolum mesabesinde olan Şehran ve Nahis kabileleri seni dinleyip itaat ederek Has'am kabilesine karşı yardımcın olurlar." dedi. Bunun üzerine Ebrehe onu da serbest bıraktı ve onu rehber olarak beraberinde götürdü. Taif'e varınca kendisine Mes'ud b. Muatıb geldi ve Sakifliler Ebrehe'ye şunu söylediler:
"Ey kral, biz seni dinleyen ve sana itaat eden kölelerininiz. Bizim seninle hiçbir anlaşmazlığımız yoktur. Zira sen bizim kutsal evimiz olan "Lat"ın bulunduğu yere bir şey yapmak istemiyorsun. Sen Mekke'deki evi (Kabe'yi) yıkmak istiyorsun. Biz seninle birlikte sana orayı gös-

terecek bir delil gönderelim." Ebrehe bunun üzerine onlara da dokunmadı. Taif'te yaşayan Sakif oğulları Ebrehe'ye Mekke yolunda rehberlik etmesi için Ebu Riğal'i verdiler. Ebrehe, Ebu Riğal ile birlikte yoluna devam edip "Muğammis" denen yere varıp konakladı. Ebu Riğal orada öldü. Araplar onun kabrini taşladılar. Bugün insanların orada taşladıkları kabir onun kabridir.
Ebrehe, Muğammis'te konakladıktan sonra Habeşlilerden, süvarilerin komutanı olan Esved b. Masdu'u önden gönderdi. Esved Mekke'ye varınca Tihame'de bulunan Kureyşlilere ve diğerlerine ait hayvanları toplayıp Ebrehe'ye götürdü. Bu hayvanların içinde Abdülmuttalib'in iki yüz devesi de vardı. Abdülmuttalib, Kureyşin efendisi ve büyüğü idi. Kureyşliler, Kinane oğulları, Hüseyl kabilesi ve Harem bölgesinde yaşayan diğer Araplar, Ebrehe'ye karşı savaşmak istedilerse de ona karşı güçlerinin yetmeyeceğini anlayarak savaşmaktan vazgeçtiler. Ebrehe daha sonra Hunata el-Himyerî'yi Mekkeye gönderdi ve ona dedi ki:
"Sen bu beldenin ileri gelenlerinin ve efendisinin kim olduğunu sor ve ona de ki: "Kral sana diyor ki: "Ben sizinle savaşmak için gelmedim. Ben sadece Kabe'yi yıkmak için geldim. Eğer Kabe'yi yıktığım için bana karşı savaşmayacak olursanız benim sizin kanınızı dökmeye ihtiyacım yoktur. Eğer bu beldenin efendisi benimle savaşmak istemiyorsa onu al bana getir."
Hunata Mekke'ye varınca Kureyşin efendisinin kim olduğunu sordu. Onun, Abdülmuttalib olduğunu söylediler. Hunata gelip ona, Ebrehe'nin emirlerini söyledi. Abdülmuttalib de ona:
"Vallahi biz onunla savaşmak istemiyoruz. Bizim buna gücümüz yetmez. Bu, Allah'ın kutsal evi ve dostu İbrahim (a.s.)'in yaptığı binadır. Eğer Allah, Ebrehe'nin buraya girmesine engel olacaksa o onun evi ve kutsal kıldığı yerdir. Şayet Ebrehe'nin buraya girmesini serbest bırakacak olursa vallahi bizim ona karşı koyacak gücümüz yoktur." dedi. Hunata:
"Haydi birlikte gidelim. Zira kral bana, seni kendisine götürmemi emretti." dedi Abdülmutalib, yanında oğullarından bazıları da olduğu halde Hunata ile birlikte gittiler. Ordugaha varınca Abdülmuttalib, eski dostu olan Zûnefr'i sordu. Onun tutuklu olduğu yere gitti ve ona:
"Ey Zûnefr, başımıza gelen bu hadiseye karşı sende bir çare var mı?" dedi. Zûnefr:
"Kralın eline esir düşen, sabah akşam öldürülmeyi bekleyen bir esirin elinde ne çare bulunur? Senin başına gelen bu duruma karşı bizde hiçbir çare yoktur. Ancak fil'in seyisi olan Üneys benim dostumdur. Ben ona haber göndererek seni tavsiye edeceğim ve senin büyük bir insan olduğunu ona bildireceğim. Ben ondan, kralla görüşmen için sana izin almasını isteyeceğim. Böylece sen, kralla bildiğin gibi konuşursun. Üneys, gücü yeterse kralın yanında sana yardımcı olur." dedi. Abdülmuttalib:
"Bu benim için yeterlidir." dedi. Zûnefr, Üneys'i çağırtarak ona şunları söyledi:
"Abdülmuttalib, Kureyşin efendisi ve Mekke kervanının sahibidir. Ovalarda insanları dağlarda vahşi hayvanları doyuran biridir. Kral onun iki yüz devesine el koymuş, kendisiyle görüşmesi için izin iste ve gücünün yettiği kadar ona faydalı olmaya çalış." dedi. Üneys de:
"Peki" dedi. Ebrehe'ye vardı ve ona:
"Ey Kral, Kureyşin efendisi senin kapında görüşmek için izin istiyor. O, Mekke kervanının sahibidir. Ovalarda insanları dağlarda hayvanları doyuran bir insandır Sen ona izin ver de yanına girsin ve isteğini arzetsin. Ona lütfen iyi davran." dedi. Ebrehe izin verdi. Abdülmuttalib, iri yapılı, geniş yüzlü ve yakışıklı biriydi. Ebrehe onu görünce saygı gösterdi. Onu, tahtının önünde oturtmak istemedi. Fakat onun, kendi yerine oturmasını Habeşlilerin görmesini de istemedi. Bu sebeple tahtından inip halının üzerine oturdu. Abdülmuttalib'i de yanına oturttu. Sonra tercümanına dedi ki:
"Sor bakalım ne istiyor?" Tercüman sordu. Abdülmuttalib:
"Benim isteğim, kralın el koyduğu iki yüz deveyi bana vermesidir." dedi. Tercüman bunu anlatınca Ebrehe tercümana:
"Ona de ki: "Seni gördüğümde çok beğenmiştim fakat konuşunca gözümden düştün. Sen, elime geçen iki yüz deve hakkında benimle konuşuyor da senin ve atalarının dininin timsali olan Kabe'yi yıkmak isterken benimle o hususta konuşmuyorsun." Abdülmuttalib ona:
"Ben develerin sahibiyim. Kabe'nin de sahibi vardır, o da onu koruyacaktır." dedi. Ebrehe:
"O, Kabe'yi bana vermekten imtina etmemelidir." dedi. Abdülmuttalib de:
"İşte sen ve o." diye cevap verdi.
Abdülmuttalib ve beraberindekiler Ebrehe'nin yanından ayrıldılar. Abdülmuttalib, Kureyşlilere gidip durumu bildirdi ve onlara, ordunun saldırısından korkarak Mekke'yi terketmelerini, dağların başlarına ve vadilere çekilmelerini emretti. Sonra Kabe'nin kapısının halkasından tutarak bir kısım Kureyşlilerle birlikte Allah'a dua etti. Ondan, Ebrehe ve ordusuna karşı kendilerine yardım etmesini diledi. Sonra Kabe'nin kapısının halkasını bırakıp Kureyşlilerle birlikte dağların başlarına çekilip oralara yerleştiler. Ebrehe'nin Mekke'ye girdiğinde ne yapacağına bakıyorlardı. Bir sabah Ebrehe Mekke'ye girmek için hazırlandı. Filini ve ordusunu teçhiz etti. Filin ismi "Mahmud" idi. Ebrehe Kabe'yi yıktıktan sonra Yemen'e dönmek niyetinde idi. Fili Mekke'ye doğru yöneltince Has'am kabilesinden olan Nüfeyl b. Habib filin kulağından tutup şunları söyledi:
"Ey Mahmud, çök veya aklını başına alarak geldiğin yere dön. Zira sen Allah'ın haram kıldığı bir beldedesin." Sonra kulağını bıraktı. Fil oraya çöktü. Nüfeyl ise hemen kaçıp dağa sığındı. Kalkması için filin başına balta ile vurdular. Fil yine diretti. Sopalarla dürtüp karnını kanattılar. Yine diretti. Başını Yemen'e doğru çevirince hemen kalkıp koştu. Şam'a ve doğuya doğru çevirince de aynı şeyi yaptı. Fakat onu Mekke'ye doğru çevirdiklerinde yine çöktü.
İşte tam bu sırada Allah onların üzerine deniz tarafından kırlangıçlar gibi kuşlar gönderdi. Her kuş, biri ağzında ikisi de ayaklarında olmak üzere nohut ve mercimek tanesi kadar üç adet taş getiriyor ve Ebrehe'nin ordusunun üstüne atıyorlardı. Bu taşlar kime isabet ederse onu helak ediyordu. Taşlar ordunun tümüne isabet etmemişti. Sağ kalanlar kaçışıyor ve geldikleri yoldan geri dönmek için o yolu arıyorlardı. Kendilerine Yemen'in yolunu göstermesi için Nüfeyl b. Habib'i soruyorlardı. Nüfeyl ise, Allah'ın onları cezalandırmasını görünce şöyle demişti:
"Nereye kaçıyorsunuz? Allah kovalıyor, Ebrehe mağlup olmuş duruyor."
Ebrehe'nin ordusu yollara döküldü. Her tehlikeli yerde ve su başlarında helak oluyorlardı. Ebrehe de yaralıydı. Onu da beraberlerinde götürüyorlardı. Parmakları dökülüyor onların yerlerinden kan ve irin akıyordu. Onu San'a'ya götürdüklerinde yumurtadan çıkmış civcive dönmüştü. Sanıldığına göre Ebrehe göğsü yarılıp kalbi görülünceye kadar ölmedi.
Allah teala Hz. Muhammed (s.a.v.)'i peygamber olarak gönderince Kureyşlilere olan lütuf ve nimetlerini bildirdi ve bu nimetlerin içinde Kureyşlileri Fil sahibi Ebrehe'ye karşı koruduğunu, Şam ve Yemen'e, kış ve yaz yaptıkları ticari seferlerini muhafaza ettiğini bildirdi. Fil suresi işte bu hadiseyi beyan etmektedir.[4]
2- İbn Kesir diyor ki:
"Daha önce Bürûc süresindeki Uhdûd ashabının kıssasında geçtiği gibi Himyer krallarının sonuncusu olan Zû-Nuvâs müşrik bir kişi idi ve o,

Hıristiyan olan Uhdûd ashabını öldürmüştü. Bunlar yaklaşık yirmi bin kişi idiler. Uhdûd ashabından Zû-Sa'lebân denilen bir kişiden başka kimse kurtulamadı ve o gidip Hıristiyan olan Şâm kralı Kayser'den yardım istedi. Kendilerine en yakın olması nedeniyle Şâm kralı ona bir mektûb yazıp Habeş Kralı Necâşî'ye yolladı. Necâşî, Eryât ve Sabbâh oğlu Ebrehe adında iki komutanını büyük bir ordu ile Yemen'e gönderdi. Onlar, önlerine gelen ülkeleri çiğneyip Himyer krallarının iktidarını ellerinden aldılar. Zû-Nuvâs denizde boğularak öldü. Habeş'liler Yemen idaresinde bağımsızlık kazanarak Eryât ve Ebrehe isimli bu iki komutanın emri altına girdiler. Ancak Eryât ve Ebrehe iktidar konusunda ihtilâfa düştüler, karşılıklı mücâdele edip savaştılar. Biri diğerine dedi ki: İki ordunun kendi arasında savaşmasına gerek yok. Ben ve sen karşı karşıya dövüşelim. Hangimiz diğerini öldürürse, artık krallık onun olsun. Bu konu üzerinde ittifak ederek karşılaştılar. Ve ikisinin de sırtında ok vardı. Eryât, Ebrehe'ye saldırıp ona kılıçla vurdu burnunu, ağzını ikiye parçalayıp yüzünü yardı. Ebrehe'nin kölesi Atevde de Eryât'a saldırarak onu öldürdü. Ebrehe, yaralı olarak geri döndü. Yarasını tedavi ettirdi ve iyileşti. Böylece Yemen'deki Habeş ordusunun yönetiminde bağımsız oldu. Necâşî ona mektûb yazarak durumunu kınadı ve burnunu yere sürterek ülkesini çiğneyeceğine and içip tehdîd etti. Ebrehe ise ona yumuşak davranıp iyi geçinmek üzere elçi gönderdi ve elçisiyle birlikte hediyeler de yolladı. Bir testinin içine de Yemen toprağını koydu. Alnını sürterek onu da beraber gönderip mektubunda dedi ki:
"Kral bu toprağa bassın da yemîni yerine gelsin. Ben, alnımı bununla krala gönderiyorum." Mektûb kralın eline ulaşınca hayret etti ve hoşnûd olarak onu işinin başında bıraktı. Ebrehe Necâşî'ye gönderdiği mektûbta dedi ki:
"Ben Yemen toprağında senin adına daha önce benzeri yapılmamış olan bir kilise yapacağım. San'â'da çevresi yüksek, binası yüce, etrafı süslü, manzaralı bir kilise yapmak üzere işe başladı. Araplar onun yüksekliğinden dolayı Kuleyyis adını vermişlerdi. Zîrâ ona bakanın başındaki takkesi -binanın yüceliğinden dolayı- neredeyse düşeyazıyordu. Dudağı yarık Ebrehe, arapların Mekke'deki Kâ'be'yi haccetmeleri gibi buraya hac için gelmelerini emretti. Ve bunu ülkesinde i'lân etti. Adnan ve Kahtân soyundan olan araplar buna karşı çıktılar. Kureyş'liler de buna son derece kızdılar. Öyle ki bunlardan bazı kişiler, o kiliseye gidip geceleyin içine girdiler ve içine pisleyerek hemen geri döndüler. Kilisenin bakıcıları bu pisliği görünce durumu hükümdarları Ebrehe'ye iletip dediler ki:
"Bunu yapan yalnızca bazı Kureyş'lilerdir. Çünkü onlar, senin kendi ma'bedlerine benzer ma'bed bina etmene kızmaktadırlar." Bunun üzerine Ebrehe; Mekke'deki Beytullah'a gidip onu taş taş üstünde bırakmayacak şekilde tahrîb edeceğine and içti.
Mukâtil İbn, Süleyman der ki:
"Kureyş'lilerden bazı delikanlılar, o ma'bede girip içinde ateş yaktılar. O günde hava çok şiddetli sıcaktı, binayı yaktı yere yıkıldı.
Ebrehe bunun için ordu hazırladı ve hiç bir kimsenin engel olamayacağı büyük savaşçılar te'mîn etti. Orduya benzeri görülmemiş büyüklükte filler de iştirak etti. Bu file Mahmûd adı veriliyordu. Bu fili Necâşî bunun için Ebrehe'ye göndermişti. Denilir ki, Ebrehe'nin yanında ayrıca sekiz fil daha vardı. On iki fil bulunduğu da söylenmiştir. Başka şekilde söyleyenler de vardır. Allah en iyisini bilendir. Ebrehe bu fillerle Kâ'be'yi yıkmak istiyordu. Kâ'be'nin direklerine zincirler bağlayacak ve bu zincirleri fillerin boynuna geçirecekti. Sonra da filleri sürüp bütü-nüyle Kâ'be'nin duvarlarının yıkılmasını sağlayacaktı. Araplar Ebrehe'nin Kâ'be'yi yıkmak üzere geldiğini işitince, bunu ciddî olarak ele aldılar ve kendilerinin Beytullah'ın koruyucusu olduklarını kabul edip Kâ'be'ye hîle ile gelmek isteyenleri geri çevirmeye hakları olduğunu söylediler,.
Yemen'in önde gelen krallarından olan ve Zû-Nefr denilen kişi, arapların yanına gidip kavmini ve kendisine uyan diğer arap kabilelerini Ebrehe ile savaşa ve Allah'ın evini kurtarmaya çağırdı. Bu evin yıkılıp harâb olmasını önlemeye davet etti. Onlar da bu adama uyup Ebrehe ile savaştılar. Azîz ve Celîl olan Allah'ın Kâ'be'nin değeri ve yüceliği ile ilgili bir maksadına mebnî olarak, Ebrehe onları yendi ve Zû-Nefr isimli kişiyi esîr aldı ve beraberinde götürdü. Sonra Mekke'ye doğru yollandı, nihayet Haş'âm topraklarına geldiğinde, Nufeyl İbn Habîb el-Haş'amî kavmiyle beraber ona karşı çıktılar. Kavminden Sehrân ve Nâhis de kendisine katıldılar. Ebrehe ile savaştılar. Ebrehe onları da yendi ve Nufeyl İbn Habîb esîr edildi. Ebrehe önce onu öldürmek istediyse de sonra bağışladı ve Hicaz ülkesinde kendisine rehberlik etmesi için onu yanına aldı. Tâif topraklarına yaklaşınca, Tâif'in Sakîf kabilesine mensûb halkı ona karşı çıktılar ve ma'bedlerini korumak için ona iyi davranış gösterisinde bulundular. Onlar ma'bedlerine Lâfın adını veriyorlardı. Ebrehe'ye ikramda bulunarak Ebu Re'gâl isimli bir hemşehrilerini kılavuz olmak üzere Ebrehe ile birlikte gönderdiler. Ebrehe, Mekke yakınlarındaki el-Muğammes'e gelince orada konakladı ve askerini Mekke halkının develerinin ve diğer sürülerinin üzerine saldırttı. Onları alıp Ebrehe'ye getirdiler. Bu sürüde Abdülmuttalib'in iki yüz devesi vardı. Ebrehe'nin emri üzerine bu sürüye saldıran öncü birlik komutanının adı, Esved İbn Mefsûd idi. İbn İshâk'm zikrettiğine göre, bazı araplar onu hicvettiler. Ebrehe, Himyer kabilesine mensûb olan Hinâta'yı Mekke'ye gönderdi. Ve Kureyş'in en seçkinini getirmesini emretti. "Allah'ın evini korumazsanız, kral sizinle savaşmak niyyetiyle gelmedi", diye de haber yolladı. Hinâta Mekke'ye gelince onu Hâşim oğlu Abdülmuttalib'in yanına getirdiler. Hinâta, Ebrehe'nin söylediğini Abdülmuttalib'e tebliğ etti. Abdülmuttalib ona dedi ki:
"Allah'a andolsun ki; biz de onunla savaşmak istemeyiz. Bizim buna gücümüz de yetmez. Burası Allah'ın haram olan evidir ve dostu İbrahim'in makamıdır. Eğer onu korursak, burası Allah'ın evi ve haremidir. Ve eğer bırakacak olursak bu onunla Allah arasındadır. Allah'a andolsun ki; bizim onu koruyacak gücümüz yoktur." Hinâta Abdülmuttalib'e dedi ki:
"Benimle beraber Ebrehe'ye gel." Abdülmuttalib onunla beraber Ebrehe'nin yanına gitti. Ebrehe onu görünce, saygıyla karşıladı. Çünkü Abdülmuttalib görünüşü güzel, yakışıklı bir kişi idi. Ebrehe tahtından inerek onunla beraber serginin üzerine oturdu ve tercümanına şöyle dedi:
"Ona 'istediğin nedir?' diye sor." Abdülmuttalib, tercüman vasıtasıyla dedi ki:
"Benim istediğim hükümdarın almış olduğu iki yüz devemi bana geri vermesidir." Ebrehe, tercümanına şöyle dedi:
"Ona de ki; 'seni gördüğüm zaman benim hayretimi çekmiştin. Ama konuşunca sana gerek duymadım. Benimle, aldığın iki yüz deve için mi konuşuyorsun da gerek senin ve gerek atalarının dininin ma'bedi olan mukaddes evi yıkmak istediğimi unutuyorsun. Halbuki ben, onu yıkmak üzere geldim, sen ise bu konuda bana bir şey demiyorsun." Abdülmuttalib ona dedi ki:
"Doğrusu develerin sahibi benim. Evin sahibi de onu korur." Ebrehe dedi ki:
"Onu benden koruyamaz." Abdülmuttalib dedi ki:
"Sen, onunla başbaşasın."
Denilir ki: Abdülmuttalib arapların seçkinlerinden bir toplulukla birlikte Ebrehe'nin yanına gitmiş ve ona Kâ'be'yi yıkmaktan vazgeçmesine karşılık Tühâme'deki mallarının üçte birini vermeyi teklif etmişler. Ancak Ebrehe bunu kabul etmemiş. Ebrehe Abdülmuttalib'e develerini vermiş ve Abdülmuttalib Kureyş'lilere gelerek Mekke'den çıkmalarını, dağların tepelerinde korunaklı yerlere yerleşmelerini, askerlerin saldırısından endîşe ettiğini bildirmiş. Sonra Abdülmuttalib ve Kureyş'liler Kâ'be'ye gelerek Allah'a duâ etmişler, Ebrehe ve ordularına karşı kendilerine yardımcı olmasını istemişlerdi. Kâ'be'nin kapısındaki halkayı tutarak şöyle demişti:

"Allah'ım, adam kendi kafilesini koruyor, Sen de Kâ'be halkını koru.
Onların haçı ve kuvvetleri yarın Senin kuvvetlerini yenmesinler."
İbn İshâk der ki:
"Sonra Abdülmuttalib kapının halkasını bıraktı ve dağların başına çekildiler."
Mukâtil İbn Süleyman der ki:
"Mekke'liler Kâ'be'nin yanında gerdanlıklı yüz deve bırakıp gittiler ki askerlerden bir kısmı haksız yere dokunur da Allah Teâlâ bu sayede kendilerinden intikam alır.
Ertesi gün Ebrehe, Mekke'ye girmek üzere hazırlandı. Fili de hazırlanmıştı. Filin adı Mahmûd idi. Ordu hazır hale gelmişti. Filler Mekke'ye doğru yönlendirilince, Nüfeyl İbn Habîb gelip filin yanında durdu kulağına eğilmiş ve:
"Koş ey Mahmûd, yahut geldiğin yere doğru dosdoğru dön. Çünkü sen Allah'ın haram olan beldesindesin," demişti. Sonra kulağını bırakmıştı. Fil koştu, Nufeyl İbn Habîb dağın tepesine çıkıncaya kadar kaçıp geldi. Kalkması için file vurulduğunda fil kalkmadı. Başına demir çomaklarla vurdular. Karnının altına ucu eğri sopalarla vurup kalkması için kanattılar. Fil yine kalkmadı. Yemen tarafına dönmek üzere yönelttiklerinde kalkıp koştu. Şâm tarafına döndürdüklerinde yine aynı şekilde yaptı. Doğuya döndürdüklerinde ise yine aynı şekilde yaptı. Mekke'ye yönlendirilince çöktü. Allah Teâlâ onların üzerine denizden kırlangıca ve Belesân'a (bir tür kırlangıç) benzer kuşlar gönderdi. Her kuş ile birlikte üç taş vardı. Biri gagasında, ikisi ayaklarındaydı. Leblebi ve mercimek büyüklüğünde idi. Onlardan kime isabet ederse, helak oluyordu. Ancak bu taşlar hepsine isabet etmiş değildi. Onlar yol arayarak kaçıp gitmeye başladılar. Nüfeyl'den kendilerine yol göstermesini istiyorlardı. Nüfeyl de diğer Kureyş'liler ve Hicâz'lı araplarla birlikte dağın tepesinde idi. Allah'ın Fil ashabına indirdiği intikamını seyrediyorlardı. Nüfeyl şöyle diyordu:
"Kaçış nereye? Peşinizden gelen tanrıdır.
Dudağı yarık Ebrehe de gâlib değil mağlûbtur."
Vâkıdî kendi isnâdlarıyla nakleder ki:
"Fil ordusu Harem-i Şerif'e girmek üzere hazırlanıp filleri de hazırladıklarında, fili diğer yönlere yönelttikleri zaman gidiyordu. Ama Harem-i Şerif'e yönelttiklerinde durup bağırıyordu. Ebrehe ise fil sürücüsüne saldırıyor, kızıp dövüyordu ve fili Harem-i Şerif'e girdirmek için zorlamasını emrediyordu. Bu konuda söz uzar gider. Abdülmuttalib ve Mekke eşrafından bir topluluk -aralarında Mut'im İbn Adiyy, Amr İbn Âiz İbn Ümran İbn Mahzun, Mes'ûd es-Sakafî de bulunuyordu- Hira dağında Habeş'lilerin yaptıklarını gözetliyorlardı. Çok garîb bir yaratık olan filin durumunu ve karşılaştığı hali seyrediyorlardı. Onlar bu haldeyken birden Allah Teâlâ Ebâbîl kuşlarını üzerlerine gönderdi. Parça parça sarı, güvercinden küçükçe ve ayakları kırmızı olan bu kuşların her birinde üç taş bulunuyordu. Kuşlar gelip üzerlerinde halka halka oldular ve bu taşları onların üzerine bırakınca onlar da helak olup gittiler."
Muhammed İbn Kâ'b el-Kurazî der ki:
"İki fil getirmişlerdi. Mahmûd adı verilen birincisi çöküp kalmış, diğeri ise kızıp çakıl yağdırmıştı."
Vehb İbn Münebbih der ki:
"Onların beraberinde pekçok fil vardı. Mahmûd kralın filiydi. O, kımıldamamıştı. Diğer filler de ona tâbi olacaklardı. İçlerinden bir fil kızdı ve çakıl fırlattı. Bunun üzerine geriye kalan diğer filler de kaçtılar."
Atâ İbn Yessâr ve başkaları derler ki:
"Bu dehşetli anda hepsine azâb gelmiş değildi. Kimileri çabucak helak olurken, kimilerinin de kaçtıkları esnada organları lime lime düşüyordu. Ebrehe, uzvu lime lime düşenlerdendi. Nihayet Huş'am diyarında öldü."
İbn İshâk der ki:
"Onlar kaçıp muhtelif yollara doğru gitmeye çalıştılar. Ancak her çıkışta helak ediliyorlardı. Ebrehe vücûdundan yara almıştı. Ebrehe'yi beraberlerinde taşıdılar. Eti lime lime düşüyordu. Nihayet San'â'ya getirdiklerinde o, bir kuş yavrusu kadar kalmıştı. Öldüğü zaman -iddia ettiklerine göre- kalbi göğsünden yarılıp ayrılmıştı."
Mukâtil İbn Süleyman der ki:
"Kureyş'liler, onların bıraktıkları şeylerden pekçok mal elde ettiler. O gün Abdülmuttalib, bir çukuru dolduracak kadar altın elde etmişti."
İbn İshâk der ki:
"Bana Ya'kûb İbn Utbe'nin anlattığına göre; o gün mutlaka arab toprağında çiçek ve kızamık hastalığı görülmüştü. Ve yine o yıl güzerlik, Ebu Cehil karpuzu ve tidala ağaçlarından yapılan kesecikler görülmüştü." İkrime'den de sağlam bir isnâdla bu şekilde söylediği rivayet edilir. [5]
3- Kurtubi diyor ki:
"Ebrehe, San'a'da el-Kulleys'i inşa etmişti. Bu kendi döneminde yeryüzünde benzeri görülmemiş bir kilise idi, Kendisi hristiyandı. Sonra Necaşî'ye şöyle bir mektub yazdı:
"Ey Kral! Ben senden önce hiçbir kral için benzeri inşa edilmemiş bir kilise inşa ettim. Arap hacılarını buraya çevirinceye kadar da işin arkasını bırakmayacağım."
Araplar Ebrehe'nin, Necaşî'ye yazdığı bu mektubu kendi aralarında söz konusu etmeye başlayınca, nesi' (Kameri senenin Güneş senesine uyum) uygulamasını yapanlardan (Fukaym b. Adiyoğullarmdan) bir adam, bu işe çok öfkelendi. Kalkıp, kilisenin bulunduğu yere gitti. Orada abdest bozdu, sonra da çıkıp kendi diyarına geri döndü. Bu durum Ebrehe'ye bildirilince,
"Bu işi kim yaptı?" diye sordu. Ona:
"Arapların Mekke'de hac için kendisine gittikleri bu Evin (Ka'be'nin) çevresindeki halktan bir adam, senin "Arapların hacılarını buraya gelmeye mecbur edeceğim" şeklindeki sözünü işitince öfkelendi ve gelip burayı pisledi", diye cevab verildi. Bu da; senin bu kilisen bu işe layık değildir, anlamına gelir. Bunun üzerine Ebrehe öfkelendi ve Evin üzerine yürüyüp, onu yıkacağına and içti. Yanında bulunan bir adamı da Kinaneoğullarını bu kiliseyi hac etmeye davet etsin, diye gönderdi. Kinaneoğulları -ki kilisenin içerisine pisleyen adamın da mensub olduğu kabiledir- gönderilen bu adamı öldürdü. Bu uygulama Ebrehe'nin öfkesini, kinini arttırdı.
Daha sonra Habeşlilere verdiği emir üzerine Habeşliler savaş için hazırlandı, gereken şekilde teçhizatlandılar. Beraberinde Fil ile birlikte yola koyuldu. Araplar bunu işittiler. Bu işi büyük bir musibet olarak kabul ettiler ve dehşete kapıldılar.
Ancak onun Allah'ın Beyt-i Haram'ı olan Kabe'yi yıkmak istediğini işitince, ona karşı cihad etmeyi de görev bildiler. Yemenlilerin eşrafından ve hükümdarlarından olan Zû Nefr diye bilinen bir adam, onun karşısına çıktı, kendi kavmini ve çağrısını kabul eden diğer Arapları Ebrehe ile savaşa, Allah'ın Beyt-i Haram'ını korumak ve Ebrehe'nin Kabe'yi yıkıp, tahrib etmek isteğine karşı cihada çağırdı. Onun bu çağrısını kabul

edenler de oldu. Karşısına çıktı, onunla savaştı. Zû Nefr ve beraberindekiler yenik düştü, Zû Nefr yakalanıp, Ebrehe'nin huzuruna esir olarak götürüldü, Ebrehe, Zû Nefr'i öldürmek isteyince, Zû Nefr ona:
"Ey kral beni öldürme! Çünkü benim seninle birlikte kalışım senin için beni öldürmekten hayırlı olabilir", dedi. Ebrehe onu öldürmekten vazgeçti, yakınında onu zincire vurup hapsetti. Ebrehe affedici ve tahammülkâr birisi idi.
Daha sonra Ebrehe Yemen'den çıkmasına sebep teşkil eden gayesini gerçekleştirmek üzere tekrar yola koyuldu, Has'amlıların topraklarına ulaşınca, karşısına Has'amlı Nufeyl b. Habib, Şehrân ve Nâhis kabileleri ve ona uyan diğer Arap kabileleri ile birlikle karşı çıktı. Onunla çarpıştı, Ebrehe onu da yendi. Nufeyl de yakalanıp, Ebrehe'nin huzuruna esir olarak götürüldü. Ebrehe onu öldürmek isteyince, Nufeyl kendisine:
"Ey kral beni öldürme, ben sana Arap topraklarında kılavuzluk edeceğim", dedi. "Bu ellerim senin lehine Has'am'ın iki kabilesi Şehran ve Nahıs üzerine hakim olacak, onların sana dinleyip, itaat etmelerini sağlayacaktır." Ebrehe onu da serbest bıraktı.
Nufeyl onunla birlikte yola çıktı ve ona kılavuzluk etti. Taif'e gelince, Mesud b. Muattib, Sakiflilerden bir takım kimseler ile karşısına çıktı. Ona:
"Ey kral" dediler. "Bizler senin kullarınız. Senin sözlerini dinleyecek, emrine itaat edeceğiz. Bizim sana muhalefetimiz sözkonusu değildir. Fakat bizim bu Evimiz -Lat için yaptıkları evi kastediyorlar- senin yıkmak istediğin ev değildir. Senin istediğin Mekke'deki Evdir. Bizler seninle birlikte sana oranın yolunu gösterecek birilerini göndereceğiz", dediler, Ebrehe de onları affetti.
Ebrehe ile birlikte Ebu Riğal adında birisini gönderdiler. Ebu Riğal onu el-Muğammis'e kadar götürdü. el-Muğammis'te konaklayınca Ebu Riğal orada öldü, bu sebepten ötürü de Araplar onun kabrini taşlayıp durdular. İşte insanların el-Muğammis denilen yerde taşladıkları kabir onun kabridir. Bu hususta şair şöyle demiştir:
"Ve ben her yıl onun kabrini taşa tutarım,
İnsanlar Ebu Riğal'in kabrini taşladıkları gibi."
Ebrehe, Muğammis denilen yerde konaklayınca Habeşliler arasından el-Esved b. Maksud diye bilinen bir adamı atlılarından bir grubun başına komutan olarak gönderdi. Esved Mekke'ye varınca Kureyşlilerden Tihameliler ile diğerlerinin mallarını önüne katıp götürdü. Bu arada Abdu'l-Muttalib b. Haşim'e ait ikiyüz deve de almıştı. Abdu'l-Muttalib o sırada Küreyd'in büyüğü ve efendisi idi.
Kureyş, Kinane, Huzeyl ve Harem bölgesinde bulunan diğerleri Ebrehe ile savaşmayı kararlaştırdı. Ancak daha sonra ona güç yetiremeyeceklerini anlayınca bu işten vazgeçtiler.
Ebrehe, Himyerli Hunâta'yı Mekke'ye gönderdi ve ona şunları söyledi:
"Bu şehrin efendisinin ve en şereflilerinin kim olduğunu sor. Sonra ona şöyle de: Kral diyor ki: Ben sizinle savaşmaya gelmedim. Ben bu Evi yıkmak için geldim, eğer siz bana karşı savaşmayacak olursanız benim sizin kanınızı dökmeye ihtiyacım yoktur. Eğer o şahıs benimle savaşmak istemiyor ise onu yanıma al, getir."
Hunâta denilen şahıs Mekke'ye girince,
"Kureyş'in efendisinin ve şereflesinin kim olduğunu sordu?" Ona:
"Haşim oğlu Abdu'l-Muttalib" adını verdiler. Abdu'l-Muttalib'in yanına varıp, Ebrehe'nin kendisine neleri emrettiğini ona söyledi. Abdu'l-Muttalib de şu cevabı verdi:
"Allah'a yemin olsun ki, biz onunla savaşmak istemiyoruz. Esasen bizim buna gücümüz de yetmez. İşte bu da Allah'ın haram olan Evi. Onun dostu İbrahim (a.s.)'ın Evi" dedi; yahut buna benzer sözlerle ona cevab verdi. "Eğer Allah bu Evi Ebrehe'den gelecek zarara karşı koruyacak olursa şüphesiz ki burası onun haremidir, onun Evidir. Şayet onu Evi ile başbaşa bırakacak olursa, Allah'a yemin ederim ki, bizim onu geri çevirecek gücümüz yoktur." Bunun üzerine Hunâta ona:
"Haydi onun yanına gidelim", dedi. "Çünkü o bana seni kendisine götürmemi emretti."
Abdu'I-Muttalib onunla birlikte beraberinde çocuklarından bir kaçını da alarak gitti. Nihayet karargaha vardılar. Zû Nefr'i sordu. Onun eski bir arkadaşı idi. Hapisle alıkonulduğu yerde onun yanına gitti ve ona:
"Ey Zû Nefr" dedi. "Başımıza gelen bu işte senin bize bir fayda sağlayabilme imkanın var mıdır?" Zû Nefr ona dedi ki:
"Bir kralın dinde esir bulunan ve sabah akşam o kral tarafından öldürülmesini gözetleyen bir adamm ne faydası olabilir? Başına gelen bu musibete karşı sana hiçbir faydam olamaz. Şu kadar var ki Filin seyisi olan Uneys benim arkadaşımdır. Ben ona haber göndereyim ve seni ona tavsiye edeyim. Senin hakkına riayet etmesinin önemini ona anlatayım. Kralın huzuruna çıkman için sana izin istemesini söyleyeyim. O zaman sen de istediğin gibi kralla konuşursun. Eğer buna güç yetireeek olursa, o senin için kral nezdinde güzel bir şekilde iltimasta bulunur." Abdu'l-Mutulib:
"Bana bu kadarı yeter" dedi. Zû Nefr, Uneys'e haber gönderdi ve ona Abdu'l-Muttalib, Kureyş'in efendisi, Mekke pınarının (Ayn u Mekke) sahibidir.[6] Düz yerde insanlara, dağ başlarında yırtıcı hayvanlara yiyecek verir. Kral bunun ikiyüz devesini ele geçirmiş bulunuyor. Haydi sen onun huzuruna çıkması için izin iste ve elinden geldiği kadar kral nezdinde ona faydalı olmaya çalış. Uneys:
"Yaparım" dedi. Uneys, Ebrehe ile konuştu, ona şöyle dedi:
"Ey Kral! İşte Kureyş'in efendisi senin kapında duruyor. Senin yanına girmek için izin istiyor. O Mekke pınarının (Aynu Mekke) sahibidir Düz yerlerde insanlara, dağ başlarında yırtıcı hayvanlara yemek yedirir. Huzuruna girmesi için ona izin ver de ihtiyacı alan hususlarda seninle konuşabilsin." Ebrehe, Abdu'l-Muttalib'e huzuruna girsin diye izin verdi.
Abdu'l-Muttalib, insanlar arasında oldukça gösterişli, azametli ve güzel simalı birisi idi. Ebrehe onu görünce ona saygı gösterdi, onu kendisinden daha aşağı bir mertebede oturtmak istemediğinden, Ebrehe tahtından indi, yaygısı üzerine oturdu ve Abdu'l-Muttalib'i de yaygısı üzerinde yanında oturttu. Sonra tercümanı vasıtası ile şöyle dedi:
"Ona ihtiyacın nedir? diye sor." Tercüman ona bunu sorunca, Abdu'l-Muttalib şöyle dedi:
"Benim ihtiyacım kralın (askerlerinin) ele geçirdiği, bana ait olan ikiyüz deveyi geri vermesidir."
Abdu'l-Muttalib'in söylediklerini Ebrehe'ye aktaran tercümana Ebrehe şunları söyledi.
"Ona de ki: Seni gördüğümde sen beni etkilemiştin. Fakat benimle konuşunca gözümden düştün. Sana ait olup, ele geçirdiğim ikiyüz deve hakkında konuşuyorsun da senin ve atalarının dini olup, kendisini yıkmak üzere geldiğim Ev hakkında hiçbir şey söylemiyor, onunla ilgili benimle konuşmuyorsun." Abdu'l-Mıutalib ona şu cevabı verdi:
"Ben develerin sahibiyim. O Evin ise bir sahibi (Rabbi) vardır, onu koruyacaktır." Ebıehe:
"Hayır, onu bana karşı koruyamayacaktır", dedi. Abdu'l-Mutulib,

"Haydi sen istediğini yapmaya giriş öyleyse", dedi.
Ebrehe ona develerini geri verdi. Abdu'l-Muttalib, Kıureyşlilere geri döndü ve onlara durumu bildirdi. -Ordu kendilerine zarar verir korkusuyla- Mekke'den dışarıya çıkıp, dağların tepelerinde ve dağların arasındaki geçitlerde korunmalarını emretti.
Daha sonra Abdu'l-Muttalib kalkıp, Kabe'nin kapısının tokmağına yapıştı. Kureyşlilerden bir kaç kişi de onunla birlikte kalkıp Allah'a dua ettiler, Ebrehe'ye ve askerlerine karşı O'ndan yardım dilediler. Abdu'l-Muttalib Ka'be'nin kapısının tokmağını yakalamış olduğu halde şunları söyledi:
"Allah'ım, şüphesiz ki kul,
Kendi evini korur, Sen de Beyt-i Haram'ının etrafında konaklamış olanları koru!
Galib gelmesin onların haçları
Ve kuvvetleri haksızlıkla Senin gücüne!
Onlar Haram beldeye girerlerse,
Bu Senin bize daha önce yapmadığın bir iş olur."[7]
Ka'be kapısının tokmağını yakaladığı vakit şöyle söylediği de zikredilmiştir:
"Ey Rab! Ben onlara karşı Senden başkasından ümit beslemiyorum
Ey Rab! Sen onlara karşı Senin himayendeki yasak bölgeyi koru!
Şüphesiz Beytin düşmanı Sana düşmanlık edenlerdir
Şüphesiz onlar Senin güçlerini geriletemezler."
İkrime b. Âmir b. Haşim b. Abd-i Menaf b. Abdi'd-Dar b. Kusay da şöyle demiştir:
"Allah'ım, rusvay et el-Esved b. Maksud'u
Hediyelik olduklarına dair alametler taşıyan o pekçok deveyi yakalayanı.
Hira ile Sebîr dağları ile düzlükler arasında
Onları alıkoymaktadır, onlar bu develeri kovalamaktadırlar
O bu develeri siyahi gavurlara katmıştır
Ki bunlar hiçbir mabud olmasın diye karar vermişlerdir
Sağlam direkli Beyt-i Haram'ı yıkmak istediler hem iki Merve'yi (Safa ile Merve'yi) ve siyah Meşairleri (hac alâmetlerini)
Rabbim, Sen ona ahdini gerçekleştirme fırsatını verme! Sen her türlü hamde layık olansın."
İbn İshak dedi ki: Daha sonra Abdu'l-Muttalib Ka'be kapısının tokmağını bıraktı. O ve Kureyş'ten beraberinde olanlarla birlikte dağların tepelerine çekilip orada korunmaya çalıştılar. Ebrehe girdiği takdirde Mekke'ye neler yapacağını beklemeye koyuldular.
Sabah olunca Ebrehe Mekke'ye girmek için hazırlandı, Filini de hazırlayıp orduyu teçhizatlandırdı. Filin adı "Mahmud" idi. Ebrehe'nin kararı Beyti yıkmak, sonra da Yemen'e geri dönmekten ibaretti. Fili Mekke'ye yönlendirdiklerinde Nufeyl b. Habib gelip Filin yanında durdu. Daha sonra Filin kulağını yakalayarak:
"Ey Mahmud otur ve geldiğin yere selametle geri dön. Sen Allah'ın Haram beldesindesindesin", dedikten sonra kulağını bıraktı. Fil de çö-küverdi, Nufeyl b. Habib de hızlıca koştu ve dağa tırmandı.
Kalksın diye Fili dövdülerse de kalkmadı. Kalkması için bu sefer baltalarla başına vurmaya başladılar, yine kalkmadı. Bastonları kalksın diye karnına soktular, yine kalkmadı. Yemen'e dönmek üzere onu geri çevirdiler, kalkıp koşmaya başladı. Yolunu Şam'a çevirdiler aynı şekilde, doğuya çevirdiler aynı şekilde yaptı. Fakat Mekke'ye çevirdiklerinde yine çöktü. Allah üzerlerine Hatatif ve Belesan'ı andıran deniz tarafından kuşlar gönderdi.
Herbir kuşun beraberinde üç taş bulunuyordu. Birisi gagasında, ikisi ayaklarında idi. Bu taşlar nohut ve mercimek taneleri gibi idi. Kime bunlardan isabet ederse mutlaka ölürdü. Taşları hepsine isabet etmedi. Kaçarak geldikleri yoldan geri dönmeye çalıştılar, Kendilerine Yemen’e gidecek yolu göstersin diye Nufeyl b. Hahib'i sordular.
Nufeyl b. Habib, Allah'ın onların başına indirdiği intikam azabını görünce şöyle dedi:
"Kaçış nereye, arkadan takib eden o mutlak İlah ise?
Eşram (Ebrehe) ise yenik düşendir, galib değildir."
Yine Nufeyl şöyle demiştir:
"Kuşları görünce hamdettim Allah'a
Ve üzerimize atılan taşlardan da korktum
Herkes Nufeyl'i sorup duruyordu,
Sanki benim Habeşlilere borcum varmış gibi."
Yolun her tarafında sağa sola düşüp yığılıyorlar ve her tepenin başında ölüp gidiyorlardı. Ebrehe de vücudundan isabet aldı. Onu alıp götürdüklerinde vücudu parmak ucu kadar küçük parçalar halinde dökülüyordu. Vücudundan birer parça döküîdü mü hemen onun arkasından kan ve irin akıyordu. Nihayet onu San'a'ya alıp getirdiklerinde bir kuş yavrusu gibi kalmıştı. Anlatıldığına göre, kalbi çıkacak şekilde göğsü parçalanıncaya kadar ölmedi
el-Kelbi ve Mukatil b. Süleyman -biri diğerine göre fazla ve eksik anlatarak- dedi ki: Fil olayının sebebi rivayet edildiğine göre şudur:
"Kureyşlilerden birtakım gençler Necaşî'nin diyarına ticaret maksadı ile gitti. Deniz kıyısında Hristiyanlara ait bir kilisenin yanında konakladılar. Hristiyanlar bu kiliseye Heykel adını veriyorlardı. Yemek pişirmek maksadıyla bir ateş yaktılar, sonra bu ateşi bırakıp gittiler. Esen şiddetli rüzgarlar ateşi kiliseye kadar ulaştırdı ve kilise yandı.
Bu olayın haberi bir haberci tarafından Necaşî'ye ulaştırıldı. O da öfkeyle dolup taştı. Kindelilerden Ebrehe b. es-Sebbah, Hucr b. Şurahbil ile Ebu Yeksun adındaki kişiler ona gelerek Kabe'yi yakmayı ve Mekke'yi esir almayı taahhüt ettiler.
Çünkü kral Necaşî'nin kendisi idi. Ebrehe ordu kumandanı, Ebu Yeksum hükümdarın yakın danışmanı idi, veziri olduğu da söylenmiştir. Hucr b. Şurahbil de onun kumandanlarından idi.
Mücahid dedi ki: "Ebu Yeksum, Ebrehe b. es-Sabbah'ın kendisidir."
Beraberlerinde fil de olduğu halde yola koyuldular. Çoğunluk bu filin tek bir fil olduğu kanaatindedir. ed-Dahhak ise sekiz fil demiştir. Zu'1-Mecaz'e gelip konakladılar. Mekkelilerin atlayan davarlarını önlerine katıp götürdüler. Aralarında Abdu'l-Muttalib'in develeri de vardı.
Çoban tehlikeyi haber vermek üzere geldi, Safa ya çıktı ve "(savaş ve tehlike zamanlarında bağırılması adet olan şekilde): Vâ sabahah

(haberiniz olsun baskına uğradık) diye feryat etti. Sonra da insanlara ordunun ve Filin gelişini haber verdi.
Abdu'l-Muttalib çıkıp Ebrehe'ye doğru gitti, ondan develerini istedi.
Necaşî'nin onlarla birlikte olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Kimileri Necaşî de onlarla birlikte idi derken, çoğunluk Necaşî onlarla beraber değildi, demiştir.
Mekkeliler deniz tarafından kuşların geldiğini görünce Abdu'l-Muttalib şöyle dedi:
"Bu kuşlar bizim topraklarımızda görünen kuşlardan değildir. Bunlar ne Necid'de bilinen, ne Tihame'de, ne de Hicaz'da görülen kuşlardır." Bu kuşlar bey arıları andırıyordu. Bunların gagalarında ve ayaklarında taş vardı. Bunlar ordunun üzerine gelince taşları üzerlerine bıraktılar ve sonunda helâk olup gittiler.
Ata b. Ebi Rebah dedi ki: "Kuşlar akşam vakti geldi, geceyi geçirdikten sonra sabah erkenden onlara taşları attı."
el-Kelbi dedi ki: "Kuşların gagalarında küçük çakıl taşlarını andıran taşlar vardı. Herbir kuş grubunun önünde onlara önderlik eden bir kuş vardı. Bu kuşun gagası kırmızı, başı siyah, boynu uzundu."
Ordunun askerleri gelip biraraya toplanınca kuşlar bunların üzerinden gagalarında bulunan taşları boşalttılar. Herbir taşın üzerinde o taşla ölecek kişinin adı yazılı idi.
Her taşın üzerinde: "Allah'a itaat eden kurtulur, O'na isyan eden helak olmuş olur" diye yazdığı da söylenmiştir.
Daha sonra kuşlar geldikleri yerden geri döndüler.
el-Avfî dedi ki: "Ben bu kuşlar hakkında Ebu Said el-Hudrî'ye soru sordum da o:
"Mekke'nin güvercinleri onlardandır", diye cevab verdi."
Denildiğine göre, taş; askerlerden birisinin miğferine düşüyor, onun miğferini deliyor, beynine gidiyor. Üzerinde bulunduğu fili ve bineği delip geçiyordu. Şiddetli bir şekilde düştüğünden ötürü taş yerde kayboluyordu.
Fil sahibleri allmışbin kişi idiler. Onlardan emirleri müstesna, kimse geri dönmedi. Onunla birlikte de çok küçük bir topluluk geri dönebilmişti. Onlar da gördüklerini haber verip, bildirince helak oldular.
el-Vâkıdî dedi ki: "Ebrehe Rasûlullah (s.a.v.)'ın dönemindeki Necaşî'nin dedesidir. Ebrehe ile el-Eşrem aynı kişidir. Ona bu unvanın veriliş sebebi ise Eryat ile görüş ayrılığına düşmesi idi.
Öyle ki, biri diğerinin üzerine yürüdü, sonra teke tek birbirleriyle döğüşmek kararında ittifak ettiler. Kim galib gelirse yönetimi o ele alacaktı. Birbirleriyle teketek çarpıştılar. Eryat cüsseli, iri yarı birisi idi. Elinde bir harbe bulunuyordu. Buna karşılık Ebrehe ise kısa boylu, tıknaz birisi idi, Hristiyan olarak dindar ve affetmeyi seven birisi idi. Ebrehe ile birlikte İtvede diye bilinen bir veziri vardı. Eryat yaklaşınca Eryat elindeki harbeyi Ebrehe'nin başına indirdi.
Bu harbe Ebrehe'nin kafasına düştü, gözünü, burnunu, alnını ve dudağını yardı. Bundan dolayı ona "el-Eşrem" adı verildi. İtvede Eryat'ın üzerine hamle yapıp, onu öldürdü. Böylelikle Habeşistanlılar Ebrehe'nin emri altında birleşmiş oldu.
Necaşi bu işe kızdı ve Ebrehe'nin perçemini keseceğine, onun topraklarını çiğneyip geçeceğine yemin etti. Bunun üzerine Ebrehe kendi perçemini kesti ve bir kaba kendi arazisinin topraklarını doldurup, bunları Necaşî'ye gönderdi ve şöyle dedi: O senin kulundu, ben de senin kulunum. Ben Habeşlilerin işlerini daha güzel yola koyarım. Perçemimi kestim ve sana kendi arazimin topraklarını gönderdim. Onları çiğnemeni ve böylelikle yeminini yerine getirmeni istedim. Bunun üzerine Necaşî ondan hoşnut oldu.

Daha sonra Ebrehe -önceden de geçtiği üzere- Arapların hacılarının oraya gelmesini sağlamak amacıyla San'a'da bir kilise inşa etti. [8]

4- Fahreddin er-Razi diyor ki:
Rivayet olunduğuna göre Ashame en-Necaşî'den önceki Yemen hükümdarı Ebrehe İbn es-Sabbâh el-Eşrem, San'â'da bir kilise yaptırır ve ona el-Kalîs adını verir. Maksadı hacıları oraya çekmektir. Derken Kinane oğullarından birisi çıkar, o kiliseye geceleyin büyük abdestini bozar... Bu durum da Ebrehe'yi kızdırır. Arablardan birisinin bir ateş yakıp rüzgarın o ateşi kiliseye ulaştırıp orayı yaktığı, bunun üzerine de Ebrehe'nin Kabe'yi yakmaya yemin ettiği de ileri sürülmüştür. İşte bu maksatla Ebrehe, beraberinde çok kuvvetli olan ve adı Mahmûd olan bir fil ile birlikte Habeşistan ve sair yerlerden topladığı ordu ile birlikte yola çıkar. Ki bu ordunun içinde ayrı cinsten sekiz fil daha bulunmaktadır. Bu sayının on iki ya da bin olduğu da ileri sürülmüştür. Mekke'ye yaklaşınca, kendisini Abdulmuttalib karşılar ve ona geri dönmesi için Mekke'deki mallarının üçte birini vermeyi teklif eder. Fakat o kabul etmez. Derken ordusuna silah kuşatır ve o fili de ordunun önüne alır.
Onlar her ne zaman bu fili Harem-i Şerif cihetine doğru yönelttilerse o çöker ve oradan kalkmaz. Ama Yemen'e veya diğer yönlere doğru yönelttiklerindeyse koşarak gider. Derken Ebrehe, Abdulmuttalib'e ait iki yüz deveyi alır. Bunun üzerine Abdulmuttalib, develerini geri almak maksadıyla onların yanına gelir. İri yapılı birisi olduğu için Ebrehe ona önem verir. Ebrehe'ye, “Kureyş'in efendisi ve Mekke kervanının sahibi” diye takdim olunur. Abdulmuttalib ne maksadla geldiğini anlatınca da, Ebrehe:
“Gözümden düştün. Zira ben senin ve atalarının dini demek olan Kâ'be'yi yıkmak için geldim. Sen buna hiç aldırmadın; ama alınan develerini istemek için buraya kadar geldin!..” dedi. Bunun üzerine Abdulmuttalib:
“Develerin sahibi benim, o Beyt'in de sahibi vardır. Orayı sana karşı koruyacaktır” dedi, sonra da dönüp Kâ'be'ye geldi ve Kâ'be'nin halkasına yapışarak şöyle demeye başladı:
“Allah’ım, herkes kendi helal malını müdafaa eder; sen de kendi malını koru! Bu gün seni Salib'den yana olan ve ona tapanlara karşı, kendi yandaşlarına (âline) yardım et. Onların haçı ve güçleri, haddi aşarak senin gücüne galib gelemesin. Eğer Sen Kâ'be'mizi onların insafına terk edersen et, Sen bilirsin. Ya Rabbi, onlara karşı Senden başka umacağım kimse yoktur. Ya Rabbi, onlara karşı bu harîmini Sen koru, müdafaa et.”
Bu duayı yaptı ve döndü. Bir de ne görsün, Yemen tarafından bir takım kuşlar gelmiyor mu? Bunun üzerine Abdulmuttalib şöyle demeye başladı:
“Vallahi, bunlar yabancı kuşlar, ne Necidli, ne de Tihâmeli, yani Mekkeli...” Her kuşun gagasında bir, ayaklarında da iki taş vardı ki, bunlar mercimekten büyük, nohuttan küçük idiler. İbn Abbas'ın, bu taşı, Ümmühanî'nin yanında Kafîz gibi, burnu çizgili, tıpkı Zıfâr kabilesinin gözboncuğuna benzer bir biçimde gördüğü rivayet edilmiştir. Taş, adamın başından giriyor, aşağıdan çıkıyordu. Ve her taşın üzerine, kime ait olduğu da yazılmıştı. Böylece bu, Kâ'be'yi yıkmaya katılanların hepsi, yollarda, vadilerde, helak olup, yok oldular. Ebrehe ise hastalandı, parmak uçları düştü. Göğsü yarılıp, kalbi dışarı fırlayarak öldü. Veziri Ebû Yeksûm, geriye döndü, üzerinde de bir kuş uçup duruyordu. Necâşî'ye geri döndü ve durumu ona anlattı. Hadiseyi anlatıp bitirince de, o taş onun üzerine düştü, Necaşî'nin önünde yığılıp kaldı...
Hz. Aişe (r.a)'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir:

[9]

“Ben, filin komutanını ve bakıcısını, kör-kötürüm olmuş, dilenir oldukları bir vaziyette gördüm...”

Tarihî Arkaplan:

Mevdudi diyor ki:

"Bundan önce Buruc suresi tefsirinde[10] Yemen'de Necran Yahudilerinin hükümdarı Zû Nuvas'ın Hristiyanlara çok zulmettiğini, bunun intikamı için Habeşistan Hristiyan devletinin Yemen'e saldırdığını ve Himyer hükümdarlığına son verdiğini açıklamıştık. M. 525'te bütün bölge Habeşistan'ın eline geçmişti. Bu hareket, Bizans Konstantinopolis hükümeti ve Habeşistan'ın işbirliğiyle gerçekleşmişti. Çünkü Habeşistan hükümeti deniz kuvvetlerine sahip değildi. Bu nedenle Bizans İmparatorluğu kendi donanması aracılığıyla Habeşistan'ın 70.000 askerini Yemen sahillerine çıkarmıştı. Söz konusu savaşı tam olarak anlayabilmek için, bunun sadece din için yapılan bir savaş değil, iktisadî ve siyasî hesapların da var olduğu bir savaş olduğunu vurgulamak gerekir. Galiba asıl muharrik de bu faktörlerdi. Hristiyan mazlumların intikamının alınması, bir bahaneden ibaretti. Bizans İmparatoru'nun, Mısır ve Şam üzerinde hakimiyet sağladıktan sonra, doğu Afrika, Hint kıtası ve Endonezya gibi ülkelere yönelmesinin nedeni, Bizans ile bu ülkeler arasındaki ticarette asırlardır rol alan Arablar aradan çıkarılarak ticaret yoluna hakim olunmak istenmiştir. Böylece, Arap tacirlerin aradan çıkarılması ile bu ülkelere doğrudan ticaret yapma imkanı doğuyordu. Bu gaye için M.24 ve 25'den önce Kayser Augustus, Alies Gallus emrindeki büyük bir orduyu Arabistan'ın batı sahillerine göndermişti ki, güney Arabistan'da Şam'a giden deniz yolunu ele geçirebilsin.[11] Ancak, zor coğrafî şartlar nedeniyle bunu başaramamıştır. Daha sonra Rumlar donanmalarını Kızıldeniz'e göndererek Araplar'ın deniz yolu ile olan ticaretlerine son vermişlerdi. Araplar için sadece kara yolu ile ticaret yapabilme imkanı kalmıştı. Bizans, kara yolunu da ele geçirebilmek için Habeşistan'la işbirliği yapmış ve Habeşistan'a donanma göndererek Yemen'e hâkim olmasına yardım etmişti.

Tarihçilerin, Habeş ordusunun Yemen'e hücum etmesi konusundaki açıklamaları çeşitlidir. Hafız İbn Kesir, bu ordunun iki komutanı bulunduğunu ve bunlardan birinin Ariat, diğerinin ise Ebrehe olduğunu yazmaktadır. Muhammed b. İshak ise bu ordunun komutanının Ariat olduğunu, Ebrehe'nin de ordu içinde bulunduğunu belirtmektedir. Ancak Ebrehe ile Ariat'ın ihtilafa düştüğünü ve aralarında kavga çıktığını, bu kavgada Ebrehe'nin Ariat'ı öldürdükten sonra Yemen'e hâkim olduğunu ilave etmektedir. Ebrehe daha sonra, kendisini Yemen'e vali tayin etmesi için Habeşistan kralını ikna etmişti. Buna karşılık Yunan ve Suriyeli tarihçiler, Yemen fethedildikten sonra Habeşistan ordusuna karşı çıkan bütün Yemenli ileri gelenlerin katledilmeye başlandığını belirterek, Yemenlilerin bir reisi Sumiofiaşvah'ın (Yunanca'da Esymphaeus) Habeşlilere itaatı ve cizye vermeyi kabul ettiğini, ayrıca Habeşistan kralından Yemen'in valiliği için kâğıt aldığını yazmaktadırlar. Ama Habeşistan ordusu ona karşı ayaklanarak yerine Ebrehe'yi seçmişlerdi. Ebrehe, Habeşistan'ın Audulis limanında bir Yunan tacirinin kölesiydi. Zekası ile Yemen'e hâkim olan Habeşistan ordusunda çok etkili bir kişi olmuştu. Habeşistan kralı onun üzerine ordu göndermiş ancak gönderdiği ordu'ya yenilmiş ya da Ebrehe'ye katılmıştır. Sonunda, Habeşistan kralının ölümü üzerine onun yerine geçen yeni kral, Ebrehe'yi Yemen'de naibi olarak kabul etmişti.[12]

Bu şahıs yavaş yavaş Yemen'de müstakil bir kral olmuştu. Ama formalite gereği Habeşistan kralını otorite olarak tanımaya devam etmişti. Mektuplarda kendisini "mufavvazu'l melik" (Padişahın naibi) olarak yazıyordu. Onun etkisi, M.543'te Sedd-i Mağrib'i tamir ettirdikten sonra düzenlediği törene Rum Kayseri'nin, İran Şahı'nın, Hire ve Gassan şahlarının elçilerinin katılmasından anlaşılabilir. Bu olayın ayrıntısı, Ebrehe'nin tamir ettirdiği Sedd-i Mağrib üzerindeki kitabede mevcut bulunmaktadır. Bu kitabe halen vardır ve Glayser onun bir kopyasını çıkarmıştır.[13]

Ebrehe, Yemen'de iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Bizans'ın ve onun müttefiki Habeşistan hükümetinin planları doğrultusunda gerçek amacını uygulamaya koymak üzere harekete geçti. Yani bir taraftan Arabistan'da Hristiyanlığı yaymak, diğer taraftan Arapların elinde bulunan doğu ülkeleri ile Bizans arasındaki ticareti Araplardan almak için çalışmaya başladı. İran-Sasanî saltanatı ile Bizans arasındaki iktidar kavgası nedeniyle Bizans'ın doğu ülkelerine olan ticaret yollarını kapaması, Bizans'ın acil ihtiyacı için bu yolun önemini artırmıştı.

Ebrehe bu amaç için Yemen'in başkenti San'a'da büyük bir kilise inşa ettirmişti. Arap tarihçiler bunun ismini el-kalis, el-kuleys veya el-kulleys olarak zikretmişlerdir.[14] Muhammed b. İshak rivayet ediyor ki, bu kilisenin yapımından sonra Habeşistan kralı, Arapların hac için Kabe'ye gitmeleri yerine bu kiliseye gitmeden rahat etmeyeceğini söylemiştir. Hristiyanlar Yemen'de siyasî iktidar elde ettikten sonra sürekli olarak, Kabe'nin yerine başka bir Ka'be inşa ederek Araplara merkez haline getirebilmek için uğraşıp durdular. Bu nedenle Necran'da da bir Ka'be yapmışlardı. Bunu Buruc suresi’nde[15] anlatmıştık. İbn Kesir, Ebrehe'nin Yemen'de bu niyetini ve planını açkıca ilan ettiğini yazmaktadır. Bize göre bu hareketin amacı, Arapları kışkırtarak tahrik etmek ve bunu bahane ederek Ka'be'yi yıkmaktı. Muhammed b. İshak, Ebrehe'nin niyetini açıkça ilan etmesine kızan Arapların bir ara o kiliseye giderek orayı kirlettiklerini rivayet eder. İbn Kesir, bu fiili, Kureyş'ten bazı gençlerin giderek bu kiliseyi ateşe verdiklerini nakleder. Bu olaylardan birisinin meydana gelmiş olması garip değildir. Çünkü Ebrehe, niyetini açıkça ilan ederek onları kışkırtmıştı. Cahiliye döneminde bir Kureyşlinin ya da bir kaç gencin kiliseyi kirletmesi veya ateşe vermesi mümkün olmakla birlikte, Mekke'ye hücum edebilmek için bahane olsun diye Ebrehe'nin kendi adamları aracılığıyla bu olayları çıkarmış olabileceği de ihtimal dahilindedir. Ebrehe'nin bu yolla Kureyş'i ezerek diğer Araplara gözdağı vermek istemesi, iki maksat için de olabilir. Her halükârda, iki şekilden hangisi olursa olsun, Ka'be'ye inananların kiliseye saygısızlık yaptığı haberi Ebrehe'ye ulaşınca, o, Ka'be'yi yıkmadan rahat etmeyeceğine yemin etmiştir. Daha sonra Ebrehe M. 570 veya 571'de 60.000 asker ve 13 fil (bazı rivayetlerde 9 fil) ile Mekke'ye hareket etti. Yolda önce, Yemen'in reislerinden biri olan Zünefer Araplar'dan bir ordu toplayarak Ebrehe'ye karşı koydu. Ancak yenilerek esir düştü. Daha sonra Hısm bölgesindeki bir Arap reis olan Nufeyl b. Habib Hasemî, kabilesi ile birlikte Ebrehe'ye karşı koymaya çalıştı ama o da yenilerek esir düştü. Canını kurtarmak için de Ebrehe'nin ordusuna rehber olarak hizmet etmeyi kabul etti. Taif'e ulaştıklarında, Benî Sakif bu büyük güce karşı koyamayacaklarını anlayınca, hem tehlikeyi atlatmak için, hem de tanrıları Lat'ın mabedini yıkılmaktan kurtarmak için reisleri Mesut aracılığıyla Ebrehe ile görüştüler. Mesut, Ebrehe'ye, yıkmaya gittikleri mabedin kendilerine ait olmadığını ve Lat mabedine dokunmazsa onlara rehberlik yapabileceğini söyledi. Ebrehe bu teklifi kabul etti. Benî Sakif de Ebu Regal isimli şahsı onun maiyetine verdiler. Mekke'ye yaklaşık olarak 3 km. kala el-Mugammis (veya el-Muğammes) isimli yerde Ebu Regal öldü. Araplar uzun zaman bu adamın mezarını taşlamışlardır. Benî Sakif de, Lat'ı kurtarmak uğruna Beytullah'ı yıkmak isteyenlerle işbirliği yaptıkları için yıllarca kötülenmişlerdir.

Muhammed b. İshak, Ebrehe'nin, ordusunun bir kısmını öncü olarak gönderdiğini, onların da havyanları yakalayıp getirdiklerini rivayet eder. Bu hayvanların 200 deve kadarı Rasulullah'ın dedesi Abdulmuttalib'e ait idi. Bundan sonra Ebrehe, elçisini Mekke'ye gönderdi. Mekkelilere yolladığı mesajda, onlara karşı çıkmazlarsa mal ve canlarına dokunmayacağını belirtiyordu. Ayrıca elçiye, kendisi ile görüşmek isterlerse, Mekkelilerin reisini görüşmek üzere getirmesini emretti. O dönemde Mekke'nin en büyük reisi Abdulmuttalib idi. Elçi O'nunla görüşerek Ebrehe'nin mesajını iletti. Abdulmuttalib,
"Bizim Ebrehe ile savaşacak gücümüz yok. Bu ev Allah'ın evidir, dilerse O'nu korur." dedi. Elçi,
"Benimle beraber Ebrehe'ye geliniz." dedi. Abdulmuttalib razı olarak, onunla beraber Ebrehe'ye gitti. Abdulmuttalib o kadar asil bir insandı ki Ebrehe O'nu görünce çok etkilendi. Tahtından inerek O'nun yanına oturdu. Abdulmuttalib'e kendisinden ne istediğini sordu. Abdulmuttalib,
"Adamlarının sana getirdiği develerimi geri isterim." dedi. Ebrehe bunu duyunca,
"Seni görünce çok etkilenmiştim. Ama bu sözü duyunca gözümden düştün. Biz, atalarınızın dinî merkezi olan bu evi yıkmak için geldik, sen ise bunu hiç düşünmüyorsun da develerini geri istiyorsun" şeklinde karşılık verdi. Abdulmuttalib,
"Ben yalnız develerin sahibiyim ve ancak onlar için talepte bulunabilirim. Bu eve gelince, O'nun bir Rabb'i var ve O, bu evi koruyacaktır." dedi. Ebrehe,
"O, elimden Ka'be'yi kurtaramayacaktır." dedi. Abdulmuttalib ise,
"O seninle O'nun arasındaki mesele" cevabını verdi. Bunu söyledikten sonra Ebrehe'nin yanından kalktı. Ebrehe de ona develerini geri verdi.
İbn Abbas'ın rivayeti bundan değişiktir. İbn Abbas, deve talebini zikretmemiştir. Abd b. Humayd, İbnü'l Münzir, İbn Merduye, Hakim, Ebu Nuaym ve Beyhakî, İbn Abbas'ın şöyle söylediğini rivayet etmişlerdir:
"Ebrehe, es-Safa'ya ulaştığında[16], Abdulmuttalib onun yanına gitti. Ebrehe'ye,
"Buraya gelmenize gerek yoktu, istediğiniz bir şey varsa, bize haber gönderseydiniz size getirirdik." dedi. Ebrehe,
"Bu Ev'in emin ev olduğunu duydum. O'nun eminliğini yok etmek için geldim." dedi. Abdülmuttalib,
"Bu, Allah'ın evidir. Bugüne kadar hiç kimse ona musallat olmamıştır" dedi. Ebrehe,
"Ben O'nu yıkmadan geri dönmeyeceğim" cevabını verdi. Abdulmuttalib,
"Bizden ne isterseniz veririz, yeter ki geri dönün" dedi. Ebrehe ona aldırmadan ve orada bırakarak ordusuyla birlikte Ka'be'ye doğru hareket etti.
Bu iki rivayetteki farklılığı dikkate almasak ve birini diğerine tercih etmesek de, her halükârda Mekke ve onun çevresindeki kabilelerin bu kadar büyük bir orduya karşı Ka'be'yi kurtarabilecek güce sahip olmadıkları açıktır. Kureyşlilerin, Ebrehe'nin ordusuna karşı koymaya çalışmadıklarını düşünmeye engel yoktur. Bilindiği gibi Kureyşliler Ahzab savaşında diğer müşrikler ve Yahudilerle birleştikleri halde en fazla 12.000 kişilik bir ordu toplayabilmişlerdi. 60.000 kişilik büyük bir orduya nasıl karşı çıkabilirlerdi?
Muhammed b. İshak, Abdulmuttalib'in, Ebrehe'nin karargâhından geri döndüğünde Kureyşlileri toplayarak çocuklarını almalarını ve dağlara çekilmelerini, böylece katliamdan kurtulabileceklerini söylediğini nakleder. Daha sonra Kureyş'in ileri gelen reisleri Harem-i Şerif'e gittiler ve Ka'be'nin kapılarının zincirlerini tutarak Allah'a, kendi evini ve hizmetkârlarını koruması için dua ettiler. O zamanlar Ka'be'de 360 put vardı. Ama böyle nazik bir zamanda Kureyşliler bu putları unuttular ve yalnız Allah'a yalvarmaya başladılar. Tarihlerde kayıtlı bulunan dualarında Allah'tan başkasının adı geçmemektedir. İbn Hişam Siyer'inde, Abdulmuttalib'in aşağıdaki şiirlerini nakletmiştir:
"Kul kendi evini korur,
Sen de kendi evini koru.
Yarın onların Haç'ı ve tedbiri
Senin tedbirin üzerine galip olmasın.
Eğer onları terkeder ve kıblemizi
Kendi haline bırakmak istersen,
Bu senin bileceğin iştir."
Suheylî Ravzu'l anf'ta bu konuda şu şiiri nakletmiştir:
"Ehl-i salip ve ona tapanlara karşı
Kendi ehlini koru."
İbn Cerir, Abdulmuttalib'in Allah'a dua ederken söylediği şu şiiri nakletmiştir:
"Ya Rabb, onlara karşı
Senden başka kimseden ümidim yoktur.
Ya Rabb, onlara karşı haremini koru,
bu evin düşmanı senin düşmanındır.
Senin olan bu yeri harap olmaktan koru."
Bu dualardan sonra Abdulmuttalib ve arkadaşları dağa çıktılar. Ertesi gün Ebrehe Mekke'ye girmek üzere hareket etti. Ama onun en öndeki özel fili olan Mahmud birdenbire oturdu. Fili harekete geçirmek için o kadar kamçıladılar ki fil yaralandı. Ama buna rağmen onu hareket ettiremediler. Güneye, kuzeye veya doğuya yönlendirildiğinde fil hemen koşuyor ama Mekke'ye döndürüldüğünde oturuyor ve kesinlikle o tarafa gitmiyordu. Bu sırada kuşlar gaga ve pençelerinde küçücük taşlarla sürü halinde geldiler ve Ebrehe'nin askerleri üzerine yağmur gibi taş yağdırdılar. Bu taşlar kime vurduysa cismi hemen çürümeye başlıyordu. Muhammed b. İshak ve İkrime, bunun çiçek hastalığı olduğunu ve Arap ülkelerinde bu hastalık ile ilk kez o gün karşılaşıldığını rivayet ederler. İbn Abbas'ın rivayetine göre, bu taş kime dokunsa onda kaşınma başlıyor ve kaşıntıdan sonra cildi patlayarak eti dökülmeye başlıyordu. İbn Abbas'ın diğer bir rivayetine göre, et ve kan su gibi akmaya başlıyor ve kemikleri dışarı çıkıyordu. Ebrehe de aynı akıbete uğradı. Onun bedeni parçalanarak düştü ve düşen her parçanın yerinden irin ve kan akmaya başladı. Ebrehe'nin askerleri telaş içinde Yemen'e doğru kaçmaya başladılar. Herkes, rehber olarak onlara katılan, düşman kabileden Nufeyl b. Habib'i, geri dönüş için yol göstersin diye arıyordu. O, onlara yardım etmeyi reddederek şöyle dedi:
"Allah sizi takip ettiğinde kaçacak yer nerede?
Burunsuz Ebrehe mağluptur, galip değil."
Bu telaş içinde Ebrehe'nin askerleri her yerde ölüyor ve yere düşüyorlardı. Ata b. Yesar'dan hepsinin aynı anda helak olmadıkları rivayet

edilmiştir. Bazıları, hepsi aynı yerde helak oldu derken, bazıları kaçarken yolda öldüler demektedir. Ebrehe, Hasm isimli kabilenin bölgesinde öldü. Allah (c.c) Habeşîlere sadece bu cezayı vermenin dışında, dört sene içinde Yemen'deki iktidarlarına tamamen son vermiştir. Fil olayından sonra Habeşlilerin kuvvetinin kırıldığı anlaşılmaktadır. Yemen'deki reisler ayaklanmış ve bir Yemenli reis olan Sayf b. Ziyazn, İran şahından askerî yardım istemiştir. İran şahının altı gemi içinde bin asker göndermesiyle bu Habeşistan kökenli hükûmete son verilmiştir. Bu olay M.575'de vuku bulmuştur. Fil olayı, Müzdelife ve Mina arasındaki Muhassab vadisi yakınındaki Muassıb'ta cereyan etmiştir.
Sahih-i Müslim ve Ebu Davud rivayet eder ki, İmam Cafer babası Muhammed Bakır'dan, O da Cabir'den Rasulullah'ın Veda Haccı hakkında şu açıklamayı yapmıştır:
"Rasulullah Müzdelife'den Mina'ya hareket ettiği zaman Muassıb vadisinde hızlanmıştı." İmam Nevevî bunu şöyle izah eder:
"Ashab-ı fil olayı burada cereyan etmiştir. Onun için sünnet olan, insanın buradan hızla geçmesidir. Muvatta'da İmam Malik'in rivayetine göre Rasulullah şöyle buyurdu:
"Müzdelife durmak yeridir. Ama Muassıb vadisinde durmamalıdır."
İbn İshak'ın naklettiğine göre, Nufeyl b. Habib gördüğü olayı anlatmış ve şöyle demiştir:
-"Ey Redina keşke görseydin, ancak göremedin,
-Muassıb vadisinin yakınında biz ne gördük?
-Kuşları gördüğümde Allah'a şükrettim,
-Ama aynı zamanda o taşların üzerime gelmesinden de korkuyordum.
-Onların hepsi Nufeyl'i arıyordu.
-Sanki üzerimde onların borcu vadı."
Bu olay o kadar büyüktü ki, bütün Araplar arasında meşhur olmuştu. Bu olay üzerine pek çok şiir ve kasideler yazılmıştı. Bu kasidelerde açıktır ki, Arapların hepsi bu olayı Allah'ın kudretinin bir mucizesi olarak kabul etmiş ve taptıkları putların hiçbirini zikretmemişlerdir. Mesela, Abdullah b. Zîber'a şöyle demiştir:
"Altmış bin idiler ki ülkelerine dönemediler,
Dönmüş olan Ebrehe yaşayamadı.
Burada daha önce Ad ve Curhum vardı,
Allah onları yaşatıyordu."
Ebu Kays b. Esled diyor ki:
"Kalkın ve Rabb'inize ibadet edin,
Mekke ve Mina'nın dağları arasındaki Beytullah'ın,
Köşelerine el sürün.
Arş sahibinden yardım gelince,
O kralın ordusunun bazıları yere düştü,
Bazıları da taşlanmaktaydı."
Sadece bunlar değil, Ümmü Hanî ve Zubeyr b. Avvam'dan rivayet edildiğine göre de, Rasulullah, Kureyş'in bu olaydan sonra on sene (bazı rivayetlere göre yedi sene) kadar Allah'tan başkasına ibadet etmediğini bildirmiştir. Ümmü Hanî'nin rivayetini İmam Buharî tarihinde ve Taberanî, Hakim, İbn Merduye, Beyhakî de kitaplarında nakletmişlerdi. Zübeyr'in beyanını, Taberanî, İbn Merduye ve İbn Asakir rivayet etmişlerdir. Ayrıca bunu teyid eden Hatib Bağdadî'nin tarih kitabında kaydettiği ve mürsel bir rivayeti Said b. Müseyyeb nakletmiştir.
Bu olayın vuku bulduğu seneye "fil senesi' denmiştir. Aynı sene Rasulullah dünyaya gelmiştir. Hadisçiler ve tarihçiler, ashab-ı fil olayının muharrem ayında vuku bulduğu, Rasulullah'ın ise Rebiü'l evvel'de doğduğunda müttefiktirler. Çoğunluk, Rasulullah'ın fil olayından elli gün sonra dünyaya geldiği görüşündedirler. [17]

Sonuç:

Yukarıda anlatılan tarihî ayrıntı göz önünde tutularak Fil suresi üzerinde düşünülürse, bu surede son derece kısa olarak, sadece ashab-ı fil üzerindeki Allah'ın azabının zikredilmekle yetinildiği anlaşılmaktadır. Olay pek eski değildi ve Mekke'deki çocuklar bile biliyordu. Genel olarak Araplar da bundan haberdar idiler. Ebrehe'nin karşısında Ka'be'yi koruyan herhangi bir tanrı ve tanrıçanın olmadığını, koruyucu olarak yalnız Allah'ın olduğunu da biliyorlardı. Kureyş'in ileri gelenleri yardım için sadece Allah'a dua etmişlerdi. Kureyş bu olaydan o kadar etkilenmişti ki, bir kaç sene Allah'tan başkasına ibadet etmemişlerdi. Onun için Fil suresinde bu olayın ayrıntısını zikretmeye gerek yoktu. Ashab-ı fil'in akıbetine sadece işaret edilerek, özellikle Kureyşlilere ve genelde Araplara, Muhammed'in (s.a.v.) bu davetinin, diğer mabudları bırakarak ancak Allah'a tapmaktan başka bir şey olmadığı açıklanmıştır. Ama hak davete karşı zorbalık ederlerse Ashab-ı fil'i yok ettiği gibi, Allah'ın azabının onları da yok edeceğini düşünmeleri onlara hatırlatılmıştır. [18]

---

[1] Tefsiru’l-Keşşaf: 4/797.
[2] İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 391. Nisaburi, Esbabu’n-Nüzul: 306..
[3] Buhari, ed-Diyat: 8; el-İlm: 39; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan.
[4] İbn-i Hişam, 1/43-55, Mısır, Babü' l-Halebi baskısı; İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, Hisar Yayınevi: 9/223-227.
[5] İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, Çağrı Yayınları: 16/8658-8662.

[6] Mustafa es-Saka ve arkadaşlarının tahkiki ile neşredilmiş bulunan İbn Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1417/1996, I, 41'de: "Sahibu îri Mekke: Mekke kervanının sahibi" olarak kaydedildikten sonra, Taberî'de de hu şekilde olduğu ancak Siret'in asıl nüshasında Kurtubî'deki gibi "îr" yerine "ayn" olduğunu belirtmektedir.

[7] Burada merhum Kurtubî'nin beyitteki bazı lafızların anlamına dair yaptığı yaklaşık bir satırlık açıklama gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/348-356.

[9] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/413-414..

[10] an: 4'te.

[11] Bkz. Enfal, harita 3, s. 414.

[12] Yunanlı tarihçiler Ebrehe'nin ismini Abramis, Suryanî tarihçiler ise Abraham olarak belirtmişlerdir. Ebrehe galiba bunun Habeşçe söylenişidir. Çünkü Arapça telaffuzda bu kelime İbrahim'dir.

[13] Bkz. ayrıntılı bilgi için Sebe an: 37.

[14] Bu kelime Yunanca'daki eklisia kelimesinin Arapçalaştırılmış şeklidir. Aynı kelime Yunanca'dan Urduca'ya kilise şeklinde geçmiştir.

[15] an: 4'te

[16] Bu yer Arafat ile Taif dağı arasında ve Harem sınırı yakınındadır.

[17] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/235-240.

[18] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/240.

106- KUREYŞ SURESİ

Mushaftaki sıralamada yüz altıncı, iniş sırasına göre yirmi dokuzuncu sûredir. Tîn sûresinden sonra, Karia sûresinden önce Mekke'de inmiştir. [1]

Cumhur sûrenin mekkî olduğunu söylerken, Dahhâk ve Kelbî medenî olduğu görüşündedirler.[2]

İbn Merduye'nin İbn Abbas (r.a.)'dan yaptığı rivayete göre de sûre Mekke'de inmiştir.[3] Nitekim Sûre'de Beytullah'tan söz edilmesi de bu rivayet ve görüşü kuvvetlendirmektedir. [4]

1-2. "Kureyş kabilesinin yaz ve kış yolculuklarında uzlaşması ve anlaşması sağlanmıştır.
3-4. Öyleyse kendilerini açken doyuran ve korku içindeyken güven veren bu Kabe'nin Rabbine kulluk etsinler."

Bu sûre Kureyş ve Allah Teala'nın Kureyş'e minneti hakkında inmiştir.
1- Kadı Ebû Bekr el-Hîrî, Ebû Cafer Abdullah b. İsmail el-Hâşimî'den, o Sevade b. Ali'den, o Ahmed b. Ebî Bekr ez-Zühri'den, o İbrahim b. Muhammed b. Sabit'ten, o Osman b. Abdillah b. Atîk'ten, o Said b. Amr b. Ca'de'den, o babasından, o da ninesi Ümm-ü Hani bint-i Ebî Talib'den bize şu rivayette bulundu:
"Nebî (s.a.v.) buyurdu ki:
"Allah Teala Kureyş'i yedi özellikle üstün kıldı. Bu yedi özellik Kureyş'ten önce hiç kimseye verilmediği gibi, daha sonra da hiç kimseye verilmeyecektir. Zira hilafet onlarda kalacak, hacılara su verme onlarda kalacak, nübüvvet onlardadır. Müşrik oldukları bir sırada fil ordusuna karşı yardıma mazhar olmuşlar, bu yüzden onlardan başka hiç kimsenin Allah'a ibâdet etmediği bir dönemde yedi (veya başka bir rivayete göre yirmi) sene Allah'a ibâdet etmişlerdir. Ve onlar hakkında bir sûre inmiştir ki, bu sûrede onlardan başkasının ismi zikredilmedi."
Rasulullah (s.a.v.) sonra, Kureyş Suresi'ni okudu. [5]
2- Abdullah b. Abbas bu âyeti izah ederken şöyle demiştir:
"Allah Kureyşlilere yolculuk yapmalarını yasakladı. Onlara, Kabe'nin rabbine ibadet etmelerini emretti ve onların yeyip içeceklerini de tekeffül etti. Kureyşliler yaz ve kış yolculuk yaparlardı ve kış ve yaz dinlenemezlerdi. Bundan sonra Allah onları aç iken doyurdu, korku içindeyken güvene kavuşturdu. Onlar da devamlı olarak yolculuk yapmayı bıraktılar. Dilerlerse yolculuk yapıyorlar, dilemezlerse yapmıyorlardı. İşte bu. Allah'ın onlara verdiği nimetlerdendir."[6]
3- İkrime demiştir ki:
"Kureyşliler, Basra ve Yemen'e kış ve yaz yolculuk yapmaya alışmışlardı. Allah onlara: "Siz bu Beytin rabbine ibadet edin." diyerek onların Mekke'de kalmalarını emretti." [7]

---

[1] Tefsîrü'l-Keşşaf: 4/800.

[2] Tefsîr-i Kurtubî: 20/200; Şevkanî, Fethü'l-Kadîr: 5/497.

[3] Şevkanî, Fethü'l-Kadîr: 5/497;

[4] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/7009

[5] Senedi zayıftır. Hakim; Müstedrek: 2/536, Taberani; el-Kebir: 24/409, Suyuti ed-Dürr: 6/396, Beyhaki, İbn Kesir, Tefsir, 4/553; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 392; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/728.

[6] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

[7] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan.

107- MÂÛN SÛRESİ

İniş sırasına göre on yedinci, mushaftaki sıraya göre yüz yedinci sûredir. Tekâsür sûresinden sonra[1], Kâfirûn sûresinden önce Mekke'de inmiştir.

Nüzul Zamanı:

Cumhur, sûrenin mekkî olduğu görüşündedir. Atâ' ve Câbir, İbn Abbas (r.a.)dan da yapılan bir rivayete göre: Mekke'de; Katade'ye ve diğer bir rivayette İbn Abbas'a göre: Medine'de inmiştir.[2]
İbn Merduye, İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den bu surenin Mekkî olduğu kavlini nakletmiştir.
Ebu Hayyan, el-Bahru'l Muhit'de, İbn Abbas, Katade ve Dahhak'tan bu surenin Medenî olduğunu nakletmiştir.[3]
İbn Cerir et-Taberi'ye göre ilk üç ayet Mekki, diğer ayetler ise Medenidir.[4]
Müfessir Hibetullah ibn Selâme de sûrenin ilk yarısının (ilk üç âyetinin) Mekke'de el-As ibn Vâil es-Sehmî hakkında, ikinci yarısının (4-7. âyetlerin) da Medine-i Münevvere'de münafık Abdullah ibn Übeyy hakkında nazil olduğunu söylemiştir.[5]
Sûrede gösteriş için namaz kılan ikiyüzlü dönek münafıklardan söz edildiğine bakılınca, sûrenin Medenî olduğu; âhiret, hesap ve cezayı yalanlayanların daha çok Mekke döneminde oradaki müşrikler arasında yaygın olduğuna bakınca, sûrenin Mekkî olduğu anlaşılıyor.
Böylece sûrenin yarısının Mekke'de, yarısının da Medine'de indiği söylenebilir. Nitekim Müfessir Alâeddin Ali bu inceliği naklederek diyor ki: "Bazısına göre sûrenin yarısı Mekke'de Âs b. Vâil hakkında ve diğer yarısı Medine'de Abdullah b. Ubey b. Selûl hakkında inmiştir."[6]
Bu sure içinde surenin Medenî olduğuna dair bir işaret mevcuttur. O da, namaz kılanların uyarılması ve namazlarından gafil olanlar ile gösteriş için namaz kılanların "vay haline" denmesidir. Bu tür münafıklar Medine'de vardı. Çünkü İslam ve Müslümanlar Medine'de o kadar güçlü idiler ki orada yaşayanlardan bazı şahıslar çıkarları için müslüman görünüyorlardı. Bunlar mecburen camiye namaz için geliyorlardı. Cemaate katılmaları da müslüman kabul edilmeleri içindi. Oysa Mekke'de böyle şeyler yoktu. Orada bir kişi gösteriş için namaz kılmaya gerek duymuyordu. Mekke'de ehl-i iman için bile namaz kılmak ve cemaat yapmak güç bir olaydı. Müslümanlar Mekke'de gizli olarak namaz kılarlardı. Açık olarak kılanlar ise herşeyi göze alanlardı. Mekke'de, Müslüman olduğuna yemin eden, gösteriş için iman edip namaz kılan münafıklar değil, belki inanan ama cemiyette makam kaybetme korkusundan dolayı Müslüman olduklarını açıklamaktan çekinenler vardı. Müslüman olduklarını açığa vurdukları zaman başlarına gelecek şeylerden korktukları için imanlarını gizliyorlardı. Çünkü Müslümanların çileli hali onların gözleri önündeydi. Mekke dönemindeki münafıkların durumu Ankebut 10-11'de açıklanmıştır.[7]

1. Dini yalanlıyanı gördün mü?
2. İşte odur yetimi şiddetle iten.
3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
Bu âyet-i kerimenin kimin hakkında nazil olduğu ihtilaflıdır. Bu konudaki görüşler:
1- İbn Abbas, Mukatil, İbnu's-Sâib el-Kelbî'ye göre el-As ibn Vâil es-Sehmî hakkında inmiştir.[8]
a- Kıyameti yalanlamak ve kötü fiiller yapmak bu adamın özelliğidir.[9]
b- Ebu Salih'in, İbn Abbas'tan naklettiğine göre o şöyle demiştir:
"Sûre el-As b. Vâil es-Sehmî hakkında inmiştir."[10]
el-Kelbi ve Mukatil de böyle demiştir.
2- İbn Abbâs'a göre bir münafık hakkında inmiştir.
a- İbn Abbâs'a göre cimrilikle riyakarlığı birlikte yaşayan bir münafık hakkında inmiştir.[11]
b- ed-Dahhak'ın rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir:
"Sûre münafıklardan bir kişi hakkında inmiştir."[12]
3- Dahhâk'a göre Amr ibn Aiz hakkında inmiştir.[13]
4- Süddî'ye göre el-Velîd ibnu'l-Muğîra hakkında inmiştir.[14]
5- İbn Cüreyc'e göre Ebu Süfyân İbn Harb hakkında inmiştir.[15]
İbn Cüreyc'den nakledildiğine göre Ebu Süfyân her hafta bir (bir rivayette iki) deve kurban eder ve etini dağıtırmış. Bu (cömertliğinin) yanında bir gün bir yetim kendisine gelip bir şeyler istemiş de onu asasıyla iteleyip bir şey vermemiş ve bunun üzerine Allah Tealâ bu sûreyi indirmiş.[16]
6- Kurtubi ve Maverdî, bu ayetin Ebû Cehil hakkında nazil olduğunu nakletmiştir.
a- cs-Süddi dedi ki:
"Ebu Cehil hakkında inmiştir."[17]
b- Rivayet olunduğuna göre Ebû Cehil, bir yetimin vasîsi idi. Derken, bu yetim, Ebû Cehil'e, kendi malından bir şey istemek için, çıplak olarak

gelmişti. Ama Ebû Cehil, onu kovmuş ve onun bu durumuna aldırmamıştı. Derken bu çocuk, ümitsizliğe kapılmış ve üzülmüştü. Bunun üzerine, Kureyş'in ileri gelenlerinden birisi ona,
"Muhammed'e söyle, o senin için şefaaktçi olur" dedi. Halbuki bunu söyleyen Kureyşlinin maksadı alay etmekti. Fakat, o yetim çocuk, bu sözün kendisine, alay için söylendiğini anlayamadı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldi ve ondan bu hususta yardım istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise, hiçbir muhtaç geriye çevirmezdi. Bu çocuğu alıp, Ebû Cehil'e gitti. Ebû Cehil, ona yer verdi; çocuğun malını da, çocuğa teslim etti. Bunun üzerine Kureyş, onu ayıplayarak,
"Aşık oldun, sevdin, yer verdin!.." deyince, o,
"Allah'a yemin ederim ki, sevmedim. Ne var ki, onun sağında ve solunda, dediğini yerine getirmem halinde bana vurup beni öldürecek olan bir mızrak gördüm..." dedi. [18]
7- Razi'ye göre bu, din gününü yalanlayan herkesi içine alan bir ifadedir. İnsanın, taatlarda bulunmaya yönelmesi, yasaklardan kaçınması, bu kimsenin mükafaat elde etmeye olan arzusundan ve ilahi cezadan sakınma korkusundan kaynaklanır. Binâenalyeh, bir kimse kıyameti inkar ederse, şehevî ve lezzetli şeyler namına hiçbir şeyden geri durmaz. Böylece, kıyameti inkar etmenin, bütün küfür ve günah çeşitlerinin temelinde yattığı sabit olmuş olur.[19]

4. Vay o namaz kılanların hakline
5. Ki onlar kıldıkları namazdan gafildirler.
6. Ki onlar (namazlarında) riyakârdırlar (gösteriş yaparlar).
7. Ve zekâtı da men ederler.

Ayetlerin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- İbn Ebî Talha kanalıyla İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre *"Vay o namaz kılanların haline..."* âyet-i kerimesi münafıklar hakkında nazil olmuştur. Onlar, mü'minlere karşı onların yanında namaz kılarak onlara riyakârlık yaparlar, mü'minlerin gıyabında, yanlarında mü'minler yokken de namazı terkeder ve kimseye emanet bir şey vermezlermiş.[20]
2- Ebu Berze el-Eslemi diyor ki:
"Onlar o kimselerdir ki namazlarına karşı gafildirler." âyet-i kerimesi nazil olunca Rasulullah şöyle buyurdu:
"Allahu ekber, bu namaz sizin için herbirinize bütün dünya kadar şeyler verilmesinden daha hayırlıdır. Namazına karşı gafil olan kimse kıldığı namazdan hayır ümid etmeyen ve kılmamaktan dolayı rabbinden korkmayan kimsedir."[21]
3- Mücahid, Dahhak ve Abdullah b. Abbas'a göre âyette zikredilen *"İnsanlar"*dan maksat, Rasulullah döneminde kâfirliklerini gizleyen münafıklardır.[22]
4- Zeyd İbn Eslem der ki:
"Bunlar münafıklardır. Açıktan olduğu için namaz kılarlar da, gizli olduğu için zekât vermezler."[23]
5- Kurtubi diyor ki:
"Bu buyruğun münafıklar hakkında indiğine delil yüce Allah'ın: *"Onlar hem riyakarlık yapanların ta kendileridir"* buyruğudur. İbn Vehb de Malik'ten böyle dediğini rivayet etmiştir.
İbn Abbas dedi ki:
"Şayet: "Fî salâtihim sâhun: Namazlarında gaflet içindedirler" demiş olsaydı o vakit bu buyruk, mü'minler hakkında olurdu." [24]

---

[1] Zemahşeri, Tefsîrü'l-Keşşaf: 4/803.
[2] Tefsîr-i Kurtubî: 20/210; Şevkanî, Fethü'l-kadîr: 5/499.
[3] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/253.
[4] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınları: 9/237.
[5] İbn Âşûr, 30/563; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/243.
[6] Lübabu't-te'vîl: 4/412.
[7] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/253.
[8] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 392; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, .9/243-244. Nisabûrî, Esbabu'n-Nuzûl: 306.
[9] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/440.
[10] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/143.
[11] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir,.9/243-244. Nisabûrî, Esbabu'n-Nuzûl: 306.
[12] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/143.
[13]

Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/143; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir,.9/243-244. Nisabûrî, Esbabu'n-Nuzûl: 306.

[14] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/143; İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir,.9/243-244. Nisabûrî, Esbabu'n-Nuzûl: 306.

[15] İbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir,.9/243-244. Nisabûrî, Esbabu'n-Nuzûl: 306; Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/440.

[16] Mürsel hadistir. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 392; Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/143.

[17] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/143.

[18] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/440.

[19] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/440.

[20] İbnu'l-Münzir; Beyhaki; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/729.

[21] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 9/239; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8689.
Bu hadîsi nakledenler arasında bulunan Câbir el-Ca'fî zayıf bir râvîdir. Şeyhi mübhem bir kişidir, ismi zikredilmemiştir. Allah en iyisini bilendir.

[22] İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınevi: 9/239.

[23] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[24] Kurtubî, Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, 20/148.

108- KEVSER SÛRESİ

Nüzul Zamanı:

İniş sırasına göre on beşinci, mushaftaki sıraya göre yüz sekizinci sûredir. Adiyât sûresinden sonra Tekâsür sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayetler de vardır.[1]
Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Aişe, Kelbî ve Mukatil bu surenin Mekkî olduğunu nakletmiştir. Müfessirlerin çoğunluğunun kavli de aynıdır.

İbn Merduye'nin yaptığı rivayete göre, Hz. Aişe (r.a.), Kevser Sûresi'nin Mekke'de indiğini söylemiştir.[2]

el-Hasen, İkrime, Mücâhid ve Katâde ise medenî olduğunu söylemişlerdir.[3] Suyûtî, İtkan'ında Sûrenin medenî olduğu görüşünü tercih etmiştir. İmam Nevevî, Müslim şerhinde aynı kavli tercih etmiştir.[4]

Hafâcî ise iki görüş arasını te'lif sadedinde Sûrenin iki kere nazil olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu kaydeder.[5]

Sûrede namazdan ve bir yoruma göre kurbandan söz edildiğine bakılırsa, bunun Medine'de indiği ağırlık kazanır.[6]
Enes b. Malik'ten şöyle rivayet edilmiştir:
"Rasulullah aramızda oturuyordu. Bu sırada O'na vahiy geldi. Daha sonra tebessüm ederek başını kaldırdı." Bazı rivayetlerde, Rasulullah'a niçin tebessüm ettiğinin sorulduğu belirtilir. Bazı rivayetlerde ise Rasulullah'ın kendisine bir sure nazil olduğunu söylediği ve *"Bismillahirrahmanirrahim"* diyerek Kevser suresini okuduğu nakledilir. Rasulullah sonra,
"Biliyor musunuz Kevser nedir?" dedi. Ashab,
"Allah'ın Rasulü daha iyi bilir" dediler. Rasulullah,
"Rabbimin bana Cennette bağışladığı bir nehirdir" buyurdu.[7]
Bu rivayet, surenin Medenî olduğuna delil olarak ileri sürülmüştür. Çünkü Enes Mekke'li değil, Medineliydi. Enes, "Sure benim yanımda nazil oldu" dediği için bu sözün surenin Medenî olduğunu gösterdiği belirtilmiştir.

Enes'ten rivayet edildiğine göre, Cennetteki bu nehir (Kevser) Rasulullah'a Miraç sırasında gösterilmiştir.[8]
Herkesin bildiği gibi Miraç olayı hicretten önce Mekke'de vuku bulmuştu. İkincisi, Miraç gecesinde Rasulullah kendisine verilen Kevser hediyesinden sadece haberdar değildi. Aynı zamanda onu görmüştü. Bu durumda, kendisine daha önce verilen nehrin müjdesinin Medine'de verilmesi için bir sebep yoktu. Eğer Enes'in beyan ettiği gibi, sahabenin bir toplantısında Rasulullah Kevser suresinin nazil olduğunu haber verseydi ve bundan bu surenin ilk defa Medine'de nazil olduğu anlamı çıksaydı, o zaman Aişe, İbn Abbas ve İbn Zübeyr gibi bilgin ashabın Kevser suresine Mekkî demesi ve çoğu müfessirlerin de buna kail olması mümkün olabilir miydi? Üzerinde düşünülürse Enes'in rivayetinde bir boşluk hissedilir. Bu rivayette, sözü geçen mecliste daha önce hangi konuşmanın devam ettiği ayrıntılı olarak açıklanmamıştır. Mümkündür ki, o sırada Rasulullah (s.a.v.) bir meseleyi anlatmaktaydı ve vahiy aracılığıyla O'na bu mesele için Kevser suresinin açıklayıcı olduğu bildirilmişti. Rasulullah (s.a.v.) bunun üzerine kendisine bu surenin nazil olduğunu zikretmiş olabilir. Bu gibi olaylar müteaddit kereler vuku bulmuştur. Bu nedenle müfessirler bazı sureler için iki defa nazil olduklarını söylemişlerdir. İkinci nüzulün anlamı, ayetin önce nazil olduğu, ama ikinci defa bir mesele üzerine Rasulullah'a gönderilen vahiy ile o ayete dikkat çekildiğidir. Bu gibi durumlarda, bir ayetin nüzulünde Mekkî mi yoksa Medenî mi olduğu kararına varmak çok zordur.
Eğer Enes'in rivayeti bir şüphe meydana getirmeseydi surenin muhtevası kendiliğinden surenin Mekkî olduğuna delil olurdu. Aynı zamanda sure, Rasulullah'ın içinde bulunduğu en zor ve cesaret kırıcı şartlarda nazil olmuştur.[9]

Tarihi Arkaplan:

Bundan önce Duha suresi ve İnşirah suresinde görüldüğü gibi, Rasulullah nübüvvetin başlangıç döneminde çok zor şartlar ile karşı karşıya idi. Bütün kavmi ona düşman kesilmişti. Her türlü engelleme yapılmakta ve fitne rüzgarları estirilmekte idi. Rasulullah ve onun seçkin ashabının başarılı olacağına küçük bir ihtimal bile verilmiyordu. O zaman Allah, teselli ve cesaret vermek için Rasulullah'a pek çok ayet indirmiştir. Mesela Duha suresinde, *"Senin sonraki dönemin, önceki döneminden daha iyi olacak ve Rabb'in sana o kadar verecek ki memnun olacaksın"* buyuruldu. İnşirah suresinde ise, *"Senin zikrini yükselttik"* buyuruldu. Yani, düşman seni bütün ülkede kötülemektedir. Ama buna rağmen biz isminizi yaydık ve sizin için şöhret imkânı meydana getirdik. *"Her zorlukla birlikte bir kolaylık vardır. Muhakkak zorlukla beraber bir kolaylık vardır"* buyuruldu. Yani, şimdiki şartlar karşısında perişan olmayın. Çok yakında bu zor durum bitecek ve başarınız gelecektir.
Kevser suresi bu şartlarda nazil oldu ve Rasulullah'a teselli verilerek, muhaliflerinin helak olacağı önceden haber verildi. Kureyş'teki kafirler diyorlardı ki,
"Muhammed kavminden ayrıldı. O şimdi yalnız ve çaresiz bir insandır."
İkrime'nin rivayetinde, Rasulullah'a nübüvvet verildiği ve Kureyşlileri İslam'a davet etmeye başladığı zaman Kureyşliler ona şöyle dedi:
"Kavminden kesildi ve köksüz bir ağaç gibi oldu. Bir süre sonra kuruyarak toprağa karışacaktır."
Muhammed b. İshak diyor ki:
"Mekke'nin reisi olan As b. Vail Sahemî'nin yanında Rasulullah zikredildiğinde,
"Bırakın onu, o ebter (kökten kesilmiş) bir insandır. Onun erkek çocuğu yoktur. Öldükten sonra ismini anan bile olmayacaktır" derdi.

Samir b. Atıyye'den rivayet edildiğine göre, Ukbe b. Muiyt de böyle söylüyordu.[10]
İbni Abbas'tan rivayet edilmiştir ki, Ka'b b. Eşref (Medine'nin Yahudi reisi) bir gün Mekke'ye geldiğinde, Kureyş'in ileri gelenleri O'na şöyle demişlerdir:

"Kavminden kesilen bu çocuğa bakın. Bizden daha iyi olduğunu zannediyor. Halbuki biz Hac işlerini, Ka'be'nin hizmetini, hacılara su vermeyi yerine getiririz"[11]
Aynı olay hakkında İkrime, Kureyşlilerin Rasulullah için "Zayıf, çaresiz ve çocuksuz birisidir. Kavminden kesilmiştir" dediklerini nakleder.[12]
Abdullah b. Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:
"Rasulullah'ın en büyük erkek çocuğu Kasım, ondan küçüğü Zeyneb, daha küçüğü Abdullah idi. Daha sonra üç kızı, Ümmü Gülsüm, Fatıma ve Rukiyye geliyordu. Bunlardan önce Kasım vefat etti. Sonra Abdullah vefat etti. Bunun üzerine As b. Vail, Rasulullah'ın neslinin bittiğini ve ebter olduğunu, yani kökünün kesildiğini söylemiştir."
Bazı rivayetlerde de "As:
"Muhammed ebterdir. Yerine geçecek hiçbir erkek çocuğu yoktur. Ölümünden sonra ismi silinecek ve siz de ondan kurtulacaksınız" demiştir." [13]

Abd b. Humeyd'in İbn Abbas'tan naklettiği rivayetten anlaşılıyor ki, Rasulullah'ın oğlu Abdullah'ın ölümü üzerine Ebu Cehil de bu gibi sözler sarfetmiştir.
İbn Hatim, Şamir b. Atıyye'den rivayet etmiştir ki, Rasulullah'ın bu üzüntüsü üzerine bu gibi alçakça sözleri Ukbe b. Muiyt de söylemiştir.
Ata diyor ki:
"Rasulullah'ın ikinci oğlunun vefatı üzerine evi Rasulullah'ın evinin yanında olan Ebu Leheb koşarak müşriklere gitti ve müjde(!)yi verdi:
"Bu gece Muhammed çocuksuz kaldı ve onun kökü kesildi" dedi."
Bu zor şartlarda Rasulullah'a Kevser müjdesini vermek için bu sure nazil olmuştur. Kureyşliler, kendilerine yalnız Allah'a tapmalarını tavsiye edip şirklerini reddettiği için Rasulullah'a kızıyorlardı. Bunun için kavmi Rasulullah'ı toplumdaki makamından mahrum etti. Rasulullah kendi kavminden kesilmişti. Onun yanında, cemiyette etkin olmayan bir avuç insan bulunmaktaydı. Bunun yanısıra arka arkaya iki oğlu vefat edince Rasulullah büyük üzüntüye kapıldı. Bu olay üzerine akrabaları, yakınları ve kabilesi taziye ve teselli yerine, âdeta bayram yaptılar. Onların takındığı tavır, herhangi şerefli bir insanın kalbini kırmaya yeterdi. Rasulullah ise sadece akrabasına değil, yabancılara bile iyi davranan bir kişiydi. Bunun üzerine Allah, Rasulullah'a kısa sürede ve bir cümle ile dünyada hiç kimseye verilmemiş müjdeyi verdi. Aynı zamanda muhaliflerinin kökünün kazınacağı kararını da bildirdi.[14]

1. "Doğrusu sana pek çok nimet vermişizdir.
2. Öyleyse Rabbin için namaz kıl, kurban kes.
3. Doğrusu adı sanı ortadan kalkacak olan, sana kin tutan kimsedir."

Bu ayetin kimin hakkında ve nerede indiği ihtilaflıdır. Bu konudaki görüşler şöyledir
1- İbn Abbâs, Mücâhid, Saîd ibn Cübeyr, Katâde, Mukatil ve Kelbi sûrenin el-As ibn Vâil hakkında nazil olduğu görüşündedirler.
a- İbn Abbas dedi ki:
"Bu sûre As b. Vail hakkında inmiştir. Rasulullah (s.a.v.) mescidden dışarı çıkarken, o da mescide giriyordu. Sehm Oğulları kapısında karşılaştı ve konuştular. Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup da mescidde oturuyordu. As b. Vail mescide girince:
"Konuştuğun adam kimdi?" diye sordular. O da:
"Şu ebter (nesli kesik)" deyip Rasulullah (s.a.v.)'ı kasdetti. Bu olaydan önce Rasulullah (s.a.v.)'ın Hz. Hatice'den dünyaya gelen oğlu Abdullah vefat etmişti. Onlar oğlu olmayan kimse için ebter (nesli kesik) tabirini kullanırlardı, Bunun üzerine Allah Teala bu sûreyi indirdi."[15]
Râzî der ki: "Bu husus onların biribirlerine gizli gizli söyledikleri birşeydi. Ama Allah Teâlâ bu ayetle onların bu sırlarını açığa vurdu. Binâenaleyh bu da bir mucizedir." [16]
b- Muhamed b. Musa b. el-Fadl, Muhammed b. Yakub'dan, o Ahmed b. Abdulcebbar'dan, o Yunus b. Bükeyr'den, o Muhammed b. İshak'tan, o da Yezid b. Rûman'dan şunu dediğini bize haber verdi:
"Rasulullah (s.a.v.)'ın ismi anıldığında, As b. Vail şöyle derdi:
"Bırakın O'nu. O ebter (nesli kesik) birisidir. O'nun devamı yoktur. Eğer ölürse, O'nun zikri de kesilir ve siz de O'ndan kurtulursunuz." Bunun üzerine Allah Teala Kevser Sûresi'ni indirdi."[17]
c- Ata, İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle dedi:
"As b. Vail Muhammed (s.a.v.)'e uğrayarak şöyle derdi:
"Ben seni kınıyorum. Zira sen erkeklerden ebter (nesli kesik) bir insansın." Bunun üzerine Allah Teala:
"Seni ayıplayan dünya ve ahiret hayırları bakımından ebterdir." buyurdu."[18]
d- Süddî'den rivayet edildi:
“Kureyş, kişinin erkek oğlu öldüğünde, falan betere oldu (nesebi kesildi) derlerdi. Nebî Aleyhisslâm'm oğlu vefat edince, As İbni Vâil:
"Muhammed'in nesli kesildi" dedi. Âyet indirildi." [19]
e- Beyhakî bunun benzerini Delâil'de Muhammed İbni Ali'den (r.a.) anlattı. O Rasûlullah'ın oğlunu, Kasım olarak isimledi. [20]
f- Mücâhid'ten (r.a.) rivayet edildi:
"Âyet Âs İbni Vâil hakkında indirildi. O:
"Ben Muhammed'in Şâniiyim (ona buğzedenim)" derdi." [21]
g- Kurtubi diyor ki:
"Ona buğzeden kişi el-Âs b. Vâil'dir. Hem erkek, hem kız çocukları olup da sonradan erkek çocukları ölüp, kız çocukları kalan kimseye

Araplar "ebter (soyu kesik)" derlerdi. Denildiğine göre As, Peygamber (s.a.v.) ile ayakta durup onunla konuşmaya koyuldu. Kureyş'in ileri gelenlerinden bir topluluk ona:
"Sen kiminle birlikte ayakta durmuştun?" diye sordular. O:
"Şu ebter olan kişi ile", diye cevab vermişti. Bundan önce ise Rasûlullah (s.a.v.)'ın Hadice'den olma oğlu Abdullah vefat etmişti. Yüce Allah, Âs hakkında: *"Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğzedenin kendisidir."* buyruğunu indirdi. Dünya ve âhiret hayırlarından yana anılmayıp, ardı arkası kesilen (odur), demektir."[22]
h- İbn Cerir et-Taberi der ki:
"Âs b. Vail es-Sehmî, Rasulullah hakkında şöyle demiştir:
"Ben Muhammed'i sevmiyorum. O, zelil bir kimsedir, soyu kesiktir." İşte âyet-i kerime bu hususu beyan etmektedir."[23]
2- İbn Abbâs ve İkrime'ye göre Ka'b ibnu'l-Eşref ve Kureyş müşriklerinden bir topluluk hakkında inmiştir.
a- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:
"Ka'b ibnu'l-Eşref Mekke'ye geldiğinde Mekke müşrikleri:
"Sen Medine halkının en hayırlısı ve efendisisin değil mi?" dediler. O:
"Evet, öyleyimdir." dedi.
"Şu soyu kesik, kavminden kopmuş kötü adam hakkında ne dersin? O, kendisinin bizlerden hayırlı olduğunu zannediyor. Halbuki bizler hacıların, sedanetin ve sikayetin ehliyiz (Kabe'nin hizmetçiliğini yapar, hacılara su dağıtırız)" dediler. Ka'b:
"Siz ondan daha hayırlısınız." dedi de *"Hiç şüphesiz seni ayıplayanın kendisi ebter, soyu kesik olandır."* âyeti ve *"Kendilerine kitabdan bir pay verilmiş olanların Puta ve Tâğût'a inanıp küfredenlere: "Bunlar, iman etmiş olanlardan daha doğru yoldadırlar." dediklerini görmedin mi?"[24]* âyet-i kerimesi nazil oldu.[25]
b- İkrime diyor ki:
"Ka'b b. el-Eşref Mekke'ye geldi. Mekkeliler ona:
"Biz mi daha hayırlıyız yoksa kavminden kopmuş olan bu soyulmuş hurma ağacı mı? (Muhammed mi?) Biz, Hacılara ev sahipliği yapan kimseleriz. Develerin kurban edildikleri yer bizim elimizdedir." dediler. Ka'b b. el-Eşref de:
"Siz daha hayırlısınız." dedi. Bunun üzerine Allah teala, Ka'b hakkında *"Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmüyor musun. Onlar puta ve tağuta inanıyorlar. Ve inkar edenlere: "Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır." diyorlar."[26]* âyetini indirdi. Rasulullah'ın aleyhinde konuşan Kureyşliler hakkında da *"Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğuz edendir."* âyetini indirdi."[27]
c- İkrime'den rivayet edildi:
"Nebî Aleyhisselâm'a vahiy inmeğe başlayınca, Kureyş:
"Muhammed bizden kopup (aslından, atalarının dininden) uzaklaştı, tek bırakıldı" diyerek Ona karşı cephe aldılar. Bunun üzerine ilgili sûre indi."[28] Yani, "Resulullah'ı soyu kesilmekle itham edenin soyu kesiktir." âyeti nazil oldu.[29] Allah Teâlâ "mebtûr" (kopmuş, zürriyetsiz) olanların onlar olduğunu bildirdi.[30]
d- İbn Abbas ve İkrime dedi ki:
"Kureyşliler Ka'b b. el-Eşref Mekke'ye geldiğinde:
"Bizler Sikaye, Sedâne, Hicâbe ve Liva'yı ellerinde tutan kimseleriz. Sen de Medinelilerin efendisisin. Şimdi bize söyle! Acaba bu kavmi arasında sunburcuk ve ebtercik (merhum müfessir biraz sonra bunları açıklayacaktır) mi daha hayırlıdır? Yoksa bizler mi daha hayırlıyız?" demeleri üzerine Kureyş'e cevab olmak üzere nazil olmuştur.
Ka'b onlara:
"Hayır, siz daha hayırlısınız," demişti. Bunun üzerine Ka'b hakkında: *"Şu kitabtan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cibte ve tağuta inanıyorlar..."[31]* buyruğu nazil oldu.
Kureyşliler hakkında da: *"Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğzedenin kendisidir."* buyruğu nazil oldu."[32]
e- Ebu Eyyûb'dan rivayete göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oğlu İbrahim vefat ettiğinde müşrikler sevinerek birbirlerine bu haberi yetiştirmişler ve: "Şu sâbiînin bu gece soyu kesildi." demişler de bunun üzerine Allah Tealâ bu Sûreyi indirmiş."[33]
f- İbnu Cüreyc'ten rivayet edildi:
"Bana ulaştığına göre, nebî Aleyhisselâm'ın oğlu İbrahim vefat edince, Kureyş:
"Muhammed ebter oldu." dediler, Aleyhisselâm buna öfkelendi, bundan dolayı, onu taziye (ve düşmanlarını reddetmek) için Kevser: 108/3 âyeti indirildi."[34]
g- İkrime ve Şehr b. Havşeb'ten rivayet edildiğine göre "yüce Allah, Rasûlüne vahyi bildirip, Kureyş'i iman etmeye davet edince onlar:
"Muhammed bizden ebter oldu, yani bize muhalefet etti ve bizimle ilişkilerini kesti, bizden uzaklaştı", dediler. Yüce Allah Rasûlüne asıl ebter olanların kendileri olduğunu bildirdi."[35]
h- Fahreddin er-Razi der ki:
"Kafirlerin hepsinin de bu sözü söylemeleri mümkündür. Çünkü bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında, bundan daha kötü sözleri söyleyen kimselerdir, belki de As b. Vâil bu sözü çokça söylediği için, bu ayetin As hakkında nazil olduğu rivayetleri meşhur olmuştur."[36]
3- Atâ'ya göre Ebu Leheb hakkında inmiştir.
a- Atâ'dan rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in erkek çocuğu öldüğünde müşriklere gitmiş ve:
"Bu gece Muhammed'in soyu kesildi." demiş ve bunun üzerine Allah Tealâ:
*"Şu Seni kınayan var ya; işte o, ancak o ebter, soyu kesik olan."*ı indirmiş."[37]

b- Fahreddin er-Razi'nin rivayet ettiğine göre "Hz. Peygamber (s.a.v.), amcasının yüzüne karşı "Tebben lek" (Helak olasıca, elleri kuruyasıca) deyince, o da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gıyabında "ebter" (zürriyetsiz)" dedi.[38]
4- Şimr ibn Atıyye'ye göre Ukbe ibn Ebî Muayt hakkında inmiştir
a- Şimr İbni Atıyye'den rivayet edildiğine göre "Ukbe İbni Muayt: "Nebinin çocuğu kalmadı. O ebterdi," derdi. Allahü Teâlâ, onun hakkında, Kevser: 108/3 âyetini indirdi."[39]
b- Şemir b. Atiyye dedi ki:
"Burada kastedilen kişi Ukbe b. Ebi Muayt'dır." [40]
c- es-Süddi ve İbn Zeyd dedi ki:
Denildiğine göre; Kureyşliler erkek çocukları ölen kimseye:
"Filan kişi ebter oldu", derlerdi. Rasûlullah (s.a.v.)'ın Mekke'de oğlu Kasım, Medine'de de oğlu İbrahim vefat edince,
"Muhammed ebter oldu. Artık ondan sonra onun bu işini sürdürecek kimsesi kalmadı", dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu." [41]

Bu rivayetlere göre sûre, Mekke-i Mükerreme'de nazil olmuştur.

5- İbn Abbâs'a göre Ebû Cehil hakkında inmiştir.[42]
a- İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir:
"Cahiliye dönemi insanları bir kimsenin oğlu öldü mü:
"Filan kişi ebter oldu", derlerdi. Peygamber (s.a.v.)'ın oğlu İbrahim vefat edince, Ebu Cehil arkadaşlarının yanına çıkarak:
"Muhammed ebter oldu", dedi. Şant yüce Allah da: *"Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan, sana buğzedenin kendisidir"* buyruğunu indirdi. Bununla da Ebu Cehil'i kastediyordu."[43]
b- "Rasulüllah (s.a.v.)'ın oğlu ölünce,
"Şimdi ben onu öfkelendiririm, çünkü artık o ebter oldu" dedi.
Halbuki bu söz ahmaklığını gösterir. Çünkü o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i, iradesi dışındaki bir şey ile kızdırmak istemiştir. Çünkü oğlunun ölmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iradesiyle olan birşey değildir.[44]
6- Taberi, âyet-i kerimenin, genel anlamda alınmasının daha uygun olacağını, Rasulullah'a her buğuz edenin, zelil, hakir ve sonu güdük olduğunu söylemenin daha uygun olacağını zikretmiştir.[45]
7- Enes ibn Mâlik'ten rivayet edilmiştir:
"Bir gün Rasûlullah (s.a.v.) mescidde aramızda bulunuyordu. Hafifçe uyur gibi bir hal aldı. Sonra tebessüm ederek başını kaldırdı. Biz:
"Seni güldüren nedir ey Allah'ın elçisi?" diye sorduk.
"Az önce bana bir sure indirildi." buyurdu ve
*"Rahman Rahîm Allah'ın adıyla. Gerçekten Biz azimüşşan sana kevseri verdik. Öyle ise Rabbın için namaz kıl ve kurban kes. Sana buğzeden; şüphesiz ki soyu kesik olari işte odur."*u okudu, sonra:
"Biliyor musunuz kevser nedir?" diye sordu.
"Allah ve Rasûlü en iyi bilendir." dedik.
"Rabbımın bana va'dettiği bir nehirdir. Onda çok hayır vardır. O, kıyamet günü ümmetimin su içmeye geleceği bir havuzdur. Kapları, yıldızlar sayısıncadır. Onların (ümmetimin) içinden bir kul oradan ayrılıp uzaklaştırılacak da ben:
"Rabbım, o benim ümmetimdendir." diyeceğim. Rabbım:
"Onun senden sonra neler yaptığını bilmiyorsun." buyuracak."[46]
Kurrâdan bir çoğu bu iki rivayete dayanarak Sûrenin Medine-i Münevvere'de nazil olduğunu ve besmelenin sureden bir âyet olup onunla birlikte nazil olduğunu söylerler.[47]
8- Abdullah İbn Ömer'den rivayet edildi:
"Kevser sûresi nazil olduğunda, Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
*"Kevser, cennette bir ırmaktır. İki yakası altındandır, inci ve yakutun üzerinden akar."****[48]***
9- Ali (r.a.)'dan şöyle dediği nakledilmiştir:
"O halde Rabbin için namaz kd ve kurban kes" buyruğu nazil olunca Peygamber (s.a.v.) Cebrail'e;
"Allah'ın bana emretmiş olduğu hu nahira (kesilmesi istenen kurban) nedir?" diye sormuş, Cebrail ona şöyle demiştir:
"Bundan maksat kurbanlık değildir, O, sana namaza başladığın vakit, başını rükû'dan kaldırdığında ve secdeye vardığında tekbir getirirken ellerini kaldırmanı emretmektedir. Bu bizim ve yedi semadaki meleklerin namazıdır. Herşeyin bir zîneti vardır. Namazın zîneti de her tekbir esnasında elleri kaldırmaktır."[49]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"Allah Teâlâ "Fesalli" emri ile, bayram namazını ve kurban kesmeyi kastetmiştir. Zira, Mekkeliler, kurban kesme işini, namazdan önce yapıyorlardı da, işte bu ayet bunun üzerine nazil oldu."[50]
11- Said b. Cübeyr şöyle demiştir:
"Bu sûre, Peygamber (s.a.v.)'ın Beyte (Kabe'ye) ulaşması engellendiği vakit Hudeybiye'de nazil oldu. Bunun üzerine yüce Allah ona namaz kılıp, kurbanlıklarını kesip geri dönmesini emretti, o da bunu yaptı."[51]
12- Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) rivayet edildi:
"Âyet, Hudeybiye günü indirildi. Cebrail (a.s.) geldi ve:

“Kurbanını kes, rükû et.” dedi. Aleyhisselâm kalktı ramazan bayramı hutbesini okudu, kurban kesti, sonra iki rekat namaz kıldı. Sonra deveye döndü ve onu nahr etti (kesti).”

Suyuti Bu rivayette şiddetli bir gariblik olduğunu söyler. [52]
İniş sebebiyle ilgili rivayetlerin çoğu Sûre'nin Mekke'de indiğine delâlet etmektedir. Allah daha iyisini bilir.
Özet olarak: Surenin nüzul sebebi Peygamber (s.a.)'in zayıf görülmesi, erkek çocukları Kasım'ın Mekke'de, İbrahim'in de Medine'de ölmesi ile kâfirlerin sevinmeleridir. Bu sure Rasulullah (s.a.)'ın güçlü ve başarılı, bağlılarının da sonunda galip olacağını Rasulullah (s.a.)'ın çocuklarının ölmesinin onun değerinden bir şey kaybettirmiyeceği, asıl ona kin tutanların adı sanı kalmamış kopuklar, hayırdan uzak kimseler olduğunun ilânı için indi. [53]

---

[1] bk. İbn Âşûr, 30/57.
[2] Şevkani, Fethü’l-Kadîr: 5/502.
[3] Kurtubî, Camiu li Ahkami’l-Kur’an: 20/216.
[4] Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/263.
[5] Alûsî, Ruhu’l-Meani, 30/244.
[6] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri, Anadolu Yayınları: 13/7026.
[7] İmam Ahmed, Müslim, Ebu Davud, Neseî, İbn Ebi Şeybe, İbnü'l Münzir, İbn Merduye, Beyhakî.
[8] İmam Ahmed, Buharî, Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, İbni Cerir.
[9] Mevdudi-Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/263.
[10] İbn Cerir.
[11] Bezzar.
[12] İbn Cerir.
[13] İbn Sa'd ve İbn Asakir.
[14] Mevdudi-Tefhimu’l-Kur’an, İnsan Yayınları: 7/264.
[15] Senedi yoktur. Suyuti; ed-Dürr: 6/401; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 393; Nisabûrî, Esbabu'n-Nüzûl: 306.
[16] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/478.
[17] Mürsel hadistir; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 393; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/524-525.
[18] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 30/212.; İmam Ebu’l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 393.
[19] İbn Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/731.
[20] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/731.
[21] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/731.
[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/409.
[23] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan, 30/212.
[24] Nisa: 4/51.
[25] Bezzar Ziyâd İbn Yahya kanalıyla; İbn Cerir et-Tâberî, 5/85; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/730-731; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/524 İbn Kesir bu hadisin isnadının sahih olduğunu söyledi.
[26] Nisa: 4/51.
[27] İbn Cerir et-Tâberî, Camiu’l-Beyan, 30/213;
[28] İbn Ebî Şeybe, Musannaf; İbn Münzir; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/731.
[29] İbn Cerir et-Tâberî, Camiu’l-Beyan, 30/213;
[30] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/478-479.
[31] en-Nisa: 4/51.
[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/409.
[33]

Taberânî zayıf bir senedle; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/731.

[34] İbn Münzir; İmam Ebi Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/732.

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/409.

[36] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/479.

[37] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/524-525.

[38] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/479.

[39] İbn Cerir et-Tâberî, Camiu’l-Beyan, 30/213; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/732.

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/409.

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/409.

[42] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/525.

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/409.

[44] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/479.

[45] İbn Cerir et-Tâberî, Camiu’l-Beyan, 30/214.

[46] Müslim, Salât, 53. Ayrıca bak: Ebu Davud, Sünnet, 23, hadis no: 4747; Neseî, İftitâh, 21, hadis no: 902; İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/524-525.

[47] İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/524-525.

[48] İbn Cerir et-Taberi, Camiu’l-Beyan; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8697.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/404.

Hadis olarak kaynağını tespit edemedik.

[50] Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/475.

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/403.

[52] İbn Cerir et-Taberî, Camiu’l-Beyan, 30/211; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/731-732.

[53] Vehbe Zuhayli, Tefsiru’l-Münir, Risale Yayınları: 15/648.

109- KÂFİRÛN SÛRESİ

Mushaftaki sıralamada yüz dokuzuncu, iniş sırasına göre on sekizinci sûredir. Mâûn sûresinden sonra[1], Fîl sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayet de vardır.[2]

Nüzul Zamanı:

Abdullah İbn Mes'ud (r.a.), el-Hasan ve İkrime'ye göre Mekke'de; İbn Abbas (r.a.)dan yapılan iki rivayetten birine ve Abdullah b. Zübeyr, Katade ve Dahhak'a göre Medine'de inmiştir.[3]

Cumhur müfessire göre bu sure Mekkîdir. Zaten surenin muhtevası da buna delalet etmektedir.[4]

1. "De kî: "Ey inkarcılar!"
2. "Ben sizin taptıklarınıza tapmam."
3. "Benim taptığıma da sizler tapmazsınız."
4. "Ben de sizin taptığınıza tapacak değilim."
5. "Benim taptığıma da sizler tapmıyorsunuz."
6. "Sizin dininiz size, benim dinim banadır."

Bu Sûre-i celîlenin nüzul sebebi hakkındaki rivayetler:
1- Müşrikler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bir sene sen bizim putlarımıza ibadet et, bir sene de biz senin ilâhına ibadet edelim." demişler de sûre bunun üzerine nazil olmuş.[5]
2- İbn Abbâs'tan rivayet edilmiştir:
"Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e onu zengin edecek kadar mal vermeyi, kızlarından istediğiyle evlendirmeyi ve bunun karşılığında davasından vazgeçmesini teklif ettiler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu kabul etmeyince:
"O halde sana teklif edeceğimiz bir şey daha kaldı. Bizim için de senin için de en uygun olanı budur." dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Nedir o?" diye sordu.
"Sen bir yıl bizim tanrılarımız Lât ve Uzzâ'ya ibadet et, biz de bir sene senin ilâhına ibadet edelim." dediler. Hz. Peygamber:
"Bakayım, Rabbımdan geleceği bekliyeyim." dedi de işte bunun üzerine bu Sûre-i Celîle nazil oldu."[6]
3- Buhterî'nin mevlâsı Saîd ibn Mînâ' rivayet ediyor:
"el-Velîd ibnu'l-Muğîra, el-As ibn Vâil, el-Esved ibn Abdülmuttalib ve Ümeyye ibn Halef Hz. Peygamber (s.a.v.)'e rastladılar ve ona:
"Ey Muhammed, gel sen bizim ibadet ettiklerimize ibadet et, biz de senin ibadet ettiğine ibadet edelim ve seni bütün işlerimize ortak edelim. Eğer senin getirdiğin bizim elimizde olandan daha hayırlı ise bu hayırda biz sana ortak olmuş ve o hayırdan nasibimizi almış oluruz. Yok bizim elimizdeki senin getirdiğinden daha hayırlı ise sen bu hayra ortak olmuş ve bu hayırdan nasibini almış olursun." dediler de bunun üzerine Allah Tealâ bu Sûre-i Celîleyi indirdi."[7]
4- Bu, İbn İshak ve başkaları tarafından İbn Abbâs'tan da rivayet edilmiştir.[8]
5- İbni Ebi Hatim, Said b. Mina'dan rivayet etti:
"Velid b. Muğire, As b. Vail, Esved b. Muttalib ve Ümeyye b. Halef Rasulullah (s.a.v.) ile karşılaştılar:
"Ey Muhammed! Gel, tapındığımıza tapın, biz de senin tapındığına tapınalım; biz ve sen bütün işimizde birleşelim," dediler. Allah Tealâ Kâfirun suresini indirdi."[9]
6- Ebu Salih'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre içlerinde el-Velîd ibnu'l-Muğîra, el-As ibn Vâil ve el-Esved ibn Abdi Yağûs'un da bulunduğu bir grup, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in amcası el-Abbâs ibn Abdü'l-Muttalib'e gelmişler ve:
"Ey Ebu'1-Fadl, kardeşinin oğlu bizim ilâhlarımızdan bazısını kabul etse, biz de onun söylediğini tasdik edip onun ilâhına iman etsek." demişler. Abbâs da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip onların bu sözlerini haber vermiş ve işte bunun üzerine bu sûre-i celîle nazil olmuş.[10]
7- İbni Abbas'tan rivayet edildi:
"Bu sûre Kureyş'ten bir topluluk hakkında inmiştir. Onlar:
"Ey Muhammed, gel sen bizim dinimize tabi ol. Biz de senin dinine tabi olalım. Bir yıl sen bizim ilahlarımıza ibadet et, bir yıl da biz senin ilahına ibadet edelim. Eğer tanrılarımıza ibadet etmek suretiyle bir hayra ulaşırsan, bize iştirak edersin. Biz de bundan bir zevk duyarız. Yok eğer biz senin tanrına ibadet eder, senin elinle bir hayra ulaşırsak, sana iştirak ederiz. Bundan da sen zevk duyarsın" dediler.
Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Kendisinden başkasını Allah'a eş koşmaktan Allah'a sığınırım." Bunun üzerine Allah Teala bu sûrenin tamamını indirdi. Ve *"De ki: Siz ey cahiller! Bana Allah'tan başkasına mı tapınmamı emrediyorsunuz?"*[11] ayeti indi. Rasulullah (s.a.v.) erkenden Mescid-i Haram'a gitti. Mescid Kureyşlilerle dolu idi. Bu sûreyi sonuna kadar onlara okudu. Bu yüzden Kureyşliler ümitsizliğe düştüler."[12]
8- Vehb'ten rivayet edildi:
"Kureyş kâfirleri Peygamber (s.a.v.)'e:
"Bir yıl senin bize uyman bir yıl da senin dinine bizim uymamız senin için yeterli midir?" dediler. Allah Tealâ bunun üzerine Kâfirun suresini sonuna kadar indirdi. "[13]

9- Bunun benzerini İbnu Cüreyh'ten İbn Münzir anlattı. [14]
10- Fahreddin er-Razi der ki:
"Allah onları, bazan cehalet, bazan da küfürle tavsif etti. Cehalet, tıpkı bir ağaç; küfür de, o ağacın meyvesi gibidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sureyi onların ileri gelenlerine okuyunca, onlar buna kızdılar ve ondan ümitlerini kestiler."[15]

---

[1] Zemahşeri, Tefsîrül-Keşşaf: 4/808.

[2] bk. Şevkânî, 5/597.

[3] Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/224;

[4] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/273.

[5] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/527.

[6] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan: 30/214.

[7] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan: 30/214.

[8] Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/254.

[9] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/733.

[10] lbnu'l-Cevzî, Zadu'l-Mesir, 9/252.

[11] Zümer: 39/64.

[12] Taberani, İbn Ebi Hatim; Suyuti; ed-Dürr: 6/404; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 394; Nisâbûrî, Esbabu'n-Nüzûl: 307; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/733.

[13] Abdürrezzak; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/733.

[14] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/733.

[15] Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/498.

110- NASR SURESİ

Mushaftaki sıralamada yüz onuncu, iniş sırasına göre yüz on dördüncü sûredir. Tam sûre olarak Kur'an'ın en son inen sûresidir.[1] Müfessirlerin tesbit ve icmaıyla tamamı Medine'de inmiştir.[2]

Allâme Zemahşerî'ye göre bu sûre Veda Haccı'nda Minâ'da inmiş[3] o bakımdan Medine'de indiğine hükmedilmiştir. Yapılan tesbite göre, Tevbe Sûresi'nden sonra inmiş ve bundan sonra başka bir sûre inmemiştir.[4]

1-3. "Allah'ın yardımı ve zafer günü gelip, insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini överek tesbih et; O'ndan bağışlama dile, çünkü O, tevbelerî daima kabul edendir."

Bu surenin **nüzul zamanı** ile ilgili rivayetler:
1- Kur'an'dan son nazil olan suredir. Sure Veda Haccı'nda inmiştir. Rasulullah (s.a.v.) bu surenin inmesinden sonra 60-70 gün yaşamıştır.
a- Müslim'in Ebu Bekr ibn Ebi Şeybe, Harun ibn Abdullah ve Abd ibn Humeyd kanalıyla Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"İbn Abbâs bana:
"Ey İbn Utbe, Kur'ân'dan son nazil olan sûreyi biliyor musun?" diye sormuştu. Ben:
"Evet, Allah'ın nusratı ve fetih geldiğinde..." süresidir." dedim.
"Doğru söyledin." dedi."[5]
b- Bu hadisi Neseî de Muhammed ibn İsmail kanalıyla Ubeydullah ibn Abdullah ibn Utbe'den rivayetle tahric etmiştir.[6]
c- Taberânî der ki: Bize İbrahim İbn Ahmed... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi:
"Kur'ân'dan tâm olarak indirilmiş olan en son sûre Nasr süresidir."[7]
İbn Abbas, bu surenin, Kur'an'ın son suresi olduğunu söylemiştir. Yani bundan sonra tam olarak bir sure nazil olmamıştır.[8]
d- Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr ve Beyhakî'nin rivayet ettikleri bir haberde sûrenin nüzul vakti olarak Veda haccındaki teşrik günlerinin ortasındaki gün verilmektedir.[9]
e- İbn Ömer'den bu surenin Veda Haccı'nda, teşrik günleri sırasında Mina'da nazil olduğu rivayet edilmiştir. Rivayete göre Rasulullah daha sonra devesinin sırtına çıkıp meşhur hutbesini okumuştur.[10]
Beyhakî Kitabü'l-Hac'da, Serra b. Nebhan'dan Rasulullah'ın o meşhur hutbesini nakletmiştir. Serra demiştir ki,
"Ben Veda Haccı'nda Rasulullah'ın söylediklerini duydum. Şöyle dedi:
"Ey insanlar biliyor musunuz bugün hangi gündür?" Orada bulunanlar:
"Allah ve Rasulü daha iyi bilir" diye cevap verdiler. Rasulullah:
"Bugün, teşrik gününün orta günüdür" dedi. Sonra şöyle buyurdu:
"Biliyor musunuz bu yer hangi yerdir?" Oradakiler:
"Allah ve Rasulü daha iyi bilir" dediler. Rasulullah:
"Burası Meş'ar-i Haram'dır" buyurdu. Daha sonra şöyle buyurdu:
"Bilmiyorum, bundan sonra belki sizi göremeyebilirim. Dikkat edin, kanınız ve şerefiniz birbiriniz için haramdır. Bugün, bu yerde haram olduğu gibi. Rabbinizin huzuruna çıkıp, amelleriniz hakkında sorulacağınız zamana kadar bu haramlık sürecektir. İyi dinleyin, bu söylediğim yakın ve uzaktakilere ulaşsın. Dinleyin, size tebliğ ettim mi?" Biz Medine'ye döndükten kısa bir süre sonra Rasulullah ahirete irtihal etti.[11]
Bu iki rivayeti birarada okuyunca, Nasr suresinin nüzulu ile Rasulullah'ın vefatı arasında üç ay ve birkaç günlük bir süre geçtiği anlaşılır. Tarihlere göre, Veda Haccı ile Rasulullah'ın vefatı arasında ancak bu kadar zaman geçmiştir.[12]
f- İbn Ömer dedi ki:
"Bu sûre Veda Haccı sırasında Mina'da nazil oldu. Daha sonra: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslanıı beğenip seçtim."[13]* buyruğu nazil oldu. Bundan sonra Peygamber (s.a.v.) seksen gün yaşadı. Daha sonra da Kelâle âyeti (aynı zamanda sûrenin son âyeti olan en-Nisa, 4/176. âyet} nazil oldu. Ondan sonra Peygamber elli gün yaşadı. Daha sonra: *"Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber geldi ki..."[14]* âyeti nazil oldu. Bundan sonra otuzbeş gün yaşadı.
Daha sonra: *"Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz..."[15]* âyeti nazil oldu. Bundan sonra da onbir gün yaşadı. Mukatil yedi gün dedi. Daha önce: el-Bakara Sûresi'nin (2/281. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunan daha başka açıklamalar da yapılmıştır."[16]
g- Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sûrenin inmesinden sonra 60 gün daha yaşamış ve bu süre içinde hiç güldüğü görülmemiştir.[17]
h- Mekke'nin fethi sekizinci yılın ramazanında idi. Bu sure, onuncu yılda indi. Peygamberimiz'in surenin inmesinden sonra yetmiş gün yaşadığı rivayet edilmiştir. Onuncu yılın rabiulevvel ayında vefat etti. Bunun için de Tevdi' (veda, uğurlama) suresi diye anıldı.
i- İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir:
"Rasulullah'a bu sure nazil olduğunda; *"Bu benim vefatımı bildirmektedir. Vaktim gelmiştir"* dedi."[18]
j- İbn Abbas'tan ikinci rivayet de şöyledir:

"Rasulullah, bu surenin nazil olmasından, bu dünyadan ayrılacağının haberi olduğunu anlamıştır."[19]
k- Ümmü'l Mü'minin Ümmü Habibe şöyle buyurmuştur:
"Bu sure nazil olduğunda Rasulullah,
"Bu sene vefat edeceğim" dedi. Bunu duyan Fatıma ağlamaya başladı. Rasulullah bunun üzerine şöyle buyurdu:
"Ailemden bana ilk kavuşan sen olacaksın." Fatıma bunu duyunca güldü.[20]
Hemen hemen aynı muhtevaya sahip bir rivayeti Beyhakî, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.
l- İbn Abbas şöyle buyurmuştur:
Ömer (r.a.), Bedir gazvesine katılan büyüklerin toplantısına beni de çağırdı. Onların arasına girmek pek hoşuma gitmezdi. O büyükler Ömer'e:
"Bu çocuk bizim çocuklarımız gibidir. Özellikle bunu, toplantılarımıza niçin çağırıyorsun" dediler.[21] Ömer şöyle buyurdu:
"İlim bakımından bu çocuğun makamını biliyor musunuz." Bir gün Ömer'in, beni bu büyüklerin toplantılarına her zaman niçin çağırdığını ispat etmek için beni de davet ettiğini anladım. Ömer sohbet sırasında Bedir ehlinin büyüklerine şöyle sordu:
"Nasr suresi hakkında ne dersiniz?" Bazıları şöyle dedi:
"Bize Allah'ın nusreti gelip fetih nasip olduğunda, Allah'a hamd ve istiğfar etmemiz emredildi." Bazıları:
"Bundan murad şehir ve kalelerin fethidir" dediler. Bazıları da sessiz kaldılar. Ömer daha sonra:
"İbn Abbas, sen de aynı şekilde mi düşünüyorsun, sen ne dersin?" dedi. Ben
"Hayır" dedim. Ömer:
"Sen ne diyorsun?" dedi. Ben:
"Bundan murad Rasulullah'ın ecelidir" dedim. "Bu surede Rasulullah'a, Allah'ın nusretinin gelip fetih nasip olmasının, eceline işaret olduğu bildirilmiştir. Ondan sonra Allah'a hamd ve istiğfar etmesi emredilmiştir" dedim. Bunun üzerine Ömer:
"Ben de senin dediklerinden başka bir şey bilmiyorum" dedi.
Bir rivayette Ömer'in, Bedir ehlinin büyüklerine şöyle buyurduğu da kayıtlıdır:
"Bu gencin toplantımıza katılmasına hâlâ itiraz ediyor musunuz? O'nu bu toplantıya çağırmamın sebebini herhalde anladınız."[22]
2- Sure Huneyn Gazvesi dönüşünde nazil olmuştur.
Vahidî İbn Abbâs'tan rivayetle Sûrenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Huneyn Gazvesinden dönüşünde nazil olduğunu ve Sûrenin nüzulünden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in daha iki sene yaşadığını söyler.[23]
Buna göre elbette Sûre, Kur'ân'dan son nazil olan değildir.
3- Bu sure Mekke'nin fethinden önce inmiştir.
Rasulullah (s.a.)'a Mekkelilere karşı kendisine yardım edileceğine, orayı fethedeceğine dair müjdedir. Bunun benzeri de şu ayettir: *"Herhalde o Kur'an'ı senin üzerine farz kılan seni dönülecek yere döndürecektir."[24]* *"Allah'ın nusreti ve fetih gelince."* sözü, gelecek zamanı ifade etmektedir.
Buna göre de vukuundan önce Mekke'nin fethinden haber verilmesi, mucize olarak gaibten haber verilmesi olup nübüvvet alâmetlerindendir.[25]
4- Görüşlerin tahlili:
a- Zahir olan, İbni Ömer'in sözünden hareketle birinci görüştür: Bu sure Veda haccında Mina'da indi. Sonra da: *"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım."[26]* ayeti indi. Bu iki ayetten sonra Peygamber (s.a.v.) seksen gün yaşadı. Bundan sonra: *"Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki..."[27]* ayeti indi. Bundan sonra otuzbeş gün yaşadı. Ardından: *"Öyle bir günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz."[28]* ayeti indi. Ondan sonra yirmi bir gün yaşadı. Mukatil, yedi gün yaşadığını söyledi.[29]
b- Maverdî'nin zikrettiğine göre, "bu sûrenin nüzulünden sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ancak, tamamını tesbih ve istiğfarla geçirmiş olduğu altı gün yaşamıştır."[30]
c- Mukatil ise şunu söylemiştir:
"Bu sûreden sonra Hz. Peygamber (s.a.s) bir yıl yaşadı. Derken, *"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım."[31]* ayeti indi. Bundan sonra seksen gün yaşadı. Derken, Kelâle ayeti nazil oldu. Bundan sonra elli gün yaşadı. Daha sonra *"Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki..."[32]* ayeti indi. Bundan sonra ise otuz beş gün yaşadı. Daha sonra da, *"Öyle bir günden sakının ki o gün Allah'a döndürüleceksiniz."[33]* ayeti indi. Bu ayetten sonra ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) on bir gün yaşadı... Bir başka rivayete göreyse, bu ayetten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) yedi gün yaşadı. Bunun nasıl olduğunu en iyi bilense Allah'tır.[34]
d- Razi ise doğru kabul edilen görüşün surenin Mekke'nin fethinden önce indiği şeklinde olduğunu söylemiştir.[35]

Surenin **nüzul sebebi** ile ilgili rivayetler:
1- Said b. Muhammed el-Müezzin, Ömer b. Ebî Cafer el-Mukrî'den, o Hasan b. Süryan'dan, o Âbdulaziz b. Sellam'dan, o İshak b. Abdillah b. Keysan'dan, o babası İkrime'den, o da İbn Abbas'tan bize şu rivayette bulundu;
"Rasulullah (s.a.v.), Huneyn Gazvesi'nden geldiğinde, Allah Teala bu sûreyi indirdi. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Ali b. Ebî Talib, ey Fatıma, şüphesiz Allah'ın yardımı ve fethi geldi. Ben insanların Allah'ın Dini'ne bölük bölük girdiğini gördüm. Rabbimi hamd ile tesbih ederim. Çünkü O tevbeleri çokça kabul edendir."[36]

2- Abdürrezzak'ın kendi Musannaf'ında Ma'mer'den, onun da Zührî'den yaptığı rivayete göre: "Resûlüllah (a.s.) Efendimiz, fetih yılında ünlü kumandan Hâlid b. Velîd'i (r.a.) bir bölük mücahidle (öncü kuvvet olarak) Mekke'ye gönderdi. Halid b. Velid (r.a.) Mekke'nin alt kısmında, İslâm kuvvetlerine karşı koymak üzere saf bağlayıp bekleyen Kureyşlilerle savaştı ve kısa zamanda onları -Allah'ın yardım ve izniyle- hezimete uğrattı. Böylece artık silâh kullanmaya gerek kalmadı ve Resûlüllah'ın (a.s.) fethi gercekleştirmesiyle birlikte Mekkeli'ler de Allah'ın son dinine girmeye başladılar. Derken Nasr Sûresi indi. [37]
3- Said b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas'ın şunları söylediğini rivayet ediyor:
"Ömer b. Hattab (r.a.) beni Bedir'in büyüklerinin yanına götürürdü. Bazısı bundan hoşlanmazdı. Bir gün beni çağırıp onlarla oturttu. " İbni Abbas diyor ki:
"O gün beni onlara göstermekten başka bir şey için çağırmadığını anladım. " Şöyle dedi:
"Allah Tealâ'nın *"Allah'ın nusreti ve fetih geldiği zaman."* ayeti hakkında ne diyorsunuz?" Bazıları:
"Bize zafer geldiği ve fetih nasip olduğunda tesbih ve istiğfarla emrolunduk," dediler. Bazıları da susup bir şey demedi. Bana:
"Sen böyle mi diyorsun, İbni Abbas?" dedi.
"Hayır," dedim.
"Ne diyorsun?" dedi. Dedim ki:
"O Rasulullah (s.a.v.)'ın ecelidir. Allah ona ecelini bildirmiş, *"Allah'ın nusreti ve fetih geldiği zaman."* buyurmuştur. Bu ecelinin alâmetidir. *"Hemen Rabbini hamd ile, tesbih et. O'nun yarlığamasını iste. Şüphesiz ki O, tevbeleri çok kabul edendir."* [38]
4- Buhârî der ki: Bize Mûsâ İbn İsmâîl... Abdullah İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi:
"Hz. Ömer, Bedir savaşına katılmış olan yaşlılarla beraber beni de toplantıya soktu. Onlardan bazısı içlerinden kızıp;
"Bu niye bizimle beraber giriyor, bizim onun kadar çocuklarımız var?" diye düşünmüşlerdi. Ömer dedi ki:
"O, sizin bildiklerinizdendir." Bir gün Hz. Ömer, Bedir harbine katılmış yaşlıları davet etti ve İbn Abbâs'ı da onlarla beraber toplantıya girdirdi. O zaman ben Ömer'in beni onlara göstermek için çağırdığının farkında değildim. Hz. Ömer dedi ki:
"Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde" kavli hakkında ne dersiniz?" Bazıları dediler ki:
"Bize fetih ve yardım verdiğinde Allah'a hamdedip mağfiret dilememiz emrediliyor." Diğer bir kısmı ise, herhangi bir şey demeyip sustular. Ömer bana dedi ki:
"Ey Abbâs'ın oğlu, sen de böyle mi diyorsun?" Ben dedim ki:
"Hayır. O zaman sen ne diyorsun?" deyince, dedim ki:
"Bu, Allah'ın Rasûlü'nün ecelini peygamberine bildirmesidir. Çünkü *"Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde"* kavli; senin eceline işarettir, anlamındadır. *"Hemen Rabbını hamd ile tesbîh et ve O'ndan mağfiret dile. Şüphesiz ki, Tevvâb olandır."* diye devam etmiştir."
Ömer İbn Hattâb;
"Ben, bu âyetle ilgili senin dediğinden başkasını bilmiyorum", dedi. [39]
5- İbn Cerîr Taberî de Muhammed İbn Humeyd kanalıyla İbn Abbâs'tan bu kıssaya benzer bir rivayet nakletmiştir. [40]
6- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Fudayl... İbn Abbâs'tan nakletti ki
"O; *"Allah'ın nusreti ve fethi geldiğinde"* âyeti nazil olunca, Rasûlullah (s.a.v.):
"Ölüm haberimin geldiğini anladım", diyerek o yıl vefat edeceğini anladığını söylemiş. [41]
7- Avfî, İbn. Abbâs'tan benzer bir rivayeti nakleder. [42]
8- Mücâhid, Ebu'l-Âliye, Dahhâk ve bir başkası da bununla peygamberin ölüm haberinin verildiğini söylemişlerdir. [43]
9- İbn Cerîr Taberî der ki: Bize İsmâîl İbn Mûsâ... İbn Abbâs'ın şöyle dediğini bildirdi:
"Rasûlullah (s.a.v.) Medine'de iken birdenbire;
"Allahü Ekber Allahü Ekber Allah'ın nusreti ve fethi geldi, Yemen halkı geldi", dedi.
"Ey Allah'ın Rasûlü; Yemen halkı da ne?" denildiğinde, buyurdu ki:
"Kalbleri yumuşak, tabiatları narin bir kavimdir. İmân Yemen'dedir, fıkıh Yemen'dedir, hikmet Yemen'dendir." [44]
10- Bu rivayeti İbn Abd'ül-A'lâ... İkrime kanalıyla mürsel olarak nakleder. [45]
11- Taberânî der ki: Bize Zekeriyyâ İbn Yahya... İbn Abbas'tan nakletti ki;
"Nasr sûresi indiğinde, Rasûlullah (s.a.)'a ölüm haberi verilmişti. Âhiret işiyle çalıştığından çok daha fazla çalışmaya başladı ve şöyle dedi:
"Fetih gelmiştir, Allah'ın nusreti gelmiştir, Yemen halkı gelmiştir." Bir adam dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü; Yemen halkı da ne?" Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Kalbleri yumuşak, ince bir kavimdir. İmân Yemen'lidir, Fıkıh Yemen'dedir." [46]
12- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'; İbn Abbas'tan nakletti ki; "Nasr sûresi indirildiğinde, Rasûlullah (s.a.v.) kendisinin ölüm haberi verildiğini anladı. Denildi ki;
"Bu haber, sûrenin tamâmından anlaşılmıştır."
Vekî' de... Ebu Rezîn'den nakleder ki;
"Hz. Ömer Abdullah îbn Abbâs'a bu âyeti sorduğunda o, şöyle demiştir:
"Bu âyet indiğinde Rasûlullah (s.a.v.)'a ölüm haberi verilmişti." [47]
13- İmâm Ahmed îbn Hanbel der ki: Bize Muhammed İbn Ca'fer... Ebu Saîd el-Hudrî'den nakletti ki; o, bu sûrenin nazil olduğu zaman Rasûlullah (s.a.v.)'ın bunu bitirinceye kadar okuduğunu sonra şöyle dediğini bildirdi:
"İnsanlar bir topluluktur. Ben ve ashabım da bir topluluğuz. Fetihten sonra hicret yoktur. Ancak cihâd ve niyyet vardır." Mervân, Ebu Saîd el-Hudrî'ye dedi ki:

"Yalan söylersin." Onun yanında Râfi' İbn Hadîc ile Zeyd İbn Sabit de birlikte tahtta oturmuşlardı. Ebu Saîd el-Hudrî dedi ki:
"Şu ikisi istemiş olsaydı, onu sana anlatırlardı. Ne var ki şu, kavminin başında temsilci olma görevinden uzaklaştırmaktan korkmakta, şu da kendisine sadaka vermemenden korkmaktadır." Mervân ona vurmak üzere sopasını kaldırdığında, bu ikisi;
"Doğru söyledi", diye konuşmuşlardır."
Bu rivayetin naklinde İmâm Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. Ancak Mervân'm Ebu Saîd'e karşı çıktığı bu görüş, inkâr edilemez. Çünkü İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayette, Rasûlullah'ın fetih günü şöyle dediği sabittir:
"Hicret yoktur. Ancak cihâd ve niyyet vardır. Fakat siz savaşa çağırıldığınızda savaşa koşun."
Buhârî ve Müslim, bu hadîsi Sahîh'lerinde tahrîc ederler."[48]
14- Hz. Ömer'in meclisinde bulunan ashâbtan bazılarının, bu âyeti; "Allah bize Medâin'in ve diğer kalelerin fethini nasîb ederse kendisine hamdetmemiz, şükür ve tesbih etmemiz, namaz kılıp mağfiret dilememiz gerektiği" şeklindeki tefsirleri, sağlam ve güzel bir tefsirdir. Nitekim Mekke'nin fethi günü Rasulullah'ın kuşluk vakti sekiz rek'at namaz kıldığı da bunun delilidir. Bazıları bunun kuşluk namazı olduğunu söylemişlerse de Rasûlulîah (s.a.v.)'ın sürekli kuşluk namazı kılmakla yükümlü olmadığı şeklinde cevâb almışlardır. Kaldı ki o, o gün Mekke'de ikâmete niyyet etmemişti ve müsafirdi. O halde neden kuşluk namazı kılsın? Müsafir olduğu için, yaklaşık on dokuz gün Mekke'de kaldığı ve Ramazân ayının sonuna kadar burada ikâmet ettiği halde, Hz. Peygamber seferi namazı kılıyor, o ve bütün ordu oruçlarını yiyorlardı ve sayıları yaklaşık on bin civarındaydı. Bazıları; fetih namazı da olabilir, demişlerdir. Nitekim ordu komutanının bir yeri fethettiği zaman, oraya ilk girer girmez sekiz rek'at namaz kılması müstehabtır. Sa'd İbn Ebu Vakkâs Medâin'i fethettiği zaman böyle yapmıştır. Sonra bazıları derler ki: Bu sekiz rek'atı bir tek selâmla kılması gerekir. Ancak sahîh olan iki rek'atta bir selâm vermesidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.)'ın fetih günü namaz kılarken iki rek'atta bir selâm verdiği bilinmektedir. Belki de İbn Abbâs ve Hz. Ömer (r.a.)'in bu sûre ile kendi yüce nefsine ölüm haberinin verilmiş olduğu şeklindeki tefsiri... [49]
15- Nesâî der ki: Bize Amr İbn Mansûr... Abdullah İbn Abbâs'tan nakletti ki;
"Nasr sûresi sonuna kadar indirildiğinde, peygambere ölüm haberi verilmişti. Rasûlullah (s.a.v.), âhiret konusunda her zamanki gayretinden daha çok gayrete gelmişti ve buyurmuştu ki:
"Fetih geldi, Allah'ın nusreti geldi ve yemenliler geldi." Bir adam dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü; yemenliler de ne?" Rasûlulîah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Kalbleri yumuşak ve ince bir kavimdir. İmân yemenlidir, hikmet yemendedir, fıkıh yemendedir." [50]
16- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Vekî'... Abdullah'tan nakletti ki, "Nasr sûresi nazil olunca, Rasûlullah (s.a.v.) onu okuduğunda rükû'a varınca çoğu kerre şöyle derdi:
"Tesbîh ederim Allah'ım Seni. Rabbımız, hamd ile tenzih ederim Seni. Allah'ım beni bağışla, muhakkak ki Tevvâb, Rahîm olan Sensin Sen." Ve bunu üç kez tekrarlardı.[51]

---

[1] Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 9/6234.
[2] Kurtubi, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/229.
[3] bk. Şevkânî, Fethu'l-Kadir, 5/602.
[4] Zemahşeri, Tefsîrü'l-Keşşaf: 4/810.
[5] Müslim, Tefsîr, 21; Taberânî; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/531.
[6] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/977.
[7] Müslim, IV, 2318; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, VII, 260; Taberânî, Evsat, VII, 199
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/427; İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/530.
[8] Müslim, Neseî, Taberanî, İbn Ebi Şeybe, İbn Merduye.
Çeşitli rivayetlerden anlaşılıyor ki bu sureden sonra bazı ayetler nazil olmuştur. Ama hangi ayetler olduğunda ihtilaf vardır. Ayrıca Rasulullah'a son nazil olan ayet hakkında da ihtilaf vardır. Buhari ve Müslim'de Bera b. Azib'den şöyle rivayet edilmiştir: "Nisa suresinin son ayeti en son nazil olan ayettir." Buhari, İbn Abbas'tan, Kur'an'ın en son nazil olan ayetinin ribanın haramlığı hakkındaki ayet olduğu kavlini nakletmiştir. Bunu Ahmed, İbn Mace ve İbn Merduye'nin Hz. Ömer'den naklettikleri rivayet teyid etmektedir. Ancak bu rivayette sözkonusu ayetin, son nazil olan ayet olduğu söylenmemiştir. Aslında Hz. Ömer'in kavli, bu ayetin en son nazil olan ayetlerden birisi olduğu yolundadır. Ebu Ubeyd Fedailu'l-Kur'an'da İmam Zühri'nin, İbn Cerir de tefsirinde Said b. Müseyyeb'in kavillerini nakletmişlerdir. Buna göre riba ve borç hakkında nazil olan ayetler (Bakara 273'den 283'e kadar) Kur'an'da nazil olan son ayetlerdir. Nesâi, İbn Merduye ve İbn Cerir İbn Abbas'ın diğer bir kavlini nakletmişlerdir. Bakara suresinin 281. ayetinin son nazil olan ayet olduğunu söylemişlerdir. El-Feryabi, tefsirinde, bu ayetin Rasulullah'a ölümünden 81 gün önce nazil olduğuna dair İbn Abbas'ın kavlini nakletmiştir. Said b. Cübeyr'in kavlini nakleden İbn Ebi Hatim de, bu ayetin nüzulu ile Rasulullah'ın vefatı arasında 9 gün olduğunu belirtir. Ahmed, Müsned'de ve Hakim, Müstedrek'te Ubey b. Ka'b'ın, Tevbe suresinin 128-129. ayetlerinin en son nazil olan ayetler olduklarını zikreder.
[9] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/529.
[10] Tirmizî, Bezzar, Beyhakî, İbn Ebi Şeybe, Abd b. Humayd, Ebu Ya'la, İbn Merduye.

[11] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/217.
[12] Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/284.
[13] el-Maide: 5/3.
[14] et-Tevbc: 9/128.
[15] el-Bakara: 2/281.
[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/434.
[17] Kurtubi, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/158.
[18] Ahmed, İbn Cerir, İbn Münzir, İbn Merduye.
[19] Ahmed, İbn Cerir, Taberanî, İbn Ebi Hatim, İbn Merduye.
[20] İbn Ebi Hatim, İbn Merduye.
[21] Buharî ve İbn Cerir, bu sözü söyleyenin Abdurrahman b. Avf olduğunu açıklamışlardır.
[22] Buhari, Tefsir: 100/3. Ahmed, Tirmizî, İbn Cerir, İbn Merduye, Beğavî, Beyhakî, İbn Münzir.
[23] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 395. Ebû'l-Hasan Nisabûrl, Esbabu'n-Nüzûl: 308.
[24] Kasas: 28/85.
[25] Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 32/155.
[26] Maide: 5/3.
[27] Tevbe: 9/128.
[28] Bakara: 2/281.
[29] Kurtubi, el-Câmi'u li-Ahkâmi'1-Kur'ân: 20/233.
[30] Razi, Mefatihu'l-Ğayb,
[31] Maide: 5/3.
[32] Tevbe: 9/128.
[33] Bakara: 2/281.
[34] Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 32/164.
[35] Razi, Mefatihu'l-Ğayb, 32/164.
[36] Zayıf hadistir. Suyuti; ed-Dürr: 6/407; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 395.
[37] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/734.
[38] Buhari. Tefsir el-Kur'an. Sure: 110, bab: 3
[39] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/529.
İbn Kesir der ki: Bu rivayetin naklinde Buhârî münferid kalmıştır.
[40] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/529.
[41] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/529.
İbn Kesir der ki: Bu rivayetin naklinde de Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. .
[42] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/530.
[43] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/530.
[44] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/530.
[45] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/530.
[46] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/530.
[47] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/530.
[48] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/531.
[49] Müellif İbn Kesîr bu cümleyi bağlamamıştır ve böylece bırakmıştır, unutulmuş olabileceği gibi istinsâhda kaybolmuş da olabilir. Eseri Arapça yayına hazırlayanlar.
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/531-532.
[50] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/532.
[51] Bu rivayette Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır. İbn Ebu Hatim bu hadîsi babası kanalıyla... Ebu İshâk'tan nakleder. İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Çağrı Yayınları: 15/8731

111- TEBBET SURESİ

Mushaftaki sıralamada yüz on birinci, iniş sırasına göre altıncı sûredir. Mekke döneminde Fatiha sûresinden sonra [1], Tekvîr sûresinden önce inmiştir.

Müfessirlerin icmaıyla sûrenin tamamı Mekke'de inmiştir.[2]
Nitekim İbn Merduye'nin yaptığı rivayete göre, İbn Abbas (r.a.), İbn Zübeyr ve Hz. Aişe (r.a.) şöyle demişlerdir:
"Tebbet Sûıesi Mekke'de inmiştir."[3]

1. "Ebû Leheb'in elleri kurusun; kurudu da!
2. Malı ve kazandığı kendisine fayda vermedi.
3. Alevli ateşe yaslanacaktır.
4-5. Karısı da, boynunda bir ip olduğu halde ona odun taşıyacaktır."

Bu surenin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rasulullah'ın (s.a.v.) Safa tepesindeki tebliğine Ebu Leheb'in verdiği karşılık üzerine inmiştir.
a- Ahmed b. el-Hasan el-Hîrî, Hacib b. Ahmed'den, o Muhammed b. Hammad'dan, o Ebû Muaviye el-A'meş'ten, o Amr b. Mürre'den, o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan rivâyeten şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) bir gün Safa Tepesi'ne çıktı ve:
"Ey Sabahçılar, sabah oldu, uyanın ey Kureyş! Koşun ey Kureyş topluluğu!" diye nida etti. Bunun üzerine Kureyş toplandı ve:
"Ne istiyorsun? Ne haberin var?" dediler. O da:
"Ben size sabaha akşama düşman baskısına uğrayacağınızı haber verecek olsam beni tasdik eder misiniz?" diye sordu. Onlar:
"Evet" dediler. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"(Öyleyse iyi dinleyin) Ben sizi önünüzdeki şiddetli azabdan sakındıran birisiyim." Bunun üzerine Ebû Leheb[4]:
"Seni helak olasıca, Bizi bunun için mi topladın?" dedi. Allah Teala da bu sûreyi indirdi."[5]
Buhari bu hadisi Muhammed b. Selam'dan, o da Ebû Muaviye'den rivayet etmiştir.[6]
b- Buhârî der ki: Bize Muhammed İbn Selâm.. İbn Abbâs'tan nakletti ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) Bathâ'ya çıkmıştı. Dağa tırmanıp; *"sabahlar hayırlı olsun"* diye seslenince, Kureyş'liler etrafında toplandılar. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Eğer ben size düşmanın sabahleyin veya akşam üstü geleceğini söylersem, beni doğrular mısınız?" Onlar;
"Evet." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) dedi ki:
"Ben, sizi şiddetli bir azaba karşı uyarıcıyım." Ebu Leheb dedi ki:
"Bizi bunun için mi topladın? Yazıklar olsun sana, iki elin kurusun." Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun..."* âyetini sûrenin sonuna kadar inzal buyurdu.
Bir başka rivayette de Ebu Leheb kalkıp elini birbirine çarparak; "Yazıklar olsun bugün sana, bizi bunun için mi topladın?" diyormuş. Bunun üzerine Allah Teâlâ Leheb sûresini inzal buyurmuş."[7]
c- Said b. Muhammed el-Adl, Ebû Ali b. Ebî Bekr el-Fakih'ten, o Ali b. Abdillah b. Mübeşşir el-Vasıtî'den, o Ebu'l-Eş'as Ahmed b. el-Mıikdam'dan, o Yezid b. Zürey'den, o Kelbî'den, o Ebû Salih'ten, o da İbn Abbas'tan rivayet ederek şöyle dedi:
"Rasulullah (s.a.v.) ayağa kalktı ve şöyle dedi:
"Ey Ğalib Oğulları, Ey Mürre Oğulları, Ey Kilâb Oğulları, Ey Kusayy Oğulları, Ey Abd-i Menaf Oğulları! Ben, siz "La ilahe illallah" demedikçe size Allah'tan gelecek bir zararı ne önleyebilirim, ne de dünyadan bir nasib sağlayabilirim." Bunun üzerine Ebû Leheb:
"Helak olasıca. Bizi bunun için mi buraya topladın?" dedi. Allah Teala da bu sûreyi indirdi."[8]
d- Ebû İshak el-Mukrî, Abdullah b. Hamid'den, o Mekkî b. Abdan'dan, o Abdullah b. Haşim'den, o Abdullah b. Numeyr'den, o A'meş'ten, o Abdullah b. Mürre'den. o Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'tan bize şunu dediğini haber verdi:
"En yakın akrabalarını uyar"[9] âyeti inince Rasulullah (s.a.v.) Safa Tepesi'ne geldi ve onun üzerine çıktı. Sonra şöyle nida etti:
"Ya Sabahçılar, ey Kureyş topluluğu!" Bunun üzerine insanlar toplandı. Daveti duyanlardan bazısı geliyor, bazısı da yerine adam gönderiyordu. Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Ey Abdu'l-Muttalib Oğulları, Ey Fihr Oğulları, Ey Luey Oğulları! Eğer ben size şu dağın eteğinden atlıların çıkacağını ve onların size zarar vereceklerini haber versem beni tasdik eder misiniz?" Onlar da:
"Evet" dediler. Rasulullah (s.a.v.):
"Öyleyse ben, sizi önünüzdeki şiddetli azabdan sakındıran birisiyim" buyurdu. Bunun üzerine Ebû Leheb:
"Helak olasıca. Bizi davetin bunun için miydi?" dedi. Allah Teala da bu sûreyi indirdi." [10]
e- İbn Abbas şöyle demektedir:
"Allah'ın Resulü, başlangıçta, durumunu gizliyor ve Mekke'nin mahallelerinde gizlice namaz kılıyordu. Bu, *"Yakın akrabalarını uyar"* [11] ayeti nazil oluncaya değin, üç sene devam etti. Bu ayet nazil olunca Safa Tepesi'ne çıktı ve
"Ey Âli Gâlib..." diye nida etti. Bunun üzerine Âli Gâlib, Mescidden onun yanına geldi. Bunun üzerine Ebû Leheb,
"İşte Gâlib yanına geldi, ne var?" dedi. Sonra,
"Ey Âl-i Lüey" diye seslendi. Bunun üzerine, Lüey'den olmayanlar geri döndü. Bunun üzerine Ebu Leheb,

“İşte Lüey yanına geldi, ne var?” dedi. Sonra,
“Ey Âl-i Mürre” diye seslendi. Bunun üzerine, Mürre'den olmayanlar geri döndü. Yine Ebû Leheb,
“İşte Mürre yanına geldi, ne var?” dedi. Hz. Peygamber sonra,
“Ey Âl-i Kilâb” diye seslendi. Bundan sonra da,
“Ey Âl-i Kusayy” diye seslendi. Bunun üzerine Ebü Leheb,
“İşte Kusayy yanına geldi, ne var?” dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine,
“Allah bana, en yakın akrabalarımı uyarmamı emretti. Sizlerse en yakınlarımsınız. Biliniz ki ben, ne bu dünyada size nasib sağlayabilirim, ne de Ahirette bir pay... Ancak, “Lâ ilahe illallah” demeniz müstesna. O zaman ben de, bununla, Rabbimiz katında lehinize şehadette bulunurum...” dedi. Bu söz üzerine Ebû Leheb,

“Hay kahrolasıca, bizi bunun için mi çağırdın?” dedi. Onun bu sözü üzerine bu sûre nazil oldu.”[12]
f- İbn Abbâs'tan rivayette o şöyle anlatıyor:

"En yakın akrabalarını uyar"[13] âyeti inince Rasulullah (s.a.v.) Safa Tepesi'ne geldi ve onun üzerine çıktı. Sonra:
"Ey Fihr oğulları, ey Adiyy oğulları!" diye Kureyş topluluğuna seslenmeye başladı. Birçoğu geldi, gelemiyenler de ne oluyor diye bakması için bir elçisini gönderdi. Ebu Leheb ve Kureyş Safa tepesinin etrafında toplandılar. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Ne dersiniz; şimdi ben size şu vadinin arkasında atlılar size baskın yapmak istiyorlar diye haber versem beni tasdik eder misiniz?" diye sordu.
"Biz, senden doğruluktan başka bir şey görmedik. (Biz, ancak senin doğruluğunu tecrübe ettik)." dediler. Rasulullah (s.a.v.):

"Ben, sizi çok şiddetli bir azabın önünden uyarıcıyım."[14] buyurdular. Ebu Leheb:

"Diğer günlerde (gelecekte) kökü kuruyasıca! bizi bunun için mi topladın?" dedi de bunun üzerine bu Sûre nazil oldu.[15]
g- İbn Abbas'ün şöyle dediği rivayet edilmektedir:

"Yakın akrabanı uyar."[16]; "Ve aralarından ihlâsa erdirilmiş taraftarlarını"[17] buyruğu nazil olunca, Rasûlullah (s.a.v.) evinden çıktı ve Safâ'nın üzerine çıktı. (Savaş ve baskın tehlikesini haber vermek üzere kullanılan):
"Ya sabâhâh (sabah baskınına uğradık)"! diye seslendi. Onlar:
"Bu seslenen kim?" dediler.
"Muhammed" diye cevap verdiler. Onun etrafında toplandılar. Şöyle buyurdu:
"Ey filan oğulları, ey filan oğulları, ey filan oğulları. Ey Abd-i Menaf oğulları, ey Abdo'l-Muttalib oğulları!" Hepsi de onun etrafında toplandılar. Bunun üzerine şöyle dedi:
"Bu dağın arka tarafında karşınıza çıkmak üzere bir grub süvarinin bulunduğunu size haber verecek olsaydım, ne dersiniz? Benim bu verdiğim haberi tasdik eder miydiniz?" Onlar:
"Biz şimdiye kadar senin yalan söylediğini tesbit etmedik", dediler. Peygamber (s.a.v.):
"İşte ben şüphesiz son derece çetin bir azabın önünde sizin için bir uyarıp korkutanım." dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb:
"Helak olasıca! Sadece bunun için mi bizi topladıa" dedi. Sonra kalkıp gitti. Bu sefer şu: *"Ebû Leheb'tn iki eli kurusun. Helak oldu zaten"* diye başlayan bu sûre nazil oldu. (Hadisi) böylece (rivayet eden) el-A'meş, sûreyi sonuna kadar okudu."[18]
h- Bu olayı Müslim de Ebu Hüreyre'den rivayetle tahric etmiş olup ayrıntılarda küçük bir takım farklar vardır. Bu rivayet şöyledir:

"Ve yakın akrabalarını uyar."[19] âyet-i kerimesi nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.v.) Kureyş'i çağırdı. Onların avamı, havâssı gelip toplandılar. Onlara seslendi:
"Ey Ka'b ibn Luay oğulları nefislerinizi ateşten kurtarın. Ey Mürre ibn Ka'b oğulları nefislerinizi ateşten kurtarın. Ey Abdi Şems oğulları kendinizi ateşten kurtarın, ey Abdi Menâf oğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Hâşim oğulları nefislerinizi ateşten kurtarın, ey Abdü'l-Muttalib oğulları kendinizi ateşten kurtarın. Ey Fâtıma (binti Muhammed) kendini ateşten kurtar. Allah katında ben sizin için hiçbir şeye malik değilim. Şu kadar var ki sizinle aramda bir akrabalık var ve ben bu akrabalığın hakkını veririm."[20]
i- Hadisin Neseî'deki rivayetlerinde de küçük farklar bulunmakta. Şöyle ki: Ebu Hüreyre'den rivayette o şöyle anlatıyor:

"Ve yakın akrabalarını uyar."[21] âyet-i kerimesi nazil olduğunda Rasûlullah (s.a.v.) kalktı ve:
"Ey Kureyş topluluğu, nefsinizi Allah'tan satın alın; ben, Allah katında size bir fayda sağlıyamam. Ey Abdi Menâf oğulları, nefsinizi Allah'tan satın alın. Ben, Allah katında size hiçbir fayda veremem. Ey Abbâs ibn Abdül-Muttalib, benim Allah katında sana hiçbir faydam dokunmaz. Ey Allah'ın elçisinin halası Safiyye, benim Allah katında sana hiçbir faydam dokunmaz. Ey Fâtıma, benden ne istersen iste ama Allah katında sana hiçbir faydam dokunmaz." buyurdu.[22]
j- Hadisin bu rivayetlerinde Mesed Sûresi'nin nüzulüne sebep olan Ebu Leheb'in: "Soyu kesilesice bizi bunun için mi topladın." dediği zikredilmemekle birlikte aynı hadisin İbn Abbâs'tan gelen rivayetinde Mesed Sûresinin de bu hadise üzerine nüzulü tasrih olunmuştur.[23]
k- Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakledilir ki; "Rasûlullah (s.a.v.) kavmini îmâna çağırdığı zaman, Ebu Leheb şöyle demiş:
"Eğer kardeşimin oğlunun söylediği gerçek ise, ben kıyamet günü malımı ve çocuğumu vererek sizi azâbtan kurtarırım." Bunun üzerine Allah Teâlâ: *"Malı ve kazandığı ona fayda vermedi."* âyetini indirmiştir."[24]
l- İbn Abbas dedi ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) yakın akrabalarını cehennem ateşi ile korkutup uyarınca Ebû Leheb:
"Şayet kardeşimin oğlunun dediği gerçek ise malımı ve çocuklarımı fidye vererek kendimi kurtarırım", dedi. Bunun üzerine,

"Malı da, kazandığı da kendisine fayda vermedi" buyruğu nazil oldu.[25]
m- Ebu Leheb peygamberin amcalarından birisidir. Adı; Abdü'1-Uzzâ İbn Abdü'l-Muttalib'tir. Künyesi Ebu Utbe'dir. Yüzü parlak olduğu,

Rasûlullah'a çok eziyet ettiği, kin beslediği, onunla alay ettiği, Hz. Peygamberi ve dinini küçük düşürmeye çalıştığı için Ebu Leheb adı verilmiştir.[26]

n- Bu hadise, İbn Abbâs'tan rivayete göre bi'setten üç sene sonra meydana gelmiştir ve Sûrenin inişi de o zaman olmuştur.[27]
2- Rasulullah'ın (s.a.v.) amcalarına verdiği ziyafet esnasındaki tebliğine karşılık Ebu Leheb'in tepkisi üzerine inmiştir.
"Bir rivayete göre de Hz. Peygamber (s.a.v.) amcalarını toplayıp onlara bir tabakta yemek ikram etmiş.
"Bu kadarcık yemek kime yetecek? Yalnız başına birimiz bir koyunu yer" diye sunulan yemeği hakir görmüşler. Ama hepsi yeyip karnını doyurmasına rağmen yemekten az bir şey eksilmiş. Yemekten sonra:
"Bizi niçin topladın?" demişler de Hz. Peygamber (s.a.v.) onları İslâm'a davet etmiş ve Ebu Leheb de söylediği o sözü işte o zaman söylemiş ve bu Sûre nazil olmuş."[28]
3- Ebu Leheb'in Rasulullah'tan (s.a.v.) imtiyaz istemesi üzerine inmiştir.
a- İbn Zeyd der ki:
"Ebu Leheb, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, müslüman olduğum takdirde bana ne verilecek?" diye sormuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Müslümanlara ne verilmişse sana da o verilecek." buyurdu. Ebu Leheb:
"Benim onlara bir üstünlüğüm olmıyacak mı?" diye sordu. Hz. Peygamber:
"Ne istiyorsun?" dedi. de Ebu Leheb:
"Bu dine yazıklar olsun ki ben ve şunlar (o dinde) eşit oluyoruz." dedi ve işte bunun üzerine Allah Tealâ bu Sûreyi inzal buyurdu.[29]
4- Rasulullah'ın heyetleri tebliğine karşılık Ebu Leheb'in propogandası üzerine inmiştir.
a- Târik el-Muhâribî'nin şöyle dediği rivayet olunur:
"Ben, Zu'l-Mecâz panayırında iken, genç bir delikanlıyla karşılaştım.
"Ey insanlar! Lâilâhe illallah deyin, kurtulun" diyordu. Bir de baktım ki, arkasından bir adam onu taşlıyor, bacaklarını ve topukların kanatıyordu. Adam da şöyle diyordu:
"Ey İnsanlar! Muhakkak bu yalancıdır, inanmayın" Ben,
"Kim bu?" diye sordum. Dediler ki:
"Bu Muhammed'dir, peygamber olduğunu iddia ediyor. Şu da amcası Ebû Leheb'tir. Onun yalancı olduğunu iddia ediyor."[30]
b- Hz. Peygamber (s.a.s)'e bir heyet geldiğinde, bu heyet amcasına ondan sorar,
"Sen onu en iyi tanıyansın..." derdi. O da onlara,
"Muhammed bir sihirbazdır" der, bunun üzerine de onlar ondan yüz çevirir, onunla karşılaşmazlar. Derken ona bir heyet daha gelir, amcası da onlara, buna benzer şeyler söyler. Onlar da,
"Onu görmeden gitmeyeceğiz" deyince, Ebû Leheb,
"Biz onda, delilikten başka hiçbir şey müşahede etmedik. Eli kurusun ve kahrolsun.." deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.) bundan haberdar olur ve hüzünlenir. Bunun üzerine de bu sûre nazil olur.
c- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize İbrahim İbn Ebu Abbâs, Abdurrahmân İbn Ebu Zenâd'dan nakletti ki; ona babası Rebîa İbn Abbâd adı verilen Deyl oğullarından bir adamdan nakletmiş:
"Adam câhiliyyet devrinde müşrik imiş, sonra müslüman olmuş." Rebîa demiş ki:
"Câhiliye devrinde Zu'l-Mecâz panayırında peygamberin şöyle dediğini duydum:
"Ey insanlar, 'Allah'tan başka ilâh yoktur', deyin ve kurtulun." Halk onun etrafına toplanmıştı. Arkasında da parlak yüzlü hîlekâr ve başında iki bölük örgüsü bulunan birisi dolaşıyor ve diyordu ki:
"O, yalancı bir sâbiîdir." Her gittiği yerde onun arkasından gidiyordu. Bunun kim olduğunu sorduğumda,
"Amcası Ebu Leheb'tir", dediler.
İmânı Ahmed bu hadîsi Süreyc kanalıyla İbn Ebu Zenâd'dan nakleder. Ebu Zenâd der ki:
"Ben; Rebîa'ya şöyle dedim:
"Sen o gün küçük çocuk muydun?" O,
"Hayır, Allah'a andolsun ki o günü iyi hatırlıyorum. Ben, bir kırba taşımaktaydım." demiştir.[31]
d- Muhammed İbn İshâk der ki: Bana Hüseyn İbn Abdullah îbn Ubeydullah İbn Abbâs nakletti ki; o, Rebîa İbn Abbâd ed-Deylî'nin şöyle dediğini işittim, demiştir:
"Ben delikanlı iken babamla beraber idim, Rasûlullah (s.a.v.) kabileleri dolaşıyordu ve arkasında da parlak yüzlü, hîlekâr bir adam vardı. Saçları omuzuna dökülmüştü. Rasûlullah (s.a.v.) bir kabilenin yanında duruyor ve onlara:
"Ey falanca oğulları, ben size Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim. Allah'a ibâdet etmenizi, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamanızı emrederim. Beni tasdik edip Allah'ın bana gönderdiği hükmü uygulayıncaya kadar beni korumanızı söylerim." Rasûlullah (s.a.v.) konuşmasını bitirince, arkasından öbür adam geliyor ve diyordu ki:
"Ey falanca oğulları, bu adam sizin Lât ve Uzzâ ile cinlerden müttefikiniz olan Benu Mâlik İbn Akyeş'i terkedip kendisinin getirdiği bid'at ve dalâlete gitmenizi istiyor, onu dinlemeyin ve kendisine uymayın." Ben babama;
"Bu kim?" dedim de babam;
"Amcası Ebu Leheb" dedi."[32]
e- Bu hadîsi İmâm Ahmed ve Taberânî de bu lafızla rivayet ederler.[33]
f- Abdurrahman b. Keysan'dan nakledilmiştir:
"Peygamber (s.a.v.)'ın yanma bir heyet gelecek olursa, Ebû Leheb onların yanına giderdi. Onlar da Ebû Lebeb'e Rasûlullah (s.a.v.) hakkında soru soruyorlar. Ona:
"Sen onu bizden daha iyi tanırsın", diyorlardı. Ebû Leheb onlara şöyle diyordu:

"O çok yalancı bir sihirbazdır." Bunun üzerine Peygamberin yanına gitmiyor, geri dönüyor ve onunla karşılaşmıyorlardı. Yine bir heyet gelmişti. Ebû Leheb aynı şeyleri onlara da yaptı. Onlar:
"Hayır onu görüp de, sözlerini dinlemedikçe geri gitmeyeceğiz", dediler. Bu sefer Ebû Leheb onlara şöyle dedi:
"Biz hala onu tedavi edip duruyoruz. O helak olsun, o yok olsun." Rasûlullah (s.a.v.)'a bu durum haber verilince bundan dolayı çokça üzüldü. Yüce Allah, bu sebeble: *"Ebû Leheb'in iki eli kurusun..."* sûresini indirdi." [34]
5- Ebu Leheb'in Rasulullah'a taş atmak istemesi üzerine inmiştir.
Ebû Leheb, Peygamber (s.a.v.)'a bir taş atmak istedi. Yüce Allah onun bu isteğine engel oldu ve onun bu haline engel olunması dolayısıyla da yüce Allah: *"Ebû Leheb'in iki eli kurusun, helak oldu zaten"* buyruklarını indirdi.[35]
7- Ebu Leheb'in, Rasulullah'ın Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik eden oğlağı öldürmesi üzerine inmiştir.
Rivayet olunduğuna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) onu gündüzleyin davet edince, o bundan kaçındı. Gece olunca da, Nûh (a.s.)'un sünnetine uyarak onu gündüz davet ettiği gibi geceleyin de, davet etmek üzere, onun evine gitti. Onun yanına varınca, Ebû Leheb ona,
"Özür dilemen için yanıma geldin..." dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, tıpkı ihtiyaç içinde olan birisi gibi onun önüne oturdu. Ve onu, İslâm'a davet etmeye başladı. Ona,
"Eğer seni, inanmaktan, âr ve utanma alıkoyuyorsa, bana bu vakitte icabet et ve sus..." deyince, Ebû Leheb,
"Şu oğlak inanmadıkça, sana inanmam" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) oğlağa,
"Ben kimim..." dedi. Oğlak da,
"Allah'ın Rasulü" dedi ve dilini salıvererek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i medhetti. Bunun üzerine kin ve hased, Ebû Leheb'i istila etti; hemencecik oğlağın ayaklarından tutarak onu parçaladı.
"Kahrolası, sihir sana da tesir etti" deyince, oğlak:
"Bilakis, sen kahrol..." dedi. Bunun üzerine de, buna uygun biçimde, bu sûre nazil oldu. Yani, "Oğlağın ayaklarını parçaladığı için, Ebû Leheb'in elleri kurusun..." [36]
8- Ebu Leheb'in Rasulullah'ın tebliğine karşı ellerine üflemesi üzerine inmiştir.
Muhammed İbn İshâk şöyle dedi:
"Rivayet olunduğuna göre Ebû Leheb şöyle demiştir:
"Muhammed bana bazı şeyler va'dediyor. Ben, bunların olacağını sanmıyorum. O (Muhammed), bunların ölümden sonra olacağını iddia ediyor. Oysa ki, elime, bunlardan yana hiçbir şey koymadı." Sonra da ellerine üfledi ve "Hay kahrolasıcalar, şimdi hiçbir şey göremiyorum.." dedi. İşte bunun üzerine de bu sûre nazil oldu."[37]
9- Ebu Leheb'in karısının Rasulullah'a (s.a.v.) yaptığı eziyetler üzerine inmiştir.
a- Hemedân'dan, kendisine Yezid İbni Zeyd denen birinden İbnu İshâk, ondan İsrâîl tarikından İbn Cerîr anlattı:
"Ebu Leheb'in karısı, Nebî Aleyhisselâm'in yoluna diken koyardı. Leheb Suresi indirildi."
b- İkrime'den bunun benzerini İbnu Münzir anlattı. [38]
c- Ebu Leheb'in karısı Ümmü Cemîl, Kureyş'li kadınların önde gelenlerindendi. Adı Ferva bint Harb İbn Ümeyye idi ve o, Ebu Süfyân'ın kız kardeşiydi. Küfründe, inâd ve inkârında kocası Ebu Leheb'e yardım ederdi. Bu sebeple kıyamet günü de cehennem azabında ona yardımcı olacaktır. [39]
d- Avfî, İbn Abbâs'tan; Atıyye, Dahhâk ve İbn Zeyd'den nakleder ki:
"Ebu Leheb'in karısı Rasûlullah (s.a.v.)'ın yolu üzerine diken koyardı." [40]
e- İbn Cerîr der ki:
"O, Rasûlullah (s.a.v.)'ı fakîr olduğu için kınardı. Odun topladığı için o da böylece kınanmıştır."[41]
f- Saîd îbn Müseyyeb der ki:
"Ebu Leheb'in karısının değerli bir gerdanlığı vardı. "Ben, bu gerdanlığı Hz. Muhammed'e düşmanlık için harcayacağım", demişti. İşte Allah Teâlâ onun boynuna ateşten bir ip geçirerek buna karşılık vermiştir." [42]
g- İbn Ebu Hatim der ki: Bana, babam ve Ebu Zür'a... Ebu Bekr kızı Esmâ'dan naklettiler ki:
"İki eli kurusun Ebu Leheb'in ve yok olsun." âyeti nazil olunca, Harb kızı şaşı Ümmü Cemîl, yüksek sesle elinde bir balta olarak gelip şöyle dedi:
"Biz, onu kötüleyerek kendisinden kaçındık,
Dinini terkettik,
Emrine isyan ettik."
Rasûlullah (s.a.v.) beraberinde Ebubekir olduğu halde mescidde oturuyordu. Ebubekir onu görünce dedi ki:
"Ey Allah'ın Rasûlü, o geliyor, seni görmesinden korkarım." Rasûlullah (s.a.v.) dedi ki:
"O, beni hiç göremez." Kur'ân'dan bir âyet okuyarak ondan korundu. Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân'da şöyle buyurur:
"Kur'ân okuduğun zaman seninle âhirete inanmayanların arasına örtülmüş bir perde koyarız." [43]
Ümmü Cemîl gelip Ebubekir'in yanında durdu ve Rasûlullah'ı görmedi.
"Ey Ebubekir; arkadaşının beni hicvettiğini haber aldım", dedi. Ebubekir;
"Beyt'in Rabbına andolsun ki; o, seni hicvetmedi." dedi. Ümmü Cemîl:
"Kureyş'liler benim kendilerinin efendisinin kızı olduğumu iyi bilirler." diyerek dönüp gitti.
Velîd veya başkaları hadîslerinde derler ki:
"Ümmü Cemîl Beytullah'ı tavaf ederken çarşaflı olduğu halde ayağı kaydı ve;
"Kınanmış olana yuh olsun", dedi. Abdülmuttalib kızı Ümmü Hakîm dedi ki:

"Doğrusu ben, haya sahibiyim konuşturulmam, görgü sahibiyim öğretilmem. Biz hepimiz amca çocuklarıyız. Kureyş ise bunu çok iyi bilir."[44]

h- Hafız Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Bize İbrâhîm İbn Saîd ve Ahmed İbn İshâk... İbn Abbâs'tan naklettiler ki;

"Leheb sûresi nazil olunca Rasûlullah (s.a.v.) Ebubekir ile beraber bir yerde oturuyor iken Ebu Leheb'in karısı gelmiş. Ebubekir Hz. Peygambere;

"Bir kenara çekilsen o seni herhangi bir şekilde rahatsız etmese." demiş. Rasûlullah (s.a.v.) da buyurmuş ki:

"Benimle onun arasına bir engel koyulur elbet." Ebu Leheb'in karısı gelmiş Hz. Ebubekir'in yanında durmuş ve demiş ki:

"Ey Ebubekir; arkadaşın beni hicvetmiş." Hz. Ebubekir demiş ki:

"Hayır, şu Beytin Rabbına andolsun ki; o, ne şiir söyler, ne de bunu ağzına alır." Ebu Leheb'in karısı:

"Sen elbette doğrulanmışsın", diyerek gitmiş. O, gidince Ebubekir (r.a.):

"Seni görmedi mi?" demiş. Rasûlullah (s.a.v.) buyurmuş ki:

"Hayır, o dönüp gidinceye kadar bir melek benim önümü kapamaktaydı." [45]

i- el-Humeydi ve başkaları şunu rivayet ediyor:

"Ebû Leheb'in karısı kendisi ve kocası hakkında Kur'ân'dan nazil olan buyrukları işitince beraberinde Ebû Bekir (r.a) ile Kabe'nin yakınında Mescid-i Haramda oturmakta olan Rasûlullah (s.a.v.)'ın yanına gitti. Elinde avuç dolusu taş da vardı. Peygamber (s.a.v.)'in yanıbaşında durduğu halde Rasûlullah. (s.a.v.)'ı görmesin diye Allah gözlerini perdeledi. Ebû Bekir'den başkasını görmüyordu.

"Ey Ebû Bekir, Bana ulaştığına göre senin arkadaşın beni lıicvediyoımış. Allah'a yemin olsun onu bulacak olursam, bu taşları onun ağzına atarım. Allah'a yemin ederim ben şair bir kadınım:

"Çok yerilen birisine karşı geldik. Onun emrinden yüz çevirdik Ve onun dinini terk ettik."

dedi ve çekip gitti.

Ebû Bekir:

"Ey Allah'ın Rasûlü ne dersin? Seni görmedi mi?" diye sordu. Peygamber (s.a.v.):

"Hayır, beni görmedi. Allah, beni görmesin diye onun gözünü perdeledi" diye buyurdu."[46]

j- Esma (r.a)'dan rivayet edildiğine göre "Tebbet Sûresi nazil olduğu zaman, elinde taş olduğu halde gürültü ve zelzele içinde Ümmü Cemîl gelir, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ebû Bekir (r.a.) içerde oturduğu halde mescide girer, ve şöyle derdi:

"Kınanmış olarak terkettik onu.
Dinini istemedik. Hükmüne de asi olduk..."

Bunun üzerine Ebû Bekir,

"Ey Allah'ın Resulü, o muhakkak ki sana geliyor, Seni görmesinden korkarım..." deyince, Hz. Peygamber (s.a.v.),

"O beni göremez..." buyurdu ve *"Sen Kur'ân okuduğunda, seninle, ahirete inanmayanlar arasına sımsıkı bir perde gereriz..."* ***[47]*** ayetini okudu. Ümmü Cemîl, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e,

"Anlatıldığına göre, arkadaşın beni hicvetmiş..." dedi. Ebû Bekir (r.a.),

"Hayır, Kâ'be'nin Rabbine yemin ederim ki, o seni hicvetmedi." diye cevap verdi. O da,

"Kureyş benim kendilerinin efendisinin ben olduğumu bilir." diyerek çekip gitti."[48]

k- Kureyşliler Rasûlullah (s.a.v.)'ı "yerilen (müzemmem)" diye adlandırıyor ve böylece ona hakaret etmek istiyorlardı. Peygamber de şöyle buyurdu:

"Allah'ın Kureyş'in vermek istediği eziyetleri benden nasıl çevirdiğine hiç hayret etmiyor musunuz? Onlar "müzemmem" diye birisini hicvedip ona sövüp sayıyorlar. Ben ise Muhammed (çokça övülen)'im."[49]

---

[1] Tefsîrü'l-Keşşaf: 4/813.

[2] Tefsîr-i Kurtubî: 20/234.

[3] Şevkanî, Fethü'l-Kadîr: 5/511.

[4] Ebû Leheb: Resûlullah'ın (a.s.) amcalarından biridir. Asıl adı, Abdüluzza; künyesi, Ebû Leheb'dir. Yüzü fazla parlak ve kırmızıya yakın bir renk taşıdığından kendisine bu künye verilmiştir.

[5] Buhari; Cenaiz: 1394, Menakıb: 3525, Tefsir: 4801, Müslim; İman: 355, 356, Tirmizi; Tefsir: 3363, Nesai; Tefsir: 734.

[6] İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 396; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/735. bk. Buharı, Tefsîr, 111; İbn Cerir et-Taberî, 30/217-218.

[7] İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/534.

[8] Zayıf hadistir. Çünkü seneddeki Kelbî yalancılıkla itham edilmiştir.

[9] Şuarâ: 26/214.

[10] Zayıf hadistir. Çünkü seneddeki Kelbî yalancılıkla itham edilmiştir.

[11] Şuârâ: 26/214.

[12]

Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/538.
[13]
Şuarâ: 26/214.
[14]
Sebe: 34/46.
[15]
Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân, 26/2; 34/2; 111/1, 2; Cenâiz, 98; Müslim, İman, 355; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 111/1, hadis no; 3363; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 1/281, 307; Alusi, Rûhu'l-Meânî, 30/260.
[16]
eş-Şuara: 26/214.
[17]
Nevevi diyor ki: 'İbarenin zahirinden anlaşıldığına göre "ihlâsa erdirilmiş taraftarlarını" ifadesi, indirilmiş Kur’ani bir ifade iken sonradan nesh edilmiştir." (Şerhu Müslim, III, 82; ayrıca bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, VIII, 502 ve 737.)
[18]
Buharî, IV, 1902; Müslim, I, 193.
[19]
Şuarâ: 26/214.
[20]
Müslim, İman, 348; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 2/333, 360, 519.
[21]
Şuarâ: 26/214.
[22]
Nesaî, Vasâyâ, 6, hadis no: 3645; benzer rivayetler için bak: Nesaî, Vasâyâ, 6, hadis no: 3642-3644, 3646.
[23]
Müslim, İman, 355.
[24]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/536.
[25]
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/443.
[26]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/534.
[27]
Neysâbûrî, Rağâibu'l-Kur'ân, 30/193-194.
[28]
Neysâbûrî, Rağâibu'l-Kur'ân, 30/194.
[29]
İbn Cerir et-Taberî, 30/217; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/439; Razi, Mefatihu’l-Ğayb.
[30]
Kurtubî, Camiu li Ahkâmi’l-Kur’an, 20/236.
[31]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/534. İbn Kesir der ki: Bu hadîsin rivayetinde Ahmed İbn Hanbel münferid kalmıştır.
[32]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/534.
[33]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/534.
[34]
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/439.
[35]
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an, Buruç Yayınları: 19/439.
[36]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/540.
[37]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/540.
[38]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu’n-Nukul Fi Esbabi’n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/735.
[39]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/536.
[40]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/536. İbn Cerîr Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.
[41]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/536. İbn Cerîr bu görüşü serdetmekle beraber kimseye isnâd etmez. Sahih olan birinci görüştür. Allah en iyisini bilendir.
[42]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/536. İbn Cerîr bu görüşü serdetmekle beraber kimseye isnâd etmez. Sahih olan birinci görüştür. Allah en iyisini bilendir.
[43]
İsrâ: 17/45.
[44]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/537.
[45]
İbn Kesîr, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, 8/537. Ebu Bekr el-Bezzâr der ki: Ebubekir (r.a.)’den bu isnâddan daha güzel bir isnâdla hadîs rivayet edildiğini bilmiyoruz.
[46]
Humeydi, Müsned, I, 153-154; Hâkim, Müstedrek, II, 393; Ebu Yala, Müsııed, I, 153
[47]
İsrâ: 17/45.
[48]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu’l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/538.
[49]
Buhârî, III, 1299; Müsned, II. 369.

112- İHLAS SURESİ

Nüzul Zamanı:

Mushaftaki sıralamada yüz on ikinci, iniş sırasına göre yirmi ikinci sûredir. Nâs sûresinden sonra[1], Necm sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayet de vardır. Mekke'de indiğini söyleyenler Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'e gelerek "Bize rabbinin soyunu anlat" dediklerini, bunun üzerine bu sûrenin indirdiğini bildiren rivayetleri delil getirirler.[2] Medine'de indiğini söyleyenler ise yahudilerle hıristiyanların Hz. Peygamber'e yönelttikleri Allah hakkındaki sorulara bir cevap olmak üzere Cebrail'in Hz. Peygamber'e gelip "Kul hüvellahü ehad" sûresini okuduğunu bildiren rivayetleri delil göstermişlerdir.[3] Ancak sûrenin üslup ve içeriği Mekke döneminde indiği izlenimini vermektedir.
İbn Mes'ûd, el-Hasen, Atâ, Katâde, İkrime, Mücâhid ve Câbir kavlinde Sûre mekkîdir.
İbn Abbâs, Katâde, Muhammed ibn Ka'b, Süddî, Ebu'l-Aliye ve Dahhâk'tan rivayete göre ise medenîdir[4] ve Alûsî de bu görüşü tercih etmiştir.[5]

1. "De ki O Allah bir tektir.
2. Allah her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır.
3. O doğurmamış ve doğmamıştır.
4. Hiç bir şey O'na denk değildir."

Nüzul Sebebi:

Bu surenin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Müşriklerin sorusu üzerine inmiştir.
a- Ebu Sa'd Muhammed İbn Müyesser es-Sâğânî... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakletti ki; müşrikler Rasûlullah'a:
"Ey Muhammed, bize Rabbının soyundan sopundan bahset," demişler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sureyi indirmiştir."[6]
b- Ebû Nasr Ahmed b. İbrahim el-Mihricanî, Ubeydullah b. Muhammed ez-Zahid'den, o Ebu'l-Kasım b. bint-i Meni'den, o dedesi Ahmed b. Meni'den, o Ebû Said es-Sağanî'den, o Ebû Cafer er-Razî'den, o Rabi' b. Enes'ten, o Ebu'l-Aliye'den, o da Ubeyy b. Ka'b'dan bize şu rivayette bulundu:
"Müşrikler Rasulullah (s.a.v.)'a şöyle dediler:
"Rabbini bize tanıt." Bunun üzerine Allah Teala bu sûreyi indirdi.
"Es-Samed" dedi. Yani hiçbir şeye muhtaç olmayan, herşey kendisine muhtaç olandır.
"Lem yelid velem yuled" doğmadı, doğurulmadı. Doğmaya ve doğurulmaya ihtiyacı olmayandır. Çünkü doğurulan birşey, ölecek demektir. Ölecek kimseye de varis olunacak demektir. (Yani sonradan, başkaları O'nun yerine geçer ve malından pay alır. Onun için Allah ne doğmuştur, ne de doğurulmuştur.) Allah Teala ne ölür, ne de kimse O'na varis olabilir.
"Velem yekun lehu kufuven ehad" Hiçbir şey O'na denk olmadı. Yani hiçbir şey O'na ne benzer olabilir ve ne de denk olabilir, *"Hiçbir şey O'nun benzeri olamaz"*[7]
Kurtubi diyor ki:
"Bu hadiste *"De ki: O Allah'tır. Bir tektir"* lafzı sabit olduğu gibi *"Samed"* lafzı da açıklanmaktadır ki, daha önce de geçmiş bulunmaktadır. İkrime'den de bunun benzeri bir açıklama nakledilmiştir."[8]
c- Câbir İbni Abdullah'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre bir bedevî Rasûlullah'a gelip;
"Bize Rabbının soyundan bahset," deyince Allah Azze ve Celle bu sureyi indirmiştir."[9]
d- Ebû Mansur el-Bağdadî, Ebu'l-Hasan es-Serrac'dan, o Muhammed b. Abdillah el-Hadremî'den, o Süreyc b. Yunus'tan, o İsmail b. Mücahid'den, o Şa'bî'den, o da Cabir'den haber vererek dedi ki:
"Bir grup Rasulullah (s.a.v.)'a:
"Ey Allah'ın Rasulü, Rabbini bize anlat" demeleri üzerine Allah Teala bu sûreyi indirdi."[10]
e- Ebu Âliye'den (r.a.) rivayet edildi:
"Bir grup Rasulullah (s.a.v.)'a:
"Ey Allah'ın Rasulü, Rabbini bize anlat" demeleri üzerine Cebrail ona bu sûre ile geldi. "[11]
f- İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre de "Amir ibnu't-Tufeyl ve Erbed ibn Rabîa Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve Amir ibnu't-Tufeyl'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'e:
"Ey Muhammed, bizi neye çağırıyorsun?" sorusuna Hz. Peygamber (s.a.v.):
"Allah'a çağırıyorum." diye cevap vermiş. Onun:
"Onu bana tavsif et; o altından mı, gümüşten mi, demirden mi?" demesi üzerine bu Sûre-i Celîle nazil olmuş."[12]
g- Ubeyd İbn İshâk el-Attâr... Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakleder ki;
"Kureyş'liler Rasûlullah (s.a.v.)a;
"Bize Rabbının soyundan bahset," demişler de bunun üzerine: *"De ki: O Allah, bir tektir."* âyeti nazil olmuş."[13]

Bu rivayetlere göre Sûre-i Celîle Mekke'de nazil olmuştur.
h- Dahhâk şöyle demiştir:
“Müşrikler, Âmir b. et-Tufeyl ile Hz. Peygamber (s.a.s)'e
“Birliğimizi bozdun, ilahlarımıza hakaret ettin ve babalarının-atalarının dinine muhalefet ettin. Eğer fakir isen (yani bunların, fakirliğinden dolayı yapıyorsan), seni zengin edelim; deli isen, seni tedavi ettirelim; eğer bir kadını arzu ettiysen (birisine aşık olduysan), seni onunla evlendirelim” diye haber gönderdiler. Hz. Peygamber (s.a.s) de,
“*Ben ne fakirim, ne deliyim, ne de bir kadına aşığım. Ben, sizi putlara tapmaktan, Allah'a tapmaya çağıran bir Peygamber'im”* dedi.
Bunun üzerine ikinci olarak,
“Ma'budunun cinsini bize bildir: O, altından mı, gümüşten mi?” diye haber saldılar. İşte bunun üzerine, Allah Teâlâ bu sûreyi indirdi. Müşrikler de,
“Üç yüz altmış putumuz bile, bizim ihtiyaçlarımızı tam yerine getiremiyor. Peki, tek bir ilah, bütün mahlukatın ihtiyacını nasıl yerine getirebilir?” dediler. Bunun üzerine, *“O sıra sıra dizilen (meleklere) yemin olsun ki sizin ilahınız tektir”* [14] ayetleri nazil oldu. Müşrikler,
“O ilahın fiillerini bize anlat?” diye bir başka haber daha gönderdiler. Bunun üzerine de, “*Şüphesiz sizin Rabbiniz gökleri ve yeri yaratandır...”* [15] ayeti nazil oldu.”[16]
i- İbn Mesud'dan şöyle rivayet edilmiştir.
Kureyşliler Rasulullah'a şöyle sorarlardı:
"Rabbinin nesebi nedir?" Bunun üzerine bu sure nazil oldu.[17]
Araplarda bir yabancıyı tanımak istediğinde "Onun nesebi nedir?" diye sormak adetti. Çünkü onlarda bir kimseyi tanımanın ilk şartı, nesebinin ne olduğu ve hangi kabileden geldiğinin açıklanmasıydı. Aynı şekilde Rabbinin kim olduğunu öğrenmek için Rasulullah'a da Rabbinin nesebini sormuşlardı. [18]
2- Necran hristiyanlarının sorusu üzerine inmiştir.
a- Atâ, İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:
“Necran (hristiyanları) heyeti geldi ve Hz. Peygamber (s.a.s)'e,
“Bize Rabbini anlat: O, zebercedden midir, yoksa yakuttan mıdır, veya altından yahut gümüşten midir?” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) de *“Benim Rabbim, hiçbir şeyden değil. Çünkü O, herşeyin yaratıcısıdır”* dedi. Bunun üzerine İhlas Sûresi nazil oldu. Hristiyanlar dediler ki:
“O da tek, sen de teksin.” Hz. Peygamber (s.a.v.) de,
“Onun gibi hiçbir şey yok” dedi. Onlar,
“Daha başka sıfatlarından bahset” dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.),
“Allah sameddir?” dedi. Onlar,
“Samed ne demektir?” diye sordular. Hz. Peygamber,
“Mahlukatın, ihtiyaçları için kendisine yöneldiği zattır” cevabını verdi. Onlar,
“Daha da anlat” dediler. Bunun üzerine, “Lem yelid” yani, Allah Meryem gibi doğurmamış, “velem yuled” yani İsâ gibi, doğurulmamıştır. “Velemyekun lehu kufuven ehad” yani, mahlukatından, O'nun bir benzeri yoktur” ayetleri nazil oldu.[19]
3- Yahudilerin sorusu üzerine inmiştir.
a- Katade, Dahhak ve Mukatil şöyle dediler:
"Yahudiler'den bir grup insan Rasulullah (s.a.v.)'a gelip dediler ki:
"Rabbini bize tanıt. Allah Tevrat'ta kendi sıfatını, durumunu bildirdi. O, nasıl bir şeydir? Cinsi nedir? Altından mıdır yoksa bakırdan veya gümüşten midir? O, yer ve içer mi? Dünya O'na kimden kaldı? O'nun varisi kimdir?" Bunun üzerine Allah Teala bu sûreyi indirdi. İnen bu sûre, Allah Teala'nın husuŝî nisbesidir."[20]
b- İbnu Abbas'tan (r.a.) rivayet edildi:
"İçlerinde Ka'b İbni Eşref, Huyey ibni Ahtab’ın da bulunduğu bir grup Yahudi Nebî Aleyhisselâm'a geldi, ona:
“Seni gönderen Rabbini bize anlat.” dediler. Allahü Teâlâ, İhlas Suresini indirdi."[21]
c- Katâde'den (r.a.) İbnu Cerîr, Saîd İbni Cübeyr'den (r.a.) İbnu Münzir bunun benzerini anlattı. Bu rivayet, sûrenin Medine'de indirildiğine delil gösterildi. [22]
Ubey hadîsinde müşriklerle murat edilen budur. O zaman sûre Medenî olur. Nitekim İbnu Abbas'm hadîsi buna delâlet etmektedir. Böylece iki hadis arasındaki taarûz ortadan kalkar. [23]
d- İbn İshâk'ın Muhammed'den, onun da Saîd İbni Cübeyr'den rivayetinde o şöyle anlatıyor:
"Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yahudilerden bir grup geldi ve:
"Ey Muhammed, Allah yaratıkları yaratmıştır. Peki Allah'ı kim yaratmıştır?" diye sordular. Hz. Peygamber onlara o kadar kızdı ki rengi değişti. O sırada Cibril geldi ve onu teskin etti,
"Ey Muhammed, sakin ol." dedi ve Allah Tealâ'dan onların sorusunun cevabı olarak bu Sûre-i Celîle geldi. Hz. Peygamber (s.a.v.), kendilerine bu Sûreyi okuyunca:
"Rabbını bize tavsif et; yaratılışı nasıldır, pazusu nasıldır, kulacı (kolu) nasıldır?" dediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) öncekinden daha bir şiddetle öfkelendiyse de Cibrîl gelip yine teskin etti ve sorularının cevabını getirdi: *"Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun kabzasıdır ve gökler de sağ eliyle dürülmüştür..."* ***[24]*** âyet-i kerimesi nazil oldu."[25]
e- İbn Ebî Hâtim'in ve el-Esmâ ve's-Sıfât'ta Beyhakî'nin İbn Abbâs'tan rivayetle verdikleri haberde yahudilerden Ka'b ibnu'l-Eşref ve Huyey ibn Ahtab’ın adları da zikredilmektedir. [26]

f- Ebu'ş-Şeyh'in Kitâbu'1-Azame'sinde Ebân kanalıyla Enes'den rivayetine göre:
Hayber yahudileri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelmişler ve:
"Ey Ebu'l-Kasım, Allah melekleri hicabının nurundan, Adem'i süzülmüş çamurdan, İblîs'i ateşin yalımından, gökleri dumandan, yeryüzünü de suyun köpüğünden yaratmıştır. Şimdi sen bize Rabbından haber ver." demişler, Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara cevap vermemiş ve hemen Cibrîl gelerek bu Sûreyi getirmiş.[27]
Bu rivayetlere göre ise Sûre, Medine-i Münevvere'de nazil olmuş olmalıdır. Nitekim başta da belirttiğimiz gibi Sûrenin mekkî mi medenî mi olduğu da zaten ihtilaflıdır.[28]
Suyuti Lubâb'ında şöyle der: "Bu haberde geçen müşriklerden maksat Ubeyy hadisinde geçenlerdir. Buna göre, İbn Abbâs hadisinin de delalet ettiği gibi, Sûre Medeni'dir. Öyleyse iki hadis arasında çelişki olması lazımdır. Çünkü; müşrikler, söylediklerini, müşrik kabilelerinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşı toplandıkları Ahzâb (Hendek Savaşı) yılında söylemişlerdir. Ahzâb olayı ise hicretten sonra gerçekleşmiştir. O halde bu sure medenîdir. Doğrusunu Allah Teâlâ bilir."[29]
4- Yahudi, hristiyan, mecusi ve müşriklerin inançlarına reddiye olarak inmiştir.
a- İkrime der ki:
"Yahudîler:
"Biz Allah'ın oğlu Uzeyr'e tapıyoruz." dediler. Hıristiyanlar:
"Biz Allah'ın oğlu Mesih'e tapıyoruz." dediler. Mecûsîler:
"Biz aya ve güneşe tapıyoruz." dediler. Müşrikler de:
"Biz putlara tapıyoruz." dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da Rasûlüne:
"De ki; O Allah, bir tektir." âyetini indirdi.
O, birdir ve tektir. Benzeri olmadığı gibi veziri, şeriki, dengi de yoktur. Bu ifâde isbât sadedinde yalnızca Allah için kullanılır. Başka birisi için kullanılmaz. Çünkü O, sıfatlarının ve fiillerinin tümünde en mükemmelidir.[30]

Genel Değerlendirme:

Bu rivayetlerden anlaşılıyor ki, Rasulullah'a çeşitli zamanlarda, insanları davet ettiği mabudun mahiyet ve keyfiyeti sorulmuştur. Rasulullah her defasında Allah'ın emriyle bu cevabı vermiştir. İlk önce Mekke'deki müşrik Kureyşliler sormuşlar ve bu sorunun cevabı olarak ihlas suresi nazil olmuştur.
Daha sonra Medine'de Yahudiler ve Hristiyanlar, bazen de diğer Araplar sözkonusu soruyu Rasulullah'a yöneltmişler, her defasında da onlara cevap olarak Allah (c.c.) bu sureye işaret etmiştir. Bu rivayetlerden anlaşılan şudur ki, Rasulullah'a sözkonusu soru yöneltildiğinde cevap olarak her defasında bu sureyi okuduğu için, bu sureye hep yeni nazil olduğu zannıyla bakılmıştır. Onun için, bu rivayetlerin birbirine tezat olduğu gözüyle bakıp yanılgıya düşülmemelidir. Aslında bir mesele hakkında daha önce nazil olmuş bir ayet veya sure varsa, aynı mesele hakkında tekrar soru sorulduğunda Allah (c.c) bu sorunun cevabı olarak ilgili sureye işaret ediyor ve Rasulullah da onu okuyordu. Muhaddisler bunu şöyle açıklamışlardır: "Filan mesele hakkında veya filan soru üzerine bu ayet nazil olmuştur. Buna "nüzul tekrarı" denilmiştir. Yani bir ayet veya bir sure bir defadan fazla nazil olmuştur.
Aslında doğru görüş, bu surenin Mekkî olduğudur. Hatta surenin muhtevasından, Mekke döneminin başlangıcında nazil olduğu anlaşılmaktadır. O zamana kadar, Allah'ın zâtı ve sıfatları hakkında Kur'an'da herhangi bir ayet nazil olmamıştı. Rasulullah'ın Allah'a davetini dinleyenler, Rasulullah'ın ibadet ettiği Rabbin nasıl bir şey olduğunu merak ediyorlardı. Bu surenin Mekke döneminin başında nazil olmasının delili, Mekke'de Bilâl'in sahibi Umeyye b. Halef'in, Bilâl'i kızgın kuma yatırarak göğsüne taş koyduğunda Bilâl'in, "ehad, ehad" diyerek Allah'ı zikretmesidir. Bu kelime ihlas suresinden alınmadır.[31]

---

[1] Tefsir-i Keşşaf: 4/817.
[2] Ahmed, Müsned, 5/133-134.
[3] İbn Cerir et-Taberî, 30/221-222; Râzî, Mefatihu'l-Ğayb, 32/175.
[4] Kurtubi, Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/455.
[5] Bak: Rûhu'l-Maânî, 30/266.
[6] Ebu Âliye tarikından İbnu Huzeyme, Hâkim; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, lhlâs, 112/1, hadis no: 3364, bab: 91; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, 5/133-134; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/736; Buhari-Tarih, İbn Cerîr, İbn Ebî Âsim, Beğavî-Mu'cem, İbn Münzir, Ebû'ş-Şeyh, Beyhakî, İbn Ebi Hatim, Şevkani-Fethü'l-kadîr: 5/513.
Tirmizî ve İbn Cerîr de Ahmed İbn Menî kanalıyla bu rivayeti naklederler. İbn Cerîr fazla olarak râvîler arasında Muhammed İbn.Hedaş'ı zikreder. Ayrıca îbn Cerîr ve Tirmizî buna şu ilâveyi yapar: "Samed; doğurmamış ve doğurulmamış olandır. Çünkü doğurulmuş olan her şey mutlaka ölecektir. Ölen her şeyin de mutlaka mirasçısı bulunacaktır. Celîl olan Allah ise ölmez ve O'nun vârisi yoktur. *"Hiç bir şey O'na denk değildir."* O'nun benzeri ve dengi hiç bir şey yoktur. Hiç bir şey O'nun gibi değildir. İbn Ebu Hatim bu rivayeti Ebu Sa'd Muhammed İbn Müyesser kanalıyla... Übeyy İbn Kâ'b'tan nakleder. Tirmizî de bu rivayeti Abd İbn Humeyd kanalıyla... Ebu'l-Âliye'den nakleder ve mürsel olarak zikreder. Ayrıca bize haber verdi, demez. Sonra Tirmizî; bu, Ebu Saîd'in sahih hadîslerinden biridir, der.
[7] Senedi zayıftır. Tirmizi: 3364. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 398.
[8]

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/458-459.

[9] Ebu Ya'lâ el-Mavsılî. Bunun isnadı da yukardakine yakındır. İbn Cerîr bu rivayeti Muhammed îbn Avf kanalıyla Süreyc'ten nakleder. Bu rivayeti seleften birden fazla kişi.mürsel olarak zikretmişlerdir. İbn Münzir, Teberanî, Ebû Nuaym-Hilye, Beyhakî, Şevkani-Fethü'l-kadîr: 5/512, İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, 8/538.

[10] Bu hadisin senedindeki İsmail b. Mücahid, doğru bir kimse olmakla beraber, isnad esnasında hata yapabilirmiş. EI-Mecrûhîn: 3/10. İbn Cerir: 30/321, Suyuti; ed-Dürr: 6/410; İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 398.

[11] İbn Cerîr; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/737.

[12] İbnu'l-Cevzî, Zâdu'l-Mesîr, 9/266; Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/270.

[13] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[14] Saffat: 37/1-4.

[15] A'râf: 7/54.

[16] Razi, Mefatihu'l-Ğayb.

[17] Taberanî.

[18] Mevdudi,Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/299.

[19] Razi, Mefatihu'l-Ğayb; Neysâbûri, Garâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân, 30/201-202.

[20] Senedi zayıftır. Tirmizi: 3364. İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 398.

[21] İbnu Ebî Hatim; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/736-737.

[22] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/737.

[23] İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/737.

[24] Zümer: 39/67.

[25] İbn Cerir et-Taberî, Camiu'l-Beyan, 30/221.

[26] Suyûtî, Lübâbun-Nukûl, 2/199-211, Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/270-271

[27] Alûsî, Ruhu'l-Meani, 30/270; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/737.

[28] Bedreddin Çetiner, Esbab-ı Nüzul, Çağrı Yayınları: 2/981.

[29] Abdulfettah El- Kâdi, Esbab-ı Nüzul, Fecr Yayınevi: 490.

[30] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim.

[31] Mevdudi,Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/300.

113- FELAK SURESİ

Mushaftaki sıralamada yüz on üçüncü, iniş sırasına göre yirminci sûredir. Fîl sûresinden sonra [1], Nâs sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Medine'de indiğine dair rivayetler varsa da [2] üslûp ve içeriği bakımından Mekkî sûrelere benzediği görülür.
Ebu Salih rivayetinde İbn Abbâs, İbn Zübeyr ve Katâde Sûrenin Medenî olduğunu söylerken Ebu Küreyb rivayetinde İbn Abbâs, Hasan-ı Basrî, Atâ, İkrime ve Câbir b. Zeyd mekkî olduğunu söylemişlerdir. [3] İbnu'l-Cevzî bunlardan medenî olduğu rivayetini tercih etmiştir. İniş sebebine bakılınca, sûrenin Medine'de indiği ağırlık kazanıyor.
Ukbe b. Amir'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmuştur:
"Bu gece bana birkaç âyet indirildi ki onların bir benzerini görmüş değilim: Kul eûzü bi-Rabbi'l-felâk (sûresi) ile, Kul eûzü bi-Rabbi'n-nâs (sûresi)dir." [4]
Bu hadise dayanarak bu surelerin Medenî olduğu söylenmiştir. Çünkü Ukbe b. Amir, hicretten sonra Medine'de müslüman olmuştur. Ebu Davud ve Neseî de Ukbe'nin beyanını nakletmişlerdir. Bu kavli destekleyen ikinci rivayeti İbni Sa'd, Bağavî, Mahî el-Sünne'de, İmam Nesefî, Hafız İbni Hacer, Hafız Bedrettin Aynî, Abd b. Humayd vs. nakletmişlerdir: "Medine'de yahudiler Rasulullah'a sihir yaptılar. Bu nedenle Rasulullah hastalandı. Bunun üzerine Felak ve Nas sureleri nazil oldu." İbn Sa'd Vakıdî'den bu olayın Hicri 7'de vukubulduğunu rivayet etmiştir. Süfyan b. Uyeyne buna dayanarak Felak ve Nas surelerini Medenî olarak kabul etmiştir.
İhlas suresinin girişinde de açıkladığımız gibi, bir sure veya ayetin filan yerde, filan olay üzerine nazil olduğu söylenmişse bunun anlamı, o sure veya ayetin o anda ilk defa nazil olduğu değildir. Bazen daha önce nazil olmuş bir sure veya ayetin, bir olay nedeniyle Rasulullah'a tekrar okuması bildirildiği için muhataplara cevap olarak okunduğundan bu ayet veya surenin o anda yeni nazil oldukları zannedilir. Bize göre Muavezeteyn için de aynı şey geçerlidir. Surelerin muhtevası açıkça Mekke döneminin başlangıcında nazil olduklarını göstermektedir. O zamanlar Rasulullah'a muhalefet şiddetlenmişti. Çok sonra Medine'de Yahudilerin, münafıkların ve müşriklerin muhalefeti şiddetlendiğinde Rasulullah'a aynı sureler işaret edilmiş ve Ukbe'nin de rivayet ettiği gibi bu sureleri okuması telkin edilmiştir.
Rasulullah'a sihir yapılıp hasta edildiği için bir ara, içinde sıkıntı şiddetlendi. O zaman Cebrail (a.s) Allah'ın emriyle gelerek Felak ve Nas surelerini okumasını tavsiye etti. Onun için bize göre bu surelerin Mekkî olduğunu söyleyenlerin sözü daha doğrudur. Bu surelerin sadece sihir hakkında nazil olduğunu düşünmeye, Felak suresinde sadece bir tek ayetin sihirle ilgili olması, diğer ayetlerin ise sihirle ilgili olmaması engeldir. Ayrıca Nas suresinin bütününün de sihirle ilgisi yoktur. [5]
Ahmed, Bezzar, Taberânî ve İbn Merduye'nin çeşitli tariklerden yaptıkları rivayete göre: İbn Mes'ûd (r.a.) kendi mushafından Muavvezeteyn (veya Muavvizeteyn)i silmiş ve "Kur'ân'dan olmayan sözleri ona karıştırmayın. Zira bu iki teavvüz Allah'ın Kitabından değildir. Peygamber (a.s.) Efendimiz bu ikisiyle şer ve kötülüklerden Allah'a sığınmayı emretmiştir." diyerek kendisi de bunları âyet niyetiyle okumaz ve o niyetle okunmasını tavsiye etmezdi. [6]
Ancak ünlü muhaddis Hafız Ebû Bekir Bezzar diyor ki:
"Bu konuda ashab-ı kiramdan hiç biri İbn Mes'ûd'a (r.a.) uymamış, onun bu konudaki görüşünü tasvip etmemiştir." [7]
Aynı zamanda en sahîh rivayetlerle, Resûlüllah'ın (a.s.) bu iki sûreyi namazda okuduğu sabit olmuştur ki, reddi mümkün değildir. Böylece son iki sûrenin Kur'ân'dan olduğuna dair ashabın icmâı vardır.

1-5 "De ki: "Yaratıkların şerrinden, bastırdığı zaman karanlığın şerrinden, düğümlere nefes eden büyücülerin şerrinden, hased ettiği zaman hasedçilerin şerrinden, tan yerini ağartan Rabbe sığınırım."

114- NAS SURESİ

Mushaftaki sıralamada yüz on dördüncü, iniş sırasına göre yirmi birinci sûredir. Felak sûresinden sonra [8], İhlâs sûresinden önce Mekke'de inmiştir. Felak sûresinin Medine'de indiğini söyleyenler Nâs sûresi için de aynı şeyi söylemişlerdir. [9]
Bu Sûre-i celîle de İbn Abbâs'tan Ebu Salih rivayetinde medenî, Ebu Küreyb rivayetinde mekkîdir. Sahih olan medenî oluşudur.
İbn Merduye'nin yaptığı rivayete göre, Kur'ân'ın ilk müfessiri İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir:
"Bu sûre Medine'de inmiştir." [10]
Bazı alimlere göre iki sûre birlikte nazil olmuştur.

1-6. De ki: "İnsanlardan ve cinlerden ve insanların gönüllerine vesvese veren o sinsi vesvesecinin şerrinden, insanların İlahı, insanların Hükümranı ve insanların Rabbi olan Allah'a sığınırım."

Bu surenin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler:
1- Rivayet edildiğine göre Cebrail (a.s.), Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip, "Bir ifrit, cin, sana tuzak kuruyor. Binâenaleyh yatağına gittiğin (yattığın) zaman "De ki Allah'a sığınırım…" dedi. [11]
2- Allah Teâlâ bu iki sûreyi, Hz. Peygamber (s.a.s)'e göz değmesine karşı bir tedavi-çare olsunlar diye indirmiştir. Sa'îd b. Müseyyeb'den şu rivayet edilmiştir: Kureyşliler,
"Gelin, aç kalalım ve Muhammed'e nazar vuralım" dediler ve bunu yaptılar. Sonra ona gelip,
"Pazun ne kadar güçlü, sırtın ne kadar kuvvetli, yüzün ne kadar parlak!" dediler. İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak, muavizeteyn'i indirdi. [12] [13]

3- Müfessirlerin çoğuna göre Yahudi Lebîd b. el-A'sâm'ın Rasulullah'a (s.a.v.) yaptığı sihir üzerine inmiştir.
Bu konuyla ilgili rivayetler:
a- Sa'lebî'nin tefsirinde İbn Abbâs ve Hz. Aişe'den rivayetle zikrettiği bir hadiste onlar şöyle anlatıyor:
"Yahudilerden bir çocuk Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hizmet ederdi. Yahudiler onun aklını çelip Rasûlullah (s.a.v.)'ın taradığı saçlarından ve tarağından bir kaç diş almasını istediler. O da bunları alıp yahudilere verdi. Yahudiler de bunlarla Rasûlullah (s.a.v.)'a büyü yaptılar. Bunu yapan kişi içlerinden Lebid İbn A"sam adında birisiydi. Yaptıktan sonra o büyüyü Züreyk oğullarının kuyusuna attılar ki o kuyuya Zervan denilirdi.
Bu büyü ile Rasûlullah (s.a.v.) rahatsızlandı. Başında saçları dağıldı. Altı ay süreyle kadınlara gittiğini görüyor (ona öyle geliyor) ve fakat onlara (aslında) yaklaşmamış oluyordu. Bir iş yaptığını sanıyor ve fakat yapmamış oluyordu. Erimeye başlamıştı fakat başına ne geldiğini bilmiyordu.
Bir gün uyuduğu bir sırada kendisine (rüyasında) iki melek geldi. Birisi baş tarafına, diğeri ayak ucuna oturdu. Ayak tarafına oturan baş tarafına oturana:
"Adamın nesi var?" diye sordu. Başucundaki:
"Hasta olmuş." dedi. Ayakucundaki:
"Neden hastalanmış?" diye sordu. Başucundaki:
"Kendisine büyü yapılmış." dedi.
"Ona kim büyü yapmış?" sorusuna da:
"Yahudi Lebîd ibn A'sam." demiş.
"Ona ne ile büyü yapmış?" sorusuna da:
"Tarağı ve taraktan düşen saçıyla." cevabını vermiş.
"Peki o büyü nerede?" deyince de
"Bir hurma çiçeğinin kabuğunda[14], Zervan kuyusunun dip taşının[15] altında." diye cevap vermiş ve o sırada Hz. Peygamber (s.a.v.) uykusundan uyanmış ve:
"Ey Aişe, farkında mısın Allah Tealâ bana ilâcımı bildirdi." buyurmuş, sonra da Ali, Zübeyr ve Ammâr ibn Yâsir'i o büyüyü alıp getirmeye göndermiş. Kuyunun başına gelmişler, kuyunun ipini çekmişler, kuyudaki su sanki kına suyu gibiymiş. Kayayı kaldırmışlar, altındaki hurma çiçeği kabuğunu çıkarmışlar. İçinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in saçından düşen kıllarla, tarağından kırılmış iki diş ve yanında bağlanmış bir ip varmış. İpin üzerinde iğne ile dikilmiş on iki düğüm varmış.
İşte bunun üzerine Allah Tealâ bu iki Sûreyi indirmiş de her âyet okundukça bir düğüm çözülmüş ve Rasûlullah (s.a.v.), ondan her bir düğüm çözüldükçe bir hafiflik hissediyormuş. Nihayet son düğüm de çözülünce rahatlayıp sanki ipten kurtulmuş gibi kalkmışlar. Cibrîl:
"Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın adıyla sana rukye (muska) yaparım; seni rahatsız eden her kötülükten, hasedçiden ve gözden. Böylece Allah sana şifa verir." demiş.
"Ey Allah'ın elçisi, o pis herifi tutup öldürelim mi?" dediklerinde Rasûlullah (s.a.v.):
"Bana Allah şifa verdi. İnsanlara kötülük etmekten nefret ederim." buyurmuş. Bu davranış da Rasulullah (s.a.v.)'ın hilmindendir. (yumuşaklığındandır.)[16]
b- Seâlibî Tefsirinde bu yahudi Lebîd ibnu'l-A'sam ile birlikte kızlarının da Rasûlullah (s.a.v.)'a büyü yaptıkları ve *"Düğümlere üfürenlerin şerrinden*" ile onların kastedildikleri ayrıntısına da yer verilmiştir.[17]
c- Bu rivayetin bir benzeri Kelbi, Ebu Salih yoluyla İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.[18]
d- Bu rivayetin bir benzeri Ebu Caferi Râzî, Rebi İbn Enes, Enesb. Malik'ten de rivayet edilmiştir. [19]
e- Neysâbûrî, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in büyü yapılmış olarak kaldığı süreyi altı ay değil sadece üç gece olarak zikreder.[20]
f- Muhammed b. Abdirrahman b, Muhammed b. Cafer, Ebû Amr Muhammed b. Ahmed el-Hîrî'den, o Ahmed b. Ali el-Mevsılî'den, o Mücahid b. Musa'dan, o Ebû Usame'den, o Hişam b. Urve'den, o babasından, o da Aişe (r.a.)'den haber vererek dedi ki:
"Rasulullah (s.a.v.)'a sihir yapıldı. O, öyle bir hale geldi ki yapmadığı halde birşey yapmış vehmine kapıldı." Hz Aişe diyor ki:
"Birgün benim yanımdayken Allah'a dua etti ve O'nu çağırdı. Sonra dedi ki:
"Ey Aişe hissettin mi? Allah kendisinden istediğimi bana verdi." Ben de dedim ki:
"Nedir o ey Allah'ın Rasulü?" Buyurdu ki;
"Bana iki melek geldi." (yukarıda geçen) kıssayı detaylı olarak anlattı." [21]
Bu hadisi Buhari, Ubeyd b. İsmail'den, o da Ebû Usame'den rivayet etmiştir. Bu hadis Sahiheyn'de birçok senedle rivayet edilmiştir. [22]
g- İmâm Buhârî, Sahîh'inin Tıb kitabında der ki: Bize Abdullah İbn Muhammed... Hz. Âişe'den nakletti ki;
"Rasûlullah (s.a.v.)'a büyü yapılmıştı. Öyle ki onun kadınların yanına vardığı görülür, fakat onlarla birleşemezdi." Süfyân der ki:
"Bu, büyünün en şiddetlisidir." Rasûlullah (s.a.v.) Hz. Âişe'ye;
"Ey Âişe biliyor musun, Allah Teâlâ kendisinden bilgi istediğin şey konusunda bana bilgi verdi. İki kişi geldi ve birisi baş tarafımda diğeri ayak tarafımda durdu. Baş tarafımda oturan, ayak tarafımda oturana dedi ki:
"Adamın nesi var?" O da:
"Büyülenmiş", dedi. Diğeri;
"Kim büyülemiş onu?" deyince o;
"Yahûdîlerin müttefiki olan Züreyk oğullarından Lebîd İbn A'sam isimli bir kişi." dedi. Bu kişi münafıklardandı.
"Ne ile büyülemiş?" deyince,
"Tarak ve taranırken düşen saçıyla" demiş. Öbürü;
"Nerede o?" deyince,

"Zervân kuyusunun dibindeki taşın altında." demiş." Hz. Aişe der ki:
"Rasûlullah (s.a.v.) o kuyuya gidip büyüyü çıkardı ve dedi ki:
"İşte bana gösterilen kuyu bu idi." Bu kuyunun suyuna kına karıştırılmıştı. Ve sanki oranın hurması şeytân başı gibiydi. Bu, çıkarılınca Hz. Âişe der ki: Ben;
"Yoksa sen tedâvî mi oldun?" dedim. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:
"Hayır, Allah beni şifâyâb etti. Ben, insanlardan bir kişiye kötülük bulaştırmak istemem."[23]
h- Buhârî, İsâ İbn Yûnus kanalıyla bunu Yahya el-Kattân'a isnâd eder. Bu isnâdda şu ifâde de vardır:
Hz. Âişe dedi ki:
"Öyle ki peygambere bir şey yapmadığı halde yapmış gibi gösteriliyordu. Ve yine onun ifâdesinde hadîsin sonunda şu kısım yer alır:
"Peygamber emretti de, o tekrar kuyuya gömüldü." [24]
i- Buhârî'nin belirttiğine göre, Hişâm'dan bu rivayeti İbn Ebu Zenâd ve Leys İbn Sa'd da nakletmiştir. Bu hadîsi Müslim Ebu Üsâme kanalıyla... Hişâm'dan nakleder.
j- İmâm Ahmed İbn Hanbel de, İbrâhîm İbn Hâlid kanalıyla Hişâm'dan, o babasından, o da Hz. Âişe'den nakleder ki, "Rasûlullah (s.a.v.) altı ay bu halde kalmış. Ne o kimsenin yanına gelirmiş, ne de kimse onun yanına varırmış. En sonunda iki melek gelmiş, birisi baş tarafına, diğeri ayak tarafına oturmuş. Biri diğerine;
"Nesi var?" demiş. O da;
"Büyülenmiş", demiş.
"Kim büyüledi onu? " deyince
"Lebîd İbn A'sam", demiş…" [25]
k- İmâm Ahmed İbn Hanbel der ki: Bize Ebu Muâviye,.. Zeyd İbn Erkam'dan nakletti ki;
"Yahûdîlerden bir kişi Hz. Peygambere büyü yaptı da bu nedenle Rasûlullah günlerce hastalandı. Cebrâîl gelip dedi ki;
"Yahûdîlerden bir kişi sana büyü yaptı. Bir düğüm bağlayıp falanca kuyunun dibine attı. Oraya birini gönder de getirsin." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) Hz. Ali'yi gönderdi. Hz. Ali, o büyüyü çıkarıp peygambere getirdi. Rasûlullah (s.a.v.) düğümü çözdü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) sanki ipten kurtulmuşçasına dinçleşip ayağa kalktı. O yahüdîye bunu ne söyledi, ne de ölünceye kadar yüzünü gördü." [26]
l- Hadise (Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yahudiler tarafından büyü yapılması) olayı Buhârî ve Müslim'de de muavvizeteyn Sûrelerinin nüzul sebebi olduğu tasrih edilmeksizin anlatılmıştır. [27] Burada Lebîd ibnu'l-A'sam Züreyk oğulları yahudilerinden birisi olarak zikredilirken Müslim'deki rivayette kuyunun adı Zî Ervân kuyusu olarak verilmektedir.
m- Bu surenin nüzul sebebi Buhari ve Müslim'de Hz. Aişe'den yapılan rivayete göre, Yahudi Lebid b. A'sam'm Rasulullah (s.a.v.)'a sihir yapmasıdır. Bir hurma kabuğuyla sihir yaptı ona. Rasulullah (s.a.v.)'ın saç telleri ve tarağın dişleri, bir de yay kirişi, onda da iğneler batırılmış on bir düğüm vardı. Bunun üzerine Muavvizeteyn indirildi. Bir ayet okudukça bir düğüm çözülüyor, Rasulullah (s.a.v.) kendisinde bir hafiflik hissediyordu. Son düğüm çözülünce kalktı, bağdan çözülmüş gibi hareketli idi. [28]
Cebrail Rasulullah (s.a.)'a okuyarak: *"Allah'ın adı ile seni okuyorum. Sana eziyet eden herşeyden. Hasetçinin ve gözün şerrinden. Allah sana şifa versin!"* dedi.

Rivayetlerin Tahlili:

Fahreddin er-Razi der ki:
"Mu'tezile'nin hepsi, bu rivayeti reddeder. Mesela Kâdî der ki:
"Bu rivayet asılsızdır. Allah Teâlâ, *"Allah seni insanlardan koruyacaktır"* [29] *"Sihiraz, yaptığında felaha ermez"*[30] buyurduğu halde bunun olabileceğini söylemek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Peygamberliğini yaralamaya götürür. Şayet bu doğruysa, o zaman sihir yapanların bütün Peygamberlere ve salihlere zarar verebilecekleri böylece kendileri için büyük bir mülk elde etmeye kadir olabilecekleri neticesi ortaya çıkar ki bütün bunlar batıldır, söz konusu değildir. Kafirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i sihirlenmiş diye tenkid ederlerken, bu rivayetin doğru olduğu nasıl söylenebilir? Binâenaleyh eğer bu hadise meydana gelmiş ise, kafirler bu iddialarında doğru olmuş olurlar ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bir kusur hasıl olmuş olur. Halbuki bütün bunların caiz olmadığı malumdur."
Ehl-i sünnet alimleri ise şöyle demişlerdir:
"Rivayet alimlerinin cumhuruna göre bu kıssa (hadise), sahihtir. [31] Kafirler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, sihirlenmiş, aklını kaybetmiş bir deli olmasını ve dinlerini bu yüzden terketmiş olduğunu kastediyorlardı. Ama onun, bedenen hissettiği bir acı ile sihrin tesirinde kalmasına gelince, bu hiç kimsenin inkar edemeyeceği (akıldan uzak göremeyeceği) bir şeydir. Velhasıl Allah Teâlâ, dini, şeriatı ve Peygamberliği hususunda eziyet edecek-zarar verecek, hiçbir şeytan, insan ve cinni ona (s.a.v.) musallat etmemiştir. Ama bedenine zarar verme hususu ise, uzak bir ihtimal görülmez. " [32]

---

[1] Zemahşeri, Tefsirü'l-Keşşaf: 4/820.
[2] Şevkânî, Fethü'l-Kadîr: 5/615.

[3]
Tefsîr-i Kurtubî: 20/251.
[4]
Müslim, Tirmizi, Ahmed; Nesai, İstiaze: 1; Darimi, Fezail-i Kur'an: 25; İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Hisar Yayınları: 9/277.
[5]
Mevdudi, Tefhimu'l-Kur'an, İnsan Yayınları: 7/311-312.
[6]
Şevkanî, Fethü'l-Kadîr: 5/518.
[7]
Şevkanî, Fethü'l-Kadîr: 5/518.
[8]
Zemahşeri, Tefsîrü'l-Keşşaf: 4/823;
[9]
Şevkânî, Fethü'l-Kadir: 5/620; İbn Âşûr, 30/631.
[10]
Şevkani, Fethü'l-Kadir: 5/522.
[11]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/576.
[12]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/576-577.
[13]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/577.
[14]
el-Cuf: Hurma çiçeğinin kabuğudur. "er-Raufe" ise kuyunun altında bulunan ve suyu çekenlerin bastığı taştır.
[15]
Su çekilirken ayak basılan irice taş.
[16]
Buhari; Tıbb: 47 (5766), Müslim; Selam: 44/2189 s. 1721. Ahmed: 4/367, 6/57, 63, 96; Nesai, Tahrim: 20;
İbn Kesir dedi ki: Sa'lebî bu haberi bu şekilde ve isnâdsız olarak îrâd eder. Bu haberde garîblikler ve bir kısmında çok büyük münkerlik vardır. Bir kısmının ise daha önce geçen destekleyici delili bulunmaktadır. Allah en iyisini bilendir.
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim: 8/557-558.
[17]
Abdurrahman ibn Muhammed ibn Mahlûf es-Seâlibî, el-Cevâhiru'I-Hısân fî Tefsîri'l-Kur'ân, Beyrut tarihsiz, IV,452.
[18]
Beyhakî, Delâili'n-Nübüvve; İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/738-739.
[19]
İmam Celaleddin es-Suyuti, Lubabu'n-Nukul Fi Esbabi'n-Nuzul, Fatih Yayınevi: 2/739.
[20]
Garâibu'i-Kur'ân, 30/209.
[21]
Buhari; Tıbb: 49, 50 (5766), Bed'-i Halk: 11, Cizye: 14, Daâvat: 58; Müslim; Selam: 44/2189 s. 1721. Ahmed-Müsned: 6/50, 96.
[22]
İmam Ebu'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vahidi, Esbâb-ı Nüzul, İhtar Yayıncılık: 400.
[23]
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim: 8/557.
[24]
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim: 8/557.
[25]
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim: 8/557. İbn Kesir dedi ki: Sonra Ahmed İbn Hanbel hadîsin tamâmını zikreder.
[26]
İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim: 8/557. İbn Kesir dedi ki: Bu hadîsi Neseî, Hennâd kanalıyla Ebu Muâviye'den nakleder.
[27]
Bak, Buhârî, Tıbb, 49; Müslim, Selâm, 43.
[28]
el-Bahru'l-Muhit, 8/530.
[29]
Maide: 5/67.
[30]
Taha: 20/69.
[31]
Bu hususta zikredilen izahlar, Bakara Sûresi'nde geçti.
[32]
Fahreddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Akçağ Yayınları: 23/577.